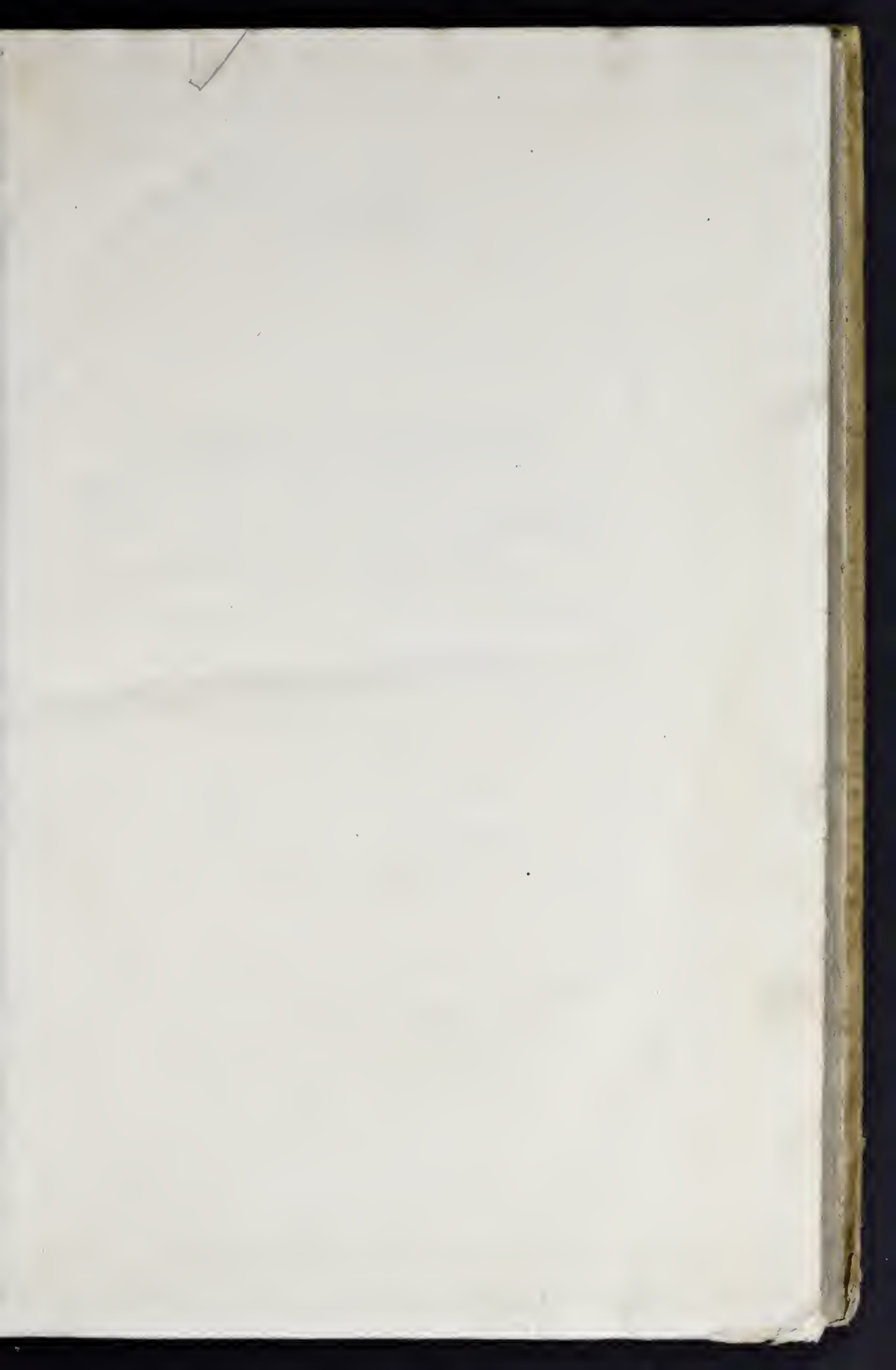
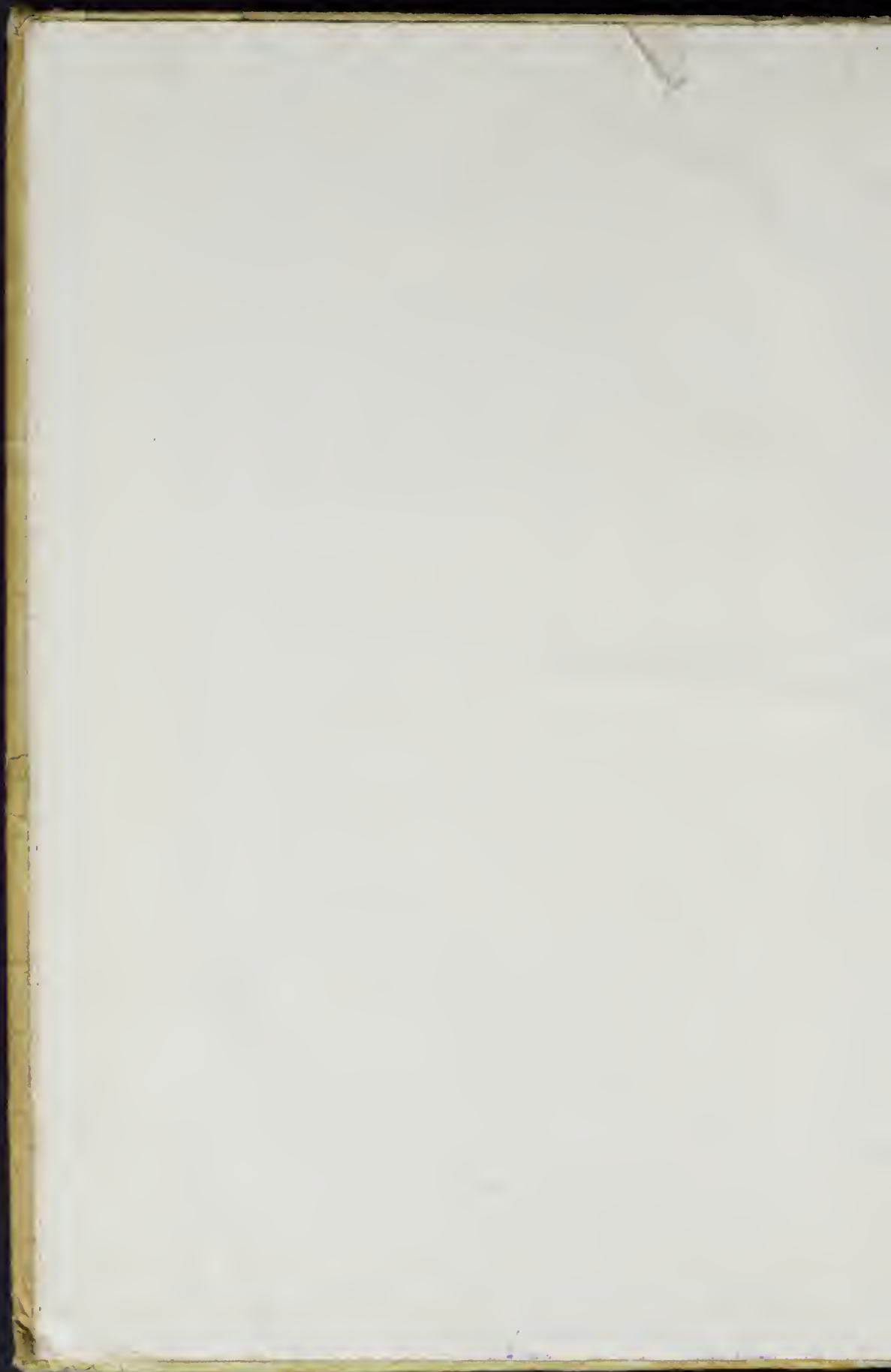

N. 2.

BARBARORUM
LEGES ANTIQUÆ

CUM NOTIS ET GLOSSARIIS.

VOLUMEN SECUNDUM.

THE
MAGAZINE
OF THE
ROYAL SOCIETY
OF LONDON
FOR THE YEAR
1851

BARBARORUM LEGES ANTIQUÆ

CUM NOTIS ET GLOSSARIIS.

ACCEDUNT

FORMULARUM FASCICULI
ET SELECTÆ CONSTITUTIONES MEDIÆ ÆVI.

Collegit, plura Notis & Animadversionibus illustravit,
Monumentis quoque ineditis exornavit

F. PAULUS CANCIANI

Ord. Serv. B. Mariæ Virginis S. T. D.

VOLUMEN SECUNDUM

*Quo continentur Pactus Legis Salicæ, Antiquiores Leges Populorum
Regni Austrasiæ, & Assisæ Regni Hierosolymitani
ad Inferiorem Curiam pertinentes.*

V E N E T I I S M D C C L X X X I I I .

Apud { SEBASTIANUM COLETIUM, ET
FRANCISCUM PITTERIUM

SUPERIORUM LICENTIA AC PRIVILEGIO.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

PHYSICS DEPARTMENT

PHYSICS 309

LECTURE NOTES

BY

ROBERT H. COHEN

1962-1963

CHICAGO, ILLINOIS

UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS

530 N. DEARBORN AVENUE
CHICAGO, ILLINOIS 60610

JOANNI JOSEPHO
DE WILZECK

SACRI ROMANI IMPERII
COMITI;

HVLTSCHIN, GVTTENLAND &c. &c.

BARONI;

SACRAE, CAESAREAE, REGIAEQVE, APOSTOLICAE
MAJESTATIS

A SECRETIORIBVS CVBICVLIS, INTIMISQVE
STATVS CONSILII;

HETRVSICA, ET NEAPOLITANA LEGATIONE,
REGNANTE MARIA THERESIA AVG.,
FELICITER FVNCTO:

JOSEPHI II.

ROMANORVM IMPERATORIS AVG.

MVNIFICENTIA,

SVPREMO, IN ITALIA, PVBLICI CVRSVS
PRAEFECTO;

IMPERIALI PLENA CVM POTESTATE
COMMISSARIO;

APVD GVBERNIVM INSVBRIAE AVSTRIACAE
PLENA CVM POTESTATE

ADMINISTRO;

SCIENTIARVM, AC BONARVM ARTIVM
CVLTORI ET PATRONO;

DIGESTORVM IVRIS MEDII Aevi

PARTEM ALTERAM

QUA LEX SALICA, LEGES AVSTRASIE ANTIQVIORIS,
ET ASSISIE REGNI HIEROSOLYMITANI
AD INFERIOREM CVRIAM PERTINENTES

CONTINENTVR

NICOLAVS COLETIVS

BIBLIOPOLA VENETVS

LVBENS, VOLENS

D. D. D.

CONSPLECTUS

HUJUS SECUNDI VOLUMINIS.

PACTUS Legis Salicæ Antiquior & Reformatus cum Decretionibus & Capitularibus ad Legem Salicam proprie spectantibus, Adduntur Formulæ Marculfinæ, earumque Appendix, necnon Bignonianæ. Omnia partim Hieronymi Bignoniæ, partim Jo. Georgii Eccardi, partim ex utroque excerptis Notis illustrata. Accedit Glossarium ad Legem Salicam Francisci Pitheci.

In Pactum Legis Salicæ Monitum Collectoris, Pag. 3.
PACTUS Legis Salicæ Antiquior cum notis Jo. Georgii Eccardi, 9.
 Pactus pro tenore pacis Dominorum Childeberti & Chlotarii Regum. 114.
 Decretio Childeberti Regis. 115.
 Decretio Chlotarii II. Regis, 119.
LEX Salicæ Reformata cum notis Hieronymi Bignoniæ & Jo. Georgii Eccardi. 121.
 Capitularia Caroli Magni. 156.
 Capitularia Ludovici Pii. 170.
 Marculfi Monachi Formularum Libri duo cum Præfatione & notis Hieronymi Bignoniæ. 177.
 Appendix Formularum Marculfi, sive Formulæ veteres incerti Auctoris. 246.
 Formulæ Bignonianæ, sive Formulæ quædam variæ & incerti Auctoris, ex veteri Codice Petri Danielis primum editæ a clarissimo viro Hieronymo Bignonio. 269.
 Francisci Pitheci Glossarium, sive Interpretatio obscuriorum verborum, quæ in Lege Salicæ habentur. 277.

LEGES Populorum Regni Austriæ, seu Franciæ Orientalis, quæ in Italia quoque obtinuerunt, videlicet Ripuariorum, Alamannorum, Bajuvariorum, nec non Capitularia, Acta Synodalia, atque alia Aditamenta ad Leges ipsas spectantia. Item Formulæ Asiaticæ, ac Goldastinæ, & Formulæ rituales in purgationibus per aquam frigidam, vel ferventem, per ferrum candens, & per ignitos vomeres adhibita. Accesserunt Documenta vetera, quibus illustrari potest antiquissimum Germanorum institutum, ritusque judiciorum popularium in civilibus & criminalibus causis.

In Leges Ripuariorum, Alamannorum & Bajuvariorum Monitum Collectoris. 289.

LEGES Ripuariorum, Alamannorum & Bajuvariorum.

Lex Ripuariorum cum notis Jo. Georgii Eccardi. 296.
 Capitulare Caroli Magni Anni DCCCIII. de Lege Ripuavense. 320.
 Lex Alamannorum cum notis Collectoris. 321.
 Capitula addita ad Legem Alamannorum, uti edita sunt a Steph. Baluzio ex veteri Codice Remensi. 346.
 Ad Titulum XXXVI. Legis Alamannorum. Documenta, quæ ritum veterum judiciorum popularium in civilibus & criminalibus causis latorum illustrant. 349.
 Lex Bajuvariorum cum notis Collectoris. 356.
 Concilium Aschaimense sub Tassilone Duce Bajoariæ anno a separata salute DCC. LXIII. celebratum. 391.
 Concilium Bavaricum apud Dingolwingam XXII. anno Tassilonis Ducis Bavaricæ celebratum, anno Christi DCCLXXII. 393.
 Capitula Caroli Magni, 397.
 Leges Portoricæ Bojorum, 399.
 Formulæ antiquæ Asiaticæ cum annotationibus Jo. Georgii Eccardi. 401.
 Formulæ Goldastinæ, seu Centuria Chartarum Alamannicarum a Cl. Goldasto congesta. 414.
 Formulæ Rituales, Ordo probandi homines, de crimine suspectos, per ignitos vomeres, candens ferrum, aquam ferventem, vel frigidam, olim usitatus; erutus ex Ms. Cod. Monasterii Westobryunensis in Bavaria ord. S. Benedicti a P. Bernardo Leonhard. 453.

AD DUO priora hujus Collectionis Volumina Appendix. Formulæ Antiquæ in usum Regni Italicæ ex Ms. Codice Bibliothecæ S. Eufemiæ Veronensis nunc primum prodeunt cura & studio D. Lucii Dolleoni Canonici Bellunensis, Dissertatione epistolari præmissa. 479.

INFERIOR CURIA. Scripturæ Sepulchri, seu Assisicæ & Consuetudines Regni Hierosolymitani in Italicam linguam translatae. Additur Liber Placitorum Vicecomitatus Regnorum Jerusalem & Cypri.

In Assisiis Regni Hierosolymitani Monitum Collectoris. 481.
 La Bassa Corte. Le Assise & bone Vlanze del Reame de Hierusalem. 484.

VIII
NOI RIFORMATORI

DELLO STUDIO DI PADOVA :

A Vendo veduto per la Fede di Revisione, ed Approvazione del P. F. Gio. Tommaso Mascheroni Inquisitor General del Santo Offizio di Venezia nel Libro intitolato *Barbarovum Leges Antiquæ. Tomus Secundus. Partus Legis Salicæ &c. Mj.*, e Stampa; non vi esser cosa alcuna contro la Santa Fede Cattolica, e pari mente per Attestato del Segretario Nostro, niente contro Principi, e buoni costumi, concediamo licenza a Francesco Pitteri Stampator di Venezia, che possi esser stampato, osservando gli ordini in materia di Stampe, e presentando le solite Copie alle Pubbliche Librerie di Venezia, e di Padova.

Dat. li 20. Settembre 1782.

(Andrea Querini Rif.
 (Niccolò Barbarigo Rif.
 (Alvise Contarini Secondo Kav. Proc. Rif.

Registrato in Libro a Carte 58. al Num. 557.

Davidde Marchesini Segr.

22. Settembre 1782.

Registrato nel Magistrato Eccellentissimo contro alla Bestemmia a Carte 108.

Andrea Sanfermo Segr.

ERRATA

CORRIGE.

Pag. 80. col. 1. lin. 1.
 TITULUS XLII.
 83. col. 1. lin. 7. Romanus
 col. 2. in Notis lin. 3. *Friofald*
 84. col. 1. in N. lin. 24. *Piomarina*
 85. col. 1. in N. lin. 24. *ve-manet*) hoc
 col. 2. in N. lin. 6. *De Reipus*
 88. col. 1. l. 8. *eum*
 col. 2. in N. l. ult. *knüt-*
 90. col. 1. in N. lin. 29. *Tunginus* aut Centenarius.)
 i. e. *Decanus* aut
 91. col. 2. lin. 16. *refles*
 92. col. 1. in N. lin. 4. *Windelinus*
 93. col. 1. in N. lin. 10. *Latrociniun*
 94. col. 1. in N. lin. 3. *Perbanniti*) *peremptorie*
 95. col. 1. lin. 4. *eum*
 96. col. 1. in N. lin. 38. *Wereguldum*
 col. 2. in N. lin. 43. *Solem ei*
 99. col. 2. lin. 5. *Tburnicale*
 col. 2. in N. lin. 17. *Turnichale*
 col. 2. lin. 9. (9)
 100. col. 1. l. 3. (2)
 101. col. 2. lin. 22. Si quis Rathinburgii legem
 voluerit
 115. lin. 2. *Childeberi*
 476. col. 2. in N. lin. 1. eadem

TITULUS XLIII.
 Romanum .
Frio sald .
Piomarina .
ve-manet .) Hoc
De Re-ipus .
eum
knüt-
Tunginus aut Centenarius.) I.e.
Decanus aut
refles
Wendelinus
Latrocinio
Perbanniti .) *Peremptorie*
eum
Wereguldum
Ei solem
Tburnichale
Turnichale ,
 (9)
 (2)
 Si qui Rathinburgii legem vo-
 luerint
Childeberti
 eadem

PACTUS
LEGIS SALICÆ

Antiquior, & Reformatus

CUM DECRETIONIBUS ET CAPITULARIBUS

AD LEGEM SALICAM PROPRIE SPECTANTIBUS.

ADDUNTUR

FORMULÆ MARCULFINÆ, EARUMQUE APPENDIX, NECNON BIGNONIANÆ.

Omnia partim Hieronymi Bignonii, partim Jo. Georgii
Eccardi, partim ex utroque excerptis
Notis illustrata.

ACCEDIT

GLOSSARIUM AD LEGEM SALICAM FRANCISCI PITHÆI.

IN PACTUM LEGIS SALICÆ

MONITUM COLLECTORIS.

Editis superiore Volumine Legibus Italicæ originis, Transalpinas nunc tradere instituo, quæ in Italia quoque obtinuerunt. A Salica initium duco, quæ exteris cæteris legibus frequentiore apud Italos obtinuit usum.

Celeberrimæ hujusce Legis origines latent adeo in obscuris, ut neque de legibus auctoribus, neque de tempore, neque de natali solo, neque de lingua, qua primum exarata fuit, neque de causa, qua *Salica* nomen acceperit, quidquam affirmari tuto possit; quamvis in his torqueantur quamplurium eruditorum ingenia. Quorum sententias & argumenta prolixiore calamo referre longum esset, & rædio plenum; at vero aliqua summis saltem labiis delibare non inutile erit, neque injucundum.

Quærenti quinam fuerint Legis Salicæ conditores, obvia est responsio: *FRANCI*. At si petas, ex qua gente, aut ex qua patria processerint Franci, ignorantur veteres, tum recentiores. Populus hic, cujus nomen ante sæculum Christianum III. inauditum est, e Troja, e Palude Mæotide, e Macedonia, e Pannonia, e Balthico mari (bone Deus, unde non!) derivatus recensetur.

Ego unicam præferam sententiam, quæ mihi videtur verior, quia simplicior, atque in puriores historias non impingens. Hanc amplexi sunt cum Cluverio plures antiquitatum studiosi, qui Francorum originem non aliunde quærendam esse docent, quam in media ipsa Germania; ajuntque *Francorum* nomen non fuisse gentile, sed sociale quamplurium veterum gentium Germanicarum, quæ communis servandæ libertatis gratia in unum sædus coaluerint, adversus hostium, præcipue Romanorum, tentamina. Quod sædus initum fuisse credunt, postquam Germani ab Imperatore Vero Maximino diro bello & depopulatione lacesiti fuerant.

Re vera statim ferme post bellum illud *Francorum* nomen innotescit. Et quidem exinde apud Romanos Scriptores clarescunt *Francorum gentes* (1), *diversæ Francorum gentes* (2); quo satis indigitatur, non unum populum Francicum fuisse, sed plures una aggregatos. Imo sædus ipsum innuere videtur Nazarius (3), qui de Bruſteris, Chamavis, Cheruscis, aliisque Germanicæ populis verba faciens, *conspirationem federatæ societatis* commemorat.

Porro federati ipsi appellati fuerunt *Franci*, hoc est, (ut Germanicæ vocis *Wraz* planior fert interpretatio) *truces, feroces, asperi*; quod scilicet & numero, & robore, & rei bellicæ promptitudine, atque audacia, hostibus terrori essent. Sane vero *truces Franci* (4) a Romanis appellabantur; imo & ipsi Franci hoc epitheto seipso donant initio Prologi Legis Salicæ: *Gens Francorum inclita . . . firma pacis federe . . . audax, velox & aspera*. Hæc de populo Salicæ Legis conditore.

Quod si de tempore conditæ legis sermo sit, illud equidem quasi digito ostendit Auctor de Gestis Francorum, hæc scribens (5): *Defuncto Sumnone Franci*

Tom. II.

A 2

petie-

(1) Aurel. Victor. in Gallieno.

(2) Eumen. Paneg. vi. cap. 5.

(3) Nazarius Paneg. Const. M. cap. 18.

(4) Incert. Paneg. Const. M. cap. 24. Nazari. l. c. cap. 17.

(5) Epitome cap. 4.

petierunt consilium, & elegerunt Faramundum filium Marcomiri, & levaverunt eum super se regem crinum. Tunc & legem habere ceperunt.

Porro Prosperi Chronicon Pithœanum regnum Faramundi rejicit in annum Æræ Christianæ CCCCXXI. In hanc ergo circiter epocham rejicienda forent Salicæ Legis incunabula. Et sane Sigebertus Gemblacensis (1), vel hisce, vel parvis meriti inhærens monumentis, ab anno CCCCXXII. dictatæ Salicæ Legis sumpsit initia.

Tempus ergo conditæ legis nobis innotesceret, si præfati Scriptores tutam mererentur fidem. Sed fasta Francorum jam sæculo VII. aut VIII. sæbellis referata fuisse inter alia colligere possumus ex Auctore ipso de Gestis Francorum, qui VIII. sæculo floruisse creditur, & qui Faramundi patrem Marcomirum Priami filium facit, & Sunnonem filium Antenoris, & talia inserit de adventu Francorum e Troja, ut ipse sibi fidem detrahare videatur.

Pleniorem ullo procul dubio mereretur fidem parvum sive Tironis, sive alterius Prosperi Chronicon, si authenticum ad nos usque pervenisset. At vero suspicione non caret, pauca illa verba, *Faramundus regnat in Francia*; sicut & alia, quæ in eodem Chronico occurrunt: *Priamus quidam regnat in Francia, quantum altius colligere potuimus*; interpolata fuisse a sequioris ævi exscriptoribus, qui velut indubia habebant ea, quæ de Francorum origine venditabantur. Forte hæc ab aliis primum scripta in margine, aliorum subinde arbitrio, vel incuria irrepere in textum. Quod idem factum Chronicon illud Prosperi quoad alia quoque passum est. Et re vera, quæ de Francorum Regibus in vulgato Prosperi Chronico occurrunt, in quibusdam vetustis Codicibus desiderantur, & præsertim, Henschenio teste (2), in uno Antverpiensi, exarato anno Christi DCXXIII.

Ex his autem rationes dubitandi de Faramundi regno depromere possumus, quæ gravius adhuc acquirunt pondus ex eo, quod celeberrimi rerum Francicarum Scriptores, Gregorius nempe Turonensis, & Fredegarius, *Faramundum* Regem Francorum minime agnoverint.

Quod si Faramundi regnum in dubio vertere licet, dubitare & licebit de tempore conditæ Legis Salicæ, quod laudatus Auctor de Gestis Francorum, seu alius ejusdem furfuris quispiam, ac Sigebertus Gemblacensis, qui multo serius scripsit, nobis obtrudunt.

Et sane in ipsius Legis Prologo neque Faramundi illius, neque alterius summi Imperantis dictatæ legis tempore ulla sit mentio, sed tantum delectorum Prœcerum quatuor. Ex quo haud obscure colligitur Legem dictatam fuisse, antequam Francia gens supremum Regem agnosceret; dum scilicet adhuc sub Regulis, seu Dynastis, ex antiquo more, regeretur.

Haud semel equidem in Lege Salica mentio fit Regis; sed illud perpendendum est, quod in memorato Prologo legitur; videlicet, quod *ubi Deo favente Clodoveus comatus, & pulcher, & inclytus Rex Francorum primus, suscepit Catholicum baptismum, quidquid minus in Pacto (hoc est in Lege) habebatur idoneum, per præcellfos Reges Clodoveum, & Childebertum & Hlotarium fuit lucidius emendatum.*

Clodoveus namque, postquam sacri baptismatis unda ablatus fuit, Salicam Legem emendavit, & resudit, & auxit, & pæne suam fecit; unde & ille quasi auctor Legis Salicæ habetur in Epilogo, quem legere est post Decretionem Childeberti apud Lindenbrogium & Eccardum. *Explicitum* (hæc ibi) *Legis Salicæ Libri III. quam Clodoveus Rex Francorum statuit, & postea una cum Francis pertractavit, ut ad titulos aliquid amplius adderet &c.* Paria & in calce Guelpherbytani Codicis occurrunt: *Primus Rex Francorum* (Clodoveum certe hic intelliges, qui, ut supra vidimus, etiam in Legis Prologo appellatur *Rex Francorum primus*), *statuit a primo titulo usque LXII. disposuit judicare; postmodo autem tempus cum optimatis suis a LXIII. titulum usque ad LXXVIII. addedit.*

Omis.

(1) Sigebert. Gembl. in Chron. ad an. ccccxxii.

(2) Henschenius in Exegeti de Episcopatu Tungrensi, & Trajectensi præfixa Tom. IV. Aq. SS. Mensis Maji Edit. Ven. cap. 10.

Omissis ergo inextricabilibus disceptationibus de tempore conditi corporis juris, cujus primævus codex vel amplius non existit, vel ita interpolatus exiit, ut novam penitus faciem induerit, satius, tutiusque est, Legis Salicæ, quæ nunc exstat, epocham repetere a Clodovæo Rege Christianæ religioni jam adscripto; adeoque ea referri potest in desinentem circiter sæculum V. Subinde vero Lex ipsa tam ex eodem Clodovæo, tum versus finem sæculi VI. ex Childeberto II. atque Chlotario II. additamenta suscepit, quæ in Parisiensi, & Guelpherbytanæ Codicibus veluti Salicæ Legis partes allegata leguntur (1).

Haud facilius occurrit disceptatio de lingua, qua primum scripta fuit Salica Lex, Francicane, vel Latina. Inter cæteros, qui hac de re agunt, doctissimus Eccardus (2) pro certo habet Latine scriptam fuisse; quod Proceres Franci ex arcto cum Romanis commercio Latinam linguam sibi familiarem reddidissent; aliunde vero usque ad Carolina tempora fere lingua propria scribere non callerent; quod ex Otrifidi testimonio evincere ratus est.

At vero ex Otrifido (3) colligo quidem, Francos expolitæ scripturæ usum minime habuisse, virosque doctos in scribendo uti haud consuevisse patriam linguam; sed non colligo, illos ignorasse artem linguæ ipsius redigendæ in scripturam. Superfunt adhuc vetustiora monumenta Barbaricis linguis conscripta, inter quæ, veluti inter sidera sol, emicant Evangelia Gothica scripta ab Ulfila, qui Christiano sæculo IV. florebat. Demum, Francicam linguam fuisse Barbaricarum omnium facile lubricissimam. Sed quæcumque tandem fuerit pronuntiationis, atque syntaxeos inconstantia, certis orthographiæ regulis non coercita; attamen vix sibi quisquam persuadere poterit, gentem nequivisse scriptis tradere sermonem proprium, quæ potuisset alienum. Francicæ, seu Malbergicæ voces, quæ in Lege Salica ubivis occurrunt, nonne sunt in scripturam redactæ? Nonne aliæ occurrunt scriptæ voces, vel omnino Barbaræ, vel desinentia tantum latina donatæ? Quid ergo prohibuerat patria lingua & cætera scribere?

Neque e converso mordicus oppositam tuendam esse sententiam reor; præsertim cum certo constat alias Barbarorum leges, quæ ineunte vix sæculo VI. scriptis traditæ fuerunt, latine concinnatas fuisse. Verumtamen arbutor, Francos, antequam legem latine conscriptam haberent, aliam antiquiorem Francicam habuisse, sive hæc scripta fuerit, sive tantum memoriæ tradita; & legem ipsam appellatam fuisse *Malberg*; atque ad eam provocari in omnibus textus latinis locis, in quibus *Malberg* allegatur.

Superiore Volumine in præfatione generali diximus, antiquos Barbaros sanctis legibus minime caruisse, priusquam scripturæ traderentur, easque tunc sola memoria, & usu ab ipsis servatas esse; neque maxima probabilitate carere, juvanda memoriæ gratia illas concinnatas fuisse carminibus, quorum frequentissimus usus, imo unicum apud hæc gentes memoriæ & annalium genus erat.

Id & obtinuisse inter Francos ante sæculum V., cui vulgo adscribuntur scriptæ legis initia, peculiariter innuit Libanius, qui de Francis disserens ait (4), *insane pervicacitatis præmia, & audacia honores, legibus apud ipsos sanctis, obtinere*. Sive autem ejusmodi legum complexum, sive scriptum codicem latino antiquiorem appellatum fuisse *Malberg*, valde probabile est.

Novi vocem *Malberg* juxta magis receptam a Glossographis interpretationem, proprie significare *collem judicii, sive comitorum* (5); quod veteres in collibus vel naturalibus, vel ex aggregata terra manufactis comitia & judicia pluries celebrare consueverunt. Sed novi quoque ex ipsamet Salica Lege, vocem illam antonomastice ad ipsa quoque comitia, & judicia significanda referri (6); imo & ad leges, quæ in comitiis edicebantur; quo sensu pariter vocem hanc accipien-

Tom. II.

A 3

pien-

(1) Vide etiam Epilog. apud Lindenbrog. post Childeberti Decretionem, quem & nos suo loco allegabimus.

(2) Eccard. Not. ad Leibnit. de Orig. Franc. art. 18.

(3) Otrifidi Epist. ad Liutbertum Archiep. Moguntinum præfixa Paraphrasi Evang.

(4) Libanius in Basilico.

(5) Vide Cangium, & Wachter. hac voce, & Eccardum in notis, ad Pactum Leg. Sal. Tit. II. leg. I.

(6) Pact. Leg. Sal. Tit. LXXVI. & alibi.

piendam esse ipse Salicus Codex nos edocet, quotiescumque Francicæ voci præponitur. Etenim haud semel (1) occurrit dictio: *Malberg, sive Landouenas*. Porro *Landouenas*, seu *Landenia* liquido idem est ac *Lex terra, Lex patria*, atque, ut Italice dicimus, *la Legge del paese*. Hoc idem ergo & vocabulo *Malberg* significabatur.

Igitur dum in Salica Lege occurrunt (& frequentissime sane occurrunt) Francica vocabula præmissa voce *Malberg*, ut ex. gr. *Malb. Turnicbalt, Malb. Turpha falcbio, Malb. Saldebas* &c., facile intelligitur in antiqua lege patria, quæ Francicæ efferebatur, voces illas extitisse, quæ a Latino Scriptore in sua originali puritate relictæ sunt, ut populo Francorum, cui vetus lex adhuc oblivioni non erat, præberet clariorem Latini codicis intelligentiam.

Et hæc equidem hucusque non infirmo fundamento inniuntur. Sed in obscuriori argumento liceat mihi & conjecturis indulgere. Suspicio namque, *Malbergicis* hæc vocibus parallelas leges, quæ prius Francica lingua traditæ fuerant, per initialia earundem verba in Codice latine scripto allegatas fuisse. Quam profecto allegandi methodum sequioribus ævis usitatissimam ipsa commendat natura rei, præsertim dum leges ipsæ numeris aut titulis singillatim distinctæ non essent, per quos possent allegari.

Inde vero clare intelligitur, cur una, aut duo voces *Malbergicæ* tantum singulis in legibus allegentur; ut scilicet per illas uti per initialia verba indicetur, quæ prius recolebatur, parallela Francica strophæ: sic dum legimus v. g. *Malberg Frioblito*, continuo deprehendimus parallelam legem, seu legis stropham, quæ Francica lingua habebatur, a voce *Frioblito* initium duxisse. Intelligitur etiam cur eadem Francica vox nonnunquam pluribus in legibus repetatur; cum scilicet cunctæ leges illæ ab eademmet voce initium sumpsisse facillime potuerint. Intelligitur itidem, cur quandoque duo se junctim Francica vocabula, quasi duo diversa legum initia allegentur; ut *Bravecho Malberg, & in alia mente Babene: Malberg Abtica, & in alia mente Arbutibus*. Cum enim antiqui Franci sub pluribus Dynastis constituti essent, & per Provinciis divisi, facile erat variantia in canendis legum strophis induci, adeo ut non ab eodem vocabulo earundem initium ubique repeteretur. Eadem & de Francis vocibus in variis codicibus variantibus causa afferri posset. Sed vocabula illa temporum injuria, atque exscriptorum incuria adeo male acta sunt, ut qui in causas ejusmodi variationum inquirat, oleum & operam perdere videatur.

Meræ equidem hæc sunt conjecturæ: sed hæc in re quid ultra conjecturas afferri potest? Ego illas protuli, quoniam harum ope simplicissime explanari reor causam, qua voces illæ *Malbergicæ* textui Latino intermixtæ sint. Et aliunde extricandæ rei perplexæ, & difficultatibus plenæ meliorem viam non invenio.

Quæ Francicæ tradita appellabatur *Malberg*, Latine scripta appellata fuit *Lex Salica*. De causa inditi nominis iterum sententiarum discrimen. Eccardus noster rem definire, nodumque solvere ratus est, judicem potius agens, quam causæ patronum. Ejus sententiam audiamus. In Legis Salicæ Prologo tres memorantur pagi, seu terrarum tractus, in quibus Lex lata fuit, *Salagheve, Bodo-gheve, & Windogheve*. Post *Childericum* autem, inquit vir ille celeberrimus (2), *ex pagis, qui legem primum considerant, nullus remansit Franci præter pagum Salicum, (scilicet Salagheve, qui ab ipso constituitur inter Salam Francicum & Mœnum); unde non mirum legem illam cum a Clodoveo etiam ex Salica gente orto emendaretur, augetur, ac veluti renovaretur, specialiter nomine Salicam in posterum vocatam. Reliquæ enim hujus nominis rationes ab aliis allatæ ne bilum quidem valent.*

Verum enim vero perpendendum erat erudito viro, quod cum Barbarorum Leges personales potius essent, quam territoriales, non a loco, in quo latæ erant, sed a populo, cui edicebantur, nomen suum fortiri consueverant.

Nota res est eruditis, nobilem Francorum partem *Saliorum* nomine donatam fuisse

(1) Tit. XIX. l. 1. Tit. XX. l. 7. Tit. XXI. l. 1. Tit. XXXI. l. 2. 4.

(2) Eccard. not. ad Leibnitii Dissert. de Orig. Franc. art. 18.

fuisse ante tempora, quæ vulgo assignari solent origini scriptæ Salicæ Legis, Etenim certe *Salios* memoravit Julianus (1); & Ammianus de Juliano scribens (2) memorat *Francos*, eos videlicet, quos consuetudo *Salios* appellavit. Unde vero, & quanlo, *Saliorum* nomen sortita fuerit pars illa Francorum, in rem incertam non perquiram. Sed quod ad rem nostram attinet, illud mihi certum videtur, legem ab eodem populo, cui lata fuit, *Salicam* appellatam fuisse, hoc est, *Legem Saliorum*, prout Wisigothorum Lex appellari quondam consuevit Lex *Gothica*, Langobardorum *Lombarda*. Diæta simpliciter non fuit *Lex Francorum*, quia non omnibus Francis, sed propriè Francis Saliis edicta fuerat: & præcipue cum altera Francorum pars, qui *Ripuarii* nuncupati sunt, alia regerentur lege, quæ subinde scriptis tradita, a gente, cui sancita erat, appellata fuit *Lex Ripuariorum*.

At nulla in re tam vehementer exagitati sunt Eruditorum animi, quam in perquirendo Legis Salicæ natali solo. Non minus acriter, ut verbis utar Heineccii (3), de natali solo celeberrimæ hujus legis, quam olim de *Honori patria*, integre Provincia contendunt. Quemadmodum enim hunc ob insignem nominis celebritatem etiam post mortem civem expetebant Colophonii, Cbii, Salamini, & Smyrnei (4); ita Legem Salicam Belge apud se natam dicunt, Francos eumque suum sibi vindicant, Alamanni, & Rhenani repetunt, Galli vero suam esse confirmant, & in ipsa lege terram Salicam inter Ligerim, & Sylvam Carbonariam (5) designari urgent. Ferendo ea de re judicio præmissè oporteret tempus conditæ legis, & loca, in quibus eo tunc confederant Franci. Qui in veterè Germania legis natalia quærunt, hi palmam referre videntur. Cæterum quoniam nos Italiae nostræ eam adscribere nullatenus possumus, Germanos, Gillos, Belgas, hanc sibi gloriam disputare sinamus.

Pacti Salici, de quo hæctenus verba fecimus, forensis usus viguit usque ad reformationem Legis Salicæ, quæ Carolo Magno refertur acceptæ. Et tunc enim, & quidem versus VIII. sæculi fines legem hanc emendatam, reformatamque prodiisse probant verba eidem reformate legi præfixa, quæ a Baluzio ut emendatiora sic efferuntur (6): *Anno ab Incarnatione D. N. I. C. DC. LXXIII. Indictione VI. Dominus Karolus Rex Francorum inclitus hunc libellum tractatus Legis Salicæ scribere iussit*. Hanc autem ab antiquiore non uno in loco diversam esse, qui utramque conferant, perspicue cernent.

Ex quo igitur reformata lege Franci uti cœperunt, Pactum veterem exolevisse res ipsa suadet (7). Quod notatum velim, ut dignoscamus, Codicem Salicæ Legis, cujus in Italia nostra inde a Carolo M. frequentissimus exitus usus, non antiquiorem illum fuisse, sed eum, qui emendatus prodierat.

Lege autem Salica vetustate abolita, ait Hieronymus Bignonius (8), *Juris Francici præcipua capita in locum ejus, nomenque immigrarunt; præcipue illud decantatissimum, quod regni nostri velut tutelam continet; hoc est, ut arbitror, quod de successione masculinâ in Regno Francorum, exclusis feminis, decantant omnes*.

Et egregie quidem vir doctissimus decantatissimum illud jus ab antiquis gentis consuetudinibus, atque institutis, quæ Legis Salicæ nomen obtinere, desumpsit, non ab ipsa Salica Lege, ex qua profecto illud desumi nequit, nisi forte ex constructione juris; quod scilicet ex jure civili jus politicum constructum fuerit. Certe Lex Salica feminas extantibus masculis ab hæreditate excludens, mere civilis est de alodibus ageus (9), non propriè de jure politico successione in Regno.

Pactum Legis Salicæ antiquiorem, Barbaricæ antiquitatis monumentum pretiosissimum, edo juxta exemplar omnium optimum, quod e codicibus Fuldensibus primus edidit Basilius Johannes Heroldus, Gotofredus Wendelinus recudit,

(1) Julianus Ep. ad S. P. Q. Athen.

(2) Ammian. Hist. lib. xvij.

(3) Heinec. Præf. ad Corp. Jur. Germ. Ant.

(4) Cicero pro Archia Poeta.

(5) Pact. Leg. Sal. Tit. L.

(6) Baluz. Capitul. Tom. I. pag. 201.

(7) Vide Baluz. Not. ad Capitul. in Leg. Sal.

(8) Bignon. not. ad Leg. Sal. in Tit.

(9) V. Pact. Leg. Sal. Tit. LXII.

dit, Jo. Georgius Eccardus denuo prodire iussit; & tandem Petrus Georgifchus suæ collectioni interferuit.

Addo ex Baluzio Regum Childeberti & Chlotarii Decretiones, e quibus, ut supra dictum est, Salica Lex incrementa suscepit. Quas a vetustis Doctõribus potius ut partes, quam ut appendices habitas fuisse ostendit antiqua rubrica, quæ in calce Decretionis Childeberti infra exhibebitur; cui fere consonat haud abfimilis alia ab Eccardo (1) publici juris facta ex Codice Guelferbytano, quem ante hos mille annos scriptum fuisse asserit Eccardus ipse. Ex quo constat Decretiones ipsas ex antiquissimo jam tempore censitas esse, atque ideo merito censerì posse, ut Legis Salicæ partes integrales.

Veterem Pactum excipiet Lex Salica reformata, prout illam e Francisci Pithœi exemplari Lindenbrogii, Bignonius, Eccardus, & Georgifchus edidere. Huic accedent ex Baluzio & Eccardo deprompta Capitularia ejusdem Caroli Magni, atque Ludovici Pii, quæ ut additiones, vel interpretationes Legis Salicæ habitæ sunt.

Ex Baluzio item exhibeo Marculfi Formulas, quæ num ad Salicam, an ad Burgundicam, an vero ad aliam legem proprie pertineant, aliis discutiendum relinquo. Illud certo scio, plures ex Legibus Germanici instituti, præcipue vero ex iis, quæ in Salico Codice occurrunt, probe adeo, dilucideque ex Formulis illis explicari, ut tior meliorque interpres haberi non possit.

Eadem de causa superaddo & Formulas veteres incerti Auctoris, quæ velut *Appendix Formularum Marculfi* ipsis subiectæ sunt: nec non & illas, quæ e veteri codice a Marculfinis sejunctæ in lucem editæ sunt a Hieronymo Bignonio.

Adverto autem, Baluzium ad veterum codicum fidem emendatas, & imputriori, seu, ut verius dicam, puriori rusticæ antiquitati restitutas iterum protulisse Formulas Marculfi, atque illas, quæ in appendice continentur. Quod notandum est, ut dum Lector verba in Bignonianis notis scripta ab illis, quæ in textu extant, aliquantisper variare deprehendat, id variatæ editioni tribuendum esse dignoscat.

Omnia Bignonii, & Eccardi notis illustrantur; ita videlicet ut Pactus antiquior, & Capitularia Caroli, & Ludovici ex Eccardo; Formule omnes ex Bignonio: reliqua excerptis ex utroque animadversionibus lucem accipiant.

Agmen claudit Francisci Pithœi Glossarium, quo Legis Salicæ reformatæ obscuriora verba explicantur.

(1) Eccard. Pact. Leg. ex Ms. Guelferbytano in fine.

PACTUS

LEGIS SALICÆ

ANTIQUIOR

CUM NOTIS JO. GEORGII ECCARDI.

PROLOGUS SEU PRÆFATIO.

GENS Francorum inelyta, auctore Deo condita, fortis in armis, firma Pacis fœdere (1), profunda in consilio, corpore nobilis (2) & incolumis, candore (3) & forma egregia, audax, velox & aspera, nuper ad Catholicam Fidem conversa (4), im-

(1) *Firma pacis fœdere.* Codex Capitularium Gothanus legit: *fortis in armis, profunda in consilio, firma pacis fœdere.* Fœdus autem Pacis, per quod gens Francorum firmata, illud interpretor, quod Chlodoveus primum cum Anastasio Imperatore pepigit, cujus nempe vigore, postquam Gothos ad Pyrenæos nique montes Gallia eiecisset, ac devicisset, ex voluntate etiam Imperatorum a Gothis sibi mentientium, eoque ob Arianam hæresin detestantium, imperium Galliarum adeptus est, anno Christi DVIII. Consul & Augustus solenniter appellatus. Merentur ea de re Gregorii Turonensis verba referri. Scribit is Lib. II. Cap. XXXVIII. *Igitur Chlodovechus ab Anastasio Imperatore codicillos de consulatu accepit, & in basilica beati Martini tunica bluea indutus est & chlamyde, imponens vertici diadema. Tunc ascenso equo aureum argentumque in itinere illo, quod inter portam atri basilicæ beati Martini & ecclesiam civitatis est, præsentibus populis manu propria spargens, voluntate benignissima erogavit, & ab ea die tanquam Consul aut Augustus est vocitatus. Egredius autem a Turonis Parisios venit: ibique cathedram regni constituit. Cointius putat, indicari, Chlodoveum in consortium Imperatoris dignitatis ab Anastasio fuisse admissum, cum a Justiniani tempore idem fuerit esse Consul & Imperatorem. Sed rectius Valesius Lib. VI. Rer. Franc. per Consulatus nomen hic intelligi auctoritatibus patriciatus dignitatem. Favetque huic sententiæ titulus Capituli in Indice vetustissimorum Codicum, qui Ruinarto teste, sic habet: *De Patriciatus Chlodovei.* Aimoinus quoque lib. I. c. XXII. meminit literarum Anastasii Imp. quibus contentum fuerit: *quod complacuerit sibi & senatoribus, eum esse amicam Imperatorum, patriciorumque (leg. patriciorumque) Romanorum.* Conspiciuntur adhuc in Basilicæ S. Germani a Pratis janna majori veteres aliquot Regum primæ stirpis statuae, quæ sub Chlodovei nepotibus sculptæ fuerunt; inter quas existat una, Chlodoveum vestimentis consulatus redimitum, & cum baculo hypætica in dextra, siliens. Augusti tamen nomen, quod nec Cæsaribus sive Imperatoribus designatis dabatur, non Legatis præsentibus, sed in populi acclamatione tributum consilio; &*

fama vel interpretatione rei postea etiam aliquando Francorum Principes Augustorum titulum in nummis sumere, tanquam qui Imperii partem tenerent. Nec tamen, ut Procopius Belli Goth. lib. III. c. 33. indicat, Franci in Gallias universas tutum, mansurumque jus sibi, nisi ex Imperatoris auctoritate, sperabant. Unde gavisi sunt filii Chlodovei, quod Justinianus earum possessionem in eis, tabulis signatis, confirmasset, & indulgisset, ut moneta eorum aurea in imperio reciperetur. Hoc autem præcipue *fœdus Pacis* in hoc Legis Salicæ Præfamine indicari existimo.

(2) *Corpore nobilis & incolumis.* Editio Lindembrogiana hic scribit: *Corpore nobilis & incolumis &c.* Codex Gothanus habet: *corporea, candore, forma egregia,* pro quo legendum puto: *corpore, candore, forma egregia.*

(3) *Candore.* Candorem cutis in Germanis veteribus & speciatim Francis laudari notum est. Hieronymus in Vita S. Hilariionis: *Candidatus Constantii Imperatoris, subtilis coma, candore corporis indicat provinciam.* Inter Saxones quippe & Alemanni gens ejus non tam lata, quam valida, apud historicos Germania, nunc vero Francia vocatur.

(4) *Nuper ad Catholicam Fidem conversa.* Baptizatus est Chlodoveus a S. Remigio anno Christi CCCCXCVI. ipso natali Domini die, ut Cointius & Pagius argumentis solidis ostendunt; & Anastasius II. Papa, qui eodem anno Gelasio Papæ successerat, epistola scripta illi gratulatus est, quod nomen Christo dederit. Dacherius Spicileg. Tom. V. pag. 582. eam publicavit; unde eandem huc transferre placet. Est autem hæc: *Glorioso & Illustri Filio Cludoveo Anastasius Episcopus. Tuum, gloriose filii, in Christiana fide cum exordio nostro in Pontificatu contigisse gratulamur. Quippe sedes Petri in tanta occasione non potest non letari, cum plenitudinem gentium intuetur ad eam veloci gradu concurrere, & per temporum spatia repleri sagenam, quam in altum celsus est mittere idem piscator hominum, & celestis Jerusalem beatus Claviger. Quod serenitati tue insinuare volumus per ELMERIVM Presbyterum, ut cum audiveris letitiam patris, crescas in bonis operibus, impleas gaudium nostrum, & sis corona nostra, gaudentque mater Ecclesia de tantis*

immunis ab heresi (1), dum adhuc teneretur barbarie (2), inspirante Deo inquirens scientie clavem, juxta morem suorum qualitatum (3) desiderans justitiam, custodiens pietatem, distaverunt (4) SALICAM LEGEM Proceres ipsius Genus, qui tunc temporis apud eandem erant Rectores (5). Sunt autem electi de pluribus viri quatuor (6), his nominibus, WISOGAST, BODOGAST, SALOGAST, & WINDOGAST (7) in locis quibus nomen

SA-

si Regis, quem nuper Deo peperit, profectu. Laetifica ergo gloriose & illustris Fili, matrem tuam, & esto illi in columam ferream. Nam refrigeravit caritas multorum, & malorum hominum versutia navicula nostra feris fluctibus agitatur, & despumantibus undis perunditur. Sed speramus in spem contra spem, & Dominum collaudamus, qui eruit te de potestate tenebrarum, & in tanto Principe providit Ecclesie, qui possit eam tueri, & contra occurrentes postiferorum contus galeam salutis induere. Perge igitur, dilecte & gloriose Fili, ut Deus omnipotens scientiam tuam, & Regnum protectione celestis prosequatur, & Angelis suis mandet ut custodiant te in omnibus viis tuis, & det tibi in circuitu de inimicis suis victoriam. Eodem Christi natali die de exercitu Chlodovei baptizati sunt amplius tria milia, exceptis parvulis & mulieribus. His adde forores Chlodovei, Albofledem & Lantehildem. Pagius annotat, post Chlodovei Regis conversionem, ut in istum, baptizandi in natalitibus Domini, pervenisse apud Francos. Et Guntramnus Francorum Rex apud Turonensem lib. VIII. cap. IX. queritur, dilatatum esse nepotis sui baptismum ultra Natalis Domini solemnitatem.

(1) Immunis ab heresi.) Scilicet Ariana, quam profitebantur Reges Gothorum, Catholica fidei obores acerrimi.

(2) Dum adhuc teneretur barbarie.) Codex Gothanus: dum adhuc ritu detinebatur barbaro. Eodem modo etiam Pithrei exemplar habuit, quod Lindenbrogius secutus est. Nota autem hic barbaricam vel ritum barbarum pro Gentilismo adhiberi.

(3) Juxta morem suorum qualitatum.) Rectius Codex Gothanus: juxta morum suorum qualitatem.

(4) Distaverunt.) Codex Gothanus & Lindenbrogii editio: distavit. Verbum vero distare hic adhibetur, pro componere & in scripta referre, vel conscribere, quia veteres, cum librum, carmen aut epistolam componerent, in scribendo libraribus utebantur, quibus ipsi sua distabant. Vid. Joh. Frid. Gronovii Observat. in Script. Ecclesiast. cap. 23. Apollinaris sepius hoc verbo eo sensu utitur, de quo Savaro ad lib. VIII. Ep. 6. evolendus. Marculfus in Epistola ad Formularum lib. I. Viros eloquentissimos ac rhetores & ad dictandum peritos. Anselmus Cantuariensis in Epistola ad Anselmum nepotem: Dicere quotidie assuesce, & maxime in prosa: & ne multum anes difficile dicere, sed plane & rationabiliter. Aldhelmus de Laudibus Virginitatis in prosa: A Cassiano Massiliensis parochie Archimandrita peculiariter dictandi facultia predicto. Et postea: Stylus sinem fagitat, & dictandi tenor terminandus est. In Verbis idem:

Talia sed timidus dictator tela pavescat. Donnizo in Vita Mathildis Ducatricis lib. II. cap. 3.

Cumque daret tumba Sancti miracula multa, Proderet us multis post nos per secula futuris Justitia cultrix, ea parim fingere justis, Que simul & vitam Capellani sibi dicant, Tertius existens ab eo Lucensis & ille Ragnerius Reor distavit eam sibi metro, Distavit pulchrum nuper librumque secundum, Qui basili litem diffinit &c.

Idem lib. II. c. 12. de morte Guiberti Antipape agens canit:

Dictator quidam de quo metra protulit ista: Fletibus & lacrymis esset, Guiberte, dolendus &c. Egidius Parisinus in Carolino Ms. de libris suis ita loquitur:

Quatuor ex illis metrico modulamine pergunt, Tres alii gaudent liberiore prosa. Comica descripti metricæ satyrique, simulque Cum Sancti vita Gallica gesta decent: Qui tenuere prozam, quedam moralia tradunt Et dictatoris versificique modum.

Inde dicten, carmen facere, & dichter poeta. Engelhusius in Vocabulario Saxonico Ms. Dichten, fingere, dicere. Teutonice: Gedicht of lyet ingemeyn, dictamen, carmen, poema, dictatura, fictio. Dichten, dicere, componere, distare, fingere, conscribere. Dichter, dictator, compositor, confictor, Poeta. Vocabularius anonymi seculo XV. impressus: Profulator, ein dichter on versich, est artifex faciens dictamina neque metricis neque rhytmicis legibus coarctata. In genere autem dictamen pro stylo sive modo scribendi presertim epistolari sumitur mediæ ævi auctoribus. Habentur in Bibliothecis Ms. Guillelmi de Mandagio, postmodum Cardinalis liber Dictaminum, quo variarum Epistolarum formulae continentur; Magistri Mathie dictamina seu ars dictatoria; Liber de Stylo Romano dictaminis, qui adscribitur Gregorio VIII. PP. & alius Magistri Trausvundi de Arte dictandi. In Guelferbytanæ Bibliothecæ Codice membranaceo habentur Bemonis Misenensis Episcopi Rationes dictandi prosæ ex multorum gestis in unum corpus collectæ, in quo libello meminit quoque Benno Dictaminum Alberici Monachi. Verba ejus sunt: Sic enim Alberici Monachi, viri eloquentissimi, librum vituperat, qui est plene per singula dictaminis documenta non scriberet, in epistolis tamen scribendis & dictandis privilegiis non injuria creditur cetero excellere. Idem Benno adducit Aginulsi & Abatis Samaritani scripta ejusdem argumenti, in quibus tamen temeritatem & indisiplinatæ doctrinæ novitatem culpatur. In eadem Bibliotheca Guelferbytanæ extat & Henrici Francigenæ libellus de arte dictandi, ut alios jam prætermittam.

(5) Rectores.) Per Rectores hic Duces Comitumque, sive provinciarum rectores & iudices intelliguntur.

(6) De pluribus viri quatuor.) Dicitur est de Reoribus gentis Francorum, sive Ducibus & Comitibus; unde sequitur indicari ex pluribus his Reoribus majorum scilicet pagorum, sive provinciarum Franciarum, electos esse quatuor viros, qui reliquos atate, sapientia ac natalium splendore antecellerent. Ad hæc enim majores nostri præcipue respiciebant.

(7) WISOGAST, BODOGAST, SALOGAST, & WINDOGAST.) Cum statim addatur, hos viros sive hos Rectores constitutos fuisse in Salagberve, Bodogheve & Windogheve (ubi gheve idem est ac gau, pagus, provincia, regio), hinc ego concludo, terminationem gasti compositam esse ex gau vel ga & ist, et; ac significare, cum qui est ex provincia, sive provinciam vel provinciam incolam. Gau autem olim & ga scriptum fuisse, vel ex his patet, quæ Christ. Franciscus Paullinus de Pagis ex

Va-

SALACHEVE (1), BODOGHEVE (2), & WINDOGHEVE (3). Qui per tres Mal-

Valesio, Meibonio & aliis collegit. Occurrunt ibi *Amenga* in Paderbornensi dicecesi; *Anbraga* in eadem; *Appinga* in Palatinatu Rheni; *Ahinga* in Frisia; *Asa* in dicecesi Paderbornensi; *Churwalacha* in Rhatia; *Emisga* in Frisia; *Eslega* in Westphalia prope Esfendam; *Federitga* in Frisia; *Froilga* in eadem Frisia (v. d. Altfildi vita S. Ludgeri lib. I. c. 9.); *G'atinga* in Westphalia; *Herolga* in Frisia; *Hessiga* in Hassia; *Lainga* & *Laginga* in Ducatu uravivicensi; *Niverga* & *Nesega* in Westphalia ad Dymelam fluvium; *Ostracha* in Frisia; *Patbergga* in dicecesi Paderbornensi; *Retega* vel *Rittega* in eadem Paderbornensi dicecesi; *Trevelcga* ad Treviros; *Vaizauvaga* in Westphalia; *Walpinga* in Frisia; *Wessga* in Westphalia; ut alia omittamus. A *ga* itaque omnino est *gasi*, provincialis; hocque olim in nominibus propriis virorum admodum usitatum fuit. Sic *Sageses*, Cherucorum apud Strabonem Dux, *marinum provinciale*, sive aliquem, qui in vicinia maris habitat; *Conigastus*, cuius Boethius Consolat. Philoloph. lib. I. prof. 4. meminit, *audacen provinciale*; *Arbogastes*, magnus ille Imperii sub Valentino Juniore e Franca gente moderator, ex pago *Arbogarundum*; *Lenigastus* apud Amintanum Marcellinum lib. XV. *regis ad Laum incolam*; *Nbogastus*, in Eunapii Excerptis de Legationibus, *regis ad Nabum incolam*; *Suabgast* in Necrologio Fuldeni Ms. *Suevici incolam*, denotat. Et eadem ex ratione *Wisogast* erit provincialis vel incolae regionis ad *Wisam*, sive, ut emendandum putamus, *Wirram*, aut *Werram*; *Bodogast* incolae regionis ad *Bodam*; *Salogast* incolae regionis ad *Salam*; *Windogast* incolae regionis ad *Windam*. In Codice Gothano nomina haec Reſtorum Franſiae corruptius paulo proferuntur hoc modo: *Diſtavit Salicam Legem proceres ipſius gentis, qui tunc ejuſdem aderant Reſtores, id eſt, Wiſogaſte, Salogaſte, & Windogaſte, Arogaſte, Bodogaſte, Vivovade.*

(1) SALACHEVE. Notus est pagus *Salacheve*, a quibus Francis *Saliis* nomen. Christianus Junckerus eum in Geographia medii aevi ex Traditionibus Fuldenſibus a Piſtorio editis curatius deſcripſit; quibus tamen plura addi poſſent ex Traditionibus ejuſdem monaſterii nondum typis excuſis. Conſtat autem hinc, pagum hunc ſitum fuiſſe inter Salam Franconicum & Mœnum. Palatium Salæ Carolo M. adanatum in eo conſpicuum fuit prope Neofſtadium; & rudera exinde adhuc reſtant. Inter proceres nominatur *Wiſogaſt*; pagus tamen, unde ortus fuit, *Wiſogeva* librarii negligentia, dubio procul omiſſus eſt. Ut Franconum ditio a Sala Franconico ad Bodam continetur, necesse eſt, pagum hunc *Werræ* aditum fuiſſe, qui olim *Wirraba* ſcribebatur. Sed ita pro *Wiſogaſt* ponendum *Wirogaſt*; quomodo etiam olim ſcriptum fuiſſe *Vivovade* illud inde corruptum, & in Codice Gothano extans, indicat. Et facilis in veteribus Manuſcriptis Codicibus eſt conſuſio *r* & *s* literarum. *Wirogeva* autem pagus extenſus fuerit inter *Salogheve* & *Windogheve* in utraque *Werræ* ripa, ubi poſtea partim Comitatus Hennebergicus exſurrexit. Finibus Thuringiae comprehenſum fuiſſe verofiſſime eſt. In eodem hoc pago, ut & hoc obiter addam, *Diſpargam* Clodionis Regis ſedem, a Gregorio Turonenſi commemoratam, ſteſiſe conſicias. Iis enim, qui apud Turonenſem pro Thoringia, *Tongiam* legunt, vetuſtiſſimi Codices repugnant, a Ruinarto conſulti. Unde neque *Diſta* vel *Dieſthenium* Brabantiae, neque *Duisburgum* Cliviae, neque

Doesburgum Zutphaniae, multo minus *Deſenberga* Westphaliae huc quadrant, licet magni nominis auctores in ea loca inclinaverint apud Sagittarium in Antiquitat. Regni Thuringici lib. II. cap. 2. videndi. Browerus etiam nullis argumentis juvatur, dum *Dietsburgum* ſylvae Buchoniae olim *Diſpargam* fuiſſe conſicit. Gregorius dicit, illud ſitum fuiſſe in termino *Thoringorum*, hoc eſt, fuiſſe ſubus Thoringorum inclufum. Ita enim vocem *termini* in inferioris Latinitatis auctoribus uſurpatam eſſe, vel ex locis a Gangio adductis apparet. *Wirogeva* autem ſive *Werroga*, ut diximus, ad Thuringiam pertinuit. Etenim in ejus tractu Joh. Wilh. Dietmarus notabilia admodum *Diſpargi* veſtigia, quæ in Programmate anno MDCCIX. publicato eruditè indicavit. Si, inquit, & *mihi conſpicere licitum eſt, dicere, apud Turonenſem intelligi Diſpargam die Diſpurg in Hennebergia ſitum. Eſt mons altiffimus longe lateque conſpicuus, in cacumine magnam planitiem raris arboribus continet, lateribus inſerent nemora, radices circumjacent agri culti cum vicis & pagis Helmersbauſen, Wolmutbauſen, Erbenbauſen, Aſchenbauſen, Oberkatza. A ſylva Thuringiaca diſta tertio lapide interjectis urbibus Schmalcaldia, Wajunga, aliſque & amne Vierra. Hunc montem caſello ornatum fuiſſe probabile reddit non tam rumor accoleſtium, ex quibus quidam ſecundum majorum tradita locum putei monſtrare volunt, quam genus vocis: non enim vocatur der Dieſperg, ſed die Dieſpurg. Conſilio autem, non ſermonis vitio in ſeminino genere pronunciat; nam alii montes illius regionis vocantur, der Hirschberg, der Windsberg, der Wolfſberg &c. contra montes, ubi arces vel olim fuerunt, vel hodie ſunt, dicuntur v. g. in Oberkatza, die burg, die Helmerswart, & haud procul ab Ofſheim die Lichenburg. Huic autem ſententiae, cum nomen & ſitus congruant, ego meum calculum lubens adſicio.*

(2) BODOGHEVE. Ex præcedentibus clarum eſt, hac voce denotari regionem ad Bodam fluvium, qui ex Harticis noſtris montibus ortus in Albim delabitur. Cum autem Heroldus notet, pro *Bodogaſt* alibi lectum *Arogaſt*, idemque & in ſequenti Legis Inſcriptione invenitur; hinc ſuſpicor, ſcriptum fuiſſe *Artgaſt*, & pagum *Bodogheve* alias ita dictum; quem admodum & poſterioribus temporibus in Diplomatis variis frequens pagus *Hartegau* mentio occurrit. Complexus enim eſt pagus *Bodogheve* Harticorum montanorum diſtrictum & quicquid inter Bodam & Unſtrutium jacet.

(3) WINDOGHEVE. Si a Sala Franconico, ſuperato *Werræ* ad Bodam pergas, *Unſtrut* fluvius occurrit, quam *Windam* olim dictam fuiſſe putes. *Strut* enim alveum ſive curſum fluminis, atque idem fere, ac alias *abe*, denotat. *Windem* veteribus eſt *deſicere*, unde *erwinden*, carere, deeſſe, reſtat. Et *Windſcheef* Saxonicum, pro eo quod non eſt æquale, quia illi aliquid deeſt, ſive quod ob deſectum quandam eſt inæquale, adhibetur. *wan* hinc *deſicere*, & Anglo-Saxonibus *wana*, deſiciens, carens. Apud Keronem *wan weſen* exponitur *deſſe*, & *wan iſt*, deeſt. Inde pariter venit *wenig*, cui aliquid deeſt, paucus, parvus, parum. Uti autem ex hoc *wan* in compoſitione vulgo fit *un*; atque exempli gratia, id quod Teutonice *wangunſt* eſt, nobis communiter *Ungunſt* dicitur; ita etiam rationi conſentaneum eſt, fluvium, qui prius *windacha* vel *windaſtrut* dictus fuit, poſtea *Unſtrut* appellatum fuiſſe. Et convenit nomen hoc cum natura fluvii; ubi enim pluſper ex pluvia

Mallos (1) convenientes, omnes causarum origines sollicite discurrendo (2), traſtantes de ſingulis, iudicium decreverunt hoc modo. At ubi Deo favente Clodoveus Comatus (3) & pulcher, & inclyrus Rex Francorum primus, recepit Catholicum Baptiſimum, & quiddam minus in PACTO (4) habebatur idoneum, per præceſſos Reges Clodoveum, & Childebertum & Hlotarium (5) fuit lucidius (6) emendatum, & procuratum decre-

tum

pluvia intumuit, præſertim in Valle, quam vocant, Thuringica, *incerti admodum eſt curſus, ſive deſ. ſum in curſu habet, & circumſita pleraque ita inunplat, ut ubi alveus eius ſit, vix ſcias.* Ex *Windacha* itaque ſive *Windahruot* factum eſt regionis adite nomen *Windagrove*, quo regio *Unſtruti* designatur. Eam ab ortu fluminis, hoc eſt, a confiniis pagi Wirogeve ſive Werogeve ad Hartica uſque montana & pagi Bodagheve terminos pertigiſſe, verofiſſime eſt. Cum enim terræ recentè occupatæ nondum conſertius habitarentur, pagi majores erant, qui poſtea in plures minores abierunt. Sic Saxonibus tribus tantum pagis habitabant, & in Oſthphalos, Angrivarios & Weſtphalos olim ſolummodo diſtinguebantur; cum tamen circa Ottonum Imp. tempora vel centum, & quod ſuperat, pagi minores apud eos inventantur. Valeat itaque Wendelinus, qui *Gerova* ſive regiones aut provincias expreſſe hic nominatas in villas vel pagos Taxandrix vicinas, *Zelhem, Wintershoven, & Bogenborum* commutat. Nec felicior eſt Conringius, qui veſtigia Bodeheimi, Windeheimi, & Saleheimi, ut in prætatione Pitheæana vocantur, circa Moguntiam & Oppenheimium inveniffe ſibi viſus eſt in Epitola ad Baluzium ſcripta: aut vir eruditus, qui nuper in Wormſgavia ſimilia ſe loca detexiſſe credidit. Neque enim de villis aut pagis, (quanquam ita jam geſta Francorum apud Freherum, Chronicon Moiffacienſe, Siebertus Gemblacenſis & recentiores alii interpretati ſunt, vocis *heim* dubio ſenſu decepti), ſed de integris provinciis, quas inferior Latinitas etiam *pagos* vocabat, hic agi vox *grave* oſtendit, quæ eadem ac *gau* eſt, ac de provincia ſolum, nunquam vero de villa uſurpat. Exterritus hæc vox adeo interpretet omnes, ut ea omiſſa, ex Lindenbrogiæ editionis prologo potius nomina locorum horum in *heim* exentia ſolum protulerint. Ibi enim *Saleheim, Bodohaim & Windohaim* nominata extant, quomodo & Siebertus ad annum Chriſti 422. ſcripſit; quanquam Wendelinus teſtetur, in aliis exemplaribus legi: *Salegeve, Bodegeve, Windogeve*; ac rurſum in alio: *Salehove, Bodehove, Windeshove*. Ubi *hove*, ut *bove* vel *gorve* enuntiandum eſt. Geſta Francorum Anonymi, qui circa annum 720. vixit, a Frehero edita, *Bodeheim, Saleheim, Wideheim* corruptius nominant; & vitioſius adhuc alia apud Quercetanum lectio habet: *Salegagne in Bothagam & Wiſogagne in Wiſegam*. Anonymus, cujus verba ex Ms. Cameracenſi proſert Wendelinus, ſcripſit: *Wibothagin, Salechagin & Widechagin*. Omnium corruptiſſime Chronographus Moiffacienſis: *Idſleo, Jubothagin & Windigatin*. Codex Gothanus etiam non emendate ponit: in loco cognominante *Salechamne, Bodecamne & Widocamne*. Unde omnino ſtandum eſt emendatiore Pitheæani Prologi lectione, quod & cæteri viri eruditi agnoverunt. Interim ex variis hiſ lectionibus notabile eſt, terminationem *heim* etiam *hagin* ſcribi; quod indicat, ex *hagin* hoc, *hain* ſive *haim* contractum eſſe. *Hagen* autem & *hain* proprie *indagnem* notat, qua & villa & provincia contra inimicorum ſubitos inſultus & irruptiones olim muniebantur. Convenit itaque vox *heim* villa ſimul atque provinciæ; unde etiam *patria* in genere *heim* adhuc vocatur. In villarum nominibus terminatio hæc frequenter occurrit. Olim tamen & de provinciis integris uſurpatam & ſynonymum vocis *gau* vel *grave*

ſaiſſe, certum eſt. Sic *U. nemum* de integra Bojorum regione apud Strabonem adhibetur, & *Sigam. i* neceſſario a *Sigam*. vel *Sigheim*, ſive regione ad *Sigam* fluvium, ita audiverunt; ut vel hoc faltem nomeum.

(1) *Per tres Mallos.* Malium denotare iudicium certo loco & tempore iudicium, infra oſtendemus. Interim cum materia de legibus in tribus Mallis agitata fuerit, patet inde, omnia mature deliberala atque agitata fuiſſe.

(2) *Discurrendo.* Ex prologo Pitheæano hic reſtituendum: *discurrendo.*

(3) *Comatus.* Obſervari meretur Agathæ, Greci hominis, locus de regia capillorum apud Francos cura. Habetis libro I. hæc: *Solemne eſt Francorum regibus nunquam tondendi. . . . Caſarius tota decemque eis in humeros prehendit, anterior coma & fronte diſcrimnata, in utramque latas deſecta.* Neque vero, quemadmodum Turcis & Barbaris, *impæta* iſi & *ſqualida* ſordidaque eſt coma, vel complicitate indecenter curata, ſed *ſpignata* varia iſi ſibi adhibent, diligenterque curant, idque velut inſigne quoddam eximieque honoris prerogativa regio generi apud eos tribuitur. Subdit enim orbiculatim tondentur, neque eis prolixiorum comam alere facile permittitur. Capita Regum Merovingicorum in ſigillis a Maſſilionè producta, & eſſigies Regum quorundam in Porta Eccleſiæ S. Germani de Præſertim capilliti regi nobis ob oculos ſiſtant. Gregorius Turonenſis ejus non una vice meminit Lib. III. c. 18. Lib. VI. c. 24. Lib. VIII. c. 10. &c. De jure regalibus capilliti Hotomannus Franco-Galliæ cap. 11. egit. Nos infra quoque de capillorum honore ad Tit. XXVIII. leg. 2. quædam proferimus. Hiſ addantur Savaronius & Simondi notæ in Epit. Apollinaris Sidonii lib. I. Epit. 2.

(4) *In Pacto.* Vides, Leges conſenſu gentis unanimi primùm latas *Pactum* vocatas fuiſſe. Unde & in Pitheæano prologo formula: *Placuit atque convenit.* Quemadmodum etiam in exemplari *paſionis*. Andelaenſis inter Reges Gunthrammum & Childebertum Reginamque Brunichildem ap. Gregor. Turon. lib. IX. c. 20. ſtatim ab initio eadem verba *complancti atque convenit*, extant. Conventions autem huiſmodi cum ex beneplacito leges fierent, ſecundum quas judicarentur, inde vox *Paſi* pro iudicio, vel *Decreto* & *Code* Legum in uſum venit. Baluzius in Notis ad Capitularia p. 994. ſq. oſtendit, apud Rheginonem *Legem Ripuariorum* vocari *Paſionem Francorum*. Idem adducit vetus Bibliothecæ Regiæ Gloſſarium, in quo legitur: *Decreto*, *paſium*, *iudicium*, in quo legitur: *Decreto*, *paſium*, *iudicium*. Lex Alamannorum eodem teſte. In Codice Corbionenſi inferbitur: *Incipit paſionis Alamannorum*. Lex Romana *paſium* quoque vocatur in Teſtamento Hecardi Comitis a Steph. Perardo in Monumentis Hiſt. Burgund. p. 26. edito, ubi legitur: *Paſio Romano* libro: *Conſtitutio Arichii Principis Beneventani apud Camillum Peregrinum Tom. I. Hiſt. Princ. Longobard. pag. 319. Incipit Paſium, quod conſtituit Dominus Archiepiſcopus glorioſus præſepi &c.* Quod Wendelinus adject in Gloſſario Salicæ, ex voce *paſi* prodiſſe noſtrum *duch* liber, vix conſtare ſibi poterit, ob cauſas alibi proferendas.

(5) *Childebertum & Hlotarium.* Non nominatur hic Theodoricus Rex, fratrum ſenior, quia is ex veteri Salicæ Legge pro ſuis ſubditis Legem Ripuariorum conſtituit, una cum Legibus Alamannorum & Bajoariorum.

(6) *Lucidius.* Cod. Goth. *lucide*.

tum (1) hoc. VIVAT QUI FRANCO S DILIGIT CHRISTUS (2), EORUM REGNUM CUSTODIAT, ET RECTORES DE LUMINE SUÆ GRATIÆ REPLEAT, EXERCITUM PROTEGAT, FIDEI MONUMENTA (3) TRIBUAT, PACIS GAUDIA ET FELICITATEM, TEMPORA (4) DOMINANTUM DOMINUS CHRISTUS JESUS PIETATE CONDUCAT (5). Hæc est enim Gens (6), quæ fortis dum esset, & robore valida, Romanorum jugum durissimum de suis cervicibus excussit pugnando; atque post agnitionem Baptismi, sanctorum Martyrum corpora (quæ Romani igne cremaverunt, vel ferro trucidaverunt, truncaverunt, aut bestiis laceranda projecerunt) sumptuose auro & lapidibus pretiosis exornavit (7).

DE LEGUM INVENTORIBUS (8) ET EARUM RATIONE (9).

MOYSES Gentis Hebrææ primus omnium divinas Leges sacris litteris explicavit. Phœonacæ Rex Græcis primus leges & judicia constituit. Mercurius Trismegistus primus leges Ægyptiis tradidit. Solon primus leges Atheniensibus dedit. Lycurgus primus Lacedæmonis jura ex Apollinis auctoritate confinxit. Numa Pompilius, qui Romulo successit in regnum, primus leges Romanis edidit. Deinde, cum populus magistratus sediciosos ferre non posset, Decemviros legibus scribendis creavit, qui leges ex Solonis in latinam formam translatis XII. tabulis exposuerunt: fuerunt autem hi, App. Claudius Sabinus, T. L. Genucius, P. Sestius Vaticanus, T. Veturius Cicurinus, C. Julius Tullus, A. Manilius, P. Sulpicius Camerinus, Sp. Posthumius Albus, P. Horatius Pulvillus, T. Romilius Vaticanus. Hi Decemviri legum conscribendarum electi sunt. Leges autem redigere in libros primus Consul Pompejus instituit, sed non perseveravit obsecratorum metu. Deinde Cæsar cepit id facere, sed ante interfectus est. Paullatim antiquæ leges vetustate & incuria exoleverunt; quarum etsi nullus jam usus est, notitia tamen necessaria videtur. Leges novæ a Constantino ceperunt Cæsare, & reliquis successerunt; erantque permixtæ & inordinatæ. Postea Theodosius minor Augustus ad similitudinem Gregoriani & Hermogeniani codicem factum Constitutionum a Constantini temporibus sub proprio cujusque Imperatoris titulo disposuit, quem a suo nomine Theodosianum vocavit. Deinde unaquæque Gens propriam sibi ex consuetudine elegit legem. Longa enim consuetudo pro lege habetur. Lex autem est constitutio scripta. Mos est vetustate probata consuetudo, sive lex non scripta: nam lex a legendo vocata, quia scripta est. Mos autem est consuetudo longa de moribus tracta tantumdem. Consuetudo autem est jus quoddam moribus institutum, quod pro lege suscipitur. Lex erit omne quod jam ratione consiterit, quod discipline conveniet, quod saluti proficiat. Vocata autem consuetudo, quia in communi usu est.

Theodoricus Rex Francorum, cum esset Cathalaunis (10), elegit viros sapientes, qui in regno suo legibus antiquis eruditi erant; ipso autem dictante (11), jussit conscribere Legem Francorum (12), Alamannorum & Bajoariorum; & unicuique Genti, quæ in ejus

Tom. II.

B pote-

(1) *Et procuratum decretum.*) Cod. Goth. *percurrente decretum.*

(2) *VIVAT QUI FRANCO S DILIGIT CHRISTUS &c.*) Hæc sine dubio ex *Laudibus*, quæ Franci cecinerunt in Ecclesia, decepta sunt. Cum tamen in his Regni quidem & Rectorum, non tamen Regis nomen habetur, hinc evidens fit, antiquissimas illas fuisse.

(3) *MONUMENTA.*) Cod. Goth. melius *munimenta.*

(4) *ET FELICITATEM, TEMPORA.*) Cod. Gothanus: *Et felicitatis tempora.* An restituendum: *Et felicitatem temporum?* Hæc enim formula loquendi in nummis horum temporum frequentissima est.

(5) *PIETATE CONDUCAT.*) Cod. Gothanus & aliud exemplar Heroldi: *propitiante pietate concedat.*

(6) *Hæc est enim Gens &c.*) Hæc & sequentia Codex Gothanus hoc modo profert: *Hæc enim est gens, quæ parva dum esset numero, fortis robore, validam Romanorum jugum durissimumque de suis cervicibus &c.*

(7) *Sumptuose &c.*) Cod. Goth. *Franti reportata super aurum & lapides pretiosos ornaverunt.*

(8) *De Legum inventoribus.*) Sequentia fere omnia ex Isidoro desumpta sunt, quæ, quoniam clara satis, & ad nostras præterea antiquitates non pertinent, jam non exponimus.

(9) *Alter Prologus, qui item existat apud Lindenbrogium, omittitur, quia idem fere est, ac ille qui Pacto veteri præpositus est integro priori articulo, usque De legum inventoribus.* (Nota Collect.)

(10) *Cum esset Cathalaunis.*) Cathalaunum duplex est, unum ad Matronam, alterum ad Aratiin. De priori intelligendum puto nostrum hunc locum. Matrona enim terminus Regni Theodorici fuisse videtur, cujus metropolis civitas Rhemorum erat. Wendelinus Theodoricum anno DXII. de Legibus sollicitum fuisse existimat, quando nempe patri successisset.

(11) *Ipsa autem dictante.*) Legendum, aut certe intelligendum: *ipsis autem dictantibus;* quod idem est, ac *ipsis suadentibus, vel ex ingenio suggerentibus.*

(12) *Legem Francorum.*) Habebat sub se spectatim Theodoricus *Ripuariorum*. Unde statuo, *Legem Francorum* hic de *Ripuariorum* intelligendam esse, eamque Theodoricum condidisse, cum fratres ejus in Salicam legem curas suas converterent. Neque enim hæc solum; sed & *Lex Ripuariorum Pactum* sive *Lex Francorum*, ut paulo ante vidimus, vocata est. Jo. Sichardus & Jo. Tilius suæ editioni præscripserunt: *Ripuariorum Leges a Theodorico Rege Francorum late, quod sine dubio in Codicibus, quibus usi sunt, Ms. invenerunt. Et præfationem, in quam commen-*

potestate erat, secundum consuetudinem suam: addiditque addenda, & improvisa & incomposita rescavit; & quæ erant secundum consuetudinem Paganorum, mutavit secundum legem Christianorum. Et quicquid Theodericus Rex propter vetustissimum Paganorum consuetudinem emendare non potuit, posthæc Childebertus Rex inchoavit corrigere; sed Chlotharius Rex perfecit. Hæc omnia Dagobertus Rex gloriosissimus per viros illustres Claudio (1), Chadoin, Domagno (2), & Agiloso (3) renovavit; & omnia veterum legum

tamur, Baluzius Capital. Tom. I. p. 25. 26. non Legi Salicæ, sed Legibus Ripuariorum, Alamannorum & Bajoariorum præposuit, eamque hoc modo collocatam etiam in veteribus Codicibus reperit. Post obitum Theoderici fratres superstites Childebertus & Clotharius amplius eandem quoque Leges emendasse & auxisse, veteri præfatis auctori libenter credo. Post ipsos vero Dagobertus I. Rex eandem auctas, tales promulgavit ac constituit, qualis etiamnum leguntur.

(1) *Claudio*.) Baluzii editio: *Claudius*. Tres vero viri nominantur, qui tres Leges distinctas separatim emendasse videntur. *Claudius* itaque Francorum Legibus curam impendit. Suspicio ferme, eum esse eundem cum illo *Claudio*, qui Major-domus Burgundie sub Theoderico II. & quidem anno DCVI. factus est. Potuit is quietis amator dignitatem hanc reliquisse, & Ducis charactere contentus sibi vixisse, usque dum a Clothario Legum emendandarum cura ipsi demandaretur. Elogium, quo a Fredegario cap. 28. maclatur, facit, ut hoc ita omnino esse credam. Verba eius sunt: *Anno XI. regni Theoderici subrogatus Major-domus Claudius, genere Romanus, homo prudens, iucundus in fabulis, strenuus in rebus, patientia deditus, plenitudine consilii abundans, literarum studiis eruditus, fidei plenus, amicitiam cum omnibus sectans, pro unum exempla metuens, lenem se & patientem huius gradus ascensu ostendit. Sed hoc tantum impedimentum habebat, quod sagina esset corpori adgravatus. Ubi notandum, Gregorium eos appellare Romanos, qui genere Franci non erant, sed ex antiquis Galliarum familiis, quæ ante Francorum stabiliam in Gallis Imperium Romanis erant subiectæ. Id quod Ruinartus h. I. annotavit. Ipsius Caroli M. familia talis fuisse a Buchetto & Sanmarthanis perhibetur.*

(2) *Chadoin, Domagno*.) Baluz. *Chadum, Indomagnum*. Corruptissimum locum esse quilibet videt. Unum nomen in duo corruptum esse suspicor, quod forte *Chadobindomannus* fuit, diminutivum nempe ex *Chadobindus* factum, uti adhuc pro *Hinrici* nomine *Hinnermann*, blandientes alicui, pronunciamus. Fuit anno DCXIII. quo Theodericus II. obiit, *Chadobindus* Procerum Alamannorum unus, legatus ad Clotharium a Brunehilde Regina missus. Fredegarius illius cap. 40. meminit his verbis: *Cumque (Clotharius) Antonnacum accessisset, & Brunehildis cum filiis Theoderici Warmacis consideret; legatos hiis nominibus, Chadobindum & Herponem ad Clotharium direxit, contestans ei, ut se de regno Theoderici, quod filiis reliquerat, removeret* &c. Aliqui Codices nomen viri *Cadumnus* scribunt, ut Ruinartus annotat. Nec video, cur non *Chadobindus* hic Alamannus usque ad Dagoberti tempora vixisse & leges Alamannorum composuisse potuerit? Cum tamen tribus his Legislatoribus sub Dagoberto *virorum illustrium* nomen attribuitur; & certum sit Agilulfum Bavaram, Ducem fuisse, idemque de Claudio quoque appareat; suspicior oritur, unumquemque ex his tribus Ducem apud suos fuisse. Alii ostendimus, Ducem huius temporis Suevix sive Alemannix ex vetustissima familia Guelfica fuisse, Ducatum

autem Alemannix a patre in filium semper transisse, nisi is apertis adversus Regem criminibus commissis successione indignum se fecisset, ex ipsa Lege Alamannorum apparet. Hinc vero sequitur, & *Chadobindum* aut *Cadumnus* vel *Chadobindomannus* Ducem Alemannix, atque ex familia Guelfica fuisse. Nec improbabile plane est, ipsum hoc nomen ex *Catulinus* corruptum. *Welfonis* enim nomen Latine *Catulus* reddebatur, ut vel ex Anonymo Weingartenensi clarum. Ipsam vero *Catuli* vocem ignotiorem mire distorquebant, eam modo *Catillus* (unde fabula apud Weingartenensem Guelfos a Katilina femina nescio qua, ortos), modo *Cathibicus* (ut in Boboleni Vita S. Germani factum), modo *Cathico* (ut Necrologium Fuldense Ms. habet), modo *Catulus* (unde *Catimundi* nomen apud eundem Bobolenum compositum) esserent. *Catulinus* igitur vel corruptum *Cadumnus* idem est, ac *Welfungus*, & *Chadobindomagnus* vel *Chadobindomannus* etiam idem, ac *vir ex Welfingis* sive *ex stirpe Welforum*. Circa annum DLXXXVIIII. Gunzo vel *Cancellenus* (pro quo Fredegarius corrupte *Uccelenus*) quod nomen idem est ac *Conatus*, Dux Alemannix fuisse certum in Theodori Vita S. Magnoaldi, Radberti libro de Catibus S. Galli, & Walefridi Strabonensis vita S. Galli. Post hæc Gundonivium Ducem circa annum DCLXVI. decessisse ex Vita S. Germani a Boboleno conscripta observatur. Tempora autem inter hos duos Duces extensa necessario adhuc intermedium quendam requirunt. Fuit itaque hoc modo *Chadobindus* vel *Cadumnus* sive *Catulinus* aut *Chadobindomagnus* filius Gunzonis & pater Gundonii, avus vero *Bonifacii* vel *Cathici*, Alemannix Ducum. *Bonifacius* hic, cuius & hoc nomine *Welfonis* illud exprimitur (vel enim bonum, & so provincialibus factus est), fratrem habuisse videtur *Cathelmundum*, qui una cum Bonifacio monasterio Grandivallesi gravis fuit, causamque illius & suam fecit. Dicitur in Vita S. Germani, *Cathelmundum* a partibus Aquilonis, Bonifacium vero vel *Cathicum* ab alia parte cum exercitu in Grandivalleses venisse. *Cathelmundus* ergo ex Alfatia venit, & *Bonifacius* ex Rhædia Alemannix & Bajoariæ vicina. Ubique Guelfi bona habuerunt. Concluderet tamen hinc, a *Cathelmundo* propagatos esse Guelfos Alemannix, (quorum in Alfatia bona ex parte sua fuisse, certum est), a *Bonifacio* vero alios, qui se inter Bajoarios computarunt, & Bonifacius postea, Tuscia Marchiones, Italiæ dederunt, integram licet personarum connexionem in ista temporum obscuritate detegere nondum possumus. Sed de his alibi plura dabimus.

(3) *Agiloso*.) Baluz. emendatus *Agilifso*, Agilulfum hinc Ducem Bajoariæ fuisse certum est ex ipsa Bajoariorum Lege. In ea enim Tit. II. cap. XX. leg. 1. 2. & 3. mentio fit Ducum ex *Agilofingis*. Lex ibi tertia hæc est: *Dux vero, qui præest populo, ille semper de genere Agilofingorum fuit, & debet esse; quæ si Reges antecessores nostri concesserunt eis, ut qui de genere illorum fidelis Regi erat & prudens, ipsum constituerent Ducem ad regendum populum illum*. Lege vero prima principes Bajoariorum familiae post Agilofingos in editione Lindenbrogii recensentur hoc modo: *De genealogie, qui*

PACTUS LEGIS SALICÆ ANTIQUIOR.

15

legum in melius tranſtulit; unicuique quoque (1) Genti ſcriptam tradidit (2). Factæ autem ſunt leges, ut earum metu humana cœceretur nequitia, tutæque ſit inter improbos innocentia; & in iſtis improbis formido ſuppliciorum; & ut retraherentur nocendi facultates.

Hoc (3) decretum eſt apud regem & principes ejus & apud cunctum populum Chriſtianum, qui infra regnum Merwungorum (4) conſiſtunt.

qui vocantur Hoſſida, Ozza (Baluz. Huoſi, Throzza, Ms. Huſdrochba) Sagana, Habilingua (Baluz. Habilinga, Ms. Babilingua) Annena (Baluz. Annon, Ms. Annona), iſti ſunt quaſi primi poſt Agilolfingos, qui ſunt de genere Ducaſi. Ubi obiter noto, primam familiam, qua nominatur Huoſthrozza, a quodam Huſtroz vocato dictam. Sagana mihi ignota eſt. Habilinga illud forte in Chabilinga mutandum eſt, ut Cavilinga ſive Gueſſica familia indicetur. Ea enim & Alemannia & Baſoaria indigenatu gaudebat. Et Welfus Judithæ Imperatricis pater, cum in Suevia degeret, nihilominus Thegano de nobiliſſima ſtirpe Bavarorum fuiſſe dicitur. Annenam ſirpem interpretor Arnulſingam, a qua Ele-

ctores noſtri temporis Bavaros & Palatinos deſcendere mihi conſtat. Nominis Arnulſi contractio vulgaris eſt Arno & Anno; unde Annena idem eſt ac Arnulſinga.

(1) Unicuique quoque. Baluz. & unicuique.
(2) Tradidit. Baluzius: tradidit, quaſi uſque hodie peſſerant. Et in his verbis prologus Baluzianus finit.

(3) Hoc decretum &c.) Sequentia Baluzius, in Ms. Codice, prologo huic ſubſcripta invenit.

(4) Merwungorum. Chlodoveum Francorum Regem & poſteros ex Merovingica familia fuiſſe ſive a Meroveo Rege deſcendiſſe, notiffimum eſt. Merovingorum ergo regnum idem eſt ac Regnum Francorum.

INDEX TITULORUM PACTUS LEGIS SALICÆ.

- I. **D**E Mannive,
 II. De furtis Porcorum.
 III. De furtis Animalium,
 IV. De furtis Ovicum.
 V. De furtis Caprarum.
 VI. De furtis Canum.
 VII. De furtis Avium,
 VIII. De furtis Arborum.
 IX. De furtis Apium.
 X. Si damnum in messe, vel in qualibet clausura illatum fuerit.
 XI. De servis mancipiis furatis.
 XII. De furtis ingenuorum vel effracluris.
 XIII. De furtis servorum vel effracluris.
 XIV. De ingenis hominibus qui mulieres ingenuas rapiunt.
 XV. De eo, qui uxorem tulerit alienam virum marito.
 XVI. De Superventis.
 XVII. De Expoliationibus.
 XVIII. De eo, qui villam alienam adshaverit.
 XIX. De Incendiis.
 XX. De Vulneribus.
 XXI. De eo, qui hominem innocensem apud Regem accusaverit.
 XXII. De Maleficiis.
 XXIII. De Manu mulierum non stringenda.
 XXIV. De Navibus furatis.
 XXV. De furtis in Molino commissis.
 XXVI. De Caballo ascenso.
 XXVII. De furtis diversis.
 XXVIII. De Homicidiis parvulorum,
 XXIX. De Adulteriis Ancillarum.
 XXX. De Libertis dimissis.
 XXXI. De Elocationibus.
 XXXII. De Debilitatibus.
 XXXIII. De Convitiis.
 XXXIV. De Via Lacina.
 XXXV. De Ligaminibus Ingenuorum,
 XXXVI. De Venationibus.
 XXXVII. De Sepibus.
 XXXVIII. De Homicidiis servorum, vel expoliationibus.
 XXXIX. De Quadrupedibus, qui hominem lædunt.
 XL. De Vestigio minando,
 XLI. De furtis Caballorum.
 XLII. De Plagiatoribus.
 XLIII. De Servo, qui de furto fuerit inculpatus,
 XLIV. De Homicidiis Ingenuorum.
 XLV. De Homicidiis a contubernio factis,
 XLVI. De Homicidiis in convivio factis.
 XLVII. De Re-Isus.
 XLVIII. De Misericordibus.
 XLIX. De Adframive.
 L. De Filiois qui Salica Lege vivunt.
 LI. De Falso Testimonio.
 LII. De Testibus adhibendis.
 LIII. De Fide facta.
 LIV. De Andocmito.
 LV. De vem prestata.
 LVI. De manu ab Aeneo redimenda,
 LVII. De Gyratione occiso.
 LVIII. De Corporibus expoliatis.
 LIX. De Despectionibus.
 LX. De Rabinburgis.
 LXI. De Chventrade,
 LXII. De Alodis.
 LXIII. De eo, qui se de Parentilla tollere vult.
 LXIV. De Haroweno.
 LXV. De Compositione Homicidii.
 LXVI. De Homine in hoste occiso.
 LXVII. De Herburgio.
 LXVIII. De Caballo extorticato.
 LXIX. De eo, qui hominem virum de furca tulerit,
 LXX. De eo, qui filiam alienam adquisierit & se retraxerit.
 LXXI. De Basilica incensa.
 LXXII. De Terra Commendata.
 LXXIII. De Cultello Sexaulvo,
 LXXIV. De Chreodiba.
 LXXV. De Muliere gravidā occisa.
 LXXVI. De Antruffione.
 LXXVII. De eo, qui in aliena domo sedit.
 LXXVIII. In quantas causas Thalaptas debeant jurare.
 LXXIX. De Delatura.
 LXXX. Incipiunt Chunnas, Epilogus.

IN CHRISTI NOMINE.

INCIPIT

PACTUS

LEGIS SALICÆ.

Hi autem sunt qui Legem Salicam tractaverunt (1); Wifogast, Arogast, Salegast, Windogast; in Bodham, Saleham, & Widham.

TITULUS I.

De Mannire (2).

SI quis ad Mallum (3) legibus dominicis manitus fuerit, &
Tom. II.

non venerit, si eum Sumis (4) non detinuerit, solidorum quindecim culpabilis iudicetur, qui faciunt denarios sexingentos (5).

II. Ille vero qui alium manit, & ipse non venerit, si eum Sumis non detinuerit, ei qui manit similiter dc. den. qui faciunt

B 3 foli-

(1) *Legem Salicam tractaverunt.* Verbum tractare in mediæ ævi scriptoribus pro sententiam in commune proferre, comportare, proponere, consulere usurpatum est. Apud Cañiodorum Lib. VIII. Epist. 10. tractatus pro consilio occurrit. Defensorem, inquit, omnium sui tractatibus adjuvabat, & ministrando consilium regibus ipse reforem. Eidem tractator est consiliarius Lib. VIII. Epist. 8. Idem Epist. 12. Decet enim tractatores habere doctissimos, quibus summa potestas committitur. In sacris quoque Concilia & Synodi tractatus vocantur, in quibus neipse de Ecclesiæ rebus consultitur. Sed hæc fusc apud Cangium exponuntur. Habet aliquid commune cum hoc tractare nostrum verbum iragen, ferre, (unde trachten, animo ferri), & vortragen, proferre; a quo vortrag, votum, sententia, sive quicquid in publico consilio dicitur. A iragen porro est tracht, quod fertur, vel profertur, & inde barbarum illud tractare deductum esse potuit; quamquam & latinum tractare non a traho, sed a nostro iragen esse putaverim.

(2) *Mannire.* Rectius in Codice Guelferbyitano est manire, quod est nostrum manen, monere, commonefacere debiti, postulare; in Lege Salica vero citare ad mallum, sive iudicium. Heroldus etiam in Lege prima manit pro manit in alio exemplari legit. Quomodo manire & bannire differant, intelligas ex Capit. Caroli M. lib. IV. c. 25. ubi dicitur: Si quis de statu suo, id est, de libertate vel hereditate compellendus est, juxta legis constitutionem manniatur; de ceteris vero causis, unde quæ rationem est redditurus, non manniatur, sed per Comitem banniatur. Cangius, apud quem plura auctorum exempla extant, dicit apud Arvernos adhuc manio usurpari pro lite agere, placitare. In Lege Salica al. Lindenbrog. Tit. LII. leg. 2. manita; & manitio in Cap. 3. Lud. Pii est submonitio, citatio. Gall. ajournement. Apud Hincmarum opusc. XV. c. 15. manina occurrit pro compositione manitionis, sive pro pecunia, quam adversario solvebat, qui manitus sive vocatus ad placitum, sine iusta exultatione, non comparuerat.

(3) *Ad Mallum.* Mallus, publicus conventus, iudicium civile, placitum, forum causarum, atque item illud, quod nostro more efferimus das landgerichte. Videatur Pithæus in Glossar. ad Capitular. Cangius, Lindenbrogius, Vossius, & Hier. Bignonius ad Form. Marculfi ed. Baluz. p. 954. Hinc mallare, admallare, citare, in ius vel iudicium vocare. Omnia hæc descendunt a nostro verbo mahlten, quod proprie est designare; unde & nobis adhuc de pingendi arte in usu est, de qua & Galli suum designer usurpant. Mahl inde est signum. Et designatio quæ fit per verba, sive loquela, Septentrionalibus etiam maal audit; ac Danschmaal, Suenmaal, Norshmaal, ipsis Danicum, Suevicum, Norwagicum sermonem denotat. Nos ex hoc fonte habemus nostrum melden, dicere, annunciare, quod a mahl, signam, & ihun, facere, proprie est signum facere, sive significare alicui aliquid. Locus designatus, qui veteribus mallus, nobis adhuc dicitur mahlstat. Iudicii Provinc. Svevici ordinat. fol. 13. Von ieder ladung, verkundigung, verbiethsbrief, und andern landgerichts-proceffen von der mallstat des Landgerichts aus an gehörige ort zu antworten &c. Caroli V. Ordinat. Iudicii Criminalis §. 215. Sollen auf bestimmte zeit und mahlstat erscheinen.

(4) *Sumis.* Alibi scribitur sumis, sumia, sonia, sonis, sonias, esonia, esonium, esoinus, exonia, exonium. Gall. estoine, & est Sax. sumis, Germ. seumis, mora, impedimentum. V. Lindenbrogium, Vossium & Cangium. Legitima autem impedimenta, quæ a comparatione in mallo exculent, Lex Salica Tit. XIX. leg. 6. infirmitatem, ambasciam, live negotium dominicum (hoc est regium) & mortem amici de proximis in domo esse pronunciat.

(5) *Solidorum quindecim . . . qui faciunt denarios sexingentos.* Cujus pretii apud Francos solidus & denarius fuerit, edocet nos Wendelinus in Glossario Salico; Denarius, inquam, cujus per omnes paragraphos est mentio, nummus fuit argenteus, non quidem ejus ponderis aut bonitatis, cujus fuerunt denarii Romani (& ejusmodi eudebantur septeni ex un-

cis,

solidos xv. (1) componat.

III. Ille autem, qui alium mannit, cum testibus ad domum illius ambulare debet,

& sic eum mannire debet, aut uxorem illius, vel quemcumque de familia illius, ut ei faciat notum, quomodo ab illo mannit.

tus

ciis, quorum etiam XXV. æquabant æstimatione solidum aureum Romanum; sed hic numerus est istiusmodi, quorum XL. æquabant solidum Francicum, seu (ut in Gallia iam existentibus illis) Gallicum. A cognitione ergo solidi Gallici cognitio pendet denarii Salici. Et *solidus* quidem aureus nummus primis Reip. & Imperatorum temporibus *quarta pars unciæ*, planissime respondens Nobili Rosato tam pondere, quam metalli bonitate: ita in unciam veniebant denarii veteres Romani centum, hoc est, in libram auri denarii Romani 1200. Temporibus vero Theodosii ac Pharamundi, quando *Leges* istæ latae sunt, solidus erat *sexta pars unciæ* tantum, uti constat ex nummis ipsis & Imperatorum constitutionibus; quæ jam passim notæ sunt. Sed erat solidus Gallicus minoris pretii, quam Romanus, propter metalli vilitatem: quod docet Novella Majoriani lib. IV. Tit. 1. *Nullus solidum integri pondus calumniose adprobationis obtentu recuset exactor, EXCEPTO EO GALLICO, cujus aurum minore taxatione æstimatur*: quibus verbis Francorum Regum solidos designat. Hinc ergo affirmare possumus, solidum Francicum metalli sui bonitate non æquasse vel octavam partem in auro obryzo. Jam vero solidus iste permutabatur denariis XL. In unciam ergo auri puri veniebant saltem denarii tales CCCXX. ac plures etiam, si solidorum (ut docui) bonitas minor etiam fuerit. Unde conficito, decessisse permutari unciam auri obryzi purissimi talibus denariis Romanis 7. ipsis, sicut iam diximus. Unus ergo denarius Romanus superabat quatuor denarios Francicos Salicos, eratque denarius Salicus quinta circiter pars denarii Romani, hoc est ipsissimus ferme sextertius nummus, quadrans drachmæ scilicet argentæ, cui fuit æqualis quam proxime. Qui ergo intelligit in sua civitate pretium drachmæ argentæ, idem intelligit, quid sint quinque denarii Salici, ac proin, quid denarius unus. Atque, ut hoc loco rem obsequissimam semel illustrem, certum habeto, Salicos nostros Legislatores per solidos ac denarios ita loqui, quomodo tunc loquebantur ipsi Romani; quorum pecunias, uti formis & nominibus imitati sunt, ita quibus ad eos commercia pertulerunt, iidem acceperunt. Jam vero per illa tempora in ore atque usu utriusque Imperii subditis *Pholles*, *φολλε*, sic dicti quod instar squamæ vel serpentium vel piscium cuderentur: quod sit hodieque ad Rhenum, & per Germaniam reliquam. Hunc Phollem Suidas vocat *Obolum*; Eustathius quoque *οβολος*, *οβολος* *πρακτικος*, *Obolos practicos*, levissimos scilicet, interpretatur. Testis est Augustinus Civitatis lib. XXII. cap. 8. *Casulam* (ville tagulum) *tegenado nudo emi solitam 50. follibus*; &, *Piscem magnum* (thynnium puta in illo mari) *venditum tricenis* (non trecentis) *follibus*. Mofchus quoque Cap. CXXXIV. præ sui, *diurnam mercedem Fossoris se oblocantis fuisse vixi obolis, quinque folles*: quos Interpres reddidit X. minuta (est IX. librarius scripsit); nam & Epiphanius *Phollem* testatur fuisse *duo minuta denarissimi*. Hi ergo FOLLES sunt DENarii SALICI, cuiusmodi denario- rum sex millia imputabantur in libram auri solidam, teste Cassiodoro Variarum libro I. cap. X. quodque eodem ferme redit, in libram argenti folles veniebant 500. Cod. Theodos. lib. VI. Tit. IV. l. V. eademque ratione XX.

millia follium, quæ conferebantur a Prætoribus in editionem numerum, Gratianus Imp. taxavit XL. libris argenti. Unde SALICI DENarii æstimatio figere nos deinceps nequit. In unciam enim argenti computantur folles 41 $\frac{1}{3}$ ac

proin drachma constat follibus 5 $\frac{1}{2}$ ferme. Mæneat ergo pratico numero, in *drachmam argenteam imputandos quinque denarios Salicos*. Posteriore factum est, dissipato in tot partes Romano Imperio, cum non amplius ex toto terrarum orbe in unum istud caput confluerent pecuniæ (velut in unum castrum aqueductus), ut exarsceret auri argenteque laus, nomina solidorum denariorumque manerent. Quod ergo necesse fuit sequi, cudi coeperunt ex ære, & quidem XX. ex unciæ; hoc est CCAL. ex libris: ut solidi quoque non iam ex auro amplius, sed ex argento, & quidem subarato procederentur: ita ut solidus ejus jam esset vilitatis, quæ XII. denarii solidum confisterent. Paullatim deinde ita est immixta bonitas ac pondus solidi, ut auri drachma permutaretur solidis duobus, tribus, quatuor, ac deinceps: itaque anno MCCCXXII. drachma auri æstimabatur solidis 12. anno MCCCCLXXV. drachma aurea permutabatur solidis 16. Idem aureus nummus anno MD. æstimabatur solidis 20. atque ita solidorum decrevit æstimatio, ut nunc aurea drachma permutetur alibi 75. alibi 100. aut pluribus nummis, quos vocant folles: quo nomine cudentur æreoli leviter argentati; & quorum intrinsecus valor (ut vocant) tantum est contemptæ vilitatis, ut si æstimes marciariam, aurea drachma permutari debeat mille ducentis & amplius istiusmodi quiquillibus. Hæc Wendelinus.

(1) *Qui faciunt solidos XL.* De Solido jam actum est ad legem præcedentem. Interim hæc Wendelini verba addere placeat: *Solidus quid sit, satis dictum in voce DENARIIVS.* Fuit nimirum temporibus Consulium atque Imperatorum usque ad Helioababulum aureus nummus auri obryzi ac puri; plane cuiusmodi est bonitas & pondus Nobilis Kollati, ut ex unciis cuderentur quaterni, permutarenturque denariis argenteis vicenis quinis; tota vero auri obryzi unciæ permutaretur denariis centum; quæ sunt unciæ 14 $\frac{1}{2}$. Posteriores deinde Imperatores metalli temperaturam extenuarunt, ac denique & pondus imminuerunt; ita ut ex unciis cuderentur seni solidi; quibus permutarentur denariis item centum, jam in solidum veniebant denarii Romani 16 $\frac{1}{2}$. At vero qui cudebantur in Gallia solidi, quoniam deterioris erant auri, etiam constaret pondus. Constitutione Majorani Imp. rejecti sunt, sicut diximus item supra: tales fuerunt, quos primi Francorum Reges cuderunt, & existant aliquot sine inscripto nomine: unus etiam aliquis superest cum hæc epigraphæ, THEVDEMER REX, cuius circa annum CCCCXV. a Christo, paulo ante Pharamundum. Atque hi solidi tam viles ac reprobi (ut credam eos non æquasse bonitate denarios decem, hoc est scutum Francicum hodiernum, ad summum nec drachmam auri boni) permutabantur denariis Salicis XL. qui fuerunt totidem *Folles*, sicut supra docui, ubi *denarium* explicavi. Ne

ye-

tus est: nam si in dominica Ambascia (1) fuerit occupatus, maniri non potest: si vero intra pagum (2) in sua ratione (3) fuerit, potest maniri, sicut superius dictum est.

TITULUS II.

De furis porcorum.

I. Si quis porcellum lactantem (4) furaverit de rhanne prima (5), aut media-

vera igitur, quod nos docet Legg. Saxon. Titulus ultimus, *Solidus est duplex: unus habet duos tremisses, alter solidus tres tremisses. Majori solido alie compositiones, minori homicidia componuntur.* Unde colligo, etiam ipsum tremissem tandem induisse nomen solidi, qui XL. tantum Follibus permuraretur, valeretur unciam argenti. Solidus ergo Salicus ejusdem fuit valoris cum Florenno Rhenensi, ut videri possit istiusdem nummi usus jam inde ad hoc ævum perstitisse. Utique autem, cum apud Romanos in usum essent tremisses, hoc est nummi aurei, tertium solidi antiqui partem constituentes, eorumque frequens exstet mentio in Scripturis mediæ ævi, Legibusque Wigibothicis, Longobardicis, Alamannicis; quantum ego quidem colligere valeo, *solidus Salicus fuit tremissis*, valuitque Follibus XL. sicut solidus Romanus denarius antiquus XXV. hoc est, Follibus CXXV. Hac Wendelinus. Ad Caroli M. Capitula ex Legge Longobardorum excerpta, ubi §. 1. dicitur, per duodecim denarios solvi debere solidum per totam Legem Salicam, Glossa interlinearis Codicis Regii a Baluzio citata addidit: *Per Salicam enim Legem constitutum fuerat, ut solidi semper solverentur quadraginta denariis.* Hincmarus in Vita S. Remigii: *In testamento a B. Remigio condito lector attendat, quia solidorum quantitas numero quadraginta denariorum computatur, sicut tunc solidi agebantur, & in Francorum Legge Salica continentur, & generaliter in solutione usque ad tempora Karoli perduravit, velut in ejus Capitulis continetur.* De cætero notandum est, Pipinum sui temporis pauperie & miseriae dubio procul peritorum reduxisse solidum hunc ad XII. denariorum valorem, atque ita pro aureo argenteum constituisse. Synodus Rem. c. 41. *Ut dominus Imperator secundum statutum b. m. Pipini, misericordiam faciat, ne solidi, qui in lege habentur, per 40. denarios discurrant, quoniam propter eos multa perjuria multaque falsa testimonia reperiuntur.* Carolus M. lib. IV. Capitulum. c. 75. firmavit, ut omnis solutio, atque compositio, quæ in Legge Salica continetur, inter Francos per 12. denariorum solidos componatur; excepto ubi contentio inter Saxones & Frisones exorta fuerit, ibi voluit, ut 40. denariorum quantitas solidum habeat. Plura dabunt Pithæus, Lindenbrogius, Spelmanus, & Cangius. Posterioribus temporibus ex voce solidi factum est *scholidus, scholigus, scolingus, scellingus*, & tandem *schillingus*. Atque cum solidus ille in duodecim partes, & denarius in totidem quoque divideretur, factum est, ut ille solidus *major*, hic *minor* vocaretur. Statuta Goslariensis Tit. van Vrede brake leg. LV. *We slet, dat wij scillinge uuert is, de worschuld dei Galgen.* Ubi Glossa Msta addit: *wij scillinge dat sind sunf gulden.* Unde intelligas solidum hic majorem scilicet *schillinge* & *schillinge lustike penninge*. In Juris Svevici Ms. Ambrosiano ad lib. 1. c. 20. Schilterus glossam hanc invenit: *Und wo die buch von schilling saget, das sind schilling der je zwolff ein schilling ist.* Atque ita hic *minores* designantur. Evolvatur Schilterus Prax. Juris Rom. in Foro Germ. Tom. II. pag. 189. Teutonilla etiam de minoribus solidis intelligendus est, quan-

do scribit: *zwelf scilling, ferto, marca.*

(1) *Ambascia.* Ministerium, officium, negotium, legatio, justio. Regula S. Columbanii Cap. 10. *Qui præsumit facere ambasciam, non permittente eo, qui præest, libera & effrenata processione absque necessitate, quinquaginta plagis inubeatur.* Glossæ Keronis: *officium, ambasti; officia, ambasti.* Anglo-Saxonibus *ministerium, embeht.* Glossæ Lipsii: *ambachtman, ministri.* Tatianus LXIV. 3. *ofiga ambasti; frequens ministerium.* Otridus lib. I. c. 25. *wio mag ib biuuanen mib, Theiz si min ambasti ubar thib.* In Evangelicis Gothicis *andabats, minister, & andabatsau, ministrare, dicitur.* Vide pluribus ibi Junium; & de voce *Ambasti* adde Vossium, Lindenbrogium, Cangium, Pontanum in Glossario Cælico, Cluverium Germ. Ant. lib. I. c. 8. 13. Wendelinum in Glossario Salico, Pithæum lib. I. Adversar. c. 8. & Palthenium in Not. ad Tatianum pag. 276. Varias & miras vocis originationes ab aliis excogitatas jam præmittito, & solummodo indicio, videri mihi, per *ambasciam* designari proprie *ministerium honoratus*, quod in annuntiatione voluntatis dominicæ consistit, & descendere ab *ant, ent & beden, bieten*, a quo adhuc habemus *entbeten*, Sax. *entbeden*, annunciare, mandare, jubere. Etymologiam hanc confirmat, quod in alia Legis hujus editione verba in dominica *ambascia* redduntur in *justione regis.*

(2) *Intra pagum.* H. e. patriam, regionem, vel districtum. Gallis hinc *pays* dicitur, ut pernotum est.

(3) *In sua ratione.* H. e. in suo jure, in suis propriis; in *seinem recht.* Reccurrit hoc sensu Tit. LXIII. Ratio itaque hic non est Latinitas, sed ex Germanico *recht* prodiit.

(4) *Lactantem.* *Lactare* alias apud Scriptores Latinos significat *lac præbere & lactere*, fugere. Sed hic utrumque confunditur, & *lactare* pro *fugere* usurpatur.

(5) *De rhanne prima.* Putat Pithæus vocem commune quid habere cum Campanico *rhan*, quod in formula loquendi *mettre les porcs en rhan* occurrit, & quo nos Germani quoque *cremorem lactis* nominamus. Wendelinus a *renne*, quo *gregem porcorum* Antwerpianis denotari dicit, derivat. Cangius *ranne* nostrum ex *hara* formatum putat. Cum tamen Lex neque de porcis pinguesciendis, neque de gregariis mentionem faciat, sed tantum de *porcello lactente* & quidem *diverse conditionis* loquatur; exinde clarum est, eos a scopo aberrasse. Ego existimo vocem esse Germanicam, jam quidem obsoletam, olim tamen non infrequenter. Nos verbum *laufsen*, currere, de *ferosa* prurifcente, & cum verte coeunte usurpamus. Eius vero synonymum est *rennen*; unde & *ferosa* apud Saxones vulgo *eine Ranze* dicitur, quæ vox deinde ad pueros immoderate in plateis lascivientes, & discurrentes translata est, ut *Strassen-rangen* vulgo audiant. Notabile autem est, a *rennen* hoc sensu usurpatum etiam *equum coitorem* sive *admissarium*, quem Glossæ erronee *emissarium* scribunt, *reino* olim vocatum. Glossæ Ratisbonenses Ms. *Wavanno, Reino.* Glossæ Florentinæ Ms. *Emissarius, reino.* Glossarium Rabani Mauri Ms. *Emissarius, reinno.* Quodsi itaque a *rennen*, pro *coire* sumto, substantivum formæ, erit id *ranne*, Latinaque terminatione

diana (1), & ei fuerit adprobatum, (MALBERG. (2) rbannechala lerechala (3), hoc

est unum abelepte) cxx. denariis, qui faciunt solid. III. (4) culpabilis iudicetur, excepto

rannis, & coitum denotabit. Porcellus igitur de rhanne prima aut mediana sive altera est porcellus ex primo vel secundo coitu scrofarum; nullo autem minori pretio hic redimitur, quia n. is, qui in tertia rhanne, sive coitu conceptus est. Notum enim est patribusfamilias, porcellus, quos primo & secundo partu emittunt scrofarum, viliores; qui vero tertio factu eduntur, ceteris praestantiores esse.

(1) Mediana, Medianus pro eo, quod in medio est, apud Vitruvium lib. III. Cap. 1. occurrit. Hic respectu tertii pro secundo adhibetur.

(2) MALBERG, y Proprie locum iudicii, & deinde ipsum iudicium, ac etiam populam ad iudicium congregatum notat, a mall & berg compositum. Notum enim est, iudicia olim in collibus, etiam humana opera factis, & sub dio, habita fuisse, ut iudices nempe ab omni populo conspici possent. Restant colles huiusmodi in villis seu pagis nostris, & in medio tiliam plerumque aut alius generis arborem habent, tegumentum pluvio cælo. In Saxonia vulgo Ty vocantur, voce ex tide, populus, corrupta, & berg subintellecto, quo populi mons, sive mons, in quo populus congregatur, indicatur. Ubi autem in Lege nostra vocibus barbaris vocabulum Malberg præponitur, hoc indicat, in Malbergo sive iudicio, pro quo Malbergii vox intra etiam Tit. LVII. leg. 4. usurpata est, voces Legis Latinas talibus Germanicis expressas fuisse. Glossæ enim sunt, quæ primo textui super scriptæ, deinde vero a scriba indæto in ipsum contextum reata, & corruptissime exarata fuerunt. Bellus de cetero Malberg male locum iudicii interpretatur, Carolus enim Magnus demum iussit, ut malli locus sub reço esset, Capitulari lib. III. cap. 57. & lib. IV. cap. 28. Unde la cour de Malbergeau, quæ Pictavis est, postea tempora condita fuisse debet; quia ante Carolum malli sub dno habebantur.

(3) Rbannechala lerechala, Scriba, qui in textu rhanne positum observat, idem etiam in Glossâ expressit. Ego tamen, cum de porcello lactente agatur, qui nobis span-overken dicitur ab antiquo, consilio, scriptum primo fuisse: Spannevere chalt. Scriba chalte, quod in Lege sequenti melius chalte expressum est, in chala corruptum; quia veterum a litera t non ab simile est. Ita in Mss. Taciti duobus Bibliothecæ Florentinæ pluteo LXXVIII. num. 26. & 27. quæ quadragesimorum circiter annorum ætatem habent, legitur ludis cetastis; in alio vero vetustissimo ibidem num. 28. scribitur eadem vox; sed ita ut littera a sic lere lere similis littera t. Longiorum deinde vocem Spannevere idem scriba disruptit, & pro duabus habuit; unde singulis chala adiecit, spanne simul in rhanne, & vere in lere corrupto. Nec mirum, tot in una voce vitia commissa. Rursum illo ævo scribæ erant, apices litterarum vix norant, & ex lingua parum admodum intelligebant; unde non poterant ubique aut respicere, aut errare. Quod ad ultimam hic Malbergii vocem chalt attinet, recurrit illa scriptus hac eadem in Lege. Hoc ipso in Titulo statim sequitur Rbannechalico, Scagnechalte, Varachalt, Fochchalta, Texachalt, Souffchalt, Dracchalt. Tit. XIV. Changichaldo, & Tit. XVII. Tarnichalt invenimus. Unde apparet, illud rectius chalt vel chald scriptum, compositionem, compensationem sive præstationem, item, quod pro crimine commissio præstatur, sive mul-

tam significare, idemque esse cum nostro gelt, a verbo gelten, componere, compensare, solvere, derivato. In aliis monumentis veteribus gelt & gild scribitur. Ita in Lege Langobardorum Launegild, Widvigild, Oðogild, in Lege Alamannorum Taudragil, in Lege Frisionum Wrigeldum occurrunt. Alia exempla Canguis & reliqui Glossographi dabant. Anglo-Saxonibus agealdan & ageldan est reddere, restituere, compensare; geldan, gildan, solvere; gild, solutio, præstatio, vestigal, tributum; Keroni quoque kelstan, reddere. Leges Adelfani Regis 9. 2. Etii surctur postmodum Weza sua, gildet eum vel reddat similiter incarcerationum. Charta Edredi R. apud Ingulsum: Et volo, quod dicti monachi sint quieti & soluti ab omni iusto, geldo, auxiliis Vicecomitum &c. Tomo II. Monast. Anglic. p. 89. geldabiter terre occurrunt pro positivum oneratis. Rudolph von Nuwenburg Poeta Ms.

Trurensh. h. mit fruden gildet (h. e. compensat) Dem der wol bitten kan.

Winsbekius 9. 20.

Geden ke an velner wilbelik,

Der geus man je mit dienie gel.

Gelte in nostris Legibus Chartisque est præstatio, vid. Schilteri Prax. J. R. in Foro Germ. T. I. p. 200. gelt est proprie componens, solvens, sive quo aliquid componi vel solvi ut emi potest, hoc est, pecunia. Descendit autem gelten a ge, & lien (quod jam iustitiam) formato a legen, ponere; atque ita verbotenus & pro iustitie componere denotat. Spannevere chalt igitur hic significat porcelli lactantis compositionem, sive eam, quæ pro porcello lactante iustitiam solvitur; quæ consistit solidis tribus aut solidis quindecim, pro porcelli conditione atque ætate.

(4) Hoc est unum abelepte, cxx. denariis, qui faciunt solid. III. Intra Tit. LXXX. leg. 1. scribitur: Unum Thealstibi solid. III. culpabilis iudicetur. Wendelinus utrumque locum egregie emendavit atque exposuit. Dum enim par numerus solidorum utrobique est, putat ille utrumque locum eandem rem dicere, atque in ultimo pro thealstibi, distinscte legi debere tho alastibi, quod vocabulum in primo loco abelepte scriptum erat, vocula tho per errorem omitta: tho vero esse duo nobis jam xwo, & abelepte, vel alastibi ipsum nostrum helste, dimidium, ut tho alastibi vel tho abelepte significet duo cum dimidio. Cum enim Tit. LXXX. de centenis denariorum agatur, quorum 40. solidum faciunt, evidens est ad unum centenarium consensendum requiri sex quadraginta denarios & dimidiam partem quadraginta denariorum, hoc est viginti:

40

40

20

100

quæ faciunt duos solidos cum dimidio. Ut ergo in sequentibus Tituli LXXX. verbis 600. denarii solidos XV., 700. solidos XVII. & dimidium, 1200. solidos XXX. faciunt; ita hic per voculam unum una centena exprimitur. Numerum tamen rotundum solid. III. pro sol. IIS sive 2½ aut duobus cum dimidio errans librarius expressit. Poterit interim quoque in usu fuisse, ut in pœnis impendis ad exigendis solidis, quamvis centenam pars eius superaret, non dimidiaretur, vel divideretur. cu-

cepto capitale (1) & delatura (2).

II. Si vero in tertia rhanne furaverit* (3) (MALB. *rhanne chalteo*) (4), DC. den. qui faciunt solid. xv. culpabilis iudicetur, excepto capitale & delatura.

III. Si quis porcellum de Sutenn (5) furaverit, & clavem habuerit, MDCCC. den. qui faciunt fol. XLV. culpabilis iudicetur, excepto capitale & delatura.

IV. Si quis porcellum de intro (6) porcos, ipso porcario (7) custodiente**, furaverit, (MALB. *Soagne chalte*) (8), in DC. denar. qui faciunt solid. xv. culpabilis

iudicetur, excepto capitale & delatura.

V. Si quis porcellum furaverit, qui sine matre vivere possit, (MALB. *Ymmissib*, sive *thertefun*) (9), in XL. denar. qui faciunt solidum unum, culpabilis iudicetur, excepto capitale & delatura.

VI. Si quis Scrovam subbapatit (10) in furtum, (MALB. *varachalt*) (11), in CCLX. denar. qui faciunt fol. VII. culpabilis iudicetur, excepto capitale & delatura.

VII. Si quis Scrovam cum porcellis furaverit, (MALB. *Focichalta*) (12), in DCC. den. qui

* Al. *priferit*.

** Al. *assidente*.

eodem Tit. LXXX. 700. denarii faciunt quidem solidos septendecim & semissem; sed exprimuntur tantum fol. XVII. Franci autem illam per duo cum dimidio vel duo & semissem numerandi rationem didicerunt a Romanis, qui pecuniam suam pari modo numerabant per *sestertios*, h. e. *asses duos & semissem*, qui primus sestertius valor fuit, cum postea quatuor alibus veniret. Unde etiam in veteribus libris pro *sestertis* IIS vel HS scribitur. Nam duæ lineolæ *asses binas*, S autem *semissem* notat. *Abslepte* de cetero, vel, ut inferius legi debet, *alasthi*, est, uti iam dixi, nostrum *bestie*, dimidium, semissem. Compositum autem est ex veteri *an*, *ein*, unum, & antiquato *leiben*, manere; & proprie significat, unum, quod ex duobus manet, vel restat. Neuphonia gratia in particula *an* elisum est. Ex *aleibt* porbus postea *aleift*, *alast*, *haleft*, & *hesft* sponte prodit.

(1) Capitale. Est ipsa res, quæ restitui petitur, vel eius affirmatio.

(2) Delatura. Sunt illi furtus, qui fiunt in causæ prosecutione, dum inficiando liserefcit. Proprie delatura est idem, quod dilatura, hoc est mora, sua *cullibet noctua*. Sic quoque ex dilatio Gallicum *delay* factum est. Sumtus, qui causæ impendantur, Gallis *frats* dicuntur a *frado*, de quo infra. Unde Glossa vetus delaturam exposuit *frado*.

(3) Furaverit, alias *Priferit*. Hoc est, cepit, *abstulerit*; formatum id est a *prendo* Latinitorum. Hinc Lat. barbarum *prisa*, Gall. *prise*, captio, quod capitur; *priso*, Gall. *prison*, carcer; *prisonare*, *imprisonare*, Gall. *empri-soner*, Ital. *imprigionare*, incarcerare, &c. Ab eodem verbo est nostra locutio *etwas preiff machen*, h. e. facere, ut quilibet aliquid capere vel sibi attribuire possit.

(4) Rhanne chalteo. Iterum restitue: *Spannewere chalteo*. Ita bene est.

(5) Sutenn. Edit. Heroldi *Sutten*. Saxonibus *Su*, Germanis superioribus *Sau*, *sus* & *hude* Saxonibus, *hutte* vero Germanis, est *domuncula*, *ingruisium*. Inde fit *Subudde* & contracte *sute* vel *sude*, Latinaque terminatione addita *sudes*; unde iterum Gallo-Francicum *sou*, *hara*, contractum est. *Sudis* vox Tit. XVIII. leg. 3. editionis Lindenbrogiana recurrit. Liber Proportionum arithm. Gerberto adscriptus: *Paterfamilias stabilivit curtem novam quadrangulam, in qua posuit scrovam, que peperit porcellos septem in media iuda*.

(6) De intro. Significat *intra* & exbarbara hac locutione factum & Italicum *dentro*. Ita dixere *deante*, (unde Ital. *dianzi*), *de retro*, (unde Ital. *dietro*), *de mane*, (unde Ital. *dormane*), *de ipso* vel *de ipso*, unde Ital. *desso*.

(7) Porcario. Custode suum. Ex Porcarius Itali *Porcajo* fecerunt; unde familiæ *Porcaccio*rum in Italia celestis cognomen derivatum.

(8) *Soagne chalte*. In Guelferbyitano Codice *suane calte* scribitur, ubi vocem *swain*, *schwein*, sus, crasse pronunciatam putes. Est ergo *suane chalte*, *furate suis mulctæ*. Sed ego iterum hic corruptionem vocis *Spannewere* suspicor. Prior enim vocis pars facile in *suane* & *suagne* mutari potuit. Agitur hic de porcello lactente, quamvis adultiore: & multa eadem est, quæ supra fuit.

(9) *Ymmissib*, sive *thertefun*. Corruptissimus librarii osecrantia locus est; nos tamen illum feliciter restitimus, & legitimus: *ymnis* sive *fitthber tehuu*. Sic omnia bene se habent. *Ymnis* enim vel rectius *ymnis*, nostroque more *eymnis*, unitatem denotat, Germanice emi dictam: *Fitthber* vero *quater* significat, & infra Tit. LXXX. *fitter* scribitur. Aspiratio in vulgi pronunciatione vel errore scriba accessit. Precopenses adhuc, *Bunsequio* teste, a veteribus sine dubio Gothis retinuerunt idem suum *fydor*: & *Osci* conveniens *petora* habuerunt. Sequens *tesun*, sive, ut correximus, *tehuu* est *decem*; & in Evangelii Ulfilæ *taibun* estitur; Saxones *tebu* & *teine* dicunt. Unde conjunctionem *fitthber tehuu* exponendum venit *quaterdecem*, hoc est, *quadragesima* sc. denarii, qui in lege hic statim etiam nominantur, & faciunt *ymnis*, *etis*, *unicum*, sive *unum solidum*. Quando itaque lex dicit *ymnis sive fitthber tehuu*, hoc idem est, ac si posuisset: *condemnetur in unum sc. solidum, sive in 40. denarios*.

(10) *Subbapatit*. Alias legitur *subbatit*, & exponitur, *porcellos a matre subtrahit*. Nobis autem *zuppen*, *zupfen* adhuc hodie est *vellere*, *preñare*, *trahere*, *rapere*; unde frequentativum *zubbeten*, *subbaten*, *subbaterere* fieri potuit. Verbum tamen hoc iam Carolinis temporibus non est intellectum; sed a *battere*, *battere*, *ferire*, erronee derivatum. Unde Recapitulatio Legis Salicæ §. 9. *Si quis, ait, scrovam alterius subbatit, ut porcellos non habeat &c.* Et vetus Glossa: *Subbatit porcellos, in ventre matris occidit*. Qui tamen Legis sensus non est.

(11) *Varachalt*. Lex lata est contra eum, qui *porcellos a matre subtrahat*. *Chalt* vero *multam* denotare vidimus. Et *Vara*, *sava*, *phara* veteribus est *progenies*, *generatio*, ac, si de hominibus usurpetur, *familia*. Vide pluribus Cangiun in *Vara*. Otfridus Evang. lib. VI.

Furifa auch in vara
Thera armiltebu sava.

Hinc concludo *varachalt* esse *multam abstractione progeniei suille*, sive *porcellorum*. A *vava* descendit *vere*, *vercken*, *ferkel*, *progenies* suilla, *porculus* immutulus, *porcellus*. Anglo-Saxonibus *ferb* & Anglis *farrow*, *varrow* itidem est *porcellus*.

(12) *Focichalta*. Legendum *folcibalta* vel *folcibalta*; ut verbotenus *multa furate scrove cum porcellis exprimat*. *Folc* enim hoc sensu

qui faciunt fol. xvii. (1) culpabilis iudicetur, excepto capitale & delatura.

VIII. Si quis porcum anniculum (2) furaverit, (MALB. in *Zymis etbatia* *) (3), cxx. den. qui faciunt fol. iiii. culpabilis iudicetur, excepto capitale & delatura.

IX. Si quis bimum porcum furaverit, (MALB. in *Zymis soagni*) (4), dc. den. qui faciunt solidos xv. excepto capitale & delatura.

X. Si quis tres porcos aut amplius furaverit, usque ad sex capita, (MALB. in *Zymis exachals*, & *cepto tua septun chunna*)

(5), denar. mcccc. qui faciunt fol. xxxv. excepto capitale & delatura.

XI. Si quis viginti quinque porcos furaverit, ubi amplius in grege illo non fuerint, (MALB. *sonis chalt* (6) *tua Zymis fit miba chunna*), m. m. d. denar. qui faciunt fol. lxxvii. (7) cum dimidio, culpabilis iudicetur, excepto capitale & delatura.

XII. Si vero quis viginti quinque porcos furaverit, & adhuc aliqui remanserunt, (MALB. *sexachals*) (8), m. cccc. den. qui faciunt solid. xxxv. culpabilis iudicetur, excepto capitale & delatura.

XIII.

* Al. *Zymis sengano*.

nobis usurpatur: & *ein volck rebhuner* est perdicum caterva, *da die alten und jungen beylammen seyn. die alten mit d. n. jungen*.

(1) Sol. XVII.) Restituendum: Sol. XVII. & dimidium.

(2) Anniculum.) Unius anni. Optime latinis vox est.

(3) In *Zymis etbatia*.) Corruptus locus, quo iterum quantitas denariorum pro multa in unctorum indicatur, quæ, cum sit CXX. denariorum, mihi legendum omnino videtur: in *Zymis sehsatia*. Vocela in hoc loco est prepositio nostra in. *Zymis* idem est ac *zuyymis*, duplum & duplex, a *zuey*, *zuey*, duo, formatum. *Sehsatia* vel *sehsatia* compositum est ex *sechs*, sex, & *tia*, decem, quod supra etiam *zebun*, nobis Saxonibus *tein*, Germanis cæteris *zebun* effertur, unde *sexaginta* designat. Hac ratione in *zymis sehsatia* erit in duplo *sexaginta*, Germanice, *Zweymahl sehszig*: bis enim *sexaginta* denarii faciunt CXX. qui in Lege nominantur.

(4) In *Zymis soagni*.) Quid in sit, vidimus; vidimus etiam *zymis*, duplum, & *soagni*, fæm vel porcum significare. Formula ergo laudata reddi & veri debet, *bimus porcus*, *ein doppelt, oder zwey-jehrig Schwein*.

(5) In *Zymis exachals*, & *cepto tua septun chunna*. Iterum his quantitas pœne pecuniaria indicatur, & posteriora verba Tit. LXXX. redduntur *thue septen chunna sol. XXXV*. Bis autem septingenti sunt bis mille & quadringenti denarii, sive XXXV. solidi in Lege commemorati. Jam ad priora nos convertimus, ubi pro in *zymis exachals* legendum in *zymis septachals*, h. e. dupla septenaria multa. Hoc enim vocabulo multa bis septingentorum denariorum venisse videtur. Et leg. 12. huius Tituli ea repetitur, quamquam & ibi vitiose *Texagalt* pro *Septagalt* sit scriptum. Restat in textu nostro vox media, & *cepto*, quæ sensum plane nullum habet. Unde puto ab oscitante scriba vocem *excepto*, quæ in altera statim linea sequitur, vitiose huc translantam, cum eius loco particula & vel *aut*, vel forte vetus Germanicum *eddo*, vel, sive, solimmodo poni debuisset, quæ indicet *septagalt* tantum esse, ac *tua septun chunna*.

(6) *Sonis chalt*.) Est multa firati integri gregis. *Sone* est grex. Hinc verres, dux gregis, in Lege Longobardorum Lib. I. Tit. XXV. leg. 47. dicitur *Janopair*. Lex Angl. & Werin. Tit. VII. leg. 2. *Qui serofas sex cum verre*, quod dicunt *son* (h. e. gregem) *furatus est*, in tripulum componat. Alibi loco *Sonis chalt*, quod in Salica Lege Tit. III. leg. 12. & 13. recurrit, ponitur *Sonisa* & *Sonefi*, quo idem grex, congregatio, multitudo, denotatur. Ita ipsa Lex Salica Tit. XII. *Si quis admiffarium cum grege, hoc est cum VII. aut XII. equibus furaverit*, *Malberg. brite sunisa*. Lex Ripuar. Tit. XVII.

qui *Sonefi* inscribitur: *Quosfi ingenus sonefi*, id est 12. equas cum admiffario, aut 6. serofas cum verre. vel 12. vacas cum tauro furatus fuerit. Pithæus in Gloss. Leg. Sal. notat *Sermetem* & *Sente*, armenta, & hinc *seniscalcum*, armentorum ministrum significare. Certe in Lege Alemann. Tit. LXXX. leg. 3. *seniscalc* nomen hoc sensu occurrit. Atque in Helvetia adhuc *sente* gregem, & *Senne* gregis custodem designat. Videatur *Stumpffs Chron. Helvet. lib. IV. c. 6.* & *Schenckerus Hist. Natural. Helvet. parte I. p. 30. 199.* *son* proprie est congregatio, collectio quavis, a *sonen*, *samen* inuitato, (unde *samen*, colligere) derivatum. Hinc *sende*, *gesinde* etiam pro *familia dominica*, & *seniscalcus* pro *inspectore familiae*, sive eo. cui domus cura incumbit, frequentissime usurpatur. Cum voce *son* unum idemque nomen est *zana*, quod in Lege Longobardorum Lib. I. Tit. XVIII. leg. 2. obvium sit, & *adunatio* exponitur. *Sonefi* de cætero a citato *samen* formatur, ut ab *ankommen* veteribus *ankunft*, *ankunft*. Quemadmodum vero huius loco jam dicimus *ankunft*, ita etiam ex *sonefi* factum est nostrum *zufst*, congregatio.

(7) *Tua Zymis fit miba chunna*, M. M. D. den. qui faciunt sol. LXXVII. Postquam nomen multa Glossator Salicus per vocem *Sonis chalt* indicaverat, voluit etiam quantitatem illius determinare, quæ bis mille & quingentorum denariorum est. Sed hæc non LXXVII. solidos, sed saltem LXXII. cum dimidio elicit, quæ summa etiam Tit. LXXX. per verba *tho toncondi* (leg. *tsfondi*) *weib* (l. *wifo*) *chunna sol. LXXII.* & *dimidio* rectissime exprimitur. Unde patet locum nostrum esse corruptissimum, & *tua tysondi fit chunna M. M. D. den. qui faciunt sol. LXXII. cum dimidio* legi debere, quod etiam *Wendelinus* observavit. *Tua* est nostrum *zwey*, duo: *tuso di*, *tasent*, mille; *fit*, quinque, & *chunna*, *bundert*, Sax. *bundert*, centum. Interim illud *zymis fit miba* non plane superfluum puto; sed cum Glossator *Sonigalt* sive gregis furatæ multam nominaverit, videtur statim addidisse numeri qui gregem constituebat, germanicum nomen. Numerus in lege exprimitur *viginti quinque*. Notum autem est, majores nostros ultra denarium numerare non potuisse: inde viginti per bis decem, *zwanzig* reddidere. Si itaque ex *miba* facias *tiba* vel *ta*, hoc est *decem*, & legas: *Zymis tiba fit*, habebis: *dupliciter*, sive *his decem & quinque*, id est, *viginti quinque* in Lege expressa. Cum deinde statim sequeretur multa quantitas jam exposita *Tua tysondi fit chunna* &c. scriba insolentissimus omnia hæc confudit, & inserebre detruccavit, ac trajecit.

(8) *Texachals*.) Leg. *Septachals*, quod paulo ante declaravimus.

XIII. Si vero quinquaginta porcos furaverit, ubi amplius non habuerit, (MALB. *Sonfchalt*), M. M. D. den. qui faciunt fol. LXII. * & dimidium, culpabilis iudicetur, excepto capitale & delatura,

XIV. Si quis porcellum tertium (1) usque ad anniculatum (2) furaverit, (MALB. *Dracebalt*) (3), cxx. den. qui faciunt fol. III. culpabilis iudicetur, excepto capitale & delaturi.

XV. Post anniculatum vero qui eum furaverit, (MALB. *Dracebalt*) DC. den. qui

faciunt fol. xv. excepto capitale & delatura.

XVI. Si quis verrem furaverit, (MALB. *christiao*) (4), dcc. den. qui faciunt fol. xvii. cum dimidio, culpabilis iudicetur, excepto capitale & delatura.

XVII. Si quis scrovam ** ducariam (5) furaverit, (MALB. *obredunia*) (6), dcc. den. qui faciunt fol. xvii. & dimidium, culpabilis iudicetur, excepto capitale & delatura.

XVIII. Si quis majalem (7) sacrifum (1)

* Herold. sed forte minus recte: LXX.

** Eccard. *Scrofam*.

(1) *Tertium*. In Codice Guelferbytanus legitur *tertium*; sed communis lectio præferenda videtur; siquidem Wendelinus non non fallit, qui apud Taxandros adhuc *traisen* vocari affirmat porcellos, cum in tantum adoleverant, ut cum matre prodire possint. Ex hoc *traise*, a *treden*, *treden*, ire, prodire, formato, facili flexu fit *tarsie*, *terise*, *tertese*, *tertusse*, *tertussus*. Ut tamen verum fatear, *tertussus* mihi contractum videtur ex *tertiasus*, & significare *sum tertio jactu editum*. Cum enim hæ præstantiores ceteris essent, & ad propagandum gregem conservarentur, majori quam ceteris pretio redimendæ erant.

(2) *Usque ad anniculatum*. Hoc est, usque dum annuus vel anniculus est.

(3) *Dracebalt*. Multa furati talis porcelli, qui *drace*, vel *traise* aut *tertussus*, hoc est, talis ætatis est, ut cum matre prodire in pascua possit. Poterit tamen *drace* vel *traise* etiam dici a *treden*, *ducere*, ut sit porcellus, qui a matre in pascua ducitur, vel qui cum matre in pascua it; dicitur enim in Saxonia *wobin treden* & *wertreden*, aliquo prociſſet, quod proprie est *quasi ducere se in aliquem locum*, Ita *mas anas* Saxonicus *drake*, hoc est *ductor* in genere, & superioribus Germanis *antorch*, quasi *anatum ductor* vocatur. Ex *drace* itidem fit *draceſe*, *draceſe*, *dratſe*, *traſe*, *tarsie*, *terſe*, *terteſe*, *tertussus*. Recurrit vox *Dracebalt* Lege talis sequenti. Interim, licet ingento non careant hæ de vocis *drace* significatione conjecturæ, eas tamen non tantopere probe, quam si illam quis a Saxonico nostro *drade*, vel *derde*, Germ. *dratte*, tertius, deducit; ut cum voce *tertussus* conveniat. Sed ita pro *drace* omnino *drate* restituendum erit, & a Anglorum more enuncandum.

(4) *Christiao*. Codex Guelferbytanus *christiao* habet. Si quid tamen video, legendum est, *Christias*, vel *berdistog*, ut sit *gregis porcine dux*, hoc est, *verres*. C enim Francis fere semper ab initio nominibus præpositum est; dicebant illi *Chlotarius*, *Clodovic*, *Chinric*, pro *Lotharius*, *Lodovic*, *Hliric* &c. Nos simili modo compositum habemus *beeristog*, Sax. *berstog*, superioribus Germ. *bertzog*, quo gregis virilis sive *exercitus dux* denotatur. Verres vero talis Cætoni c. 150. *ſectarius* porcus, & Glossis Græco-Latinis *Duxarius*, *xyxyes* audit. Silius Italicus Bojorum Ducem, qui Flaminium Consulē anno CCXV. ante Christum natum in pugna occidit, *Daxarium* vocat; sed cum hoc nomen Latinum sit, ego illum sua lingua *Herzog* vel *Herzog* dictum fuisse conjicio. Qui postea ex Italia in Græciam ivere, Galatiasque vel Gallo-Græcos in Asia stabiliverunt Celta, inter cæteros Ducem habebant *Ortiagon*, Silda teste, cujus nomen etiam nostrum *Herzog* exprimit. Notes autem ultimam syllabam *tog* hoc in nomine etiam

iam *vis* scriptam, ut hic quoque in Lege Salica factum esse videtur. Derivatur autem illa a Germ. *ziehen*, Sax. *teben*, *ducere*.

(5) *Scrofam ducariam*. Wendelinus & Cangiſius de *scrofa* aliarum *scrofarum ductrice* exponunt. Eadem vox in Leg. Alemann. tit. 99. §. 14. occurrit. In Lege Bajuvariorum tit. 12. §. 14. pro illa *ductrice* positum est.

(6) *Obredunia*. Lex loquitur de *Scrofa ducaria*, seu de ea, quæ porcellos ducit. Porcellum *vzra* & *vere* dictum fuisse, vidimus paulo ante. Unde suspicor *Chre* illud irrepiſſe scribæ oſcitanti pro *vere* vel *vere*, & *dunia* corruptum esse ex *dugia*, vel *toge*, de quo etiam ante aliquid memoratum. Integra ergo vox *verestugia* porcellorum ductricem, sive *scrofam ducariam* denotavit. Et forte Saxonicum *forge* pro *scrofa ducaria* usitatum ad hoc *toge* corruptum est. Inconvenientius enim a *jaugen*, *jugere*, derivatur.

(7) *Majalem*. Wendelinus hanc vocem a *Majo* mense deducit, ut sit porcus stultose nutritus & saginatus ad solemnem lætitiā *Majumæ*; quod epulum Franci Reges cum *Maji campum* sive conventum populi universi mense Majo haberent, publice instruxerunt. Et Glossator, qui Francica Malbergi verba apposuit, aut ipse confecit, eandem opinionem fovit, quando *majalis* vocem vertit per *barco anomoo*, sive *porcum ad Majum*, scilicet *deſtinatum*. Ex quo colligimus Glossas hæc post *Pipini* demum & circa Caroli M. tempora confectas esse. Pipinus enim primus, Fredegariorum teste, *campum Maji*, pro *campo Martii*, qui antea consuetus erat, instituit, & quidem anno 755. ut *Annales Francici* a *Qjeretanus* & *Labbeo* editi continentur. Hinc vero clarum est, in Salica Lege, cujus Titulus, qui de *majali* porco loquitur, diu ante *Pipinum* latum est, ad *Maji campum* hoc loco respici non potuisse. Glossæ Istori *Majalem* ita dictum putarunt *porcum pinguem*, quod *Dux Majæ sacrificaretur*. Sed & hæc errant. *Majalis* enim est *porcus exſectus*. Glossæ Gr. Lat. *διδυξ*, *porcellus majalis*. Aliæ: *Majalis*, *Tau*. Glossæ Gr. Lat. *τρωμα xivog*, *majalis*. Glossæ Florentinæ Theotifæ Mss. *Magalis*, *porcus castratus*, id est *parv*. Ugnatio: *Nescendis dicitur porcus domesticus carens testiculis, sic dictus, quia non frendet dentibus*. Hic alio nomine dicitur *majalis* &c. In Charta Tabulari S. Remigii Remensis a Cangiſio citata contradiſtinguitur veribus & scroſis hoc modo: *Summa porcorum, verri 10. majales 100. scroſæ 165. genal. 140. sunt simul capita 415*. Nomen autem *Majalis* descendit a *maben*, *malen*, *meyen*, *mehen*, *exſectare*, *secare*, *metere*, quod Suecis est *maa*, & *alma*. Hinc *M est*, sive, ut nunc Saxones pronunciant, *meſt*, Marchianis *Mtzer*, & Germanis superioribus *Messer*, est *instrumentum ſectorium* sive *cultus*; *Steinmetze*, *dissector lapidum*.

(1) furaverit, & cum testibus, quod sacri-
ficus fuisset, potuisset ille, qui perdidit, ap-
probare, (MALB. *barco* (2) *anoneo* (3)
anisbeoba) (4), DCC. den. qui faciunt sol.
XVII. cum dimidio, culpabilis iudicetur,
excepto capitale & delatura.

XIX. Alium vero majalem, qui sacrificus
non fuit, si quis furaverit, (*Bravecho* (5)
MALB., & in alia mente, *Babene*) (6), DC.
den. qui faciunt sol. xv. culpabilis iudice-

tur, excepto capitale & delatura.

TITULUS III.

De furtis animalium (7).

I. SI quis vitulum lactantem furaverit,
(MALB. *pedero*, aut *freodo*) (8), CXX.
denar. qui faciunt solid. III. culpabilis iu-
dicetur, excepto capitale & delatura.

II. Si quis animalium animal furaverit,
(MAL-

dum sive *cementarius*; *metzger*, *selfor* *carnium*,
sive *lario* &c. *Maitin* in Evangelis Gothicis
idem est *scindere*, *præsecare*; & Anglo-Saxo-
nes hoc sensu habent *maſon*. Quodsi iam a
nostro *maſen* fornes frequentativum *maſelu*,
secare; participium inle præteriti temporis
erit *maſelt*, *sectus*, *exsectus*, unde regulariter
latina terminatione adsumta *maſalati*, aut
maſalis, descendit.

(1) *Sacrificum*.) Est *facor* factus, sive *conſe-
cratus*. Fontes & colores *sacrifi* apud Audoen-
um l. 2. Viri S. Eligii c. 11. & in Corcilio
Antifiodor. can. 3. occurrunt. In Concilio Nau-
nertensi c. 20. tales *ab res consecrate* nominan-
tur. Hic autem *maſalis sacrificus* est potus ex
voto sacrificii, sive rei sacræ de^oinatus; quo-
modo *pecora votiva* Gregorius Turonensis l. 2.
de Mirac. c. 2. vocavit. Unde legem hanc
ethnicis no^o florentem latam fuisse videmus. Re-
tenta est a Christianis, quia & hi viris sacra
tractantibus porcina donatia subinde destina-
bant.

(2) *Barco anoneo*.) Dixi jam, legentium
barco ano meo, ut sit *porcus ad Majum sive ad
festivitatem Maii mensis destinatus*. *Barco*, &
in codice Guelferbyitano *barch*, est ipsum no-
strum *borch*, *borchschwein*, quo nomine *porcum
caſtruum* vulgo insignimus. *Barch* vero vel
borch est a verbo jam inusitato *bargen*, *scin-
dere*, *secare*; unde tamen, Skinnero teste,
Angli adhuc habent derivatum *to bard*, vel
beardswoll, extremitates vellerum recidere,
tonare. Nobis *barde* idem hinc est *instru-
mentum sectorium*, *alcia*, *securis minor*. Ab
eodem verbo est *bord*, *abſiſſum*, sive *littus*,
item transposita littera *r*, *bret*, *tabula scissilis*.
Videtur etiam Latina vox *porci* proprie olim
de caſtrata sue usurpata, & quoniam plerum-
que exciseantur & verres & fues, ut pingi-
ores fiant, a specie tandem ad genus translata
fuisse. *Porca*, terra, quæ vomere elata est in-
ter duos sulcos, pariter derivanda est ab an-
tiquato *bargen*, *excavare*, & sic erit *terra vo-
mere excisa*. Nugantur, qui ex *porreſcia* vel
porreſcia derivant, & radicem vocis apud nos
reliquam in Latino quaerunt. *Porrum* Grace ab
Ahenao l. 9. *porra* appellatur a *porra*, *secari*,
quia in plura tunice involucria sectum
est quasi, sive distinguitur. Columella in Hor-
to *secum* hinc vocat, & Scriptor Moreti:

... *secitque famem domat arca porri*.
Juvenalis:

... *Quis scissile porrum*,
Quis tecum elixi vervecis labra comedit?
Apud Martialem etiam vulgo legitur: *Inquis
est lactuca sedens & scissile porrum*. Alia
Mss. hic *tonſile* ponant, quod idem est. *Cum
caput immensa pexum porrigine ningit* (ut Se-
renus Samnionicus canit;) *porrigo*, inquam,
eodem ex fonte descendit, & *sectionem*, *divi-
sionem*, vel *resolutionem cutis in squamas* de-
signat. Saxonibus *ſebins* pariter a *ſebene*, *ſeben*,
ſcinden, *ſcindere*, *ſeparare*, derivatur.

(3) *Anoneo*.) *Ano* hic est *ant*, *an*, *ad*, uti
hoc sensu hæc particula sæpius in verbis præ-

sertim derivatis in Evangelis Gothicis & re-
liquis veteribus monumentis occurrit. *Meo* est
nostrum *Mei*, *mei nonahi*, mensis *Majus*.

(4) *Anisbeoba*.) Corruptum hoc est, & le-
gendum forte *mit theoba*; quod sonat, *cum
populo*, sive, ut ipsa Legis verba Latina ha-
bent, *cum testibus*. *The* ita est *populus*, *Gothis
thinda*, Anglo-Saxonibus *thocda*, Alamannis
thiosa; *Ostrido lantibiot*, *populares*. Tatiani
Harmonia CXCV. 2. *ihin thioia*, ita gens.
Kero: *deota*, *plebs* &c. Vid. Junii Calosi Goth.
p. 378. & 349. Nos simili modo dicimus *mit
leuten beweyen*, cum testibus approbare. In-
terim tamen malim hic pro *anisbeoba* legi *mit
theoga*, *mit Zeugen*, Sax. *mit twygen*, h. e. *cum
testibus*. Hæc lectio nihil coacti habet.

(5) *Bravecho*.) Legendum *barceho* sive *bar-
cho*, quemadmodum & codex Guelferbytanus
expresse præfert, Et est nostrum *borch*, *ma-
jalis*.

(6) *Babene*.) Scribendum est distincte *ba-
ben ne*, ut illud *sacrificus* non in textu exprima-
tur. Et vides *sacrificum* hic dici, visis religio-
sis sive Presbyteris destinatum. Jam *babe* vox
Presbyterum denotat, qui communiter *pater*
& vulgariter Saxonibus *pape*, Germanis supe-
rioribus *pfaffe* simili sensu vocatur. Vid. Jun-
nius in Not. ad Willeramum p. 282. *Ne* est
particula negativa non, quæ Gothicis *ni* & *nis*,
Gærlis *ni* & *ni* enunciabatur. *Babene* igitur
porcum ad *papatem* sive *presbyterum* non perti-
nentem significat. A *Babe* de cætero hic con-
spicuo vocatus est locus *Babeberga*, nunc *Bam-
berga*, ubi Henricus Imp. Sanctus deinde Epi-
scopatam condidit. Fabula enim est a *Baba*
Henrici Aucupis torore dictum.

(7) *Animalium*.) Animalia hic pecora ma-
jora dicuntur, quæ & Gallis inde *animailles* vo-
cantur. Errant enim *Cangius*, qui vocem
hanc non ab *animalia*, sed a *manualia*, hoc
est, *mansueta*; & *Menagius*, qui a ficticio *al-
mellus*, deflectunt. Petrus Pithœus in Gallico
libro *Reglement pour le Bailliage de Tonnerre*
dicto Artic. XXXVI. sub titulo de *la Police*:
*Il est enjoint a chacun Boucher de cette Ville &
Fauxbourg, selon sa faculté & puissance, tuer
par chacune semaine animailles, moutons & au-
tres bestiaux, en telle quantité, qu'il le convien-
dra &c.* Nos animalia hoc sensu accepta *das
rindvieh* vocamus. Juveni in Breviario rerum
Fiscalium Caroli M. *animalia* *minora* dicuntur
in verbis, quæ pag. 319. Tomi II. Collect.
Erymol. Leibnitii extant: *Boves XXVI. vaccas
XX. saurum I. animalia minora LXVI. vitulos
V. vervecis LXXXVII. &c.* Ibidem pag. 339.
legitur: *Boves XX. asinos II. vaccas cum vi-
tulis XXX. sauros III. alia animalia X. &c.* Ibi-
dem pag. 331. *Boves XXIII. vaccas cum vitulis
VI. alia animalia V. &c.*

(8) *Pedero aut freodo*.) Vox *pedero* ex Va-
fronum & Hispanorum consuetudine in Legem Sa-
licam delata est. Hispanica enim lingua *vitulus*
dicitur *bedel*, *Hispánica bezerro*; si litte-
ram initialem paulo durius pronuncies, ipsum
pedero facile hic habebis: Codex Guelferb.

(MALB. *ochsaiora*) (1), DC. den. qui faciunt fol. xv. culpabilis iudicetur, excepto capitale & delatura.

III. Si quis bimum animal furaverit, (MALB. *Zymis pedero malia*) (2), M. cccc. den. qui faciunt fol. xxxv. (3) culpabilis iudicetur, excepto capitale & delatura.

IV. Si quis vaccam cum vitulo furaverit, (MALB. *Zymis pedero malia*) (4), M. cccc. den. qui faciunt fol. xxxv. culpabilis iudicetur, excepto capitale & delatura.

V. Si quis vaccam sine vitulo furaverit, (MALB. *Mala*) (5), M. cc. den. qui faciunt fol. xxx. culpabilis iudicetur, excepto * capitale & delatura.

Tom. II.

* Herold & exceptio.

VI. Si quis vaccam domitam (6) furaverit, (MALB. *Abazym pedero*) (7), M. cccc. den. qui faciunt fol. xxxv. culpabilis iudicetur, excepto capitale & delatura.

VII. Si quis taurum, qui gregem (8) regit (9), & numquam vincus fuit, furaverit, (MALB. *cherecheto*) (10), M. dccc. den. qui faciunt fol. xlv. culpabilis iudicetur, excepto capitale & delatura.

VIII. Si quis bimum taurum furaverit, (MALB. *Traslo*) (11), M. cccc. den. qui faciunt fol. xxxv. excepto capitale & delatura.

IX. Si quis taurum furaverit, qui de tribus villis communes vaccas tenerit, hoc est,

protero scribit, quæ vox forte eadem est cum *procto* Heroldina editionis. Nisi tamen ea a *brut*, *pullus*, *progenies* formata sit, quid sibi illa velit, nescio.

(1) *Ochsaiora*.) Distincte lege *ochsa jora*, & habebis nomen *animalis amniculi*; corruptum autem omnino locum puto, & pro *ochsa* legendum *Qwechca*. C enim & S literæ apud *Kiallos* sæpe permittuntur, etiam in hac ipsa *Salica Lege*. *Qwec* autem proprie *vitulum* & deinde *animal designat*, id quod demonstravimus pluribus in Commentatione ad *Catechesin Theoticam* pag. 136. fq. *Glossæ Lipsianæ: Qwecace, animalia*. Ubi distincte legendum: *Qweca, s. c.* Vetera Statuta *Goslariensis Tit. van gericht und klage l. 64. Dyt ein wagen scaden eder tred be ein qweck men mogh den wagen upholden*.

(2) *Zymis pedero malia*.) Ex paulo ante dictis constat *Zymis pedero* esse *bimum vitulum sine animal*, *ein zweicht oder zweyjabrig Kalb*. Hoc porro *malia* dicitur, hoc est *vacca*. Bimum enim animal taurum admittit & *vacca* fit. *Malia* sive ut s. 5. scripsum est, *mala*, alias *smala* cum aspiratione effertur. Colloquium Christi cum Samaritana a *Lambecio* editum, æque a *Stadenio* suppletum: *Er brunnan tranc eran, Job jina man, jinu smale, er Truncon son themo wazzer*. Apud *Suecos* veteres est *bushali*, armenta; & *smalamadar*, custos armentorum, *ein Kubbirte*. Apud nos *Schmal-zehnten* est *decima ex pecoribus*, in quibus *vaccæ eminent*, & inde reliquis nomen communicant. *Schmalbier* dicitur *cerviam*, *une bische*. Et *Schmal* hoc sensu, aut *Salica* *malia* denotat proprie *fœminam desponsatam*, atque ad hominem ad *vaccas* translatum est.

Mahlen enim, mahlen, vermahlen est *matrimonio conjungere*, sive proprie ad *matrimonium designare*; *mahl, gemabl, conjux, uxor*. Videantur *Grotius* in *Explicat. Nominum Goth. Vand. & Longob. Stierus* in *Thesaurio linguæ Germ. sub voce mahl*, *Cangius* sub voce *Ganates* &c. Simili modo *Kub* & *Sax. quæc, quene*, *vacca*, ejusdem originis est cum *quine* & *qweene*, quibus vocibus olim septentrionales *uxorem, sive fœminam liberis concipiendis aptam* in genere designarunt, cum *Anglis* nostris *xxxv. ætæ* sola *Regina quene* dicitur. De cetero *Codex Guelpherbytanus bimum animal Francie scedo dictum* asserit, quo nomine puto venisse animal atriumque *fœtus*, quamdiu ob ætatem nondum cum *vacca* coiverit, aut vice versa nondum taurum patiendum aptum, separatim, & sauro non conjunctum vixerit. Scedo hoc formatum a *scheden*, *separare*, *animal separatim, sive nondum conjunctum* significabit. Et

nos pariter jam a verbo antiquato *reen*, *rechen*, *discernere, separare*, vocem *vind* derivatum habemus, atque de tali animali usurpatum.

(3) *M CCCC. den. qui faciunt fol. XXXV.*) Eadem compositionis summa in paragrafo sequenti illi imponitur, qui *vaccam cum vitulo furaverit*, & mox is qui *vaccam sine vitulo furaverit*, condemnatur in *multam MCC. denariorum*. Cum vero *vacca* majori pretio venire debeat, quam *animal bimum*; & minoris etiam valoris sit *animal bimum*, quam *vacca cum vitulo*; inde conjicio, locum hic corruptum, & verba *Malbergi Francica* una cum determinatione multæ ab *ofcitanæ scriba* ab sequenti paragrafo in hunc testata esse. Confirmor hac in sententia ex *Codice Guelpherbyitano*, qui *bim animalis furati* compositionem *denariis DC. (faciunt fol. XV.)* æstimat. Legendum ideo etiam in nostra *Lege* est: *DC. den. qui faciunt fol. XV.*

(4) *Zymis pedero malia*.) Hoc est, *duplex vel imbo, vitulum & vaccam*, ut ex ante dictis liquet.

(5) *Mala*.) Vide ad *Legem III. modo dicta*.

(6) *Vaccam domitam*.) Hæc *vacca jugo domita*, & *vacca junctoria*, quæ nempe ad aratrum jungitur, *Legis Longobardorum libro II. tit. 21. s. 6. 7. audit*, quod *Bignonium* ad h. l. non observasse miror.

(7) *Abazym pedero*.) *Pedero* est *vitulus*, sed hic quidem *bimus*, qualis *Lege III. denotabatur*, *jugo ferendo aptus*, quem nos *ein vind* vocamus, *Lex vero Salica vaccam* etiam appellat. *Abazym* corruptum credo ex *jocazym*; sic enim *verbotenus jugo domitam* exprimit. *Job*, uti omnibus notum, *jugum* designat, *Zym* est *domitus*, & secundum nostrum pronuntiandi modum *zam* scribitur, atque a verbo *zamen, domare*, descendit.

(8) *Gregem*.) *Grex* hic pro *armento* ponitur, quod etiam factum jam est ab *JCis* veteribus l. 2. s. 2. D. ad leg. Aquil. l. 22. de leg. 1.

(9) *Regit*.) *Claudianus de IV. Coff. Honorii*:

... Sic pascua parvus
Vindicat & nondum firmatis cornibus auda
Jam regit armentum vitulus.

(10) *Cherecheto*.) *Chere* est nostrum *beer, herde*, *grex*. Sed *Cheto* illud corruptum est. In *Guelpherbyitano codice* scribitur corruptus *chavicius*. Pronum est conjicere, pro *cheto* poni debere in *versis syllabis tache, vel toge*; ita *cheretoge* vel *heretoge* iterum probibit, h. e. *taurus qui gregem regit, vel ducit*.

(11) *Traslo*.) Significat *bimum taurum, junctum*.

est, tres-bellio (1), (MALB. *Chami* (2) *theuto*) (3), MCCC. den. qui faciunt solid. XLV. culpabilis iudicetur, excepto capitale & delatura.

X. Si quis taurum Regis furaverit, (MALB. *Chamuteuo*) (4), M. M. D. C. qui faciunt solid. XC. excepto capitale & delatura.

XI. Si quis bovem furaverit, (MALB. *Obfeno*) (5), M. CCC. den. qui faciunt solid. XXXV. culpabilis iudicetur, excepto capitale & delatura.

XII. Si quis duodecim animalia furaverit, ut neque unum exinde remaneat, (MALB. *Sonischalt*), M. M. D. den. qui faciunt sol. XLV. (6) cum dimidio, culpabilis iudicetur, excepto capitale & delatura.

XIII. Si vero de pluribus viginti quinque furaverit, & adhuc aliqua remaneant, quæ non fuerunt iuncta, (MALB. *Sonischalt*) M. M. D. qui faciunt sol. LXII. & dimidium, excepto capitale & delatura.

XIV. Si quis duodecim animalia furaverit, ut ex eis aliqua remaneant, (MALB.) MCCC. den. qui faciunt solid. XXXV. culpabilis iudicetur, excepto capitale & delatura.

TITULUS IV.

De furtis ovium.

I. SI quis agnum lactantem furaverit, (MALB. *Lem*) (7), VII. denariis cul-

venum, ut textus latinus indicat; & videtur monstrosa vox *traslo* mihi omnino depravata esse ex *farro*. *Farre* enim est *taurus*, *juvenis*; qualis hic designatur. Occurrit in Versione Bibliorum a Lutero confecta. Belgis *varse*, *juvenia* dicitur. Megiferus in Dictionario polyglotto vocem *taurus* per *stier*, *far*, *hagen* Germanice, & per *stier*, *varing*, *varre*, *bulle* Belgice exponit. *Pavao* Hebræis etiam *juvenis* est, & cum nostro *farre* convenit. Nec tamen repugnaverim, si quis ex Aymorica Gallia dialecto *traslo* exponeret. Cambri enim & Aremoricis *tarw* est *taurus* & *lo vitulus*. Ita verbotenus *taris* aut *traslo* denotaret *juvenem* sive *vitulum taurinum*.

1) *Tres-bellio*.) Dicitur quasi *tres-villio*, trium villarum *taurus*, ita ut a *villa* deriveur, quæ sententia Wendelino & Cangio placet. Sed cum Cangius falso asserat, nec exemplum adfit, villam Germanis *bell* dici; hinc melius, puto, deduci potest a *tres*, *drey*, & *bulle*, quo nomine *taurum* indigitamus. Hac enim itidem ratione *trium* sc. villarum *taurum* accurate exprimitur. Fuisse autem moris olim, ut tres villæ vel pagi *taurum* conjunctim alerent, pulchre apparet ex recentiori etiam Consuetudine Britannicæ Gallicæ, ex cuius art. 420. Cangius hæc verba adducit: *En trois villages peut avoir un taureau, qui ne peut estre empesché d'aller a jeu; & pour i ce lui quelque part qu'il soit trouvé, ne doit estre payé amende, de domage, ou assise*. Quamquam autem convenientia *belliois* cum *bulle*, *bulle*, clara sit, non repugnaverim tamen iis, qui *tres-bellio*, per *trium tintinnabulorum* *taurum*, de *trois clochers*, ut Consuetudinarij loquuntur, exponunt. *Belle* enim est *tintinnabulum* Anglofaxonibus, Glossæ: *Clacca*, *belle*, *Clotacarium* vel *lucar*, *bell-bus*, *Teschennacherus* Annal. Cliv. part. II. p. 265. narrat, Adolphum Clivensem, cum filius Johannes ex Aula Burgundica peregrino fastu tumidus redisset, excanduisse & dixisse sua dialecto: *Da komt Johanneken mit den bellen*, sive, *hic filius meus Johannes cum tintinnabulis*. Belgis quoque adhuc *belle* significat *tintinnabulum*. Et forte *bulle* & *bulle* dictus est in genere *taurus* a *tintinnabulo*, quod olim *tauris* appendi mos fuit, ut ex Lege Wilsioth. l. 7. tit. 2. §. 11. & Lege Bajor. tit. 8. §. 11. apparet. Sic veterem *sedavium*, *den leit-bamel*, eodem modo ab appenso *tintinnabulo* etiam nos una cum Belgis *den bellbamel* vocamus. Et Stadenius a *schelle* sive *tintinnabulo* ex collo dependente, *Schellhengel*, pro equo *admissivo* dici credit. *Taurum* autem hic descriptum in *trium villarum* signum etiam *tria tintinnabula* gestasse vero est simile.

(2) *Chami theuto*.) Uti ex *hagen*, *sofes*, contrahitur *ham*; ita etiam *chami*, quod hic legitur, idem est ac nostrum *hagen*, quo bovem designant adhuc Suevi veterum Titulum & sermonis tenaces. Megiferus in Dictionario polyglotto *taurum* germanice *stier*, *far*, *hagen*, nominari dicit. C. vocibus ab *H* & *L* incipientibus Germani veteres plerumque præponebant; exemplum modo habuimus in *theuto*.

(3) *Theuto*.) Est idem ac *theotus* sive *theoda*, *populus*, *plebs*, in paulo ante id exposuimus. Erit ergo *chami theuto*, *taurus* populi; *der gemine ochse*.

(4) *Chamuteuo*.) *Chamu* est *taurus*, ut vidimus modo; *Teno* autem hic in *teot* mutari debet. Hoc enim veteribus *Regem* designavit. Apud Gothos veteres Rex item *thiudan* & *theodan* dictus est, ut pluribus Glossaria Gothica Junii & Stiernhielmi docebant. Convenit cum hoc vocabulo nomen *Dai* & *Gracum* *Δαι*. Nec differt ab hoc nomen genitoris *Theotiforum*, quem Galli *Ditem* & *Tentatem*, Tacitus *Tuifonem* vocat. Unde adhuc dies Martii ei dicitur, Septentrionalibus *Thuidag*, *Thiusdag*, Anglis *Tuicidag*, nobis (olim *Dinstag*, & nunc *indio n*) *Dinstag*. *Dilpargum* nomen sedis Regum Francorum veterum, sine dubio etiam *Regi mos* interpretandum est. Proprie vero vox *Teot*, *thiudan*, *theodan* est, ut & plebeum apud nos *teite*, *pater* denotat *altorem*, *educatorem*, *ducem*, & *rectorem*, a veteri verbo *tean*, Sax. *tehan*, & *rectorem*, qui superiores Germani dicunt *ziehen*, quod est *trahere*, *ducere*, *alere*, *instruere*, *educare*, *gubernare*. Ab eodem formatum est *teonia*, *theuto*, *teit*, item *diet*, Sax. *tudde*, *populus*, *plebs*, qui scilicet *ductus*, *alitur*, *nutritur*, & *gubernatur*. Unde apparet, *populus* olim suos Reges non tyrannorum, sed patrium instar considerasse.

(5) *Obfeno*.) Hoc nostram vocem *ochfen*, qua bovem designamus, clarissime exprimit. C ante *b* in Francorum scriptis olim fere semper omittebatur; id quod mihi ex inspectione vel centum veterum Codicum constat.

(6) Sol. XLV.) Corrige: sol. XLII. cum dimidio. *Par* error irrepserat & in lege sequenti, qui tamen correctus fuit. (Add. Collect.)

(7) *Lem*.) ER *agnus lactans*, quem nos adhuc *lam* appellamus. Codex Guelferbytanus Lap omisso *m* vitiose scribit, qui tamen paragrapho secundo & tercio rectius *lampse* posuit. *Lem* autem in Heroldino exemplari scriptum est secundum veterem & Anglis adhuc usitatum pronunciationem, qua a sonum vocali & vicinum habet.

culpabilis iudicetur, excepto capitale & delatura.

II. Si quis anniculum vel bimum vervecem furaverit, (MALB. in *Zymis*) (1), den. cxx. qui faciunt solid. III. culpabilis iudicetur, excepto capitale & delatura.

III. Certe, si tres aut amplius verveces (2) fuerint, qui furati sunt (MALB. *feisfecho* (3) & *feisfecho*) (4), M. cccc. den. qui faciunt solid. xxxv. culpabilis iudicetur, excepto capitale & delatura.

IV. Si quis quinquaginta verveces furaverit, aut amplius, (MALB. *Sonisebalt*), M. M. den. qui faciunt fol. LXII. cum dimidio, culpabilis iudicetur, excepto capitale & delatura.

Tom. II.

* Al. *Afes*, sive *Lamphebras*, vel *peccis*.

TITULUS V.

De furtis caprarum.

I. SI quis capram unam, duas, vel tres furaverit, (MALB. *Lamp* *) (5), cxx. den. qui faciunt fol. III. culpabilis iudicetur, excepto capitale & delatura.

II. Si vero supra tres capras furaverit, (MALB. *Chrenecruda*) (6), dc. den. qui faciunt fol. xv. culpabilis iudicetur, excepto capitale & delatura.

TITULUS VI.

De furtis canum.

I. SI quis canem segufium (7) magistro fuo furaverit, (MALB. *Leodasdi* **) (8), C 2 DC.

** Al. *Trosi Wjibier canni*.

(1) In *Zymis*.) Hoc loco secundum nostram pronunciationem est *ein zweims*, sive *bimus*, id est, *vervex*. Nisi legendum fuerit, in *zymis sebsatia*, ut supra Tit. II. §. 8. Hic enim eodem modo, ac ibi factum fuit, *bis sexaginta*; sive *CXX den.* multat loco distantur.

(2) *Verveces*.) In alio exemplari pro *vervece* scribitur *berbix*, pro more Latinitatis inferioris. Glossæ Gr. Lat. *Πρόβατος οvis*, *verbella*, *ovis*, *berbix*. Ugutio: *berbex* & *berbicus*, *aries capratus*. Hinc Gallicum *brebis*.

(3) *Feisfecho*.) *Feis* est nostrum *feist*, *pinguis*, *lene pastus*, *nutritus*, a veteri verbo, quod est in Evangelis Gothicis, *fedan*, Anglosaxonibus *afedan*, *fedan*, Anglis *feed*, Belgis *woeden*, veteribus Germanis *juaten*, *juotigen* & *juotren*. Exemplum junius in Glossario Gothico dabit. A *fedan* fit *fet*, *nutritus*, & per consequentiam *pinguis*, quod in Evangel. Goth. Luc. IV. 19. *fidith* enunciat. Ab hoc porro fit superlativus fit *feteh*, *optime nutritus*, qui contractus in *feist* mutatur; olim & *feiz* scribebatur. Kero: *Crassus*, *feiztas*. Rabani Mani Glossarium Ms. *Pinguetis*, *feiztes*. Notkeri Palæstrum Ms. Pl. CXLIII. 13. *Crasse*, *feizte*. Altera pars vocis est *fecho*, *pecus*. In Evangelis Gothicis *fahtu*, Anglosaxonibus *feo*, Theotisce *fo* & *fibu* scribitur; nec tantum *pecus*, sed & *pecuniam* & *opes*, quæ apud veteres in numero pecudum consistebant, denotat. Grotius in Epilat. nom. Goth. Vand. & Longobard. *Feb*, inquit, *olim pecus*, *postea res omnis mobilis*, ut *pecunia Latini*. Hinc sequitur *feisfecho* esse *pecora pinguis*, sive *verveces*, qui cæteris ovibus *pinguior*es.

(4) *Feisfecho*.) *Feisfecho* synonymo redditur *feisfecho*; quæ locutio distincte nostrum *feisfecho*, *pinguis ovem*, enunciat, nec ulteriori disquisitione eget.

(5) *Lamp*.) Hæc vox *hadum* & *agnum* denotat. Alia Legis Salicæ exemplaria, quæ Heroldus vidit, verba Malberg sequenti modo expresserunt; *Afes* sive *Lamphebras* vel *peccis*. Hæc autem ab homine in provincia nato sive Romano accessisse puto. Vox enim *afes*, rectius scribenda *cafres*, ex *capra* corrupta est; unde & Galli suum *chevre* sumserunt. In altero *Lamphebras* a ante h omisum est, quod si reponatur, & *eb*, more Gallico, pronuncietur, habebis *Lamp chevros*, quod est *hadus caprae*, Gall. *un chevrotin*. Tertium *peccis* dubio prociit ex Germanica voce, quæ *capram* nomi-

namus, detortum, & legendum est *geatis*, paululum mutato literarum tractu. *Geit*, *geet*, Belgis *capra*, eadem Anglis *goate*, Norwegis *gete*, Germanis *gails*, *geisse*, in veteri Historia Passionis Domini J. C. Germanica *ruetze*, Polonis *koza* dicitur. In Glossis Ratisbonensibus Ms. *abix* redditur *steinkeiz*. Codex Quelferbytanus mirum hic vocabulum *laumjata* profert, & in sequenti paragrapho idem *rosimada* scribit. Sed certus sum, utroque loco corruptum hoc esse ex *tres vel trene geata*, ut exponantur Legis illa verba *tres capras*. Quæ admodum enim *trone* Germ. *zwene*, sunt duo; ita & *trene* erunt *tres*.

(6) *Chrenecruda*.) Quid *chrenecruda* fuerit, ad Tit. LXI. docebimus. Interim tamen notamus, illam ejus vocis significationem huc plane non quadrare. Et si curatius sensum nostræ Legis & tractum literarum barbaræ vocis consideramus, perspicue apparet, hoc *chrenecruda* a scriba linguæ Germanicæ rudi, & literarum paulo negligentius scriptarum tractus genuinos non affecto, ex *threne ceada*, vel, ut paulo ante scripsimus, *trene geata*, quo *tres capras* gloriator reddidit, deslexum esse.

(7) *Segufium*.) *Segufit*, *seufi*, *seugit*, *seuces*, *sufes*, *sugit*, *sugit*, *suegii*, *canes* in legibus veteribus & chartis sæpius occurrunt. Canes *ryvixit*, a Gallica gente Xenophon junior sive Arrianus Atheniensis Lib. de Venat. c. 3. dictos putat. Fuere quidem *Segufit* in Alpibus sui populi, sed his *segufios* canes appellationem suam debere, vix credo. Nomen tamen hoc Gallicum, aut Germanicum esse, certus sum. In Gloss. vet. *sufes* sunt *magni canes*. In Leg. Bajuvar. Tit. 19. §. 1. *Canis seuces* vocatur *Leitihunt*. Et ibidem §. 2. *seuces doctus*, *tripbunt*; paragrapho vero tertio *seuces qui in ligamine vestigium tenet*, *Spurbunt* audit. Ex hisce apparet *segufium* nominari canem *investigatorem*; investigare autem nobis adhuc *suchen*, & *Sax. seuken*, dicitur: unde *sucher*, *seuker* investigator, & Latina terminatione data, *suchius*, *seucius*, *seugius*, *seucius*, *segufius* &c. prodiit, *ein such* vel *spurbunt* nobis jam appellatur.

(8) *Leodasdi*.) Vox hæc rectius *Leodardi* & *Leodasdi* scribitur, recurritque ita leg. 5. & Titulis X. leg. 1. 4. 5. 8. XI. leg. 3. XII. 1. XXVI. leg. 1. XXVII. leg. 2. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 17. 18. XXVIII. leg. 1. XXXIII. leg. 6. XXXVI. leg. 1. XXXVII. leg. 1. 2. XL. leg. 17. LXVI. leg. 3. 4. LXVIII. leg. 1. Omnia hæc exempla si curatius consideres, intelligea-

ferent

dc. den. qui faciunt solid. xv. culpabilis judicetur, excepto capitale & delatura.

II. Si quis segisium magistrum (1) canem furaverit, (MALB. *Trovvi lovvano tuene chunne*) (2), M. pccc. den. qui faciunt solid. xlv. culpabilis judicetur, excepto ca-

pitale & delatura.

III. Si quis canem, qui ligamen nove- rit, post solis occam occiderit, (MALB. *Theophano* *) (3), dc. den. qui faciunt solid. xv. componat, excepto capitale & delatura.

IV.

* Al. *Reppphano*.

(semper de *actione dolosa*, sive *dolo malo*, eam adhiberi, & crimen a furto vel latrocinio distinctum denotare. Nos habemus *los* pro *doloso*, & *loter* antiquatum pro *dolo*; unde *lotterbube* est *puer dolosus*, nequam. Extat illud *loter* in Pfalterio Ms. Notkeri, & Psalmo XXXV. 4. verba illa: *Verba oris ejus iniquitas & dolus*, Theodice redduntur: *Sines mundes uwort sint unreht unde loter*. Psalmo XVII. 33. *Sinitu gebofe sint in fure irsuobet*, *dar neist neben loter ana*, h. e. Electi ejus in igne sunt probati, in iis nihil est dolosi, vel quod fraudem habeat. Psalmo CXYIII. 39. *Das ih sie mines loteris ne cibe*; ut ipsi, quod malitiosum in me est, non imputem. Hingonis Trymbergensis Rennerus in Codice Helmstadiensis idem vocabulum aliquoties usurpasset videtur. Aliubi canite:

*Rouen, mordan, bernen, fleken,
Drawen, spotten, obispreken,
Luader, wix unde lodarheit,
An drucken, an spise unmeticheit,
Toubern, goukeln, leggen, drigen,
Vloyken, sweren, schelden, krieghen
Dit sint des bouardes ingelinde.*

In eiusdem Renneri editione Francofurtensis fol. 83. Presbyter fraudulentus *ein Letter-Pfaff* vocatur. Ms. exemplar alibi habet:

*Tynwe, trucht unde warheit,
Denoit, schame unde cynfeldicheit,
Kufche unde mate sint vordreuen
Tzu boue, unde an ir stat sint bleuen
Leigen, dregen, vibalidie,
Loudet, vour unde bouerye.*

Quamquam hoc loco *louder* alium quoque sensum habere potest. Ut vero ex *loter* fit *loterheit* a Rennero usitatum, ita ex vetustiori *leodar*, pro *loter* terminatione, *leodarheit* & contractum *leodardi*, quo proprie actio malitiosa vel *dolosa*, *dolositas*, aut malitia alius damnosa exprimitur. Omnia Legis Salicæ loca, ubi *leodardi* hoc comparat, hunc sensum postulant. Et licet Titulo LXVI. de homicidio accipi videatur, notandum tamen est, ibi hanc vocem pro *Leude* sive compositione hominis occisi, errore scribæ inrepsisse. In alio exemplari pro voce *leodardi*, quæ, ut monuimus, doli Legis prohibiti nomen generale est, legitur *troci wibiter cunni MDCCC. den. qui faciunt sol. XLV*. Summa hæc malitæ Tit. LXXX. *theu nuenet chunna*, sive, *bis novem chunne* vocatur. Unde suspicor scribam supinum in veteri Exemplari exaratum invenisse *troci, wibiter, thus nuene chunna*; ita ut nomen canis, duplici nomine expressum, cum quantitate multæ fuerit conjunctum. *Troci* certe nomen *Segisii* sive canis investigatoris Gallicum, & idem esse potest, quod *canis trassans* in Regiam Majestatem l. 4. c. 32. Gallis vero nostris *tracc* & *trasse* significat vestigium, *die spur*, & *tracer*, perquirere vestigium insistentem, *spuren*; a nostro *tratz*, *trit*, vestigium, ut hoc a *traten*, pedem figere, ire. *Wibiter* iidem canis investigatoris nomen esse conficio. *Wittern* enim venatoribus nostris est odorari; *erwittern*, indagare, *die witterung*, res vel esca odorem habens, qua feræ alliciuntur ad locum capturæ destinatum. Verbum ipsum *wittern* ex odorare corruptum videtur hoc modo: *edorare, odern, wodern, widern*. Hinc *wibiter*

vel *witter*, sc. *hund*, erit *canis index*, qui *odori sequa nare spelæa ferarum* & *diverticula deprehendit*, ut verbis Wilhelmi Malmesburiensis l. 6. de Gest. Angl. c. 6. utar.

(1) *Segisium magisium*. Cangius observat, eundem, qui hic *magisier* audit, in Lege Alemann. Tit. LXXIX. §. 1. *canem doctum* vocari. Gallis idem est *un chien dressé*, nobis *ein abgerichteter hund*.

(2) *Trovvi lovvano tuene chunne*. Legendum: *trouvidouano tue nuene chunne*. Sic nomen canis, cuius farum prohibetur, & pena non observatæ prohibitionis indicatur. Ut *trouvidouano* intelligatur, observandum est primo, terminationem vocis *uano* in sequentibus paragraphis recurrentem in *theophano*, *reppphano*, *chunno*, *theoprano*, videri corruptam ex *hund*, sive protractioni *huand*, *canis*, Anglosaxonibus *hunde*, Belgis *bonde*. *Minseve* & Fr. Junius illud a Græco *κυνος*, *κυνος* deducunt; sed ego cum Skinnero esse puto a verbo apud Anglofones reliquo *hentan*, perquirere, prosequi, persequi, pro quo Angli jam *hunt* dicunt, & unde Anglofones *hunta*, *venator*, & *hunting*, *venari*, habent. Ad explicationem deinde vocis *trouvidouano* potandum, intra Tit. XXXVI. redire *trouvidouano*, intra Tit. XXXVI. redire *trouvidouano*, *trouvidouano*, & ad *penationem faciendam mansuetudo*. *Trove*, *trive*, & *trive*, ac pro more veteri scriptum *troue*, vel *troune*, est *fidelis*, *cui fidi potest*. Inde *trouuen*, *fidelem reddere*, & prateritum hinc *trouuet*, sive *trouuido*, *fidelis factus*, *mansuetus*, *adjectus* *aliqui rei redditus*, *domitus*, *doctus*, formari potest; & *trouvidouano* persequendis & investigandis feris *adjectus*, sive *doctum canem* designabit. Et apposite talis, qualem descripsimus, ut jam ante indicavimus, *canis doctus* in Lege Alemann. Tit. LXXIX. §. 1. vocatur. In Lege Bajoariorum Tit. XIX. §. 2. scriptum est: *Si autem senecum doctum*, quem *triphunt* vocant, *suaverint* &c. Quibus in verbis *senecus*, sive *canis*, *doctus* clare dicitur *triphunt*, sive, secundum nostrum scribendi modum, *troue*, *trouwhund*, quod idem est plane ac Francicum *trouvidouano*. Sequentibus vero secundum emendationem nostram verbis *tue nuene chunne*, pena bis novem centenariorum, sive mille octingentorum denariorum, qui faciunt solidos XLV. exprimitur.

(3) *Theophano*. Ita *canis* audit, qui *ligamen novit*. *Theoven* & *theoven* Saxonibus est *expectare*, *moram facere*; an hinc *Theophano* dictus est *canis*, qui sine alligatus circumducitur, & *expectat*, moramque facit, donec venatori, ut feræ immittatur, placeat? Crediderim ferme, nisi in alio Legis Salicæ codice pro *theophano* legeretur *Reppphano*. Jam vero in Evangelii Gothicis Marci l. 7. *reip*, corrigia, vinculum; apud Anglofones *reip*; apud Cambrobrittannos *reip*; apud Danos *reip*; apud Islandos *reip*; apud Anglosæpe; apud Belgas *reip* & *roop*; apud Saxones nostros *reip*; & apud superiores Germanos *reip*, est *reip*, *funis*; atque inde *ein reip*, *oblagere*, Sax. *reip*, *reip*, *reip*. Ut ita ab antiquissima hac voce derivatum *reppphano* h. e. *idem ac repphant*, *canis*, qui *reip* *vult corrigie alligatus ducitur*, vel qui *ligamen novit*. Atque ex hoc *reppphano* illud *theophano* corruptum, & rectius *reppphano* scribendum erit.

IV. Si vero agutarit (1) furaverit (MALB. *Chunnovano*) (2), DC. den. qui faciunt folid. xv. culpabilis iudicetur, excepto capitale & delatura.

V. Si quis pastorem canem occiderit, aut furaverit, (MALB. *Leofdasli* * (3) sive *Theoprano*) (4), CXX. den. qui faciunt fol. III. culpabilis iudicetur, excepto capitale & delatura.

TITULUS VII.

De furtis avium.

I. Si quis accipitrem furaverit de arbore
Tom. II.

(MALB. *Orsfocla*) (5), CXX. den. qui faciunt solidos III. culpabilis iudicetur, excepto capitale & delatura.

II. Si quis de pertica accipitrem furaverit, (MALB. *Weiano* (6) sive *Orsfocla* **), DC. den. qui faciunt folid. xv. culpabilis iudicetur, excepto capitale & delatura.

III. Si quis accipitrem de intro clavem repositum furaverit, (MALB. *Orsfocla* sive *Weiano pandete*) (7), M. DCCC. qui faciunt folid. XLV. culpabilis iudicetur, excepto capitale & delatura.

IV. Si quis Sparvarium (8) furaverit, (MALB. C 3)

* Al. *Leodardi*.

** Al. *Weiano urthefocla, Weiano antedio*.

(1) *Agutarit*.) Lex Salica ex editione Lindembrogii, & Baluzii hoc loco habet: *Si quis veltrem leporarium, qui & argutarit dicitur &c. Cargius putat, designari hic canem, qui arguto suo clamore feras insequitur. Sed Salmastius ad Capitulum notat argutarit in Legge Salica dici pro acutarius; hos vero esse verberis, veteribus Latinis accipetes, h. e. minuto, citatoque gradu currentes. In veteribus Glossis Mss. argutus exponitur velox; sed forte legendum acutus, Ego Salmastio assentior, & argutaritum de verbera interpretor, qui ovem affectu mentis, pinnaque cucurrit.*

(2) *Chunnovano*.) ER hoc Germanicum, sed corruptum *vertraha* sive *vertagi* nomen, quod secundum Skinnerum a *vertendo* deducendum est. Angli eundem *tumbler* vocant a Saxonico *dumlen, tumeln, wester, circumagere, seftrare*. Jam *wenden* nobis, & Saxonice *wennen*, est idem *vertere*, unde analogice *winn* vel *windbunt*, aut *windspiel*, vertagus, formatur. Glossæ Florentinae Mss. *Veltza, uindat*. Eadem: *Spartus, canis velox, uunt*. Glossæ Ratisbonenses Mss. *Veltrahes, uinda*. Galli, qui litera w carent, illam semper per g, aut ch exprimunt; ita pro *verre, guerre*; pro *wacht, guet*; pro *wams, gambasia*, & sic porro dixerunt. Iisdem u, ut i nostrum obscurum, sonat; unde ex *windbunt* factum est *chindbunt, chinnobund, chunnobund, chunnobuand, chunnouand*, & tandem *chunnovano*.

(3) *Leofdasli*.) Leg. *Leodardi*, ut etiam aliud exemplar habuit. Expositionem supra dedimus.

(4) *Theoprano*.) Leg. *theophano*, vel potius *rheopuano*, ut indicetur *canis*, qui *sune* prope gregem alligatus, clamore lupos & iures, gregi accedentes, prodit. Etymon vocis paulo ante dedimus. Nisi *sibeop* *buano* legendum sit: quod magis proba. Ita enim exprimitur nostrum *scheferbund*, Sax. *scheperbund*, quod, ut notum, *canem pastorem*, qui oves custodit, designat.

(5) *Orsfocla*.) In Codice Guelferbyitano leg. 1. hujus Tituli *horbut*, & leg. 2. *maraboda*, ubique corrupte, scribitur. Ego in omnibus istis locis reponendum cenfeo *aro* aut *arn*-vel *orn*-focla, quod idem est ac vulgare *ar-vogel* vel *arn-vogel*, avis, accipiter, sive aquila. Veteribus Septentrionalibus is *aurm*, Anglofaxonibus *earn*, Germanis *ars*, dicitur; unde *Arnstadium* aquilam in insignibus habet, & *Arnonis* Salzburgensis Episcopi nomen jam ab Alcuino Epistola 66. & 104. in illud *Aquila* commutatum est. Quod si attendissent Browerus & alii auctores nostri avi, ex Arnone & Aquila Episcopus duos non confinxissent. Reimar der Alte Cantico VI. Ms.

*Als der salke in fuge tut,
Und der are in schweime.*

Chronicon Sax: rhythmicum num. 34. *Sinbarn* *schwevet alle ein arn*. Lutherus Levit. XI. 13. *haliaetum reddidit sibiaar*. Cl. Frischius in Origine quatund. vocum Germ. (Miscellan. Acad. Berolinensis p. 60. sq.) indicat, se reperisse in scriptis Germanicis *wannear, falkaby, Messar, Stosar*. Colerus Lib. 13. Oeconomicae c. 14. milvii genus *abwewehe* appellat. Hinc deinde *aquila* etiam vocatus est *adler*, quasi dicas *ad el ar*, hoc est, *nobilis accipiter*, vel *accipitrem præstantissimus*, id quod Cl. Frischius l. c. demonstravit. Nec vocabulum *ar* novitum est. Paraphrasis Cantici Moysis Notkeriana in Ms. Casareo verl. 15. *Alfo der aro locht uzir neste sine jungen*, h. e. *Sicut aquila provocans ad volandum pullos suos*. Ibidem v. 16. *Alfo der aro tuot*, h. e. *ut aquila consuevit*. Notkerus Psalm. CII. 5. *Geniuot uuirr din jugent also devo arinn*; h. e. *Renovabitur, ut aquila, juvenus tua*.

(6) *Weiano*.) Nos accipitrem adhuc *weihen* nuncupamus, text illud vel *wehen* a Græco *ωειν* esse putantes. *Weihen* enim adhuc nobis *ispi*, sacrum facere, denotat. In aliis exemplaribus Malbergo verba attribuantur *urthe focla*, quod cum *arfocla* idem est; & *weiano antedio*, quo designatur accipitris surreptio. *Obn*, & Sax. *anc*, est *sine*, *abique*; hinc *entwenden* & *contracte anten* poterit esse *alienare*, *facere*, ut aliqua re *carcamus, auferre*; & *antebet*, vel latina terminatione data *antedio* vel *antedio*, ablatio, alienatio, surreptio. In Misnia *abni* est *alienum*; & *es ihut mir abnt*, significat *alienum mihi est, miror*. *Ander* communiter significat *alius, alienus*, quod infra scribitur *ande*: Occurrit certe Tit. IX. & Tit. XII. *antidio*, Tit. XXV. *antedio*, rectius *antedio*, Tit. XXVII. *antedi*, & semper quidem, si quid ego video, hoc eodem sensu.

(7) *Weiano pandete*.) Germanice redduntur hic illa verba Legis: *accipitrem de intro clavem repositum, sive vinculo alligatum*. Nam *pandete* significat *vinculum*. *Bande* est *vinculum a binden & banden, vincire, confingere, fasciare*. Hinc Galli *bander* & Itali *bandare* habent. In Evangelis Gothici *bindan* ejusdem significationis est; & *bandi*, vinculum, *bandga*, captivus, vinctus, exponitur. Hinc *pannen & pflanden*, nobis est *captivare*, Gall. *arretter*, quod infra Tit. X. *includere & inclaudere* redditur. In Codice Guelferbyitano hic invenias *naofocla*, sed Germanis patebit, legendum esse *raubfocla*, hoc est *raubvogel*, avis rapax.

(8) *Sparvarium*.) Varia in veteribus Francorum monumentis loca occurrunt, ex quibus apparet, venationem cum sparvario, quem aliqui accipitrem minimum, *singillarium*, *Volfius nifum*, *Riderus accipitrem merularium, bumbipetam* dicunt, fuisse frequentissimam. Can-

gius

(MALB. *Sucelin*) (1), CXX. den. qui faciunt solid. III. culpabilis iudicetur, excepto capitale & delatura.

V. Si quis gallum furaverit, (MALB. *Chnarwido*) (2), CXX. denariis, qui faciunt fol. III. culpabilis iudicetur, excepto capitale & delatura.

VI. Si quis anserem aut annatam domesticam furaverit, (MALB. *Sunileno*) (3), CXX. * den. qui faciunt fol. III. culpabilis

iudicetur, excepto capitale & delatura.

VII. Si quis gallinam furaverit, (MALB. *Solampinam*) (4), CXX. den. qui faciunt fol. III. culpabilis iudicetur, excepto capitale & delatura.

VIII. Si quis gruem aut cygnum furaverit domesticum, (MALB. *Orstfocla*) (5), CXX. den. qui faciunt solid. III. culpabilis iudicetur, excepto capitale & delatura.

IX. Si quis turturem (6) de trappa (7) fura-

* Herold. sed forte minus recte CXX.

gus interim Lege Salica vetustius testimonium, in quo eius mentio fiat, non adducit. Vossius de Vit. ferm. l. 2. c. 17. putat vocatum esse quasi *spar-var*, h. e. procul seu longe spargentem pennas suas. Sed quia Anglis idem audit *spar-hawk*, Ælfrico vero Anglo-Saxoni *spearhafoc* dictus est, & in Evangelis Gothicis *sparwa*. Anglo-Saxonibus *spara*, *spar-ava*, Anglis *sparrow*, Danis *spurve*, Germanis *sparc* & *sperling*, passerem significet; hinc *sparvarium* credo, rectius derivari ab hoc *sparc*, *sparwa* & *ar*, ut denotet proprie accipitrem passeritium, quia, tanquam avium rapacium minimus, passeres præcipue, & aves aures infestat.

(1) *Sucelin*.) Hoc nomen nostra in lingua deperditum est, sed ex ea dubio procul Slavonicæ illatum, ibi restat; & Bohemis Polonicæ *sokol* adhuc accipitrem singularium, sive *sparvarium* vulgo denotat. Nec alius originis esse puto Gallicum & Hispanicum *sacre* & Anglicum *jaker*, quo certam accipitris speciem designant, quoque nomine etiam hominem voracem & belluosum Galli nostri vocant. Ex *sacre* vero *sacel*, *socol*, & *sucel*, & diminutivum *sucelin*, *suceling* facillime prodit.

(2) *Chanawido*.) *Chana* est nostrum *baba*, *gallus gallinaceus*. Apud Ullam & Anglo-Saxones etiam *bana* exaratum est: *Suido* vel *swithe*, ut Anglo-Saxones scribunt, significat *magnus*. Inde *swithmod*, magnanimus; *swith*, potius; *swithian*, prævalere, pollere, præstare; *swithrian*, invalescere; *swithelang*, prælongus, valde longus. Hinc *chanawido* est *gallus iuste magnitudinis, gallus major*, ut de pullo forte gallinaceo interpretari non possit.

(3) *Sundleno*.) In Codice Guelferbyano scribitur *sundleno*. Si quid ego comprehendo, vox corrupta est, & ponendum: *guntia* h. *eno* sive *ganta* vel *eno*, ut *anserem* aut *anatem* expressam in textu Latino habeamus. Anser nobis jam *gans*; sed Plinio *ganta* secundum meliores codices vocata est. In Glossis legitur: *Ganta, 𐌿𐌿𐌿𐌿𐌿𐌿*. Leges Bajoar. Tit. XX. §. 2. habent *acceptorem*, qui *ganshawib* dicitur, id est, qui *anserem mordet*. Vita S. Waldeberti n. 5. *Anseres agrestes*, quos a candore & sonitu vocis *ruffice gantas* vocamus, Vita S. Werburgæ n. 9. *Agos infinita acurum indomiturum*, quas *gantas* vocant, depopulabatur multitudo. Alia exempla Cangius dabit. *Eno* rectius scriberetur *end*; sic in Glossis *aneta*, *eneta* interpretatur. Ol. Uredius Flandr. Ethn. p. 243. *anetham* vocem Gallicam, atque inde Latinum *anas* esse putat. In veteri formula apud Pithœum in Gloss. Leg. Salicæ: *Similitur & porcellos habent, & unam vaccam. & duas anethas a ceteris separavit, & dat illis quotidie abundantem*. In Lege Bajoar. Tit. XX. *anethapich* pro accipitris *anates* capere dicitur occurrat. *Anatis* de cætero nomen a sono, quem avis hæc edit, formatum puto.

(4) *Solampinam*.) Posterioribus syllabæ *binam*, *binam* (u Gallicæ ut ipronunciato), vel

henam, *eine henne*, hoc est gallinam exhibere videntur. In aliquibus tamen Gallix provincis *gelin* eadem nominatur, voce hæc ex barbaro *galina* facta. Hinc dicerem *seine*, primam vocis partem corruptam esse, & secundum sonum pronunciationis Gallicæ in *s* mutato, reliquisque literis in Codice, unde descriptio facta, perperam lectis. Prima vice forte scriptum fuit *gallus bona*, una Gallicæ, altera Germanicæ voce; ex quibus monstruosa *solampinam* postea prodit. Aliam medelam corruptissimo loco afferre nequeo. A *geline* Gallis *relta gelenotte* pro pullo pinguedine aut gallina sylvestri. Vid. Dictionarium Academicæ Gallicæ Tom. III. p. m. 484.

(5) *Orstfocla*.) Hoc videlicet hic positum est; Neque enim de accipitris sive *ar-voegel*, sed de *grue* aut *cygno* sermo est. Nisi glossator voluerit indicare gruis aut cygni furati eandem esse compositionem, quam leg. i. accipitris de arbore sublatis. Vel descriptor invenit forte vocem *elstfocla*, compositam ab *olb*, *elb*, sive *elbiz* & *fogel*. Prius *elbez*, vel *elbiz* in Glossis Mss. Florentinis, & Lindenbrogianis, *cygnium* sive *alorem* denotat. Rabano Mauro in Glossario Ms. *albiz* idem significat. Pictorio in Dictionario Helvetico *ellob* scribitur. Ita *Olstfocla* esset *avis cygnus*. *Cygnus* tamen cum non tam domestica, quam aquatica avis sit, corrupte hic positus videtur. Codex Legum veterum membranaceus, qui in Serenissimi Ducis Saxo-Gothani Bibliotheca servatur, atque Ottonis II. Imp. tempore conscriptus est, hoc Legis Salicæ loco legit: *Si quis ciconium, aut gruam furaverit*. Codex alter Legis Salicæ Carolino ævo conscriptus, qui Guelferbyti asservatur, hic habet: *Si quis gallum aut gallinam aut ciconium, vel gruam domesticam furaverit*. Unde conicio, nostri exemplaris Legem restituendam esse: *Si quis gruem aut ciconium furaverit domesticum*; ciconio nempe barbare pro ciconia posito. Ciconia vero Germanice *storch*, Sax. *storc* audit. Glossæ Mss. Lindenbrogianæ: *Ciconia, storc*. Unde vocem Malbergi *orstfocla* hic neque *avofocla* neque *ollfocla*, sed verius *storfocla*, h. e. *ciconia avis*, legendam statuo. Ciconia apud plebem sunt boni omnis aves, & domesticae sunt. Veneratio autem ipsarum plebeja ex remotissimo maiorum nostrorum gentillimo repetenda est. Unde non mirum, etiam furtum ipsorum Lege prohibitum fuisse.

(6) *Turturem*.) Turtures tensis rebus non capiuntur: unde hic *turturem* cum *turdo* confundi clarum est, cuius species etiam *Turdela*, communiter vero *merula* dicitur. Vetus Vocabularium: *turdela, trostel*. Gallis *merula* est *tourte*, Anglis *trush*, Anglo-Saxonibus *throsle*, & *thrisle*, Danis *drotzel*, & Ælfrico *throsle*. Engelhusii vocabularium Saxon. Ms. *merula avis*, Teut. *drosel*. Vox *drosel*, ex *turdela*, *turdela*, *trodela*, *drozela* formata est.

(7) *Trappa*.) Gallis *trappe*, decipula avium, item muscipula, & *atwaper*, capere, decipere, irre-

furaverit, (MALB. *Azfalla*) (1), DC. den. qui faciunt solid. xv. culpabilis iudicetur, excepto capitale & delatura.

TITULUS VIII.

De furtis arborum,

I. Siquis vero pomarium (2) domesticum aut perarium (3) de intus (4) curte (5), aut

irritare. Pro verbis *turtorem de trappa* Lindenbrogiana Legis Sal. editio habet *turtorem de reti*. *Trappa* autem proprie est *tensum*, *extensum* sc. ad capiendas aves. Descendit a veteri *drepen* aut *treffen*, quod *tendere* olim significavit. Willeramus p. 26. *Irber drephen*; vos qui tenditis *vel itis*. Eadem loquendi formula pag. 93. 104. & 149. obvia est. Pagina vero 113. Willeramus habet: *se selvon drephen*, *ipse tendunt*; p. 103. *ihis draph*, *hos tendebat* &c. Hinc nostrum *uberstrefen*, ulterius tendere quam ceteri, h. e. *superare*, *præcellere*. Et eincm *treffen* nobis est proprie *tensione facta* aliquem *convincre*, aut *servire*. Convenit itaque cum verbo *trecken*, quod Saxonibus etiam est *tendere*.

(1) *Azfalla*. Francicum hoc *trappe* nomen significat verbotenus *avium decipulam*. *Ac*, *volucris* aut *avis* denominatio vetus est. Glossæ veteres: *auca*, *trapp*. Hinc Galconibus adhuc *auset* cuiuscunque generis aves sunt. In Glossis etiam *aucellus* *trappis* aulit; *trappia* autem *trapp* *trapp* *trapp* Graeci, teste Moschop. *trapp* *trapp* vocabant. Nec aliunde est Italorum *angello* & *uccello*, Gallicumque *oiseau*. Vox *Auca* deinde, genere speciei applicato, nomen commune *anseris* apud Gallos Italosque devenit. *Falla* denotat *decipulam*, & *vetusta*, nobisque cum veteribus Latinis communis vox, restat in *mausefalle*. Nonius Marcellus: *Fallam* pro *fallaciam*, *Novus Decumis*. *Fallere*, *decipere*; & nostrum *falsch* est *deceptorius*, *fraudulentus*.

(2) Pomarium. Pomarius, *malus arbor*, Gall. *potier*.

(3) Perarium. Perarius & pirarius, Gall. *potier*, *pirus*. Saxones *berbom*, Germ. *birnbawm* dicunt.

(4) De intus. Ut supra de intro pro intra, ita hic de intus pro intus ponitur.

(5) Curte. Fragmentum Breviarium rerum Ficalium Caroli M. a nobis Tomo II. Collectaneorum Leibnitii Etymologiarum editum pag. 319. Invenimus in eodem loco *curtem* & *casam* *indominicatum* eum *ceteris*, *adificiis* ad eandem *ecclesiam* *respicientem*. *Pertinent* ad eandem *curtem* de terra *arabili* *urnales* DCCXL. de pratis, unde colligi possunt de *sano* *carra* de DCX. &c. Ibidem pag. 325. Invenimus in *Agnatio* *sisco* *dominico* *curtem* *in* *no* *svorne* *munitam* *cum* *porta* *lapidea* & *desuper* *solarium* *ad* *dispensandum*. *Curriculum* *similiter* *in* *no* *interclusam*, *ordinabiliter* *dispositam*, *diversisque* *generis* *plantatam* *arboribus*. Ibidem pag. 327. In *Grisone* *villa* *invenimus* *mansionem* *dominicatam*, *ubi* *habet* *curas* *III.* & *curtem* *sepe* *circumdatam*. *Habet* *ibi* *hortum* *I.* *cum* *arboribus*; *auca* *X.* *antes* *VIII.* *pullos* *XXX.* *casas* & *curtem* *sepe* *munitam*. In alia *villa* *reperimus* *mansionem* *dominicatam* & *infra* *curas* *III.* *vintam* *aripenn.* *I.* *hortum* *cum* *arboribus* *I.* *curtem* *sepe* *munitam*. Ibidem pag. 330. Invenimus in *ihlo* *sisco* *dominico* *casam* *regalem* *alias* *infra* *curtem* *casas* *lignas* *II.* *spicaria* *III.* *horrea* *II.* *stabulum* *I.* *coquinam* *I.* *pirarium* *I.* *curtem* *sepe* *munitam* *cum* *portis* *ligatis* *II.* & *desuper* *solaria*. Ex quibus & aliis ejusdem Breviarium locis apparet, *curtem* esse *aream* *clausam*, *qua* *villici* *casa*, *horrus*, *horrea*, *spicaria*, *stabula* & *cetera* *continentur*; nos *curtem* *ejusmodi* *den* *hoff* *vocamus*. Eodem sensu in *Legge* *Sal-*

lica adhibetur. Addi potest *Lex Salica* editionis *Lindenbrogiana*, quæ Tit. VI. leg. 3. habet: *Si quis canem custodem domus sue curtis . . . furaverit*. Hic in *Lege Alemannorum*, qui *curtem* *defendit*, dicitur. Appendix ad *Formulas Marculfi* cap. XLIV. *Ut nullus iudex publicus in curtes vel villas ipsius monasterii nullam debeat habere introitum*. *Curtis* hic a villa distinguitur tanquam pars a toto. Villa enim agros praque, & quicquid ad prædium rusticum etiam extra curtem spectat, suo nomine comprehendit. *Traditiones Fuldenses* lib. II. *jugerum curtiferum* nominant, hoc est, in quo *curtis*. In nostra *Legge* illa verba de *intus curte* aut *latus curte* in ed. *Lindenbrogiana* & aliis exemplaribus *Mss.*, quæ vidi, redduntur *infra clausuram*, aut *extra clausuram*. Ex quo iterum apparet, *curtem* proprie esse *clausuram* five *locum* *sepe* *vel* *muro* *incinctum*, in quo *adificia* *rustica*. Et *Dani* adhuc verbo *gerde* pro *sepere* & *sepimento* utuntur. Apud *Olava* *Wormium* *Monument.* *Danic.* pag. 111. *cag gerdi* est, *ego sepimento incincti*. Nobis *gerde* est *vingulum* *flexile*, quod ad *sepem* *textam* *adhiberi* *potest*, & *gurtum*, *cingere*. Convenit *burde*, *crates*, *qua* *oves* *includuntur* *vel* *incinguntur*, ne *discurrant*. *Sensu* *autem*, *quem* *indicavimus*, *curtis* *vox* *apud* *veteres* *frequenter* *occurrit*. *Jordanes* *Rer. Get.* lib. IV. *Area* *vero* *curtis* *ingenti* *ambitu* *cingebatur*, *ut* *amplitudo* *ipsa* *regiam* *aulam* *ostenderet*. *Lex Alemann.* Tit. LXXXI. §. 2. *Si quis domum infra curtem incendit*. Eadem *Lex* Tit. X. *Si quis curtem Episcopi contra legem armatus intraverit*. *Add. Leg. Wigoth.* Lib. VIII. tit. 1. leg. 4. & alia loca plura. In *Legis Longobard.* Tit. XXXIX. leg. 1. *curtis* *regia* *iterum* *non* *de* *aula*, *sed* *de* *clauso* *Regis* *prædio* *interpretari* *debet*. Et *simili* *modo* *in* *Legge Alemannorum* Tit. XXXI. legitur *in curte Regis*, & *in curte Ducis*. *Glossæ Lindenbrogianæ*, quæ *Hamburgi* *Mss.* *servantur*: *Curtis*, *Selehoff*; id quod *domus clausuram* *verbotenus* *reddas*. *Sele* enim aut *sal* *veteribus* *est* *domus*, *ut* *infra* *patebit*, & *hoff* *spatium* *muro* *vel* *sepe* *includum*, *quo* *domus* & *ambitus* *ejus* *contineatur*. *Cum* *postea* *Reges* & *Principes* *in* *villis* *suis* *plerumque* *residerent*, *vox* *curtis*, *It. corte*, *Gall. court* *vel* *cour*, *pro* *Regis* *vel* *Principis* *sede* *sive* *aula* *acceptum* *est*. *Exemplum* *præbet* *jam* *Synodus* *Confluentina* *anni* *860.* *ubi* *legitur*: *In hactem*, & *ad placitum* *sive* *ad curtem* *veniens* &c. *Affer* *Menevensis* *in* *vita* *R. Alfredi*: *In curte Regis nutriti*. Et *quando* *Reges* *Gallie* *vel* *Parliamentum*, *apud* *Regem* *residens*, *literas* *emittebant*, *his* *semper* *suppositum* *erat*: *datum* *in* *Curti* *nostra*; *unde* *nomen* *la* *cour* *du* *Parlement*. *Vide* *Scaligerana* *secunda*. *Apud* *nos* *Germanos* *similiter* *vox* *hoff* *pro* *aula*; & *hoffling* *pro* *aulico*, *in* *usum* *venit*. *Litera* *autem* *et* *paulatim* *in* *fine* *omissa*, *existimatum* *est* *voce* *cour* *non* *a* *curte*, *sed* *a* *Latino* *curia* *descendere*, & *aula* *Latine* *curia* *reddita*, *Nota* *sunt* *Cancti* *Natalitii* *In dulci jubilo* *verba*: *wo* *die* *schellen* *ringen*, *in* *Regis* *curia*, *hoc* *est*, *in* *aula*. *Labbeus* *apud* *Menagium* *Orig. Gall.* p. 227. *addicit* *hos* *Episcopi* *Gallicani*, *qui* *ante* *DC.* & *quod* *supererat*, *annos* *vixisse* *fertur*, *versus*:

aut latus (1) curte furaverit, aut capulaverit, CXX. den. qui faciunt fol. III. culpabilis iudicetur.

II. Si vero pomarium aut quamlibet arborem domesticam exciderit, aut furatus fuerit in horto, similiter DC. denariis culpabilis iudicetur, qui faciunt solid. xv.

III. Hanc quoque legem & de vitibus furatis (2) observare iussimus.

IV. Si quis in sylva alterius *materiam** (3) furatus fuerit, aut incenderit, vel concapulaverit (4), aut ligna alterius furaverit, DC. den. culpabilis iudicetur, qui faciunt solid. xv. excepto capitale & delatura.

* Al. *Materiam*.

Curia dat curas. Ergo si tu bene curas vivere seque, non sit tibi curia curae.
Curia curarum genitrix nutrixque matrum.
 Ita Mindæ locus, qui in veteribus Chartis post *Curiam* vocatus est, hodie vulgo *Himersen Curian* dicitur. Reliquas vocis *curtis* significaciones, tanquam huc non pertinentes, omitto, & solummodo noto, ex rationibus, quas attulimus, non minis erroris convinci, qui eam vel a Græco *κῦρῆ*, vel a Latino *cohors*, detulerunt. Si quid autem video, & Græcum illud & Latinum vocabulum, nec non voces *hortus* & *garte* ab uno fonte atque e noxia lingua sunt derivanda.

(1) *Latus*.) Hoc est *juxta*. In variis Consuetudinibus Galliæ apud Cangiū n. redditur l. z. & *colle*. Germanice *seit*, *seits* pari sensu dicuntur.

(2) *De vitibus furatis*.) Hæc Lex, ut etiam ex verbo *iussimus* elucet, addita est a quodam Rege Francorum, qui iam Rhenum transierat cum Francis suis. *Cis-Rhenanos* enim Francos vites olim coluisse vel ideo dubites, quia in Partitione Regnorum Ludovici Pii, cum Ludovico Germanico anno 843. cis Rhenum omnia attributa essent, trans Rhenum eidem adderentur *Spira*, *Wormatia* & *Moguntia cum adjacentibus pagis*, ut Rhegino notante addit, *propter vini copiam*.

(3) *Materiam*.) Lignum ad fabricandum & ad extruccionem ædificiorum aptum, Galli *bois marmentau*, & alibi *marmau* & *mairan* vocant.

(4) *Concupulaverit*.) *Capulare* est cadere, incidere. Franco-Galli inde olim habuerunt *chapler* & *chapyler*, unum post alium itam alicui gladio infringere. Radix apud Saxones & Belgas reliqua est *kippen*, Anglis *choppe*, conficere minutim, incidere, rescare. Nec novium verbum; sed jam in Græcorum sermone obvium est *κῦρῆ*, fido; atque apud Latinos *capo*, Glossis *κῦρῆ*, *Gallus capratus*; vocabulum a nostro illo derivatum. Fallitur enim Menagius a *capus*, quod est accipitris species & digitis incurvis, idem derivans. Glossæ Helmstadienses vetustissimæ: *concupulavit, id est, concidit*.

(5) *Apem*.) *Apis* hic pro alveari apibus reseroto sumitur, & in alio exemplari *vas apium*, inferius vero *vas cum apibus* appellatur. Notandum autem est in Codice Guelferbyitano pro *apis* scribi *abis*, secundum vulgi nostri pronuntiationem, qua ex *apis*, *abis*, & paulatim *abie*, *biene* factum est. Unde conicias apum cultum a Romanis ad Germanos venisse.

(6) *Clavem*.) *Claviv* hic pro loco clausæ vel clausura ponitur.

TITULUS IX.

De furtis apium.

I. SI quis apem (5) de intro clavem (6) furaverit, & rectum desuper habuerit, (MALB. *Antidio Oletbardis*) (7), M. DCCC. denar. qui faciunt solid. XLV. culpabilis iudicetur, excepto capitale & delatura.

II. Si quis unam apem, hoc est, uno vascello, furaverit de sub recto (8), & sub clave, ubi amplius non fuerint, M. DCCC. denariis culpabilis iudicetur, qui faciunt fol. XLV. excepto capitale & delatura.

III. Si vero septem aut amplius furaverit, & aliqui remaneant, & retro clavem fuerint, (MALB. *Texava* (9) *antidio alethar* -

(7) *Antidio Oletbardis*.) *Ablatio* sive *furtum alvearis*. *Antidio* supra expostum est ad Tituli VII. leg. 2. *Oletbardis* paulo post corruptius scribitur *alethardis*. *Terminatio bardis* mihi hic videtur geni. ivus casus ab *hard*, *borde* aut *burde*, crates, quod notum est. *Cratio* enim opere alvearia sunt & textuntur. Nos iam alveare *bienekyrb* vocamus, hoc est, *corbem apiarium*. *Sucvos* vero *corbem* in sua dialecto *k. aten*, a Latino *crates* nempe, nominasse, vel *centies*, cum in aula Principis Zollerani Hechingæ olim per aliquot tempus commorarer, audivi. Unde patet, ex eadem ratione, qua alveari *corbis* nomen datur, ideum & *horde* appellari potuisse. Jam vero præcedens *olet ego* ex *onec* seu *bonoc* corruptum iterum statuo. In Glossis Keronis *mella* redduntur *honec*. Fragmentum Ildori a Paltheno editum: *h nec eni milub springant; melle & lactis manantem*. In Harmonia Tatiani duabus vicibus *bonug* scribitur. *Honechard* vel *honeybord* igitur proprie est *mellis corbis* sive alveare.

(8) *De sub recto*.) *De sub* hic pro *sub* ponitur, & ind. oritur Gallicum *deffus*. Eadem particula jam Reg. IV. 14. 27. occurrit, ubi legitur: *Nec locutus est Dominus. ut deleter nomen Israel de sub celo*. Innocentius Agrimontor Spartiani ævo clarus, in libello de *Calibus* literarum: *Delatus se alveum, & in valle duas aquas vivas habet, de sub se campum extensum*. Florus lib. II. cap. 3. *Jam Ligures, iam Insulares Galli, nec non & Illyrii læssebant, sic de sub Alpibus, id est, de sub ipsis Italia faucibus, gentes, deo quodam assidue incitante, ne subignem ac situm arma sentirent*. Ita optimis abscondendo Lacinatis tuere, quæ nos barbarie aliquando incusamus.

(9) *Texava*.) Legendum & hic & Tit. XI. leg. 6. *Texava*, quemadmodum hoc quoque modo Tit. XI. leg. 8. Tit. XII. leg. 2. Tit. XXVII. leg. 14. obviam est. In Guelferbyitano Codice alibi scribitur *taxaga*. *Vofsius* dicit, ab aliquibus *nundinationem* explicari; sed me quidem iudice illi falluntur. Glossæ Pithecanæ *texaca* exponunt *infra recta*, sed nec hæc satisfaciunt. *Wendelinus* apposite satis de furto *recto* & non manifesto interpretatur. Non tamen opus est, ut ad Latinorum verbum *tegere* in origine querenda cum ipso confugiamus, qui domi habemus *decken*, *occultare*, a quo descendit *daubi*, animal perpetuo fere abditum; & mearibus suis subterraneis occultatum; & *tache* marisunt, proprie *conditorium*. Ab eodem fonte hoc modo formari potuit *texaga*, quod pariter vi originis occultum, *clanculum*, non manifestum significat. Hoc cerium est. ea voce semper *furtum*.

shoydis) m. dccc. denariis, qui faciunt sol. xlv. culpabilis iudicetur, excepto capitale & delatura.

IV. Si quis unum vas cum apibus inter alia vasa sub tecto, aut sub clave furaverit, causam superius comprehensam convenit observare, excepto capitale & delatura.

V. Si vero unum vas cum apibus foris tecto (1), ubi amplius non fuerit, furaverit, causam superius comprehensam componat, excepto capitale & delatura.

VI. Si quis ex plurimis usque ad sex vasa foris tecto furaverit, dc. denar. qui faciunt solid. xv. culpabilis iudicetur, excepto capitale & delatura.

VII. Si autem septem aut amplius furaverit, ita ut nulla remaneant, m. dccc. den. qui faciunt fol. xlv. culpabilis iudicetur, excepto capitale & delatura.

TITULUS X.

Si damnus in messe (2), vel in qualibet clausura (3) illatum fuerit.

I. Si quis animal, aut caballum, vel quodlibet pecus in messe sua invenerit, penitus eum vastare (4) non debet; quod si fecerit, & confessus fuerit, capitale loco re-

situat, ipse vero debilem ad se recipiat; si vero confessus non fuerit, & ei fuerit adprobatum, (MALB. *Leopardi*) dc. denar. qui faciunt solid. xv. excepto capitale & delatura.

II. Si quis vero animal, caballum, vel iumentum, in furrum (5) pinxerit (6) (MALB. *Stalacha*) (7), dc. den. qui faciunt solid. xv. culpabilis iudicetur, excepto capitale & delatura.

III. Si quis in messe sua pecora aliena invenerit, quæ pastorem non habeant, & ea incluserit, ut nulli penitus innotescat, & aliqua ex ipsis pecoribus perierint, (MALB. *Texaca*) (8), mcccc. den. qui faciunt solid. xxxv. culpabilis iudicetur, excepto capitale & delatura.

IV. Si quis animal, aut quodlibet pecus per suam negligentiam nocerit, & confessus fuerit, capitale in loco restituat: si vero negaverit, sed tamen victus fuerit (MALB. *Leopardi*) dc. den. qui faciunt solid. xv. culpabilis iudicetur, excepto capitale & delatura.

V. Si alicujus porci, aut quodlibet pecus, pastore illud custodiente, in messem alienam cucurrerit, & ipso negante, si ei fuerit adprobatum (9), (MALB. *Leopardi* five *An-*

tum clandestinum & occultum exprimi. Lex Ripuar. Tit. LXIII. *Si quis hominem in hoste interfecerit, triplici weregildo culpabilis iudicetur. De texaga similiter.* Ubi editio Heroldina habet *de furto similiter*. Et Stephanus Baluzius jam observavit Codices Legis Ripuarie Tit. XIII. s. 1. Tit. LXXXII. s. 1. & alibi, *texagam* præferre, ubi alii *furtum* habent. Lex Alemanni. Tit. XCIX. s. 2. *Si quis servum mulinarium involaverit, alium cum ipso reddat, & solvat fol. 6. in texaga, cuius fuerit.* Hoc loco particula in tanquam propter interpretanda videtur, ut sensus sit: *solvat fol. 6. propter furtum ei, cuius ille servus involatus fuerit.* Formula obnoxiationis vetus: *Quod ego caballum ab homine aliquo in texaga subduxi, unde de ipso furto victus apparui.* Hoc vocabulum deinde lenius enunciatum, mutatum est in *texegam, tescagam*, sive, ut communiter in veteribus monumentis scriptum reperitur, *tescagam*. Unde fallitur Cangius, qui *tescagam* scribi debere contendit; neque is hac ratione sensum vocis agnoscere potuit, quem tamen potuisset excutere ex Capit. Caroli C. Tit. XXXIX. cap. 3. ubi *tescaga* per *latrocinium*, tanquam synonymum, explicatur. Verba Capituli sunt: *De illis hominibus, qui infames vel clamodici sunt de tescatis (scribe hic & alibi tescatis) vel latrocinibus & rapacitatibus & assalturis.* Et infra: *Juret... quod tescatium vel latrocinium aut raptum non fecerit.* In fisdem Caroli Calvi Capitularibus Tit. XII. c. 13. legitur: *Isud juramentum jurabunt franci homines. Ego ill. ad salituram, illud malum quod schach vacant, vel tescalam non faciam &c. ut alia loca jam prætermittam.*

(1) *Foris tecto.* Ex foris, pro extra usitato, eodem sensu Gallicum *hors*, & ex *desoris*, quod Tit. XII. leg. 1. & alibi occurrit, *dehors* factum est.

(2) *In messe.* *Messis* hoc in titulo pro *segete* five *frumento*, quando est in herba ante

messem, ponitur. Nostri rustici hæc *seges* vocatur *blading* vel *blaje*, ab herba five foliis, quæ, ne insolentius crescant, vel falce in pabulum iumentorum demetuntur, vel equis depascuntur. In specie autem *blaje* (unde Latinum *bladium*, Ital. *biada*, & Gallicum *ble*) de *triticea segete*, & deinde de ipso *tritico* five *frumento* usurpatur, utpote quæ sola fere demetitur, aut depascitur. Imo tandem pro *omni generis farve* apud Germanos, Italos, Gallos & Slavos quoque positum est. Megiferus enim observat Slavonibus *plod*, esse *fructum*: Anglofaxonibus quoque *blada* & *blæda* omnem fructum significat, *Messis* de cætero pro *segete* obviam quoque nobis fit in Lege Burgund. Tit. XXIII. s. 4. *Si, ait illa, cuiuscumque porci damnus faciunt in vineis, pratis, aut in messibus cultis & silvis glandiferis &c.*

(3) *Clausura.* Locus clausus, e. gr. curtis, ager, campus, pratium.

(4) *Vastare.* Hoc est inutilem ad usum reddere, verberibus conficere. Alia Exemplaria *lædere* pro *vastare* ponunt.

(5) *In furtum.* Hoc est propter furtum, vel ut furari commodius possit.

(6) *Pinxerit.* Hoc est, *notam suam adpinxerit animali*. Moris enim est, ut animalia, sues, equos, boves in pascua dimittentes, nota certa inusta vel picta insigniamus, quo eos dignoscere ab aliis possimus; quæ consuetudo, ut ex hoc loco apparet, ab antiquo ad nos propagata est.

(7) *Stalacha.* Legendum *malatha*, ut illud *pinxerit* interpretetur. *Mahlen* enim nobis signis distinguere, signare, designare & pingere significat, uti hoc omnibus est notissimum.

(8) *Texaca.* Vides hic *texaca* usurpari de ablacione vel inclusione pecorum facta clam atque ut nulli penitus innotesceret.

(9) *Et ipso negante, si ei fuerit adprobatum.* Repetio horum verborum hac in periodo delenda est tanquam superflua.

Andefstro (1), ipso negante si adprobatum fuerit, DC. den. faciunt fol. xv. culpabilis judicetur, excepto capitale & delatura.

VI. Si cuius pecora de damno (2), cum alios labores (3) vastantur, aut inclaudantur, aut in domum minantur (4), & ea quis expellere aut excutere præsumperit, (MALB. *Scoto*) (5), DC. den. qui faciunt solidos xv. culpabilis judicetur, excepto capitale & delatura.

VII. Si vero pecora de damno inclausa fuerint, ille, cuius pecora sunt, æstimatum reddat, insuper X. denar. culpabilis judicetur, excepto capitale & delatura.

VIII. Si quis autem per inimicitiam, aut per superbiam (6) sepem alienam ruperit, & in messem, aut in pratam, vel

in quemlibet laborem pecora miserit, ille, cuius est labor, testibus eura convincat, ei reputetur damnus, & æstimatum reddat, (MALB. *Leodardi*), M. CC. denar. qui faciunt solidos xxx. culpabilis judicetur, excepto capitale & delatura.

TITULUS XI.

De servis mancipiis furatis.

I. Si quis servus aut ancilla (7) caballum aut jumentum (8) alterius furaverit, (MALB. *Theuta sexaca*) (9), M. cccc. denar. qui faciunt fol. xxxv. culpabilis judicetur, excepto capitale & delatura.

II. Si quis servum alienum furaverit, aut occiderit, aut venderit, aut ingenuum dimi-

(1) *Andefstro*.) *Andar* nobis alienus est. In Evangelis Gothicis *arbar*, Theotisce *anther*, *ander*, Danice *anden*, Islandice *annar*, Saxonice *ander*, & *amer*, Gallice *autre*, Latine *alter*, Græce *ἄλλος* effertur. Græcum tamen, Latinumque ex Germanico, antiquissimo ævo, depravatim videntur. Ratio enim significationis in hoc solummodo apparet, dum *ander*, ab *ant*, *advorsus*, derivatum, significat proprie oppositum, sive *differsus ab alio*. *Sitro* corruptum est ex *siato* vel *sato*, quod nos *saat* effertur. *Sat* vox vetula est, & non solum solum, sed & *segetem herbescentem* adhuc denotat, quæ in Lege Salica *messis* dicitur. Verbis itaque *ande sitro* Malbergum *messiem alienam* explicavit.

(2) *De damno*.) Id est, propter damnus, *von schaden wegen*.

(3) *Alio labores*.) Labor hic dicitur agricultura: & alienos labores pecora vastant, cum alienum fundum ac culturam depascunt.

(4) *Minantur*.) Vide infra ad tit. XL. notata.

(5) *Scoto*.) Codex Guelferbytanus habet *scuto* & *excuto*, Gallico more, qui ab initio semper e ante nostrum *sch* & Latinorum *sc* ponunt. Ita pro *schif* illi *esquis*; pro *schape*, *eschepin*; pro *schacht*, *eschec*; pro *schoppe*, *eschoppe*; pro *schacht*, *esch* scribunt. *Scoto* autem & *scuto* pro *schato* sive *schade* positum est, & *damnum* denotat, formatumque a *schaden*, nocere. In Evangelis Gothicis hoc *schatgan*, Anglosaxonibus *scathan*, Belgis *scæden* effertur. Glossæ veteres Theotisce Junii: *Dammum*, *scatin*. Glossæ Liptianæ: *Scathan sal*, *dammabit*.

(6) *Superbiam*.) Recurrit infra Tit. XXXV. leg. 5. atque ut hic & Tit. XLI. leg. 16. *inimicitie*, ita ibi *virtuti* sive *vitopponitur*. Lex Longobardorum lib. I. Tit. XVI. §. 5. *Si quis dolose* (Herold. *malitiose*) *aut per superbiam*... *mulierem percutere præsumperit*. Capitulare Pipini Regis Italiae c. 36. *Et si fuerit aliquis, qui per incertum fugitando de Comitatu ad alium Comitatum se propter ipsum sacramentum distulerit, aut per superbiam jurare noluerint semoti* &c. *Superbiam* hic loci esse idem ac *dolum*, *fraudem*, Causius annotavit: Qui autem huic vocabulo hunc sensum primum dedere, videntur credidisse, illud descendere a *superviare*, hoc est, *in viam prævenire, viam alicujus præoccupare*. Hoc autem non vi plerumque, sed astu fit; unde vox *superbia* ipsis de *actione astuta, dolosaque* adhibita est. Provinciales illam tandem in *superchie* corrupisse; atque inde hodie ejusdem sensus vocabulum adhuc usitatum *superchie* formasse videntur, quod Menapium non observasse miror.

(7) *Si quis servus aut ancilla*.) Legi debet, ut etiam est in Guelferbytano Ms. *Si quis servum & ancillam* &c. Ita & ceteri Codices ibi extantes habent. Venerunt itaque mancipia, equi & jumenta pari pretio.

(8) *Jumentum*.) Ut Gallis *jument*, ita & *jumentum* hic pro *equa* sumitur. Vid. alia in Cansio exempla. Judicium super hominem ob equam iuratum accufatum legitur in Formulis Andegavensibus cap. XI. *Fervens homo*, ibi legitur, *nomen illi Andecarvis civitate, ante illo agente vel reliquis, qui cum eo aderant, interpellabat aliquo homine, nomen illo, quasi jumento suo ad furtis conditionis abijt: & ipsi illi una cum genitore suo ibidem aderat, & hoc fortiter denegabat, quod ipso jumento nunquam habuisset. Sic ipsum fuit ipso agente, qui cum ipso aderant, ut genitor suos illi pro filio suo illo, quia & ipse genitor apud homines tantus ipsi illi in basilica domi illius in noctis tantus pro filio suo excusare deberit, se hoc facere poterat, ipsi illi contra ipso illo compascere deberit. Sin autem non potuerit, hoc contra ipso emendare stadiat.* Adde, quæ infra ad Tit. XII. leg. 13. dicimus.

(9) *Theuta sexaca*.) Vox quæ hic *theuta* scribitur, sub eodem hoc Titulo recurere videtur in *Theutexaca* leg. 2. in *theulajina* leg. 4. in *theucatexara* leg. 6. & in *thencia sexaca* leg. 8. Jam notandum est *theu* veteribus *servum* denotasse. Idem apud Anglosaxonum designat *theow* & *thiow*; & *theowa* aut *thiwa* est *ancilla*. Belgis *teuwe*, homo vilis, servilis conditionis. Apud Ostridum lib. V. §. 29. Tatianum cap. III. 9. IV. 5. & 6. aliosque veteres *thru* pro *ancilla* occurrit. Glossæ Liptianæ: *Thuwe*, *ancilla*. Hinc *zofe* pro *pedisequa* in Saxonia superiore usitatum, prodit. In Evangelis Gothicis Luc. XVI. 13. *thiwe*, famulus, & Johan. XVIII. 17. *thiwi*, ancilla vocatur. Quod in Lege nostra vocem *thru* excipit *tha*, ego ex *mar* corruptum vel ex *maracha* detrunctum est, equum sive caballum designat: *ob sapius in tha* corruptum invenitur. Vide quæ sub Titulo præfenti ad legem 6. & ad Tit. XXVI. leg. 1. afferimus. *Texaca* porro *furtum* sive *ablationem occultam* significare supra leg. 3. ostendimus. Hinc illo *thru*, *maracha*, *sexaca* interpretantur verba leg. 7. *Servum aut ancillam, caballum aut jumentum furaverit*. Quod in Guelferbytano Codice est *teoducco* & *teodoco*, corruptum est a *teof* tunc vel *toco*. Saxonibus enim *tecken*, Germ. *zucken*, est *abstrahere, rapere, furari*. Vide dicta ad Tit. XXIV. leg. 3. Et hoc modo *teof tucio* vel *toco* idem significabit: *Jarum furaverit*.

miserit, & ei fuerit adprobatum, (MALB. *Theu texaca*) (1), M. cccc. denar. qui faciunt fol. xxxv. culpabilis iudicetur, excepto capitale & delatura. De ancilla vero solidos xxx.

III. Si quis servus aut ancilla cum homine ingenuo (2), de rebus domini sui aliquid deportaverit, (MALB. *Lendardi*) dc. den. qui faciunt fol. xv. culpabilis iudicetur, excepto capitale & delatura.

IV. Si quis homo ingenuus in texaca fe-

cum duxerit (3), aut aliquid cum eo negotiaverit, (MALB. *Theu lasina*) (4), dc. denar. qui faciunt solidos xv. culpabilis iudicetur, excepto capitale & delatura.

V. Si quis servum puledrum (5) furaverit, (MALB. *Ufu dredo*) (6), M. dccc. denar. qui faciunt fol. xlv. culpabilis iudicetur, excepto capitale & delatura.

VI. Si quis Majorem (7), Infestorem (8), Scantonem (9), Mariscalcum (10), Stratorem (11), Fabrum ferrarium, Aurificem,

(1) *Theu texaca*,) Ex precedentibus liquet, reddi Germanice verba: *servum furaverit*.

(2) *Ingenuo*,) Ingenuus hic denotat *liberum*, sive in *libertate natum*. Titulo XLIII. Leg. 3. *homo ingenuus* sive *Francus*, tanquam synonyma ponitur, ut intelligat eos, qui non Franci ab antiquo nati, aut pro talibus declarati fuerunt, *colonos* aut *servos* fuisse; quamquam interdum etiam melioris generis servi siive coloni, sub Francia lege viventes, *Franci* vocentur. Qui autem *ingenuus* declarabatur, is liber & immunitis a tributis erat. Gregorius Turonensis l. 7. c. 15. *Multos de Francis, qui tempore Childberti Regis senioris ingenui fuerant, publico tributo subegit*. In Capitulari Caroli M. de partibus Saxoniz triplex hominum conditio statuitur, *nobilium* scilicet, *ingenuorum* & *litorum* sive *Lazorum*. Eadem inter Saxones divisio valuit, teste Nithardo l. 4. ubi, *Sunt, inquit, inter illos, qui Edilingi, sunt qui Frilingi, sunt qui Lazzi illorum lingua dicuntur*. Latina vero lingua *hoc sunt Nobiles, Ingenuiles atque serviles*. Ingenui idem sunt, qui nostro tempore *barones & nobiles* sic dicti: *Nobiles* vero veterum sunt *Principes* nostri; sed de hoc alibi.

(3) *In texaca secum duxerit*,) H. e. in *furtum* vel *furtivo secum duxerit*.

(4) *Theu lasina*,) Duæ sunt voces *theue* & *lasa*. *Theue* servum, ut vidimus, designat. *Lasina* quoque sive *lase*, aut, nostro more scriptum, *lase*, est *servus*, *mancipium*, *homo proprius*, vel etiam *serva*, *ancilla*. Inde restat nobis formula *eigen oder lasa seyn*, h. e. *servilis conditionis, hominem proprium vel servum esse*. Saxonum dialecto hi *lasai*, & secundum Nithardum *lazzi*, sibi in medio sublati, *Leti, leti, liti, liti* vocantur. Vide plura de iis in notis nostris ad Catechesin Theoticam, pag. 140. sqq. In Lege Salica Tit. XXIX. leg. 1. *ancilla* vocatur *lasina*, & ibidem leg. 2. recurrit *theu, lasina*, ut & Tit. XLII. Verborum contextum inspicienti hoc clarum est, licet Wendelinus ea verba multat, nescio cuius, denominationem esse somniverit.

(5) *Servum puledrum*,) *Puledrus* & *puledrus* semper fere apud auctores mediæ ævi de *pulchro equino* usurpantur, ut ex allatis a Cangio exemplis, & Legis nostræ Tit. XLI. leg. 8. sq. patet. Aelfrici Glossæ Anglosaxonice: *Puledrus, sola*. Wendelinus tamen auctor est, pullum etiam asinum vocari *un poulstre*. Origo vocis Græca est *πυλδριος, πυλδριος*, unde etiam *pulstron* Gallis vocatur *homo timidus*, instar scilicet pulli equini. In nostro tamen textu rectius aliud exemplar pro *puledro* hic *puerum* habere observo.

(6) *Ufu dredo*,) In re obscura fi conjicere licet, putaverim locum depravatam restituendum *theu dredo*. Sic *servus puer* vel *gerulus* exprimitur. *Tragen Sax. dregen* est *gerere*, atque inde *puella* in Glossis Theoticis Junii dioruo, *træga, gerula* dicitur. A *tragen* tertia per-

sona est *traget*, quod, rusticorum Germaniz superioris ore prolatum, *dret* sonat. Hinc *dredo* formatum proprie *geruli*, speciatim vero *pueri, arma domini post ipsum portantis*, nomen esse potest. Armigeri enim tales, qui Plauto *scutigeruli* sunt, Germanice alias etiam *knappen* hoc est *pueri* vel *eribus* vocabantur.

(7) *Majorem*,) Primus ex famulis, sive servis melioris conditionis, *Major* sc. *domus*, qui domui seu famulis præest, Gallis *maître d'hôtel*. Stumpsius l. 2. Chron. Helvet. c. 13. Germanice *haußvogel* vocatur. In Ordinatione iudicii inferioris Brevisensis fol. 5. a. legas: *Und sollen die geordnete fu sprecher und reiner diejen nachfolgenden eydt unferem amman, schultheissen, meyer, vogt oder andern, der von unserr wogen ein haupt und oberster des gerichtes ist, schwören &c.* Hinc & nostri villici *Meyer* audiunt, quod nomen non ex *major*, sed ex Germanico *mebr*, magis, plus, una cum ipsa Latina voce, deducendum est, ut significet proprie aliquem, *qui plus est, quam ceteri*, sive *præstantior*, vel *qui reliquis præest*. Gregorius Turonensis lib. IX. c. 36. *Cui comitibus, domesticis, majoribus atque nutritiis, & omnibus, qui ad exercendum servitium regale erant necessarii, delegatis &c.*

(8) *Infestorem*,) Lege *infestorem*. Glossæ Philoxeni: *Isfertor, πικρῆς*, qui dapes infert, *Dapifer*. Glossæ Chiffletianæ ante anno gentos jam Wendelini ætate scriptæ: *infertat, importat, ministrat*. Utitur eodem & interpres Juvenalis Sat. V. De Dapiferis de cetero monui quadam in Not. ad Catechesin Theoticam pag. 131. sqq.

(9) *Scantonem*,) *Papias: Pincerna, scantio*. Gallis idem est *eschanson*. Visigothis *scancia* dicitur locus; unde potus distribebatur, unde is in Concilio Toletano, & alibi *Comes Scantiarum* dicitur, qui nobis *der oberstschack* esset. Glossæ Junianæ: *scinko, pincerna. Schenkervaz, pinactum*. Otifridus l. 2. c. 8. v. 99. *shenkil allan then dag*, infundit totum diem. Idem ibid. v. 81. *thie mari thob; thie dar scantium*.

(10) *Mariscalcum*,) *Mariscalcus* hic propriissime *Equisonem, curatorem*, vel *præfectum equorum* denotat, qualis in Lege Alemanni Tit. LXXIX. leg. 4. occurrit, ubi dicitur: *Si mariscalcus, qui super 12. caballos est, occiditur, XL. solidis componatur*. Equus olim *mar* (unde nobis *mare*, equa, restat); & *schalk*, servus, dicebatur. Quomodo vero *Mariscalci* vox deinde varie usurpata sit de iis, qui exercitiis, copiis, aule, curisque præerant, hoc ex Cangio, Spelmano & Vossio discere licet; neque enim nobis lubet alios exseribere, & agere acta.

(11) *Stratorem*,) Hunc Salica Lex distinguit a *Mariscalco*, ut intelligamus hunc fuisse, cui omnium equorum cura commissa; *Stratorem* vero *sternendis* tantum equis & domino adducendis præstitisse. Differunt itaque, ut nostrum

cem, sive Carpentarium (1), Vinitorem (2), vel Porcarium, vel Ministerialem (3) fuerit, aut occiderit, vel vendiderit valentem fol. xxv. (MALB. *Theuca texara*) (4), M. cccc. den. qui faciunt fol. xxxv. culpabilis iudicetur, excepto capitale & de-

latura.

VII. Si vero maiorissam (5) aut ancillam ministerialem valentem fol. xxv. superiorem causam convenit observare.

VIII. In alio pacto dicit, de ipsis (MALB. *Theuca* (6) *texaca*, *ismala texaca* (7),

ant-

Stalmeister & Sattelknecht. Papias: *Stratones*, *compositores regie sellæ*. Paullus Diaconus l. 2. de Gestis Longobardorum c. 27. *Equus ejus in portæ medio concidens, quamvis calcaribus stimulatus, quamvis hinc inde ab fratore verberibus cæsus, non poterat elevari*. Longobardis is *marpabis* dicebatur. Paullus Diaconus l. c. lib. 2. c. 9. *Qui eidem strator erat, quem lingua propria marpabis appellat*. Eadem locutio apud eundem l. 6. c. 6. occurrit.

(1) *Aurificem*, sive *Carpentarium*.) Wendelinus hæc tanquam synonyma accipit, & *aurificem* ab antiquo *aura*, unde & *auriga*, deducit; ut idem sit, ac *carpentarius*. Cangius tamen particulam *sive* crebro pro conjunctiva usurpari asserit, quemadmodum hoc ex hac ipsa lege in editione Pithœna apparet, ubi legitur: *aut fabrum sive vinitorem aut carpentarium sive venatorem*. Quamquam autem *aurificis* vox neque in Pithœana sive Lindenbrogiana editione, neque in Mss. duobus Guelterbytanis hic occurrit, retineo tamen vulgarem lectionem. Principes enim in ministerio suo aliquando & *aurifices* aluisse non improbabile est. Et confirmor per Capitulare de Villis, ubi §. 45. iidem nominantur, quando ministri villæ ita recensentur: *Ut unusquisque iudex in suo ministerio bonos habeat artifices, id est, fabros ferrarios, & aurifices vel argentarios, sutores, tornatores, carpentarios, scutatores, precatores, accipitares, id est, ancillatores, saponarios, siceratores, id est, qui cervisiam vel pomatum sive piratum, vel aliud quodcumque liquorem ad bibendum aptum fuerit, facere sciunt, pistores, qui similes ad opus nostrum faciunt, retiaris, qui retia facere bene sciant, jam ad venandum, nec non & reliquos ministeriales, quos ad numerandum longum est*. Breviarium rerum fiscalium Caroli M. Capitulari de Villis præfixum: *Ministeriales non invenimus aurifices, neque argentarios, ferrarios, neque ad venandum, neque in reliquis obsequiis*. *Carpentarius* autem hic non carpentorum solum, aut vehiculorum fabrum denotat, sed *fabrum lignarium* in genere. Ita Gallice *bois de charpençe* de lignis scia preparatis ad ædificandi usum adhibetur, & *charpentier* est faber lignarius. Atque hæc vox jam ab antiquo ita in usu fuit. Uguccio: *Omnis faber lignarius carpentarius dicitur*. l. Paralip. IX. 15. eodem modo occurrit; & recte ibi Lutherus vertit: *Babakar der Zimmermann*; male vero Ulenbergius: *Babakar der Wagerer*, vocabulo *carpentarii* non intellecto. *Ætherius & Beatus* lib. II. adversus Elipandum Toletanum: *Carpentarius quislibet facit sibi domum, in qua habitat*. Exodi XXXV. 33. *Opus Carpentarium* Græcè est *τῆς οἰκίας*. Plura Cangius. Fragmentum chartæ Hilduini Abbatis S. Dionysii apud Felibienum Hist. S. Dionysii. Probat, pag. 51. *Et ad Abbatis cellarium per vindemias de circulis carra decem, & dum colliguntur vindemias, carpentarios duos & manopercos octo*. Ubi ego carpentarii vocem ferme pro *vinitore* accipiendam viderem. Ad circulos enim accommodandos vitor requiritur.

(2) *Vinitorem*.) Vinex curator. Inde prodit nostrum *wintzer*, atque indicat, si vel historici tacuissent, nos vites colendi rationem a Romanis didicisse.

(3) *Vel Ministerialem*.) Scilicet alium hujus generis. Omnes enim ii, qui in villis domini sui ministeriis vacabant, ut Major, Inferior, Scantio, Mariscalcus, Strator, Faber ferrarius, Carpentarius, Vinitor, Pastor, Coqus, Pistor, *ministeriales* dicebantur, ceteris mancipiis honoratioribus. Vide de iis Valesium rer. Francic. lib. XI. & Ruinartii annotationem ad Gregor. Turon. pag. 321.

(4) *Theuca texaca*.) Emendandum, ut jam docuimus, in *theuca texaca*, quod est *ministerium surreptio*.

(5) *Majorissam*.) *Die meyerin*, sive, ut Saxones pronunciant, *de meyerische*, quæ ancillis domus rusticæ majoris præest.

(6) *Theuca*.) *Legge theuca*, ut dictum jam est.

(7) *ismala texaca*.) Dixi jam supra Italos & Gallos solere & præfigere literæ J initiali, & alii consonanti præpositæ; sed jam notandum istud sæpius etiam per i efferi. Ita *ijmerlus* pro *ismalione* ave, qui Alberto M. *miule* est, dicitur Petro de Crescentibus. S ipsum in initio dictionum, & quidem ante consonantem plerumque ex crassiore pronuntiatione accessit, id quod jam olim acutissimus Claubergius in peculiari de sibilo Germanorum veterum tractatu demonstrare constituerat. Hoc vero modo *ismala* nobis enuntiandum esset *ismala*, & purius mala. Mala hoc porro erit *servitio domini certo pacto additum vel additum, ministerium vel ministrum*. Nam *mablen*, ut supra vidimus, est *designare, loqui*; idem verbum etiam significat *pacisci*, quod Latinitas inferior etiam per *fabulare* reddit. Glossarium vetus: *Fabula, id est, pactum conditionis*. Sic in Lege Longobardica lib. II Tit. LV. leg. 7. *gamales, id est, confabulati* dicuntur, cum quibus pactum initum est. *Gemabela Willeram* p. 34. 69. & passim, *sponsam* denotat; utpote quæ nuptiali pacto addita, sive, ut barbare loquar, *confabulata est* sponso. Goldastus Germanorum *malman* & *mabelman*, fideles ecclesiarum & *ministeriales* interpretatur. Charta, quæ Carolo M. in monumentis Paderbornensibus falso tribuitur: *Omne regale & seculare judicium super suos servos & lidones & liberos, malman & mundman, & omnes utriusque sexus homines &c.* Vides hic *malman* homines a lidonibus sive colonis distinctos, & conjungi cum *mundman*, sive cum iis, qui sine tutela & defensionis alicujus commiserunt, ut indicetur, *malmanos* esse homines certa conditione & pacto cuidam addictos. Faruolus autem, sive certa servitia præstantes, eos fuisse, clarius apparet ex diplomate Ottonis M. in Chronico Mindensi p. 734. extante, ubi Imperator, *Hominiibus quoque, inquit, famulatum ejusdem monasterii facientibus, qui Saxonicæ malman dicuntur, prædiciam mundburdam & suitionem nostram constituitis*. Charta Henrici III. Imperatoris in eodem Chronico: *Homines ipsius Ecclesie frantos, liberos & ecclesiasticos lidones, malman vel servos cuiuslibet conditionis*. Hic *malman* iterum videntur vocari *homines ecclesie*, qui certo pacto obstricti erant eidem. Est igitur mala sive *ismala texaca* in Lege nostra *famuli certo pacto conducti surreptio*.

amba texaca (1), *amba othonia* (2), præcia hæc solid. in summa lxxxv. qui faciunt den. mmmccc. culpabilis iudicetur, excepto capitale & delatura.

TITULUS XII.

De furtis ingenuorum vel effracluris.

I. **S**I quis vero ingenuus de foris casa (3) quod valent duo denarii furaverit, (MALB. *Leudardi*) dc. den. qui faciunt solid. xv. culpabilis iudicetur, excepto capitale & delatura.

II. Si quis vero de foris casa quod valent den. xl. furaverit, (MALB. *Texaca*) m. cccc. denar. qui faciunt solid. xxxv. culpabilis iudicetur, excepto capitale & delatura.

III. Si vero ingenuus de intus casa furaverit, aut frigerit quod valent duo den. (MALB. *Antidio*) (4), m. dccc. qui faciunt sol. xlv. culpabilis iudicetur, excepto capitale & delatura.

IV. Si quis vero supra quinque denarios furaverit de intro clavem, m. cccc. den. qui faciunt sol. xxxv. culpabilis iudicetur, excepto capitale & delatura.

V. Si vero ingenuus clavem effregerit, aut adulteraverit, & sic domum ingressus fuerit, & per furtum aliquid tulerit (MALB. *Antidio*) m. dccc. den. qui faciunt sol. xlv. culpabilis iudicetur, excepto capitale & delatura.

Tom. II.

* Al. M. CC. den. qui faciunt sol. XXX.

VI. Si vero effregerit, & nihil tulerit, & fugiens evadit, propter effracluram tantum m. cc. denar. qui faciunt sol. xxx. culpabilis iudicetur, excepto capitale & delatura.

TITULUS XIII.

De furtis servorum, vel effracluris.

I. **S**I quis servus foris casa quod valent duo denarii furaverit, & ei fuerit adprobaturum, aut centum viginti ictus accipiat, aut cxx. den. qui faciunt solid. m. culpabilis iudicetur, excepto capitale & delatura.

II. Si vero furaverit quod valent xl. denarii; aut castratur, aut ccxl. den. qui faciunt sol. vi. reddat; dominus vero servi ejus qui furtum fecerit, capitale & delaturam in loco restituat.

III. Quicumque alienam domum violenter disturbaverit **, & domus si pro firmamento (5) Iberus (6) habuisse probatur, qui hoc fecerit m dccc. denariis culpabilis iudicetur. Et si de ipsa domo proinde cum carro aliquid trahere præsumserit, excepto superioriote numero mcc. denar. qui faciunt sol. xxx. culpabilis iudicetur, excepto capitale & delatura.

TITULUS XIV.

De ingenuis hominibus, qui mulieres ingenuas rapiunt.

I. **S**I qui tres homines ingenuam puellam de casa, aut de screona (7) rapuerint,

D

** Al. *Distruerit.*

(1) *Amba texaca.* Est *ministri vel ministerialis fureptio*, sive *clandestina ablatio*. *Amba* autem rectius in Glossis Liplii & Keronis, atque in Ostridi paraphrasi Evangeliorum alii- que *ambabi* scribitur, & ministerialem vel *ministrium* denotat, ut supra ad Tit. I. leg. 3. ostensum.

(2) *Amba othonia.* Videtur hoc una voce efferendum *amba othonia*, sive correctius *amba othonia*, vel potius *ambacthinæ*, ut *ancilla ministerialis* indicetur.

(3) *Casa.* Quod vocabulum hic, & sepe alias obvium sit, bonis authoribus *tugurium* significat; quoniam vero majores nostri extra tuguria sua domos nullas habebant, ab iis deinde, cum cultiores fierent, & domus quavis casa est appellata. Notes tamen & Latinam vocem origine Germanicam videri. Saxonica enim plebs *tugurium* adhuc vulgo *kate* vocare solet. Ex Latino autem *casa* nostrum *haus* Sax. *hus*, domus, deinde corruptum, atque ita alimæ repetitum, quod domi nobis natum erat.

(4) *Antidio.* Vide ad Tit. VII. leg. 2.

(5) *Si pro firmamento.* *Firmamentum* hic est *tectum*. Tectum enim domuum lignearum postes continet, completitur & firmat. Unde & cœlum, sicut ab ædificio sumo, *firmamentum* vulgo vocatur, quod idem est, ac si *orbis terrarum* diceretur.

(6) *Iberus.* Wendelinus *summum tignum seu culmen* interpretatur. Sed verbotenus *superior domus* reddi debet; quemadmodum &

in Decretione Clotarii, quam nos infra ex Quellerbyrano Codice producimur, pro *iberus* positum est barbare *domus superioris*. *Uber*, quod vulgo sicut *iber* fere pronunciat, Sax. *oever*, est *superior*, ab *oben*, *supra*. *Haus* & Sax. *hus* denotat *domum*. Sensus itaque Legis est: *Si domus destructa, loco tecti, quod alias infime uni tantum consignationi incumbet, præter illam adhuc aliam consignationem superimpositam (ein oberhaus) haberet, multam 1800. denariorum solvi debere.*

(7) *Screona.* Recurrit hæc vox in Lege Salica Tit. XXVII. leg. 16. & 17. In Lege Frisionum Tit. XXII. est: *qui screonem effregerit*. Capitulare de villis c. 49. *Ut gentia nostra bene sint ordinata, id est de castis, pisis & tuguriis, id est screones, & sepes bonas in circuitu habeant, & portas firmas &c.* Lex Burgund. Tit. XXIX. leg. 3. *Effracltores omnes, qui aut domos aut screnia expollant.* Ubi, Lindenbergio teste, Mss. Codices habent *screonias*. Atque his ex locis patet, *screoniam* fuisse tugurii speciem. In Lege Burgundionum enim cum domo conjungitur, & in Capitulari de Villis tugurii vox per illam *screonas* interpretatur. Pithœus vero ad Leg. Sal. ait, equanum suo tempore Campanis *esorenes* dictas fuisse camerae illas demensas in humum, multo insuper sumo oneratas. in quibus hyeme puellæ simul convenientes pervigilant ad mediam noctem. Quod jam olim Germanis in usum fuisse Bigonius ex Tacito ostendit, qui de Moribus Germanorum differens, *Solens*, in-

rint, (MALB. *Aubumia*) (1), MCC. den. qui faciunt fol. xxx. culpabilis iudicetur, excepto capitale & delatura.

II. Illi vero qui super tres fuerint (2), CC. den. qui faciunt fol. v. culpabilis iudicetur, excepto capitale & delatura.

III. Qui cum sagittis fuerint (3), unuf-

quisque illorum CXX. den. qui faciunt fol. III. culpabilis iudicetur, excepto capitale & delatura.

IV. Raptor vero MMD. den. qui faciunt folid. LXII. cum dimidio, culpabilis iudicetur, excepto capitale & delatura.

V. Si vero puella, quæ trahitur (4), in ver-

inquit, & subterraneos specus aperire, eosque multo insuper fumo onerant, suffugium hinc & receptaculum frugibus: quia rigorem frigorum ejusmodi locis molliunt. Et quoniam in tali receptaculo puellæ fila trahentes tempus ferionibus, sæpe etiam jocosis, fallunt, hinc *Dominicus de Accords* libro Rothomagi edito, in quo joco-feria quadam tractantur, titulum *Escragnes Dissonnes* sive *screeonayum Dissonensium* dedit. Nos talem locum *eine spinnstube* vocaremus. Habemus autem vocem *scharanne*, & litera r transposita *scharven*, quæ *inguisolium* sive locum tectum vel tegamen, sub quo aliquid venum exponitur, denotat. Et dicitur *brat-scharren*, *brat-scharne*, & *scharanne*, filerum panarium: *felsch-scharven*, macellum. *Stilerus*, qui sub *Serotini* (des *Spaten*) nomine notus est, a *scharren*, fodere, derivat: sed ego a *scharæ*, *scharage* Sax. *scharat*, obliquus, transversus esse, atque a tecti forma nomen accepisse puto. Tectum enim *Screeonæ* ex periculis oblique vel transversim positis & colligatis, (qui mos in rusticorum nostrorum domunculis adhuc cernitur) cui deinde firmus iniectus, coniectum fuit: & observat *Wendelinus* *scharanne* Taxandris suis adhuc significare ingurium hoc modo opere subitatio in metam acuminatum, condendis frugibus vel feno. Apud nos ob ligna hac ratione transversim locata & juncta, *einholz-scharne* vel *scharagen*, feretrum lignorum ferrâ dissecandorum, *isf-scharagen*, fulcrum menfariarum, *zimmerscharagen*, cantherius, dicitur. Quia item olim scamna & fulcra ruditer fabricabantur, quatuor pedibus varicatis sive transversim junctis & defixis in planum axem, hinc apud *Keronem* *scamna scharannon* audiunt, unde adhuc apud Italos vox *scharanna*, scammum, & *cischaranna* de sella plicatili usurpatur. *Scharacken* nobis sunt *clausura*, *repagula*, *clabra*, quæ ex lignis vel ferro transversim juncto, & le invicem quati dissecante fabricata sunt. *Sibrando* *Siccama*, qui *screeonam* scrinium esse putavit, recte a *Wendelino* contradicunt.

(1) *Aubumia*.) Uti supra pro *ambacht* scriptum erat *amba*, ita hic pro *aubumacht* vel *aubilmagd* positum est *aubumia*. *Magd* nobis, *Thuringis* *mabt*, *Theotice* *magad*, *Ulfila* *magab*, *Anglo-saxonibus* *mæden*, *Anglis* *maid*, *Suecis* *moæ* & *mei*, *Danis* *moæ* est puella, *virgo*; unde *Magdeburgum* *Græce* redditur *Pa-thenopolis*. *Teutonita*: *Magbet*, *die jonfer*, *virgo*, *puella*, *puera*; *magbodem*, *junfercap*. In *Tatiani* harmonia c. VIII. §. 9. *magabetti*, *virginitas* exponitur. Alia exempla videas in *Stadenii* Expositione Germanica vocabulorum distictiorum, quæ in *Lusberi* versione Bibliorum occurrunt pag. 106. Prior pars vocis *aubumia* est *aubiu*, vel, ut re vera scriptum puto, *aubiu*, quæ *ingeniam*, *nobilem* denotat. *Aub*, *ot*, *at*, veteribus *Francis* *possessionem* significavit. Apud *Anglo-saxones* *ath*, & apud *Suecos* veteres *aud*, *audoe* idem denotavit. Hinc in *Ulfila* *audagi*, in *Otrifido* *otage*, in *LL. Cannti* *R. Angl.* *eadig* est *beatus*, *felix*, *diver*. Videantur *Junius* & *Sternhelmus* in *Glossariis* Gothicis. Hinc *alod*: iterum est *avita possessio*, *ab ale*, *ole*, *alt*, *olt*, *verus*, *avitus*. & *ole*, *possessio*. In *Gallia* & quidem in *Comitatu*

Baiocacense fuit *pagellus Otlinga Saxonica* sive *possessionacula Saxonum* dicta, cujus mentio fit in *Præcepto Caroli Calvi* atque in *Capitulibus Reg. Franc. Tit. XIV. c. 7. Commemorative* de *Mantionibus* & *novalibus S. Salvatoris Cenomanensis Austlingum* vocat. An enim *Gallis*, ut nostrum o pronuntiatur. Quia vero bona hereditaria, paterna, sive aviatica vel propria, & nullius jurisdictioni obnoxia, sive proprietates, olim solummodo nobilem & ingenium effliciebant, inde factum est, ut *edelman*, *adelman*, sive, pro nostra pronuntiandi ratione, *edelman*, quod proprie *possessionarium* sive *bonis gaudentem* aut *possessorem* denotat, in *ingenui* & *nobilis* titulum abierit, & *adel* nobis *nobilitatem* vel *ingenitatem* designet. Notabilis est locus *Legis Salicæ Tit. XLIV. leg. 15. Si quis Romanus homo possessor, id est, qui res in pago, ubi remanet, proprias possidet, occisus fuerit. Ubi possessor* expresse dicitur, qui nobis *edelman* sive *ingenuus* est. Idem locus amplius illustratur ex *Gregorio Turonensi* l. 3. de *Mirac. S. Martini* c. 23. ubi: *Evant enim, inquit, ingenui, & possessionem propriam possidentes. Ex quibus clarum est, in Legge nostra aubilmagd, & corrupte aubumia hic significare ingenuam puellam.*

(2) *Qui super tres fuerint.*) Cur ii, qui super tres raptum puellæ fecerunt, initius tractentur, ratio esse videtur, quod ut adjuutores tantum, non ut auctores raptus confiderentur.

(3) *Qui cum sagittis fuerint.*) Quid hic facitæ sibi velint, nemo observavit. Ego vero hoc hic non arundinem acuminatam, qua jaculatur, designari puto: quia non de occisione, sed de raptu mulierum Lex agit. Nec arcus sagittæque adeo frequentes erant in usu Francorum. Verosimilius itaque videtur, per *sagittam* hic intelligi navigii minoris, sed velocis speciem ad fugam aptam, quod sub hoc nomine a seculo duodecimo magis, præcipue in Italia, innotuit. *Acarisius* sic dictam opinatur, quod velox sit. *Otto Frisingensis* de *Gest. Frid. I. c. 33. Apatis* *triremibus* & *Uremibus*, quas modo *Galesæ* & *Sagittas* vulgo dicere solent, aliisque navibus bellicis oneratis &c. Plura exempla vide apud *Cangium*. Verba igitur, qui cum sagittis fuerint, exponenda sunt, ut intelligantur, qui navigia velocia secum habuerint, ad transcendendam alio raptam puellam. Conjecerim hinc *Legem* hanc ad magnum flumen, qualis *Rhenus*, latam fuisse.

(4) *Trahitur.*) *Trahere* hoc loco idem est, ac *insidiosè decipere*, *turpiter fallere*, *dolo seducere*, quo sensu *Galli* inum *trahir* usurpant, a *trahere* formatum, metaphora, credo, ab aucupibus desumpta, a quibus aves allecta inprovviso retribus attractis capiuntur. Recurrit verbum hoc itatim in *Legge* sequenti. *Martullus* lib. II. *Form. 16. Si aliquis puellam invitam traxerit. Form. 29. Si juvenis ingeniam trahit.* *Synodus Turonens. II. cap. 21. Ut nullus ingeniam puellam aliique parentum voluntate trahere aut accipere presumas. Betrügen Sax. bedrogen & betrecken* apud nos simili modo a *træken*, *trahere*, derivata, de fraudulenta actione adhibentur.

verbo Regis (1) fuerit, propter fredum (2), MMD. den. qui faciunt fol. LXII. & dimidium, cogatur perfolvere, excepto capitale & delatura.

VI. Si quis puer Regis (3), vel Lidus (4), ingenuam feminam traxerit, de vita componat (5).

VII. Si vero ingenua femina, aliquemcunq; de illis, sua voluntate secuta fuerit, ingenuitatem suam perdat (6).

VIII. Si quis puellam sponfatam rulerit, & sibi in conjugium sociaverit, (MALB. *Ton. II.*

Anastbeo) (7), MMD. den. qui faciunt fol. LXII. cum dimidio, culpabilis iudicetur.

IX. Sponso autem ejus DC. den. qui faciunt fol. xv. culpabilis iudicetur.

X. Si quis puellam sponfatam druthe (8) ducente ad maritum (9) & eam in via aliquis adfallerit (10), & cum ipsa violenter mœchatus fuerit, (MALB. *Changichaldo*) (11), VIII. den. qui faciunt solid. CC. culpabilis iudicetur.

XI. Si quis ingenuus ancillam alienam sibi in conjugium sociaverit *, (MALB. *Honomo* *)

* Al. *Priferit* & al. *capulauerit*.

(1) In verbo Regis. H. e. in tuitione, tutela, barbare *mundibudium* dicta. Sic infra Tit. LIX. leg. 1. Rex (eum) *extra sermone* ponet. Ubi Pitheci Glossæ addunt: *Extra mundeburden*. Gregor. Turonensis l. 9. c. 19. *Brunichildis graviter accepisset, eo quod in ejus verbo Sicharius postus taliter fuerit interfectus*. Et alibi apud eundem: *Preceptionem tribui iussit, ut in verbo suo posita a nullo unquam parentum desunt illius in aliquo molestiam pateretur*. Marculfus in Formula de Mundeburde Regis: *Sub sermone nostro & mundeburde quietus residat*. Et alibi: *Sub sermone tuitionis nostre vixi finimus recepisse, ut sub mundeburde vel desatione . . . quietus debeat residere*. Videatur Bignonius ad hunc locum.

(2) *Fredum*. Fredum hoc & aliis locis est compositio *frico* debita, qua *pax* sive *securitas* a Rege obtineatur. Vid. Wendelinus ad h. l. Cangius, Spelmanus, Lindenbrogius in Glossariis, & Bignonius in Form. Marculi ed. Baluz. p. 880. Ex loco vero, in quem commentatur, patet, *fredum* diversum fuisse a *delatura*, sive *litis* impensis. Sed deinde cum *litis* consulum est, unde Glossæ Pithecanæ *delaturam* jam per *fredum* exponunt, & nostri Galli *fractici frats* de procez pro causiarum & litium funtibus ponunt. Hæcque vox *frats* tandem etiam generaliter pro *quibuslibet* impensis in usum venit.

(3) *Puer Regis*. H. e. famulus, servulus cuiusvis ætatis. Sic in Suevia homo non maritatus usque ad trigagesimum, & quod superat, annum, *bue* sive *bube* vocatur, quod idem est ac *puer*, Ambrosius de Abraham lib. 1. c. 9. *pueros dicimus, quando servulos significamus, non ætatem experimentes, sed conditionem*. Atque hoc sensu frequentissime in Legibus & Actoribus inferioris Latinitatis recurrit. Non tamen de servo nato sive mancipio, sed solummodo de eo usurpatur, qui ante matrimonium in vitam domino cuidam certis conditionibus per tempus aliquod operam collocavit, cæterum sui juris esse potest.

(4) *Lidus*. Lidus e contrario solum de subdito vel colonio dicitur. Unde Glossæ interlineares Thuaneæ synonymo illud reddunt *fschalinus* vel *sanctuarinus*, ut indicent *lidos* vel ad domini secularis proprietatem & fiscum, vel ad ecclesiam pertinere. *Lidus* autem idem est ac crassius pronuntiatus *Laxus*, *lasse*, de quo supra ad Tit. XI. leg. 4. & infra ad Tit. XV. leg. 4.

(5) *De vita componat*. Ut familiarum tamen dedecus tegeteretur, aliquando hæc pena remissa, & concessum, ut procreatio filiorum, e tali conjugio orta, in integra ingenuitate permaneret. Videatur *Charta de agnatione f. servus ingenuam trahit* ap. Marculfum lib. II. c. 29.

(6) *Ingenuitatem suam perdat*. Et hæc ta-

men pro voluntate parentum puellæ mitigata aliquando fuerunt, & liberi pro ingenuis declarati. Vide *Chartas* hujus rei testes apud Marculfum lib. II. c. 29. in Formulis veteribus incerti authoris apud Bignonium c. XIX. edit. Lindenbrog. XXCVI. in Formulis Andegavensibus a Mabillonio publicatis cap. LVIII.

(7) *Anastbeo*. Legendum *anas troo*, ita omnia bene habent. Quæ enim in nostro textu *puella sponfata*, & in alio exemplari *sponfata aliæ* non natur, illa hic est *anas troo*. Vox *anas*, rectius *anari* scribenda, significat *alius*. Saxonibus *anner*, Germanis reliquis *ander*, Cimbris & Islandis *annar*, Gothis veteribus *anhar* est *alius*. Illud *troo* vero *sponfam sponfatam, fidelem, dilectam* designat. *Troo* nobis adhuc *fidelis*: Anglo-Saxonibus olim *troowe* idem erat, quemadmodum & Dani *troo*, Islanditur, Angli *trwe*, Belgæ *trouw* pro *fido* usurpant. In Ulster Codice *trigewat*, *fideles*, nominantur. Hoc ipso in Titulo lege *ro*, *druthe* est *sponfata*, quæ nobis adhuc *trante*. Dani, Pontano teste, *huffra* vocant uxorem. Apud Oerfridum II. 13. 20. & III. 23. 28. *drutina*, dilecta, & apud eundem IV. 9. 60. *druticaf*, amicitia. Willeramus *drut* aliquoties loco *dilecti* ponit. Gallis olim *druc*, amica, sponfa, & *druerie*, amicitia audiit, ex Francisco Ionte hæc voce deprompta. V. Cangius in *Dudaria* & *Drudes*.

(8) *Druthe*. Virgo pacta, desponfata, quæ fidem sponso dedit, ut ex modo dictis patet. Codex Guelferbytanus unus scribit: *quæ druthe ducitur ad maritum*. Codex alter: *quæ de druthe ducitur*. Editio Lindenbrogii: *quæ druthe ducitur*.

(9) *Puellam sponfatam druthe ducente ad maritum*. H. e. puellam sponfatam vulgo *druthe*, ducentem ad maritum. *Ducere* hic ponitur, ut nostrum *ziehen*, quando dicimus *ausziehen*, abire ex aliquo loco cum rebus suis, emigrare, *wobin ziehen*, cum rebus suis se conferre aliquo. Mei Saxones *tochen* eodem sensu dicunt. Subintelligitur in Germanica & Latina hæc phrasi pronomen *sieb*, *se*, ut, e. gr. quasi *sieb wobin ziehen*, ducere se aliquo, dicatur.

(10) *Adfallerit*. Invaserit, adortus sit. Germani simili sensu dicunt: *einen ansprengen*, quod est quasi equo concitato in aliquem invehi. Galli hinc suum *assailtir*, & *assaut*, adfultus, impetus, habent.

(11) *Changichaldo*. *Chaldo* est compositio, *multa*. Vide supra ad Tit. II. notata. *Changi* porro, Gallico more, cum sibilo pronuntiatur, Germanice scribendum esset *sibangi*. Jam nobis obvium est verbum *schandens*, quod communiter *insanare, insipientie notare, temerare, violare, contaminare*, & tandem *suprare* denotat. *Changichaldo* igitur *suprationsis compositionem* significabit, quæ VIII. den. sive CC. solidis solvebatur.

mo *) (1), ipse cum ea in servitium inclinetur **.

XII. Si quis forem (2), aut fratris filiam, aut certe alterius gradus confobrinam (3), aut fratris uxorem, aut avun-

culi, sceleratis nuptiis (4) sibi junxerit, huic pœnæ subiaceat, ut a tali consortio separetur; atque etiam, si filios habuerint, non habeantur legitimi heredes, sed infamia sunt notati.

XIII.

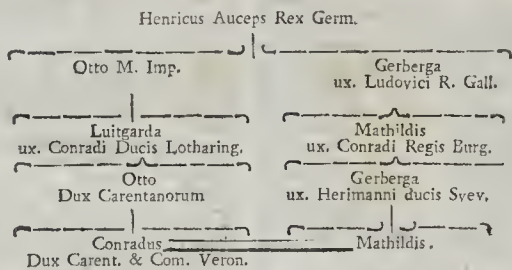
* Al. *Omens.*** Al. *Cum ipsa in servitio permaneat.*

(1) *Honoro.* Alitius Codex habuit *onemo*. Utrobique corrupte. Forte restituendum *ane nemo*, ut exprimentur verba, *alienam in conjugium sociaverit*. Sociare enim in conjugium, nobis redditur *nehmen*; uxorem ducere, *eine frau nehmen*; viro nubere, *einen mann nehmen*. Si *honemo* legatur, b facile ex *n* prodiit, ut & alibi factum, atque ita ab initio solum a omiffum.

(2) XII. *Si quis forem.* Bignonius notat, hanc legem, licet in quibusdam Mss. reperiat, a plerisque tamen Codicibus abesse, & non Salicum, sed Romanum quid reddere. Vide, quæ eam in rem doctè congestit. Neque enim ea exferre animus est. Addimus solum eandem legem non extare in vetustissimo Codice Guelferbyitano, in reliquis vero duobus adesse.

(3) *Confobrinam.* Accurate olim in matrimonii gradus cognationis observabantur, & in Cencilis sapius de dissolutis ideo conjugis agit. Inter Formulas Alfaticas c. 17. extat charta Episcopi ad Archiepiscopum scripta, qua ei denuntiat, quod quosdam conjuges, quos injuste & contra Christianæ disciplinæ regulam conjunctos addiverit, ad se evocari fecerit: hos autem, quia fuerint nobiles, de principibus populi multos sibi complices adunantes contra ecclesiasticam normam jurata bella suscepisse. Pergit: *Cum diocesim meam circumirem, deveni ad locum, ubi memorati homines habitabant, & ibi didici a majoribus vicis illius, quia fidem conjuges ita sibi sibi consanguinitate juncti essent, ut de uno parente in quinta & de altero in quarta generatione mutuum ducerent propagationem, Conrado Carentanorum Ducis & Comiti Veronenfium seculo undecimo ob consanguinita-*

tem cum uxore Mathilde controversiam moverunt similiter Episcopi. Labet ex vita Adalberonis Ep. Metensis ipsa hæc pertinentia verba repetere. Ea hæc sunt: *Domnus Otto Dux pater ipsius venerabilis Conradi Ducis nobis sedentis natus ex filia Magni Ottonis est, cujus soror Gibegeia dedit filium suum Conrado Burgundionum Regi. Ex Conradi autem filia nata est domina Mathildis hujus Conradi assidentis uxor.* Hoc ergo genealogiæ ordine, quia fratres sororque in supputatione non admittuntur, consanguinitas horum non plus quam secundo loco elongari prævalet. Hæc beato viro (Adalberone) retexente, tanta ira tantaque similitates in ipsa synodo exurgere cepere, ut nisi esset ea nobilitas, qua celo, terra, marique, usitratque inclitus effulgebat, Conradus Dux, de quo res agebatur, & quicumque sue partis erant, neque Deum, neque regiam Majestatem revererent, neque sacerdotibus, quorum maxima & honestissima multitudo præsens aderat, aliquid honoris exhibentes, arma furorunique corripissent, & ad insaniam exaltandam quicquid mali manus, roburque inferre possent, non omiffisset. Aderat huic magis seditionis quam synodo dominus Theodoricus, frater quidem hujus domini nostri Adalberonis Pontificis; Dux autem eorum, qui eis citraque Mosam, Mosellanque resident, & hæc quæ agebantur, quæque juste disponebantur, sua auctoritate firmabat, atque corroborabat, nuptiarque illicitas cum reliquis Ducibus Comitibusque & quod majus est sacerdotibus Deo & reſtituti- ni ac regie justitiæ faverentibus damnans & humanas iras non formidans, aequitatis lance, quæ Dei erant, liberrime decernebat &c. Hæc vero ex schemate subiecto clariora evadunt:

Non alia autem de causa Principes, puto, judicia Episcoporum refugerunt, quam quia non eos, sed Reges in causis matrimonialibus iudices adhuc agnoscerent: licet hic sibi aliquid Episcopi jam a Ludovici Pii temporibus afferuissent. Sub Carolo M. certe & antecessoribus Regibus ex Merovinga stirpe soli Reges de gradibus prohibitis, & aliis matrimonialibus judicabant, Lege Salica etiam hoc prode- nte. Illustria exempla congestit, atque idem jus suis Regibus nostri temporis afferuit doctissimo de Regia in matrimonium potestate tractatu Joannes Lauojus, Gallie quondam hæc decus, qui recudi aliquando meretur. (Additio Collect.) *Cl. Eccardus in hoc sibi constans*

non est; dum in notis ad Decretionem Childeberti Regis anno (ut creditur) D7C. constitutam, quæ adversus matrimonia inter affines agit, hæc scribit: Vides hic originem Episcopalis in matrimonia potestatis. Sed altiorum quoque originem agnoscere debuerat. Eruditissimus, cum antiquiores extant Canones, ut hæc eadem prohibent; quos legere est apud Burchardum, Brevenem, & Gratianum. Neque apud Barbaros in- suctum fuit, leges suas quandoque ex Canonibus Ecclesiasticis excerpere, ut illis vix etiam legis Regiæ tribuerent, & auxilio, ut ajunt, brachii secularis ejus executionem roborarent.

(4) *Sceleratis nuptiis.* Per Leges scilicet Christianas prohibitis.

XIII. Si quis ingenuam feminam, aut puellam, contubernio facta (1), seu in itinere, aut quolibet loco adfuerit, & vim illi inferre præsumperit, tam unus quam plurimi, qui in ipsa violentia fuerint admixti, cc. solid. unusquisque ipsorum culpabilis iudicetur. Et si adhuc de illo contubernio remanserint, qui scelus istud non admisisse noscuntur, & tamen ibidem fuerint, si plures aut minori numero quam tres fuerint, eorum quilibet pro ipsis xl. fol. culpabilis iudicetur.

TITULUS XV. *

De eo qui uxorem tulerit (2) alienam, viro marito.

I. SI quis uxorem alienam viro marito tulerit, (MALB. *Abtica*) (3), & in Tom. II.

* Herold. XVI.

** Herold. *ambrum*.

alia mente, (*Arba theus en lantbamo*) (4), viii. den. qui faciunt fol. cc. culpabilis iudicetur.

II. Si quis cum puella per virtutem mœchatus fuerit, (MALB. *Theuora*) (5), MMD. denar. qui faciunt fol. LXII. cum dimidio, culpabilis iudicetur.

III. Si quis cum ingenua puella, & spontanea voluntate ambarum ** partium coiverit, & in occulto mœchatus fuerit, (MALB. *Friolasta*) (6), M. DCCC. den. qui faciunt fol. XLV. culpabilis iudicetur.

IV. Si quis lidam (7) alienam in conjugium sociaverit, M. cc. den. qui faciunt fol. xxx. culpabilis iudicetur.

D 3

T I-

(1) *Contubernio facta.* Contubernium Glossis Græco-Latinis *σύνεισ αὐτῶν*. Apud Tacitos contubernium decem aut minoris muneris militibus constituisse dicitur. Occurrit etiam Leg. Sal. Tit. XLV. leg. 1. & significat *associationem* & *congregationem quorundam*. Hinc verius derivatur, prioribus duabus syllabis rejectis, Gallicum *boyage*, quam a *bronnagio*, ut Menagius & Borellus statuerunt. Neque enim Baronum congregationem unquam notavit: sed quicquid fe ex familia Principi vel domino, ubi opus est, associat, five quicquid eum sequitur; Gall. *l'equipage*.

(2) *Tulerit.* Tollere hic idem est ac in uxorem assumere, ducere. Sic apud nos *nehmen* proprie denotat tollere, deinde vero etiam in uxorem assumere, ut vidimus Tit. præced. leg. 11. & statim post hæc aliud adhuc huius significationis exemplum occurrit.

(3) *Abtica.* Si conjectura locus esset, dicerem *abtica* exprimere verbum *tulerit*. *Abtice*, Sax. *afstoge*, vulgo *abzooge* est *abstraxerit*, a verbo *abziehen* Sax. *afziehen*, quod denotat *abstrahere*, tollere. In Codice Guelferbytano legitur: *afstibecha*, & in exemplari nostro forte hinc *abtica* corruptum est. *Afsaltben* vero, sive Saxon. *afsalten*, Germ. *abbalten* est *impedire*. Sequens *echa* idem est ac nostrum *ehē* matrimonium. Integrum inde *afstibecha* idem significat, atque *matrimonium impedivērit*, seu, ut lex loquitur, *uxorem tulerit*.

(4) *Arba theus en lantbamo.* Corruptus, si quisquam, locus. Ego restituo: *charla lbeucent ius, charl*. Septentrionalibus *karl* & nobis *karl* adhuc *viram* designat. *Lbeucent*, veteri more scriptum, est idem ac nostrum *leben*, vivens, vivus, a *leben*, Saxonice *leben*, vivere. Glossæ Keronis: *Vivat, lebee, Viventes, lebente*. Sequens *antar* scriptum sine dubio fuit aut cum virgula incurva prope superiorem partem literæ t, ut solet. Hoc autem, ut apparet, descriptor neglexit, & *ant* solummodo posuit. *Namo* ipsi in *bamo* transmutatum est. Significat id *tulerit a nomen, nomen*, auter, tollere. Glossæ Mss. Rabani Manri: *Tolli, neman*. Kero: *capias, nemes*. *Nemen* vero hoc jam Tituli antecedentis *Legē* n. eodem pene sensu habuimus. Hinc igitur *charla lbeucent antar namo* distincte nobis exponit verba: *marito viro alienam tulerit*.

(5) *Theuora.* Germanis superioribus *dirne*, Saxonibus *deren* est puella. Teutonista: *Derne, maget, ancilla*. Glossæ Lipsianæ: *thierno, ju-*

venularum. Glossæ Janianæ Oxonii asserunt: *diorno, traga, gerula*. Aliæ ejusdem: *thiarna, puerpera*. Ubi nota restituendum esse *puerula* vel *puella*. Tatianus V. 9. *Senō nu thiarna in revo habet*; Ecce virgo in utero habet. Harmonia Evangeliorum Cottoniana: *Theora helagun thiermno maritum*, Sanctæ virginis Mariæ. Eadem de Herodiade loquens: *it thar vœro thiornum forgab*; illud adolescentulæ tradebat. Eadem Harmonia: *mia thiu godzibarnu endi mid thero quodun thiornas*; cum Dei filio & bona virgine. Ofridus lib. 1. cap. 5. *Heil magad xieri, Thiarna si sconi*; Ave virgo gratiosa, puella pulcherrima. Idem ibidem: *Thiu thiarna filu scono, Sprab zi boton scono*; Virgo pulcherrima respondit nuntio Domini. Et inferiori ibidem: *It scal thir sagan thiarna Racha filu dougna*; Dicam tibi, Virgo, rem valde secretam. Gassarus hic in Glossario *thiarna, diern, junkfraw & thiarnduan, junkfrawschafft* interpretatur. Adde Junii Annotationes in Willeramum pag. 113. & Palchenii notas in Tatianum pag. 295. Si itaque in nostro *theuora* ultimam literam r in n mutes, habebis *theurona*, quod crassius quidem paullo pronunciatum est: ceterum cum nostro *theren* vel *deren* exacte convenit, & Franciæ reddit voce *puellam* in textu Legis conspicuam.

(6) *Friolasta.* Proprie est *liberta*, in *libertatem missa*, a *frey*, Sax. *fri*, liber & *lassen* Sax. *laten*, dimittere, finire. Nos item dicimus *libertam, freygelassene*, quæ ideo ingenuæ conditionis facta est. Lex Bajuar. Tit. VII. cap. 10. *Si cum manumissa, quam Frilazin vulgo vocant & maritum habuerit* &c. Ejusdem legis editio Heroldina leg. 6. *De liberis, qui per manum dimissi sunt liberi, quod Frilaz vocant*.

(7) *Lidam.* Id est *colonam*. De litis, qui, voce crassius pronunciata, etiam laxi audiunt, egimus in Notis ad Catechism Theoticam pag. 130. & sequentibus, & supra quoque ad Tit. XI. leg. 4. & Tit. XIV. leg. 6. Hic solummodo notamus cum Wendelino, *Litos* fuisse conditionis mediæ inter liberos & servos, sive mancipia. Hinc Lex Frifonum Tit. XV. *Compositio hominis nobilis, libra XL. Compositio liberi libra V. & dimidia. Compositio Liti libra II. & uncie IX. Compositio servi libra I. & uncie I/3.* in Charta Gorziensi Chrodegangi donatur varia cum *terris, domibus, ædificiis, mancipiis, litis, libertis, contibertis* &c. Sibrandus Siccam bene monet, eandem esse rationem inter litum & servum, quæ est inter nobilem & li-

TITULUS XVI.*

De superventis (1).

I. SI quis hominem ingenuum superven-

rum expoliaverit, (MALB. *Mofedo*) (2),
MMD. den. qui faciunt fol. LXII. cum di-
midio **, culpabilis iudicetur.II. Si vero Romanus (3), Barbarus
(1),

* Herold. XVII. De superventis & expoliationibus.

** Herold. sed minus recte LXXX.

& liberum. Et apparet Litos de illorum ser-
vorum numero esse, quos Tacitus his verbis
commemoravit: *Servus non in nostrum morem des-*
criptis, per familiam ministerii utuntur: suam-
que quisque sedem, suas penates regit. Frumenti
modum Dominus aut pecoris aut vestis, ut colo-
no, injungit: & servus hactenus paret. Liberti
non multum supra servos sunt. Mancipiorum
rationem & usum a Romanis Francos deinde
didicisse credas. Nos Saxones *servam* adhuc
in *liid* vocamus.

(1) De superventis. Id est, de invasionibus
aut aggressionibus animo latrocinandi. Quod hic
superventus est, nos *ibersall* simili ratione ete-
rimus. Et dicimus eodem modo etiam *über*
einen kommen i. e. venire super aliquem, im-
provviso aliquem subire, calcigare, opprimere.
Hoc obiter observo, in editione Titiana Ti-
tulum hunc inscribi: De eo qui hominem inge-
nuum expoliaverit, & cum sequenti Titulo
connecti.

(2) *Mofedo*. In Codice Guelferbyitano &
hic & alibi pro *mofedo* semper *murdo* ponitur.
Notandum vero est *mofedo* hoc aut *murdo* hic
& in Titulo sequenti non de homicidio sed de
expoliatione tantum clandestine facta sive de
latrocinio usurpatis; cum e contrario inferius
Tit. XLIV. leg. 5. & leg. 12. pro homicidio
& quidem clandestino, sed *meditato* tamatur.
Titulo autem XXXVIII. leg. 2. 3. & 6. de
expoliatione & homicidio simul adhibitum esse
videt. De homicidio clandestino ramen
solum legitur in Legibus veteribus ceterorum
Regnorum. Lex Bajuar. Tit. XIII. c. 2. §. 1.
Si quis liberum hominem occiderit furtivo modo,
& in flumen ejecerit, vel in talem locum, ut
cadaver redire non quiverit, quod Bajuari *mur-*
drum dicunt. Lex Frisonum Tit. XX. Si quis
hominem occiderit & absconderit, quod *murdrum*
vocant. Lex Ripuariorum in capit. 15. De
homine *murdrido*. Si quis ingenuus ingenuum Ri-
puarium interfecerit, & cum rano cooperuerit,
vel in puteo, seu in quocumque libet loco celare
voluerit, quod dicitur *murdrum* &c. Edictum
Rotharis de moribus inscriptum: Si quis homi-
cidium in absconso perpetraverit, in barone, li-
bero, servo &c. Lex Alamannorum Tit. XLIX.
leg. 1. Si quis hominem occiderit, quod *Aleman-*
ni *mortraudo* dicunt, &c. Eadem lex Alaman.
Tit. LXXVI. Si quis mortuorum barum aut *fa-*
minam. Penitentiale Romanum ex Concil.
Moguntino: Per fraudem & avaritiam homi-
nem innoxium occidunt, quod *morbidum* vocant
&c. Ubi Lindenbrogius recte *morbidum* pon-
nendum esse monet: atque sic etiam eandem
vocem restitui debere in Epistola Rabani Mau-
ri ad Heribaldum c. 20. author est Baluzius,
quem in notis ad Reginem p. 586. & in
Notis ad Capitularia p. 1005. vide. Ulfrid *ho-*
mocidium, *maurthe* redditur. Idem verba, *non*
occides Matth. V. v. 21. vertit: *ni maurthei-*
gais. In Confessione Ms. Notkerianæ Plate-
rii paraphrasi subiuncta pomnensis continetur inter
cetera se peccasse: *in bestumbelenn, in ze-*
pluennne, in manslabte, mit getate iob mit wil-
len, in manigemo morodo, in firgiste, in grim-
chete &c. Ut dicam, quod res est, nostrum
morden ego puto descendere ab antiquissima
radice, quæ apud Cambro-Britannos superest.
Iis enim *murnio* dicitur occultare, insidiari &

hinc *murn*, *murnem*, homicidium occultum.
Unde pro *occulte spelare*, & *occulte occidere* sive
latrocinari: & inde *mord* pro *latrocinio* sive in
bonis sive in corpore hominis committitur,
sumi potuit. In textu nostro pro *mofedo* itaque
restituendum *moreda*.

(3) Romanus, i. e. Gallus origine, sive Pro-
vincialis. Notandum enim Romanos, post-
quam per decennium Gallias devicerat Julius
Cæsar, eum statim linguam suam una cum
moribus & imperio in illas investisse. Testis
est Cicero, qui in Oratione pro Fonteio, *Au-*
daßer, inquit, hoc dico, Judices, non temere
confisio, *referta Gallia negotiantium est, plena*
ciivum Romanorum: nemo Gallorum sine ciive
Romano quidquam negotii gerit, nec quis in Gal-
lia nullus sine ciivum Romanorum tabulis com-
moveret. Dio quoque author est *Galliam Ita-*
licæ legibus atque institutis formatam fuisse: &
Cicero in libro de Oratore non aliam differ-
entiam invenit inter orationem Gallorum &
Romanorum Oratorum, quam quod hi urba-
nius illis loquerentur. Id, regit Cicero, *tu,*
Eraste, jam intelligis, cum in Gallion venis.
Audies tu quidem etiam verba quædam non tri-
ta Rome, sed hæc mutari dedicisse possunt,
Commendat deinde T. Tineæ Placentini ex
Gallia Togata hominis facientissimi eloquentiam;
sub cuius nomine libellum de Origine Plac-
entia, Historix Ecclesiasticæ suæ Placentinæ
apposuit Franc. Maria Campius, quem tamen
supposititium esse vel crecum persenserit. Sve-
tonius de Clar. Grammat. nec Grammaticos
Galliæ desuisse docet. Juvenalis vero, quan-
do canit, *Gallia candidos docuit secunda Bri-*
tannos, hoc ipso indicat, etiam in iure Ro-
mano Gallos fuisse admodum peritos. Et præ-
viderat Horatius, quando lib. II. od. 2. vari-
cinatur: *me peritus dilcet liber Rhodanicus pos-*
tor. Martialis lib. VII. Epigr. 72. gaudet Vien-
nam Galliæ urbem ad Rhodanum celeberrimam
libellos suos inter delicias æstimare; Are-
latemque, ad eundem Rhodanum urbem, ob
Romanorum ibi degentium & virorum in li-
teris præstantium frequentiam *Galliam Romanam*
vocat. Ob usitatum autem hunc in Gallia Ier-
monem Romanum, moreque & politiam cum
Romanis eandem, & ob datam denique uni-
versæ Galliæ civitatem Romanam, illa non
solum pars orbis Romani, ut per legem An-
tonini etiam ceteræ Romanis subditæ provin-
ciæ, sed etiam peculiari vocabulo *Romania* no-
minata fuit, posterioribus præsertim tempori-
bus, ut discrimen foret inter hanc & illas
Galliæ partes, quæ Germaniam versus por-
tæ Germanicam sive Teutonicam linguam lo-
quebantur. Venantius Fortunatus Chilperico
Regi accinit: *Hinc tibi barbaries, illinc Roma-*
nia plaudit. Ubi *barbariem* vocat illam Regni
partem, quæ Theotisca lingua utebatur, &
Romaniam, quæ Romanam loquebatur. Omnes
enim Galliæ incolæ tum præcipue distingue-
bantur in Romanos & Francos. Marcellus L.
I. c. 40. *Tam Francos, Romanos, quam reliqua*
natione degentibus. Idem l. c. 8. *Omnes po-*
puli ibidem commanentes, tam Franci, Romani,
Eurgundiones, & reliquæ nationes. In Frag-
mentis Fredegarii apud Ruinartium pag. 707.
legitur: *Et cum duobus annis resedissent, per*
legatos invitati a Romanis vel Gallis, qui Lug-
du-

(1) Salecum Francum (2) expoliaverit, causam (3) superius comprehensam convenit observare.

III. Si vero Francus Romanum expoliaverit, (MALB. *Mofedo*) M. cc. denar. qui faciunt solid. xxx. culpabilis iudicetur.

IV. Si quis hominem, qui alicubi migrare disponit, & dirigere habet præceptum Regis, & si aliunde iter in Mallum publicum, & aliquis extra ordinationem Regis restare eum facit (4), aut adfalve præsumperit, (MALB. *Alacfacis* (5), *via lacina*)

Amenſum provinciam & Gallea Comata & Gallea Cifalpina manebant. Loquitur autem de Burgundis, quando ad Rhenum confedissent. S. Uldaricus in Conſuetud. Cluniacenſibus: *Ego autem certus ſum illam ſe radicem funditus exſtirpaſſe, ex qua ſola præcipue omnia ſunt monaſteria deſtructa, quæ deſtructa ſunt vel in Theotonia vel in Romana lingua.* Sub Francis autem Regibus veteres Gallia incolæ perique infimæ conditionis ſebant, ita ut, cum cædes Franci aut Barbari CC. ſolidis luereſſent, Romani hominis occiſo ſolidis ſaltem XLV. componeretur. Et licet quidam in aulam Regiam admitterentur, ut ex Tit. XLIV. leg. 6. patet, ubi *Romanus homo conviſa Regis* occurrat, in ea tamen ſolus tunc vigeſſet ſermo Theotiſcus, ſive Germanicus, & veterum illa Gallorum, jam ad rura ſua colenda ſolummodo ablegatorum lingua, *ruſtica & Romana* appellabatur. Canon. XVIII. Concilii Turonenſis anno 817. habiti: *Viſum eſt unanimiſſimi noſtræ . . . ut eaſdem hominibus quiſque transferre ſtudeat in Ruſticam Romanam linguam aut Theotiſcam quo ſacilius cuncti poſſint intelligere, quæ dicuntur.* Helgaldus Floriacenſis in vita Regis Roberti: *Ornamentum, quod erat in ſex uncis auri dependens a genibus, & quod nos lingua ruſtica labello vocamus, Alibi idem: Exuens ſe veſtimento purpureo, quod lingua ruſtica dicitur robus, Rhegino Prumiſſis in Chronico ad an. 814. Hæc quæ ſupra expreſſa ſunt in quodam libro reperi plebeo & ruſtico ſermone compoſita, quæ ex parte ad Latinam regulam correxi, quando vero poſt obitum Ludovici Pii Imperatoris ea provincie, in quibus Romana hæc dialectus obtinebat, a cetera Germania ſeſcinda Carolo Calvo parere inciperent, illa ex rure in aulam, inque curias revocata eſt, & Carolus Francus ipſe *lingua Romana* in Frædere, cum fratre Ludovico Germanico inito, uſus eſt, uti apud Nithardum l. 3. Hiſt. poterit videri. In Caroli Calvi Capitularibus Tit. XX. eadem ſermo apertus, h. e. qui ab omnibus intelligitur, dicitur. Eodem ſenſu Jaufridus Pradel, verus poeta provincialis, dialectum, qui utitur, *planam linguam Romanam* vocat. Et quamquam a temporibus Calvi ea hoc modo in Gallia principatum obtinuerit, integri tamen libri Romane ante ſæculi XII. initium non videntur ſcripti fuiſſe. Falchetus, qui eruditum libellum de lingua & Poëſi Gallorum recentiorum publicavit, primum poetam Romanum h. e. Gallicum nominat *Maſſiſtrum Euſtachium*, qui circa annum 1155. vixiſſe probatur ex hoc illius tetraſticho:*

Puſque Deus incarnatione

Mil cent cinquante cinquant

Prit pour noſtre redemption

Fiz metre Wiſſache cet Romans.

Eodem ſæculo, Alberico ad annum 1177. teſte, *Maſſiſter Lambertus Leodienſis de S. Chriſtophoro* obiit, qui multos libros & maxime *vitas Sanctorum & Actus Apoſtolorum de latino verſis in Romanum.* Nec Cl. Gallandus, qui nuper de Poëſi Gallicis a Falcheto ignoratis in Academia elegantiorum Literarum Regia Pariſiſ quædam diſſeruit, antiquiores produxit. Poſt hæc autem Hiſtoria, Fabula & Poëmata, quæ hæc lingua exarabantur, a dialecto ſua Romana *Romantica* vocabantur. Ro-

mancier hinc in linguam Romanam vertere, & *enromancer*, hiſtoriam lingua eadem conſcribere erat. Tandem vox *Roman* in ſpecie pro hiſtoria amatoria & fabuloſa ſumta eſt, & noſtra quoque ætate ita uſurpatur. Elegans de Fabularum harum Romanenſium origine Traſtatus Petri Danielis Huetii notus eſt.

(1) *Barbarus.* Legerem ferne *barbarum*, ut ſenſus ſit: *Si quis Romanus Barbarum aut Salecum Francum expoliaverit* &c. Nam Barbari in Lege Salica Francis adiunguntur, & æquiparantur, ut ex Tit. XLIV. videre licet, *Barbari autem* hic ſunt, qui non linguam Romanam, ſed *Theotiſcam* locuti ſunt. Hinc Venantius in loco ſupra citato *barbarum & Romanam* pluſiſſe dicit Chilperico, ubi Germaniam, ſive Franciam intelligit. Idem lib. 9. Poem. 1. canit:

Chilperice potens, ſi interpres barbarus adſit,

Adjutor fortis, hoc quoque nomen habet.

Walafridus Strabus lib. I. de Vita S. Galli in Prologo: *Priori nomine nos appellant circumſcriptæ gentes, quæ Latinum habent ſermonem, ſequenti uſus nos nuncupat Barbarorum.* Idem de Rebus Ecclæſ. c. 7. *Dicam tamen ſecundum eam linguam noſtram barbaricam, quæ eſt Theotiſca, quo nomine domus Dei appellatur.* Idem Walafridus Strabus cum nomina Latina & Germanica de partibus humani corporis, ex Rabani Mauri ore excerpta, ſcripto exprimeret, inſcripſit ea, *Gloſſas Latino-barbaricas.* Keronis quoque Gloſſæ Latino-Theotiſcæ audiunt; interpretatio vocabulorum barbaricorum in *Regulam S. Benedicti.* Notkeri verſio Alamannica Pfalterii Davidici in veteri Exemplari Domini de la Louber, quo Schilterus uſus eſt, inſcribitur: *Translatio barbarica Pfalterii Notkeri tertii* ut cetera, quæ Cängius aſſert, jam prætermittam. Obſervari meretur, quod Romanus, barbarum aut Salicum Francum ſpolians, ſolidis LXII. Francus vero Romanum ſpolians XXX. tantum ſolidis culpabilis iudicetur. Infra quoque Tit. XLIV. cædes Franci & Barbari, & hominis lege Salica viventis, æquantur. Jam cum Barbarus Germanum deſignet, hinc elucet, Germanos ceteros, Bavaros, Thuringos, Alamannosque, licet a Francis fuerint ſubacti, ſua tamen quoſvis lege vixiſſe, & non ſubditos, ſed Francis pares habitos fuiſſe; quem admodum & Saxones devicti ſecundum Poëtam Saxonem:

Hoc ſunt poſtremo ſociati ſedere Francis,

Ut gens & populus feret concorditer unus;

At ſemper Regi parens æqualiter uni.

Non miror JGros, qui plerumque hiſtoriam ignorant; ſed miror etiam celeberrimum Schurzſchſchium in contrariam ſententiam abiſſe, & putaviſſe, Alemannos & Bavaros imperi conditione in Francorum civitate adſcriptos fuiſſe. Centum enim argumenta illi opponere poſſem, ſiquidem hic locuſ eſſet.

(2) *Salicum Francum.* h. e. Francum Salica lege viventem; alii enim erant Frauci, qui Ripuariam legem ſequerantur.

(3) *Cauſam.* Cauſa hic & in ceteris Legiſ locis convenit cum Gall. *choſe* & Ital. *coſa* & hoc, id quod, vel rem deſignat.

(4) *Reſtare facit.* h. e. iſſit, Gall. *arrete.*
(5) *Alacfacis.* Eadem vox Tit. XVII. leg. 1. *Alacſalbio*, & leg. 2. *ſalchio*; Titulo vero

ne) (1), VIII. den. qui faciunt solid. cc. culpabilis iudicetur.

TITVLVS XVII.
De expoliacionibus *.

f. (V.) SI quis hominem mortuum antequam in terram mittatur in fur-

tum expoliaverit, (MALB. *Cbreo mordo*) (2), M. DCCC. den. qui faciunt solid. XLV. & in alia sententia, MMD. denar. qui faciunt fol. LXII. cum dimidio, culpabilis iudicetur.

II. (VI.) Si quis hominem mortuum exfoderit, & expoliaverit (3), (MALB. *Tbur-*

* Ap. Herold. annexus est h c Titulus precedenti De superstitis.

vero XLV. leg. 4. *alathsaltheo* scribitur, atque semper de *assalatione*, sive *iravione violenta* dicitur. Nos habemus verbum *ansallen*, quo utitur pro Latino *violester assilic*, *admirari*, *invalere*, *impetere*. Hinc *ansalchio* redderetur verbum *assalierit*, vel *assilic* *presumerit*. Atque secundum hanc nostram restitutionem omnes reliquæ Legis Salicæ in hoc verbo commissa corruptiones emendanda erunt. A simplici *fallen* pro *ruere* vel *irruere*, *adallie* etiam usurpato, poterit nomen esse *salconi*, ari rapaci, cuius præcipua virtus est, subito in ardeam irruere, eamque rostro acuto ferire. Post literam *l* in medio vocum positam, vocali sequente, olim libenter *g* inferebatur. Sic apud Usilam *waigan* pro *wollen*; *salgin* pro *sellin*; *migan* pro *mahlen*, & reliqua occurrunt. Exemplar Guelterbytaurum hic reliquis corruptius est, & *alathlaco* scribitur.

(1) *Via Lacina*. Eadem locutio obvia est Tit. XXV. & Tit. XXXIV. leg. 2. qui etiam de *via lacina* inscribitur, ubi editio Lindenbrogii legit de *via lacina*, ut & Lex Ripuariorum Tit. LXXXII. apud Heroldum. Sed editio Lindenbrogiana Tit. LXXX. ibidem habet de *via lacina*. Ubique agitur de *obscaculo*, sive *impediamento in via factio*. Et commode in Lege, *quæ iam exponimus*, ubi Heroldus habet, *et pæne cum facit*, aut *adallire presumerit*, Lindenbrogii editio præfert: *adallire vel via lacina ei facere presumerit*. Id quod vetus interpres Legis Longobardicæ, Salmasio teste, *incerta* vertit. Et *lacinoza vestis* eidem est *incerta*, *barbare factis*. Cum autem significatione pateat, de voculis duabus videndum, quales denum sint. *Via* est ipsam Latinorum *via*, Gallorum *voie*, nostrum *weg*. *Lacina*, litera *c*, ut *k* vel *ch* vel *g*, pronuntiata, sonabit *lakina*, *labina*, *lagini*, & commode in Concilio Tolosano a *lacina* formati *laciniones* occurrunt. Verba illius apud Dacherium sunt: *Nullus etiam latrones, raptarios, vel laciniones recipiat, sed ab omnibus abjiciantur*. Certe enim hic *laciniones* sunt *latrones*, qui in viis publicis transeuntibus *insidias faciunt*. *Lacina* vero vel *lacina* idem est ac *lagin* vel *lagung*, positio, impedimentum, a *legen*, ponere, impedire. Sic dicitur *das handwerck legen*, id est, *obscaculum ponere*, *impedire professionem*. *Lagen* sunt *positiones*, *insidie*. Hmricks van Alkmer Reyneke Vofs I. 1. c. 4.

Wo rauen ghynek he umme de muren by nachts Un leyde mi laghe myt groter achte.

Idem paulo post:

Wente Reyneke hadde uns gelacht syne laghe, &c. In Kiliani Dictionario Etymologico Belgico *wegh-laghe*, *insidie*, & *wegh-laghen* *insidiari*, sc. in via publica, olim denotantur. Vocabularium Saxonium anno 1421. scriptum, quod est in Bibliotheca Julia: *Insidias*, *lagin-ghe*. *Insidiari*, *anlagen*. *Insidiosus*, *lagenhaftich*. Hinc porro in eodem Vocabulario *ostentus*. m. g. redditur, *belaginghe*. Unde clarum est, debere illam vocem derivari ab *ostare*, *ostare*. Paraphrasis Plalterii Saxonica vetus Pl. IX. *He laghet den armen mit droghene*, up-

dat he ene gripe: *insidiatur*, ut rapiat pauperem. *Blegen* veteribus est *obfidere*. Reyneke Vofs lib. I. c. 14.

Kone gy nicht, gy uueden belecht: Wente de Konink wert komen myt macht, Unde umm belegen yuwe biss, Das sulve Kætel M-lepertus.

Notkerus Psalm. XVI. 12. Verba, *Sicut leo paratus ad prædam, & sicut catulus leo is, habitans in abditis*, ita exponit: *also der uarigo leuuo, der in uueida get, unde also sin iungo, der ueborg n liget unde laget*. Ubi *laget* est idem ac *insidiatur*. In Confessione peccatorum Notkeriana penitens dicit, quod peccaverit in *suochen*, in *geschida*, in *lagone*, in *draununga*, in *vacha* &c. Ab hoc igitur verbo *legen*, vel veteri *lagan*, sensu impediendi, obfidenti, vel insidiandi usurpato, desumpta est formula posterioris temporis *wegelagern*, *transuentibus in via publica obscaculum facere*, *vias obsidere*, & in transeuntibus impetum facere, sive *via lacina facere*, vel *insidiari*. Wicbildum Saxonium art. 37. *Notz und weglerung umb eines mannes straff und hausuchung und ungericht, das an eines mannes leib geht, die sel man in handpoffiger that klegen &c.* Glossa Speculi Saxonici art. 50. *Doch soltu wissen, das viler sachen sint, umb welche ein man den andern wol mag schlagen oder vöden und bleib sein ohne wandel. Die esse ist, als ob einer jemandes wege lagerte oder ihn zu insprünge ihm zu beschädigen*. In Handbuche des Landfriedens Wormatze 1495. composita titulus est: *Von nacheylen auf sülcher that und feldlagern*; ubi verba huc frequentia hæc sunt: *Ob aber feldlegers, uberzugs, teglichs handels oder ander gewaltiger that gegen den friedbrechern und ungerichten von noten sein wird &c.* Hic *feldlege* est *obscaculo campi*, sive quando malefico, qui in campum se recipit, ubique obscacula ponuntur, ne elabi possit. Vides in his *weglagern* & *feldlagern* idem esse, quod Francorum *via lacina*: & *lagern* est verbum frequentatiuum a *legen*.

(2) *Cbreo mordo*. Eadem vox reperitur Tit. LVIII. leg. 1. quamquam ibi *chomordo* corrupte legitur. Pro *mordo* autem ubique scribi debet *mordo*, quod claustrale *expoliaverit* denotat: & *chreo* est *cadaver*, *corpus mortuum*. Glossa Rabani Mauri Msta: *Cadaver*, *hreo*. Legis Salicæ Tit. LXXIV. inscribitur de *Chreodis*, & de *consistione cadaverum* agit. Anglo-Saxonibus *cadaver* itidem *bræw* (vid. Bensonii Vocabularium) & Saxonibus *veef* idem significat. Kiliano reuenerit *cadavera curare*, *polincere*, & *reuer*, *jallinctor*, qui *cadavera lavat*, *pa ablanus*. Forte *corum* hinc *vabe* appellamus, a *cadaveribus* scilicet quibus veicitur sere solis. Pro *chreo mordo* Codex Guelterbytanus habet *noberer*, ubi forte legendum, *chreo ribero*, ut *cadaveris expoliator* Latine reddatur. *Rauben* enim, Sax. *roven* est *expoliare*; & *rauber*, *rauer*, *expoliator*.

(3) *Exfoderit & expoliaverit*. Demortuus Franci cum ornamentis sepeliebant. Gregorius Turonensis lib. VI. c. ult. *Abiitumque vesti-*

Thurnichalt (1), IHIM. qui faciunt solid. c. culpabilis iudicetur.

III. (VII.) Et postea parentes (2) defuncti, iudicem rogare debent ut inter homines non habitet auctor sceleris; & qui ei hospitium dederit, antequam parentibus satisfaciatur, dc. den. qui faciunt solid. xv. culpabilis iudicetur.

IV. (VIII.) Si quis mortuum hominem

aut in offa* (3), aut in petra (4), quæ vasa (5) ex usu, sarcophagi dicuntur, super alium miserit, MMD. den. qui faciunt solid. LXII. & dimidium, culpabilis iudicetur.

V. (IX.) Si quis Arifatonem (6) super hominem mortuum capulaverit, de unoquoque dc. den. qui faciunt solid. xv. culpabilis iudicetur.

VI.

* Al. In aufa.

mentis melioribus induit. Idem Gregorius lib. VIII. c. 21. *Sepulta est cum grandibus ornamentis & multo auro.* Et paulo post: *Detexerunt sepulchrum, tollentes & auferentes omnia ornamenta corporis defuncti.* Cum majores nostri adhuc gentiles essent, quæcumque ipsis cara erant, cum ipsis condebantur. Nummi etiam & alia pretiosa addebantur. Ita in tumulo Childerici Regis prope Tornacum centum nummi aurei, ducenti argentei, caput bovium aureum, trecentæ apes aureæ, anulus & filamenta aurea & inventa fuerunt. V. Chiffletii Anastasis Childerici, & Mabillonii Dissertatio de antiquis Regum Francorum sepulchris in Memorii Academicis elegantiorum litterarum Parisien. Tomo II.

(1) *Thurnichalt.* Guelpherbytanus Codex habet *turnicale*. Infra Tit. LVIII. *thurnichale & turnichals* scribitur. *Thurn* & *chale*, compositionem designat. *Thurn* vox Gallis & Germanis communis est, & *monticulum, collem cacuminatum & rotundum*, quales sepulchrales etiam esse solent, denotat. P. Gassendus in Notitia Ecclesiæ Diniensis p. 18. Chartam affert, in qua legitur: *Quod possit emere seu acquirere hospitium sive locum ad ædificandum, ubi quævis voluerit, in civitate Dignei, dummodo extra torum seu montem vel fortissimum.* Anastasius in Hist. Eccl. p. 148. Theopanis verba referuntur: *reservatis æris, veritibus ac monticulis toris id est aggeres, colles ac monticulis.* Apud Gail. Tyrinum, Jacobum de Vitriaco, Matheum Parisiensem & alios vox *toro, toronus, tyronis* pro colle & monte sæpius occurrit, & Cangius exempla in medium profert, quæ non exscribimus. *Tauriscæ* populi olim & *Taurini* hinc dicti videntur, montisam regionem incolentes. Et in Sciria, quæ est regio veterum Tauriscorum, plurima loca in *taurn* exuentia adhuc cernuntur. Chaldæis quoque teste Petro della Valle T. II. Ep. 1. tor mons audit, unde *Tauri* montis in Asia celeberrimi nomen. *Turnichalt* ergo est compositio *monticuli sepulchralis*, sive *tumuli disiecti & expoliati*. Super mortuos enim tumulos & monticulos aggestos fuisse olim, infra docebitur. *Monticulatorum* autem loco, cum cultiores & ditiores fierent Franci, *turres*, aut potius *turriculas* vel *pyramidas* super sepulchra construxerunt. Gregor. Turonensis de Gloria Martyr. T. I. c. 72. *Alius super sepulchrum sanctum (Dionysii) calcare non metuens, dum conibam auream lancea querit elidere, elapsisque pedibus ab utraque parte, quia turris erat tumulus, compressis uesticulis, lancea in latera defixa, exanimis inuentus est.* Christi sepulchrum, in veteri Missali tempore Conradi Salici Imp. descripto & picto, Helmsfadii turri forme delineatum quoque me vidisse memini. Est ergo *turnichalt* proprie compositio *tumuli*.

(2) *Parentes.* Parentes, Gall. *parens*, sunt sanguine proximi, agnati, cognati, qua voce jam Salustius hoc sensu usus est.

(3) *In offa.* Iuliana & Pithœana editio habent *in noffo*, ut & Mss. nostra. Titulo ve-

ro LVIII. legitur *in naufo*. Glossæ Pithœanæ: *naufo, sarcophago ligneo*. Bignonius sarcophagum Gallis suis *nav* & *noue* dici affert. Gregorius Turonensis de Gloria Confessorum Sancta corpora pallis ac nauis exornata commemorat. Quamquam hic nec vulgo male legitur *pallis & mappis*. *Noffo* scribitur in Leg. Henrici I. Regis Angl. c. 83. Dicitur autem ita videretur sarcophagus a similitudine cymbæ, quæ a Gallis aliquando *nav*, a Burgundionibus *nay* vocatur.

(4) *In petra.* H. e. in *sarcophago lapideo*.

(5) *Vasa.* Vas mediæ ævi auctoribus pro *sarcophago* usurpatum est. Gregorius Turonensis lib. I. Mirac. c. 89. *Factum est autem, ut impletis diebus in Basilica S. Vincentii sepeliretur, in qua ipse sibi vivens vas deposuerat.*

(6) *Arifatonem.* Plerique commentatores hoc vocabulum de pallis, palliis & fragulis, defunctorum tumulis & monumentis impositis, exponunt. Sed errant; quod enim additur verbum *capulaverit*, hoc indicio mihi est, *arifatonem* ex ligno fabricatum, & structuram sepulchro impositam fuisse. Lex Salica editionis Lindembrogianæ vel Pithœanæ Tit. LVII. leg. 3. habet: *Si quis Arifatonem, id est, stapulum super hominem mortuum capulaverit.* Heroldi vero editio, quam nos hic explicamus, Tit. LVIII. leg. 4. hoc loco ponit: *Si quis Chersifaduna super hominem mortuum capulaverit.* Jam *stapulum*, quod tanquam synonymum *arifatonis* avertitur, significat *erectum, statuum, constitutum, statuum*, ut infra fusius exponemus. Et *richten* itidem apud nos est *erigere*; dicimusque *ein haus richten*, erigere ædificium vel domum. Inde derivatur vetus *risan, rislen*, erigere, quod præcipue de lapidibus supra sepulchra erectis in Monumentis Danicis apud Wormium usurpatur. Sic e. gr. Lapis Tirfedensis incipit *Aradæ auk Hiteur risibus stein theni* &c. h. e. *Araderus & Hilturus erexerunt lapidem hunc*. In pronuntiatione autem vulgo olim a præponebatur vocibus ab *r* incipientibus. Sic Anglo-Saxones *arethan* pro *richten*, erigere; *arisan* pro *risan*, *risen*, surgere, apud Bensonium, dicunt. Nos etiam *errichten* pro *erigere* habemus, quod olim *arriban* scriptum fuit. Tatiani Harm. Evangelica c. IV. 14. *Inti arribta horn belli uns; & erexit cornu salutis nobis.* Ab huius præterito *arribtet* vel *arisset*, Latina terminatione data, prodit *arifatum* & substantivum *arifatio*, quod est *erectum, constitutum, statuum, monumentum, stapulus*. Scio Wendelium *arifatonem* interpretari *Erethæta*, h. e. *hereticum decus*; sed moribus simplicibus veterum advertebat hæc locutio. Longobardi multam ex moribus Francorum tenebant, ab uno populo, Germanis nempe, orti. De horum sepultura, quæ Paulus Diaconus lib. V. cap. 34. habet, non parum nostrum hunc locum illustrant. Verba eius sunt: *Ad Pertitas autem locus ipse dicitur est, quia ibi olim pertitas, id est, trabes erectæ steterant, quæ ob hanc causam iuxta morem Langobardorum poni solebant. Si quis enim in aliquam*

VI. (X.) Si quis hominem * dormientem expoliaverit, (MALB. *Chreo mosdo*) (1), IIIIM. den. qui faciunt solid. c. culpabilis judicetur.

TITULUS XVIII.

De eo qui villam alienam adfalterit (2);

I. Si quis villam alienam adfalterit, (MALB. *Alac Falchio*) (3), M. CC. den. qui faciunt solidos xxx. culpabilis judicetur.

II. Si quis villam adfalterit alienam, & ibidem ostia fregerit, canes occiderit, aut hominem plagaverit (4), vel in carro aliquid eminde duxerit, (MALB. *Turpha falchio*) (5), VIIIIM. den. qui faciunt sol. cc. culpabilis judicetur.

* Al. Ingenuum hominem fecit.

** Al. Superuenti.

quam partem, aut in bello aut quomodocumque extinctus fuisset, consanguinei ejus intra sepulchra sua pericam figebant, in cujus humeritate columbam ex ligno factam ponebant, quæ illuc versa esset, ubi illorum delictus obisset; scilicet, ut sciri posset, in quam partem is, qui defunctus fuerat, quiesceret. Ita apud Francos quoque aeream columbam in sepulchro S. Dionysii apud Gregorium Turonensem lib. I. c. 72. invenimus. Testamentum Perpetui Ep. Turonensis apud Dacherium Tom. V. columbæ argenteæ ad repositoryum meminit. Nota præterea, infra pro anastatione legi *cheristaduna*, de quo suo loco.

(1) *Chreo mosdo.* Leg. *Chreo mosdo*, quod paullo ante expositum est. Quamquam hæc locutio huc non pertingat, nisi dormientem, tanquam corpus mortuum consideratum dicere velit, cujus & spoliatio eadem multa luitur.

(2) *Adfalterit.* Vide supra ad Tit. XIV. leg. 10. dicta. Adfalterio huiusmodi violenta frequens fuisse videtur apud Francos. Unde & qui inimicos habuerunt, cum iis aliquando pacificabantur, ut ab adfalterione eorum tuti essent; sibi quoque etiam scripturam securitatem confirmari faciebant. Formula inter Andegavenses quinta *securitatem de supersallicione*, ut vocat, hanc proponit: *Dum non est incognitum, qualiter aliquis homo, nomen illi, aliquo homine, nomen illo, mallavit de res suas, & ipse illi male ei exindæ numquam fecisset, Proinde ipse illi ante bonis hominibus convenit, ut hæc epistolam facere deberit, ut nullo unquam tempore contra ipso agere non presumat. Quod si illi, aut aliqua persona ad vicem suam ipsa causa refulsione presumpserit, solidus tantus inter tibi & ipso componere debeat, & quod repetit vindicare non valeat, & hæc securitas firma permaneat.*

(3) *Alac Falchio.* Lege *anafalchio*, & vide supra Tit. XVI. leg. 4. explicationem, quam dedimus.

(4) *Plagaverit.* H. e. verberaverit vel vulneraverit. Vid. Cangius. Hinc Gall. *playe*, vulnus.

(5) *Turpha falchio.* Hoc itidem redduntur verba, *villam adfalterit*, ut Tit. XVI. demonstravimus. Prius illud *turpha* est ipsa vox nostra *dors*, *pilla*, *pagus*. Menagius plura Normannicarum villarum nomina in *torp* euentia ostendit, quæ Huetius a Saxonibus illata putat; sed possunt etiam a Normannis, imo & a Francis orta esse. Omnes enim *dors*

III. Et quidquid inde abstulit, in locum restituat, & quicumque in ejus contubernio fuisse convicti fuerint, unusquisque eorum MMD. denar. qui faciunt solid. LXII. & dimidium, culpabilis judicetur.

TITULUS XIX.

De incendiis.

I. Si quis casam quamlibet, intrus dormientibus hominibus incenderit, ei cujus casa est, (MALB. *Andebau*) (6), MMD. (7) den. qui faciunt solid. LXII. & dimidium, culpabilis judicetur, excepto capitale & delatura. Illi vero qui exinde evaserint, unusquisque ex ipsis eum mallare debent, per Malberg seu Landevevas (8); &

pro villa apud se habuerint. Tatiani Harmonia Cap. CLXXX. 1. *Tbo quam ther Heilant in thas thorf, thas thar giquethau ist Geseimane*; Tunc venit Jesus in villam, quæ dicitur Goseimane. Idem Cap. CC. 5. *Quemtan sou thorf*; venientem de villa.

(6) *Andebau.* De incensione domus hic agitur, uti leg. 7. ubi *Saldeban* ponitur, de incensione spirarii; & leg. 8. ubi est *Saldeba & leodeba*, de incensione senrix & haræ. Titulus LXXI. de basilicæ incensione tractat, & ibi quoque *tibio* exrat. Nam ita legendum est pro *tido*. Titulus LXXIV. de *Chreosta* inscribitur, & de incensione cada veris agit. Unde concludo, *deba*, *diba*, *albio*, *deban* & *deban* reddere verbum *Legis incenderit*. Nos sibi præfixo verbum habemus *stæven*, accendere, calefacere: unde *siube*, *bysocautum* formatum, cujus nomen jam Palladio notum fuit. Idem occurrit in Leg. Alamann. c. 81. §. 3. ubi Codices Metensis & Corbionensis *tubam* loco vulgari *siuba* ponunt. Bohemis *topiti* itidem *calefacere*, unde *Toplicenibus* thermis appellatio. Apud Græcos etiam *topos* pro *accendere* restat. Nos itaque & verbum *deban* pro *incendere* olim habuisse concludo. *An*, quid esse debeat, ex Codice Gvelferbyitano apparet, ubi hic legitur: *Sel ane effesa*, & mox: *Sel ane effa*. Non dubito enim *effesa* & *effa* esse *deba* vel *deffa* corrupta esse. *Sel ane* autem clarissime *domum quamlibet* nobis reddit. Paullo post *sal* & *sel* denotare *domum* demonstrabimus. Et ane est nostrum *ein*, *quilibet*, quod an olim elatum vel mille exemplis, si opus esset, probari posset. Verbotenus itaque verba, *casam quamlibet incenderit*, reddita sunt in Malbergo: *Sel vel Sal ane deba*. Cum hæc scriberet amanuensis supridus, *andadam* vel *andeam* forte in mente habuit, quod fuit majoribus nostris instrumentum ferreum ad commodius incendienda ligna. *Aeltricus*: *Andena vel triper*, *bandisen*. Plura apud Cangium. Occurrit in Capitulari de villis, & præfixo ei Breviario, ubi *andeda* scribitur. Sed ego, ut verum fatear, vocabulum hoc ex *andeba* Germanico a non intelligentibus corruptum puto. Si enim sic scribitur, instrumentum *incensorium* proprie nobis reddit, & res rei convenit.

(7) Alias MMD. den. Recte a Wendelino emendatum est: MMD. den.

(8) *Landevevas.* Tit. XX. & XXI. invenitur *Landovevas*. *Land* est terra, patria, regio, regnum, unde apud Paulum Diaconum l. 1. c. 19. *Rugiland* interpretatur *Rugorum patria*.

& IIIIM. denar. qui faciunt solid. c. culpabilis iudicetur unicuique eorum.

II. Et quicquid ibi perdidit, in locum restituatur.

III. Si aliqui ibidem remanserint (1), (MALB. *Leudi*) (2), IIIIM. den. qui faciunt sol. c. culpabilis iudicetur.

IV. Et ille qui incendium misit, parentibus uniuscuiusque defuncti VIIIIM. den. qui faciunt solid. cc. culpabilis iudicetur.

V. Secundum Legem Salicam hoc convenit observare, ut quicunque domum alie-

nam arserit (3), & is res, quas liberaverit, non habuerit ubi reponat.

VI. Si in Mallum vocatus fuerit, & is qui vocatus est non venit, si eum aut infirmitas aut Ambascia dominica detinuerit, vel forte aliquem de proximis mortuum intra donsum suam habuerit, per istas Sumis se poterit homo excusare; alias de vira componat, aut cc. sol. culpabilis iudicetur.

VII. Si quis Spicarium (4) aut Machalium (5) cum annona incenderit, (MALB. *Saldeban*) (6), MMD. denar. qui faciunt sol.

tria, atque in Adnunciatione Caroli Calvi c. 5. regni *invasio* dicitur *lantweri*. Eva porro legem designat. Capitulare de Partibus Saxonie c. 7. Omnia tripliciter faciunt *resaurare*, & secundum eorum evoa componere. Ibidem c. 10. de malefactoribus, qui *vite periculum secundum evoa Saxonium incurere debent*. Eadem vox evoa pro lege in Legibus Baiariorum, Alamannorum, Longobardorum, & Capitularibus Caroli M. occurrit. Vid. Lindenbrogii Glossarium, Sironidi Notas ad Capitul. Edit. Baluz. p. 776. & ipsius Baluzii notas ad eadem Capitular. p. 1186. Goldastum item in Notis ad Parennetica. Glossæ Rabani Mauri Mss. *testamento*, eus. Glossæ Lipsianæ: *Evua*, lex. *Euum*, lege. *Eusenlari*, legislatorem. Glossæ Keronis: *lex*, eva. Lege eva. Compositum hinc Landevava vel potius Landeseva denotat Legem patriam, quam nos simili modo *landrecht* vocamus.

(1) Si aliqui ibidem remanserint. Germanismus est. Latine exprimendum esset: Si aliqui ibidem mortui fuerint: nos enim verbo *bleiben*, manere, remanere, utimur de mortuis in incendio, aqua, vel bello.

(2) *Leudi*. Locutio hæc extat etiam huius Tituli leg. 9. item Tit. XXII. leg. 1. & Tit. XLIV. leg. 1. & 6. Ubique compositionem pro homine occisa notar. Observes autem *Leudes* apud veteres esse eos, qui sub Principis cuiusdam iurisdictione sunt, sive, qui ductum Principis cuiusdam sequuntur. Unde a nostro *leiten* vocem hanc derivatam apparet. Gregorius Turonensis lib. IX. c. 20. *Leudes illi qui domno Guntharino post transitum domni Chlotarii sacramenta prebuerunt*. Appendix Gregorii cap. LIV. *Chlotarius cum proceribus & leudibus Burgundie Trecafinis coniungitur*. Eadem cap. XLI. *Burgundie barones vero tam Episcopi, quam ceteri leudes timentes Brunibildem*. Gesta Regum Francorum cap. 13. *Vivat Rex, qui tales habet leodes*. Charta Dagoberti Regis apud Browerum lib. VII. Annal. Freyventium: *Manus id propria cum luidis nostris subter firmacionis*. Plura alia loca prætereo apud Glossographos videnda. Nobis vulgo *leude*, olim *liude*, & Anglosaxonice *lioth* denotat populam. Kero: *populi, liuere*. Glossæ Rabani Mauri Mss. Tyri, *liuti*. Eadem: *Argivoi, liuti*; specie scilicet pro genere posita. In Isidori fragmento similiter *liudi* pro populo ponitur pag. 246. 247. 258. 269. & in Notkeri Pfalterio Pfalm. XIII. 4. & 5. Glossæ Junianæ: *Liutkhemine*, cœtu. Eadem *Liutpaga*, *heimstret*, *scditio*. *Liutthal*, *beriuwabta*, *stationes*. *Liutoabto*, *publico*. Hymnus Francicus XXI. 5. *Liutkætilienst*; plebs captivata. Hymnus XVII. 2. *Inallemo liute*; in universo populo. Idem vocabulum deinde pro homine in genere adhibitum est. Orindus lib. IV. c. 5. *Thio ferdoron liuti*; homines qui ante erant. Ibidem: *Gib anteurri ther liutscar*, respondebat multi-

udo populi sive hominum. Idem lib. III. c. 12. & lib. IV. c. 8. *liustam* pro hominibus usurpat, & nobis *leude* sunt homines. Hinc & *leudis* & *leudum* adhibetur pro compositione hominis occisi, quæ alias & *weregildum* dicitur. Veteres Glossæ apud Cangium: *Leudum*, *compositio sive wîdrigild*. Glossæ Helmstadienses: *Leudus ejus jacet finitus, id est weregildus*. Lex nostra Tit. XXXIX. *leudem*, & Tit. XLV. leg. 16. *leodem* vocat. Lex Anglorum Tit. VI. leg. 5. *Ad quemcumque hæreditas terra pervenerit, ad ipsum vestis bellica, id est, lorica, & ultio proximi, & solutio leudis debet pertinere*. Lex Salica edit. Lindenbrogiana Tit. XXXVII. leg. 8. *Si servus ingenuum hominem occiderit, ipse homicida pro medietate compositionis hominis parentibus inadat, aliam medietatem dominus servi se noverit soluturum, aut si legem intellexerit, potuerit se obmallare, ut leudem non solvat*. Eodem plane modo ibidem Tit. XLIII. leg. 11. & Tit. LV. 6. 7. Capitulare triplex anni 808. c. 2. *Et si de morte evaserit, ipse ipsam lundem recipiat, & liber postea remaneat*. Plura exempla non congero, cum apud Cangium evolvi possint.

(3) *Arserit*. I. e. fecerit, ut ardeat, vel incenderit.

(4) *Spicarium*. Belgis *Spitcker*, nobis *speicher*, olim horreum sive locus recondendis fœgetibus destinatus, atque a *spicis* dictus. Pithœus ex veteribus Glossis *spicarium* horreum cum tecto, *macholum* vero horreum sine tecto interpretatur. In Ms. quo *Guelferbytanu Spigarium* exaratum est, Jani significat quæcumque cellam penariam, *armamentarium*, *granarium*, *horreum*. Belgis *soutspitcker*, cella salinaria, salina. Vox hæc in Breviario rerum fiscalium Caroli M. & apud alios veteres frequenter obvia est.

(5) *Machalum*. Pithœo *horreum sine tecto*. Campanis in Gallia *machau*. Reliquæ editiones hic *macholum* scribunt, & unum ex Mss. *Guelferbytanis mosolum*.

(6) *Saldeban*. *Sal* est domus vel ædes curtis præcipua. Lex Alemann. c. 81. *Si quis super aliquem focum in nocte miserit, ut domum ejus incendat seu salam, XL. solidis componat*. Si enim domum infra curtem incenderit, XII. solidis componat. Lex Longobard. lib. I. Tit. XI. *Si quis servum alienum bubulum de sala occiderit, componat solidis XX. Si quis servum alienum rusticum, qui sub massario est, occiderit, componat solidis XVI. Ibidem notanter legitur: Si quis Porcarium, aut caprarium seu armentarium occiderit, magistrum tamen, componat solidis XX. De illis vero Pastoribus dicimus, qui apud liberos homines servierunt, de sala propria exierunt. Ex quibus clarum, sala designari liberi hominis vel domini habitacionem. Synodus Ravennatensis anni 877. c. 17. *Cortes, massas, & salas*. Otonis Imperatoris diploma apud Ughell. Ital. Sacr. T. VII. p.*

sol. LXII. cum dimidio, culpabilis iudicetur.

VIII. Si quis Sadenn (1) cum porcis, scuriam (2) cum animalibus, vel fœnile incendit, (MALB. *Saldeba* (3) *leordeba*) (4), MMD. denar. qui faciunt solidos LXII. & dimidium, culpabilis iudicetur.

IX. Et si aliquid non remanserit ibidem, (MALB. *Leudi*) VIIIIM. denar. qui faciunt

solid. cc. culpabilis iudicetur, excepto capitale & delatura.

X. Si quis cuncida (5) alienam capulaverit, (MALB. *Bila*) (6), DC. denar. qui faciunt solid. xv. culpabilis iudicetur.

XI. Si quis vero cuncida, vel sepe incendit, (MALB. *Bica* ^) DC. den. qui faciunt solidos xv. culpabilis iudicetur.

T 1-

* Al. *Bicha*, *bichego*.

1294. Hæc supra dicta peria de terra eius ista, quod est sala. Plura exempla Cangius habet. In Decreto Tallouis §. 14. *salijshen* interpretatur domijerustinum. Notat Rudbeckius Joh. XI. v. 23. porticum Salomonis in Codice Ultille verti ubiz-iti, pro quo Junius & Siernhielmus erronee legerunt *abizvati* Pro domo Dei sive templo occurrit *sapius* in Notkeri Paraphrasi Pfalterii, Pf. X. 4. *Diu glougbifela ist gotes sal*; anima fidelis est Dei domus vel templum. Pf. XLVII. 10. *Dio gotes sal beizent*; qui Dei templum audiunt. Pf. XXXIV. 8. *Difer syrab, ih zefore daz gottes sal, undz in Arin tagen uidiz zimberon ibiz*; Hic ait, me destruere hoc Dei templum, & tribus diebus idem me reedificare. Pf. XVII. 8. *Unle fone demo sinemo heiligen sali uernam er mina stimma*; Et exaudivit de templo suo vocem meam. Psalm. XXVIII. 2. *Petet in sinemo sala*; adorate in atrio eius. Ut hic pro principe ædis parte *sal* accipitur, ita idem Notkerus alibi diminutivum *selidz* pro *quaxvis mansione*, quod & Ofridus facit, usurpat. Pf. XXX. 21. *Ze cigenen selidz*; ad propriam habitationem. Pf. XXXII. 14. *Fone sinero selida, die er garetta, sal er*; de preparato habitaculo suo respexit. Pf. CXVII. 16. *da dere rehten selida sint*; in tabernaculis iustorum. Pf. CVI. 7. *Zuo dero buoc dero euuigon selidon*; in civitatem æternæ habitationis. In Glossis quoque Lipsianis *Saletbu* est tabernaculum; unde nos *zelt* potius quam a *sent* fecisse ita 10. Apud Tarianum pro *mansione* etiam reperitur: cap. CLXII. 1. legitur: *In mines faxes huse manigo selida sint*; In domo patris mei mansiones multe sunt. Cap. LI. 2. apud eundem pro nido adhibetur in his verbis: *Fobun haben lob, intvimmiles fugala selida*; vulpes foveas habent, & volucres coeli nidos. *Selida* autem hoc cum ceteris diminutivum a *sal*, domus; *sal* vero ipsum, sibi solum præposito idem cum *al*, quo pro domo Dei antiquissima Harmonia Cottoniana, atque etiam Lex Salica inferius utitur, mihi esse videtur. Derivandum ergo esset ab *halten*, *halen* veteri & Saxonico, quod Germani *halten* enunciant, & vulgo iis continere, servare, significat; ut esset proprie locus, qui continere, atque ab iniuriis aeris & tempestatum tutos servare homines potest. Deinde pro domo majori sive æde Principali vel Regali in usum venit. Ita legitur in Breviario rer. Fiscal. Caroli M. *Invenimus in Anapio sisco dominico salam regalem ex lapide faciam optime, Cameras III. solaris totam eam circumdatam, cum pillibus XI. infra cellarium I. porticos II. Alias casas infra curtem ex ligno factas XVII.* Amplius itaque jam demonstratum est, *sal* esse domum herilem sive præcipuam in curte. *Saldeba* ergo, quod & huius Tituli leg. 8. pro *saldeba* restituendum est, erit idem ac domum vel mansionem incendit. Ultima locutionis pars *deba* poterit & deo scribi; unde hic in leg. 1. cernitur *debau*, Gallico more au pro o posito. Ultimum vero u ab amanuensi oclitanter inversum atque in n mutatum *deban* illud, quod in lege præsentis legitur, peperit, Restituen-

dum ergo & hic est *saldebau* vel *saldebo*.

(1) *Sadenn.*) Haram. V. supra ad Tit. II. leg. 3.

(2) *Scuriam.*) Stabulum; unde Galli suum *curie* de stabulo equorum usitatum habent. Proprie est locus tectus. *Sebu* enim Saxonibus adhuc audit quivis locus, ubi aliquid ab injuria aeris defendi & tegi potest. In Lege Alemannorum *scuria* & *græna* tanquam cognata ponuntur. Nobis adhuc *schære* & corruptius *scherne* est *horreum*. Apud Teschenmacherum in Annal. Clivenibus occurrit *Gerardus Schærenius* alias ab *Horreo* dictus, *Adolphi* & *Joannis Clivia Ducum Secretarius*, qui Chronicon scripsit, in quo Principum Clivenisium & Markenium originem & successionem usque ad annum 1452. deduxit; idem Dictionarium Latino-Germanicum & Germanico-Latinum confecit, quod *Teutoniam* inscripsit, aliquoties & in hoc opere a nobis citatum. Nec incongrue de stabulo & horreo una vox adhibetur, utriusque enim usum habet, & cum in superiori sua parte contineat fruges & rorum, in inferiori animalia adhuc collocantur. Glossarium Lindenbrogianum, *Scuria*, ubi *manipuli* vel *straw* reponitur, *sewa*.

(3) *Saldeba.*) Videtur hoc ex præcedenti periodo huc translatum fuisse, atque ita alieno loco stare.

(4) *Leordeba.*) Cum in Suevia agerem, sæpius audivi suem ibi *laos* dici. Megiferus in Dictionario Polyglotto: *Sus* Germ. *schwein*, *suuw*, *moor*, *laos*. Pictorius in Dictionario Helvetico-Latino: *Laos*, *porca*, *ein mütter-schwein*, *mor*, *scropha*. Unde clarum est per *Leordeba* reddi Germanice: *porcos incendit*.

(5) *Cuncida.*) Hic est, ut recte Wendelinus exponit, *sepimentum*, quod sit curcum agros ac fundos, cum leviter femicela virgula proclinantur, implicanturque invicem perpetua textura, eaque interim succrescente, quod firmissimum est sepium genus. Nos talem concidam in Saxonia *knick*, ab infractione, & incurvatione virgultorum, & alio nomine *Hedke*, *bagen*, *hayn* ab *hauen* vel *hachen* sive *incidendo* vocamus. Alia exemplaria habent: *conciam* vel *sepem* (quod & leg. seq. extat) atque ita explicationem addunt. Monachus S. Gallensis in Vita Caroli M. lib. II. c. 2. *Inter quorum consilia plantabantur avulsulae, que ut cernere solentur, absissa atque projectæ comas caudicum solorumque proferunt. Conides interim & concia etiam apud veteres usurpantur de arborum everjarum strage, itineri præcludendo, quod nos *ein verbau* nominamus.*

(6) *Bila.*) Sequenti paragrapho idem scribitur *Bica*; & Heroldus in aliis exemplaribus *Bicha* & *Biggo* invenit. Ego vero ubique *bica*, *hicha*, *biggo*, legendum omnino censeo. *Indago* enim sive *concida*, que nobis *hegge*, *hecke*, *bage* dicitur, olim etiam *hege* vocata fuit, uti ex nomine fluminis *Hegidora* apud Reginonem videmus, quod proprie *indaginiis portam* significat, & fluminis inditum est a transitu per indagineum, que illi præsentia a Danis erat. Indagines enim eo tempore mu-

TITULUS XX.

De Vulneribus.

I. SI quis alterum voluerit occidere, & colpus (1) prætersallierit, (MALB. seu *Landorevas*), MMD. den. qui faciunt fol. LXII. & dimidium, culpabilis iudicetur.

II. Si quis alterum de fagitta toxicata (2) percutere voluerit, similiter (MALB.) & causam superius convenit observare.

III. Si quis hominem plagaverit (3), & sanguis ad terram cadit, & ei fuerit adprobatum, (MALB. *Charfrido* (4) *) (5), DC.

Tom. II.

* Al. *Leodardi*.

den. qui faciunt solid. xv. culpabilis iudicetur.

IV. Si quis hominem in capite plagaverit, & exinde ossa exierint, (MALB. *Charfrido*) MCC. den. qui faciunt solid. xxx. culpabilis iudicetur.

V. Si quis hominem ita plagaverit, ut cerebrum appareat, & tria ossa desuper cerebro exierint, (MALB. *Aude asenus*) (6), MDCCC. denar. qui faciunt solid. XLV. culpabilis iudicetur.

VI. Si vero intra costas aut in ventrem, ita ut vulnus ad interanea (7) pervenerit, E & fem-

rorum & vallorum loco ponebantur. Ex hoc factum est *higa* & reliqua, quibus Malbergus *sepen* & *concidam* Germanice appellavit.

(1) *Colpus*. Gloss. idus, & restat hoc sensu apud Italos *colpo*, & apud Gallos *coup*. Hispani dicunt *golpel*, & Graeci recentes corruptius *αίμας*. Pithœus & Bignonius a *colaphus* derivant. Sed errant, Germanicum enim est. Habemus nos verbum *kloppen*, *klopfen*, acriter ferre; inde venit *kolbe*, clava, fustis maior, & barbarum *colpus*, ictus. Recurrit sub hoc Titulo leg. 7. Formulæ veteres apud Bignonium c. 29. Hic iuro . . . quod homo aliquis . . . cum armis suis super me venit & colpus super me misit, & sic mihi dominus divitum delit; ego ipsum de armis meis percussi, & tales colpus ei dedi, pro quibus mortuus est. In Formula Andegaveni VI. corruptissime hæc vox *cobebus* pro *colobus*, *colpus*, scripta est. Verba ejus ita habent: Dum non est incognitum, quia ante hæc dies aliquis homo nomen illi licet in via publica apud illo ei habuit & colobus super eum ipsi illi posuit: sic taliter convenit ipse homo admodum bonis hominibus, ut hunc securitate ipsius homo de ipsius cobebus seu & de ipsa lite, quem apud mihi abuit, scire deberit &c. Lex Salica inferior Tit. XLIII. leg. 1. seq. pro *colpus* scribit etiam *colaphus*.

(2) *Sagitta toxicata*. Evolvantur, quæ hic annotavit Hier. Bignonius apud Baluzium Capitular. p. 837.

(3) *Plagaverit*. Plagas intulerit, vulneraverit.

(4) *Charfrido*. Frido est *fredum*, & ipsum nostrum *friede*; sed eo sensu usurpatum, ut significet compositionem sisco debitam, quæ a Rege vel magistratu securitas & pax obtineatur, ob crimen admissum perempta. Vide, quæ notavimus supra ad Tit. XIV. leg. 5. In Codice Gieslerbyrano leg. 4. & 5. ubi de plagatione in capite agitur, legitur *chiefosrit*. Cum vero nobis *geck* sit officulum cranii pone utramque aurem, puto *gecs*, vel *gecsrit* esse *lesi hujus officuli compositionem*. Idem leg. 6. ubi de intestinorum latione sermo est, & Tit. XXVIII. lege ultima. sive, secundum exemplar nostrum Tit. XXXII. leg. 17. ubi de castratione dicitur, nititur verbo *gasferit*, quod ego corruptum existimo ex *wasferit*, quod *intestinorum latorum compositionem* denotat. Galli enim v nostrum suo g exprimant, & ante s facillime in pronuntiatione a sequenti consona absorbetur. *Char*, si Gallico more effertur, *sebar* sonat, & *incisionem* sive *vulnus* significat. *Schere*n est *scindere*, unde *schere*, instrumentum cisorium. In Lege Alamannorum Cap. LX. leg. 3. *auris abscessio* redditur *orschardi*. In Lege Bajuvariorum Tit. III. c. 1. §. 4. *venæ percussio atbargrati* vocatur; ubi legi debet *atargarti* vel *atargarti*. Ibidem *auris abscessio*,

lidiscarti vertitur, & *lidi* illud nostrum *glied* est. Nobis *scharte*, *crena* dicitur. In Glossario Ms. Rabani Mauri *rasi* vertitur *scar*. *Charfrido* hinc verboteus & hic & paragrapho sequenti est *compositio vulnerationis*.

(5) In calce, *Leodardi*. Vide supra ad Tit. VI. leg. 1. quæ monuimus.

(6) *Aude asenus*. Prior vox neque *haut*, cutis, neque *habut*, carnis, restitui potest, quanquam sensus congrueret. Veteres enim *hud* & *hubet* scribebant. Litera *a* in *h* mutata (quod si majuscula scribitur, facile fieri potest) ipsum *hude* adesse. Sed ita *cutis apertura* sive *vulnus* nominaretur, quod in antecedentibus legibus *char* vel *sebar* jam redditum est. In hac vero lege cum speciatim de latione capitis vel cranii agatur, necessario *hubet* restituendum est, quod & *huboit* aliquando scribitur. Tatianus Lt. 2. *Usar her sin huboit intehelde*; ubi caput reclinet. Glossæ veteres apud Lazium: *Metropoles*, *hubetburge*; id est verboteus, *capitates civitates*. Quod sequitur *Asenus* est nostrum *Offensis*, Westphalis nostris *apenis*, Germ. *offnung*, apertura, ab *offnen*, aperire, derivatum. Glossæ Keronis: *Publicare*, *offanon*, *publice*, *offantlibo*, *Patefacere*, *offantuan*. Glossæ Rabani Mauri Ms. *Palam*, *publice*, *offano*, *Patefaci*, *offantois*. Evidens, *offantlibo*. In Tatiani Harmonia & Isidori fragmento similia frequenter occurrunt. Cum a ab initio etiam veteribus scriptum fuisse, distinctus ex barbara voce *Apenis*, quæ in Formulæ Andegavenibus aliquoties observatur, & nomen est *Chartæ*, quæ sursum vel latrocinium erga aliquem commissum & damnum inde perceptum a iudice & testibus describitur, & omnibus aperitur ac manifestatur, charta hæc in publico foro suspensa. Tres *Apenis* hujusmodi Formulæ c. XXXI. XXXII. & XXXIII. loco citato extant. Quæ medio est loco, ita finitur: *Et pro presente & futura tempora convenit, ut hanc cartola, qui vocatur Appennis, præfatorum seniorum vel reliquorum civium eorum manibus roboratas acciperet, adfirmare deberet, quod ita & fecit: ita ut duo Appennis coequalis ex hoc affirmatus accipiat, unum, quem ipsi apud se retineat; & alium, quem in foro publico suspenditur. Facto Appenni. Quæ si consideres, Appennis idem est ac illud, quod nos manifestum appellamus, sive scriptum, quæ quid omnibus vulgo manifestatur atque aperitur; nec ideo a Salico asenus, apertura, differt. *Habet asenus* autem hæc ratione denotat *capitis aperturam* sive plagationem, ut cerebrum appareat.*

(7) *Interanea*. Intestina, quæ sunt intra corpus. Apud Plinium lib. VIII. 27. & XXX. 7. *interanea* scribitur. Vet. Glossæ: *εγχετε*, *intestina*, *interanea*, *exta*. Item: *Interanea*, *intestina*. Atque ab hac voce Misæicum *Inster* pro

& semper currat (1), & non fanat, (MALB. *Frioblitto*) (2), MMD. denar. qui faciunt solid. LXII. cum dimidio, excepta medicatura (3), pro qua solidos VIII. componat, qui faciunt denar. CCCLX.

VII. Si quis ingenuus ingenuum cum fuste percusserit & sanguis tamen non exierit, usque ad tres colpos, (MALB. *Wadfalbo*) (4), CCCLX. den. qui faciunt solid. VIII. culpabilis iudicetur, id est, per (5) unumquemque istum semper ternos solid. solvat.

VIII. Si vero sanguis exierit, taliter culpam (6) componat, quantum si eundem ferramento vulnerasset, hoc est DC. den. qui faciunt solid. XV.

IX. Si quis alius clauso pollice rer alium percusserit, (MALB. *Wadfalbo*), CCC. LX. den. qui faciunt sol. VIII. culpabilis iudicetur, ut pro unoquoque istu ternos solidos componat.

X. Si quis alterum in via adfallerit *, & eundem raubaverit (7), (MALB. *Chæroeno*) (8), MCC. den. qui faciunt solid. xxx. culpabilis iudicetur.

* Al. *Capreit*.

XI. Si quis alterum in via adfallerit, & expoliare tentaverit, & ille fuga euerit, (MALB. *Mardo*) MCC. den. qui faciunt solid. xxx. culpabilis iudicetur.

TITULUS XXI.

De eo, qui hominem innocentem apud Regem accusaverit.

I. SI quis hominem innocentem absentem apud Regem accusaverit, (MALB. *seu Landovevas*), MMD. den. qui faciunt solid. LXII. cum dimidio, culpabilis iudicetur.

II. Si vero tale crimen ei imputaverit, unde mori debuisset, si verum fuisset, ille qui eum accusaverit, VIII. den. qui faciunt sol. cc. culpabilis iudicetur.

TITULUS XXII.

De Malefciis (9).

I. SI quis alteri herbas dederit (1)

intestinis derivandum est, ex *interanea* nempe, *inter*, *intzer* & tandem *inster* facto.

(1) *Semper currat.*) Scil. *Sanguis*.

(2) *Frioblitto.*) Hoc verba *semper currat sanguis* exprimitur. *Blitte* est *sanguis currat*, a verbo *bluten*, sanguinem fundere. *Blitte* autem scribitur Gallico more, quibus *u* & *i* fere consonant. Quamquam ego prius *t* in *blitte* hoc ex a corruptum puto, ut exaratum initio fuerit *bluate* vel *bluote* secundum veterem orthographiam. Sic *Tatiano* Cap. LX. 3. *bluotesfluz* est *fluxus sanguinis*. *Frio* est particula *fer*, *ver*, quæ significationem auget, *litera r* transposita, ut in *vor*, pro; in *fram*, *ferri*; in *wreke*, *wermuth*; in *frisch*, *ferseh*; in *wrengen*, *wircken*, etiam factum est olim. Et sic *Frioblitto* idem est ac *verblute*, *verblutete*, hoc est, *semper currat sanguis*. Verbo *verbluten* hoc sensu utimur etiam nunc, quando de sanguine e vulnere incessanter currente verba facimus.

(3) *Excepta medicatura.*) Hoc est *pretio*, quod *Chirurgus* pro vulnere curatione datur. In *Codice Guelferbyitano* hic legitur: *De medicatura vero Malb. Andechabing, sunt solidi VIII. culp. iud.* ubi notandum *medicaturam* reddi *andechabing*, hoc est, *entgelung* sive *gegengabung*. Veteribus enim *ant* est *contra*, *adversus*, & *geben*, *dare*. Verbotenis itaque hoc *andechabing* designat *contradationem*, sive *medicamentum* quod *egroti adversus vim morbi datur a Medico*: & hinc nostrum *eingeben* corruptum.

(4) *Wadfalbo.*) *Wade* h. l. sunt *interanea*, *viscera*. *Kilianus* in *Etymol. Belgico*: *weyde*, *geweyde*, *ingeweyde*, *ingewand*, *viscera animalium*, *exta*. Communiter etiam eodem sensu nos *ingeweyde* dicimus, & olim quoque *weide* simpliciter habuimus; unde restat formatum *weidewund*, *intestina læsa*, & *weidewund flechen*, *traicere*, *confodere viscera gladio*. Pro *falbo* scribendum forte *palsbo*. Fuit enim apud nos olim verbum *ballen* & *balten*, quod *ferre*, *tundere*, *pulsare* denotavit, & in derivatis suis nobis restat. Inde enim *bolte*, *lagitta* & *cuneus*, qf. *seritor*. *Analyt. Teuton.* *istit incus* est, *in quem seritur*, *qui pulsatur*. *Beute*,

confuso, *tumor ex confusione*. Unde *Wadfalbo* & *rectius wadpalsbo* significabit, *confusionem fecerit*, sive etiam *percusserit*, ut *sanguis non exierit*.

(5) *Per.*) Hic ponitur pro *Gallico*, *pour*, pro.

(6) *Culpam.*) Hoc pro *colpo* hic positum est. (7) *Raubaverit.*) *Raubare* recurrit *Tit. XXXIV. & LXIV.* & est nostrum *rauben*, *Sax. roven*, *spoliare*.

(8) *Chæroeno.*) *Chæ* est particula *ge*, *con*, & *roeno*, *spolium*. *A rauben*, *roven*, *spoliare*, formatum olim fuit verbum *rouen*, *ranen*, ejusdem significationis, unde in *Anglo-Saxonicis monumentis* & *Danica lingua* vox *ran*, *rapina*, *superest*. *Leges Henrici I. & Gullielmi Nothi van* interpretantur *apertam rapinam*. *Frequens quoque est hoc ran* in *Legibus Juris* & *species ejus* in *Blaf. Ekenbergeri Repertorio Leg. Jutic. alphabetico* diversis invenio. E. gr. *hantran* ibi est *rapina rerum minorum* quæ manu portantur; *bran* *rapina mansionis*; *jortran*, *depradatio campi*; *rauban*, *rapina demortui corporis*; *stygian*, *rapina naufragorum* &c. A verbo *roven* composita facta sunt *geroven*, sive, ut hic scribitur, *chæroenen* & *charouenen*, quæ etiam *raubare* & *spoliare* significant, unde *chæroeno*, & *Tit. XXXIV. chæroeno*. *Tit. vero LXIV. havoueno* & *charoueno* derivata, quæ idem quod *ran*, hoc est *spolium*, *rapinam* designant.

(9) *De Malefciis.*) *Libro IX. Cod. Tit. XVIII.* agitur quoque *de Malefciis* & *mathematicis* & *cæteris similibus*. *Malefici* hi *hoc Codicis* & *nostræ quoque Legis loco* vocantur *vensfici* & *incantatores*, qui *carminibus*, *præstigiis* & *malis medicamentis* hominibus nocent. *Glossæ Mss. Lindenbrogii*: *Malefici*, *dæmonum cultores* & *incantatores*. *Loco citato Codicis leg. V. Chaldei*, ac *magi* & *cæteri*, quos *maleficos* ob *facinorum magnitudinem* *vulgus* appellat. Ubi pro *magnitudinem* forte *malignitatem* legendum est. In *Cod. Theodosian.* lib. IX. *Tit. XVI. leg. 4.* eadem repetuntur; & *leg. 6.* additur: *Si quis magus vel magicis carminibus adjectus, qui maleficus vulgi consuetudine inoccupatur* &c. *Ultra-*
que

(1) bibere ut moriatur, (MALB. *Affectu*
(2) *Leuli*) VIII. den. qui faciunt fol. cc.
culpabilis iudicetur (3). Et si is, cui ma-
leficium fecerit, evaserit, (MALB. *Thower-*
Tom. II.

pho ac falso) (4), MMD. den. qui faciunt
solid. LXII. cum dimidio, culpabilis iudicetur.

II. Si quæ mulier alteri mulieri malefi-
cium fecerit, ut infantem habere non pos-
sit,

E 2

fit,

que leges Constantium & Julianum auctores
habent. Lactantius Lib. II. c. 16. Sed eos ma-
gi, & ii, quos excohibiles exercent, veris suis
nominibus citat. Augustinus de Civitate Dei
lib. X. c. 9. Qui quasi conantur ista discere, &
illicitis ritibus deditos alios damnabiles, quos &
maleficos vulgus appellat. Maleficorum horum
artes veritas Lactantius de Moribus persecu-
torum Cap. 22. malas appellat. His adde quæ
Cangius de maleficis profert, & Jacobi Godo-
fredi Notas ad Codicis Theodosii loca citata.

(1) *Herbas dedit.*) Herbas dare est vene-
ficis potionibus alicui vitam vel mentem aufer-
re. Formulæ veteres c. 34. Ego herbas ma-
leficas, nec potiones malas unquam temperavi,
nec bibere dedi, per quod ipse infirmus vel in-
sanus fuisse, aut vitam suam perdere debuisset.
Gallis & Hispanis hinc in herbare pro herbas da-
re dicitur. A geben vero dare, sc. herbas vel
venenum, majores nostri formavere gift, quod
proprie dationem, sc. veneni, denotat. Glossæ
Latine Regis Galliarum: *Veneficus, qui venenam*
dax, herbarius. Fredegarus in Hist. Epitom.
Francorum c. 56. *Clamant & filii negligentes*
matrem herbariam & meyericem. Halligarius
in Pœnitentiæ c. 10. *Herbarius vir aut mulier,*
interfectores infantum &c. Capitula ad Legem
Alemannicam c. 22. *Su stia aut herbaria si sit.*
Ex herbarius corruptum puto Helvetiorum *her-*
berger & Legis Salicæ *Cberriuburgum* pro vene-
nico. Vid. infra Tit. LXVII. leg. 1.

(2) *Affectu.*) Herbas dare, & maleficium
facere synonyma fuere, ut ex hac ipsa lege
& sequentibus apparet. Cum autem mox ver-
ba, *maleficium fecerit*, reddantur: *thowe pho ac*
falso, ego eadem & hic reponenda existimo,
eo, quo mox dicam modo restituta.

(3) *Sol. CC. culpabilis iudicetur.*) Ms. Guel-
ferbytanus addit: *aut certe ignem tradatur.*
Hoc ultimum Christianissimum sapit: ante quem
milius cum veneficis actum & pena pecunia-
ria saltem imposita. Apud Ætolos Orobota
Proxenum maritum insulit veneno. Damna-
ta eo crimine, inquit Livius, abijt in exilium.
Sacrae literæ maleficos vita privandos statuunt.
Quia autem plus est hominem extinguere vene-
no, quam occidere gladio, ut Antoninus
Imp. Cod. lib. IX. Tit. XVIII. leg. 1. loquitur,
ideo Constantius & Julianus ibidem leg. 6. ordi-
navere, ut qui magicis artibus usi, audeant ele-
menta turbare, vitam insontium labefactare, &
manibus accitis ventilare, ut quisque suos con-
fictat malis artibus inimicos, hos, quoniam na-
ture peregrini sunt, feratils pestis absumat. Quid
feratils pestis hic deno et, interpretes disputant.
Græci Basilicorum expostores Lib. LX. Basil,
& Balsamo bestiarum supplicium, quasi in quo
feræ adhiberentur, intelligi putant. Pestem pro
interitu sive morte poni certum est. Ravardus
interim feratils vocem viri comburium in-
ferre credit, sic dictum, quasi eo supplicio
iisdem Diis manibus consecrando reo, qui ma-
gicis eos artibus inquæret. Nam & in fer-
ratibus seu funeribus & cadavera combusta &
ignis ad officium mortuorum adhibitus. Vid.
Gothofredus ad Cod. l. c. Fom. III. p. 121.
seq. Ut autem clarior pateat, quomodo Fran-
ci processum contra maleficos olim institue-
rint, habet ex Gregorio Turonensi tristia Mum-
moli Præfecti Regis Chilperici fata referre,
cui Regia imputabat, quod mortem filii ma-

leficis procurasset. Verba eius Lib. VI. Hist.
Franc. cap. 35. hæc sunt: *Nunciatur Regine*
puerum, qui mortuus fuerat, maleficis & in-
cantationibus fuisse subdactum, ibique Mummol-
um præfectum, quem jamdiu regina inuisum
habebat, coniectum esse. Unde factum est, ut epulante
eo in domo sua, quidam de aulicis Regis
puerum dilectum sibi, qui a dysenteria correptus
fuerat, lamentaretur. Cui præfectus respondit:
Habetur mihi herba in promptu, de qua si dysen-
tericus bauriat, quamlibet desperatus sit, mox
sanatur. Nunciatis his Regina, majore furore
succenditur. Interea adprehensas mulieres urbis
Parisiacæ tormentis applicat, ac verberibus cogit
falso, quæ noverant. At ille contentus se ma-
leficas esse, & multos occumbere leto se fecisse
resistere sunt, addentes illud, quod nulla ratione
credi potest: Filium, ajunt, tuum, o Regina, pro
Mummoli præfecti vita donavimus. Tunc Regina
tormentis gravioribus mulieribus affectis, alias en-
catæ, alias incendio tradit, alias rotis ossibus con-
fractis iniecit & sic Compendium villam una cum
Rege secessit: ibique universa Regi, quæ de Præ-
fectorum audierat, revelavit. Rex vermissus pœ-
nitentiis justit eum accessit, disculsumque catenis au-
erant & supplicii subdant. Trabi post tergum re-
vinciis manibus adpenditur, & ibi quid malefi-
cii noverit, interrogatur. Sed nihil de his, quæ
superius memoravimus, consistitur. Ille tamen
protulit, sepius se inunctiones & potiones, quæ
ei Regis Regineque gratiam præberent, ab his
mulieribus suscepisse. Deposuit igitur de pena,
vocat ad se licitorem, dicens: Nuntia dominum meo
Regi, quia nihil mali sentio de his, quæ illata
sunt. His auscultis Rex: Verumne est, inquit,
hinc esse maleficium, si de his nihil est lesus pa-
nis? Tunc extensus ad trobeas, tamdiu lotis
triplicibus caesus est, quæ usque ipsi lassarentur
tortores: post hæc Judas unguis manus ped-
umque desigunt. Cunque in hoc causa agere-
tur, ut ad decidentem cervicem ejus gladius
immineret, a Regina vitam obtinuit, sed non
sunt minor morte humilitas subscrita. Nam in-
positus plaustro, ad Burdgalensem urbem, in
qua ortus fuerat, ablata omni facultate, trans-
mittitur: in via vero istuatus sanguine, vix ac-
cedere, quo jussus est, voluit. Sed non post mul-
tum tempus spiritum exhalavit. En rigidam fa-
tis adversus innocentem, ut satis apparet, in-
quisitionem. Idem Gregorius lib. V. c. 40.
aliud incendio concremata maleficæ exemplum
enarravit.

(4) *Thowe pho ac falso.*) Legendum: *Tho-*
wertbo ac falso. Prius enim *thower* est male-
ficium, *veneficium, necromantia.* Glossæ Lipsia-
næ: *Touferes, venefici.* Superioribus Germanis
illud etiam cum sibilo ab initio pronunciabatur.
Confessio Alemannica verus Psalterio No-
tkeriano adjecta: *Ib han gesundot, . . . in ung*
euwonehte, in zoubere, in gougelodi. Glossæ
Lazianæ sceno IX. Conciliorum collectio ad-
scriptæ: *sacrilegii, zoubres.* Glossæ Mss. Lin-
denbrogianæ: *fascino, zouberon.* Eadem: *fasci-*
num, vel fascinatō, zouber. Glossæ Mss. Flo-
rentinæ: *Fascinum, zouber.* Tho est a nostro
thou, olim *thuan*, & *thoen*, facere, *Tower* tho
ergo significat, *maleficium fecerit.* Codex Guel-
ferbytanus hic *tuerbus* ponit, nec hoc incon-
grue. *Bus* enim & *buss* denotat emendationem,
emendam sive multam, quæ iudici ob crimen
commissum solvitur. Itali & Galli idem *bussa* &
buss enunciant & pro afflictione aut constitutione
usur-

fit, MMD. denar. qui faciunt fol. LXII. cum dimidio, culpabilis judicetur.

III. Si vero quis quod alius dedit veneficium biberit, & mortuus non fuerit, * (MALB. *Tbo wespo* (1) ac *Falibo*) (2), MMD. den. qui faciunt fol. LXII. cum dimidio, culpabilis judicetur.

IV. Si quis alteri aliquod maleficium superfactaverit (3), sive cum ligaturis (4) in aliquo loco miserit, MMD. den. qui faciunt fol. LXII. & dimidium, culpabilis judicetur.

* Al. *Euseferit*.

** Al. *Exstrinxerit*.

TITULUS XXIII.

De manu mulierum non stringenda (5).

I. SI homo ingenuus femine ingenae digitum aut manum intrinseverit, ** (MALB. *Chamni*) (6), DC. den. qui faciunt fol. xv. culpabilis judicetur.

II. Et ei si brachium destrinxerit, (MALB. *Channum*), MCC. denar. qui faciunt solid. xxx. culpabilis judicetur.

III. Certe si super cubitum manum strinxerit, (MALB. *Channia mane*) (7) *charde* (8), MCCC.

usurpant. Unde *toerlus* est maleficii *maliza*. Quod in nostro exemplari sequitur *as*, particulam conjunctivam & exprimit, Danice, *Hibernis agit*, Wallis *ag* adhuc scriptam. Nos olim eam *aub* extulimus. Glossæ Keronis: *sed & job aub*. Quod porro ponitur *salbo*, iterum illud maleficium fecerit, exprimit. *Fal* enim, a *fehlen* deficere, fallere, derivatum, *malum* vel maleficium denotat. Atque, ut hic *salbohen* pio malefacere, aut maleficium facere ponitur, ita in Decreto Childberti cap. 7. *farfallus* pro maleficio usurpatum est, voce ab eodem *sal*, *malus*, & provinciali *fare*, Gall. *faire*, *facere*, formata. Teutonista: *Fallen*, *fehen*, *nissen*, *fallere*. In lege ergo nostra *thowertbo* & *salbo* sunt synonyma. Et cum in paragrafo precedenti eadem res proponatur, ego affectu quod ibi extat, etiam *thowertu* vel *thowertu*, sive *tho*, vel *tho* restituendum reor. F enim & w vicini admodum soni literæ sunt, & facile se cum invicem commutantur.

(1) *Tbo wespo*.) Lege, ut ante, *thouwertu*.
(2) *Ac Falbo*.) Distingue: ac *sal tho*.
(3) *Superfactaverit*.) Ut indicarent magi se clamoni eum, cujus vite nocere volebant, tradere perdendum, symbola quedam averilis manibus trans caput jaculabantur. Meminit huius superstitionis Claudianus in VI. Consulatu Superius in verbis:

*Lustralem sic triste facem, cui lumen dororum
Sulphure carulo, nigroque bitumine sumat,
Circum membra rotat doctus purganda sacerdos,*

*Rore pio spargens, & diæa fumantibus herbis
Numina, terrificumque Jovem Triviamque preatus.*

Trans caput averfis manibus jaculatur in ausum

Secum rapturas cantata piacula telas.
Quamquam locus legis nostræ de rebus quibusdam nocivis super aliquem a venefico factatis etiam intelligi possit.

(4) *Ligaturis*.) Nota est superstitio ligaturarum, *des wesselknüpfens*, qua nodis quibusdam, ceremoniis prohibitis, adstrictis vel solutis, putant malefici potentiam vel impotentiam conjugibus, ventos navigantibus secundos, alia aliis conferri posse. Nodi tales olim etiam tanquam phylacteria ad arcendos & depellendos morbos, aut collo suspendebantur, aut circa alias corporis partes alligabantur. Videantur Lindenbrogius & Cangius in Glossariis. Tertullianus pag. 824. *In remediis naturalis plurimum, aliquid & magia circumligas. medicina cum seruo & poculo occurrit. Idem de Spectaculis: Magis devotionibus perficit.*

(5) *De manu mulierum non stringenda*.) *Stringere* hic significat *ligare*, *lovo* vel *resse consurgere*. Errat itaque Lindenbrogius, qui de lasciva contractatione vel tactatione exponit. *Strang* & *strick* nobis est *lorum*, *vestis*, Belgis *strang* & *string*, Anglo-Saxonibus *string*;

Belgis hinc *stringen*, *stringen*, stringere, constringere, arctare, & Germanis *stricken*, *lögere*, *imprelle*, *colligare*. Capitulare Caroli M. anni 802. c. 8. *Ut nullum tantum vel preceptum Domini Imperatoris nullus omnino in pullo marive præsumat, neque opus ejus stricare vel impedire*. Anonymus in Gahmarret:

*Die helm lör bald dar brachten,
Darnit si strickt sin helm.*
Winsbecke: *Oder da der helm gestricket ist.*
Henrich von Oserdingen P. IV. Heldenbuch:

*Da traf in her Lauwin,
Do man die helm gestricket.*
Historia trium Regum c. 26. D. *Stricket sy die dreifig pfennig mit dem weyrauch und mit den mirren in ein tuchlein*. Hinc *entstricken* est *solvere*. Wolfram von Eichenbach Part. II. Heldenbuch:

*Di entstricke si den herren
Die swowe lobsan.*
Agiur ergo hoc in Titulo de violenta & illicita manuum mulierum ligatione, que sit animo eas violentè luprandi vel alias istis nocendi.

(6) *Chamni*.) Inscriptio Tituli de manu stringenda est, unde quoniam leg. 2. & 3. *channum* & *channin* ponitur. In Codice Guelferbymano his locis legitur *min* (Corrupte puto pro *chamin*) *chamin* & *chaminio*. Infra Tit. XXII. ubi leg. 2. & 3. de manu debilitationibus sermo est, reperitur *chamin* & *chaminis*. Ullinæ manus nominatur *handis*; Anglofax. *hand*, *hent*; Danis *haan*. Paphrasis Symboli Apostolici Boxhorniana: *etw erwirthe:ren han jnes waders*; ad dextram manum sui patris. Ex *chamin* ergo sive *cham* factum est paulatim *ham* & *han*, ac tandem, ut ab *han*, *gallus*, distingueretur, *hand*, Antiquum *chamin* convenit cum instrumento manum referente, nempe *pectine*, qui ideo & nobis *hamm* dicitur. Idem nomen & *mare* vocantur, quod cum Latino *manus* simili modo unum esse putes, valde licet diversa designet. Locutionem tamen a galli gallinæ cristæ desumptam puto. Ea enim etiam, quoniam incisuras habet ad pectinis modum, *hamm* dicitur. An itaque ortum est a veteri verbo apud Græcos *religio xira*, pro quo nos *hanen* & alicubi *hæn* dicimus, ut *kan* & *han* vel *hand* sit *incisura*. Ita *hammad* vocatur rota, quæ incisuras in circuitu habet.

(7) *Mano*.) Hoc videtur a Gallo homine expositionis causa additum. *Mano* enim, *mane*, & hodie *main* iis manus est.

(8) *Charde*.) Legendum *churde*. Nam *gurt* est vinculum, & *gurtin* inde *stringere*, *vinculare*, *cingere*. Tatianus CCXXXVIII. 3. *Bigurtos thib*; cingebat te. Ibidem: *andre thib gurtis*; alius te cingebat. Nos hinc & *gürtel* pro *cingulo* habemus. Integrum ergo *channin*, *mane*, *churde*, est *manum stringerit*.

MCCC. qui faciunt fol. xxxv. culpabilis judicetur.

IV. Si quis mulieri mammillam capulaverit (1), (MALB. ibidem *Bruche*) (2), M. DCCC. * den. qui faciunt solid. XLV. culpabilis judicetur.

TITULUS XXIV.

De navibus furatis.

I. **S**I quis extra consilium domini sui, navem alienam movere presumpserit, aut cum ea flumen transferit, (MALB. *Flemere*) (3), CXX. den. qui faciunt fol. III. culpabilis judicetur.

II. Si quis ipsam navem furaverit, (MALB. *Tom. II.*

* Herold. sed forte minus recte, MCCC.

Flemere) DC. den. qui faciunt fol. xv. culpabilis judicetur.

III. Si quis ascum (4) de intro clavem furaverit, (MALB. *Cham Zyasco*) (5); MCCC. den. qui faciunt solid. XLV. culpabilis judicetur.

IV. Si quis ascum de intro clavem positum, & in suspenso pro studio (6) positum furaverit, (MALB. *Cham Zyasco*), MCCC. den. qui faciunt solid. XLV. culpabilis judicetur.

TITULUS XXV.

De furtis in molino (7) commissis.

I. **S**I quis ingenuus annonam (8) alienam in molino furaverit, (MALB. *Aubedio*)

E 3

(1) *Mammillam capulaverit.* H. e. amputaverit. Nec nostro seculo latronibus & barbaris militibus infestum mulieribus violenter compressis mammis incidere vel plane abscindere.

(2) *Bruche.* Pronunciandum est *brusche*, quod idem est cum nostro *brust*, & proprie *pectus*, deinde etiam mamillas in pectore extantes denotat. Glossæ Rabani Mauri de partibus humani corporis: *mamilla*, *prusti*. Gothice *brjost*. Anglo-Saxonice *broost*, Sax. & Belgice *brust*, q. s. *fractura* dicitur, quia in pectore costæ ac fi fractæ essent, coeunt, a *bersten*, *bresten*, frangi. Vocem autem *brust* olim sine *t* finali pronunciatam esse, secundum Legis nostræ scripturam, ex dialecto Sævorum concludo, in qua *preischnestel* aut *preischnestel* vocatur *ligula*, qua vestimentum mamillare confringitur. Et *preist* vel *preistib* hic idem est, quod *brust* nostrum; ac *pectus* vel *mamillam* significat. A *brust* corruptum est de cætero Italarum *busto* & Galorum *buste*, corpus hominis a capite ad cincturam usque expressum, quod Aldhelmus de Laud. Virginitatis *thoracidem*, Ruffinus Hist. Eccl. l. 2. c. 29. *thoracem* nominavit.

(3) *Flemere.* Codex Guelferbytanus *fimere* & *femere* legit; sed rectius est *flemere*. Uti enim a *feen*, *fliehen*, fugere, *feam* Anglo-Saxonibus fuga, & *fema*, fugax, profugus, dicitur; ita a *feen*. Anglo-Saxonice *feowan*, Germ. *fiessen*, Saxonice *fieten*, fluere, similiter formari potest *flemere*, machina quæ fuit, hoc est, *navis*; quemadmodum a *fieten* habemus *fiote*, *fiöse*, navis speciem.

(4) *Ascum.* Aliud exemplar habuit *navem* vel *ascum*. Anglofaxonibus *asc*, Græcis *ἀσκος*; utris, scapha, scaphula, navicula ex corio confecta, *εὐστία* *ἀσκαρίων* est *ἀσκος* auctori Periplus. Talibus autem naviculis, non Franci solum, sed & Saxones olim utebantur in expeditionibus piraticis. Unde de iis Sidonius Apollinaris carmine VIII. edit. Simondinae pag. 342.

Quin & Aremoricus piratam Saxona traçus Sperabat, cui pelle salum sulcare Britannum *Ludus & astuto glaucum mara findere lembo*. Lappones nostro tempore naviculis ex corio confectis utuntur. Hinc *Ascomanni* dicti sunt *piratæ*. Vid. Cangius. Ab eadem radice formatum est vetus *Aschburgium*, & loca Hollandiæ *Ascolæ*, & *Ascodif*, nec non nomina antiqua virorum *Alcalerous*, *Ascrib*, *Eskerib*, *Ausl* & *Alcalramus*. Vide Grotii indicem Nominum propriorum Goth. Vand. & Longob. A figura nos *stulam* quoque nominavimus *mil-*

ch-ascb; eadem Anglo-Saxonibus *ascen* vocatur. Bignonius testatur suis hodie *nascon* & *ascen* dici *abscolum*, cujus in paludibus frequens usus. Ascum vero pro navigio a nostro *baschen*, perfecti, currendo consequi, derivatum, non dubito, ut hac ratione *celocem* proprie designet.

(5) *Cham Zyasco.* Eadem locutio paragrafo sequenti occurrit. Codex Guelferbytanus habet *chan zyso*, corrupte. Vocem *chan* prodidisse conicias ex *clavem*; & quidem ab homine provinciali, & forte *chano* restituendum est. Itali *clavem* vocant *chiave*, Galli *clef*, Angli *key*, omnibus his ex latino *clavis* corruptis. Cognata his sunt Slavorum *kluzb*, Polonorum *klucz*, & Bohemorum *klie*. Quod sequitur *zy*, est nostrum *zu*, clausum; indicaretur hoc modo *ascus*, sive *navicula clave clausa*, sive *ascus de intro clavem*. Quanquam & *chan zyasco* exponi posset: *hym ziche ascb*, h. e. *domum* vel *ad se traxerit ascum*, quod idem est ac Legis illud: *ascum furaverit*. Alio etiam modo *chan* interpretari potest *de intro clavem*, sive *clausura*. Nam enim & *heim* locum clausum designat. *Zy* a verbo veteri *zyan*, pro quo nos *ziehen* habemus, deductum, proprie quidem *trahere*, sed translate etiam *violenter sumere* sive *raperere* denotavit. Inde locus latrocinii olim infestus, jam metalli fodinis in Silesia clarus *zeugmantel* vel *zuckmantel*, hoc est, *rape pallium*, a palliis olim ibi viatoribus violenter detractis & furatis dictus est. Verbis igitur *chan zyasco* redderetur: *de intro clavem furaverit ascum*; quæ interpretatio mihi non displicet.

(6) *Pro studio.* Pro hoc loco pro *per* ponitur, unde apparet *pour* & *par* provincialia obsonum vicinum olim confusa. *Per studium* vero hoc modo idem est ac *studio*, *de industria*.

(7) *In molino.* *Molinus*, *molinum*, & *molina* medii ævi auctoribus pro *molendino* usurpantur, a nostro *mühle*, Sax. *möcle* derivata.

(8) *Annonam.* Annona proprie pro *alimonia* anni, deinde pro *tritico*, *frumento*, *secali* & quibuscumque, quæ in molendino ad vitam hominum sustentandam preparantur, adhibita legitur. Kero in Glossis: *Annonam*, *lybleita*. Ubi Cangius erravit, dum putavit in *lybleita* vocem *bladum*, Gall. *blé*, apparere. *Lybleita* enim Germanicum est, ex veteri *lyb*, *vita*, & *leiten*, ducere, compositum; atque ita proprie *vitam ducens*, sive *producens*, hoc est, *victum*, *alimenta* denotans. Idem Kero alibi: *Alimentis*, *lybleitom*. *Victus*, *lybleit*. Breviarium rerum fiscalium Caroli M. *Est ibi molina, reddat annis singulis modios XII. Respicunt ad*

dio) (1), id est, cui molinus est ipsius molinario, DC. den. qui faciunt solid. xv. culpabilis iudicetur: ei vero cuius annona fuisse probatur, alios xv. solidos similiter solvat, excepto capitale & delatura.

II. Si quis Selusam (2) de farinario (3) alieno ruperit, (MALB. *Urbis via lacina*) (4), DC. den. qui faciunt solid. xv. culpabilis iudicetur.

III. Si quis ferramentum (5) de molino alieno furaverit, (MALB. *Autbedio*) M. DCCC. den. qui faciunt solid. XLV. culpabilis iudicetur.

TITULUS XXVI.

De caballo ascenso.

I. SI quis caballum (6) extra consilium domini sui ascenderit, & cum caballaverit (7), (MALB. *Leuardi* & in alia mente *Burgo fito*) (8), DC. den. qui faciunt fol. xv. culpabilis iudicetur, & pro eo qui ascenderit, quando descender, similiter alios xv. fol. solvat.

TITULUS XXVII.

De furtis diversis.

I. SI quis tintinnum de porcina aliena furave-

ad eundem curtem mansi ingenules vestiti XXIII. Ex his sunt VI. quorum reddit unusquisque annis singulari de annona modios XIII. frisingas IIII. de lino ad pisam seigam I. &c. Alia vide in Cangio.

(1) *Autbedio*. Codex Guelferbytanus antedico rectius ponit, quo alienatio vel furtum denotari diximus ad Tit. VII. leg. 2.

(2) *Selusam*. *Selsa*, Gallice *eschuse*, Germ. *schleuse*, locus, ubi concluduntur aquae; in Legge Wisigoth. lib. 8. Tit. IV. leg. 30. conclusio aquarum dicitur. *Schliesen* enim, & Sax. *schluten*, claudere significat. Charta Tabularii Derwentis apud Cangium: Faciebat proclamationem de firmamento cuiusdam molendini, quod dicunt *exclusam*.

(3) *De farinario*. Farinarium pro molendino, ubi ex frumento molito farina conficitur, sepius in inferioris ævi scriptoribus & diplomatibus occurrit. Glossographi exempla suggerunt. Nobis sufficiat adduxisse ex Felbient Probationibus ad Historiam Abbatie S. Dionysii Chartam Childeberti Regis Francorum, quæ ibi num. XXVI. extat, & multiplicem farinari mentionem continet. Ea talis est: Childebertus Rex Francorum vir inluster. Venientis Agentes baselicæ pecularis patroni nostri Domini Dionysii, ubi ipse preciosus in corpore requiescit, & venerabilis vir Dalsinus Alba custos præesse vedidit, Mamaccas in palatio nostro, nobis suggererunt, eu quod farinario illo in loco, noncopante Cadolaco, infra termino Verninse, quem a longo tempore antecessores sui ad villa ipsius baselicæ Latinaco semper possiderunt; Agentes inlusteri viro Grimoaldo Majorem domus nostri cum contradicerent, & dicebant, quod a villa suo Verno fuisse aspectum. Dicebant postea ipse Agentes sancti Dionysii, eu quod de plurimum annorum spatia ipse farinarius ad ipso verno nonquam apexisset, nisi ad villa ipsius baselicæ Ladiaco; Ebroinus Majorem-domus suo tempore, quando ipsa villa possedebat, ibidem cum fuisse aspectum, & iustissime eis vel ad casa sancti Dionysii redidit; sed postea ipse vir Grimaldus Majorem domus noster una cum nostris fidelibus, ac causa ante se iusti adventerit, ut eam diligentius inquireret, quod ita & fuit. Sic ad ipso viro Grimoaldo fuit iudicatum, ut sex homenis de verno, & sex de Latinaco bone fideus in oratorio suo seu capella sancti Martheni immemorate honenis hoc debent conjuvare, quod a longo tempore semper ipse farinarius ad ipso Latinaco curte ipsius monasterii sancti Dionysii aspectisset, & ibidem iustissime reddebatur. Et ipso sacramentum facti eis fuit iudicatum, in quantum inluster vir Sigofridus auditur ipse viro Grimoaldo testemontavit, quod ipse homenis ipso sacramentum, puit ab ipso viro Grimoaldo fuit iudicatum, in omnibus vise

fuerunt adimplisse: & tale iudicio ipse viro Sigofrido mano firmante, vel ipsius Grimoaldo Majorem domus nostri sigellatum ipse Agentes accepissent, ut ipso farinario ad parte ipsius Dalsino Abbati vel Monasterio sui sancti Dionysii elidiatu vudene debiant possidere vel amnare. Proinde nus taliter una cum nostris Proceribus confestit decrevisse, in quantum inluster vir Bero Comis palatie nostre, qui ad vice itemque inlusteri viro Grimbegtho Comite palatii nostro adesse vedebatur, testemontavit quod memoratus Sigofridus suum præbuit testimonium, quod ac causa ante ipso viro Grimoaldo Majorem domus nostri sic acta vel iudicata fuisse demscitur; iubemus ut memorati Agentes ipso farinario, ad parte ipsius Dalsino Abbati vel monasterii sancti Dionysii abque repetitione superscripto Grimoaldo, aut Agentes vel herediti aut successores suos, vel contra quemlibet, in ipso illo iudicio, ipse viro Grimoaldo Majorem domus nostri, sicut pite eundem declaratur, omne tempore habiant eundem decatum atque elidiatu, & sit inter ipsius ex hac re in postmodum subita causio. Dagoberto ad vice Angilbaldo recognovit. Datum quod fuit mensis Decembris diei XIII. an. XVI. regni nostri Mamaccas feliciter.

(4) *Urbis via lacina*. Via lacina est impeditio vice vel processio, obstaculum, ab quo aliquis pergere nequit. Urbis sine dubio corruptum est ex uernis, genitivo nempie casu a uern, uern, molendinum. In Evangelisio Ulfilæ Marci IX. 42. uairn, mola; Anglosaxonibus eadem cwearn, cweorn, cwyrn; Danis quærn; Belgis & Saxonibus quærn, quern; Anglis quearn, quern dicitur. Rationem vocis in Notis ad Catechesin Theodisicam pag. 159. dedimus. Vernis via lacina itaque est impeditio vice ad farinarium sive molendinum, si verbum verbo reddatur. Et hoc sentit etiam infra Tit. XXXIV. leg. 4. idem recurrit.

(5) *Ferramentum*. Glossæ Græco-Latinae: *Εργον*, ferramentum. Cangius ab Inocentio III. Papa ferrum molendinorum vocari asserit; locum tamen in Editione Epistoliarum Baluziana invenire nequimus. Nos Germanicum instrumentum hoc molitoris vulgo dæ mûlleisen nominamus.

(6) *Caballum*. Veteribus de equo villiori hæc vox usurpabatur; recentioribus vero de quolibet equo in usu est. Hinc Gallicum *cheval* & nostrum *gaut* delinuit.

(7) *Caballaverit*. Equitaverit.

(8) *Burgo fito*. Locus dubio procul depravatus est, & pro *burgo legendum magro*. March enim lingua Celtica & Germanica veteri equum aut caballum notat. Pausanias in Phocicis, ubi de Brenni expeditione agit, equum eius vocat *magro*, ubi dubio procul *magro* legendum. Lex Alamannorum c. 70. §. 2. Si

XIV. culpabilis iudicetur; de messe vero similiter convenit observare.

XII. Si quis in silva materiam (1), aut ligna furaverit, aut incenderit, vel capulaverit, (MALB. *Leudardi*) DC. den. faciunt fol. xv. culpabilis iudicetur.

XIII. Si quis rete ad anguillas de flumine involaverit, (MALB. *Obdopus*) (2), DC. den. qui faciunt fol. xv. culpabilis iudicetur.

XIV. Si quis statuam (3) aut tremagolum* (4) vel vertebolum (5) de flumine furaverit, (MALB. *Nafhus* (6), *Texacha*) (7), DC. den. qui faciunt fol. xv. culpabilis iudicetur.

XV. Si quis fereona, qui clavem habet, infringerit, (MALB. *Nafche fereonas antbedi*) (8), M. DCCC. den. qui faciunt fol.

xlv. culpabilis iudicetur.

XVI. Si quis fereona sine clave frigerit, (MALB. *Obdon*) (9), DC. den. qui faciunt fol. xv. culpabilis iudicetur.

XVII. Si vero de fereona clavem frigerit, & nihil exinde tulerit, (MALB. *Leudardi*) DC. den. qui faciunt fol. xv. culpabilis iudicetur, pro sola effraatura.

XVIII. Si quis campum alienum araverit, & non feminaverit, (MALB. *Leudardi*) DC. denar. qui faciunt fol. xv. culpabilis iudicetur.

XIX. Si quis in campo alieno araverit, & feminaverit, (MALB. *Obreppus*) (10), M. CC. den. qui faciunt fol. xxx. culpabilis iudicetur.

XX. Si quis vero de campo alieno aratum anteortaverit (11), aut iactaverit (1),

* Al. *Tremaculum*.

significat *deponere de curru*, *abladi*, & tandem generaliter *deponere*, a quo eorundem Gallorum *decharger*.

(1) *Materiam*.) Ligna maiora ad edificandum apta, supra *materiam*.

(2) *Obdopus*.) Exemplar Guelferbytanum *obtubbo* scribit. An legendum *oltubbo* vel *oldopus*? Ab nobis *anguilla*, & *subbe ac tuppe*, *nafish* spectet, *rupa*; *topf* vero *olla* dicitur. Jam *ahknrb*, & Belgis *ackharre*, *nassa* vocatur. Sed forte pro *oldopus* vel *obtubbo* legendum *olropus*, vel *olrubbo*. ut indicetur piscis, qui nobis ob similitudinem, quam cum anguilla habet, *alraupe* Sax. *alraupe* & *oelrupp*. Colonienfibus *oelrupp*, in *Holzburgi* opere de Re rustica *alraupe* vocatur. B in *l*, & *r* in *t* facilis corruptio est, si scriba rerum ignaro descriptio fiat. Cum anguille nomen huc pisci inest, Franci eundem *anguillam* de flumine vocant, cum alias *musfela* *fluviatilis* audiat. In Rheno is frequens capitur.

(3) *Statuam*.) *Statua* hic optime a *Wendelino* interpretatur *contus* aut *longurius*, quo nauticularii per paludes ac flumina lintres suos trudent. Nos eo sensu *stab*, *staf*, & *steten*, *stessen*, trudere, dicimus.

(4) *Tremagolum*.) Observandum est *maculas*, *nexus* vel *plagas* retis & *hamas* etiam *thoratis* dici Gallis *maile*. V. *Cangius*. Unde *Stadius Thebald.* lib. II. v. 128.

Qualis ubi audito venantum murmure tigris, Horrunt in maculas, somnosque excussit inertes. Versio vulgata *Jobi XVIII. 8.* *Inmisit enim in rete pedes suos, & in maculis ejus ambulat.* Ubi vetus versio Gallica posteriora reddidit:

Et il va en ses macules. Nos Germani adhuc connexiones five maculas retis *malchen* & *Saxonice schmisschen* nominamus. *Tragum* porro est instrumentum piscatorium, rete.

Glossa *Hidori*: *tragum, genus retis piscatorie.*

Glossa *Lat. Gallica*: *tragum, rais a pescher.*

A *trabendo* dictum putem. Ex his vero duabus vocibus compositum opinor *tragomaculum*, five ut *Italis* effertur *tramaiglio*, Gallis *tremail*, & *Legi Salicæ tremagolum*. In *Charta Tabularii Vindocinensis* apud *Cangium* *tramallum* scribitur. Verba ipsa sunt: *quatuor tractus retis, quod vulgariter vocant tramallum, ad capiendos pisces.* Catholicon *Armoricum*: *Tramail, c est un reti a pescher.* Lat. hoc *tragum, verriculum*. *Ferrarius* & *Cangius* *tremaculum* alias quasi *trismaculum*, a *tribus maculis*, & *Menagius* in *Orig. Ital.* a *trans* & *macula* dictum putant, quibus tamen ob ea, quæ protuli, assentiri non possum.

(5) *Vertebolum*.) Secundum omnes inter-

pretes genus retis, quod modo ex *Catholico Armorico verriculum* nominavimus, quodque *Normanni verruelli* vocant.

(6) *Nafhus*.) *Codex Guelferbytanus* corruptius scribit: *Nafcodinar*. Statua vero seu contus apposite admodum *nafhus*, *nachflos* vel *nachfleser*, h. e. *propulsor*, vocatur.

(7) *Texacha*.) *Furtum clandestinum*.

(8) *Nafche fereonas antbedi*.) *Codex Guelfeib. Pronas antbiso*. Ubique corrupte. Ex utriusque tamen locis vera lectio elici potest, quam ego fuisse puto: *bracche* vel *brache fereonas*, quod est, *infringerit fereonam*. *Francogalli ch nostrum*, ut *sch*, pronunciant. Unde *brache* idem est ac *brache* vel *breche*, quod formatum est a verbo *brechen*, *frangere*, *infringere*. *Crassius* id *brachen* & *prochen* a rusticis *Germaniæ superioris* enunciat. Quid *fereona* sit, supra ad *Tit. XIV. leg. 1.* expositum est. Pro *fereonas* autem *fereonas* legendum esse, probatione non eget. *Antbedi* quod supra declaratum & *ablationem* designat, quod nomen etiam *effractionis fereonæ* datur. *Guelferbytani* exemplaris *antbiso*, sine dubio *antbedi* restituendum est.

(9) *Obdon*.) Hoc est ipsum nostrum *Sax. obdon* five *austbum*, *aperire*. *Frangere* enim in *textu Legis* nil aliud est, quam *aperire*. *Quamvis*, ut ipsum *sine clave frigerit* exprimitur, legendum hic putem *Obdac*.

(10) *Obreppus*.) *J. Locus mendosus*. *Codex Guelferbytanus* scribit: *Hochepra ande escrippas*. Quod restituendum videtur: *pa hochev ande scripat*. *Pa* enim nostrum *bey*, *ad*, *apud*, *in*, notat: *hochev* est *aker*, *ager*, *campus*; *and*, *alienus*; & *escrippas* corruptum est ex nostro *schüsset*, *araverit*. Prohibet ergo hinc: *in campo alieno araverit*; quæ ipsa *Legis* verba *Latina* sunt: *Schürsen* est *a scharren*, *scindere*, *fodere*, *terram* vertere (a quo etiam *pfugshar*, *rallum*, descendit), & jam in re *metallica* idem *schürsen* significat *fodere*, *terram leviter excerpere*, ut faciunt metallarii, quando novam *solitionem* ordiuntur, atque *venas* & *fibras* scrutantur. Olim in *agricultura* quoque, ut hinc apparet, ita usitatum fuit.

(11) *Anteortaverit*.) *Anteortave* est *vi propellere*, *desicere*, *versiflens*, *wegflossen*. *Simplex ortare*, *hortare*, est *pellere*, *impellere*, *trudere*, & *infra Legis Sal. Tit. XXXIV. leg. 1. 2.* *impingere*. Nec ab *obtare*, ut *Cangius* putat, factum; sed antiquissimum verbum *Provinciale* est; posteris temporibus de *collisione* & *impetu* *congreduentium* usurpatum fuit. *Li Romans de Perceval*:

(1), (MALB. *Anbunerbo*) (2), DC. den. qui faciunt folid. xv. culpabilis iudicetur.

XXI. Si quis inpotus (3) de pomario (4), aut de pirario diruperit, (MALB. *Leudardi*) cxx. qui faciunt folid. III. culpabilis iudicetur.

XXII. Sin in horto fuerit, (MALB. *Ortopodum*) (5), DC. den. qui faciunt folid. xv. culpabilis iudicetur.

XXIII. Si quis melarium (6) aut pirarium decorticauerit (7), (MALB. *Leudardi*) cxx. denariis, qui faciunt folid. III. culpabilis iudicetur.

XXIV. Si vero in horto fuerit, (MALB.

Ortobaum) (8), DC. den. qui faciunt fol. xv. culpabilis iudicetur.

XXV. Si quis cultellum alienum furaverit, DC. den. qui faciunt fol. xv. culpabilis iudicetur.

XXVI. Si quis claufuram alienam rupe-rit, DC. den. qui faciunt fol. xv. culpabilis iudicetur.

XXVII. Si quis materiam de una parte dolatam furaverit, (MALB. *Leudardi*) cxx. denariis qui faciunt fol. III. culpabilis iudicetur.

XXVIII. Si quis arborem post annum quam fuerit signata (9) priferit, nullam exinde ha-

Les armes de ces qui venoient,

Et forant hystoient as armes.

Eidem alicubi *di hurt di lo bataille* est con-gressus militum cum impetu. N. von Grauen-berg Poeta Ms.

Da böbt sich recht ritterspiel,

Da uirrt geburt und geslagen

Darvon si mal müssen tragen,

Gros swundan und bullan

Von swert und von kullen.

Et paulo post:

Die ritter begunden alle

Vor ir puburdiereu

Mit richen panieren,

Von hurt di schilt gaben sobal,

Das wænic kineda geswal,

Von hurte und von gedreng

Die straffe wart viel enge

Von der edilun ritterschaft

Von flegen und von hurt entzwei &c.

In descriptiõne oppugnatz urbis:

Swenne jeman an den graben gie,

Und man bocker vallen lie

So burton si die wæng wider

In die tiefen graben nider.

Ibidem:

Di lag menig werder degen

Geburt und gesblagen nider.

Tyrol ad filium §. 30.

Da hurt g-gen hurte dringet,

Und swert uf helme klingen pflegen.

Hinc *beurter* Gallis, *illidere*, *pullare*, & *beurt*, *impulso*, *illiso*. Antiquitus hoc *horten* Francico more scribebatur *chorten* & *protractus chorten*; unde in Lege Rotharis Regis Longobard. Titulus X. inscribitur de *Uegeworfin*, *id est*, *corbitaria*, & agit de iis, qui alteri in via se opponunt, vel qui alterum via deiciunt. Legendum itaque ibi *Uegeworfin*, h. e. *wegwerfing*, deiectione de via, cuius synonymum *corbitaria* ratione originis *depullionem* de via significat. Prior de cætero pars verbi *anteortare* est Germanicum *ant*, *ent*, *adversus*, *contra*, *re-vo*, & eundem hic habet sensum, ac in no-strate lingua *entschlagen*, *entbrehen*, *entrichten*, *entgelen* &c.

(1) Alias: *Vastaverit*. Ita pro *anteortare* Heroldus in alio exemplari legit. Editiones Tiliana, Lindenbrog. & Pithœana, ut & Codices duo Guelpherbynti hic *testaverit* potuerunt. Cum autem Heroldus integre legerit: *aratrum in campam alienam intrare prohibuerit*, vel *arantem foras vastaverit*; reliquæ vero editiones & Codices iidem habeant: *aratrum in campam alienam intrare prohibuerit*, vel *arantem foras vastaverit*, vel *testaverit*: ego apud Heroldum pro *vastaverit* legendum censere *vastaverit*. Quod aibi adiungitur *testaverit*, sine dubio ex *vastaverit*, corruptum est. *Testare* enim est *impedire*, *prohibere* ut quis pergat, *stare*. Vid. quæ ad Tit. XVI. leg. 4.

diximus.

(2) *Anbunerbo*.) Lego: *antunuerbo*, ut modo in lege Longobardorum vidimus *un* pro *us* erronee positum. *Weyben* vero five Sax. *Weypen*, Germ. *Weyfen*, est *jacitare*, *jacere*; & *entweyßen*, *entwerfen*, *proficere*, *deicere*. Vides itaque Germanice redditum illud *anteortare*, quod in Lindenbrogiana & Pithœana editione est *fastaverit*.

(3) *Inpotus*.) Cangius hic *inpotus* legi debere putat, a Gallico *enter*, aut Belgico *enten*, inferere, inoculare, admittere, pro quo Germani *impfen* dicimus. Sed errat. Omnia enim sunt ab *impositus*, unde corrupte *inpotus*, & & reliqua formata. *Imp* Canibro-Britannis quoque *furculus* est. Nos a posteriori *inpoti* parte defleximus etiam nostrum *poten*, *pfoten*, *furculos* inferere, *proppen*. Quod jam Winsbekio notum fuit, qui §. 36. canit:

Sun, du solt boeneliche fitte

In dinen sinnen lassen pfaden.

(4) *De pomario*.) *Pomarius* hic non locum, sed ipsum arborem poma ferentem designat; quemadmodum *pirarius*, *pirum* arborem. Gallice *potier*, *potirer*. *Breviarium rerum Fiscal. Caroli M. De arboribus: pirarios, pomarios, mspilarios, perficarios, avellanarios, nucarios, morarios, cotonarios*. Idem inferius: *De arboribus: pirarios diversis generis, mspilarios, perficarios, nucarios, prunarios, avellanarios, morarios, cotonarios, cervarios*. Unde nomina arborum fructiferarum a Francis excultarum discas.

(5) *Ortopodum*.) *Orto* est corruptum ex *horto* & *podum*. Prius notum, posterius *impotus* designat, unde *ortopodum*, *in horto impotus*, five *impotus hortenses* denotat.

(6) *Melarium*.) Hoc est, mala ferentem arborem ex *arbor* Græco. *A* atque *e* ob sonum vicinum jam sæpe commutata vidimus. In Lege Salica ed. Lindenbr. corruptius *milarium* scribitur.

(7) *Decorticauerit*.) *H. e. cortice privaverit*. Vid. Cangium sub hac voce. *Excorticare* infra Tit. XLI. leg. 17. *cudem detrabere* notat; olim *astem* & *corticem detrabere* significavit; unde adhuc Gallicum *estorcer* eo sensu usitatum est.

(8) *Ortobaum*.) *Baum*, uti omnibus notum, arborem significat; ita *ortobaum* erit *hortensis arbor*, *ein gartenbaum*.

(9) *Signata*.) Arbor signata, de qua h. l. Lindenbrogius & Bignonius convenire non potuerunt, est ad cædendum alicui adsignata, vel designata; *ein angewiesener baum*, si more nostro cum Francico exacte conveniente loquamur. Qui eam non illo anno, quo signata est, cædit, punitur, quia *furculus*, qui in locum succitæ succrescere debent, annum incrementum hoc modo furripitur. Arboribus cædendis signum a forestario apponi notum est.

habeat culpam; si quis infra annum eam capulaverit, cxx. den. qui faciunt fol. lll. culpabilis iudicetur.

XXIX. Si quis in agro alieno arborem infertam exciderit, mcc. den. qui faciunt fol. xxx. culpabilis iudicetur.

XXX. Si quis mulieri brachiale (1) fura-

raverit, (MALB. *Subtho*) (2), cxx. den. qui faciunt fol. lll. culpabilis iudicetur.

XXXI. Si quis per casum alienam (3) sine permissa possessoris traxerit, (MALB. *Ala obsecido*) (4), mcc. den. qui faciunt fol. xxx. culpabilis iudicetur.

T I.

* Al. Domini sui.

(1) *Brachiale*. Unus Codex Guelferbytanus ponit, *brachialem*; alter cum editionibus Tillii, Lindenbrog. & Pithœi, *brachile*. Ubi observes, non debere confundi *brachiale* vel *brachile* huius loci cum *bracili*. *Bracille* enim secundum Cassianum lib. I. de veste monachorum cap. 6. & Isidorum Origin. lib. XIX. cap. 23. est *redimiculum sive succinctorium*, quod *dividens per cervicem*, & a lateribus colli demissum utrarumque alarum sinum ambit, atque hinc inde succingit, ut constringent longitudinem vestis corpus, atque conjungendo componat. Hoc vulgo *bracile*, quæ *brachiale* vocant, quamvis nunc non *brachiorum*, sed *venum* sit *cingulum*. Aliquizonam fuisse putant. Zona tamen, secundum Joannem de Janua a Cangio citatum, *superunicam cingebantur monachi*, ut illa desuere; cum *bracile ad cutem esset*, a quo *caligæ* dependebant. Diversum ergo a zona fuit, quod etiam locus monachi Vallis Sarn. Histor. Albigen. cap. 72. ostendit. Sed cum *steteret genua ante altare*, *brachile ejus a quo dependebant caligæ servæ*, ruptum est *mediam*. Nos *braccarium suspensorium tale est hojenhengely*: vocamus. A quo tamen *bracile* apud Fredegarium in Hist. Fran. or. epitom. cap. 59. memoratum distare videtur. Verba Fredegarii sunt: *Tunc Chrodini consilio nutritium suum, memoratum superius Gogonem majorem domus eligunt. In crastino primus ad ejus mansionem pervexit Chrodinus ad ministerium, bracile Gogoni in collo tenens. Quod reliqui cernentes, ejusdem sequuntur exemplum. Prosperus hoc Gogoni ad gubernandum fuit &c. Ainoinus lib. III. cap. 4. eadem referens: Diluculo, inquit, subsequenti diei materijus confurgens (Chrodinus) ad domum Gogonis cum quibusdam palatii primatibus properat. Et brachium ejus collo superponens suo, signum futuræ dominationis dedit. Ultima verba legenda sunt: Et brachile suum collo superponens ejus &c. Vestimenti ergo honorarii genus *bracile* hoc fuit, quod humeris superjectum, scapulas & pectus texit, fibula super brachium dextrum connexum. Figuram ejus ex picturis veterum Regum, procerumque Francorum a Paulo Petavio, Baluzio ac Mabillonio publicatis discimus. Suspicio, olim *bustuch* dictum fuisse, quod nomen amulo pectorali ob similem formam jam datus. Glossator certe Legis nostræ *brachiale* de bracili ejusmodi intellexisse videtur, dum illud interpretatus est per *subtho*, quod ego *bustho* legendum conicio; sed errare eum, non dubito. Quemadmodum & *fibula de bracile*, quæ in Charta plenariæ securitatis anno XXXIIX. Justiniani Imp. scripta atque a Mabillonio edita occurrit, ad hujusmodi vestimentum super brachio continendum pertinuit; Menagius licet eam de armilla nexu interpretatus sit. Cum autem brachile hoc virilis indumentum genus fuerit, ad feminas illud transferre in expositione Legis nostræ nequeo. Unde tertiam *brachialis* vel *brachialis* significationem, quæ de armilla accipitur, amplector. Armillis enim Francorum, aliorumque Germanorum feminas te exornasse, clarum est. Et ab antiquissimis tam senatoribus eas usitatas fuisse, vel ex tumulis sepulchralibus apparet, in quorum unius armil-*

læ frequenter reperiuntur. Armillam autem jam Plinius Hist. N. lib. XXVIII. c. 7. *brachiale* vocavit. *Lais*, inquit, & *Salpe canum rabiosorum mosas* & *tertianas quartonasque febres*, *mentibus in lana acietis neri*, *argenteo brachiali incluso*: *Dictius Thebanus, vestis omnino na inficæ portunculæ, ac vel licio, brachiali inserta* (sanari aunt). Valerianus Epitola ad Zosimionem apud Trebellium Polliionem in Claudio in masculino *brachiale* dixit. Vopiscus Aurelian. cap. 7. *Torquem*, *brachialem* & *annulum* apponat. *Tercullianus* lib. de Muliebri habitu *brachialia* sunt *circuli ex auro*, quibus *brachia* artantur. Alia exempla *Cangius* habet. *Brachile* extat etiam apud *Audoennum* in *Vita S. Eligii* lib. I. c. 10. scribentem: *Quotiens brachile aureum, purgam quoque auro*, *gemisique comptam sibi subripuit*, *tantum ut miseris succurreret*. *Papias*: *Dextralia, brachialia*, *genus ornamentum commune viris & feminis*: ante *manicas* portantur & *junguntur cum clavo*. Idem *Papias* alibi: *Armille . . . eadem & circuli & brachiales*, *rotunde scilicet bogæ*. Ut autem *armilla* a nostro *arm*, *brachium* (licet Latini *armus* sum alio paulisper sensu acceperint), derivatur; ita *brachiale* itidem a *brachio*, in quo gestatur, venire nemo dubitabit. Itali hinc *armillum brachiale*, & diminutiva forma etiam *bracciolo* vocant; unde Gallorum *bracetel*. *Ferrarius* monet, genus quoque panis dulcissimi, quod virias five armillas referat, *brazzadelo* vulgo dici. Ab hac vero voce nostrum *bracetel*, eandem rem significans, derivandum esse, quis non videt? Saxones hoc panis genus *kyngel* & *kyngel*, quasi parvum circulum, a *kyng*, circulus, appellant.

(2) *Subtho*. Levissima mutatione facta, legere poteris *bustho* vel *bustoh*; quod, si Saxonic more efferas, habebis ipsum notissimum *bustdoc*, *bosdoc*, *borsidoc*, & Germ. *brustuch*, *peclorale*; quod, ut diximus, figuram habet *bracilis* a Fredegaro intellecti. Transpositiones literarum tales, in vocibus Germanicis, a non intelligentibus linguam nostram exaratis, in Legibus vetustis frequentissime offendimus. *Busth*, *peclus*, vidimus supra ad Tit. XXIII. leg. 4. Italis, Gallicisque *busto*, *buste*, scribi; Saxones communiter *boist* & *boist* enunciant. Glossatoris tamen hanc brachialis expositionem erroneam esse, modo ostendimus.

(3) *Per casum alienam . . . traxerit*. Ita & *Tiliana* editio. Sed *Lindenbrogiana* & *Pithœana*, nec non duo Manuscripta Guelferbyтана ponunt: *casum alienam traxerit*; quam lectionem approbo. *Trabo* enim barbaris usitatum fuit pro *distruere*, *dirumpere*, *disjicere*. Hieronymus Epist. III. ad Heliodorum; *Marcomanni trahunt, vastant, rapiunt*. Lex ego nostra de *disjictione*, aut *diruptione* domus loquitur.

(4) *Ala obsecido*. Hic pro *ala* ego *sala* substituendum puto. *Sal* enim *domum*, quæ *barbare casa*, denotare, ex superius dictis notum est. *Secido* est a nostro *sebeian*; *separare*, *disjungere*, *Call. desunir*. *Secido* hinc significat *diruperit*, cui particula *ge* more coniecto præposita est. *Sala obsecido* hoc modo denotat: *domum diruperit*.

TITULUS XXVIII.

De homicidiis (1) parvulorum.

SI quis puerum infra duodecim annorum, non tonsoratum (2) occiderit,

(MALB. *Afchara* (3) *leudardi*) XXIIII. den. qui faciunt solid. dc. culpabilis iudicetur.

II. Si vero puerum crinitum (4) sine consilio aut voluntate parentum totonderit (5), (MALB.

(1) *De homicidiis.*) Nota tonsionem hic puerorum ad ordinem sacrum etiam inter homicidia referri. Quia is rebus mundanis tanquam pro mortuo habetur, qui sacris initiatus est.

(2) *Non tonsoratum.*) Hæc explicant verba antecedentia *puerum infra duodecim annorum*; unde intelligas, Legem hic loqui de puero, cuius barba nondum tonsurata, sive qui adhuc imberbis sit. *Tondendi* enim verbum de barba incisione frequenter usurpatur. In Libro Sacramentorum Gregorii Papæ cum *Oratione ad Capillaturam* reperitur & *Oratio ad barbâs tondendas*. Quæ his verbis concepta est: *Deus, cuius spiritus creatura omnis incrementis adulta congaudet, exaudi preces nostras super hunc famulum tuum ill. juvenilis ætatis decore letantem, & primis auspiciis attendendum: ut in omnibus protectionis tuæ munus auxilio, celsorem benedictionem accipiat & præsentis vitæ præsidium gaudeat & æternæ.* Hinc patet magis solemnitate pueris primam barbam tonsuratum, more hoc a veteribus Romanis ad Christianos quoque delato. Vide Hadr. Valesii *Notas in Panegyricum Berengarii* p. 191. seq. Dies ille, quo prima barba tonsio peragebatur, festus erat, & conviviis ab amicis & propinquis celebrabatur, ipsaque hæc festivitas *barbatoria* vocabatur. Glossæ veteres: *Barbatoria* τρυφωτικὴ. Et proceres quidem eligebant dignitate conspicuos, qui primam filii barbam præciderent, & tonsurati hæc ceremonia velut filii adoptivi tonsorum suorum fiebant. Sic, Paulo Diacono lib. 4. de *Gestis Longobardorum*, Tafo Longobardus Dux Forojulianum Gregorium Patricium & Exarchum Ravennæ eam ad rem elegerat, cum is juramento pollicitus fuisset, se *Tajoni barbam, sicut mortis erat, incisurum, cuique filii filium facturum*. Quomodo tamen Tafo fraudulenter a Gregorio occisus sit, loco citato persequitur pluribus Paulus. Veteres Francorum *Annales* de Carolo Martello referunt, quod *filium suum Pipinum ad Limsprandum miserit, ut more fidelium Christianorum ejus capillum primus attonderet, & pater illi spiritualis existeret*. Idem affirmat Otto Frisingensis Lib. V. cap. 16. *Puer itaque infra duodecim annos & non tonsuratus, synonyma sunt, & puerum innocentem designant, quod etiam ex sequenti Lege sexta apparet. Nec tamen disiteor, illud non tonsuratum etiam denotare posse sacro ordini non destinatum: prior quamvis sententia magis mihi placeat.*

(3) *Afchara.*) *Scheren* in nostra lingua de barbâ tonsione specialiter usurpatur, unde novacula olim *scharabs*, nunc *schermesser*, & *barbitonsor*, *berfscherer*, vocatur. *Schara* itaque *tonsuratum* notat. *A* particula privativa est etiam Germanis, ut Græcis. Unde olim dixere *adulo*, expens; *amachtig*, invalidus; *awerd*, indignus; *aweg*, via in via; *awit*, insipiens, amens; *ametzig*, continuus, sine fine. Vide Junium in *Observat. ad Willeramum* pag. 301. Hinc *Afchara* designat non *tonsuratum*.

(4) *Puerum crinitum.*) Per puerum crinitum hic lex intelligit *nobilem*, sive *ingenue conditionis*. Magna enim capillorum cura olim apud barbaras gentes fuit, præsertim Germanos, & quo nobilior quisque apud hos erat, eo promissiores capillos gestabat. Unde apud

Gothos, ingenios *Capillatorum* nomine venisse video ex *Jornandis* libro de rebus *Geticis* ed. Lindenbr. p. 93. Adde his edict. Theodorici Regis c. 145. & Cassiodori l. 4. Formula 49. quæ inscribitur: *universis provincialibus & Capillatis, defensoribus & curialibus Suavia constitentibus*. Gothi hoc nomen pro magno suscepisse, h. e. magno aestimasse dicuntur; credo, quia consonuerit vox *hære*, capilli, cum *hære*, *herre*, *herre*, dominus, eos in signum dominatus sive ingenuitatis suæ capillos studiose altius; quemadmodum e contrario, per abscissionem capillorum, sive decalvationem, *dominatum abrogatum* sive *redactionem ad servilem conditionem* denotabant, quod infra exponemus futius.

Franci ingenii hinc dicti *criniti*, & *crinem profusum* auerunt, præcipue Reges. Gregorius Turonensis de vitis patr. cap. ult. *Nec ille, ut quidam, dimissis capillorum flagellis aut barbarum dimissione plauderet, sed certo tempore capillum tonderebat & barbam*. Decreto Childberti Regis s. 2. *Ut nullus de crinitis incellum usum sibi faciat conjugio*. Gregorius Turon. lib. 6. c. 24. *Hic natus cum esset in Gallia & diligenti cura nutritus (ut Regum istorum mos) crinitus flagellis per terga demissis &c.* Alia exempla non congero. Opera enim hæc me levantur Lindenbrogius & Cangius in *Glossariis*, Bignonius in *Notis ad Leg. Sal. & Baluzius in Notis ad Capitularia*. Quia vero facie fuerint criniti hi Francorum Reges, oculis subjiciunt eorum sigilla a Mabilonio in ære exhibitia. Merovingicis Regibus sublatis, Reges Carolingi non promissis ac in flagella digestis, sed decurratis crinibus incedebant, ut ex Caroli M. & Ludovici Pii sigillis iterum elucefcit. Et conjecerim ferme Carolum M. ex Senatoria familia Romana, secundum Buchetii sententiam, ortum, licet Francorum reliquos majores adfiverit, tamen ab antiquo una cum maioribus suis crines decurratos, more a temporibus Romanorum in familia consueto gessisse, & deinde retinuisse. Si enim, ut Francus nobilis, promissos ante regnum crines habuisset, eos dubio procul retinuisset, nec insolito Regibus habitu & novo usus fuisset, qui in cæteris, teste Eginhardo, semper fere Franco modo vestitus incessit.

(5) *Totonderit.*) Hic *tondendi* verbum neque de barbâ prima tonsione, neque de ignominiosa illa, quam infra declarabimus; sed de tonsura ecclesiastica intelligitur; quam si quis reciperat, atque ita servus Dei declaraturus erat, possessionem bonorum & successionem in hereditatem amittebat, & in Deum sive ædem sacram, cui se dederat, transerebat olim. Unde vel maxime conveniebat, consensum parentum ad hujusmodi tonsuram habere. Ignominiosa tonsio hic & in sequenti lege, ut Bignonius putat, prohiberi non potest; quia ad illam parentes unquam consilium dedisse incredibile est; atque ideo solidum esset, eorum voluntatem requiri. Clericalem autem tonsuram aliquando invititis parentibus datam esse liberis ab Episcopis, bonis ipsorum inhiantibus, testis est locus apud Gregorium Turonensem lib. 7. c. 31. *Interea proditus ab Episcopo Bertochramo Eufronius negotiator per inimicitiam, quia invitum aliquando cum totonderat, inhiantibus facultati ejus. Quod ille despiciens, ad aliam urbem transiens, caesarie crescent*

den. qui faciunt solid. dcc. culpabilis judicetur.

V. Si quis vero infantem in ventre matris suæ * occiderit, (MALB. *Anowado*) (1), viiim. den. qui faciunt fol. cc.

VI. Si quis puer infra duodecim annorum aliquam culpam commiserit, fredus ei non requiratur.

VII. Si quis feminam ingenuam, postquam infantes habere non potest, occiderit, (MALB. *Leadinia*) viiim. denar. qui faciunt fol. cc. culpabilis judicetur.

VIII. Si quis feminam ingenuam, postquam cœperit infantes habere, occiderit, (MALB. *Leadinia*) xxiiim. den. qui faciunt folid. dc. culpabilis judicetur.

IX. Si quis puellam ingenuam occiderit, Tom. II.

(MALB. *Ex mala leudi*) (2), viiim. den. qui faciunt solid. cc. culpabilis judicetur.

TITULUS XXIX.

De adulteriis (3) ancillarum.

I. SI quis ingenuus cum ancilla aliena mœchatus fuerit, (MALB. *Anilafina* **) (4) (5), dc. den. qui faciunt folid. xv. culpabilis judicetur.

II. Si vero cum ancilla regia mœchatus fuerit, (MALB. *Tbeulafina*) m. cc. den. qui faciunt folid. xxx. culpabilis judicetur.

III. Si vero servus cum ancilla mœchatus fuerit, cxx. den. qui faciunt fol. iii. componat.

IV. Si servus ancillam alienam extra vul-

F lun-

* Al. *Ante* antequam habeat nomen, aut natum inter noctem nocet.

** Al. *Theulafina* *Wirtico*.

ge Salica, & nunquam eam intellexissem, nisi ex contextu perplexissem eam semper adhiberi, ubi de *fœmina ingenua* sermo est, & deinde ad Anglo-Saxones confugissem, quorum lingua cum Franca vetustissima mire convenit. Apud Anglo-Saxones autem veteres, uti *blasford* (unde hodiernum *lord* contractum) *dominum* significat; ita *blasling*, *bleafsig*, *bleafdian*, *leafdian*, *Veritegano*, *Sommero*, *Skinnero*, *Benfonioque* denotat *dominam*, *matronam*, *fœminam nobilem*, unde Angli nostrum *Lady* formaverunt. Quam originem vox habet, dubi non est: neque enim *Veritegano* affertior, qui a *blas*, panis, & *thionan* live *dienon*, *servire*, ministrare, deducit, quasi dicas *ministrantem famulis panem*. Nobis ab *AS. lab*, quod *Angl. law*, *Isl. lag*, *Suec. lagh*, *Gall. ley*, *Ital. legge*, *Lat. lex* enunciat; & *verb. warden*, *custodire*, observare, factum fuisse videtur *labward*, & *lasford*, & tandem *lord*; quod *legis observatorem* five *custodem* vertas; quod *legis nobilitatis* officium est. Veteribus Germanis porro *thiwa*, Anglo-Saxonibus *thiwa*, *thowime* & *thowine* est *serva*, *ancilla*. In Evangeliiis Gothicis *thiwe* Luc. XVI. 13. *famulus*, & *thiwi* Joh. XVIII. 17. *ancilla* redditur. Vide Junii Glossarium Gothicum. Germanicum *thiwa* pro *serva* apud Ostridum & Tattianum sepius occurrit. Radix vocis est vetus nostrum *thionon* & *thionan*, nunc *dienen*, *AS. thioowan*, *servire*. Ex hoc igitur vocabulo, & *law* aut *loy*, quod antiquitas & *lea* pronunciatum fuisse non absone suspicaris, proveniet *Leudra*, *Leudina*, *Leudina*, & apud Anglo-Saxones *lasfian* ac *lasfang*: quod *legi servientem* vel *ministrantem* denotabit. Hæc autem *ingenuæ* appellatio est, quia bene natæ legem suam sequebantur, eiusque beneficiis fruebantur, cum mancipia istidem non gaudent, sed solius domini voluntate regeantur, ac puniuntur. Fœminæ vilis conditionis inde *exleges* dictæ. Fulcherius Carnotensis lib. I. Hist. Hierosol. cap. II. de Christianis: *cum civitatem ingressi fuissent, confestim cum feminis exlegibus concubuerunt plures ex eis*. Ordericus Vitalis lib. X. pag. 372. *Abstia me, ut credam, quod bonus miles vires fidem suam; quod si fecerit, omni tempore velut exlex despicibilis erit*. Ubi vides *bonam militem* pro *ingenuæ libertatis viro*, five *nobili* poni; *exlegem* vero pro *villifimæ conditionis homine* seu *mancipio*, quoniam despicibilis. *Legem amittunt*, qui ob crimina ingenuitate privantur, & infames fiunt. Vid. Braconius lib. IV. Tr. I. c. 19. §. 2. Honorificum ergo est *Leudina* five *legi servientis* no-

men, & *ingenuæ feminae* apprimè convenit. *Lafde* etiam apud Islandos pro *hero* in usu esse Gudmundus Andreæ annotavit. Primario sensu hoc *legi servientem* five *ingenuum* designasse puto. Omnia iam si in *Lege* nostra colligas, patet, *anwano leudina* idem esse ac *gravidam fœminam ingenuam*. Vox *Leudina* iterum Tit. XXXVIII. recurrit, sed vitio ibi, ut videtur, posita est.

(1) *Anowado*.) Legendum *anwano*, h. e. in ventre.

(2) *Ex mala leudi*.) *Leudi* est *compositio*. *Ex mala*, si more nostro scribatur, erit *smale* five *schmale*, quo nobis *gracilis*, *adstrictus*, *ardus* denotatur. Et postea hoc nomine venisset puella, quæ adhuc *gracilis* est, & *adstricto ventre*, five *existens in annis*, quibus nondum infantes habere potest, ut legis verba innuunt. Effert itaque *ex mala leudi* non aliud, quam *puellæ nondum conceptioni aptæ compositio*. Nisi tamen *ex mala* hoc corruptum sit *ex magata*, virgo, puella, quod sermè crediderim. Hac autem de voce supra ad Tit. XIV. leg. i. egimus fusius.

(3) *De adulteriis*.) Adulterium hic pro frustratione adhibetur. Ambrosius de Abrahamo lib. I. c. 4. *Omne stuprum adulterium est, & quicquid in ea, quæ non sit legitima uxor, commissum fuerit, adulteri crimine damnatur*. Vid. Bignonius ad nostræ Legis locum.

(4) *Anilafina*.) Hoc designat *alienam servam*. *Ano* enim, ut aliquoties monitum, est *alienus*; & *Lafina* est *serva*, *ancilla*. Vide supra ad Tituli XI. leg. 4. notata. Nithardus lib. 4. *Sunt inter illos (Saxones), qui Edeburgi, sunt qui Frilingi, sunt qui Lazzi illorum lingua dicuntur. Latina vero lingua hoc sunt, nobiles, ingenuales atque serviles*. In aliis exemplaribus scribitur *lassi*. Nobis restat formula *las oder eigen seyn*, h. e. *hominem servum vel proprium esse*; quam exponit Schilterus in Praxi J. R. in Foro Germ.

(5) In calce, *Theulafina Wirtico*.) Paragrapho sequenti rectius *Theulafina* extat: Codex Guelpherbyanus *iholeafina* habet. Supra ad Tit. XI. leg. 4. iam dictum est *thene* notare *servum*, & *servam*; *lafina* itidem est *serva* aut *ancilla*. Pro *wirtico* scribendum *wirtico*, ut idem sit, ac nostrum *würde*, *wert*, *wirdung*, *pretium*. In Capitulari III. anni 813. cap. 24. *wirdira* hoc sensu usurpatur. Vide quæ ad Tit. XLII. leg. 2. annotabimus. Ita vero *iholeafina wirtico* denotat *servæ* five *ancillæ stupratiæ compositionem*.

linitatem (1) domini sui ad conjugium lociaverit, (MALB. *Authanio*) (2), cxx. den. qui faciunt fol. lli. culpabilis iudicetur.

V. Si quis Francus alienam ancillam sibi publice junxerit, ipse cum ea in servitute permaneat.

VI. Si servus cum ancilla mœchatus fuerit, & de ipso crimine ancilla mortua fuerit, servus ipse aut castretur (3), aut cxxl. den. qui faciunt fol. vi. culpabilis iudicetur; dominus vero servi capitale in locum restituat. Si autem ancilla propter hoc non fuerit mortua, servus ipse aut cxx. istus accipiat, aut cxx. den. qui faciunt fol. lli. domino ancilla cogatur persolvere.

TITULUS XXX.

De libertis dimissis.

I. SI quis Lidum alienum extra consilium domini sui ante Regem per denarium ingenuum dimiserit, (MALB. *Malbo theato meatio*) (4), llii. den. qui faciunt fol. c. culpabilis iudicetur, & capitale domino ipsius restituat.

II. Res vero ipsius Lidi legitimo domino restituantur *.

III. Si quis servum alienum ante Regem per denarium ingenuum dimiserit, (MALB. *Malbo theata, meotheos*) M. cccc. den. qui faciunt fol. xxv. culpabilis iudicetur, excepto capitale quod domino restituitur; res vero ipsius servi proprius dominus recipiat.

T 1-

* Alii Refertantur.

(1) *Extra voluntatem.*) Vid. Formula Andegavenfis XLIV. & Marculus Lib. II. Formula 29.

(2) *Authanio.*) De conjugio servi cum ancilla lex agit: jam in Belgica lingua superest vox *bouden*, & secundum pronunciationem communem scripta *bauden*, quæ conjugium significat. Kilianus in Dictionario Etymologico: *Houwen, bouden, bouweliken, billicken, billicken, eliken*; matrimonium contrahere, *inire, foriri*; jungi matrimonii fœdere, *connuliti fœdus inire: ducere uxorem: nubere vivo, maritalari, vivo tradi seu foriari.* Quid si hoc *bauden* veteribus etiam Francis cognitum fuerit? Quid, si inde *baudening, baudaning, audaning, audanio, authanio* formaverint homines Romanenses Francis subditi? Nam b illi ab initio fere semper in pronuntiando omittunt, & terminationem nostram *ing vel ung in io, ia vel te* commutant. Nisi tamen, quod magis probò, *authanio* corruptum est, ut facile potuit, ex *autmalio* sive *hantmablung*, ut sponsalia servi cum ancilla denotentur. *Hantmabl* certe hoc sensu usurpatum occurrit in vetustissima Evangeliorum Harmonia Cottoniana, qua Hiccius usus est, cuiusque aliud exemplar nuper Herbipoli una cum aliis quibusdam Mss. inventum fuisse mihi constat. Scribitur ibi: *thar was the helites handmabal endi oethers belagen thierum marium thera quodun.* Hoc est: *Ibi erant sponsalia heros ac etiam sanctæ virginis Mariæ illius bone.* H ab initio in Glossa omisitum, ut etiam alibi in *andclagus* pro *handschlagus* & tot aliis factum.

(3) *Castretur.*) Castratio servo in adulterio non solum, sed etiam in furto comprehenso decreta legitur infra Tit. XLIII. leg. 2. In Vita S. Deicoli cap. 4. Weifarius Vassallus, quod S. Deicolus ecclesiam in invito presbytero ab ipso ei proposito intrasset, foresque aperuisset, ut furtum servi consideravit; unde sententiam in eum hæc tulit: *It eum festinatione, & si quis illum fidelium meorum capere possit, sine audientia castretur.*

(4) *Malbo theato meatio.*) Eodem hoc titulo leg. 3. legitur, *malbo theata meitheos.* In Codice Guelferbytano leg. 1. est *malto hiatus meo lexim*, & leg. 3. *malbo hait homisto.* Sed res ipsa diligenter expensa, certum mihi est, restituendum esse utrobique, in Codice Heroldino *malbo theata meitheo*, & in Guelferbytano *malbo theato mitto lexim*; quod est, *designaverit denarii iactatione servum* (sc. ut fit ingenuus), sive ut lex loquitur, *per denarium ingenuum dimiserit.* *Malen* enim significat *de-*

signare, ut supra ostensum, & *malthe* vel *malthe*, *designaverit.* Porro *Theata* vel *thebaito*, Sax. *teinte*, Germ. *zeunte*, est nomen *Denarii*; supra Tit. II. leg. 5. *thebum* ponebatur pro *decem*. Ab hoc *theata* etiam posteris temporibus *denarius dent*, & *dutchen*, ac duplex *denarius doppel-dutchen* vocati sunt. Qui has voces aliunde desecunt, a vero aberrant. Jam *meotheo* vel *mitto* est idem quod Saxonum *smite*, & Germ. *schmeisse, jactaverit*. Primum enim hoc verbum absque fibilo in principio scriptum fuit, ut videmus ex Latino *mittere* eiusdem originis & significationis verbo. Slavonicis *jacere* similiter est *metati* & Carniolanis *mezheti*. Titulus Legis nostræ LIV. inscribitur de *andomito*, sed legendum de *andomito*, ac interpretandum est *de alius jactatione*. Apud Saxones *vermeten*, Germ. *vermissen* est *jactare, gloriar*, & primitivum agnoscit vetus *meten, miten*, *iacere*. Engelhusius in Vocabulario Saxonico Ms. *Vormeyten, presumere, jactare, jactitare.* *Lezim* tandem *latum*, *latium* vel *latzum*, h. e. *servum* denotat, qua de voce antea egimus. De manuissione in præsentia Regis per denarium iactum peracta videantur plura apud Bignonium in Notis ad Formulas Marculphi, Lindenbrogium & Cangium in Glossariis, quos non exscribimus. Ut tamen ritum vetustum clarius ob oculos ponamus, lubet ex Goldasti Constitut. Imperial. Tom. III. pag. 300. formulam manuissionis hæc proferre: *In nomine sanctæ & individue Trinitatis. Hludouicus divina servente gratia Rex. Noverint omnes fideles nostri, presentes scilicet & futuri, quia nos rogatu Puerbharti dilecti Comitatus nostri, quendam proprium servum nostrum Johann nominatum, in presentia fidelium nostrorum per excussorem denarii de manu illius, juxta Legem Salicam, in elemosynam nostram liberum dimissimus & ab omni jugo servitutis absolvimus: ejus quoque absolutionem hoc scripto firmavimus, quam in omni tempore firmam inviolabilemque mansuram esse volumus. Præcipientes ergo jubemus, ut sancti reliqui manumissi, qui per hujusmodi titulum absolutionis a Regibus vel Imperatoribus noscuntur relaxati ingenui, ita deinceps memoratus Jehan bene ingenuus atque securus existat. Eryndus Cancellarius ad vicem Theotmari Archiepiscopi recognovit. Data II. Kal. Jun. Anno Incarnationis Domini DCCCXCVI. Indict. IX. Anno Regni Domini Hludouici VII. Actum in Rotwilla feliciter. Amen.* Aliam hujusmodi formulam suppeditant Formule ant. Alfaticæ cap. IV.

TITULUS XXXI.

De Elocationibus.

I. **S**I quis in furtum aliquem locare * (1) voluerit, ut hominem interficiat, & inde pretium accipiat, (MALB. *Auvena*) (2), IIIIM. denar. qui faciunt fol. c. culpabilis iudicetur.

II. Si quis in furtum aliquem elocare voluerit, ut hominem intercipiat, & pretium ab hoc acceperit, & non fecerit cui fuerit adprobatum, (MALB. *seu lando esa*) MMD. den. qui faciunt folid. LXII. & dimid. culpabilis iudicetur.

III. Similiter & ille qui pretium accepit ut hominem occideret, MMD. den. qui faciunt fol. LXI. & dimidium, culpabilis iudicetur.

IV. Si quis in furtum elocatum, acce-

Tom. II.

* Al. *Elocare*.

** Al. *Chaminis*.

ptum pretium, hominem occidere voluerit, & non fecerit, (MALB. *seu lando esa*) MMD. den. qui faciunt fol. LXII. cum dimid. culpabilis iudicetur.

V. Si vero per tertium locatio ipsa fuerit transmissa, MMD. den. qui faciunt fol. LXII. & dimid. culpabilis iudicetur, unusquisque illorum, scilicet dans, accipiens & portans.

TITULUS XXXII.

De Debilitatibus (3).

I. **S**I quis alterum manu aut pede capolaverit, de manu capolata, unde homo mancus est (4), & ipsa manus super eum pendit (5), (MALB. *Sichte*) (6), MMD. den. qui faciunt folid. LXII. & dimidium, culpabilis iudicetur.

II. Si vero ipsa manus super excussa fuerit (7), (MALB. *Chamin* **) (8), IIIIM. den.

F 2

(1) *Locare*. Et infra *elocare* hic est *conducere pretio*. Hinc Gallicum *louer* ortum est.

(2) *Auvena*. Per omnes Tituli huius leges agitur de *locatione*, sive *conductione* ad aliquem pro certo pretio occidendam. *Locare* autem *pretio vel conducere pretio* nobis est *miethen*. Mylli Archaeologus Teuto: *Miete, Ostfrido conduco. Miede & miethe* Saxonibus adhuc in usu, proprie de *famulis & operariis*. Keronis Glossæ: *Conducunt, metant*. Glossæ Boxhornianæ: *kimeda, conduxit*. Inde & ea, quæ alijus rei loco dantur, ut *merces, pecunia, munera*, apud veteres *metia* vocantur. Glossæ Liphana: *Miedon, mercis*. Tatianus XXII. 17. *Juar metia ist ginubisam in binilon*; *Merces vestra copiosa est in celo*. Idem XXXII. 8. *Ist juar metia mibbitu*; erit *merces vestra multa*. Eodem modo & apud eundem XXXIV. 1. XXXV. 1. & XLIV. 28. 29. recurrit. Videnda porro nota Palthenij ad Tatianum pag. 351. & Junii Observat. ad Willeramum pag. 243. Nokterus Pfalm. XIV. 5. verba, & *munera super innocentem non accipit*, paraphrastice reddit: *Unde er metia ne imsteng unbe unsculdige; ih chido, daz er durh metia niomanne ne scadeta*. De *conductione* autem & *locatione*, pretio dato vel accepto, cum in Lege hac nostra *auvena*, & postea Leg. 2. & 4. *seu lando esa* adhibeatur; ego ubique verba hæc restituenda iudico: *selit ando metia*. Mediam vocem *ando* notare *alteram* vel *alium* jam supra ad Tit. X. Leg. 5. demonstratum est. *Selit*, quod præcedit, significat *tradiderit* vel *dederit*. Tatianus CLVIII. 3. *Ein son ju selit mib*; unus ex vobis tradet me. Idem CLIV. 1. *Ib selit ju in*; ego vobis eum tradam. Idem CLIX. 6. *Judas ther inan salta*; Judas, qui tradidit eum. Idem XIII. 1. *Inti salta man imo then buob thes wizagen Esaies*; & traditus est illi liber Esaie propheta. Lex Ludovici & Lotharii Imp. Lib. IV. Capitular. cap. 19. extans in Ms. Trevirensi Germanice verba, verba, *Legitimum traditionem facere studeat*, ita interpretatur: *vuizzeta inia sala ce gedune geulize*. Et paulo post illa: *eodem tempore, quo illas tradere vult*, reddit: *themo selvemo tids, that er thui seltan vullit*. Alia loca prætermitto. Verbum itaque si verbo reddas, *Selit ando metia* interpretandum venit: *tradiderit alteri sive alicui pretium*, vel quod idem est, *locare voluerit*. Codex Guelferbytanus hic & in reliquis hujus Tituli Legibus *morter* ponit, quæ

vox, ut vidimus, *homicidium* designat, de quo etiam hic agitur.

(3) *De Debilitatibus*. Debilitas hic pro *mutilatione* accipitur. Lex Burgund. Tit. LV. leg. 3. 4. *Ingenius . . . manus incisione damnetur*. Si vero *debilitatem suam redimere voluerit, medietatem pretii sui solvat*. Plura apud Cangium quære.

(4) *Mancus*. Proprie dicitur, qui altera caret manu, vel ea uti nequit. Lupus Servatus in vita S. Wigberti cap. 23. *Manci exoptabilem manuum nati sunt usum*. In Lege nostra eodem modo adhibetur. Alias & pro eo in genere accipitur, qui membro quodam privatus est, vel cui membrum deest. Glossæ Iionis Magistri: *Mancus, contractus, debilitatus, mutilatus vel imminutus*. Inde tandem verbum *mancare* in veteribus Capitularibus plus una vice occurrit pro *debilitare*. Mox *mancatus* in Tituli nostri Lege 3. est *debilitatus*. Postea idem verbum debuit adhibitum fuisse pro *deesse, defici*. Ab hoc enim nos *mangeln* & Galli suum *manguer* formantur.

(5) *Super eum pendit*. Hoc barbare forte scriptum est pro *super se pendet*; Germanice dicimus: *iber sieb hanget*; quod fit, quando ossa penitus sunt dissecta atque abscissa. Interim tamen & *pendere* hic eo sensu usurpari potest, quo nobis *hincken*, quod pariter idem est ac *hencken* pendere, & deinde *claudicare*. Poterit & olim illud de *manu debilitata* in usu fuisse, quæ officium suum facere nequit; sed saltem *pendet*. Et suspicor sermo Malbergi vocem *sichte* in *hinste* mutandam esse, ut exprimentur legis verba, *mancus est, vel manus super eum pendit*.

(6) *Sichte*. Poterit tamen etiam exponi, *capulaverit*. In Codice Guelferbytanico est *siti*; in alio Heroldino fuit *sochte*. *Sichen, sigen, sien* nobis olim; Gallis *scier*, Dalmatis *szicbi*, Slavoniis *secati* denotat *secare*. Saxonibus *sie*, Belgis *sichte*, Anglis *sythe* est *falci messoria specis*. Ex eodem fonte sunt *sichel*, *secula*, & *sege*, *ferra*. Anglofaxonibus *sgan* pro *excidere* habent. Glossarium Ms. Lindenbrogianum: *Falx, falcinula, sibelta*. Keronis Glossæ: *Securi, sibbuere*.

(7) *Excussa fuerit*. *Excutere* est ictu facto eripere aliquid de manibus alterius, *abjohlagen*.

(8) *Chamin*. Supra Tit. XXIII. leg. 1. 2. 3. *chamin* scriptum est, & *manus* denotat, ut demonstravimus.

den. qui faciunt solid. c. culpabilis judicetur.

III. Si quis pollicem de manu vel pede excusserit, (MALB. *Alachtram*) (1), MDCCC. den. qui faciunt solid. XLV. culpabilis judicetur; si vero ipse pollex in ipsa manu mancus pependit, (MALB. *Alachtramo chaminiis*) (2), MCC. den. qui faciunt sol. xxx. culpabilis judicetur.

IV. Si secundum digitum, quo sagittatur, excusserit, (MALB. *Alatham brorodero*) (3), MCCCC. den. qui faciunt solid. xxxv. culpabilis judicetur.

V. Si quis alteri tres sequentes digitos pariter uno ictu excusserit, (MALB. *Chaminiis*) (4), MDCCC. den. qui faciunt so-

lid. XLV. culpabilis judicetur.

VI. Si quis medianum digitum excusserit, (MALB. *Taphano* *) (5) (6), DC. den. qui faciunt solid. xv. culpabilis judicetur.

VII. Si vero quartum digitum excusserit, (MALB. *Malegano* **) (7), DC. den. qui faciunt solid. xv. culpabilis judicetur.

VIII. Si minimus digitus excussus fuerit, (MALB. *Mine chleno*) (8), DC. den. qui faciunt solid. xv. culpabilis judicetur.

IX. Si vero pes capolatus fuerit, mancus ibidem tenuerit, (MALB. *Chalde china chamin*) (9), MDCCC. den. qui faciunt solid. XLV. culpabilis judicetur.

X. Si vero pes capolatus fuerit, & mancus ibidem tenuerit (10), (MALB. *Chul de chi-*

* Al. *Repphano*.

** Al. *In chabano*.

(1) *Alachtram*. Pro *alach* ego *aslach* repono. Anglofaxones enim *aslagan* & *aslegan* pro *abscindere* habuerunt. Inde apud Benlonium *aslagen* & *aslagen*, *absissus*. Nos *abschlagen* dicimus simili sensu, & *einem den kopf abschlagen*, nobis est uno ictu aliquem capite truncare. Keronis Glossæ: *percutere, slab*. Eisdem: *Oscidere slabon*. Vetus *aslaban* licet ex *aslagen* contractum sit, Franci tamen ab *ausslagen* formatum credidisse videntur; unde non *decutere*, ut debebant, sed *excutere* illud verterunt. Sequens tam forte *tun* legendum est. Saxonens enim *dume*, Belgæ *duym*, superiores Germani *daume*, Angli *thombe* vocant *pollicem*. Integra ergo locutio *aslach tam* reddit Germanice Latina: *pollicem excusserit*.

(2) *Alachtramo chaminiis*. Lege: *aslach tamo chaminiis*, quod est, *excusserit pollicem manus*.

(3) *Alatham brorodero*. Corruptissime scriptum. Digitus, quo sagittatur, est alio nomine *index*, qui, ab attrahendo arcum, in Glossario veteri, a Francisco Junio in Observationibus ad Willeramum citato, *zongere* vocatur, voce ab imperfecto verbi *ziehen*, sive, ut nos loquimur, *ziehen*, trahere, attrahere, formata. Quid si igitur in *brorodero* pro ultimo *rodere* legendum esset *zogere*? Hoc olim facilius fieri potuit, quia antiquior figura literæ *z* in quibusdam veteribus manuscriptis ad formam literæ *r* accedit, ut ex. gr. in Codice Pfalterii Notheriani Vindobonensi. Antecedens *brio* forte ex *bogo* corruptum est. *Bogen* enim nobis *arcum* denotat. Unde *bogozogero* est *arcus attraher*, sive *digitus, quo sagittatur*. Prius *alab* mihi iterum factum fuisse videtur ex *aslab* vel *aslach*. Et sequens *tam* ex *tana* vel *thena*, articuli nempe indefiniti accusativo, apud veteres Gothos & Theotifcos sic scripi, prodiit. Integram hinc *aslach tana bogozogero* significat: *excusserit digitum, quo sagittatur*.

(4) *Chaminiis*. Genitivus hic, a *cham*, manus, formatus, requirit antecedens quid. Et quoniam de pluribus digitorum excussione agitur, & digitus in sequentibus *phano* vel *fang* vocatur, ideo ego ex præcedentibus ita restituendum iudico locum hunc: *aslab phangi chaminiis*, h. e. *excusserit digitos manus*.

(5) *Taphano*. *Phano* in hac voce *digitum* designat, & forte *phang* vel *fang* restitui debet. In avibus enim rapacibus *ungulas* venatores nostri adhuc *fänge* vocant, cum quo forte *phano* vel *fano* idem est. Nos *digitum finger* appellamus voce etiam omnium confessione, a *fangen*, capere, prehendere, deriva. Prior vocis syllaba forte *ra* vel *re*, atque ita inter-

gra vox *raphano* vel *repphano* legenda est, quod etiam, ut statim sequitur, in alio exemplari Heroldus observavit.

(6) In calce, *Repphano*. Vox hæc *repphano* vel *raphano* poterit composita esse ex *rep*, olim apud nos usitato pro *membro virili* vel *cauda*, & *fano* vel *fang* digitus; ut indicetur *digitus medius*, qui Latinis etiam *infamis* & *verpus* a *verpa* seu *mentula* dicebatur, quia extensus, reliquis clausis, illius figuram præsentat. Certe adhuc Hispanis *rabo* est *cauda*; & Slavis convenienter admodum *rep*, Dalmatis vero *reep*, designat *penem*. Germanis autem & Slavis multa vocabula communia sunt, & apud illos deperdita sæpius apud hos reperuntur, cujus rei exemplum etiam supra in voce *succellin* vidimus.

(7) *Malegano*. Forte legendum *malephano*, vel *malefang*, ut *digitus sponsalitiis*, sive in quo *annulus sponsalitiis geritur*, indicetur. *Mahlen* est *desponsare*, ut supra ad Tit. XI, leg. 8. demonstravimus. Apposite nobis adhuc idem digitus, quia sponsalitiis annulo dicitur est, *der goldfinger*, *herzfinger* & *jungferfinger* appellatur. Quod in alio exemplari Heroldus invenit in *elechano*, corrigendum est in *malephang*. Ita solum e cum a commutatum.

(8) *Mine chleno*. Min olim fuit *parvus*, unde *minder*, minor, & *minste*, minimus. Teutonistæ *myne*, minus, *myne*, minor. Gallis, *mince*, *menu*, minutus, & hinc *menues*, la rationis genus, a minutis passibus Menagio dictum videtur. *Moins*, *moindre*, eiusdem originis sunt, ut & Latina *minus*, *minutus*, *minimus*, ac Græcæ *μίνος*. *Chleno* iisdem *parvum* denotat, & est ipsum nostrum *klein*, Sax. *kleine*. *Mine* autem & *chleno* hic coniunguntur, ut etiam contingit in nostro *wintzerklein* pro *minimo*. Nam *wintzer* hoc idem est ac *minster*. Minimum autem digitum adhuc *den kleinen finger* nominamus.

(9) *Chalde china chamin*. *Chalde* compositio vel multa. *China*, si Gallico more pronuncies, *schina* sonabit. Jam vides, hoc esse ipsum nostrum *schienlein*. Sax. & Belg. *schene*, tibia. Teutonista: *schonen* ind. *beyn*: *der luyde*, *savabellum*. Iereca *schonen* of *beyn gewant*, caliga, *ocrea*, *schene* tibia. *Chamen* est manus; quod nomen tamen hic etiam pedi ob digitos, quibus pariter instructus est, tribuitur. Verboteus igitur si reddas *chalde china chamin*, Latine erit compositio *manus tibiæ*, hoc est *pedis*.

(10) *Mancus ibidem tenuerit*. Hoc est: *ut mancus ibidem, claudicaret*. Ubi primi observamus, *tenerere* hic loci idem esse ac *claudicare*. Sic quoque apud Germanos veteres *halten*,

china chamin) (1), MDCCC. den. qui faciunt solid. XLV. culpabilis iudicetur.

XI. Si vero ipse pes excussus fuerit, (MALB. *Chalda china sicbe* *) (2) (3), MMD. den. qui faciunt solid. LXII. (4) cum dimidio, culpabilis iudicetur.

XII. Si quis alteri oculum tulerit **, (MALB. *Liclamina* (5), MMD. denar. qui faciunt solid. LXII. (6) & dimidium, culpabilis iudicetur.

Tom. II.

* Al. *Channa chlova*.

** Al. *Evelleris*.

XIII. Si quis nasum alteri excusserit ; (MALB. *Fraffito*) (7), MDCCC. denar. qui faciunt sol. XLV. culpabilis iudicetur.

XIV. Si quis auriculam alteri excusserit, (MALB. *Chunni clewa*) (8), DC. denar. qui faciunt sol. XV. culpabilis iudicetur.

XV. Si quis alterum lingua capolaverit ***, unde loqui non possit, (MALB. *Alchaltua*) (9), IIIIM. den. qui faciunt sol. c. culpabilis iudicetur.

F 3

XVI.

ten, tenere, retinere, etiam claudicare significavit: quia claudicatio ex retento pede, sive, quando pedem movere nequimus, sequitur. Bensonius in Vocabulario Anglo-Saxonico: *Healt*, claudus. *Healtan*, claudicare. Islandi secundum Gudmundum Andreae habent *haltur*, claudus; *ad haltra*, claudicare; & *helte*, claudicatio. Suecis *balt* idem est claudus, & Anglis nostris *tabalt*, claudicare. In Evangelii Gothicis Matth. XI. 5. Luc. VII. 22. Luc. XIV. 21. Marc. IX. 45. *haltai* vocantur claudii, qui in Monumentis Theoticis *balze*, Tattianus LXIV. 3. *Bllite gi ebent*, *balze gangent*; Cæci vident, claudi ambulant. Ofridus III. 1. *Er Aeta*, *thaz balze ltafin*; faciebant, ut claudi ambularent. Inde memini, Henricum Sanctum Imp. cum & Claudius cognominaretur, a quibusdam *Husehultz* vocatum, hoc est, *coxa luxata claudum*.

(1) *Chal de china chamin*.) Emenda: *Chal de china chamin*; quod est, ut ante, *compositio pedis*.

(2) *Chalda china sicbe*.) Est *compositio tibe abscissæ*. Quid fit *Sicbe*, paullo ante expositum est.

(3) In calce, *Channa chlova*.) Hæc ex leg. 14. sequenti huc erronee translata sunt, ubi & explicabuntur.

(4) Alias LXXII.) Sed emendatum cum Vendelino, LXII.

(5) *Liclamina*.) Oculos tollere vel evellere nobis est *die augen ausheben*; pungere vero *stechen*. Unde in Glossario Ms. Florentino: *Pugio*, *stich*. Hinc nos eum *sochblind* vocamus, qui ita cæcus est, ac is, qui oculum expunctum habet. Saxones dicunt *sticken diesser*, & Germani *stockpinster*, ab eodem fonte, pro valde obscuro. Pro *stich* itaque *stice* reponendum conjicio. Reliquum *amina* ex *augina* corruptum est. Glossæ Keronis: *Oculus*, *auga*. *Oculi*, *augun*. *Oculis*, *augon*. *Oculo*, *augin*. *Oculorum*, *augono*. Isidorus fragmentum: *Hirmit frer augin sebon*; tangit pupillam oculi ejus. *Stice augina* hoc modo exprimit verba: *oculum tulerit*.

(6) Alias LXXII.) Emendatum iterum; LXII.

(7) *Fraffito*.) Legendum forte *Fraffito*, quod proprie partem faciei prominentiorem, *das vorfichte*, vel utistatus *das vorfichte*; notabit. Derivandum enim est a *fra vor*, ante, & *sicbe*, *gefichte*, facies. Infolens tamen hæc apud veteres locutio, unde potius cenfeo pro *fraffito* legendum esse *nafite*, vel distinctius *nafje sicfo* vel *sicbe*, quo verba *nasum excusserit* interpretantur. Rabanus Maurus de partibus humani corporis: *Nares*, *nafa*. Vox certe *nafje* apud nos vetustissimi usus fuit. Unde proverbium: *etnem etne nase machen oder drehen*; item *eine nase kriegen pro fallere & falli*, usurpantur. Henricus ab Alcmar in Vulpecula Keyneken lib. I. cap. 34. canit:

Unde hadde alsus cynen nasen bard
Deme Konyge maket vor sulven vard;
Nicht alleyn eynen bard van fassle,

Men ok eyne nese angeth van wasse.

Thuringi hinc communi convicio, & si quidem non erro, vetustissimo, *Heringnafen* vocantur. Non me quidem latet a plerisque dici, inditum iis hoc nomen esse, ab harengorum appetitu singulari, & noti sunt veteres versus:

Halec affatum Thuringis est bene gratum.

Ex uno capite faciunt bis fercula quinque.

Notum mihi est etiam S. Elisabetham a vini potione harengorum esse religiose abstinuisse; unde harengos tunc temporis in deliciis fuisse patet. Sed eos sola in Thuringia avidè comestos esse, hoc nullibi commemoratum. Nec nostro tempore Milneses & Franci cæterique populi Germaniæ harengos minus appetunt, quam Thuringi. Unde non video, cur soli Thuringi ab iis cognominandi veniant; & locutionem istam altioris originis esse conjicio. Vetustissimam gentis historiam evolventi occurrit *Heringus* vel *Hirungus miles regis Thuringorum Irmenfredi*, *vir*, ut verbis Witichindi utar, *audax*, *fortis manu*, *acer ingenio*, *acutus consilio*, *pernix in rebus agendis*, *facilis ad suadendum quæ vellet*. Hic votis Ainalberge Regine ambitiosis satisfaciens, Irmenfredo Regi Thuringorum, populoque ipsi, auditor & suavor fuerat, ut resisterent Theoderico Francorum regi, imperium in ipso sibi arroganti. Unde Thuringi bello a Francis appetiti, prælio fusi, & tandem auxilio Saxonom, qui jam olim Thuringorum acerrimi hostes fuerant, Schidinga Kal. Octobris capta, penitus devicti. Heringus in castra Theoderici captivus delatus, & filis promissionibus corruptus, herum Erminfredum, cum ad pedes victoris se prosterneret, & ipse, tanquam armiger regalis, evaginato gladio secus staret, nefarie trucidavit. Scio Witichindum, huius narrationis auctorem, quædam erronea miscere. Scio etiam de morte Ermenfredi diversa tradi a Gregorio Turonensi; sed video quomodo ea conciliari posse cum reliquis. Thuringos certe pravis Heringi consiliis deceptos post hæc a Saxonibus & Francis *Heringnafen* (denen nemlich Hering eine nase gemacht) dictos fuisse verosimillimum est.

(8) *Chunni clewa*.) Paulo ante leg. II. *channa chlova* scriptum, & utrobique corruptum est. *Terminatio ora & cura* sine dubio nostrum *obr*, *auris*, exprimit. Unde *channacht* & *chunnich* scriba miserimus desumerit, nescio. Quia tamen adhuc de excussione sermo est, ego & hic *af lab thaz ora* reponendum credo, ut excusserit aurem Germanice dicatur.

(9) *Alchaltua*.) Emendandum: *Aflach te tuga vel tunga*. Quod Latine est: *excussit linguam*. *Tuga* linguam denotat. Litera enim *n* in hac voce est *ἡδονικῆς*. Descendit namque a *ziehen*, Sax. *ziehen*, trahere, quia attrahit quasi cibos; & Sax. *tunge*, Belg. *tonghe*, Germ. *Zunge* est *ter*. Keronis Glossæ: *Lingnam*, *Zungun*. Eodem. *Linguosus*, *zunkaler*.

XVI. Si quis dentem excusserit, (MALB. in *Chlanina*) (1), DC. den. qui faciunt fol. xv. culpabilis iudicetur.

XVII. Si quis ingenuum castraverit, aut virilia tranſcapolaverit (2), unde mancus fit, (MALB. *Wiradardi*) (3), IIIIM. den. qui faciunt folid. c. culpabilis iudicetur.

XVIII. Si vero ad integrum tulerit virilia, (MALB. *Alacharde*) (4), VIIIIM. den. qui faciunt folid. cc. culpabilis iudicetur.

XIX. Si quis Salecus Salecum castraverit, VIIIIM. den. culpabilis iudicetur, qui

faciunt folid. cc. excepta medicatura, quæ componatur fol. ix.

XX. Si quis Antruſſionem (5) castraverit, XXIIIM. den. qui faciunt fol. DC. culpabilis iudicetur, excepta medicatura, quæ VIIIIM. fol. componatur.

TITULUS XXXIII.

De Conſitiis.

I. SI quis alterum cinitum (6) vocaret, (MALB. *Quintio*) (7), DC. den. qui faciunt fol. xv. culpabilis iudicetur.

II.

(1) *Chlanina*.) Legendum *Tanina*, quod est *dentem*. Nobis Saxonibus adhuc *tan* dentem significat, qui Belgis *tant*, Danis *tand*, superioribus Germanis *zan* audit. Lex Aleman. c. 63. §. 5. *Si dentem absciderit, quem marazan Alamanni dicunt, cum 3. fol. comp.*

(2) *Tranſcapolaverit*.) Editio Lindenbrog. & Pithœana habent: *Truncaverit*. *Tranſcapolare* tamen hic idem est ac *tranſcindere*, sive incisionem in virilia facere.

(3) *Wiradardi*.) *Wirito*, *viridio*, *wirdira*, *werdarda* in Lege Salica & Capitularibus idem ac *wirigildum*, *widrigildum*, sive compositionem rei alienius notant; unde & hic *wiradardi* non aliud quam *werdardi* sive *pretium*, aut compositionem *lesorum* virilium significare, certum est. Vide supra ad Tit. XXVIII leg. 3. & Tit. XLII leg. 2. Expositionem vero nostram hic locum habere, confirmatur ex Leg. Longobardorum Lib. I. Tit. VII. lege 18. quæ fere eadem est cum nostra. Incipit enim: *Si quis alium præſumptive ſua ſponte caſtraverit, & ei amboſ teſticuloſ amputaverit, integrum widrigildum ſuum juxta conditionem perſonæ componat. Si virgam abſciderit, ſimiliter. Si unum teſticulum, medietatem perſolvat.*

(4) *Alacharde*.) Reſtitue & lege: *aſlach charde*. Ultimum *charde* uſtatius *garde*, *garde* vel *gerie* ſcribitur, & *virgam* designat. Paraphraſis Notkeriana Pfalm. XLIV. 8. *Da ſkinnet, daz du garti iſt garti der geribtes*; hinc apparet, virgam tuam eſſe virgam aquitatis. Iſidori fragm. pag. 241. *Rebniſſa garda iſt garde abines riibtes*. Idem pag. 267. *Arliadi uph garda ſona Jeſſe wurzom*; Egreſſietur virga de radice Jeſſe. Oſtridus lib. III. c. 14. verſ. 187. *mit gerun in bent*; cum virgis in manibus. Tatianus XLIV. 6. *Nob gliuobu, nob gerta*; neque calcamenta, neque virgam. Notkerus Pfalm. II. 9. *Die riibetſ tu mit ſlennero gerta*; Reges eos in virga ferrea. Pfalm. CIX. 2. *Die gerti dinerobteſte*; virgam virtutis tuæ. Gloſſæ Keronis: *Virge & gertu*. Virilia autem ſynonymo Germanice *die riibe* vocamus. In Legis Longobard. lib. I. Tit. VII. leg. 18. eadem *virga* nomine donantur. Vide, quæ inde paullo ante excerptimus.

(5) *Antruſſionem*.) *Trauen* eſt *fidere*; hinc vero atque a verbo *thun*, *facere*, formatum *iroſten*, fidem addere aut *facere*; unde *troſ* proprie *fides facta*, quod olim etiam dicebatur de fide, vel fidelitate, quæ in exequendis negotiis domini adhibetur. Hinc apud Marculum lib. I. Form. 13. *In noſtra manu truſſionem & fidelitatem viſus eſt conſuſſe*. Deinde etiam eadem vox de negotio alicuius fidelitati a domino commiſſo, sive de negotio dominico adhibita eſt. Capitulare an. 779. c. 14. & Lex Longobard. lib. 3. Tit. IV. §. 2. *de truſſe facienda, ut nemo præſumat ad nos venientibus*

ſionem vetare. Ubi Gloſſæ veteres *truſſem* per *caballicatam* exponunt; quæ ſcilicet in negotiis domini ſuſcepta. Lex Salica Tit. XLIV. §. 4. *Si quis cum, qui in truſte dominica eſt, occiderit*. Similis loquendi ratio obvia ſtetiam Tit. XLV. leg. 2. & in Recapitul. ejuſdem Legis leg. 31. Lex Ripuariorum Tit. XI. leg. 1. *Si quis cum interfecerit, qui in truſte Regis eſt &c.* Ex hoc in truſte Gallii vel Franci in Gallia, jam in ut an pronunciantes, fecerunt nomen *antruſſionis*, quod *fidelem domini ſeu domino juramento fidelitatis obligatum*, atque etiam in negotio dominico occupatum denotat. Hinc ubi in edita Lege Salica eſt, *ſiquis cum, qui in truſte dominica eſt, occiderit &c.* in Ms. Regis Gallia quodam legitur: *Si quis antruſſionem dominicum occiderit*, Malb. *Malcha*, 24. *denarius qui faciunt ſolidos 600. culpabilis iudicetur*. Ex noſtra autem hac Lege & Tit. LXXIV. patet, *antruſſionem* triplo digniore æſtimatum fuiſſe, quam hominem Salicum, sive ingenuum. Cum enim hujus caſtratio & chreodiba DC. ſolidis luatur, Antruſſionis illa MDCCC. ſolidis emendatur.

(6) *Cinitum*.) In aliis Exemplaribus legas *centium*, in Codice Guelferbytanovo vetuſtiori *centium*, in alio *centium*, in tertio *centium*. Gloſſæ exponunt *oculum vultum habentem*, Gall. *borgne*. Wendelinus opinatur, dictum quaſi *gby niet*, tu nihili; Cangius quaſi *conſum*, quo nomine *ſatidus*, *ſpurcus*, *lutulentus*, *hiſcoſus* venit. Bigonius ejuſdem ſententiæ eſſe videtur. Sed errant omnes, & Malbergi vox Theotiſca, ut paullo poſt videbimus, indicio eſt, nominari hic *cinecum*, h. e. *hominem mallem*, *pathicum*, *puerum meritorium*, qui turpiter obſecundat *pediconi*, qualis fuit Peribonius in Juvenalis Satyra II. deſcriptus. Heiſchio *nia*, *nia*, *nia*, *nia*. Græcis & Romanis hoc hominum genus noſtiſſimum, ſed Germanis abominabile ſemper viſum eſt; & nominari talem, atrociffimum inde concitium fuit.

(7) *Quintio*.) Legendum, *quintio*. Prius *quint*, *quint* & *quen* in Ulſta codice pro *muliere* ſæpius utitur, ut videtur eſt ex Gloſſariis Gothicis & Junii Sierhnelmii. Gloſſæ Liſſiane: *quena*, uxor. Eodem ſenſu hac voce utuntur Oſtridus Evang. lib. 4. & 5. Tatianus Harmon. c. II. Hymni Alamannici Mſſ. Colloquium Chriſti cum Samaritana &c. Anglo-Saxonibus *owen* itidem uxorem, *reginam* & *meretricem*; & *owene*, *faminicum* notat. Suecis, obſervante Sierhnelmio, *quima*, *kina*, *kun*, *kuna*; Danis olim *kun*, & nunc *quinde*; Græcis *quint*, *mulier* vocatur. Vide Junii Notas ad Willeramum p. 262. & Pathenium ad Tatianum p. 278. 279. Thentoniſſæ *quene* eſt *vetula*, *anus*. Angli jam *quene* ſiam *Reginam* vel *quene*, & *quene* *meretricem* nominant, quæ Suecis *kona* eſt. Vox hæc proprie ſignificat *Multibria*. Aliqui nomen noſtrum a *ſoſſa* de-

ri-

II. Si quis alterum falsatorem (1), & mulier alteram mulierem meretricem clamaverit (2), (MALB. *Extrabo*) (3), DC. den. qui faciunt solid. xv. culpabilis judi-

cetur.

III. Si quis alterum concacatum (4) aut vulpeculam (5) vocaverit, cxx. den. qui faciunt sol. III. culpabilis iudicetur.

IV.

rivari posse credunt : & notus est versus Juvenalis :

Inter fosadicos notissima fossa cinados.

Quod nomen Germani, paderastiam etiam atque etiam imprabentes & horrentes, homini insar cinedi & muliebria passu detestando, viti, infamique tribuerunt. Cum postea vox quine & quene obsolesceret, nec amplius intelligeretur a vulgo, quinsvot hoc corruptum mihi videtur in *hundsfot*, convicium notum, atque interea, quæ viro dici possunt, atrocissimum. Nægæ enim sunt, quæ communiter de origine hujus vocis ab *Hunnus* fuit proferuntur. An vero ex nostro *hundsfot*, quod Galli ab *Hani*, *Johannes*, defendere putarint, ortum sit Gallorum *Jean fontre*, alii judicent.

(1) *Falsatorem*. Non parva injuria erat falsi crimine inculcari apud Francos, qui ut ceteri Germani omnes, recti bonique tenacissimi erant. *Falsatoris* vetus nomen Germanicum *bal* fuisse videtur. In vita Dagoberti cap. XIV. editionis Struvianæ Bertoaldus Dux Saxonum, confecto Rege Francorum Lothario, cui iratus erat, ad eum dixisse fertur: *Tubicinam bale jumentum?* Quod idem est, ac si eum animal falsarium vel perfidum vocasset. Pergit vitæ citatæ auctor: *Rex hæc audiens, valde indignatus, & hoc convicium graviter ferens, visera fluvium impatienter ingressus, cum equo velocissimo transfretatus, atque ferus, ut erat corde, Bertoaldum persequabatur.* Addit, non prius, quam singulari pugna Bertoaldo victo, ejus caput ad suos retulerit, acquivisse. Apud Gregorium Turonensem Gundibaldus quidam & Græcia profectus, Clotharii Regis se filium mentiens, a Gunthramno Rege per indignationem & contemptum *Ballomer* vocatus dicitur. Verba ipsa Gregorii lib. VII. c. 14. hæc sunt: *Anticipans Rex verba ejus, ait: O inimice regionis regni que nostræ, qui propterea ante hos annos Orientem aggressus es, ut Ballomerem quandam (sic enim vocabas Rex Gundovaldum) super regnum nostrum adduceres.* Idem Gregorius lib. IX. c. 28. Dixit ei Rex: *Non sufficit, o infelicissime hominum, quod impudico consilio Ballomerem illum, quem Gundovaldum vocitatis, ad conjugium arrecessisti &c.* Vox autem *Ballomeri* falsum dominum, vel *pseudoprincipem* denotavit, Elucet hoc etiam ex Vita S. Baldomeri Diaconi, quæ d. 27. Februarii apud Bollandum extat. In ea enim ad vim vocis alluditur his verbis: *O virum bestium Baldomerum, in quo nunquam dolus apparuit.* Apud Killianum *Balmunden* est *perfidie* iucuri rem pupillæ. Jus Saxon. Provinciale lib. 1. art. 12. in veteribus codicibus: *Komt er nicht vor andern dritten ding rechts zu pflegen: man soll ihm balmunden, das ist, man soll in wirthschellen von aller vormundschaft.* Schilterus in Praxi Juris Rom. in toto Germ. Exercit. ad D. XXXVII. §. 136. addit: *Balmunden est declarare pro tutore falso, perfidio, qui non ex fide tutelam gessit.*

(2) *Clamaverit*. Hoc est, *vocaverit*. Hoc enim sensu inferior Latinitas verbum *clamare* adhibuit, ex quo Italicum *chiamare* factum est. Papias: *Clamare, vocare, insonare*. Dominizo in Vita Mathildis Ducatricis: *Pontificem Christi, quem nomine clamo Givaldum.* Vide plura in Cangiio.

(3) *Extrabo*. Lege §. *austrapo* scribitur. Et crediderim ferme inde in hanc legem erronee transumptum esse vocabulum hoc bar-

barum. Possit tamen videri etiam *extrabo* ex *en troga* corruptum esse, ut *en fit* nostrum *cin*, articulus indefinitus, & *troga* a Sax. *dreygen*, fallere, denotet *falsatorem*, qui Belgis *droghener*, nobis *trieger*, *betrieger*, Sax. *dreyger*. *Drog* Belgis & Saxonibus *fraus*, *fallacia*. Hominem nequam hinc *einen droegen schelm* vocamus, non a *droege*, aridus, sed a *drog* modo expolito.

(4) *Concacatum*. Veteres Galli hoc *cunebie* vocabant. Glossæ apud Pithœum *fordidatum* exponunt; quem enim veteres fordibus aut cœno perfundebant, is summa ignominia affectus erat. Meretrices viliores cœno injecto adhuc pueri apud nos persequuntur, & dehoncfiant. Cam Chuintgramnus Rex Francorum apud Gregorium Turonens. lib. VII. c. 14. Legatos Childeberti Regis summa ignominia afficere vellet, *justit*, ut Gregorii verba habent, *super capita euntium profici equorum sterora, putrefactas hastulas, paleas, ac sanum putredine dissolutum, ipsumque factidum urbis lutum.* Quibus rebus maculati graviter, non sine immensa injuria atque contumelia abierunt. Legibus Longobard. lib. I. Tit. XVI. leg. 8. Aftulphus Rex dicit: *Pervenit ad nos quod dum ad suscipiendam sponsam cujusdam sponsi cum paranympis & troingis ambularent, perverfi homines aquam sordidam & stercoratam super ipsam jactassent &c.* Habemus & convicium apud nos *schelismatz*, quod *stultum concacatum* denotat, posteriori vocis parte ex Italicomatto, stultus, quod & nos habuimus, formata.

(5) *Vulpeculam*. Vulpibus diversas apud gentes comparati sunt homines callidi, astuti, & vafri. In Phædri lib. I. Fab. VII. vulpes ad personam tragicam prudenter loquens induciur: *Fab. X. pulchre furum commiffum illa negat: Fab. XIII. dolosa vulpes corvo verbis subdolis caseum auferit: Fab. XXVI. ciconiam deludit, & Fab. XXVIII. catulos ab aquila raptos callide recuperat.* Libro IV. Fab. II. eadem cum uvam attingere non potest, nondum maturam esse simulat: *Fab. VIII. caprum in puteum allicit, ut ipsa cornibus illius nixa inde evadere possit; atque ita ubique astuti & dolosi hominis insar est.* Apulejus in Apologia *vulpionis* voce *vafrum* & *veteratorem* designat, Nec Francis hoc vulpis ingenium ignotum fuit. Gregorius Turonensis lib. 8. c. 6. *Multas, ait, eis perfidias & perjuriam exprobravit, vocans eos sæpius vulpes ingeniosas.* Auctor Vitæ S. Remigii: *Justit nominari vulpeculam, quod cur ita nominari voluerit, qui fraudes & significationes ipsius animalis cognoscit, satis advertit.* Adde his, quæ de Historia vulpeculæ *Reineken* vocatæ in præfatione Collectaneorum Etymologicorum Leibnitii protulimus. Non tamen ego in nostro hoc Salicæ Legis loco vocabulum *vulpeculæ* pro *callido* aut *astuto homine*, sed potius pro *timido*, *meticuloso*, aut *deside*, hoc est, tali, quem Galli *poltron* vocant, acceptum esse existimo. Atrox autem hoc convicium est. Provinciales ejusmodi ignominiose *meticulosum vulpil* sive *vulpeculam*, & vitium timiditatis sive inertie *vulpilate* nominarunt. Le Morgue vel Monge de Montando, sive Monachus de Montalto, tempore Ludovici Sancti clarus, cecinit:

E enviejam de fort maneira

Hom vulpil que porte bancira.

H. e. *Valde peregrinum videtur, quod homo timidus vulpillum præferat. Vulpes autem quoniam*

IV. Si quis alterum leporem (1) clamaverit, cccxl. den. qui faciunt solid. vi. culpabilis iudicetur.

V. Si quis homo ingenuus alio improperaverit, quod scutum suum iactasset (2), & fuga lapsus fuisset, & non potuerit adprobare, (MALB. *Austrapo*) (3), dc. den. qui faciunt sol. xv. culpabilis iudicetur,

VI. Si quis alterum delatorem (4) clamaverit, & non potuerit adprobare, (MALB. *Leudardi*) dc. den. qui faciunt solid. xv. culpabilis iudicetur,

T 1-

niam longitudine sur cauda præ aliis animalibus insignis est, periphrastice aliquando *caudatus* dictus fuisse videtur. Certe non aliunde, quam a vulpe, timidi, atroci convicio, etiam *caudati* dicti fuerunt. Angli a Gallis, quæ de causa nescio, ita olim vocati sunt. Jacobus de Vitriaco Hist. Occid. cap. VII. Pro diversitate regionum *mutuo dissidentes* . . . opprobria impudenter proferbant, Anglicos potiores & *caudatis* affirmantes. Apud Mattheum Parisiensem an. 1290. Roberti Comitis Arentbarensis verba sunt: *Nunc bene mundatur magnificorum exercitus Francorum a caudatis*. Et inferius: *O timidorum caudatorum formidolositas, quam beatus, quam mundus præsens foret exercitus, si a caudis purgaretur & caudatis*. Convitium autem hoc in Anglos forte conceperunt Galli ex insignibus Anglicis, ubi leones caudis longioribus conspicunt. In Glossis Latino-Gallicis *caudatus* redditur *quoer*, quod & *coz* scriptum fuit. Philippus de Beauanoir narrat de eo: *Au temps le lon Roy Philippe un dist a un autre, vos estes coz . . . Et cil ocist, . . . celi, qui le vilente li ot dite . . . Et fut delivree par jugement par le lon Roy Philippe*. Pro *coz*, Galli etiam *codard* (unde hodiernum *coward*) & Itali *codardo* dixerunt, eaque voce *timidum* adhuc designant. Reliquæ à Menagio, & antea à Ferrario, allatæ vocabuli hujus originationes inanes & nulla ratione iunixæ sunt. Unum addimus. Nisi tam clare *coz* a *caudatus* derivatum esset, posset quis suspicari idem ex *Gobius* desumptum fuisse. Franci enim Gothos pro *timidis* habebant. Gregorius Turonens. lib. II. c. 27. de Alarico Gothorum Rege: *At ille metuens, ne propter eum iam Francorum incureret, ut Gobium parere mos est, vincium legati tradidit*. Sed forte & Gothis timiditas a vulgo Iancico impropèrata est, quia nomen eorum cum voce *codatus* sive *coz* consonat. Ita inter plebis dicitur est, *Hallos nasci cæcos*; quia feliciter nomen ipsum convenit cum *hesse*, *cæcus*, qui cæcus nascitur. Sed ita locutio hæc antiquissima foret. Nec nuper, ut vulgo ferunt, disterium *Schalsuchs* excogitatum demum fuisse credo.

(1) *Leporem*. Lepus animal fugax & timidum. Unde non parvum quoque convitium *leporem* vocari. Apud Germanos enim & Gallos fuga nil turpius erat. Vide, quæ de Gallis Bignonius ad hunc locum congestit. Annalium Fuldensium auctor de Carolo Calvo ad an. 875. scribit: *Dum negatum servo decernendum timuisset (est enim Lepus timidior) ad caliditatem solitiam convertebatur*. Hinc proverbium nostrum: *er hat ein basen-bertz*; quod idem est ac *meticulosus est*. Quando autem iam convitium *base* de *nasutulo* dicitur, hoc recentioris ætatis, atque ex nomine *Gebasi* in Academia Jenensi a scholasticis ejus loci quondam editum est.

(2) *Quod scutum suum iactasset*. Tacitus de moribus Germanorum: *Scutum reliquisse, præcipuum flagitium: nec aut sacris adesse, aut concilium inire ignominiosus fas: multique sperantes bellorum infamiam laqueo finirent*. Multa à *Schiltneben* sive *Schiltnehm*, quod, cui *scu-*

tum adentum, exponunt, vocem nostram *schelm*, homo infamis, sceleratus, furcifer, derivant. Sed hoc optime refutavit Stillerus; ipse tamen non minus errat, quando a *schel*, obliquis, derivat. *Schelm* enim proprie *cadaver*, animal mortuum & *excortatum* significat, & hoc sensu ferissimè apud veteres occurrit. Oritur vox, si quid video, a verbo *schelen*, excorticare, excortiare, cutem detrahere, atque ita designat *hominum cadaveris instar abominandum*. Killianus in Dictionario Belgico: *Schelm Germ. Sax. Sicamb. cadaver, animal vitium quidem, sed præ macie cadaverosum, & pestilentis luci quadrupedem*. Vocabularium vetus 1509. in quarto editum: *Cadaver, schelm*. Pictorius in Diction. Helvetico: *Schelm, abgangen ruyb, cadaver*. Reformatio civitatis Wormatiensis fol. 136. *Gleicher weiff ordenen . . . wir, dan nemandi, eting teat thier, schelmen, wunde, katzen, schwein, gense, binner und degelichen . . . an einig ort unser stadt . . . werfe*. Et paullo post ibidem: *Und dieweil ein jeder, der solch un-reinigkeit, wad thier oder schelmen auf gassen oder winkel tragen . . . will &c.*

(3) *Austrapo*. An legendum *austreto*? *Austretum* certe est ex ordine suo *discedere*; atque ita vox nostra et sua turba *discedentem*, vel *fuga elabentem*, denotare potest. Veteri tamen consuetudini convenientius æquarum scriberetur. Illi enim rari sine *aus*, frequenter *uz* habent. Quamquam & *austrapo* eodem sensu dici potest. *Austrappen* enim adhuc significat *vestigium relinquere, & vestigio alius discedere, ordinem relinquere, sive fuga loli*.

(4) *Delatorem*. Delatorum nomen odiosissimum semper fuit. Glossæ Lat. Gr. *Delator, καταγγελλος, ἀδελτης*. Isidorus lib. 10. *Delator dictus, eo quod detegat, quod latebat*. Papias *delatorem* ait esse *accusatorem*. Incidit mihi hic, in Gymnasio Por-ensi, cui educationem & fundamenta studiorum debeo, *delatores* odiosissimo nomine *Circæ* inter scholares dictos fuisse. Credo a *circando* seu *circumundo*; quia tales circumundo observant, quæ geruntur, ut deferant. Vegetio lib. 3. c. 8. *circatores dicti, qui vigilias circumbant*. Poeta in Priapeis c. 16. exclamat: *Quid mecum illi circitor mollesse? Ubi circitor est custos, qui horum frequenter obit, ne fires intrent*. In Monasteriis *Circatores, circitores & circinatores* audiebant, qui circumbant, observabant, & deferebant fecus acta fratrum. Idem dicebantur etiam *Circæ*. Lanfrancus in Statutis cap. 4. *Circutores monasterii, quos alio nomine Circas vocant, juxta S. Benedicti præceptum certis horis circuire debent monasterii officinas, observantes injurias & negligentias Fratrum, & statuti ordinis prævaricationes*. Statuta S. Dunstani: *Secundum Regule præceptum constituti debet aliquis frater, qui ab officio circuitus sui Circa vocatur. Est enim ejus officium circuire claustrum, ne forte inveniantur frater accidiosus, aut alicui vanitati deditus. Hoc circa nomen tandem adeo odiosum factum est, ut extra monasteria delatum a vulgo, sibi præfixo, *scirca, schirca, & communiter schurike*, homini contemnendæ conditionis & odibili, quales plerumque delatores esse solent, tribueretur.*

TITULUS XXXIV.

De Via Lacina (1).

I. SI quis Baronem (2) de via ortaverit (3), aut impinxerit, (MALB. *via lacina*), dc. den. qui faciunt solid. xv. culpabilis iudicetur.

II. Si vero mulierem ingenuam de via sua ortaverit, aut impinxerit, (MALB. *Urbis via lacina*) (4); MDCCC. den. qui faciunt fol. xlv. culpabilis iudicetur.

III. Si quis in via alterum adfalerit, & eum raubaverit (5), (MALB. *Chereno*) (6), MCC. den. qui faciunt fol. xxx. culpabilis iudicetur.

IV. Si quis viam, quæ ad farinarium ducit, clauserit, (MALB. *Urbis via lacina*) (7), dc. den. qui faciunt fol. xv. culpabilis iudicetur.

TITULUS XXXV.

De ligaminibus ingenuorum.

I. SI quis hominem ingenuum sine causa ligaverit, (MALB. *obrepus*, *andrepus*) (8), MCC. den. qui faciunt fol. xxx. culpabilis iudicetur.

II. Si vero eum ligatum in aliquam partem duxerit, (MALB. *Andrepus*), MDCCC. den. qui faciunt fol. xlv. culpabilis iudicetur.

III. Si vero Romanus Francum ligaverit sine causa, MCC. den. qui faciunt solid. xxx. culpabilis iudicetur.

IV. Si vero Francus Romanum ligaverit sine causa, dc. denar. qui faciunt solid. xv. culpabilis iudicetur.

V. Si quis ligatum per superbiam aut per vir-

(1) De via lacina. Vide supra Tit. XVI. (2) Baronem. Wendelinus putat, intelligi hic virum ingenuum, liberum, quem nos nobilem vocamus; sed, cum *ingenue mulieris ortatio* devia paragrafo sequenti solidis XLV. luenda sit, & Baronis illa tantum XV. solidis honoratur, hinc concludo, per *baronem* hic non ingenuum, sed simpliciter *virum* intelligi. Ita Glossæ Philoxeni *baronis* vocem per *virum* exponunt. Lex Ripuariorum Tit. §8. leg. 12. *Si quis hominum regium tabularium, tam baronem, quam feminam, de mundeburde Regi abhulerit.* Lex Aleman. Tit. LXXXVI. *Si quis mortuū dicitur baronem vel feminam.* Ubi Pithæana editio *hanc locum virum* habet. Tit. XCV. *ibidem: si barus fuerit, qui feminam percusserit.* Lex Longobardorum Lib. I. Tit. IX. leg. 3. *Si quis homicidium perpetraverit in barone, libero vel servo vel ancilla.* Cronicon vetus S. Galli ad an. 805. *Hoc anno perrexit dominus Karolus in Saxonia ad Hildesfede & multos barones & mulieres inde abduxit.* Homilie incerti authoris, qui ævo Karoli M. vixit, extantes Mss. in Monasterio S. Galli: *Omnes homines barones & femine d-betis intelligere.* Hinc apud Anglos *Fecialium* vox *Baron and femine*, id est, *vir & femina*. Casaubonus ad Satyræ V. Persii verba,

Viro regulatum digito terebrave salinum, notat, in quibusdam Mss. poni *Baro*. *Que vox, inquit, barbara in antiquis legibus Francorum & Alemanorum marem significat.* *Hodie in Campania & aliis Gallie locis mulieres suas viros nominant barones.* Wendelinus observat feminas Walones in Belgio viros suos *baron* vocare. Hispanis quoque *vir* dicitur *varon*. Salmastius in libro de Hellenistica pag. 395. annotat, *Lingua Scytharum Cheronesi Taurice Fers idem esse, quod homo, aliis hoc eodem nomine bers vocari, hoc est Barum vel baronem.* Illud autem *Baro*, quod *ingenue libertatis virum* seu nobilem dominum jam denotat, alius originis est, ut alibi observabimus.

(3) *Ortaverit.* Commodè exponitur per additum *impinxerit*. *Hurtus* enim est illud, impingere, trudere. Vide supra, quæ ad Tit. XXVII. leg. 20. notavimus.

(4) *Urbis via lacina.* Prius illud *urbis* ex Lege quarta in hanc irrepressibilem videri posset. Sed forte descriptior negligentissimus invenit *idis*, quod, cum non intelligeret, cum sequenti etiam vitioso *urbis* commutavit. *Idis* autem veteribus *mulierem* denotavit. Harmo-

nia Cottoniana ab Hiccesio Grammaticæ Franco-Theoticæ pag. 101. citata: *Gialvod idis*, annofa mulier. *Ibidem* pag. 101. *von thiner altera idis*, a vetula tua muliere sive conjugè. *Ibidem* pag. 103. *Idisco fontoft*, mulierum pulcherrima. Si igitur *idis* *via lacina* Latine reddas, erit *mulieris impeditio* *vie*, sive *mulieris de via ortatio*.

(5) *Raubaverit.* Vide supra Tit. XX. leg. 10.

(6) *Chereno.* Significat *rapinam*, *spoliationem*. Vide supra ad Tit. XX. leg. 10. dicta.

(7) *Urbis via lacina.* Legendum *urvis* *via lacina*, quod est *vix ad farinarium clausio* vel *impeditio*. Vide supra Tit. XXV. leg. 2.

(8) *Obrepus andrepus.* Exemplar Guelferbyran in duabus vicibus habet *anderebus*. *Andre* olim, & nunc *alium* significavit. In Evangelii Ulfrici *authar* scribitur. *Ligare* in hoc Legis nostræ titulo de *detentione* & *captivitate* intelligendum est. Nos Germani pro eo *setzen* usurpamus: & *einen setzen* nobis est *captivare aliquem*. *Setzen* vero Latine proprie *ponere* redditur, a cuius præterito Galli suum *poser* formarunt. Germani etiam jam olim inde verbum *possen* & *possen* pro *ponere* vel *figere* mutuasse videntur. Usitatum illud est in quibusdam ad Rhenum inferiorem sitis locis. Iuliacensis Politicæ Ordinatio pag. 63. capitulum habet, quod inferibitur: *von possem am Reinstrom*. Verba capituli ipsius sunt: *Unserer Amteute und bevelchhaber, da die amiter an den Rein scbießen, sollen alle jahrs zwo besichtigungen des Reinstroms thun . . . und acbt haben, wa nöthig oder dienlich ist zu possem, das die erben, so daselbst ansches haben, gehalten werden in einer benanten zeit beständig zu possem, und schaden zu verbuten*: atque ita sæpius hic adhibetur. *Ibidem* pag. 69. ordinatur, ut domini *sylvarum* here. *litariarum* *furculos* *quercinos* *placent* sive *ponant*, & deinde pergitur, *Auch (soll) alsdann, durch etliche we-vordnerts besichtigt werden, ob die possem geschehen sey oder nit*. Et paullo post mandatur, ut *Prefecti* prospiciant, *das alle erben ein jeder nach seiner gerechtigkeit und nussung, dergleichen diejenige, so ihre trifft der besten darvin haben. jährlich etliche eichen stalen auf die ledige plätzen possem und setzen*. Supra jam ab *impositus* a nostris *imputus*, & verbum *possem* formatum vidimus. *Possem* itaque & *setzen* non male tanquam *synonyma* coniungantur. Ut vero a *bussen*, emendare, fit *buss* emendatio, ita

virtutem a Gravione (1) rulerit, (MALB. *Mitbo fofa ftradivo*) (2), vitam suam redimat.

TITULUS XXXVI.
De venationibus.

I. **S**I quis aliqua de venatione, de avibus aut de piscibus furaverit, (MALB. *Leudardi*), DC. den. qui faciunt sol. xv. culpabilis judicetur.

II. Quam legem tam de venationibus

quam de piscationibus convenit observare.

III. Si quis cervum domesticum (3) fignum (4) habentem furaverit, aut occiderit, qui ad venationem faciendam mansuetus factus est, & telarium (5) cum testibus potuit adprobare, quod extelarius (6) fuisset, (MALB. *Trovandio*) (7), MDCCC. denar. qui faciunt solid. XLV. culpabilis judicetur.

IV. Si quis vero alium cervum domesticum, qui in venatione adhuc non fuisset, occiderit, aut furaverit, (MALB. *Trovandio cham-*

ita a *possen*, vel crassius pronunciatu *possen*, ponere, descendit *pusse*, positio, captivatio, & *andrepusse* vel *andrepus* erit alius captivatio five *ligatio*. Gallis alius dicitur *aultre*, olim *olstre*, & vulgo *autre*, quod *otre* pronunciat: hinc puto pro *obiceps* legendum *otrepus*, atque hoc Provinciale, & unum idemque hac ratione erit cum *andrepus* modo exposito. Quanquam nec ad Provincialium *autre* hic refugiendum est; cum etiam nos vetustissimi *other* pro *alter* aut *alius* habeamus. Vide infra ad Tit. LXXIII. notata.

(1) *A Gravione*.) Hoc est *judice provinciali*. Quæ de origine & antiquitatibus hujus vocis congestimus, videri possunt in Notis nostris ad Catechesin Theoticam p. 151. seqq. Radicem vocabali ibi constitutum verbum *ragen*, eminare, nec sententiam mutamus: licet speciosa quoque eorum esse argumenta, qui a *gran* canis deducunt, fateamur.

(2) *Mitbo fofa ftradivo*.) Paucis literis mutatis legendum *mit hoforabta divo*. *Mit* Sax. & Belg. *met*, Anglo-Sax. *mit*, in Evangelis Gothicis *mit*, Græcis *meta* denotat *cum*, pro quo in Lege nostra *per* usurpatur. *Hoforabta* nos jam contractus *hoffart* enunciamus, & hac voce *superbiam* indicamus. Medio tempore *hobvart* scribebatur. Cancellarius Imp. in nominatus in Poem. Ms. *Da umbe swesist wawu hobvart, walsche heiligkeit*. Winsbeke §. 38.

*Suu hobvart unde gihgkeit
Die zwet sint bōse nachgetur.*

Iidem Winsbeke §. 72. *Von hobvart sich werviel sin spil*. Præteream primum esse ab *hoch einherfahren*, superbe agere: sed cum videam in Evangelis Gothicis Marc. VII. 22. *superbiam* dici *haubhairtet*, quod Saxonice est *hobharte*, inde concludo *hobvart* & *hoforabta* a modo dicta voce corruptum esse, & (derivatum ab *hoch*, altum, & *harte*, hertze, cor) *elationem cordis* proprie designare. *Divo*, ut intelligatur, notandum est, nos habere vocabulum *divre* pro *furto* & *ablatione*. U olim semper ut *ii* vel *i* obscurius pronunciatum est. Unde & nos *dieb* iam dicimus. Statuta vetera Goslarensium Tit. *van Richte u. klage* leg. 134. *De umme divre eder umme ruff upgehoidenis*. Ibidem leg. 210. *de ore rochs myt cluuvre eder myt rove eder meyneden eder myt andern dingen vorwarcht hebbet*. Atque hoc modo sæpissime in veteribus Legibus Brunsvicensibus, Lunenburgensibus & Cellensibus scriptum legitur. In Legibus Inæ R. Anglo-Sax. c. 47. *furtum est theyste*: in Lege Frisonum Tit. 3. *thiubda*. Catechesis Theotica Weissenburgensis editionis nostræ pag. 65. *Furtia*, *thiubheit*. Evangel. Gothica Joh. X. 10. XII. c. Math. VI. 19. Joh. X. 8. *thiubs* pro *fure*, & Marc. VII. 22. *thiubga* pro *furtis* usurpant. Unde ego concludo, hæc orta a verbo, quod jam deperditum in Glossa nostræ Legis superest, *divum* nempe, quod *aufserre*, *zollere*, significavit. Si autem jam componas illa *mit hoforabta divo*,

reddent Germanice verba, per *superbiam* *tu-*

(3) *Cervum domesticum*.) Cervi facile mansuescunt, atque ab antiquissimis temporibus manifesti ad venationem adhibiti fuerunt. Præmittunt nempe ejusmodi domitos cervos in silvam, quo cervi alii & binulli, nil mali metuentes, ipsis se sociarent, atque ita facilius in castes aut tela inciderent. Signa appendebantur, ut eo facilius dignoscerentur. Idem mos feros elephantes cum domitis capiendi Indis in usu esse legitur. Mos autem hic, invento pulvere pyrio, cum jam e longinquo ferri possit cervus, in desuetudinem apud nos venit. Cervorum domesticorum meminit adhuc Jus Alemannicum Cap. CCXI. §. 2. *Wes hurt*, ait, *pern*, *hirs*, *urgaul* oder *ander wuldes thier*, *das man zemet*, oder *wib*, *ainen menschen soctet* &c. De isdem cervis domitis agit Lex Longobardorum lib. I. Tit. XIX leg. 13. Lex Ripuarior. Tit. XLII leg. 2. & Lex Alemann. Tit. XCIX leg. 2. 3. Justinianus in Proemio LL. Georgiarum, & Insitut. lib. II. Tit. I. de rerum Divisionibus: *Cervus quoque quidam ita mansuetos habent, ut in firmam ire & redire solent*. Talis quoque cervus Sylviæ apud Virgilium lib. VII. Æneid. fuit.

*Affuetum imperis soror omni Sylviæ cura
Mollibus intexens ornatat cornua fertis,
Nictabatq; ferum, puroque in fonte lavabat.
Ille manum patiens, venisque affusis herili
Errabat silvis, rursusque ad limina nota
Ipse domum, sera quamvis sub nocte, ferebat.*
Talis erat, quem monili, bullaque ornatum
Cyparissus apud Ovidium Metamorph. lib. X. aluisse dicitur:

*Ipse metu vacuus, naturalique pavore
Deposito, celebrare domos, multendaque colla
Quamlibet ignotis manibus præbere solebat.*
In usum autem venationis hos etiam cervos mansuetos fuisse, credibile est.

(4) *Signum*.) Signum hic Bignonius de nota interpretatur. Et certum quidem est ex tot apud Glossographos extantibus exemplis, *signum* pro *campana* usurari, pro *nota* vel *tinnyulo* adhibitum nullibi legi. Adde, quod nota sonus in venatione obtulisset, & cervos feros exterruisset. *Signum* itaque hic pro *nota* quacunque cervo, ut dignosci possit, addita vel appensa.

(5) *Telarium*.) Hoc superfluum est, & deleri debet.

(6) *Extelarius*.) Telam dicitur de quovis instrumento, quod jaculatur. *Extelarius* itaque est, qui extra telum est, hoc est, qui non fertur. Unde & Glossæ Latino-Græcæ: *Extelarius*, *ἀνευθίωρα*.

(7) *Trovandio*.) Resituendum *trovandio*; quemadmodum & aliud exemplar Heroldo visum *throvandio* habuit, qua voce *cervus fidelis redditus*, *domitus*, *mansuetus* ad venationem designatur, quem lex describit. Originem vocis

chamfala *) (1) (2), mccc. den. qui faciunt fol. xxxv. culpabilis iudicetur.

V. Si quis cervum lassum, quem alterius canes moverunt & adlassaverunt, involaverit, aut celaverit (3), (MALB. Trochwidō) dc. den. qui faciunt fol. xv. culpabilis iudicetur.

VI. Si quis aprum, quem alieni canes moverunt, & allassaverunt (4), occiderit,

vel furaverit, (MALB. Arwernon) (5), dc. den. qui faciunt fol. xv. culpabilis iudicetur.

TITULUS XXXVII.

De sepibus.

I. SI quis tres virgas ** (6) (1)

* Al. Throwido.

** Al. Tres cambortas excervicaverit.

voci & loca aliarum Legum parallela attulimus supra ad Tituli VI. leg. 2.

(1) Trowidō Chamfala. Cham in Evangelicis Gothicis *ham*, Anglo-Sax. *ham*, Svecis *beem*, Germanis & Belgis *heyem*, patriam, domum, mansionem, vicum, villam designat. Vid. Junii, Stiernhelmii, Spelmanni & Gangii Glossaria. *Stala* est antiquatum *stat*; unde compositum *diebstal*, furtum, nobis restat. Deducitur illud a *stelen*, furari, quod in Evangelicis Gothicis *stilan*, Anglo-Sax. & Alamannis *stelan*, Danis *stela*, Svecis *stela*, Anglis *steal* enunciat. Unde sequitur *trowidō chamfala esse idem ac cervum e domo, sive cervum domesticum furaverit*.

(2) In calce, Trochwidō. Idem est ac *trowidō*; sed in hunc locum, ubi non de cervo domestico, sed de *fero & indomito* sermo est, vox hæc per errorem irrepit; nisi pro eo *untrochuidō* restituendum putes.

(3) Celaverit. Legendum forte, *selaverit*, quod est, *telo percussit*.

(4) Allassaverunt) positum est Gallico more pro *adlassaverunt*.

(5) Arwernon.) Composita vox est, cuius prior pars *ar*, *aver*, *ur* denotat *silvestrem*, *ferum*. Sic rusticis nostris *whemp* est *aper*, verres silvestris, *auerban* nobis *gallus silvestris*, *tetxax*; *auerbach*, *bos silvestris*, qui Alamannis *ur* dicitur. Stumpfius in Chron. Helverico lib. I. cap. 3. de *Moscovia* loquens; *Dis land erucit vil uren oder wilde ochsen*. Atque ita *sepis* in eodem hoc auctore occurrit. *Uri* vero vocem Gallis jam usitatum fuisse ex Cæsaris commentariis discimus. Macrobius Saturnal. lib. VI. *Uri*, inquit, *Gallica vox est, qua feri boves significantur*. Glossæ veteres Gangii; *Uri*, *vitulus agrestis*, quos *bulalos* vocant. Glossæ Græco-Latina; *Burdon* *urus*, *bos silvestris*. Describit eos Aimoinus Hist. Franc. lib. I. c. 1. *Vernon* (forte *verron* legendum) *verrem* denotat, qui Saxonibus *ber* adhuc dicitur. Kilianus in Lexico Belgico: *Beer*, *everschwyn*, *aper*, Germ. *aber*, Angl. *boare*: *Beer*, *verres*, *porcus non castratus*, Germ. *eber*, Sax. *beer*, Gall. *verrat*, Ital. *verro*, Hisp. *ber-raco*. Teutonista: *Wilt-beer*, *everswyn*, *wyltschwyn*, *aper*; *sambcer*, *verres*. Dittmarus lib. 7. scribit; *Insula, que porci dicitur, quia prius comes Bernhardus prædictum voluit occidere* *Witribarium per iniustos iudices, sibi eam Cæsar (Henricus S.) præcepit assignari*. Ubi *Insula porci* locus ille est, ubi castrum *Bernburgum*, quod *Wifera* & *Sala* circumfluit, situm. Olim, ut ex hoc Dittmari loco cernimus, ea *Bernaue* audit. Hinc vero *verris* figuram in Principum Anhaltinorum insignia devenisse notes, qui castrum *Bernburgum* designat, a quo etiam Albertus Principum Anhaltinorum factor *be Ursjum* cognominavit; quia *beer* & *verrem* & *ursum* denotat. Pro verre *beer* etiam ponitur in Speculo Saxonico lib. II. art. 40. *Wes bunt adir beer, adir ochse, adir psert, adir welschir bant wiche, es sie, ennen man todet, adir lemct* &c. ita Schilteri Codex Ms. unde

emendandus impressus ubi hic habet; *Wes bunt, eberschwain, beer* &c. *Beer* enim & *eberschwain* unum idemque significant. Jus Alemanni. cap. 211. *Urgawt haift ein beryschwain, dem sol man jührlichen die zend aus laben oder ablegen*. Legis Longobardorum lib. I. Tit. XXV. leg. 47. *Sonopair* dicitur *verres gregis*, pro quo Edictum Rotharis Tit. 105. §. 33. erronee *Jonorpaib* scribit. Ex hoc autem *beer*, *pair*, *verres*, & *aur*, *ur*, *ar*, silvestris, *b* in cognatum *v* vel *w* transeunte, fit *arwerno*, verres silvestris, *aper*, quod in accusativo casu habet *arwernon*.

(6) In calce, Cambortas.) Ponitur in margine tanquam synonymum *retortarum*, atque ita etiam intellexit Glossarium vetus a viris doctis laudatum, cum ait; *Cambortæ, quæ sepem desuper firmant*. Goldastus *Cambortas* exponit *frusticem incurvatum, repandum*, a Germanico *cambrey*; quod tamen nunquam legi vel audivi. *Wendelinus* putat esse *kant-bort*, quo Flandri *extreme oræ marginem* nominant. Sed errant omnes. In Lege namque Ripuariorum editionis Heroldina *cambortæ* clarissime a *retortis* distinguuntur. Legitur ibi Tit. XLIII. *Si quis tres virgas, unde sepis ligatur, vel retortas, unde sepis continetur, capulaverit, aut in cambortas involaverit*. Ceteræ editiones vitiose aut tres *cambortas* pro tribus *virgis* habent. Ut vero paucis sententiam dicam; *cambortæ* hoc loco significant *baculos incurvos*, oblique terræ infixos, ut sepem contineant, ne in larus inflare, aut corruere possit, sive fulcra sepis, quæ nos *ansbragen* nominamus. *Burdo*, *bordo* olim designavit *baculum*, quo *iter facientes* innituntur, eumque Itali adhuc *bordone*, & Hispani *bordon* appellant. Isidori Glossæ: *clavia*, *borda*. Ubi *clavia* pro *clava* positum reor. *Papias*; *Veribus*, *virgis ferreis*, *burdonibus*. *Hubertus* Siphontinus apud Vincentium Belluacensem lib. XXVI. c. 27. *burdonem* habebat pro *lancca*, & *faculum* pro *parma*. *Monachus* Vallis Sarnensis in Hist. Albigenf. cap. 62. *Burdonarios*, ait, *vocabant peregrinos*, eo quod *baculos deferre* soleant, quos lingua communi *bordones* vocamus. *Cangius* a *burdone* sive *afinobaculum* sic dictum putat. *Menagius* in Orig. Ital. fluctuat, & mox a nescio quo inusitato Latino *bordo*, mox a Græco *βύρδον*, a *bardone* etiam, & tandem ab Ægyptiaco *burdon*, arundo *papyracea*, derivat. Sed omnibus error inest. Germanis enim, & præcipue Saxonibus *boeren* est *portare*, *sustinere*, & inde formatur *bort*, *bordo*, *burdo*, quo proprie *portans*, *sustentaculum*, *fulcrum* denotatur, atque ita & *afino*, oneribus portandis aptissimo animali, & fulcro cuius competit rectissime. Nec Gallis veteribus eam vocem inusitam fuisse paulo post videbimus. *Cam* incurvum, curvum notat, & Britannis veterum Gallorum agnatis adhuc usitatum est, convenienter cum Græco *καμπύλον*, *slecto*, incurvo. *Daviesius* in Speculo Cambro-Britannico *camu*, curvus, *camnu*, curvare exponit; & addit, idem apud *Americos* usitatum. Apud hos eisdem veterum Gallorum

(1) unde sepes superligata est, vel retortas (2) capulaverit, aut aperuerit, (MALB. *Leudardi*) dc. denar. qui faciunt fol. xv. culpabilis judicetur.

II. Si quis per alienam messem, postquam levaverit (3), herbece traxerit (4), aut cum carro sine via transferit, (MALB. *Leudardi*) dc. denar. qui faciunt solid. xv. culpabilis judicetur.

III. Si quis per alienam messem jam expalmitantem (5) sine via transferit, causam superius convenit observare.

IV. Si quis per malum ingenium, in curtem alterius vel in casam, vel ubilibet aliquid de furato miserit, nesciente domino cuius possessio est, ubi inventum fuerit qui hoc miserat, (MALB. *Ferthebero*) (6),

mmd. denar. qui faciunt fol. LXII. cum dimidio, culpabilis judicetur.

V. Si quis sepe concisa aliena arserit, (MALB. *Bila*) (7), dc. den. qui faciunt fol. xv. culpabilis judicetur.

TITULUS XXXVIII.

De homicidiis servorum, vel expoliationibus.

I. **S**I quis servus servum vel se confumilem occiderit, (MALB. *Theu leude*, aut *Theu leudina*) (8), hoc convenit, ut homicidam illum domini inter se dividant.

II. Si quis ingenus servum alienum adfalerit & expolierit, & insuper quadraginta denarios ei tulisse probatur, (MALB.

Theu

posteros *Camboriturum*, teste Pithæo in Gloss. Legi Salicæ, est *baculus incurvatus*. Vox ea deinde mollius *cambortas*, *cambotta*, *cambotta*, *cambotta*, & *cambotta* pronunciata est. Petrus Diaconus Chionici Casinensis lib. IV. c. 74. illa pro *sustentaculo clauduntur*. Eiusdem, inquit, *claudunt cambortas ante fores Ecclesie sustentaverunt*. Et sic etiam Papias: *Cambuta, sustentaculum vel baculus flexus, pedum, crocia*, Episcopi & Abbates infulati baculo pastorali superne incurvato tanquam insigni officii utuntur, qui *cambuta* similiter dictus est. Vetus Glossarium Corbejense apud Cangium: *Cambuta, baculus Episcoporum*. In testamento S. Remigii apud Frodoardum *argentea cambuta figurata* occurrit. Ekehardus Junior de Casibus S. Galli cap. 3. *Aram sancti Galli adiens cambocam suam & magistrum eius multarum virtutum operativum cum spera illa S. Crucis nobilissima rapuit, & in introitu egypte dextero spera posita, cum baculo caninum illum aggressus est diabolum*. Walafridus Strabo in vita S. Galli lib. I. c. 26. *Qui & baculum ipsius (Columbani Abbatibus), quem vulgo cambocam vocant, per manum diaconi transtulerunt*. Vid. plura apud Goldastium *Ret. Alem. Tom. I. parte I. pag. 113.* & Cangium in Glossario. Sufficit mihi *cambotam* etiam hac notione non a Græco *καμβότα*, sed a *camborta* (baculum incurvum, sustentaculum significante) depravatam esse. Et apposite pedum Episcopale postea quoque *krumstab* vocatum est. Mainer vetus Poeta Ms.

Sagt mir der Pabst von Rom, was sol ich der krumstab,

Den Got dem guten Sanct Peter uns zu binden gab.

Idem in carmine ad Episcopos & Abbates: *Euuer krumstab, der ist gewachsen zeinen langen sper.*

Ut vero ad legem nostram revertar, illa secundum ea, quæ diximus, videtur scribi debere: *Si quis tres virgas, unde sepes superligata est, vel retortas capulaverit aut aperuerit, aut cambortas excervicaverit &c.* Sic omnia bene habent.

(1) In calce pag. 71. *Cambortas excervicaverit.* Quid sit *excervicare* discimus ex Glossa marginali Heroldina: *utkerwen i. incidere. Kerben enim Sax. kerwen, nobis incidere, & compositum auskerben, Sax. utkerwen itidem incidere, diffindere, eremis replere, significat. Cum vero aus Latinis sit ex, Franci latinizantes hinc *excervicare* fecerunt; quo verbo etiam utitur vetus Philonis Interpres Quæst. 76. in Genesin: *Hoc modo inquit, deficiente continentie verbo excervicante contumaces, vitiorum intemperantia de-**

currit. In Lege itaque per verba, *cambortas excervicaverit*, prohibetur, ne quis sulcra & sustentacula sepis (die anjochragen) incidat; iis enim incisis, sepes labefactantur & infringuntur.

(2) *Retortas.* Cangius observat *retortiam* Italici dicit *ritoria*, Gallis *riorte*. Significat vero vimen, vine wede, quo in fe ipsum retorto colligari & alligari aliquid potest. Atque ita *retortæ* idem sunt ac *virgæ*, quibus sepes superligata est. Politius in Dictionario Italico: *Ritorta, vermena astortigliata da servir per legaccio*. In Lege Ripuariorum Tit. 43. & 72. etiam hac vox obvia est. Leo Ostiensis lib. II. c. 61. *Duo nigerimi spiritus retortas ex agræstibus vitibus facientes per galam cum ligaverunt*. Wilhelmus Brito lib. VII. Philippidos:

Quos multo vincit serro, multisque retortis.

Plura apud Cangium evolve.

(3) *Levaverit.* Hoc per *germina produxerit* in recentiori Legis Salicæ editione exprimitur. Galli *lever* eodem sensu usurpant.

(4) *Herbece traxerit.* Recentior editio ponit: *herpicem traxerit*. *Herpex, herpex*, hircus instrumentum rusticum pluribus aculeis reterum ad complanandos agros & terendas glebas; nos *ege* vocamus ab *occa* Latino. Glossæ Aelfrici: *hirpices vel tribula, egwa*. Florentina: *Herpicarius, egder*. Servius ad lib. I. Georgicorum Virgilii verba, *viminisque trahit crates*, commentatur: *ad agrorum scilicet exequationem, quam rustici hirpicem vocant*. Ex *herpex* Galli *herpicia*, & hinc *hercia*, ac tandem *herse* formarunt; quo nomine occatoriam *cratem* & *rastrum* hodie appellant. Germani voce *crastius*, & *c* ut *k* pronuntiant, inde etiam suum *harcke*, *rastrum*, desumerunt.

(5) *Expalmitantem.* Aliæ editiones hic scribunt, postquam in culmum erigitur. *Expalmitare* igitur est: *in palmitem crescere*.

(6) *Ferthebero.* Codex Guelferbytanus *ferthebero* adhuc corruptius scribit. Puto *ferthebero* legendum, ut Latine reddatur illud: *misertus nesciente domino*; quod idem est ac *occultaverit*. Helen nobis, belan Anglo-Saxonibus, huiusmodi Gothicis veteribus, Latinis *celare*, est *occultare*, *abscondere*, *tegere*, *operire*. De furatarum rerum occultatore dicitur *der heeler ist so gut als der steler*. Compositum *vertheben* eisdem est significationis. Particulam *ver* olim *fer* scriptam fuisse omnia vetera Glossaria ostendunt.

(7) *Bila.* Corruptum est ex *Hisa*, *Hecke*, sepes viva, indago. Vide supra *piolata* ad Tit. XIX. leg. 10. & 11.

(8) *Theu leude*, aut *theu leudina*. Locut

Theu nosdo) (1), DC. den. qui faciunt fol. xv. culpabilis iudicetur.

III. Si vero minus tulerit quam valent XL. denarii, DC. denariis, qui faciunt fol. xv. culpabilis iudicetur.

IV. Si quis servum alienum battiderit (2), & ei insuper quadraginta noctes (3) trigaverit (4) opera sua, (MALB. *Daudinaria*) (5), XL. den. qui faciunt fol. 1. & triente uno culpabilis iudicetur.

V. Si quis servum alienum mortuum expoliaverit pro furtum, & spolia ipsa plus quam XL. denarios valeant tulerit, (MALB. *Theu frio mosido*) (6), DC. den. qui faciunt fol. xv. culpabilis iudicetur.

VI. Si quis vero homo Ingenuus Lidum

Tom. II.

alienum expoliaverit, (MALB. *Theu mosido*) (7), MCCC. den. qui faciunt fol. xxxv. culpabilis iudicetur.

VII. Si servus hominem ingenuum occiderit, ipse homicida pro medietate compositionis occisi parentibus tradatur, & aliam medietatem dominus servi se noverit soluturum: sed si servus legem intellexerit, poterit dominus se obmallare (8), ut ipse leudum (9) non solvat.

TITULUS XXXIX.

De Quadrupedibus, qui hominem ledum.

I. SI aliquis homo, ex quolibet quadrupede, qui domesticus fuerit, occidatur,

G

corruptissimus. Exemplar Guelserbytanum hic lucem aliquam avertit. Ibi enim legitur: *theole de tholo thodina, id est, homicida*. Statuitur in Lege, ut domini servum, homicidam servi, inter se dividant, cuius rei explicationem lex huius tituli septima profert. In Guelserbytanum Codice ultimum *thodina* exponitur per *homicidam*. Fornicatum ergo esse a participio presentis verbi *toeten*, occidere. Unde *tot*, mors, & *tote*, mortuus, in vetustis Glossariis obvia & adhuc nota. Quod igitur voci *thodina* præponitur *tholo* (forte *teolo* vel *teilo* legendum) a *thellen*, olim *teilan*, dividere, partiri, derivatum, reddet nobis verbum *dividant*, quinquam forte *theolant* scribi debet. Integre vero *theolant thodina* significat *dividant homicidam*. Præcedens *theolede*, quod forte scriba oclitans ex alio codice desumpsit, inde decuratum & corruptum *tho-olent thodina* præsentare puto. Que madnodum in nostro exemplari pro *theu leudina* ponendum videtur *theule thodina*, atque pro *theu leude* iterum *theule thodina*, ut idem sensus, hoc est, *dividant homicidam*, prodeat. *Eu*, *eo* & *et* apud Veteres commutantur; & ut Galli adhuc in tercia plurali Verborum, in pronuntiando, omittunt, olim hoc quoque ita consuevit, ex hoc loco videmus.

(1) *Theu nosdo*.) Ex Guelserbytanum iterum veram lectionem hariolamur. In eo autem exstat *renus mardo*; & cum in Lege de expoliatione & ablatione vel rapina sermo sit, legentem ego *ren* *oub mardo*, & in nostro exemplari, *ren mardo*. *Ran*, *shan*, *ren*, esse rapinam, hoc supra ad Tituli XX. leg. 10. satis demonstratum. *Oub* illud in Exhortatione ad plebem Christiananum §. 6. in Keronis Expositione Orationis dominicæ Petit. V. alibique occurrit. Postea *ib* scribatur, & idem est cum nostro *oub*, etiam, *et*, atque. Postremum vocabulum *mardo* aut *moydo* sæpius expoliationem designavit. Atque hinc sequitur *ren oub mardo* denotare ablationem sive rapinam *et expoliationem*, & in nostro exemplari *Renmardo*, *rapinam*, *expoliationem*, copula non inserta.

(2) *Battiderit*.) Editio Pithœana habet *flagellaverit*. Lex Longobard. lib. I. Tit. VIII. leg. 24. *Si battiderit aut percusserit, pro una fissa* &c. Et sic sæpius in hac & aliis Legibus veteribus usurpatur. *Battere* est *tendere*, *percutere*, *flagellare*. Glossæ veteres: *Battutum*, *hæretus*. *Battuit*, *percussit*. Capitular. lib. I. 75. *Diebus dominicis linam battere non est licitum*. Ubi *battere* est *tundendo purgare*. *A battere* fit *battualia* vulgo *battalia*, exercitationes militum vel gladiatorum Adamantio martyris; & hinc iterum est Ital. *Battaglia* & Gall. *bataille*. *A battere* quoque derivandum venit nostrum *peitische*, instrumentum percussorium sive *flagellum*. Vide quæ supra Tit. XXVIII.

leg. 4. occasione verbi *trabattere* dicta sunt.

(3) *Quadráginta noctes*.) Vide infra Tit. XL. allata.

(4) *Trigaverit*.) H. e. impediverit. *Trice* Nonio sunt *impedimenta*, & *implicationes*; unde *tricare* & *intricare*, impedire, morari. Lex Alemann. Tit. XCVI. leg. 2. *Si carrucam involat, aut rumpit rotas in priori parte, ut die illa opera tricaretur*. Reinerius Monachus de Mirac. S. Cislenti c. 5. *Dixitque ei, non te trices adire Mabodium*. Radix verbi est Saxonice *trecken*, trahere, Gall. *alonger*.

(5) *Dudinaria*.) Vocis monstrum. Ultima tamen syllabæ non invite reddunt secundum veterem scribendi modum *nabte*, hoc est, *noctes*. Unde pro prioribus illis *dandi* ego quidem *sauri* lego, eoque *quadraginta* denotari puto. Scio supra Tit. II. Leg. 5. *quadraginta* per *stieretebun* expressa. Sed posterius *tebun* ibidem iam leg. 8. ita scriptum reperitur. Saxonice eam vocem in terminationibus *tig* effecerunt, atque e. gr. *twintig*, *drüttig*, *veertig*, &c. dicunt, quod & Gothi veteres fecerunt. Marc. I. 13. & Luc. IV. 2. *Daye fidwontigun*, diebus *quadraginta*. Quatuor autem Germ. *viter*, Sax. *veer*, veteribus Germanis, *seor*, *for*, AS. *seotber*, *fyiber*, *seower* vocatum, olim etiam *saur* enuntiatum fuisse, ostendit adhuc Anglicum *four* similis soni. Glossæ vero Legis Salicæ cum non sint ab uno auctore, alienubi *stiter* & alibi *saur* habere possunt. Pronuntiatio enim talium in plebe diversorum locorum diversa est. Sunt ergo, si hæc componas *sauriti nabte*, *quadraginta noctes*, Saxonice *veertig nabte*, de quibus Lex loquitur.

(6) *Theu frio mosido*.) Agitur hac Lege de mortui expoliatione, de qua Titulo XVII. leg. 1. *chreo mardo*, & restius *chreo mardo* adhibitum est. Unde apparet, eodem modo & hunc locum esse restituendum. Quod antecedit *theu* ex *theu* corruptum est, quo hoc loco servus indicatur. Vide quæ ad Tit. XI. leg. 1. diximus. Est ergo *theu* vel *thive chreo mardo* nihil aliud, quam *servum mortuum expoliaverit*.

(7) *Theu mosido*.) Corruptus locus, qui optime restitui potest ex Codice Guelserbytanum *lecin mardo* vel *mardo*. Ibi enim legitur *lecin mardo*, quod sine dubio positum est pro *lecin mardo*, quo interpretantur illa: *Lidum expoliaverit*. Ex precedenti autem Lege *theu* pro *lecin* irrepisse videtur.

(8) *Obmallare*.) Eadem Lex repetitur in Lindovici Pii Capitulari tertio anni 819. §. 7. Est autem idem ac *mallationi* sive *citationi* actoris se opponere, sive *contra intentionem actoris* excipere, aut, ut Tit. XXXIX. dicitur, *se defendere*, ut recte Wendelinus animadvertit.

(9) *Leudum*.) Vide supra ad Tit. XIX. leg. 3.

tur, & hoc cum testibus potuerit adprobri, dum illius dominus, cujus pecus erat, ante legem non adimplevit, medietatem de ipsa leudi componat, & pro alia medietate ipsum quadrupedem homini donet. Si vero pecoris dominus vitium in eo non intellexerit, secundum legem exinde se potest dedere, & de ipso pecore nihil solvat.

TITULUS XL.

De vestigio minando (1).

SI quis bovem, aut caballum, sive quodlibet animal in furto perdidit, & ejusdem vestigia sequitur, & id consecutus fuerit usque in tertia nocte, & ille, qui id duxerit, aut emisit se, aut cambiasset (2) dixerit, aut proclamaverit, ille qui per vestigia sequitur, res suas per tertium manum (3) adrahmire (4) debet. Si ve-

ro

(1) De vestigio minando. Hoc est, de persecutione vestigii, quod dicitur ad animal amissum. Minare significat ducere, agere, & est verbum Latinum. Apuleius libro III. Metamorphoseos: Nos duos equos minanti: baculis exigant. Paulus Fesli epitomator: Aegiones, equos agentes, id est, minantes. Et paulo post: Agere modo significat ante se pelleri, id est minare. Anianus ad Pauli tentent. Lib. I. tit. XVIII. eodem verbo utitur. Antonius de bucula Myronis:

Agere juvenecas cum domum pastor suas, Suam relinqueas, me minabat, ut supra. Vetus interpres Actorum c. 18. Et minavit eos a tribunali. Hieremias Thren. c. 3. Me minavit & adduxit in tenebras. Alia loca plura in Glossographis evolve. Hinc minne subterranee, in medio ævo idem ac dicitur subterranei, curculio; & minare, ductus subterraneos facere. Compositum prominare est producere. Ut itea voce etiam Anulejus lib. IX. Jumenta ad locum proximum Utendi causa gregatim prominabat. Ab hoc verbo Galli desumserunt suum promener, ambulare animi recreandi gratia, quod proprie producere significat.

(2) Cambiasset. Cambiare, quod & Tit. L. recurrit, vetustissimum verbum Latinum est, & significat permutare, commutare; Ennio cambiare fertur, teste Prisciano lib. X. c. 2. Siculus Flaccus de Condit. agrorum: Emendo, vendendoque, aut cambiando, mutandoque similia fitionem generis inveniri possunt. Idem verbum apud Columellam lib. II. c. 2. & Avuleium in Apologia invenitur. Germanis illud idem etiam vetustissimis temporibus usitatum fuit, & ab his precipue ad mediæ ævi scriptores devenit. Glossæ veteres: cambier, *verbo*. Nos inde vocatus *Rokbaum*, mangonem qui quos vendit; & *keimeln* rusticis nostris est *lanulum* permutare vel vendere. Itali ex *cambiare* lecerunt *cangiare*, & Galli *changer*, & *change*, item *changer* & *change*. Notandum autem nostrum *handeln* ab *hand*, manus, derivari, quia ab antiquo contractus manus datione concluduntur; & ejusdem originis esse *cambiare*, a veteri nempe *camu*, *kamb*, manus, de quo ad Tit. XXIII. leg. 1. plura attulimus, descendens.

(3) Per tertiam manum. Id est, per tertiam quandam, aut etiam sequentem, qui scilicet tertius est a partibus dissidentibus utriusque. Glossæ veteres: *tertia*, *sequenter*. Eisdem: *tertio*, *interitius*. Glossæ Lat. Græcæ: *Sequester verus*, *interitus*, *tertius*. Glossæ Mss. S. Emmerani: *Tertiarum*, *distabantur*. Hinc verbum etiam aliud *tertiare* pro *sequere* vel *in manum tertiam mittere* in Legibus frequens, atque a Glossographis satis explicatum est.

(4) Adrahmire. Veteres scripturæ ignari, ut memoria retinerent, aliique, quæ vellent, in memoriam revocarent, signis utebantur certis. Isidorus lib. V. Orig. Veteres enim, ait, quando sibi aliquid promittunt, *manum* tenen-

tes frangebant, quam iterum jungentes sponsiones suas agnoscunt. Hinc Romanis *Stipulatio* dicta. Idem mos apud Francos reliquosque Germanos obtinuit olim: unde frequentes in Chartis eorum donationes *culmo* vel *stipulatione subijce*. Videatur Gangius fuis vocibus *stipulatio* & *culmus*, ubi plura exempla. Cum vero *festuca* vox etiam de *stipula*, *culmo*, & *ramisculo*, sive *virgula* communiter adhibetur, hinc Franci illam frequentissime in eadem re adhibuerunt. Et festuca data & accepta his signum erat rei cuiuscuq; æque etiam promissionis datæ & acceptæ: rejecta veto significabat abnegationem, abalienationem, derelictionem, desertionem, ut iustus postea videbitur. Ipsa porro vox *rami* (quæ nobis *reiff* esset) a latinius loqui volentibus pro *festuca* vel *virgula* usurpata fuit. Lex Ripuar. Tit. 15. Si quis interfecit, . . . cum ramo cooperuit. Lex Salica edit. Lindenbr. Tit. XLIII. de Homic. leg. 3. Si autem de ramo vel de ballis, aut de quolibet ramis coopererit. Hinc signum rei datæ & acceptæ etiam *ramus* fuit. Vita S. Berlandis n. 5. Quicquid volebat in prediis cum omni familia servorum ancillarumque, cum cepite & ramo, culteribus cum manubrio abo tradidit. Eadem formula existit apud Bullandum in Vita S. Gertrudis p. 600. Plura exempla Gangius habet sub voce *hypotheca*, quem non exscribo. Qui litem inter se habebant, coram testibus se ad iudicem citabant, & *festuca* vel *ramo* dato & accepto sibi mutuo promittebant, se felle certo die se sistere, & coram iudice comparere. Actio hæc ipsa vocabatur a ramo isto *adramito*, & in ius citare *adramire*, aut corruptius *adrahmire*, *adrahmirare*, & *adrahmirare*, ut ultimum hoc clare ex Titulo XLIX. patet, in quo *adrahmirare* nihil aliud est, quam *ramum* vel *festucam* in *lallum* sive *suum* factare, in signum, quod is, in cuius finem pacta fuerit, heres bonorum certo & legitime constitutus sit. Ab hoc ritu autem nobis adhuc citationem ad iudicium certo die habendum, solemniter denunciare & tradere, barbarè vocatur *inshuare*. Ramus autem vel *festuca*, si ab altero recipiebatur, signum erat, citationem agnoscere, ipsumque comparere vellet. Dicebatur illè hoc modo legitime *adramitus*, *adramitus*, & *adramitus*; & dies, in quem ad litem excutiendam convenerat, & compromiserant, consensu communi *plactum* audiebat, utpote quod parti utriusque ita placuerat; locus vero *Ramallus*, hoc est *mallus ramus* vel *festuca* indicit & constituitur. In Formulis veteribus incerti auctoris Form. I. apposite phrasi, *facramentum per festucam a stabamire* occurrit. Nos adhuc inde quoque dicitur *cinu tag be-amen*, i. e. in diem certum convenire, diem certum ad aliquid judicialiter pertractandum constitimere. Hoc itaque modo *adrahmirare* sive *be-amen* est proprie *ramum* vel *festucam* adicere, injicere, vel esse, ut *betonen* cotonam dare vel imponere; *betonen*, ma-

ro jam tribus (1) noctibus (2) exactis, qui res suas querit, & invenerit, apud quem inveniuntur, si eas emisse aut cambiassent dixerit, ipsi liceat adrahmire. Qui vero per

Tom. II.

* Al. adrahmire noluerit.

vestigium sequitur, quod se agnoscere dicit, illo alio reclamante (3), non offerre per tertiam manum voluerit* (4), nec solum secundum legem calcaverit (5), &

G 2

ei

maculam addere vel inferre: *hemanteln*, palmum imponere, palliare. In hac ipsa lege editionis Heroldinae verba, non offerre (sc. festucam) per tertiam manum voluerit, in ceteris editionibus redduntur, *adrahmire noluerit*; unde sensus verbi clarus. Falluntur ergo Wendelinus, qui a *ramalibus*, sub quibus iudicium habitum fingit, & Bosquetus, Bignoniusque, qui ab *arba data*, derivarunt. Ubi autem Capitular. lib. III. c. 58. legitur: *Ut sacramenta, quae ad palatium fuerint arramita, in palatio fianantur*; hoc idem est, ac si dicatur: *Ut sacramenta, de quibus solemnis rano vel festuca data & accepta convenit, ut in palatio habeantur, ibi jurentur*. Lib. IV. Capit. c. 28. dicitur: *Ubi antiquitus consuetudo fuit de libertate sacramenta adrahmire vel jurare, ibi mallum habeatur*. Hic *arhamire* sacramenta idem significat, ac *ram dato* & *accepto*, hoc est, solemni, convenire, ut sacramenta habeantur. Et sic omnia apud Cangium exempla exponi possunt & debent. Et secundum ea, quae diximus, res suas per tertiam manum adrahmire, denotat, cum alio propter res suas ramo oblati, vel adjecto per tertium quendam solemni-ter de certo iudicii die & loco convenire, vel alium legitime ad iudicium citare.

(1) *Tribus noctibus*.) Numerus ternarius Franci in re iudiciali admatum: ita paulo ante & postea Tit. L. *manus tertia*, Tit. XLIX. *tres homines, tres causas, tres hospites*, & Tit. L. *tres testes* legaliter requiruntur.

(2) *Noctibus*.) Per noctes intervalla rerum civilium numerare, vetustissimus Gallorum & Germanorum mos fuit. Julius Caesar: *Galli se omnes a Dite patre progenitos praedicant, idque a Dravidibus proditum dicunt: ob eam causam spatia omnis temporis non numero dierum, sed noctium finiant*. Tacitus de Moribus Germ. c. XI. *Nec dierum numerum, ut nos, sed noctium computant, sic constituunt, sic condicunt, ut nox ducere diem videatur*. Lex Salica Edit. Lindenbr. Tit. XXVIII. leg. 5. *Si quis vero infantem . . . aut natum antequam nomen habeat, intra VIII. noctes occiderit*. Simili modo occurrit Tit. XLVIII. & Tit. L. *ejusdem legis*. Magnam exemplorum congeriem praeterea ex Legibus & Formulis veteribus Lindembrogii & Cangii dabunt, quibus adde Pitheum ad Leg. Sal. & Bignon. ad Form. Marculfi edit. Baluz. pag. 955. Capitularium lib. III. c. 45. dicitur: *Prima manatio super noctes 7. secunda super noctes 14. tertia super noctes 21. quarta super noctes 42. fiat*. Anglofraxones quoque per noctes computabant. Leges Inx Regis: *Binnam thryntigum nibta*, h. e. *infra 30. noctes*. Eandem rationem sequitur quoque Speculum Saxonium. Leges Glosariensis Tit. *van gerichte und klage*. Leg. 160. *Verborret seik weret men verteyn nacht*. Ibid. l. 198. *wedde sehal men bereden over verteyn nacht*. Ibid. Tit. *van bustijse leg*. 44. *lymen verteyn nachten na dem palse dage, eder verteyn nacht na sinte Michaelis dage, so sehal jowelc dem andern sine medinge rannen*. Inde nachten pro *hervi* Germanis. *Der von Kurenberg*, Poeta Ms. *Ich sunt mir necht- rym spate An einer zinne*. Gallis quoque autem, teste Pitheo, pro *hodie*, & veteribus eorum Praeficis comparari *dedans les nuitz* & similia usurpantur. Noctium vero legitimum Legis Salicæ notabilis est mentio in Charta Pi-

pini Regis, quam ex Felibien Probat. Hist. Abbat. S. Dionysii cap. XLI. integram apponere lubet. Est ea talis: PIPINUS Rex Francorum, vir iustus. Venientes Agentes sancti Dionysii & Follerado Abbate Aderulfus & Rogegaricus Compendio palatio sub die decimo Kalendas Novembris anno octavo regni nostri ubi nos ad universorum causas audiendas, & recta iudicia determinandum resederemus, ubi visi sunt interpellasse Gerardum Comitem, eo quod malo ordine contestendebat, & retinebat teloneo infra Parisius ex navibus & pontis voluntarios, ac roraticos, quem ab ipsa die missa sancto Dionysio semper ab antiquo accipiebant Agentes sancti Domini Dionysio. Unde praedictus Gerardus Comes dedit in Responsis, quod ipsum teloneum aliter non contendebat, nisi quomodo antecessores illius, qui Comes fuerant ante illum, id ipsum ad suam partem retinebat. Supradicti autem Agentes sancti Dionysii ita contra eum intendebant, & ostendebant praecipuum Dagoberti Regis qualiter ipsum mercatum stabilisset in ipso pago, & postea ipsum cum omnes teloneos ad partem sancti Dionysii delegasset ac firmasset. Et ipse Dominus Rex Pippinus adfirmabat, quod semper a sua infantia ipsos teloneos partibus sancti Dionysii habere & colligere vidisset. Sed Gerardus Comes hoc nullo modo consentiebat & tunc talem placitum statuerunt, ut iterum simul ad noctes legitimas concurrerent in eodem palatio, & ante jam dictum Dominum Pippinum ipsam intentionem definire debuissent, sicut lex edicebat. Denique venientes jam dicti missi & Advocati sancti Dionysii Aderulfus & Rogegaricus ad convocatium placitum quarto Kalendas Novembris, tales testes ibi presentaverunt, qui ipsos teloneos in Parisius acceperunt cum omni eorum integritate ad partem sancti Dionysii. Tunc illi iudicatum fuit a Widone, Raulcone, Milone, Hilmen gaudo, Rothardo, Gilchario vel reliquis quam plures, seu & Wicberto Comite palatii nostro, ut pars sancti Dionysii, vel supra dicti Advocati hoc comprobare debuissent. Quod & de presente visi sunt fecisse. Praedictus namque Gerbardus Comes ita dedit in responsis, quod aliter non volebat facere, nisi quomodo lex erat & Domino Rege placebat ac suis fidelibus qui ibi residebant. Unde & ipse Gerardus ex praedictis teloneis se exitum dixit coram eis. Quapropter tunc illis opportunum fuit & necessarium, talem notitiam ex hoc factio accipere debuissent, ut ab hodie temporis & die pars sancti Dionysii vel Agentes ipsius de ipsos teloneos securi & quieti respicere valerent, ut sit inter ipsos in postmodum omni tempore quieta & subita causatio. Signum gloriosissimo Domino PIPPINO Rege. Ejus iussus recognovit & subscripsit. Datum tertio Kalendas Novembris anno supradicti in Dei nomine festivit. Per noctes vero suo adhuc aro in Gallia quoque iudicias juridicas numeratas fuisse testis est Gaufridus Vindocinensis, ubi lib. II. Ep. 27. scribit: *In hoc tamen non noctes, secundum consuetudines Laicorum, sed, secundum instituta Canonum, iudicias postulantur*.

(3) *Reclamante*.) Id est, contrarium asserente, contradicente, vel repente.

(4) *Non offerre*.) Sc. ramum vel festucam. In ceteris enim exemplaribus pro *non offerre voluerit*, extat, *adrahmire noluerit*.

(5) *Solum calcaverit*.) Corrupta locutio. Codex Guelferbytanus scribit: *sole collegaverit*.

ci viofenter, quod se agnofcere dicit, tu-
liffe convincitur, (MALB. *Mittinio frafta-
tutio* *) (1), MCC. den. qui faciunt folid.
xxx. culpabilis iudicetur.

TITULUS XLI.

De furtis caballorum.

I. S I quis caballum, qui carrucam (2)
trahit, furaverit, (MALB. *Chanco*)
(3), MDC. den. (4) qui faciunt fol. xl.
cul-

* Al. *Fraftabinitio*.

rit. Dicendum erat: Solem collocaverit. Sic
Tit. XLIII. dicitur: *Domino servi solem collo-
cet & ad septem noctes placitum concedat*. Quæ
phrafis adhuc tribus vicibus repetitur. Tit.
LIII. legitur: *Sic ufque ad tres vices per tres
manitas facere debet; ut per fingulas admoni-
tiones vel solem collocatum, terni folidi accer-
feant*. Titulo quoque LXXVI. idem aliquo-
ties occurrit. Ponitur hic *fol pro die*, ut apud
Pœtas veteres & auctores mediæ ævi frequen-
ter fieri folet. Verus Gloffarium citatum a
Fabro Exerc. I. p. 11. *tres soles, tres dies*.
Luitprandus lib. III. c. 5. *Paucis interpositis so-
lis*. Ekehardus Junior de Casibus S. Galli:
Sole fequenti, i. e. die. H-pidannus: *Cum a-
pud materiam paucos exegiffet soles*. Folcu-
nus de Miraculis S. Bertini c. 13. *Quot nu-
merantur anni soles?* Significat itaque solem col-
locare idem ac diem collocare, Germ. *einen Tag
setzen*. Ab hoc *setzen* Sax. *setzen*, h. e. pone-
re, conftituere, statuerè, & *fol pro die* usur-
pato verbum formaverunt *folfatire*, quod idem
est ac solem collocare, vel diem conftituere, cu-
jus antecedens fere femper est barbarum ad-
jectivum, quia illa diei legitima conftitutio an-
tequam heret, adverbialius ramo vel feftuca
adjecta folemniter citabatur. Lex Salica Tit.
LII. leg. 2. *Tu grafio, rogo Te quia ille homo
denominatus, qui mihi fidem fecit, quem legitime
habeo adjectivum vel admallatum secundum
Legem Salicam &c.* Post adjectionem deinde
ei dies conftituebatur five *folfatia* hebatur. Lex
Salica Tit. LXXVI. leg. 1. *In nubi cum folfa-
tire debet*; h. e. de novo illi diem conftituere
ad comparandum debet. Marcellus lib. I.
Form. 37. *A quo placito veniens memoratus il-
le, ibi in palatio nofter & per triduum feu am-
plius, ut lex habuit, placitum suum custodiffet,
& memoratus ille adjectus fit vel folfatiffet,
ipfe nec veniffet ad placitum, nec ulla funnia
nunciasset, adfirmat &c.* Et mox: *Ante dictus
ille placitum suum custodivit, & cum adjectivit
vel folfativit, & ipse ille placitum suum custo-
dire neglexit*. Formulæ secundum legem Ro-
manam cap. 33. *Sed memoratus ille per tri-
dium custodivit placitum & jam dictum illum
secundum legem abjectivit* (feftucam sc. in fi-
num) vel *folfativit, qui nec cofonia nuntiavit,
nec suum placitum adimplevit*. Charta Chlodo-
vel III. Regis apud Felibierum in Probation.
Hift. Abbat. S. Dionysii cap. 16. *Sed venientes
ad eorum placitum ipsi Agentis, jam dicto Ab-
bati Noviento in ipfo Palatio noftro per triduos,
per plures dies, ut lex habuit, placitum . . .
custodiffent, & ipfo Ermenaldo Abbati abiectif-
fent vel folfatiffent ipsi nec veniffet ad placitum
nec miffio in vice fua deriffet &c.* Inter Dicta-
tos seu Formulæ veteres *Andegavenfes*, duo-
decima est, que titulum *folfatia* habet. Me-
retur illa integra referri. Est autem talis: *No-
titia folfatii, qualiter vel quibus præfentibus il-
li homo placitum suum attendit Andegavis ci-
vitate Kalendas illas, per iudicio inlufri illo
comite, vel auditores fuis ac contra homines his
nominibus, illus & illus, vel generitici eorum,
nomen illa, una cum abunculo eorum illo, dum
dixerit, quafi aliqua femena, nomen illa, gene-
tore eorum, nomen illo, pro maleficio cum inter-
feciffet. Qui ipsi jam fuperius nomenati place-*

tum eorum legibus a mane ufque ad vefperum
vifi fuerunt custodiffe. Nam ipfa femena nec ad
placitum advenit, nec miffio ad persona addive-
xit qui fonia redebiffet. Propterea neceffe fue-
rit prædictis hominibus, ut hanc notitiam, bo-
norum hominum manibus roboratas profequere de-
berent, qualiter & vifi fuit feciffe. Editor Ma-
billonius p. tavit *folfatiam* designare *impedi-
mentum, executionem*; sed hoc ex contextu
non apparet. Imo clarum est, esse Testimo-
nium iudiciale comparationis ex parte impe-
trantis, five *confititio diei iudicialis* (id enim
folfatia vult *obfervationem*. Diongonius itaque
folfatiffet in Not. ad Form. Marculi male per
fol et octafu fuit, & pejuf adhuc Wendelinus
per *fol fatis* explicat.

(1) *Mittinio fraftatio*.) Mire depravatus
locus. Pro posteriori voce aliud exemplar *fra-
ftabinitio* habuit. Forte legendum est: *Hramit-
tinitio, Taftatitio, vel taglatitio*. Et *bramittitio*
idem erit ac *rammittitio*, h. e. *adjectio rami*
vel *seffuca*. *Miten* enim idem esse ac Saxon.
smiten, Germ. *schmeiffen*, ex his, que diximus
ad Tit. XXX. leg. 1. & 2. & Tit. LIV. leg. 1.
certum est, Ut significetur hoc modo voce
illa citatio. Alterum *taftatitio* effert Saxonico
tagsetting vel Germanico *Tagatzung*,
diei iudicialis determinatio. Quamquam &
quod magis probò, *fraftatio*, five, ut alibi
est, *fraftabinitio* poterit corruptum esse ex *fra-
ftabinitio*, aut *verftabung*, quomodo proprie ad-
ramitio, five citatio per tamum vel feftucam
reddenda venit. *Ver* fapius, & plerumque a
veteribus, *fra* fcribitur, qui etiam *ferri* no-
strum femper *fram* effertur. Et *stab* pro *se-
ffuca* iudicis noftri in communi usu est.

(2) *Carrucam*.) *Carruca* olim de *seffa cu-
ruli* & *vehiculo* honoratorum aperto usurpaba-
tur; sed fequiori tempore *aratrum* denotavit.
Atque ita etiam hic loci nec non in Leg. Ale-
man. Tit. XCVI. & Ripuar. Tit. XLIV. ex-
ponendum est. Epistola Gaufridi de Mediana
T. II. Spicil. Acheriani: *Decem aratra cum bo-
bus, que carucas vocatis*. Alia exempla Can-
gius suppeditabit. Hinc deinde formatum Gal-
lorum noftro *charrue*. Nos *aratrum pflug*,
& *rallum* five *ferum*, quod illi infixum ter-
ram profcindit, *sechar* dicimus. Olim vero in-
tegra machina *aratoria*, five *aratrum* integrum
sub nomine *sechar* veniffe videtur. Unde et-
iam C litera ut S pronuntiata, a Latinizantibus
appofite *carruca* vocari potuit, voce hac
non a *carro*, sed a Germanico *scheren*, scin-
dere, derivata.

(3) *Chanco*.) Codex Guelphbytanus habet:
hanzio. Ego emendo: *Char cibo* vel *char zibo*.
Quam facile ab imperitis virgine in veteribus
Mss. Francis N pro R legi potuerit, norunt,
quia ea manibus diligenter versantur. Secun-
dum autem modo dicta *char*, vel, noftro mo-
re fcriptum, *sechar* designat *aratrum*. Gloffie
Mss. Florentinæ: *Vomer, faeco*. Sequens illud
zio a ziben, Sax. *zehen*, trahere, descendit,
& exprimit hoc modo integrum *char zibo* Le-
gis illa verba, *carrucam trahit*.

(4) *MDC. den. &c.*) In Codice Guelph-
bytano poena furati caballi aratorii maior est.
Fuit enim eius *Din. MDCCC. fac. fol. XLII. cul-
pabilis iudicatur*.

culpabilis iudicetur, excepto capitale & delatura.

II. Si quis caballum spathum (1) furaverit, (MALB. *Chengiffo*) (2), MCCCC. den. qui faciunt solid. XXXV. culpabilis iudicetur, excepto capitale & delatura.

III. Si quis Warranionem (3) homini Franco furaverit, (MALB. *Wadrido*) (4), MCCCC. den. qui faciunt solid. XLV. culpabilis iudicetur, excepto capitale & delatura.

IV. Si quis Warranionem Regis furaverit, (MALB. *Setheo*) (5), MMCCCC. den. qui faciunt solid. LX. culpabilis iudicetur, excepto capitale & delatura.

V. Si quis admiffarium cum grege, hoc est, cum VII. aut XII. (6) equibus, furaverit, (MALB. *Huicbe Soniftha*) (7),

Tom. II.

MMB. den. qui faciunt solid. LXII. cum dimidio, culpabilis iudicetur, excepto capitale & delatura.

VI. Si autem de grege minus fuerint usque ad sex capita, & pretium & cauffam superius convenit observare.

VII. Si quis Franco homini (8) admiffarium furaverit, (MALB. *Wadredo*) MCCCC. den. qui faciunt solid. XLV. culpabilis iudicetur, excepto capitale & delatura.

VIII. Si quis puledrum (9) furaverit, (MALB. *Wadredo*) MCCCC. denar. qui faciunt fol. XLV. culpabilis iudicetur, excepto capitale & delatura.

IX. Si quis puledrum anniculum sive bimulum furaverit, (MALB. *Napodero*) (10), DC. den. qui faciunt solid. XV. culpabilis iudicetur, excepto capitale & delatura.

G 3 X.

(1) *Spathum*.) *Spathus* hic est *castratus*. Lex Salica edit. Lindenbrogianæ Tit. XL. leg. 12. Si quis admiffarium alienum sine consensu domini sui spadarit. Glossæ Anglo-Sax. Ælfrici: *Caballus spadatus vel enuchizatus, belinod*. *Spado* Latinis dicitur *castratus*, Plinius lib. XIV. de piris: *A conditione castrati seminis, quæ Spadonia appellatur Belgæ*. Idem lib. XV. c. 30. *Spadonia laurus* mentionem facit. Stephanus de Urbibus *spadonis* vocem a pago quodam Perfidis nomine *Spada*, in quo cæperit castrationis consuetudo; *Vossius* *castrati* *vellere, contorquere*; alii aliunde, derivant. Sed omnes falluntur. Est enim originis omnino Cælicæ vel Germanicæ, & descendit a verbo jam quidem inultrato *spahn*, findere, secare; cuius tamen superant derivata *span*, segmen, segmentum, assula, *span*, diffidium, iurgium, lis, scisso civilis, *spade*, pala, bipallium; *spata* Francorum, *spada* Italorum, & Gallorum *epæe*, gladius, quo finduntur corpora humana; & tandem ipsum *spalten*, findere, discindere. Vi ergo huius originis *spado*, sectum, exsectum, castratum designat.

(2) *Chengiffo*.) Cum *ib* Francorum sæpius tantum solummodo valeat ac *b*, hinc evidens est, *chengiffo* esse ipsum nostrum *hengst*; quod tamen, ut notum est, non *caballum spathum* sive *exsectum*, sed *equum admiffarium* denotat. In Codice Guelferbytan loco periodi de *caballo spatho* ponitur: *Si quis armessario* (h. e. *equum admiffarium*) *furaverit* &c. Unde suspicor, antiquitus in nostro Legis Salicæ exemplari hic eadem verba fuisse, & *admiffarii* vocem a Glossatore per *Chengiffo* tunc expressam, quod glossema, cum deinde lex de caballo spatho inferretur, in periodo hac retentum est, licet lex, ad quam pertinuit, loco suo fuerit remota.

(3) *Warranionem*.) H. e. *equum bellicum*. Ad bellicum vero usum cum plerumque admiffarii, tanquam robustiores eligerentur, inde factum est, ut *warranionis* vox deinde ad designandum equum admiffarium solummodo adhiberetur. Ita Capitulare de villis c. 13. *Ut equos amiffarios, id est, warraniones, bene provident*. Hispani, Occitani & Provinciales hinc admiffarium *guaragnon*, Itali *guaragno*, Galli *servand* appellant. Re vera tamen vox hæc a *warre*, *warre*, bellum, & *renno* sive *reno*, admiffarius (de quo paulo post) formata, bellicum equum denotat; quem Cæsius Heisterbercensis in Glossis ad Chartularium Prumiense a vulgo *berpeterum* nuncupari dicit.

(4) *Wadrido*.) Hic *warranionem* denotat. Recurrit idem vocabulum huius tituli Lege VII. & ibi pro *admiffario*, lege vero VIII. pro *puledro* sive *pullo equino* usurpatur. In Codice Guelferbytan *wadredo* enunciat. Refertur autem *warrino* sive *warreno* scribi debellum, & *reno*, *renno*, admiffarius. Exempla vocis huius attulimus supra ad Tit. II. leg. 1.

(5) *Setheo*.) Vox hæc corrupta iterum est ex *renno*, admiffarius, de quo modo dictum, & supra etiam in Nota ad Tit. II. leg. 1.

(6) *Cum VII. aut XII.* Leg. cum VII. aut VIII. Nam numerus posterior a Malbergo per *Huicbe* sive *ofo* enunciatum est.

(7) *Huicbe Soniftha*.) *Huicbe* est vox Franco-Gallica, quæ nostro jam ævo *huic*, & usitatus *huit*, effertur, prodiitque ex Latino *ofo*. *Soniftha* est *congregatio*, *grex*, ut supra ostendimus ad Tit. II. leg. 11. Sensus itaque Glossematis Malbergici est, *ofo equus* per legem Salicam esse *gregem*, cum secundum Legem Ripuariorum Tit. XVIII. *duodecim equæ* ad gregem requirerentur, quamquam & ibi XII. pro VIII. potuit irrepisse.

(8) *Franco homini*.) Hoc est, qui ex gente Francorum est.

(9) *Puledrum*.) H. e. *pullum equinum*. Vide supra Tit. XI. leg. 5.

(10) *Napodero*.) Vidimus jam supra Tit. III. leg. 1. *pedero* de vitulo usurpatum fuisse. Sed ibidem leg. 3. de *bimo animali*, & in sequentibus paulo aliter accipitur, ut quid ibi dicerem, incertus fere essem. Hic *pedero* in illud *pedero* mutandum, & cum de puledro anniculo vel bimulo sermo sit, per *utriusque* mihi exponendum videtur. Glossæ Rabani Mauri Mss. *Altrinfecus, pedabalb*. Kero: *Ambe, pedo. Utrouque, pedero. Utrarumque, pedero*. Quod antecedit *na*, ex *nab* vel *nach*, equus, venite credo. Mylius in Archaeologo Teutone: *Nago, veter. Teuton. equus vultor, apud Lazium: nag Belgis & Britannis idem*. Sed olim in genere *equum* denotasse, certum est. Notabilis est locus in Cæsarii Prumiensis Glossis ad Registrum Prumiense cap. XXIV. Dicitur ibi: *A primis Ecclesie nostræ fundatoribus, id est Pipino & Karolo Magno equi filio, possessiones nostræ Ecclesie, ac bona ab omnibus possessionibus secularibus sunt exempta, quæ potestates vulgariter appellantur Pelline, Grafcaf, Viltban, Cypelle, Naesclide, Gerithe*. Ita namque sicut ipsi allodia sua libere possederunt, ita Ecclesie nostræ ea per secula possidenda tradiderunt. Ubi *naesclide* est equi exhibitio, voce a *nac*, equus, & *se-*

X. Si vero sequentem puletrum (1) furaverit, (MALB. *Nare*) (2), cxx. denar. qui faciunt fol. III. culpabilis iudicetur, excepto capitale & delatura.

XI. Si quis iumenta aliena tribatterit (3), & evaferint, (MALB. *Stalathia*) (4), mcc. den. qui faciunt fol. xxx. culpabilis iudicetur, excepto capitale & delatura.

XII. Si autem mortua inde fuerint, mcc. denar. qui faciunt fol. xxx. culpabilis iudicetur.

XIII. Si quis equam prægnantem * furaverit, (MALB. *Eftalathia*) m. dccc. den. qui faciunt solidos xlv. culpabilis iudicetur, excepto capitale & delatura.

XIV. Si quis iumentum (5) aut caballum furaverit, mcccc. den. qui faciunt fol. xxxv. excepto capitale & delatura.

XV. Si quis admiffarium alienum sine consensu domini sui spadaverit, (MALB. *Ande chobina*) (6), dc. den. qui faciunt fol. xv. culpabilis iudicetur; & unumquodque iumentum, quod ille inire consueverat, trientem; quod est tertia pars solidi, id est xiii. den. & tertia pars unius denarii.

XVI. Si quis per superbiam aut per inimicitiam caballos aut iumenta aliena traxerit, vel debilitaverit, (MALB. *Stalathia*) mcc. denar. qui faciunt fol. xxx. culpabilis iudicetur.

XVII. Si quis caballum alienum sine consensu domini sui exorticatorit (7), (MALB. *Leudarði*) cxx. den. qui faciunt fol. III. culpabilis iudicetur, excepto capitale & delatura.

* Al. *Iumentum prægnant.*

& felide traditio, composita; & intelligitur jus equum ad bellicam expeditionem a villico exigendi. Alibi apud Casarium eundem corruptius *natselde* scribitur. Sic in Præfamine Glossarum s. 9. *Quolibet curia tenetur solvere hospitium domno Abbati. Hospitium vulgariter appellatur Natselde.* Et infra ad cap. LXXII. notat: *Præterea tenetur quilibet villicus domno Abbati quolibet anno duas marchas persolvere, que marche appellantur Natselde.* Alexander III. PP. Epist. 52. ad Philippum Coloniensem Archiepiscopum; *Insigne quoque festivi equi, quod a quibusdam vulgo nascum vocatur . . . confirmamus.* Chronicon Halberstadense Script. Brunsvic. Tomo II. pag. 126. *In stationibus quoque festivi super nascum equitandum permittimus tibi & successoribus tuis.* Cangius hanc vocem cum *nacho*, quod straguli equini species fuit, confundit. Omnibus vero jam collectis, *nab pedero* denotat hic equum utriusque anni, primi vel secundi, hoc est, *anticulum* sive *bumulum*.

(1) *Sequentem puletrum.* H. e. matrem adhuc sequentem, & non ab uberibus remotum, qui & nobis *sole*, a *folgen*, sequi, nominatur, ut mox videbimus.

(2) *Nare.* Legendum *vale* vel *sole*. Glossæ Florentinæ Mss. *Poledrus*, id est *juvenis equus, solo*. Eadem alibi: *Pultrinus, suli*; quæ eadem verba & Cangius ex Glossario quodam Theotisco asserit. Glossæ Ælfrici: *Poledrus, sola*. Evangelia Gothica Luc. XIX. 30. Joh. XII. 15. Marc. XI. 2. *Fulan astant bigitatus; pullum asini invenietis.* Winsbeke s. 43. *Ein vol von einer wilden suot.* Derivatur vox a *folgen*, sequi, atque ita proprie *puletrum sequentem* exprimit. Negligi tamen non debet, in Codice Guelferbyitano etiam *nare* scribi. Et notabile est *nare* apud Britannos *puerum, puellum, parvulum*, denotare, quæ vox etiam *puledro equino* applicari potuit; quemadmodum supra Tit. XI. leg. 5. *puer de ministerio servus puledrus* vocatur.

(3) *Tribatterit.* *Tribattere* forte hic idem est ac *trabattere*, pedibus conculcare, indignè trahere, Ital. *frapazzare*. Vide supra Tit. XXIX. leg. 4.

(4) *Stalathia.* Scribitur hæc vox paulo post leg. 13. *estalathia*, & leg. 16. *stalathia*, Priori loco de equæ prægnantis furto, posteriori de iumentorum tribatione vel debilitatione agitur. In nostra lege quoque glossator pro verbo *tribatterit* legisse videtur, *Tribaverit*. Unde ferme eo inclino, ut putem ultimas duas

syllabas, *thia*, vel *stha*, restituendas esse *triba*. Pro *triben* enim veteres *triban* scribebant. Tatianus CLIII. 8. *thaz ber se ni triwi uzan thero lantschefti*, ne expelleret eos extra regionem. *Stala* vel *Estala*, quod prius est, corruptissimum videtur. *Iumentum* enim *fev equam* nos ab antiquo *suot* vel *stute* vocavimus, atque adhuc vocamus. Glossarium Mss. Florentinum: *Equaria, suot*. Idem alibi: *Multio, suotare*. Unde *stala* ex hoc ipso *suot* prodiisse statuo. Litera a finalis facillime ex veteris scripturæ t corrupti potuit. Reliqua forte ob evanescentes literas distincte legi non poterunt. Si ergo *suot triba* scribatur, habebis Germanice verba, *iumenta tribaverit*, id quod & in legem 14. quadrat; lege vero 13. paulo alienioris sensus, atque ibi forte solum *suotia* reponendum est.

(5) *Iumentum.* *Iumentum* hic pro *equa* ponitur, & vocem hanc rustici Austriaci, in *gummel* corruptam, pro *equa* adhuc usurpant. Vide, quæ supra diximus ad Tit. XI. leg. 1. Sic ubi leg. 13. in nostro Exemplari est *equam*, in aliis legitur *iumentum*.

(6) *Ande chobina.* *Ande* denotare alium vel alienum supra jam exposuimus ad Tit. X. l. 5. *Chobina*, pro quo forte *chobina* scribendum erit, a verbo apud Belgas reliquo *keppen*, quod Græcis *κίπνω* & in Æorist. 2. *κίπνω*, Gallis *couper*, Anglis *chippe*, effertur, & præscindere, abscindere, resecare, excicare designat; unde *capo*, *kapanne*, gallus castratus, & *capulare*, scindere, incidere, resecare. Glossæ veteres: *πικρυω, copadium, fustum*. Vide supra, quæ ad Tit. VIII. leg. 4. huc pertinentia annotavimus. Verbis idcirco, *andē chobina*, exponitur illud, *alienum castraverit*.

(7) *Exorticatorit.* Infra Titulus LXVIII. inscribitur de *caballo exorticio*, & Lex ibi penam imponit solidorum XV. *Si quis caballum extra consilium domini sui decorticatorit.* Idem verbum *decorticare* supra Tit. XXVII. leg. 23. adhibitum est pro *coctice privatae*, quod Gallis *escorcher*. Effert ergo idem ac *equo cistem detravere*. Eodem sensu in Lege Ripnar. Tit. LXXXVI. hoc verbum occurrit. *De caballo enim mortuo ibi agit, & iisdem bene verbis cum Lege Salica utitur.* Pœna XXX. solidorum Legis Ripuarie in Heroldino exemplari non ponitur; sed eadem tamen in Codice Guelferbyitano ibi invenitur. Lex autem hæc de *caballo exorticato*, quæ, ut dixi, Titulo LXVIII. subiecta etiam est, in Guelferbyitano Codice sub Titulo XLI. ut hic fit in

TITULUS XLII.

De plagiatoribus.

I. **S**I quis mancipia aliena sollicitaverit, & convictus fuerit, (MALB. *Theu lasina*) (1), DC. den. qui faciunt solid. xv. culpabilis iudicetur.

II. Si servus alienus fuerit furatus, & ipse trans mare fuerit ductus, (MALB. *Viridio*) (2), sive in quamlibet regionem ipsum duxerit, & ibidem a domino suo inventus fuerit, & ipsum, a quo in patria aliena plagiatus est (3), in Mallo publico nominaverit, & tres ibidem testes colligere dominus debet; & iterum cum servus ipse citra mare fuerit revocatus, in altero Mallo iterum debet nominare qui eum plagiaverit, & ibidem similiter tres testes colligere debet; ad tertium vero Mallum similiter facere debet, ut novem testes jurent, quod

servum ipsum aequaliter per totos Mallos (4) super plagiatores dicentem audissent. Sic postea qui eum plagiaverit, MCCC. den. qui faciunt fol. xxxv. culpabilis iudicetur, excepto capitale & delatura.

III. Quæ confessio servi ad tres plagiatores admittatur, ea tamen ratione, ut nomina hominum & villarum aequaliter per totos tres mallos debeant nominare.

IV. Si quis hominem ingenuum plagiaverit, & vendiderit, & postea in patriam reversus fuerit, (MALB. *Frio saltovo*) (5), seu *Audel sefto*) (6), VIII. denar. qui faciunt solid. CC. culpabilis iudicetur.

V. Si quis hominem ingenuum vendiderit, & postea in patriam reversus non fuerit, (MALB. *Fal. cham*) (7), VIII. denar. culpabilis iudicetur, qui faciunt fol. cc.

T 1-

Heroldino Exemplari, non comparet, tanquam sollicit superflua. Et crediderim Legem, ut in prænti titulo existat, primo ita latam, deinde vero pena in majus aucta, eo modo mutata fuisse, ut Tit. LXVIII. atque in Lege Ripuariorum cernitur. Unde Mss. in quibus Bignonius pro excoꝛtato invenit decoꝛato, & atque ubi, pro decoꝛtaverit, lectum fuit decoꝛaverit, h. e. caudam absculerit, non potuerunt non errasse. Equorum autem morticina decoꝛare jam villisimorum hominum officium est. Sed apud Anglos quilibet sui equi cadaveri sine ulla ignominia cutem detrahere potest. Idem Franci veteribus mos fuit. Addeꝛe libet Formulam Andegavensem XXIV. ubi lis de excoꝛtato caballo cuidam intenta legitur. Ea talis est: *Eoꝛtens illi Andecavis civitate ante illo Præposito vel reliquis hominibus, qui cum eo aderant, interpellabant aliquo homine, nomen illo, quasi animalia per sua menata eos ducere habuissent, & ipsa animalia per sua menata aliquas mortas fuerant, & ipsa pecora illi excoꝛtavit, posteaque mortas fuerunt. Interrogatum fuit ipsi illi, quid de hac causa responso daret: & ipsi illi taliter locutus fuit, quod nec sua animalia nunquam menavit, nec per sua menata ipsa animalia degere nunquam habuissent, nec de manus suas excoꝛtatas nunquam fuissent. Propterea visum fuit ad ipso Præposito, vel qui cum ipso aderant, ut in noctes tantas apud homines tantus ipsi illi in basilica domi illius excusare deberit: se hoc facere debebat, de hac causa ipsi illi compascere debuit: sin autem non poterit, quicquid lex de talo causa edocet, emendare stodiat.* De caballo excusato sive cauda privato alia Lex in Salicæ Legis editione Lindembrogiana existat, & nostram hanc antecedit.

(1) *Theu lasina.*) Junguntur *Theu* & *Lasina* mancipiorum nomina. Vide supra notata ad Tit. XI. leg. 1. & 4.

(2) *Viridio.*) Vocabulum hoc *viridio* unum idemque est cum nostro *wirde* vel *werth*, ac valorem, pretium, & hoc loco *pretium furati servi alieni* & *trans mare ducti* significat. Ab eadem radice Anglo-Saxonibus *wera*, & Franci *wirigeldum* ac *wirigeldum* dictum est rei cuiusque pretium & compositio. Franci porro *ex wurde* vel *wirde* fecerunt *wirdi*, & eaque voce ad designandum *wirigeldum* usi sunt. Capitulare III. an. 813. c. 24. *De quicquid in casa furaverit, in wirtira solidos septem.* In-

fra ibidem: *De porcis & vervecibus & animalibus juvenibus & de capris tertiam partem, quantum valet in wirtira.* His addas ibidem cap. 25. *Ex hoc loco ansam sumsi supra Tit. XXIX. leg. 1. pro wirtico legendi wirtiro, ut ibi a Malbergo exprimitur pretium sive wirtigildum suprata ancille aliena.* Idem Franci ex eodem *wirde* vel *werth* videntur mihi demum fabricasse *wirdatum* & *werdarium*, unde Tit. XXXII. Legis Sal. leg. 17. *wirwardi* & Tit. XXXII. leg. 3. *werdarda* formatum; priori loco *wirigeldum* vel *pretium incisorum vitulum*, posteriori vero *crinum abscisorum* designat. De cætero pro *viridio* in Codice Guelferbyitano hoc loco *unirtario* ponitur, vocabulo hoc ex *unirtario* vel *wirdario* corrupto. Quomodo vero *wirigildum* vel *wirigeldum* differat a *weregeld*, hoc infra ad Tit. LIV. leg. 2. exponemus.

(3) *Plagiatus est.*) Plagiare est liberum hominem aut alienum mancipium dolo male vendere, emere, donare aut celare.

(4) *Per totos Mallos.*) H. e. per omnes. Totus loco omnis in mediæ ævi monumentis frequentissime reperitur.

(5) *Frio saltovo.*) Codex Guelferbytanus legit: *falconum*. *Frio* vero est nostrum *frey*, Sax. *fri*, liber, solutus, nemini obnoxius, a nullo ligatus, hoc est, ingenuus. *Kero*: *ingenus*, *friger*. Glossarium Ms. apud Lindembrogium: *Fulfrea*, sive ingenua sive libera. *Falcovo* & *falconum* ego corruptum existimo ex *saltovo*, vel, ut supra Tit. XXII. scribi debere ostendimus, *salto*. Exposuimus id ibi per *maleficium fecerit*. Sed *sal* non *maleficium* solum, sed & *vapinam* denotavit. Fragment. Isidori p. 254. *Ni uvas inu einighan sal adellendi, abazs ir Gote uvas ebancillib; non rapinam arbitratus est, esse se aequalem Deo.* *Faltovo* igitur, sive, ut nos diceremus, *salbue*, significat *rapinam fecerit* sive *plagiaverit*.

(6) *Audel sefto.*) *Audel* est nostrum *adel*, quod ingenuum, nobilemque designat, ut supra Tit. XIV. leg. 1, jam monitum. *Sefto* vero corruptum est ex *sefto* vel *salto*, de quo modo dictum, quemadmodum & Tit. XXII. leg. 1. *seftu pro sel in scriptum fuisse* coniecimus. Vides inde *Audel salto* itidem interpretari verba Legis: *hominem ingenuum plagiaverit*.

(7) *Fal. cham.*) *Cham*, *ham*, *baim* & *beim* est domus, patria, ut notum, & supra Tit. XXXVI.

TITULUS XLII.

De servo qui de furto fuerit inculpatus.

I. SI cuius servus in furtum fuerit inculpatus, si talis causa est unde Ingenius dc. den. qui faciunt fol. xv. componere debeat, servus super scamno trusus (1) cxx. ictus accipiat; si vero antequam torqueatur fuerit confessus, & ei cum domino suo convenit, cxx. den. qui faciunt fol. iiii. dorsum suum redimat, dominus vero suus capitale restituat. Requirenti autem si major culpa fuerit, unde Ingenius mccc. den. qui faciunt fol. xxxv. solvere debet, similiter servus cxxi. colaphos (2) accipiat. Et si in ipso supplicio confessus fuerit illi qui eum torquet, & ipse servum adhuc magis vult torquere etiam nolente domino, pignus domini servi dare debet, & sic servus ad supplicia majora (3) datur; & si confessus fuerit, nihil ei super dominum cre-

datur, ipse vero illum servum habiturus, qui eum torquet, & dominus servi, qui jam pignus accepit, pretium pro servo recipiat.

II. Si vero infra priora supplicia, id est cxxi. colaphis, fuerit confessus, aut castratur (4), aut cxxl. denarios, qui faciunt fol. vi. reddat: dominus autem servi capitalem in loco restituat.

III. Requirenti vero si talis culpa est, unde homo ingenitus si Francus viiim. den. qui faciunt fol. cc. culpabilis iudicatur, servus solidis xv. id est dc. den. componat. Si vero in maioribus criminibus servus inveniat, unde Ingenius mccc. denar. qui faciunt fol. xlv. possit iudicari, & inter supplicia confessus fuerit, capitali sententia feriatur.

IV. Si autem servus de quolibet crimine inculpatus, dominus servi, si praesens est, ab eo qui repetit admonetur, ut servum ad iusta supplicia reddat. Et qui repetit virgas (5) habeat paratas, quae in similitudinem

XXXVI leg. 4. demonstratum est. Credo itaque hoc vocabulum superscriptum fuisse voci patriam. Prius sit forte huc ex Lege antecedenti translatum est, & rectius falso vel falso scribendum est. Nam & haec lex de plagio agit.

(1) Super scamno trusus. Infra: pro super scamnum trudere dicitur in scamno extendere. In Codice Gaelterb. idem legitur hoc posteriore loco: & *scamum* & *scamum p. astet*, ubi *scamum* *trudere* dicitur. Apud nos *scamum* est *scamum*; olim *quavis corda* denotavit. Glossa Mss. Florentina: *Arvus corda*, *scamum*, *Scamnum Germanis bank*, *Dan. bonck*, *Anglis bonck*, *Anglo-Sax. bene*, & *baruce*, *Gallis banc*, *Italis banco* dicitur. Olim *haec* sine *n* scriptum fuit. Glossa Mss. Florentina: *Disco*, *labweiga*, *Glossarium Rabani Mauri Ms. Stagnum pab*. Ubi nota pro *stagnum* legi debere *scamnum*. Unde & nos phrasin illam *super scamnum extendere* reddimus in *den bock spannen*. Et *bock* nobis omne id vocatur, quod quatuor pedibus innixum aliquid sustinere & portare potest, a *bac*, sive *tergo* animalium desumpta similitudine. Genus autem torturae, quo reus in scamno extenditur, a Romanis Franci didicisse videntur. Romani machinam hanc *equuleum* vocarunt, & hinc Itali eandem *pulledrum*, Hispani vero *pulliedro* nominarunt a *poledrus*, quod pro pullo equino in Lege Salica usurpatum vidimus. Hac a voce nostrum *foltern*, torquere, deflexum est. Galli equuleum *gennam* dicunt, nomine a *scamnum* formato. In scamno autem sive equuleo, qui utrimque trochleas habebat, super quibus manuum pedumque vincula nervi sive corda tenae decurrebant, reus aliquando suspendebatur manibus pedibusque alligatus, aliquando extendebatur, ita, ut artus omnes distenderentur. Machinae figuram ex Antonii Gallonii tractatu de SS. Martyrum cruciatibus, pag. 47. ibidem extantem, addimus. Litera A notatus est reus, qui in scamno extenditur: & B alius in scamno suspensus. C est ipsum scamnum sive equuleus & D fascis virgas continens: E tandem *catissa*, cui inoffensus erat equuleus. Valerius Maximus lib. III. c. 3. *Rupit verbera, fiducias laxavit, solens ecaleum, laminas extinxit*. Ubi nota praeter verbera in equuleo extensis aliquando etiam ad majores cruciatu concitandas faces adnotas & latera unguis ferreis effossa. Quin-

tilianus Declamatione ultima: *An tu quastionem illam fuisse credis, qualis veniuntibus corporibus adhibetur? ideo enim equales morclam arifex senex, totam fiducias ratione servitiae, ut leviter sedibus suis remota compago per singulos artus membra laxaret. Consumus est spiritus plectio sui, & verbera ignesque animum pa-tet nocentius clausurunt &c.* Alia in Declamationibus iulien loca praeterea in Godofredi Jungermanni Notis ad H. Magii Libellum de Equuleo pag. 80. sq. videnda. Gregorius Turonensis Lib. VII. cap. 32. *Tunc Rex iurore succensus iussit eos ad trochleas extendi & fortissime eadi, ut si vera essent, quae dicebant, evidenter adprobarent: & si aliquid doli adhuc intra pectorum arcana retinerent, vis tormentorum extorqueret in iis.* Adde supra ex Gregorii Turon. lib. VI. c. 35. quae produximus: Servilem vero propterea penam fuisse equuleum & verbera, multa veterum testimonia produunt. Lubet saltem Prudentii verba ex Hymno in Romanum producere. Iusserat Alcibiades iudex ille impius Romani

Evocandum corpus equleo omnis

Pendere, & unci unguis que crescere.

Apparitores sed furenti iusserunt,

Illum vetusta nobilis prosapia,

Mertisque multis esse primum civium.

Iubet amoveri noxiam scipitem,

Plebeja clarum paena ne damnet virum.

Tundatur, inquit, tergum crebris ictibus,

Plumboque cervix verberata extuberet.

Persona quavis competenter plectitur,

Magnique vestit vili, an sit nobilis:

Gradu reorum forma tormentis datur.

(2) Colaphos. Colaphus idem est ac colpus. Vide supra ad Tit. XX. leg. 7.

(3) Ad supplicia majora. Observa, jam tempore antiquiorum Francorum tormentorum varia genera in usu fuisse. Nisi supplicia de ictibus intelligere velis, uti in periodo sequente innui videtur. Maiorum autem suppliciorum exemplum in Mummoli Praefecti poena apud Gregor. Turonens. Lib. VI. c. 35. vide.

(4) Castratur. Castratio hic servilis poena.

(5) Virgas. In Legibus Germanicis servus in adulterio & furto comprehensus, paderastis, mulierum oppressoribus & proditoribus. Evolvas Cangium in voce Castratio.

(5) Virgas. Ubi nota Cangium sub voce flagellatio.

nem minimi digiti grossitudinem (1) habeant; & scammum paratum habere debet & ibi servum ipsum extendere debet. Si dominus servi supplicium detulerit*, & servus præfens fuerit, continuo ipse qui reperit, domino servi solem collocet (2), & ad septem noctes placitum concedat (3), ut servum ad supplicium tradat. Qui si adhuc septem noctibus impletis servum tradere distulerit, solem ei, is qui petit, iterato collocet cum testibus, & sic iterum ad alias septem noctes placitum faciat, id est, in XIII. noctes a prima admonitione compleat. Quod si impletis XIII. noctibus servum noluerit ad supplicium tradere, omnem causam vel compositionem dominus in se recipiat, hoc est, si talis causa fuerit, unde Ingenuus DC. den. qui faciunt solid. xv. potuerit componere, ipse dominus pro servo reddat.

V. Quodsi adhuc major culpa fuerit, de qua servus requiritur, & dominus servi non ut servus solvat, sed ut Ingenuus totam legem super se soluturus excipiat.

VI. Quodsi vero servus absens fuerit, dominus servi a repentibus tertio admoneri debet, ut servum suum intra septem noctes debeat præferre; quodsi non fecerit, tunc repetens cum testibus solem illi collocet, & sic ad alias VII. noctes placitum illi

concedat. Si tunc servum non præsentaverit, tunc repetens cum testibus solem illi collocet tertio vice adhuc ad septem noctes, ita ut totus numerus ad XXI. noctem perveniat: quodsi per tria hæc placita servum noluerit ligatum supplicii dare, aut præferre, & tamen per singula placita ei solem collocaverit, tunc dominus servi omnem repetitionem nox qualem servus, sed qualem Ingenuus, si hoc admisisset, tandem compositionem repetenti restituar.

VII. Si vero ancilla in tale crimen inculpetur, unde servus castrari debeat, aut CXX. ictus accipere flagellorum (4), ipsa totidem ictus accipiat, aut CXX. denar. qui faciunt sol. vi. componat.

VIII. Si quis cum servo alieno sine consilio domini sui negotiaverit, DC. den. qui faciunt sol. xv. culpabilis judicetur. Certe si talis culpa est, unde Ingenuus homo Francus VIII. denar. componere debet, servus sol. xv. culpabilis judicetur.

TITULUS XLIV.

De homicidiis Ingenuorum.

I. SI quis Ingenuus Franco, aut Barbarum, aut hominem qui Salica lege vivit (5), occiderit, (MALB. Leudi) VIII. den. qui faciunt sol. CC. culpabilis judicetur.

II. Si vero cum in puteum (6) aut sub

aquam

* Al. Distulerit.

(1) Grossitudinem.) H. e. crassitatem. Grossus pro crassus barbarum est a nostro gros, quod olim groz scribebatur. Keronis Glossæ: Grossitudine, grozzii. Glossarium Ms. Lindenbergianum: Sorex, grozzus, Sulpitius Severus Dial. I. de Virtut. Monach. Oriental. cap. 21. Vestem respuit grossiorem, indumentum molle desiderat.

(2) Solem collocet.) Vide quæ supra ad Tit. XL. dicta sunt.

(3) Placitum concedat.) Hoc est, terminum præfigat legitimum. Ita etiam infra Tit. XLVIII. leg. 1. usurpatum. Et cum termini ista constituto secundum partis utriusque aut arbitratorum beneplacitum fieret, inde placitum vocata est. Faciunt huc verba Tit. LIII. leg. 1. ubi dicitur: in noctes XIII. sive XL. aut quomodo placitum fecerit &c. Nec aliter Titulo L. accipitur, quam pro termino judiciali constituto; communi partium consensu, aut iudicis sententia. Hoc sensu in prologo Legis Salicæ editionis Pithecanæ dicitur: Placuit atque convenit inter Francos & eorum proceres &c. Eadem formula loquendi occurrit in Legge jocosa pacto Salico a scriba lasciviente adscripta, quam in crisi Diplomatis Onabrungensis Carolini Germanica pag. 53. edidimus, & hic repetimus. Ea talis est: Incipit totas Malberg. in nomine Dei Patris omnipotentis sit, placuit voluntas Landobranno & Alono ut pactum Salicum de quod titulum non abijt gratanter supplicibus apud gratia Fredono una cum uxore sua & obmatris eorum in ipsum pactum titulum unum cum divino adjutorio pertractare debent, ut si quis homo aut in casa ut foris casa plena botilla abere poterint tam de eorum quam de aliorum in cuppa non mittant negutta. Se ullus hoc facere præsumserit (Malb. Leodardi) sol. XV. componat, & ipsa cuppa frangant

la tota, ad illo botillario frangant lo cabo, at illo Scanciano tollant Lip, . . . Sic convinit obseybare apud Saccube bibant & intus suppas faciant, cum Senior bibit duas vicis, sui Vajalli la terciã, bonum est, ego qui scribo meo nomine non hic scripsi culp. judicatur. Placitum autem sive dies dicta ad aliquid agendum vel dijudicandum tribus plerumque diebus custodiebatur sive observabatur. Exempla supra ad Tit. XL. non parvo numero protulimus. Quibus adde hæc apud Gregorium Turonens. lib. VII. cap. 23. extantia verba: Injuriosus ad placitum in conspectu Regis Childberti advenit, & per triduum usque ad occasum solis observavit. Sed cum hi non venissent, neque de causa hac ab ullo interpellatus fuisset, ad propria rediit. Plura vide apud Cangium, & nota, interdum & placiti vocem per metonymiam antecedentes pro consequente sumi pro iudicio, aut etiam conventu publico; quia ita ex placito procedit populique habebantur olim. Hinc & placitare pro judicialiter agere, & Gallicum inde plaide pro iudicio, & plaider pro advocatum causæ agere sive causam coram iudicio agere, in usum venit. A placitio similiter descendit Germanicum platz, quod de loco ad rem aliquam ibi peragendam ex beneplacito constituto dicitur.

(4) Flagellorum.) Vide Cangium sub voce Flagellatio. Flagella hæc triplici loro constituisse ex Gregorii Turonens. lib. VI. cap. 35. intelligimus.

(5) Franco aut Barbarum, aut hominem qui Salica lege vivit.) Leg. Si quis ingenuus Francum aut Barbarum &c. Ita impresti & Mss. codices Legis ceteri habent. Barbarorum nomine Germanos reliquos venisse medio ævo iis, qui Provinciali sive Gallica lingua utebantur, supra ad Tit. XVI. leg. 2. exposui.

(6) Puteum.) Puteus medii ævi auditoribus non

aquam miserit, (MALB. *Wath leudi*) (1), XXIIII. denar. qui faciunt solid. DC. culpabilis iudicetur.

III. Si quis hominem in puteum, aut in vipida (2) iactaverit, & vivus exinde evaserit, ut ad casam suam possit accedere,

(MALB. *chalip sub dupio*) (3), IIIII. den. qui faciunt solid. C. culpabilis iudicetur.

IV. Si vero eum qui in trulle dominica est, occiderit, (MALB. *Leudi*) XXIIII. denar. qui faciunt fol. DC. culpabilis iudicetur.

V. Si vero eum de hallis aut de rama (4) super

non solum est locus defossus, ex quo hauritur aqua, sed etiam quævis fovea vel lacuna, quæ aquam continet, vel aquam continere potest. Unde ex *puto* nos lectimus *putze*, Belgæ *put*, Juliaceses *putze*. Ordinatio Politæ Juliac. p. 29. *Da auf den Dörfern kein graben, poel oder putzen vorhanden*. Eadem ordinatio p. 47. *kein heimlich gemacht, oder probat soll nach der strassen und gemeinen plätzen ausgehen noch überhangen, sonder wer keinen putz dazzu machen will, soll die heimliche gemachtewer inwendig auf seiner misten oder plätzen verordnen und ausgehen lassen*.

(1) *Wath Leudi*. Codex Guelferbytanus duabus vicibus habet: *matte leudi*. Jam scimus *leode* esse compositionem. *Matar* Hispanis, *matulba* Tolofanis, *mater* veteribus Provincialibus denotavit, *occidere*, *cædere*, *interficere*. Hinc primariarum chartarum nomen in ludo Hominis (*de l'homme*) Hispanice *mata-mores*, quod a Comitis militem gloriosum tanquam *Mauvoruu occisorem* in teatro sistentibus defuntum, significat, *occide-Mauros*, Gall. *me-mores*. Nos illud corrupte *mata-deres* enunciamus. Ab eodem verbo in aliis quoque chartarum ludis de integra ab adversario victoria reportata dicimus *matschen*, h. e. plane cædere, sive penitus devincere. In ludo Sepachico *Schachmat* idem est ac *Rex mortuus est*, *perit*, *caesus est*. Unde evidens fit, etiam in Persica lingua hoc verbum occurrere. *Math leudi* ergo vel *matte leodi* latine reddetur: *cædis compositio*. Sed quamvis ingenio non careat hæc explicatio, re tamen curatius considerata, *wath leudi* ad sequens *leudi* non pertinere, sed glossa vocis *aquam* in textu extantem esse videtur. Saxonice aquam quidem *water*, & superiores Germani *wasser* vocant; sed olim ea *wat* nominata fuit, uti ex Evangelicis Gothicis perspicimus. Ibi enim Marc. I. 8. & Luc. III. 16. *ik daugga izwie in watin est ego baptizo vos in aqua*. Joh. VII. 38. *Abwos watin libandius*; flumina aquæ vivæ. Marc. IX. 41. *Stikla watin*; calicem aquæ. Luc. VII. 44. *wato mis ni gast*; aquam mihi non dedisti. Matth. VIII. 32. *Gadauthmodedum in watan*; mortui sunt in aquis. Anglo-Saxonice habent *wata*, humor, liquor, mador. Danis indito *n* aqua dicitur *vand*. A veteri *wat*, aqua, vulgus reliquum servat *waddeke*, quod *serum lactis*, proprie autem *aquulam*, denotat. Ubi ergo Codex Guelferbytanus hic *matte* habet, hoc in *watte* similiter restituumdum erit.

(2) *In puteum aut in vipida*. Lex Salica Lindenbrogiana editionis hic habet *in pelagus*. Wendelinus *gurgitem aque* hic intelligi putat, qualis Taxandris adhuc *wimpel* dicitur. Gurges in Megiseri Dictionario Polyglotto Germanice redditur *wassergumpen*, voce cum *wimpel* cognata. Veteres Frisii *gurgitem*, sive *profundum aquæ* sua dialecto *wapel* vocasse videntur. Simon Abbes Gabbeema, Frisicæ Historicus, præfationem eruditam præfixit libro *Gisberti Japix* sive *Jacobi filii*, *Frische Rimplerle* inscripto, & Leovarde 1631. edito. In ea meminit, Frisios habuisse quosdam sententias exteris pronuntiatio difficiliter admodum; has si quis prompte recitare requisitus nequiverit,

eum tanquam gentis inimicum conti uncino affixum, in aqua gurgitem, donec mortuus fuerit, depressum fuisse: hanc pœnam dictam fuisse *wapel diepinga* vel *wapel dranc*. In Belgio etiam eam usitatum fuisse docemur ex Consuetudinibus Arkenibus anni 1231. quas Cangius & Tabulario S. Bertini nactus citat sub voce *Aussoringe*. Verba hæc sunt: *Quodsi armis molutis fuerit, tres libras & arma duo, & 10. solidos lesjo, & impensas in medicum: wapeldrinc, tres libras domino, & 20. solidos lesjo: Aussoringbe, 1/2 libras domino & 20. solidos injuriam passo*. Hoc autem modo in Lege nostra pro *vipida* legendum esse *vipila*. Veteres alias gurgitem *wake* dixerit. Glossarium Rabani Mauri Ms. *Gurgitibus*, *wakim*. Idem alibi: *Freta*, *Unagi*.

(3) *Chalip sub dupio*. Oedipo hic opus est, adeo corruptus est locus. Videant me acutiores, quid inde exculpere possint. Hoc certum est, *dupio* exponi debere *vipidam*, gurgitem, vel abyssum. Saxonibus enim *dupe* hoc sensu usurpatum fuit. Vocabularium Sax. Ms. incerti authoris: *Abyssus*, *dupe*. Engelhusius in Vocabulario Sax. Ms. *Abyssus*, *afgynde*, vel *dupe*. Quid si legatur: *chalie seu dupio*; ut *seu* fit latinum, & exprimitur ita voces *puteum* aut *vipida*. *Chalie* ita esse nostrum *kole* vel *kolek*, vortex, gurgis, vertex. vorago. Propius ad ipsam vocem *chalip* occidit Polonorum *glebo*, *glebia*, *glab*, quod *voraginem* aut *profundum* designat, & facillimo negotio in *galeb* vel *chalip* transit.

(4) *De hallis aut de rama*. Lex Salica Lindenbrog. adhibet idem verbum Tit. XLIII. leg. 2. *Si autem de ramis vel de hallis, aut de qualibet re eum cooperuerit*. Ibid. leg. 5. *Si vero in puteum aut sub aquam miserit aut de hallis aut de ramis eum cooperuerit*. Manuscripti nostri eodem modo vocabulum citant: Glossarium vetus a Lindenbrogio citatum hic addit: *Halls, sicut ramis*. Videur autem Glossatori hoc in mentem venisse ex Lege Ripuariorum, ubi Tit. LXVII. c. 5. dicitur: *Si quis pro hereditate vel pro ingenuitate certa cooperit post malo ordine, cum sex in Ecclesia conjuret, & cum duodecim ad stipulum Regis in circulo & in basta, hoc est, in ramo, cum verborum contemplatione jurare studeat*. Lindenbrogius & Baluzius putant hoc loco agi de iudiciis, quæ sunt ad quæcumque sive in campo, & *basta* significasse Francis locum publicum apertum, sed ramis tectum. At errant. Pro *basta* enim omni dubio procul hic loci scribendum est *balna*, quod nobis *ramum* denotat, & verba in circulo & in basta, hoc est in ramo jurare idem significant, ac in circulo iudiciali sive in loco iudicii solenni ac cum ramo, per quem adramitum vel citatio facta est, *jurare*. Vide quæ de *adramitione* supra ad Tit. XL. leg. 1. dicta sunt. Hoc tamen sive *balna*, sive *basta* vel *balna* ad locum Legis Salicæ nostrum applicari non posse persuasor ex Codicibus Guelferbytanis lectione, quæ pro *hallis* uno loco habet *colli* altera *claus*. Verba ipsa sunt: *Si vero eum in puteum aut in aqua miserit, & eum aut de campis aut de collis, aut de quibus rebus, cæaturus fuerit &c.* Et inferius: *Si vero eos in aqua, aut in puteum miserit, aut de*

super operuerit * (1), similiter LXXIII. den. qui faciunt solid. MDCCC. culpabilis judicetur.

VI. Si Romanus homo conviva Regis (2) occisus fuerit, (MALB. *Leudi*) XIII. den. qui faciunt solidos CCC. componatur.

VII. Si quis Romanus tributarium occiderit, MDCCC. den. qui faciunt solid. XLV. culpabilis judicetur.

VIII. Si quis hominem ingenuum invenit in quadivio, aut in via, sine manibus aut pedibus inimici sui vi detruncatus, & eum vita privat, aut occiderit, (MALB.

Frio fald ** (3) (4), IIII. den. qui faciunt solid. C. culpabilis judicetur.

IX. Si quis hominem ingenuum de barco (5) abbatiderit (6) sine voluntate, MDCCC. denar. qui faciunt fol. XLV. culpabilis judicetur.

X. Si quis caput de homine, quod inimici sui in palum (7) miserunt, sine voluntate alterius deposuerit, (MALB. *Rabanal*) (8), DC. den. qui faciunt fol. XV. culpabilis judicetur.

XI. Si quis hominem in puteum jactaverit, & is eundo vivus evadit, IIII. den. qui

* Al. *Math Leud Myster*.

** Al. *Unasbugo*.

vannus, aut de clavis super cooperuerit &c. Hoc a *llis* & *clavis* mea quidem sententia detortum est a feriba rudiori ex *allus*, voce hac iterum ex *calculus* contracta. Et habuerunt inde sine dubio Provinciales olim vocem *calille* pro *calice*, sive *calculo*, unde nostri Galli suum *calillon*, eandem rem significentem formarunt. Ex *calille* præterea apud eosdem Gallos *cate*, quæ apud Belgas *kaie* & *keye*, contractum fuisse videntur, quod jam *lytes* & *tumulum mazvinum* *aggeila arena*, *calculusque constantem ein-jandbanck*) designat. Nec dubito, quin cum illo *cate* sive *keye* unius originis sit Belgicum *key* vel *keyteen*, Saxonum *keferstein* vel *keferling*, & Teutonicum *kies* & *kieselstein*, silex sive calculus. Veteres Franci pro *callis* facile potuerunt scribere *ballis*, more, quo h ipsi & ceteris Germanis frequentissime pro *ch* vel etiam *k* ponebatur. Sic ex *collo* fecimus *hals*, ex *cardo*, *bertz* &c. Secundum dicta vero, Legis nostræ sensus est: Si quis occisum *calculus* aut *ramentis* operuerit: Nulla enim re commo- dius in via occisus occuli potest, quam calculus aut ramentis. Uivis enim, ubi unum non adit, alterum certe suppetit. Ex voce vero *ramenta* vocabulum *ramma* & *rama*, femine generis, Barbari fabricarunt. Eodem sensu hac voce usa est Lex Ripuar. Tit. XV. Occuetudinem de cætero ramis corpora occu- forum operiendi adhuc in Pomerania usitatum esse, ipsi vidimus, cum e Prussia venientes Gellenbergum montem transiremus. Prope viam enim magnus utrimque cumulorum ex ramis & baculis congeforum numerus erat, quos aurige, tumulos ibi occisorum esse, as- firmabant, atque unicuique ramum vel baculum, qui primus obvenerat, adiciebant, in- taustum, si officium hoc demoruis denegaret, iter fore suppetitioe credentes. Hunc autem morem ex Gentilissimo ipso adhuc retinuisse indicio est locus in Andrea Abbatis Bambergensis Vita S. Ottonis lib. II. cap. 12. extans, ubi dicitur S. Ottonem noviter ad fidem Christi conversis Pomeranis interdixisse, ne sepeliant mortuos Christianos inter paga- nos in sylvis aut in campis, sed in cimiteriis, sicut nos est omnium Christianorum; ne sustes ad sepulchra eorum ponant; omnem ritum & pra- vilitatem paganam abiciant; domos Idolorum non construunt &c.

(1) In calce, *Math leud myster*. Quid *math*, sibi velit, paulo ante diximus. Hucæ vox forte per errorem translata. Pro *myster* scribendum *myster*, quo homicidium clandestinum, sed meditatum indicatur, ut vidimus Tit. XVI. *Leud myster* ergo est homicidii compo- sitio.

(2) *Conviva Regis*. H. e. ex familia vel e domo regia, domesticus Regis. Videantur de honore mensæ Regiæ Bignonius ad hunc legis locum, Jacobus Gotofredus ad Lib. I.

Cod. Theodof. de Comitibus & Tribun. Scho- larum, & Cangijs sub voce *Conviva*.

(3) *Frisfeld*. Francicum *Frio* est nostrum *frey*, liber, non coactus; & *fald*, nobis *feld*, campus. Nos *das freye feld* pari modo vocamus campum undique patentem, liberum, non clausum, qui hic latine *quadrivium* nomi- natur; quia in eo ad omnes quatuor mudi plagas refugium patet. Paullus Warnefridus de Gestis Longobard. lib. I. cap. 20. *Habitaverunt in campis patentibus, qui sermone barbarico feld appellantur*. Anglo-Saxones ita *feld* habuerunt. Bensonius in vocabulario Anglo-Saxonico: *feld-albyrne, hamadryades*.

(4) In calce, *Unasbugo*. Cum in uno exemplo *frisfeld* invenerit Heroldus, in alio scri- ptum vidit *unasbugo*. Quid hoc sit, dictu quidem difficile primo intuitu videtur; putamus tamen legi & posse & debere *ana unego*. Ana in Evangelis Gothicis pluries pro *in* usurpa- tur; ex. gr. Marc. VI. 56. *ana gaggæ*, in pla- teis. *wego* in Evangelis Gothicis *weger* est idem ac nostrum *weg*, via, iter. Ita ana ego ex- primeret illa Legis verba: *in via*.

(5) *Barco*. Quid *barcus* sit, infra Tit. LXIX. leg. 3. exponitur, cum dicitur: *Si quis hominem de barco vel de furca ... dimiserit*. Furca autem idem est ac *patibulum*. Uti vero *barca*, navigii genus, a *boren*, ferre, portare, dictum est, quod oneribus vehendis aptior sit, ita *patibulum* ab eodem fonte *barcum* vocatum puto, quod facinorosos suspensos sustinet & portet. Eodem plane modo *furca* dicta est a ferendo. A *brande* enim, sive ramo arboris illud cum ceteris deducere non liber; licet Glossæ Pithozane idem de *barco* exponant, de *ranno*. Parum enim Glossis his in expositione Legis Salicæ tribuendum esse vidimus dudum. Pro *patibulo barcus* occurrit quoque in Audeni Vita S. Eligii lib. II. cap. 31. *Hoc apud Regem obtinuerat, ut omnia humana corpora, quæ vel Rees severitate, vel iudicium censura ... pertinebant sive per civitates, sive per villas, licentiam haberet & de bargis & ex rotis & de laquis sepepire*.

(6) *Abbatiderit*. *Batuere*, *batere*, & Gallice *batre*, est ferire, percutere: hinc *abbate- re* aut *abbatidere* est percutiendo *desicere*, *feriendo amovere*.

(7) *In palum*. Palo capita facinororum imponere, antiquus ritus; ut scilicet clarior in oculos incurrant scelera commissa, & po- næ iis decreta.

(8) *Rabanal*. *Rauben* nobis adhuc est rapere, spoliare. Inde *raba* esset *rapuerit*. *Nal* denotabat veteribus *caput*. Glossarium Theotic. Florentinum Ms. *Sinciput, nal*. Quamquam & *rababal* legi possit, ut redderetur verbum *deposuerit*. Nos enim dicimus *rabboblen*, pro *berrabboben*; & hoc nobis est ex *alio depromere, deponere*.

qui faciunt solid. c. culpabilis iudicetur.

XII. Si vero in pureo mortuus fuerit ; (MALB. *Mustbest*) (1), XXIIII. den. qui faciunt fol. DC. culpabilis iudicetur.

XIII. Simili modo qui in pelagus (2) hominem impinxerit, & exinde euaferit ; (MALB. *Piomarina*) (3), IIIII. den. qui faciunt solid. c. culpabilis iudicetur.

XIV. Si quis puellam ingenuam occiderit ; (MALB. *Nuchala*) (4), VIII. den. qui faciunt fol. CC. culpabilis iudicetur.

XV. Si quis Romanus homo possessor (5), id est, qui res in pago ubi remanet proprias possidet, occisus fuerit, is qui eum occidisse convincitur, IIIII. den. qui faciunt solid. c. (6) culpabilis iudicetur.

XVI. Si quis hominem ingenuum quemlibet, socium suum de quolibet crimine accusauerit, & per ejus commotionem siue mendacium, ille, qui accusatus est, occisus fuerit, si ei adprobatum fuerit, medietate leodis ejus componat. Ille vero qui

eum occiderit, secundum legem pleniter eum componat.

TITULUS XLV.

De homicidiis a contubernio factis.

I. **S**I quis collecto contubernio, hominum ingenuum, in domo sua adfallerit, & ibidem eum occiderit, (MALB. *Chamestalia*) (7), XXIIII. den. qui faciunt fol. DC. culpabilis iudicetur.

II. Si vero in trestle dominica ille qui occisus est fuerit, LXXIIII. den. qui faciunt fol. M. DCCC. culpabilis iudicetur.

III. Quod si corpus occisi hominis tres plagas vel amplius habuerit, tres qui inculpantur, & quod in eo contubernio fuerint probantur, legem superius comprehensam singillatim cogantur exolvere: alii vero tres de eodem contubernio* (8), IIMDC. denar. qui faciunt solid. XC. uniusquisque eorum culpabilis iudicetur : & tres adhuc in tertio loco de eodem contubernio** (9),

MDCCC.

* Herold in margina. MALB. *druchte lennici*.

** Herold, in marg. MALB. *festastasia*.

(1) *Mustbest*. Leg. *mustber*, quod supra exposuimus.

(2) *Pelagus*. Hac vox communiter pro *maris*, apud Cangium vero pro *quavis aqua*, etiam *fluvialium*, occurrir. Wendelinus in hoc Legis Salicæ Leo non *mare*, sed *lacum* vel *lacunam* indicari patat; cuius nomen apud Belgas *poel*, apud Saxones *paal*, atque apud superiores Germanos *psal*, Latinis per vocem *pelagus* expressum est. Alio vero nomine nobis *Mor*, Belgis *maer*, Anglis *mar*, AS. *mere*, lacus, palus; & *morast*, Gall. *marais*, locus palustris dicitur. Hinc *Morini* a Casare vocati, qui ad fecum Britannicum paludosa inhabitantur loca. Galli eodem sensu *more* usurpant. Guilielmus Gemeticensis lib. II. c. 20. Hist. Norm. *sedens super lacum, quem usu quotidiano loquendi marais vocamus*. Guil. Brito Philipp. I. . . . *marais potare lutosus*.

In libro Jobi pro *maris* ponitur *mare*, ubi cap. XIV. 9. scriptum est: *Quomodo si recedant aquez de mari? Teutonista: maer, cyn sil waer. lacus*.

(3) *Piomarina*. *Pio* non differt a *bi*, quod plures significationes admittit, & in Evangelicis Gothicis etiam loco Latinorum in usurpatur aliquoties, & a Saxonibus adhuc *ly*, a superioribus vero Germanis *ley* effertur. *Morini* mihi videtur pluralis numerus a nomine modo explicato *mar*, *maer*, adeo ut *piomarina* exponi debeat, *in lacum siue in pelagus*, ut Legis verba habent.

(4) *Nuchala*. Omni dubitatione remota, restituendum est *anthala*, quod nobis est *edule*, & *ingenuam vel nobilem puellam* denotat. Vide supra ad Tit. XIIII. leg. 4. & Tit. XIV. leg. 1. annotata.

(5) *Possessor*. Proprietarius, qui possessiones sine prædia habet, atque ita a colono distinguitur. Hoc modo in Cod. Theodof. & apud Cassiodorum, *Honoratis possessoribus & cuiuslibet*, inveniuntur. Gregorius Turonens. lib. V. cap. 28. *Chilpericus vero Rex descriptiones novas & graues in omni regno suo fieri iussit. Qua de causis multi relinquentes civitates illas, vel possessiones proprias, alia: gna petierunt, satius autem alibi peregrinari, quam tali periculo subiacere. Statutum enim fuerat, ut possessor de propria terra unam amphoram vini per arripuerit*

redderet &c. Vide porro Bignonium ad Leg. Sal. Tit. XXXVI. leg. 4. & Cangium in voce *Possessor*.

(6) *Alias, Solid. V.* Correctum, *Solid. C* (7) *Chamestalia*. Supra ad Tit. XXXVI. leg. 4. ostendimus *cham* esse *domum*, & *stala* ibidem denotare *suaverit*. Formula certe Confessionis vetus in Monumentis Catecheticis nostris cap. VIII. habet: *Quandā ibi iudicē vin . . . ioh in huare, ioh in stala, ioh in bisprichidu*, quod peccaverim & in fornicatione, & in fartis, & in detractionibus. Sed hic alio paulisper sensu adhibitum est, & videtur *chamestalia* designare *adfallitorem domi factam*. Nisi legendum sit *chamestoda*, ut reddatur verba *domi occideris*; id quod vero simillimum crederem, nisi Codex Guelferbytanus *bisfolio* legeret, quod clare admodum reddidit *besprete* nostrum, hoc est, *adfallerit*. *Besprete* itaque effi proprie *adfallite*; & deinde pro *suavi* in usum venit.

(8) In calce, *Druchte lennici*. Sermo Legis est de tribus de contubernio, qui debeant mortem occisi componere. De eadem materia agit Tituli sequentis lex tertia, ubi legitur: *Dynche le lidio*, hoc est, & tres . . . mortis illius compositionem componant. Codex Guelferbytanus scribit: *drucht sidio*. Unde & hic pro *lennici* restituendum videtur *lidio* vel *lido*. A legen enim, ponere, descendit frequentativum *legden*, & *g* in *i* mutato *leiden*, Sax. *liden*, quod proprie est *componere*, *luere*, scilicet crimen, peccatum, malefactum, & deinde *pati*. Veteres & Saxones illud *liden* effertunt. Hinc *liding*, &, Provinciali terminatione, *lido* erit *compositio*, *ludio*. Ex *druchte* vel *druchte*, ut in nostro loco legendum omnino est, si u Gallico more enuncies, prohibet sponte nostrum *druchte*, vel, ut scribimus communiter, *drutte*, ternus. Hinc *druchte lidio* idem est ac, uti Titulo sequenti etiam exponitur, *terna vel trium compositio*. Ut tamen *druchte lemmi* hic eo minus immutetur, legi etiam possit: *druchte ten lido*; quod esset: *terz illum* (sc. occisum) componant.

(9) In calce, *Seolastasia*. Tituli sequentis lege prima legitur: *Seolande esবাদio*, quod unam cum presentis locutione rem denotare videtur. Utrobique enim de hominibus

ꝛccc. den. qui faciunt fol. xlv. singuli eorum cogantur exfolvere. Si vero Romanus vel Lidus in tali contubernio occisus fuerit, huius compositionis medietas solvantur.

IV. Si quis contubernio factō villas alienas cum tribus effugerit, (MALB. *Alatfaltheo*) (1), ʒmccxx. denar. qui faciunt fol. lxxviii. culpabilis iudicetur.

TITULUS XLVI.

De homicidiis in convivio factis.

I. SI in convivio, ubi quatuor aut quinque fuerint homines, unus ex ipsis interfectus fuerit* (2), ille qui remanet (3), aut unum convictum reddat, aut omnes mortis illius compositionem collectent** (4), quæ lex usque ad septem, qui fuerint in convivio illo, convenit observare.

Tom. II.

* Herold. in marg. MALB. *See laude efbadio*,

II. Si vero in illo convivio plus quam septem (5) fuerint, non omnes teneantur obnoxii, sed quibus fuerit imputatum, illi secundum legem componant.

III. Si quis foris casa, sive iter agens, sive in agro positus, a contubernio fuerit occisus, & tres vel amplius habuerit (6), (MALB. *Druchte lidio*) (7), hoc est, & tres de eodem contubernio convicti fuerint, singillatim mortis illius compositionem componant, & tres alii de ipso contubernio mcc. den. qui faciunt solid. xxx. unusquisque illorum culpabilis iudicetur. Et tres alii adhuc de ipso contubernio, dc. den. qui faciunt fol. xv. culpabilis iudicetur.

TITULUS XLVII.

De Re-ripus (8).

I. SI, ut fieri adfolet, homo moriens, viduam dimiserit, & eam quis in-

H

con-

** Al. *Conjunctent.*

presentibus plaribus occiso, & quomodo cædes sit componenda, agitur. Princeps sententia est, *interfectorem tradi*, aut mortem ab omnibus, qui presentes fuerant, componi debere. Unde Titulo sequenti pro illo *seo laude efbadio* lego: *scotlanden thadio*, quod erit: *tradant vel reddant convictum*, quæ ipsa in Lege extant verba. *Thadio* est nostrum *theter*, qui fecit, vel commisit crimen, convictus de crimine, a *thet*, factum, derivatum. *Scolan*, *selan*, sive *selken* idem esse ac *trudere* vel *reddere* supra ad Tit. XXXI. leg. 1. demonstravimus. In presenti igitur loco pro *scola fassa* pariter restitui debet *scolan thadia*, quod item erit, *tradant interfectorem*, aut scilicet componant eo modo, quem Lex præscribit.

(1) *Alatfaltheo*.) Leg. *anatsaltheo* quod est nostrum *ansalung*, assultus, inavio violenta. Vid. quæ hac de voce monuimus supra ad Tit. XVI. leg. 4.

(2) In calce, *See laude efbadio*.) Lege, ut modo ostendimus: *scotlanden thadio*; quod est, *reddant convictum*.

(3) *Ille qui remanet*) hoc est, *illi, qui remanent*.

(4) *Collectent*.) Melius est in editione Lindenbrog. *conjunctent*. Vid. ibi in notis nostris.

(5) *Plusquam septem*.) Aufonius in Ephemeris.

... *sex enim convivium*

Cum Rege iustum; si *super*, *convivium est*. ubi Rex convivii intelligitur, ut sint septem. Capitolinus in Vero: *Septem convivium, novem vero convivium*. Similia loca plura videas apud Bignonium in notis ad hunc locum, qui addit Legem nostram summæ æquitatis esse; ubi enim plusquam septem sint, turban videri potius, quam convivium: & inhumanum fuisse, ab uno in turba commissum ceteros luere. Quoniam autem, si usque ad septem in convivio essent, omnes mortis ibi illatæ compositionem collectate sive solvere debebant secundum legem, antecedentem, proverbium invaluit: *sehen ist ein galgen voll*; quod verbosius quidem significat: *septem patibulum implent*; sed proprie tamen denotat, *septem facere convivium*, & *totidem etiam in compositionem homicidii in convivio facti condemnari*.

(6) *Et tres vel amplius habuerit*,) Emen-

da ex Codice Guelferbytano, & *tres vel amplius habuerit plagas*.

(7) *Druchte lidio*.) *Terna compositio*, sive *quæ fit a tribus*. Vide quæ ad Titulum præcedentem diximus.

(8) *De Reipus*.) In Legibus huius Tituli 2. & 3. scribitur *reipus & reipbe*. In Codice Guelferbytano Latine *reibus*, alias vero *reipe*, & in alio Codice ejusdem loci *reippus* effertur. Glossæ ad Tit. Legis Salicæ edit. Lindenbrog. XLVI. dicunt, esse *pretium emptiois viduæ matrimonii causa*. Emebatur enim olim uxor *solida & denario*, ut ex contractu quasi emptiois transfret in potestatem mariti, quæ verba sunt Wendelini. Venus Formula apud Bignonium p. 219. *Ego in Dei nomine ille, dulcissime conjugi illi, dum ego te per solidum & denarium secundum Legem Salicam visus fui sponsare*. Videantur etiam apud Lindenbrogium Form. LXXV. LXXVI. & seq. Fredegarius de nuptiis Chlodovei & Chrotechildis cap. XVIII. agens: *Legatos*, inquit, *ad Gundobadum dirigit petens, ut Chrotechildem neptem suam ei in conjugium sociandam traderet*. *Quod ille denegare motuens & sperans amicitiam cum Chlodoveo inire, eam se daturum spondit*. *Legati offerentes solidum & denarium, ut mos erat Francorum, eam partibus Chlodovei sponsant*. *Lex Burgundionum Tit. XII. Sexies puellæ pretium raptor exsolvat*. & Tit. XXXIV. *Si quis uxorem suam sine causa dimiserit, inferat ei alterum tantum, quantum pro pretio ipsius dederat*. Apud Saxones cariores erant puellæ. Lex enim Saxonum Tit. VI. cap. 1. dicit: *Uxorem ducturus, trecentos solidos det parentibus ejus*. De puellæ vero pretio, quod mireris, Lex Salica nihil habet; de viduæ autem redemptione fasus agit. Mortuo igitur marito vidua cum suis bonis redibat in potestatem parentum & cognatorum, aut denique affinium; id quod ex Tituli nostri lege 3. concludereliceret. Ab his igitur denoerat emenda, si quis eam in uxorem ducere veller. Et jam non simplici pretio veniebat, sed quia tanto maiore cum substantia transitura erat in domum secundi mariti, pretium etiam crescebat, & tres pro illa *solidi & denarii* solvendi erant, ut lex nostra innuit. Hoc pretium vocabatur vocabulo semi-Francico *reipbe*, a particula Latina

conjugium voluerit accipere, antequam eam accipiat Tungintus (1) aut Centenarius (2)

Mal-

tina & Provinciali re, iterum, denuo, & Francica voce *ipbe* five *efa* vel *eve*, *cva*, *cva*, *curoa*, quæ, ut supra ad Tit. XIX. leg. 1. & Tit. XXXI. leg. 2. & 4. demonstratum est, *legem*, & deinde *matrimonium* notat. Idem adhuc *Frisionibus* æt significat; & *æfwæert* iisdem dicitur *gladius nuptialis* districtus. sub quo nova nupta ingrediar limen mariti, quoque admonetur castitatis conjugalis vindicanda. *Reiphe* five *reefe* ergo designat *iteratum matrimonium* viduæ: & assentior omnino Wendelino, qui apud Taxandros suos idem nomen & rem aliquatenus superflitem invenit. Nam qui viduam ibi ducit, persolvit *renwinck* five *reiphaem nummum* iis, de quorum corpore fuit prior maritus; fabris, si faber; pistioribus, si pistior; aratoribus, si arator: estque id pretium statutum perquam modestum, quod cedit in esculenta & poculenta. Distinguenda vero hæc *efa* & *reiphe* cognatis danda, a *morgengaba*, qua sponsum sponsam donabat, licet Wendelinus utramque rem confundat.

(1) *Tunginus*.) Infra Tit. LIII. leg. 2. *Tunzinus* vocatur. Si u in hac voce Gallico more enuncies, habebis *Tinginum*. Jam *Tinc*, *Tbinc* & *ding* est iudicium, placitum, concilium. Vid. Adamum Bremensem c. 229. *Gloffe* antiquæ: *Placitum*, *plait* vel *gedinge*. In *Legge Longobard.* sæpissime *thingare*, pro *offerre aliquid judicialiter*, *donare*, aut *libertatem conferre in iudicio*, vel *liberum iudicare* usurpatur. In *Fœdere Ludovici & Caroli* *plaid*, Germanice redditur *thing*. Statuta Goslarientia ab Illustris Leibnitio edita *ding* pariter iudicium; *dingbanck* locum iudicalem, & *dinglude* assessores iudicis vocant, eademque vocabula in mille aliis locis Legum Germanicarum occurrunt. Alia exempli f. p. peditabit Palthenius in Not. ad Tatiani Harmoniam pag. 354. *Tinginus* hinc videretur esse idem ac *vir judicialis*, aut *iudex* in genere, quæ opinio quoque Brummeri fuit. Sed quando in *Glossario Ms. Florentino* invenio *Centenarium*, *huno*, *Decanum* vero *tinman* vocari: inde persuadeo, ex hoc *tinman* formatum esse nomen *tingini*, *Tungini*, vel *tunzini*, & proprie significare *Decanum*. Huius officium explicat *Walafridus Strabo* lib. de Reb. Eccl. c. ult. *Decuriones*, inquit, vel *Decani*, qui sub vicariis (pagorum) quædam *minora exercent*, minoribus *Presbyteris titulorum* possunt comparari. *Hincmarus* Epist. 4. *Comites & Vicarii* vel etiam *Decani* plurima *placita* *constituunt*. Origo vocis a *teban* supra tit. II. leg. 5. memorato, quod ibidem leg. 8. ita etiam scribitur & *decem* significat. Hinc *Tebing*, *Ting*, *Tinginus*, *Tinman* verbotenus est *Decanus*. *Glossæ* veteres *Tungini* vocem nimis late sumunt, dum per *iudicem*, qui post *comitem* est, desinunt. Errant quoque, qui a *tonge*, *zung*, lingua, deducunt, nec minus qui a *degn*, minister derivant. Neque quicquam commune habet vox nostra cum *tungarvio*, quomodo apud Anglo-Saxones *presecius villa* vocabatur.

(2) *Centenarius*.) Cum satis superque exposuerit *Cangius* *Centenarii* officium & dignitatem, ego hic sileo, & tantum, quæ *Wendelinus* ad locum nostrum commentatus est, adduco. *Centenarius*, inquit, *dicitur* est a numero *centenario*, unde & *Centenationes* *legere* est. *Lindenvogius* sic explicat: *Qualibet provincia in comitatus divisa; Comitatus in centenas; Centenas in Decurias: indeque Comites, centenarii, Decani vocati. Apud Romanos quidem Comitatus fuerunt, & Centuriones, & Decani, tun-*

*vero etiam Centumvirale iudicium, & Decuriones civitatum. An ergo ab illis, quod imitatur, mutuati sint Franci vestri, dubitari potest. Angli servant hodieque sua Hundredas, quasi dicas Centenarius; & Thectungas, sive Thectungas, Decanatus. Decuria quoque in Septenas & Quintanas divisa leguntur; quæ in Confectudinibus Bituricensibus & Andegavensibus Septenas & Quintas appellatur: inde ergo septenarii & Quindenarii. Glossarium vetus: Centenarii de re-minima iudicant, scilicet Minores iudices, Ministri Comitum. Walafridus Strabo: Centenarii, qui & Centenationes, vel Vicarii, qui per pagos statuti sunt, Presbyteris plebium, qui Baptismales Ecclesias tenent, & minoribus Presbyteris præstant, conferti queunt: ut *primus Comes sit Iudex totius pagi, sicut Episcopus est Princeps totius sui Episcopatus; Centenarius jus dicit seu Vico seu Oppido tantum. Jam erat hic ordo consuetus ævo Taciti, eademque commemoratur: Eliguntur in Conciliis Germanorum) & Principes, qui iura per Pagos vicofque reddant: Centeni singulis ex plebe Comites, consilium simul & auctoritas adiungunt. Hoc est (inquit Lipsius ad hunc locum) quod in Legge Alamannorum præfæ lego Tit. XXXVI. Conventus secundum antiquam consuetudinem fiat in omni Centena coram Comite, aut suo Milite, & coram Centenario. Et quidem coram Comite cause omnes, tam majores quam minores, cognoscuntur; ac iudicantur; coram Centenario non nisi minores dirimuntur. Itaque in Capitularibus Caroli Magni & Ludovici Imp. Lib. III. cap. LXXIX. decernitur; Ut nullus homo in Placito Centenarii neque ad mortem, neque ad libertatem suam amittendam, vel ad res redditales, vel mancipia iudicetur; sed ista in presentia Comitum, vel Missorum nostrorum, iudicentur. Rursum lib. V. cap. XXVI. Omnis controversia coram Centenario desiniri potest; excepta redditione terrarum, vel mancipiorum in, que non nisi coram Comite fieri potest. Si ergo liquet, Centenarios fuisse iudices Vicorum vel Oppidorum, ac plane (quos nunc habemus) Toparchas; sive ut Xenophon apud Armentos nominat, *scilicet in Pædia Cyri Minors*; supra hoc fuisse Comites, qui quoties ad illam vel istam vicum erant venturi, ac de rebus gravibus jus dicerent, per Centenarium subabant iudicium illis, in quo residentes ipsi lites dirimebant, a vicariis in concilio Centenarii: quod nosse Salicæ Leges testantur Tit. XLVII. Tunginus aut Centenarius Mallum indicent; & in ipso Malli scutum habere debet. De quo nunc vide infra Scutum. Ceterum, sicut ipsi Comites, ita & hi Centenarii eligebantur a populo, sicut & Reges ipsi; quomodo loquentem audivimus Tacitum: atque ab eodem populo suppeditabatur illis unde se exhiberent. Hæc *Wendelinus*. Nos notamus saltem ex Chronico veteri Anglico, Alfredum Regem Angliam primum in *Hundredas* & *Thectungas* sive *Centenas* & *Decanias* dividisse. Francorum scilicet more. Quæ divisa apud Anglos, Danos & Suecos adhuc superat, licet acta hominum multitudine & dilato cultu Centena una plures peperit, & hodie incolarum numero districtus illi non fin: æquales. Centenarius de cetero in *Glossario* Florentino cum nomine Germanice *Hunio*, quod forte *bundaro* legendum est, ab *huni* vel *usitate bundert*, centum, descendenti nomine; hinc *Schilterus* in *Praxi Juris* Roi. n. in *Foro Germani*. T. I. p. 195. putat, errare eos, qui *centenarius* unos eosdemque existimant cum *centenariis***

causas (1) mandare (2). Et tunc ille, qui viduam accipere vult, cum tribus testibus qui adprobare debent, tres solid. æque pentantes, & denarium habere debet. Et hoc factu, si eis convenit, viduam accipiat.

II. Si vero ista * non fecerit, & sic eum acceperit, (MALB. *Reipbus hæc chala finis*) (3), MMD. den. qui faciunt sol. LXII. eum dimidio culpabilis iudicetur.

III. Si autem quæ superius diximus omnia secundum legem impleverit, & tres solidos & denarium ille cui Reiphe deberet acceperit, tunc eam legitime accipiat. Hoc discernendum videtur, cui Reipus debeatur.

* Al. *istud*.

Si nepos fuerit (4), fororis filius, senior ille accipiat; qui si nepos filius non fuerit, Confobrinus filius, qui ex materno genere venit, ipse accipiat. Si autem nec confobrinus filius fuerit, tunc avunculus frater matris Reipum accipiat. Si vero avunculus (5) non fuerit, tunc frater illius, qui ipsam mulierem antea habuerat, si in hereditatem defuncti fratris, id est, mariti mulieris illius, venturus non est, ipse Reipum accipiat. Quod si nec ipse fuerit, tunc qui proximus fuerit superius nominatis, sui singillatim secundum parentelam (6) dicti sunt, usque ad sextum geniculum (7), si

in

stant senta cum insignibus, plane pro verbis ac mente huius Legis. Observabat ex Orbone Frisingensi Pithæus hæc quoque: Est autem consuetudo Regum Francorum, quæ & Teutonum, ut quotiescumque ad sumendam Imperii Coronam militem ad trans-Alpizandum coegerint, in prædicto campo mansionem faciant. Ibi ligno in altum porrecto Scutum suspenditur. Gunterus:

Ligno suspenditur alte

Erecto clypeus: tum præco Regius omnes

Convocat, a Dominis Feudalia iura tenentes,

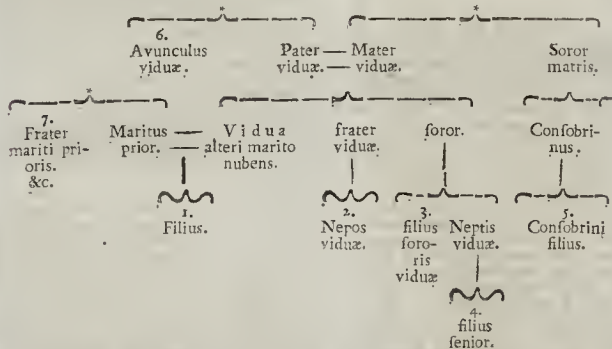
(1) *Causas*. Gall. *Cbofes*. Ital. *Cose*.

(2) *Mandare*. Hic est *postulare*, *iubere*, ut exhibeatur aliquid, *demandare*, uti infra Tit. XLIX. scriptum est. Hinc eodem sensu Gallicum *demande*, & Italicum *demandare* & *demandare*.

(3) *Reipbus hæc chala finis*. Hæc ita restituenda: *Reipbus æth chala trinus*; ut exprimitur: *iteratarum nuptiarum vel trinum solidorum*, cognatis non exsolutorum, *composito*. *Reipbus* jam supra expositum, *æth*, in monumentis

Theuticis *edo*, Anglo-Saxonibus *æt*, ad & *atthe*, in Evangeliiis Gothicis *aithau*, Islandis *ætha*, Syecis veteribus *eda* & *eda*, Græcis *ἄ, ἱ, ἴ, ἵ, ἶ, ἷ*, significat, *aut*, *vel*, *fruc*. Quod sequitur *chala*, pro *chalt* scriptum, notat *compositionem*, & supra ad Tit. II. leg. 1. clare fati explicatum est. Ex *finis* vero facilissima mutatione fit *trinus*, quæ vox u Gallico more, ut i obscurum pronuntiato, *ternarium numerum*, vel *trinitatem* designat, & in Catechesios Welfenburgeris vetustæ symbolo Athanasiano *trinitis* eitur.

(4) *Si nepos fuerit*. Debent hæc & sequentia corrigi: *Si possessoris filius fuerit, accipiat. Si vero non fuerit, nepos accipiat. Si vero nepos non fuerit, fororis filius; si ille non fuerit, nepos filius; senior si fuerit, ille accipiat; qui si nepos filius non fuerit, confobrinus filius, & cetera*, quæ sequuntur. Præcedentia ex Codice Guelpherbyitano exculpsumus. Qui itaque Reipum accipere debent, ita se ordine excipiunt, ut tabula sequens demonstrat.

(5) *Avunculus*. Gall. *oncle*, quod a Latino proliit, & tam matris, quam patris fratrem denotat. Hic tamen de fratre patris solum adhiberi viderur; seu potius de fratre matris. (Addit. Collect.)

(6) *Parentelam*. h. e. *familiam*, *cognationem*, *consanguinitatem*, quo sensu jam Capitulinus hac voce usus est. Galli *parentage* dicunt. *Parentelæ* vox infra Tit. LXIII. recurrit.

(7) *Geniculum*. h. e. *gradum cognationis*. Geniculum autem non, ut Wendelinus putat, a *gignendo* dicitur, sed est diminutivum a *genu*, *knie*, quod ipsum etiam aliquando hoc

sensu reperitur. Glossarium Ms. Lindenbrogianum: *Geniculum diminutivum a genu*. Et commutatur secum invicem hæc voces. Ita ubi in Capitulari Pipini apud Wermerium an. 752. c. 1. legitur: *In tertio geniculo*; ibi in Codice Meiensis, quo Sirmonus usus est, in tertio *genu*, inventum fuit. Capitulari Haytonis Ep. Basil. c. 21. *Ut nullus accipiat uxorem nisi in quinto genu*. Et statim post hæc: *Et non separantur in quarto genu*. Alia exempla in Cangio invenies. *Genu* scilicet & *knie* proprie *connexione*, *juncturam*, a veteri *nec*, vel *nien* (unde *nieten*, ferruminare, & *knieten*,

in hæreditatem illius mariti defuncti non accedat, ipse Reippos accipiat.

IV. Si autem nullus, nisi post sextum geniculum proximus fuerit, in fiscum (1) Reippi vel caussa, quæ inde acta fuerit (2), colligatur.

TITULUS XLVIII.

De migrantibus.

I. SI quis super alterum (3) in villa migrare voluerit, & aliqui ex eisdem, qui in villa consistunt, eum suscipere voluerint, & vel unus vel aliquis ex ipsis exierit, qui contradicat, migrandi licentiam ibidem non habeat. Si vero contra interdictionem (4) unius vel duorum in villa ipsa adfedere præsumperit, tunc testare (5) illi debent, & si noluerit exinde exire, ille qui testat, cum testibus sic ei debet testare, ut inter decem noctes exinde exeat; & Tom. II.

si adhuc post decem noctes noluerit exire, iterum debet ad ipsum venire, & testare similiter, ut iterum ad alias decem noctes exinde debeat exire; & si adhuc noluerit, iterum decem noctes ad placium addit, & sic xxx. noctes impleat. Si nec tunc voluerit exire, tunc maniat eum ad Mallum, & testes suos in singulis mallos, qui ibidem fuerint, secum habere debeat præflos* (6), & si ipse cui testatum est noluerit venire, & aliqua Sumis non detinuerit eum, ipse secundum legem qua diximus testatus est, tunc ipse qui testavit, super fortunam suam ponat (7), & roget Gravionem ut accedat ad locum, & ipsum inde expellat, & si ibi aliquid elaboravit (8), quia legem noluit audire, amittat, & insuper (MALB. *Widrefa thalo*) (9), mceden. qui faciunt solid. xxx. culpabilis iudicetur.

II. Si quis vero admigravit, & ei aliquis infra XII. menses** nullus testatus fuerit,

H 3 rit,

* Al. Parator.

** Al. Noctes.

ten, connectere, colligare, supereff) derivatum, ac deinde g *nerationis connexionem*, h. e. gradum cognationis notat. Chronicon Rhythmicum Saxon. cap. XIV. v. 91. de Ottono M. loquens ait:

He was Hertogen Bruno an den verden kne.

Et de Ottono II. Imp. v. 119.

He was ðme an deme vestten hny.

Bocho in Chron. Sax. picturato ad ann. 842. de Ludolpho Duce scribit: *Und was van Hertoge We. kiades flechte in den anderen knie.* Ut alia præterea loca. Eo vero libentius hoc vocabulo de cognationibus uti sunt, quo propius accedebat ad Græcorum γένος & Latinorum genus.

(1) In *fiscum*.) Augustino in Psalm. 146. *fiscus jaccus est, unde f. f. sine & f. ficelle dicuntur.* Papias: *fiscus jaccus est publicus, unde f. ficella & f. ficella.* Johannes de Janua: *Fiscus vel bursa Regis, uti publicus census reponitur.* Atque hoc sensu etiam in Lege Salica sumitur hoc loco, & infra Tit. LIX. leg. 1. & Tit. LXV. Titulo vero LIV. leg. 1. tollat (quod de Gravione aliquid tanquam Regi debitum auferente dicitur) in aliis exemplaribus *fiscare* debet scribitur. Ubi *fiscare* pro in *fiscum* seu thesaurum Regium redigere positum est. Nos inde *confiscare*, & Gall. *confisquer*, habemus. Eckenhardus junior de Casibus S. Galli cap. 1. *Nondum adhuc illo tempore Suevia in ducatum erat redacta, sed fisco regio regulariter parebat, sicut hodie & Francia.* Deinde quicquid ad Regem pertinebat, prædia, agri, villæ, & cetera, *fisci* nomine veniebant. Vid. Cangius in Gloss. & Bignonius ad Forin. Marculfi pag. 251. 252.

(2) *Caussa*, que inde acta fuerit.) Glossæ Pithæi: *Pawia, propter solemnia non servata.*

(3) *Super alterum*.) *Super* hic est *contra*, *adversus*, *volente & invito alio.* Eodem modo infra Tit. LXXVII. leg. 1. *adhibitum est* in verbis: *Si quis super ingenuum in domo sua resedit.*

(4) *Alias, intradictum*.) Hoc idem est, ac *interdictum*, quod cetera exemplaria habent.

(5) *Testare*.) Alia exempla *testari* ponunt. Sensus est, debere illos, qui in villa aliena confidentem tolerare nolint, testibus adsumtis

eum monere, ut exeat. *Testare* itaque est *testibus presentibus dicere vel monere*. Lex Bajuvariorum Tit. XVI. cap. 2. *Nisi super mortuum hominem testare voluerit aliquam causam.* Hoc est: Si contra mortuum aliquid testibus adhibitis dicere voluerit.

(6) *Præflos*.) *Præflos* hoc loco est *præfens*, *paratus*, quod Latinum olim fuit, & restat inde adverbium *præfeso* pro *præfens*. Ita Sallustius de bello Jugurth. cap. 75. *Diem locumque, ubi præfeso forent, prædicat.* Terent. Andr. II. 5. 4. *Ipsum adeo præfeso video.* Cicero pro Cæcinnâ cap. 9. *præfeso esse est adesse, jurare.*

(7) *Super fortunam suam ponat*.) *Fortuna* hic non facultates & bona designat, ut *Cangius* putat, sed *eventum bonum & malum*, quem Itali & Galli *aventuram* vocant. Et *super fortunam suam ponere*, idem est, ac *pro periculo rem suscipere, auf seise gefahr und abenthour, a ses perils & fortune.*

(8) *Elaboravit*.) h. e. *acquisiit*. Sic in aliis meliorum Scriptorum locis idem verbum & simplex *laborare* sæpius pro *acquiescere* labore & industria ponitur. Vid. *Cangius*. Marculfus Forin. Pb. II. c. 7. *Tam d. alode, out de compavato, vel de quolibet adit actus, ulicumque habere vid. or, & quod pariter in conjugio possiti laboravimus.* Tradition. Fuldens. lib. 1. *Notitia traditionis Hungboten, qualiter ille pro æterna retributione elaboratum suum omne tradidit, hoc est porcos LX. vaccas VI. oves XII. &c. Breviarium rerum fiscal. Caroli M. fructum labore collectum, & animalia in villa educata, una cum iis, quæ inde ad victum præparantur, frequenter *conlaboratum* appellat. pag. 326. 329. 330. & 332.*

(9) *Widrefa thalo*.) *Codex Quelferbytanus* scribit: *uudrefstelo*. Paulo aliter connecte *syllabas & lege: Widrefstha lo, vel uuidrefsthe lo; sic videbis a Glossatore translata esse verba: legem noluit audire, quod idem est ac si scriptum fuisset: restitit legi. Widrefsthan est ipsum nostrum widerleben & Sax. weddestan, resistere, refragari, audire nolle. Glossarium Ms. Rabani Mauri: *Obstat, widastat.* Idem: *Obstaculis, uuidastent ist.* Idem: *Restitit, uuidastentit. Restitit, uuidastentit.* Ultimum lo denotat *legem*, quæ Gallis adhuc *loy*, Danis *law*, Bel-*

rit, ubi admiravit, securus sicut alii vicini consistat *.

III. Si quis vero alium (1) in villam alienam migrare antequam conventum fuerit rogaverit ** (2), MDCCC. den. qui faciunt fol. XLV. culpabilis iudicetur.

* Al. Manear.

** Heiold. in marg. Matr. anduu theobis

TITULUS XLIX.

De adframire (3).

I. Hoc convenit observare ut Tunginus aut Centenarius (4) Mallum indicent, & seutum in ipso Mallo habere debet & postea tres homines tres causas demandare (5) debent; postea in ipso mallo requirant hominem; qui ei non pertinet (6), & sic fistucam (7) in laisam (8) jactet, & ipse

Belgis *lawe, louwe*, Anglis *law* & Anglo-Saxonibus veteribus *lah* & *laga* dicitur. Vide supra ad Tit. XXVIII leg. 4. congesta.

(1) Alias *Altam*. i. Lege alium, ita & Ms. Guelferbytanum habet.

(2) In calce, *Anduu Theobis*.) *Ande* significare alium, alienum, patet ex iis, quæ ad Tit. XII leg. 15. & Tit. X. leg. 5. commentii sumus. *Anduu* autem hoc loco videtur esse alio, *ander swobin*. Sequens *theobis* est ipsum nostrum Saxonium *toche*, migraret, vel migraverit, a verbo *tochen*, alio migrare, *wobin ziehen*, trahere, ducere. Latine itaque redduntur hic verba: alio vel in alienam villam migraverit.

(3) De *adframire*.) Sive de *adframire*, vel designatione heredis per ramum vel festucam in sinum alicujus projectam facta. Qua de locutione fufe ad Tit. XL diximus, ubi vide, Codex Guelferbytanum corruptissime pro *adframire* scripsit hic loci de *alfathamire*. Adhuc vero corruptius vulgare Lindenbrogii & aliorum editiones de *afatamie*. Interim cum Mss. has erroneas lectiones continent Carolinæ artati pares aut superiores sint, evidens est, a longo jam tempore Salicam Legem non satis intellectam.

(4) Tunginus aut Centenarius. i. e. Decanus aut Centenarius.

(5) *Demandare*.) Appellare, vocare, petere, rogare, requirere, querere, postulare: Ital. *domandare*, Gall. *demande*. Supra Tit. XLVII leg. 1. simplex *mandare* eodem sensu adhibitum occurbat.

(6) *Qui ei non pertinet*.) *Der ihm nicht angehöret*, qui illi, qui testamentum condere vult, neque agnatus neque cognatus est, & tamen heres constitui debet.

(7) *Fistucam*.) *Fistuca* vel *festuca* erat frustillum vel ramusculi vel scirpi, aut cuiusque modi plantæ, quæ in signum traditionis vel infinuationis certæ rei in sinum alicujus iaciebatur; vel in manus tradebatur, ut scilicet is, qui acceperat, dum fistucam aspiceret, recordaretur, rem transactam firmiter constitutam esse, stabilemque mansuram; *das sie eben so feste gehalten werden solle, und müsse, als man das stücke zweiges halte*. Et videtur festucam in hunc usum præcipue placuisse, quia cum nostro *fest*, firmus, stabilis, consonat. Pari modo *hilms* etiam in sinili usu erat, quia ejus Germanicum nomen *halm*, ab *halten*, tenere, servare, derivatum, indicio erat contractum firmum stabilemque servatum iri. Si ille, cui festuca in sinum coniecta erat, eam receperat, negotium approbasse cognoscebatur. Et quando e, gr. certo die, ut in placito compareret, citabatur adjecta festuca, eamque suscepisset, dicebatur *adfratimus* hoc est, legitime citatus, & comparere statuto tempore tenebatur, nisi causa cadere vellent. Ubi non possum non notare errorem veteritarum Glossarum Helmstadiensium, ubi habent: *Selsaticum, id est, adjectivum. Solsatvov, id*

est, adjectivov. Solsaticum enim est, cui ad comparandum certus terminus positus, & ordinatus est festuca vel ramo adjecto. Unde apparet in Glossis illis *adjectivum* & *adjectivov* legendum esse. Lex Ripuariorum Tit. LXXI. De quacunque causa fistuca intercesserit, *lacinia interdicitur se cum sacramento honorare*. In eadem Lege Ripuariorum Tit. XXX. leg. 1. de domino, qui servum suum, ut se a delicto imputato purget, ad probationem ferri candidentis offert, dicitur: *Et sic de ejus presentia cum festuca fidem faciat*. Veteres Formulæ Cap. II. de homine, qui se Francum, non servum natum, adversus Advocatum monasterii ejusdem, ipsum in servitutum redigere volentem, asseverat, dicunt: *Unde tale sacramentum per suam fistucam visus fuit adframire* &c. Præcipue festucæ projectæ usus erat in cessionibus, donationibus aut venditionibus. Marculfus lib. I. c. 13. *Villas nuncupatas ... per fistucam visus est ueripisse vel condonasse*. Idem lib. I. cap. 21. *Pars pa. ti tradidisse, & per fistucam omnia partium esse dixisse*. Cargius in Glossario, & Bignonius ad Form. Marculfi pag. 273. & 274. plura dederunt.

(8) *Laisam*.) Codex Guelferbytanus habet *lesum*. Vox *laisa*, *laisus* & *lesus* est sinus, sive proprie scissio vel fissura, quæ ad tinum in indusio vel vestio exilat, *der hembde slitz*. Sic pari modo vocabimus fissuram in bracciis *den hosen slitz*; & *brustlatz* proprie est fissura, quæ ad pectus in vestimento est, deinde pro tegumento pectorali ponitur. Litera S five sibilus ab initio a plerisque dictionibus Germanicis absuit; inde *slitz* & *latz* unum vocabulum sunt, conveniuntque per omnia cum *laisa*, ac descendunt a verbo *lizen*, dissecare, incidere, findere, scicare. Fragmentum Poematis Germ. Sec. XIII. scriptum:

Ir sprachet nie zu kiner zeit

Das wifs ere letzin weg.

Ubi *letzen* est *dissecare, e, ledere*, pro quo iam usitatus est *verlezen*. Hinc *sich mit einem letzen*, est se cum alio separare, seingere, ultimum vale alicui dicere. Ab hoc vero verbo plura derivata nobis restant. Inde enim v. g. *latte*, asserculus, paxillus, dicitur est quasi asser dissectus. *Lath* Cambio-Britannis virga, pertica tres pedes longa. *Litze* quæ hinc proprie est segmentum corti, & deinde communiter *lorulum, laquolus*, quo sunt vestes exornate, Gallis *las, laiset*. *Lache* porro ab eodem fonte est segmentum calcei aut cubis alii rei assatum. Ipsa Latinorum verba *lactere* & *lactere* cum nostro hoc *letzen* cognata videntur. Pro *letzen* autem olim etiam dicebant *leszen*, ut pro *letzen* Saxones adhuc habent *less*. Hoc vero *leszen* olim fuit *stindere*, atque inde *lass*, portio certa suo genere separata, & Anglo-Saxonium *lassum, lassum, lathe, leda*, portio Comitatus major, tres vel plures Hundredas continens. Ab eodem frequentativum *lesseren* est *dissecare* (unde *lesserer* alie *bilaniones*, qs. dissiholes carnum) & deinde etiam lingua *dissecare*; *conversivis* *prosecdere*.

ipse (1) in cuius laifam fistucam iactaverit, dicat verbum de fortuna sua, quantum ei voluerit dare, aut si totam aut si mediam fortunam suam cui (2) voluerit dare. Postea ipse, in cuius laifam fistucam iactavit, in casa ipsius manere debet, & hospites tres suscipere, & de facultate sua quantum ei datur, in potestate sua habere debet. Et postea ipsi cui creditum est, omnia cum testibus collectis ista agere debet, & sic postea, ante Regem, aut in Mallo legitimo, illi cui fortunam suam deputaverit, reddere debet, & accipiat fistucam in Mallo ipso. Et ipsum (3) quem heredem deputavit ante XII. menses, in laifio suo iactet nec minus nec majus, nisi quantum ei creditum est; & si contra hoc aliquid dicere voluerit, tres

testes habere debet, qui iurati dicant, quod ibi fuerint in Mallo, quod Tunginus aut Centenarius indixerunt. Et quomodo vidissent hominem illum, quod fortunam suam donavit * in laifio, illius quam jam elegerat fistucam iactare, & dominare (4) debent qui fistucam in laifum iactit ** nec non & illum in cuius laifum fistucam iactavit, & illum quem heredem appellavit. Similiter nominent alii testes iurati, & dicant, quod in casa illius, qui fortunam suam donavit, illi in cuius laifam fistucam iactavit, ibidem mansisset, & hospites tres vel amplius collegisset, & pavisset (5), & ei ibidem gratias egissent, & in beudo suo (6) pultes (7) manducassent & testes collegissent. Ista omnia alii tres testes iurati di-

* Al. Dominavit; al. dare voluit.

** Al. Nominare debent, qui fistucam in laifum electi iactavit.

calumniari. Leifse est lignum ad certos usus dissectum; modulus. *Laisen*, Sax. *laten*, dimittere, etiam primitus *abscindere* significasse videtur. *Federn schleiffen*, est idem ac *disrumperere pennas*, *federn reiffen*. *Schleiffen* & Sax. *sliten* itidem est *scindere*, *findere*, *secare*. Plura dedimus de hoc verbo in Notis ad Caretechesin Theoric. p. 126. A tali igitur verbo formatum *laifus*, *leifus* vel *lefus*, idem est, uti dixi, ac *schlitz*, fissura, scissio, *apertura vestis ad sinum ducens*, & deinde ipse *sinus*. Burgundiones adhuc sinuosam vestis partem *lais* vocare, Wendelinus observavit. Quicquid autem sollicito recondere volebant Veteres, illud, quia in vestibus crumenas & faculos more nostro non habebant, in sinum abdebant; hinc & fistuca in sinum proieciatur, & ceremonia hac indicabatur, rem istam eodem modo tradi, quemadmodum festuca abijciatur & tradatur, festucamque actionis legitime peracta signum perenne esse debere. *Festucam iactare*, sive rem aliquam hoc actu a se removere, Germ. est *werfen*, Sax. *werpen*, barbare *verpire* & corrupte *garpire*. Festucam vero in sinum alicuius iactare, & hoc signo aliquid alicui tradere vel prestare, sive dominium alicuius rei traditione in alium transferre, *lesoverpire*, *lesoverpire*, *lesoverpire*, aut *lesoverpire* Veteres vocabantur. Exstant apud Marculfum lib. I. Form. 13. *præceptum de lesoverpo* (i. e. traditione) *per manum Regis*, in quo inter cetera dicitur: *Veniens ille . . . villas . . . per fistucam visus est lesoverpisse vel condonasse*. Ab hoc ritu projectionis festucæ & reconditionis in *leifum* sive *sinum*, supereest nobis verbum *leiffen*, quod proprie *insinuare*, & communiter *prestare*, exhibere, tradere significat. Otfridus IV. 12. 18. *So izzi ihisu unwardi thaz ir mir leiffit buldi*, h. e. *Si ego res deveniat, ut mihi præstetis obsequium fidele*. Harmonia Evang. Cottoniana: *Gi sculun nimun ion alles thes unwechrei, thes gi othron hier gilefsteat*; h. e. *Recipietis retributionem omnis iniurie, quam alius intulit vel scissit*. Willeramus in Cantico p. 70. *Leifse ihu mir die thrunna*: *præsta mihi fidem*. Ibid. pag. 108. *Her leiffet also her gebiez*; *præstat sicut promittit*. Et sic multoties apud Willeramum recurrit. In passione Ludovici & Caroli, populus Caroli inter cetera apud Nithardum lib. 3. jurat: *Si Ludowig: iuramentum que son fradre Karlo iurat, conservat*, &c. Quæ verba Ludovici subditi nominibus tantum mutatis ita essent: *Obi Karl then eid then er sinuwo bruoader Ludowigze gesuor, geleiffit*. Ubi *conservat*

idem est ac *insinuat*, seu *in sinum tradit* h. e. *præstat, implet*, nos diceremus, *den eid halt*. Ab hoc *leiffen*, præstare, compositum porro *solleiffen*, integre præstare, perficere, item *præstare auxilium, adjuvare*. Notkerus in versione Psalmi a Frehero citatus: *solleiffida cuotis werchis*; perfectio boni operis. Glossæ Lipsianæ: *Folleiffen, optinentur; fullast, adjutorium: solamen, subsidia, follazuth*. Eadem: *suffragia, follazuchida*. In sacramento populi Ludovici modo laudato *solleiffit* dicitur, quod populus Caroli Romanice *ajudba* protulerat. (1) *Et ipse.*) Exponendum hoc: *Et illi*. (2) *Cui.*) *Legerem ferme, tui pro illi*. Nam ab antiquo pronomen illud a barbaris jam ita inflexum fuit. (3) *Ipsius* pro *ipsi*. (4) *Dominare.*) Rectius alii Codices *nominare*. (5) *Pavisset.*) *Pascere* apud Latinos pecudum erat. Sed barbari etiam ad homines transferunt, ut ex hoc loco apparet. A *pascere* ego factum puto nostrum *spelsen*, cibum præbere, cibare aut etiam edere, & *spisse* inde est *cibus*. Substantivum *pastus* mediæ ævi auctoribus & Gallis *olun past*, convivium, refectioem, denotavit. Et a *repastus* Galli suum *repas* fecerunt. Veteres tamen jam *pascere* dixerunt pro *edere*. Testis est Martialis, qui lib. IX. Epigr. 81. dicit: *Pascit Gellius* &c. (6) *In beudo suo.*) h. e. *mensa*. Vetus Glossarium apud Pithœum *mensa, beod. Refectorium, beodden*. In Glossario Anglo-Saxonico Bensonii occurrunt: *beod, mensa; beodas, lancee; beod-bolla, cupa; beod-clath, gausape, lodix; beode, mensa; beod-erne, refectorium, cubiculum; beod-fers, mensa, epithalamium; beod-secat & beod-scuta, mappa. Flandris bodem, Wendelino teste, mensa rotunda instar fundi doliaris, quod apud tenuiores & in castris plerumque mensæ vice fungitur. Beod autem illud & *be id* contractum forte est ex *beord*. Mensa certe Cambro-Britanniis, Anglis & Danis *bord* dicitur. Descendit vox a *borren*, ferre, portare, ita ut vi originis suæ fit *sustinens* vel *portans*, scilicet *fercula*. (7) *Pultes.*) Per *pultes* hic obsonia quævis, quæ coctione præparantur, intelligit Lex Salica, Eodem modo voce *pulmenti* usos finitimi veteres Cangius ostendit. *Puls* ergo hoc sensu formatum est per barbaros a *bullire* pro *coquere* usurpato, quo sensu & Gallicum *bouillir* adhibetur. Requirit autem Lex, ut heres nominatus apud testatorem atque in mensa ejus cibos decoctos cum testibus præsentibus fe-*

gian-

dicere debent, quoniam in Mallo legitimo vel ante Regem, illi qui accepit in laisam fiftucam, fortunam suam donavit, & ille accepit in Mallo hoc est ante Theada (1), vel Tunginum fortunam illam, qua heredem eum appellavit*, publice coram omnibus hominibus fiftucam in laisam ipse iactasset: & hæc omnia novem testes debent affirmare.

TITULUS L.

De Filtortis (2) qui Salica Lege vivunt.

SI quis servum aut ancillam, caballum aut bovem, aut jumentum, aut quamlibet rem sub alterius potestate agnoverit, mittat eam in tertiam manum, & ille apud

quem agnoscitur, debet adhamire; & si intra Ligeim (3) aut Carbonariam (4), aut circa mare ambo manent, & qui cognoscitur & apud quem cognoscitur, in noctes xl. placitum faciant, & in ipso placito, quomocumque fuerint, qui rem ipsam** vendiderunt, aut cambiaverunt, aut fortasse in solutionem dederunt, omnes intra placitum istum commoneantur, hoc est, unusquisque eum negotioribus suis, alter alterum admoneat. Si quis vero communis fuerit, & Sumis eum non detinuerit, & ad placitum venire distulerit, tunc ille eum quo negotiavit mittat tres testes, quomodo ei manaverit, quod ad placitum veniat. Et alios tres similiter habeat, quod publice eum eo negotiavit: istud si fecerit, exiit

* Al. Appellare placuit,

** Al. Interitium,

manu esse evincat; ut scilicet hinc appareat, rem non solum inus peractam, sed omnia rite & debite utrimo facta fuisse.

(1) Theada. Hinc vocem Witadelinus populum exponit, & theada denotare populum supra ad Tit. l. leg. 2. ostendimus. Sed cum dicatur ante Theada vel Tunginum; ego Theada hoc synonymum Tunginum esse puto. Vidimus supra Tit. l. leg. 5. & 8. thea & thea esse deum; inde autem Teata vel theata regulari formatione descendit, & Devanum denotabit; uti a zeben vel zeben vel zebn fit der zebute, decimus. Alia dialecto ille Theata dictus fuit Toman vel Tunginus, de quo supra ad Tit. XI. VII. leg. 1.

(2) De Filtortis. Difficilis admodum vox, nec Commentatores, quod vel hilum valeat, attulerunt omnes. In Guelferbutano Codice legitur: De fultortus. Agit lex de illo, apud quem alterius res inveniantur; & statuitur, ut res inventæ tertio culdam committantur. Sancti deinde, ut is, qui res eas habuerit apud se, alterum (accusatorem nempe) in iudicium post 40. dies vocet; ubi comparere debeant et actor et accusatus, et omnes etiam illi, qui huic res istas vel venderint, aut in permutationem aliarum rerum, sive in solutionem dederint. Quod si hoc cum testibus legitimis et modo debito fecerit accusatus, liber pronunciandus iudicatur a crimine furti, utpote quod imputandum sit illi potius, qui ex numero citatorum in iudicio non comparuerit. Agitur itaque in Lege, quomodo quis secundum Legem Salicam crimen furti aut damni vel violentiæ alteri factæ a se removere possit. Violentiæ autem, vis, damnum, iniuria, & iniustitia quæcumque (quo etiam ablatio rerum alienarum pertinet) in mediæ ævi scriptis frequenter tortus & tortum vocatur, & recto opponitur; sicut olim Horatius cantaverat: curvo dignoscere rectum. Galli adhuc dicunt tort & torti. Gloss. Lat. Gallicæ: Tortus, ta, tum, tot, injurieux. Tortus, tus, tortion, injure. Charta Ludovici II. Imp. pro monasterio Casauriensis: Pro nulla denique mobilitate quæpiam a monachis præfati monasterii vel ab advocato eorum tortum quæverere audeat, quia... eodem monasterio concessimus. Edictum Pænsis Caroli Calvi cap. 20. Sic iniustitiam istam exsolvant, sicut illi, qui in suo ministerio tortum faciunt. Et cap. 32. ibidem: Sicut ille, qui tortum in suo comitatu vel ministerio fecerit. Vetus notitia ex Tabulario Vindocinensi a Cangio citata: In perverso & aperto torto nobis postea abstulit. Tabularium S. Joannis

Andegav. ibidem: Tetbaldu fecit eis multa torta. Prior syllaba in fultortis est fil. vel, ut Guelferbutanus Codex habet, sel. Hanc ego puto esse a nostro selen, falli, errare; unde Itali etiam desumere suum fallere & fallire; Galli fallir, & Angli fal. Belgii idem est selen, sellen. Quæ si invicem componas, Feltortus erit falsa injuria vel etiam erronee vel falso injuriatus, aut cui falso crimen latrocinii vel furti imputatum est. Huic enim in Lege nostra consultur, & ostenditur, quibus mediis se ab imputato delicto vindicare, innocentiamque suam ostendere possit. Nuga sunt quæ Wendelinus assertit; & fallitur etiam, qui eum sequitur Cangius, fultortus idem in nescio quos Flandricos siletartos vel sultartos convertens, quales, etsi microscopum verbis Legis adinoveas, in eis tamen non reperies. De cetero Titulus hic Legis Salicæ ex Titulo XL. de vestigio minando, cum quo fere convenit, illustratur.

(3) Intra Ligerim. Notandum Aquitaniam Julii Cæsaris temporibus versus orientem Garumna terminatam, ab Augusto vero ad Ligerim usque extensam fuisse. Unde Tibullus victoriæ Aquitanicæ a Messala reportatæ testes non Garumnan modo, sed & Ligerim facit, & Pictones ac Bituriges, uti qui tunc a Messala perdomiti erant, ad Ligerim pertinent. Posteriores recentem hunc Aquitaniam terminum cum vetustiore contudentes, limites eius ad Garumnam & Ligerim simul ponunt. Ita Hego Floriacensis & Robertus in Chronico scripserunt: Aquitaniam a Garumna flumine ad Pyrenæos montes extendi & obliquo cursu Ligeris, qui tam ex parte terminet. pæne in orbem cingi. Rectius tamen Ligeris Aquitaniam terminus conficius est ubique in Gregorio Turonensi, aliisque Veteribus. Regnum Francorum tempore trans Ligerim præter Romanorum quædam reliquias vivebant Gothi, & Vascones, quibus diversæ a Salica Leges erant.

(4) Carbonariam. Carbonaria sylva continuatio erat Arduennæ a Mosa Sabique procurrens, quæ Ripuariis utroque trans-Rhenanos & cis-Rhenanos a Francis, qui Legem Salicam sequebantur, separabat olim; simulque terminus inter Neutriam & Austrasiam erat. Annales Metenses hoc nos docent, ubi ad annum 690. dicunt: Adnoto exercitum Pipinum usque ad Carbonariam sylvam pervenit: qui terminus utraque regna dividit. Tunc invocato unanimiter Dei auxilio Carbonariam sylvam transeunt, & ad interioris Regni illius partes intrant.

exiit se de latrocinio (1); ille autem qui amonitus non venerit, si super eum testes juraverint, erit laro & sur (2) illius qui res suas agnoscit; & pretium ei reddatur, & omnia secundum legem componat, cum quo negotiavit*. Ista omnia facere debet in Mallo, ubi ipse Rhamallus (3) esse videtur, super quem res primitus agnita fuerit, aut inertiata. Quod si trans Ligerim aut Carbonariam ambo manent, ille apud quem res agnoscitur, in noctibus LXXX. lex illa custodiatur.

* Al. Apud quem suas res agnoscit.

TITULUS LI.

De falso testimonio.

I. SI quis falsum testimonium præbuerit, dc. den. qui faciunt fol. xv. culpabilis judicetur.

II. Si cuiusque aliquid imputatum fuerit, quod aliquid perjurus sit, & non poterit adprobari, dc. den. qui faciunt fol. xv. culpabilis judicetur.

III. Si alicui fuerit imputatum, quod se perjurasset, & hoc qui imputaverit adfirmare poterit, tres de ipsis coniuratoribus (4) perjuri, unusquisque ad illorum dc. denar. qui faciunt fol. xv. culpabilis judicetur. Alii vero qui super tres fuerint, fin-
guli

pidi perveniunt, haud proculque ab oppido Veromanduorum juxta villam Texiricium castra posuerunt. Vides autem iterum, citra sylvam Carbonariam Francos quidem, sed diversam Legem, Ripariam nempe, habentes coluisse. Nensirii quoque & Austrasii quibusdam inter se differabant institutis. De Carbonaria plura legas in Valesii Notitia Galliarum pag. 126.

(1) Latrocinium. Inde Gallicum larrecin.
(2) Laro & sur. Ex laro factum itidem Gallicum larren.

(3) Rhamallus. A ramo & mallo dictus. Mallus nempe, ad quem adramitio facta, sive forum, ad quod actor reusque compromiserunt. Vide supra ad Tit. XL. monita. Codex Guelpherbytanus gemallus posuit pro ramallo.

(4) Coniuratoribus. Juramenta jam apud Ethnicos in usu fuerunt. Super arma plerumque jurabatur. Fredegarus de Saxonum Legatis cap. 74. Sacramentum, ut eorum mos erat, super arma placata, pro universis Saxonibus firmat. Christiani facti Franci arma hujusmodi benedicti curabant, & invocationem nominis Dei addebant. Tandem super altaria, reliquias Sanctorum, super Evangelia, & quandoque super ipsam hostiam benedictam jurabant. Gregorius Turonensis lib. IX. Cap. 20. recensito pacto Andelaensi addit: *Leisti igitur passionibus ait Rex: Iudicii Dei feriar, si de his quicquam transcendero, qua hic continentur.* Apud eundem Gregorium lib. III. c. 14. *Areghillus positus super altarium sanctum manibus jurat.* Super Reliquias juratum plura ejusdem auctoris loca evincunt. In Formulis Andegavensibus legas: *Juratus dixit: Per hunc loco sancto & divina omnia sanctorum patrocinia, qui hic requiescunt &c. Reliquie S. Dionysii & S. Martini precipue in veneratione erant Francis.* Tassilo Dux, testibus Annalibus Francis, fidelitatem Regi Pipino & filiis *jure jurando supra corpus S. Dionysii promisit.* Capsula cum reliquiis S. Martini in Palatio adservabatur, & super eam juramenta exigebantur. Marculf. lib. I. Form. 38. *Fuit judicatum, ut de quinque denominatis, idem ille apud tres & alios tres, sua manu septima, tunc in palatio nostro super capellam domini Martini, ubi reliqua sacramenta percipiunt, debeant conjurare.* Vide Bignonii notas ad hunc locum, ubi plura. Ut vero iniquum erat, in causis majoris momenti jusjurandum delere homini in sum commodum, ita tunc injungebatur reo, ut cum pluribus juraret. Hi juratores & conjuratores, item sacramentales, consacramentales, juramentales, collaudantes, purgatores, compurgatores in Legibus passim dicuntur. Glof-

se Helmstadienses: *Hamedii, id sunt conjuratores, quos nos geidon dicimus.* Ultimam, *geidon* scribi debere certum est, & pro *hamedii* rependum puto *samedii*; quemadmodum & in Marculfi lib. I. cap. 40. *leudsamia* vel *leudsamita* dicuntur juramenta, a leudibus five subditis Regi communiter præstita. Vide, qua huc pertinentia fusius ad Catechesin Theoricam pag. 109. & 110. annotavimus. In sacramento autem hujusmodi solus reus conceptis verbis jurabat, ceteri vero juratores hoc tantum; credere se illum vera jurasse. Vide Innocent. III. de testibus & purgatione canonica. Dicitur hoc etiam ex Lege Alemannorum, in qua Tit. VI. leg. 7. dicitur: *Ista sacramenta debent esse jurata, ut illi conjuratores manus suas super capiam ponant, & ille solus, cui causa requiritur, verba tantum dicat, & super omnium manus manum suam ponat, ut illi Deus adjuvet vel ille reliquie ad illas manus, quas comprehensas habet, ut de illa causa, unde interpellatus est, culpabilis non sit.* Secundum autem causæ conditionem conjuratores vel plures vel pauciores requirebantur. Ita *jurare sua unica manu*, hoc est, *solum jurare*; *tertia manu*, hoc est, cum duobus conjuratoribus, atque ita etiam *quarta, quinta, sexta, septima, undecima, duodecima, centesima, trecentesima manu jurare* apud Veteres occurrit. Exempla magna copia congestit Cangius sub voce *Juramentum*, quibus addi possunt, quæ nuper Abbas Vertotius de *juramentis veterum Francorum* protulit in Academiæ elegantiorum literarum Parisinæ Commentariis Tomo II. Licet autem sollicite antea hic Conjuratores examinarentur, an a labe & affectibus immunes essent, crebra tamen nihilominus perjury fiebant; & crebris juramenti adhiectus populus hinc etiam miras jurationum formulas in sermone communi, in minutissimis etiam rebtis afferendis, adhibebat. Et prava hæc consuetudo, Conjuratoribus illis licet dudum abrogatis, apud nos adhuc observatur. Purgatio autem criminum per sacramenta mediis temporibus Canonica, hoc est, sacra scripturæ & legibus ecclesiasticis conveniens, earumque auctoritate permissa vocabatur, atque ita a vulgaribus distinguebatur, quales erant *duelli, ferri candentis, aquæ calidæ & frigidæ, panis hordeacei &c.* ab Ecclesia reprobata. Agobardus Luedunensis Archiepiscopus peculiari libello sententias Scripturæ congestit *contra damnabilem opinionem putantium divini iudicii veritatem igne vel aquis vel conficiu armorum pateferi.* Exstat is Operum Agobardi editionis Baluzianæ Tom. I. pag. 301.

guli quinque solidis, id est, cc. den. culpabilis iudicetur, ipse vero cui imputatum fuerit, excepta causa vel capitale & delatura, cc. den. qui faciunt sol. xv. (1) culpabilis iudicetur.

TITULUS LIII.

De Testibus adhibendis.

I. SI quis testis necesse habet, ut doner, & forsasse testis non vult ad placitum venire, ille qui eos necessarium habet, manire illos debet cum testibus, ut de eo quod viderunt testimonium præbeant; & si venire noluerint, & eos Simis non detinuerit unusquisque illorum dc. den. qui faciunt solid. xv. culpabilis iudicetur.

II. Si vero presentes in testimonio in fuerint vocati, & ea quæ viderunt, testimonium præbere noluerint, & perbanniti (2) fuerint, dc. den. qui faciunt solid. xv. culpabilis iudicetur.

TITULUS LIII.

De fide facta (3).

I. SI quis Ingenuus aut Lidus alteri fidem fecerit, & noluerit solvere, tunc ille cui fides facta est, in noctes xiiii. sive xl. aut quomodo placitum fecerit, is qui fidem dedit, ad domum illius, qui fidem accepit, cum testibus venire debet, vel cum illis qui pretium adpretiare debent. Si is fidem factam noluerit solvere, dc. den. qui faciunt solid. xv. culpabilis iudicetur.

II. Si vero adhuc supra dictum debitum solvere noluerit, debet eum manire, & Neffigantio (4) sic admallare: Rogo te Tun-

zino, ut Neffigantio Gafachio (5) meum illum, qui mihi fidem fecit, legitimum enim mihi debet debitum (& nominare debet, quale debitum debeat, & unde fidem fecit) secundum Legem Salicam mihi adstringas. Tunc Tunzino dicere debet: Ego Neffigantio Gafachio illo (6) tuo in hoc Mallo, quod Lex Salica habet. Et tunc ipse cui fides facta est debet testificare, ut nulli alteri nec solvat, nec pignus doner solutionis, antequam impleat quod fidem fecit; & sic festinanter ipsa die ad domum illius qui fidem ei fecit, cum testibus ambulare debet, & rogare, ut debitum suum illi solvat, & si hoc noluerit, solem ei collocet*, & si ei solem collocaverit, tres solidos super debitum addat, & sic usque ad tres vices, per tres Manitas** facere debet, & super tres vices, ista omnia facta si noluerit componere, usque ad novem solidos debitum ascendat, id est, ut per singulas admonitiones vel solem collocatum*** temi solidi accrescant.

III. Si vero nec fidem factam ad placitum legitime factam voluerit persolvere, tunc ille cui fides facta est, ambulet ad Gravionem (7) loci illius, in cuius pago manet, accipietque festucam, & dicat verbum: Tu Gravio rogo te; homo ille qui mihi fidem fecit, quem legitime habeo admallatum**** secundum Legem Salicam, & in hoc quod Lex Salica habet & continet, & ego super me & super fortunam meam pono, quod secus nullo super fortunam suam manum. Et dicat de quanta causa quantum ei fidem fecerit. Tunc Gravio roget septem Rathimburgios (8), qui secum ambulent ad domum illius, qui fidem fecit: dicat

* Al. Cuius.

** Al. Nundinas.

*** Al. Culcarum.

**** Al. Adia bigam.

(1) Sol. XV.) Corrige cum Wendelino: sol. V.

(2) Perbanniti) preimortorie citati, edicto seu banno iudicis, ad comparandum in iudicio. Bannus est mandatum, edictum, a bann apud Saxones superstitit, quod habere, mandare significat.

(3) De fide facta.) h. e. de obligatione vel obstrictione fidei suæ de re quavis, e. gr. de pecunia certo termino solvenda.

(4) Neffigantio. Neffigantio.) Sicut nomina Titii & Sempronii in Iure Romano de incertis personis dicebantur, si casus proponeretur, ita hic eodem modo Neffigans vel Neffigantius in scenam prodit. Fabricata est hæc vox a Barbaris ex nefficiens, passive pro ignoto vel incerto usurpato. Et hoc ex loco videtur mos ad nos derivatus, incertum nomen litera N. exprimiendi: & observavit Mabillonius hanc notam jam ante annos octingentos in Mss. tum in editis libris, maxime vero in Epistolis Frotharii Episcopi Tullensis adhibitam fuisse. Vid. Acta S. Benedicti. Sec. IV. p. 291. Unde fallitur Menardus, qui in Observationibus ad librum Sacramentorum p. 383. existimat, notam illam N. non fuisse in usu, nisi paulo ante annum millesimum. In Francis autem monumentis præter N. sæpius etiam ille de incerto homine usurpatur, quod vel Mat-

culi Formulas evolventi frequenter obviam fiet. Sic Græci eodem modo τὸν ἐπιτοῦ, & Galili un vel scribunt, cum significant cer um hominem, quem tamen nominare requirunt.

(5) Gafachio.) Gafachio est a Gafachius, cum quo quis ligatur; formatum autem vocabulum a Jacobo, causa, lis. In Catechesi Theotifica pag. 64. inter peccata criminalia referuntur Rixa, jecchia. Glossarium Rabani Mauri Ms. Liter, jachea. Glossæ Keronis: Rixa, jecchio. Eadem vox jachæ adhuc nobis de re, quæ in iudicio agitur, adhibetur. Glossæ interlineares Codicis Theodosiani Gafachio, causator exponunt.

(6) Illo tuo.) Ille hic idem est, ac cuiuscunque sit nominis. Vide, quæ paulo ante ad vocem Neffigans dicta sunt.

(7) Gravionem.) Vide Notas in Catechesi Theotifica p. 149. seqq. & supra ad Tit. XXXV. leg. 5.

(8) Rathimburgios.) Mss. Quellerbyтана duo Rathimburgios, tertium Ragimburgios scripserunt. Glossæ veteres interlineares: Rathimburgii, iudices. Appendix ad Form. Marculfi c. 1. Et dum hæc causa apud ipsam Comitum vel ipsos Racimburgios diligenter fuit inventa vel inquisita vel legibus definita. Eadem cap. 4. Ab ipsi missi dominici vel illo Comitum seu ex ab ipsi Racimburgii. . . fuit iudicatum. Unde diffi-

dicat, si præsens est, voluntate tua solve homini isto, de eo quod ei fidem fecisti, & elige duos ex his quos volueris, quibus eum quod solvere debes, adpretiato (1), & hoc quod debes, secundum justum pretium solve ac satisfac. Quodsi audire noluerit præsens, aut si absens fuerit, statim Rachimburgii adpretiato pretio, & quod debito secundum justum pretium satisfaciat, & quantum valuerit debitum quod debet, hoc de fortuna sua tollat, & ipsa lege duas partes ille, cujus causa est, ad se revocet, & tertiam partem in Frido (2) Gravio ad se recolligat, si tamen Fridus vim de ipsa

caussa non fuit solutus.
 IV. Si Gravio invitatus fuerit, & non venerit, si Sumis eum non detinuerit, aut certa ratio dominica (3) eum non distulerit, ut ibi (4) non ambulet (5), neque mittat, ut cum iustitia exigatur debitum, aut se redimat, aut de vita componat.

TITULUS LIV.

De andocmito (6).

I. SI quis Gravionem ad res alienas tollendum invitaverit, & eum legitime jach-

dificamus, Rachimburgiorum officium fuisse Comiti in iudicio affidere, causas pendente, in jus inquirere, & secundum leges illud definire, quod etiam ex lege Salica & ceteris Veterum locis elucet. Formula vetus Cantionis de infrastris: *Contigit quod cellarium vel spicarium vestrum invigi, & exinde annonam vel aliam rauptam in solidos tantum furavi, dum & vos & advocatus vester exinde ante illum Comitem interpellare fecisti, & ego hanc causam nullatenus potui denegare, sic ab ipsis Rachimburgiis iudicatum, ut per totiduum meum eam contra vos, hoc est, componere, vel satisfacere debeam . . . sed dum ipsos solidos minime habui, unde transolvere debeam, sic mihi apificavit, ut brachium in collum posui & per comam capitii mei coram presentibus hominibus tradere feci, mea ratione, ut interim, quod ipsos solidos vestros reddere potuero, & servitium vestrum & opera quaecunque vos vel juniores vestri iunxeritis, facere & adimplere debeam; & si exinde negligens vel jactans apparuero, spondeo me contra vos, ut talem disciplinam supra dorsum meum facere subeatis, quam super reliquos servos vestros. Capitular. lib. V. 16. Si aliquis homo ad palatium venerit pro causa & ansecus Episcopo suisque ministris, quæ ecclesiastica sunt, & quæ secularia suo Comiti non innotuerit in malo ante Rachimburgios, aut si causa sua in malo fuit & ante Rachimburgios & hoc sustinere voluerit, quos ipsi legitime iudicaverunt &c. Formula Andegavensis XLIX. Veniens illi & Germanos suos illi Andecavis civitate, ante viro illuher illo Comite vel reliquis rachimburgis qui cum eo aderant, quorum nomina per subscriptionibus atque signacola iuxta tenentur inserta, interpellabat aliquo homine, nomen illo &c. Unde apparet, Rachimburgios sententis Comitum nomina sua subseripsisse. Mentioque eorum fit in Capitulari sub Pipino Rege composito Cap. VI. ubi Rachimburgii audiunt. In Antiquitatibus Fuldens. lib. II. Trad. 38. legitur: *Totum & integrum tradiderunt coram testibus & Regenburgis. Et recte omnino Bignonius Rachimburgios putat esse eisdem cum iis, qui postea Scabini dicti fuerunt, de quorum officio in Notis ad Cæcæthin Theotic. p. 128. seq. egimus. Certè eadem munia utriusque peregerunt, atque ut eptem Scabini Comitum in iudicio affidebant, ita Rachimburgii pari numero eidem affuerunt in malo, ut clarum est ex nostro hoc Legis Salicæ loco, & præterea ex Tit. LX. qui integer de Rachimburgiorum officio agit. Quibus consonat Lex Ripuariorum Tit. XXXII. leg. 3. ubi legitur: *Aste Comitem cum septem Rachimburgiis in arabo jurare debet. Non autem dicti sunt a rekem, ut Wendelinus putat, neque a birge, sponfor, ut secundum Guillelmannum sponforis litis exponendi veniant;***

sed a bergen, occultare, servare, & rache, causa. Kero in Glossis: *Causa, racha. Causa rachu. Causam, rachu. Idem: Rem, racha. Rebus, rachobom.* Rachimburgii igitur erunt *causarum servatores vel conservatores*, quemadmodum etiam nostro tempore certi iudicii in urbe Roma assessores vocantur *Conservatori*.
 (1) *Adpretiato.* Verbum *adpretiare* barbaris est *pretium statuere rei alienius*. Lex Bajo-rriorum Tit. XIII. cap. 8. *Si quis alterius caballo aut bovi vel cullibet quadrupedi unum oculum excusserit, adpreties illud pecus, quid valet, & tertiam partem componat.* Lex Alamannorum Tit. LXXV. *Illam optimam vaccam IV. tremisses licet adpretiare.*
 (2) *Frido.* five in *solutionem fredi* h. e. fisci. *Friede superiores Germani, Saxones frede dicunt.* Sed de his supra jam ad Tit. XIV. leg. 5. actum est.
 (3) *Ratio dominica.* hoc est negotium dominicum. Vide eandem locutionem supra Tit. I. leg. 3.
 (4) *Ibi.* pro eo.
 (5) *Ambulet.* eat. *Ambulare pro ire* Lindenbergiana Legis Salicæ editio Tit. LIII. leg. 1. usurpat, ubi dicit: *Ad domum illius cum testibus ambulare debet.* Excerpta de Theoderico Rege, Ammiano Marcellino per Valeium adjecta p. 670. *Ambula Constantinopolim ad Justinum Imperatorem.* Anastasius Bibliothecarius. *Qui semper callem rectitudinis ambulasti.* Anctor Vitz S. Udalrici: *Signo vespertinali sonante, statim surrexit, & ad ecclesiam ambulavit.* Hinc Gallicum alter contractum esse jam Valeius junior vidit, a Menagio laudatus.
 (6) *De andocmito.* Codex Guelferbytanus habet *andometo*. Cum autem *mitan* & *imitan* sit *jacitare, jacere*, ut supra ad Tit. XXX. ostendimus, & *ando* sit *alius* ut Tit. X. leg. 5. Tit. XLI. leg. 15. & Tit. XLIX. leg. 3. dictum, inde credo, legendum hic esse de *andocmito*, atque exponendum: *de alius projectio-ne, five declaratione, quod causa ceciderit, & deserta actionis prænam incurrerit, terminis iudicis non observatis.* Appendix ad Formulas Marculfi Cap. IV. *Cum resedissent venerabilis ille Aba, & illustis vir ille in villa illa in pago illo, ubi ille Comes esse videtur per iustitiam domni, & gloriosi illius Regis ad universorum causas audiendum, vel resia iudicia in Dei nomine terminandum, ibique veniens ille advocatus monasterii illius, vel illius Abatis, hominem aliquem nomine illum interpellabat, repe-tebat ei, dum diceret, eo quod legitimum colonium partibus monasterii sancti illius, vel illius Abatis ad villam illam de parte genitricis sue redeberet, & negligens & jectivus exinde adisset, sed ipse homo de presenti adhabat, & ipsam causam nullatenus potuit denegare, & ad ipsum*

jactivum (1) aut admallatum non habuerit, qui eum rogat, ut injuste aliquid tollat * (2), antequam eum per legem habeat admallatum, aut consecutum quod ei in Mallo fidem fecisset, VIII. den. qui faciunt sol. cc. culpabilis judicetur.

II. Si vero Graviō invitatus ad alterius causam supra legem aut debitum aliquid præsumpserit; aut Weregeldum (3) suum redimat, aut de vita componat.

TITULUS LV.

De rem præstata (4).

I. **S**I quis alteri de rebus suis aliquid præstiterit, & alius ei reddere noluerit, sic eum debet mallare. Cum testibus ad domum illius, cui rem suam præstiterit, accedat, & sic contestetur ei: Quia res meas

noluisse reddere quas tibi præstiti in hoc, eas tene nocte proxima, quod Lex Salica continet. Et sic ei solem collocet (5): & si nec tunc voluerit reddere, adhuc super septem noctes similiter facere debet: & si nec tunc voluerit reddere, ad alias septem noctes similiter facere debet; & si nec tunc voluerit reddere, ad alias septem noctes id faciat. Post quas ad hunc cum testibus venire debet, & roget, ut sibi debitum suum reddat, & si nec tunc reddiderit, solem ei collocet, & si per tres vices solem collocaverit, & si nec tunc reddere voluerit, aut fidem facere, super illos VIII. solidos, qui per tres amonitiones adcreverunt super debitum superius adhuc amplius, (MALB. *Tautbe*) (6), dc. den. qui faciunt solid. xv, culpabilis judicetur.

T 1-

* Al. *Fiscare* debeat.

ipsum colonitium se recognovit, & per manus ipsam hominem ipsius Abatis reddidit.

(1) *Jactivum*.) *Jactivus* idem est ac *admallatus*, hoc est, ad iudicium citatus. Vide supra ad Tit. XL. notata. *Notitia de Jactivis* in Appendice Form. Marculfi cap. XXII. hæc habet: *Notitia qualiter & quibus presentibus veniens homo aliquis, nomine ille, in pago illo, in loco, qui dicitur ille, in mallo publico, ante virum illum Comitem, vel reliquos quam plurimos bonos homines, qui subter firmaverunt, repetebat ei, dum diceret, eo quod hominem aliquem nomine illum, ante ipsum Comitem ad habitum habuisset: ad placitum venit, ipse ille placitum suum custodiebat, & nec ipse ille ad id placitum venit, nec missum huiusmodi suum direxit, qui illam soniam nuntiaret; & placitum suum neglexit, & jactivus exinde remansit. His presentibus. A jactivus a tem factum est a Gallicis tandem facti, & inde Belgicum ketys, quod Kilianius non adeo commode per capitulos explicare videtur. Proprie enim eum denorat, qui de malefacta cond. mnarus, atque adeo miser est. Henricus Alcmariensis in Historia Vulpecula lib. I. cap. 10.*

*Wodoch ick lyn gesehendet gress
Van R-yk n, dem seer quaden ketys.*

Ibidem cap. 14.

*D Konnynek sprack; we is so soth,
Dr R-yken dar byngen dat drydde both,
Un eyn ogher heft to vele, sadder eyn hyff,
Dat sulve wagin umme den basen ketysf.*

(2) In calce. *Fiscare* debeat.) De *fisci* voce supra actum. Hic *fiscare* idem est ac *confiscare*, in *fiscum* publicum redigere. Glossæ Græco-Latinæ: *κατασκευασθαι, fisco, proscritto: κατασκευασθαι, proscritto*.

(3) *Weregeldum*.) Vir apud Hispanos *varon*, apud Anglo-Saxones *were*, in Evangelii Gothicis *wair*. Harmonia vetus Eyangel. Cottoniana: *thia ueror a sterngun*; sancti sunt viri. Alibi eadem Harmonia *faruna rabinu ueror*, vocat peccatores. Hinc *worwolf* est *werwolf*. *Gult, Geld, Gilt*, præstationem, compositionem designare supra ad Tit. II. leg. 1. demonstratum est. De verbo itaque ad verbum *weregildum* est hominis compositio, quo sensu etiam hic & in veteribus legibus aliis semper positum invenitur. Capitulare III. an. 813, c. 6. *Si quis Comes in suo comitatu occisus fuerit, in tres werigildos, sicut sua nativitas est, componere faciat.* Henrici III. diploma an. 1056. *demum*, apud Nic. Zillefium: *Si aliquis ex fa-*

*milia interfectus fuerit, pretium illius, id est weregilt. . . totum Abatis erit, Alia exempla Cangius & Bignonius ad Form. Marculfi ed. Baluz. p. 900. suppedabant. Anglo-Saxones hominis compositionem simpliciter *wera* vocabant. Ab hoc autem *weregild* differbat olim *widrigildum*, quod erat compositio quævis alii rei æquivalens, live quodcumque, quo alia res judicialiter compensabatur. Formatum id erat a *wider*, re, iterum, adversus, contra, *er*; sed uti *wider* vulgo *wir* & Sax. *wedder* communiter *weer* pronuntiat, ita eventus, ut jam *weregild* in genere nobis sit *retributio*, & *pretium damni dati vel dandi*. Cum autem in prioribus Legibus Salicæ Titulus *weregildum* semper *leudis* aut *leodun* vocatum sit, inde apparet, posteriora hæc prioribus successu temporis addita fuisse.*

(4) *De rem præstata*.) Latinius alia Exemplaria: *de re præstata*, Gallice *de prest. Prester* enim illi est credere, *mutuo dare*, e Latino nempe *prestare* formatum. Vid. Jurens ad Symmachum pag. 263. 264. Apud Marculfum lib. II. cap. 1. pag. edit. Bignon. 54. *caballorum prestus* est idem ac *caballorum præstatio* sive *mutuatio*. Et in Chartis monasticis siquens est *Prestatio* nomen, quæ est charta, per quam alicui aliquid de bonis monasterii in beneficium ad vitam utendum ab Episcopo vel Abbate datur, vel creditur. Traditiones Fildensiles lib. I. *Ea ratio: ut per vestram præstationis chartam ad vitam meam illud habere possim*. Eadem alibi: *Ut, quod trado per vestram præstariam, ad vitam meam possideam*. Formulæ Præstariarum hujusmodi habentur apud Marculfum lib. II. cap. 40. atque in Appendice ad Form. Marculfi cap. XXVII. XXVIII. & XLII. Libellus de cetero, quo præstatio ejusmodi obtinebatur, *Precaria* vocabatur, cujus specimina etiam apud auctores citatos vide. Evolvi etiam de his poterit Bignonius in Notis ad Marculfum pag. 331.

(5) *Solem ei collocet*.) Vid. supra Tit. XL. & quæ ad illum diximus.

(6) *Tautbe*.) Præpositio ad Germanis superioribus est *zuo*, Saxonibus *to*, & crassius etiam inter ruricolos *tau*. Sequens the Saxonibus de est *hic*. Sed quoniam hoc in ablativo casu, quem *zuo* nostrum regit, *dem*, vel veteri more, ut in Ostrido alibi que Auctores Theotifcis passim obviunt est, *themo* effereendum est; inde idem & hic *decaudatum*; & *themo* restituendum esse, vero mihi simile est.

Sic

TITVLVS LVI.

De manu ab *Aneo* redimenda (1).
Tom. II.

I. SI quis ad Inium mallatus fuerit, & forsitan convenerit, ut manum suam redi-

Sic vero *tau* *themo* locutionem antecedentem adhuc amplius clare exprimere quis non videt?

(1) De manu ab *Aneo* redimenda.) Glossa Pithoei de Caldario. *Aneus* sive *inuis* hic pro *abeno* ponitur. Glossa: *anexio*, *olla*, *aneum*, *nitiatum*. Salvianus lib. VII. p. 145. Prophecia (Ezech. 24.) dicit: O civitas sanguinum! *aneum*, in quo est *arugo*, non exist de eo: quia sanguis non exist de eo. Civitatem, ut videmus, *aneo* & iniquitatem sanguini comparavit. Ut intelligamus scilicet sic esse in civitate populi iniquitatem, sicut in *aneo* sanguinem bullientem. Infra in nostra Lege Tit. LXVII est *aneum* portare, ubi *strix* cocinanti. Adde his Tit. LIX. Probatio autem per aquam ferventem quomodo facta sit, ex his, quæ Gregorius Turonensis lib. I. de Gloria Martyrum cap. 81. retulit, discere licet. Integrum ideo locum afferimus: *Arianorum*, ait, presbyter cum diacono nostræ religionis absecrationem habebat, proferens contra Dei Filium, ac Spiritum sanctum, ut mos est genti illi, venenosas adseriones. At ille cum diu multumque de fidei nostræ ratione disseruisset & hæreticus perfidia obsecutus caligine, quæ erat vera, respueret, juxta illud, quia in malevolam animam non introibit sapientia, adjecit, dicens: Quid longis sermocinationum intentionibus fatigamur? factis rei veritas adprobatur: succendatur igni *aneus*, & in ferventi aqua *anulus* cuiusdam projiciatur. Qui vero eum ex ferventi unda sustulerit, ille justitiam consequi comprobatur: quo facto, pars diversa ad cognitionem hujus justitiæ convertebatur. Intellige itaque, & tu hæretice, si hæc pars nostra Spiritu sancto adjuvante compleverit, nihil in sancta Trinitate dissimul, nihil esse dissimile fatearis. Conspexit hæreticus huic disputationi, & inchoit utique mane placito, discesserunt: sed fidei fervor, per quem hæc primum diaconus protulerat, cepit inimico infidantia tepescere. Diluculo autem surgens, brachium infundit oleo, unguento conspergit. Sed tamen loca sancta circum, & Dominum deprecatur. Quid plura? circa horam tertiam in foro conveniunt. Concurrunt populus ad spectaculum. Accenditur ignis, *aneus* superponitur, fervet valde, *anulus* in unda ferventi projicitur. Involat primum diaconus hæreticum, ut ipse eum a calore auferat. Sed statim recusavit, dicens: Qui hanc sententiam protulisti, debes auferre. Diaconus vero licet trepidus, tamen denudat brachium, cumque ipsum vidisset unguentis hæreticus delibutum, exclamavit dicens: Magis aribus te elidendum putasti, ut hæc unguenta diffunderes, nec valdebunt ista quæ agis. His ita litigantibus, supervenit diaconus ab urbe Ravenna, Jacintus nomine, scilicet quoque quæ esset hæc altercatio, ut veritatem cognovit, nec movatus, extractio a vestimenti brachio, in *aneum* dextram mergit. *Anulus* enim, qui ejectionis fuerat, erat valde levis ac parvulus, nec minus ferebatur ab unda, quam vento possit ferri vel palca: quem diu multumque questum, infra unius horæ spatium reperit. Accendebatur interea vehementer focus ille sub dolo, quo validius fervens non facile adsequi possit *anulus* a manu querentis, extractumque tandem, nihil Diaconus sensit in carne sua: sed potius profestatur, in imo quidem frigidum esse *aneum*, in summitate vero calorem teporis iudici continentem. Quod cernens hæreticus, valde confusus, injecit audax manum in *aneo*, dicens: Præhabito mihi hæc fides mea. Injecit manu, protinus usque ad ipsa ossum internodia omnis caro liquefacta defluxit: & sic altercatio finem fecit. Similis historiola de anulo in ignem projecto

ab eodem Gregorio Cap. 14. Libri de Gloria Confessorum profertur. Pithoeus ex veteri membrana fragmentum, quo ritus circa iudicium aquæ calidæ usitati describuntur, nobis produxit; quod inferere hic placet.

Judicium aquæ calidæ & ferri candentis. Inquisitio aliquis de furto, luxuria, adultério, vel qualicumque re alia, & nolens confiteri magistro seniori, vel missu senioris, ista erit ratio. Pergens sacerdos ad Ecclesiam induat vestimentis sacris, excepta casula, ferens in læva Evangelium sanctum cum Crismario & patrociniis Sanctorum, caliceque & patena, expectante eum plebe cum fure vel cuiuscunque criminis implecto in atrio Ecclesiæ, & dicat coram astanti plebe in officio Ecclesiæ.

Videte, fratres, Christiane legis officium: Ecce lex in qua est spes & remissio omnium peccatorum, hic christiatis unctio, hic corporis & sanguinis Domini consecratio. Videte ne tantæ beatitudinis hereditate & consortio privemini, implicantes vos scelere alieno, quia scriptum est, Non solum qui faciunt, sed etiam qui consentiunt facientibus, damnabuntur. Deinde vertens, se ad sceleratum, dicat tam ei quam plebi:

Interdico tam tibi quam & omnibus astantibus, o homo, per Patrem, & Filium, & Spiritum sanctum, per tremendum diem iudicii, per mysterium baptismatis, per venerationem omnium sanctorum, ut si de hæc re culpabilis es, aut fecisti, aut scisti, aut bajulasti, aut consensisti, aut post eam culpam denominatam sciens factoribus iuvisti &c. Ecclesiam Dei non intro eas, Christiane societati non miscaris, si reatum nolueris confiteri admissum, antequam iudicio examineris publico.

Deinde designet locum in atrio Ecclesiæ, ubi ignis fieri possit ad caldariam suspendendam, in qua aqua bulliens efficiatur, aut ferrum ignitum: Ita tamen ut prius locus ille aqua benedicta aspergatur, nec non & aqua quæ in caldaria est propter illusiones demoniacas. Et his dictis imponat introitum. Ant. Iustus es Domine. Ps. Beati immaculati. Resp. Custodi me Domine. Vers. De vultu tuo. Off. De profundis. Com. Amen dico vobis quidquid orantes.

Post celebrationem missæ pergat Sacerdos cum plebe ad aquam vel ferrum benedicendum. Oremus. Deus Iudex iustus &c. Ut ab Auctore referuntur lib. 4. Annal. Boior. Ms. quod ad finem ita est in vet. Ex. eripuisti: Ita clementissime dominator oramus & petimus, ut qui innocens de hoc crimine prænominato in hanc aquam manum miserit, vel ferrum portaverit, sanam & inlæsam eam educat, per te salvatorem & redemptorem totius orbis, qui venturus es iudicare vivos & mortuos, & sæculum per ignem.

Omnipotens sempiternus Deus, qui es scrutator occultorum cordium, te. Hic definit plane veter. exemplar. Formulas Exorcismorum ad maleficia in purgationibus hinc reprimenda nobis conservavit Lindenbrogius in Codice Legum antiqui. pag. 1299. seqq. Videntur autem hæc purgationum vulgarium genera potius inventa fuisse a maioribus nostris adhuc ethnicis, ut facinorosi, combustionis metu territi, eo facilius confiterentur crimina commissa. Ut solemnium omnia fierent, res certis precatonum formulis peragebatur; & sub gentilismo lebes facer, cuius in sacrificiis usus, ad aquam calefaciendam adhibitus fuisse videtur. Ex isto enim sacerdotibus sive Aliorum, quando hostiarum sanguine repletus erat, divinationes captabant & occulta prius patefaciebant. Unde et divinitus quid inesse creditum. Craterem ejusmodi

redimat, & juratores (1) donet; & si talis causa est, de qua si legitime convictus fuisset, xv. fol. componere deberet, tunc cxx. den. qui faciunt fol. lll. manum suam redimat; quod si amplius ad manum suam redimendam dederit, fredus exinde solvatur Grayionem quantum de ipsa causa, si convictus fuisset. Si vero maior causa est, unde MCC. den. qui faciunt fol. xxx. poterat componere, & convenit, ut manum suam redimat, cccxxx. qui faciunt fol. vi. manum suam redimat. Quod si amplius dederat, fredum solvat, quantum si de causa convictus fuisset. Si vero major culpa fuerit, unde si probatus fuisset, mmp. den. qui faciunt fol. Lxii. cum dimidio, culpabilis judicetur, & convenit ut manum redimat, cc. den. qui faciunt fol. xv. solvat: quod si amplius dederit, fredus exinde solvatur, tantum quantum si de causa illa probatus fuisset. Ista redemptio usque ad Leudem permanet (2). Si vero Leudi alteri impulerit, & cum ad æneum habet amallatum, & convenit ut manum suam redimat,

solid. xxx. donet; quod si amplius dederit, fredus de ipso leudi solvatur.

TITULUS LVII.

De Gravione occiso.

I. Si quis Gravionem occiderit, xxiiii. den. qui faciunt solid. dc. culpabilis judicetur.

II. Si quis Sagbaronem (3), aut Gravionem, qui puer regis fuerat, xiiii. den. qui faciunt fol. ccc. culpabilis judicetur.

III. Si quis Sacebaronem, qui Ingenuus est, & se vel alium Sacebaronem posuerit (4), occiderit, xxiiii. den. qui faciunt solid. dc. culpabilis judicetur.

IV. Sachibarones vero in singulis Mallebergis (5) plus quam tres esse non debent (6), & si de causa ** illi aliquod factum dixerint, penitus Gravo nullam habeat licentiam removendi.

T 1-

¹ Al. Ewinde Gravioni solvatur.

² Al. Et si causa aliqua ante illud secundum legem fuerit definita, ante Gravionem eam removere non licet, si illi securitatem praestiterint.

æneum, amphoras circiter viginti capientem, quem Cimbrum secum habebant in Italica expeditione, Strabo lib. VII. descripsit, qui & Cimbrorum Augusti amicitiam expetentes, eidem lebetem, apud ipsos sacerrimum, dono mississe refert. Herodotus libro IV. etiam Scythas vas ejusmodi sacrum habuisse prodit. Gentilium sacris abolitis, striges & maleficas mulieres lebetem quoque sacro in conventibus suis vas fuisse ex Tir. LXVII. leg. 1. apparet. Nec abrogatus est lebetis five ænei iudicium in purgationibus; sed ei saltem preces Christianæ adiungit. Hincmarus de divortio Lotharii & Teberge, Operum ed. Sirmondi Tom. I. pag. 598. dicit, se interrogatum esse, quid de eodem iudicio sentiret, quoniam, ut verba habent, quidam dicant nullius esse auctoritatis five credulitatis iudicium, quod fieri soleat per aquam calidam, five frigidam, neque per ferrum calidum, sed adventiones sint humani arbitrii, in quibus sepius per malicia falsitas locum obtineat veritatis, & ideo credenda esse non debeant. In Responsione quidem Hincmarus objectiones has refutare, & iudicia ejusmodi S. Scripturæ conformia esse ostendere conatur. Sed argumenta, quibus utitur, debilia esse, lector ingenio & iudicio præditus facile agnoscat. Unde Sylvester PP. II. recte ad Lambertum Episcopum Moguntinum scripsit: *Ferri candentis vel aquæ ferventis examinatione confessionem extorqueri a quolibet sacri non censuerunt Canones; & quod sanctorum patrum documento sanctum non est, superstitiosa adventione non est præsumendum.* Plura non congerimus. Videri ea possunt in Glossographis, Lindenbrogio & Cangio, ut & in Pithæi & Bignonii Notis ad Legem nostræ locum præsentem.

(1) Juratores. Vide quæ ad Tit. LI. leg. 3. dicta sunt.

(2) Usque ad Leudem permanet. Sive ad compositionem integri hominis, qua nempe integer homo redimitur.

(3) Sagbaronem. Sagbaro lege sequenti Sacebaro & leg. 4. Sachbaro scribitur. In Mss.

Guelferbytanis Sacebaronem & Sagbaronem invenimus. In Glossis Pithæi dicuntur quasi Senatores. Bignonius viros ætate & sapientia maturos interpretatur, quibus ob perniciam legum & multarum rerum experientiam iudicibus consilium dandi & controversias definiendi facultas erat. Nomen ipsum compositum est a Sace, causa, controversia, de quo supra, & baro vir, de quo etiam antea actum, ut adeo sachbaro idem sit ac sachman, vel, quod nomen familie honestæ adhuc adheret, Sacman; eoque denotetur proprie viri controversiarum, five qui controversias intelligit, & secundum leges dirimere potest est. In veteribus monumentis hi sachbarones Latine boni homines vocantur; & post Comitum, & Rachimburgios five Scabinos, hoc est, iudices collocantur. Formula iudicii a Cangio Glossar. Tom. I. pag. 583. citata: *Uique respiciant in placito N. Comes, & ibi se debant de iusticiis N. N. Ibi que respiciant cum eis de bonis hominibus N. N. Pronunciationis formula ibidem; Et nos qui superius N. Comes, cum memoratis iudicibus & bonis hominibus... judicavimus.* Appendix ad Form. Maiculi cap. LI. *Non minima, sed maxima veritatis discordia inter illum & ill. m. Venientes in loco illo, ante bonos homines, repetebat ipse ille in causa sua vel conjugis sue illius adversus ipsum sui... Exinde taliter ab ipsis bonis hominibus fuit iudicatum &c.*

(4) Posuerit. Ponere hic usurpatur pro ligare seu in custodiam dare. Simili modo Germani dicunt, einen setzen, vel, ut supra allegavimus ad Tir. XXXV. leg. 1. posse.

(5) Mallebergis. H. e. conventibus iudicialibus. Vide supra ad Tir. II. leg. 1. nota. Editio Lindenbrogiana non male in Legge nostra addit, Mallebergium esse plebem quæ ad unum mallum convenire solet.

(6) Plus quam tres esse non debent. Ne scilicet multitudo Legisperitorum differentibus sententis iudices turbet. Tres homines qui supra in Titulo de Ropas (qui XLVII. est) requiruntur, etiam Sachbarones esse videntur.

TITULUS LVIII.

De corporibus expoliatis (1).

I. SI quis corpus occisi hominis, antequam in terram mittatur*, expoliaverit, (MALB. *Cbeo mofdo*) (2), MMD. den. qui faciunt folid. LXII. & dimidium culpabilis iudicetur. Et antiqua lege (3), si corpus jam sepulchrum exfoderit, & expoliaverit, wargus (4) fit usque in diem, quacum parentibus (5) ipsius defuncti convenerit, & ipsi pro eo rogent, ut inter homines liceat ei accedere; & quicumque ante

tea ei aut panem (6), aut hospitale (7), five uxor sua, five proxima, ei dederit, DC. den. qui faciunt fol. xv. culpabilis iudicetur. Tandem auctor ex scelere qui hoc admisit probatur, (MALB. *Thurnicale*) (8), VIII. den. qui faciunt fol. cc. culpabilis iudicetur.

II. Si quis hominem mortuum, super alterum in petra aut in nauso** (9), miserit (10), (MALB. *Idulgus*) (11), fol. xxxv. culpabilis iudicetur.

III. Si quis tombam*** (12), super mortuum hominem expoliaverit, (MALB. *Turnicba-*

* Al. addunt: in factum: al. per factum.

** Al. Nauso.

*** Al. Tomolam.

(1) De corporibus expoliatis. Corpus hic pro cadavere five homine mortuo sumitur. Leges Romanas de violatione sepulchrorum & spoliatione mortuorum agentes, longo ordine recenseret Bignonius ad h. l.

(2) *Cbeo Mofdo.* Legendum, ut supra ad Tit. XVII. leg. 1. clare satis offendimus, *chreomorto*, quod significat hominem mortuum five cadaver expoliaverit.

(3) Antiqua lege. Nota Titulum XVII. ubi hac extant, antiquam legem a Clodoveo huius Tituli auctore vocari.

(4) *Wargus.* Glossæ interlineares Thuani: *dejectus.* Lex Ripuariorum Tit. LXXXV. *wargus fit, hoc est, expulsus.* Ita & Codices Guelpherbytanus & Gothanus præferunt. Sidonius Apollinaris lib. I. Epist. 4. *Fœminam quam forte Vargorum (hoc enim nomine indigenas latrunculos nuncupant) superventus abstraxerat.* Hier. Vignierius in Alfaticis pag. 128. *Alirigence, id est, warganci, qui manserunt in banno, dabunt Comitii 4. denarios.* Anglo-Dani illi, qui seculo duodecimo Constantinopolin profugerant, atque ob fortitudinis laudem custodiam palatii, & thesaurorum imperialium ibi pro se & posteris suis meruerant, *waringi, waringi, wertingi, & Græce ἀκάργιοι,* hoc est, extorres vel exules, ut Ordericus Vitalis lib. IV. pag. 508. habet, dicti sunt. Videantur de iis Scriptores Byzantini, & præterea Willelmus Malmesburiensis lib. II. c. 13. Saxo-Grammaticus lib. XII. Villeharduinus & notæ ad eum Cangii. Anglo-Saxones littera r paullisper transposita pro wargo vulgo *wrecca* dixere. Benfonio in Vocabulario Anglo-Saxonico *wrecca, wrecca & wrecca* vel *wrecca* est *exsul, miser, wrecfull, laboriosus, wrecfullis, exsilium, wrecnian, peregrinari, wrecfao, exsilii locus.* Radix non est Latinorum *wagus*, ut Wendellinus putat, sed nostrum *waffen*, jacere, eicere, quod olim & *wergen* enunciatum fuisse debuit. *Wargus* itaque proprie est *ejectus, exsul.* Quia autem hoc modo ejecti olim plerumque, ut vitam sustentarent, latrocinii se dedebant, hinc & *wargus* pro *latrone* in usum venit, de quo alibi agimus.

(5) Parentibus. hoc est, consanguineis.

(6) Panem. Victum quemcumque. Sic etiam sub panis quotidiani nomine in Oratione Dominica omnia ad vitam sustentandam necessaria intelliguntur; & *lebem* apud Hebræos panem non solum, sed & alimenta quævis denotat. Græcum *στρω* eodem modo adhibitum reperitur. Marcus Aurelius lib. IV. *ἄστρον ἢ ἔστρον, στρω, στρω* *στρω* *στρω* *στρω*. Aulus Gellius lib. IX. cap. 9. (Alia hic deesse videtur. N. C.) Qui autem administrat semen seminanti, & panem ad manducandum præstabit. Uti autem a potus sit potagium, & a vino vi-

nagium, ita & a panis formatum existit panagium pro victu. Hinc vero compositum factum est *apanagium*, & Gall. *apanage*, quod significat, bona, quæ minoribus natu filiis ad panagium five ad vite necessaria comparanda conceduntur. Aliæ aliorum a Menagio alatae hujus vocis derivationes, a nostra hac, quam & Nicotius, Stephanus & Schilterus approbantur, diversæ, ne hilitum quidem valent.

(7) *Hospitale.* Lindenbrogiana editio habet: *hospitalitatem*; quæ vox hoc sensu etiam Tit. LIX. leg. 1. occurrit. Hoc ultimo loco editio Lindenbrogiana *hospitium* ponit, pro quo & *hospitale* barbaris usitatum est. Nos inde nostrum *Spital* fecimus, quo pro *Xendocbio* utimur.

(8) *Turniciale.* Leg. *Turnichalt*, quod supra ad Tit. XVII. leg. 2. exposuimus.

(9) *In petra aut in nauso.* Vid. supra Tit. XVII. leg. 4. & quæ ibi annotavimus.

(10) *Miserit.* Mittere hic pro ponere usurpatur. Eodem modo Tit. XVII. leg. 4. dictum est: *Super alium miserit.* Et Tit. XXII. leg. 4. *Cum ligaturus in aliquo loco miserit.* Tit. XXXVII. leg. 4. *Si quis . . . ubilibet aliquid de jurato miserit, nesciente domino.* Et infra Tit. LXIX. leg. 3. *dimiserit* usurparum est pro *deposuerit.* Lex Salica Edit. Pitheæna Tit. LVII. leg. 3. *Si quis arifationem, hoc est, flagitium super mortuum missum capulaverit.* Edmundus Martene de Antiquis Monachorum Ritibus Tom. II. pag. 543. *In Dedicatione Ecclesie hoc tantummodo additur, ut per omnia altaria luminaria mittantur.* Verbum inde *mettre* Galli pro ponere etiam adhibent. Dicunt quoque *mettre un habit*, quemadmodum Tertullianus de Pallio habet *ponere vestem pro induere.* Vid. Salmastii notas ad hunc locum pag. 369. *Mets de table & Ital. messo* est *ferculum*; quasi dicas *missum* vel *positum* in mensam, ut edatur.

(11) *Idulgus.* Restituo: *Ibar legus*, five *ibar legit*, quod est, *supermiserit.* Tarianus II. 4. *Ubar inon*; super eum. Et sic in omnibus Glossariis nostris hæc præpositio scribitur. Aliquando & *upar* invenitur. U fere ut i pronunciarum est. Nos hinc adhuc *uber* dicimus. Legen est mittere, five ponere.

(12) *Tombam.* Alibi scriptum est *tomolam & tumelum.* Tomba idem est ac *tumba*, Græce *τῶν*, & ab eo Gallorum *tombe & tombeas*, sepulchrum, prodit. Hic tamen exterior sepulchri pars, five cooperulum ejus intelligi videtur. Hæc enim olim pretiose quandoque ornabantur, & quod fures appetere, habebant. Jornandes de rebus Geticis: *Nôaque secrete cadaver est terra reconditum, cujus cooperula primum auro, secundo argento, tertio ferri rigore communitur.* Eodem sensu Petrus Cel-

nicbals) (1), DC. den. qui faciunt fol. xv. culpabilis judicetur.

IV. Si quis *cheristaduna* * (2), super hominem mortuum capulaverit, (MALB. *Mandoado* (3), aut *Silave*) (4), quod est porticulus ** (5), super hominem mortuum dejecerit, de unaquaque (MALB. *Chreo*

burgio ***) (6), DC. den. qui faciunt fol. xv. culpabilis judicetur.

V. Si quis basilicam (7) super hominem mortuum expoliaverit, (MALB. *Chreo ossarfino*) (8), MCC. den. qui faciunt fol. xxx. culpabilis judicetur, excepto capitale & de-latura.

* Al. *Aristatonem*.** Al. *Staffur*.*** Al. *Chyobardin*.

Cellensis Lib. V. Epist. 16. dicit: *Uj exolem & vifstem Tumbam pretiofi Martyris S. Thome*. Et lib. VI. Epist. 12. *Non solum Angli, sed & Galli quasi ad solemnes epulas & ad fertillimas jubilationes concurrunt ad Tumbam prædicti Sancti*. Inscriptio Christiana apud Gruterum 1170. 4.

Exornans rustilum pretioso marmore tumbam, In quo poscentes mira superna vident.

(1) *Turnicbals*.) Leg. *Turnicbalt*, ut ante.

(2) *Cheristaduna*.) Reliquæ omnes editiones & manuscripta *aristatonem* præferunt, de quo supra ad Tit. XVII. leg. 5. *Wendelinus* & *Cangius* ex hac voce *Cheristaduna* corruptum esse statuunt. Nec refragor. Quid, si autem *Cheristaduna* contractum esset ex *Christi statua*, ut indicaretur *Christi statua*, hoc est, signum crucis *Christi*? Hoc enim, more ab antiquo ad nos derivato, adhuc sepulcris ex ligno fabricatum communiter imponitur. *Statua* autem vocem in *statua* mutatam aliquando fuisse, indicat eius diminutivum *statuncula*, pro *incircula* veteribus adhibitum. Fragmentum *Petro-nii* *Tragranum*: *Ita ex hac massa fabri justulerunt & fecerunt catilla & paropides, statuncula &c.* *Gregorius Turonensis* lib. I. cap. 5. *Hic (Chus) primus statunculam adorandam diaboli instigatione constituit.*

(3) *Mandoado*.) Ego hoc ipso Germanice reddita puto verba hominem mortuum. *Man* enim denotat hominem. *Glossæ Keronis*: *Homo, man, Hominis, mannes. Hominum, manno.* *Hominibus, mannum.* *Breviarium rerum fical. Caroli M.* pag. 321. *Et est unus manus, qui arat annis singulis jurnales VIII. seminat, & introducit. Ubi unus manus idem est ac ein man sive homo quidam.* Et sequens *doado*, *Saxonibus doade*, Germanis superioribus *ster*, *mortuum* designat. *Kero*: *Mortuum, totan.* Hoc autem non intellexere Legis *Salicæ* *Emendatores* posteriores, qui ex *Glossâ mandoado* vocem *mandualm* fecerunt. Ita enim editio *Lindenbrogiana* & *Pithœana*: *Si quis aristatonem, hoc est, statum super mortuum missum capulaverit, aut mandualm, quod est structura, sive selave, qui est porticulus &c.* Ubi nota *structuram* sumi pro cancello, atque ita non a *sive* *Latino*, sed a Germanico *stricken*, innectere, implicare, derivatum. *Glossa* apud *Pithœum* *mandualm* exponit *cancelum*, qui *desuper tumulum stat*. Unde apparet de pallio hic exponi non posse. Notandum autem, nobis *mandel* non solum dici pallium, sed etiam omne id quod aliud quid circumdat. Ita *mandel des seilisser* est murus arcis; *mandel des camins* est structura, quæ camini focum circumdat. *Mandel* inde vocamus mergitum metas, quæ messis tempore in agris eriguntur; quia scilicet ina mergite erecta reliquæ circum eandem statuuntur. In *Germania superiori*, ubi *mergites* paulo crassiores fiunt, quindecim metan eiusmodi constituunt, unde ibi vox *mandel* etiam pro quindecim dicitur. In *Saxonia vero* viginti *mergites* metam faciunt, quæ *stige*, hoc est, *statio* vocatur; quia *mergites* erectæ in ea stant. Unde apud *Saxones* etiam *stige* vulgo *viginti* significat.

(4) *Silave*.) In edit. *Lindenbr.* & *Pith.* *Se-*

lave, in *Ms. Guelferbyano salve*; in alio *Co-dice Sillabe* scribitur. *Pithœus* a *seule*, *colu-mna*, *deflectendum*; *Wendelinus* quasi *parvorum Salam* dictum putat. Sed exponitur *mox porticulus*, qualem nos *lanbe*, *Sax. loeve*, dicimus. *Veteres* crassius etiam aliquando *lanbe* exprimebant. *Glossæ* *Mss. Florentinæ*: *Umbra-culum, lanbe*. Eadem & *Glossarium* *Mss. Lindenbrogianum* habet. *Papias*: *Tempes, lanbia* *ruigo dicitur*. *Placium Ludovici* *Imp.* anni 904. apud *Ughellum* *Tom. I.* pag. 851. *peratum dicitur in palatio, quod est fundatum juxta basilica beatissimi Principis Apostolorum, in lanbia magiore ipsius Palatii*. *Fulcinus de Ge-lis Abb. Lobienus* cap. 1. *Olimbraculum ad temperandum solis æstus, quod Lobiam vocant.* Et paullo post: *Tvutones adspiculare videntur: nam locus ille eorum lingua Lobach dicitur; & Lo quidem vocant omburationem nemorum, Bach autem rituum: que duo si componantur, faciunt umbra-culi rituum.* Quia autem *umbracula* hujusmodi primitus ex viridibus ramis fiebant, inde a foliis quæ nobis *lanb*, nomen accep-erunt. *Præcedens sil, sel, vel sal* mihi idem videtur ac nostrum *selc*, *anima*. *Keronis* *Glossæ*: *Animam, sela, Animas, selo*. *Dani animam sel, Belgæ sield, Angli soule, Anglo-Saxones sanl, sawl, sawal, sawel, & veteres Gothi sawala* vocant. *Vid. Junii Glossar. Gothicum* pag. 288. *Si igitur componas sel vel sel & loeve, prohibet selave & selave, & porticulum vel tegmen anime sive desinunt, hoc est, adicula super sepulchrum alicujus constructam.* denotabit.

(5) *Porticulus*.) Minor porticus, adicula super sepulchrum alicujus. *Engelhusii* *Vocabularium* *Mss. Lixbus, porticus*. *Editiones Lind. & Pith.* nec non duo *Mss. Guelferbyana* *er-yonee ponticulus* hic posiere.

(6) *Chreo burgio*.) Aliud exemplar *Heroldinum* habuit: *chreobardio*; pro quo tamen *chreoburgio* restituendum puto. *Bergen* enim est *condere, recondere, occultare, tegere*. Et inde *burg* proprie *reconditorium* vel *tegmen*. Sic *Chreoburgio* verbotenus erit *hominis mortui reconditorium* seu *tegmen*. *Nostrum* vero *burg* etiam de sepulcro usitatum fuisse, docent nos *Glossæ Lipsianæ* his verbis: *Burgilli, sepulchrum, quasi tegmen hominum & operculum*

(7) *Basilicam*.) Editio *Lindenbr.* & *Pithœana* hic legit: *Si quis domum in modum Basilicæ factam super hominem mortuum expoliaverit.* Unde elucescit, *basilicas* appellatas esse adiculas quasdam, quas *Franci* veteres *Magnatum* tumulis imponebant, quod formam *basilicarum* seu *adium* sacrarum referrent. Talis adicula fuit fortassis, quæ super sepulchrum *S. Martini* exstructa primitus fuit *cellula*, a *Perpetuo* deinde *Episcopo Turonensi* in *Basilicam* splendidam mutata, inde *Gregorio Turonensi* lib. II. cap. 14. *Idem* *Gregorius de Glu-ria Confessorum* cap. 51. *meminit basilicæ sepulchri S. Severini*. In *Formulis Andegavensibus* frequenter *basilica sancti illius, basilica domni illius &c.* nominantur, in quibus placita habita fuisse apparet.

(8) *Chreostarfino*.) Leg. *chreo karchino*; ita

TITULUS LIX.

De despectionibus (1).

I. SI quis ad Mallum venire dispexerit, aut quod ei Rathinburgiis fuerat indicatum adimplere noluerit, si nec de compositione, nec ad Æneum, nec de ulla lege fidem facere voluerit, tunc ad Regis præsentiam ipse maniri debet, & ibidem cum duodecim testibus ire debet, qui per singula placita jurati dicant, quod ibidem fuissent, ubi Rathinburgii ei indicaverunt, ut ad Æneum ambularet, aut per compositionem fidem faceret, & ille dispexerit. Iterum alii tres jurare debent, quod ibidem fuissent, post illam diem, quo ei Rathinburgii indicaverunt, aut per Æneum, aut per compositiones (2) se educeret: hoc est, de illa die in quadraginta noctes in Mallobergo iterum solem collocaverit, & nullatenus legem voluerit implere. Tunc eum debent mannare ante Regem in XIII. noctes; & tria testimonia jurando dicant, quod eum mannisset; & si nec tunc venerit, ista omnia novem testimonia jurati dicant, sicut superius diximus. Similiter illa die si non venerit, collocent ei solem iterum, & illa tria testimonia quæ ibidem fuerint ubi collocaverit solem. Tunc cum ista omnia impleverit, qui eum admallat, & ille qui admallatur ad nullum placitum venerit, & pro lege se educere noluerit, tunc Rex, ad quem mannisus est, extra sermo-

nem ponet (3), & ita ille culpabilis, & res suæ erunt in fisco, aut ejus cui fisco dare voluerit; & quicumque ei aut panem dederit, aut in hospitalitatem collegerit, sive sit uxor sua, aut proxima (4), DC. den. qui faciunt sol. xv. culpabilis iudicetur, donec omnia secundum legem, ea quæ illi injuncta sint, componat.

II. Si quis alterum in Mallo per legem vicerit, & is fidem facere dispexerit, aut pretium solvere, tunc Rathinburgii eum debent attendere, secundum legem qualis causa esse videtur, & ille qui eum mallavit ad causam suam, ei nuntiare debet pretium aut debitum; & si tunc ei satisfacere noluerit, tunc per legem debet attendere, & postea Grafio ad causam suam invitari, ut quod lex est, is de causa & rebus suis secundum legem referat.

TITULUS LX.

De Rathinburgiis (5).

I. SI quis Rathinburgii legem voluerit dicere in Mallebergo residentes, cum causam inter duos discusserint, debet eis qui causam requirit dicere: Dicite nobis Legem Salicam. Si illi tunc noluerint dicere, tunc iterum qui causam requirit, dicit: Vos tangano, ut mihi & isto legem dicatis. Bis aut tertio hoc debet facere. Si vero illi noluerint dicere, tunc qui causam repetit debet dicere: Ego vobis tangano (6) usque quo

1 3 mihi

hominis demortui basilica Germanice nominatur. Chyco enim cadaver aut hominem demortuum esse, supra ostendimus. Kachino est nostrum kirche, rufficis Thuringis kerche, Saxon. kerke & paulo crassius pronunciatum karke, kyrken, dominica. edes, basilica. Egimus hac de voce fufius dissertatione peculiari Bibliothecæ Hist. Philolog. Theologicæ, quæ Bremæ imprimitur, inserta. Quæ maxime Reverendus Diecmanus opposuit, ingeniosa sunt; nostra tamen necdum improbare possumus.

(1) De despectionibus. h. e. de contentu judicii vel contumacia, Dispicere in hac ipsa lege, contemere.

(2) Aut per æneum aut per compositiones. Leg. ut per æneum aut per compositionem.

(3) Extra sermonem ponet. Infra Tit. LXXVI. leg. 1. Rex, ad quem mannisus est, eum extra sermonem suum ponat, Supra Tit. XIV. leg. 5. occurrit puella, quæ in verbo Regis est. Sermo autem hic & verbum, tuitionem, defensionem aut mundeburdium significat. Vide supra ad Tit. XIV. leg. 5. notata.

(4) Proxima. Amica, consanguinea. Nota sunt verba Legis: Diliges proximum tuum &c. Pro consanguineo Leg. Burgund. Tit. XXXVI. occurrit in verbis: Proximum ei, qui est proximus mulieri, quam aduiteravit... cogatur exsolvere. Recurrit eodem sensu Legis Sal. Tit. LXV.

(5) De Rathinburgiis. Lege Rathinburgiis, ut ad Tit. LIII. leg. 3. demonstratum est: ubi & significatio vocis exposita.

(6) Tangano. Sic & duo Codices Guelferbytani: tertius vetustior habet tangano. Wenzelinus putat, idem esse, ac Belgicum Ick be-

dinghe ucb; Ego vos interpello. Nec multum ideo abt a Pithæo, qui tangano pro adjuro admitit. Melius quadrat vetus verbum tigan, quod & thigan scriptum fuisse Mylius in Archæologo Teutone asserit. Glossæ Keronis: Petas, dige. Petierit, dikit. Petierit, digi. Petitio, digi. Petitionis, dikji. Otfriidus lib. I. cap. 4. Vva un thiggenti; erant orantes sive orabant. Id. lib. V. cap. 16. Thar ir zi mir es thigget; quando a me id petieritis. Colloquium Christi cum Samaritana vers. 41. Herro, ih ticho ze dir; Domine, oro ad te. Suecis adhuc tiggia est emendicare, tiggare, mendicans. & Tigebroedere, fratres mendicantes, vulgo Betselmoenbe. Ab hoc igitur thiggan vel tigan aut tegan vel crassius pronunciatum tangano formatum est tangane, rogare, orare, precari, supplicare. Et ego vos tangano idem est, ac ego vos precor. A verbo hoc in supplicationibus solenni porro formatum fuit, nomen tanganam pro oratione, prælatione aut benevolentia captione usitatum. Lex Ripuar. Tit. XXX. leg. 1. Dominus ejus pro eo (servo) interrogatus, respondeat & sine tangano loquatur & dicat. Eadem Lex Tit. LVIII. leg. 20. Servi autem Ecclesiarum, non per aiores, sed ipsi pro semetipsis in judicio respondeant & sacramento absque tangano conjurent. Porro Tit. LIX. leg. 8. Quia dum interpellatur, respondeat ad interrogationes & sine tangano loquatur & dicat: Non malo ordine, sed per testamentum hoc tenco. Præfamen autem hic per tanganam indicari, ex Saxonum dialecto conicimus, quibus inde betengen est incipere, moliri; quia plerumque res quasque ab oratione incipere solemus. Quamquam, ut verum fatear, nec hæc mea con-

mibi Legem dicatis Salicam. Tunc septem de illis Rathenburgis, colloco sole, ix. solid. culpabilis unusquisque iudicetur. Quod nec sic legem dicere voluerint, nec solve-
re, nec fidem facere, tunc solem illis ite-
rum colloco, & sic postea xv. solidis unus-
quisque culpabilis iudicetur. Si vero Rathin-
burgii non secundum Legem iudicaverunt
Salicam, his, contra quos sententiam dederunt,
solidos xv. solvant.

II. Si vero Rathenburgii illi legem dixerint, & ille, contra quem dixerunt, eis contradicant, & hoc sustinere noluerit; eos enim contra legem iudicasse sibi putat; & id comprobare non poterit, uniusque de

septem Rathenburgis dc. denar. qui faciunt solid. xv. solvant.

TITULUS LXI.

De chren ceude (1).

I. SI quis hominem occiderit, & in tota facultate non habuerit, unde totam legem impleat; duodecim juratores dabit, quod nec sibi terram, neque supra terram plus de facultate habeat, quam donavit. Et postea debet in casam suam intrare, & de quatuor angulis terrae pulverem in pugno colligere & postea in durpello (2) stare, & intus casam curare

conjectura hic mihi satisfacit. In re dubia itaque aliam propono, quæ præ ceteris mihi placet. Habemus nos Saxones vocem *sange*, Germ. *sange* pro *fortipe* vel *tenaculo*, unde conjicio fuisse nobis olim quoque verbum *tangen* pro *tenere*, *dstinere*. Hinc Latinum *tanganare* esse *tenere*, *retinere*, Gall. *arretter*; & substantivum *tanganum* in Lege Ripuaria *detentio*, *captio*, *captura*.

(1) De Chren ceude. Lex agit de iis, qui publice & solemniter demonstrant, quod nil amplius omnino in bonis habeant, quo occidit hominem componere possint. Debit huiusmodi homo, hanc suam impropiam publice proferri modo præscripto; deinde domum suam intrare, & pulverem ex quatuor angulis collectum in limine domus constitutus trans scapulas jacere in proximiorum agnatum vel cognatum, & sic porro. Editiones Lind. & Pith. nec non Codices Guelferbytanæ *chrene cruda* & *chrenchruda* præferunt, atque etiam ita in Tituli nostri lege 2. scribitur. Goldastus & Spelmannus *viridem herbam* interpretantur. Sed hic non de herba, sed de pulvere trans scapulas factus sermo est. Wendelinus quasi *rene keude*, sive purificationis approbationem dictam putat. Sed hoc modo Belga nostri temporis, nullatenus autem Francus avi vestri loqui potest. Nos exclamationem bonis cedentis esse conjicimus, quæ a Saxonibus, cum quibus vetustissimorum Francorum dialectum exacte convenisse sapius experti sumus, profertur: *rene berute*. Sapius jam *chreo* pro *reo* vel *res*, cadaver; & *chrestiano cheretoge* pro *beretog* supra dictum vidimus, & infra *chervicburgius* ex *Herbarius* factus occurrit: atque ita & hic *chrene* pro *Sax. rene*, Germ. *rene*, positum est, quod *purum* significat. *Herut* Saxonice *vacuum*, ubi nihil est; item, *foras*, notat. Germani *beraus* dicunt. Olim *berutz* pronuntiatum fuisse conjicio ex *butz* ejusdem sensus vocula, quæ inde contracta est. Astronomus in Vita Ludovici Pii sub finem narrat, Imperatorem hunc morientem virtute, quanta potuerit, dixisse bis: *Hutz, hutz*; quod significat, *foras, foras*. Integrum ergo *chrene chru- da*, vel *chrenchruta* significat *pure vel omnino vacuum* sc. est domicilium, *nihil omnino est intus*. Et qui verbis protestabatur se omnibus bonis cedere, re ipsa colligendo pulverem ex quatuor angulis, eumque foras jacens ostendebat hoc symbolo, se nihil amplius exinde possidere. Lex de cætero Chrenchruda sive cessionis bonorum, quæ, si homicida tantum in bonis non haberet, ut compositionem homicidii solvere posset, agnati ejus & cognati successive eam adimplere, aut bonis etiam cedere cogebantur, usque dum Legi satisfac-

stum esset, ab antiquissimis temporibus apud Germanos obtinuit. Tacitus jam dixit: *Quanto plus propinquiorum, quo major assidui numerus, eo gratiosior senectus. Suscipere tam inimicitias patrii sui propinqui, quam amicitias necesse est. Nec implacabiles durant. Laicit etiam homicidium certo armentorum ac pecorum numero; recipitque satisfactionem unversis domus; uisiter in publicum; quia periculosiores sunt inimicitie iuxta libertatem.* Interim tamen sub huius legis rigore multi innocentes gemebant, & familiarium integram bona aliquando dissipabantur. Unde Childbertus Rex Decreti sui Cap. XVI. statuit: *De Chrenchruda Lex*, quam Paganorum tempore observabant, deinceps nunquam valeat; quia per ipsam cecidit multorum potestas.

(2) In durpello. Ms. unum Guelferb. in *durbo* hoc est *limitare*; alterum: in *durbo* hoc est *limitare*. Edit. Linderb. & Pith. in *durpello* hoc est *limitari*. Glossæ Pithæanz: *In limina i. sive vestibulo*. Killanus in Etymologico Belgico: *Deurpel, limen, hypobryum, lapsi liminaris, quasi dicas deur-pael*. Et hæc ratio vocis non inepta est. Dur veteribus est nostrum *thure*, janua. Gassari Glossæ Ofridina: *Duron, thuren, stor*. Glossæ Lipsianæ: *Duri, januas*. Altera pars vocis *pello* est *Sax. pal*, Germ. *psal*, palus. Unde *durpello* vel *durpillum* est limen sive trabs liminaris, quam nos indito sibi *die durschwelle* & brevius *die schwelle* vocamus, Saxones pro eo contracte *sull*, Angli *fill*, Galli *steul*, Itali *seglia* limen vocant. Ex quo prodit vox inferioris Latinitatis *solum* pro *limine* adhibita, maxime autem pro *limine Confectionis*, ad quod subsistebant, qui pietatis ergo Sanctorum sepulcra visitabant, quod Græci recentiores *εὐχὴ* efferrunt. Sidonius Apollinaris Lib. IV. Epist. 18. *Sic & dilecti solum Felices honorans*. Anglo-Saxones *sul*, *ysl* pro *trabe* vel *columna* usurpant, unde & nostrum *senle*, & Saxonicum *sule* venit; quorum utraque radix etiam *pal*, palus est. Ernullus Epileopus Rossensis de Ecclesia Rossensi: *Debt & tres sulvas, id est, trabs, magnas supponere*. Ibidem: *Sciendum est, quod omnes sulvas, quæ in ponte illo ponentur, tantæ grossitudinis debent esse, quæ bene possit sustinere omnia gravia pondera superjacentium planarum & omnium desuper transeuntium rerum*. Spelmannus hic notat, Anglo-Saxonico exemplar habere huc *sulla*, ubi in Latino est *sulva*. Nostri Saxones vocem *doersull* etiam adhibuerunt pro *palo*, sive *columna*, quæ in janua medio erecta & firmata valvis utriusque in clausura continendis inservit, eandemque jam contracte *doeslet* appellant. Et veteres jam hoc fen-

preare (1) debet, & sic de sinistra manu trans suas scapulas jactare (2) super proximiorum parentem (3). Quod si jam pater, aut mater, seu frater pro ipso solverunt, super foretrem tunc matris, aut super ejus filios debet illam terram jactare: quod si isti non fue-

runt, super tres de generatione patris & matris, qui proximiores sunt: & postea in camisia (4) discinctus, discalceatus (5), palo (6) in manu supra septem salire (7) ut pro medietate (8) quantum pro compositione (9) deberet, aut quantum lex addi-

fu illam habuerunt. Glossæ Latino-Theoticæ apud Lindenbrogium: *Posset, turpule*. In Formulis Lindenbrogianis cap. CLV. homo aliquis . . . *illas res vel illas villas . . . ad integrum concessit & confirmavit per portas & ostia . . . Et dicitur donationem . . . consignavit, tradidit & vestivit, & per durpulum & festucam, sibi foras exitum, alienum, vel spoliatum in omnibus esse dixit, & omnia vestivit*. De limine certe hic *durpulum* intelligi nequit, quia illud non adeo facile removeri potest; sed potius de columna illa in janua medio erecta, ad quam postes vel valvæ concluduntur, quæque adeo principaliter firmandæ & occultandæ inserviunt.

(1) *Captare*.) Mss. duo Guelferbytana habent *captare* atque ita & editiones ceteræ. Wendelinus verba *intus casam captare* debet exponit: *demisso vultu cernuo atque oculis in terram defixis aut etiam clausis, pudibundus ab aliis extra domum stantibus avertere sua lumina, illorum conspectu indigna. Kuppen*, pergit, nobis derivat a *kop*, demisso vertice: & cum periri ludunt *Apodivaskindam*, is qui obreus sedet & cernuus *Kuppen* dicitur: cumque, ut hoc faciat, jubent, sic loquuntur: *Kupt uch, captare*. Sed hæc, ut verum fatear, non adeo quadant. Nil enim de obreus capite aut oculis clausis lex habet. Verius Ms. Guelferbytanum, quo ante alios usi sumus, eius verba sic profert: *Et sic postea in dorso super illo limbare stare debet, & intus in casa respiciens, & sic de senestra mano &c. ubi animalvertes captare vel captare interpretatum esse per respicere. Respiciere autem & circumspicere nobis olim *capen* vel *capfen*, jam *gassen* dicitur. Teutonice. *Capfen, umphen, vilsen, circumspicere, respicere, iustare. Capen, die al dynck besjen will, iustro*. Hinc nomen *Cappenberge* castri Westphaliæ in excelso monte situm, quæ sedes quondam S. Godefridi Comitis Cappenbergenis erat, in Vita hujus sancti viri longiore, cap. 1. *mons spectabilis* exponitur. Et vita ejusdem brevior statim ab initio dicit: *Cappenberga a situs sui qualitate mons speculationis interpretatur*. Burchard von Hohenvels, Poeta nondum editus, Cant. XVII.*

Das er anders nith en schaffet,

wan das er si kappet an.

Gassari Glossarium Ostridinum: *Kapfetun, gassent, sabent*. Mylius in Archæologo Teutone: *Kapfen Ostrido adspicere. Gassen Alemannis, gapen Belgis, hapen Saxonibus inferioribus*. Ex *capen* itaque Franci veteres Latina terminatio- nis data, *capere*, & inde frequentativum *captare* fecerunt, quod *respicere*, *anxie circumspicere*, denotat. Inde clarum est, pro *captare* in hoc Heroldino exemplari *captare* restituum esse.

(2) *Trans suas scapulas jactare*.) Reliquæ editiones & Mss. *ultra suas scapulas* ponunt. Indicatum autem est hoc ritu, hominem hæc peragentem omnia sua pro derelicto habere. Vere enim, ut Bignonius ait, relinquimus ea, a quibus oculos & anticam corporis partem retrahimus, & posteriora tantum ostendimus. Germani hinc dicunt *erwas mit dem rücken ansehen*, pro aliquod penitus derelinquere. A jactatione autem super scapulas Gallis proverbium ortum est, *Riche par dessus les*

épaules, quod a Pithæo annotatum usurpatur de eo, qui bonis omnibus cessit, & nil amplius possidet.

(3) *Parentem*.) h. e. confanguineum.

(4) *In camisia*.) *Camisia* est interula. Paulus Felli abbreviator: *Supparus, vestimentum puellarum lineum, quod & subscula, id est, camisia dicitur*. Vetus interpres Lucani ad illum versum:

Suppara nudatos cingunt angusta lacertos,
addit: *Supparum est genus vestimenti, quod vulgo camisia dicitur, id est, interula*. Guibertus de Novigento lib. III. de Bello sacro: *Lineam interulam, quam nos camisiam vocamus &c.* Ibid. lib. VIII. *Concisiam camisiam, quam subsculam dicunt*. Eginhardus de Carolo Magno: *Ad corpus camisiam lineam & feminalibus lineis induebatur*. Vita B. Alcuini cap. 25. *Expoliavit se omnibus vestimentis præter sola camisia & femoralibus*. Alia exempla apud Glofographos & Bignonium ad h. l. vide. Ex *camisæ* voce Gallorum *chemise*, & nostrum *hempi* factum est, quod olim & *himit* scripsimus. Lex Bajar. Tit. VII. cap. 4. *Indumenta super genicula levavit, quod himitzorum vocant*. Ubi *himitzorum* legendum esse nota. Glossæ Mss. Florentina: *Sagum, filz, hemelachin*. Eadem: *Camisile, hemilachin*. Ubi observa *Camisile* dictum esse vestimentum, quod supra interulam proxime induebatur. Ex *camisile* Galli fecerunt suum *camisole*, & his nos etiam vocem *camisul*, ut pleraque alia vestimentorum nomina, debemus.

(5) *Discinctus, discalceatus*.) Cingulum dominationis & dignitatis signum. Homo qui bonis cessit hinc Pithæo notante, Artic. 72. *Consuet. Borbon. & c. 20. Alveinæ, artic. 4. Marchiz 64, desertini & sans boucaux dicitur: Et rendre & donner la ceinture & laisser les boucaux est bons cedere*. Apud nos, qui vita multandi sunt, vulgo etiam *discalceati* ventantiam subeunt.

(6) *Palo*.) Per *palum* hic Wendelinus & Cangius *ligonem* denotari putant, quæ Gallis *pelle*: hocque ipso indicari, ei, qui chrene-crudam fecit, nihil amplius restare, quam, ut obloceat se, & fodiendo atque operando viduum quærat. Sed nos *mit dem stocke davon gehen*, h. e. *cum baculo ative* dicimus pro *omnia sua derelinquere*, aut *bonis omnibus cedere*. Unde *palum* ego hic pro *baculo crassiore*, quo itinerantes utuntur, quique nobis *stock* nominatur, sumi existimo. Forte ipsa vox *pali* hic ex illa *baculi* contracta est.

(7) *Supra septem salire*.) Ut indicet *tempe*, fores jam alii domino traditas esse.

(8) *Pro medietate*.) h. e. pro sua cuiusque parte.

(9) *Quantum pro compositione deberet*.) *Eid. Lind. & Pith.* hic scribunt *diger est*. Ms. unum Guelferb. ostendit: *diriger est*, sed ita, ut media syllaba *ri* ab eadem manu, qua primitus scripta est, deleta, & solummodo *diger est* relictum sit. Alterum Ms. ponit: *quantum de compositionem degere*. Puto autem & hic, & in Heroldino exemplari pro *deberet*, legendum esse, *diger est*. Vox *diger* Germanica est, & apud Saxones restat, pro *sufficiens*, *quantum satis est*, usitata. Synonymum ejus est *doegent*, a *taugen*, Sax. *doegen*, valere, *pre-*

addicat, illi tres solvant de materna generatione: hoc & illi alii qui de paterna generatione veniunt, facere debent.

II. Si vero aliquis ex illis pauperior fuerit, & non habet unde integrum solvat debitum, quicquamque de illis plus alio habet exsolvat, & iterum super illum chrene chrudda, ille qui est pauperior, jactet, ut ille totam legem solvat: quod si hic etiam non habet, ut legem solvat, & totam legem componat, tunc illum, qui homicidium fecit, tollit, qui eum in fide tua habet, & per quatuor Mallos presentem faciat; & si eum per compositionem aut fidem nullus

suorum tulerit (1), hoc est, eum redimat, aut pro eo persolvit, tunc de vita componat.

III. At presentibus temporibus (2), si de suis propriis rebus non habuerit unde transfolvere aut se de lege defendere possit, omnis causa superius comprehensa ad caput suum pertinet observare.

TITULUS LXII.

De alodis (3).

I. **S**I quis mortuus fuerit, & filios

præstare, derivatum a quo & drger descendit. Locutio in aqua illa: quantum pro compositione deger est, idem significat ac quantum pro compositione sufficiens est.

(1) Tulerit.) h. e. liberaverit vel redemerit.

(2) At presentibus temporibus.) Hæc perodus Legi de chrene chrudda adjecta sunt, postquam Childebertus Rex eam abrogasset.

(3) De Alodis.) Si referere, expendere, aut referare vellemus ea, que Jurisconsulti alique viri celebres de Alodii etymologia, definitione ac natura in medium protulerunt, integri libri materia adesset. Unde spatii temporisque ratione habita, dicemus saltem breviter, quid vere & unde sit alodium. Primum autem notandum, temporibus veterum Regum Francorum duas bonorum species fuisse, propria nempe & fiscalia. Marcellus lib. I. c. 2. Ille Episcopus . . . Monasterium in pago illo aut super sua proprietate, aut super fisco noscitur edificasse. Bona fiscalia erant, que a Rege vel Principibus, aut etiam ab Ecclesiis cuidam certis sub conditionibus ad vitam dabantur, & beneficia appellabantur; ex quibus postea feuda enata. Vid. Bignonii not. ad Marculf. p. 51, seq. qui hujus distinctionis egregia exempla profert, que apud illum videntur. Propria item distinguebantur in alodium seu proprium hereditate acceptum, & que ex comparatu seu conquestu provenerant, quibus adnumerabantur mancipia, & prædium sive pecunia, vestes & utensilia domus. Que autem ex comparatu enata erant, cum ad heredem pervenissent, etiam ad alodium referebantur. Hinc Adnunciatio Ludovici Regis: Et illorum alodes de hereditate, & de conquestu & quod de donatione nostri Senioris habuerunt. Alodium porro vel paternum vel maternum erat. Inde apud Marculf. lib. II. c. 12. terra paterna & alode paterna ad distinctionem maternæ nominantur. In Traditionibus Fuldens. lib. II. Emmildis Abbatis donat propria hereditatis sue terram in diversis videlicet locis tam de paterno, quam de materno jure ad se pertinentem. Alibi frequenter paternum & maternum alode. Alodii etiam pars erat terra Salica, que speciale quoddam jus habebat asinum, ut paullo post videbimus. Alodium autem I. atque in Legge nostra hereditatem vocari clarum est. Sic & apud Regionem ad an. 777. scribitur: Sacramenta secundum consuetudinem dederunt, ut perderent incontinentem & omnem hereditatem nisi conservarent susceptam Christianitatem. Annales Fuldenles, eandem rem referentes, pro hereditate hic proprietatem ponunt. Ibi, inquit, Saxones baptizati ingenuitatem & omnem proprietatem suam, secundum morem gentis, abdicantes, regi tradiderunt &c. Et hereditatem autem & proprietatem hanc veteres Annales

Loiseliani alodium notanter vocant, ut tribus vocabulis unam rem denotari intelligas. Verba eorum sunt: Ibi multitudo Saxonum baptizati sunt, & secundum morem illorum, omnem ingenuitatem & alodium manibus dultum fecerunt, si amplius mutassent &c. Eadem fere verba Annales Beruiniiani habent. Egolfsmensis vero in Vita Caroli M. rem his verbis narrat: Ibi multitudo Saxonum baptizata est, & secundum morem illorum omnem ingenuitatem illorum & alodem manibus gurgierunt, si amplius mutassent. Epist. Johannis PP. VIII. Proprietates Bosonis & Engelradis, quas vos alodium dicitis, filiabus eorum hereditibus restituantur. In legibus Alamannorum cap. LVII. alodium hoc terra patris, vel, ut alii Codices habent, paternica; in Legge vero Ripuariorum Tit. LVI. leg. 4. hereditas avantica dicitur. Lindenbrogii Scholiastis Ms. in Terentii Hecyram verba citat, qui fructum, quem Lemni uxoris reddunt prædium, interpretatur: Prædium, id est, alode, alodium. Glossæ veteres apud eundem Lindenbrogium: Alodium, id est, prædium. Eadem ibidem: Alodium dicitur hereditas, quam vendere vel donare possum, ut mea propria. Leges Longobardorum lib. II. Tit. VIII. leg. 9. Si prædium, id est, alodium, habuerit, ipsum in fisco Regis recipiatur. Lex Bajuvariorum Tit. II. c. 1. §. 3. Ut nullus Bajuvarius alodem aut vitam sine capitali crimine perdat, id est, si aut in necem Ducis consiliatus fuerit, aut inimicos in provinciam invaserit, aut civitatem capere ab extraneis machinaverit, & exinde probatus inventus fuerit, tunc in Ducis sit potestate vita ipsius & omnes res ejus & patrimonium. Ubi vides alodium res & patrimonium vocari. Gaufridus Vindocinensis Epist. lib. I. Epist. 2. Antecessores monasterium fundaverunt, & B. Petro in patrimonium & alodem proprium cum rebus ad ipsum pertinentibus obtulerunt. Alia exempla Glossographi suppeditabunt. Nos ex his concludimus alodium secundum veterum sententiam esse possessionem sive prædium proprium a parentibus per hereditatem acceptum, ab omni servitio liberum nullisque juri obnoxium, quod ad heredes libere & sine contradictione Principis transsit. Is autem qui alodium possidebat, possessor dicebatur, (vid. supra Tit. XLIV. leg. 13.) Germanice oetelman sive, ut nunc dicimus, adelman, a veteri nempe voce ot, scilicet, possessio, de qua plura in magno opere Etymologico sub voce Adet in medium proferemus. Gregorius Turon. lib. III. de Miraculis S. Martini cap. 23. Erant enim ingenui & possessionem propriam possidentes. Ab eodem ot, possessio, & alii, Saxonibus al, ale, vetus, formatur alod, alodium, & veterem, avitiamque possessionem vel proprietatem denotat. Reliqua hujus vocis rationes apud Lindenbrogium, Pithæum, Wenz-

filios (1) non dimiserit, si pater aut mater superfluit fuerint, in ipsam hereditatem succedant.

II. Si pater & mater non superfluerint, & fratrem aut forem dimiserit, in hereditatem ipsi succedant.

III. Si isti non fuerint, tunc foror matris in hereditate succedat.

IV. Si vero foror matris non fuerit, sic foror patris in hereditate succedat.

V. Et postea sic de illis generationibus, quicumque proximior fuerit, ipsi in hereditate succedant, qui ex paterno genere veniunt.

VI. DE TERRA VERO SALICA (2) IN MULIEREM NULLA PORTIO HEREDITATIS TRAN-

Actinum & Cangium in Glossariis, Stephanum Paschierum in Disquisit. Francic. lib. II. c. 15. Galandum in Libello *contre le Franc-Alleu* sine nomine editum p. 22. sq. Oliv. Vredum Flandriae Ethnica Cap. XX. Martiniuum in Etymologico, Bignonium ad Form. Marculfi pag. 273. Sickingnum in Etymologico Anglicano, Schilterum Praxeos Juris Rom. in foro Germanico Tom. II. Exerc. ad ff. XVI. §. 84. alioque plures prolatae, neque regulis rectae derivationis, neque sensui vocis genuino conformes sunt. De alodiis nuper & Christianus Thomastus Jurisconsultus celeberrimus erudite egit in Selectis Capitibus Juris Feudalis Germanici Auctori veteri de Beneficiis praemissis; ubi tamen miror cap. XVI. erroris incusari, qui alodium bona paterna vel aviatica denotare statuunt; cum vox ipsa hunc sensum nobis suggerat, & tot auctorum testimonia adfint. Si bona aliter quam per hereditatem acquisita alodium vocantur, hoc abevidet paullisper factum est.

(1) *Filios.*) Filii vox hic pro liberis, filiis nempe & filiabus ponitur. Et Lex Ripuariorum verba, si quis filios non dimiserit, ita interpretatur: Si quis abique liberis defunctus fuerit. Filiae enim omnino, filiis non existentibus, alodiorum heredes erant, exceptis saltem terris, ad domum five curtem defuncti pertinentibus, quae masculis solummodo obveniebant, ut mox videbimus. Paullo ante attulimus locum ex Epistola Johannis VIII. Papae, qua vult alodia restitui Bosonis & Engeltrudis filia & heredibus. Gregorius Turonensis lib. VII. cap. 40. de uxore Mummoli: *Mulieris nil amplius, quam ea, quae de parentibus habuerat, relinquens.* Speciatim filiae ex hereditate vestimenta matris, pecuniam, & mancipia recipiebant secundum Legem Angl. & Werinorum, cuius Titulo VI. de alodibus Lege I. dicitur: *Hereditatem defuncti filius non filia suscipiat; si filium non habuit, qui defunctus est, ad hanc pecuniam & mancipia; terra vero ad proximum paterna generationis consanguineum pertinet.* Lex familiae apud Burchardum Wormatiensem: *Si ex familia vix aliquis & uxor ejus obierint & filium cum filia reliquerint, filius hereditatem servilis terrae recipiat, filia autem vestimenta matris & pecuniam operatam recipiat.*

(2) *De terra salica.*) Ms. Guelferbytanum *Saligam* praerit. Pithoeus indicari putat terram, quae hostibus devictis Regi militibusque Salis sorte obtigit. Eiusdem sententiae fuit & Rhenanus & Lindenbrogius. Wendelinus interpretatur, *fundum vel praedium quod Salicus sive nobilis & liber homo possidet.* Glossa Mss. Florentinae: *Terra salica, selitant.* Glossarium vetus Ms., quod Lindenbrogiani nomine sapienter citavimus: *Curtis, selehoff.* Cum autem *hoff* nobis sit ambitus, circuitus, sive quicquid aliud incingit & concludit (ut *der hoff um den Mond*) inde *selehoff* verbotenus erit ambitus *salae* sive domus *willicae*. *Sal* enim domum *curtis* praecipuum denotare supra ad Tit. XIX. leg. 7. tute ostendimus. Et *Salbuch* est *curtis sive domus willicanae codex*, in quo bona eiusdem & reditus describuntur. Hinc vero elucet, Se-

liland nil aliud esse quam terram, quae ad salam sive domum *curtis* praecipuum pertinet. Latiniuum itaque nomen *Salicus* hic non a Francis Salis, sed a Germanico *sal*, domus, formatum est. Donatio Caroli M. Ecclesiae Tigurinae facta, quam Pithoeus & Lindenbrogius adducunt: *Atque insuper in Honica duos mansos & dimidium, praeter Salicam terram, de nostra propria manu in suam manum, ut justum est, percipit.* Charta in Goldasti Alemann. Tom. II. n. 28. *Statuimus inter nos, ut . . . decimam . . . concederemus, hoc est in Mechingum simul cum Salica terra & hobilis: & in Goldabum de Salica terra simul cum illa hoba, quae illi adiacet.* Alia Charta ibidem num. 74. *Et ille a nobis accipiat in beneficium in tempus vite suae, quod habemus in Maingas, excepta Salica terra nisi IV. jugera ex ipsa.* Traditiones Fuldenenses lib. III. 28. *Centum quinquaginta terre salicae & ecclesiam cum omni decimatione ad eam pertinentem.* Traditio Ms. Henrici Sancti ad monasterium Fuldense: *Cum omni utilitate, quae pertinet ad eum locum, mancipiis, bullis, terra salica, pratis, pasuis, molendinis &c.* Alia Traditio Fuldenensis Ms. *Dedit illi beneficium, quod praedicta tenuit Acela, excipiens unam curtem Mulinbusen vocatam, ejus scilicet terram salicam, cum triginta tribus hobilis.* Vetus Catalogus Ms. reddituum Abbatiae Fuldenensis: *Et in Iphenheim terra salicae agri CXXII. mansi censuales XXVII. vineae manuales XII. aliae IV. . . . In Medebach mansi censuales VI. & dimidia censuales VIII. terra salica LVII. Agrorum in Chaltebach terra salica in uno campo LXXX. agri, in alio XC. in tertio XL. Mansi censuales XVII. vinearum agri X.* Ex quibus simul videmus, *salicam terram* censui non subfuisse; quae scilicet alodii pars erat. Diversae autem in curte domus cum essent, ea, quae ad principem eadem pertinebant, etiam *salicae* dicebantur. Exemplum praebet Charta apud Goldastum num. 74. ubi legitur: *Tam manibus, quam adificiis (excepta domo salica) curtibus, terris, pratis &c.* Decimae domui herili adherentes etiam *salicae* dicebantur. Ita *decima salica* occurrit in descriptione hubarum ad curiam Furde pertinentium apud Freberum in Originibus Palatinis. Charta Henrici II. Imp. de anno 1003. in Zylfessii Defensione Monasterii S. Maximini: *De Ecclesiis vero & de omnibus per totam abbatiam salicis decimationibus, nulli omnino beneficium aliquod concedi permitimus &c.* Conradi Imp. Charta de anno 1026. ibidem: *Relictis videlicet illis & specialiter delegatis quibusdam curtibus & villis ac Ecclesiis omnibus ubicunque in S. Maximini praedio jacentibus, cum cunctis salicis decimationibus, unde necessaria tantummodo suis deberent procurare fratribus &c.* Ibidem in Diplomate Henrici III. Imp. de anno 1044. legitur: *Et omnes salicas decimationes, quas in usus hospitum, peregrinorum ac pauperum destinamus. Eadem locutio & in alio Henrici III. diplomate de anno 1036. occurrit. Terra vero Salica apud Marcellum terra paterna, & in Lege Ripuariorum *willica*, ita *sal* dicitur dici videtur, quia principem in patrimonio locum obtinebat.*

TRANSIT (1), SED HOC VIRILIS SEXUS ACQUIRIT, HOC EST, FILII IN IPSA HEREDITATE SUCCEDUNT. SED UBI INTER NEPOTES AUT PRONEPOTES, POST LONGUM TEMPUS (2), DE ALODE TERRÆ CONTENTIO SUSCITATUR, NON PER STIRPES, SED PER CAPITA DIVIDANTUR.

TITULUS LXIII.

De eo qui se de parentilla (3)
tollere vult.

I. SI quis de parentilla tollere se voluerit, in Mallum aut in Tunchiniam (4) admallere debet* (5), & ibidem qua-

tuor fustes aliuinos (6) super caput suura frangere debet in quatuor partes, & illas in Mallo jacere debet, & ibi dicere: Quod se & de juramento, & de hereditate, & de tota ratione (7) illorum** tollat: & sic postea, si aliquis de suis parentibus aut moriatur, aut occideret, nulla ad illum compositio hereditatis perveniat. Simili modo, si ille moriatur, ad suos parentes non pertineat causa nec hereditas ejus, sed a modo cum duodecim juratoribus se exinde educat.

T 1.

* Herold. in marg. MALL. ante tunchiniam aut centenariam ambulet.

** Al. illorum fecatione.

(1) In mulierem nulla portio hereditatis transit. Justum hoc aliquomodo erat. Qui enim ædes paternas recipere, debebant etiam habere, unde eas sustentarent. Servitiorum etiam militarium onus non filiabus, sed filiis incumbebat, quod sumtus plures requirebat. Et filix præterea, cum per matrimonia in alienas familias deferrentur, ibi unde viverent, inveniebant. Interim dura quibusdam veteribus hæc lex visa est, ut apparet ex Marculi lib. II. Form. XII. ubi legitur: *Dulcissima filix mea illi, ille. Diuturna, sed impia, inter nos consuetudo tenetur, ut de terra paterna sorores cum fratribus portionem non habeant, sed ego perpendens hanc impietatem, sicut mihi a Domino equaliter donati estis filii, ita & a me sitis equaliter diligendi, & de rebus meis post meum discessum equaliter gratulemini, ideoque per hanc epistolam te, dulcissima filia mea, contra germanos tuos, filios meos illos, in omni hereditate mea, æqualem & legitimam esse constituo heredem, ut tam de alore paterna, quam de comparato, vel mancipiis, aut præsidio nostro, vel quocumque morientes reliquerimus, æqua lance cum filiis meis, germanis tuis, dividere, vel exæquare debeas, & in nullo penitus portionem minorem quam ipsi, non accipies, sed omnia inter vos dividere, vel exæquare equaliter debeatis. Si quis vero &c. Legis autem, qua filix ab hereditate partis aloidii excluderentur, meminit etiam Marculus lib. II. Form. 10. quæ ita incipit: *Dulcissimis nepotibus meis illis ille. Dum & peccatis meis facientibus genitrix vestra filia mea illa, quod non optaveram, tempore naturæ suæ complente ab hac luce discessit. Ego vero pensans consanguinitatis casum dum & per legem cum exteitis filiis meis avunculis vestris in alore meo accedere minime potueratis, ideo per hanc epistolam, vos dulcissimi nepotes mei, volo ut in omni alore mea, post meum discessum, si mihi superstitis fueritis, hoc est, tan terris, domibus, accolabus mancipiis, vineis, sylvis, campis, pratis, piscibus, aquis, aquarumve decursibus, mobilibus, immobilibus, peculio utriusque sexus majore, vel minore, omnique suppellectile domus, & quocumque dicit potest, quicquid supradicta genitrix vestra, si mihi superstitis fuisset, de alore mea, recipere potuerat, vos contra avunculos vestros filios meos, præfatam portionem recipere faciatis, & dum ipsi filix meæ genitrici vestræ quando eam nuptam tradidi in aliquid de rebus meis, mobilibus, diappis, fabricaturis, vel aliqua mancipia in sol. tan. dedi, vobis hoc in parte vestra supputare, contra filios meos facturus: & si amplius vobis insuper de præsidio nostro obvenit, tunc cum filiis meis avunculis vestris, portionem vobis ex hoc debitam recipere, & quicquid exinde de emulis superstitibus con-**

scriptis, facere volueritis, i heram in omnibus habeatis potestatem.

(2) Inter nepotes aut pronepotes post longum tempus. Filias tandem etiam, deficientibus masculis, ad hereditatem terræ salicæ admittas, lex Ripuariorum clarissime indicat, ubi ait: *sed dum virilis sexus existit, femina in hereditate avaticam non succedat.* Sexu enim virili non existente, regula hæc subtilata erat. Quod dicitur post longum tempus, de quinta generatione, ut opinor, intelligendum est. Quemadmodum & in Lege Anglorum & Westsaxonum Tit. VI. leg. 8. statuitur: *Ufque ad quintam generationem paterna generatio succedat.* Post quintam autem si a toto, sive de patris sive de matris parte in hereditatem succedat, & tunc demum hereditas ad sumum a tanco transeat.

(3) De parentilla. De agnatione vel familia. Tollabant se autem olim a parentela, sive agnatos suos repudiabant, propter onera inimicitiarum, vindicandæ mortis, & juramenti, ut bene Bignonius notat.

(4) In mallum aut in tunchiniam. Tunchiniam hic Decaniam, cui Tunchinus sive Decanus præerat, designat.

(5) Admallere. Rectius Codex Guelferbytanus hic ambulare habet.

(6) Quatuor fustes aliuinos. Reliquæ editiones melius aliuinos scribunt. Super caput jactato justum est signum abjectionis, rejectionis, & abnegationis. Fustes autem aliuini hic usurpabantur; quia Germanicum *ellern*, aliuinus, cum Saxonico *oelleren* & Germanico *ellern* parentes, minus fere soni est, atque adeo eorum symbolum esse potest. A fractione autem hæc fustis, quando amicitia renunciat, reliqua nobis est locutio *mit einem brechen*, h. e. amicitia cum aliquo habite renuciare, sive se ab aliquo consuetudine separare. Pithæus testatur, suos habere similes sensus phrasin: *rompre le fust avec quelqun*.

(7) Ratione. Ratio hic non est vocabulum Latinum, sed idem cum Gallico *razæ* & Italico *razza*, propries, linea generationis. Utrumque derivatum est neque a *radice*, ut putat Menagius, neque a *radus*, ut statuit Guyetus; sed a Germanico *reiff*, rignus, crassiuscule pronuntiato. Ipsa vox tam frequenter lineam generationis designat. Petrus Satrius III.

Stemmata quod Tusco *razum* mellestem ducit, in quem locum vetus Scholia hæc commentatur: *An oportet se arrogantia insatiati distire, quod in alio nobis Tusco stemmate mellestem a magno auctore numereris, & razum aliquem ac lineam successioni a Genealogis in stemmate numereris obtineas.*

TITULUS LXIV.

De baroveno (1).

I. SI quis alteri de manu aliquid per vim rulerit & raubaverit (2), aut expo- liaverit, m. cc. den. qui faciunt sol. xxx. culpabilis iudicetur, & rem pro capitale restituat.

II. Si vero quicumque desuper hominem aliquid in tertija manu emiserit, & ei per virtutem (3) aliquid rulerit, (MALB. *Charoveno*) m. cc. den. qui faciunt solid. xxx. culpabilis iudicetur.

TITULUS LXV.

De compositione homicidii.

I. SI cuiuscunque pater occisus fuerit, medietatem filii in compositione colligunt, & aliam medietatem parentes qui proximiores (4) fuerint, tam de paterna quam de materna generatione dividunt. Quodsi de paterna vel materna parte nullus proximus fuerit, portio illa ad fiscum perveniat, vel cui fiscus concederit.

TITULUS LXVI.

De homine in hoste occiso.

I. SI quis hominem occiderit in hoste (5), tripla compositione componatur, sicut in patria componere debuit.

II. Si quis hominem Ingenuum, qui Legge Salica vivit, in hoste in companio de companiei suorum (6) occiderit, secundum quod in patria si ipse occisus esset, componere debuisset, in triplo componat.

III. Si quis hominem Ingenuum, qui Salica lege vivit, in hoste occiderit, (MALB. *Leudardi* (7) *tres peltia*) (8), xxxiiii. den. qui faciunt sol. dc. culpabilis iudicetur.

IV. Si vero in triste dominica, ille qui occisus est, occisus fuerit, (MALB. *Leudardi tres peltia*) lxxiiii. denar. qui faciunt solid. m. dccc. culpabilis iudicetur.

TITULUS LXVII.

De herburgium (9).

I. SI quis alterum chervioburgum, hoc est Strioportium (10), clamaverit, aut illum qui Inium dicitur portasse (11) ubi

(1) De baroveno. Ed. Lind. & Pith. *charovena*. Vet. Cod. Th. *charovna*. In nostro itaque exemplari h loco *ch* positum & *charoveno* legendum est, quoniam etiam paullo post scribitur. Est autem hoc idem ac Saxonice *gerovven*, vel *gerin. gervauen*, & rapinam designat, ut supra ad Tit. XX. leg. 10. fultus monstravimus, ubi integra fere lex hæc nostra & ipsædem verbis exstat.

(2) *Raubaverit.* Hoc est *rapuerit*. Vide supra l. c.

(3) *Per virtutem.* H. e. *per vim*. Sic in lege præcedente, ubi per vim exstat. Codex Expilii apud Bignonium habuit *per virtutem*. Vid. supra Tit. XV. leg. 2.

(4) *Medietatem parentes qui proximiores.* Ita, & Tacito teste, apud veteres Germanos, *universa domus recipiat satisfactionem*.

(5) *In hoste.* H. e. in exercitu. Lex Salica emendata tit. XXXII. leg. 6. *Si quis alteri imputaverit, quod scutum suum projecisset in hoste.* Eadem Tit. XXXIX. leg. 1. *Si quis lidum alienum, qui cum domino suo in hoste fuerit &c. Capitular. lib. I. c. 135. Quæ in hoste factæ sunt traditiones, de quibus nulla est questio, stabiles permanent.* Centum alia exempla reperies apud Glossographos. Itali adhuc *oste* & Galli *ost* pro exercitu habent. *Sive de l'ost* apud Borellum est *dux exercitus*. Formatum esse a Latino *hostis* omnes agnoscent. Inde autem veniunt *Hostenditis*, quarum mentio fit Lib. II. Fe id. Tit. 40. 5. Præterea. *Ostendens*, servitium bellicum, quod vassalus domino præstare tenetur, ut observavit Freherus. Pithæus & alii etiam vocem *ostage* inde arcessunt: ego tamen adhuc de ea hæreo. De *hostenditis* elegans Jo. Straachii dissertatio nota est.

(6) *In hoste in companio de companiei suorum.* Hæc idem sunt ac in exercitu in loco prælii de sociis suis &c. In priori igitur loco *companium* positum est pro *campanum*, quæ vox primo pro *placite*, deinde pro *campo militari*, loco prælii, atque omni expeditione bellica sumitur; Gall. *cam-*

pagne. Glossæ: *Campania* *tribus*. Posteriori loco *companies* idem est ac *societas, contubernium*, Gallis postea *compagnie*, & olim etiam *companage*. Rabelais lib. III. 4. *Pain & vin*. *Et en ces deux sont comprinses toutes especes d'aliments*. *Et de ce est dit le companage en langue Goth.* Et socius *suorum* est *compagnon*, qui eundem nobiscum panem edit. Psalm. XLI. 10. *Homo pacis meæ, qui edebat panem meum*. Caninius hoc *compagnon* a *Compaganus*, Liphius a *combin*, alii a *combenno*, quod est eodem curru utens, derivant. Nos tamen cum Menagio & Casanova deductionem a *pano* meliorem credimus. A *compagnon* vulgus nostrum habet *kumpen* & *ku npe*, pro socio; & Saxones *kumpfche* pro *socie*.

(7) *Leudardi.* Lege *Leuda dri*, quod est, *leudat* sive componat *ter* sive *tripliciter*. *Dri* est *ter* & *tres*. *Leuda* est nostrum *leide*, componat, ut supra ostendimus ad Tit. XIX. leg. 3.

(8) *Tres peltia.* Restitue: *tres geltia*; quod itidem est *tripliciter* componat. *Gelda* est nostrum *gelte* a *gelten*, componere. Vid. Tit. II. leg. 1.

(9) *Herburgium.* *Herburgius* in Lege ipsa est *Chervioburgus*. Utrumque vero ex *herburii* voce corruptum est, quæ *venescum* designat. Vide his supra annotata ad Tit. XXII. leg. 1. Helvetii adhuc *venescum herberger* vocant, quod *Wendelinus* erronee ab *hære, boere*, metretix deducit.

(10) *Strioportium.* Hoc est, qui striges ad nocturna sacra deportare creditur vulgo. Hinc restat locutio: *der Teufel hat ihn gerissen*, quod proprie est *diabolus eum equitavit*, sive *diabolus portavit*; translate vero: *incitatus est a Diabolo*, aut *audacissime egit*. Mulieres autem maleficas certis temporibus in locis solitariis convivere & cum diabolo rem habere jam ab antiquo plebeja traditio fuit.

(11) *Qui Inium dicitur portasse.* De hoc aeneo sive Caldario vide supra ad Tit. LVI. leg. 1.

ubi Strias (1) cocinant (2), & eum convincere non poterit, MMD. den. qui faciunt solid. LXII. & dimidium, culpabilis iudicetur.

II. Si quis mulierem Ingenuam striam clamaverit, aut meretricem, & convincere non poterit, VIII. denarios, qui faciunt solidos CLXXXVII. culpabilis iudicetur.

III. Si stria hominem comederit, & convicta fuerit, VIII. den. qui faciunt sol. CC. culpabilis iudicetur.

TITULUS LXVIII.

De caballo excorticato (3):

I. Si quis caballum extra consilium domini sui decorticaverit, (MALB. *Leudavas*) PC. den. qui faciunt solid. XV. culpabilis iudicetur, excepto capitale & delatura. Et si confessus fuerit, capitale tantum restituat: si vero negat, & convictus fuerit, solidos XV. componat.

TITULUS LXIX.

De eo qui hominem vivum (4) de furca tulerit.

I. Si quis hominem vivum de furca tollere presumpserit, & fuga lapsus fuerit, ille qui eum tulerit, aut vitam pro ipso amittat, aut VIII. den. qui faciunt solidos CC. culpabilis iudicetur.

II. Si vero quis hominem mortuum de furca sine voluntate aut consilio iudicis, aut ipsius cuius causa est, tulerit, pro culpa, qua suspensus est, quidquid exinde lex docuerit, ille qui eum tulerit culpabilis iudicetur.

III. Si quis hominem de bargo vel de furca dimiserit sine voluntate iudicis, MDCCC. den. qui faciunt sol. XLV. culpabilis iudicetur.

IV. Si quis sine consensu iudicis, de ramo (5) ubi inrocatur (6), deponere presumpserit, MCC. denar. qui faciunt solid. XXX. culpabilis iudicetur.

T I

(1) *Strias.* Hic positum est pro *stris* seu *striges*. Strix proprie est avis ex nocturnarum sive bubonum genere, in quam mulieres maleficas se transformare & infantium in cunis sanguinem fugere vetulas credidit. Plinius: *Esse, inquit, in maledictis jam antiquis strigem convenit: sed quæ sit avium consistere non arbitror.* Ovidius lib. VI. Fallorum:

Sunt avisæ volucres, non quæ Phinea mensis
Guttur fraudabant, sed genus inde trabunt.
Grande caput, stans oculi, rostra apta rapinæ,
Cavities pennis, unguibus hamus uesti.
Nocte volant, puerisque petunt nutricis egentes,
Et vitant cunis corpora rapta suis.
Carpere dicuntur lactentia viscera rostris,
Et plenum potu sanguine guttur habent.
Est illis strigibus nomen. Sed nominis hujus
Causa, quod horrenda fridere nocte solent.
Sive igitur nascuntur aves, seu carmine fiunt,
Nen aque in volucres falsa figurat anus;
In thalamos venere Procæ &c.

Plautus Pseudol. Strigibus vivis, convivis in-
vestina quæ exedant. Eadem superstitione & veteres Germanos tenuit, ut striges pro maleficis mulieribus haberent. Ugatio: *Strix, quædam monstra dicuntur, quæ nocivis cantibus in feras transeunt.* Glossæ Lat. Græcæ: *Striga, 22. 52. vel 20. 20. 20. 20.* Capitula ad Leg. Alaman. c. 22. *Si quis alterius ingenuam decorninat, seu stria aut herbaria si sit, & eam præsens.* Capitularum pro partibus Saxonie cap. 6. *Si quis a diabolo deceptus crediderit, secundum morem paganorum, vivum aliquem aut feminam strigam esse, & homines comedere.* Plura apud Lindenbrogium & Cangium vide. Hincmarus de divorcio Lotharii & Tetbergæ ad XV. interrogationem: *Quidam vestibus carminatis inducebantur, vel cooperiebantur; alii autem cibo a fortassis dementati, alii vero tantum carnibus a strigis salciati & quasi enervæ effecti, reperiuntur; quidam autem a lamis seu genicibilibus feminis debilitati &c.*

(2) Cocinant. Pithæus & Lindenbrog. cocinunt. Ugatio: *Cocino, as, sepius coquere, & cocinarius, i. coquus & cocinator.* Chrodegangus in Reg. Canon. cap. 13. *Laiici cocci ad cocinandum tantum ingredientur.* Hinc cucina pro coquina; unde Gallicum *cuisine* prodiit. Glossæ veteres: *Mezzococci, cucina, carnicina.*

(3) De caballo excorticato. Vid. supra ad

Tit. XLI. leg. 17.

(4) *Hominem vivum.* In questionibus adhibendis reus aliquando revinctus post tergum manibus ab arbore suspendebatur, donec veritatem confiteretur. Gregorius Turonensis lib. V. cap. 49. de Presbytero Riculfo: *Nulla res, nullum metallum, tanta veritate potuit sustinere, sicut hic miserimus. Ab hora tertia diei, revinctus post tergum manibus, suspensus ad arborem dependebat; ad horam vero nonam depositus, extensus ad trochleas cadebatur sustibus, virgiti, ac loris duplicibus, & non ab uno vel duobus, sed quos accedere circa potuissent artus, tot cæsores erant. Cum autem jam in disscimine esses, tunc aperuit veritatem.* Gallonius in libro de Martyrum Cruciatibus pag. 11. suspensionis huiusmodi in furca varios modos delineavit.

(5) De ramo. Quia verbum *inrocare*, sive unco suspendere, sequitur, inde ego concludo, ob crimina quædam reos acuminatis ramis inrocatos, sive iis per cutem aut carnosas partes adactis ad arbores suspensos fuisse. Turcæ adhuc crudelissimi supplicii genus habent, & unci ferreis Christianos captivos, si deliquerint, aliquando injiciunt, atque ita misera, & lenta morte enecant.

(6) *Inrocatur.* Unco suspenditur. *Croc* & nobis & Gallis uncom denotavit. Arngrimus Jonas Specim. Islandiæ pag. 40. *Thorarinnus inrocatur, id est, unco.* Inde Latinum *inrocare* & Gallicum *encroier*, unco suspendere. Glossa Latino-Gallicæ in Ms. Thuanii: *Cacuminare, encroier.* Cangius hoc verbum Poetis Provincialibus usitatissimum fuisse aliquot exemplis ostendit. Ex quibus unum & alterum annoto. Le Roman de Parise la Duchesse Ms.

Si soit pandus as forches & ovent encroez,

Idem alibi:

Je te ferai la buve antor le colner,

Et pandre as forches & au vent encroer.

Le Roman d'Auber Ms.

Ferai vous pandre & encrover au vent,

Le Roman de Gaydon Ms.

Or est Thibaus as forches encroez.

Chronicon Ms. Bertrandi du Guesclin:

Si vous verray a un arbre encroez,

Tacitus jam de Germanis: *Proditores & transfugas arboribus suspendunt.*

TITULUS LXX.

De eo, qui filiam (1) alienam acquiserit (2), & se retraxerit.

I. SI quis filiam alienam ad conjugium quaeserit presentibus suis & puellæ parentibus, & postea se retraxerit, & eam accipere noluerit, (MALB. *Frisra figena*) (3), MMD. denarios, qui faciunt solidos LXXI. & dimidium, culpabilis iudicetur.

TITULUS LXXI.

De basilica incensa (4).

I. SI quis voluntario ordine, aut fortasse per negligentiam, Basilicam incendierit, (MALB. *Alu trude theo tidio*) (5), viiim. den. qui faciunt sol. cc.

Tom. II.

TITULUS LXXII.

De terra commendata (6).

I. SI quis alteri avicam terram suam commendaverit, & ei noluerit reddere, si eum admallaverit, & convixerit, dc. den. qui faciunt sol. xv. culpabilis iudicetur.

TITULUS LXXIII.

De cultello sexxauro (7).

I. SI quis alteri cultellum furaverit, & ei fuerit adprobatum, ipsum in loco restituat, & insuper dc. den. qui faciunt sol. xv. culpabilis iudicetur.

K T I-

(1) *Filiam.*) Filia hic pro puella ponitur, ut Gallicum *filie*.

(2) *Acquiserit.*) Melius editio Lindenbrogiana, *quaeserit*; ut etiam mox in ipso contextu positum est. In tertio Codice Guelferbytano titulus hic verbis hic constat: *De eo, qui filiam alienam sponsoverit, & non vult accipere*.

(3) *Frisra figena.*) Sax. *frizen*, Germ. *frözen* est matrimonium iniure, nubere vivo, vel ducere uxorem. Proprie ego hoc idem significare puto ac *amare*. Et restat in Evangelicis Gothicis *frigan* eo sensu. Venus sive Dea amoris hinc Germanis *Frea*, *Frea*, vel *Frica* dicta est; unde dies Veneris Sax. *Frída*, Germ. *Freitag*. Sequens *fra* est nostrum *Frau*, Sax. *fru*, uxor, conjux, proprie vero *domina*, a *fru*, dominus, derivatum, de quo alibi. *Frisra* ergo idem est ac *ad conjugium quaeserit* sive *duxerit uxorem*. Et *fige* na distincte legendum est. *Sige* descendit a *ziden*, trahere; & na nostrum *naob*, *post*, retro significat. Inde *fige* na, vel *zige* na verbotenus denotabit: *traxerit retro* sive *retraxerit*, quod verbum in Lege exstat.

(4) *De basilica incensa.*) Hæc Lex in vetustissimo Codice Guelferbytano non exstat: ut temporibus Pipini vel Caroli M. eam accessisse putes.

(5) *Alu trude theo tidio.*) Corruptus locus restituatur: *Alah trubtines tibio*. Harmonia Evangeliorum vetustissima inter Codices Cottonianos, cujus excerpta nobis Hicckesius dedit: *That uwerod othet bed umbi thena alah utan Hebreo liudi*; multitudo autem reliqua expectat circa templum, extra erant Hebraei homines. Ibidem; *So bic thuo thena uiuioq drog ald aften them alabe*; dum autem thus ferret vetulus in templum. Vide Hicckesii Grammat. Franco-Theotisca pag. 102. Pro *trude theo*, ego lego, *trubtines*, ut sit genitivus a *trubtin* dominus, deus. Kero: *Dominus, trubtin. Domini, trubtines. Domino, trubtine*. Apud Notkerum Psalm. XXVII. 9. *trubtin* scribitur. Symbolum Athanasianum in Catechesi Theotisca pag. 68. *Trubtin fater, trubtin sun, trubtin heilago geist*; Dominus Pater, Dominus Filius, Dominus Spiritus sanctus. Ad quem locum plura de hac voce vide in Notis nostris pag. 136. Uti vero in Lege nostra *alah trubtines*, ita apud Ostfridum *drubtines* bas vocatur templum Domini sive basilica. Ultimatum jam *tidio*, in *tidio* mutatum, reddit verbum *incenderit*; ut supra ad Tit. XIX. leg.

x. satis ostendimus. Vides inde Latine verti verba: *basilicam incendierit*.

(6) *De terra commendata.*) Titulus hic ultimus est editionis Lindenbrogianæ & Pithœanæ. In Mss. vero nostris plane non legitur. In uno eorum Carolino ævo exarato ejus loco sequens Titulus exstat: *De inuivus trito*. Si quis pitto alterius excusserit, malb. inuivus trito CXX. den. qui faciunt sol. III. culp. jud. Si vero contra voluntatem domini, & negare voluerit, & ei fuerit adprobatum, capitale in locum restituat, & insuper MCCC. den. qui faciunt solid. XXX. culp. jud. excepto capitale & delatura. Eandem hanc legem ex Codice Marzariniano Baluzius in Legis Salicæ Tit. LXXII. edidit. In rubrica & in textu ibi est, in *vidu stritto*. In Codice vero Pithœano idem hoc barbarum verbum *univstritto* scriptum invenit. Ubique *uidu* snitto legendum est. Vide Saxonicibus, *weide* Germanis est *salix*; & *snidan* vetus, Sax. *sniden*, Germ. *scheiden*, incidere, excutere. Unde barbara locutio *salicis excussionem* designat; quæ eo gravius puniebatur, quia magnus salicium usus est in septibus conficiendis. Salices in Lege Batoar. Tit. XXI. c. 6. & 7. *vegetes* vocantur. Glossæ Ratisbonenses saculo IX. conscriptæ: *Salix, uuida*. Ex hoc Franci latinizantes paulatim *uuitus* & tandem *pitus* fecisse ac pro *salic* usurpasse videntur. Pro 1400. *denariis* autem, 1200. restituendi sunt, qui solidos XXX. conficiunt, aut pro *solidis* XXX. reponendi sunt *solidi* XXXV. qui faciunt 1400. *denarios*.

(7) *De cultello sexxauro.*) Alterius cultri furtum hac lege prohibetur, *Sex & sabs* denotat *cultrum*, Ælfrici Glossæ Anglo-Saxonice: *Cultellus, sex*. Glossæ in Dialogum Gregorii Mss. *Flebodomum, blodsex*. Glossarium Ms. Florentinum: *Semispadium, sabs*. Witichindus lib. 1. *Cultelli nostra lingua sabs dicuntur*. Anonymi Rhythmus S. Annonis s. 21.

Ziu Dwingen du dir fiddi uwas,
Daz si mibilt mezzir biezin sabs.

Gæli, Poeta Ms.
Suuen sin langes sabs versneit,
Der sprach nie ach noch uwort.

Idem: Bind das ostersachs zer segen siten.
Meister Chunrad von Wurtzburg Ms. Poeta:

Uns heve nicht sin spitzig sabs.

Hinc *scharfachs* in Silesia & alibi est *novacula*, Pfalterium Anglosax. Pf. LI. 2. habet *hæggelsax*, pro quo in alio Codice exstat *scersax*. Plura vide in Dissertatione nostra de Ulu & præstantia studii etymologici in Historia c. 1.

TITULUS LXXIV.

De chreodiba (1).

I. **S**I quis hominem Ingenuum seu in sylva, seu in quolibet loco occiderit, & ad celandum igne combusserit, XXIIII. den. qui faciunt sol. dc. culpabilis iudicetur.

II. Si quis Antruffionem vel feminam taliter interfecerit, aut celaverit, aut igne cremaverit, LXIIM. den. qui faciunt solid. mccc. culpabilis iudicetur.

TITULUS LXXV.

De muliere gravida occisa.

I. **S**I quis mulierem gravidam occiderit, XXIIII. den. qui faciunt solid. dc. culpabilis iudicetur. Et si probatum fuerit, quod partus ille puer fuerit, simili conditione pro ipso puero dc. solid. culpabilis iudicetur.

II. Si quis puellam intra duodecim annos usque ad duodecimum impletum occiderit, sol. cc. culpabilis iudicetur.

III. Si vero majori etate usque ad sexagesimum annum, quousque partum habere potuerit, occiderit, XXIIII. den. qui faciunt solid. dc. culpabilis iudicetur.

IV. Si postea fuerit occisa, quando jam partum amplius habere non potuerit, sol. cc. culpabilis iudicetur.

TITULUS LXXVI.

De Antruffione.

I. **S**I Antruffio Antruffionem de quacunque causa admallare voluerit, ubicunque eum invenire potuerit, super septem noctes cum testibus eum rogare debet, ut ante iudicem ad Mallobergo de causa quæ imputatur ex hoc respondendo debeat convenire. Si eis ibidem non convenit, aut iste venire distulerit, qui ipsum admallaverit, in nubi (2) eum solfatire debet. Sic postea iterata vice ad noctes XIII. eum ro-

gare debet, ut ad illum Malbergo debeat venire ad dandum responsum. Et qui admallatur, si eo venerit, tunc qui eum admallavit, si causa minor fuerit, aut minus quam xxxv. solid. componatur, debet ibi sextus Wedredo (3) jurare; & ille postea qui rogatus fuerat, si se ex hoc idoneum esse cognoscat, se debet postea cum duodecim per sacramenta absolvere. Si vero major causa fuerit, quam xxxv. solidis culpabilis inveniatur, seu adhuc majori numero superest, ut unde minus quam xl. solidi non iudicentur, ipse qui eum rogavit, cum novo Wedredo debet jurare; & ille qui rogatus est, si se idoneum agnoscat, se cum octavo decimo datis sacramentis absolvere debet. Si certe talis fuerit causa unde xl. fol. aut amplius usque ad leudem componere debet, ipse qui eum rogavit, debet duodecimus Wedredo jurare; & ipse qui rogatus est, si se innocentem esse cognoscat, vicefimus quintus datis sacramentis absolvere se debet. Si vero de leude eum rogatum habuerit, debet qui eum rogavit cum XII. Wedredo jurare & ipsas XIII. noctes Æneum calefacere; & si ad ipsum placitum venire despexerit, aut manum suam in Æneum mittere noluerit, quicumque Antruffio ille de causa superius comprehensa per sacramenta absolvere se non potuerit, aut manum suam pro leude in Æneum mittere despexerit, aut in placitum venire distulerit, tunc ille qui eum rogatum habuit, solem ei collocare debet, ad ipsam vero diem, in Mallobergo ipso, in XI. noctibus. Si nec ibi se conduxerit, tunc ille qui eum rogatum habuit, solem collocet: postea illum ad presentiam Regis ad noctes XIII. rogare debet, & ibidem duodecim testes ponere, qui per singulas vices tres jurati dicant, quod ibi fuissent, ubi illi admonitio ad XIII. noctes solem collocasset, & ille de sacramento se non absolvat, nec manum suam pro leude in Æneum posuisset. Similiter & alii tres testes dicant, quod in XI. noctibus sole ei collo-

cato,

Notam autem præterea est *au* ut *o* pronunciari. Unde quod voci *sex* connectitur *audro*, esseendum erit *odro*. Jam vero clarum nobis est, *oder* vel *other* veteribus *alium* vel *alterum* significasse. Harmonia Evangelii Cottoniana: *Duo allaro manno gibullic odron marino so his nullie that infrio barn quodes angegin duon*; Quilibet homo alteri faciat, quicquid vult boni, ut vicissim illi faciant homines. Eadem Harmonia: *Gi sculum niman lon alles thes unrebtes thes gi othron hier gilsteat*; Recipientis retributionem omnis iniustitiae, quam alii feceritis. Eadem: *Suo keat jubu; g othar*; Querite vobis urbem aliam. Eadem alibi: *Thuo bigan erlo gibullic the othremo scanuon*; Tum virorum quilibet cepit alterum intueri. Eadem: *Ni im inthorsta im thuo after otharu nuordu furthor gibiodan*; Non illi posthac opus fuit, ut iis amplius aliis verbis præciperet. Alibi ibidem: *Kiesjan im otherna nudammanana*

naman; Eligant illi aliud nomen gratum. Sed hæc satis. Ex his enim clarissime elucet *Sexaudrum* significare *cultrum alterius* sive *alter*. Legem de cetero de cultelli furto posterius Legis Salicæ exemplar a Lindenbrogio publicatum sub Titulo XXIX. §. 12. habet.

(1) *Chreodiba*.) Cadaver vel corpus mortuum vocatur *chreo*. Vide supra ea, quæ ad Tit. XVII. leg. 1. protulimus. *Dila* est *incensio* vel *incenderit*, ut etiam ostensum est ad Tit. XIX. leg. 1. Hinc *Chreo dila* idem est ac *corporis mortui combustio*, vel *corpus mortuum combusserit*.

(2) *In nubi*.) De novo, denuo. Sic a *novellis* Franco-Galli pariter suam *novitatem* fecerunt.

(3) *Wedredo*.) Egimus supra ad Tit. LI. leg. 3. de conjurationibus, & ostendimus, cum incusatus alicujus delicti jurasset, eos vicissim jurasse, se credere illum vera jurasse, atque

PACTUS LEGIS SALICÆ ANTIQUIOR.

111

cato, & ille nullatenus de Antruffione Gaviolto estre (1) legibus dixisset. At tertia vice tria testimonia similiter dabit, qui dicant qualiter eum ad præsentiam Regis venire rogasset: & si nec tunc venerit, ipsa novem testimonia, sicut superius diximus, jurati dicant. Similiter illa die, si non venerit, colloct ei solem, & illa tria testimonia, quæ ibi fuerant quando sol collocabatur. Si ista omnia impleverit qui eum admallat, & ille qui admallatur ad nullum placitum venire volerit, tunc Rex ad quem manitum est, eum extra sermonem suum ponat, & quicumque eum aut paverit, aut hospitium illi dederit, si fuerit uxor propria, fol. xv. culpabilis judicetur, donec omnia, quæ illi imputantur, legibus componat.

II. Si Antruffio Antruffionem pro qualibet causa manerit, aut fidejussorem quaesierit, & eum secundum legem non rogaverit, fol. xv. culpabilis judicetur; excepto quod præterinittit causa illius, anno integro nullatenus terminetur.

III. Si Antruffio contra Antruffionem testimonium juraverit, fol. xv. culpabilis judicetur.

TITULUS LXXVII.

De eo qui in aliena domo refedit.

I. SI quis super Ingenuum in domo sua refedit, aut alius Ingenuus voluntate sua lapidem super rectum iactaverit in illius contumeliam, vel aliorum quicumque in domo sua refederunt, pro unaqueque persona quinos denarios solid. culpabilis judicetur,

Tom. II.

* Alias, XXX.

II. Si certum fuerit, qui iactaverit, & illud fecerit, VII. fol. culpabilis judicetur.

TITULUS LXXVIII.

In quantas causas Thalaptas (2) debeant jurare.

I. SI amplius juraverit quam tres causas, rem illam in capite perdat; & quantum lex de causa illa habuerit, culpabilis judicetur; & de illis qui juraverunt tres, qui seniores fuerunt, xv. fol. culpabilis judicentur, & reliqui juratores quinis solidis componant. Possunt autem jurare de dote, de re in hoste perditâ, & de homine qui in servitium revocatur.

TITULUS LXXIX.

De delatura.

I. SI quis hominem occiderit, & quod lex habuit pro eo dederit, solid. xxx. pro delatura componat.

II. De puero, aut liberto, solid. xv. *

III. De furtibus vero aliis, VII. fol.

IV. Causæ vero Dominicæ in triplo componuntur.

TITULUS LXXX.

Incipiunt Chunnas (3).

I. HOC est, unum THOALASTHI (4), solid. III. culpabilis judicetur.

II. SEXAN CHUNNA (5), solid. xv. culpabilis judicetur.

III. SEPTUN CHUNNA (6), fol. XVII. culpabilis judicetur.

K 2

IV.

atque hoc ipso prolatum juramentum firmasse. Saxonibus *wedder*, Germanis *wieder* est *wicissim*, & supra *widrigildum* pro retributione, sive eo, quod *wicissim* pro aliqua re datur, habuimus. Ed porro Saxonibus, & eid Germanis, denotat *juramentum*, ut notum est. Rabanus Maurus in Glossario Ms. *Jurjurandum*, *eidjuart*. Est igitur *wedredo*, reciprocum jusjurandum, sive conjuratio, ut vocant, plurimum; id quod etiam Wendelinus jam vidit. Verbotenus reddere posses *rejuramentum*, sive quod iterum ab aliis repetitur.

(1) *Gaviolto estre*.) H. e. se non teneri, sive non obligatum vel devinctum esse. *Teneri* hoc sensu nos efferimus nostra lingua *gehalten seyn*. Unde evidens est, *gaviolto* illud hinc corruptum, & forte primitus *gabaltan* scriptum fuisse. Errant Wendelinus & Cangius, *ghevillich*, i. e. volens, paratus, lubens, hic filii opinantes. Hunc enim sensum textus non admittit. *Estre* pro esse est infinitivus a tertia Præsentis est formatus, quem Galli adhuc adhibent. Itali efferunt, quod jam apud Plautum occurrit.

(2) *Thalaptas*.) Germ. *zwey*, Sax. *two* duo, in Lege nostra scribitur *thue*, *thou* & *tho*, ut ex Tit. LXXX. & aliunde apparet. Hic vero idem *tha* effertur. *Leihen* porro & Angl. *lyhan* denotat *manere*, *residuum esse*, ut alibi clarius demonstrabimus. Unde *AS. enlyf*, & apud Tertianum *einlyf*, jam contracte *elst* nobis, qui

per denarios ab antiquo numeramus, est *unum residuum*, sive *unum supra (decem)*, hoc est *undecim*, & antiquum *zuelif*, Sax. veteribus *uelif*, Germ. jam *zwoelfe*, duo supra decem, h. e. *duodecim*. Pro legis Salicæ scriptura idem *thalap* efferendum erit. Ab hoc autem *thalap* venit *thalapta*, duodecimus, ut a Sax. *twelfe zwelfe*, & a Germ. *zwoelfe*, *zwelfte*. Ubi itaque dicitur *thalaptas jurare*, hoc idem est, ac *duodecimum jurare*; quæ phrasîs in Tituli LXXVI. lege prima occurrit, & Germanice est: *selb zwelfte schweren*.

(3) *Chunna*.) Centena. Vide supra ad Tit. II. leg. 10. notata. Glossæ Florentinæ *Ms. Centurio vel tribunus, hunno*.

(4) *Unum THOALASTHI*.) Emendanda, ut supra ad Tit. II. leg. 1. dictum est, *unum tha alastibi*; quod est: *unum sive una denarium centena*, sunt *duo sc. solidi & dimidium solidi*.

(5) *SEXAN CHUNNA*.) Sexcentenæ denariorum. Kero: *Sex, sex, sehsim*. In Harmonia Cotoniana *sehs & sehs* scribitur. V. Hickesii Grammat. Franco-Theoticæ. pag. 48. Denarii autem 600. per 40. divisî accurate faciunt solidos XV.

(6) *SEPTUN CHUNNA*.) Septem denariorum centenæ per 40. divisî dant solidos XVIII. Unde apparet hic numerum parem pro impari positum aut literam S indicem *sems*, a scriba omissam.

- IV. THEU WALT CHUNNA (1), fol. xxx. culpabilis judicetur.
- V. THUE SEPTEN CHUNNA (2), fol. xxxv. culpabilis judicetur.
- VI. THEU WENET CHUNNA (3), fol. xlv. culpabilis judicetur.
- VII. THO TO CONDI WETH CHUNNA (4), fol. lxii. & dimidio culpabilis judicetur.
- VIII. FIT TERNU SUNDE (5), fol. c. culpabilis judicetur.
- IX. ACTO ET USUNDE (6), fol. cc. culpabilis judicetur.
- X. THEO THO SUNDE TERTHEO CHUNNA (7), fol. dc. culpabilis judicetur.
- XI. FIT TERNO SUNDE THUE APTHEO CHUNNA (8), fol. dccc. culpabilis judicetur.

EPILOGUS.

Sciendum autem est, quod in quibusdam Legibus Salicæ inveniuntur capitula principalia lxx. in aliis lxx. in nonnullis lxxx. etiam paulo plus aut minus. Sunt qui habeant compositiones cccclviii. ac etiam plus minusve. Inquirendum igitur erit in compositionibus Legis Salicæ, quid varietatis, & quem numerum minimum, quem maximum habeant. Divisiones namque compositionum sunt cccclviii. varietates autem xxxi. quæ ita inveniuntur.

Incipiunt autem a vii. denariis; ut,

I. Si quis agnum furaverit.	I.
Inde ad decem denarios venit; ut,	
II. Si quis alterius messem damaverit.	I.
Inde ad solidum unum; ut	
III. Qui porcellum, qui sine matre, & reliqua,	I.
Inde ad solidum unum & tremissem; ut,	
IV. Qui alterius servum cædit.	I.
Inde ad solidos tres; ut,	
V. Si quis tres capras furaverit, & hæc compositio 43. in locis habetur.	XLIII.
Inde ad iii. solidos & denarium unum; ut,	
VI. Si quis viduam in conjugium sociare voluerit, & reliqua.	I.
Inde ad solidos quinque:	
VII. Hi sunt qui in raptu solvunt compositionem, & hæc compositio habetur in 2. locis.	II.
Inde ad solidos sex,	
VIII. Pro redemptione servi, ut non castratur, & hæc compositio in 5. locis habetur.	V.
Inde ad solidos vii. & denarium; ut,	
IX. Si quis seravam subbatit in furtum,	I.
Inde	

(1) THEU WALT CHUNNA.) Legendum, *thēuwālf*, quod Titulo LXXVIII. *thalap* expressum erat, & *duodecim*, ut ibi ostensum, significat. Denarii vero 1200. per 40. divisi dant solidos XXX. in lege indicatos.

(2) THUE SEPTEN CHUNNA.) Supra Tit. II. leg. 10. scribebatur: *thua septen chunna*. Bis autem septem centensive sive 1400. denarii per 40. divisi exhibent accuratissime solidos XXXV.

(3) THEU WENET CHUNNA.) Lege: *thēu wēne chunna*, quod est: *bis novem centensive*. Germ. *neune*, Sax. *negen*, in Harmonia Cottoniana *niguni* est novem. Bis vero novem centensive sive 1800. divisi per 40. reddunt solidos XLV. uti etiam in textu nostro existat.

(4) THO TO CONDI WETH CHUNNA.) Corrige: *Tho tosondi wēth chunna*. In hisce *tho* est duo vel *bis*. Sequens *tofondi* nostrum *tasent*, Sax. *dasent*, Tatiano *thujant*, in nostra Lege mox *iusunde*, mille. *Væth* idem est ac Saxonice *sef* & Angl. *fac*, quod hitantiam *seifenunciant*, & *quinque* significat. Jam vero 2500. denarii per 40. divisi dant solidos LXII. cum dimidio. Unde supra Titulo II. legem II. correximus, ut videri ibi poterit.

(5) FIT TERNU SUNDE.) Lege: *fister iu-*

sunde, quod est *quater mille*. Quatuor esse *fister* iam ante ad Tit. II. leg. 5. ostendimus. Et hæc calculatio bene se habet.

(6) ACTO ET USUNDE.) Lege: *actōe iusunde*. Prius *actōe* est nostrum *actio*, octo. Apud Tatianum *abito* & in Harmonia Cottoniana *abio* scribitur. Denarii etiam 8000. exactissime solidos CC. reddunt.

(7) THEO THO SUNDE TERTHEO CHUNNA.) Restitue: *Thēo thūsunde fister chunna*. Duo enim millia & quadringenti denarioium, sive 2400. denarii sunt *solidi sexcenti* in textu expressi.

(8) FIT TERNO SUNDE THUE APTHEO CHUNNA.) Restitue: *Fister hunde thue apthēo chunna*; quod verbotenus est: *quater centum bis*, sc. funtum, est *octingenti*. Recte autem Wendelinus, qui chunnas has Legis Salicæ optime restituit, addit, paragraphum hunc, quia per centenas denarioium numerate designat, & saltem solidorum calculum simpliciter ponat, supernumerarium videri. Hunc de cetero pro *centum* Tatianus cap. CCXXXVI. 7. habet, pro quo nos jam *bundert* dicimus, quod tamen proprie non *centum*, sed *centenarium* denotat.

- Inde ad solidos viii. ut,
 X. Si quis alterum de clauso pugno, & hæc compositio in 5. locis habetur. V.
 Inde ad solidos xii. & denarium; ut,
 XI. Si quis ministerialem in mortis periculo. I.
 Inde ad solidos xv. ut,
 XII. Si quis sponfam alterius tulerit, hæc compositio in locis 93. habetur. XXIII.
 Inde ad solidos xvii. cum dimidio; ut,
 XIII. Si quis alterius vaccam furaverit, hæc compositio in 4. locis habetur. IV.
 Inde ad solidos xxii. cum dimidio; ut,
 XIV. Si quis tributarium Romanum in pelagus. I.
 Inde ad solidos xxv. ut,
 XV. Si quis servum ministerialem occiderit, hæc compositio in 2. locis habetur. II.
 Inde ad solidos xxx. ut,
 XVI. Si quis ancillam furaverit, hæc compositio in 26. locis habetur. XXVI.
 Inde ad solidos xxxv. ut,
 XVII. Si quis alterius servum furaverit, hæc compositio in 29. locis habetur. XXIX.
 Inde ad solidos xlv. ut,
 XVIII. Si quis Waranionem furaverit, hæc compositio in locis 41. habetur. XXI.
 Inde ad solidos l. ut,
 XIX. Si quis Romanum in pelagus. I.
 Inde ad solidos lxxi. & dimidium; ut,
 XX. Si quis hominem vultu percutere gladio, hæc compositio in 38. locis habetur. XXXVIII.
 Inde ad solidos lxx. ut,
 XXI. Si quis servum aut ancillam de ministerio. I.
 Inde ad solidos lxxv. ut,
 XXII. Si quis servum ministrantem in hoste occiderit. I.
 Inde ad solidos xc. ut,
 XXIII. Si quis taurum regis furaverit, hæc compositio in 3. locis habetur. III.
 Inde ad solidos c. ut,
 XXIV. Si quis Romanum occiderit, hæc compositio in 31. locis habetur. XXXI. *
 Inde ad solidos clxxxvii. & dimidium; ut,
 XXV. Si quis mulierem striam clamaverit. I.
 Inde ad solidos cc. ut,
 XXVI. Si quis hominem ingenuum occiderit, hæc compositio in 25. locis habetur. XXV.
 Inde ad solidos ccc. ut,
 XXVII. Si quis Litum in hoste occiderit, hæc compositio in 2. locis habetur. II.
 Inde ad solidos dc. ut,
 XXVIII. Si quis hominem ingenuum in hoste, hæc compositio in 11. locis habetur. XI.
 Inde ad solidos dcc. ut,
 XXIX. Si quis mulierem habentem in utero. I.
 Inde ad solidos dcccc. ut,
 XXX. Si quis Romanum vel Litum in truste. I.
 Inde ad solidos mdccc. ut,
 XXXI. Si quis hominem in truste dominica, hæc compositio in 2. locis habetur. II.

* Herold. XIII.

F I N I S.

P A C T U S *

PRO TENORE PACIS

Dominorum CHILDEBERTI & CHLOTARII Regum,

Circa annum Christi DXCIII.

I. **U**T quia multorum infania convaluerunt **, nralis pro immanitate scelerum digna redantur. Id ergo *** decretum est, ut apud quemcunque, post interdictum, latrocinus comprobatur, vitæ incurat periculum.

II. Si quis ingeniam personam pro furto ligaverit, & negator extiterit, XII. juratores medios electos dare debet, quod furtum, quod objicit, verum sit. Quod si latro redimendi se habet facultatem, se redimat. Si facultas deest, tribus malis, parentibus offeratur. Et si non redimitur, de vita componat.

III. Qui furtum vult celare, & occulte sine iudice compositionem acceperit, latroni similis est.

IV. Si homo ingenuus in furto inculpatus, ad æneum provocatus (1) manum incenderit, quantum inculpatur, furtum componat.

V. Si servus in furto fuerit inculpatus,

requiratur a domino ut ad viginti noctes ipsum in mallum præsentet. Et si dubietas est, ad sortem ponatur (2). Quod si placitum funnis non detricaverit (3), & alias xx. noctes ita fiet. Et persecutor causæ de suis consimilibus tres, & de electis aliis tres dabit, qui sacramenta firmarent per placita, quod lex Salica habet, fuisse completum. Et si dominus servum non præsentaverit, legem unde inculpatur componat, & de servo faciat cessionem.

VI. Si servus minus tremisso involaverit (4), & mala forte priferit, dominus servi tres sol. solvat, & servus ille ccc. ictus accipiat flagellorum (5).

VII. Si quis mancipia aliena injuste tenuerit, & inter dies XL. non reddiderit, ut latro mancipiorum teneatur obnoxius.

VIII. Si litus, de quo inculpatur, ad sortem ambulaverit, mala forte priferit, medietatem ingenui legem componat, & juratores sex medios electos dare debet.

* Al. Ms. *Tatum*.

** Al. *Et quia multorum infania convaluerat.*

*** *Eccard. Idcirco.*

(1) *Ad æneum provocatus.* Vide tit. 55. legis Salicæ. *Bignoniis.*

(2) *Ad sortem ponatur.* Sive iudicium Dei vel purgationem vulgarem subeat. Hæc enim fors vocabatur. Exempla aliquot sequuntur. *Eccardus.*

(3) *Detricaverit.* H. e. *impedierit.* Simplex *tricare* exposuimus supra. *Eccard.*

(4) *Involaverit.* Nostriis *voley*. Optatus lib. 4. *De involato gremio.* Et infra: *Possessio*

Dei est turba fidelium, ex quo cotidie fur diabolus cupit aliquid involare. Juvat sic recensere plurium vocum nostrarum origines, quas barbaras aut novitias plerique existimant. *Ver. Glossar. κλάττω, furor, involo.* Hygenus fab. 201. *Bignoni.*

(5) *CCC. ictus accipiat flagellorum.* Vide ad tit. XIII. leg. Sal. Flagella porro aliud ab ictibus in l. 2. Cod. Th. de cursu publico. Vide *Philonem contra Flaccum pag. 998. Bignoni.*

DECRETIO CHILDEBETI REGIS.

Data circa annum DXCV.

Childebertus Rex Francorum, vir iustus (1). Cum in Dei nomine nos omnes Kalendas Martias (2) de quacunq[ue] conditiones* (3) una cum nostris optimatibus (4) pertractavimus, ad unumquemque notitiam volumus pervenire.

I. **I**Ta Deo propitiante Antonaco** (5) Kalendas Martias anno vicefimo regni nostri convenit, ut nepotes ex filio (6) vel

* Eccard. De quibuscuq[ue] conditionibus.

** Idem, Attiniaco.

EX

(1) *Vir iustus.* Rationes, cur Reges Francorum Merovingicæ stirpis se *Viros illustres* vocaverint in Diplomatis suis, asserti Mabillonius Rei Diplom. Lib. II. cap. 3. quæ Lectori curioso sufficere possunt. *Eccard.*

(2) *Kalendas Martias.* Regum Francorum primæ linæ mos erat ab antiquo derivatus, conventum populi singulis annis Kalendis Martii celebrare. Ad hunc omnes armis instructi venire debebant. In eo leges terebantur optimatum five Principum consilio: expeditiones bellicæ ordinabantur, & controversiæ, quæ populo erant, dirimebantur. Conventus hic *Campus Martius* vocabatur. Gregorius Turonensis lib. II. cap. 27. *Transiit anno, iussit* (Clodoveus) *omnem cum armorum apparatu advenire pbalangam, ostensuram in Campo-Martio suorum armorum nitorem.* Plura in Gangio vide. Postea idem conventus *Campus-Majus* vel *Majicampus* dictus est, ex quo a Pipino in Kalendas Maji translatus est. *Eccard.*

(3) *Conditiones, alias Conditionibus.* H. e. negotiis vel rebus. Vide exempla similia in Gangio. *Eccard.*

(4) *Cum nostris optimatibus.* De his nonnulla ad Marculf. lib. I. cap. 25. adnotavimus. Olympiodorus apud Phorium, *ἦν κατὰ Πάτριον τὸν βασιλέα οἱ κληρονομοὶ ἐπιτιμῶντι ἐκκαλεῖσθαι, καὶ ἰσθῆναι συνθήκας καὶ ἰσθῆναι.* Bignonius.

(5) *Antonaco, alias Attiniaco.* Locus est durante secunda Regum nostrorum dynastia percelebris. Palatium quippe fuit, in quo plerique conventus habiti. Vita Ludovici Pii: *Domini Rex conventum generalem coire iussit in loco cui vocabulum est Attiniacus &c.* Ibidem indictum placitum a Lothario apud Nithardum lib. 2. Rodulfus quoque Rex Franciæ (inquit Frodoardus ad ann. DCCCXXIV.) placitum tenuit apud Attiniacum; ac tandem cum Carolo Rege fodere Remis inito, Attiniacum reddidit an. DCCCXXIX. Vicus est in ultimis Rhenorum finibus cis Mosam situs, qui antiquum nomen hodie retinet *Attigny*. Hic vero omnia quotquot vidi exemplaria, Reg. Oifel. e. 2. non *Attiniaco*, sed *Antonaco* habent, quod etiam editio Tillii nominatim exhibet. Est autem *Antonacum* oppidum ad Rheni fluentia Romanis notissimum; cuius meminit Itinerarium Æthici, quod vulgo Antonino adscribitur. Notitia imperii occidentalis sub dispositione ducis Moguntiacensis Præfectum militum Acintentium Antonam locat. Quod etiam Alemannis a Juliano erectum, munitionibus deinde instructum, & menibus reparatis ornamum fuisse narrat Ammianus Marcellin. lib. 18. Regum tandem Francorum palatium fuit, & sedes eorum qui We-

striæ Austrasiæ seu Franciæ orientali imperarent. Fortunatus lib. 10. carm. 12.

*Antonacenſis caſtelli promptus ad arces
Inde prope accedens, ſarçina pergo ratis.*

Mox:

*Denique dum præſunt Reges in ſedibus aula,
At menſæ officio prædanda feſta colunt,
Rotibus inſpicitur quo ſalmo faſce levatur,*

*Et numerat piſces, cum ſit in arce fedens:
& cetera quæ ſequuntur.* Quibus verbis eleganter publici conventus ſolemnibus diebus a

Regibus noſtris haberi ſoliti deſcribuntur. Kalendis Martii ut plurimum primæ familiæ Reges conveniebant. Feſtis poſtea diebus Natalis Domini, Paſchæ, Pentecoſtes celebrari placita moris erat. Qua occasione lubet hic adſcribere Roberti R. diploma B. Dionyſii monachi conſeſſum. *In nomine ſanctæ & indiviſiſſiſſæ Trinitatis. Robertus divina ordinantæ clementiæ Rex Francorum ſemper Auguſtus &c. Curſem itaque noſtram cum in ipſo caſtello habere-
mus, ut nos ab inquietudine ipſius Eccleſiæ & fratrum ibi Domino famulantium longe faceremus, Deo & glorioſo protectori noſtro S. Dionyſio ex conſultu Archiepiſcoporum & Episcoporum quorum nomina ſubterſignavimus, & optimatum Francorum, placuit ſerenitati noſtræ ab hodie & deinceps remittere ut ſolemennem curiam, hoc eſt, in natale Domini, in theophania, in Paſcha & in Pentecoſte, neque nos neque ſucceſſores noſtri in ipſo caſtello ulterius ullo modo præſumamus celebrare. Data VIII. Kal. Febr. Indiſt. II. anno I. regnante Roberto Rege glorioſo. Unde & judiciarii conventus (Parlamenta vocabant) quater in anno, in Natali Domini, in Purificatione, Paſcha, & Pentecoſte, haberi ſoliti. Sed ut ad Antonacum revertamur, caſtellum eſt ad Rhenum non longe a Conſluentibus, Coloniæ parit, *Andernach* vulgo vocant; quæ vox cum non longe ab *Antonaco* abſit, proximior eſt *Anternaco*. Sic enim illud ipſum caſtrum, de quo ſermo eſt, Annales Fuldenſes vocant ſub an. DCCCLXXVI. *Hudovicus* (Germaniæ Rex) *quadam nocte ſe ſubtraxit de caſtris, & Rheno ſtumine tranſiit, in caſtello Anternaco cum ſuis conſedit.* Bignon.*

(6) *Nepotes ex filio.* Ea, quæ in hoc loco conſtituuntur, in controverſiam deinde venerunt ſub Ortonis M. regno. Decretum autem Childeberti tunc ignotius eſte debuit. Alias enim non opus fuiſſet, ut nepotum cauſa duello vindicaretur. Notabilis eſt Witichindi hiſtorici ea de re locus, ubi lib. II. p. 644. ſcribit: *De legum quoque varietate facta eſt contentio, ſuereque, qui dicerent, quia filii ſiliorum non deberent computari inter filios, hereditatemque legitime cum filiis ſortiri, ſi forte patres eorum*

tum

ex filia ad aviaticas res (1) cum avunculos (2) vel amitas ^a sic venient in hæreditatem tanquam si pater aut mater vivi fuissent. De illos tamen nepotes ^b (3) istud placuit observari qui de filio vel filia nascuntur, non qui de fratre.

II. In sequenti hoc convenit una cum leudis ^c (4) nostris ut nullus de crinosis ^d (5) incestum usum sibi faceret conjugio, hoc est, nec fratris sui uxorem (6), nec uxoris suæ forem, nec uxorem patris sui ^e, nec aut parentis consanguinei. Si quis uxo-

rem patris acceperit, mortis periculum ^f incurret. De præteritis vero conjunctionibus, quæ incestæ esse videntur ^g, per prædicationem Episcoporum (7) iustitiam emendari. Qui vero Episcopum suum ^h noluerit audire, & excommunicatus fuerit (8), perennem condemnationem apud Deum sustineat, & insuper de palatio nostro sit omnino extraneus (9), & omnes facultates (10) suas parentibus legitimis amittat qui noluit sacerdotis sui medicamentis sustinere ⁱ.

III. Similiter Trejeçto ^k (11) convenit

^a Idem, Cum avunculis vel avitis.
^b Idem, Incestis conjugii viribus.
^c Idem, leudis.
^d Idem, Crinosis.
^e Idem, Incestis conjugii viribus.
^f Idem, Mortis periculum.
^g Idem, De illis tamen nepotibus.
^h Idem, Episcopo suo.
ⁱ Idem, Facultates suæ legitimis parentibus remanserunt. Reliqua desunt.^k Idem, Trajeçto.

^l Al. Mss. Cum leudis.
^m Idem, Mortem.

rum obissent avis superstitibus. Unde exit editum a Rege, ut universali populi conventio fieret apud Willam, quæ dicitur Stela, factumque est, ut causa inter arbitros iudicaretur debere examinari. Rex autem meliorem consilio usus, noluit vivos nobiles ac senes populi in bono trahi, sed magis rem inter gladiatores discerni iussit. Vicit igitur pars, qui filios filiorum computabant inter filios: & firmatum est, ut æqualiter cum patris hereditatem dividerent patris sempiterno. Ecardus.

(1) Aviaticas res.) Et hic & in Lege Ripuariorum sunt alodia, veteres possessiones, aut avita bona. Ecardus.

(2) Avunculos.) Hi hic sunt clare, quos paulo ante Witichindus patruos vocavit. Galli oncle de fratre patris & matris usurpant. Ecardus.

(3) De illos nepotes.) Nota significationem vulgarem vocis nepotis & Gall. neveu. Ecardus.

(4) Leudis.) Alii Codices habent: cum leodes. Supra ad Legem Salicam notavimus, leudem accipi pro compositione hominis; hic autem leudis venit pro homine, vasallo, fidelique maxime nobilitati, qui nulli præterquam principi obnoxius erat: & vox hæc a leiten, dirigere, ducere, derivatur, denotatque proprie eum, qui sub alio est, vel qui ab alio ducitur, dirigitur & regitur. Fredegarius Scholasticus Chronici cap. 27. Quod cum loco, nomine Caracico, Theodericus cum exercitu castrametasset, hortabatur a leudis suis, ut cum Theoderico pacem iniret. Paulo post ibidem: Quem undique cum jam exercitus circumdasset, & Theodericum leudes sui tenebant, ne illuc gradentur, misit Uucilenum &c. Gregorius Turonensis lib. II. c. 42. Hec dedit leudibus ejus, ut super eum invocarentur. Pro omnibus tamen subditis, ingenius etiam, acceptum Cointio videtur ex loco Fredegarii cap. 58. de Dagoberto dicentis: Cumque Lingonas civitatem venisset, tanta in universis leudibus suis, tam sublimibus, quam pauperibus iudicabat iustitia, ut crederetur omnino fuisse Deo placabile: ubi nullum intercedebat præmium, nec personarum acceptio, nisi sola dominabatur iustitia, quam diligebat altissimus. Pro omnibus subditis etiam Leudis vox usurpata est in leudejamii seu leudejamiti vocabulo, quod apud Marculfum lib. I. c. 40. exhalat, & juramentum fidelitatis ab omnibus pagensibus seu subditis Regi præstandum denotat, uti id in Notis ad Catechesin Theotiscam p. 109. & 110. demonstravimus. Alia de leudis voce vide apud Lindenbrogium, Spelmanum, Cangiumque, nec non in Bignonii notis ad Form. Marculfi lib. I. cap. 40., & ad Fredegar. p. 634. Nos addimus saltem, n. b. s. Germanis adhuc leude de hominibus in genere & in specie de illis, qui in veri cujusdam familia oriuntur, dici. Ita Latinum homo & Germanicum

manu de homine & viro quocunque, nec non etiam de vasallo & subdito adhibetur. Ecardus.

(5) De crinosis.) Hoc est, de Francis ingenuis. Vide supra dicta ad Leg. Sal. ed. Herold. Tit. XXVIII. leg. 2. Baluzius quidem in Codice Trilano invenit de crinosis; sed hoc sibi hic non constat, & ex errore scribæ irrepsit. Sic & Tit. VII. Leg. Bajor. cap. 5. in Codice S. Vincentii Metensis criminis erronee legitur pro crines. Ecardus.

(6) Fratris sui uxorem.) Hæc nuptiæ jam in Legis Salicæ ed. Herold. Tit. XIV. leg. 12. prohibitiæ erant. Et apparet, hanc Childeberti constitutionem Legis Salicæ ulteriorem expositionem circa matrimonium prohibita continere. Ecardus.

(7) Per prædicationem Episcoporum.) Sic Synodus Aurelian. III. c. X. Illud etiam adjuvandum esse credimus, ut in Episcopi discussione consistat de his qui in civitate sua & territorio consistunt, & tali sunt ordine sociati, utrum ignoranter ad illicita conjugia venerint, an per contumaciam quæ sunt interdicta præsumplerint &c. Bignonius.

(8) Excommunicatus fuerit.) Synodi Aurelianens. III. anno 26. regni ejusdem Childeberti cap. X. Non prius ad communionem recipiantur quam incesti adulterium separatione sanaverint. Synodi Turonicæ II. cap. XXI. Quantum in tanto versatur scelere, a Christiano actu atque convivio & Ecclesiæ communionem privabitur. Itaque cum Charibertus Rex uxoris suæ forem connubio iunxisset, a B. Germano Parisiensi Episcopo communionem privatus est cum uxore. Gregor. Turonens. lib. 4. cap. 26. Id impune ante fecerat Chlotarius Rex. Idem Gregorius lib. 3. cap. 6. De anathemate vide Lindenbrog. pag. 1353. S. Jo. Chrysost. ⁿ τὸ ἴδιον ἀποκρίσειται τῶν ἐκ τῶν ἰδίων. Ibidem. Bignonius.

(9) De palatio sit extraneus.) Excommunicationis effectus ad temporalia. Bignonius.

(10) Et omnes facultates &c.) Vides hinc originem Episcopalis in matrimonia potestatis. Ecardus. (Additio Collect.) Vide, quæ supra dicta sunt ad Pactum Legis Salicæ antiquum Tit. XIV. Leg. 12.

(11) Trejeçto.) Intelligitur autem Trajeçtum superius ad Mosam. Gregorius Turonensis lib. II. c. 5. Trajeçtensem urbem vocat, quam Ruinarius in additis notis male Trajeçtum inferius interpretatur. Inferius enim jam est Ultrajeçtum ad Rhenum; superius vero M. s. r. i. e. b. u. m., sive Trajeçtum ad Mosam. Vita S. Amandi ab auctore æquali scripta Trejeçtensem ecclesiam nominat. Eo enim Trunorum Episcopus, Aduaticæ ab. Attila everta, translatus est, qui tandem Leodium devenit. Annales Bertiniani ad an. 871. municipium Trejeçtum commemorant. Vide plura in Valefii Not. Gall. pag. 559. 560. Ecardus.

nobis campo ut quaslibet res ad unum Du- cem vel iudicem pertinentes per decem an- nos quicunque inconvulso jure possedit, nul- lam habeat licentiam intertendi, nisi tan- tum causa orphanorum usque ad viginti an- nos licentiam tribuimus . Quod si quis ^a super hoc iudicium præsumpserit intertari, sol. xv. solvat, & rem quam male inter- tiavit ^b amittat . De reliquis vero condi- tionibus omnes omnino causas tricenaria lex (1) excludit, præter id quod in alia regna hucusque detenuit .

IV. Pari conditione convenit Kal. Mar. omnibus nobis adunatis ut quicunque admo- dum ^c (2) raptum facere præsumpserit, unde impissimus vitius adcreverat, vitæ periculum ^d seriat; & nullus de optima- tibus nostris de tam turpissimo vitio præsumat pro ipso precare, sed unusquisque ad- modum inimicum Dei persequatur . Qui ve- ro edictum nostrum ausus fuerit contemne- re, in cuiuslibet iudicis pago primitus ad- missum fuerit, ille iudex ^e solatio (3) col-

lecto ipsum raptorem occidat, & jaceat for- battutus (4) . Et si ad Ecclesiam confu- gium fecerit, reddatur ab Episcopo, & sine ulla precatione exinde sepentur ^f . Certe si ^g ipsa mulier postea raptori con- senserit, ambo pariter in exilio tranfmittan- tur . Et si foras Ecclesiam capti fuerint, ambo pariter occidantur, & facultates illo- rum parentibus legitimis dentur; & quod fisco nostro debetur ^h adquiratur .

V. De homicidiis (5) vero ita iustissimus observari, ut quicunque ausu temerario alium sine causa occiderit, vitæ periculum ⁱ se- riat, & nullo pretio redemptionis se re- dimat aut componat ^j . Et si forsitan con- venerit ut ad solutionem quisque ^k descen- dat, nullus de parentibus aut de amicis ei quicquam adjuvet . Nisi qui præsumpserit ei aliquid adjuvare, suum widrigildum ^l (6) omnino componat . Quia iustum est ut qui in- iuste novit occidere, discat iuste mori (7) .

VI. De falsariis (8) ita convenit, ut quicunque in mallo præsumpserit falsarium mi-

^a Idem, si quis. ^b Idem, Et rem intertariam. ^c Deest in Eecard. ^d Eecard. periculo.
 ^e Eecard. Falsis loci illius. ^f Idem, Separatur. ^g Idem, Et si. ^h Idem, Debitum est.
 ⁱ Idem, periculo. ^j Idem, se redimere unquam valcat. ^k Idem, Ad compositionem quis.
 ^l Idem, Quisquis fecerit suum Werogildum. ^m Idem, Falsario.

(1) Tricenaria lex . . Theodosii junioris . Valentinianus Novell. lib. 2. tit. 8. Humano generi profunda quiete profexit, & tit. 12. ubi Anianus . Procopius de bello Wandalico lib. 1. pag. 94. Νέπου δὲ ἄνω Βαυκλίου, ὡς πῶς ἐχ- ῆται τὰς ἐκείνου χερσὶ τὸ σπῆμα αὐτῆς ἔχεται, ἡ ἀρβαστὸν κείνου εἰς ἀντικεῖνα δὴ κείνου, τούτοις δὲ κείνου ἄνω χερσὶ αὐτῆς Βαυκλίου ἔκειτο, ἐκεί- νος δὲ ἀρβαστὸν αὐτῆς ἀντικεῖνον τῆς ἐπὶ τὸ δίκου- σίμου σφαιρῆς ἰσῆος ἔχεται ἕως ὅτι τῆς Βαυκλίου χερσὶ, ἡ ἐπὶ τῆς Βαυκλίου ἐπὶ δὴ κείνου, ἡ τῆς αὐτῆς τῆς ἀρβαστῆς τῆς ἀρβαστῆς . Edictum Theoderici R. cap. LXIX. Tricenariis legis saluberrimum constitutum . Leg. Wisigothor. lib. 10. tit. 2. l. 3. & l. 4. Tricenariis ergo transcurso temporum cum iam sic constanter inoleverit in negotiis actionum ut non iam quasi ex instructione humana, sed veluti ex ipsa rerum processisse natura videatur . Constitutio Chlotarii Ms. Vide Synodum Aurelian. III. cap. XII. ubi tricenaria tempora Ecclesie quòque obstat scribitur, Id postea immuta- tum, & quadraginta annorum præscriptione contra eam opus est . Vide Cod. de triginta vel quadraginta ann. præscript. Bignon.

(2) Quicunque admodum . . Ubi admodum po- situm est pro a modo . Formulæ Sirmondicæ c. 28. Ita ^a admodum liceat inantea ipsas res quiete tenere ^b possidere . Appendix ad Form. Marculf. cap. 24. Ita ^c admodum memoratus ille &c. Ludovicus Pius in Epistola ad Sicha- rium Archiep. Burdegalensem Capitular. ed. Baluz. T. I. p. 559. Qui in hoc negotio nostræ admodum iussioni parere neglexerit . Eecard.

(3) Solatio . . H. e. auxilio, adjutorio . Vid. Baluzii Notas ad h. l. Capitul. T. II. pag. 988. Eecard.

(4) Et jaceat forbattutus . . Sive tanquam aliquis, qui occisus est ab eo, quem per vim primus aggressus erat . Hujus enim significa- tionis vocabulum esse, apparet ex Leg. Ripuar. Tit. LXXVII. qui de Homine forbatudo agit, & in Appendicæ Marculf. ex Form. XXIX. quæ Notitia de homine forbatuto inscribitur . Ad-

de Form. secundum jus Romanum XXX. quæ apud Lindenbrogium est Form. CXIX. Puta- verim tamen ferme legendum esse: ^a faciat forbattutum; ut significetur idem ac, ^b declar- ret, cum fuisse primum aggressorem, atque ita morte jure dignum. Sic enim in ceteris locis legitur. Formula vetus XXIX. Cum armis suis super me venit, ^c & colpus super me misit, ^d & sic mihi dominus directum dedit, ego ipsum de ar- mis meis percussit ^e & tales colpus ei dedi, pro qui- bus mortuus est, ^f & quod feci, super me fecit, ^g & ego hodie facio infra damnum (Lindenbr. in foradano) ^h & forbatudum infra noctes XLII. &c. Formula Romana XXX. similia profert de ali- quo, qui aggressorem suum occiderat . Inter cetera ait: Et sic est veritas, absque ulla frau- de vel consudio, ⁱ & in sua culpa secundum legem ipsum forbattutum fecit . Vox ipsa descen- dit a for, ante, prius, & battudus, quod hic idem est ac qui percussit, a battere, cedere, percutere, derivatum; unde Galli adhuc suum battere & Itali battere eodem sensu habent. Vid- des hinc forbattutum etiam vi originis esse, qui prius percussit, sive aggressorem. Eecard.

(5) De homicidiis . . Aliqua hulus Legis ex- stant Capitular. lib. VII. cap. 256. Eecard.

(6) Widrigildum, alias Werogildum . . Sed dif- ferentia est inter utraq; voces . Widrigil- dum est compensatio cuiuslibet rei; Werogil- dum autem compositio hominis, quæ in prio- ribus Legis Salicæ Titulis Leudis dicitur . Vi- de, quæ supra monuimus . Postea demum We- regeldum utrumque denotavit, ob rationes, quas adduximus. Eecard.

(7) Morire . . Et hinc Ital. morire & Gall. mourir . Eecard.

(8) De falsariis, alias de falsatio . . Ante legem hanc exiit lex de raptu, deinde alia de homicidio, & sequitur eandem lex de furi- bus & malefactoribus . Sola igitur lex de ad- falsatione inimica ommissa est, quam falsatio de- notari non incongruum est . Ad falsationem enim Leg. Sal. Tit. XVI. leg. 4. & Tit. XVIII. leg. 1. & 2. falsatio in Malbergo dictam fuisse osten- di-

minare, sine dubio suum Widrigildum * componat; quia omnino volumus ut farfallius reprimatur. Et si forsitan, ut adfolet, iudex hoc consenserit, & fortasse adquiescit istum farfallium custodire, vitæ periculum per omnia sustineat ^β.

VII. De furibus & malefactoribus ita deprecivimus observare, ut si quinque aut septem bonæ fidei homines absque inimicitia interposita criminofum cum sacramenti interpositione esse dixerint, quomodo sine lege involavit, sine lege moriatur γ. Et si iudex comprehensum latronem convictus fuerit relaxasse, vitam suam amittat, & hæc disciplina in populo modis omnibus observetur.

VIII. Similiter Kal. Mar. Colonia convenit, & ita bannivimus (1), ut unusquisque iudex criminofum latronem ut audierit, ad salutem suam ambulet, & ipsum ligare faciat; ita ut si Francus fuerit, ad nostram præsentiam dirigatur, & si debilior persona fuerit, in loco ^δ pendatur.

IX. Si quis Centenarium aut quælibet iudicem noluerit super malefactorem ad prendendum adjuvare, sexaginta solidis omnino condemnatur.

X. Et quicumque servum criminofum haberit, & ei ^ε iudex rogaverit ipsum præsentare, & noluerit, suum widrigildum ^ζ omnino componat.

XI. Similiter convenit ut si furtum factum fuerit, capitale de præfenti centena restituat, & causator Centenarium cum centena requirat.

XII. Pari conditione convenit ut si una centena in alia centena vestigium secuta fuerit, & invenerit, vel in quibuscunque fidelium nostrorum terminis vestigium miserit, & ipsum in aliam centenam minime expellere potuerit, aut convictus ^η reddat latronem, aut capitale de præfenti restituat, & cum duodecim personis se ex hoc sacramento exuat.

XIII. Si servi Ecclesiarum aut fiscalini furtum admiserint, similem pœnam sustineant, sicut & reliquorum servi Francorum.

XIV. Die Dominico ^θ similiter placuit observare ut si quisunque ^ι ingenuus, excepto quod ad coquendum vel ad manducandum pertinet, opera alia in die dominico facere præsumpserit, si Salicus ^κ fuerit, solidos quindecim componat; si Romanus, septem & dimidium ^λ. Servus vero aut tres solidos reddat, aut de dorso suo componat. *Asclapiodus recognovit ^μ.*

XV. ^ν De chenechruda lex, quam paganorum tempore observabant, deinceps nunquam valeat, quia per ipsam cecidit multorum potestas.

Datum pridie Kal. Mar. anno XX. ^ξ regni Domni nostri Colonia feliciter. Amen.

Hec in Editione Lindenbrogii adduntur.

EXPLICIUNT LEGIS SALICÆ LIBRI III. QUAM CLODOVEUS REX FRANCORUM STATUIT, ET POSTEA UNA CUM FRANCIS PERTRACTAVIT, UT AD TITULOS ALIQUID AMPLIUS ADDERET, SICUT A PRIMO USQUE AD SEPTUAGESIMUM OCTAVUM PERDUXERIT. INDE VERO CHILDEBERTUS POST MULTUM TEMPUS TRACTAVIT, UT QUICQUID INVENIRE POTUERIT, IBI CUM SUIS FRANCIS ADDERET: HOC EST, A LXXVIII. USQUE AD LXXXIII. QUICQUID INVENIT DICNE IBIDEM IMPOSUISSE COGNOSCITUR. ITERUM CUM HOS TITULOS CLOTHARIUS A GERMANO SUO SENIORE GRATANTER EXCEPIT, SIC ET IPSE SIMILITER CUM REGNI SUI SAPIENTIBUS INVENIT, UT A LXXXIII. ADDERET, ET ITA PERFECTUM PERDUXIT. ET INDE, QUÆ IPSE INVENIT, AD FRATREM SUUM RESCRIPTA DIREXIT. ET ITA INTER SE FIRMAVERUNT (2), UT ISTA OMNIA QUÆ CONSTITUERUNT, INVIOLABILITER, OMNIQUE TEMPORE CONSERVATA FUISSENT.

^α Idem, *Weregildum.*

^β Eccard. *Incurias.*

^γ Eccard. *Contra legem furtum perpetravit, secundum legem moriatur.*

^δ Eccard. & Lindenbr. *In collo.*

^ε Eccard. *Weregildum.*

^η Eccard. *Convictum.*

^ι Idem, *Diei dominicum.*

^κ Idem, *Quicunque.*

^λ Idem, *Francus.*

^μ Defuncti in Eccard.

^ν Defuncti in Eccard.

^ξ Caput istud desit in omnibus antiquis codicibus, quos ^η Al. Mss. Anno XXI. al. XXII. al. XXV.

vidit Baluzius; habetur tamen in quibusdam editionibus.

dimus supra; quod nomen a *fallen*, ruere, cadere, labi, irruere, adfallere, deducendum. *Fal* hinc in Glossis Rabani Mauri Mss. est *casus*, irruito, adfallitio, pro quo nos *fall* dicimus. *Fal* apud veteres sæpè, præsertim in compositione, pro *for* vel *vor* usurpatur. Ita *Kero* & alii *farworsan*, prolici; *farakifit*, per-spexerit; & centum his similia habent. Ut autem *forbatintus* antea erat, qui prius *percuferat*; ita hic *farfallius* significat prius factam adfallitionem, sive assultum inimicum. Hinc autem cum turbæ multæ ex vindicta sequantur,

præsertim si auctorem adfallitionis eam publice minatum fuisse, atque ita cogitanter perpetrasse conslet, *weregildum* ille suum merito componere, sive vitam redimere aut mortem subire cogebatur, Nos Germanice jam *farfallium* redderemus *forfall*. Eccard.

(1) *Bannivimus.* *Bannire* idem est ac *juhere*, injungere, *Sax. been*, *Getm. gebieten*. Eccard.

(2) *Firmaverunt.* *Firmare* est sacramento se obligare. Vid. Gangius in *Firma* & *Firmare*. Eccard.

DECRETIO CHLOTARII (1) II. REGIS.

Data circa annum Christi DXCV.

I. **D**ecretum est ut quia in vigiliis constitutas * nocturnos fures non caperent, eo quod per diversas intercedente concludio (2) scelera prætermittenda custodias exercerent, centenas fieri. In qua centena aliquid deperierit, capitale qui perdidit recipiat, & latro insequatur. Vel si in alterius centena appareat, & adhuc admoniti si neglexerint, quinos sol. condemnentur. Capitale tamen qui perdidit, a centena illa accipiat absque dubio, hoc est, de secunda vel tertia custodia.

II. Si vestigiis comprobatur latronis (3), tamen præsentia nihil longe multando: ** aut si persequens latronem suum comprehenderit, integram sibi compositionem accipiat.

III. Quod si in fruste invenitur, medietatem compositionis trustis adquirat (4), & capitale exigat a latrone.

IV. Si quis in domo alterius, ubi clavus est, furtum invenerit, dominus domus de

vita componat.

V. Si quis cum furto capitur, antedictæ subiaceat legi.

VI. Si de suspitione inculpatur, ad sortem veniat.

VII. Si mala sorte præferit, latro tamen, ad utramque partem sint ternas personas electas, ne concludius fieri possit.

VIII. De servis Ecclesiæ, aut fisci, vel cujuslibet, quicumque inculpatur, ad sortem veniat, aut ad plebium (5) promoveatur, aut ipse precius (6) a domino reformetur. Nam probati periculo subiacebunt.

IX. Si quis cujuslibet de potentioribus servis, qui per diversa possident, de crimine habetur suspectus, domino secretius cum testibus condicatur, ut intra viginti noctes ipsum ante judicem debeat presentare. Quod si in statutum tempus intercludente concludio non fecerit, dominus status sui juxta modum culpæ inter fredum & faidum *** (7) compensabitur.

X.

* *Eccard. Quia in vigiliis constituitur.*

** *Al. Ms. Militando; Lindabr. multandus.*

*** *Al. Fredum & faidum. Al. Inter fredum & fredum.*

(1) *Decretio Chlotarii.* Hæc constitutio pars superioris esse videtur, facti scilicet inter Childebertum & Clotharium initi, tum quod pactum illud, quod antecedit, sine congruenti & episcopo caret, tum quia pacis fœdus dicitur, neque tamen ulla pacis mentio, de qua in fine hujus constitutionis agitur vers. 17. ut ex Ms. supplevimus, & versic. 17. Itaque cum præcedenti conjungi debet. *Bignonius.*

(2) *Concludio.* Marcell. lib. 18. & 30. Symmach. lib. 1. ep. 5. lib. 3. ep. 20. & 50. lib. 4. ep. 36. Majoriani Novella de episcopali iudicio. Editum Theoderici cap. 114. Decretio Childeberti supra cap. 7. Leg. Bajuvar. tit. 8. cap. 6. l. 11. Cod. de juridict. Glossæ: *Concludium, судисис.* Aliæ: *compactum, collusio.* Bignon.

(3) *Vestigium comprobatur latronis.* Infra vers. 16. *Si quis ad vestigium minandum.* Vid. leg. Salic. tit. 39. Bignon.

(4) *Trustis adquirat.* Quid trustis hic? Bignon.

(5) *Ad plebium.* Id. *œncum*, seu *inim*, ut in Ms. Nam de fortibus hic agitur & purificationibus. Bignon.

(6) *Precius.* Inde nostrum *preiss* etiam est generis masculini. *Eccard.*

(7) *Inter fredum & faidum.* Ita hunc locum optime resituit Baluzius. *Fredum* est, quod Regi vel fisco solvitur, ut pacem ab ipso habeat criminofus: *Faidum* vero vel *faida*, quod læsi vel occisi parentibus & propinquis a reo solvitur, ne vindicent injuriam illatam vel mortem agnati. Is enim mos erat apud Francos veteres, omnesque reliquos Germanos, ut inimicitias privatas armis persequerentur, qui principis imperio aut Legum auctoritate omnino non prohibebatur, quamvis certis finibus coercitus esset. Si itaque quis aut vulneratus, aut certe occisus fuisset, tunc propinqui illius & affines, seu & amici in unum conveniebant, injuriam vi & armis ulturi. Vid. Marculfi Form. 18. Lib. II. & ibi Bignonium. Schilterus in Praxi Juris Romani in foro Germanico T. II. Exerc. in ff. 19. §. 8. *faidam* bene dicit esse *penam læso competentem*: pro qua alias bellum privatum sive *diffidatio malo more erat introducenda*. Et cum ibidem plerique veterum loca adduxisset, addit; *est igitur faida pœna pecuniaria saltem, ex solo hominis facta, in quod culpa dolusve cadit, læso competens, & ita vindictam damni injuria dati denotans*. Alias recentiorum sententias prætermittimus. Glossæ: *Faida, vindicta mortis*. Regino lib. II. de Eccles. discipl. cap. 5. *Vindicta parentum, quod faidam dicitur*. Lex Saxon. Tit. XIII. *Si animal quodlibet damnus cuiuslibet intulerit, ab eo cuius esse constituerit, componatur, excepta faida*. Add. Lex Bajuvar. Tit. XIII. fin. Lex Alamann. Tit. LXXXIV. c. 2. Lex Langob. lib. I. Tit. XXI. c. 3. Capitular. Caroli M. lib. IV. cap. 27. & 55. &c. *Febde* apud nos adhuc est *inimicitia capitalis*. Teutonista: *Veede, orloch, creghe, Veeden, orloghen, creghen*. Anglofaxonibus *ſæhd*, Angl. *ſeud*; Belgis *veede, weide, weete*, inimicitia, aperta si multas, odiurn. Anglofax. *ſah*, Angl. *ſoe* est *inimicus, hostis*. Omnia sunt a veteri *ſian*, odisse, in Evangel. Goth. Matth. V. 43. reliquo. Kero quoque habet: *odire, ſien. Odissi, ſetos*. Glossarium Boxhornianum prius: *Exoffi, ſieta*. Hinc inserto n venit Sax. *ſeud* & German. *ſeind*, inimicus. *Fi & pfuy*, interjectiones

X. Si servus ante admonitum dominum defuerit, capitale dominus restituat, & de servo faciat cessionem; ut cum inventus fuerit, detur in vindictam.

XI. Si quis occulte de re sibi furata a quolibet latrone compositionem acceperit, utraque latronis culpa subjaceat; fur tamen judici presentetur.

XII. Ut continuo capitale ei qui perdidit reformare (1) festinet, & latronem perquirat. Quem si in trulle perinvenerit, medietatem sibi vindicet vel delaturam. Si fuerit de facultate latronis, & qui damnum petulit, fariatur. Nam si persequens latronem cepit, integrum sibi compositionem simul & solutionem, vel quicquid dispendii fuerit revocavit; sedus tamen iudici, in cuius pago est, reservetur.

XIII. Nullus latronem, vel quemlibet culpabilem, sicut summis Episcopis convenit, de atrio Ecclesiæ (2) trahere praesumat. Quod si sunt Ecclesiæ quibus atria

clausa non sint (3), ab utraque parte parietum terræ spatium arpennis (4) pro atrio observetur.

XIV. Nullus confugiens foris ante dicta loca pro operum cupiditate se dicat exire. Quod si fecerint, & capti fuerint, ad dignum sibi supplicium condemnentur.

XV. Quod si cujuslibet servus deserens suum dominum ad Ecclesiæ confugerit, & ibi primitus dominus ejus advenierit, contentio excusatur (5): reddatur furtum, ut se de pretio pedimat.

XVI. Si quis ad vestigium minandum, vel latronem persequendum admonitus venire noluerit, quinque sol. condemnentur.

XVII. Ea que in Dei nomine pacis tenore (6) constitutum, in perpetuum volumus custodire.

XVIII. Hoc statuentes, ut si quis ex iudicibus hoc decretum violare praesumpserit, vitæ periculum subjacere cognoscat.

E X P L I C I T.

nes apud nos abominandi, ex eodem fonte profiunt. Qui *saïdam* nondum composierat & inimicos legitimo modo placaverat, *saïdesur* dicebatur. Einhardus Rabaro Albatii: *Pro eo quod saïdesur sit, & cum inimicis suis & his qui vias suas infidantur, hoc iter agere non audeat.* Lex Frisionum in Additione Tit. I. Homo *saïdesur* pacem habeat in Ecclesiâ, in demo sua, ad Ecclesiâ eundo, de Ecclesiâ redeundo, ad placium eundo, de pacto redeundo. Plura de *saïda* Lindenbregius, Spelmannus, Gangius in Glossariis, Sirmundus in Notis ad Capitular. edit. Baluz. p. 793. Vreecius Flandriæ Ethnicus lib. II. c. 20. & alii dabant. A *saïda* est *diffidare*, Gall. *differ*, & Germ. *le-vehden*, bellum indicere, inimicitiam publicam declarare, & *diffidatio*, Gall. *differ*, inimicitia declaratio, belli denunciatio. Vid. Voffius de vitis serm. pag. 679. & Menagius in Etymologico Gallico. Germania præsertim a magni Interregni temporibus dissidationibus hinc privatis misere turbata fuit, donec Legibus Imperatoris abrogatae sunt. Constitutio Criminalis Bambergensis §. 154. *Welcher jemand wider rechte und billigkeit muthwilliglichen bevehedet, den richtet man mit dem schwert, vom leben zum todt; doch ob einer seiner wehd halb von der oberhand erlaubnis hette, oder der, den er also bevehedet darvor sein, seiner beschafft oder der iren feindt worden were, oder sunst zu solcher wehede rechtmessig getrungen wursach hette, so möchte er auf sein ausführung derselben guten ursachen peinlich nicht zu strafen sein.* Leges Imperii hac de re tanquam in vulgus JCorum notas præterimus. *Eccard.*

(1) *Reformare.* Restitui forte debet, *revocare*; quod eodem hoc in paragrapho repetitur. *Eccard.*

(2) *Atrio Ecclesiæ.* Vide Concil. Tolet. XII. c. 10. can. *Diffinitio*. 35. caus. 17. qu. 4. Ivon. part. III. c. 121. Capitular. lib. 1. cap. 134. lib. 4. cap. 12. 28. lib. 5. cap. 155. 156. Vide titulum in utroque Cod. de his qui ad Ecclesiæ confugiunt; Sozomenum lib. 5. de Stilicone; Homiliam S. Chrysostomi de sacerdote pag. 549. Leo Mariscan. lib. 3. cap. 26. *Atrium ante Ecclesiâ, quod nos Romana consuetudine paradysum dicimus.* Vide notas Lindenbregii ad Pauli Diaconi historiam Longo-

bardorum. *Bignon.*

(3) *Quibus atria clausa non sint.* Concil. Tolet. XIV. triginta passus tribuit. Vide constitutionem Honorii Mss. ubi quinquaginta passus tribuntur. *Bignon.*

(4) *Arpennis.* Vide notas ad veteres formulas (sive Apprendicem Marculfi) tit. 10. Arpennenses pag. 297. Pontanum Otigin. lib. 2. pag. 579. Gregorius Turonens. lib. 1. cap. 6. *Unum stadium habeat arpennes quinque.* Leg. Bajuvar. tit. 1. cap. 14. num. 2. ubi dicitur arpentum, leg. Wigth. lib. 8. tit. 4. l. 25. & lib. 4. tit. 1. l. 14. *Bignon.*

(5) *Comestio excusatur &c.* Bignonius in veteri Codice sequentia invenit: *Omniun rerum excusatio; leg. excusatus; reddatur futurum. I. fugitivus aut si de (l. inde) pretium domino requimetur. De fiscalibus aut contra dominum censimus pro tenore pacis jubemus, ut in trulle electi centenarii (electorum Centenarium; ponatur pro per) quorum fide (sistem) atque solitudine solitudinem) pax predicta servetur. Et quia propitiante Domino inter nos germanitatis charitas indissipato vinculo custoditur, Centenarii inter communis provincias licentiam habeant latrones persequi, vel vestigia assignata minare, & in trulle, qua defecerint (desecerint) sicut dictum est, causa remaneat. Ita ut continuo capitale ei qui perdidit reformare festinet (festinent), & latronem perquirat, (perquirant), quem si in trulle perinvenerit (perinvenerint), medietatem sibi vindicet, &c. Ut supra cap. 12. quod eisdem Codicis auctoritate, tractatum, inde auferri & hic legi debet. Eadem autem fere in Salice Legis exemplari ex Codice Guelferbyrano a nobis supra edito Tit. LXXXVIII. exstant. *Eccard.**

(6) *Pacis tenore.* Detractionem Clotharii esse partem Pacti inter Childbertum & Clotharium paulo ante positi ex his verbis manifestum est. In Pacti enim inscriptione *pro tenore pacis* inter utrumque Regem id confectum esse dicitur; & ne minima tamen in eo pacis mentio facta cernitur. Hic vero in Detractione eadem inscriptionis verba repetuntur. Pactum igitur debuit inchoasse Librum Legis Salicæ quartum, eundemque cum Detractione Clotharii constituisse. *Eccard.*

LEX SALICA REFORMATA

CUM NOTIS HIERONYMI BIGNONII
& JO. GEORGII ECCARDI.

PROLOGUS (I) LEGIS SALICÆ

(Editionis Lindenbrogianæ.)

Placuit atque convenit inter Francos & eorum Procures, ut propter servandum ^a inter se Pacis Rudium ^b omnia incrementa veterum rixarum refecare deberent: & quia ceteris Gentibus juxta se positis fortitudinis brachio præminebant, ita etiam Legum auctoritate præcellerent; ut juxta qualitatem causarum fumeret actio criminalis terminum. Extiterunt igitur inter eos electi de pluribus quatuor viri, his nominibus, WISOGASTUS, BODGASTUS, SALOGASTUS, & WIDOGASTUS, in villis quæ ultra Rhenum sunt, SALÉHEIM, BODAHAIM & WINDOHAIM: qui per tres Mallos convenientes, & omnem causarum originem ^c sollicite discutendo tractantes, de singulis JUDICARE ^d decreverunt HOC MODO.

Anno ab incarnatione Domini nostri Jesu Christi, DCCXCVIII. 5 Indictione VI. Dominus Karolus Rex Francorum inclytus hunc libellum tractatus ^e Legis Salicæ scribere ordinavit ^f.

^a Al. Pro servando. ^b Al. Studio. ^c Al. Wisogastis, Bodogastis, Salogastis & Windogastis.
^d Al. Omnes causarum origines. ^e Al. Judicium. ^f Al. DCCXXIII. al. DCCLXVIII.
^g Baluz. Tractari. ^h Baluz. Fessit.

(1) Alter Prologus, qui item existit apud Lindenbrogium, omittitur, quia idem fere est, ac ille qui Pacto veteri præpositus est integro priori articulo, usque, *De legum immutabilitate*. (Nota Collect.)

CAPITULA LEGIS SALICÆ.

- I. **D**E Mannire.
- II. De furtis Porcorum.
- III. De furtis Animalium.
- IV. De furtis Ovium.
- V. De furtis Caprarum.
- VI. De furtis Canum.
- VII. De furtis Arvium.
- VIII. De furtis Arborum.
- IX. De furtis Apium.
- X. De damno in messe, vel in qualibet clausura.
- XI. De servis vel mancipiis furatis.
- XII. De furtis ingenuorum vel infrafluris.
- XIII. De furtis serworum *.
- XIV. De ingenis hominibus qui ingenas mulieres rapiunt.
- XV. De eo, qui hominem ingenuum expoliaverit.
- XVI. De eo qui villam alienam adfaherit.
- XVII. De eo qui mortuum hominem expoliaverit.
- XVIII. De Incendiis.
- XIX. De Vulneribus.
- XX. De eo, qui hominem innocentem & absentem ad Regem accusaverit.
- XXI. De Maleficiis.
- XXII. De eo qui mulieri ingenue manum strinxerit.
- XXIII. De eo qui navem sine permissu domini moverit aut furaverit.
- XXIV. De furtis in Molino commissis.
- XXV. De Cavallo sine permissu domini sui ascenso.
- XXVI. De his qui pueros vel puellas occiderint vel totoderint.
- XXVII. De Adulteriis Ancillarum.
- XXVIII. De Libertis dimissis.
- XXIX. De furtis diversis.
- XXX. De Locationibus.
- XXXI. De Debilitatibus.
- XXXII. De Conviciis.
- XXXIII. De Via lacinia.
- XXXIV. De eo qui hominem ingenuum sine causa ligaverit.
- XXXV. De Venationibus.
- XXXVI. De Sepibus.
- XXXVII. De Homicidiis serworum, vel ancillarum.
- XXXVIII. De Quadrupedibus, si hominem occiderint.
- XXXIX. De Vestigio minando.
- XL. De Caballis furatis.
- XLI. De his, qui aliena mancipia sollicitaverint.
- XLII. De Servo, qui de furto fuerit interpellatus.
- XLIII. De Homicidiis Ingenuorum.
- XLIV. De Homicidiis a contubernio factis.
- XLV. De Homicidiis in convivio factis.
- XLVI. De Reippus.
- XLVII. De eo qui villam alienam occupaverit, vel si duodecim mensibus eam tenuerit.
- XLVIII. De Assaromie.
- XLIX. De Filioris, hoc est, qualiter homo furatas res interciare debet.
- L. De Falso Testimonio.
- LI. De Testibus adhibendis.
- LII. De eo qui fidem factam alteri redere noluerit.
- LIII. De eo qui Grafionem ad res alienas tollendas injuste invitaverit.
- LIV. De re prestata.
- LV. De manu ad Æneo redimenda.
- LVI. De eo qui Grafionem occiderit.
- LVII. De Corporibus expoliatis.
- LVIII. De Incendio vel expoliatione Ecclesie, sive homicidiis clericorum.
- LIX. De eo, qui ad mallum venire contempserit.
- LX. De Rachimbwgiis, qui secundum legem non judicant.
- LXI. De Chrenechbruda.
- LXII. De Alode.
- LXIII. De eo qui se de parentela tollere vult.
- LXIV. De Charoena.
- LXV. De Compositione Homicidii.
- LXVI. De Homine in hoste occiso.
- LXVII. De eo, qui alterum bereburgium clamaverit.
- LXVIII. De Cavallo excorticato **.
- LXIX. De eo, qui hominem de bargo vel de fuca dimiserit.
- LXX. De eo, qui filiam alienam quaesivit & se retraxerit.
- LXXI. De Terra condemnata.

* Addit Baluz. vel infrafluris.

** Baluz. Encoratio.

I N C I P I T L I B E R L E G I S S A L I C Æ. (1)

T I T U L U S I

De Mannive (2).

I. **S**I quis ad mallum legibus dominicis mannius fuerit, & non venerit: si eum funnis non detinuerit (3), dc. denariis, qui faciunt solidos xv. culpabilis iudicetur.

II. Ille vero qui alium manniit, si non venerit, & eum funnis non detinuerit, ei quem manniuit, similiter dc. den. qui faciunt sol. xv. componat.

Tom. II.

III. Ille autem qui alium manniit, cum restibus ad domum illius ambulet, & sic eum manniat, aut uxorem illius, vel cuiuscunque de familia illius denunciaret, ut ei faciat notum, quomodo sit ab illo mannius.

IV. Nam si in iussione Regis fuerit occupatus, manniiri non potest.

V. Si vero infra pagum in sua ratione fuerit, potest manniiri, sicut superius dictum est.

L 2

T 1-

(1) *Legis Salicæ.*) Zosimus lib. 3. Τὸ Σελίον ἔδωκε Φράγκων ἀπονομίαν. Ammianus Marcellinus lib. 17. de Juliano: *Petit primos omnium Francos, eos videlicet quos consuetudo Salios appellavit.* Idem Zosimus lib. 3. Julianum refert Saliorum ope Quados penitus excidisse, quos demum in numeros militares adscripsit: *Καίσαρ Σελίον τὸ καὶ Κοσῶν ἀπέχευε, καὶ τὴν ἐν τῇ Βαταβίᾳ γένου τῶν τετρακτύων ἑκαταχίλων, ἃ δὲ αὐτὸς ἐδίωκεν ἐπὶ δακτύλιον ἰσοπέδων.* Quos Saliorum ordines suo tempore durare ait. Ideoque in Notitia utriusque imperii inter auxilia palatina sæpe Saliorum numeri memorantur: *Sub dispositione Magistri militum presentialis per orientem Batavi seniores, Batavi juniores, Salii Constantiani.* In Occidente vero sub dispositione Magistri peditum, *Salii Tubantes Augustei, cum eorum clypeis.* Ibidemque, *Sagittarii Nervii, Salii Gallicani.* Et inter equinum vexillationes intra Gallias cum viro illustri Magistro militum Galliarum, *Salii seniores; alibi, Salii juniores.* Francorum quippe multitudo non in palatio modo, ut ait Ammianus, ea tempestate florebat, sed & auxilia militaria numeroſque complebat. Sed unde Saliorum appellationem traxerint ignotum est. Nam quod plerique a fluminibus sic nominatos esse contendunt, nec confirmare nec refellere in animo est. Tantum dicam nihil adferri quo mihi quidquam ex his opinionibus probetur. Quod vero doctissimus Pithæus & Vignerius de saltu commenti sunt, id belle & acute magis quam verè dictum. Neque suffragatur Ammianus, dum ait consuetudine Francorum partem Salios vocari, cum liquido constat consuetudinem pro more gentis ab ipso usurpatam. Longe itaque Romanas eiusmodi barbararum appellationum etymologias fugere debemus, ne cum illis ineptiamus qui Longobardos a longis barbis dictos somniant, cum tamen inter Germanicarum gentium barbara vocabula apud Tacitum reperiantur. Idem & de Burgundionibus statuo, qui iidem a Tacito nominantur; quos tamen Jordanus a Burgis Romanis appellatos esse con-

tendit. Ut tamen nihil prætermittam, Salicem oppidum Mæfiz apud Ammianum lib. 31. legitur, unde Salios deducere possent qui somnia sua obtrudere gestiunt, quandoquidem & ex Pannoniis aut etiam ex Scythia Francos oriundos asserunt quidam apud Gregorium. Igitur supervacuo labore & anxia curiositate reiecta, nihil certi de vetustissimis rebus sine coactaneis scriptoribus posse dici pronuntiemus. Porro hæc lex una ex duabus est, quibus Franci regebantur, altera vero lex Ribuariorum. Sic accipio Einhardi memorabilem locum de vita Karoli M. *Franci duas habent leges plurimis in locis valde diversas;* quibus Karolum capitula pleraque addidisse scribit, quæ quidem hodie existant. Hæc quoque lex est qua sub Friderico Ænobarbo Francorum nobilissimos Salicos adhuc usos fuisse testatur Otto Frisingensis lib. 4. cap. 32. qua usam fuisse Matthildem Comitissam in diplomatibus suis apud Signonium de regno Italie lib. 8. ipsa docet, qua tandem vetustate abolita, Juris Francici præcipua capita in locum ejus nomenque immigrarunt; præcipue illud decantatissimum quod regni nostri velut utelam continet. De tempore vero quo lata est, & quid quoque tempore additum vel immutatum sit, jam accurate a nobis disputatum est. *Bignonius.*

(2) *De Mannive.*) Adnuntiatio apud Pistas DCCCLXIV. cap. VI. *Et quia non habent domos ad quas secundum legem manniiri & manniiri possint, dicunt quod de manniitione vel bannitione legibus comprobari aut legaliter iudicari non possunt.* Bignon.

(3) *Si eum funnis non detinuerit.*) Editio Germanica legis Salicæ, ut testatur Pithæus: *Si in mallum vocatus fuerit, & si qui vocatus est non venit, si eum aut infirmitas aut ambascia dominica detinuerit &c. Ambascia leg. Burgund. addit. 1. Tit. 17. In ambascia sua aſinum alienum deſinere pro opera. Germ. Ambachi; inde Ambafiator. Petrus de Vineis lib. 1. ep. 8. lib. 3. ep. 82. inde Ambachi Gallorum clientes Casari. Bignon.*

TITULUS II.

De furtis porcorum.

I. SI quis porcellum lactantem furaverit (1) de hranne * (2) prima aut de mediana; & inde fuerit convictus, cxx. den. qui faciunt fol. III. culp. jud. excepto capitali & dilatura (3).

II. Si vero in tertia hranne furaverit, dc. den. qui faciunt fol. xv. culp. jud. exc. cap. & dil.

III. Si quis porcellum de sude furaverit (4), quæ clavem habet, idccc. den. qui faciunt fol. xlv. culp. judic. exc. cap. & dil.

IV. Si quis porcellum in campo inter porcos ipso porcario custodiente furaverit, dc. den. qui faciunt fol. xv. culp. jud. excepto cap. & dil.

V. Si quis porcellum furaverit, qui sine matre vivere potest, xl. den. qui faciunt solidum i. culp. jud. exc. cap. & dilat.

VI. Si quis scrovan subtrahit in furto, hoc est, porcellos a matre subtrahit, cclxxx. den. qui faciunt fol. vii. culp. jud. except. cap. & dil.

VII. Si quis scrovam ** cum porcellis furaverit, dcc. den. qui faciunt fol. xvii. s. (5) culp. jud. exc. cap. & dil.

VIII. Si quis porcellum anniculura fura-

verit, cxx. den. qui faciunt fol. III. culp. jud. exc. cap. & dilat.

IX. Si quis porcum bimum, dc. den. qui faciunt fol. xv. culp. jud. exc. cap. & dil.

X. Si quis tertium porcellum furaverit usque ad anniculatum, cxx. den. qui faciunt fol. III. culp. jud. exc. cap. & dil.

XI. Si quis vero porcum post anniculatum furaverit, dc. den. qui faciunt fol. xv. culp. jud. exc. cap. & dil.

XII. Si quis verum *** (6) furaverit, dcc. den. qui faciunt fol. xvii. s. culp. jud. exc. cap. & dil.

XIII. Si quis scrovam **** ducariam (7) furaverit, dcc. den. qui faciunt fol. xvii. s. culp. jud. exc. cap. & dil.

XIV. Si quis majalem sacrum (8), qui dicitur votivus (9), furaverit, & hoc cum testibus ille, qui eum perdidit, poruerit adprobare, quod sacrum fuisse, dcc. den. qui faciunt fol. xvii. s. culp. jud. exc. cap. & dil.

XV. Si quis majalem non sacrum furaverit, dc. den. qui faciunt fol. xv. culp. jud. exc. cap. & dil.

XVI. Si quis tres porcos vel amplius usque ad sex capita furaverit idccc. den. qui faciunt fol. xxxv. culp. exc. cap. & dil.

XVII.

* Al. *Chrann.*** Al. *Scrovam.**** Al. *Verrum.***** Al. *Scrovam.*

(1) *Furaverit.* Sic infra passim hoc Tit. & in seqq. ubiunque *furatus fuerit* legis, in Ms. *furaverit* scriptum est. Sic Symmachus lib. 2. ep. 48. Glossarium Tit. XXIX. in legibus Bajuvariorum. *Bignon.*

(2) *Hranne.* Hara Varroni R. R. lib. 3. cap. 10. *Bignon.*

(3) *Excepto capitali & dilatura.* Damnum & dilatura. Leg. Rip. Tit. XVII. Præter capitale subreptum, & præter dilaturam, hæc etiam multa infertur excepto capitali, id est, præter subreptum vel ejus rei pretium, ut infra Tit. XI. Dilatura vero est id quod interest propter meram. Jacobus Cuiacius. Non autem pretium delationis aut fredi, ut male apud Pithœum & Lindenbrogium glossæ vet. quibus non eo statim fides habenda quod illi scripserint. Mihi namque constat edita glossaria inceptorum hominum & insciolorum opera, a quibus non nisi vestigium vocum antiquarum quaerendum est. Hæc dixisse sufficiat. Nam non semel ab illis infra dissentimus; nec illi sumus qui adeo religiose editas quilibet observemus ut integrum judicium non retineamus. *Bignon.*

(4) *De sude furaverit.* Observa gravius puniri qui e stabulo seu hara subriplunt, denique si quid clausum, ut infra sepe, quam qui in campo. Sic l. ult. §. 1. D. de Abigeis plenius coercendus &c. quamquam Cuiacius hoc Tit. & observat. 6. cap. 8. ex Græcis legat *lenius*, *απειθεως*, adducto Justiniano loco de Scythis. *Bignon.*

(5) *Sol. XVII. S.* Litera S hoc loco & sequentibus *Semisse* denotat. *Eccardus.*

(6) *Verrum.* *Verrum* hic pro *verre* adhibetur, qui Gallis dicitur *Verrat*, Germanis *ber*, Sax. *hemp*. *Eccard.*

(7) *Scrovam ducariam.* Codex Thuani,

scrovam, id est *scrovam* quam ceteræ sequuntur. Virgilius: *Quis pecori imperitet, quem tota armenta sequantur.* Tertullianus adversus Judæos: *cum ducator ejus in ea parti haberet.* Sic ducator navis, l. *Quemadmodum*, §. Si navis, ad leg. Aquil. Et quod propius ad hunc locum accedit, glossæ vet. *Ducate*, *δουκατος* & *δουκατος*. Glossæ quippe adjecta quæ agmen ducunt respiciunt. Vide Savaronem in notis ad Sidon. pag. 350. *Bignon.*

(8) *Sacrum, qui dicitur votivus.* Sacrum Varroni dicitur ad sacrificium destinatum. Tertullianus tamen de sanguine repiobi bovis mori optantis. Ea vero vox translata est ad illos qui locis sanctis devovebantur, ut apud Gregor. Turon. Porro sacrum istud vocabulum reliquum est ex ethnicis observationibus, quibus tum Sali tenebantur cor scribi leges suas iusserunt; etsi remanserit tanquam de votivis rebus ageretur, quæ sanctis quibusdam devote sunt. Et quod hic ex Gregorio Turonensi affertur, ejus exemplum hodie existat in agnis sancti Petri, ex quorum lana fit pallium. Sacrum pro votivo accipitur in Concilio Antistodori. Can. 3. *Non licet inter sentes aut arbores sacras vel ad fontes vota exponere.* *Bignonius.*

(9) *Votivus.* Gregor. Turonens. de miraculis lib. 1. cap. 97. *Anus exigua pauculos galinarum pullos habebat, quos ex voto Basilicani ditioni subdiderat.* Idem lib. 2. cap. 31. *Illud memoratu dignum est, quæ sit mansuetudo peccorum in hac basilica (S. Juliani Brivataensis) votivorum &c. De his vero quæ vota sunt nulli penitus quippiam subtrahere licet, nullus priusquam ad basilicam veniat aut conmutare præsumit aut emere.* Sic & de glori. confessor. cap. 3. Vide de equis a Cæsare Ribiconi consecratis, Sueton. lib. 1. cap. 81. *Bignon.*

XVII. Si quis de grege xv. (1) porcos (2) furaverit, & reliqui ibi remanserint, 10000. den. qui faciunt fol. xxxv. culp. jud. excep. cap. & dil.

XVIII. Si quis xxv. porcos furaverit, & de grege illo amplius non fuerit, 110. den. qui faciunt fol. lxxi. s. culp. jud. exc. cap. & dil.

XIX. Si autem aliqui ex iisdem porcis supra xxv. porcos remanserint, & non fuerint furati, 10000. den. qui faciunt fol. xxxv. culp. jud. exc. cap. & dil.

XX. Si vero l. porcos furaverit, & aliqui remanserint, 110. den. qui faciunt fol. lxxvii. s. culp. jud. exc. cap. & dilatura.

TITULUS III.

De furtis animalium.

I. **S**I quis vitulum lactantem furaverit, cxx. den. qui faciunt fol. lli. culp. jud. exc. cap. & dil.

II. Si quis anniculum animal, aut bimum vitulam furatus fuerit, dc. den. qui faciunt fol. xv. culp. jud. exc. cap. & dil.

III. Si quis vaccam cum vitulo furaverit, 10000. den. qui faciunt fol. xxxv. culp. jud. exc. cap. & dilatura.

IV. Si quis vaccam sine vitulo furaverit, 100. den. qui faciunt fol. xxx. culp. jud. exc. cap. & dil.

V. Si quis vaccam domitam (3) furaverit, 10000. den. qui faciunt fol. xxxv. culp. jud. exc. cap. & dil.

VI. Si quis bovem furaverit, 10000. den. qui faciunt fol. xxxv. culp. jud. exc. cap. & dil.

VII. Si quis taurum gregem (4) regentem (5) furaverit, qui de tribus villis communes vaccas tenuerit, hoc est, trespellius, 10000. den. qui faciunt fol. xlv. culp. jud. exc. cap. & dil.

VIII. Si quis taurum furaverit, qui unum gregem regit, & junctus nunquam fuit, 10000. den. qui faciunt fol. xxxv. culp. jud. exc. cap. & dil.

Tom. II.

= Al. Caprum.

B Sen poius xv.

IX. Si quis bimum taurum furaverit, 10000. den. qui faciunt fol. xxxv. culp. jud. exc. cap. & dil.

X. Si quis taurum Regis (6) furaverit, 11100. den. qui faciunt fol. xc. culp. jud. exc. cap. & dilatura.

XI. Si quis xii. animalia furaverit, ut nec unum quidem animal ex eis remanserit, 110. den. qui faciunt fol. lxxi. s. culp. jud. exc. cap. & dil.

XII. Si autem xii. furaverit, & infuper aliqua remanserint, 10000. den. qui faciunt fol. xxxv. culp. jud. exc. cap. & dilatura. Et usque ad xxv. uno judicio terminantur.

XIII. Si quis xxv. animalia furaverit, & infuper aliqua remanserint, 110. den. qui faciunt fol. lxxi. s. culp. jud. exc. cap. & dil.

TITULUS IV.

De furtis ovium.

I. **S**I quis agnum lactantem furaverit, vii. den. culpabilis judicetur, excepto capitali & dilatura.

II. Si quis anniculum vel bimum berbicum (7) furaverit, cxx. den. qui faciunt fol. lli. culp. jud. exc. cap. & dil.

III. Si vero ii. aut lli. furaverit, 10000. den. qui faciunt fol. xxxv. culpabilis judicetur, exc. cap. & dil. qui numerus usque ad xl. bervices observatur.

IV. Si vero l. herbices aut lx. vel amplius furaverit, 110. den. qui faciunt fol. lxxi. s. culp. jud. exc. cap. & dil.

TITULUS V.

De furtis caprarum.

I. **S**I quis capritum ^a (8) sive capram, aut duas capras vel tres furatus fuerit, cxx. den. qui faciunt fol. lli. culpabilis judicetur, excepto capit. & dil.

II. Si vero supra tres capras furaverit, dc. den. qui faciunt fol. lli. ^B culp. jud. exc. cap. & dil.

L 3

III.

(1) XV. Porcos.) Quidam decem oves gregem esse putaverunt, porcos etiam quinque vel quatuor abastos, l. ult. D. de Abigeis. Bignon.

(2) Si quis de grege XV. porcos.) Nam & fues gregatim pascuntur, in tit. D. ad leg. Aquil. ex Homero. Bignon.

(3) Si quis vaccam domitam.) An gravidam quæ tauri ruentis in venerem pondus toleravit? Vide tamen Columellam de domitis bobus. Forte cicurem & mansuetam, ut intelligatur de ea quæ in villa nutritur, non de aliis quæ cum grege in agris vagantur. Bignonius.

(4) Taurum gregem regentem.) Virgil. Georg. 3. *Quem legere ducem, & pectori dixere magistrum.* Seneca Hippolyto act. 1. sc. 2. *dux horum idomit gregis.* Claudianus de quarto consultu Honorii:

*Sic pascua parvus
Vindictas; & necdum firmatis cornibus audax*

Jam regis armentum vitulus.

Seneca ep. 90. *Mutis gregibus aut maxima corpora præsumt, aut vehementissima. Non præcedit armenta degener taurus, sed qui magnitudine aëtheris ceteros mares vincit.* Vide de arietibus gregis ductore Basilium in Psalm. 28. Bignonius.

(5) Gregem regentem.) Atqui armentum est, non grex. Sed non mirum, si id nostri non curant: Nam a Jurisconsultis ipsis confundi videmus, l. 2. §. 2. D. ad leg. Aquil. l. 22. de leg. 1. Bignon.

(6) Taurum Regis.) Vide libros Regum, de Regibus Edon. Bignon.

(7) Bervices.) Paulus Diaconus lib. 5. cap. 40. Ulpianus in l. 2. §. 2. de Abigeis. *Qui porcum vel capram vel verrucem abduxit.* Vulgata editio habet *vervicem*, sed Florent. *bervicem*. Bignon.

(8) Capritium.) Hircum, cabrit. Eccard.

III. Si quis buccum (1) furaverit, dc. den. qui faciunt sol. xv. culp. jud. exc. cap. & dil.

TITULUS VI.

De furtis canum (2).

I. Si quis canem *Seufium* (3) furaverit, aut occiderit, qui magister sit (4), idccc. den. qui faciunt sol. xlv. culp. judicetur, except. capitali & dilatura.

II. Si quis vero *Seufium* reliquum (5), aut *Veltrem* (6) porcarium (7), sive *Veltrem* leporarium (8), qui & *Argutarius* (9) dicitur, furatus fuerit, vel occiderit, dc. den. qui faciunt sol. xv. culp. jud. exc. cap. & dil.

III. Si quis vero canem custodem domus (10) sive *curtis*, qui in die ligari solet (11), ne damnum faciat, post solis occasum solu-

tum, furatus fuerit vel occiderit, dc. den. qui faciunt sol. xv. culp. jud. exc. cap. & dil.

IV. Si quis vero canem *pastoralem* * (12) furatus fuerit vel occiderit, cxx. den. qui faciunt sol. iii. culp. jud. exc. cap. & dil.

TITULUS VII.

De furtis avium.

I. Si quis *acceptorem* ** de arbore (13) furaverit, cxx. den. qui faciunt sol. iii. culpabilis judicetur, exc. cap. & dil.

II. Si quis *acceptorem* de perica furaverit, dc. den. qui faciunt sol. xv. culp. jud. exc. cap. & dil.

III. Si quis *acceptorem* intra *clavem* (14) repositum furaverit, idccc. den. qui faciunt sol. xlv. culp. jud. exc. cap. & dil.

IV. Si quis *parvarium* furaverit, cxx. den.

* Al. *Canem pastorem*.

** Al. *Accipitrem*.

(1) *Buccum*.) Gallis *bouc*, nobis *bock*, caper. Galli hinc habent *bique* pro *capra* & *biche* pro *cerva*. Cervus enim nobis etiam *bock* dicitur. *Eccard*.

(2) *De furtis canum*.) Vide *Columellan* lib. 7. cap. 12. *Virgil*. *Georg.* 3. *Nec tibi cura canum fuerit postrema*. *Bignon*.

(3) *Canem Seufium*.) *Hermannus Nivenarius* in lib. de origine *Francor.* porcarium canem interpretatur vel doctum ad investigandos apros; fortasse doctus ad venandum aut indagandum. *Sidonius Rutilius* *Itinerar.*

Instrumenta parat venandi villicus volpes, Atque oldum doctas nosse cubile canes.

*Germani dicunt Ein seu huntid, vel Schuynhunted. At in legibus Alamannorum & Bajuvarior. Loitibunt vocatur, quasi manu ducatur, leithen ducere, huntid canis. Nos Limer ab ea fortassis origine, Exemplar ϕ habet *seufium*, omnino recte, qui canis Gallicus a loco dicitur *Arrian*. in *cynegetico* Ms. Vide leg. *Burgund.* addit. 1. tit. 10. leg. *Alamannor.* tit. 8. leg. *Bajuvar.* tit. 19. cap. 1. num. 1. 2. 3. *Gloss. vet. Suses, magni canes*. *Papianus* tit. 20. *Bignon*.*

(4) *Qui magister sit*.) Forte, *dyestit a la chosse*, aut qui alios possit ducere. *Canis venaticus* apud *Ruffinum* antiquit. *Judaicarem* lib. 4. cap. 6. *Canis doctus* leg. *Alaman.* tit. 79. c. 1. n. 1. Fortasse & canis ductor, ut in leg. *Alaman.* tit. 28. *Bojuvar.* tit. 19. cap. 1. *Fridericus Imper.* de arte venandi cap. 6. *Bignon*.

(5) *Seufium reliquum*.) Unum ex multis, inter ceteros. *Bignon*.

(6) *Veltrem*.) Vide *Franc.* *Pithœi* notas. *Joh. Belius* indicavit hanc vocem apud *Xenophontem* in *cynegetico* latere. *Bignon*.

(7) *Porcarium*.) Leg. *Alaman.* tit. 23. *Canis porcaritius*. *Bignon*.

(8) *Veltrem leporarium*.) Vide *Lindenbrog.* *glossar.* leg. *Burgundionum* addit. 1. cap. 10. *Alaman.* tit. 82. *Bajuvar.* tit. 19. cap. 1. s. 5. *Firmicus* tit. 5. cap. 8. *Bignon*.

(9) *Qui & Argutarius*.) *Qui citat occultes & signis arguat hostes*. *Gratius* de venatione. *F. Pithœus*. Hic tamen de cane leporario agitur, quem *argutarii* quoque nomine vocitatum docet hic locus, ab *argutis* naribus & acri olfactu nomen sortitum. *Valerianus Cemel* omil. 10. *Hic in conspectu amulis cupulus auro lepori imminet, ille argutis naribus cervi stigma latentis inquirat*. *Evsebius Sophocli & Ne-*

nophonti in *cynegetico*. *Bignon*.

(10) *Custodem domus*.) Leg. *Alaman.* tit. 82. *Fril.* tit. 4. *Bojuv.* tit. 19. *Bignon*.

(11) *Qui in die ligari solet*.) *Cato* rei rust. c. 124. *Bignon*.

(12) *Canem pastorem*.) Leg. *Frif.* tit. 4. *Justin.* in legibus *Georgicis* vocat *κύων ποσειδωνος*. *Jac. Cujac.* *Joseph.* lib. 4. cap. ult. *κύων ποσειδωνος*, & *κύων ποσειδωνος*. *Sophocles* vocat *κύων ποσειδωνος*, hoc est, *κύων ποσειδωνος*. *Bignon*.

(13) *Acceptorem de arbore*.) *Gregor.* *Turonens.* de *miracul.* lib. 2. cap. 16. in leg. *Frisionum* *Tit.* IV. num. 3. *canis acceptoritius*. *Leg. Bojuv.* *Tit.* XIX. cap. 1. leg. *Burgund.* addit. 1. *Tit.* 11. edit. *Til.* leg. *Alaman.* *Tit.* 99. *Glossæ vet.* *acceptor, is, ne*. *Acceptor & accipiter dicitur. Virgilius enim accipiter dixit, Lucilius acceptor. Sospater Charisius. Acceptor domus in leg. Ribuar. Tit. XXXVI. n. 11. qui idem est ac accipiter. Communiter autem accipitrem sparvarium reddimus; quamquam hic clarè distinguantur infra num. 4. Sed scite hic distinguuntur, non male a vulgo nostrati conjunguntur. Idem enim utriusque genus, quamquam diversæ species. In ejusmodi venatione tribus variis avium species utuntur, aquila, falcone, accipitre. Priores duæ pinnarigæ sunt, seu lorariæ; ultima buccellaria, cujus rursum sunt quinque species. Primus est *autour* dictus, femina. Secundus *autour* mas & parum capiens. Tertiæ speciei deest masculus. Quarta *parvarius* est, & quinta *Salech* omnium minimus. *Tardif* artis falconarigæ cap. 1. & 8. *Porro acceptor* ad verbum est *autour*. Quarta species *parvarius* dicitur *fringularius* *Thuano* lib. 1. de re accipitraria; quamquam astures vocet *Thuanus* ex *Julio Firmico* *ibidem*; & *Volaterannus* lib. 25. *Astorgius* ponit *Pausanias*, quos *Italici flores* dicunt, *astures* alii vocant. Ita *Fridericus* de arte venandi lib. 2. c. 29. *Sparvarii sunt minores alis avibus de rapina, quibus sequentis utuntur homines; & quia secundum formam membrorum & manerem plumagii similes sunt austribus, sicut sunt alterius speciei, tamen illi qui appropinquant formæ membrorum convergenti, & pulchro plumagio, austrivini sunt laudabiliores. Bignon*.*

(14) *Intra clavem*.) *Observa majorem penam in furto rei intra clavem servata, ut in Tit. II. num. 2. & 4. Bignon*.

den. qui faciunt fol. III. culp. jud. exc. cap. & dil.

V. Si quis anserem domesticum aut anatem (1) furaverit, cxx. den. qui faciunt fol. III. culp. jud. exc. cap. & dil.

VI. Si quis gallum aut gallinam furaverit, vel cygnum aut gruum domesticam, cxx. den. qui faciunt fol. III. culp. jud. exc. cap. & dil.

VII. Si quis turturem de reti alterius, aut quamlibet aviculum de quolibet laqueo vel decipula furatus fuerit, cxx. den. qui faciunt fol. III. culp. jud. exc. cap. & dil.

TITULUS VIII.

De furtis arborum.

I. Si quis pomarium sive quamlibet arborem domesticam extra clausuram exciderit, aut furatus fuerit, cxx. den. qui faciunt fol. III. culp. iudicetur, excepto capite & dil.

II. Si quis vero pomarium aut quamlibet arborem domesticam infra clausuram exciderit (2), aut furatus fuerit, dc. den. qui faciunt fol. xv. culpabilis iud. exc. cap. & dil.

III. Hanc quoque legem & de vitibus furatis observari iustissimum.

IV. Si quis in sylva alterius materiam furatus fuerit, aut incendit, vel concupulaverit, aut ligna alterius furaverit, dc. den. qui faciunt fol. xv. culp. jud. exc. cap. & dil.

TITULUS IX.

De furtis apium.

I. Si quis unum vas apium (4) de intro clave aut sub tecto furaverit,

α Al. Anetrem.
 γ Al. Cincum, al. cismum.
 ζ Al. De intro clavam.

β Al. Coccum.
 δ Al. Si quis aucellum de trappa furaverit.

γ Al. Cincum, al. cismum.
 ζ Al. De intro clavam.

δ Al. Si quis aucellum de trappa furaverit.

(1) Anetam.) Forte anserem feminam, aut anatem, leg. Alaman. Tit. XCIX. num. 19. Anethapich in leg. Bajuvar. Tit. XX. cap. 3. accipitur anetas capiens. Speculum Saxon. Tit. 3. art. 51. Bignon.

(2) Infra clausuram.) De clausura vide infra Tit. X. in rubrica. Bignon.

(3) Exciderit.) Virgilius eclog. 3. Atque mala vitis incidere satce novellas. Bign.

(4) Vas apium.) Apiaria, in leg. Witig. lib. 8. Tit. ult. l. 2. & 3. Si quis apiaria in civitate aut in villa forsitan confruxerit, & alii damnum intulerit, statim monetur ut eas in aliis locis transferre debeat, ne forte in eodem loco hominibus aut animalibus damnum inferant. Leg. 3. Si quis ingenuus in apiaris furti causa fuerit deprehensus. Porro in leg. Bajuvar. Tit. XXI. c. 8. advertenda haec: Si apes, id est examen alicujus ex apili elapsum fuerit. Et cap. 9. Si autem in capturis quae ad capiendas apes ponuntur, id est, vasculis apium, (evolaverunt apes, supple) simili modo (ut supra cap. 8.) interpellas eursus cuius est vasculum. Vide rei rusticae auctores. Bignon.

(5) Casiam.) Id est, rem, ut infra Tit. XI. n. 2. Vide notas ad Marculfum lib. 1. cap. 1. Bignon.

idccc. den. qui faciunt fol. XLV. culp. jud. excepto cap. & dil.

II. Si quis unum vas cum apibus, ubi amplius non fuerit, furaverit, idccc. denariis, qui faciunt fol. XLV. culpabilis iudicetur, exc. cap. & dil.

III. Si quis unum vas cum apibus inter alia vasa sub tecto aut sub clave furaverit, causam superius comprehensam convenit observare.

IV. Si vero unum vas cum apibus foris tecto, ubi amplius non fuerit, furaverit, causam superius comprehensam componat.

V. Si quis ex plurimis usque ad sex vasa foris tecto furaverit, dc. den. qui faciunt fol. xv. culp. jud. exc. cap. & dil.

VI. Si vero septem aut amplius furaverit, & adhuc aliqua remanserint, idccc. den. qui faciunt fol. XLV. culp. jud. exc. cap. & dil.

VII. Si autem septem aut amplius furaverit, ita ut nulla remaneant, idccc. den. qui faciunt fol. XLV. culp. jud. exc. cap. & dil.

TITULUS X.

De damno in messe vel in qualibet clausura (6).

I. Si quis animal, aut caballum, vel quodlibet pecus in messe sua invenerit, penitus eum laedere (7) non debet.

II. Quod si fecerit, & confessus fuerit, capitale in locum restituat, ipsum vero debile, quod percussit, ad se recipiat.

III. Si vero confessus non fuerit (8), & inde fuerit convictus, dc. den. qui faciunt fol. xv. culp. jud. exc. cap. & dil.

IV. Si quis animal aut caballum aut iumentum in furto punxerit (9), dc. den. qui

(6) Clausura.) Leg. Wisigothor. lib. 8. Tit. XI. Si pecus absque damno in clausuram mittatur, supra Tit. VIII. n. 2. Capitulum. lib. 5. cap. 279. domus & villas & septa villarum, & piscatoria mansueta, & quicquid fossis aut sepibus vel etiam alio clausurarum genere praecingitur. Clos, closture nostris. Bignon.

(7) Penitus eum laedere.) L. 39. D. ad leg. Aquil. Sic illud expellere debet quomodo si suum deprehendisset, alioqui actio est ex lege Aquilia. Nam si quod damnus ex ea recepit, habet proprias actiones, de pastu scilicet, l. 14. de praescript. verbis. Itaque qui alienum pecus in agro suo deprehenderit, non iure id includit. Haec Pomponius. Aliud tamen hodie servatur. Nam includimus secundum legem municipalem. Vide Ras in consuetud. Pic. Speculator. Tit. de actore. Veri sed pone juven. Bartol. ad l. 9. §. 1. de damno iniecto. Contra Oltred. Vide Minton ad consuetudines Andeg. Godofred. ad l. 39. ad leg. Aquil. Bignon.

(8) Confessus non fuerit.) Sumptum ex lege Aquilia, in qua inficiatione lis crescit. Bignonius.

(9) Punxerit.) In Heroldino exemplari legitur pinxerit. In vetustissimo Codice Guelfer-

qui faciunt fol. xv. culp. jud. exc. cap. & dil.

V. Si quis in messe sua, pecora aliena invenerit, quæ pastorem non habeant, & ea inclauserit, ut nulli penitus innotescat, & aliqua ex ipsis pecoribus perierint, 10000. den. qui faciunt fol. xxxv. culp. jud. exc. cap. & dil.

VI. Si quis animal, vel quodlibet pecus, per suam negligentiam nocuerit, & hoc domino ejus confessus fuerit, capitale in locum restituat, & illud debile ad se recolligat.

VII. Si vero negaverit, sed tamen convictus fuerit, 100. den. qui faciunt fol. xv. culp. jud. exc. cap. & dil.

VIII. Si alicujus porci, aut quælibet pecora, pistoro custodiente in messem alienam cucurrerint, & ille negando fuerit convictus, 100. den. qui faciunt fol. xv. culp. jud. exc. cap. & dil.

IX. Si qua pecora propter damnum messis alienæ inclausa fuerint, aut minantur (1), qui ea excutere vel expellere præsumpserit, 100. den. qui faciunt fol. xv. culpabilis jud. exc. cap. & dil.

X. Si alicujus pecora propter damnum inclausa fuerint, damnum æstimatum reddat, & insuper x. den. persolvat.

XI. Si quis propter inimicitiam, aut propter superbiam, septem (2) alienam aperuerit, aut in messem aut in pratrum, vel in vineam, sive in quemlibet laborem (3) quælibet pecora miserit (4), & testibus fuerit convictus, ei cæjus labor est, æstimationem

damni reddat, & insuper 100. denar. qui faciunt fol. xxx. culp. judicetur.

TITULUS XI.

De servis vel mancipiis furatis.

I. Si quis servum aut ancillam alterius furaverit, 10000. den. qui faciunt fol. xxxv. culpabilis jud. exc. cap. & dil.

II. Si servus aut ancilla cum ipso ingenuo de rebus domini sui aliquid portaverit, 100. den. qui faciunt fol. xv. exc. cap. & dilat. atque causam, quam superius diximus, culpabilis judicetur.

III. Si quis servum alienum occiderit, aut venderit vel ingenuum dimiserit (5), 10000. den. qui faciunt fol. xxxv. culp. jud. exc. cap. & dil.

IV. Si quis homo ingenuus alienum servum in texaga secum duxerit, aut aliquid cum eo negociaverit, 100. den. qui faciunt fol. xv. culp. jud. exc. cap. & dil.

V. Si quis servum aut ancillam valentem fol. xv. aut xxv. (6) furaverit, aut venderit, seu porcarium, aut fabrum, sive vinitorem, vel molinarium, aut carpentarium, sive venatorem, aut quemcumque artificem, 110000. den. qui faciunt fol. lxx. culp. jud. exc. cap. & dil.

VI. Si quis puerum aut puellam de ministerio dominorum furaverit, 1. den. qui faciunt fol. xxv. in capitale restituat, & insuper 10000. den. qui faciunt fol. xxxv. culp. jud.

T 1.

a. Al. Inolestis.

B. Al. Venatorem. Al. addunt: sive sanctientem.

ferbyitano Lex hæc plane non exstat. In altero legitur, *in furto pinxerit*; & in tertio, *in furto pinxerit*. Heroldi tamen lectionem præfero, quia addita Malbergi vox *salacha* ex *malatha*, pinxerit, prodiisse videtur. *U & i*, cum in loquendo apud Gallos sonu sibi vicina sunt, facile confunduntur. *Eccard.*

(1) *Minantur.* Hieremias Thren. cap. 3. *Me minavit & adduxit in tenebras.* Vide libros Regum. Minare est agere. Victor Urticentis lib. 11. *Illa beatorum turba expellentibus quibusdam Ethiopibus minata est foras.* Quæ vox apud nos integra conservatur. Anianus ad Pauli sentent. lib. 1. Tit. XVIII. actum interpretatur, quo pecora minare consuevimus. Cujac. ad eum locum. Apulejus lib. 9. *Jumenta bibendi causa promittabat.* Et lib. 3. *Nos duos annos minantes baculis exigunt.* Festus: *Agones, equos agentes, id est, minantes.* Mox: *Agere modo significat ante se pellere, id est, minare;* glossæma videlicet Pauli Diaconi. Unde Cuiacius dicit se assentiri Ant. Osellio, qui in Antonii epig. de Myronis Buclea, *me movebat ut suam,* legebat, *minabat.* Bignon.

(2) *Septem.* Prudentius Hamartigenia: *Quamvis maceris florentes ambiat hortos, Sepibus & densis vallentia vitrea vura, Aut populata vadit gemmantia germina bruchus, Aut arvis discerpia seris lacerabitur uva.* Vide infra Tit. XXXVI. de sepibus. Vide Columellam, Catonem, Palladium, de maceris & sepibus. Bignon.

(3) *Quemlibet laborem.* Græcis ἔργον: pro in arvis, in cultis, Xenophon in cynegetico. Eustathius odyss. 3. Ἡεθίδιον, ἔργον ἢ ἰσθῆκι. Bignon.

(4) *Pecora miserit.* Gregor. Turonens. de miracul. lib. 1. de Chunis seu Hunnis Gallias vastantibus: *Hostis in circuitu depopulabatur vilas, domos tradebat incendio, agros ruinasque pecoribus intronissis vastabat.* Alioqui si aperta esset terra, nec sepe aut vallo defensa, impune erat, ut & consuetudinibus nostris. Pithæus. Sic Cicero pro Cæcinnæ: *Si viasit immanita, jubet lex qui velit agere jumentum.* Defendere porro eo sensu apud Columellam & in legibus Visigoth. Bignon.

(5) *Ingenuum dimiserit.* Pro, libertate donaverit, ut infra Tit. 28. Bignon.

(6) *Valentem fol. xv. aut xxv.* Varium mancipiorum fuit pretium, ut & ceterarum rerum venalium, pro tempore scilicet & mancipii qualitate. Finge aliud esse in novitio, aliud in veteratore, aliud in artifice, in erudito. Vide Titul. de ædilitio edicto, & Pignorum de servis. Communis tamen æstimatio fuit viginti aureorum, l. 31. D. de minorib. l. 1. Cod. de comm. serv. manumissi. Greg. Turon. lib. 3. cap. 15. sunt XII. solidi, leg. Burgund. Tit. LVII. Concil. Matifcon. l. ann. 18. Gunthramni R. cap. 16. *Sancimus ut nullus Christianus Judeo deinceps debeat deservire; sed datus pro quolibet bono mancipio duodecim solidi; ipsum mancipium quilibet Christianus seu ad ingenuitatem seu ad servitium licentiam habeat redimendi.* Bignon.

TITULUS XII.

De furtis ingenuorum vel infrastructis.

I. **S**I quis ingenuus (1) foris ^β casa quod valet duos den. furaverit, dc. den. qui faciunt fol. xv. culpabilis jud. exc. cap. & dil.

II. Si vero foris casa quod valet xl. den. furaverit, 10000. den. qui faciunt fol. xxxv. culp. jud. exc. cap. & dil.

III. Si quis ingenuus casam effregerit, & quod valet duos den. furaverit, 100. den. qui faciunt fol. xxx. culp. jud. exc. cap. & dil.

IV. Si vero quinque aut supra quinque den. furaverit, 10000. den. qui faciunt fol. xxxv. culpabilis jud. exc. cap. & dil.

V. Si quis ingenuus clavem effregerit, aut adulteraverit (2), & sic domum ingressus fuerit, & inde aliquid per furtum tulerit, 10000. den. qui faciunt fol. xlv. culpabilis judicetur, exc. capit. & dilat.

VI. Si vero nihil tulerit, sed fugiens evaserit, propter effractionem tantum 100. den. qui faciunt fol. xxx. culpabilis jud.

TITULUS XIII.

De furtis servorum.

I. **S**I quis servus foris casa quod valet duos den. furaverit, & inde convictus fuerit, aut flagellis (3) cxx. ictus (4) accipiat, aut pro dorso suo (5), cxx. den. qui faciunt fol. llii. culp. jud.

II. Si vero furaverit, quod valet xl. den.

aut castrerur, aut cœxi. den. qui faciunt fol. vi. reddat. Dominus autem servi, qui furtum fecerit, capitale in locum restituat.

TITULUS XIV.

De ingenuis hominibus, qui ingenuas mulieres rapiunt.

I. **S**I tres homines ingenuam puellam de casa aut de scroona ^γ (6) raperint, unusquisque eorum 100. den. qui faciunt fol. xxx. culp. judicetur.

II. Illi vero alii qui super tres fuerint, unusquisque eorum 600. den. qui faciunt fol. v. culpabilis judicetur.

III. Qui cum sagittis fuerint, unusquisque eorum 600. den. qui faciunt fol. llii. culp. judicetur.

IV. Raptor vero, 1100. den. qui faciunt fol. lxii. s. culp. jud.

V. Si vero puella quæ trahitur (7), in verbo Regis (8) fuerit, propter furtum, 1100. den. qui faciunt lxii. s. cogatur persolvere.

VI. Si vero puer Regis, vel litus (9), ingenuam feminam traxerit, de vita componat.

VII. Si vero ingenua scemina quemquam de illis sua voluntate secuta fuerit, ingenuitatem suam perdat (10).

VIII. Si quis sponsam alienam tulerit (11), & sibi in conjugium copulaverit, 1100. den. qui faciunt fol. lxii. s. culp. jud.

IX. Sponso autem ejus, dc. den. qui faciunt fol. xv. culp. jud.

X.

α Lindeubr. Effrastructis.

β Al. Si quis homo ingenuus de foris.

γ Al. Scroona, al. Scroona.

(1) Si quis ingenuus. Hic passim dux tantam hominum species, servi & ingenui, non liberti, nec libertini. Bignon.

(2) Aut adulteraverit. Glossæ interlin. Thu. & cam furtivo aperit. Videndum an recte, Bignon.

(3) Aut flagellis. Patibulo condemnabantur servi pro furto aut latrocinio, nisi esset qui redimeret. Gregor. Turonensis de miracul. lib. 2. cap. 16. Et etiam aliquando liberi. Idem de mirac. lib. 1. cap. 73. Seneca epist. 7. Latrocinium aliquis fecit, meruit ut suspendatur. Gregor. Turonens. de glori. confessor. cap. 101. Idem de miracul. B. Martini lib. 1. cap. 21. lib. 3. cap. 53. Bignon.

(4) CXX. ictus. Franc. Pithæus. Capitular. lib. 3. cap. 31. ubi quædam annotavi. Josephus lib. 4. cap. ult. ε δὲ καὶ τετρεκα ποτακα, πληγὰς μὴ λεπτοῖσιν ποσάκοντα τῷ δυνάτῃ ἐκείνῳ &c. Synodi Matisconens. sub Guntchramno R. cap. 8. Si quisque Clericus hoc implere distulerit, si junior fuerit, uno minus quadraginta ictus accipiat; si honoratior, triginta dierum inclusione multetur. Victor Uticensis pag. 21. & fustes accipiat. De quadraginta ictibus vide Buxtorfium Synag. Jud. pag. 410. Bignonius.

(5) Pro dorso suo. Sic corium servi redimere, leg. Frifon. Tit. 3. num. 4. Sic apud Jurisconsultos sanguinem suum redimere.

(6) Scroona. Cod. Thuanii, scroona. Non potest esse crinium, Fr. Pithæus feliciter interpretatus est cameras in humum demerfas &

& sceno oneratas, in quibus hyeme puellæ conveniunt; idque etiam cum integro nomine apud rusticos campanos remanere testatur, quod Germanis consuetum. Tacitus: Solent & ulteraneos specus aperire, eosque multo insuper fimo onerant, susfugium hyemi & receptaculum frugibus, quia rigorem frigorum ejusmodi locis molliunt, & si quando hostis advenit, aperta populatur, abdita autem & desossa aut ignorantur, aut eo ipso fallunt quod quaerenda sunt. Infra Tit. XXIX. num. 33. Si quis scroonam quæ clavem habet effregerit, & aliquid furaverit. Des-Accords librum fecit Egreneis, a jocis ibi habitis. Bignon.

(7) Trahitur. Id est, rapitur, ut supra num. 1. & 4. & infra Tit. XXIX. num. 38. Marculfus lib. 2. cap. 16. & cap. 39. formulæ leg. Rom. cap. 16. Synodus Turonens. II. cap. 21. Ut nullus ingenuam puellam absque parentum voluntate trahere aut accipere præsumat. Vide Virgilium 2. Æneid. de Cassandra:

Ecce trahabatur passis Priameia virgo Crinibus. Bignon.

(8) In verbo Regis. Vide leg. Rib. Tit. XXXV. n. 3. Bignon.

(9) Litus. Glossæ interlin. Th. ficalinus vel sanctuarium. Bignon.

(10) Ingenuitatem suam perdat. Senatusconsultum Claudianum. Marculf. lib. 2. cap. 29. Bignon.

(11) Tulerit. Id est, abstulerit, ademerit. Glossæ vet. barbaræ Mss. ademiss, tultis. Notæ ad Marculfum lib. 1. cap. 28. Bignon.

X. Si quis puellam, quæ druchte ^a (1) ducitur ad maritum, in viã adfalerit (2), & cum ipsa violenter mœchatus fuerit, VIII. den. qui faciunt fol. cc. culp. jud.

XI. (3) Si quis ingenuam ancillam alienam in conjugium acceperit, ipse cum ea in servitium implicetur (4).

XII. Si quis uxorem alienam vivo marito rulerit, VIII. den. qui faciunt fol. cc. culp. jud.

XIII. Si quis cum ingenua puella per virtutem ^b (5) mœchatus fuerit, III. qui faciunt fol. LXI. s. culp. jud.

XIV. Si quis cum ingenua puella desponsata ea consentiente in occulto mœchatus

fuerit, IDCCC. den. qui faciunt fol. XLV. culp. jud.

XV. Si quis lidam alienam in conjugium sociaverit, ICC. den. qui faciunt fol. xxx. culpabilis iudicetur.

XVI. (6) Si quis sororis ^c aut fratris filiam (7), aut certe alterius ^d (8) gradus consobrinam, aut fratris uxorem, aut avunculi, sceleratis nuptiis sibi junxerit, huic penæ subiaceat, ut a tali consortio separaretur. Atque, etiam si filios habuerit, non habeantur legitimi heredes, sed infamia sint notati (9).

^a Al. *Que de druchte.*

^b Al. *Per vin.*

^c Al. *Sororem.*

^d Al. *Uterius.*

(1) *Druchte.* Paſſa, promiſſa; a fide, quæ drouu Germanis. Avenſinus in glosſario. Bignonius.

(2) *Adfalerit.* Infra Tit. XV. n. 4. Bign.

(3) Tertull. lib. 1. ad uxorem. Bignon.

(4) *In ſervitium implicetur.* Infra Tit. XXVII. num. 3. Sic apud nos, en *formariage le pire emporte le bon.* Vide Burchardum in lege familiæ. Bignon.

(5) *Per virtutem.* Per vim, leg. Alaman. Tit. V. v. 2. & 5. ubi factio opponitur. Leg. Longobard. Tit. I. & Tit. XVII. l. 4. Et *collegerit ſe una pars cum virtute, & dixerit. Eamus & expellamus eos de ipſo loco per virtutem foras.* Tertull. adverſus Judæos: Nam præter quod omnibus uſum eſt Orientis virtutem (id eſt, vires) auro & argento pollere ſolitam. Anaſtaſius Bibliothecarius ex Theophane ad an. Chriſti DCXXV. Imperator Heraclius) ordinavit alium Prætozem noniſus Babzum & Theodorum Sacellarium cum virtute Romæ, & ad verſus Arabes miſit. Theophanes dixit *uxor Poſiæte duxerat.* Eo reſulerim illud Virgiliti: *Dolus, an virtus, quis in hoſte requirit?* Et ſane præcipua militaris virtus fortitudo eſt, unde virtus etiam in malam partem, pro vi, aut pro copiis: nos, *forces.* Franci quidem fortitudinem præcipuam virtutem habuerunt, & vi virtutis nomen tribnerunt. Prudentius harrmartigenia: *Inſtat virtute pari, ſed diſpare fato.* Idem ibidem: *Paxarum virtutis non intellecta coercet.* Paulus Warnefrid. lib. 6. cap. 17. *Qui Giſulfus tempore Jobanis Papæ cum omni ſua virtute Campaniam venit, incendia & depredationes faciens &c.* Sic Tertullianus de pallio: *Præſentis imperii præſens virtus.* Per fortiam, leg. Ribuar. leg. Bajuvar. Marculſus lib. 1. cap. 28. Bignon.

(6) Eſti caput hoc in quibuſdam Mſs. repertur, ut in cod. Jac. Auguſti Thuani, Anton. Oſellii, & in Metenſi, abeſt tamen a plerisque. Regii quidem & phyliracei duo non habent, & recte. Nemo quippe dixerit hanc legem Salios redolere, ſed continuo Romanam eſſe omnes agnoſcent. Unde irrepreſit manifeſtum eſt. Particula enim eſt interpretationis Aniano ad leg. 3. Cod. Th. de inceſtis nuptiis. Sane lege Salica de inceſtis nuptiis nihil cautum fuiſſe adfirmare auſim, cum in Decreto ſuo Childebertus Rex ſancionem ea de re ediderit: *Nullus inceſtum uſum ſibi ſociet conjugio, hoc eſt, nec fratris ſui uxorem, nec uxoris ſue ſororem, nec uxorem patris, aut parentis conjugumnet. Si quis uxorem patris acceperit, mortem incurrat.* De præteritis vero inceſtis conjunctionibus, per prædicationem Episcoporum juſſimus emendari. Quod malum in Gallia primis

Francorum temporibus, ut qui aut pagani adhuc aut recens Chriſtiani fuerint, graſſatum fuiſſe ex repetiſis canonum ſancionibus videre eſt. Synodi Agathenſis c. 61. Epauenſis c. 30. Aurelianenſis III. c. 10. Arvernienſis c. 2. Aurelianenſis IV. c. 27. Turonica II. ſub Chariberto R. c. 22. in qua referuntur excerpta ex libris ſacris, canonibus ſuperioribus, & legibus quæ huc pertinebant; nominatimque hæc conſtitutio laudatur: *Itemque ait ſacra ſententia legum, quæ in hac explanatione omni homini tam docto quam indocto aperta eſt, ut quiſquis aut ſororis aut fratris filium aut certe gradus (lege, ulterioſis gradus) conſobrinam aut fratris uxorem ſceleratis nuptiis ſibi junxerit, huic penæ ſubiaceat, & de tali conſortio ſeparetur, & reliqua.* Vide Capitul. lib. VI. cap. 410. lib. legum Theodoſii 3. cap. 12. contra illicita conjugia & de viduis, ſynod. Paris. III. c. 4. tomo 2. Concil. pag. 638. Bignon.

(7) *Fratris filiam.* Hanc certe conjunctionem Romani quoque æternati ſunt, Senatu licet in gratiam Claudii decernerent ut juſte inter patruos fratrumque filias nuptiæ in poſterum ſtatuereſent. Sed, ut Tacitus ſcribit, nemo repertus eſt niſi unus talis matrimonii cupitor. Juriconſulti quidem ſatis docent reprobata fuiſſe hæc conjugia, dum quod ejuſmodi matrimonii cauſa datum eſſet, cauſa non ſequuta conditione ſine cauſa repeti aſunt. Papinianus in leg. ult. de conſict. ſine cauſa. Bignon.

(8) *Uterius.* Oſellii cod. *ulterius.* Legendum ut in Aniano, *ulterioris.*

(9) *Infamia ſint notati.* Hæc ex Aniano mente, non ex Imp. ſententia. Neque enim quid ſimile in lege ipſa reperire eſt. Sed ex quo Gothus ille legerat inceſtis nuptiis contractis neminem ex ejuſmodi conjunctione neque uxorem neque dotem neque libertos ſperare debere, continuo ille ſpurios infamia notari commentus eſt, certe præter conſtitutionis mentem. Spurios ſane illegitimæ conjunctionis & natalium penam nota quadam ſuſtinere nemo ambigit. Vere Phlarchus: *Ἰσὺς ἀποφάσει ἢ πατρὸς ἢ μητρός ἀδικησάντων ὁμογενεῖς τὰ τῶν ἀδικησάντων οὐκ ἐστὶν τῶν βίου, ἢ τῶν ἐκείνου ἀδικησάντων ἐκ τῶν βίου ἢ τῶν ἐκείνου ἀδικησάντων ἐκ τῶν βίου.* In eam ſententiam videndus Caſſiodorus lib. 2. epist. 11. & Joſephus lib. 4. cap. ult. Idipſum tradit Caſſius PP. in epist. ad fratres per Galliam conſtitutos cap. 1. ex quo Burchardus lib. 7. cap. 1. *Conjunctiones conſanguinearum prohibite, quod eas & Arvina & ſeculi prohibent leges &c.* Leges vero ſeculi infames tales vocant, & ab hereditate repellunt. Leg. Wiſigoth. lib. 3. tit. 5. cap. 1. Bignon.

TITULUS XV.

De eo qui hominem ingenuum expoliaverit ^a (1).

I. SI quis hominem ingenuum in super-ventu (2) expoliaverit, 11D. den. qui faciunt fol. LXII. s. culpabilis jud.

II. Si Romanus homo Francum ^b expoliaverit, 11D. den. qui faciunt fol. LXII. s. culpabilis judicetur.

III. Si vero Francus (3) Romanum expoliaverit, 10C. den. qui faciunt fol. xxx. culp. jud.

IV. Si quis hominem præceptum regis habentem contra ordinationem regis adfaliere, vel viæ laciniam (4) ei facere præsumperit, VIII. den. qui faciunt fol. CC. culp. jud.

V. Si quis hominem ingenuum dormientem furtu expoliaverit, 1111. den. qui faciunt fol. C. culpabilis judicetur, excepto capitali & dilatura.

TITULUS XVI.

De eo qui villam alienam adfaliavit.

I. SI quis villam alienam adfaliavit (5), ipse & omnes qui convicti fuerint, quod in ejus contubernio fuissent, 11D. qui faciunt fol. LXII. s. unusquisque ipsorum culpabilis judicetur.

II. Si quis villam alienam adfaliavit, & ibidem ostia fregerit, canes occiderit vel homines plagaverit, aut in carro aliquid inde abduxerit, VIII. den. qui faciunt fol. CC. culp. jud. & quicquid inde abstulerit (6), in locum restituar.

III. Et quancunque in ejus contubernio fuisse convicti fuerint, unusquisque illorum 11D. den. qui faciunt fol. LXII. s. culp. judicetur.

TITULUS XVII.

(7) De eo qui mortuum hominem expoliaverit.

I. SI quis hominem mortuum, antequam in terram mittatur, furtu expoliaverit, 1111. den. qui faciunt fol. C. culpabilis judicetur.

II. Si quis hominem mortuum effoderit, & expoliaverit, VIII. den. qui faciunt fol. CC. culp. jud. Et postea parentes defuncti (8) judicem rogare debent, ut inter homines non habitet (9) auctor sceleris, & qui ei hospitium dederit, antequam parentibus satisfaciatur, DC. den. qui faciunt fol. xv. culp. jud.

III. Si quis mortuum hominem aut in noffo (10), aut in petra, que vasa ex usu sarcophagi dicuntur, super alium miserit, 11D. den. qui faciunt fol. LXII. s. culp. jud.

IV. Si quis ariflatonem (11) super hominem mortuum capulaverit, de unoquoque DC. den. qui faciunt fol. xv. culp. jud.

TITULUS XVIII.

De incendiis (12).

I. SI quis casam quamlibet intus hominibus dormientibus incenderit, ei cujus casa fuit, 11D. den. qui faciunt fol. LXII. s. culpabilis judicetur, excepto capitali & dilatura. Et quancunque intus fuerint & evaserint, malfare eum debent, & unicuique illorum 11D. den. qui faciunt fol. LXII. s. componat, & quicquid ibi perdidit, in locum restituar. Et si aliquis intus arserit, ille qui incendium misit, parentibus defuncti VIII. den. qui faciunt fol. CC. culpabilis judicetur.

II. Si quis spicarium aut macholum > cum annona incenderit, 11D. denar. qui faciunt fol. LXII. s. culpabil. jud. excepto capitali & dilatura.

III. Si quis sudem cum porcis, scuriam cum animalibus, vel fenile incenderit, 11D. denar. qui faciunt fol. LXII. s. culpabilis judicetur, excepto capitali & dilatura.

IV.

^a Al. De superventis & expoliatoribus.

^b Al. Si Romanus hominem Francum.

^c Al. Macbadum. Al. maffolam. Al. maffatem.

(1) Expoliaverit.) Depouiller. Salvianus lib. 7. Punit expoliatores domorum, cum sit expoliator provinciarum. Bignon.

(2) Superventu.) Paulus Varnefridus pag. 280. Super eos venient; & passim, in Bibl. irruit super eos. Gallice, courir sus. Seneca de ira lib. 1. Germanis quid animosus, quid ad incursum acutus. Bignon.

(3) Si vero Francus.) Observa majorem penam adversus Romanum quam adversus Francum. Bignon.

(4) Alias, Viæ laciniam.) Vet. cod. Thuanii, viæ laciniam. Vide infra tit. 33. Bignon.

(5) Villam alienam adfaliavit.) Vide l. 11. D. ad leg. Jul. de vi publica. Bignon.

(6) Et quicquid inde abstulerit.) Id est, capitale, ut supra & infra passim. Bignon.

(7) De sepulchro violato.) Vide infra Tit. 57.

Bignon.

(8) Parentes defuncti.) Julius Capitol. in Maximino juniore: Quadam parens sua libros Homericos dedit. Lampridius in Alexandro: Amicos & parentes Alexander si malos reperit, aut punivit &c. Vide Notas ad Marculf. lib. 2. cap. 14. Bignon.

(9) Ut inter homines non habitet. Vide leg. Ribuar. tit. 87. Bignon.

(10) In noffo.) Gloss. interlin. cod. Thuan.

in sarcophago ligneo. Bignon.

(11) Ariflatonem.) Vide infra Tit. LVII. n. 3. Fr. Pithæum. Vide & Lindenbrogium ad Ammianum, de purpura avulsa a sepulchro Domitiani. Bignon.

(12) De incendiis.) De incendiariis, de arsis. Vide *Beaumanoir* cap. de haute justice. Bignon.

TITULUS XXI.

De maleficiis (1).

I. **S**I quis alteri herbas (2) dederit bere, & mortuus fuerit, VIII. den. qui faciunt fol. CC. culpabilis jud.

II. Si vero biberit, & mortuus non fuerit, VII. den. qui faciunt fol. LXII. s. ille qui dedit, pro aliquo maleficio, culp. jud.

III. (3) Si quis alteri aliquod maleficium superjactatus fuerit (4) five cum ligaturis (5) in quolibet loco miserit (6), III. den. qui faciunt fol. LXII. s. culp. jud.

IV. Si quis mulieri herbas dederit, ut infantes habere non possit (7), II. den. qui faciunt fol. LXII. s. culp. jud.

TITULUS XXII.

De eo qui mulieri ingenue manum strinxerit (8).

I. **S**I quis homo ingenuus femina ingenue manum aut digitum strinxerit, DC. den. qui faciunt fol. XV. culp. jud.

II. Si vero brachium strinxerit, I. CC. den. qui faciunt fol. XXX. culp. jud.

III. Si autem super cubitum (9) manum miserit, I. CCC. den. qui faciunt fol. XXXV. culp. jud.

Tom. II.

* Al. Superjactaverit.

IV. Si ergo mamillam strinxerit (10), inCCC. den. qui faciunt fol. XLV. culp. jud.

TITULUS XXIII.

De eo qui navem sine permisso domini moverit aut furaverit (II).

I. **S**I quis sine permisso navem alienam movere presumpserit, & cum ea flumen transferit, CXX. den. qui faciunt fol. III. culp. jud.

II. Si vero ipsam navem furaverit, DC. den. qui faciunt fol. XV. culp. jud. exc. cap. & dilatura.

III. Si quis navem vel ascum (12) de intro clavem furaverit, I. CCCC. denar. qui faciunt fol. XXXV. culp. jud. exc. cap. & dil.

IV. Si quis ascum de intro clavem positum, & in suspenso pro studio positum furaverit, I. DCCC. den. qui faciunt fol. XLV. culp. jud. exc. cap. & dil.

TITULUS XXIV.

De furtis in molino commissis.

I. **S**I quis ingenuus (13) in molino alieno annonam (14) furaverit, ei cujus molinus est, DC. den. qui faciunt fol. XV. culp. judicetur. Ei vero cuius annona est,

M simi-

Sed tandem sublatus est, & ad jus Salicum rediit; scilicet ut accusatores calumniari deprehensi multa pecuniaria & praterea in id quod interest condemnentur. Bignon.

(1) De maleficiis.) Seu potius de beneficiis. Bignon.

(2) Herbas.) Vide Gregorium Turon. pag. 491. veteres formulas incerti auctoris (five Appendicem Marculfi) cap. 34. & notas. Id a medicina petitur, qua remedia ut plurimum ex herbis deducit. Vide Homerum de Machaone. Manilius lib. 3. de medicina: Et vitæ succos miscere salubres.

At magia ex medicina nata. Plinius lib. 30. cap. 1. Claudianus: Pocula nec tristi gramine mista bibunt.

Virgilius Georg. 3.

Miscueruntque herbas & non innoxia verba. Gratianus Imper. in l. 6. Cod. Th. de indulgentiis criminum: Qui noxiis quæsitâ gramini-bus, & divris immurmurata secretis, mentis & corporis venena composuit. Bignon.

(3) Gregorius Turonens. de miracul. lib. 2. cap. 44. & 45. Bignon.

(4) Maleficium superjactatus fuerit.) Nostris, Jetter du sort. Porro jactare pro jacere non novum. Frontinus Agrimenior. pag. 57. de arboribus imminuentibus, quarum fructus in fundum vicini decidunt. Bignon.

(5) Cum ligaturis.) Tertullianus pag. 824. In remediis naturalia plurimum, aliquid & magia circumligat, medicina cum servo & poculo occurrit. Idem de spectaculis: Magis devinctio-nibus perficit. Bignon.

(6) Miserit.) Mittere, pro ponere. Bignonius.

(7) Ut infantes habere non possit.) Arculus. Plin. lib. 29. cap. 4. ubi de Palangio: Vis ea anxia est, quam solam ex omni avoclo dixisse fas est, quoniam aliquarum fecunditas plena liberis

tali venia indiget. Fallitur vero Plinius. Apud Christianos certe abominandum illud est. Tertullianus, Minutius, Arnobius. Idem Plinius lib. 27. cap. 8. Fecunditatem restituere ademptam beneficiis. Bignon.

(8) Credo non tam hic agi de dolore quam de pulsata verecundia & immodesta contredictione & impudica. Vide Herodotum de legatis Perfarum apud Macedones. Bignon.

(9) Super cubitum.) Nam ut Tacitus ait, partem vestitus superioris in manicas non extendunt, nudæ brachia ac lacertos. Bignon.

(10) Mamillam strinxerit.) Ovidius: Forma mamillarum quam fuit apta premi. Injuriarum apud Romanos actio competit. Bignonius.

(11) Argumentum est hic titulus scietiam esse legem, cum adhuc paludicolæ essent Franci, cui usui ascus; & cum mare vel flumina accolerent in Belgio, ubi aquæ multæ. Bignon.

(12) Vel ascum.) Hodie nascunt, vel ascum, alveolus cujus in paludibus frequens usus. Vide de Rapini epigramma. Forte hic ab uribus quibus flumina permeant sæpe dictum est. Marcell. Notitia. Bignon.

(13) Ingenuus.) Id est, liber. Marculus lib. 2. cap. 32. & Notæ. Gregorius Turonens. lib. 8. cap. 41. Bignon.

(14) Annonam.) Gregorius Turonens. lib. 8. cap. 42. Ita ut annonam, sœnum, vitum, & quicquid reperire potuisset &c. Capitular. lib. 4. cap. 25. Glossæ: annona; annona. Nam de annonâ militari agitur, sed ab eadem origine. Inde est arca annonaria; leg. Burgund. Tit. 23. cap. 2. qui annonam dederit servo fugitivo, leg. Longob. lib. 1. Tit. 25. l. 25. annona ad caballos, Capit. lib. 4. cap. 73. Vide lib. 1. cap. 112. 125. leg. VII. sigot. lib. 12. Tit. 1. l. 2. lib. 9. Tit. 2. l. 6.

similiter de. den. qui faciunt fol. xv. culpabilis judicetur, excepto caput. & dilatura.

II. Si quis ferramentum de molino alieno furaverit, 1000. den. qui faciunt fol. xlv. culp. jud. exc. cap. & dil.

III. Si quis scilfam (1) de farinario alieno ruperit, 100. den. qui faciunt fol. xv. culpabilis judicetur.

TITULUS XXV.

De caballo sine permisso domini sui ascenso.

I. SI quis caballum sine permisso domini sui ascenderit, & eum caballicaverit, 100. den. qui faciunt fol. xv. culp. jud. Et pro eo, quia descendit, & similiter aliis 100. den. qui faciunt fol. xv. culp. judicetur.

TITULUS XXVI.

De his qui pueros vel puellas occiderint vel totonderint.

I. SI quis puerum infra duodecim annos sive crinitum (2), sive incrinitum occiderit, 200. den. qui faciunt fol. dc. culp. jud.

II. Si quis puerum crinitum sine voluntate parentum totonderit (3), 1000. den. qui faciunt fol. xlv. culp. jud.

III. Si vero puellam totonderit, 110. den. qui faciunt fol. lxxii. s. culp. jud.

IV. Si quis feminam gravidam occiderit, 200. den. qui faciunt fol. pcc. culpabilis judicetur.

V. Si quis infantem in ventre matris suae, aut natum antequam nomen habeat infra viii. noctes occiderit, 111. den. qui faciunt fol. c. culp. jud.

VI. Si quis puellam ingenuam infra annos, antequam infantem possit habere, occiderit, viii. den. qui faciunt fol. cc. culp. jud.

VII. Si quis feminam ingenuam postquam infantem cepit habere, occiderit, xxiv. den. qui faciunt fol. dc. culp. jud.

VIII. Si quis feminam postquam infantem habere non poterit, occiderit, vii. den. qui faciunt fol. cc. culp. jud.

IX. Si quis puer infra duodecim annos aliquam culpam commiserit, Fredus ei non requiratur.

^a Al. Pro eorum quam ascendit.

^b Alias, IX.

(1) *Scilfam.* Cassiodorus Senator lib. 2. cap. 19. *Univerſis Gothib; & Romanis, & bis qui portibus vel elisuris praesunt.* Basilaion ad epist. Basili ad Amphilocho. can. 55. *Clauſura S. Basili, qua tunc aduenerat ad alyſo Bernasio.* Translatio martyrum Georgii, Aurelii, & Nataliae pag. 47. *Ne forte eis improvisis aut legatiis fraudulenta fiat, aut certe magis hostilis inpetus superveniens cunctarum ad sese vicarum aditus continuis satagat obſervare custodis, atque ea permixta loca quae ab angustiis ramis callis exclusas appellant.* Bignon.

(2) *Sive crinitum.* Quilibet capillatorum in Edicto Theoderici R. cap. 145. Decretum Childerici R. cap. 2. *ut nullus de crinosi.* Quod tamen abest a Mss. regis, & o. e. Agathias tamen lib. 1. cap. 5. solos Reges Francorum caesariem prolixam gerere scribit, subditos omnes circumtonfos esse, nec illis longiore comam concedi. Quod ita accipiendum cenſeo, ut Romanos tantummodo tonfos ſuisse intelligamus, aut Reges quidem longam gerasse caesariem, sed crinium flagellis discriminatam & optime comptam, quod aliis non licuit. Capillati Alpium populi, Plinio. Inde & Comata Gallia eidem lib. 4. cap. 17. Capilli apud quadam gentes probo. Idem Plin. lib. 6. cap. 13. *Maiores crines & indumenta pellium inhihentur l. ult. Cod. Th. de habitu quo uti oportet. int. urb. Claudianus de quarto consulatu Honorii.*

Ante Ducent nostrum fativam sparsere Sicambri Caesarem.

Idem de Bello Getico:

Crimigeri sedere patres, pellita Getarum Cuvia, quos plagis decorat numeroſa cicatrix. Sidonius lib. 1. epist. 2. lib. 3. ep. 3. lib. 5. ep. 13. Isidorus lib. 16. c. 13. *Jornandes in historia Goth. Gregor. Turonens. lib. 6. cap. 24. lib. 8. cap. 10. de vita patrum cap. 12. Claudianus in Eutropium lib. 1.*

Militet ut nostris detonsa Sicambria signis.

Idem de laudibus Stilliconis lib. 1.

Ingentia quondam Nomina, crinigeri fluentes vertice Reges. Ibidem: Nec fida valent

Dextera duxisset rutilantes crinibus alas. Bignon. (3) *Totonderit.* Tondere, videlicet decurpare, decuſque capitis auferre. Ovidius:

Turpe pecus mutilum est sine crine caput. Unde decalvatio poena in leg. Wisigot. & Capitul. Caroli M. De cura capillorum apud veteres, etiam apud barbaras gentes. Terullianus de Pallio: *Numidas etiam equis caesariatos juxta cutem tonſor, & cultri vertex solus immunis.* Franci vero specialiter capillum curabant, quo scilicet distinguerentur a Romanis subditis. Fere olim Galli comati, capillati Alpium populi Plinio. Postea tentari hunc locum accipi debere de clericatu. Nam & tum Episcopi saepe inconsultis parentibus comam juvenibus tondebant, ut ad clericatum eos aggregarent. Quidam & invitos aliquando tondebant, Nam & saepe vis fiebat, ut quis Clericus ordinaretur. Vide insigne exemplum in epistola Paulini, quae est inter epistolas B. Augustini ep. 35. pag. 45. *Nam ego est a Delphino Burdegali baptizatus, a Lampio apud Barcelonam in Hispania per vin inflammatam subito plebis sacratus sum; tamen Ambrosii semper & dilectione ad fidem nutritus sum & nunc in sacerdotii. o. d. ne conſorveor.* Gregor. Turonens. lib. 7. cap. 31. *Quia inivitus aliquando eum tondebat, inhiens saculati ejus; quod notandum, & plenus expendendum. Concilii itaque id prohibuit est. Vide & Capitul. lib. 5. c. 12.* Prior tamen interpretatio magis aridet, ut quasi de atroci iniuria pueri & parentibus facta agatur, cum decus capitis praecipuum coma sit, unde & Clerici comam alere synodus prohibetur, quasi in notam servitutis illud fieri videatur. Vide leg. Burg. Tit. 6. n. 4. & discute. Bignon.

- IV. Si quis pedicam de caballis furaverit, cxx. den. qui faciunt fol. III. culp. jud.
- V. Si caballi ipsi perierint, capitale in locum restituat.
- VI. Si quis messem alienam per furtum metere, aut reffare ^a, presumpserit, dc. den. qui faciunt fol. xv. culp. jud.
- VII. Si quis hortum alienum ad furtum faciendum ingressus fuerit, dc. den. qui faciunt fol. xv. culp. jud.
- VIII. Si quis impotos de melario ^b, aut de pyratio ^c tulerit, cxx. den. qui faciunt fol. III. culp. jud.
- IX. Si vero in horto (1) fuerint, dc. den. qui faciunt fol. xv. culp. jud.
- X. Si quis melarium aut pyrarium ^d decorticaverit, cxx. den. qui faciunt fol. III. culpabilis judicetur.
- XI. Si vero in horto fuerint, dc. den. qui faciunt fol. xv. culp. jud.
- XII. Si quis cultellum (2) alienum furaverit, dc. den. qui faciunt fol. xv. culp. jud.
- XIII. Si quis in napinam ^e (3), in fabariam, in pisariam, in lenticulariam, vel in his familia ad furtum faciendum ingressus fuerit, cxx. den. qui faciunt fol. III. culp. jud.
- XIV. Si quis in campo alieno linum furaverit, & hoc in caballo aut in carro duxerit, dc. den. qui faciunt fol. xv. culp. jud.
- XV. Si vero tantum tulerit, quantum in dorso suo portare poterit, cxx. den. qui faciunt fol. III. culp. jud. exc. cap. & dil.
- XVI. Si quis in agro alieno arborem insertam (4) exciderit, 1cc. den. qui faciunt fol. xxx. culpabilis judicetur.
- XVII. Si quis campum alienum araverit & feminaverit, 1dccc. den. qui faciunt fol. XLV. culpabilis judicetur.
- XVIII. Si vero tantum araverit, & non feminaverit, dc. den. qui faciunt xv. fol.

- culpabilis jud.
- XIX. Si quis aratrum in campum alienum intrare prohibuerit, vel arantem foras iactaverit vel testaverit (5), dc. den. qui faciunt fol. xv. culpabilis judicetur.
- XX. Si quis pratium alienum fecaverit, laborem suum perdat, & isuper dc. den. qui faciunt fol. xv. culp. jud.
- XXI. Et si inde fenum ad domum suam in carro duxerit, & dischargaverit, 1dccc. den. qui faciunt fol. xlv. culp. jud. exc. cap. & dil.
- XXII. Si vero tantum tulerit, quantum in dorso suo portare poterit, cxx. den. qui faciunt fol. III. culp. jud. exc. cap. & dil.
- XXIII. Si quis vineam alienam per furtum vindemiaverit, dc. den. qui faciunt fol. xv. culpabilis judicetur.
- XXIV. Et si inde vinum in carro ad domum suam adduxerit, & dischargaverit, 1dccc. den. qui faciunt fol. xlv. culp. jud. exc. cap. & dil.
- XXV. De messibus autem similiter convenit observare.
- XXVI. Si quis clausuram alienam rupe- rit, dc. den. qui faciunt fol. xv. culp. jud.
- XXVII. Si quis in sylvia materiam alienam aut incendit aut capulaverit, dc. den. qui faciunt fol. xv. culp. jud.
- XXVIII. Si quis materiam de una parte dolarum furaverit, cxx. den. qui faciunt fol. III. culpabilis judicetur.
- XXIX. Si quis arborem post annum, quam fuerit signata (6), capulare presumpserit, nullam exinde habeat culpam.
- XXX. Si infra annum quis eam capulave- rit, cxx. den. qui faciunt fol. III. culp. jud.
- XXXI. Si quis rete ad anguillas capien- das (7) de flumine furaverit, dc. den. qui faciunt fol. xv. culp. jud.
- XXXII. Si quis statuum ^g aut tremalum

^a Al. Regare. Al. Tripaverit, aut metrit.
^b Al. Melarium aut pyrarium.
^c Lindobur. habet 1DCCC. den. fol. XLV.

^b Al. Impotos de melario.
^d Al. Excorticaverit.
^e Al. Napinam.
^g Al. Statuum.

^g Al. Tamaria.

equeorum clitelharorum tintinnabulum; qua voce Aquitani adhuc uruntur. Græcis *κόβος*, cujus etiam furem in legibus Geographicis Iustinianus coercec. *Esquil* Tolosatis. Squillam pro tintinnabulo & nola vocat Petrarcha in poematibus Italicis. Et Ital. etiam hodie *squillare*. Bignon.

(1) *Si vero in horto.*) Major poena si arborum furtum in horto fiat, ut supra. Vide. Bignon.

(2) *Cultellum.*) Vide glossas Agrimens. p. 172. Bignon.

(3) *Napinam.* Columella lib. II. cap. 2. Sic rapinam facere, id est, rapos ferere, usurpatur in l. 88. §. matre. D. de leg. 2. Columella lib. 2. cap. 2. Cato rei rust. cap. 31. *Pictavis nabine*, locus napsi confitus, ut monuit Job. Bellus amicus carissimus. Bignon.

(4) *Arborem insertam.*) Servius Geographic. 2. vers. Et saepe alterius. Sane insertas arbores dicimus, insertas vero causas aut fabulas. Ovidius:

Firmaque adoptivas possidet arbor opes.
De adoptione Suetonius: *Insertus est eadem figura.* Vide auctores rei rusticæ. Bignon.

(5) *Testaverit.*) Duo Guelferbyтана Manu-

scripta eodem modo legunt. Sed restituendum: *testaverit.* Ita etiam ubi Tit. XV. leg. 4. editio Lindenbrogiana habet *stare*, Heroldina melius *restare*, & Bignoniana ac Baluziana *retare* *lacinam* *facere* habent. *Restare* enim est *face-re, ut vestes, impedire, retinere.* Eccard.

(6) *Signata.*) An de signo quod imponebatur ad limites notandos, qua de re Siculus Flaccus: *Si notata arbores in regionibus finales observabuntur, intuentia sunt nota.* Leg. Longob. lib. I. Tit. 26. l. 3. *Si quis liber homo arborem ubi theclatura facta est, inter fines discernendos incidit.* Vide Respons. Papiani Tit. 39. leg. Wisigoth. lib. 10. Tit. 3. l. 3. Bajovar. Tit. XI. cap. 3. num. 2. Et ita Lindenbrogius putat, cuius sententia non accedo. Nam hic de finibus nullum verbum, & de anno quod addit contrarium evincit. Vide an hic faciat quod est in leg. Wisigoth. lib. 8. Tit. VI. ult. l. 1. in legib. Bojor. Tit. IX. cap. 12. *Signum quod propter defensionem ponitur etc.* Bignon.

(7) *Rete ad anguillas capiendas.*) Hord locus apud nos dicitur in flumine ubi retia tenduntur ad anguillas capiendas. Vide Martin. Bign.

clum * (1) vel vertuolum ⁶ (2) de flumine furaverit, DC. den. qui faciunt fol. xv. culp. jud.

XXXIII. Si quis fereonam, quæ clavem habet, effregerit, & aliquid furaverit, IDCCC. den. qui faciunt fol. xlv. culp. jud.

XXXIV. Et si inde nihil rulerit, pro sola effractura, DC. den. qui faciunt fol. xv. culp. jud.

XXXV. Si vero fereonam, quæ sine clave est, effregerit, DC. den. qui faciunt fol. xv. culp. jud.

XXXVI. Si quis cum servo alieno sine consensu domini sui aliquid negociaverit, DC. den. qui faciunt fol. xv. culp. jud.

XXXVII. Si quis mulieri brachile ⁊ furaverit, CXX. den. qui faciunt fol. llii. culp. jud.

XXXVIII. Si quis casam ⁸ alienam sine permisso possessoris traxerit (3), ICC. den. qui faciunt fol. xxx. culpabilis iudicetur.

TITULUS XXX.

De locatōnibus.

I. SI quis furtim aliquem locaverit, ut hominem interficiat (4), & pretium propter hoc dederit, IID. den. qui faciunt fol. LXII. s. culp. jud.

II. Similiter & ille qui pretium accepit, ut hominem occideret, IID. den. qui faciunt fol. LXII. s. culpabilis jud.

III. Si vero per tertium locatio ipsa fuerit transmissa, IID. den. qui faciunt fol. LXII. s. culpabilis iudicetur. Sic dans, accipiens, portans, unusquisque illorum culp. iudicetur.

TITULUS XXXI.

De debilitatibus.

I. SI quis alteri manum aut pedem truncaverit (5), vel oculum effoderit ⁶ aut auriculam (6), vel nasum amputaverit, IIID. den. qui faciunt fol. c. culp. jud.

II. Si vero manus ipsa ibidem mancata pependerit, IDCCC. den. qui faciunt fol. xlv. culpabilis iudicetur.

Tom. II.

^a Al. Tremaculum. Al. Tremagelum.^b Al. Ferrulo; verriculum.^c Al. Brachiale.^d Al. Si quis per casam.^e Al. Effoderit.^f Al. Medianum.^g Al. Capulaverit.^h Al. Cincum; s. cinidum.

III. Si manus ipsa perexcussa fuerit, IID. den. qui faciunt fol. LXII. s. culp. jud.

IV. Si quis pollicem de manu vel pede excusserit, IDCCC. den. qui faciunt fol. xlv. culpabilis iudicetur.

V. Si vero ipse pollex mancatus pependerit, ICC. den. qui faciunt fol. xxx. culp. jud.

VI. Si secundum digitum, quo sagittatur, excusserit, IDCCC. den. qui faciunt fol. xxxv. culpabilis iudicetur.

VII. Si quis tres sequentes digitos pariter uno ictu excusserit, IDCCC. denar. qui faciunt fol. xlv. culp. jud.

VIII. Si quis medium digitum ⁊ excusserit, DC. denar. qui faciunt fol. xv. culp. jud.

IX. Si quis quartum digitum excusserit, DC. den. qui faciunt fol. xv. culp. jud.

X. Si minimum excusserit, pariter DC. den. qui faciunt fol. xv. culp. jud.

XI. Si quis pedem alterius capulaverit & ibi mancatus remanserit, IDCCC. den. qui faciunt fol. xlv. culp. jud.

XII. Si vero pes ipse perexcussus fuerit, IID. den. qui faciunt fol. LXII. s. culp. iudicetur.

XIII. Si quis alteri oculum evellerit, IID. den. qui faciunt fol. LXII. s. culp. jud.

XIV. Si nasum excusserit, IDCCC. den. qui faciunt fol. xlv. culp. jud.

XV. Si auriculam excusserit, DC. den. qui faciunt fol. xv. culp. jud.

XVI. Si quis linguam alterius amputaverit ⁷, ut loqui non possit, IIID. den. qui faciunt fol. c. culp. jud.

XVII. Si dentem excusserit, DC. den. qui faciunt fol. xv. culp. jud.

XVIII. Si quis ingenuus ingenuum castraverit, aut virilia truncaverit, ut mancus fiat, IIID. den. qui faciunt fol. c. culp. jud.

XIX. Si vero ad integrum tulerit, VIII. den. qui faciunt fol. cc. culp. jud.

TITULUS XXXII.

De conviciis (7).

I. SI quis alterum cenitum ⁸ (8) clamaverit, DC. den. qui faciunt fol. xv. culp. jud.

M 3

II.

(1) *Tremaculum.*.) *Tramail.* Bignonius.

(2) *Vertuolum.*.) *Vereuil.* Bignonius.

(3) *Casam alienam traxerit.*) Ca am alienam trahere. Sic Gregorius Turonensis lib. 9. c. 35. *ausferre villam.* Quamvis abolita sit Massurii Sabini sententia, qui putabat fundi furtum fieri posse. Infit lib. 4. Tit. I. Trahere autem rapere est & invadere, supra Tit. XIV. n. 5. Sic Hieronymus ep. 3. ad Heliodorum: *Marcioniani trahunt, vastant, rapiunt.* Bignon.

(4) *Locaverit, ut hominem interficiat.*) Juvenalis sat. 13.

Si fletus oculus majora ad crimina, confer conductum latronem. Bignon.

(5) *Truncaverit.*) H. e. absciderit. A truncare deinde Itali suum vincitare, & Galli tran-

cher formarunt. His affine est nostrum *trennen.* Eccard.

(6) *Auriculam.*) Ex hoc diminutivo prodit Gallicum *oreille.* Cum enim magnæ aures dedecori esse crederentur, diminutivum præ primitivo nomine placuit & in usum devenit. Eccard.

(7) Non de injuria tantum hic agitur, ut vulgo dicimus, sed de injuria quæ fit per convivia. Vide de judicio injuriarum apud Athenienses. Bignon.

(8) *Cenitum.*) Si fides glossæ apud Pithœum, cocles cenitus est. Sed vereor ne aliud hic intelligatur. Fortasse hic cenitus est eadem inflexione qua conegatus num. sequenti, is qui aliquando cæno, & fordibus ad fumam ignomin-

xxx. culpabilis iudicetur.

II. Si vero eum ligatum in aliquam partem duxerit, 1000. den. qui faciunt solidos xlv. culp. jud.

III. Si Romanus (1) Francum ligaverit sine causa, 100. den. qui faciunt sol. xxx. culp. jud.

IV. Si autem Francus (2) Romanum ligaverit sine causa, 60. den. qui faciunt sol. xv. culp. jud.

V. Si quis hominem noxium ligatum per vim tulerit grafioni, vitam suam redimat.

TITULUS XXXV.

De venationibus.

I. SI quis de diversis venationibus aliquid aut furaverit, aut celaverit (3), 1000. den. qui faciunt sol. xlv. culp. iudicetur. Quam legem tam de venationibus quam & de piscationibus convenit observare.

II. Si quis cervum domesticum (4) signum habentem (5) aut occiderit, aut furaverit, qui ad venationem faciendam mansuetus factus (6) est, & cum testibus comprobare dominus eius potuerit, quod eum in venatione habuisset, & cum ipso dñs aut tres feras occidisset, 1000. den. qui faciunt sol. xlv. culp. jud.

III. Si quis vero cervum domesticum,

qui in venatione adhuc non fuit, aut occiderit, aut furaverit, 1000. den. qui faciunt sol. xxxv. culp. jud.

IV. Si quis cervum, quem alterius canes (7) moverunt aut lassaverunt, occiderit & celaverit, 60. den. qui faciunt sol. xv. culp. jud.

V. Si quis aprum lassum, quem alieni canes moverunt, occiderit, vel furaverit, 60. den. qui faciunt sol. xv. culp. jud.

TITULUS XXXVI.

De sepibus.

I. SI quis tres virgas, cum quibus sepes superligata est, vel retortas (8), quibus sepes continetur, capulaverit, aut tres cambortas excervicaverit, 60. den. qui faciunt sol. xv. culp. jud.

II. Si quis per alienam messem, postquam germina produxerit, herpicem traxerit (9), aut cum carro sine via transferit, 60. den. qui faciunt sol. 111. culp. jud.

III. Si quis per messem alienam, postquam in culmum erigitur (10), sine via cum carro transferit, 60. den. qui faciunt sol. xv. culp. jud.

IV. Si quis per malum ingenium in curtem alterius, vel in casam, vel ubiqueque miserit aliquid, quod furatum est, nesciente domino, cujus possessio est (11), & ibidem

fa, id est, innocentem. Alioqui licebat unicuique furem aut alium quemlibet reum privata auctoritate comprehendere & ligare, ut postea a iudice condemnaretur. Quod si vel ipse qui ligaverat vel alius eum solvisset, pena legitima multabatur leg. Ribuar. tit. 73. Nam & privati tenebantur latrones insequi in sua vicinia. Decretum Childerberti cap. 12. & 13. decretum Chlotarii c. 16. Locum Taciti de alea notatus a F. Pithæo nil ad rem. Bignon.

(1) Romanus. In præfat. leg. Burgund. in præfatione edicti Theodorici: *Barbari Romani-que*. Vide Notas ad Marculfum lib. 1. cap. 49. Bignon.

(2) Si autem Francus. Observa minorem poenam in Franco, ut supra cap. 15. Aliud in leg. Ribuar. ubi maiore multa Ribuaris quam Romanus damnatur. Sic in decreto Childerberti n. 7. Bignon.

(3) Aut celaverit. Ergo aut de regia venatione generali, vere aut autumnio, ut in annalibus vetustis, (quod vix credo) aut de quadam venatione quam in communi Franci faciebant, quemadmodum de quibusdam populis Aristoteles narrat, & Itineraria recentia. Bignonius.

(4) Cervum domesticum. Institut. lib. 2. Tit. I. Bignon.

(5) Signum habentem. Id est, nolam. Ita enim campanæ Ecclesiæ vocabantur. Bignonius.

(6) Ad venationem faciendam mansuetus factus. Fortasse ut quemadmodum aucupes illic utuntur, ita & cervis cicuribus Franci venando uterentur, quo ceteros atrahere possent. Nam mentiunt me usquam legisse ejusmodi venationis modum. De anatibus qui alios inducunt in decipulas in Pistoribus docuit Belius. Bignonius.

(7) Cervum quem alterius canes. Contra Justinianus Institut. lib. 2. Tit. I. 6. *Illud questum*. Bignon.

(8) Vel retortas. Leg. Ribuar. Tit. 43. & 72. n. 1. 3. Constitution. Neapolitanæ: *Tortam vel virgam de nemore incidere*, lib. 3. tit. 38. cap. 4. Italis *retorta*. Proverbium vulgare, *la reborte vaut mieux que le sabot*, cum appendix rem ipsam excedit. Docuit Belius. Bignon.

(9) Herpicem traxerit. Varro lib. 4. *Irpices regula cum pluribus dentibus, quam item ut plaustrum boves trahunt, ut eruant que in terra sunt*, videlicet ad occidendum. Id notaverat Jac. Cujacius. *Nobis herce*, quasi *herpe*; *æx*, *æx*. Euripides Cyclope. Bignon.

(10) Postquam in culmum erigitur. Vide Ciceron. de senectute. Bignon.

(11) Possessio est. Agrimenfores pag. 299. *Possessiones sunt agri late patentes, publici privati que, quos initio non mancipatione, sed quisque ut potuit occupavit, unde & nuncupati. Fundus dictus quod in eo fundatur vel stabilizatur patrimonium*. Confer Siculum Flaccum pag. 4. Imp. Arcadius & Honorius in l. 11. Cod. de Episc. & Cleric. in Ecclesiis, *que in possessionibus, ut fieri adoleat, diversorum, vicis etiam, vel quibuslibet locis sunt constituta, Clerici non ex alia possessione vel vico, sed ex eo ubi Ecclesiam esse constitit ordinentur, & reliqua, que vide*. Jornandes de rebus Getic. p. 2. *Taprobane quoque in qua exceptis oppidis & possessionibus dicunt munitissimas urbes &c.* Inde possessores in Cod. Th. & apud Cassiodorum, *Honoratis possessoribus & curialibus*, ad differentiam inquilinorum & colonorum, cuiusmodi erat fere plebscula. Originem inde ducere libet quod major pars agrorum fuerit publicata, cum devicta fuit a populo Rom. quinque provincia. Itaque agri publici, proprie-

dem inventum fuerit, ille qui per malum ingenium hoc miserit, 11D. den. qui faciunt fol. LXII. s. culpabilis iudicetur.

TITULUS XXXVII.

De homicidijs servorum & ancillarum,

I. **S**I quis servus servum aut ancillam sibi consimilem occiderit, homicidam illum domini inter se dividant.

II. Si quis ingenuus servum alienum adfallierit, & expoliaverit, & convictus fuerit, quod ei plus, quam xl. denar. valeat, tulisset, 100. den. qui faciunt fol. xxx. culp. iudicetur.

III. Si vero minus quam xl. den. valent rulerit, 60. den. qui faciunt fol. xv. culp. jud.

IV. Si quis servum alienum flagellaverit, & in xl. noctibus operare non potuerit, xl. denar. qui faciunt fol. i. & trianti uno * quod est tertia pars solidi, culpabilis iudicetur.

V. Si quis homo ingenuus lidum alienum expoliaverit, 10000. den. qui faciunt fol. xxxv. culpabilis iud.

VI. Si quis servum alienum mortuum per furtum expoliaverit, & spolia ipsa plusquam xl. denar. valeant, 10000. den. qui faciunt fol. xxxv. culp. jud.

VII. Si autem spolia minus quam xl. den. valeant, 60. den. qui faciunt fol. xv. culp. jud.

VIII. Si servus ingenuum hominem occiderit, ipse homicida pro medietate compositionis (1) hominis occisi parentibus tradatur, & aliam medietatem dominus servi fe noverit soluturum, aut si legem intellexerit (2), potuerit se obmallare, ut leudem non solvat.

a Al. Triente.

β Al. Cellaverit.

TITULUS XXXVIII.

De Quadrupedibus si hominem occiderint.

I. **S**I quis homo a qualibet pecude domestica fuerit occisus, & hoc parentes illius testibus potuerint comprobare, quod dominus pecudis antea legem non adimpleverit, medietatem compositionis dominus ipsius quadrupedis cogatur extolvere: ipsum vero quadrupedem, qui est auctor criminis, pro medietate compositionis restituat requirenti, eo videlicet modo, si dominus quadrupedis non intellexerit secundum legem (3) se defendere.

TITULUS XXXIX.

De vestigio minando (4).

I. **S**I quis bovem aut caballum, vel quodlibet animal sibi suratum perdidit, & eum per vestigium sequendo (5) fuerit consecutus infra tres noctes, & ille qui eum ducit, se comparasse aut cambiassse dixerit, vel proclamaverit, ille qui per vestigium sequitur res suas, debet per tertiam manum adhramire (6). Si vero jam tribus noctibus exactis, qui res suas quaesiverit, & invenerit, ille apud quem inventiuntur, si eas emisse aut cambiassse se dixerit, liget ei adhramire. Quod si ille qui per vestigium sequitur, quod se agnosceret dicit, illo alio reclamante, per tertiam manum adhramire noluerit (7), nec solem (8) secundum legem culcaverit, sed ei violenter quod se agnosceret dicit, tulisse convincitur, 100. den. qui faciunt fol. xxx. culp. jud.

T 1-

prietas reipublice; possessio, privatorum. Id aliquatenus colligo ex Ciceronis Agraria 2. *Qui agrum Recentiorum possident, vetustate possessionis se, non iure, misericordia Senatus, non agri conditione defendunt. Nam illum agrum publicum esse fatentur; sed moveri possessionibus, amicis semis sedibus negans oportere.* Unde assignatio agrorum qua militibus fiebat, ejusmodi agris fiebat, ne quis putet proprietarios pulsos. Suetonius lib. 1. cap. 38. *Assignavit agros, sed non continuos, ne quis possessionum expelleretur.* Jurisconsulti de agro militibus assignato: *Modico honoris gratia possessori dato.* Sed discutendum amplius, nam aqua adhuc haeret. Vide Tit. 43. num. 7. Symmachi notas p. 288. Bignon.

(1) Medietate compositionis. Vide Tit. 65. num. 1. & 2. Bignon.

(2) Legem intellexerit. Tit. 38. prox. in fine. Bignon.

(3) Non intellexerit secundum legem. Supra Tit. prox. in fine. Bignon.

(4) De vestigio minando. Vide Gregor. Turonens. de gloria conf. ff. cap. 81. Decretionem Ghotarii n. 2. 16. Bignon.

(5) Vestigium sequendo. Livius lib. 1. de Hercule & Caco: *Ipsa vestigia quaerentem do-*

minum eo deducitua erant, averseos loves existimium quemque etc. Jamblichus apud Photium num. 94. persecutionem Rhodanes & Synonidis a Dama Eunucho factam memorat; & pag. 239. *id est uti iura Pedere xxi Sumo sic, quoniam erat auctoribus eius ad nos.* Inde investigare & erubere. Bignon.

(6) Adhramire. Vide notas ad veteres formulas (sive Appendicem Marculfi) cap. 1. *Adhramire* ab affirmare, ut putat Belius, infra tit. 49. Vide Glossarium Pithoi ad Capitularia, ubi adferuntur versus. Sed fallitur Pithoeus, ubi iurare exponit, quod ipsi versus ab illo adducti evincunt. *Molt les cyffez avramir, serement faire & soy pleuvir.* Ubi diversa videntur adhramire & sacramentum. Forte illud quod vernacule dicitur *arres*, ab arra data. Instrumentum Teubaldi apud Pithoeum ad hunc locum. Bignon.

(7) Edit. Lindenbrog. *non offerre per tertiam manum voluerit.* Eccard.

(8) Solem culcaverit. Infra Tit. 42. n. 9. & 52. n. 2. *adurnatus*, Capitul. lib. 5. cap. 303. *De hominibus ecclesiasticis seu fiscalibus qui non erant adurnati quando in Cenomanico pago fuimus.* Anglo-Saxonice *Andagar*. Bignon.

TITULUS XL.

De caballis furatis.

I. SI quis caballum qui carrucam ^a trahit, furaverit, 1000. den. qui faciunt fol. XLV. culp. jud. exc. cap. & dil.

II. Si quis Waranionem homini Franco furaverit, 1000. den. qui faciunt fol. XLV. culp. jud. exc. cap. & dil.

III. Si quis caballum spadatam (1) furaverit, 1000. den. qui faciunt fol. xxxv. culp. jud. exc. cap. & dil.

IV. Si quis Waranionem Regis furaverit, 1100. den. qui faciunt fol. xc. culp. jud. exc. cap. & dil.

V. Si quis admiffarium cum grege, hoc est cum VII. aut XII. equibus furaverit, 110. den. qui faciunt fol. LXII. s. culp. jud. exc. cap. & dil.

VI. Si autem de grege minus fuerit usque VI. capita & pretium & causam superius intimatam convenit observare.

VII. Si quis poledrum ^b (2) anniculum vel bimugum furaverit, 100. den. qui faciunt fol. xv. culp. jud. exc. cap. & dil.

VIII. Si vero sequentem poledrum furaverit, 200. den. qui faciunt fol. III. culp. jud. exc. cap. & dil.

IX. Si quis jumenta aliena tribatterit ^c, & evaserit, 100. den. qui faciunt fol. xv. culp. jud.

X. Si autem mortua inde fuerint, 100. den. qui faciunt fol. xxx. culp. jud.

XI. Si quis pregnantem equam furaverit, 1000. den. qui faciunt fol. XLV. culp. jud.

XII. Si quis jumentum aut caballum furaverit, 1000. den. qui faciunt fol. XLV. culp. jud. exc. cap. & dil.

XIII. Si quis admiffarium (3) alienum sine consensu domini sui spadaverit (4), 100. den. qui faciunt fol. xv. culp. jud. exc. cap. & dil. Et per unumquodque jumentum, quae ille continere consueverat, triaen (5) componat (6), quod est tertia pars solidi, id est XIIII. denarii & tertia pars unius denarii.

XIV. Si quis per superbiam aut inimicitiam caballos aut jumenta aliena tribatterit, vel debilitaverit, 100. den. qui faciunt fol. xxx. culp. jud.

XV. Si quis caballum alienum sine consensu domini sui excurtaverit (7), 200. den. qui faciunt fol. III. culp. jud.

XVI. Si quis caballum alienum excortica-verit, 200. den. qui faciunt fol. III. culp. jud.

TITULUS XLI.

De his qui aliena mancipia sollicitaverint.

I. SI quis mancipium alienum sollicitaverit & convictus fuerit, 100. den. qui faciunt fol. xv. culp. jud.

II. Si quis servum alienum plagiaverit, id est per circumventionem de servitio domini sui abstraxerit, & trans mare sive in quamlibet regionem ipsum duxerit, & ibidem a domino suo inventus fuerit, & ipsum a quo in patria plagiatus est, in mallo publico nominaverit, & tres ibidem testes domi-

^a Al. Carrucam. Al. carrucam. ^b Al. Poledrum. Al. poledrum. Al. pulletrum. ^c Al. Tribatterit.
^d Al. Tribatterit, debilitaverit aut percussit. ^e Al. Admiffarium cabalium. ^f Al. Triente uno.
^g Al. Triente uno. ^h Al. Excortica-verit.

(1) Spadatam.) Id est, spadonem factum, seu castratum, infra n. 13. Horum equorum Germanicis gentibus frequens usus, quod sint laboris & zelus patientissimi, maxime vero in bellis, Ammianus Marcellin. lib. 17. de Quadiis & Sarmatis in ea Sarmatia parte qua secundam prospectat Hannoniam: Equorum plurimi ex usu castrati, hoc aut feminarum visse exagitati raptentur, aut in subsidio sevocantes, prodant hinc inde denique rectoris. Equi ita multum hodie ex Sarmatia & Ungaria in Gallias adducuntur multi, unde communi nomine originis ejusmodi Ungvres vocamus. Bignon.

(2) Poledrum.) Pullum equinum, alias pulletrum; quae vox integra Italica usurpatur, Pulletrum. Pontre Ronfardo & Amioto de femina, Poudreau de masculo. Bignon.

(3) Admiffarium.) Leg. Alaman. tit. 69. Varro de re rust. lib. 2. cap. 2. Bignon.

(4) Spadaverit.) Id est, spadonem fecerit. Jac. Cujacius. Spadones autem a Spada Persiae urbe, in qua primi eunuchi facti, si Stephano fides: Σπαδὴ ἑστὶν ἡ πόλις ἐν τῇ Περσίᾳ ἣν οὐκ ἔστιν ἄλλοθεν. Concilium apud Theodonis villam: Si quis Presbyterum cabammiatus fuerit & spadaverit. Alio capite; Si quis Presbyterum male traxerit & spadaverit. Anton. Augustinus emendat. Gratiani lib. 2. dialog. 11. legendum censet spathaverit. Male vulgo spaf-

sa-verit. Bignon.

(5) Triaen.) Vetusior Codex Guelferbytanus eandem lectionem habet: tertius vero Codex ejus loci praefert: triente uno. Solidus supra in editionis Heroldi Tit. II. leg. 5. vocatus est ymnis, eius sive unitas. Aen hoc loco idem notat, unum nempe seu solidum. Antecedens tri erit itaque tertia, sc. pars, atque ita triaen conjuncte Latinum triens exprimeret. Ecard.

(6) Triaen componat.) Sic vetus codex Thuanus. Legendum triente: nisi legas triene. De triente vide Gregor. Turonens. de gloria confessor. cap. 109. & alibi. Vett. Formul. Lindembrogii 143. Bignon.

(7) Excurtaverit.) Curtare est caudam caballum abscindere. In Legibus Wisigoth. lib. VIII. Tit. 4. §. 3. legitur comam alieni caballii turpare aut caudam curtare. Lex Burgund. Tit. LXXIII. leg. 3. curvati caballii meminit, hoc est, cauda privati. In hanc vero legem nostram quadrat & illud decortaverit, quod in quibusdam Mss. pro excortica-verit perperam scriptum invenietur. Monasticum Anglicanum Tom. I. p. 818. Si ipse aliquos inveniet equites, in instanti equos decortaret, si vero pedites, personas male tractaret. Galli equum cauda carentem adhuc curvatus quasi curvatum vocant. Ecard.

minus habere debet, & iterum, cum servus ipse citra mare vel de qualibet regione fuerit revocatus, in altero mallo debet nominare, qui eum plagiaverit, & ibidem similiter tres testes debent adesse. Ad tertium vero mallo similiter fieri debet, ut novem testes jurent, quod servum ipsum equaliter semper super plagiatores dicere audissent. Sic postea qui eum plagiaverit, 1000. den. qui faciunt fol. xxxv. culpabilis judicetur, excepto capitali & difatura. Ea tamen ratione, ut nomina hominum & villarum equaliter per totos tres mallos debeat nominare.

III. Si quis hominem ingenuum plagiaverit, vel venderit, & postea in patriam reversus fuerit, 1111. den. qui faciunt fol. c. culp. j d.

IV. Si quis hominem ingenuum vendiderit & postea in patriam ad propria reversus non fuerit, VIII. den. qui faciunt fol. cc. culp. jud.

TITULUS XLII.

De servo qui de furto fuerit interpellatus.

I. **S**I cujus servus de furto fuerit interpellatus, si talis causa est, unde ingenuus 100. den. qui faciunt fol. xv. componere debeat, servus super scamnum tensus 100. ictus accipiat.

II. Si vero anequam torqueatur, fuerit confessus, & domino ejus ita placuerit, 100. den. qui faciunt fol. III. pro dorso suo reddat, & capitale dominus servi in locum restituat.

III. Si autem talis culpa fuerit, de qua ingenuus 1000. den. qui faciunt fol. xxxv. componere debeat, similiter servus 100. ictus accipiat tensus.

IV. Et si in ipso supplicio (1) fuerit confessus, aut castrerur (2), aut 100. den. qui faciunt fol. vi. solvat. Dominus vero servi capitale in locum restituat requirenti.

V. Et si servus confessus non fuerit, & ille, qui eum torquet, adhuc ipsum servum torquere voluerit, etiam nolenti domino servi pignus donare debet, & ipsum servum ad majora supplicia reinere. Et si postea servus ad majora supplicia traditus confessus non fuerit, qui eum torquebat, ipsum habeat; dominus vero servi, de quo jam pignus acceperat, pretium pro ipso servo suo suscipiat.

VI. Si vero supra dominum servus confessus fuerit, nunquam credatur.

VII. Si vero majori crimine servus inculpatus fuerit, de quo ingenuus 1000. den. qui faciunt fol. xiv. possit culpabilis judicari, & inter supplicia confessus fuerit, capitali sententia feriatur.

VIII. Si autem servus de quolibet crimine inculpatus fuerit, & dominus servi ipsius praesens adfuerit, ab eo, qui repetit, admonetur, ut servum suum ad justa supplicia dare non differat. Et qui repetit, virgas paratas habere (3) debet, quae in similitudinem minimi digiti grossitudinem (4) habeant, & scamnum paratum (5) habere debet, ubi servum ipsum tendere possit.

IX. Quod si dominus servi supplicia distule-

(1) *Et si in ipso supplicio.*) Supplicium pro tormento, ut infra n. 5. 8. Anianus in Caji epitome apud Aleandrum pag. 9. b. Bignon.

(2) *Castrerur.*) Vide Sigonium de regno Italiae lib. 6. ad annum 933. pag. 159. Castratur autem servus in adulterio supra Tit. 27. num. 4. Bignon.

(3) *Virgas paratas habere.*) Fustuarium supplicium Senatori lib. 4. epist. 10. Nam in leg. Burgund. Tit. 6. num. 11. acceptis 100. fustibus damnetur. Ita leges illae interpretantur quod aliae frequentius dicunt 100. aut 100. ictibus. Vide pactum pro tenore pacis Dom. Childerti & Chlotarii R. art. 6. Tit. 13. num. 1. Gregor. Turonens. lib. 1. cap. 41. Monachos ad malitiam cogi jubet, nolentes fustibus percipi verberari, cap. 34. tandem fustibus caeduntur quoad usque putaretur exanimis. Vide Victorem Utric. pag. 7. 14. 21. 36. Sed ibi de flagellis; quae sunt diversa. Vide l. 1. Cod. de cursu publico lib. 12. & discute. Bignon.

(4) *Minimi digiti grossitudinem.*) Caroli Calvi adiunctio apud Pistas an. 1000. cap. 15. Si vero servi ecclesiastici, aut Comitum, aut vassallorum nostrorum eum hoc facere presumpserint, quia in praefato Capitulari continetur ut sexaginta ictibus vapulent, & hoc occasione indifferenti homines modum in disciplina non faciebant, constitutum fidelium nostrorum consensu atque consilio ut quoruncunque coloni & servi pro hoc convicti non cum grossa fuisse, sed nudi cum virgis vapulent; & in cruciatibus atque vicis seu villis Episcopi per suos ministros vel Presbyteros providentiam hanc cum xip. ministris accipi-

ant, nec in hac causa modus disciplinae transgrediatur. Bignon.

(5) *Et scamnum paratum.*) Tormenti & questionis genus Turcis etiam nunc in usu; quod cum homines tendat, equuleum postum appellare. Nam & medici unum ex instrumentis, quibus utuntur ad ossa componenda, scamnum vocant. Celsus lib. 8. cap. 20. de femore luxato: Etiamnum valentius intenditur membrum super scamnum, cui ab utraque parte axes sunt, ad quos habentur illae diligantur; qui ut in torcularibus conversi rumpere quoque, si quis perseveraverit, non solum extendere nervos & musculos possunt. Hippocrates docuerat esse eorum. Tensionem ad Trocles vocat Gregor. Turonens. lib. 5. cap. 49. quem vide lib. 6. cap. 8. & 35. lib. 7. cap. 32. Vide Magium de tinnabulis, & Gallonium. Abdias suppositivus lib. 9. pag. 110. b. Rex iratus iussit eum extentum torqueri & caesum recludi carcere. Martyrolog. Norkeri iv id. Martii pag. 792. Apud Nicomediam B. Petri martyri iubente Diocletiano, eo quod de supplicii martyris irrogatus (nam unus erat ex sodalibus Dorothei & Gorgonii martyrum, qui in cubiculo Regis erant) liberius caesaretur, in equulo suspensus, & flagellis toto lanatus corpore, acie & sale perfrunditur. Idem id. Martii de S. Matrona, quae ancilla erat: in scamno extenta atque ligata. Gregor. Turonens. lib. 5. cap. 28. ad suppetem extendi. Arnianus, Marcellin. lib. 14. Eusebius vero obiecta fidentius negans, suspensus in eodem gradu constantia stetit. Vide notas Lindenbrogii pag. 22. Bignon.

fulerit & servus præsens fuerit, continuo ipse qui repetit, domino servi solem collocet, & ad septem noctes placitum concedat, ut servum ad supplicia tradat.

X. Si infra septem noctes servum ad supplicia distulerit tradere, solem ei iterato is, qui reperit, collocet, & sic iterum ad alias septem noctes placitum tribuat, id est, ut xiv. noctes a prima admonitione compleantur.

XI. Quod si impletis xiv. noctibus servum noluerit ad supplicia dare, omnem causam & compositionem dominus in se excipiat; hoc est, ut si talis causa fuerit, de qua ingenuus dc. den. qui faciunt sol. xv. componere debeat, tantum ipse dominus servi reddat.

XII. Si vero major culpa fuerit, de qua ingenuus idccc. den. qui faciunt sol. xlv. componere debeat, & dominus servum non præsentaverit, ipsum numerum solidorum reddat & capitale in locum restituat.

XIII. Quod si adhuc major culpa fuerit, quæ servo requiritur, dominus servi non ut servus, sed ut ingenuus totam legem super se solviturus accipiat.

XIV. Si autem servus absens fuerit, dominum servi, is qui repetit, secretius admonere debet, ut servum suum infra septem noctes (1) præsentem faciat; quod si non fecerit, tunc repetens solem illi cum testibus collocet; & si infra alias septem noctes ipsum servum non præsentaverit, iterum repetens cum testibus solem ei collocet, & tertia vice adhuc septem noctes placitum illi concedat, id est, ut totus numerus ad viginti & unam noctem perveniat. Quod si post tria placita servum noluerit ligatum ad supplicia dare, & per singula placita solem ei collocaverit, tunc dominus servi omnem repetitionem, sicut superius diximus, non ut servus, sed quasi ingenuus hoc commississet, talem compositionem repetenti restituat.

XV. Si vero ancilla in tali crimine inculpatur, de quo servus castrari debuerat, ccxl. den. qui faciunt sol. vi. pro ipsa dominus reddat, aut ccxl. ictus accipiat flagellorum.

TITULUS XLIII.

De Homicidiis ingenuorum.

I. SI quis ingenuus Francum, aut hominem barbarum (2) occiderit, qui lege Salica vivit, viiim. den. qui faciunt sol. cc. culp. jud.

II. Si vero eum in puteum aut sub aquam miserit, xxiv. den. qui faciunt sol. dc. (3) culp. jud.

III. Si autem de ramis, vel de hallis, aut de qualibet re eum cooperuerit aut incenderit, xxiv. den. qui faciunt solid. dc. culp. jud.

IV. Si quis eum occiderit, qui in truste dominica (4) est, xxiv. denar. qui faciunt sol. dc. culp. jud.

V. Si vero in puteum aut sub aquam miserit, aut de hallis vel de ramis eum cooperuerit, aut incenderit, lxxii. den. qui faciunt sol. idccc. culp. jud.

VI. Si quis Romanam hominem, convivam regis (5), occiderit, xli. den. qui faciunt sol. ccc. culp. jud.

VII. Si Romanus homo possessor (6), id est, qui res in pago, ubi commanet, proprias possidet, occisus fuerit, is qui eum occidisse vincitur iv. den. qui faciunt sol. c. culp. jud.

VIII. Si quis Romanum tributarium occiderit, idccc. denar. qui faciunt sol. xlv. culp. jud.

IX. Si quis hominem invenerit in quadrivio sine manibus & sine pedibus, quem inimici sui detruncatum dimiserint, & eum vita privaverit, seu percciderit (7), iv. den. qui faciunt sol. c. culp. jud.

X. Si

(1) Noctes. Vide notas ad Marculfum (sive ad Appendicem Marculfi) cap. 2. Id quia nox die prior. An vero quia non a die oriundi, ut Cæsar; sed a septentione, ubi hyems fere continua & longæ noctes, ut ab ea diei parte denominarentur ex qua plurimum apud eos constabat. Est in compensationem longiores dies idem illi habuerint. Inde Cimmeriorum fabulam fluxisse reor, & quod N. Paulus etiam fabulatur de tenebrarum regione. Quamquam, nisi fallat memoria, illi Haythonus Armenus concinat, plenius discutendum. In legibus Canuti R. cap. 10. *Post duodecim hyemes*. Anglo-Saxones numerasse annos per hyemes palam est, ex quibus annus illis constabat. Bajuvarii per autumnos numerabant, l. Bajuvar. Tit. 7. cap. 19. num. 4. Adde Juvenalem satyr. 6. *Quinque per autumnos*. Servius ad eclogam 1. *Post aliquot aristas; quasi rusticus per aristas numeret annos. Aux baux; neuf annees & neuf cueillettes*. Bignon.

(2) Barbarum. Gregorius Turonens. lib. 3. cap. 15. Bignon.

(3) Sol. DC. Marculfus lib. 1. cap. 18. cum

Notis. Paulus Warnefr. lib. 3. cap. 31. *Data est redemptio pro capite uniuscujusque viri solidi sexcenti*. Bignon.

(4) In truste dominica. *Ambrasio* in cod. reg. Marculfus lib. 1. cap. 18. cum Notis, ubi *trustem, id est fidem*. Decreto Chlotarii R. cap. 3. Bignon.

(5) *Convivam regis*. Suetonius in Vespasiano cap. 2. Martialis lib. 9. epig. 93. Marcellinus lib. 15. Senator lib. 1. cap. 43. Lex Burgund. Tit. 38. n. 2. Claudianus in Eutropium lib. 2.

Claro quod nobilis ortu

Conviva est domini.

Jornandes de rebus Geticis cap. 33. de Berimundo: *Susceptus est cum filio suo a Rege Theoderico honorifice nimis, adeo ut nec consilio suo expertem nec convivio faceret alienum*. Gallice *commensal*. Vetus cod. Jac. Aug. Thuanus habet, in convivium. Bignon.

(6) *Possessor*. Vide supra ad Tit. 36. num. 4. & Gregor. Turonens. lib. 5. c. 28. Bignon.

(7) *Percciderit*. *Perccidere* hic idem est ac *transjicere, transfigere, transverberare*. Gal-

occisus, & tres vel amplius habuerit plagas, tres de eodem contubernio, qui convicti fuerint, singillatim mortis illius compositionem componant, & tres alii de ipso contubernio 100. denar. qui faciunt sol. xxx. unusquisque illorum culpabilis iudicetur. Et tres adhuc alii de ipso contubernio, 100. den. qui faciunt sol. xv. singuli eorum culp. jud.

TITULUS XLVI.

De reippus.

I. **S**I quis homo moriens viduam dimiserit, & eam quis in conjugium voluerit accipere, antequam eam accipiat, Tunginus aut Centenarius Mallum indicent, & in ipso Mallo scutum habere debent, & tres homines (1) causas tres demandare; & tunc ille, qui viduam accipere vult, cum tribus testibus, qui adprobare debent, tres solidos æque penantes & denarium habere debet, & hoc factum, si eis convenit, viduam accipiat.

II. Si vero ista non fecerit, & sic eam acceperit, illi, cui reippus debetur, 110. den. qui faciunt sol. LXXI. s. culp. jud.

III. Si autem quæ superius diximus omnia secundum legem impleverit, & tres sol. & denarium ille, cui reippus debetur, acceperit, tunc eam legitime accipiat.

IV. Hoc discernendum videtur, cui reippus debeat.

V. Si nepos fuerit fororis filius senior, ille reippum accipiat.

VI. Si vero nepos non fuerit, neptis filius senior ille accipiat.

VII. Quod si neptis filius non fuerit, consobrini filius, qui ex matre genere venit, ipse accipiat.

VIII. Si autem nec consobrini filius fuerit, tunc avunculus frater matris reippum accipiat.

IX. Si vero avunculus non fuerit, tunc frater illius, qui ipsam mulierem ante habuerat, si in hæreditatem defuncti fratris, id est, mariti mulieris illius venturus non est, ipse reippum accipiat.

X. Quod si nec ipse fuerit, tunc qui proximior fuerit post superius nominatos, qui singillatim secundum parentillam (2) dicti sunt, usque ad sextum geniculum, si in

Tom. II.

hæreditatem illius mariti defuncti non accedat, ipse reippum accipiat.

XI. Si autem nullus nisi post sextum geniculum proximus fuerit, in fiscum ipse reippus vel causa, quæ inde orta fuerit (3), colligatur.

TITULUS XLVII.

De eo qui villam alienam occupaverit, vel si duodecim mensibus eam tenuerit.

I. **S**I quis super alterum in villam migrare voluerit, & aliqui de his, qui in villa consistunt, eam suscipere voluerint, & vel unus ex ipsis extiterit, qui contradicat, migrandi licentiam ibidem non habeat.

II. Si vero contra interdictionem unius vel duorum in ipsa villa confedere præsumserit, tunc interdictor testari debet illi cum testibus, ut infra decem noctes inde exeat, & si noluerit, iterum ad ipsum cum testibus veniat, & testetur illi, ut infra alias decem noctes secedat. Quod si noluerit, iterum tertio placito, ut infra decem noctes exeat, denunciatur. Si vero xxx. noctes impletæ fuerint, & nec nunc voluerit exire, statim illum maniat ad mallum, & testes suos, qui ad ipsa placita fuerunt, secum præstos habeat. Si autem ipse, cui testatum est, venire noluerit, & eum aliqua summa non detinuerit, & secundum legem supra dictam testatus fuerit, tunc ipse, qui ei testatus est, super fortuna sua ponat, & gratiam roget, ut accedat ad locum, & ipsum inde expellat, & si ibi aliquid elaboravit, quia legem noluit audire, amittat, & insuper 100. den. qui faciunt sol. xxx. culp. jud.

III. Si vero quis alium in villam alienam migrare rogaverit antequam conventum fuerit, 1000. den. qui faciunt sol. XLV. culpabilis iud.

IV. Si autem quis migraverit in villam alienam, & ei aliquid infra XII. menses secundum legem contestatum non fuerit, securus ibidem consistat, sicut & alii vicini.

TITULUS XLVIII.

De Affatome (4).

I. **H**oc convenit observare, ut Tunginus vel Centenarius Mallum indicent,

N

1 Al. adduat: Et tres erant, qui solidos pensare uti probare debent.

2 Al. Præstus.

(1) Tres homines.) Infra Tit. LVI. num. 4. Bignon.

(2) Parentillam.) Vide infra Tit. LXIII. ubi nota ex Jornande. Fortunatus pag. 99.

Juncta parentali culmine Roma fuit.
Leg. Burgund. Tit. 85. art. 1. Capitolinus in Gordiano: Dixit uxorem filiam Mithibi doctissimi viri, quem causa eloquentie dignum parentela sua putavit, & Præfectum statim fecit. Bignonius.

(3) Causa quæ inde orta fuerit.) Id est, pœna solemnium non servatorum. P. P. Ms. Bignonius.

(4) De Affatome.) Forma est & modus possessionis transferendæ ex causa possessionis. Videantur veteres formulæ incerti auctoris (sive Appendix Marculfi) cap. 19. 20. 43. 57. & legis Romanæ cap. 15. Edictum Theodorici R. cap. 53. Tres sufficiant curiales, dummodo vicinis scientibus impleatur corporalis introductionis effectus. Vide ex consuetudinibus nostris Raguellum pag. 507. in verbo *saizine*. Videatur Andegavensis consuetudo, & acta possessionis. Traditio in donationibus necessario requirebatur. Vide l. 1. Cod. Th. de donationibus in verbo *Abfcessu donantis*, l. 8. eod.

cent, & scutum in ipso mallo habeant; & tres homines causas tres demandare debent in ipso mallo, & requiratur postea homo, qui ei non pertinet, & sic festucam in laisum iactet, & ipsi, in cuius laisum festucam iactaverit, dicat verbum, de fortuna sua quantum ei voluerit dare. Postea ipse in cuius laisum festucam iactaverit, in casa ipsius manere & hospites tres suscipere, & de facultate sua, quantum ei datur, in potestate sua habere debet, & postea ipse, cui creditum est, ista omnia cum testibus collectis agere debet. Postea aut ante Regem, aut in Mallo legitimo illi, cui fortunam suam deputavit, reddere debet; & accipitur postea festucam in mallo ipso ante duodecim menses ipse, quem heredem deputavit, in laisum suum iactet, & nec minus, nec majus, nisi quantum ei creditum est. Et si contra hoc aliquid dicere voluerit, debent tres testes jurati dicere quod ibi fuissent in Mallo, ubi Tunginus vel Cenrenarius indixerunt, & quod vidissent hominem illum, qui fortunam suam dedit in laisum illius, quem jam elegerat festucam iactare, & nominare illum debent, qui fortunam suam in laisum electi iactavit; nec non & illum in cuius laisum festucam iactavit, & heredem appellavit, similiter nominent. Et alteri tres testes jurati debent dicere, quod in casa illius hominis, qui fortunam suam donavit, ille in cuius laisum festucam iactavit ibidem mansisset, & hospites tres vel amplius collegisset, & pavisset, & ei ibidem gratias egissent, & in beudo suo pulvis manducassent, & testes collegissent. Ista omnia alii tres testes jurati dicere debent, quoniam in Mallo legitimo vel ante Regem ille, qui accepit in laisum suum fortunam in Mallo publico, hoc est ante Theada^a vel Tunginum, fortunam illam, quem heredem appellavit, publice coram omnibus festucam in laisum ipsius iactasset. Et hæc omnia novem testes debent adfirmare.

^a Al. Theada.

^b Al. Ewuit se.

^c Al. Ista omnia facere debet in mallo, ubi ipse animalis esse dicitur. Al. Ista omnia in mallo debent fieri, ubi ille est hamallus, id est, qui suscepit causam ad mallandum in vicem alterius.

Adfirmare, & adfirmatus, leg. Ribuar. tit. 51. pag. 28. edit. Tit. Epistolæ adiatimæ. Veter. form. Lindenbrogii 50. donatio est, ut videtur Francico Pithæo. Bignon.

(1) *Intertiare.* Franc. Pith. Gloss. Capitularium: *expulsi sequester, interitus, interitus, expulsi, expulsi, interitus.* Capitul. lib. 3. cap. 46. lib. 6. cap. 214. Bignon.

(2) *Adbramire.* *Adbramire*, supra Tit. XXXVIII. Capitul. lib. 4. cap. 29. quod caput tribuitur Pipino Regi Italix in leg. Longob. lib. 1. Tit. 55. l. 76. Et quod in Capitul. lib. 3. cap. 58. in titulo dicitur *de sacramentis in palatio adbramitis*, in veteri Ms. capitulorum apud Aquas an. ix. sic exprimitur, *de sacra-*

TITULUS XLIX.

De fitortis, hoc est, qualiter homo furatus res intertiare (1) debet.

I. **S**I quis, qui lege Salica vivit, servum seu jumentum, seu quamlibet rem suam sub alterius potestate agnoverit, mittat eam in tertiam manum, & ille, apud quem agnoscitur, debet adhramire (2), & si intra Ligerim aut Carbonariam (3) ambo manent, & qui agnoscit, & apud quem agnoscitur, in noctes quadraginta placitum faciant, & in ipso placito, quantumque fuerint, qui rem intertiam venderint, aut cambaverint, aut fortasse in solutionem dederint, omnes intra placitum istum commoneantur, ut unusquisque cum negociatoribus suis alter alterum admoveat. Si quis vero communitus fuerit, & aliqua sumis cum non detinuerit, & ad placitum venire distulerit, tunc ille, qui cum eo negociavit, habeat tres testes, quod enuntiasset, ut ad placitum venire debuisset; & alios tres similiter habeat, quod cum eo publice negociasset: hoc si fecerit, exivit se^b de latrocinio. Ille autem qui admodum non venerit, super quem testes juraverint, erit latro illius, qui res suas agnoscit, & ei secundum legem ipsas componat, & insuper pretium illi reddat, qui cum eo negociavit. Ista omnia, ubi suus hamallus (4) est, super quem res primitus agnita fuerit ut intertata, fieri debent. Quod si trans Ligerim aut Carbonariam manet ille, apud quem res agnoscitur, in noctibus LXXX. lex ista custodiatur.

TITULUS L.

De Falso Testimonio.

I. **S**I quis falsum testimonium præbuerit, DC. denar. qui faciunt solidos XV. culp. jud.

II. Quod si aliquis alicui imputaverit, quod se perjurasset, & non potuerit adfirmare.

mentis in palatio faciendis. Sed hoc primum ad rem facit. Hoc autem caput Imp. Karolo tribuitur leg. Longobar. lib. 2. Tit. 55. l. 20. Vide formulas veteres cap. 1. 2. Bignon.

(3) *Carbonariam.* Gregor. Turonens. lib. 2. cap. 8. Nithardus lib. 2. *Quamobrem cum paucis Karolus hoc iter accelerans ab Aquitania Casiacum venit, & a Carbonariis & infra ad se venientes lenigne suscepit. Mox cum Lothario a Ludovico reverteretur, & omnes circa Carbonarias ad illum venientes, Mola trajecta vatum duxit ut Sequanam usque procederet. Idem lib. 4. pag. 366. Bignon.*

(4) *Hamallus.* Codex Guelferby. *gamallus*, editio Heroldina *hamallus*. Vide, quæ ibi diximus. *Eccard.*

mare ; dc. denar. qui faciunt fol. xv. culp. jud.

III. Si alicui fuerit imputatum, quod se perjurasset, & hoc, qui imputaverit, adfirmare poterit, tres de ipsis conjuratoribus a perjury, unusquisque illorum dc. den. qui faciunt fol. xv. culp. jud.

IV. Alii vero qui super ipsos tres (1) fuerint, quinque solidis culp. jud.

V. Ipse vero, cui imputatum fuerit, excepto causa vel capitali & dilatura, dc. denar. qui faciunt fol. xv. culp. jud.

TITULUS LI.

De Testibus adhibendis.

I. SI quis testes necessarios habuerit, & fortasse ipsi ad placitum venire noſuerint, ille qui eos necessarios habet, manire illos debet cum testibus ad placitum, ut ea, quae sciunt, jurantes dicant.

II. Si vero noluerint venire (2), & eos sumnis non detinuerit, unusquisque illorum dc. den. qui faciunt fol. xv. culp. jud.

III. Si vero praesentes fuerint ad testimonium vocati, & noluerint jurando dicere ea, quae sciunt, & forbanniti fuerint, dc. den. qui faciunt fol. xv. unusquisque illorum culp. jud.

TITULUS LII.

De eo qui fidem factam alteri reddere noluerit.

I. SI quis ingenuus aut lidus alteri fidem fecerit, tunc ille, cui fides facta est, xl. noctes aut quomodo placitum fecit, Tom. II

a Al. Juratoribus.

ß Al. Forbanniti.

γ Lindemb. Ista igitur omnia facta.

(1) Super ipsos tres. Tres tantum conjuratores gravibus reliquis puniuntur ; quia cum reo tres praecipue puto proximiores affirmabant, reliqui tantum probabant. Id patet ex formula vet. incerti auctoris 19. ubi tres aloarii & duodecim conlaudantes. Lege autem Alaman. Tit. 6. solus reus conceptis verbis jurabat, ceteri probabant. Vide notas ad Marculf. lib. 1. cap. 38. & ad Appendic. cap. 29. Bignonius.

(2) Noluerint venire. De testibus cogendis agitur hoc capite, qui nolunt testimonii dicendi causa in judicio sistere, quo nomine olim Athenis actio prodita. Jul. Pollux lib. 8. Λεωκοκρυβία δὲ κατὰ τὴν δόξαν οὖν, καὶ μακρυγορεῖ ἐκλογιστέων, ἢ δὲ τὴν κερὶ τῶν μακρυγορεῖ ἐκλογιστέων. τὸ δὲ ἢ βουλόμενος μακρυγορεῖ, ἐκλήθη ποσὶ, ἀκόλου τὸ μακρυγορεῖ ἀποτιθέμενος. ἢ τοῦ δὲ αὐτοῦ ἢ μακρυγορεῖ, ἢ ἱεραία. ἢ ἢ ἐκ αὐτοῦ, ἢ μὴ παρὰ αὐτοῦ, ἢ χιλίους ἀποτιθέμενος. Aechines παρὰ τερτυρηνβίαν. Quod & jure Romano observatum, ut inviti testimonium dicent in causis criminalibus tantum, l. 4. §. 2. & 19. De testibus. Ex constitutione vero Justiniani Græca, l. 16. Cod. eodem, etiam in civilibus causis coguntur inviti testes esse. Bignon.

(3) Admallare. Vide infra ad Tit. LIX. Sic infra ; vel admallatus secundum legem Salicam. Tit. LIII. n. 1. secundum legem habet admallatum. Inde fortasse hamallus supra Tit. XLIX. Bignon.

quando fidem ei fecit, ad domum illius cum testibus ambulare debet, vel cum illis, qui pretium adpreiare debent, & si noluerit fidem factam solvere, dc. den. qui faciunt fol. xv. culp. jud.

II. Si vero adhuc supradictum debitum solvere noluerit, debet eum sic admallare (3) : Rogo te, judex, ut hominem illum denominatum gajachionem meum, qui mihi fidem fecit, de debito tali denominato secundum legem Salicam mihi inde eum adstringas. Tunc judex dicere debet : Ego gajachium tuum illum in hoc mallo quod lex Salica habet. Tunc ille cui fides facta est, debet testificari fidejussori, ut nulli alteri nec solvat, nec pignus detent solutio- nis ; antequam ei impleat, unde fidem fecit. Et sic festinanter ad domum illius, qui ei fidem fecit, cum testibus accedat, & roget eum solvere debitum suum. Quod si noluerit, solem ei colloctet. Et si ei solem culcaverit (4), tres solidos super debitum addat, & sic usque ad tres vices per tres mannas facere debet. Istitis igitur omnibus factis, si adhuc noluerit debita componere, usque ad novem solidos debitum ascendat, id est, ut per singulas admonitiones (5) vel solem culcatum, terni solidi adcrefcant. Si vero nec fidem factam in placito legitimo solvere voluerit, tunc ille cui fides facta est, ambulet ad grafionem loci illius, in cuius pago manet, accipiatque festucam, & dicat verbum illud : Tu grafio, rogo te, quia ille homo denominatus, qui mihi fidem fecit, quem legitime habeo adjactivum (6) vel admallatum secundum legem Salicam, ego super me, N 2

(4) Solem culcaverit. Solem occasum, quae scilicet suprema tempestas observabatur, ut infra Tit. LXIX. Gregorius Turonens. lib. 7. cap. 23. ubi nos quendam concessimus non aliena. Unde & apud Marculfum lib. 1. cap. 37. sol-jative. Romanis quoque idem usitatum fuisse fidem facit lex 12. tab. Illud ipsum significare videtur Homerus Odysf. μ.

Ἦμος τ' ἐνὶ δόξῳ κῆρ' ἀγορῶν ἀέθων, Κεῖνος ἰσίκου κατὰ δεκαζώντων ἄλιων, quibus verbis tempus vespere designavit, καὶ μὴ ἐκ π' τοῦ ἰσίκου ἰσίκων, ut Strabo interpretatur lib. 1. Vide supra Tit. XXXIX. infra LIV. & LX. Speculum Saxonicum lib. 3. cap. 40. Juenalis sat. 13.

Hec quata pars scelerum quae custos Gallicus uisib

Usque a lucifero donec lux occidat audit. Nortmannis hodie clameur couchée. Quod supra est, Solem ei colloctet, & intra, Solem culcatum, id est diem constitutum, jovi assigne, unde adjourner, diem dicere. Sol pro die. Archilochus, & ex eo Ronfardus. Bignon.

(5) Singulas admonitiones. Tris edita, P.P. Ms. Pour chacun défaut. F. Pithœus. Doublement & tiercement, in ordinationibus Regis. Bignon.

(6) Adjactivum. Vide notas ad Marculfum lib. 1. cap. 37. & Appendic. cap. 22. Bignonius.

Et super fortunam meam pono, quod securus misto in fortunam illius manum: & dicat de quanta causa ei fidem fecerat. Tunc Grafio congreget secum septem Rachinburgios (1) idoneos, & cum ipsis ad causam illius fideiussoris veniat, & roget eum, si praesens est, ita dicens: *Per voluntatem tuam solve homini isti, de quo ei fidem fecisti, & hoc quod debes secundum precium legitime preciatum (2) satisfacere stude.* Quod si tunc adimplere noluerit praesens, aut si absens fuerit, statim Rachinburgii precium adpreciatum (3), quantum debitum, quod debet, valeat, de fortuna illius tollant. Et si fides antea de ipsa causa non fuerat datus, duas partes ille, cuius causa est, ad se revocet, & Grafio tertiam partem obtineat.

III. Si autem Grafio (4) ibi invitatus non venerit, & Sannis eum aliqua non detinuerit, aut certa ratio dominica (5), & si distulerit, ut ibi non ambulet, neque mittat, ut cum iustitia (6) exigatur debitum, aut se redimat, aut de vita componat.

TITULUS LIII.

(7) *De eo qui Grafionem ad res alienas tollendas injuste invitaverit.*

I. **S**I quis Grafionem (8) ad res alienas injuste tollendas invitaverit, antequam gafachium (9) suum secundum legem habeat admallatum *, VIII. den. qui faciunt fol. cc. culp. jud.

* Al. Antequam legitime admallatus aut fides ei facta fuerit. Al. Admallatum vel adjectivum.
 † Al. De Prestata.

II. Si vero Grafio invitatus contra legem supra debitum iustum aliquid amplius tulerit, aut se redimat, aut de vita componat.

TITULUS LIV.

De Re prestata † (10).

I. **S**I quis alteri de rebus suis aliquid praestiterit, & ei reddere noluerit, sic eum debet mallare. Cum testibus ad domum illius, cui res praestavit, accedat, & sic contestetur ei: *Quia res meas noluisse redde, quas tibi praestitisti, in hoc eas tene nocte proxima quod lex Salica continet; & sic ei solem colloca.* Si nec tunc voluerit reddere, adhuc super VII. noctes similiter contestetur, sicut antea fecit, ut nocte proxima secundum quod lex Salica continet, res suas tenere debeat. Quod si nec tunc voluerit reddere, iterum post septem alias noctes ad eum similiter cum testibus veniat, & roget ut debitum suum reddat. Ergo si tunc noluerit reddere, nec fidem facere reddendi, supra debitum, quod ei praestitum est, & super illos novem solidos, qui per tres admonitiones accreverunt, DC. den. qui faciunt fol. xv. culp. jud.

TITULUS LV.

De manu ab aeneo redimenda.

I. **S**I quis ad aneum (11) mallatus fuerit, & forsitan convenit, ut ille, qui admallatus est, manum suam redimat, &

jura-

(1) Rachinburgios.) Glossæ interlinear. judices. Bignon.

(2) Preciatum.) Preciari apud Cassiodor. lib. 2. cap. 22. Sic deprecari Tertullian. adversus Marcion. lib. 1. cap. 6. Bignon.

(3) Adpreciatum.) Leg. Alaman. Tit. 75. *Illam optimam vaccam quatuor tremisses licet adpreciare.* Capitul. lib. 5. cap. 366. *Si quis alterius caballo aut bovi vel cailibet quadrupedi unum oculum excusserit, adpreciet illud pecus quid valet, & tertiam partem componat.* Quod caput desumptum est ex legib. Bajuvar. Tit. 13. cap. 8. pag. 87. edit. Tilia. Bignon.

(4) Grafio.) Gloss. interlineares, Comes, Bignon.

(5) Certa ratio dominica.) Vetus cod. Thuan. certe. Vide supra Tit. 1. n. 4. & 5. Bignon.

(6) Neque mittat, ut cum iustitia.) *Refus de faire justice.* Infra Tit. LX. Bignon.

(7) Vide leg. Ribuar. Tit. 53. pag. 26. edit. Til. & tabul. S. Dionysii in fol. min. Bignon.

(8) Grafionem.) Paulus Warnefr. lib. 5. cap. 36. pag. 303. Vide notas ad vet. formulas (sive Appendicem Marculfi) cap. 7. Judex fiscalis dicitur in textu leg. Ribuar. Tit. 55. pag. 29. edit. Til. *Si quis iudicem fiscalem, quem Comitem vocant, interfecerit, DC. scil. multetur.* Deinde quia illa treda exigebant leg. Ribuar. cap. ult. exactores regii dicuntur a Sugerio loco a Fr. Pietho allato. Ideo autem mihi videtur dici iudex fiscalis Comes, ad differentiationem magistratum municipalium. Illi

enim etiam tum iudicabant, ut patet variis ex locis, praecipue ex Gregor. Turonens. lib. 1. de miraculis c. 33. *Deortum est sententia primorum urbis.* Sunt & multa huius rei alia exempla. De Comitibus autem vide notas ad Marculium lib. 1. cap. 8. Bignonius.

(9) Gafachium.) Gloss. interlinear. cod. Thuan. *causastorem.* Bignon.

(10) De Re prestata. De rebus creditis, nofitis, *De prest.* Optatus lib. 3. pag. 31. b. *Præcedente serrose creditores periculis vallabantur; & qui pro praestitis suis rogari meruerant, metu mortis humiles impellerantur in preces.* Juretus ad Symmach. pag. 263. 264. Bignonius.

(11) Aneum.) Examen aquæ ferventis, leg. Wisigothor. lib. 6. Tit. 1. c. 3. Adnuntiatio Caroli Calvi apud Pistas an. DCCCCLXIII. cap. 20. *Si colonus vel servus inde reputatus fuerit, aut iudicio Dei inde examinet; aut si convicius fuerit, hoc ut supra diximus unde mensuram adulteravit poyat, insuper & virgis nudo corio vapulet.* Capitul. lib. 4. cap. 13. Erat & aquæ frigida iudicium, de quo Gregor. Turonens. lib. 1. cap. 69. & 70. de muliere adulterii a marito accusata, quæ Lugduni sententia iudicis in Ararim probationis causa demersa est. De utroque Hinemarus de divorzio Lotharii & Thetbergæ ad vi. interrog. Sexta Interrogatio. *Quidam dicunt nullius esse auctoritatis sive credulitatis iudicium quod fieri solet per aquam calidam sive frigidam neque per ferum calidum, sed adinventiones sunt humani ar-*

juratores donet; si talis causa est, de qua legitime, si convictus fuisset, dc. den. qui faciunt fol. xv. componere debeat, tunc cxx. den. qui faciunt fol. III. manum suam redimat.

II. Si vero plus ad manum suam redendam dederit, fredum Grafioni solvatur, tanquam si de ipsa causa convictus fuisset.

III. Si vero talis causa fuerit, de qua si convictus fuisset, 10000. den. qui faciunt fol. xxxv. debuisset solvere, & convenit, ut manum suam redimat & juratores donet, ix. fol. manum suam redimat.

IV. Quod si amplius dederit, fredum Grafioni solvatur, tanquam si de ipsa causa convictus fuisset.

V. Quod si major culpa fuerit de qua LXII. s. fol. solvere, si convictus fuisset, deberet, & convenit, ut manum suam redimat, cum fol. xv. manum suam redimat.

VI. Et si amplius dederit, fredum Grafioni solvatur, tanquam si de ipsa causa convictus fuisset. Ista redemptio usque ad leudem sic permaneat.

Tom. II.

a Al. Sagibaronem.

VII. Si autem leudem alter alteri impulerit, & eum ad aneum habet admallatum, & convenit, ut manum suam redimat, & juratores donet, cum solid. xxx. manum suam redimat.

VIII. Et si amplius dederit, fredum Grafioni solvatur, tanquam si de ipsa causa convictus extitisset.

TITULUS LVI.

De eo qui Grafionem occiderit.

I. **S** quis Grafionem occiderit, xxiiii. den. qui faciunt fol. dc. culpab. judicetur.

II. Si quis Sagibaronem a qui puer regis fuerat (1), occiderit, xii. den. qui faciunt fol. ccc. culp. judicetur.

III. Si quis Sagibaronem, qui ingenus est, & se Sagibaronem posuit, occiderit, xxiiii. den. qui faciunt fol. dc. culp. judicetur.

IV. Sagibarones (2) in singulis mallobergiis

N 3

bitur, in quibus sepe per maleficia falsitas locum obtinet veritatis, & ideo credenda esse non debent. Hincmarus. Christianitas ex antiquo, que inter acta est agenda judicia, sanxit & frequentavit iudicium quod fit per aquam &c. Et paulo post; Quapropter fieri aquam ignitam ad hoc duo coplata in unum indaganda judicia, illud videlicet quod jam per aquam factum est, & illud quod per ignem fiendum est, licet sint pro temporum varietate disparia, sed unum sunt operatiois mysterio, in quibus sancti liberantur in se, & reprobi puniuntur additi Ecclesie, quam designavit arca diluvii, creditur tradidisse auctoritas &c. Deinde: Constat nimirum, ut inquit, quia in aqua ignita coquantur culpabiles, & innoxii liberantur incocti, quia de igne Sodomitico Lat justus evasit inustus &c. Vide que apud Hincmarum post hac sequuntur pag. 350. & pag. 357. Aut sacramento aut Dei iudicio expurgate &c. Eodem pertinet quod refert Gregor. Turonens. de miracul. lib. 1. c. 81. de altercatione Presbyteri Arriani cum Diacono catholico pro fide catholica: Accenditur ignis, aneus superponitur, seruet valde, annulus in unda ferventi projicitur &c. Insignis locus, & qui omnino legem Salicam illustrat, & vetustissimam ejusque iudicii formam docet, ut & de gloria confessor. cap. 14. Videndus idem Gregorius histor. lib. 2. cap. 1. de S. Briccio Turonensi Episcopo. De ignitis vomeribus varii meminere. Leges vet. Capitula, Ivo Carnotensis, Burchardus, Pithœus, & Juratus. De aliis quoque purgationum generibus, juramento, duello, pane hordeaceo, cafeo, crucis, nos quædam scripsimus. De ferro candenti vide Georgium Logothetam pag. 41. ubi etiam de duello. Addit de purgatione ferri igniti: Οὗκ ἔστι τὸ ἰμωτικὸν κατὰ τὸν νόμον, ἀλλὰ τὸ πικρὸν καὶ τὸ πικρὸν, mox dicitur eum qui ex barbaris originem ducit, barbarico iudicio uti debere. Vide & N. B. Eadem de re Pachymerius lib. 1. Cantacuzenus lib. 3. cap. 27. Hæc omnia iudicia reprobavit Ecclesia. Agobardus contra scripsit pag. 287. De aqua iudicio videndus item Adhemarus, & ex eo Simondus ad Goffridum. Porro no-

stra memoria paucis abhinc annis solebant iudices reos maleficii accusatos mergere, pro certo habentes incertum crimen hac ratione patefieri; quod scelus merito secundum Ecclesie canones amplissimi ordinis decreta refecerunt. Sic accipio Nithardum, dum ait Gerbergam ut veneficam aquis præfocatum, quia scilicet rea fuisse merfione apparuerat. Unde fortasse

Et quos nascentes explorat gurgite Rhenus. Leg. Longob. lib. 1. Tit. 33. cap. 1. Si quis servum alienum sine voluntate domini sui in sacrum mentem miserit, aut manum in caldaria mittere fecerit. Aneum pro aheno. Vide Ezechielem 24. Aneum in quo est serugo &c. Salvianus pag. 252. Infra Tit. 67. n. 1. Aneum portare ubi stric continent. Pactum Childeberti & Chlotarii n. 4. Ad aneum provocatus manum incenderit. In Decretione Chlotarii num. 8. Ad sortem veniat, aut ad plebejum promovatur. Forte legendum est, aneum, non plebejum. Tit. LIX. infra: Ut per aneum aut per compositionem se educeret. Bignon.

(1) Sagibaronem qui puer regis fuerat.) Ille qui iudicia Regis exequabatur. Vid. leg. Burgund. de Wittifcalcis Tit. 76. edit. Til. Saiones apud Cassiodorum, Sed tamen hi iudicabant. Infra vers. 4. virifagi, P. P. Ms. Bignonius.

(2) Sagibarones.) Viros atate & sapientia maturos interpretor, quibus controversias definiendi facultas erat, adeo ut nec postea ab his Comes seu Grafio appellari possit, quemadmodum hic statuitur. Periti scilicet legum, quos postea homines legales dixerunt; quorum & consuetudinario veteri iure non minima auctoritas in plerisque causis, ut apud Matthæum Paris. & alios passim videre est. Illud ipsum est quod iudicium civium vocat Gregor. Turonens. lib. 7. cap. 47. Dehinc & ex his electi videntur qui legis Doctores in Adhemari Chronico, sub Ludovico Balbo, cuius particulam edidit Pithœus sub nomine Fragmentsi historie Aquitanice, de Vulgrino Aquitania Duce, qui contra Normannos Martillacum castrum construxit, ibique misit Robertum

TITULUS LVIII.

*De incendio sive expoliatione ecclesie
sive homicidiis clericorum.*

I. **S**I quis ecclesiam sanctificatam, vel ubi reliquie Sanctorum recondite sunt, incenderit, vel de infra ipsa ecclesia aliquam expoliationem de altari, aut de infra illam ecclesiam aliquid tulerit, VIII. denar. qui faciunt fol. cc. culp. jud. excep. cap. & dil.

II. Si quis Diaconum interfecerit, XII. den. qui faciunt fol. ccc. culp. jud.

III. Si quis Presbyterum interfecerit, XXIII. den. qui faciunt fol. dc. culp. jud.

IV. Si quis Episcopum interfecerit, DCCCC. fol. culp. jud.

TITULUS LIX.

De eo qui ad mallum venire contempserit.

I. **S**I quis ad mallum venire contempserit, & quod ei a Rachinburgiis a iudicatum fuerit, implere distulerit, si nec de compositione, nec de ulla lege fidem facere voluerit, tunc ad Regis presentiam ipsum manire debet, & ibidem XII. testes esse debent, qui per singula placita jurando dicant, quod ibidem fuissent, ubi Rachinburgii ei iudicassent, & ille decretum iudicium contempserit, iterum alii tres jurare debent, quod ibidem fuissent, post illam diem, in qua ei Rachinburgii iudicaverunt, ut aut per zneum aut per compositionem se educeret, hoc est de illa die in XI. noctes, in mallo iterum solem culcaverit, & nullatenus legem implere voluerit, tunc eum debet manire ante Regis presentiam in XIII. noctes, & tria testimonia jurando dicant, quod eum manisser. Quod si nec tunc venerit, & ista omnia novem testimonia conjurando, qua superius diximus vera esse dixerint, similiter ei iterum solem culcet, & illos tres testes ibidem habeat. Ubi culcaverit solem, & ista omnia compleverit, qui eum admallat (1), & ille, qui admallatur, ad nullum placitum venire, nec per legem se educere s. noluerit, tunc Rex, ad quem manitus est, extra sermonem suum eum esse de iudicet; & ita ille culpabilis & omnes res suas erunt in fisco, aut cui fiscus

dare voluerit; & quicumque ei panem deriderit, aut in hospitium collegerit, etiam si uxor ejus (2) propria sit, DC. den. qui faciunt fol. xv. culp. jud. donec omnia, qua ei legibus imputantur, secundum legem componat.

TITULUS LX.

*De Rachinburgiis qui secundum legem
non iudicant.*

I. **S**Iquidem Rachinburgii in mallo resistentes, cum causa discussa fuerit inter duos causatores, admoniti ab eo, qui causam requirit, ut legem Salicam dicant; & si legem dicere noluerint, tunc ab eo qui causam requirit, sint iterum admoniti usque in tertia vice. Quod si dicere noluerint, tunc dicat ille, qui causam requirit: *Ego vos tangano (3) usque dum vos inter me & contra causatorem (4) meum legem iudicatis.* Et si tunc dicendi se legem distulerint, sole culcato septem de illis unusquisque .ccc. den. qui faciunt fol. lxx. culp. jud.

II. Et si adhuc tunc Rachinburgii desperaverint, nec legem dicere voluerint, neque de tribus solidis compositionem facere, tunc unusquisque illorum septem, culcato sole DC. den. qui faciunt fol. xv. culp. jud.

III. Similiter si comprobati fuerint legem non iudicasse, septem ex eis unusquisque DC. den. qui faciunt fol. xv. culp. jud.

IV. Si autem Rachinburgii legem iudicant, & cui iudicatum fuerit, hoc sustinere noluerit, & dicit contra legem iudicasse sibi, & hoc comprobare non potuerit, contra unumquemque de septem Rachinburgiis, DC. den. qui faciunt fol. xv. culp. jud.

TITULUS LXI.

De Chrenebruda (5).

I. **S**I quis hominem occiderit, & in tota facultate sua non habuerit, unde totam legem implere valeat, XII. juratores donet, quod nec super terram nec sub terra (6) amplius de facultate non habeat, nisi quod donarum habet. Postea intrare debet in causam suam, & de quatuor angulis de terra illa in pugno (7) suo colligat,

a Al. Rachinburgiis.

B Al. Edices.

(1) Qui cum admallat. Supra Tit. LII. n. 1. admallatus. leg. Ribuar. Tit. 32. 3. Conjurare debet quod eum ad frudem legitimam admallatum habet. In edit. Til. Tit. est 34. num. 4. pag. 19. Marculfus lib. 1. cap. 21. admallandum prosequendumque. Notae ibidem. leg. Ribuar. Tit. 52. num. 3. pag. 54. & Tit. 53. num. 1. edit. Til. Bignon.

(2) Etiam si uxor ejus. Vxor recipiens maritum punitur. Bignon.

(3) Ego vos tangano &c. Deny de justice, ut supra de Grafione Tit. LII. Vide presentiam leg. Burgund. P. P. Ms. Bignon.

(4) Causatorem. Gregor. Turonens. lib. 10. cap. 9. Causatorus accessit; lib. 9. cap. 3. Exponens causas; lib. 10. cap. 4. Causatus cum socio. Decretio Childeberti R. num. 12. Causator Centenarium cum centena requirit. Bignon.

(5) De Chrenebruda. De cessione bonorum. Bignonius.

(6) Nec sultus terram. Thefaurum aut quid aliud denotat. Bignon.

(7) De terra illa in pugno. Vide leg. Alaman. Tit. 84. Tollat de ipsa terra, quod Alamanii Chuffodi (alias Zurb) dicunt. Videantur vet. formulae cap. 19. & Notae. Mos Germana-

TITULUS LXIII.

De eo qui se de Parentilla (1) tollere vult (2).

I. SI quis de parentilla (3) tollere se voluerit, in mallo ante Tungingum aut Centenarium ambulet, & ibi quatuor fustes alminos super caput suum frangat, & illas quatuor partes, in mallo iactare debet, & ibi dicere, ut & de iuramento, & de hereditate, & de tota illorum se ratione tollat.

II. Et si postea aliquis de parentibus suis aut moritur, aut occiditur, nihil ad eum de ejus hereditate, vel de compositione pertineat.

III. Si autem ille occiditur, aut moritur, compositio aut hereditas ejus non ad hæredes ejus, sed ad fiscum pertineat, aut cui fiscus dare voluerit.

TITULUS LXIV.

De Charoena (4).

I. SI quis alteri de manu aliquid per vim (5) tulerit aut rapuerit, rem pro capitali restituat, & insuper 100. den. qui faciunt fol. xxx. culpabilis jud.

II. Si quis homini aliquid, quod ei in tertia manu a missum fuerat, per vim tulisse convincatur, 100. denar. qui faciunt solidos xxx. culpabilis judicetur.

TITULUS LXV.

De compositione Homicidii (6).

I. SI alicujus pater occisus fuerit, medietatem compositionis filii colligant, & aliam medietatem parentes, qui proximiores fuerint, tam de paterna, quam de materna generatione dividant.

II. Quod si de una parte vel paterna vel

materna nullus proximus fuerit, portio illa ad fiscum perveniat, vel cui fiscus concesserit.

TITULUS LXVI.

De Homine in hoste occiso.

I. SI quis hominem in hoste occiderit, triplici compositione componat, sicut in patria componere debuit, excepto si ex trustee regali non fuerit ille homo.

II. Nam si ex trustee regali fuerit, eadem compositione quam infra patriam facere debuit, culpabilis judicetur, hoc sunt denarii LXIIM. ^B qui faciunt solidos IDCCE.

TITULUS LXVII.

De eo qui alterum Hereburgium clamaverit.

I. SI quis alterum hereburgium clamaverit, hoc est, strioportium, aut qui æneum portare dicitur, ubi striæ (7) concinunt, & convincere non potuerit, IDC. den. qui faciunt fol. LXII. s. culp. judicetur.

II. Si quis mulierem ingenuam striam clamaverit, aut meretricem, & convincere non potuerit, VIIIID. den. qui faciunt fol. CLXXXVII. culp. judicetur.

III. Si stria hominem comederit, & convicta fuerit, VIIIID. den. qui faciunt fol. CC. culpabilis judicetur.

TITULUS LXVIII.

De Cavallo excorticato (8).

I. SI quis caballum alienum (9) sine consensu possessoris decorticaverit (10), & interrogatus, fuerit confessus, caballum ipsum in capite restituat.

II. Si vero negaverit (11), & convictus fuerit, DC. den. qui faciunt fol. xv. excepto cap. & dil. culp. judicetur.

TI-

^a Al. In tertiam manum.

^B Forte LXXIIM.

^y Adde cum dimidio. Ita Baluzius.

bus portionem ferrent. Job. cap. ult. Vide Marculfum lib. 2. cap. 12. Infitut. Tit. de legitima agnator. success. §. Ceterum: Ut plerumque hereditates ad masculos confluerent. Videndum Philo de vita Mosis pag. 468. *ὅτι τὰ κληρονομία ἵππων ἀνδρῶν*, & pag. 469. *Ἰβν.*

(1) De Parentilla. De modo ejurandæ cognitionis. *Bignon.*

(2) Tollere vult. Propter onera inimicitiarum, vindicandæ mortis, & juramenti. Ut hereditas proximis, sic per multa onera sequuntur. Onera proximorum apud Athenienses, quæ mercede quadam hereditatis rependebantur. Vide Demosthenem in oratione *τῆς Μαρτυρίας*. *Bignon.*

(3) Parentilla. *Jornand.* de regnorum successione pag. 11. *parentela conjuncti.* Vide supra Tit. 46. n. 10. *Bignon.*

(4) De Charoena. *Vet. cod. Thuan. charoena.* Sic cod. *Expilii. Bignon.*

(5) Per vim. *Cod. Expilii, Per virtutem. Bignonius.*

(6) De compositione Homicidii. *Tacitus* de Germanis: *Luitur homicidium certo armentorum aut pecorum numero.* Vid. leg. *Scotorum* in lib.

Regiam majestatem. Huc respicere videtur Salomon Proverb. 6. v. 35. *Nec suscipiet pro redemptione dona plurima.* Sic apud *Afros. Leo African.* part. 2. *Bignon.*

(7) Striæ. *Hincmar.* de divortio *Hlotarii & Tetberg.* ad 15. interrogat. *Quidam vestibus carminatis inducantur: vel cooperiebantur; alii autem cibo a sortiaris demerati, alii vero tantum carminibus a strigis fascinati, & quasi enervos effecti reperiti sunt; quidam autem a lamis sive genichialibus feminis debilitati &c.* *Bignonius.*

(8) Cavallo excorticato. *Ms. Expil. decortato.* Apud nos vilissimi qui equorum morticina decortiant, & tere intestabiles. *Bignon.*

(9) Caballum alienum. An vivum, an mortuum? Puto mortuum, quia corium domini est. *Bignon.*

(10) Decorticaverit. Decorticare supra Tit. 29. num. 10. *escorber.* In cod. *Ms. Lefcurii & Expilii, decortaverit,* id est, caudam abtulit, & deturpaverit. *Bignon.*

(11) Si vero negaverit. Inficitatione lis credit, ut in lege *Aquilia. Bignon.*

TITULUS LXXII.

De invidiâ strictu.

qui faciunt solidos tres, culpabilis judicetur.
 II. Si vero contra voluntatem domini,
 & negare voluerit, & ei fuerit adprobatum,
 capitale restituat & insuper mille quadrin-
 gentis denariis, qui faciunt solidos triginta
 quinque, culp. judicetur.

I. SI quis pitro alterius excusserit, invi-
 tu stricto, centum viginti denariis,

RECAPITULATIO LEGIS SALICÆ.

Sciendum est, quod in quibusdam libellis Legis Salicæ * inveniuntur capitula princi-
 palia lxxv. in quibusdam vero lxx. in quibusdam etiam paulo plus, aut paulo mi-
 nus, Continentur alia capitula in quibusdam codicibus xcvi. in quibusdam vero
 plus minusve. Habent etiam species, in quibusdam libellis xx. & vii. in quibusdam ve-
 ro minus vel paulo plus.

Inquirendum est compositionis Legis Salicæ quot varietates, & quæ numerum permini-
 mum, quæ vero permaximum habeant divisionis. Compositiones sunt ^β ccclviii. varie-
 tates xxxi.

- I. Incipit autem a septem denariis, ut si quis agnum furaverit.
 II. Inde ad decem, ut si quis alterius messem damnaverit.
 III. Inde ad solidum unum, ut si quis porcellum, qui sine matre vivere potest, foris
 domum furaverit.
 IV. Inde ad solidum unum & tremissem, ut si quis alterius servum cadit.
 V. Inde ad fol. iii. ut si quis tres capras furaverit, hæc compositio iii. solidorum in
 xlvi. locis legis Salicæ habetur.
 VI. Inde ad fol. iii. & den. i. ut si quis viduam in conjugium voluerit sociare.
 VII. Inde ad fol. v. Hi sunt, qui in raptu secundum legem componunt. Hæc com-
 positio ii. locis habetur.
 VIII. Inde ad fol. vi. pro redemptione servi, ut non castretur. Hæc compositio sex
 fol. in quinque locis habetur.
 IX. Inde ad fol. vii. s. ut si quis scrofam alterius subbatit, ut porcellos non habeat.
 X. Inde ad fol. viii. ut si quis alterum clauso pugno percussit. Hæc compositio viii.
 fol. in iii. locis habetur.
 XI. Inde ad fol. xii. s. ut si quis servum ministerialem in mortis periculum immise-
 rit, & eum Deus liberavit.
 XII. Inde ad fol. xv. ut si quis sponsam alterius tulerit. Hæc compositio xv. fol. in
 xx. & iii. locis habetur.
 XIII. Inde ad fol. xvii. s. ut si quis alterius verrem furaverit, Hæc compositio xvii.
 s. fol. in iii. locis habetur.
 XIV. Inde ad fol. xxii. s. ut si quis tributarium Romanum in pelagus impinxerit.
 XV. Inde ad fol. xxv. ut si quis servum ministerialem occiderit. Hæc compositio in
 ii. locis habetur.
 XVI. Inde ad fol. xxx. ut si quis alterius ancillam furaverit. Hæc compositio xxx.
 fol. in xxviii. locis habetur.
 XVII. Inde ad fol. xxxv. ut si quis servum alterius furaverit, Hæc compositio xxxv.
 fol. in xxviii. locis habetur.
 XVIII. Inde ad fol. xlv. ut si quis Waranionem furaverit. Hæc compositio xlv. fol.
 in xxxvi. locis habetur.
 XIX. Inde ad fol. l. ut si quis Romanum in pelagus impinxerit.
 XX. Inde ad fol. lxi. s. ut si quis hominem percussit voluerit eum gladio, & eum
 non tetigerit. Hæc compositio lxi. s. solidorum in xl. locis habetur.
 XXI. Inde ad fol. lxx. ut si quis servum aut ancillam ministerialem furaverit.
 XXII. Inde ad fol. lxxv. ut si quis servum ministerialem in hoste occiderit.
 XXIII. Inde ad fol. xc. ut si quis Waranionem regis furaverit. Hæc compositio xc.
 fol. in iii. locis habetur.
 XXIV. Inde ad fol. c. ut si quis Romanum occiderit. Hæc compositio c. fol. in xxiiii.
 locis habetur.
 XXV. Inde ad fol. clxxxvii. s. ut si quis mulierem striam vel meretricem clama-
 verit.
 XXVI. Inde ad fol. cc. ut si quis hominem ingenuum occiderit. Hæc compositio cc.
 fol. in xvii. locis habetur.

XXVII.

* Ita Eccard, sed Lindenbr. libellis Salicis. ^β Ita Eccard, seu Lindenbr. Divisionis compositionis summa.

- XXVII. Inde ad fol. ccc. ut si quis lidum alienum in hoste occiderit. Hæc compositio ccc. fol. in II. locis habetur.
- XXIX. Inde ad fol. dc. ut si quis hominem ingenuum in hoste occiderit. Hæc compositio dc. fol. in XIII. locis habetur.
- XXIX. Inde ad fol. dcc. ut si quis mulierem parvulam habentem in utero occiderit.
- XXX. Inde ad fol. dcccc. ut si quis Romanum vel lidum in trulle dominica * occiderit.
- XXXI. Inde ad fol. idccc. ut si quis in trulle dominica hominem occiderit, & in puteum jactaverit, Hæc compositio idccc. fol. in II. locis habetur.

I N C I P I U N T

SENTENTIÆ DE SEPTEM SEPTENIS,

H O C E S T

DE PARTICULARIBUS CAUSIS.

- I. Si quis basilicam incenderit, fol. cc. culp. jud.
- II. Si quis Francus Francum occiderit, fol. cc. culp. jud.
- III. Si quis villam alienam adfalerit, & ibidem ostia freverit, & canes occiderit, & homines plagaverit, vel aliquid exinde in carro duxerit, fol. cc. culp. judicetur.
- IV. Si quis alicui herbas dederit bibere, unde moriatur, fol. cc. culp. jud.
- V. Si quis uxorem alienam tulerit vivo marito, fol. cc. culp. jud.
- VI. Si quis hominem mortuum effoderit, & expoliaverit, fol. cc. culp. jud.
- VII. Si quis Francus Francum venderit, fol. cc. culp. judicetur.

CAPITULARIA (1)

CAROLI MAGNI.

CAPITULA ADDITA AD LEGEM SALICAM.

Incipiunt Capitula (2) qua in Lege Salica Dominus Augustus Karolus anno ab incarnatione Domini nostri Jesu Christi DCCCIII. Imperii vero sui anno tertio proponendo addere jussit.

I N C I P I U N T C A P I T U L A .

1. De homicidiis Clericorum.	7. De homine qui per chartam libertatem consecutus est.
2. De immunitate, si aliquid damnum ibi factum fuerit.	8. De libero homine qui se loco vradii tradidit.
3. De confugio ad Ecclesiam.	9. De debitis regalibus, qualiter solvi debeant.
4. De eo qui in judicio injuste aliquem contra alium altercantem adjurave presumpserit.	10. De eo qui causam judicatam repetere presumpit.
5. De eo qui de libertate sua interpellatus aliquem de propinquis suis occiderit.	11. De eo qui in testimonium assumitur, qualis esse debeat.
6. De his qui ad casam Dei res suas tradere voluerint.	

I N-

* Li deabr. In carte domini.

(1) Consilio omittuntur Decretiones Childeberti & Chlotarii, quibus & hic locus esset; quoniam supra in calce Pacti veteris tradita sunt. Nota Collecta.

(2) Incipiunt Capitula &c. Vetus Codex

Guelserbytanus eandem fere inscriptionem praefert. In tertio Codice Guelserbyitano vero hæc legas: *Domn. Augustus Carolus anno ab incarnatione domini nostri Jesu Christi DCCCIII. Imperio vero anno III. proponendo addere jussit. Incipiunt Capitula*

INCIPIUNT SUPRASCRIPTA CAPITULA ET EORUM TEXTUS.

De homicidiis Clericorum,

I. **Q**ui Subdiaconum occiderit ^a, trecentos solidos componat; qui Diaconum, quadringentos; qui Presbyterum, sexcentos; qui Episcopum, noncentos. Qui ^b monachum, quadringentis solidis culpabilis judicetur.

De immunitate, si aliquod damnum ibi factum fuerit.

II. Si quis in immunitate damnum aliquod fecerit, sexcentos solidos componat. Si autem homo furtum aut homicidium fecerit, vel quodlibet crimen foris committens infra immunitatem fugerit, mandat Comes vel ^c Episcopo, vel Abbati, vel Vicedomino, vel quicumque locum Episcopi aut Abbatis tenuerit, ut reddat ei reum. Si illum ^d contradixerit, & eum reddere noluerit, in prima contradictione quindecim solidis culpabilis judicetur. Si ad secundam inquisitionem eum reddere noluerit, triginta solidis culpabilis judicetur. Si nec ad tertiam inquisitionem consentire voluerit ^e, quicquid reus damnum fecerit, totum ille qui eum infra immunitatem retinet, nec reddere vult, solvere cogatur. Et ipse Comes veniens licentiam habeat ipsum hominem infra immunitatem quaerendi, ubicunque eum invenire poterit. Si autem statim in prima inquisitione ^f (1) Comiti responsum fuerit quod reus infra immunitatem quidem fuisset, sed fuga lapsus sit, statim juret, qui locum Episcopi vel Abbatis tenuerit quod ipse eum ad justitiam cujuslibet disfacientiam fugere non fecisset, & sit ei in hoc satisfactum. Si autem intranti in ipsam immunitatem Comiti collecta manu quislibet resistere tentaverit, Comes ad Re-

gem vel Principem ^g deferat, ibique judicetur; ut sicut ille qui in immunitate damnum fecit, sexcentos solidos componere debuit ^h, ita qui Comiti collecta manu resistere praesumpserit, sexcentis solidis culpabilis judicetur.

De confugio ad Ecclesiam.

III. Si quis ad Ecclesiam confugium fecerit, intra ipsius atria ⁱ, Ecclesiae pacem habeat, nec sit ei necesse ^k Ecclesiam ingredi; & nullus eum inde per vim abstrahere praesumat; sed liceat ei confiteri quod fecit, & inde per manus bonorum hominum ad discussionem in publicum ^l producat.

De eo qui in iudicio injuste aliquem contra alium altercantem adjuvare praesumpserit.

IV. Si quis hominem in iudicio injuste contra alium altercantem adjuvare per malum ingenium praesumpserit, atque inde coram iudicibus vel Comite increpatus fuerit, & negare non poterit, quindecim solidis culpabilis judicetur.

De eo qui de libertate sua interpellatus aliquem de propinquis suis occiderit.

V. Si quis de libertate sua fuerit interpellatus, & timens ne in servitium cadat, aliquem de propinquis suis, per quem se in servitium casurum timens ^m occiderit, id est, patrem aut matrem, amiram, patrualem, avunculum, vel quamlibet hujusmodi propinquitatis personam, ipse qui hoc perpetraverit moriatur, agnatio ejus & consanguinitas in servitium cadat. Et si negaverit se illum occidisse ⁿ, ad novem vomeres ignitos (2) iudicio Dei examinandus accedat.

Tom. II.

O De

^a Pithou & Ecard. addunt: *Et ei adprobatum fuerit.* ^b Ecard. semper habet: *si quis.*
^c Ecard. III. ^d Ecard. III. ^e Al. Ms. *Noluerit.* ^f Al. Ms. *Inquisitione.*
^g Ecard. *Comes hoc ad Regem vel ad Principem.* ^h Al. Ms. *DC. solid. culpabilis judicetur.*
ⁱ Al. Ms. & Ecard. *In ario ipsius.* ^k Ecard. *Ne sit ei necessitas.* ^l Al. Ms. *in publico.*
^m Al. *Publice.* ⁿ Ecard. *Timet.* ^o Ecard. *Patrem, matrem, patrualem.* ^p Addunt al. Ms.
Vel abscondisse.

pitula quae ad *Legem Salicam* dicenda sunt. In vetustissimo Codice Ms. Bibliothecae Thuanae istidem Capitulis praeposuit Baluzius invenit: *Hec sunt Capitula, quae Dominus Karolus Magnus Imperator iussit scribere in Consilio suo & iussit eas ponere inter alias Leges.* (Alias legitur: *Hec sunt Capitula, quae Gloriosissimus Carolus in lege Salica mittere praecipit.* Ad. Coll.) Mentio autem horum Capitulorum fit mox in sequentibus Capitulis de causis admonendis §. 19. *Ecard.*

(1) *Inquisitione.* Mss. *Guelf. inquisitione.* Hinc Gallicum *enquête.* Ecard.
 (2) *Vomeres ignitos.* Probationis per ferum candens species erat, ignitos vomeres nudis pedibus calcare. Servilis autem conditionis hominibus praeter ceteris adjudicatum fuisse ex Concilio Moguntini sub Rabano habitum can.

24. patet, ubi dicitur: *Qui Presbyterum occidit, si liber est, cum duodecim juret: si autem servus, per 12. vomeres servantes se expuret.* Leges veteres passim hujus probationis meminere. Vid. Lindenbrog. & Ganglii Glossaria. Apud Reginonem sub anno 887. & in Annalibus Metensibus legitur, Richardem Angustiam virginitalis integritatem aut singulari certamine aut ignitorum vomerum examine approbare voluisse. Et Cunegundis Angusta, ut eandem publice probaret, vomeres candentes nudo vestigio calcavit, ut verba Vitae ipsius a Gretsero editae cap. 2. habent. Servi autem & mulieres veritatem per probationem ignis asserere cogebantur, quia legitimam testandi facultatem non habebat conditio eorum. *Ecardus.*

De his qui ad causam Dei res suas tradere voluerint.

VI. Qui res suas pro anima sua ad causam Dei tradere voluerit, domi traditionem faciat coram testibus legitimis. Et quæ hætenus in hoste factæ sunt traditiones, de quibus nulla est quæstio, stabiles permaneant. Si vero aliquis alii res suas tradiderit, & in hostem profectus fuerit, & ille, cui res traditæ sunt, interim mortuus fuerit, qui res tradidit, cum reversus fuerit, adhibitis testibus coram quibus traditio facta est, res suas recipiat. Si autem & ipse mortuus fuerit, heredes ejus legitimi res traditas recipiant.

De homine qui per chartam libertatem consecutus est.

VII. Si quis per chartam ingenuitatis a domino suo legitime libertatem est consecutus, liber permaneat. Si vero aliquis eum injuste inservire (1) tentaverit, & ille chartam ingenuitatis suæ ostenderit, & adversarium injuste se inservire velle comprobaverit, ille qui hoc tentavit multam quæ in charta descripta est solvere cogatur. Si vero charta non paruerit, sed jam ab illo qui eum inservire voluerit disfacta est, widrigildum (2) ejus componat, duas partes illi quem inservire voluerit, tertiam Regi; & ille iterum per præceptum Regis libertatem suam conquirit.

De libero homine qui se loco wadii tradidit.

VIII. Liber qui se loco wadii (3) in

alterius potestatem commiserit, ibique conflutus damnum aliquod cuilibet fecerit, qui eum in locum wadii suscepit, aut damnum solvat, aut hominem in mallo productum dimittat, perdens simul debitum propter quod eum in wadio suscepit. Et qui damnum fecit, dimissus juxta qualitatem rei cogatur emendare. Si vero liberam feminam habuerit, usque dum in pignus extiterit, & filios habuerint, liberi permaneant.

De debitis regalibus, qualiter solvi debeant.

IX. Omnia debita quæ ad partem Regis solvere debent, solidis duodecim denariorum solvant, excepto fœda quæ in lege Salica conscripta sunt. Illa eisdem solidis quibus cetera compositiones solvi debent componantur.

De eo qui causam judicatam repetere præsumit.

X. Si quis causam judicatam repetere præsumperit in mallo, ibique testibus convictus fuerit, aut quindecim solidos componat, aut quindecim ictus ab Scabineis qui causam prius judicaverunt accipiat.

De eo qui in testimonium assumitur qualis esse debeat.

XI. Optimus quisque in pago vel civitate in testimonium adsumatur, & cui est contra quem testimoniare debet nullum crimen possit indicere (4).

ALLA

^a Dæst in Eccard. ^β Eccard. Etiam. ^γ Eccard. Werregeldum. ^δ Eccard. perduellum.
^e Al. Mss. Regis Lindenbr. slitque, regi. ^z Al. Mss. Optimi . . . adsumantur. ^q Al. Mss. Testificare.
^θ Al. Ms. Incidere vel impingere. Al. Incidere, id est, impingere.

(1) *Inservire.*) H. e. in servitutem redigere. Eccardus.

(2) *Widrigildum.*) Baluzius & Mss. ex meistrinum, *Widrigildum*; alterum vero *Werregeldum* retinet. Eccard.

(3) *Wadii.*) *Wadius* hic fideiussorem, vadem, sponsorem denotat, & *wadium* pignus, vadimonium, fideiussionem. Vox barbara ex *wadis* nomine formata Salmasio in libro de Modo usurarum p. 586. seq. videtur. Nos inde *wetten* & Galli *gager* pro *pignus dare*, *pignore certare*, habemus. Et *wette* itidem nobis est *pignus*. Walter von der Vogelweide Poeta Ms. Cant. XXV.

E ich im lange schuldig were, ich wolt ez zemem Juden borgen,

Er jwiget unz an einen Tag

So wil er damne ein wette ban, so jenz nicht vergelden mag.

Anglo-Saxonibus *wed* item denotat *pignus*. Vid. Junii Observat. ad Willeramum p. 113. Glossæ Juniana: *uettii*, *pignus*. Lex Salica ed. Lindenbr. Tit. LII. *De eo qui fidem factam reddere noluerit*; ubi Glossa addit: *id est, qui wadium alteri dat, & postea persolvere speraverit*. Charta Goldasti Alamannica n. 90. *Post hoc testimonium dedit Odalhartus wadium, Folcobo misso, ut esset paratus in præsentia Domi-*

ni Imp. in placito generali justitiam faciendi. Centum alla auctorum & Legum veterum loca vide in Glossographis, Lindenbrogio, Spelmano, Wartio, Cægio & Menagio, quibus adde Bignonium ad Form. Sirmondicas ed. Baluziana pag. 979. & Sirmondum in Notis ad Capitular. ejusdem editionis p. 786. A *wadio* formatum est verbum *invadiare*; hoc est, *in wadium vel in pignus dare*. Miracula S. Ludgeri cap. 39. *Helmwardus majoris ecclesie Canonice aream illam, discretionis suæ ab Episcopo Burchardo commissam invadiavit, nec aliosvit*. Ubi autem *pignus* liberabatur, solvebatur aut relaxabatur, hoc *revadiare* vel *revadiare* dicebatur. Glossa Lindenbrogiana: *Revadiare, id est, relaxare*. Capitularia Regum Franc. multa suppeditant exempla. Eccard.

(4) *Possit indicare.*) In Codice Thuano post hæc Baluzius invenit: *Hæc sunt Capitula quæ Dominus Karolus Magnus Imperator justit scribere in Consilio suo, & justit eos ponere inter alias Leges*. In Sangallensi vero Codice idem in fine vidit: *Ista XI. Capitula ad omnibus Legibus mittenda sunt*. In Sirmondi vero schedis hanc ex veteri Codice descriptam epigraphen legit: *Anno tertio Clementissimi Domini nostri Karoli Augusti, sub ipso anno, hæc facta Capitula sunt*. & consignata Stephano Comit. *ut hæc manifesta*

ALIA CAPITULA MINORA

De causis admonendis (1).

INCIPIUNT CAPITULA.

1. DE Ecclesiis emendandis.
2. De ordinatione Presbyterorum. Et de excommunicatione.
3. De Scabineis, Advocatis, Notariis a Missis dominicis eligendis.
4. De illis qui legem servare contemnunt.
5. De heribannatoris conjecto.
6. De fugitivis ac peregrinis.
7. Ut bauga & brunia non dentur negotioribus.
8. De mensuris, ut æquales sint.
9. De vestitura Pippini Regis.
10. De colonis & fiscalinis.
11. De homine in iudicium non mittendo sine causa.
12. De conversione liberi hominis.
13. De bis quæ rudiari debent.
14. De his qui ad placitum Imperatoris non fuerunt.
15. De causa ebrii hominis, & de ejus testimonio. Et de placito Comitum.
16. De non cogendo bibere.
17. De Missis dominicis vel ceteris hominibus discurrantibus.
18. De canibus qui in dextro armo tonsi sunt.
19. De capitulis quæ in lege noviter addita sunt.
20. De illis qui ad placitum bannivi debent.
21. De falsis testibus.
22. De non jurando per vitam Regis.
23. De Saxonibus qui uxores non habent.
24. De signatis qui mentiendo vadunt.
25. Ut Missi adducant breves de opere.
26. De mora Missorum dominicorum in locis sue legationis.
27. De prudentia & constantia Missorum.
28. De falsis monetariis.
29. De generali placito ad Magantiam sive Cabillonem.

INCIPIUNT SUPRASCRIPTA CAPITULA ET EORUM TEXTUS.

De Ecclesiis emendandis.

I. DE Ecclesiis emendandis, & ubi in uno loco plures fuerint quam necesse sit, ut destruantur quæ necessaræ non sunt, & aliz construantur.

De ordinatione Presbyterorum. Et de excommunicatione.

II. Ut Presbyteri non ordinentur priusquam examinentur. Et ut excommunicationes passim & sine causa non fiant.

Tom. II.

α. Al. Excommunicatio . . . fiat.

β. Al. Ms. Consererint. Al. Ms. Non consererunt.

De Scabineis, Advocatis, Notariis a Missis dominicis eligendis.

III. Ut Missi nostri Scabinos (2), Advocatos (3), Notarios (4) per singula loca eligant; & eorum nomina, quando reversi fuerint, secum scripta deferant.

De illis qui legem servare contemnunt.

IV. De illis qui legem servare contempserint, & per fideiussores ad præsentiam Regis deducantur.

De heribannatoris conjecto.

V. Ut illi qui heribannum (5) solvere

O 2 de-

faceret in civitate Parisius mallo publico, & illa legere faceret coram Scabineis, quod ita & fecit. Et omnes in uno consererunt, quod ipsi voluissent omni tempore observare usque in posterum. Etiam omnes Episcopi, Abbates, Comites, manu propria subscripserunt. Stephanus ille Comes Parisinus erat. Vide Baluzii notam ad hunc locum. Eccard.

(1) Capitula de causis admonendis. Hæc in uno Ms. nostro una serie & numero connecluntur cum prioribus Additionibus ad Legem Salicam, unde ejusdem Appendicem esse Bignonius non male coniecit. Interim speciatim eorum Sigebertus meminit ad annum 803. & quidem his verbis: Karolus per omne imperium iustitias facit & Legis capitula XXIX. instituit. Eccard.

(2) Scabinos. Scabini sunt Comitum assessores, in Lege Salica Racinburgi dicti. Ele-

gans de iis Brummeri Dissertatio existat. Nos plura de iisdem protulimus in Notis ad Catechesin Theoticam pag. 128. fq. quæ ibi vide. Glossæ Lipsianæ: Scepeno, iudex. Eccard.

(3) Advocatos. Advocati vocem pro tutore & defensore præcipue Ecclesiarum & Monasteriorum usurpari notum est. Cangius diffuse de eorum officio & dignitate egit in Glossario; elegantem quoque de iisdem Dissertationem olim edidit Christ. Franciscus Paullinius. Hic de causarum civilium patrono & defensore adhibetur, qui in Lege Salica Sagiba dictus est. Eccard.

(4) Notarios. H. e. Scribas Instrumentorum publicorum. Eccard.

(5) Heribannum. Ed. Bignonii: heribanum. Heribannum, mandatum, quo ii, quibus hoc incumbit, coguntur in bellum proficisci & exercitui Regis sui se jungere. Hæc enim est exercitus,

debent, conjectum faciant (1) ad heribannatorem (2).

De fugitivis ac peregrinis.

VI. De fugitivis ac peregrinis, ut distrin-

gantur (3), ut scire possimus qui sint aut unde venerint.

Ut banga & brunie non dentur negotiatoribus.

VII. Ut banga (4) & brunias (1)

citus, & bann, iussio, mandatum. Hinc est Gallicum *arriereban*, de quo multa eruditione refertus Domini de la Roque libellus, qui Parisiis 1676. impressus est, præ cæteris legi meretur. Hic autem sumitur pro multa neglecti heribanni, sive ea, quam solvere cogebatur, qui iustitiam eundi ad exercitum neglexerat, & in eo non comparuerat. Glossographi copiam exemplorum suggerent. Gregorius Turonensis lib. V. c. 27. *Post hæc Chilpericus Rex de pauperibus & junioribus ecclesie vel basilice bannos iussit exigi; pro eo quod in exercitu non ambulassent. Non enim erat consuetudo, ut hi ulam exsolvent publicam functionem. Monasteria etiam quædam exempta erant ab heribanno; alia in militiam ire, aut heribannum solvere debebant. Apud Baluzium Capitular. T. I. p. 589. sq. exhibetur Notitia de Monasteriis, quæ Regi militiam, dona, vel solas orationes debent, scripta sub Ludovico Pio anno 817. & quidem in Conventu Aquisgranensi. Gregorius Turonensis lib. VII. cap. 42. *Post hæc edictum a iudicibus datum est, ut qui in hac expeditione tardi fuerant, damnarentur. Biturigum quoque Comes misit pueros suos, ut in domo B. Martini, quæ in hoc terminata est, huiusmodi homines spoliate deberent. Sed Agens domus illius resistere fortiter cepit, dicens: S. Martini homines ii sunt: Nihil eis quicquam inferatis injurie, quia non habuerunt consuetudinem in talibus casibus abire. At illi dixerunt: Nihil nobis & Martino tuo. quem semper in causis transtiter profers. sed & tu, & ipsi pretia dissolvatis, pro eo quod Regis imperium neglexistis &c. Vides, hic heribannum edictum & imperium ad expeditionem suscipiendam, & deinde neglecti huius edicti vel imperii pretium vocari. In Capitulari II. anni 870. ordinatum quoque aliquid fuit de heribanno exigendo. Quot solidis solvendum fuerit heribannus, docet nos Capitular. lib. III. cap. 67. *Quicumque liber homo in hostem bannitus fuerit, & venire contempserit, plenum heribannum, id est, solidos 60. persolvat.* Eccard.**

(1) *Conjectum faciant.* Conjectus est imitatio vocis Græcæ *κωνσταντι*. Conjectus autem vel symbola hic vocatur id, quod præter heribannum, iis, qui eum exigebant, ad victum & sustentationem, atque itineris necessaria, dum hoc agerent, dandum & congerendum erat. Inde Glossæ apud Lindenbrogium: *Conjectum. victus.* Gregorius Turonensis lib. VI. cap. 45. *Nihil de suo suo rex dicit præcepit, nisi omnia de pauperum conjecturis.* Hæc Almonius lib. III. c. 36. explicatius reddit: *Ut de substantiis pauperum necessaria eis in itinere subministrarentur.* Capitula Caroli Calvi Tit. V. cap. 4. de his quæ Presbyteri adventantibus Episcopis pendere debent pro victu: *Presbyteriale conjectum faciant, ut Episcopi solatium habeant, & ipsi non graventur.* Capitular. Caroli Quinti anni DCCCIII. *Ut liberi homines nullum obsequium Comitibus faciant, nec Vi. aris, neque in prato, neque in messe, neque in aratura aut vinca, & conjectum ullum vel residuum eis solvant; excepto servitio quod ad Regem pertinet, & ad heribannatores, vel his qui legationem ducunt.* Deinde etiam in genere conjectus dictum est, quicquid viritum colligitur & exigitur, ac in commune confertur.

Capit. Caroli Calvi Tit. LIII. *secundum quod habuerit de facultatibus conjectus exigitur; de exactione Normannis constituta.* Frodoardus: *de conjectio Normannis dando.* Nos exactionem huiusmodi *schoff*, Sax. scot, vocamus, a *schiefen*, jacere, concicere. Anglo-Saxones eodem sensu *gesceot* & *scæat* habuerunt. Teutonissa: *Schotis gelt, dat men den raide gesti, exactio, xenia.* Brevis loquax Saxonice Ms. *Exactio dicitur, quando aliquis accepit a suis subditis minus iuste, quod dicitur Teut. scot.* Tributum jam in antiquissima Harmonia Evangeliorum Cottoniana scoti dicitur: *Huo scal a loco manno gibusilik sustio unillendi is uue, old herrenschild endi scattor, ibia imi gescerita sint, gerno geldan;* hoc est: *Ut uniusquisque homo domino suo terrestri debita & tributa quæ illi imposta sunt, libenter & studiose solveret.* Quia autem conjectus sive tributum in nummis consistebat, inde & nummus & denarius etiam *scæat* & *scot* appellati sunt. Harmonia eadem: *Quat, that hie uuari gisentid tharod, that hie thar gimanodimannon gibusilean thero holid scæto;* Dixit se eo missum fuisse, ut a singulari peteret pro capite nummum. Eadem Harmonia alibi: *Gibint in gumicpi slobor scæto thritt g;* Promiserunt illi homines triginta nummos argenteos. Et paulo post: *Nam in tuo that is slobor an hand thritt scæto;* Tum in manus suas accepit argentum suum triginta nummos. Denarius S. Petri inde apud Anglos *Romescot* dictus est. Ranulfus Cestrensis lib. V. cap. 24. *Rex Ina conveniendo regno suo West-Saxonie Ethelardo cognato suo, Romam profectus est. Qui primus omnium Regum denarium ex suis viliis domibus regni sui B. Petro fertur concessisse, quod dicitur ab Anglis *Romescot*. Latine vero denarius Petri vocabatur.* Eccard.

(2) *Heribannatorem.* Heribannator hic est is, cui heribanni exigendi munus a Rege iniunctum est, sive, ut Capitularis paulo antecitati verba habent, qui *legationem ducit*, Eccardus.

(3) *Distringatur.* Hoc est, ut detineatur, vel, barbata, arresstetur. Neque enim alium sensum locus admittit. *Stringere* in Legge Salica est *ligare*, *vinculis impedere*, & inde *strick* & *stranck*, funis ligamen. Eccard.

(4) *Banga.* Nota autem hic, Gallico more, ut o pronuciandum. *Bga* igitur de *arcu* videtur exponi debere, & apposite brunie iungi. Sed obstat locus Capitulariorum lib. VI. cap. 223. ubi pro illo: *ut banga & brunie non dentur negotiatoribus* (quod etiam Capitular. lib. IV. Append. II. §. 5. expressè legitur: *Ut armille & brunie non dentur negotiatoribus*, Papias: *Banca, armilla*. Glossæ Latino-Anglo-Saxonice: *Armilla, beag*. Glossæ Latino-Theotice Florentine: *Dextralia, lata armille; bougin*. Quia autem brunis iunguntur *banga* vel *bangæ*, puto eas viris bellicis munimentum quasi brachii contra ictus præstitisse. *Dextralia* dicitur, quia in dextro brachio geabantur. Sinistrum brachium clypeo tegebatur. Specialis autem hæc vocis loge significatio est: generaliter omne id, quod in circulum flexum & incurvatum est, notat: Inde & *boge* nobis *arcus*, & olim *vinculum*. Ugutio: *Boja, torques vel compes damnatorum*. Glossæ Gallico-Latinæ: *Boje, boja, compes*. Pra-

(1) non dentur negotiatoribus.

De mensuris, ut aequales sint.

VIII. De mensuris, ut secundum iustitiam nostram aequales fiant.

De vestitura Pippini Regis.

IX. Ut non mittantur testimonia (2) su-

Tom. II.

a Al. Mss. Imperatoris.

ß Lindenbr. Testi alibi foras mixtos traditiones facere.

per vestitura (3) Domni Pippini Regis (4).

De colonis & fiscalibus.

X. Ut nec colonus (5) nec fiscalinus possint alicubi traditiones facere ß.

O 3

De

Plautus Afinar. Act. III. scen. 2. Nervos, catenas, carceres, numellas, pedicas, bojas. N. von Gravenberg in Wigolais:

*Nam der schilt ist in zu glantz**Unverhoben und ganz,**Da ist ein boye geslagen an.*

Der wilde Alexander, aliud Poema Germanicum vetus:

*Do die Kriechen gewunen Troje**Swer da irug der minne boje**Des groje**Was nicht denne ach undwe.*

Winsbeke s. 52. Die wile uf dir ir beje lit.

Ubi Goldastus annotat, Helvetis adhuc suo aeo vinculum ligneum dictum fuisse beje. Ita Carnificem boja vocant, quia delinquentibus vincula injicit. Vide Menagii Origines Italicas, ubi de hac voce plura. Eccard.

(1) *Brunia.* Brunia, thorax militaris. Glossarium Florentinum: Thorax militare munitum, torca, brunia. Capitularia Caroli Calvi Tit. XXXVI. cap. 25. Quia... (Normanica) a nostris brunia & arma atque caballi aut pro redemptione dantur, aut pro pretii cupiditate recommendantur &c. Lex Ripuar. Tit. XXXVI. s. 11. Spatam absque seculo pro tribus solidis tribuat, bruniam bonam pro duodecim solidis tribuat, thelmum cum directo pro sex solidis tribuat &c. Plurima alia loca Lindenbrogii, Spelmanus & Cangius congeserunt, apud eos videnda. Otfrius lib. V. cap. 1.*Ist uns thas giuisti,**Brunia ala festi,**Job ist uns helm onubar thaz,**Job wasan ala wassaz.*

Nos solum monemus vocem esse Gallicæ originis & proprie tegumentum pectorale sive thoracem denotare. Cambro-Britannis enim, Gallorum veterum soboli, bron adhuc pectus & mannam significat. Vid. Daviesii & inde excerptum Boxhornii Lexicon Cambro-Brit. Eccard.

(2) *Ut non mittantur testimonia.* H. e. ut testes neque afferrent aliquid neque jurent supra vestituram Pippini, tanquam scilicet rem dubiam; quia ea aut effecta plane esse potuit a fraudulentis hominibus, aut concessa a Principe in errore versante. Ita etiam Ludovicus Plus eodem modo de patris sui Caroli vestitura statuit Capitular. II. anni DCCCXIX. s. 6. Vestitura Domni & genitoris nostri eo modo volumus, ut teneatur, ubicunque esse dicitur, ut... diligentissima inquisitione perquiratur. Et si invenitur esse iusta atque legitima, tunc vestitura dicitur. Nam aliter ne vestitura nominari debet, sive sit in ecclesiasticis sive in patralinis rebus. Capitular. IV. anni DCCCXIX. s. 6. De mancipiis in villas dominicas consecutibus statuit inter alia: Si vero tempore Domini Karoli genitoris nostri in villam illam confugerint, & dominus ea quaeris, actor ejusdem villæ aut ea legitime contendant, aut quaerenti domino reddat. Et actor propter vestituram Domini Karoli genitoris nostri contradicere non audeat. Appendix III. ad lib. IV. Capitular. s.

2. De manso quem Gebirfredus Episcopus a Livitrico Comite requirit, ut si missi nostri inveniant cum iustitiam habere, non permittant Livitricum per vestituram Domini Karoli iustitiam ejus impedire. Eccard.

(3) *Vestitura.* Hæc vox a Germanico *fest*, firmus, stabilis, derivata denotat proprie traditionis confirmationem & securitatem, quem sensum etiam vox *investitura* habet. Frodoardus lib. I. Hist. Remensis cap. 20. Eique in presentia fidelium suorum, legali de more, vestituram ex ea (villa) & chartam fecit. Tradit. Fuldenes lib. I. Trad. 157. Reginwald & Otwin fecerunt vestituram in presentia Hesses, & ego Wigger accepti. Inferius: Uorum omnium vestituram conspulatione subnixâ perfecti. Plura videri poterunt in Glossographis & Commentatoribus ad Formulas Marculfi & Capitularia. Quoniam autem ante legitimam alicujus rei vestituram, nemo de stabili ejus possessione certus esse potuit; inde & vestitura vox aliquando pro possessione ipsa usurpata est. Unde Glossa interlinearis duorum Codicum Regionum apud Baluzium: vestitura Domni Karoli, id est, possessio; quamvis hic sensus eo loco non quadret. Eccard.(4) *Domni Pippini Regis.* Patris nempe Caroli Magni. Eccard.(5) *Ut nec colonus &c.* Codex Guelferbytanus, cum reliqua prætermisisset, cum ha periodo hæc Capitula incipit, eamque sic profert: Ut nec colonus, nec fiscalinus possint alicubi foras mixto traditionis facere. Codex Corbionensis apud Baluzium: Ut nec colonus nec fiscalinus foras mixto possint alicubi traditionis facere. Codex Bigorianus ibidem: Ut nec col. nec fis. possint alicubi foras mixti vel traditiones facere. Lindenbrogii: possint alicubi foras mixtos traditiones facere. Lex Longobard. Lib. II. Tit. XXXII. s. 6. possint alicubi foras mixtos traditionem facere. Ubi nota Guelferbytani Codicis lectionem ceteris meliorem & genuinam esse. Forasmitto enim vocabulum est ex Germanica, particula *for*, pro, & verbo *smiten*, *schmeissen*, iacere, compositum; quod *projectionem* proprie denotat. Kero: pro *ipfis*, *fora dicim*. Rabani Mauri Glossarium Ms. *propofium*, *foraca sezzida*. Verbum *smiten* Saxones, & Belgæ adhuc habemus; olim illud & *miten* pronuntiatum fuisse, supra ostendimus. Ut autem intelligatur, quid sibi hic veli *forasmitto* sive *projectio* traditionis, notandum est, veteres aliquid tradituros, ut ostenderent, se illud vere & realiter tradere & se possessione ejus exuere, symbolum aliquod coram testibus in medium projecisse sive obiecisse, e. g. baculum, ramum, aut aliud quiddam. Si hoc observatum esset, traditio legitimo modo facta & alicujus rei in alium dominum translatio rite tracta credebatur. *Projectio* illa itaque hic *forasmitto*, alibi vero synonymo vocabulo *werpito*, vel *garpito* vocatur, a verbo *werfen*, *werpen*, *jacere*, *projicere*; ex quo barbari *werpire*, *guerpire*, *garpire*, fecerunt; eoque usi sunt pro *projicere*, *solvere a se*, & *abaltinare*, vel *solenniter dimitt-*

De homine in iudicium non mittendo sine causa.

XI. Ut nullus presumat hominem in iudicium (1) mittere = nisi iudicatum fiat *§.*

De conversione liberi hominis.

XII. Ut liber homo qui in monasterio regulari (2) comam deposuerit, & res suas ibidem delegaverit, promissionem factam secundum regulam firmiter teneat.

De his que wadiari debent.

XIII. Ut omnia que wadiari debent, juxta quod in lege continetur, pleniter secundum legem ipsam inwadiata fiant. Et in postmodum vel Dominus Rex, vel ille cuius causa est, juxta quod ei placuerit misericordiam faciat.

De his qui ad placitum Imperatoris non fuerunt.

XIV. De Episcopis, Abbatibus, Comitibus, qui ad placitum nostrum non fuerunt *γ.*

De causa ebrii hominis, & de ejus testimonio. Et de placito Comitum.

XV. Ut nullus ebrius suam causam possit conquirere in mallo, nec testimonium dicere. Neque Comes placitum habeat nisi jejunos.

De non cogendo bibere.

XVI. Ut nemini liceat alium cogere ad bibendum (3).

De Missis dominicis, vel ceteris hominibus discurrentibus.

XVII. (4) De Missis nostris discurrentibus vel ceteris hominibus in utilitatem no-

stram iter agentibus, ut nullus mansionem contradicere eis presumat.

De canibus qui in dextro armo tonfi sunt.

XVIII. De canibus qui in dextro armo tonfi (5) sunt, ut homo qui eum haberit, cum ipso cane in presentiam Regis veniat.

De capitulis que in lege noviter addita sunt.

XIX. Ut populus interrogetur de capitulis que in lege noviter addita sunt. Et postquam omnes confenserint, subscriptiones & manifestationes suas in ipsis capitulis faciant.

De illis qui ad placitum banniri debent.

XX. Ut nullus ad placitum banniarum nisi qui causam suam querit, aut si alter ei querere debet, exceptis Scabinis septem, qui ad omnia placita preesse debent.

De falsis testibus.

XXI. (6) De falsis testibus, ut non recipiantur.

De non jurando per vitam Regis.

XXII. Ut nullus presumat per vitam Regis & filiorum ejus jurare.

De Saxonibus qui uxores non habent.

XXIII. De illis Saxonibus qui uxores non habent (7).

De signatis qui mentiendo wadunt.

XXIV. De signatis (8) qui mentiendo wadunt,

Ut Missi adducant breves de opere.

XXV. Ut Missi nostri qui jam breves detulerunt

α Al. Mss. addunt: sine causa.

β Al. Mss. Fuerit.

γ Al. Pentruent. Al. Penruent.

mittere. Exempla sunt apud Glossographos, ad quos Lectorem remittimus, Coloni autem & Fiscalini nullum traditionis actum peragere poterant; quia nihil proprii possidebant, sed omnia a dominis suis habebant. Vidimus supra, citationem ad iudicium legalem etiam ramo abjecto, & in sinum adversarii abjecto, peractam; inde factum, ut & legalis citatio *mitto* vocaretur veteribus. Ita enim hac vox apud Marculfum exponenda est, quod Bignonius non vidit. Est apud Marculfum lib. I. Form. 23. *Charta de causa suspensa*, in qua inter cetera dicitur: *jubeamus, ut ... omnes cause sue suorunque amicorum aut gasindorum seu undecunque ipsi legitimo redibit mitto, in suspensio debeant residere.* Eadem locutio in Formula sequenti repetitur, & in fine ejus præterea legitur: *Et si aliqua cause adversus eum, vel suo mitto surrexerint, quas in pago absque ejus gravi dispendio definite non fuerint, in nostri presentia referrentur.* Ubi suo mitto est idem ac sua citatione, sive, ubi ipse adversarium solenniter in iudicium vocavit & citavit. *Mitio* igitur & hic proprie est *factio*, & translata citatio solennis factioe rami peracta. *Eccardus.*

(1) *In iudicium.* Cod. Guelferby. *ad iudicium.* *Eccard.*

(2) *Regulari.* Rectius Cod. Guelferby. *regulariter.* *Eccard.*

(3) *Ad bibendum.* Cod. Guelferby. *ad bibendum amplius, nisi quantum ei sufficit.* Editio Bavarica & Codex Regius apud Baluzium: *nisi quod ei necesse fuerit.* Codex S. Remigii Remensis ibidem: *nisi quantum ei sufficit.* *Eccard.*

(4) XVII. Paragraphi XVII. XVIII. & XIX. in Ms. Guelferbyano omitti sunt. *Eccard.*

(5) *In dextro armo tonfi.* Observea regiam canum Caroli M. notam. *Eccard.*

(6) XXI. Paragraphus hic, ut & sequentes, non existant in Ms. Guelferbyano; eorum tamen loco ponuntur, que cum Baluzio & nos Appendicis loco adiecimus. *Eccard.*

(7) *Qui uxores non habent.* Qui sub una quadam Lege vivebant, non facile uxores aliam sequentes ducebant. Unde hic deliberatum puto, quid cum Saxonibus agendum, qui in Franciam, traducti uxores non haberent, & forte ideo licentius viverent. *Eccard.*

(8) *Signatis.* H. e. Catechumenis, qui crucis signo in fronte & pectore notabantur. V. Cangius. *Eccard.*

tulerunt de annunciatione, volumus ut adhuc adducant de opere.

De mora Missorum dominicorum in locis sue legationis.

XXVI. Quantam moram faciant in unoquoque loco, & quot homines secum habeant.

De prudentia & constantia Missorum.

XXVII. De prudentia & constantia Missorum nostrorum.

De falsis monetariis.

XXVIII. De falsis monetariis requirendum est.

De generali placito ad Magontiam sive Cabillonem.

XXIX. Si alie res fortuito non præciperint, viii. Kalendas Julias, id est, Missa sancti Johannis Baptiste, ad Magontiam sive Cabillonem generale placitum nostrum habere volumus.

HOC FUIT DATUM AD AQUIS (1) IN TERTIO ANNO IMPERII DOMNI KAROLI AUGUSTI, QUANDO SYNODUS IBI MAGNA FUIT.

C A P I T U L A

Quæ apud Lindembrogium, Baluzium & Eccardum post superiora adduntur.

I. **T**Eloneus aut census non exigatur a quolibet ubi nec aquam (2) navigio aut portem transeundum non est.

II. Et hoc nobis præcipiendum est, ut quicumque in dono regio caballos detulerint, in unumquemque suum nomen habeant scriptum. Similiter & in vestimenta Abbatissarum.

III. Et hoc nobis præcipiendum est, ut ubicunque inveniuntur Vicarii aliquid mali consentientes vel facientes, ipsos eicere & meliores ponere.

IV. Ut Comites vel Vicarii eorum legem sciant, ut ante eos injuste quis nemini judicare possit, nec ipsam legem mutare.

C A P I T U L U M

DE INGENUITATE CHARTARUM,

Quod in veteri Cod. Ms. statim post ultimum Cap. superioris Capitularis reperit Baluzius.

SI quis per chartam ingenuus dimissus fuerit, & a quolibet homine ad servitium interpellatus fuerit, primum legitimum auctorem suæ libertatis proferat, & in sua libertate perseveret. Si vero legitimus auctor desuerit, testimonio bonorum hominum, qui tunc aderant quando liber dimissus fuit, se defendere permittatur. Si vero & testes desuerint, cum duabus aliis chartis, quæ ejusdem Cancellarii manu firmatæ sint vel subscriptæ, cujuscunque fuerint, suam chartam, quæ tertia est, veram & legitimam

esse confirmet. Si autem qui interpellatus fuerit ad servitium nec auctorem nec testimonia habuerit, neque alias duas chartas ad suam chartam confirmandam invenire potuerit, tunc is qui eum interpellavit secundum legem ipsam chartam falsam efficiat, & servum conquirat. Si vero interpellator aut auctore aut testimoniis aut chartarum conlatione victus fuerit, & hoc quod voluit efficere non potuerit, multam quæ in ipsa ingenuitatis charta continetur cogatur exsolvere.

(1) *Aquis.* Cum hæc Capitula in Codice Guelferbyrano Capitulis de Causis admonendis connectantur, coajctias, & illa Aquisgra-

ni in Synodo lata esse. *Eccard.*

(2) *Aquam.* Cod. Guelferbyt. *aqua*, *Eccardus.*

CAPITULA XVI. INFRA ECCLESIAM,

HOC EST, DE CAUSSIIS ECCLESIASTICIS,

Data ad Theodonis villam, quibus, teste Baluzio, sequens inscriptio præfixa est in veteri Codice Ms. Sancti Vincentii Metensis.

Ad Teotonem Villam (1) fuit datum in Anno V. Imper,
(2) ante natale Domini.

INCIPIUNT CAPITULA.

1. De lectionibus.	9. De velinquentibus seculum.
2. De cantu.	10. De laicis noxiter conversis.
3. De scribis & notariis.	11. De servis propriis vel ancillis.
4. De diversis disciplinis discendis.	12. De congregationibus superfluis.
5. De compoto, & de arte medicinali.	13. De non pulsatis secundum regulam.
6. De ecclesiis sine honore manentibus.	14. De infantulis puellis, quando velentur.
7. De iis qui ad monasterium nuptæ venerunt.	15. De præpositis monachorum.
8. De iis qui ad fugiendum debitum servitium seculum velinquent.	16. De incestuosis.

INCIPIUNT SUPRASCRIPTA CAPITULA ET EORUM TEXTUS.

De lectionibus (3).

De diversis disciplinis (7) discendis.

I. UT lectiones in ecclesia distincte legantur.

IV. De ceteris disciplinis Ecclesie, ut secundum canones vel regulam fiant.

De cantu (4).

De compoto, & de arte medicinali (8).

II. Ut cantus discatur, & secundum ordinem & morem Romanæ ecclesie fiat, & ut cantores de Metris (5) revertantur.

V. De compoto (9), ut veraciter discant omnes. De medicinali arte ut infantes hanc discere mittantur.

De scribis & notariis (6).

De ecclesiis sine honore manentibus.

III. De scribis, ut vitiose non scribant. Ut unusquisque Episcopus & Abba & singuli Comites suum notarium habeant.

VI. De Ecclesiis sine honore manentibus absque officiis & luminariis, & de his qui decimas quidem adsumunt, & de Ecclesiis non curant, ut omnimodis emendetur. Et de

(1) Ad Teotonem Villam. Palatium hic sub Merovingis & Carolingis Regibus celeberrimum fuit, de quo eruditus Michaelis Germani Commentatio de palatiis Reg. Francorum apud Mabilonium de Re dipl. lib. IV. cap. 141. pluribus agit. Ad Mosellam situm est, & hodie Gallie Thiouville, nostris Diedenbosen appellatur. Eccard.

(2) Anno V. Imper. Hoc est anno Domini 805. sub finem, quo ad Theodonis villam Carolus refedit. Eccardus.

(3) De lectionibus. R. Abbas Schmidius Helmsstadii eruditam de Lectionariis Ecclesie Græcæ & Latine dissertationem conscripsit, occasione Lectionarii Ms. quod Johannem Chrysostrum auctorem habet, & in Bibliotheca Julia asservatur. Eccard.

(4) De cantu. Eiusdem Schmidii hic Dissertatio de Cantoribus Ecclesie V. & N. Test. legi meretur. Eccard.

(5) De Metris. Vid. Vita Caroli M. incerti auctoris c. 8. & Monachus Sangallensis lib. I. c. 11. Vita Atenini notat, Sigulfum Presbyterum Metas civitatem cantus causa directum fuisse. Eccard.

(6) De scribis & notariis. Hæc pericodus

in Ms. Guelferbyt. in duas divisa est. De Notariis etiam Schmidius pleraque congestit in Dissertationibus tribus, de Notariis Ecclesiarum Orientalium, tum Occidentalium. Eccard.

(7) Disciplinis. H. e. institutis. Ludovici Tomasini opus insigne de Disciplina Ecclesiastica tribus tomis Parisiis editum fuisse omnia hæc pertractavit. Eccard.

(8) De arte medicinali. Ms. Guelferbyt. & Amerbachius: de medicinalia. Sed medicina jam olim ars dicta est, & medicus artista. Unde veteris arzat & nostrum artz, medicus, derivandum. Eccard.

(9) Compoto. Ms. Guelf. compoto. Compotus est numeri assignatio; sed specialiori sensu notitia cursus Lunæ ac Kalendarum, seu scientia certificandi tempus secundum solis & lunæ progressum, ut Durandus lib. VIII. Rational. c. 1. definit. Vid. plura ap. Cangium. Habemus nos in codice membranaceo Margisii Reineri D. cam Patherbus mensis peripicassimi calculatores Compotum emendatum, ut inscriptio præfert; qui Compotum hoc modo definit: Compotus est scientia invenendi quibus diebus & feriis annua festa redeant. Eccard.

de altaribus, ut non superflua sint in Ecclesiis.

De iis qui ad monasterium nuper venerunt.

VII. De nuper venientibus ad monasterium, ut primo discant regulam antequam foras mittantur ad ministeria, & quod non vadant ad iudicia secularia.

De iis qui ad fugiendum debitum servitium seculum relinquunt.

VIII. De iis qui seculum relinquunt propter servitium dominicum impediendum, & tunc neutrum faciunt, ut unum e duobus eligant, aut pleniter secundum canonicam aut secundum regularem constitutionem (1) vivere debeant, aut servitium dominicum faciant.

De relinquentibus seculum.

IX. Ut omnes Clerici unum de duobus eligant, aut pleniter secundum canonicam aut secundum regularem institutionem vivere debeant.

De laicis noviter conversis.

X. De laicis noviter conversis, ne antequam suam legem pleniter vivendo discant, ad alia negotia mittantur.

De servis propriis vel ancillis.

XI. De propriis servis (2) vel ancillis, ut non supra modum in monasteria fuman- tur, ne deferentur villæ.

De congregationibus superfluis.

XII. De congregationibus superfluis, ut nullatenus fiant, sed tantos congreget quis quantis consilium dare possit.

De non pulsatis secundum regulam.

XIII. De illis qui non sunt secundum regulam pulsati (3), ut deinceps emenden- tur & pulsentur secundum regulam.

De infantulis puellis, quando velentur.

XIV. Ut infantulæ ætatis puellulæ non velentur antequam illæ eligere sciant quid velint; & ut pulsentur salva canonica sententia & auctoritate.

De præpositis monachorum.

XV. Ut laici non sint præpositi monachorum infra monasteria, nec Archidiaconi sint laici.

De incestuosis.

XVI. De incestuosis, ut canonicè exami- nentur, & nec propter alicujus amicitiam alii relaxentur, alii constringantur.

CAPITULA AD OMNES GENERALITER.

INCIPIUNT CAPITULA.

1. De pace servanda.	15. De liberis hominibus ad servitium Dei se tradentibus.
2. De justitiis generalibus.	16. De oppressione pauperum.
3. De justitiis regalibus.	17. De Ecclesiis seu sanctis noviter inven-
tis.
4. De fame, clade, pestilentia, si venerit.	18. De falsis monetis.
5. De armis non portandis.	19. De heribanno.
6. De armatura in hoste habenda.	20. De censu regali.
7. De negotiatoribus, quousque procedant.	21. De latronibus.
8. De clamatoribus vel causidicis.	22. De liberis hominibus uxores fiscalinas
habentibus.
9. De juramento.	23. Ut decimæ dividantur in quatuor partes.
10. De conspirationibus.	24. De tuitione viduarum, pupillarum, or-
phanorum, & infirmorum.
11. De perjuriis.	25. De incantatoribus & tempestariis.
12. De Advocatis, Vicedominis, Vicariis
& Centenariis.	
13. De teloneis.	
14. De fugitivis Clericis sive laicis.	

(1) Constitutionem. Cod. Guelferb. institutio- nem. Eccard.

(2) De propriis servis &c. Cod. Guelferb. De servis propriis vel ancillis ut non amplius tondantur vel velentur nisi secundum mensu- ram, & ibi satisfiant, & villæ non sint desola- tæ. Eccardus.

(3) Pulsati. Pulsantes & pulsati, dicuntur Monachismi Candidati, qui pulsant ad fores

monasterii & in monachorum ordinem admit- ti ambiunt & deponunt. V. Cangius. Inde suam nondum jistæ magnitudinis Saxones ein polk vocant, voce hac a pulsatus detorta, & a monasterii candidatis ad porcos traducta. Laici enim monachis infensores, cum eos por- corum instar desides & sua tantum manducan- tes crederent, non nuper demum eos porcis injuriose comparavere. Eccard.

INCIPIUNT SUPRASCRIPTA CAPITULA ET EORUM TEXTUS.

De pace servanda.

I. **D**E pace, ut omnes qui per aliqua scelera ei rebelles (1) sunt confringantur.

De iustitiis generalibus.

II. De iustitiis Ecclesiarum Dei, viduarum, orphanorum, & pupillorum, ut in publicis iudiciis non despiciantur clamantes, sed diligenter audiantur.

De iustitiis regalibus.

III. De iustitiis regalibus, ut pleniter fiant inquisite.

De fame, clade, & pestilentia, si evenierit.

IV. De hoc si evenit fames, clades, aut inæqualitas aeris (2), ut non expectetur edictum nostrum, sed statim deprecetur Dei misericordia. Et in presenti anno de famis inopia, ut suis quisque adjuvet prout potest, & suam annonam non nimis care vendat. Et ne foris imperium nostrum vendatur aliquid alimonie.

De armis non portandis.

V. De armis infra patriam non portan-

dis, id est, scutis & lanceis & loriceis. Si fideus quis sit, discutatur tunc quis e duobus contrarius sit ut pacati sint; & distringantur ad pacem, etiam si noluerint. Et si aliter pacificari nolunt, adducantur in nostram presentiam. Et si aliquis post pacificationem alterum occiderit, componat illum, & manum quam perjuravit perdat, & insuper bannum dominicum solvat.

De armatura in hoste habenda.

VI. De armatura in exercitu, sicut antea in alio Capitulari mandavimus (3), ita servetur. Et insuper omnis homo de duodecim mansis bruniam (4) habeat. Qui vero bruniam habens, eam secum non tolerit, omne beneficium cum brunia perdat.

De negotiatoribus, quousque procedant.

VII. De negotiatoribus qui partibus Sclavorum (5) & Avarorum (6) pergunt, quousque procedere cum suis negotiis debeant, id est, partibus Saxonie usque ad Bardenuvich (7), ubi prævideat Hredi (8); & ad Slesia (9), ubi prævideat Madalgor. Ad Magadoburg (10) prævideat Huto. Ad Erpifurt (11) prævideat Madalgaudus (12).

Ad

(1) *Rebelles.* Cod. Guelf. *rebelli*. Eodem modo Italicum *ribello* & Gall. *rebelle* formata sunt. *Eccard.*

(2) *Inæqualitas aeris.* Cod. Guelf. addit: *vel aliqua qualifcunque tribulatio.* *Eccard.*

(3) *Mandavimus.* Cod. Guelferb. *commenda vimus.* *Eccard.*

(4) *Bruniam.* Cod. Guelf. *bruneam.* *Eccardus.*

(5) *Sclavorum.* Slavi Caroli M. ætate ad utrumque Albi litus, & quidem cis Albim per partem aliquam Ducatus Lüneburgici, Marchiam veterem, Salam item Thuringicum inter & Albim, ac per Bohemiam ad Danubium usque confidebant. *Eccard.*

(6) *Avarorum.* Avari, gens Hunnica, Danubio & Aniso fluvio a Bajoria secreti erant, ut intelligimus ex Annalibus Francicis, ubi Caroli M. expeditionem adversus eos anno 791. susceptam describit. *Eccard.*

(7) *Bardenuvich.* Cod. Guelf. unus, *Bardenuvich*; alter, *Bardenuvich*; Capitulare tertium anni DCCC.V. §. 9. *Bardenuvich*; Capitular. lib. VI. c. 273. *Bardenuvich*. In Amerbachii editione corruptissime & truncate *Nuvich* positum est. Bardewicum celebris olim ad Ilmenaviam fluvium non procul Lüneburgi civitas, ab Henrico Leone devastata; Ecclesia tamen collegiata adhuc insignis. Henricus Meibomius, Caspar Sagittarius, & nuper Christianus Schloepkenius ejus memorabilia ediderunt. *Eccard.*

(8) *Hredi.* Amerbach. *Heretis.* *Eccard.*
(9) *Et ad Slesia.* Amerbachii editio: & *ad Slesia*. Capitular. libr. III. c. 6. hic locus omnifus est; Capitularium vero lib. VI. c. 273. scribitur: & *ad Cestia*. In Capitulari III. anni DCCC.V. & *ad Slesia*. Codex Capitularium Ms. Gothanus habet: & *ad Cestia*.

Codex Guelf. vetustior: & *ad Slesia*. Cod. Guelf. recentior paulo: & *Slesia*. Si terminos Sclavorum & Saxonum consideres, nolum dubium erit, quin hæc legena omnino sint: & *ad Zela* vel *Cella*. Intelligentiam vicus jam ad Allera & Awa confluentes situs & *alten Zelle* vocatus, ad quem olim mercimonia a Brema advecta appulerunt; deinde vero commodior visa est *nova Cella*, quæ paulo inferius ad Alleram jacet, & deinde, Ducum quoque Lüneburgensium sedes facta, in elegantem Saxonie nostræ urbem excrevit. Fabula est, a Cella monachorum quadam nominam. Multo enim antiquior est. Et mentio ejus jam fit in veteri charta de finibus Episcopatus Hildesheimensis Scriptor. Brunsvic. Tom. II. p. 155. ubi vetustior illa Cella *occidentalis Kiella*, & pagina seq. in Diplome Henrici II. Imp. *Wester Kiella* vocatur. *Eccard.*
(10) *Magadoburg.* Capitular. lib. VI. & in Cod. Gothano, *Magadoburg*. In Guelferbyrano recentiori corruptius, *Magadoburg*. Ubi nota ad Albim, in Metropolim ab Ottone M. erecta, cujus antiquitates Casp. Sagittarius doctissimo libello descripsit. *Eccard.*

(11) *Erpifurt.* Ita & Cod. Guelf. ver. ficit. Capit. lib. III. *Erpifurt*, lib. VI. vero *Herpifurt*; in Cod. Goth. *Herpifurt*; in Cod. Guelf. recentiori *Herpifurt* scribitur. Urbs Thuringia ad Geram fluvium. *Eccard.*

(12) *Ad Erpifurt prævideat Madalgaudus.* Capitular. anni DCCC.V. tertium §. 9. *Ad Erpifurt prævideat Madalgor*, ad *Halazstad* ipse *Madalgor*. Capitular. lib. VI. cap. 273. *ad Herpifurt prævideat Madalgaudus* & *ad Alagast similiter*. Eodem modo Codex Gothanus legit. Codex Guelf. vetustior: *Ad Erpifurt Madalgaudus*, ad *Halazstad* prævideat *Madalgaudus*. Cod. Guelf. recentior: *Ad Herpifurt præ-*

Ad Forachheim (1), ad Breemberg (2), & ad Ragenisburg (3) Audulfus, & ad Lauriacum (4) Wamarius. Et ut arma & brunias non ducant ad vendendum. Quod si inventi fuerint portantes, omnis substantia eorum auferatur ab eis, dimidia quidem pars partibus palatii, alia vero medietas inter jam dictos Missos & inventorem dividatur.

De clamatoribus vel caudicis.

VIII. De clamatoribus vel caudicis qui nec iudicium Scabiniorum adquietere nec blasphemare (5) volunt, antiqua consuetudo servetur, id est, ut in custodia reclaudantur donec unum e duobus faciant. Et si ad palatium (6) pro hac re reclamaverint, & litteras detulerint, non quidem eis credatur, nec tamen in carcere ponantur; sed cum custodia & cum ipsis litteris pariter ad palatium nostrum remittantur, & ibi discutantur sicut dignum est.

De juramento.

IX. De juramento, ut nulli alteri per sacramentum fidelitas promittatur nisi nobis & unicuique proprio seniori ad nostram utilitatem & sui senioris; excepto his sacra-

mentis quæ iuste secundum legem alteri ab altero debentur. Et infantes qui antea non potuerunt propter juvenilem ætatem jurare, modo fidelitatem repromittant.

De conspirationibus.

X. De conspirationibus vero quicumque facere præsumperint, & sacramento quamcunque conspirationem firmaverint, ut triplici ratione iudicentur. Primo, ut ubicunque aliquod malum per hoc perpetratum fuerit, auctores facti interficiantur; adjuutores vero eorum singuli alter ab altero flagellentur, & nares sibi invicem præcidant. Ubi vero nihil mali perpetratum est, similiter quidem inter se flagellentur, & capillos sibi vicissim detondeant. Si vero aliqua conspiratio per dextras firmata fuerit, si liberi sunt, aut iurent cum idoneis juratoribus hoc pro malo non fecisse, aut si facere non potuerint, suam legem componant; si vero servi sunt, flagellentur. Et ut de cetero in regno nostro nulla huiusmodi conspiratio nec per sacramentum nec sine sacramento fiat.

De perjuriis.

XI. De perjuriis, ut caveantur, & non admittantur testes ad juramentum antequam discu-

videat Madalgaudus & ad Aletat prævideat item Madalgaudus. Capitular. lib. III. Cap. 6. ad Erpesfurd, & ad Halaxstat. Sic & Heroldus exhibuit. Editio vero Amerbachiana corrupte admodum integrum locum ita legit: usque ad partem Nuirib, ibi prævideat Heretus; & ad Skesba, ubi Madalgaudus prævideat, ad Aluxstat, & ad Erpesfurd, item Miam prævideat, ad Forachheim & ad Breemberg, & ad Raginispurg Audulphus, ad Magadeburg prævideat Hatio & ad Lauriacum Vuerinberi. Clarum igitur est, inferi debere post Erfurtum, locum Halaxstat, Alaxstat, Halaxstad vel Halaxstat vocatum, qui, cum una cum Erfurto ab uno eodemque Misso gubernatus sit, inde non adeo procul distans esse debuit. Quadrat vero hoc in Thuringiæ Alsetum Unstruto adiacens, ubi Otones Impm. non una vice fuerunt; & postea Palatini Saxonix quidam sedem habuerunt. Antiquitates loci Casp. Sagittarius peculiariter Dissertatione exposuit. Amerbachius de Halberstadio ex sua lectione vocem intellexisse videtur. Sed hic locus a Slavonum finibus paullo remotior erat: proximus vero Slavis Sorabis is, qui Alsetum dicitur. Eccardus.

(1) Ad Forachheim. Cod. Guelf. rec. Furcham, Capitular. lib. VI. Forachem. Nota est urbs Forchemium ad Wissent & Reduitiz confluentes, Banbergam inter & Norimbergam sita. Eccardus.

(2) Ad Breemberg. Ita & Cod. Guelf. vetustior & Capitular. lib. VI. Capitular. anni DCCC. tertium, Brianperg; Heroldus Capitular. lib. III. cap. 6. Brenperg. Capitular. ex editione Baluzii lib. VI. Breembret. Cod. Guelf. rec. Breemberg; Codex Gothanus, Hevemebret. Audulfus Forchemio, Breemberg & Regensburgo præfuit, unde hæc loca iterum non nimis a se invicem distitisse apparet. Inter Forchemium vero & Regensburgum non alius magis locus eminet, quam Norimberga. Cum tamen nullus Breemberg nomine insignitus ibi occurrat, valde pronus sum, ut putem, B ex N corrup-

ptum, & priorem vocalem transpositam esse. In Codice Gothano quoque He facillimo errore scribæ ex Ne prodire potuit. N vero in B aliquando corruptum esse, ostendimus etiam in Notis ad Leibnitii Libellum de Orig. Francorum ex Anonymo Ravennate, apud quem Bac pro Nab, sive Nabo fluvio in Danubium se exonerante, positum reperitur tam in Porcheroni, quam in Gronovii editione. Pro Breemberg igitur Nereemberg, & pro Brianperg ite- rum Niranperg, pro Breembret porro Nerebere, & pro Hevemebret tandem Nerembere legendum esset. Nec corruptiones eiusmodi vocum infuetiorum insolite. Sed ita Norimbergæ antiquitatem asseruimus, de qua forte ibi loci nondum hætenus cogitatum fuit. Freherus in Notis Mss. ad Codicem Legum antiqu. Heroldi Brenperg ibi de Brandenburgo exposuit. Sed Caroli M. tempore hic locus nondum regno Germaniz adiectus erat. Situs etiam non congruit. Eccard.

(3) Ragenisburg. Hanc esse Regensburgum, sive, ut Latinius dicitur, Ratisbonam nemo nescit. Eccard.

(4) Lauriacum. Capitular. anni DCCC. tertium: Lortiacum. Capitular. lib. VI. Lavariocam, atque ita & Codex Gothanus scribit. Cod. Guelf. recentior Lauriaco habet. Lauriacum in Romanis monumentis celebre, jam vicus est exiguus sub mœnibus oppidi Ens, ad confluentem Anasi cum Danubio, vulgo Lovch dictus. Episcopatum olim habuit, qui deinde Patavium translatus est. De Laureaco vide plura in Gewoldi additionibus ad Hundii Metro- polim Bavar. Tom. I. pag. 334. Ex iis vero quæ nos atulimus, patet, urbem hanc in ipsis Avarorum finibus sitam fuisse. Eccardus.

(5) Blasphemare. Hoc est, tanquam falsum impugnare & ab eo appellare. Vide Cangium. Eccardus.

(6) Si ad palatium. Cod. Guelf. vetustior: si ad placium. Recentior vero: si ad placium. Atque sic etiam paullo post pro illo palatium legitur. Eccard.

discutiantur. Et si aliter discuti non possunt, separentur ab invicem, & singulariter inquirantur. Et non solum accusatori liceat testes eligere, absente suo causatore. Et omnino nullus nisi jejunus ad juramentum vel ad testimonium admittatur. Et ille qui ad testimonium adducitur si refutatur, dicat ille qui eum refutat & probeat quare illum recipere nolit. Et de ipso pago, non de altero, testes eligantur, nisi forte longius extra comitatum causa sit inquirenda. Et si quis convictus fuerit perjurii, perdat manum, aut redimat.

De Advocatis, Vicedominis, Vicariis, & Centenariis.

XII. De Advocatis, Vicedominis, Vicariis, & Centenariis pravis, ut tollantur, & tales eligantur quales & sciant & velint justas causas discernere & terminare. Et si Comes pravus inventus fuerit, nobis nuntiatur.

De teloneis.

XIII. De teloneis placet nobis ut antiqua & justa telonea a negotiatoribus exigantur, tam de pontibus, quamque & de navigiis seu mercatis. Nova vero sive injusta, ubi vel funes tenduntur vel cum navibus sub pontibus transitur, seu his similia, in quibus nullum adiutorium iterantibus prestatur, ut non exigantur. Similiter etiam nec de his qui sine negotiandi causa substantiam suam de una domo sua ad aliam aut ad palatium seu in exercitum ducunt. Si quid vero fuerit unde dubitetur, ad proximum placitum nostrum quod cum ipsis Missis habituri sumus interrogetur.

De fugitivis Clericis sive laicis.

XIV. De fugitivis Clericis sive laicis vel etiam feminis, sicut jam in alio Capitulari precepimus, ita fervetur.

De liberis hominibus ad servitium Dei se tradentibus.

XV. De liberis hominibus qui ad servitium Dei se tradere volunt, ut prius hoc non faciant quam a nobis licentiam possulerint. Hoc ideo quia audivimus aliquos ex illis non tam causa devotionis quam exercitu seu alia functione regali fugiendo, quosdam vero cupiditatis causa ab his qui res illorum concupiscunt circumventos audivimus. Et hoc ideo fieri prohibemus.

De oppressione pauperum.

XVI. De oppressione pauperum liberorum hominum, ut non fiant a potentioribus per aliquod malum ingenium contra justitiam oppressi, ita ut coacti res eorum vendant

aut tradant. Ideo hæc & supra & hic de liberis hominibus diximus, ne forte parentes contra justitiam fiant exhereditati, & regale obsequium minuat, & ipsi heredes propter indigentiam mendicium vel latrones seu malefactores efficiantur. Et ut sæpius non fiant manniti ad placitum; nisi sicut in alio Capitulari precepimus, ita fervetur.

De Ecclesiis seu Sanctis noviter inventis,

XVII. De Ecclesiis seu Sanctis noviter sine auctoritate inventis, nisi Episcopo probante minime venerentur. Salva etiam & de hoc & de omnibus Ecclesiis canonica auctoritate,

De falsis monetis.

XVIII. De falsis monetis, quia in multis locis contra justitiam & contra edictum nostrum fiant, volumus ut nullo alio loco moneta sit nisi in palatio nostro, nisi forte a nobis iterum aliter fuerit ordinatum. Illi tamen denarii qui modo monetati sunt, si pensantes & meri sunt, habeantur.

De heribanno.

XIX. De heribanno (1) volumus ut Missi nostri hoc anno fideliter exactare debeant absque ullius personæ gratia, blanditia, seu terrore, secundum jussionem nostram; id est, ut de homine habente libras sex in auro, argento, bruneis, eramento (2), pannis integris, caballis, bobus, vaccis, vel alio peculio, & uxores vel infantes non fiant despoliati pro hac re, de eorum vestimentis accipiant legitimum heribannum, id est, libras tres. Qui vero non habuerit amplius in suprascripto pretio valente nisi libras tres, solidi triginta ab eo exigantur. Qui autem non habuerit amplius nisi duas libras, solidi decem. Si vero libram unam habuerit, solidi quinque, ita ut iterum se valeat præparare ad Dei servitium & ad nostram utilitatem. Et Missi nostri caveant & diligenter inquirent ne per aliquod malum ingenium subtrahant nostram justitiam, alteri tradendo aut commendando.

De censu vegali.

XX. Censu regalis undecunqve legitime exiebat, volumus ut inde solvatur, sive de propria persona hominis, sive de rebus.

De latronibus.

XXI. De latronibus, sicut jam antea in alio Capitulari commendavimus, ita maneat.

De liberis hominibus uxores fiscalis habentibus.

XXII. De liberis hominibus qui uxores fisco-

(1) De heribanno.) Cod. Guelf. vet. de heribanno. Eccardus.

(2) Eramento.) Ærumentum est, quicquid ex arte factum. Eccardus.

fiscalinas regias, & feminis liberis, quæ homines similiter fiscalinos regios accipiunt, ut non de hereditate parentum vel de causa sua quærenda nec de testimonio pro hac re abiciantur; sed talis etiam nobis in hac causa honor fervetur qualis & antecessoribus nostris Regibus vel Imperatoribus servatus esse cognoscitur (1).

Ut decime dividantur in quatuor partes.

XXIII. Ut decimæ populi dividantur in quatuor partes; id est, una pars Episcopo, alia Clericis, tertia pauperibus, quarta Ecclesie in fabricis applicetur, sicut in decreto Gelasii (2) Papæ continetur.

De tuitione viduarum, pupillarum, orphanorum, & infirmorum.

XXIV. Ut viduis, & pupillis, orphanis, cæcis, & claudis tuitionem atque administrum impertiamus juxta possibilitatem nõ-

stram vel vires, sicut in præcepto Domini Regis continetur.

De incantatoribus & tempestariis.

XXV. De incantationibus, auguriis, vel divinationibus, & de his qui tempestates vel alia maleficia faciunt, placuit sancto Concilio ut ubicunque deprehensi fuerint, videat Archipresbyter diocesis illius ut diligentissime examinatione constringantur si forte constentur malorum quæ gesserunt. Sed tali moderatione fiat eadem districtio ne vitam perdant, sed ut salventur in carcere afflicti usque dum Deo inspirante respondeant emendationem peccatorum. Et ut nullatenus per aliqua præmia a Comitibus vel Centenariis absque districta examinatione remittantur. Et hoc si fecerint, Archipresbyteri, dum hoc cognoverint, nequam Episcopis celare audeant, & ab Episcopis, ut dignum est, pro hoc corripantur.

C A P I T U L A (3)

QUÆ LEGIBUS ADDENDA.

In veteri Codice Guelferbyitano hæc erat eorum inscriptio:

*Incipiunt Capitula, quæ Legibus addenda sunt, quæ & Missi
& Comites & habere & ceteris nota facere debent.*

De viduis (4) & pupillis.

I. **U**T quodcumque ante Comitum venerint, primo eorum causa audiatur & definiatur. Et si testes per se ad causas suas quærendas habere non poterint, vel legem nescierint, Comes illos vel illas adjuvet, dando eis talem hominem qui rationem eorum teneat vel pro eis loquatur.

De raptu (5) viduarum.

II. Qui viduam intra primos triginta dies viduitatis suæ vel invitam vel volentem alii copulaverit, bannum nostrum, id est, sexaginta solidos, in triplo componat; & si invitam eam duxit, legem suam componat, illam vero ulterius non attingat.

De homicidiis (6) prohibendis.

III. Quicumque hominem aut ex levi causa aut sine causa interfecerit, wergildum

Tom. II.

ejus his, ad quos ille pertinet, componat. Ipse vero, propter talem præsumptionem, in exilium mittatur, ad quantum tempus nobis placuerit. Res tamen suas non amittat.

De raptu alienarum sponfarum.

IV. Si quis sponfam alienam rapuerit, aut patri ejus, aut ei, qui legibus ejus defensor esse debet, cum sua Lege reddat; & quicquid cum ea tulerit, semotim unamquamque rem secundum Legem reddat. Et si hoc defensor ejus perpetrari consenserit, & ideo raptori nihil quærere voluerit, Comes singillatim de unaquaque re freda nostra ab eo exactare faciat. Sponso vero legem suam componat, & insuper bannum nostrum, id est, LX. solidos solvat, vel in præsentiam nostram Comes eum advenire faciat, & quantum tempus nobis placuerit, in exilio maneat; & illam feminam ei habere non liceat.

P

De

(1) Hic in Codice Guelferbyt. additum est: FINIT. Nec Codex recentior ulterius progrediebatur. Baluzius quoque testatur, in exemplaribus Mss. Sangalleensi & Corbionensi hic desisse Capitulare istud. In Viti tamen Amerbachii editione sequentia adduntur. *Eccard.*

(2) In decreto Gelasii.) Decret. Gelasii. c. 29. Gratian. 12. q. 2. c. 17. Quatuor autem. *Eccard.*

(3) CAPITULA.) Hæc Capitula eo ordine, quo nos illa edimus, existant in vetusto

Codice Guelferbyitano. Unde putamus, Carolum M. constituisse ea Legi Salicæ addere; sed ante peractum hoc institutum obisse. Quo factum, ut deinde Ludovicus Pius anno DCCCXIX. demum patris voluntatem implens, Capitulari, quod Salicæ Legi addidit, ea partim inseruerit, ut videbimus. *Eccard.*

(4) De viduis.) Ludovici Pii add. ad Legem Salicam §. 3. *Eccard.*

(5) De raptu.) Ibid. §. 4. *Eccard.*

(6) De homicidiis.) Ibid. §. 7. *Eccard.*

De his qui bonos denarios accipere nolent.

V. Quicumque liber homo denarium meum & bene pensantem recipere noluerit, bannum nostrum, id est, LX. solidos com-

ponat. Si vero servi ecclesiastici aut Comitum aut vassallorum nostrorum hoc facere presumerint, sexaginta ictus accipiant. Aut si magister eorum vel advocatus, qui liber est, eos vel Comiti vel Misso nostro iustus presentare noluerit, praedictum bannum nostrum, id est, LX. solidos componat.

CAPITULARIA LUDOVICI PII.

CAPITULA (1)

LEGI SALICÆ ANNO III. (2) ADDITA.

Vetus inscriptio eorum hæc est: *Incipiunt Capitula que dominus Hludovicus Imp. anno III. addere iussit.*

I. **S**I duo testimonia de qualibet re testimoniarint, & inter se discordant, Comes eligat unum ex una parte, & alium ex alia parte, & illi duo decertent cum fustibus (3). Namque si debiliores ipsi testes fuerint, tunc ad crucem (4) examinentur. Nam si majoris ætatis, & non possint ad crucem stare, tunc mittant aut filios aut parentes, aut qualescunque homines possint, qui pro eis hoc tendunt, & ille, qui de ipsa falsitate hoc (leg. per hoc) convictus fuerit, dexteram manum perdat.

II. De omnibus (5) debitis solvendis, sicut antiquitus fuit consuetudo, per duode-

cim denarios solidi solvantur per totam legem Salicam, excepto leudis, si Saxo aut Friso Salicum occiderit, per XL. denarios (6) solvant solidum. Infra Salicum vero ex utraque parte de omnibus debitis, sicut diximus, XII. denariis solidi solvantur, sive de homicidiis sive de omnibus rebus.

III. De manitionibus (7) vero nisi de ingenuitate aut de hereditate non sit opus observare. De ceteris vero causis per distributionem Comitis ad mallum veniant, & iuste examinentur ad iustitias faciendum. Comites vero non semper pauperes per placita (8) premere debeant (9).

(1) *CAPITULA.* Hæc Capitula in Codice Guelferbyitano recentiori, atque, ut puto, tempore Ludovici Pii conscripto, inveni. *Eccardus.*

(2) *Anno III.* Incidit is in annum Christi DCCCXVI. *Eccard.*

(3) *Decertent cum fustibus.* Usque ad hæc verba Capitulum hoc existat in Capitulis Ludovici Pii excerptis ex Lege Longobardorum s. 3. Sed legitur ibi: *decertent cum scutis & fustibus.* *Eccard.*

(4) *Ad crucem.* De iudicio Crucis Lindenbrogius & Cangius diffuse satis egerunt.

Eccardus.

(5) *De omnibus.* Lex hæc, quamquam in quibusdam vocibus aliter, existat in Capitulis Caroli M. additis ad Legem Longobardorum s. 15. ed. Baluz. pag. 251. *Eccard.*

(6) *Per XL. denarios.* Male apud Baluzium legitur: *per sexaginta denarios.* *Eccard.*

(7) *De manitionibus.* Vid. ibid. s. 19. ubi tamen legitur: *de manitione.* *Eccard.*

(8) *Per placita.* Baluz. *ad placita.* *Eccard.*

(9) *Premere debeant.* Baluz. *opprimant.* *Eccardus.*

CAPITULA (1) ADDITA AD LEGEM SALICAM

In generali populi conventu habito apud Aquisgranum post natale Domini anno quinto imperii Ludovici Pii desinente.

Hæc capitula Dominus Hludovicus Imperator anno imperii sui quinto cum univervo cœtu populi in Aquisgrani palatio promulgavit atque legi Salicæ addere præcepit. Ipseque postea, cum in Theodonis villa generalem conventum habuisset, ulterius capitula appellanda esse prohibuit, sed ut lex tantum dicerentur voluit.

INCIPIUNT CAPITULA.

1. De honore ecclesiarum.	11. De proprio in bannum missio.
2. De injuriis sacerdotum in ecclesiis factis.	12. De manivire.
3. De viduis & pupillis & pauperibus.	13. De fideis coercendis.
4. De rapto viduarum.	14. Ubi sacramenta juranda sint.
5. De homine publicam poenitentiam agente interfecto.	15. De his qui de furto accusati fuerint.
6. Ut omnis homo liber potestatem habeat ubicunque voluerit res suas dare pro salute anime sue.	16. De dispectu litterarum dominicarum.
7. De homicidiis prohibendis.	17. De injustis teloneis & consuetudinibus.
8. Quid in compositione wîrgildi dari debeat.	18. De his qui bonos denarios accipere nolunt.
9. De rapto alienarum sponsarum.	19. De adulteratoribus monetæ.
10. De falsis testibus convincendis.	20. De proprio dominico sine iustione illius reddito.
	21. De pueris inuitis parentibus detonsis & puellis velatis.

INCIPIUNT SUPRASCRIPTA CAPITULA ET EORUM TEXTUS.

De honore ecclesiarum.

I. **S**I quis aut ex levi causa aut sine causa hominem in ecclesia interfecerit, de vita componat. Si vero foris rixati fuerint, & unus alterum in ecclesiam fugerit, & ibi se defendendo eum interfecerit, si hujus facti testes non habuerit, cum duodecim conjuratoribus legitimis per sacramentam adfirmet se defendendo eum interfecisse, & post hæc sexcentos solidos ad partem ecclesie quam illo homicidio polluerat, & insuper bannum nostrum solvere cogatur; is vero qui interfectus est, absque compositione jaceat. ac deinde interfector secundum judicium canonicum congruam facinoræ quod admisit poenitentiam accipiat. Si proprius servus hoc commiserit, judicio aquæ ferventis examinetur utrum hoc sponte an se defendendo fecisset. Et si manus ejus exulta fuerit, interficiatur. Si autem non fuerit, dominus ejus juxta quod wîrgildus illius est ad ecclesiam persolvat, aut eum, si voluerit, eidem ecclesie tra-

Tom. II.

dat. De ecclesiastico & ficalino & beneficiario servo volumus ut pro una vice wîrgildus ejus pro eo componatur, altera vice ipse servus ad supplicium tradatur. Hereditas tamen liberi hominis, qui propter tale facinus ad mortem fuerit judicatus, ad legitimos heredes illius perveniat. Si in atrio (2) ecclesie, cujus porta reliquiis sanctorum consecrata est, hujusmodi homicidium perpetratum fuerit, simili modo emendetur vel componatur. Si vero porta ecclesie non est consecrata, eo modo componatur, quod in atrio committitur, sicut componi debet quod in immonitate violata committitur.

De injuriis sacerdotum in ecclesiis factis.

II. Sanguinis effusio in ecclesia facta cum fuste, si Presbyter fuerit, triplo componatur, duas partes eidem Presbytero, tertia pro seruo ad ecclesiam, & insuper bannus noster. Similiter de Diacono juxta compositionem ejus in triplo cum banno nostro componatur. De Subdiacono similiter in triplo secundum suam compositionem. Et de

P 2 unius

(1) *CAPITULA.* Hæc Capitula ex pluribus Codicibus Mss. emendatiora Baluzius dedit. Meminere eorum a Ludovico Pio latorum Auctor vite Ludovici & Annales Laureshamenses, quos Quercetanus Eginhardo adscripsit. *Eccard.*

(2) *Si in atrio.* Baluzius annotat hic, locum hunc citari a Baronio ad diem 18. Novembris, ut ostendat, majores nostros sacris reliquiis aliquando consecrasse Ecclesie vel atrii portas. *Eccard.*

uniuscujusque ordinis Clerico secundum suam compositionem in triplo persolvatur, & insuper bannus noster, Similiter & de ictu sine sanguinis effusione de uniuscujusque ordinis Clerico secundum suam compositionem in triplo, & bannus noster. Et qui non haberet unde ad ecclesiam persolvat, tradat se in servitium eidem ecclesiae usque dum totum debitum persolvat.

De viduis & pupillis & pauperibus.

III. Ut quancumque in mallum ante Comitem venerint, primo eorum causa audiatur & definiatur. Et si testes per se ad causas suas querendas habere non poterint, vel legem nescierint, Comes illos vel illas adjuret, dando eis talem hominem qui rationem eorum teneat, vel pro eis loquatur.

De raptu viduarum.

IV. Qui viduam intra proximos triginta dies viduitatis suae vel invitam vel volentem sibi copulaverit, bannum nostrum id est sexaginta solidos in triplo componat. Et si invitam eam duxit, legem suam ei componat, illam vero ulterius non attingat.

De homine publicam poenitentiam agente interfecto.

V. Qui hominem publicam poenitentiam agentem interfecerit, bannum nostrum in triplo componat, & wergildum ejus proximis ejus persolvat.

Ut omnis homo liber potestatem habeat ubicunque voluerit res suas dare pro salute animae suae.

VI. Si quis res suas pro salute animae suae vel ad aliquem venerabilem locum, vel propinquo suo, vel cuilibet alteri tradere voluerit, & eo tempore intra ipsum comitatum fuerit in quo res illae positae sunt, legitimam traditionem facere studeat. Quod si eodem tempore quo illas tradere vult ex-

tra eundem comitatum fuerit, id est, siue in exercitu, siue in palatio, siue in alio quolibet loco, adhibeat sibi vel de suis pagensibus, vel de aliis qui eadem lege vivant qua ipse vivit, testes idoneos, vel si illos habere non poterit, tunc de aliis quales ibi meliores inveniri possint, & coram eis rerum suarum traditionem faciat, & fidejussores vestiturae donet ei qui illam traditionem accipit ut vestituram faciat. Est postquam haec traditio ita facta fuerit, heres illius nullam de praedictis rebus valeat facere repetitionem. Insuper & ipse per se fidejussionem faciat ejusdem vestiturae, ne heredi ulla occasio remaneat hanc traditionem immutandi; sed potius necessitas incumbat illam perficiendi. Et si nondum res suas cum coheredibus suis divisas habuit, non ei hoc sit impedimento; sed coheres ejus, si sponte noluerit, aut per Comitem aut per Missum ejus distringatur ut divisionem cum illo faciat ad quem desensus hereditatem suam voluit pervenire. Et si cuilibet ecclesiae eam tradere rogavit, coheres ejus eam legem cum illa ecclesia de praedicta hereditate habeat, quam cum alio coherede suo habere debeat. Et hoc observetur erga patrem & filium & nepotem usque ad annos legitimos. Postea ipsae res ad immunitatem ipsius ecclesiae redeant.

De homicidiis prohibendis.

VII. Quicumque hominem aut ex levi causa aut sine causa interfecerit, wergildum ejus his ad quos ille pertinet componat. Ipse vero propter talem presumptionem in exilium mittatur ad quantum tempus nobis placuerit, Res tamen suas non amittat.

Quid in compositione wergildi dari debeat.

VIII. In compositionem wergildi volumus ut ea dentur quae in lege continentur; excepto accipit & spata (1), quia propter illa

a Al. Mit. Primo.

(1: Accipit & spata.) Fas etiam erat excipi haec duo; quia ad venationem & bellum necessaria erant. Spata gladium designat latiorum, quali Franci utebantur: unde adhuc restat Lalicum spada & Gallicum epde. Cyrilli Glossa: Ὀνομασθησθε λαγυλα, ἡ ἐκείνη. Glossae aliae veteres: Spatula, σπατουλα, ἡ ἐκείνη. Diodorus Siculus lib. V. Ἄντι τῆς ἐκείνης σπαδα. Ἰσίδωρος μὲν ἐκείνη. Augustinus in Psalms CXLIX. Framesa, quam vulgo spatium vocant. Isidorus lib. X. cap. 6. Framesa, gladius ex utraque parte acutus, quam vulgo spatium vocant. Turpinus hiltius in Vita Caroli M. cap. 22. O spata felicissima acutissima acutissima. Errat Gangius, ubi hinc putat, mucronibus praeditas fuisse spatas; casum enim iis solum, non punctum feriebatur; quod & de Saevorum gladiis Guilielmus Appulus lib. II. prodit:

Nam nec equis docto manibus gyratur eorum,
Nec validos ictus dat lancea, praeminet ensis,
Sunt etenim longi specialiter & peracuti
Illorum gladii, percussam a vertice corpus
Scindere saepe solent, & firmo stant pede,

postquam
Deponuntur equis, potius certando perire,
Quam dare terga volunt, magis hoc sunt
Marte imendi,
Quam dum sunt equites: tanta est audacia
gentis.

Spatarum harum tanta aestimatio erat, ut etiam sancte aliquid affirmaturi aut juraturi illas apprehenderent. Charta Goldasti Alamannica LXXXV. dicit: Et his ita paratis, cum adhuc quidam de illis, qui se in illa Ecclesia heredes ac dispostores haberi voluerunt, alii garrando, alii missando contradicerent, optimates ejusdem consilii apprehensis spatibus suis devotaverunt, se haec ita affirmatos esse coram regibus & cunctis principibus usque ad sanguinis effusionem. Eodem modo Nobiles Poloni olim ad Evangelii lectionem framesas suas manu prehendebant, & paulisper vagina extrahabant; hoc ritu testantes, se paratos esse, vel sanguinis effusione Religionem Christianam defendere. Caroli M. spata graphice describitur a Monacho Sangallensi lib. I. cap. 36. Eccard.

illa duo aliquoties perjurium committitur, quando majoris pretii quam illa sint esse jurantur.

De rapto alienarum sponfarum.

IX. Si quis sponfam alienam rapuerit, aut patri ejus, aut ei qui legibus ejus defensor esse debet, cum sua lege eam reddat; & quicquid eum ea tulerit, semotim unamquamque rem secundum legem reddat. Et si hoc defensor ejus perpetrari consenserit, & ideo raptori nihil querere voluerit, Comes singillatim de unaquaque re fida nostra ab eo exactare faciat. Sponso vero legem suam componat, & insuper bannum nostrum, id est, sexaginta solidos solvat, vel in presentiam nostram Comes eum advenire faciat, & quanto tempore nobis placuerit in exilio maneat, & illam feminam ei habere non liceat.

De falsis testibus convincendis.

X. Si quis cum altero de qualibet causa contentionem habuerit, & testes contra eum per judicium producti fuerint, si ille falsos eos esse suspiciatur, liceat ei alios testes, quos meliores poterit, contra eos opponere, ut veracium testimonio falsorum testium perveritas superetur. Quod si ambæ partes testium ita inter se differerint ut nullatenus una pars alteri cedere velit, eligantur duo ex ipsis, id est, ex utraque parte unus, qui cum scutis & sustibus in campo decerent ultra pars falsitatem, ultra veritatem suo testimonio sequatur. Et campiones qui victus fuerit, propter perjurium quod ante pugnam commisit, dextera manus amputetur. Ceteri vero ejusdem partis testes, qui falsi apparuerint, manus suas redimant. Cujus compositionis duæ partes ei contra quem testati sunt dentur, tertia pro fredo solvatur. Et in seculari quidem causa hujuscemodi testium diversitas campo comprobetur. In ecclesiasticis autem causis, ubi de una parte seculare, de altera vero ecclesiasticum negotium est, idem modus observetur. Ubi vero ex utraque parte ecclesiasticum fuerit, rectores earundem ecclesiarum, si se familiariter pacificare velint, licentiam habeant. Si autem de hujuscemodi pacificatione inter eos convenire non possunt, advocati eorum in mallo publico ad presentiam Comitum veniant, & ibi legitimus terminus eorum contentioibus imponatur. Testes vero de qualibet causa non aliunde querantur nisi de ipso comitatu in quo res unde causa agitur positæ sunt: quia non est credibile ut vel de statu hominis vel de possessione cujuslibet per alios melius rei veritas cognosci valeat quam per illos qui viciniore sunt. Si autem contentio quæ inter eos exorta est, in confinio duorum comitatus fuerit, liceat eis de vicin-

na centena adjacentis comitatus ad causam suam testes habere.

De proprio in bannum missio.

XI. Cujuscunque hominis proprietas ob crimen aliquod quod idem habet & commissum in bannum fuerit missa, & ille recognita, ne justitiam faciat, venire distulerit, annumque ac diem in eo banno illam esse permiserit, ulterius eam non adquirat, sed ipsa fisco nostro societur. Debitum vero quod is cuius ea fuit solvere debuit, per Comitum ac ministros ejus juxta estimationem damni de rebus mobilibus quæ in eadem proprietate inventæ fuerint, his quibus idem debitor fuit exsolvatur. Quod si rerum mobilium ibidem inventarum quantitas ad compositionem non suffecerit, de immobilibus suppleatur; & quod super fuerit, sicut dictum est, fisco nostro possideat. Si nihil super compositionem remanere poterit, totum in illam expendatur. Si autem homo ille nondum cum suis coheredibus proprium suum divisum habuit, convocet eos Comes, & cum eis legitimam divisionem faciat; & tunc, sicut jam dictum est, partem ejus fisco nostro addicat, & compositionem de ea, juxta modum superius comprehensum, his ad quos illa legibus pertinet exsolvat. Quod si non de alia re, sed de ipsa proprietate quæ in bannum missa fuit, ac per hoc in nostram potestatem redacta est, fuerat interpellatus, Comes in cuius ministerio eam esse constiterit hoc ad notitiam nostram perferre curet, ut nos eandem proprietatem, quæ secundum supradictum modum in nostrum dominium redacta est, per præcepti nostri auctoritatem in jus & potestatem hominis qui eam querebat, si sua esse debet, faciamus pervenire.

De manniere.

XII. Si quis de statu suo, id est, de libertate vel de hereditate compellendus est, juxta legis constitutionem manniatur. De ceteris vero causis, unde quis rationem est redditurus, non manniatur, sed per Comitum banniatur. Et si post unam & alteram Comitum admonitionem aliquis ad mallum venire noluerit, rebus ejus in bannum missis venire & justitiam facere compellatur.

De falsis coercendis.

XIII. Si quis aliqua necessitate cogente homicidium commisit, Comes in cuius ministerio res perpetrata est, & compositionem solvere & scidam per sacramentum pacificare faciat. Quod si una pars ei ad hoc consentire noluerit, id est, aut ille qui homicidium commisit, aut is qui compositionem suscipere debet, faciat illum Comes qui ei contumax fuerit ad presentiam nostram venire, ut eum ad tempus quod nobis placuerit in exilium mittamus, donec

P 3 nec

nec ibi castigetur, ut Comiti suo inobediens esse ulterius non audeat, & majus damnum inde non adcreseat.

Ubi sacramenta juranda sint.

XIV. Ubi antiquitus consuetudo fuit de libertate sacramenta adhramire vel jurare, ibi mallum habeatur, & ibi sacramenta jurentur. Mallus tamen neque in ecclesia neque in atrio ejus habeatur. Minora vero placita Comes sive intra suam potestatem vel ubi impetrare potuerit habeat. Volumus utique ut domus a Comite in loco ubi mallum tenere debet construatur, ut propter calorem solis & pluviam publica utilitas non remaneat.

De his qui de furto accusati fuerint.

XV. Si liber homo de furto accusatus fuerit, & res proprias habuerit, in mallo ad presentiam Comitis se adhramiat. Et si res non habet, fidejussores doner qui eum adhramire & in placitum adduci faciant. Et liceat ei prima vice per sacramentum se secundum legem idoneare, si potuerit. At si alia vice duo vel tres eum de furto accusaverint, liceat ei contra unum ex his cum seuto & fuste in campo contendere. Quod si servus de furto accusatus fuerit, dominus ejus pro eo emendet, aut eum sacramento excuset, nisi tale furtum perpetratum habeat propter quod ad supplicium tradi debeat.

De dispectu litterarum dominicarum.

XVI. Si quis litteras nostras dispexerit, id est, tractoriam (1) quæ propter Missos recipiendos dirigitur, aut honores quos habet amittat, aut in eo loco ubi prædictos Missos suscipere debuit tamdiu resideat & de suis rebus legationes illuc venientes suscipiat quousque animo nostro satisfactum habeat. Qui vero epistolam nostram quocunque modo dispexerit, jussu nostro ad palatium veniat, & juxta voluntatem nostram congruam stultitiæ suæ castigationem accipiat. Et si homo liber vel ministerialis Comitis hoc fecerit, honorem, qualemcunque habuerit, sive beneficium amittat. Et si servus fuerit, nudus ad palum vapulet, & caput ejus tondeatur.

De injustis teloneis & consuetudinibus.

XVII. Ut ubi tempore avi nostri Domni Pippini consuetudo fuit teloneum dare, ibi & in futurum detur. Nam ubi noviter in-

ceptum est, ulterius non agatur. Et ubi necesse non est fluvium aliquem per pontem transire, vel ubi navis per mediam aquam aut sub pontem ierit, & ad ripam non adpropinquaverit, neque ibidem aliquid emptum vel venundatum fuerit, ulterius teloneum non detur. Et nemo cogat alium ad pontem ire, ubi juxta pontem aquam transire potest. Et qui ulterius in talibus locis, vel de his qui ad palatium seu in hostem pergunt, teloneum exactaverit, cum sua lege ipsum teloneum reddat, & bannum nostrum id est sexaginta solidos componat.

De his qui bonos denarios accipere volunt.

XVIII. Quicumque liber homo denarium merum & bene pensantem recipere nolerit, bannum nostrum id est sexaginta solidos componat. Si vero servi ecclesiastici aut Comitum aut vassallorum nostrorum hoc facere præsumpserint, sexaginta ictibus vapulent. Aut si magister eorum vel Advocatus, qui liber est, eos vel Comiti vel Misso nostro jussu præsentare nolerit, prædictum bannum nostrum id est sexaginta solidos componat.

De adulteratoribus monetæ.

XIX. De falsa moneta jubemus ut qui eam percussisse comprobatus fuerit, manus ei amputetur. Et qui hoc confensit, si liber est, sexaginta solidos componat. Si servus est, sexaginta ictus accipiat.

De proprio dominico sine jussione illius reddito.

XX. Si quis proprium nostrum, quod in vestitura genitoris nostri fuit, alicui querenti sine nostra jussione reddiderit, aliud tantum nobis de suo proprio cum sua lege componat. Et quicumque illud scienter per malum ingenium adquirere tentaverit, pro infideli teneatur; quia sacramentum fidelitatis, quod nobis promissit, irritum fecit; & ideo secundum nostram voluntatem & potestatem dijudicandus est.

De pueris invitis parentibus detonsis & puellis velatis.

XXI. Si quis puerum invitis parentibus tonderit, aut puellam velaverit, legem suam in triplo componat, aut ipsi puero vel puellæ, si jam suæ potestatis sunt, aut illi in cujus potestate fuerint. Illi vero potestatem habeant capitis sui, ut in tali habitu permaneant qualis eis complacuerit.

^a Mis. al. Aut si alia. Al. Et si alia.

(1) *Traкторiam.* Traкторia in Codice Justin. & Theodosiano est diploma vel instrumentum evictionis, cursusque publici, hoc est, quo jus & facultas dabatur, equos, vehicula & viaticum petendi de publico. In ecclesiasticis monumentis vero est Epistola citatoria & evocatoria, qua iubetur quispian loco certo & tempore presentem se sistere; quaque aliquis ve-

lut trahitur & evocatur. Hic autem Traкторia est mandatum, quo Reges injungebant, ut Missis commeatum & hospitia in itinere præberent subditi. Vid. Formulam XI. libri I. Form. Marculfi, quæ inscribitur: Traкторia Legatariorum. Adde Cangium in Glossario Ecardus.

A L I A C A P I T U L A

ADDITA AD LEGEM SALICAM.

CAPITULA LEGI SALICÆ ADDENDA (1).

I. **U**T pagenses per sacramenta aliorum hominum causas non inquirantur nisi tantum dominicas. Adtamen Comes ille si alicujus pauperis aut impotentis persona causa fuerit, tunc Comes ille diligenter & . . . sine sacramento per veriores & meliores pagenses inquirat.

II. Vult Dominus Imperator ut in tale placitum quale ille nunc iusserit veniat unusquisque Comes, & adducat secum duodecim Scabinos, si tanti fuerint. Sin autem, de melioribus hominibus illius comitatus suppletur numerum duodenarium. Et advocati tam Episcoporum, Abbatum, & Abbatissarum ut eis veniant,

III. Statuendum est ut unusquisque qui censum regum solvere debet, in eodem loco illum persolvat ubi pater & avus ejus solvere consueverunt.

IV. Si homini cuilibet causam suam in placito aut coram Comite palatio alius fuerit impedimento, & causam ejus injuste disputando impeditur, tunc volumus ut si Comes palatii seu Comes ipse in comitatu suo jubeat eum exire foras. Et si noluerit obedire, tunc solvat bannum dominicum, id est, sexaginta solidos; & illi cui adversus est, ei donet wadium suum pro lege sua.

V. Volumus ut Comes potestatem habeat in placito suo facere quæ debet, nemine contradicente. Et si aliter fecerit quam iuste, ad quem factum illud pertinet veniat in præsentiam nostram, & nos illi de eodem Comite faciamus justitiam.

VI. Vestitura Domni & genitoris nostri eo modo volumus ut teneatur, ubicunque

esse dicitur, ut . . . diligentissima investigatione perquiratur. Et si invenitur esse iusta atque legitima, tunc vestitura dicitur. Nam aliter ne vestitura nominari debet, siue sit in ecclesiasticis siue in palatinis rebus.

VII. De proprio quod in castellis ab avo nostro conquisitis eo modo videtur nobis esse faciendum atque discernendum ut illi tantum propriarum rerum sui potestatem non habeant qui quamdiu poterunt resisterunt, & contra illorum voluntatem in potestate avi nostri venerunt. Nam quicumque focis suis pertinaciter resistentibus se didicerunt (2) quamvis castellum per vim fuisset captum, proprie suam tamen in eo habere debent.

VIII. De rebus unde Dominus Karolus Imperator legitimam vestituram habuit, & hoc ita potest investigari ut secundum justitiam ad nos debeant pertinere, nequaquam volumus, si nostri testes boni & idonei sint, ut alii adversus eos in nostram contrarietatem consurgant. Adtamen in tua sit providentia ac fidelium nostrorum qui tecum sunt, qui nostri testes esse debent, boni & veraces sint. Porro adversus ecclesiasticas res eadem sententia maneat quæ tempore (Domini) & genitoris nostri fuerat prolata, ut Ecclesiarum defensores (res) suas contra suos adpetitores eadem lege defendant qua ipsi vixerunt qui easdem res Ecclesiis condonaverunt. Similiter & Ecclesia eandem legem habeat adversum petitores suos, tantum salva nostra justitia.

IX. De quarto capitulo expectandum sensimus donec cum plurioribus fidelibus nostris inde consideremus.

CAPITULA DE INTERPRETATIONE LEGIS SALICÆ

ANNO DCCCXIX. CONSCRIPTA.

IN NOMINE DOMINI

INCIPIUNT CAPITULA LEGIS SALICÆ.

De capitulo primo, id est, de manivie.

I. **D**E hoc capitulo iudicatum est ut ille qui manivie, spatium mansionis suæ per quadraginta noctes habeat. Et si Comes infra supradicta-

rum noctium numerum mallum suum non habuerit, ipsum spatium usque ad mallum Comitum extendatur, & deinde detur ei spatium ad respectum ad septem noctes. Inde non noctium spatia, sed proximus mallus Comitum ei concedatur.

De

(1) LEGI SALICÆ ADDENDA. Hæc Baluzius omnium primus ex Ms. evulgavit, & sub annum DCCCXIX. retulit. Eccard.

(2) Didicerunt. Legendum: desiderunt. Eccardus.

De XL. capitulo Legis Salicæ.

II. Si quis servum alienum occiderit vel vendiderit, vel ingenuum dimiserit, mille quadringentis denariis, qui faciunt solidos triginta quinque, culpabilis judicetur, excepto capitale & delatura.

De hoc capite judicatum est ab omnibus, ut si ille servus qui injuste venditus vel ingenuus dimissus apparet, non alter pro eo in loco illius restituatur: quia dixerunt aliqui quod idem servus, qui ingenuus dimissus fuerat, denuo ad servitium redire non debeat, sed pristino & domino & servitio restitutus fiat judicaverunt.

De XLV. capitulo Legis Salicæ.

III. Si quis ingenuus ancillam alienam in conjugium acceperit, ipse cum ea in servitio implicetur.

De hoc capite judicatum est ab omnibus ut si ingenua femina quemlibet servum in conjugium sumpserit, non solum cum ipso servo in servitio permaneat, sed etiam omnes res quas habet, si eas cum parentibus suis divisas tenet, ad dominum cujus servum in conjugium accepit perveniant. Et si cum parentibus suis res paternas vel maternas non divisit, nec alicui querenti respondere nec cum suis heredibus in rerum patrimoniarum hereditate ultra divisor accedere possit. Similiter & si francus homo (1) alterius ancillam in conjugium sumpserit, sic faciendum esse judicaverunt.

Item de eodem capitulo.

IV. Si quis uxorem alienam vivo marito rulerit, octo milia denar. qui faciunt solidos ducentos culpabilis judicetur.

De hoc capitulo judicatum est ut vivo marito cui eadem uxor contra legem subtrahata fuerat, ab illo qui eam ei injuste tulerat cum lege reddita fiat superscripta, id est, ducentis solidis.

De XXXVI. capitulo.

V. Si quis puer infra duodecim annos aliquam culpam commiserit, sedes ei non requiratur.

De hoc capitulo judicatum est ut si infans infra duodecim annos res alterius injuste sibi usurpaverit, eas, excepto fredo, cum lege sua componat, & ita manniatur sicut ille maniri* cui contra legem fecit, & ita a Comite ad mallum suum adducatur sicut ille adduci potest cui contra legem fecit. De hereditate vero paterna vel materna si aliquis eum interpellare voluerit, usque ad spatium duodecim annorum expectare judicatum est.

VI. Judicatum est ab omnibus ut si fran-

cus homo vel ingenua femina in servitio sponte sua se implicaverit, ut si res suas, dum in libertate sua permanebat, ad Ecclesiam Dei aut cuilibet legibus tradidit, ipse cui tradite fuerint eas habere & tenere possit. Et si filios vel filias, dum in sua fuit libertate, generavit, ipsi liberi permaneant.

De XXXVII. capitulo.

VII. Si quis servus hominem ingenuum occiderit, ipse homicida pro medietate compositionis parentibus hominis occisi tradatur, & aliam medietatem dominus servi se noverit solviturum. Aut si legem intellexerit, poterit se obmallare ut leodem non solvat.

Quia nullum de ecclesiastico aut beneficiario vel alterius persona servo discretionem lex facit, si ita ecclesiastici aut beneficiarii servi sicut liberorum tradi aut dimitti possunt, ad interrogationem Domini Imperatoris reservare voluerunt.

VIII. De XLVI. Capitulo, id est, Qui viduam in conjugium accipere vult, judicaverunt omnes ut non ita sicut in lege Salica scriptum est eam accipiat, sed cum parentorum consensu & voluntate, velut usque nunc antecessores eorum fecerunt, in conjugium sibi eam sinitur.

De XLVII. capitulo, De eo qui villam alterius occupaverit.

IX. De hoc capitulo judicaverunt ut nullus villam aut res alterius migrandi gratia per annos tenere vel possidere possit; sed in quacunque die invasor illarum rerum interpellatus fuerit, aut easdem res querenti reddat, aut eas, si potest, juxta legem se defendendo sibi vendicat.

X. De affatomie (2) dixerunt quod traditio fuisset. De hoc capitulo judicatum est ut sicut per longam consuetudinem antecessores eorum facientes habuerunt, ita & omnes qui lege Salica vivunt in antea habeant & faciant.

XI. Et hoc judicaverunt, ut si servus chartam ingenuitatis adruerit, si servus ejusdem chartæ auctorem legitimum habere non poterit, domino servi ipsam chartam falsare (3) liceat.

XII. Et hoc judicaverunt, ut omnis qui alteri aliquid querit, licentiam habeat prius sua testimonia producere contra eum. Et si ille cui queritur dixerit, quod legibus teneat ea quæ tenet, & talia sunt testimonia qui hoc veraciter affirmare possint, judicaverunt ut hujus rei veritas secundum capitula Domini Imperatoris, quæ prius pro lege tenenda constituit, rei veritas comprobetur.

(1) Francus homo. Hoc est, Francica de gente ortus. Et sic semper apud veteres adhibetur. Eccardus.

(2) Affatomie. Vides, hic jam dubitatum, quid monstri sit vox affatomie? Definuitur traditio scilicet citationis. Erat enim exhibitio

solennis citationis juridicæ, quæ ramo adjecto fiebat, ut supra fuse satis expositum. Eccardus.

(3) Falsare. Hoc est, falsam eam esse declarare. Eccardus.

MARCU LFI MONACHI FORMULARUM

LIBRIDUO

Cum Præfatione & Notis Hieronymi Bignonii.

PRÆFATIO HIERONYMI BIGNONII.

Marcus, quem nunc damus, erudite Lector, plures docti viri meminerunt. Sed quis fuerit, & quo tempore vixerit, nihil certi ab illis proditum est. Quidam vero in uniuersum circa primam Regum nostrorum familiam illius tempora coniecerunt. Adhuc tamen dubium remanebat ex librorum varietate, quibus permulta posterioris ætatis scriptores insarcierant. Verum exemplar quod nocti sumus omnium facile optimum nos amplius dubitare non fuit. Præfixa siquidem ab auctore ipso epistola docet professionem monachum & septuaginta annos natum cum hæc scriberet fuisse. Deinde cum Landerico Pape opus inscribat, facile apparet Landericum illum Parisiorum Episcopum fuisse, qui Chlodoveo Dagoberti filio Rege claruit circa annum ære Christiane sexcentesimo sexagesimo. Nulli quippe alii Galliarum Episcopi hoc nomine reperiantur, neque Landerici Parisiensis tempore, neque multis post annis. Tum Pape nomen omnibus Episcopis passim tribui solitum sub prima Regum Francorum dynastia nouum est. Quod licet sub secunda aliquatenus continuatum sit, variis certe usurpatum reperitur. Accedunt & alia certissima conjecturæ ex totius libri lectione, quibus permulta occurrunt quæ vix possunt ad aliud tempus referri, & plane Merovingorum seculum reddent. Quis enim cum Majorum domus non semel repetitam mentionem aduerterit, non continuo deprehendat eo tempore Marculsum scripsisse quo Majores domus vice regia omnia regni negotia pertractabant, imo vere sub alieni nominis specie imperabant? quod a Dagoberto coepisse scriptores notant. Omitto patrios sæpius nominatos, quos sub Carolinis raro aut nusquam reperiri a doctis observatum est. Alia sunt infinita indicia, quæ cordatus lector facile animaduertet. In qua autem civitate Marculus vixit, ex qua sit oriundus, aut cujus cœnobii monachus extiterit, nobis plane incomperum est. Quod si diuinare liceret, suspicarer eum in aliquo Parisiensis diocesis monasterio regulariter vixisse, cum Landerico Parisiorum antistiti librum suum inscribat. Quicquid sit, utilissimus certe auctor est, & a doctis non frustra expectitus. Nam ut omnium eo seculo scripsisse cujus pauca nobis hodie supersunt monumenta, sane permultas docet rerum nostrarum origines, magistratuum & dignitatum munia, juris dicendi formam quæ tum recepta erat. Jus denique ipsum quo majores nostri utebantur, clare ostendit, quando non aliud certius juris observati iudicium requiri potest quam cuius usum ex formula tum usitatis deprehendimus. Quæ pars nostræ antiquitatis ut inter ceteras fluctuosa, ita obscurissima & imacta fere remansit; quo nomine doctis omnibus & nostri juris peritis acceptionem Marculsum fore confido. Leges quoque veteres, Sælicæ scilicet, Ribuarie, Alamannicæ, Saxonicæ, Bajuvaricæ, & ceteræ ejusmodi, quæ a Germanicis gentibus tot seculis observatæ sunt, non alium meliorem habent interpretem. Idipsum de Caroli Magni, Ludovici Pii, & Caroli Calvi constitutionibus, seu, ut tum dicebant, capitulis dici potest. Ipse etiam Gregorius Turonensis, quo digniorem historicum non habemus, multis locis a Marculso lucem accipit & omnino illustratur. Idem & in plerisque mediæ ævi scriptoribus obtinet. Quinimo & ad juris Romani pleniorum cognitionem non parum conferre adseruare ausim. Sed commendatitius in publicum proditurus non eget, qui tot præstantissimorum virorum ingenii sæpe jam commendatus est. Cujacium dico, Brissonium, & Pitheæus fratres clarissima lumina, qui ex eo perplura immortalibus suis scri-

scriptis inferendo non leuem ejus auctoris gustam ceteris dederunt. Desuavos tamen dubito qui sermonis duritiam & ineptam plane rusticitatem exhorrescant. Facilis vero defensio est. Nam ab eo de Latini sermonis peritia edoceri non petimus. Mores illorum temporum etiam sermonis inculta rusticitas penitus ostendit. Seculo sane infelicissimo vixit, quo omnes discipline & litterarum penitus obrute & sepultae erant, adeo quidem ut qui melioris doctrinae quid attigissent, veluti novae alicujus & pravae opinionis auctores, aut ut magi & malefici damnarentur. Qua occasione lectorem monitum velim ne variis solocismis, qui saepius occurrunt, offendantur, nec operarum typographicarum vitio imparet, quamquam optime emendatum esse non equidem praestiterim. Sed meminerit prout in authentico exemplari scriptum est, ita editum esse. Nam si ea omnia immutanda fuissent, non jam Marculfus, sed alius prositavus auctor videretur. Dubitavi certe utrum Marculfo an potius scriptori vitia ejusmodi adscriberem. Et vero a scriptoribus permulta in eo depravata facile crediderim; sed ita fere Marculfum scripsisse haud dubium est, cum id ipsum in reliquis ejusdem aevi monumentis deprehendatur. Atque adeo plura in Gregorio Turonensi occurrunt, & infinita prope in manuscriptis codicibus, quae ab iis qui ediderunt immutata sunt. Neque aliter eum scripsisse dubitari potest, cum historici operis initio id deprecetur: Prius, inquit, veniam legentibus precor si aut in litteris aut in syllabis grammaticam artem exceffero, de qua adplene non sum imbutus. Eadem ex usatione utitur & Benedictus Levita in collectionis suae praefatione. Quo fit ut existimem de eo sermonis genere sensisse Patres Synodi Turonensis III. sub Carolo Magno, cum unanquamque Episcopum decreverunt curam habere ut homilia sanctorum in rusticam Romanam linguam transferrentur, quo facilius possent intelligi. Nam & rustico sermone de miraculis B. Martini libros Gregorium Turonensem scripsisse ipse tenetur historicus. lib. v. eandemque ex usationem repetit initio libri primi de gloria confessorum: Qui nullum argumentum, inquit, in litteris habes, qui nomina discernere nescis, sapius pro masculinis feminina, pro femininis neutra, & pro neutris masculina eorumque, qui ipsas plerumque praepositiones, quos nobilium dictatorum observare sanxit auctoritas, loco debito praeponere non locas. Nam pro ablativis accusativa, & rursus pro accusativis ablativa ponis. Quae verba in adscriptis quod quis fuerit rusticus sermo praecipue exprimitur, & ut facilius Marculfo intelligatur, qui adhuc infelicioris seculo vixit, nec, ut ille, sui melioribus disciplinis eruditus. Nec tamen dubium hoc opus per seculis non minore in pretio habitum fuisse quam Ciceri Flaccii scribae apud Romanos legis actiones. Alio vari erant qui de negotiis quaequam suis scripta concere & quae velent possent facile litteris mandare. Igitur ut vitium auctoris elutione non parva laboris in perpurgando, nec minus curando ne quid remaneat immutaverit. Ea siquidem quae scriptorum incuria manifesto irreperant emendavimus, dubia reliquimus; conjecturas tamen nostras & emendationes in Notis apposuimus. Unum quidem Marculfi exemplar nacti sumus, quod ex diuissima Regum nostrorum bibliotheca suppeditavit nobis eruditissimi viri Nicolai Rigaltii humanitas, sed illud optimum & praestantissimum, cum Marculfi ad Landericum dedicatariam epistolam contineret & eorum librorum indices seu capitula ab auctore ipso praenotata. Ut planum sit ceteras formulas quae illis non continentur, Marculfi non esse; quod incognitum doctissimis viris imposuit, qui librorum vitio, quibus omnes formulae permixtae erant, pleraque laudaverunt. In eo quoque recensendo usus sum excerptis quibusdam codicis Pirboeani, quae a doctissimo viro Joanne Saravone Arvernorum Praeside ad me missa sunt, cui multis nominibus me devinctum nunquam dubitabo profiteri. Secundum porro Marculfi librum in regio exemplari excipiebant formularum capita quaedam absque numeris; tum ejusdem voluminis initio aliae plures formulae, quarum haec erat epigrapha, Cartas fenicas, quas hic usurpari monuit me Joannes Saravone quasi formulas veteres. Senice enim quasi senes. Igitur eas etiam formulas in unum colligavi & incerti auctoris veteres formulas inscripsi: ex quibus quaedam sunt ejusdem aevi cum Marculfo, quaedam vero Carolo Magno inepante proculdubio scriptae apparent. Admiximus & alias quae XLVI. capita continent, quas ex vetustissimo codice deservierat & mihi jampridem communicaverat Jacobus Stirmondus, cujus viri singularis eruditio cum pari humanitate certat. His, ut facilius a ceteris discernentur, titulus praeratus est. Formulae veteres secundum legem Romanam; quod ideo fecimus, quia fere omnes iis scriptae sint qui lege Romana uterentur, cum in his saepissime reperitur, Lex Romana exposcit, & secundum legem Romanam. Saltem Romana est observatio; quibus tamen nonnulla barbarici moris admixta videre est (1). Denique cum bene cio doctissimi viri Caroli Labbaei in manus nostras incidisset vetus codex, in quo veteres quaedam formulae continebantur, qui olim Petri Danielis ac denum Jacobi Bongarsii fuerat, eas quoque adicere visum est, ne quid formularum desiderari posset. Urere his, Lector, & fruiere. Vale.

(1) Formulas Sirmondicas, quae potissimum ad Romanam legem spectant, a aptiore loco inferemus.

I N D E I N O M I N E .

I N C I P I T P R Æ F A T I O L I B R I H U J U S .

Domino sancto, meritis beatissimo, & apostolico semper honore suscipiendo, omni- que præconio laude celebrando Domno ac reverentissimo Papæ Landerico (1) Marculus ultimus ac vilissimus omnium monachorum. Utinam, sancte pater, iussionem vestram tam efficaciter quam spontanee obtemperare valuissem, quia jam supra vires meæ possibilitatis conatus sum inunctum a vobis subire negotium, cum fere septua- ginta aut amplius annos expleam vivendi; & nec jam tremula ad scribendum manus est apta, nec ad videndum mihi oculi sufficiunt caligantes, nec ad cogitandum sufficit he- betudo (2) mentis. Quia juxta dictum cujusdam prudentissimi viri, in pueris crescit sensus, in juvenibus viget, in senibus minuitur. Propterea qui eleganter facere non po- tui ut volui, feci tamen ordinate ut potui, non solum ea quæ iussistis, verum etiam multa alia in hac scedola, tam præceptiones regales, quam chartas pagenses, juxta sim- plicitatis & rusticitatis meæ naturam intimare curavi. Scio enim multos fore & vos & alios prudentissimos viros & eloquentissimos ac rhetores & ad dictandum peritos, qui illa si legerint, pro minima & velut deliramenta, eorum comparata sapientiæ, reputa- bunt, vel certe legere dedignabunt. Sed ego non pro talibus viris, sed ad exercenda in- itia puerorum, ut potui, aperte & simpliciter scripsi. Cui libet, is exinde aliqua exem- plando faciat. Si vero displicet, nemo cogit invitum; nec præjudicat mea rusticitas eru- ditiorum & rhetorum floribus verborum & eloquentiæ faciundiæ. Sunt præterea nonnulla negotia hominum, tam in palatio (3), quæ scribi non queunt ante- quam invicem conferantur, & juxta propositiones vel repositiones eloquia eorum tunc scribantur & gesta. Ego vero hæc quæ apud majores meos, juxta consuetudinem loci quo degimus, didici, vel ex sensu proprio cogitavi, ut potui coacervare in unum cura- vi, & capitula prænotavi, ut facilius quod voluerit a quaerente inantea (4) scripto reperiatur.

(1) Reverentissimo P. Landerico.) Auctoris seculum, ætatem, & institutum ex hac episto- la discimus, quæ ab alio expectare frustra est. Se enim Marculus nomine, professione monachum fuisse, & septuaginta annis majorem discrete testatur. At cum Landerico, cu- jus iussu id suscepisse fateatur, opus suum in- scribit, tempus certissime designat. Ille nam- que Landericus, etsi civitatis cui præfuit no- men non addatur, alius a Landerico Parisio- rum Antistite esse non potest: quem Chlodo- veo seu Ludovico Dagoberti F. Rege claruis- se constat circa annum Christi DCLX. cujus tandem sanctissimam memoriam Ecclesia Pa- risiensis IV. Eid. Junii quotannis recolit. Quod vero Landericum Papam appellet, seculi mo- re loquutus est Marculus. Omnes quippe tum Episcopi Papæ vocabantur. Id ex Sidonio, qui passim omnes Galliæ Episcopos Papas ag- nominat, palam est, tum ex Gregorio Tu- ronenf. apud quem non semel hæc vox eo- dem sensu reperitur; & epistola Chlodovei Regis ad synodum Aurelianensem I. hic le- gitur epilogus: *Ovate pro me Domni sancti & apostolica sede dignissimi Papæ*. Fortunatus quo- que Venantius Pictavenfis Episcopus, ejusdem ævi scriptor, Leontium Burdegalensem & Gregorium Turonenfem Papas passim vocat. Quin & synodus Turonenfis II. sub Chariberto R. cap. 21. Epaunenfes canones memorans, a *Papa Avito*, qui Viennensis Episcopus fuit, & ceteris Episcopis conscriptos esse ait. Quod a Græca voce, quæ patrem significat, dedu- ctum & veteribus usitatissimum fuisse ex Cy- priano, Athanasio, Rufino, Hieronymo, & Augustino jam nemo nescit. Neque vero Ju- stiniani seculo ut quidam putant, aut circa

Gregorii Magni tempora, ut alii, illud exo- levisse dici potest. Nam & perique multis post annis, præsertim extra Italiam scriptores, Papæ nomen omnibus Episcopis tribuerunt. Extant inter cetera veteres Tortarii Floriacen- sis versus, ante sexcentos annos conscripti, de translatione B. Mauri, quibus quidam in- ducitur Britannus Episcopus, dum causam fugæ reddit, dicens melius esse fugere quam *me barbarico Papam contrudere ludo*. Donec in synodo Romana primus, ut a doctissimo Car- dinali observatum est, Gregorius VII. Pontifex Romanus constituit ut Papæ nomen unius esset in orbe Christiano; quod inter ejus di- ctatus lib. 2. registri videre est.

Reverentissimo.) Sic Ms. ut & apud Sido- nium ep. 14. lib. 5. *reverentissimo exemplo*, non *reverendissima*; ne operatum vitium putes.

(2) *Ebetudo*.) Gregorius Turonenf. de mi- raculis lib. 2. cap. 2. *Cum starent omnes in he- betitate mentis attoniti*.

(3) *Tam in palatio, quam in pago*.) In pa- latio, de negotiis scilicet quæ ante Regem ex- peduntur, & de quibus chartæ regales fiunt, quæ primo libro traduntur. In pago seu in unaquaque civitate, ante Comitum vel judi- cem loci; quæ chartæ pagenses dicuntur, & secundo libro proponuntur; quæ de re latius libro secundo.

(4) *In antea*.) Id est, in posterum, dehinc, veteribus Gallis *en avant*, unde natum Itali- cum *innanzi*. Quæ dictio non hujus tantum auctoris propria, qui sexcentis locis ea utitur, sed & omnium fere ejusdem ævi & sequen- tium auctorum. Itaque nil frequentius in sy- nodis, capitulis, annalibus, & chronicis; quod semel annotasse visum est.

INCIPIUNT CAPITULA SCEDOLÆ OPERIS HUIUS.

1. **Q**ualiter privilegium condatur.
2. Concessio Regis de hoc privilegio.
3. Eminentia Regis.
4. Confirmatio de regis eminentia.
5. Præceptum Regis de episcopatu.
6. Indiculus Regis ad metropolitanum Episcopum ut alio Episcopo benedicat.
7. Consensus civium pro episcopatu.
8. Charta de ducatu, patriciatu, aut comitatu.
9. Indiculus ad alium Regem, cum legatio dirigitur, & verbis suggeritur commendatiis.
10. Rescriptum ad Regem pro suo legato.
11. Tractoria legatariorum vel minima facienda ad istius instar.
12. Præceptum interdonationis.
13. Præceptum de kesu-verpo per manum Regis.
14. Prologi tres de cessionibus regalibus.
15. Concessio ad loco sancto.
16. Confirmatio Regis ad loco sancto.
17. Iterum confirmatio pro secularibus viris.
18. De Regis antrastione.
19. Præceptum de clericatu.
20. De divisione ubi Regis accesserit Missus.
21. De causis alterius receptas.
22. Præceptum denaviale.
23. Charta de causa suspensa.
24. Charta de mundeburde Regis & Principis.
25. Prologo de iudicio Regis, cum de magna re duo causantur simul.
26. Indiculus commonitorius ad Episcopum.
27. Item indiculus ad Episcopum pro alium distringendum.
28. Charta audientiale.
29. Indiculus ad laico.
30. Commutatione cum Rege.
31. Confirmatione Regis de omni corpore facultatis.
32. Si quis contra voluntatem Regis egerit, securitas cui eum persequi iusserit.
33. Præceptum quorum ab hostibus vel alio modo fuerint instrumenta incensa.
34. Relatione pagenium ad Regem directa.
35. Confirmatio alia de omni corpore facultatis ad monasterio.
36. Ut causas auctorum adsumendi suorum aliqui licentiam habeant.
37. Iudicium evinditiale.
38. Charta patricia.
39. Ut pro nativitate Regis ingenui relaxentur.
40. Ut leudefamo promittantur Regi.

INCIPIUNT EXEMPLARIA DE DIVERSIS CONDITIONIBUS

Qualiter regales chartas pagenses, cui hæc formola habere placuerit, & melius non valet, scribantur.

De privilegio (1).

1. **D**omino sancto (2) & in Christo venerabili fratri illo Abbati, vel cunctæ congregationi monasterii

illius in honore beatorum illorum ab illo in pago illo constructo, ille Episcopus. Compellit nos affectio caritatis vestræ, radio inflammante divino, illa pro vestro quieti providere que nobis maneat ad mercedem, &

ca

(1) De privilegio. Privilegii nomine hic significatur instrumentum libertatis ab Episcopo monasterio tributa, quam vulgo exemptionem dicimus, quo sensu hanc vocem a plebisque usurpatam esse video. Porro hæc formola testatur iam tum in usu fuisse eiusmodi libertates, & ab Episcopis, quorum præcipue intererat, conscribi & indulgeri solitas. Vere autem privilegium dicitur. Nam iure communi Abbates Episcopis suberant, can. 4. Concilii Chalcedonensis, synodi Aurelianensis I. sub Chlodoveo c. 9. c. 21. *Abbates pro humilitate religionis in Episcoporum potestate consistunt*; ex quo in capitulis Benedicti Levitæ exscriptum est cap. 139. l. 6. & apud Gratianum can. *Abbates*. 18. q. 2. Synodi Epaunenensis c. 19. Aurelianensis II. sub Childeberto c. 22. Capitul. Caroli M. lib. 2. cap. 8. can. *Monasteria*. 18. q. 2. Itaque hæc formola exemplis se tenet Lirinensis, Agaunenensis, & Luxoviensis cœnobiorum, hoc addito, nihil de canonica institutione convelli quicquid domesticis fidei pro quietis tranquillitate conceditur, & ideo si Abbas neglexerit aut non fuerit, ad Episcopum monachorum coercitio-

nem pertinere. Sane illud in ædificandis monasteriis privilegium ab ipsis ædicatoribus anxie exquiritum & ab Episcopis concessum fuisse probant multa quæ adhuc extant exempla. Sed tandem quo firmius eiusmodi libertas consisteret, a summis Pontificibus eam confirmari ultro petierunt & impetrarunt. Pleraque etiam cœnobio directo ab eadem sede apostolica se ab Episcoporum eximi potestate petierunt. Quod ut ab initio ex nimia antiquitate in monachos sævitia ortum est, (ut Gregorius VII. lib. 2. ep. 69. testatur), ita negari non potest multos libertatis obtentu fugitasse disciplinam. Unde frequentem exemptionum suo seculo usum exagitant Petrus Blesensis ep. 68. & S. Bernardus de consideratione lib. 3. c. 8. & seqq. qui tamen probat eam exemptionem quæ pro voluntate fundatorum quibusdam monasteriis indulta est, ut specialius ad sedem apostolicam perlinerent. Igitur ex hac formola patet initio Episcopos, conventu aliorum Episcoporum habito, liberationem a sua potestate monasteriis concessisse, rogatu utrumque Regum & procerum ipsorum qui ædificaverant, cupis rei multa hodie quoque

sup-

ea recto tramite inconvolto limite termina-
ri quæ perennem deinceps propitiantie Do-
mino obtinent firmitatem ; quia non mi-
Tom. II,

nor a Domino retributio speratur futura pro
fucciduis contemplantæ temporibus quam ad
præfens munera pauperibus offerente . Et ne
Q nobis

suppetunt exempla . Siquidem præter illa quæ
ab auctore hic afferuntur , & Vincentii mar-
tyris in suburbano Lutetia basilicam a B. Ger-
mano Parisiensi Episcopo , a quo nunc nomen
habet , simili privilegio donatam legimus apud
Almonium lib. 3. c. 2. quod integre ibidem
a Ja. Breulio exscriptum videre est . Rex quo-
que Guntchramnus , quæ ipse , uxore ejus , aut
binæ filia cœnobio construxerant , multisque
possessionibus & donariis instruxerant , eodem
pacto ab Episcoporum conventu confirmari eni-
xe postulavit , & ut fieret ob-inuit in synodo
Valentina , quæ anno regni eius XXIV. habita-
ta est . Extat etiam Bertræfridi Ambianensis
Episcopi privilegium libertatis Corbejæ veteris,
ad petitionem Chlotarii Regis & Bathil-
dis Reginae conscriptum VIII. Eid. Septemb.
anno septimo Chlotarii , quod eandem ferme
clausulas ac præfens formula continet . Insi-
gne vero est privilegium libertatis ab Episco-
po Parisiensi B. Dionysii monasterio datæ ,
quod ob celebratam nobilissimi cœnobii , &
quod a Landerico , Marcuulo ætate suppari ,
indultum sit , & non parum ad hujus capitis
illustrationem facit , adscribere non gravabor .
Est vero ejusmodi in cortice scriptum , & hic
diligentissime exscriptum .

Divina largiente gratia Landericus Parisiorum
Ecclesie Episcopus . Quoniam quidem inter ea
quæ Dei disponente providentia cursu temporis
agimus , si quid recte actum est , ad illius qui
& dando præmonuit , & posse contulit , gloriam
& nostram prosperitatem non est dubium attine-
re , deest & præsertim eos qui in sacris ordini-
bus eminere videntur , private & publicæ rei
ita curam agere ut & sua peccamina adnullare
& , si quid est vitiositas , hoc semper ad al-
tiora student provehere , & aliorum vel benefa-
cia commendare vel vitia irvigilanter corrigere .
Debet etiam esse grata omnium Dei fidelium in-
ter se familiaritas , & in expetendis dandisque
beneficiis adeo opportuna propinquitas ut nulli
propius digna petenti non modo non abnuat , ve-
rum etiam ut amplius quod dignum est ab altero
petere postuletur . Quapropter noverit omnium
catholicæ Ecclesie cultorum generalis universitas
quod Dominus gloriosissimus Cludovicus Francon-
um Rex , divino irradiatus lumine , religiosa
petitione humilitatis nostræ extremitatem poposcit
ut nos & Canonicorum nostrorum communis
fraternitas securitatis & incommutabilitatis pri-
vilegium eaderem pro reverentia S. Dionysii so-
ciorumque ejus Russici & Eleutherii , qui cum
eo laurea martyrii sunt redimitti , ad basilicam
ipsorum ubi ipsi corpore requiescunt , & in vir-
tutum miraculis coruscant , & ubi Dagobertus
genitor suus quondam Rex vel genitrix sua Nan-
thildis Regina sepulturas habere videntur . Quam-
quam sancta Carthagenensis synodus facta a bea-
tæ memoriæ Domino Bonifacio ejusque coepiscopis
non prohibeat monachos sub privilegio proprio re-
sistere , vel sancti Augustini libri de ecclesiasticis
gradibus doceant monachos sub quiete regulariter
viventes sua singulari lege debere quiescere
ab omni infestatione Clericorum intrepidè perma-
nere , ne secularis strepitus eos ledat quos di-
stincta regula servitutis Domini moderatur . Quod
nos considerantes , dæmon & canonica institutio non
hoc de re non præjudicat , vel ideo quia supra-
dicti Domini Cludovici Regis petitio quæ nobis
iussu est , cui difficillimum est resisti , vel pro re-
verentia tantorum martyrum , quorum patrocinio
se ipse commisit , ut ipsi monachis secundum san-

ctum ordinem vivere liceat , & ut iam pro no-
bis quam pro omnibus nostræ Ecclesie fratribus
Deum orent , ipsum privilegium plena voluntate
una cum consensu fratrum meorum ipsi conse-
cuisse visus sum . Per quod decerno atque obli-
gatione divini nominis interdico ut nec ego de-
inceps nec alius successorem meorum hoc audeat
infringere vel temerario ausu aliquatenus viola-
re , videlicet ut omni Presbyter vel Clericus ex
his quæ in ipso loco beatissimi Dionysii martyris ,
vel extra ex loco qui dicitur fons S. Remigii ,
sicut via distinguit quæ præbet iter juxta pra-
tum quod dicitur formosum , usque ad Ecclesiam
S. Quintini martyris , & illinc per regalem stra-
tam donec veniatur ad vivarium in capite tri-
ceni pontis , sicut prata fratrum distingunt , us-
que ad prælatum locum fontis B. Remigii , omnes
illi qui in hoc circumscripto spatio Ecclesie ser-
vium , sint liberi & absoluti ab omni debito
& redditione circadærum & synodorum . Tamen vo-
lumus , & pro reverentia sancti martyris Diony-
sii concedimus , ut si necessitas eis fuerit , ex no-
stro & successorum nostrorum episcopatu sine pro-
prio chrismo & oleum suscipiant . Et si quis eor-
um Presbyterorum vel Clericorum forte aut oc-
cisus , quod absit , aut vulneratus fuerit , aut ex
his omnibus alicujus injuriæ acclamatio surrexe-
rit , quicquid ex his omnibus ad nos pertinere vi-
deatur , hoc totum Abbati qui in ipso sancto loco
præfuerit ceterisque fratribus habendum , & dis-
ponendum concedimus . Quod si aliquis caliditate
aut cupiditate præventus fuerit , & ea quæ
sunt superius comprehensa temerario spiritu vio-
laverit , tribus annis penitentiam agat , a com-
munionem fratrum sequestratus , & nihilominus hoc
privilegium Christo protegente , qui & adjurot
illud conservantibus , & dissipat illud destrueret
cupientibus , perpetuo maneat incorruptum . Quam
definitionem constitutionis nostræ , ut nostris & fu-
turis temporibus vallitura sit , manus nostræ sub-
scriptionibus roboravimus , & coepiscopis Domini
& fratribus nostris rogavimus ut ipsam insuper
firmare debeant . In Christi nomine Landericus
ac si peccator Episcopus urbis Parisiæ hoc pri-
vilegium consensu & subscripsi . Munerendus E-
piscopus consensu & subscripsi . Gouvaldus Epi-
scopus consensu & subscripsi . Vulfoleus Epi-
scopus consensu & subscripsi . Armentarius Epi-
scopus consensu & subscripsi . Rauracus Episcopus
consensu & subscripsi . Malchardus Episcopus con-
sensu & subscripsi . Elthius Episcopus consensu &
subscripsi . Grator Episcopus consensu & subscripsi .
Joannes Episcopus consensu & subscripsi . Bur-
gundio Episcopus consensu & subscripsi . Faro Epi-
scopus consensu & subscripsi . Richoaldus Epi-
scopus consensu & subscripsi . Baldomerus Episcopus
consensu & subscripsi . Audoenus Episcopus con-
sensu & subscripsi . Taurinus Episcopus consensu
& subscripsi . Eustorbis Episcopus consensu &
subscripsi . Laridanus seu Karoendus Episcopus
consensu & subscripsi . Bertberius Episcopus con-
sensu & subscripsi . Audebertus Episcopus con-
sensu & subscripsi . Clarus Episcopus consensu &
subscripsi . Castadius Episcopus consensu & sub-
scripsi . Litterius Episcopus consensu & subscripsi .
Palladius Episcopus consensu & subscripsi . Ethe-
rius Episcopus consensu & subscripsi . Ingoldus
Episcopus consensu & subscripsi . Eadò privilegio
sub die KL. Julii in anno XV. regnante Cludo-
vico gloriosissimo Rege . Austroleus Lector ju-
bente Domino Landerico Episcopo hoc privilegium
scripsi & subscripsi .

Hunc Episcoporum ea de causa conventum
me-

nobis aliquis detrahendo (1) æstimer in id nova decernere carmina, dum ab antiquitus juxta constitutionem Pontificum per regalem sanctionem monasteria sanctorum Lirinenfis, Agaunenfis, Luxoviensis (2), vel modo innumerabilia per omne regnum Francorum sub libertatis privilegium videntur consistere, sed pro reverentia sanctorum beatorumque omnium fratrum implendo iussa, custodiendo præcepta, obedientiam propalabo. Quid vero vos vel successores vestri sancto

suadente Spiritu deinceps custodiatis, immo sanctæ illius Ecclesiæ Episcopus debeat adimplere, huic paginæ credidimus inferendum. hoc est. ut de vestra congregatione qui in vestro monasterio sancta debeant haurire officia, quam Abbas (3) cum omni congregatione poposcerit, a nobis vel a successoribus nostris sacros percipiant gradus (4), nullum pro ipsorum honore præmium percepturus. altare in ipso monasterio prædictus Episcopus benedicat (5), & san-

memorat Aimoinus lib. 4. c. 41. & Clipiaci, quod tum palatium in agro Parisiensi ad Sequanam erat, habitum fuisse ait. *Nostri itaque devotio hæc extat animi* (inquit ibidem apud Aimoinum Rex Clodoveus) *ut monasterium patroni nostri Domini Dionysii, in quo ipse cum consortibus testimonii veritatis requiescit humatus, & pie memorie genitores nostri, Dominus videlicet Dagobertus, ac Domina Nantbildis, se sepelire mandaverunt, ab omni solvamus dominio mortalium: quatenus Abba vel fratres eo loco commanentes possessiones a parentibus nostris sive ab aliis fidelibus Christianis sibi traditas absque ullius dominantis inquietudine possidentes, pro salute nostra ac statu regni nostri liberius Deum deprecantur. Huic autem nostræ suggestioni consentit venerabilis vir Landericus Parisiacæ urbis Præsul, in cujus diocesi canobium illud situm est, & cui usque ad præsens tempus subiectum fuit, Hanc ergo libertatem servi Dei inibi constituit dum fuerint adepti, nulliusque præter Dei ac sanctorum ejus; nostrumque, (cui etiam tota natio Francorum pareat) fuerint perpeffi dominatum, sciant se debito tali genitoribus nostris & nobis ejusque sac. fore obnoxios. Quæ longius ideo adscriptimus quod & caput propositum & superius instrumentum manifesto illustrent. Hæc demum libertas, seu exemptio, rogatu Pipini R. a Zacharia PP. auctoritate apostolica confirmata est, Bulla scripta in Lateranis anno V. Zachariæ 11. Non. Novembr. imperante Domino piissimo Augusto Constantino a Deo coronato anno IV. Indit. VI. quæ itidem in cortice scripta, in tabulario celeberrimi illius cenobii extat, a qua plumbum Zachariæ Pontificis nomine incryptum filo canabino pendet.*

(1) pag. 180. *Domino sancto.* Propria hæc Episcoporum *ἐπιτομή*, ut supra in epistola Marculfi ad Landericum Episcopum, & infra passim. Nec aliter scribere soliti, ut & *sanctitas tua, ἐπιτομή*. Gregorius Thaumaturgus in epistola canonica can. 7. *Vias vel domos negligentibus barbaris ostendentes, etiam ab auditione arceri oportet, donec de iis congregatis sanctis aliquid communiter visum fuerit, & ante eos sancto Spiritui.* Balsamon ibi sanctos Episcopos appellat: *Illud autem, ante ipsos sancto Spiritui, subjunxit, ostendens quod quæcumque in communi consideratione ab Episcopis dispensantur & statuantur, Spiritus sanctus suggerit.*

(2) *Et ne nobis aliquis aetrahentulo.* Privilegium Corbeix a Berthefrido Ambianensi Episcopo indultum, quod proxime huic formulæ accedit, eandem clausulam ita concipit: *Et ne nos ad hoc propriæ deliberationis instinctu posteritas æstimer decessisse, cum etiam antiquiora vel in novo tempore monasteria, propria privilegia sunt consecuta, ex quibus ut pauca, diu longum est omnia evolvere, nominemus, Agaunensum, quod velut illud est regno munere ditatum, Lirinensum, ut basilica domni Marcellii, immoque & monasterium Luxoviense, hoc videntur habere concessum, & omnium libertatem*

sunt consecuti &c. Sancti vero Marcelli, quod hic additur, privilegium a synodo Valentina confirmatum est, quæ a Gunthranno R. ob id præcipue habita anno regni ejus XXIV. Eius hodie, præter unicum illud caput, nihil extat.

(2) *Lirinen. Agaun. & Luxov.* Lirinenfis quidem insule antiquissimum monasterium, & quod ab Eucherio Lugdunenfi, Sidonio, & aliis abunde celebratum est. Agaunenfis vero a Sigifmundo Gundobaldi F. Burgundionum R. constructum fuisse testatur Gregor. Turon. lib. 3. c. 5. In Ms. legebatur *Agaunenfis*, cujus loco veram lectionem reposui; quamquam & apud Faustum Presbyterum eius seculi scripturam Agaunenfis cenobium scriptum est. De Luxovio vero Burgundiæ cenobio vetus auctor vitæ S. Eligii Noviomenfis lib. 1. apud Surium refert Audoenum vir Dadonem Rothomagensem Episcopum ejus auctorem extitisse, quod tamen non omnibus probatur. Illud quidem constat, non multo ante auctoris nostri tempora cecisisset.

(3) *Quem Abbas poposcerit.* Privileg. Berthefridi: *Si quos autem gradus Clericorum minores aut majores Abbas jam dicti monasterii elegerit, sive intra aut extra monasterium, sine aliqua præmiis accepti ne constituitur consecrare.*

(4) *Sacros percipiat gradus.* Monachi quippe Clerici non sunt, l. generaliter 40. C. de Episcop. & Cleric. Nam primis seculis monachos extra clerum fuisse indubitatum est. Ideo can. 4. synodi Calchedonenfis ecclesiasticis vel secularibus negotiis se immiscere prohibentur: *ἢ ἐκκλησιαστικῆς, ἢ ἐξωτερικῆς πράξεως, ἢ ἐπιμενεῖται.* Unde & eodem can. & can. 8. in penis, non depositione, ut Clerici, sed excommunicatione cum laicis puniuntur. Adhucque in synodo Ticinensi anni DCCCLXXVIII. in qua Carolus Imperator renunciat, s. est, *laici & monachi perpetuo anathemate feriuntur*; qui locus extat & apud Aimoini continuatorem lib. 5. c. 35. B. Hieronymus ad Heliodorum de laude vitæ solitariae pluribus aliis docet esse causam monachorum, aliam Clericorum, hos pacere, illos pacis. Quod infinitis Patrum testimoniiis probari posset, nisi certo certius esset monachos Clericos non fuisse usque ad tempus Zosimi & Siricii Romanorum Pontificum; quorum hic epist. 1. c. 23. ad Himerium innuere videtur licentiam se præstare monachis morum gravitate & fidei institutione commendatis ut possint Clericorum officii aggregari. Inter opera Hieronymi legitur Epiphani ad Joannem Hierosolymitanum epistola, ab eo Latine reddita, in qua refertur Epiphanium ordinasse Presbyterum monachis quibusdam Syriæ poscentibus qui eis dominica sacramenta conferebant.

(5) *Altare benedicat &c.* Privileg. Berthefridi: *Maria ad sepeditum monasterium, vel tabula si fuerint, Episcopus Ambianensis Ecclesiæ in Deo nomine benedicat, & christi*

sanctum chrisma annis singulis, si volerint postulare, pro reverentia loci sine pretium concedat. & juxta dispensationem divinam, cum Abbas de ipso monasterio a Domino migraverit, quem unanimiter omnis congregatio illa monachorum ex femetipsis optima regula compertum & vite meritis congruentem elegerint, similiter sine premium memoratae urbis Episcopus ipse promoveat Abbatem. Nullam penitus aliam (1) potestatem ab ipso monasterio, neque in rebus, neque in ordinandis personis, neque in villabus ibidem jam conlatis aut deinceps regio invidere aut privatorum conlaturas, vel

Tom. II.

in reliqua substantia monasterii, nos successoresque nostri Episcopi, aut Archidiaconi (2), seu ceteri alii ordinatores, aut quilibet alia persona predicta civitatis habere non presumant, aut quodcumque de eodem monasterio, sicut de parrochiis aut ceteris monasteriis, muneris cause audeant sperare aut auferre; nec de hoc quod a Deum timentibus hominibus transmissum aut in altario offertum (3) fuerit, aut factis voluminibus, vel quibuscumque speciebus ad ornatum divini cultus pertinet, ad presens conlata vel deinceps conlatura fuerint, auferre presumant (4). Et nisi rogatus a con-

Q. 2

gre-

crum conficiat sine pretio, & annis singulis pro reverentia sanctorum sine ullo pretio, muneris causa concedat. Privileg. Landerici: Si necessitas eis fuerit, ex nostro & successorum nostrorum episcopatus sine pretio chrisma & oleum suscipiant. Et quod de chrismate sine pretio dicitur, recte id & secundum canones. Synodi Barcinonensis sub Recaredo cap. 2. Ut cum ob chrisma Presbyteris diocesis pro neophytis confirmandis datur, nihil pro liquoris pretio accipitur. Melandensis seu verius Parisiensis cap. 45. Ut nemo Episcoporum vel quilibet minister ecclesiasticus propter sacrum chrisma aliquid muneris accipiat, neque denarios, vel quolibet munuscula. Synodi Cabilonensis II. sub Carolo M. can. 16. ex quo Gratian. can. Statuimus, 1. qu. 1.

(1) Nullam penitus aliam. Berthefridus: Ut quicquid predicti monasterii monachis sub libertate evangelica regio muneris seu a quibuslibet Christianis in agris, in mancipiis, vineis, filvis, auro, argento, vel vestibus, vel quibuslibet speciebus ad predictum monasterium pertinentibus, a quibuslibet collatis, aut deinceps conlatae sunt, sepeditum monasterium vel monachi ibidem degentes vite nostrae temporibus seu successorum nostrorum, nec ego, nec ullus sibi Pontifex, aut aliquis ex ordine Clericorum ordinatores Ambianensis Ecclesiae suis usibus usurpare, aut minorare, aut ad civitatem aliquas species deferre presumat. Quae summam & ad verbum fere referuntur a Nicolao I. Papa ep. 24. qua illud Ambianensis Episcopi privilegium confirmat. Illud ipsum cavetur synodo Valentina, quae basilicae S. Marcelli & S. Symphoriani rogatu Guntchramni R. libertatem concedit: Si quid per quasunque auctoritates aut scripturarum epistolae praefatus Dominus Rex vel supra nuncupata jugalis sua filiaeque eorum, sive in ministerio altarium, sive in quibuscumque speciebus, quae ad divinum cultum pertinent, contulisset, vel ad hoc conferre voluerint, neque ab Episcopis locorum, neque potestas regia quocunque tempore successura, de eorum voluntate nequam minorare aut auferre presumat. Quod si quis hoc quocunque tempore temerare aut auferre praesumpserit, veluti necator pauperum, anathemate &c.

(2) Archidiaconi. Quippe illi res temporales & Ecclesiae operes dispensabant. Prudentius Peritaphanon, de B. Laurentio, quem Levitam primum & septemviris dicit:

Caelestis arcanae domus
Fidis gubernans clavibus,
Votisque dispensans operes.

(3) In altario offertum. Solemne tunc temporis erat res donatas Ecclesiae vel traditas aut saltem earum instrumenta altari imponere. Infra c. 2. aut de offertione in altario. Synodi Aurelian. I. can. 16. Ut de his quae in altario

oblatione fidelium conferuntur, medietatem Episcopus sibi vindicet, & c. 17. de his quae in altario accesserint. Gregorius Turonensis de mirac. lib. 1. cap. 61. Homo devotus balteum ex auro purissimo cum omni apparatu studio summe fabricatum super altare basilicae illius (S. Nazarii) posuit, orans ut in causis suis martyris virtus dignaretur adesse. Leg. Alaman. tit. 1. ubi de charta donationis ad Ecclesiam: Coram sacerdote qui ad eandem Ecclesiam deservit super altare ponat, Leg. Bajuvariorum. tit. 1. Et tunc ipsam epistolam ponat super altare, & sic tradat pecuniam. I. Leo & Carolus M. R. facta donatione Ecclesiae Romanae, eam super altare S. Petri, & postmodum intus in sancta eius confessione posuit, inquit Anastasius in Hadriano. Ejus rei formula traditur in Capitulis Benedicti Levita libro 6. capite 370. Et ipsam scripturam coram altari aut supra tenet, dicentem eisdem loci sacerdotibus atque custodibus: Offero Deo atque dedico omnes res quae hac in chartula tenentur insertae. In veteri instrumento Majoris Monasterii apud Pithoem: quod dum de more super altare posuissent. In t. b. nario Corbeiae: Factum donum per manus Roberti Flandriae Consulis, nonnisi Gauffredi Parisiorum Praesulis, super altare S. Petri imposuit. Quo referri possit illud: Qui altari servit, vitas de altari.

(4) Auferre praesumat. Illud nominatim cavendum monachis fuit. Alioqui jure veteri id omne quod Ecclesiae totius dicecesis offerebatur, Episcopo cedebat. Synodi Aurelianensis III. sub Childeberto can. 5. Si quae oblationes in quibuslibet rebus atque corporibus collatae fuerint basilicis in civitatibus constitutis, ad potestatem Episcopi redigantur, & in ejus arbitrio, quod ad reparationem basilicae aut obsequantium ibi substantiam deputatur. De facultatibus vero parochiarum vel basilicarum in pagis civitatum constitutis, singulorum locorum consuetudo servetur. Synodus Cabilonensis apud Gratianum: Decretum est ut omnes Ecclesiae cum dotibus suis & decimis & omnibus suis in Episcopi potestate consistant, & ad ejus ordinationem semper pertineant. Verum cum omnia sibi vindicarent Episcopi, canonibus demum provi sum fuit ut certa parte ab Episcopis percepta, reliquum immune Ecclesiae seu parochiae supereffet; qua de re elegans est constitutio in Concilio Carpentorateni sub Caesario Arelateni, synodi Aurelianensis I. cap. 16. De monasteriis vero Concilio Herdensi can. 3. statutum est, ut quae in jure monasterii de facultatibus offeruntur, in nullo dioecana lege ab Episcopis contingantur. Quod quidem an tunc in Gallia obtinuerit nescio, cum idipsum nominatim in omnibus monasteriorum privilegiis exactissime cautum sit, quod aliqui frustra

ef-

gregatione illa vel ab Abbate, pro oratione lucranda, nulli nostrum liceat monasterii adire secreta aut finium ingredi septa. Et si ab eis illuc Pontifex postularus, pro lucranda oratione vel eorum utilitate, accesserit, celebrato ac perfecto divino mysterio, simplicem ac sobriam benedictionem perceptam, absque ullo requisitu domum studeat habere regressum; ut quatenus monachi, qui solitarii nuncupantur, de perfecta quiete valeant duce Domino per tempora exultare, & sub sancta regula viventes, & beatorum patrum vitam sectantes, pro statu Ecclesie & salute Regis vel patrie valeant plenius Dominum exorare. Et si aliquid ipsi monachi de eorum religione tepidi ansecus egerint, secundum eorum regulam ab eorum Abbate, si praevaler, corrigantur. Sin autem, Pontifex de ipsa civitate (1) coercere debeat: quia nihil de canonica au-

toritate convellitur, quicquid domesticis fidei (2) pro quietum tranquillitatis tribuitur. Si quis autem ex nobis, quod Deus avertat, calliditate commotus, aut cupiditate praeventus, ea quae sunt superius comprehensa temerario spiritu violare praesumpserit, a divina ultione prostratus, reatu anathematis (3) subjaceat, & tribus annis a communione omnium fratrum se noverit alienum. & nihilominus hoc privilegium perpetim maneat incorruptum. Quam constitutionem nostram, ut firmis subsistat vigoribus, & nos & fratres nostri Domini Episcopi (4) subscriptionibus manibus nostris decrevimus roborari. Actum ibi, sub die illo, anno illo.

Concessio Regis (5) ad hoc privilegium.

II. Ille Rex viris apostolicis (6) patribus nostris, necnon & illustribus viris illi

Co-

esset. Extat in tabulario Corbeie Benedicti III. Papa epistola. qua ejus coenobii privilegia confirmantur, quae idipsum statuit: cujus verba, quae huc faciunt, quod nondum (extat To. VI. Spicileg. Dacheriani pag. 397.) edita, ac ne quidem ulla illius Pontificis epistola, & non minus pie quam eleganter scripta sint, exseribere non pigebit. Sic igitur habent: *Cumque Galliarum permaxime Ecclesias fidelium collationibus a Domino constet esse ditatas, ut nemo sit fere Episcoporum cui sua sumptus Ecclesie satis superque non sufficiant, cujus gratia necessitudinis, quae servorum Christi sint usibus collata, in suos committere sumptus praesumant? Si enim Clericorum, qui de propriis habundant redditibus, communicatio prohibetur cum eis quae conferuntur Ecclesie, ne dum illi acceperint qui de propriis habundant, eorum qui nihil habent inopia non levetur, qua conscientia Episcopus sine sumptibus Ecclesie sufficiens, quae servorum Dei fuerint usibus collata praesumat contingere? nec veretur quod per Prophetam Dominus exprobrat sacerdotibus, dicens, Rapina pauperis in domibus vestris. Pauperes enim Christi esse quis nesciat qui contemnentem substantiam mundi, salvatoris nostri vestigia sectantes, qui cum esset dives pro nobis pauper effectus est, sanctae professionis titulum sibi divitiis arbitrantur? Quisquis igitur aliquid horum quae fuerint ad necessitates eorum collata praesumpserit, & suis commodis applicaverit, rapinam in domum suam de substantia pauperis congregat. Omnia quaecumque sunt Ecclesiis oblata vel delegata, in pauperum, pupillorum, viduarum certum est necessitates destinata. Quare quisquis ex his aliquid in suas utilitates exigit, rapinam pauperis in domum suam congestam detinet &c. Scriptum per manum Theodori notarii & scribarii S. R. E. mense Octobrio indictione IV. Actum non. 111. Oct. 6. per manum Theophylacti Secundicerii sedis apostolicae, imperante Domino piissimo Augusto Hloaario a Deo coronato magno Imp. ann. xxxix. sed & Hlodovico novo Imperatore ejusdem filio an. vii. Indict. IV.*

(1) Pontifex de ipsa civ.) Observa in casum negligentia jurisdictionem & potestatem Episcopo servatam; ne impunita scilicet essent maleficia, & canonica auctoritas convelleretur.

(2) Domesticis fidei.) Id est, fidelibus, qui divino servitio iugiter incumbunt, & quorum fors Dominus est; infra c. 2. & alibi passim.

Sidon. lib. 6. ep. 10. lib. 9. ep. 8. & alii.

(3) Reatu anathematis.) Frequens tum erat, & etiam postea, anathematis poenam instrumentorum sanctionibus inferere, ut in Landerici & Berthefridi privilegiis, & infra lib. 2. c. 1. 3. 6. & passim in veteribus formulis facris & profanis, & in Regum quoque diplomatibus. In praepo Dagoberti: *Si quis haec non observaverit, & hic & in futuro anathema sit.* Sic & in testamento Leodebodi Abbatis de dotatione & constructione coenobii Floriacensis. Nec dissimiliter apud Gregor. Turon. lib. vii. cap. vi. in pactioe fratrum, ne Parisios unus inconsulto altero ingrederetur, *esseque Poltoctus martyr cum Hilario atque Martino confessoribus iudex ac retributor ejus.*

(4) Domini Episcopi.) Qui hic non tantum adhibentur ut testes, verum & quia ejusmodi libertas non nisi magno in conventu Episcoporum indulgebatur; infra cap. 2. juxta quod ab illo Pontifice vel ceteris Domini Episcopis &c. Berthefridus: *Quam desultoriam constitutionem nostrae, ut nostris & futuris temporibus valitura sit, manus nostrae subscriptionibus roboravimus, & coepiscopus Dominus & fratres nostros rogavimus ut ipsam in omnibus confirmare debeant.* Isdem verbis Landericus in libertate S. Dionysii, quae a magno Episcoporum numero subscripta est. Quam quidem Aimoinus lib. iv. c. xli. Clupiaci in conventu Pontificum & procerum totius gentis factam esse testatur, cui interfutere prope omnes Galliarum Episcopi, ut ille ait.

(5) Concessio Regis.) Satis ostendit hoc lemma non privilegio tantum Episcopi, sed & consensu & confirmatione Regis opus fuisse; quod plene haec formula declarat, quae superioris etiam verba recentet. Chlodovei quoque R. Dagoberti F. litterae, quibus Landerici privilegium confirmatur, in illo coenobio aservantur. Hincmarus Ricchildi Reginae apud Hlooardum hist. Rhemenf. lib. 3. c. 27. *Reducit etiam ob memoriam qualiter praefatus Rex, petente Irmintrude Regina, de rebus tuis suis per consilium Parduli Laudunensis Episcopi privilegium ad idem Ointacum monasterium a se dictari & a ceteris Episcopis firmari rogaverit, & ipse Rex confirmaverit.*

(6) Viris apostolicis.) Sic tum vocabantur Episcopi; infra cap. 3. 5. 6. 7. 11. 16. 22. 23. & passim apud Marculfum & veteres formularum auctores, eademque ratione apud eodem.

Comiti, vel omnibus agentibus presentibus & futuris. Oportet enim clementie principali ut inter ceterorum petitionibus sacerdotibus debeat benignum accommodari auditum, & quod pro timore divini nominis postulatur, ponatur proculdubio ad effectum; ut fiat in mercedem conjunctio, dum pro quietem fervorum Dei congrua impertitur petitio: quia fides perfecta non dubitat ad altissimi gratiam pertinere quod secundum sacro eloquio precipue a domesticis fidei devota mente impenditur, quia scriptum est: *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum caelorum.* Ergo dum & ille Episcopus, aut Abbas, aut inluster vir monasterium in honore sancti illius, in pago illo, aut super sua proprietate, aut super fisco (1), noscitur edificasse, ubi ad praesens ille Abbas vel turba plurima monachorum adunata esse noscuntur, ad petitionem illius (2) clementia nostra pro quiete ipsorum fervorum Dei praecipuam vigorem nostri placuit

propalare, sub quo tranquillitatis ordine, Domino protegente, ipsi monachi juxta religionis normam perpetim valeant residere, elegimus ut & hac serie debeat plenius declarari: quia nihil de canonica institutione convellitur, quicquid ad domesticis fidei pro tranquillitatis pace conceditur. Nec nobis aliquis detrahendo aestimet in id nova decernere carmina, dum ab antiquis juxta constitutionem Pontificum per regalem sanctionem monasteria sanctorum illorum vel cetera in regno nostro sub libertatis privilegiorum videntur consistere, ita & praesens valeat Deo adiutore constare. Ergo, si quid in villabus, mancipiis, vel reliquis quibuscunque rebus, atque corporibus, aut regio munere aut privatorum aut superscripti illius, vel a quibuslibet est delegatum, vel deinceps fuerit additum, juxta quod ab illo Pontifice vel ceteris Domini Episcopis ad praesens monasterio, juxta quod eorum continet privilegium, quem nobis praesens ille

Tom. II.

Q 3

pro-

a Matth. 5.

dem apostolica sede digni, & apostolica sede colendi. Chlodoveus R. in epistola ad synodum Aurelian. I. *Orate pro me Domini sancti & apostolica sede dignissimi Pape.* Sic & apud Gregorium Turon. lib. 9. c. 41. & 42. extant duae epistolae, quarum hoc est principium: *Domini sancti & apostolica sede dignissimi.* Ita & apostolicam sedem cathedram Tricallinae urbis dixit Sidon. lib. 6. ep. 1. & apostolus lib. 6. ep. 4. & 7. & alibi saepe; quibus locis multa eruditissime Joannes Savarot Arvernorum & Praeses & decus, quem non exscribo. Ideo autem Apostolicos Episcopos dictos esse apparet, quod in locum Apostolorum illi successerunt. Praeter auctores quos ille notavit, Cyprianus ep. 42. & 65. Clemens ep. 1. Anacletus ep. 2. & apud Gratianum can. *In novo*, dist. 21. & Greg. lib. 6. ep. 27. Hincmar. ep. 3. c. 4. Idemque in libro adversus Hincmarum Laudunensem cap. 12. Quamquam speciali nota Romanam sedem apostolicam dici synodi & Patres ubique conclamatione, quod etiam Balsamo agnoscit in praefat. Concilio Carthagenensis. Quae demum appellatio ipsi Pontifici Romano data est, adeo ut *Apostolicus*, nullo alio adiecto, sequentibus seculis diceretur, nostrisque vernaculis scriptoribus *Apostole*.

(1) *Aus super proprietate, aut super fisco.* His verbis duae notantur bonorum species & velut maxima rerum divisio, quae eo saeculo recepta erat, quod ex c. 33. infra colligi potest. Omnia namque praedia, aut propria erant, aut fiscalia. Propria seu proprietates dicebantur quae nullius juri obnoxia erant, sed optimo maximo jure possidebantur, ideoque ad heredes transibant. Fiscalia vero, beneficia sive fisci vocabantur, quae a Rege, ut plurimum, posteaque ab aliis ita concedebantur, ut certis legibus servitisque obnoxia, cum vita accipientis finirentur. Rursus proprium seu proprietates duplex. Alia quippe *alode* seu *hereditas*, proprium paternum aut maternum erat. Alia non a parentibus accepta, sed labore & parumonia cuiusque comparata, ex comparato aut ex *conquisita* dicebatur. Sed postea & res comparatas alodii nomine vocabantur; quae perventum ut *alodia* liberi juris praedia, quae nec fidem nec pensionationem deberent, generaliter dicta sint, ad feudum differentiam, quo sensu alodii vocabatur adhuc hodie jure no-

stro usurpatur. Haec divisio passim apud mediae saeculi scriptores notanda occurrit. Infra c. 12. *Villas illas, sitas in pago illo, quas aut munere regio, aut de alode parentum, vel undecunque ad praesens tenere videtur;* & l. 2. c. 17. Greg. Tur. l. 5. c. 38. *Supplicillius & Gallomagnus, privati a rebus, quas a fisco meruerant, in exilium retruduntur &c.* quibus nihil aliud est relictum nisi quod habere proprium videbantur. Idem lib. 7. c. 40. de uxore Mummoli: *Mulieri nihil amplius quam ea quae de parentibus habuerat relinquens.* Capitul. Caroli M. lib. 3. cap. 19. *Auditum habemus qualiter & Comites & alii homines qui nostra beneficia habere videntur, comparant sibi proprietates de ipso nostro beneficio;* & eod. lib. cap. 20. ubi alodii nomen. Lib. 4. cap. 28. *Quicumque suum beneficium occasione propria desertum habuerit.* Sic & in testamento Caroli M. cap. 4. & in divisione regni a Ludovico Pio facta cap. 5. *beneficium ab hereditate separatur.* Proprietatem autem seu *terram propriam* (ut Gregor. Turon. appellat lib. 3. cap. 15.) aut ex alode aut ex comparato fuisse ex formulis supra prolatis & lib. 2. c. 6. & 7. manifestum est. Fisci vero nomen frequenter in ejus xvi auctoribus & vetustissimis instrumentis occurrit. Childbertus R. apud Aimoin. lib. 2. c. 20. basilicæ S. Vincentii martyris *fiscum Ysiacensem* concedit. Sangallensis lib. 1. cap. 14. *Cum illo fisco vel curte, illa obbatiola vel Ecclesia, tam bonum vel meliorem vasallum quam ille Comes est vel Episcopus fidelem mihi facio.* Caroli Calvi pro S. Dionysio praeceptum; *Fiscus noster, ubi fiscalinus Mambertus custos esse videtur.* Sigebertus ad annum 886. & 890. Ex quibus locis, plenius autem ex hoc Marculfi loco, declaratur *fiscum* id appellari quod a fisco profectum, Regis liberalitate alicui in beneficium concessum est, & ideo nomen fisci seu terra fiscalis retinebat. Capitul. Caroli M. lib. 3. cap. 82. Synodi Valentinae sub Lothario Imp. cap. 10. De alode autem infra cap. 12.

(2) *Ad petitionem illius.* Hoc enim libertatis privilegium ut plurimum rogatu eorum qui construxerant aut dotaverant concedebatur. Atque adeo plerumque sub ea conditione donationes fieri solitas ex lib. 2. cap. 1. apparet. *Ea scilicet ratione atque praetextu ut remota Pontificum simulque ecclesiasticorum officialium seu publicorum omnium potestate &c.*

protulit recensendum, sancitum esse cognovimus, nullus Episcoporum, ut diximus, nec præsens, nec qui fuerit successores, seu Archidiaconi, vel eorum ordinatorum, vel qualibet persona, possit quoque ordine de loco ipso auferre, aut aliquam potestatem sibi in ipso monasterio præter quod scriptum est adaptare, vel aliquid quasi per commutationis titulum minuire, aut de ministerii ornamenta vel de offerione in altario inlata abstollere, nec ad ipso monasterio vel cellulas ejus, nisi tantum pro lucranda oratione, & ipsud, si fuerit, cum voluntate Abbatis vel ejus congregationis, absque dispendio eorum, aliter accedere penitus non præsumat; quo facilius secundum delegationis vorum vel hujus seriæ auctoritatem ad ipso monasterio absque ullius inquietudine ibidem cuncta proficiant in augmentis. adicientes (1) ut nulli penitus iudicium vel cuiilibet hominum licentia sit de rebus præfati monasterii absque voluntate ipsorum servorum Dei in aliquo iniquiter defraudare, aut temerario spiritu suis usibus usurpare; ne, quod primitus est, & Dei iram incurrat & nostram offensam, vel a fisco grave damnum sustineat. Illud nobis pro integra mercede nostra placuit addendo, ut tam quod ex nostra largitate quam delegatione ipsius vel ceterorum aut cuiuslibet ibidem est aut fuerit devoluta possessio, quoque tempore, nulla judiciaria potestas, nec præsens, nec succidiva, aut causas audiendo, aut aliquid exactando, ibidem non præsumat ingredere.

re; sed sub omni emunitate hoc ipse monasterius vel congregatio sua sibi met omnes freds concessos debeant possidere. Et quicquid exinde fiscus noster forsitan de eorum homines aut ingenuos aut servientes in eorum agros commanentes vel undecunque poterat sperare, ex indulgentia nostra in luminariis (2) ipsius sancti loci vel in stipendiis servorum Dei, tam nobis in Dei nomine viventibus, quam per tempora succedentibus Regibus, pro mercedis compendium debeant cuncta proficere, ut pro æterna salute vel felicitate patriæ seu Regis constantiam delectet ipsis monachis immensam Domini pietatem jugiter implorare. Quem præceptum decreti nostri, Christo in omnibus suffraganti, ut firmior habeatur (3), & perenniter conservetur, subscriptione manus nostræ infra studuimus peragrari.

Emunitate regia (4).

III. Maximum regni nostri augere credimus munimentum, si beneficia opportuna locis Ecclesiarum, aut cui volueris ducere, benivola deliberatione concedimus, ac Domino protegente stabiliter perdurare conscribimus. Igitur noverit sollicitia vestra nos ad petitionem apostolico viro Domino illo illius urbis Episcopo talem pro æterna retributione beneficium visi fuimus indoluisse ut in villabus Ecclesiæ domus illius, quas moderno tempore aut nostro aut cuiuslibet munere habere videtur, vel quas deinceps in iure ipsius sancti loci voluerit divina pietas am-

(1) *Adicientes.* Addit Rex clausulam immunitatis a functionibus publicis, cujus integra cap. seq. traditur formula.

(2) *In luminariis.* Quorum usus pervertitus, & a primordio nascentis Ecclesiæ, in antelucanis scilicet cœtib; ut Irenæus, Tertullianus, & alii passim testantur. Tandemque pace Christianis data, Ecclesia id ex profecto more retinuit, tum in Dei honorem, tum in signum lætitiæ, ut B. Hieronymi verbis utar, qui Vigilantium cereorum usum reprobantem graviter redarguit. *Nam & absque martyrum reliquiis* (inquit) *per totas Orientis Ecclesiæ, quando legendum est evangelium, accenduntur luminaria, jam sole vultante, non utique ad fugandas tenebras, sed ad signum lætitiæ demonstrandum, unde & virgines illæ evangelicæ semper habent accensas lampades suas &c.* Et quidem ignem honoris gratia, non Imperatoribus modo, verum & aliis prælatum fuisse certum est; qua de re nos, si Deus dederit, alias plura. Porro hanc de luminariis clausulam habet præceptum Caroli R. in continuat. Aimoin, lib. v. cap. 1. itemque sepe in Mindensis Ecclesiæ privilegiis, quæ excusa existant, & omnibus pene diplomatis adscriptam videre est.

(3) *Ut firmior habeatur.* Clausula diplomatis addi solita. Infra cap. proximo & 3. & passim. Apposite ad hunc locum Hincmarus de divortio Hlorarii R. & Thietbergæ, ad XII. intert. *De confirmatione autem suæ scripturæ nihil abierunt, quia quod firmaverunt, infringere nefas duxerunt, sicut in libro Hesber legitur, quantam vultudinem anuli regii habeat signa-*

tionem, quantam castellam signi illius vacuatio, quanto magis regia manus subscriptio. & nec perfunctorie ducere debet regia dignitas quod in suis præceptis scribitur. Et ut hoc, inquit, nostræ auctoritatis præceptum plenius in Dei nomine obtineat firmitatis vigorem &c. Hac ille.

(4) *Emunita Regia.* Immunitatem, quæ & emunitas facili mutatione eo seculo vocabatur, Modestinus in leg. 15. de excusat. ἐξουσιαστικὴ τῆς βασιλείας ἐξουσία δὲ ἐστὶν, eademque ἐκείνη τῆς λειτουργίας. Justiniano dicitur, Hanc primi Christiani Imperatores parcam & modicam Ecclesiis tribuerunt, & initio quidem a civilibus & personalibus muneribus tantum, quod ex lib. XVI. Cod. Theod. facile perspicitur. Plenissima vero immunitas a Regibus nostris concessa est; ut merito dici possit, suo exemplo ceteris Principibus eandem immunitatem Ecclesiis concedendi auctores fuisse. Eius itaque formulam hoc capite tradit Marcellus, ut nullus scilicet iudex aut exactor fisci nomine audeat aliquid in villis & rebus Ecclesiæ exigere, nec jurisdictionem aliamve potestatem ibidem exercere. Meminit huius immunitatis synodus Aurelianensis l. cap. 7. *ipsorum agrorum vel Clericorum immunitate concessa;* cujus initio capitis (ut id quoque obiter indicem) non obligationibus, sed oblationibus legendum esse crediderim. *De obligationibus vel agris quos Dominus noster Rex Ecclesiæ suo munere conferre dignatus est &c.* In Synodo Ticinensi a Ludovico Italix R. petunt Episcopi, ut emunitatis progenitorum vestrorum ita conservari præcipiatis, sicut a glorioso genitore vestro constitutum est. Quibus respon-

ampliare, nullus iudex publicus (1) ad causas audiendo aut freda iudique exigendum nullo unquam tempore non presumat ingredi (2); sed hoc ipse Pontifex, vel

successores eius, propter nomen Domini, sub integrâ emunitatis nomine valeant dominare (3). Statuentes ergo ut neque vos, neque iuniores (4) neque successores vestri, nec

det Ludovicus: *Statuimus ut Ecclesie Dei per totius regni nostri fundata terminos, sub noſtra emunitatis tuitione ſecura cum rebus & familiis permancant &c. earumque rectores propriis utantur privilegiiſ. Similiter & clericus omnis proprio fungatur miniſterio, nemine moleſtante noſtri terroriſ formidine.* Anteriorum Regum conſtitutiones, quarum meminit, extant apud Anſegium libro 3. capite 26. & Benedicum Levitiam libro 5. capite 279. Hoc autem privilegium, cuius ſpecimen hic extat, præceptum immunitatis a Floardo dicitur hiſtoria Rhemenſis libro 2. capite 11. de Rigoberto Epifcopo, qui illud a Dagoberto Rege ſua impetravit Eccleſie, ſuggerens qualiter ipſa Eccleſia ſub præcedentibus Regibus a tempore Domni Remigi & Clodovei Regis, quem ipſe baptizavit, ab omni ſunctionum publicarum iugo liberissima ſemper exiſtit. Neque vero immunitatis iſtius præceptum ab amortizatione, quo forenſi verbo hodie utitur, omnino alienum eſt. Nam & pleraque cœnobiorum tabularia hanc immunitatem & amortizationis nomine inſcribunt. Quod tamen non eo pertinet, ſi attentius ſpectetur, ut a quocunque vœgali & ſoli tributo vacationem præſtet, ſi forte cenſualis terra aut tributaria fuerit, ut apparet ex Capitul. Caroli M. lib. 1. cap. 85. *Unicuique Eccleſie unus manſus integer abſque ullo ſervitio adtribuetur &c. Et ſi aliquid amplius habuerint, inde ſentoribus ſuis debitum ſervitium impendant.* Synodi Meldeniſis cap. 63. Quo pertinet & de terra tributaria Capitul. lib. 4. cap. 37. Ejuſdem immunitatis, eadem pene formula & conceptione verborum, diplomata extant apud Floard. hiſt. Rhemenſ. lib. 2. cap. 11. Sigonium de regno Italiae lib. 5. Collectanea Camuzatii Trecentiſ, in Eccleſia Mindeniſis privilegiiſ Joanniſ Piſtorii beneficio editiſ, & in veteribus cœnobiorum ſcriniis. Emunitatem porro pro immunitate hoc ſeculo & ſequentibus dictam fuiſſe jam obſervavit nunquam ſatis laudatus Franciſcus Pitheous in eruditiffimo ad Capitula gloſſario.

(1) *Nullus iudex publicus.* Sic in immunitate monaſterii Derivenſis a Childerico R. indulta, quæ in collectaneis Camuzatii extat: *Ut nullus iudex publicus, quolibet modo iudicaria accinſus poteſtate, in curtes ipſius monaſterii, ubicunque ad præſens eorum maneat poſſeſſio vel dominatio, aut quod inantea, ut diximus, fuerit additum vel condonatum, nec ad caſſas audiendum, nec ſidejuſſores tollendum, nec freda exigendum, nec manſiones facendum, nec rotaticum inſite urbes vel in mercatis extorquendum, nec ullas paratas aut quolibet redhibitiones exactare præſumat.* Ita & Floardus hiſt. Rhemenſ. lib. 2. cap. 9. de Dagoberti R. præcepto: *Ut nullus iudex publicus in ipſas terras audeat ingredi, ut manſiones intrando faceret, aut quolibet iudicia vel xenia ibidem exigere ullatenus præſumeret.* Eadem quoque complectitur privilegium a Carolo M. Gradenſi Eccleſie indultum apud Sigonium de regno Italiae lib. 4. & illud quod Eccleſia Patavinæ datum eſt lib. quinto. Sic denique S. Martini, S. Dionyſii, Corbeje, & Mindeniſis Eccleſie privilegia, quæ eadem claſſulas & Marculfo ſimilimas conceptis pena verbis continent. Ad quid vero iudicis publici nomen? An non omnes publici iudices erant? Putavi aliquandiu publicos ad privatorum diſtinctionem di-

ci, ut publici fuerint qui regii eſſent regiamque juſtitiam exercerent, privati autem qui privatorum dominorum loco jus dicerent. Nainque tum, aut ſaltem Caroli M. ſeculo, privatas juſtitias fuiſſe ex quibuſdam locis non obſcure colligi poteſt, ut in Capitul. lib. 2. cap. 44. Dagobertus R. in immunitate S. Dionyſii data Pariſiſ anno decimo regni 19. KL. Auguſti: *Et ut ab omnibus optimatibus noſtris & iudicibus publicis ac privatis melius ac certius credatur &c.* Quæ etiã non aliena viderentur, mutavi tamen ſententiam, ſuccurrente altera veraque, ni fallor, interpretatione. Publicus enim iudex eccleſiaſtico iudici opponitur in Capitul. Caroli M. lib. 5. c. 16. *Ut omnes juſtitias faciant, tam publici quam eccleſiaſtici & lib. 6. cap. 107. Ut Epifcopus iudices publicos commoneat &c.* Sanctus Leo ad Epifcopos per univerſas provincias: *Aliquantum maleſti, qui ita ſe demerſerunt ut nullum his auxiliantis poſſit remedium ſubvenire, ſubditi legibus ſecundum Chriſtianorum Principum conſtituta, ne ſentiam gregem ſua contagione polluerent, per publicos iudices perpetuo ſunt exilio relegati.* Ex Hincmaro de Lothar. ad xvii. interrogationem. Qua voce Anianus iurur ad leg. xii. de Epifcop. & Cleric. Cod. Theod. *Specialiter prohibetur ne quis audeat apud iudices publicos Epifcopum accuſare.* Unde deſumptum videtur c. 390. lib. 5. Capitul. Benedicte Levitæ. Cuius ratio peti poteſt ex leg. 3. de epifcopal. audient. Cod. Theod. in qua Valentinianus, Theodoſius, Arcadius Imp. de Epifcopis ajunt: *Habent illi iudices ſuos, nec quidquam his publicis commune cum legibus.*

(2) *Præſumat ingredi.* Infra cap. 4. *Ut ſicut conſtat ab antedictis Principibus de villis præſate Eccleſie Domni illius integram emunitatem abſque introitu iudicum fuiſſe conſeſſam.* Et in formula immunitatis ſanctorum, quæ xlv. inter Anonymi formulas (ſive in Appendice Marculſi) extat. In cœnobii Derivenſis immunitate Childerici R. corrupta eſt hæc claſſula, ſed quæ facillime reſtitui poteſt: *In omnibus locis & territoriis ubi aliquid poſſidere videntur, abſque introitu iudicum.* Ex his enim planum eſt, abſque introitu iudicum legendum eſſe.

(3) *Valeant dominare.* Vides hanc terrarum eccleſiaſticarum immunitatem præcipue ad iurisdictionem & juſtitiam pertinere, ut ſcilicet eorum ſubditi & coloni a nullo iudice diſtringi poſſint, ut ſæculi verbis utar, quod & clare oſtendit charta Henrici I. R. anno milleſimo ſexageſimo, quæ inter Martiniſiana privilegia excuſa eſt. Quo fit ut eo nomine in ſubditos iurisdictione eis conſeſſa videatur, quam illi per Advocatos & Vicedominos exercebant, qui inter iudices frequenter apud Anſegium reſcenſentur. Otho Magnus in privilegio Mindeniſis Eccleſie anno nongenteſimo ſexageſimo primo, regni ejus xxii. *Homnibus quoque famulatum ejus monaſterii facientibus, qui Saxonice Malman dicuntur, prædictum mundeburdum & tuitionem noſtram conſtituimus, ut etiam coram nulla iudicaria poteſtate examinentur, niſi coram Epifcopo, aut Advocato, quem ejuſdem loci Epifcopus elegerit.* Quod & in Henrici, Conradi, Orthoniſ, & aliorum diplomatibus repetitur.

(4) *Juniores.* Carolus R. apud Aimoini Continuat. lib. 7. cap. 1. *nec vos aut juniores vel*

nec nulla publica judiciaria potestas quoque tempore in villas ubicunque in regno nostro ipsius Ecclesie aut regia aut privatorum lar-

gite conlatas, aut qui inantea fuerint conlaturas, aut ad audiendum altercationes (1) ingredi, aut freda (2) de quolibet causis exigere, nec mansiones (3) aut paratas

(1)

vel successores vestri. In diplomatibus Caroli M. Hlotharii & Theodorici in eruditissimi viri Fr. Pithœi Glossario: *Neque vos neque juniores seu successores vestri.* Marculfus cap. xxix. *Et nec vos nec juniores aut successores vestri.* Quæ verba juniores pro successoribus dici quasi nepotibus, & postea nascendis satis aperte demonstrant. Vereor tamen ne hoc loco & cap. xxv. junioris nomen aliud significet, cum & juniores & successores ibidem distinctis verbis & clausulis nominentur. Juniores enim hoc & sequentibus seculis non atatis, sed conditionis nomen est; quod non aliena relatione semari opponitur, quem etiam non atatis, sed honoris causa dici & pro domino usurpari notum est & postea dicitur. Itaque juniores essent subditi & inferiores. Carolus M. apud Ansegisum lib. 1. cap. 161. *Ut primo omnium seniores semetipsos de ebrietas carcant, & eorum junioribus exemplum bonum sobrietatis ostendant.* Lib. III. cap. LXII. *De vulgari populo, ut unusquisque suos juniores diringat, ut melius obediatur ac melius consentiant mandatis imperialibus.* Leg. Alamannor. tit. 78. 5. *Si quis qui junioem habet occiditur.* Hincmar. epist. 3. c. 17. Formula vetus ex codice doctissimi viri nuper magna rei literarum jactura lato sancti Jacobi Bongarsii, quam inter varias xxiii. edidimus: *Insuper viri illius Comitatus, sui juniores non exinde sic fecerunt quomodo eis fuit demandatum.* Ut plane appareat apud Marculfum & alias sæpe pro ministris juniores dici, quos & hæc ætas & sequens frequentius servientes nominavit. Sic accipio & apud Gregor. Turon. lib. 5. cap. 26. juniores Ecclesie: *A junioribus Ecclesie justis bannos exigi, pro eo quod in exercitiis non auxiliassent; & apud Benedictum Levitam lib. 5. cap. 192. & lib. 6. cap. 198.*

(1) Ad audiendas altercationes.) Caroli R. præceptum de S. Martini basilica: *De rebus ipsius sancti in regno nostro Austria, Neustria, & Burgundia, Aquitania, & Provincia &c. ut aliquis iudex publicus sicut nostri ad agendum vel causas audiendum, seu freda vel inferendas exagandum, vel teloneum tollendum habere non præsumat; sed quicquid exinde ab antiquis temporibus si us nosse accipere consueverat, omnia ex nostro fisco reddimus, ut in luminaribus ipsius sancti Martini vel almonia pauperum seu stipendia monachorum proficiat.*

(2) Freda.) Gregor. Turon. de miracul. S. Martini, lib. 4. c. 26. clare interpretatur: *Afirmavit Rex quidam ex his qui absoluti fuerant ad se venisse, compositionemque fisco debitam, quam illi fredum vocant, a se indultam.* Carolus M. in Capitul. Hoc quoque jubemus, ut iudices nominati sive fiscales, de quacunque causa freda non exigant priusquam factus componatur &c. tertiam partem coram testibus fisco tribuat, ut pax perpetua stabilisque permaneat. Ex quibus postremis verbis tentari posset fredum tertiam esse compositionis quæ parti solvenda erat. Nam in quibusdam causis, quæ legibus expressæ erant, præter compositionem, & fisco fredum solvebatur; quo nil frequentius in veteribus legibus, ut in lege Sal. tit. 14. & leg. Alaman. tit. 1. & 3. & passim in aliis. Litis enim expensæ nondum usu receptæ erant, ut infra cap. 20. dicitur. Fredum vero Joachimus Vadianus & Amerpachius a Germanica voce *frid* deducunt, quasi dicas violatæ pa-

nis pœnam. Paci namque observandæ & ne quis eam infringere audeat multis ab annis Germani student, legibusque obligantur; quod quidem Germanis expendendum relinquo. Dicam tamen pacis conservandæ leges, quas *breugar* scriptores vocant, a Friderico I. Zenobardo cepisse, qui id in expeditione Italica sanxit ad privata bella & dissidia, quæ tum nimium invaluerant, tollenda, ut Radevicus lib. 2. c. 26. testatur. In veteribus autem legibus, *fredi* vox aliud sonat. Illud ipsum descripsit Tacitus de moribus Germanor. *Levioribus delictis, pro modo pecuniarum, eorum pecorumque numero convicti multantur; pars multa Regi vel civitati, pars ipsi qui vindicatur vel propinquis ejus exolvitur.* Non omitendum, *fredi* verbum & functionem adhuc Friderici II. Imp. temporibus durasse; ut edictis ejus palam est.

(3) Mansiones aut paratas.) Merito hæc duo conjunguntur, ut & cap. seq. *nec mansiones aut paratas faciendum.* Nam apud Sigonium & in antiquis principalibus litteris parata perpetuo mansiones consequuntur. Et vero proxima sunt, adeo ut in quibusdam locis unum pro altero usurpetur; quamquam diversa nomina sint, & diversa etiam jura. Id jus mansiones faciendi, mansionaticum dicebatur. Carolus M. Pipino I. Italia R. *Ceteri per singula territoria habitantes ac discurrentes mansionaticos & paraveredos accipiunt.* Ludovicus Pius apud Ansegisum lib. 2. c. 17. *Ubi modo via & mansionatici a genitore nostro & a nobis per caputuræ ordinati sunt; & alibi sæpe.* Quod jus non satis recte, pace tanti viri dixerim, Sigonius de regno Italia lib. 7. interpretatus est. Diploma Ludovici & Lotharii in continuat. Aimo. lib. 5. cap. 10. *expensas ad hospitium susceptiones dicit, itidemque Carolus R. cap. 35. ubi de Abbate S. Germani, Neque servitia ex eis exactæ, vel paraveredos aut expensas ad suas vel ad hospitium susceptiones recipiat, sive mansionaticos inde exigat.* Atque etiam mansionum nomen hoc ipsum manifestat. Tunc namque solebant subditi hospitio non modo recipere Missos & Legatos Principis, Comes, Duces, & eorum ministros, verum & viaticum eis pro uniuscujusque dignitate præstare. Carolus M. Capitul. lib. 3. cap. 39. *De Missis nostris discurrantibus, vel ceteris propter utilitatem nostram iter agentibus, ut nullus mansionem contradicere eis præsumat; & lib. 4. cap. 30. Ludovicus Italia R. in Synodo Ticinensi: Quando etiam Episcopus, Abbas vel Comes, seu fidelium nostrorum quempiam in propria villa morari contigerit, cum suis in suis maneat domibus, ne sub contentu hospitii vicinos opprimant. In eam rem tractoria dabatur, cuius formulam infra cap. xi. videbimus. Regis quoque recipiendi idem onus provincialibus incumberebat; ejusque cura ad mansionarium spectabat; cuius officium late ex Adalardo describit Hincmarus epist. 3. c. 23. *Inter quos etiam & mansionarius intererat; super cujus ministerium incumberebat, sicut & nomen ejus indicat, ut in hoc maxime sollicitudo ejus intenta esset ut tam supradicti actores quamque & suscipiores, quo tempore ad eos illo vel illo in loco Rex venturus esset, propter mansionum preparationem, ut opportuno tempore præscire possent; ne aut inde tarde scientes, propter assiduum familiæ importuno tempore prelatum, aut isti propter non condignam**

(1) vel fideiussores tollere (2) non praefatis; sed quicquid exinde aut de ingenuis aut de fervientibus ceterisque nationibus quae sunt infra agros vel fines seu supra terras praedictae Ecclesiae commanentes fiscus aut de freda aut undecunque poterat sperare, ex nostra indulgentia pro futura salute in luminaribus ipsius Ecclesiae per manum agentium eorum proficiat in perpetuum. Et quod

nos propter nomen Domini & animae nostrae remedium seu nostra subsequenti progenie plena devotione indulimus, nec regalibus sublimitas nec cuiuslibet iudicum saeva cupiditas refragare tentet. Et ut praesens auctoritas tam praesentibus quam futuris temporibus inviolata Deo adiutore permaneat, manus nostrae subscriptionibus (3) infra roborare decrevimus.

Con-

quam susceptionem &c. Is mansionarius in aula Constantinopolitana *δωματοφύλαξ* vocabatur, ut eruditè observat & Suidam emendat Joannes Meursius in Glossario. Nosque eum hodie *mansionum marescallum* dicimus. Tectum & hospitium quidem, sive ut illi vocabant *mansionem* praebere, *mansionaticum* vocabatur; paratarum vero nomine, quae pro viatico & alimentis praebentur. Verum haec duo, ut jam diximus, esse diversa nomina nata sint, tamen utplurimum simul exigebantur, ideoque mutuo se concomitari solent in omnibus veteribus instrumentis, atque adeo unum pro altero non raro sumitur. In Praecepto concessionis a Ludovico Pio Hispanis dato: *Missis nostris aut filii nostri, quos pro rerum opportunitate illas in partes miserimus, aut legatis qui de partibus Hispaniae ad nos transmissi fuerint, paratas faciant.* Et paulo post de Comitibus ne illos gravet, neque eos sibi vel hominibus suis aut mansionaticos parare aut &c. Hincmarus: *Nec mansionaticos suis amicis aut hominibus a Peshyteris parari.* Qui mos origine Romanus est; hospitiumque susceptionem metatum illi appellabatur, de quo titulus est xli. lib. xii. Cod. & publico sumptu alii eos qui a Principe cum tractoria alicubi dirigebantur, declarat titulus ejusdem libri de tractoriis & fatisvis. Originem aperit Livius initio lib. 42. de L. Posthumio Albino Cos. qui primus litteras misit ut sibi magistratus obviam exiret, locum publice pararet in quo divestiretur, jumentaque, cum exiret, inde praesto essent.

(1) *Paratas facere.* Nominis hujus interpretatio & notatio a superioribus pendet. Itaque nil amplius de eo dicere statueram, nisi advertissem ibidem quoque Sigonium impeditisse; quod non causa obstruendi clariss. viri memoria dico, sed veritatis, & ne alios ejus auctoritas in errorem trahat. Ille enim ait sumptus fuisse quos populi in vias pontificalis sumimus, qua transiurus aut quo aditurus Rex erat, impendebant. Quod minus recte dictum esse ex locis supra allatis, atque etiam diplomatibus quae apud eum existant apparet. Claudius Falcerus, quem vere Varro nem Francicum dixerimus, optime paratas uno Gallico verbo *livore* interpretatus est. Sic enim hodie dicuntur cibi qui in familia regia ministris & familiaribus in specie quotidie praebentur. Tunc enim, ut diximus, non hospitium modo Regi aliique ab eo missis dabatur, verum & parabantur alimenta, adeo ut ex omnibus (inquit Ottho Frisingensis de gestis Frederici lib. 2. c. 12.) quae terra producere solet usui necessarii, exceptis vix bubus & seminibus ad excolendam terram idoneis, de ceteris quantum usque necesse fuerit, militi profuturis, ad regios usus suppeditare equum illi ardebantur. Capitulum Caroli M. lib. 4. cap. 30. 69. & 73. Vet. formula apud Pithoeum in Glossario. paratas, passus recte agnominat: *Non ad mansionaticos vel regales exigendum.* Ibidem: *Non pro passu exigendo, non pro mansionatico requirendo.* Illud addam, paratarum munus non

ad hospitis privati tantum onus pertinuisse, sed videri sumptus illos publice collectos ab incolis praestitos. Id colligo tum ex verbo *publice*, quod saepe titulo de tractoriis Codd. Theod. & Justinian. repetitur, tum ex Capitulum lib. 4. cap. 69. *Ut missi nostri, qui vel Episcopi, vel Abbates, vel Comites sunt, quando prope suum beneficium fuerint, nihil de aliorum coniecto accipiant.* Postquam vero inde longe recesserint, tunc accipiant secundum quod in sua tractoria continetur. *Vassi vero nostri & ministriales qui Missi sunt, ubicunque venerint, coniectum accipiant.* Coniectum, hoc est, contributionem, symbolum, collectam. Quo pertinet & illud Greg. Turon. lib. 6. c. 45. de Childoberti R. filia, quae in Hispaniam nuptura ducebatur: *Adparatus quoque magnus expensa de diversis circuitibus in itinere congregatus est: in quo nihil de fisco suo Rex dari praecipit, nisi omnia de pauperum coniecturis.* Ubi coniecturae, quae superioribus locis coniecta dicuntur.

(2) *Fideiussores tollere.* Id est, cogere ut subditi Ecclesiae & in ecclesiastica terra degentes, aut statim ad iudicis audientiam pergant & iudicatum faciant; aut si velint dimitti, fideiussores seu vades iudicio sistendi causa praesent. In summa hoc agitur, ne iudex aut minister regius in terris, quibus immunitas concessa est, jus dicat & iustitiam exerceat. Greg. Turon. lib. 4. c. 43. *Albinus de sede exiliens, adprehensum Archidiaconum coarctat. Pro quo nunquam obtinere poterunt, nec Episcopus, nec civis, nec ullus major natu, nec ipsa vox totius populi acclamantis ut datis fideiussoribus diem sanctum Archidiacono liceat cum reliquis celebrare, atque accusatio ejus in posterum debeat audiri &c.* Idem lib. 8. c. 12. *Episcopum vallat, fideiussores requirit, & ad praesentiam Regis Guntobrunni direxit.* Et lib. 8. c. 7. & 43. lib. 9. c. 8. Capitulum Caroli M. lib. 3. c. 34. *De his qui legem servare contempserint, ut per fideiussores ad praesentiam Regis deducantur.* Lib. 5. cap. 278. & passim. Marculus infra lib. 1. cap. 27. & 28. Hincmarus ep. ad Sigloardum apud Flodoard. lib. 3. c. 28. Multa diplomata habent, *fideiussores requirere.*

(3) *Manus nostrae subscriptionibus.* Casares olim propria manu libellos, rescripta, edicta subnotasse testantur historiae augustae Scriptores, Lampridius in Alexandro, Vopiscus in Carino, & alii saepe. Et in Valentin. Novell. Magnas Cujacius observat haec verba *Divina manu*, huncque morem apud Constantinopolitanos Imperatores durasse notat ad librum decimum Codicis. Unde & Regibus nostris adhuc hodie propria manus adnotatio in usu est. Tunc autem subscriptionis nomine, de qua hic Marculus agit, signum illud & character continebatur, totius nominis litteras implexas referens, qualia in vetustis regis & imperatoris diplomatibus videre est, quod & doctissimus Freherus existimavit. Alibi dicitur, *manu nostra firmavimus.* Unde & in Capitulum Benedicti Levitae lib. 6. cap. 237. *manu firmationes* dicuntur.

Confirmatio de emunitate (1).

IV. Principali quidem clementia cunctorum decet accommodare aure benigna; præcipue quæ pro compendio animarum a præcedentibus Regibus parentibus nostris ad loca sanctorum probantur esse indulta, devota debemus mente perpendere, & congrua beneficia, ut mereamur in mercedem esse participes, non negare, sed robustissimo jure per nostris oraculis confirmare. Igitur apostolicus vir ille, illius civitatis Episcopus, clementiæ regni nostri suggestit eo quod ille Rex per suam auctoritatem (2) sua manu subscripam de villis Ecclesiæ suæ illius, quod ad præsens possidebat, vel quod a Deo timentibus hominibus ibidem inantea delegabatur, integram emunitatem concessisset ut nullus iudex publicus ad causas audiendum, vel freda exigendum, nec mansiones aut paratas faciendum, nec fideiussores tollendum, nec homines ipsius Ecclesiæ de quaslibet causas distringendum, nec nullas redhibitiones requirendum, ibidem ingredi non debeant. Unde & ipsam præceptionem jamdicto Principe, seu & confirmationes illorum Regum, eorum manibus roboratas, antedictus Pontifex nobis ostendit relegendas & ipse beneficiis circa eodem vel memorata Ecclesia sua, sicut a supradictis Principibus fuit indultum, moderno tempore adferit esse conservatum. Sed pro firmitatis studium petit celsitudinem nostram ut hoc denuo circa eodem vel memorata Ecclesia sancti illius nostra deberet auctoritas generaliter confirmare; cuius petitionem pro reverentia ipsius sancti loci, ut mereamur in

mercedem sociari, plenissima voluntate præstitisse vel confirmasse cognoscite. Præcipientes ergo jubemus ut sicut constat ab antedictis Principibus de villis præfatæ Ecclesiæ Domni illius integra emunitas absque introitu iudicum fuit concessa, ita & inantea auxiliante Domino inspectas priorum Principum auctoritates omnimodis conserventur; & neque vos, neque juniores neque successores vestri, vel quislibet de iudiciaria potestate in villas antedictæ Ecclesiæ, quas moderno tempore ubicunque in regno nostro possidere noscuntur, vel quæ inantea a Deum timentibus hominibus fuerint conlatæ, tam de ingenuis, quam de ferventibus vel quibuslibet nationibus hominum in prædictæ Ecclesiæ villas commanentes, nec ad agendum, nec freda exigendum, nec fideiussores tollendum, nec mansiones aut paratas faciendum, nec eos de quaslibet causas distringendum, nec nullas redhibitiones requirendum, ibidem ingredi non præsumatis; sed sicut ipse beneficiis a jam dictis Principibus ad jam dicta Ecclesia fuit indultus & usque modo conservatus, ita & deinceps per hanc nostram auctoritatem generaliter confirmatum in Dei nomine penrenniter maneat inconvulsus; & quicquid exinde fidei noster poterat sperare, in luminaribus ipsius Ecclesiæ in perpetuum proficiat. Et ut hæc auctoritas tam præsentibus quam futuris temporibus inviolata Deo adjutore possit consistere, subrus eam propria manu decrevimus roborare.

Præceptum de episcopatu (3).

V. Ille Rex viro apostolico illo Episcopo.

(1) *Confirmatio de emunitate.* Quæ a Regibus successioribus solita peti, solita & indulgeri, infra cap. 16. & 17.

(2) *Per suam auctoritatem.* Auctoritatis nomine hic & superiori capite intelligitur diploma, pragmaticum, seu ut seculi etiam verbis utar, præceptum regium, ea forma descriptum qua majorem auctoritatem habiturum erat, & ut puto, manu propria Regis subscriptum, & anulo seu sigillo Principis munitum, qua in re ab indiculo differt, ut mox adnotabimus. Gregor. Turonensis lib. 9. cap. 30. *Sed protinus epistolam cum auctoritate miserunt ne populus Turonicus pro reverentia S. Martini describeretur;* & cap. 42. in Radegondis epist. *Per auctoritates præcellentissimorum Donorum Regum Chariberti, Gunibranni, Chilperici, & Sygiberti, cum sacramenti interpositione & suarum manuum subscriptionibus olim confirmari. Constitutio Chloarii Ms. Ut auctoritates cum justitia & lege competente in omnibus habeant stabilem firmitatem, nec subsequens auctoritas contra legem elictis evacuetur. Leges Wisigot. lib. 7. tit. 5. Edictum Theoderici R. cap. 73. *Auctoritates quorumlibet iudicum &c. Capitul. lib. 1. cap. 82. ubi de constitutione quadam Ludovici Pii de ordinatione servorum agitur: In ambone ipsa auctoritas coram populo legatur, & coram sacerdotibus, vel coram fidelibus laicis, ante cornu altaris, sicut in nostra auctoritate continetur &c. Synodi Parisiensis an.**

1000. quæ vulgo Meldensis dicitur, cap. 71. *Ut auctoritatem sigillo regio roborata more tractoria Christianissimus Princeps donet singulis Episcopis &c. Præceptum Degoberti de fugitivis: Ut autem hæc nostra auctoritas plenior & firmior in Dei nomine obtineat vigorem, manu propria nos & sancta synodus nostra cum subter decrevimus roborari. Data sub die VII. KL. Jun. anno 4. regni Clippaco.*

(3) *Præceptum de episcopatu.* Formula est, ut & lemma ostendit, qua Rex, cum primum de obitu alicujus Episcopi certior factus est, ad Episcopum metropolitanum scribit, & præcipit ut virum illum a se probatum & electum in Episcopum ordinet & benedicat. Id quoque præceptum de episcopatu dicit Gregor. Tur. lib. 6. cap. 7. de Vecienis Ecclesia: *Jovinus iterum, qui quondam provincie rector fuerat, regio de episcopatu p. ceptum accepit. Et lib. VII. cap. xxxi. præceptionem vocat: Nuper in Aquensi urbe Episcopatu obierat. Et Nicetius Comes loci illius, germanus Rustici Vici Julensis Episcopi, præceptionem ab Chilpico elicitur ut tonsuratus civitati illi sacerdos daretur. Quod tunc receptum fuisse hæc formula docet; idemque Gregor. Turon. multis locis testatur, lib. III. cap. 11. *Cum hæc Theoderico nuntata essent, iussit inibi sanctum Quantianum Episcopum constitui, & omnem ei potestatem tradi Ecclesie. Et statim directi nuntii, convocatis Pontificibus & populo, cum in cathedram Arvernæ Ecclesie**

po, Quamvis nos administrandum gubernandumque rerum statum præcellis occupationibus regie sollicitudinis cura constringat, nihil tamen tam principali quam Principe dignum est ut cum a pastoralis paululum aberrat plebs deslituta præsidio, pro salute animarum hujusmodi personis locis celsioribus pontificalem prospiciat committere dignitatem in quibus maneat dupliciter sermo, ut populus magistrum, actus Christi imitetur discipulus; qui plebem non minus pietate quam feveritate constringat, qui sciat commissa sibi talenta assidue prædicationis (1) sermonibus expolire, & adq̄uisita multipli-

cataque gregis sui salute, ad ovile dominico nullis maculis fordidato valeat præsentare. Et quia cognovimus sanctæ recordationis Domino illo urbis illius antefite evocatione divina ab hac luce migrasse, de cuius successore sollicitudine congrua una cum Pontificibus (2) vel proceribus nostris plenius tractantes, decrevimus inlustri viro aut venerabili illo in ipsa urbe pontificalem in Dei nomine committere dignitatem, quem plerunque apud animos nostros & actio probata (3) commendat, & nobilitatis ordo sublimat (4), ac morum probitas, vel mansuetudinis & prudentiæ honestas exornat.

Qua

locaverunt. Lib. iv. cap. xviii. Cum Pientius Episcopus ab hac luce migrasset apud Parisios civitatem, Palsentius ei succedit ex jussu Regis Chariberti. Alibi, Rege ordinante, & Rege eligente; ut lib. 6. cap. 15. & lib. 8. c. 39. Idem refert sanctissimam vocem illam Guntchramni R. lib. 6. cap. 39. ubi de Bituricensi Episcopatu: Post hæc Sulpitius in ipsa urbe ad sacerdotium Guntchramno rege favente præeligitur. Nam cum multi munera offerrent, hæc Rex Episcopatum quærentibus respondisse feritur: Non est principatus nostri consuetudo sacerdotium venundare sub pretio, sed nec vestrum eum præmiis comparare; ne & nos supis lucri infamia notemur, & vos mago Simoni comparemini. Idipsum notat lex Bajuvar. tit. 1. cap. 10. Si quis Episcopum quem constituit Rex, vel populus sibi electi Pontificem, occiderit, solvat eum Regi vel plebi aut parentibus secundum hoc edictum. Synodus Aurelianensis V. sub Childeberto R. cap. 10. Ut nullum Episcopatum præmiis aut comparatione liceat adipsi, sed cum voluntate Regis, iuxta electionem cleri & plebis, sicut in antiquis canonibus continetur, consensu cleri ac plebis a Metropolitanis, vel quem vice sua miserit, a provincialibus Pontificibus consecratur. Id a Regibus continuatum declarant cujusque temporis historici. De Carolo Martello Flodoardus lib. 1. c. 12. De Carolo M. Sangallensis lib. 1. c. 52. ubi Carolus his qui litteris operam dabant, Nunc, inquit, ad perfectum attingere studete, & dabo vobis episcopia & monasteria permagnifica. Et cap. 4. 5. & 6. Hludovicus R. (ait Chronicon Besuense.) Bithone Episcopo defuncto, Albericum virum dignum episcopatu Ecclesiæ Lingonensis restituit; & passim de aliis apud historicos. Ex quibus apparet, ut & ex hac formula, non observata fuisse synodi Parisiensis decreta, quæ Childeberti R. tempore, pontificante Germano, habita est, cap. 8. Nullus civibus invidis ordinetur Episcopus, nisi quem populi & Clericorum electio plenissima quæserit voluntate, non Principis imperio, neque per quamlibet conditionem, contra Metropolis voluntatem vel Episcoporum provincialium ingeratur. Quod quodam modo repetitur extat in synodo Rhemensi sub Sonatio celebrata apud Flodoardum lib. 2. cap. 5. Nisi dicas synodi mentem fuisse electionem firmare, sui Regis non infringere, sed Metropolitanis consensum exquirendum esse, quod probari possit ex Gregor. Turon. lib. 4. cap. 26. ubi de Santonensi conventu agit. Unde & postea eadem moderatione Hincmarus epist. 3. c. 9. Consensu principis terræ, electione cleri & plebis, & approbatione Episcoporum provinciarum Episcopum ordinari debere scribit. Quo pertinet & eisdem clariff. Præfulis epistola ad Hugonem Abbatem apud Flodoard. lib. 3. c. 24.

Offendens quod non Episcopi de palatio præcipiebantur eligi, sed de propria qualibet Ecclesiâ, & quod de ordinando Episcopo non Regis vel Palatinorum debet esse commendatio, sed cleri & plebis electio, & Metropolitanis in electione diducatio, deinde terreni Principis consensu, & Episcoporum manus impositio. Anastasius Bibliothecarius de Benedicti III. electione: His peractis, Clerici & cuncti proceres decretum componentes propriis manibus roboraverunt, & consuetudo præca ut poscit, invictissimus Lothario ac Ludovico destinaverunt Augustus. Sane hodie absque controversia Reges nostri nominandorum antistitem jus retinent, ex pacto cum Summis Pontificibus & sede apostolica facto.

(1) Assidue prædicationis. Munus id episcopale. S. Augustinus confession. lib. 6. cap. 3. de B. Ambrosio: Et cum quidem populo verbum veritatis recte tractantem omni die dominico audiebam. Synod. VI. in Trullo cap. 19. & ibi Balsamon. Possidius de vita B. Augustini cap. 4. Potestatem dedit Valerius coram se in Ecclesiâ evangelium prædicandi ac frequentissime tractandi, contra usum quidem & consuetudinem Africanarum Ecclesiarum. Eius rei edictum Caroli M. memorat Sangallensis lib. 1. c. 20. Præcipit religiosissimus Carolus Imperator ut omnes Episcopi per latissimum regnum suum, aut ante præsentium diem, quem ille constituerat, in ecclesiasticæ sedis basilica prædicarent, aut quicumque non faceret, Episcopatus honore careret; quibus festivam narrationem de quodam Episcopo subsungit.

(2) Una cum Pontificibus. Videlicet ut magis rite & secundum canones electus videretur, non Regis tantum imperio constituitur. Infra c. seq. De cuius successore sollicitudine integra cum Pontificibus vel primatibus populi nostri pertractantes. Gregor. Turon. lib. 4. cap. 7. de Gautino Arvernensi Episcopo. Carlomanus Dux & Princeps Francorum in synodo habita anno dccxlii. apud Benedictum Levitam lib. 5. c. 2. Et per consilium sacerdotum & optimatum meorum ordinavimus per civitates Episcopos, & constituimus super eos Archiepiscopum Bonifacium, qui est Missus sancti Petri.

(3) Actio probata. Id est, officium. Vide infra ad cap. xi.

(4) Nobilitatis ordo sublimat. Basilius ad Ambrosium: εὐδὴα ὑψηλοῦ καὶ ἁγιωτάτου, ἵνα καυχήσῃται, ἀριστοκράτεια βίη, καὶ ἄλλοι διακρίσῃται, καὶ ἕλῃται τὸ ἐξ ἡμῶν ἀριστοκράτορ. Quæ verissima Ambrosii præconia. Gregor. Turon. de gloria confessor. cap. 76. de Simplicio Anguliodunensi Episcopo: Fuit de stirpe nobili, valde dives in opibus seculi, nobilissima conjugii sociatus. Deinde: Propter illam, ut diximus, seculi dignitatem, Simplicius decedente Egemonia a populis eligitur: sed a Deo pro castitatis & san-

Qua de re statuta praesentibus ordinamus ut eam adunatorum caterva Pontificum, ad quos tamen nostrae serenitatis devotio scripta pervenit, ipsum, ut ordo postulat, benedicere (1) vestra industria studeat & voluntatis nostrae deliberationem referatis oraculis publicare, atque effectura Domino annuente fortire: quatenus dum Ecclesiam sibi a dispensatione divina commissam strenue regere atque gubernare videtur, nobis apud aeternum retributorem mercedem suffragia largiantur, & ille pro peccatorum nostrorum mole indefinenter immensum Dominum debeat deprecare.

Indiculus Regis (2) ad Episcopum us alium benedicat.

VI. Domino sancto sedis apostolicae dignitate colendo in Christo patri illi Episcopo (3) ille Rex. Credimus jam ad vestram reverentiam pervenisse sanctae recordationis illum illius urbis antestitem evocatione di-

vina de praesentis seculi luce migrasse: de cuius successore sollicitudine congrua, cum Pontificibus vel primatibus populi nostri pertractantes, decrevimus illustri viro illo, aut venerabili viro illo, ad praesatam urbem pontificalem regulariter Christo auspice committere dignitate. Et ideo salutarium iura dignum debito honore solventes, petimus ut cum ad vos pervenerit, ipsum, ut ordo postulat, benedicere vestra sanctitas non moretur, & iunctis vobiscum vestris comprovincialibus, ipsum in suprascripta urbe Pontificem consecrare Christo auspice debeat. Agat ergo almitas vestra ut & nostrae voluntatem devotionis incunctanter debeat implere, & tam vos quam ipse pro stabilitate regni nostri jugi invigilatione plenius exoretis.

Concessio civium (4) pro episcopatu.

VII. Suggestio piissimo ac praecellentissimo Domino illo Regi vel seniori commu-

nitatis gloria destinatur. Tunc enim non alii quam nobiles Episcopi fiebant. Quod passim apud Sidonium & Gregorium Turonensem observare licet. Quia & in Abbatibus idem quodammodo exigebatur. Ludovicus Pius de S. Martini cenobio: Post illius; Fridericus autem decessum fratres habebant facultatem eligendi de ipsi Abbatem, quem optimum & nobilitate generis & probitate morum & in scripturis eruditum.

(1) *Benedicti.* Hoc est, consecrari; utroque enim vocabulo utebantur. Gregor. Tur. lib. 8. c. 20. *Ea conditione remouetur ut eum benedixerant, ritibus passerent.* Lib. 4. c. 6. *Veni, consenti nobis, & benedicens consecraveris te ad episcopatum.* Quiaquam postea receptum sit ut consecrari dicantur Episcopi, Abbates benedicti, cap. 1. de supplend. negligeur. Praelat. cap. *Cum contingat.* De aetate & qualitate ordinandi. Hic autem apparet Regem ad metropolitanum Episcopum scribere, cuius officii illud erat ut confirmaret suffraganeos & cum aliis provinciae Episcopis consecraret. Ideo additur, *cum adunatorum caterva pontificum.* Et cap. leg. *iunctis vobiscum vestris comprovincialibus, ipsum in suprascripta urbe consecrare.* Synodi Nicenae can. 4. *ἵνα οὐκ ἐπιπέσει τὸ ἐπίσκοπον ἀλλὰ ἐκ τῶν κληρικῶν τῆς ἐκκλησίας.* Synodi Antioch. cap. 19. *Ἐπιλέξεται ἡ ἐκκλησία ἐκ τῶν κληρικῶν τῆς ἐκκλησίας τὸν ἐπίσκοπον.* Martinus Bracarenensis in Collect. can. c. 3. & 4. Hincmarus adversus Hincmarum Laudunensem, qui nondum typis editus, sed ex bibliotheca illustrissimi Praefidis Jac. Augusti Thuani a docto & pio viro bevi lucem expectat. Sic igitur ille cap. 6. in quo praeciae metropolitani Episcopi iura summamini recenset: (Tom. 2. oper. Hincmar. pag. 408.) *Si in Rhemenſi provincia praeter meam sententiam quis fuerit a quibuscunque & quavisque provincia huius Episcopi factus Episcopus, sicut mystica Nicenae synodus diffinit, non oportet eum esse Episcopum. Si autem communi ceterorum decreto Episcoporum rationali, & secundum regulam ecclesiasticam comprobato, tu aut alii duo tui complices tecum propter contentiones proprias contraxeritis, mea cum pluribus ad ordinandum Episcopum obstante sententia, & mihi non tibi similitas eorum que geruntur de ordinationibus vel aliis rebus ecclesiasticis in Rhemenſi provincia tribuetur: in qua si fuerit defunctus Episcopus, ego & non tu iustitiam in ipſi viduate designabo Ecclesiae, & electionem cum decreto canonico praecipiam fieri. Et si in parte se eligentium vota diriserint, meum & non tuum erit eligere qui maioribus ad ordinandum studiis iuuetur & meritis, & meum est ordinandum examinare, non tuum, tuum est autem cum aliis mecum ordinare Episcopum, & litteris canonicis, quas ordinatus ab ordinatoribus suis iubetur accipere, post me in tuo loco subscribere.*

(2) *Indiculus Regis.* Caput hoc eiusdem cum superiore argumens esse titulus testatur. Verum hanc inesse puto differentiam, quod superius praecipium inferebatur, maioris scilicet auctoritatis diploma, manu propria Principis subscriptum, & anulo forte munitum, ut supra de auctoritate diximus. Istud vero indiculus dicitur; quem, ut existimo, recte epistolam absque sigillo dixeris. Id colligo ex Capitul. lib. 3. c. 58. *Et si consecracionales homines cum ipſo venire renuerint, iussione dominica, aut indiculo, aut sigillo ad palatium venire cogantur.* In legibus Wisigoth. lib. 2. tit. 1. l. 18. *De his qui ammoniti iudicis epistolae vel sigillo, ad iudicium venire contumunt.* Ergo indiculus & sigillum discreta sunt, & indiculus absque sigillo est. Indiculi vero nomine nil frequentius xvo illo.

(3) *Illi Episcopo.* Metropolis antistitem Archiepiscopum dixisset, si seculi tulisset usus. Per ea namque tempora Archiepiscoporum appellatio vixdum in Occidente usurpari coeperat; solique Patriarcha ita designabatur; quod postea Metropolitansium communicatum hodie retinemus.

(4) *Concessio civium.* Ita Ms. titulum concipit, magis tamen placet *Concessio Civium.* In quo captum index & extrema captis verba consentiunt. Ita etiam P. Pithoei codex Ms. nisi *conſensionem* quis malit. Igitur haec formula plebs pastore destituta Regem ea de re certiorum facit, & suppliciter postulat ut virum aliquem in Episcopum illis concedat. Id solitum fieri ex Gregor. Turon. apparet lib. 4. c. 26. ubi de Santonensi conventu: *Quo occasione, consensum fecerunt in Heraclium tunc Burdegalenſis urbis Presbyterum, quem Regi Hinc-*

ne illius (1), a servis vestris, quorum subscriptiones vel signacula subter tenentur inserta. Principalitatis vestrae circumsperta clementia novit iusta petentibus dignanter adnuere, suo moderaminis iudicio ponderante, praesertim cum illa deponantur generali prece, cunctorum voce, communiter quod proficiat, constanter Ecclesiae regimen pullulare quod & ipsae regali clementiae profit salutis pariter ac mercedis. Quoniam sanctae memoriae vir apostolicus ille, illius urbis Episcopus, sine adpropinquante ab hac luce migravit, tempore naturae complente, ne desinitur fuit, quod abist, oves decedente pastore, in loco ejusdem suppliciter postulamus ut insititacere dignemini inlustrum virum illum aut venerabilem illum cathedrae illius successorem,

Tom. II.

in quo est praespicuitas sublimis, ingenuitas nationis, elegantia resurgens, diligentia castitatis, caritatis locuples voluntas. Inrefragabiliter manu nostra hunc consensum deprecavimus roborare.

Charta de ducatu (2), patriatu, vel comitatu.

VIII. Praespicue regalis in hoc perfecta conlaudatur clementia ut inter cuncto populo bonitas & vigilantia requiratur personarum; nec facile cuilibet judicariam convenit committere dignitatem, nisi prius fides seu strenuitas videatur esse probata. Ergo dum & fidem & utilitatem tuam videretur habere compertam, ideo tibi actionem comitatus (3), ducatus, ac patriatus in

R pa-

berto subscriptum propriis manibus per nuncupatum Presbyterum transferunt: qui veniens Turonis, rem gestam beato Eufonio pandit, deprecans ut hunc confessionem subscribere dignaretur. Et postea: *Consensum ad te direxerunt ut alius in loco ejus substitueretur.* Lib. 8. c. 22. Cum muneribus & consensu civium ad Regem properat, sed nihil obtinuit. Idem de B. Gregorii Papae electione initio libri decimi: *Comprehensa disruptis epistolis consensu, quem populus fecerat, Imperatori direxit.* Quo pernit & synodi Aurelianensis V. can. xi. *Nallus in civitate deus Episcopus, sed nec per oppressionem potentium personarum ad consensum faciendum crees aut Clerici inclinatur.*

(1) *Seniori communi illius.* Nallus, ut apparet, sensus. Itaque minima vel nulla mutatione legendum, illi Regi vel seniori, communi illius civitatis, nempe *seniori*. Populus enim conveniens de electione tractabat, & consensu in aliquem factis, ejus relationem scriptam & subscripam ad Regem dirigebat; ut hac formula testatur, & Gregorius Turonensis. Seniores vero pro domino usurpari jam attingimus, & notius est quam ut probatione egeat.

(2) *Charta de ducatu &c.* Litterae sunt Principis, quibus provinciae vel civitati rectores destinantur, qui aut Patrii, aut Duces, aut Comites vocantur. Hanc formulam jam edidit eruditissimus vir Petrus Pithoeus, Hos litteratorum, litterarumque vere parens, in opere quod de Campaniae patriae suae Comitibus edidit. Nos ex archetypo iterum representamus.

(3) *Actionem comitatus &c.* Actionem, id est, officium. Inde Agentes infra cap. xi. *omnibus agentibus*, id est, officialibus, ministris, ubi nos plura. De comitatu vero & ducatu pauca hic attingere ad Marculli illustrationem non piget. Et quidem de comitatu illud primum occurrit, videri nihil omnino commune habere cum Germanis illis comitibus, de quibus agit Tacitus, ut quidam scripserunt. Comites enim ille dixit, Latini sermonis proprietate, eos qui officii causa maiores comitantur. Itaque hic magistratus a Francis usurpatus mere origine Romanus est, non illius quidem veteris reipublicae, nec initio florentis imperii, sed posteriorum temporum; quibus Comitibus nomen variis magistratibus tributum fuit, atque adeo civitarum rectoribus. Ut remota omittam, Comites Massiliae apud Sidonium legitur lib. 7. epist. 2. & Comitibus Syracusanis & Neapolitanis formulas lib. 6. Variarum Calliodorus scripsit; quarum si mania cum nostris conferas, eadem prorsus apparebunt. Il-

le enim *judices* eos vocat c. 22. 23. & 24. & civilia negotia examinare dicit, itidemque eos *exercitum habere* & provinciam custodire. Ideoque in formula Comitibus provinciae lib. 7. *Quamvis omnium, inquit, dignitatum officia a manu secludantur armata, & civilibus vestibus videntur induiti, sed distinctionem publicam docentur operari, sua tamen dignitas a terroribus ornatur, quae gladio bellico, rebus etiam praeparatis, accingitur.* Per singulas provincias Comites a Theoderico Italiae & mitri solitos eodem libro docet, qui inter Gothos aut Gotthum & Romanum jus decernerent, & indices etiam vocat. Ut recte dixerit Suidas Comitibus verbum, dum populi magistratum vocat, *Κομιστὴν δὲ καὶ ἀρχοντα*, nec aliter sane Helychius. Quae Comitibus etiam apud Francos veteres munus describit. Singulis enim tam civitatibus Comites praerant, quorum potestas illdem quibus Episcopis finibus distincta erat. Gregor. Turonens. lib. 6. cap. 22. *Rex igitur Chilpericus pervasis civitatibus fratris sui, novos Comites ordinavit, & cuncta sibi urbium tributa deserere.* Cap. xli. *Misique ad Duces & Comites civitatum nuntios, ut muros componerent urbi m.* Idem saepe eos *judices*, non Comites, vocat: sed lib. 7. cap. 42. seipsum interpretatur: *Post haec edictum a iudicibus datum est ut qui in hac expeditione tardi fuerant damnarentur.* *Bituricum quoque Comes misit pueros suos, ut in domo beati Martini &c.* Lib. 8. cap. 18. *Gendobaldus comitatum Meldensem super Guerpinum (invastit) ingressusque urbem caesarum acionem agere cepit. Exinde dum pagum urbis in hoc officio circumiret, in quadam villa a Guerpino interficitur.* Sic enim locum muribus uno verbo restituo. Idem de gloria confessor. cap. 10. & de vita patrum in S. Nicetio, & passim. Synodi Cabilonenis II. sub Carolo M. cap. 20. *Comites, qui post imperialis apicis dignitatem populorum Dei regunt.* Hincmarus episcopus pro Episcopis Galliarum & Germaniarum Christianissimo Principi, quae prima inter Buzai Paralipomena excusa est, cap. 3. *Hujus gloriose domus Dei decorem & locum habitacionis gloriae ejus fidelissime diligere & zelari debent non solum Episcopi & sacerdotes in sedibus, sed etiam Reges in regnis & palatiis suis, & Regum Comites in civitatibus suis, & Comitum Vicarii in plebibus, & quicumque patres familias in domibus suis. Horum officium & munus in pace & justitia facienda preclare traditur in Capitulum lib. 2. c. 6. & lib. 4. c. 5. Qui tandem extremo dominationis Carolinae stirpis ex ministris domini facti late Dominati sunt, donec pristinae dignitati sensim regnum restitutum.*

pago illo, quem antecessor tuus ille usque nunc visus est egisse, tibi ad agendum regendumque commisimus; ita ut semper erga regimine nostro fidem inlibatam custodias, & omnis populus ibidem commanentes, tam Franci, Romani, Burgundiones, quam reliquas nationes sub tuo regimine & gubernatione degant & moderentur, & eos recto tramite secundum legem & consuetudinem eorum regas, viduis & pupillis maximus defensor (1) appareas, latronum & malefactorum scelera a te severissime reprimantur; ut populi bene viventes sub tuo regimine gaudentes debeant consistere quieti; & quicquid de ipsa actione in fisci ditionibus (2) speratur, per temetipsum annis singulis nostris inferatur.

Indiculus ad alium Regem (3), cum legatio dirigitur & verbis suggeritur commendatitius.

IX. Domino glorioso atque præcellentissimo fratri illo Regi (4) in Dei nomine ille Rex, Desideratus eventus fidelissimam

tum. Nec vero omittendum est Comitum officium sub prima Regum nostrorum familia non ad vitam fuisse, ut quidam scripserunt. Ad certum namque tempus eos tum consuetudinis constat ex multis Gregorii locis, quorum insignis est lib. 4. cap. 36. Unde apud eum frequenter hæc verba leguntur, *ex Praefecto, ex Comite, ex Duce, ex Vicario*; & ille re. notorum exempla recenset. Quod item a Romanis desumptum dubitari non potest, qui magistratus omnes ad certum tempus designatos habuere. Ideoque in Cassiodori formulis lib. 6. & 7. omnibus fere adscribitur, *per Indictionem illam*. Duces autem Romani rei bellicæ & exercitiis regendis tantum præpositi erant. Inde Duces limitum in Notitia Imperii, & Ducis Rhetiarum formula apud Cassiodor. lib. 7. Apud Francos vero præerant quidem exercitui; verum & ius quemadmodum Comes dixisse hæc formula ostendit, & ex Gregorio Turonensi planum est. Comitibus honore & potestate superiores fuisse constat, pluresque comitatus & Comites eorum cura committebantur. Gregorius Turon. lib. 8. c. 18. *Nicetius per emissionem Eulalii a comitatu Arverno submotus, ducatum a Rege expetit, datus pro eo immensis muneribus. Et sic in urbe Arverna, Ruthena, atque Uesica Dux ordinatus est.* Cap. 26. *Turonici atque Pictavis Emodius Dux datus est.* Ex quibus liquet duodecim Comites sub cura Ducis necessario non fuisse, ut quidam ajunt. Sane in annalibus Pipini, qui Aimoio subijuncti sunt, lib. 4. cap. 61. ita scriptum legitur; *Pipinus domum reversus Grifonem more Ducum duodecim comitatibus donavit.* Quod si verum est, Pipini tantum ævo id observatum dici debet. Superiora namque Gregorii exempla aliud notant. Scite Walafridus Strabo, pervertus auctor, qui dominante secunda Regum nostrorum familia claudit, in libro quem ille de rebus ecclesiasticis scripsit, cap. 31. ubi seculi & Ecclesiæ dignitates comparat, Comites Episcopis, Duces Metropolitanis assimilat: *Archiepiscopus, qui ipsi Metropolitanis præminent, Regibus comparamus. Metropolitanos autem Ducibus comparamus, quia sicut Duces singularum sunt provinciarum, ita & illi in singulis provinciis singuli ponuntur. Unde in Chalcedonensi Concilio jubetur ne una provincia in duos Metropolitanos dividatur. Quod Comites vel præfeci in seculo, hoc Episcopi ceteri in Ecclesia expleant.* Sic ille. De Patriarchis vero cap. 35. dicitur.

(1) *Viduis & pupillis defensor.* Ita etiam Ludovicus Pius Comites admonet Capitul. lib. 2. c. 6. *Pupillorum & viduarum & ceterorum pauperum adiutores & defensores fisis.* Sed præstat caput longius exscribere. Huic enim formulæ plane genuinum est, & omnino ad illustrationem & explicationem non hujus tantum loci, sed & superiorum & sequentium clausularum confert. Proinde monemus vestram

fidelitatem ut memores fisis fidei nolis promisse, & in parte ministerii nostri vobis commissi, in pace scilicet & justitia facienda, vosmetipsos coram Deo & coram hominibus tales exhibeatis ut & nostri veri adiutores & populi conservatores juste dici & vocari possitis: & nulla quælibet causa, aut munerum acceptio, aut amicitia cuiuslibet, vel odium aut timor, vel gratia ab statu rectitudinis vos deviare compellat quin inter proximum & proximum semper juste judicetis. Pupillorum vero & viduarum & ceterorum pauperum adiutores & defensores, & sanctæ Ecclesiæ vel servorum illius honoratores, juxta vestram possibilitatem fisis. Illos quoque qui temeritate & violentia in furtis & latrocinis sive rapinis communem pacem populi perturbare moluntur, vestro studio & correptione, sicut decet, compescite &c. Synodus Ticinensis sub Ludovico Italia R. *Ut singuli Comites (ita lego, non conventus, ut vitiose editum est) & exatores reip. in suis ministeriis legalem procurent facere justitiam, pupillos & viduas protegant, per loca solita reserant palatia, quibus, cum iter distaverit, nos legatoque nostros valeant recipere.* Optime viduarum & pupillorum causa commendatur magistratibus, quos contra improbus ille certissimam esse pratoribus prædam dicebat. Præclarum etiam illud, ut viduarum, pupillorum, pauperum causæ ante meridiem audiantur & desinantur, & causæ regis & potentum post meridiem, Capitul. lib. 2. cap. 33. & lib. 4. cap. 16.

(2) *In fisci ditionibus.* Comites tributa etiam curasse & arario intulisse vel hic locus evincit. Illud quoque confirmat Gregor. Turon. lib. 6. c. 22. & lib. 7. c. 23. & Cassiodor. lib. 6. cap. 21. rectori provincie id munus adscribit. *Leges Ribuarior. tit. 45. Si quis iudicem fiscalem, quem Comitem vocant.* Quia de re eisdem Gregorii Turon. insignis est locus lib. 10. c. 21. *Evante autem Comite ut debitum fisco servitium solite deberet inferre.* Quæ verba cum ultimis Marculli componenda sunt: *Per vosmetipsos annis singulis nostris arariis inferatur.* Unde & tributum, inferenda dicitur in Capitularibus Caroli M. Addit. IV. cap. 116. Appendix Gregorii cap. 74. Aimoinsus lib. 4. cap. 26. Exemplar V. C. Pithœi fisci ditionibus habuit; cuius locus rectus in regulationibus scriptum est.

(3) *Indiculus ad alium Regem.* Epistola est a Rege ad alium Regem scripta, legatis etiam missis.

(4) *Fratri illi Regi.* Ut hodie, ita tunc quoque mutuo se Reges fratres dicebant. Alaricus R. ad Chlodoveum R. apud Gregor. Turonem. lib. 2. cap. 36. *Frater meus velis.* Chostoes Perfarum R. in epist. ad Justinianum, in Menandri Protectoris excerptis de legationibus: *Λογιον βασιλευς βασιλευς &c.* *Ποιοι σου Κληροι εδωκεν υμιντες,* & alibi apud eundem *αδελφους.* Postet tamen dici hoc capite

nobis obtulit facultatem, qua vestrae serenitati salutationis honorificentiam praebeamus, eo videlicet dilectionis affectu prosperitatem vestrae celsitudinis cognoscere cupientes quo vestram gloriam erga nos fraternitatis individuam arbitramur. Proinde praesentes viros illustres illo & illo ad praesentiam fraternitatis vestrae direximus; quibus, ut vestram gloriam conceder, benignissima tranquillitate suscepris, petimus ut dum officium legationis inuncta peregerit, responsis vestrae clementiae praemoniti, ad referendum salutis indicium sacris vestris literis honorentur.

Rescriptio ad Regem.

X. Domino gloriosissimo atque praecellentissimo & a nobis cum summo caritatis vinculo.

Tom. II.

culo in amore Christi amplectendo illo Regi ille Rex. Apices vestrae celsitudinis per magnificos & illustres viros illo & illo summa cum aviditate nos accepisse comperit, per quos vestrae celsitudinis salutationum munera, ut conceder, praemittentes, & quae circa vos sunt prospera cognoscentes, gavisi, ipsos in vestro amore, tales ut conceder viros, devotione benignissima suscipimus, officium legationis sibi a vobis inunctum nostris auribus pandiderunt; sed omnia a nobis in responsis accepta, quid cum feliciter in Dei nomine remeaverint, celsitudinis vestrae auribus debeant enarrare.

Traectoria Legationum (1) vel minima faciendae istius instar.

XI. Ille Rex omnibus agentibus (2).

R 2

Dum

pite Regem fratrem vocati, quod eo seculo vixerit auctor quo regnum inter fratres divisum erat. Sed superior interpretatio verior est.

(1) *Traectoria legationum.* Traectoriaium usum a Romanis mutuatum esse haec formula indicat. Sunt autem diplomata quae dantur missis vel evocatis a Principe, ut cursu publico uti possint, quem aliqui absque diplomate usurari fas non erat, adscriptis etiam locis & mansionibus quibus sumptu publico alii debent. Comiteus enim in itinere praestandus deinceps his literis solebat, ut haec quoque formula exemplo est. Diplomata simul vocari insignis locus Plutarchi in Galba ostendit: *Καὶ τὰ κενὸν αὐτῶν ἀποδοῦναι τὰ μισθία αὐτῶν ἀποδοῦναι ἢ καὶ εἰς τὴν ἀγορὰν ἢ εἰς τὰς οἰκίας ἐπιπέμψαι αὐτῶν, ἀποδοῦναι δὲ τὰς ἀποδοχὰς αὐτῶν.* & ille postmodum Imperator, qui quod sine diplomate cursum usurpasset, pedibus iter facere coactus est. De *traectoria* us & *stationis* ritibus exstat Cod. Th. & Cod. Justinian. lib. xii. ubi plura Magnus Cuiacius, qui hanc Marculfi formulam integram inserit; quam tamen puriorem auctore exhibere conatus est, nos fide auctoris edidimus. Traectorias igitur a Francis frequentatas Marculfus docet, posteaque Caroli 2° durasse ex Capitul. patet. Lib. 4. c. 30. *Si quis litteras nostras dispexerit, id est, traectoria quam propter Missos recipiendos dirigitur &c.* Quid vero unicuique in itinere comiteus praestari deberet, Traectoria signabatur. Capitul. lib. 4. cap. 69. *Missi accipiant secundum quod in sua traectoria continetur.* Idque varie pro dignitate & qualitate (ut Capitula dicunt) personarum; ut ecce plus Episcopo, quem Rex nitebat, Abbati & Comiti non tantum, minus autem Vasallo decernebatur, quemadmodum Capitul. comprehensum est. Lib. 4. cap. 72. *Episcopo panes xl. friscinge tres, de potu modii tres &c.* quae huius formulae speciem referunt. Verum Marculfi & Caroli M. temporibus non eo permixtae traectorias arbitror ut cursus publici usum concederent, qui nullus tunc erat; sed ut equi, mansiones, sumptus & viatica Missis a Principe directis aut ab eo evocatis a subditis & provincialibus suppeditarentur, qui mansionariorum & paratarum oneri tenebantur; quae de re supra cap. tertio. Paratas enim pro speciebus quae in hac traectoria recententur accipio. De paratis Capitula Caroli & Ludovici apud Carisfacum: *Constituente Comites & ministros reip. qui non diligant munera &c. qui illorum friscingas non*

praedentur. Custodiant silvas, unde habeant pascionem, defendant & excolant prata, unde habeant pabula: quatenus non sit necesse vobis per quascunque occasiones, quorumcumque hortibus, vineis, loca Episcoporum, Abbatum, Abbatissarum, vel Comitum, & majores quam ratio possulat paratas exquirere, & pauperes ecclesiasticos & fideles vestrorum mansuariorum in caritativis & paraveredis exigendis gravare. Traectorias olim apud Romanos non tantum Imperator dabat, sed & Praefectus praetorio & Magister officiorum. Leg. 9. de cursu publico lib. xii. Cod. Haec vero formula nomine Regis inscripta probat non ab aliis quam a Rege Francorum concedi solitas. Itaque petierant Galliae Episcopi a Carolo Calvo R. ut id illis tribueret. Synodi Meldensis cap. 71. *Ut auctoritatem sigillo regio reborantam more traectoriae Christianissimus Princeps singulis donec Episcopis.* Sane hoc jus singulari beneficio quibusdam concessum fuisse non negaverim. Traectoria autem speciem refert vetus diploma Chilperici R. datum sub die 11. Kal. Maji anno primo regni Compendio, quo res ab avunculo Clodechario R. & Baldechilde Regina avia sua Corbeia monasterio donatas & privilegia concessa confirmat, & inter cetera annonas quasdam a telonario Fostatense annis singulis accipiendas, eaque de causa evectioem quoque concedit misso monasterii, cui haec procuratio committeretur; cuius particulam mox exscribemus. Inter formulas incerti auctoris (sive in Appendice Marculfi cap. 10.) una exstat quae *Traectoria* pro itinere pervagando inscribitur, & ab Episcopo cuidam, qui Romam orationis causa petit, traditur; & inter Varias (sive inter Bignonianas) cap. 15. alia est peregrinationis item causa a Majore domus concessa. Et ambae quidem precibus conceptae sunt, ut religionis causa peregrino mansionem, focum, panem & aquam tantum largiri velint illi per quos iter facturus est, Dominumque eis retributurum. Una vero etsi eodem fere stylo a Majore domus, qui tum Regis vices agebat, scripta est, precibus tamen agit, quia extra ditionem. Ita traectoria vocabulum latius extensum est. Siquidem Carolus M. in praeepto S. Dionysii de mercato, quo telonea & omnigenis tributa ad mercatum venientibus remittit, illud ipsum traectoria vocat, per hanc nostram traectoria. Idemque Hludovici Pii de ipsa re diploma *Traectoria* dicitur. (2) *Omnibus agentibus.* Cuiacius adiecit in illo loco, quasi dicas, omnibus qui ibi degunt & ha-

Dum & nos in Dei nomine apostolico viro illo necnon & illustre viro illo partibus illis legationis causa direximus, ideo iubemus ut locis convenientibus eisdem a vobis evectio (1) simul & humanitas (2) ministraretur, hoc est, veredos sive paraveredos (3) tantos, pane nitido modios tantos, vino modios tantos, cervisa modios tantos, lardo libras tantas, carne libras tantas, porcos tantos, porcellos tantos, verices tantos, agnellos tantos, aucas (4) tantas, fasianos tantos, pullos tantos, ova tanta, oleo libras tantas, garo (5) libras tantas, melle tantas, aceto tantas, cymino libras tantas, pipere tantas, costo tantas,

gariofile tantas, spico tantas, cinamo tantas, granomaflice libras tantas, dactylas tantas, pistacias tantas, amandolas tantas, cereos librales tantos, caseo libras tantas, salis tantas, olera, legumina, ligna, carra tanta, faculas tantas (6), itemque vitum ad caballos eorum, feno carra tanta, suffuso modios tantos. Hæc omnia diebus singulis tam ad ambulandum quam ad nos in Dei nomine reverendo uniusquisque vestrum per loca consuetudinaria eisdem ministrare & adimplere procuretis; qualiter nec moram habeant, nec injuriam perferant, si gratiam nostram optatis habere,

Pre-

& habitationem habent; non satis convenienter, & præter auctoris mentem. Nec est etiam quod ad agentes in rebus quis referat, quorum in Romano imperio erant scholæ sub Magistris officiorum dispositione, qui variis officijs & ministerijs destinabantur, & in frumentariorum locum successisse Aurelius Victor testatur, de quibus titulus est lib. xii. Codicis, & ab Ammiano Marcellino & bratis Ambrosio & Augustino sæpius memorantur, quod plane alienum est ab agentibus ad quos hæc formula. Itaque ejus vocabuli interpretatio ex eodem sæculo, non aliunde petenda est. Unicuique e S. Dionysii scripnis diploma id præstabit. Præceptum Dagoberti R. de fugitivis: Dagobertus Rex Francorum vir illustris omnibus Episcopis, Abbatibus, Comitibus, Centenariis, Vicariis & ceteris agentibus nostris. Idem de mercato: Dagobertus Rex Francorum vir illustris, Leutone, Vulphone, Raucone Comitibus, & omnibus agentibus nostris, Vicariis, Centenariis, & ceteris ministris resp. nostris. Ubi palam est agentes non aliud quam ministros & officiales regios designare. Actionis quippe nomine officium significabatur. Marculfus supra cap. 8. Ideo actionem comitatus, ducatus, patriciatu in pago illo, quam antecessor tuus videtur egisse, tibi ad agendum regendumque commisimus. S. Aug. ep. 70. Bonitacio Comiti: Neque omnes actus publicos, quibus occupatus eras, relinquere cupiebas. Idem sermone de divers. qui aut militie cingulo demittuntur, aut in actu sunt publico constituti, Victor Uticensis lib. 2. Conset primo tyrannus iussione terribili ut nemo in ejus palatio militaret, neque publicas ageret actiones, nisi se Arvianum fecisset. Inde actionarii pro officialibus in legib. Longob. lib. 1. tit. 9. l. 28. Dammus in mandatis cunctis Episcopis, Abbatibus, seu actionariis nostris ut hæc omnia adimplerentur. Glossa: Actionarii, Comites actiones & ima perquirentes. Sic synodi Aurel. IV. c. 13. publicis actionibus applicare. Synodi Rhemenis sub Sonatio Episcopo apud Flodoard. lib. 2. c. 5. Incessu communionis priventur, & neque in palatio militiam neque agendarum causarum licentiam habeant. Id est, non ut postulare non possint, sed ne officii exercendi facultatem habeant. Nam & Gregor. Turon. lib. 8. c. 18. Comitem causarum actionem agere dixit. Eodem pertinet & Gregor. Tur. insignis locus lib. 4. cap. 42. de Mummulo, cuius pater Auitifodorensem comitatum regebat. Cumque, inquit, ad renovandam actionem munera Regi per filium transmitti &c. Qui locus etiam offendit quod supra diximus, comitatus ad certum tempus tunc paros, & ministeribusque continuationem impetratam. Actor autem dominicus (de quo apud Gregor. Tur. lib. 9. c. 38. & in Capitul. lib. 4. cap. 3. & 41.) aliud est.

Nam pro rationali & procuratore fundi alicujus regii accipitur.

(1) Evectio. Gregor. Turon. lib. 9. cap. 9. datis litteris & pueris destinatis cum evectioe publica. Plura apud Cuiacium ad leg. 12. de cursu publico lib. xii. Codicis. Quibus adde-re visum est quod ex veteri diplomate Chilperici R. exscriptum, cuius ante mentio facta est. Ita ut telonarius qui per telonem Fofense agere videtur, annua illatione hæc omnia ad Missos ipsius monasterii qui inde directi fuerunt dare & adimplere teneatur; inique & evectioem ad ipsam Missum, qui ad hoc exigendum ambularet, perpetualiter aliisque renovata tractantia annis singulis dare præcipimus, hæc est veredos seu paraveredos x. parisi mudi x. sequens x. vini mod. 1. cervise mod. 1. lardi lib. x. carnis pondo xx. casei lib. xii. pisorum lib. xx. caprum 1. pulli 11. ova x. olei lib. 11. garo lib. 1. pipere unctiam 1. cimini angias 11. sal, acetum, olera, signum sufficienter. Hæc omnia superius commemorata locis convenientibus, annis singulis, eisdem tam euntibus quam redeuntibus aliisque mora dare & adimplere deberent, etiam ad reverendum casra xii. de loco in locum per loca consuetudinaria.

(2) Evectio simul & humanitas. Humanitas pro cibo. Optatus lib. 5. pag. 59. a. Vndicent sibi & ministris, (id est Diaconi; lic Commodianus) qui mensæ dominicæ famulantur, ut pro humanitate exhibita ab inviolatis gratulatio eis referatur. Cassiodor. lib. 6. c. 3.

(3) Veredos seu paraveredos. Procopius de bello Persico lib. 11. & de imperio Byzantiorum lib. 11. de hæreticis xxiis. Multa Cuiacius ad tit. de cursu publico, & Fr. Pithæus in Capitularium Glossario; ad quos lectorem remitto. Enumerationis vero quæ sequitur non dissimilia sunt principalia rescripta de annonis singulis diebus certis personis præstandis, apud Trebellium Pollionem & Vopiscum.

(4) Aucas, Anfers habet Cuiacius; & recta est interpretatio. Sed aucas sæculi vocabulo scriptum fuisse fides Ms. testatur. Leg. Alaman. tit. 98. 18. si aucas fuerit invololata. 19. si accipiter qui aucam mordet. In traditione bonorum in villa Hoftheim anno dccclxxvi. traditionum Fuldensium lib. 2. Oves xl. aucæ xviii. pulvilli 11. capones 11. quod nomen etiam hodie Aquitani retinent.

(5) Garo. Liguamen Romanis maxime celebratum. Aulonius ad Paulinum ep. xvi.

(6) Faculas tantas. Ligni scilicet. In epistola Valeriani ad procuratorem Syriæ apud Trebellium Pollionem, ligni quotidiani pondo mille. Nam & in quibusdam locis ubi rarius est appenditur, ut ibidem eruditissimus Casaubonus observavit.

Præceptum donationis (1).

XII. Dum Dominus omnipotens, creator cæli & terræ, permisit, juxta quod legitur, in principio masculinum & feminam copulæ sociari confortio dicens, " *Relinquet homo patrem & matrem suam, & adheret uxori suæ, & erunt duo in carne una,* si aliquid pro amore dilectionis inter se invicem condonare decreverint, hoc nostra ferentitas in ipsis non renuit confirmare. Egitur venientes ille & illa ibi in palatio nostro, pro eo quod filiorum procreationem (2) inter se minime habere videntur,

Tom. II.
* Gen. 2.

omnes res eorum inter se per manu nostra (3) visi sunt condonasse, & si ita convenit villas aliquas inter se visi sunt condonasse. Dedit igitur prædictus vir ille per manu nostra jam dictæ conjugii suæ illi villas nuncupantes illas, sitas in pago illo, quas aut munere regio (4), aut de alode parentum, vel undecunque ad præsens tenere videtur, cum terris, domibus, & cetera. Similiter in compensatione rerum dedit prædicta femina antedicto jugali suo illo villas nuncupantes illas, sitas in pago illo, cum terris, & cetera, seu præsidio domus eorum, argentum & aurum, fabrica-

R 3 tu-

(1) *Præceptum donationis.* Inter virum & uxorem, ut series ostendit, liberis non extantibus, usufructus nomine ei qui superflus fuerit. Eodem pertinet cap. 7. lib. 2. cuius si non eadem omnino verba, eadem prorsus mens. Verum differentia in eo est quod hæc ante Regem facta sit, ideoque præceptum dicitur, & inter regales chartas traditur; altera vero, non ante Regem, sed inter chartas pagenses lib. 11. refertur. Quæ donationis inter virum & uxorem mutæ species apud nos observatur, eademque plane ei leges constituit Parisiorum consuetudo cap. 280.

(2) *Pro eo quod filiorum procreationem.* Hoc casu donationem ita concepam permittit lex Ribuariorum tit. 50. *Si quis procreationem filiorum vel filiarum non habuerit, omnem facultatem suam in presentia Regis, sive vir mulieri, vel mulier viro, seu cuicunque libet de proximis vel extraneis, adoptare in hereditatem, vel in adfuturum per scripturarum seriem, seu per traditionem & testibus adhibitis secundum legem Ribuariorum licentiam habeat.* Tit. 51. *Quod si adfuturum (id est, donatio) fuerit inter virum & mulierem, post discessum amorum ad legitimas heredes revertatur; nisi tantum qui parent suum supervixerit; in elemosina vel in sua necessitate expenditur.* Id ex testamento mutuo inter virum & uxorem, Valentiniani Novella approbato, petium esse dici potest.

(3) *Per manus nostram.* Sic cap. proximo: *per manus nostram transvulsam;* & paulo post: *nobis voluntario ordine visus est lesivaverisse vel condonasse, & nos prædicto viro illi ex nostro munere largitatis, sicut ipsius illius decrevit voluntas, concessimus.* Leg. Ribuar. tit. 50. in presentia Regis. Ideoque & hæc donatio præceptum donationis inscribitur, quod ante Regem peracta sit. Possessionis enim solenniter transferenda duo tum modi, aut in iudicio ante Comitum & iudices suos, quos Scabinos dicebant, aut in Regis presentia in palatio. Quæ causa fuit Marculfo in duos libros opus tuum partiendi, ut singillatim horum negotiorum formulas traderet. Capitulum Benedicti Levitz lib. 6. cap. 212. *Qui filios non habuerit, & alium quemlibet heredem sibi facere voluerit, coram Rege vel coram Comitibus & Scabinis vel Missis dominicis, qui ab eo ad justitias faciendas in provincia fuerint ordinati, traditionem faciat.* Testamentum vero viri & uxoris Novella 4. lib. 2. Valentiniani approbatum, in presentia Principis fiebat, saltem venia impetrata, & relatione facta. *Nam cum licet (iniquum Imp.) cunctis iure civili atque prætorio, licet per nuncupationem, licet municipalibus gestis iudicia suprema componere, præcelsudubio manebit firmior hæc ve-*

luntas quæ testimonio Principis & subscriptione conditoris firmatur. Cui congruit I. Omnium. C. de testament. unde hæc donationis formam fluxisse probabile est.

(4) *Aut munere regio.* Eandem hic tangit bonorum divisionem quam supra cap. 3. notavimus. Beneficium namque, alode, & comparatum his verbis significantur. *Munere regio,* id est per beneficium Regis, quod postea feudum dictum est; licet non ignorem a Regibus tunc quoque in proprietatem prædica data, ut infra cap. xvii. Alodi vero recte parentum nomen subiungitur. Proprie enim alode illud est quod a parentibus acceptum possidetur. Sic lib. 2. cap. 4. 6. & 9. Itaque comparato opponitur lib. 2. cap. 7. *tam de alode, aut de comparato, vel de quolibet adtractu;* cap. 12. *tam de alode paterna quam de comparato.* Incerti auctoris (sive Appendicis Marculfi) formula 47. *tam quod alode parentum quam ex meo contractu mihi obtinuit.* Et c. 49. formularum Ropianarum (sive Sirmonicarum) cap. 14. & 38. Joannes VIII. PP. Ludovico R. episc. 139. de Bosonis filiabus, ut eis bona paterna redderentur: *Et pro nostro amore integre ipsas proprietates, quas vos alodes dicitis, reddat.* Sic quoque hereditas passim pro alode dicitur, Leg. Salic. tit. 62. le. 8. Ribuarior. tit. 38. Nam quod in titulo aloder dixerant, in dispositione hereditatem vocant. Marculf. lib. 2. c. 7. *tam de alode quam de comparato, eadem postea repetendo, tam de hereditate parentum quam de comparato.* Vita Caroli M. apud Adhemarum: *ibi que multum Saxorum baptizata est, & secundum morem omnem ingenuitatem illorum & alodem manibus surperunt, si amplius immutassent.* Quæ eadem Reginoni ut perderet ingenuitatem & hereditatem dicuntur. Traditionum Fuldenium lib. 2. *Abbatissa Emhil donat proprie hereditatis suæ terram in diversis videlicet locis tam de paterno quam & de materno jure ad me pertinentem.* Alibi sæpe paternum aut maternum alode. Rhenanus & Vadianus arbitrantur alodii vocem inde natam quod ea bona familiis velut coagmentata & conjuncta essent, a Germanica voce *andot.* Tentari posset ab alia Germanica voce originem ducere *ald,* quæ vetus antiquaque declarat, auctore Aventino in Glossario; quæ notatio ad hereditatis nomen & paternam terram proxime accedit. Tandem vero & comparatum alode dictum, & generaliter omnis proprietas hoc censita nomine, ut ad Capitula observat sæpe nominatur vir magnus Franciscus Pithæus. In adnuntiatione Hludovici Regis: *Et illorum alodes de hereditate, & de conquestu, & quod de donatione nostri senioris habuerunt.*

turas, drappos (1), vestimenta, vel omne supellestiale eorum, pars parti per manu nostra visi sunt condonasse; ita ut dum pariter advixerint in hunc seculum, omnes res suprascriptas ab utraque partes pariter debeant possidere: vel si eis pro animabus eorum aliquid exinde ad loca sanctorum dare decreverint, voluntatis eorum liberum maneat arbitrium; & qui pari suo ex ipsis in hunc seculum suppressis extiterit, ambabus rebus, quandiu advixerit, usufructuario ordine debeat possidere; & post amborum de hac luce discessum, sicut eorum delegationes continentur, tam ad loca sanctorum quam benemeritis vel eorum propinquis debeant revertere heredibus tam suprascriptas villas quam & de praesidio eorum, quicquid morientes reliquerint. Propterea per praesentem praecipimus ac jubemus ut dum taliter suprascriptis illis decrevit voluntas, & per manu nostra invicem condonatum esse dinoscitur, per hunc praecipimus robustissimo jure sustulatum atque

firmatum, quicquid superius continetur, auxiliante Domino cum Dei & nostra gratia debeat perdurare; ita ut nulla refragatio nec de parte filii nostri, nec a parentibus eorum propinquis, nec a quocunque possit convelli, sed omni tempore maneat inviolatum. Quam vero auctoritatem, ut firmior habeatur, vel per tempora conservetur, manu propria subter eam decrevimus roborare.

Præceptum de lesiveurpo (2) per manum Regis.

XIII. Quicquid enim in praesentia nostra agitur, vel per manu nostra videtur esse transvulsum, volumus ac jubemus ut maneat in posterum robustissimo jure firmissimum (3). Ideoque veniens ille fidelis noster ibi in palatio nostro in nostra vel procerum nostrorum praesentia villas nuncupantes illas, sitas in pago illo, sua spontanea voluntate nobis per sicutam (4) visus est leuveurpisse (5) vel condonasse, in ea ratio-

(1) *Drappos.* Synodi Pifensis anni MCCCLXIII. c. 1. Et sicut quando solemus de ipsis frequentibus itineribus reverti ad mansiones nostras detonsi & decalvati, cum drapis & calceamentis deparnatis, & tunc nos reficimus & reparamus. Variar. formul. (sive Bignonianar.) cap. 8. & 13. aurum & argentum & dyapalia. Quod panni seu vestimenti genus, hodie nomen apud nos retinet, drap.

(2) *Præceptum de lesiveurpo.* Formula est traditionis, per quam possessio in palatio & in Regis praesentia transfertur.

(3) *Firmissimum.* Quod enim in praesentia Principis actum est, omnes solemnitates superat. Immo qui testamentum Regis (id est, instrumentum) absque contrario testamento falsum clamaverit, non aliunde nisi de vita componat. Leg. Ribuar. tit. 62. 7.

(4) *Per sicutam.* Tradita videlicet festuca in signum translatae possessionis. Multis quippe tum utebantur traditionum symbolis, per glebam, sive terram & herbam, ut loquuntur formulæ incerti auctoris (id est, Appendix Marculfi) cap. 19. & 43. per virgam aut baculum. Vetus venditionis instrumentum apud Brissonium form. lib. 6. Tu piscatus fuisse illum investito, tu segnitii fuisse manu capto; & alias saepe. Per chirothecam. Robertus Comes & Abbas S. Martini anno septimo regni Odonis Regis: Reddimus Dociacum, admoniti, ad ejus sepulchrum veniens per quantum nostrum. Per librum, ut ad Gosfridum Vindocinensem observat vir eruditior Jac. Sirmondus, baculoque & chirothecas & ejusmodi traditionum symbola multa in tabulario Sancti Albini hodie quoque extare testatur. Per anulum Comitis. Ver. form. Genitor suus dimisit per sicutam & anulum ipsius Comitis, ipsi advocato tradidit in sua elemosyna. Per cultellum cum cespite & festuca. Tabularium S. Benigni Divionensis: Fulcibardus per vadium suum & cultellum suum cum festuca & cespite coram praesentia bonorum hominum qui ibidem aderant se exutam fecit, & secundum legem suam Missi beati Benigni publice tradidit, Aldegario videlicet monacho & Praeposito ejusdem monasterii, & Godesfrido nomine tenus monacho, res quas per pretium Berthiloni

Chorepiscopo & Abbati atque monachis ejusdem loci venderat, accepto librarum VII. pretio. Anno XXVIII. regnante Carolo R. Fellicus vero frequens in eam rem usus. Marculfus lib. 1. cap. 21. quod in praesenti per sicutam eas eidem visus est commendasse. Lib. 2. c. 14. pars parti tradidisse, & per sicutam omnia paritum esse dixisse. Leg. Salicæ tit. 48. ubi quod i modus donationis faciendæ fuerit & possessionis transferendæ traditur, & tit. 52. Frequentia huius traditionis ex facilitate decendit, quod festuca obviam saepe occurrit. Id luculenter describitur in concessione Guidonis Comitis Picavorum, quam ego doctissimo viro Joh. Bello Fontanajensis apud Pictonas praefecturae Advocato regio lubens acceptam refero. Dignus profecto qui in hanc rem excriscatur locus. Vobis & omnibus aliis adhuc inante permitto, concedo, & ad integrum restituo terras easdem & cetera omnia cum omnibus pristinis consuetudinibus, sicut ipse & mater mea cum illo tenuerunt, & monasterio S. Trinitatis dederunt, ut habeatis & teneatis firmissimum stabilimento vos & posteris vestri. Tunc inclinavit se Comes, & accepit viridem scirpum, nam domus recentem erat junctata, sicut solemus facere quando aliquem personae potentis vel dominum suscipimus vel amicum. Tunc junco ipso nos tam donum faciens quam restaurationem, dedit duobus fratribus qui praesentes aderant, id est, Domino Claro & fratri David &c. Anno ab incarnatione Domini MLXVIII. Indiæ. VII. x. KL. Junii. Acta est ista concessio a venerabili Comite Picavorum Widone infra terram quae vocatur Maritima apud Ecclesiam S. Saturnini.

(5) *Werpisse.* Id est, dimittere, & sic alium vestire. Vita Caroli M. apud Adhemarum 2. ingenuitatem illorum, & alodum manibus gurgierunt; quo loco in quibusdam exemplaribus, non gurgierunt, sed dulgum fecerunt scriptum esse V. C. Petrus Pithæus notavit, quæ verba eodem recidunt. Chronicon S. Benigni Divionensis sub Rodulfo R. Robertus Vicecomes in ipso pacto in praesentia principum eisdem servos viriprovit & Janico Benigno reddidit. Eo etiam referendum quod in formula XLII. incerti auctoris dicitur de ipsis rebus se exutas esse dixisse. Nam rem dimittent-

tione si ita convenit, ut dum vixerit eas ex nostro permisso sub usu beneficio debeat possidere; & post suum discessum, sicut ejus adfuit petitio, nos ipsas villas fideli nostro illo plena gratia vili fuimus concessisse. Quapropter per presentem decernimus præceptum, quod perpetualiter mansuram esse jubemus, ut dummodo taliter ipsius illius decrevit voluntas quod ipsas villas in suprascripta loca nobis voluntario ordine vilius est leuseuverspisse (1) vel condonasse, & nos prædicto viro illo ex nostro munere largitatis, sicut ipsius illius decrevit voluntas, concessimus, hoc est, tam in terris, domibus, ædificiis, accolabus (2), mancipiis, vineis, silvis, campis, pratis, pascuis, aquis, aquarumve decuribus, ad integrum quicquid ibidem ipsius illius portio fuit, dum advixerit, absque aliqua deminutione, de qualibet re usufructuario ordine debeat possidere, & post ejus discessum memoratus ille hoc habeat, teneat, & possideat, & suis posteris aut cui voluerit ad possidendum relinquat. Et ut hæc auctoritas.

Prologi de cessionibus Regis.

XIV. Merito largitatis nostræ munere sublevantur qui parentibus nostris vel nobis ad adolescentiam ætatis eorum instanti famulantur officio. ITEM ALIO. Præcipue compendiosis regalibus illud ascribitur quod pro contemplatione servitutis fidelibus suis concedente Domino consuetissime muneratur. ITEM ALIO AD LOCO SANCTO. Nihil, ut ait Apostolus, in hoc mundo intulimus, nec quicquam ex eo auferre nobiscum poterimus, nisi quod ob anime salutem locis sanctorum devote Domino offerentes imperire videmur. Ergo cognoscat (3) magnitudo seu strenuitas vestra nos illustri viro illi promptissima voluntate villa nuncupan-

te illa, sita in pago illo, cum omni merito & termino suo, in integritate, sicut ab illo aut a filio nostro fuit possessa, vel moderno tempore possideretur, vili fuimus concessisse. Quapropter presentem auctoritatem nostram decernimus, quod perpetualiter mansuram esse jubemus, ut ipsa villa illa antedictus vir ille, ut diximus, in omni integritate, cum terris, domibus, ædificiis, accolabus, mancipiis, vineis, silvis, campis, pratis, pascuis, aquis, aquarumve decuribus, farinariis (4), adjacentiis, appendiciis, vel qualibet genus hominum ditiois filii nostri subditum, qui ibidem commanent, in integra emunitate, absque ullius introitu iudicum, de quaslibet causis fredda exigendum, perpetualiter habeat concessa; ita ut eam jure proprietario absque ullius expectata iudicum traditione habeat, teneat, atque possideat, & suis posteris, Domino adjuvante, ex nostra largitate, aut cui voluerit ad possidendum relinquat, vel quicquid exinde facere (5) voluerit, ex nostro permisso liberam in omnibus habeat potestatem. Et ut hæc auctoritas.

Cessio Regis ad loco sancto.

XV. Cognoscat magnitudo seu utilitas vestra nos propter nomen Domini ad basilica illa vel illa, ubi apostolicus pater noster ille aut venerabilis vir ille Abbas præfite videtur, villa nuncupante illa, sita in pago illo, quam usque nunc filius noster aut ille tenuit, promptissima devotione cum omni integritate vili fuimus concessisse. Quapropter per presentem auctoritatem nostram decernimus, quod perpetualiter mansuram esse jubemus, ut ipsa villa memorata Ecclesia illa, vel antedictus Pontifex, aut ille Abbas, ut diximus, in omni integritate cupa terris, & cetera quæ superius sunt

ita

α 1. Tit. 6.

do & se exuendo, alium investiebant. Quo verpiendi verbo hodie utimur; in jure enim dimittere, desuperpirc dicimus. Inde vidua in veteribus Gallicis scriptis *la guerpie*, quasi relicta, dicitur. Frossart. hist. vol. 1. cap. 242.

(1) *Leuseuverspisse.* Leg. Salicæ tit. 48. hæc traditur donationis forma, quæ a Marculfo non longe recedit: *in mallo &c. & sic festucam in laisum ejus jactet, & ipsi in cuius laisum festucam jactaverit, in casa ipsius manere, & hospites res suscipere &c.* Fr. Pithecius ex vet. glossar. in laisum in sinum interpretatur, hucque eleganter vulgare forense verbum *tenere le giron* refert. Itaque leuseuverspisse est rem aliquam dimisisse & alteri tradidisse festuca in sinum jactata.

(2) *Accolabus.* Hæc enumeratio omnibus instrumentis adscripta est, ut exempla profere frustra sit. Accolæ vero qui hic nominantur sunt coloni seu adscriptitii qui simul cum prædiis veniant; ut & de villicis, saltuariis, & actoribus apud Jurisconsultos exempla extant. Chartul. S. Martini; *cum hominibus ibidem commanentibus, quos colonario ordine vivere constitimus.* Servorum autem quæ fuerit apud Germanos vere res conditio aperte declarat. Lactius: *Servus non in nostrum morem de-*

scriptis per familiam ministrariis utuntur. Suam quisque sedem, suos penates regit; frumenti modicum dominus, aut pecoris, aut vestis ut colono injungit; & servus hæcenus parat.

(3) *Ergo cognoscat.* Si ad proximam præfationem hæc referas, absona & aliena erunt. Nam cum in superiori præfatione loci sancti fiat mentio, hic de illustri viro loquitur. Verum & hæc & quæ sequuntur ad primam & secundam præfationem referenda, quæ de donationibus a Rege fidelibus suis factis scriptæ sunt.

(4) *Farinariis.* Farinarium pro pistrino dicit, ut & alii non pauci mediæ seculi scriptores. Leg. Salicæ tit. 24. 3. *Si quis sclusam de fayinario alieno ruperit.* Tit. xxxiii. 3. *Si quis viam quæ ad fayinarium ducit clauserit.* Diploma Caroli Simplicis R. de S. Martini cœnobio: *cum vineis, culturis, silvis, pratis, farinariis.* In traditionibus Fuldensibus lib. 2. 10. tum *& integrum, terris, silvis, campis, pratis, pascuis, aquis, molinariis &c.*

(5) *Quicquid exinde facere.* Sic cap. præced. & cap. 17. Gregor. Turonens. lib. 10. c. 31. *Cui aliquid de filii ditioibus est largitus, deditque ei potestatem faciendi de his rebus quæ voluisset.*

ita ut eam & ipsi & successores sui habeant, teneant, & possideant, vel quicquid exinde ad profectum Ecclesie illius aut basilicæ facere voluerint, ex permisso nostro in omnibus habeant potestatem. Et ut hæc auctoritas firmiter habeatur vel per tempora conservetur, manus nostræ subscriptionibus subter eam decrevimus roborare.

Confirmatio (1).

XVI. Quem divina pietas sublimatur ad regnum, concedet facta conservare parentum: præcipue quæ pro compendiis Ecclesiarum aut locis sanctis a regali clementia pro æterna retributione probatur esse indultum, oportet conservare in ævum. Igitur apostolicus vir pater noster in Christo ille illius urbis Episcopus clementiæ regni nostri detulit in nortia quod ille Rex per sua præceptione sua manu subscripta ad Ecclesia illius, cui præesse dinoscitur, villa nuncupante illa, sita in pago illo, cum integritate sua, sub omni erunitate, absque ullius introitu iudicum de quaslibet causas freda exigendum, propter nomen Domini concessisset; & ipsam præceptionem se præ manibus habere adfirmat, & memoratam villam ipse Pontifex sub eodem modo ad partem Ecclesie possidere videtur, petit celsitudini nostræ ut hoc circa eodem vel memorata Ecclesia Domni illius per nostris deberemus confirmare oraculis. quod nos propter nomen Domini & reverentia ipsius sancti loci vel merita præfato Pontifice gratante animo præstitisse & confirmasse cognoscite. Præcipientes enim ut sicut constat præfata villa a jamdicto Principe memorate Ecclesie illius cum integritate sub omni emunitate fuisse concessa, & eam ad præsens possidere videtur, inspecta ipsa cessione, per hunc præceptum plenius in Dei nomine confirmamus, sub eo ordine & ipse & successores eius vel memorata Ecclesia Domni illius illam teneant & possideant,

& eorum successores ad possidendum relinquant; vel quicquid exinde pro opportunitate ipsius sancti loci faciendum decreverint, ex nostro permisso liberam habeant potestatem. Et ut hæc auctoritas, & cetera.

Item confirmatio (2) ad secularibus vivis.

XVII. Regiam consuetudinem exercemus, & fidelium nostrorum animos adhortamur, si petitionibus nostrorum fidelium libenter annuimus, & eas in Dei nomine effectui mancipamus. Igitur illustis vir ille clementiæ regni nostri suggestit eo quod ante hos annos ille quondam Rex parens noster villam aliquam nuncupante illa, sitam in pago illo, quam antea ad fisco suo adpexerat, & ille tenuerat; pro fidei sui respectu, ejus meritis compellentibus, cum omni integritate ad ipsa villa aspicientem per suam præceptionem sua manu roboratam in integra emunitate absque ullius introitu iudicum de quaslibet causas freda exigendum eidem concessisset. Unde & ipsam præceptionem antedicto Principe nobis offendit relegendam, & memorata villa ad præsens sub eodem modo possidere videtur. Petiit ergo ut hoc circa eodem nostra plenius deberet auctoritas generaliter confirmare. cuius petitionem pro respectu fidei suæ sicut unicuique de fidelibus nostris iusta preteritis nequivimus denegare, sed grate animo præstitisse & confirmasse cognoscite. Præcipientes ergo ut sicut constat antedicta villa illa cum omni integritate sua ab ipso Principe illo memorato luit fuisse concessa, & eam ad præsens jure proprietario possidere videtur, per hunc præceptum plenius in Dei nomine confirmatum, inspecta ipsa præceptione, & ipse & posteritas ejus eam teneant & possideant, & cui voluerint ad possidendum relinquant, vel quicquid exinde facere decreverint, ex nostro permisso libero perfruantur arbitrio.

Quam

(1) *Confirmatio.* Vide infra cap. 35. Confirmatio est a Rege locis sanctis & venerabilibus indulta, quam solemne erat a Principe impetrari. Privilegia enim & cetera ejusmodi a Principibus indulta, post illos successorum confirmatione opus habent. Ceterum de confirmationibus ejusmodi rerum Ecclesiarum agit Hincmarus de divorzio Hlutharii & Thietberge pag. 399. & 412. ubi querelam instituit adversus Reges sui temporis, qui specie confirmationis ab Ecclesiis & locis sanctis petita, & quam liberaliter indulgebant, bona tamen quæ ea designabantur occupabant, & aut sibi retinebant, aut fidelibus largiebantur; quam in versutiam late invehitur.

(2) *Confirmatio.* Confirmatio est a Rege concessa, ejus quod ab anterioribus Regibus quibusdam personis ex fisco donatum fuerat, non in beneficium seu feudum, (morte quippe accipientis finiebatur) sed in proprium, ut ad successores etiam transiret. Quod ex his verbis manifestum est: *Et ipse & posteritas ejus eam teneant & possideant, & cui voluerint ad*

possidendum relinquant, vel quicquid exinde facere voluerint ex nostro permisso libero perfruantur arbitrio. Theganus Trevirensis Chorepiscopus de gestis Ludovici Imp. cap. 19. ejus liberalitatis nomine Ludovicum extollit: *In tantum largus ut villas regias, que erant sui & avi & vitavi, fidelibus suis tradidit eas in possessiones sempiternas, & præcepta construxit &c.* que tamen non recte Falctus de beneficiis intelligit, & præter auctoris mentem feudorum successione & proprietatis inde dedit origine n. antiquit. lib. 8. c. 18. In chartulario S. Martini Turonensis extat ejus donationis di. Ioma Caroli Simplicis R. Odou Comiti facta: *Placuit fidelem nostrum de rebus proprietatis nostræ donare, ut quicquid pro utilitate jure proprietario facere decreverit, licentiam habeat & potestatem faciendi, donandi, vendendi seu commutandi.* Anno x. regni Indict. xii. Narbonæ. Itemque alia ejusdem Odonum Regis Ebolo Comiti. Sic etiam accipio in alodium dare synodi Meldensis cap. 41

Quam vero auctoritatem, ut firmiter habeatur, & per tempora conservetur, propria manu subter eam decrevimus roborare.

De Regis antrufione (1).

XVIII. Rectum est ut qui nobis fidem pollicentur inlesam, nostro tueantur auxilio. Et quia ille fidelis Deo propitio no-

ster veniens ibi in palatio nostro una cum arimania sua (2) in manu nostra (3) trufstem (4) & fidelitatem nobis visus est conjurasse, propterea per presentem praeceptum decernimus ac iubemus ut deinceps memoratus ille in numero antrufionum computetur. Et si quis fortasse eum interficere praesumpserit, noverit se vuirgildo suo (5) foli-

(1) De Regis antrufione. Ex hac formula apparet antrufionem dici fidelem Regis, qui se fidem ei servaturum iuramento spondit, quod & nomen indicat. Fidem enim *trevo* hodie quoque Germani vocant, ut & apud Aventinum in glossario *dron* & *dravv*, quae non nisi pronuntiatione differunt. Itaque antrufiones fideles sunt, leudes, ut passim Gregor. Turon. eos vocat, & auctor appendicis a Gregoriorum, sive is Idacius sive Fredegarius sit, aut, ut sequens aetas dixit, vassi & vassalli. Inde trufstis leg. Salica tit. 43. *Siquis cum occiderit qui in trufte dominica est*, xxiv. *denarius qui faciunt solidos dc. culpabilis iudicetur*. Aliiter vero in reg. Ms. legis Salicae, quae Marculfo nostro praeposita est, concipitur, quod proxime huic formulae accedit: *Si quis antrufionem dominicum occiderit, malb. malebo, xxv. denarius qui faciunt solidos dc. culpabilis iudicetur*.

(2) Una cum arimania sua. Ita edidi, Fr. Pithoeum sequutus, qui ad tit. 43. leg. Salic. hanc formulam exscripsit; etsi regium exemplar, non arimania, sed *arva* habeat. Hasi certe aliquandiu utrum eligerem, quod per arma iusjurandum olim praesertim memineram, itemque illud interpretari posse putarem de eo qui armis oratus, ut par erat, conceptum Principis adi. Vicit me tandem auctoritas Pithoei; quam etiam ratio suadet. Arimania ergo hic pro familia usurpatur. Sane eo nomine servorum seu colonorum speciem significari multis ex instrumentis manifestum est. Wido Imp. in legibus Francicis & Longobardicis adiectis tit. 5. *Nemo Comes, neque loco eius Praepositus, neque Sculdafus ab arimaniis suis aliquid per vim exigit praeter quod constitutum legibus est*, sed neque per suam fortunam in mansione arimani se applicet &c. Tit. vi. 2. *Si ex praecepto imperiali Comes loci ad defensionem patrie suos arimanos hostiliter praeparare monuerit &c.* Diploma Conradi Imp. pro Ecclesia Mutinensi anno mxxxix. apud Signonium de regno Italiae lib. 8. *castella, villas, mansos, servos & ancillas, erimanos & erimans*.

(3) In manu nostra. Manibus enim datis, more Francico, fidelitas promittebatur. Annales Pipini inserti Aimoini continuationi lib. 4. c. 64. *Illuc & Tassilo Dux Bajoariorum cum primoribus gentis suae venit, & more Francico in manu Regis in vassaticum manibus suis semetipsum commendavit, fidelitatemque tam ipsi Regi Pipino quam filius eius Carolo & Carlomanno iurejurando supra corpus sancti Dionysii promissit*. Qui locus fidelitatis illius morem aperte tradit, & Marculfum omnino illustrat. Sacramenti vero formulam, qua conceptis verbis super Sanctorum reliquias irurabatur, ediderunt P. Pithoeus una cum secundae Regum familiae historici, Fr. Pithoeus in Glossario, & Falckerus antiquit. lib. 6. c. 5. ideoque non excusabo. Homini id postea dictum est; cuius formulas posterioribus seculis varii varie pro more regionis tradiderunt. Richardi Capuae Principis fidelitatis iusjurandum lib. 1. registri Gregor. VII. Papae extat. Videndi Fulbertus apud Ivonem Carnotensem Decreti par-

12. c. 76. Radevicus lib. 3. c. 19. lib. 2. feudorum lit. 6. & 7. Gallica vero lingua pleraque civitatum leges & consuetudines, liber 11. Ms. legum Parisiorum & Aurelianensium, Butellerius in Summa rurali. Sed ut ad annales Pipini redeam, scite *seipsum commendavit* scriptum est. *Se* namque *commendare*, pro hominum seu fidelitatem facere tunc usurpabatur. Hincmarus de Villa Noviliaco, (Eruditorum etenim conjecturae, qui huius opusculi eum auctorem faciunt, libens accedo): *Processu denique temporis commendavit Donatus filium suum Gozelum Carolo Regi; cui in beneficium dedit Carolus villam Noviliacum cum appenditiis suis*. Nithardus lib. 1. *Qui omnes commendati eidem sacramento fidem firmaverunt*. Concessionis praecipuum a Ludovico Imp. Hispanis datum: *Noverint tamen iidem Hispani sibi licentiam a nobis esse concessam ut se in vassaticum Comitibus nostris more solito commendent*, Divitio regni Ludovici Pii cap. vi. Sic etiam accipienda haec verba, *se illi committunt*, apud Frodoardum ad an. 922. 924. & 940. Illud postremo observandum, fidelitatem hodie quidem feudi causa tantum praestari; tum vero, ut ex hac formula patet, etiam citra beneficium plerique eiusmodi sacramento fidem suam obtrinebant, servitiumque Principi praestabantur, non tamen fortasse sine spe aliquod beneficium postea a Principe obtinendi. Solebant enim Reges his fidelibus suis beneficia seu feuda vacantia conferre. Concessionis praecipuum Ludovici Imp. pro Hispanis: *si beneficium aliquod quispiam eorum ab eo cui se commendavit fuerit consecutus, sciat &c.* Sangalensis de gestis Caroli M. lib. 1. cap. 22. de quodam Episcopo: *Hic habuit unum vassallum non ignobilem civium suorum valde strenuum & industrium, cui tamen ille, ne dicam aliquod beneficium, sed ne unum quidem aliquando blandum sermonem impendit*. Ubi vassallum sine feudo & beneficio nominat. Vid. Capitulum lib. 3. cap. 73. Possent & alia non pauca eiusdem rei exempla proferri.

(4) Trufstem. Id est, fidem. Leg. Sal. tit. 43. Decretio Chlotarii R. cap. 3. *Unde antrufio, de quo antea*.

(5) Vuirgildo suo. Vvirgildus tum vocabatur pecunia quae pro homicidio aut alio delicto defuncti hereditibus & propinquis solvebatur; sedum vero quicquid ex eadem causa fiscus capiebat. Nam apud Germanos veteres certa pecuniae summa delicta aestimabantur, neque homicidium morte sui lex erat. Leg. Bajuvar. cap. 1. tit. 7. 3. *Nulla sit culpa tam gravis ut vita non concedatur*. Cap. 11. tit. 1. 4. *Ut nullus Bajuvarius alicuius aut vitam sine capitali crimine perdat, id est, si in necem Ducis consiliatus fuerit, aut inimicos in provinciam invitarerit &c.* Cetera vero quaecumque commiserit peccata, quousque habet substantiam, componat secundum legem. Vides facinorosos nec vita nec bonis privari, nisi in majestatis crimine, in ceteris pecuniariam fuisse poenam, quae compositio dicebatur. Idem in reliquis epistodem aevi legibus obtinet. Morem hunc antiquissimum observaverat Tacitus: *Suscipere tam ini-*

solidis sexcentis (1) esse culpabilem iudicetur.

Præceptum de clericatu (2).

XIX. Si eis qui se ad onus clericati transferre deliberant licentiam non negamus, retributorem Dominum exinde habere confidimus, quia scriptum est: *« Noli prohibere benefacere ei qui potest. Si vales, & ipse benefac. »* Igitur veniens ille ad nostram præsentiam petit serenitati nostræ ut ei licen-

« Prop. 3.

tiam tribuere deberemus qualiter comam capitis sui ad onus clericati deponere deberet, & ad basilica illa aut monasterio deservire deberet. quod nos propter nomen Domini hoc eidem gratante animo præstitisse cognoscite. Præcipientes ergo iubemus ut si memoratus ille de caput suum bene ingenus (3) esse videtur, & in poleptico publico (4) census non est, licentiam habeat comam capitis (5) sui tonforare & ad supra-scripta basilica vel monasterio deservire vel pro

inimicitias seu patris seu propinqui quam amicitias necesse est. Nec implacabiles durant. Lustrum enim homicidium certo armentorum ac pecorum numero, recipitque satisfactionem universa domus. Ideoque frequenter in vet. legib. & capitulis hæc verba reperis de vitæ componat, & Capitul. lib. 3. c. 10. *si quis convicius fuerit percurri, perdat manum qui redimat.* Vveregildus igitur compositus dicitur quæ propinquis præstatur luendi homicidii aut alterius criminis causa. Præter vet. leg. in quibus sæpius id occurrit, Capitul. lib. 4. c. 13. 15. 18. *Qui hominem publicam penitentiam agentem interfecerit, bannum nostrum in triplo componat, & Vringildus ejus proximus persolvatur.* Burchardus in lege familie: *Isus erit familie ut de Vveregildo fiscalini homini quinque libras ad cameram reddantur, & due libras & dimidia amici ejus contingant.* Item *Vveregildum reddat, & cum proximo, pa em faciat.* In Vvillelmi Normanni Angliæ R. legibus apud Rogerium Hovedenum annalium parte post. in Henrico II. *Vvere suum id est pretium redemptionis sue solvat.* Inde *Wringildum & Wringildum* proriplici & nona compositione in legib. Bayvar. tit. 2. c. 13. & tit. 8. c. 1. & 2. leg. Alaman. tit. 7.

(1) *Solid. oc. esse culp.* Quæ Salica & magna est compositio, Leg. Sal. tit. 43. & passim. Pragmaticum Regni Lotharii & Ludovici pro Ecclesia Parisiensi: *Si forte castitate iudicis aut aliorum personæ ipsæ immunitates alicubi inrupte fuerint, pistorum lego id est solidis oc. multetur.*

(2) *Præceptum de clericatu.* Jam monimus præceptum apud Gregorium Turonensem, Marculfum, & alios, pro diplomate Principis accipi. Præceptum igitur de clericatu hic dicitur Regis epistola, qua licentiam alicui concedit ut Clericus fieri possit. Nam absque Principis consensu Clericos ordinari mos non erat, quod aperte hæc formula testatur. Adalberonis Remensis Archiepiscopi epistola, quæ 57. est inter Gerberti epistolas: *Perfidæ ac infidelitatis crimine in regiam majestatem arguor detineri, eo quod nepotem meum, Clericum videlicet mee Fideles, licentia donaverim, quia & palatium adierit, & dono alterius Regis episcopatum acceperit ejus regni quod senior Lotharius in proprium jus revocaverat, quodque gradus ecclesiasticos ei postmodum contulerim absque licentia & auctoritate senioris mei.* Synodi Aurelianensis I. cap. vi. *De ordinationibus Clericorum id observandum esse decrevimus, ut nullus secularium ad clericatus officium præsumat accedere nisi aut cum Regis iussione, aut cum iudicis voluntate.* Ejus rei ratio redditur a Carolo M. apud Ansegisum lib. 1. cap. 114. ubi id quoque renovata constitutione sancitur. *De liberis hominibus qui ad servitium Dei se tradere volunt, ut prius hoc non faciant quam a nobis licentiam postulerint.* Hoc ideo quia audivimus aliquos ex illis non tam causa devotionis hoc fecisse quam pro exercitii seu alia functione recelli

fugienda, quosdam vero cupiditatis causa ab his qui res illorum concupiscunt circumventos ad invimus, & hæc ideo fieri prohibemus.

(3) *De cap. bene ingenus.* Annuntiatio apud Pistas an. dcccclxv. cap. 28. Ms. *Ut illi Franci qui censum de suo capite vel de suis rebus ad partem regiam debent, sine nostra licentia ad casam Dei aut ad alterius cuiuscunque servitium sine licentia nostra tradere voluerint, Comes vel Vicarius hoc eis non consentiant, sed ex banno nostro prohibeant.*

(4) *In poleptico publico.* Capitheus ad tit. 26. leg. Sal. hanc particulam exscribens *polyptico* legit, rectius sane & concinnius. Manuscripti tamen libri lectio retinenda videtur, quamquam barbara, sed quæ lingua corruptionem prodatur. Nam *polyptichum* significat, & ab eo deductum esse apparet. Hodie quidem ecclesiasticorum beneficiorum & reddituum notitias & catalogos *Pontifex* dicimus. Inque nil immutandum. Sentius autem hujus loci hic est, Regem licentiam alicui dare Clericum fieri, si quidem ingenus sit, non servus publicus, aut colonus, sive adscriptitius, qui in publicis rationibus seu *polyptichis* censit & inscriptus non sit. Quo pertinet synodi Rhemensis sub Sonatio Episcopo decretum apud Flodoard. hist. Rheim. lib. 2. cap. 5. *Hi vero qui publicis census spectant, sine permisso Principis vel iudicis se ad religionem sociare non audeant.* Rationes autem publicæ *polypticha* dicuntur. In leg. 11. de discussorib. Cod. Th. quæ initio *Imp. polypticha* dixerant, in fine eadem *ratiocinia publica* vocant; quod ibidem etiam recte Anianus interpretatur. Vegetius de re militari lib. 2. c. 19. Cassiodor. Variar. lib. 5. cap. 14. Plene autem de *polyptichis* agit Magnus Cujacius Observat. lib. 4. cap. 27.

(5) *Comam capitis.* Comam namque Clerici ordinandi deponebant. Gregor. Turon. lib. 2. cap. 18. de Chlodovaldo Chlodomeris R. F. *Sibi propria manu capillos incidens Clericus factus est.* Lib. 4. cap. 4. de Maclavo Britanno: *Venetica urb. in expetit. ibique tonsuratus & Episcopus ordinatus est.* Martino autem Chanoine hic apostatarit, & demissis capillis uxorem quam post clericatum reliquerat, cum regno fratris simul accepit. Hic enim Maclavus cum clericatu renuntiare vellet, demisit capillos, id est comam nutrire cepit. Inde plebique synodis caveatur ne Clerici comam nutriant. Luber hic obiter adnotare, cum Childebertus & Chlotarius Reges de fratris filii interficiendis consilium caperent, Childeberto matri utrum illos tonderi an interficere mallet nuntiarent, tonderi non accipi ut Clerici aut monachi fierent, ut perique intelligunt, sed an vellet eos a regni successione removeret, incisa casaria, quam prolixam & venuste comam Reges regique tum Principes alebant. Id apparet ex his apud Gregor. Turon. verbis lib. 3. c. 18. *utrum incisa casaria, ut veli qua plebs habeatur.*

pro nobis Domini misericordiam adtentius exorare.

De divisione, ubi Regis (1) accesserit Missus.

XX. Dum & divisio vel exaquo inter illum & illum seu confortes eorum de alode illo aut de agro illo celebrari debetur, & quatenus petitio illorum adfuit ut Missus de palatio nostro ad hoc inter eos dividendum vel exequandum accedere deberet, id eo cognoscite quod nos Missus nostro inlustrare viro illo ad hoc inter eos exaquando visum fuimus direxisse. Propterea per presentem decernimus preceptum ac iubemus ut

ipsum in hoc vos recipere faciatis, & unicuique ex ipsis iuste debita portionem terminetur, & decima illius sumptus litis (2) quod exinde in fisci ditacionibus, tam de terra, vineis, mancipiis, vel undecunq̄e redederetur, ipse vir ille habeat ex nostra indulgentia concessum, vel quicquid exinde facere voluerit liberam habeat potestatem,

De causis alterius receptas (3).

XXI. Fidelis Deo propitio noster ille ad nostram veniens presentiam suggestit nobis eo quod propter simplicitatem suam causas suas minime possit prosequere vel admallare, clementiar regni nostri petit (4) ut inlustrare vir

(1) *De divisione ubi Reg.* Familizerciscundaz iudicii formula est, qua Rex dividendaz hereditatis causa ad petitionem partium Missum suum delegat. Leges Longob. lib. 2, tit. 19. Flodoardus lib. 3. c. 17. Huc plane facit Greg. Turon. locus lib. 9. c. 33. *In qua causa Theutarius Presbyter, qui nuper ex referendario Sygiberti Regis conversus presbyterii honorem accepit, accessit, ut hanc divisionem juxta Regis imperium celebraret.* Illud constat, jure Romano Praetores coheredibus aut aliis volentibus a communiione discedere arbitrum dedisse.

(2) *Et decima illius sumptus litis.* In Ms. vitiose scriptum erat *suntellitis*; cujus loco sumptus litis reposui, quod & scriptura vestigium & sensus ipse suadebat. Constitutio Caroli M. Ms. cap. VII. *De hereditate inter heredes si contentione egerunt, & Rex Missum suum ad illam divisionem transmissit, decimum mancipium & decima virga hereditatis fisco Regis datur.* Qui locus ad hujus loci interpretationem omnino facit. Sententia igitur est, Regem decimam illius litis, sumptuum seu expensarum nomine fisco suo quacunque de causa debitam, alicui donare & concedere. Olim namque apud Romanos necessaria erat ex parte actoris cautio decimae partis litis, calumniae nomine; quia initio litis cavebat actor, nisi visisset, reo decimam praestitum iri. Extat in consultatione veteris Jurisconsulti constitutio Diocletiani ex Codice Hermogeniano (quam inde etiam excerpit Cuiacius Observat. 7. c. 6.) quae ejus repromissionis decimae partis meminit: *Quippe si per calumniam hoc cum facere confidit, remediore repromissionis initio postulate calumniae decimae partis ejus quod competit, tibi concessam cum desiderare potes.* Cuius cautionis speciem praebet cap. 19. formular. Legis Romanae. Hanc obsoletam sustulit Justinianus leg. ult. §. *Antiqua.* Cod. De iureiurando. propt. calum. dan. §. *Hec autem.* Inlustr. De poena temere litigant. eandemque postea reduxit non abolito calumniae iurejurando Nov. CXII. Decimam igitur litis apud Francos receptam fuisse probat hac formula; quae a Romanis accepta in tantum invaluit ut non aliam litium expensam multis seculis in usu fuerint praeter decimam rei in iudicium deductae, & pecuniariam multam quam emendam dicebant; ut auctor est Petrus Fontanus (editus a v. c. Carolo du Fresne in appendice Joinvillae pag. 77.) qui B. Ludovico Rege claruit; cujus ea de re vetus quoque constitutio extat. Tandemque decrevit Carolus IV. Rex ubique illud observandum, ut victus victori in expensis teneretur, non in provinciis tantum ubi jus scriptum pro legibus erat; quod optimus doctissimisque fenex Ant. Oisellus observavit Manual. lib. sexto. Id porro hic singulare est,

decimam litis fisco praestari solitam. Verum sic accipio, ut spollarum & iudicii nomine pars illius decimae fisco competeret. Sane vetustissimo Romano iure quippiam non distimile observatum ex Varrone & Festo elici potest. Sic enim ille de lingua Latina lib. 4. *Ex pecunia quae in iudicium venit in litibus, sacramentum a sacro. Qui petebat, & qui infocabatur, de aliis rebus uterque quingentos aeri ad pontem deponebant; de aliis rebus item certo alio legitimo numero assium. Qui iudicio vicerat, suum sacramentum a sacro auferbat, victi ad ararium redibat.* Valerius Max. lib. 7. cap. 7. *Sacramento cum adolescentulo contendere ausi non sunt.* Uexkuevelli apud Pollucem lib. 8. *ἐπιμασίη τις τῆς τοῦ δίκαιου ἀποδότηματος τοῦ πικρατοῦ ἰσὶ δὲ τῶν ἰδιωτικῶν τοῦ δίκαιου.* Idem Valer. Max. lib. 7. c. 8.

(3) *De causis alter. recip.* Vetustissimo Romano iure non licebat per procuratorem agere. Inlustr. De his per quos agere possumus. Sed postea receptum est in plebique causis per procuratores etiam experiri. Apud Francos vero illud non licuisset citra Principis rescriptum docet hac formula, quae conceditur ut quidam, qui propter simplicitatem rebus suis perire non potest, per alterum possit agere, quod & veteribus Romanis non ignotum. Auctor ad Herennium lib. 2. *Ex aequo & bono constat, quod ad veritatem & utilitatem communem videtur pertinere; quod genus, ut major annis sexaginta, & cui morbus causa est, cognitorem det.* Illud longo post tempore apud nos obtinuisse ut praeter Regem nulli procuratoris habendi absque Principis consensu facultas suppeteret. testantur Jo. Faber ad §. *Universitatis.* Inlustr. De rer. divis. & Brolius in stylo Parlamenti. Innocentii quoque III. Papae rescriptum ad scholares Parisienses, qui procuratoris constituendi licentiam ab eo petierant, hanc habet ex more Francico dabitandi causam Cap. *Quia in causis.* De procurator.

(4) *Clemente regis nostri petit.* Eadem ratione & Ecclesiarum advocati seu defensores a Principe petebantur. Benedictus Levita Capitul. lib. 5. c. 33. & lib. 7. c. 392. Chlotarius Rex in Chronico Besuensi: *Waldalensis Abbas petit a nobis ut inlustris vir Gengolfus omnes causas ipsius monasterii ad prosequendum & redintegrandum deberet recipere. Cui nos hoc beneficium praestitisse cognoscite.* Quapropter per praesens hoc praecipuum iubemus ut memoratas omnes causas ipsius monasterii inlustris vir ille ex nostro permisso licentiam habeat prosequi, & unumquodque ut iustum est restituat, sic tamen quantum eorum pariter fuerit voluntas. Data xv. Kl. Sept. anno octavo regni Domini Chlotarii Regis.

vir ille omnes causas suas in vice ipsius (1) tam in pago quam in palatio nostro admallandum prosequendumque (2) recipere deberet, quod in praesenti per fistucam eas eadem visus est commendasse. Propterea jubemus ut dum taliter utriusque decrevit voluntas, memoratus ille vir omnes causas sui (3) ubicunque prosequi se vel admallare deberet, ut unicuique pro ipso vel hominibus suis, reparatis conditionibus, & directum faciat (4), & ab aliis simili modo verita-

tem recipiat. sic tamen quandiu amborum decrevit voluntas,

Præceptum denariale (5).

XXII. Et quia apostolicus aut inluser vir ille servo suo nomine illo per manum illius in nostra praesentia iactante denario (6) secundum legem Salicam (7) dimisit ingenium, ejus quoque absolutionem per praesentem auctoritatem nostram firmamque præcipientes enim ut sicut & reliqui mansorarii (8), qui

(1) *In vice ipsius.* Qui propter simplicitatem, ut dictum est, rebis suis superesse non poterat. Sic accipienda in Legib. Andegavensibus c. 40. *procuracion par non puissance.*

(2) *Admallandum prosequendumque.* Admallare, id est, ante iudicem vocare litigandi causa. Leg. Salicæ tit. 52. 2. *Si adhuc supra dictum debitum solvere noluerit, debet eum sic amallare.* c. Rego te iudex ut hominem illum, denominatum, gasactionem meam (id est, adversarium) qui mihi sidem fecit, de debito tali, denominato, secundum legem Salicam mihi eum adstringas. Tunc iudex dicere debet: Ego gasactionem tuam illum in hoc mallo quod lex Salicæ habet. Et tit. 53. *Secundum legem habet admallatum.* Inde hamallus leg. Sal. tit. 49. *ista omnia ubi jus hamallus est.* Quæ omnia a mallo seu placito, in quo iudicia habent, nomen habent; qua de re postea ad incerti auctoris formulas.

(3) *Omnes causas sui.* Sui corrupte pro illius infinitis locis occurrit; indeque dictio nostra sui, eodem omnino sensu, quod temel adnotasse sufficiat.

(4) *Directum faciat.* Nostris *droit*. Gregor. Turon. lib. 4. c. 14. *Difficile ab hac intentione; verbum enim directum non habemus.* Formula sacramenti fidelitatis apud Artiniacum facti, sicut Francus homo per rectum esse debet suo Regi. Id a recti vocabulo mutatum, ut *Curvo dignoscere rectum* apud Horatium; unde apud nos eodem sensu, *sort & droit*.

(5) *Præceptum denariale.* Manumissio hæc est per denarium præsentem Rega facta. Multis quippe modis apud veteres Francos manumissio procedebat, aut ante Regem per denarium, cuius hic editur formula, aut in Ecclesia per chartam seu tabulam, aut etiam per epistolam privatam, quarum formulas libro secundo & inter veteres alias videre est. Inde libertorum alii denariales, alii chartularii seu tabularii dicti, Benedictus Levira Capitul. lib. 6. cap. 213. ex Pipini Italia R. legibus tit. 10. *Homo denarialis non antea hereditare in sua agnatione poterit quam usque ad tertiam generationem perveniat. Homo chartularius similiter faciat.* Et manumissio quidem per denarium ex lege Salicæ, Ribnaria, aut alterius adventitiae gentis descendebat; per tabulam vero, seu chartam, in Ecclesia secundum legem Romanam fiebat; & eadem ratione manumissi per chartam, lege Romana utebantur; illa vero libertatis datio per epistolam privatam, ex domini manumittentis gente legem fovebat. Leg. Ribnar. tit. 59. & 60. qui de tabulariis id est per chartam manumissis inscribitur, & tit. 63. ubi plura de manumissionibus & earum forma. Apud Longobardos quatuor manumissionum species erant, Leg. Longobard. tit. 91. Luitprandi Regis tit. 34. & Astolfi Regis tit. 8. De manumissione in Ecclesia aut per epistolam postea agetur. Hæc vero, de qua nunc Marcellus, solemniter auctorita-

te Regis, eoque præsentem, iactato denario per manum seu domini se alterius celebrabatur, ut hæc formula ostendit. Ejus etiam in veteribus instrumentis aliquot extant exempla. In veteri charta Ecclesie Lugdunensis apud Fr. Pithœum ad Leg. Sal. tit. 28. *Servum juris vestri manu propria & manu illius excutientes denarium secundum legem Salicam, liberum cum omnibus que habet vel adquisiverit fecimus.* Quibus adere placuit & aliud exemplum nondum editum ex tabulario S. Martini Turonensis: *Carolus Imperator Augustus &c. Adalgarius Leuita p. illi ut imperiali more præcedit fieri jubemus. Decernimus ut more prædecessorum nostrorum Imperatorum & Regum a manu ipsius Leuitardi denarii excutatur, ut a presentem item Leuitardus semper & ubique omnibus locis liberatus valeat uti propria potestate absque aliquo resultatione aut contradictione, & quoque ei liberetur omnibus modis liber & velut nobilis prosapia gentis esset, liberaliter per nostram auctoritatem pergat. Hæc præceptio manu nostra firmavimus, & annulo nostri imperii sigillavimus. Amalbertus notarius ad vicem Autberti Archicancellarii. Data xv. Kl. Julii anno incarnationis & minicæ dcccxxxvii. Indictione v. imperii Caroli xii.*

(6) *Iactante denario.* Pro iactato denario, ut sæpe nuncupante pro nuncupato. Igitur excutiebatur nummus de manu ipsius servi qui manumittebatur, ut ex locis supra expressis apparet; qui nummus vel argenteus vel aureus erat, nullo proflus discrimine. Id enim pro forma & dicitur tantum causa, ut apud Romanos in mancipatione. Vetus formula apud Fr. Pithœum: *Nos vero manu propria excutientes de manu supradicti N. denarium vel nummum vel argenteum vel aureum, vel dragmam, vel sesterium, vel minam &c.*

(7) *Secundum legem Salicam.* Caput hoc legis Salicæ non extat. Ejus tamen mentio fit tit. 28. *Si quis servum alienum ante Regem per denarium ingenium dimiserit.* Ex quo & aliis plerisque argumentis conicere licet multo plura fuisse legis Salicæ capita quam quæ ad nostram memoriam pervenerint. Eodem modo in formulis incerti auctoris cap. 47. *Postea ante Dominum illum Regem iactato denario secundum legem Salicam te ingenium dimisi.* In charta Ecclesie Lugdunensis apud Pithœum: *excutientes denarium secundum legem Salicam.* Ibidem vetus formula: *secundum legem Salicam cum liberum dimisimus, & ab omni iugo libertatis absolvimus.* De eiusmodi manumissione per denarium ante Regem est etiam titulus specialis in lege Ribnaria tit. 59. Unde apparet non legis Salicæ propriam fuisse, sed & aliarum legum. *Si quis, inquit, liberum suum per manum propriam seu per alienam in presentia Regis secundum legem Ribnariam ingenium dimiserit per denarium &c.*

(8) *Sicut & reliqui mansorarii.* Mansorarii hic dicuntur qui aliis manentes, five com-

qui per talem titulum a iugo servitutis in præsentia Principum noscitur esse relaxatus ingenui, ita & amodo memoratus ille per nostro præcepto plenius in Dei nomine confirmatus nullum inquietantem Deo auxiliante perennique temporibus cum Dei & nostra gratia valeat permanere bene ingentus atque securus.

Charta de causa suspensa (1).

XXIII. Cognoscat magnitudo seu utilitas vestra, dum & nos ad præsens apostolico viro illo aut illustri viro pro nostris utilitatibus ibi ambulare præcepimus, ideo iubemus ut dum illis partibus fuerit demoratus, omnes causas suas suisque amicis aut gaminibus
Tom. II.

dis (2), seu undecunque ipsi legitimo redebit mittio, in suspensio debeant residere. Propterea per præsentem decernimus ac iubenius præceptum ut interim quod de illis partibus revertitur, omnes causas ejus aut amicorum suorum, tam illorum qui cum ipso pergunt, quam qui ad propria eorum resident, vel undecunque ipse legitimo redebit mittio (3), in suspensio resideant, & postea unicuique pro ipsis de reputatis conditionibus & justitiam reddat & ab aliis simili modo veritatem percipiat.

*Charta de mundeburde Regis (4)
& Principis.*

XXIV. Rectum est ut regalis potestas illis

manentes, & villici, *manfi*, seu mansarii, coloni denique. Totidem namque vocabulis appellatur. Mansuarii in continuationem Aimoini lib. 5, c. 30. ubi de Normannici tributi exactioe a Carolo Calvo Rege: *Ut de mansis indominicatis solidus unus, de unoquoque manso ingenio quatuor denarii de censu dominico, & quatuor de facultate mansuarii, de manso vero serviti duo denarii de censu dominico, & duo de facultate mansuarii.* Quotamen loco falceus non recte mansum pro homine accipit. Diferente enim ibidem cavetur de censu fundi seu mansi nomine exigendo, & de facultatibus & bonis hominum aliud tantum, hoc est tributum & rei & personæ. Mansus enim villula est coloni unius habitationali propria; de quo ad varias formulas plenior erit dicendi locus. Illud quoque ex hoc continuationis Aimoini loco advertendum, mansos & eorum mansuarios seu colonos, alios liberos, alios serviles esse, ut & in Flodoardi appendice *mansu ingenuiles* & *vestiti* memorantur; cuiusmodi fuisse illos, de quibus nunc sermo est, probat manumissio per denarium, colonarum tamen conditionis. Coloni namque jure Romano liberi sunt & res proprias habent. Leg. 1. De præd. tami. Leg. 18. De agricolis & cens. lib. xi. Codicis. Terram tamen dimittere non possunt, nec etiam potest prædium vendi receptis colonis, leg. 11. eod. tit. De agricolis. Itaque concessa non fuit plena libertas, per quam a loco recedendi & quamlibet partem petendi facultas dabatur. *Maffarius* dixit Rotharis Longobardorum R. tit. 49. & 106.

(1) *Charta de causa suspensa.* Ut dum reipublicæ causa quis abest, lites & negotia advertus eum conquiescant. Leg. Salicæ tit. 1. 4. *Si in iussione Regis fuerit occupatus, maniri non potest.* Quæ tamen ab sunt a regio manuscrito. In editione Germanica: *Si in dominica ambascia fuerit occupatus, maniri non potest.* Et in Confuet. Hannonensi: *Si eum aut inermis aut ambascia dominica detinuerit.* Hæ litteræ hodie quoque ex causa conceduntur, easque litteras status vobis nuncupamus. In constitutione Philippi Augusti R. de decimis & crucis expeditione apud Rigordum: *Nullus crucem habentium, sive Clericus, sive Miles, sive alius quilibet alius respondebit super hoc unde tenens erat ea die qua crucem assumpsit, donec ab itinere suscepto redierit.*

(2) *Gafindis.* Gafindos pro servis aut fidelibus accipio, qui dominis suis perpetuo adhærent, eisque iugiter ministrant, quod ex Marculfo ipso colligi potest. Lib. 2. cap. 26. in lemma: *Si aliquis servo suo gafindo suo ali- quid concedere voluerit.* Initioque capituli ita

scriptum est: *Iustissime nostris sublevantur muneribus qui nobis fideliter & instanti famulantur officio. Mox: Fidelis nostro illi. Pro respectu fidei & servitutis quam circa nos impendere non desistis.* Gafindorum porro vocabulo utitur Rachus Rex in legibus Longobardicis, tit. 6. 4. *Si enim quicumque liber homo in servitio de gafindio Regis aut de ejus fidelibus introierit.* In iisdem legibus Rotharis R. tit. 91. 13. *Si aliquid in gafindio Ducis conquirit.* In legibus Pipini Italiæ Regis tit. 14. *Si forsitan attendent ad gafindium, vel ad parentem, aut ad amicum suum.*

(3) *Legitimo redebit mittio.* Sic scriptum non hoc tantum loco, sed & bis capite sequenti, corrupte quidem & nullo sensu. Itaque difficilis emendatio, præterim in ejusmodi auctoribus, ubi cavendum ne menda purgando auctoris factum immutes; quod in Marculfo agere religio fuit. Lucem vero avertit formula quæ sequitur: *si aliqua causa advertus eum vel suo mittio surrexerit;* ubi mittio pro *Misso* scriptum esse clarum est. Sententia igitur loci hæc est, undecunque aut ipse ut alterius procurator tenetur, aut ipsius etiam procurator, horum omnium causas, donec revertatur, suspensas esse.

(4) *Charta de mundeburde Regis.* Mundeburdium Germanis scriptoribus tutela est seu defensio & mittio; unde & hæc formula, qua Princeps Episcopo aut Abbati tuitionem & defensionem suam imperit, ne a quibuslibet infestentur, atque etiam ut eorum causæ in palatio tantum deciderentur concedit; quibus non admodum dissimilia sunt diplomata quæ adhuc hodie Ecclesiis dari moris est; eaque dicuntur *lettres de garde gardienne.* Nam & ex hac formula patet, Ecclesiis at plurimum ejusmodi defensionem tribui. Unde & Caroli Martelli Majoris domus mundeburdi Bonifacio Episcopo dati diploma extat in Pithœi Glossar. in ver. *Missus sancti Petri*, quod huic formulæ plane geminum iisdemque clausulis constat. Synodi Meldensis c. 41. *Providendum est regie majestati ut monasteria que ab hominibus Deum timentibus in sua proprietate constructa prædecessores illius causa defensionis & mundeburdi susceperunt, ut libera libertate, remota spe hereditaria de illorum propinquitate, ibidem religio observaretur, & nunc in allodium sunt data.* Eadem decernuntur in synodo Ticinensi sub Hlothario & Hludovico an. dccc. apud Canisium cap. 16. *Suggerendum est beatissimis Imperatoribus quia hi qui monasteria & synodalia sub defensione sacri palatii posuerunt, ideo fecisse probantur quod a nullo melius quam a summis potestatibus protegenda crediderint &c.*
Quæ

lis tuitionem impertiat quorum necessitas comprobatur. Igitur cognoscat magnitudo seu utilitas vestra quod nos apostolico aut venerabile viro illo de civitate aut de monasterio in honore sancti illius constructo, cum omnibus rebus vel hominibus suis aut gansindis, vel amicis, seu undecunque ipse legitimo reddere mittio, juxta ejus petitionem, propter malorum hominum illicitas infestationes, sub sermone tuitionis nostrae (1) visi fuimus recepisse, ut sub mundeburde (2) vel defensione illustri viri illius Majoris domus nostri cum omnibus rebus praefatae Ecclesiae aut monasterii quietus debeat residere, & sub ipso viro illo illustri vir ille causis ipsius Pontificis aut Abbatis vel Ecclesiae aut monasterii, vel qui per eum sperare videntur, vel undecunque legitimo reddere mittio, tam in pago quam

in palatio (3) nostro persequi deberet. Propterea per praesentem decernimus ac jubemus praecipuum ut memoratus Pontifex aut Abba sub nostro sermone & mundeburde archedi viri quietus resideat, & nec vos nec juniores aut successores vestri vel quilibet eum de inquisitionis occasionibus iniuriare nec inquietare non praesumat. Et si aliquas causas adversus eum vel suo mittio surrexerint, quae in pago absque gravi dispendio definita non fuerint, in nostri praesentia referentur. Quam praecipionem, ut firmior habeatur, propria manu subscripsimus.

Prologus de Regis judicio (4), cum de magna se duo causantur simul.

XXV. Cui Dominus regendi curam committit.

Quae synodus Regiaticina a Canisio inscribitur, & de loco inquirendum censet. Ego Ticinensem dixi, quae regni Longobardici seu Italici regia erat; quod & initium synodi indicat in *usle regia Ticino*, quae verba distincta nullam dubitationem relinquunt. Haec obiter. Synodus Confluentina an. dccclx. quae Caroli & Ludovici Regum foedera continet: *Volumus ut Ecclesiae & case Dei, & Episcopi, & Dei homines, Clerici & monachi & nonnae, talem mundeburdam & honorem habeant sicut tempore antecessorum nostrorum habuerunt*. Sane Gallici episcopatus in regia tutela, & defensione perpetuo fuerunt, adeo ut extremis Carolina stirpis temporibus, & initio tertiae regum familiae, jure regio civilibus bellis imminuto, omnibus occupatis, episcopatus tamen in tutela & protectione Regum manserint. Chronicon Andegavense de Neustria Hugoni Abbati concessa sub Carolo Simplice Rege: *Iste itaque tractus cum ei datus esset ad integrum communitibus & comitatibus & abbatibus castellanisque, praeter episcopatus solos, qui in regia dominicata restant sunt*. Rigordus in Philippo Augusti vita: *Igitur Reges Francorum praedictas Ecclesias in sua libertate semper custodiendas tradidissent, tamen Ecclesias sub potestate sua & protectione retinere decreverunt, ne Principes quibus terra custodienda delegabatur, Ecclesias vel Clericos ibidem Domino servientes aliquibus angariis, talliis, vel aliis exactionibus gravare praesumerent*. Nec vero Ecclesiis tantum mundeburdiu dabatur, sed & aliis personis, ut viduis, & orphanis. Capitul. lib. 6. cap. 247. *Ut viduae, orphani, & minus potentes sub Dei defensione & nostro mundeburde pacem habeant, & eorum iustitias acquirant*.

(1) *Sub sermone tuitionis nostrae*. Tuitione Euforgio Mediolanensi Episcopo a Theoderico Rege data extrat apud Senatorem lib. 2. c. 29. quam vide. Sic in *verbo Regis esse leg.* Sal. tit. 14. & tit. 59. *Rex ad quem manus est extra sermone suum ponet*. Nam in verbo Regis quis recipiebatur, ne ab inimicis laedi aut interfici posset. Gregor. Turon. lib. 9. c. 19. *Regina Brancibildis in verbo suo poluerat Sibarium &c. Azinum properans epistolam ejus elicit ut a nullo contingeretur*. Eodem lib. c. 27. de Gunthramno Rege, qui puellae, quae Amalomeum Ducem vim sibi facientem occiderat, praecipionem tribus iussit, ut in verbo suo

posita a nullo unquam parentum defuncti illius molestiam pateretur. His responderet tuitionis formula apud Cassiodor. lib. 7. cap. 34. *Diversorum te, quemadmodum quaeris, dispendiis laudiatum in castra defensionis nostrae clementer excipimus &c.*

(2) *Sub mundeburde*. Mundeburdiu, ut diximus, tutela est, & Longobardicis legibus seminarum tutor *mundobaldus & mundus* dicitur. Veteribus Francis *maieur & maieour* pro tutela vel cura. Apud Frofartem vel. 1. cap. 155. *fuissent en garde, baillie, tut. lle, cyre, manburnie*. Burchardus Decretorum lib. xix. ex Poenitentiali Romano: *Rapisti uxorem tuam, & vi sine voluntate maritis vel parentum, in quorum mundeburdiu tenebatur, illam adduxisti*? Saepae etiam in eiusmodi litteris pro mundeburdiu tuicio & defensione dicitur. Gregorius Turon. lib. 9. c. 20. in passione Regum apud Andelaum: *Ne a quocunque ullo unquam tempore convellatur, & sub tuitione ac defensione domni Childeberti &c. debeat possidere*. Sic & in privilegio Ludovici & Lotharii pro Corbeienfi cenobio: *Ut ipsam monasterium sub nostro munimine & defensione cure cellulis sibi subiectis & rebus vel hominibus ad se pertinentibus confirmare fecimus*. Mox: *sub tuitionis atque immunitatis nostrae defensione*. Ex quibus etiam liquet tuitionis clausulam frequentissime immunitatis privilegio inferram fuisse, ut & supra cap. 3. Othonis Magni diploma pro Ecclesia Mindenensi: *Anteriorum Regum conscripita, qualiter ipsi praefatae Ecclesiae res cum omnibus in ipsis rebus consistentibus sub illorum respectu mundeburdo*. Postea: *mundeburdiu & tuitionem nostram*.

(3) *Tantum in palatio*. Sic postulabat sensus. Nam in Ms. vitiose *tam in palatio* legitur. Hac facit locus synodi Ticinensis supra exscriptus, *sub defensione sacri palatii*.

(4) *Prologus de Regis judicio*. Reges nostros olim proprio ore sui dixisse notum est, Episcopis & proceribus adfidentibus, praesentem de maioribus causis, & inter Episcopos, Abbates, Comites, & potentiores personas. Capitul. lib. 3. c. 77. lib. 5. c. 308. & de vafis & fidelibus suis lib. 3. c. 64. lib. 5. c. 101. item ex causa provocacionis aut negati vel diu dilati iudicii a Comitibus, lib. 5. c. 243. lib. 3. cap. 7. & cum quis iudicatum facere negligit, aut se iudicio siliere recusat, lib. 2. c. 19. Marculfi lib. 1. c. 26. 27. & 28. tum demum de neglectu regalium constitutionum, & de-

mittit, finctorum jurgia diligenti examinatione rimari oportet, ut juxta propositionem vel responsiones alloquia inter alterutrum salubris donetur sententia; quo fiat ut & nodos causarum vivacis mentis acumen coerceat, & ubi præluet justitia,

Tom. II.

illuc gressum deliberationis imponat. Ergo cum nos in Dei nomine ibi in palatio nostro ad univerforum causas recto judicio terminandas una cum Domnis & patribus nostris Episcopis (1), vel cum pluribus optimatibus nostris (2) illis, patribus illis

S 2

& decretorum, & ex variis causis, de quibus alias singulatiim. Illud est quod sæpissime hic auctor in palatio causam prosequi. Verum ex his quædam a Rege ipso judicabantur, dum jus dicebat, quædam vero Comes palatii vice Regis Episcopus etiam & proceribus adfidentibus sinebat; & nihilominus Regis nomine judicata inscripta erant, atque si ipse judicasset. Hujus itaque judicii formula nunc exhibetur, præfationis videlicet. Nam rei iudicatae tot formulæ quot negotia. Nos antiquitatis causa integrum Regis iudicium in causa Abbatis S. Benigni Divionensis exscribimus. Veritatem enim & rem gestam repræsentat, quam adumbratam formula tradit; præsertim cum illud ipsum instrumentum visum & laudatum animadverterim a Jo. Tillio rerum nostratum peritissimo. Est igitur ejusmodi in Chronico Divionensi, quod litteratissimi viri Caroli Labbæi beneficio videre contingit.

Chlotarius Rex Francorum vir iustus. Quotiescunque altercantium jurgia palatii nostri iudicia nostrorumque fidelium ac Ecclesiarum seu sacerdotum pro quarumcumque rerum negotiis noscuntur advenire, oportet nobis in D. i nomine juxta legum severitatem inquirere, ut deinceps nulla videatur questio renovari. Ideoque cum nos in Dei nomine Masolaco in palatio nostro una cum apostolicis viris patribus nostris Episcopis, optimatibus, ceterisque palatii nostri ministris, necnon & Andobello palatii nostri Comite, qui de ipso ministerio ad præsens nobis deseruire videbatur, ad antevorsorum causas audiendas juxtaque iudicio terminandas refereremus, advocantes ibi actores basilicæ Domni Benigni, que est sub oppidum Divione constructa, ubi ipse presbiterus martyr in corpore requiescit, & vir venerabilis Vulfeshrannus Abba præesse videtur, videbantur repetere a quibusdam hominibus, dicentes quia antea tempore bonæ recordationis patris nostri Domni Gunthramni quondam Rex per testamenti sui paginam ad ipsam basilicam sancti Benigni villam nuncupatam Elariacum cum adjacentibus vel omni re ad se pertinente concessisset, & ipsi homines infra ipsum terminum commanentes ex parte maxima plurima pervassissent, vel ad suam partem contradicerent, & reditus terræ partibus ipsius basilicæ reddere contemnerent, & silvas de ipso agro devassissent, & terram exinde aut prata per loca plurima invasissent, vel vineas plantassent, aut calvas rupissent. E contra illi dicebant quod ipse Princeps Domnus Gunthramnus per præceptum, quam in presenti protulerunt relegendam, in antecessores parentes eorum firmasset; ubi continebatur quod ab eo tempore quo ipsum agrum Elariacum jam dictus Princeps ad memoratam basilicam sancti Benigni contulerat, per munificentiam ipsius Principis promoverant (leg. promoverant) ut quicquid ex successione parentum habebant, hoc nunc ipsi confirmatum esse deberet. Interrogatum est a nostris proceribus si cessionem ipsius Domni Gunthramni aut aliorum Principum seu alia instrumenta de ipso agro habebant an non, in presenti edicere debebant. Sed ipsi professi sunt ad præsens quod aliud instrumentum nullum vel firmationem magis exinde non haberent quam quod presentabant. Un-

de & ipsi confirmationibus relectis & percursis, inventum est a fidelibus nostris quod nullum detrimentum vel præjudicium ipsa basilica Domni Benigni de ipso agro Elariacensi exinde non pateretur. Etiam & pactiorem presentabant qualiter antecessor supradicti Vulfeshranni Richmarus quondam Abba, seu & apostolicus vir Domnus Bertholdus Episcopus, una cum ipsi vel parentes eorum de parte maxima de infra termino ipso Elariacense contentiorem maximam habuissent, & ipsas terminationes perambulassent, & signa possiderent. Proinde nos taliter una cum nostris proceribus, in quantum illustrer vir Andobaldus Comes palatii nostri testimoniarit, consensit decrevisse, ut dum hæc causa inter ipsos sicut superius continetur taliter acta vel inquisita fuisset, per ordinem jubemus ipsum agrum Elariacense, quantumcumque Domnus Gunthramnus per testamenti sui paginam ibidem detegavit, postposita & calcata ipsa confirmatio vel reliqua (a Domino Gunthramno) & successoribus Principibus factis descriptionibus, ne deinceps per ipsos aliqua removeri videatur cautio, sed quod hæcenus tenuisse videntur infra ipsum agrum Elariacense vel ubicumque, tam terris, curtisibus, castis, vineis, pratis, siccis, piscuis, aquis, adjacentibusque suis per alia loca, cum omni iure teneant, possideant absque sollicitudine, absque altius repetitione, sicut in Dei nomine ad partem sancti Benigni & provisorum subsectorumque eorum evindicatum omni tempore &c. loci ac re (leg. ejus loci ac rei) scripta causato. Abbeius recognovit & daturus sub die ix. Kl. Novemb. in anno octavo regnante Domino nostro feliciter. Amen. Alardus Presbyter recognovit & subscripsit.

Chlotarius ille filius erat Chlodovei Dagoberti F. ut idem Chronicon testatur; Gunthramnumque Regem parentem vocat, quod ex majoribus suis unus, proavique patris & loco patris fuerit.

(1) Una cum Domnis Episcopis. Hi enim in iudiciis Regi adfidebant, ut etiam notavit Tillius, qui recte Curia seu Parlamenti originem hinc deducit, illudque ita durasse usque ad Philippi VI. Valefii tempora, qui amplissimum Parisiensem Senatam a comitatu & consistorio Principis separatim edicto constituit. Huius quoque iudicii Episcopis & proceribus adstantibus forma refertur antiquitatum Fuldensium libro primo. Anno dominicæ incarnationis dcccxxxviii. Ind. i. xviii. Kl. Julii facta est contentio Gorbaldi & Hrabani Abbatis coram Imperatore Ludovico & filiis ejus Ludovico & Carolo necnon & Principibus ejus in palatio apud Niomagum oppidum constituto de captiva &c. presentibus Trugone Archiepiscopo, Otigaro Archiepiscopo, Radolto Episcopo &c. Adalberto Comite, Helphrico Comite, Albrico Comite, Popone Comite, Gobaruino Comite palatii, Ruadharto similiter Comite palatii &c. innumerabilibus vasallis dominicis.

(2) Optimatibus nostris. Ita nobilissimi & regi priores in appendice Gre. designantur. Capitul. lib. i. c. 126. Ut omnes Episcopi, Abates, Abbatiffæ, Optimates, & Comites. Lib. 5. c. 2. per consilium sacerdotum & optimatum meorum. Frequentissime vero in annalibus Fuldensibus a Petro Pithæo & Marquardo Frenhero

lis (1), referendariis illis (2), domesticis (3) illis, vel feniscalcis (4) illis, cubicularis (5), & illo Comite palatii (6),

vel reliquis quampluribus nostris fidelibus consideremus; ibique veniens ille illum interpellavit, cum diceret, & cetera.

In-

hero editis. Caroli Calvi præceptum de fugitivis S. Dionysii: *Statuimus cum communi consensu & consilio totius regni nostri optimatum. Idem priores regni Gregorio Turonensi, primates appendici, majores & seniores Hincmaro, proceres infra cap. 38. Palatini in Roberti R. privilegio pro S. Dionysii cœnobio: exsententia palatinorum nostrorum adjudicavimus.*

(1) *Patribus illis.*) Repetitio, hoc est Episcopis illis, qui patres ab Ecclesia dignatione meriti & sacerdotii dicti sunt. Urbanus Papa ex Augustino apud Gratianum dist. 68. Gregor. Turonens. lib. 4. c. 26. de Presbytero Heraclio ad Charibertum Regem. *Pater, inquit, Presbyter tuus Leontius cum provincialibus suis salutem tibi mittit. Senator Variar. lib. 11. ep. 3. Spirituales parentes, anime veri parentes.*

(2) *Referendariis illis.*) Referendarios Romani habuerunt, qui supplicum desideria Principi referrent, simulque ejus iussiones & responsa exponerent, Novel. 10. & 113. Cassiodor. lib. 6. cap. 17. ubi eorum describit officium. Apud Francos vero diversum quodammodo munus erat. Anulum namque Principis Referendarium tenuisse Gregor. Turonens. ostendit lib. 5. c. 3. Et eod. lib. cap. 42. Ursicinum Ultragothæ Reginæ Referendarium facit. Subscriptionem etiam regis litteris apposuisse idem testatur lib. 10. cap. 19. ut Referendarium summi Cancellarii munus sustinuisse apud Gregorium dubitari non possit. Quod & Sigebertus scribit ad annum DCXXXVII. *Referendarius, inquit, dicebatur ad quem publicæ conscriptiones referebantur, ut per eum anulo seu sigillo Regis confirmarentur.* Eadem ferre Aimoinus lib. 4. cap. 41. At cum plurium Referendariorum hic fiat mentio, & summorum Cancellariorum primæ Regum familiæ diplomata reperiantur, suspicari licet hoc saltem tempore & postea Referendarios in aula Francica plures fuisse, qui scilicet libellos supplices & diplomata subscrībenda Regibus offerrent. Quod innuere videtur præceptum Dagoberti de fugitivis S. Dionysii: *Landericus obtulit, Dagobertus Rex subscripsit.* In præcepto immunitatis ejusdem cœnobii: *Dado obtulit; et in diplomate Chlodovei Dagoberti F. Gerardus obtulit, Chlodoveus Rex subscripsit.* Nisi forte concias ex Referendariorum ordine unum aliquem anuli Principis custodem fuisse. Hodie quidem Magistri libellorum supplicum eodem officio funguntur.

(3) *Domesticis.*) De quibus ad lib. 2. c. ult. commodius tractabitur.

(4) *Feniscalcis.*) Annales Fuldenses sub an. DCCCXXXVI. *Carlus per Autulsum Senescallum missis exercitu Britones domuit.* Sic et vita Caroli M. apud Adheinarum, et Sigebertus; qui Audulfus in continuatione Aimoini lib. 4. cap. 78. *regis mense præpositus* dicitur; eundemque Regino Prumientis principem coquorum vocat. Quo etiam officio sanctos sub tertia Regum familia ex vetustissimis vernaculis carminibus observat Falsetus origin. lib. 1. cap. 10. ut et plures extitisse, majorem vero, Dapiferum tunc dictum, etiam vexillum regium in acie detulisse. Robertus monachus S. Remigii Rhemenfis histor. lib. 14. *Ipso die Podienfis Episcopus perdidit dapiferum suum, qui suis acies deferre solebat vexillum.* Inter primas certe regni dignitates hanc fuisse declarat Regum tertie familiæ di-

plomata, quæ quidem a dapifero cum quatuor alis familiæ regis præcipuis ministris subscrībri consueverant. Ludovici VI. Regis diploma donationis ad S. Dionysium: *Præsentibus ex palatio nostro quorum nomina subtitulata sunt & signa. S. Ancelli tunc temporis Dapiferi nostri. S. Gilberti Buticularii. S. Hugonis Constabularii. S. Widonis Camerarii. Stephanus Cancellarius relegendo subscripsit.* Anno MXXII. Innumera ejusmodi litterarum exempla passim reperiuntur, adeo ut vacante Dapiferi seu Senescalli officio, subscrībretur in litteris, *Dapifero nullo.* Guillelmus Tyrus hist. belli sacri lib. 4. cap. 5. *Alexius megadomeslici dignitate (quem nos majorem Senescallum appellare consuevimus) fungeretur officio, ab Imperatore secundus.* Itaque non male eos in Majorum domus locum successisse observatum est. Nam majoratum & senescalciam Hugo de Cleris vocat. Quod munus præclare describit Hincmarus ex Adhalaro episc. 3. c. 23. *Quæ videlicet cura, quamquam ad Buticularium vel ad Comitem stabuli pertineret, maxima tamen cura ad Senescallum respiciet, eo quod omnia cetera, præter potus vel victus caballorum, ad eundem Senescallum respicerent.* Ejus quoque jura ab Hugone de Cleris traduntur, qui Ludovico VI. Rege vixit, & post Gosfridum Abbatem Vindocinensem a doctissimo Jacobo Sirmondo editus est. Hinc nos hodie *Magnus Magister Francie* dicimus; de quo plura apud Tullium & Falsetum.

(5) *Cubicularis.*) Gregor. Turon. lib. 7. cap. 21. *Eberulfum cubicularium Chilperici Regis referta Fredegunde accusatum, quod is Principem occidisset, thesaurosq; expulisset.* Unde etiam apparet thesaurorum curam ad cubicularium pertinuisse. Idem lib. 10. cap. 10. Chundonem Guntheramni Regis Cubicularium nominat. Plures fuisse ex hac formula & aliis locis manifestum est. Unus vero ceteris præpositus fuit: de quo etiam supra scripti loci Gregorii Turonensis accipiendi sunt. Quem Regi adesset non mirum, ob dignitatis prærogativam, cum idipsum Romano imperio solitum fuisse doceat Zosimus lib. 9. ubi de Timasti magistri militum sub Arcadio damnatione: *ὁ μὲν βασιλεὺς παρακλήσας διέκρινε, Εὐστράτιος δὲ παρῶντος ἀποβέβη & τὸν ἡγεμονίου καίτοι τὸ βασιλικὸν εἶχε κληθῆναι. ὁ μὲν δὲ αὐτὸν κίρασε ἔσ.* Præpositus is erat sacri cubicii. Ejus officium late ab Hincmaro exponitur episc. 3. c. 22. *Camerarium enim cum Cubiculario eundem facio. De honestate vero palatii, seu specialiter ornamento regali, necnon & de donis annuis militibus, abique cibo & potu vel equis, ad Reginam præcipue & sub ipsa ad Camerarium pertinebat &c.* Videndi Tullius & Falsetus origin. lib. 1. cap. 11. Porro hos omnes proceres & regis familiæ ministros regii quoque iudicii participes fuisse probat lex Ribuar. tit. 90. *Subvenus ut optimates, Majores domus, Domestici, Comites, Grafones, Cancellarii, vel quibuslibet gradibus sublimati in provincia Ribuar. in iudicio residentes munera ad iudicium pervertendum non recipiant. Quod si quis in hoc deprehensus fuerit, de vita componat.* Quod ante constituerat Gundebaldus Rex in præfatione legum Burgundionum.

(6) *Comite Palatii.*) Hoc officio fungentur perio Tradulfum & Romulfum apud Gregor. Turon. lib. 9. cap. 12. & c. 30. Agulfum sub Chlodoveo Dagoberti F. rege in diplomate ejusdem

Indiculus communitorius. (1) ad Episcopum.

XXVI. Domino sancto & apostolica se-
de colendo Domino & in Christo patri illi
Episcopo ille Rex. Fidelis Deo propitio
noſter ille ad presentiam noſtram veniens
ſuggeſſit nobis eo quod villa aliquante nun-
cupante illa, quæ ad eum de parte illius
pervenire debuerat, poſt vos retineatis (2)
indebite, & nullam juſtitiam vobiscum ob
hoc poſſit conſequere. Propterea preſentem
indiculum ad coronam beatitudinis veſtræ
direximus, ut & pro nobis orare debeatis,
& ſi taliter agitur, antedicto illo de ſupra-
ſcripta villa legibus reſtitire (3) faciatis.
Certe ſi nolueritis, & aliquid contra hoc
habueritis opponere, voſmetipſi per hunc
indiculum communiti, aut Miſſus in per-
ſona veſtra inſtructus, nunc ad noſtram ve-
niatis preſentiam, ipſius lui ad hoc dando
reſponſum.

Item indiculus ad Episcopum pro alio diſtringendo.

XXVII. Domino ſancto & apoſtolicò Do-
mino & patri illi Episcopo ille Rex. Ve-
niens ille ad preſentiam noſtram ſuggeſſit
quaſi Abba veſter, aut Clericus, vel ho-
mo veſter ille, eidem ſervo ſuo per for-
tiam tuliffet, vel poſt ſe retineat iniuſte,
& nulla juſtitia cum eodem ex hoc confe-
quere poſſit. Propterea preſentem indicu-
lum ad ſanctitatem veſtram direximus, per
quem petimus ut & pro nobis orare digni-
tis, & ſi taliter agitur, ipſo Abbate veſtro
aut Clerico preſentialiter conſtringatus qua-
liter ſi, ita agitur, hanc cauſam contra jam-
dicto illo legibus ſtudeat emendare. Certe
ſi noluerit, & aliquid contra hoc habuerit
quod opponat, ipſo illo per fidejuſſores po-
ſitos tunc ad noſtram ſtudeatis dirigere præ-
ſentiam.

Tom. II.

S 3

Char.

dem Regis, Andobellum ſub Chlotario ejus
filio, ſub Carolo M. Anſelmum, Woradum,
ſub Ludovico Reginarium, Adhaldardum, Ber-
tricum, & ſub Carolo Calvo Fulconem, Ber-
nardum, & alios. In quo verſaretur horum
officium plene tradit Hinemar. ep. 3. c. 21.
in finiendis ſcilicet controverſiis que ad pa-
latium deſerebantur, & ut ſi quid in legibus
emendandum eſſet, Principi exponerent, &
accepto reſponſo emendarent. Idemque cap.
19. Comitum palatii Archicapellano ſeu Apo-
ſtolario conſert. *Præcipue, inquit, duo, id
eſt, Apoſtolarium, qui vocatur apud nru Capel-
lanus, vel palatii cuſtos, de omnibus negotiis
eccleſiaſticis vel miniſtris Eccleſiæ, & Comes pa-
latii de omnibus ſecularibus cauſis vel judiciis
ſuſcipiendi curam inſtanter habebant; ut nec ec-
cleſiaſtici nec ſeculares prius Dominum Regem abſ-
que eorum conſultu inquirere nec eſſe haberent,
quoſque illi præviderent ſi neceſſitas eſſet ut
cauſa ante Regem merito venire deberet &c.*
Non tamen omnium cauſarum notionem ad
illos ſpectaſſe certum eſt, ſed tantum paupe-
rum & minus potentium cauſas. Capitul. lib.
3. cap. 77. *Neque ullus Comes palatii noſtri po-
tentiorum cauſas ſine noſtra juſſione finire præſu-
mat, ſed tantum ad pauperum & minus poten-
tium juſtitias faciendas ſibi ſciat eſſe vacandum.*
Vice tamen regia ſediſſe & de maioribus et-
iam negotiis, ſeu Regum mandato, ſeu of-
ficii prerogativa, cognoviſſe, & ex hac for-
mula & Chlotarii Regis judicio, quod ſupra
exſcripſimus, palam eſt. Decreta nomine regio
inſcripta continebant, Regem ex relatione Co-
mitis palatii judicaſſe, aut ab illo & proceri-
bus jam judicata firmaviſſe. Itaque magna eius
Comitis dignitas, magna potestas. Sangallen-
ſis lib. 2. c. 9. *Videntur Comitem palatii in me-
dio procerum conſtantem, Imperatorem ſuſpica-
ti, terra tenui ſunt proſtrati. Quem magiſtra-
tum in Germanico imperio longo tempore du-
raſſe, multaque alia præclara ex iure Saxoni-
com notat P. Pithœus, nunquam ſine laude no-
minandum, Comitum Campaniæ libro primo.*
Ex diplomatibus & veteribus inſtumentis bre-
viter & erudite horum officium deſcripſit Jo-
annes Aventinus annal. lib. 4. cujus verbaliter
adſcribere: *Li vicem Caſaris præſidendo ſe-*

*natui principali deſungebatur, fidem Imperatoris
implorantibus aderat, juſque reddebat, ſiccom
Auguſti, prædia Salica, redditus regio procur-
rabat, Caſareum cenſum exigebat, nihil circa ejus
auctoritatem Duci aut decernere aut ſtatere li-
cebat &c.* Ex quibus quam diſſimile ſit Sene-
calli ſeu Magni Magiſtri officium, quod ple-
rique hodie confundunt, vel exco perſpicuum
eſt. Illud addam, plures aliquando fuiſſe pa-
latii Comites, non in Germanico imperio tan-
tum, quod Aventinus & Pithœus tetigerunt,
ſed & in prima & ſecunda Francorum Regum
familia. Pipini Majoris domus de rebus S.
Dionyſii extat judicium in tabulario ejuſdem
monaſterii, ubi hæc verba reperias: *Ubiſque
eorum juſtitiam invenimus, ſicut proceres noſtri
ſeu Comites palatii noſtri vel reliqui legis docto-
res judicaverunt.* In tradition. Fuldenſ. lib. 1.
uno eodemque tempore ſub Ludovico Imper-
atore anno dcccxxxviii. atque etiam in eo-
dem judicio duo referuntur Comites palatii,
*preſentibus &c. Popone Comite, Gæbaruino Co-
mite palatii, Ruadharto ſimiliter Comite palatii,
Hattone Comite &c.* Capitul. 3. c. 77. *Ut nul-
lus Comes palatii &c.*

(1) *Indiculus communitorius.* Regis ſunt lit-
teræ, quibus Episcopus ante Regem in juſ vo-
catur.

(2) *Post vos retineatis.* Noſtris veteribus
ſcriptoribus, *retentur viere ſey*, penes ſe.

(3) *Legibus reſtitire.* Id eſt, ejus rei quam
abſtulit poſſeſſionem ei reſtituas, iterumque
eum veſtias ſecundum formam legis qua ipſe
vivit. Veſtendi verbum hoc ſeculo frequens.
Leg. Bajuvar. tit. 17. c. 3. *Mei antecellorſes te-
nuerunt, & mihi in alodem reliquerunt, & ve-
ſtita eſt illius manus cui tradidi.* Pipini Majoris
domus judicium de rebus S. Dionyſii: *Vel
caſa S. Dionyſii exinde veſtita fuerat, vel a lo-
nis & Deum timentibus hominibus daſe vel col-
late fuerunt, & ipſa caſa legitime & rationa-
biliter per legem exinde veſtita fuerat.* Capit.
lib. 4. c. 19. *fidejuſſores veſtitura, & c. 42. veſti-
tura domni Karoli; c. 45. noſtra veſtitura.* Syn-
odus Leptinenſis ann. dcccxlii. *Eccleſia cum
propria pecunia veſtitita ſit.* In traditionibus
Fuldenſibus ſæpiſſime *veſtitioſis & veſtitioſis*
telles. In appendice Flodoardi, *veſtitum.*

Charta audientiale (1).

XXVIII. Ille Rex vir inluster illo Comite . Fidelis Deo supitio noster ille ad presentiam nostram veniens clementia regni nostri suggestit eo quod pagensis vester (2) ille eidem terram suam in loco nuncupante illo per fortiam (3) tulisset (4) & post se retineat injuste, & nullam justitiam ex hoc apud ipsum consequi possit . Propterea ordinationem presentem ad vos direximus ; per quam omnino jubemus ut ipso illo taliter constringatis qualiter si ita agitur, hanc causam contra jam dicto illo legibus studeat emendare . Certe si noluerit, & ante vos recte non finitur, memorato illo tultis fidejussoribus (5) Kalendas illas ad nostram eum omnimodis dirigere faciatis presentiam .

Indiculus ad laico.

XXIX. Ille Rex vir inluster (6) illi .

Fidelis noster ille ad presentiam nostram veniens nobis suggestit quasi vos eum nulla manente causa in via adfallisset & graviter livorassetis (7) , & rauba sua in solidos tantos (8) eidem tulissetis vel post vos retineatis indebite , & nullam justitiam ex hoc apud vos consequere possit . Propterea presentem indiculum ad vos direximus, per quem omnino jubemus ut si taliter agitur, de presente hoc contra jamdicto illo legibus studeatis emendare . Certe si nolueritis, & aliquid contra hoc habueritis quod opponere , non aliter fiat nisi vosmetipsi per hunc indiculum communiti Kalendas illas proximas ad nostram veniatis presentiam eidem ob hoc integrum & legale dare responsum .

Commutatio cum Rege (9).

XXX. Ille Rex illo Regi . Nihil sibi quique cernitur minuendo quicquid & contra re-

(1) *Charta audientialis.* Regia quoque est epistola , qua ad Comitem scribit , ut quemdam , qui ejus jurisdictioni suppositus est , iudicium accipere & iudicatum facere cogat , aut si nolit , fidejussorem det ad Regis iudicium sistendi causa . Inde dictam audientialem puto , quod per eam quis ad Principis audientiam vocetur . Ut enim Jurisconsulti pro loco dicunt , sic audientiam tum illi appellabant . Greg. Turon. lib. 7. cap. ult. synodi Meldensis cap. 77.

(2) *Pagensis vester.* Pagis appellatio late patet . Neque enim vicus tantum hoc nomine dicitur , sed & provincia , aut saltem non exigua pars provinciae . Sic Plinio lib. 4. cap. 17. *Gessortacus pagus* non pro vico accipitur , sed pro magno agri tractu & civitatis unius territorio . Sic & septem Helvetiorum pagi apud Caesarem , quod Gallica lingua retinuit , solita tamen mutatione *g* in *i* . *Pais* namque dicimus , ut Jos. Scaliger Phoenix ille litterarum observat ; seu quia ejusmodi litteras in medio abjicimus . Gregor. Turon. lib. 9. c. 9. *quicquid de pago Stampensi vel Carnoteno* . Appendix Gregor. Turonens. cap. 57. *concessisse pagum Tolosanum , Catorcinum , Aganensem , Petrocorreum , & Santonicum* . Unde pagenses dicti qui ejusdem pagi sunt . Pagis autem ut plurimum praerant Comites . Itaque qui eorum ditioni subditi erant , pagenses dicebantur . Gregor. Turon. lib. 8. c. 18. *Vuintrio Dux a pagensibus suis depulsus ducatu caruit* . Praeceptum Dagoberti de mercato S. Dionysii : *Saxones & Ungarii & Rothomenses & ceteri pagenses de aliis civitatibus* . Capitul. lib. 3. cap. 73. *Vasallas suos castatos secum non retineat , sed cum Comite ejus pagensis sunt ire permittat* . Eod. lib. cap. 43. & lib. 4. cap. 19.

(3) *Per fortiam, tulisset.* Hoc est , per vim abstulisset . Unde nostris *par force* . Leg. Ribuarior. tit. xi. 4. *Si quis regio aut ecclesiastico homini de quacunque libertate fortiam fecerit , & per vim tulerit , in triplum componat* . Leg. Bajuvarior. tit. 1. c. 5. *per fortiam hostilem aliquid praedare* . In lege Salica tit. xiv. 13. *per virtutem* . Formulae incerti auctoris (sive Appendix Marculfi) cap. 33.

(4) *Tulisset.* Id est , vi abstulisset . Leg. Ribuar. tit. xi. Leg. Sal. tit. xiv. *Vetustis Francis, tollit ; & inde male tolste* pro tributo , Sic

infra *tultis fidejussoribus* , pro ablati & acceptis .

(5) *Tultis fidejussoribus.* Acceptis . Glossae nostrae ; *ademus , tultis* .

(6) *Ille Rex vir inl.* In antiquis Regum nostrorum praecipis & constitutionibus nil frequentius , ut *Childebertus vir inluster* in Decreto post legem Salicam , Chlotarius , Dagobertus , Pipinus , Carolus , & alii in tabulario S. Dionysii & ceterarum comobiorum archiepis . Sic Ennodius Ticinensis lib. 4. epist. 10. ad Trafimundum Vandalorum Regem scribens , *Viro inlusteri* epistolam inscribit , ut ibi doctis . Sirmondus notat . Hoc enim titulo nullus major in Romano imperio . Tanta enim erat apud exteras gentes illius imperii admiratio , ut ceteri Reges ejus dignitatibus & honoribus insigniri cuperent & honorari ; ut de Patricii & Cos. nomine & insignibus , quae Chlodoveus Rex ab Anastasio Imp. recepit , Gregor. Turonens. lib. 2. cap. 38.

(7) *Adfallisset & livorasset.* Adfallere hic est adoriri , appetere , impetum facere , aggredi . Unde nostris *assallit* . Livorare est vulnerare & contudere , livoresque efflicere . Leg. Salica tit. 44. *Si quis collecto contuberentio hominem in equum in domo sua adfallerit* . Formul. Romanar. c. 30. *Ipsum adfallerit , vel ei injuravit , & res suas ei contraxerit , atque violenter super ipsum evaginato gladio venit . Unde livores & capulaturae atque claphi manifesti apparent* . Et cap. 31. *Me malo ordine assalivit vel livoravit* .

(8) *Rauba sua in sol. tant.* Pro raula , id est , veste . Leg. Alaman. tit. 49. *Quidquid super cum raula vel arma tulit , omnia sicut furtra componat* ; quod postea per vestimenta explicatur . De femina si rix contigerit , dupliciter componat ; vestimenta autem quae super eam tulit , velut furtra componat . Var. formul. cap. 8. Rauba autem ut & vestis appellatio late pro omni suppellectile & vestimentis accipitur . Inde *desrober* .

(9) *Commutatio cum Rege.* Hoc capite multa reperias quas inscriptioni non conveniunt . Est enim ejusmodi , *Ille Rex illi Regi* ; sed postea inter Regem & illustrem virum aliquod conveniam fuisse narratur : tum mentio fit ejus quod Rex in animae remedium dederit , quae verba ad Ecclesiam aut monasterium pertinet .

cipitur in augmento. Dum inter nos & illustre viro illo unanimiter convenit ut loca aliqua inter nos commutare deberemus, nos dedimus ei locello (1) nuneupante illo in pago illo, cum colonias illas (2) vel omnes adjacentias eorum & merito suo, tam domibus, mancipiis, vineis, silvis, campis, pratis, pascuis, vel reliquis quibuscunque beneficiis, quodcunque ille vel fiscus noster in ipsa loca tenuisse noscitur. Et ipse hæc contra dedit nobis omni portione sua quod in villa illa in pago illo habuisse visus est, cum itemque domibus, mancipiis, vineis, silvis, vel reliquis quibuscunque beneficiis, quæcunque ibidem habuit, & nos pro animæ nostre remedium (3) ibi dedimus. Quapropter hunc præceptum ad modum commutationis ipsius viro fieri decrevimus, ut a præsentè die ipsa locella cum omnia superius scripta vel cum omni integritate sua, quicquid, ut diximus, ille vel fiscus noster

ibidem tenuit, ipse ille hoc habeat, teneat, atque possideat, & suis posteris ad possidendum relinquat, vel quicquid exinde facere voluerit, ex nostra commutatione liberam habeat potestatem; & unaquæque pars quod in concambio bonæ pacis placuit accepisse, exinde per longa tempora debeat Deo permitte gratulare. Et ut hæc præceptio. & cetera.

Confirmatio Regis de omni corpore facultatis.

XXXI. Merito regalis clementia in illis conlata munera vel proprietates parentum nostrorum confirmare deliberat quos cognoscit anteriorum Regum parentum nostrorum vel nobis fidem integram conservasse insulam. Idcirco inluster vir ille chartas præcedentium Regum nobis protulit recensendas, qualiter parentibus suis loca aliqua fuissent concessa; petiit ut eum de omni corpore

fa-

tinere dubium non est. Tantum dicam, eo animo scriptam fuisse videri, ut pluribus commutationis negotiis interserviret; ut planum sit clausulam aliquam aut quadam verba deesse. Commutationem autem plures infra formulæ extant lib. 2. cap. 23. & 24. & incerti auctoris (five Appendicis Marculfi) cap. 17. Leg. Rom. cap. 26. Variar. cap. 14.

(1) *Locellum.* Eodem exemplo infra lib. 2. c. 1. *facultaticula.* Synodi Agathensis c. 7. *cellæ, mancipiæ.* Synodi Aurelianensis IV. c. 19. *terruæ, vineolæ.*

(2) *Cum coloniis illis.* Leg. Burgund. tit. 38. 7. Colonia est villa seu villula cum modo agri quantum colonus unus colere potest, nec admodum a manso distat, adeo ut mansus & colonica aliquando promiscue dicantur. Synodi Valentinae sub Lothario Imp. capite 9. *Seculares & fideles laici, si condere voluerint ecclesiasticas in prædiis suis, sicut edictum piissimum Augustorum continet, unam colonicam vestitam cum tribus mancipiis donationis (al. dotis) gratia eis conferant.* Edictum illud extat Capitul. lib. 1. cap. 85. & in vita Ludovici Pii & Aimoini continuat. lib. 5. cap. 10. Synodi Meldensis cap. 63. Ubi tamen unus mansus integer ubique dicitur, quem colonicam unam hæc synodus vocat. Quod ipsum ibidem & in ceteris Conciliis & Capitulis *dos Ecclesiæ* dicitur. Synodi Colonienfis c. 4. c. 1. De censib. Burchardus lib. 3. c. 52. Itaque mansus & colonica non semper certam quantitatem, sed modo majorem, modo minorem agri modum continebant; quemadmodum hodie videmus in illis possessionibus, quas *fermes & mestavies* dicimus. Aliquando etiam sub manso colonicam comprehensionem reperi. Chronicon S. Benigni circa ann. 1007. *Femina quædam n. billi, Aremburgis dicta, mater Letbaldi Matiscensis Episcopi, cum eodem filio suo dedit sancto Benigno in villa Lu vocata septem mansa, cum silva ibi adjacente & servis qui de prædictis mansis septem colonicas tenebant.* In summa, plerumque colonica, mansus, villa, & in Germanicis scriptis diplomatis & instrumentis, hoba & hobuina pro eodem accipi debent. Traditionum Fuldens. lib. 2. duas hoba serviles. Item unam hobam cum omnibus ad eam pertinentibus. Eod. lib. *trado servum unum cum sua hoba.* Gregor. Turonens. de miracul. lib. 2. cap. 15. Colonia quoque pro colonica usurpatur. Flooard. histor. Rhem. lib. 9. c. 19. de

Ebone Præsule: *Colonias nonnullas Ecclesiæ descriptis per strenuos viros colonis eorumque servitiis ordinavit.* Hincinar. de villa Noviliaco: *Quasi de fisco Regis quasdam colonias de ipsa villa obtinuit in proprietatem.* Carolus Calvus an. regni xviii. Indict. VI. (apud Cochleum in Histor. Nivernensi) *dedit Ecclesiæ Maniacensi mansos xv. & colonias sex.* In tradit. Fuldens. lib. 1. Willibaldus Episcopus conobio Fuldensi, in supradicto loco novem trado colonias (hoc sunt hobuina) integras cum omnibus adjacentiis & sribus suis, in aralis, in terris arduis, in silvis, in campis, in pratis, in pascuis, aquis, aquarumve decursibus, edificijs, molinariis, mancipiis, cum omni suppellectili eorum. Sic in l. 24. *Locati.* l. 12. §. *Queritur.* l. 20. §. *Prædia.* De intr. vel istrum. l. 27. §. 2. *Ad municipal.* Columell. lib. xi. cap. 1. *Neque enim colonie sue terminos egredi debet.* Inde lex colonica Varroni rei rust. cap. 2. lib. 1. Ex quibus etiam liquet quid colonie seu colonicæ nomine veteres intellexerint.

(3) *Nos pro animæ remed.* Satis aperte declarant hæc verba ad commutationem cum Ecclesia aut monasterio factam hanc clausulam pertinere. Porro commutationes de rebus ecclesiasticis, ut & ceteræ omnes alienationes, synodis & constitutionibus prohibitas fuisse constat. Synodi Meldensis c. 23. Synodi Valentinae sub Lothario Imp. cap. 21. Benedictus Levita Capitul. lib. 5. c. 110. Burchardus Decreti lib. 3. c. 164. & seqq. Tamen specialiter Principi in synodo Silvanectensi concessum est, ut commutationes cum Ecclesia facere possit: *Si princeps voluerit rem immobilem sanctis locis præstare, & accipere ab eis aliam immobilem rem, & eo modo permutationem consabere, liceat hoc facere ei divina pragmatica sanctione ab eo promulgata.* Quæ verba Juliani antecessoris sicut Novellarum interpretis cap. 33. ex Novella septima. Aliis vero absque Regis licentia non licebat. Burchardus lib. 3. c. 172. *Ne commutationes rerum vel mancipiorum ecclesiasticorum quælibet persona sine licentia & consensu regio præsumat facere.* Ideoque Flooard. histor. Rhemens. lib. 2. c. 19. Ebonem antistitem imperialia super iisdem commutationibus præcepta obtinuisse refert. Et tradition. Fuldens. lib. 2. *Conventionne inter se de concambio facta rogatu antedicti Comitit, cum scientia & licentia gloriosæ Francorum Regis Ludovici &c.*

facultatis suæ, tam quod regio munere ipse vel parentes sui promeruerunt, quam quod per venditionis, cessionis, donationis, commutationisque titulum ad præsens iuste & rationabiliter est conquisitum, & ad præsens possidere videtur, per nostrum in ipso deberemus generaliter confirmare præceptum. quod nos pro divino intuitu, vel ejus meritis compellentibus, integra devotione magnitudo vestra præstitisse cognoscat. Præcipientes enim ut quicquid ex successione parentum, vel ejus voluntate, tam munere regio, vel per quolibet instrumenta chartarum ad eodem iuste pervenit, tam in villabus, mancipiis, ædificiis, accolabus, aurum, argentum, speciebus, ornamentis, mobile & immobile, aut quodcumque in quibuslibet rebus per instrumenta chartarum tempore præsentis cum rationis ordine dominare videtur, per hanc auctoritatem firmatus cum Dei & nostra gratia in integritate hoc valeat possidere & suis posteris auctore Deo derelinquere. Et ut hæc auctoritas.

Si aliquis contra Regis voluntatem (1) egerit, securitas cui eum persequi jusservit.

XXXII. Qui regiam obtemperant jussionem, experire malum in posterum a quolibet non debent. Igitur cum & ille cum reliquos pares suos (2), qui eum secuti fuerunt, faciente rebello (3) illo interfecit, aut quolibet alias causas contra Regem admittit, vel de regno nostro se transfudit, quod

nobis satis fuit molestum, & una cum consilio fidelium nostrorum omnes res ejus sub fisci titulum inlustribus viris illis præcipimus revocare, quia si se non distulisset, non solum res perderat, sed pro tali rebello (4) in vita ipsius eos ordinaveramus insequere, propterea præsentem præceptionem dedimus ut dum prædicti viri illi, vel reliqui pares aut gassindi eorum, non ex sua præsumptione, nisi per nostra ordinatione una cum consilio seniorum fidelium nostrorum ipsas res sub fisco nostro positas habuerunt, & nostris ditionibus ubi iussimus, vel reliquorum qui cum eodem mixti fuerunt, ex hoc comprehensum adduxerunt, ideo jubemus ut dum per nostra ordinatione factum est, nullo unquam tempore nec a jamdicto illo, nec qui cum eo mixti fuerunt, nec ab heredes eorum exinde qualibet calumnia (5) aut repetitione ulla habere penitus non debeant, sed tam ipse ille quam pares, gassindi, vel amici eorum, quicquid de res prædicto illo fuerunt & ablatum fuit, dum per ejus culpas & nostra ordinatione factum est, omni tempore exinde ducti & absoluti permanent, & ut diximus, calumnia aut repetitione vel damnitate quandoquidem exinde superscripti viri illi fideles nostri non pertineant habere. Et ut hæc præceptio firmiter sit.

Præceptum quorum ab hostibus (6) vel alio modo fuerint instrumenta incensa.

XXXIII. A regale necesse est releventur cle-

(1) Si aliquis contra Regis vol.) Hac formula Princeps securitatem tribuit ei qui iusti ejus aliquid sibi adversarium aut infidelem occidit vel expulit, resque illius in fisco redegit, quem ab omni iniuria tutum & innoxium esse jubet, vetatque ne propinquis & amicis illius eo nomine aut armis aut iudicio eum persequi liceat. Extat de ea re capit. legis Baiuar. tit. 2. cap. 8. Si quis hominem per jussionem Regis vel Ducis sui, qui illam provinciam in potestate habet, occiderit, non requiratur ei, nec faldosus sit, quia jussio domini sui fuit, & non potuit contradicere jussionem, sed Dux defendat eum & filios ejus. Adversum statuitur Capit. lib. 5. cap. 367. Si quis jussione Regis vel Ducis illius, qui ipsam provinciam regit, hominem occiderit, non requiratur ei, nec propterea faldosus sit, quia lex & jussio dominica occidit eum, & non potuit contradicere. Princeps vero & successores ejus defendant eum & totam progeniem ejus, ne ob hoc pereat, aut malum patiat. Quod si propterea ipse aut ejus progenies aliquid mali passi fuerint aut occisi, dupliciter componantur.

(2) Cum reliquis paribus suis.) Pares sunt socii & æquales. Sic supra cap. 12. Qui pari suo ex ipsis in hoc seculo superstes extiterit. Leg. Ribuar. tit. 51. Qui parem suum superxerit. Leg. Alaman. tit. 45. Si qua vixta orta fuerit &c. illi pares sequuntur eum usque in domum suam cum armis. Capitul. lib. 3. cap. 71. Quicumque &c. parem suum contra hostes communes in exercitu pergentem dimiserit, & cum eo stare noluerit, honorem suum & beneficium perdat; & cap. 72. Capitula Caroli Calvi ad Aquitanos an. 884. Si talis est causa ut illum in d. familiariter non delectat admonere, ante suos

pares illum in rectam rationem mittat, & ille iustum iudicium iustitiae suscipiat. Quod iudicium sociorum Burchardus in lege familiarum vocat. Si quis, inquit, ex aliquo commisso inmanus Episcopi cum iudicio sociorum suorum pervenerit, ipse cum omnibus possessionibus suis eo dijudicetur. Sic in libris feudorum passim pares curie seu curtis dicuntur qui ab eodem domino feuda tenent, quasi pares inter se. Fidei-rici Imp. constitutio apud Radevicum lib. 4. c. 7. Si inter dominum & vasallum litoriatur, per pares curie a domino sub debito fidelitatis conjurato terminetur.

(3) Facientem rebello.) Ita Ms. Legendum vero rebellem vel rebellionem. Sed nihil mutandum. Nam more seculi loquitur de eo, qui Principi rebellis & infidelis existit.

(4) Pro tali rebello.) Leg. Ribuar. tit. 71. Si quis homo Regi infidelis exiret, de vita componat, & omnes res ejus fisco consecratur. Annales Fuldenes ad an. 1000. Ludovicus Erustum summam inter omnes optimates suos, quasi infidelitatis reum, publicis proavit honoribus.

(5) Calumniam.) Id est, actionem. Plura ad formulas legis Romanæ cap. 5.

(6) Præceptum quorum ab hostibus.) Certi juris est, instrumentis igne vel naufragio consumptis, hostium incurtu, vel alio casu perditis, nullum ex ea re dominum præiudicium fieri, modo tamen de ejus dominio, debito, aut alio jure sufficienter sit alia probatio. l. Si-cut, cum seqq. Cod. de fide instrument. A deo ut quibus casibus per testes probatio jure non admitteretur, tamen instrumenti amissio & ejus tenor per testes probari possit. l. Testium facilitatem. in fin. C. De testibus. Quoties

clementia qui damnitate ab hostibus vel passii sunt violentia. Igitur fidelis Deo propitio noster ille clementiæ regni nostri fuggeffit eo quod ante hos annos, aut anno superiori, exercitus noster aut illius Regis domus suas incendio cremassent, vel res suas quamplures una cum instrumenta chartarum, tam quod per regio munere (1) perceperat, quam & quod per venditionis, donationis, cessionis, commutationis titulum, vel de alode (2) parentum in quocunque loco in regno nostro aliquid possidebat, ibidem concrematas fuissent. Unde relationem bonorum hominum (3) manibus roboratam, qualiter ipsis ita cognitum sit, fuggeffit nobis, & protulit recensendam; & omnes res suas unde ipsa instrumenta perierunt, absque ullius inquierudine, sicut & antea fecit, quietus possidere videtur. Sed pro firmitatis studium petit memoratus ille ut per nostra auctoritate omnes res suas, tam quod regio munere, quam quod per venditionis, donationis, cessionis, commutationisque titulum, vel reliqua alode ad præsens cum aequitatis ordine quietus possedit, deinceps in iure & dominatione ejus confirmare deberemus. cujus petitionem gratanti animo præstitisse vel confirmasse cognoscite. Præcipientes ergo jubemus ut quicquid memoratus ille tam in terris, domibus, ædificiis, accolabus, mancipiis, vineis, silvis, campis, pratis, aquis, aquarumve decurribus, vel reliquis quibuscunque beneficiis, quod per relationem supra scriptorum virorum cognovimus, iuste & rationabiliter usque nunc ubicunque in regno nostro possidere videtur, dum ejus instrumenta cremata esse cognovimus, per hunc præceptum plenius in Dei nomine circa eum suffulsum atque confirmatum absque ullius inquierudine vel refragatione teneat & possideat, & suis posteris

aut cui voluerit in Dei nomine ad possidendum relinquat. Quam vero auctoritatem perpetuis temporibus valituram propria manu subter roborare decrevimus.

Relatio pagensium ad Regem directa.

XXXIV. Suggestendo piissimo atque præcellentissimo Domino illo Regi, & Majorem domus illo, a servis vestris pagensibus illis, quorum subscriptionibus vel signacula subter tenentur inserta. Principalitatis vestra circumspècta clementia novit iusta petentibus dignanter annuere & necessitatem patientibus subvenire clementer. Pene omnibus patet regionem nostram ab hostibus depopulatam esse, & domus multorum igne crematas, vel res ablatas; inter quos servus vester ille non modicum ibidem perpeffus est damnum & de rebus suis dispendium, vel omnia instrumenta chartarum, quod ipse vel parentes sui habuerunt, tam quod ex munificentia Regum possedit, quam quod per venditionis, cessionis, donationis, commutationisque titulum habuit, una cum domo sua incendio concremata esse noscuntur. unde nostram parvitatem petit, quod veteriter exinde cognovimus, per hanc notitiam suggestionis vestrae innoscere clementer. quod & facere servi vestri curavimus. Vestra pietas jubeat quod usque modo in regno vestro quietus possedit, circa eodem per vestro munere præceptum ut inantea valeat, dum sua perdidit instrumenta, possidere quietus & securus. Nos servi vestri quod exinde veracius scimus innoscere præsumpsimus. Vestrum est necessitatem patientibus subvenire.

Confirmatio de omni corpore facultatis monasterii.

XXXV. Ille Rex illo Patricio (4) atque omni-

ties autem casus aliquis ejusmodi contigit, ne postea difficili probatione jus domini deterius constitutur, receptum fuit litteras a Principe impetrare, quibus, causa cognita & re probata ex relatione incolarum, caveatur ne amissio ei noceat, sed res quas possidet, secure in posterum, sicut antea, semper possideat. Sicque ejusmodi litteræ sunt ei omnium instrumentorum instar. Itaque etiam his litteris singillarim res singulas & possessiones omnes recensere moris erat. Appellantur a Flodoardo præcepta de chartis combustis hist. Rhemenf. lib. 2 cap. 17. de Tilpino Episcopo, qui a Carlomanno Rege plura privilegia obtinuit: Item de chartis concrematas, quarum tunc temporis per negligentiam acciderat exustio, ut res & facultates Ecclesie, quas eo tempore possidebat, ita permanerent absque diminutione confirmate ipsi Ecclesie per regiam ejus auctoritatem. Extant & alia ejusdem rei formulæ inter formulas incerti auctoris (sive in Appendice Marculfi) cap. 46. ubi id ex Romanis moribus defendere dicitur, & formul. leg. Roman. cap. 27. & 28. A Comite quoque impetrari litteras probat formula 46. incerti auctoris. Eodem fere pertinet litteræ quas hodie

littere en forme de terrier appellamus.

(1) Regio munere.) Vide quæ supra ad caput tertium notata sunt.

(2) Alode.) Supra cap. xii. ubi nos plura.

(3) Relationem bonorum hominum.) Ut amissio instrumentorum probaretur, & præterea ut illi adferent quid his chartis comprehensum esset, & quæ bona ille tum possideret. Ejus formula seq. cap. exhibetur.

(4) Ille Rex illi Patricio.) Patritios olim dictos qui maiorum gentium senatores essent, nemo nescit. Patritiatum demum dignitas sub Imperatoribus summa, & omnium honorum apex, quos quasi patres Principis Justinianus ipse agnoscit. s. *Filiusfamilias*. Institut. Quib. mod. jus pat. potesta. solv. l. ult. De consub. lib. lib. xii. Cod. & Novel. 81. Hanc dignitatem Constantinus Imp. prius instituit, ut auctor est Zosimus lib. 2. *Συννομιθία* ἵεργα καὶ Ὀυλιανὸς ἀφ' ἑαυτοῦ, ὅς ἐστι Κρατιστὸς ἢ ἀριστὸς πύχαιος τῆ πατρικίου, ἀπὸ τούτου ἐπισημασθεὶς ἢ ἡβῆ, καὶ ἀποκαθίσθη τῆς ταύτης ἡγεμονίας τῶν τῆς κατὰ ἐκείνην ἐποχῆς ἐπονομασθέντων. Formula patritiatum extat apud Cassiodorum lib. 6. cap. 2. quem uni tantum cedere fulgori ait, consulatui scilicet, solamque ceterarum dignitatum successio-

ris

omnibus agentibus. Rectum esse censemus ut petitionibus sacerdotum quæ ad profectum pertinent locorum sanctorum ad effectum Christo præfule perducamus. Igitur venerabilis vir ille illius sancti monasterii Abbas gloriæ regni nostri petiit ut dum ipse sanctus monasterius de conlatione parentum nostrorum Deo adiutore videtur esse constructum, nos omni corpore facultatis ejus tam quod antecessores Abbates ibidem laboraverunt, vel ille Dominus Abbas, qui ibidem fuisse dinoscitur, de re monasterii ibidem visus est augmentasse aut comparasse, quod ab ipso sancto loco moderno tempore possidetur, per nostrum deberemus generaliter confirmare præceptum, quod nos pro divino respectu vel mercedis nostræ augmentam præstitisse vestra non dubitet magnitudo. Etiam & privilegium ipsius monasterii, quod ex institutione sedis apostolicæ seu reliquorum Episcoporum visi sunt meruisse, & per auctoritatem Domini illius seu a reliquis successoribus parentibus nostris adumbratum fuisse dinoscitur, juxta quod etiam per priorem præceptionem nostram erga se perhibentes se munitum, pro perenni stabilitate decrevimus roborare. Præcipientes ergo ut omnes facultates ipsius monasterii, quicquid aut regia conlatione, aut privatorum munere, vel antecessores Abbatis, seu & Domini sui ibidem est legaliter adquisitum aut comparatum, immo de quibuscunque rebus recte adtractum (1), quodcumque dominatio ipsius

sancti loci undique moderno tempore in vilibus, domibus, mancipiis, vineis, silvis, pratis, pascuis, aut quibuslibet beneficiis cernitur cum æquitate ordine possidere, per hanc auctoritatem suffultum, absque cujuslibet illicitas controversias, inibi tam præfenti quam futuro tempore Christo præfule proficiat in augmentum. Adicientes ut & privilegium tam de Abbatis ingressu ipsa congregatio, postquam alius migraverit, ex se instituendo, quam & de reliqua omnia quod per institutionem Pontificum de temporibus illius usque nunc ipse monasterius habuit concessum & usque hæctenus conservatum, vel per decessorum Regum circa se firmatum, ita & inantea, refeccatas quarumcunque superfluas iniquitates, sub eo ordine valeant in nostro sermone (2) auxiliante Domino per tempora permanere. Et vos & successores vestri, ubi necessitas fuerit, in conditionibus ipsius monasterii iustum faciatis auxilium impartire, ut eis delectet pro salute nostræ crebrius exorare, & vobis ob hoc ad gratiam nostram debeat pertinere. Et ut hæc præcepto firma stabilitate subsistat, propria manu infra decrevimus roborare.

Ut causas auctorum adsumendi (3) suorum aliquis licentiam habeat.

XXXVI. Malorum necesse est tergiversationem regali coercere censura. Igitur apostolicus vir ille illius urbis Episcopus, aut

ris ambitionem non timere. Quam tamen dignitatum maximam nihil jurisdictionis habuisse ibidem testatur. Patrios quidem legationes obtinisse, exercitiis præfectos, summam rerum aliquando tenuisse legitur. Quo exemplo fuerunt sub primis Francorum Regibus etiam Patrii summæ dignitatis. Itaque Galliarum Patrios memorat synodus Araucana a Cæsario Avelatensi contra Faustum Rhegiensem habita: ut & Gregorii Magni Papæ registrum, ubi Arigium & Asclpiodotum & alios sub Francorum Regibus eo munere functos videre est. Ex Gregor. Turon. multis locis liquet sub Gunthramno Rege Patrios fuisse, qui Rhodano finitimas provincias regerent, & exercitus dicerent, eamque dignitatem *patriciatus honorem & patriciatus culmen* vocat: qua donatos fuisse Agræculam, Celsum, Pericium, & Mummolum refert l. 4. c. 24. & 41. Quod etiam ex appendice Fredegarii apparet, ubi Ultra-Jurani Patrios datos Agilannem, Quolenum, Protadium, Vullum, Richomereum, Willibaldum, illosque exercitiis præfectos fuisse tradit. Inter Duces certe numerari clare ejusdem appendicis auctor innuit cap. 78. *Dagobertus de universo regno Burgundia exercitum promoveri jubet, statuens eis caput exercitus nomine Chadoinum referendarium &c. qui cum decem Ducibus cum exercitiis, id est, Anagario, Aremberto, Leudiberto &c. Willibaldo Patrio ex genere Burgundionum, exceptis Comitibus plurimis qui Ducem super se non habebant, in Wasconia cum exercitu perrexit &c.* Et cap. xc. Willibaldum ex patriciatus sui termino plurimam secum adduxisse multitudinem Pontificum & nobilium. Ex quibus manifestum est Patriis exercitiis regendos, pro-

vincias administrandas datas fuisse. Leg. Ribuar. tit. 52. *Si quis seipsum ad mallum ante Centenarium vel Comitem, seu ante Ducem, Patrium, vel Regem &c.* In summa cum Ducibus eodem munere functos. Ideoque Marcellus supra cap. 8. eadem formula Duces, Comites, & Patrios a Principe institui docet. Sic & Carolus M. Patrium fuisse Romanorum, istique hoc nomine imperasse, infinita diplomata & historici testantur. Patriatum quoque dignitatem ab Anglis usurpatum reperio apud Alcuinum episc. 2. quæ ad Æthelredum Regem & Osbalduum Patrium scripta est: cuius etiam Patrii meminit Rogerius Hovedenus anal. par. 1. sub. an. dccxcvi.

(1) *Adtractum.* Id est, acquisitum & comparatum. Passim his formulis & in veteribus instrumentis.

(2) *In nostro sermone.* Hoc est, sub nostra defensione, tuitione, & mundeburde. Supra cap. 24. Legis Salicæ tit. 39. *Tunc Rex ad quem manitus est extra sermonem suum ponet eum.*

(3) *Ut causas auctorum adsumendi.* Ut quis jure auctoris sui uti possit, jus commune id præstare videtur, adeo quidem ut jus superveniens auctori meo, jus quoque meum confirmet. L. *Si a Titio.* De rei vindicta. Tamen id confirmandi, & tollende dubitationis causa, litteras quoque Principis impetratas fuisse docet hæc formula: quibus a Principe Episcopo vel Abbati conceditur, sive etiam alteri, qui res ab aliis emerant, quorum auctores sine heredibus decesserant, ut auctorum suorum defensionibus uti, imo & eadem influere actiones & exercere possent. (*Dubium mihi adhuc remanet.*)

venerabilis ille Abbas, aut Deo sacra ta illa Abbatissa de monasterio illo, vel quilibet fidelium Domnorum, missa petitione, aut ipse nobis innovat eo quod a diversis hominibus eorum spontanea voluntate tam ipse quam antecessores eorum data pecunia infra regno nostro plurima in terris aut mancipia comparassent, vel reliqui homines ad ipsa Ecclesia vel monasterio pro anima eorum remedium nonnulla per eorum instrumenta delegassent, & hoc ad presens cum aequitatis ordine possidere videantur, petit ut pro tempore futuro vel malorum hominum ingenia coercendo, dum plures benefactores vel venditores pro clade quaeratur in populo, vel complete sine natura, absque hereditibus de hac luce discesserunt, si aliquis per quodlibet ingenium (1) de ipsas res eum inquietare voluerit, licentiam haberet in vice auctorum suorum ipse vel advocatus suus eorum causas adsumere. quod nos propter nomen Domini & reverentiam ipsius sancti loci praestitisse cognoscite. Praecipientes ergo jubemus ut memoratus Pontifex aut Abbas vel Abbatissa seu

advocatus ejus in vice auctorum suorum causas ipsius licentiam habeat adsumendi vel obmallandi (2), & per eorum instrumenta aut de annis ipsam rem, unde tunc a quolibet inquietari videntur, partibus Ecclesiae vel monasterii sui, cum aequitatis ordine respondendi, vel obmallandi, super annis contra quemcunque faciendi (3).

Judicium evindiale (4).

XXXVII. Veniens ille in nostri vel procerum nostrorum praesentia suggestit quasi homo nomine ille pagensis vester quem in villa nulla manente causa adfalsisset (5) & eum graviter livorasset, vel rauba sua (6) in solidos tantos (7) eidem tulisset, & ob hoc vobis per nostram ordinationem tales datos habuisset fidejussores ut Kalendas illas ex hoc in nostri praesentia debuissent astare causantes (8). A quo placito veniens (9) memoratus ille ibi in palatio nostro, & per triduo seu amplius (10), ut lex habuit, placitum suum custodisset, & memoratus ille abjectus sit (11) vel solfalsisset (12), ipse nec venisset ad placitum, nec ulla sunnia nun-

(1) *Per quodlibet ingenium.* Id est, quacunque occasione aut artificio. Gregor. Turonens. lib. 6. cap. 22. *Proclamante Episcopo & dicente quod saepius hic ingenia quaereret, qualiter eum ab episcopatu desiceret.* Capitulum. lib. 2. cap. 31. *Altorum suasionibus aut petitionibus, vel alio quo ingenio.* Sic & *malum ingenium* in leg. Sal. tit. 36. 4. & Capitulum. lib. 2. c. 32. *Nullus omnino sub mala occasione vel malo ingenio res pauperum vel minus potentum nec emere nec uti tollere audeat.* Olim apud nos, *par mal' engin.*

(2) *Obmallandi.* Sive obmallandi, id est, agendi, iudicio experiendi, & alterum in jus vocandi, ut dictum est cap. 36.

(3) *Super an. contra quemc. sanc.* Hae videtur esse corrupta. Verum commode referri possunt ad continuationem possessionis, hoc est, ut tempora possessionis auctorum cum eorum possessione continerentur & conjungantur; quod etiam ad usufruptionem Justinianus extendit. s. *Diutius.* Institut. De usufruptione. l. 1. Cod. De usufruptione transform.

(4) *Judicium evindiale.* Hoc est, declaratorium, quo Rex notum & evidens facit quendam in palatio die dicta iudicio stesisse, adversarium vero vadimonium deseruisse; ideoque Comiti mandat ut contra absentem, qui per triduum expectatus non venit, sententiam proferat secundum consuetudinem loci, eundemque ad parendum compellat. Ejusdem argumenti formulae extant in formulis incerti auctoris. cap. 38. et formul. leg. Rom. cap. 33. quae proxime huic capiti accedunt. Quibus jungi debet notitia de jactivis cap. 22. incerti auctoris.

(5) *Adfalsisset.* Adfalsire, aggredi, impetere, adori; quae de re supra, ut et delivorandi quod sequitur vocabulo.

(6) *Rauba sua.* Id est, vestem, seu in universum aliam suppellectilem. Formula cautionis de infracturis, quae ultima inter varias est: & *exinde annonam vel aliam raupam in solidos tantos juravi.* Sed de his supra.

(7) *In solid. tant.* Id est, quae tot solidis aestimabatur.

(8) *Causantes.* Alias *placiantes*, nobis plac-

dans. Formul. leg. Rom. c. 33. *rationantes.*
 (9) *A quo placito veniens.* Mallem ad quod placitum. Placitum vero generaliter pro die dicta usurpabant, in qua quid agendum gerendumve esset, quod scilicet sic inter partes pactum conventum fuisset. Sic conventus regio, in quibus de summa regni tractabatur, placita dixerunt; quae post *parlamenta* dicta Greg. Turon. l. 7. c. 13. et 14. & alias passim. Sic et *placitum legati dare* ait Greg. Turon. lib. 6. c. 34. pro legatis audire et absolvere. Unde placitum pro iudicio sumptum synodi Turonensis 3. c. 35. *pro quolibet placito vel iudicio a qualibet persona munera exigere.* Synodi Arelatenis sub Carolo M. c. 16. *Ne in dominicis diebus publica mercata neque causationes disceptationesque exercentur.* Synod. Turon. 3. c. 39. *placita secularia.* Sic *placitum Comitum & placitum Centenarii* in Capitulum. lib. 3. nostris *placitis.* Gregor. Turon. lib. 7. c. 23. *Placitum in Regis Childberti praesentia posuerunt.*

(10) *Per trid. seu amplius.* Sic cap. 38. formulae incerti auctoris. & Leg. Roman. cap. 33. Ex quo discimus non uno tantum die, sed triduo adversarium expectari debuisse. Gregor. Turon. lib. 7. c. 23. *Injuriosus ad placitum in conspectu Regis Childberti advenit, & per triduum usque occasum solis observavit. Sed cum hi non venissent, neque de causa hac ab ulla interpellatus fuisset, ad propria rediit.* Junge leg. Sal. tit. 59.

(11) *Abiectus sit.* Hoc est, vadimonium deseruerit & defecerit, a desecti & deiciens di vocabulo. Formulae incerti auct. cap. 22. *Placitum suum exinde neglexit, & jactivus inde remansit.* Cautio de infracturis variat. cap. ult. *Et si exinde negligens & jactivus apparuerit.* Leg. Salicae tit. 52. 3. *Quem legitime habeo ad iactivum vel admallatum secundum legem Salicam; quo loci videndus fr. Pithoeus.*

(12) *Solfalsisset.* Id est, solem esse occasum fuisse, ante solis occasum iudicio non stesisse. Nam post solem occasum nemo se iudicio sistere poterat. Gregor. Turon. lib. 7. cap. 22. *Per triduum usque occasum solis expectavit.* Sic leg. Salicae tit. 52. *Solem collocare; & per singulas*

nuntiasset (1), adfirmat. Proinde nos taliter una cum nostris proceribus constitit decessisse, ut si evidenter memoratus ille pro hac causa tales vobis datos habuit fidei iussores, & placitum suum minime custodivit, dum & in iustis vir ille Comes palatii nostri (2) testimoniavit quod antedictus ille placitum suum legibus custodivit, & cum adiecit vel sollicitavit, & ipse ille placitum suum custodire neglexit, iubemus ut quicquid lex loci vestri de tali causa edocet, vobis distringentibus, antedictus ille paribus illius componere & satisfacere (3) non recuset.

Charta parvula (4).

XXXVII. Cum in nostra vel procerum nostrorum presentia homo nomine ille itemque homine (5) nomine illo interpellasset dum diceret quasi servo suo nomine illo, una cum rauba sua in solidos tantos, post se fugitivos pedes receperit, vel post se retineret indebitis, aut hac praefatus ille omnia haec fortiter vilis est denegasse (6), quod nec ipse ipso servo fugitivos pedes nec rauba sua post se nunquam receperit. Sed dum inter se intenderent, sic eidem a proceribus nostris, in quantum in iustis vir ille Comes palatii nostri testimoniavit, fuit iudicatum, ut de quinque denominatis (7) idem ille apud tres & alios tres, sua manu scripta (8), tunc in palatio nostro super capel-

admonitione vel solem calcatum terni solidi accrescant. Sic olim apud Romanos in legibus duodecim tabularum *solis occasu dici suprema tempestas esto*, apud Varonem libro sexto de lingua Latina. Hunc vero morem solis occasum operiendi apud Francos multis seculis durasse probant veteres duelli formulae, quas doctiss. Jo. Savaro edidit; in quibus ante solis occasum adversarium vincere necesse erat, aut id nominatim excipiendi sibi cavere. De civilibus quoque negotiis illud ipsum Philippus de Beaumanoir testatur, qui sub Philippo III. Rege Claromontensis comitatus in Bellovacis leges patria lingua scripsit, cuius verba sunt haec c. 2. ex codice optimi doctissimi viri Antonii Oiffelli: *Se li ajornemens est fais à relevee ou as vespres, l'œuvre de la presentation dure jusques à Soleil escouant; Et qui de Soleil l'aisant se presente, il ne puet estre en desaste du jour.*

(1) *Nulla fornica nuntiasset.* Fornica est impedimentum, excusatio. Sunnis in leg. Sal. tit. 1. leg. Ribuar. tit. 34. Capitul. lib. 3. c. 45. Ecclonia in Formul. leg. Rom. cap. 33. Nobis *Exoine*; de quibus integro capite agit Philippus de Beaumanoir, quem modo laudavi, capite tertio, *Des Effines & contremans*. Verberibus quibusdam monumentis *foine*. Non placet hanc vocem deducere ex alia barbarica voce *Exidonare*, ut quidam scripserit. Nam haec duo vocabula toto caelo inter se distant, qua de re alias. Mallem a morbo funtico sunnis originem petere.

(2) *Comes palatii nostri.* Sic infra capite proximo, & in iudicio Chlotarii Regis, quod supra exscripsimus; quae verba Comitum palatii cum proceribus vice regia cognovisse manifeste ostendunt. Nomine tamen regio iudicia inscripta erant, quod & hodie in Senatusconsultis fieri solet.

(3) *Componere & satisfacere.* Itaque hoc iure qui defecerat & vadimonium deseruerat, causa cadebat. Quod etiam lege duodecim tabularum cautum fuit, *presenti liem addicito*, apud Gellium lib. 17. c. 2. Verum postea id mutatum. Ulpianus in l. *Et post edictum*. 72. De iudiciis: *Pronuntiabitur non ubique secundum presentem, sed interdum vel absens, si bonam causam habuerit, vincet.* Franci tamen perpetuo observarunt ut absens causa caderet, nisi iustam absentiae causam nuntiasset. Consuetudines Regulae a Ricardo Abbate Floriacensi constituta consilio Vicecomitum & Baronum terrae anno nonagesimo septuagesimo septimo: *Ille qui die assignata usque ad novam*

septimam coram p-iore non comparuerit, tanquam convictus iudicabitur. Illud quoque passim occurrit in veteribus amplissimi Senatus Parisiensis monumentis. Donec constitutione Francisci I. Regis statutum est, ut abente iuratore tamen necesse habeat legitime probare iustam actionis causam. Quod antea a iudicibus Ecclesiae, qui lege Romana utebantur, observatum. Eleutherius Papa apud Gratianum in can. *Caveant iudices*. 3. q. 21. 1.

(4) *Charta parvula.* Parvula pro parvula scriptum est. Est autem iudicium Comitum palatii, quo statuit, ut quidam, qui fugitivum servum receperit accusabatur, certa die iuraret cum sex aliis se non fecisse, & ita crimen obiectum purgaret. Et quia neutra pars victa dici poterat, iurentur ambo eius iudicii similia exempla accipere; ideo *parvula* dicitur *charta*, quod eisdem exempli duae litigantibus danda essent. Sic varior. formul. cap. 14. *Unde duae epistolae parvulae, uno tenore conscriptas, manu eorum vel bonorum hominum firmatas, inter se fieri & firmare rogaverunt.*

(5) *Itemque hominem.* Videtur aliqui deesse, designatio videlicet quorundam qui eodem crimine accusabantur, quod dictio *item* demonstrat. Deinde quinque denominatos esse dicit, quorum unus iurare iubetur.

(6) *Fortiter visus est denegasse.* Gregor. Turon. lib. 7. cap. 23. *Post haec in iudicium venit. Sed cum fortiter, ut diximus, denegaret, & hi non haberent qualiter eum convincere possent, iudicatum est ut se insontem redderet sacramento.*

(7) *De quinque denominatis.* Ex quinque reis unus purgari iubetur sacramento. Ex quo etiam patet initio capituli quaedam deesse.

(8) *Sua manu scripta.* Porrectis namque manibus iurabant, tactisque sacrosanctis evangelis, aut altari, aut etiam, quod frequentissimum erat, Sanctorum reliquiis. Solebant enim non in civilibus tantum & levioribus causis, sed & in criminalibus, cum nulla probatio suppeteret, iusjurandum decernere, ut reus crimen purgaret. Leg. Bajuvar. cap. 12. tit. 15. 2. *Judex causam suam bene cognoscat, & prius vel tacitus inquirat, ut cum veritas latere non possit; nec facile ad sacramenta veniatur.* Pausillo post: *Nulli liceat perjurare, sed sicut iudicatum est cogatur exsolvi.* In his vero causis sacramenta praestentur, in quibus nullam probationem discussio iudicantis invenit. Gregor. Turon. lib. 7. cap. 23. Formula incerti auctoris cap. 2. 3. 5. In legib. Frisionum:

pella Domini Martini (1), ubi reliqua sacramenta percurrunt (2), debeant conjurare quod supra scripto seruo illo memoratus ille pedes fugitivus una cum rauba sua in solidos tantos post se nunquam recepisset. Si hoc conjurare poterit, de hac causa ductus sedeat (3). Sin autem non poterit, ipso seruo una cum rauba sua in solidos tan-

Tom. II.

tos cum legis beneficium (4) partibus antedicto illo reddere studeat. Interim vero usque in ipso placito, non nec utra pars ex ipsis victa appareat, unde æquales præceptiones (5) eis fieri & accipere iussimus.

T U

Non juret, sed componat ac si ipse eum occidisset. Leg. Angl. tit. 9. Si negat, cum undecim juret, aut campo decernat. Denique nil frequentius in his legibus. Willelmi Normanni Angliæ Regis leges apud Hovedenum: S. Angliæ appellaverit Francigenam, & cum approbatione voluerit iudicio, aut duello, volo tamen Francigenam purgari sacramento, non seruo. Verum non uni tantum reo deferrebatur jusjurandum, sed & alios tres, quinque, duodecim, aut amplius, prout iudicatum fuerat, necesse habebat adducere, qui scilicet ideam quod ipse jurarent; qui juratores & conjuratores in Legge Salica dicuntur tit. 50. 55. 61. Capitul. lib. 3. cap. 9. ut sacramentalis & consacramentalis passim his legibus. Auctor vitæ S. Eligii Noviomensis lib. 2. cap. 51. apud Surium: Lata sententia est ut vir iste cum multis aliis juraret. Sic enim apud Francos in more positum est. Verum Abbas omnibus aliis remisit juramentum, ne alterius flagitio implicarentur. Solus ille agri usurpator procerum sententia jurare iussus est. Leg. Bajuvar. cap. 12. tit. 2. 3. Cum duodecim sacramentalibus juret de lite sua, vel duo campioni propter hoc pugnent. Gregorius Turon. lib. 8. c. 9. Fredegundis Regina, conjunctis prioribus regni sui, id est, tribus Episcopis, & trecentis viris optimis, sacramenta dederunt hunc a Chilperico Rege generatum fuisse; & sic suspicio ab animis Regis ablata est. Idem lib. 8. c. 40. de Pelagio quodam, qui res S. Martini abstulerat, ille electis duodecim viris ut hoc scelus pejeraret advenit. Capitul. lib. 1. cap. 61. lib. 3. c. 9. & 10. lib. 5. cap. 333. & 362. Theganus Prewirensis Chorepiscopus de gestis Ludeuyici c. 29. de Paschalis Papæ purgatione. Inde frequentissime manu quinta, manu sexta, septima, duodecima, in veteribus legibus, Capitulis, epistolis Romanorum Pontificum, & in libris feudorum. Quæ demum purgatio canonica dicta est, quod ea tantum purgationis species ab Ecclesia probaretur, ceteris duelli, ferri candentis, crucis, aquæ calidæ, panis hordeacei damnatis. Ea de re tituli sunt libro quinto Decretalium, De purgatione canonica, & De purgatione vulgari. Jurisjurandi forma refertur leg. Alaman. tit. 6. folium videlicet reum conceptis verbis jurare, ceteros vero juratores hoc tantum credere, illum vera jurasse. Innocentius III. Papa in cap. de testibus, de purgatione canonica: Illi qui ad purgandam aliejus infamiam inducuntur, id solum tenentur juramento firmare, quod veritatem credunt eum dicere qui purgatur. Ex consuetudine tamen iurandi perjury adeo invaluerant ut jurisjurandi probatio a plerisque reprobaretur, & Burchardus Wormatiensis Episcopus in lege familiæ duellum ejus loco suffecerit. Vide Ottonis constitutionem in legib. Longob. lib. 2. tit. 55.

(1) Super capellam Dom. Martini.) Hoc est, super reliquias S. Martini, quæ in palatio asservabantur: quibus etiam tactis, palatiana causæ iurejurando sinebantur. Solenne fuit jusjurandum publice in Ecclesiis aut martyrum tumulis & altaribus præstare, aut etiam extra Ecclesiam ad prædium Sanctorum reliquias. Gre-

gor. Turon. lib. 4. cap. 46. Requiris hominem alium Uijum nomine, quem ad altare clam adductum jurare fecit ac dicere; Per hunc locum sanctum & reliquias martyrum beatorum &c. Lib. 5. cap. 32. Si, inquit, est innoxia, super tumulum hoc beati Dionysii martyris sacramentis asserua. Feciam, inquit pater. Tunc inito placito ad basilicam martyris sancti conueniunt; elevatisque pater manibus super altarium, juravit filiam non esse culpabilem. Lib. 8. c. 16. de impii cuiusdam voce, qui pejerare confueverat; Ibo ad basilicam beati Martini, & sacramento me excuus innocens reddar. Idem de miraculis lib. 1. cap. 33. Quidam tempore Felicii (Biturigum) Episcopi vicinos suos quodam pro crimine impetebat: quos cum plerumque verbis procacibus lacesseret, ac iudicio publice prouocaret, decretum est sententia primorum ubi ut se ab hac noxa, qui impetebantur, sacramento purgarent; ingressisque in ejus memorate ad altare, cum elevatis manibus sacramenta proferrent &c. Idem de miracul. lib. 1. c. p. 20. 39. 53. lib. 2. cap. 19. 39. Idem de gloria confessi. cap. 93. 94. Leg. Alaman. tit. 6. Sacramenta sic fieri debent, ut illi juratores manum suam supra capfam ponant. Capitul. lib. 1. c. 61. Synodi Meldensis cap. 39. Tantum hoc malum est ut ad sanctuariâ martyrum, ubi diversorum ægritudines sanantur, ibi perjurii, licet manifeste interdum vexari non videantur, iusto Dei iudicio a demanibus arripiantur, sicut sanctus dicit Gregorius.

Super capellam Dom. Martini.) Capellam pro capsa dici, in qua martyrum ossa conderentur, vel hic locus evincit. Nam & super capfam iurare lex Alaman. tit. 6. dicit. Sic etiam accipitur in formulis incerti auctoris cap. 3. Evodius de miraculis Sancti Stephani lib. 1. Capella argentea, in qua erat reliquiarum positio. Reliquias igitur Sancti Martini in palatio asservatas inuit hac formula. Unde capellæ regie seu sac. Ilo nomen. Sanguallensis lib. 1. cap. 4. De pauperibus supradictis quendam optimum dictatorem & scriptorem in capellam suam assumpsit. quo nomine Reges Francorum propter cappam S. Martini, quam secum ob sui tuitionem & hostium oppressionem iugiter ad bella portabant, sancta sua appellare solebant. Hodie vero capellam vocamus quam veteres cellam & sacellum dixerunt.

(2) Percurrunt.) Id est, fieri & præstari solent, a consuetudine quæ impetu & cursu quodam fertur. S. Augustinus conf. lib. 1. cap. 16. Ne tibi fumen moris humani, quis resistit tibi? quandiu non sicaberis?

(3) De hac causâ ductus sedeat.) Ductus pro eductus, hoc est, extra aleam & periculum positus. Non dissimiliter de verbo exire, quod usurpabatur de eo qui accusatione impetitus, absolutus est; ut & hodie, il est sorti d'affaire. Augustinus fermon. 18. in Matthæum in fin. p. 109. tom. 10.

(4) Cum legis beneficio.) Hoc est, pretio compositionis, quæ lege statuta est. Videantur veteres leges.

(5) Equales præceptiones.) Eiusdem exempli. Inde in titulo, obarta paricla seu paricula, varior. formul. c. 14.

*Ut pro natiuitate Regis (1) ingenui
velaxentur.*

XXXIX. Ille Rex Francorum viro inlustri illo Comiti. Dum & nobis divina pietas iuxta vorum fidelium & procerum nostrorum de natiuitate filii nostri illius magnam gaudium habere concessit, ut misericordia Dei vitam eidem concedere dignetur, jubemus ut per omnes villas nostras, quæ in vestra vel in cuncto regno nostro aliorum domesticorum sunt actionibus (2), tres homines seruietes in utroque sexu in unaquaque villa ex nostra indulgentia per

vestras epistolas (3) ingenuos relaxare faciatis.

Ut leudefamo prouittantur (4) Regi.

XL. Ille Rex illi Comiti. Dum & nos una cum consensu procerum nostrorum in regno nostro illo glorioso filio nostro illo regnare præcepimus, ideo iubemus ut omnes pagenses vestros, tam Francos, Romanos, vel reliqua natione (5) degentibus bannire (6) & locis congruis per civitates, vicos, & castella congregare faciatis; quatenus præfente Misso nostro (7), inlustri viro illo, quem ex nostro latere (8) illic pro hoc dire-

(1) *Ut pro natiuitate Regis.* Regis est epistola, qua Comitibus & Domesticis mandat sibi filium natum. Ideoque iubet ut in unaquaque fiscali villa tres serui manumittantur, & lætitiæ & elemosinæ causa. Eo pertinet & illud Gregorii Turon. lib. 6. cap. 23. *Dehinc Chilperico Regi, post multa funera filiorum, filius nascitur.* Ex hoc iubet Rex omnes custodias relaxari, vinetos absolui; compositionesque negligentium sisco debitas præcepit omnino non exigi. Illud prætere in hoc lemrate obseruandum, filium Regis Regem dici, quod tunc infiratum fuisse ex Gregor. Turonensi apparet, qui lib. 3. c. 22. Theodeberum Theoderici Regis filium Regem vocat; & lib. 4. cap. 13. *Intendebat ipse Rex Chramnus minas;* qui tamen perduellus, patre superflite Chlotario Rege, interfectus est. Sic & filix Regum Regina dicitur. Gregor. Turon. lib. 10. c. 15. de Chrodieldi Pictauenti moniali: *Nolite super me quæso vim inferre, quæ sum Regina filia Regis.* Rigordus in Philippi Augusti vita, Regis Lusitanix filiam, Hlandrix Comiti nuptam, Reginam Comitissam vocat. Nec novo id exemplo. Seruius in Virgillii eclog. 3. in fin. *Regum autem nomina dixit, non quoniam ipsi Reges fuerint, sed quia Regum filii: ut, Magnam Regina sed enim miseratus amorem, cum de Ariadne diceret Pasiphaæ Reginae filia.* Sic & Claudianus Setenai Theodosii Imp. fratris filiam, Siliiconi nuptam, Reginam vocat in panegyrico Serenæ. Teucer apud Sophoclem in Ajace Iorario matrem suam filiam Laomedontis Regis a Telamone captam, Reginam natura fuisse dicit: *ἡ γὰρ καὶ τῆς ἑσθῆρας Ἀρακιδίως.* Sic Polyxena in Euripidis Hecuba se Reginam vocat: *ἡ γὰρ καὶ τῆς ἑσθῆρας Ἀρακιδίως.*

(2) *Aliorum domesticorum actionibus.* Actionibus, id est, officiis & ministeriis, qua de re latius supra capite undecimo; de Domesticis vero ad caput ultimum libri secundi dicitur.

(3) *Per vestras epistolas.* Formula epistolæ manumissionis, quæ iussu Regis a Domesticis celebratur, extat cap. ult. libri secundi.

(4) *Ut leudefamo prouittantur.* Hoc est, ut fidelitatis sacramentum Regis filio prouittatur, quem Rex in parte regni sui Regem constituit, in Austria aut Neustria fortasse, quod crebro sub prima Regum Francorum familia factitatum. Corrupti vero quid esse in hoc titulo suspicor, aut certe plenus inquirendum censeo. Nam quid famio sibi velit, nondum reperi. Fortasse scriptum erat: *Ut leudeis sacramentum prouittatur Regi;* sacramenti vocabulo breuiatim scripto, nec postea intellecto.

(5) *Tam Franc. Rom. vel reli. nationes.* Omnes quippe illi permixti habitabant. Sic supra cap. 8. *Omnes populi ibidem commanentes, tam Franci, Romani, Burgundiones, vel relique*

nationes. Romani autem, veteres incolæ appellabantur. Omnes namque provinciales Romani imperii, cives Romani erant post constitutionem Antonini, l. *In orbe.* De ratu homin. Et inde euerfo imperio nomen Romanum retinere. Leg. Salicæ tit. 34. *Si Romanus Francum ligauerit sine causa;* & tit. 43. 6. *Romanus homo conuicta Regis.* 7. *Romanus homo possessor.* 8. *Romanus tributarius.* Greg. Tur. lib. 2. cap. 33. de Gundebaldo Rege: *Burgundionibus leges mitiores instituit, ne Romanos opprimerent.* Leg. Burgund. tit. 40. *Ceterum si quis posthac barbarus vel testari voluerit vel donare, aut Romanam consuetudinem aut barbaricam esse seruandam sciatur.* Et passim his legibus. Castiodor. lib. 7. c. 3. *Necessarium duximus illum &c. ad vos Comitem destinare, qui secundum edicta nostra inter duos Gotthos item debeat amputare; si quod etiam inter Gotthum & Romanum natum fuerit fortasse negotium, adhibito sibi prudente Romano, certamen possit æquabili ratione distringere.* Inter duos autem Romanos Romani adiant. Verus constitutio Chlotarii Regis nondum edita, quam eruditissimus Jac. Sirmodus humanitate & liberalitate sua mihi communicavit: *Inter Romanos negotia causarum Romanis legibus præcipimus terminari.* Sed de his, si Deus dederit, alias plura.

(6) *Bannire.* Id est, edicto convocata. Bannum enim edictum est & denuntiatio quolibet. Appendix Gregorii Turon. cap. 87. *Iussu Sygberti omnes leudes Austrasorum in exercitu gradiendum banniti sunt.* Leg. Ribuar. tit. 67. *Si quis legibus in utilitatem Regis, siue in hoste, siue in reliquam utilitatem bannitus fuerit, & minime adimpleuerit, si aegritudo eum non detinuerit, solidi sexaginta multetur.* Capitular. lib. 3. cap. 69. *Quicumque homo nostros habens honores in hostem bannitus fuerit.* Lib. 4. c. 25. *Non manniatur, sed per Comitem banniantur.* Hincmarus ep. 4. cap. 15. *Synodus Confluentina an. dcccx. Ab hoc die & deinceps de Dei banno & nostro bannimus ut nemo hæc amplius præsumat.* Sic bannum pro denuntiatione & edicto. Capitular. lib. 3. c. 66. & lib. 4. c. 14. & 60. Inde etiam pœna seu multa edicto non obtemperantis bannum dicitur sæpe in Capitulis & alias. Ut & heribannum pro multa ejus qui ad exercitum ire neglexit, quod nos *Arrièreban* dicimus. Gregor. Turon. lib. 5. c. 26. lib. 7. c. 42. Capitular. lib. 3. cap. 14. & 35. Cujus vocis vestigia plura apud nos hodie remanent. Siquidem & nuptiarum proclamationem *bannos* appellamus.

(7) *Missio nostro.* Legatio, qua voce nil frequentius.

(8) *Ex nostro latere.* Sic Greg. Turon. lib. 4. c. 13. *Missi Rex Immacbarium & Scaptarium primos de latere suo.* Synodus Matic-

direximus, fidelitatem (1) præcelso filio no-
firo vel nobis & leode (2) & famio (3)
per loca sanctorum (4) vel pignora (5)

quæ illic per eodem direximus, debeant
promittere & conjurare.

LIBER SECUNDUS.

INCIPIUNT CAPITULA DE CHARTIS PAGENSIBUS.

1. **S**I quis monasterio aut exenodochio de magna re vult construere.
 2. Prologus qui de magna re facit Ecclesiæ donationem.
 3. Item alio prologo cum ipsa donatione ad hoc opus.
 4. Cessio ad die præsentem ad Ecclesiam, de villa.
 5. Precaria de ipsa villa, dum advivit.
 6. Donatio de parva re ad Ecclesiam.
 7. Charta interdonationis inter virum & feminam de eorum res.
 8. Item alia sine aliqua minuatione.
 9. Charta obnoxiationis a patre in filiis facta.
 10. Epistola cum in loco filiorum nepotes instituantur ab avo.
 11. Charta qui suo nepote aliquid meliorare voluerit.
 12. Charta ut filia cum fratres in paterna succedat alode.
 13. Si quis extraneo homine in loco filiorum adoptaverit.
 14. Pactum inter parentes, de hereditate eorum.
 15. Libellum dotis.
- Tom. II.

16. Si aliquis puella invita traxerit.
 17. Qualiter in uno volumine testamenti persona condat.
 18. Securitas pro homicidio facto, si se pacificaverint.
 19. Venditio de villa.
 20. Venditio de area infra civitate.
 21. Venditio de campo.
 22. Venditio de servo aut ancilla.
 23. Concambio de villis.
 24. Concambio de terra aut vinea vel prato.
 25. Cautiones diverso modo factas.
 26. Item alia.
 27. Item alia.
 28. Qui se in servitio alterius obnoxiat.
 29. Charta de agnatione, si servus ingenita femina traxerit.
 30. Libellum repudii.
 31. Mandatum.
 32. Ingenuitates diverso modo factas.
 33. Item ingenuitates alio modo post discessum.
 34. Item alia adhuc alio modo.
 35. Evacuatoria de cautione, si non invenitur.
 36. Si quis aliquis servo suo aut gansendo alii
- T 2

siconensis II. sub Guntchranno Rege c. 14. Hi qui lateri Regis adherent. Vita Ludovici Pii, quæ etiam apud Adhemarum extat, & Almoini continuationi subiuncta est lib. 5 c. 10. Eodem anno generalem conventum Aquilgrani habuit, & per universas regni sui partes fideles ac creditarios a latere suo misit, qui æqui juris tenaces existentes perversa corrigerent, omnibusque congruum jus æquo libramine penderent. Sangallensis lib. 2. cap. 9. Tunc ex latere Cesaris directi sunt qui eos bonissime introducerent. Hodie quidem Summi Pontificis legatos Cardinales Legatos a latere dicimus.

(1) Fidelitatem. Gregor. Turon. lib. 7. c. 7. Priores quoque de regno Chilperici, ut erat Anfovaldus & reliqui, ad filium ejus, qui erat, ut superius diximus, quatuor mensura, se collegerunt, quem Chlotarium vocitaverunt, exigentes sacramenta per civitates quæ ad Chilpericum prius aspexerant, ut scilicet fideles esse debeant Guntchranno Regi ac nepoti suo Chlotario. Et cap. 13. de Gararico Duce, qui sacramenta de nomine Childeberthi susceperat. Appendix Greg. cap. 76. Capitulum lib. 3. cap. 8. Ut nulli alteri per sacramentum fidelitas promittatur nisi nobis & unicuique proprio seniori ad nostram utilitatem & sui senioris &c. & cap. 88. Ejus porro sacramenti formulam Petrus Pithæus de litteris optime meritum edidit una cum secundæ Regum familiaris historicis.

(2) Leode. Pro fide accipio. Leudes in

leg. Wisigothor. lib. 4. tit. 5. cap. 5. Leudes namque apud Gregorium Turonensem ita dicuntur, qui fideles Regis sunt, & qui nulli præterquam Principi obnoxii sunt; quos sequens ætas Bavones dixit. Gregor. Turonens. lib. 9. cap. 20. in pactione Regum apud Andelaum: Leudes illi qui Domino Guntchranno post transfatum Domni Chlotarii sacramenta præbuerunt. Appendix Gregor. cap. 54. Chlotarius cum proceribus & leudibus Burgundiæ Trecaffinis conjungitur; & passim. Idem leudes Baronum nomine comprehendit c. 41. Burgundiæ Barones vero tam Episcopi quam ceteri leudes timentes Brunichildem. Unde proculdubio feudum leudum sive leben hodie quoque Germani vocant, quod jam a Cuiacio initio feudorum observatum est. Huc referri posset quod nos ligium hominum seu homagium dicimus.

(3) Famio. Corrupte, ut quidem fenso; aut certe plenius inquirendum. Putarem notis sacramenti vocem hic scriptam nec intellectam.

(4) Per loca sanctorum. Appendix Gregor. c. xc. Hi duo Flaobatus & Willibaldus, eo quod multa ad invicem per loca sanctorum de amicitia obliganda sacramenta dederunt. De ejusmodi sacramento proxime supra diximus.

(5) Pignora. Reliquia Sanctorum. Id porro hic observandum, in eam rem a Rege missas ut sibi aut filio fidelitatis sacramentum præstaretur.

- aliquid concedere voluerit.
37. *Gesta juxta consuetudinem Romanorum, qualiter donationes vel testamenta legantur.*
38. *Mandatum ad gesta.*
39. *Epistola si aliquis rem Ecclesie ad usum habeat, & de sua proprietate aliquid donec.*
40. *Prestaria de re Ecclesie ab Episcopis facta.*
41. *Precaria, qui rem alterius satire vult & non potest, post & precaria.*
42. *Indiculum cum Episcopus ad alium in resurrectione Domini eulogias dirigit.*
43. *Rescripto ad Episcopo de visitatione.*
44. *Quomodo ad Rege, Regina, vel Episcopo post nativitate Domini visitatione directa scribatur.*
45. *Item alia de nativitate Domini.*
46. *Commendatitias litteras ad Episcopo janz cognitio.*
47. *Item commendatitias litteras ad Abbatem noto.*
48. *Supplicatorio pro eo qui de monasterio vegreditur, aut illo qui ingredi voluerit.*
49. *Indiculum generale ad omnes homines.*
50. *Indiculo commendatorio ad visis inlustris laicis.*
51. *Indiculus ad omnes potentes palatinos, maxime ad cognitos sibi.*
52. *Qualiter pro nativitate filii Regis ex ordinatione dominica domesticus de villas Regis ingenuitates facere debeat ad servientes.*

INCIPIT SCEDOLA QUALITER CARTAS PAGINSIS FIANTUR (1).

De magna re qui vult exxenodochio (2) aut monasterio construere.

I. **D**omino vere sancto atque sedula offensione parentibus virtutum miraculis Christi remuneratione fulgenti, oratorio ac cellula in honore sanctæ ac semper virginis genitricis Domini nostri

Jesu Christi aut in alterius sancti constructa, ille, reus quidem meritis flagitiis, quoque sceleribus (3), prælasceivis actibus ac nimia seditate pollutus, vel opere omnium bonorum Christianorum longe satis extremus (4). Hoc tota pene sanctorum scripturarum series Christianis fidelibus pia exhortatione pronuntiat, hoc etiam tonitrualis

(1) Hujus libri titulus in Ms. ita conceptus erat: *Incipit scedola qualiter chartæ pagenses fiant*. Quod omisillum nolui. Igitur superiore libro omnium litterarum & negotiorum formulas tradidit Marculus quæ regio nomine & in palatio expediti solerent. Hic vero chartas pagenses continet, eas videlicet quæ in unoquoque comitatu & pago, in præsentia Comitum, aut Vicariorum, aut Centenariorum, aut etiam privatim peragi possent. Nam, ut antea diximus, rite & publice quippiam perficiendi duo tum legitimi modi, in palatio ante Regem, aut in pago ante Comitem. Pleraque existunt etiam negotia quæ per epistolam fieri possunt; quorum etiam formulæ secundo libro comprehenduntur. Ideoque magnus Curjaciis, qui hoc eodem codice usus fuerat, hanc totius operis divisionem respiciens, hoc titulo Marculum laudat: *In Marculi monachi libro de formulis publicorum privatorumque negotiorum*, in Pauli sentent. lib. 4. tit. 6. Etiam non omnia quæ secundo libro traduntur privata sunt. Nam quod ante Comitem peragitur, publicum, non privatum est. Vide Capitulum lib. 4. c. 19. 26. 29.

(2) *De magna re qui vult xenodochio*. Xenodochii seu hospitalis aut monasterii constructio est & dotatio, a privato quolibet in animæ remedium & peccatorum remissionem facta. Omnes quippe donationes, fundationes, & privilegia Ecclesie concessa his atque adeo superioribus seculis hanc remediî animæ causam continent. Ut fallatur Falsetus qui antiquo lib. 5. c. 10. non ante Dagoberti Regis tempora Ecclesie bona in animæ remedium aut remissionem peccatorum data existimat, sed tantum ad opus, in usum luminum, & facta testæ. Nam vetustissima quæque monumenta estî pecuniæ vel fructuum destinationem continent, ut in facta testæ aut in usum luminum sufficerent, hanc tamen causam præterdunt, ut ad veniam a Deo impetrandam dan-

tibus profint. Salvianus disertissimus ille Massiliensis Presbyter integris quatuor libellis Timothei nomine ad Ecclesiam catholicam divites omnes vehementissime adhortatur, præcipue eos quos grayium delictorum terror exagitat, quosque peccatorum conscientia excruciat, ut peccare & labi desinant, tandemque peccata sua misericordis, largitionibus, & elemosynis redimant. Gregor. Turon. lib. 6. cap. 20. de Chrodino quodam, qui domos, vineas, argentum Ecclesie distribuens dicebat: *Sint hæc Ecclesie data, ut dum de his pauperes reficiuntur, mihi veniam obtineant apud Deum*. Et lib. 9. c. 42. in Redegundis epistola: *Quæ alii pro amantissimam suarum remedio, vel forores illidem de rebus præcipuis contulerunt*. Hæc vero formula forsam ejus argumenti præfationem continet. Quæ ratione postea eo usque progressum est ut plerique crederent donationibus in Ecclesiam factis posse crimina quæcumque nullo negotio aboleri; ob eamque causam synodo Cabilonensi sub Carolo M. reprobata est hæc opinio cap. 36. nimirum adversus eos qui de industria peccantes per elemosynas impuniter sibi promittebant. *Nam enim, inquit, idcirco quis peccare debet ut elemosynam faciat, sed idcirco elemosynam facere debet quia peccavit*. Eodem pertinere quod tum illo Concilio, tum in Capitulis, res Ecclesie patrimonia pauperum & prelia peccatorum appellantur.

(3) *Quoque sceleribus*. Pro & sceleribus. (4) Hujus clausula, quæ durius conscripta, mendis etiam non caret, sententia est. Ille scelerum & flagitiorum conscientia excruciat, & Christiano nomine indignus, opta dotatione & constructione monasterii & elemosynis peccata sua extingui; quod etiam passim sacra Scriptura spondet; idque adductis rationibus plenius probat, deinde rem ipsam aperit.

his illa Evangelistarum vox, sancto suggerente spiritu, sua potestate concelebrat, ut faciat in pauperes elemosynam qui vult tartari evadere supplicia. Unde & Dominus in evangelio dicit: *“Vende omnia quae habes, & da pauperibus, & habebis thesaurum in caelo.”* Penes ergo omnes Christiani quanta sit pietas & largitio redemptoris ut elemosynas pauperum promittantur nobis thesauri regni caelorum. Procuremus igitur sicut Dominus & salvator noster praecipit, & ac si non quantum avemus, saltem in quantum possumus, elemosynam faciamus. Nemo itaque dubitet, nemo tardet: quia si nos facimus quae Dominus & salvator noster praecipit, ille sine dubio facturus est quae promisit. Ait enim scriptura: *“Abfcondite elemosynam in corde pauperis, & ipsa pro te deprecabitur Domino.”* Abfcondamus ergo elemosynam in corde pauperis, ut proveniat nobis deprecatio pauperum in remissionem peccatorum. Multa quidem & alia quae latinosa sunt prosequi pro elemosynis faciendis testimonia in scripturis sanctis reperimus; inter quibus vel ex quibus illam ego existimo potiore sententiam quae ait: *“Sicut aqua extinguit ignem, sic elemosyna extinguit peccatum.”* Quid ergo verius potest credi, quid confidentius, quidve expressius, quia sicut aqua extinguit ignem, sic elemosyna extinguit peccatum. Iuste ergo extinguitur qui peccatorum incendia elemosynis juxta pollicitationem divinam extinguere non festinat. Faciant quippe ceteri quod voluerint, agant quod ipsi maluerint, idcirco quia omnis homo suo sensu ducitur; ego tamen hujus rei exemplum fecutus elegi ad praefato oratorio vel cellula, juxta Apostolorum numerum duodecim ad praesens pauperum, pro remissione peccatorum meorum, vel pro diluenda meorum mole peccaminum, Christo praesule collocare; ubi etiam per praesentem epistolam donationis meae dono ad praesente die quod in luminaribus ipsius oratorii vel in alimonia & substantiali victu, vestitu quoque & sustentatione ipsorum pauperum vel Clericorum ibidem servientium, Deo gubernante & opitulante, proficiat, donatumque in perpetuum esse volo, atque de meo jure in eorum dominatione & potestate lego, trado, transmittito, atque transfundo, hoc est, agros quorum vocabula sunt illa & illa, quae ponuntur in territorio illo, pari modo, & quicquid in illo territorio ponitur.

Tom. II.

tur, in omni soliditate portione mea, una cum mancipiis, aedificiis, vineis, terris, pratis, silvis, omnique jure eorum, una cum colonicis (1) adjunctis, adjacentis earum, in omni soliditate earum, sicut a me noscitur fuisse possessum, aut mihi ex legitima successione aut undecunque aliquid mihi ibidem obvenit, cum omni soliditate vel opportunitate earum ad integrum; ea scilicet ratione atque praetexto ut remota Pontificum (2) simulque ecclesiasticorum omnium officialium seu publicorum omnium potestate, nullas functiones vel exactiones, neque exquisita & lauta convivia, neque gratiosa vel insidiosa munuscula, neque etiam cabalorum pastus (3), aut paravereda (4), vel ceteras angarias, aut in quocunque functionis titulum dici potest, de ipsa facultate penitus non requiratur, sed sub integra emunitate facultatula ipsa, sicut a me huc usque possessa est, in jure oratorii sancti illi & praedictorum pauperum debeant Deo protegente & opitulante persistere; nisi tantum sancti & apostolici illius urbis Episcopi, in cujus oppido exenodocius ipse ponitur, pro tradendis benedictionibus vel substituendis Abbatibus, Presbyteris quoque & Diaconibus, absque ulla pecuniarum adeptione; amplius vero donandi, exigendi, vel minuendi causam (5) nullam habeat potestatem. sed nec per commutationis locum quicquam ex hoc auferendi nullo tempore occasio vel aditus tribuatur, sed perpetualiter in potestate praefati oratorii sancti illius vel ipsorum pauperum Christo favente permaneat. Hoc etiam ipsis Pontificibus obsecro vel committo, ut illos per succedentibus temporibus, cum casus mortis extiterit, Abbatibus aut Clericis vel reliquis Clericorum gradus in eodem loco dignentur vel debeant instituire quos sapientia & eruditio scripturarum clarificat, vel quos vita sancta & actio bona aut conversatio honesta commendat. Unde obsecro clementissimis Regibus tam praesentibus quam futuris & omnibus in Deo Episcopis omnibusque potestatibus ac primatibus, omnes etiam seniores, quoscunque iudices esse constiterit, per ineffabilem Dei omnipotentiam & per inseparabilem Patri & Filio & Spiritui sancto trinitatem, ut hac voluntate mea pro nullis occasionibus, sicut existente sine Deo cupiditate res exigi solet, nulla ratione nulloque tempore convellere permittatis, sed per sollicitudinem & curam Episcopi constare potius pro

T 3 reve-

a Matth. 19. Luc. 10.

β Eccli. 19.

γ Eccli. 3.

(1) Coloniciis. De colonica dictum est supra lib. 1. cap. 30.

(2) Remota Pontificum. Haec clausula ad exemptionem Ecclesiae pertinet, ex voto adificantis vel dotantis, quae iustissima est causa; qua de re satis ad cap. 1. lib. 1.

(3) Caballorum. praefatus. Praefatus, id est, praestations.

(4) Paravereda. De quibus lib. 1. cap. 11.

(5) Minuendi causam. Causa pro re, ut nostris obse. Gregor. Turon. lib. 4. cap. 13. Multae causae per eum irrationabiliter gerbantur. Capitul. lib. 5. cap. 360. Si quis causam alterius tulerit de loco suo. Pipinus Imper. Non praesument ipsi, aut homines illorum, alicui homini suam causam tollere, vel suam laboratum. Leg. Longob. lib. 3. tit. 4. l. 5.

reverentia trinitatis immense vestro tempore & studio vel opere jubeatis; quatenus ut & ille vobis mercedem restituat in futuro qui fecit me elemosynis ipsis sanctis Dei pauperibus pro amore Domini nostri Jesu Christi ardenti desiderio tribuisse. Si quis huic voluntati mee pro quibuslibet adinventio- nibus seu oppositionibus, sicut mundus cordidic artibus & ingenis expolio obviis, vel repetitor, convulsor etiam, aut tergiversator extiterit, anathema sit; & tam qui se- cerit quam qui faciendo consenserit, ana- thema sit; & sicut Dathan & Abiron hiaru terræ absorpti sunt, vivens in infernum descendat, & cum Ziezi fraudis mercatore (1) & in presenti & in futuro seculo partem damnationis excipiat; & tunc veniam consequatur quando consecutus est & dia- bolus, qui sese fallendo aetheria sede de- jectus, cruenta adinventione bonis operibus semper obviare pervigilat; insuper etiam inferat sociante quoque tam in persecutione quam in exactione sacratissimo fisco (2), vel sancto Episcopo Ecclesiæ ipsius auri li- bras centum; & nihilominus hæc præsens epistola, quæ a me pro timore Dei & amo- re pauperum conscripta est, firma, incorrupta, intemerata, inviolataque permaneat. Ego namque de conlatis ac superius præno- tatis rebus omnia ad curam & sollicitudi- nem aut defensionem rerum vel gubernati- onem ipsorum pauperum sancto ac prænotato Domino illo Episcopo vel successoribus suis, Deo sibi teste, committo; & instrumenta, per quod res ipsas auxiliante Domino per eorum sollicitudine defensionem, super- scripto Domino illi Episcopo præ manibus tradi- di; & qualiter ibidem provide, pie, re- liene an secus egerit, Christo Domino in se iudice recognoscat. Mihi autem nihil ex- inde proprietatis titulum penitus non refer- vavi: quia facile contemnit omnia qui cupit ab inferni faucibus erui, vel ille qui peccatorum remissionem Deo remunerante desiderat, aut ille qui semper cogitat eum velit nolit esse moriturum. Stipulatione. & cetera.

*Prologus (3) qui de grandi causa
facit donationem.*

II. Quantum intellectus sensusque huma-

et Matth. 6.

nus potest mente sagaci pensare atque fol- lerti indagazione perpendere, nihil amplius valet in hujus seculi luce gaudia fugitiva la- crare quam quod de rebus suis locis venerabilibus in alimoniis pauperum curetur im- pendere: quatenus fragilitatem naturæ quod omnes generaliter patiuntur, priusquam subitanea transpositio eveniat, oportet pro sa- lute animæ vigilare, et non inveniat quem- quam imparatum, & sine aliquo respectu discedat a seculo. Quin potius, dum pro- prio libertatis jure subsistit, ex caducis sub- stantiis in æternæ tabernacula vitam querat mercari æternam; ut inter iustorum confor- tium desiderabilem valeat adipisci locum, & retributorem sibi præparet Deum, ut de fructu indeficienti paradisi mereatur foveri; de cujus vivo fonte, perfecta fide pascen- te, nec subtrahitur poculum, nec minuitur alveus, sed potius uti quisque hauserit, in- rigatus ducedine cœlestis, atque suavis ei flagratur odor balsami paradisi.

Item alio prologo.

In nomine sanctæ Trinitatis. Prosperum ac salubriter consilium immoque fatis jecun- dum esse dinoscitur ut homo de mundanis rebus comparet paradysum & de terrena tran- sferat in cælestia. Sic Dominus in sancto Evan- gelio præclaram intonat vocem dicens: *«Thesaurizate vobis thesauros in celo, ubi nec fur effodit, nec timea sulcat.*

*Prologo de Clerico, qui in monasterio
conforatur, qui suam rem ad
ipso loco donat.*

Debet unusquisque largiente Domino, dum versatur in corpore, futura tractare & de caducis rebus mercari æterna; ut quando- quidem jubente Deo de corpore e redi contigerit, de mammona iniquitatis manigeri sibi reperiat comparatum in cælis. Idcirco ego ille cedo ad monasterium illo, ubi Ab- ba ille custos præesse viderit, & comam capitis mei (4) ibidem depositus, & in ipso monasterio sub norma sanctorum vivere cupio, cessumque in perpetuum.

Item prologo.

Opportunum est unumquemque, dum ter-rena munera possidet, pro anima sua frequen-

(1) *Ziezi fraud. mercator.* Intelligit Ziezi, de quo 4. Reg. 5. 26. ubi de Naaman & Eliza. Sic Gregor. Turonens. de mirac. lib. 1. c. 59. Sic & Tarasii epist. p. 11. Alii hujus maledictionis loco Judæ exemplum proponunt. Testamentum B. Remigii apud Flodoardum lib. 1. c. 18. vet. chartæ S. Benigni, & pas- sim vetera instrumenta.

(2) *Socio quoque fisco.* Alias: societati quoque & fisco. Utrumque retineri potest. In pen- nis enim fiscum socium adjungebant, ut infra omnibus pene formulis.

(3) *Prologi.* Prælationes sunt varix quæ donationi ad Ecclesiam conveniunt, & omnes remissionis peccatorum & animæ remedii cau-

sas continent. Cujus exempli pleraque instru- menta donationum videre est in antiquis Ec- clesiæ monumentis.

(4) *Comam capitis mei.* Capitulum lib. 1. c. 137. *Ut liber homo qui in monasterio regulari comam deposuerit, & res suas ibidem delegaverit, promissionem faciam secundum regulam firmiter teneat.* In tabulario S. Martini Turonensis: Ego Galfardus S. Martini humillimus Levita &c. dono, trado Deo necnon S. Martino, ubi paren- tes mei me obtulerunt, novo ordine traditionis per capillos capitis mei illic comam relinquens &c. proprium meum qui ex successione parentum meorum mihi obvenit &c. Dat. x. KL. Julii an- no xvii. regnante Domino Karolo Rege.

quentius cogitare, ut terrenam beatitudinem possidere mereatur. Ego inluster vir ille sentio me infra corpus meum infirmum esse & infra anima mea nimis esse peccatorem. Admonet me divina potentia, vel compunctio cordis mei mihi obvenit, ut pro peccatis meis remedium aliquid de res meas locis sanctorum delegare debeam. Ideo cedo.

Item prologo.

In nomine sancte Trinitatis. Prosperum, salubre, & satis jocundum esse censuimus ut homo de caduca quispiam seculi ad peccata sua redimendum valeat offerre, aut quid promptiore consilio, ut homo de mundanis rebus seculi comparet paradysum, & de terrena substantia se transferat in celestia. Itaque ego ille pro divino intuitu & mei mercede compendi, ut me Dominus in futurum veniam concedere dignetur, vel ut nomen meum in libro vite adscribatur, dono ad iuncto monasterio in luminaribus Ecclesie vel in stipendiis pauperum aut monachorum, donatumque jure legitimo esse volo.

Item prologo.

Dum hujus exempli in quodam noscitur accidisse, patitur ærumnam, & die mortis cordie ante oculos suspicamus esse propinqua, oportet uniuersis ob amore celestis patrie devotionis lucra complecti & res sibi datas in sanctorum vel etiam indigentium usibus alegantas relinquere, ut peccatorum pondera, quæ pontificium penitendo non valent lavare, ab eorum intercessione plenius ad veniam debeant pervenire. Idcirco ego ille.

Item alio prologo cum ipsa donatione ad hoc opus.

III. Mandi terminum ruinis crebrescentibus adpropinquantem indicia certa manifestant & experimenta liquida declarare noscuntur, & ad discutiendas torpentes infidelium mentes illa dudum in evangelis a Domino dicta oracula incumbere noscuntur. Ergo operæ pretium arbitror futurum vicissitudine præoccupare anticipare, & in æturm humanæ conditionis eventum sagaci

mentis intuitu providere; quatenus ex hoc infictis facinorum vulneribus, indulta pietate, remedia merear adipisci. Ergo ego in Dei nomine ille & conjux mea illa considerantes qua gravamur sarcina peccatorum, & remissentes bonitatem Dei dicentis: *Date elemosynam, & omnia munda sunt vobis*, de tanta igitur miseratione & pietate Domini confisi, idcirco per hanc epistolam donationis donamus, donatumque in perpetuum esse volumus, atque de jure nostro in potestate & dominatione monasterii illius in honore sancti illius in pago illo constructi, ubi præest venerabilis ille Abba, vel turba plurima monachorum adunata, transmittimus atque transfundimus villas nuncupantes illas, sitas in pago illo, cum terris, domibus, ædificiis, accolabus, mancipiis, vineis, silvis, campis, pratis, pascuis, aquis, aquarumve decursibus, adjuactis, adjacentiis, appendiciis, peculium utriusque sexus (1), mobilibus & immobilibus, sicut a nobis moderno tempore possideret, vel si inantea ibi undecunque aliquid augmentare vel meliorare poterimus, ad præfatum monasterio in alimoniis vel substantiis monachorum ibidem habitantium Christo prorepente proficiat; ea scilicet ratione (2) ut dum pariter advivimus, antedictas villas sub uo beneficio tantummodo absque ullo præjudicio vel diminutione aliqua ipsius monasterii possideamus; nisi tantum si aliquem ex servientibus nostris a jugo servitutis pro communi mercede relaxare voluerimus. Post obitum vero, quandoquidem Deus voluerit, nostrum absque ullius judicis vel heredum nostrorum expectata traditione, cum omni re emeliorata, quicquid in suprascriptas villas in quibuslibet rebus vel corporibus augmentatum vel melioratum fuerit, de præfenti hoc pars antedicti monasterii vel memoratus Abbas siveque successores in Dei nomine perpetualiter recipiant possidendum, tanquam si ad præsens absque usu nostro eorum fuisset subsecuta possessio; ita ut quicquid de prædictas villas propter opportunitatem ipsius monasterii facere decreverint, liberum in omnibus potiantur arbitrium. Præsentem vero donationem, ne quicquam auri * (3) talium vilitate, gestis municipi-

* Luc. 11.

(1) *Peculio utr. sexus.* Peculii vox varie accipitur. Nam præter notiore significationem eius quod a patre vel domino filio aut servo concessum est, vel quod illi parsimonia & industria quæsierunt, veteres etiam omne patrimonium peculii nomine appellabant, auctore Servio in eclog. l. 1. a pecoribus in quibus eorum universa constabat substantia; unde & pecunia dicta. Ulpianus quoque ea quæ Græci *πεποινη* dicunt, Gallos *peculium* appellasse testatur. l. 9. §. *Dotis*. De jure dotium. Hic vero pro pecudibus peculium usurpari manifestum est, idque non abs re, cum & peculii vox a pecudibus deducta sit. Sic infra c. 4. *Peculio utriusque sexus majori vel minore*; c. 7. &

alias sæpe. Synodi Aurelianensis l. cap. 17. *De his que parochiis in terris, vineis, mancipiis, atque peculiiis quicunque sed les obulerint, antiquorum canonum statuta serventur*. Rotharis Rex in legibus Longobardorum lib. 1. tit. 25. lege 44. *Si qui caballum alienum est quodlibet peculium, credens suum esse, piserit*.

(2) *Et scilicet ratione.* Precaria est, de qua postea cap. 5.

(3) *Ne quicquam auri.* Asterisco hunc locum notavi, quod eum integra fide curare & restituere non poterim. Sensus tamen hic esse videtur, donatorem velle præsentem donationem insinuari gestis municipalibus; etsi non ejus fortasse quantitatis sit quæ insinuationem de-

palibus alligari curavimus, & omnino decernimus ne aliquando in eam ob hoc causam quisquam valeat reperire. Quod si aliquos instrumentis de ipsas villas de nomen nostrum in adversitate prædicti monasterii quolibet ordine comprehensus, aut antè aut postèrius prænotatos, quod nos nec fecimus nec facere rogavimus, a quocunque præter istum, quem firmissimum volumus esse, quoquo tempore ostensus fuerit, nullum fortiaur effectum, nisi vacuus & inanis appareat; auctorem vero criminis vel falsarium nec inultum tunc temporis patiatur judicialia abire potestas. Si quis vero (1), quod futurum esse non credimus, huic voluntati nostræ per quibuslibet adinventionibus aliquis de heredibus nostris, aut iudicium sæva cupiditas, vel qualibet persona, obviis repetitor extiterit, a conventu omnium Christianorum vel limitibus Ecclesiarum extraneus habeatur, & Judæ traditoris Domini nostri Jesu Christi perfratatur consortium, insuper etiam inferat partibus ipsius monasterii vel fratrum ibidem consistentium, sociato quoque tam in actibus quam in prosecutione sacratissimo fisco, auri libras tantas, argento pondo tanta, & ne sic quoque quod repetit valeat vindicare, nihilominus præsens donatio, quæ a nos pro timore Dei & amore pauperum Christi conscripta est, firma & inlibata omni tempore debeat permanere. stipulationis subnixa (2). Actum ibi sub die illo.

Cessio (3) a die præsentè ad Ecclesia.

IV. Dum fragilitatis humani generis pertimescit ultimum vitæ temporis subitanea transpositione ventura, oportet ut non inveniat unumquemque imparatum, ne sine aliquo boni operis respectu migret de seculo; nisi dum suo jure & potestate consistit, præparet viam salutis, per quam ad æternam valeat beatitudinem pervenire. Ideoque ego in Dei nomine ille & conjux mea

illa pro remedio animæ nostræ & remissionem peccatorum nostrorum, ut veniam in futurum consequi mereamur, cedimus a præsentè die cessumque in perpetuo esse volumus, atque de jure nostro in jure & dominatione sanctæ Ecclesiæ illius in honore illius constructæ, villa nuncupata illa, sita in pago illo, quæ ex alode parentum aut undecunque ad nostram pervenit dominatione, & ad præsens possidere videmur, cum omni merito & termino suo, cum adjacentiis, adjunctis, appendiciis, cum tetris, domibus, ædificiis, acolabus, mancipiis, vineis, silvis, campis, pratis, pascuis, aquis, aquatunive decursibus, farinariis, cum pastorebus gregis, peculium utriusque sexus majore vel minore, mobilibus & immobilibus, vel quicquid dici aut nominari potest, & tempore præsentè nostra videtur esse possessio, ad præsentè Ecclesia volumus esse concessum; ita ut ab hac die memorata villa illa pars antedictæ Ecclesiæ, vel Pontifex civitatis illius, aut auctores Ecclesiarum, eam habendi, tenendi, possidendi, vel quicquid exinde pro opportunitate ipsius elegerint faciendi, liberum in omnibus perservantur arbitrium; ita ut nomen nostrum in libro vitæ conscribatur, vel pro nos utrumque sacrificium post obitum nostrum pio Domino offeratur. Licet in cessionibus penam adnecti non sit necesse, sed nobis pro omni firmitate placuit inserendum. Si quis vero, quod futurum esse non credimus, nos ipse, quod absit, aut aliquis de heredibus vel pro heredibus nostris, seu qualibet persona, caliditate commorus, aut cupiditate præventus, ullo unquam tempore contra præsentem epistolam cessionis nostræ, quam propter nomen Domini & veneratione sancti ipsius loci spontanea voluntate fieri decrevimus, venire aut aliquid agere voluerit, aut tergiversator extiterit, anathema sit, & cum supradictis pro Domino illo ante tribunal Christi deducatur rationes, insuper inferat juxta pœnam

desideret. Nam ducentorum aureorum donationes, non minoris quantitatis, insinuari solitas ante Justiniani constitutionem notum est.

(1) *Si quis vero.* Omnibus fere huius libri formulis pœna adscribitur, si adversus eas factum commissumve quid fuerit, ut & in Capit. lib. 3. c. 25. quod tutius est quam ad id quod interest agere, cuius plerumque difficultis probatio, & ad exiguam summam deducitur. l. ult. De prætoris stipulat. Hincmarus de divorcio Hlotharii & Tetbergæ ad XII. interrog. p. 402. *Sed & in jure civili in conscriptione chartarum conditionalis constitutio ponitur. quo dispendio qui eandem chartam infringere tentaverit, fisco mulctetur, & accusator accusationi scripturæ se a conditione mutare non poterit.*

(2) *Stipulatione subnixa.* Fortasse quod stipulatio ante intervenerat. Vel etiam hujus clausulæ ea mens est, ut petinde firmum id habeatur atque si in stipulatum deducta res fuisset. Nam stipulatio commune erat omnium obligationum astringendarum vinculum. Paulus Sentent. lib. 5. tit. 7. Id porro ex jure Ro-

mano petiitum, omnibus formulis etiam inferioris ævi adscriptum videre est: cuius loco sæpe in traditionibus Fuldensibus *culmo subnixa*, quasi stipulatio a stipula descenderet, quod Isidorus asserit origin. libro quinto: *Stipulatio a stipula. Veteres enim quando sibi aliqua promittebant, stipulam tenentes frangebant, quam iterum jungentes, sponsones suas agnoscebant, Quamquam credibile sit Isidorum, cum hæc scriberet, de jure hospitalii & tessera hospitali cogitasse. Aliam certe stipulationis notationem Varro, aliam quoque Jurisconsulti tradunt.*

(3) *Cessio.* Ex causa donationis. Vetus instrumentum donationis tempore Justiniani Imp. huic cessionis atque donationi *a me factæ in beatissimo atque apostolico viro sacerdote Ravennatis Ecclesiæ ad omnia que saperius tenentur adscripta relecti, consensu, & subscripsi, & testes ut subscriberent convocari, stipulantique vobis, vir beatissime, & actoribus tuis in præsentia constituis in verbis sollemnibus sponendi.* Quæ ideo longius exscripti, quia non longe a nostris formulis absint.

na seculi, cum cogenri fisco, partibus ipsius Ecclesie, aut auri libras tantas, aut argenti pondio tanta, & quod repetit nullatenus valeat vindicare, sed presens cessio omni tempore inlibata permaneat, cum stipulatione subnixta.

Precaria de ipsa villa (1), dum vivit.

V. Domino sancto & apostolica sede colendo Domino & in Christo patri illi Episcopo ego ille & conjux mea illa. Pluribus non est incognitum qualiter propter nomen

Domini ad Ecclesiam illam in honore sancti illius villa nostra nuncupante illa, sita in pago illo, quicquid ibidem undecunque fuit nostra possessio, in integritate per epistolam cessionis nostre visi fuimus concessisse, & eam vos ad parte suprascriptae Ecclesie recepistis. Sed dum postea nostra fuit petitio (2), & vestra benevolentia & pietas habuit, ut ipsa villa, dum advivimus, aut qui pari suo ex nobis suppressis fuerit, dum advivit, nobis ad beneficium usufructuario (3) ordine excolendum tenere per-

(1) *Precaria de ipsa villa.* Res Ecclesie alienari non posse multis synodorum decretis, pluribus etiam Imperatorum Regumque constitutionibus sancitum est. Illud tamen receptum, ut petenti ad certum tempus rei ecclesiastica usufructus non denegetur, si quidem non minus quam alterius tante quantitatis quantum acceperat reditus cum ipsorum prediorum dominio Ecclesie derelinquat. L. *Jubemus*. §. *Sane omnis*. Cod. de sacrosanctis Eccles. Synodi Belvacensis cap. 11. Meldensis cap. 22. Solebant & qui res suas Ecclesie dabant precibus rogare ut sibi, quoad vixissent, iis uti frui liceret, ut hac formula ostendit, & supra huius libri cap. 1. 3. Incerti auctoris formula cap. 27. Formula Leg. Rom. c. 7. Leg. Alaman. tit. 2. *Si quis liber res suas ad Ecclesiam Dei dederit* &c. & posthac a pastore Ecclesie per beneficium suscepit ad vitialem necessitatem conquirenda non diebus vite sue, & quod spondit persolvat ad Ecclesiam censum de illa terra &c. Leg. Baju. c. 1. tit. 1. Posthac nullam habeat potestatem exinde quicquam auferre, nec ipse, nec posteris ejus, nisi defensor Ecclesie illius per beneficium prestare voluerit ei. Fortunatus libro 8. carm. ad Gregorium Turoensem pro agro prescrito; tum carm. 22. ad gundem, precatoria pro ipso agro:

Quando reposcitur, vestris reditus usibusque, Et domino proprio restitnemus enim.
Instrumentum vero seu chartam quae eo nomine conficiebatur, *precariam* & *precatoriam* appellabant, quod precibus concessa videretur. Concilii Toletani VI. c. 5. *Si quis Clericorum vel aliarum quarumlibet personarum stipendium de rebus cuiusdam Ecclesie Episcopi percepit largitate, sub precaria nomine debeat professionem scribere, ut nec per remotionem diuturnam praedictum afferat Ecclesie*. Synodi Epaunensis c. 18. Rhemensis sub Carolo Magno cap. 35. Unde & ipsum negotii genus *precaria* dicitur. Quod a precarii contractu aperte deductum est, quanvis diversa sit utriusque negotii natura. Nam ad certum tempus *precaria* constituitur, non ad domini natum; & ut plurimum merces sive census in *precaria* intervenit, non autem in *precario*, quod gratuitum est. Tandem omnis concessio usufructus rerum Ecclesie ad certum tempus, *precaria* dicta est; licet qui petit, de suo nihil donaverit. Pipinus Rex in synodo an. dccxlii. *Ut sub precario & censu aliquam partem ecclesiasticas pecunias in adiutorium exercitus nostri cum indulgentia Dei aliquanto tempore retiravimus &c. & iterum, si necessitas cogat, aut Princeps iubeat, precarium renovetur & rescribatur novum*. Capit. lib. 5. c. 3. ex synodo Leptinensi; & lib. 7. c. 142. *Precepimus ut nullas res Ecclesie nisi precario possideat; & postquam ipse precaria finite fuerint, faciant potestare speculatores Ecclesie utrum elegerint, aut ut ipsas res recipiant, aut posteris eorum sub precario & cen-*

su habere permittant. Vide infra c. 39. 40. 41. (2) *Nostri fuit petitio.* Flodoardus hist. Rhem. lib. 2. c. 1. de Mapinio Episcopo: *Huius quoque temporibus Saavegoti Regina Rhemenis Ecclesie tertiam partem ville Virifici per testamenti paginam delegasse reperitur. Quam partem ipse quoque Praesul Teudobildi praefate Reginae filiae usufructuario per precariam salvo Ecclesie iure concessit, ita dumtaxat ut post ejus obitum, absque ullo praedictio, sicut ab ea memorata fuisset, ad ditonem Rhemenis revocaretur Ecclesie.* (3) *Ad benefic. usufructuar.* Sic beneficium pro precario accipit Tertullianus adversus Herimogenem: *Tribus modis aliena sumuntur, iure, beneficio, impetu, id est, dominio, precario, vi, dominio non suppetente.* Horatius epist. 2. lib. 2.

Sit proprium quidquam, puncto quod mobilis hora
Nunc prece, nunc precio, nunc vi, nunc sorte
suprema
Permetet dominus.
Ideoque & precarium genus liberalitatis esse Jurisconsulti testantur. l. 1. & 2. De precario. Sic & in l. *Jubemus*. §. *Sane*. Cod. de sacrosanctis eccles. ubi hoc negotii genus describitur: *Pacta conscribat per quae & tempus intra quod hoc praestari placuerit statuatur, & ministerium sit quod quisque acceperit huiusmodi beneficium gratis.* Leg. Alaman. tit. 2. *A pastore Ecclesie per beneficium suscepit.* Leg. Bajuvar. cap. 1. tit. 1. *per beneficium praestare.* Constitutio synodi Pistenis an. dccclxii. de villis B. Dionysii: *Has villas, cum omnibus quae per precarias aut beneficia inde homines retinent &c.* Inde beneficium nomine ea praedia dicta, quae pro servitio militaria a Rege sive etiam ab aliis concedebantur, quae feuda posteritas dixit. Initio namque vita accipientis finiebantur, & ex certis causis revocari poterant. Capitul. lib. 1. c. 126. *Qui beneficia regalia tam de rebus ecclesiasticis quam quae de reliquis habere videntur &c.* Lib. 3. cap. 5. 19. 20. lib. 4. cap. 9. Carolus Calvus Rex in diplomate pro Ecclesia Rhemensis apud Flodoard. lib. 3. c. 4. *Quicquid exinde nos fidelibus nostris beneficiavimus, praesentialiter restitimus.* Hincmarus de villa Novillaco: *Carolus dedit villam Noviliacum in beneficio Ansehero Saxoni, qui nonas ac decimas ad partem Rhemensis Ecclesie usque ad mortem suam persolvit.* Synodi Meldensis c. 18. *Ut praecipua illa iura beneficiario de rebus ecclesiasticis facta a vobis sine dilacione rescindantur.* Et cap. 20. cap. 53. Itaque cum Hadrianus Papa ad Fridericum Anobardum scripsisset multa se ei beneficia contulisse, hoc verbo exaravit Imperator, quod lic excusavit Pontifex apud Radevicum lib. 3. c. 22. *Licet enim hoc nomen, quod est beneficium, apud quosdam in alia significatione quam ex impositione habeat assumatur, tunc tamen in ea significatione accipiens.*

permissis; ea scilicet ratione ut nihil exinde penitus de qualibet re alienandi aut minuendi pontificium non habeamus (1), sed absque ullo præjudicio suprascriptæ Ecclesiæ vel vestro eam tantummodo excolere debeamus. Ideo hanc precariam vobis emitimus, ut nullo unquam tempore nostra possessio, etiamsi spatium vite nobis Dominus prolongaverit, nullo præjudicio aut diminutione aliqua de ipsa villa vobis generare non debeat, nisi usu tantum, dum advivimus, habere debeamus, & post nostrum ambobus discessum, cum omni re meliorata, quicquid ibidem undique adtrahere aut meliorare poterimus, per hanc precariam (2), ac si semper per quinquennium renovata (3) fuisset, absque ullius iudicis aut heredum nostrorum expectata traditione, vos vel successores vestri aut agentes Ecclesiæ in vestram eam faciatis dominationem revocare perpetualiter possidendum, vel quicquid exinde facere elegeritis, sicut nostra continet epistola, ad profectum præfate Ecclesiæ Domini illius liberum habeatis arbitrium. Facta precaria ibi.

Donatio de parva re ad Ecclesia.

VI. Si aliquid de rebus nostris sanctorum vel in substantia pauperum conferimus, hoc nobis proculdubium in æterna beatitudine retribuere confidimus. Ergo ego in Dei nomine ille in amorem Domini nostri

Jesu Christi & remissionem peccatorum meorum, ut veniam delictis meis consequi merear in futurum, dono donatumque in perpetuum esse volo ad basilica illa in honore sancti illius constructa portionem meam in villa nuncupante illa, in pago illo, quicquid ibidem ad præfens tam de alode parentum vel de qualibet adtractu possidere videor, totum & ad integrum ad præfata basilica volo esse donatum; ea videlicet ratione ut dum advixero, sub usu beneficii reneam absque ullo præjudicio vel diminutione aliqua de qualibet re antedictæ basilicæ excolere debeam. Post meum quoque quandoquidem Deus de hac luce voluerit discessum, de præfente, absque cujuslibet iudicium aut heredum meorum expectata traditione aut contrarietate, cum terris, domibus, ædificiis, accolabus, mancipiis, campis, vineis, silvis, pratis, pascuis, aquis, aquarumve decursibus, vel reliquis quibuscunque beneficiis Abba de ipsa basilica vel agentes ejus in eorum debeant dominatione revocare perpetualiter possidendum; habendi, tenendi, vel quicquid exinde pro opportunitate antedictæ Ecclesiæ elegerint faciendi liberam in omnibus habeant potestatem. Si quis vero, quod futurum esse non credimus, nos ipse, quod absit, aut aliquis de heredibus nostris, seu qualibet opposita persona, calliditate commotus, aut cupiditate præventus, contra hanc epistolam (4)

piendum fuerat quam nos ipsi posuimus, & quam ex institutione sua nascitur retinere. Hoc enim nomen ex bono & facto est editum; & dicitur beneficium apud nos, non feudum, sed bonum factum. Aliquando autem in donationibus Ecclesiæ factis nominatim cavebatur ne in beneficium præstentur; cuiusmodi exempla sunt in traditionibus Fuldensibus lib. 1. Ut nulli Clericorum aut laicorum aliquando res ipse quas tradidi in beneficium præstentur, sed ad locum quo præfatus martyr corpore quiescit perpetuo deserviant. Lib. 2. Ut nullus Clerici aut laici aut alienius personæ beneficium nunquam fiat; & si unquam factum fiat, nos jure hereditario prædictum locum accipiamus, vel successores nostri accipiant. Flodoardus lib. 3. cap. 10. Anselmus Leodiensis cap. 56. In tres portiones prædia Ecclesiæ divisi, unam sibi & successoribus reservavit, alteram Ecclesiæ ac monasteriis impertivit, tertiam militibus, qui Ecclesiam armis protegerent, habere concessit.

(1) Pontificium non hab. Id est potestatem, facultatem. Infra cap. 8. 9. & passim his formulis. Gellius lib. 1. c. 13. *Re semel statuta delibet, atque ab eo cuius negotii id pontificium esset.* L. 1. Cod. Th. de maternis bonis: *Ita sint in parentum potestate atque dominio ut fructum pontificium habeant, alienandi eis licentia deinceps.* L. 3. Cod. Th. de fide cath. *Neque his penitus posthac obtinendarum Ecclesiarum pontificium facultatemque permitto.* In veteri instrumento S. Galli Alamannicar. Antiquit. tom. 2. quo etiam precaria huic formulæ omnino simillima continetur: *Absque præjudicio S. Gallum ipsam villam tenere & usare facias, & nullum pontificium habeas de ipsa villa nec vendere, nec donare, nec alienare, nec minuire, sed*

in quo possumus, semper meliorare faciamus.

(2) Per hanc precariam. Precaria pro precaria. Synodi Epauensis cap. 18. *Quod Clerici etiam sine precariis quilibet divinitate temporis de Ecclesiæ remuneratione possederunt, in jus proprietatis temporis prescriptione non vocetur.* Flodoard. hist. Rhemenf. lib. 2. c. 1. *ex synodo Rhemenf. sub Sonnatio Episcopo: De his que per precariam impetrantur ab Ecclesiâ, ne divinitate temporis ab aliquibus in jus proprium usurpentur, & Ecclesiâ defraudentur.*

(3) Per quinquenn. renovata. Infra cap. 39. *absque ulla alia renovata, ut mos est in ceteris, precaria.* Incertus auctor cap. 41. *Et ut alie precarie de quinquennio in quinquennium renovantur, istam vero non sibi necesse renovandi.* Id institutum, ne longinquitas temporis proprietati obfiteret, ut Tolentis Concilii sexti verbis utar. Synodi Belvacensis cap. 13. *Ut precarie de quinquennio in quinquennium secundum antiquam consuetudinem & auctoritatem renoventur.* Meldensis cap. 22. Capitul. Caroli Calvi cap. 9. Burchardus lib. 3. cap. 169. cap. 1. De precariis. Precariam porro, præter has formulas, exempla extant in appendice Flodoardi, ubi de Adalberone Episcopo Rhemenf. in veteribus S. Galli instrumentis, quæ Alamannicar. Antiquit. tom. 2. a Goldasto edita sunt, & in traditionibus Fuldensibus.

(4) Contra hanc epistolam. Nil frequentius hoc libro & in formulis leg. Rom. quam per epistolam negotium gerere, atque adeo omnes hujus libri formulæ in epistola modum conceptæ sunt, ut supra *Domino sancto &c.* infra *Dulcissimis filiis, nepotibus &c.* Receptum illud esse sub Romanis Imperatoribus probabile est,

donationis nostræ, quam spontanea voluntate propter nomen Domini fieri decrevimus, venire aut eam infringere conatus fuerit, iram trinæ magestatis incurrat, & cum scriptis sancto illo ante tribunal Christi deducat rationes, & insuper inferat partibus ipsius basilicæ, cum cogente fisco, auri libras tantas, argenti tantas, & quod repetit vindicare non valeat; sed præfens epistola omni tempore firma & inviolata permaneat, stipulatione subnixâ.

Charta interdonationis inter (1) vivo & femina de eorum res.

VII. Quicquid enim inter conjugatos de propria facultate, manente caritate, pro amore dilectionis in invicem condonare placuerit, scripturarum necesse est titulis allegare, ne in posterum ab heredibus eorum vel à quocunque possit convelli: quia secundum legem, si manente conjugio vir uxori vel uxori marito aliquid donaverit, si is cui donatum est prior mortuus fuerit, apud donatorem ea quæ donata fuerint remanebunt. Igitur ego in Dei nomine ille, & te dulcissima conjux mea illa, dum & inter nos procreatio filiorum minime esse videretur, ideo convenit nobis ut omne corpore facultatis nostræ invicem usufructuario ordine condonare debeamus. quod ita & fecimus. Proinde dono tibi, dulcissima conjux mea, si mihi in hunc seculum suprestis fueris, omni corpore facultatis meæ, tam de alode, aut de comparatum, vel de qualibet adtractu, ubicunque habere videor, & quod pariter in conjugium (2) positi laboravimus, tam terris, villabus, domibus, cum omni præsidio, accolabus, mancipiis, vineis, campis, pratis, aquis, aquarumve decursibus, aurum, argentum, vestimenta, peculium utriusque sexus majore vel minore, ita ut dum vixeris usufructuario ordine valeas possidere vel dominare; excepto quod pro animæ remedium ad loca sanctorum condonavimus, ut inspecta nostra delegatione in omnibus conservetur, & quantumcunque de alode nostra post meum discessum pro communi mercede ad loca sanctorum legaliter condonare & delegare volueris, hoc licentiam habeas faciendi, & inspecta delegatione inconvulsam permaneat; in reliquo vero omnes res ipsas, quantum post tuum

discessum intestamentum remanserit, ad nostros legitimos revertatur heredes. Similiter & ego illa, dulcissime jugalis meus ille, commonet me dulcitus tua, in compensatione rerum tuarum quod in me visus es contulisse, si mihi in hunc seculum suprestis fueris, dono tibi omni corpore facultatis meæ, ubicunque, undecunque, tam de hereditate parentum quam de comparatum, vel quod pariter laboravimus, totum & ad integrum, tam in villabus, domibus, & cetera, excepto quod pro animæ remedio ad loca sanctorum delegavimus, ut inspecta ipsa instrumenta, in omnibus conservetur, & quod de ipsa alode mea post meum discessum pro communi mercede ad loca sanctorum *** vel ingenuos relaxare volueris, licentiam habeas, & inspecta ipsa instrumenta, in omnibus conservetur. Post tuum quoque discessum, quicquid intestamentum remanserit, ad nostros heredes, qui tunc propinquiores fuerint, revertatur. Si vero, quod futurum esse non credimus, aliqui de heredibus nostris vel quicunque contra hanc interdonationem, unde inter nos uno tenore conscriptis firmavimus, venire aut infringere voluerit, nullatenus valeat vindicare, sed inferat partibus vestris, cum cogente fisco, auri libras tantas, argenti tantas; præfente vero epistola in nullo possit convelli, sed firma & inlibata permaneat.

Item alia sine aliqua minuatione.

VIII. *Ista alia a capite instar prioris usque* dum advixeris usufructuario ordine debeas possidere, post tuum quoque discessum ad legitimos nostros revertatur heredes, & nullum pontificium quicquam exinde alienandi aut minuandi habere non debeas. Similiter & ego illa, dulcissime jugalis meus ille, commonet me dulcitus tua in compensatione rerum tuarum, quod in me visus es contulisse, si mihi in hoc seculum suprestis fueris, omnes res meas quascunque, aut ubicunque, tam in terris, & reliqua, sub usu beneficio debeas possidere, & nullum pontificium quicquam exinde alienandi, aut minuandi præter usum tantum non habeas, & post tuum discessum ad legitimos nostros revertatur heredes.

Char-

paullatim recedente solennium verborum usu, quibus per multas ambages res agebantur. Itaque & manumissio per epistolam fieri poterat. I. *Qui absenti*. 38. De adquirenda vel amitt. possess. §. *Multis*. Infit. de libertin. Cautio-num quoque & obligationum per epistolam exempla passim occurrunt. Imo & testamenti loco plerunque epistolæ scribi solitæ, ut de Hilarione B. Hieronymus prodit, earumque epistolarum infinita exempla Jurisconsulti proferunt. I. *Miles*. 75. De legat. 2. I. *Alumna*. §. ult. De adm. leg.

(1) *Charta donat. inter.*) De ejusmodi donatione lib. 1. c. 12.

(2) *Quod pariter in conjugio.*) Leg. *Salica* tit. 47. 2. *Si ibi aliquid elato. avit, quia legem noluit audire, amittat.* Leg. *Ribuat* tit. 39. 2. *Tertiam partem de omni re quam simul conlaboraverint.* Tradition. *Fuldens.* lib. 1. *Notitia traditionis Hrungboten, qualiter ille pro æterna retributione elaboratum suum omne tradidit, hoc est, porcos IX. vaccas VI. oves XII. Alibi in donatione Benedicti: De elaboratu meo sunt hæc, boves XXXIX. porci LXXII. oves XX. map-pas IV. manservigia II. plumacia VI. operatoria II. pallia linea VI. pulvilli XIV. &c. Lib. II. *Trado omnem laborem meum.**

Charta obnoxiationis (1) a patre in filiis facta.

IX. Dulcissimis filiis meis illis ego ille. Omnibus non habetur incogitum qualiter ante hos annos villas aliquas nuncupantes illas, fitas ibi, genetrice vestra illa, antequam eam meo sociassem conjugio, per epistolam cessionis aut libellum dotis vobis sum condonasse. Sed dum & ipsa, peccatis meis facientibus, ab hac luce discessit, & vos omni alode ipsius genetrice vestra illa, juxta quod & ratio praestitit, mecum exinde in praesentia bonorum hominum aut Regis altercastis, per ipsam epistolam, quam in eam feceramus, contra nos evindicastis (2), & in vestra potestate omne alode ipsius recepistis. Sed dum mea fuit petitio, & vos, ut concederet bonis filiis, voluntatem meam obtemperantes, ipsas villas vel res quae fuerunt genetrice vestra, quas ego ei dedi vel condonaveram, mihi ad usum beneficii tenere & excolere absque ullo vestro praedicio permisistis, ideo nobis complacuit alias villas nostras illas pro vestra benevolentia & superscripto usu de villas vestras per hanc epistolam obnoxiationis vobis obnoxiasse; ita ut deinceps tam superscriptas villas quam etiam & illas quas supra scriptae genetrice vestrae per meam epistolam contuleram, per vestro beneficio excolere debeamus, & nullum pontificium de omnia superscripta nec vendere nec alienare nec concambiare nec per qualibet ingenio minare habere non debeam potestatem, nisi tantum usum, sed per hanc epistolam obnoxiationis meam in vestro sint arbitrio & potestate, & quandoque volueritis, & vobis placuerit, absque ulla mea contrarietate aut repetitione omnia superius praenotata, tam quod vestrum antea de parte genetrice vestrae fuit alode, quam & alias alias nuncupantes sic, quod vobis pro ipso usu vobis sum obno-

xiaste, in vestra debeatis revocare dominatione perpetualiter ad possidendum, vel quicquid exinde facere volueritis, liberam inde habeatis potestatem, absque alia aliqua intercedente precaria, sed per hanc obnoxiationem, ac si semper per quinquennium renovata fuisset, perpetim valeat obtinere vigorem. stipulatione subnixi. Actum & reliqua.

Epistola cum in loco filiorum (3) nepotes instituntur ab avo,

X. Dulcissimis nepotibus (4) meis illis ego ille. Quicquid filiis vel nepotibus de facultate patris cognoscitur ordinasse, voluntatem ejus in omnibus lex Romana constringit adimplere. Ideoque ego in Dei nomine ille, dum & peccatis meis facientibus genetrice vestrae filia mea illa, quod non optaveram, tempore naturae suae complecte ab hac luce discessit, ego vero pensans sanguinitatis causa, dum & per lege (5) cum ceteris filiis meis avunculis vestris in alode meo succedere minime potueratis, ideo per hanc epistolam vos, dulcissimi nepotes mei, volo ut in omni alode mea post meum discessum, si mihi superscriptis fuerit, hoc est, tam terris, domibus, accolabus, mancipiis, vineis, filvis, campis, pratis, pascuis, aquis, aquarumve decursibus, mobilibus & immobilibus, peculium utriusque sexus majore vel minore, omnique suppellectile domus, in quodcumque dici potest, quicquid supra est genetrice vestrae, si mihi superscriptis fuisset, de alode mea recipere potuerat, vos contra avunculos vestros filios meos praefata portione recipere faciatis, & dum ipsius filiae meae genetrice vestrae, quando eam nuptiam tradidi (6), in aliquid de rebus meis mobilibus, drappos, fabricaturas, vel aliqua mancipia in solidos tantos dedi, vobis hoc in parte vestra supputate contra filiis meis faciatis. Et si amplius

(1) *Charta obnoxiationis.* Epistola est, qua pater, qui bonorum uxoris suae praemortuae usufructum a filiis accepit, remunerandi causa illis donat villas quasdam suas, earum tamen usufructu retento; atque ita se obnoxium reddit, ut ne illas in posterum alienare aut minuire possit. Ideoque hac formula obnoxiationis appellatur. Quae res proxime ad precariam Ecclesiae accedit, de qua infra cap. 39. Nam & in fine additur clausula precariis adscribi solita, ut perinde valeat atque si per quinquennium renovata fuisset.

(2) *Evindicastis.* Flodoard. hist. Rhemenf. lib. 3. c. 10. Rex quoque nonnullas, juraque Ecclesiae, ac mancipia, legibus per advocatos evindicata recepisse reperitur.

(3) *Epist. cum in l. filiorum.* Epistola est codicillorum loco, qua avus nepotes ex filia praemortuae ad successionem vocat. Similis est & alia inter formulas leg. Rom. cap. 22. Verum ad legem Romanam ea pertinet; haec autem, quae indistincte concepta est, ad legem Salicam, ut opinor, referenda, est de lege Romana potest etiam accipi; qua de re ad leg. Romanae formulas.

(4) *Dulciss. nepotibus.* Sic in l. *Lucius Titius*. 88. §. *Quae marito*. De legatis l. l. *Titia*. 34. §. 1. De legatis l. l. *passim*. Proprium illud liberorum epitheton. *Dulces natos* dixit Virgilius *Aen.* 4. *Dulces liberos* Horatius.

(5) *Per legem.* Salicam scilicet. Illa etenim tit. 62. proximiores tantum admittit. & nepotes omnes repellit. Quod Childeberti Regis constitutione innovatum est: *Ut nepotes ex filio vel ex filia ad aviaticas res cum avunculis vel amitis sic venirent tanquam si pater aut mater viri fuissent*. Potest & de lege Romana accipi, quae ante Justinianum ab intestato tertiam partem aviaticae successionis nepotibus ex filia detrahebat. l. 1. v. Cod. Th. De legitimis hereditat. Ut opus fuerit hac epistola in vice codicillorum, ne ullam deminutionem paterebantur.

(6) *Quando nuptiam tradidit.* Hoc est, ut dotem matris conferant, si ad eius successionem accedere velint. l. 5. Cod. Th. De legitimis hereditat. *Ut mixtis matrum suarum dotibus, avi hereditatis pro rata parte, quam lex divialis censuit, cum avunculis partiantur*. Ibid. Anianus: *quicquid filia accepit tempore nuptiarum*.

plus vobis insuper de praesidio nostro (1) obvenerit, tunc cum filiis meis ayunculis vestris portionem vobis ex hoc debitam recipiatis, & quicquid exinde omnia superius conscripta facere volueritis, liberam habeatis in omnibus potestatem. Si quis vero, quod futurum esse non credimus, aliquis de heredibus vel proheredibus meis, vel qualibet persona, contra hanc epistolam venire tentaverit, aut eam infringere voluerit, inferat vobis tan. & quod repetit nullatenus vindicare valeat; sed praesens epistola omni tempore firma permaneat, cum stipulatione subnexa. Actum illo.

Charta qui filio aut nepote suo (2) aliquid meliorare voluerit.

XI. Dulcissimo filio vel nepote meo illi ego ille. Quicquid pater unumquemque de filiis vel nepotibus plus habere voluerit, hoc sibi secundum legis ordinem sine consortis repetitione defendat, nec praesumat aliquis contra voluntatem patris agere. Igitur ego in Dei nomine ille, dum & mihi jam senectus aggravat & necessitates meas ut oportet procurare non valeo, & tu mihi in necessitatibus meis solatium praebere non desistis, & die noctue deservire non cessas, ideo pro bonitate & pro respectu servitii tui, qua circa me desidas, cedo tibi celsumque in perpetuum esse volo, & de meo jure in tua transfundo dominatione & potestate, absque consortio fratrum (3) tuorum

vel filiis meis (4), loco nuncupante illo, quicquid ibidem usque nunc tam de alode parentum quam de reliquo adtractu visus sum tenuisse, una cum terris, domibus, aedificiis, accolabus, mancipiis, vineis, silvis, campis, pratis, pascuis, aquis, aquarumve decursibus, vel reliquis quibuscunque beneficiis, tibi, ut diximus, a die praesente volo esse concessum; ita ut ab hac die, sicut superius diximus, eum cum omni integritate sua habeas, teneas, possideas, vel quicquid exinde facere volueris, absque consortio fratrum tuorum vel filiorum meorum, liberam in omnibus habeas potestatem. Si quis vero, quod futurum esse non credo, aliquis de heredibus vel proheredibus meis, seu qualibet persona, contra hanc cessionem meam quoquo tempore venire aut eam infringere voluerit, inferat tibi cum cogente fisco auri tantum, & quod repetit vindicare non valeat; sed praesens epistola firma permaneat, stipulatione subnexa. Actum.

Charta ut filia cum fratribus (5) in paterna succedat alode.

XII. Dulcissima filia mea illa, ego ille. Diuturna, sed impia, inter nos consuetudo tenetur (6), ut de terra paterna (7) sorores cum fratribus portionem non habeant. Sed ego perpendens hanc impietatem, sicut mihi a Deo aequaliter donati estis filii, ita & a me fatis aequaliter diligendi, & de

Tom. II.

V

res

« Lex Salica tit. 62. c. 6.

(1) De praesidio nostro.) Supra lib. 1. cap. 12. Cum terris &c. seu praesidiis domus eorum. Hoc libro cap. 7. Terris, villabus, domibus cum omni praesidio, etiam peculium, praesidium utriusque generis & sexus. Gregor. Turonens. lib. 6. c. 4. Inveniant in domo Lupi, & direpto omni praesidio, singentes se illud in thesauro Regis recondero, suis eum domibus intulerunt. Lib. 9. cap. 19. in paceione Regum apud Andelaum: Si quid de agris fiscalibus vel speciebus atque praesidio pro arbitrio sui voluntate facere aut cuiquam conferre voluerit, in perpetuum auxiliante Domino conservetur. Gregor. Turonens. de gloria confessor. cap. 107. Habens divitias multas, & tam in fundorum possessione quam in praesidio domorum valde dives erat ac locuples, Ex quibus locis concipio praesidii nomine pecuniam numeratam, aurum, argentum, & alia id genus intelligi. Nam & Celsus in l. Si cohorus 79. §. 1. De Legatis 111. ait Proculum referre audisse se rusticos fenecita dicentes, pecuniam sine peculio fragilium esse, peculium appellantes quod praesidii causa seponeretur. Cui convenit quod ait Constantinus Imp. in pecunia veteres robur omne patrimoniorum possuisse. l. 22. Cod. de administrat. tutor. In formulis vero incerti auctoris praesidii nomine pecudum greges & boum armenta significari videntur, cap. 47. etiam peculium, praesidium utriusque generis & sexus.

(2) Charta qui suo nepote.) Nolui quid imitari. Nam seculi & auctoris vitium esse videtur. Est autem formula donationis, qua pater nepoti ex filio aliquid donat, ut praecipuum illud habeat, sique melior ejus nepotis conditio quam ceterorum.

(3) Absque consort. frat.) In donatione Hugononis ad S. Martinum anno quinto Hladovicu Imp. Fridegiso Abbati trado mansum nostrum dominicatum, quem extra consortium fratrum in hereditate habemus in pago Blesensi.

(4) Vel filiis meis.) Leg. filiorum meorum.

(5) Et filia cum fratribus.) Lege Salica, Ribuarica, & aliis, filia in alode seu terra paterna non succedebat. Hac vero formula patrem ad successionem suam potuisse revocare & veluti heredem cum fratribus instituisse manifestum est. Quae formula apud Cujacium Observat. viii. edita existat.

(6) Consuetudo tenetur.) Consuetudinem vocat leges Salicas, Ribuaricas, & similes, merito, cum multo ante usum receptae quam in scriptis redactae sint. Sic autem leg. Salicae tit. 62. De terra vero Salica nulla in mulieris hereditate transeat portio, sed virilis sexus totam terram proprietatis suae possideant. Quae diversa ab editis, ex Ms. reg. excerpti. Leg. Ribuar. tit. 58. Sed dum virilis sexus extiterit, femina in hereditatem avitaticam non succedat. Leg. Saxon. cap. 39. Pater aut mater defuncti filius, non filia, hereditatem relinquunt. Leg. Anglo-norm tit. 7. Hereditatem defuncti filius, non filia, suscipiat. Si filium non habuit qui defunctus est, ad filiam pecunia & mancipia, terra vero ad proximum paternae generationis cognaticum pertineat. Quod & olim Armeniensis placuisse & a Justiniano Imp. sublatum docet Nov. xxi.

(7) Terra paterna.) Alode. Leg. Ribuar. tit. 58. terra avitatica, in leg. Saxon. & Anglon. hereditas. Vide supra ad c. 12. lib. 1.

res meas post meum discessum æqualiter gratuletis. Ideoque per hanc epistolam te, dulcissima filia mea, contra germanos tuos filios meos illos in omni hereditate mea æqualem & legitimam esse constituo heredem, ut tam de alode paterna quam de comparatum vel mancipia aut præsidium nostrum vel quodcumque moriens reliquero, æquale lance cum filiis meis germanis tuis dividere vel exæquare debeas, & in nullo penitus portionem minorem quam ipsi non accipias, sed omnia vel ex omnibus inter vos dividere vel exæquare æqualiter debeatis. Si quis vero, & quod sequitur,

Si quis extraneo homine (1) in loco filiorum adoptaverit.

XIII. Domino fratri illo ille. Dum peccatis meis facientibus, diu orbatu a filiis, & mihi paupertas & infirmitas afficere videretur, & te, juxta quod inter nos bonæ pacis placuit atque convenit, in loco filiorum meorum visus sum adoptasse, ita ut dum advixero, victum & vestitum, tam in dorso, quam in lecto, seu calciamentum mihi in omnibus sufficienter impertias & procures, & omnes res meas, quasunque habere videor, tam manso, vinea, prato, peculio, seu reliqua suppellectile domus mei, salvo jure ille, me vivente in tua potestate recipere debeas, propterea tibi hanc epistolam fieri decevi, ut neque ego, nec ullus de heredibus meis, aut quicumque hanc convenientiam inter nos factam emutare non possit, sed sicut superius continetur, mea necessitate, dum advixero, debeas procurare, & omnes res meas & ad præsens & post meum discessum in tua potestate permanent, & quod tibi exinde placuerit faciendi liberam habeas potestatem. Quod si aliquis hoc quoquo tempore emutare voluerit, inferat tibi tantum, & quod repetit vindicare non

valeat, sed præsens epistola omni tempore firma permaneat.

Pañum inter parentes (2) de eorum hereditate.

XIV. Quicquid enim inter propinquos de alode parentum, non a judiciaria potestate coacti (3), sed sponte, manente caritate, juste debita unicuique portio terminatur, non de rebus detrimentum, sed augmentum potius potest esse censendum. Et ideo necesse est inter se eorum facta scripturarum serie alligari (4), ne ab aliquibus in posterum valeat refragari. Ideo dum inter illo & germano suo illo de alode genitoribus eorum ill. & ill. bonæ pacis placuit atque convenit ut eam inter se manente caritate dividere vel exæquare deberent, quod ita & fecerunt. Accepit itaque ille villas nuncupantes illas, fitas ibi, cum mancipia tanta illa similiter. De præsidio vero, drappos, fabricaturas, vel omni suppellectile domus, quicquid dici aut nominari potest, æqualentia inter se visi sunt dividisse vel exæquasse, & hoc invicem pars parti tradidisse, & per fistuca omnia partitum esse dixisse. Propterea præsentis epistolæ duas uno tenore conscriptas locum pactiois inter se visi sunt conscripsisse, ut nullus deinceps contra partem suam, nisi quod ad præsens accepit, de ipsa alode genitore eorum amplius requirendi pontificium habere non debeat. Quod si alioquando aliquis ex ipsis aut heredes eorum hoc emutare voluerint, aut amplius requirere quam accepit voluerit aut adsumere, inferat pari suo ista tuta servanti auri libras tantas, argenti pondus tanta, & quod repetit vindicare non valeat, sed præsens pactio omni tempore firma permaneat. stipulatione subnexa. Actum.

Libellum (5) dotis.

XV. Quod bonum, faustum, (1)

(1) Si quis extran. hom.) Adoptio est; qua tamen propriam legem continet. Fit enim ab eo qui rebus suis superesse non potest, ideoque statim bonorum suorum possessionem in adoptivum transfert, ea conditione ut victum & vestitum, quandiu vixerit, ei suppediet.

(2) Pañum inter parentes.) Divisio paternæ hereditatis inter fratres, ut & formula incertij auctoris c. 39. l. Rom. 25. Parentes autem hic & alibi non raro dicuntur non proprie & ex usu veterum, sed in ea significatione quam vulgo hodie retinemus, pro quibuscumque proximis vel consanguinitate junctis. Gregor. Turon. lib. 5. c. 5. Cujus parentes condolentes propinqui exitum &c. lib. 6. cap. 36. Conjuncti parentes gravissimis Ciceronum tormentis subdentes interire voluerunt. Sic fortasse Tertullianus lib. de carne Christi: Cum indignatio parentes non negat, sed objurgat, mox demonstrat qua conditione negaverit matrem & fratres. Negavit itaque parentes. Et ita ibi saepe. Qua voce etiam usos antiquiores Spartianum & Lampridium cum aliis plerisque doctiss. Casaubonus ad Marci Imp. vitam notat.

(3) Non a judic. pot. coacti.) Fratres quippe communem hereditatem consensu dividendes pietatis officio funguntur, inquit Papinianus in l. ult. familiae erciscunda.

(4) Scripturæ serie alligari.) In charta abolitionis Henrici II. Angliæ Regis apud Hovedenum annal. part. post. Ne in dubium veniant que geruntur, & usus habeat & communis consideratio utilitatis exposcit ut scripturarum serie debeant annotari.

(5) Libellus dotis.) Quo pater sponsi, sponsæ dotem constituit. Nam apud Germanicas illas gentes, ut Tacitus scribit, dotem non uxori marito, sed maritus uxori offert. Leg. Burgundionum tit. 42. & tit. 62. Mulier si ad alias nuptias transierit, omnia perdat; dote tamen sua, quam a marito suo accepit, quandiu vixerit utatur, filio proprietate servata. Leg. Ribuar. tit. 39. De dotalibus mulierum. Si quis mulierem desponsaverit, quicquid ei per tabularum seu chartarum instrumenta conscripserit, perpetuallyter inconsumum permanent. Quibus verbis libellus dotis designatur; cuius specimen hoc capite extat. Leg. Saxon. tit. 7. & 8. in Tilia-

(1) felix, prosperumque evenerit. De dispon-
landis maritandisque ordinibus (2), ac pro-
creatione liberorum (3), causis quæ stant
necessæ est, ut omnia, etiam donatio, per
scripturarum feriem pleniorẽ obtineant fir-
mitatem. Donat igitur ille honeste puella
ac nuri suæ illæ, ipsa filio suo illo, an-
te diẽ nuptiarum, donantisque animo (4)
transfert atque transferibit, hoc est, in tan-
to dono villa nuncupante illa, sitam ibi,
cum domo condigna ad habitandum, vel
omni integritate ibidem apicente. Simili-
ter & in dotis titulum alias villas nuncu-
pantes illas, fitas ibi, mancipia tanta illa
& illa, inter aurum & argentum (5), fa-
bricaturas in solidos tantos, caballos tantos,
boves tantos, gregem equorum, gregem ar-
mentorum, gregem porcorum, gregem o-

vium; ita ut hæc omnia per manu sua ad
suprascripta puella nuro sua illa ante diẽ
nuptiarum debeant pervenire & in sua do-
minatione revocare (6), vel quicquid exinde
facere voluerit liberam habeat potestatem.
Quod si quis contra hunc libellum dotis ve-
nire & eum infringere conaverit, inferat
partibus ill. tantum, & reliqua.

Si aliquis puella invita (7) traxerit.

XVI. Dulcissima conjuge mea illa, ille.
Dum & te per voluntate parentum tuorum
habui disponatam, & absque tua vel pa-
rentum tuorum voluntate, raptò scelere,
meo conjugio sociavi (8), id est, dum &
te faciente conturno * (9) contra volunta-
tem parentum tuorum raptò scelere in con-
jugio sociavi, unde vitæ periculum incurre-

Tom. II.

V 2

re

liana editio cap. 45. & 46. Leg. Alaman.
tit. 56. Sic dotem accipit Gregor. Turon. lib.
6. c. 18. ubi legatos refert in Hispaniam a
Chilperico Rege missos ad impediendam dotem,
quæ ejus filiz confuturi deberet. Et in pactio-
ne Regum apud Andeleum lib. 9. De croita-
tilibus quas Gailsjundam germanam Donnae Bran-
nibillidit tam in dote quam in morgangeba hoc
est matutinali dote in Franciam venientem cer-
tum est adquisisse &c. Sic in synodo Triburien-
si sub Arnulpho Rege cap. 25. dotare; ubi de
Franco qui uxorem de Saxonia duxit, nec eam
lege Francorum deponavit vel dotavit. In
charta libertatum Joannis Angliz Regis apud
Matthæum Paridem: *Assignatur viduæ pro
dote sua tertio parti totius terræ mariti sui, quæ
sua fuit in vita, nisi de minori dotata sit ad
offitium Ecclesiæ.* Illud ipsum est quod dotati-
stium dicitur a Clemente III. Papa in cap.
Plerunque. De donatione. inter vir. & uxor. &
quod nos hodie *de artium* appellamus. Eju-
smodi dotis constitutio a Willelmo Siciliz Rege
in Joannem Henrici II. Angliz Regis filiam
facta existat in annalib. Rogerii Hovedeni. Est
& alia libelli dotis formula c. 37. formular.
incerti auctoris. Quibus addere visum est li-
bellum dotis non dissimilem, a doctiss. viro
Joh. Belio mihi concessum, qui circa annum
MXXL. conscriptus est.

Cum Dominus omnipotens & excessus contidit
hominem ad imaginem & similitudinem suam,
dedit: Non est bonum esse hominem solum, fac-
tiamus ei adiutorium simile sibi. Propterea re-
linquet homo patrem & matrem, & adhaerebit
uxori suæ, & erunt duo in carne una; non tam-
men duo, sed una caro. Et: Quod Deus con-
jungit homo non separet. Igitur ego in Dei no-
mine Adam, dilectissima sponsa mea nomine Hel-
digardis, dono tibi donatumque esse volo de re-
bus meis, seu de beneficiis meis quæ sita sunt in
pago Andecavis in villa quæ dicitur Cherzei,
& alia villa quæ vocatur Nandulia, de Ecclē-
sias, de vineis, de pratis, de censu, de frixin-
gis, de obligis, & de omnibus reddituri, tibi
medietatem dabo. Et in alia comitate in pago
Dunensi in villa quæ dicitur Vallarias, quæ ten-
neo de filiis Alboldi per testimonium Geyle fami-
ne Hugoni, de ipsa villa medietatem. Et super
suisiurum Lidunum pharinarum, quæ est super
quatuor & solidis quinque, & de super via
balecda arpen. de vineis tres. In burbio S.
Valleriani medietatem de mansionibus, & de ar-
eis similiter medietatem. Quod si quis libellum
hunc dotis aliquid calumniaverit, auri libras
quinque coactus exstolat;

(1) Quod bonum factum. Hæc a Romanis
desumpta sunt, quos boni omnium causa in ple-
risque negotiis ita prefari solitos notum est.
De relationibus Cass. Suetonius lib. 3. cap. 15.
Quod bonum felixque sit Cajo Cesari. De nu-
ptiis Juvenalis:

Signate tabule, dictum Feliciter.
(2) De disp. mar. ordin. Hæc non satis con-
veniunt; quibus tamen ruderæ & fragmenta
quædam inesse vetustissimarum juris Rom. ni
formularum conficere licet. Videntur enim
hæc verba significare, has nuptias ex præscri-
pto legis Juliz de maritandis ordinibus veri,
& procreatione liberorum; quæ cautæ, inquit,
necessariæ sunt. Veteres namque legibus Jul-
iis ad nupias præmissis & pœnis adhaebantur.
(3) Procreationi liberor. Vetustissima hæc
quoque clausula, tabulis nuptialibus adscribî
solita. B. Angustinus de civitate Dei lib. 14.
c. 18. *Quis concubitus conjugalis, qui secundum
matrimonialium præscripta tabularum procrean-
dorum sit causa liberorum?*

(4) Don. animo. Separatur hic donatio a
dote, et si ab una eademque persona ipso
scilicet vel ejus patre fiant. Infra, *pro liber &
in dotis titulum.* Sic apud Gregor. Turon. lib.
9. cap. 19. *dos & matutinalæ dorum seu mor-
gangeba discernuntur.*

(5) Inter aur. & argent. Inter pro præter,
scpe hoc libro & alias passim.

(6) In sua dominat. revoc. Ut liberam ha-
beat facultatem ea omnia in suam potestatem
revocandi, vel de his pro arbitrio disponendi.

(7) Si aliquis puell. invit. Libellus est dotis,
quæ a viro constituitur qui contra volun-
tatem parentum puellam rapuit, re tandem
composita; ideoque epistola compositionalis
vocatur. Trahere autem hic & infra cap. 19.
pro rapere accipitur, ut in leg. Sal. tit. 14.
Si puer Regis vel litus ingenuum feminam tra-
xerit, de vita componat. Formulæ leg. Rom.
cap. 16.

(8) Rap. scel. meo con. sociavi. Legi posset,
raptam scelere, meo conjugio sociavi; sive
raptò scelere, quasi per rapinae scelus. In l. 3.
Cod. Theod. de raptu virgin. conjugium raptus
scelere contractum.

(9) Faciente conturno. Nullus sensus. Ita-
que asterisco notavi. Legendum opinor factò
contubernio, id est, copis contractis, ope so-
ciorum & amicorum. Sic leg. Salice tit. 16.
Si quis villam alienam adalliterit, ipse & omnes
qui convivii fuerint quod in ejus contubernio sub-
sistent &c. Et tit. 44. Si quis collecto contubernio
pontem ingenuum in domo sua adalliterit.

re debui (1), sed intervenientes sacerdotes vel bonis hominibus vitam obtinui, sic tamen ut quod tibi in tanto dono, vel in dotis titulum, ante die nuptiarum, si te disponsatam habuissem, conferre debueram, per hanc epistolam compositionalem, aut, si convenit, cessionem firmare deberem. quod ita & feci. Ideoque dono tibi locello nuncupante illo, situm in pago illo, cum domibus ad manendum condignis, vel omnia intrinsicus utensilia necessaria, cum terris, accolabus, mancipia tanta illa, vineis, filvis, pratibus, pascuis, vel reliquis, quibuscunque beneficiis, caballos tantos, boves tantos, gregem equorum, gregem armentorum, gregem porcorum, gregem ovium, inter aurum & argentum, fabricaturas in solidos tantos, drappos (2) tantos, hac omnia superius comprehensa a die presente in tua tradidi potestate & dominatione possidendum, habendi, tenendi, vel quicquid exinde elegeris faciendi liberam habeas potestatem. Si quis vero. & cetera.

Qualiter in uno volumine (3) testamentum duarum personarum condatur.

XVII. Regnante in perpetuo Domino nostro Jesu Christo, loco illo, anno illo, regnante illo Rege, sub die illo, ego ille & coniux mea illa sana mente (4) integroque consilio, merentes casus humanæ fragilitatis, testamentum nostrum condidimus, quem

illi notario scribendum commisimus, ut quomodo dies (5) legitimus post transiitum (6) nostrum advenit, recognitis sigillis (7), incisio lino, ut Romana legis decrevit auctoritas, per illustres viros illos, quos in hac pagina testamenti nostri legatarios instituimus, gestis reipublice municipalibus (8) titulis eorum prosecutione ab ipsis muniarur. Igitur cum iubente Domino de istius viræ cursu migraverimus, tunc quicquid in omnibus pridie quam moriamur tenere videremur, quicquid ex proprietate parentum, vel proprio labore, seu ex munificentia a patris Principibus percipere meruimus, vel de quibuslibet titulis atque contractibus venditionis, cessionis, donationis, vel undique Domino adjuvante ad nostram pervenit dominationem, tu tunc dulcissima coniux mea illa, heredes quoque meos quos esse volo, hereditatem meam haberote. Reliqui vero exheredes (9) sint. Ergo excepto quod unicuique per hoc testamentum dederò dareque jussero, id ut fiat, detur (10), præstetur, impleatur, te, omnipotens Deus, testem committo. Villas vero illas & illas, sitas in pago illo, filius noster ille recipiat. Similiter villas illas sitas in pago illo filius meus vel filia illa recipiat. Villas illas basilica illa vel monasteria sitas ibi recipiat. Id ut fiat, detur, præstetur, impleatur, te omnipotens Deus ad defendendum committo; licet de omnibus, dum advivimus, nostrum reservavimus usum. Sed dum in vil-

las

(1) *Vitæ peric. incurr. deb.* Illud est ex lege Romana, l. 2. Cod. Th. de raptu virg. Lege autem Salica tit. 14. crimen raptus, ut cetera fere delicta, pecunia tantum assimilatur.

(2) *Drappos.* Vestes, supra lib. 1. c. 12.

(3) *Qualiter in uno volumine.* Formula est testamenti mutui inter conjuges, quod post Novellam Theodosii & Valentiniani frequentari cepit. Antea quippe vix licebat, quia & captatoria institutionis speciem referre videbatur. Theodosius & Valentinianus Novellar. lib. 2. tit. 4. *In unius chartæ volumine supremum votis paribus condiderunt iudicium, septem testium subscriptionibus roboratum: cui nos aeternam tribui firmitatem legis hujus definitione censuimus: quoniam nec captatorium dici potest, cum duorum fuerit similis affectus, & simplex religio testamenti condentium.* Quo pertinet l. Captatorias. De heredib. institut. *Captatorias, inquit Papinianus, non eas Senatus improbarit quæ mutuis affectionibus iudicia provocarent.*

(4) *Sana mente.* Testamentum Gregorii Nazianzeni Episcopi: ἔγω καὶ ἡ σύζυγός μου, ἡ ἐπιγαμία τοῦ νόμου ἡμεῖς διένεικα καὶ ἀπέθαλον.

(5) *Ut quomodo dies.* Leg. ut quando.

(6) *Dies legit. post tr.* In Ms. legebatur legitimos; cuius loco legitimus legendum esse nemo negaverit. Ita enim in codice Ms. Petri Pithœi. Apud Brittonium, qui hanc formulam excrispit, vitiose exaratum est dies ultimus, præter sententiam & manuscriptorum fidem. Legitimus autem dies aperiendarum tabularum testamenti fuit post mortem testatoris, intra triduum vel quinque dies. Paul. Sentent. lib. 4. tit. 6. Gregor. Turon. lib. 6. c. 45. *Multi*

meliores nati, qui vi compellebantur abire, testamenta condiderunt, resque suas Ecclesiis deputantes, atque potentes, et cum in Hispania puella introisset, statim testamenta illa, tanquam si jam essent sepulsi, resecantur.

(7) *Recognitis sigillis.* Paulus Sentent. lib. 4. tit. 6. *Tabule testamenti aperiantur hoc modo, ut testes vel maxima pars eorum adhibeatur qui signaverint testamentum, ita ut agnitis signis, rupto lino, aperiantur & recitentur, atque ita describendi exempli fiat potestas, ac deinde signo publico designatum in archivum redigatur, ut si quando exemplum ejus intercidat, sit unde peti possit.*

(8) *Gestis reip. municip.* L. Testamento Cod. de testament. l. In hac. Cod. de donation. Ejusque rei formula existat infra cap. 37.

(9) *Reliqui exheredes.* Testamentum B. Remigii Rhemensis Episcopi apud Floardor. hist. Rhemens. lib. 1. c. 18. *Hæc ita do, ita lego, ita testor. Ceteri omnes exheredes hinc suntote.* Testamentum Gregorii Theologi Nazianzeni: ἔγω καὶ ἡ σύζυγός μου τῶν δὲ φίλων καὶ συγγενῶν μου ἀπεποιήσαμεν ὅτι, ἂν ἐμὲ ἀπέθαιον ἢ ἐμεῖς ἀπεθαιώμεθα, ἢ ἂν ἀποθῶμεν ἢ ἐμεῖς ἀποθῶμεν, οἱ δὲ λοιποὶ πάντες ἐκείνοι οὐκ ἀποκληρονομήσουσι. Inde inter ceteros exheredare. Quod hac verborum formula fieri consuevisse Theophilus auctor est lib. 2. Institut. tit. de exhereditat. liberorum.

(10) *Id ut fiat detur.* Hadoini Cenomannensis Episcopi sub Chlodoveo Rege testamentum apud Brittonium: *Ita ut ubicunque aliquid per hoc testamentum meum dederò, legaverò, darique jussero, id ut detur, fiat, præstetur, fidei tue hæres mea committo.*

las (1) aliquas, quas superius memoravimus, quas ad loca sanctorum heredibus nostris deputavimus, quod pariter stante conjugio adquivimus, prædicta conjux nostra tertiam inde habere potuerat (2), propter ipsam tertiam villas nuncupantes illas, sitas in pagos illos, in integritate, si nobis subprestitis fuerit, in compensatione recipiat. Et quicquid exinde pro commune mercede, vel in pauperibus, aut benemeritis nostris facere decreverit, licentiam habeat. Et post ejus discessum, si aliquid intestamentum remanserit, heredes nostri recipiant. Liberos, liberam (3), quos quaque pro animæ remedium fecimus, aut inantea facere voluerimus, & eis epistolas manu nostra firmatas dederimus, obsequium (4) filiorum nostrorum habere cognoscant, & oblata (5) vel luminaria, juxta quod ipsas epistolas continent, ad sepulchra nostra tam ipsi quam proles eorum implere studeant. Et quibus aliquid de facultate nostra contulimus, singulariter in hoc testamentum nostrum inferere curavimus. In reliquo vero, qualecunque a quocunque epistolas de nomine nostro manus nostras firmatas ostensas fuerint, & ante hoc testamentum prænotas, quas hic non commemoravimus, excepto de ingenuitatibus, quas pro animæ nostræ remedium fecimus aut adhuc facere voluerimus, vacuas permanent. Et qui ex nobis pari suo subprestitis fuerit, & per qualecunque instrumentum de suprascripta facultate in cuiuslibet persona vel benemeritis nostris munere

aliquid contulerimus, in quantum lex permittit, firma stabilitate debeat perdurare. Reliquas vero epistolas vacuas & inanis permaneant. Et sic nobis pariter convenit; si tu mihi, dulcissima conjux, subprestitis fueris, & ad alio marito, quod tibi Deus non permittat, transire volueris, omnem facultatem meam, quod ad usu fructu possidere tibi concessimus, vel quod a die præsentis deputavimus, & habere poteris, hoc præsentialiter heredes nostri recipiant inter se dividendum. Itemque ego illa ancilla tua, Domne & jugalis meus ille, in hoc testamentum promississima voluntate scribere atque perpetua conservatione rogavi, ut si tu, Domne & jugalis meus, mihi subprestitis fueris, omni corpore facultate mea, quantumcunque ex successione parentum habere videor, vel in tuo servitio pariter laboravimus, & quod in tertia mea accepi, in integram, quicquid exinde facere elegeris, aut pro animæ remedium in pauperes dispensare, aut ad vassos nostros (6) vel benemeritis nostris, absque repetitione heredum meorum quod tua decrevit voluntas faciendi liberam habeas potestatem. Et post discessum vestrum, quod non fuerit dispensatum, ad legitimos nostros revertatur heredes. Hanc paginam testamenti & manus nostræ propriæ subscriptionibus, quod ex consuetudine habuimus, subscripsimus, & per personas reliquas studuimus, subscriptionibus roborari. Et ut hæc pagina (7) hujus testamenti in disceptatione venire non

Tom. II.

V 3 pos.

(1) *Sed dum in villis.*) Post varia legata adscripta, conjugi villas quasdam relinquit, in compensationem earum quas antea aliis legavit, in quibus, quod stante conjugio adquisitæ essent, uxori tertia pars competebat.
 (2) *Tertiam habere pot.*) Gentes illæ quæ ex Germania in Gallias sedes posuerunt, uxoribus tertiam partem concedebant rerum, quas mariti stante conjugio adquisierant. Leg. Burgund. tit. 42. & tit. 62. *Filius unicus defunctio patre tertiam partem facultatis matri utendam relinquat, si tamen maritum alium non acceperit.* Leg. Ribuar. tit. 39. *Si virum supervixerit, quinquaginta sol. in dotem recipiat, & tertiam partem de omni re quam simul collaboraverint sibi studeant vindicare.* Capit. lib. 4. c. 9. ubi de collaboratione in beneficio seu feudo tantum agitur. Appendix Gregor. Turon. c. 85. Simile quid moribus nostris observatur, per eam societatem bonorum quæ inter conjuges intercedit. Apud Saxones media pars uxori cedebat, leg. Saxon. tit. 7. Apud Bajuvarios cum filius in portionem vocabatur, & qualem unus ex filijs usufructuariam portionem auferbat, leg. Bajuvar. c. 14. tit. 7.
 (3) *Liberam, liberam.*) Vide l. 18. s. ult. de aliment. & cibariis legat.
 (4) *Obsequium.*) Vide l. 71. §. Titio centum. de conditionib. & demonstrat.
 (5) *Oblata.*) Vide B. Augustin. confess. lib. 7. cap. 2. de civitate Dei lib. 8. cap. 27. Idem ep. 64. *Oblationes pro spiritibus dormientium super ipsas memorias non sumpsit.* Tertullianus de resurrectione carnis: *Et tamen defunctis præstant, & quidem impensissimo officio pro moribus eorum, pro temporibus ejuscentorum, ut*

quos negant sentire quicquam, etiam desiderare præsumant.

Vide Apollonii Tyrri historiam.
 (6) *Ad vassos nostros.*) Vassi, fideles qui servitium exhibent. Nomen retinimus, vassals. Leg. Alaman. tit. 36. 4. *Qualicumque persona sit, aut vassus Ducis aut Comitis.* Et tit. 79. 3. *Et dominus ejus duodecim vassos infra domum habeat.* Leg. Bajuvar. c. 2. tit. 15. *Sive Regi vassus sive Ducis, omnes ad placitum veniant.* Capit. lib. 2. cap. 24. *Vassi & vassalli nobis famulantes.* Lib. 3. c. 64. & 73. Capitula Episcoporum Rhemensis & Rhotomagensis provinciarum in Carisiacensi palatio ad Ludovicum Regem an. dcccxlviij. In comitatu dradonum atque vassorum. Apud Faletum antiquit. lib. 9. cap. 15. *Dandi pro fidelibus, a Germanico vocabulo Dovu, fides.*
 (7) *Et ut hæc pagina.*) Testamentum B. Remigii: *Huic autem testamento meo dotus minus absit aberitque; in quo si qua litura vel charaxatura fuerit inventa, facta est me præsentem, dum a me relegitur & emendatur.* Bertrachmani Cenomanensis Episcopi testamentum apud Brissonium: *Si qua litura, si que charaxatura, si que litteræ adscriptæ sunt vel delatæ, ego feci fieri que jussi, dum meam mihi scriptam prælego voluntatem, & omnia per singula recognosco vel emendo.* Clausula testamenti adscribi solita. Ulpianus in l. 1. de his quæ in testam. delentur. *Et ideo etiam novissime, ut solet, testamento fuerit adscriptum, LITURAS, INDUCTIONES, SUPERINDUCTIONES IPSE FECI, non videbitur referri ad ea que inconsulto contigerunt.* Quo loci non superinductiones, sed superditiones lego, ut mox sequitur venisse. Alioqui putida esset illa repetitio.

possit, si quæ lituræ, caraxaturæ (1), adjectiones, superdictionesve (2) factæ sunt, nos eas fecimus vel facere iussimus, dum testamentum nostrum sæpius recurrimus vel emendavimus. Si quis nostra voluntate resistere aut testamentum nostrum cujuslibet calliditas conatus fuerit casu aliquo refragari, id implorantes divini nominis maiestatem obtestamur ut pro nostrorum omnium criminum ac peccatorum obnoxius in die iudicii teneatur expers Ecclesie catholice communionis & pacis ante tribunal Christi (3) pro violata defuncti voluntate compellatur subire rationem, atque in eum Dominus suam ultionem, quam promisit iniustus, cum venerit seculum judicare per ignem, feriat, & accipiat in conspectu ejus damnationem perpetuam, quam suscepit Judas traditor Domini. Illud namque intinmare volumus, ut si aliquis de heredibus vel proheredibus (4) nostris seu qualibet persona contra hanc testamenti paginam, quam plena & integra voluntate fieri rogavimus, venire aut aliquid pulsare vo-

luerit, inferat contra quem repetit tantam & alium tantum quantum in hunc testamentum continetur scriptum, & insuper faciatis fisco auri libras tantas, & argenti tantas, & quod repetit vindicare non valeat.

Securitas pro homicidio (5) facta.

XVIII. Domino fratre illo ille, Dum & insfingente adversario, quod non debueras, germano nostro illo visus es interfecisse, & ob hoc vite periculum incurere poteras, sed intervenientes sacerdotes & magnificis viris, quorum nomina subter tenentur adnexa, nos ad pacis concordiam ob hoc vis fuerunt revocasse, ita ut pro ipsa causa solidos tantos (6) in pagalia mihi dare deberes, quos & in presente per vadior tuo visus es transfuisse, & nos ipsa causa per festuca contra te visus sum vueruisse. Propterea, juxta quod convenit, hanc epistolam securitatis in te nobis conscribere complacuit, ut de ipsa morte germano nostro nec a me nec ab heredibus meis aut suis, nec de judicaria potestate, nec a quemlibet

(1) Caraxaturæ. Deletiones, maculæ, inquinamenta ab aramento. Sic in testamento B. Remigii & Berchtramni Episcopi, locis proxime adductis. Gregorius Turonensis lib. 7. cap. 36. *Tunc es pitor ille qui tempore Chlotarii Regis per oratoria parietes atque camera caraxabas ?* Et lib. 9. c. 5. *Vasa per domos diversorum signis nescio quibus caraxata sunt, quæ res nullo unquam modo aut eradi potuit aut deleri.* B. Irenæi vetus interpres lib. 3. c. 3. *Tantum apostoli & discipulorum habuere reverentiam ut ne verbo quidem communicarent cuiquam in caraxanti veritatem.* Agobardus pag. 71. *Glossa veteres Labbz Ms. Charaxatis, scriptis.*

(2) Superdictiones. Supercriptiones, quæ deletis imponi solent. Ceterum hic videtur omiffa clausula codicillaris, quam S. Remigius & Hadoinus Cenomanensis Episcopus non omiserunt. *Id codicillorum vice valere præcepti, si juris aliquid videbitur defuisse.* Qua omiffa, testamentum minus perfectum vim codicillorum non habebat. l. 1. de jure codicillorum.

(3) Ante tribunal Christi. Gregorii Theologi testamentum. *Τῶν τοῦ Θεοῦ δικαστῶν ἐξουσία ἐστίν ἡμῶν ἡμετέραν ἐπιπέσει ἀποκρίσει & πάντα ἕξει. ἡ δὲ ἐκείνου καὶ ἡμετέρου ὡς ἐπὶ τοῦ Θεοῦ, ὅτι ἐκείνου ὡς ἐπὶ τοῦ Θεοῦ, ὅτι ἐκείνου ὡς ἐπὶ τοῦ Θεοῦ, ὅτι ἐκείνου ὡς ἐπὶ τοῦ Θεοῦ. Ὅ ἐξ ἐκείνου ὡς ἐπὶ τοῦ Θεοῦ. ὅτι ἐκείνου ὡς ἐπὶ τοῦ Θεοῦ. ὅτι ἐκείνου ὡς ἐπὶ τοῦ Θεοῦ.*

(4) Proheredibus. Qui loco heredum fuerint; ut protator qui tutor non est, sed tutoris loco.

(5) Securitas pro homicidio. Omnibus Germanicis gentibus, quæ Gallias infederunt, mos erat privatas inimicitias armis persequi. Quæ prava consuetudo adeo invaluit ut nec Principis imperio nec legum auctoritate per sexcentos ferme annos aboleri potuerit; quimo legibus id non omnino prohibebatur, sed tantum nimia licentia certis finibus coercita erat. Itaque qui unum ex propinquis & omnes adversos habebat, adeo ut si aliquis occisus aut vulneratus aut in le multatus ab inimico quodam privato fuisset, continuo illius propinqui, affines, & amici advolabant, suam & suorum injuriam armis vindicaturi. Sed aliquando pace per amicos facta vel etiam in

judicio secundum leges transigebatur; quo casu, securitatis cautiones interponi solita; quarum exemplum hoc capite continetur & in formulis incerti auctoris cap. 18. & formulis leg. Rom. cap. 39. Tacitus de Germanis: *Suscipere tam inimicitias seu patris seu propinqui quam amicitias necesse est.* Exemplum passim extant, præcipue apud Gregorium Turonensem, ut lib. 5. c. 5. & 32. lib. 6. c. 17. lib. 8. c. 18. lib. 10. c. 27. Præcipuum vero est quod pluribus ab eodem refertur lib. 7. c. 47. de Sichario & Austregilio; quorum Austregilius a Sichario cum quibusdam aliis interfectus, Sicharius a propinquis defuncti petitus, post varia dissidia, distimina, cades, egre evasit; tandemque compositione facta, interfectione Episcopi ipsius Gregorii Turonensis & judicium, argentum ab Ecclesia Turonensi pro Sichario solum est, & securitas ei ab adversariis data. *Tunc, inquit, dato ab Ecclesia argento, quæ judicaverant accepta securitate compositionis, datis sibi per partes invicem sacramentis ut nullo unquam tempore contra alteram partem altera mustaret, & sic altercatio terminum fecit.* Qui mos private vindictæ (quam feudam dicebant) reprobat in Capitul. lib. 5. c. 332. sed ut facile appareat pestimam consuetudinem prævaluisse, nec potuisse coerceri; *Nescimus qua pernoxia inventionione a nonnullis usurpatum est ut hi qui nullo ministerio publico succiuntur, propter sua odia & adversissimas voluntates pessimas, indebitum sibi usurpant in vindicandis proximis & interficendis hominibus vindictæ ministerium, & quod Rex saltem in uno exercebat debuerat, propter terrorem multorum ipsi impudenter in multis perpetrare non metuum propter odium.* Quod tandem gravius exarst extremis secundæ Regum familiæ temporibus, & initio tertiæ. Namque & jus belli privati factum est; de quo nos fortasse aliquando plura.

(6) Pro i. ca. fol. tant. Delicta enim certa pecuniæ summa æstimabantur, ut dictum est ad cap. 18. lib. 1. Gregor. Turon. lib. 9. c. 19. de Sichario ad Chramnifundum: *Magnas mihi debes referre gratias, dulcissime frater, eo quod interfecerim parentes tuos, de quibus accepta compositione aurum argentumque superabundant in dono tua,*

bet nullo casu nec refragatione aliqua aut damnietur amplius habere non pertimescas, sed in omnibus exinde ductus & absolutus appareas. Et si fortasse ego ipse aut aliquis de heredibus meis vel quicumque te ob hoc inquietare voluerit, & a me defensatum non fuerit, inferamus tibi cum cogente fisco duplum quod nobis dedisti, & quod repetit quis vindicare non valeat, sed praesens epistola securitatis a me facta firma permaneat, stipulatione subnexa.

Venditio (1) de villa.

XIX. Domino fratre illo ille. Licet empti venditiae contractus sola pretii adnumeratione & rei ipsius traditione consistat, ac tabularum aliorumque documentorum ad hoc tantum interponatur instructio, ut fides rei factae & veri ratio comprobetur, idcirco vendidisse me tibi constat & ita vendidi villa juris mei nuncupante illa, sitam in pago illo, quam ex legitima successione parentum (vel de quolibet modo ad eum pervenit) habere videor, in integritate, cum terris, domibus, aedificiis, accolabus, mancipiis, vineis, silvis, campis, pratis, piscibus, aquis, aquarumve decursibus, adjacentiis, appenditiis, vel omni merito & termino ibidem aspiciente. Et accepi a vobis in pretio, juxta quod mihi complacuit, tantum, & memorata villa vobis praesentaliter tradidi ad possidendum, ita ut ab hac die habendi, tenendi, vel quicquid exinde elegeris faciendi liberam in omnibus habeas potestatem. Si quis vero, quod futurum esse non credo, si ego ipse, aut aliquis de heredibus vel proheredibus, seu qualibet opposita persona, contra venditionem venire tentaverit, aut me male vendidisse convicerit, & a me vel heredibus meis defensatum non fuerit, tunc inferamus vobis hereditibusque vestris dupla pecunia (2) quantum a vobis accepi & ipsa villa meliorata valuerit, & quod repetit vindicare non valeat, sed praesens venditio omni tempore firma permaneat, stipulatione subnexa. Actum.

Venditio de area infra civitate.

XX. Domino sancto & apostolico Domino & patri illo Episcopo ille. Constat me nullius coactum imperio, neque imaginario jure (3), sed propriae voluntatis arbitrio, vobis vendidisse & ita vendidi aream juris mei infra muros civitatis illius, habentem per longo pedes tantos & in lato pedes tantos, quae subjungit ad uno lato terra illo, ab alio lato terra illo, a fronte uno terra illo, & ab alio fronte terra illo. Et accepi a vobis in pretio, juxta quod mihi complacuit, auri solidos tantos, & praefata area vobis praesentaliter tradidi possidendum, ut habendi, tenendi, vel quicquid exinde elegeritis faciendi liberum perfruatis arbitrium. Si quis vero, quod futurum esse non credo, si ego ipse, aut aliquis de heredibus meis, seu qualibet persona contra hanc venditionem venire tentaverit, aut eam infringere conatus fuerit, inferat vobis aut auctoribus vestris dupla pecunia vel quantum area ipsa eo tempore meliorata valuerit, & cetera.

Venditio de campo.

XXI. Domino fratri illo ille. Constat me tibi vendidisse & ita vendidi campo juris mei, situm in territorio illo, habentem plus minus tantum, qui subjungit a latere uno lui, ab alio latere lui, a fronte uno illo, ab alio vero fronte illius. Et accepi a vobis in pretium, juxta quod mihi complacuit, auri solidos tantos; & ipso campo vobis praesentaliter tradidi possidendum, habendi vel quicquid exinde volueris faciendi liberam habeas potestatem. Si quis vero, & cetera.

Venditio de servo aut ancilla.

XXII. Domino fratri illo ego ille. Constat me vobis vendidisse (4) & ita vendidi servum juris mei aut ancillam nomen illo, non furo (5), non fugitivo, neque cadivo (6), sed mente & omne corpore sano. Pro quo accepi a vobis in pretio, juxta quod mihi complacuit, auri solidos probos atque praesentes (7) numero tantos, & ipso

(1) *Venditio.* Formulae incerti auctoris cap. 14. leg. Roman. c. 5. & 8.

(2) *Duplam pecuniam.* Cantio est duplae evictionis causa, in venditionibus solita interponi, ut & capite proximo.

(3) *Neque imaginario jure.* Imaginaria enim venditio nulla est. l. *Nuda.* 55. de contrah. empt.

(4) *Me vobis vendid.* Venditorem leges suae rei perpetuo dixisse, non emptorem, notat Cajacius Observat. 23. c. 31.

(5) *Non furem.* Horat. lib. 2. sat. 3. *Mentem nisi litigiosus*

Excipiet dominus. Sic in formulis leg. Rom. c. 9. In servorum venditionibus id promitti & praestari solebat. Varro de re rustica lib. 2. c. 10. de pastoribus servis: *In bonum emptione solet accedere peculium, aut si excipiet, stipulatio intercedere sa-*

num eum esse, furtis noxissae solutum. Ulp. in l. *Si ita quis.* 31. de eviction. *sanum esse, furem non esse.* Et in l. 32. *furem non esse, fugitivum non esse, errorem non esse.* l. 4. l. *Quod si nolit.* 31. §. 1. de adilitio edicto.

(6) *Neque cadivum.* Malum, improbum. Idioma Italicum integrum retinet: *cadivo.* Unde & nostris *chetif.* Leg. Boier. tit. 15. cap. 9. 2. *herosolum aut cadivum.* Ant. Oseillus significari hoc nomine contendit comitali morbo vexatum, quem nos hodie morbum cadivum dicimus. In veteribus glossis barbaris Ms. Labbei: *Caducus, dzmoniacus.*

(7) *Probos atque praesentes.* Sic Genes. 23. Abraham pro agro quem emebat appendit quadringentos siclos argenti *probata & publica moneta;* quo loci Chaldaeus Paraphraustes verit, *argenti quod per mercatores recipiebatur in unaquaque provincia.*

ipſo ſervo vobis præſentaliter tradidit poſſidendum, ita ut ab hac die habendi, tenendi, vel quicquid exinde decreveris faciendi liberum potiaris arbitrium. Si quis vero, quod ſururum eſſe non credimus, ſi ego ipſe, aut aliquis de heredibus meis, ſeu qualibet perſona contra hanc venditionem venire tentaverit, aut eam infringere voluerit, inferat tibi cum cogenti fiſco auri tantum vel quantum ſervus ipſe eo tempore melioratus valuerit, & hæc venditio omni tempore firma permaneat, ſtipulatione ſubnexa. Actum illo, ſub die illo, anno illo.

Concambio de villis (1).

XXIII. Inter quos caritas inlibata præſtiterit, pars parti beneficia opportuna præſtantur: quia nihil ſibi de rebus propriis cenſet minui quod e contra recipit in augmentum. Ideo placuit atque convenit inter venerabile viro illo ex permiſſo apoſtolico viro illo & inluſtris viro illo ut locella aliqua inter ſe concambiare deberent. quod & ita fecerunt. Dedit igitur ille venerabilis vir ſui locello nuncupante illo, ſitum ibi, de parte baſilicæ ſancti ill. memorato ſui quicquid ibidem ad præſens de qualibet adtractu tenere videbatur, cum terris, domibus, ædificiis, accolabus, mancipiis, vineis, ſilvis, campis, pratiſ, paſcuſ, aquis, aquarumve decurſibus, vel omnia ibidem aſpicientem. Similiter in compensationem huius meriti dedit ſupraſcriptus ille ad partem memorato Abbate illo vel prædiſta baſilica alio locello nuncupante illo, ſitum ibi, quicquid ibidem ad præſens de quocunque adtractu ibidem habere videbatur, cum terris, domibus, ædificiis, accolabus, mancipiis, vineis, ſilvis, campis, pratiſ, paſcuſ, aquis, aquarumve decurſibus, vel omnia ibidem aſpicientem, ita ut ab hac die unuſquiſque memorata loca, quod acceperunt, habendi, tenendi, vel quicquid exinde pro eorum opportunitate & compendio facere elegerint, liberum perfruantur arbitrium. Illud vero addi convenit, ut ſi aliqua pars ex ipſis aut heredes vel ſucceſſores eorum hoc emutare vel refragare voluerit, rem quam accepit amittat, & inferat pari ſuo, qui hoc facere præſum-

perit, auri libras tantas, argenti pondus tanta, & quod repetit vindicare non valeat, ſed præſens commutatio, unde duas inter ſe uno tenore chartas conſcripſerunt, firma & inviolata permaneat, ſtipulatione ſubnexa. Actum illo.

Concambio de terra aut vinea.

XXIV. Ideoque placuit inter illo & illo ut terra aliqua, aut prato, aut vinea, ſeu qualibet inter ſe commutare deberent. quod ita & fecerunt. Dedit igitur ille illius campo in loco nuncupante illo, habente tantum, qui ſubjungit a latere uno illo, ab alio latere aut fronte illo. Simili modo e contra in compenſo dedit ille illius alio campo ibi, aut in alio loco, habente tantum, qui ſubjungit de lateribus a frontibus illius, ita ut ab hac die unuſquiſque ex ipſis quod accepit habendi, tenendi, vel quicquid exinde elegerint faciendi liberam habeant poteſtatem. Si quis vero aliquid ex ipſis aut heredes eorum vel quicunque hoc emutare voluerit, quam acceperit pari ſuo amittat, & inſuper inferat cum cogenti fiſco auri tantum, & quod repetit vindicare non valeat, ſed præſens commutatio, unde inter ſe pro firmitatis ſtudium duas uno tenore conſcripſerunt, omni tempore firma permaneat, ſtipulatione ſubnexa. Actum illo.

Cautiones diverſo modo (2) factas.

XXV. Domino mihi propitio illo ille, Dum & ad meam petitionem & neceſſitatem ſupplendo veſtra bonitas habuit ut libram de argento de rebus veſtris mihi ad beneficium præſtituſti, ideo per hunc vinculum cautionis ſpondeo me Kalendas illas proximas (3) ipſum argentum veſtris partibus eſſe redditurum. Quod ſi non fecero, & dies placitus mei præſinitus tranſierit, pro duplum in craſtinum me aut heredes meos vos aut heredes veſtri, aut cum hanc cautionem dederitis exigendam, teneatis obnoxium. Facta cautione ibi, ſub die illo, anno illo.

Item alia.

XXVI. Domino ſuo illo ille. Conſtat me a vobis accepſſe & accipere debere & debere,

(1) *Concambium de villis.* Concambium pro permutatione frequentiffime apud Marculfum & ceteros formularum auctores; unde *concambiare* & *concambiare* apud eodem pro commutare & permutationem facere. Leg. Sal. tit. 39. leg. Bajuvar. cap. 15, tit. 8. *Commutatio hoc eſt, quod cambias, talem qualem emptio habet firmitatem.* In libris tendorum lib. 1. tit. 22. *Cambium*; & alias ſæpe.

(2) *Cautiones diverſo modo.* Cautionis vocabulum pro reprimiſſione & chirographo accipitur, etiam ſine ſatidatione; ut *cautio creditæ pecunie*. in l. *Minor*. 40. de *Minorib.* & in l. *Leſa*. 40. de rebus creditis; ubi cautionis creditæ pecunie formula exhibetur; quæ-

inſmodi ſunt illæ quæ hoc capite & proximis exhibentur, quibus debitor cavet ſe pecuniam a creditore accepſſe, eamque certo die ſoluturum ſpondeo; addita dupli pena, ſi debitor ceſſaverit. Quamvis Romano jure poenam ultra legitimum modum ulurarium ſtipulari non liceret.

(3) *Kl. illis proximis.* Singulis Kalendis ſenebrem pecuniam veteres locabant. unde & *Kalendarium*. Martial. lib. 8. *Centum explicentur pagine Kalendarum.* Senebrem enim pecunie ratio menſtrua erat. B. Baſilius in pſalmum 14. homil. 2. de debitoribus; *ἐπιβήτων τῶν μισθῶν, ἢ τῶν κατὰ τὴν ἡμέραν.*

beo, hoc est, solidos tantos; pro quos solidos spondeo me, quandiu ipsos post me retinero, annis singulis per singulos solidos singulos triantes vestris partibus esse redditurum. Et si hoc facere contempsero, aut exinde negligens apparuero, ad duplum ipso locario vobis reddere spondeo. Et quomodo (1) de mea proprietate ipsos solidos vestros reddere poterero, hanc cautionem a vobis recipiam.

Item alia.

XXVII. Domino fratri illo ille. Quatenus a necessitate mea supplendo solidos vestros numero tantos mihi ad beneficium praestitisti, ideo juxta quod mihi aptificavisti, taliter inter nos convenit, ut dum ipsos solidos (2) de meo proprio reddere poterero, dies tantos in unaquaque hebdomada servitio vestro, quale mihi vos aut agentes vestri injunxeritis, facere debeam. Quod si exinde negligens aut tardus apparuero, licentiam habeatis sicut & ceteros servientes vestros disciplinam corporalem imponere. Et quomodo solidos vestros reddere poterero, meam cautionem absque ulla evacuaturia (3) intercedente recipiam.

Qui se in servitio (4) alterius obnoxiat.

XXVIII. Domino mihi proprio illo ille. Dum & insiligante adversario, fragilitate mea prevalente, in casus graves cecidi, unde mortis periculum incurere potueram, sed dum vestra pietas me jam mori adjudicatum (5) de pecunia vestra redemistis, vel pro mea scelera res vestras quamplures de-

distis, & ego de rebus meis unde vestra beneficia rependere debuissim non habeo, ideo pro hoc statum ingenuitatis meae vobis visus sum obnoxiasse, ita ut ab hac die de vestro servitio penitus non discedam, sed quicquid reliqui servi vestri faciunt pro vestro aut agentium vestrorum imperio facere spondeo. Quod si non fecero, aut me per quodlibet ingenium de servitio vestro abstrahere voluero, vel dominium alterius experere aut res suscipere voluero, licentiam habeatis mihi qualemcumque volueritis disciplinam imponere vel venundare aut quod vobis placuerit de me facere, Facta obnoxiatione tunc, sub die illo,

Charta de agnatione (6), si servus ingenuam trahit.

XXIX. Igitur ego in Dei nomine ille, illa femina. Omnibus non habetur incognitum qualiter servus meus nomine ille te absque parentum vel tua voluntate rapto sceleris in conjugium sociavi, & ob hoc virae periculum incurere potnerat, sed venientes & mediantes amicis vel bonis hominibus convenit inter nos ut si aliqua procreatio filiorum orta fuerit inter vos, in integra ingenuitate permaneant.

Et si voluntaria servum accipit, dicit.

Omnibus non habetur incognitum qualiter servo meo nomine illo voluntaria secuta es & accepisti maritum. Sed dum te ipsa & agnatione tua (7) in meo inclinare (8) poneram servitio, sed propter nomen Domini & remissionem peccatorum meorum pro-

(1) *Et quomodo.* Leg. *Et quando.* Similiter & cap. seq.

(2) *Dum ipsos solidos.* Donec pecuniam solvere possit, servitio creditis se ipsum obligat. Obaratos Romani dicebant. Varro de re rustica lib. 1. cap. 17. Idem de lingua Lat. lib. 6. *Qui suas operas in servitute pro pecunia quam debet dum solveret datus, nexus vocabatur, ut ab ere oberatus.* Hoc C. Popilio rogante Sylla dicitur sublatum ne fieret, & omnes qui bonam copiam ejurarent, ne essent nexi.

(3) *Absque ulla evacuaturia.* Apocha evacuaturia, de qua c. 35.

(4) *Qui se in servitio.* Formula est qua is qui supplicio liberatus est, soluta ejus nomine ab aliquo pecunia, statum ingenuitatis suae obnoxiat, id est, ei qui redemit seipsum subicit, addicit, & in servitutem tradit, Gregor. Turon. lib. 6. cap. 36. *Clericum sub prelo venundari procurant, ea videlicet ratione ut aut esset qui redimeret, aut certe morti addiceretur obnoxius, Cumque haec Eiborio Episcopo delata fuissent, misericordia motus, datus viginti aureis cum ab imminente exitu interitu.* Leg. Bajovar. c. 2. tit. 1. 5. Licebat autem univocum se in servitutem dare, ut dicam infra ad leg. Rom. formulas.

(5) *Jam morti adjudicatum.* Veteribus quippe legibus crimina pleraque ita vindicabantur ut aut reus capite plecteretur, aut pecunia redimeretur. Leg. Salicæ tit. 52. & passim.

(6) *Charta de agnatione.* Hac formula do-

minus servi qui puellam ingenuam rapuit, sopita controversia, caveat ut qui adgnascentur ex his nuptiis liberi & ingenui permanerent, non servi. Est & alia sub eodem capite formula. Nam si mulier sponte servo alieno conjuncta sit, ex Senatusconsulto Claudiano libertatem amittebat, ut etiam lege Salica. Hic vero jus illud a domino remittitur, ut qui ex his nascentur liberi sint, nec possiteos ut seruos vindicare, aut manum injicere.

(7) *Agnationem tuam.* Quod ex te natum erit. Adgnasci pro nasci saepe apud Jurisconsultos. Edictum Theoderici Regis cap. 65. *Necesse est ut omnis matrem sequatur agnatio;* id est, filii omnes ad dominium ancillae pertineant.

(8) *In meo inclinare.* Mulier, quae se alieno servo junxisset, SC. Claudiano libertatem & substantiam amittebat. Tacitus *annal.* 12. Quod a Vespasiano renovatum diu in usu remansit, & a Gallis observatum hinc apparet; sed in Oriente tandem Justinianus antiquavit. Idipsum lege Salica cavetur tit. 14. 7. *Si ingenua femina quemcumque de illis (servis) sua voluntate sequuta fuerit, ingenuitatem suam perdat.* Ivo Carnotensis epist. 221. & 242. Eodem jure Longobardi usi sunt. Sic & ingenuus qui alienam ancillam uxorem duxisset, servus efficiebatur, lege Salica tit. 14. 11. tit. 27. 3. Quibus conveniunt quarundam Galliae provinciarum leges: *En formariage le pire emporette le bon.*

meum, si mihi suprestis fueris, sis ingenuus, tamquam si ab ingenuis parentibus fuisses procreatus, & nulli heredum ac proheredum meorum vel cuiusque servitium impendas; peculiare concessio quod habes aut elaborare poteris, & cetera.

Item alia adhuc alio modo:

XXXIV. Si aliquos ex servientibus nostris a iugo servitutis absolvimus, mercedem in futurum nobis ex hoc retribuere confidimus. Igitur ego ille propter nomen Domini & retributione aeterna te illum ab omni vinculo servitutis absolvimus, ita ut ab hac die vitam ducas ingenuam, tamquam si ab ingenuis parentibus fuisses procreatus, & nulli heredum ac proheredum meorum vel cuiusque servitium impendas, nisi sub integra ingenuitate defensione cui te ex meis heredibus elegeris habere debeas, & oblata mea, ubi meum requiescit corpusculum, vel luminaria annis singulis debeas procurare; peculiare concessio quod habes aut elaborare poteris, aut si convenit defensionem Ecclesiae illius, & vitam semper ducas ingenuam. Si quis vero.

Evacuatoria (1).

XXXV. Domino fratri illo ille. Omnibus non habetur incognitum qualiter ante hos annos, aut ante anno, solidos nostros numero tantos ad beneficium accepisti, & cautionem nobis pro hoc emisisti ut ipsos solidos tunc nobis reddere deberes. quod &

ita fecisti. Sed dum illa cautione quod nobis emiseras ad presens non invenimus, ideo tibi hanc epistulam evacuatarum fecimus, ut de ipsis solidis tantum omni tempore ductus & absolutus resideas; & si ipsa cautio apparuerit, vel a nobis aut heredibus nostris quoquo tempore offensa fuerit, nullum fortiatum effectum, sed vacua & inanis permaneat (2).

Si aliquis servo vel gascindo suo (3) aliquid concedere voluerit:

XXXVI. Iustissimis nostris sublevantur muneribus qui nobis fideliter & instanter famulantur officio. Ego in Dei nomine ille fideli nostro illo. Pro respectu fidei & servitii tui, quam circa nos impendere non desistis, promptissima voluntate cedimus tibi a die praesente locello nuncupante illo, aut manso illo infra termino villa nostra illa cum omni adjacentia ad ipso locello aut mansello (4) aspiciente, terris, domibus, mancipiis, vineis, pratella, silvola, vel reliquis beneficiis ibidem aspicientibus, ita ut ab hac die ipso jure proprietario, si ita convenit, aut sub reditus terrae in tua revoces potestate, & nulla functione aut reditus terrae vel pascuario (5) aut agrario (6), caropera, aut quodcumque dici potest, exinde solvere nec tu nec tua posteritas nobis nec heredibus nostris nec cuiusque post nos ipsa villa possederit, non debeatis, nisi tantum si ita vult riga (7); sed ipsum omnibus die-

(1) *Evacuatoria.* Evacuatoria tum dicebatur epocha qua creditor profitebatur sibi solutum fuisse pecuniam, ab evacuanda obligatione; idque cautione amissa. Nam hic apparet cautione reddita evacuatarum non dari, quasi reddito chirographi satis esset ad solutionem probandam. L. 2. de pactis. Securitas etiam dicebatur, praesertim in tributorum solutione. Senator Variar. lib. 11. ep. 7. Merito ergo testimonium solutionis securitas dicitur, quo non solum animus sed substantia communitur.

(2) *Vacua & inanis permaneat.* Inde Evacuatoria. B. Augustinus de cura pro mortuis: *Ubi esset recatum, quo illa cautio vacuata fuerat indicavit.* Qui locus a Cuiacio iam notatus est ad tit. de apochis lib. 10. Cod. Theod. & Valentinianus de tributis fiscalibus Novell. lib. 1. tit. 23. *Cautiones quae expensarum nomine v. in l. Osvavianus emissa sunt, iusta ratione vacuamus.* Eo sensu vetus B. Pauli interpres ad Galatas: *Evacuati estis in Christo, cum proxime supra dixerit, debitor est uniuersae legis facienda.*

(3) *Si aliq. ser. s. gascindo.* Forma hic traditur donationis qua dominus servo, qui iugiter ei ministrabat, aliquantum agri concedit ab omnibus coloniaris functionibus omnino liberum & immune. Gascindi autem nomine, ut lib. 1. cap. 33. diximus, is seruus significabatur qui non in agris, sed domi ministrat, quem veteres quaedam aliae formulae & capitula ministerialem de huius casa vocant.

(4) *Mansellum.* Paruum mansum; qua de re ad lib. 1. cap. 22.

(5) *Pascuarium.* Vectigal ex animalium passione. Greg. Paron. de miracul. lib. 2. c. 17. *Fuit quidam Diaconus qui relicta Ecclesia si-*

seo se publice iunxit. &c. Accidit autem quaedam vice ut saltus montenses, ubi ad aestivandum oves abierant, circumiret, atque pascuarum quae fisco debebantur inquireret.

(6) *Agrarium.* Vectigal agro impositum; quod in quibusdam Galliae provincis nomen retinet agrar, seu vulgo champart, terrage. Leg. Bauvar. cap. 1. tit. 13. *De colonis vel servis Ecclesiae, qualiter serviant vel qualia tributa reddant, hoc est agrarium, providet hoc iudex, secundum quod habet donec &c. Agraticum l. 2. Cod. Theod. de veteran.* Hic porro vocula una reponi debet, quae in regio exemplari vetustate exesa legi non potuit, sed ex alio restitimus. Ea est *vel caropera*; quo nomine opera continentur quae carris seu plaustris fieri debent. Adnuntiatio Caroli Regis apud Pistas c. 29. *Ut illi coloni tam fiscales quam & ecclesiastici qui sicut in polyptici continentur, & ipsi non denegant, caropera & manopera ex antiqua consuetudine debent, & margilam & galia quaeque carricae, quae illis non placent, renuntent, quoniam adhuc in illis antiquis temporibus forte margila non trahatur, quae tempore arvi ac Domini & patris nostri trahi capit, & de manopera in scuvia battere nolunt, & tamen non denegant quia manoperam debent, quicquid eis carricare praecipitur de opera caropera, quando illam facere debent, sine ulla differentia carricent, & quicquid eis de opera manopere, quando illam facere debent, praecipitur, similiter sine ulla differentia faciant.* Apud Anselmum Capitul. lib. 1. c. 73. *carralia opera.*

(7) *Riga.* Tributi & vectigalis species. Vetus formula: *In ea ratione ut riga extendi in cultura dominica arare & recondere faciam.* Item: *In ea ratione ut riga & alios reditus terrae persolvam.*

diebus vitæ tuæ aut heredis tui emuniter debeatis possidere, vel quicquid exinde facere volueritis liberam habeatis potestatem. Si quis vero, quod futurum esse non credimus, aliquis de hereditibus nostris, vel quicunque contra hanc cessionem nostram agere aut ipsam rem tibi auferre conaverit, inferat tibi cum cogente fisco auri tantum & hæc epistola firma permaneat, stipulatione subnexa.

Gesta juxta consuetudinem (1) Romanorum, qualiter donationes vel testamenta allegentur.

XXXVII. Anno illo, regnante Domino nostro Rege illo (2), sub die illo, in civitate illa, adstante viro illo laudabile defensore & omni curam (3) illius civitatis, vir magnificus ille profeutor dixit: Peto, optime defensor (4), vosque laudabiles curiales atque municipes, ut mihi codices publicos patere jubeatis (5). quædam enim in manibus habeo quæ gestorum cupio allegatione roborari. Defensor & curiales dixerunt: Patent tibi codices publici. Prosequere quod optas, dicere non moreris. Vir

Tom. II.

magnificus profeutor ille dixit: Venerabilis vir aut inluster vir ille per chartam mandati sui mihi injunxit ut illam donationem testamenti aut cessionem quam ad basilica ad loco sancto illo aut inlustris viro illo ad presens aut post discessum delegavit, in vice sua, ut mos est, gestis municipalibus ipsam donationem debeam allegare. Vir honestus defensor dixit illi: Mandatum quod in re conscriptum habere dicis nobis offende, vel in præsentem recitare. Et ille profeutor hoc modo recitavit.

Textum mandatum (6).

XXXVIII. Domino magnifico fratri illo ille. Peto & supplico caritati tuæ ut in vicem meam epistolam donationis aut testamenti seu cessionis quod de rebus meis illis ad basilica illa pro animæ meæ remedium aut inlustris viri illius post discessum meum vel ad presens delegavi, in civitate illa publice prosequere & gestis municipalibus, ut mos est, eam debeas allegare. Propterea tibi hunc mandatum conscripsimus, ut sicut firmiter continetur, taliter prosequere & firmare debeas; & quicquid exinde egeris gestis

X

se-

(1) *Gesta juxta consuetud.* Constantinus in l. 1. Cod. Th. de sponfibus testatur patrem suum nullam voluisse liberalitatem valere, si actis inserta non esset, hoc est, ut Anianus interpretatur, nullam donationem de quibuscunque rebus valere posse, si gestis non fuerit allegata. L. *Data*. l. *In hac*. Cod. de donationibus. Edictum Theoderici Regis cap. 72. *Testamenta, sicut leges præcipiunt, allegentur. Hoc modo fides voluntatis alienæ titulare non poterit.* Itaque testamenta publicari & infirmari necesse erat. L. *Testamenta*. Cod. de testamentis. Publicabantur autem testamenta & donationes in urbe apud magistrum census, in provinciis apud provinciarum rectores, vel, si præsto non fuissent, apud magistratus municipales, aut si civitas illa vel oppidum, in qua donatio celebratur, non habeat magistratus, apud defenforem plebis. L. 8. Cod. Th. de donationibus. Hujus infirmationis & publicationis forma hoc capite continetur. *Gesta* vero pro publicis actis passim dicuntur in constitutionibus Imperatorum & Aniani interpretatione. L. *Data*. Cod. de donationibus: *Gesta conscribi super rebus etiam sibi collatis ubicunque sufficit.* & l. *In donationibus*. 31. Cod. eod. *gestis allegari.* In l. 8. Cod. Th. de donationibus: *Gestorum, inquit Honorius, confessionem sive ante traditionem sive post traditionem fieri oportet, ut instrumentum quo continetur munificentia apud acta publicetur.*

(2) *Regn. Rege ill.* B. Ambrosius in Lutam: *Si Consules adscribuntur tabulis emptiois, quanto magis redemptionis omnium debuit tempus adscribi! Habes ergo omnia quæ in contractibus esse consueverunt, vocabulum summam illic postestatem gerentis, diem, locum, causam.*

(3) *Omni curia.* Notum est civitates sub Romano Imperio curiam fere senatum, dum viros seu magistratus municipales, & defensores plebis habuisse, oppida autem defensores tantum. In civitatibus quæ curiam & magistratus habebant, publicatio & infirmatio actuum fiebat. Anianus ad l. 4. Cod. Th. de testamentis: *Testamenta omnia vel reliquis scripturas, apud consuales in urbe Roma voluit pu-*

blicari, hoc est, ut in reliquis regionibus apud curias viros testamenta vel quæcunque scripturæ actis firmari solent, gestorum allegatione muniantur. Inde sæpissime in veteribus donationum formulis, *gestis municipalibus allegare.* Formulæ leg. Rom. c. 3. incerti auctoris c. 54.

(4) *Optime defensor.* De defensoribus civitatum tituli sunt in utroque Codice; de quibus etiam agitur Nov. xv. Apud eos sunt infirmationes testamentorum & donationum, testationes, depositiones. Quia de causa & archivum habent, sive scrinium, & scriniarum, & exceptores. Alii sunt defensores Ecclesiarum, sive advocati. Alii quoque defensores illi, qui a summis Pontificibus ad curanda in provinciis S. Petri patrimonia seu possessiones delegabantur; quorum officium a Pelagio Papa in epistolis & in registro Gregorii late exponitur.

(5) *Patere jubeatis.* Quæ sequuntur usque ad verba *prosequere quæ optas*, in regio exemplari deerant, sed ex cap. 54. formularum incerti auctoris facile fuit restituere, quod ex ingenio Cujacius præstiterat ad Pauli Sent. lib. 4. tit. 6.

(6) *Textus mandati.* Mandatum ut testamentum sive donatio apud acta publicetur. In fine testamenti Hadoindi Cenomanensis Episcopi, apud Briffonium, subjicitur ejusmodi mandatum. *Magnificis in Christo & sancta Ecclesia filius Bodilono & Audranno Hadoindus Episcopus. Rogo & supplico caritati vestre ut cum me dominus & creator omnium de hoc seculo migrare præceperit, Cenomanni civitatem ire faciatis, & ibi testamentum meum, quod apertum fuerit, vobis prosequentibus apudque publica gestis municipalibus faciatis allegare, ut quod unicuique per ipsum testamentum sanctis, civibus, vel propinquis meis visus sum delegasse, vestra dispensatione unusquisque juxta ipsam delegationem percipere valeat, & quicquid exinde egeritis gesseritis, ratum & firmissimum debeat permanere. Quod mandatum manu nostra firmavimus &c.* Quæ cum Marculfo omnino conveniunt. Sic in formulis incerti auctoris c. 55. & leg. Rom. c. 2.

serifve, ratum & definitum apud nos in omnibus esse cognoscat. Factum mandatum tunc, ibi, anno illo.

Post recitationem (1) mandati, vir honestus ille defensor dixit: Mandatum quidem recitatum est; sed superscripta donatione, testamento, aut cessione, quam præ manibus habere dicis, nobis presentibus recitetur, & ut postulas gestis publicis firmetur. quam vero donationem ille professor recitavit. Post recitationem vero vir laudabilis ille defensor & curiales dixerunt: Epistola qui recitata est, gestis publicis inferatur, & quod ille professor velle & petit, gesta ei publice datur. Ille professor dixit: Sufficit mihi, bone defensor, ut donatio qua recitata est, si mihi gesta tradere jubeatis. Ille defensor dixit: Et quia epistola donationis aut cessionis seu testamenti & mandatum in te conscriptum per ordinem condita & bonorum hominum manibus roborata, atque signata, manifesta esse cognovimus, dignum est ut gesta ex hoc conscripta atque subscripta tibi tradatur, & ut in archibus publicis (2) memoranda serventur. Edatur super ordine & mandatis suis in loco, & totum textum, & manumissuris epistolæ scribantur; & postea defensor & curiales civium & reliqui eam subscribantur atque signentur.

Epistola si aliqui rem Ecclesie ad usum habeant, & eorum proprietatem pro hoc donec.

XXXIX. Domino sancto & apostolico. Domino & in Christo patri illi Episcopo ille & conjux mea illa. Quatenus ad nostram petitionem vestra habuit pietas & benevolentia ut locello aliquo Ecclesie vestre, nuncupante illo, situm in pago illo, quam ille pro anime sue remedium ad Ecclesia vestra illa in honore sancti illius delegavit, nobis ad beneficium, dum pariter advivimus, aut qui ex nobis parte suo suprestis fuerit, dum advixerit, excolere permisistis. Et nos pariter, juxta quod convenit, tam pro ipso usu quam pro anime remedium, alio locello nuncupante sic, situm ibi, post nostrum ambobus discessum, vobis vel successoribus vestris ad memorata Ecclesia visis fuimus condonasse, ea tamen conditione ut

dum advivimus, superscripta loca, tam illa quam nobis presentibus, quam & ea que nos pro anime nostre remedium ad ipsam Ecclesiam delegavimus, absque ullo prejudicio Ecclesie vestre sine ulla diminutione de qualibet re usufructuario ordine possidere debeamus, & post nostram, ut diximus, ambobus discessum, præfata loca absque ulla alia renovata, ut mos est in ceteris, precaria per hanc epistolam absque ullius heredum nostrorum aut cujuscunque contrarietate vel expectata traditione vos vel successores vestri aut agentes Ecclesie in vestra faciatis. revocare dominatione perpetuo dominandum, & nostra possessio nullo unquam tempore nullum præjudicium vobis ex hoc generare non debeat. Si quis vero, quod futurum esse non credimus, nos ipsi, aut aliquis de heredibus nostris, vel qualibet persona contra hanc epistolam venire aut aliquid de ipsa locella vobis minuari auferte voluerit, cum superscripto Domino illo ante tribunal Christi deducat rationes, & insuper inferat partibus Ecclesie vestre tantum, & quod repetit vindicare non valeat, sed præfata epistola firma permaneat. stipulatione subnexa. Actum illo.

Præstaria de re Ecclesie (3) ab Episcopo facta.

XL. In Christo sanctæ Ecclesie filiis, aut (si tales fuerint) illustribus viris illis, ille illius Ecclesie gratia Dei Episcopus. Dum ad petitionem vestram alio locello nuncupante sic, situm ibi, vobis pariter ad beneficium, dum advixeritis, excolere permisimus, & per hoc alio locello nuncupante sic, situm ibi, de proprietate vestra tam pro ipso usu quam pro anime vestre remedio post amborum discessum ad ipsa Ecclesia sancti illius per vestram epistolam delegastis, ideo nobis cum consensu fratrum nostrorum convenit hanc epistolam præstariam in vobis pariter conscribere, ut dum pariter advixeritis, aut qui ex vobis parte suo suprestis fuerit & advixerit, nec nos nec successores nostri nec quislibet de parte Ecclesie vestre ipsa locella de vestra potestate pontificum auferendi non habeamus, sed per nostrum beneficium aut successum nostrorum, dum advixeritis, absque ullo præjudi-

(1) Post recitationem. Sequitur continuatio gestorum & recitatio testamenti.

(2) Archibus publicis. Archibus, archivis, scriniis. Notum est.

(3) Præstaria de re Eccl. Precaria proprie dicebatur libellus, quo quis res Ecclesie utendas sibi dari rogabat. Qua de re hujus libri capite quinto. Hincmarus de divortio Hlotharii & Teibergæ ad xii. interrogat. p. 399. Quod situm erat locus sanctus donant per confirmationem & sibi usum pariter per occupationem; quod ut sancti pauperes non obtinerent per deprecacionem præstationem, immo & sibi auferunt, & locus sanctus non tribuunt. Præstaria autem vocabatur epistola, qua Episcopus vel Abbas rem Eccle-

sie concedebat. Præstationis charta tradit. Fuldenf. lib. 1. Ea ratione ut per vestram præstationis chartam ad vitam meam illud habere possim. Quod alibi sic exprimitur: Ut quod tradidit per vestram præstariam ad vitam meam possideam. Hincmarus Ludovico Regi apud Floardardum hist. Rhemenf. lib. 3. c. 20. Qualiter sanctus Clodoaldus (villam Dudiaci) sancto Remigio dederit, & quomodo Carolus Pipini Regis filius eandem villam apud Tilpinum Archiepiscopum obtinuerit in præstariam. Idem lib. 3. c. 26. ex eisdem Hincmaris epistolis: Bernardo Comiti Tolosano propinquo suo, pro rebus Rheimensibus Ecclesie in Aquitania concessentibus, quas ille in præstariam sibi concedi petebat.

judicio Ecclesie nostrae vel minuatione aliqua de qualibet re in integritate ambalocella excolere debeatis, & post vestrum ambobus discessum, sicut & vestra continer epistola locum praeciae facta, absque ullius expectata traditione eas nos aut successores nostri ad partem Ecclesie nostrae revocare debeamus. Facta epistola.

Si aliquis vem aliterius quam excolis ad proprietatem habere vult, & non potest, & postea eam precaverit.

XLII. Domino illustri illo & mihi proprio Domino illi. Dum per malorum hominum consilium, quod non debueram, de terra vestra in loco nuncupante illo, quem excolere video, revellare amavi & ipsa terra ad proprietatem facire, & non potui, quod nec ratio praestitit, & vos vel agentes vestri eam ad partem vestram revocastis, vel nobis exinde eiecistis, sed postea ad petitionem bonorum hominum nobis eam ad excolendum reddidistis. Propterea hanc precariam dominationi vestrae emittimus, ut quandiu vobis placuerit ut eam teneamus, absque ullo vestro praedicio, quicquid reliqui accolanum vestri faciunt, nos reddere spondimus. Quod si non fecerimus, & ob hoc negligentes, tardi, aut contumaces fuerimus, publice per hanc precariam, ac si semper per quinquennium renovata fuisset, condemnati, ut lex praestat tardis aut negligentibus, & de ipsa terra nos pontificium habeatis eiciendi. Facta precaria ibi, sub die illo, anno illo, illo Rege.

Indiculus Episcopi (1), ad alium in resurrectione Domini eulogias dirigendo.

XLIII. Domino sancto & apostolica veneratione colendo Domino & in Christo stam. Tom. II.

tri illi Episcopo ille gratia Dei, ac si peccator, Episcopus. Dominicae festivitatis resurrectionisque mysteria, in qua idem Deus Christus tartatus per semetipsum decrevit absolvere, nudus victorque de exsuperato hoste triumphans captivitatem, dedit bona hominibus, propterea remeavit ad caelos, anni circulum revolventi, quae felicitas prosperitatem vestram constitit industriam, aut sanctitatem excepsisse, ipsoque Deo praesule percogisse, cum eulogias peculiatu patto vestro sancti illius, & salutationis officia veneratione praecipua, quosumus ut nostram extremitatem affatu dignabili jubeatis specialibus informare.

Rescriptio ad Episcopo.

XLIII. Domino sancto, meritis apostolico, in Christo desiderabili, Domino & fratri illo Papae, ille peccator Episcopus. Vestras sacras common. almitatu vestri deferenti venerabile filio commune illo, ut calitus donabile, nos accepisse praenuce & comperite. De edulium inquit dedepasti creati sancto hoc de munere vestro repudiantes, multum de qua pagina ferrit. quod valitantes vobis praefimus esse cum vestris & quintati habuit vestra dignatio infestio ut in virendotirio fuistis dignati, infimo gratias agimus. In his e plura solventes, plusculum quod valeat internum congnere compus, vel verborum carmina pandant, oracula dictua dicimus. Et illud quod nos flagitare oportet, ut in vestris sapius nobis remifcat oratio.

Quomodo Episcopus nativitatem Domini ad Regi, Regina, vel ad Episcopo vifitationis dirigit scriptum.

XLIV. Glorioso atque praecello & universale catholicae sanctae Ecclesiae filio illi
X 2 Re-

(1) *Indiculus Episcopi.* Solebant olim Episcopi in praecipuis solemnitatibus, ut in Paschate aut Natali Domini, litteris Coepiscopos, Reges, & amicos visitare, & eulogias mittere; quo pertinet hoc Marculfi caput, cum tribus sequentibus. Eulogia vero benedictio est; atque etiam res quaecunque, sive panis, seu sal, seu vinum, aut aliud ejusmodi cui benedictio illa accessit, eulogia dicitur. Eulogia quidem nomine sal aut panem catechumenis datum fuisse loco communionis ex synodo Carthaginensi & B. Augustino notat eruditiss. Fr. Pithonus in Glossario. Unde & loco communionis, quae singulis dominicis diebus fiebat, postea receptum est ut panis benedictus fidelibus non communicantibus daretur, qui uno verbo eleganter Graecis *καθίσταται*. Balsamon ad synodum Antioch. cap. 2. Honorius in Gemma animae lib. 1. c. 67. Eulogiarum autem mittendarum morem antiquissimum esse constat. B. Augustinus ep. 34. *Panis quem missimus, uberior benedictio fiet dilectione accipientis benignitatis vestrae.* Paulinus & Therafa ad Augustinum inter B. August. epistolae epist. 31. *Panem unum, quem unanimis indicio missimus caritati tuae, rogamus accipiendo benedictas.* Paulinus epistola ad Aly-

pium, quae est 35. inter epistolas B. Augustini: *Hunc panem eulogiam esse tu factis dignatione sumendi.* Gregor. Turon. lib. 4. cap. 16. *Chrannus ad basilicam ab antedicto sacerdote susceptus est; ibique comedens panem ad Childericum pertendit.* Lib. 6. c. 5. *Chilpericus postulas ut accepta benedictione discedere &c. Haec dicens, aquam manibus porrigi jubet; quibus ablatis, facta oratione, accepto pane, gratias Deo agens, & ipsi accepimus & Regi porximus &c.* Lib. 8. c. 2. *Surrexi ad occursum ejus, & data oratione deprecor ut in mansione mea eulogias B. Martini dignaretur accipere. Quod ille non respiciens, benigno animo ingressus, hausto poculo, admonitis nobis, ad convivium letus abcessit.* Idem de gloria confessor. cap. 31. *Benedictionem vocat Sulpitius Severus dialogo 2. Flodoardus hist. Rhemenf. lib. 2. c. 11. de S. Rigoberto Episcopo: Hic venerabilis Praesul Pipinum Majorem domus regiae traditur amicissimum habuisse, cui eulogias pro benedictione crebro solebat mittere.* Ad eulogias pertinet quod in vita Ludewici Pii dicitur Carolum M. filium interrogasse, *cur Rex cum esset, tanta tenuitatis esset in re familiari ut nec benedictionem quidem nisi ex postulato sibi offerre possent &c.* Sangallensis lib. 1. c. 13. *Capitul. lib. 6. c. 65.*

Regi, ille Episcopus. Gloriosa atque præcella & universale catholice sanctæ Ecclesiæ filia illa Regina, ille misericordia Dei Episcopus. Domino inclitoque cultore atque apostolico Domino & in Christo fratri illi Episcopo, ille peccator Episcopus. Dum generaliter dominicæ nativitatæ exultamus adventum, censum debita subjectionis desolvere perurgemus ex voto: atque ideo salutationum munia cum eologias peculiaris patroni vestri sancti illius (*si ad Regem*) clementiæ vestræ, (*si ad Episcopum*) sanctitati vestræ direximus, cum omni humilitatis genere clementissime dependentes, suggerimus ut jugi nos præmunientes orato, de vestræ sospitate integritatem trepidiari faciatis, dignabili protinus rescriptu.

Item alia de nativitate Domini.

XLV. Iocunditatis mutæ gratiam cognoscere cupientes, divinitus universitate collata, non distitimus epistolis præferendam vestram prævenire clementiam, aut sanctitatem, cum eologias peculiaris patroni vestri illius, honorabili ac devoto cultu poscentes ut qua alacritate festiva nativitatæ dominicæ peregritis insignia, nos doceant vestræ sanctitatis exempla. Erunt enim nobis provectuum vestre incrementa salutis, locuplex thesauri facultatis.

Commendatitias litteras ad Episcopo noto.

XLVI. Domino reverentissimo illo Papæ ille. Reminiscentes vestram affectuosam beatitudinis caritatem, qua tunc ab obrentu retributionis æternæ nostræ extremitatis personolam in intimis viscibus ac si unicæ dilectionis vinculum amplectebamini sedule; qua fiducia provocatus hos apices vilitatis nostræ fidenter ad dignationem vestram per fratres nostros filios vestros gerulos præsentis destinare præsumpsi, per quos vestram almitatem, si præsumptio non offendit, salutationum munia, ut decet, non arroganter, sed humiliter destinare præsumo, quos ut commendatos in omnibus recipere digneris, quæsumus opportune. Etenim in tam longinquis regionibus propter necessitates fratrum comparandum euntes, vestris Christo præfule indigent adminiculis; pro quibus beneficiis centuplicato fenore a Domino retributore bonorum omnium refertum mercedis cumulum in ævum recipiatis dignissimum. Dominus Deus noster piam coronam vestram memoreni mei & præsentibus repleat bonis & dignam reddat æternis, Domne semper meus.

Item commendatitias litteras ad Abbate noto.

XLVII. Domino beatissimo & meritis venerando sancto patri illo Abbati ille in Domino perpetuam mittit salutem. Multimoda nobis benivolo vestro generare comperite gaudia quotiens aditus dederit opportunus ut ad indagandam sospitatem vestram nostras dirigere debeamus litterolas. Idcirco cum salutationum officiis humili prece almitati vestræ quæsumus ut pro nobis misericordiarum dominum, ubi dignas sedulæque funditis preces, exorare non dedignemini quatenus vestris fulti precibus olim optatam adire mereamur patriam. Pariterque latores præsentis famulos vestros, fratres in Christo nostros, quos obnecessaria monasterii nostri illuc usque destinavimus, vestræ beatitudini plurimum commendare præsumimus, ut eis in quo necessarium duxerint solatium præbere pro divino intuitu non dedignetur. Vale pro nobis orans, Domne sancte ac beatissime pater.

Supplicatorio (1) pro eo qui in monasterio conversare desiderat.

XLVIII. Domino sancto, Deique cultore, & mihi in Christo honorabile fratri, illi Abbati, ille salutem optans mitti in Christo. Primum illud tanquam præfens sanctis vestris suggero provolutus pedibus ut meæ extremitatis litterolæ, cum vestris fuerint sacris manibus traditæ, pro me meisque, quos mihi in Christo coherere fecit amor, fratribus, precibus Domino commenderis. Deinde subiectus vestri frater in Christo noster ille, superno inspiratus munere, vestræ sanctitati obedientiæ nostras se petit litterolas almitati vestræ commendari; per quas suppliciter postulam ut ovem sæuce lupi boni pastoris Christi manu erepta, ad cancellas Christi gregis tua sit diligentia reducta, ac vice patris ac medici pia, oro, circa hunc sit vigilantia ægrum: quem si pristinæ redditum sanitati pastori omnium cum ceteris præsentaveris inlæsum, quæ sequatur tuo merces laboris, optime divinis nostri instructus oraculis. Vale, memor esto mei venerabilis in Christo frater.

Indiculum generale (2) ad omnes homines.

XLIX. Domino nostro, orthodoxo Romanæ sedis apostolicæ a Deo instituto illi Papæ, vel omnibus apostolicis Dominis & patribus, seu Abbatibus; vel Deo dicatis cœnobiis degentibus, necnon & illustribus vi-

ris

(1) *Supplicatorio.*) Preces sunt seu potius commendatitias litteræ Abbati factæ, ut in cœnobia aliquem qui monachus fieri cupit recipiat. Convertare enim tum usurpabat pro monachum fieri; quasi dicas in monasterio degere.

(2) *Indiculum generalis.*) Indiculum pro omni

epistola & libello accipitur, ut libro primo diximus. Hic autem qui generalis dicitur, epistola est commendatitia Episcopi, ut verisimile sit, qua is, qui limina Apostolorum peregrinationis causa petit, omnibus Episcopis commendatur & Principibus, per quorum ditones iter facturus est.

ris Patriciis, Ducibus, Comitibus, vel omnibus Christiani cultus divine religione sectantes, ille peccator Episcopus vilissimus omnibus in Domino præsumo mitti salutem. Quatenus præsens portitor ille, radio inflammante divino, non (ut plerisque mos est) vacandi causa (1), sed propter nomen Domini, itinera ardua & laboriosa parvipendens, ob lucrandam orationem, limina sanctorum Apostolorum Domni Petri & Pauli adire cupiens, mea parvitate se petiit vestræ commendare almitate ac industriae litterolas; per quas vilissimus omnium, tanquam vestris provolutus vestigiis singulorum, supplicare præsumo ut pro me minimo exorari iubeatis, & eundem euntem vel redeuntem, si Dominus permiserit, propter nomen Domini solita pietate commendatam recipiatis, & quod necesse habuerit impertire tanti habeatis; quatenus ab ipso mereamini mercedem recipere cumulum qui sibi dixit impleri quantum quis in suis pauperibus vilis fuerit erogare.

Indiculum commendatitium ad viros illustres laicos.

L. Domino illustre, & præ cunctis magnificentissimo, ac nobilitatis prosapia decorato atque sublimato illi, ille peccator in Domino præsumit mittere salutem. Quamquam vestra excellentia mea parvitate minime sit cognita, tamen multorum relatione didici vestram in Domino maximam devotionem & in servos Dei vel pauperes ejus ob æterna retributione sollicitudinem non pigram. Qua fiducia provocatus, hos apices vilitatis meae per latores præsentis famulos vestros, fratres in Christo nostros, ad dominationem vestram direximus; per quos vestram industriam, si præsumptio non offenderit, plurimum salutare præsumo; & peto ut eis euntibus vel redeuntibus, in quo necessarium duxerint, propter nomen Domini solita pietate consolare jubeatis.

Tom. II.

Indiculum ad homines potentes palatinos, maxime ad cognitos sibi.

LI. Domino illustri & præ cunctis magnificentissimo viro illi ille peccator perennem in Domino mittit salutem. Uberem strenuitatis vestræ agapem erga nos potissimo jure flagrantem litterarum serie non omitterimus excitare, quo, avidi facilitatis vestræ quæstus præstantes, uberes in Domino a vobis fructus semper suscipiamus, & dum præsentem in vita tibi rerum arbitrum locum dedit quo & Ecclesiarum & amicorum ferarum suffragia, non pigeat subire laborem qui in posterum mercedem conferat lucra, & nunc multiplicia ex numero amicorum ferant suffragia, & unde tibi præsentium portitores, sodales mei, famuli vestri suggesterint, pie obaudientes affectui mancipietis. Vale vir vigoris atque tuorum decus amicorum. Omnipotentis Domini pietas ad Ecclesiarum profectum per multa sparia temporum vos conservare & custodire dignetur.

Qualiter ex ordinatione Regis (2) pro nativitate filii sui Domesticus de villa Regis per sua epistola relaxat ingenios.

LII. Ego in Dei nomine ille Domesticus (3) ac si indignus gloriosissimi Domini illius Regis super villas ipsius, illi ex familia dominica de villa illa. Dum generaliter ad omnes Domesticos Regis ordinatione processit pro nativitate Dominicelli nostri illo, ut a Domino melius conservetur, de unaquaque villa fiscale tres homines ex servientibus inter utroque sexu a servitio laxarentur, & nos ita faciendam ob hoc ordinatione recepimus, propterea te per hanc epistolam nostram, sicut mihi justum est, ab omni vinculo servitutis absolvo, ita ut deinceps, tanquam si ab ingenius parentibus fuisses procreatus, vitam ducas ingenuam, & in nullo servitio nec a nobis nec a successoribus Domesticis nec a quocunque

X. 3

de

(1) *Non vagandi causa.* Ideo Concilio Cabilonensi sub Carolo M. c. 44. & 45. prohibitum est Romam sive Turonum absque licentia Episcopi sui adire. Sunt pauperes, inquit, qui vel ideo id faciunt ut majorem habeant mercedem mendicandi. Burchardus lib. 19.

(2) *Qualiter ex ordinatione Regis.* Superiore libro formula est mandati regi ad Domesticos & Comites dati, quo jubet Princeps ut propter filii nativitatem in unaquaque fiscali villa tres servi manumittantur. Hoc autem capite forma proponitur, qua Domesticus, ut regio mandato satisfaciatur, servos fiscales manumittit.

(3) *Domesticus.* Dignitas fuit non contemnenda sub prima & secunda Regum nostrorum familia. Nam inter præcipuos regni ministros Domesticus sæpe enumerantur, & in præfatione leg. Burgundion. Sciunt itaque Optimates, Comites, Consiliarii, Domesticus, & Majores domus nostræ. Et cum munera in iudicio accipere prohibeantur, eos quoque judicialis dici potest. Sic leg. Ribuar. tit. 90. Ut Optimates, Majores domus, Domesticus, Comites,

Gravesones, Cancellarii, vel quibuslibet gradibus sublimati in provinciâ Ribuarâ in iudicio residentes, munera ad iudicium pervertendum non recipiant. Hos etiam Regi iudicanti adlidesse probat Marcellus ipse libro primo, dum inter ministros & officiales qui Regi adfiderent, Domesticos recenset. Quod autem proprium Domesticorum munus fuerit, non satis constat. Nec enim iidem sunt qui aula Constantinopolitanae Domesticus, quos planum est scholis palatinis & militaribus excubiis præfuisse; de quibus tit. de domesticis & protectoribus in utroque Codice. Apud Francos vero expensas Regi ad placita proficicenti suppeditasse & necessaria quæque præparasse Domesticos ex Gregorio Turonensi apparet. Sic enim ille lib. 9. cap. 28. Fuerunt etiam ad hoc placitum multi de regno ejus tam Domesticus quam Comites, ad præparanda regalis expense necessaria. Ex hoc tamen Marcelli loco nil clarior eorum officio. Quippe Domesticus dicitur super villas Regis. Ut planum sit Domesticos villis fiscalibus & fundis dominicis præfuisse & omnes redditus curasse.

de parte fisci penitus in servitio inclinari non possis; sed per hanc epistolam ingenuitatis, sicut nobis iustum est fieri, bene & integre ingenuus cunctis diebus vite tue debeas permanere. Si quis vero aliquis te de statu ingenuitatis tue impulsare voluerit,

inferat tibi cum cogenti fisco auri libram unam, & quod repetit vindicare non valeat, sed præsens epistola firma permaneat, stipulatione subnexa. Actum ibi sub die illo, anno illo, Rege illo, supra scripto illo Domino nostro Rege.

APPENDIX
 FORMULARUM MARCULFI,
 SIVE
 FORMULÆ VETERES
 INCERTI AUCTORIS.
 INCIPIUNT CAPITULA.

1. N otitia de colono evindicato.	30. Indiculus regalis.
2. Charta sacramentalis.	31. Item alius indiculus.
3. Notitia de servo.	32. Notitia de colonio.
4. Iudicium evindicatum de colono.	33. Notitia sacramentalis.
5. Notitia de colona evindicata.	34. Notitia de herbis maleficis.
6. Notitia de servo quem colonus comparat.	35. Cessio.
7. Notitia de terra evindicata.	36. Evacuatoria.
8. Ingenuitas.	37. Libellus dotis.
9. Mandatum.	38. Indiculus regalis.
10. Tractatio pro itinere peragendo.	39. Æqualemtia vel pactum.
11. Cessio ad Ecclesiam a novo edificatam.	40. Donatio ad casam Dei.
12. Littere commendatitiæ seu formate.	41. Precaria.
13. Ingenuitas.	42. Præstaria.
14. Venditio.	43. Traditoria de terra.
15. Cautio.	44. Emunitas sanctorum.
16. Obnoxio.	45. Indiculus regalis.
17. Commutatio de terris.	46. Relatum quod.
18. Charta agnationis.	47. Hereditaria.
19. Traditoria de terra.	48. Redemptionale.
20. Traditoria de manso vel vinea.	49. Hereditaria.
21. Notitia de servo.	50. Cautio de vinea.
22. Notitia de iacturis.	51. Securitas.
23. Securitas.	52. Donatio ad filios.
24. Charta denarialis.	53. Mandatum.
25. Mandatum.	54. Gesta.
26. Cessio ad Ecclesiam.	55. Epistola.
27. Precaria.	56. Gesta manumissionis.
28. Præstaria.	57. Traditoria.
29. Notitia de homine forbatudo.	58. Obnoxio.

Notitia de colono evindicato (1).
Notitia qualiter vel quibus præsentibus veniens homo aliquis, nomine ille, advocatus sancti il-

lius (2) de monasterio illo & illo Abbate, in civitate illa in mallo publico ante illustri viro illo Comite vel aliis quampluribus personis ibidem residentibus, interpellabat homine

(1) *Notitia de colono ev.* Exemplum est sententiæ inter Advocatum seu Defensorem Ecclesiæ, qui vindicat aliquem in colonum fundi ecclesiastici, & ipsum colonum, qui assererat se liberum. Sed cum id probare non possit, nec die dicta ad sacramentum cum aliis præstandum adiuisset, convictus ipse agnovit se colonum. Itaque per Vicarium Comitum Advocato redditus est. Qua de re conficitur instrumentum, ut omnibus id notum fiat. Unde & Notitia appellatur. Chronicon

Besuenſe: *Notum fiat posteris & memoria commendetur quod* &c. infra. Alio sensu notitiæ vocabulum usurpant Jurisconsulti pro relationibus quæ ab Irenarchis, Stationariis, officio præsidis, & (ut ait D. Augustinus ep. 159.) ab his ad quos tuenda pacis vigilantia pertinebat, in criminibus fieri solebant. l. 7. ad Sc. Turpillian. l. 31. Cod. Th. de Episcop. & Cleric. l. 7. Cod. de accusat.

(2) *Advocatus sancti ill.* Defensor sive protector Ecclesiæ aut monasterii, qui res & ju-

mine aliquo nomine illo, repetebat ei, dum diceret eo quod ante hos dies ipse homo sacramentum contra ipsam causam Dei (1) vel ipsius Abbatis habuisset adhrantum (2) ad suam ingenuitatem defendendum in ipso malo in basilica sancti illius ob hoc jurare debuisset, & ipse homo de ipso sacramento jectivus remansit, & ipse homo nullatenus rationes potuit tradere per quod ingenuus

esse deberet, vel ipso sacramento jurare potuisset. Er dum hac causa apud ipso Comite vel ipsi Racimburiis (3) diligenter fuit inventa vel inquisita, & legibus suis definita, & ipse homo in presente pro colono (4) ad causam sancti illius vel ipsius Abbatis sibi recognovit vel recredidit (5), & ipse vicarius (6) per iustionem ipsius Comitit ipsi hominem per manus, pro colono

ra eius tam in iudicio quam extra iudicium tuerit & actiones exercet. ^{Ex lib. 202.} Nam ex synodo Carthaginensi cap. 75. inducta est advocatorum defensio pro causis Ecclesiarum.

(1) *Casam Dei.* Ecclesiam. Alibi donatio ad causam Dei, & passim.

(2) *Adhrantium.* Promissum. Adhrantem enim est iurejurando cavere se certa die & certo loco solemneriter iuraturum. De sacramento fidem facere in leg. Ribuar. tit. 68. Capitulum. lib. 3. cap. 58. Ut si sacramenta ad palatium fuerint adhrantia, in palatio perficiantur. Lib. 4. c. 28. Ut antiquitus consueto fuit de libertate sacramenta adhrantem vel iurare. Et cap. 29. Leg. Sal. tit. 39. Infra cap. prox. Unde tale sacramentum per suam sicutam vijus fuit adhrantem.

(3) *Racimburiis.* Comitibus non solum, sed adfidentibus sentem ut plurimum Comitiariis, ius dicebant, qui *Racimburi* vel *Racimburgi* dicebantur. Leg. Salic. tit. 52. 3. Tunc *Gra-*
vi congregat secum septem Racimburiis. Et tit. 60. leg. Ribuar. tit. 57. Capitula Pipini Regis: Si tanta sua ante ipsum Comitem fuit & ante *Racimburos.* Infra cap. 6. Eisdem Scabineos didicos esse exiliitio: Siquidem Scabineo indices erant, & sentem numero Comiti adfidebant. Capitulum. lib. 3. c. 49. Ut nullus ad placitum veniat nisi qui causam suam querit, aut si aliter id querere debet; exceptis Scabineo septem, qui ad omnia placita preesse debent. Quia occasione lubet exscribere ex Besheusis monasterii Chronico Comitit & Scabineorum iudicium, quo tam hac formula quam sequentia capita, quae eodem fere pertinent, non parum illustrantur.

Nam sias possessis & memoria commemoretur quod ante illustrem virum Hildegarium Comitem seu iudices quos Scabinos vocant, & quomplures personas qui cum eo aderant in Montano villa, in malo publico, ad multorum causas audiendas & reia iudicia terminanda, hi veniens Beato Episcopus (Lingonensis) & Advocatus suus Bugardus novem legitimis istis tibi presentavit, quorum nomina haec sunt: *Simcon, Agano, Bertobranus, Govo, Maonius, Adalardus, Gerino, Gerento, Syranus.* Ipsi testificaverunt & iuraverunt de sinibus Besheusis monasterii, quod a sine Pontense, & a sine Vendobrinse, & Waronsse, & Tillense, & Vetufimense, & Buseffellense, & Busfense, & Lucente, & Burburense, & Bereholpo vallare, per istas marcas inter ipsos fines immunitas sit S. Petri ad integrum, & in alio loco usque communitas ad integrum, & ab ipso sine Buseffellense usque ad viam petrosam, & deinde usque ad fraidam fractam, & deinde usque ad finem Burburensem immunitas est S. Petri ad integrum. Per istas marcas euntes ipsi novem testes quos supra nominavimus, misso secum Balactero illustri viro ab Hildegario Comite & a suis Scabini, dixerunt & per iudicium testificaverunt quod a tempore Pipini Regis & deinceps per tempora Domni Caroli Imperatoris voluissent ade: legitimas vestituras ad partem S. Petri haberi, ita ut nec Aldo nec heredes sui ullam legitimam vestituram exinde unquam ha-

buisse, sed per legem & per iustitiam vestitura S. Petri fontis Besheusis erat. Tunc ipsi Scabini unanimiter iudicaverunt quod omni tempore ipse rex per istas marcas ad partem S. Petri essent vindicatae atque legibus conquisita. His praesentibus testibus, Balactero, Madaberse, Beato, Ippelino, Baldrico, Auzano, Wormeyo, Milone, Albrico notario, Fellagio, Leudano, Alberto. Walterius praesens fuit & subscripsit. Data notitia die Mercuris proxima in mense Maio, anno secundo regnante Domino nostro Lugdovico Rege atque Imperatore.

(4) *Pro colono.* Gloss. ubi. *Colonus, delatorem.* Coloni liberi quidem, non servierant, obnoxii tamen fortis & conditionis. Leg. Alaman. tit. 9. & 23. *Liberi ecclesiastici, quos colonos vocant.* Quos tamen frequentissime servis adungi & connumerari reperias. Nam ad tributa & serviles operas tenebantur. L. Bajuvar. cap. 1. tit. 12. *De colonis vel servis ecclesiae, qualiter servant, vel qualiter lita reddunt &c.* Adnuntio Caroli apud Pittas cap. 20. *Si quis repositus fuerit mensuram adverte, & cum majori modio vel sextario armoniari vel vinum accepisse, ut cum minori mensura vendiderit, si liber homo est, aut secundum suam legem se inde sacramento idoneum reddat, aut &c.* Si autem colonus vel servus inde repositus fuerit, aut iusticio Dei se examinet, aut si inde convictus fuerit, hoc, ut supra diximus, unde mensuram advertevit perdat, insuper & virgis nudo corvi vaulet. Sane iure Romano, utantea diximus, nec pradia receptis colonis vendi legitime poterant, i. Si quis inquilinus. 112. de legatis l. i. l. 12. de agricolis & cens. Cod. lib. xi. In donatione Haganonis ad S. Martinum Turonensem imperante Ludovico: *Fridegiso Abbati & ad mansum nostrum indominicatum &c.* cum hominibus ibidem commorantibus, quos colonario ordine vivere constituimus.

(5) *Recredidit.* Recredere ejusmodi scriptoribus restituere est & reddere. Ivo epist. 275. *Dicit Comes quod illenter reddet aut recedat Comitem Nervenssem.* Vetus instrumentum in tabulario S. Martini Turonensis anno tertio Roduli Regis: *Et sic ex ipsis decimis sese recredidit & per sicutam quieravit.*

(6) *Vicarius.* Comitit. Gregor. Turon. lib. 10. c. 5. Responderunt hoc Aniondi Vicarii dolo, qui pagum illum iudicaria regebat potestate, factum fuisse. Er lib. 7. c. 23. de Argumentario Juliao, qui Turonum civitatem venit ad exigendas cautiones quae ei propter tributa publica injurious ex Vicario, ex Comite vero Eianomis deposuerant. Quibus locis videtur Gregorium sensitisse de Vicario qui per provinciam vices Comitit agebat, quique postea Vicecomes appellatus est. Erant enim & alii minores Vicarii, quorum singuli sub eodem Comite certis territoris praerant; adeoque a Walafrido plebanis & parochis Ecclesiarum compantur. Capitulum. lib. 2. c. 28. *Habuit unusquisque Comes Vicarios & Centonarios suos secum.* Hincmarus epist. 4. c. 15. *Comites & Vicarii vel etiam Decani plurima placita constitunt.* Idem epistola pro Episcopo Galliae & Ger-

lono ipsius, advocato illius Abbat̄is visus est reddidisse, propterea taliter ei fuit iudicatum ut de hac causa notitiam bonorum hominum manibus roboratam eum accipere deberet (1), quod ita & fecit, ut ipsum hominem ipsa casa Dei vel ipse Abba seu rectores eorum pro colono habeant evindicatum, & sit inter ipsos postmodum ex hac re sublata causatio. His presentibus qui subter firmaverunt.

Charta sacramentalis (2).

II. Veniens advocatus sancti illius de monasterio illo, seu & illius Abbatis de predicto monasterio illo, castro illo, in mallo publico (3), ante illustre viro illo Comite vel aliis quampluris qui ibidem aderant, interrogellabat homine aliquo nomen illo, repetebat ei dum diceret eo quod genitor suus nomine ille colonus sancti illius de villa illa fuisset, & ipso colonio de capud suum ad ipsa casa Dei redebeat, & exinde negligens aderat; & ipse in presente hoc fortiter denegabat, & taliter dedit in suo responso quod de parte franco fuisset generatus, & de matre franca fuisset natus. unde tale sacramento per suam fitticam visus fuit adrahamire, & taliter ei fuit iudicatum, ut hac causa apud proximiores parentes (4) suos, octo de parte genitore suo, & quatuor de parte generice suae, si praemortui non sunt, & si praemortui sunt, apud duodecim francos, tales qualem se esse dixit, in illo castro, in basilica sancto illo, ubi reliqua sacramenta percurrunt, in quadraginta noctes (5) in proximo malo post bannum refilum hoc debeat conjurare.

Notitia de servo.

III. Notitia qualiter vel quibus presenti-

bus veniens ille in causa monasterii sancti illius, civitatis illius Pontifici, ad vicem venerabile viro illo Abbate de predicto monasterio, die illo, illa civitate, in mallo publico, ante illustre viro illo Comite, & ante illo Episcopo, vel aliis plures magnificis viris qui ibidem refedebant, homine aliquo nomen illo ibidem interpellabat dicens eo quod servus monasterii sancti illius de capud suum aderat, & colonus ipsius sancti ille nomine illum de franco homine comparasset, & malo ordine ipso servitio partibus monasterii sancti illius effugiebat vel intendebat. Interrogatum fuit ipsi servo si ipsa causa vera erat aut non. Sed ipse servus in omnibus hoc fortiter denegavit, & ipse Abba vel suus advocatus contra predicto servo intendebat, & taliter dixerunt, quod testimonia homines francos presentare poterant, qui hic adstant, quod ipse colonus ipso comparaverat, & in suum servitium eum viderant deservire, & per lege servus sancti illo esse debet. Et ipsa hora ipse Abba, vel ipse advocatus, sua testimonia homines septem, his nominibus illo & illo, adrahamivit ut in crastinum die illo ibidem presentare deberent. quod ita & fecerunt. Et ipsi homines sic testimoniaverunt, quod per lege servus sancti illius aderat debitus, & quomodo hoc testimoniaverunt. . . super altario sancti illius, in illa capella, quam in curte fisci, ubi reliqua sacramenta soluta sunt, jurati dixerunt. Denuo ipsius servo fuit interrogatum si ipsa causa recognoscebat, si sic erat veritas. Sed ipse servus in omnibus hanc causam recognovit, & ad servitium sibi reversus fuit; & ipse Abba per iudicium ad ipsas personas, per iussionem illius Comite, de manu ill. Vicario exceptum, ibidem pro servo

Germanie cap. 3. Regum Comites in civitatibus suis, & Comitum Vicarii in plebibus. Inde frequenter veteribus instrumentis in pago illo, in vicaria illa. Hodie Viguers.

(1) Accipere debere. Leg. Ribuar. tit. 61. Hoc itaque constitutum, ut quicumque in causa victor existerit, semper iudicium conscriptum accipiat.

(2) Charta sacramentalis. Qua statuitur ut qui pro colono vinctus se liberum asserit, manu sextadecima propinquorum certa die in basilica Sancti alicujus juret se liberum esse.

(3) In mallo publico. Mallus, placitum majus, ubi majora negotia a Comite finiebantur, Leg. Salice tit. 1. 46. 48. 56. 59. 60. Capitul. lib. 3. c. 28. 51. 57. & lib. 4. c. 28. Ubi antiquitus consuetudo fuit de libertate sacramenta adrahamire vel jurare, ibi mallum habeatur, & ibi sacramenta jurentur. Mallus tamen neque in Ecclesia neque in atrio ejus habeatur. Minora vero placita Comes, sive intra suam potestatem, vel ubi imperare poterit, habeat. Volumus itaque ut domus a Comite in loco ubi mallum tenere debet constituatur, ut propter calorem solis & pluviam, publica utilitas non remaneat. Adnuntiatio Caroli Regis apud Piffas cap. 32. Ut consiliani & vicini Comites in una die, si fieri potest, mallum non teneant, maxime post octavas Pasche, propter francos homines & advo-

catos quod ad utrumque mallum non possunt concurrere, sed mittant sibi invicem Missos; & si unus die Lunis mallum habuerit, alter die Jovis aut de Lunis sequenti hebdomade mallum habeat. Et ne grave ei sit qui suum mallum interjecit, qui uno anno primus tenuerit mallum, sequenti anno consentiat alteri primum tenere. Et si sacramenta legalia in primo die Lunis post Pascha juranda conveniunt, aut in aliis feriis quando mallum tenere debuerat, mittat quisque Comes Missum suum qui ipsa sacramenta auscultet, ne ipsi homines sectarii inveniantur, & ipse sic mallum suum teneat ut barigilli ejus & advocati qui in aliis comitatibus rationes habent ad suum mallum occurrere possint. Synodi Meldensis c. 76. Passim in foraulis que sequuntur.

(4) Apud proxim. parentes. Inde in lege Salica tit. 63. qui cognitioni renuntiat, dicere debet, quod se de juramentis & de hereditate & de tota illorum ratione tollat.

(5) Noctes. Tacitus de Germanis: Nec diurno numero, ut nos, sed noctium computant, sic constituunt, sic condicunt, ut nox duce diem videatur. Sapissime in lege Salica, Capitulis, historicis, veteribus instrumentis, ut ad Capitula Caroli M. doctiff. Fr. Pithoeus observat. Quo fit ut ad haec usque tempora plerique annis, quasi hac nocte, pro hodie usurpent.

fervo sancti illius evindicabat. His presentibus.

Judicium evindicatum de colono.

IV. Cum recessissent venerabilis ille Abba & inluster vir ille in villa illa in pago illo, ubi ille Comes esse videtur, per iustionem Domino & glorioso illo Rege, ad univerforum causas audiendum vel recta iudicia in Dei nomine terminandum; ibique veniens ille advocatus monasterii illius vel illius Abbatis homine aliquo nomen illo interpellabatur, repetebat ei; dum diceret eo quod legitimo colonitio partibus monasterii sancti illius vel illius Abbatis ad villa illa de parte genetrice sua redeberet, & negligens & iectivus (1) exinde adesset. Sed ipse homo de presenti adstabat, & ipsam causam nullatenus potuit denegare, & ad ipsum colonitium se recognovit, & per manibus ipsum hominem ipsius Abbatis reddidit. Proinde taliter ab ipsis Missis dominicis, vel illo Comite, seu & ab ipsis Rachimburgiis (2), ipsius advocato in causa sancti illius vel ipsius Abbatis pro firmitatis studium fuit iudicatum ut dum ipsa causa taliter fuit inventa & legitibus definita, ut tale iudicio evindicato exinde accipere deberet, quod ita & fecit, ut omni tempore ad ipsum colonitium sancti illius ad villa illa illum habeat evindicatum vel elidiatum, & sit in postmodum inter eos ex hac re sublata causatio. Datum in mense illo, in anno illo.

Notitia de colona evindicata.

V. Veniens homo aliquis nomine ille advocatus sancti illius, de monasterio sancti illius, vel illius Abbatis de ipso monasterio, die illo, in mallo publico, ante inlustre illo viro illo Comite, vel ante quampluris personis qui ibidem aderant ad univerforum causas audiendum vel recta iudicia in Dei nomine terminandum, qui subter firmaverunt, femina aliqua nomine illa ibidem interpellabatur, repetebat ei dum diceret eo quod avus suus nomine ille quondam, vel genitor suus ille quondam, coloni sancti illius de villa illa fuissent, & ipsa femina colona esse debebat, & ipso colonitio malo ordine de ipsa casa Dei effugeret. Sic ipsa femina in presente abstitit, & ab ipsis personis ei interrogatum fuit si ipsa causa esset veritas, an non. Sed ipsa... in omnibus fortiter denegavit, & taliter dixit, quod avus suus ille quondam, nec genitor suus ille quondam, coloni sancti illius de villa

illa nunquam fuissent, nec ipsa colonitio de capud suum ad ipsa casa Dei sancti illius nunquam redebebat, sed de patre & de matre bene ingenua nata vel procreata fuisset. Sic ab ipsis personis taliter ei fuit iudicatum, ut apud duodecim homines parentes suos, octo de patre, & quatuor de matre, si pramortui non sunt, & si pramortui sunt, apud duodecim homines bene francos Sallicos, in ipso mallo super altario sancti illius, in proximo mallo quem ipse Comes ibidem tenebit, hoc conjurare debeat quod avus suus ille quondam, nec genitor suus ille quondam, coloni sancti illius de monasterio illo de villa illa nunquam fuissent, nec ipsa colonitio de capud suum ad ipsa casa Dei non redebeat. Et si hoc in eo placito, sicut superius inferum est, conjurare poterit, de hac causa ducta & secura resideat. Sin autem non poterit, ad ipsa casa Dei se recognoscere faciat. Datum ibi.

Notitia de servo quem colonus comparat.

VI. Notitia qualiter vel quibus presentibus veniens magnificus vir ille die illa in illa civitate in mallo publico ante inlustre viro illo Comite & ante apostolico viro illo, vel presentibus quampluribus viris venerabilibus Rachimburgiis qui ibidem ad univerforum causas audiendum vel recta in Dei nomine iudicia terminandum residebant vel adstabant, quorum nomina subter tenentur adnexa, homine aliquo nomine illo interpellabatur, dixit eo quod servus ad colono suo nomine illo de capud suum aderat, & venditionem habebat quomodo ipse colonus ipsum comparaverat, & ipsam venditionem ibidem ostendebat ad relegendum. Relecta epistola, sic ipsi viri ipsum interrogaverunt, si aliquid contra ipsa charta dicere volebat, vel si eam agnoscebat, an non. Sed ipse servus ipsa charta vera & legitima recognovit. Sic ipsi viri tale decreverunt iudicio, ut ipse ille ipsum ad servitium recipere deberet. quod ita & fecit, & per manu illius Vicarii per iustionem inlustre viro illo Comite & per iudicium ad ipsas personas presentaliter recepit. His presentibus. Datum ibi, sub die illo.

Notitia de terra evindicata.

VII. Notitia qualiter vel quibus presentibus veniens venerabilis vir ille Abbas de monasterio illo, die illo, in illo loco, ante inlustribus viris magnificis illis & illis Missis Domino & gloriosissimo illo Rege (3), vel aliis quampluris qui subter firmaverunt, quo-

(1) *Iectivus.* Supra ad Marcul. lib. 1. c. 38. Adnuntiatio Caroli Regis apud Pillas cap. 33. Multi inde contendunt, & se inter se iectivum. Postea: *Suum sacramentum se jurare debere contendunt, & contra causatores suos, si ad hoc audiendum non venerint, iectivum.*

(2) *Rachimburgiis.* De quibus supra cap. 1. (3) *Missos Regis.* Missos dominicos infra hoc ipso capite. Pipinus Maior domus in diplomate pro S. Dionysio: *Omibus Episcopis, Abbatibus, Ducibus, Comitibus, Domesticis, Grafionibus, Vegaris, Centenariis, vel omnibus Missis*

quorum nomina subter tenentur inserta, homine aliquo nomine illo interpellabat, re-
petebat ei, eo quod illa terra quam apud
homine illo concambiavit, qui est in pago
illo, in grafia illa (1), in loco qui voca-
tur ille, post se malo ordine retineret in-
iuste. & ipse homo in praesente adstabat,
& hanc causam nullatenus potuit denegare,
nec tradere rationes per quas ipsam terram
habere debeat. Sic ipsi homini fuit iudica-
tum, ut ipsam terram ante ipsos Missos do-
mnicos secundum suam legem ipsi venera-
bili viro illo Abbati reddere vel revestire
deberet. quod ita in praesente & fecit. Pro-
pterea iubemus ut dum hanc causam sic actam
vel perpetratam esse cognovimus, ut ipsa
terra ipse Abbas habeat evindicata atque
elidiata (2), sit postmodum ex hac re omni-
quo tempore sublate causario. Datum ibi sub
die illo, anno illo, regnante Domino no-
stro illo gloriosissimo Rege.

Ingenuitas (3).

VIII. Quoniam sanctissimi Hludovici Im-
peratoris pietas, quam habet in Deum, ea
querere & indagare non cessat, quae Domini
potissimum congruunt voluntati, quibus
quoque religionis honor & devotio magis ac

magis de die in dies crescat atque proficiat,
& ea quae ad divinum cultum & officium
sanctum pertinent, decoris & honestatis am-
plius in diebus ejus quam prius habuerint
accipiant, & cunctis in futurum temperi-
bus quae secundum Deum ab eodem inven-
ta procurataque sunt proficiant, & perenni
stabilitate a successoribus ejus & fidelibus san-
ctae Dei Ecclesiae inviolabiliter in perpetuum
conferventur, memor semper quod dicitur, "*Misericordia & veritas custodiant Regem, & justitia firmatur thronus ejus*, adeo ut
verissime & propemodum specialiter de eo
dictum videatur, "*Beata terra cujus Rex
sapiens est*; cui etiam illud non inconveni-
enter potest aptari quod Dominus de Dav-
vid perhibuit dicens: "*Inveni David se-
cundum cor meum, qui faciat omnes volun-
tates meas*. Hujusmodi itaque studii Rex
iste sapiens & beatus indefinenter intensus,
& Domini semper adhaerens voluntati, cupiens,
ut praemisum est, divinum officium
modis omnibus honestare, & eos qui Do-
mino Deo sacrificium super altare sanctum
offerre debent, & corpus & sanguinem do-
minicum precum mediatione consecrare, hono-
ri habere, & ampliore gratia circumdare,
statuit ^d ut Episcopi & Abbates (4) & qui-
cun-

^a Plov. 10.

^b Eccles. 10. Sep. 6.

^c A. 11. 13.

^d Capitulare an. 816. c. 6.

fas nostris discurrantibus, seu quacunque judicaria potestate praeditis. Quater in anno a Principe legati per provincias mittebantur, ut si quid Episcopi aut Comites negligentius egissent, per eorum admonitionem corrigeretur, hisque quibus a Comite ius dictum non esset, illi dicerent, & pleraque negotia Regis nomine perficerent, aut ad eum referrent. Constitutiones quoque Principum seu Capitula ab illis per provincias transmittantur & annuntiantur. Capitul. lib. 2. c. 18. 26. 27. 28. lib. 3. c. 14. 17. 83. 85. 88. & passim. Horum officium praclare describit Flodoardus hist. Rheni. lib. 2. cap. 18.

(1) In grafia illa. In illo comitatu. Grafiones enim Germanica lingua pro Judicibus & Comitibus usurpantur. Aventinus lib. 7. ad an. 1285. Eodem anno Caesar VIII. KL. Januarias Augustam in confinio Rhetiae atque Vindeliciae concilium procerum convocat. Albertum Hallensium in classem praefectorum, quos nos Graphios, litteratores Comites vocant, refert. Rigordus in vita Philippi Augusti Regis ad an. MCCVIII. Eodem anno quidam Comes palatinus, qui eorum lingua Landgraf vocabatur, id est, Comes palatii &c. Sic enim ex veteribus libris legendum est. Carlomannus Rex in synodo anni DCCLII. Decevimus quoque ut secundum canones unusquisque Episcopus in sua parochia sollicitudinem habeat, adjuvante Grafone qui defensor Ecclesiae ejus est, ut populus Dei paganus non fiat. Ibi enim Grafio Comes est. Sic in lege Salica & veteribus aliis legibus Grafionis vocabulum accipitur.

(2) Atque elidiata. Corrupta haec sunt, sed ita restituenda crediderim: Ut ipsam terram ipse Abbas habeat evindicatam atque eligitam, ne si postmodum ex hac re omnique tempore sublate causario. Elitigata, pro extra litem & controversiam posita; quae vox frequentissima est in variis formulis.

(3) Ingenuitas. Exemplum manumissionis a Senonensi quodam Archiepiscopo factae Ludovico Pio imperante, qua secundum eius constitutionem Archiepiscopus servum suum in Ecclesia manumittit, ut ad sacros ordines possit promoveri.

(4) Episcopi atque Abbates. Illud ipsam antea cautum erat synodo Aurelianensi III. sub Childeberto Rege c. 25. Vita Ludeuvici Pii: Considerans idem piissimus Imperator non debere Christi ministros obnoxios esse humane servituti &c. statuit ut quicumque ex servili conditione, conciliane scientia & morum probitate, ad ministerium altaris adficerentur, primum manumittantur a propriis dominis, vel privatis, vel ecclesiasticis, & tunc demum gradibus altaris induantur. Quae eadem continuationi Aimoini inserta sunt lib. 5. cap. 10. Capitul. lib. 1. cap. 82. De servorum ordinatione &c. statutum est ut nullus Episcoporum deinceps eos ad sacros ordines promovere praesumat, nisi prius a dominis propriis libertatem consecuti fuerint, & quae sequuntur; quod ipsum ipsum verbis refertur ex incerto quodam Concilio Toletano a Burchardo lib. 2. cap. 31. & ab Ivone Decreti par. 6. cap. 182. Antea etiam id sepe constitutum. Nam & in eadem sententiam citatur ab eodem Burchardo & Gratiano auctoritas Leonis Papae. Praeterea synodi Aurelianensis III. sub Childeberto Rege cap. 21. nominatim cautum apparet, ut nullus servilibus colonariisque conditionibus obligatus iuxta statuta sedis apostolicae ad honores ecclesiasticos admittatur, nisi testamento aut per tabulas confiteri eum absolutum. Eodem pertinet Novel. 123. 6. Si servus. c. 17. Sic ratio innoxii ordinari non poterant. l. 4. Cod. de Episcop. & Cleric. Concilium Carthagenense can. 8. & 9. Burchardus lib. 2. cap. 36. lvo part. 6. c. 87. Gratianus dist. 54. can. 4. ubi falso tribuitur Moguntinensi. cap. 2. de obligatis ad ratio-

cunque ecclesiasticis possessionibus jure praelati sunt, si aliquos ex familia ad presbyteratus ordinem promovere velint, prius eos, permitti ipsius, libertate donent (1), & sic tandem ad sacerdotii gradum dignissime subvehant. Igitur ego ille minimus servorum Dei famulus Ecclesie Senonicæ Archiepiscopus tanta serenissimi Hludovici Augusti auctoritate (2), quæ Senonis in archiepo (3) Ecclesie episcopi (4) servatur, sulcus per hunc libellum manumissionis te fratrem nostrum, quem servilis conditio hæcætenus addictum tenuit inter hujus Ecclesie familiam, quia fratrum testimonio, inter quos nutritus es, dignus ad sacerdotalem honorem suscipiendum prædicaris, censeo te atque statuo ante facti altaris cornu (5) in conspectu sacerdotum & cleri & populi adstantis a presenti die & deinceps ab omni iugo servitutis humanæ absolutum fore civemque Romanum (6) appellari, ita ut nulli hominum pro servili condicione quic-

quam (7) debeas servitii nec obsequii neque etiam libertinitatis muuus impendere, non mihi, nec successoribus, aut actoribus, quicumque præferint huic Ecclesie, non iudicialia præditis potestate, sed soli Deo licentiam & facultatem habeas libere famulandi, diesque tuos vitamque ipsi dicandi; ut in ipsius Ecclesia proficias ad honorem & profectum plebis pretioso sanguine Christi redemptæ; quatenus hanc pro modulo tuo monitis instruas, orationibus juves, exemplis informes, corporis & sanguinis dominici consecratione, propter cujus honorem hanc consecutus es dignitatem, reficias; ut sicut ab humana servitute liberatus per hanc manumissionem esse cognosceris, ita per divinam doceas diabolicæ dominationis jugum evadere plebem quæ tibi a proprio Pontifice fuerit commissæ. His quoque subnectere placuit, canonicis admoniti constitutionibus; ut si qua deinceps prædia (8) vel mancipia tui nominis titulo com-

para-

tiocinia ordinandis vel non. Id innuit Thomas Canuariensis apud Rogerium Hovedenum annal. parte postea. anno 1165. *Mandavit ei Rex ut redderet ei plenam computationem de omnibus rebus que receperat de redditibus regni quousque Cancellarius fuerat. Respondit Thomas: In electione mea Henricus filius eius & omnes Barones Scaccarii & Richardus de Luci Justitarius Angliæ clamaverunt me quietum Deo & sancte Ecclesie de omnibus rebus & computationibus & ab omni exactione seculari ex parte Domini Regis, & sic liber & absolutus electus fui ad hujus officii administrationem.*

(1) *Pe m. 1p. lib. 2. c. 12.* Innuit servos Ecclesiarum, de quibus hic agitur, non potuisse manumitti, etiam ordinandi gratia, sine Principis auctoritate, cum alienationis species videatur.

(2) *Hludovici Aug. auctorit.* Capitul. lib. 1. cap. 82. *De Ecclesiarum vero servos communi sententia decretum est ut Archiepiscopi per singulas provincias constituti nostram auctoritatem, suffraganei vero illorum exemplar illius penes se habeant. Et quæcunque de familia Ecclesie ut his inventus aliquis ordinandus est, in ambone ipsa auctoritas coram populo legitur.* Burchardus lib. 2. cap. 32. Synodi Triburiensis c. 25.

(3) *In archiepo.* Archivio, archivo.

(4) *Episcopi.* Domus Episcopi. Synodi Meldensis c. 26. *Saggerendum est & ex divino mandato intimandum regie majestati ut episcopium, quod domus Episcopi appellatur &c. venerabiliter ac reverenter introat, & secundum sanctam prædecessorum consuetudinem, quando orationis & debite susceptionis gratia in transitu convenienti civitate ingressus fuerit, habitaculis episcopialibus reverenter inhabitet.*

(5) *Ante altaris cornu.* Manumissio in Ecclesia ante altaris cornu solita celebrari. Formulæ leg. Rom. c. 12. Capitul. lib. 1. c. 82. *In ambone ipsa auctoritas coram populo legitur, & coram sacerdotibus vel coram fidelibus laicis ante cornu altaris, sicut in nostra auctoritate continetur, remota qualibet calliditate, libertatem consequatur, & tunc demum ad gradum ecclesiasticos promovetur.* Leg. Longob. lib. 2. tit. 35. lib. 3. cap. 9. *circa sacrum altare manumissus.* Exemplum inanumissionis apud Burchardum

lib. 2. c. 26. *Ego Burchardus Wormatiensis Ecclesie Episcopus quendam Ecclesie nostre famulum nomine Eberhardum, sacris ordinibus oblatum, ad altaris cornu, nobilitum virum in presentia, per hoc auctoritatis testamentum statuo, ita ut ab hodierno die & tempore bene invenius atque ab omni servitutis vinculo securus permaneat. Servos autem qui manumittebantur ut Clerici fierent, alibi quam in Ecclesia manumitti non potuisse docet idem Burchardus c. 28.*

(6) *Civemque Romanum.* Qui in Ecclesia manumittebantur, cives Romani, non Latini, fiebant, maximeque libertatem consequerentur, ex constitutione Constantini l. 1. Cod. Th. de manumiss. in Eccles. Ideoque hæc clausula instrumentis libertatis apponi solita. Formulæ leg. Rom. c. 12. B. Gregorius Papa regist. lib. 5. epist. 12. *Vos Manuum atque Thomam famulos sancte Romane Ecclesie, cui Deo adiutore deservimus, liberos ex hac die civisque Romanos efficiamus, omneque vestrum vobis relaxamus servitutis peccatum. Cuius tamen appellationis Caroli M. & Ludovici Pii sculo non aliam vim fuisse exitillimo quam ut lege Romana manumissi uterentur.*

(7) *Nulli hominum quicumque.* Hinc apparet non tantum servos, sed etiam liberos, qui obsequiis erga patronos tenerentur, ordinari non potuisse. Debet enim ab aliis immunis esse qui divina militia aggregandus est, ut Leonis Pape verbis utat. Synodus Toletana apud Burchardum lib. 2. cap. 25. *Quicumque libertatem a dominis suis ita percipiunt ut nullum sibi in eis obsequium patronus retentis, ipse sine crimine capituli fuit, ad clericatus ordinem suscipiatur, quia directæ manumissione absoluti esse noscuntur. Qui vero retento obsequio manumissi sunt, pro eo quod a hoc patrono servituti tenentur obnoxii, nullatenus sunt ad ecclesiasticum ordinem promovendi; ne, quare voluerint eorum domini, fiant ex Clericis servi.*

(8) *Si qua deinceps prædia.* In Capitulis ipsorum statuitur lib. 1. cap. 82. *Si post ordinationem aliqui adquisierint, illud obvertetur quod in casibus de consecratis nihil habentibus constitutum est. Canonice autem functiones illæ, de quibus hic & in Capitulis, sunt synodorum decreta, quibus statuitur ut Clerici, qui*

ni-

paraveris, hoc observare studeas quod in eisdem decretum esse cognoscitur. E si forte, quod abisti, a tuo proposito exorbitaveris, presbyteratus gradum canonico iudicio amittere cogaris. Hanc ingenuitatem manu propria subscripsi, & qui subscriberent rogavi. Actum: & reliqua.

Mandatum (1).

IX. Legibus institutum est & consuetudine per tempora conservatum ut quicumque advocatum instruere velit, mandato legaliter dato atque solemniter confirmato eum instruere debeat, ut omnes causas quas adgredi vel repellere debet, prosequi & defendere inoffense valeat. Igitur ego ille sancte illa Ecclesie vocatus Episcopus injungo, mando, & per has litteras delegeo tibi illo fidei meo de rebus sancti illius, sitis in pago illo, in locis nuncupatis sic, cum adjacentis vel aspicientibus ad eas locis aliis per omni jure investigare, inquirere, prosequi, & admallare debeat per malos, vicos, castella, oppida, & civitates, necnon etiam, si necessitas incubuerit, in palatio ante Vicarios, Comites, Missos dominicos, Comites palatii, sive ante omnes iudices quibus hoc officium delegatum est ut causationes & lites definire & terminare iuste & rationabiliter debeant; & quicquid legibus cum iustitia inde profectus fueris & definieris, scito apud me ratum & acceptum atque inconvulsam mansurum. Quod mandatum in te conlatum ut firmum fixumque permaneat, manu propria subter firmavi, & qui adfirmare deberent rogavi.

Tracluria (2) *pro itinere peragendo.*

X. Dominis sanctis & apostolicis sedibus allocatis Episcopis, Abbatibus, vel Abbatissis, & omnibus in Christo patribus, Ducibus, Comitibus, Vicariis, Centenariis (3), & Decanis (4), vel omnibus in Christo credentibus & Deum timentibus, ego in Dei nomine ille, ac si indignus peccator, ultimus omnium servorum Dei servus, Episcopus videlicet sive Abbas de civitate illa vel de monasterio illo, ubi pretiosus ille martyr sive confessor Christi humanitus in corpore requiescit, salutem vobis perennem in Domino destinare curavimus. Cognoscatis siquidem, Domini & sancti patres, seu & sorores in Christo, quia innotescimus vobis eo quod peregrinus iste, nomen ille, ex genere illo, ad nos venit, & nobis innotuit atque consilium quaesivit de hoc videlicet facto quod insligante adversario, peccatis facientibus, proprio filio suo vel fratre suo sive nepote nomine illo interfecit, & nos pro hac causa secundum consuetudinem vel canonicam institutionem dijudicavimus ut in lege peregrinorum ipse presertim vir annis tot in peregrinatione ambulare deberet. Propterea cognoscatis, sanctissimi patres, has litteras, ut quando ad sanctitatem vestram venerit, melius ei credatis, & quod nullatenus pro alia causa ambulare dinoscitur, nisi, sicut superius diximus, pro peccatis suis redimendis, ut vos eum nullo modo teneatis; nisi tantum, quando ad vos venerit, mansionem ei & focum (5), panem &

nihil habentes consecrati sunt, si postea aliquid adquisierint, id omne ad Ecclesiam pertineat. Synodi Carthaginensis III. c. 49. *Placuit ut Episcopi, Presbyteri, Diaconi, vel quicumque Clerici qui nihil habentes ordinantur, & tempore episcopatus vel clericatus sui agros vel quocumque praedia nomine suo comparant, tanquam rerum dominicorum invasionis crimine teneantur, nisi a Monachi Ecclesiae eadem ipsa contulerint.* Justinianus id ipsum sanxit Novell. 131. cap. 13. contra id quod olim observabatur ex constitutione Leonis & Anthemii l. 34. Cod. de Episcop. & Clericis. Burchardus: *Ut unusquisque Presbyter res quas post diem consecrationis adquisierit, propriae Ecclesiae relinquat.* Idem Burch. lib. 3. cap. 118. ex synodo Rheimensi refert haec verba: *Investigandum si nihil patrimonii habens Presbyter quando proventus est ad ordinem ecclesiasticum, postea emerit praedia, cuius juris sunt; quoniam Ecclesia, ad quam de nihil habente promotus est, esse debent juxta canonicam auctoritatem.* Eadem verba existant in cap. 1. de peculio Clericorum; quae tamen citantur ex Concilio Arelatensi.

(1) *Mandatum.* Continet simplex mandatum seu procuracionem litigandi causa; ut & similis est apud Marculfum lib. 1. c. 21. & lib. 2. cap. 31.

(2) *Tracluria.* Tracluria pro Tracloria. Nam hic forma quaedam quasi tracloria refertur, qua Episcopus eum, cui ob delicta poenitentiae causa peregrinatio indicta fuerat, commendat iis ad quos iter faciens pervenerit,

ut sciant non alia ex causa illum peregrinari nec vagari. Itaque rogat ut ei mansionem & focum, panem & aquam praestent. De tracloria dictum est ad Marculf. lib. 1. c. 21.

(3) *Centenarius.* Singuli comitatus in centenas seu territoria quaedam dividebantur, quibus minores iudices praerant sub Comitibus dispositione, qui a centena Centenarii dicebantur. Synodi Cabilonenis sub Carolo M. cap. 21. *Comitibus & iudicibus hoc summopere observandum est ut iuste iudicent.* Paulo post: *Sed & ministros, quos Vicarios & Centenarios vocant, iustos habere debent.* Qui tamen non de omnibus causis, sed de minoribus tantum iudicabant. Capitulum lib. 4. c. 26. *Omnis controversia coram Centenario definii potest, excepta redditione terrae & mancipiorum, quae non nisi coram Comite fieri potest.* Lib. 3. c. 79. *Ut nullus homo in placito Centenarii neque ad mortem neque ad libertatem suam amittendam aut ad res reddendas vel mancipia iudicetur; sed ista in praesentia Comitibus vel Missorum nostrorum iudicentur.* Centenarius porro per pagos statutos esse scribit Walafridus Strabo, & plane eisdem cum Vicariis facit; quos etiam cum Presbyteris Ecclesiarum baptismalium, qui minoribus Presbyteris praesunt, comparat.

(4) *Decanis.* Minimi sunt iudices sub Centenariis, & a Walafrido minoribus Presbyteris conferuntur Hincmar. ep. 4. c. 15. *Comites & Vicarii vel etiam Decani plurima placita constituunt &c.*

(5) *Mansionem ei & focum.* Capitula quaedam

& quam largire dignemini; & postea sine detentione liceat ei ad loca sanctorum festinare. Sic exinde agite pro amore Dei & reverentia sancti Petri, sanctissimi patres, ut vobis pius Dominus in illa beata seu immortalis vita remunerare dignetur, quia in ipso peregrino Christum pavistis seu suscepistis, considerantes videlicet quod ipse Dominus dixit: *Hospes fui, & suscepistis me.* Et: *Quod uni ex minimis istis fecistis, mihi fecistis.* Quid plura? Ad sapientes (1) sufficit semel loqui. Commendamus nos obnixè in vestris factis precibus, ut nostri meminisse dignemini. Valete in Christo feliciter, sanctissimi patres, ut ad æternam angelorum digni habeamini mansionem & perpetuam. Facta hæc epistola sub die illo.

Cessio ad Ecclesiam a novo edificatam.

XI. Regnante Domino Jesu Christo in perpetuum, ego ille Episcopus. Omnibus non habetur incognitum qualiter ego auxiliante Domino in pago, in villa cujus vocabulo est ibi, basilicam sancti . . . atque sancti Stephani, vel in honore ceterorum sanctorum quorum ibidem reliquæ quiescunt, construxi atque Kalendas Junii dedicare certavi, consentientibus etiam confratribus, tam Canonici quam & monachis, vel ceteris hominibus qui ad præsentem fuerunt, ut villæ quarum vocabula sunt Cadiliaco, Tanculsovilla, Fagido, & Barbitone villarum, ut ibidem aspicere deberent, ad Missas

veniendi & ad baptismum vel prædicationem, & ut decimas suas ad memoratam basilicam dare deberent. Propterea pro firmitatis studium hæc confessionem scribere rogavimus ut temporibus nostris atque successoribus nostris hæc nostra confessio firma & stabilis valeat permanere, & sciant omnes tam præsentem quam & absentes seu successores nostri quia dedimus in memoratum illam Cadiliaco duos mansos ad ipsam luminariam providendam, vel unde Presbyter qui ibidem officium fungere videtur vivere debeat. Et addimus ad hoc insuper de terarabile . . . & de vinea aripenne uno & dimidio, ut ævo tempore in eliminam nostram seu successorum nostrorum ita valeat perdurare. Actum fuit hoc sub die memorato KL. Junii in anno viii. Christo propitio imperii Domni Karoli serenissimi Augusti, & anno d. regni ejus in Francia, atque xxxv. in Italia, Indictione prima, in Dei nomine feliciter. Amen. His præsentibus qui adfuerunt, illuc his præsentibus.

Litteræ commendatiivæ (2).

XII. Sancto & Deo amabili Magnoni (3) dono Dei Archiepiscopo ex Senonica urbe. Ego enim in Dei nomine Ebrouinus donum Dei Archiepiscopus ex Bitorige urbe in Domino Jesu salutem optamus vobis in perpetuum. De cetero notum facimus sanctitati vestræ quia iste præfens Presbyter, nomen Dodobertus, parochianus noster, in nostra

Y

a. Matth. 27. ß Ibid. 18. γ Pervenire. δ XLIII.

dam Caroli M. & Ludovici Pii Mss. c. 16. *Ut infra regna Christo propitio nostra omnibus iterantibus nullus hospitium denegat, mansionem & focum tantum. Similiter passum nullus contentere faciat, excepto prato & messe.*

(1) *Quid plura ad sap.*) Clausula qua commendatoriæ epistolæ claudi solebant, ut & alix. In Historia augusta: *Dixit sapientis sit est.* Sic de formulis variis cap. 22. 23. 24. Verba omisit, sed sensum expressit, Senator sub Viti Regis persona Variarum lib. 10. epist. 33. *Pauca dixisse sapientie vestrae sufficiunt; &c.*

(2) *Litteræ commendatiivæ.*) Clericis sine proprii Episcopi licentia peregrinari non licebat, nec peregrinantes ab alio Episcopo suscipi & admitti poterant nisi a proprio Episcopo commendatiis litteras impetrassent. Gregorius Nazianzenus in Julianum: *Ἐπιτολιμαῖος ἐπιτολιμαῖος, οἱ καὶ εἰς ἐξουσίαν εἰσὶν τὰς ἐκκλησιαστικὰς παραστάσεις.* Synodi Calchedonenſis can. 13. *Ἐάν τις κληρικός ἢ ἀρχιεπίσκοπος εἰς ἄλλαν πόλιν διῆξαι ἐπιτολιμαῖος ἢ ἀρχιεπίσκοπος τῆ ἰδίου ἐπισκοπῆς μὴ εἶναι ἀνεκτὰ λέγειται.* Synodi VI. in Trullo can. 17. Synodi Agathensis c. 38. *Clericis sine commendatiis epistolis Episcopi licentia non pateat evagandi.* Synodi Epaunenſis cap. vi. Burchardus lib. II. cap. cxxxviii. cxxxviii. cxcii. *Formate* ut plurimum apud Latinos scriptores hæ litteræ appellantur. Optatus Milevitanus lib. 1. de Syricio PP. *Cum quo nobis totus orbis commercio formatarum in una communione societate concordat;* five quod certa forma certique notis conceptæ essent, five etiam a forma seu sigillo quod addebatur, ut patet eruditissimus Jacobus Sirmondus in Notis ad Gou-

fridum: cui posteriori sententiæ suffragari videtur quod dicitur in synodo Cabilonenſi sub Carolo M. cap. 41. Presbyterum qui proprio loco dimisso ad alium migrat litteras habere debere, in quibus sint nomina Episcopi & civitatis plumbo impressa. Est etiam in Ordine Romano epistola, qua Episcopi a Pontifice Romano consecrati ad civitates suas remittuntur & officii admonentur; quæ *Formata Episcopo danda* nuncupatur, cum tamen commendatiis non sit; quod aliis confirmari posset exemplis. Illud autem observandum, non tantum Clericis peregrinantibus formata opus esse, sed nec Episcopis remota loca petere absque Metropolitanis formata licuisse; ideoque Laudunensem Episcopum nepotem suum Hincmarum reprehendit quod absque Metropolitanis epistola extra dioceseſem sæpe profectus esset. Quod jus formate Episcopis dandæ Vigilius Papa epist. 7. Auxanio Arelatenſi Episcopo tribuit, cui vices suas commiserat. *Nulius, inquit, de Pontificibus tuæ per has vices ordinationi commissis in longinquis quibuslibet locis audeat profecti nisi solenni more, sicut decessores nostri prædecessori vestro similiter concedentes consueverant, formatam vestræ caritatis acceperit.*

(3) *Magnoni.*) Carolo M. imperante vixit Magno Senonenſis Archiepiscopus, cuius est hæc formata; quod & annus his litteris descriptus ostendit. Ille est qui Notas iuris collegit & Carolo M. dicavit; quibus ipse hos præfixit versiculos:

*Hæc juris studio libens Romance Carle,
Offert devotus quæ tibi Magno tuis.*

diocese natus, & sacris litteris edocatus sit, ad ordinem sacrum eum promovere iussimus. Postea vero petivit nobis licentiam ut in vestra parochia apud hominem aliquem nomen Hercambaldum manere voluisset. Nos vero petitionem illius non denegavimus, nisi licentiam illi dedimus, quia scimus quod de bene liberis hominibus ortus sit. Unde has litteras commendatitias more ecclesiastico factas ad sanctitatem vestram misimus, ut scire valeat Deo digna caritas vestra eum nec fuga lapsum, nec sua malitia a nobis ejectum, sed nostra voluntate destinatum. Et ut certius credatis, Græca elementa (1) quæ octogenarium quadringentesimum & primum numerum exprimentur imprimis adneximus. II. Petri quoque nomine primam litteram sumptam in medium adscribere rogavimus. Nihilominus etiam parvitatis nostræ nomine primam litteram E. magnitudinis vestræ secundam litteram A. istius fratris nomine tertiam litteram Δ. civitatis nostræ quartam Ω. & Indictionem quartam adunximus. Addidimus nonagenarium & nonum numerum, id est Φ. & Θ. & insequenter impressione sigilli nostri subter confirmavimus, & manu propria eam roboravimus, & Clericis nostris roborari iussimus, Actum in anno decimo imperii Domini nostri ill. & anno XIII. regni ejus in Dei nomine feliciter. Amen.

In nomine II & T & A. Reverentissimo sancto & Deo amabili illi Archiepiscopo Senonicæ urbis. Ego enim in Dei nomine ille Cinomanicæ civitatis Episcopus in Domino Jesu Christo opto vobis salutem in perpetuum. De cetero notum facimus sanctitati vestræ quia iste præfens Presbyter &c. quæ ad verbum eadem sunt cum superiori, ideoque hic reperita volumus.

In Dei nomine. Sanctissimo ac reverentissimo fratri illo Episcopo ille illius urbis Episcopus in Domino sempiternam salutem. Cognoscat fraternitas seu caritas vestra quia iste præfens Presbyter nomine ille in parochia & in Ecclesia nostra sacris litteris edocatus fuit, & ab infantia fuit apud nos seu prædecessores nostros bonum habens testimonium, bonamque continentiam & innocentem vitam deducens. Unde placuit illi modo ut ad aliam Ecclesiam se converteret,

volens sibi quærere seniores qui se de rebus temporalibus adjuveret, & cui ille secundum ministerium quod sibi inunctum est obsequium præbeat. Unde vestram fraternitatem compertam facimus ut cuicumque placuerit eum suscipere, absque ulla ambiguitate hoc faciat, sciens illum & boni esse testimonii & a nobis sibi ab Ecclesia, quæ nobis ad regendum concessa est, nunguam licentiam accepisse. Et ut hæc litteræ firmiorem obtineant dignitatem, meliusque eis fides adhibeatur, manu nostrâ eas subter roboravimus.

Ingenuitas (2),

XIII. Dum omnipotens Deus nobis concedit in hoc seculo sanum corpus habere, oportet nobis pro salute animæ nostræ frequentius cogitare debere ut aliquantulum de peccatis nostris minuire mereamus. Itaque ego ille in Dei nomine pro animæ meæ remedium, vel pro meis peccatis minuendis, ut in futuram Dominus veniam mihi præstare dignetur, servum juris mei nomine illum relaxavi ingenuum; & ea vero ratione ut a die præsentis sit bene ingenus, tanquam si ab ingenuis parentibus fuisset procreatus vel natus. Pecuniare vero si aliquid habet, aut inantea Christo propitio laborare poruerit, cessum habeat. Et nulli heredum ac proheredum meorum nullum impendat servitium nec libertinitatis, nisi sibi Deo, cui omnia subiecta sunt. Testamentum etiam faciendi (3), defensionem vel mundeburdem Ecclesiarum (4) aut bonorum hominum, ubicunque se eligere voluerit licentiam habeat ad conquirendum. Si quis vero, quod nec fieri . . . si ego ipse aut ululus de heredibus meis, vel quislibet ulla opposita persona, quæ contra hanc ingenuitatem ista, quam ego plenissima voluntate mea pro amore Domini nostri Jesu Christi & pro meis peccatis fieri & adfirmare rogavi, venire conaverit, inferat tibi una cum socio fisco auri uncias tantas esse multando, & præfens ingenuitas omni tempore firma permaneat, stipulatione subnixâ. Actum illo.

Venditio.

XIV. Domino illustri illo ille. Ratio & con-

(1) *Græca elementa.* Solebant Episcopi in formatis seu commendatitiis litteris, ne qua fraus fieret, uti quibusdam notis & symbolis, litteris videlicet Græcis, quæ certum numerum exprimerent. Quod quomodo fieret exponit Atticus in sine synodi Calchedonenis, Ivo Decreti par. 6. cap. 433. Gratianus distinct. 73. additis duabus harum epistoliarum formulis, quarum una Burchardi est lib. 2. c. 227. Vide Stirmondum in Sidonium pag. 109. 110. 111. 112. 113.

(2) *Ingenuitas.* De ingenuitate ad Marculf. c. 32. lib. 2. abunde diximus.

(3) *Testamentum faciendi.* Salvianus ad Ecclesiam catholicam lib. 3. Illi testamenti fa-

ciendi arbitrium dant libertis, tu tollis libertis. Quod plene libertatis, quæ civis Romani efficiebantur, proprium erat, non Latine. Verum hoc seculo ejusmodi differentiam evanuisse se antea monui.

(4) *Mundeburdem Ecclesiarum.* Marculfus lib. 2. c. 22. Synod. Matificonens. II. sub Guntranno c. 7. Concilium Toletanum V. c. 72. *Liberti qui a quibuscumque manumissi sunt, atque Ecclesie patrocinio commendati existunt, sicut regule antiquorum patrum constituerunt, sacerdotali defensione a cuiuslibet insolentia proteguntur, sicut in statu libertatis eorum, seu in peccato quod habere noscuntur.*

consuetudo exposcit ut inter emptore & venditore scriptura confirmat, ita ut nec distrabendi, sed ulla repetitio, nec comparandi qualibet videatur esse formido. Idcirco nulli cogentis imperium, nec a iudicaria potestare coactus, sed mea propria & spontanea voluntate & arbitrium, accepto vero pretio, constat me vendidisse vel tradidisse, & ita vendidi, vel de presente tradidi, hoc sunt res proprietatis mea in pago illo, quae dicuntur ille, id est, tam mansis, domibus, aedificiis, totum & ad integrum re inexacta. Et accepti a te pretium pro hoc quod mihi bene complacuit, hoc est, tam in argentum quam in actum valentes solidos tantos tantum. Et superscriptas res per hanc venditionem publice tibi a die presente tradidi ad possidendum, ut quicquid exinde a die presente facere volueris, liberam & firmissimam in omnibus habeas potestatem faciendi. Si quis vero, quod futurum esse non credo, si ego ipse aut ullus de meis heredibus, vel quislibet ulla opposita persona, qui contra venditionem istam venire conaverit, & a me vel heredibus meis non fuerit defensatum, tunc inferat tibi, una cum socio fisco, duplum tantum quantum a te accepi, vel quantum ipsas res immelioratas valuerint in duplum esse reddendum, & praesens venditio omni tempore firma permaneat.

Cautio.

XV. Domino fratri illo ille. Ad petitionem meam mihi non denegasti nisi ut in summa necessitate mea argento vel acto tuo valente solidos tantos in manu mea ad praestitum beneficium mihi praestitisti. Et ego pro hoc talem cautionem in te fieri & adfirmare rogavi ut usque ad annos tantos in unaquaque hebdomada dies tantos opera tua, qualia mihi injunxeris, & ratio praestat, facere debeam. Quod si minime fecero, aut negligens aut tardus exinde apparvero, aut ante ipso placito me immutare praesumpsero, tunc spondeo me per hujus vinculum cautionis, ubi & ubi me invenire poteris, sine ullo iudicio interpellationis pro dupli satisfatione me retineas debitorem. Et quomodo ipsi anni transacti fuerint, debito tuo tibi reddito, cautionem meam per manus recipiam, stipulatione subnexa. & reliqua.

Obnoxiationis.

XVI. Domino fratri illo ille. Omnibus non habetur incognitum qualiter mihi gravis necessitas & raras pessimas mihi oppreferunt, & minime habeo unde vivere vel vestiri debeam. Propterea ad petitionem

Tom. II.

meam mihi non denegasti nisi ut in summa necessitate mea argentum vel acto tuo valente solidos tot in manu mea mihi dedisti, & ego minime habeo unde ipsos solidos tuos tibi reddere debeam. Propterea obnoxiationem de capud ingenuitatis meae in te fieri & adfirmare rogavi; ut quicquid de mancipia tua originalia vestra facitis, tam vendendi, commutandi, & disciplinam imponendi, ita & de me ab hodierno die liberam & firmissimam in omnibus potestatem faciendi habeas. Si quis vero, quod nec fieri credo, si ego ipse aut ullus de heredibus meis, vel quislibet opposita persona, qui contra hanc obnoxiationem istam venire conaverit, inferat tibi una cum socio fisco auri uncias tantas esse multando, & praesens obnoxatio firma permaneat, cum stipulatione subnexa. Actum illo.

Commutationes de terris.

XVII. Inrer quos caritas inlibata permanferit, pars pari suo opportuna & congrua beneficia non denegabit. Ideoque auxiliante Domino nostro placuit atque convenit inter illum & illum de commutandis terris eorum, ut pro communi opportunitate inter se commutare deberent. quod ita & fecerunt. Dedit itaque ille de parte sua ad partem ipsius illius terram proprietatis suae in pago illo, in loco qui dicitur ille. Habet in longo dextros tantos, & in lato dextros tantos. Subjungit de uno latum terra sui, de uno fronte terra illius, ex alio vero fronte terra illius infra ipsa terminatione & mensura ad integrum. Et contra ad vicem dedit ille de parte sua ad partem ipsius sui terram proprietatis suae in pago illo, in loco qui dicitur ille. Habet in longo dextros tantos, & in lato dextros tantos. Subjungit de uno latum terra sui, de alio latum terram illius infra ipsa terminatione & mensura ad integrum. Ita ut ab hodierno die unusquisque contra partem suam quod accepit habeat, teneat, atque possideat, vel quicquid exinde a die presente facere voluerit, liberam & firmissimam in omnibus habeat potestatem faciendi. Si quis vero, quod nec fieri credo, si ego ipse, aut aliquis de heredibus meis, vel quislibet ulla opposita persona qui contra hanc commutationem partem suam venire conaverit, inferat partem pari suo ista tota servante, una cum socio fisco, auri uncias tantas esse multandum, & praesentes commutationes duo uno tenore conscriptas omni tempore firmas & inviolatas permanent.

Charta agnationis (1).

XVIII. Femina illa, ille. Omnibus non

Y 2 ha-

(1) *Charta agnationis.* Qua dominus servi, cui se ingenua junxit, illis indulget, ut qui ex eis nascentur, liberi permanent. Marcultus

lib. 2. c. 29. ubi plura. Vide Cassiodorum lib. 7. cap. 11.

habetur incognitum qualiter te per voluntatem tuam servus juris mei nomine ille ad conjugium sociavit uxorem. unde te vel procreationem tuam in servitio inclinare poteram. Sed mihi præparavit voluntas plenissima ut talem epistolam donationis in te fieri & adfirmare rogarem, ut si aliqua procreatione filiorum aut filiarum ex te nata vel procreata fuerint, sub integra ingenuitate cum omni peculiare eorum valeant Christo proprio permanere, & quicquid laborare potuerint cessum habeant, & nulli heredum ac proheredum meorum nullum impendat servitium nec hominum vel patronatus obsequium, nisi soli Deo, cui omnia subiecta sunt. Testamentum etiam faciendi, defensionem vero vel mundeburdem Ecclesiarum aut bonorum hominum, ubicunque eligere voluerit, licentiam habeat adquirendum. Si quis vero, quod nec fieri credo, si ego ipse, aut ullus de heredibus meis, vel quislibet ulla opposita persona, qui contra hanc epistolam agnationis venire conaverit, inferat ei cui litem intulerit ista tota servante, una cum socio fisco, auri uncias tantas esse multandum, & præsens agnatio omni tempore firma permaneat.

Traditoria de terra (1).

XIX. Veniens homo aliquis nomine ille in pago illo, in loco qui dicitur ille, ante bonos homines qui subter firmaverunt, terram illam, id est, tam mansis &c. totum & ad integrum, quam ante hos dies hominem aliquo nomine ille per venditionis titulum accepto vero pretio visus fuit vendidisse; sed ante ipsos bonos homines ad integrum, ut quicquid prædicta venditione vendidit, per manus partibus ipsius sui vel herbam vel terram (2) visus fuit tradidisse, & per suam fistulam contra ipsum illum exinde exitum fecit (3), ut quicquid ipse ille de ipsa terra a die præsentis facere voluerit, liberam & firmissimam in omnibus habeat potestatem faciendi. & cetera.

Traditoria de venditione.

XX. Notitia qualiter & quibus præsentibus

veniens homo aliquis nomine ille Misus inlustri viri illius super fluvio illo, in loco quod dicitur ille, ad illo manso vel illa terra quam ille homo hominibus illis ante hos dies ad casa sancti illius pagensis per chartam cessionis partibus ipsius illius per illud ostium vel anaticula de ipsa casa per herba vel terra de ipso manso, vel quicquid ad ipso manso aspicit, sicut in ipsa cessione est insertum, ad partem ipsius Ecclesie visus fuit tradidisse vel consignasse, Id sunt quibus præsentibus.

Notitia de servo (4).

XXI. Notitia qualiter & quibus præsentibus veniens homo aliquis nomine ille in pago illo, in loco qui dicitur ille, seu in mercato, vel in quocunque loco, ante bonis hominibus qui subter firmaverunt, dato suo pretio ad hominem negotiantem solidos tantos, servum suum nomine illum visus est comparasse. Et ipse negotians ipsum servum superius nominatum per manus partibus ipsius sui visus est tradidisse, non fraude, sed in publico; ut quicquid exinde a die præsentis facere voluerit, liberam & firmissimam in omnibus habeat potestatem faciendi. Id sunt.

Notitia de iactivo (5).

XXII. Notitia qualiter & quibus præsentibus veniens homo aliquis nomine ille in pago illo, in loco qui dicitur ille, in malo publico, ante viro illo Comite vel reliquis quampluribus bonis hominibus qui subter firmaverunt, repetebat ei, dum diceret eo quod homine aliquo nomine illo ante ipsum Comitum aframitum habuisset, a quo placitum venit ipse, ille placito suo cubediebat, & nec ipse ille ad eum placitum venit, nec misso in vicem suam direxit qui ulla sonia nuntiaffer, & placito suo neglexit, & iactivus exinde remansit. Id sunt quibus præsentibus fuerunt.

Securitas (6).

XXIII. Non minima sed maxima vertitur discordia inter illos & illos. Venientes ante

(1) *Traditoria de terra.*) Forma est traditionis agri antea venditi.

(2) *Terram vel herbam.*) Vide Plinium lib. 22. cap. 4. Infra cap. 43. *Per terram vel herbam, sicut lex est, ad partem sancti illius visus est tradidisse.* Sic leg. Bajuvar. cap. 17. tit. 3. *Ex ratione firmet per quatuor angulos campi, aut designatis terminis, per hæc verba tollat de ipsa terra vel aratrum circumducas, vel de herbis aut ramis, silva si fuerit. Ego tibi tradidi & legitime firmabo per ternas vires.* Non dissimilis est traditionis forma quæ ab Innocentio III. Papa describitur in cap. 2. de consuetudine: *Hanc consuetudinam esse proponis, quod in huiusmodi donationibus modicum terræ consuevit in manu accipere, vel in extremitate pallii manu Prælati Ecclesie suscipitur, aut super altare ponendum sub iestimonio*

videntium & audientium sub dicta forma, quæ scotatio vulgariter appellatur. De aliis traditionum modis nonnulla notavimus ad Marculf. lib. 1. c. 13.

(3) *Exitum fecisse.*) In signum scilicet traditionis exhibat, loco cedebat, vacuumque possessionem in alterum transierat. Alias tamen *exitum* scriptum est; ut fit sensus, eum possessione se exuisse, ut alius ea vestiretur, si seculi verbis uti licet. Utrumque retinetur potest.

(4) *Notitia de servo.*) Instrumentum venditionis servi.

(5) *Notitia de iactivo.*) Qua notum fit quendam vadimonium deseruisse. Marculf. lib. 1. c. 37. unde petenda huius capituli interpretatio.

(6) *Securitas.*) Marculfi lib. 2. cap. 18.

ante illo & illo, repetivit ipse ille adversus ipsius lui, eo quod genitore suo aut germano suo illo malo ordine interfecisset. Interrogatum fuit ab ipsis viris ipsi lui si hæc causa ita acta vel perpetrata fuisset an non, id ipse in præsentem dicere deberet. Sed cum ipse ille hæc causam minime potuit denegare, sic ab ipsis viris fuit iudicatum, ut illa leode (1), ut lex erat, desolvere deberet. quod ita in præsentem & fecit. Et ego hanc securitatem in ipso illo fieri & adfirmare rogavi ut nullo unquam tempore de jam dicta morte nec de ipsa leode nec ego ipse nec ullus de heredibus meis nec quislibet ullas calumnias nec repetitiones agere nec repetere non debeamus. Quod qui attentaverimus, nullum obtineat effectum, & insuper inferamus tibi, una cum socio fisco, auri uncias tantas esse multando, & præsens securitas omni tempore firma permaneat.

Charta denarialis ante Regem.

XXIV. Ille Rex Francorum vir iustus. Et quia ille veniens ante nos vel procerum nostrorum præsentia iactante denario secundum lege Salica servo suo nomen ille dimisit ingenuo, ejus quoque absolutionem per præsentem auctoritate firmamus. Præcipientes enim ut sicut enim & reliqua mansuaria qui per tale titulum in præsentia Principum noscuntur esse relaxati ingenuum, ita & admodum memoratus ille per nostro præcepto plenius in Dei nomen confirmatum perennis temporibus cum Dei & nostra gratia valeat Christo propitio permanere bene ingenuus atque securus.

Mandatum (2).

XXV. Domino magnifico fratri illi, ille. Omnibus non habetur incognitum qualiter me senectus adgravat & infirmitas domat, & causas meas minime valeo proseguere vel admallare. Propterea precor & supplico caritati tuæ ut in vicem meam omnes causas meas, tam in pago, quam & in palatio, vel in quibuscunque pagis vel territoris ubicunque mihi oportet, apud quemlibet hominem, tam ad mallandum quam ad responsum dandum proseguere facias. Et quicquid exinde egeris gesseris, apud me in omnibus & ex omnibus ratum & aptum atque transactum in omnibus definitum esse cognoscas: quia amo te plus quam me, plus te quam heredes meos. Et ut hoc mandatum post te firmiter retineas, & taliter obtineat firmitatem quasi gestis fuisset alligatum, manu propria.

Tom. II.

pria subter decrevi adfirmare, & qui subscripserunt in præsentem rogavi.

Cessio ad Ecclesiam.

XXVI. Dominæ sanctæ ac reverentissimæ Ecclesiæ sancti illius, quæ est constructa in pago illo, in loco qui dicitur ille, ego in Dei nomine ille, pro meis peccatis minuendis, ut in futurum Dominus veniam mihi præstare dignetur, cedo ad luminare vel sacrificio ad ipsa casa Dei vel ipso domo Dei condigendo, cessumque in perpetuum esse volo, & de jure meo in jure & dominatione ipsius Ecclesiæ transfero atque transfundo, hoc est, res proprietatis meæ in pago illo, in loco quod dicitur illo, in jam dicta loca, id est, tam mansis, domibus, ædificiis, totum & ad integrum re inquisita, ita ut ab hodierno die ipsa casa Dei ad altare Domini proferendo, vel ad ipso domo Dei condigendo, ipsas res habere debeat. Et si mihi placuit inferendum ut nullus Pontifex aut quislibet rector, si de ipsa casa Dei, de ipso luminare vel sacrificio ipsas res abstrahere conaverit, au in beneficium dare præsumpserit, tunc ipsas res as ad me vel heredibus meis perveniant. Si quis vero, quod nec fieri credo, si ego ipse aut ullus de heredibus meis, vel quislibet opposita persona, qui contra hanc cessionem istam, quam ego plenissima voluntate mea pro amore Domini nostri Jesu Christi fieri & adfirmare rogavi, venire conaverit, inferat tibi ista tota servante, una cum socio fisco, auri uncias tantas esse multando, & præsens cessio omni tempore firma permaneat.

Precaria (3).

XXVII. Dominæ sanctæ ac reverentissimæ Ecclesiæ pagensi, his nominibus, quæ est constructa in pago illo, in loco quod dicitur ille, ego in Dei nomine ille. Omnibus non habetur incognitum qualiter res proprietatis meæ in pago illo, in loco cui vocabulum sunt illas & illas, in jam dicta loca, id est, tam mansis, omnia & ex omnia per mea cessione ad lumen vel sacrificium ad ipsa casa Dei a die præsentem delegavi; postea ad petitionem meam mihi non denegasti, nisi ut ipsas res, quandiu advivo, mihi ad usandum vel condigendum præstare deberetis. quod ita & fecistis, sic taliter ut tempore vitæ meæ ipsas res habere & usare vel condigere debeam, & post meum quoque discessum, cum omni re immeliorata, agentes ipsius Ecclesiæ abque

Y 3 ex

(1) Ut illam leudem. Leudis, pretium compositionis pro homicidio. Leg. Salicæ tit. 43. 11. Si autem qui præcipitatus est mortuus fuerit, tota leude sua componatur. 12. Medietate leudis ejus componat. Ille vero qui eum occiderit, secundum legem cum componat. Leg. Frisionum tit. 2. Expositor nec juret, nec leu-

dem solvat, sed inimicitias propinquorum occipit patiatur donec se cum eis reconciliet.

(2) Mandatum. Eius qui propter morbum vel ætatem rebus suis superesse non potest. Marculf. lib. 1. cap. 21.

(3) Precaria. De precaria jam satis ad Marculf. lib. 2. cap. 5.

expectata traditione in eorum revocant dominatione vel potestate. Propterea talem precariam ad ipsa casa Dei fieri & adfirmare rogavi ut ipsas res nec vendere nec donare nec commutare, nec per nullis modis nullisque ingenis de ipsa casa Dei abstrahere nec minuare pontificium non habeam, nec mea possessio nullo prajudicio vobis nec ad ipsa casa Dei agere nec generare non debeam nec ego ipse, nec ullus de heredibus meis, nec quislibet opposita persona. Quod si attentaverimus, nullum obtineat effectum, & insuper inferamus partibus ipsius Ecclesie vel suis rectoribus, una cum socio fisco, auri uncias tantas esse multando, & alias precarias per quinquennium fuerint renovatas, ista per se obtineat firmitatem.

Præstaria (1) ad Ecclesia.

XXVIII. In Christo filio illo, in Dei nomine ille donum Dei rector qui est custos Ecclesie illius, quæ est constructa in pago illo, in loco quod dicitur ille. Omnibus non habetur incognitum qualiter tu res proprietatis tuæ tam infra civitatem quam & aforis in ipso pago, in loco cujus vocabulum sunt illas & illas, in jam dicta loca omnem rem tuam per tua cessione ad ipsa casa Dei vel ipso domo Dei a die presente delegasti. Postea ad petitionem tuam non denegavimus, nisi ut ipsas res ad præsitum beneficium tibi præstare deberemus. Quod ita & fecimus, sic taliter ut tempore vitæ

tuar ipsas res per nostro beneficio habere vel condingere sive utare debeat, & annis singulis in festivitate sancto illo censo ad lumen (2) vel sacrificium solidos tantos per temetipso solvere facias; & nec nos ipse nec nullus de successoribus nostris, nec quislibet de parte nostra, ipsa res tempore vitæ tuæ tibi abstrahere nec minuare non debeamus. Et ut has litteras firmius post te firmiores retineas, manu propria subter de crevimus adfirmare.

Notitia de homine forbatudo (3).

XXIX. Notitia qualiter & quibus præsentibus veniens homo aliquis, nomine illo, in pago illo, in loco quod dicitur ille, in mallo publico, ante ipso Comite illo vel aliis bonis hominibus qui subter firmaverunt, posita manu sua super sacrosancto alterio sancto illo sic juratus dixit: Hic juro per hunc loco sancto & Deo altissimo & virtutis sancti illius quod homo aliquis nomine ille, ita factus, apud arma sua super me venit, & colpus (4) super me misit, & sic mihi Deus directum dedit, ego ipso de arma mea percussus, & talis colpus ei dedi pro quid ipse mortuus est; & quod feci super me feci; & ego hodie ipso facio infra damno & forbatudo (5) infra noctes XLII. (6) sicut lex est (7) & nostra consuetudo, apud tres aloarius (8), & duodecim conlaudantes juraverunt, & de linguas eorum quibus dixerunt (9). Id sunt qui præsent.

Indi-

(1) *Præstaria.* Præstationis charta supra ad Marculi. cap. 40. lib. 2.

(2) *Censum ad lumen.* In precariis ab Ecclesia concessis solebat merces quædam seu census annuus intervenire. Synodus Leptinenfis: *Ex condicione ut a vobis singulis de unaquaque a ita solidus id est duodecim denarii ad Ecclesiam vel monasterium reddantur.* Flodoard. hist. Rhem. lib. 3. c. 20. ex Hincmaro: *Quomodo Carolus Pipini Regis filius eandem villam apud Tiliptinum Archiepiscopus obtinuerit in præstaria. iam, ea condicione ut capellas ad ipsam pertinentes cum nonis & decimis Episcopus Rhemorum vetiveret, & Rex duodecim libras argenti in luminariis Ecclesie daret, & quod hunc censum tam ipse Rex quam successores ejus persolverunt.* Quem censum in recognitionem domini præstari idem Hincmarus innuit apud eundem lib. 3. c. 26. *Ne forte suggeratur Imperatori quod cupiditate ille hunc censum repetat quem in suos usus nunquam redegerat, sed cupiens evadere periculum, ne silentio suo in diebus suis census ipse depercat, & ipsa villa in aliam veniat.*

(3) *De homine forbat.* Formula jurandi quod præstare tenetur is qui adgressorem interfecit, nimirum ob tutelam corporis sui & vim repellendo occidit. Eiusdem argumenti est caput trigessimum formularum legis Romanæ.

(4) *Colpus.* Idem, ut vet. glossæ apud Pitheum te. te interpretantur. nostris *corp. Leg. Salic. tit. 9.* Si quis ingenuus ingenuum iuste percussit, & tamen sanguis non exierit usque ad tres colpos, pro unoquoque istu centum viginti denarios, qui faciunt sol. tres, solvat. Colpus a colapho, ut in leg. Sal. vet. codice.

(5) *Forbatudum.* Sic in form. leg. Rom.

cap. 30. Decretum Childberti Regis: *Judex loci illius solatio collecto ipsum raptorem occidat, & jaceat forbatudum;* quasi forbatudum pro iure cælo diceretur. Quod apertius traditur in leg. Ribuar. tit. 77. *De homine forlaudo.* Si quis hominem super rebus suis comprehenderit, & eum ligare voluerit, aut super uxorem, seu super filiam, vel his similitis, & non prævaluerit ligare, sed colpus ei excesserit, & eum interfecerit, coram testibus in quadervio in elida eum levare debet, & sic XL. seu XLV. noctes custodire, & tunc ante judicem in arabo conjuret quod eum de vita forfactum interfecerit. Sin autem ista non adimpleverit, homicidii culpabilis iudicetur.

(6) *Intra noctes XLII.* Numerus respondet legi Ribuarie, cujus particulam modo adscripsi; in qua tamen ex hoc loco pro XLV. legendum esse putarem XLIV. Alii viderint.

(7) *Sicut lex est.* Leg. Ribuar. tit. 77.

(8) *Apud tres aloarius.* Sic infra cap. 23. post ipsum tres aloarie & duodecim conlaudantes juraverunt. Plenius tamen inquirendum censo. Aloarii videntur hoc seculo dicti qui probarent & laudarent idemque affirmarent, a laudando. Unde & nostris hodie *alower*, pro rationem probare. Monuit Johannes Savaro V. C.

(9) *Legibus direxerunt.* Hoc est, secundum leges juraverunt eum qui juravit vera dixisse. Formulæ legis Rom. cap. 31. *Similiter testet filii similes viroses & cognitores, secundum quod ei judicatum fuit, post ipsum juraverunt, ut quicquid jam dicitur ille de hac causa juravit verum & idonum sacramentum dedit.* Leg. Alam. tit. 6. Supra ad Marcul. lib. 1. cap. 38. Forte legendum *dixerunt*, ut infra c. 33. & 34.

Indiculus regalis (1).

XXX. Ille Rex Francorum vir inluster magnifico fratri illi Comiti (2). Cognoscas quia iste praefens ille ab hac missa petitione nobis suggestit eo quod homo aliquis nomine ille res suas in vestro ministerio (3) ad sancto illo delegasset, & dicit quod ille vel alii homines ipsas res contendunt malo ordine. Propterea omnino tibi rogamus ut, si veritas est, integram iustitiam sine ulla moratione ei facias exinde. Et si antea minime definitum non fuerit, tunc ipsos homines qui hoc contendunt malo ordine, per fidei iussos positos, super noscitis tantas (4) postquam has litteras recipies, ante nos facias advenire. Taliter agas, si gratiam nostram velis habere.

Item alius indiculus (5).

XXXI. Ille Rex Francorum vir inluster illo Comite, seu junioribus atque successoribus vestris, seu Missis nostris discurrentibus. Cognoscatis quia in nostra eleemosyna taliter isto praesente illo, dum & ipse senus esse videtur, taliter ei concessimus, ut de omnes hostes (6) vel omnibus bannis seu & arribannus (7) sit conservatus, ut neque vos neque juniores atque successores vestri ipso pro hoc inquietare nec dismanuare (8) non praesumat, nec facere dimittatis; sed liceat ei cum Dei & nostra gratia quieto ordine ad propria vivere vel sedere. Et ut certius credatis, manu nostra subter adfirmavimus, & anulo nostro sigillavimus.

Notitia de colonio (9).

XXXII. Notitia qualiter vel quibus praesentibus veniens homo aliquis nomine illo in pago illo, in mallo publico, ante viro illo Comite vel reliquis quampluribus bonis

hominibus qui subter firmaverunt, homine aliquo nomine illo ibidem interpellabat, repetebat ei eo quod genitor suus aut genitrix sua illa coloni sui fuissent, & ipse ille suus colonus esse debebat, & malo ordine de ipso colonatico se abstrahebat & neglegens erat. Interrogatum fuit ab ipsis viris ipsius, si ipse ille colonus ipsius sui esse debebat, an non, in praesente ei dicere deberet. Et ipse ille nullatenus potuit dicere nec adponere, nec nullam ratione tradere per quid ipse de ipso colonatico se abstrahere potuisset; & in praesente pro colono ipsius lue se recredidit vel recognovit. Sic ab ipsis viris fuit iudicatum, ut ipse ille ipso illo pro colono habere debeat. Et sic jam dictus Comes ipso illo per manus paribus lue visus est reddidisse. His praesentibus.

Notitia sacramentalis.

XXXIII. Notitia qualiter & quibus praesentibus veniens homo aliquis nomine ille in pago illo, in basilica sancto illo, ubi plurima sacramenta percurrere videntur, ante viro magnifico illo vel reliquis quampluribus bonis hominibus qui subter firmaverunt, posita manu sua super sacrosancto altario sancto illo, se juratus dixit: Hic iuro per hunc loco sancto & Deo altissimo & virtutis sancto illo, unde me ille homo in mallo publico mallabat, quod ego terra sua aut ad conjuge sua illa, in pago illo, in loco quod dicitur ille, de eorum potestate per scortia nunquam proprii aut pervasi, sed de ista parte triginta & uno anno fere amplius . . . semper exinde sui vestitus, & post me divisi, & per legem & iustitiam plus obtineat me ad habere quam ipsius lue aut conjuge sua reddere, & ad quod mihi iudicatum fuit in nullo non redebeo, nisi isto

(1) *Indiculus regalis.* Regia epistola, qua Rex Comiti mandat ut euidam, qui queritur quod alii res suas retinerent, ius dicat, aut si illi satisfacere recuset, cogat eos fidei iussos ante Regem iudicio sistendi causa dare. Marculf. lib. 1. cap. 27. & 28. Quid sit indiculus, ad capit. sextum Marculfi expostum est.

(2) *Fratri illi Comiti.* Comites civitatum fratris appellatione a Principe decoratos hoc capite docentur; quod ius ut provinciae rectores & praesides consequebantur. His enim id Cassiodorus tribuit lib. 6. c. 21. *Alditur quod a Principe frater vocaris.* Ita Maiorianus Aug. apud Sidonium lib. 1. ep. ult. compellat: *frater Camille.* Videantur Novella Theodosii, Valentiniani, & Majoriani, ubi non raro illud occurrit.

(3) *In vestro ministerio.* Ministerium pro territorio. Capitul. lib. 2. c. 18. *Sicut in capitulis quae de hac re illis Comitibus dedimus in quorum ministeris moneta percuntur constitutum est;* & passim.

(4) *Super noscitis tantas.* Id est, intra tot dies. Nam spatia temporis non numero dierum, sed noctium, sinebant, ut antea dictum est.

(5) *Alius indiculus.* Immunitas est mili-

tiae, quae seni a Rege conceditur.

(6) *De omni hoste.* Exercitu. Capitul. lib. 3. c. 9. 10. *Quicumque homo nostros habens honores in hostem bannitus fuerit.* Appendix Aimoini lib. 4. cap. 56. *Robellanibus Saxonibus paganissimis, qui contra Robertum furvium consistunt, strenuus vir Carolus hostem movit Francorum.* Adnunciatio apud Pistas cap. 26. *Ut pagenses Franci qui catillos habent vel habere possunt, cum suis Comitibus in hostem pergant.* Notitis host.

(7) *Arribanno.* Seu heribanno. Pena est pecuniaria eius qui ad expeditionem post Principis bannum seu edictum profectus non est. Gregor. Turon. lib. 5. cap. 26. *Post haec Chibelperius Rex de pauperibus & junioribus Ecclesiae vel Basilicae iussit bannos exigi pro eo quod in exercitum non ambulassent.* Et lib. 7. cap. 42. *Post haec edictum a iudicibus datum est ut qui in hac expeditione tardi fuerant damnarentur.* Capitular. lib. 3. cap. 14. *De heribanno volumus ut Missi nostri fideliter exactare debeant.* Et cap. 35. & 68. In legibus Longobardorum heribanni multa est sexaginta solidorum. Vox est hodie quoque nota.

(8) *Dismanuare.* Id est, de domo extrahere.

(9) *Notitia de colonio.* Supra cap. 1. 4. 5.

isto & unico sacramento, per hunc loco sancto & Deo altissimo & virtutis sancto illo. Insequenter vero post ipso tres alarii & duodecim conlaudantes juraverunt, & de linguis eorum legibus dixerunt. Id sunt. & reliqua.

Notitia de herbas maleficas (1).

XXXIV. Notitia qualiter vel quibus presentibus veniens femina aliqua nomine illa in pago illo, in mallo publico, in basilica sancto illo, ante illos & illos & alios quamplures bonis hominibus qui subter firmaverunt, posita manu sua super sacrosancto altare sancto illo, sic jurata dixit: Hic juro per hunc loco sancto & Deo altissimo & virtutis sancto illo, unde me ille ante viro magnifico illo vel aliis bonis hominibus malavit (2) quod ego herbas maleficas (3) temporassem, vel bibere ei dedissem, per quid ipse infirmasset aut vitam suam perdere debuisset, ego herbas maleficas nec potiones malas nunquam temporavi, nec bibere dedi, per quid ipse infirmus vel infanus fuisset aut vitam suam perdere debuisset, & aliud de ista causa in nullum non redeo nisi isto unico & idoneo sacramento per hunc loco sancto & Deo altissimo & virtutis sancto illo. Insequenter vero post ipsam tantæ juraverunt, & de linguis eorum legibus dixerunt. Id sunt.

Cessio (4).

XXXV. Dulcissimo atque in omnibus amantissimo filio meo illo ille. Ammonuit mihi amor & dulcedo tua, & ex alia parte tu cotidie mihi non cessas deservire, & in bono impendas effectum. Propterea mihi precepit plenissima voluntas ut aliquid de hereditibus propriis meis extra consortium germanus tuus tibi concedere deberem. quod ita & feci. Propterea cedo tibi post meum quoque discessum de hac luce, a die presente, cessumque in perpetuum esse volo, & de jure meo in jure & dominatione tua transcribo atque transfundo, hoc est, servo juris mei nomine illo, vel aliam rem, terris, vel quacunquē domum, ita ut ab hodiernum diem habeas, teneas, atque possideas, vel quicquid a die presente facere volueris, liberam & firmissimam in omnibus habeas potestatem faciendi. Si ego ipse aut

* Hæc addita sunt in margine in codice Ms.

ullus de hereditibus meis, vel quislibet ulla opposita persona, qui contra hanc cessionem ista venire conaverit, inferat tibi una cum socio fisco auri uncias tantas esse multando, & presentens cessio omni tempore firma permaneat, stipulatione subnixâ. Actum illo.

Evacuatoria (5).

XXXVI. Fratri illo ille. Omnibus non habetur incognitum quia ego ad petitionem tuam solidos tantos ad prestitum beneficium in manu tua tibi prestiti, & tu pro hoc talem epistolam cautionis in me adfirmasti ut usque annos tantos in unaquaque hebdomada dies tantos opera mea facere deberes, quod ita & fecisti, (* ad placito ipso debito meo mihi reddere deberes, quod ita & fecisti) & ego ipsam cautionem minime invenire possum. Propterea talem epistolam evacuaturiam in te fieri & adfirmare rogavi, ut si ipsa cautio ullo unquam tempore inventa aut reperita fuerit, nullum obtineat effectum, evacuaturia inanis permaneat, & nec ego ipse, nec ullus de hereditibus meis, vel quislibet de parte mea ipso debito superius nominato neque in ipsa cautione, nec per nullis modis nullo unquam tempore tibi ex hoc nullas calumnias nec repetitiones agere nec repetere non debeamus. Quod si attentaverimus, ista tota servante, una cum socio fisco, auri uncias tantas esse multando, & presentens evacuaturia omni tempore firma permaneat.

Libellum dotis (6).

XXXVII. Dum omnipotens Deus concessit jugale consortium & tale permissum dedit ei in omnibus ut unusquisque cum vira sua nubat juxta consuetudinem anteriorum Christianorum & item legimus quod ipse Dominus noster cum discipulis suis ad nuptias invitatus fuisset, & cui Deus conjungit, homo non separet; quod bonum, felix, faustumque sit. & reliqua. Donat itaque ille honestæ puellæ sponsæ suæ, nomine illa, quam, si Christo placuerit, in conjugium sociare uxorem cupio, donatumque in perpetuum esse volo, & de jure meo in jure & dominatione ipsius puellæ transcribo atque transfundo, hoc est, res proprietatis meæ in pago illo, in loco quod dicitur ille, tam mansis, domibus, ædificiis, totum & ad

(1) De herbis maleficis.) Jusjurandum mulieris quæ veneficio hominem occidisse accusabatur, quod scilicet potionem maleficam ei nunquam temperasset aut propinasset.

(2) Malavit.) In jus seu ad mallum Comitum vocavit.

(3) Herbas maleficas.) Leg. Sal. tit. 21. De maleficiis. Si quis alteri herbas dederit bibere, & mortuus fuerit, octo mille denariis, qui faciunt solidos ducentos, culpabilis judicetur. Si vero biberit & mortuus non fuerit, &c. ille qui dedit pro aliquo maleficio, culpabilis judicetur. Greg. Tur. lib. 5. cap. 35. de Mummolo, qui

maleficii incusatus est, quod herbam se habere ad tormina & dysenteriam sanandam professus sit. Apud eundem Gregorium, per herbarum venena. Inde enherber.

(4) Cessio.) Donatio a patre uni ex filiis facta, ut præcipuum illud habeat. Similis est apud Margulf. lib. 2. cap. 11. quæ in nepotem confertur.

(5) Evacuatoria.) Apona. Supra ad Margulf. lib. 2. cap. 35.

(6) Libellus dotis.) De libello dotis supra ad lib. 2. cap. 15.

& ad integrum re inexacta, seu mancipias tantas (1) his nominibus ille & ille, seu caballos tantos, boves tantos, vaccas cum vitulos tantos, oves capita tanta, fodiis capita tanta, lectarios condignos ad lectos tantas, fabricarias vero, auro, argento in solidos tantos, . . . ostentolia vero tam areis quam ferreis, seu & lineis, quicquid in domo rationabiliter continet. Omnia superius nominata, cum dies felicissimus nuptialis advenit, dulcissima sponsa mea illa, a die presente habeas, teneas, atque possideas, vel quicquid exinde a die presente facere volueris, liberam & firmissimam in omnibus habeas potestatem faciendi. Si quis vero, quod nec fieri credo, si ego ipse aut ullus de heredibus meis, vel quislibet ulla opposita persona, qui contra hunc libellum dotis venire conaverit, inferat tibi, una cum socio fisco, auri uncias tantas esse multando, & presens libellus dotis firmus permaneat.

Indiculus regalis (2).

XXXVIII. Ille Rex Francorum vir iustus. Cum nos in Dei nomine palatio nostro ad univerforum causas audiendas vel recta iudicia terminanda una cum proceribus nostris resideremus, ibique veniens homo aliquis nomine ille suggestit eo quod apud nostrum signaculo (3) homine aliquo nomine illo manito (4) habuisset ut super noctes tantas ante nos debuisset venire in rationes, pro eo quod dixit quod res suas post se malo ordine tenebar iniuste. Ad quod placitum veniens ipse ille per triduo seu amplius placitum suum custodiavit; & nec ipse ille ad eum placitum venit, nec missum in vicem suam non direxit qui ulla sona nuntiasset. Proinde nos taliter una cum fidelibus nostris vel Comitibus palatii nostri illo visum fuimus iudicasse ut dum ipse ille per triduo seu amplius placitum suum legitime custodiavit, & nec ipse ille ad eum placitum venit, nec missum in vice sua direxit qui ulla sona nuntiasset, & placitum suum neglexit, & iecturus exinde remansit, propterea

jubemus ut quicquid lex loci vestri de tale causa debuerit, vobis distringentibus ipse ille partibus ipsius lue hominis componat atque emendare studeat.

Æquivalentia (5) vel pactum.

XXXIX. Auxiliante Domino nostro Jesu Christo, placuit atque convenit inter illo & germano suo illo de alode qui fuit genitore ill. ut inter se æquivalentia (6) dividere vel exquare deberent. quod ita & fecerunt. Accepit igitur ille de parte sua manso in pago illo, in loco qui dicitur illo, cum omni desuper posito (7), seu vineis, olicis, campis, rotum & ad integrum re inexacta. E contra ad vicem accepit ille de parte sua manso in pago illo, in loco qui dicitur illo, ubi accolam commanet, id est, tam mansis, vineis, olicis, rotum & ad integrum re inexacta, etiam aurum, argentum, drapalia, aramen, peculium, presidium (8) utriusque sexus, mobile & immobile, inter se æquivalentia visi fuerunt dividissent, & pars contra partem suo invicem tradiderunt, & per eorum fistucam pars contra partem suo se exinde exitum fecerunt; ita ut ab hodierno die unusquisque quod accepit habeat, teneat, atque possideat, vel quicquid exinde facere voluerit, liberam & firmissimam in omnibus habeat potestatem faciendi. Si quis vero, quod nec fieri credo, si ego ipse aut aliquis de heredibus nostris vel quislibet opposita persona, qui contra hanc epistolam loco pactonis venire conaverit, inferat pars partem suo cui litem intulerit ista tora servante una cum socio fisco auri uncias tantas esse multando, & presens epistola pactonis omni tempore firma permaneat.

Donatio ad casam Dei (9).

XL. Domino vere sancto ac reverentissimo monasterio illo quod est constructum in honore sanctæ Mariæ semper virginis genitricis Dei & Domini nostri Jesu Christi, vel ceterorum dominorum suorum, quorum reliquiæ ibi conditæ sunt, & inluster Deo

(1) *Mancipia stantia.* Villici, qui fundum exercent, & inter instrumenta fundi numerantur.
 (2) *Indiculus regalis.* Videndus Marculf. lib. 1. cap. 37.
 (3) *Apud nostr. signac.* Apud hic dicitur pro cum, aut per; quod non raro in illius seculi auctoribus occurrit. Supra cap. 2. apud proximiores parentes suos cetero juret; & cap. 19. in fine. Itaque quod hic dicitur apud nostrum signaculum, sic accipiendum est, per litteras a nullo seu sigillo nostro firmatas. Nam, ut diximus, indiculo sigillum non addebatur.
 (4) *Manitum.* Manire, in jus vocare, leg. Sal. tit. 1. & alias sæpissime, quasi manere.
 (5) *Æquivalentia.* Divisio hereditatis inter fratres; quæ æquivalentia hic appellatur, quod æquis partibus fiat. Marculf. lib. 2. cap. 14.
 (6) *Æquivalentia.* Æqua lance. Inde hujus

capitis timulus. Marculf. lib. 2. cap. 14. *Æquivalente inter se visi sunt divisisse vel exquare.*
 (7) *Cum desuper posito.* Insuperposito pallium in formulis leg. Rom. Infra cap. XL. una cum superposito; apud Jurisconsultos, cum omnibus quæ ibi erunt. Claufula in venditionibus, donationibus, legatis, divisionibus hereditatis frequentissima.
 (8) *Peculium presidium.* De peculii & presidii voce ad librum secundum Marculfi.
 (9) *Donatio ad casam Dei.* Casa Dei pro quacunque Ecclesia, quasi domus Dei. Hincmarus epist. 7. c. 35. *Providendum est etiam ut de nihil habentibus promoti Presbyteri non presomant quæ de facultatibus Ecclesie comparaverunt vendere, vel quasi ad casam Dei tradere, nisi ad Ecclesiam cujus propria esse debent.* Sane hodieque in Arvernia extat cœnobium, quod Casæ Dei nomen velut proprium sibi retinuit.

sacrata illa Abbatissa una cum norma plurimarum ancillarum Dei ad laudem Christi canendum custrix præesse videtur, ego in Dei nomine femina aliqua nomine illa dono ad præfatum monasterio a die præsentè, donatumque in perpetuum esse volo, & de jure meo in jure & dominatione ipsius monasterii vel suis rectoribus trado atque transfundo ad possidendum, pro eo quod in ipso monasterio sub religione & sancta conversatione habitare debeam, hoc est, res meas in pago illo, in loco nuncupante cujus vocabulum est illo & illo, in grafia illa (1), super fluvium illum, quantumcumque a die præsentè in jactata loca visa sum tenere vel possidere, quod manente conjugio apud jugale meo illo visa sum conquistasse (2), vel in mea portione recepi, vel quantumcumque de filio meo nomine illo de luctuosa hereditate (3) mihi obvenit, sicut dixi, quantumcumque in hæc loca a die præsentè mea est possessio vel dominatio, totum & ad integrum ad ipso monasterio a die præsentè de jure meo in jure ipsius monasterii & suisque rectoribus trado atque transfundo ad possidendum, hoc est, tam terris, manjis, una cum superpositis, domibus, edificiis, vineis, silvis, campis, pratis, pascuis, cultis & incultis, adjacentisque omnibus, aquis aquarumve decursibus, una cum mancipia tanta his nominibus illa, sicut dixi, inexacta portione mea ad integrum publice trado atque transfundo ad possidendum; ut quicquid ab hæc die ipsa Abbatissa vel rectores ipsius monasterii ad profectum ipsius exinde facere voluerint, liberam & firmissimam in omnibus habeant potestatem faciendi. Si quis vero, quod.

Precaria ad casa Dei.

XLII. Domini viri sancti atque ostensione crucis patibulum mirabilis remuneratione fulgente basilica, que in honore sancta Maria & sancti Petri & sancti Pauli princeps Apostolorum, Gaico monasterio constructo in pago Wastinense, & illustri Abbatissa illa inibi constris præesse videtur, una cum norma plurima ancillarum Dei ibidem consentientium, ego illa femina. Dum non habetur incognitum, sed a plurius est manifestum, quod ego res proprietatis meæ in loco qui dicitur illo per epistolam donationis ad ipso monasterio vestro delegavi, propterea expectavi a vobis, & petitione mea non denegasti, ut ipsas res, quandiu advivo, sub uso beneficio vestro tenere & usare debeam, & aliubi ipsas res alienare pontificium non habeam, & post meum quoque discessum,

cum re immeliolata ad ipso monasterio abique ulla expectata traditione vos vel rectores ipsius monasterii in eorum faciant revocare potestatem & dominationem, & vos reverentia discorditis ut in postmodum mea possessio aliqua præjudicio ex hoc generare non debeant. Propterea hanc precariam in vos vel in ipso monasterio vestro emitendo decrevi, ut neque ego neque ullus de heredibus meis, quamvis per longinqua spatia ipsas res ad usandum habeo, agere nec repetere non debeamus. Quod qui fecerit, inferat vobis vel partibus ipsius monasterii suisque rectoribus auri libra una, argento pondus duo, & præfens precaria firma permaneat, & ut alias precarias de quinquennio in quinquennium renovantur, ista vero non fit necesse renovandi, sed per semetipsam omnique tempore obtineat firmitatem, cum stipulatione subnixæ. Actum illo.

Precaria.

XLIII. Dulcissima femina illa, ego illa Abbatissa. Dum non est incognitum qualiter tu ante hos dies rem proprietatis tuæ in pago illo, in loco qui dicitur ille, ad monasterio sanctæ Mariæ admissi, unde precaria nobis vel ab ipso monasterio adpediti, propterea has litteras in te adfirmavimus, ut dum advivis, usualiter ipsam rem tenere & dominare debeas, & aliubi ipsas alienare pontificium non habeas. Et si hoc conaveris facere, ipsam rem a die præsentè perdas. Et ut has litteras vides firmiores obtineas, manu nostra subter adfirmavimus, cum stipulatione subnixæ. Actum illo.

Traditio de terra.

XLIV. Notitia qualiter & quibus præsentibus veniens homo aliquis advocatus sancto illo de monasterio illo ad res illas, in pago illo, in loco cujus vocabulum est ille, quas ante hos dies femina aliqua nomine illa per suo instrumento ad ipso monasterio visa fuit delegasse cum omni integritate, sicut in ipsa donatione constat, quod portio sua est ad integrum a die præsentè Missus ipsius femina ille ipsius Misso monasterii nomine illo per ipso ostio de ipsa casa per . . herbam & cepitem, sicut lex est, ipsius Misso ad partem sancto illo vel ipso . . visus est tradidisse, & per sua fistuca ipso Misso vel ipsa femina de ipsas res se exitas ex omnibus esse dixit. Id sunt.

Emunitas sanctorum (4).

XLV. Ille Rex Francorum vir illustre. Quotiescunque petitiones sacerdotum aut ancilla-

(1) Grafia illa.) Comitatu illo. Supra ad caput septimum.

(2) Apud jug. m. visa sum cong.) Terriam videlicet rerum stante conjugio quaestitum. Plura ad lib. 2. cap. 17.

(3) De filii mei luctuosa hereditate.) Ita Papinianus apud Justinianum l. ult. Cod. de institut. & substitut. Luctuosam hereditatem ad

matrem venire curavit. Justiniano tristis successio. Institut. de senatusconsult. Tertullian. in principio. Inscriptio Viennensis: MISERI PARENTES CONTRA VOTUM PP.

(4) Emunitas sanctorum.) Privilegium immunitatis monasterio a Rege concessum; quæ de re plura ad cap. 3. libri primi.

cellarum Dei ad effectum perducimus, regiam consuetudinem exerceamus, & nobis ad mercedem vel ad stabilitatem regni nostri in Dei nomine pertinere confidimus. Ideoque Dominis viris sanctis ac venerabilibus apostolicis in Christo patribus omnibus Episcopis, vel omnibus Abbatibus, seu illustribus atque magnificis viris Ducibus, Comitibus, Vicariis, Centenariis, seu omnes vassos nostros (1), vel omnes Missos nostros discurrentes. Cognoscatis quod illustri Abbati illa de monasterio illo, in pago illo, in loco qui dicitur ille, in honore sancti illius constructo, una cum monachis vel Dei ancillis ad laudem Christi canendum sub religionis norma conversari videntur, clementia regni nostri suggestionem inulit eo quod gloriosus Dominus & genitor noster ille quondam Rex per sua preceptione sua manu roborata talem immunitatem ad ipsa casti Dei, sancto illo, vel seu monasterio illo, vel ipsa Abbati habuisset concessum atque indultum ut nullus Episcopus aut Archidiaconus loci illius nisi orationem aut predicationem lucranda gratia, ut nullus iudex publicus quislibet iudicialia potestate accinctus in... villis ipsius monasterii nullum debuisset habere introitum, nec causas audiendas, nec fructa exigenda, nec fideiussores tollendos, nec mansiones aut paratas requirendas, nec nullas retributiones exactandas, & quod fiscus noster exinde exigere poterit, nullatenus exactetur nec requiratur. Unde & confirmationes anteriorum Regum parentumque nostrorum nobis in presentem protulit relegendas, & petiit celsitudine nostra ut circa ipso monasterio nostra hoc deberet auctoritas generaliter confirmare. cui nos hunc beneficium gratante animo pro mercedis nostre augmentum non solum confirmasse, sed etiam in novo sub immunitatis nomine concessisse. Denovo per hunc preceptum specialius decernimus ordinando, atque omnino iubemus, quod in perpetuum absque ulla

obstaculo & refragationibus volumus esse mansurum cognoscite, precipientes ut sicut constat in supradictis titulis scriptum esse ut illud monasterium maneat absque ulla introitum Episcopi aut Archidiaconi, nisi orationem aut predicationem lucrando, ut nullus iudex publicus in curtes vel villas (2) ipsius monasterii nullum debeat habere introitum, nec causas audiendas, nec fructa exigenda, nec fideiussores tollendos, nec mansiones aut paratas requirendas, nec nullas retributiones exactandas (3), & quod fiscus noster exinde exigere poterit, nullatenus exactetur nec requiratur, nisi, ut diximus, pro mercedis nostre augmentum, sicut ab antecessores Reges parentes nostros seu & Domino & glorioso genitore nostro illo quondam Rege moderno tempore fuit concessum atque indultum, ita per nostris oraculis plenius confirmamus, quod in perpetuum volumus esse mansurum. Et ut hanc preceptio firmiter habeatur & per tempora melius conservetur, manu nostra signaculis subter ea decrevimus roborare, & de anolo nostro subter se gelavimus.

Indiculum regale (4).

XLV. Karolus gratia Dei Rex Francorum tam presentibus quam & futuris Dominis sanctis & apostolicis, ac venerabilibus in Christo patribus, Ducibus, Comitibus, Domesticis, Vicariis, Centenariis, vel omnes agentes nostros, & junioros ac successoresque nostros, vel omnes amicos nostros, seu & omnes Missos nostros discurrentes. Cognoscatis magnitudo seu almitas vestra quod nos partibus nostris bene habemus compertum quod dominus taliter illius fidele nostro illo illa merito suo compellente concessimus, ubicunque infra regno Deo proprio nostro homines sui ad negotium exigendum advenerint, nullus quislibet de iudicialia potestate vestra nec Missus noster nulla telonea, nec nullas venditas (5), nec rodaticus (6), nec forati-

(1) Alias, *Hominibus vassis nostris.* Fortasse legendum, *omnibus vassis nostris*; aut saltem addendum, *hominibus & vassis nostris.*

(2) *In curtibus vel villis.* Villas etiam curtes dictas fuisse hic locus ostendit. Sic in diplomate Caroli R. pro Corbeje coenobio, *villas seu curtes vel ea que deinceps in parte ipsius Ecclesie voluerit divina pietas augeti*; & in traditionibus Fuldensibus lib. 2. *iugerum curtiferum* dicitur, in quo adificium rusticum & villula esset. Leg. Salice tit. 6. *canem custodem domus sive curtis.* Olim quidem *cortem* Romani dixere eam villam partem que moenibus cincta est, & in qua permulta rustica opera exercebantur. Varro de re rustica lib. 1. & Palladius lib. 1. Sane in synodo Confluentina anni dccclx. aliter accipitur. *Curtem* enim aulam & comitatum Principis vocat: *in basem & ad placium sive ad curtem veniens.*

(3) *Retribuit. exact.* Exactate pro exigere. Marcullus lib. 1. cap. 2. Diplomata Ludovici & Caroli Calvi pro S. Germano, que interie-

runtur continuationi Aimoini lib. 5. cap. 10. & 33. *Neque servitia ab eis exacti, neque paraveredos aut expensas ad hospitium susceptio- nes recipiat.* Capitul. lib. 3. cap. 14. *heribanum exactare.*

(4) *Indiculum regale.* Exemplum immunitatis vectigalium a Carolo Rege concessa.

(5) *Nullas venditas.* Vectigal est rerum in foro & publicis mundanis venditarum, cuius mentionem in Gallicis quibusdam vetustis instrumentis legisse memini. Hodie quidem rerum immobilium *ventes* dicuntur *ventes.*

(6) *Rodaticum.* Capitul. lib. 6. c. 243. *Ut nullus homo presumat teloneum per vias, nec per villas rodaticum, nec pulveraticum recipere.* Hodie *Rouage*; quod vectigal genus ex vino vendito colligitur. *Rotaticum* in diplomate Dagoberti Regis de mercato S. Dionysii, ubi varia tributorum nomina recensentur, & in precepto confirmationis Pipini Regis de eodem mercato: *Nec de navigiis, nec de portibus, nec de carris, nec de saumis ullum te-*

raticus (1), nec pontaticus (2), &, sicut dixi, nullus quislibet teloneo nec venditas ejus in nullo exactare non presumatis, nisi, ut diximus, in quacunq; portus civitatis seu mercada (3) nullo contradicente suos vin. vel suos commercius (4) quislibet negotium (5) absque ullo contradicente potestatem habeat vendendi, quia nos taliter ei habemus concessum. In reliquo vero de parte nostra vel vestra ex nostra indulgentia visum fuisse concessisse atque indulgisse, seu & in omnibus confirmasse. Et ut hæc præceptio nostra firmiter appareatur & per tempora conservetur, manu nostra propria subter eam decrevimus adfirmare.

Relatum quod dicitur apennis (6).

XLVI. Mos nobilium Romanorum adfuevit, & ratio jure deposcit, ut si cujuscunque domus igne cremetur, is per seriem scripturarum charulam relationis, quod dicitur apennis (7), recipiat. Quamobrem cum quadam die inluserit ille Comes ad multorum causas audiendum vel recta judicia terminandum una cum pluribus personis resideret; ibique veniens homo aliquis nomine ille suggerit intulit eo quod ante hos dies, casu faciente, casa sua cum omni mobili, vel in-

tro domo compendia, seu & strumenta charularum ibidem igne cremassent. Et quia ille judex vel vicini pagenses ipsius ad præsens venientes ita dixerunt vel testimoniarunt quod ad hoc videndum accesserant, sic vero & actum aderat, sic supradictus ille Comes vel reliquis francis personis juxta præforium retroque præcedentium chartola relationis, quæ dicitur apennis, ei dare decreverunt, ut quicquid ex accessione parentum aut ex contractu habebat, tam per venditiones, donationes, cessiones, judicia, obnoxiationes, cautiones, commutationes, seu quod per ceteris scripturis ad eum pervenit, dominum vel potestate inceptis perveniatur in suo jure absque refragationis vel modolationis in suo permanente, vicinaria manu propria subter roboravimus & post nostro robore decrevimus.

Hereditoria (8).

XLVII. Dulcissima filia mea illa, ille. Dum non est incognitum, sed per populum divulgatum & patefactum, quod ego in ancilla mea nomine illa tibi generavi, & postea antea Domino illo Rege jaçtante denario (9) secundum legem Salicam re ingeniam dimisi, & tu minime in hereditate mea

loneum, vel foraticum, seu rotaticum, vel pontaticum, vel portaticum, vel salutaticum, seu cepitaticum, sive mutaticum, vel aliquam exactionem aut consuetudinem exigere.

(1) Foraticum. Præcepta Dagoberti & Pipini, quæ modo exscripsimus. Diploma Ludovici & Lotharii in continuat. Aimoini lib. 5. cap. 10. Hodie certe foragium jus illud vocamus, quod ex vino minutim vendito debetur.

(2) Pontaticum. Quod in pontibus pro transitu datur. Capitular. lib. 3. c. 12. Placuit nobis ut antiqua & iusta telonea a negotiatoribus exigantur, tam de pontibus, quamque de navigiis seu mercatis. Idem Carolus Imp. & Ludovicus prohibuerunt teloneum exigi, ubi necesse non est fluvium per pontem transmeare, & ne quis cogatur ad pontem ire telonei causa. Capitular. lib. 4. c. 31. In legib. Beneamensium, pontage.

(3) Seu mercada. Mercatus.

(4) Commercium. Negotiationis focus.

(5) Negotium. Negotium pro re venali, merx. Sic negotium pro mercatura in Capitular. lib. 1. c. 125. Si hoc propter necessitatem comparat, ut sibi habeat & alius tribuat, negotium dicitur. Gregor. Turonens. de miracul. lib. 1. cap. 32. & cap. 58. Negotia multa in atrio protulerunt.

(6) Relat. q. dic. apennis. De instrumentorum amissione vel exultione, quæ hostium incurfu aut quolibet alio casu accidit, satis multa ad 33. caput libri primi; ubi litterarum principalium exemplum proponitur, quæ ab eo qui iacturam passus erat impetrari solebant, ne difficili postea probatione ejus jura deteriora fierent. Hic autem similis quadam formula exhibetur, non tamen a Rege, sed a Comite data; qua, sedente in judicio Comite, testes adhibentur qui alicujus domum cum mobilibus rebus, chartis, & instrumentis quæ inerant, incendio consumptam testentur. Ideoque Comes ejus rei testationem in scriptis re-

datam concedit, ut res omnes quas hic antea possidebat, in posterum secure etiam possideat.

(7) Quæ dicitur apennis. Sic in formulis leg. Rom. cap. 28. Quæ autem ejus nominis origo sit, mihi plane non liquet; & fortasse mendum est. Sane dubitavi, num legendum esset a pari, quod eandem & parem vim habeat atque instrumenta amissa; quam vocem a pari & apparatus eodem fere sensu hac ætate usitatum fuisse reperio. In registro B. Gregorii lib. 7. est epistola, ut Episcopi cum mulieribus non habitent, quæ ad plures Defensores & Subdiaconos scripta est; addit apparatus, id est, omnibus eodem exemplo. Nam est pluribus sit inscripta, ad unum tantum loqui Gregorium manifestum est. Sic eodem lib. ep. 112. accipienda est epistolæ inscriptio: Syagrius, Berthario, Virgilio, & Desiderio Episcopis Galliarum a paribus. Et apud Hincmarum ep. 6. c. 28. Lofimus Papa ad Aurelium & universos Episcopos per Africam constitutos, universosque Episcopos per Gallias & septem provincias constitutos, & universos Episcopos per Hispaniam constitutos, a pari, hoc est, eodem exemplo. Anastasius Bibliothecarius in Hadriano: Apparere ipsius donationis per eundem Etherium ascribi faciens ipse Rex (Carolus M.) intus super corpus B. Petri, submissis evangelia quæ ibidem osculantur, pro firmissima cautela & æterna nominis sui ac regni Francorum memoria propriis manibus posuit; atque ejusdem donationis exempla per Scribarum hujus sanctæ Ecclesiæ descripta, ejus excellentiam secum deportavit. Aliorum sit judicium.

(8) Hereditoria. Libellus seu epistola, qua pater filiam naturalem, quam ex propria ancilla susceperat, ad hereditatem suam vocat, alias non successuram.

(9) Jaçtante denario. Jaçtato denario ante Regem. Manumissionis modus, de quod lib. 1. cap. 22.

mea succedere poteras, propterea ego hanc chartulam hereditariam in te fieri & adfirmare rogavi ut si tibi Dominus iusserit quod mihi in hunc seculum suprestis apparueris, de omnes res meas, tam ex alode parentum meorum quam & ex meo contractum mihi obvenit, in hereditate succedas, tam terris, mansis, domibus, ædificiis, mancipiis, litis, libertis, accolabus, merito accolanarum, vineis, olivis, silvis, campis, pratis, pascuis, aquis, aquarumve decursibus, in quibuscumque pagis, aut territoriis, seu agris vel omnibus fociis ubi habere videor, etiam peculium, præsidium utriusque generis & fetus, aurum, argentum, drapalia, mobile & immobile, quicquid dici aut nominari potest, quantumcumque moriens de meum dereliquero, in omnes res meas in hereditate apud germanos tuos filios meos succedas, & æqualentia inter vos exinde dividere vel exæquare faciatis; & quod ad parte tua exinde recipis, quicquid exinde facere volueris, liberam & firmissimam in omnibus habeas potestatem faciendi. Si quis vero, quod nec fieri credo, si ego ipse aut aliqui de heredibus meis vel quislibet opposita persona, qui contra hanc chartulam hereditariam istam, quam ego plenissima voluntate mea fieri & adfirmare rogavi, venire conaverit, tibi una cum socio fisco auri uncias tantas esse multando, & præfens hereditaria omni tempore firma permaneat, stipulatione subnixæ. Actum illo.

Redemptionale (1).

XLVIII. Dilectissimo mihi bene merito illo, ille. Omnibus non habetur incognitum, sed patefactum, quod tu quotidie in bonis partibus fideliter mihi deservire non cessas, & pro respectu servitii tui, & pro fidelitate tua, quam circa partibus meis impendere non desistis, mihi præparavit plenissima & integra voluntas, propter nomen Domini, ut de servitio meo temeripsum vel omne peculiare tuum redimere deberes. quod ita & fecisti; & dedisti mihi pro hoc quod mihi bene complacuit, tam in argento quam in amicto (2), valentes solidos tantos. Propterea hanc chartulam redemptionalem in te fieri & adfirmare rogavi, ut taliter fias ingenuus tanquam si ab ingenuis parentibus fuisses procreatus vel natus, cum omni peculiare tuo; & nec mihi nec ulli heredum

Tom. II.

meorum nullum impendas servitium nec hominum nec libertaticum nec nullum obsequium nec patronaticum; sed eam pergas partem quam volueris, liberamque & firmissimam in omnibus habeas potestatem; & neque servitio, nec . . . onio nec libertatico, nec patronicium nec nullum obsequium nec ego ipse nec ullus de heredibus meis; nec quislibet opposita persona, tibi exinde nullas calumnias nec fatigationes nec repetitiones agere nec generare nec repetere non debeamus. Quod qui tentaverit, & a me vel heredibus meis defensatum non fuerit, inferamus tibi una cum socio fisco auri uncias tantas esse multando, & præfens redemptionale omni tempore firma permaneat, stipulatione subnixæ. Actum illo.

Hereditaria (3).

XLIX. Dulcissima atque in omnibus amantissima filia mea illa. Ego enim vir magnificus ille. Omnibus non habetur incognitum quod, sicut lex Salica continet (4), de res meas, quod mihi ex alode parentum meorum obvenit, apud germanos tuos (5) filios meos minime in hereditate succedere poteras. Propterea mihi præparavit plenissima & integra voluntas ut hanc epistolam hereditariam in te fieri & adfirmare rogavi, ut si mihi in hoc seculo suprestis apparueris, in omnes res meas, tam ex alode parentum meorum quam ex meo contractu mihi obvenit, in pago illo, in loco qui dicitur ille, & in quibuscumque pagis aut territoriis, ubicunque habere videor, tam mansis, domibus, ædificiis, vineis, olivis, silvis, campis, pratis, pascuis, aquis, aquarumve decursibus, quicquid dici aut nominari potest, quantumcumque de meo proprio moriens dereliquero, in omnes res meas in hereditate apud germanos tuos filios meos succedas, & æqualentia inter vos exinde dividere vel exæquare faciatis. Et quod ad partem tuam exinde recipis, quicquid exinde facere volueris, liberam & firmissimam in omnibus habeas potestatem faciendi. Si quis vero, quod nec fieri credo.

Cautio de vinea (6).

L. Domino fratri illo ille. Ad petitione mea mihi non denegasti, nisi ut in summa necessitate mea argento vel amicto valentes solidos tantos in manu mea ad præstitum be-

Z ne-

(1) *Redemptionale.*) Seu *charta redemptionalis*, per quam servus seipsum de peculio suo redimit, & dato pretio libertate a domino donatur, ita ut ab obsequiis omnibus & jure patronatus liber & innumis permaneat. Quod ita demum procedit, si sciat dominus numeros peculiares esse. Alioqui enim (ut est in leg. Bajuv. c. 15. tit. 7.) *Si quis servus de peculio suo fuerit redemptus, & hoc dominus ejus forte nescierit, de domini potestate non exeat: quia non pretium, sed res servi sui, dum ignorat, accipit.* Quod caput exscripti Benedictus Levita Capitular. lib. 5. cap. 359.

(2) *In amicto.*) In veste; ex qua amictus dictione supplenda lacuna supra cap. 15. & 16.

(3) *Hereditaria.*) Cum lege Salica filia in antiqua patris alode non succederet, tamen hac formula ad hereditatem admitti potest, ut cum fratribus portionem ferat. Marculf. lib. 2. cap. 12. *ut filia cum fratribus in paterna succedat alode.*

(4) *Lex Salica continet.*) Tit. 62.

(5) *Apud germanos tuos.*) Id est, cum germanis tuis.

(6) *Cautio de vinea.*) Oppigneratio est vineæ pro debito, cum antichresi.

neficiam mihi præstitisti. Propterea oppignoro tibi vineam proprietatis meæ in pago illo, in loco qui dicitur illo aripennos tantos (1). Subjungit de ambobus lateribus & ambobus frontibus terra tui, infra ipsa terminatione & mensura ad integrum, & usque annos tantum fructum quem ibidem Deus dederit, ad parte tua elidiatum habere debeas, & per temetipsum ipsa vinea condiregere facias, & quomodo ipso fructus tantos annos transactos habueris, & debito tuo tibi reddidero, cautionem meam per manibus recipiam, stipulatione subnixa. Actum illo.

Securitas (2).

LI. Non minima sed maxima vertitur discordia inter illo & illo. Venientes in loco illo ante bonis hominibus, repetebat ipse ille in causa sua, vel in conjugæ suæ illa, adversus ipsius luc, dum diceret eo quod ipsa genua sua impinxerit, & super filia eorum nomine illa cecidisset (3), & ipsam ibidem occidit; sed ipsa illa hanc causam minime potuit denegare. Exinde taliter ad ipsos bonis hominibus fuit iudicatum ut illam leudem, ut lex erat, ipsius suo solve-re deberet. quod ita in presente fecit, & servo suo nomine illo vel alia rauba sua ipsa illa pro illa leude ipsius luc vel conjugæ suæ illa, in quod eis bene complacuit,

dedit. Propterea jam dictus ille & conjugæ sua illa hanc securitatem in ipsa illa vel... go suo fieri & adfirmare rogaverant, ut nullo unquam tempore de jam dicta causa, nec de illa morte, nec de ipsa leude, nullas calumnias nec repetitiones nec fatigationes nec nos nec nullus de heredibus nostris nec quislibet opposita persona agere nec generare nec reperere non debeamus. Quod qui attentaverit, & a nobis vel heredibus nostris defensionem non fuerit, inferamus tibi una cum socio fisco auri uncias tantas, argento pondo tanto esse multando, & præsens securitas omni tempore firma permaneat, stipulatione subnixa. Actum illo.

Donatio ad filios (4).

LII. Gestæ lex & consuetudo exposcit (5) ut quæcumque persona naturales filios haberit, & alios plures non habuerit, si eos in sua voluerit instituire hereditate, qualiter in suum potius arbitrium ad faciendū de id pater hoc quod in eos voluerit, liberam habeat potestatem. Ideoque ego ille, dum non est incognitum quod femina aliqua nomen illa bene ingenua (6) ad conjugium mihi sociavi uxore, sed qualis causas vel tempora me oppresserunt ut chartalam libelli dotis ad eam, sicut lex declarat, minime excessit facere, unde ipsi filii mei, secundum legem, naturales appellantur (7), & filios in

(1) *Aripennos tantos.* Mensura est terræ, ut & iugerum, acra, bunnaria, arialis, opera. Gregor. Turon. lib. 5. cap. 28. *Statutum fuerat ut possessor de propria terra unam ampboram vini per aripennos redderet.* Hodie arpent. Glossæ vet. *Arpendium, arēns;* quam vocem Scaliger in Diras Valerii Caronis Latinam esse contendit, quasi *arvipennium*. Repertio tamen apud Columellam de re rustica lib. 5. cap. 1. Gallos semijugerum *aripennem* vocasse. Nunc certe ut plurimum pro integro jugero accipitur.

(2) *Securitas.* De securitate Marculfi lib. 2. cap. 18. & supra cap. 31.

(3) *Cecidisset.* Pro cecidisset.

(4) *Donatio ad filios.* Naturales videlicet, non ex justis nuptiis procreatos. Pertinet hæc formula ad legem Romanam.

(5) *Lex & consuetudo exposcit.* Jure Romano filii naturales patri ex testamento heredes esse poterant in æstem; atque adeo in substitutione facta, si sine liberis aliquis decesserit, Papinianus existimavit deficere conditionem, si naturales liberi extarent. l. *Ex factio*. 17. §. *Si quis.* ad Senatusconsult. Trebel. l. *Græraliter*. §. ult. Cod. de institut. & substit. Lege tamen a Valentiniano, Valente, & Gratiano lata, is qui legitimus filios vel nepotes aut patrem vel matrem haberet, non poterat naturalibus liberis plus uncia relinquere. Quod si non essent iusti liberi, nec pater aut mater, usque ad tres uncias filii naturales consequi possunt. l. 1. Cod. Th. de naturalibus filiis. Anastasius postea constituit, ut si quis concubinam uxoris loco haberit, & filios ex ea susceperit, illis possit omnem hereditatem relinquere, non extantibus aliis. l. *Subemus*. Cod. de naturalibus liberis. Sed id Justinia-

nus immutavit & ad semissem reduxit. l. *Hereditatis*. eod. tandemque revocavit Nov. 89. ut in æstem institui possent. In Gallis autem veterem usum servatum fuisse docet hæc formula, nec observatam Valentiniani constitutionem de tribus uncias; quo pertinent hæc verba, *consuetudo exposcit*; maximeque propter commixtionem exterarum gentium, quæ naturales liberos a legitimis vix discernabant.

(6) *Bene ingenuam.* Impari tamen dignitate. Alioqui solo affectu uxor esse potuisset.

(7) *Naturales appellantur.* Innuit sine dotibus instrumentis non intelligi matrimonium, nec legitimos nasci liberos. Modestinus tamen inter regulas juris refert, in liberæ mulieris consuetudine non concubinatum esse, sed matrimonium. l. *In liberæ*. de ritu nupt. Quod ita intelligendum est, si quidem affectu & honore uxoris sit habita. Sane enim, inquit Ulpianus, nisi dignitate nihil interest. l. *Item legato*. de legatis 3. Et Papinianus cum dixisset donationes in concubinam collatas non posse revocari, adjicit: *An autem maritalis honor & affectio pridem præcesserit, personis comparatis, vitæ conjunctiōne considerata pendendum esse; neque enim tabulas facere matrimonium.* l. *Donat*. 31. de donat. Sed postea receptum est & Theodosiano jure probatum, ut inter impares honestas personas non alias constaret matrimonium, nisi dotibus instrumentis conscriptis, nec alias legitimi essent liberi. l. *Si donat*. C. de nupt. l. 3. Cod. Theod. eod. Quo referri possunt hujus formulæ verba, *sed talis causa &c.* Non dubito hoc jus postea a Justiniano immutatum, ut etiam inter impares legitima essent matrimonia sine instrumentis dotibus. l. *Imperialis*. §. *Immo*. Cod. de nuptiis. Quam legem idem refixit Novel. 74. filii.

in ea generavi, quibus baptismo nomen imposuimus filios & illos, propterea volo ut predicti filii mei in omni corpore facultatis meae in pago illo, in loca denominantes illos & illos, in legitimam successionem debeatis addere apparatus, hoc est, tam terris, mansis, una cum superpositis domibus, aedificiis, utriusque generis sexus pecuniis, mancipiis ibidem commanentibus, tam ibidem quam & aliunde translatis, sicut dixi, quod nostra est possessio, & quod de successione parentum nobis obvenit, tam de alode, quam de comparato vel de qualibet adtractu ad nos noscitur pervenisse, & quicquid a die praesente nostra est possessio vel dominatio, cum omni jure & merito & omni re inexacta quandoquidem moriens dereliquero, in vestra debeatis revocare potestate & dominatione, & faciatis exinde jure proprietario quod volueritis, & nullus vobis de omni hereditate mea repudiare non debeat, nec facere possit, stipulatione subnixta.

Mandatum (1).

LIII. Dulcissimo amico meo illo, ego ille. Rogo atque injungo caritate tua ut hias ad vicem meam ad civitate illa, ad illo defensore & illo professore, vel curia publica ipsius civitatis, & hanc epistolam, qua ego filios meos illos in totius hereditatis meae legitima successione instruere & legitimos filios meos, sicut in ipsius epistola rextu continetur, conscribere volui, ea gestis municipalibus, ut mos & lex est, juxta morem & consuetudinem alligare atque firmare facias, ad prosecutionem celebratam. quod tibi rogo mihi rescribere pigrum non graveris. stipulatione.

Hereditaria de hereditate.

LIV. In nomine Domini. Anno illo Domini nostri illius Regis, mense illo, gesta (2) habita apud laudabile viro illo defensore & illo professore vel curia publica ipsius civitatis, ille ait. Quae vobis, optime defensor, ut mihi codices publicos patere jubearis, quia habeo quaedam prosequere quae gestorum allegatione cupio roborari. Memorati defensor & ordo curiae dixerunt: Patent

Tom. II.

tibi codices publici, prosequere quae optas. Ille dixit: Amicus meus ille mihi injunxit per suum mandatum sollempniter roboratum ad laudabilitatem vestram accedere debere, & hanc epistolam, quam ipse, sicut textus declarat, in praedictos filios suos illos conscripsit, pro eo quod in bene ingenua semina illa ipsos generavit, & tamen chartolam libelli doris ei secundum legem non adfirmavit, propterea jam dicti filii secundum legem naturales appellantur, ita antedictus pater eorum ei complacuit ut ipsos secundum legem Romanam in ipsa civitate ante curiam publicam debeat in legitima totius hereditatis suae instruere hereditate, ita & fecit, dum in prolis, nec legitimos infantes non habuerit, ipsos in legitima hereditate pro legitimis filiis in omnes causas recepit; ut praedicta epistola juxta morem & consuetudinem gestis municipalibus alligari atque firmari debeat. Supra scriptus defensor una cum suis curialibus vel subscriptionibus instruerunt vel inobdierunt sub signaculis. Et haec gesta quomodo est conscripta, manu eorum roborata, ei visi fuimus tradidisse, stipulatione subnixta. Actum.

Epistola (3).

LV. Magnifico amico meo illo, ego ille. Cognoscas juxta injunctionem tuam, ut per tuum mandatum mihi rogasti, ad illa civitate ad illo defensore vel curia publica ipsius civitatis me accessisse, & hanc chartolam, qua infantes tuos, quod naturales sunt, in legitima hereditate secundum legem instituisi, sicut in ipsa chartola tam de rebus quam & de ipsa munera ad ipsius infantes continetur, gestis municipalibus juxta morem & consuetudinem allegasse atque firmasse cognoscas, & de persecutione celebrata, quod mihi rogasti, rescribere vel prosequere mihi pigrum non fuit. stipulatione subnixta.

Gesta manumissionis (4).

LVI. Quod secundum legem Romanam actum est nullatenus revocetur. Itaque sub die illo, anno illo regni Domini nostri illius Regis, Indictione illa, vir venerabilis ille Diaconus testatur (5) eis quia stabili

Z 2 sub

xit rursus Nov. 112. exceptis illustribus viris, quos non aliter matrimonium contrahere voluit nisi dotibus instrumentis confectis, ceteros ex solo affectu uxores ducere. Sed Justinianaeum jus necdum in Gallis usu receptum fuisse jam antea animadvertimus.

(1) *Mandatum.* Forma mandati ad insinuandum & publicandam superiorem donationem; quo facto ejusmodi naturales liberos legitimos effici & legitimam percipere patris successionem docet haec formula.

(2) *Gesta.* Insinuatio & professio apud acta municipalia, stabiliendae & firmandae donationis gratia. De ejusmodi gestis vide Marculum lib. 2. cap. 37.

(3) *Epistola.* A procuratore scripta, qua se ex mandato donationem insinuasse refert.

(4) *Gesta manumissionis.* Acta sunt manumissionis in Ecclesia celebratae, ex parte tantum inutilia.

(5) *Ule Diaconus testatur.* Primus Diaconorum, sive Archidiaconus. Praerat ille libertatibus quae in Ecclesia dabantur, manumissionisque tabulas conscribat, ut haec formula testatur. Leg. Ribuar. tit. 58. *Qui servum suum pro animae suae remedio seu pro precio secundum legem Romanam liberare voluerint, ut in Ecclesia coram Presbyteris, Diaconibus, seu cuncto clero & plebe, in manum Episcopi servum cum tabulis tradat, & Episcopus Archidiacono jubeat*

sub scripturis manumittere in Ecclesia illa vindictaque liberare (1) famulo illo suo nomine illo bene sibi merito secundum constitutionem bonæ memoriæ Constantini (2) legis, qua fixum est ut omnes qui sub oculis Episcoporum, Presbyterorum, seu Diaconorum in Ecclesia manumittuntur, ad civitatem pertineat, & ab Ecclesia defendatur, & vult eum juxta consuetudinem, cujus commemoratio subprævida est, ad civitatem pertinere Romanam, ea tamen conditione (3) ut eat ubique, quam voluerit partem pergat, tanquam si ab ingenuis parentibus fuisset natus vel procreatus, & nulli heredum ac proheredum meorum minime quicquam debeat servitutis, nec libertinitatis gratiam, nec patronatus obsequium, sed, sicut dixi, sub integra & legitima ingenuitate debeat permanere ingenuus atque securus, & semper ad civitatem debeat pertinere Romanam, testamentum etiam faciendi liberam in omnibus habeat potestatem. Si quis vero.

Traditoria.

LVII. Notitia traditionalis, qualiter vel quibus præsentibus venit homo aliquis nomine ille ad illo manso, quem ante hos dies per chartolam venditionis ad filium suum adfirmavit, per . . . visus fuit tradidisse vel consignasse, & exitum inde fecisse. His præsentibus,

Obnoxiatio.

LVIII. Domino meo semper, ego enim ille. Dum non est incognitum qualiter instigante parte adversa mihi contigit quod ego caballo ad homine aliquo in texaga subluxi, unde & de furto victus apparui, & vitæ periculum exinde incurtere potueram, & ego non habeo unde ipsum facinus vel ipsum furum emendare vel satisfacere debeam, propterea experiri vobis, & habuit pietas & dignatio vestra. & reliqua.

a Lindenbrog. supradicta.

ut ei tabulas secundum legem Romanam, qua Ecclesia vivit, scribere faciat, & tam ipse quam omnis procreatio ejus liberi permanant, & sub tuitione Ecclesie constant. Statuit etiam eadem lex Riburaria ut si in iudicio controversia existat utrum aliquis liber an servus sit, & manumissionis tabula in dubium vocentur, ut Archidiaconus & testes ante Regem vel Episcopum hac de re jurent; & si vere manumissum fuisse afferaverint, multa xlvj. solidorum Archidiacono debetur; sin minus, servum cum pari multa domino Archidiacono restituere jubetur. Ex quibus non parum lucis huic capiti accedit. Idipsum testatur Amalarius Trevirensis, ubi de Archidiaconi officio agit, non quidem in vulgatis, sed in Ms. codice S. Victoris Parisiensis. *Gesta*, inquit, *libertatum Episcopo deferri*. Ebo de ministris Rhemenfis Ecclesie, in Archidiaconi officio: *Libertates liberorum cum testibus probare, alienorum servorum ad gradus venire volentium exigere; potestatem etiam haberi libertatem ecclesiastica propria de familia facere, & alienis exigere.*

(1) *Vindictaque liberare.* Improprè. Nam aliud est vindicta manumittere, aliud in Ecclesia. Sed quia vetustissimus plenæ libertatis dandæ modus erat per vindictam, ut manumissi cives Romani fierent, ideo hoc nomine in manumissione Ecclesie usus est, quæ post constitutionem Constantini eandem vim obtinuit.

(2) *Constitut. Constantini.* Constat manumissionis in Ecclesia Constantinum auctorem fuisse, Quæ præsertim honori Ecclesiarum tributum est, sed & libertati, cujus adipiscendæ apud magistratus propter varias ambages major tum erat difficultas. Tres igitur editæ sunt a Constantino de ea re constitutiones; quarum una est in Cod. Th. tit. *De manumissionibus in Ecclesia ad Obium Episcopum*, eaque postrema, nimirum Crispo & Constanti-

no Coss. Est alia huic prior in Cod. Justiniano. *De his qui in Ecclesiis manumittuntur*, ad Protogenem Episcopum, Sabino & Aradio Rufino Coss. Jam dudum placuit, inquit Constantinus, ut in Ecclesia catholica libertatem domini sui famulis præstare possint, si sub aspectu plebis assensibus Christianorum antistitibus id faciant, ut propter facti memoriam vice actorum interponatur quælibetque scriptura. Ex quo apparet præcessisse & aliam quæ non extat. Sane Sozomenus histor. eccles. lib. i. cap. 9. afferit tres Constantinum fecisse leges de manumissionibus in Ecclesiis. Auctoris verba, quia huic formulæ lucem afferunt, visum est adscribere: *ἐξ ὧν μὴ παρεκλιθεῖς τὸ συνουσιαστικὸν εἶναι ἀρχαία τῶν ἐκ τῶν ἐκκλησιῶν ἐκδεδωμένων. . . παλῆς διαχωριστὸς ὄντων πρὸς τὴν κτίσιν τῶν ἐπιτηδωτῶν ἐκδεδωμένων, ἢ πολεμιστῶν Ῥωμαίων κελύων, τῶν ἐξ ἑτοίμου ἐπιτηδωτῶν, ἢ πολεμιστῶν πρὸς τὴν ἐκκλησίαν ἐκδεδωμένων ὑπὸ μέτρον τοῖς ἑστέροις πολιτεύων Ῥωμαίων τοῦ γένους. ταῦτα τῆς ἀνευθελῆς ἐκδεδωμένων, ἢ ἐκ τῶν ἰσχυρῶν οὐκ ἐκ τῶν ἰσχυρῶν, ἢ οὐκ ἐκ τῶν ἐπιτηδωτῶν πρὸς τὸν ἐκκλησίαν, ἢ ἐκ τῶν ἐπιτηδωτῶν πρὸς τὸν ἐκκλησίαν.* Quæ postrema non est assequutus Latinus Tripartitæ interpres; sed ex hac formulâ interpretationem claram & certam accipiunt. Hujus manumissionis præclarum existat exemplum apud Ennodium Ticinensem Episcopum, de Gerontio Agapitæ servo; ubi elegantissimum ex B. Augustini sermonibus nondum editis locum adfert eruditissimus Sirmondus. Est etiam ea de Aurelianiensis Inscriptio, quam multi excerpere; quam tamen posterioris ætatis esse existimo, circa tertiæ Regum nostrorum familiæ primordia.

(3) *Ea tamen conditione.* Esti nulla lacuna nora in manuscripto hic apponatur, quædam tamen deesse manifestum est, ea scilicet quæ ad gesta manumissionis de qua agitur pertinent.

FORMULÆ BIGNONIANÆ,

S I V E

FORMULÆ QUÆDAM

VARIÆ ET INCERTI AUCTORIS,

Ex veteri codice Petri Danielis primum editæ a clarissimo viro Hieronymo Bignonio.

INCIPIUNT CHARTÆ REGALES (1) SIVE PARENSALES.

C A P I T U L A.

1. *Ingenuitas.*
2. *Venditio de servo.*
3. *Venditio de terra.*
4. *Venditio de servo ad Ecclesiam,*
5. *Donatio ad sponsam.*
6. *Notitia de mancipio.*
7. *Notitia de homicidio.*
8. *Securitas de homicidio.*
9. *Donatio quam pater donat filio suo.*
10. *Conculcatoria,*
11. *Donatio quam homo donat ad filium suum.*
12. *Notitia de cruce evindicata.*
13. *Cautio de clavibus.*
14. *Concarniatura inter duos Abbates,*
15. *Charta tracturæ.*
16. *Donatio quam homo donat ad suam parentem.*
17. *Donatio ad causam Dei.*
18. *Pactum divisionis inter fratres.*
19. *Venditio ad monasterium.*
20. *Precaria.*
21. *Commendatitia.*
22. *Indiculus prelatorius ad Episcopum.*
23. *Indiculus quem præpositus transmittit ad Abbatem.*
24. *Indiculus quem Abba transmittit ad hominem pagensem.*
25. *Indiculus quem Episcopus transmittit ad Abbatem.*
26. *Cautio de infrastructis.*

Ingenuitas.

I. **O** Portet enim unumquemque hominem, dum in hac vita vivit pro animæ suæ remedio cogitare. Idcirco ego in Dei nomine ille, recogitans pro Dei intuitu vel pro animæ meæ redemptione, ut ab impiorum consortio erui mereamur, dimitto ergo a die præsentis vernaculum juris mei nomine illum ingenuum, in ea vero ratione ut ingenuus permaneat, tanquam si de bene ingenuis parentibus fuisset natus vel procreatus. Peculiare vero si aliquid habet, aut inantea laborare poterit, in omnibus habeat concessum atque indultum; & mundebordem vel defensionem ad basilicam sancti illius se habere cognoscat, non ad affligendum, sed ad se defendendum, nisi, ut diximus, bene ingenuus de hoc die valeat residere. Si quis vero, quod fieri non credo, si fuerit, aut ego ipse, aut nullus de heredibus, aut ulla emissæ persona, quæ contra ingenuitatem istam venire aut eam infringere tentaverit, fisco discentente solidos triginta multæ componat, & quod reperit per nullum ingenium evin-

Tom. II.

dicare valeat; præsens ingenuitas & merces nostra firma & stabilis permaneat, cum stipulatione subnixæ. Actum in loco illo.

Venditio de servo.

II. Domino magnifico fratri illi emptori, ego in Dei nomine ille venditor. Constat me, non imaginario jure, nec nullo cogentis imperio, sed proprio voluntatis meæ arbitrio tibi vendere, quod ita & vendidi, a die præsentis, vernaculum juris mei nomine illum, non furem, non fugitivum, nec cadivum, nec ullum vitium in se habentem, sed in omni corpore scimus eum sanum usque ad annum & diem. Et accepti a te in pretio pro hoc, juxta quod mihi bene complacuit vel convenit, solidos tantos, ita ut ab hac die memoratum vernaculum superius denominatum, quem dato pretio de me legibus comparasti, habeas, teneas, atque possideas, & quicquid exinde facere volueris, libere & firmissime in tua permaneat potestate ad faciendum. Si quis vero, quod fieri non credo, si fuerit, aut ego ipse, aut ullus de heredibus meis, qui contra venditionem istam venire aut eam infringere tentaverit,

Z 3

tave-

(1) *Chartæ Regales.* Perperam his formulæ chartarum regaliū titulus adscribitur. Non omnia nomine Regis inscriptæ, sed private e-

pistolæ forma more seculi confectæ; ad quas longioribus notis opus non est, cum omnia fere ad Marculfum & alios exposita sint.

taverit, fisco discutiente solidos triginta multæ componat, & quod repetit nihil evindiceret, sed præsens &c.

Venditio de terra.

III. Domino magifico fratri illi emptori, ego in Dei nomine ille venditor. Constet me, non imaginario jure, nec ullo cogentis imperio, sed proprio voluntatis meæ arbitrio tibi vendere, quod ita & vendidi tibi a die præsentis bannaria tanta (1) de terra arabili, in loco nuncupante illo, qui est in pago illo, quem de parte parentum meorum tam & de alode quam & de comparato vel de quolibet adtracto ad me legibus obvenit, hoc est, de uno latere terræ illius subjungit, de alio latere illi, & de uno fronte terræ illius, de alio vero fronte per viam publicam. Et accepi a te in pretio taxato pro hoc, juxta quod mihi bene complacuit vel conventum fuit, solidos tantos, ita ut ab hac die memoratam terram superius denominatam, quam de me legibus comparasti, ipsam hanc habeas, teneas, possideas, vel quicquid exinde facere volueris, libera in omnibus Christo propitio in tua permaneat potestate ad faciendum. & cetera.

Venditio de servo ad Ecclesiam.

IV. Breve in vicem venditionis qualiter vendidit homo aliquis nomine ille ad Ecclesiam aliquam nomine illam vernaculum suum nomine illum, a die præsentis, non furem, non fugitivum, non cadivum, nec ullum vitium in se habentem, sed in omni

corpore scimus eum sanum usque ad annum & diem. & sicut superius factum est.

Donatio ad sponsam.

V. Dum Dominus ab initio concessit in veteri testamento & præcepit ut relinquat homo patrem & matrem & adhæreat suæ uxori, ut sint duo in carne una, & quod Dominus conjunxit homo non separet. Ego enim in Dei nomine ille, dulcissima conjugii meæ illi. Dum & ego te per solidum & denarium (2) secundum legem Salicam (3) visus fui sponsare, ideo in ipsa amoris dulcedine dabo ergo tibi a die præsentis, quod in perpetuum volo esse mansurum, rem pro portione mea in loco nuncupante illo, qui est in pago illo, quæ de parte parentum meorum ad me legibus obvenit, hoc est, in ipsa portione, mansis ad commendandum (4), cum casticiis (5), suprapositis, terris arabilibus, & mancipiis, vel quicquid in ipsa portione est aspectum, tibi dico esse donatum atque firmatum; ut quando die felicissimo nuptiarum insimul nos Deus conjunxerit, ista omnia superius conscripta in tua permaneat dominatione ad possidendum. Si quis vero &c.

Notitia de mancipio.

VI. Cum resedisset ille Vigarius illustris viri illius Comitis in illo mallo publico, una cum ipsis Scabinis qui in ipso mallo resedebant ad causas audiendas vel resecta judicia terminanda; ibique veniens monachus sancti illius, vel ille Abbas nomine illo, de illo monasterio, una cum advocato san-

81

(1) *Bannaria tanta.* Modus terræ, Bonniere in Butellerii libro; qua voce Ambiani & Atrebatenses adhuc utuntur.

(2) *Per solidum & denarium.* Uxoribus ducendæ forma, quasi per coemptionem, veteribus Francis usitata. Fredegarius de nuptiis Chlodovei & Chlotildis: *Legati offerentes, solidum & denario, ut mos erat Francorum, eam paribus Chlodovei sponant.* Imaginaria hæc coemptio vetustissimæ observantia species, qua uxores emi non apud Germanos tantum, sed apud plerasque gentes mos erat. Saxones etiam vere sibi uxores emebant. Leg. Saxonum cap. 38 *Uxorem ducturus vicescentos solidos det parentibus ejus.* In legib. Burgundionum tit. 12. *Sexies puellæ pretium raptor exolvat.* Et tit. 34. *Si quis uxorem suam sine causa dimiserit, inferat ei alterum tantum quantum pro pretio ipsius dederat.* Qua de re alias fortasse.

(3) *Secundum leg. Salicæ.* Morem Francorum dixit Fredegarius, ut & vetus formula apud Francicum Pitheum. *N. filius N. puellam ingenuam nomine N. illius filiam per solidum & denarium secundum legem Salicam & antiquam consuetudinem desponsavit.* In lege quidem S. lica de virginis nuptiis nil cautum exstat. De viduis autem dicendus titulus est XLVI. ubi tamen non unus solidus, sed tres solidi & denarius memorantur. Ille, inquit, qui viduam accipere vult, cum tribus testibus qui adorare debent, tres solidos æque pensantes & denarium habere debet. Et hoc factum, si eis convenit, viduam accipiat. Deinde: Si tres

solidos & denarium ille cui reipsum debetur acceperit, tum eam legitime accipiat.

(4) *Mansis ad comman.* Mansus villula est coloni unius habitationi destinata, cum certo agri modo, quantum ille arare potest. Adnuntiatio Caroli apud Pistas c. 30. *Ut quoniam in quibusdam locis coloni tam fiscales quam & de casis Dei suas hereditates, id est, mansa que tenent, non solum suis paribus, sed & Clericis Canonici, ac villanis Presbyteris, & aliis quibuscumque hominibus vendunt, & tantummodo cellam retinent, & hac occasione sic destruxerunt villas ut non solum census debitus inde non possit exigi, sed etiam que terræ de singulis mansis fuerunt, jam non possunt cognosci.* Hodie quoque Burgundionibus Moix dicitur coloni adscripti hereditolium. Aliis Mas. Harum certe formularum exemplar perpetuo, non mansum, sed mansum habet.

(5) *Casticiis.* Casticias septa Falcetius interpretatur antiquit. lib. 9. cap. 13. ubi capitula quadam synodi Suesionensis an. occclxii. refert, ne cui in casticiis & sibi casticiis vendari liceret. In epistola Episcopi apud Rhemenfium & Rothomagenfium apud Pitheum & eundem Falcetium lib. 10. c. 15. *Judices ut edificent villas moderatis casticiis;* quoloco edificia designari sequentia verba manifestant. Sic infra cap. 9. *mansum ad commanendum cuius casticia superposita.* In veteri instrumento S. Galli, Alamannic. antiquit. tom. 2. p. 1. c. 68. *casj dominicata, casticiis, terris, campis, pratis, pasuis, &c.*

Ei illius nomine illo, feminam aliquam nomine illam interpellabat, repetebat ei dum diceret eo quod colona esset sancti illius, de curte sua quæ dicitur illa, de parte avie suæ nomine illius quondam, & ipsa illa & de ipso servitio sancti illius negligens aderat; sed ipsa femina de præfenti adstare videbatur, & nullatenus habuit quod dicere nec opponere nec tradere rationes per quas de ipso servitio sancti illius se abstrahere potuisset, sic ei in præfenti fuit iudicatum, ut ipsum servitium sancti illius, unde negligens aderat, ipsi advocato sancti illius reuadiare deberet. quod ita & fecit, & se ad ipsum servitium sancti illius ibi se in præfenti recredidit. Exinde opportunum fuit ipsos monachos sancti illius, vel ipsum advocatum sancti illius nomine illum, talem notitiam ante ipsas personas quæ in ipso mallo residebant manibus eorum roboratas accipere, quod ita & fecerunt, ut omni tempore ipse advocatus, vel casa sancta illa vel ille Abbas, vel successores sui, ipsam feminam superius nominatam vel agnationem suam ad opus sancti illius habeant evindicatam atque elitigatam. Præfentibus his quorum præfentia actum fuit. Facta notitia in loco illo publiciter.

Notitia de homicidio.

VII. Dum & per plures homines ponitur in notitia qualiter veniens homo aliquis nomine ille in contubernio, hominem aliquem nomine illum ipsum ibidem adfallisset, & ipsum ibidem interfecisset vel occidisset; sed venientes parentes & amici ipsius hominis interfecisti ante inlustrem virum illum Comitem, interpellabant ipsum hominem qui eorum parentem in contubernio adfallisset vel interfecisset; sed ipse ille in præfenti adstare videbatur, & hanc causam nullatenus potuit denegare, sed taliter fuit professus quod insurgente inimico ipsum hominem interfecisset vel occidisset. Tunc taliter ei iudicaverunt, ut ipsam leudem vel ipsum homicidium ad ipsos parentes legibus transfolvere deberet. quod ita & fecit. Sed postea in ipso placito ei fuit iudicatum ut ipsi parentes talem epistolam securitatis manu eorum vel bonorum hominum firmatam ei fieri vel conscribere deberent, quod ita & fecerunt, ut post hunc diem nec ipsi illi, nec ullus in causa ipsorum, nec ulla opposita persona de præfata morte illius quondam, nec de ipso homicidio, nec de ipsa leude nullam reclamationem nec nullum impedimentum pontificium non habeant ad faciendum. Qui hoc facere voluerit, ipsos solidos per manus reddat, & ob hoc solidos tantos una cum fisco discutientibus multæ componat, & qui repetit nihil evindicat.

Securitas de homicidio.

VIII. Cum resedisset inluster vir ille Comes in illo mallo publico ad univerforum causas audiendas vel recta iudicia terminanda, ibique veniens homo aliquis nomine ille repetebat ei, dum diceret eo quod ipse ille hominem suum nomine illum quondam bene ingenuum in via malo ordine ipsum adfallisset, & ipsum ibidem interfecisset vel occidisset, & rauba sua, caballos, aurum & argentum, & drapalia exinde tulisset vel deportasset, vel leudem contra legem ibi burrisset; sed ipse ille de præfenti adstare videbatur, & hanc causam nullatenus potuit denegare; sed taliter fuit professus, quod faciente inimico ipsum hominem occidisset vel interfecisset; sed taliter in ipso mallo ei iudicaverunt, ut ipsum hominem vel ipsam leudem legibus exinde transfolvere deberet. quod ita & fecit. Sed postea apud ipsum Gratiam vel apud ipsos bonos homines qui in ipso mallo resedebant epistolam securitatis manu eorum firmatam accipere deberet, quod ita & fecit, ut post hanc diem nec ipsi illi, nec ullus de hereditibus suis, nec ullus in causa ipsorum & hominis interfecisti quondam, nec ulla opposita persona de præfenti die de ipsa morte illius, nec de ipso homicidio, nec de ipsa leude contra ipsum illum nullam reclamationem nec nullum impedimentum pontificium non habeat ad faciendum; & qui hoc facere præsumperit, duplum tantum quantum ipsa leodis continet, & partibus cui hæc facta est, una cum fisco fisco coactus multæ componat, & quod repetit vindicare non valeat.

Donatio quam pater facit filio suo.

IX. Dulcissimo atque amantissimo filio meo illi, ego in Dei nomine ille genitor tuus. Dum & ego te dulciter enutrivit, & tu mihi fideliter deservivisti, vel tuum servitium vel benevolentiam circa partem nostram habemus compertam, ideo in ipso amore dulcedinis vel tuo servitio componente, dabo ergo tibi a die præfente quod in perpetuum volo esse mansurum, hoc est, mansum ad commanendum cum casticia, superposita, terris arabilibus, & mancipiis his nominibus illis & illis, ut per hanc epistolam donationis vel deliberationis (1) nostræ manu mea vel bonorum firmatam, ut quandiu advivis tam tu ipse quam hereditas tua, contra tuos germanos & germanas quieto ordine vel elitigato valeas possidere vel dominare. Propterea hanc epistolam traditionis vel deliberationis nostræ manu mea firmatam exinde tibi fieri vel conscribere rogavi, ut de præfenti die de ipso manso, vel quicquid ad ipsum mansum aspicit, & ipsa mancipia superius denominata hoc habeas, teneas, atque possideas.

Con-

(1) *Deliberationis.*) Deliberatio, traditio. Capitular. lib. 6. cap. 370. Pro quocunque illas

Deo deliberare voluerit, ad serviendum ex his Deo in sacrificiis. Inde vivat & destruat.

Conculcatoria (1) *quam Abbas facit ad hominem suum.*

X. Ego in Dei nomine, ac si peccator, venerabilis vir ille Abbas de monasterio sancto illo, quod est in pago illo constructum. Dum & omnibus non est incognitum qualiter filius servi nostri nomine ille quandam feminam nostram nomine illam, bene ingenuam, filiam illius quondam, contra voluntatem parentum ipsius feminæ fociavit sibi ad conjugium, sed postea ipsis parentibus complacuit & nobis ut talem epistolam conculcatoriam manu nostra vel a fratribus nostris firmatam ipsi feminæ fieri vel firmare rogaremus, ut de ipso servitio, si agnatio inter ipsos apparuerit, in servitio publico nunquam sint coinquinati, sed sub integra ingenuitate dies eorum debeant perseverare, ideo precor atque supplico ad successores nostros vel ad Deum timentes homines ut benedicta nostra jubeant conservari qualiter ipsi vellent ut in postmodum eorum facta debeant esse stabilia; & per malorum hominum infestationem multam in ipsa epistola conculcatoria fieri vel conscribere rogavimus, ut si fuerit, quod Deus non permitat, extranea pars quæ hæc facta nostra infringere voluerit, in primis iram Dei & sancti illius incurrat, & ob hoc solidos centum partibus ipsis cui hæc facta est multa componatur, & quod repetit vindicare non valeat.

Donatio quam homo facit ad filium suum.

XI. Ego in Dei nomine ille. Constat me in amore Domini nostri Jesu Christi, ut veniam delictis meis consequi mereamur, donasse & dono donatumque esse volo ad dulcissimum filium meum nomine illum peciam de terra arabili in loco qui dicitur ille, qui est in pago illo, per loca designata vel circumta, in ea ratione ut post hunc diem jam dictus filiolus meus, cui epistola donationis

ista legibus facta fuit, ipsam terram habeat, teneat, atque possideat, vel quicquid exinde facere voluerit, liberam in omnibus Christo propitio habeat potestatem. Et si quis &c.

Notitia de cruce evindicata (2).

XII. Dum & omnibus non est incognitum qualiter veniens homo aliquis nomine ille ante Vigarium inlustris viri illius Comitibus nomine illo, adversus hominem aliquem nomine illum, repetebat ei dum diceret eo quod terram suam de suo manso vel de sua potestate malo ordine propriisset (3). Sed ipse ille de presenti ad stare videbatur, & hanc causam fortiter denegavit quod suam terram de suo manso malo ordine nunquam propriisset, nec post se nunquam retinuerit. Sed taliter ei fuit iudicatum in ipso placito ante ipsum Vigarium, vel ante ipsos pagenses, ut ad crucem ad iudicium Dei pro ipsa terra in noctes quadraginta duas in ipso placito pro hoc deberent ad stare. quod ita & fecerunt. Sed venientes ad ipsum placitum, sicut eis fuit iudicatum, ante ipsum Vigarium, vel ante ipsos pagenses, ad ipsum iudicium vel ad ipsam crucem visi fuerunt stertisse; sed ipse illum hominem, qui ipsam terram propriisset, ad ipsum iudicium vel ad ipsam crucem eum convicit; sed ipse in ipso placito ad ipsam crucem visus cadisse; sed dum hæc causa sic fuit inventa, quod ipse ille qui ad ipsum iudicium vel ad ipsam crucem cadisset, solidos tantos ei transfolvere deberet, quod ita & fecit, & de ipsa terra ipsum illum legibus revestire deberet, quod ita & fecit. Tuic taliter ei iudicaverunt, ut ipse ille de presenti die ipsam terram tam contra ipsum illum vel heredes suos quam contra quemlibet hominem omnique tempore habeat evindicatam atque elitigatam, ut tam ipse ille quam & posteritas sua post hanc diem prædictam terram quieto ordine valeat possi-

(1) *Conculcatoria.* Hæc formula Abbas, cuius servus puellam ingenuam rapuerat, concedit ut ex eo conjugio nati, liberi sint. Eiusdem argumenti est apud Marculf. lib. 2. cap. 29. Quid sit autem conculcatoria, amplius inquirendum. Legi posset *concellatoria.*

(2) *Cruce evindicata.* Crucis iudicium seu examinatio inter probationis species recensetur. Capitular. lib. 3. cap. 46. Si auctor venerit, & rem interstiatam recipere venerit, campo vel cruce contendant. Append. II. cap. 34. Dicens quod illi sit damnum factum, & hoc contendere voluerit in iudicio, aut in campo, aut ad crucem, licentiam habeat. Synodi apud Vermeriam sub Pipino Rege c. 17. Si mulier dicat quod vir suus nunquam cum ea coisset, exeat inde ad crucem. Burchardus lib. 9. c. 41. Quod quidem prohibetur Ca. tit. lib. 1. cap. 102. Sanctum est ut nullus examinationem crucis facere præsumat, ne Christi passio, quæ est glorificatio, cuiuslibet temeritate contempni habeatur. Usum tamen invaluisse docent posteriora capitula. Eius probationis forma describi videtur in legib. Frisonum tit. 14. duas sci-

licet præparari testeras, quarum una pura, altera crucis signo insignita sit, quæ duæ super altare linteæ evolvuntur; deinde post varias preces a Presbytero aut puero debent extrahi; quod si crucis testera prima extrahatur, innocentiam satis probatam existimabant. Agobardus pag. 288. Jube ferrum vel aquas calescere, quas manibus illæsus atteram; aut constitue cruces, ad quas stans immobilis perseverem. Ex quibus verbis apparet alium quem testerarium modum purgationis fuisse. Vide de cruce 1384. ex Guiberto, ubi est juramentum super crucem. Beua. Syn. epist. 8. Testam. Kar. M. iudicium crucis Dei.

(3) *Propriisset.* Invalisset. Leg. Ribuar. tit. 77. Si quis caballum, hominem, vel quantumlibet rem in via propriisset, aut eum sequutus fuerit, per tres marcas eum ostendat. Capitular. lib. 5. cap. 242. De rebus propriis, ut ante Missos & Comites & iudices nostros veniant, & ibi accipiant sententiam, & antea nullus præsumat alterius res propriindere, sed magis suam causam querat ante iudices nostros, ut diximus, & ibi recipiant quod iustum est.

possidere vel dominare , & ducti & securi exinde valeant residere . Factum iudicium in loco illo publiciter .

Cautio de clavibus (1).

XIII. Dum & per plures homines est patrefactum qualiter in Dei nomine ille veniens in placito ante illos vel quamplures bonos homines adversus hominem nomine illum , repetebat ei dum diceret eo quod cellaria vel camera & granica (2) , quicquid in eis habuit repositum , hoc est ; aurum , argentum , drapalia , arma , vinum , annonam , vel vidualia sua (3) per suas claves commendasset ad custodiendum vel ad salvandum , & ipsam rem in naufragium vel in damnum posuit . Sed ipse ille de presenti adstabat , & hanc causam nullatenus potuit denegare ; sed taliter ei fuit professus , quod ipsam rem superius denominatam per suum neglectum & per suum facinus fuit perditam vel naufragatam (4) . Tunc taliter ei iudicaverunt , ut ipsam rem ei transolvere vel emendare deberet . Sed ipse ille nullatenus habuit unde ipsam rem transolvere vel emendare deberet . Sed taliter ei fuit iudicatum , ut talem cautionem de capite suo , manu sua vel bonorum hominum firmata , ei fieri vel conscribere rogaret , quod ita & fecit , ut dum ipsam rem non habui , nec pretium unde transolvere vel emendare debuisset , ut quandiu advivam in servitio publico (5) , quod mihi injungitis , vobis deservire debeam ; & si negligens aut tardus de ipso servitio apparvero , qualemcunque disciplinam ad alios servos tuos impendis , talem super me potestatem habeas ad faciendum . Et si fuerit aut ego ipse , aut ullus de meis heredibus , qui contra hanc cautionem venire aut reclamare &c.

Concomiatura inter duos Abbates.

XIV. Placuit auxiliante Domino atque convenit inter venerabilem virum illum Abbatem de monasterio illo , vel congregationem monasterii sui , necnon & magnificum virum illum , de commutatione locorum , quam inter se facere deberent . quod ita & fecerunt . Per quam accepit venerabilis vir ille Abba ad opus monasterii sui in loco nuncupante illo , qui est in pago illo , hoc est , in ipso loco illo mansos ad commanendum , callicis superpositis , terris arabilibus , vel quicquid in ipso loco ad presens cerni-

tur esse possessio , totum & ad integrum re inexacta in commutatione vel in concamio . Simili modo vir magnificus ille accepit ad opus suum aliam rem in loco nuncupante illo , qui est in pago illo , hoc est quod superius diximus , totum & ad integrum re inexacta in commutatione vel in concamio . Unde duas epistolas pariculas uno tenore conscriptas manu eorum vel bonorum hominum firmatas inter se fieri & firmare rogaverunt , ut unusquisque post hunc diem quod a pari suo in commutatione vel in concamio accepit . teneat atque possideat , vel quicquid .

Charta vacaturia (6).

XV. Dominis sanctis & apostolicis ac venerabilibus in Christo patribus , Regibus , Comitibus , Episcopis , Abbatibus , Sacerdotibus , Clericis , vel omni populo Christiano qui in Romanorum vel Longobardorum provinciis Deo serviunt , tam in monasteriis quam & in civitate , seu per pagos , vel per vicos , ego in Dei nomine ille Major domus . Cognoscat magnitudo seu & sanctitas vestra quod iste frater noster nomen ille serviens vester petiit nobis ut ad basilicam sancti Petri patris vestri pro suis culpis vel pro nostra stabilitate valeat ambulare ad orationem . Propterea has litteras cum salutatione per ipsum ad vos direximus , ut in amore Dei & sancti Petri ipsum ad hospitium recipiatis ad beneficiendum vel ad suam consolationem , tam ad eam ambulando quam & in redeundo , ut per vos salvus eat & salvus revertatur . Interim , sicut vestra est consuetudo bona , vel consolationem vel adiutorium ei impendere jubeatis , latumque diem jubeatis habere . Cujus potestas regnat in aeternum , ipse vos custodiat in regno suo perpetuo . Salutamus vos omnes salutatione plenissima .

Donatio quam homo donat ad suam paventem.

XVI. Dilectissime atque amabili mihi in Domino consobrino meo nomine illo ; ego in Dei nomine ille , Dum & pluribus est percognitum eo quod tu partibus meis amabilia servitia impendere non desinis , pro tua bonitate , & pro eo quod dictum est *Faciamus bonum ad omnes , maxime autem ad domesticos fidei* vel ad propinquos nostros , igitur dono tibi a die presente per hanc epistola-

* Gal. 6.

(1) *Cautio de clavibus.*) Cautio est ab eo facta , qui cum rem aliquam custodiendam suscepisset , eamque postea dolo vel injuria amissam nec restituere potest nec affirmationem prestare , domino rei seipsum tradit , ut pro servo deinceps habeatur . Ideoque cautio de clavibus dicitur , quia per clavium traditionem res que in horreo vel cellario continebantur , commendata ei fuerant .

(2) *Granica.*) Horrea , agrano , unde & nos hodie *granaria* dicimus . Leg. Bajuvar. c. 3 ,

tit. 13. 12. *Fenile , granicum , vel tunnum* . Granea in Capitul. Addit. IV. cap. 144. ubi de decimis : *Infra septa Ecclesie cui jure debentur in suis ut liter granicis collectiones habeat &c.*

(3) *Vidualia sua.*) Nobis *victualles* .

(4) *Alias , perditam vel naufragatam.*) In ora manuscripti , unde haec desumpta sunt , Petrus Daniel adnotaverat fortasse legendum *non corrupta* .

(5) *Publico.*) Delendum videtur .

(6) *Charta vacaturia.*) Incertus auctor c. 10.

stolam donationis, quæ in perpetuum sit mansura, & de jure meo in tua dominatione trado atque firmabo, id est, mansum ad commanendum in pago illo, in loco qui dicitur ille, & est ipse mansus per loca designata de latere uno & de fronte terræ illius, & de alio latere & fronte terræ illius tanto, ita ut ab hac die memorata confobrina mea illa quicquid de ipso manso facere voluerit, ut absque uniuscujusque repetitione liberam in omnibus habeat potestatem ad faciendum.

Donatio ad causam Dei.

XVII. Prudens consilium bajulat qui pro animæ suæ remedio cogitat illi Dominum retribuere, & exinde habere cogitat, & de Dei misericordia non dubitat. Ideo nos in Dei nomine ille, & conjux mea illa. Admonet nos divina pietas & Christi misericordia ut aliquid de rebus nostris pro redimenda ultione nostrorum peccaminum Domino offerre deberemus, ut in die judicii misericors Dominus vel in aliquantulum de scelere nostro nobis relaxare dignaretur, donamus compuncto corde & devoto animo ad basilicam illam, quæ est in honore sancti illius constructa in loco illo, hoc est, rem nostram in loco nuncupante illo, hoc est, in ipsa re mansis ad commanendum, casticiis, superpositis, terris arabilibus, ut post hunc diem ipsi custodes qui ad ipsum sanctum locum deserviunt, ipsam rem superius denominatam habeant, teneant, atque possideant, vel quicquid exinde facere voluerint, liberam & firmissimam habeant potestatem ad faciendum. Et si quis.

Factum divisionis inter fratres.

XVIII. Factum divisionis inter fratres, id sunt ille & ille, heredes illius & illius quondam, qualiter se de alode eorum dividere vel exequare deberent. quod ita & fecerunt. Per quem accepit vir magnificus ille mansum illum in loco nuncupante illo, qui est in pago illo, hoc est, ipse mansus circumcinctus, cum arboribus & casticiis, superpositis, terris arabilibus, & cetera. Simili modo vir magnificus ille accepit ad opus suum alium mansum in loco nuncupante illo, qui est in pago illo, in centena illa (1), hoc est, quod superius diximus, mansum cir-

cumcinctum, cum arboribus & casticia, superposita, terris arabilibus, & cetera, vel quicquid pars contra partem suam per equalitiam inter se dividerunt, absque ulla repetitione vel reclamazione hoc habeant, teneant, possideant, vel quicquid exinde facere voluerint, libera in omnibus Christo propitio in sua permaneat potestate ad faciendum. Si quis vero.

Venditio ad monasterium.

XIX. Venerabili in Christo patri illi Abbati de monasterio qui vocatur sancti illius, quod est in pago illo super fluvium illum constructum, emptori, ego in Dei nomine ille venditor. Constat me non imaginario jure, nec nullo cogentis imperio, sed proprio voluntatis meæ arbitrio, vobis vel ad monasterium vestrum vendere, quod ita & vendidi vobis a die præsentis, rem pro portione mea, in loco nuncupante illo, quod est infra pagum illum, quod de parte parentum meorum ad me legibus obvenit, hoc est, tam mansis, casticiis, casticiis, mancipiis, ingenuis his nominibus, vel quicquid ibidem præsens est mea dominio, totum & ad integrum de jure meo in dominatione vestra per hanc venditionem tradidit vobis ad possidendum; & accepi a vobis in pretio taxato, juxta quod nobis aptificatum vel conventum fuit, solidos probos atque pensantes numero tantos; ita ut ab die memorata omnia superius nominata, quæ de me legibus comparastis, hoc habeatis, teneatis, possideatis tam vos quam & successores vestri, liberumque & firmissimum in vestra permaneat potestate ad faciendum. Si quis vero.

Precavia.

XX. In Christo venerabili patri & Domino illi Abbati de monasterio sancti illius, quod est in pago illo super fluvium illum constructum, ego in Dei nomine ille. Precator accessi ad vos ut rem pro portione vestra, in loco nuncupante illo, qui est in pago illo, quam ego ille ante hos dies per venditionis titulum dato pretio sancto illi seu vestro monasterio adfirmavi, hoc est, in ipsa portione mansum ad commanendum, casticiis, superpositis, terris arabilibus, mancipiis, ingenuis his nominibus, vineis, pra-

(1) Centena illa.) Comitatus in centenas distribuiti erant. Capitul. lib. 3. cap. 10. *Et de ipso pago aut de vicinis centenis eligantur; nisi forte longius extra comitatum causa sit inquirenda.* Et lib. 4. cap. 23. *Si tamen contentio quæ inter eos exorta est, in consinio duorum comitatus fuerit, liceat eis de vicina centena adiacentis comitatus ad causam suam testes habere.* Proxime Heidelbergam adhuc apparet centenæ vestigium in aliquot pagis, & mansi vocabulum. Rhenanus rer. Germanic. lib. 2. p. 88. *Nomen alicubi fere incognitum & exoletum in Palatinatus regione integrum notumque remansit, die centen. centenarii, censgrassen.* Freherus

orig. Palat. p. 1. c. 5. p. 36. Rhenanus Romanam esse vocem contendit & originem; quod doctiss. Frehero minus placet. Huc referri posset Taciti locus: *Quod primo numerus fuit, jam nomen & honor est.* Sed an vere, adhuc inquirendum censio. Vetus Chronicon in Aluredo Rege Anglor. *Centurias quas hundredas vocant, & decimas, quas sethinge appellant, instituit ut omnis Angligena legaliter vivens centuriam habeat & decimam: quos si quis alicujus delicti argueretur incommode, statim exhiberentur ex centuria qui eum vadaverunt, & decima.* Vide Pitheum in glossar. Capitul.

tis, filvis, pascuis, vel quicquid ibidem afficit vobis delegavimus. Sed postea taliter vobis supplicavimus, ut ipsam portionem ad usum beneficium ad excolendum quandiu advivo mihi præstare vel relaxare deberetis. quod ita & fecistis. Propterea hanc precariam manu mea vel honorum hominum firmatam vobis exinde emisimus, ut annis singulis censum denariorum tot ad luminaria sancti illius & decimam de omnibus fructibus, quicquid supra ipsam conlaborare poterimus, die illo, quod eveniet festo ipsius sancti illius, pro hoc vobis dare & adimplere faciam. Et si negligens aut tardus de ipso censu ad illud placitum apparuero, fidem exinde vobis legibus faciam, & ipsam rem dum advivo per vestrum beneficium tenere & usufructuare faciam; in ea vero ratione ut aliubi ipsas res nec vendere nec donare nec alienare nec ad alias casus Dei delegare, nec in naufragium ponere, nec ad proprium facere, nec heredibus meis in alode derelinquere pontificium non habeam ad faciendum, nisi post meum discessum, una cum re immeliorata vel superposita, quicquid ibidem inventum fuerit, absque ullius iudicis contradictione pars monasterii vestri ad vestrum faciat revocare dominium. Si quis vero.

Commendatitia (1) de re vendita.

XXI. In Christo filio Ecclesie illi, in Dei nomine ille Abbas de monasterio illo sancti illius, quod est in pago illo, una cum consensu fratrum nostrorum. Dum & tua fuit petio & nostra decrevit voluntas ut duas partes darem pro portione nostra in loco nuncupante illo, qui est in pago illo, quem tu ipse ante hos dies per venditionis titulum dato pretio de thesauro sancti illius nobis vendidisti; sed postea taliter nobis supplicasti ut ipsius portionis duas partes in prædicto loco illo ad usum beneficium ad excolendum, quandiu advivis, tibi præstare deberemus. quod ita & fecimus. Propterea hanc commendatitiam manu nostra firmatam tibi pro hoc dedimus, ut annis singulis censum tantum & illam decimam de omni fru-

ctu, quicquid supra ipsam terram conlaborare poteris, die illo, quod eveniet festo sancti illius, pro hoc dare debeas. Et si negligens aut tardus ad id placitum de ipso censu fueris, fidem exinde pro hoc nobis facias, & ipsam rem ad vivendum tuum per nostrum beneficium teneas, in ea tamen ratione ut ipsam rem aliubi nec vendere nec donare nec alienare nec ad alias casus Dei delegare, nec ad proprium facere, nec heredibus tuis in alode derelinquere, nec in naufragium ponere, potestatem non habeas ad faciendum, nisi post tuum discessum, una cum ipsa re immeliorata vel superposita, quicquid ibidem inventum fuerit, sine ullius iudicis consensatione pars monasterii nostri eligato ordine præsentialiter ipsam rem immelioratam in nostrum faciat revocare dominium, & hæc commendatitia firma sit. Facta commendatitia in ipso monasterio sancti illius publiciter in anno duodecimo regni.

Indiculus peccatorius (2) ad Episcopum.

XXII. Domino sancto & apostolica sede colendo in Christo venerabili Domino & patri illi Pontifici urbis illius, civitatis illius, ego in Dei nomine ille, bene cupiens vester, in Domino vobis dirigimus salutem, & precamur sanctitatem vestram ut pro nobis orate dignemini. Denique cognoscatis quod iste homo vester, nomine illo, ad nos confugium fecit, & dixit quod contra vos culpas habeat commissas. Propterea has litteras cum salutatione ad vos direximus, & precamur vobis ut vitam & immancationem (3) & disciplinam corporalem ei concedere jubecatis. aliam penitentiam, qualem ei volueritis iudicare, in vestra est potestatis. qualiter ipse homo secum gaudeat quod nostram suggestionem ad vos deportasset; & unde nobis reconjungitis vobis remerire cupimus. Quid plura?

Indiculus quem Præpositus transmittit ad Abbatem.

XXIII. Diligendo ad nos Domino & in Christo patri nostro venerabili illi Abbati, ego

(1) *Commendatitia.*) Præstaria, charta præstationis.

(2) *Indiculus peccatorius.*) Epistola est ab Abbate forte aut alio quolibet sacerdote Episcopo scripta, qua illius servum ad se confugisse declarat: quem omnino rogat ut vitam & membra salva integreque reprimittat.

(3) *Vitam & immancat.*) Solebant veteres, seu Episcopi, seu Clerici, pro reis ad Ecclesiam confugentibus intercedere, nec prius eos reddere quam ad evangelia datis sacramentis, (inquit synodus Aurelianensis l. cap. 3.) de morte & debilitate suis seceri, ita ut ei cui reus fuerit criminibus, de satisfactione conveniat; quod etiam in servis obtinebat, qui non nisi excusati dominis permittentur. Synodi Aurelianensis l. cap. 4. & 5. Præclarum eius rei apud Gregorium Turonensem existat exemplum. Sic igitur ille lib. 5. cap. 3. de Rau-

chingo: *Ajebant quidam eo tempore duo de famulis eius, ut saepe contingit, mutuo se amore dilexerunt, virum scilicet & puellam. Cumque hæc dilectio per duorum annorum aut eo amplius spatia traberetur, conjuncti pariter Ecclesiam petierunt. Quod cum Ruchingus compervisset, accedit ad sacerdotem loci, rogat sibi potius reddi suos famulos excusatos. Tunc sacerdos ait ad eum: Nosti enim que venerotio debeat impendi Ecclesie Dei. Non enim poteris eos accipere nisi ut fidem facias de permanente eorum conjunctione, similiter & ut de omni pena corporali liberi maneant reprimittas &c. Zolimus lib. 5. de Stilichonis exitu, qui cum Ecclesiam tutelæ causâ petisset, &c. ἀδελφὸν αὐτοῦ τὸν Ἰουλιανὸν οὗ ἔργον ἔδειξε πρὸς αὐτὸν. τὸ δὲ ἴδιον περιεῖπε, ὡς ἐκ ἀδελφῶν αὐτοῦ, ἐπὶ τὸν αὐτὸν αὐτὸν καὶ τὸν Σουλτανὸν ἀπέλασεν, ἀφελὲς τῶν ἐκδικητικῶν ἀποδείξεων, ὑπὸ τοῦ τοῦ ἐργασίῶν αὐτοῦ.*

ego ille serviens atque Præpositus vester. In primis illud precamur sanctitatem vestram, ut in vestra sancta oratione pro me esse non dedignemini. Denique, Domne, cognoscatis de isto servitio ubi nos transmisistis, per verbum illustri viri illius Comitis, sui juniores non exinde fecerunt quomodo eis fuit demandatum. Propterea has litteras ad vos dixerimus, ut de ipso certiores sitis, & in-antea quomodo vobis est utile sic compensetis ut nostram rem non perdamus. Quid plura? Salutamus vos usque ad gaudium.

Indiculus quem Abbas transmittit ad hominem pagensem.

XXIV. Dulcissimo nostro & ut credimus amico sancti illius in Dei nomine illi, ille est peccator Abba, nos & nostri, serviens vestri, in Domino vobis dirigimus salutes, & illud precamur Deum ut merearis agere in ista vita quod Deo sit beneplacitum. Precamur vos de illis vestris hominucunculis qui in vestro ministerio commanent, vel de nostris causis invicem nostrum bonum certamen exinde mittatis, sicut nos de vestra caritate bene confidimus, ut sic exinde perportare faciatis usque nos in simul conjungimus. Quid plura?

Indiculus quem Episcopus transmittit ad Abbatem.

XXV. Sanctorum meritis beatificato Do-

mno atque patri, Deique cultore, & ut confidimus vero amico nostro illi gratia Dei Abbati, nos enim in Dei nomine ille quamvis peccator donum Dei Episcopus. Deus scit, vester in omnibus proprius amicus, imprimitus salutationem. *Desunt reliqua.*

Cautio de infrastris (1).

XXVI. Contigit quod cellarium vel spicarium (2) vestrum infregi, & exinde annonam vel aliam raupam in solido tantos furavi. Dum & vos & advocatus vester exinde ante illum Comitem interpellare fecistis, & ego hanc causam nullatenus potui denegare, sic ab ipsis Racimburiis fuit judicatum, ut per wadium meum eam contra vos componere atque satisfacere debeam, hoc est, solidos tantos vel *. Sed dum ipsos solidos minime habui unde transfolvere debeam, sic mihi aptificavit, ut brachium in collum posui, & per contumacitatis mei coram presentibus hominibus tradere feci, in ea ratione ut interim quod ipsos solidos vestros reddere potuero, & servitium vestrum & operam qualemcunque vos vel juniores vestri injunxeritis, facere & adimplere debeam; & si exinde negligens vel jactivus apparuero, spondeo me contra vos ut talem disciplinam supra dorsum meum facere jubearis quam super reliquos servos vestros.

(2) *Cautio de infrastris.* Qua is qui effrauto horreo vel cellario furtum commiserat, eo nomine in certam pecuniam condemnatus seipsum pro pignore tradit. Exscribitur hac

formula a Francisco Pithæo ad leg. Sal. tit. 60. (3) *Spicarium.* Horreum, a spicis scilicet reconditis. Leg. Sal. tit. 18. 2. *Si quis spicarium aut maculatum cum annonâ incendit.*

Sed iam portum conspiciens, superesse videtur ut saltem in extremo operis profitear. cum multos in his Notis merito lubensque nominaverim per quos profeci, nullum tamen esse cui plus tribuendum sit quam Rolando Bignonio IC. patri optimo atque amantissimo, qui mihi inter maximas difficultates, quæ roties occurrerunt, hærenti manum præbuit, fulsit, & digitum ad fontem intendit, licet audendi auctor non exstitisset. Sed a quo consilium de tanta re non petissem, subsidium tamen petere non dubitavi. Is est cui non tantum vitam, ut parenti, sed institutionem, ut præceptori, & quicquid in me est, debeo: qui mores & ingenium formavit, litteris & ingenis artibus excoluit, atque etiam ad jurisprudentiam & auctores adeo facilem aditum præbuit, ut hæc studia nullo non modo labori sed voluptati mihi fuerint; nec alio antecessore opus, aut quærendus Scævola, a cuius latere nunquam discederem; de quo non est animus quicquam amplius dicere, ne videar suffragari mihi. Tantum volui hoc exstare grati animi indicium, Deum hominesque testatus nihil mihi magis esse in votis quam ut talem tantumque paternum affectum pari pietate possim compensare. Faxit Deus, cui omnis gratiarum actio, laus & honor.

FRANCISCI PITHÆI GLOSSARIUM,

S I V E

INTERPRÆTATIO OBSCURIORUM VERBORUM

Quæ in Lege Salica habentur.

Legis Salicæ.) Francorum, quos consuetudo Salios vocitavit; sicut Ammianus Marcellinus scribit. Fortasse a Salendo. Sidonius:

Tibi vincitur illic

Cursu Herulus, Obunus jaculis, Franci
cujque natatu,

Sauromata clypeo, Salius pede, salce Gelonus.

Et in prologo harum legum: *Genis Francorum inclita, fortis in armis, audax, velocis, & aspera*. Lex simpliciter dicitur synodus Cabillonensis & Rhemensis. Videantur Ado, Einardus, Ortho Frisingensis, Siegebertus, Trithemius, & Nicolaus Vignerius libello cui titulus est, *Traité de l'état & origine des anciens François*.

TITULUS I.

Mallum.) Flodoardus ex epistolis Hincmarii: *Quæ de Presbytero & Ecclesia ad Episcopos & synod. de fatis pertinet, non ad mallum vel cruciæ iudicium dispositionem*. Vide Glossarium ad Capitularia. Quid enim repetam quæ ibi habentur?

Mavnitus.) *Monitus, semont*. Mannliones, femones & adjuvemens Normannis.

Sunnis.) Sic veteres omnes. Nec tamen a libi male *Sonnis*. Veteres Glossæ. *Sonnis, impedimentum. Isfoine, ou empêchement*. Confunduntur Hanonensis. Tit. xix. §. 6. legis Salicæ in editione Germanica: *Si in mallum vocatus fuerit, & is qui vocatus est non venit, si eum aut infirmitas aut ambascia dominica detinerit, vel forte aliquem de proximis mortuum inter domum suam habuerit, per istas sunnis se potest homo excusare, alias de vita componat*.

Denarios.) Monetæ minutiore species sunt, & hodie hæc apud nos. *Denier*. Denarius. Unde *denier*, denariata in adnuntiatione Caroli apud Piffas MCCCLXII. & *frucis adenerex* Blesensibus. *Double*; unde *doublem* Binio, *diurnum* Agestippo, *Vet. Gloss. & C.* Tit. de Alex. primat. *Liar*, *Miliarium* Epiphano & Cedreno. *Blanc*, Germanis *Vuelpenung*; *Bianco* Italis, *Aprum* Græcis, *Katau* Persis; & *Grand blanc*, ad differentiam des *soli nevets*.

Solidos.) Solidus lege Salica fuit quadraginta denariorum; quod Pipinus immutavit. Canone XI. synodi Rhemensis: *Ut Dominus Imperator secundum statum bonæ memoriæ Pipini misericordiam faciat ne solidi qui in lege habentur per quadraginta denarios discurrant; quoniam propter eos multa perjuria multaque falsa testimonia reperiuntur*. Quod tamen omnino non placuit Karolo Magno Capitul. lib. 3. cap. 30. Sed tandem Ludovicus Pius constituit lib. 4. cap. 75. *Ut omnis solutio atque compositio que in lege Salica contineretur, inter Francos per duodecim denarios solidos componatur, excepto ubi contentio intra Saxones & Frisones exorta fuerit*. Remanent tamen hodie vestigia solidi

istius moribus nostris in multis & *edukunns* sive laudimiis.

Si in iustione Regis.) *Lettres d'Etat*. Marcellus in formula pro causa suspensa: *Cognoscit magnitudo tua, dum nos ad præsens apostolico viro illustri pro nostris utilitatibus illi ambulare præcepimus. Ideo iubemus ut dum in illis partibus fuerit demoratus, omnes cause sue suorumque amicorum aut gasindorum in suspeso debeant residere*.

Infra pagum.) Anonymus de translatione beati Gildasii: *Per illud tempus cum omni reverentia nobis nominatus gloriosus princeps nobilis Ebbo maximam partem pagi Bituricensis sub ditione sua tenebat. Sicutem a Charo fratre usque ad Vuortempam & Engliam potentissime principabatur*. Siegebertus anno 759 *Arvernorum pagum depopulatum premit, & multa castella, ipsam urbem Arvernens capis*.

TITULUS II.

Laßantem.) Retinui omnium codicum scripturam. Grammaticis quidem lactens dicitur quæ lac præbet, lactens cui lac præbetur. Sed hæc tam anxie a nostris observata non sunt.

De orane.) Sic veteres tres, & Germanæ editio. *Rban*. Unde Campani nostris *Metztes* *les pores en rban*, ut pinguiores fiant.

Capitali.) Tit. 10. *Si quis animal aut caballum vel quodlibet pecus in messe sua invenerit, penitus eum lædere non debet. Quod si fecerit & confessus fuerit, capitale in locum restituat, ipsum vero debile quod percussit ad se recipiat*. Et tit. LXVIII. *Caballum ipsum in capite restituat*. Et tit. 5. & 8. legis Alamannorum.

Delatura.) Gloss. *fredo*.

De Jude.) Porcorum stabulo. Nostris *Seu*. Liber de arithmetici proportionibus, sive is Gerberti sit, sive alterius: *Paterfamilias stabilivit curtem novam quadrangulam, in qua posuit serosam, quæ peperit porcellos septem in media Jude*. Et tit. 18. *infr. si qui Judem cum porcis*.

Serosam.) Sic veteres quinque.

Subbati.) Gloss. *porcellos in ventre matris occidit*. Recapitulatio: *Si quis serosam alterius subbati ut porcellos non habeat*.

Tertulsum.) Gloss. *qui domi nutritur*. *Der Zubrus*.

Verrum.) Sic omnia exemplaria. *Verrat*.

Serosam ducariam.) Gloss. *duccivem aliarum serovarum*. Longobardis *sonopar* sectarius dicitur sive dux gregis, aut ducator, sicut loquitur Terullianus. Nam *senetem* & *sete* armenta significantur in legibus Ripuariorum & Anglorum, unde Seniscalci nomen, *armenorum ministri*. Alamannorum leg. sub tit. de eo qui pastores vel artifices occidit. Sic apud Ostfridum *Druthines scalebe*, Domini ministri sive Apostoli. *Kero*: *servus, scilicet*; ut *Adelsalke*, *servi principis* in synodo sub Thassilone habita. Theodulphus Antulphum Senescalci officio sanctum scribit, quem Siegebertus & A-

moins præpositum mensæ Regis, Regino principem coquorum dicunt. Videndus Hincitharus Rhemensis admonitione ad Episcopos & ad Regem Karolomannum cap. 23.

Sacrum.) Gloss. qui est defensor aliorum porcorum. Sacrivæ arbores, synodus Antifliodensis cap. 4. Auctor de rectitudine catholice fidei; *Fontes & arbores quos sacros vocant succidite. Porci sacres Varroni & Festo dicuntur ad sacrificium idonei.*

Qui dicitur vorvus.) Greg. Turon. 2. mirac. 3. *Quæ sit mansuetudo pecorum in hac basilica vorvorum, qualiter vituli petulantes, calcitrantes equi, grunniens juves, ut limen sanctum ingressi sunt, conquiescunt. Idem: De his vero quæ vorvora sunt, nulli penitus quippiam subtrahere licet.*

TITULUS III.

Hoc est trespellus.) Germana editio: *tresbellito*, id est, de tribus villis, de *trois clochers*, sicut loquuntur consuetudinarii. Gloss. *Clocra, belle*. Clocarium vel lucar, *bellibus*. Sic *trimarchisia* apud Paulaniam, quod singuli equites Galli constarent sex tribus.

Taurum Regis.) Sic veteres tres.

TITULUS IV.

Herbices.) *Herbis*. Gregor. epist. 16. lib. 8.

TITULUS V.

Capritum.) Hircum, capris. *Si quis buccum.*; Nostris *bouc*. Germ. *bock*. Turon. 9. 23. *Buccus validus vocabatur.*

TITULUS VI.

Scufum.) Sic veteres omnes. Vid. tit. 19. leg. Baioar. tit. 42. leg. Alaman. Videturque nomen istud reponendum tit. 15. Respons. Papiani, cum vetus exemplar habeat, *si sancium al. sacium*.

Veltrum.) Canis Gallicus Ovidio & Martiali. Clemens Scotus, sive potius incertus Sancti Galli monachus in vita Caroli Magni: *Assuntur duos canculos in manus suam, quos Gallica lingua veltres vocant, qui agilitate sua vulpes & ceteras minores bestias facillime capiunt. Veltro Danti, nostris vaultro dicitur. Et tit. 10. leg. Burgund. veltrabus. Et apud Gramium de venatione.*

At te leve si qua

Tangit opus, pavidoque juvat compellere

dorcas,

Aut versuta sequi leporis vestigia parvi,

Petronior sic fama canes, volucresque Si-

cambros,

Et pium macula veltrabus dilige falsa.

Sic enim legendum. *Petruncolorum* fit mentio eodem titulo legis Burgundionum.

Argutarius.) Sic veteres quatuor. *Qui scias occultos & signis arguat hostes.*

Curtis.) Leg. Alam. *qui curtem defendis*. Petrus Beneventanus: *Curtis vulgare est Gallicorum, sicut mansus Italicorum.*

Canem pastorem.) Sic veteres quatuor. Alias *pastoralem*. Vid. tit. xxxii. legis Alamannorum.

TITULUS VII.

Acceptorem.) Sic antiqua omnia exemplaria & tit. 99. leg. Alamannorum. Charisius: *Acceptor quoque & accipiter dicitur. Virgilius enim accipiter dixit. Lucil. acceptor.* Gloss. *Acceptor, accipiter.*

Sparvium.) Sic vet. *Esparvier*. Germ. *Sparvier*.

Anetam.) Sic veteres duo & tit. 99. leg. Alaman. Gloss. *Aneta ened*. In veteri formula: *Similiter & porcellos habent, & unam vaccam, & duas aneta. a ceteris separat, & dat illis quotidie abundanter.*

Gallum.) Unum exemplar, *cocum*, Gloss. *Gallus, cocc. Gallina, bern.*

Si quis vurtorem.) Duo vetera exemplaria: *Si quis acellum de trappa furaverit*; sicut & Germana editio. Inde *Trappe & entrapper*.

TITULUS VIII.

Matriamen.) Sic veteres tres, & infra tit. xxix. Inde nostris *Marien*.

Concapularerit.) Sic veteres quatuor. Gloss. *truncaverit vel exciderit*. Tit. 32. editionis Germanice de debilitate. Vet. Gloss. *Scapellare, id est, excindere, frangere*. In legib. Longob. *Si quis caballo alterius candam capellaverit, id est, fetas traxerit.*

TITULUS IX.

De intro clarus.) Sic veteres quatuor. *Estans fous cles.*

TITULUS X.

Incluserit.) Veteres quatuor *includerit*, & inf. *includa*. Turon. 3. *Hac nocte cum equos ad claudendum adduxerit.*

Aut minetur.) Paulus Diaconus: *Agere modo significat ante se pellere, id est, minare*. Vetus interpres Ador. cap. 18. *Et minavit eos a tribunali, et miserunt eos ad hunc.*

Si alicujus pecora.) Conveniunt mores. *De labori*. Tit. 3. art. 9. 19.

Sepem alienam aperuerit.) *Qui clisi emperfebr*. Gregorius Turon. de virt. S. Martini: *Primo die Pasche jussus est a domino suo ut agrum circumet: inventoque aditu unde pecora introibant, dum eum claudere conatur, excacatus est.*

In quemlibet laborem.) Gregorius Turon. lib. 7. cap. 22. *Nam dum esset in libertate, equi ac pecora per segetes pauperum vineaque dimittentur. Quod si expellebantur ab his quorum convertenti laborem, statim a suis arcebantur.*

TITULUS XI.

In texaga.) Gloss. *Intra reeta*.

Vinitorem.) Gloss. *Vinitor, vinitor*. Turon. 5. 48. *a fiscalis vinitoris servus.*

Struc venatorem.) Additur in uno exemplari, sive *scantionem*. Vet. Gloss. *Scantio, pincerina*. Inde nobis *Eschanjon*. Et in Concilio Toletano Comes *scanziarum*.

De ministerio.) Flodoardus: *Plebeis quoque quibusdam personis, villarum scilicet ministerialibus, pro rebus ministeriorum suorum nonnumquam scribens, qualiter res sibi commissas tractare deberent.*

TITULUS XIII.

Cxx. idus accipiat.) Nec enim olim arbitrio carnificis, sicut hodie, cadebantur condemnati ad flagra; quod ex sacra Scriptura constat. *Petron. Harmenopolus; die dodekaedaktis accipietis.* Et alius: *die x' uxyxetion epxeteta*, quod idem est. Gloss. *uxyxetion epxeteta*. In legibus Baioriorum: *quadraginta gamactas accipiat, & vumpatur dorsum ejus quinquaginta gamactis*; quæ sunt veteri interpreti *percussiones*.

Aut castretur.) Sic tit. 27. & 42. Furca affigitur apud Gregorium Turonensem de virtutibus sancti Martini lib. 1. c. 21. & lib. 3. c. 53. *Genitoris, inquit, erous nostri servus a iudice pro furti scelere comprehensus, patibulo dicitur judicatur. Et de glor. contest. cap. 101. & de glor. Mart. lib. 1. cap. 73. & lib. 6. hist. cap. 2.*

TITULUS XIV.

Screuna.) Sic codices veteres quatuor. Alii *screona*, sicut *leodes, leudes, beodun*, *beodun*. Tit. 29. leg. Burgund. *Esfractores omnes qui aut domos aut foruntas*. Sic quinque, *Esfer-*

cidibus superstantes. Concedes appellat Casar, & Marcellinus. *Concede*, inquit, arborum ten-
sa undique semitis clausis. Et alibi: *Difficiles*
vias & sœpè natura cœvolas concedibus clau-
sere solerter, arboribus immensè roboris caesis.

TITULUS XIX.

Colpus. Gloss. istus. *Comp.*
Sagitta toxicata. Gregor. Turon. 2. hist.
Sagittas tormentorum ritu effundere inlitas verba-
rum venenis.

Plagaverit. Vetus interpres Juvenal. Mars
cum plagatus est a Diomede.
Ut sanguis ad terram cadat. Ribuar. 2. ut
sanguis exeat terramque tangat.

Intrantia. Sic veteres quinque. Gregor. Turon.
4. miracul. Sancti Martini: *Dolori malum*
in ilit intrantorum flexuosus recessibus bacchaba-
tur. In edicto Turci Aponiani Præf. Urb.
Reliqua caro cum pelle & interantus proficiat
transitori.

Plaga semper currit. La Playe cours.

TITULUS XXI.

VIII. denarios. Apud Nitarum in fluvium
merguntur. Gerbergam, inquit, more malefio-
rum in Ararim mergi præcepit.

Herbas dederit. Herbarum venena. Gregor.
Turon. lib. 2. cap. 9. & cap. 36. lib. 4. de
miraculis Sancti Martini: *Ligamina herbarum*
atque incantationum verba proferebant. Unde
Senzber. Vetus Poeta:

Senz giff le frais serpent en l'herbe.

Fuyez enfans, car il enherbe.

Superjactatus fuerit. Sic veteres sex.

Cum ligaturis. Turon. mirac. 2. cap. 45.
Incantationes immurmurat, sortes jactat, ligatu-
ras collo suspendit. Et de mirac. S. Mart. c. 26.
Hincmarus in gestis habitis super divortio Thi-
etbergæ ad 15. interrogationem: *Ad hæc non*
pertinent ligaturæ execrabilium remedium que
ars medicorum commendat, sive in præcantatio-
nibus, sive in characteribus, vel in quibusdam
rebus suspendendis atque ligandis. Quæ verba
exstant apud Rabanum epistola ad Bonotum.
Burchardus lib. 19. collect. canon. *Fecisti liga-*
turas & incantationes.

TITULUS XXII.

Mamillam strinxerit. Editio Alamannica,
capulaverit. Vid. tit. Leg. Lang. *De paupere,*
Burchard. decret. lib. 19.

TITULUS XXIV.

In molino annonam. Greg. Turon. de virtuti-
bus S. Mart. *Quidam non metuens neque hono-*
rans diem sanctum dominicæ resurrectionis, ac-
cepta annona ad molam vadit; impostoque tri-
tico, molam manu revertere capis. Et de glor. con-
fest. cap. 107.

Si quis scilicet. Efeluze. Inde *exposuere*,
Clusura sive *scilicet*. Anonymus in Pipino:
Alulphus Rex Langobardorum supradictam justi-
tiam rolando scilicet Langobardorum petiit. Quas
Aimoins vocat clausuras.

De farinario. Marculf. pratis, pasuis, a-
quis, aquarumve decuribus, farinarius, adjacen-
tibus, appenditiis. Odo Foffatenfis monachus in
vita Burchardi Comitis: Item prope castrum
farinarius quod vocatur Toluia.

TITULUS XXV.

Pro eo quia descendit. Sic veteres omnes,
Tilius, pro equa quam ascenderit.

TITULUS XXVI.

Sive crinitum. Lucanus: *Crinibus innodum*
totis venerè Sicambri. Apud Romanos usque
ad pubertatem comæ nutriti confueverant,
Unum e crinitis. Agathias 8. 9.

Totonderit. An respicit ad illum morem,
de quo Otto Frising. lib. 1. cap. 16. & vete-
res annales? Karolus, inquit, Francorum
Princeps filium suum ad Litivprandum misit,
ut more fidelium Christianorum ejus capillum pri-
mus adtonderet & pater illi spiritualis exsiste-
ret. An ad clericatum? Greg. Turon. 3. hist.
19. *Et sibi propria manu capillos incidens Cleri-*
cus factus est. Et lib. 4. cap. 4. Vid. tit. 6.
leg. Burgundionum. Marcellus in præcepto de
clericatu: *Veniens ille ad nostram preseniam*
petiit serenitati nostræ ut licentiam tribuere de-
beremus qualiter comam capitis sui ad onus cle-
ricatus deponere deberet. Sequitur paulo post:
Præcipientes ergo jubemus ut si memoratus ille
de capite suo bene ingenius esse videtur, & in
polyptico census non est, licentiam habeat com-
am capitis sui tonsurare. Greg. Turon. lib. 9.
cap. 38. *Dracellum incisus capillis & auribus*
ad vineam exercendam delegavit.

Infra ix. noctes. Sic veteres omnes. Pue-
ris ergo nono die nomina posuerunt, sicut
& Romani. Festus, *Lustici.* Inde vir & uxor
inter se solidum capere poterant, si duos tri-
mos vel si tres post nonum diem amississent.
Lib. 2. leg. Visig. tit. 4. §. 17. 18. Ulpian. lib.
Regul. Alii septimo; quidam decimo. Ari-
stot. Harpocrat. Schol. Aristoph. Suidas. Gal-
li vero omnes spatia omnis temporis non nu-
mero dierum sed noctium finiebant, ut no-
ctem dies sequeretur; ut docui Glossario ad
Capitula Caroli Magni.

III. Den. Non igitur multa plectitur qua
qui virum occidit; quod est contra jus Ro-
manum. Leg. pen. C. ad l. Cornel.

Fredus ei non requiritur. XII. Tab. Impu-
beres si furtum fecerint, Prætoris arbitratu
perberantur.

TITULUS XXVII.

Aliena ancilla. Jure Romano tenetur inju-
riarum actione. l. inter liberas. D. ad leg. Jul.
de adult. & aliam reformare cogendus est,
Paul. 1. sentent. tit. 12.

Ipse cum ea in servitio. SC. Claudiano mul-
lier, quæ se alieno servo jungit, ancilla fit.
Ulp. tit. xi. lib. sing. regular.

Cafretur. Ut qua parte peccavit, eadem
multetur. Niceph. hist. 11. c. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12.

Postquam infantes habere cepit. Rib. 12.
Postquam parturire coeperit, usque ad quadrage-
simum annum.

TITULUS XXVIII.

In hoste. En l'host. Inde *hostage*.
Per denarium. Præcepti denariis formula
exstat in explicatione obscuriorum vocabulo-
rum Capitularium. In veteri chartula Ec-
clesiæ Lugdunensis: *Seruum juris vestri manu*
propria & manu illius excutientes denarium,
secundum legem Salicam liberum, cum omnibus
quæ habet vel adquisiit, fecimus. In veteri
formula: *Inde quemdam seruum N. ut eum ob*
mercedis augmentum liberum dimitteremus re-
gimus. Nos vero manu propria nostra excutientes
de manu supradicti N. denarium vel nummum
vel argenteum vel aureum vel dragmam vel
sestertium vel minam, secundum legem Salicam,
eum liberum dimisimus, & ab omni jure servi-
tutis absolvimus.

TITULUS XXIX.

De pecoribus tintinnum. Clementianus For-
tunatus:

Tintinnum rapit alter inops, magis impro-
bis ille

Qui jumentorum colla tenere solet.

Skellam. Sic quinque exemplaria, non scilicet
jam, ut editum erat antea. *Tintinnabulum,*
Ala-

Alamannis *Skel*, Tolofanis *Esquila*. In vita B. Anfelmi : *Unum eorum sumpta in manibus corda pro excitandis fratribus, scillam pulsantem ad ejus sonitum.* Durandus 1. de divin. offic. cap. 4. *Nota sex esse genera tinnabulorum quibus in Ecclesia pulsatur, squilla, cymbalum &c. Squilla pulsatur in triclinio, id est, refectorio.* Aimoinus lib. 3. cap. 82.

Reffare.) Editio Basileensis : *Repasceere*. Alias *tripaverit aut meterit.* Gloss. Raptor. *reofere*. Messor. *Rffere*. Et hodie Germanis *Reupsen*. Gallice *Raffier*, vellere est.

Impotos.) Sic veteres quinque. An inde *imppes* Alamannis, *Enter* nostris. Gloss. *fructus poffin*.

Malario.) Sic veteres quinque. Gloss. *Malarium pomum*. Vet. donat. *infrum*. & 2. *mclarior* in ipso loco.

Desortaverit.) Exemplar primum, *excercitaverit*.

Custellum.) Nostris *Coultre*.

Si quis aratrum.) Gallos adinventisse formam aratri cum rotis testatur Plin. lib. 18. cap. 18.

Testaverit.) Sic veteres omnes libri præter unum, qui habet : *Si quis aratrum de campo alieno antestaverit aut jacaverit aut testaverit*. Basiliensis : *aratrum anteortaverit aut jacaverit*.

Descargaverit.) *Descbarge*.

Si vero tantum tulerit.) Licet tamen viam transeunti pabuli nonnihil equo carpere. Leg. 1. Long. De transeunt. Leg. Neapol. lib. 3. tit. 58. Jure Saxonico lib. 2. Specul.

Post anuum quam fuerit signata.) In diplom. Ludovici II. apud Lazium : *Ex parte Austri usque ad medium montis Slavonum Colmiza dicta, ubi duabus arboribus signa certa posita sunt.* Et in Chronico Laureshamensi, ex donatione Cancronis : *De illo rubero ut per Agilofum & suos consortes per signa incisa.* Et paullo post : *Sicut ipsa mensio arborum in ipsa die facta est, que vulgo lachus appellatur pro diviso.* Inde *Laye*. S. *Germain en Laye*.

Statuum.) Sic veteres septem. Alii *stavam*, nostris *Etlaue*. Genus majoris retis. Palum. *Gern*. *Staf*.

Tremaculum.) Sic veteres quinque. Alii *Tranaculum*, *Tramaculum*, *Trimaculum*, *Tremaculum*. Tremali nostris.

Vertivolium.) Sic veteres quinque; duo *Vertivolium*, Al. *Verticulum*. Nostris *Verveil*. Genus piscatorum retis; quo cum intravit piscis, exire non potest.

Bacile.) *Baclet*. Tacitus de moribus Germanorum : *Neq. alius feminis quam viris habitus; partemque vestitus superioris in manticas non extendunt, nude brachia ac lacertos.*

Si quis casam.) Sic veteres septem. *Facitus* de moribus Germanorum : *Ne commentorum quidem apud illos aut regularum usus. Materiam ad omnia muntur infirmi.*

TITULUS XXXI.

Truncaverit.) Basill. edit. *capolaverit*.

Digitum quo sagittatur.) Ribuar. tit. 5. *digitus unde sagittatur*.

Si vero pollix mancus pependit.) Rib. 5. *Quod si pollix ibidem mancus pendiderit*.

TITULUS XXXII.

Centium.) Gloss. *oculum erutum habentem*. Borgne.

Concagatum.) Gloss. *fordidatum*. Honos auribus, *foreux*, *breneux*.

Vulpiculam.) Renard. Greg. Tur. 8. hist. cap. 6. *Multas eis perfidias & perjuria exprobravit, vocans eos sæpius vulpes ingeniosas.* In vita S. Remigii : *Iusti nominari vulpiculam; quot cur ita eum nominari voluerit, qui fraudes & si-*
Tom. II.

gnificationes ipsius animalis cognoscit, satis advertit.

Leporem.) Sidonius : *Cum sint in prætoriis leones, in castris lepores.* Eusebius in Chronico : *Cornificius poeta a militibus destitutus interit, quos sæpe fugientes galeatos lepores appellavit.*

Si que mulier.) Abest hic paragrahus in omnibus exemplaribus, præterquam in vetustiori.

Quod scutum suum projecisset.) Videndus Agathias libro secundo. Gallos scuta patria thireos vocasse scribit Pausanias. Hodie *Targes*. Tacitus de moribus Germanorum : *Scutum reliquisse præcipuum sagittum; nec aut sacris adesse, aut concitum iure ignominioso fas; multique supervites lektorum, infamiam laqueo finierunt.*

Delatorem.) Gloss. *mendacem vel latratorem*.

TITULUS XXXIII.

Via lacina.) Sic veteres quatuor. *Alicu viam suam obstare*. Lib. 1. hic & tit. 82. leg. Ripuar. *Viam contradere*. Tit. 66. leg. Alam. Langobard. *Vecorins*.

Baroni.) Gloss. *Baro*, *erip*. Tit. 76. leg. Alamani. *Si quis mortaudit bavonem*. Cæsius in vita Engelberti Archiepiscopi Colonienfis : *Ex Teutonico enim Latinoque compositus, Engelberto vocabatur, angelicam sonat libertatem. Kero, liberorum bavono.* Inde Barones homines Regis, sive qui hominum Regi debent.

TITULUS XXXIV.

Hominem ingenium sine causa ligaverit.) Tacitus de moribus Germanorum : *Aleam scribi inter serias exercent, & novissimo jactu de libertate & de corpore contendunt. Vicius voluntariam servitutem adit. Quamvis junior, quamvis robustior, alligari se ac vinciri patitur.*

Hominem noxium ligatum.) Gregorius Turon de miraculis S. Martini lib. 1. cap. 17. & lib. 4. cap. 16. & 35.

TITULUS XXXVI.

Retortas.) Unde *sepes continetur*. Ribuar. tit. 45. *Superiores virgæ, quæ septis continent firmitatem.* Et tit. 74. *Si quis hominum intert. averit, & infra placitum mortuus fuerit in quadritio cuius retorta in pede.* Sic quinque. Vid. tit. 17. leg. Bajuvar. Chron. Casin. lib. 2. cap. 62. *Duo nigerrimi spiritus retortas ex agresibus vitibus facientes, eumque per guttur ligantes in ipsa lacu profunda miserunt.* In Chart. lario Majoris-Monasterii : *Et de Altra bojo dedit monachis quantum eis in omnibus sufficiat, similiter quoque retortas, & rollones, simulos quoque & cavillas & huctas, & si quid aliud in rurali opere eis necesse fuerit.*

Cambotas.) Gloss. *quæ sepem desuper firmant*. Eadem origine forsitan qua *Camborium* Britannis. *Bacius incurvatus* in vita B. Notkeri. *Walafrid*. Strabus in vita B. Galli cap. 23. *Accepti a fratribus epistolam ad B. Gallum continentem venerandi transitum Columbari. Qui & baculum ippus, que vulgo Cambotam vocant, per manum Diaconi transmisit.* Eckerhardus in vita B. Notkeri : *Festinato autem aram sancti Galli adientes, Cambotam quam sanctus magister Columbanus per Mancaldum Diaconum miserat &c. Cum autem illum baculo sancto.*

Hypticem.) Servius in Virgil. 1. Georg. *Viminosque trahit crates.* Ad agrorum sc. executionem, quam rustici hypticem vocant. *Herce.* *Per malum ingenium.*) *Par malengin*.

TITULUS XXXVII.

Trienti uno, quod est tertia pars solidi.) Sic veteres omnes. Gregor. Turon. de vita S. Mart.

Mart. *Unum trientem mercedis intuitu detulit.* Et cap. 19. lib. 2. de gloria martyrum: *Quidam alteri trientem præstiterat.* Et de gloria confess. *Invencit unum trientem, ipsum donans vinum dignum epulis pauperum comparabis.* Et cap. 109. *igitur de hoc triente vinum comparat.* Idem hist. lib. 3. cap. 12.

Legem intellexerit. Intellexerit secundum legem se defendere. Tit. 38. *si se trait & recourt a loy,* sicut moribus Leodiensibus habetur.

Obmallare.) Marculi formula, ut causas auorum adfundendas suorum aliquis licentiam habeat. *Ne aliquis per quodlibet ingenium de ipsi rebus cum inquietate voluerit licentiam habeat in vice auctorum suorum ipse vel advocatus suus ejus causas adjungere.* Gr. *Præcipientes ergo jubemus ut memoratus Pontifex, aut Abbas, vel Abbatissa, seu advocatus ejus, in vicem auctorum causas ipsius licentiam habeat adjumendi vel obmallandi; quod alibi respondendi vel obmallandi.* Et alibi: *Fidelis Deo propitio nosse ille ad nostram veniens presentiam suggessit nobis eo quod propter simplicitatem suam causas suas minime persequi vel homallare possit. Ideo clementiam nostram petiit ut illuster vir ille omnes causas suas in vice ipsius tam in pago quam in palatio nostro admallandum vel prosequendum recipere deberet. quod in presens per fiduciam eas eidem visus est commendasse.*

TITULUS XXXVIII.

Medietatem compositionis.) Basileensis editio: *Medietatem de ipsa leudi componat, & pro alia medietate ipsum quadrupedem homini donet.* Tit. 48. Ribuar. in medietatem vuerzeldi suscipiatur.

TITULUS XXXIX.

De vestigio minando.) Greg. Tur. c. 81. de glor. confess. *Alterius hominis, malita furis boves abstulerat, qui adprehensio vestigio, & inter infusus aqua viarum tramites ad profundas luti voragines perditio.*

Infra tres noctes.) Ribuar. 49. *Et tertio die in domo cujuslibet vel in quolibet loco eum invenit.*

Concambasse.) Prificianus. Al. *Camiasse.* Marculf. *Concamio de villa: Aliqua loca inter se concamiare deberent.* Et: *Concamio de terra aut vinea.*

Sequitur.) *Sunt ses bestes, Moribus Bituricent.*

Proclamaverit.) In lege familie datae a Burcardo Episcopo Wormatiensi: *Si quis ex familia S. Petri ad soctam suam legitime venerit, quicquid in dotem dederit, & hoc ipsa annum & diem non proclamatum possidet, si vir prior moritur, uxor ejus totam habeat dotem usque ad finem vite suae.* Libro 2. de feud. tit. 27. §. 4.

Adhamire.) *Jurare.* Noftris *Arramir.* In instrumento de concordia cum Tetbaldo filio Leterii Vindoc. *Pro his rebus acquirendis arramirimus bellum in curia Vindocinensi.* Al. *arravimus.* Vide Glossarium ad Capitularia.

Secundum legem calcaverit.) Sic septem exemplaria. Al. *collocaverit;* ut tit. 42. inf. & alibi sæpe. Noftris, *Adjourner,* ou *donner jour.* Nam sol occasus suprema tempestas erat. Greg. Turon. 7. hist. cap. 23. *Injuriosius tamen ad placitum in conspectu Regis Cbildiberti advenit, & per triduum usque ad occasum solis observavit. Sed cum hic venisset, neque de causa hac ab ullo interpellatus fuisset, ad propria rediit.*

Res suas quaesierit & invenerit.) Rib. titul. 49. *Quod si in domo fuerit, & ei scrutinium ejus est domus contradixerit, fur habeatur.*

Illo alio reclamante.) Inde *Reclain.*

TITULUS XL.

Carrugam.) Sic quatuor. Al. *caryuam, charvuc.* Greg. Turon. 2. miracul. cap. 14. *præparatis carrucis compositoque plaustro.*

Vvaranionem.) Sic veteres quatuor. An inde *basas?* Tit. 12. Leg. Bauvariorum angargnaco dicitur equus, qui in hoste utilis non est.

Spadatum.) Castrum. Equorum plurimi ex usu castrantur, ne aut feminarum usu exagitati cunctentur, aut in subsidii ferocientes prodant hinnitu densiore vectores. Ammianus Marcellinus.

Amissarium.) Sic veteres octo. Glossar. *qui omni tempore cum equabus est.* Ivo Carnotens. epil. 8. In conventione pacis inter Elfatie proceres & civitates. *Equi autem amissarii, quod vulgenter Strot vocatur, & vinea & segetes sub hac pacis conditione perpetuo permanceant.* Ribuar. tit. 5. *Si ingenuus fonselli, id est, duodecim equas cum amissario, sex servatas cum vierre, vel duodecim vaccas cum tauro juratus fuerit. Marculfus: Amentorum cum ipso amissario caballos tantos. Equus ad stallum dicitur lib. 8. Wisig. tit. 4. §. 4. Sic enim veteres libri. Eshalon.*

Si quis puledrum.) Sic quatuor. Al. *peletrum,* ut in legib. Wisigot. lib. 8. *poudre ou poutre.* Gloss. *Pullus.* r. 112.

Tribasterit.) Sic quatuor veteres. Al. *trebatterit, debilitaverit, aut percusserit.* In editione Germanica tit. 28. *Si quis feminam ingenuam gravidam trahat, & ipsa femina fuerit mortua.*

Triacn componat.) Sic exemplaria quatuor. *Alia duo: Triante uno.*

Excortaverit.) Sic quinque. *Alia. scurtaverit.* Tit. 4. lib. 8. leg. Wisigot. §. 3. *Si quis alieni caballi comam turpaverit, aut caudam curtaverit.*

Excorticaaverit.) Sic quinque. *Alia duo: excortaverit.* Plenius unum exemplar: *Si quis caballum mortuum sine permisso domini sui exportaverit.*

TITULUS XLII.

Super scamnum tensus.) Ad malam mansionem extensus. L. 7. D. deposit. Enfeb. r. 15. *ie to tony dantros ruy rudo.* Gregor. Turon. histor. 5. cap. 49. *Gesta Francorum: Chramnus super scamnum tensus oratio suggillatus est.* Aimoin. lib. 2. cap. 30.

TITULUS XLIII.

De ballis.) Tit. 69. Ripuar. Gloss. *Siccis ramis. Inde, Halle de Mars.* Et que a Philippo Augusto Lutetie edificatae sunt, *Les Halles.* Rigord.

In truste.) Antrustionem Regis, cui dabitur diploma, cuius formula hæc est. *Redium est ut qui nobis fidem pollicentur inleiam, nostro tuamur auxilio. Et quia ille noster fidelis Domino propitio veniens in palatio nostro una cum armata sua, in manu nostra trustem & fidelitatem nobis visus est conjurasse, propterea per præsen præceptum decernimus ac jubemus ut deinceps memoratus illi in numero antrustionum computetur, & si quis fortasse eum interficere præsumpserit, noverit se virgredo suo solidos sexcentos esse culpabilem. Germanis trevor.*

Convotam Regis.) Venantius Honorius Clementianus Fortunatus Presbyter Italicus de Conda Domestico:

Nunc etiam placidi Sigeberti Regis amore sunt data servitibus libera dona tuis.

Iustus & egregios inter residere potentes,

Convotam reddens proficiente gradu.
Rex postor reliquis merito meliora paravit.
Et quod majus habet, hoc tua causa docet.
Gregor. Turon. lib. 7. cap. 16. de Prætextato: *Post reditum vero suum ad urbem Parisiacam advenit,*

venit, ac se Gunthovamo Regi representavit, exorans ut causam suam diligenter exquireret. Afferebat enim Regina cum non debere recipi qui fuisset per judicium quadraginta quinque Episcoporum a sacerdotali officio segregatus. Sequitur deinde: Et sic a Rege susceptus, atque convivio ejus adjectus, ad urbem suam regressus est. Ut jure se meatu Ivo episc. 123. Capitularibus regalibus, quod Gervasium ad communionem in Paschali Curia suscepisset.

Professor.) Ingenuus. Greg. Turon. de mirac. S. Martini cap. 23. Erant enim ingenui & possessionem propriam possidentes.

Romanum tributarium.) Gloss. Et Stopharius nominatur qui censum Regi solvit. Nec enim Franci ingenui pendebant tributum. Turon. lib. 7. cap. 16. In exemplari de donationibus factis Ecclesiæ Salisburgenſi: Tradiditque tributales Romanos ad eundem locum in diversis locis colonis centumquedecim. Tom. 6. Canisii pag. 1151. Ibidem: Dedit qui dicuntur Romanos tributales. LXXX. pag. 1151. Alii erant exercitales, Ibid.

In quadrivero.) Aufonius:

Abjeça in trivitis inbumati glabra jasebat
Testa hominis.

Sine manibus & pedibus.) Gregor. Turon. hist. lib. 8. cap. 29. Truncatis manibus auribusque & naribus, variis sunt moribus interempti. Lib. 10. cap. 15. Aliis manibus, nonnullis auribus naribusque decessis, scditio depressa quievit. Et lib. 10. cap. 17. Alios manibus incipis relinquant, nonnullis auribus naribusque amputatis ad ridiculum laxaverunt. Et cap. 11. 18.

In puteum.) Tur. 7. 23. 373. Judæi cum duobus Christianis ad Injuriosos hominibus intersecti, in puteum qui propinquus erat domui ejus projecti sunt. Ado: Compræhenſi a Chlodomero cum uxore & filiis suis necatur, & in puteum projectus occiditur.

Tota leude sua componatur.) Tit. 55. & tit. 7. leg. Angl. & tit. 2. leg. Frifon. In Capitulis Caroli Magni in Sylvaco editis: Si latro ibi occisus fuerit, qui eum occiderit leudem inde non solvit, & nullus illi inde fandum portare præsumat. Vetus formula: Sic ab ipsiſ suis judicatum, ut illam leudem, ut lex erat, solvere deberet.

TITULUS XLIV.

In domo sua adfallerit.) Marcellus: Qualiter vos nulla movente causa in via adfallissetis & graviter froorassetis.

TITULUS XLV.

Si in convivio.) Penitentialia Romanum cap. 15. ex Concilio apud Wermerias.

TITULUS XLVI.

De reippus.) Gloss. de sponſalitiis viduarum. Pretium emptiõnis viduæ matrimonii causa, Tit. 41. leg. Saxon.

Tunginus.) Gloss. Judex qui post Comitum est. Degan Sollenſis. & in preſeis Anglorum legibus, Theg.

Scutum habere debet.) Tit. 48. Scutum in ipso malle habet. Inde apud Ottonem de gestis Friderici lib. 1. cap. 12. Est autem consuetudinis Regum Francorum, quæ & Teutonum, ut quotiescumque adjumendum imperii coronam rivilitem ad tranſalpazandum coegerint, in prædicto campo mansionem faciunt. Ibi ligno in altum porrecto scutum suspenſitur. Guntherus:

Ligno suspenſitur alte

Ereçto clypeus. Tum præco regius omnes Convocat a domnis feudalia jura venentes, An quod armati in Concilio venient? Liv. lib. XXI. de Gallis. Tacitus de moribus Germanorum.

Tres homines.) Tit. 48. & tit. 56. Sagibarones plus quam tres esse non debent.

Tres solidos æque pensant.) Majores nostris, ficut & nos hodie, uxores sibi emebant soli-

do denario. Fredegarius Scholasticus: Legatos ad Gundaldum dirigit petens ut Cbrotildem nepem suam ei in conjugium sociandam traderet. Quod ille denegare metuens, & sperans amicitiam cum Chlodoveo inire, eam daturum spondit. Legati offerentes, solidis & denario, ut mos erat Francorum, eam partibus Chlodovei sponſant, placitum ad præſentem petentes ut ipsam ad conjugium traderet Chlodoveo. Marcellus in formulis: N. filius N. puellam ingeniam nomine N. illius filiam per solidum & denarium secundum legem Salicam & antiquam consuetudinem desponsavit. Propterea uxor in potestatem viri cedit, nec liberam habet rerum administrationem. Quod & Gallis in usu fuisse testatur Cæſar.

Habere debet.) Additur in duobus: Et tres erunt qui solidos pensare vel probare debent. Quasi libripendes intervenerint.

Cui reippus debeatur.) Nec enim debetur ei qui in hereditatem defuncti mariti succedit.

Post sextum genuculum.) Synod. Agripp. can. 6. Meldens. can. 7. usque ad septimum gradum.

Causa.) Gloss. Poena propter solemniam non servatâ.

TITULUS XLVII.

De eo qui villam.) De complainte en cas de saisine & novelleid dedans l'an. Ut fallantur qui D. Ludovicum Regem aut Simonem de Bucy jus istud ante nescitum intra Franciam proquiratle tradunt.

Si vero xxx. noctes impleta fuerint.) Jure Romano cum in rem aliquam agerent litigatores, & poena se sacramenti peterent, poscebant judicem, qui dabatur post tricesimum diem. Aſcon. 3. in Verrem.

Præstos habeat.) Sic veteres tres. Gloss. præſentes. Alii duo: præſus. Jure Romano superstitibus, id est, testibus præſentibus, si inter quos controversia erat, vindicias sumere jubebantur. Supra fortuna sua. Ales perils & fortunes.

Ut accedat ad locum.) Execution & fournissement de complainte sur le lieu. Cap. 12. Consuetud. Insulan. Gellius lib. 20. cap. 9.

Elaboravit.) Turon. cap. 82. de gloria confess. Cumque alterum vas apum vellet auferre, ait facerdos: Sufficiat nunc siliud, alterum vero ei qui ipsum laboravit referrea. Marcellus in formulis: Tam de alode aut de comparato vel de qualibet adtractu, ubiqueque habere videor, & quod pariter in conjugium postii laboravimus. Et canone 14. synodi Triburiensis: Si vero in qualibet silva vel deserto loco aliquid desertum collaboraverit,

TITULUS XLVIII.

De affatione.) Sic veteres quinque. Gloss. De donationibus quas sunt festuca in frumetis cut donabatur projecta. Marcellus in formula affationis. Dulcissimis nepotibus meis illis, ego avus. Dum cognitum est qualiter genitor vester filius meus compellente sine naturâ de hac luce decessit, & vos in alode minime accedere poteratis, ideo pensantes causam consanguinitatis dono vobis per hanc affationem pro omni portione in pago illa, centena illa, quidquid in jam dicto loco &c. Idem: Quicquid jam dicto loco genitor vester filius meus dividere & exæquare deberet, vos quoque nepotes mei per hanc affationem post obitum meum dividere & exæquare facietis.

Festucam.) Aliquot codices, fistucam. Symbolum traditionis. Marcellus: Conſignavit & tradidit & vestivit, & per durpulum & festucam sibi foras exitum alienum vel spoliatum in omnibus esse dixit. Et alibi: Quod in præſente & per fistucam eas eidem visus est commendasse. Idem: Inter se visi sunt divisse vel exæquasse & invicem pari partem tradidisse & per fistucam omnia partium partisse. Inde exfestuca Henrico IV. Imperatori, Sigeberto, & Ottoni Frifingensi. Et formularis nostris, un festu en signe de deguerpissement.

In laifum .) Gloss. in suum . Marcellus de laiverpo per manum Regis: *Villas nuncupatas N. fitas in pago illo sua spontanea voluntate nobis per fituam visus est laiverpisse vel condonasse.* Inde *tendre le giron.*

In caya ipsius manere .) Greg. Turon. 4. de mirac. S. Martini c. 12.

In potestate sua .) Car. donner. & retener. ne vaunt.

Ante XII. menses .) Temps d'insinuation .
Budo .) Al. Budo; à sa table. Vet. Glossar. Mensa. beod; Refectorium, Beodden. Inde opinor, Unir & mettre à sa table.

Theata .) Veteres, Theoda . Al. Theuda .
Gloss. Lipsii: *Theado, gentes, nationes, Theodon.*

Ante Regem aut in mallo publico .) Donacionis per manum Regis formula exstat apud Marcellum. Moribus Boloniens. & Poen. enl. *Avant que le donataire puisse jouir du don à lui fait, & en faire son acquies, faut q' il apprehende par mise de fait & justice competente.*

TITULUS XLIX.

De fitoriti .) Gloss. de intertatis rebus .
In tertiam manum .) En main tierce.

Carbonariam .) Quæ est inter Cameracum & Tornacum. Tritenheim, ex Hunnibaldo. Sulpit. Alexand. apud Gregor. Turonens. lib. 2. c. 8. 9. Sigebert. ann. 880. *Camaracum objedit & cepit. Inde m. vens per Carbonariam sibi, ad Tornacum festinans, iter direxit in Theoriam.*

Noctes xl.) Sic tit. 52. & in Constitutionibus Caroli Magni: *Postquam Comes & pagenses de qualibet expeditione hostili reversi fuerint, ex eo die supra quadraginta noctes sit bannus rescissus, quod lingua Theutisca scilicet, id est, armorum depositio, vocatur.*

Rem intertiam .) Cbole entierde . Aurelian. In legibus Eduardi Regis Angli. *Si quispiam aliquid intertiet super aliquem, & intertias non poterit uuantum suum habere, erit furisfactura sua.*

Vendiderit aut cambiaverit .) Unde & Constitutio Caroli Magni: *Nullus comparat cabalum nisi illum hominem agnoscat qui ei vendidit, aut de quo pago est, vel ubi manet, aut quis ejus senior.*

Quod enunciasset .) Editio Germanica: *quomodo ei manerit.*

Exiit se .) Sic veteres tres. Al. *Exiit se.* *Ista omnia ubi suus hamallus est.* Exemplar unum: *Ista omnia facere debet in mallo ubi ipse amallus esse dignoscitur super quem &c.* Aliud: *Ista omnia in mallo debent fieri ubi ille est hamallus, id est, qui suscipit causam ad mallandum in vicem alterius.* Tit. 35. leg. Ripuariorum.

TITULUS L.

Adfirmare .) Sic veteres sex .

De ipsi juratoribus .) Veteres duo, de ipsi juratoribus . Marcellus in formulis: *Sed nuncupatus ille nec ad placitum suum venit, nec ipsum sacramentum juravit, neque juratores sui, nec ullus fuit testatus qui sunia nunciasset.* Plaut. Poenul. *Vos juratores estis, queso operam date.* Seneca: *Quis unquam ab historico juratores exigit.* Nortmannis, *Jureurs.*

Perjurasset .) Maxime in causis quæ sub injurando finienda sunt. Can. 8. syn. Auel.

TITULUS LI.

Forbanniti .) Sic veteres tres. Alia quinque exemplaria, *Ferbanniti.* In Constitutionibus Caroli Magni: *De thelonis qui jam antea forbanniti fuerant, nemo tollat.* Et alibi: *Quicumque abhinc inante latronem receperit, maxime autem illum qui forbannitus fuerit.*

TITULUS LII.

De eo qui fidem factam .) Glossar. *Qui vadium alteri dat, & postea persolvere spreverit.* Al. *De fide facta; sicut Basilienis editio, quam*

cum hac confer. Tit. 59. *nec de ulla lege fidem facere noluerit.*

Admallare .) Editio Germanica, *mannire ad mallum.* Marcellus in formula de causis alterius recipiendis: *Eo quod propter simplicitatem suam causas suas minime possit prosequi vel admallare, clementie regni nostri petit ut insulsiis vir ille omnes causas suas in vice ipsius tam in pago quam in palatio nostro admallandum prosequendumque recipere deberet.*

Judex .) Tunginus. Editio Germanica: *Gafacchion-m .) Al. Gafacchion-m .) Adversarium caulem.* Gegenfac. *Vuitbesack.*

Inde cum adstringas .) In form. Rom. *Inde ego te ex jure manu confertum voco.*

Judex .) Dno exemplaria, *Tunginus.*

Debitum ascendat .) *La d'iste monte a neuf sols, Adactroum .) Videnda Notitia de iactivis.* Marcellus in formulis: *Dum & illustri vir illi. Comes palatii nostri testimonio quod antedictus ille placitum suum legis custodivit, & cum adjecit, vel solavit, & ipse placitum suum custodire neglexit. Jecitrus sive negligens.* In formula quam adscripsi tit. de Racinburg. infra, & alibi apud Marcellum: *Ut dum ipse tale sacramentum habuit adfirmatum, & ipsum nullatenus juravit, nec ipse nec juratores sui, sed exinde se jecitrum dimisit.* Et in adjuratione Caroli apud Pitas: *Et si sacramenta legalia in primo die Lune post Patisba juranda devenerint, aut in alius feriis, mittet quisque Comes missum suum, qui ipsa sacramenta auscultet, ne ipsi homines jecitri inveniantur, & ipse sic mallum suum teneat ut Barigildi.* Et jecitrus in Constitutionibus Caroli Magni: *Ut nullus presumat hominem ad iudicium sine causa jecitare, nisi iudicatum fuerit.*

Per tres manitas .) Trunindino, Rom. *Per singulas admonitiones.* Pour chacun defaut .
Racinburgios .) Sic veteres tres. Gloss. *Judices. Kero, Causa, rabcha.* Tit. 57. leg. Ripuar. & in formulis Salic. *Id o vententes pariter illo mallo ante illum Comitem vel reliquos racinburgios. An Rechtburgen?*
De fortuna ipsius tollant .) Alioquin licuit res adversarii possidere, donec satisfecisset. Greg. Turon. 4. 46.

Aut de vita componat .) Vide prælationem Burgund. leg. Marcellus in formula: *Qui se in servitio alterius obnoxiat: Dum insigante adversario, & fragilitate mea prævalente, in casu graves cecidi, unde mortis periculum incurre potueram, sed dum vestra pietas me jam morti adjudicatum de pecunia vestra redemisisset, vel pro mea culpa res vestras quamplures dedisisset, & ego de rebus meis, unde vestra beneficia rependere debuissim, non habeo, ideo pro hoc statum meum volis visus sum obnoxivisse, ita ut ab hoc de vestro servitio penitus non discedam.*

TITULUS LIII.

De eo qui grafionem .) Vetus unum, de andocemito. Editio Basilienis: *de andocemito.* Suggester de possession. monast. B. Dionysii: *Ab oppressione exactorum regionum, quos dicunt Grafiones.*

Admallatum .) Additur in duobus exemplaribus, vel adjecitroum. Aliud exemplar habet, *antequam legitime admallatus aut fides ei facta fuerit.* Editio Basilienis: *Antequam cum per legem habeat admallatum aut consecutum quod ei in mallo fidem fecisset.*
Aut se redimat .) Editio Basilienis: *Aut vuerigildum suum redimat.*

TITULUS LIV.

De re præstata .) Al. de præstata. *Du præst. Solem collocet.* Gregorius Turonensis lib. 7. cap. 23. *Injuriosus ad placitum in conspectu Regis Childeberti advenit, & per triduum usque*

que occasum solis observavit.

Super illos &c.) Unde & moribus Ambianensium multam fisco inferunt qui ad diem non solverunt.

TITULUS LV.

De aeneo.) Gloss. de caldario. Gloss. *νεμεον*. **Officiarium**, milliarium. Gregor. Turon. 2. hist. c. 6. *Conspicio enim aeneum super ignem positum fervere vehementer.* In formula consecrationis ejusmodi aqua: *Ut si hic homo pro hac reputationis causa, furto videlicet, vel homicidio, aut adulterio, vel luxuria, aut pro qualibet causa culpa modo ad praesens manus suam in hanc aquam igne ferventem miserit.* Unde in consuet. Nort. se purget par eau & par igne. Et leg. Wisigot. *Examen caldarie.* Et communis apud nos loquutio: *J'en mettrai la main au feu.*

Ad aeneum.) Gloss. interlinearis, id est, ad iudicium. Aimoinus lib. 5. cap. 34. Art. 39. Jur. Sax. *Vel in aquam bullientem brachium usque ad cubitum imponat.*

TITULUS LVI.

Sagibaronem.) Gloss. dicuntur quasi senatores. **Al. Sachbarones.** *Hommes de loi ou de conseil.* Art. 85. Consuet. Hanno. Senatorum urbis Arvernæ meminit Gregor. Turonens. de glor. confest. cap. 5. 42. 65. & 206. Senatorum Bituricensium lib. 1. c. 31. Turonensium lib. 2. c. 26. historiari. In synodo Aquilgranenli: *Senatores universi regni Francorum perficere se acclamaverunt.*

Id est plebs quæ ad unum malum convenire solet.) Tacitus de moribus Germanorum: *Eliguntur in istam concilii & principes qui iura per pagos vicque reddunt. Centeni singulis ex plebe Comitæ, consilium simul & auctoritas, adiunt.*

TITULUS LVII.

Tumulum.) Gloss. *Tumbam.* Jornandes in biflor. Gothor. *Notique secreto cadaver est terra reconditum, cuius cooperula primum auro, secundo argento, tertio ferri rigore communiuntur.*

Arifatonem.) Tit. 17. supra. Pallio cadavera tegebantur. Apuleus 1. Florid.

Mandatum.) Gloss. *Cancelum qui de super tumulum stat.* Einhardus lib. 1. de translatione Beatorum martyrum Marcellini & Petri: *Sacra beatorum martyrum corpora notio recondita in absida basilicæ sepelimus, & sicut in Francia mos est, superposito ligneo culmine linteis ac seicis pallis ornandi gratia contexamus, apponentes altare ad duo vexilla dominicæ passionis, quæ in vultu ferretur præcedere solebant, hinc atque ibinc erigentes, locum illum divinis officiis celebrandis aptum facere curavimus.*

Selave.) Alemannis columella sive dicitur, & tit. 7. leg. Bajar. Jul. Inde *Hermul*, Mercutio columna.

Ponticulus.) In vita Beati Evermari: *Post exiguas accuratiori sepultura cobonflantes dimidio clypeo corpori ejus superposito, & altera clypei parte ei supposita.* In epistola Theodulphi Aurelianensis, & can. 9. synodi Meldensis: *Tumuli qui apparent profundius in terram mittantur, & pavimento de super factio, nullo tumulorum vestigio apparente &c.* Einhardus supra tit. 17. In Gloss. Lipsii: *Slapigavi, sepulchro.*

Corpus jam sepultum.) Nam vestitum sepeliebant cum ornamentis. Gregor. Turonens. lib. 6. c. ult. *Ablutumque vestimentis melioribus induit.* Amalarius lib. 4. c. 41. Idem Gregor. lib. 3. c. 21. *Sepulta est cum grandibus ornamentis & multo auro.* Paulo post: *Detexerunt sepulchrum, tollentes, & auferentes omnia ornamenta corporis defuncti quæ reperire potuerunt.* Idem alibi: *Exinde vestitus atque ablutus in Ecclesiam defertur.* Et: *Adiuit quædam matrona, quæ ablutam dignis vestitit vestimentis.*

Vargus.) Hoc est, *dejectus & expulsus.* Sic vet. Gloss. & tit. 87. leg. Ripuar. *Vagus & profugus super terram, ut habetur cap. 4. Genesis.* Inde apud Sidonium lib. 6. ep. 3. *Vargus, Bandouiller.*

In modum Basilicæ.) Gregor. Turonens. de glor. martyr. Basilicam super tumulum sancti magnam edificavit. Et 2. histor. c. 14. Idem de glor. confest. cap. 51. & 105.

Fatum.) Sic veteres quinque.

Quicumque hospitalitatem dederit.) *ἐξέχρησεν* apud Plutarch. in Cicerone. Alioquin quemcumque mortalium arcere testis nefas habebant majores nostri. Cæsar lib. 6. Tacitus de moribus Germanorum.

TITULUS LVIII.

De incendio vel expoliatione Ecclesie.) *Hæc capitula Domus Ludovici Imp. anno imperii sui quinto cum universo catu populi in Aquilgrani palatio promulgavit, atque legi Salice addere præcepit.* Ipsaque postea cum in Theodonis villa generalium conventum habuisset, ulterius capitula appellanda esse prohibuit, sed ut lex tantum diceretur voluit.

Vel ubi reliquie.) Greg. Turon. de mirac. c. 40. De altar. 1. q. 3. c. *Quæsum & c. Gravem.* de excess. Prælat.

Si quis Diaconem.) Ita in omnibus.

TITULUS LIX.

In xl. noctes.) In formula relationis cum iudicio: *Sed postea taliter in jam dicto loco ipsi iudicatum fuit ut in noctes quadraginta apud homines xxxvi. manu sua trigesima septima in Ecclesia ista, in loco nuncupante illo, conjurare debeat.*

Rex extra sermonem suum cum esse disjunctus.) Extra mundeburde. Marcellus in formula de mundeburde Regis, *Sub sermone, inquit, nostro & mundeburde quietus respiciat.* Et alibi: *sub sermone tuitioni nostræ visi fuimus receptisse.*

Per legem se educere.) Veteres quinque, per legem se educere noluerit.

Et quicumque ei panem dederit.) Cæsar 6. de bell. Gall. *Sacrificiis interdicitur.* *Hæc pana est apud eos gravissima.* Quibus ita interdicitum est, in numero impiorum ac sceleratorum habentur, ab his omnes decedunt, aditum eorum, sermonem defugiunt, ne quid ex contagione incommo di accipiant, neque his potentibus jus redditur, neque honos ullus communicatur.

TITULUS LX.

De Racinburgiis.) Gloss. *Keronis: Causa, Raheba.* In formula cautionis de infracturis: *Contigit quod cellarium vel spicarium vestrum infrægi, & exinde anonam vel aliam raupam in solidos tantum juravi, dum & vos & advocatus vester exinde ante illum Comitem interpellare fecisti, & ego hanc causam nullatenus potui denegare, sic ut ipsi Racinburgiis iudicatum, ut per quadam meum eam contra vos, hoc est, componere vel satisfacere debeam &c.* Sed dum ipsos solidos minime habui unde transfolvere debeam, sic mihi apificavit, ut brachium in collum posui, & per comam capitis mei coram præsentibus hominibus tradere feci, in ea ratione ut interim quod ipsos solidos vestros reddere potuero, & servitium vestrum & opera qualescumque vos vel juniores vestri injunxeritis, facere & adimplere debeam; & si exinde negligens vel facturus apparuero, spondeo me contra vos, ut talem disciplinam supra dorsum meum facere jubearis quam super reliquos servos vestros.

Ego vos tangano.) *Adjuvo, interpellato.* Ribuar. tit. 30. *Et sine tangano loquatur & dicat: Ego ignoro utrum servus meus culp. an innocens de hoc extiterit.* Et tit. 60. *Tabularium interpellatum in iudicio non tangant, & nec assaccia requirant, & sacramenta atque tangano conjurent.* In foedere Ludovici, & Caroli apud Nitardum, *plaid. Thing.* Gloss. *vetus: placitum, plaid, vel gedinge; placitare, Dengen.* Germ. *dingen, acculare dicitur.*

Legem judicetis.) *Inde Judgement de loy.* Hannoniens. mor. cap. 17. & Mont. cap. 2. & 15.

Contra munquemque.) *Amende de fol appl.* ut Ribuar. tit. 57.

TITULUS LXI.

In durpilo.) *In liminari sive vestibulo.* Marcellus: *Et per durpilo & festucam sibi foras exitum alienum vel spoliatum in omnibus esse dixit.* In vita S. Eugendi: *Clavisuram fortissimum superstitiosissimi templi, quod Gallica lingua Mandor, id est, servi hostii.*

De illa terra.) Unde moribus nostris, *Mettez en sa main le gazon de l'herbage.* In notitia tradi-

tionis; Qualiter veniens il. die illi in villa illa ante bonos homines per hostium & avatoria seu terram vel herbam homini illi nomine ill. & coniugi suæ ill. ren. illam visus fuit tradidisse, non in fraude, sed in publico, & per meam ffrucam de jam dicta re illa exitum fecisse, Et alibi: Per terram & per herbam seu per hostium visus fuit tradidisse. In formula traditoriz de terra: Missus ipius femine ille ipsi misso monahe il. nomine illi per ipsum hostium de ipsa casa per terram vel herbam, sicut lex est, ad partem sancti illius visus est tradidisse, & per suam ffrucam ipsum missum vel ipsam feminam de ipsi rebus se exuto ex omnibus esse dixisse.

Ultra scapulas iactare. Inde, Riche par des ffrus l' epaule.

Camisa. Al. Camisa. Guitbert. de bello sacro lib. 3. Adoptionis autem talis pro genitis consuetudine dicitur fuisse modus, intra lineam interuillam, quam nos camisia vocamus, nudum intrare cum faciens, sibi adstrinxit. Ad hoc omnia oculo libato ffruarit.

Dijcinus & discalcatus. Desceit & sans bouzeaux. Artic. 72. Consuet. Borbon. & cap. 20. Alvernia artic. 4. Marchia 64. Inde tendre & donner la ceinture. Et laisser les bouzeaux. Videatur quaest. 46. Drulii.

TITULUS LXII.

Alode. In epist. Joan. PP. VIII. Proprietates Raonis & Engeltrudis, quas vos alodium dicitis, filias eorum hereditibus restituatis. Marculfus: Terra paterna. Avatica. Tit. 58. leg. Ripuariorum. Biens papaux & avitius Walsconibus. Dicitur tamen & de conquisito, ut notavi in Glossario ad Capitularia.

Et filios n. dimiserit. Filie enim patri in alode non succedebant, nisi al. er. cavisset. Marcellus in formula quæ extat apud Doctorem meum Observat. 8. Innomiatas Auctor de formulis Salcis: Dulcissima filia mea, dum cognitam est qualiter secundum legem Salicam in portione paterna cum fratribus suis filiis meis minime potes accedere. Sed nec in lege familie quam Burchardus Wormatiensis Episcopus scripsit: Si ex familia, inquit, vir aliquis & uxor eius obierint, & filium cum filia reliquerint, filius hereditatem servillit terra recipiat, filia autem vestimenta mariti & pecuniam operatam recipiat.

Quicumque proximiores. Vetus formula, Ut in locum filiorum nepotes instituantur ab avo: Dulcissimi nepotibus meis S. Dum peccatis meis facientibus genitrix vestra filia mea, quod non optaveram, tempore nature sue completo ab hac luce decessit, ego vero pensans consanguinitatis causam, dum & pro lege cum ceteris filiis meis avunculis vestris in alode meo minime accedere poteratis, ideo per hanc epistolam vos dulcissimi nepotes mei volo ut in alode mea post meum discessum, si mihi supersites fueritis, &c.

De terra vero Salica. In donatione Caroli Magni Ecclesie Tigrina: Atque insuper in Honica duos mansos & dimidium præter Salicam terram de nostra propria manu in suam manum ut iustum est percepit. Id est, terra quæ hostibus devictis Regi militibusve Salis sorte obtigit. Gregor. Turonens. histor. 2. 27. Aimo. 1. 12. Thoromach. 678. Hincmarus in vita beati Remigii. Unde & decima Salica in descriptione hubarum ad curiam Furde pertinentium, apud Marq. Freherum vir doct. Et Salica domus in Polyptico Sancti Galli: tam marchis quam ædificiis (excepta domo Salica) curtibus terris &c. anno xxxv. Hludovici piffimi Regis. Nam agri ex hoste capti partim in publico, vel Principi, partim veteri possessori relinquuntur, partim militibus & veteranis in præmia assignantur. Procop. 1. de bello Wandalico: Gizeribus deinde si quid inter Afros boni fuerat, aut agri, aut verum aliarum, omne inter filios divisi Honoricibus & Genzonem. Nam Theodatus omnibus junior jam decesserat sine liberis. Ce-

teros item agros optimos Africa a dominis creptos Wandalis distribuit, qui adhuc hodie in his partibus videntur. Male interpret. Latinus. Unde in edicto Hunnerici apud Victorem Episcopum Utiens. lib. 111. Sortes Venditorum. Et lib. 10. leg. Wisigoth. tit. 2. Sortes Gothica & Romana. S. S. donius lib. 7. ep. 6. Limes Gothica & Romane. Videantur leg. Burgund. & Cassiodorus.

Nulla portio hereditatis mulieri veniat. Carol. IV. de vita sua: Eodem anno obit Carolus Francorum Rex, relicta uxore pregnantem, quæ filiam peperit. Et cum de consuetudine regni filie non succedant, proventus est Philippus filius sociati mei in Regem Francie, quia propinquior erat heres in linea masculina. Albertus Argentini. in Chronico: Cum Francia a nullo haberi dicitur in feudum, quævis e contra nullus per feminam lineam successisse dicitur. Vetus Chronicon: Obviente inhumatoque Carolo Pulchro, orta est questio non modica quis in regno de ipsius progenie proximior existeret ad succedendum &c. Tandem opinionibus & altercationibus sepositis, per Principes & regni sapientes conclusum fuit & unanimes determinatum, quod regnum, eo quod de consuetudine & statutis ejusdem in genus feminum descendere non valebat, Comiti de Valerio Philippo pertinere debebat. Bald. ad l. r. D. de senator. & ad tit. de feudo Marchie. Petr. Jacobus tit. de causis ex quibus Vallall. Froissard. volum. 1. c. 4. Garibay lib. 26. hist. Hisp. c. p. 16. Et sane iure antiquo feudorum filie a successione feudi remouentur, quia femine neque feudum levare neque pugnari facere possunt. Lib. 1. de feud. tit. 1.

TITULUS LXIII.

De eo qui se de parentia. Id est, de ejuratione cognationis.

Fustes albinos super caput suum frangat. An inde fustis tractio in funere Regum nostrorum? Et, Rempre le fust ou fust avec quelq' un. Sicut contra moribus nostris, L'aveement de fust. In vet. instrument. Unde ejusmodi autoramentum prius ikidem in capitulo quodam fuisse, ut moris est, fecit, & postea eundem fustem super altare posuit. Et alibi: Ex quo molendano dum super altare donationem quodam fuisse, ut moris est, faceret. Item: Postea hoc magis monasterium in capitulo nostro, quodam fuisse, qui apud nos nomine ejus inscripto in testimonium servatur, presente Domino Abbate Alberto fecit ejurationem.

De tota eorum se ratione. De toute leur race.

TITULUS LXV.

Medietatem parentes. Nam univerfa domus recipiebatur satisfactionem. Tacit. de moribus Germanorum: Suis enim opprimi quisque & circumveniri non patitur. Caiar.

TITULUS LXVII.

Herenburgium. Equestribus Herege, Helvotiis Herberger. An inde Hurebex? Stria hominem comderit. Aνερωμα. Striga; malefica. Plant. Pseudolo. Strigibus visis, convis intestina quæ exculant. Vid. tit. de homicidiis fervor. lib. 1. leg. Langobard. Genibiales Hincmaro dicitur, Genoches Biturigenibus.

TITULUS LXIX.

De bargo. Ramo. Tacit. de morib. Germ. Proditores & transugas a boribus suspendunt. Inventio in Gloss. Saxonice. antiquiss. Baar, feritum. Inde fortassis Bargina, ανρωμα.

Ubi invocatur. Inde Pendre au eros.

Quod inimicus. Duellio. Mos Francis foliatus. Aimon. 5. 13.

Virum hominem. In questionibus adhibendis more Francico, reus reus in postum manibus, suspensus ad arborem dependebat. Greg. Turon. lib. 5. histor. cap. 49.

TITULUS LXXI.

De terra condemnata. Totus hic titulus absit in omnibus exemplaribus. Aedificiorum condemnatorum fit mentio Speculo Saxon. lib. 3. tit. 1.

LEGES

POPULORUM REGNI AUSTRASIÆ,
SEU FRANCIÆ ORIENTALIS,

Quæ in Italia quoque obtinuerunt,

VIDELICET

RIPUARIORUM, ALAMANNORUM, BAJUVARIORUM,

NEC NON

Capitulãria, Acta Synodalia, atque alia Additamenta
ad Leges ipsas spectantia.

I T E M

FORMULÆ ALSATICÆ, AC GOLDASTINÆ,

Et Formulæ rituales in purgationibus per aquam frigidam, vel ferventem, per ferrum candens, & per ignitos vomeres adhibitæ.

ACCESSERE

DOCUMENTA VETERA,

Quibus illustrari potest antiquissimum Germanorum institutum, ritusque judiciorum popularium in civilibus & criminalibus causis.

INDEX

[Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page. The text is arranged in several paragraphs and appears to be an index or a list of entries.]

IN LEGES

RIPUARIORUM, ALAMANNORUM ET BAJUVARIORUM

MONITUM COLLECTORIS.

Leges Ripuāriūm, Alamannorūm, & Bajuvariorūm in Italia quōque nostrā obtinuisse vetera evincunt documenta, & antiqui nostri legales Codices, in quibus una cum Salica & Langobardica, tres præfatæ Leges conscribebantur (1).

Antiquissimæ, quibus gentes ipsæ regebantur, Leges, scriptis traditæ fuere Theodorico I. Clodovæi Magni filio in Austrasia regnante, qui in Francos Ripuārios, in Alamannos, atque in Bajuvarios obtinebat imperium. Et hæc quidem eo tunc scripto exaratæ leges genuina veterum Barbarorum instituta ex integro non reulerant, cum antiquiores leges, quæ memoria servabantur & usu, additiones, detractiōnes, & mutationes ab hoc usque tempore perpessæ fuerint. Hæc ediscimus ex Prologo, quem in quibusdam Codicibus Legi Salicæ (2), in aliis Legi Bajuvariorum præfixum, mihi hic aptiore loco repetitum tradere vitum est.

Sed & ex eodem Prologo novimus, alias subinde in Legibus illis mutationes evenisse sub Childeberto II., sub Chlotario II., sub Dagoberto I. Quare Cl. Baluzius Dagoberto potius quam Theodorico leges ipsas attribuens, eas in annum circiter DCXXX. rejecit (3). Censet namque, a Dagoberto *tales promulgatas, & constitutas fuisse, quales etiamnum leguntur in veteribus libris.*

Ego vero de hoc valde dubito, cum suspicione non caream, Leges, de quibus agimus, longe post Dagobertum iterum instauratas fuisse. Quod exemplo edoceor Legis Alamannorum. Testatur siquidem Cl. Eccardus (4), in Bibliotheca Monasterii S. Crucis Augustæ Vindelicorum existare membranaceum codicem (quem ipse Carolus Magno cœvum dicit) ex quo colligimus, Alamannorum Legem renovatam fuisse Duce Lantfrido. Etenim Codex hunc præfert titulum: *Incipit Lex Alamannorum, quæ temporibus Lantfrido filio renovata est.* A lege vero prima sic orditur: *Convenit enim majoribus natu populo Alamannorum una cum Duce eorum Lantfrido, vel cætero populo adunato, ut si quis liber res suas, vel semetipsum ad Ecclesiam tradere voluerit &c.* Et in calce Legis scriptum est: *Explicit Lex Alamannorum temporibus Lantfridi renovata.* Porro Lantfridus I. (5) anno DCCXXX. decesserat, & Lantfridus II. (sub quo indicatur Alamannorum legem renovatam fuisse) mortem obiit anno DCCLI. regiam domum moderante Pippino.

Reor quoque a vero non aberrare qui dixerit, leges nostras nova adhuc subuisse fata, Carolo Magno regnante, qui sicuti Salicæ Legis reformator (6), ita & Legum gentium Regni Austrasiæ moderator haud immerito censeri potest; & harum quidem emendationi operam contulisse, postquam Imperialem coronam susceperat, hoc est, inchoato jam sæculo IX.

Eginhartus equidem innuere videtur Carolum Imperiali dignitate fulgentem Legibus suarum Gentium quædam tantummodo superaddidisse Capitula: *Post*

Tom. II.

B b

susce.

(1) Vide Murator. Antiq. Ital. Dissert. XXII.

(2) Vide Prolog. Pactus Leg. Salicæ Antiq.

(4) Eccard. Franc. Orient. Tom. I. pag. 493.

(6) Vide supra Monit. ad Pact. Leg. Sal.

(3) Baluzii Capitularia Tom. I. pag. 18.

(5) Consule Eccard. l. c.

susceptum, inquit (1), Imperiale nomen, nihil aliud (in legibus populi sui) ab eo (Carolo) factum est, quam quod pauca Capitula, & ea imperfecta legibus addidit.

At vero vetus Chronicon Moissiacensis Cœnobii, rem dilucidius referens, legum quoque emendationem discrete commemorat: *Ipse Imperator* (2) (Carolus) interim quod ipsa Synodus facta est, congregavit Duces, & Comites, & reliquum populum Christianum cum Legislatoribus: & fecit omnes Leges in suo Regno legere, & tradere unicuique homini Legem suam, & emendare ubicumque necesse fuit, & emendatam legem scribere: ut iudices per scriptum judicarent, & munera non acciperent: sed omnes homines pauperes & divites in Regno suo justitiam haberent.

Expressius adhuc Poeta Saxo scribit (3), Augustum Carolum & antiquas correxisse leges, & nova quædam illis addidisse Capitula:

Ipse decem post hæc & ternos circiter annos

Augusto lætus vixit in Imperio,

In quibus antiquas leges correxit, in ipsis

Uniri mundans dissona quæ fuerant.

Addidit his etiam noviter quæ congrua duxit,

Pauca quidem numero, valde sed utilia.

Ex his ergo facile colligere possumus, Austrasiorum Leges, quas tradimus, adhuc expleto sæculo VIII. variationibus obnoxias fuisse; quo certe tempore populi a veteribus patrum institutis longè recesserant. Sed ad alia transeamus.

Gens Alamannorum, & Bajuvariorum parebat equidem Regibus, qui Francorum Ripuariorum, & Regni Austrasie sceptrum tenebant; sed ita parebat, ut quæque gens separata Reipublicæ jura servaret; quare videtur & in serenidis legibus aliquid saltem juris penes unumquemque separatim populum persistisse.

Quod profecto perspicimus ex Lege Alamannorum, qui tamen utpote devicti & refractarii, duriore jugo præ Ripuariis, atque Bajuvariis, a Francorum Regibus premi consueverant. In codice namque Legis Alamannorum hæc occurrunt verba: *Si* (4) *autem fecerit, & inde convictus fuerit, post conventum nostrum, quod complacuit cunctis Alamannis, & aliquis hoc præceptum transgredere voluerit* &c. Et alibi infra, lætæ cujusdam legis ratio discrete refertur: *Quia* (5) *sic convenit Duci & omni populo in publico concilio.*

Quæ sane innuunt id in jure vel in more positum fuisse, ut unaquæque gens in Nationali Concilio vel per acceptionem consensum præberet iis quæ in Generalibus Regni Comitibus sancita fuerant; vel placita constitueret, quæ subinde ad Comitibus Generalia Regni relata, supremi cœtus, summique Imperantis placito ac sanctione munirentur, ut in corpus juris transirent. Uno verbo videtur, leges quidem in Comitibus Generalibus latas esse, sed ita ut vel ante, vel ex post facto Nationalis cœtus consensio interesset, ut quisque populus ea quæ edicta fuerant, veluti sibi latas leges excoleret.

Sed inter leges merito recenseri quoque possunt constituta a Bajuvariis, dum Dux Tassilo excusso Francorum jugo gentem suam, ut summi Imperantis jure regebat. Quo referenda sunt Acta Synodalia in Bajuvaria habita, quæ ab aliis sub nomine *Concilii Dingolfingensis*, ab aliis vero sub titulo *Decreti Tassilonis* circumferuntur. Quibus & præponenda videntur ea, quæ ex Aschaimensi Concilio supersunt, seu acta a Præsulum Bajuvariorum amplissimo cœtu Principi Tassiloni servari proposita, quæ quamquam leges proprie dictæ non sint, in rem tamen Ecclesiasticam, atque Civilem Senatus Populique Bajuvarici referebantur.

Hiscæ subjeci Capitula pauca, quæ Tassilone e Principatu dejecto, & in monasterium detruso edidit Carolus Magnus, ad Bajuvarios proprie spectantia;

(1) Eginhardus in Vita Karoli M. (2) Chronicon Moissiacense ad an. DCCCII.

(3) Poeta Saxo Annal. de Gestis Caroli M. lib. V.

(4) Lex Alamann. Tit. XXXVII. lege 4. (5) Ibidem Tit. XLI. leg. 3.

tia; quædam etiam, quæ quamvis non ad unam gentem missa, ad Bajuvarios tamen pressius pertinuisse creduntur. Et ultimo loco addidi Leges quasdam Portorias, quæ pro Bajuvariis conditæ fuere.

Formulas, seu Chartas Alsaticas, uti & Chartarum Alamannicarum Centuriam a Goldasto editam (1), quæ ut formularum fasciculus itidem ab eruditio habetur (2), ad Gentes Regni Australiæ pertinere, & potissimum ad Alamannos, ipsa earum lectio nos edocet. Illas idcirco in calce legum rejeci, ut & formulas quasdam rituales in purgatione vulgari quondam usitatas, quæ ex Codice in Bajuvaria reperto depromptæ sunt (3).

Alamannorum legi subjeci Chartas nonnullas Patriæ Fori Julii, quæ formam, ritumque exhibent veterum judiciorum popularium in civilibus ac criminalibus causis, hæc forte illustrationi esse poterunt legi tum Alamannorum (4), tum Bajuvariorum (5), qua liberi omnes ad placitum accedere compelluntur. Et certe ex ipsis aliqua ratione lumen accipiet antiquissimus ritus, quo Germani veteres in judiciis utebantur, & qui in regione nostra inventus diutissime servatus est, adeo ut ejus reliquiæ non defecerint usque in hodiernam diem. Optimam Chartarum partem debeo Nobilissimo & Reverendissimo Viro D. Francisco Florio Patrio Utinensi, illius Metropolitanæ Ecclesiæ Præposito, & in tota Archidiecepsi Vicario Generali, qui nobilitati generis, & exquisitæ eruditioni & doctrinæ comitatem & beneficentiam parem semper habere voluit.

Legi Ripuvariorum, Formulisque Alsaticis adjeci notas, quibus illas ditavit Eccardus. Cæteras quoque leges notis suis expositas edere promiserat Vir doctissimus (6), sed in meam notitiam nunquam devenit, illum fidem, quam sponderat, liberasse. Ergo quoad leges Alamannorum, atque Bajuvariorum ego cimbula mea processi, parva, neque multum onusta, cum in legalibus studiis, atque in Barbaricis antiquitatibus infra mediocritatem versatus sim.

Cum rituales formulas tradam, quibus purgationes, probationesve fieri consueverant per ignitos vomeres, per ferrum candens, per aquam frigidam, vel ferventem, præstat de hisce modis probandæ culpæ, vel innocentæ, veritatique eliciendæ differere.

Ejus generis experimenta veteribus populis non ignota neque inusitata fuere. Fons in Sicilia (7) aquis stuebat, quæ perjuris lethales erant, quos statim interimebant, jusos prius recitare formulam quandam verborum dictatam ab eo, qui sacramentum exigebat. Celebris est etiam fons alter (8), in quem projiciebantur pugillares formulis sacramentorum inscripti: si pugillares inntarent, jurisjurandi veritas constabat; si mergerentur, statim de perjurio judicium. Plinius scribit (9), amnem Olacham in Bithynia perjuris proinde nocere ac ignem. Sardinia fontem habebat (10), cujus aquis loti perjuri statim oculis orbabantur. Apud Achillem Tatum (11) habes alios quosdam fontes ejusdem virtutis ac aquæ zelotypiæ. Eadem pariter de aquis Stygiis (12), per quas Dii jurabant, opinio sedebat apud veteres. Consulere Grotium, & Calmetum in librum Numerorum cap. v. ver. 31. E Calmeto hæc ad verbum ego descripsi.

Apertius adhuc rem colligimus ex Sophocle (13), qui manifeste verba facit de purgatione per ferrum candens, & ex transitu per ignem. Inducit namque quosdam custodes regio de custodia ab uno eorum incutiose peracta inquisitos, Creontem Regem sic alloquentes:

Nemo deprehensus est, nosque latuit;

Sumus vero parati & candens ferrum manibus tollere,

Tom. II.

B b 2

Et

(1) Goldast. Rer. Alaman. Script. lib. II.

(2) Vide Heineccium Hist. Jur. Civ. Rom. & Germ. lib. II. n. 32. in notis.

(3) Editæ fuere a R. P. Pezio Tom. II. Thef. Anecd.

(4) Lex Alaman. Tit. XXXVI. leg. 4. & 5.

(5) Lex Bajuvar. Tit. II. cap. XV. leg. 1.

(6) V. Eccard. Præf. in Leg. Sal.

(7) Polemon in lib. de miris Siciliæ. (8) Auctor de mirabilib. sub nomine Aristotelis.

(9) Plinius lib. XXXI. cap. 2. (10) Solinus cap. XI.

(11) Achilles Tatum lib. VII. cap. 20.

(12) Vide Porphy. & Joann. Clerici not. in Hesiodi Theogoniam v. 783.

(13) Sophocles in Antigone.

Et per ignem serpere, Deosque jurare, nec fecisse nos, nec fuisse confcios, Ejus, qui hac de re consilium habuerit, nec ejus qui eam fecerit.

Hæc vero liquido ostendunt, ejusmodi purgationes eo tunc notas, & usu habitas fuisse.

Neque contemnendum est, quod sequiori ævo perhibetur de effigie Numinis Prove Slavorum Deatri, Præsidis justitiæ ac foro, ad cujus lucum Helmoldo teste (1), *secunda feria populus terra cum Flamine & Regulo convenire solebant propter judicia*. Ejus siquidem idolum describunt Elias Schedius (2), & Henricus Bangertus (3), qui in ea descriptione hæc inter cætera habet: *Dextra ferrum rubrum & q. candens tenebat: altera vexilli contum quatiebat. Ferrum qua forma fuerit, non usque adeo certum. Vomeris speciem vetulisse quidam non sine causa prodidere. Nostra figura ex Chronica Saxonica expressa est, in quo vocatur, ein provenfen, quasi dicas, ferrum probationis &c.*

Quanta huic descriptioni habenda sit fides, ignoro, cum Helmoldus ipse, præfens testis, asserere videatur, Numen illud Prove nulla humana imagine expressum fuisse, prout antiquissimus Barbarorum mos fuit: *Alit, inquit (4), slwas & lucos inhabitant, ut est Prove Deus Aldemburg, quibus nulla (5) sunt effigies expressæ.*

Utrumque autem hæc se habeant, præfatorum Scriptorum effata fat innuunt, jam aliquo modo constitisse apud veteres, Slavos adhuc Ethnicos sive ferro candente, sive ignitis vomeribus, in re judiciaria usos fuisse.

Quod si ad Austrasiorum leges animum convertamus, existat in Codice Ripuariorum lex (6) agens de servo de furto suspecto, atque a domino repræsentando, ut probandæ innocentia, vel culpæ manum in ignem immitteret. Hæc autem ibi leguntur: *Quod si postquam eum (dominus) ad ignem adplicuerit, fuga lapsus fuerit, ad placitum veniens cum tribus testibus in HARAHO conjuret, quod servus ille, quem ad ignem repræsentare debuerat, extra ejus voluntatem fuga lapsus sit.*

Hic porro legis articulus, judice Wachtero (7), *legem ante cultum Christi latam esse declarat. Nam Harahum est vox idololatrica, quæ in omnibus veterum dialectis, præcipue Francica, Anglofaxonica, & Scandica, lucum & sanum significat, id est, locum Diis consecratum. Quare ex præfati Auctoris fide concludam, quod valde probabile sit, legem ipsam irrepsisse in scriptum Codicem, prout lata fuerat in Ethnismo, & consequenter purgationem per ignem apud Ripuarios adhuc Ethnicos in more positam fuisse.*

Hæc satis sint, ut colligamus, ritus ejusmodi demum post susceptum Christianismum inductos non fuisse, Superest ut videamus, qua ratione in Christianorum cœtus transferint.

Id vero haud difficile est divinare perpendenti præfata examina habita præcipue fuisse in criminalibus causis, & in controversiis spectantibus ad civilia jura, quibus immutandis Christiana religio a Divino Legislatore instituta non fuit. Præsertim cum examina ab omni Ethnicismi labe expurgata censeferi possent, cum non falso Numini, sed soli Deo vivo & vero exitus causæ commendaretur.

Et hæc sane judicia mordicus retinere pronum erat, dum penes populum esset legislativa potestas, & populum quidem libertatis zelantissimum assertorem, atque una religionis rebus quam maxime addictum, qui ex antiqui, radicatique præjudicii reliquiis, in gravibus causis, ubi præsertim de dubio facti ageretur, vitam & res suas supremi rerum omnium Domini Dei justitiæ atque innocentia infallibilis vindicis, potius quam fallibili hominum judicio, committere sibi persuadebat.

Et proprie quidem a *populo* id judiciorum genus inter Christianos derivasse indi-

(1) Helmold. lib. I. cap. 83. alias 84.

(2) S. hedius de Diis Germanis Syngrammate IV. cap. XI.

(3) Bangertus in notis ad Helmoldum cap. 52. alias 53.

(4) Helmold. loc. cit. (5) Alias legitur: *mille*.

(6) Lex Ripuar. Tit. XXX. lege 1. 2.

(7) Vide Wachter V. Horg, & V. Ordaliam,

indicat vel nomen ipsum, quo illa compellabantur; *purgatio vulgaris*: idemque discrete testatur Alexander II. Pont. Max. his verbis (1): *Vulgarem denique, ac nulla Canonica sanctione fultam legem, ferventis scilicet, sive frigida aqua ignitque ferri sontatum, aut cujuslibet POPULARIS INVENTIONIS (quia fabricante bac sunt omnino ficta invidia) nec ipsum exhibere, nec aliquo modo te volumus postulare, imo Apostolica auctoritate prohibemus firmissime.*

Hoc autem populare præjudicium abduxit & Principes, & Episcopos, & viros doctrina ac pietate claros, eos præcipue, qui ex eisdem populis ortum ducebant. Quare mirum non est, si tentamina hæc non modo civili, sed & Ecclesiastica aliquando sanctione occurrant admitta, atque a sanctis, doctisque viris legantur ex facto probata.

Bene Aventinus (2): *Atque bac, inquit, tantum absuit ut impia judicarentur, ut Sanctissimos Pontifices, Principes Christianissimos, viros atque feminas sacras, usurpasse istas purgandi ceremonias inveniam. Istud tum erat sapere, fidem Deo habere, omnem spem in ipso collocare. Quippe nihil aliud est, quam delirare, Deumque immortalem irritando ad iracundiam provocare. Solet idem factum, ut videro, diversis aetatibus, hic pietatis, alibi erroris nomen accipere.*

Equidem ejus generis probationibus veteres dignoscebant visibile monumentum, atque ostensionem *judicii Dei*, non perspiciebant *tentari Deum*. Quod vi inolsti moris tribuendum censeo, quæ adeo mentes hominum solet insecere, ut vitia rei inhærentia perspicue non cernant; quæ tandem more in defuetudinem acto clara luce visuntur. Hac profecto de causa nos plura reprobamus in patribus nostris, sicuti & posteri nostri plura reprobabunt in nobis.

Verum enimvero Deum ipsum simplicitatem, fidemque majorum nostrorum non reprobasse colligimus ex effectibus, cum per tam longa temporum spatia tentamina illa comprobata fuisse dignoscantur prosperis eventibus, quorum haud pauca exempla suppeditant hi, qui res gestas scripto mandarunt (3).

Scio non deesse, qui hac in re vafrities, aut antidota fominent. Sed arduum sane est determinare, quam callida arte tentamina peragentes spectatoribus illudere potuerint, aut quonam *recipe* muniti valuerint ferrum candens manu gerere ad novem passus, super novem ignitos vomeres ambulare nudipedes, in cacabum aquæ ferventis nudum brachium immittere, inter medias pyras transire, illæso corpore, illæsis & vestibus. Arduum quoque est, & periculi plenum credere, quin vel suspicari quidem, Imperantes, Legislatores, Præsides, Judices per integram ferme Europam constitutos vel adeo cæcipientes fuisse ut hæc artificia non cernerent, vel adeo perditos, ut miserum popellum semper decipers vellent. Ergone putandum erit, Principes, Episcopos, Viros pietate ac doctrina præclaros civilibus, ecclesiasticisque sanctionibus, quibus hæc experimenta admittentur, & jeuniis, & precibus, & sacra synaxi, & eo quod in religione nostra sacratissimum est, eorundem tentaminum occasione peractis, per tam longa sæculorum spatia, turpiter adeo & sacrilege abusos fuisse? Nugæ!

Ego reor, Deo Opr. Max. plus placuisse majorum nostrorum simplicitatem & fidem, quam recentiorum sapientum acutissimam philosophiam; & quantumvis purgationes, de quibus sermo est, ejus, quæ secundum scientiam est, pietatis regulis suffultæ non sint, arbitror tamen Deum propitium respexisse ad fidem illorum, qui in veritatis atque innocentie testimonium sincero corde illius invocabant auxilium, atque eos tentamina peragentes a noxiis effectibus liberaffe eadem virtute, qua liberavit tres pueros de camino ignis ardentis. Neque est cur asserere verear, hæc esse prodigiorum a Deo ad innocentie ac veritatis ostensionem patratorem præclarissima monumenta.

Non defuere tamen ex veteribus ipsis cordatiores quidam, qui adversus hos ritus calamum strinxerint, ut Agobardus & Ivo. Sed solidiore effectu id egero Romani Pontifices, qui repetitis sanctionibus eos pedetentim antiquarunt.

Tom. II.

B b 3

Ale-

(1) Ap. Gratianum cap. *Mennam* c. 2. q. 5.(2) Aventinus *Annal. Boior. lib. IV. cap. 14. n. 31.*(3) Vide inter cæteros Murator. *Antiq. Ital. Dissert. XXXVIII.*

Alexandrum II. (1) memoro, Stephanum V. (2) atque Honorium III. (3) qui eas veluti pro penitus interdictis liquido habuit: Cum igitur, inquit, *hujusmodi iudicium sit penitus interdictum, utpote in quo Deus tentari videtur &c.*

Sed mos, qui altas femel radices fixit, ægre potest ex integro evelli, nisi longo temporis tractu. Nam in Italia nostra, & sub oculos, ut ita dicam, Romanorum Pontificum, adhuc repetito interdictus minime destitit.

Cl. Muratorius equidem censuisse videtur, illum apud nos non ultra sæculum XII. perdurasse. Scribit enim (4): *Ex his intelligis, anno MCXXXII. nondum sublata fuisse prorsus ejusmodi iudiciorum consuetudinem, quandoquidem Barenensis populus se ab iis immunem cupit. Verum par est credere, non diutius illa stetit: illorum enim exempla sæculo subsequenti nequaquam occurrunt.*

Verum debito eræ eximium virum honore ego censeo, tentamina hæc subsequenti, hoc est, XIII. sæculo, adhuc ab usu non destitisse. Constitutio Sicula (5), *Leges, quæ a quibusdam, Imperatori Friderico II. attributa hujusmodi quidem experimenta inhihet; at una innuit, ea usque modo in desuetudinem non abiisse. Apertius quoque id evincit Charta Patriæ Fori Julii, quæ epocham refert: Anno Domini MCCXXXIII. Indictione VII. ultimo die Martii. Leonardus Abbas Rosacensis obtulerat Bertoldo Patriarchæ testes ad tutanda quædam suæ Ecclesiæ jura. Inter testes ipsos unus fuit Daniel de Rozolo, qui hæc deposuit:*

Daniel de Rozolo (6) juratus & interrogatus per sacramentum dixit, quod bene recolit quando primo Dnus Patriarcha Wodolricus filius comitis . . . terram istam, & ab eo tempore recolit, quod capella sancti Hellari de Rozolo pertinuit ecclesiæ rosacensi, & . . . it per ecclesiæ rosacensem, & bene recordatur, quod Dnus Gunterus tenuit eandem capellam per L annos, & . . . & post illum Dnus Iuan sacerdos eodem modo, & nunc etiam tenet Dnus Gunterus, qui nunc est; & dixit, quod sacerdos di . . . bacenus, & benedixit ramos ulivarum in dicta ecclesiæ omni anno, ET HABUIT HACTENUS JUDICIUM . . . QUE FRIGIDE, & baptisimum, quando vult, nec pro his vadunt ad plebem alio, nisi sponte sua velint.

Ex quo documento quantumvis exæto ediscimus, adhuc sæculo XIII. purificationum vulgarium usum non prorsus destitisse, atque hujus executionem iudicii, quæ precibus ritibusque Ecclesiasticis peragi consueverat, spectasse ad jura parochialia, vel quasi. Ediscimus quoque, Legem Langobardicam LV. Lotharii I. examen aquæ frigida inhihentem apud nos & in Regno Italico plenum effectum sortitam non fuisse; quod a Cl. Muratorio quoque observatum est (7).

Quod si de reliquiis moris sermo sit, hæc certe in Italia multo serius perdurarunt. Anno MCCCXXIX. Mutinæ evenit, quod Theotonici milites aggregiebantur civis, & Comitatus (verba sunt Bonifacii de Morano) (8), afferendo se eisdem pecuniam mutuasse, petendo sibi satisfieri de eadem. Et ipsi Mutinensibus denegantibus, ut rei veritas se babebat, & regulam (nunc Riga) ferream igne calefactam manu sumere offerebant. Quam accipiebant nulla bibita lesione ipsi Mutinenses. Theotonici sic videntes afferebant, se nolle credere fallaci probationi hujusmodi, & hoc arte magica procedere afferebant.

Sed & Julius Ferretus sæculi XVI. Scriptor, & Auditor Regius in partibus Regni Siculi Carolo V. Augusto regnante, hæc habet (9): *Et bodie in aliquibus Regni Sicilia oppidis, ubi Epirote inhabitant, solent aliquando uxores suas de adulterio suspectas experiri ferro candente, & projecto in cacabo, seu abeno bullentis aquæ, manu dictum ferrum extrahere, afferendo, si sunt innocentes de tali crimine, manus eximent illasas.*

Præ-

(1) Ap. Grat. l. c. (2) Ap. Grat. c. Consulisti c. 2. q. 5.

(3) C. Dilecti X. de purificatione vulgari.

(4) Murat. Antiq. Italic. Dissert. XXXVIII. in fine.

(5) Constit. Sicul. Lib. II. Tit. XXXI. ed. Lind.

(6) Ex Autographo penes D. Fabricium Patrii. Utinens.

(7) Murat. l. c.

(8) Bonifacius de Morano in Chronico Mutinensi Tomo XI. Rec. Italicar. Script. Consile Murator. loc. cit.

(9) Ferretus Tract. de Variet. Jur. Civ. & Langobard. pag. 117.

Prætereunda non sunt, quæ sub finem sæculi XV. gesta fuere Florentiæ præ-nobili urbe in causâ ecclesiastica, in qua implicabatur Fr. Hieronymus Savonarola, & cui dirimendâ inter Fratres Prædicatores & Minores proposita, & vicissim acceptata fuit probatio ex transitu per ignem. Quod & firmatum fuit Decreto Supremi Collegii Procerum Reipublicæ Florentinæ (*la Signoria*), a quo decem Cives delegati sunt in hoc opus cum facultatibus opportunis. Miro entusiasmo id evenit, ut experimento pro parte Savonarolæ ineundo se se obtulerint omnes ferme sui Confratres Provinciæ Florentinæ, atque alii insuper Clerici, laici, mulieres, & parvuli, tum acclamationibus in Ecclesia peractis, tum chirographis missis ad Cœnobium D. Marci. At vero unus ex una, unus ex altera parte subeundo tentamini selectus est.

Parata a delectis Decemviris horribili visu pyra in platea vulgo dicta *dei Signori*, statuta die XVII. Aprilis MHD. populus innumerus ad plateam confluxerat, contententes convenerant, Fr. Dominicus de Pificia, qui probationi ex parte Savonarolæ peragendæ delectus erat, vestibus sacris expoliatus, aliisque indutus jam erat, & undequaque inquisitus, *ne aliquam forte secum incantationem ferret, aut magicam superstitionem.* Sed subortis de modo ineundi tentaminis longis inter contententes altercationibus, & exinde decedente ex improviso inexpectata vehementissima pluvia (cum dies plane serena foret) probatio peracta non fuit. Quod Savonarolæ cessit in existimationis jacturam, & novissimum ipsi acceleravit excidium.

Hæc deprompsi ex Jacobo Nardio (1), præsentis & oculato teste, qui ea; quæ tunc acta fuere, diserte, minutatimque describit.

Quæ profecto indicant, persuasionem *judicii Dei* ex purgationibus vulgaribus declarandi diutius quam quod vulgo creditur, in Italia perdurasse. Quod vero attinet ad alias Europæ plagas, viderint eruditores.

(1) Nardi, *delle Istorie Fiorentine libro secondo.*

LEGE S

RIPUARIORUM, ALAMANNORUM ET BAJUVARIORUM.

PROLOGUS, SEU PRÆFATIO.

Theodoricus Rex Francorum, cum esset Cathalaunis, elegit viros sapientes, qui in regno suo legibus antiquis eruditi erant. Ipso autem dictante, iussit conscribere legem Francorum & Alamannorum & Bajuvariorum, unicuique genti, quæ in ejus potestate erat, secundum consuetudinem suam. Addidit quæ addenda erant, & improvisa, & incomposita refecavit; & quæ erant secundum consuetudinem Paganorum, mutavit secundum legem Christianorum. Et quidquid Theodoricus Rex propter vetustissimam Paganorum consuetudinem emendare non potuit, post hæc Childebertus Rex inchoavit, sed Chlotarius Rex perfecit. Hæc omnia Dagobertus Rex gloriosissimus per viros illustres Claudium, Chaudum, Indomagnum, & Agilulfum renovavit, & omnia vetera legum in melius transtulit, & unicuique genti scripta tradidit, quæ usque hodie perseverant.

Hoc decretum est apud Regem & Principes ejus & apud cunctum populum Christianum qui infra regnum Merungorum consistunt.

LEX RIPUARIORUM

CUM NOTIS JO. GEORGII ECCARDI.

INCIPIUNT CAPITULA LEGIS RIPUARIORUM.

I. De istu ingenuorum.	XXII. De offe fracto ingenuorum a servo.
II. De sanguinis effusione.	XXIII. De istu servorum a servo. ^B
III. De offe fracto.	XXIV. De sanguinis effusione servorum a servo.
IV. De puncto.	XXV. De offe fracto servorum a servo.
V. De debilitatibus.	XXVI. De debilitatibus servorum.
VI. De castratione.	XXVII. De castratione servorum.
VII. De homicidio ingenuorum. ^a	XXVIII. De interfectione servorum. ^γ
VIII. De homicidiis servorum.	XXIX. De furtis servorum.
IX. De homicidiis hominum Regis.	XXX. De interpellatione servorum. ^δ
X. De homicidiis hominum ecclesiasticorum.	XXXI. De homine ingenuo representando.
XI. De homicidiis eorum qui in trustee Regis sunt.	XXXII. De manure.
XII. De homicidiis mulierum.	XXXIII. De interxtiare.
XIII. De homicidiis puellarum.	XXXIV. De raptu ingenuarum mulierum. ^e
XIV. De muliere ecclesiastica.	XXXV. De eo qui uxorem alienam tulerit.
XV. De homine mordido.	XXXVI. De diversis interfectionibus.
XVI. De captivato homine, vel femina ingenua.	XXXVII. De dotibus mulierum.
XVII. De incendio.	XXXVIII. De eo qui hominem innocentem ad Regem accusaverit.
XVIII. De fonesti.	XXXIX. De eo qui ingenuæ mulieri manum vel brachium strinxerit.
XIX. De istu servorum.	XL. De caballo extra consilium domini sui ascenso.
XX. De effusione sanguinis.	XLI. De ligaminibus ingenuorum.
XXI. De offe fracto servorum.	XLII. De venationibus.

XLIII.

^a Herold. De homicidio. ^B Herold. & Lindenbr. in servo. ^γ Herold. servorum a servo.
^δ Lindenbr. De interpellatione & incendio &c. ^e Herold. ingenuarum vel mulierum.

XLIII. De sepibus.
 XLIV. De eo qui in messe aliena cum
 carvo transferit.
 XLV. De eo qui ^β nesciente homine ali-
 quam furtivam rem in domum illius intro-
 duxerit.
 XLVI. De quadrupedibus, si hominem oc-
 ciderint.
 XLVII. De vestigio minando.
 XLVIII. De homine qui sine heredibus mo-
 ritur.
 XLIX. De adfatimire.
 L. De testibus adhibendis.
 LI. De eo qui Grafionem ad res alienas
 invitat.
 LII. De re praestata. γ
 LIII. De eo qui Grafionem interfecerit.
 LIV. De corporibus expoliatis.
 LV. De Racinburgiis ^δ legem dicenti-
 bus.
 LVI. De alodibus.
 LVII. De libertis a domino ante ^ε Regem
 dimissis.
 LVIII. De tabulariis.
 LIX. De venditionibus.
 LX. De traditionibus ^ζ & testibus adhi-
 bendis.
 LXI. De libertis secundum legem Roma-
 nam.
 LXII. De homine qui servum tributarium
 facit.
 LXIII. De homine in hoste occiso.
 LXIV. De homine in domo propria occiso.
 LXV. De eo qui bannum non adimplet.
 LXVI. De sacramento.

LXVII. De eo qui filium non relinquit.
 LXVIII. De offe super viam sonante vel ^η
 absque effusione sanguinis.
 LXIX. De eo qui Regi infidelis exitit.
 LXX. De homine a ligno interfecto.
 LXXI. De secluca intercurrente.
 LXXII. De homine intertato vel pecore
 mortuo.
 LXXIII. De homine ligato absque iudicio
 dimisso.
 LXXIV. Ut nullus cum servo traditionem
 vel comparationem ^θ faciat.
 LXXV. De re propria vel secuta.
 LXXVI. De materiamine, vel lignis fu-
 satis.
 LXXVII. De homine furbatusto.
 LXXVIII. De eo qui furem in domo rece-
 perit.
 LXXIX. De homine penduto & ejus he-
 reditate.
 LXXX. De vie lacina.
 LXXXI. Ut parvulus non respondeat an-
 te quindecim annos.
 LXXXII. De damno in messe vel in clau-
 sura.
 LXXXIII. De maleficio.
 LXXXIV. De Grafione injuste invitato.
 LXXXV. De corpore expoliato.
 LXXXVI. De caballo excorticato.
 LXXXVII. De homine forbannito.
 LXXXVIII. Ut nemo munera in iudicio
 accipiat.
 LXXXIX. Ut iudices sive Missi fiscales,
 sedea non exigant prius, quam facinus con-
 ponatur.

EXPLICIUNT CAPITULA.

INCIPIT LEX RIPUARIORUM. ^κ(1)

TITULUS I.

De ictu ingenuorum (2).

SI quis ingenuus ingenuum ictu per-

cusserit, folido uno (3) culpabilis iudice-
 tur. Si bis, duobus folidis. Si ter, tribus
 folidis culpabilis iudicetur.

T I.

^α Herold. De his qui . . . transferunt. ^β Herold. De his qui &c. ^γ Herold. Praestata.
^δ Herold. Racinburgiis. ^ε Herold. ad ^ζ Lind. ubi. De testamentis regum vel de traditionibus.
^η Lindenbr. &c. ^θ Herold. Commutationem. ^ι Herold. seu commissi fiscales.
^κ Herold. in nomine Domini nostri Jesu Christi, incipit ordo legis Ripuarie.

(1) Ripuariorum. Ripuarios, qui alias & Ribuarii dicti, a ripa Rheni sic vocatos, & primum Romanos, ad defensionem Limitis adversus Germanos ibi constitutos, fuisse, nulus dubito. Solum enim Romanis, limitaneos a fluminum, qui limites constituebant, ripis Riparios, & Legiones quae apud Riparios pretendebant, Riparienses nominare. Veteres Glossae: Riparius, *ῥιπαριος*, Riparii illi ad Rheum per omnem itaque Germaniam primam & secundam fedes primum habuerunt: deinde vero cum Burgundiones, Alamanni, alique Germanici populi Romanis eri-

puissent, & inferiora Franci occupassent, Riparii a seculo fere quinto a Colonia circiter Agrippina Moguntiam usque extensi fuerunt, versus occidentem Mosella, Mosa, Scaldi & Silva Carbonaria terminati. Circa Coloniam metropolim ipsorum, quaedam & in dextra Rheni ripa habebant, Rara fluvio inclusa, ut scilicet eo melius transitus Rheni & Deufonia castellum adversus subitas barbarorum incur- siones defendi posset. Pagus Riparius hinc dixi post ibi superiit, & mentio ejus frequens sit in monumentis Caenobii Werthinensis a S. Ludgero fundati. Traditio Werthinensis IV.

TITULUS II.

De sanguinis effusione (4).

Si quis ingenuus ingenuum percusserit, ut sanguis exeat, terramque tangat, bis no-

^a Lindenbr. Negare voluerit.

vem solidis (5) culpabilis judicetur. Aut si negaverit ^a, cum sex juret (6).

T 1-

Notum fieri cupio . . . qualiter ego Imma tradidi partem hereditatis mee ad ecclesiam S. Salvatoris, quae constructa est in pago Ripuariorum in loco, qui dicitur Werthina, super fluvio Rura &c. Eadem locutio occurrit ibidem Traditione XVI. XVIII. XL. Traditione vero XV. XIX. XXV. XXVI. XXVII. XXVIII. XXIX. XXXII. XXXV. XLIV. XLIX. LI. LVIII. pagus Riporum vocatur. Speciatim tamen idem Rurigo etiam audivit. Unde notari merentur verba Trad. XXIV. in loco, qui dicitur Werthina, in pago Ruricoa, in ducatu Ripuariorum, ubi Haldigimus & Gerfridus Episcopi R. fores praesse videntur. Frodoardus in Chronico ad an. 923. Robertus in regnum Lotharicum proficiscitur, locutus cum Heinrico, qui ei obviam venit in pagum Ribuarium super fluvium Ruram. De eadem Ripuaris Cis-Rhenana loquitur Annalista Laureshamensis ad an. 782. ubi dicit, Theodoricum Comitem Caroli M. propinquum rebellibus Saxonibus in ipsa Saxonia obviasse cum illi copitis, quas raptas in Ripuaris congregare potuerit. Gestis Francorum epitomata cap. 38. pagum Ribuarisive five Ripuariensem in Colonia circuitu iacuisse indicant. Appendix Ftedegarii in gestis anni DCC.LXI. Duram, quae Marcodurum veterum est, in pago Ripuarisive sitam fuisse prodit. Pagus autem hic cum plures alios minores pagos five Comitatus contineret, deinde numero plurali Ripuarie dictus est. Divisio Ludoviciana Regni: Ad Bajuvariam, totam Turingiam, Ribaarias, Ataratas, Saxonie, Frijshe, Ardenna, Brabantie &c. Divisio alia anni 837. apud Nithardum lib. I. Portionem Regni sui terminis notatam Karolo dedit: id est a mari per fines Saxonie usque ad fines Ribuariorum, totam Frisiam & per fines Ribuariorum Comitatus Moilla, Hali, Trabantum, Masagobbi. Deinde vero quicquid inter Mosam & Sequanam usque Burgundiam una cum Viridoneis consistit. Annales Bertiniani eadem ita proferunt: Dedit filio suo Carolo maximam Belgarum partem, id est a mari per fines Saxonie usque ad fines Ribuariorum, Comitatus Moilla, Etrabam, Melant, Masagao &c. Ubi cum Valesio utroque restituo, Moilla, Hattuaras, Hamelant & Mosagau. Moilla pagus in Testamento Everhardi Comitis & Gisle quoque nominatur, & situs fuit ad Hasbam fluvium Brabantiae. Hattuaras circa fluvium Neers, qui inter Rhenum & Mosam medius defluit, ubi nunc Geldria est, fuere. Hamelant vel Hamolant, forte a Chamavis eo translatis dictus, fuit in regione Ducatus Clivenfis. Mosagavia a fluvio Mosam nomen, cui addita fuit. Vide Valesii Notitiam Galliae & Paullinum de pagis. Annales Bertiniani ad an. 839. Comitatum Condruisio, inde per cursum Mosae usque in mare, Ducatum Ribuariorum, Wormasfelda, Sprohgouai, Ducatum H. liffatiae &c. Ubi Ribuaris Wormatienfisbus & Spirensibus Alfatiaeque vicini videntur. Et Jodocus Coccius in Dagoberto Riparios memorat finitimos Alfatiae, a ripis, ut ille putat, trium fluminum Blefae, Saravi & Mosellae dictos. In Tabula Theodosiana ad Mosam, & sub Veteribus, maioribus litteris exstat PARISI, quod sine dubio RIPARIIS restituendum. Marianus Scotus ad an. 875. scribit: Qui quoque Carolum seniore & Id. Octobr. bello in pago Megnense, nomine Ripuaris, non longe ab Andermachi castello juxta Rhenum pugnantem ultra 50000. superavit. Wippo, ubi

narravit electionem Conradi Salici Moguntiae factam, pergit: Collectio regali comitatu Rex Chonradus primus per regionem Ribuariorum, usque ad locum qui dicitur Aquilgrani palatium pervenit. Ripuarii ergo eo usque a Moguntia extensi fuerunt. Idem Wippo Godsfredum five Grozelonem Ribuariorum Ducem vocat, qui Dux Lotharugie inferioris erat. Plura his ex Valesio & Cargio addi possunt. Ripuarios autem hos nunc Ribarolles aut Riberals vulgo vocati, Valesius attestat. Merovei tempore, cum Ripa Rheni Romana valde imminuta esset, Riparii etiam diminutive Ripacoli appellati sunt, quod nomen apud Jornandem ad Lindenbr. pag. 118. exstat. Sub tempora tandem Childerici Regis, ubi is cum Salis suis Aurelianus cepisset, alii Franci, sub aliis Principibus ducti, Egidio praefecto Romanorum pulso, Coloniam Agrippinam & Augustam Trevirorum occuparunt. Gestis Regum Francorum ea de re haec habent: In illis (Childerici R.) diebus ceperunt Franci Agrippinam civitatem super Rhenum, vocaveruntque eam Coloniam; multumque populam Romanorum a parte Egidii occide uti sibi. Egidius vero exinde per pagum lapsus evasit. Venit autem Treveris civitatem super fluvium Mosellam, vastantes terras illas, ipsamque urbem succedentes ceperunt. Eadem fere proferunt Codex Gestorum horum Cameracensis, Hincmarus in libro de Vita S. Remigii & Sigebertus Gemblacensis. Cum vero sub Chlodoveo Colonia cum circumfritis pertinuerit ad Sigebertum Regem, propinquum Chlodovei, eius pater eam sibi & Francis suis acquisivisse debuit. Si enim Childericus eam, ut Rorico Monachus falso tradit, cepisset, urbs non Sigeberti, sed Chlodovei ex successione paterna fuisset. Sigeberti igitur huius pater in Ripariis regnum Francorum, nomine Romano retento, condidit, quod Chlodoveus deinde, Sigeberti & filii ipsius caede callide procurata, in se transtulit. Ne populus regionis interfectorem Regum suorum repudiaret, oratione blanda, quam Gregorius Turonensis lib. II. cap. 40. refert, eum delinivit, atque inter caetera dixit: Sed quia haec evenerunt, consilium vobis praebco, si videtur acceptum, convertimini ad me, ut sub mea fide defensione. At illi ista audientes, plaudentes tam palmis quam vocibus, eum clypeo evectum super se Regem constituunt. Regnumque Sigeberti acceptum cum thesauris, ipsos quoque sine ditioni adiecit. Legitime igitur & tanquam in peculiari atque a Francorum Sallorum regno diversa ditione Rex electus Chlodoveus, novis his subditis sine dubio veteres consuetudines conservavit, Legesque confirmavit, quas deinde filius ejus Theodericus, cum Riparii ipsi post mortem patris tribuerentur, in eam formam redegit & emendavit, uti eas hodie habemus. Sed de his iam supra in Notis ad Legem Salicam egimus. Leges haec in perisique cum Salicis conveniunt, quod etiam ad singulos earum Titulos annotavimus; hoc vero indicio est, Ripuarios & Salios arcte cognatos, consuetudines pares fere habuisse. Specialis tamen in iisdem ratio Romanorum habita videtur; unde concludo multo plures Romanos in Ripariis, quam alibi, superivisse & suis legibus vivisse. Ex iis autem, quae dixi, satis apparet error Danielis nuperi Galliae historici, qui Riparios ex Arborichis Procopii produisse,

&

TITULUS III.

De offe fracto.

SI quis ingenuus ingenuo in quolibet membro os fregerit, xxxvi. solidis culpabilis iudicetur, aut cum sex juret.

TITULUS IV.

De puncto (7).

SI quis ingenuus alterum transpuxerit, aut infra costas plagaverit, xxxvi. solidis culpabilis iudicetur, aut cum sex juret.

TITULUS V.

De debilitatibus (8).

SI quis ingenuus ingenuo auriculam excusserit, ut audire non possit, centum solidis culpabilis iudicetur. Si autem auditum non perdidit, quinquaginta solidos componat.

II. Si nasum excusserit, ut mucare non possit (9), centum solidis culpabilis iudicetur. Si mucare praevalet, quinquaginta solidos componat.

III. Si quis ingenuus ingenuo oculum excusserit, centum solidis culpabilis iudicetur. Si visus in oculo restiterit, ita ut videre possit (8), quinquaginta solidis culpabilis iudicetur.

IV. Si manum excusserit (10), centum solidis culpabilis iudicetur. Si manus ibidem manca pependerit (7), quinquaginta solidos componat.

V. Si quis ingenuus ingenuo pollicem excusserit, quinquaginta solidis culpabilis iudicetur. Quod si pollex ibidem mancus (8) pendiderit, viginti quinque solidis culpabilis iudicetur.

VI. Sic in omni mancatione, si membrum mancum (11) pendiderit, medietatem componat quam componere debuerat, si ipsum membrum abscissum fuisset.

VII. Si secundus digitus, unde sagittatur, excussus fuerit, triginta sex (12) solidis componatur.

VIII. Si quis ingenuus ingenuo pedem excusserit, centum solidos componat. Si pes mancus ibidem pendiderit (2), quinquaginta solidis culpabilis iudicetur.

IX. Si articulum qualemcumque (13) amputaverit, triginta sex solidis culpabilis iudicetur.

X. Ista omnia si negaverit, cum sex juret quod hoc non fecisset.

TITULUS VI.

De castratione (14).

SI quis ingenuus ingenuum castraverit, ducentis solidis culpabilis iudicetur. Aut si negaverit, cum duodecim (15) juret.

TITULUS VII.

De homicidio ingenuorum (16).

SI quis ingenuus hominem (17) ingenuum Ripuarium interfecerit, ducentis solidis (17) culpabilis iudicetur. Aut si negaverit, cum duodecim (18) juret.

TITULUS VIII.

De homicidiis servorum (19).

SI quis servum interfecerit, triginta sex solidis culpabilis iudicetur, aut cum sex juret quod hoc non fecisset.

T I -

α Herold. Aut si negaverit. β Herold. Videre non possit. γ Al. Fendiderit. δ Al. Mancus.
 ε Lindabr. Tependerit. ζ Lindabr. Tependerit. η Herold. Homo.

& Gallos vel Romanos, non vero Germanos fuisse statuit, miseris argumentis in eam opinionem inductus. Arboribus enim illi omni sine dubio sunt iidem, quos veteres *Aremoricos* appellat, circa Ligerim fluvium ad litus maris constituti. Si Procopius sollicitus inspicisset, & cum Gregorio Turonensi contulisset, hæc virum eruditum latere non potuissent. Neque quicquam ex veteri Gallico idiomate in Lege Ripuarie reperitur; omnes vero termini obscuriores & Germanica sive Francica lingua desumpti sunt, ut in notis solide factis offendimus.

(3 pag. 297.) De *ibu ingenuorum*. Codex Gothanus addit: *absque sanguine facto*. V. Pact. Leg. Sal. Tit. XX. leg. 7.

(3 ibid.) *Solido uno*. Heroldi editio: *XV. solidis culpabilis iudicetur*. Reliqua vero omittit. Notari meretur, quod *istis uno solido* hic componatur, qui secundum Legem Salicam *tribus solidis* redimendus est, quemadmodum & in ceteris multis Lex Ripuarie mittit. Salica, forte quod apud Ripuarios non esset tanta pecunie copia, quam apud Salicos.

(4 pag. 298.) De *sanguinis effusione*. Pact. Leg. Sal. Tit. XX. leg. 2.

(5 ibid.) *Bis novem solidis*. Ms. Guelfer-

byt. & Heroldus: *XVIII. solidis*. (6 ibid.) *Cum sex juret*. Ms. Guelf. cum VII. juret. Et sic quoque in sequentibus septem iuratores pro sex ponit.

(7) De puncto. Lex Sal. Tit. XX. leg. 6. Punctum hic videtur vulnus cuspe factum.

(8) De debilitatibus. Lex Sal. Tit. XXXII. evolvenda est.

(9) Ut mucare non possit. Cod. Gothanus: ut mucum retinere non possit, L. solidis culpabilis iudicetur.

(10) Excusserit. Sighardi editio: *præciderit*.

(11) Membrum mancum. Cod. Goth. membrum mancus; & sic in masculino ibidem semper occurrit.

(12) Triginta sex. Cod. Guelf. XXXV.

(13) Articulum qualemcumque. triginta sex. Cod. Guelf. hic solum XXX. habet.

(14) De castratione. Lex Salica Tit. XXXII. leg. 17.

(15) Cum duodecim. Cod. Guelf. cum VII.

(16) De homic. ingenu. Lex Sal. Tit. XLIV.

(17) Ducentis. Herold. CCC.

(18) Cum duodecim. Sighardus: cum XIII.

Cod. Guelf. cum VII.

(19) De homic. servorum. Vide Leg. Sal. Tit. XXXVIII.

TITULUS IX.

De homicidiis hominum Regis.

SI quis hominem regium interfecerit, centum solidis culpabilis judicetur, aut cum duodecim juret.

TITULUS X.

De homicidiis hominum ecclesiasticorum (1).

SI quis hominem ecclesiasticum interfecerit, centum solidis culpabilis judicetur, aut cum duodecim juret.

II. Si in reliqua compositione, unde Ripuarius quindecim solidis culpabilis judicatur, regius & ecclesiasticus homo medietatem componat, vel deinceps quantumcunque culpa ascenderit.

TITULUS XI.

De homicidiis eorum, qui in truste Regis sunt.

SI quis eum interfecerit qui in truste regia est, sexcentis solidis culpabilis judicetur. Et quicquid ei fiet, similiter sicut de reliquo Ripuario in triplum componatur.

II. De occisione ejus, si negaverit, cum septuaginta duobus juret.

III. Si quis regio aut ecclesiastico homini de quacunque libertate forciam fecerit, & per vim tulerit, in triplum sicut reliquo Ripuario (2) componatur.

TITULUS XII.

De homicidiis mulierum.

SI quis feminam Ripuariam interfecerit, postquam parturire ceperit, usque ad quadragesimum annum, sexcentis solidis culpabilis judicetur. Aut si negaverit, cum septuaginta duobus juret. Et ubicunque sexcenti solidi accedant, simili modo cum septuaginta duobus juret.

II. Si ille homo pauper fuerit, ut infirmul solvere non possit, per tres decessiones filiorum (3) solvat.

TITULUS XIII.

De homicidiis puellarum (4).

SI quis puellam Ripuariam interfecerit, ducentis solidis culpabilis judicetur. Aut

si negaverit, cum duodecim juret.

TITULUS XIV.

De muliere ecclesiastica,

SI quis feminam regiam aut ecclesiasticam parientem interfecerit, trecentis solidis culpabilis judicetur, aut cum triginta sex juret,

II. Quod si puellam post quadragesimum annum interfecerit, ducentis solidis culpabilis judicetur, aut cum duodecim juret.

TITULUS XV.

De homine mordrido (5).

SI quis ingenuus ingenuum Ripuarium interfecerit, & eum cum ramo cooperuerit, vel in puteo seu in quocunque libertate celare voluerit, quod dicitur mordridus β , sexcentis solidis culpabilis judicetur, aut cum septuaginta duobus juret.

TITULUS XVI.

De captivo, homine (6) vel femina ingenua.

SI quis ingenuus ingenuum Ripuarium extra solum vendiderit, & iterum eum ad solum non potuerit reducere, sexcentis solidis culpabilis judicetur, aut cum septuaginta duobus (7) juret. Et si eum in solum duxerit, ducentis solidis culpabilis judicetur. Quod & de femina ingenua similiter convenit observare.

TITULUS XVII.

De incendio (8).

SI quis hominem per noctem latenter ascenderit, sexcentis solidis (9) culpabilis judicetur, & insuper damnum & delaturam restituat. Aut si negaverit, cum septuaginta duobus juret.

II. Si servus hoc fecerit, xxxvi. sol. culp. jud. & insuper damnum & delaturam restituat. Aut si negaverit, dominus ejus cum sex juret.

TITULUS XVIII.

De fonesti (10).

Quod si ingenuus fonesti δ , id est, duo-

α Lindenbr. addit, si negaverit.
 δ Herold. De fonesti.

β Lindenbr. Mordrido.

γ Herold. Captivatus.

(1) De homicid. hom. ecclesiastic. V. Leg. Sal. edit. Lindenbrog. Tit. LVIII. leg. 2. 3.

(2) Reliquo Ripuario. Cod. Guelf. reliqui Ribuarii.

(3) Decessiones filiorum. Sichardus: per tres successiones filiorum.

(4) De hom. puellarum. Lex Sal. Tit. XLIV. leg. 14.

(5) De hom. mordrido. Lex Sal. Tit. XLIV. leg. 2. & 5. Nota vero hic accurate describi, quid sit Mordridus sive eine mordbar, de quo & nos ad Paci Leg. Sal. Tit. XVI. leg. 1.

egimus.

(6) De captivo homine. Lex Sal. Tit. XLII. (7) Cum septuaginta duobus. Cod. Goth. cum LXX.

(8) De incendio. Lex Sal. Tit. XIX. (9) Sexcentis solidis. Cod. Goth. CC. solidis.

(10) De fonesti. Hoc est, de integro grege vel armento. Vocem exposuimus supra ad Paci Leg. Sal. Tit. II. leg. 11. De cetero in Lege Salica de equorum grege agitur Tit. XXI. leg. 5. de suis Tit. II. leg. 10. 11. 12. 13. de vacuis Tit. III. leg. 12. 13. 14.

duodecim equas (1) cum amissario (2), aut sex scrovas cum verre, vel duodecim vaccas cum tauro furatus fuerit, sexcentis solidis culpabilis judicetur, & insuper capitale & delaturam restituat. Quod si multi ingenui fuerint, sicut in omni furto (3) constitutus, unusquisque sexcentis solidis culpabilis judicetur, & insuper capitale & delaturam restituat. Aut si negaverint, singuli cum septuaginta duobus jurent.

II. Quod si servus hoc fecerit, triginta sex solidis culpabilis judicetur, & insuper capitale & delaturam restituat. Et si multorum servi fuerint, unusquisque per semetipsum similiter faciat. Aut si negaverint, domini eorum cum sex jurent.

III. Si homo ecclesiasticus aut regius hoc fecerit, medietate compositionis Francorum culpabilis judicetur. Aut si negaverit, cum triginta sex juret.

TITULUS XIX.

De ictu (4) servorum.

I. SI ingenuus servum ictu percusserit, ut sanguis non exeat, usque ternos colpos (5), quod nos dicimus bunislegi (6) singulos solidos componat. Aut si negaverit, cum sex juret.

II. Si homo ecclesiasticus aut regius hoc fecerit, tribus solidis culpabilis judicetur, aut cum sex juret.

III. Quod si servus homini regio aut ecclesiastico vel franco hoc fecerit, per ternos ictus tres solidos componat. Aut si negaverit, dominus ejus cum sex juret.

TITULUS XX.

De effusione sanguinis.

I. SI servus ingenuo aut regio vel ecclesiastico homini sanguinis effusionem fecerit, quinto dimidio solido (7) culpabilis judicetur. Aut si negaverit, dominus ejus cum sex juret.

Tom. II.

II. Similiter si ingenuus aut regius vel ecclesiasticus homo hoc servo fecerit, quinto dimidio solido culpabilis judicetur, aut dominus ejus cum sex juret.

TITULUS XXI.

De osse fracto servorum.

Q UOD si ingenuus aut regius vel ecclesiasticus homo servo os fregerit, novem solidis culpabilis judicetur, aut dominus ejus cum sex juret.

TITULUS XXII.

De osse fracto ingenuorum a servo.

Q UOD si servus homini Franco aut Ripuario os fregerit, dominus ejus triginta sex solidis culpabilis judicetur. Si autem regio aut ecclesiastico homini hoc fecerit, bis novem solidis culpabilis judicetur.

TITULUS XXIII.

De ictu servorum in servo.

Q UOD si servus servum ictu uno vel duobus seu tribus percusserit, nihil est. Sed tamen, propter pacis studium, remissum, id est, quatuor denarios, componat.

TITULUS XXIV.

De sanguinis effusione servorum a servo.

SI autem servus servo sanguinis effusionem fecerit, tertio dimidio solido (8) culpabilis judicetur.

TITULUS XXV.

De osse fracto servorum a servo.

SI os ei fregerit, quinque solidis culpabilis judicetur.

C c

T i-

* Lindenbr. Si quis.

* Quod nos dicimus bunislegi. Ista non habetur in edit. Lindenbr. & Herold.

* Dicit in edit. Herold. Dominus ejus.

* Herold. & Lindenbr. XVII. & ita quoque in reliqua.

(1) Sonsti, id est, duodecim equas. Cod. Goth. sensti, id est, XV. equas.

(2) Amissario.) Cod. Guelfi. amessario, Herold. amassario, Sichardus & Tilius, amissario, quod purus est.

(3) Sicut in omni furto.) Cod. Goth. Sicut in omni texaga.

(4) De ictu.) Cod. Guelfi. de ictis.

(5) Colpos.) Sichard. colaphos.

(6) Bunislegi.) Schleg, ictus, in plurali habet schlege. Pro buni restituendum buni, quod alibi puli scribitur, & idem est ac nostrum heule, Sax. bule, tumor ex percussione. Hoc modo buisleg est percussio sine ictu, qui tumorem efficit, vel, qui facit, ut cutis intumescat. Lex Langobard. editionis Heroldinae Tit. IV. leg. 30. Si quis servum alienum rusticum percusserit, pro una ferita, id est, pulsihi, si vulnus apparuerit aut livor, componat solidum medium. Lex Bajuar. Tit. III. cap. 1. leg. 1. Si quis liberum per iram percusserit, quod pulsiac

vocant. Ibidem Tit. IV. leg. 1. Si quis cum percusserit, quod pulsiac vocant, cum dimidio solido componat. Lex Alemann. Tit. LIX. Si quis alium per iram percusserit, quod Alamanni puleschlach dicunt. Alibi pulebrust est fractio membri, ubi tamen praeter tumorem exterius nihil ceruitur. Lex Aleman. Tit. LXV. l. g. 7. Si brachium fregerit, ita ut pellem non rumpat, quod Alamanni puleprust dicunt, ante cubitum, cum tribus solidis componat. Lex Bajuar. Tit. III. cap. 1. leg. 4. Si os fregerit & pellem non fregerit, quod puleprust dicunt &c. Vide his de vocibus etiam Diererichum Stadenium in Expositione difficultiorum vocabulorum Versionis Bibliorum Lutheranae pag. 52.

(7) Quinto dimidio sol.) Sichard. quinque dimidiis solidis. Ita etiam Heroldus. Tilius vero: quinque & dimidio.

(8) Tertio dimidio sol.) Sichardus: tribus dimidiis solidis.

TITULUS XXVI.

De debilitatibus servorum.

Quod si oculum, auriculam, nasum, manum, pedem excusserit, bis novem (1) solidis dominus ejus culpabilis judicetur.

TITULUS XXVII.

De castratione servorum.

Si autem eum castraverit, triginta sex solidis culpabilis judicetur, aut cum sex juret.

TITULUS XXVIII.

De interfecione servorum a servo.

Si autem servus servum interfecerit, dominus ejus triginta sex solidis culpabilis judicetur, aut cum sex juret, quod servus ejus hoc non fecisset.

TITULUS XXIX.

De furtis servorum.

Quod si servus furtum fecerit, dominus ejus triginta sex solidis culpabilis ju-

dicetur; excepto (2) capitale, & delaturam restituat.

TITULUS XXX.

De interpellatione & (3) servorum.

I. Quod si quis in judicio pro servo interpellatus fuerit, si servus talis non fuerit, unde dominus ejus de fiducia securus esse possit, dominus ejus in judicio pro eo interrogatus respondeat, & sine ranganu (4) loquatur, & dicat: *Ego ignoro utrum servus meus culpabilis, an innocens de hoc extiterit. Propterea eum secundum legem Ripuarianam super quatuordecim noctes ad ignem repraesento*. Et sic de ejus presentia cum festuca (5) fidem faciat. Quod si servus in ignem manum miserit, & lasam rulerit, dominus ejus, sicut lex continet, de furto servi culpabilis judicetur.

II. Quod si servus, quando dominus interpellatus fuerit, infra ducatum fuga lapsus fuerit, supra quatuordecim noctes aut ipsum repraesentet, aut pro eo faciat rationem. Quod si, postquam eum ad ignem adplicuerit, fuga lapsus fuerit, ad placitum veniens cum tribus testibus in haraho (6) conjaret, quod servus ille, quem ad ignem re-

^a Lindabr. *Aus si negaverit, cum sen juret.*

^b Herold. *In judicio rogatus: interrogatus respondeat.*

^c Herold. XXX.

^d Addit Lindabr. *Et incendio &c.*

^e Herold. *Repraesentet.*

(1) *Bis novem.*.) Sichardus, Heroldus, Titius & Cod. Guelferb. XVIII.

(2) *Excepto &c.*) Sichardus: *excepto eo, quod capitale & delaturam restituat.* Titius: *excepto capitale & delatura, quae restituat.*

(3) *De interpellatione.*) H. e. *De appellacione in judicium, sive de citatione judiciali.* Sic infra Tit. XXXII. leg. 3. *interpellare etiam adhibetur pro in jus vocare, judicialiter citare.*

(4) *Tanganu.*) Vid. quae diximus ad Pact. Leg. Sal. Tit. LX. leg. 1.

(5) *Cum festuca.*) Hoc est, tradita alteri parti festuca.

(6) *In haraho.*) Heroldus *in arabo*, atque ita & Cod. Gothanus. Mire exorbitant Commentatores hujus loci. Lindenbrogius nihil definit. Spelmannus, quoniam in aliquibus exemplaribus arabo scriptum est, *barabum* de loco honorato exponit, atque ab Anglofaxonico *are*, honor, deducit. Guillimannus *Reh. Helvetic.* lib. 1. cap. 9. quasi *am recht*, h. e. *coam judicium concilio dictum* fingit. Cangius solum has opiniones &, more Gallorum, erronee refert, ob ignorantiam linguae nostrae. Ut nostram sententiam dicamus, notum est ex Capitular. lib. VI. cap. 214. *omne sacramentum apud Francos Christianos, quales Ripuarios fuisse satis apparet, in ecclesia & super reliquis juratum fuisse, & quaedam hanc in rem annotavit Bignonius in Notis ad Form. Marculfi pag. 304. Amplius vero hoc patet ex Formulis Andegavensibus, ubi *N titia sacramenti* haec annotata est: *N titia sacramenti, qualiter vel quibus presentibus ingressus est illi in basilica domne illius pro iudicio, illo agente juratus dixit: Per hunc loco sancto & divina omnia quod hic aguntur, quae hic Deo plenius offeruntur, unde me illi repotabat, quasi jumento suo ad furtis conditionis post me habuisset, & per racum ingentium ipso jumento digere habuisset; nec ipso jumento nun-**

quam habui, nec per meum nullum ingentium ipso jumento nunquam perdidit, nec aliud tibi de hac causa non reddeo nisi esto edonio sacramentum. Ibidem Charta Sacramentalis ita incipit: *Evove Sacramenti, qualiter & quos presentibus ingressus est homo, nomen illi, Andecaris croelate, die illo, quod fecit minis illi dies tantus, in basilica domne illius. Juratus dixit &c.* Et sic fere ubique juramenta in basilicis praestita fuisse hinc ex formulis apparet. *Basilica* vero *ecclesia, sanum*, imo *omnis locus publicus*, ubi jus sub autoritate principis exercebatur, *baruc* olim vocabatur, quod Latinizantes, omni dubio procul, in *barabum* mutavere; *h* nempe pro *e* vel *ob* posito. Glossarium Rabani Mauri Ms. *Faganu, baruc*. Idem alibi: *Delubra, baruga*. Idem: *Capitulum, baruc*. Unde concilio, in Glossis Mss. ad Bedae artem metricam, quae olim Goldasti fuere, eo loco, ubi existat: *Dilubra l. templum demoniorum vel dia rega*; legendum esse *charaga*. Bensionius in Vocabulario Anglofaxonico: *Heerg, supercal, sacellum*. Idem: *Hearge, sanum, lucus*. *Hearch, supercal, sacellum*. Vox descendit ab *bar, bear, herr*, dominus, aequae ita *demicum & basilicum* proprie denotat; ut ita in *haraho* idem sit, ac in *basilia*. Repertur ea locutio Tit. XXXIII. leg. 2. Tit. XL. leg. 1. & Tit. LXXVII. Omnia vocabula nostra si de caetero & Germanica lingua, sine distinctione, exponi ac derivari deberent, ab *haruc* hocce vel *charaga* facillime Saxonicum *Cave, Kereke, Kerke*, & Germanicum *Ki, che* deduci possent, qua voce Christiani *templum* aut *ecclesiam* indigitamus. Sed obstant, quod non credam, nomen, *sanis idolorum* proprium, in Christi vrbibus denominandis retentum; & deinde Walfridi Strabonis autoritas, qui non adeo longe abstitit a temporibus, quibus Christianismus in Germania no-

repraesentare debuerat, extra ejus voluntatem
Tom. II.

fuga lapsus sit, & sic denuo placitus ei con-
C c 2 ce-

stra stabilitus fuit. Hoc solummodo disquirendum ergo restat, quomodo vox *Kirche* a Græcis ad nos pervenerit. Conscriptimus ante aliquot tempus ea de re dissertatunculam, eamque inferimus Bibliothecæ Bremensis Classis secundæ fasciculo secundo. Hæc vero cum forte non in omnium manibus versetur, illam hic aliquanto auctiore repeterere placet, quo ab omnibus dijudicari possit. *Kirche, ecclesia, templum Christo sacrum*. Lipsius hanc vocem a Circo Romanorum duxit, & Calvoerius nuper Ritualis Ecclesiasticæ Parte II. Sect. I. Cap. I. p. 10. ab Hebræo קִרְיָהוּ *Ki. cha*, calvitium, aut Syriaco קַרְסֻפּוֹ *kar. s. to*, cranium, quasi loca craniorum sive calvariarum dicte fuerint Ecclesiæ. Confer Partis I. L. 3. Cap. 43. p. 993. l. c. Sed reletari non merentur hæc nullis fundamentis solidis innixæ opiniones, cum major & melior eruditorum pars conveniat, vocem a *κύριος* vel *κύριον* derivandam. Ita enim Græci templa a *κύριος* sive domino nostro, Jesu Christo, post Constantini M. tempora vocantur. Glossæ veteres: *Dominicum, κυριον*. Athanasius in Vita S. Antonii M. c. 92. *Ipse idolorum sacerdotes in curiam convolvant*. Ubi Antwerpenses Jesuitæ addunt: *quod templum Christi cultui alicuius significat*. Sic dicitur primæ *bedæ* madæ eandem ob causam DOMINICA, sive *kyriake*, dicitur caput. A voce hæc Tentonicam *Kirche* vel *Kercke*, quæ Ecclesiam sonat, deslexam quidam arbitrantur. In vita S. Nili *kyriake* dicitur. In Concilio vero Ancyrano c. 14. Neocæsariensi c. 5. 13. Laodiceo c. 28. & alibi passim *kyriake* obviunt est. Cangius hæc de re in Glossario Græco-barbaro exemplorum copiam suppeditat. Latini templa, ut dixi, simili modo *dominica* vocabant, ut indicaretur, ea soli Domino, Jesu Christo sacra & dedicata esse, licet nomina sibiinde a memoris *Sanctorum* hominum vel Martyrum receperint specialia. Elegans est locus Georgii Cassandri in Epistola *Hymanis Ecclesiasticis* præmissa, ubi de templis Christianorum agit: *Hæc non abimile est, inquit, quod vulgato jam loquendi modo Sanctis templa, aræ, sacerdotia, sacrificia & festi dies tribui videantur. Cui locutioni, nisi commoda interpretatione succurratur, blasphemiam sane committi videri potest. Cum hæc tria potissimum, templum, aræ, sacrificium conjuncta sunt, & non nisi uni utroque Deo conveniant, immo ex eo Spiritus sancti divinitas imprimis monstratur, quod templum habere dicatur, quod Dei est proprium. Itaque veteres, dum castius loquuntur, non templa aut aras Apostolorum vel Martyrum, sed MEMORIAS appellant. In promptu sunt verba B. Augustini, quæ ab Expositore Romani ordinis adducuntur: Nos, inquit, Martyribus nostris non templa sed MEMORIAS, quorum Spiritus apud Deum vivunt, fabricamus, nec ibi erigimus altaria, in quibus sacrificemus Martyribus, sed uni Deo & Martyrum & nostra, ad quod sacrificium, sicut homines Dei, qui mundum in ejus confessione vicerunt, suo loco & ordine nominantur, non tamen a sacerdote, qui sacrificat, invocantur. Deo quippe, non ipsi sacrificat, quantumvis in memoria sacrificet eorum; quia Dei sacerdos est, non illorum. Ipsum vero sacrificium corpus est Christi, quod non offertur ipsis, quia hoc sunt & ipsi. Ecce, inquit, Romani ordinis Expositor, quomodo institutum est Missæ celebrari super memoriam Martyrum: quomodo non templa, sed memorie factentis sunt in honore Sanctorum Martyrum: quomodo altaria tua, Domine vivuntium, non sunt dicenda*

altaria aliquorum Sanctorum: quomodo nominandi sunt sancti Martyres, non tamen a sacerdote invocandi ad divinum sacrificium. Hinc discimus quo interpretationis remedio occurrentium sit, si quando templum vel aram, verbi causa, Petri, Pauli vel Stephani, appellari legimus, ut hæc sit orationis sententia: *Templum Deo sacrum in memoria vel ad memoriam S. Petri*. Ea autem consuetudo, ut Sanctorum nominibus orationum loca & templa inscriberentur, ex eo capiti, quod antiquitus in his potissimum locis, in quibus vel mortem pro Christo obierunt Martyres, vel insigne aliquid egerunt, vel ex quo ortum duxerunt, vel ubi eorum corpora, vel pars aliqua corporis condita esset, conventus & sacri cultus institui & ædes iis conventibus apud edificari consueverunt, quas ædes variis templis, sæpius Ecclesiis, nonnunquam BASILICIS, Græco autem vocabulo *κυριακή*, id est, DOMINICAS nominabant, quam posteriorem vocem Græcam Germani in appellandis sacris ædibus usurparunt. Id enim Hamalaris testatur libro III. Cap. de situ Ecclesie: *Ipsa vocatur KYRICA. quia est DOMINICALIS*. Latina autem vox celebrioribus, quibus Episcopi & potissimum Archiepiscopi præsident, est attributa. Ea enim ædes etiam nunc Germanis potissimum, a prima videlicet syllaba (non monosyllabus gens illa gaudet) DOM vocatur, quod bade a Mediolanensibus quoque fit. Hæc Cassander. Quod si mente recolimus initia conversionis nostræ, eam non Græcis, sed Romanis, aut Romæ minime informatis hominibus debemus omnino. Et primos vetustiorum Episcopatum nostrorum e. g. Trevirensis, Moguntini, Coloniensis, Argentinesis aliorumque Præsulis Latini generis fuisse vel ex primo nominum ipsorum intuitu apparet. Unde conclusio hos templis a Domino nomen, apud nos tandem in *Dom & Thom* corruptum, indidisse. Sæpe fit, quod ceteræ Ecclesiæ minores *kyriake* vel *Kirchen* nobis dicantur, & quando, & per quos hoc nomen in usum deductum sit, hoc disquisitione indiget. Si a Romanis Germanicæ illarum fuisset, ejus nominis vestigia etiam in Romanorum scriptis & monumentis apparet, atque in regionibus Italorum, Gallorum & Hispanorum præcipue occurrere deberent. Hi vero nihil tale reperitur; & posteri Romanorum Itali templum *Chiesa*, Franco-Galli *eglise* nominant, voce ab ecclesia corrupta. Hispani templo usurpant; Germanis autem vicini populi propriæ linguæ vocabula ecclesiis impofuerunt; sic Ungaris templum est *Egybæ*, hoc est, unitatis vel congregationis in unum domus; Bohemis *kostel* & Polonis *kościol*, quasi ostium a Boh. *koſel*, Pol. *koſe*, os; unde Polonis *kości*, reliquæ mortuorum, cinerisque. Quod si monumenta patriæ consulimus, invenimus apud veteres Francos sub Regibus Merovingis vocem *kirche* nondum usitaram fuisse. In Lege enim Salica titulo LXXI. basilica dicitur *alitrude*, hoc est, ædes Domini. Naque apud nos Cis-Rhenanos vel in veteribus libris vel in nominibus locorum ante seculum octavum adhibitam fuisse reperit. Certe nec dum in Glossariis Francis Carolinis, quorum copiam habeo, expressa est. Unde hoc nomen, quando illa conciperentur, nondum in scripta receptum fuisse conicio, licet plebs eadem tunc uti inciperet fortassis. Seculo itaque octavo vox *kirche* ad nos devenisse debuit. Crebræ circa id tempus Scotorum sive Hibernorum religiosorum coloniarum in Germaniam venire; ex quibus S. Gallus Helvetiis, S. Wi-

cedatur, ut super quatuordecim seu super quadraginta noctes eum repræsentare studeat; aut ipse in rem ^a respondeat.

TITULUS XXXI.

De homine ingenuo repræsentando.

I. Quod si homo ingenuus in obsequio

^a Lindebr. Inde. Herold. in re.

^β Lindeabr. Tenais.

librodus Frisii, S. Bonifacius cum sociis reliquæ Germaniæ evangelium prædicarunt. Idem tunc S. Bonifacius Archiepiscopus Moguntinus factus est, & Salisburgo, Herbipoli, Eibstadtio, & Ratisbonæ Episcopus ex gente sua præfuit, prætereaque Monasterium Fuldense fundavit. Et cum hæcenus, præter Metropoles, paucæ admodum Ecclesiæ minores extarent, ab hoc tempore tales magno numero auctoribus Apostolis Scottis & Monachis etiam Fuldensibus extrui ac nomine Scottis usitato vocari cœpisse videntur, *Dominicavum* vel *Dom* appellatione majoribus Ecclesiis a Romanis olim extractis relicta; quæ etiam adhuc iisdem a nobis tribuitur. Non immerito autem suspicor Scottos sive Hibernos, Germaniæ sermo univèrsæ Apostolos, vocabulum hoc secum illo ævo, & quidem, ut jam monitum, seculo octavo apportasse. Nam habebant illi ante Augustini tempora, a Gregorio Papa in Britanniam missi, cultum sacrorum a Latina sive Romana Ecclesia in multis differentem; Parscha etiam alio, quam Romani, tempore celebrabant. Hos vero ritus ex Oriente dubio procul hauserunt; peregrinationibus enim semper diditi fuerunt Scotti, Orientemque ab antiquo frequentarunt. Pelagius certe, Scottis natione, illum sua hæresi non modicum perturbavit; nec solum eum, aut primum suorum, ibi egisse credibile est. Ipsius Bonifacii tempore Zacharias Papa apud Othlon. Vit. Bonif. lib. II. cap. 9. scribit: *Novissime vero suis temporibus Theodoros ex Græco Latinus ære Philosophus & Athenis eruditus, Romæ ordinatus, Paltio sublimatus ad Britanniam præfatam transmissus iudicabat & gubernabat. Unde evidens & homines et Græcia in Britannia fuisse. Ibi vero & in cætero Oriente Græcus sermo in sacris ubique adhibebatur; unde vocem κληρικὸν inde cum religione & cum Scottis Græcisque in Britannicas insulas, præcipue vero in Scotiam veterem, hoc est, Hiberniam, transiisse, verosimile esse, quis non videt? Communicata hinc est etiam Anglo-Saxonibus, licet hi deinde, spretæ veterum Britannorum doctrina, Augustinum Romanarum parvum hominem, in fidei sententiis sint secuti. Vox certe hæc frequenter in Regi Alfredi versione Bedæ, aliisque veterum Anglorum monumentis, occurrit, *cyricea*, *cyric*, *cyric*, *cire*, scripta; unde Angli suum *Church* corruperunt. Apud nos ego primum illam inveni in seculo octavi & noni Codicibus. Amalarii locum supra notavi quem non Trevisensem, sed Metensem Episcopum fuisse scio. In vulgatis quidem editionibus paulo aliter legitur; sed Cassandri Codicem, forte Ms. hæc ita expressisse non est dubium. Interim labor, postquam edideram meum schediasma, suggesta mihi, quæ exciderant tunc, Walafridi de eadem re verba: *Ab ipsa autem Græcis Kirch a κληρικὸν & Pabst a Papa, & herr ab eo quod est heros, & mon & monat a μην & alia multa accepimus. Sic etiam κληρικὸν, id est Dominica a Domino nuncupatur, quia Domino dominantium & Regi Regum in illa servitur. Licet autem quædam erronea huic loco insint,**

alterius inculcatus fuerit, ipse qui eum post se eodem tempore retinuit, in præsentia iudicis similiter, sicut superius comprehensum est, repræsentare studeat, aut in rem respondere.

II. Quod si eum non repræsentaverit, tale damnum incurrat, quale ille sustinere deberat, qui in ejus obsequio est inculcatus.

III.

ostendit tamen seculo nono creditum jam fuisse *Kirche* ex κληρικὸν formatum esse. Multo antiquior versio fragmenti Ildorisi seculo VII. conscripta, in qua *chiribha* pro ecclesia jam extat. Sed versio illa hominem Gothum auctorem habet, & Gothi diu ante nos & litteras & religionem a vicinis ipsis ad Istrum Græcis receperant. Unde hoc testimonium ad nos trahi nequit. Ex Treverici Templi primarii Bibliotheca Browerus Legem Ludovici & Lotharii Imp. quæ Capitul. Lib. IV. cap. 19. continetur, Theotice versam exhibet. Ibi vero verba, *cum illa ecclesia*, vertuntur *his iberu Kiribun*. Formula Confessionis ejusdem seculi noni, quam ex Flacio, Goldasto & Browero in Monumentis Catecheticis num. VII. edidimus, quæque etiam in Codice membranceo Bibliothecæ Julis, seculo undecimo exarato, extat, habet: *ib ci chirichunni quam; h. e. ego ad Ecclesiam non veni*. In alia Confessionis formula, quam ex Lambecio ibidem a nobis num. VIII. exhibitæ est: *daz ib mina chirichun ne suabida; i. e. quod meam ecclesiam non viderim*. Ibidem: *daz ib in chirichun unrecht daba; i. e. quod in Ecclesia injusta cogitaverim*. In vita Ezonis Palatini, seculo undecimo confecta, nominatur locus *Didinckirica*, unde scripturam vocis, eo tempore usitatam discimus. Nos tandem inde *kirche* secimus, & Helvetii *kilche*. Saxones *kerke* & russæ *kerke*, Dani *kerke*, Suedi *kyrkia*, & Finni *kirko*. Ex Slavici populi Lusari illud nomen in *zirkva*, Slavoni in *zorkou*, Dalmatæ in *Czirkva* transformarunt. Carolani diminutiva forma *zirkviza* idem esserunt; unde Valvaforis iudicio, *Cirknicensi* oppidulo & lacui adito nomen. Hiberni de cætero nostræ ætatis vocabulum corrupte *kil* enunciant, ecclesiamque etiam *Eaglais*, item *korvstionol* & *korvbrwiane aghad*, Lhudio teste, vocant. Hæc sunt, quæ de origine vocis *kirche* scripti, quæ si non alium usum habere, producerunt tamen eadem de re dissertationes elegantissimas duorum Theologorum insignium, *Johannis Diekmanni* Ecclesiæsum Ducat. Brem. & Verd. Superintendentis Generalis, & *Henrici Müllii* Procancellarii ac Theologi in Ecclesia & Academia Holsatica primarii. Prior a voce veteri Germ. *chi riiha*, regnum; alter ab Hebraico *כִּרְיָה*, convocare, *kirche* deflectit. Sed, cum neutrum horum vocabulorum templo sive edificio, in quo ecclesia, sive cœtus fidelium a Deo invisibiliter convocatus, & in regnum sibi collectus, visibiliter coadunatur, conveniat; & *kirche* tamen de edificio omnium primo apud nos accipitur; nec *chi riiha*, sed saltem *riihe* pro regno in veteribus monumentis occurrit; ego quidem calculum iis meum adicere nequeo; summam tamen amborum eruditionem, quam in sententia propria stabilienda adhibuerunt, & tacita veneratione suspicio, & publico elogio dignissimam habeo. Interim, si aliunde quam a κληρικὸν *kirche* ortum est, a supra recensito *haruc* vel *charaga* certissime descendit, licet id vetustissimus Bedæ glossator ignorarit, & templum *dæmoniorum* solum interpretatus sit,

III. Hoc autem constituimus, ut infra pagum Ripuarium tam Franci, Burgundiones, Alamanni, seu de quacunque natione comporatus fuerit, in iudicio interpellatus, sicut lex loci continet, ubi natus fuerit, sic respondeat.

IV. Quod si damnatus fuerit, secundum legem propriam, non secundum Ripuarium, damnum sustineat.

V. Quod si in provincia Ripuaria juratores invenire non poterit, ad ignem seu ad sortem se excusare studeat.

TITULUS XXXII.

De manrive (1).

I. **S**I quis legibus ad mallum manritus fuerit, & non venerit, si eum sumnis non detenerit, quindecim solidis culpabilis iudicetur. Ille vero qui alium manrit, & ipse non venit, similiter quindecim solidis culpabilis iudicetur.

II. Si autem manritus fuerit ad secundum mallum, aut ad tertium, seu ad quartum, vel quintum, usque ad sextum venire distulerit, pro unoquoque mallo, si ille qui eum manrit, cum tribus Rachinburgiis in haraho conjuraverit quod legitime manritus fuerit, quindecim solidis culpabilis iudicetur.

III. Quod si ad septimum mallum non venerit, tunc ille, qui eum manrit, ante comitem cum septem Rachinburgiis in haraho jurare debet, quod eum ad strudem

Tom. II,

(2) legitimam admallatum habet; & sic iudex fiscalis ad domum illius accedere debet, & legitimam strudem exinde auferre, & ei tribuere, qui eum interpellavit, hoc est, septem Rachinburgiis, unicuique quindecim solidos, & ei qui causam prosecutur, quadraginta quinque.

IV. Quod si ipsam strudem & contradicere voluerit, & ad januam suam cum spata tracta accesserit, & eam in porta five in posse postuerit, tunc iudex fidejussores ei exigat, ut se ante Regem repraesentet, & ibidem cum armis suis contra contrarium suum se studeat defendere.

TITULUS XXXIII.

De interviare (3).

I. **S**I quis rem suam cognoverit, mittat manum super eam. Et si ille, super quem interviatur, tertiam manum querat, tunc in praesente auctore conjurare debent cum dextra armata, & cum sinistra ipsam rem teneant. Unus juret, quod in propriam rem manum mittat, & alius juret, quod ad eam manum trahat, qui ei ipsam rem dedit. Et si infra ducatum est, super quatuordecim noctes auctorem suum repraesentet. Si foris ducatum, super quadraginta. Si autem extra regnum, super octuaginta ad regis stapulum (4), vel ad eum locum, ubi mallus est, auctorem suum in praesente habeat.

II. Quod si eum ibidem habere non poterit.

C c 3

tue-

* Lindenbr. Conjuratur. † Herold. Sequitur. ‡ Lindenbr. Ipse studem. § Lindenbr. In esse.
 † Al. Manum suam per eam. ‡ Herold. Et si ille. § Al. In praesentia.

(1) De manrive. Lex Sal. Tit. I. Capitular. lib. III. cap. 45. & Lib. VI. cap. 211.

(2) Ad strudem. Vox haec haftenus a nemine exposta est. Repertur ea hoc ipso titulo adhuc duabus vicibus, & timbo quoque LI. leg. 1. Loca haec si conferas invicem, apparet, Legis sensum esse: Si aliquis per septem vices legitime citatus, non comparuerit, tunc aliqui ex domo ipsius ablatum & actori & Rachinburgiis five Scabinis adstentibus distributum fuisse. Id quod auferbatur, strudis legitima vocatur, five legibus concessa. Quid igitur strudis sit, ex monumentis Anglofaxonicis repetendum est. Anglofaxonum enim lingua exacte cum vetustissima lingua Francica congruit, & sepe voces suppeditat in Theotifco idiomate deperditas. Bensonius in Vocabulario: Strudan, spoliare, Strudend, diraptor. Strudere, grassator, lucris, raptor. Strudungo, rapina. Unde patet, strudem hinc exponi debere dirptionem, rapinam, quae judicialiter in bonis post septem citationes non comparentis rei fiebat.

(3) De interviare. Tit. de interviata ve. Sichelardus de interviata. Interviare Lex Salica in tertiam manum mittere exponit. Est enim idem ac sequi. Vide quae dicta sunt ad Pact. Leg. Sal. Tit. L. qui cum nostro hoc loco congruit.

(4) Ad regis stapulum. Repertur eadem locutio infra Tit. LXVII. & Tit. LXXV. Sichelardus hic corrupte habet, ad regis stans polum; Heroldus scribit stapulum, Tilius staf-

solum, Codex Goth. stabulum. Cangius stapulum exponit palatium, domum, aedes. Sed errat. Stapulus enim Germanice stffel denotat gradium. Unde locutio auf die hachste stffel des glucks kommen, h. e. ad summum bonis gradum pervenire. Glossarium Rabani Mauri Ms. Passus, stapbeo. Idem alibi: Gradatum, stapmalum, Jam notum est a gradibus, quibus ascenditur, tribunal episcopale five umbonem, cathedram sacram & suggestum gradus nominari in Scripturis Medii aevi ecclesiasticis. Et Prudentii locus huc pertinet, ubi Hymn. D. Hippolyti versu 215. canit:

Fronte sub adversa gradibus sublime tribunal scanditur, antistes praedicat unde Drum-Sulpitius Severus Dialogo III. de S. Martino refert, quod in secretario sedens nunquam cathedra usus sit, & mox factum nescio cuius redarguens addit: Nam in ecclesia nemo unquam illum sedere conspexit, sicuti quendam nuper (teffor Dominum) non sine meo pudore vidi sublimi solio, quasi Regio tribunali, celsa sede residentem. Cum igitur tribunalia gradibus ascenderentur, quod pluribus Val. Chimentellius in erudito de honore Besselli libello cap. 15. demonstrat, inde ab his sedi regiae vel solio nomen etiam apud Francos tribum verosimile est. Stapulus ergo hic gradum, tribunal, solium, proprie designat. Alio sensu Legis Sal. Tit. LVII. leg. 3. adhibita est eadem vox pro statua bono. aria spulchro imposta, de qua ibi notata nostra vide.

tuerit, sibi septimus in harabo conjuret, quod eum ibidem legibus mannum habuisset, & sibi ab alio homine ipsa res tradita non fuisset. Sic ei placitum super quatuordecim seu super quadraginta vel octuaginta noctes datur, ut cinewerduniam ^a (1) suam in presentia testium recipiat, & ei qui rem suam intertaviat, probabiliter ostendat. Et tunc ipse de furto ^b (2) securus sit, & ille qui intertaviat, furtum & delaturam ^c ab eo requirat, qui solvere cepit.

III. Quod si auctor suus venerit, & rem intertaviat recipere renuerit, tunc ille, super quem intertaviata est, capitale & delaturam atque furtum solvere studeat.

IV. Quod si in ipsa hora, quando res intertaviatur, responderit, quod fordrone (3) suum nesciat, tunc in presentia de sacramento sibi septima manu fidem faciat, & super quatuordecim noctes adjurare ^e studeat quod auctorem vel casam seu postem januae auctoris sui nesciat, & ipsam rem sine damno reddat.

TITULUS XXXIV.

De raptu ingenuarum & mulierum (4).

I. SI quis ingenuus homo ingenuam feminam rapuerit, bis centenis solidis noxius judicetur. Quod si res ingenui cum ipso fuerint, unusquisque eorum sexaginta solidis noxius judicetur. Et quanti super illis quatuor fuerint, unusquisque quindecim solidis noxius judicetur.

II. Quod si regius aut ecclesiasticus homo hoc fecerit, centum solidis culpabilis judicetur.

III. Similiter illi tres, qui ei auxilium praeberint, unusquisque triginta solidis cul-

pabilis judicetur. Et quanti super hos fuerint, unusquisque octavo semisolido mul-
tetur.

IV. Quod si servus hoc fecerit, de vita componat.

TITULUS XXXV.

De eo qui uxorem alienam (5) tulerit.

I. SI quis uxorem alienam tulerit vivo marito, ducentis solidis mul-
tetur.

II. Si quis cum ingenua puella mechatus fuerit, quinquaginta solidis culpabilis judicetur.

III. Si quis ingenuam puellam vel mulierem, quae in verbo Regis vel ecclesiastica est, accipere vel seducere praesumpserit, seu parentum (6) voluntate de mundeburde abstulerit, sexaginta solidis culpabilis judicetur.

TITULUS XXXVI.

De diversis interfessionibus (7).

I. SI quis Ripuarius advenam Francum interfecerit, ducentis solidis culpabilis judicetur.

II. Si quis Ripuarius advenam Burgundionem interfecerit, centum sexaginta solidis culpabilis judicetur.

III. Si quis Ripuarius advenam Romanum interfecerit, centum solidis mul-
tetur.

IV. Si quis Ripuarius advenam Alamannum, seu Fresionem, vel Bajuvarium, aut Saxonem interfecerit, centum sexaginta solidis culpabilis judicetur.

V. Si quis clericum (8) interfecerit, juxta quod nativitas ejus fuit, ita componatur. Si servus, sicut servum. Si regius aut

^a Al. *Sinewerduniam*; *cinewerduniam*. ^b Herold. *De furto*. ^c Herold. *Dilatationem*.
^d Lindenbr. *Acceptere scenerit*. ^e Herold. *Id jurare*. ^f Herold. *Ingenuarum vel*.
^g Al. *Alis res*. ^h Lindenbr. *Accepteri vel seducere*.

(1) *Cinewerdunians*.) Vox hac repetitur etiam Tit. LXXII. leg. 3. & 7. Ex ejusdem Tituli lege 5. si cum antecedentibus & consequentibus comparetur, elucet, id quod alibi *cinewerdunia* vocatur, hic *pretium rei* dici. *Pretium* vero Germanice est *dle werdung*, u-
siniatus *der werth*; & in Pacto Salice Legis Tit. XXXII. leg. 17. *uuiradardi*, alibi *wirito*, *wiridio*, *wirdira* & *uuerdards* scribitur. Ex illo vero *werdung*, Latina terminatione data, sponte fit *werdunia*. Quod antecedit *cine*, Lindenbrogius in Glossario Anglosaxonico *quaternio* expositum invenit. In Bonfonii Vocabulario idem reperio, sed corruptionem utrobique latere suspicor: & forte scriba *cinewerdunia* invenit (ubi ultimum *werdunia* per *quaternionem*, quamquam hic non apposite, redditum fuit), atque ex eo priorem vocis partem, posteriore oscitanter omissa, *quaternionem* interpretatus est. *Quaternio* certe in glossario Boxhoimiano primo *foring* exponitur. Saxones nostri *werdung* dicerent. Ego *cine* idem esse puto ac Belgicum *zijn*, Sax. *sin*, suus; ut ita *cinewerdunia* sit *rei pretium*, vox in jure Ripuario usitata. Codex de caetero Gothanus corrupte hanc vocem *decine* vel *dunia*, He-

roldus *cine werduniam*, Tilius *cine werduniam* scribunt. Omnes, quod notandum, vocem dividunt; unus Codex Corbonienfis de *cinewerdunia* conjunctim, teste Baluzio, habet.

(2) *De furto*.) Codex Gothanus: *de texaga*. (3) *Fordrone*.) *Fordro* hic dicitur is, qui rem intertaviat tanquam suam postulat & repetit, Junius in Notis ad Willeramum pag. 88. annotat, Belgarum verbum *worderen* poni pro voce *cere* aliquem ac *juli clamore*, ut *est sissat*, *urgere*. Apud Willeramum *forbieren* est *petere*, *postulare*, *urgere*. Vid. pag. 42. 92. 128. Nobis *fordern* & *fordern* eodem sensu restat. Unde *fordern*, & Lat. *fordro* est, qui postulat, urget vel quatit aliquid.

(4) *De raptu alienam*.) Pact. Leg. Sal. Tit. XIV. & XV.

(5) *Uxorem alienam*.) Pact. Leg. Sal. Tit. XIV. & XV.

(6) *Seu parentum*.) Heroldus: *sine parentum*.

(7) *De divo. interfecti*.) V. Pact. Leg. Sal. Tit. XLIV. Lex Sal. ed. Lindenbr. Tit. XLIII.

(8) *Si quis clericum*.) Baluzius annotat, Caput hoc in Cod. Corbonienfi legi: *Si quis clericum ingenuum interfecerit, bis quinquagenas solid. culp. jud. si quis subdiaconum &c.*

aut ecclesiasticus, sicut alium regium aut ecclesiasticum. Si litus, sicut litum. Si liber, sicut alium ingenuum cum ducentis solidis componat.

VI. Si quis Subdiaconum interfecerit, quadringentos solidos componat.

VII. Si quis Diaconum interfecerit, quingentos solidos componat.

VIII. Si quis Presbyterum ingenuum interfecerit, sexcentos solidos componat.

IX. Si quis Episcopum interfecerit, noncentos solidos componat.

X. Si quis partum in femina interfecerit, seu natum priusquam nomen habeat, centum solidis culpabilis iudicetur. Quod si matrem cum partu interfecerit, septingentis solidis ^α multetur.

XI. Si quis werogeldum (1) solvere debet, bovem cornutum videntem & sanum pro duobus solidis tribuat, vaccam cornutam videntem & sanam pro uno solido tribuat, equum videntem & sanum pro sex

solidis tribuat, equam videntem & sanam pro tribus solidis tribuat, spatam (2) cum scogilo (3) pro septem solidis tribuat, spatam absque scogilo pro tribus solidis tribuat, braniam (4) bonam pro duodecim solidis tribuat, helium (5) cum directo (6) pro sex solidis tribuat, bainbergas (7) bonas pro sex solidis tribuat, scutum cum lancea pro duobus solidis tribuat, acceptorem non domitum pro tribus solidis tribuat, commorsum gvarium (8) pro sex solidis tribuat, acceptorem mutatum (9) pro duodecim solidis tribuat.

XII. ^β Quod si cum argento solvere contigerit, pro solido duodecim denarios, sicut antiquitus est constitutum.

TITULUS XXXVII.

De dotibus mulierum (10).

I. **S**I quis mulierem desponsaverit, quicquid ei per tabularum seu chartarum in-

^α Herold. DCCC. solidi. ^β Caput istud deest in edit. Lindenbrogii; habetur tamen in Herold. & Eccard.

(1) *Weregeldum*. Compositio hominis hic *werogeldum* dicitur. Vide ad Salicam Legem notata. Cod. Goth. male hic *widregeldum* habet, quod est *compensatio* aliarum rerum.

(2) *Spatam*. Spatam esse Francorum *gladium majorem*, notum est, Italis *spada* & *salis epée*, inde *gladium* adhuc designare. Glossographi hic inquam exemplorum cumulum congestere, nosque ea opera levarunt.

(3) *Scogilo*. Richardus *scogillo*, Cod. Goth. *scogila*. Annoatum iam est ab aliis, quosdam codices etiam *scilo* & *scilo* habere. In Legibus Henrici I. Angl. Regis cap. 83. legitur: *Si inter aliquos... dissentio conjugat, ex quo aliquis eorum gladium scogilatum edaxinat, non est etiam expectandum, ut percussat. Heccardi Comitum Testamentum in Perardi Burgundici pag. 36. Theodorico aut Richardo filio meo donata spada spangiti*. Ubi sine dubio legendum: *spada cum scogilo*. Ex quibus locis manifestum est, *scogilo* vaginam *spata* denotare, qua Francis artificiose constructa in usu erant, ut ex descriptione vaginæ gladii Caroli M. apud Monachum Sangallensem lib. I. cap. 36. videre est. Ut autem AS. *scob*, Theot. *scuob* & recentius *schu*, *calceum*, qui quasi est *vagina* vel *tegumentum pedis*, ita diminutivum inde factum *scogil*, *tegumentum gladii* sive *vaginam* significat, quæ nobis jam *sheide*. *Scogili* voci cognata sunt *schale* & Sax. *schelle*, cortex.

(4) *Braniam*. H. e. lorica, thoracem, Vide, quæ supra monuimus.

(5) *Helium*. Glossæ Mss. Florentinæ: *Casus, helm*. Glossariolum Boxhornianum primum: *Galea, helm*. Glossæ Mss. ad Bedæ Gutbertum: *Cono, id est, helm*. Vox derivata ab *helon*, celare; quia caput galea celat. Eodem modo Itali castidem *celata* vocant. Olim pro omni re, quæ aliquid contegit, usurpata fuit. Unde in Glossario Ms. Rabani Mauri: *Latibulum, helm*. Anglo-Saxonibus *helme* est *culmen*, *tectum*. Verelius in Notis ad Herrauds-Saga pag. 82. observat, suis *halm* esse tectum quatuor periculis affixum fœno vel segetibus tegendis aptum, quod pro usu funibus trochlea. infertis atrolli vel demitti possit. Pictorius in diction. Helveticæ: *Helmbaus, ein schopf oder bedekt ort, da man zusammen knüpft sich zugesprochen und die lent*

ausgerichten, präsega.

(6) *Helium cum directo*. Cod. Guelferb. *conderecium*, Cod. Goth. *helmo condreito*, Cod. Corbionensis apud Baluz. *condereito*, Tilius pro *conderecio*. Per *directum* apicem galeæ cum Gangio indicati puto.

(7) *Bainbergas*. Armarum, munimenta tibialia. Cod. Goth. *bainbergas*. Glossæ Florentinæ: *Ocreæ, arma crurum, bainbergas*. Testamentum Everhardi Comitum in Dacherii Spicilleg. Tom. XII. pag. 493. *Bruniam unam & helmum cum bainberga & manicam unam, bainbergas duas*. Ubi legendum *bainbergas*. Quando autem indumentum ferreum, quod collum munit, dicitur *bainberga*, ita crurum munimentum vocatur *bainberga* a *bain*, tibia, *crus*, & *bergen*, condere, munire.

(8) *Commorsum gvarium*. Hæc verba neque in Lindenbrogii editione, neque in Codice Guelferbyano extant; habentur tamen apud Richardum, Heroldum, Tilium & Balthuzium. *Gruem* nominatum vidimus in Leg. Sal. Tit. VII. leg. 8. Non improbo autem Wendelini conjecturam, qui in Legibus hisce per *grues* intelligi putat *ardeas*, quæ nobis *reisher* vocantur. *Gruarius* itaque est *accipiter in gruum venatione*, & *pugna cum iis, exercitatus*. In Lege Aleman. Tit. IC. is, *accipiter qui gruem mordet*, nominatur. Lex Bajoar. Tit. XX. cap. 1. leg. 1. *granobari* appellat.

(9) *Mutatium*. Accipitres quotannis pennas mutant; sed primum non ante quam annum exegerint; *mutatus* ergo *acceptor* hic est idem ac *annulus*, sive qui jam annum egit & plumas exiit. Galli talem *mut* vocant, & mutationem pennarum, quæ fit in accipitre singulis annis, *la mue*, Lat. *mutam*. V. Friderici II. lib. I. de Venatione cap. 46. Græcos recentiores idem *mut* enuntiare ex Demetrii CP-tani Hieracosph. lib. II. cap. 59. & 53. patet. Vox vero hæc non Latina, sed Germanica est, & radix apud nos latet. Saxonum enim rustici vulgo *muton* adhuc pro *faciem detergere, faciem nitidam reddere*, usurpant. Ab hominibus deinde ad oves hoc translatum est, veteres pennas abscientes & nitidiores recipientes.

(10) *De dotibus mulierum*. De dote apud Fran-

instrumenta conscripserit, perpetualiter inconvulsam permaneat.

II. Si autem per feriem scripturarum ei nihil contulerit, si virum supervixerit, quinquaginta solidos in dotem recipiat, & tertiam partem de omni re, quam simul conlaboraverint, sibi studeat evindicare; vel quicquid ei in morgangeba (1) traditum fuerat, similiter faciat.

III. Quod si ex his, quae conscripta vel tradita sunt simul consumpserint, nihil requirat.

TITULUS XXXVIII.

De eo qui hominem innocentem (2) ad Regem (3) accusaverit.

SI quis hominem innocentem ad Regem accusaverit, sexaginta solidis culpabilis judicetur.

TITULUS XXXIX.

De eo qui ingenue mulieri manum vel brachium strinxerit (4).

SI quis ingenue mulieri manum strinxerit, quindecim solidis culpabilis judicetur. Certe si super cubitum manum miserit, triginta solidis multetur.

TITULUS XL.

De caballo extra consilium (5) domini sui ascenso.

SI quis caballum extra consilium domini sui ascenderit, triginta solidis culpabilis judicetur.

^a Addit Lindenbr. Aliquit.

^β Herold. Confesum.

^γ Al. Arabe, arabo.

^δ Herold & Lindenbr. Furatus fuerit.

Francos erudite commentatus est Hier. Bignonius in Not. ad Formularum Marculi lib. II. cap. 15. quo continetur *libellus dotis*, qualis in lege nostra describitur. Similes alii huius argumenti libelli in Formulis Andegavensibus cap. 34. & 39. nec non in Appendice ad Form. Marculi. cap. 37. & in Formulis secundum Legem Romanam cap. 14. reperiuntur; ex quibus apparet, dotem non a sponsa ad maritum, sed a sponso ad sponsam venisse, quod & Tacitus iam in Germanis sui ævi observavit.

(1) *Morgangeba*. Verbotenus est *donum matutinalis*. Præter dotem enim novus maritus uxori post primam noctem exactam aliquid donabat, quod a dote in Formula Marculi citata solite distinguitur. Idem factum est in Pactione Andelaensi apud Gregorium Turonens. lib. IX. cap. 20. ubi legitur: *De cruitaribus vero, hoc est, Burdegala, Lemovica, Cadurco, Bernano & Begova, quas Galleis vindam germanam domus Brunibildis, tam in dote, quam in morgangeba, hoc est, matutinali dote, in Franciam venientem certum est adquisivisse.* Speculum Saxonicum Artic. 20. *Nisbu vornehm, was ein jeglich mann von Ritters art seinem weib zu morgengab gebe, des morgens, als er mit ihr zu tische gehet, vor essen.* Cætera Glossographi suppeditabunt, & Baluzius in nota erudita ad nostrum Ripuarie Legis locum.

(2) *De eo, qui hominem innocentem &c.* Lex Sal. Tit. XXI.

TITULUS XLI.

De ligaminibus (6) ingenorum.

I. SI quis ingenum ingenum ligaverit, & ejus culpam cum sex testibus in haraho non adprobaverit, triginta solidis culpabilis judicetur.

II. Si quis a contubernio probabiliter ligatus super res alienas fuerit, eum ad excusationem non permittimus.

III. Sed si unus homo cum satellitibus suis hominem ligaverit, aut ipsum excusare permittimus, aut proximus ejus, quod innocens ligatus sit, cum sex juret.

TITULUS XLII.

De venationibus (7).

I. SI quis de diversis venationibus furaverit, & celaverit, seu & de piscationibus, quindecim solidis culpabilis judicetur. Quia non est hæc res possessa, sed de venationibus agitur.

II. Si quis cervum domitum vel cum truitis (8) occiderit, aut furatus fuerit, non sicut de reliquis animalibus furtum exigatur, sed tantum quadraginta quinque solidis culpabilis judicetur.

III. Si autem in venatione non fuit, triginta solidis culpabilis judicetur.

TITULUS XLIII.

De sepiibus (9).

SI quis vero tres virgas unde sepiis ligatur, vel retortas unde sepiis continetur, ca-

(3) *Ad Regem.* Sichardus, Tilius & Lindenbrogius rectius: *apud Regem.*

(4) *Manum vel brachium strinxerit.* Pact. Leg. Sal. Tit. XXIII.

(5) *De caballo extra consilium &c.* Pact. Leg. Sal. Tit. XXVI.

(6) *De ligaminibus &c.* Pact. Leg. Sal. Tit. XXXV.

(7) *De venationibus.* Pact. Leg. Sal. Tit. XXXVI.

(8) *Cum truitis.* Sich. *cum truncis*, Tilius, *cum truitis*. Cod. Goth. *vel truitis ad venationem*. Vulgaris lectio melior est. Qui hic *truitis* sunt, in Lege Alemannorum Tit. XCIX leg. 2. 3. & 8. *truides* vocantur. Utrique nomine *pulli cervini* indicantur. *True* veteribus Germanis & Saxonibus, & *treue* Germanis presentibus est *fidelis, obsequens*; quod nomen etiam *is qui nos sequuntur, sive nobis obediunt, datum, & olim trut & treut* scriptum fuit. Ita, ubi Psalmo CIV. 42. legitur: *Quo memor fuit verbi sancti sui, quod habuit ad Abraham puerum suum*; hoc Noekerus transtulit: *Daz teta er al-lex, suanda er ibergeta sines gebeizes, den er Abrahe teta sremos truit.* Ibidem Psalmo CXVIII. 161. Paulus Apostolus *gottis truit* vocatur. Quam diu igitur *pulli cervini* vel *cervam* sequuntur, eique fideles quasi existunt, idem nomen olim meruerunt.

(9) *De sepiibus.* Pact. Leg. Sal. Tit. XXXVII. leg. 1.

capulaverit, aut tres cambortas ^a involaverit, seu in claufura aliena traugum ⁽¹⁾ ad tranfeundum fecerit, quindecim foliis multetur.

TITULUS XLIV.

De eo qui ^v in melle aliena cum carvo (2) transferit.

SI quis per melleſſem alienam cum carvo, vel carruca transferit, quindecim foliis multetur.

TITULUS XLV.

De eo qui neſciente homine aliquam furtivam rem in domum (3) illius introduxerit.

SI quis neſciente homine (4) furtivam rem ^v in ejus poſſeſſionem introduxerit, & ibidem inventa fuerit, quadraginta quinque foliis culpabilis judicetur; vel quicquid ei damnum acceſſerit, aliud tantum reſtituat.

TITULUS XLVI.

De quadrupedibus, ſi hominem occiderint (5).

I. **S**I quis quadrupes hominem occiderit, ipſe quadrupes, qui eum interfecit, in medietatem weregildi ſuſcipiatur, & aliam medietatem dominus quadrupedis ſolvere ſtudeat abſque ſredo: quia quod quadrupes faciunt, ſredus exinde non exigitur.

II. Quod ſi quadrupes quadrupedem interfecerit, dominus quadrupedis quadrupedem mortuum vel debilem recipiat; & cum ^s, qui alium interfecerit, domino ejus, cujus quadrupes eſt interfectus, ipſum quadrupe-

dem tribuat, & quantum interfectus vel debilis prius valuerat ſolvat.

TITULUS XLVII.

De veſtigio minando (6).

I. **S**I quis animal ſuum per veſtigium ſequitur, & tertio die in domo cuiuslibet vel in quolibet loco eum invenerit, liceat ei abſque intertatio revocare.

II. Quod ſi in domo fuerit, & ei ſcrutinium, cujus eſt domus, contradixerit, ut ſur habeatur.

III. Quod ſi ibidem violenter ingreſſus fuerit, quindecim foliis multetur, aut cum ſex juret.

TITULUS XLVIII.

De homine qui ſine hereditibus moritur (7).

SI quis procreationem filiorum vel filiarum non habuerit, omnem facultatem ſuam in preſentia Regis, ſive vir mulieris, vel mulier viro, ſeu cuicumque libet de proximis vel extraneis, adoptare in hereditatem vel adſatimi per ſcripturarum (8) ſeriem, ſeu per traditionem, & teſtibus adhibitis, ſecundum legem Ripuariam licentiam habeat.

TITULUS XLIX.

De adſatimire (9).

Quod ſi adſatimus (10) fuerit inter virum & mulierem, poſt diſceſſum amborum ad legitimos heredes revertatur; niſi tantum, qui parem ſuum ſuper-vixerit, in elemoſyna vel in ſua neceſſitate (11) expendit.

T I-

^a Herold. In cambortas. ^b Al. Fagum tresjugum. ^c Herold. De his qui . . . transferit.
^d Adicit Lindenbr. In domum vel &c. ^e Lindenbr. Et ipſum quadrupedem.

(1) Traugum.) H. e. foramen, aperturam. Unde Gall. trou, quod Picardi treu, Occitani & Vacones trau enunciant.

(2) In veſſe aliena cum carvo &c.) Paſt. Leg. Sal. ibidem leg. 2.

(3) Furtivam rem in domum.) Paſt. Leg. Sal. ibidem leg. 4.

(4) Homine.) Melius in Lege Salica eſt domino.

(5) De quadrupedibus, ſi hom. occid.) Paſt. Leg. Sal. Tit. XXXIX.

(6) De veſtigio minando.) Paſt. Leg. Sal. Tit. XL.

(7) De homine qui ſine hered. mor.) Vid. Paſt. Leg. Sal. Tit. XLIX.

(8) Adſatimi per ſcript.) Cod. Goth. adſatim, Herold. ad ſatimire, Til. in adſatimi. Legendum omnino adſatimire, vel, ut Heroldus habet, adſatimire. Adſatimie mentio eſt in Capitulari anni DCCCXIX. Legi Salica addito; unde patet, vocem tunc non amplius intellectam. Adſatimus illa ſcribitur in Legis noſtre paragrapho ſequenti. Lex Salica ed. Lindenbrog. Tit. XLVIII. habet de Adſatimie, ubi

in Paſto eſt de adſamire (quod eſt adſamire). Hinc adſatimie vel adſatimus per traditionem expoſitum eſt, & eadem vox in Gloſſis apud Pithæum interpretatur donatio, quæ fit, ſeſſuca in ſuum ejus, cui donabatur, projecta. Sed in Lege noſtra adſatimire diſtinguitur a traditione, & generalius quid notat, cum fieri dicatur per ſcripturarum ſeriem vel per traditionem. Saxones habent verbum anſaten, Germ. anſaſſen, accipere. Hinc certe, an Germanico in Latinum ad mutato, & terminatione Latina addita, factum eſt adſatimie vel adſatimire, quod generaliter accipere & ſpecialim accipere in heredem, ſive id fiat per chartam ſive ramo tradito. Adſatimie & adſatimus eſt acceptio in heredem. In Formulæ Lindenbrogianis cap. L. mentio fit epistolarum adſatimarum, quibus donatio facta inter virum & uxorem mutuo accipiebatur.

(9) De adſatimire.) Cod. Guelf. de adſatimire; Sichard. de adſatimione.

(10) Adſatimus.) Sichard. ſatimus.

(11) In ſua neceſſ.) Heroldus: in ſuam neceſſitatem.

TITULUS L.

De testibus adhibendis (1).

I. **S**I quis testes ad mallum ante Centenarium vel Comitem, seu ante Ducem, Patricium, vel Regem necesse habuerit, ut donent testimonium, & fortasse testes noluerint ad placitum venire, ille, qui eos necessarios habet, manire illos debet, ut testimonium quod sciunt jurati dicant.

II. Quod si noluerint, & falsum testimonium (2) præbuerint, & hoc adprobatum fuerit, unusquisque de illis tribus testibus quindecim solidis multetur.

TITULUS LI.

De eo qui Grafionem (3) ad res alienas invitat.

I. **S**I quis iudicem fiscalem ad res alienas injuste tollendas, antequam ei fidem fecerit, aut ad studem admallarum habuerit, invitare præsumpserit, quinquaginta solidis multetur.

II. Quod si quis iudex fiscalis amplius, quam lex Ripuaria continet, tulerit, quinquaginta solidis multetur.

TITULUS LII.

De re præstata (4).

SI quis rem suam alii præsterit, & placitum indixerit, quod si super placitum rem præstitam retinere præsumpserit, quindecim solidis multetur.

TITULUS LIII.

De eo qui Grafionem (5) interfecerit.

I. **S**I quis iudicem fiscalem, quem Comitem vocant, interfecerit, sexcentis solidis multetur.

II. Quod si regius puer, vel ex tabulario (6), ad eum gradum ascenderit, trecentis solidis (7) multetur.

TITULUS LIV.

De corporibus expoliatis (8).

I. **S**I quis autem hominem mortuum, antequam sepeliatur, expoliaverit, si

interrogatus confessus fuerit, sexaginta solidis multetur. Si autem negaverit, & postea convictus fuerit, centum solidis cum delatura multetur, aut cum sex juret.

II. Si quis mortuum effodere præsumpserit, ducentis solidis multetur, aut cum duodecim juret,

TITULUS LV.

De Racinburgiis (9) legem dicentibus.

SI quis causam suam prosequitur, & Racinburgii inter eos secundum legem Ripuariam dicere noluerint, tunc ille in quem sententiam contrariam dixerint, dicat: *Ego vos tangano* (10), ut mihi legem dicatis. Quod si dicere noluerint, & postea convicti fuerint, unusquisque eorum quindecim solidis multetur. Similiter & ille, qui Racinburgiis recte dicentibus non adqueverit.

TITULUS LVI.

De alodibus (11).

I. **S**I quis absque liberis defunctus fuerit, si pater materque superflites fuerint, in hereditatem succedant.

II. Si pater materque non fuerint, frater & foror succedant.

III. Si autem nec eos habuerit, tunc foror matris, patrisque succedant. Et deinceps usque ad quintum generulum, qui proximus fuerit, in hereditatem succedat.

IV. SED DUM VIRILIS SEXUS EXTITERIT, FEMINA IN HEREDITATEM AVIATICAM NON SUCCEDAT.

TITULUS LVII.

De libertis (12) a domino ante Regem dimissis.

I. **S**I quis libertum suum per manum propriam seu per alienam in presentia Regis secundum legem Ripuariam ingenuum dimiserit per denarium, & ejusdem rei chartam acceperit, nullatenus eum permittimus in servitium inclinare; sed sicut reliqui Ripuarii liber permaneat.

II. Sed si quis ei postmodum contrarius extiterit, quod eum quis illicito ordine ingenuum dimisisset, & ipse cum gladio suo hoc

* Lindenbr. Aut falsum.

† Herold. Praefica.

‡ Herold. Cum Pl.

§ Herold. Racinburgiis.

¶ Ita Herold. & Ecard. sed Lindenbr. Tunc fratris & foror matris.

(1) De testibus adhibendis.) Paët. Leg. Sal. Tit. LII.

(2) Falsum testimonium.) Paët. Leg. Sal. Tit. LI.

(3) De eo qui Grafionem.) Paët. Leg. Sal. Tit. LIV.

(4) De re præstata.) Paët. Leg. Sal. Tit. LV.

(5) De eo qui Grafionem.) Paët. Leg. Sal. Tit. LVII.

(6) Ex tabulario.) Tabularius est manumissus per tabulas seu per instrumenta Chartarum. Vid. Cangius & Bignonius ad Marculli lib. II. Form. 32. Hinc lex tabularia est conditio, quæ adhibetur in manumissione per Tabulas. Traditiones Fuldenenses Iradit. 143. Decernens, ut le-

ge tabularia unaqueque de vobis per singulos annos duos denarios argenti solvat. Tabularios vero in Ecclesia manumissos ex nostre Legis Tit. LVIII. apparet.

(7) Trecentis solidis.) Cod. Gothan. decies L. solidis.

(8) De corporibus expoliatis.) Paët. Leg. Sal. Tit. LVIII.

(9) De Racinburgiis.) Paët. Leg. Sal. Tit. LX.

De cætero Cod. Guelf. hic habet: de Racinburgiis, Cod. Goth. de Racinburgiis.

(10) Tangano.) Vide, quæ ad Pactum Legis Sal. hic diximus.

(11) De alodibus.) Paët. Leg. Sal. Tit. LXII.

(12) De libertis.) Paët. Leg. Sal. Tit. XXX.

hoc studeat defendere. Aut si auctorem habuerit, auctor cum legibus ex hoc eum adducat. Aut si legibus eum non poterit defendere, ad partem Regis ducentis solidis culpabilis iudicetur, & ad partem ejus, cuius servum illicito ordine a jugo servitutis absolvere nititur, quadraginta quinque solidis multetur, & de omnibus rebus, quas ei condonavit, alienus existat.

III. Si autem se defenserit, liber permaneat, & ille, qui eum voluit inservire ^β, ducentis solidis Regi, quadraginta quinque illi qui defendatur, culpabilis iudicetur.

IV. Si autem homo denariatus (1) absque liberis discesserit, non alium nisi fiscum (2) nostrum heredem relinquat.

TITULUS LVIII.

De tabulariis.

I. Hoc etiam jubemus, ut qualiscunque Francus Riparius, seu tabularius, servum suum pro animæ suæ remedio seu pro pretio secundum legem Romanam liberare (3) voluerit, ut in ecclesia coram Presbyteris, Diaconibus, seu cuncto clero & plebe, in manu Episcopi servum cum tabulis tradat, & Episcopus Archidiaconum jubeat, ut ei tabulas secundum legem Romanam, qua Ecclesia vivit (4), scribere faciat: & tam ipse quam & omnis procreatio ejus liberi permanent, & sub tuitione Ecclesiæ consistant, vel omnem reditum status ^δ aut servitium tabularii eorum Ecclesiæ reddant. Et nullus tabularius denarium ante Regem presumat jactare. Quod si fecerit, ducentis solidis culpabilis iudicetur, & nihilominus ipse tabularius & procreatio

ejus tabularii persistant, & omnes reditus status eorum ad Ecclesiam reddant; & non alibi nisi ad Ecclesiam, ubi relaxati sunt, mallum teneant.

II. Quod si quis tabularium seu ecclesiasticum hominem contra Episcopum defendere voluerit, sexaginta solidis culpabilis iudicetur, & insuper hominem cum omnibus rebus suis Ecclesiæ restituar. Quia illicitum ducimus, quod Ecclesiis concessimus, iterum ab Ecclesiis revocare.

III. Nemo servum ecclesiasticum absque Vicario (5) libertum & facere presumat.

IV. Tabularius autem, qui absque liberis discesserit, nullum alium nisi Ecclesiam relinquat heredem.

V. Quod si quis tabulas Episcoporum manibus seu Clericorum roboratas intrompere voluerit, tunc Archidiaconus cum testibus qui tabulas roboraverunt ^ε, ante Episcopum vel Regem accedat, ut testes, quod sciunt, dicant. Quod si ille, qui causam prosequitur, adquiescere noluerit, tunc tabulae in presentia judicis perforentur (6), & Archidiaconus in presente sacramento fidem faciat, & sibi septimus super noctes septem conjuret cum ipsis testibus, qui tabulas conscripserunt, quod ipse tabularius secundum legem Romanam legitime fuisset ingenus relaxatus. Et tunc ille qui causam prosequitur in presente constingatur, ut se ante iudicem repraesentet, & ad partem Ecclesiæ centum solidis culpabilis iudicetur, & unicuique de testibus quindecim solidis culpabilis iudicetur, & Archidiacono quadraginta quinque solidis culpabilis iudicetur, & nihilominus tabulae stabiles permanent.

VI. Quod si Archidiaconus ista adimplere

^α Non extant in editione Heroldina: eum adducat. Aut si legibus.

^β Herold. Nuluit inservire.

^γ Herold. Libertate.

^δ Delu: in editione Heroldina: vel omnem reditum status.

^ε Lindenbr. sue.

^ζ Herold. Libere.

^η Al. Laboraverunt.

(1) *Homo denariatus.* H. e. denario excusato ante Regem manumissus. Hujus generis autem liberi sub speciali Regis patrocinio erant. V. Bignonius ad Marculi lib. II. Form. 32.

(2) *Alium nisi fiscum.* Regino de Disciplina Eccles. hoc caput retulit ex *Pactis Francorum*, & post eum Burchardus, Ivo, Bernardus Papiensis & Raimundus idem fecere. Antonius Augustinus in notis ad Decretal. & Antonius Dominicus in Aferatore Gallico inde conjectere, desuntum fuisse ex Libris Capitularium. Sed eos errare recte Baluzius observavit, & Janus a Costa ad Tit. XVIII. lib. I. decretal. pag. 116. merito annotavit, se illius Pacti vestigia in *Legge Ripuaria* deprehendisse. Quamlibet enim *Legem olim Pactum* dicta n fuisse certum est. Vide supra notata a nobis ad Praefationem Pacti Legis Salicæ.

(3) *Libertate.* Regino hoc liberum facere reddit. Lex Wigothorum Lib. XII. Tit. II. c. 14. Libertate vero servum christianum Hebraeus si maluerit &c.

(4) *Legem Romanam, qua Eccl. vivit.* Ita Codices Mss. Baluziani & noster Guelferbytanus. Regino: qua ecclesie vivunt; atque ita & Moguntinus & Viennensis Codd. habent. Regionis ed. Helmsfad. que in Ecclesia viget. Baluzius hic annotat, Legem Romanam sive

Codicem Theodosianum fuisse valde favorabilem Ecclesiis & personis ecclesiasticis; adeoque propter hanc causam & Principes Ecclesiis concessisse usum huius Legis. Et qui in clerum assuebantur, relictis Legibus, secundum quas hactenus vixerant, ad istam se conferebant. Ludovicus Pius in Capit. Excerpt. ex *Legge Langobardorum* cap. 5. *Ut omnis ordo Ecclesiarum secundum Legem Romanam vivat. Et sic inspirantur vel defendantur res ecclesiasticæ; ut emphiteusos contractus, unde ecclesia damnus patitur, non observetur, sed secundum Legem Romanam destruat. & poena non solvatur.* Eadem habentur in *Legge Langobard.* Lib. III. Tit. I. c. 37. Charta edita a Durante Doria in Historia familiae Trinciae pag. 90. *Anno ab incarnatione Domini nostri 1095. Indictione tertia, mense Februarii. Nos Presbyter Aito q. Brardi, & Presbyter Joannes q. Joannis, qui professi sumus ex natione nostra legem vivere Langobardorum, sed nunc pro honore sacerdotii nostri videmur vivere legem Romanorum &c. Adde cætera apud Baluzium ad h. l.*

(5) *Vicario.* H. e. iudice minori, qui vice Comitum vel alterius iudicis partes exequitur. Vide Glossographos.

(6) *Perforantur.* Vide infra Tit. LIX. c. 3.

re contempserit, & auctorem suum, qui eum ingenuum dimisit, non invenerit, tunc tabularium ipse Archidiaconus cum quadraginta quinque solidis & cum omnibus rebus suis proprio domino studeat restituere, & unusquisque de testibus quindecim solidis culpabilis judicetur.

VII. Quod si auctor dimissionis eum ingenuum fecerit, causam qui prosequitur similem multam sustineat, sicut superius scribere iussimus, & insuper ab ecclesie liminibus repellatur, usque dum proprio domino ipse satisfaciatur.

VIII. Quod si quis tabularium ex servo alieno facere presumpserit, tunc ille, cuius servus est, super eum manum mittere debet. Et si tabularius est, vel regius seu Romanus homo, qui hoc facit, super septem noctes; si Francus, super quatuordecim de manu in manum ambulare debet, quamvis multas venditiones ex illo facte fuissent, usque dum ad eam manum veniat, quae eum ingenuum dimisit. Et tunc ex eo iudicium superius comprehensum adimpleatur.

IX. Si autem tabularius ancillam regiam (1) aut ecclesiasticam seu ancillam tabularii in matrimonium sibi sociaverit (2), ipse cum ea servus permaneat. Si autem tantum mœchatus fuerit, octavo dimidio solido culpabilis judicetur, aut cum sex juret. Quod si tabularia hoc fecerit, ipsa & generatio ejus in servitium inclinatur.

X. Si autem tabularius ancillam Ripuariam acceperit, non ipse, sed generatio ejus serviat.

XI. Si autem ecclesiasticus, Romanus, vel regius homo ingenuam Ripariam acce-

perit; aut si Romana, vel regia, seu tabularia ingenuam Ripariam in matrimonium acceperit, generatio eorum semper ad inferiora declinetur.

XII. Quod si quis hominem regium tabularium tam baronem (3), quam feminam de mundeburde (4) Regis abstulerit, sexaginta solidis culpabilis judicetur.

XIII. Similiter & ille, qui tabulariam vel ecclesiasticam feminam seu baronem de mundeburde Ecclesie abstulerit, sexaginta solidis culpabilis judicetur, & nihilominus generatio eorum ad mundeburdem Regis seu Ecclesie revertatur.

XIV. Si autem Riparius ancillam Regis seu ecclesiasticam, vel ancillam tabulariam sibi sociaverit, non ipse, sed procreatio ejus serviat.

XV. Si autem Riparius ancillam Riparii (5) in matrimonium acceperit, ipse cum ea in servitio perseveret.

XVI. Similiter & si Ripuarum hoc fecerit, ipsa & generatio ejus in servitio perseverent.

XVII. Si autem ingenuus cum ancilla mœchatus fuerit, quindecim solidis culpabilis judicetur. Si autem servus hoc fecerit, tribus solidis culpabilis judicetur, aut castratur (6).

XVIII. Quod si ingenua Ripuarum servum Riparium secuta fuerit, & parentes ejus hoc contradicere voluerint, offeratur ei a Rege seu a Comite spata (6) & conucula (7). Quod si spatam acceperit, servum interficiat. Si autem conuculam, in servitio perseveret.

XIX. Hoc etiam constituimus, ut nullum (8) hominem (8) regium, Romanum, vel

^α Lindenbr. *Malle.* ^β Desunt in edit. Herold.
^δ Desit in edit. Herold & Lindenbr. *Nullum.*

Aus castrum. ^γ Al. *Conucula; conucula; conugla.*

(1) Si autem tabularius ancillam reg. &c.) Sichardus: Si autem tabularius ancillae regiae aut ecclesiasticae, seu ancillae tabulariae in matrimonium sociatus fuerit.

(2) Sociaverit.) Cod. Guelf. & Til. sibi sociatus fuerit.

(3) Baronem.) H. e. *vivum*. Vide Notam nostram ad Pact. Leg. Sal. Tit. XXXIV. leg. 1.

(4) De mundeburde.) Sichard. *de mundeburde*, Cod. Gothan. *de munduburt*.

(5) Ancillam Riparii.) Sichardus: *ancillam Ripuariam*.

(6) Spata.) Gladius.

(7) Conucula.) Sic Herold & Lindenbrogius; Codex vero Guelf. *cunicula*, Til. *conucula*, Cod. Gothan. *conugla*. Germanis hæc vox *kunckel*, Gallis *quenouille*, Ital. *conocchia* enunciat, & *colum* denotat. Vocabularius Seculo XV. impressus: *Colus, guncke, rock*. Glossæ Florentinae: *Colus, chunchia*. Mirè variant in origine huius vocis tradenda Critici. Celsus Cittadinus in dissent. de Origine linguæ Toscanae a Dante eam inventam, & ex nulla lingua derivatam esse somniat. Vossius, Lindenbrogius & Menagius a *colo* corruptam putant; quia in veteris Glossarii Capite de *Supellectili* invenire: *Colucula, chunchia*; nec procul abit Angelus Caninius, qui in Hellenismo a *collicula* derivat. Albertus Acatius a *conjuncta*,

Casanovanus & Fezzarius a *canna*, Carolus Datus a figura *conica* deflectunt. Datus notat, primario sensu non de colo, sed de lino in colo colligato, unde sibi trahuntur, Italicum *conocchia* usurpari: idem de Gallico *quenouille* observant Academici. Hoc si verum esset, uti id verum esse puto, *conca* (hoc enim primitivum fuit) formari potest commode a *knocke*, quomodo *lini positionem colligatam, quantafatis ad colum una vice vestendam*, vulgarissime vocamus. A lino ad colum, in quantum suspensum est, vox deinde transit, atque ex *conoca* (unde Italicum *conocchia*) absorpta media vocali, paulatim *knocke, guncke*; & addito *l*, diminutivæ vocis indice, *conucula* ac *kunckel* prodit. Sic vero convenit cum *knocke*, os, quod proprie *conjunctionem* vel *colligationem* designat, & unde *knockel*, AS. *cnuel*, articulus, etiam prodit. *Kunckel* itaque ut hoc repetat, & *conucula* proprie *fasciculum lini in colo suspensum* significavit, & deinde *colo, instrumentum farinæ*, attributa est.

(8) Ut nullum bonitatem.) Sine dubio restituendum: ut nullus hominem. Sed ita inferius non omittendum esset. Vel loco nullum ponendum, quis vel aliquis, ut sensus sibi confiteretur: aut dux negationes hic, ut mos est Latino-rum, affirmare non debent.

vel tabularium interpellatum in iudicio non tangeret (1), & nec alsaccia (2) requiratur. Et si in presente legitime mallatus fuerit, ea verba commemoret, & non ei sic ut Ripuario ante altare verba commemoret.

XX. Servi autem Regis vel * Ecclesiasticum non per actores, sed ipsi pro semet ipsis in iudicio respondeant, & sacramenta absque tangelo conjurent.

XXI. Si autem homo regius homini regio vel ecclesiastico sacramento fidem fecerit, super septem noctes conjuret: si Ripuario, super quatuordecim noctes. Similiter & Ripuarius ei faciat.

TITULUS LIX.

De venditionibus.

I. Si quis alteri aliquid vendiderit, & error testamentum venditionis accipere voluerit, in malo hoc facere debet, & pretium in presente tradat, & rem accipiat, & testamentum publice conscribatur. Quod si parva res fuerit, septem testibus firmetur: si autem magna, duodecim roboratur.

II. Et si quis in posterum hoc refragari vel falsare voluerit, a testibus convincatur, aut Cancellarius cum sacramenti interpositione cum simili numero, quorum roboratum est, idoneum confirmet.

III. Quod si charta in iudicio perforata (3) idonea fuerit, tunc ille, qui causam prosequitur, dupla repetitione culpabilis iudicetur, & insuper ad partem Cancellarii quadraginta quinque solidis culpabilis iudicetur, & unicuique de testibus quindecim solidis culpabilis iudicetur, & ipsum testamentum inviolatum perseveret. Si autem testamentum falsatum fuerit, tunc ille, qui causam prosequitur, rem quam reperit cum se-

xaginta solidis recipiat, & insuper Cancellario pollex dexter auferatur, aut eum cum quinquaginta solidis redimat, & unusquisque de testibus quindecim solidis & mulctetur.

IV. Quod si ille, qui causam sequitur, manum Cancellarii de altari traxerit, aut ante ostium * basilicæ manum posuerit, tunc ambo constringantur, ut se super quatuordecim noctes feti super quadraginta ante Regem representare studeant pugnaturi.

V. Si autem Cancellarius mortuus fuerit, tunc ei liceat, qui rem comparavit, cum tribus chartis, quas ipse Cancellarius scripsit, absque pugna chartam suam super altario positam idoneare.

VI. Quod si venditor vel heredes * sui supervixerint, ipsi testamentum defendere debent, aut multam incurere.

VII. Quod de venditione conscripsimus, hac & de donatione constituimus. Hoc autem constituimus, ut quicumque in causa victor extiterit, semper iudicium conscriptum accipiat, aut testes.

VIII. Si quis in iudicio interpellatus chartam præ manibus habuerit, nulla ei malo ordine invasio * requiratur: quia dum interpellatur, respondeat ad interrogaciones, & sine tangelo loquatur & dicat: *Non malo ordine, sed per testamentum, hoc teneo.*

IX. Filiis autem aut filiabus super duodecim solidos uni plus quam alteri nihil condonare vel conscribere permitimus. Quod si quis fecerit, irritum habeatur.

TITULUS LX.

De raditionibus & testibus adhibendis.

I. Si quis villam aut vineam vel quamlibet possessiunculam ab alio comparaverit, & testamentum * accipere non potuerit.

Tom. II.
 * Defunt apud Lindenbr. Regis vel. † Herold. Non affores. ‡ Herold. Noluerit.
 † Lindenbr. Qua. § Herold. Idoneam. § Defunt. Ista in edit. Herold. Quindecim solidis.
 † Lindenbr. Hostium. § Al. Venditor vel creditor. § Ista precedenti cap. VI. ante edit. Herold. incipitque cap. VII. Hec & de donat. § Herold. Vel invasio. § Lindenbr. De testamentis regum vel de tradit.
 § Al. Testimonium.

(1) Tanageret. Vide, quæ dicta sunt ad Pact. Leg. Sal. Tit. LX. Siquidem scribit tangeret, Herold. tangeret, Til. tangeret, Cod. Guelf. tangeret, Cod. Gothan. tangat.

(2) Alsaccia. Tilius & Lindenbrog. alsacia. Siquidem & Cod. Corboniensis alsatia, Cod. Guelferbyt. adficia. Obmutescunt hic Glossographi, nec tamen difficultas adeo fuisse vocis expositio, si lingue Germanicæ veteris notitiam habuissent. A posteriori incipiamus. Notum est, nobis sache, Saxon. sake denotare causam, litem, controversiam, rem. Unde Sagbarones dicti. Inde sachwald, causæ procuratoris quam vocem tamen & alio paulisper sensu usitatam fuisse ex Teutonista videmus. Scribit is: Sake, causa, occasio. Wederlake, wederparthe. Sakewald, actor principalis. Verisaken, mysaken, leunen. Ansaken, claghen. Eadem vox olim sachia, sachea & scachia exarata fuit, ut patet ex exemplis, quæ ad Pact. Leg. Sal. Tit. LIII. leg. 2. atulinius. Prius als ex nostro bals, collum, corruptum est. Solet enim h a veteribus in dictionum initio non raro omitti.

Sic haliberga, munimentum colli, in Charta Heccardi apud Perardum alisbergum; barinscaera variis in locis Capitularium amiscara; & nostrum handschlag in Chartis diversis andelagus scribitur. Prodit ergo ex alsaccia sponte halsfack, halsfack, quo communi Jctorum notorum termino causa capitalis, ubi de collo five capite accusati agitur, indicatur. Et Lex nostra prohibet, ne quis hominem regium, Romanum & tabularium vel in iudicio detineat, vel in iudicium criminale vocet; quia causa hominis regii & Romani ad Regem, tabularii vero ad ecclesiam pertinet.

(3) Quod si charta in iudicio perforata. H. e. quando charta in iudicio annullata vel annihilata. Annihilationis enim actus, ut supra Tit. LVIII. leg. 5. vidimus, perforatione chartæ peragebatur. Ab hoc ritu proverbialis restat locutio: die sache hat ein loch bekommen, res non processit vel successit. Item: der krieg hat ein loch bekommen, bellum non processit, vel præter spem debellatum est.

tuerit, si mediocris res est, cum sex testibus, & si parva, cum tribus, quod si magna cum duodecim ad locum traditionis cum toridem numero pueris accedat (1); & sic eis presentibus pretium tradat, & possessionem accipiat, & unicuique de parvulis alapas donet (2), & torqueat auriculas (3), ut ei in postmodum testimonium praebeant. Si autem testes non potuerit congregare, ut ei testimonium praebeant, tunc rem suam cum sex five cum septem cum sacramenti interpositione sibi studeat evindicare.

II. Si quis consortem suum quantaluncumque superpriserit (4), cum quindecim solidis restituat.

III. Si autem infra testamentum Regis aliquid invaserit, aut cum sex juret, quod infra terminationem testamenti nihil invasisset, aut cum sexaginta solidis omnem redactionem restituat.

IV. Si autem ibidem infra terminationem aliqua indicia sua arte, vel butina (5), aut mutuli (6) facta extiterint, ad sacramentum non admittatur, sed in praesente cum legis beneficio cogatur restituere.

V. Quod si extra marcham in sortem alterius fuerit ingressus, iudicium comprehensum compellatur adimplere.

VI. Quod si testamentum Regis absque contrario testamento falsum clamaverit, non aliunde nisi de vita componat.

VII. Quod si duo testamenta Regum de una re extiterint, semper prior duplicem fortiat portionem.

VIII. Quod si quis de Ecclesia aliquid vi abstulerit, cum suprascripta lege in triplum restituat.

TITULUS LXI.

De liberis secundum legem Romanam.

I. SI quis servum suum libertum fecerit & civem Romanum, portaque apertas conscripserit, si sine liberis discesserit, non alium nisi fiscum nostrum habeat heredem.

II. Quod si aliquid criminis admiserit, secundum legem Romanam iudicetur. Et qui eum interfecerit, centum solidis mul-
tetur.

III. Quod si dominus ejus eum ante Regem denarium facere voluerit, licentiam habeat.

TITULUS LXII.

De homine qui servum tributarium facit.

I. SI quis servum suum tributarium aut litum fecerit, si quis eum interfecerit, triginta sex solidis culpabilis iudicetur.

II. Quod si denarialem & cum facere voluerit, licentiam habeat. Et tunc ducentos solidos valeat.

TITULUS LXIII.

De homine in hoste occiso.

I. SI quis hominem in hoste interfecerit, triplici weregildo, culpabilis iudicetur.

II. De furto & similiter.

TITULUS LXIV.

De homine in domo propria occiso.

SI quis hominem in domo propria cum hariraida (8) interfecerit, auctor facti

^a Lindenbr. *Fasta*.

^b Herold. *Pris*.

^c Herold. *Traperianem*.

^d Herold. *Superscripta*.

^e Herold. *Denariatium*; al. *denaralem*.

^f Herold. *Denaria em*.

^g Lindenbr. *Soluta*.

^h Al. *Foreregildo*.

ⁱ Lindenbr. *Texaga*.

(1) *Pueris accedat*. Elegans hoc loco est Baluzii observatio, quam integram adscribere lubet. Quia tunc, ait, omnes causae testimoniis confirmabantur aut cadebant, eaque his incidere poterat, quae grandævus testes requireret, pueros adhibebant testes, eorumque aures vellebant, ut ex his, quae peritulerant, meminisse discerenti rei gesta. Sic aetate nostra parentes in nonnullis provinciis liberos suos adducunt ad locum supplicii, cum aliquis homo facinorosus illuc trahitur morte sua luiturus peccati sui poenam; & interim dum ille necatur, parentes virgini cadunt liberos suos, ut, alieni periculi memoria excitati, noverint se cautos & sapientes esse debere.

(2) *Alapas donet*. Ut scilicet rem, hoc signo inscripto, memoria retineant. Hinc locutio vulgaris: *einem einen denckzettel geben* pro *alapas alicui impingere*. Ex eadem consuetudine obtinet mos, *alapas* dandi iis, quibus jus gladium gestandi conceditur, ut nempe meminerint, se iam viros esse.

(3) *Torqueat auriculas*. Ad attentionem excitandam, & auribus sollicitate haurienda, de quibus postea testimonium ferre deberent. Sed de hoc ritu plura ad Legem Bajoariorum di-

cemus, quibus is proprius fuit.

(4) *Superpriserit*. H. e. Ceperit plura quam fas est aut licet.

(5) *Butina*. *Butinam* hic ego idem esse reor ac Gall. *butin* a Germanico *beute*, Sax. *büte*, Ital. *botino* & *buttino*, *prada*, derivatum. Siquidem de cetero legit *bucinae*, Cod. Regis Galliae *bucinae*, Til. *bucine*; omnes erronee.

(6) *Mutuli*. Habuimus olim verbum *muten* pro *clandestine agere*, inde *meutmacher*, flabellum seditionis, Gall. *mutin*. In Anglofaxonum monumentis restat *mitban* pro *latere*. Ab hoc verbo est, & in *g* converso, *meuchelmarder*, clandestinus latro, & *meuchler*, qui aliquid clam penetrat, Sax. *müchler*. Vid. Stadenii *Expos. difficultorum Vocabulor. in Verstone Bibl. Lutheri Germanica* pag. 108, 109. Hinc ergo *mutuli* sunt machinationes clandestinae vel seditiones clam excitatae. Et valde errat Canguis qui *mutulos* hic *aggeres terreat* exponit, de quibus nulla in *Legem* mentio.

(7) *De homine in hoste occiso*. Paet. leg. Sal. Tit. LXVI.

(8) *Hariraida*. *Hari* est *beer*, exercitus, & *raida* idem ac *raethe*, vel, quod usitatus,

Et triplici weregildo mulctetur, & tres priores nonaginta solidis culpabiles judicentur. Et quanti ei sanguinem fuderint, unusquisque weregildo eum componat. Et quantumque post auctorem sanguinis effusores vel post tres priores fuerint, unusquisque quindecim solidis mulctetur; & quicquid ibi taverint (1), restituant.

TITULUS LXV.

De eo qui bannum non adimplet.

I. SI quis legibus in utilitatem Regis, sive in hoste, seu in reliquam utilitatem bannitus fuerit, & minime adimpleverit, si aegritudo eum non detenerit, sexaginta solidis mulctetur.

II. Si autem Romanus aut ecclesiasticus vel regius homo hoc fecerit, unusquisque contra auctorem suum triginta solidis culpabilis judicetur.

III. Si quis autem legatarium Regis vel ad Regem seu in utilitatem Regis pergentem hospitio suscipere contempserit, nisi emunitas Regis hoc contradixerit, sexaginta solidis culpabilis judicetur. Aut si regius, Romanus, aut ecclesiasticus homo hoc fecerit, unusquisque contra auctorem suum triginta solidis mulctetur.

TITULUS LXVL

De sacramento.

I. SI quis Ripuarius sacramento fidem fecerit, super quatuordecim noctes sibi septimus seu duodecimus vel septuagesimus secundus cum legitimo termino nothium studeat conjurare. Si autem contentio orta fuerit, quod sacramentum in die placito non conjurasset, tunc cum tertia parte juratorum suorum adfirmare studeat, aliquibus a

Tom. II.

dextris seu a sinistris stantibus. Sin autem nec sic satisfecerit, tunc secundum presentiam iudicis vel secundum terminationem sextam juratorum suorum cum dextera armata tam prius quam posterius sacramentum in presentia iudicis confirmare studeat. Quod si verbis non dixerit, omnem repetitionem cum legis beneficio studeat reformare; & unusquisque de juratoribus quindecim solidis culpabilis judicetur. Si autem contradixerint, iudicium accipiant.

II. Si autem regius, Romanus, aut ecclesiasticus taliter egerit, cum legitimo numero similiter studeat implere, aut legitimam solutionem restituat.

TITULUS LXVII.

De eo qui filium non relinquit.

I. SI quis moriens debitosus, aut testamenta venditionis seu traditionis aliqua fecerit, si filios aut filias non relinquerit, quicumque de parentibus suis, quantum unus solidus valet, in hereditatem acceperit, vel cui weregildus ejus, si interfectus fuisset, legitime obveniebat, omne debitum per ipsum solvi iudicatur; & omne factum ejus idoneare studeat, aut culpam incurrat.

II. Si quis autem post fidem factam sacramenti in hostem bannitus fuerit, si non perrexerit, post quadraginta noctes; si autem perrexerit, post armorum positionem super quatuordecim noctes conjurare studeat.

III. Quod si sacramentum ille, qui profecit, non pronuntiaverit, ipse qui placitavit ante annum revolutum vel septem noctes sacramentum suum coram testibus offerat, & conjurare studeat, & deinceps innocens habeatur.

IV. Si autem non adimpleverit, omnem repetitionem cum legis beneficio restituit.

D d 2

V.

a Herald. Aorem. b Lindenbr. Aliquis a. c Lindenbr. Diversim. d Lindenbr. Studeat. e Herald. & Lindenbr. Debitor. f Deinat apud Herold. Si non perrenerit. g Herald & Lindenbr. Placuit.

geræthe, utenfle, supellex, de quo fufius ad Legem Anglorum & Werinorum agemus, ubi rbedo scribitur. Est ergo baviraida supellex militaris. Tilius baviraida scribit, corrupte vero Codex Metensis aviragida, Gothanus avragadia, & Regis Galliarum baviraxida. Legem autem hanc in oculis habuit Henricus I. Rex Angl. ubi cap. 80. in suis Legibus edicit: Si quis alium in sua vel alterius domo cum haraido assaliaverit vel persequatur ad portam vel domum sagittet. Nos supellectilem militarem, quæ in hereditate paterna filii primogeniti est, eodem fere nomine adhuc hegeræthe appellamus. In Speculo Saxonico vocatur hergewethe, h. e. vestitus militaris, & quædam ad illum pertinent, ibidem distincte describuntur. Leges Brunsvicenses Attic. I. eundem enumerant hoc modo: Tho deme herwede hort dat beste ors: is des darinicht, so schal me gheven dat beste pert, oft id dar is. Heide: ein man del an eneme oerle, eder an enem perde, denne schal megeven dat beste swcke van disen dren; me schal gheven dat beste harnsch, kovertuwe, platenmetzet, spoldener, samstener, tesser, helm, is

de helm dar nicht, me ghist enen yfernen bot, hurtleeder, dukene knlinge, sadel, swert, sporen, glevien, bil. Is des biles dar nicht, me ghist eyne exe, oft se dar is, schelen, eyn par tischen, schilt, eyne malen, twene yferne hantschen, scrapen, eyne schalen oft se eyn vader best, anderes schal me neyne sivrne ute gheven, de besten cledere schal me gheven, boyken, rock, kogbelen, hot, sin beste gordel, schedemetzet, eyne kollen, de eyn plegbet mit sck wovrende, best nu dre nicht, so schal me gheven eyne kotte, de me degbeliker uppe sin bedde best ghelecht, best eyn wovwe eyne kollen unde twey lynene laken to dren eren, de schal me nicht gheven, eyn Riissen, twey slaplakene, twey linene cleder, dischlaken, tu hojen, tweyne scho, brokremen, beekene oft se ghekedde fins, ketel dar man eyne schulderen inne seden mach, eine kuppene blasen, ketelbaken mit twen baken &c.

(1) Talaverint. Talare est scindendo vel putando devastare, Gall. tailler, Ital. tagliare, scindere. Verbum occurrit quoque hoc sensu Leg. Aleman. Tit. XXXIV. Adde Cangium.

V. Si quis pro hereditate vel pro ingenuitate certare cœperit post malo ordine ^a, cum sex in Ecclesia conjuret, & cum duodecim ad stappulum ^b Regis in circulo & in hasla (1), hoc est in ramo, cum verborum contemplatione conjurare studeat. Si non adimpleverit, cum legis beneficio restituat. Aut si quis eum contra prendere voluerit, aut cum armis suis se defendere studeat ante Regem, aut omnem repetitionem cum legis beneficio restituat.

TITULUS LXVIII.

De offe super viam sonante, vel absque effusione sanguinis.

I. SI quis in capite vel in quocunque libet membro plagatus fuerit, & os exinde exierit, quod super viam duodecim pedum in scuto jactum sonaverit, triginta sex solidis factus ei ^c culpabilis judicetur.

II. Si autem plura ossa exierint, pro unoquoque offe sonante solidus addatur.

III. Quod si factum negaverit, quod talis plaga non fuerit, in quantum confessus fuerit solvat, & de reliquo cum sex juret. Aut si non dixerit ^d verbum, tam ipse quam conjuratores sui, qui jurare cœperunt, cum quindecim solidis restituant.

IV. Quod si quis absque effusione sanguinis in quocunque libet membro os fregerit, octodecim solidis culpabilis judicetur, aut cum sex juret, quod os fractum non fuisse, & tunc unum solidum componat.

V. Quod si quis absque effusione sanguinis alium brachio, pede, oculo, auditu, mucatu, digito, vel quocunque libet membro manaverit, sic eum componat, ac si cum gladio ipsum debilitasset.

TITULUS LXIX.

De eo qui Regi infidelis extiterit.

I. SI quis homo Regi infidelis extiterit, de vita componat, & omnes res ejus fisco ceaseantur (2).

II. Si autem quis proximum sanguinis in-

terfecerit, vel incestum commiserit, exilium sustineat, & omnes res ejus fisco ceaseantur.

TITULUS LXX.

De homine a ligno intersecto.

I. SI quis homo a ligno seu aliquolibet manufactile fuerit intersectus, non solvatur; nisi forte quis auctorem intersectionis in usus ^e proprios adfumpserit, tunc absque fredo culpabilis judicetur.

II. Si quis autem fossam vel puteum fecerit, seu pedicam vel balistam incaute posuerit, & ibidem hominem vel pecus debilitaverit vel interfecerit, omne compositione, sicut lex continet Ripuaria, culpabilis judicetur. Aut si negaverit, cum legitimo numero juret.

III. Quod si in sepem animal impalaverit, & ipsa sepi mentionalis (3) non fuerit, dominus sepi intersectionis seu debilitatis ^f reus culpabilis judicetur.

IV. Si autem virga de foris sepe incaute missa fuerit, & aliquid interfecerit, solvatur. Si autem de intus sepe se in virga impalaverit, non est solvendum.

V. Quod si quis in sepem vel in quocunque libet periculo res alienas invitas minaverit, & ibidem intersectæ vel debilitatæ fuerint, similes restituat, aut cum sex jurer, quod hoc non fecisset.

TITULUS LXXI.

De festuca intercurrente.

DE quacunque causa festuca (4) intercesserit ^g, lacina (5) interdicatur se cum sacramento idoneare ^h.

TITULUS LXXII.

De homine interriato vel pecore mortuo.

I. SI quis hominem interriaverit, & infra placitum mortuus fuerit, in quadruvio cum retrorta in pede sepeliatur, & ibidem ad diem placitum cum testibus accedat

^a Herold. *Certare cœperit pro malo ordine.* Lindenbr. *Chartam receperit pro malo ordine.* ^b Al. *Stappulum.*
^c Lindenbr. *Fatum ejus.* ^d Herold. *Dixerit.* ^e Herold. *Uxor.* ^f Lindenbr. *Dribilitationis.*
^g Addit editio Lindenbr. *Aus si negaverit, cum legitimo numero juret.* ^h Herold. *Interfecit.*
ⁱ Herold. *Sed cum sacramento se idoneare.*

(1) *In hasla.* Suspiciatus sum ad Pañ. Leg. Sal. Tit. XLIV. leg. 5. *hasla* hic pro *balna* poni, quod *hasla* denotat. Sed quoniam omnes Codices *hasla* habent, Sichardus & Codex Guelf. *haslo*, Til. *asla*, solusque Gothanus corrupte *collere*; sententiam muto, & *hasla* hic speciationem pro *ramo ex corylo deprompto* summi exilimo. *Corylus* enim in Gloſſis Ratisbonensibus a R. P. Pezio, Monasterii Mellicensis & Ordinis Benedictini lumine, mihi communicatis *basal*, atque in Bensonii Vocabulario Abax. *basal* vocatur. Forre ramus corylicus, qui tanquam signum rei vere gestæ in judicium adhibebatur, inde apud plebeum veritatis index habitus est, & pro virgula divina-

toria in usum venit.

(2) *Conſentitur.* Sichardus & hic, & in Legge sequenti: *conſentitur.*

(3) *Mentionalis.* Cod. Goth. *mentionalis*; & sic etiam Henricus I. Angl. Rex, qui suarum Legum Cap. 90. integrum hunc paragra- phum inseruit. *Mentionalis* autem *sepe* Can- gio est, qui ad mentium usque pertingit.

(4) *Festuca.* H. e. actio legitima, quæ fit tradita festuca, & de qua supra ad Salicas Leges egimus.

(5) *Lacina.* Est *impeditio viae* vel *alius rei*. Vide Notata ad Pañ. Leg. Sal. Tit. XVI. leg. 4.

dat, & cum ipsis sex, qui eum sepelire viderunt, in haraho conjuret, quod ibidem ipse intertarius absque interfectione hominum, pecudum, vel alterius rei, nisi communi morte consumptus sepultus jaceat, & ipsam retortam in pede habeat, & per ipsam retortam super ipso sepulchro semper de manu in manum ambulare debet, usque dum ad eam manum veniat, quæ eum incito ordine vendidit vel furavit, Quod si ita non fecerit, capitale & delatura cum legis beneficio seu cum furto culpabilis judicetur.

II. Si autem ei * fuga lapsus fuerit, si infra ducatum, super quatuordecim noctes; si extra ducatum, super quadraginta noctes; quod si extra regnum, super octuaginta placitum ei concedatur. Quod si infra placitum eum repretentare non poterit, capitale & delatura seu furto vel legis beneficio culpabilis judicetur.

III. Si autem eum interfecerit, nisi in quadrivio cum retorta sepultus, ipse capitale & delatura cum furto seu cine werdunia vel legis beneficio culpabilis judicetur.

IV. Si autem aliquid culpæ commiserit dum intertarius est, ipse de hoc culpabilis judicetur, qui eum eo tempore post se retinuit.

V. Si homo commendatus vel fugitivus defunctus fuerit, similiter in quadrivio cum retorta sepeliatur. Quod si ita non fecerit, ipse, qui eum post se retinuit, pretium rei cum legis beneficio culpabilis judicetur.

VI. Si autem animal intertatum infra placitum mortuum fuerit, tunc ille, qui causam persequitur, cum testibus memorare debet, qualiter adpretiatum fuerit, & ille, super quem intertatur, corio cum capite decorticato in presentia judicis auctorem suum offendere debet. Quod si auctor receperit, tantum solidum unum de cine werdunia pro corio testatur.

VII. Quod si animal vivum fuerit, sed debilitatum vel macilentum, quantum eo tempore adpretiatum fuerit, sic de cine werdunia restituit. Si autem sanum vel immaculatum restituerit, tunc omne pretium suum recipiat.

VIII. Quod si furto ablatum fuerit, tunc ille super quem intertatum fuerit, capitale & delatura cum furto culpabilis judicetur.

IX. Vestimenta * autem seu his similia absque probabili signo intertari prohibemus.

TITULUS LXXIII.

De homine ligato absque judicio dimisso.

I. **S**I quis ingenuus Ripuarius furem ligaverit, & eum absque judicio Principis Tom. II.

pis solvere præsumperit, sexaginta solidis culpabilis judicetur.

II. Si quis eum per vim tulerit, sexaginta solidis culpabilis judicetur.

III. Si autem ligatus fuga lapsus fuerit, & hoc cum sex juraverit, quod absque ejus voluntate fuga lapsus fuisset, innocens habeatur.

IV. Si autem cui commendatus fuerit fuga evaserit, sexaginta > solidis culpabilis judicetur.

TITULUS LXXIV.

Ut nullus cum servo traditionem vel commutationem faciat.

HOc autem constituimus, ut nullus cum servo alieno negotium faciat vel commutationem facere non præsumat, nec ei ullam commendationem vel traditionem faciat, nec a servo quisquam commendatam vel traditam rem recipiat. Si quis autem post hanc diffinitionem servo aliquid commendate præsumperit, nihil recipiat, & dominus ejus de hoc innocens habeatur. Similiter de puero, vel de muliere alterius constituimus.

TITULUS LXXV.

De re proprise vel secute.

SI quis caballum, hominem, vel quamlibet rem in via propperit, aut eum secutus ^δ fuerit, per tres marcas ipsum ostendat, & sic postea ad Regis stapplum ducat. Sin autem aliter egerit, fur judicandus est. Quod si quis latroni aliquid tulerit, similiter faciat.

TITULUS LXXVI.

De materiamine vel lignis furatis.

SI quis Ripuarius in silva communi seu Regis vel alicujus locata materiamen vel ligna fissa abstulerit, quindecim solidis culpabilis judicetur. Sic de venationibus vel de piscationibus; quia non res possessa est, sed de ligno agitur. Aut si negaverit, cum sex juret.

TITULUS LXXVII.

De homine furbattudo ^ε (1).

SI quis hominem super rebus suis comprehendit, & eum ligare voluerit, aut super uxorem, seu super filiam, vel his similibus, & non prævaluerit ligare, sed colpus ^ζ ei excesserit, & eum interfecerit, coram testibus in quadrivio in clida (2) eum levare debet, & sic quadraginta seu quatuor-

D d 3 de-

* Herold. Ir.
ε Al. Furbannus.

δ Herold. Pessimium.
ζ Herold. Colaphus. Liendebr. Proculpus.

γ Liendebr. XL. δ Al. Confessus.

(1) De homine furbattudo. Vide, quæ dixi ad Decretionem Childeberti R. cap. 4.

(2) In clida. Cangius hanc vocem egregie illustravit, & ostendit, clidam denotare craterem.

decim noctes custodire, & tunc ante iudicem in harabo ^a conjuret, quod eum de vita forfactum ^β (1) interfecisset. Sin autem ista non adimpleverit, homicidii culpabilis iudicetur. Aut si negaverit, cum legitimo numero juret, quod hoc non fecisset.

TITULUS LXXVIII.

De eo qui furem in domo receperit.

SI quis furem in domo receperit, vel ei hospitium seu victum præsiterit, dum res alienas furatus fuerit, ipse similis furi culpabilis iudicetur, aut cum sex juret, quod eum nec celasset nec in domo pavisset.

TITULUS LXXIX.

De homine penduto & ejus hereditate.

SI quis homo propter furtum comprehensus fuerit, & legitime superjuratus γ, & iudicio principis pendutus, vel in quocunque libet patibulo vitam finierit, omnes res ejus heredes possideant, excepto capitale & delatura in locum restituant (2).

TITULUS LXXX.

De via lacinia (3).

SI quis Ripuarius ingenuum Ripuarium de via sua obtulerit, quindecim solidis cul-

pabilis iudicetur, aut cum sex juret, quod ei viam suam cum armis nunquam contraxisset.

TITULUS LXXXI.

Ut parvulus non respondeat ante quindecim annos.

SI quis homo Ripuarius defunctus fuerit, vel interfectus, & filium reliquerit, usque ad quintum decimum annum plenum nec causam prosequatur, nec in iudicio interpellatus responsum reddat. Quindecimo autem anno aut ipse respondeat, aut defensores eligat. Similiter & filia.

TITULUS LXXXII.

De danno in messe (4) vel in clausura.

ISI quis Ripuarius in messe aliena vel fecerit, & in quacunque libet clausura dampnum fecerit, & estimatione dampni culpabilis iudicetur (5). Si autem negaverit, & convictus fuerit, capitale cum furto ^δ & delatura culpabilis iudicetur.

II. Si quis peculium alienum in messe apprehensum ad parvicum (6) minare non permiserit, quindecim solidis culpabilis iudicetur, aut cum sex juret, quod hoc non fecisset.

T 1-

^a Al. Arabo; al. aris.^β Al. Forfacto.^γ Al. Si perjuratus; al. superatus.^δ Herold. Furca.

tem & cratium etiam parietem. Scripta fuit & cleda, cleta, clades, cleia, clia clitella. Gallice est cleye, Occitanis cleda. Glossæ Ælfrici: cleta, cratis, byrdel. Glossæ alie Anglo-faxonice, de Partibus domus agentes: cleta, byrdel. Vetus Glossarium Lat. Gall. crates, creil ou cloje. Capitula addita ad Leg. Alaman. cap. 22. Si quis alterius ingenuam de crimine, seu frira aut herbavia si sit, & eam præsiterit & ipsam in clida miserit &c... Si in clida misa non fuerit, & prisā & temptata fuerit, quadraginta solidos componat. Et si in clida non fuerit, sex solidos solvat. Annales Lotheliani ad an. 776. Petriarias, quas preparaverunt, etiam clidos ad debellandum per virtutem ipsam castellum. Ado Viennensis de eadem re: cum prepararent machinas petriarias & cleta. Romani hos clidos crates appellabant. Vetus charta apud Sommerum in Tractatu de Gavellkind fol. 190. Item pro 18. clidibus faciendis ad quile 6. den. Henrici I. Regis Angl. Leges cap. 92. Si murum inveniantur alicubi... custodiatur septem diebus super cletam unam elevatam. Gregorius Turonensis clitelle vocem eodem sensu usurpat, quo Ann. Lothel. & Ado clidos & cleta. Scribit lib. VII. cap. 37. Leudgislus novas ad destruendam urbem machinas preparabat: plausiva enim cum acietibus, clitellis & aribus erant texta, sub quibus exercitus properaret ad destruendos muros.

(1) Forfactum. H. e. privatam. Til. forfactum.

(2) Excepto. cap. & del. in locum restituant. Heroldus: excepto, quod capitale & delatura in locum restituant. Lindenbrog. excepti capitali

& dilatata, quæ in locum restituant.

(3) De via lacinia. Vide, quæ diximus ad Pact. Leg. Sal. Tit. XVI. leg. 4. Notandum tamen hic apud Sighardum Legem nostram inscribi: de turbato e via. Titulus de cætero de via lacinia in Pacto Leg. Salicæ est XXXIV. (4) De danno in messe. Pact. Leg. Sal. Tit. X.

(5) Culpabilis iudicetur. Mellius Cod. Mentensis apud Baluzium: restituat.

(6) Ad parvicum. Til. & Lindenbr. parvicum, Codex Regius apud Baluzium parvicum, Corbion. parvicum. Lex. Angl. & Werin. Tit. VII. leg. 1. qui gregem equarum in parco furatus fuerit. Quid in Anglia sit parco publicus Cowellus ita definit: Parco, inquit, publicus est arca in quolibet feudo seu manerio circumscriptus, in quo animalia dampnum frugibus aut fructibus terre quibuscumque facientia includuntur, donec de danno per dominum satis fiat, aut saltem cautio apud Vicecomitem per dominum interponatur de stando juri. Et talis quoque parco in nostra Lege intelligi videtur. Vox alius generalioris significationis est, ut erudite ostendit Thomas Reinesius in Defensione Var. Lect. pag. 131. seq. Vocabulum, ait, parco profertur muro, palacio vel palanchato, ut loquitur Petrus Crescentinus, verbum cinza servandi ferri, pro curte & clausura animalium usurpant Latino-barbari, Itali, Galli, Hispani, Angli, Belgæ: alias Waranda, Warena, Warennis a custodiendo. Gall. parco & garneis. V. Mornac. ad L. 62. D. de Usufructu. & Car. Molin. ad Consuetud. Paris. Tit. I. fol. 13. n. 4. Saltus ma-

TITULUS LXXXIII.

De maleficio (1).

I. SI quis vir seu qua mulier Ripuaria per venenum, seu per aliquod maleficium aliquem perdidit, weregildum componat.

II. Si autem mortuus non fuerit, & varietatem (2) seu debilitatem probabilem ex hoc in corpore habuerit, centum solidis culpabilis iudicetur, aut cum sex juret.

TITULUS LXXXIV.

De Grafione iniuste inuito (3).

SI quis Grafionem ad res alienas iniuste tollendas invitaverit, quadraginta quinque solidos componat, & similem restituat.

TITULUS LXXXV.

De corpore expoliato (4).

I. SI quis corpus mortuum, priusquam sepeliatur, expoliaverit, centum solidis cum capitale & delatura mulctetur.

II. Si autem cum ex humo traxerit, & expoliaverit, ducentis solidis cum capitale & delatura culpabilis iudicetur, vel wargus (5) sit, hoc est, expulsius, usque dum parentibus satisfaciatur.

TITULUS LXXXVI.

De caballo excorticato (6).

I. SI quis caballum alterius mortuum seu quodcumque liber animal extra consilium domini sui excorticaverit, triginta solidis culpabilis iudicetur.

II. Si autem negaverit, & convictus fuerit, centum solidis cum capitale & delatura mulctetur.

TITULUS LXXXVII.

De homine forbannito (7).

SI quis hominem, qui forbannitus (8) est, in domum recipere presumpserit, si Ripuarius est, sexaginta solidis, si regius, Romanus, vel ecclesiasticus, triginta solidis culpabilis iudicetur.

TITULUS LXXXVIII.

Ut nemo (9) munera in iudicio accipiat.

HOc autem consensu & consilio seu paterna traditione & legis consuetudine super omnia iubemus, ut nullus optimatum, maior domus, domesticus, Comes, Grafio, Cancellarius, vel quibuslibet gradibus sublimatus, in provincia Ripuaria in iudicio sedens, munera ad iudicium pervertendum non

a Herold. Warguffe ob hoc expulsius exulet.

gnos Gallici vocant parcos, leporaria magna guarennas. Jac. Marchantius lib. I. Descrip. Flandriae: Parcus, hoc est, venationum septum ingens. Significat etiam militiam, intra quam exercitus habetur. Pro equi vel septo, intra quod equi passim, auctor Vita B. Aluini edita e vetusto Codice S. Maris Remensis ab A. Quepeland. In tribunalibus Gallie parqueti sunt loca iudicii, ubi solent summaria per procuratores expediri ea, quae ad litem instructionem pertinent. An. Faber. Cod. for. LIX. t. XXII. art. XXV. Auditorii species inde sic dicit, quia intra clatibros conclusum, quia septo cinctum. Parco di Bagnalia hortus amantissimus Cardinalis Gambare, haud ita procul Viterbio in Italia. Hinc curus linguae proprium sit, nescire nos dixi Var. lib. 3. c. 1. . . Fortassis verum est, a Germanis accepisse reliquos, uti boscum & hanc seu bagam, quo lucum & sylvulam circumseptam nominamus: & jardennum Galli, Hispanique a nostratium gate formarunt. . . Ex eo vero, quod in Legibus Bajuvariorum Tit. IX. qui est de scuria, hoc est, horreo vel stabulo, memoratur granarium quod barcb appellant, & significatio vocabuli nonnihil abluat a parco, qua locum septum & clausum notat (distinguitur enim ibi tam a conclusa parietibus & pectus cum clave munita, quam a non septa scuria) ipse jam plane certus sum. . . a Germanis ad alias gentes mansisse. Est autem, ut planissime edisseram, nostrum, quod hodie effeyimus cum secunda vocali Pferch, quo ipso locum palis vel parietibus creatis cinctum detinentis sub dio & custodiendis comminatis ovibus, iuxta, dreyer, ueder, mandrile significamus. Est ubi laxiore significato quodvis edificium, mansioem seu stabulum cohercimus, quo pecora armentaque clauduntur, denotat &c. Quia vero oves, quando in agros deducuntur, ut stercerent illum, parco includuntur; inde agrum letificare nobis est pferchen & finus pferch. Quod autem Reinesfus

putat parcum venire a Germ. pferch in hoc dissentio ab eo. Parcus enim est simpliciter & nostrum paulo corruptius. Una certe vox est & Germanica, qua descendit a bergen, custodire. De parci significatu adde his congruentia apud Wolfgang. Hungerum in Vindicatione linguae Germanicae fol. O. 4. quibus Glosographi jungantur.

(1) De maleficio.) Paët. Leg. Sal. Tit. XXII.

(2) Varietatem.) Aegritudo & invaletudo, ἀνωμαλία, Gall. indisposition, ab Inferiore Latinitate etiam inaequalitas vocatur; unde Cangiugus varietatem hic idem esse putat ac aegritudinem. Sed ego ex Germanico var, metus, periculum, hanc vocem factam puto, ut sensus sit; Si quis in periculo vel metu perdende valetudinis fuisset, vel infirmum se sensisset. Pfalterium vetus Saxonicum, quod ex primis libris typis impressis esse suspicor, cuiusque possessor post Eggelingium jam est amplissimus atque eruditissimus vir Jo. Anderfonus Syndicus Reipubl. Hamburgensis, Pfalmo XX. in gottlieb var; in timore divino. Belgis waer, Angl. faer; metus, timor, periculum; Anglosax. færan, terere.

(3) De Grafione iniuste inuito.) Paët. Leg. Sal. Tit. LIV.

(4) De corpore expoliato.) Paët. Leg. Sal. Tit. LVIII.

(5) Wargus.) Vid. quae ad hanc vocem in Legis Salicae expositione protulimus.

(6) De caballo excorticato.) Paët. Leg. Sal. Tit. XLI. leg. 17. & Tit. LXVIII.

(7) De hom. forbannito.) Vid. Paët. Leg. Sal. Tit. LIX.

(8) Forbannitus.) Qui in bannum missus, der verbannet ist, sive qui banno vel edicto promulgato in exilium actus est.

(9) Ut nemo &c.) Paët. Leg. Sal. Tit. LIV. leg. 2.

non recipiat *. Quod si quis in hoc deprehensus fuerit, de vita componat.

TITULUS LXXXIX.

Ut iudices sine missi^a fiscales freda non exigant priusquam facinus componatur.

NEC nullus ꝛ iudex fiscalis de quacunque liber causa freda non exigat pri-

usquam facinus componatur. Si quis autem per cupiditatem ista transgressus fuerit, legebis componatur. Fredum autem non illi iudici tribuat, cui culpam commisit; sed illi, qui solutionem recipit, tertiam partem coram testibus fisco ꝛ tribuat, ut pax perpetua stabilis permaneat. Amen.

EXPLICIT LEX RIPUARIORUM. DEO GRATIAS. AMEN.

CAPITULARE

CAROLI MAGNI

ANNI DCCCIII.

DE LEGE RIPUARENSE.

C A P. I.

SI ingenuus ingenuum ictu percusserit, quindecim solidis culpabilis iudicetur.

II.

X. Homo regius, id est, fiscalinus & ecclesiasticus vel lidus interfectus centum solidis componatur.

III.

XXII. Homo ingenuus, qui multam quamlibet solvere non potuerit, & fidejussores non habuerit, liceat ei semetipsum in wadium ei, cui debitor est, mittere, usque dum multam, quam debuit, persolvat. *Item in eodem capitulo, de seniste.* aut sexcentos solidos componat, aut cum duodecim juret. Aut si ille, qui causam querit, duodecim hominum sacramenta recipere noluerit, aut cruce ꝛ aut seuto & fuste contra eum deceret.

IV.

XX. Nemini liceat servum suum propter damnum ab illo cuilibet inlatum dimittere; sed juxta qualitatem damni dominus pro illo respondeat, vel eum in compositionem aut ad penam petitori offerat. Si autem servus perpetrato scelere fugerit, ita ut a domino penitus inveniri non possit, sacramento se dominus ejus excusare studeat, quod hoc suae voluntatis nec conscientiae fuisset, quod servus ejus tale facinus commisit.

V.

XXXIII. Si quis ad mallum legibus bannitus fuerit, & non venerit, si eum funnis non detinuerit, quindecim solidis culpabilis iudicetur. Sic ad secundam & tertiam. Si autem ad quartam venire contempserit,

possessio ejus in bannum mittatur, donec veniat & de re, qua interpellatus fuerit, justitiam faciat. Si infra annum non venerit, de rebus ejus, quae in banno missae sunt, Rex interrogetur, & quicquid inde judicaverit fiat. Prima bannitio super noctes septem, secunda super noctes quatuordecim, tertia super noctes viginti & unam, quarta super noctes quadraginta duas. Similiter & de beneficio hominis, si forte res proprias non habuerit, mittatur in bannum usque Rex interrogetur.

VI.

XXXV. Si auctor venerit, & rem intertiam recipere noluerit, campo vel cruce ꝛ contendant.

VII.

XLVIII. Qui filios non habuerit, & alium quemlibet heredem facere sibi voluerit, coram Rege vel Comite & Scabiniis vel Missis dominicis, qui tunc ad justitias faciendas in provincia fuerint ordinati, traditionem faciat.

VIII.

LVII. Homo denarialis non antea hereditare in suam agnationem poterit, usque quo ad tertiam generationem perveniat.

IX.

LXIV. Homo chartularius similiter.

X.

LXVII. Omne sacramentum in Ecclesia aut supra reliquias juret. Et quod in Ecclesia jurandum est, vel cum septem electis, vel si duodecim esse debent, quales poterit invenire. Si illum Deus adjuvet & sancti, quorum istae reliquiae sunt, ut veritatem dicant.

XI.

* Lindenbr. *Ut optimates majores domus, domestici . . . sublimati . . . residentes . . . non recipiant.* Ita quoque Herold.
 † Herold. *Sen commissi.* ‡ Ita Baluz. & Herold. Sed Herold. & Lindenbr. editiones:
 Has quoque jubemus, ut iudices supra nominati, sine fiscalis de quacunque . . . exigant. § Decit in edit.
 Herold. *Fisco.* ¶ Al. Ms. decit: aut cruce. † Al. Ms. decit: vel cruce.

XI.

LXXII. Si res intertata furto ablata fuerit, liceat ei, super quem res intertata fuerit, sacramento se excusare de furto, quod nec suæ voluntatis aut conscientie fuisset, quod ablatum est, aut tantum sine damno restituat.

XII.

De homine ^a, qui comprehendit servum. Jussit eum occidere dominos suos duos in-

fantes, unum qui habuit novem annos, alium qui habuit undecim. Ad extremum illum servum, postquam dominos suos illos pueros occidit, in foveam quandam projecit. Et judicatum est, ut illum, qui novem annos habuit, weregildo componat; alium vero, qui undecim annos habuit, dupliciter; servum, quem mordricum, tripliciter; & bannum nostrum ad omnia.

LEX ALAMANNORUM³

CUM NOTIS COLLECTORIS.

INCIPIUNT CAPITULA LEGIS ALAMANNORUM.

I. DE liberis qui res suas ad Ecclesiam Dei tradunt.

II. De liberis qui res suas ad Ecclesiam Dei tradunt, & in beneficium sub usufructu accipiunt.

III. De liberis vel servis qui ad Ecclesiam confugiunt.

IV. De liberis qui infra januas Ecclesie interfecit fuerint.

V. De raptoribus qui de Ecclesiis aliquid vi abstraxerint.

VI. De juratoribus, quales aut quantos secundum eua homo habere debet.

VII. De liberis qui de Ecclesia aliquid furaverint.

VIII. De liberis qui servum Ecclesie occiderint.

IX. De colonis Ecclesie occisis.

X. De eo qui in curte ^a Episcopi armatus ingreditur.

XI. De eo qui in curte Presbyteri armatus ingreditur.

XII. De his qui Episcopo aliquam injuriam fecerint.

XIII. De his qui Presbytero parochiano injuriam intulerint.

XIV. De his qui Diacono aliquam injuriam fecerint.

XV. De his qui monacho aliquam injuriam intulerint.

XVI. De his qui Clerico aliquam injuriam intulerint.

XVII. De liberis qui ad Ecclesiam dimissi sunt, si occidantur.

XVIII. De ancilla libera dimissa, si postea servo se conjunxerit; & de Alamanna que servo nupserit.

XIX. Ut nullus laicus rem Ecclesie abfque charta presumat possidere.

XX. Ut Presbyter res vel mancipia Ecclesie potestatem vendendi non habeat.

XXI. De his qui Ecclesie servum vel ancillam susceperint fugitivos.

XXII. Qualiter servi Ecclesie tributa solvere debeant.

XXIII. De colonis & ecclesiasticis, si ad Episcopum aut ad judicem suum venire dispeverint.

XXIV. De eo qui in mortem ducis consiliatus fuerit.

XXV. De homine qui gentem extraneam infra provinciam invaserit.

XXVI. De his qui in exercitu litem commiserint.

XXVII. De his qui in exercitu aliquod furtum fecerint.

XXVIII. De eo qui sigillum aut mandatum ducis neglexerit.

XXIX. De eo qui in curte Ducis hominem occiderit.

XXX. De eo qui Missum Ducis infra provinciam occiderit.

XXXI. De eo qui in curte Regis furtum commiserit.

XXXII. De eo qui res Ducis furaverit.

XXXIII. De feminis que in ministerio ducis sunt.

XXXIV. De eo qui presumpserit infra provinciam res Ducis hostiliter invadere.

XXXV. De filio Ducis qui contra patrem suum furaverit.

XXXVI. De conventu, ut secundum antiquam consuetudinem fiat.

XXXVII. De mancipiis, ne foris provincia vendantur.

XXXVIII. De eo qui die dominico opera servilia fecerit.

XXXIX. De inlicitis nuptiis.

XL.

^a Caput istud, teste Baluzio, non extat in antiquis Exemplaribus; habetur tamen in editione Bavaria.

^b Lindenbr. Caputula Legis Alamann.

^c Lindenbr. In curtem.

^d Herold. Qualis esse debeant.

^e Lindenbr. Qui summissus vel res.

^f Herold. De servis.

^g Herold. Qualis

- XI. De parricidiis & fratricidiis.
 XII. Ut nullus causam audire præsumat nisi qui a Duce constitutus est.
 XIII. De eo qui sæpe interpellatus ante Ducem de qualicumque evidenti causa, & convulsus fuerit, ne ad iuramentum permittatur.
 XIV. Ut scriptura non valeat in qua annus & dies non ostenditur.
 XV. De libero qui alteri libero crimen mortale imposuerit.
 XVI. De vixis quæ sæpe fieri solent in populo.
 XVII. De libero qui liberum extra terminos vendiderit.
 XVIII. De eo qui feminam ingenuam extra marcã vendiderit.
 XIX. De eo qui liberum hominem vel feminam liberam infra provinciam vendiderit.
 XX. De eo qui hominem occiderit, & eum mortuando ^a fecerit.
 XXI. De eo qui liberum de terra effodierit.
 XXII. De libero qui alterius uxorem ^b tulerit.
 XXIII. De eo qui sponsam alterius accepit.
 XXIV. De eo qui sponsam suam dimiserit, & aliam duxerit.
 XXV. De eo qui filiam alienam non desponsatam accepit.
 XXVI. De uxore mortuo marito sine filiis relicta.
 XXVII. De eo qui proximi sui defuncti uxori sine filiis relicte dotem contraxerit.
 XXVIII. De hereditate duarum sororum quæ absque fratribus post mortem patris relicte sunt.
 XXIX. De eo qui mulierem in itinere vagantem denudaverit, aut cum ea nœbacherit.
 XXX. De eo qui alium percussit aut vulneraverit.
 XXXI. De eo qui alteri aurem absciderit.
 XXXII. De eo qui palpebras alterius maculaverit.
 XXXIII. De nave transpuncta vel abscisa ^c.
 XXXIV. De labiis maculatis.
 XXXV. De lingua abscisa, & de vulneribus in facie factis.
 XXXVI. De eo qui alium contra legem tunderit, & de diversis vulneribus.
 XXXVII. De eo qui alteri viam contraxerit.
 XXXVIII. De eo qui alterum de caballo javaverit.
 XXXIX. De libero qui liberum occiderit.
 XL. De eo qui alterius amissarium furaverit.
 XLI. De eo qui alterius caballum involaverit.
 XLII. De eo qui equum plagaverit, dum hominem plagare voluerit.
 XLIII. De eo qui in troppe de jumentis ducivem involaverit.
 XLIV. De eo qui prægnum jumentum fecerit, & abortivum fecerit.
 XLV. Qualiter jumenta, quæ messem læserint, includantur.
 XLVI. De eo qui taurum gregem regentem involaverit aut occiderit.
 XLVII. De eo cui mortandus imputatur.
 XLVIII. De eo qui gravide mulieri natum interfecit.
 XLIX. De pretio botis.
 L. De eo qui pastores vel artifices occiderit.
 LI. De eo qui cum ancilla vestiaria & genecivã concubnerit.
 LII. De eo qui incendium super altum in nocte miserit.
 LIII. De canibus seuibus ^d vel aliis furvatis aut occisis.
 LIV. De eo qui aliquam clausuram in aqua fecerit, & ibi aliquid negaverit.
 LV. De his qui de terra sua inter se contentantur.
 LVI. De eo qui servum alterius fugientem accepit & sequenti domino contraxerit.
 LVII. De eo qui servum in pignus suscepit, & si ipse ^e servus aliquid damnum fecerit.
 LVIII. De eo qui alteri res suas apud se inventas contraxerit.
 LIX. Ut fratres post mortem patris eorum hereditatem non dissipent antequam dividant eam.
 LX. De eo qui hominem occiderit & negaverit.
 LXI. De coxa vel brachio abscisis ^f.
 LXII. De eo qui mulieri prægnanti abortivum ^g fecerit.
 LXIII. De hereditate quam mulier post partum statim mortua develinquit.
 LXIV. De eo qui in pugna parem suam develinquit & fugit.
 LXV. De eo qui post finitam & emendatam causam mallare præsumpserit.
 LXVI. De eo qui ingenuam feminam collo percussit.
 LXVII. De eo qui medellam ^h aut carrucam alterius involaverit.
 LXVIII. De eo qui buricas in silva porcorum incenderit.
 LXIX. De eo qui gregem animalium in pignus tulerit, & porcarium vel ceteros pastores flagellaverit ⁱ.
 LXX. De eo qui bisontem aut bubalum vel cetera animalia furaverit aut occiderit ^k.

EXPLICIUNT CAPITULA.

^a Herold. Mortuum. ^b Lindenbr. addit. Contra legem. ^c Desunt in Herold. Vel abscisa.
^d Lindenbr. seffid. ^e Lindenbr. Anegaverit. ^f Lindenbr. si sub se. ^g Herold. Incisit.
^h Lindenbr. Abortivum. ⁱ Lindenbr. Medellam. ^k Herold. De grege pignarato & pastoribus flagellatis.
^l Herold. De bisonte & ceteris animalibus furatis.

INCIPIT LEX ALAMANNORUM. (1)

TITULUS I.

De liberis qui res suas ad Ecclesiam Dei tradunt.

I. **S**I quis liber res suas vel semetipsum ad Ecclesiam tradere voluerit, nullus habeat licentiam contradicere ei^s, non Dux, non Comes, nec ulla persona; sed spontanea voluntate liceat Christiano homini Deo servire & de propriis rebus suis semetipsum redimere. Et qui hoc voluerit facere, per chartam de rebus suis ad Ecclesiam, ubi dare voluerit, firmitatem faciat, & testes sex vel septem adhibeat, & nomina eorum ipsa charta contineat, & coram facerere qui ad eandem Ecclesiam > deservit, super altare ponat: & proprietates de ipsis rebus ad ipsam Ecclesiam in perpetuum permaneat.

II. Et si aliqua persona, aut ipse qui de-

dit, vel aliquis de heredibus ejus, postea ipsas res de ipsa Ecclesia abstrahere voluerit, vel aliquis homo qualiscunque persona hoc præsumperit facere, & effectum quem inchoavit, non obtineat, & Dei iudicium incurrat, & excommunicationem sanctæ Ecclesiæ, & multam illam quam charta continet (2), persolvat, & res illas ex integro reddat, & sedem in publico solvat, sicut lex habet.

TITULUS II.

De liberis qui res suas ad Ecclesiam Dei tradunt, & in beneficium (3) sub usufructuario accipiunt.

I. **S**I quis liber res suas ad Ecclesiam dederit, & per chartam firmitatem fecerit, sicut superius dictum est, & post hæc a pastore Ecclesiæ per beneficium susceperit ad vitialem necessitatem conquirendam diebus

^a Lindenbr. Semes ipsos vel res. ^B Lindenbr. Contradictendi. ^γ Herold. Ad ecclesiam & al. ad illam.

(1) Alamannorum. De Alamannorum origine in diversis Scriptoribus abiere sententias. Ego hic exscribo, quæ Wachterus tradidit in Glossario ad hanc vocem, qui ceteros conciliare conatus est. Alamanni, nomen commune omnium populorum, qui Marcomanni, & socii a Drubio, Rheni, Mæni que digressi, in solo vacuo successerunt Horum duo genera deprehenduntur apud Historicos, si recte instituat computatio, Galli, & Germani. Nam post excessum Marcomannorum mox in sedibus eorum trans Rhenum, Danubiumque confederunt Galli, de quibus Tacitus cap. XXIX. Levissimus quique Gallorum, & inopia audax, dubia possessionem solum occupavere. Et deinde sub Antoninis Germani, quos ex omnibus Germanie oris eo constituisse, Lingua Alamannica, quæ certe Germanica est quamvis vocabulis Gallicis mixta, satis prodit. Utrisque nomen commune fuit Alamannorum. Hinc gens Alamannica, si parva initia spectes, originem refert ad Gallos, si magnitudinem, & inorem ma, ad Germanos. Estque omnino convena quædam multitudo ex acerrima Gallorum, Germanorumque juventute congregata, prorsus ut olim plebs Romana, quæ ex diversis Italie colonis coaluit. Unde mihi non est, Alamannos, cum fuerint mixti homines, & Respublica quædam Gallo-Germanica, jam haberi pro Gallis, jam ab illis distingui. Fuisse autem mixtos homines auctor est Agabius lib. I., qui suum vicissim auctorem habet. Alamanni autem, inquit, si Asinio Quadrato, viro Italico, fides præstanda, qui res Germanicas diligenter perscripsit, convena sunt, & mixti homines, quod & eorum nomine præfertur. Nec Asinium sefellit opinio. Nam prior compositi pars tam Gallis quam Germanis significat alium, alienum, peregrinum, ut demonstravit in El; altera vero hominem, vel virum. Hinc Alamannos vi nominis est homo peregrinus, alienigena, extraneus, & aliunde adventitius, non Germani tantum, sed etiam Galli & Britanni, teste Boxhornio in Lex. Ant. Brit., ubi sequentia leguntur: Ellmyu, Alemanni, & usurpatur pro peregrino. Ab All, alius. Tales autem fuisse Alamanni, h. e. peregrinos in solo Marcomannico, ex antedictis manifestum est. Asinius convenas vocat, quod idem.

Nam convena sunt peregrini, qui ex diversis gentibus in unam sive gentem sive civitatem conveniunt. Sed & mixtos homines denotare possunt, quia all, in compositis sæpe varium significat, quod etiam videtur novisse Asinius, utramque significationem eodem nomine complexus. Dixi autem Gallos Germanis mixtos fuisse in illa Republica. Et hujus mixtura manifesta extant documenta in ipsa lingua Alamannica. Nam in exiguo Keroni Glossario, quod ne vilesimam quidem Lingua Alamannicæ partem complectitur, plures occurrunt vocæ Gallicæ, quæ in cæteris Dialectis non facile reperiuntur, & haud dubie ex contagio lingue Gallicæ Alamanni adhaerunt. Huc usque Wachterus.

Goldasti editio ex Sangallensi Codice habet: Lex Alamannorum, quæ temporibus Alotarii Regis cum Principibus suis, id sunt XXX. tribus Episcopis; & XXXIII. Ducibus, & LXX. duobus Comitibus, vel cætero populo constituta est. Eadem ferme habentur in Heroldina & Lindenbrogiana editionibus.

(2) Multam illam, quam charta continet, persolvat. In hujusmodi Chartis taxari consueverat, quid multa nomine solvendum esset ab iis, qui adversus ipsas agere tentarent, ut ex quampluribus formulis, atque instrumentis apparet. Lege inter cætera formulas Goldasti Tit. de rerum traditione, & de traditione precaria. In quo valde notandum est, quod huic persolvenda multa non obstringerentur tantum tradentes, vel contrahentes ipsi, vel ipsorum hæredes, sed etiam quæcumque extranea, aut opposita persona, quæ contra illam chartam venire tentaverit.

(3) Et in beneficium. Eruditi docent olim dicta fuisse Beneficia, quæ sequioribus ævis appellata sunt Feuda. Attamen hic vides agi non de Feudo, sed de precaria, vel de censitico contractu, quod item Beneficii nomine venit. Ego inter Beneficium, & Feudum id puto interesse discriminis, quod inter genus & speciem, ut omnia quidem Feuda dicta fuerint Beneficia, sed non omnia Beneficia fuerint Feuda. Vide Form. Marculphi lib. II. cap. V. ibique Bignonium.

bus vitæ suæ, & quod spondit persolvat ad Ecclesiam censuram de illa terra; & hoc per epistolam firmitatis fiat, ut post ejus discessum ullus de heredibus non contradicat. Et si contigerit ut post mortem ejus qui dedit illas res filium relinquat, & forsitan ipse filius vulgè dicere quod hereditas paterna sibi sit legitima ad possidendum, & pater ejus non dedisset, nec firmitatem fecisset, non liceat ei jurare; sed ipsa charta quam pater ejus fecit præsens veniat, & illi testes qui manus suas in charta miserunt, una cum Presbytero Ecclesiæ, sicut lex habet, ita testificentur, quod ipsi ad præsens fuissent, & oculis suis vidissent, & auribus audissent quod pater ejus illas res ad Ecclesiam dedisset, & chartam fecisset, & illos ad testes advocasset: hoc per sacramentum dicant, quod nos veri testes sumus. Post hæc pastor Ecclesiæ res suas possideat, & ille præsumptor qui contradixerit, illam multam quam charta continet ad Ecclesiam persolvat.

II. Si autem illa charta aut arserit aut perita fuerit quam ille homo fecit, tunc liceat illi heredi cum testibus nominatis quinque, ipse sit sextus, in ipsa Ecclesiâ jurare quod pater ejus nec chartam fecisset nec ad illa loca sancta dedisset. Et si hoc præsumperit facere, illas res possideat.

TITULUS III.

De liberis vel servis qui ad Ecclesiam confugiunt.

I. **S**I quis homo aliquem persequens fugitivum aut liberum aut servum, & ipse intrâ januas Ecclesiæ confugerit, nullus habeat potestatem per vim abstrahendi de Ecclesiâ, nec eum infra januas Ecclesiæ occidendi; sed ex timore Dei honorem Ecclesiæ impendat, & sacerdotem Ecclesiæ in-

terpelleret pro servo suo. Roget sibi eum reddere, & donet legitimum wadium ut illum culpam illi servo concessam habeat. Tunc ille Presbyter reddat in pace servum domino suo.

II. Si autem Presbyter neglexerit reddere aut contradixerit illum servum, apud se illum contineat, & curam de illo habeat, ut exinde fugitivus non evadat. Et si evaserit, ille Presbyter sine ulla dilatione perquirat, & domino restituar. Et si ipsum invenire non poterit, similem ipsius, aut pretium pro eo solvat.

III. Si autem vi abstraxerit, & injuriam Ecclesiæ fecerit, componat octodecim solidos ad ecclesiam, & sicrum solvat in sicrum sexaginta solidos, quia contra legem fecit, & Ecclesiæ honorem non impendit, & Dei reverentiam non habuit, & ut alii cognoscant (1) quod sit timor Dei in Christianis, & honorem Ecclesiis impendant.

TITULUS IV.

De liberis qui infra januas Ecclesiæ interfecisti fuerint.

SI quis liber liberum infra januas Ecclesiæ occiderit, cognoscat se contra Deum injuste fecisse & Ecclesiam Dei polluisse: ad ipsam Ecclesiam, quam polluit sexaginta solidos componat (2), ad sicrum vero similiter alios sexaginta solidos pro sicro solvat, parentibus autem legitimum widrigildum solvat (3).

TITULUS V. (4)

De vapioribus qui de Ecclesiis aliqui abstraxerint.

I. **S**I quis res suas ad Ecclesiam commendas habuerit, & aliquis eas exinde ra-

^α Lindenbr. Ecclesiam Dei.

^β Dicit in Lindenbr. Ecclesia.

^γ Herold. Tersequantur.

^δ Herold. Ecclesia.

^ε Herold. Ipse Ecclesia.

^ζ Herold. Et sicrum sicrum adquirat.

^η Herold. & Lindenbr. Viregildum.

(1) Et ut alii cognoscant. Hinc collegit Joachimus Vadianus in libro primo de Collegiis, Monasteriisque Germaniæ veteribus, hanc legem illo haud dubie scriptam tempore, quo plerumque Alamannorum fidem Christianam nondum susceperant. Baluzius in notis ad Capitularia.

(2) Sexaginta solidos componat. Quid sicrum sit, quid widrigildum, seu potius, ut Heroldus, & Lindenbrogius habent, weregildum, docet Eccardus in notis ad legem Salsicam. Hic tantum observa, quod multa Ecclesiæ solvenda pro delicto in ipsa parato Fredi nominem identidem appellatur in Legge Langobardica VII. Ludovici Pii; quia sicuti sicrum solvatur sicco, ut delinquens civili securitati, unde maleficio exciderat, restitueretur; ita & polluta Ecclesiæ pendebatur, ut reus pacem illius recuperaret. Vides, hos fuisse gentium mores, & instituta, non Ecclesiasticorum adventiones.

(3) Widrigildum solvat. Ad avertendam scilicet privatam vindictam. Tacitus Germanicæ cap. XXI. Suscipere tam inimicitias seu pa-

tris, seu propinqui, quam amicitias necesse est. Nec implacabiles dicant. Luitur enim citam homicidium certo armentorum, ac pecorum numero, recipitque satisfactionem universa domus, utiliter in publicum, quia periculosiores sunt inimicitie juxta libertatem. Viguit, atque hodie adhuc (ut a fide dignissimis Dalmatis audivi) viget in quibusdam Dalmatiae locis mos, ut dum pax restituenda est inter interfectorum, & proximum interfecisti, una convenient utriusque propinqui cum aliis quoque ex primoribus, qui simul collecti definiunt quantitatem multæ, quam reus proximo interfecisti pendere debet; quæ tamen multa a quamplurimis reo condonari solet. Tum coram illo confessu pax inter eos restituuntur quibusdam confusis ceremoniis; quibus expletis opiparum celebratur convivium interfectoris expensis paratum.

(4) Titulus V. Baluzius ait, ea quæ in hoc, atque in sequenti Titulo existunt, desse in libris regis, & in Corbionensi, atque pro illis hæc tantum illic haberi:

TITULUS VI.

rapuerit, si per furtum hoc fecerit, ipsas res in capitale restituat, & sicut ipsæ res valuerint, hoc novempliciter componat. Item atque iterum similiter faciat, hoc sunt per ter novempliciter. Ista omnia ei cuius res sunt componi debent. Ecclesiæ vero, quam inhonoravit, triginta sex solidos componat.

II. Si vero per virtutem hoc raptor de Ecclesiâ abstulerit, duppliciter domino componat; & duodecim solidos. Ecclesiæ vero, sicut superius commemoratum est, triginta sex solidos componat.

III. Si servus hoc fecerit, & iussio domini eius fuit, sicut dictum est, ita omnia observari debent.

IV. Si servus per se hoc fecerit, ex furtivo similiter quomodo dictum est adimplere debet.

V. Nam si per virtutem servus hoc fecerit, non sicut de libero compositio exigatur, sed virtus servilis componi debet, ut ipsum quod abstinuit reddatur simpliciter; ita tamen si statim quomodo inventum fuerit, contradictio domini sui non fuerit. Nam si aliquam moram fecerit, propter contradictionem domini sui duodecim solidi addantur.

VI. Si dominus ex hac re immunis fuerit, ut iussio eius non esset, ei quatuor solidi inFredo exigantur. Nam si iussio eius fuit, sicut supra dictum est ita componatur.

De juratoribus, quales vel quantos secundum eum homo habere debet.

I. DE minoribus causis usque ad solidum valentem licet unicuique qualem sacramentalem unum secum habere vult, in suo sacramento continere.

II. Nam si duas Saigas valentem supra solidum res valuerint de qua caussa orta fuerit, tunc debet homo qui causam requirit, tres electos denominare, & ex denominatis tribus licentiam habere excusator rejicere duos; tertium vero non licet rejicere, sed ipsum secum in sacramento habere debet.

III. Saiga (1) autem est quarta pars tremissis, hoc est, denarius unus. Duæ Saigæ, duo denarii dicuntur. Tremissus est tertia pars solidi (2), & sunt denarii quatuor.

IV. Ita observandum est usque ad tres solidos & supra tres solidos.

V. Iterum duas Saigas valentes, si aliquis interpellatus fuerit, tunc qui causam profecutus fuerit, electionem faciat de conjuratoribus, unde excusator quales duos rejicere voluerit potestatem habeat, & cum duobus juratoribus iste ordo servandus est usque ad sex solidos.

VI. Nam si duæ Saigæ supra sunt, tunc cum quinque sua manu sexta jurare debet, similiter cum electis, sicut supra dictum est; & duos in omnibus istis ordinibus rejicere licet.

Tom. II.

E e

VII.

^a Herold. Et quanti he res. ^b In edit. Heroldi & Lindenbr. deest totus paragr. Item sic.
^c In Heroldina deest quoque paragr. Ista omnia &c. ^d Lindenbr. Inbonifianis Herold. violavit.
^e Herold. Ter vim. ^f Desuat in Herold. De Ecclesiâ. ^g Herold. Domino suo componat XII. sol.
^h Herold. Etiam observari debet. ⁱ Herold. Ter vim hoc. ^k Herold. Ter. ^l Herold IIII.
^m In Fredo. ⁿ Herold. De juratoribus quales esse debeant. ^o Herold. Valentibus.
^p Herold. Quis iura solidum res valuerit. ^q Totus & deest in edit. Herold. ^r Ita Baluz. sed Lindenbr. V. Heron. & supra tres solid. duas saigas &c. Eodem fere modo habeatur quoque in Heroldina.
^s Herold. Conjurato ibi iures. Iste ordo.

De raptoribus, qui de Ecclesiis aliquid vi abstulerint.

Si quis autem raptor res Ecclesiæ commendas alicujus, infra januas Ecclesiæ vi abstulerit, & tulerit, homini cuius fuerant, sicut lex habet, ita solvat. Injuriam autem Ecclesiæ, quam per raptum fecit, XVIII. sol. componat.

Eadem habentur & in Heroldina editione, sed una cum reliquis, quæ hic a lata sunt, excepta lege tertia Tituli sexti. Codex Sangalensis a Goldasto editus Rer. Alaman. Script. Tomo II. parte I. cum Corbionensi concordat. Adest quidem integer Titulus VI. sed in calce totius legis postus, & Goldasto ipso teste, alia manu, penam, & atractione exaratus.

(1) Saiga. Saiga, Latine serva, Italice sega. Ita appellatum numisma arbitror antiqua nomenclatione. Tacitus Germ. cap. V. de Germanis loquens ait: Pecuniam probant veterem, & diu notam, ferratas, bigatasque. Videntur adhuc ferrati nummi consularis ex probo argento, quorum scilicet orbis denticulatus est fere ad modum ferræ. Eiusmodi ferratos nummos vidi in selectissima pinacotheca præclari juvenis Co. Hieronymi Aquinii Patrii Jtineasis, inter quos & bigatum animadverti. An & sub Merovingicis Regibus ejusmodi ferrati nummi aliquo in usu fuerint, ignoro. At verò monetæ cuidam, puta denario,

saiga, vel servæ nomen perdurare potuit, licet mutata re; ut in re monetaria usuvenerit solet. Sic & nos a primævo nomine Carolenos, Paulos, Philippos appellamus & illos, qui nec Caroli, nec Pauli, nec Philippi imaginem referunt.

(2) Solidi. Ex hoc & aliis quampluribus locis colligitur, in antiquiori Regno Austrasiæ multas regulariter solutas fuisse solidis valentibus XII. denariis. Id porro ex antiquo more obtinuisse docet Lex Ripuariorum Tit. XXXVI. lege 12. Quod si cum argento solvere contigerit (weregeldum), pro solido XII. denarius, sicut antiquitus est constitutum. Nos autem solidos argenteos fuisse docent antiquitatum studiosi, & confirmat Charta anni DCCC. VII. apud Muratorium Antiquit. Italic. Dissert. XXVIII. Tu mihi reddere debeas decem solidos argento, de bonis denarios, mundos, grossos, expendiviles, una duodecim denarios pro solidis tantum. Q. od notatum velim ad discrimen Regni Neustriz, ubi ex Lege Salica compositiones seu multæ pendebantur solidis aureis, id est valentibus denariis XL. ut perpetuo in ipsa Lege scriptum est. Quamquam & hic sub Pipino tandem multæ ipsæ ad solidos argenteos redactæ fuerint; de quo tamen vide Cangium, ibique Maurinorum addita-

VII. Ista sacramenta debent esse jurata *, ut illi conjuratores manus suas super capsam ponant, & ille solus cui causa requiritur verba tantum dicat, & super omnium manus manum suam ponat (1), ut sic illi Deus adjuvet (2) vel illarum reliquiarum ad illas ^β manus quas comprehensas habet, ut de illa causa unde interpellatus est culpabilis non sit.

TITULUS VII.

De liberis qui de Ecclesia aliquid furaverint.

I. **S**I quis res Ecclesie furaverit, & convictus fuerit, ut solvatur ^γ unicuique rei ^δ quam furaverit, tres novigeldos solvat, aut servum, aut ancillam, aut bovem, aut caballum, aut quaecunque animal, vel ceteras res quae ad Ecclesiam Dei pertineant. Si post furtum inventus fuerit, ita solvat ut superius scriptum est.

II. Si autem negare voluerit, secundum qualitatem pecuniae iura iuret cum suis sacramentalibus in ipso altare, cui res furtivas abstulit, coram sacerdote vel ministro eius, quem pastor Ecclesiae iusserit audire sacramentum.

TITULUS VIII.

De liberis qui servum Ecclesiae occiderint.

SI quis servum Ecclesiae occiderit, in tripulum componat; sicut solet servus Regis, ita solvatur, id est, quadraginta quinque solidis. Et si eum rapuerit contra legem, & vendiderit extra provinciam, tripliciter eum componat. Et si eum furaverit aliquis in capite, semper consimilem restituat, si ipsum invenire potuerit; alius autem medietatem in auro valentem, medietatem cum ^ζ qualem pecuniam ^η habet solvat. (3)

* Herold. Ista vero sacramenta sic debent fieri.
 β Herold. Unquamque rem
 γ Herold. Non poteris.
 δ Herold. Haisterabanni. Al. haisterabanni.
 ε Herold. In casam.
 ζ Decit in edit. Lindenbr. Componat.

TITULUS IX.

De colonis Ecclesiae occisis.

Quicumque liberum Ecclesiae, quem colonum (4) vocant, occiderit, sicut alii Alamanni ita componatur.

TITULUS X.

De eo qui in curie Episcopi armatus ingreditur.

SI quis in curie Episcopi armatus contra legem intraverit, quod Alamanni haisterabandi dicunt, octodecim solidos componat. Si infra domum intraverit, triginta sex solidos componat.

TITULUS XI.

De eo qui in Presbyteri curie armatus ingreditur.

SI quis autem in Presbyteri curie, qui in parochia positus est ab Episcopo, contra legem armatus intraverit, sicut superius diximus, sicut solet alii liberis Alamannis componere, ita Presbytero tripliciter componatur, hoc est, octodecim solidos; & si infra casam ^λ, triginta sex.

TITULUS XII.

De his qui Episcopo aliquam injuriam fecerint.

I. **S**I quis Episcopo aliquam injuriam fecerit, vel plagaverit, vel sustaverit, vel manaverit, omnia tripliciter componatur sicut ceteri parentes ejus compositionem habebunt, ac si melius dicamus, sicut & Ducem, ita ^μ in omnibus eum componatur.

II.

* Herold. Ista vero sacramenta sic debent fieri.
 β Herold. Et illas.
 γ Lindenbr. Solvent.
 δ Herold. Unquamque rem
 ε Decit in Lindenbr. Com.
 ζ Herold. Haisterabanni. Al. haisterabanni.
 η Herold. In casam.
 θ Decit in Herold. Ita.

(1) Et super omnium manus manum suam ponat. Ex ritu hic descripto nullo negotio intelligis, quid sibi velit apud veteres, jurare terita, sexta, decima, duodecima manus &c.

(2) Sic illi Deus adjuvet. Formulam iuramenti, Sic me Deus adjuvet, hodie adhuc inter nos solemnem antiquissimam esse constat ex hac lege. Ea ab Ethnicismo in Christianismo seculis transisse videtur. Certe & Ethnicis in usa fuit. Johannes Ihre in Glossario Svyogothico P. A. ait formulam iuranti Ethnicam in partibus septentrionis fuisse: So bi: ps mter bin brige As, Freyer, oc Niordur: hoc est: I a a. Juvet me Sanitus A, Freyer, & Niord. Et revera in fragmento Legis Gothicae in Ethnicis late apud Bartholinum Antiquit. Dan. Pb. II. cap. 7. habetur, quod unusquisque, cui peragendum est aliquod forense negotium, iurare teneatur eade in concepta formula: Hialp mter sva Freyr, oc Niordur, oc hinn Asinaki As, sem &c. hoc est: Adjuvet

me sic Freyer, & Niord, & ille omnipotens As, sicut &c.

(3) In Codice Sangallensi a Goldasto edito adest titulus, cui locus assignandus est intra Titulum editionis nostrae VIII. & IX. ille tamen in calce totius legis legitur, & Goldasto teste, alia manu, penna, & atramento concryptus a reliqua lege. Sic autem effertur.

Qualiter servi componendi sunt.
 Si quis servum alicuius occiderit, solidos XII. in ea, tale restituat, aut cum alio servo, qui habeat XIII. palmas cum pollice replentis, & unus digitus in longitudinem; & tres solidi in alio pretio superponat, quod sunt simul solidi XV. Si quis Ecclesiasticum servum, vel Regium occiderit, tripliciter componat, hoc est XLV. solidi.

(4) Colonus. Diploma Othonis II. an. D. CCCLXXXV. apud Hundt Met. Sallib. Tomo I. Ingenii, qui ex inopia servorum in locis Ecclesiasticis patrimonio constituntur coloni. Hi autem vel servi manumissi fuisse videntur, aut ex manumissis oriundi.

II. Et si occisus fuerit, sicut & illum Ducem (1) ita eum solvat (2), aut Regi, aut Duci, aut ad Ecclesiam ubi pastor fuit.

TITULUS XIII.

De his qui Presbytero parochiano injuriam intulerint.

I. SI quis Presbyterum parochianum injuraverit, aut sustaverit, aut man-caverit, vel qualemcumque ei injuriam intulerit, in triplum componatur.

II. Et si eum occiderit, sexcentis solidis eum solvat, aut ad Ecclesiam ubi servivit, aut ad Episcopum de cujus parochia fuit.

TITULUS XIV.

De his qui Diacono aliquam injuriam fecerint.

SI quis Diacono, qui Evangelium coram Episcopo legit, & revestitus ante altare officio fungitur, si quis ei aliquam injuriam fecerit, vel eum sustaverit, vel plagaverit, vel man-caverit, dupliciter componatur. Et si eum occiderit, quadringentis solidis componatur.

TITULUS XV.

De his qui monacho aliquam injuriam intulerint.

MONachus autem qui sub regula in monasterio conversatus fuerit, & ab aliquo aliquas injurias, sicut superius diximus, passus fuerit, ita ut Diaconus similiter componatur.

Tom. II.

& Lindenbr. *Ceciderit.*
componatur.

& Lindenbr. *Solvat.* Herold. *Componat.*
& Lindenbr. *Ancilla.*

& Defunt in edit. Lindenbr. & Herold. *Si quis ei.*
& Herold. *Fecerint.*
& Herold. *Exonantaverint.*

& Lindenbr. *Etum*
& Herold. *Publi-*

TITULUS XVI.

De his qui clerico aliquam injuriam intulerint.

I. Clerici autem, sicut ceteri parentes eorum, ira componantur.

II. Si autem Clericus, qui in gradu in Ecclesia publice lectionem & recitat (3), vel gradale, vel alleluja coram Episcopo in publico cantaverit, aliquam injuriam passus fuerit, sicut superius diximus, componatur quomodo parentes ejus componuntur, & tertia pars super hæc addatur in compositione.

TITULUS XVII.

De liberis qui ad Ecclesiam dimissi sunt, si occidantur.

Liberi qui ad Ecclesiam dimissi sunt liberi, vel per chartam (4) libertatem acceperunt, si occidantur, octingenta solidis solvantur Ecclesie (5) vel filiis ejus.

TITULUS XVIII.

De ancilla libera dimissa, si postea servo se conjunxerit, & de Alamanna, que servo nupservit.

I. SI ancilla libera dimissa fuerit per chartam, aut in Ecclesia, & post hæc servo nupservit, Ecclesie ancilla permaneat.

II. Si autem libera Alamanna servo Ecclesie nupservit, & servile opus ancille contradixerit, abscedat.

III. Si autem ibi filios vel filias generaverit, ipsi servi & ancilla permaneant, potestatem exeundi non habeant.

IV. Illa autem mater eorum, quando exire voluerit, ante tres annos liberam potestatem habeat.

V. Si autem tres annos induraverit opus ancille, & parentes ejus non exonantaverint eam (6), ut libera fuisset, nec ante

E c z

(1) *Illum Ducem.* Italice, *il Duca*. Articulum præpositivum in Barbaricis linguis usitatum Barbari in Latium invexere, adhibito præsertim pronomine demonstrativo, *ille, illa, illud*; unde ortus est articulus præpositivus Italicus, *il, la, lo*. Hujusce Barbarismi exempla hæc semet occurrunt in lege Alamannorum.

(2) *Ita eum solvat.* Vides hic Episcopum in æstimatione capitis æquiparatum Duci. Alicubi etiam reperite est pretium Archiepiscopi excedere pretium Regis. Sic enim in libro Constitutionum tempore Athelredi Regis Anglosaxonum apud Wilkins pag. 110. *In Cantuariensi lege Rex & Archiepiscopus habent æqualem, & æque charam pacis fractionem.* Et in illis legibus pretium Archiepiscopi est undecim solutionum & Regis novem solutionum. Quod ullo procul dubio ab antiquissimo Barbarorum jure publico derivatum est. Vide quæ dixi in præfatione generali.

(3) *Recitat.* Nota hic, non omnes Clericos privilegio civili in æstimatione capitis ga-

vissos fuisse, sed eum qui in Ecclesia publice lectionem recitat &c. seu ut habetur in lege Baivariorum Tit. I. cap. VIII. *illi qui sunt ministri altaris Dei.*

(4) *Vel per chartam.* Hinc perspicuum videtur, manumissionem, quæ appellabatur *per chartam*, diversam fuisse ab ea quæ in Ecclesia peragebatur, ut adversus Thomastium evincit Potgiesser, de servis lib. IV. cap. 6.

(5) *Ecclesie.* Qui scilicet in Ecclesia manumissi erant, & liberi Ecclesie, non vero priorum dominorum, stabant, ideoque ut liberi Ecclesiastici censentur, atque sub Ecclesia mundeburge constabant, ut ostendit idem Cl. Potgiesser lib. IV. cap. 4.

(6) *Non exonantaverint eam.* Id est, non reddiderint idoneam, ut libera fuisset. Vides, durante triennio actionem vindictarum secundum libertatem parentibus mulieris competisse, idque profecto tum ex jure mundi, tum ut dedecus, quod ex mulieris facto in ipsa recidere poterat, a se amoverent. Triennio elapso actio illa expirabat.

te Ducem, nec ante Comitem, nec in publico mallo, transfactis tribus Kal. Mart. (1) post hæc ancilla permaneat in perpetuum (2); & qui ex ea nati fuerint, servi & ancillæ sint.

TITULUS XIX.

Ut nullus laicus rem Ecclesiæ absque charta præsumat possidere.

Res Ecclesiæ de laicis absque charta (3) nullus præsumat possidere. Et si chartam non ostenderit, quod comparasset a pastore Ecclesiæ, possessio semper ad Ecclesiam pertineat.

TITULUS XX.

Ut Presbyter res vel mancipia Ecclesiæ potestatem vendendi non habeat.

Nullus Presbyter nec aliquis pastor Ecclesiæ potestatem habeat vendendi ecclesiasticam terram nisi contra aliam terram, nec mancipium, nisi aliud mancipium receperit. Et si concambium * fecerit aut de mancipio aut de terra, semper epistolam firmitatis faciat, ut contentio non fiat, nec Ecclesia perdat, quod legitime possidere debeat.

TITULUS XXI.

De his qui Ecclesiæ servum vel ancillam susceperint fugitivos.

Si quis mancipium Ecclesiæ, aut servum, aut ancillam, fugitivum susceperit, & post requisitionem aut ipse Presbyter requirat, aut missus ejus legitimus, & ille ne-

glexerit reddere, & contra legem antefecerit, sicut solet aliis Alamannis componere, ita & tripliciter componat. Et quicquid Ecclesiæ contra legem fecerit, omnia tripliciter componat sicut lex habet.

TITULUS XXII.

Qualiter servi Ecclesiæ tributa solvere debeant.

Servi enim Ecclesiæ (4) tributa sua legitime reddant, quindecim siclas de ceruilla, porcum valentem tremisse uno, panem modia duo, pullos quinque, ova viginti. Ancillæ autem opera imposita sine neglecto faciant. Servi dimidium sibi & dimidium in dominico aratum reddant. Et si super hæc est, sicut servi ecclesiastici ita faciant, tres dies sibi, & tres in dominico.

TITULUS XXIII.

De servis^B ecclesiasticis (5), si ad Episcopum aut ad judicem suum venire discesserint.

Iberi autem ecclesiastici, quos colonos vocant, omnes, sicut & coloni Regis, ita reddant ad Ecclesiam.

II. Si quis legitime tributum antefecerit per justionem judicis sui, sex solidis sit culpabilis.

III. Et opera quæque imposita ei fuerint secundum mandatum, aut quomodo lex habet, si non adimpleverit, sex solidis sit culpabilis.

IV. Et si sigillum aut signum qualecumque judex per justionem domini sui transfecerit, & eum venire iusserit, aut ambulare

III

* Al. Concambium.

B Lindobr. Colonis.

(1) *Transfactis tribus Kal. Mart.* Nota, finem actioni impositam non præcise post triennium a die peracti conjugii, sed a tribus Kal. Martiis, quo tempore celebrata antiquitus fuisse Generalia Regni Comitum notissimum est. Ab eo quoque tempore sumptisse videntur Franci anni civilis initium. Concilium Veronenſe an. DCCLV. cap. IV. *Ut bis in anno Synodus fiat. Prima Synodus mense primo, quod est Martius Kalendas.* Hac notanda duxi ad intelligentiam antiquæ jurisprudentiæ.

(2) *Ancilla permaneat in perpetuum.* Ex jurisprudentia quæ sequiori ævo vigeat, mulier post mortem mariti in jura libertatis ex postliminio redibat. Id quippe animadverti non semel in quibusdam consuetudinibus, atque constitutionibus mediæ ævi. Unam saltem afferam. Liber Consuetudinum Imperii Romanie in Venetorum & Fancorum ditionem redacti Ms. hæc habet cap. CLXXX. *Se libera non feudataria contraxerit con villano, vivando lo marito deventa villana del Signor del so marido. Et se la vive dapud lo marido, la torna alla prima liberta. Et li soli de quello romagne villani. Ma coe servave, se la sera feudataria? El sera quella medesima cosa.* Hac ex tardiori ævo. An vero & ex jurisprudentia antiqua idem jus obtineret inter Barbaros, alii disquirant.

(3) *Absque charta.* Hoc in favorem Ecclesiæ. Cæterum contractus etiam de immobilibus absque charta initos, & lege probatos fuisse constat ex Lege Baivariorum Tit. XV. cap. XII.

(4) *Servi enim Ecclesiæ.* De servis agrariis Ecclesiæ agitur, quibus census & servitium lege definitur, ne forte a dominis plus æquo graventur, Verumtamen vel hinc innuitur, servos ipsos suos lares habuisse, propriam familiam rexisse, & quod soluto censu ex agrorum redditibus reliquum erant, vel quod industria lucrabantur, in proprium & familiæ usum cessisse. Id porro antiqui juris apud Germanos fuisse testis est Tacitus Germ. cap. XXV. *Cæteris servis non in nobilium morem descriptis per familiam ministeriis utuntur. Suam quisque sedem, suos penitus regit. Frumenti modum dominus, aut pecoris, aut vestis, ut colono injungit, & servus hætenus parit. Cætera donus officia uxori, ac liberi exquantur.*

(5) *De servis ecclesiasticis.* Inter colonos ecclesiasticos, de quibus hoc Titulo, & servos Ecclesiæ, de quibus Titulo superiori agitur, distinctio intercedit. Confer legem Baivariorum Tit. I. cap. XIV. lege 1. & 6. Porro ex hoc Titulo colliges, colonos ecclesiasticos in debito servitiorum & tributorum equiparari colonis Regis, & quodam jure fiscali lege probato in prædia & servos Ecclesiam avis illis gavissimam esse.

in aliquam utilitatem, & ille neglexerit, sex solidis sit culpabilis.

V. Si autem sigillum Episcopi neglexerit, aut ad veniendum, aut ad ambulandum, ubi iusserit, duodecim solidis sit culpabilis.

TITULUS XXIV.

De eo qui in mortem Ducis consiliatus fuerit.

SI aliquis homo in mortem Ducis consiliatus fuerit, & inde convictus fuerit, aut vitam perdat, aut se redimat (1), sicut Dux aut principes populi iudicaverint. Et si jurare voluerit, cum duodecim nominatis juret in Ecclesia coram Duce, aut quem ille miserit.

TITULUS XXV.

De homine qui gentem extraneam infra provinciam invitaverit.

SI homo aliquis gentem extraneam infra provinciam invitaverit, ut ibi a prædam vastet hostiliter, vel domos incendat, & de hoc convictus fuerit, aut vitam perdat, aut in exilium eat, ubi Dux miserit, & res ejus infiscentur in publico.

TITULUS XXVI.

De his qui in exercitu litem commiserint.

SI quis in exercitu litem commiserit, ita ut cum clamore populus concurrit cum armis, & ibi pugna orta fuerit inter proprium exercitum, & aliqui ibi occisi fuerint, ipse homo qui hoc commisit, aut vitam perdat, aut in exilium eat, & res ejus infiscentur in publico; & illi alii qui ibi aliquid commiserunt aut fecerunt, omnia sicut lex habet tripliciter solvant.

TITULUS XXVII.

De his qui in exercitu aliquid furtum fecerint.

SI quis in exercitu, ubi Rex ordinaverit exercitum ^β, aliquid furtum fecerit, Tom. II.

novem vicibus novigeldos solvat quicquid involatum fuerit, Sin autem Dux exercitum ordinaverit, & in illo fisco aliquid furaverit, tres novigeldos solvat. Et si jurare voluerit, secundum qualitatem pecunie juret.

TITULUS XXVIII.

De eo qui sigillum aut mandatum Ducis neglexerit.

I. SI quis sigillum Ducis neglexerit, aut mandatum, vel signum quaecunque quod mandaverit, duodecim solidis sit culpabilis. Et si negare voluerit, quod ad illum nuntius non pervenisset, cum quinque nominatis juret, si eum > sacramentum dominus præbere voluerit.

II. Si autem sigillum Comitis neglexerit vel mandatum, cum sex solidis componat.

III. Si autem Centurionis sigillum aut mandatum neglexerit, tribus solidis sit culpabilis.

IV. Aut si negare voluerit quod ad illum nuntius non pervenisset, secundum quod debuit solvere, ita juret.

TITULUS XXIX.

De eo qui in curte Ducis hominem occiderit.

I. SI quis in curte Ducis hominem occiderit, aut illic ambulans, aut inde revertens, triplici weregildo eum solvat, propter hoc quod præceptum Ducis transgressus est, ut unusquisque homo pacem habeat ad dominum suum veniendo & de illo revertendo. Et nullus præsumat hominem de Duce venientem aut ad illum ambulans in itinere inquietare, quamvis culpabilis sit (2). Et si præsumperit, quicquid ei fecerit, aut occiderit, aut ille vivens evaserit, aut plagatus fuerit, semper tripliciter componat.

II. Et si ad Comitem perrexerit, & ibi vel occisus vel plagatus fuerit, ille qui hoc fecit, omnia tripliciter componat.

E c 3 Ti-

* Lindsebr. ubi.

β Decß in Herold. Entwurff.

γ Herold. Ei.

δ Al. XII. fol.

(1) *Aut se redimat.* Ergo etiam qui in vitam Ducis consiliatus esset, soluta multa se se redimere poterat. Parallelam, inno leniorem legem inter Anglofaxonicas legere est. Liber Constitutionum tempore Æthelredi Regis: *Si aliquis Regis vite infidietur, vite suæ reus sit, & si illud excusare velit, faciat hoc per compensationem estimationis capitis Regis, vel per triplex Ordalium juxta leges Anglorum.* Idem ferme habetur in Legibus Ælfredi cap. 4. Hoc quoque notandum, caput ipsum Regis apud Anglofaxonos estimationem habuisse non arbitrariam, sed lege taxatam, ut non semel ex istdem legibus apparet. Ex quo inferendum videtur, antiquissimi juris Barbarici

fuisse, ut crimina ipsa in vitam Principis parata, determinata facultatum solutione luti possent.

(2) *Quamvis culpabilis sit.* Habes hic exemplum perfrictionis juris privatæ vindictæ. Simile quid habes in ipsa Frisonum lege, quæ tamen cæteris ampliores juri privatæ vindictæ laxat habenas. Ita enim in Additione Sapientum Tit. I. lege 1. & 2. *Homo scilicet pacem habeat in Ecclesia, in domo sua, ad Ecclesiam eundo, de Ecclesia redeundo, ad placitum eundo, de placito redeundo. Qui hanc pacem effregerit, & hominem occiderit, novies XXX. solidi componat. Si vulneraverit, novies XII. solidos componat ad partem Regis.*

TITULUS XXX.

De eo qui missum Ducis infra provinciam occiderit.

SI quis missum Ducis infra provinciam occiderit, tripliciter eum solvat sicut lex habet. Si negare voluerit quod non fecisset, sicut lex habet, ita juret cum duodecim nominatis & aliis duodecim electis.

TITULUS XXXI.

De eo qui in curte Regis furtum commiserit.

I. **S**I quis in curte Regis furtum alicui fecerit, dupliciter componat, cui furtum fecerit, & sexaginta solidos pro fredo (1) in publico solvat.

II. Si servus alienus hoc in curte Ducis fecerit, dominus ejus aut redimat eum quantum valet, aut ipsum reddat.

TITULUS XXXII.

De eo qui res Ducis furaverit.

SI quis de rebus quæ ad Ducem pertinent aliquid furatus fuerit, ter novigeldos componat; & ibi fredum non reddat, quia res dominicæ sunt, & tripliciter componantur.

TITULUS XXXIII.

De feminis quæ in ministerio Ducis sunt.

SI feminis quæ in ministerio Ducis sunt aliquid contra legem factum fuerit, qui hoc fecerit, omnia tripliciter eis componat, quod aliis Alamannorum feminis simpliciter componere debeat. (2)

TITULUS XXXIV.

De eo qui præsumpserit infra provinciam res Ducis hostiliter invadere.

SI quis præsumpserit infra provinciam hostiliter res Ducis invadere & ipsas ra-

lare, & post hæc convictus fuerit, quicquid ibi rulum^a fuerit, mancipia, pecuniam, omnia tripliciter restituat, & insuper werigildum suum Duci componat, quia contra legem fecit. Et quanti liberi illum sunt secuti, & ibi raptores fuerint, & inde convicti fuerint, unusquisque sexaginta solidos Duci componat, & quicquid ibidem tulit, semper tripliciter restituat.

TITULUS XXXV.

De filio Ducis qui contra patrem suum surrexit.

I. **S**I quis Dux habet filium contumacem & malum, qui rebellare conetur contra ipsum patrem suum^b per hostilitiam suam, vel per consilium malorum hominum, qui volunt dissipare provinciam, & hostiliter surrexerit contra ipsum patrem suum, dum adhuc pater ejus potens est, & utilitatem Regis potest facere, id est, exercitum gubernare, equum ascendere, utilitatem Regis implere (3), & filius ejus eum vult dishonorare aut per raptum regnum ejus possidere (4), non obtingat quod inchoavit. Et si pater ejus eum vicerit, & apprehendere potuerit, in sua fit potestate, aut exiliet eam de provincia, aut ubicunque transmittat eum, aut Regi domino suo, & de hereditate paterna amplius ad eum nihil percineat, quia illicitam rem contra patrem suum fecit.

II. Et si fratres habuerit, ipsi fratres inter se per voluntatem Regis dividant hereditatem patris eorum. Illi autem qui rebellavit contra patrem suum non dent portionem inter ipsos.

III. Et si amplius non fuerit nisi ille unus qui rebellavit, tunc illa hereditas, quam ille Dux habuit, post mortem ejus in potestate Regis sit, cui vult donet, aut illi filio Ducis qui rebellavit, si potuerit per servitium hoc ad pedes Regis conquirere; aut si alii vult dare, in sua sit potestate.

Ti-

^a Herold. Tallatum.

^b Desuat in Herold. Patrem suam.

(1) Pro fredo. Non modo ex pirato homicidio, de quo supra Tit. IV. actum est, sed & ex aliis delictis solvendum erat fredum publico, & compositio læso juxta taxatam affirmationem, quæ *Widrigildum* appellabatur. Idque pariter ex antiquo Barbarorum jure. Tacitus Germ. cap. XII. *sed & levioribus delictis*. leviora delicta appellat ad distinctionem proditorum, transugarum, ignavorum, ac corpore infamium) pro modo *pannam*, equorum pecorumque numero convolat militantium. Pars multa regi, vel civitati, pars ipsi qui vindicatur, vel propinquis ejus exalitur.

(2) Hoc loco Heroldus Titulum interse: it his verbis expressum:

De eo, qui in curte Ducis seditionem movet. Si quis in curte Ducis pugnam commiserit. & ibi clamor ortus fuerit per ejus commissum, quicquid ibi factum fuerit per concursum, ei imputetur. Qualiscunque autem homo egerit, aut aliquid neglexerit, aut contra legem fecerit, illud omne tripliciter componat. Illi autem, cuius opera vel voce hæc contentio acta fuerit, IX. solidos in publico componat.

Hæc Heroldus; sed Baluzius notat, se hac consilio omisit, quia in nullo eorum exemplarium reperta sunt, quibus ille usus est in concinnandæ editioni. Deest profecto hic Titulus etiam in editionibus Lindenbrogii, & Gol'au.

(3) Utilitatem Regis implere. Confer legem Barbarorum Tit. II. cap. X. ibique annotata.

(4) Per raptum regnum ejus possidere. Lex Barbar. *videm*: & regnum ejus auferre ab eo; id est, provinciam, quam ipse jure per regnum, ut manifestum est etiam ex Tit. II. Legis Barbarorum cap. I. IV. VIII. Hispani: hodie regna vocant, quas nos dicimus Provincias. Baluzius.

TITULUS XXXVI.

De conventu, ut secundum antiquam consuetudinem fiat.

I. Conventus autem secundum consuetudinem antiquam fiat in omni centena (1) coram Comite (2) aut suo Miffo, & coram Centenario (3).

II. Ipsum placitum fiat de sabbato in sabbatum, aut quali die Comes aut Centenarius voluerit, a septem in septem noctes (4), quando pax parva est in provincia; quando autem melior est, post quatuordecim noctes fiat conventus in omni centena, sicut superius diximus.

III. Et si quis alium mallare vult de qualicunque causa, in ipso mallo publico debet mallare ante iudicem suum, ut ille iudex eum distringat secundum legem, & cum ju-

stitia respondeat vicino suo, aut qualicumque persona eum mallare voluerit. In uno enim placito mallet causam suam: in secundo, si vult jurare, juret secundum constitutionem legem. Et in primo mallo (5) spondeat sacramentales, & fidejussores præbeat, sicut lex habet, & wadium suum donet Miffo Comitis vel illi Centenario qui præsit, ut in constituto die aut legitime juret, aut si culpabilis est, componat, ut per neglectum non evadat: & si evaserit, sexaginta solidis de fredo sit semper culpabilis. Ille autem distringat ut neglectum non fiat, nec pauperes patiantur injuriam, nec sint sine lege, nec maledicant Ducem nec populum, terræ; sed in omnibus sit disciplina; ut qui rebelles sunt, de malis se abstineant; & qui boni sunt, pacem possideant.

IV. Si quis autem liber (6) ad ipsum pla-

(1) In omni centena.) Non Anglofaxonibus, neque Francis, ut quidam rati sunt, adscribenda est origo divisionis Provinciarum in centenas, cum apud Wittigothos, & Svecos, & Danos usitata reperitur; ut verius repetenda sit a communi fonte veterum Germanorum, & Septentrionalium, Porro centena ab origine fuit districtus centum ingenuorum familiis, aut villis, seu villicis domibus cum suo agri modo constans; aucto vero Sabine, aut immutato familiarum numero, primæ regionis divisioni antiqua centena appellatio remansit. Id non obscure innuit Tacitus Germ. cap. VI. Centeni ex singulis pagi sunt, idque ipsum inter suos vocantur; quod primo numerus fuit, jam nomen & honor est. Reliquæ divisionis Provinciarum in centenas non uno in loco superant adhuc, Ut ego de patriis loquar exemplis, Territorium nostrum Cadubrientis in quatuor districtus dispartitur, qui hodieum Centenaria appellantur. Imo ego jam pridem suspicatus eram, a voce Germanica Hundreda, quæ Centenam significat, originem duxisse Italianam vocem Contrada. Et plurimum gaudeo, quod sententiam meam confirmet doctissimus Svecus Johannes Ihre, vir in antiquarum linguarum peritia nulli secundus, qui in suo Glossario V. Hyndrade vocem Contrada ab eodem fonte derivat.

(2) Coram Comite.) Barbari Latine loquendo Comitibus nomine donare consueverunt illum, qui voce Latino-Barbara Grafo dicitur, quam vocem ab arguendo, multando, vindicando deducit citatus Ihre V. Grefove; idque proprie convenit illi, qui rei præcipue judicariæ Præfectus est. Et certe Comes hoc loco is est, quem apto nomine Magni Justitiarium, vel iudicentem appellare esset. In Italia Langobardis regnantibus eadem significatione Comitibus nomen venisse ostendit Muratorius Antiquit. Ital. Dissert. VIII. Officium Comitibus graphice descriptum legitur in Præcepto Caroli Magni pro Trutmanno Comite anno DCCLXXXIX. apud Baluzium in Capitalaribus, Quapropter in illa parte Saxonie Trutmannum virum illustrem ibidem Comitem ordinamus, ut residat in curte ad campos in mallo publico ad universorum causas audiendas, vel res iudicia terminanda, sique Advocatum omnium Presbyterorum in tota Saxonie fideliter agat, superque Vicarios, & Scabinos, quos sub se habet, diligenter inquirat, & animadvercat ut officia sua

seculo peragant, tandem idem Comes omnia sua sibi singulariter a nobis præscripsit toto conatu, & viribus perficiat, atque ita memoratus nosser Comes Trutmannus bene ingenuus, atque securus exstas. Non unum autem in Ducatu Comitum fuisse, alibi deprehendemus.

(3) Centenario.) Id est Centenz Præfecto.

(4) A septem in septem noctes.) Mos computandi per noctes in Germanicis legibus frequens occurrit. Adhuc in Anglia loquendi formula non obsolevit; To day sori night: To day sori night. Ita antiqui Germani nec diuorum numerum, ut nos (ait Tacitus Germ. cap. XI.), sed noctium computant. Sic constituunt, sic condicunt. Nox ducere diem videtur. Ita quippe diurnum temporis spatium computabant, ut noctem dies subsequeretur, sicuti de Gallis quoque loquitur Cæsar de Bello Gallico lib. VI. cap. V. ita ut ab incipiente nocte computum auspicarentur, & vespera esset ultima pars diei. In Italia verbotenus quidem numeramus per dies, de factis autem computamus per noctes, Barbarorum morem antiquum retinentes, dum horarum diei initium auspicamur ab incipiente nocte, videlicet, media circiter hora post solis occasum, quando sereno caelo stellæ incipiunt reddi conspicuæ, atque XXIV. horarum cursum usque ad subsequentiis noctis initium successivo ordine numeramus. Adeo in calculo nostro nox diem ducat, noctem dies subsequatur, & vespera sit ultima pars diei. Quæ temporis mensurandi ratio a Barbarorum institutis accepta civilibus usibus satis commoda non est.

(5) Et in primo mallo.) Ex hujusmodi legis verbis inni videtur vocem mallum neque signum, neque convivium significare, ut quidam censuerunt. Rectius enim derivatur a voce Gothica mela, quod est loqui. Ita ut mallus proprie vi vocis indigret, quod puriori Latina lingua dicimus Collatium, & Romantice Parlamentum. Quod & judicariis conventibus optime aptatum. Inde mallare est ad mallum citare, in jus vocare.

(6) Si quis autem liber.) Confer legem Baivariorum Tit. II. cap. XV. Quare vero omnes liberi Centenz ad placitum venire cogebantur? Ut verum fatear, mihi hæret aqua hæc lege pervolvitur, & præsertim ea, quæ habentur Tit. XLI. ex quibus colligitur, ad iudicem, non ad populum, spectasse causarum iudicium. Sed verba, quæ in præsent

placitum neglexerit venire, vel femetipsum non praesertaverit sur Comiti, aut Centenario, aut Missi Comitis in placito, duodecim solidis sit culpabilis.

V. Qualis inque persona sit, aut vassus Ducis aut Comitis, aut quaevisque persona, nemo negligat ad ipsum placitum venire, ut in ipso placito pauperes conclament causas suas. Et quod in uno placito finiri non potuerit, in alio finiatur, ut sine ira Dei sit defensa patria, & illi rebelles qui usque modo raptum fecerunt, amplius postestatem faciendi non habeant.

VI. Et si est talis persona quam Comes in placito, vel Centenarius, vel Missus Comitis distingere non potest, tunc eum Dux legitime distingat, plusque quarat Deo placere quam homini, ut nullam neglectam in anima Ducis a Deo requiratur.

TITULUS XXXVII.

De mancipiis, ne foris provinciam veniantur.

I. **M**ancipia foris provincia nemo vendat, nec in paganos, nec in Christianos, nisi iussu Ducis fuerit.

II. Infra provinciam, ubi necessitas est, unusquisque de mancipio suo potestatem habeat secundam legem iudicandi.

III. Foris te minus autem captivum facienti potestatem non habeat.

IV. Si autem fecerit, & inde convictus fuerit, post conventum nostrum quod complacuit cunctis Alamannis, & aliquis hoc praecipuum transgredere voluerit, illud pretium quod tulit de proprio suo mancipio per-

dat, & insuper fredum quem lex habet componat.

TITULUS XXXVIII.

De eo qui die dominico opera servilia fecerit.

I. **D**ie dominico nemo opera servilia praesumat facere; quia hoc lex prohibuit, & sacra scriptura in omnibus contradicit.

II. Si quis servus in hoc vitio inventus fuerit, vapuletur fustibus; liber autem corripatur usque ad tertiam vicem.

III. Si autem post tertiam correptionem in hoc vitio inventus fuerit, & Deo vacare die dominico neglexerit, & opera servilia fecerit, tunc tertiam partem de hereditate sua perdat.

IV. Si autem super haec inventus fuerit ut diei dominico honorem non impendat, & opera servilia fecerit, tunc coactus & convictus coram Comite, ubi tunc Dux ordinaverit, in servitium tradatur; & quia noluit Deo vacare, in sempiternum servus permaneat.

TITULUS XXXIX.

De illicitis nuptiis.

I. **N**uptias prohibemus incestas. Itaque uxorem habere non liceat sororum, nurum, privignam, novercam, filiam fratris, filiam sororis, fratris uxorem, uxoris sororem (1). Filii fratrum, filii sororum inter se nulla praesumptione jungantur. Si quis contra hoc fecerit, a loci iudicibus sepa-

^a Lindenb. *Ut nullum neglectum in animam ductis Deus requirat.*
^b Lindenb. *Et ira hoc fecerit.*

^c Lindenb. *Transgredi.*

Titulo habentur infra lege §. innuere certe videntur, non modo placito custodiendo, sed etiam iuri dicundo populum congregatum fuisse; adeo ut aliqua pars in ferendis sententiis populo quoque esset. Quod certe ex veteri Germanorum more obtinuisse testis est Tacitus Germ. cap. XII. *Eliguntur*, inquit, *in Conciliis & Principes, qui iura per pagos, vicisque reddunt. Contemni singulis ex plebe comites consilium simul & auctoritas adveniunt.* Atque moris ipsius sequioribus avis vestigia superfluisse contendunt eruditi; & merito quidem; nam certe in Patria mea diutissime perdurarunt. Etenim iudicium in civilibus, ac criminalibus causis ad circumstantium multitudinem proprie spectabat; atque a circumstantium iudicio ad Generale Patriae Parliamentum. hoc est a multitudine ad multitudinem appellatio interdicebatur. Eius moris monumenta in calce legis exhibeo, ex quibus quoque usus quodam in iudiciis observatos colliges, qui remotae antiquitatis originem sapiunt. Sed habente tempore subinde eventit, ut forte ex incommodis, quae ex usu illo oriebantur. *Astantes* cum facilitate iudicandi determinati sunt, atque ad certum, modicumque numerum redacti. Superest adhuc Urini, & alibi in Patria Tribunal, quod dicitur *Astantium*; in quo *Astantes* quidam a Communitate

delecti consilium & auctoritas iudicis vel Capitanei sunt in decisione causarum criminalium, atque civilium.

(1) *Sororem.* In Pacto legis Salicae Tit. XIV. lege 12. eiusmodi nuptiae sceleratae appellatur, separatio iubetur, filii ex hoc concubitu nati non haeredes legitimi, imo infamia notati declarantur. Incestus nuptias Canonibus quoque Ecclesiasticis interdicitur legimus, quos videre est apud Burchardum, Ivonem, & Gratianum. Imo ego arbitror leges has inter Barbaros ex Canonibus istis desumptas fuisse, ut Ecclesiasticis sanctionibus robur quoque accederet ex auctoritate civili. Certe Karlomanni Principis Capitulum II. an. DCXLIII. apud Liptinas, hac habet cap. 3. *Similiter praecipimus, ut iuxta decreta Canonum adulteria, & incesta matrimonia, quae non sunt legitima, prohibeantur & emendentur Episcoporum iudicio.* Liutprandus quoque Langobardorum Rex Lib. V. lege 3. & 4. incesta quaedam prohibens conjugia, hanc aert rationem: *Quia Canones sic habent de duobus sororibus sicut de duobus fratribus. Et post alia subdit: Hoc autem ideo asserimus, quia Deo teste & Papa Urbis Romae, qui in omni mundo caput Ecclesiarum Dei & Sacerdotum est, per suam Episcopalem nos adhortatus est, ut tale conjugium fieri nullatenus permittemus.*

separetur, & omnes facultates amittat, quas fideus adquirat.

II. Si minores personæ sunt quæ se illicita conjunctione polluerunt, careant libertate, servis fidealibus adgregandi sunt.

TITULUS XL.

De patriciis & fratricidis.

SI quis homo volens occiderit patrem suum, aut patruum suum, aut fratrem suum, aut avunculum suum, aut filium fratris sui, aut filium avunculi sui, aut filium patris sui, aut matrem suam, aut sororem suam, cognoscat se contra Deum egisse, & secundum iussionem Dei fraternitatem non custodisse, & in Deum graviter deliquisse, & coram omnibus parentibus ejus res ejus infiscantur, & nihil ad heredes ejus pertinere amplius; penitentiam autem secundum canones agat.

TITULUS XLI.

Ut nullus causam audire præsumat nisi qui a Duce constitutus est.

I. Nullus causas audire præsumat nisi qui a Duce per conventionem populi iudex constitutus est ut causas judicet, qui nec mentiosus, nec perjurator, nec numerum acceptor sit, sed causas secundum legem veraciter judicet sine acceptione personarum, & timens Deum sit. Et si iuste judicaverit, credat se apud Deum mercedem recipere & laudem apud homines bonam possidere.

II. Si autem per cupiditatem aut per invidiam alicujus aut per timorem contra legem judicaverit, cognoscat se deliquisse, & duodecim solidis sit culpabilis, cui iniuste judicavit; & quod per illum dampnum passus est iniuste, ille iudex restituat ei.

III. Si autem ille qui iudicium audire debet, illius qui ad iudicandum constitutus est iudicium contempnit, dum ille iuste judicaverit, & dedignatur eum audire, & spernit eum, & arguit coram aliis, & dicit: Non recte iudicas, dum ille recte iudicat, & si hoc ab aliis iudicibus inquisitum fuerit, quod ille iuste iudicavit, ille contempnor qui iudici injuriam fecit, solvat duodecim solidos iudici illo, & post hæc non contempnat audire iustum iudicium, quia sic convenit Duci & omni populo in publico concilio.

TITULUS XLII.

De eo qui sepe interpellatus est ante Ducem de qualicumque evidenti causa, & convictus fuerit, ne ad iuramentum permittatur.

I. SI quis interpellatus ante Ducem de qualicumque causa, quod iam manifestum est tribus vel quatuor testibus, aut de homicidio, aut de furto, aut de aliquo neglectu, quod illi testantur qui boni testimonii sunt in plebe, non perjuratores, nec fallaces, nec pecuniarum acceptores, sed veritatem volunt dicere, cognoscat hoc iudex, quod tunc licentiam ille homo qui mallatur ante eum, de causa illa potestatem jurandi non habeat, sed sicut lex habet, in hoc iudicio perfolvat, ut propter suam nequitiam alii qui volunt Dei esse, non se perjurent, nec propter culpam alienam semetipsos perdant.

II. Testis enim qui iam convictus sit quod mendacium semel restitutus sit, amplius ad testimonium non recipiatur.

TITULUS XLIII.

Ut scriptura non valeat in qua annus & dies non ostenditur.

Scriptura non valeat nisi in qua annus & dies evidenter ostenditur.

TITULUS XLIV.

De libero qui alteri libero crimen mortale imposuerit.

I. SI quis liber libero crimen aliquod mortale imposuerit, aut ad Regem aut ad Ducem eum accusaverit, & inde probata res non est, nisi quod ipse dicit, liceat illi alio cui crimen imposuit, cum tracta sparta se idoneare contra illum alium.

II. De minoribus autem culpis, sicut Duci placet, ita fiat inter eos.

TITULUS XLV.

De vixis quæ sepe fieri solent in populo.

I. SI qua rixa orta fuerit inter duos homines aut in platea, aut in campo, & unus alium occiderit, & postea fugit ille, qui occidit, & illi pares sequuntur eum usque in domum suam cum armis, & infra domum percussorem occiderint, cum uno weregildo solvant eum.

II. Si autem in campo ubi prius pugna orta fuerit, ibi restant super mortuum suum, & non sunt secuti in domum, & postea

a Al. Adregantur. b Desunt in Herold. Ans filium patris sui. c Herold. Justum. d Herold. Apud hantibus. e Herold. Lidenbr. & Lindenbr. III. f Al. Judicet. g Lindenbr. Judicem. h Lindenbr. Judicem. i Herold. & Lindenbr. Semet, aut bis, aut ter. j Al. Probatus non est. k Herold. In plectro. l Herold. Et illum parentes occisi sequuntur. m Herold. Restimas.

(1) Et omni populo, Qui populi nomine hic veniant, dictum est jam in Prefatione generali Tomo I. hujus collectionis præfixa.

stea mittunt * in vicino, & congregant pares (1), & pausat arma sua iolum ^d, & postea hostiliter sequuntur eum in domum, & si eum tunc occiderint, novem wergildos componant.

TITULUS XLVI.

De libero qui liberum extra terminos vendiderit.

I. SI quis liber liberum extra terminos vendiderit, revocet eum infra provinciam, & restituat eum libertati, & sexaginta solidos componat.

II. Si autem revocare eum non poterit, cum wergildo eum parentibus solvat, id est, bis octuaginta solidos, si heredem reliquit. Si autem heredem non reliquit, cum ducentis solidis componat.

TITULUS XLVII.

De eo qui feminam ingenuam extra marcham vendiderit.

I. SI quis feminam liberam extra marcham vendiderit, revocet eam ad pristinam libertatem, & cum octuaginta solidis componat.

II. Si autem revocare non potest, cum quadringentis solidis componat.

TITULUS XLVIII.

De eo qui liberum hominem vel feminam liberam infra provinciam vendiderit.

I. SI quis liber liberum infra provinciam vendiderit, revocet eum in pristinam libertatem, & cum duodecim solidis componat.

II. Si autem feminam liberam infra provinciam vendiderit, revocet eam ad pristinam libertatem, & cum viginti quatuor solidis componat.

TITULUS XLIX.

De eo qui hominem occiderit, & eum mortuulum, fecerit.

I. SI quis hominem occiderit, quod Alamanni mortuulo ^d dicunt, novem wergildos solvat, & quicquid super eum raba vel arma tulit, omnia sicut furtiva componat.

II. De feminis autem si ita contigerit, dupliciter componat, id est, octodecim wergildos. Vestimenta autem quod super eam tulit, velut furtiva componat.

T I.

^a Al. Morsit. ^β Al. Toluist arma sua iussu. ^γ Dicit in Herold. Tunc. ^δ Herold. XL. fol.
^e Heold & Lindenbr. Derliquis. ^ζ Herold. ^η Herold. Morsum.
^θ Herold. Morsado : al. morsio : mortado : mortuulum. ^ι Herold. & Lindenbr. Ruz.

(1) Et congregant pares.) Paris vox, quæ tam late patet, ac Latina Sodalitas, h. e. intelligenda facile se prodit de Sodalibus quarundam Confraternitatum, quæ Gilda appellabatur, in quibus Confratres mutuum sibi spondebant auxilium, & quarum mentio fit in Capitulari Karolomanni Francorum Regis Tit. III. cap. 14. apud Baluzium in Capitular. Tomo II. Thomas Bartholinus de causis contemptæ a Danis mortis lib. I. cap. VIII. de huiusmodi Confraternitatibus in partibus Daniæ sequiori adhuc ævo vigentibus verba faciens, sic loquitur: *Horum Convivoriorum* hoc est Sodalitiorum) statuta manuscripta apud nos exstant, quæ id possimum intendunt, ut eadem cuuscumque ex congildis suis, si possibile fuerit, vindicarent ceteri; ita enim incipit, atque inscribitur *Lex Convivii S. Canuti Dacis*: Hæc Lex Convivii S. Kanuti Rinkradensis, quam homines senes & discreti olim invenerunt, & ad utilitatem Congildarum ejusdem Convivii ubique in prosperitate & necessitate observandam statuerunt. Si non gilda interfecerit congildem, & affuerint congilda, tunc vindicent eum, si poterint. *Ista autem Lex centum viginti sex annos post eadem ipsius S. Canuti primum in scriptum redacta est, cum ita fuit. Ita Statuta fuerunt conscripta vel compilata in Scahor a XVIII. Senioribus, qui dicuntur Aldermanni de Convivio Sancti Kanuti, Anno Domini MCC. LVI. septimo Idus Septembris. Ipse autem S. Canutus, dum adhuc viveret, & Slesvici dominatum haberet, antiquioris alterius gilde senior, atque defensor extiterat, ut opinor, S. Canuti Regis; unde post eadem ipsius a Magno Nicolai Regis filio patratam, cum deinde Nicolai Rex ab atrocissimo Fotesvicensi prælio fuga clapsus Slesvici-*

*cum intrasset, a civibus lege Convivii, cujus membrum Canutus Dux præcipuum fuerat, ad ultionem obstrictis perimitur, deservente exitum ejus Chronica Salandia, quæ in vetu. a membrana exarata in Bibliotheca Academia Hafniensis publica aservatur: Nicolai cum venisset prope Hethaby (silect Slesvic), dissuaserunt ei comites & pueri sui, ne intus iret illuc: Dicebant enim quod Barenenses ditatissimam legem tenent in convivio suo quod appellatur Hezlagh, nec sinunt inultum esse quicumque alicui convivarum illorum datum sive mortem intulerit, & Dux Kanutus dum adviveret, senior erat convivii illius & defensor. Sprevit huiusmodi admonitionem Rex & dixit: Nunquid timendum est nobis a pellipariis & furoribus istis? Mox itaque cum villam eisset ingressus, clauserunt portas civitatis, & repente campana convivii clarins insonuit. Concurrentes autem Burgenfes raperunt Regem, & cum omnibus, qui eum defendere nitebantur, morti tradiderunt. *Fuerunt itaque in mutuum adiutorium instituta ejusmodi convivia &c. Hæc Bartholinus de sodalitatibus istis, quæ iuris privatæ vindictæ principis innixa fuisse nemo non videt. Cæterum fuerunt & Sodalitia in Conciliis interdicta, in quibus Sodales spondebant sese adversus alios ad invicem adjuvare, & in omni casu auxilium, consilium, & favorem invicem præbere. . . . ex quibus iustitia offenditur, mores & depredationes sequuntur, pax & securitas exulat, innocentes & inopes opprimuntur &c. quæ verba sunt Concilii Avenionensis anni MCC. XXVI. can. 37. Videant alii nun ex huiusmodi Sodalitatibus originem duxerint federa illa, quibus Civitates nostræ libertatem sibi vindicarunt, & Reipublicæ formam induerunt.**

TITULUS L.

De eo qui Iberum de terra effodierit.

I. **S**I quis Iberum de terra effodierit, quicquid ibi tulerit, novem weregildos restitua, & cum quadraginta solidis componat.

II. Feminam autem cum octuaginta solidis componat, si eam effodierit.

III. Aes autem quas tulit, sicut furtiva componat.

IV. Si ferrum effodierit de terra, cum duodecim solidis componat, & ancillam similiter.

TITULUS LI.

De libero qui alterius uxorem contra legem a tulerit.

I. **S**I quis liber uxorem alterius contra legem tulerit, reddat eam, & cum octuaginta solidis componat. Si autem reddere noluerit, cum quadringentis solidis componat eam (1). Et hoc, si maritus prior voluerit. Et si antea mortua fuerit quam maritus eam quaesierit, cum quadringentis solidis componat.

II. Si autem ille raptor, qui eam accepit sibi uxorem, ex ea filios aut filias, antequam solvar, habuerit, & ille filius mortuus fuerit ^B, ad illum pristinum maritum illum filium cum weregildo ^γ solvat. Si autem vivi sunt, non sint illius qui eos genuit, sed ad illum priorem maritum (2) mundo pertineat.

TITULUS LII.

De eo qui sponsam alterius acceperit.

I. **S**I quis sponsam alterius contra legem acceperit, reddat eam, & cum ducentis solidis componat.

II. Si autem reddere noluerit, solvat eam cum quadringentis solidis, etiam si mortua fuerit sub eo.

TITULUS LIII.

De eo qui sponsam suam dimiserit, & aliam duxerit.

SI quis filiam alienam desponsatam dimiserit, & aliam duxerit, componat eam quam ^δ desponsavit & dimisit cum quadraginta solidis, & cum duodecim sacramentalibus juret, cum quinque nominatis & septem advocatis (3), ut pro nullo vitio nec tentatam eam habuisset, nec vitium in illa invenisset, sed amor de alia eum adduxit ut illam dimisisset, & aliam habuisset uxorem.

TITULUS LIV.

De eo qui filiam alienam non desponsatam acceperit.

I. **S**I quis filiam alterius, non desponsatam acceperit sibi uxorem, si pater ejus eam requirit, reddat eam, & cum quadraginta solidis eam componat.

II. Si autem ipsa femina sub illo viro mortua fuerit, antequam illi mundium ^ε apud

^α Defunt in Herold. Contra legem. ^β Addit Herold. & Liudendr. Aut illa filia. ^γ Addit Liudendr. Et illam filiam cum dupliis weregildo. ^δ Herold. Quod. ^ε Liudendr. Alienam. & Al. illa mundia.

(1) Componat eam. Si hanc legem recte intelligo, ea certe adversatur Evangelicis institutis. At profecto jus interdicti divortii adhuc in civili non invaluerat; & in historiis occurrunt divortiorum exempla, quae Christiana lege probari non possunt; atque eo quidem effectu ut con ux uterque sese alteri in conjugio copulandi facultatem consequeretur. Vide inter caetera Form. Marculfi lib. II. n. 30. & Form. Andecav. LVI. Miror tamen, dum ea lego quae habet Stephanus Baluzius in notis ad Marculfum. In veteri codice, inquit, archiepiscopi Regi Barcinonensis extat vetus charta de divortio inter Guillelmum Raymundi de Moncada Seneschallum Comitum Barcinonensis, & uxorem ejus Beatricem facta anno MCXXXV., cujus mentionem facit Franciscus Diago lib. II. cap. 139. historice Comitum Barcinonensium. Sunt qui putant divortium intercessisse propter affinitatem, quae inter conjuges erat. Sed in veteri charta nobis legitur istiusmodi. Haec Baluzius. Ego tamen in hoc haereo. Caeterum cum res antiquitas ita se habuerit, quidni ergo adulterio, compositione, & mariti assensu intercedentibus matrimonium ita dissolvi posse censeretur, ut uterque conjux novas nuptias contrahere valeret?

(2) Ad illum priorem maritum. Lex nostris quidem inspectis moribus ridicula, sed si peni-

tius introspectiatur, solidissimo innixa principio. In casu, de quo agitur, uxor soluta adhuc non erat a mundo, seu potestate tutelari prioris mariti; ergo illegitimo partu sequente ventrem id consequens erat, ut marito ipsi competere quoque jus potestatis tutelaris in uxoris filium, quod ex antiquis moribus haud levis in tutoris utilitatem pariebat effectus, & pretio aestimabile erat. Unde & vides, quod si filius mortem obiisset, raptor marito solvere cogereur filium cum weregildo. Confer infra Titulum LIV.

(3) Cum quinque nominatis, & septem advocatis. Sacramentales nominati, & advocati non semel hac in lege memorantur. Qui a reo eligebantur, advocati; qui ab accusatore, nominati dicebantur. Sacramentales autem non de veritate facti jurabant, sed solum, quod veritatem credabant eum dicere qui jurabat, ut pluribus ostenditur apud Cangium V. Juramentum. Caeterum non absque causa sponsarum honori non modo, sed & decori tanta solertia a Barbaris prospiciebatur; Tanti enim pudicitiam faciunt illi Barbari, ut eam protulisse videatur femina, cui solum nomen pacti conjugii, non res ipsa, contigerit: ut de quibusdam loquitur Procopius de Bello Gothico lib. IV. cap. 21.

apud patrem adquirat (1), solvar eam patri ejus quadringentis solidis.

III. Et si filios aut filias genuit ante mundum, & omnes mortui fuerint, unumquemque cum weregildo suo componat patri feminae.

TITULUS LV.

De uxore mortuo marito sine filiis relicta.

I. SI quis liber mortuus fuerit, & reliquit uxorem sine filiis aut filiabus, & de illa hereditate exire voluerit nubere sibi alio & coequali, sequatur eam dotis legitima (2) & quicquid parentes ejus legitime placaverint, & quicquid de sede paterna secum adtulit, omnia in potestate habeat auferendi, quod non manducavit, aut non vendidit.

II. Dotis enim legitima quadraginta solidis constat, aut in auro, aut in argento, aut in mancipiis, aut in qualicumque re quam habet ad dandum.

■ Liudeabr. *Ala sibi.* A Herold. *Dot legitima.*
 ■ *Al. Ream liber.* § *Al. Componat.*

TITULUS XVI.

De eo qui proximi sui defuncti uxori sine filiis relicta dotem contraxerit.

I. SI autem proximus mariti defuncti contraxerit ipsam dotem illi mulieri voluerit quod lex non est, illa sequatur cum sacramento cum nominatis quinque aut cum spata tracta pugna duorum (3), si potest acquirere aut per sacramento aut per pugnam, illa pecunia post mortem mulieris retro nunquam revertatur, sed ille sequens maritus aut filii ejus usque in sempiternum possideant.

II. Si autem ipsa femina dixerit; *Maritus meus dedit mihi morgangeba* (4); computet & quantum valet aut in auro aut in argento aut in mancipiis aut in equo pecuniam duodecim solidos valentem. Tunc liceat illi mulieri jurare per pectus suum (5), & dicat: *Quod maritus meus mihi dedit in*

po-

§ Herold. *Plaueris.* § Herold. *in marg. cccc.*

(1) *Adquirat.* Krantzius Wandalia lib. I. cap. 13. hac scribit: *Valet hodie ea us ferunt) consuetudo in Thietmaris, gente palustris, ad exitum Albis fluminis, ut nuptui tradant filias indotatas, sponso, quantum inter eos convenit, annuente aut pendente iis, qui puellam in potestate habuerunt. Et nuperus Scrip. or Morlaccus amicus quondam meus, Johannes Lovrich Observat. cap. 19. refert, idem inter Morlaccos hodie observari; ait enim: La fanciulla consegna il pomo al padre, od al fratello, che per la cessione della figlia, o sorella, cominciano ad apprezzarla co' Prozzi: hi sunt delegati a sponso, ejusque consanguinei, & amici). Il prezzo d'una fanciulla suol consistere in Zecchini dieci, o dodici, e più, o meno a tenore della ricchezza dello sposo. Questo soldo viene impiegato per formare i regali da distribuirsi, come vedremo, l'ultimo giorno delle nozze agli Svatti. Hinc dictum antiquis quoque usitatum, matrimonia inter Barbaros fuisse venalia. At vero ex lege, in quam nunc versamur, probe dignoscimus, illo statuto pretio stiteloquendo acquiratum fuisse jus munditii, seu potestatis tutelaris in sponsum, quod e patre transferebat in maritum, & quod ob consequentes effectus res inter Barbaros hand parvi momenti, & pretio estimabilis erat.*

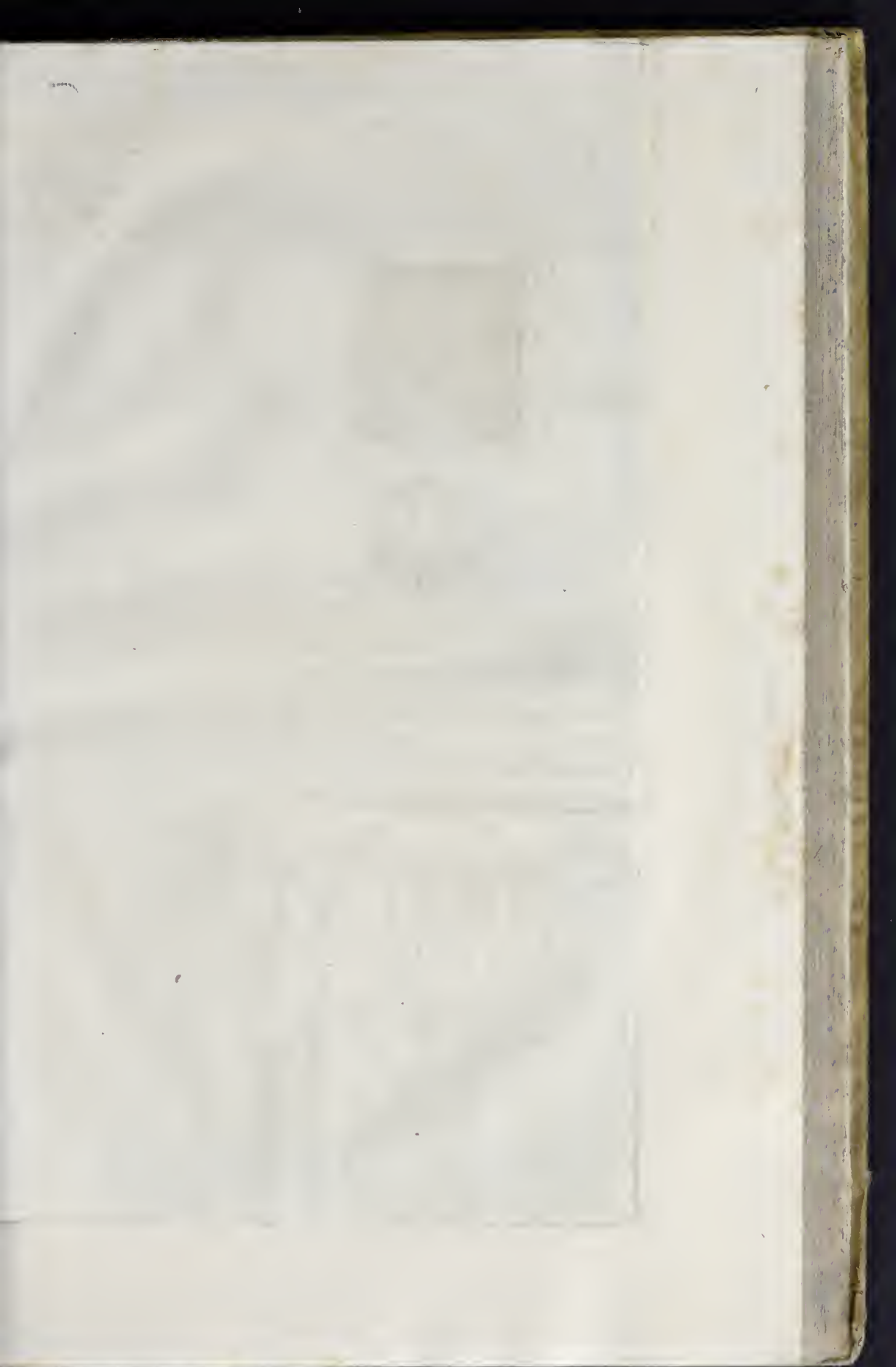
(2) *Dotis legitima.* Facitus Germ. cap. XVIII. *Dotem non uxori marito, sed uxori maritus offert.* De dote & mariti bonis constituenda pluries mentio fit in legibus, & in formulis. Quae uxor & paterna dono afferebat, erant extradotaria, in Langobardorum legibus Rotharis CLXXXII. appellata *Phader-fium*, quod optime vertere possis *peculium patrum*: *Fader-fio.*

(3) *Cum spata tracta pugna duorum.* Haud semel in hac lege mentio fit judicialis duelli cum spata tracta. Inter nos eam idem a temporibus Caroli Magni inolevit usus duelli, cum clypeo & baculo. Vide Murator. Dissert. XXXIX. Sed inter Alamannos non defecisse morem pugnandi cum clypeo & ense colligitur ex Jure Provinciali Alamannico & Schilferianis Ichedis edito cap. CCCLXXXVI.

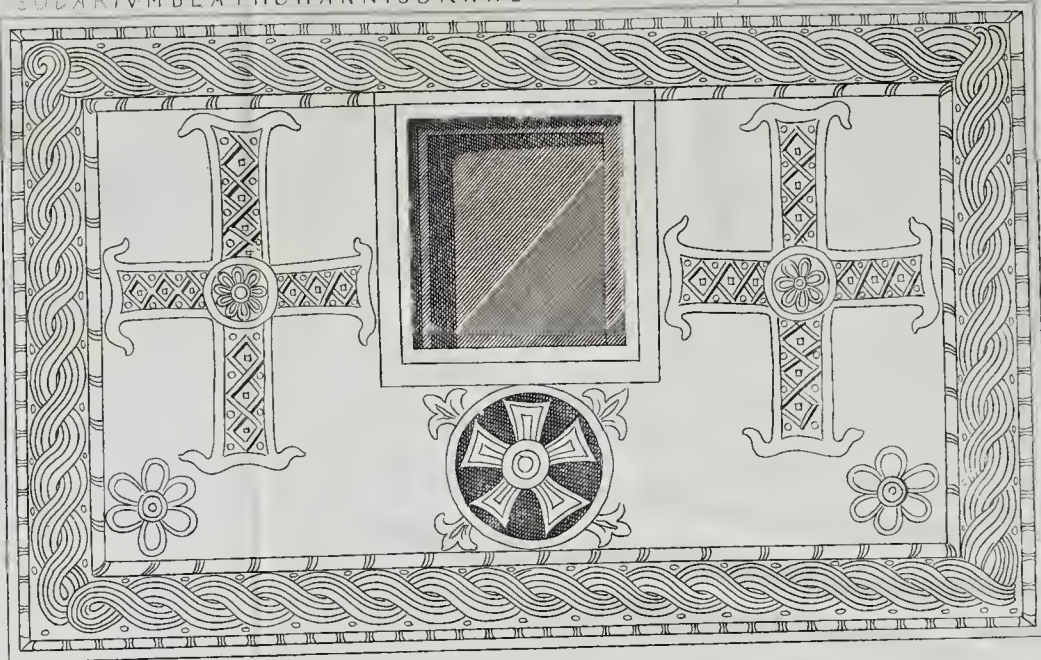
(4) *Morgangeba.* Donum inatutinale. Alia

affignationis species novae nupta facta post primam nuptiarum nollem, in pretium puritatis. Donum hoc erat gratuitum, majus minime, prout quisque amore erga consanguinem ferebatur. At in sponsam adeo liberalitatem transferebat, ut a Liutprando Langobardorum Rege libro II. lege I. cautum fuerit, ut quartam partem bonorum sponso non excederet.

(5) *Jurare per pectus suum.* Ritum per pectus jurandi exponit Jus Provinciale Alamannicum Cap. XXI. art. 2. *Tacta mamma dextra, & tacta spira capillorum dextra, si eam adibus habet.* Et art. 8. *Debet jurare tacitis mammis suis.* Eiusmodi ritum & hodie in Germania observari docet Heinricus Elem. Jur. Germ. p. III. art. 223. *D. xvi. enim pectori sinistro imposta jurant & faminae & clerici.* Idem celebris Jurisconsultus cum Gundlingio censet juramentum hoc vere factum fuisse iusto Evangelio, quod mulieres & pueri ubique circumferebant; quod probat autoritate Chrysostomi, & Authoris Operis imperfecti in Matthaeum; quem usum viguisse quoque in Germania colligit ex Epitaphiis. Sed etiam darentur, morem gestandi ad pectus Evangelium feminis omnibus in Germania fuisse solenne; allata sane legis verba, & consequens inde ritus observantia, non nisi violenter detorqueri possunt in hac sententiam. Ut quid enim memorare pectus, & mammas, non Evangelium? Quod profecto Legislatores memorare debuissent, si vere ad illud respexissent. Alias enim femina etiam non gerens Evangelium legi parebat simpliciter super pectus jurando; uti & hodie patet. Ego simpliciter censeo id in more positum fuisse, ut ubi armata super arma sua veritatem testabatur (Vide infra Tit. LXXXIX.), inermis ut feminae & religionis ministri, super pectus suum testarentur. Adde, si placet, Germanorum antiquissimam perfidionem, quod sanctam aliquid faminae inesse putarent, ut ait Tacitus Germ. cap. VIII. Certe ritus supra pectus jurandi inducti Christianissimi temporis antiquior est, cujus quoque meminit Ovidius. Vide Cangium V. *Juramentum.*

SOLARIVM BEATII IOHANNIS ORNABIT PENDOLA T ECVRPVLCHRO ALT

N. 4

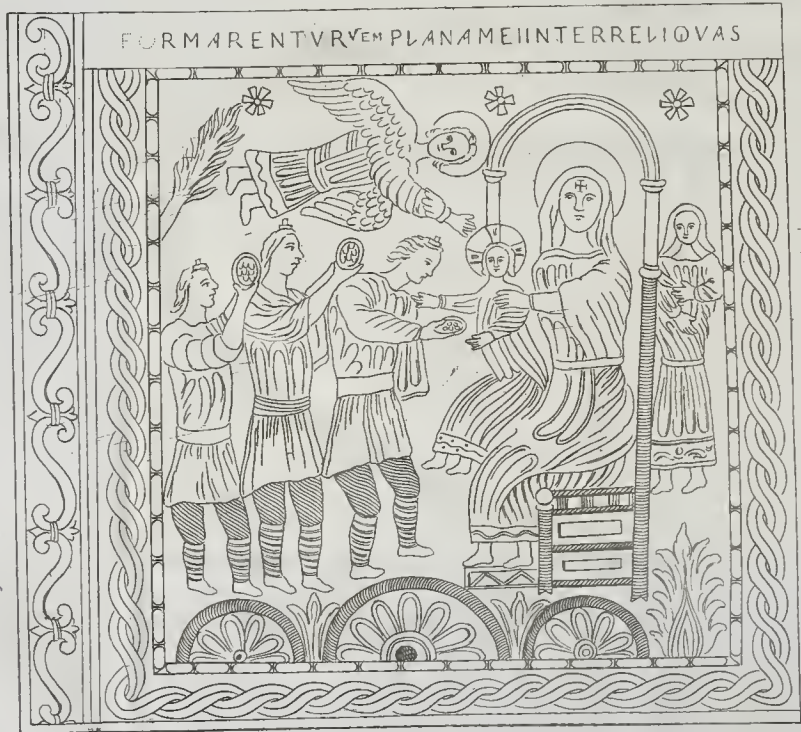
ARE DIT ABIT MARMORIS COLOR ERA ECH E HIDE BOHON

N. 2

potestate, & ego possidere debeo. Hoc dicunt Alamanni naltahit ^a.

TITULUS LVII.

De hereditate duarum sororum quæ absque fratribus post mortem patris relicte sunt.

SI autem duæ sorores absque fratre relicte post mortem patris fuerint, & ad ipsas hereditas paterna pertingat, & una nupserit sibi cœquali libero, alia autem nupserit aut colono Regis aut colono Ecclesiæ, illa quæ illi libero nupsit sibi cœquali teneat terram patris earum. Res autem alias æqualiter dividant. Illa enim quæ illi colono nupsit, non intret in portionem terræ, quia sibi cœquali non nupsit (1).

TITULUS LVIII.

De eo qui mulierem in itinere vadentem denudaverit, aut cum ea mœchaverit.

I. SI qua libera femina virgo vadit in itinere suo inter duas villas, & obviavit eam aliquis, & per raptum denudat caput ejus (2), cum sex solidis componat. Et si ejus vestimenta levaverit ut usque ad genicula denudet, cum sex solidis componat ^b. Et si eam denudaverit ut genitalia ejus appareant vel posteriora, cum duodecim solidis componat.

II. Si autem cum ea fornicaverit contra ejus voluntatem, componat solidos quadraginta.

III. Si autem mulieri hæc fecerit, omnia dupliciter componat sicut antea diximus de virgine.

TITULUS LIX.

De eo qui alium percussit aut vulneraverit.

I. SI quis alium per iram percussit, quod Alamanni pulislac ^c dicunt, cum uno solido componat.

Tom. II.

^a Herold. Naltahit, & in marg. naltahit.

^b Herold. Pulislac.

II. Si autem sanguinem fuderit, sic ut terram tangat, componat solidum unum & semis.

III. Si enim percusserit eum ut testa appareat & radatur, cum tribus solidis componat.

IV. Si autem de capite os fractum tulerit de plaga, ita ut super publica via lata viginti quatuor pedes in scuto sonaverit illud os, cum sex solidis componat.

V. Si autem ipsum os medicus perdit, & non potest eum præsentare, tunc duos testes adhibeat, qui hoc vidissent quod de illa plaga os tulisset, aut ille medicus hoc comprobet quod verum fuisset quod de ipsa plaga os tulisset.

VI. Si autem testa transcapulata fuerit, ita ut cervella appareat, ut medicus cum pinna aut cum fanone cervellam tangat ^d, cum duodecim solidis componat.

VII. Si autem ex ipsa plaga cervella exierit, sicut solet contingere, ut medicus cum medicamento aut Sirico ^e stupavit, & postea sanavit, & hoc probatum fuerit quod verum est, cum quadraginta solidis componat.

TITULUS LX.

De eo qui alterius aurem absciderit.

I. SI quis alterius aurem absciderit, & non exfurdaverit, duodecim solidos componat.

II. Si autem sic absciderit profundo, & cum exfurdaverit, quadraginta solidos componat.

III. Si enim medietatem auris absciderit, quod Alamanni orscardi dicunt, cum sex solidis componat.

TITULUS LXI.

De eo qui palpebras alterius maculaverit.

I. SI enim superior palpebra maculata fuerit, ut claudi non possit, cum sex solidis componatur.

F f II.

^c In Herold. deest totus paragr. Et si ejus Gr.

^d Herold. & Lirdenbi. Cervella stetig.

^e Herold. Sirico.

(1) Quia sibi cœquali non nupsit. Lex gene eisdem tenoris transit in Jus Provinciale Alamannicum Schilter. Edit. cap. CCCXX. Ultima porro verba legis innunt, hanc legem esse poenalem, mulieremque terra multari in poenam imparis conjugii; aliunde autem notum est inter Germanos & lege & morem cautum fuisse, ne quis extra suum ordinem conjugio doctaretur. V. Hachemberg. Germ. Med. Dissert. V. art. 4.

(2) Per raptum denudat caput ejus. Vide feminas tecto capite incidere consuevisse. Tacitus Germ. cap. XVII. *Fœmina læptus lineis amictibus velantur, eosque purpura variant.* Sunt & qui huiusmodi amictuum formam nuntantur investigare. Sed res vestiaria veterum melius non dignoscitur, quam ex supersticiis pictis sculptisque tabulis. Idcirco inter alia ab aliis exhibita monumenta unum ego proferam, quod elegantissimum profecto est,

si elegantius fuisset elaboratum. Est quippe mensa altaris e quatuor lateribus intulpta, quæ adhuc extat in Ecclesia S. Martini Civitatis Austriæ. Altare constructi coeptum a Penimone Duce paulo post initium sæculi VIII. absolutum fuit a filio ejus S. Rachisio, inde Langobardorum Rege. Observa præsertim Tabulam secundam, in qua expressi sunt Rachis, & fratres ejus Ratchait & Aistulphus, dona ferentes ante imaginem Beatissimæ Virginis; & pone imaginem Matræ, forte Ratcha prælatorum Principum mater, velata caput, & cincta sub lumbos, quod expresse ab artifice factum puto, more adhuc in quibusdam pagis apud nos superstite, pudicitie sepimento. Hæ autem tabulæ non modo quoad capitis velamen, sed etiam quoad alia pleraque, præcipue ad rem vestiariam spectantia, lumen aliquod effundent eruditis.

II. Si enim subterior maculata fuerit, ut lacrymas continere non possit, cum duodecim solidis componatur.

III. Si enim visus tactus fuerit in oculo, ita ut quasi vitrum remaneat, viginti solidos componat.

IV. Si autem ipse visus foras exit & milus, quadraginta solidos componat.

TITULUS LXII.

De nave transpuncta vel abscesa.

I. Si enim nasus transpunctus fuerit, cum sex solidis componat.

II. Si enim summitas nasi, ut muccus contineri non possit, abscessus fuerit, cum duodecim solidis componat.

III. Si autem totus a presso abscessus fuerit, cum quadraginta solidis componat.

TITULUS LXIII.

De labiis maculatis.

I. Si enim labium superius alicujus quis maculaverit, ita ut dentes appareant, cum sex solidis componat.

II. Si subterius, ut salivam continere non possit, cum duodecim solidis componat.

III. Si enim aliquis alio uno ictu duos dentes superiores excusserit primos, cum sex solidis componat.

IV. Et si quemvis unum de ipsis duobus excusserit, cum sex solidis componat.

V. Si autem dentem abscederit, quem marcan Alamanni dicunt, cum tribus solidis componat.

VI. De aliis vero qualemcumque excusserit, unumquemque cum uno solido componat.

VII. De subterioribus vero duobus primis denribus si alicui quis excusserit, duodecim solidos componat, si uno ictu fecerit.

VIII. Si autem unum ex ipsis excusserit, cum duodecim solidis componat.

TITULUS LXIV.

De lingua abscesa, & de vulneribus in facie factis.

I. Si autem lingua tota abscesa fuerit, quadraginta solidos componat.

II. Si autem media, ut aliquid intelligatur quod loquitur, cum viginti solidis componat.

III. Si autem aliqua plaga in facie alicujus facta fuerit, quam capilli vel barba non cooperiant, sex solidos componat.

IV. Si autem collus transpunctus fuerit, cum sex solidis componat.

TITULUS LXV.

De eo qui alium contra legem tunderit, & de diversis vulneribus.

I. Si quis alicui contra legem tunderit caput (1) liberum non volentis, cum duodecim solidis componat.

II. Si barbam alicujus tunderit (2) non volentis, cum sex solidis componat.

III. Si quis alio brachium super cubitum transpuxerit, cum sex solidis componat.

IV. Si autem cubitum transpuxerit, cum tribus solidis componat.

V. Si manum transpuxerit, ita ut focus non intret ad coquendum venas vel sanguinem stagnandum, solidum unum & semis componat.

VI. Si autem ferrum calidum intraverit ad stagnandum sanguinem, cum tribus solidis componat.

VII. Si enim brachium fregerit, ita ut pellem non rumpat, quod Alamanni paleprust^o dicunt, ante cubitum, cum tribus solidis componat.

VIII. Si autem supra cubitum hoc contigerit, cum sex solidis componat.

IX. Si enim in cubito percussus fuerit, ita ut portare non possit nec ad os manum mittere, cum duodecim solidis componat.

X. Si enim totum brachium mancum fuerit, ut nihil cum eo facere possit, cum viginti solidis componat.

XI.

^a Defunt in Herold. Vel abscesa.
^b Latet Lindabr. Duxus istius.

^A Lindabr. Abscesa.

^γ Lindabr. Et quomodo unum.

^c Latet Lindabr. Duxus istius.

^d Lindabr. Sicut si uno ictu.

^e Addit Lindabr. Duxus istius.

Ita quoque Herold.

^f Lindabr. Tunderit volentis.

^g Lindabr. Paleprust. Herold. Paleprust.

(1) Tunderit caput.) Gravis XII. solidorum compositio hic intelligitur, quod praecipue caesarii tonso ignominia esset, imo & infamia nota. In Barbaricis legibus occurrit decalvaratio, imo & desonatio, veluti gravis delicti poena, quae cum fugatione conjungi consueverat. Libro III. Capitularium cap. 9. de Conspiratoribus: *Ubi nihil mali perpetratum est, similiter quidem inter se flagellentur, & capillos sibi invicem detondeant.* Et, ut antiquiora promamus, Tacitus Germ. cap. XIX. de adultera loquens ait: *Accisis vinibus coram propinquis expellit domo maritus, ac per omnem vicum veibere agit.*

(2) Si barbam alicujus tunderit.) Vides hic Alamannis, Merovingis regnantibus, moris non fuisse tonsam barbam gerere. Idem & in Langobardorum Regno obtinebat; imo & vi-

detur, non modo liberos, ut Muratorius docet Dissert. XXIII. sed neque servos barbam totondisse. Id innuitur Legge Rotharis CCCLXXXVI. *Si servum ministerialem, aut alium, aut servum alienum rusticum per barbam, aut capillos traxerit, componat ei sicut pro una testa unum solidum.* Sub secunda stirpe in Francorum regno invaluisse videtur barba tonsio, ut Romanorum moris erat; praesertim vero Carolo Magno regnante, qui pacem rediens Grimoaldo Beneventi Principi, ab ipso quoque inter caetera expedit, ut *Langobardorum mentum tonderi faceret.* Vide Murat. loc. cit. Tante molis erat Romanam condere barbam. Sed, ut verum fatear, si icones, scriptoresque consulamus antiquos, expedit dicere, quod haec in re la moda andava variando.

XI. Si autem a cubito absciderit, quadraginta solidos componat.

XII. Si autem ab scapula abscisus fuerit, cum octuaginta solidis componat.

XIII. Si enim summitatem pollicis absciderit, cum sex solidis ^a componat.

XIV. Si autem totum, cum duodecim solidis componat.

XV. Si autem proximum pollicis a primo nodo absciderit, duos solidos & femis.

XVI. Si enim in secundo nodo absciderit, quinque solidos.

XVII. Si totum absciderit a palma, cum decem solidis componat.

XVIII. Si longissimus digitus abscisus fuerit a primo nodo, solidi uno & femis componat.

XIX. Si in secundo nodo, cum tribus solidis componat.

XX. Si totus a palma abscisus fuerit, cum sex solidis componat.

XXI. Si autem digitus annularis a primo nodo abscisus fuerit, duos solidos, si in secundo nodo, quatuor solidos, si totus, octo solidos componat.

XXII. Ille minimus digitus ita solvatur, ut pollex.

XXIII. Si quis autem longissimum digitum ita plagaverit ut inde mancus sit, ita ut complicare non possit, aut feutum prendere, aut arma in terra per illum recipere, duodecim solidos componat.

XXIV. Si autem in latus punctus fuerit, ita ut interiora membra non contingat, cum sex solidis componat.

XXV. Si autem interiora membra vulnerata fuerit ^b, quod hresuunt dicunt, cum duodecim solidis componat.

XXVI. Si autem transpunctus fuerit, cum viginti quatuor solidis componat.

XXVII. Si autem in intestinis maculatus fuerit, ut stercorea exeat, quadraginta solidos componat.

XXVIII. Si aliquis alio genitalia tota absciderit, quadraginta solidos componat.

XXIX. Si autem castraverit, ita ut virilia non tollat, cum viginti solidis componat.

XXX. Si quis alio ambas coxas uno ictu transpuxerit, cum duodecim solidis ^c componat. Si autem duabus vicibus, similiter.

XXXI. Si quis in geniculo transpunctus fuerit aut plagatus, ita ut claudus permaneat, ut pes ejus ros tangat, quod Alamanni taudragil dicunt, cum duodecim solidis componat.

XXXII. Si tibia subtus geniculo transpuncta fuerit, cum tribus solidis componat.

XXXIII. Si autem articulus prior abscisus fuerit, cum sex solidis componat.

XXXIV. Illi autem alii articuli si abscisi

fuerint rotati, unusquisque cum tribus solidis componatur.

XXXV. Si totum pedem absciderit, quadraginta solidos componat. Si a geniculo abscisus fuerit, quinquaginta solidis componatur.

XXXVI. Si autem a coxa sursum abscisa fuerit, & inde vixerit, octuaginta solidis componatur.

XXXVII. Si autem aliquis alio herniam expresserit, cum tribus solidis componat.

TITULUS LXVI.

De eo qui alteri viam contradixerit.

SI quis liber libero in via manus iniecerit, & contra legem ei viam contradixerit, aut aliquid ei tollere voluerit, cum sex solidis componat.

TITULUS LXVII.

De eo qui alterum de caballo jactaverit.

SI quis liber liberum in via de caballo jactaverit, & ei tulerit, & statim ^d eum reddit in ipso loco, addat ei consimilem, & duodecim solidos. Hæc omnis compositio, quam viris judicavimus, feminis eorum omnia dupliciter componantur.

TITULUS LXVIII.

De libero qui liberum occiderit.

I. **S**I quis autem liber liberum occiderit, componat eum bis octuaginta solidos filii suis.

II. Si autem filios non reliquit, nec heredes habuit, solvat eum ducentis solidis.

III. Feminas autem eorum semper in duplum componat.

IV. Medius vero Alamannus si occisus fuerit, ducentis solidis solvat eum parentibus qui eum occiderit.

TITULUS LXIX.

De eo qui alterius amissarium furaverit.

I. **S**I quis alicujus amissarium ^e involaverit, ille cujus est debet probare quantum valet. Si enim dicit, quod duodecim solidos valeat, cum duobus juret quod tanti valeat, & sic solvat illi ^f fur talem qualem ille juraverit in caput, & illos alios novem geldos ^g solvat, medietatem in auro valente pecunia, medietatem autem qualem invenire poterit pecuniam.

II. Et si ille talem equum involaverit quem Alamanni marach dicunt, sic eum solvat sicut & illum amissarium.

F f 2

T 1-

^a Herold. Coxa *Fil. solid.*

^b Liendenbr. *Vulnerati ferrini.*

^c Liendenbr. *XXII. sol.*

^d Herold. *Et non statim.*

^e Herold. & Liendenbr. *Ammissarium.*

^f Herold. *Quod sic valet. Pon*

^g *solvat ille.*

^h Liendenbr. *VIII. Forgeltes. Herold. Qstgeltes.*

TITULUS LXX.

De eo qui alterius caballum involaverit.

I. **S**I quis alicui caballum involaverit, adpretiet eum dominus ejus cum sacramento usque ad sex solidos, si tantum valet, aut plus aut minus, quantum ille cum sacramento adpretiaverit in caput, tantum restituat fur. Novem enim geldos in quali pecunia habet, jumentum tribus solidis adpretiet, si tantum valet aut minus.

II. Si equo quem ⁸ marach dicunt, oculum excusserit, aut eum excurtaverit, cum tribus solidis componat.

III. Illo alio caballo mediano si oculum excusserit, solidum unum & femis componat. Et si eum excurtaverit, similiter componat.

IV. Si enim jumento oculum excusserit, medium solidum. Et si eum excurtaverit, ita faciet.

TITULUS LXXI.

De eo qui equum plagaverit, dum hominem plagare voluerit.

SI quis homo in equo suo caballicaverit, & aliquis eum super ipsum plagare voluerit, & dum illum plagare voluerit, caballum ejus plagaverit, ita plagam caballi componat, quemadmodum componere debuit si dominum ejus plagasset.

TITULUS LXXII.

De eo qui in troppo de jumentis duetricem involaverit.

I. **S**I enim in troppo de jumentis illam duetricem aliquis involaverit, licet eam domino ejus adpretiare duodecim solidis. Et quicquid ille adpretiaverit, ille fur furtivum reddat novem geldos.

II. Alia autem jumenta de grege, quæ lactantes sunt, cum sex solidis componat.

III. Alia autem quæ adhuc prægna non fuerunt, tribus solidis sint adpretiata.

TITULUS LXXIII.

De eo qui prægnans jumentum ferierit, & abortivum fecerit.

SI autem aliquis homo ictu ferierit prægnum jumentum, & abortivum fecerit, ita ut jacter poledrum mortuum, unum solidum componat.

TITULUS LXXIV.

Qualiter jumenta, quæ messen læserint, includantur.

I. **S**I quis gregem jumentorum ad pignus tulerit, & incluserit contra legem,

cum duodecim solidis componat & dimittat & usque ad annum integrum habeat eos, in cura ille qui illos pignoravit. Et si aliquid de ipso grege in ipso anno perdidit, ille qui pignus tulit, simile restituat.

II. Si autem ipse grex jumentorum damnnum fecerit, aut in prato, aut in messe, foris minetur, & dicatur domino ejus ut veniat videre quale damnnum fecit; & quantum aestimaverit arbitrio, aut adfirmare & ausus fuerit quod tantum, damnnum fecisset, tantum dominus jumentorum restituat.

III. Si vero pastorem illorum jumentorum aliquis occiderit, componat eum solidis quadraginta.

TITULUS LXXV.

De eo qui taurum gregem regentem involaverit aut occiderit.

SI quis in vaccaritia legitima, ubi sunt duodecim vaccæ vel amplius, taurum ex ea involaverit vel occiderit, tribus solidis eum solvat: aut quaecumque armentum de ipsa vaccaritia involatus fuerit, secundum qualitatem eum solvat. Illam optimam vaccam quatuor tremiffes licet adpretiare, illam aliam sequenterianam solidum unum. Illa alia minuta animalia secundum arbitrium adpretientur, & ita solvantur secundum quod lex habet.

TITULUS LXXVI.

De eo cui mortaudus imputatur.

SI quis mortaudit barum aut feminam, qui qualis fuerit, secundum legitimum weregildum novem geldos solvat, aut cum viginti quatuor totos electos, aut cum octuaginta quales invenire potuerit juret.

TITULUS LXXVII.

De eo qui gravidæ mulieri natum interfecerit.

SI qua mulier gravida fuerit, & per factum alterius infans natus mortuus fuerit, aut si vivus natus fuerit, & octo dies non vivit, cui imputatum fuerit, quadraginta solidos solvat, aut cum duodecim medios electos juret.

TITULUS LXXVIII.

De pretio bovis.

Oprimus bos quinque tremiffos valet, medianus quatuor tremiffos valet, minor sicut adpretiatus fuerit. Qui de ipsis aliquem involaverit, sicut lex habet, ita componat.

T I -

⁸ Herold. Et pretia. & Lindenbr. Si quis equo, quem Alamanni. & Lindenbr. In lausania.
⁹ Herold. Prægnans. & Lindenbr. Ea, & paulo post eor. & Herold. Aut firmat. & Al. Quantum.
¹⁰ Herold. Si cui mortaudus imputatur, sine sit baro sine femina. & Defunt in Herold. Novem geldos.
¹¹ Lindenbr. Tota electis. Herold. Tota electos. & Herold. & Lindenbr. Medius electus.

TITULUS LXXIX.

De eo qui pastores vel artifices occiderit.

- I. Si pastor porcorum, qui habet in grege quadraginta porcos, & habet canem doctum & cornu & juniorem, si occisus fuerit, quadraginta solidis componatur.
- II. Legitimus pastor ovium, si octuaginta capita in grege habet domini sui, & occisus fuerit, cum quadraginta solidis componatur.
- III. Si alicujus seniscalcus (1), qui servus est, & dominus ejus duodecim vassus (2) infra domum habet, occisus fuerit, quadraginta solidis componatur.
- IV. Si mariscalcus qui super duodecim caballos est occiditur, quadraginta solidis componatur.
- V. Si coquus qui juniorem habet occiditur, quadraginta solidis componatur.
- VI. Si pastor (3), similiter.
- VII. Faber autifex (4) aut spatarius, qui publice probati sunt, si occidantur, quadraginta solidis componantur (4).

Tom. II.

† Herold. Si piscorem. * Lindenbr. Faber, artifex.
‡ Lindenbr. cum aliqua de alio generio.

TITULUS LXXX.

De eo qui cum ancilla vestiviaria & generiaria (5) concubuerit.

- I. Si quis cum alicujus ancilla vestiviaria concubuerit contra voluntatem ejus, cum sex solidis componatur.
- II. Et si cum puella de generio priore concubuerit aliquis contra voluntatem ejus, cum sex solidis componatur.
- III. Si quis cum aliqua ex illis aliis de generio (6) contra voluntatem ejus concubuerit, cum tribus solidis componatur.

TITULUS LXXXI.

De eo qui incendium super alium in nocte miserit.

- I. Si quis super aliquem focum in nocte miserit, ut domum ejus incendat, seu & salam suam, & inventus & probatus fuerit, omne quod ibidem arsit simile restituatur, & super hæc quadraginta solidos componatur.
- II. Si enim domum infra curtem incendiderit, aut scuriam, aut graniam, vel cellaria, omnia similia restituatur, & cum duodecim solidis componatur.

F f 3 III.

‡ Deest in Herold. Priore.

(1) Seniscalcus. Quidquid dicat Eccardus in notis ad Pactum Legis Salicæ, verba hujusce legis ostendunt, Seniscalcum esse hic servum præfectum, non armentis, sed Vassis, hoc est famulatio, sicut Mariscalcum servum præfectum equitum.

(2) Vassus. Famulos hac voce hic designatos esse, nemo, ut arbitror, inficias ibit. Super Titulo XXXVI. lege 5. Vassus Ducis aut Comitum memoratur, & famulus Curialis indigitatur. Gwas Armorica lingua idem est ac servus, famulus. Antiquitus, Boxhornio auctore, designabat juvenem, adolescentem, virum: quibus vocabis nos adhuc famulos designamus. *del. Giovane, il Garzone, l'Uomo.* In hoc quoque Titulo Junior pastoris porcorum & coqui idem est ac servus, gario. Inde peti potest significatio vocis Vassallus, quæ vi grammaticali est diminutiva vocis Vassus, quamvis haud raro in eandem significationem adhibeantur. V. Wachter. h. v.

(3) Spastor. Alias: si piscor, quam lectionem sinceriores vereri ipse Baluzius aumavit.

(4) Quadraginta solidis. Observa pastorem porcorum, pastorem ovium, seniscalcum, mariscalcum, coquum, piscorem, & fabrum aurificem, atque spatarium publice probatos, omnes æqualiter habitos in æstimatione capitum, XL. scilicet solidis. Credo profecto hic agi de hominibus, qui e servorum grege essent (quamvis excellentiori censu supra communes servos habitus fuerint), cum compositio hominis liberi æstimatione quadruplo majore, hoc est bis octuaginta solidis censetur Titulo LXVIII. Inde inferas & servos mechanicas artes exercuisse, atque ad id etiam publice probatos fuisse, ut eas publice commode exercerent. Sane ex lege Burgundionum Tit. XXI. cap. 2. liquido colligitur, servos artes mechanicas publice exercuisse: *Quicumque ser-*

vum suum aurificem, argentarium, ferrarium, fabrum ærarium, sartorem, vel sutorem in publico attributum artificium exercere permiserit, & id, quod ad facienda opera a quocumque susceperit, fortasse evoverit, dominus ejus aut pro eodem satisfaciatur, aut servi ipsius, si maluerit, faciat cessionem. Nonne & nos mechanicas artes inter opera servilia recensemus?

(5) Cum ancilla vestiviaria, & generiaria. Vestiviaria ancilla erat, cui vestiarii domestici cura demandabatur: Generiaria, quæ in gynecæo alebatur. Etenim viri principes, ac nobiles sua gynecæa habebant, in quibus ancillæ nendo, suendo, texendo, aliisque mulieribus artibus vacabant. Vide Cangium hac voce, ibique additiones PP. Maurinorum.

(6) Ex illis aliis de generio. Sunt qui dividant gynecæum in superius, & inferius; illud honestius pro fœminis liberis, hoc vilius pro ancillabus. Hanc divisionem, & hac lege confirmant, Lindenbrogianæ forte lectioni innixi, quæ habet: cum aliqua de alio generio. Ego is non sum, qui horum sententiam valeam vel minimum infirmare; sed tamen mihi persuadeo, legem hanc ex lectione nostra non nisi de uno gynecæo verba facere. Primo enim agitur de ancilla de generio priore, id est de ea una, quæ inter ancillas erat Prior, & præfecta, quam Italice dicimus la Priora del Conservatorio. Inde agitur de illis aliis de generio, quæ sub Priorissæ illius directione vivebant. Sicut enim inter famulos præfectus erat Seniscalcus, ita & congruum erat, ut inter ancillas esset una præfecta, quæ æstimatione ancillis cæteris majore pensaretur, sicut Seniscalcus cæteris famulis. Cæterum & hæc & illas ex servorum cœtu fuisse mihi certum videtur ex compositione delicti, quæ minima est, si conferatur cum compositione ejusdem delicti in fœminam liberam commissi, quæ habetur supra Titulo LVIII.

III. Si quis stubam, ovile, porcaritiam domum alicujus concremaverit, unamquamque cum tribus solidis * componat, & similem restituat.

IV. Servi domum si incenderit, cum duodecim solidis componat, & similem ei restituat.

V. Scuriam vel graniam servi si incenderit, cum sex solidis componat, & similem restituat.

VI. Si enim spicarium servi incenderit, cum tribus solidis componat. Et si domino, cum sex solidis, & similem restituat.

TITULUS LXXXII.

De canibus feufibus ^B (1) vel aliis furatis aut occisis.

I. Si quis canem feufium primum cursalem, qui primus currit, involaverit, solidos sex componat; qui secundum, solidos tres componat.

II. Qui illum ductorem, qui hominem sequentem ducit, quem laithunt dicunt, suaverit, duodecim solidos componat.

III. Bonum canem porcaritium ^γ, vel qui vaccam & taurum prendit, si occiderit aliquis, cum tribus solidis componat.

IV. Si veltrum leporalem probatum aliquis occiderit, cum tribus solidis componat.

V. Si quis canem pastoralem, qui lupum mordit, & pecus ex ore ejus tollit, & ad clamorem ad aliam vel ad terram villam currit, occiderit, cum tribus solidis componat.

VI. Si canem qui curtem defendit (2) aliquis occiderit, cum solido componat.

VII. Et si ipse canis eum per vestimentum apprehenderit, & eum quasi volens per-

cusserit, & mortuus fuerit, juret ut per invidiam non fecisset, nisi se ad detendendum, & donet alium catellum, qui jugum transpassare possit.

TITULUS LXXXIII.

De eo qui aliquam clausuram in aqua fecerit, & ibi aliquid negaverit ^δ.

I. Si quis mulinum aut qualemcunque clausuram in aqua facere voluerit, sic faciat ut nemini noceat. Si autem nocuerit, rumpatur usque dum non noceat.

II. Si ambæ ripæ suæ sunt, licentiam habeat. Si autem una alterius est, aut roget, aut comparet.

III. Si quis aliquam clausuram in aqua fecerit, & ipsa aqua infaverit, & ibi alicujus pecus negaverit ^ε, vel famulus, vel infans, quicquid ibi negaverit, simile restituat, unumquodque secundum legem suam componat.

TITULUS LXXXIV.

De his qui de terra sua inter se contendunt.

SI qua contentio orta fuerit inter duas genealogias de termino terræ eorum, & unus dicit; *Hic est noster terminus*; alius revadit in alium locum, & dicit; *Hic est noster terminus*; ibi præfens sit Comes de plebe illa (3), & ponat signum ubi iste voluerit, & ubi ille alius voluerit ^ζ terminum, & girent ipsam contentionem. Postquam girata fuerit, veniant in medium, & præfente Conite tollant de ipsa terra, quod Alamanni cuffodi (4) dicunt, & ramos de ipsis arboribus insigant in ipsam terram quam tollunt, & illa genealogia quæ con-

* Lindenbr. 71 fol.
 δ Lindenbr. Anegaverit. Ita etiam in reliquis.
 Et ubi ille alius voluerit.

β Lindenbr. Feufis.
 γ Al. Furis ipsam contentionem. Postquam jurata fuerit.

γ Addit Herold. & Lindenbr. Usurarium.
 ε Lindenbr. Anegaverit. ζ Desunt in Herold.

(1) De canibus feufibus. Ne mirere in amplissimo Regni Senatu tanta præcisione, & exactitudine de canibus venatoriis actum esse, cum & liberi, & nobiles, & Principes venationibus quam maxime oblectarentur. Tanti namque fiebant canes hujusmodi, ut veteres Danorum heroes canem secum conspultum esse voluissent. Apud Saxonem Grammaticum lib. V. *Asvitus morbo consumptus cum cane & equo tereno mandatur antro*. Ad quæ M. Brynolfus Svenonius apud Stephanum Stephanium in notis ad Saxonem hæc habet: *Equum veteres Danorum Heroes, ac Proceres tanquam bellatoris insigne, canem cæ venatoris, una secum condi rebant, ut quibus in vita rebus, ac studiis se oblectassent, iidem in morte comitati deponerentur; aut etiam in altera vita ex illis usum expectabant.*

(2) Si canem, qui curtem defendit. Magna certe æstimatio habenda canum rei domesticæ custodum, ubi minus tuta cateroquin habitacula. Hiuc mihi persuadeo, majori adhuc æstimatione canes custodes pensatos fuisse antiquioribus ævis, cum infirmioribus munimentis res & personæ Barbarorum ab aliorum injuriis tutæ redderentur. Statuta Da-

vid II. Regis Scotiæ, licet hæc legibus valde recentiora, ex remotiori tamen antiquitate hac in re certe derivantur. Ita enim cap. 15. *Statuit Dominus Rex, si aliquis injuste & contra legem alterius canem interfecerit, vigiliabit & custodiet ejus finarium per annum & diem. Et omnia damna infra dictam tempus per eum sustentata pro defectu canis sui, restituet sine ulla contradictione.*

(3) Comes de plebe illa. De divisione civili Provinciæ in Plebes, quæ in Ecclesiasticis adhuc superest, alibi ex professo agemus, cum aliquando fufiori calamo opus sit huic rei satis illustrandæ.

(4) Cuffodi. Advertit Baluzius, in Codicibus Merensi, & Thvano legi *Zimf*, quæ vox opportune designat rem, de qua agitur, scilicet cæspitem, seu glebam avulsam cum suo gramine. Receptissima fuit investitura forma *per ramum & cæspitem*. Hunc ambo contententes e controverfo agro sibi assumunt, ut super illum dimicent, & cui Deus per victoriam ramum & cæspitem tradiderit ipse de agro rite investitus esse intelligatur. Habes hic duelli quemdam ritum non sine voluptate legendum.

contendunt levent illam terram presente Comite, & commendent in sua manu: ille involvat in fanone, & ponat sigillum, & commendet fidei manu usque ad statutum placitum. Tunc spondeant inter se pugnam duorum. Quando parati sunt ad pugnam, tunc ponant ipsam terram in medio, & tangant ipsam cum spatibus suis, cum quibus pugnare debent, & testificentur Deum creatorem ut cuius sit iustitia, ipse sit & victoria; & pugnent. Qualis de ipsis vicerit, ipse possideat illam contententem; & illi alii presumptiosi, quia proprietatem contradixerunt, duodecim solidos componant.

TITULUS LXXXV.

De eo qui servum alterius fugientem accepit & sequenti domino contradixerit.

SI quis fugitivum (1) alterius servum susceperit, & sequenti domino aut in illa die, aut quando poterit, contradixerit eum, & reddere noluerit, tunc vadat ad Principem quem ille habet, ut ei iustitiam faciat, & cum quadraginta solidis componat eum, quia contra legem eum recepit.

TITULUS LXXXVI.

De eo qui servum in pignus susceperit, & si ipse servum aliquid damnum fecerit.

SI quis pignus tulerit contra legem, aut servum, aut equum, postquam illum in domum suam duxerit, & ille servus ibi hominem occiderit, aut ille equus aliquid damnum fecerit, illud damnum ad illum pertineat qui illud pignus tulit, non ad illum dominum cuius illud pignus fuerit.

II. Si autem dominus voluntarie pignus dederit pro aliqua re alicui, & illud pignus quod datum est, ibi aliquod damnum fecerit, dominus qui dedit, damnum quod factum est simile restituat.

TITULUS LXXXVII.

De eo qui alteri res suas apud se inventas contradixerit.

SI quis res suas apud alium hominem invenerit, quicquid sit, aut mancipia,

aut pecus, aut aurum, aut argentum, aut alia spolia, & illa reddere noluerit, & contradixerit, & post hac convictus fuerit ante iudicem, aut simile aut ipsum reddat, & cum duodecim solidis componat, quia proprietatem ejus contradixit.

TITULUS LXXXVIII.

Ut fratres post mortem patris eorum hereditatem non dissipent antequam dividant eam.

SI qui fratres post mortem patris eorum aliquanti fuerint, dividant portionem patris eorum. Dum hoc non fuerit factum, nullus rem suam dissipare faciat usque dum æqualiter partiant (2).

TITULUS LXXXIX.

De eo qui hominem occiderit & negaverit.

SI quis hominem occiderit, & negare voluerit, cum duodecim nominatis juret, & alios tantos advocatos in arma sua sacramenta (3) pro quatuor tremissis cum uno sacramentali juret. Pro tribus solidis & tremisse cum duobus sacramentalibus juret. De sex solidis & tremisse cum quinque nominatis juret, aut cum tracta spatia defendat.

TITULUS XC.

De coxa vel brachio incisus.

SI coxa abscisa fuerit libero homini, octuaginta solidis componatur.

II. Si brachium abscisum a scapula cepit, similiter.

TITULUS XCI.

De eo qui mulieri prægnanti abortivum fecerit.

SI quis mulieri prægnanti abortivum fecerit, ita ut jam cognoscere possit utrum vir an femina fuit; si vir debuit esse, cum duodecim solidis componat; si autem femina, cum viginti quatuor. Si neutrum cognoscere potest, & jam non fuit formatus in lineamenta corporis, cum duodecim solidis componat. Si amplius requirit, cum sacramentalibus suis se idoniet.

Tr-

^a Liudendr. Et si sub se.

^b Herold. Dominus ejus qui.

^c Liudendr. Simile ei.

^d Liudendr. Xv. fol.

^e Liudendr. Et alius tantis advocatis.

^f Liudendr. Absistit.

^g Desunt in Herold. A scapula.

^h Liudendr. Cognosci, & sic paulo post.

ⁱ Liudendr. Requiritur.

(1) Fugitivum.) *Quæstum est ævo Rhabani Archiepiscopi Moguntini, an liceat Missas aut Psalmos cantare pro servo fugitivo in fuga mortuo. Respondit ille ad Reginaldum Chorepiscopum Moguntinum scribens, orandum esse pro eo, nisi forte aliquo crimine majore implicetur, aut in perfidiam devolvatur.* Baluzius.

(2) *Æqualiter partiant.*) Nulla de jure primogenituræ mentio, de qua etiam nescio an in illa ex antiquis Germanicis legibus verbum occurrat. Et tamen apud quosdam Germanicæ populæ quoddam primogenituræ jus adumbratum cerno ex Tacito hæc de Ulfipiis, ac Tencteris scribente Germ. cap. XXXII. *Inter familiares & penates & jura successorum*

equi traduntur, Excipit filius, non ut cætera, maximus natu, sed prout serox bello, & melior.

(3) *In arma sua sacramenta.*) Juramentum super arma Barbaris receptissimum fuit. Daspicor autem hic legendum esse: *in arma sua sacra*. De juramento *ad arma sacra* mentio quoque fit in nostris Legibus Langobardicis Rotharis CCCLXIV. & CCCLXVII. Dicitur potro *arma sacra*, quia is, qui jurare debebat, *dabat arma sua ad sacrandum*, seu ad benedicendum, ut habetur in lege Bajuvariorum Tit. XVI. cap. V. Errarunt profecto, qui per *arma sacra* reliquias Sanctorum, vel sacra paramenta intellexerunt.

TITULUS XXII.

De hereditate quam mulier post partum statim mortua derelinquit.

SI qua mulier, quæ hereditatem paternam habet, post nuptum prægnans peperit parvum, & in ipsa hora mortua fuerit, & infans vivus remanserit aliquanto spatio, vel unius horæ, ut possit aperire oculos & videre culmen domus & quatuor parietes, & postea defunctus fuerit, hereditas materna ad patrem ejus pertineat, eo tamen * si testes habet pater ejus quod vidissent illum infantem oculos aperire & potuisset culmen domus videre & quatuor parietes (1). Tunc pater ejus habeat licentiam cum lege ipsas res ^β defendere. Si autem aliter ^γ; cujus est proprietas, ipse conquirit.

TITULUS XXIII.

De eo qui in pugna parentem suum dereliquit & fugit.

SI qua in exercitu pugna commissa fuerit, & dimiserit quis parentem suum (2) pugnare & fugit, & ille alius defendit se, post reversionem ille qui fugit componat bis octuaginta solidos illi alio quia inde fugivit ^δ.

TITULUS XXIV.

De eo qui post finitam & emendatam causam mallare præsumpserit.

SI quis aliquem post finitam causam & emendatam mallare voluerit, post testes tractos & emendationem datam si hoc præsumpserit tentare, & iste se non potest per sacramenta vel per testes defendere, tunc per pugnam duorum se defendat. Et post hæc ille restator cum quadraginta solidis componat.

TITULUS XXV.

De eo qui ingenuam feminam colpo percussit.

SI quis feminam ingenuam colpo percussit, sic ut sanguis non exeat, solvat solidos duos. Si lida fuerit (3), solvat solidum unum & tremissem. Si ancilla fuerit, solvat solidum unum.
II. Si barus fuerit, similiter.
III. Si servus fuerit, medium solidum.

TITULUS XXVI.

De eo qui medellam & aut carrucam alterius involaverit.

SI quis medellam rumpit aut involat, solidos tres solvat.
II. Si carrucam involat, aut rumpit rotas in priori parte, sic ut illa die operatricet ^ε, solidos tres componat.
III. Si de post involat aut rumpit, sex solidos componat.
IV. Si herpices fuerit, tres solidos componat.

TITULUS XXVII.

De eo qui buricas in sylva porcorum incendit.

SI quis buricas in silva tam porcorum quam pecorum incendit, viginti duos solidos componat.
II. Et si intus per furorem intrat, & de suo nihil invenit, sex solidos componat.
III. Et si in curte aliena ingressus fuerit, simili modo.
IV. Si intus in scuria, duodecim solidos componat.
V. Nisi ^ζ homicida suus ei in curte aut in casa fuerit, & pro ipso nullus offert justitiam ^η, si sequenter ipsum currit ^θ, hoc non est ad requirendum.

T I-

* Herold. Et tamen.

β Desunt in Herold. Ipsas res.

γ Herold. Si autem aliter.

δ Lindenbr. Illi alii qui inde non fugi, sed mansi.

ε pares suos non dimisit.

ζ Herold. Cum XX solid.

ζ Lindenbr. Medellam; al. medellam & medellam.

η Herold. Trecentur.

θ Herold. Teorum.

θ Lindenbr. Nam si.

λ Herold. in marg. Distum.

λ Addit Herold. Et in curtem vel in domum.

(1) Et quatuor parietes. Simplicibus hinc cautionibus, quas aliqui fortasse ex nostratibus irridebunt, cavebatur ne abortio pro jure nato vendicaretur. Forte etiam id cautum, ut infans ita inter homines vixisse censetur, ut junium civilium capax moraliter haberi posset. Petrum in Anglia fuit, ut neonati infans audiret vagitus. Saxones quoque id colligebant ex vagitu intra quatuor parietes audito. Heinzeus Elem. Jur. Germ. lib. II. art. 249.

(2) Parentem suum. Similem, imo severiorem legem habes libro III. Capitularium cap. 71. Capitulare II. anni DCCCXIII. apud Baluzium cap. 20. Si quis fidelibus nostris contra adversarium suum pugnam, aut aliquod certamen agere voluit, & convocaverit ad se aliquem de comparis suis, ut ei adiutorium præbisset, & ille noluit, & exinde negligens permansit, ipsum beneficium quod habuit auferatur

ab eo, & detur ei, qui in fidelitate & stabilitate sua permansit. Cæterum in ejusmodi decretionum spiritum, veranque rationem inquirere illorum est, qui rei militari sua studia impendunt.

(3) Si lida fuerit. Hinc prospicis litam haberi ut medium quid inter liberam, & ancillam. Qui litos in classem servorum rejiciunt, rem acu non tangunt. Observat Muratorius Dissert. XV. litos possedisse bona immobilia, tractuque suos fecisse; item fuisse ipsos patratæ delicta pecuniaria taxata solutione. Hæc servis minime competeant. Servos manumissos rectius dixerit, quamvis non plena libertate donatos, sed quibusdam oneribus erga patronos obnoxios. Uno verbo servi erant sub dominorum potestate & dominio, liti sub quadam obedientia erga patronos. An vero in Italia ejusmodi fuerint Alodiones, alii disjucunt.

TITULUS XCVIII.

De eo qui gregem animalium in pignus tulerit, & porcarium vel ceteros pafiores flagellaverit.

I. Si quis gregem de porcis, aut de jumentis, aut de vaccis, vel de berberibus in pignus tulerit, quadraginta foliis sit culpabilis.

II. Si porcarium ligatus de via ostatus & vel battutus fuerit, sic ut duo teneant, & tertius percutiat, novem solidos componat. Et de reliquo quod ei fecit, sicut reliquis servis componi solet, ei in triplum componatur.

III. Et quod de berberario, stotario, & vaccario fit, quod reliquis servis componi solet, componatur eis in duplo.

TITULUS XCIX. (1)

De eo qui bifontem & vel cetera animalia aut furaverit aut occiderit.

I. Si quis bifontem (2), bubalum (3), vel cervum qui prugit (4), furaverit aut occiderit, duodecim solidos componat.

II. Et si cervus ille treudis (5) non habet, medium solidum componat.

III. Si treudis habet, & cum ipso nihil sagittatum est, solvat solidum unum.

IV. Si rubeus feramus & cum ipso sagittatus est (4), tres solidos solvat.

V. Si niger est, solidos sex componat.

VI. Si involatus fuerit, novem geldos componat.

VII. Si cervus indomita fuerit occisa, tremisso solvat.

VIII. Si treudem habuit, medium solidum.

IX. Si cum ipsa rubea fera, sagittata fuerit, sex solidos solvat.

X. Si nigra, sex solidos componat.

XI. Si involata fuerit, novem geldos componat.

XII. Si ursus alienus occisus aut involatus fuerit, solvat eum solidis sex.

XIII. Aprum similiter.

XIV. Si quis pecus manuaelem, qui dicitur alatus, aut verrem, aut ducariam occiderit, sex solidos componat.

XV. Si furas fuerit, tres solidos solvat, & quantum juret quod valuit, novem geldos componat.

XVI. Si quis capriolum occiderit, saiga. Si involatus fuerit, novem geldos componat.

XVII. Si grus fuerit furata aut occisa, tres solidos solvat.

XVIII. Si auca & fuerit involata aut occisa, novem geldos solvat.

XIX. Aneta, gariola, ciconia, corvus, cornicula, columba, & cauba, & croerola, ut alia similia requirantur.

XX. Si acceptor qui aucam mordet, tres solidos solvat: si gruem mordet, sex solidos componat.

XXI. Si verris occiderit, alium pro eo reddat, & tres solidos solvat.

XXII. Si canis alienus hominem occiderit, medium werigildum solvat. Et si totum werigildum querat, omnia ostia sua claudantur, & per unum ostium semper intret & exeat: & de illo limitare novem pedes suspendatur, usque dum totus putrescat & ibi putridus cadat, & ossa ipsius ibi jaceant, per alium ostium non intret nec exeat (5). Et si canem

nem

α Herold. De grege pignoro & pastoribus flagellatis.
δ Lindenbr. Bifontem vel bubalum.
β Herold. Rubica fera.
ε Lindenbr. Croerola. Herold. borostain & cauba.

γ Herold. Borostain.

ζ Al. Stracalis.

θ Al. Dingles burgis.

ι Al. Treudis.

κ Herold. Rwa.

λ Herold. Autem. Lindenbr. Antia.

(1) In Heroldina editione Titulus iste inscribitur: De bifonte, & ceteris animalibus furatis; & progreditur usque ad legem XIX. post quam adest Titulus: De acceptore occiso. Post legem XXI. Titulus: De cane, qui hominem occiderit. Post legem XXII. Titulus: De jumento, quod hominem occidit. Post legem XXIV. Titulus: De his qui res alienas capulaverint. Post legem XXVII. Titulus: De eo, qui extraneos suscipit sine permissu.

(2) Bifontem. Bifontibus, feri bovis genus, Germaniam referant fuisse docent antiqui. In nostris quoque Jullis Alpibus inventos fuisse tradit Paulus Diaconus lib. II. cap. 8., & quidem adeo portentoſæ magnitudinis, ut ferme supra fidem sit. Nunc sylvis excisis, & arvis excultis ex Europa pene defecerunt, si Lithuaniam excipias, & septentrionales Europæ recessus. Pelloutier Hist. des Celtes lib. II. cap. 12. Ferunt tamen quamplurimos in America Septentrionali inventi, a freto Hudsoni ad Floridam usque. Aliquot ab hinc annis vidimus Venetiis Bifontem jubatum ex Illinesium finibus advectum, qui Europaorum imaginem referebat. Anne per extremas Septentrionis oras ab Europa in Americam Bifontibus paucit via?

(3) Bubalum. Non ambigo Bubalos, de quibus lex loquitur, ipsosmet fuisse Urus, quorum ferax erat Germania, quibus imperitum vulgus Bubalorum nomen imponit, ut ait Plinius lib. VIII. cap. XI. Ita & Solinus cap. XXXIX. Sunt & Uri, quos imperitum vulgus vocat Bubalos, cum Babali pene ad cervitiam faciem in Africa procreentur. Urus autem altera est bovis sylvestris species, communem bovem magnitudine corporis superans. Adhuc invenitur in Borussia & in Septentrione, ubi tamen & rarefcit. Pelloutier loco citato.

(4) Sagittatus est. Originein colligo (ni fallor) jurium venationum reservatarum. Ferræ & volatilia non censentur quidem in possessione, sed in iure domini fundi, sicut ferme apud nos pilces in piscariis, vel in valibus Venetici litoris. Vide Legem Ripuariorum Tit. XLII. Confer quoque Legem Bajuvariorum lege ultima. Bannis autem regis impetratis, & venationum iure sub regia tuitione posito, quo facilius ceteri excluderentur, inter Regalia transisse pluribus evincit J. H. Boehmerus in Jure Eccl. Prot. lib. V. tit. 24.

(5) Nec exeat. Observa, quoniam adhiberantur pœnar, seu civilia remedia, ut la-

sci-

nem ipsum inde iactaverit, aut per alium osium intaverit in casam, ipsum weregildum medium reddat.

XXIII. Si caballus, porcus, aut bos hominem occiderit, totum weregildum solvat. Si servus fuerit, medium pretium solvat.

XXIV. Si alicujus caballus sepem alienam fallerit, & de palo transpunctus fuerit, cuius sepi fuerit, ipse solvat medium pretium.

XXV. Si quis ferrum mulinarium ^a involaverit, alium cum ipso reddat, & solvat

solidos sex in texaga ei cuius fuerit.

XXVI. Si quis sepem alienam capulaverit, tres solidos solvat.

XXVII. Si quis mortuum suum in terra aliena posuerit, duodecim solidos solvat, aut cum duodecim juret, ut hoc pro malo non fecisset.

XXVIII. Si quis ingenuum aut ingenuam extraneam sine permisso cuius fuerit in terram miserit, quadraginta solidis sit culpabilis. Si servus fuerit, duodecim solidos solvat.

EXPLICIT LEX ALAMANNORUM (I).

CAPITULA ADDITA AD LEGEM ALAMANNORUM,

Uti edita sunt a Steph. Baluzio ex veteri Codice Remensi.

I. **S**I quis alteri oculum ruperit, & ille pupillus intrus restitit, solvat solidos viginti. Si oculus ille foras exierit, solidos quadraginta, aut cum duodecim medios electos juret.

II. Et qui auriculam simaverit, solvat solidos viginti. Si totum excusserit, aut si plagaverit, ut audire non possit, solvat solidos quadraginta, aut cum duodecim juret.

III. Si quis brachium super cubito transpuxerit, solvat solidos sex. Si subtus cubitum fuerit, solidos tres solvat.

IV. Simili modo si coxa transpuncta fuerit, solvat solidos sex. Si subtus geniculum fuerit, solvat solidos tres. Si non fuerit transpuncta, & nervora teriperit, ut ibi wafilus intrat, solvat solidos tres.

V. Si in brachium sive in coxa super geniculum aut super cubito, unam compositionem.

VI. Si quis in revo plagatus fuerit in petus aut in latus, solvat solidos duodecim, aut cum duodecim medios electos juret. Si transpunctus fuerit, solvat solidos viginti quatuor, aut cum duodecim juret.

VII. Si quis in latus alium transpuxerit sic ut in revo plagatus non sit, solvat solidos sex, aut cum sex medios electos juret.

VIII. Si quis alteri brachium super cubitum aut coxa super geniculum cum spata aut cum fuste fregerit, & non maneat, solvat solidos sex. Et si subtus cubitum aut subtus geniculum fuerit, & non maneaverit, solvat solidos tres. Si nervora tangit, & wafilus intrat, solvat solidos tres.

IX. Si quis alterum brachium mancat, solvat solidos viginti. Et si ipsum pertruncat, solvat solidos quadraginta, aut cum duodecim juret.

X. Si quis digitum pollicem alteri truncaverit, solvat solidos duodecim. Si mancat, aut in primo nodo truncatus fuerit, solvat solidos sex.

XI. Si secundus digitus truncatus fuerit, solidos decem solvat. Si mancat, solvat solidos quinque. Si prima junctura truncata fuerit, solvat solidos tres.

XII. Si tertius digitus truncatus fuerit, solvat solidos tres. Si mancat, solvat solidos tres.

XIII.

^a Lindenbr. *Serrou mulinarium*.

sciivientis civium libertatis abusus coercedetur. Ceterum remedia hujusmodi inter Barbaros abs usi non erant. Etenim nescio quid simile occurrit in Legibus Ostrogothicis Drap. B. c. 13. *Si dominus pro servo multam pendere abnuerit in conventu publico, tum iudicis sententia lata, ligamentum ex ramis quernis collo servi circumdabitur, illique suspendetur ad introitum domus domini.* V. Job. Ihre V. *Lit.*

Quatuor insuper leges leguntur in Heroldina Editione, quarum duae s b Titulo: *De eo, qui in fredo infantes laesit*: reliquae hanc titulum praerant: *De eo qui raptori resistit*. Leges ipsas hic referre superiedo, cum

infra recitentur, suntque lex XXXIX. primi additamenti, & leges tres secundi additamenti, quae tres leges a Baluzio ex eadem Heroldina editione de prompta sunt. Goldastus vero nobiscum quidem Legi kmem imponit, sed subinde habet integrum caput: *De Legibus, Moyses Genti Hebraea* &c. quod p cto Legis Salicae praerum est. Tandem in fine cum Heroldina editio, tum Goldastina haec habent: **HOC DECRETUM EST APUD REGEM, ET PRINCIPES EJUS, ET APUD CUNGTUM POPULUM CHRISTIANUM, QUI INFRA REGNUM MERWUNGORUM CONSISTUNT.**

XIII. Si quartus digitus truncatus fuerit, solvat solidos tres. Si mancat, solvat solidos tres.

XIV. Si quartus digitus truncatus fuerit, solvat solidos quinque. Si in primo nodo truncatus fuerit, solvat solidos tres.

XV. Si minimus digitus truncatus fuerit, solvat solidos decem. Si mancaverit, solvat solidos quinque.

XVI. Et si manus transpuncta fuerit, solvat solidos sex. Et si manus tota excussa fuerit, solvat solidos quadraginta, aut cum duodecim medios electos juret.

XVII. Si quis alteri pedem truncaverit, solvat solidos quadraginta. Et si mancat, solvat solidos viginti. Et si foris villa ambulare poterit, & in campo suo cum strelzia ambulare poterit, solvat solidos viginti quinque, aut cum duodecim medios electos juret.

XVIII. Si quis alteri articulum pollicem truncaverit, solvat solidos sex. Si prima junctura truncatus fuerit, solvat solidos tres. Si lito contigerit, solvat solidos quatuor, Si seruo, solvat solidos tres.

XIX. Si alius articulus truncatus fuerit, solvat solidos tres.

XX. Si qua mulier gravata fuerit, & per factio alterius infans mortuus natus fuerit, aut si vivus parus fuerit, & novem noctes non vivit (1), cui reputatum fuerit quadraginta solidos componat.

XXI. Si femina baronem extra rixam subdulum clamaverit, solvat solidos duodecim, aut cum duodecim medios electos juret maritus ipsius.

XXII. Si quis alterius ingenuam de crimina seu stina aut herbaria fuit (2), & eam priferit, & ipsam in clida miserit, & ipsam cum duodecim medios electos aut

cum spata tracta quilibet de parentes adnaverit, DCCC. solidos componat. Si ancilla fuerit, quindecim solidos componatur. Si in clida mifa non fuerit, & prifa & temptata fuerit, quadraginta solidos componat. Et si in clida non fuerit, sex solidos solvat. Et si ipsam vir contrafterit culpabilem, & ille propter quem ei reputatur mortuus fuerit, ille qui feminam contrafterit, wregildum ejus desolvat. Si baro fuerit de minoflidis, solvat solidos centum septuaginta. Si medianus Alamannus fuerit, ducentos solidos componat. Si primus Alamannus fuerit, ducentos quadraginta solidos componat, aut cum viginti quatuor medios electos, aut cum quadraginta quales invenire poterit juret. Si femina minoflidis fuerit, solvat solidos trecentos viginti. Si mediana fuerit, solvat solidos quadringentos. Si prima Alamanna fuerit, solvat solidos quadringentos octuaginta.

XXIII. Si quis mortuatus fuerit baro aut femina, qui qualis fuerit, secundum legitimum wregildum suum in novegildum solvatur, aut cum viginti quatuor totos electos, aut cum octuaginta quales invenire poterit juret.

XXIV. Si quis superius mortuum suum de alienas res qua valuerit sol. in terra miserit, solvat solidos quadraginta. Et si tremiffis aut duos valuerit, solvat solidos duodecim, aut cum duodecim medios electos juret.

XXV. Et cuicumque mortuo, tam occiso, quamque sua morte mortuo, aliquid tollatur aut involatur, de fossa ubi reponatur exfolitur (3), & expoliatus fuit, quod ibi tulit reddat, & octuaginta solidos solvat.

XXVI. Si quis ingenuus ingenuum interficiat, & ei aliquid de res suas fangulenta tulet.

(1) Et novem noctes non vivit.) Simile quid habes in Lege Salica a Carolo M. emendata, quæ sic effertur: Si quis infantem in ventre matris suæ, aut natum, antequam nomen habeat, infra VIII. noctes occiderit &c. Ex quibus inferes, infantem quoad æstimationem capitis ante nonam diem a nativitate censum fuisse parem non nato. Notandum autem in Pacto Legis Salicæ Heroldinæ editionis, ubi parallela Lex habetur, clausulam, de qua agitur, deesse. Atque in hac ipsa Alamannorum Lege Tit. XXII. quorundam civiles effectus, ut pater scilicet filio in hereditate succedat, novem dies vite filii non requiruntur, sed tantum ut signa dederit quibus vere inter homines vixisse censendus fuerit. Quare ego hanc novam inter Barbaros doctrinam fuisse reor, atque a Romanis acceptam. Festus: *Lustrici dies infantium appellentur, puellarum octavus, puerorum nonus, quia bis lustrantur, atque isti nomina imponuntur.* Habere quidem & antiqui Germani & Septemtrionales lustrationem quam infantium, qua & nomen imponebant, sed certam diem lustricam non habuisse videntur, neque nonam expectasse, ut ad prædictis exemplis docet Clesfilius Antiqu. Germ. cap. II. art. 9.

(2) Aut herbaria fuit.) Herbaria, hoc est, venetica. Clesfilius loc. cit. cap. I. art. 20.

id inter artes femininarum refert, quod medicinam tractares, vulnereque & morbos tum maritorum suorum, tum universæ familie curarent. Igitur illas beneficiis conficiendis maxime idoneas fuisse indubium est. Insuper cum ex Ethricismi ritibus superstitione observationes tum in colligendis herbis, tum in applicandis pharmacis adhiberentur, nil mirum si herbarie illæ una ferme cum frugibus veniant. Contra hujusmodi abusus non semel clamant Canones. Apud Gratianum c. XXVI. q. 5. C. Non licet. Nec in collectionibus herbarum, quæ medicinales sunt, aliquas observationes, aut incantationes liceat attendere: nisi tantum cum Symbolo Divino, aut Oratione Dominica, ut tantum Deus creator omnium, & Dominus honoretur. Alios Canones non refero, ne longior sim.

(3) Exfolitur.) Adversus violatores sepulchrorum clamant Barbarorum leges. Colliges, ideo præcipue persuasum fuisse violari sepulchra, ut res auferrentur, quas una cum defunctis sepulchro mandari mos erat. Pietiosa equidem mortuis conspulta fuisse, quamplura nos edocent monumenta. Vide Eccardum in notis ad Pactum Legis Salicæ Titulo XVII. lege 2. Tamen Barbaris omnibus communè minime fuisse apertiore videbimus loco.

tulerit, aut hoc auferit ad parentes, nihil est ad requirendum. Si enimvero non offerit, quadraginta solidos solvat.

XXVII. Si litus fuerit in Ecclesia ut in heris generationis dimissus fuerit, tredecim solidos & tremisso componat. Si seruo fuerit factum, duodecim solidos componat. Si ingenua Alamanna factum fuerit, octuaginta solidos componat, aut cum duodecim iuret. Si litra fuerit, viginti sex solidos & duos tremissos componat. Si ancilla fuerit, duodecim solidos electos iuret. De wegalaugen sex solidos solvat. Si litus fuerit, solvat solidos quatuor. Si seruus fuerit, solidos tres. Si ingenua Alamanna hoc alteri fecerit, duodecim solidos componat. Si litra fuerit, octo solidos componat. Si ancilla fuerit, quatuor solidos solvat. Aut qui eas discapillaverit, . . . rit, quindecim solidos componat.

XXVIII. Si quis messem alienam inchoat, . . . solidos componat, aut cum duodecim iuret ut pro malo hoc non fecisset. De iniuriata messe priferit, tres solidos solvat.

XXIX. Si mulier maritum datum sine procreatione aliqua mortua fuerit, & omnes res ejus ad parentes reddantur, quicquid per legem obtingat. Et si maritum supervixerit, tota lectuaria ei concedantur, si voluntaria se partire volunt, tollant quod eam per legem obtingerit. Lectaria partiant equale.

XXX. Si maritus uxorem suam dimittit, quadraginta solidos ipse componat, & de mundo suo non habeat potestatem, & omnia ei reddat quod ei per legem obtingit. Si reputat aliquid, potestatem habeat femina ipsa debet, solidos duodecim solvat. De una remanastula sua jure quod super fuerit maritus iuret aut reddat.

XXXI. Si quis altero per mano aut per drappo iratus priferit, solidos sex solvat.

XXXII. Si pignus alterius occidit, sex solidos solvat. Si porcus aut terbeis fuerit, tres solidos solvat.

XXXIII. Si alius altero pro altero pignorat aut furore tollit, si domum armento retulit, tremisse componat. Si indomitus fuerit, duas sagias componatur. Si equus

fuerit, solido uno. Si veltris fuerit, dimidio solido, Si jumentus fuerit, tremisse. Si expoliatus fuerit, similiter componatur.

XXXIV. Si quis alterum ligat, & foris marcha eum vendit, ipsum ad locum revocet, & quadraginta solidos componat. Si eum invenire non poterit, wiregildum sum solvat.

XXXV. Si cujuslibet messarius de grege ruletur, & caltratus fuerit, quantas equas sunt, tantos solidos solvat.

XXXVI. Si accipiter qui augam mordit, solidos tres solvat, Si grugem mordit, sex solidos solvat.

XXXVII. Si verus verrem occidit, ipse pro eo reddatur, aut tres solidos solvat.

XXXVIII. Si quis ingenuum aut ingenam expromissum cuius fuit in terra miserit, quadraginta solidis sit culpabilis. Si servus fuerit, duodecim solidis sit culpabilis.

XXXIX. Si quis alterius infans minofledis fuerit, tres solidos componat. Si medianus fuerit, sex solidos componat. Si meliorissimus fuerit, duodecim solidos componat.

XL. Si quis alium de caballo factat, solvat solidos sex.

XLI. Si quis alterius puellam impia fuerit, quadraginta solidos solvat, & ipsam reddat.

XLII. Si quis alterius puellam de genicio deviolaverit, solvat solidos sex. Et qui in ejus solatium ambulat, qui super eam manum mittit solvat solidos tres. Qui eam non tangit, solvat solidos duos.

XLIII. Si quis de grege aliena jumentum tollit, & domat eum alium, simile eum reddat, Si occisa fuerit, tres solidos solvat. Si mediana equa fuerit, sex solidos componat. Si meliorissima fuerit, duodecim solidos componat. Si taurus fuerit, sex solidos componat. Si involatus fuerit, sex solidos componat, & quantum valuit octogildum componat.

XLIV. Si faber ferrarius occisus fuerit, quadraginta solidos componatur. Si aurifex fuerit, quinquaginta solidos componatur.

Si quis de ipso mancusus, . . .
Cetera desiderantur.

ITEM ALIA CAPITULA.

I. **S**I quis alterius invitam puellam priferit, weregildo suo semper sit culpabilis. Si non fuerit rapta, duodecim solidos componat.

II. Si quis res alienas aut Ecclesie malo ordine invalerit, & alius facienti violentiam

repugnaverit, is nullum crimen admittit: quia non facit violentiam qui vim repellit, aut qui male agenti contradicit.

III. Nullus alienam terram sine auctoritate presumat invadere. Qui hoc fecerit, cum vindicta se expectandum esse cognoscat.

AD TITULUM XXXVI. LEGIS ALAMANNORUM. DOCUMENTA,

Quæ ritum veterum judiciorum popularium in civilibus & criminalibus causis latorum illustrant.

I. **O**mines, quotquot tribunali presentes se sistebant, etiam non vocati, jure suffragii gaudebant tum in criminali foro, tum in civili.

Docum. I.

II. Sententia, quæ a majori circumstantium parte probata erat, rata & grata habebatur.

I.

III. Id autem obtinebat non modo in sententiis definitivis, sed & in interlocutoriis, imo & cum de actis, præceptisque judicialibus ageretur.

I.

IV. Suffragantium pluralitas in judiciis saltem primæ instantiæ demonstrabatur per elevationem, & numerationem digitorum.

V. Audiis hinc & inde allegatis, ipso instanti sententia ferebatur.

II.

VI. In causa facti & possessionis, productis, audiisque testibus, illico sententia dicebatur.

V.

VII. Sententia ferebatur a circumstantibus tantibus, & non sedentibus, & non in scriptis.

III.

VIII. Ejusmodi ferebantur judicia, etiam

cum de fori competentia, & judiciaria potestate Domini Territorialis ageretur.

IX. Appellatio non recipiebatur, nisi statim, & absque intervallo a lata sententia interjecta foret.

VI.

X. Appellatio interjiciebatur a multitudine ad multitudinem, hoc est ad Generale Patriæ Colloquium, seu ad Pares Curie.

XI. Patriarchæ, ejusque Officialium pro tribunali sedentium non erat, vel opinative sententiam proponere, neque quidquam super id ore depromere, sed tantum a circumstantibus petere, quid juris.

XII. Unus ex circumstantibus sententiam cretenus proferebat, alii in sententiam ibant, si hæc placuisset.

XIII. Cum vero duo aut plures ex circumstantibus dispares proferrent sententias, ea pro juridica recipiebatur, quæ a majori circumstantium parte probaretur.

XIV. Radicata hæc judiciorum consuetudo evelli non potuit, quamvis Pontificis litteris reprobatæ.

Confer I. II.

DOCUMENTUM I.

De Rubcis, Monum. Eccl. Aquil. c. 98.

URbanus (1) Episcopus servus servorum Dei Venerabili Fratris .. (2) .. Patriarchæ Aquilegensis salutem & Apostolicam benedictionem. Nuper ad nostrum pervenit auditum, quod in Civitate Aquilegensis, Urinensis, Civitatis Austriæ, Glemone, Venzone, Marani, Montis-Falconis, Sacili, Sancti Viti, Medunæ locis, & nonnullis aliis locis, ac Terris & Castro, Gastaldis, & Oppidis Patriæ Forojulii, Aquilegensis diocesis, tuæ temporali jurisdictioni subiectis, in criminali & civili foro quædam abusiva consuetudo, quæ potius corruptela dici debet, inolevit rectorum judiciorum quamplurimum perverfiva. Ex eo quia in judiciis antedictis, tam in

præceptis, monitionibus, interlocutoriis, & definitivis sententiis, quam aliis quibuscumque actibus judicialibus, Patriarcha qui pro tempore est, & ipsius Officiales examinare, cognoscere, definire, terminare, & alios actus judiciales facere ex ponderata, & matura deliberatione non possunt: sed solum in quantum in instanti per astantes, seu majorem partem astantium, indifferenter & passim, sive nobiles, innobiles, litterati, & illitterati, artifices, seu cujusvis alterius conditionis, dignitatis, & status homines existant: etiam per Patriarcham seu ipsius Officiales in judicio præfidentes non vocati, sed eorum motu proprio, vel ex casu, temporibus, quibus idem Patriarcha & ipsius Officiales pro jure reddendo federe continge-

G g rit,

(1) Urbanus V.

(2) Marquardo,

rit, in loco iudicii convenientes: & facto per partes, seu ipsarum Advocatos vel Procuratores, atque omnibus quæ ipsæ partes dicere vel allegare in ipso instanti voluerint respectu articuli causæ, de quo in termino ipsi partibus statuto litigare contigerit, enarratis; tunc ad vocationem Patriarchæ, seu Officialium ejusdem, quasi more præconis, eisdem astantes requirentium, quid in præmissis actibus, seu articulis judicialibus de jure videtur, sententiarum & dictum fuerit ipso instanti, nulla alia deliberatione præmissa, qualis & quantumque fuerit causa seu negotium in iudicio deductum non attentis; iidem Patriarcha, & ipsius Officialia ita & taliter, sicut per prædictos astantes, seu majorem partem dictum & sententiarum extiterit ipso instanti, promulgare & sententiarum tenentur; & quæ prædictorum astantium, sicut præmittitur, sententiarum major pars exiit, per elevationem & numerationem digitorum eorundem, divisim &

successive factas, demonstratur. Ex quibus ineante, & absque congrua deliberatione, & sæpe cum fraude partium, & dictorum astantium, vel convenientium in loco & tempore iudicii antedicti ad amicorum, parentum, seu aliquorum potentium litigantium . . . actus iudicarii, interlocutorie sententiarum, & definitive, ac præcepta indebite promulgantur. Nos igitur attendentes, quod consuetudo, quæ canonicis obviat institutis, nullius debet esse momenti: quodque sententia a non suo lata iudice, nullam obtinet firmitatem; ut tam tu, quam Officialia tui prædicti in causis subsectorum tuorum, postquam tibi & ipsis de meritis eorum constiterit, sententias proferre valeatis, sicut ordo postulat rationis, præmissa consuetudine non obstant, Fraternitati tuæ autoritate præsentium concedimus facultatem. Datum Viterbii XIII. Kal. Augusti, Pontificatus nostri anno quinto (1).

DOCUMENTUM II.

De Rubeis, Monum. Ecclesiæ Aquilejensis cap. 98.

EXemplum fideliter de verbo ad verbum extractum ex Libro, sive Registro Litterarum Cancellariæ Reverendissimi D. Antonii Patriarchæ dignissimi de MCCCXC. (2) Indictione V. sic incipiens. Nos Antonius tenore præsentium facimus notum universis nostras præsentis litteras inspecturis: quod in hac nostra Patria Forjuli nostros ad libitum facimus, constituimus, & ordinamus, & creamus Officialia: videlicet, Marescalcum, & Vicarium in temporalibus Generales, Potestates, Capitaneos, & Gastaldiones; qui tam in criminalibus, quam civilibus & profanis causis secundum antiquas præfatæ nostræ Patriæ con-

suetudines, scilicet per astantes, & non alios, unicuique postulatam habent iustitiam ministrare. Dum enim prædicti nostri Officialia, vel ipsorum aliquis seder pro tribunali ad jus reddendum, petunt a circumstantibus in causa, de qua quæstio vertit, auditis hinc inde allegatis, quid juris? Et tunc per ipsos astantes sententiarum: & lata sententia per eos, rata, & grata habetur, & inviolabiliter observatur: In cuius rei testimonium præsentis scribi iussimus, & nostro sigillo muniri. Datum in nostra Civitate Aultrix die xxvi. Aprilis, anno & indictione quibus supra.

DOCUMENTUM III.

An. 1330. Ex Membrana Tab. Aquil.

IN Christi nomine amen. Anno Nativitatis ejusdem millesimo, trecentesimo, trigesimo. Indictione terdecima. Die 20. mensis Septembris. Præsentibus nobilibus viris Dom. Odorico de Cucanea, Artico de Prampergo, Preogna de Spinimbergo, & Heſtore de Savorgnano militibus testibus, & aliis ad hoc specialiter vocatis & rogatis. Coram Reverendo in Christo Patre & Domino, Dom. Pagano Dei gratia sanctæ sedis Aquilegensis Patriarcha constitutus

Venerabilis vir Dominus Eusebius de Romagnano Canonicus Aquilegensis, Syndicus & Procurator Canonicorum & Capituli Aquilegensis Ecclesiæ, præsentem etiam Nicolao de Brazaco Procuratore Dom. Simonis de Castillerio, ut dicebatur, quandam interposuit appellationem hujus tenoris. Coram vobis Reverendo in Christo Patre & Domino, Dom. Pagano Dei gratia sanctæ sedis Aquilegensis Patriarcha compareo ego Eusebius de Romagnano Canonicus Aquilegensis, Syn-

(1) Hoc est, Anno MCCCXLVII.

(2) Lege MCCCXCIIII.

Syndicus & Procurator Canonicorum & Capituli Aquilegensis Ecclesie, dicens & proponens, quod cum nobilis vir Dom. Simon de Castillerio coram vobis ipsos Canonicos & Capitulum traxisset in causam occasione cuiusdam mansi positi in villa de Morfano subtus stradam altam, vos die quinto decimo mensis Septembris contra dictum Capitulum & Canonicos injustam & nullam sententiam, quaerendo a circumstantibus laicis, quid juris esset, protulistis, hoc pro sententia habentes, quod ab ipsis laicis stantibus & non sedentibus, nec in scriptis dictatum fuit; ex qua sententia dicti Canonici & Capitulum se reputant aggravatos. Quare ego Eusebius nomine dictorum Capituli, & Canonicorum ab ipsa sententia injusta, si qua dici potest, ad Reverendum in Christo Patrem & Dominum, Dom. Bertrandum Dei gratia Ostiensem & Velletrensem Episcopum Apostolicæ Sedis Legatum in his scriptis appello, & a vobis apostolos peto, & iterum ac iterato & instanter peto, subjiciens me, dictum Capitulum & Canonicos, eorum Ecclesiam, & mansum præfatum, ac omnia eorum jura, protectioni & defensionem dicti Domini Legati. Protestans etiam nomine quo supra, quod liberum sit dicto Capitulo & Canonicis dictam impugnare sententiam ex injustitiæ, & nullitatis vigore. Qua quidem appellatione perlecta, & recepta, idem Dominus Patriarcha asseruit ipsi appellationi velle respondere. Actum Utini in Curia Patriarchali.

Anno & Indictione prædictis, die secundo mensis Octubris. Præsentibus Ven. viro Domino Fratre Johanne Abbate monasterii Rosacensis Vicario, ac discretis viris Dom. Zonsinedo de Oppreno Vicedomino, Nico-

lao de Lafalle de Tarvisio Domicello præfati Dom. Patriarchæ, ac Botto notario de Urino testibus, & aliis ad hoc specialiter vocatis & rogatis. Constitutus in præsentia superscripti Domini Patriarchæ Dom. Eusebius Syndicus & Procurator antedictus petiit adhuc cum instantia apostolos sibi dari super appellatione prædicta. Cui respondit idem Dom. Patriarcha, quod ob dicti Dom. Legati & Sedis Apostolicæ reverentiam appellationi deserebat prædictæ, & ipsum appellentem remittebat ad examen ejusdem Domini Legati & Curie suæ, hanc sibi responsionem cum processu causæ præcipiens sibi dari in formam publicam loco apostolorum, sive litterarum remissoriarum. Actum ut supra.

Anno & Indictione prædictis, die quarto mensis Octubris. Præsentibus Ven. viris Dominis Petro Mora Vicario dicti Dom. Patriarchæ, Odorico de Strafaldo Canonico Civitatense, ac nobili viro Dom. Thomasio de Cucanea, & Stephano notario de Civitate testibus, & aliis ad hoc specialiter vocatis & rogatis. Coram præfato Dom. Patriarcha constitutus Dom. Eusebius Syndicus & Procurator prædictus notificavit & intimavit prædicto Domino Simoni de Castillerio ibidem constituto appellationem superscriptam, & quod idem Dom. Patriarcha dictæ appellationi detulit, & super ea apostolos sibi dedit. Actum Civitat. in Palatio Patriarchali.

Ego Gubertinus quondam Dom. Ressonadi de Novate Mediolan. diocesis. publicus Imperiali auctoritate Notarius, ac præfati Domini Patriarchæ Officialis, omnibus præfens sui, & rogatus hoc publicum Instrumentum inde scripsi & publicavi.

DOCUMENTUM IV.

Charta producta in causa &c.

1404. Ultimo Junii.

In Christi Nomine Amen &c.

Coram nobili viro ser Francisco filio ser Matthæi de Faganeis coram viro (1) Mariscalco pro nob. viro Domino Phadrice dicto Toplicher, pro Reverendissimo in Christo Patre & Domino Domino Antonio Dei gratia sanctæ sedis Aquilegensis dignissimo Patriarcha, generali Mariscalco in judicio constitutus Antonius frater infra scripti Joannis defuncti de Galleriano, & Dominica ejus filia conquesti fuerunt dicto Dom. viro Mariscalco contra Simonem Laretomat habitantem in Morregliano ibi-

Tom. II.

dem in potestate dicti Domini Mariscalchi existentem, quod idem Simon spiritu diabolico instigatus interfecit Joanne frater ipsius Antonii supplicantis ipsi Dom. viro Mariscalco, quod de ipso veller facere justitiam tanquam de homicida, & quod hujusmodi quærelam justificare volebant seque offerebant. & ex adverso dictus Simon respondendum dixit, quod idem vir Mariscalcus de ipso justitiam facere non debebat; imo ipsum relaxare debebat in sua libertate, & reducere eum secum usque ad locum, ubi ipse captus fuit per dictum Dominum virum Mariscalcum, seu ejus familiam, quia ipse Simon captus fuit extra territorium Domini Patriarchæ Aquilegensis, videlicet super ter-

G g 2 rito-

(1) Forte legendum *Vice-Mariscalco*, atque ita semper infra.

itorio villa Mortegliani, in qua villa, & in quo territorio Domini de Strafaldo habent jurisdictionem, & dominium, ac merum, & mixtum imperium, quod dominium, & jurisdictionem ipsi Domini de Strafaldo recognoscunt ab inclitis, & illustribus Dominis Comitibus Goritiæ, & quod semper a tanto tempore citra &c. memoria non erat in contrarium, delinquentes sub dominio Ecclesiæ Aquilejensis reducentes se in villam Mortegliani semper fuerunt soliti stare, & steterunt, sicuti sub dicto dominio Dominorum de Strafaldo in villa Mortegliani, & in territorio ipsius villæ, & hæc & alia ad sui defensionem probare volebat, & se obtulit probaturum, super quibus, & aliis pluribus allegationibus factis petente dicto Domino viro Mariscalco. Quid juris? Per omnes adstantes (nemine discrepante) fuit sententiatum, & definitum, quod dictus Simon admitti debebat ad probandum allegata per eum, & etiam Dom. vir Mariscalcus, si aliquid probare vellet in prædictis, & quod limitari debebat utrique parti unus terminus brevis, infra quem utraque pars debeat produxisse, & probasse quidquid voluerit in prædictis. Cujus sententiæ virtute dictus Dominus vir Mariscalcus limitavit utrique parti terminum decem dierum.

Supradictis Millesimo, & Indictione, die septimo Mensis Julii. Actum Urini &c.

Coram dicto ser Francisco de Faganis viro Mariscalco ut supra, constitutus Simon Laretomat habitans in Mortegliano in potestate ipsius Domini viri Mariscalchi existens occasione mortis dicti quondam Joannis, de cujus morte fertur culpabilis, nec non nob. vir ser Joachinus de Strafaldo pro se, & ceteris suis confortibus proposuerunt alias fuisse datum terminum dicto Simon ad probandum quod ipsi Dom. de Strafaldo habeant, & habuerint a tanto tempore citra quod hominum memoria in contrarium non existit dominium, jurisdictionem, ac merum, & mixtum imperium in dicta villa Mortegliani, & ejus territorio, ac pertinentiis, quod dominium, & quæ jurisdictione est separata & de per se, ac diversa a dominio, & jurisdictione Ecclesiæ Aquilejensis, & Patriarcatu, considerato quod ipsi nobb. de Strafaldo recognoscunt dictum dominium garritum & jurisdictionem ipsius villæ ab illustribus, & magnificis Dom. Comitibus Goritiæ, Tyrolisque. At etiam dixerunt, quod volebant probare per testes, quod semper a tanto tempore citra quod hominum memoria non erat in contrarium delinquentes, & homicidæ homicidium facientes in territorio Ecclesiæ Aquilejensis, & in Patriarcatu, & se reducentes ad habitandum in dominio, ac jurisdictione, & territorio dictorum Illustrissimorum Dominorum Comitum Goritiæ, & in villis & ter-

rioriis per ipsos Dom. Comites infeudatis prout est dominium, & jurisdictione villæ prædictæ Mortegliani, & Lavariani fuerunt & steterunt securi in ipsis territoriis, & dominis, & jurisdictione ipsorum Dominorum Comitum Goritiæ, & in dicta villa Mortegliani, & quod officiales Dominorum Patriarcarum tales homicidas minime fuerunt soliti capere & si aliquis captus fuit in ipsis territoriis, & dominio Dominorum Comitum Goritiæ relaxati fuerunt quodocunque fuit facta defensio. Quare insulerunt dictus ser Jacominus, & Simon audiri eorum jura, privilegia, & testes, & nihilominus instituerunt declarari ibidem si dictus Simon captus fuit in pertinentiis dictæ villæ, & territorio ipsius villæ Mortegliani. Qui ser Franciscus vir Mariscalcus ibidem dixit, & declaravit fore verum, quod dictus Simon captus fuit in territorio, & pertinentiis dictæ villæ Mortegliani, sed dixit, quod potuit & potest capere homicidas, qui homicidium fecerunt in territorio Ecclesiæ Aquilejensis, & Patriarcatus in quibuscumque locis Patriæ. Super quibus petente dicto ser Franciscus a dictis adstantibus, quid juris? sententiatum fuit, quod audiri debeant jura, & probationes dicti ser Jacobini, & Simonis, & etiam ipsius Dom. viri Mariscalchi si aliquid probare volebant. Cujus sententiæ vigore dictus ser Jacominus de Strafaldo ibidem produxit, & legi fecit duo privilegia sigillata sigillis pendentibus Illustrissimorum Dominorum Comitum Goritiæ in effectu continentia quantum ipsi Nobiles de Strafaldo recognoscunt a Dom. Comitibus Goritiæ dominium, garritum, & jurisdictionem dictæ villæ Mortegliani, ac villæ Lavariani. Item produxit in testes nobiles viros ser Nicolaum de Goldeneris, & ser Nicolaum de Topo cives Urini, qui mediante debito sacramento eis per me Notarium delato per eorum sacramentum concorditer deposuerunt, & testificati fuerunt ibidem (facta prius interrogatione) quod ab eorum memoria citra quæ erat annorum quadraginta & ultra, sciebant quod Nobb. de Strafaldo exercuerant, & exercebant dominium, garritum, & jurisdictionem in dicta villa Mortegliani, & administraverunt justitiam in civilibus & criminalibus, tanquam vassalli dictorum Dominorum Comitum Goritiæ, prout multoties viderunt pacifice, & quiete. Item dixerunt, quod semper a dicto tempore eorum memoria citra homicidæ homicidium committentes in dominio, & territorio Ecclesiæ Aquilejensis, & se reducentes in territoriis, & jurisdictione Dominorum Comitum Goritiæ ad habitandum, & in dicta villa Mortegliani fuerunt, & steterunt, securi ab officialibus Dominorum Patriarcarum, & quod non sciebant, nec unquam intellexerant, quod DD. Mariscalchi DD. Patriarcarum justitiam fecissent de aliquo homicida capto in territorio, & ju-

& jurisdictione ipsorum Dom. Co. licet homicidium factum fuisset in territorio, & jurisdictione Ecclesie Aquilejensis. Imo si aliquis captus fuit, prout publice audiverunt dici, & sic publice dicebatur &c. Quibus privilegiis sic lectis, & auscultatis, ac testibus productis, & auditis. Præfacti ser Jacobinus, & Simon supplicaverunt ipsi Domino viro Mariscalco quatenus proferret per sententiam quid juris esset, Super quibus petente ipso Dom. viro Mariscalco, quid juris? per omnes adstantes fuit sententiarum, & definitum, quod vigore ipsorum privilegiorum ibidem lectorum, ac testium productorum ipse Dominus vir Mariscalcus ipsum Simonem capere non potuit in territorio, & pertinentis dictæ villæ Morregliani, cum non sit de jurisdictione, & dominio Eccle-

sie Aquilejensis, & Patriarcatus, sed sit de dominio, & jurisdictione Dominorum Comitum Goritiæ, quod, & quam ipsi Nobiles de Strafaldo in phæudum recognoscunt ab ipsis Dominis Comitibus. Item sententiarum fuit, quod ipse Dominus vir Mariscalcus ipsum Simonem relaxare debeat, & ipsum securum in dicta villa Morregliani, & ejus pertinentis, & quod deinceps non possit ipsum Simonem, vel alios homicidas capere in dicta villa, & aliis villis sub dominio, & jurisdictione ipsorum Dominorum Comitum Goritiæ, & ipsorum Dominorum de Strafaldo, quas recognoscere ab ipsis Dom. Comitibus Goritiæ, qui Dominus vir Mariscalcus eundem Simonem relaxavit liberum, & securum juxta dictam latam sententiam &c,

DOCUMENTUM V.

Ex Autographo penes DD. Comoretos.

A Nno Domini 1323. Indictione I. Die 10. Mensis Decembris. Præsentibus Nob. viris Dom. Federico de Pers, Joanne de Vilalta, Volvino de Canuffio de Civitate Austria, Joanne quondam Blasii Notarii de Glemona, Matriuffio de Alteneto de Glemona, & aliis pluribus dignis fide.

Coram Venerabili viro Domino Guglielmo Vicario, & Decano Aquilejensis Ecclesie comparuit Asquinus qu. Gomoretii de Buja, dicens: Domine, quia Leonardus Arcoleanus de Urino Gastaldio in Buja me contra debitum rationis impignorari fecit, eo quia non vult, quod piscari debeam in aqua, & super aqua Ledræ: ideo Dominationi vestræ placeat ordinare mihi, ut esse deberem ad hodiernam diem cum meis probationibus ad testificandum, quod jus haberem &c. Qui Dom. Guigelmus audiens prædicta dixit; quod verum est &c. Et quia est pluribus factis occupatus, ideo dictam questionem committit audiendam nob. viro Dom. Federico de Pers præfenti, qui congregatis de Nobilibus de Forojulii dictas probationes audire debeat, & postea petere quid juris inde esse deberet, & sicut sententiarum fuerit executioni mandabitur, Salvo semper jure cuiuslibet personæ.

Actum in Castro Glemonæ.

S Ub instantibus Anno, Indictione, & die, & præsentibus nobilibus viris Dom. Odorico de Cucanea, Hectore de Savorgnano Militibus honorabilibus, Joanne de Villalta, Fantino de Cucagna, Vulvino de Civitate Austria, Benevenuto de Porcilis, Bortolomeo de Montereali, Manfredo de Soldaneriis Urini commorante, & aliis pluribus dignis fide ad hæc specialiter congregatis, & vocatis.

Coram nob. viro Dom. Federico de Pers comparuit Asquinus, & Franciscus fratres qu. Gomoretii de Buja supplicantes eidem Dom. Federico, ut ex auctoritate ei commissa per Dom. Vicarium Guigelmum debeat testes suos audire, & diligenter examinare super eo, quod sciunt, quod in aqua Ledræ ipsi, & sui antecessores a sexaginta annis citra piscaverunt pacifice, & quiete sine contradictione alicujus personæ. Qui Dom. Federicus ex auctoritate sibi data infra scriptis testibus dedit sacramentum de veritate dicenda remotis prece, & pretio, damno, & proficuo, quod inde sperarent. Qui testes infra scripti corporaliter ad sancta Dei Evangelia jurarunt super prædictis dicere veritatem, & cavere mendacium. Et primo Marcus qu. Leonardi Barbutini de Buja testis super prædictis productus dixit, quod scit, & recordatur, quod Dom. Asquinus, & Gomoretus ejus filius, & Asquinus, Franciscus fratres semper in aqua Ledræ piscaverunt ubicumque vellent, & quandocumque sine contradictione alicujus personæ; recordatur de quinque Patriarchis, quod nullus Patriarcha, nec eorum Gastaldio eisdem aliquam questionem non posuerunt. Item Boniffius qu. Biendonii de Buja testis super prædictis productus juratus, & interrogatus dixit, quod recordatur de quatuor Patriarchis quod semper Dom. Asquinus, & Gomoretus, & filii dicti Gomoretii in aqua Ledræ cum re te de tratta ubicumque, & quandocumque vellent piscare, piscarunt sine contradictione alicujus personæ. Item Dominicus Pettonus testis super prædictis juratus, & interrogatus dixit, quod recordatur a Patriarcha Raimundo citra, quod semper Gomoretus, & filii piscaverunt in aqua Ledræ ubicumque, & quandocumque vellent sine

contradictione alicujus personæ . Item Bonnassius de Bujâ testis super prædictis productus juratus , & interrogatus dixit , quod recordatur bene de quadraginta annis , quod semper Dominus Aquinus , Gomoretus , & Filii piscaverunt cum rete de trata ubicunque , & quodcumque vellent in aqua Ledræ sine contradictione alicujus personæ &c. Quibus testibus sic examinatis , & auditis petente prædicto Domino Federico , quid juris inde esset : sententiatum , & definitum extitit per supradictos Nobiles , & alios multos Nobiles circumstantes , quod dicti Aquinus , & Franciscus fratres eorum intentionem bene probaverunt , & legitime , & non debeant removeri ab eorum tenuta , ita quod possint piscare in aqua Ledræ

ubicunque , & quodcumque voluerint sine contradictione alicujus personæ , donec dicta eorum tenuta quam probaverunt de piscando extiterit eis accepta coram instituto Dominio sententia mediante . Item sententia verunt , quod Dominus Vicarius supradictus infringere debeat Leonardum prædictum Gastaldionem Bujæ ad restituendum pignora per ipsum , & ejus Officiales accepta Aquino , & Franciscis fratribus prædictis occasione piscationis in aqua Ledræ prædictæ .

Actum in Glemona sub Domo Communis in Platea .

Ego Alexander Brugnus de Glemona filius Domini Bertramini Brugni Imperiali auctoritate Notarii Notarius constitutus iis omnibus interfui , & rogatus scribere scripsi .

DOCUMENTUM VI.

An. 1330. Ex Notis Eusebii de Romagnaco pag. 51.

Sanctissimo Patri & Domino Reverendo Dom. Johanni Divina providentia Sacrosanctæ Romanæ Ecclesiæ Summo Pontifici Paganus Parr. Aquilegensis cum devotissima recommendatione obedientiæ ac reverentiæ debitum & pedum oscula beatorum . Pro instructione clementiæ vestræ in factio appellationis a me interpositæ ab Episcopo Tergestino (1), quam ad cautelam mitto presentibus interclusam , cognoscat vestra benignitas , quod adversarii dicti Episcopi comparuerunt coram me super prosecutione ejusdem appellationis alias interjectæ per eos ad Generale Colloquium secundum morem Patriæ , & cum ad eorum instantiam citari fecerim dictum Episcopum , ipse in die termini adversariis suis comparentibus & in causa procedi instantèr petentibus non comparuit ; licet . . . Vicarium suum ad iudicium transmiserit , qui , prout a fide dignis accepi , sufficiens habebat mandatum a dicto Episcopo . Et quia putabam , quod ipse Vicarius comparuisset legitime ad defensionem Episcopi , eo quod in iudicio continue suam exhibebat presentiam , miratus non modicum & stupore motus ipsum sollicitavi pluries , & induxi , ut dominum suum defenderet . Sed demum nihil profuerunt monita & exhortationes , quia licet se presentem in omnibus exhibuerit , dominum suum tamen , nescimus quo instinctu , obstinato animo defendere recusaverit . Quare contigit quod instantibus adversariis dicti Episcopi necessario habui procedere , & facta relatione nuncii , qui eum citaverat , coram Paribus Curiæ , quos ad hoc conveneram in unum , & præmissa querimonia dictorum , queri feci a Paribus , Quid ju-

ris . Per quos secundum legem consuetudinis Curie , & formam Patriæ lata fuerunt quedam sententiæ , quales in contumaces fieri consuevit . Et novit Deus , quod non medicum me in stuporem adduxit obmutescencia Vicarii supradicti , & in quantum valui , favere & supportare curavi salva debita honestate iustitiæ Episcopum Tergestinum . Et hæc omnia facta fuerunt die Lunæ XVIII. Mens. Decemb. Ind. XII. in Palatio Patriarchali de Utino . Die autem Jovis XXVII. ejusdem Mensis in Aquilegia comparuit coram me Procurator dicti Episcopi interponens appellationem interclusam presentibus . Et quia expedire putavi , ut pro instructione facti aliqua Sanctitati vestræ describerem , & maxime de consuetudinibus Aquilegen. Ecclesiæ & Patriæ , infra scripta summissi . Habet equidem Ecclesiæ Aquilegensis , & Patriæ consuetudo in temporalibus causis , ut a sententia lata coram Patriarcha ad Colloquium appelletur , ita quod aliter appellatio non recipitur interjecta . Habet etiam Ecclesiæ Aquilegen. & Patriæ consuetudo , ut in temporalibus a Colloquio ad Imperium appelletur , a quo Ecclesiæ temporalia obtinet . Quod tamen non credo habere locum nunc vacante Imperio , sed si non vacaret , forte haberet locum in presentibus causis , quæ feudalis existit . Habet etiam Ecclesiæ Aquilegen. & Patriæ consuetudo , ut in temporalibus causis a sententia statim absque intervallo aliquo appelletur , adeo quod aliter interjecta appellatio non recipitur . Presentis vero appellatio nedom statim sine intervallo interjecta videtur , immo nec infra decemdiem . Præmissæ etiam consuetudines , clemens Pater , ita

(1) Guillelmum produunt acta appellationis .

ita inveterata sunt, & in legem apud incolas deducta, quod videre non possum qualiter possint inverti, aut quomodolibet immutari. Item me movet etiam & verit in dubium, quod cum sententia non a me, cujus est officium a circumstantibus Paribus tantum querere, nihilque in sententis ore depromere, qualiter a me, qui nil protuli quod sententiam sapit, & non a dictis Pa-

ribus Episcopus duxerit appellandum. Super hoc tamen Sanctitas tua dijudicet ac discernat, quid me facturum fore discutiatur, qui humilitatis cervicem Clementia semper vestrae jugo subiectum detinens promptus sum & vigil ad quaecumque mandata. Dat. Aquilegiae V. Jan. Anno Domini MCCCXXX. Indiēt. XIII.

DOCUMENTUM VII.

Ex Transsumpto Tab. Aq. 1276.

Anno Domini MCCLXXVI. Indiētione quarta, die primo Decembris, in Civitate Austria, in Palatio Patriarchali, presentibus Dominis Wittmaro de Faganea, Leonardo de Utino, Girardino de Civitate, Thomasio de Cucanea, Conrado de Cronolero, Bultinico de Ruvinaco, Conrado Bojano, & aliis; comparentibus in iudicio Venerabili viro Fratre Bonifacio Abbate Monasterii Belliniensis ex parte una, & Domino Leonardo de Tricano ex altera, coram Reverendo Patre Domino Raymundo Dei gratia Sanctae Sedis Aquilegensis Patriarcha, idem Domin. Leonardus proposuit dicens, quod Massarii ejusdem Domini Abbatis residentes in villis dicti Monasterii, in quibus ipse Dominus Leonardus jus copolaticum dinoscatur habere, de mansis non locatis, sive postoris, licet colerentur, sibi copolaticum persolvere denegabant; quare petiit per laudum curiae sententialem diffiniri, utrum dicti Massarii

tam de mansis locatis, quam de non locatis sive postoris, integraliter solvere tenerentur, an ne? Unde querente ipso Domino Patriarcha sententiarum fuit per Conradum Bojanum, & subsequenter per alios, qui praesentes erant, quod in villis, in quibus copolaticum persolvitur, talis ratio, sive consuetudo est haecenus observata; videlicet, quod quilibet Massarius residens cum foco super aliquo manso unum modium, scilicet tria staria annonae dare pro copolatico consuevit, & debet, & quotquot Massarii fuerint super uno manso cum focus, tenentur & debent pro unoquoque focum unum modium annonae persolvere, atque dare; & licet unus Massarius habens unicum focum decem mansos, aut plures, vel minus coleret, ipse tantum unum modium annonae persolvere tenebatur.

Ego Henricus Civitatenensis Imp. auct. notarius praedictis interfui, & rogatus scripsi.

DOCUMENTUM VIII.

De Rubeis, Monum. Eccl. Aquil. cap. 75.

Eodem anno (1), cum D. Henricus de Villalta quereretur a Ven. Patre Domino Gregorio Dei gratia Electo Aquilegeni, ut iudicari faceret per laudum Curiae suae: quid juris esset, si aliquis qui non esset de natura Militum, neque per patrem, neque per avum, neque proavum; & perveniret ad honorem militiae propter divitias suas, vel aliter; si posset habere manum feudi, & heredes ipsius possent hereditare feudum? Et querente ipso Domino Aquilegeni Electo, iudicatum fuit per D. Henricum de Villalta: quod si illi, qui acceperat militiam, non contradictum fuit

per aliquam partem, vel per Dominum Terrae, tempore receptionis suae militiae; quod deberet uti honore militiae, & hereditare feudum ipse, & heredes sui. Ex alia parte iudicatum fuit per D. Cononem de Murucio: quod si cum voluntate Domini Terrae acceperit militiam, debeat ipse & heredes ejus habere manum feudi, & uti honore militari: sin autem, non possit habere manum feudi, nisi vivente illo, de cuius manu feudum accepit, nec uti honore militari ipse, vel heredes ejusdem. Cujus D. Cononis sententia fuit a majori parte Curiae approbata.

(1) Anno scilicet MCCLXVII.

LEX BAJUVARIORUM

CUM NOTIS COLLECTORIS.

INCIPIUNT CAPITULA LEGIS BAJUVARIORUM.

TITULUS I.

De ecclesiasticis rebus, de libris legis institutionum quæ ad clerum pertinent, seu de Ecclesiarum jure.

Cap. I. **U**T si quis liber Bajuvarius vel quisquamque rem donare voluerit, liberam habeat potestatem.

II. De his qui contra legem Ecclesiam fraudare voluerint.

III. De furtis Ecclesie, quomodo componantur.

IV. De his qui servum Ecclesie ad fugiendum suaserint.

V. De his qui servum Ecclesie sine mortali crimine interemerint.

VI. De his qui res Ecclesie igne cremaverint.

VII. De his qui rei sunt, & confugium fecerint ad Ecclesiam.

VIII. De compositione ministrorum Ecclesie, quomodo componantur.

IX. De Monachis.

X. De Presbyteris vel Diaconibus, quomodo componantur.

XI. De solis Episcopis, & illorum interfectione.

XII. De sanctimonialibus vel Deo dicatis.

XIII. De Presbyteris & Diaconibus, ut minime habitent cum mulieribus.

XIV. De colonis vel servis Ecclesie, qualiter serviant.

TITULUS II.

De Ducibus & eorum causis quæ ad eos pertinent.

Cap. I. Si quis de morte Ducis consiliatus fuerit.

II. Si quis Ducem suum occiderit.

III. Si quis seditionem excitaverit contra Ducem suum.

IV. Si quis in exercitu scandalum excitaverit.

V. Si quis infra provinciam, ubi Dux exercitum ordinaverit, sine Ducis iussione aliquid prædaverit.

VI. Si quis in exercitu aliquid furaverit.

VII. Si quis in utilitate Ducis vel domini sui mortuus fuerit.

VIII. Si quis Regis vel Ducis sui iussione hominem interfecerit.

IX. De Duce, si protervus & elatus vel superbus atque rebellis fuerit, & decretum Regis contempserit.

X. De filiis Ducum, si protervi fuerint.

XI. De eo qui scandalum in curte Ducis commiserit.

XII. Ut nullus in campiones sine iussu manus injiciat.

XIII. De his qui in curte Ducis aliquid furaverint.

XIV. De his qui iussione Ducis contempserint.

XV. Ut placita fiant per Kalendas.

XVI. Ut iudex partem suam accipiat.

XVII. Qualis iudex fieri debeat.

XVIII. Si iudex propter munera injuste iudicaverit.

XIX. Si per ignorantiam male iudicaverit.

XX. De Ducum genealogia, ut duplum honorem accipiant, & eorum compositione.

TITULUS III.

De liberis, quomodo componantur.

Cap. I. Si quis liberum percusserit per iram.

II. De in ripa projectis.

III. De ab equo projectis.

IV. De scalis projectis.

V. De in ignem projectis.

VI. De sagitta intoxicata.

VII. De potionem mortiferam.

VIII. De hostiliter cinctis.

IX. De iurvis pro pignore obtentis.

X. De porcis dispersis.

XI. De simulatis, quod wancstodal dicitur.

XII. De plaga claudicationis.

XIII. De interfectione liberi hominis.

XIV. De peregrinis transuentibus viam.

XV. Si servus liberum furaverit.

TITULUS IV.

De liberis qui per manum dimissi sunt liberi, quomodo componantur.

TITULUS V.

De servis, quomodo componantur.

TITULUS VI.

De nuptiis & operationibus illicitis prohibendis.

- Cap. I. De nuptiis incestis prohibendis.
 II. De diebus dominicis.
 III. Ut liberum sine mortali crimine non liceat inferuire.

TITULUS VII.

De uxoribus & causis quæ saepe contingunt.

- Cap. I. Si cum uxore alterius quis concubuerit.
 II. De servis qui hoc commiserint.
 III. Si propter libidinem manum injecerit.
 IV. Si indumenta supra genacula elevarit.
 V. De discriminabilibus reiectis.
 VI. De raptu virginum.
 VII. Si quis viduam vapuerit.
 VIII. De fornicatione cum libera.
 IX. Si servus cum libera fornicaverit.
 X. Si cum libera manumissa fornicaverit.
 XI. Si cum virgine quæ per manum libera missa est.
 XII. Si cum ancilla alterius.
 XIII. Si cum ancilla virgine.
 XIV. Si uxorem propriam propter invidiam dimiserit.
 XV. Si sponsatam non acceperit.
 XVI. Si alterius sponsam vapuerit.
 XVII. Si promissione feminam fraudaverit.
 XVIII. De avorso per potionem facto.
 XIX. Vavia de avorso.
 XX. De diuturna compositione dolore patientum.
 XXI. De debilitate avorsi.

TITULUS VIII.

De furto.

- Cap. I. Si liber furtum fecerit.
 II. Si in publico furaverit.
 III. Si majorem pecuniam furaverit.
 IV. Si liberum hominem furaverit.
 V. Si fur nocturno tempore captus in furto.
 VI. Si alienum servum furtum suaserit.
 VII. Si nesciens a fure aliquid comparaverit.
 VIII. De furto in auro vel aliis speciebus.
 IX. Si quis occulte alienum animal interfecerit.
 X. Si casu occiderit alienum animal.
 XI. De tintinnabulo.
 XII. De porto.
 XIII. De furtiva re comparata.
 XIV. De custodia furtive rei.
 XV. De compositione a latrone accepta.
 XVI. Ut sacramenta non cito fiant.

De servo natiuo.

- XVII. De falsa suggestione.
 XVIII. De accusatione servi alterius

TITULUS IX.

De incendio domorum & earum compositione.

- Cap. I. De immisione ignis per noctem.
 II. De scuria liberi.
 III. De culminum ejectione minorum ædificiorum.
 IV. De igne immisso & extincto.
 V. De dissipatione domus.
 VI. De culmine.
 VII. De trabibus.
 VIII. De spangis, quæ parietes continent.
 IX. De cæteris ædificii sumptibus.
 X. De curtis dissipatione.
 XI. De sepe rupta.
 XII. De signis ob defensionem positis.
 XIII. De via publica.
 XIV. De via convicinali.
 XV. De femita.
 XVI. De fonte.

TITULUS X.

De violentia.

- Cap. I. De curse.
 II. De domo.

TITULUS XI.

De terminis ruptis.

- Cap. I. De limitibus.
 II. De limitibus casu motis.
 III. De contentione terminorum.
 IV. De novo termino prohibendo.
 V. De signis non evidentibus.
 VI. De jacentibus columnis.
 VII. De materiis non elevatis.

TITULUS XII.

De pignoribus.

- Cap. I. Ut nemini liceat pignorarare.
 II. De eo qui non vult justitiam facere.
 III. Si contra legem pignoraverit.
 IV. Si porcos in pignus tulerit.
 V. Si oves tulerit in pignus.
 VI. Si messem vel prata avaverit.
 VII. Si messem maturam furaverit.
 VIII. Si alterius initiaverit messem.
 IX. Si servum ad fugiendum suaserit.

TITULUS XIII.

De vitatis animalibus & eorum compositione.

- Cap. I. De animalibus vitatis.
 II. Qui ea in sepe compulerit.
 III. Si dominus sepis hoc fecerit.

IV.

- IV. Statim si mortua non fuerint.
 V. Si confessus est, recipiat eum.
 VI. De restituendis animalibus.
 VII. Si lesum recipere noluerit.
 VIII. Si oculum alterius animalis excuserit.
 IX. Si bovis cornu,
 X. Si caudam amputaverit,
 XI. De injuste usis animalibus.
 XII. Ut minime præsumat animal alienum occidere.

TITULUS XIV.

De commendatis & commodatis,

- Cap. I. De custodia.
 II. Si aurum furaverit.
 III. De incendio furatis.
 IV. De commendatis furatis.
 V. De re in contentione posita.
 VI. De Viduis.
 VII. De secundis nuptiis.
 VIII. De divisione inter fratres.
 IX. De eo qui sine liberis moritur.

TITULUS XV.

De venditionibus.

- Cap. I. Si quis res alienas vendiderit.
 II. Si quis possessionem vendiderit.
 III. Si a servo alieno comparaverit.
 IV. De contentione vendite rei.
 V. Si ingenuum hominem vendiderit.
 VI. Si servum proprium vendiderit.
 VII. Si servus de suo fuerit redemptus.
 VIII. De commutatione.
 IX. De venditionis forma.
 X. De arvis.
 XI. De firmitate.

XII. Ut per chartam venditio firmetur aut testes.

XIII. De pactis vel placitis.

TITULUS XVI.

De testibus & eorum causis.

- Cap. I. De testibus, si suum voluerit vindicare.
 II. Si testem habuerit per avem tractum.
 III. Si testis victus fuerit.
 IV. De discordia iudicum.
 V. Si plures fuerint testes.

TITULUS XVII.

De campionibus & causis quæ ad eos pertinent.

- Cap. I. Si unus ab altero fuerit interfectus.
 II. De his qui propriam alodem vendiderunt.

TITULUS XVIII.

De mortuis & eorum causis.

- Cap. I. Si mortuum ex monumento egerit.
 II. Si in flumine projecit.
 III. De vestitu mortuorum.
 IV. Si vulneraverit mortuum.
 V. Si cadaver leserit.
 VI. Si humaverit mortuum.
 VII. De navibus.

TITULUS XIX.

De canibus. Capitula X.

TITULUS XX.

De accipitribus vel avibus. Cap. VI.

TITULUS XXI.

De pomariis & nemoribus atque apibus. Capitula XI.

INCIPIT LEX BAJUVARIORUM. (1)

TITULUS I.

De ecclesiasticis rebus, de libris legis institutionum, quæ ad clerum pertinent, seu de Ecclesiarum jure.

CAPUT I.

Ut si quis liber Bajuvarius vel quisunque alodem suam ad Ecclesiam vel quamcunque rem donare voluerit, liberam habeat potestatem.

SI quis liber persona voluerit & dederit res suas ad Ecclesiam pro redemptione animæ suæ (2), licentiam habeat de portione sua, postquam cum filiis suis partivit. Nihil eum prohibeat, non Rex, non Dux,

nec ulla persona habeat potestatem prohibendi ei. Et quicquid donaverit, villas, terram, mancipia, vel aliquam pecuniam, omnia quæcunque donaverit pro redemptione animæ suæ, hoc per epistolam confirmet propria manu sua ipse, & testes adhibeat sex a vel amplius. Si voluerit, imponant manus suas in epistola, & nomina eorum notent ^a ibi quos ipse rogaverit. Et tunc ipsam ^b epistolam ponat super altare, & sic tradat ipsam pecuniam coram sacerdote qui ibidem servit. Et posthæc nullam habeat potestatem exinde ^c nec ipse nec posterius, nisi defensor Ecclesiæ ipsius per beneficium præstare voluerit ei; sed apud Episcopum defendatur res ecclesiæ, quicquid a christianis ad Ecclesiam Dei datum fuerit.

C A-

^a H. roll. III. quam auferre.

^b Lindenb. Nescitur.

^c Herold. Ter ipsam.

^d Lindenb. Exinde quæ-

(1) Lex Bajuvariorum.) Sicuti Francorum, atque Alamannorum, ita & Bajuvariorum in-

certa origo ingenii eruditorum locum in diversa abundi relinquit. Gentem Germanicæ lin-

CAPUT II.

De his qui contra legem Ecclesiam fraudare voluerint.

SI quis aliqua persona * contra res Ecclesie injuste agere voluerit, vel de rebus Ecclesie abstrahere voluerit, sive ille qui dedit, vel de heredibus ejus, aut qualicumque homo praesumpserit, inprimis incurrat Dei judicium & offensionem sanctae ecclesiae, & judici terreno persolvat auri uncias tres, & illas res Ecclesiae ^β reddat, & alias similes addat Rege cogente vel Principe (3) qui in illa regione iudex est.

CAPUT III.

De furtis Ecclesiae, quomodo componantur.

I. SI quis res Ecclesiae furaverit, & exinde probatus fuerit, de qualicumque niungeldos solvat, id est, novem capita restituat. Et si negare voluerit, secundum qualitatem pecuniae juret in altari de qua Ecclesia furaverit. De una saiga solus juret. De duabus saigis, vel tribus, & usque ad tremissimam (4) cum uno sacramentale ^γ juret. Deinde usque ad quatuor tremisses cum tribus sacramentalibus juret.

II. Et si amplio rem pecuniam furaverit, aut caballum, aut bovem, aut vaccam,

vel quicquid plus valet quam quatuor tremisses, et ^δ negare voluerit, tunc cum sex sacramentalibus juret, et ipse sit ^ε septimus, in altare coram populo et Presbytero.

III. Si autem de ministerio Ecclesiae aliquid furaverit, id est, calicem, aut patenam, vel pallam, aut qualemcumque rem de infra Ecclesia furaverit, et probatus fuerit, trimniungeldo, solvat, hoc est, ternovem restituat. Et si negare voluerit, secundum qualitatem pecuniae juret cum XII. sacramentalibus in ipso altare.

CAPUT IV.

De his qui servum Ecclesiae ad fugiendum susceperint.

I. SI quis servum ecclesiae vel ancillam ad fugiendum susceperit, & eos foras terminum duxerit, & exinde probatus fuerit, revocet eum celeriter, & cum quindecim solidis ^δ componat auro adpretiatis, pro qua re praesumpserit hoc facere. Et dum illum revocat, alium mittat in loco pro pignore ^ε donec illum reddat, quem in fuga duxit. Et si non poterit illum invenire, tunc alium donet similem illi, & quindecim solidos ^ζ componat.

II. Ita & de ancilla, secundum quod valet, similiter faciat.

C A -

* Defunt in Lindenbr. Aliqua persona. β Defunt in Herold. Et iudici &c. usque Ecclesie.
 γ Herold. Commune sacramentale. Notat tamen in margine, Cum uno. δ Lindenbr. Et si.
 ε Herold. Cum III. ζ Herold. Et ipse erit. η Lindenbr. Trimniungeldo. Herold. Litrim niungeldum;
 hic idem tamen alibi, trimniungeldum. θ Herold. XII. solidi. Et ita quoque paullo post.
 ι Herold. Tres pignora. κ Herold. XII. solidi.

linguae fuisse prodit Paulus Diaconus de Alboino Langobardorum Rege differens lib. I. cap. 27. *Alboin ita praeclearum longe lateque nomen percerebit, ut videntur etiam iam apud Bajuvariorum gentem, quam & Saxonum, sed & alios ejusdem linguae homines ejus liberalitas & gloria bellorumque felicitas & virtus in eorum carminibus celebratur.* Eadem igitur erat lingua Langobardorum, Bajuvariorum, & Saxonum: & quoniam alia quaeso, nisi Germanica? Voces item in Bajuvariorum Legibus hodie in superstitibus Germanicae sunt. Porro num populi isti (quorum nomen in remotis antiquitate Germanica inauditum) fuerint veterum Bojorum, num vero aliarum gentium filii, disquirant eruditi Germani. Ego libens credo, hoc fuisse nomen federatorum societati primo impositum, sicuti Franci, atque Alamanni. Vide Spenerum Germaniae antiquae lib. I. cap. 6. & Germaniae mediae cap. 4. *Tempus erat, ut ejus verbis utar, quo ditino quasi monitu cunctae Germaniae nationes, positis quae hactenus moratae erant vicinarum cursum impediunt, ad stabiles conspirarunt societates, & oriente & congregata ut fortiores Romanam ubique delectarent, & protriverunt dominationem.* Hinc & nova federatis nomina, quae deleverunt gentium antiqua.

(2 pag. 358.) *Pro redemptione animae suae.* *Pecunia elemosynis redimunt quique Christiani novit ex Divina Scriptura.* Sed & civilis fuit loquendi formula, qua significabatur redemptio a poena legis statuta pro parato delicto, qua soluta multa redimebatur. *Redimere dorsum a flagellis:* Paet. Leg. Sal. Tit. XLII. lege 1. *Redimere manus* ab amputatione: Capitular.

lib. III. lege 10. *Redimere se* a subeunda nece: Paet. Leg. Sal. Tit. LIII. lege 4. &c. Mos inter Barbaros inolevit ad ecclesiastica transire. Etenim in Canonibus Penitentialibus taxatae fuerunt poenitentiae, sicuti poena de delictis taxatae leguntur in legibus civilibus. Et sicut hic definita poenitentiae fuerant certae pecuniariae compensationes, ita & illic admittae sunt pro poenitentiae compensationes definitae aliis piis operibus, atque inter haec elemosynae in pios usus erogandis. Quas qui adimplere distulerat, tandem una larga largitione pensabat. Hinc ortae formulae in piis largitionibus passim obviam: *Pro remissione peccatorum: Pro remedio animae: Pro redemptione peccatorum &c.* (3) *Vel P. incipe.* Id est, *Duce, vel Comite.* *Infra Cap. XI. lege 1. Regis, vel Judicis. Et lege 2. Mallet eum ante Regem, vel Ducem. Duces enim agitare iudicia planum est ex multis locis, tum vero ex Tit. II. hujus legis cap. 10. & ex Cap. XLII. legis Alamannorum.* Haec Baluzius.

(4) *Usque ad tremissimam.* Hoc est, ad tertiam partem solidi. Vides & inter Bajuvarios, sicuti inter Alamannos, & Ripuarios compensationes factas fuisse solidis argenteis, valentibus denariis XII. Notandum tamen est, quibusdam in locis legis Bajuvariorum mentionem fieri de compositionibus faciendis *solidis auro adpretiatis*, quod quasi per exceptionem a regula generali (& forte ex ferius inducto in Austrasia more) intelligendum reor de solidis aureis denariorum XL. more veteri Regni Neustriae. Vide infra annotata ad Tit. III. cap. 14. lege 3.

CAPUT V.

De his qui servum Ecclesie sine mortali crimine interemerint.

SI quis servum Ecclesie sine mortali culpa occiderit per presumptionem, duos solidos restituat pro illo quem occidit. Et si nepare voluerit, cum duodecim sacramentalibus juret in altare in illa Ecclesia cujus servum occidit.

CAPUT VI.

De his qui res Ecclesie igne cremaverint.

I SI quis res Ecclesie igne cremaverit per invidiam more furtivo in nocte, & inventus fuerit, si servus est, tollatur manus ejus & oculi ejus, ut amplius non valeat facere malum. Dominus vero ejus omnia similia restituat, quicquid in illo incendio arserit.

II. Et si liber homo hoc presumpserit facere, & res Ecclesie igne cremaverit, & probatus fuerit, componat hoc secundum legem, id est, in primis donet sexaginta solidos & auro adpretiatus propter presumptionem, quia talia ausus fuerat facere. Postea omne culmen quod in illo incendio cecidit cum viginti quatuor solidis componat, & quicquid ibi arserit, omnia similia restituat. Et quanti homines ibi intus fuerint, & in laesi de incendio evaserint, unicuique cum sua hrencauanti componat. Et si ibi aliquis laesus fuerit vel mortuus, ac si ipse cum propria manu fecerit, sic secundum personam uniuscujusque componat. Et si hoc negare voluerit, cum viginti quatuor sacramentalibus nominatis juret in altare evangelio superposito coram defensore Ecclesie.

III. Et quisquis de rebus ecclesie furtivis prebeat fidejussorem, & donet wadium de quadraginta solidis, & tantum solvat quantum iudex iusserit, & quantum durius solverit, tantum firmior erit pax Ecclesie.

CAPUT VII.

De his qui rei sunt, & confugium fecerint ad Ecclesiam.

I SI culpabilis aliquis confugium ad Ecclesiam fecerit, nullus eum vi abstra-

¶ Herold. Propter presumentem duo simile &c.
 XL. vel LX. solidi.
 ¶ Decit in Herold. N. n.
 x Lindenbr. Estum.

here ausus sit, postquam januam Ecclesie intraverit, donec interpellat Presbyterum Ecclesie vel Episcopum.

II. Si presbyter responsum dare & ausus non fuerit, & si talis culpa est ut dignus sit disciplina, cum consilio sacerdotis hoc faciat, quia ad Ecclesiam confugium fecit.

III. Nulla sit culpa tam gravis ut vita (1) non concedatur propter timorem Dei & reverentiam sanctorum; quia Dominus dixit: *Qui dimiserit, dimittetur ei. Qui non dimiserit, nec ei dimittetur.*

IV. Si quis autem homo contumax & superbus timorem Dei vel reverentiam Ecclesiarum sanctorum non haberit, & fugientem servum suum, vel quem persecutus fuerit, de Ecclesia vi abstraxerit, & Deo honorem non dederit, componat ad ipsam ecclesiam quadraginta solidos iudice cogente, & profredo ad fiteum quadraginta solidos, ut sit honor Deo & reverentia sanctorum, & Ecclesia Dei semper invicta sit.

CAPUT VIII.

De compositione ministrorum Ecclesie, quomodo componantur.

I SI quis ministros Ecclesie, id est, Subdiaconum, Lectorem, Exorcistam, Acolytum, Ostiarium, de istis aliquem injuriaverit, aut percusserit, vel plagaverit, vel occiderit, componat hoc dupliciter sicut solent componi parentes ejus.

II. Illi qui sunt ministri altaris Dei, duplicem compositionem accipiant.

III. Alii autem Clerici componantur sicut parentes eorum.

CAPUT IX.

De Monachis.

Monachi autem qui secundum regulam in monasterio vivunt, & illi dupliciter componantur secundum genealogiam suam, ut reverentia sit Dei, & pax eis qui illi deseruiant,

CAPUT X.

De Presbyteris vel Diaconibus, quomodo componantur.

I SI quis Presbytero vel Diacono, quem Episcopus in parochia ordinavit, vel qua-

¶ Lindenbr. & Herold. Tollantur.
 ¶ Herold. Si ipsa.
 ¶ Lindenbr. Responderet.
 ¶ Herold. In iura; & in marg. in iura.
 x Lindenbr. Estum.

(1) Ut vita. Sanctio Concilii Aurelianensis I. sub Clodovaro I. Rege Francorum: De homicidiis, adulteris, & furibus, si ad Ecclesiam confugiant, id constitutum observandum, quod Ecclesiastici Canones decreverunt, & Lex Romana constituit, ut ab Ecclesie atrio, vel deo Episcopi eos abstrahere omnino non liceat, sed

nec aliter consignari, nisi ad Evangelia datis sacramentis, de morte, debilitate, & omni paenarum genere sint securi, ita ut ei, cui reus fuerit, criminosis de satisfactione conveniat &c. Vide quoque inter cetera Capitulare Caroli M. de Partibus Saxonie cap. 2. Confule Thomastrinum Ecclesie. Discipl. P. II. Lib. III. c. 97.

qualem plebs (1) sibi recepit ad sacerdotem, quem ecclesiastica sedes probatum haber, injuriam fecerit, vel plagaverit, tripliciter eum componat.

II. Si autem Presbyterum occiderit, solvat trecentos solidos auro adpretiaros. Si aurum non habet, donet aliam pecuniam, mancipia, terram, vel quicquid habet, usque dum impleat.

III. Diaconum vero cum ducentis solidis solvat.

IV. Utrosque ad illam Ecclesiam ubi ministri fuerunt, Episcopo requirente, & iudice cogente, qui in illa provincia sunt ordinati.

V. Et pro fredo in publico solvat solidos sexaginta, ut exinde sit reverentia sacerdotum, & honor ecclesiasticus non contemnatur, neque presumptio crescat in plebe.

CAPUT XI.

De solis Episcopis, & illorum interfectione.

I. SI quis Episcopum, quem constituit Rex (2), vel populus elegit (3) sibi Pontificem, occiderit, solvat eum Regi vel plebi aut parentibus secundum hoc edictum. Fiat tunica plumbea (4) secundum statum ejus, & quod ipsa pensaverit, auri tantum donet, qui eum occidit. Et si aurum non habet, donet aliam pecuniam, mancipia, terram, villas, vel quicquid habet, usque dum impleat debitum. Et si non habet tantam pecuniam, se ipsum & uxorem

Tom. II.

CAPUT XII.

De sanctimonialibus vel Deo dicatis.

SI quis sanctimoniam, hoc est, Deo dicatam, de monasterio traxerit, & eam sibi in conjugio duxerit contra legem ecclesiasticam (7), requirat eam Episcopus civitatis illius cum consilio Ducis; velit nolit, tamen reddat eam ad illud monasterium unde eam tulit, & componat ad illud monasterium dupliciter sicut solet componere, qui alienam rapit sponfam. Scimus illum crimini esse obnoxium qui alienam sponfam rapit. Quanto magis ille obnoxius est crimini qui Christi usurpavit sponfam? Et

H h Er

a Lindenbr. Presbyterum vel diaconum . . . injuria affecerit. b Herold. Solid. CCC. auro adpretiaros.
 y Al. Duce. c Herold. Sic ordinatus. d Herold. Solid. XL. e Al. Ecclesia. f Herold.
 Condannatur. g Herold. Penjaveris auro. h Herold. Et si autem. i Lindenbr. Crimen negare.
 x Lindenbr. Si talis culpa est ut deponatur, aut exiliatur, de homicidio etc. m Herold. De consensu ho-
 stili. n Herold. Proditio. o Herold. Fum. p Herold. Alteram. q Herold. Qui uxorem
 usurpavit sponfam.

(1) Qualem plebs.) Divisionem Diocesis, seu territorii in Plebes (Italice *Pievi*) non modo in Ecclesiasticis, sed & in civilibus notam eo tunc fuisse inter Barbaros innuit Lex Alamannorum Tit. XLII. ubi memorantur illi, qui boni testimonii sunt in plebe; & Tit. LXXXIV. ubi praesens sit Comes de plebe illa. Rector autem Plebis Plebanus aut Archipresbyter nuncupatur. Horum autem Rectorum (qui alios minores titulos sub se habebant) electio facta fuisse videtur ad formam quandam electionis Episcoporum, suffragante Clero, assentiente populo Plebis. Concilium Ticinense an. DCCCLV. can. 4. Primum quidem ipsius loci Presbyteri, vel ceteri Clerici idoneum sibi Rectorem eligant; deinde populi, qui ad eam Plebem adspicit, sequatur assensus. Si autem in ipsa Plebe talis inveniri non potuerit, qui illud opus competenter peragere possit, tunc Episcopus de suis quem idoneum iudicaverit, inibi constituit. Vide Thomassin. P. II. Lib. I. cap. 35.
 (2) Quem constituit Rex.) Vides tum consuevisse Reges dare Episcopatus, quod insinuat, ut ita dicam, exemplis probari possent. Habes Titulo II. (in Capitularibus) Praecipuum Dagoberti Regis de Episcopali dignitate Cadurcae Urbis conlata Desiderio Thesaurario. Vide Formulas Marculfi. Baluzius.
 (3) Vel populus elegit.) Cum permissu vel

consensu Regis, quod confirmatur ex his, quae insinuat Tit. II. dicuntur de electione Ducis. Vide Marculfum & Gregorium Turonensem. Haec Baluzius. Cui tamen addendum est, electionem Episcoporum ad Clerum & Populum quidem pertinuisse ex vetusto jure communi, Regis vero nominationem locum habuisse per exceptionem a jure communi. Vide quae erudite differit Thomassinus P. II. Lib. II. cap. 10. & 13.
 (4) Fiat tunica plumbea.) Colliges hinc penes Bajuvarios estimationem capitis Episcopi, quanquam gravissimam, minoris tamen habitam fuisse estimationem capitis Ducis, cujus caedes luebatur vita, & amissione bonorum. Vide infra Tit. II. cap. 2. & confer dicta ad Legem Alamannorum Tit. XII.
 (5) De homicidio.) Puto legis istius latorem respexisse ad Canonem XXV. Apostolicum, in quo prout legebatur in nonnullis editionibus, praecipitur, ut Episcopus, qui in homicidio, fornicatione, aut perjurio, aut juro, captus fuerit, deponatur. Vide quae de hoc Canone dicta a nobis sunt in notis ad Agobardum, ad Reginonem, & ad Gratianum. Baluzius.
 (6) De consensu hostili.) Illud refertur ad perjurium. Vide notas ad Agobardum. Baluzius.
 (7) Contra legem ecclesiasticam.) Id est Constitutionem Gelasii Papae, quae extat in libro I. Capitularium cap. 100. Baluzius.

Et si noluerit emendare & reddere, expellatur de provincia, dicente Apostolo: *Auferite malum a vobismetipsis*; & iterum: *Trahere a hujusmodi satana in interitum carnis, ut spiritus salvus sit in die Domini*.

CAPUT XIII.

De Presbyteris & Diaconibus, ut minime habitent cum mulieribus.

I. **D**E Presbyteris vel Diaconis & de ecclesiasticis ministris ⁸, ut nullo Presbytero vel Diacono liceat habere secum in domum ⁷ extraneam feminam, ne per illam occasionem decipiatur, & pollutus offerat sacrificium Deo, nec plebs per ejus offensionem corruat, & plagam sustineat.

II. Propterea (1) qui gradu sacerdotali fulciuntur, extranearum mulierum interdicta consortia cognoscant; hac eis tantum facultate concessa, ut matres, filias, atque sorores germanas inter domorum suarum septa contineant. In his enim nihil suspecti (2) criminis ⁹ aestimare sœdus naturale permittit ⁶. illas etiam non relinqui castitatis hortatur affectio ⁵.

III. De ceteris causis Presbyteri, Diaconi, vel Clerici ab Episcopis secundum illorum canones judicentur.

CAPUT XIV.

De colonis vel servis Ecclesie, qualiter serviant.

I. **D**E colonis (3) vel servis Ecclesie, qualiter serviant, vel qualia tributa reddant, hoc est, agrarium ⁹ secundum aestimationem judicis, provideat hoc iudex; secundum quod habet donet. De triginta modis tres donet, & pascuarum desolvat secundum usum provincie.

II. Andecingas ⁶ legitimas, hoc est, peticam decem pedes habentem, quatuor peticas in transverso, quadraginta in lon-

go, arare, seminare, claudere, colligere, & trahere, & recondere. Pratum arpeito ⁸ uno claudere, fecare, colligere, & trahere. A tremisse uniusquisque accola ad duo modia sationis excolligere, seminare, colligere, & recondere debeat ⁸. Et vineas plantando claudere, fodere, propaginare, præcidere, vindemiare.

III. Reddant decimum fascem de lino; de apibus decimum vas, pullos quatuor, ova quindecim reddant ⁸.

IV. Parasfredos donent, aut ipsi vadant ubi eis injunctum fuerit. Angarias cum carro ⁷ faciant usque quinquaginta leugas. amplius non minentur.

V. Ad casas dominicas stabularum ⁸, femile, granicam, vel tuninum recuperando ⁶, pedituras ⁷ rationabiles accipiant; & quando necesse fuerit, omnino componant. Calcesurnum ubi prope fuerit, ligna aut petras quinquaginta homines faciant; ubi longe fuerit, centum homines debeant exire ⁸; & ad civitatem, vel ad villam, ubi necesse fuerit, ipsam calcem trahant.

VI. Servus autem Ecclesie secundum possessionem suam reddat tributa. Opera vero tres dies in hebdomada in dominico operetur, tres vero sibi faciat. Si vero dominus ejus dederit ei boves (4) aut alias res quas habet, tantum serviat quantum ei per possibilitatem impositum fuerit. tamen injuste geminem ⁸ opprimat.

TITULUS II.

De Ducibus & eorum causis, quæ ad eos pertinent,

CAPUT I.

Si quis de morte Ducis consiliatus fuerit.

I. **S**I quis contra Ducem suum, quem Rex ordinavit in provincia illa, aut populus sibi elegerit ⁷ (5) Ducem, de morte

^α Lindenbr. Tradite. Herold. Tradetur a vobis. ^β Defunt in Herold. De Presbyteris &c. usque ministris.
^γ Herold. In dono. ^δ Al. Nihil sceleris criminis/ue. ^ε Herold. Permittas. ^ζ Al. Probas
^η Al. Angaria. ^θ Al. Andecinas. ^ι Herold. Pergram & iterum pergram.
^κ Herold. Carpora. ^λ Herold. Aus tremisse . . . adque . . . debeant. ^μ Herold. Ova XII
^ν Herold. Cum carra. ^ξ Herold. Stabularum al. stabularum. ^ο Lindenbr. & Herold. Recuperandum.
^π Herold. Peroritas in marg. tamen: pedituras. ^ρ Al. Debeat experiri. Herold. Experiri.
^σ Al. Minime. ^τ Herold. Eligii.

(1) Propterea. Translata est hæc lex ex libro XVI. Cod. Theodos. Tit. II. lege 44. Baluzius.

(2) Suspecti. In Cod. Theodos. scævi, Baluzius.

(3) De colonis. Inter servos aut colonos Ecclesiasticos in hac lege memoratos, & servos Ecclesie, de quibus agitur lege 6. quænam intercedat disparitas, dictum est ad Leg. Alamannorum Tit. XXIII.

(4) Boves. Inde colligitur ex servis agrariis, alios bobus instrumentisque a se parvis, alios a domino comparatis, domini agros coluisse; atque illos equidem multo meliori præ his conditione habitos fuisse.

(5) Populus sibi elegerit. Germanicis gen-

tibus, quæ sui juris erant, Regum, supremorumque Principum electiones ad generalia comitia gentis spectasse, fusc ab aliis ostensum est. Ast a potentiore subactis, jus quidem separata Republicæ sæpe relictum est; constituere autem proprium Regem, vel Principem non ita liberum, ut id a dominatore supremo præcipue non dependeret. Theodoricus Wisigothorum Rex subactis Svevis primum quidem Achilsum Warnum ipse præfecit; at inde illis concessit, ut sibi de suo genere Principem constituerent. Jornand. c. 44. Balamber Hunnorum Rex Gothorum populum subactum possedit, ita tamen ut genti Gothorum semper unus proprius Regulus (quamvis Hunnorum consilio) imperitaret. Idem c. 48. Bajuvaris in Franco-

re ejus consiliatus fuerit, & exinde probatus negare non potest, in Ducis sit potestate homo ille, & vita illius, & res ejus infiscantur in publico.

II. Et hoc non fit per occasionem factum, sed probata res expediat veritatem ^a; nec sub uno teste, sed sub tribus testibus personis coequalibus sit probatum ^b. Si autem unus fuerit testis, & ille alter negaverit, tunc Dei accipiant judicium. exeant in campum; & cui Deus dederit victoriam, illi credatur. Et hoc in praesentia populi ^c fiat, ut per invidiam nullus pereat.

III. Ut nullus Bajuvarius a lodem aut vitam sine capitali crimine perdat, id est ^d, si aut ^e in necem Ducis consiliatus fuerit, aut inimicos in provinciam invitaverit, aut civitatem capere ab extraneis machinaverit, & exinde probatus inventus fuerit, tunc in Ducis sit potestate vita ipsius & omnes res ejus & patrimonium.

IV. Cetera vero quaecunque commiserit peccata, quousque habet substantiam, componat secundum legem.

V. Si vero non habet, ipse se in servitio deprimat, & per singulos menses vel annos quantum lucrare quiverit, persolvat cui deliquit, donec debitum universum restituat.

CAPUT II.

Si quis Ducem suum occiderit.

SI quis Ducem suum occiderit, anima illius pro anima ejus sit. mortem quam intulit recipiat, & res ejus infiscantur in publico in sempiternum,

CAPUT III.

Si quis seditionem excitaverit contra Ducem suum.

I. SI quis seditionem excitaverit contra Ducem suum, quod Bajuvarii carmulum ^f dicunt, per quem in primis fuerit levatum, componat Duci sexcentos solidos.

II. Alii homines, qui eum secuti sunt illi similes, & consilium cum ipso habuerunt, unusquisque cum ducentis solidis componat.

III. Minores populi qui eum secuti sunt,

Tom. II.

^a Al. Et hoc videtur ne fit per occasionem factum, sed per probatas res expedit veritatem. Al. Expediat veritatem. Herold. Expediat veritatem. ^b Defunt in Herold. Sit probatum. ^c Lindenbr. & Herold. In praesentia populo. ^d Defunt ista in Herold. ^e Al. Carmulam. ^f Al. Carmulam. ^g Ita Lindenbr. Al. defunt in omnibus codicibus Mss. Quinquaginta gamactas. Herold. habet simpliciter: XL. gamactas accipias. ^h Lindenbr. Agrum.

& liberi sunt, cum quadraginta solidis componant, ut tale scandalum non nascatur in provincia.

CAPUT IV.

Si quis in exercitu scandalum excitaverit.

I. SI quis in exercitu, quem Rex ordinavit vel Dux de provincia illa, scandalum excitaverit infra proprium hostem ^g, & ibi homines mortui fuerint, componat in publico sexcentos solidos.

II. Et quisquis ibi aut percussiones, aut plagas, aut homicidium fecerit, componat sicut in lege habetur, unicuique secundum suam genealogiam.

III. Et ille homo, qui haec commisit, benignum imputer ^h Regem vel Dacem suum, si ei vitam concesserint.

IV. De minoribus autem hominibus, si in hoste scandalum commiserint, in Ducis sit potestate, qualem poenam sustineant.

V. Et ille usus eradicandus est, ut non fiat. Solet enim propter pabula equorum vel propter ligna fieri scandalum, quando aliqui defendere volunt casus vel securas ubi foenum vel granum inveniunt. Hoc verandum est ne fiat. Ut si quis invenerit pabula vel ligna, tollat quantum vult, & nemini veret tollenti, ut per hoc scandalum non nascatur.

VI. Si quis hoc ausus fuerit facere, aut contradicere aliquid quod lex vetat, ille tunc, si inventus fuerit, coram Duce disciplinae hostili subiaceat, vel ante Comitum suum quinquaginta gamactas ⁱ, id est, quinquaginta percussiones accipiat.

CAPUT V.

Si quis infra provinciam, ubi Dux exercitum ordinaverit, sine Ducis jussione aliquid praedaverit.

I. SI quis in exercitu infra provinciam sine jussione Ducis sui per fortiam hostilem aliquid praedare voluerit, aut senum tollere aut granum ^k, vel casus incendere, hoc omnino testatur ne fiat. Et exinde curam habeat Comes in suo comitatu. Ponat enim ordinationem suam super Centuriones & Decanos (l), ut unusquisque provin-

H h 2

deat

rum ditionem redactis ita concessa fuisse videtur proprii Ducis electio, ut hic semper de genere Agilolfingorum esset, (vide infra c. 20. lege 3.) atque ut Francorum regi juris esset, illam propria ordinatione antevertere.

(l) Centuriones & Decanos. De Centenis jam diximus ad Legem Alaman. Tit. XXXVI. Aliam nunc minorem divisionem spectamus in Decanias, ex quibus decem in origine Centenam conficerent, & quarum singulis Prae-

ctus erat Decanus. De Decanis, & Decaniis sermo fit in Legibus Langobardorum, Wisigothorum, Anglofaxonum, & alibi. Apud nos omnium commodissima divisio aliquando fuisse videtur per decenas. In Comitibus celebratis Utini anno MCCCXXVIII. sub Patriarcha Pagano, cum de instruendo exercitu ageretur, decretum fuit, quod impositio pedum juxta decenas fiat, & quod pro qualibet decena duo pedites habeantur, & . . . si unus pro decena non

deat suos quos regit, ut contra legem non faciant.

II. Et si aliquis præsumptuosus hoc fecerit, a Comite illo fit requirendum cuius homo hoc fecit.

III. Et si ille Comes neglexerit inquirere quis hoc fecit, ille omnia de suis rebus restituat; tamen tempus requirendi habeat.

IV. Et si talis homo potens hoc fecerit, quem ille Comes distringere non potest, tunc dicat Duci suo, & Dux illum distringat secundum legem.

V. Si liber est, quadraginta solidis fit culpabilis, & omnia familia restituat.

VI. Si servus hoc fecerit, capitali subiacet sententiæ. Dominus vero ejus omnia familia restituat, quia servo suo non contestavit ut talia non faceret. Quia si vosmet ipsos comeditis, cito deficietis.

VII. Comes tamen non neglegat custodire exercitum suum, ut non faciant contra legem in provincia sua.

CAPUT VI.

Si quis in exercitu aliquid furaverit.

I. SI quis in exercitu aliquid furaverit, pasceriam, capistrum, frenum, sellam, vel quæcumque involaverit, & probatus fuerit, si servus est, perdat manus suas; dominus vero ejus ipsam rem, si habet, aut similem reddat.

II. Si autem liber homo hoc fecerit, cum quadraginta solidis redimat manus suas, & quod tulit reddat.

* Deest in Lindenbr. Potens.

‡ Herold. Frenum sellæ.

‡ Herold. Est ut impletur.

β Al. Crimini.

‡ Ita Herold. & Baluz. sed Lindenbr. Manus suam.

‡ Deest in Herold. Sui, qui.

CAPUT VII.

Si quis in utilitate Ducis vel domini sui mortuus fuerit.

I. SI quis homo in utilitatem domini sui in exercitu, vel ubicunque dominus ejus eum miserit, perrexerit, & ibi mortuus fuerit, & querit opinionem facere domino suo vel populo suo, heredes ejus nunquam sint dejecti de hereditate ejus, quamvis qualescumque sint; sed Dux eos defendat usque dum ipsi possint.

II. Tunc enim unusquisque non tardat voluntatem domini sui facere quando sperat se exinde munus accipere, si inde vivens evaserit. Et si propter hoc mortuus fuerit, credat filii ejus aut filia possideant hereditatem ejus nullo inquietante, tunc fides & promptus impletur iustionem.

CAPUT VIII.

Si quis Regis vel Ducis sui iustione hominem interfecerit.

I. SI quis hominem per iustionem Regis vel Ducis sui, qui illam provinciam in potestate habet, occiderit, non requiratur ei (i), nec satisfos fit, quia iustio domini sui fuit, & non potuit contradicere iustionem; sed Dux defendat eum & filios ejus pro eo.

II. Et si Dux ille mortuus fuerit, alius Dux qui in loco ejus accedit, defendat eum,

C A -

nos sufficeret, duo habeantur. Chartam ipsam exhibet de Rubels Monum. Eccl. Aquil. Cap. LXXXVI. in qua populus item per decenas numeratur. Adhuc tractui cuidam superest decene nomen; & pane in Patria tota pagorum Præfecti hodieum appellantur Decani. Sed ut verbis utar Taciti de Centenariis loquentis Germ. cap. VI. quod primo numerus fuit, jam nomen & honor est.

(i) Non requiratur ei. Neque Regi, neque Duci fas erat hominem pro libito morte multare; imo & Duci expresse interdicitur liberum sine mortali crimine inservire, vel de sua hereditate expellere. Vide infra Tit. VI. c. 3. Lex igitur, ni fallor, agit de his, qui fontes, & novissima exempla meriti, ex politicis causis secreto iudicio, & absque strepitu forensi, mor e. puniebantur. Neque sub Merovingicis Regibus desunt eiusmodi executionum exempla; uti sunt ea, quæ Childeberto & Guntramno regnantibus, Gregorio Turonensi teste, Hist. lib. VIII. cap. 34. & lib. IX. cap. 9. acta sunt adversus Magnovaldum, & Rancingum regio vultu trucidatos, thesauris quoque eorum publico æratio infiscatis; adversus Rancingum, inquam, ex conspirationis causa damnatum, adversus Magnovaldum autem ex causis occultis; aut imbuti tamen quidam (verba sunt Gregorii) eo quod post mortem fratris diversis plagis conjugem affectam interemisset, & uxorem fratris adsciscet thoro, extin-

gisse causam, qua interimeretur. Ex quo satis dignoscitur, eo tunc jam secretorum criminalium iudiciorum modos neque Francorum regibus, neque populi ignotos fuisse. Res ergo omnino nova non fuisse iudicia illa Westfalica, quæ Carolo Magno referuntur accepta, & de quibus verba faciunt nonnulli sequioris ævi Scriptores. Quædam de illis referam ex Trithemio libro VI. Polygraphiæ. Secretos quosdam constituit Inquisitores, quibus iudicariam contulit potestatem. Qui totam Saxoniam peragrantes, de fide & moribus gentis secreta inquirent diligenter. Et quicumque reperissent apostatasse a fide, raptos, adulteros, blasphemos, Ecclesiæ aut Sacerdotum ejus, & mandatorum contemptores, seu in totis criminibus Republicam perturbantes, aut populum ad Paganismum revocantes, vel sollicitantes, sine dilatione, Imperiali & Regali auctoritate, impue laqueo suspendenti, vel alios, ut possent, necarent. Itaque jam ab antiquo iniluiti erant secreti Inquisitores, qui in reos præcipue in causis Religionis & Republicæ occulta procedendi via animadvertent, usque ad executionem sententiæ inclusive. Scio, a quibusdam in dubium verti, num Carolus Magnus vero iudiciorum Westfaliorum author fuerit; ego vero ante ipsum Carolum ejus generis iudiciorum vestigia cerno, & in lege, quæ sub oculis obvertatur, & in supra laudatis Regum Merovingicæ stirpis exemplis.

CAPUT IX.

De Duce, si protervus & elatus vel superbus atque rebellis fuerit, & decretum Regis contempserit.

SI quis autem Dux de provincia illa, quem Rex ordinaverit, tam audax aut contumax, aut levitate stimularus, seu protervus & elatus, vel superbus atque rebellis fuerit, qui decretum Regis contempserit, donatu dignitatis ipsius Ducati careat, etiam & insuper spem ^β supernæ contemplationis (1) sciat se esse condemnatum, & vim salutis amittat.

CAPUT X.

De filiis Ducum, si protervi fuerint.

I. **S**I quis filius Ducis tam superbus vel stultus fuerit, ut patrem suum dehonoreare voluerit per consilium malignorum, vel per fortiam, & regnum ejus auferre ab eo, dum adhuc pater ejus potest iudicio contendere, in exercitum ambulare, populum iudicare, equum viriliter ascendere, arma sua vivaciter bajulare, non est surdus, nec cæcus, in omnibus iussionem Regis potest implere (2), sciat se ille filius contra legem fecisse, & de hereditate patris sui se esse dejectum, & nihil amplius ad eum pertinere de facultatibus patris sui. & hoc in potestate Regis vel patris sui erit ut exiliet eum, si vult.

II. Nihil aliud habeat in potestatem, nisi quod per misericordiam Rex vel pater ejus dare ei voluerint.

III. Et si supervixerit patrem suum, & alios fratres habuerit, non dent ei portionem, quia contra legem peccavit in patrem suum.

IV. Et si ille solus de heredibus ejus fuerit.

Tom. II.

^a Herold. Ducatu. ^β Herold. Spr. ^γ Lindenbr. Felicitate bazalare. ^δ Lindenbr. & Herold. Duce.
^ε sold si quis in curte. ^ζ Herold. Eum. ^η Lindenbr. Nafere.
^θ Lindenbr. Trimumgeldum. Herold. Trimum.

pervixerit patrem suum, in Regis erit potestate; cui vult donet, aut illi, aut alteri.

CAPUT XI.

De eo qui scandalum in curte Ducis commiserit.

I. **S**I quis curte ^β Ducis scandalum commiserit, ut ibi pugna fiat per superbiam suam, vel per ebrietatem, quicquid ibi factum fuerit, omnia secundum legem componat, & propter stultitiam suam in publico componat quadraginta solidos.

II. Si servus est alicujus qui hæc commisit, manus perdat.

III. Nullis unquam præsumat in curte Ducis scandalum committere.

CAPUT XII.

Ut nullus in campiones sine iussu manus injiciat.

I. **S**I quis in curte Ducis, vel ubicunque pugnaverint campiones, manus ad levandum miserit antequam ille iusserit cui commendatum est prævidere, si liber est, quadraginta solidos componat in publico. Si servus, manum suam ibi dextram perdat, aut dominus ejus redimat eam cum viginti solidis.

II. Vetanda est talis causa unde scandalum solet nasci.

CAPUT XIII.

De his qui in curte Regis aliquid juraverint.

I. **S**I quis infra curtem Ducis aliquid involaverit, quia domus Ducis domus publica est, trimiumgeldum ^β componat, hoc est, ter novem donet liber homo. Ser-

H h 3

vus

^γ Lindenbr. Felicitate bazalare. ^δ Lindenbr. & Herold. Duce.
^ε Lindenbr. Nafere.

(1) Contemplationis. Verba hæc ex Heroldo sic legit Heineccius Elem. Jur. Germ. lib. II. p. 2. art. 134. Donato dignitatis ipsius Ducatu careat, etiam & insuper spe supernæ contemplationis sciat esse se condemnatum, & vim salutis amittat. Ex quibus adversus Gindligium infer, Ducem rebellem non modo donato Ducatu cariturum, verum etiam omni spe supernæ contemplationis, seu vitæ monasticæ, sed capitalem in eum latam iri sententiam, sine spe veniæ. Confirmat id ex Reginone ad annum DCCLXXXVIII. scribente, in Synodo Ingelheimensi Tassilonem Bajuvariorum Ducem violatæ fidei convictum, ab omnibus iudicatum fuisse ad mortem. Et cum omnes capitalem sententiam proclamarent, Rex misericordiam motus, eo quod consanguineus ejus esset, obtinuit ab ipsis Dei & suis fidelibus, ne moretur. Quare Tassilo in monasterium missus est. Feralem ergo sententiam pronunciarant Synodi Patres juxta Legem Bajuvariorum, sed Rex id necessitudini dedit, ut veniam a Patribus impetraret.

(2) Iussionem Regis potest implere. Idem

ferme statuitur Lege Alamannorum Tit. XXXV. Quod profecto dignum est animadversione. Nam ex hoc inaudit, aliud obtinuisse, si Dux senio, aut infirmitate præpeditus, regendo populo, administrando bello, & Regis iussis implendis ineptus evassisset. Eo sane casu (electionis, non successionis jure quoad Bajuvariorum Ducem tunc vigente) ex consilio Gentis, ad quam Ducis spectabat electio, ut supra capite primo hujus Tituli observatum est, vivente adhuc patre, unum ex filiis ad Ducatum assumi potuisse reor. Grotius de jure belli & pacis lib. I. cap. 3. art. 11. n. 3. ex exemplis colligit extitisse Barbaros, qui jus imperandi revocabile darent Regibus suis, cum ipsos deponerent populi, quoties displicerent. Idque de Burgundis disertè testatur Ammianus Marcellinus lib. XXVIII. cap. 5. dicens, Regem eorum ritu veteri removeri, si sub eo fortuna stitaverit belli, vel segetum copiam negaverit terra. A fortiori ex hac Bajuvariorum lege colligo, filio fas fuisse ad Ducatum eveni, si pater regendæ provincie impar evassisset.

vus vero niungeldo solvat, aut manus perdat.

II. Et si aliquid invenerit in curte Ducis quasi per neglectum^a jacere, & id tulerit, & super noctem celaverit, furtum^b reputetur, in publico quindecim^c solidos componat.

CAPUT XIV.

De his qui jussionem Ducis contempserint.

SI quis jussionem Ducis sui contempserit, vel signum quale visus^d fuerit Dux transmittere, aut annulum, aut sigillum⁽¹⁾, si neglexerit venire aut facere quod jussum est, quindecim^e solidos pro neglecto donet in publico, & sic impleat jussionem.

CAPUT XV.

Ut placita fiant per Kalendas.

I. UT placita fiant per Kalendas, aut post quindecim dies^f, si necesse est, ad causas inquirendas, ut sit pax in provincia, & omnes liberi conveniant constitutis diebus ubi iudex ordinaverit, & nemo sit ausus contemnere venire ad placitum. Qui infra illum comitatum^g manent, sive Regis vassi, sive Ducis, omnes ad placitum veniant. Et qui neglexerit venire, damnetur quindecim^h solidis.

II. Comes vero secum habeat iudicem, qui ibi constitutus est iudicare, & librum legisⁱ, ut semper rectum iudicium iudicet de omni causa quæ componenda sunt.

III. Qui contra legem fecit, componat sicut lex habet, & donet wadium Comitum illo de strede sic ut lex est.

CAPUT XVI.

Ut iudex partem suam accipiat.

Iudex vero partem suam accipiat de causa quam iudicavit. De tribus solidis tremissem accipiat, de sex solidis duos tre-

mises accipiat, de novem solidis unum solidum accipiat^k. De omni compositione semper nonam partem accipiat, dum rectum iudicat.

CAPUT XVII.

Qualis iudex fieri debeat.

Iudex autem talis ordinetur qui veritatem secundum hoc edictum iudicet. Non sit perfonarum acceptor, neque cupidus pecuniæ. Perit lex cupiditatis amore. Præmia & dona legibus vires tulerunt. Impunita manet male vivendi licentia. Propterea talis constituatur iudex qui plux diligit justitiam quam pecuniam.

CAPUT XVIII.

Si iudex propter munera injuste iudicaverit.

Iudex si accepta pecunia male iudicaverit, ille qui injuste aliquid ab eo per sententiam iudicantis abstulerit, ablata restituat. Nam iudex qui perperam^l iudicaverit, in duplum ei cui damnum intulerit^m cogatur exolvere, quia ferre sententiam contra legum nostrarum statuta præsumpsit. & in fisco cogatur quadraginta solidos perolvere.

CAPUT XIX.

Si per ignorantiam male iudicaverit.

SI vero nec per gratiam, nec per cupiditatem, sed per errorem injuste iudicaverit, iudicium ipsius, in quo errasse cognoscitur, non habeat firmitatem; iudex non vocetur ad culpam.

CAPUT XX.

De Ducum genealogia, ut duplum honorem accipiant, & eorum compositione.

I. DE genealogia (2) qui vocantur Huosi, (3) Throzza, Sagana, Hahilingua,

^a Lindenbr. Pro neglecto. Herold. Pro neglectum.
^b Herold. XII.
^c Al. Regit.
^d Al. Regit.
^e Herold. sic habet: De VII. solid. tremissem accipiat de III. solid. ut tremissem accipiat de IX. solid. I. solidum accipiat.

^f Al. Pro furto.
^g Herold. IIIam communissem.
^h Herold. IIIam communissem.
ⁱ Herold. VII.
^j Herold. VII.
^k Al. Lindenbr. Per præmia.
^l Et damnum, quod intulerit.

(1) Signum... aut annulum, aut sigillum.) Tria hic memorari videntur signaculorum genera; quæ qua ratione diversa inter se fuerint, videant, qui rei diplomaticæ operam navant. Romana Curia antiquitatem optime tenax in re præsertim beneficiaria tribus signorum generibus hodie utitur; etenim chartæ expediuntur, sub simplici signatu, a, sub annulo Piscatoris, & sub sigillo, seu Bulla. Iteni & in Curia potentissimi Regis Angliæ, in qua non pauca venerandæ antiquitatis vestigia supersunt, trium signaculorum differentia observatur, quæ inibi appellatur: Signaculum, Privatum Sigillum, Magnum Sigillum: Signet, Privy Seal, Great Seal.

(2) De genealogia. Frustra non erat apud Barbaros genealogias retexere, cum ex nobilitate generis æstimatio capitis recenseretur, alique præclari in Republica, ipsique familiaribus utiliter gignerentur effectus. Præstantiorum familiarum genealogia apud veteres Scriptores occurrunt; quarum quædam longissime, & usque ad remotissimas fontes ascendunt. Credo, usum servandarum linearum, seu arborum genealogicarum penes nobiles familias ex huiusmodi Barbarorum institutis facile descendisse.

(3) Huosi.) Vides hic familias integras, seu verius Genealogias, uno communi nomine vocatas, quod oppido antiquissimi moris est. Inter Ostrogothos eminebat prosapia, seu genus Anatorum, inter Wisigothos Balibarum, inter Wandalos, Adingorum. Jornandes c. V. XXII. XXXIX. XXXVIII. In Prologo Legum Langobardicarum

TITULUS III.

De liberis, quomodo componantur.

CAPUT I.

Si quis liberum percusserit per iram.

I. Si quis liberum per iram percusserit, quod pulslac¹ vocant, unum solidum donet.

II. Si ei sanguinem faderit, solidum unum & femis² componat.

III. Si in eum contra legem manus injecerit, quod infanc³ dicunt, tres solidos donet.

IV. Si in eo venam percusserit, ut sine igne sanguinem stagnare non possit, quod athargrati⁴ dicunt, vel in capite testa appareat, quod gebulskini⁵ vocant, & si os fregerit, & pellem non fregerit, quod paleprust⁶ dicunt, & si talis plaga ei fuerit, quae tumens fit, si aliquid de istis contigerit, cum sex solidis componat.

V. Si os tulerit⁷ de plaga de capite, vel de brachio supra cubitum, cum sex solidis componat.

VI. Si cervella in capite appareat, vel interiora membra plagata fuerint, quod hreuauant⁸ dicunt, cum duodecim solidis componat.

VII. Si quis eum sanibus ligaverit contra legem, duodecim solidos componat.

VIII. Si eum per vim implexaverit, & non ligaverit, quod hropant⁹ dicunt, cum sex solidis componat.

IX. Si quis libero oculum eruerit, vel pedem¹⁰ tulerit, cum quadraginta solidis componat.

X.

qua, Aennion¹¹, isti sunt quasi primi post Agilolfingos, qui sunt de genere ducali (1). Illis enim duplum honorem concedimus. Et sic duplam compositionem accipiant.

II. Agilolfingi vero usque ad Ducem¹² in quadruplum componantur, quia summi Principes sunt inter vos. 7.

III. Dux vero qui praestit in populo, ille semper de genere Agilolfingorum fuit, & debet esse; quia sic Reges antecessores nostri concesserunt eis, ut qui¹³ de genere illorum (2) fidelis Regi erat & prudens, ipsam constituerent¹⁴ Ducem ad regendum populum illum.

IV. Et pro eo quia Dux est, addatur ei major honor quam ceteris parentibus ejus, sic ut tertia pars addatur super hoc quod parentes ejus componuntur. Si vita parentum¹⁵ ejus auferatur, cum sexcentis quadraginta solidis componuntur. Dux vero cum nongentis sexaginta solidis¹⁶ componitur parentibus, aut Regi, si parentes non habuerit.

V. Et secundum hoc edictum alia compositio sequatur, qualiter parentes ejus componi solent. Itaque si Duci aliquid accesserit a coequalibus suis, sic eum componere debet. Ubi compositio parentum¹⁷ ejus est in quatuor solidis, Duci vero sex solidis. Ubi illorum in sex solidis, Duci vero in novem. Ubi vero illis dantur duodecim solidi, Duci autem octodecim. Sic semper addatur tertia pars supra in Ducis causa usque in novissimam questionem quae solet inter homines contingere.

¹ Herold. Hooferer, Zafagana, Hallinga, Aennion. Lindenbr. Hofda, Orgz, Jaganz, Habillingua, Anniens.
² Herold. Uique ad eum. Sed male. ³ Herold. Nos. ⁴ Herold. Quia. ⁵ Herold. Constituerunt.
⁶ Lindenbr. Paennum. ⁷ Herold. DCCCXL. solidi. ⁸ Herold. Parentum. ⁹ Lindenbr. Tulsilac¹ al. bullitilac.
¹⁰ Lindenbr. Semillien. ¹¹ Al. Acranzi. ¹² Al. Gelbakin: al. Scerp.
¹³ Herold. Piaspruf. Al. paltpruf, balchpruf, pulbruf. ¹⁴ Deest in Herold. Tulerit.
¹⁵ Herold. III. solidi. ¹⁶ Herold. Heruauant. Lindenbr. bresauant. ¹⁷ Herold. Erubant.

rum Regis Rotharis memoratur Agimundus ex genere Cugingi, seu, ut est apud Paulum Diaconum lib. I. cap. 14. ex profapia Gungincorum, quae apud Langobardos generosior habebatur: Adoinus ex genere Gausis; Cleph ex genere Bileos; Agiliup ex genere Anawvat; Arioald ex genere Capui; Rothar filius Nandigild ex genere Arodos. In hac Bajuvariorum lege, praeter quinque familias, seu genealogias, quae hoc loco memorantur, clarescit Ducale genus Agilolfingorum. Animadvertete eadem nomina, seu vocabula, in integras familias, seu genealogicos ramos derivata. Et quid haec sunt aliud, quam illa, quae nos appellamus familiarum cognomina? Ut vel hinc pateat, quam antiquus sit ejusmodi cognominum usus inter nobiliores praesertim Barbarorum familias, quorum maxime intererat proprii generis servare memoria.

(1) De genere ducali. Nobilitas generis adeo inter Barbaros in pretio fuit, ut Reges, supremoque Principes ex maxime claro sanguine deligere consueverent. Hinc sensim evenit, ut nobilissima omnium familia, regio pra-

ecipue sanguine clarescens illa foret, ex qua summum Republicae caput seligeretur. Quo ipso aliquid juris capebatur regno, & principatu familiae ipsi quarebatur. Quo jure augescente, atque regalis maiestatis existimatione incrementa in dies acquirente, & jure repraesentationis invalescente, id tandem citius aut serius evenit, ut regna in hereditariam successione transirent. Vide Loccenium Antiquae Sveogoth. Lib. II. cap. 1.

(2) De genere illorum. Tacitus Germ. cap. VII. ait, Germanos Regem quidem ex nobilitate, Duces vero ex virtute fumere consuevisse. Sed penes Bajuvarios Dux idem erat ac Rex. Bajuvaria, sicuti Alamannia, Franci quidem Merovingicis Regibus tunc obsequabatur; sed haec spectabantur ut duo separatee Republicae, ad fidelitatem Franci obligatae, quod civitatis formam non destruebant. Sic populi ipsi sua comitia, suaeque leges habebant, & officium Ducis (qui uti summus Praefectus non modo militaris, sed etiam politicus, & civilis fuisse dignoscitur) idem ac Regis erat. Adde Metting. de Militia Vet. Sect. II. art. 5.

X. Et si talis plaga vel fractura fuerit, ut exinde mancus * sit, cum viginti solidis componat.

XI. Si quis alicujus pollicem absciderit, cum duodecim solidis componat.

XII. Et si proximum a pollice vel minimum absciderit, cum novem solidis componat, unum sic, & alium sic.

XIII. Illos medianos duos digitos cum decem solidis componat, unum cum quinque solidis, & alium cum quinque.

XIV. Et si non fuerint abscisi ^β, & est mancus, & fiat rectus ut non possit plicari, hoc impedimentum est ad arma bajulare γ, major est compositio δ quam de absciso, tertiam partem superaddat. Ad duodecim adde quatuor, sunt sexdecim. Ad novem adde tria, sunt duodecim ε. Ad quinque adde duo & tremisse, sunt septem solidi & tremisse. Sic enim ζ debes judicare, & sic componere.

XV. Si quis alicui brachium supra cubitum transpuxerit, cum sex solidis componat.

XVI. Si ante cubitum transpuxerit, cum tribus solidis componat.

XVII. Si quis alicui nasum transpuxerit, cum novem solidis componat.

XVIII. Si quis aurem transpuxerit, tres solidos componat.

XIX. Si quis aurem alicui absciderit, cum viginti solidis componat.

XX. Si eum sic plagaverit, ut inde furcus fiat, cum quadraginta solidis componat.

XXI. Si aurem maculaverit, ut exinde turpis appareat, quod lidscarri η vocant, cum sex solidis componat.

XXII. Labium subterius similiter componat, & palpebram subteriore simili modo. Si sic plagaverit ut lacrymam continere non possit, vel subterius labium salivam non continet, tunc cum sex solidis componat.

XXIII. Superiorem vero palpebram vel superius labium si maculaverit, cum tribus solidis componat.

XXIV. Si quis alicui dentem maxillarem, quem marchzant θ vocant, excusserit, cum duodecim solidis componat.

XXV. Alios vero dentes si excusserit, unumquemque cum sex solidis componat.

CAPUT II.

De in ripa projectis.

SI quis alium de ripa vel de ponte in aquam impinxerit, quod Bajuvarii inunuant ρ dicunt, cum duodecim solidis componat.

CAPUT III.

De ab equo projectis.

SI quis aliquem de equo suo deposuerit, quod marachalli σ vocant, solidos sex componat.

CAPUT IV.

De scalis projectis.

ET si alicui scalam injuste ejecerit α, vel quodcumque genus ascensionis, & ille detuper fuerit relictus, quod inunuant dicunt, cum duodecim solidis componat.

CAPUT V.

De in ignem projectis.

SI militer qui in ignem impinxerit, ita ut flamma super caput emineat, cum duodecim solidis componat π.

CAPUT VI.

De sagitta toxicata.

SI quis cum toxicata sagitta (1) alicui sanguinem fuderit, cum duodecim solidis componat, eo quod inunuant est ρ.

CAPUT VII.

De potione mortifera.

SI militer qui potionem (2) hujusmodi donaverit alicui in quo ζ mortiferum esse dinoscitur, quamvis parvum sit, aut multum, si evaserit, cum duodecim solidis componat.

C A

* Herold. Mancatus. β Lindenbr. Fueris abscisus: Herold. Abscissa. γ Lindenbr. Batalare.
 δ Lindenbr. Majorum compositionem. ε Addit Lindenbr. Ad VII. ante II. fuit XI. ζ Lindenbr.
 η Lindenbr. Lidscarri: al. lidscarri. θ Lindenbr. Marchzant. Al. Marchzant. ι Herold. In
 unuant. κ Lindenbr. Marbachalli: al. marbachalli. λ Herold. Injecerit. μ Addit Herold. Ea
 quod inunuant impinxerit. ν Lindenbr. In unuant. ξ Herold & Lindenbr. In qua.

(1) Cum toxicata sagitta. Mos fuit apud veteres veneficis herbis linere sagittas, quæ vel summam cutem tantillum pervadentes necem infligerent vulnerato. Ita apud Greg. Turon. Hist. lib. II. Franci effudere sagittas in lias herbarum venenis, ut jamna cuti neque leibalibus inflicta loci vulnera haud dubia mortes sequerentur. Vide Pelloutherium Hist. des Celtes lib. II. cap. 13. & Bignonium ad leg. Sal. Tit. XIX. Quanquam non semper adeo lethifero

veneno imbutas fuisse sagittas, ut haud dubia mortes sequerentur aut certe adversus ejusmodi toxica non desuisse remedia, constat ex compositione hic decreta, quæ multo major flatuta fuisset, si certa mors sequutura foret.

(2) Potionem. Et hæc quidem potiones herbis, aut herbarum succis veneniferis reddebantur. Pactus Legis Salicæ antiquior Tit. XXII lege prima: Si quis alteri beybas dederit bibere ut moriatur &c. Vide Eccardum ibi.

CAPUT VIII.

De hostiliter cinctis.

I. SI quis liberum hostili manu cinxerit, quod herireita ^a (1) dicunt, id est, cum quadraginta duobus ^b clypeis, & fagittam in currim projecerit, aut quodcumque telorum ^c genus, cum quadraginta solidis componat. Duci vero nihilominus.

II. Si autem minus fuerint ferra, verumtamen ita per vim injuste cinxerit, quod heimzuht ^d vocant, cum duodecim solidis componat.

CAPUT IX.

De incitis pro pignore obtentis.

SI quis liberum contra legem per vim pro pignore tenuerit, aut in domo recluserit hujusmodi ut liberum non habeat egressum, cum quadraginta solidis componat.

CAPUT X.

De porcis dispersis.

SI quis liberi porcos ^e propter praesumptionem ejulati ^f aut hujusmodi sono egerit vel disperserit ubi septuaginta fuerint porci, & ipse pastor buccinam portaverit porcilem, cum duodecim solidis componat.

CAPUT XI.

De simulatis, quod wanestodal dicunt.

SI quis liber a facie inimicorum suorum fugerit, & alius eum per vim constare fecerit, aut se ^g contra illum paraverit, interdum inimici illius conjunxerint, & interfecerint, & iste nihil amplius commiserit, nec ipse tetigerit, quod wanestodal ^h dicunt, cum duodecim solidis componat parentibus suis.

CAPUT XII.

De plaga claudicationis.

SI quis aliquem plagaverit ut exinde claudus fiat, sic ut pes ejus ros tangat, quod taudregil ⁱ vocant, cum duodecim solidis componat.

CAPUT XIII.

De interfessione liberi hominis.

I. SI quis liberum hominem occiderit, solvat parentibus suis, si habet; si autem non habet, solvat Duci, vel cui commendatus fuit dum vixit, bis octuaginta solidos ^k, id sunt centum sexaginta.

II. De feminis vero eorum si aliquid de istis actis contigerit, omnia dupliciter componantur. Et quia femina cum armis se defendere nequiverit, duplicem compositionem accipiat.

III. Si autem pugnare voluerit per audaciam cordis sui, sicut vir, non erit duplex compositio ejus ^l; sed sicut fratres ejus, ita & ipsa recipiat.

CAPUT XIV.

De peregrinis transeuntibus viam.

I. Nemo enim ausus sit inquietare ^m vel nocere peregrinum ⁿ; qui alii propter Deum, alii propter necessitatem discurrunt; tamen una pax omnibus necessaria est.

II. Si autem aliquis tam praesumptuosus fuerit ut peregrinum ^o nocere voluerit, & fecerit, aut despoliaverit, vel laeserit, vel plagaverit, aut ipsum ligaverit, vel venderit, aut occiderit ^p (2), & exinde probatus fuerit, centum sexaginta solidos in fisco

^a Al. Heireita. ^b Herold. XL. ^c Herold. Telarum. ^d Herold. Heimst. ^e Lindenbr. Liber porcos. ^f Lindenbr. Ejulati. ^g Herold. Heulan. ^h Lindenbr. Aus si. ⁱ Herold. Wanestodal. ^j Herold. Abadregil. ^k Herold. Bis LXXX. solid. componat. ^l Herold. Sicut vir non times. ^m Defunt in Herold. Aus occiderit. ⁿ Herold. Peregrinis transeuntibus viam nemo ausus etc. ^o Lindenbr. & Herold. Peregrino. ^p Lindenbr. Peregrinis. ^q Herold. Peregrino. ^r Defunt in Herold. Aus occiderit.

(1) Herireita. Lindenbrogius vocem Theotiscam interpretatur equitatum exercitus, Spelmanus catervam militarem, Ectardus supellectilem castrensem. Cangius metu erroris ab interpretatione abstinet, & ignorantiam ingenue fatetur. Quae in re mihi caeteris doctior videtur, quia modestior. Nam teite non est equitatus, nec caterua, nec supellex, sed invasio. Quid autem sit herireita, & heimzuht, ex oppositioe utriusque criminis manifestum est. Nimirum domus cuiusque erat instar praetorii, legum vallata munimine, ne quis turbari posset ab invasoribus. Invasio autem erat major, vel minor, pro numero aggressorum. Si quis agrum scutato domum cinxisset numero armatorum XLII. tunc committebat magnam invasionem, si minori numero, minorem. Illa dicebatur herireita, hoc est, invasio militaris, ab her, exercitus, quia talis numerus consuebatur exercitus: haec heimzuht, hoc est, invasio domus, ab heim, domus, & suchen, infestare. Hae Wachterus in Glossario V. Reite, & quidem optime. Id enim

invaluerat inter Barbaros, ut ex praefinito aggressorum numero invasio exercitus censeretur. Apud Anglofaxones reputabatur exercitus, cum aggressores essent plures quam trigintaquinque. Sic enim in Legibus Inz cap. XII. ex interpretatione Wilkinfit: Fures appellamus societatem septem hominum; a septem usque ad trigintaquinque, turmam; & deinde esto exercitus. Apud Langobardos exercitum constituisse videntur homines tantum quatuor. Rotharis lege 19. Si quis . . . man in armata, aut cum exercitu usque ad quatuor homines in vicum intraverit. In Edda Snorronis Sturlonidæ centenarius numerus exercitus dicitur. Vide Ihre Gloss. V. Her. Alibi alius reputabatur numerus; ita tamen ut exercitus definit, & quidem non amplo, hominum numero, constitutus civiliter censeretur.

(2) Aus occiderit. Merito haec defunt in Heroldina editione, cum de occisione sermo sit lege sequenti.

fisco cogatur exfolvere; & peregrino, si violentem reliquit, omnia injuria quod fecit ei, vel quod tulit, dupliciter componat (1) sicut solet unum de infra provincia componere.

III. Si autem eum occiderit, centum solidos auro adpretiatis (2) cogatur exfolvere. Si parentes defunt, fisco accipiat, & pro delicto hoc pauperibus tribuat, ut possit is domum propitium habere, qui dixit: *Peregrinum & advenam non convistabis de suis rebus.*

IV. Si Dux illi concesserit aliquid habere, componat octuaginta solidos.

CAPUT XV.

Si servus liberum furaverit.

I. SI vero servus liberum furaverit & vendiderit, dominus eius ligatum presentet coram iudice. In Ducis potestate sit disciplina ejus; aut manus perdat, aut oculos. Sine signo nunquam evadat, quamvis delitiosus sit apud dominum suum.

II. Et si dominus ejus hoc jussit, aut consentiens fuit, superiori sententiæ subjaceat ipse, & illum servum perdat.

TITULUS IV.

De liberis qui per manum dimissi sunt liberi, quomodo componantur.

I. SI quis eum percusserit, quod pulisac vocant, cum dimidio solido componat.

II. Si ei sanguinem perfuderit, cum novem saigs & femis componat.

III. Si in eum contra legem manus injecerit, quod infanc dicunt, vel si eum plagaverit, ut propter hoc medicum inquirat, vel sic ut in capite testa appareat, vel vena percussa fuerit, cum solido & femis componat.

IV. Si in eum talem plagam fecerit ut exinde os tollatur de capite vel de brachio supra, cum tribus solidis componat.

V. Si quis eum percusserit ut cervella ejus appareat, vel interiora membra vulneraverit, quod hrejuauunt dicunt, vel

eum ligaverit contra legem, cum sex solidis componat.

VI. Si quis ei oculum vel manum vel pedem excusserit, cum decem solidis componat.

VII. Si quis alicui pollicem absciderit, cum sex solidis componat.

VIII. Proximum a pollice & minimum digitum cum solido uno & femis componat.

IX. Et medianos duos cum solido componat.

X. Si quis eum plagaverit, ut exinde claudus permaneat, sic ut pes ejus ros tangat, cum sex solidis componat.

XI. Si eum occiderit, componat eum domino suo cum quadraginta solidis.

TITULUS V.

De servis, quomodo componantur.

I. SI quis servum alienum per iram percusserit, cum tremisse componat.

II. Si sanguinem fuderit, medium solidum donet.

III. Si in eo contra legem infanc fecerit, vel in capite plagam, ut testa appareat, vel vena percussa, vel plaga tumens fuerit, cum uno solido componat.

IV. Si in eo talem plagam fecerit ut exinde fracturas offium tollat, cum solido & femis componat.

V. Si eum plagaverit ut cervella appareat, vel interiora membra vulneraverit, quod hrejuauunt vocant, & si eum tantum cæderit & turnaverit usque dum eum feminivum relinquat, hoc cum quatuor solidis componat.

VI. Si ei oculum vel manum vel pedem absciderit, cum sex solidis componat.

VII. Si ei pollicem absciderit, cum quatuor solidis componat.

VIII. Et proximum a pollice & minimum cum duobus solidis componat.

IX. Et medianos cum uno solido & femis componat.

X. Si ei nasum transpuxerit, cum duobus solidis & femis componat.

XI. Si labia subteriora maculaverit, vel aurem vel palpebram subteriore maculaverit,

* Herold. *Omnen injuriam quam.*

Medio solido.

pro cubitum.

III. solid.

* In Herold. desit caput VIII.

† Desit in Herold. II.

‡ Herold. VI. *Solid saigs & femis.*

§ Lindenbr. *Adpreant.*

¶ Al. *Appreant.*

‡ Lindenbr. *Et rubaverit.*

‡ Al. *Reddas.*

‡ Desit in Herold. VI.

‡ Lindenbr. *Hrejuauunt & ita & paulo inf.*

‡ Herold. *Ux ex ea fractura offium tollat.*

‡ Herold. *Et turnaverit.*

‡ Lindenbr.

‡ Herold. *Su.*

‡ Herold.

‡ Lindenbr. *Adpreant.*

‡ Herold. *III. solid.*

‡ Herold. *Et medianis cum I. sol.*

(1) *Dupliciter componat.* Hinc colliges quam sacrum inter Barbaros esset jus hospitalitatis; quod certe ex antiquis Celtarum institutis profectum erat. *Graviorem poenam apud Celtas luit qui peregrinum, quam qui civem interemerit.* Nicolaus Damascenus apud Strobzum Serm. 165. Cæsar item de Bello Gallico lib. VI. cap. 22. de Germanis scribit, quod *hospites violare fas non putant; qui quaque de causa ad eos venerunt, ab injuria prohibens sanctisque habent, usque omnium domus patent vicisque communicantur.*

(2) *Auro adpretiatis.* Interfectionem liberi bis octuaginta solidis componendam docet caput XIII. huius Tituli. Cum vero peregrinus majori multa pensandus esset, ut ex superiori lege constat, consequens est, multam liberi solidis minoribus, sive argenteis, æstimatam fuisse, multam vero peregrini solidis aureis. Quod notandum ut inspicitur, ex Bajuvariorum lege compositiones solidis minoribus periculum iri, exceptis casibus, ubi mentio fit solidorum auro adpretiatorum, qui solidis majores, seu aurei censendi sunt.

rit, cum solido & femis componat.

XII. Superiores vero cum uno solido componat.

XIII. Si ei dentem maxillarem excusserit, quem marchant^a vocant, cum tribus solidis componat.

XIV. Alios vero cum solido & femis componat.

XV. Si aurem ejus absciderit, cum solido & femis componat.

XVI. Si aurem ejus transtulerit, cum uno solido componat^b.

XVII. Si eum furdaverit, vel sic eum plagaverit ut claudis permaneat, quod taudregil vocant, & si in aquam impinxerit de ripa vel de ponte, in istis causis semper quatuor solidos componat.

XVIII. Si eum occiderit, solvat eum domino suo cum viginti solidis.

TITULUS VI.

De nuptiis & operationibus illicitis prohibendis.

CAPUT I. (I)

De nuptiis incestis prohibendis.

I. Nuptias prohibemus incestas. Itaque uxorem habere non liceat fororum, nurum, privignam, novercam, filiam fratris^c, filiam fororis, fratris uxorem, uxoris forem. Filii fratrum, filii fororum inter se nulla presumptione jungantur^d.

II. Si quis contra hæc fecerit, a loci iudiciis separetur, & omnes facultates amittat^e, quas fiscus acquirat.

III. Si minores persona sunt quæ se illicita conjunctione polluerunt, careant libertate, servis fiscalibus adgregentur.

CAPUT II.

De diebus dominicis.

I. SI quis die dominico operam servilem fecerit liber homo, id est, si boves junxerit, & cum carro ambulaverit, dextrum bovem perdat.

II. Si autem septem clauserit (2), scœnum fecerit, aut messem fecerit vel collegerit^f, vel aliquod opus servile fecerit die dominico, corripatur semel vel bis. Et si non emendaverit, rumpatur dorsus ejus quinquaginta percussionibus. Et si iterum præsumpserit operare die dominico, auferatur de rebus ejus tertia pars. Et si nec sic cessaverit, tunc perdat libertatem suam, & sit servus qui noluit in die sancto esse liber.

III. Servus autem pro tali crimine vapuletur. Et si non emendaverit, manum dextram perdat. Quia talis causa vetanda est, quæ Deum^g ad iracundiam provocat, & exinde flagellatur in frugibus, & penuriam patimur.

IV. Et hoc verandum est in die dominico^h, ut quamvis in itinere possit cum carroⁱ, vel cum nave, pauset die dominico usque in secundam feriam.

V. Et si noluerit custodire præceptum Domini, quia Dominus dixit: *Nullum opus servile facias in die sancto, neque tu, neque servus tuus, neque ancilla tua, neque bos tuus, neque asinus tuus, neque ullus subjectionum tuorum.* Et qui hoc in itinere vel ubicunque observare neglexerit, cum duodecim solidis condemnatur.

CAPUT III.

Ut liberum sine mortali crimine non liceat inservire.

I. UT nullum liberum sine mortali crimine liceat inservire, nec de hereditate sua expellere: sed liberi qui justis legibus deserviunt, sine impedimento hereditates suas possideant. Quamvis pauper sit, tamen libertatem suam non perdat, nec hereditatem suam. Nisi ex spontanea voluntate alicui^k tradere voluerit, hoc potestatem habeat faciendi.

II. Qui contra hoc præceptum fecerit, sive Dux, sive iudex, sive aliqua persona, agnoscat se contra legem fecisse, quadraginta solidis^l sit culpabilis in publico, & liberum quem servitio oppresserit, vel heredita-

^a Ita Herold. & Baluz. Sed Lindenbr. *Marchgan.* ^b In Herold. deest Caput XVI. ^c Lindenbr. *Et autem eum.* ^d Desunt in Herold. *Filiam fratris.* ^e Herold. *Intra se . . . ligantur.*
^f Herold. *Separantur . . . amittant.* ^g Herold. *Quia.* ^h Herold. *Si autem fecerit scœnum,*
ⁱ *et intelligit, aut messem fecerit &c.* ^j Herold. *Qui voluit in die secundo.* ^k Lindenbr. *Dominum.*
^l Heroldina annexit ista præcedenti cap. ^m Herold. *Carra.* ⁿ Herold. *Et quia.*
^o Herold. *De alienis.* ^p Herold. *LX. solidi.*

(1) Caput I. Caput hoc iisdem pane verbis descriptum est Titulo XXXIX. Legis Alamannorum.

(2) Si autem septem clauserit &c. Quæ opera licite exerceri possent die Dominico, quæve non, arbitror ex Conciliorum Canonibus, sanctorumque Patrum dictis desumptum esse, vel saltem a Præsulibus, qui Comitibus interessant, constitutum, Francorum recepto more, ut Ecclesiastici sacra, laici civilia tractarent; eaque in Leges civiles transiisse, ut eorundem statutorum inobservantia civili quoque auctoritate, civilibusque penis facilius comprime-

retur. Certe ejus generis lex, quæ habetur Capitularium libro I. cap. 7. a Burchardo & Ivone refertur ex Concilio apud S. Medardum præsentem Karolo Imperatore cap. 5. & ex Concilio apud Compendium cap. 6. Vide ibi Baluzium. Item in præceptione Regis Guntramni anni DLXXXV. de observando die Dominico & aliis, hæc subinde leguntur: *Cuncta ergo, quæ bujus Edicti tenore decrevimus, perpetualliter volumus custodiri; quia in sancta Synodo Matiscœnensi hæc omnia, sicut nobis, studuimus definire, quæ præsentis austeritate vulgamus.*

ditatem tulit, ad pristinam libertatem restituat, & res ejus reddat, quas injuste abstulit, & alias similes restituat, & cum quadraginta solidis componat illi homini quem contra legem interfecit.

TITULUS VII.

De uxoris & causis quæ saepe contingunt.

CAPUT I.

Si cum uxore alterius quis concubuerit.

I. SI quis cum uxore alterius concubuerit libera, componat hoc marito ejus cum suo weregildo, id est, centum sexaginta solidos (1).

II. Et si in lecto cum illa interfectus fuerit, pro ipsa compositione quam debuit solvere marito ejus, in suo scelere jaceat sine vindicta (2).

III. Et si in lecto calcaverit uno pede, & prohibetur a muliere, & amplius nihil fecerit, cum duodecim solidis componat, eo quod injuste in extraneum calcavit thorum.

CAPUT II.

De servis qui hoc commiserint.

I. SI servus hoc fecerit, & interfectus cum libera in extraneo fuerit thoro, viginti solidis in suo damno minuetur ipsius coniugis weregildus.

II. Cetera vero quæ remanent dominus ejus cogatur solvere, usque dum repletus fuerit numerus sceleris compositionis.

III. Et si ille servus evaserit, & interfectus non fuerit, sed tamen crimine devictus, dominus ejus reddat eum illi cuius uxorem maculavit, pro viginti solidis.

IV. Cetera vero omnia perimpleat, pro eo quod servo suo disciplinam minime imposuit.

CAPUT III.

Si propter libidinem manum injecerit.

SI quis propter libidinem liberæ manum injecerit, aut virgini seu uxori alterius, quod Bajuvarii horcrist vocant, cum sex solidis componat.

CAPUT IV.

Si indumenta supra genacula elevaverit.

SI indumenta super genacula elevaverit, quod himilzoron vocant, cum duodecim solidis componat.

CAPUT V.

De discriminibus rejeztis.

SI autem discriminia ejecerit de capite, quod walurft (3) dicunt, vel virgini libidinosæ crines de capite extraxerit, cum duodecim solidis componat.

CAPUT VI.

De rapto virginum.

SI quis virginem rapuerit contra ipsius voluntatem & parentum ejus, cum quadraginta solidis componat, & alios quadraginta cogatur in fisco.

CAPUT VII.

Si quis viduam rapuerit.

SI autem viduam rapuerit, quæ coacta ex tecto egreditur propter orphanorum & propriæ penuriam rebus, cum octuaginta solidis componat, & sexaginta cogatur in fisco: quia vetanda est talis præsumptio, & ejus defensio in Deo & in Ducæ atque in iudicibus debet consistere.

CAPUT VIII.

De fornicatione cum libera.

SI quis cum libera cum consensu ipsius fornicaverit, & nolit eam in conjugium

Herold. Qui. Lindenbr. De seruo adultero. Herold. Scleratus. Herold. & Lindenbr. Per omnia impleat. Herold. Harekrist. Lindenbr. Hargrist. al. Horcrist. al. Heronist. al. Requirat. Herold. Falurft. Lindenbr. Fowlurft. al. Walurft. Lindenbr. Orphanorum & pro penuria rebus. Herold. Propter orphanorum & propriam penuriam rebus. Herold. Per consensum. Lindenbr. Nollet.

(1) Centum sexaginta solidos. Sunt qui leges ejusmodi cachinnis excipiunt, turpem clamitantes solutionem pecuniæ ab adultero interrogandam marito; ut adultero luente flagitium, maritus passus injuriam, in novum probrum incidat, puta in lenocinium. Sed scite respondet Cl. Heineccius in Præfatione Elem. Jur. Germ. non tam subtiles fuisse Germanos, ut in lenocinium incidere existimarent pœnam pecuniariam marito injuriam passo adplicandam. Leno est, qui dolo malo faminas prostituit, & quaestuarium habet corpora. Cui vero pecunia in pœnam solvitur, is non magis venalem habere uxorem dici potest, quam is venales habet alapas & pugnos, qui ex Juris Romani principis certa pecunia æstimat has injurias. Hæc ille. Ego ve-

ro non diffitear ejusmodi compositionem nostris quidem inspectis moribus vilem habitum iri, sed non item ex Barbarorum institutis, ex quibus omnia ferme delicta privata, atque publica pecuniis, ac facultatibus redimi consueverant.

(2) Jaceat sine vindicta. Hoc est, homicida nec weregeldum interfecti propinquis solvere teneatur, nec privatæ ipsorum vindictæ obnoxius habeatur.

(3) Walurft. Sive Walurft; cæcto discriminatum de capite virginis. Lindenbr. wala interpretatur caput, inrita lege, in qua certe non de capite, quod nullo modo ejici potest, sed de cæcto discernituli agitur. Wachter. V. Wurf.

gium sociare, cum duodecim solidis componat: quia nondum sponsata^a, nec a parentibus sociata, sed in sua libidine maculata.

CAPUT IX.

Si servus cum libera fornicaverit.

SI servus cum libera fornicaverit, & hoc repertum fuerit, ille cuius servus est reddat illum parentibus ejus ad poenam quam meruit luendam, vel ad interficiendum, & amplius nihil cogatur exsolvere: quia talis praesumptio excitat inimicitias in populo.

CAPUT X.

Si eum libera manumissa fornicaverit.

SI cum manumissa, quam Frilazin vocant, & maritum habet, concubuerit, cum quadraginta solidis^b componat parentibus suis, vel domino vel marito ejus.

CAPUT XI.

Si cum virgine quae per manum libera missa est.

SI quis cum virgine quae dimissa est libera concubuerit, cum octo solidis componat parentibus vel domino.

CAPUT XII.

Si cum ancilla alterius.

SI quis cum ancilla alterius maritata concubuerit, cum viginti solidis componat domino.

CAPUT XIII.

Si cum ancilla virgine.

SI quis cum ancilla virgine concubuerit, cum quatuor solidis^c componat.

CAPUT XIV.

Si uxorem propriam propter invidiam dimiserit.

SI quis liber liberam uxorem suam sine aliquo vitio per invidiam dimiserit, eum quadraginta & octo solidis^d componat parentibus.

Tom. II.

II. Mulieri autem dotem suam secundam genealogiam suam solvat legitime. Et quicquid illa de rebus parentum ibi adduxit, omnia reddantur mulieri illi (1).

CAPUT XV.

Si sponsatam non acceperit.

SI quis liber, postquam sponsaverit alicujus filiam liberam legitime, sicut lex est, & eam dimiserit, & contra legem aliam duxerit, cum viginti quatuor solidis componat parentibus, & cum duodecim sacramentalibus juret de suo genere nominatis ut non per invidiam parentum ejus nec per ullum crimen eam dimississet, sed propter amorem alterius alteram duxerit, & sit finitum inter illos, & postea filiam suam donet cui vult.

CAPUT XVI.

Si alterius sponsam rapuerit.

SI quis sponsam alicujus rapuerit, vel per suasionem sibi eam duxerit uxorem, ipsam reddat, & componat bis octuaginta solidos, hoc est, centum sexaginta.

CAPUT XVII.

Si promissione feminam fraudaverit.

SI quis liberam feminam suaserit quasi ad conjugem, & in via eam dimiserit, quod Bajuvarii waneluga^e vocant, cum duodecim solidis componat.

CAPUT XVIII.

De avorso per potionem facto.

SI qua mulier alii^f potionem dederit ut avorsum faceret, si ancilla est, ducenta flagella suscipiat, & si ingenua, careat libertate, servitio deputanda^g cui Dux iusserit.

CAPUT XIX.

Varia de avorso.

I. Si quis mulieri istu quolibet avorsum fecerit, si mulier mortua fuerit, tanquam homicida teneatur.

II. Si autem tantum partus extinguitur, I i & si

^a Herold. Spontanea. ^b Herold. XII. solid. ^c Lindenbr. Cum III. solid. componat. ^d Lindenbr. Cum III. sol. ^e Herold. XI. solid. ^f Decf in Lindenbr. Ed. ^g Herold. Waneluga. Al. Wanelugas; Wanelugas. ^h Herold. Si quis mulieri. ⁱ Herold. Careat libertate, servitio deputanda.

(1) Mulieri illi. Binas haec leges perpendenti videtur potuisse virum absque ulla uxoris viro, & per invidiam uxorem ipsam dimittere, dummodo multam solveret lege statutam. Quin & priore dimissa coniuge ad alias transire nuptias non legitur interdictum. Consule dicta ad Legem Alamannorum Tit. LI. At vero quod civilibus poenis non satis coerceretur, Ecclesiasticis censuris cohibetur est. Capitularium lib. VII. c. 305. Hi vero saeculares, qui conjugale consortium absque culpa graviore dimittunt, vel etiam dimiserunt, & nullas causas dissilii probabiliter proponentes, propterea sua matrimonia dimittunt, ut aut illicita, aut aliena presumant, si antequam apud Episcopos Comprovinciales dissidii causas dixerint, & priusquam uxores iudicio damnentur, abjecerint, a communione Ecclesiae, & sancto populi cetero, pro eo quod fidem & conjugium maculant, excludantur.

& si adhuc partus vivus non fuerit, vigin-
ti solidos componat.

III. Si autem vivens (1) fuit, weregil-
dum * persolvat quinquaginta & tribus so-
lidis & tremisse.

IV. Si avorsum fecerit, in primis duode-
cim solidos cogatur exsolvere; deinde ipse
& posteri sui per singulos annos, id est, au-
tumnos (2), singulos solidos solvant & us-
que in septimam propinquitatem de parte
in filios.

V. Et si neglectum unius anni fecerint,
tunc iterum duodecim solidos solvere cogan-
tur, & deinceps ordine praefato, donec fe-
ries rationalis impleatur.

CAPUT XX.

De diuturna compositione dolore
parentum.

Propterea diuturnam judicaverunt ante-
cessores nostri compositionem & judi-
ces, postquam ꝑ religio Christianitatis ino-
levit in mundo. Quia diuturnam, postquam
incarnationem ꝑ suscepit anima, quamvis
ad nativitatis dꝑm minime pervenisset, par-
titur poenam; quia sine sacramento regenera-
tionis (3) abortivo modo tradita est ad
inferos.

CAPUT XXI.

De debilitate avors.

I. SI vero ancilla a quacunqꝑ persona
debilitata fuerit ut avorsum faceret,
si adhuc vivus non fuit, cum quatuor soli-
dis componat.

II. Si autem jam vivus, decem solidos
componat. Ancilla domino reformetur ꝑ.

TITULUS VIII.

De Furto.

CAPUT I.

Si liber furtum fecerit.

SI quis liber aliquid furaverit, qualem-
cunque rem, niungeldo componat, hoc
est, novem capitalia restituat.

CAPUT II.

Si quis in publico furaverit.

I. ET si in Ecclesia, vel infra curtem
Ducis, vel in fabrica, vel in molino
aliquid furaverit, ter niungeldum ꝑ com-
ponat, hoc est, ter novem reddat: quia
istae quatuor domus case publicae sunt, &
semper patentes (4).

II. Et si negare voluerit, secundum qua-
litate pecunie juret.

III. Si unam saigam, id est, tres dena-
rios ꝑ, furaverit, solus juret secundum le-
gem nostram.

IV. Si duos saigas, hoc est, sex dena-
rios, vel amplius usque ad unum solidum,
quod sunt tres tremisses, cum sacramentali
uno juret.

V. Et si amplius quam solidum five tres
denarios vel plus ꝑ usque ad quinque solidos
furaverit, cum sacramentalibus sex juret.

VI. Si bovem domitum vel vaccam mul-
sam, id est, lactantem, furaverit, cum
sex sacramentalibus juret, vel duo campio-
nes pugnent; & fortiam ꝑ de illis cui Deus
fortiam ꝑ dederit.

C A -

* Herold. *Virgili.* ꝑ Deest in Lindenbr. *Salmant.* ꝑ Herold. *Quam primum.* ꝑ Al. *Carnem.*
Herold. *Aut quacunqꝑ.* ꝑ Herold. *X. solid.* ancilla domino reformetur. ꝑ Lindenbr. *Vel infra.*
hastiam vel in molino. ꝑ Lindenbr. *Triungeldo.* Herold. *Thrimungeldo.* ꝑ Deest in Herold.
Id est tres denarios. Item capite sequenti: *Hoc est, sex denarios.* ꝑ Deest in Herold. *Pis.* ꝑ Lindenbr.
Sol. iatur. ꝑ Lindenbr. *Fortiter.* Herold. *Fortiterem.*

(1) *Vivens.* Animadvertite distinctionem
inter factum *animatum*, & *inanimatum*.

(2) *Id est, autumnos.* Vides *Autumnum* sum-
mi pro integro anno. Testatur equidem Tac-
itus Germ. cap. XXVI. antiquos Germanos
autumni nomen perinde ac bona ignorasse. At
vero quod apud Romanos *Autumni*, apud Ger-
manos *Messis* nomine donabatur. In Legibus
Anglofaxonicis *Alfredi XXXIX. Eu beafste*
fullan wucan; h. e. In Autumno plena septima-
na. Porro *harvest*, vox indigitandae autumnali
temporati quondam usurpata, hodie dum
apud Anglos *messis* significat. Haud ab simili
vocabulo *Autumnus* dictus fuit Germanis *her-*
est, Francis *berbist*, Belgis *berst*, procul dubio
ex primaria *messis* significatione. *Per hve-*
mes autem, vel per *messes* integros annos nu-
mera se Barbaros certum est; adeo ut ex. gr.
quinque anni ab illis *quinque messes* nuncupa-
rentur. Et per *autumnos* quidem sive per *mes-*
ses (de quibus nunc sermo est) *annos* intel-
lectos fuisse, docet Cl. Ihre Gloss. V. *Ar.*, quae
proprie *messem* denotat, & r-teritur a l inter-
grum annum. Inde exortae juxta varia diale-
cta voces *jer*, *jar*, *year* &c. quibus annus de-

signatur. Neque aliunde sumptisse videtur ori-
ginem Hispanica vox *era* a Gothis dissemi-
nata, ut optime censet laudatus Glossogra-
phus.

(3) *Quia sine sacramento regenerationis &c.*
Hinc patet, Legislatoribus extra omnem du-
bitationis aleam positum fuisse, non modo bap-
tismus infantibus necessarium esse ad salu-
tem, sed etiam nondum natorum sine bap-
tismo decedentium animam *trahitam esse ad infer-*
ros, poenam passuram; quo indigitari videtur il-
la, quae *poena senjns* a nostratibus appellatur.
Notatu autem digna est pro diuturna poena
infantis diuturna compositio a sceleris aucto-
re reddenda parentibus, ut peccato delicto
multa penalis aliquo modo respondeat.

(4) *Semper patentes.* Elegans ratio, qua
molendina ipsa sancta haberentur, gravissime
puniretur, qui securitatem ibi violaret. Quod
& adhuc quibusdam observatum esse ait Hei-
neccius Elem. Jur. Germ. lib. II. p. 2. art. 45.
Haud dubie & publica diversoria pari saltem
sanctitate gaudere Legislatores decrevisset, si
ea tunc in usu fuissent.

CAPUT III.

Si majorem pecuniam furaverit.

ET si majorem pecuniam furaverit, hoc est, duodecim solidos valentem vel amplius, aut equum rotidem pretii *, vel mancipium, & negare voluerit, cum duodecim sacramentalibus juret de lite sua, vel duo campiones propter hoc pugnent.

CAPUT IV.

Si liberum hominem furaverit.

I quis liber liberum hominem furaverit & vendiderit, & exinde probatus fuerit, reducat eum, & libertati restituat, & cum octuaginta solidis componat eum; in publico vero quadraginta solidos solvat propter presumptionem quam fecit.

II. Et si eum revocare non poterit, tunc ipse fur perdat libertatem suam pro eo quod conlibertum suum servitio tradidit, si solvere non valet weregildum † parentibus, & amplius non requiratur.

CAPUT V.

Si fur nocturno tempore captus in furto.

Fur nocturno tempore captus in furto, dum res furtivas secum portat, si fuerit occisus, nulla ex hoc homicidii querela nascatur.

CAPUT VI.

Si alienum servum in furtum suaserit.

SI quis alienum servum ad furtum suaserit aut aliquid damnosum in fraudem domini sui, ut possit accusare eum, & fraus ipsa fuerit detecta per investigationem judicis, dominus nec servum perdat, nec aliquid damni pro compositione patitur; sed ille cujus conludione crimen admissum est, tanquam fur damnetur, in novicuplum compositionem ‡ rogatur exsolvere. Servus vero quod tulit reddat, & insuper ducentos ictus flagellorum extensus (1) publice accipiat.

Tom. II.

* Herold. Major pecunia furata fuerit . . . equus tanti pretii. † Herold. Weregild. ‡ Herold. Pra.
 † Herold. In novicuplum compositionem. ‡ Lindenbr. A furto sic & paulo post. † Herold. Et c.
 † Herold. Meritis puniam. ‡ Lindenbr. Simplex de facultatibus prius componat. Herold. Furtis componat.

CAPUT VII.

*Si nesciens de fure * aliquid comparaverit.*

I. SI quis de fure nesciens comparavit, requirit accepto spatio venditorem.

II. Quem si non poterit invenire, probet se cum sacramento & testibus innocentem, & quod apud eum cognoscitur, ex medietate restituat, & furem querere non desistat.

III. Quod si furem celare voluerit perjurans, & postea detectus inventus fuerit, tanquam ille fur, ita in crimine damnetur.

CAPUT VIII.

De furto in auro vel aliis speciebus.

SI quis aurum, argentum, jumenta, vel pecora, aut quascunque res usque ad solidos decem vel amplius furaverit, & exinde probatus fuerit, tunc fur comprehensus judici tradatur, & secundum legem vindictæ subiaceat, aut ei † qui perdidit in simple componat. Veruntamen non prius damnetur ad mortem ‡ (2) quam vel ipsum de facultatibus furis componatur ‡.

CAPUT IX.

Si quis occulte alienum animal interfecerit.

SI quis occulte in nocte vel in die alienum caballum aut bovem aut aliquid animal occiderit, & negaverit, & postea exinde probatus fuerit, tanquam furtivum componat.

CAPUT X.

Si casu occiderit alienum animal.

SI quis autem non volens casu faciente occiderit alienum animal, & non negaverit, consimile dare non tardet, & cadaver mortuum accipiat.

CAPUT XI.

De tintinnabulo.

I. SI quis tintinnabulum (3) furaverit de

I i 2 ca-

(1) Extensus.) Vide, quæ Cl. Eccardus de hac poena differuit ad Partum Legis Salicæ Tit. XLIII. lege I.

(2) Ad mortem.) Supra Tit. II. cap. 1. lege 3. expresse præscriptum est, ut nullus Bajuvariorum alodem, aut vitam sine capitali crimine perdat, hoc est, ex tribus criminibus ibidem memoratis, inter quæ non recensetur furtum. Hic tamen cernimus & furta morte multata fuisse. Et quidem non una Barbarorum lege furta majora morte luebantur, cum tamen homicidia multa pecuniaria componerentur. Vide Heinemann Jur. Germ. lib. II. p. 2. art. 43. & seqq. Quod non nisi gra-

vibus de causis constitutum fuisse, inficias ibit nemo; quamvis illas plene assequi non valeamus. Unam ego ex antiquis gentium institutis repetam; ut scilicet facultatum securitati consulere, dum vel nullo vel infirmo munimine tutabantur. Hanc causam certe affert Justinus lib. II. c. 2. de Scythiis loquens, quorum mores plurimum exprimebant antiqui Germani: Nullum scelus, inquit, apud eos furto gravius, quippe sine tebo, munimentoque pecora, & armenta habentibus, quid salubrum esset, si furari liceret?

(3) Tintinnabulum.) Mos antiquis inoleverat Francis, & maxime Anbrasis, ut pascentibus

caballo vel bove , cum uno solido componat .

II. Si de vacca , cum duobus tremiffibus componat .

III. Si de minutis pecoribus , cum tremiffe componat .

CAPUT XII.

De Horto .

I. **S**I quis in hortum furtive alicujus intraverit , cum tribus solidis componat ; & quicquid ibi tulit , secundum legem furtivum ^a componat .

II. Ita & de pomariis lex servanda est .

CAPUT XIII.

De furtiva ve comparata .

I. **U**T nullus præsumat furtivam rem comparare infra provinciam . Quod comparare voluerit , prius inquiret si furtivum est an non .

II. Si furtivum præsumpserit emere , & exinde probatus fuerit , & scienter hoc fecit , tunc similem rem donet illi cujus pecuniam comparavit . Et in fisco pro fredo duodecim solidis sit culpabilis .

CAPUT XIV.

De custodia furtivæ rei .

I. **S**imiliter ille qui de manu furis furtivam rem ad custodiendum acceperit , quasi consentiens furi , ita componat sicut superius diximus .

II. Aut cum uno sacramentali juret quod nescivit furtivum quando comparavit , vel quando commendatum suscepit .

III. Una lex erit utrique ^b , qui emit furtivum , aut qui commendatum suscepit .

IV. Si autem ille qui furtivam rem commendatam suscepit ^c , & querente domino ^d negaverit , ille fur est ; sicut ille qui furavit , ita componat sicut lex habet .

CAPUT XV.

De compositione a latrone accepta .

I. **U**T nemo de probato furto compositionem a latrone ^e ausus sit accipere , nisi ante judicem suum judicetur .

re , nisi ante judicem suum judicetur .

II. Si autem præsumpserit hoc facere , & celaverit judici suo , tunc latronis culpæ subiacet .

CAPUT XVI.

Ut sacramenta non cito fiant .

I. **U**T sacramenta non cito fiant ^f . Judex causam suam bene cognoscat , & prius veraciter ^g inquiret , ut eum veritas latere non possit . Nec facile ad sacramenta veniatur .

II. Hoc autem volumus inter Bajuvarios in perpetuum custodiri , ut causa investigata , & ^h veraciter inventa , apud judicem sit judicata . Nulli liceat perjurare ; sed sicut judicatum est , cogatur exsolvere ⁱ .

III. In his vero causis sacramenta præstentur , in quibus nullam probationem discussio judicantis invenerit .

CAPUT XVII.

De falsa suggestione .

I. **S**I quis contra caput alterius falsa suggesterit , vel pro quacunque invidia de injusta accusatione ^k commoverit , ipse pœnam ^l vel damnum , quod alteri intulit , excipiat .

II. Neminem damnes antequam inquireas veritatem . Scriptum est : *Omnia probate , quod bonum est tenete* .

CAPUT XVIII.

De accusatione servi alterius .

I. **S**I quis servum alienum injuste accusaverit , & innocens tormenta pertulerit , pro eo quod innocentem in tormenta tradidit , domino simile mancipium reddere non moretur .

II. Si vero innocens in tormento ^m mortuus fuerit , duos servos ejusdem meriti (I) sine dilatione restituat .

III. Si non habuerit servum aut unde componat , ipse subiaceat servituti qui innocentem fecit occidi .

T 1.

^a Herold. Furtivam .

^b Herold. Utraque .

^c Lindenbr. Et si querenti domino .

^d Defunt in Lindenbr. Si auscip usque suscepit .

^e Herold. Ex falsis .

^f Herold. Ut sacra .

^g De furtis comprobato , compositionem , aut de latrone .

^h Herold. In tormentis .

ⁱ Lindenbr. Injustam accusatorem .

^k Herold. Et que .

^l Herold. Ipsam pœnam .

bus equis tintinnabula imponerent , quo si forte longius in pascendo aberrassent , eorum sonitu dignosci possent . Aimoinus lib. III. Hist. Franc. cap. 81. Alia reperies apud Lindenbrogium in Glossario V. Tintinnabulum .

(1) Eiusdem meriti . Lex Wisigothorum lib. VIII. Tit. 4. c. 13. Alium ejusdem meriti domino reformare cogatur . Ibidem lib. IX. Tit. 1. c. 6. Duos æqualis meriti domino cogatur ex-

solvere . Præceptum Karoli Regis Burgundiæ de commutatione mancipiorum cum Monasterio S. Andree Viennensis in Tomo XII Spi legu Dache- riani pag. 127. In huius meriti recompensatione dedimus Warnerium & Warnaldum cum uxoribus & infantibus illorum . Mer tum ergo hic significat pretium rei vendite , commutate , perditæ . aut debilitatæ . Vide infra Tit. XIV. cap. 1. hujus legis . Baluzius .

TITULUS IX.

De incendio domorum (I) & earum compositione.

CAPUT I.

De immissione ignis per noctem.

I. **S**I quis super aliquem in nocte ignem imposuerit, & incenderit liberi vel servi domum, in primis secundum qualitatem personarum omnia aedificia componat atque restituat, & quicquid ibi arserit restituat unaquaqueque suppellectilia.

II. Et quanti liberi nudi de ipso incendio evaserint, unamquemque cum sua hrenawunti componat.

III. De feminis vero dupliciter.

IV. Et tunc domum culmen cum quadraginta solidis componat.

CAPUT II.

De scuria (2) liberi.

I. **D**E scuria vero liberi, si conclusa parietibus & pessulis cum clave munita fuerit, cum duodecim solidis culmen componat.

II. Si autem septa non fuerit, sed talis quod Bajuvarii scof dicunt, absque parietibus, cum sex solidis componat.

III. De illo granario, quod parch appellatur, cum tribus solidis componat.

IV. De mita vero si illam detegerit vel incenderit, cum tribus solidis componat.

V. De minore vero, quod scopar appellatur.

Iant, cum solido uno componat, & universa comparilia restituat.

CAPUT III.

De culminum ejectione minorum aedificiorum.

SI quis desertaverit, aut culmen ejecerit, quod saepe contingit, aut incendio tradiderit uniuscujusque, quod firistalli dicunt, quae per se constructa sunt, id est, balnearium, pistorium, coquinam, vel cetera hujusmodi, cum tribus solidis componat, & restituat dissipata vel incensa.

CAPUT IV.

De igne immisso & extincto.

I. **S**I autem ignem posuerit in domo, ita ut flamma eructet, & non perariserit, & a familiis liberata fuerit, unamquemque de liberis cum sua hrenawunti componat, eo quod illos, immwan quod dicunt, in desperationem vitae fecerit.

II. Et non componat amplius, nisi tantum quantum ignis consumperit.

III. Ducalis vero disciplina integra permaneat.

IV. Et si negare voluerit de istis, cum campione se defendat, aut cum duodecim sacramentalibus juret.

V. De servorum vero firistalli uniuscujusque, ut manum recisam componat.

I i 3 CA

a Lindenbr. ita legit: Restituit. II. Unaquaque suppellectilia & quanti &c. b Lindenbr. Hrenawunti. c Herold. Hrenawunti. d Desit in Herold. Culmen e Herold. Cum paraba. Al parialia. f Herold. Lupa. g Lindenbr. Eructit. h Herold. Eructat. i Lindenbr. Hrenawunti. Herold. Hrenawunti. k Herold. Cum manu recisat.

(1) De incendio domorum. Quoniam tota domus, & omnia ferme utensilia e materie constabant facile combustibili, id occasionem dederat incendiis ex lasciviente antiquojure private vindictae. Accidebat enim, ut si praesertim, qui cominus pugnare non audent, quosvis inimicos, imo & fortissimos heroes incendiis opprimerent. In Septemtrione praecipue apud Saxonem, Snononem, aliosque scriptores, quorum monumenta supersunt, hujusfacinoris occurrunt exempla. Vide Clesselium Antiq. Germ. cap. IV. art. 13. Huic morbo non modo legibus, sed & Ecclesiasticis Canonibus medelam afferre sedulo curarunt veteres. Inter hos extat Decretum Eugenii Papae II. ex Conc. Rhemeni cap. 9. *Innovamus ut si quis pro vindicta, vel odio ignem apposuerit, vel apponi fecerit, non absolvatur, nisi damno, cui intulerit, secundum facultatem suam resarcito, juret se ulterius ignem non appositurum; & poenitentia ei detur, ut Hierosolymis, aut in Hispania, in servitio Dei per annum punitur.*

(2) Scuria. In voculis non haereo, sed haec, quae ad nos usque pervenit, incuriosae praeterita non est; ea enim in mentem revocat morem quendam antiquissimum gentium Europaeorum. Vox haec derivata videtur ab antiquissimo vocabulo, quod a Latinis Scriptoribus effertur *Sirus* (uti reor Germano-

rum *Scheur*), quo penes omnes ferme Europaeos indigitabantur subterraneae specus, frugibus, aliisque rebus condendis effossa. Vid. Pelloutier *Hist. des Celtes* Lib. II. cap. 5. Et de Germanis equidem, inter quos modo versamur, haec scribit Tacitus Germ. cap. XVI. *Solent & subterraneas specus aperire: eosque multo insuper fimo onerant, suffugium hyemi, & receptaculum frugibus: quia vigorem frigoruna ejusmodi locis nulliunt; & si quando hostis advenit, aperta populatur: alidna autem & defossa, aut ignovantur, aut eo ipso fallunt, quo querenda sunt.* Cofacchi & Circassi, qui ad Pontum Euxinum incolunt, hodie quoque ejusmodi specus habere dicuntur. Sed & in quibusdam Italiae locis fruges itidem adhuc servari in subterraneis specibus ego vidi, non quod hostiles timeantur incurfus, sed quod haec optima servandarum frugum methodus esse censetur. Quod nec antiqui ignorabant. *Utilissime* (verba sunt Plinii lib. XVIII. cap. 30.) *frumenta servantur in sercibus, quos Siroi vocant, ut in Cappadocia, & in Thracia, in Hispania, & Africa. . . . Varro auctor est, sic conditum triticum durare annis quinquaginta, milium vero centum.* Ceterum tempore conditorum codicum aliud apud Germanos obtrunifese innuitur ex lege praesertim, quae sub oculis obverfatur; sed re murata vox & nomen pedurare facile potuit.

CAPUT V.

De dissipatione domus.

MOdo quia de domorum incensione fermo perfinitur, censemus incongruum non esse ut de dissipatione domus ædificiorumque compositione edisseramus.

CAPUT VI.

De culmine.

I. **S**I quis delicti * vel qualibet causæ præsumptione vel inimicitia, nec non & incuria aut certe hebetatione liberi culmen egerit, domino domus quadraginta ^ß solidos componat.

II. Si eam columnam a qua culmen sustentatur, quam firssul (1) vocant, cum duodecim solidis componat ^γ.

III. Si interioris ædificii illam columnam egerit, quam winchilful vocant, sex solidos componat.

IV. Cæteræ vero hujus ordinis componantur cum tribus solidis.

V. Exterioris vero ordinis columnam angularem cum tribus solidis componat.

VI. Illas alias columnas hujus ordinis singulas cum singulis solidis componat.

CAPUT VII.

De trabibus.

TRabes vero singuli cum tribus solidis componantur.

CAPUT VIII.

De spangis quæ parietes continent.

EXteriores vero, quas spangas vocamus, eo quod ordinem continent parietum, cum tribus solidis componat.

CAPUT IX.

De ceteris ædificii sumptibus.

I. **C**etera vero, id est, afferes, laterculi ^² axes, vel quicquid in ædificio constituitur, singula cum singulis ^³ componantur.

II. Et si una persona hæc omnia commiserit in alterius ædificio, amplius non cogatur solvere quam culminis dejectionem, vel ea quæ majora hujus commiserint criminis. minora hujus personæ non sequuntur ^ζ, nisi tantum restituendi secundum legem.

CAPUT X.

De curvis dissipatione.

SI curtem dissipaverit aut intruperit liberi liberi, cum tribus solidis componat, & restituat damnum.

CAPUT XI.

De sepe rupta.

I. **S**I illam sepe eruperit ^⁴, vel dissipaverit, quam ezzifezun vocant, cum uno solido componat & restitutione ^⁵.

II. Superiorem vero virgam, quam etarchtea ^⁶ vocamus, quæ sepe continet firmitatem, si eam injulte reciderit, simili modo cum solido componat, eo quod minime tunc sepe vitata animalis sustinet imperium.

CAPUT XII.

De signis ob defensionem positis.

QUI autem signum (2) quod propter defensionem ponitur, aut injustum iter excludendum ^⁷, vel pascendum, vel campum defendendum, vel applicandum ^⁸ secundum morem antiquum, quod signum wiffam ^⁹ vocamus, abstulerit vel injulte reciderit, cum uno solido componat.

CAPUT XIII.

De via publica.

SI quis viam publicam, ubi Dux egreditur, vel viam æqualem alicujus clauderet contra legem, cum duodecim solidis componat, & illam sepe tollat. Et si negare voluerit, cum duodecim sacramentalibus juret.

CAPUT XIV.

De via convicinali.

DE via convicinali vel pastoralis, qui eam alicui contra legem clauderet, cum sex solidis componat & aperiat, vel cum sex sacramentalibus juret.

CAPUT XV.

De semita.

DE semita convicinali, si quis eam clauderet, cum tribus solidis componat, aut cum uno sacramentali juret.

C A-

* Baluz. habet *Religi*. ß Lindenbr. cum *XL. fol.* γ Defant in Lindenbr. cum *duodecim solidis* componat. δ Lindenbr. *Laterculos*. ε Herold. & Lindenbr. addunt *solidis*. ζ Lindenbr. *sequitur*.
 ² Lindenbr. *Ruperit*. Herold. *Iruperit*. ³ Lindenbr. *Est restituitis*. ⁴ Al. *Eracaria*.
 ⁵ Lindenbr. *Excidentium*. ⁶ Lindenbr. & Herold. *Amplificandum*. ⁷ Al. *Voiffan*.

(1) *Firssul*. Quo materiæ mine, quæve structura consistant Germanorum ædificia circa tempora hujus conditæ legis, ex his capitibus aptius, tutiusque colligi potest, quam ex quibuslibet Historicis.

(2) *Signum*. Hodiedum semitis, quæ ad

vicinos agros ducunt, & publicæ non sunt, signum ex lignis, & frondibus intextum apud nos apponi solet, quo etiam facile claudi poterit, & clauditur semitæ ingressus. Mos sane antiquus.

CAPUT XVI.

De fonte.

I. SI fontem quacunque immunditia coinquinaverit vel maculaverit, emundet eum prius ^a, ut nulla sit suspicio coinquinacionis, & cum sex solidis componat.

II. Si autem plurimorum in vicino puteus fuerit, compositione inter se multentur.

III. Ille vero puteum in pristinum restituat gradum.

TITULUS X.

De Violentia.

CAPUT I.

De curte.

SI quis in curtem alterius per vim contra legem intraverit, cum tribus solidis componat.

CAPUT II.

De domo.

SI autem in domum per violentiam intraverit, & ibi suum nihil invenit, cum sex solidis componat.

II. Nemo enim ingrediatur alienam domum per violentiam; quia hoc scandalum generat.

III. Et postquam intraverit, & se cognoverit ^β reum, injuste quod intrafret, det wadium ^γ domino domus. Et si ille defuerit, mittat ipsum wadium supra liminare, & non cogatur amplius solvere quam tres solidos.

TITULUS XI.

De Terminis ruptis.

CAPUT I.

De limitibus.

SI quis limites complantaverit ^δ, aut terminos fixos fuerit ausus evellere, si ingenuus est, per singula signa vel notas vicenos sex solidos ^ε componat.

II. Si servus est, per singula signa vel notas vicina flagella ^ζ (1) suscipiat.

CAPUT II.

De limitibus casu motis.

SI quis dum arat, vel plantat vineam, terminos casu non voluntate evellerit, vicinis (2) presentibus restituat terminum, & nullam ^η dampnum patiatur.

CAPUT III.

De contentione terminorum.

QUORIENTSCUNQUE de terminis fuerit orta contentio, signa quae antiquitus constituta sunt oportet inquirere, id est, aggerem terrae, quem propter fines fundorum antiquitus apparuerit fuisse ingestum, lapides etiam quos propter indicium terminorum notis evidentibus sculptos vel confiterit esse defixos.

II. Si haec signa defuerint, tunc in arboribus notas, quas decoras ^θ (3) vocant, convenit observare, sed illas quae antiquitus probantur incisae.

III. Quod si intra terminos alienos per absentiam aut per ignorantiam domini partem aliquam forte possederit, statim eam, cum antiqui & evidentes, ab inspectoribus fines agnoscuntur, amittat domino reformandam, nec contra signa evidentia illum longae possessionis tempus opponat.

IV. Nisi si comparavit ab aliquo, tunc venditorem ostendat, & secundum legem definiant ^ι.

CAPUT IV.

De novo termino prohibendo.

NEMO novum terminum sine consensu partis alterius aut sine inspectore constituat.

II. Quod si forte liber hoc fecerit, dampnum pervasionis excipiat, quod legibus continetur, id est, sex solidos.

III. Si vero servus hoc admiserit domino

^a Herold. Ut prius. ^β Herold. Cognoverit. ^γ Lindenbr. Wadium. ^δ Herold. Complantaverit.
^ε Herold. Notas vicinas Pl. solidi. ^ζ Herold. & Lindenbr. L. flagella. ^η Herold. Nullus.
^θ Herold. Decoratas. ^ι Herold. Antiquitatis evidentes. ^κ Lindenbr. Definiet.

(1) Vicina flagella.) Legendum, Vicena, ut est in libro Metensi. Quam lectionem nos praetulimus propter ea, quae paulo ante dicta sunt, quamvis reliqua exemplaria, & omnes editiones habeant quinquaginta. Error ortus est ex eo quod Scriptores veterum Codicum istius legis commiserunt vocem notas in hoc paragrafo, & litteram I positam post vocem signa interpretati sunt de numero flagellorum, cum significet tantum vel. Nam notum est eam litteram, cum superiorum eius partem obliquis interjecat, non esse notam numeri. Rem consiciam auctoritate Codicis Regii, in quo locus iste sic legitur: Si servus est, per singula signata I flagella suscipiat. Ibi superior litterae illius pars diversa est per lineam transversam, ut intelligeremus ita legendum esse; signata vel flagella. Nemo non videt, sen-

sum non esse plenum. Erit autem integer si legatur, signa, vel notas vicina flagella, ut scriptum est in libro Metensi. Baluzius.

(2) Vicinis.) Id est, eiusdem loci incolis, qui haud raro vicinorum nomine veniunt in legibus, & chartis antiquis. Inde apud nos pagensis rusticorum conventus hodie dum appellatur Vicinia.

(3) Decoras.) Signa cultro, aut scalpello impressa in arboribus, aut clavos ferreos arbori infixos fuisse ad denotandos agrorum fines, nota res est. Hinc qui nova temere signa in arboribus faceret, aut qui signatas arbores incidere, tanquam reus termini moti graviter multabatur. Vide LL. Langob. Rotharis CCXLII. & seq.

no nesciente, ducenta ^a flagella publice extensus accipiat; & nullum ex hoc præjudicium domino comparetur ^b.

CAPUT V.

De signis non evidentibus.

Quotiens de commarchanis contentio nascitur, ubi evidencia signa non apparent in arboribus aut in montibus nec in fluminibus, & iste dicit; *Hucusque antecessores mei tenuerunt, & in alodem mihi reliquerunt*; & ostendit secundum proprium arbitrium locum; alter vero nihilominus in istius partem ingreditur, alium ostendit locum, secundum prioris verba suam & suorum antecessorum semper finisse usque in præsens afferit. Et si alia probatio nusquam inveniri dinoscitur, nec utriusque invasionem compensare voluerint, tunc spondeant invicem *wehadinc* ⁽¹⁾ quod dicimus, & in campiones non fortiantur, sed cui Deus fortiorem ^d dederit & victoriam, ad ipsius partem designata pars, ut querit ^e, pertineat.

CAPUT VI.

De jacentibus columnis.

SI quis, priusquam finita fuerit contentio, per fortiam ædificia elevare voluerit, & e contrario ille alter jacentibus columnis contradixerit, & inde testem habuerit, & is propter contumaciam legi obtemperare noluerit, sed suam perfecit domum, & cetera ædificia sepi conclusionem firmaverit, tunc dicat; *Emunda tevisorium meum usque ad legis perfinitionem* ^f; & ille e contrario in suam dicit posuisse & emandare minime debere, iste vero dicit; *Ego testem habeo quod tibi jacentibus columnis contradixi*; tunc testes jurantes testimonium præferant ^g, & cum campioni- bus determinetur sententia.

II. In ceteris hujusmodi ædificiis & horum conclusionibus nullatenus testificatio consistat; sed is qui ædificavit, cum sua lege defendat. Si autem curtis adhuc cinctus

non fuerit, ille qui defendere voluerit, faciet securam *saiga valentem* ⁽²⁾ contra meridiem, orientem, atque occidentem: a septentrione vero ut umbra perringat, amplius non ponat sepem nisi determinata fuerit contentio.

CAPUT VII.

De materiis non elevatis.

I. SI aliquis alicujus materiam in silva aut propter inimicitias vel invidiam trancaverit, vel læserit, cum alio ^h simili restituatur, & cum solido uno componat.

II. Et si ea sibi in usum miserit, nisi per convenientiam non potest, debet ei in mallo placare ad restituendum, & cum solido, dum ipsam habet, componat.

TITULUS XII.

De Pignoribus.

CAPUT I.

Ut nemini liceat pignorare.

I. Pignorare nemini liceat nisi per iussio- nem iudicis.

II. Si forte est aliquis homo tam durus vel inobediens aut contumax, rebellis justitiæ, qui non vult recte respondere, non vult justitiam facere, ille est contemptor legis, talis distringatur a iudice.

CAPUT II.

De eo qui non vult justitiam facere.

I. SI quis liber alicui libero, qui eum mallat de quacumque re, dedignabitur justitiam facere, ille qui querit causam suam, habeat ibi testes duos vel tres, qui audiant & videant qualiter ille respondeat, ut possint ante iudices testes esse. Tunc iudex jubeat eum in præsentem venire, & iudicet ei, & componat duodecim solidos, quia non dignabitur justitiam facere ei cui debuit.

II. Sic omnis qui non dignabitur justitiam face-

^a Herold. *Tanz.*
^b *restrus.*

^c Al. *Componat.*

^d Lindenbr. *Ut queritur*

^e Lindenbr. *Cum alia.*

^f Herold. *Pueladinc.*

^g Herold. *Utraquem.*

^h Lindenbr. *Trasmissum.*

ⁱ Lindenbr. *Fortiam. Et for-*

^j Lindenbr.

(1) *Wehadinc.* Hoc est verbotenus, *judicium pugne*. Wachterus V. *Ding*; qui etiam subdit, rationem cur duellum sic appelletur, fat manifestam esse. Nam quæ iudicio ordinario terminari non poterant, duello apud veteres dirimebantur, tanquam oraculo quodam, & iudicio divino.

(2) *Jacet securam saiga valentem.* Animadvertere, quæso, morem determinandi domesticam curtem per iactum securis, & umbram solis. Rustica, & simplex hæc methodus maximam prodiit antiquitatem illius. Anne prodiit ex tempore illo, quo æger omnis *communalis* erat, sicuti Cælaris imo & Taciti obtinebat ætate? Tacito teste Germ. cap. XVII. circa cuiusque ædem eo tunc spatium assignari

consueverat, quo domus circumambiretur; *Vicos locant, non in nostrum morem connectis, & coherentibus ædificiis: suam quisque domum spatium circumdat, sive adversus casus ignis remedium, sive insidia ædificandi.* Anne spatium hoc, quo domus circumdabatur, pro vulgi famillis definitur consueverat per iactum securis, & umbram solis, sicuti legitur in lege, quam præ oculis habemus? Hæc adnoto, quoniam ubi monumenta antiquitatis desunt, fragmenta quæque pretiosissima sunt. Ceterum nunc spatium illud fuerit ipsum, quod *Terra Salica* primitus diceretur, ad Legem Thoringorum ægenus. Vide interim dicta a Cl. Eckcardo ad Pactum Legis *Salice* Tit. LXII.

facere ei cui debuit, de qua re appellatus fuerit, pro fatigatione quam facit ei qui eum appellat, componat duodecim solidos, & postea respondeat secundum legem, & faciat iustitiam sicut lex habet; Duci vero quadraginta solidos.

CAPUT III.

Si contra legem pignoraverit.

I. **S**I quis aliquem contra legem pignoraverit sine ^β iussione Ducis, pignus sine latione reddat, & aliud simile addat. Duci vero pro fredo quadraginta solidos solvat.

II. Et si læserit illud pignus ^γ, componat quantum aestimaverit qui causam iudicat.

III. Talis enim præsumptio non debet fieri, quia hoc scandalum generat.

IV. Et pro omni pignore, quod contra legem tulerit, semper cum sex solidis componat.

V. Si pignus illud minus valet, quam sex solidos, tunc pignus reddat, & cum sex solidis componat.

VI. Si autem pignus quod tulit plus valet quam sex solidos, ipsum intactum reddat, & simile aliud addat; Duci vero pro fredo quadraginta solidos.

CAPUT IV.

Si porcos in pignus tulerit.

I. **S**I quis contra legem porcos in pignus tulerit, unumquemque cum duodecim saigis componat.

II. Illam ductricem cum tremisse componat.

CAPUT V.

Si oves in pignus.

I. **S**I quis oves in pignus contra legem tulerit, taceat de causa pro qua pignus tulit, & cum solido componat.

II. Nisi forte ille homo alias res non habet, per quas possit pignus tollere, si nisi ipsas oves nihil aliud habet, non erit culpabilis; quia necessitas hoc compellit facere.

CAPUT VI.

Si messem vel prata avaverit.

SI quis messem vel pratum alterius araverit usque ad tres sulces ^δ in longitudine iugeris, vel in transversa ^ε sex sulces, cum tribus solidis componat. Aut si negare voluerit, juret cum sacramentali uno.

CAPUT VII.

Si messem maturam furaverit.

I. **S**I quis messem jam maturam in agro furaverit, cum sex solidis componat.

II. Et si negare voluerit, cum sex sacramentalibus juret secundum legem suam.

CAPUT VIII.

Si alterius initiaverit messem.

SI quis messem alterius initiaverit maleficis artibus (1), & inventus fuerit, cum duodecim solidis componat, quod arancarti dicunt, & familiam ejus & omnem substantiam ejus vel pecora ejus habeat in cura usque ad annum. Et si aliquid perdidit homo ille de rebus suis in illo anno, ille reddat. Et si negare voluerit, cum duodecim sacramentalibus juret, aut cum campione cincto defendat se, hoc est, pugna duorum.

CAPUT IX.

Si servum ad fugiendum suaserit.

I. **S**I quis servum alienum ad fugiendum suaserit, & foras terminum eum duxerit, hoc est, foras marcham, cum duodecim solidis componat, & ipsum reducat.

II. Et si negare voluerit, cum duodecim sacramentalibus juret, aut cum campioni- bus suam querat iustitiam.

III. Si ancilla est, cum viginti quatuor solidis componat, & ipsam reddat.

TITULUS XIII.

De vitiatis ^ζ animalibus & eorum compositione.

CAPUT I.

De animalibus vitiatis.

Qui ^η sepi damnum inferunt, & hujus vitii ^θ adsuescunt, si se in stipitem maculaverint introeundo vel exeundo, & ibi mortui fuerint, si sepes legitime fuerit exaltata, id est, mediocri statura virili usque ad mammas, nihil cogatur solvere dominus sepis.

CAPUT II.

Qui ea in sepe compulerit.

SI altera persona ipsum animal per vim fallire compellerit, solvat animal, quia injuste eum in periculum mortis eiecit.

CA-

^α Herold. & Lindenbr. Legem habet. ^β Lindenbr. Et sine. ^γ Lindenbr. Et aliud pignus si læserit.
^δ Herold. & Lindenbr. Sulcos. Et sic porro. ^ε Lindenbr. In transversa. ^ζ Herold. & Lindenbr. Vitiatis. Et ita quoque paulo post. ^η Lindenbr. Quæ. Herold. Animalia, quæ.
^θ Lindenbr. Hujus vitio. ^ι Lindenbr. Compulerit.

(1) Initiaverit maleficis artibus. In Capitulis additis ad legem Alamannorum lege 28. Si quis messem alienam inchoat. De initiata messe præterit. Quid porro proprie sit maleficis artibus initiare, videant eruditiores. Ego tantum

animadvertam, vocem arancarti (qua explicatur legis sententia) designare læsionem mes- sis incisione factam. Arn enim est messis, & scbartæ incitura. Wachter. Glossar. V. Scbartæ.

CAPUT III.

Si dominus sepius hoc fecerit.

SI ipse dominus sepius simili modo ex sua clausura cum canibus vel ceteris lagellis egerit, cum simili componat.

CAPUT IV.

Statim si mortua non fuerit.

SI autem statim mortuum non fuerit, sed vulneratum evaserit ad domum domini sui, & dominus animalis hoc cognoverit, & dicit ad illum reum qui ipsum animal compellebat in mortem; *Recipe animal quod læsisti.* quod nos aurifum * vocamus.

CAPUT V.

Si confessus est, recipiat eum.

SI autem confessus est, recipiat, donec sanetur, & aliud interim ad operationem restituat, quale illud fuerat quod læsit.

CAPUT VI.

De restituentis animalibus.

SI vero mortuum fuerit, quod in locum posuit teneat possessor animalis læsi.

II. Iste ^β vero cadaver quod sanare nequaiverat ad suum teneat usum.

CAPUT VII.

Si læsum recipere noluerit.

SI autem læsum animal, qui id ^γ lædere se compellebat, recipere noluerit, dominus animalis cadaver sibi sumat in usum, & ille alius nihilominus ex integro cogatur exfolvere.

CAPUT VIII.

Si oculum alterius animalis excusserit.

SI quis alicujus caballo aut bovi vel cuiuslibet quadrupedi unum oculum excusserit, adpretiet illud pecus quod valet, & tertiam partem componat.

CAPUT IX.

Si bovis cornu.

SI quis bovi alterius cornu a capite excusserit, cum tremisse componat.
II. Si cornu exilierit ^δ, & os remanserit, duas saigas donet.
III. Si vaccæ excusserit, duas saigas componat.

CAPUT X.

Si caudam amputaverit.

SI caudam amputaverit, vel aurem, si equus est, quem marach dicimus, cum solido componat.

II. Si mediocrius fuerit, quod vulz ^ε vocant, cum medio solido componat.

III. Et si deterior fuerit, quod angargnago & dicimus, qui in hoste utilis non est, cum tremisse componat.

IV. Similiter qui alterius bovi caudam amputaverit vel aurem, cum tremisse componat.

V. Si vaccam alterius hujusmodi læserit, cum duabus saigas componat.

CAPUT XI.

De injuste usi animalibus.

ET si unum eorum contra legem minaverit, quod swezholi ^ζ dicimus, pari sententiæ subiaceat.

II. Si quis autem contumaciter alterius jumento propter dispectionem domini sui vel quacunque inimicitia hoc injuste perpetraverit, hæc univèrsa in componendo duplentur ^η.

CAPUT XII.

Ut minime præsumat animal alienum occidere.

UT nemo præsumat alienum animal occidere, neque porcum, quamvis in damno eum invenerit, sed recludat eum donec domino ejus ostendat damnum, & aliqui de vicinis eorum videant hoc, & designent locum qui læsus est. & alia quæ intacta sunt, usque ad maturitatem colligat cujus messis est; & quantum minus invenerit in læsione illa, contra hæc æqualitatem integram ille reddat cujus animalia fuerunt & damnum fecerunt.

II. Ita & de vinea & de prato faciat ficut æstimatores arbitraverint, & componat.

TITULUS XIV.

De commendatis & commodatis.

CAPUT I.

De custodia.

SI quis caballum aut quodlibet animalium genus ad custodiendum mercede placita ^θ commendaverit, si perierit, ejusdem meriti ille qui commendata suscepit exsolvat; si tamen mercedem fuerit pro custodia consecutus ^ι.

II. Quod si etiam nulla placita mercede ^κ suscepit, & mortuum esse probaverit, nec ille mercedem requirat, nec ab illo a-

li-

^α Lindenbr. *Aurifum*. Herold. *Aurifum*. Al. *Aurifum*.^β Herold. *Isti*.^γ Herold. *Quod*.^δ Lindenbr. *Exilierit*.^ε Lindenbr. *Vulz*, Al. *Vulz*.^ζ Lindenbr. *Angargnago*.^η Lindenbr. *Suwerzholi*.^θ Lindenbr. *Duplicatur*.^ι Herold. *Mercedem placita*.^κ Herold. *Suscipit pro custodia*.^λ Herold. *Nulla placita mercedem*.

liquid requirantur.

III. Tamen ratio est ut præbeat sacramenta ille qui commendata susceperat, quod non per suam culpam neque per negligentiam mortua consumpta sine, & reddat corium.

IV. Eadem de commodatis forma servetur.

CAPUT II.

Si aurum fuerit.

SI cui aurum, vel argentum, vel ornamenta, vel quæcunque species fuerint commendata, sive custodienda tradita sint, sive vendenda, & in domo ipsius cum rebus ipsius forsitan fuerint incendio concremata, una cum testibus qui commendata susceperat præbeat sacramenta nihil exinde suis profuisse compendii, & nihil cogatur exsolvere; excepto auro & argento, quod ardere non potuit.

CAPUT III.

De incendio furatis.

SI quis forte, domum domum flamma consumit, & aliquid forte rapuerit, dominus domus diligenter inquirat; & si eum potuerit invenire, ille qui rapuerat, in quadruplum rapta restituit.

II. Et si de commendatis rebus apud direptorem aliquid forte reperit, domino restituere non moretur.

CAPUT IV.

De commendatis furatis.

SI vero quæ commendata fuerant furto probantur ablata, ei qui commendata perdidit spatium tribuatur, donec furem suum investigatione perquirat.

II. Et si eum inveniit, commendatori res proprias tantummodo reformare procuret.

III. Compositio vero furti ad eum qui habuit rem commendatam pertineat.

IV. Et si fur non fuerit intra statutum tempus inventus, medietas rerum commendatarum domino suscipiente reddatur, damnatum vero ex medio uterque sustineat.

V. Et postmodum si dominus rerum a-

pad eum cui commendaverat, quæcunque fuerint suppressa vel repressa repererit, cum hæc ille prius se dixerat perdidisse; vel furto fuisse sublata, sicut a fure ea ab eo exigi legum statuta præcipiant, & compositionem cogatur implere.

CAPUT V.

De re in contentione posita.

Rem in contentione positam non liceat donare nec vendere.

CAPUT VI.

De viduis.

Vidua, si post mortem mariti in viduitate permaneat, æqualem inter filios suos, id est, qualem unus ex filiis usufructuariam habeat portionem, usque ad tempus vitæ suæ usufructuario jure possideant.

CAPUT VII.

De secundis nuptiis.

Quod si mater ad alias nuptias forte transferat, ea die usufructuariam portionem, quam de bonis mariti fuerat consecuta, filii inter reliquas res paternas, qui ex eo nati sunt conjugio, vindicabunt.

II. Mater vero si habet proprias res, cum dote sua, quam per legem habet, egrediatur.

III. Et si ibi filios nec filias generavit, post mortem ejus omnia quæ de filiis suis detulit, ad alios revertantur.

CAPUT VIII.

De divisione inter fratres.

Ut fratres hereditatem patris æqualiter dividant; ut quamvis multas mulieres habuissent, & totæ liberæ fuissent de genealogia sua, quamvis non æqualiter divites, unusquisque hereditatem matris suæ possideat, res autem paternas æqualiter dividant.

II. Si vero de ancilla (1) haberit filios, non accipiant portionem inter fratres, nisi

^a Lindabr. Statum. ^b Lindabr. Expressa reperit. ^c Deoff in Lindabr. ca. ^d Herold. Que post... permanet. ^e Herold. & Lindabr. Et cum. ^f Herold. Illos; & rectius forte. ^g Delect in Herold. Inter fratres.

(1) De ancilla. Ex lege prima hujus capituli colligitur hic agi de ancilla uxore, potius quam de pellice. Siquidem cum ex antiquis Germanorum moribus tantum esset, nequis extra proprium ordinem uxorem duceret. invaluit, ut matrimonia cum inferioris ordinis femina, & præcipue ex servili facie contracta, jura matrimonia quoad civiles effectus, maxime vero quoad proles successioem, minime censerentur. Matrimonia hujusmodi vocabulo inferioris ævi dicta fuere disparagia; & eius generis uxores esse credo, quæ scripturali stylo cum ulnarum nomine veniunt in Concilio Tolerano l. cap. 17. Qui non habet uxorem, & pro uxore concubinam habet, a communione non repellatur, tantum ut unus nulli ritus, aut uxoris, aut concubine, ut ei placuerit, sit contentione contentus. Quo spectat & sanctio, quæ legitur inter Canonice editos sub Eadgaro, qui titulum præferunt, *M. d. r. imponendi penitentiam*, Can. XIX. apud Wilkins Legum Anglo-Saxoniarum pag. 91. Si quis habeat uxorem, & concubinam etiam, nullus sacerdos ei aliquid offitium faciat cum Christianis, nisi ad emendationem revertatur, unam rem in se habeat uxorem sive concubinam. Hæc autem matrimonia confundi non debent cum simonia ad monasticam, quorum mentio fit H. Feud. 29., de quibus consulendi sunt Juris Interpretes.

set, a communione non repellatur, tantum ut unus nulli ritus, aut uxoris, aut concubine, ut ei placuerit, sit contentione contentus. Quo spectat & sanctio, quæ legitur inter Canonice editos sub Eadgaro, qui titulum præferunt, *M. d. r. imponendi penitentiam*, Can. XIX. apud Wilkins Legum Anglo-Saxoniarum pag. 91. Si quis habeat uxorem, & concubinam etiam, nullus sacerdos ei aliquid offitium faciat cum Christianis, nisi ad emendationem revertatur, unam rem in se habeat uxorem sive concubinam. Hæc autem matrimonia confundi non debent cum simonia ad monasticam, quorum mentio fit H. Feud. 29., de quibus consulendi sunt Juris Interpretes.

nisi tantum quantum ei per misericordiam dare voluerint fratres eorum; quia in veteri lege scriptum est: *Non enim eris beves filius ancillæ cum filio liberæ*. Tamen debent misericordiam considerare, quia caro eorum est.

CAPUT IX.

De eo qui sine liberis moritur.

I. **D**E eo qui sine filiis & filiabus mortuus est, mulier accipiat portionem suam, dum viduitatem custodierit, id est, medietatem pecuniæ. Medietas autem ^a ad propinquos mariti pertineat.

II. Si autem mulier mortua fuerit, aut alium maritum tulit, tunc quod proprium habet de mariti rebus ^b, quæ per legem ei debentur, accipiat ^c. Ceteras res propinqui prioris mariti accipiant.

III. Si autem maritus, qui nec filios nec filias nec nepotes nec pronepotes nec ullum de propinquis habet, sed in uxorem aut donatione aut testamento sive partem sive omnes contulerit facultates, & hæc deinceps in viduitate persistit, & memoriam mariti cum pudicitia castitatis (1) observat, omnia quæ a marito ei sunt donata possideat, & ea in quem voluerit pro suo jure transfundat.

IV. Quod si maritus & mulier sine herede mortui fuerint, & nullus usque ad septimum gradum de propinquis & quibuscunque parentibus invenitur, tunc illas res fiscus adquirit.

TITULUS XV.

De Venditionibus.

CAPUT I.

Si quis res alienas vendiderit.

I. **S**I quis vendiderit res alienas sine voluntate domini sui, aut servum, aut ancillam, aut qualemcumque rem, ipsam per legem reddat, & consimilem aliam addat.

II. Et si ipsam non potest invenire, duas consimiles reddat.

^a Herold. *Autem altera.*

^b Deluat in Herold. *Vel amplius.*

^c Herold. *Et de mariti rebus.*

^d Herold. *Apud locorum iudices.*

^e Herold. *Secundus accipias.*

^f Ludebit. *Vendiderit.*

(1) *Cum pudicitia castitatis.* Observa, quod non tantum ob novas nuptias, sed etiam ob jacturam castitatis extra matrimonium perpetratam, vidua destituebatur jure suo in bonis a marito relictis. Simile quid ego animadverti adhuc servari in quibusdam partibus Regni Angliæ, ubi vidua in quædam mariti jura, facultatesque succedit, *dum sola, & casta fuerit*. Hoc autem occurrit valde ridiculum, quod alicubi incontinens vidua potest jus suum redimere, dummodo sitat se Curia Manerli, inequitans in verso ordine arietis nigro, eiusque caudam manu tenens, & recitans quendam sibi indecorum rhythmum ex usu præscriptum, quem exhibet Anglus Jurisconsultus Jacob Law Diction. V. *Free Bench*.

(2) *Per aurem.* Vide *infra Tit. XVI. c.*

CAPUT II.

Si quis possessionem vendiderit.

I. **S**I quis vendiderit possessionem suam alicui, terram cultam, non cultam, prata, vel silvas, post acceptum pretium aut per chartam aut per testes comprobetur firma emptio, ille testis per aurem (2) debet esse tractus, quia sic habet lex vestra. Duo vel tres vel amplius ^d debent esse testes.

II. Si venditio fuit violenter extorta, id est, aut metu mortis, aut per custodiam, nulla ratione firma fit.

CAPUT III.

Si a servo alieno comparaverit.

I. **S**I quis a servo alieno aliquid comparaverit nesciente domino suo, si dominus firmam esse noluerit emptioem, reddatur pretium emptori, & emptio nihil habeat firmitatis.

II. Si ipsum non habet, consimile reddat.

CAPUT IV.

De contentione vendite rei.

I. **Q**UOTIENS de vendita re contentio commovetur, si alienam fuisse constiterit, nullus sine domini præjudicio comparet.

II. Et domino is qui aliena vendere præsumpsit, duplum cogatur exsolvere, nihilominus emptori, qui accipit, pretium redditurus.

III. Et quicquid ad comparatæ rei profectum studio suæ utilitatis emptor adjece- rit, a locorum judicibus ^e æstimetur, & ei qui laborasse cognoscitur, a venditore juris alieni satisfactio justa reddatur.

CAPUT V.

Si ingenuum hominem vendiderit.

I. **S**I quis ingenuum vendiderit, cum ille suam probaverit libertatem, is qui eum vendidit ^f, reducat eum in locum suum, & restituat ei libertatem sicut prius ha-

2. *Notitia iudicii facti ab Aynone Archiepiscopo, & ceteris Mysis Dominicis anno secundo Karoli M. Imperatoris Tomo III. Metr. Salyb. pag. 322.* Testes usu Bajuvariorum per aures ex utriusque partibus tracti, ut amplius examen firmum esset. *Baluzius*. Ex quo videtur hic sermonem non esse de testibus illis, quibus tempore celebrati contractus inscribebantur alape, & torquebantur auriculæ, de quibus loquitur Lex Ripuar. Tit. LX. lege 1., sed verba fieri de testibus tractis per aurem, cum examini subiciendi forent, ex veteri fonte a Romanis de prompto more, quo in quibusdam judicialibus actibus testis auricula vellicari consueverat; de quo vide *Gangium V. Aurti*. Ceterum testes tracti memorantur etiam in lege Alamannorum Tit. XCIV.

habuit, & componat ei quadraginta solidos; excepto quod emptori in duplum pretium, quod accepit, cogatur exsolvere.

II. Similis ratio dupliciter de feminis servetur.

III. Et si eum vel illam foris provincia vendiderit, & iterum reducere non poterit, tunc cum weregildo componat, hoc est, centum sexaginta solidos solvat * paribus.

CAPUT VI.

Si servum proprium vendiderit.

Si quis servum suum vendiderit, forsitan ejus nesciens facultates quas habebat, dominus ejus potestatem habeat, qui eum vendidit, requirendi res ejus ubicunque invenire poterit.

CAPUT VII.

Si servus de suo fuerit redemptus.

Si quis servus de peculio suo fuerit redemptus, & hoc dominus ejus forte nescierit, de domini potestate non exeat; quia non pretium, sed res servi sui, dum ignorat, accepit.

CAPUT VIII.

De commutatione.

Commutatio, hoc est, quod cambias, talem qualem emptio habeat firmitatem.

CAPUT IX.

De venditionis forma.

I. Venditionis hæc forma servetur ut seu res seu mancipium vel quodlibet genus animalium venditur, nemo propterea firmitatem venditionis intrumpe quod dicat, se vili pretio vendidisse; sed postquam factum est negotium, non sit mutatum.

II. Nisi forte vitium invenerit quod ille venditor celavit, hoc est, in mancipio, aut in caballo, aut in quacunque peculio, id est, aut cæcum, aut herniosum, aut caducum, aut leprosum.

III. In animalibus autem sunt vitia quæ aliquotiens celare potest venditor.

IV. Si autem venditor dixerit vitium, stet emptio: non potest mutari.

V. Si autem non dixerit, mutare potest in illa die, & in alia, & in tertia die.

VI. Et si plus de tribus noctibus habuerit, postea non potest mutare.

VII. Nisi forte eum invenire non poterit infra tres dies, tunc quando invenerit,

Tom. II.

* Lindenb. Componat. † Herold. Cambis vasant. ‡ Herold. Claudim, & in marg. Cadrovum.
 § Herold. & Lindenb. Mutat. ¶ Hoc caput multum variat ab edit. Herold.
 † Lindenb. Si mancipium aliquod sit dicit. Herold. Et si de mancipiis si aliquis dicit.
 ‡ Herold. Infirmat, sed minus recte. § Lindenb. Suave. Herold. Si vero addiderit.

recipiat qui vitiatum vendidit.

VIII. Aut si non vult recipere, juret cum sacramentali uno: quia vitium ibi nullum sciebam in illa die quando negotium fecimus, & stet factum.

CAPUT X.

De arras.

Qui arras dederit pro quacunque re, pretium cogatur implere quod placuit emptori. Et si non occurrerit ad diem constitutum, vel antea non rogaverit placitum am liorem, & hoc neglexerit facere, tunc perdat arras, & pretium quod debuit impleat.

CAPUT XI.

De firmitate.

I. Si mancipium alicujus aliquis interceperit dicens: *Huius mancipium ego compræbenti extra terminum ubi Dux exercitum duxit, vel alibi Dux illum perdebitam & jutam culpam tulit, & mihi licenter tradidit.* Aut si aliqua ornamenta sint, dicit: *Quod mancipia mea ex propria mea materia laboraverunt & fecerunt, aut fabri hujusmodi si fuerint, propterea tradidi & firmabo.* Si hæc defuerint, in supradictis rebus nullatenus potest firmare. Si autem firmaverit, non potest ab eo cui firmavit, nisi ipse voluerit, retrahere.

II. Si campio quasitorges vicerit, si firmare promiserit emptori, id est, suum, & non poterit per hæc verba veraciter, ut supra diximus, & constitutum reperit, tunc pretium reddat, & talem terram aut speciem, qualem se firmare pollicebatur, restituat sine mora; eo quod valde reprehensibilis est qui res alterius dare præsumperit; quia aliquotiens exinde scandala nascuntur.

III. Simili modo qui propria donaverit ut quibusdam injustis machinamentis sibi sociaret, quod nunquam renuerat.

IV. Si mancipium fuerit, & dicit: *Pater meus reliquit mihi in hereditatem;* aut: *Ego in propria domo nutritus illud, de propriis meis mancipiis natum;* similiter de jumentis vel hujusmodi, quæ fuerint, adferere potest.

CAPUT XII.

Ut per chartam venditio firmetur aut testes.

Quicquid vendiderit homo, aut comparaverit qualemcunque rem, omnia sint firmata aut per chartas aut per testes (1) qui hoc probare possint, hoc est,

Kk de

(1) Aut per testes. Videt hic contractus emptionis venditionis etiam de rebus immobilibus.

de mancipiis, de terra, casis vel filvis, ut postea non sit contentio.

CAPUT XIII.

De pactis vel placitis.

Pacta vel placita quæ per scripturam quamcumque facta sunt, vel per testes denominatos tres vel ² amplius, dummodo in his dies & annus sit evidenter expressus, immutare nulla ratione permittimus.

TITULUS XVI.

De Testibus & eorum causis.

CAPUT I.

De testibus, si suum voluerit vindicare,

I. SI quis homo pratum vel agrum vel exartum (1) alterius contra legem malo ordine invaserit, & dicit suum esse, propter præsumptionem, cum sex solidis componat, & exeat.

II. Si autem suum voluerit vindicare solum agrum aut pratum vel exartum, vel unde illa contentio est, taliter vindicet. Juret cum sex sacramentalibus, & dicat: *Ego tua opera priora non invasi contra legem, nec cum sex solidis componere debeo, nec exire, quia mea opera & labor prior hic est quam tuus.* Tunc dicat ille qui querit: *Ego habeo testes qui hoc sciunt, quod labores de isto campo semper ego tuli, nemine contradicente exartavi, mundavi, possedi usque hodie, & pater meus reliquit mihi in possessione sua.* Ille homo qui hoc testificare voluerit, commarchanus ejus debet esse, & debet habere sex solidorum pecuniam & similem agrum. Tunc ille testis juret taliter: *Quia ego hoc meis auribus audivi, & oculis meis vidi, quod istius hominis priora & opera fuerunt in isto agro quam tua, & labores fructuum ille tulit.* Post sacramentum reddat agrum. Tunc ille defensor, si sperat quod justitia de illo agro suo fuisset, & hoc > in præsentem populo fiat, ne per invidiam aliquis pereat, di-

cat ad illum testem: *Mendacium jurasti contra me. Sponde mihi pugnam duorum, & manifestet Deus si mendacium an veritatem jurasti contra me; & componere debes cum duodecim solidis, & illam terram reddere quam mendaciter abstulisti.* Si vicerit ille qui querit, componat cum duodecim solidis, & illam terram reddat. Et si illam terram non potuerit donare, donet aliam in proximo quantum jactus est defecuri saiga valente. Et si in proximo non habet, nec comparare potest, juret secundum pretium agri ut ipsum agrum cum pretio valente nec cum duplo nec cum triplo conquirere potuisset, donet ubi habet; & ipsum agrum quem donaverit, juret quod talis sit qualis suus fuerat.

CAPUT II.

Si testem habuerit per aurem tractum,

SI quis testem habuerit per aurem tractum de qualibet causa finita ratione, & hoc confirmavit per testes, posthac non debet ² repetere nec inquietare illum a quo finivit rationem suam. Et si voluerit, tunc per testes defendat se, ille testis testificet sicut scit unde ad testem per aurem tractus fuit, & hoc per sacramentum confirmet. Non debet testem veritatis repellere causaticus ejus. Nisi forte aliquis testem mendacem habere voluerit, potest illum cum lege repellere cum pugna duorum & dicere: *Non tibi traxi testem de ista causa, neque consentio.* Si autem testis per aurem tractus fuerit de compositione finienda, vel propter arras, qui donat quasi pro pignore qualemcumque rem, usque dum solvat debitum, & pignus recipiat, illum testem nemo repellat, nec potest, sed consentiat. Nisi super mortuum hominem (2) testare voluerit aliquam causam, illum potest contradicere cum duorum pugna & dicere: *Defendere hoc volo cum campione meo (3) quod dicis, quia & tu mentiris, & tuus testis super mortuum meum.*

CA-

¹ Herold. Dnos vel.
² Lindendr. Non habet.

³ Herold. Propria.

⁴ Deest in Lindendr. Hos.

bus validos, ratosque habitos fuisse etiam absque scripturis, & instrumentis, modo testes adessent, qui rei gestæ veritatem affirmarent. Quod ceteroquin satis erat ævis illis, quibus triginta annorum possessio tutum reddebat emptiorem.

(1) Exartum.) *Essarta vulgo dicuntur, quæ apud Lindorum occationes nominantur, quando scilicet, forestæ, nemora, vel dumeta quælibet pascuis, & latululi ferarum opportuna succidantur, quibus successis & radicibus evulsis terra subvertitur & excolitur.* Liber Scaccarii Anglici parte I. cap. 12. apud Cangium, qui ignota vocis origines atque ætyma refert nonnulla; quæ tamen non possunt me inducere, ut sententiam meam dimittam, dum *exartam* deriva-

tum Latino-barbarum esse censo a verbo *exardo*. Etenim penes antiquos Barbaros notum fuit, excitis sylvis ignem fubicere, ut arvom e lignosa materia expurgaretur, & cineribus fertilibus redderetur. Consultatur Cl. Ihre V. *Sveitia*.

(2) *Super mortuum hominem.*) *Antiquis in usu positum erat, ut si quid a quopiam actum esset, ob quod interveniente morte in jus vocari non possit, ad locum sepulturae irent cum iurjurando, & sacramentalibus, fidem a sancti imploraturi: quod dicebatur vulgo contestatio super sepulchrum.* V. Ihre V. *Hog*.

(3) *Cum campione meo.*) Per championes defendere se poterant non modo qui per se ipsos certamen inire legibus excusabantur, ut fe-

mi-

CAPUT III.

Si testis victus fuerit.

ET si ille victus fuerit qui negare testem voluit super mortuum suum, tunc amplius pugna duorum non veniat, quia ad testificationem per vim illum mortuum adquisivit; sed cum sacramento, ut lex est, testificetur, & testificatio firma permaneat.

CAPUT IV.

De discordia iudicum.

SED hic a discordant nostri iudices depaeto (1), quod ipse qui testem adducit jurare debeat, quod mendacem testem non proferat^a, nec de illius testificatione sacramenti se abstinere debeat.

CAPUT V.

Si plures fuerint testes.

ET si plurimi testes fuerint, & ad unum conventum venerint, fortiantur illi testes inter se, & cui fors exierit, juret ille taliter & dicat: *Ad testem sortitus sum, & ad testem me facere volo.* Adprehendat manum proximi sui, & dicat: *Si illum Deus & adjuvet, & illum cujus manum teneo, quod ego ad testem illum inter vos per aurem tractus fui de ista causa ad veritatem dicendam.* Tunc solus juret cum sua manu. Postea donet arma sua ad sacrandum (2), & per ea juret ipsum verbum cum uno sacramentali. Et si mendaciter jurat, componat illi^b cujus causam abstulit cum duodecim solidis; & ipsam causam restituat, aut defendat se cum campione suo, si recte

Tom. II.

juravit, hoc est, pugna duorum.

TITULUS XVII.

De Campionibus & causis quarum ad eos pertinent.

CAPUT I.

Si unus ab altero fuerit interfectus.

I. Si unus ex his ab altero interfectus fuerit, quamvis nobilis sit persona (3), non componatur amplius quam duodecim solidis; & ab eo componatur qui illum injuste invitavit.

II. Si servus fuerit (4) per domini sui consensum, pari modo ratio est subacebit. Sin autem, cum viginti solidis componat.

CAPUT II.

De his qui propriam alodem vendiderunt.

DE his qui propriam alodem vendunt vel quascunque res, & ab emptore alter abstrahere voluerit & sibi sociare in patrimonium, tunc dicat emptor ad venditorem: *Tervam*, aut quæcunque fuerit res, *abstrahere mihi vult vicinus meus*, aut quis fuerit. Et iste responderet: *Ego quod tibi donavi, cum lege integra & verbis testificatione firmare volo.* Super septem noctes fiat constitutum. Si dicit, cum utrisque utraque partes conveniunt: *Cur invadere conaris territorium quod ego jure jure hereditatis donavi.* Ille alius contra: *Cur meum donare debuisti, quod antecessores mei antea tenuerunt?* Iste vero dicit: *Non ita, sed mei antecessores tenuerunt, & mihi in alodem reliquerunt, & vestita est illius manus cui tradidi, & firmare volo cum lege.*

Kk 2

Si

^a Lindnbr. Sed si. ^b Lindnbr. Proferret. ^c Lindnbr. Sic me Deus.
^d Lindnbr. Illa. Herold. Ille. ^e Deest in Lindnbr. Fuert. & Herold. Ratione. ^f Lindnbr. Quem.

minæ, ecclesiastici, &c. sed in quibusdam causis id unicuique licuisse ex hac lege colligimus, & clarius adhuc ex Lege Frisonum Tit. XIV. lege 7. In hac contentione licet unicuique pro se campionem mercede conducere, si cum inventio potuerit.

(1) *Judices de pacto.* Qui scilicet causas judicabant secundum Legem Bajuvariorum, ut optime explicat Baluzius; ad discrimen præcipue illorum, qui ex Romanis legibus judicabant causas eorum, qui Romana lege vivebant. Certe ex Prologo Legis Burgundionum constat extitisse *Judices Barbaros & Romanos*. Pacti autem nomine Barbarorum leges donabantur, quod ex pacto convento latæ, aut admittæ forent communi populi consensu. V. Eccardum in Prologo Pacti Legis Salicæ.

(2) *Donet arma sua ad sacrandum.* Habes hic perspicue quid rei fuerit jurare ad arma sacra. Vide dicta ad Legem Alaman. Tit. LXXXIX.

(3) *Quamvis nobilis sit persona.* Observa, nobiles quoque personas sanctas fuisse campionis officio. Quod perpendendum est adversus illos, qui campionis officium velut infamia notatum traducunt. Fuere subinde & qui Feudis donarentur titulo *Campionis*, ut oblata occasione pro dominis suis five per se five per aliam monomachia dimicarent. V. Cangium

V. *Campio*. Feuda hæc accensentur Feudis Magnæ Sergentiæ. Ex antiquo instituto adest hodie in Anglia illustri familia manerio feudali Magnæ Sergentiæ donata, titulo Campionis Potentissimi Regis Angliæ; & qui hoc feudum tenet, in solemnibus die coronationis Regis perhonorabili perfungitur Campionis officio.

(4) *Si servus fuerit.* Hinc patet servos, quamvis jure armorum non gauderent, ad duella tamen judicialia campionum titulo receptos fuisse. De quo & exemplum suppeditat Paulus Diaconus lib. IV. cap. 49. Cum Gundiberga Regis Rodoldi conjux de crimine adulterii apud virum accusata fuisset, proprius ejus servus, Carellus nomine, a Rege expetitur, ut cum eo, qui Regine crimen ingesserat, pro castitate suæ dominæ monomachia dimicaret. Qui dum cum criminatore illo singulare certamen inisset, cum cuncto populo altante superavit. Muratorius Antiquit. Italic. Dissert. XXXIX. suspicatur, Carellum aut alium quidem Regine, sed non ex servorum grege fuisse, aut peculiare jus dimicandi a Rege obtinuisse. Possent quis etiam dicere, Carellum illum fuisse ex fiscalibus, qui honoratoribus juribus supra ceteros servos gaudebant. At vero inutiles sunt hujusmodi hypothefes, ubi servi a monomachia de jure non penitus excludebantur; ut ex hac lege sat ostenditur.

Si statim voluerit, liberam habeat potestatem. Sin autem, postea super tres dies aut quinque aut certe septem ^a ea ratione firmet. Per quatuor angulos campi, aut designatis terminis, per hæc verba tollat de ipsa terra, vel aratrum circumducatur, vel de herbis, aut ramis, silva si fuerit: *Ego tibi wadidi, & legitime firmabo per terras vices.* Dicat hæc verba, & cum dextera manu tradat; cum sinistra vero porrigat wadium huic qui de terra ipsa eum mallat, per hæc verba: *Ecce wadium tibi do quod terram tuam alteri non do, legem faciendo.* Tunc ille alter suscipiat wadium, & donet illum viceforibus illius ad legem faciendam. Si causa fuerit inter illos pugna, dicat ille qui wadium suscepit: *Injuste territorium meum alteri firmasti, id est, falsi virosos ^b. Ipsum mihi debes reddere, & cum duodecim solidis componere.* Tunc spondeant pugnam duorum ^c, & ad Dei pertineat iudicium. Sin autem, cum sacramento se defendat, id est, cum duodecim, quod suam terram injuste non firmaret alteri, nec suæ ditioni restituere deberet, nec cum duodecim solidis componere.

TITULUS XVIII.

De Mortuis & eorum causis.

CAPUT I.

Si mortuum ex monumento eiecerit.

SI quis mortuum liberum de monumento effodierit, cum quadraginta solidis componat parentibus, & ipsum quod ibi tulit furtivum componat.

CAPUT II.

Si in flumine projecerit.

I. **S**I quis liberum occiderit furtivo modo, & in flumen eiecerit, vel in talem locum ut cadaver redire ^d non quiverit, quod Bajuarii murdridam ^e dicunt, in primis cum quadraginta solidis componat, eo quod finus ad dignas obsequias reddere non valet. Postea vero cum suo weregildo componat.

II. Et si ipsum cadaver a fluminis alveo ad ripam projectum fuerit, & a quolibet inventum, qui iterum cadaver de ripa impinxit, & exinde probatus fuerit, cum duodecim solidis componat.

III. Si servus furtivo modo supradicto morte occisus fuerit, & ita abscondus, quod ga-

murdris, dicunt, nouuplum componat, id est, centum octuaginta solidos.

CAPUT III.

De vestitu mortuorum.

I. **D**E vestitu utrorumque, quod walaraua ^f dicimus, si ipse abstulerit qui hos interfecit ^g, dupliciter componat.

II. Si alter, & non ipse reus, omnia furtivo more componat.

CAPUT IV.

Si vulneraverit mortuum.

ET si, ut sæpe contingit, aquilæ vel ceteræ aves cadaver repererint, & super ad lacerandum confederint, & aliquis sagittam eiecerit, & cadaver vulneraverit, & repertum fuerit, cum duodecim solidis componat.

CAPUT V.

Si cadaver læserit.

Simili modo quicumque cadaver hominis læserit, quem alter interfecit, si caput amputaverit, si manum præciderit, si pedes, si aurem, si tantum quod ^h profusionem sanguinis reputamus, de mortuo tam minima quam maxima plaga, semper cum duodecim solidis componat.

CAPUT VI.

Si humaverit mortuum.

I. **E**T si a quolibet mortuus fuerit repertus & eum humanitatis causa humaverit, ut neque a porcis inquinetur, nec a bestiis seu canibus laceretur, liber sit an servus, & postea repertum fuerit, (1) ille qui eum humaverit, si requirere voluerit, parentes ⁱ illius solvant ei solidum unum, aut dominus servi, si servus fuit. Sin autem, a domino recipiat mercedem, quia scriptum est: *Mortuus sepelire ^k.*

II. Quia aliquoties conspicimus, cum cadaver humo immisum fuerit, & lignum in super positum, cunctis adstantibus, ut requiratur dominus cadaveris ut primus terram superiniciat, & si liber, similiter filium aut fratrem, ne rei sint ceteri humatores. quod omne a falsis iudicibus fuerat assumatum, non in veræ legis veritate repertum.

CA-

^a Herold. *Dux aut tres aut certe quatuor hostes.* ^b Herold. *Falsi virosos.* Lindenbr. *Falsi virosos.*
^c Lindenbr. *Tunc spondeat; Pagina duorum.* ^d Lindenbr. *Reddere.* ^e Lindenbr. *Murdrida.* Herold.
^f Lindenbr. *Entgaitas.* ^g Herold. *Garmurdris.* ^h Herold. *Walaraua.*
ⁱ Lindenbr. *Interfecit.* ^k Lindenbr. *Si tantum quantum.* ^l Lindenbr. *Parentes vero.*
^m Lindenbr. *Sepelire.*

(1) *Repertum fuerit.* Si hanc legem conteras cum Titulo IC. lege 27. & 28. Legis Alamannorum adversus eum, qui mortuum in terra aliena posuerit, facile elicias, tempore conditarum legum non adhuc ita invaluisse

ius mortuos sepeliendi in Ecclesiæ cœmeteriis, & autoritate ecclesiastica, ut id non fieret etiam extra cœmeterium, & autoritate privata.

CAPUT VII.

TITULUS XX.

De navibus.

De Accipitribus (1) vel avibus.

I. SI quis navem alterius tulerit de loco suo, ipsam in lafam reddat aut similem.

II. Et si eam foris aqua traxerit, & absconderit, & negaverit interrogatus, furtivum componat.

TITULUS XIX.

De canibus & eorum compositione.

I. SI quis canem seuceum, quem leitihunt^a vocant, furaverit, aut similem aut ipsum reddat, & cum sex solidis componat. Et si negare voluerit, cum tribus sacramentalibus juret secundum legem suam.

II. Si autem seuceum doctum, quem triphunt vocant, furaverit, cum tribus solidis componat, aut cum uno sacramentali juret.

III. Si autem seuceum qui in ligamine vestigium tenet, quem spurihunt dicunt, furaverit, cum sex solidis componat, & similem aut ipsum reddat.

IV. De eo cane quem biharhant vocant, qui sub terra venatur, qui occiderit, alium similem reddat, & cum sex solidis componat.

V. De canibus veitricibus, qui unum occiderit qui leporem non persequitur, sed sua velocitate comprehendit, cum simile & tribus solidis componat.

VI. De eo cane qui dicitur hapihuhant, pari sententiae subjaceat.

VII. De his canibus qui urfos vel bubalos, id est, majores feras, quod suarzuuild dicimus, persequuntur, si de his occiderit, cum simile & sex solidis componat.

VIII. Qui vero pastorem, qui lupum mordet, occiderit, cum tribus solidis componat.

IX. Si autem canem qui curtem domini sui defendit, quem houauarth dicunt, occiderit post occasum solis in nocte, cum tribus solidis componat, quia furtivum est. Si vero ante solis occasum hoc fecerit, similem reddat, & cum uno solido componat.

X. Si autem canis per vestimentum aut per membrum hominem tenuerit, & de manu eum percusserit ut moriatur, similem reddat, & amplius non requiratur. Et dominus canis quod canis fecit componat medietatem ac si ipse fecisset. Si hoc noluerit, canem non requirat.

Tom. II.

I. SI quis accipitrem occiderit, quem chranohari dicunt, cum sex solidis & simile componat, & cum uno sacramentali juret ut ad volare & capere similis sit.

II. De eo qui dicitur ganshapuch, qui anferes capit, cum tribus solidis componat, & similem reddat.

III. Illam quem anothapuch dicimus, cum solido & simili componat.

IV. De sparvariis vero pari sententiae subjaceat cum solido & simile restituendi, & eam sacramento ut tales sint quales intersectione damnavit.

V. Si vero furto ablati fuerint, per omnia factivum cogantur solvere ut lex compellit.

VI. De his quidem avibus quae de silvaticis per documenta humana domesticantur industria, & per curtes nobilium mansuescant volitare atque cantare, cum solido uno & simile componat, atque insuper ad sacramentum.

TITULUS XXI.

De Pomariis & nemoribus atque apibus & eorum compositione.

I. SI quis alienum pomarium effoderit per invidiam, vel exciderit arbores fructiferas, ubi duodecim sive amplius fuerint, in primis quadraginta solidos componat, viginti ejus pomarium fuit, & alios viginti in publicum, quia contra legem fecit. Et alias arbores similes ibi planter, & unamquamque arborem cum solido componat; & omni tempore pomorum solidos donet usque dum illae arbores fructum faciant quas ille plantavit.

II. Si quis aliena nemora praeciderit, si portat escam, & rubus est, cum solido & simile componat.

III. Et si amplius usque ad numerum sex per singulos singulum restituat. Deinde arborum numerositatem restituere cogatur; & de his quae nondum fructum portaverunt, cum tremisse & simile restituat.

IV. De sagis vero tremissem & simile restituendum censemus, usque ad numerum sex solidorum per singulas arbores, id est, decem & octo. Et si amplius damnum infert, non cogatur componere nisi numerum restituendi.

V. Si malum vel pirum vel cetera hujus-

Kk 3

mo-

^a Lindendr. Nigere vesterle. ^b Lindendr. Leitihunt. ^c Deest in Lindendr. Uno.
^d Lindendr. Hapiruhant. Herold. Halghunt. ^e Herold. Sole flante. ^f Deest in Lindendr. Uno.
^g Deest in Lindendr. Quis. ^h In Herold. deest hoc caput. ⁱ Lindendr. Ganshapich.
^k Lindendr. Anethapich. ^l Lindendr. Salostisi. ^m Al. Ubi porcorum esca. ⁿ Al. De sagis.

(1) De Accipitribus. Accipitria venatio magno in pretio apud veteres habebatur. Magni ab omni memoria (ait Stephanus Stephanus in notis ad Saxoneum Grammaticum lib. VIII.) id genus obliuementi fecere Reges Principesque,

atque Magnates, adeo ut lege etiam prohiberent, ne quis spatiam, vel accipitrem suam in ipsius capitis redemptionem dare cogeretur: scilicet cum hic non minus vitae esset solatium, quam illa libertatis vindex atque praesidium.

modi, pari sententia ut fagi perseverent.

VI. Si vero de minutis silvis de lupo vel quacunq̄e Kabio^a (1) vegetum reciderit, cum folido & simile componat, & deinceps usque ad sex solidos restitutionem & compositionem.

VII. Si amplior fuerit numerus vegetarum^b, non cogatur componere, nisi restituere cum simili & sacramento. Si autem post compositionem & restitutionem damnum intraverit inferre in ipsius nemora cui composuit, nihil excludat componendi sententiam, sed superioris observetur regula sententiæ.

VIII. Si apes, id est, examen alicujus ex apili elapsum fuerit, & in alterius nemoris arborem intraverit, & ille consecutus fuerit, tunc interpellat eum cujus arbor est, & cum fumo & percussionibus ternis de transversa secure, si potest, suum ejiciat examen, veruntamen ita ut arbor non lædatur. Et quod remanserit, hujus sit cujus arbor est.

IX. Si autem in capturis quæ ad capiendas apes ponuntur, id est, vasculis apum, simili modo interpellat eum cujus vasculum est, & studeat suum ejicere examen. Veruntamen vasculum non aperietur nec lædatur. Si ligneum est, ternis vicibus lidar

eum terris. Si ex corticibus aut ex furculis compositum fuerit, cum pugillo ternis vicibus percutiatur vasculum, & non amplius. Et quos > ejecerit sua erunt; & quæ remanserint, ipsius erunt cujus vasculum est.

X. Si autem dominum arboris vel vasculi non interpellaverit, & sine illius conscientia ejectum domino restituerit, & ille cujus vasculum fuerat eum compellaverit, ut ex suo opere vel arbore res tulisset, & ad restituendum compellaverit, quod untrprut^c vocant, & ille alius si negare voluerit, & dicit suum consecutum^d fuisse, tunc cum sex sacramentalibus juret quod ex suo opere ipsum examen injuste non tulisset, nec illud ad judicium restituere deberet.

XI. Pari modo de avibus sententia subjacet, ut nullus (2) de alterius silva, quamvis prius inventat, aves tollere præsumat, nisi ejus commarchanus fuerit. quem calaneo dicimus. Et qui aliter præsumperit, semper restitutionis sacramentum justum puramus, quamvis minima sit querela. Et si admittitur^e, cum sex sacramentalibus jurare lex compellit.

DE ISTIS SUFFICIT,

^a Lindenbr. De voce vel quacunq̄e Kabio. Al. Haticuitam. ^b Lindenbr. Vegetorum.
^c Lindenbr. Untrprut. ^d A. Untrprut. ^e Lindenbr. Consecutus.
^f Defuit in Lindenbr. Et si admittitur.

(1) Kabio.) Muratorius in Legem Langobardicam Rotharis CCGXXV. testis est, in Legge Bajuvariorum descripta in Codice Cathedralis Ecclesiæ Mutinensis pro Kabio legi Gajo. Gajum autem in excerptis Pitheanis est sylva densissima, Superfunt adhuc quorundam pagorum nomina Gujo, Gazo, Gajarine &c. quæ innuunt ea fuisse sylvestria loca.

(2) Nullus &c.) Ergo non quadrupedium

tantum, sed & volatilium in foresta existentium jus ad forestæ dominum spectare censebatur, ut a venatione cæteri excluderentur. Vide dicta ad Legem Alaman. Tit. IC. Exceptio commarchani fat indicat, volatilia promiscui juris inter conterminos agrorum possessores censita fuisse. Similem legem habet Jus Weichb. Magdeburg. art. CXVIII.

CONCILIUM ASCHAIMENSE (1)

SUB TASSILONE DUCE BAJOARLÆ

Anno a reparata salute DCCLXIII. celebratum.

Domino gloriosissimo duce & nostro Tassiloni (2) maxime congregatio jura^B Synodali per presentes eulogias in Christo salutem dirigitur.

Sufficit enim Christianis cum ad normam priscorum Patrum vitam deducere, & eorum auctoritate passim gradibus possum scandere: tamen propter diversitate temporum diversa necessitate componendi compellitur: Propterea sanctumque est congregatio sacerdotum (3) in dictis temporibus, Deo opitulante, ut diversa jure^d considerentur. Nam qui hos præcessores pastores & patres nostros docuit, ipse & nos docebit, sicut veritas ait: *sicut misit me Pater, & ego misit vos*. Misit nos qui missurus erat. Ideo indefertim Deo deserimus grates, qui de nostris temporibus constituit principem, quia est in ætate tenerulus (4), in sensu sanctæ Scripturæ præcessoribus tuis maturior appareris^e. Propterea time Deum & custodi vias ejus. Nam qui illum non habet placatum, nunquam evadit iratum.

I. PRæcipimus enim, ut omnes tam Sacerdotes quam monachi & omnes clericos ecclesiasticos jure non tantum in missarum celebratione, sed etiam in omnibus cursualibus, oribus (5), tam pro animarum scellentia vestra, quam pro vitam^f & regni in læsione, & fidelium vestrorum die noctuque preces Deo fundere debeant. Et si aliter quis inventus fuerit, deponatur.

II. Ut ecclesias ad priscorum antecessorum vestrorum, aut vestris temporibus fundatas sine fraude permanere intactas debeant; ubi oculi Domini malos & bonos contemplantur. Unde & veritas per Paulum dicitur: *Si quis autem templum Dei violaverit*

ris, & reliqua.

III. De potestate episcoporum, qui claves polique ligandi atque solvendi deventur^g, & curam pastorem exercent in plebe^h (unde & sine dubio rationem reddidituri sunt) ut ecclesiasticis rebus dominentur atque dispensandoⁱ provideant. Unde Synodus Nicinensis ait, ut omnes res ecclesiasticas^j in potestate episcoporum sint.

IV. De legibus ecclesiarum paterna reverentia comperiemini, & nos maxime amoneri oportet, quod tot^k diffusus orbis, oriens occidentisque conservat & præcessorum vestrorum depicta pactus (6) insinuat; quicumque domum Dei, & altarem ejus

fra-

^a Duct. ^B Jure, vel nostra. ^c Diversitatem temporum diversas necessitates componere compellitur. ^d Jura. ^e Apparere. ^f Clericus ecclesiasticus. ^g Cursualibus. ^h Anima excellentia pro vita. ⁱ Quibus. ^j Debitur. ^k Exercent in plebe. ^l Dispensando. ^m Ecclesiastica. ⁿ Totus.

(1) Concilium Aschaimense. Concilium hoc, seu Concilii partem e Codice Capituli Cathedralis Frisingensis in lucem edidit, & proœmio, notisque erudite exornavit R. P. Frobenius Forster O. S. Benedicti; quod in amplissima Collectione Conciliorum editionis Venetæ novissimæ impressum est Tomo XII. pag. 667. & seqq. Inde ego illud deprempsi, & quod ad notas attinet, Forsteri breviorum sermè in omnibus egi.

(2) Tassiloni. Tassiloni Bajuvariorum Duci hæc constituta dirigitur, neque ulla sit mentio Regis Francorum. Quod ipsum est ex argumentis, quibus ab eruditiss. probatur, Conventum hunc referendum esse in annum DCCLXIII. quo Tassilo, desertis Francis, Boicum principatum sibi soli vindicaverat.

(3) Congregatio sacerdotum. De Aschaimensi Concilio hæc scribit Aventinus Annal. Bojor. lib. III. cap. 10. Proceres Bojorum, Episcopi, & Monachorum Præsules, ut mai gentis

est, Aschaimis (vicus est superioris Bojarie inter Oenum & Haram), conveniunt. Veteri consuetudine novo Principi administrandi leges præscribunt. Si vera sunt, quæ de conventu Procerum nobis narrat Aventinus, pronum est credere, in Aschaimensi Concilio Francorum morem observatum fuisse, penes quos Præsules Ecclesiastici sacra, laici politica seorsum tractare consueverant. Porro hic descripta legimus, quæ ab Ecclesiastico coetu seu a congregatione Sacerdotum, constituta fuerunt; laicorum sanctiones vel deperditæ sunt, vel in archivis delitescunt.

(4) Tenerulus. Non minus, quam vigesimum circiter ætatis suæ annum agebat Tassilo anno DCCLXIII. quo Synodus hæc celebrabatur.

(5) Cursualibus. Lege: cursualibus bojaris. Cursus idem apud veteres fuit, ac Divinum Officium in Horas Canonicas distributum.

(6) Pactus. Hoc est Lex Bajuvariorum, quam consule Tit. I. cap. 2. & 3.

fiandare conatur, quibuscumque praesidiis, in ipso altare jurare faciatis, ut ne eorum lectionibus ab altare alienentur ^a.

V. De decimis Deo reddendis Propheta testatur, ut si quis decimam non dederit, ad decimam revertatur. Unde venit, ut quicumque aut occasione ^b presbyteri aut avaritiae modo Deo decimas reddere noluerit, ut manus vestrae decretis confirmetur, ut dupliciter ecclesiae censum reddatur, ut vestrae requerillae ^c secundum possibilitatem culpabilis existant.

VI. De decimis ^d, ut presbyteri sibi minime injungere debeant, nisi secundum constitutionem episcoporum, qualiter sacerdotalem aut pastorem queant exercere curam.

VII. Ut ipsi presbyteri alienas oblationes aut decimas sibi metingerere conentur. Unde Gregorius ait: *Per extraneam messorem transiens, falcem mittere non debet. Et alibi: Quod tibi non vis, alii ne facias.*

VIII. (1) De Abbatibus & abbatissas convenit admonendi, ut secundum possibilitatem & loci administrationem, ut regulariter vivere debeant cum providentia episcoporum, quorum cura haec adesse dinoscuntur. Unde & veritas: *Omnis plantatio quam non plantavit, & reliqua.*

IX. De clericis aut Nonnanes, ut aut in monasterio ire ^e debeant, aut cum consensu episcoporum, cui haec credita sunt, regulariter vivant, & si hoc agere noluerint, exterminentur.

X. De viduis & orphanis admoneri oportet, ut sine calumniis potentium efficiantur ^f. Unde propheta testatur: *Vociferabuntur ad me, & reliqua.*

XI. De oppressione pauperum admonendi convenit, ut per omnia praesides seu ju-

dices, centuriones atque vicarios ad nonere seu praecipere debeatis, ut sine ulla injusta calumnia permaneat (2). Unde evangelium testatur: *Deposuit potentes de sede, & exaltavit humiles.*

XII. De reliquo promiscuo, ut in lege Bajuvariorum consistere debeant, ut de eorum hereditate, exceptis capitalis criminibus (3), non alienentur. Unde veritas: *Nolite judicare, & non judicabimini, & reliqua.* Primum quidem iudicium, postea misericordia.

XIII. De incestis conjugii minime convenit, ut per omnia vestro consequamini decreto (4), quo ^g in praesente villa publica, noncupante Alchemi constituere recordamini. Unde & Paulus: *Neque adulteri regnum Dei possidebunt.*

XIV. De missis vestris (5) per circuitu diocenum ^h, ut ibi quendam sacerdotem (6) cum his mittere dignemini, ut ne innocens fraude deceptus calumni restetur & vobis in casta commutata pecunia recurrat, pro quos in aetate positum sub jure sensu redditurum rationem fateamini, aut si recte te geris, sine hesitatione remuneratum in die iudicii esse credimus atque testamur.

XV. De iudicio publico & clamore pauperum per singulas sabbatis (7) fiant aut per dies Kalendarum, ut in auribus clementiae vestrae acta praenuntient diversa, De quibus diebus te epulaturum fateris, si hoc agere coneris testare audeamus. Et in his diebus semper sacerdos adesse debeat, ut sit sententia vestra Dei sale condita, ut ne iudices terreni praemias causas torquantur ⁱ, & innocentes obrimantur, aut nocentes iustificentur.

^a Alienentur. ^b A die. ^c Ita cod. Forte requille, & infra inculpabiles. ^d Vox ex Gallico. Vide Da-
^e angium. Mansi. ^f Diocesani. ^g Prore. ^h Calumniis efficiantur. ⁱ Quod.
^j Circuitum diocesium. ^k Locus corruptus. ^l Praemia torquantur.

(1) Caput hoc & sequentia duo parallela esse dignoscuntur Canonibus quibusdam Concilii Verneris anno DCCLV. celebrati; exordium quoque hujus Synodi similis est exordio illius. Advertit etiam Forsterus, in Codice Frisingensi, qui pene coevus est, idem Concilium Verneris Alchaimensi Concilio immediate praepoi. Quae sat innuunt Alchaimense posterius tempore esse Verneris, adeoque illorum corruiere sententiam, qui Alchaimense rejiciunt in annum DCCXLVIII.

(2) *Permaneat.*) Observat alias Forsterus quod decreta ad Principem mittantur, non cum supplicatione, ut sua auctoritate rata habeantur, sed cum exhortatione ut serventur, & executioni mandentur. Quod ansaeat systemati D. Ludovigii, Dissert. de Principum S. R. I. potestate in sacris ante paces religionis, aliique ejus systematis fautoribus, ipsi viderint.

(3) *Capitalis criminibus.*) Vide legem Ba-

juvar. Tit. I. cap. 1. lege 3.

(4) *Vestro consequamini decreto.*) Ex hoc capitulo apparet, in alio conventu Alchaimis habito jam ante hanc Synodum, sub Duce Tassilone, decretum fuisse publicatum adversus incesta conjugia.

(5) *De missis vestris.*) Haec probant jam ante tempora celebrati Concilii invaluisse morem Missorum Dominicorum.

(6) *Quendam sacerdotem.*) Forsterus opinatur morem adjungendi Missis Dominicis Sacerdotem nunc primum constitutum fuisse. Fides sit penes ipsum.

(7) *Per singulas sabbatis.*) Castigata videtur Lex Bajuvar. Tit. II. cap. 15. lege 1. jubens ut Placita fiant per Kalendaras, aut post quindecim dies, & redacta ad tramites Legis conterminorum Alamannorum Tit. XXXVI. lege 2. quae praecipit, ut Placitum fiat de Sabbato in Sabbatum.

CONCILIIUM BAVARICUM

Apud Dingolwingam (1) XXII. anno Taffilonis Ducis
Bavariæ celebratum tempore Hadriani papæ primi,
Anno Christi DCCLXXII.

Hæc sunt decreta (2) quæ constituit sancta synodus in loco qui dicitur Dingolwingam, domino s Taffilo mediante.

I. DE die dominico ita constitutum est, ut tali honore habeatur sicut in lege scriptum est, & in decretis canonum. Et si quid p præsumperit frangere s contra legem aut decreta canonum, tali poena subjaceat sicut ibi scriptum est.

II. De hereditate quæ tradita est ad ecclesiam, ita constituitur, ut quisquis hereditatem suam ad ecclesiam ante donaverat, aut postea donaverit, si quid mutare voluerit, chartam suam habeat ita scriptam, ut locum, tempus & personam habeat, aut tribus testibus fidelibus & nobilibus testificetur. Si sacerdos non habeat chartam nec testem, ut prædiximus, tunc sicut in lege Bajoariorum & judex judicat, sic defendat.

III. De eo quod episcopi juxta canones, & abbates monasteriorum juxta regulam viventes, ita constituitur.

IV. De eo quod sanctimoniales s quæ in servicio Dei sunt, ita constituitur, ut nullus ausus sit in conjugium & matrimonium ducere: aut si quis ausus fuerit contra decretum s canonum, ita componat sicut canones decreverunt.

V. De eo quod jus ad s legem quam habuerunt in diebus patris sui, nobiles & liberi servi ejus, ita donaverunt s ut firma fieret.

VI. De eo quod ut si qui s de nobili genere de hereditate sua dare s ad sanctuarium Dei, in sua potestate esset, nemo prohibuisset s, nec mutaret in perpetuum.

VII. De eo quod ut servi principis qui

dicuntur Adelschalche (3) ut s suam habeant Weregeldam, juxta morem quem habuerunt sub parentibus, & cæteri minores Weregildi juxta legem suam, ita constituitur.

VIII. (4) De eo quod parentes principis quocumque præstitum fuisset nobilibus intra Bajoarios, hoc constituitur, ut permaneret, & esset sub potestate uniuscujusque relinquendum posteris, quamdiu stabiles sedere servassent apud principem ad serviendum sibi, & hæc firma permaneret, ita constituitur.

IX. De eo ut nullus hereditate sua privetur, nisi per tres causas, quas s in pacto (5) scribentur: Propter homicidium, hoc est, ut quisquis hominem principis sibi dilectum occiderit, ob injuriam principis, & ad calumniam, hominem componat secundum legem, tunc privetur hereditate sua.

X. De eo quisquis mulierem s nobilem acceperit in conjugium, & non præcivit, ita constituitur, ut iterum libera esset, dimittat servum, & postea non redigatur in servitium, sed esset libera.

XI. De eo quod & si quis de quocumque reatu accusatus ab aliquo potestatem accipiat cum accusatore suo pacificare si voluerit, antequam pugnam quæ Wedahinc s vocatur, permittat s.

XII. De eo quisquis de nobili genere deprehensus fuerit de illis IV. causis de qua supra diximus, si ille hereditate sua s portionem pro illius criminis reatu perdat, uxor autem illius suo jure non privetur, ita constituitur.

XIII.

a Dingolwingam, vel sicut nunc eminet in Bavaria. Harduicus. s Taffilo. y Quis.
b Lindenbrogius, facere. c Proans, aut sicut nunc sit. d De sanctimonialibus.
e Lind. Decreta. f Lind. ac. g Lind. liberi, & servi ejus, ita ordinavit. h Lind. si cui.
i Vellur. j Lind. prohiberet. k Abundat ut. l Quæ.
m Servus videtur desse. n Lind. Pechadinc. o Terminatur.
p Lind. III. q Quibus. r Ille hereditatis sua.

(1) Apud Dingolwingam. Concilium Bavarium apud Dingolwingam celebratum ad nos integrum non pervenit, sed postius ejus fragmentum, a Marco Vellero & tenelbris crustum. Pagius ad an. DCCLXXII.

(2) Hæc sunt decreta. Proœmiolum hoc desest in Lindenbrogiana editione; hoc autem loco præfixus legitur integer articulus: Regnante in perpetuum &c., qui habetur infra post legem XIV.

(3) Adelschalche. Hoc est, servi nobiles. Videntur fuisse ii, qui nobile quoddam ministerium Principi impendebant.

(4) VIII. Articulus hic desest apud Lindenbrogium.

(5) In pacto. Hoc est in Lege Bajoariorum, in qua simile quid legitur Tit. II. cap. 1. lege 3. ad quam appellat & Synodus Aschaimensis cap. 12. Observa semper repetitam legem, qua vita & facultates populi tute redderentur adversus eos precipue, qui juri dicendo præfati erant. Confer quæ dicta sunt in Præfatione Generali Tomo I. præfixæ.

XIII. (1) De collaudatione quam episcopi & abbates in Bajoaria inter se fecerunt, pro defunctis fratribus.

In Christi nomine: Notitia qualem convenientiam gentis Bajoariorum episcopi & abbates inter se fecerunt, quorum nomina infra perarare stylo decrevimus. Id est, Manno Nuvenpurgensis civitatis episcopus, Alim, Vigilius^a, Wiseric, Sintpreth, Heres, episcopi; Oportunus Wolfpreth, Adalpreth, Ato, Uto, Lanfrid, Albane, Ruothart, Ernest, Reginpreth, Volchanhart, Perchkoeh, Sigido, abbates (2).

XIV. Ut eorum quis de hac luce migraret, unusquisque superstium (3) episcoporum vel abbatum pro defuncto in domo sua episcopali vel cœnobio centum missas speciales & eodem numero psalterio^b cantare faciat. Ipse vero de propria persona sua xxx. speciales missas compleat, vel a religiosis sibi met subjectis impleat omnino prænatorum faciet numerum presbyteris five monachis, cum de hoc sæculo migraverint episcopus seu abbas, uno presbytero vel monacho xxx. missas speciales, totidem psalteria faciant celebrari.

Post hæc mox ista subjiciuntur eodem, ut vides, ordine,

DE CONCILIO,

Quod dux Tassilo apud Dingolwingam celebravit.

Regnante in perpetuum Domino nostro Jesu Christo, in anno vero xxii. regni (4) religiosissimi ducis Tassilonis gentis Bajoariorum sub die consulens, (5)^d, quod erat ii. Idus Octobris, atque anno ab incarnatione Dominica (6) dcccxxii. indictione x. divina præstata inspiratione, ut omne regni Dei^e prænatorum princeps collegium procerum coadunaret in villam publicam Dingolwingam nuncupatam, ut ibi tam regulare moderaretur & in sancto habitu cœnobii virorum & puellarum, quam episcopales moderaretur obsequias, insuper gentis suæ institutiones legum per primatos^f imperios^g universa consentiente multitudinem, quæ reperit diuturna^h vitata, & quæ videbantur abstrahendo evellereⁱ, & quæ decretis placerent componendo instituerentur^k. Inter tot vero collegia sacerdotum, devolutis episcoporum & abbatum in præsentia paginis, regularis ordinis vitæ atque canonum normas vel decreta patrum nullis comprobare quiverant testimoniis, ut monachis parochiæ commendari deberent vel publica baptismatis obsequia, nisi forte pro periculo mortis, & nihil eorum impleant commorandi negotio, excepto^l vicissitudinis villarum propriarum singulis annis obedientialibus curis commissio ab abbate proprio fuerit determinata. Unde ab universis abbatibus facta professio, ut minime titulis popularibus se ingerere depellerentur, & hæc omnia^m cui commissæ sunt plebes, sub potestate episcoporum permanerent, sicut in sanctis synodis vel decretis præcorum patrum perarata comprobatur conscriptio: ab episcopis vero simili modo, & nihilominus prælati & ponderaverunt sententiis, ut erga eos charitatis gererentur curæ, ita ut canonica auctoritas confirmat, & spiritualis concordia declarat, Hoc peracto concilio, &ⁿ ab universis

^a Vigilius.
^{die consulens.}

^b Psalteria.
^{si.}

^c Fortasse Callisti, incidit enim prid. Id. Octobris.
^{Ordinari.}

^d Primatos, & perios.
^{Abstrahenda, evellere.}

^e Imperios.
<sup>Componenda, in-
L'ad. Eff.</sup>

(1) XIII. Articuli XIII. & XIV. desiderantur in editione Lindenbrogii.

(2) Abbates. Aventinus Anna. Bojor. libro III. c. 10. n. 4. hæc habet: *Celebrior conventus Bojorum in inferiore Bojavia Dingulofini fuit, oppidum est in ripa Ilaræ. Interfuerunt sex Episcopi, & Pontifices tredecim Monasteriorum retores. Atque hi fuerunt Episcopi, Mannus Neoburgensis; ea Provincia & Diœcesis postea Divo Udalrico condonata Augustam Rhetie translata est. Almus Sabonenfis, Divus Vergilius Saleburgensis, Bisericus Lauracensis Archiepiscopus, Pontifex Bathruensis, Synebertus Reginoburgensis, Arionobus Fruxinensis. Nomina Antiquissimum, qui cœnobii ac contuberniis præfuerunt, hæc sunt: Oportunus Menensis, Wolfprechtus Alaiçii inferioris pater, Albertus Tigurinus, Ato Schiraitius, qui jam ad Schlecldorf & in templum ibi Divo Dionysio dedicatum demigrarat, relicto salta Schiraitio; Uto, qui & Ato Imensis, Landoldus Burenfis, Albanus Sandunensis, Rurhardus Westobrunnæ Præsul, Arionistus superioris Alaiçii, Reginobertus Pfaffomasteris, Wolcardus Aschavia, Berichtoldus Chimenfis, Sigido Weltenburgensis rector. Vice Reginoburgensium, Bathruensium, & Monachorum Jura-*

vensum sancti sunt eorum Pontifices.

(3) Unusquisque superstium. Hæc innunt, instituta jam tunc fuisse pia sodalitia ad missas, præsertim pro defunctis confratribus persolvendas.

(4) Anno XXII. regni &c. Vide quæ in hac epocham habet Pagius ad an. DCC-LXXII.

(5) Sub die consulens. Seu potius, sub die consulens. Notes formulam sub die Consulens, qua Bajoarii hucusque in datis omnium Chartarum usi sunt, & quæ etiam in dato Synodi Dingolwingensis extat, ac ibi a Wessero male interpretata est, sub die Callisti. Olim enim Bajoarii Romanorum more annos per Consulens numerarant; cum vero hi defectissent, formulam tamen sub die Consulens, hoc est, sub tempore vel regimine Consulens incerti, vel non existentis, retinuerunt. Eccardus Francie Orientalis Tomo I. pag. 727.

(6) Anno ab incarnatione Dominica. Indicatur, hanc esse Concilii appendicem a posteriori manu exaratam, cum numerare annos ab incarnatione Domini in frequenti usu non fuerit ante initia sæculi VIII. Vide Murat. Annal. ad an. DCCC. Idipsum probat & Rubrica in fronte hujus articuli posita.

uno ore confirmato *, ut si quis de eadem institutione deviare praesumpserit, a collegio eorum alienetur, usque iterato examine, id est, publica synodo.

De popularibus legibus.

Praenotatus princeps universo concordante collegio hic constituit, ut nullus a provinciae suae mancipium limine venundare vel proprium vel fugitivum praesumpserit: & si quis hoc decretum non observaverit, Weregeldo suo culpabilis permaneret.

II. (1) Ut nullus furtivam rem, tam in equis & aliis quadrupedibus, quam in reliqua suppellectili, extra finem Bajuvariorum venundare, vel machinis diabolicis extra minandi, insidiis regi; ut si quis hoc praesumpserit, xl. solidis componat in publicum, Ut si quis domum tam liber quam servus altius effoderit, & ibi occisus fuerit, sine compositione in sua damnatione permaneat, Si autem suppellectilia abstulerit de eadem domo, & eo fugiente in curtem vel extra curtem, hic qui damnatum intulit consequatur & interfecit, pari subiacet sententiae. Similiter qui liberum vel mancipium suum furaverit, & eum comprehendere minime quiverit, & ibidem interfecerit reum, superior permaneat sententia. Sed tamen ea genera trium homicidiorum, debita signa & vi-

cinis suis, & his qui assistunt, insignet.

III. De pugna duorum, quod Wenda hinc vocetur *, ut prius insorrientur quam parati sunt, ne forte carminibus, vel machinis diabolicis, vel magicis artibus (2) insidiantur.

IV. Qui supradictae pugnae, quod Chamfuvic dicimus peracto iudicio, se simili vindicta erigere contra querentem praesumpserit, sacramentum quod Atheja * dicitur, juret in ecclesia, cum tribus nominatis sacramentalibus.

V. De eo quod Bajuarii Stafsaken ^ (3) dicunt, in verbis quibus ex vetusta consuetudine paganorum idololatram reperimus, ut deinceps non aliter nisi indicat * qui quaerit debitum; haec mihi injuste abstulisti, quae reddere debet; Reus vero contradicat; nec hoc abstuli, nec componere deo, iterata voce requisito debito dicat: Extendamus dexteras nostras ad iustum iudicium Dei: & tunc manus dexterarum utque ad caelum extendat (4).

VI. Ut nullus furtivam rem suscipere vel

o Lind. Confirmatum. § Sic. y Limite mancipium. z Lind. extra minare insidiis tenet. Et.
 a Alerius § Lind. q Lind. Prahadine vocatur. § Lind. supra praedicta.
 t Lind. Camfuic. x Lind. Abseld. A Lind. Stapsasben. u Ita dicat. y Debit.

(1) II. Articulus hic in tres dispescitur articulos apud Lindenbrogium.

(2) Vel magicis artibus. Eius generis caute & alibi occurrunt, cum de duellis judicialibus agitur. Ex. gr. Lex Costmannia Normannica P. II. cap. 2. art. 10. de pugilibus ad campum convocatis agens, haec inter caetera praecipit: Deinde jurabunt forerias, & prius d'ensor, quod nec per se nec per alium in campo forerias fecit afferre, quae ei essent, vel debeant jurare, vel pari adversae nocere. Et appellator consequenter jurabit similiter. Animadvertente quo munimentorum genere adversus vim duelli hominem tutari posse sibi perducerent, non modo ignara plebecula, sed & Legislatores, & Judices.

(3) Stafsaken. Compositae vocis posterius membrum saken notissime significat causam; prius vero membrum staf, vel staf, lubrici adeo significat est, ut in illo explicando ipsi linguarum Germanicarum peritissimi abierint in diversa. Inter eruditorum sententias liceat & mihi prodere meam. Meminisse debemus nos in Francia Orientali versari, ubi proculdubio quibusdam in causis rite observabatur, qui Paganorum idololatram sapiebat. Haec namque habentur in Lege Ripuariorum Tit. LXVII. lege 5. Si quis pro hereditate, vel pro integritate certare coeperit post malo ordine, cum lex in Ecclesia conjuret, & cum duodecim ad stappulum (Heroldus legit stappolum, Tilius stappulum) Regis in circulo, & in basta, hoc est, in ramo, cum verborum contemplatione conjurare studeat. Hic autem Ethnicismi reliquias superstities cernere reor. Fragmentum vetustissimi Legis Islandicae in Ethnicismo late, de nominatae Ulfstozlog, apud Bartholinum de causis contemptae a Danis mortis libro II. cap. 7. haec promit verba; Unsjquise, cui nego-

tium aliquod forense ibidem coram iudice peragendum erat, ad hunc anulum jurare tenebatur duobus, pluribusque testibus nominatis hac formula: ad hoc testes advoco me ad anulum juramentum praestare, & quidem juramentum legitimum. Ita Freyus, & Nordus, & omnipotens ille Deus me adjuvet. Quisnam autem fuerit annulus ille, discimus ex Angrimmo Jona Crymgeae libro I. cap. 7. qui de delubris quondam in Islandia existentibus verba faciens, inter caetera scribit: In ara praeterea annulus asserubatur argenteus (vel ex orichalco) unciarum XX., quem forensi aliquo munere fungentes, iurandum iam praestituri, vincturarum illinitum cruore, religiose inter iurandum contraxerant. Hae de circulo, seu anulo. Huc facit & basta, quod corylam designare egregie notat Eccardus in citatum locum Legis Ripuariorum. Baculi, seu cancelli lignei, quibus olim monachis canibus describiti consueverat, Hasia-vull appellantur apud Jo. Ihre V. Hassel; Hestelset gar apud Vormi in Monum. Dan. lib. I. cap. 10. profecto non alia de causa, nisi quia corylis primitus illorum baculorum materia fuerat, Cur autem praeter caeteris lignis corylis selecta fuerit, facile conicietur, qui virgulae ex corylo praeclearas virtutes & energias depradicant, quae in re & ego in adolescentia mea plurimum insani. Inde porro innitur, coryli virgam veteribus, ut & recentioribus thaurmurgam creditam fuisse; a qua in iuramento peracto in circulo, seu anulo, & in coryli ramo superstitiosum & paganicum quid facile latere potuisse, sicut & in conspectu iuramentorum, quae una cum eo ritu proferre moris erat. Atque ipsam interdictum fuisse reor hac Tassilonis decretionem.

(4) Et tunc manus dexterarum utque ad caelum

intra terminum abscondere praesumat: qui hoc fecerit, xl. solidis componat.

VII. Ut hi qui ducali manu liberi dimissi sunt, ad eadem cogantur iudicia quae Bajoarii Urtella (1) dicunt.

VIII. (2) Ut hi qui in ecclesia libertatem conquirebant, deinceps tam ipsi quam eorum posteritas in securâ libertate permaneant, nisi forte ipsi sibi insolubile damnâam inferant, quod componere minime quiverint.

IX. Qui ex eis occiduntur, praetium eorum his solvatur ecclesiis ubi liberi dimissi sunt. Liberi qui ad ecclesiam (3) dimissi sunt liberi, vel per chartam acceperunt libertatem a rege, si occiduntur, lxxx. solidis componantur ecclesiae vel filiis eorum, in dominico xl. solidis componantur (4). Si ancilla libera (5) dimissa fuerit per chartam aut in ecclesia, & post hæc servo nupserit, ecclesiae ancilla permaneat. Si autem libera Bajoaria servo ecclesiae nupserit, & servile opus ancilla contraxerit, abscedat: si autem ibi filios & filias generaverit, ipsi servi & ancilla permaneat, potestatem exinde non habeant: illa autem mater eorum quando exire voluerit, ante annos iii. liberam habeat potestatem; si autem iii. annos induraverit opus ancillae, & parentes ejus non exadonaverunt eam ut libera fuisset, nec ante comitem, nec ante ducem, nec ante regem, nec in publico mallo, transfactis tribus Kalendis Martis 8, post hæc ancilla permaneat in perpetuum, & quicumque ex ea nati fuerint, servi & ancilla sunt.

X. Qui furtivam, quod Zougenzunt 7 di-

a Exendi. A Martis. 7 Lind. Zougenzubi.
b Lind. Repertis sunt. 8 Lind. iudicium furem.
c Lind. re-1 scie is. 9 Scelerum. 8 Reus.

citur, super furem comprobare nequiverit, furtivo componat more.

XI. Qui resistit dominum suam, quod Selsfuchen 8 (6) dicunt, qualem rem querenti resistebat, talem componat. In publico xl. solidis.

XII. Qui manuum immisionem resistit, quod hantelod dicunt, xl. solidos solvat in publico, & ipsam rem querenti reddat.

XIII. De his qui supradictis homicidis 8 debita morte in furto repertis 8, ut si quis hujus interfecti parentela eum qui suo scelere captus est, vindicare tentaverit, a propria alode alienus efficiatur.

XIV. Et si quis signum quod est sigillum inonoraverit, vel hujusmodi injuncta minime inpleverit, prima vice arguetur; secunda xl. solidis componat; iii. suum Wegeidum; iv. exterminatur abacto officio.

XV. (7) Ut si quis iudicium furti 8 in bina vel tera reprehensione non damnaverit, & eum diabolico lucro dimiserit, ut per eum quasi compartices, foliis pauperum 8 ditarentur, tor 8 sceleris quod commiserit ante oculos Dei & angelorum efficiatur 8, nihilominus cui fraudem fecerit, quasi proprium componat debitum. Ut si quis in virtute conjunctus, a conjuge propria adulterina separatus fuerit, ejusque ex cognatione conjugis propter eandem dimissionem qui, eum persequi tentaverit, a proprio alienantur 8 patrimonio.

XVI. Ut nullus post tonsuram capillos usu populari nutrire praesumat, nec velata relicto velo saecularem habitum sumat, ut si quis vel qua in hoc vitio reperti fuerint, aut corripantur, aut excommunicentur.

lum extendat.) En speciem iudicii Crucis, in quo determinando haud modicum desudavit Cangius. Est siquidem species Ordalii, seu iudicii Dei, quo contententes brachiis extensis se fiterent eo pacto ut qui prior lassus corrueret, vel brachia dimitteret, causa cecidisset conferetur. Confule Muratorium Antiquit. Italic. Dissert. XXXVIII. Ceterum Ordalia Crucis ab Angulis subinde interdicta fuere. Lex Langobardica XC. Lotharii I. Statutum est, ut nullus deinceps quilibet examinationem Crucis facere praesumat, ne Christi passio, quae glorificata est, injustis semeritate contemptus habeatur.

(1) Urtella.) Ordala Sveogothica dialecto verbotenus significat liti finem imponere. Ibre Glossar. hac voce. Inde Ordallium; vox veteribus notissima, qua indigitabant probationes per aquam, per ignem, per ferrum candens, & cetera, quae dicta fuere iudicia Dei; hoc enim iudiciorum genere in causis implexis, praesertim cum de dubio facti ageretur, liti finis imponebatur, utpote quae ab ipso supremo Numine iudicata conferetur. Confer dicta in Monito huius Legibus Franciae Orientalis praefixo.

(2) VIII.) Caput hoc, & sequens Caput

IX. aliter dissecantur apud Lindenbrogium, atque in tria Capita dividuntur.

(3) Liberi qui ad ecclesiam.) Iisdem pene verbis descripta legitur Lex Alamannorum Tit. XVII.

(4) In dominico XL. solidis componantur.) Haec verba desiderantur in Lege Alamannorum.

(5) Si ancilla libera.) Et hac quoque usque ad finem Capituli pene ad verbum conveniunt cum Lege Alamannorum Tit. XVIII. Videntur hæc ex ipsa Alamannorum Lege de prompta fuisse, & Bajuvarius quoque aptata, imperante Tassilone.

(6) Selsfuchen.) Sen potius Salsfuchen, verbotenus est scrutinium domus facere, scilicet, rem furtivam querendo. Huiusce legis intelligentiam lumen forte affunderet potest mos hodieum inter pagenses nostros superstes. Etenim hominibus, qui sunt de Vicinia, seu de Consilio Communitatis, us est quicumque domum ingredi, ac percurtari, ad inquirendum praecipue in furta: quibus obistere nefas est. Arque hac inquisitio proprie scrutinium appellatur, nostratibus servusjuga.

(7) XV.) Caput hoc in bina dispescitur in editione Lindenbrogiana.

CAPITULA CAROLI MAGNI.

CAPITULARE BAJUVARIORUM. (1)

*Hæc sunt Capitula quæ Dominus Karolus serenissimus
addere iussit.*

INCIPIUNT CAPITULA.

1. D E banno Regis inrupto componendo.	5. De compositione hominis denarialis.
2. De tuitione Ecclesie, viduarum, orphanorum, & minus potentum.	6. De his qui in Ecclesia manumissi sunt.
3. De raptu & violentia & incendio infra patriam factis.	7. De his qui per chartam ingenuitatis dimissi sunt liberi.
4. De manitione in hostem.	8. Ut Clericum alienum nemo recipiat sine consensu Episcopi sui.

INCIPIUNT SUPRASCRIPTA CAPITULA ET EORUM TEXTUS.

De banno regis inrupto componendo,

derit, Regi componantur.

I. **U**T bannum ipsius quilibet irruerit, componere debeat.

De tuitione Ecclesie, viduarum, orphanorum & minus potentum.

De his qui in Ecclesia manumissi sunt.

VI. Similiter de his qui per chartam in Ecclesia juxta altare dimissi sunt liberi, cum quadraginta solidis Regi componantur.

II. Ut Ecclesia, vidue, orphani, vel minus potentes pacem rectam habeant. Et ubicunque fuerit infra, sexaginta solidis componantur.

De raptu & violentia & incendio infra patriam factis.

De his qui per chartam ingenuitatis dimissi sunt liberi.

VII. Qui vero per chartam ingenuitatis dimissi sunt liberi, ubi nullum patrocinium & defensionem non elegerint, similiter Regi componantur quadraginta solidis.

III. Ut raptum vel vis per collectam hominum & incendia infra patriam nemo facere presumat. Et qui hoc commiserit, sexaginta solidos in bannum nostrum componat.

De manitione in hostem.

Ut Clericum alienum nemo recipiat sine consensu Episcopi sui.

VIII. Ut Clericum nemo recipere audeat sine consensu Episcopi sui. Et si eum aliquis acceptum habet, quando licentia ipsius Episcopi fuerit, aliter non faciat; nisi eum ejus presentia perferendum, si dignus fuerit, deducat. (2)

IV. Similiter & qui iussionem regiam in hoste bannitus irruerit.

De compositione hominis denarialis.

V. De denariibus, ut si quis eos occi-

rum octo Capitulorum diserta mentio fiat.

(2) *Deducat.* Baluzius iterato profert octo hæc Capitula ad an. DCCCVI, in quorum fine hæc habetur adnotatio. *Hæc octo Capitula in assiduitate. Reliqua autem reservata sunt Regibus, ut ipsi potestatem habeant nominative demandare, unde exire debent.* Ex quibus concludit, Capitula ipsa (ut tunc moris erat) reperita fuisse, postquam Carolus Magnus anno DCCCVI Regni divisionem instituerat inter filios suos Karolum, Pippinum, & Ludovicum.

(1) *Capitulare Bajuvariorum.* Anno DCC-LXXXVIII. e Principatu dejectus fuit, & in monasterium detrusus Tassilo Dux et Princeps Bojavorum: & subinde octo hic descripta Capitula Carolus Magnus servanda tulit Bajuvariis, ut & aliis populis regni sui. Welserus ea refert ad eundem annum DCCLXXXVIII., Carolus le Coïnte reicienda arbitratur in annum DCCXCII. Eruditissimus Baluzius generatim colligit ea edita fuisse ante annum DCCXCVII., cum in Capitulari Saxonum cap. 1. & 2. quod eodem anno editum fuit, ho-

Hæc Capitula (1) nostra Missi nostri cognita faciant
omnibus in omnes partes.

INCIPIUNT CAPITULA.

1. D E armis non portandis.	4. De adventitiis.
2. De latronibus.	5. Item de adventitiis & fugitivis.
3. De animalibus vel aliis rebus, a quibus emanantur.	6. De istis capitulis ad Missos transmittendis.

INCIPIUNT SUPRASCRIPTA CAPITULA ET EORUM TEXTUS.

De armis non portandis.

De animalibus vel aliis rebus, a quibus emanantur.

I. **U**T nullus ad mallum vel ad placitum infra patriam arma, id est, scutum & lanceam portet.

III. Ut nullus comparet caballum, bovem, & jumentum, vel alia, nisi illum hominem cognoscat qui eum vendidit, aut de quo pago est, vel ubi manet, aut quis est ejus senior.

De latronibus.

De adventitiis.

II. De latronibus, quicumque post Missam sancti Johannis latroni mansionem dederit, si Francus est, cum duodecim similibus Francis juret, quod latronem eum fuisse non scisset, licet pater ejus sit aut frater vel propinquus. Si hoc jurare non poterit, & ab aliquo convictus fuerit quod latronem in hospitio suscepisset, quasi latro, & infidelis judicetur; quia latro, infidelis est noster & Francorum; & qui illum suscipit, similis est illi. Si autem audivit quod latro fuisset, & tamen nefcit profiteri, aut solus juret quod nunquam eum audisset nec per veritatem nec per mendacium latronem esse; aut sit paratus, si de illo latrocinio postea victus fuerit, ut similiter damnetur.

IV. De adventitiis, ut cum Missi nostri ad placitum nostrum venerint, habeant scriptum quanti adventitii sunt in illorum missatico, & de quo pago sunt, & nomina eorum, & qui sunt seniores eorum.

Item de adventitiis & fugitivis.

V. Similiter direximus Missos in Aquitaniam & in Longobardiam, ut omnes fugitivos & adventitios ad nostrum placitum adducant.

De istis capitulis ad Missos transmittendis.

VI. Quicumque ista capitula habet, ad alios Missos ea transmittat qui non habent, ut nulla excusatio de ignorancia fiat.

Et hæc Missi nostri ante nativitatem Domini omnibus cognita faciant.

INCIPIUNT CAPITULA.

1. D E justitiis ecclesiarum.	<i>incestuosis.</i>
2. De potestate Episcoporum.	6. De rebus propriis.
3. Ut vidue, orphani, & minus potentes habeant defensionem Imperatoris.	7. De eo qui dixerit quod ei jusse non judicetur.
4. De concordia Episcoporum & Comitum.	8. Quas justitias Missi ad præsens faciant.
5. De latronibus, homicidis, adulteris, & Et de marcha custodienda.	

INCIPIUNT SUPRASCRIPTA CAPITULA ET EORUM TEXTUS.

De justitiis ecclesiarum.

De potestate Episcoporum.

I. **I**N primis omnium jubendum est ut habeant ecclesie earum justitias, tam in vita illorum qui habitant in ipsis ecclesiis, quamque in pecuniis & substantiis eorum.

II. Ut omnes Episcopi potestative secundum regulam canonicam doceant, & regant eorum ministeria, tam in monasteriis virorum quam puellarum, vel in forensibus Presby-

(1) Hæc Capitula. Quatuordecim, quæ sequuntur, Capitula Lindembrogii Bajuvariorum legi subnexuit, utpote ad Bajuvarios præ-

cipue spectantia; quod & ex Capitulis ipsis probatur. Baluzius ea rejicit in annum DCCCVI.

hyteris, seu reliquo populo Dei.

Ut viduæ, orphani, & minus potentes habeant defensionem Imperatoris.

III. Ut viduæ & orphani & minus potentes sub Dei defensione & nostro mundo-burdo pacem habeant, & eorum iustitias adquirant.

De concordia Episcoporum & Comitum.

IV. Episcopi cum Comitibus stent, & Comites cum Episcopis, ut uterque plener suum ministerium peragere possit.

De latronibus, homicidiis, adulteris, & incestuosis.

V. Ut latrones, vel homicidæ, seu adulteri, & incestuosi sub magna districtione & correctione sint correpti secundum eam Bajuvariorum vel legem.

De rebus propriis.

VI. De rebus propriis, ut ante Missos vel Comites nostros & iudices veniant, &

ibi accipiant finitivam sententiam. Et antea nullus præsumat alterius res proindere, nisi magis suam causam querat ante iudices nostros, ut diximus, & ibi recipiat quod iustum est.

De eo qui dixerit quod ei iuste non iudicetur.

VII. Et si aliquis voluerit dicere quod iuste ei non iudicetur, tunc in præsentiam nostram veniat. Aliter vero non præsumat in præsentiam nostram venire, pro alterius iustitia dilatanda.

Quas iustitias Missi ad præsens faciant. Et de marcha custodienda.

VIII. Quod non amplius de illis iustitiis Missi nostri ad præsens modo faciant nisi de temporibus Tassilonis seu Liutpitz, exceptis illis qui avi & genitoris nostri vel ad nos venerint. Et marcham nostram secundum quod ordinatum & sancitum habemus, custodiant una cum Missis nostris.

E X P L I C I T.

LEGES PORTORIÆ BOJORUM.

Bajuvariorum cuncti Episcopi, Abbates, Comites, omnesque, qui in Oriente iter habebant, ad Hlodovicum (1) Regem venerunt conquestum de iniusto Theloneo, iniqua Mutâ in illis partibus. Is benigne audiens Arboni Marchioni præcepit, ut cum Iudicibus Orientalium rem investigaret, iussitque Legatos illuc ire Rex Theotmarum Archiepiscopum, Barchardum Bathaviensem Episcopum & Otacharium Comitem, ut hæc vice Regis iuste corrigerent. Isti jurarunt pro Theloneo in comitatu Arbonis: Walcho Vicarius, Durinc Vicarius, Gundalprecht, Anno, Gerprecht, Pazrich, Diotrich, Alchrich, Arbo, Tunzili, Salucho, Helmwin, Sigimor, Gerolt, Yfac, Salamon, Humprecht, Engelschalh, Azo, Oramvor, Ruotoh, Durinc, Reinolt, Eigel Vicarius, Poto, Eigilo, Elliger, Orlant, Gundpolt, Gerolt, Orpricht, Adalholm, Tenfo, Buoto, Wolfker, Rantolf, Kozprecht, Gramin, Heimo: isti & cæteri omnes, qui in his tribus comitatibus Nobiles fuerunt post peractum iuramentum rogati ab Arbone Mar-

chione in præsentia Theotmari Archiepiscopi, & Barchardi Episcopi Bathaviensis residente cum eis Otochario Comite in ipso Placito in loco Rasfolstetun, dixere, qui iustissime Theloneum exigebatur tempore Hlodovici, & Karlomanni Regum, cæteræque naves ab occidentalibus partibus postquam egressæ sylvam Bathaviorum & a Rosdorf, vel ubicumque federe voluerit, & mercatum habere obvenit pro Theloneo Semidragmam, id est Scori I.

Si inferius ad Lintzam ire voluerint de una navi reddat tres Semimodios seu tres Scafos de sale; de mancipiis & cæteris aliis rebus, nihil ibi solvatur, postea libertatem habeant fedendi, mercandi usque ad sylvam Bojemicam ubicumque voluerint.

Si aliquis de Bois sal domum transfert, nil solvat.

Liber mercatum transferens nec professus, naves & res auferantur, servus capiatur, donec dominus veniat.

Boi sive Selavi, cum bobus caballis ut emant victum, nihil dant.

Carræ Sigmaræ per stratum Anasum tran-

L 1 2 fe.

(1) *Hlodovicum.* Ludovico III. Regi Germaniæ Arnulphi filio leges has tribuit Aventi-

nus. Ego in hæc curiosus non inquisivi.

seuntes ad cirulam unum Scafel plenum dent.

Naves de Trugowe nil dent, de Bair pariter.

Sclavi vero de Rugis vel Boemannis mercandi causa venientes, de Sogme una de cera, uvas massiolas quod utraque Scoti I. valeat.

De onere similiter massiola una ejusdem pretii, si mancipia, vel caballos vendere voluerint.

De una ancilla Tremifamia I. de caballo mafculo similiter.

De servo saigam unam, similiter de equa. Boi Sclavi Iltiui primo ibi omnes vel Venedi nihil similiter.

Naves Salinarie ut sylvam P. transferunt, nusquam vendant, donec Eperaspurch veniant.

De navi Legie xxx. quae tres homines vehat de fale Scafel III. nihil amplius.

Si ad mercatum Marharorum vult ire, solvat solidum unum de navi, tunc transeat. Mercatores Judaei undecunque sint, iustitiam solvant Theloneum de rebus & mancipiis. (1)

(1) Accipe nunc leges ipsas brevias, & clariorem in lucem positas ab Aventino Annual. Bojor. lib. IV. cap. 21. art. 17.

Meres, naves, impropesse, publicae sunt. Navis, quae ab Occidentali Regno venit, postquam sylvam Bathavensem praetergressa est, sive Rojdorpii (fortassis Kobelldorff) sive alibi veniendi gratia appellitur, semidrachmam, hoc est, unum scutatium pendat: si infra Linzium tendit, semimodios tres, hoc est, tres scaphulas falsi solvat: copia postea fit cuique, quo libet versus Bojemiam, disfrabendi gratia debet.

De mancipiis, ceterisque rebus nihil penditur. Bojui domum saltem transebens, nihil pendit. Boi, Sclavi, bobus, caballis, clitellis, ut vicium

emant, commeantes, immunes sunt.

Naves Trauorum nil praestant.

Carri, clitellari, qui Anassum transeunt, scaphulam praebent.

Venedi, qui de Rugiis, Bojemis, mercandi gratia veniunt, de clitella unum scutatium tribuunt: de mancipio, caballis venditis, saigam unam. Venedi vero in Bojaria incolentes, ementes, vendentes, nil tribuunt.

Naves salinae sylvam Bathavensem egressae, nil pendunt, donec ad Eberpurg (Eberpurg an der Traun) veniant: si quis ad Moraviam navigat, de nave solidum solvat.

Mercatores, Judaei, undecunque sint, de rebus & mancipiis iustum pendunt vicigal.

FORMULÆ ANTIQUÆ ALSATICÆ

Cum Annotatiunculis Jo. Georgii Eccardi.

FORMULARUM ARGUMENTA.

1. **C**arta traditionis Monasterio in precaria.
2. Carta representationis a Monasterio in precaria.
3. **W**alsfidi Abbatis Augiensis Cœnobii comparatio de Mundanis & Ecclesiasticis dignitatibus.
4. Carta Regalis Manumissionis.
5. Carta Exemptionis mansi cujusdam a tributis, vestigialibus, operibus & araturis.
6. Carta qua Rex concedit Parochiæ jus eligendi Episcopi.
7. Carta qua Rex concedit Ecclesiæ curtem seu fiscum juris proprii & regalis.
8. Carta qua Rex concedit Monasterio jus eligendi Abbatis.
9. Carta institutionis Monasterii a Rege sub ejus & Episcopi jurisdictione.
10. Carta Excambii seu permutationis inter Regem & Vasallum bobarum jure hereditario possidendarum.
11. Epistola commendatitia formata Episcopo in favorem Sacerdotis de sua Diœcesi in aliam transiensis.
12. Alia brevier pro Diacono ad Sacerdotium promovendo.
13. Epistola Suffraganei ad Metropolitanum, de consecrando Episcopo a Rege designato.
14. Epistola Hl. Regis Francorum Hl. Galliarum Aquitanie & Hispanie Regi, de amicitia & pace servanda, & ut munera grata habeat.
15. Epistola de tundendis capillis & cuculla Monachorum.
16. Epistola qua Episcopus se erga Regem excusat quod non venerit ad conspectum.
17. Epistola qua Suffraganeus Metropolitanum informat de appellatione interposita a sententia separationis lata contra conjuges consanguineos in quarto & quinto gradu.
18. Mandatum Episcopi Archiepiscopo pagani, de forma observanda in triduo jejunio a Regibus pro multis necessitatibus ordinato.
19. Aliud mandatum Episcopi Congregationi Monachorum de triduo jejunio observando.
20. Constantiensis Episcopi ad Argentariensem Epistola, qua monet de transitu ad Luxoviense Cœnobium, & petit ut mansionem & cuncta sibi necessaria, & sequentibus suis in vico sue potestatis præcipiat subministrari & exhiberi.
21. Episcopus mandat Vicecomiti suo ut Nemi-donensem Episcopum Romam proficiscentem honeste excipiat, & necessaria, quæ in mandato exprimuntur, illi subministret.
22. Epistola, qua Vicecomes Procuratorem Episcopi in Pollingen monet de adventu alterius Episcopi, ut præparet illi ministerium, & res, quæ in Epistola exprimuntur, quam videre est.
23. Mandatum Episcopi Procuratori suo, ut celeriter perferat epistolam.
24. Mandatum Metropolitanum Suffraganeo ut interstet Concilio Provinciali.
25. Epistola qua Excubitor Ecclesiæ Archiepiscopo suo Diœcesis statum exponit.
26. Epistola Brixien-sis Episcopi alteri Episcopo, qua rogat, ut certiores faciat, quomodo se habeant res inter Reges filios Hludovici, & consobrini suum filium K. & de perturbatione Italie conquiritur.
27. Responso præcedenti Epistolæ, qua status Regum & Regni exponitur.

I.

EGo ille cum manu Advocati illud trado ad Monasterium S. N. cui nunc S. Episcopus Abbatis jure (1) præf. Tom. II.

det, quicquid hereditatis in Arguna (2) possideo, hoc est in illo & illo loco, ea conditione ut ego inde duos denarios singulis annis vitæ meæ ad ipsum Monasterium per-

Ll 3

(1) S. N. cui nunc S. Episcopus Abbatis jure.) Legi possit: Sancti Nazarii. Sed cum statim sequatur, huic Monasterio præfuisse jure Abbatis Salomonem Episcopum Constantiensem, evidens est, legi debere: S. G. five S. Galli.
(2) Arguna.) Pagum Arguna Paulinus a pagis Argowæ distinguere videtur; sed est unus

idemque. Ekehardus pagum Araris vocat, & Ifo in Vita S. Othmari Lib. II. c. 2. pagum Arigew. Vita S. Wiboradæ Lib. II. c. 9. Erigowe nominat. In pago, inquit, qui Erigowe nuncupatur, quem Araris finivus ex uno latere præterfuit, ex altero Rœnus. Araris hinc vulgo *Aar*, Latine vero *Arata* dicitur.

perfolvam. Et filius meus, Ille, & ejus legitime procreati easdem res intra sex annos post obitum meum de eam libris, in arg. & auro puro, a supra dicto Monasterio redemerunt. Quod si pactum quod cum eis placitas sum confirmaverint & impleverint, potest eadem redemptio, etiam me vivente, si ita mihi & amicis meis complacuerit, fieri. Quod si in aliquo pactiois meæ contrarii fuerint, ego de rebus meis ordinandis potestatem habeam. Sic autem hæc omnia tracto, ut cuncta & filio meo, Illi, & ejus procreationi, & Monasterio proficiant, in agris, pratis, sylvis, aquis, aquarumque decursibus, & omnibus ædificiis ac mancipiis atque universa supellestili: nisi tantum quod mancipia quæ jugiter in domo mea consistunt, & mihi specialiter servantur extra hanc traditionem relinquere decrevi, donec mihi Dominus insinuare dignatus fuerit quod de his, secundum suam voluntatem & utilitatem meam facere debeam. Si quis vero contra hanc cartam postulativa manu peractam venire, aut eam irumpere conatus fuerit, ad fiscum Regis auri uncias tres, argenti libras octo coactus perfolvat, & hæc carta nihilominus firma & stabilis permaneat. Hæc traditio primum placita & facta est in illa feria III. VII. Kalend. Octobris coram N. seniore Comite, & subscriptis Proceribus ac Plebejis, atque roborata est in illa VI. die Kalend. earundem Tr. VI. coram Illo Comite juniore & multitudine procerum ac popularium, quorum hic pauci admodum sunt adnotati, Signum N. & Advocatus ejus N. qui hanc traditionem fieri jusserunt & decreverunt. Ego itaque N. notavi suprascriptos dies, annum N. Regis Piffimi VII. (1) Comitem.

II.

Complacuit mihi S. Episcopo (2) & Abbati Monasterii S. G. (3) ut res quas nobis N. tradidit cum consensu fratrum & manu Advocati nostri N. hoc ei repræstaremus. Tradidit autem nobis eadem N. quicquid hæreditatis in Arguna in Australi parte Aquilonis Argunæ possedit. Idem in isto & isto loco, ea conditione, ut ipsi inde duos denarios singulis annis vitæ suæ ad ipsum S. G. Monasterium perfolvat. Et filius illius N. & ejus legitimi procreati, easdem res intra sex annos post obitum ipsius R. X. libris in argento & auro puro a suprascripto Monasterio redimant. Quod si pactum quod cum eis idem N. & procreatione ejus placita & confirmaverint & impleverint, potest eadem redemptio, ipsa vivente, si ita ipsi N. & amicis ejus complacuerit, fieri. Quod si in aliquo pactiois i-

pius contrarii fuerint, ipsa de rebus suis ordinandis potestatem habeat. Sic autem hæc cuncta tradidit, ut omnia & filio ipsius N. & ejus procreationi, & prædicto Monasterio in agris, pratis, sylvis, aquis aquarumque decursibus & omnibus ædificiis, ac mancipiis, atque universa supellestili: nisi tantum, quod mancipia quæ jugiter in domo illius consistunt, & ipsi specialiter servantur, extra hanc traditionem relinquere decrevit, donec Deus illi insinuare dignatus fuerit, quid de istis secundam voluntatem ipsius & utilitatem suam facere debeat. Hæc conditio primum placita & facta est in N. feria III. VII. Kalend. Octobris coram N. seniore Comite, & subscriptis Proceribus ac Plebejis, atque roborata est in N. V. die Kalend. earundem, feria III. coram N. Comite juniore & multitudine Procerum ac Popularium, quorum hic pauci admodum sunt adnotati. Signum S. Episcopi & Abbatis & Advocati ejus N. qui hanc precariam fieri decreverunt. Signum Dec. Sacr. (4) Præpositi Port. Hospit. Cell. Cam. Signum & aliorum testium qui ibi presentes fuerunt. Signum illud & illud. Ego itaque N. notavi dies supra scriptos. Annum N. Comitem finis cartæ precariæ.

III. (5)

Sicut Augusti Romanorum totius orbis Monarchiam tenuisse ferunt, ita summus Pontifex in Sede Romana vicem beati Petri gerens, totius Ecclesiæ apice sublimatur. De quo Sardicensi Concilio statutum, cunctorum statuta ad eum referri debere: idque observandum quod ipse statuerit. Sicut vero summus sæculi statum aut principatus, non tantum apud Romanos, verum etiam apud aliarum partium gentes fuit, ita & aliæ Ecclesiæ dignitati sedis Apostolicæ & Romanæ confociantur. Idem Antiochenis in Asia, Alexandrinus in Africa. In Concilio enim Nicæno harum trium privilegium Ecclesiarum cæteris omnibus anteferendum ostenditur. Sed potest trium locorum eminentia ad unam dignitatem referri: quia in duobus horum Petrus ipse sedit, & cum nihilominus idem Alexandrinam, per Marcum filium suum, & Evangelium, quod ex ore ejus ipse Marcus descriperat, suam effecerat sedem; similiter intelligendum de Principatibus sæculi; quod quamvis in diversis orbis partibus per tempora sua fuissent, tamen ad jus Romanum, quasi unum apicem postremo omnes relati sunt. Comparatur ergo Papa Romanus Augustus & Cæsaribus; Patriarchæ vero Patriciis, qui primi post Cæsares in Imperiis fuisse videntur; ita & isti, qui satis pauci sunt, primi post trium Se-

(1) Annum N. Regis Piffimi VII. Cum Salomon circa annum 891. Hepidanao teste, Abbas S. Galli factus sit, annus septimus Regis Arnulphi designabitur, qui in annum Christi 894. incidit.

(2) S. Episcopo. Salomoni Episcopo.

(3) S. G. Sancti Galli.

(4) Dec. Sacr. Decani, Sacristæ, Portarii, Hospitalarii, Cellerarii, Camerarii.

(5) III. Ex libro Walafridi Strabonis de Exordiis rerum ecclesiasticarum cap. 31.

Sediam Præsules habentur. Deinde Archiepiscopus, qui ipsis Metropolitanis præminent Regibus conferamus. Hoc est Furiolanum, Lugdunensem, Magoniacensem. Metropolitanos autem Dacibus comparemus, quia sicut Duces singularum sunt Provinciarum, ita & in singulis Provinciis illi singuli ponuntur. Unde & in Calcedonensi Concilio jubetur ne una Provincia in duos Metropolitanos dividatur. Quod Comites & Præsæti in seculo, hoc Episcopi ceteri in Ecclesia explent. Ferunt enim in Orientis partibus per singulas urbes, & præfecturas singulas esse Episcoporum gubernationes. Sicut Tribuni militibus præerant, ita Abbates Monachis Athletis spiritualibus præesse nõscurtur. Quemadmodum sunt in Palatiis Prætores, & Comites Palatii, qui secularium causas ventilant, ita sunt & illi, quos summos Capellanos Franci appellant Clericorum causis prælati. Capellani minores ita sunt, sicut hi quos vassos Dominicis Gallica consuetudine nominamus. Dicitur sunt autem primitus Capellani a cappa Beati Martini, quam Reges Francorum ob adiutorium victoriæ in præliis solebant habere secum, quam ferentes & custodientes, cum ceteris Sanctorum reliquiis Clerici Capellani cœperunt vocari. Porro sicut Comites quidam Missos suos præponunt Popularibus, qui minores causas determinant, ipsis maiora referunt; ita quidam Episcopi Chorepiscopus habent, qui in rebus sibi congruentibus, quæ injunguntur efficiunt. Centenarii, qui & Centuriones, & Vicarii, qui per pagos statuti sunt, Presbyteris Plebei, qui baptismales Ecclesias tenent, & minoribus præsunt Presbyteris, conferri queant. Decuriones & Decani, qui sub ipsis Vicariis quedam minora exercent, minoribus Presbyteris titulorum possunt comparari. Sub ipsis Ministris Centenariorum sunt adhuc minores, qui Collectarii, Quaterniones, & Duumviri possunt appellari, quia colligant populum, & ipso numero ostendunt, se Decanis esse minores. Sunt autem ipsa vocabula ab antiquitate mutata, in qua officia Prælatorum dicebantur ex numero subditorum, ut sunt Chiliarchi, Græci, Latini, Millenarii, Centenarii, & Centuriones, Pentepontarchi & Quinquagenarii, Decani & Centuriones, Quaterniones, Duumviri. Ad horum, id est, minorum similitudinem sunt Diaconi, Subdiaconi, Presbyterorum adiutores in verbo, Baptismo & quotidiano officio. Sunt etiam Archipresbyteri in Episcopis Canonicorum curam gerentes. Habent & potentes seculi Consiliarios in domesticis, & liberorum Pedagogos suorum, habent ipsi Procuratores rei familiaris. Similiter in quibusdam Ecclesiis ad Archidia-

conos familie respicit gubernatio. Sunt in secularibus Questionarii, qui reos examinant; sicut in Ecclesia Exorcistæ De nonam excludores. Habent potentium Janitores, habent & domos Dei Hostiariorum. Habent mundus Væredarios, Commentarienses, ludorum exhibitores, carminum pompaticos relatores; habet Ecclesia Accolytos, Lectores, Cantores atque Psalmistas. Cæterum ex utriusque ordinis conjunctione & dilectione una domus Dei construitur, unum corpus Christi efficitur; cunctis membris officiorum suorum fructus matruæ utilitati conferentibus, quemadmodum oculi in sapientibus, qui veram lucem & percipiunt & insinuant; os in Doctoribus, auris in benevolis auditoribus, natus in discretioribus amatoribus, manus in operatoribus, pedes in proficentibus, venter in compatientibus, humeri in laborum tolerantibus, & cætera in cæteris, ut non sit schisma in corpore; sed si gloriatur unum membrum, congaudent omnia membra; tristatur unum, cuncta condolent. Ista convenientia eo usque tenenda est, donec occurramus omnes in virum perfectum, ut sit Deus omnia in omnibus, Amen.

III.

In nomine Sanctæ & individue Trinitatis. K. (1) Divina favente gratia Imperator. Notum sit omnibus sanctæ Dei Ecclesiæ Fidelibus, nostrisque, præsentibus scilicet & futuris, qualiter Fideles nostri, illi & illi tradiderunt duo mancipia sua propria N. ad monasterium novum puellarum in Brixia (2) per manus Advocati eisdem Monasterii N. & concambiaverunt inde quemdam servum N. ut eum ob mercedis nostræ augmentum liberum dimitteremus. Nos vero, minus propria nostra excutientes de manu supra dicti N. denarium, & numerum & argentum & aureum & dragmam, & sesterium, & minam, secundum legem Sallicam eum liberum dimissimus, & ab omni iugo servitutis absolvimus, ejusque absolutionem per præsentem auctoritatem nostram confirmavimus, atque nostris & futuris temporibus firmiter & quam inviolabiliter mansuram esse volumus. Præcipientes ergo præcipimus, ut sicut reliqui manumissi, qui per hujusmodi ritum absolutum a Regibus & Imperatoribus Francorum noscuntur esse ingenui relaxati, ita deinceps memoratus N. per hoc nostræ auctoritatis præceptum nullo inquietante, sed Domino auxiliante, perpetuis temporibus debeat permanere ingenuus atque securus. Et ut hæc auctoritas absolutionis nostræ incorruptivam obtineat firmitatem, annuli nostri impressione sigillari eam iussimus. Data VIII. Kalend. Julii anno

no

(1) K. Karolus, cognomento Crassus.

(2) *Monast. nov. puellarum in Brixia.* Quatuordecim Monasteria Sanctimonialium sunt Brixie; quodnam ergo intelligatur, dubium.

Celeberrimum ex omnibus est, quod B. Julii Martyri a Fl. Desiderio Longobardorum Rege pro Anspere filia Abbatis conditum & regis opibus sussultum fuit.

no quinto. (1) per mortem patris sui Hludvici in Francia, Alamannia, secundo regni ejus in Burgundia, Imperatoris vero dignitatis & Apostolicæ benedictionis primo. Ego N. Notarius & exceptor ad vicem N. (sic) Archimentariensis (2) recogno. Feci.

V.

In nomine Domini & Salvatoris nostri Jesu Christi K. Divina ordinante providentia triumphantor & Imperator Augustus, omnibus Comitibus partibus Alemannie, seu successibus atque junioribus vestris & omnibus fidelibus nostris, notum sit. Quia placuit nobis pro remedio animæ nostræ & æternæ retributionis fructu, Monasterio & Episcopo N. illi & illi quod situm est in pago N. ubi illi, & ille venerabilis Abbas & Episcopus præest, & Congregationi ipsius Monasterii quemdam censum desuper scriptis Monasteriis, qui partibus Comitum exire solebant, salva tamen functione, quæ tam ex tributo, seu vectigalibus & alia qualibet re partibus Palatii nostri venire debet, per hanc nostram auctoritatem concedere, & propterea hæc nostræ præceptionis litteras prædicto Monasterio ejusque congregationi fieri iussimus, per quas omnibus vobis præcipimus, ut de Monasteriis denominatis, hoc est in Comitibus N. indurg. . . in Centuria illa, in loco qui dicitur N. juxta villam nostram N. de hoba illa & illa in eodem pago in Centuria N. in loco qui & ipse N. nuncupatur, qui est juxta N. baptismalem Ecclesiam, de manso illo & illo, & in eadem Comitibus in parte Orientali in Centuria N. in loco qui æque N. vocatur, & est juxta Constantiensis Ecclesiam. De manso illo, & illius nullum tributum, aut vectigal, aut opera, aut araturas, aut alias quaslibet functiones exigere, aut exactare præsumatis, sed sicut in nostra Elemosina concessimus, ita perpetuo maneat. Reliqua ut supra.

VI.

In nomine Sanctæ & Individuæ Trinitatis H. L. Rex Germaniæ (3), si erga loca ab anterioribus nostris Divino cultui mancipata, & servos Dei in eisdem commanentes, liberalitas nostræ aliquid beneficiorum contulerit, mercedem nobis ob hoc a Deo credimus rependam, & prolem nostram post nos feliciter regnaturam, Et ideo omnes fideles nostri, & filiorum nostrorum præsentis scilicet & futuri cognoscant, quod venerabilis vir N. illius Ecclesiæ Præsul precibus, quibus ausus est, serenitati suggestit,

quod Canonici, & familia ipsius Ecclesiæ, sed & alii Clerici & cunctus populus ejusdem Dioceseos, nimium solliciti essent & suspecti, quisnam illis aut cujus gentis per se Episcopus ordinaretur, timentes videlicet, ne si ignotus ignotis, & etiam alterius lingue, diversorumque morum superponeretur, eis nequaquam convenire potuisset. Cujus suggestioni assensum nostræ pietatis accommodantes, & Christianæ plebis utilitati prospicientes, per auctoritatem nostræ potestatis eidem Ecclesiæ hoc pacto in eodem Clero & etiam in ipsa Parrochia jus sibi eligendi Episcopum in Elemosinam nostram concessimus. Ideo si inter ipsos Canonicos Ingenui et Nobiles homines Divinæ auctoritatis eloquiis, et Synodaliū Decretorum constitutis imbuti, et bonis moribus adornati fuerint inventi, per consensum factorum ordinum, et natu majorum nobilium Laicorum, qui dignus ex eis electus fuerit, ad nostræ serenitatis deducatur aspectum, ut per nostram comprobationem Clericis et Monachis et omni Populo acceptus et honorabilis habeatur. Quod si inter eos talis inveniri nequiverit, sed Dei gratia Monasteria in eadem Diocesi Nobilibus et eruditis viris referta, inde dignum et industrium Ecclesiæ Rectorem invenientes, nostro conspectui perducant eligendum, ut per nos Archiepiscopo commendatus, officii sui auctoritatem, per nostram obtineat potestatem. Si hoc noluerint, de tota Parrochia unum quemlibet Clericum natalibus et doctrina pollentem cum consensu populi eligentes nobis videndum et comprobandum præsentantes petitionem suam apud clementiam nostram se obtinere confidant. Si vero, quod abest, personam servili jugo notabilem, & publicis exactationibus debitam, aut etiam virtus suis consentaneam, et ipsi sine populo eligere, et nobis absque idoneis Parrochiæ testibus assignare præsumperint, liceat nobis potestate Regia uti, et juxta scientiam nobis divinitus concessam, Ecclesiæ Dei dignum constituitere Sacerdotem, qui et Ecclesiam Canonice sciat dirigere, et ad nostram obsequelam et obsequium, per ætatis et industriæ commoditatem sufficiat occurrere, quod etiam ceteri, si perveniant ad Episcopium, sibi noverint subeundum. Ut autem hæc concessio nostra firmitatis suæ diuturnum obtinere possit vigorem, placuit nobis eam propria manu roborare, et annuli nostri impressione munire. Signum K. (4) Serenissimi Regis in Orientali Francia data Kalend. Maji anno Imperii ejus V.

a-

(1) Anno quinto Gr. Omnes hi characteres chronologici congruunt in annum Christi 881.

(2) Archimentariensis. Leg. Archicommentariensis; quod est Archinotarius. Commentariensis in Vita Ludovici Pii ad annum 812. pro notario adhibetur.

(3) H. L. Rex Germaniæ. Intelligitur sine dubio Hludovicus Ludovici Pii Imp. filius. Sed Datum Diplomatis ad Carolum Cratum pertinet, unde duas Chartas in unam confusas esse suspicor.

(4) Signum K. &c. H. e. Signum Karoli, sc. Crati. Sed verba, Serenissimi Regis in orient-

entia-

aſum Regno curte publica, in Regno Bajoriorum, anno ab incarnatione Domini qualicunque, indiſtione quavis.

VII.

In nomine Dei et Domini noſtri Jeſu Chriſti K. Divina favente clementia Rex. Quicquid ad loca ſancta impendiorum conferre curaverimus, Deum nobis pro hoc remuneratorem promereri conſidimus: & ideo fideles noſtros ſcire volumus, quod ille venerabilis Epiſcopus Eccleſiæ illius per familiares Celſitudinis noſtræ Pietatem noſtram flagitare conſiſus eſt, ut pro Elemoſyna noſtra, & Auguſtiſſimorum Progenitorum noſtrorum quemdam Fiſcum Regalium poſſeſſionum, qui N. dicitur ad eandem Eccleſiam, & ad Clerum ſuſtinendum (1) & peregrinos, & ad peregrinos ſuſcipiendos concedere dignaremur, & eoſdem interceſſores affabilitati noſtræ conqueſtus ipſius Eccleſiæ reculas valde tenuiſſimas, eſſe de quibus & noſtræ ſublimitatis obſequio & ſuo miniſterio ſatisfacere requiret. Rationabili igitur ejus petitioni aſſenſum noſtræ largitatis accommodantes, conceſſimus ad ipſum titulum Paſtorales curtem ſeu fiſcum juris proprii & Regalis in illo & illo loco, tanta noſtræ poteſtatis auctoritate, ut ſicut uſque nunc eorundem poſſeſſiones ad nos tantum & noſtros Miniſteriales aſpectabant, ita ex hoc ad Epiſcopum loci ipſius & ad eos tantum quibus ille curam earundem rerum commiſerit pertinere debeant, & nullus Dux aut Comes, nec quilibet ſuperioris aut inferioris Ordinis Judex, ſive Miſſus in eodem loco nec in omnibus ad eum pertinentibus, & manſiones ſibi parare aut invadere, aut paſtum jumentis ſuis aut ſuorum diſperere, aut inde veredos aut veredarios exigere, aut ibi Concilium congregare, aut aliquid ex eiſdem locis ſuo juri vindicare, abſque tunc temporis Epiſcopi conſenſu præſumere audeat, uſque ad noſtram præſentem audientiam & diſjudicationem. Et quiſquis de vicinis ex ſua hæreditatula ad eundem ſanctum locum tradiderit, hoc ipſum eidem immunitatis tuitioni ſubjaceat. Et ut hæc largitatis noſtræ conſtitutio firmam a poſteris ſuæ perfeſtionis tenorem obtinere valeat, manu propria eam inſignire volumus, & noſtri imaginis anulo conſignari præcepimus. Signum K. Severiſſimi Auguſti Reſtoris Francorum, Sveviorum, Bajoriorum, Turingorum, Saxorum, Domitorique barbararum nationum.

(2) Ego N. ad vicem N. Archicapellani

ſic recogno fieri. Data Kl. Aug. anno, & ind. ut ſupra.

VIII.

In nomine Patris, & Filii & Spiritus Sancti. N. Divina largiente Clementia Imperator (3) Auguſtus. Notum ſit omnibus fidelibus noſtris, quod vir Reverentiſſimus N. Abbas Cœnobii, qui dicitur N. & eſt conſtructum in honore ſancti Martyris N. detulit nobis quoddam Glorioſiſſimi Genitoris noſtri HL. Imperatoris præceptum, in quo continebatur, qualiter idem Monasterium ab antiquis temporibus a Regibus poteſtatem ac privilegium haberet, ut ipſi ſitratres inter ſe Abbatem eligerent, & nulli hominum ſubjecti eſſe deberent, præter in eo ſolum, Epiſcopo ſuo deferrent, quod ad Eccleſiaſticam diſciplinam pertinet: videlicet ordinationem accipiendi, & ſi quaſorte contra Canonicam auctoritatem commiſſa fuerint, corrigendi, donec quibuſdam machinationibus, imo ſurreptionibus apud avum noſtrum N. R. M. Epiſcopus ipſi Eccleſiæ idem Monasterium ſubjugaret. Deinde in eodem præcepto Domini & Patris noſtri ſanctæ recordationis Piſſimi hæc continebantur. Qualiter ipſe per ſuæ poteſtatis auctoritatem eidem Monasterio ſummus privilegium conceſſiſſet, quam prius habere diſnoſcebatur. Cujus conſtitutionem noſtra etiam auctoritate renovare ab ejuſdem Abbatis interceſſoribus implorati præcipimus atque conſtituimus, ut idem ſacer locus noſtræ immunitatis tuitioni ſubjectus a cæterorum hominum dominatione in perpetuum ſit abſolutus: & nullus Epiſcopus, nullus Comes, nec eorum Miſſus, in ejuſdem Monasterii poſſeſſionibus abſque petitione & conſenſu Abbatis ipſius Concilium congregare & manſiones ſibi parare, & ad ipſum Monasterium, ſi quando eum rationalis cauſa ſive neceſſitas itineris pertraxerit, cum multitudine hominum & exercitu venire præſumat, ſed modeſte & decenter ſicut ſancta loca decet adire, nec ullus ſuperioris aut inferioris Ordinis Judex aliquid de eiſdem cœnobii poſſeſſionibus, quas modo legaliter obtinet, & poſtea conqueſerit, & acceperit, ſuo juri ſine publico mallo vindicare audeat: nec inde aliquid auferre, aut homines ejus loci ſervos aut ingenuos ad juſtum aliquod Concilium & neceſſitatem diſtringere, aut freda & paraſreda exigere, aut titulos noſtros ſeu ſuos aut cujuſlibet in omnibus ejus locis imponere præſumat, abſque

entali Francia, iterum ad patrem Caroliſhujus Ludovicum Germanicum pertinent. Annus vero imperii V. eſt Caroli Craſſi, & convenit in annum Chriſti 885. Ude iterum conſuſſo duarum Chartarum Ludovici patris & Caroli Craſſi filii, manifeſta eſt.

(1) *Suſtinendum.* Leg. *Suſtentandum.*
(2) *Saxorum, Domitorique barbar. nat.)* Saxorum ſe hic Carolus Craſſus reſtorem & domitorem barbararum nationum vocat. Habuit

dubio procul is, qui Carolo M. diploma de Scholis Græcis & Latinis Onabrugentibus aſſinxit, Caroli Craſſi Chartam cum huiusmodi inſcriptione, & inde nomen *domitoris* vel *dominatoris* deſumſit; ſed illud, non ut hic factum, barbaris nationibus, verum, quod convenientius videbatur, Saxonibus attribuit.

(3) *N. Div. larg. Clem. Imperator.* Hic iterum eſt Carolus Craſſus.

que nostra, si tamen ita res postulaverit, iustione. Et quodcumque Abbas, qui nunc, & ejus successores Divina vocatione ex hoc mundo decellerint, quamvis tales inter eos inventi fuerint, qui ipsum Monasterium secundam Regulam Sancti Benedicti bene regerent, & ad nostram serenitatis obsequium sint idonei, cum Dei voluntate & nostra autoritate unanimo & salubri consensu eligant sibi Abbatem, quem nullus propter aliquam causam despiciere & avocare debeat. Et si aliqui de primis, alii de mediis, quidam etiam de extremis, ad nostram presentiam ipsum electum adducant, ut per eos ceterorum omnium voluntas addiscens, eam illis Abbatem præficiant sub spiritali regimine, unanimes habitantes in domo, fructum Regni nostri & pacem totius Ecclesie semper impetrare precibus devotis insulant; hoc procul dubio scientes, qui si querelosi aut contradictores inventi fuerint, aliquem de Capellanis aut Episcopis, seu Vassallis meis, talem eis superimponam, qui aut eorum contumeliam edomet, aut si etiam sic corrigi noluerint, quod abest, ex meo illis præcepto ad exemplum cæstorum in omnem ventum dispergam & dispergat. Reliqua ut supra.

IX.

Karolus Divina ordinante Clementia Rex. Quia sicut Regni Patrum nostrorum successores, ita etiam Religionis eorum hæredes esse cupimus. Ideo quemdam locum in quo ex multo jam tempore placime Sanctorum Reliquie coniebanatur & laudes Dei a Religiosis hominibus celebrabantur, nostra Autoritate Monasterium, in quo Genobium esse decernimus, & Abbatem eidem loco Venerabilem Virum N. præficiamus, ut secundam Regulam Sancti Benedicti eum debeat ordinare, Nobiles & Religiosos homines illic congregando, orationibus, lectionibus, operi manuum regulariter insistendo, congrua Monachis habitacula construendo, res ejusdem Ecclesie contra manifestos & occultos adversarios per nostrum & filiorum nostrorum favorem defendendo, ut servi Dei, qui ibidem congregantur, victus & vestitus abundantia potentes, die noctaque Dei laudibus & precibus pro nobis & pro omni populo Christiano ex tempore in tempus insillere sufficiant, & nullus in Regno nostro qui gratia nostra uti desiderat, eis aliquam inquietudinem, aut oppressionem, aut direptionem inferre præsumat, & sint immunes ab omnium bonium potestate, nisi nostra & Episcopi, in cujus Parrochia sita sunt, cui tantum Canonice, non autem serviliter se obtemperare debere noverint. Quæ constitutio ut per generationum successiones illibata perduret, propria manu eam communire, & anuli nostri impressione libuit roborare. Actum in Castrum TRI.

X.

K. ex Dei constitutione & antiquorum Regum propagatione Rex Alemannie. Scire volo omnes in Regno nostro degentes, quia cunctis iuste & pie vivere cupientibus pateat in affectum exhibere desidero, & idcirco cuidam N. vassallo fidelis nostri N. petitionibus annuentes concedimus ei in proprietatem quemdam locum proprii juris nostri, ad quem pertinent Hobanum, quia ipsa possessio paterna ipsius hereditati contingit est. Et ut hinc constitutio firma permaneat, placuit nobis hoc conscriptum nostre auctoritatis ei facere, ut per generationum successiones ipse & posteritas eius easdem res quasi hereditarij jure possideant, et nullus Ministerialis et Procurator Rei publicæ eidem homini de ipsis rebus aliquam molestiam per qualemcumque machinationem audeat inferre, ne populus noster per malignorum hominum occulta et nobis incognita molimina abhorrescat a nobis. Pro qua supra dicta possessione, acceptimus ab eodem homine in loco qui dicitur ille et ille, qui est juxta villam Regiam que dicitur N. Hobas N. ut eadem possessio solis Regibus hereditario jure subjecta sit in perpetuum, et nullus de pagensibus ibi aliquid commune habeat, nisi forte precario. Et ne fortassis eidem homini timor aliquis & suspicio rerum suarum perire remaneat, placuit nobis hanc conscriptionem per nos roborare, & balla nostra sigillare debere. Actum in Rotuvila curie Regali. Signum K. Clementissimi R. data die illa. Ego itaque signum ad vicem V. Archiepiscopi recognovi.

XI. (1)

Summa sanctitatis, scientiæ, pietatis & ordinis culmine sublimato Domino Y. dignitatis Episcopalis, infimus N. Pastor Ecclesie C. salutis & prosperitatis augmentum, & summa vite gaudium sempiternum. Iste juvenulus sectator fidei H. & id est confessor æqualitatis & coarctationis H. & Y. a. nomine a. M. CCC. LXII. Ex multo jam præcedente tempore pusillitatem nostram inquietare non cessat, ut ad vestra dominationis dulcedinem eum dirigere debeam, quatenus apud vestram sapientiam aliquid multis edificare possit, quo ad ministerium cui deputatus est quantumcumque proficiens, vitam suam in Ordine Sacerdotali seu Levitico transire usquequoque non existat indignus. Opinio quippe omnimodarum virtutum in vobis redolentium, more redolentium aromatum & fragrantissimorum ita omnium animos oblectare dinoscitur, ut nec proximi ob desiderii nimietatem ea faciri, nec longinqui propter odoris magnitudinem ea possint privari. Quapropter & ego hujus pueri voluntatem divinitus existimans inspiratam, N. nec non simul & ejus pendens indolentiam N. & tantum in tali

eta-

(1) XI.) Est Epistolæ genus, quod *Formatam* vocant.

ætatē ingenium infuper & infantiam in optimis studiis tritam; nefas putavi ejus bono desiderio abnuere, & non ad vestram clementiam aliquid pro ejus commendatione scribere. Quod etiā me non rogatum oportuisset facere, præsertim cum Dominationem vestram me & omnes ad me pertinentes indulgentius semper habuisse certissimo experimento probaverim. Nunc ergo Puerum istum, viscera mea, filium consobrinæ meæ, solam & maximam curam meam commendo, quibus estis plenissimi visceribus misericordiæ vestræ, ut vestrati vitam & vos primis miretur ab annis, mansuetudinem vigore decoratam, doctrinam operibus commendatam, austeritatem dulcedine temperatam, taciturnitatem modestam, locutionem utilem & necessariam, victus & somni parcitatem, mediocritatem vestitus, jejuniorum & orationum per dies & noctes instantiam, largitionem elemosynarum, susceptionem hospitiū, solamen lugentium, peregrinis & egenis, & egentibus plebibus, & Clero, Monachis & virginibus, viduis & orphanis, Comitibus & Regibus, servis & liberis, coniugibus & continentibus, medicis & maximis, Judæis & Gentilibus, vos unum omnia perficiat effectum. Quod si aliquid apud vos, ubi omnes proficiunt, doctrinæ morumque profectus Deo largienter ceperit, debitorem Christum vobis de eo facitis, qui eum talem educaveritis, ut non solum sibi, sed & aliis possit utilitatis fieri. Priorem autem ejus vitam vestræ sapientiæ absque suo manifestare curamus. A sanctæ recordationis Avunculo meo S. Episcopo decessus in Clericum: mox apud Monasterium Sancti Galli cuidam Religiosissimo, omnique vigore & industria plenissimo viro commendatus sub arctissima disciplina et custodia, litterarum studiis monasterialibusque insistens rudimentis, vitam suam, ut credo, spero, et confido, adjutus gratia Dei hastenus servavit illæsam. Juxta illud sapientissimi Salomonis, futuræ illius viæ ignari, commendamus eum Deo et verbo gratiæ ejus, qui potens est ædificare illum, et dare hæreditatem in sanctificationibus, ut sub vestra custodela semen Doctrinæ Christi in eo coalescat, antequam inimicus ei zizania superinspergat, quod heu! proh dolor! quotidie in omni loco dormientibus agricolis ægere persistit insectus. Vos autem ad custodiam gregis sui, ad correctionem totius Germaniæ, ad consolationem omnis Ecclesiæ, vigiliis, orationibus, omnique diligentia insistentem, Sancta Trinitas diu conservare, et ad perpetuam remunerationem perducere dignetur. L. XL. VIII. L. Scripta est Epistola hæc anno præsentis, indictione XII. M. CCCC. LXIII.

XII.

N. Sanctæ N. Ecclesiæ Pastor Dilectissimi

mo et Sanctissimo Fratri, et Confacerdoti N. Florentino (†) Episcopo, in Domino Salutem. Charitas vestra scire dignetur, quod præfens frater noster mediocribus apud nos natalibus ortus, optimis autem moribus et sacris litteris apprime institutus, a quodam cognato suo in vestram Diocesim venire persuasus, postulavit a pusillitate nostra, ut pro se aliquid ad dulcedinem vestram scribere curaremus; cujus petitioni annuentes, et paupertati consulentes commendamus eum Sanctitati vestræ, ut apud Vos vitam suam in Diaconii gradu ducere debeat; usquequo ejus conversatione vobis & vestris agnita & probata, ad Sacerdotii gradum in Elemosynam vestram promoveri mereatur. Vitam ejus priorem, Deo teste, sine fæco vobis intimavimus. Amator erat jejuniorum & vigiliarum, & idcirco castitatis perperus cultos, assiduus Ecclesiarum visitator, & charitatis in Deum & proximum indefessus executor. Vale.

XIII.

Domino & Patri S. Vifocensis Ecclesiæ Pontifici C. indignus Episcopus Ecclesiæ C. a Deo H. & Y. & A. per intercessionem beati H. x. gratiæ & misericordiæ pacificæ abundantiam. Sublimitas vestra scire dignetur, quia Dominus noster K. Rex comperito recessu fratris nostri N. Lofaniensis Episcopi, cuidam Clerico suo eandem sedem tradere decrevit, pro quo mihi præcepit, ut ex ministerio meo, & consensu fratrum nostrorum, ad Sanctitatem vestram juxta Canonum Decreta scriberemus. Quod Dei gratia opportune contigit; nam quando nobis eadem Domini Regis Epistola præsentata est, numerosam Synodum collectam habuimus, quibus cum ipsam breviculam legi fecissemus, maximo sunt omnes gaudio repleti, quod tanti apud illum sumus habiti, ut ex nobis aliquos summo Sacerdotio non existimaret indignos. Commendamus ergo hunc fratrem nostrum, nomine N. Religiositati vestræ nihil extra dicentes, quam quod verum comperimus & scimus. Undique nobiliter genitus, moraliter enutritus, liberaliter instructus, in omni vita suâ sine querela conversatus, ab anterioribus meis Archiepiscopis ministerio suscepto, cum omni diligentia plebem sibi commissam regere curavit; cunctorum virtutum osorem, & omnium virtutum eum novimus amatorem, pauperum & peregrinorum in eo susceptionem & omnibus hospitalitatem; adeo cuncti scire & laudare consueverunt, ut hanc ipsam dignitatem, quam nunc suscepturus est, non per aliquam ambitionem & machinationem, sive etiam subintroductam, aut submissam personam, sed per solum hospitalitatis bonum, Deo benignitati ejus vicem reddente, meruerit. Nam cum quodam in tempore Dominus noster K. adhuc juvenculus

per

(†) N. Florentino. Ille debuit fuisse Andreas, de quo vid. Ughellus Ital. Sacræ Tom. III. pag. 35.

per flagrantissimum æstum ad nocturnam mansionem sibi præparatam festinaret, & propter angustiam temporum per totam diem non habens, quo diverteret, juxta possessionem ejusdem Præsbyteri itineris restitidipe perveniens, devotissime ab eo susceptus & regaliter honoratus est; cui decedens promissit, quia si aliquando sibi facultas suppetere, hoc ei prandium recompenfaret. Nunc ergo ei, quem Deus ut credimus elegit, officii vestri munus impendere dignamini; dulcissimam Paternitatem vestram & Ecclesiam Sanctitati vestræ commissam & omnes suffraganeos vestros cum gregibus suæ curæ commendatis ad laudem & gloriam nominis Domini Deus omnipotens conservare dignetur. Amen. Scripta est autem hæc Epistola anno præfenti, indictæ, XII. M. CLXXIII.

XIV.

Dilectissimo fratri & unanimo amico Gloriosissimo Galliarum, Aquitanæ, & Hispaniæ Regi Hludovico (1) cognominis vestri Hl. Rex (2) Francorum, gratia vobis & pax atque victoria de celo vobis subministrerur. Obsecro, frater charissime, sanguis & ossa mea, pars animæ meæ, nomen meum, ut postpositis, vel potius explosis & annatis simularibus & inimicitias, quas inter Patrem vestrum & nostrum cupidi et perversissimi homines seminare gaudebant, Christiano et cognato amore nos invicem diligere et alter alteri domi militiæque fidei et pacati esse curemus, ne quisquam rertius nos duos, nisi quum, se invenire tripudiet; et ita sit, ut nec nostri de nostra dissentione et minoratione glorias et dignitates aucupentur, nec adversarii et extranei de Regni nostri defectu, et casu glorientur. Ut autem scædus inter nos conditum permaneat firmum, mittimus vobis pro arrabone cavallum viribus et velocitate, non statura et carnibus probabilem, et sellam, qualem nos insidere solemus, ut nos fortitudine et utilitate, non luxu et inanitate delectari noveritis. Mittimus etiam cortinam præstantissimam, qua in palatio vestro tempore consilii pro signo dilectionis nostræ suspensa omnia maledicorum seminaria contabescant, dum et meam apud vos devotionem hoc munere, et vestram erga nos affectionem ipsa viderint, et extimuerint ostentatione. Et ut de vitæ vestræ diuturnitate nos sollicitos esse noveritis, dirigimus vobis aromata, et unguenta, et pigmenta medicabilia, quorum odore, delibatione, et sapore delectati, diu vivere, et nos diligere firmiter et jure debeat.

XV.

Uterinis fratribus, Adoptulus frater, in Salvatore mundi salutem. Rem miraculo dignam, immo portentuosam mihi præcipitis, ut balbus, edentulus (3), et ideo blesus, et ut verius dicam, semiblaterator furdastis vobis, et potius insensatis cantare, seu ludere, siye lamentari debeam; quod contra possibilitatem et conscientiam meam incipio, qui vobis quicquam denegare nequeo. Vos autem et mihi et vobis in hoc consulite, ut ad invidiam nostram hoc nemini propaleis. Quicquid ab anterioribus nostris accepimus, absque ulla retractione, et discussione suscipere, et subire debemus; quia ut Cassianus ait, *qui a discussione incipit discere, nunquam ad perfectum perveniet*. Sed quia ita se humanum habet ingenium, ut juxta pessimum et execrabile primorum terrogenarum exemplum, omnia cupiunt experimento probare, non obediendo fervare, quantum scientia suppetit, conabor vobis aperire, quam necessario et Clericis tonsura et Monachis sint indicta cuculla. Et quidem de tonsura quæ Clero et Cœnobitis et cunctis altaris Ministris, cismarinis duntaxat, est communis, hoc nobis sufficere debet, quod Patres nostri Petrum Apostolum ob recordationem et imitationem spinæ coronæ, quæ Domino ab illudentibus est imposita, summam sibi capitis denudare, et infra ad similitudinem coronæ capillos sibi relinquere tradiderunt, et exinde cunctos, qui ad Sacerdotium perringere cuperent, eo modo non solum rebus suis, sed etiam libi ipsis se abnegare debere. Et quidem hoc nobis magnum est, cum in veteri testimonio et lege præter summum Pontificem et ejus tantum filios, omnes Levitæ non solum capillos, sed et omnes pilos corporis sint radere præcepti, donec Ezechiel Propheeta summusque Sacerdos in portentum populi concidendi, cremandi, & dispergendi, capillos & barbam radere, & ex eis partem crematæ, partemque concidere, & partem in omnem ventum dispergere justus est: qui etiam hoc in mandato accepit, ut Sacerdotes capita non raderent, sed tonderent, quia in altero aliquid miseræ delectationis, in altero nihil est, nisi profundæ humilitatis; quod apparet in his qui tondentur ad palum: quamvis Beatissimus Papa Gregorius in explanatione ejusdem sententiæ non ita videatur intellexisse, sed ita solummodo tonderi, ut non impedirentur oculi. Quod si ita est, quid fiet de mandato legis, quæ dicit; *non attonderis vos in rotundum*; & causa ad-

(1) *Hludovico.*) Directa est hæc Epistola ad Ludovicum cognomento Balbum, Caroli Calvi filium.

(2) *Hl. Rex.*) Est Ludovicus junior Ludovici Germanici filius.

(3) *Ut balbus, edentulus.*) Qui se hic *Adoptulum* vocat, idem est cum illo monacho S. Galli, qui vitam Caroli M. jussu Caroli Crasfi Romam pergens, scripsit. Nam & hic au-

thor lib. II. cap. 26. scribit: *Hic igitur, quæ ego balbus & edentulus . . . explicare tentavi* &c. Hanc autem Caroli M. vitam Goldastus Norkero Balbulu attribuit. Erat is certe Monachus S. Galli, vivebat tempore Caroli Crasfi, & ipse, quod præprimis notandum, se *balbulum* vocat in Hymno de S. Stephano. *Adoptuli* igitur nomine & hic illud *Norkeri* exprimi certum est.

additur; quia sancti ejus Domino. Quod quem intellectum, juxta historiam, habeat, non litteris commendandum, ne contra consuetudinem nostram aliquid sentire videamur. Sed forte de Sacerdotibus in Ezechiele ita potest intelligi jussum, ut supra oculos se tantum tonderent, sicut adhuc Græci faciunt Sacerdotes, cum Monachi, & juxta Arhanasium, totum caput usque ad barbas radant bis & semel in anno, vel juxta primos ejusdem professionis viros Heliam Prophetam, Joannem Baptistam, Paulum solitariam, Antonium, eundem Anachoretam, Ecclesiarumque Doctorem, & ipsorum Episcoporum Magistrum naturali tegmine delectati pro gratiarum actione Creatori capillis & barba vestiri non graventur, quorum etiam Antonius hoc dicit, quia quicquid naturæ meliorandæ decorandæque subtrahitur, hoc est ad turpitudinem ipsius, & ad injuriam Creatoris redundat. Huc accedit quod rovaculæ comparandæ, temperandæ, ipsamque caput ad nimiam in frigore & calore miseriam & calumniam decalvandum sit, ipsaque horæ, quibus hæc preparantur & aguntur pereant, nisi diligenter noveritis & observetis, cur hoc genus tonsuræ, immo rasuræ in his sit Provincius usurpatum, & potius pro lege susceptum: licet Paulus & Stephanus in sua regula verticem Monachos iterato non radere, sed tondere præcipiant. Porro quam necessario & tonsura sive rasura eadem sit instituta, ex sequentibus liquido pendente. Licet quidam Petrum & Paulum non attonfos & derafos, sed naturaliter priorem recalvatum asseverare soleant, sequentem in frontispicio calvum; quod si ita est, quis tam superbus debet esse Christianus, ut non libenter pro Christi nomine contumeliam subeat, qua primos Apostolos insignitos esse non diffidit? quin potius hinc discat, in alia vita honorem inquirere, cum amicos suos in hac vita capillorum didicerit honore privare. Si autem Petrus non naturaliter calvus, sed rasorio creditur decalvatus, ut contumeliæ crucis Christi participaretur? merito quaeritur cur sibi coronam, tollendo comam, non torquem imponendo, facere voluerit? Ad quos facilis responsio patet. Primum quia si juxta Dominum spinæ Sacerdotibus imponeretur corona, non semper ea possent uti, & præcipue dormientes: si autem viminea & fraxinea & cujuslibet flexibilis ligni seu cere, cujuscumque texturæ & metalli, quis nostrum eam pro loco & tempore ut vilem non abjiceret, & pretiosam sibi imponeret? & quid esset, quod nos a Laicis dispararet? quod si dixeritis quia vestes, quid est, in quo indumenta vestra a Laicorum differant vestimentis? nisi quod interdum podere (1) inea, quasi summi Sacerdotes, ad altare processuri soletis indui, & purpureis vesti-

bus quasi tribunal ascensuri consuevis ornari. Sed quam facile hæc indumenta rejicitis & Laica induitis, propter quod calvaria est maxime necessaria, quia hanc celerius capillis obducere non poteritis. Cur autem rasio potius quam tonsio & ipsa frequens a modernis sit Episcopis instituta? hoc videtur in causa, ut videatur & diligatur ipsa corona, quæ hujus temporis Sacerdotibus est concessa, cum in veteri Testamento totum caput Levitarum sit calvaria deturbatum. Quod vero eadem rasura sæpius est indicta, non ideo fit, ut nos imperfecti putamus, ut pro comarum specie hac ornemur innovatione, sed quia si rarius fieret & capilli aliquantum excrescerent, non sine aliquo scrupulo exoleris absunderentur, vel potius in cincinnos nutrentur, & plures pravificatores, immo desertores spiritualis militiæ invenirentur. Et hæc quidem in commune de Clericis. De Monachis, licet ipsi inter se majori flagrent odio quam Clerici & Laici, specialiter de Monachis dicendum, quia nimium indecens est & incongruum, ut qui ita vestitus est aliquid seculare desideret: quia quicquid seculares homines diligunt, cucullis indignum judicant & contrarium; nec immerito, quia qui vestem abrenuntiationis quam in baptismo suscepit jagiter portare consuevit, mundo se mortuum continue meminisse debet. Delibato ore qualitercumque cantavimus, ludum in ejularum vertere habemus, quia Clerici & Monachi habitu, quo mundo se renuntiare promittunt, mundi curis & negotiis, immo illecebris omnimodo se implicare contendunt. Lamentationis ignarus mitto te ad libros Hieronymi ad Sabinianum Diaconum, & Joannis Chrysofolmi ad Stelechium Monachum.

XVI.

Domino Præcellentissimo & Regi Gloriosissimo N. indignus Episcopus & fidelis famulus vester N. Clementissima dominatio vestra scire dignetur, quia quod ego tantillus homuncio ad conspectum serenitatis vestræ juxta præceptum Dominationis vestræ non veni, maxima infirmitate detentus, jussionem vestram implere non potui. Nunc autem suppliciter obsecro, ut in hoc misericordiam vestram super me recognoscere possim, si per hunc Legatum pusillitati meæ dignamini, quando cum gratia Dei, sanitate recuperata, ad servitium vestrum properare debeam: quia post timorem Conditoris mei, tota intentio mea in hoc laborare debeat, & desiderat, ut serenitatem vestram circa me serenam invenire merear. Sicut autem in diebus istis nihil exterioris operis exercere & negotii secularis aut ecclesiastici procurare potui, ita tota ad Deum mente conversus pro incolunitate vestra & conjugis & filiorum, ac pro statu Regni vestri

Tom. II.

M m

ftri

(1) Podere.) Vestis Sacerdotum. V. Cangium in Poderis.

stri Dei misericordiam implorare non cessavi. Parva Xeniola, sed peregrina, seu transmarina, quæ modo ad obsequium vestram pietatem Divinam mihi credo direxisse, Augustæ Dominationi vestræ curavi destinare. Pallium coloris Prasini (1), & aliud Polimetum (2), spatulas Palmarum (3) cum suis fructibus, Cynamomi, Calaugani (4), Cariofilii, Mastice & Piperis fasciculum, Caricas ficorum, Malogranata, Pectinen Elephantinum, Vermiculos (5), Cicadas, Aves Psittacos, Merulam albam, & longissimam spinam de pisce marino. Serenissimam Celsitudinem vestram ad munimen Ecclesiæ omnipotentis Dei misericordia diu conservare dignetur.

XVII.

Summum gradum in Ecclesia summa fanteitate promerito Patri & Provisori meo N. humilis Suffraganeus & fidelis obsecrator vester, ac devotus Servitor N. illius Ecclesiæ Pastor indignus. Servatorem cordium testem invoco in animam meam, quam invitus & coactus aliquid sinistri, & quod placiditatem vestram turbare valeat, auribus dulcedinis vestræ aliquando ingerere præsumo. Sed quia melius est ut errata Populi nos inculpemus, & damnare studeamus, quam ab ipsis pro nostra negligentia circa illos jure forsitan laceremur; notum sit Religiositati vestræ, quia quosdam conjuges quos injuste & contra Christianæ disciplinæ Regulam conjunctos audimus, ad nos evocari fecimus, & prout Cleri judicium & ipsa justitia dictavit, separari præcepimus. Qui, ut erant nobiles, de principibus populi multos sibi complices adunantes, tyrannico more, contra Ecclesiasticam normam, jurata bella susceperunt. Sed nos vigore justitiæ contumaciæ illorum opposito, nequaquam injustitiæ cedendum putavimus. At illi in majorem insaniam versi propter meæ personæ vilitatem, officii nostri auctoritatem pro nihilo reputantes, ad vestram Celsitudinem appellaverunt. Vos autem ad quem nos omnes spectare debemus, nolite inaniloquio eorum credere, quia notitiam civium suorum, inter quos degunt, evitantes, ad ignota loca se transferre satagunt, ut ibi mendacia sua vitare prævaleant. Porro ego in fide mea omnia vobis vera narrabo. Cum Diocesim meam circumirem, deveni ad locum ubi memorati homines habitabant, & ibi didici a

majoribus vici illius, quia iidem conjuges ita sibi met consanguinitate juncti essent, ut de uno Parente in quinta, de altero in quarta generatione mutuum dicerent propagationem. Quod inquisitione facta & fide cum juramento data ita verum esse didici, ut omnes, a minimo usque ad maximum, id ita se habere proclamarent. Quod si hæc facultas improbis hominibus inhibita non fuerit, ut Episcopi sui præceptum contemnere non audeant, sicut minores mihi, ita majores quique vobis facere incipient, & periclitabitur apud Dominum Apostolicum nostrum Ministerium. Communibus ergo viribus communes hostes Christi debellare studeamus. De cætero, Domine Pater, de gratia vestra super me subjectionem meam certiorare dignemini. Religiositatem vestram ad regimen Ecclesiæ sæ Mediator Dei & hominum roborare dignetur.

XVIII.

Providentia divina N. Ecclesiæ ille Episcopus N. Archiepiscopo regi illius salutem. Notum sit dilectioni tuæ, quia Domini nostri Reges, quando nuperrime in unum congregati sunt (6), inter multa quæ pie ac salubriter observanda constituerunt, hoc etiam decreverunt, ut pro multis necessitatibus triduanum jejunium pariter observare deberemus; quod hoc modo fieri debet, XIII. Kalend. & XIII. & XII. Kal. Junii, pura confessione & pace præmissa jejunent omnes usque ad nonam: exceptis qui præ infirmitate & infantia aut senio (non) possunt abstinere; & unanimes contrito & humili corde veniant ad Ecclesiam, sequantur Crucem cum Litanis. Totus populus Kyrie eleison clamantes, cinere asperiti, & ciliciis induti, qui illa possunt invenire, cæteri quicumque habent, laneis vestibus induantur ad corpus. Pauperibus & non habentibus ipsa sua penuria pro afflictione sufficit. Discalceati omnes Missam in commune auscultent cum metu & reverentia. Presbyteri singulis illis diebus Missam cantent. Cæteri Clerici & omnes qui noverint viri ac femine L. Palmos impleant, obsecrantes Conditoris nostri clementiam, ut ab invisibili hostium insidiis & gentibus variis & gentiliū incursionibus Ecclesiam suam defendere, & ipsam pace sua, quæ omnem sensum exuperat, interius custodire dignetur, ne in sua viscera ipsa confurgere

(1) Prasini.) H. e. coloris viridis acutissimi.

(2) Polimetum.) H. e. multi coloris, ut Illidorus lib. XIX. Orig. cap. 22. describit.

(3) Spatulas palmarum.) Hoc est, ramulos palmarum, qui fructum ferunt. 222 hoc sensu apud Theophrastum extat. Vid. Salmastii Exercit. Plinian. pag. m. 291.

(4) Calaugani.) Calauganum est quod nos Galgan nominamus, radix nota. Diversum est ab eo, quod Latini Galbanum vocant, liquor nempe ferule in Syria nascentis, calcaciens & stomacho gratus.

(5) Vermiculos.) Vermiculi sunt id, quod

hodie cochenille nominamus, & quo scarlatinus color serico & pannis pretiosis datur. V. Cangium.

(6) In unum congregati sunt.) Filii Ludovici Germanici Carolomannus, Ludovicus & Carolus Crassus mense Novembri anni DCCC. LXXVI. convenerunt in Pago Recensi, ut Annales Fuldenfes habent. Sed cum a Kalendis Junii hoc temporis spatium remotius sit, puto Chartam nostram loqui de Ludovici & Carolomanni jam morte vicini convenu, qui anno DCCCLXXXIX. contigit.

XX.

& semet lacerare conetur: diversas pestes & morbos ab hominibus & iumentis auferat, aeris temperiem tribuat, terram fecundet, fruges ad maturitatem perducatur, fructus arborum multiplicet, ut exterioribus necessariis affluentibus cum fide recta, spe firma, & charitate sincera Deum diligere, & illius mandatis inhærere possimus: & his subsidiis utentes in via, ad æterna præmia pervenire mereamur in patria. Pane sicco alantur omnes, & crudis oleribus, & sale atque pomis; & qui opus habent infusus vescantur oleribus, uno vasculo de pura cervisa refocillentur. Sanctis omnino a carne & pinguedine & omni quod ex lacte conficitur. Pisces & ova præter infirmitatem nemo præsumat. Similiter vinum & omne, quod melle dulcoratum est, & unusquisque, in quantum poterit, quod sibi subtrahit, indigenti præbere non desinat: quia jejuniu innocens acquiritur vita, oratione religiosus animus enutritur, elemosyna misericordia, quæ requiritur, invenitur, & quod nuper in ministerio tuo semel correctum dereliqui, sicut a te digrediens strenuitati tuæ commendavi. Omnia ad certum finem, prout poteris perducere, curato. Vale.

XXIX.

Ille Episcopus sanctissimæ Congregationi in honore Sancti N. coadunatæ salutem. Dilectio vestra noverit, quod sancta Synodus apud urbem N. collecta, finitis questionibus, quæ ex diversis causis emerferunt, saluberrime decrevit, ut omnes Ecclesiarum Clerici & Monachorum ceteros communitate jejuniu & orationis tribus diebus exequerentur, hoc est III. & III. & II.

Presbyteri tres missas, cæteri Clerici Psalterium decantarent, circa nonam horam crucem sequerentur, alimentis vero consuete uterentur, cætero populo propter æstum atque opera forisfecta hoc non indixerunt. Vale.

Tom. II.

XXI.

Ille N. gratia Dei Episcopus N. Vicedomino & fideli suosalutem. Strenuitas tua fiat, quia G. Nemidonenfis Episcopus Romam profecturus unam mansionem petiit a me in III. Idus Maji, hoc est secunda die sequentis Hebdomadæ. Ideoque omni cura provide, ne quicquam tunc ibidem necessarium ei defuerit, sed omnia sufficienter illi subministras, id est maltra quatuor de pane, de cervisa carradam unam, triginta situlas de Vino, situlas, tres (2) friskingas (3), Ovinas quatuor, Porcum unum, de lardo dimidium tergum, Agnellum unum, Porcellum unum, Anferem unum, Annetas duas, Pullos quatuor, & ipsi aliquem piscem si poteris: ligna ad focum, & vasa ad ministerium, plumatia & capitalia ad lectum, & avena trita & ventri.

Mm 2

lata

(1) Ruvacha.) Hodie Rufach.
 (2) Situlas, tres.) Corruptio hic quædam est.
 (3) Friskingas.) Friskinga de porcis & ovibus adhibetur, & denotat anniculum porcum vel ovem. Vadianus: Nistri, ait, venatores porcum sylvæstrum anniculum aut adultum Frischling vocant. Aurelianenses, Menagio teste, porcum nondum plane adultum, porcello tamen lactente fortiore, frischegan nominant. Capitular. lib. IV. cap. 73. Abbati. . . unicuique dentur quotidie panes 30. Friskinge due . . . porcellus unus &c. Canon. XIII. Synod. Ticinensis Episcopi Diocesis Rhetorum & Rothomag. ad Hladovicum Regem: Qui illorum pecora friskingas aut quæcumque illorum sunt, non prædentur, Hincmarus Clero & plebi Tortinacensi: Exigendo denarios aut verres seu friskingas. Hincmarus ad Clerum Laudunensem: Ne etiam quasi ad receptionem Regis aut legationum . . . denarios vel taballos aut verres seu friskingas . . . accipiat. Traditiones Fuldenses lib. II. Trad. 7. Et ut mihi per singulos annos unum sagum aut friskingum vel aliquid consolationis dentur. Apud Browerum lib. VIII. Annal. Trevir. occurrunt friskinga vruvicia, & in Diplomate apud Lindenbrogium friskinge ovina.

Pro porco juniore occurrit frequenter in Brevario Rerum Fiscal. Caroli M. Vita S. Meinweri cap. XXXII. §. 14. Concessit . . . I. pedrum ac V. victimas, id est, friskinga, fratri vero ejus unum equum dedit. Pro ove annicula sæpius apud Notkerum in Psalterii Paraphrasi Ms. obvium est, Psalm. XLIII. 12. verba: Dediti nos tanquam oves escarum, Germanice redduntur: Du gabe uns in ze frezzene, famoso friskinge. Psalm. XV. 4. Daz si dehtn opfer bingea sone den friskinken; ut non offerant victimas ex ovibus recentibus. Psalm. XXXII. 22. Unde et d h ne tertia die friskinge offeron so Aaron tetu; Nec tamen docebat victimas immolare, ut Aaron faciebat. Psalm. XXVI. 6. friskine devo sicuti est hostia lactis. Psalm. CXV. 8. Des offeron ih dir lobe frisking: Ideo sacrificabo tibi hostiam laudis. Alia plura Notkeri loca huc spectantia omitto. Vox vero frisking, vel, ut nunc pronuntiamus, frischling aut frischling, a frisch, recens, derivata, significat porcum vel ovem recentem, quæ nondum est adultæ factis ætatis. Vide exempla vocis plura in Lindenbrogii & Cangi Glossariis.

lata ad pastum cavallorum maldra tria & fœnum in pratis & in agris, singulis cavallis vasallorum & fervorum illius unum manipulum: & si præ nimia occupatione & gravi damno aliarum rerum poteris, per te ipsum illi fervire, curato ita ut ad gratiam fiat quod facimus. Et si quando ad ejus loca nos devenire necessitas coegerit, ita eum beneficiis anticipatum habeamus, ut jure se nobis vicem debere noverit. Vale,

XXII.

Vicedominus N. Episcopi N. Procuratori in Polligen. (1) unus Episcopus debet ad Polligen super XII. noctes advenire, & ideo præpara illi ministerium. Vide ubi optimum granum habeas & para VI. maldra de farina lota, & unum modium de simila. Tolle de XII. censariis singulas Ovas, (2) & da illis quotidie sal & ventilamina & commixtum migma, ut tunc bonæ sint. Tolle unam porcum de illo fervo, quem hoc anno reddere debet, & da illi quotidie sufficienter de sigila & hordeo, & inebria illum mixtura fursurum seu farinæ, & fac unum Agnellum tota matris ubera sugere, similiter et Porcellum et unam auctam, et duas anetas a cæteris separa, et da illis quotidie abundanter, et sex Gallinas et Pullos commixta hordeacea farina pascere; et fume de servis quibus volueris. Duas fretas de cervisa, et fume sex siclos (3) de vino in cellario Episcopi ad Constantiam, et præcipe quatuor servis, ut una hebdomada diebus quos indomicum (4) debent, ligna sagina, et cætera optima quotidie adducant, et ova congrega, ut quando ego venero omnia parata inveniam, si gutem et capillos habere volueris. Vale,

XXIII.

Episcopus Procuratori suo N. Accipe epistolam istam, et commenda illam alicui tributariorum nostrorum qui cavallum habet, et præcipe illi, ut nec die nec nocte quiescat, donec eam ad Tringonilla Majori deferat. Quod si nullus eorum tibi obedierit, tu ipse eam illuc defer, et præcipe illi, ut diem cum nocte continuando N. eam perferat, et hanc breviculam apertam illi signatæ coargilla (5) ut tu et focius tuus et ipse N. noverit, quod qui per cujuscunque vestrum neglectum contigerit, ut ipsa Epistola N. Episcopo ante istam dominicam non veniat, omnibus meis & gratia mea privabitur. Si autem tibi N. venerit, expecta me in loco, et para mihi hospitium, quia in sequenti hebdomada ad te in illum locum, propitia Divinitate, venire debebo, inde ad Straroburgam perrecturus. Et strenuem Missum dirige, qui ipsam Epistolam

N. sub omni celeritate representet. Cæteris etiam Compresbyteris tuis de meo adventu indica, quia spero, quod Augiënsis Abbas et Comes N. mecum veniant, ut aliquid illis impendere valeam. Vale.

XXIV.

Sanctæ Moguntiacensis Ecclesiæ Præful fratri et Sacerdoti N. in Salvatore mundi salutem. Dilectio tua novit, quod a recodatione juventutis tuæ, ut reor, numquam in nostra Diocesi Episcoporum Concilium est habitum; et ideo puto, quin potius meo, quod in Ecclesiis nostræ pusillitati commissis multa grandia et insanabilia, tum propter sumer enormitatem, tum etiam propter incuriæ et occupationis nostræ diuturnitatem adeo concreverint, ut aut vix aut certe nequaquam sine magna autoritate aut vigore corrigi valeant. Quapropter ut dicta Canonum præcipere nos, ut non dicam quod ad omnia meus semper fuisti, pridie Nonas Aprilis, ad urbem Moguntiam venire ne prætermittas, ita paratus, ut quandiucunque causarum necessitas exposcit, ibi manere pro abundantia sumptuum possis. Et quicunque aliquid gravioris negotii, quod supra vires tuas existimas, et nunc et Antecessorum tuorum temporibus habuerunt, aut tecum pariter venire, aut seorsum tibi occurrere in loco memorato præcipe, ut ibi omnis eorum controversia finatur. Vale.

XXV.

Domino et in Christo Patri. Illi Archiepiscopo N. indignus Ecclesiæ N. excubitor. Sanitate dulcedinis vestræ comperta, omni gaudio repletus sum. Ad præcepta vestra non solum ea quibus pro autoritate regiminis vestri obtemperare subjectionem meam convenit, sed & omnia quamvis gravia & difficilia, me esse semper paratissimum. Utinam ita probaveritis experimento, sicut ego, memor scilicet beneficiorum & educationis vestræ libentissime vobis ostendere desidero. Obsecro vero ne aures sapientissimi Magisterii vestri forsitan offendant, si pietate vestra confisus unam Apologiam, innoquerimoniam vobis insinuare, & potius implorare præsumo. Solertissima vestra novit industria quamdiu Episcopium mihi commissum ab infirmis & senio defessis hominibus retentum est, adeo ut jam nonus annus pene sit exactus, ex quo nullus eorum ipsam Parochiam circuire potuerit, & ego secundo jam anno illam retinens ob perturbationem Reipubl. causarumque varietates & Domini mei Regis servitium nisi tantum dimidium pertransire potui. Et licet in illis partibus quas adhuc visitavi, non satis multa prava in-

(1) Polligen.) Polling hodie est Præpositura Canonicorum Regularium ad Ambram Bavaricæ fluvium.

(2) Ovas.) Ova pro ovis positum; unde pwe, quod alicubi ovem Germanice denotat.

(3) Siclos.) Forte legendum: Situlas.

(4) Indomicum.) Leg. in dominicum.

(5) Signatæ coargilla.) Foric: Signatæ cum argilla.

invenerim, metuo ne illis, quas modo adire debeo, plurima distorta & incorrigibilia insipientiam meam comprehendere contingat; quæ tamen cum gratia Dei & adiutorio prudentium virorum aliquantulum ventilare, & discutere necessarium puto, antequam ad notitiam vestram & dignitatis vestræ & tantæ Synodi tam multa hæc & tam gravia ita incorrecta & indiscussa perveniant, ne in mei peccatoris ministerio plus facinorum & flagitiorum reperiar, quam in cunctis suffraganeorum vestrorum Parochiis. Ideo supplico mansuetissimæ Religiositati vestræ, ut si vestræ benignitati placuerit, per hunc Missum vilitati meæ remandare dignemini, si me ab hac professione excusatum habere velitis, donec aliquid eorum quæ minus adhuc correctæ sunt ad normam justitiæ dirigere queam. Nihil tamen in voluntate mea ponens, vestræ sanctitatis iussis impigrum me exhibere studebo. Valere.

XXVI. (1)

Dilectissimo & religiosissimo Confacerdoti & firmissimo amico N. Episcopo, ille Brixienfis Ecclesiæ Pastor (2). Obsecro fidelitatem vestram, ut veraciter mihi & diligenter demandare dignemini, quomodo se summa rerum habeat, quam pacati inter se Domini nostri Reges sint, id est filii Hludovici, qualemque pacem ad consobrinum suum filium K. conservent: quia nos habitatores Italiæ, & potius inquilini, seu quod potissimum veritas ipsa testatur, præda nunc horum, nunc illorum, ægre nimis expectamus, donec inter se concorditer adveniant, cuiusmodi Provinciam istam concedere velint; ut illi, prout oportet, singulariter subiciamur: cæteris etiam, in quibus possumus, læti serviamus. De sospitate sanctitatis vestræ certum me reddere velitis, & vestris Romam pergentibus, seu reliquis pro sua necessitate Italiam perentibus intimare, ut ad me divertant, & in vestro honore eis aliqua impendam subsidia: & de statu sanitatis vestræ lætificabor; & vos de mea, ut credo. In vestram jucunda & pigmenta ac medicamenta, quæ vobis congrua puto, vestræ dilectioni dirigere curabo. Manufcula, quæ modo fuerunt ad manus, vestræ dignitati direximus, hoc est palliolum diacedrinum (3), & aliud coccineum, tertium saphirini coloris, stragulas duas, duos ramos palmarum virides, & partem amigdalaram, & Thimiana novum. Quod si opportunum vobis est, obsecro, ut unum Admissarium generosissimum, celeritate & forma, quin & animo præstantissimum & alacrem, mihi fideli vestro dirigatis. Simul quodeunque volueritis grandioris pretii mihi injungentes,

Tom. II.

ut puto, ad vestram voluntatem paratissimo
XXVII.

Nobilitatis & religionis summiq; Sacerdotii dignitate sublimato N. illi Ecclesiæ Pontifici N. illius Ecclesiæ indignus Episcopus. Comperta sanctitate dulcedinis vestræ multum in Domino gavissus sum, sed & gaudeo & gaudebo. De perturbatione vero Italiæ tum propter vestram & Ecclesiarum Christi inquietudinem et vastationem, tum etiam propter nostra detrimenta nimium contristamur: quia pauperrima et arida Provincia nostra quid amplius habitura est matre dividiarum suarum direpta. Sed Dei misericordia confidimus hanc tempestatem in brevi serenandam; nam sicut demandasti mihi, ut de Regni pace, et statu vobis certi aliquid significarem, & qualem pacem ad invicem conservarent tres fratres filii nostri Domini Hludovici, et utrum nepotem et consobrinum, immo compatruelum suum filium K. in societatem suam ascivissent? Notum facio dilectioni vestræ, quia tres illi fratres, ita se murua charitate complectuntur, ut summam Trinitatem mediam inter illos diversari credamus. Adeo omnia, quæ ad illos seu privato, seu publice pertinere videntur, humanas res et vota supergrediuntur: et unusquisque eorum, si posset, et potest fieri, plus alios quam se ipsum diligit, et diligeret. Et Dominus quidem K. cum fratre Hl. Hludovici junioris, id est Galliam Lugdunensem et Treverim cum omni Mosellana regione, nec non Agrippinensem Provinciam, et Burgundioniam inter se dividendas acceperunt. Italiam vero et Tusciam et omnem Campaniam Domino K. regendas commiserunt, qui etiam modo sanitate indulta, et indepta, quandocumque vos per gratiam Dei visitabit, et omnem adversarium et prædonem de vestra Provincia fugabit. Ineffabiles vestræ liberalitati gratias de magnis exquisitis muneribus, quæ mihi dirigere curastis. De cavallo, quem me exposulastis, scitote quia præstantissimum vobis mitto, *Illorum* (4) *de gente Patrum, quos Dædala Circe supposita de matre nobis furata creavit.* Quod ne fabulosum existimetis, acrius ei color innatus hoc verum esse comprobatur. Qui pernicitate Cillarum, animositate Rhebum, mirabili singularitate Bucephalum antecellat, et generosissimos pullos faciat: qui procul odoratur bellum, et gaudeat ad vocem tubæ, et cum sanguineam pugnam videat, dicat Vah: qui montes oppositos lætus et alacris exsuperet, et fluvios rapaces innatet, et latissimos lacus transvadet. *Belgica* (5) *vel molli melius ferat Eßeda collo, et humano fen-*

Mm 3

su

(1) XXVI. Hanc Epistolam anno aut DCCCLXXXVI. aut sequenti scriptam fuisse oportet.

(2) Brixienfis Ecl. Pastor. Debet hic esse Antonius Episcopus Brixienfis, ad quem Johannes VIII. Papa plures Epistolas scripsit.

(3) Diacedrinum. H. e. citrini coloris intensioris.

(4) Illorum &c. Virgil. VII. Æneid. vers. 282. 283.

(5) Belgica &c. Virgil. III. Georg. 294.

fu cognoscat, quomodo sub quolibet homine se gerere habeat: hoc est sub juvenibus et indisciplinatis transversis et supinus, sub senioribus vero et gravibus humilis et relictus incedere norit. Debetis autem farre pascere, non siliquis fabarum et lupinorum, seu frondibus cerrarum, et quercuum. Debetis autem puro amne et liquido fonte potare, non putentibus aquis, ut vos eas no-

mine dicitis. Si hæc ei facitis, omnia quæ dixi et ampliora in eo invenietis; si vero hæc negligitis, et curam illi subtrahitis, immunis ero a mendacio, qui vobis bonum eum direxi, et qualiter habere deberetis instruxi. Vos autem vobis ipsis, aut ministris vestris de ejus vili.

Cætera desunt.

FORMULÆ GOLDASTINÆ,

Seu Centuria Chartarum Alamannicarum a Cl. Goldasto congesta, cui idem Goldastus hæc de Chartarum Scriptores præmisit.

CHARTARUM SCRIPTORES.

UT hos Auctores claris ac manifestius contemplari possis, Lector, visum est operæ pretium, allucere faculam, quæ tibi præeat ad ordinem singulorum ac ornatum conspiciendum. Ea est series Regum, qui Alamanniam tenuere, & Imperatorum, sub quibus Chartæ sunt perscriptæ, per annos ætatis & regni distincti in contexta. Et ne sis nescius, a cujus filo ducamur, secuti sumus plevaque ex parte accuratissimum Historicum, Guilhermum de Nangis, Monachum Sancti Dionysii apud Parisios, qui Francorum Regum res gestas ante hos annos CCC. summa fide atque industria Franciæ & eleganter instituit. Id apud nos Ms. exstat, de Franciæ lingue antiquitate auro contra carius. Interim tamen negare non possumus, nec ab ipso semper rem acu tangi. Ea re nonnumquam ab eo discessimus, sed parce. Est quippe perdifficile, certi quid in tantæ omnium Chronographorum, quot usque oculis usurpavimus, constituere. Quam quidem rem aut a nemine, aut Chartarum ope auxilio impetrari posse confido. Nobis accurare in subitata hæc scriptio non licuit, nec, si otium libuit. Contenti nunc hoc marte. Quid futurum sit, id est, ut Diogenes dicere solebat, in votis tui est. Porro in ipsa serie observandum est, notas illas Ch. & An. significare chartæ & anni regnorum numeros. Et quia Legem Alamannicam, cujus ipsæ chartæ sunt interpretes, præfigendam censuimus, quidni pariter præmittamus ejus conditores? quorum primus, cujus memoria ad posteror sit delata,

Theodoricus I. Clodionis an potius Clodo-

væi I. (qui contra Alamannos, invocato salvatori Jesu Christi nomine, pugnans, primus Regum Francorum in Christianos nomen dedit) filius, Franciæ & Alamanniæ Rex, promulgator Legis Alamanniæ, qui defuncto patre regnum sorsitus A. N. C. CCCLXXXVIII.

Childebertus II. Sigeberti filius, Franciæ & Alamanniæ, quæ tum ad Burgundiam spectabat, Rex, Alamanniæ Legis Repetitor primus, regnum accessit A. N. C.

Chlotharius II. Chilperici I. filius, Franciæ & Alamanniæ Rex, Alamanniæ Legis Repetitor secundus, regnum accepit A. N. C. DLXXXVIII.

Dagobertus Magnus, superioris Chlotharii filius, Franciæ, Alamanniæ, & Sclavoniæ Rex, cognomento JUSTUS, Alamanniæ Legis Repetitor tertius, successit in regno paterno A. N. C. DCXXXII. tenuit annos 14.

Chlodoveus II. Franciæ & Burgundiæ A. N. C. DCXLVI. regnavit annos 17. etiam in Austrasia post obitum fratris Sigeberti, interfecto Grimoaldo usurpatore regni.

Chlotharius III. A. N. C. DCLXIII. regnavit annos 3.

Theodoricus III. A. N. C. DCLXVI. annum 1. Quo deposito & in monasterium detruso eligitur

Childebertus II. A. N. C. DCLXVIII. annos XII. Quo interfecto ex monasterio repetitur

Theodoricus III. A. N. C. DCLXXX. annos 14.

Chlodoveus III. A. N. C. DCLXXXIII. annos 4.

Childebertus III. pater Dagoberti II. A. N.

N. C. DCLXXXVIII. annos 18.

Dagobertus II. sive junior, qui in charta Dacopirtus, Theodorici III. pater, Childerici superioris filius, A. N. C. DCCXXVI.

Plevique omnes Chronographi 4. tantum annos ejus Regno tribuunt. Atqui hec charta anno Regni ejus 30. prescripta est? Quid dicemus? An computabimus annos paternos, quibus ille consors regni fuerit, & continuabimus regnum ejus usque ad successionem Theodorici filii? Sed neque ita constabit numerus, etiamsi excludamus Chlotharum & Chilpericum veluti intrusos, quod Monachos illos fecisse putandum foret, si calculus conveniret. Etenim ab anno primo Childerici usque ad annum primum Theodorici non reperitur quam 29. an. non liquet.

Chlotharius III. A. N. C. DCXX. annos 2.

Chilpericus, qui in charta Elpericus, A. N. C. DCCXXII. annos 5. Ch. 41. sine anno.

Theodoricus III. Dagoberti junioris filius, sub tutela Caroli Martelli, A. N. C. DCCXXVII. annos 15. Ch. 36. An. 15. quo & obiit.

Childericus III. qui chartis Ildricus & Hiltrihus, cognomento simplex, quem prius David vocaretur, ex monasterio a Carolo Martello Majore domus ad regnum accessit A. N. C. DCCXLII. regnavitque annos 10. ut ex chartis patet, non 9. tantum, ut tradunt vulgus Chronographorum Ch. 58. An. 3. Ch. 40. An. 10.

Carlomanus, Martelli filius, Major domus & Alamannie Dux, regnavit sub Childerico Rege annos 4. qui monachus factus in Castro Cassino Alamannie administrationem fratri Pipino regnavit. Ch. 61. An. 2. Ch. 37. sine an. Ch. 38. sine an. Ch. 39. sine an. Ch. 58. sine an.

Pipinus Magnus qui & Grossus Martelli filius, Major domus & Alamannie Dux deurbato & in cœnobium truso Childerico Rege, regnum Francorum usurpat A. N. C. DCCLII. si Childerico 10. annos inclusive tribuamus. Rexit annos 18. Ch. 42. An. 3. Ch. 59. An. 8. Ch. 69. An. 10. Ch. 43. An. 10. Ch. 77. An. 15. Ch. 44. sine anno, Ch. 60. sine anno.

Carlomanus, Pipini filius, Alamannie Rex A. N. C. DCCLXIX. annos 3. Ch. 45. An. 1. Ch. 3. An. 1. Carolus Magnus, Pipini filius, Rex Francorum A. N. C. DCC-LXIX. Alamannorum post obitum Carlomanni fratris, DCCLXXII. Romanorum Imperator Augustus, DCCC. Legis Alamannie Reperitior quartus & ultimus, vexit & imperavit annos 46. Ch. 62. An. 2. Ch. 46. An. 4. Ch. 29. An. 4. Ch. 87. An. 4. Ch. 12. An. 12. Ch. 69. An. 12. Ch. 48. An. 26. Ch. 49. An. regni 33. & imperii 2. Ch. 68. An. 34. Ch. 47. An. regni 26. imperii 5. Ch. 99. An. regni 38. & imperii 7. Ch. 15. An. 40. Ex quibus chartis notandus est insignis Chronographorum error, qui Caroli M.

insugnationem Romanam rejectioni in annum Regni XXXIII. Nati vero Christi DCCII. quum hec charta, que illo ipso tempore scripta sunt, exsertim XXXI. annuum expriment. Quos ubi ad Regni annos contuleris, reperies a Nato Christo, quos apposuimus, ipsissimos annos.

Pipinus, Caroli M. filius, Rex Lincobardorum, & Rhetie Cuvientis Dux, A. N. C. DCCCVI. Ch. 15. An. 2.

Hudovicus Pius, Caroli M. filius, Imperator Augustus, A. N. C. DCCCXIII. imperavit annos 27. partim cum patre, partim solus, partim cum filiis. Ch. 81. An. 6. Ch. 50. An. 12. Ch. 51. An. 15. Ch. 65. An. 16. Ch. 64. An. 24. Ch. 30. sine anno. Sub eodem scripta sunt Ch. 90. & 95. sine anno & Imperatore.

Hobbarius, Hudovici Pii F. Augustus, a patre consors imperii factus A. N. C. DCCCXXII. ut clarissime patet ex Ch. 65. Nam si pater ad imperium (ut paulo ante memoravimus chartarum auctoritate ac fide freti) anno DCCCXIII. pervenit, Hobbarius autem anno imperii ejus 9. ad societatem accitus, belle constabit nosster numerus. Imperavit annos 15.

Hudovicus junior Germanie seu Francie Orientalis Rex, Pii filius, cum patre communes regni habenas capessit A. N. C. DCCCXXII. Id uti esse credam, mox me Theobartus in charta 64. Gubernavit annos 44. Ch. 56. An. 3. Ch. 87. An. 4. Ch. 64. An. 5. Ch. 83. An. 5. Ch. 70. An. 10. Ch. 71. An. 12. Ch. 31. An. 14. Ch. 8. An. 15. Ch. 26. An. 15. Ch. 62. An. 15. Ch. 8. An. 17. Ch. 22. An. 18. Ch. 52. An. 19. Ch. 72. An. 19. Ch. 5. An. 22. Ch. 54. An. 24. Ch. 18. An. 28. Ch. 53. An. 29. Ch. 23. An. 31. Ch. 32. An. 31. Ch. 57. An. 32. Ch. 74. An. 35. Ch. 92. An. 35. Ch. 7. sine anno. Sub eodem scripta sunt Ch. 78. & 91. sine an. & Imperatore. Moritur anno DCCCLXXVI. verissime computavit Heptidannus in Annalibus, a quo Pius etiam ab Albrico Presbytero chart. 74. similiter ut pater, cognominatur.

Carolus II. cognomento Crassus, Hudovici superioris filius, Pii nepos, Caroli M. pronepos, Imperator Augustus, Germanie gubernacula suscepit A. N. C. DCCCLXXVII. tenuit annos 12. Ab Alamannis sive Germanis Secundus recensetur, quia Calvus, etiamsi nomen Imperii affectavit, imperata jam a Pontifice Romano benedictione, nihil juris tamen in Alamannia obtinuit, a Carlomanno Crassi fratre viclus ac fugatus, quem admodum præter alios Otto III. Imperator audacter Pontifici Romano objicit in Diplomate Silvestro II. Papæ Rom. dato, anno DCCCXCXVII. quo illi Comitatus quosdam Italie concedit expulso Constantinianæ Donationis (ut illius verbo utar) commento, cujus Johannem Diaconum cognomento Digitorum ostendit esse fictorem. Asservatur id

Letterie Parisiorum in Archiepiscopi Regiis. Hac ergo de causis Carolus Calvus a Germanis non reponitur in Imperatoribus. Sub eo scripte sunt Ch. 74. & 93. ante adeptum Imperium. Ch. 19. An. 2. Ch. 73. An. 2. Ch. 79. An. 3. Ch. 24. An. 5. Ch. 28. sine anno.

Arnolfus Crassi ex fratre Carlomanno nepos, abrogata Patruo corona, fit Imperator Augustus A. N. C. DCCCLXXXIX. Imperavit annos II. Ch. 85. sine anno.

Hudovicus III. Arnolphi filius puerulus etiam regno præficitur & imperio A. N. C. DCCCC. Id liquet ex Hepidanni Annalibus, quibuscum faciunt Ch. 20. An. 3. Ch. 6. An. 7. Ch. 75. An. 10. Ch. 84. An. 13. Ch. 76. est sine anno. Præfuit annos tot, quot pater illius.

Chuonradus I. Imperator Augustus, A. N. C. DCCCCXI. Imperavit annos 7. Ch. 21. An. 3. Ch. 2. sine anno.

Heinricus I. Auceps qui Ms. nostro Einricus, Imperator Augustus, A. N. C. DCCCXVIII. Imperavit annos 18. Ch. 33. An. 14. Ch. 13. An. 15.

Otto I. Aucupis filius, Imperator Augustus, A. N. C. DCCCCXXXVI. Regnavit annos 42. Ch. 11. An. 12. Sub eodem scripte sunt Ch. 27. & Ch. 60. & Ch. 89. sine anno & Imperatore.

Otto II. superioris filius post obitum patris solus cepit regni habenas, A. N. C. DCCCLXXVIII. tenuitque annos 11. Chartæ sub eo exaratae nonnullæ exstant in Bartholomei Schobingeri p. m. relicta bibliotheca, quarum nullam satis idoneam nancisci potuimus, quæ hic adjiceretur.

Otto III. superioris filius Imperio præponitur, A. N. C. DCCCLXXXIX. ætatis suæ quarto. Regnat cum matre Theophanu annos 8. solus 11. Hujus nullam chartam vidimus.

Heinricus II. Dux Bavarie, Imperator Augustus, A. N. C. MVIII. annos 22. Chuonradus II. Imperator Augustus A. N. C. MXXX. annos 15.

Heinricus III. Chuonradi II. filius, Imperator Augustus, A. N. C. MXLV. annos 17.

Heinricus IV. superioris filius, Imperator Augustus, A. N. C. MLXII. Ut quidem habent Hepidanni (quos in his posterioribus secuti sumus) Annales: sed aut vehementer faller, aut falsi sunt numeri. Nam Norbertus Abbas in Ch. 86. Heinrici hujus annum III. refert ad annum Dominicæ incarnationis MLXI. Regnum igitur accepit oportet A. N. C. MLVII. Ex quo restitui porro velim veros annorum numeros cum apud Hepidannum, tum cæteros Chronographos plerosque omnes. Nos digito monstravimus: & jam ad ipsos Auctores properamus.

Madalfredus.

Quin Monachus fuerit Sancti Galli, quamvis professionis suæ nomen (more alioquin solemni) non apposuerit, nihil addubito.

Facit ipsemet, quum se ab Rotoco (Hrotoch habet exemplar) Præpositus Monasterii rogatum testatur chartam conscripisse. Composuit Ch. 1. Anno Dom. 847.

Sintpertus Monachus Sancti Galli.

Scriptis Ch. 2. circiter annum Domini 912. sub Cunrado Imperatore.

Albainus Clericus.

S. Galli ne an alibi, non habeo exploratum, Scripsit Ch. 3. An. Dom. 770.

Willelmus Abbas Sancti Galli.

Non est ipsus Ch. 4. scriptor, sed alius sub ejus disciplina ac imperio Monachus. Vixit, Charta teste, A. D. 1288. Videntur Joachimus Vadianus in Catalogo Abbatum, & Johann. Stumpfius Chronic. lib. 5.

Nandrim Monachus.

Ubi? An S. Galli? Atqui hæc acta sunt trans Rhenum Rorwiltæ in Hegovia. An Cellæ ad lacum inferiorum? Ita videtur. Nam monasterium illud a Ratpoto Episcopo exstructum suberat Abbati S. Galli, ut disertis verbis hic scribitur. Nisi illud movet, quod in superscriptione hujus chartæ VVolatiuba nostriana istam fecisse dicatur de Nibalgorva. Qui Comitatus est in Rbæntia prima inferior in confinio Veltkirchenfis diocesis & Sulcensium Vadurzi Comitum, cui quondam Comites Montfortii, illi qui Langravatum Rancviltanum nomine Imperatoris an Ducis Sueviæ gubernabant, præsedere, Scripsit Ch. 5. An. Dom. 857. Richpertus, cujus vicem gessit, videtur fuisse Præpositus Monasterii.

Ernustus Cancellarius Ludovici IV. Imperatoris,

Annus in Ch. exprimitur. Theotmarus qui fuerit, Abbas an Episcopus, pariter cum ignavissimis scio. Archicapellanus tunc temporis dicebatur, qui nunc Archicancellarius. Quod officium Archiepiscopi Moguntini sibi suisque successoribus proprium impetraverunt, auctoritate Caroli IV. in Bula auvea. Sic Ekkehardus junior de casibus Monast. in Salomone. Grimaldo Abbate nostro Archicapellano ejus juvante Capellanus fit Ludovici Regis, sc. III. qui fuit avus hujus nostri Ludovici. Pro Archicapellano Norckerus Balbulus scribens Luitwardo Vercellensi Episcopo maluit alterum illud usurpare, ad hunc modum; Nec non & Archicancellario gloriosissimi Imperatoris Caroli, sc. Crassi. Ut ita Cancellarius et Capellanus, Archicancellarius et Archicapellanus solo nomine videantur differre, quemadmodum ad Ekkehardum juniores cap. 11. docuimus, Rotwila non est Erythropolis, sed vero Buleropolis, Raathstatt, quasi Βυλευροπολις τῆς Βαυαρίας. Rota, Raath, quæ

quæ hodie Camera: Villa, Statt. Hinc de-
cisiones Rotæ, Italis frequentate. Et Ro-
tuli, Rodel, ex quibus sententiæ judicium
vecitabantur, Ciceroni in Verrem lib. 3. ta-
bula publica, periculaque magistratuum.
Legitur etiam pro libello supplice, qui ju-
dicibus offerretur, & pro omni cuiuscujus
generis schedula vel codicillo. Quod quia
nemo dum, quod sciam, animadvertit, ju-
vit obiter admonere: simul ut observet an-
tiquitatem Cameræ Rotvivilane, quæ Spi-
rensem ipsis dcc. annis & amplius supera-
re vel sola hac ex charta deprehenditur.

Watto Diaconus S. Galli.

Sub Grimaldo Abbate & Cunrado Duce
Suecorum scripsit Ch. 7. & Ch. 70. A.
D. 842.

Theothardus Præpositus S. Galli.

Hic per omnes honoris gradus in Mona-
sterio sub Abbate Hartmoto conscendit. Nam
abduc Monachus privatus Notarii officio fun-
ctus scripsit Ch. 8. An. Dom. 849. ubi no-
men Thiothart satis arguit doctrine etiam
num infantiam: itemque Ch. 64. An. Dom.
856. vice Cozzolti Diaconi. Triennio post,
id est an. Dom. 859. Præpositus factus scri-
psit Ch. 17. vice Remmingii Presbyteri, cu-
jus aliquot chartæ apud Schobingeros ex-
stant, Dein Decanus subscripsit chartæ 74.
An. Dom. 867. & simul Præpositus An.
Dom. 869. subscripsit Ch. 18. Et Portarius
denique An. Dom. 879. Ch. 73.

Ifo Magister et Monachus S. Galli.

De hoc vide que annotavimus Tomo I.
Script. Rev. Alam. part. 2. An. Dom.
909, functus est officio Cellerarii in Mona-
sterio, quo tempore simul etiam scholis præ-
erat. Scripsit Formulas scribendi chartas pro
discipulis suis, quas in primo codice Epi-
grammatum Walafridi Strabi Abbatis Au-
gientis ipsius Isonis manu scriptas habemus.
Sunt vero Ch. 9. Ch. 16. Ch. 25. Ch. 34.
Ch. 66. Anno Domini 913. scripsit Ch. 84.

Bernhardus Subdiaconus S. Galli.

Scripsit Ch. 11. An. Dom. 948. vice Wal-
donis, quo de infra, sub Cralone Abbate.

Alboinus.

Monachus, ut mihi videtur, S. Galli,
sub Jobanne Episcopo Constantiensi & Ab-
bate S. Galli, Carolo M. Imperatore. Scri-
psit Ch. 12. Anno Dom. 771.

Umbertus Canonicus.

Ubi? Chartas scriptas esse in Rhetia
Curiensis vel ipsa nomina fidem faciunt. An
ergo Pugi Collegium Canonicorum? Fere est
ut autem: nam & in vicis antiquitas
Collegia existisse, qui postea in oppida &
civitates excreverint, notius est quam ut
exemplis demonstrari debeat. Scripsit Ch. 33.

An. Dom. 932. & Ch. 13. An. Dom. 933.

Mano Diaconus.

Quo locorum, non habeo compertum. Vi-
detur in Rhetia prima inferiori, cujus fuit
Comes, qui Curia domicilium habebat, Ri-
cbuinus sub Pipino Rege Italie. Scripsit Ch.
15. Anno Dom. 808.

Rifine Subdiaconus S. Galli.

Scripsit An. Dom. 869. Ch. 18. vice
Folchardi Præpositi, sub Abbate Hartmoto.

B. Notkerus Balbulus Monachus S. Galli.

De hoc vide Ekkehardum juniorem in
Casibus Monasterii cap. 1. 2. 3. & seq. &
Ekkehardum Mininum in ejus vita. Com-
posuit libros complures, quos in Tomo Fran-
cico commemoramus. Scripsit Ch. 52. An.
Dom. 851. Ch. 72. eodem anno, Ch. 57.
An. Dom. 865. vice Wimalhardi Monachi,
non illius, cujus ope consilio basilica B. Ot-
bmani a Gozperio Abbate instituta, ut re-
fert Hebidannus An. D. dcccxxviii. Ete-
nim tempora discordant. Ch. 19. scripsit an-
no Dom. 879. obiit an. Dom. 912. ut He-
pidannus in Annalibus & Herimannus Con-
tractus in Chron. scribunt: homo summa se-
nectute, & jam ætate pariter ac multis ju-
gilitis cæcus, ut auctor est Ekkehardus ju-
nior. Scripsit & Notkerus Piperisgranum
Physicus aliquantas chartas, quæ apud Scho-
bingeros superant: Balbuli quidem coæta-
neus, sed discipulus peritiam scribendi clarus.

Ratpertus Monachus S. Galli.

Diximus initio Tomi I. Script. Rev. A-
lanan. Levita etiamnum scripsit Ch. 24.
Ann. Domini 882. Magister Scholæ Ch. 20.
An. Dom. 902. Nec diu post senectute con-
fectus obiit.

Sigibertus Presbyter S. Galli.

Scripsit Ch. 21. An. Domini 914. vice
Nordperti, qui & ipse S. Galli Monachus
non incelebris fuit.

Herimotus Monachus S. Galli.

Scripsit Ch. 22. Ann. Domini 850. Ex
litteris apparet, notarium fuisse non e mul-
tis, & scribendi peritissimum.

Ruadgangus.

Fuerit ne Monachus, non liquet ex char-
ta. Atamen quando laici non admitteban-
tur ad hæc officia, verisimilius est fuisse.
Scripsit Ch. 23. anno Domini 863.

Wolfeozus.

Et hic professionis nomen nusquam expref-
sit. Quia vero Hartmori, qui Decanus, &
tandem Abbas Monasterii, vicem gessit, cau-
sa non est cur ambigamus Monachum &
ipsum fuisse. Scripsit Ch. 83. an. Dom. 837.
& Ch. 26. an. Dom. 847.

Et.

Etcho Archipresbyter & Canonicus
Constantianensis.

Ex illustri Turgovienſium quorundam Com-
munitum familia, auct̄or atque ſuſor pacis
inter Sautgallenſes Monachos & Canonicos
Conſtanſienſes conſtituente. Scripſit Cb. 28.
Anno Domini 879.

Waringiſus Cancellarius.

Primus Notarius Monafterii S. Galli, ſcrip-
ſit Cb. 43. An. Dom. 761. Cb. 44. & item
67. eodem anno. Poſtea Cancellarius, id eſt
(ut ſupra docuimus) prim̄ ep̄s Scribarum
ſeu notarioꝝum factus; ſcripſit Cb. 29. An.
Domini 773. Et hic omnium primus fuit
Monafterii S. Galli Cancellarius, qui quin-
dem eum ſibi titulum arrogaverit. Nec poſt
eum quiſquam a me lectus, qui idem, ſive
volens ſive non auſus, uſurpaverit, uſque
tempora Udalrici Baronis a Saxo, Abbatis
magnanimi, qui Principis inſignia & ap-
pellationem primus a Philippo Imperatore Ba-
ſileæ impetravit, cunctaque inſtituit officia,
quæ Principis dignitatem ſequuntur ac decent.

Andreas Presbyter.

Locus non exprimitur. An Vinnonenſis, qui
vicus eſt in Rhetia Curienſi, ubi contractus
iſte confirmatus? Certe videtur. Nam &
ſermonis horrida barbaries, quæ Romanis-
ſimum Rhetie primæ ad unquem veſert, &
nomina quoque propria, hominem Rhetum
produnt. Sed & Folchwinus emptor Rangwila
ortus in Chartæ dicitur ſuperſcriptione. Quæ
villa fuit & eſt in Rhetia prima inferiori,
e regione Montisfortis, non procul a
Rbeno in ejus dextero latere, ſedes quan-
dam Langravii, id eſt Comitis Provincia-
lis, cujus Comitatus adhuc reliquæ ſupe-
rant, Judicium Provinciale, quod illic quo-
rannis celebratur, ut in Gloſſ. ad Tom. I.
Script. Rev. Alam. diximus. Scripſit Cb. 30.
Ann. Dom. 813.

Laveſo Presbyter,

In vico Quaradives Rhetie Curienſis,
Prout he Chartæ ſcriptæ ſunt, video laicos
& homines imperitos, im̄ex ſe contractivos,
ſere ad Parochos ſuos inſtrumenti conſcienti
cauſa conveniſſe. Deſtituebantur enim nota-
riis: cujus artis imperiti tum erant laici:
quippe ex qua ſoli Sacerdotes & Monachi
queſtum aucuparentur. Scripſit Cb. 31. An.
Dom. 846.

Wilimannus Clericus.

In vico Vinmona Rhetie Curienſis, An-
dræe Presbyteri ſucceſſor. Scripſit Cb. 32.
An. Dom. 863.

Audo Clericus.

Natione Rhetus, ſuppreſſo loci nomine.
Scripſit Cb. 33. De anno nihil certi liquet,
niſi quod circiter DCCXX. vixerit.

Silveſter Diaconus S. Galli.

Scripſit Cb. 36. Ann. Dom. 742. Cb. 37.
An. Dom. 744. Cb. 38. ſine anno & Rege.

Hiringus Monachus et Lector Ba-
binchovenſis.

Scripſit Cb. 39. An. Dom. 744. & nota-
bilem Cb. 58. An. Dom. 745.

Landarius Presbyter Raudinleimenſis.

In Rhetia Curienſi inferiore, ut ex prin-
cipio chartæ colligitur, Scripſit Cb. 40. An-
no Domini. 752.

Liutfredus Presbyter,

S. Gallie an in vico aliquo, non expri-
mitur. Scripſit Cb. 42. An. Dom. 754.

Moathelmus Clericus.

Scripſit Cb. 45. Anno Domini 770. Locus
Parochialis non exprimitur.

Ufalto Diaconus S. Galli.

Natione Thuevengienſis, ſcripſit Cb. 46. An-
no Domini 773.

Emicho,

Quis iſte fuerit, aut quinam pagus (quæ
vox diſtrictum ſeu territorium notat) Pu-
rihinga, ſeu (ut in charta 87. ſcribitur)
Burichincas, æque cum ignariſſimis ſcio: niſi
ſi in Rhetia Curienſi aliquis ſit, quod a-
nimus auguratur, Scripſit Cb. 47. An-
no Dom. 805.

Adalhardus Lector S. Galli.

Scripſit Cb. 48. An. Dom. 795. Argunæ
(quæ noſtrati vulgo Langenargen,) trans
lacum Potamicum.

Pernegarius Presbyter.

Neque hujus ſive monafterium ſive Para-
chia exprimitur, Scripſit Cb. 49. Ann. Dom.
802.

Atto Clericus Auguſtanenſis.

Scripſit Cb. 50. Anno Dom. 825. Mun-
ciacum an eſt Munchen, quod imperiti vo-
cant Monachium? Divines, qui ſavente uti-
tur Apolline, an Monachium in pago Au-
guſtoviario ſitum fuerit.

Rathericus Conzl.

Non queo nec poſſum divinare, quid ſibi
velit vocabulum poſterius. Ipſe Rathericus
Briſgovienſis fuit. Scripſit Cb. 81. An. Dom.
819. & Cb. 51. Anno Dom. 828. in qui-
bus chartis conſtanter ſcriptum eſt Hratber-
tus, ſicut in aliis vetuſtis codicibus Hea-
banus, Hradulphus, Hratherius, Hrichar-
dus, & id genus ſimilia.

Bebo,

Quia teſtem ſe vocat in re, quæ Mona-
ſte-

ferium non obligat, non videtur Monachus fuisse. Exscriptis tantum Cb. 52. quam Notkerus Balbulus composuit Ann. Dom. 851.

Dodo Monachus S. Galli.

Scriptis Cb. 53. sine anno & Imperatore. Que negligentia haud raro percepit no-
stros Monachos. Imperitia ne Legis an in-
scientia amorum, haud facile dixerim. Cer-
te Lex Alamannorum expressis verbis cauet,
ut scriptura non valeat, in qua annus &
dies non ostenditur, cap. 43. Quod imita-
tione Juris Civilis est introductum.

Albricus Presbyter S. Galli.

Primum Diaconus scriptis Cb. 54. An.
Dom. 864. Deinde Presbyter Cb. 74. An.
Dom. 867. sub Hartmoro Abbate An. Dom.
861. subscripsit Cb. 55. officio functus Cel-
lexarii, cum Hartmoro abbat Decano.

Eccho Monachus S. Galli.

Scriptis Cb. 55. An. Dom. 861. Fuit &
alius in Monasterio Eccho, qui An. Dom.
909. Editiui, teste Cb. 75. & An. Dom.
913. Decani officio functus, teste Cb. 21.

Warimbertus Levita S. Galli.

Scriptis Cb. 56. An. Dom. 835. cujus et-
iam alie apud nos exstant chartæ.

Autwingus Lector S. Galli.

Scriptis Cb. 59. An. Domini 759. sub Jo-
hanne Pontifice (id est Episcopo) Constan-
tienti & Abbate Monasterii S. Galli.

Waldo Decanus S. Galli,

Sub eodem Johanne Episcopo, & Abbate,
regnante Pipino Crasso, Martelli filio, Re-
ge Francorum, scriptis Cb. 60. An. Dom.
760. Fuit & alius Waldo, iidem ut ille,
Decanus, sub Ottone I. Imperatore, cujus fit
mentio in Cb. 11. cujusque vitam perstringit
Ekkehardus Junior in Casibus Monaste-
rii cap. 15.

Atto Diaconus S. Galli.

Atto & Atto, sicut Wato & Watto,
Hato & Hatto, indiscriminatim reperitur
in chartis & vetustis codicibus. Scriptis Cb.
61. An. Domini 771.

Hadupertus Clericus Argunensis.

Scriptis 62. chartam suæ ipsius traditio-
nis, quam de rebus fecit Hadlinvillanis &
Argunensibus in Algovia ad lacum Brigau-
tinum, ubi videtur Parochum egisse, Ann.
Domini 771.

Marcellus Monachus S. Galli.

Natione Scorus, Moengal initio dictus,
ab arunculo Marco Episcopo, qui Roma ve-
diens ad S. Galli conterranei sui Monaste-
rium, illustri ejus fama perductus, intervi-
sere voluit, in Monasterio relictus, & ab

ejus nomine Marcellus nuncupatus, ut scri-
bit Ekkehardus Junior in Casibus cap. 1. &
seq. In Schola Claustrali collega fuit Notkeri
Balbuli, quum Ifo Magister Canonice præ-
esset. Scriptis Cb. 63. An. Dom. 847. ex-
stat penes nos ejusdem Homilia scholastica in
Lectionem Evangelicam, quam videtur di-
scipulis suis in schola recitasse.

Cozpertus Diaconus S. Galli.

Scriptis Cb. 65. (ubi ἀγορεύει & ex vul-
gi Alamannico usu legitur Cozpreht) An.
Dom. 829. Fuit & alius Cozpertus Mona-
chus, qui sub Grimaldo Abbate Camerarius
subscripsit Cb. 78. sine anno, & sub eodem
Præpositus Monasterii chart. 72. An. Dom.
851. itemque Cb. 73. An. Dom. 879. in qua,
similiter in superiori 78. scribitur Cotaber-
tus. Denique sub Salomone Abbate Porta-
rius subscripsit chartæ 75. An. Dom. 909.

Wenilo.

Scriptis Cb. 68. An. Dom. 803. sub Æ-
ginone Episcopo Constantiensi & Werdone
Abbate S. Galli. Professionis suæ nomen non
expressit, neque locum contractus. Fuit Ber-
tholdus iste Comes Barensis, qui Comitatus
hodie Sulcensium Comitum est possessio.

Ruoco Laicus Lector S. Galli.

In Monasterio duum generum Presbyteros,
Diaconos, Lectores, &c. fuisse, jam olim
observavit Vadianus, quem vide lib. 1. Eo-
rum alios vocabant Laicos, alios Professos.
Illi extra Monasterium in domo separata,
sed tamen contigua, habitabant; ab Ala-
mannis appellati Leyenpriester: hi Monachi
erant. Ex illo genere fuit Ruodo iste, &
quem primo Tomo Script. Rer. Alam. dedi-
mus, Cunradus Presbyter S. Otthmari. Scri-
psit Cb. 69. An. Dom. 784. sub Johanne
Episcopo & Abbate. Qui signavit Ægino
sive Agino (ut in aliis chartis) Presby-
ter, postea evehctus est in Pontificatum Con-
stantiensem, simul invasor atque incubator
Abbatie S. Galli eam per vim tenuit, ut
scribit Ratperus de casibus cap. 4.

Otine.

Non quidem nomen expressit professionis;
fuisse tamen Monachum S. Galli nihil ma-
gis ambigo, quam Grimaldum, qui signa-
vit, Abbatem. Nunquam enim permisissent
Monachi, ut alius nassem mereret in suo
agro. Scriptis Cb. 71. An. Dom. 851.

Purgolfus Monachus & Subdiaconus S. Galli.

Scriptis Cb. 73. anno Dom. 979. & Cb.
79. anno Dom. 980. Cunzo & Erpbricus,
qui has chartas conscribi mandaverunt, ex
illustri familia Comitum Montisfortis fuere,
sub quorum dominio etiannum Comitatus Te-
rimangensis, in proprietate Johannis Comit-
is & S. Cæsareæ Majest. Consiliarii, bevel-
tas trium ejus filiorum, Hugonis, Herman-
ni

ni & Johannis. Unde stemmatis hujus antiquitas debet intelligi, quod ipsos septingentos annos feudatarium fuit Monasterii S. Galli.

Ripertus Presbyter S. Galli.

Sive Richpertus, scripsit Ch. 75. anno Dom. 909. Fuit ante eum & alius Richpertus in Monasterio, qui Præpositus subscripsit Ch. 71. anno Dom. 851. & Sacramentarius Ch. 18. anno Dom. 869. Taotilinus, qui nostram hanc chartam signavit, Hospitalarius, est Tuotilo ille clarissime sancte Monachus, cujus res gestas describit Ekkehardus Junior, in de Casibus cap. 3. & Ekkehardus Minimus in vita Norkevi.

Abō Presbyter & Monachus S. Johannis.

Apud Sarunetes in Alpium Toggiarum Monasterio, cujus Abbas fuit Emezo istic. Scripsit Ch. 76. anno Domini 900. Johanneswilare, vulgo Jonchwil in Turgovia superiori situm est, cujus incolæ a nobis Abbatiscellani nominantur. Ex hac autem Charta discimus, Monasterium S. Johannis inde ab initio sub potestate Abbatis S. Galli existisse, cui hodieque manet subiectum, & Abbatis vicem Monachus S. Galli gerit, quem Præpositum nonnulli, quidam Vicarium appellant.

Hamedeus Clericus Nibalgavenfis.

Scripsit Ch. 77. anno Domini 766. ante Gotzpertum Præsidentem, hoc est, Langravium, uti supra commemoravimus, qui Ranckwile mallis, id est iudicis, nomine Imperatoris præsidebat.

Rimidingus Presbyter S. Galli.

Scripsit Ch. 78. anno Dom. 850. In charta 17. que ipsius vicem scripta est a Theo-

thardo Præposito, anno Domini 859. corrupte (opinor) scribitur Remmingus; melius in charta 28. quam anno Domini 879. signavit, Rimedingus,

Notpertus Abbas S. Galli.

Scripsit Ch. 86. anno Domini 161. super fundatione Ecclesie sue Abbatellane. Hujus vitam perscripsit Ekkehardus Junior in Casibus, & Johannes Stumpfius Chronicon. lib. 5. Videndi Cunradus Fabariensis & Joach. Vadianus in Catalogis Abbatum.

Hupertus Presbyter S. Galli.

Scripsit Ch. 87. anno Domini 773. sub Carolo Magno Imperatore, cujus tamen nomen ab oscitante librario fuit omissum.

Vauco Rharus Cancellarius

Umsredi Comitis Rhetiarum, scripsit Ch. 99. anno Domini 807. in curte ad Campos, id est, Mariensfeldii (quod est oppidum in Rhetia Curiensi) ubi quondam singulis annis in mense Maio sub villis in campis apertis missi (placet docendi causa vocem illius ætatis usurpare) Regum Francorum & Imperatorum Romanorum millos publicos celebrabant. Unde & nomen invenit oppidum illud. Nam Maienfeld Latinis (quorum lingua populus ille tunc utebatur) est, si interpretetur, Maicampus. Quo nomine ipse quoque conventus annuus Scabinorum, sive Judicum, nonnunquam intelligitur, nisi quod eo in significato, sere Magicampus scribitur. Remmingus Præpositus monstrosus adhuc in Excerptis Chronicis pro conventu Imperiali seu Comitibus usurpat, & valatione a more illo petita. Qua de re in Francicarum rerum Scripturis.

Hucusque Scriptores Chartarum & Instrumentorum executi sumus.

CHARTARUM ET INSTRUMENTORUM VETERUM ALAMANNICORUM CENTURIA UNA IN CERTOS TITULOS DIGESTA.

DE INGENUITATE. (I)

Madalfredus.

I. Ego quidem Haycho filius Vodalberti, devenit mihi ut in conjunctionem quandam feminam mihi usurpassent nomine Otpirgam, quæ tunc temporis libera fuit, postea vero ab Emichone advocato ad ipsum monasterium S. Galli in servitium adquisita, & ex ea

mihî liberi II. procreati fuerant, quorum nomina erant Voluini et Voto. Ideoque propter compassionem genitorum ne in conditionem servilem cogerentur, talis mihi decrevit voluntas, ut aliquid de rebus meis traderem ad monasterium locis illis aptum; quod et ita feci. Tradidi videlicet ad Hasumwanc ipsa marca adherentem runcalem I. hobam etiam et amplius continentem, ea conditione, ut ipsi illic resideant et ibi la-

(1) Serva geniti, dum libera habita fuit, ingenui existunt.

laborent tempus vite sue, et annis singulis censum inde persolvant qualemque pretio poterint solidum I. insuper et III. dies in aestate aut ad sœnum colligendum perficiant. Si autem potestas monasterii istam traditionem intrumpere & eos alienigenare conaverit, tunc ego Haycho ipsas res licentiam habeam absque ullius contradictione in meam redigere potestatem. Si autem ipsi denominati per incuriam se inde abstraxerint seu ab alienarum conjunctione seminarum seu aliqua causa casu accidenti, tunc ipsæ præfata res ad monasterium revertantur ad perpetuum possidendum, sign. ipsius Haychonis, & advocati monasterii Emichonis. sign. Actum ad Hasumwanc præsentibus istis. sign. Engilhelm & Engilpoldi, sign. Hiltipoldi & Scalconis, sign. Cantardi & Gifalofi, sign. Cunzoni Presbyteri, & Regimberti, & Hucpoldi. Ego Madalfretus rogatus a Hrotcho Præposito scripti. Notavi diem Martis V. KAL. Martias, regnante domno Hludowico Rege anno XV. sub Gozberto Comite.

Sintpertus Monachus.

II. In Dei nomine, ego Vuarfind evenit mihi ut honesto amore accepissem quandam servam monasterii S. Galloni nomine Richildim, eamque in matrimonium sumpsissem, quæ mihi progenuerat III. filios his nominibus. Sintuart, Fridpert, Vuanwic & Halo, et unam filiam cognominem. Convenit autem Hartmanno venerabili Abbati et mihi Vuarfindo ut sub manu advocati sui Percichonis liberos meos juxta legem Alamannorum (1) partiri haberemus, quod et feci, tradidique ad servitium monasterii duos filios, scilicet Sintuart et Halo, sicut lex jubet. Filiam autem ne forte in servitutum amitterem, placuit redimere, quod et feci dedique alium mancipium legitime ætatis monasterio totaliter et ex integro possidendam et in pretio solidos II. Actum in Constantia, in præsentia testium qui signaverunt sign. Vuarfind qui hanc conventionem scribere voluit, sign. Percichonis advocati monasterii, sign. Ruodgaud, sign. Ratpert, sign. Vuolco, sign. Mangold, Ego Sintpert humilis monachus rogatus a Vuarfind scripti et subscripsi. Notavi diem Mercurii VIII. KAL. Augusti, regnante Domino nostro Chuonrado Rege.

DE SERVITUTE.

Albuinus Clericus.

III. In Dei nomine, Ego Cotawina ancilla Dei dono atque trado ad monasterium
Tom. II.

(1) Si liber servum acceperit, quæ sit conditio prolium. Partitio liberorum inter dominum & servam lege Alamannica sic fiat, ut natu maximum filium dominus, sequentem liber pater, & sic deinceps, accipere: idem in filiabus. Hæc Lex non reperitur in capitulis Legis: concordat tamen cum Novel. Justiniani Imperat. 151. de prole partien-

S. Galloni, ubi ejus sacrum requiescit corpus, et hoc est quod trado, quod ego in Lutinach visura sum habere, et in alio loco qui dicitur Bessindorf, et in locis, campis, silvis, et omnia quæ inibi visura sum habere, et casatos tres his nominibus, Ragingerius cum infantem suos his nominibus, Rihgero, Vuantilong, Vualtricho et uxore sua Fastrata, et filio eorum Vuolfrido, et servo ejus Ilumbero, et alio servo nomine Vuoto, et Haccone qui est in concambio cum Vuichardo. redemere se vult, det alium mancipium XI. manuum longum. Hi sunt testes qui præsentem fuerunt et signaverunt. sign. Gotawina qui hanc traditionem fieri rogavit, sign. Vuichardi, sign. Turo, sign. Vuotahar, sign. Amalger, sign. Theorbald, sign. Mairolt, sign. Tuilo, sign. Vuolberti, sign. Althari. Ego itaque Albuinus Clericus rogatus ab Cotawina hanc cartam scripti sub die VII. KL. Octob. in anno I. regnante Carolomanno Rege.

Anonymus.

IV. Anno Domini MCCLXXXVIII. Wilhelmus Abbas monasterii S. Galli hæc conscribi fecit. Noverint universi quod Burchardus dictus Lou residens in Thurego, Adilheidis, Mechthildis, Adilheidis, et Gertradis, filiastræ ipsius Burchardi pertinenti jure proprietatis ad monasterium nostrum prædictum, et quamdiu vixerint, tenentur dare annis singulis I. libram cere in recognitionem proprietatis. Post mortem vero eorum Abbas, qui pro tempore fuerit, de singulis mortuarium accipiet. (2)

DE MANUMISSIONE. (3)

Nandrimus Monachus.

V. Notum sit omnibus tam præsentibus quam superventuris, quod ego Vuolalib cum manu advocati mei Engilboldi duo mancipia mea, id est Thioronem et Vuadindam, in Dei amore libertate donavi, ea tamen ratione, ut annis singulis ad Cellam Ratperti, quæ ad monasterium S. Galli pertinet, in censu III. denarios solvant. Actum in loco qui dicitur Rota publice præsentibus his quorum hic signa continentur. sign. Vuolalib et advocati ejus Engilboldi, qui hanc notitiam fieri voluerant, et aliorum testium, sign. Engilhelm * Cunhart * Ruadker * Vuano * Oadalwart * Vuolfleip * Reginker * Tagapert * Folcholt * Sinderat * Vto * Vuato. Ego itaque Nandrimus indignus monachus ad vicem Richperti rogatus scripti et subscripsi. Notavi diem Jo-
N n vis,

da inter rusticos, & Novel. 162. c. 2. & seq. & l. ultima C. de agricol. Servorum conditio, qui quod acquirunt domino, acquirunt etiam sub servos.

(2) Donari, tradi, permutari, vendi apud Alamannos potuisse servos sub suis titulis, exempla evincunt.

(3) Manumissio privata de Nibalgowa.

vis, VIII. KL. Majas, anno XXII. regni Hludowici, sub Gozperto Comite. (1)

Ernustus Cancellarius.

VI. (2) In nomine sanctæ & individuæ Trinitatis, Hludowicus divina favente gratiæ Rex. Noverint omnes fideles nostri, præsentis scilicet & futuri, quia nos rogatu Purucharti dilecti Comitis nostri quendam proprium servum nostrum Johan nominatum, in præsentia fidelium nostrorum, per excusationem denarii de manu illius, juxta legem Salicam in elomofynam nostram liberum dimisimus, & ab omni jugo servitutis absolvimus, ejus quoque absolutionem hoc scripto firmavimus, quam in omni tempore firmam inviolabilemque mansuram esse volumus. Præcipientes ergo jubemus, ut securi reliqui manumissi, qui per hujusmodi titulum absolutionis a Regibus vel Imperatoribus noscuntur esse relaxati ingenui, ita deinceps memoratus Johan bene ingenuus atque securus existat, & ut ista ingenuitatis pagina firma stabilisque consistat, annulo nostro eam consignari jussimus.

Ernustus Cancellarius ad vicem Theotmari Archiepiscopi recognovi. Data II. Kal. Jun. anno incarnationis Domini DCCCCVI. indict. VIII. anno regni Domini Hludowici VII. Actum in Rottwila feliciter. Amen.

Vuato Diaconus.

VII. (3) Auctoritas Ecclesiastica patenter ammonet, insuper & potestas Regia canonice religioni adsensum præbet, ut quemcunque ad sacros ordines ex familia propria promovere Ecclesia quæque elegerit in præsentia Sacerdotum canonicorum simul & Nobilium laicorum, & ejus cui subiectus est manumissione sub libertatis testamento solemniter roboretur. Idcirco ego in Dei nomine Engildruda quondam meum famulum nomine Sigimarum, sacris ordinibus dignum, in præsentia nobilium virorum liberum ab omni vinculo servitutis dimitto. (4) Cui Romanæ per hoc auctoritatis testamentum statuo, ita ut ab hodierno die & tempore bene ingenuus atque securus permaneat, tanquam si ab origine fuisset parentibus liberis procreatus vel natus: eandem pergat partem quamecunque volens canonice elegerit, habensque portas apertas ita ut deinceps nec mihi nec successoribus meis ullum debeat noxiæ conditionis servitium, neque aliquod liberratis obsequium, sed omnibus diebus vitæ suæ sub certa ingenuitate, sicut alii cives Romani, per hunc manumissionis aut ingenuitatis titulum bene semper ingenuus atque securus existat, suumque peculiare, quod habet aut quod adhuc adquiri poterit, faciat inde secundum canonicam libertatem

quidquid voluerit. Et ut hæc testamentiæ ingenuitatis auctoritas inviolatam inconculsamque optineat firmitatem, ego Engildruda & Richolf advocatus meus amborum manibus subrefirmavimus, sacerdotes quoque ita nominati manus suas in præsentem ingenuitatis cartulam miserunt, Pero, Adalman, Hiltiger, Rodpot, Baldolt, Rantolf. Actum in villa Hoftrahum punculata, in præsentia Salomonis & Reginolfi missi Domni Hludowici Regis. sig. Hiltibaldi missi Honorati Comitis † Orkit † Liutpreht † Hadpert &c. Ego itaque Vuato Diaconus rogatus scripsi & subscripsi. Notavi diem Jovis, in VIII. ID. Octobr. regnante Domino Hludowico Rege Alamannorum & Pejoario- rum, sub Chonrato Duce nobilissimo, feliciter. Amen.

Thiothartus.

VIII. (5) Igitur dum pluribus cognitum esse constat, qualiter nos Grimaldus Abba & Advocatus noster Posso partibus monasterii S. Galli quendam hominem Vnderust nomine ad servitutis jugum attrahere volumus, & ideo in mallo publico, coram Comite Vodalarico, scilicet. Ego Grimaldus Abba & prædictus Advocatus noster Posso illum pleniter ad servitium præfato monasterio nostro quæxivimus, nobisque & successoribus nostris illum subjugare conati sumus. Ille autem in eo consilio, prædictus videlicet Vnderust, stavit se reconciliare, quam servituti succumbere sagacibusque flagitationibus a nobis & Advocato nostro, ut se nobiscum pacificare voluisset. At nos propter amorem Domini illius rogationibus sensum adcommo- dantes consentiebamus, reconciliationem non venientes. Atque ob id jam dictus homo Vnderust de medio quod habuit territorio inter Hagenbah & Eligauge ac Snetta, juchos quattuor ad reconciliationem nobis dedit, scilicet. ut a die præsentis ita ingenuus consistat, quasi si ab ingenuis parentibus sit genitus: nosque ea ratione illud accipientes, quatenus ipse nostra ex parte ab omni servitutis vinculo sit exutus in perpetuum, totaque ejus agnatio, posteritas & procreatio similiter sit absoluta, sub ea conditione, quæ modo ab illo genita est & deinceps progenita fuerit, tanquam si ex liberis fuissent parentibus procreati, hocque conscriptionis vinculo firmari jussimus. Actum in Vuitarduro coram Vodalarico Comite & cætero populo. sig. Grimaldi Abbaris & Advocati sui Possionis, signa aliorum testium. Vodalaricus Comes Adalhol, Vuanzo, Adalhelm, Nidger, Landfrid, Aftheri, Uto, Fridun, Lantolt, Heitar, Vuuinrat, Strello, Adalram, Other, Alpheri, Thiothart, Cunzo, Hadabert, Vuolfchrig, Huppert,

(1) Aliud exemplum habes infra sub titulo de traditione rerum, in charta Hiringi monachi. Et aliud sub titulo de precariis in charta Purgolfi subdiaconi.

(2) Manumissio coram Rege.

(3) Manumissio in Ecclesia.

(4) Cuiuslibet Observat. lib. 14. c. 27.

(5) Manumissio coempta proprio peculio.

pert, Auto junior. Ego itaque Thiotbart recognovi & subscripsi. Notavi diem Mercurii, II. Idus Febr. an. XVII. Hludowici Regis in Orientali Francia, sub Vodaltro Comite,

DE DOTE.

Formula Isonis.

IX. Dulcissima conjux mea atque amantissima nomine illo, Ego in Dei nomine N. sumpsi mihi consilium atque complacuit, ut ego te mihi in conjugium accepissem: quod ita & feci. Propterea dono tibi (1) dotem, sicut nostris utriusque complacuit amicis tibi donare, in pago illo in illo loco in villa nuncupata, id est rectam curtem cum sepe circumcinctam &c.

Anonymus.

X. Nos Comites de Habisburg, videlicet Ruodolfus Lantgravius Alsatiae, Ruodolfus Canonicus Ecclesiae Basiliensis, Gothefridus & Eberhardus fratres, ejusdem Lantgravi patruelis, universis &c. Noverint igitur, quos nosse fuerit opportunum, quod cum nos curtes & pradia nostra in Dietigkon & Slieron siti jure proprietatis ad nos & nostros genitores pertinentia, a praedilecta domina & matre mea, videlicet praedicti Lantgravi, Heilwiga Comitissa, cui ipsae curtes & pradia in recompensationem donationis propter nuptias titulo pignoris fuerant obligata, &c. Quicquid juris habemus in sepe dictis universis & singulis bonis & hominibus, tam nos quam bonae recordationis progenitores nostri Comites, videlicet Albertus mihi Lantgravo pater, nobis tribus fratribus patruus, Ruodolfus avus, Albertus proavus, ratione proprietatis vel infeodationis ab imperio usque in praesentiarum divisum vel conjunctum & communiter habuisse & possessisse dignoscuntur, &c. Data an. Dom. MCCLIX. XVI. Kal. Novembr. indict. III.

DE DONATIONIBUS.

Pernhardus Subdiaconus.

XI. (2) Superventuras igitur contentiones, quae saepius etiam causis ex minimis oriri solent, ad devitandas placuit mihi Amalperto traditionem, quam filiis meis feci, conscriptione firmari, & ad memoriam posteris tradere. Dedi itaque tribus filiis meis, Annoni, Amalperto & Reginfredo, qui mihi nati sunt ex ancilla S. Galli, omnem proprietatem meam, quam hodierna die in Vuolerames wulare visus sum possidere: ea videlicet ratione, ut eadem possessio sine ullius contradictione ab illis perpetualiter possideatur, censuque II. denariorum ab eisdem singulis annis persolvatur. Actum in Zuocewulare in

Tom. II.

publico mallo Norkeri advocati coram monasterii S. Galli Abbate Cralone, aliisque testibus quorum hic nomina continentur, sign. Amalperti qui hanc traditionem fecit. signa & aliorum testium, qui ibidem praesentes assuerunt, Reiccho, Ruodpert, Vuito, Reginger, Vualthere, Ruodpert, Otachar, Kerbert, Reginbert, Vuineram, Heriman, Vualto. Ego itaque Pernhardus Subdiaconus scripsi & subscripsi in vicem Vualdonis. Notavi diem feriam III. anno XII. Rege Ortone regnante sub Peringario Comite.

Alboinus.

XII. (3) Venerabilibus in Christo fratribus seu pro Christo peregrinantibus Johanni Episcopo & Abbati una cum monachis suis sub norma sanctae regule B. Benedicti constitutione degentibus in monasterio S. Galli confessoris seu S. Mariae Semper-virginis, quae est in pago Arbonense, Gebalinga filia Maginberti. Canonica scriptura & antiqua legum auctoritas vel Principum decreta sanxerunt, ut unusquisque dum manet in corpore de propria quam possidet facultate voluntatem suam literis inferat, ut perennis temporibus inviolata permaneat, quia nihil valet cuiquam lux fugitiva nisi quantum poterit de praesentia mercari aeterna. Ideo ego jam dicta Gebalinda cogitavi aeternam retributionem, dono a die praesenti quod in perpetuum esse donatum volo ad ipsa casa Dei jam dicta, id est loca nominata Lolinga omnia quicquid in eodem loco vel ubicumque visa sum habere de meis propriis facultatibus, omnia haec trado in dominationem Sancti Galloni Confessoris seu & Restoribus, ut post hunc diem potestatem habeatis omnia quicquid exinde pro utilitate monasterii ipsius facere volueritis, liberam ac firmissimam habeatis potestatem faciendi: in ea vero ratione, ut ipsa res sub usufructuario mihi habere liceat, & annis singulis censum exsolvam, id est, XII. maldras de praece, & duas maltras de frumento, & duas friskingas tremissas valentes, & post discessum filius meus vult similiter profervire, licentiam habeat usque discessum ejus. Haec quoque epistula traditionis omni tempore firma & inviolata permaneat, cum stipulatione subnexa. Actum in ipso monasterio publice, praesentibus quorum hic signacula continentur. sign. Gebalindae qui fieri rogavit, sign. Maginberti genitoris sui, sign. Vuidberti, sign. Baluini, sign. Gaozberti, sign. Vuamiloni, sign. Gundberti. Haec omnia, quae supra scribere rogavimus, sine ulla contradictione habeatis in ea ratione, ut numquam materis alium dare, nec minuire, nec vendere, sed sit stabilis ad ipsa loca sancta & si haec neglegitis, revertat ad heredem proximum. Ego Alboinus rogitus

N n 2

fieri

(1) Ita vocat *dotis*, seu donationem propter nuptias.

(2) Donatio facta liberis naturalibus.

(3) Mortis causa donatio.

scripsi & subscripsi. Data quod feci mense Julio, anno XII, regente Karolo.

DE TESTAMENTIS.

Umbertus Canonicus,

XIII. (1) ✠ In Christi nomine. Quicquid inter conjugatos de propria facultate, manente caritate, pro amore dilectionis unus ad alterum invicem condonare debemus: propterea ego Magnus facio tibi uxori meae Quintillanai, si me supervixeris, potestatem de omnibus, quantum mihi pertinet tibi legibus facere aut dare, antepono Falsciam & antepono quod pro anima dare cupio, hoc sunt xxx. solidi nominativi inter Presbyteros & inter meos filios & inter proprium & inter mobile & qualis de meis parentibus aut tuis aut nostro filius tibi melius fervierit potestatem habes illum ameliorare. Et simul facio ego Quintella tibi viro meo Magno omnia, quantum mihi pertinet tibi facere, si me supervixeris, omnia facio tibi in potestatem, antepono Falsciam & antepono quod pro anima dare cupio, & qui tibi melius fervierit, potestatem habes illum ameliorare, qualem potestatem tu mihi fecisti de tua causa talem habes de mea. Et si quis de heredibus nostris aut quilibet supposita persona, qui contra hanc unquam recausare voluerit, solvat duplum quod in carta ista continetur, & iudici auri libras II. Facta carta in vico Pugo, mense Aprili, anno XV. regnante Domino nostro Einrico, & sub presentia testium, signaverunt testes, Austus, Vigilus, Valentianus, Vuikerannus, Valerius, Præstantius, Ovilio, Aimo, Aurilianus, Victor, item Victor. Et ego Umbertus Canonicus rogatus ab Austo, qui fuit vicarius, hanc cartam scripsi.

Anonymus.

XIV. (2) Isti sunt homines qui fuerunt in presentia, quando Pararich heredem tradidit pro anima sua suum fratrem Ratolte in elemosyna sua. Isti sunt testes, sign. Ruopreth, sign. Vuelant, sign. Ruadachar, sign. Cundram, sign. Kadalac, sign. Richpreth, sign. Tisso, sign. Eborolt, sign. Buosso, sign. Chehart, sign. Ebores, sign. Vuacpreth, sign. Ruadarant, sign. Sikaheri, sign. Cundram, sign. Lanpreth, sign. Alaman, sign. Loacham, sign. Hiltapalt.

DE CODICILLIS.

Mano Diaconus.

XV. (3) Ego in Dei nomine Adalhram trado ad monasterium Sancti Galli quicquid in die exitus mei de hac luce in pecuniâ causa non datum & non usitatum reliquerim, id est caballis domalibus cum cætero trop-

po, caballis cunctis, auro argentoque, scuta cum lanceis, vestibus, vel omnibus utensilibus, quas in die obitus mei non datas alicui & non usitatas reliquerim, trado ad jam dictum monasterium pro animæ meæ salute filique mei Deotonis, ut nullo contradicente quicquid, ut jam diximus, in die obitus mei reliquerim, ad eandem cenobium permaneat stabilitate perpetua ad habendum. Et si ullus sit qui hoc contradicere voluerit, ut prædictæ res ad jam dictum monasterium stare non debeant, de suis rebus talia quæ carta continet ad eundem cenobium restituat, & fisco proximo auri uncias v. & argenti pondera vii. persolvat, & nihilominus carta firma in æternum permaneat, quocumque modo rite manere & valere potest. Actum in villa quæ vocatur Sulaga, presentibus qui hic subnotantur. sign. Adalrammi, Deoterti, Ruaderti, Vuerinberti, Vualodi, Puafonis, Vualonis, Richnandi, Perahtridi, Tagaberti, Siche-ri, Neriprethi, Lutprethi, Vuernbrethi, Hugioni, Vuollonis, Meginoprethi, Ortachari, Vuoffonis, Adalprethi. Ego Mano Diaconus rogatus scripsi. Notavi die Veneris, pridie Kal. Augusti, anno XL. regnante Domino Karolo, & II. Domni Regis Pipini, sub Rihwino Comite.

DE PERMUTATIONIBUS ET CONCAMBIIS.

Formula Isonis.

XVI. Omne namque quod inter partes diversas bonis moribus sanique consilii fuerit diffinitum, necesse est propter jurgia futura subijcienda succedentibus temporibus conscriptionis vinculo conligare. Sic itaque complacuit atque convenit inter illum Abbatem cum ad cenobii illius vocato suo seu inter alios seculares inter illum & illum, ut simillas firmitates parique tenore conscriptas cambii sui emitterent, quas & emisissent. Ipsum autem cambium in eadem firmitatis emissiones nominatim visum est nobis inferendum. Deinde namque memoratus Abbas seu alius cum manu advocati sui jam dicto homini illo in villa nuncupata juchos & de pratis ad carradas ad jus pertinens Sancti illius, & accepit ab illo in villa nuncupata juchos & de pratis ad carradas, ea duntaxat ratione, ut pars utraque acceptæ jus cambitionis deinceps inconvulsum & inviolabile perennibus temporibus absque ullius inquietudine vel repetitione possideat, sicque pari diffinitione sanxerunt, ut si pars quilibet exin calumniam ingerere, hoc est, si aut memoratus Abbas seu successores ipsius sive jam dictus ille vel illius heredes aliquam repetitionem moliri temptaverint, sit tunc pars parti tantum culpabilis quantum repetere præsumpserit & in ærarium Regis auri uncias III. cogatur impendere: sed nihilo

(1) Testamentum inter conjuges.
(2) Testamentum nuncupativum.

(3) Traditio Adalremmi de sua pecunia.

hilo minus præfens emiffio cambii hujus perpetui fui vigoris obtineat firmitatem, ita duntaxat fi Imperatoris clementiæ complacuerit. Actum in illo loco præfentibus iftis. fig. illius Abbatis & advocati fui illius, fig. illius Decani, fig. præpofiti, fig. cellarii, fig. custodis, fig. portarii, fig. camerarii, fig. hofpitarii, fig. aliorum teftium. Ego itaque immerens Diaconus anno illo Imperatoris fcripti & fubfcripti. Notavi diem Martis, 11. Non. April. ann. XXVII. regni Hludovici in Orientali Francia, fub Karolo principe ejuftem Hludovici Regis filio.

Rifine Subdiaconus.

XVIII. (2) Omne namque, quod inter partes diverfas fanis diffinitum fuerit confiliis, propter jurgia devitanda fubfequentia confcriptionis vinculo firmare neceffarium eft. Convenit igitur Hartmotum Abbatem cœnobii S. Galli fummæque advocatum Heitar cum Vuitperro Domni Regis vafallo, cum licentia Domni Regis Hludovici, ut firmitates pari ratione fcriptas fui perpetrent concambii, ficut & fecerunt. Dedit namque memoratus Abba ex parte monafterii Sanct. Galli in pago qui dicitur Zurichgauge, & in loco Richanbach nominato V. hobas de terra arabili, & casaf cum curtis cœterisque ædificiis, atque cum filvaticis marchis ad eafdem pertinentibus, & in alio loco qui dicitur Vaginefsvilare I. hobam plenam de terra culta: & accepit de fupradicto Vuitperro vafallo Domni Regis ex parte fui beneficii in eodem pago & in loco Velebach nuncupato II. hobas, & casaf cum curtis, cœterisque ædificiis, atque unam filvulam ad eundem locum pertinentem, nec non & pifeationis ufum illius lacu, qui fupradicto loco contiguus fore videtur; ea videlicet ratione, ut utraque pars accepti jus concambii perpetuis deinceps temporibus inconvullum & inviolabile abfque ullius inquietudine vel repetitione poffideat. Præfens ergo concambii carta ex utraque parte omni tempore firma ftabilique permaneat cum ftipulatione fubnexa. Actum in curte regia Zurich præfentibus iftis quorum hic ftipulatione continentur. fig. Harmoti Abbatis & advocati fui Heitar, qui hoc concambium fieri voluerunt. fig. Thotharti Decani, fig. Folchardi Præpofiti, fig. Richperti facrararii, fig. Erchangeri cellerarii, fig. Ortuvini Camerarii, fig. Palderici Portarii, fig. Engilrammi hofpitarii, fig. & aliorum teftium † Vuitpert. † Vuillichere † Reginbert † Ooazo † Adalbert † Erchanbert † Vuolfhart † Plidker † Paldine † Paldolt † Anno † Azzo † Cozram. Ego itaque Rifine indignus monachus atque Subdiaconus ad vicem Folchardi præpofiti rogatus fcripti & fubfcripti. Notavi diem Jovis, III. Non. Dec. anno XXXVII. Hludovici Regis, fub Humfrido Comite.

Notkerus.

XIX. (3) Ego Hugpreht providens paupertati & opportunitati meæ trado ad monafterium Sanct. Galli in Zurichgove, in loco qui dicitur Eskinghoua ad curtem Lin-

Nn 3 to

Theotardus Præpofitus.

XVII. (1) Omne quod inter diverfas partes bonis moribus fanisque confiliis fuerit definitum, neceffe eft ob utilitatem fervandæ pacis atque futura jurgia devitanda fpatio temporis fuccedente confcriptionis vinculo colligere. Quapropter convenit inter quendam virum nomine Totonem, & inter Grimaldum monafterii Sanct. Galli Abbatem & advocatum fuum Libonem una cum confenfu fratrum quoddam concambium facere in Prifignowe, in loco qui dicitur Vuitinovva, quod & ita fecerunt. Ego igitur Toto ad monafterium Sanct. Galli dedi in præfato loco quattuor in juchos, & unam vineam in avia unius hominis labore procurandam: ea videlicet ratione, ut contra Rectores ipfius monafterii in concambium mihi donarent, quicquid in falu Svarzwald juxta fluvium Meliâ hodierna die extirpatum & cultum haberent. Quod illi quoque meæ poteltati concefserunt, ita duntaxat, ut ficut jam fupra dixi, quicquid in ipfa cella extirpatum poffiderent, in concambium mihi meipfi fine ulla contradidione poffiderem: cœtera vero, id eft, inculta quæque ipfamque filvam & poteltatem cœdendorum lignorum, nec non adjacentia cuncta, pascuas, marchas, aquarumque decurfiones, ipfam quoque viam fibi refervaverunt in perpetuum. Præterea quippe ego Toto ipfos obnixè rogavi, ut mihi unum pratum juxta eundem fluvium concederent, promittens me partem proprietatis meæ poftea illis donaturum. Idipfum vero, ut promiffa factis implerem, fimiliter egerant, & confcriptione ftabilitatis firmaverunt. Hæc quoque conditio concambii tali ratione firmata eft, ut hæc præfens concambii carta ex utraque parte firma & ftabilis permaneat ftipulatione fubnexa. Actum in Chiricheim in cubiculo Regis publice, præfentibus iftis quorum hic ftipulatione continentur. fig. Totonum qui hoc concambium cum Grimaldo Abbate & advocato fuo Libone perpetravit. fig. Vuitperti † Pero † Vuoluiini † Hagano † Libo junior † Uto † Ifanhart † Erchanftid † Ridhard † Meginbert, item † Uto, item † Vuitpert. Ego itaque Theodhardus Præpofitus vice Rem-

Tom. II.

(1) Permutatio prædiorum.
(2) Permutatio vafalli cum licentia domini,

(3) Permutatio cum traditione prægraria.

rovva pertinente, viii. iuchos de terra statim in jus monasterii redigendos: & accipi inde alios viii. iuchos in Durgovve, in loco qui dicitur Eilickevve: ea ratione, ut dies vitæ meæ terram sub censu unius denarii possideam, similiter & uxor mea post me, & post nostrum obitum in jus monasterii revocetur. Actum in cella, Id. Febr. anno imperii Karoli secundi secundo Adalberto Comite in Durgovve, & hi sunt testes, Othere, Buozo, Zuozo, Maganloh, Cozolt, Erchanolt, Eburhart, Rathere, Vodalhart. Hildibold, Adalung. Ricgovvo. Ego Norke iustus descripsi.

Ratpertus Monachus.

XX. (1) Noverit igitur multorum industria, quia ego Vualdthram rogavi Salomonem venerabilem Episcopum & Abbatem monasterii Sancti Galli, ut mihi cum consensu fratrum quandam terram concederet facere commutationem, quod ita & fecit. Dedit etiam ad monasterium Sancti Galli jurnales tres in pago Turgevve in villa Stamheim de optima terra: & accipi e contra de rebus ipsius monasterii iugerum unum in duobus locis situm, & ut hoc concambium perpetualiter inconcussum permaneat, manu propria eum firmavi. sign. Vualdthrami, qui hunc libellum fieri & firmari rogavit. sign. Eskerici advocati, Folchart, Reginger, Horskolp, Vualdhere, Kifalhere, Lantpold, &c. Ego itaque Ratpertus monachus rogatus anno DCCCCII. Dominice incarnationis, anno III. Regis Hludovici, Idus Februarias, die Mercurii scripsi & subscripsi.

Sigibertus Presbyter.

XXI. In Christi nomine. Ego itaque Salomon Constantiensis Ecclesie Episcopus & Abba monasterii Sancti Galli, qualiter ego una cum consensu fratrum & advocati nostri Amalungi quoddam concambium facere cum Engillrammo quodam religioso viro decrevi, quod ita & feci. Tradidit enim nobis prefatus homo Engilram silvulam unam bonam in Eilikovvaromarcho & agrum unum ad eam pertinentem alium in Rammelinchouan, tertium in Pipineshouestlin cum prato, quartum in Aadoruaromarcho: & ipse e contra a nobis accepit hobam unam in Tanninhouaromarcho, in loco qui dicitur Meistereshufa ea videlicet ratione, ut ea que nobis dederat, inconcussa perpetualiter habeamus, & illa que nos illi dedimus, similiter habeat & legitima ejus procreatio absque ullius contradictione perpetualiter possidenda. Actum in Eilikove presentibus quorum hic signa continentur. Signum Salomonis, qui hoc concambium fieri voluit, signum Ecchonis Decani † Ruodkeri aditui † Peronis Portarii, † Witonis hospiti-

tarii † Engilberti prepositi. Signum & aliorum ibidem presentium, † Amalunch † Arolf † Perihker † Ruodhoo † Liutine † Adalho † Heitar † Hadamar † Ratire † Hugimar † Vuhart † Petrus † Kerrat † Edilloz, &c. Ego itaque Sigibert indignus presbyter ad vicem Nordperri scripsi & subscripsi. Notavi diem Lunis, X. Kal. Jun. annum III. Chuanradi Regis, Udalricum Comitem.

Herimotus Monachus.

XXII. (2) Inter duales igitur partes quicquid sanis apriusque consiliis diffinitur, ob futura devitanda jurgia conscriptionis titulo necesse est, ut confirmetur. Quapropter complacuit mihi Grimaldo Abbati, Podalolto advocato nostro, omnibusque fratribus cœnobii Sancti Galli consentientibus, uti concambii communi sensu cum Vualdranno (3) perpetrati conscriptiones pari ratione deperatæ perpetrarentur. Dedit namque nobis idem Vualdrannus duo mancipia, quorum nomina sunt Suablin & Cozrud, accepitque e contrario a nobis tria mancipia, quorum unum vocatur Adalsind, aliud Hiltisind, tertium Cuata, eo videlicet pacto, ut utraque pars eorumdem mancipiorum concambii ratione utrimque contradictorum liberam in omnibus habeat potestatem, nullamque ulterius ob illa molestiam parti audeat inferre. Actum in Liubilaha publice, presentibus istis, quorum nomina hic scripta tenentur. Sig. Grimaldi Abbatis, & advocati sui Podalolti † Folcharati, Ruadinc † Machelm † Thiothere Chunibreth † Selbo &c. Ego itaque Herimot indignus Monachus scripsi & subscripsi. Notavi diem Martis, anno XVIII. regni Hludovici, sub Vuelfone Comite.

Ruadgangus.

XXIII. Notum esse plurimis desideramus, qualiter ego (4) Sigibertus concambium feci cum Grimalto venerabili Abbate & ipsius advocato Hildibranto. Dedi ergo eis in dominium domus Sancti Galli Christi Confessoris servos, nominibus his Gaudentium & Herigerum, Ipse vero consilio cum fratribus ejusdem monasterii Sancti Galli inito, una cum manu advocati sui predicti Hildibranti e contra dedit mihi alios servos nominibus Rato & Selihger, simili recompensatione probatos. Si quis sit qui libellum hujus concambii intrumpere temptet, inchoatum suum nullo peragat ingenio, sed firma permaneat. Actum in villa Ruadgozessvillare comm. istis testibus, Sig. Sigiberti qui hoc concambium fecit. Sig. ceterorum testium, Thiothere, Erlinc, Eskeribe, Madalpret, Sigzro, Vuerimpret, Ilinpret, Vuitpot, Altine, Folchoht, Edilleoz, Vuenito. Anno, regnante Hlu-

(1) Permutatio fundorum.
(2) Permutatio servorum.

(3) De Argungowe.
(4) De Atagangewe.

Hladovico serenissimo Rege, XXXI. Ego itaque Ruadganc scripsi & subscripsi. Notavi diem Veneris, xviii. Kalend. Mai, sub Vodahrico Comite.

Radpertus Levita,

XXIV. Notum sit omnibus presentibus atque futuris, quod ego Bernhardus Abba monasterii Sancti Galli rogatus sum pro concambio ejusdem ancillæ monasterii nostri, cui nomen est Paldsind, a quodam homine cui nomen est Tisi. Convenit ergo atque complacuit ex utraque parte, ut nos illi traderemus prædictam Paldsindam, & nos e contra in concambium reciperemus ancillam proprii juris ipsius nomine Adalhiltam, quod cum consensu fratrum nostrorum, & cum manu Advocati nostri Vuitonis firmavimus atque peregrimus. Actum in Vuintatura publice, in presentia legatorum Imperatoris, Salomonis Episcopi, Kotzperri Comitis, Ruadhari Abbatis, Hilleboldi Comitis, in presentia Adalberti Comitis. Sig. Bernhadi Abbatis & Advocati ejus Vuitonis, qui hoc patravenerunt. Sig. Landfrid, Rochfrid, Andreas, Ichere, Reginger, Pato, Kunderoch, item Landfrid. Ego itaque Ratpert indignus Levi a scripsi & subscripsi. Notavi diem VI. Idus Novembr. annum Karoli Imperatoris V.

DE TRANSACTIONIBUS
ET PACTIONIBUS.

Formule Isonis.

XXV. Dum constet plurimis, quod a quodam homine nomine illo advocatus cænobii Sancti illius, pro rebus quas ille in illo loco sitas ad partem jam dicti monasterii contradidit, frequenter pro illis rebus interpellatus est. Qua ex re utrimque complacuit atque convenit, ut devitandæ deinceps causa contentionis præfate res, pro quibus nos & advocatum nostrum interpellat, ad nos pleniter, id est, ad potestatem monasterii redeant perpetim possidendæ: accipiatque a parte ejusdem monasterii aliquo territorium in consinio villæ illius nomine nuncupata, hoc est totidem iuchos sub tali conventionione, ut etiam deinceps neutra ullam inquietudinem seu repetitionem molliatur. Quod si inchoatum fuerit, sit tunc pars alteri tantum culpabilis quantum expetit, & quod malo ingenio repetit evindicare non valeat, sed præsens conventionionis cartula penrennem obtineat vigorem stipulatione subnexa. Actum in illo loco publice. Sig. illius Abbatis & Advocati sui illius, qui hanc conventionionis cartulam perpetraverunt. f. Decani, Custodis, Præpositi, Cellerarii, Portarii, Camerarii, Hospitarii. f. aliorum testium. Ego itaque ille rogatus scripsi. Notavi diem illum, in illa data, anno illo illius Imperatoris, sub illo Comite.

Vuolcozus.

XXVI. Ob amorem itaque omnipotentis Domini unicuique est summopere pensandum qualiter ubique pax & concordia construat ac solidetur, & jurgia atque discordia quomodo devitentur & destruantur omnimodis est satagendum. Pluribus scilicet notum esse non dubitamus, qualis contentio facta est inter Grimaldum Abbatem ex rebus monasterii Sancti Galli & quendam hominem nomine Notgerum, in loco qui propter fontium ubertatem vocatur Prunnon. Nos itaque id est Grimaldus Abba & advocatus ejus Poffo prædictum locum cum omnibus adjacentiis ejus, sicut situm est inter duos rivulos, id est Cunzenpach & Muasilenpach, dominationi Sancti Galli jure pertinere cum totius populi testificatione dicebant: Ipse vero Notger nequaquam consentire voluit, sed præfatas res suæ proprietati vindicabat. Sed postquam seipsum recognovit, quandam pacificationem accipere non renuimus, sed accipere decrevimus. Dedit itaque nobis ipse præfatus homo Notger iuchos xxi. inter Masinang & Adalgozeshafon, & in loco qui vocatur Loupmeisso: nos ex nostra parte debuimus illi jugera viii. illa etiam ad prædictum numerum complendum nobis dimisit, ea tamen conditione, ut in præfato saltu, qui adjacet jam dicto loco id est Prunnon, inter illos rivulos qui nominantur Cunzenpach & Muasilenpach, omnem utilitatem id est in pascuis, in ædificationibus, in lignis cadendis, & in omnibus quibus homo in communi saltu uti potest utendi potestatem habeamus: & si quid in eodem saltu adhuc minime sit comprehensum, absque ullius infestatione comprehendi potestatem habeamus. Insuper eo condicte, ut & illa anterior pax & concordia firma ac stabilis permaneat. Hanc itaque concordiam præfatus Notger ea ratione solidavit, ut si quid in ipso die, quando hæc concordia est condicte, ex parte monasterii mali vel conquestus ad ipsum haberet, funditus ex nostra parte omittiretur. Post istius vero concordie conditionem placuit utrimque ob stabilitatem pacis & firmitatem conventionionis coram Comite & cuncto populo cartas concordie emittere, ut ultra neutra pars partem inquietare præsumat; sed hæc concordie carta per temporum curricula permaneat inconvulsa. Actum in Loupmeisso publice, presentibus istis. Sig. Grimaldi Abbatis & Advocati sui Poffonis, qui hanc concordie cartam fieri concesserunt. Sig. Oaldrici Comitis. Adalpert, Rihini, Vuanzzo, Nidger, Blidger, Landfrid, Ruadger, Hartpert, Hagano, Ascheri, Rohfrid, Lantolt, Mahtarat, Adalho, Tagabert, Alpheri, Hadabert, Erimbert, Itheri, Vuolger, Vuallfrid, Muning, Hungoz, Ifanheri, Puato, Huato, Strello, Ekho, &c. Ego itaque Vuolcozus anno XV. Hladovici Regis regna

in Orientali Francia scripti & subscripti die Veneris, XIII. Kalend. Mart. sub Oadalricho Comite.

Anonymus.

XXVII. Quoniam igitur more fluminum humana tempora defluunt, & presentium modo vita modo memoria intercidit, necesse est gesta sua dicta priorum scriptis transmitti notitiæ futurorum. Ideo complacuit nobis, Abbati videlicet monasterii S. Galli Craloni cum fratribus cœnobii nostri & Notgero advocato nostro, ut conventionem quæ inter nos & illum facta est adnotatione presentis cartulæ roboremus. Cuius negotii pactio ita se habet. Ex traditione Otharii quondam tribuni, eiusque neptis Kerschilde quoddam prædium, quod Johannis villa dicitur, investitura monasterii erat, quod præfatus Notgerus omni genere studii quasi hæres Otharii repetere, publicaque mallatione monasterio abstrahere conabatur. Adversus quem cum diu multumque ex parte cœnobii fuisset decertatum, nec certum contentio finem invenisset, convenientibus crebro pro hac re utriusque partis plurimis, novissime consilium incidit, ut quia idem Notgerus vassus noster & advocatus monasterii erat, III. hobas in Uzzinivilare, & alio pascuam, quam ab Vodalrico Chadolohi filio acquisierat, ad monasterium traderet, & quod repetebat prædium a nobis ad tempus vite suæ reciperet, quod & factum est. Restitimus enim ei sub eadem conditione locum quem diu flagitaverat, ut delecta altercationis discordia fideliorum eum deinceps ac devotiorum habere possemus. Quam ille proprietatem cum potestative possedisset, ad monasterium multis testibus adhibitis reddidit atque revesitvit, insuperque prænotatas hobas in Uzzinivilare cum alpe jam dicta S. Gallo nobisque contradidit. Ea duntaxat ratione, ut ipse hæc omnia ad tempus vite suæ possideat, redemptione omnino denegata: post mortem vero ejus ipsa loca cum XV. mancipiis & omnibus mobilibus, & immobilibus quæ illo tempore ibi fuerint inventa, ad monasterium ex integro revertantur, excepta uxoris pecunia, & domesticorum illius servitorum supellectilibus, & ut eadem possessiones nulli ulterius secularium in beneficium dentur, sed ad usum fratrum in monasterio Deo famulantium annuatim proficiant. . . .

Etcho Archiepiscopus.

XXVIII. Notum sit omnibus, videlicet presentibus & futuris, quod ego Salomon Junior Constantiensis sedis Episcopus, & Hartmorus cœnobii Sancti Galli Abba, una cum convenientia & consilio utroque loco fratrum, ceterorumque fidelium nostrorum, omnem malitiosæ artis litrem atque dissensionis contentionem de subscripta re ipsis in locis in futurum præcavendum, statimus

inter nos, ut venerabili Abbati & fratribus prædicti monasterii decimam in subnotatis locis, sicut illius temporis in illorum erat vestitura, concederemus, hoc est in Mechingen simul cum Salica terra & hobis, quæ Canonicis pertinebant; & in Heminhofum cum Salica terra & hobis: & in Goldahum cum Salica terra, simul cum illa hobis, quæ illi adjacet, cujus decima tunc in mea vestitura erat: quod & ita feci, ea scilicet ratione, ut mihi contra donarent, quicquid in L'enzevillare habuissent, & in villa Buoch hobam unam & in Synaha curtilem unam simul cum adjacente prato, & quicquid habuissent in silvicola, quæ dicitur Tegeramos inter Synaha & Gloten: quod & ita fecere. Et ut firmior & credibilior omnibus in futurum maneret, placuit inter nos chartam pacationis ex utraque parte allevari, quod Tutisfè Suonburch nominamus, cum manibus Advocatorum nostrorum Hamberti & Lantolfi, successores nostros ammonendo, ut absque ullius iniquitatis serpulo inconvulsa & stabilis omni tempore in ævum permaneat. Sig. Salomonis Episcopi & Hartmoti Abbatis, qui hæc chartam pacationis fieri decreverunt. Sig. Fratrum monachorum, Perenhard, Rimeding, Job, Erholt. Signa fratrum Canonicorum, Henno, Etcho, Tageman, Hartpreht. Signa ceterorum testium, Hartpert, Engilbold, Gano, Vritto, Vuetti, Starcafrid, Ruohbert, Thietbold, Ruohpert, Vueto, Herebrant, Otto, Vuolfram, Miloh, Hugoz. Actum in villa Romanishorn, anno regnante, Imperatore Karolo II. sub Comite Adalberto, mense Junio, die Veneris, indictione XV. Ego itaque Etcho indignus Archiepiscopus iustus scripti.

DE EMPTIONE ET VENDITIONE.

Vuarigilus Cancellarius.

XXIX. Dominis in Christo fratribus congregationis Sancti Galli, ubi Johannes Episcopus vel Abbas præesse videtur, cum Hartrico Degano & Bilifrido Præposito, & aliis quamvis plurimis. Ego itaque Rihbertus filius Cozberti vinditor: constat me vobis vindidisse, hoc est in pago Durgauinse in villa, quæ dicitur Bettinova, quicquid ego ab Adalvinda cum eo pretio adquevivi, hoc est jurnalas XXV. cum omnia quicquid ad ipsam terram conspiciat vel continet, hoc est campis, silvis, pratis, pascuis, viis, aquis, aquarumque decursibus cum omni adjacentia vel appendicia a die præfenti de meo jure in vestram trade dominationem, habendi, commutandi, vindendi, vel quicquid exinde facere volueritis liberam ac firmissimam habeatis potestatem faciendi. Et accipio a vobis servum nomine Rhadoinum ad taxatum pretium coram testibus, quorum hic nomina continentur. Sig. Rihbertus vinditor. Sig. Vuanzo. Sig. Ifo test. Sig.

Sig. Etchanbert test. Sig. Theorbaldio test. Sig. Haribaldo test. Sig. Rehinbert test. Sig. Vuolfim notarius. Ego enim Varingifus Cancellarius rogatus & petitus a Ribberto scripti & subscripti anno IIII. regnante Carolo gloriosissimo Rege. Notavi sub die quod feci, mense Junio die octavo, sub Vuarino Comite.

Andreas Presbyter.

XXX. In Christi nomine. Dulcissime mihi atque amatissime & unica adfitione colende. Ego itaque Andreas Presbyter escripti rogatus a Baldilane, Folheriguer & Honilenda hanc cartulam. Constat eos vindere & vindiderunt tibi (1) Folhuino agrum ad postes modiorum IIII. Confinat da una parte Majonem & da alia parte terram de Constanti Nigri. Precium placitum adque finitum valiente in ferro liberas xx. quod precium vinditor ab emtore de presente accepit, & ipsum agrum tradidit emtori ad possidendum, ut ab hac die habeas, teneas, possideas, tuo jure vindicis adque defendas, & quicquid exinde facere volueris habeas potestatem. Et si quis quod fieri non credimus, si aliquis aliquando contra hanc vinditionem ire, temptare vel inrumperere voluerit, solvat judici publico dublam terram, & cartula ista firma permaneat legis stipulatione subnixta, qui omnium cartarum adcommodat firmitatem. Facta cartula vinditionis in vico Vinnona, XII. Kalend. Januarias, sub regnum Imperatoris Loduigi, sub presentia plurimorum testium, qui ab eos rogati venerunt vel signa fecerunt. Notavi diem & regnum. Sign. Baldilanes, & Folherici, & Honilendas vintores, qui hanc cartulam fieri voluerunt. Sign. Flavini, Honorati, Sulvanus, Sejanus, Estarculfus, Berarius, Vuilramnus, &c.

Lavefo Presbyter.

XXXI. In Christi nomine. Anno XIII. regn. Lodovicu Rege de Bajovaria filiu Lodovici Imperatoris scripsi ego Lavefo Presbyter rogatus & peditus a filios Pociani, Vigilium, & Orficinum, & Valerium, & Autropiane, & Veneranda, & filios Forejas, ipsos presentes mihi adque distantes & manus suas proprias subfermantes. Constat eos vindere & vindidere sub legitimum jure frumentorum Alderamno, qui commanet in forasta nuncupante Salectum, hoc est solum cum casis de comparatione in fundo Quaradeves, confinit duas partes in Pasfivi & de una in via publica, & precium placitum adque finitum valientem solid. xv. & ipsum venditores ad emptorem, & de presente receperunt, & ipsum solum vel casus tradiderunt emtori ad possidendum, ut ab hac die habeat, teneat, possideat, suo jure vindicet adque defendat, & quicquid

exinde facere voluerit liberam habeat potestatem. Et si quis, quod fieri non credimus, si aliquis aliquando contra hunc frumentum ire, temptare, aut inrumperere voluerit, persolvat duplum solum cum casis, et judici culpabilis auri uncias vi. & quod repetit, nihil valeat vindicare, Aquilix & Archadia legis stipulatione subnixta, qui omnium cartarum adcommodat firmitatem. Factum frumentum in vico Quaradives, IIII. Non. Januar. sub presentia bonorum virorum qui ab eos rogati venerunt vel signa fecerunt. Notavi diem, & regnum superscripti. Sig. Vigilli & Orficini & Valerii & Autropianes & Venerandas & filios Fonteias, venditores qui hunc frumentum fieri rogaverunt, testes. sign. Folcarini, Ebarionis, Ursi, alii Folcarini, Vuidonis, Basili, Magni, Aginonis, Adalciani, Dominici, Constantini, Latini, Jeroncius, alius Jeroncius. Ego Lavefo Presbyter rogatus scripti.

Vuilimannus Clericus.

XXXII. In Christi nomine. Anno XXXI. regnante Domino nostro Luduvvicu Rege scripsi ego Vuilimannus Clericus rogatus ad Valeriu, qui dedit ad vicem Magnanes. Constat eum vendere, & vendidit tibi sanctoque Gallone agrum in Gistimu Modiorum IIII. Da una parte confinit infantes Magnanes, & ex alia parte ipsos emptores, & in contra receipt pretium venditor ab emptore cum vocato suo Honorato & cum majore suo Abraam, dederunt illi IIII. menfes in ferro valientes, & tradidit ipsa terra emtores suos in perpetuum ad possidendum, ut abeat, possideant, & faciendi exinde quicquid voluerint potestatem. Si quis vero, quod fieri non credimus, si aliquis aliquando de nos vel de heredibus nostris aut quilibet persona, qui contra hanc cartulam vinditionis ire, temptare, vel inrumperere voluerit, solvat dubla carta cui comutare voluerit, & judici auri liberas II. Facta carta vinditionis in vico Vinnona, Idus Madii sub presentia bonorum testium, qui ab eum rogati venerunt vel signa fecerunt. Notavi diem & regnum. Sig. Valerii qui fuit ad vicem Magnanes, qui hanc cartam fieri rogavit. Testes. Honoratus, Abraam, Baldredus, Ursus, Perto, item Ursus, Raperus, Albuinus.

Umbertus Canonicus.

XXXIII. * In Christi nomine. Anno XIII. regnante Domino nostro Einrico scripsi ego Umbertus Canonicus rogatus a Manno, qui fuit a vice Johannentes & uxoris suae Dominiganes. Constat eos vendere & vendiderunt tibi Magno et uxori tue Quintellanai cortinum aroncale, quem habuerunt de sui patris et quem adquefivit de Lovanes,

(1) Rangwil.

nes, cum pomifera ex integro quantum ibidem habuit. Confini in via ex alia parte in coltura et II. mediorum de terra ibi fec. confinir ipso cortino de capite de latas in Magnanes, de alium in via et II. melarios, in ipso loco in ipso agro et I. festirale in roncale confinir in Leones ex alia parte ipso Magno. Et Falcia exinde in alia nostra terra in roncale, et Falcia de illum Cortinum aut de illa pomifera in alio nostro cortino qui non aforella. Et tradiderunt venditores emptori sine emptore, sine omne censu, et ab omne homine per mundum; precium in contra solidi x. Et si quis ire, temptare, vel inrumperere voluerit, solvat duplum, quod in carta ista continet, et iudici aurum libr. II. Facta carta in vico Pogo, mense Aprilis, et sub presentia testium. Sig. test. Manno, Aastus, Magnus, Præstantius, Victor, Solvanus, Valerianus, Valerius.

DE BERUM TRADITIONE.

Formula Ijonis.

XXXIV. Ego in Dei nomine illa cum manu Advocati mei nomine illo trado ad monasterium sancti illius mancipia totidem, quorum hæc sunt nomina. Sed extra hos unum servum emptitium nomine illo. In ea videlicet ratione, ut ea habeam tempus vitæ meæ censumque annis singulis solvam, id est, tantum: & si redimere voluero, cum tanto redimam. Illam vero supra nominatum servum nomine illo in eundem censum habeam tempus vitæ meæ; & si redimere voluero, cum tanto precio redimam. Post obitum vero meum, si ante non redimero, omnia ad iam dictum monasterium redeant perpetim possidentia. Si quis vero contra hanc cartulam traditionis venire atque inrumperere tentaverit, illa multa componat, sicut in lege Alamannorum continetur. Actum in illo loco publice, &c.

Audo Clericus.

XXXV. In Christi nomine. Nos vero Cauzoinus costa me dare adque donare Audemaro Appati de parvola terrola mia pro mircede anime mee, vil pro servitium sum, vil pro nodricamintum que intir vivo servia Audemaro, & illæ me notricet & avead possiditade quantu ad me adpernit, casa, sola, orta, agra, prada, in pomifferis, in silvis fructefferis, in pascuis, & aquis, & accesso suis, omnia ex onibus ex entegru quantum ad ipsum adpernit. Et si quis, cot non credimus, aliquis aliquando de heredis meus contra hunc factuque eo pro mercede vil pro nodrimintu que me Audemaros notricat, ire, tentare, a inrumperere voluerit, ad efcomunicados da sancta ecclesia, & salva iudicari liveras II. & cartula

donationis sua optenia firmitatem. Aquilianis Arcatianis leges estibulationis, qui a omnium cartarum adcommoda firmiorem. Facta cartola donationis anno XXX. post regnu Domini nostri Dacopirti Reies, die tertiu Calandas Settenbris, sup presentia filium ab eo roiedi sunt suscripturi vil fegna factori. Nodavi die, & regnum, & testis qui suscribere comogaverunt. Signum Cauzoini, qui hunc cartola fieri rocovit, signum Baldoaldi testis, signum Ascari testis, signum Quolpoaldi testis, signum Lantcorti testis, signum Landonis testis, signum Trudolfi testis, signum Frittonis testis. Ego Quolsuinus sui intir, ubi hunc cartola facta est. Ego Audo Clericus roietus ad Cauzoinu hunc cartola escripti & in testimonio suscripti cartola donationis Audemari Aparis frunifcat con cratia Dei & sancti Petri.

Silvester Diaconus.

XXXVI. In Christi nomine. Ego Rinulfus cogitavi Dei intuitum, vel divinam retributionem, vel peccatorum meorum veniam promerere. Propterea vernaculam juris mei terram eam in loco nuncopanti quod dicitur (1) Pettinville, quantum mihi Deus donavit, & parentis mei in hereditate dimiserunt, trado, servum Allidulfom cum omnia mea, cum agris, cum pradis, cum campis, cum aquis, cum silvis, cum pumiferis, trado de meo jure Sanct. Galloni ad possidendum, & postea quidquid exinde facere volueris vendendi, donandi, possidendi, liberam in omnibus habeas potestatem faciendi. Si quis vero, quod fieri non credo, si ego ipse aut ullus de heredibus meis, vel ulla opposita persona, qui contra hanc donarionem venire aut agere temptaverit, in primis Dei iram incorrat: & a communiõne corporis vel sacerdotum extranius sit, & in fisco solvat auri libras duas & argenti pondera quinque: & quod petit, vendicare non valeat, sed præsens hæc carta omni tempore firma permaneat, cum extipulatione subnixæ. Actum presentibus, quorum signacula continentur, sign. Rinolfi qui hanc donarionem fieri rogavit, sign. Ruodolfi, sign. Ascari, sign. Audonis, sign. Fredualdi, sign. Ariberti, sign. Saabonis, sign. Ludualdi, sign. Succini, sign. Odpadi, sign. Estegi, sign. Acconis, sign. Zilonis, sign. Ruodcoz. Notavi quod feci in mense Junio, V. id. Julius, in anno XV, regnante Domino nostro Teoderico Rege supra Carulum Majorum Domus. Ego quanquam peccator Silvester escripti in Dei nomine, Amen.

Idem.

XXXVII. In Dei nomine ego Lantbertus filius Landoaldi condam; talis mihi sumpsit consilius pro anime meæ salutem, ut res meas ad aliqua loca sanctorum condona-

(1) Pettinville.

re deberem. Quod & ita feci. Dono adque trado ad monasterium Sancti Gallonis qui est constructus in pago Arbonense, ubi ejus sacrus requiescit corpus; & hoc est quod dono in pago Durgauinse, set in sito Zurihgawia, in his locis quorum hic nomina denuntiantur, hoc est in villa que dicitur Illenawia, & in Epsstajinchova, & in Maktsinchova, & in Vzinaha, & in Hunichinwilare, & in Tunriude, & in Madalreswilare, & in Perolfeswilare, omnia quicquid pater meus Landoaldus & mater mea Pieta in his locis denominatis supra habuerunt; hæc omnia & ex integro manu potestativa ad ipsum supra nominatum monasterium trado adque transfundo, ibidem a die presentis perpetualiter possedendum. Et si ego ipse aut ullus heredum vel postheredum meorum, aut quislibet ulla opposita persona cartulam istam irritam facere conaverit, aut eum infringere voluerit, tantum, quantum cartola ista continet adscriptum, ad ipsum monasterium restituat, sed & fociente fisco multa componat, id est auri uncias III. & argenti pondus V. coactus exsolvat, & quod reperit non prævaleat evindicare, & nihilominus præfens cartula ista omni tempore firma & stabilis permaneat, sublatione subnixâ. Actum in Craollesale in mallo publice, sub Carlomanno Majoredomus. Et hii sunt testes, qui in presenti fuerunt & firmaverunt † signum Lantberti, qui hæc cartulam traditionis fieri rogavit † Herigaer patruus ejus † signum Amalrich. † Signum Aortuni † Hroadgaer † Albrich. &c. Ego itaque Sylvester Diaconus rogatus ab Lantberto scripti & subscripti. Notavi diem, hoc est III. Id. Septembris, sub Chancorone Comite.

Idem.

XXXVIII. * In Christi nomine. Ego quidam Perto cogitavi Dei intuitum, vel divinam retributionem, vel peccatis meis veniam promerere, & ut mihi in futuro merces boni operis adcreseat: Propterea vernacula terre juris mei in loco noncupante quod dicitur Data, cum servis & ancillis, hæc nomina eorum, Gondaharancum, & omnia que possidet cum uxorem suam & filios & filias, & Rihfredum, sic similiter Vuinifredum, sic similiter Liuddulfum, sic similiter Caululfum, sic similiter Vuitonem cum sociis suis vic nomina eorum escripta sunt, quod ego Perto donavi ad sacrum S. Gallonis pto remedio animæ meæ & a sociis ipsius, cum agris, cum pradis, cum silvis, cum aquis, cum omnia accessibus, cum omne mobile aut immobile, cum filiis & filiis, cum oves & bovis, cum iis que ad opus vivendum pertinent. Si quis vero, quod futurum esse non credo, si ego ipse aut ullus de heredibus meis, vel ulla sup-

posita persona, qui contra hæc donationem venire aut agere temptaverit, solvat in fisco aurum libras duas & argentum pondera V. & quod petit vindicare non valeat, sed præfens hæc epistola omni tempore firma & inlisa permaneat cum extripatione subnixâ. Actum in signe quod dicitur Glata villa publice. Notavi quod feci diem Jovis, X. Kalen. Decembris eorum insignacula continentur. Sign. Petonis qui hæc donationem fieri præcepit. Sign. Airici Comitis Germani ejus, sign. Berterici Comitis germani ejus, sign. Peponis testis germani ejus, sign. Lantfietti testis, sign. Vultperii testis, sign. Ungari testis. Ego Sylvester Diaconus scripti & in testimonio subscripti.

Hiringus Monachus.

XXXIX. Sacrosancta Ecclesia S. Mariz, S. Petri, S. Martini, S. Leudagarii, S. Petronella, cæterorumque Sanctorum, qui est constructa in insola minore que juxta Hupinavia est, ubi Hata & Beata cum reliquis ancillis Dei degere videntur. Ego Beata namque filia Rachiberti cogitans pro remedio animæ meæ, vel pro æterna retributione, volo omnes res meas vel omnia peculia meæ, quicquid habeo, ad locum illum condonare, hoc est in villa que dicitur Altorf & Cella cum omnibus adjacentiis vel adpendiciis eorum in arcas vel silvas. Et in Reutinchova terras & silvas, fuerqua, vel alias acencias (†), quicquid ibi habere videor. Et in villa que dicitur Huzinaa homines VIII. & terras et silvas, vel alias acencias five in Uzinaa five in Smarinchova five in Nancinchovalive in Tattinchoua quicquid genitor meus Racinbertus de quolibet adtracto in loca illa habuit, five ego ipse & Landoldus postea conquivimus five comparavimus totum ad integrum duas partes de omnia damus. Et in villa que dicitur Centoprato casaros duos cum omnibus adjacentiis vel adpendiciis eorum; sed unum infantem inde ingenuum taxavimus, reliqui vero sicut superius diximus ita sunt. Et in Berofovilare mancipium unum nomine Contleuba. Et in insola ipsa mancipios tres, & parones quattuor. Ista omnia ad ipsum monasterium superius nominatum tradimus adque transfundimus, quicquid exinde facere voluerint liberam ac firmissimam in omnibus habeant potestatem faciendi. Si quis vero, quod fieri non credo, si aut ego ipsa, aut ullus de heredibus meis vel quolibet ulla opposita persona, qui contra hæc donationem meam venire, aut agere, vel qua ulla calomnia generare voluerit, in primis si se emendare noluerit, iram Dei & penas inferni experire permisceat, & duplum tantum quantum ipsa res meliorata valuerit eis coactus exsolvat, & in fisco auri libram I. argenti libras II. & hæc præfens donatio mea

(†) F. *attentias*; vel potius *ajacentias*, i. e. adjacentias, ut in Charta 50.

mea firma permaneat stipulatione subnexa. Actum in monasterio quod dicitur Babinchova, quod fecit mensis November dies XXIX. regnantē Carlomanno Duce, & Pebone Comite. Signum † Beatae quae hanc donationem fieri & firmari rogavit. sign. † Bebonis Comitis. sign. † Muninc. † Arnefridus Abba subscripti † Erchamberti † Rihberti † Num † Batanc. † Hefindo † Roberto.

Breve de illos homines quod Beata fecit hoc est, Vuintroff, Radbega, Gerlind, Aina, Ingaberta, Goderannus, Herolf, Johannis, Rachinrudis, Hiciga, Villos, Froatilin, Volfarda, Biltinda, Tetacliada, Verdicho, Sigitradis, Odalchus, Radleuba, Teutgerus, Hagileuba, Vitillius, Rinduinus, Arnolara, Richuius, Leufisca, Bacila, Tradmandus, Teudhara, Anno, Volfildis, Sigurmarus, Concla, Volfidus. Sic quomodo mihi servierunt, sic in antea serviant, Foltrus, Cuthild, Orolf, Tillo, T. calind, Hagustole, Aldini, Teudila, Fraldo, Richbertus, Matias, Verleuba, Barta, Rentila, Hiladira, Maatlanc, Manifrid, Volfila, Valisa, Farifeus, Vitrifrid, Higilind. Pro anima Atane serviant ibi Alrolf, Hertil. Sic quomodo mihi servierunt, sic in antea serviant Tetta, Totta. Pro anima Otunlis & Zon serviant ad illam causam Dei Vinidica, Raithari, Voluinc. Ego Hirinchus Monachus hanc donationem rogatus scripsi & subscripsi.

Landarius Presbyter.

XL. Partem ecclesiae nostrae quae dicitur Raudinleim, ubi Landarius Presbyter esse praesens videtur, Ebo & conjugis mea Odalinda & Alodoes aliqua de rebus suis adfirmaverunt & tam tradiderunt ad S. Gallum, terris, casis, casalis, mancipiis cum casatis, campis, pratis, vineis, silvis, pascuis, aquis vel decuribus, mobilis & immobilis, quidquid in Vahinchova, & in Laidolinchova, Bodinchova icagimus omnibus & ex omnibus ad ipsum S. Gallum tradimus, a die praesente habeat, teneat, qui exinde faciri voluerit ad possidendum habeat potestatem. Si quis vero ego aut nos ipsi aut heredes nostri aut ulla opposita persona, qui contra hanc firmitatem ita venire intaverit, infera contra ipso sancto auri libram unam, argenti pondos duos, & nihilominus donatio ista omni tempore firma & stabilis permaneat stipulatione subnexa. Actum in Vahinchova villa publici. Sign. Ebonis & Cojouis meae Odalindae qui fieri rogavit. sign. Volfiro † Bertario † Aimoni † Vuaninco † Teutmaro † Berno Comitis † Canteufotes † Autrini † Dodoni. Ego Landarius Presbyter reitus scripsi. Data VII. Idus Sept. anno X. regni Domini nostri Ildirici Riis.

Anonymus.

XLI. In Christi nomine. Ego Erfroinus,

& filii mei Teotarius, arque Rotarius, cogitavimus Dei intuitum, vel divinam retributionem vel peccatis nostris veniam promereri: propterea vernacula terra juris mei in loco qui dicitur Openwilare tradimus S. Galloni viginti jochos, & in Eberingen unum jucham de vinea, & de colonis meis Erfoinum cum uxore sua & cum omni appendentia sua, cum casa & cum terra, & cum omnibus suis: & alii in servum nomine Vualdolfum cum casa, cum terra, & cum omnibus ad eum pertinentibus, ut dum adhuc vivimus ego & filii mei, in nostra permaneat potestate, & in anno reddamus carrum de vino, & carrum de siligine, & carrum de feno, & friskingam. Et si filii mei infra res nati fuerint, sicut superius dixi, ita solvant censum, & habeant potestatem. si noluerint censum inde reddere, omnia, sicut superius diximus, sicut concessa ad ecclesiam S. Gallonis. Et si quis, quod non credimus, aliquis de heredibus nostris contra hanc factum nostrum ire vel inrumperere voluerit, in primis incurat iudicium Dei, & solvat auri libras II. & hunc factum nostrum inlesum permaneat stipulatione subnexa. Facta haec carta est in loco qui dicitur Anninchova, XVII. Kalend. Febr. sub regno Domini nostri Elperici Regis. sign. Teotarii & Rotarii, qui hanc cartam fieri rogaverunt † signum testis, sign. Regandozi testis, sign. Vulperti testis sign.

Liufvetus Presbyter.

XLII. Domino sancto in Christo venerabili viro patri Otmaro Abbati Durgauginsi seu de monasterio S. Galloni. Ego Rothpaldus donamus ad monasterium vestrum pro mercede animae meae facultatulam meam, recipere deberetis post discessum meum. Domino vobis donatumque in perpetuum ut permaneat esse volo, hoc est in pago Durgauginsi in villa qui dicitur Richinbach, & in Vuilla, & in Z-bruneswanga, & in Vuangas, & in Tuzzinwang, & in Selatte, & in Puzzinberch, & in Vuanincovo, quicquid in istas villas visus sum habere, pecuniis, mancipiis, casis, casalis, campis, pratis, silvis, aquis, aquarumque decuribus, ad integrum a die praesente trado vobis, & servum meum nomine Nhideng & uxorem ejus Brung, & cum oba sua, & cum omnia quo vestri sunt: & alium servum meum nomine Vuoltharium cum uxore sua Atane, cum oba sua & cum omnia quo vestri est. Et pro istas res profervire volo annis singulis, hoc est XXX. seglas cervese, XL. panis, frischengam tremessem valientem, & XXX. Mannas, & arare duos jochos in anno, et recollegere, et intrus ducere, et angaria ubi opus est. Et si infans meus simul profervire voluerit, faciat sicut superius: et si profervire noluerit, nullam habeat potestatem. ipsam facultatulam meam tradovobis

bis ad monasterium vestrum post discessum meum atque transfundo dominationi, ut quidquid exinde pars monasterii facere voluerit, liberam ac firmissimam in Dei nomine in omnibus habeat potestatem. Si quis, ego aut heredes mei, aut ulla opposita persona, qui contra hanc donationem istam venire temptaverit, tunc inferat parti custodienti dublam repetitionem, et fisco auri liberas II. et argenti pondera III. et nihilominus præfens donatio istæc omni tempore firma et stabilis permaneat stipulatione subnexa. Actum in villa Aninawa publice. sign. Rothaldi qui hanc donationem istam fieri rogavit. sign. Sicharii testis. † Bertcauzi test. † Puopo test. † Vuodolgarii test. † Aribaldi test. † Rathcauzi testis. Ego Liutfretus presbyter scripsi et subscripsi. Notavi diem Martis, VIII. Id. Augustas, anno III. regnante Domino nostro Pippino Rege, sub Vuarino Comite.

Vuaringsifus.

XLIII. Sacrosancta ecclesia S. Gallani, qui est constructa in pago Durgavia, ubi ipsi in corpore requiescit, et Johannes Abbas ad præfens Rector ecclesiæ esse videtur. Ego in Dei nomine Vunibertus cogitans Dei ut aliquid rei meæ ad ipsum sacrum locum pro remedio animi mei condonare deberem: quod et ita feci hoc est in pago Durgavia, in loco qui dicitur Parmacuavia, quicquid ibidem visus sum habere, mancipiis, pecuniis, casis, casalis, campis, pratis, silvis, aquis, aquarumque decursibus, omnia ex integro de meo jure ad ipsum monasterium S. Gallani post obitum meum trado atque transfundo, ut quicquid exinde Rector monasterii vel monachi ibidem deservientes facere voluerint, liberam ac firmissimam habeant in Dei nomine in omnibus potestatem. Si quis ego aut heredes mei aut ulla opposita persona, qui contra hanc traditionem istam venire temptaverit aut agere præsumperit, inferat parti custodienti dublam repetitionem, et fisco auri uncias v. et argenti ponderas II. et nihilo minus præfens traditio istæc firma et stabilis permaneat, stipulatione subnexa. Actum in villa Vuila publice, præsentibus quorum hic signacula continentur. Sign. † Vuniberti auctoris qui hanc traditionem istam fieri rogavit. † Sig. Vuanzo test. † Sig. Afcharii. † Sig. Sickeri. † sig. Teutbold. test. † sig. Rihger test. † sig. Rihperat test. etc. Ego Vuarinkis rogatus scripsi et subscripsi. Notavi die Dominico, vi. Id. Octubris, anno X. regnante Domino Pippino Rege Francorum, sub Vuarino Comite.

Vuaringsifus.

XLIV. Sacrosancta ecclesia in honore S. Galli Confessoris constructa, ubi ipse in cor-

pore requiescit, et præfenti tempore Johannes Episcopus esse videtur Rector Monachorum. Ego in Dei nomine Theoda, sumpsi mihi consilium ut aliquid de re meæ ad ipsum monasterium condonare deberem, quod et ita feci. Hoc est in pago Durgavia, in vico qui dicitur Ailihcange, quicquid ibidem visa sum habere, et mihi in hereditate contingit, mancipiis, pecuniis, casis, casalis, campis, pratis, silvis, aquis, aquarumque decursibus ad integrum post decessum meum ad ipsum monasterium trado atque transfundo dominationi, ut quicquid exinde fratres ipsius monasterii facere voluerint, liberam ac firmissimam habeant in Dei nomine in omnibus potestatem. Et si quis ego aut heredes mei aut ulla opposita persona, qui contra traditionem istam venire temptaverit aut cogitare præsumperit, tunc inferat parti custodienti duplam redhibitionem, et fisco auri uncias II. et argenti pondera v. et nihilominus præfens traditio ista omni tempore firma et stabilis permaneat, stipulatione subnexa. Actum in villa Ailihcangia publice. sig. Teodanz (1) auctoris quæ traditionem istam fieri rogavit. sig. Vuanzonis † Fridaini † Puafonis † Erimberti Presbyteri, Ego itaque Vuaringsifus scripsi et subscripsi. Notavi diem Dominicum, v. Non. Majas, regnante Domino nostro Pippino Rege Francorum, sub Vuarino Comite.

Moathelmus Clericus.

XLV. Perpetrandum est unicuique quod Evangelica vox admonet dicens; *Dote dabitur vobis.* Ego in Dei nomine Scalco-mannus cogitans de anima meæ remedio vel de æterna retributione, talis mihi decrevit voluntas, ut res meas ad aliqua venerabilia loca sanctorum dare deberem: quod ita et feci. Dono atque trado omnes res meas, quas ex paternico mihi de alode legitima contingit, ad monasterium S. Gallani ubi ejus sacrus requiescit corpus, qui est constructus in pago Arbonense, hoc est quod dono in loca denominata, id est in Laimawia & in Apfalaga, & in Entinesburago, & in Operindoraf, & in Oboroftindoraphe prata, & in Piparrori prata, & in Liutratreswilare, in his locis super nominatis trado atque transfundo ad ipsum superius nominatum monasterium, donatumque in perpetuum esse volo, & me ipsum ad ipsum monasterium ad monachum trado, & rogo, & testifico coram Deo & sanctis ejus, ut nec me nec post obitum meum nullus ex succedentibus Abbatibus vel Episcopis ad nullum unquam hominem nullum concambium aut commutationem faciant, sed ipsas res ipse monasterius & rectores ipsius monasterii perennis temporibus in sua dominatione possideant. Et si quis vero, quod futurum esse non credo, si ego ipse aut ullus de he-

(1) Theotanz.

redibus meis, vel proheredibus meis, aut quislibet ulla opposita persona, qui contra hanc cartulam traditionis, quam ego spontanea voluntate fieri rogavi, veniret aut eam infringere voluerit, non solum quod ei non liceat, sed damnum incurrat, id est tantum & alium tantum quantum cartula ista continet ad ipsum superius nominatum monasterium restituat, & in discutiente fisco multa componat, id est auri uncias duas & argenti pondus quattuor coactus exsolvat, & qui repetit nihil evindicat, & presens cartula ista omni tempore firma & stabilis permaneat cum omni stipulatione subnexa. Actum Laimaugawilare, in quo cartula ista scripta est, quod fecit mensis Martius dies xv. in anno primo regni Carlomanni Regis, sub Roadharto Comite. Sign. Scalcomanni qui hanc cartulam traditionis fieri rogavit. sign. Taltoni patris ejus. sign. Vuelimanni fratris ejus. sign. Fateri fratris ejus. sign. Selparati fratris ejus. sign. Takarichi. sign. Huodelrich. sign. Lantulfi. sign. Uffoni. sign. Bossonis. sign. Gramanni. Ego Moathelmus Clericus scripsi & subscripsi.

Ufalso Diaconus.

XLVI. In Christi nomine. Ego Unforah-tus filius Otgari condam, talis mihi decrevit voluntas pro animæ meæ remedio seu pro æterna retributione, ut omnes res meas, quas mihi genitor meus moriens dereliquit, vel ego ipse mihi adquisivi, ad monasterium S. Galli, ubi ejus sacrus in Christo requiescit corpus, condonare deberem: quod ita & feci. Et hoc est quod dono, in pago Durgauginse in sito Zurichgauia in villa quæ dicitur Tunriude, quæ & Hadaleihinchoya vocatur, id est casam, curtem clausam cum domibus, ædificiis, mancipiis, pecuniis, terris, campis, silvis, pratis, pascuis, viis, aquarumque decuribus, omnia ex integro nihil prætermittendo ad ipsum monasterium trado atque transfundo, ut quicquid rectores ipsius monasterii facere exinde voluerint, liberam ac firmissimam habeant potestatem faciendi. Si quis vero, quod fieri non credo, si ego ipse aut ullus de heredibus meis, aut ulla opposita persona, qui hanc cartam irritam facere conaverit, partibus fisci multa componat, id est auri uncias iv. argenti pondus vi. coactus exsolvat, & ad ipsum monasterium duplam repetitionem restituat, & quod repetit non prævaleat evindicare, sed hæc presens epistola omni tempore firma & stabilis permaneat cum stipulatione subnexa. Actum Ustra villa publice, presentibus quorum hic signacula continentur. † Unforathi qui hanc cartam fieri rogavit † Raginbaldi test. † Salucho test. † Gaerhohi test. † Fridiberti test. &c. Ego itaque Ufalso Diaconus rogatus ab Un-

foraharto anno IV. regnante Carolo Rege Francorum scripsi & subscripsi. Notavi die Veneris, VI. Kal. Feb.

Emicho.

XLVII. In Dei nomine. Ego Harioldus recordatus innumerabilia peccatorum meorum, propterea trado atque transfundo ad monasterium S. Galloni, donumque post discessum meum in perpetuum esse donatum volo, pro remedio animæ meæ vel pro æterna retributione: hoc est, quicquid in villa Undinga vel in villa Genchinga habeo sine illa ecclesia in illum censum solidum unum in cera aut in quicquid esse poterit annis singulis solvam. hoc quod diximus a die presentis de meo jure ad monasterium S. Galloni vel ejus rectoribus trado dominationi, habeant, teneant, atque possideant, quicquid exinde facere voluerint, liberam atque firmissimam in omnibus habeant potestatem faciendi cum stipulatione subnexa, in ea vero ratione ut ibi semper stabilis sit: & si hoc non est, tunc heredes meus legitimus potestatem habeat ad requirendum. Si quis vero, quod futurum esse non credo, si ego ipse aut ullus heredum vel proheredum meorum, qui contra hanc donationem a me factam venire præsumpserit, sociante fisco multa repetitionem componat, id est auri libras ii. argenti pondera v. coactus exsolvat, & duplum ad ipsum monasterium restituat, & quod repeti pernullisque ingeniis evindicare non valeat. Actum in pago Purihinga, in villa quæ vocatur Untinga publice, presentibus quorum hic signacula continentur. sign. Harioldi qui hanc cartam fieri atque firmari rogavit. sign. Ercanperti Comitis. sign. Trudpert. sign. Pertfrid. sign. Cadaloh. sign. Thruant. sign. Hiltirih. sign. Puabo. sign. Alpker. &c. Facta traditio hæc in iv. Kal. Jun. vi. feria, anno V. regnante Domino nostro Carolo Magno Imperatore. Ego Emicho rogatus scripsi & subscripsi.

Adalbardus Leitor.

XLVIII. In Dei nomine. Perpetrandum est unicuique quod Evangelica vox admonet dicens, *Date elemosinam, & omnia munda sunt vobis.* Item ego Vualfridus cogitans Dei intuitum vel animæ meæ remedium vel etiam pro æterna retributione, talis mihi decrevit voluntas, ut omnes res meas ad aliqua venerabilia loca sanctorum dare deberem: quod ita feci. Dono atque trado (1) ad ecclesiam S. Georgii, quæ est constructa in pago Argunensium in insola vel loco qui dicitur Vuazzarburc, & hoc est quod dono in pago ipso qui dicitur Mit-tinbah, campis, pratis, silvis, pascuis, aquis, aquarumque decuribus, cultum & incultum, hortiferis, pomiferis, mobilibus

at-

(1) Mf. superponit, sed alia manu: *incenso ex maldio grani, aut saleme Friskingam ipso grano volentem,*

atque immobilibus, omnia ex integro de meo jure S. Georgius vel Rectores ejusdem manentes habeant, teneant atque possideant, vel quicquid exinde facere voluerint, liberam in omnibus ac firmissimam habeant potestatem faciendi absque ulla contradictione. Si quis vero, quod fieri non credo, si ego ipse quod absit, aut ullus de heredibus meis vel proheredibus aut ulla opposita personi, qui contra hanc cartam traditionis, quam ego spontanea voluntate fieri rogavi, venire aut eam infringere voluerit, iram Trinitatis incurrat, & non solum quod ei non liceat, sed damnum incurrat, id est tantum & alium tantum quantum cartula ista continet de rebus suis ad ipsam ecclesiam restituat, & sciante fisco multa componat, id est auri uncias III. argenti pondera v. coactus exsolvat, & quod repetit nihil evindicat, sed hæc præfens cartula ista omni tempore firma & stabilis permaneat cum stipulatione subnixâ. Actum in villa Arguna publice, præsentibus quorum hic signacula continentur, sign. manu Vualstfridi qui hanc cartam fieri atque firmari rogavit. sign. Fater. sign. Vuistih. sign. Vuolstregin. sign. Alto. sign. Hunolt. &c. Ego itaque Adalhardus Lector anno XXVI. regnante Domino Karolo Rege Francorum, notavi sub die v. Id. Jun. & in præfente Ruodperto Comite,

Bernegavius Presbyter.

XLIX. Sacrosancto monasterio in honore S. Mariæ & S. Gallonis constructo, ubi vir venerabilis Vuero Abbas cum congregatione monachorum fervens esse videtur. Ego in Dei nomine Vuillahelmus cedo ad ipsum monasterium cessumque quod in perpetuum esse volo, hoc est in pago Turgowe in loco qui vocatur Eskinbach medietatem de ipsa hoba Fruachanolui, hoc est casis, casalis, pumaris, campis, pratis, silvis, pascuis, aquis, aquarumque decursibus, ex omnibus & in omnibus totum & ad integrum, ad ipsum monasterium trado atque transfundo. In ea vero ratione dum ego vixero ut liceat mihi ipsam terram & aliam hobam vestram, id est in Bauconsvilare in censum habere, hoc est annis singulis de cervisa siglas xv. & unam maldrum de pane, & friskingam trimissem valentem, usque dum ego ipsum censum solvam, nullus habeat potestatem ipsam terram de me vel de filio meo abstrahere. Et si de illo censo negligens fuero per III. annos, tunc id quod hic superius dictum est, partes ipsius monasterii vel agentes ejus ipsam terram melioratam in suam dominationem revocare faciendæ perpetualiter ad possedendum, vel quicquid exinde facere voluerint liberam habeant potestatem. Si quis vero, quod futurum esse non credo, ego ipse aut aliqui de heredi-

Tom. II.

bus meis, seu quislibet ulla opposita persona, vel qui contra hanc traditionem venire temptaverit, aut eam infringere voluerit, tunc sit culpabilis ad ipsum monasterium duplum quantum traditio ista continet, & in fisco auri uncias III. & argenti libras v. coactus exsolvat, & quod repetit nihil vindicare non valeat, sed præfens traditio ista omni tempore firma & stabilis permaneat, stipulatione subnexa. Actum in Eskinbah sign. Vuillahelmi qui hanc traditionem fieri rogavit. sign. Markeri. sign. Vuino. sign. Ruatto. sign. Zolliu. sign. Albchis. sign. Sallo. sign. Sico, testium. Ego in Dei nomine Bernegarius peccator vocatus Presbyter rogatus scripsi et subscripsi. Notavi die XVII. Kal. Jul. anno secundo Domino nostro Carolo Imperatore, & XXXIII. Rege Francorum & Langobardorum, et gubernator Romanorum, et inhumatio Saxonorum.

Anto Clericus.

L. Idcirco ego quidem in Dei nomine Uppertus cogitavi pro animæ meæ remedio seu & pro æterna retributione, ut veniam pro peccatis meis in futurum adepti merear, & in die tremendi judicii ante tribunal Christi securus adfirmam. Per hanc paginam quam ad vicem traditionis scribendam rogavi, dono a præfente die peculiaris mei ad ecclesiam S. Galloni quæ est constructa in pago Durgauginse, ubi dominus et in Christo Gauzpertus Abba præesse videtur, donatumque in perpetuum esse volo, et proutissima voluntate confirmo, hoc est omnem tertiam partem proprietatis meæ in pago Auguscauginse, et in villis denominatis in Firinivilla et in Munciaco, et in Firinivilla manso i. campis, pratis, silvis, ajacentiis, et appendiciis, quilibet et inquilis, aquis aquarumque decursibus, quantumque mihi in jam dicto pago Auguscauginse (1) advenit tam de paternico quam de maternico, seu de comparato, vel de qualicumque adtractu noscitur ad me pervenisse, et ego modico tempore visus sum tenuisse omnem tertiam partem, sicut superius dixi ad ipsam sacram ecclesiam S. Galloni dono, trado atque transfundo in Dei nomine perpetualiter ad possedendum. In ea vero ratione, ut dum ego advixerero, ipsas res habere debeam et censui me pro hoc annis singulis de festivitate S. Galloni in alia foccum i. aut iv. denarios. Et si infans ex me procreatus fuerit, simili modo habeat abque in eum discessum in ipso censo. Et post nostrorum discessum quandoquidem Deus voluerit, ipsi custores Ecclesiæ ipsius ipsas res ad eorum opus habeant, et nunquam hoc in beneficium alio præsent. Si quis vero, quod futurum esse non credo, quod si ego ipse, quod absit, aut aliqui de heredibus

O o 2 vel

(1) Angustianensi.

vel proheredibus vel adheredibus meis seu qualibet extranea, vel omiſſa perſona, qui contra traditionem venire temptaverit, aut eam infringere voluerit, non ſolum ei non liceat, ſed inferat partibus ipſiſ eccleſiæ daplum tantum quantum traditio iſta continet, et in ſiſco auri uncias duas et in argento pondera v. coactus exſolvat, et quod repetit, evindicare non valeat, ſed præſens traditio iſta omni tempore firma et ſtabilis permaneat ſtipulatione ſubiſta. Actum in Auguſta civitate publice. ſign. † Upperti auctoris qui hanc traditionem iſtam fieri ac firmari rogavit. ſign. Aimeric. ſign. † Deucher. ſig. † Helidulſi, etc. Ego Atto clericus rogatus et peritus hanc traditionem iſtam ſcripſi et ſubſcripſi. Notavi quod fecit v. Id. Maji, anno XII. imperii Hladovici, feliciter.

Hratbertus Conz.

LI. In Dei nomine perpetrandum eſt unicuique, quod ſapientia Dei per Salomonem dixit, *Redemptio anime propria divitia ejus*. Redemptoris quoque verba dicens, *Date elemoſynam, & ecce omnia munda ſunt vobis*. Ideoque Percardis hiſ amonitionibus compuncta ſimul et conſiſa, dono, donatumque pro animæ meæ remedio quod in perpetuum ut permaneat eſſe volo ad monaſterium ſitum in pago Thurcauhinſe conſtructum in honore S. Galloni, ubi ipſe dominus precioſus in corpore requieſcit, ubi Cozbertus Abba præſeſ videtur, hoc eſt quod dono, in pago Priſcauhinſe in villa Lollinga quicquid ibi viſa ſum habere tam terris, domibus deſuper poſtis, campis, pratis, vineis, ſilvis, paſcuſ, aquis, aquarumque decarſibus, cultis et incultis, mobilis et immobilis, quicquid dici aut nominari poteſt totum et ad integrum una cum manu Ratpotoni ad jam dictum locum ſanctum trado, tranſero atque tranſundo, ut hodierna die Reſtores ejuſdem monaſterii vel ſucceſſores eorum quicquid exinde facere voluerint, liberam ac firmiſſimam in omnibus in Dei nomine habeant poteſtatem faciendi, jure perpetuo poſſidendi. Si quis vero, quod fieri non credo, ſi ego ipſa aut ullus de heredibus ac proheredibus vel quiſlibet ulla oppoſita perſona, qui contra hanc cartolam voluntate mea factam venire aut inrumperere conaverit, duplum vobis vel ſucceſſoribus veſtris reſtituat, quantum præſens carta continet, et inſuper hoc coagente ſiſci multa conponat, id eſt auri uncias III. argenti pondus v. coactus exſolvat, et quod repetit nihil evindicer, ſed præſens carta cum omnibus in ea continentibus omnique tempore firma permaneat cum ſtipulatione ſubnexa. Actum Huninga villa publice. ſign. † Percart quæ hanc cartam una cum manu Ratpotoni pariter fieri vel adfirmare rogaverunt. † ſig. Brunihoni. ſig. † Liboni. ſig. † Vuitoldi. ſig. † Siekaurici, &c.

Ego in Dei nomine Hratbertus Conz. ſcripſi & ſubſcripſi. Notavi iv. Kal. Martii, anno XV. regnante.

Et ſub Erchangario Comite.

Notger & Bebo.

LII. Berefrid tradidit quicquid in Biehlincovun habuit, excepto uno prato juxta caſam Adalfridi, & uno agro juxta caſam Selbonis ubi ejus piſcatio eſt, & alio prato inter Paracſterim & Heremintincovum: reliqua omnia tradidit cum omni integritate. Cenſus denarii III. ſuæ matri & ſibi ſi redimere voluerit, cum vi. denariis faceret: ſi non redimerit, poſt amorum deceſſum ad monaſterium redeat. teſtes, Selbo, Adalfrid, Adalene, Vuitolt, Suidker, Houto, Vuiniman, Mekinhere. Notger ſcripſit, iv. Kal. Sept. anno XIX. Regis Hladovici: & ego Bebo teſtis juſſu Grimaldi Abbatis ad precariam exnotavi.

Dodo.

LIII. Sacroſancto a ſci Galloni. Ego Rsdulſus dono in villa quæ dicitur Hohunſtati quicquid in ipſa curte viſus ſum habere tam in terris quam in pratis, ſilvis, aquis, aquarum, campis, mancipiis, omnia quicquid ipſa curte habemus, & fratres qui ſerviunt ad ipſa loca ſancta teneant atque poſſedeant omni tempore, perfirmata ſit iſta donatio a ſc. Galloni. Si quis vero, quod fieri non credo, ſi ego ipſe aut ullus de heredis meis aut ulla oppoſita perſona, quicunque contra hanc donationem iſtam agerit aut infringere voluerit, in primis iram Dei incurrat & tublum conponat. & hæc donatio omni tempore firma permaneat. ſig. Helmicus, ſig. Theobertus. † ſign. Odone. ſig. Sichirico. † ſig. Huadoni. † ſign. Theodo. ſig. Rsdberto. Ego Dodo qui ſcripſi & ſubſcripſi.

Albricus Diaconus.

LIV. Ego in Dei nomine Vuolfhart divino admonitus inſinctu ut terrenis facultatibus mercarer æternas, & bonis tranſitoriiſ manſura conquirerem. Memor itaque illius ſalutaris præcepti, *Date, & dabitur vobis, &, Non eſt qui relinquat domum aut agros propter me, qui non recipiat centies tantum*, trado ad monaſterium S. Galli, cui modo venerabilis Abba Grimaldus præſeſ dinofcitur, pro remedio animæ meæ conjugique meæ, quicquid in Centipratis marcha conquiſitionis vel concambii regia ſultus auctoritate & firmitate litteriſque ab eo acceptis præſenti die viſus ſum habere, id eſt aquis, ſilvis, agris, pratis, cultis & incultis, omnia ex integro accepto uno curtilli, quod conjunx mea legitimis ab heredibus conquiſivit: ea tamen conditione ut ego ipſe præſatas res dies viæ meæ poſſideam, annique ſingulis cenſum inde duos denarios ſolvam, & poſt obitum meum ſtatim ad mo-

monasterium præfatum in omnibus melioratæ redeant in ævum possidende., addito ut nulli unquam in beneficium dentur, quod si datæ fuerint, ad succedentes proximos meos revertantur. Si quis vero, quod fieri non credo, si ego ipse aut cognatorum meorum vel heredum aliquis hanc cartulam a me potestativa manu factam corrumpere voluerit, & voluntatis corruptæ machinationem publicaverit auri uncias III. argenti pondera v. ad ærarium Regis coactus persolvat, hæcque epistula firma & stabilis permaneat cum stipulatione subnixæ. Actum in ipso loco, id est Centiprata nuncupato, præsentibus quorum hic signacula continentur. sign. ipsius Vuolfharti qui hanc traditionem fecit. sign. Kerolti Comitis. † Vuolfheri † Perhtger † Oazo † Unnid. † Perhtbart † Andreas † Uto &c. Ego itaque Albrih indignus Diaconus rogatus scripsi & subscripsi. Notavi tertiam feriam, xv. Kal. Jan. anno XXIV. regni Hludowici Regis, sub Kerolto Comite.

Ecclo Monachus.

LV. (1) Norum sit omnibus præsentibus atque futuris, quod quidam homo Chadolt nomine de pago Albeckewe, pro remedio animæ suæ paratumque suorum hereditatis suæ iura ad monasterium S. Galli contradere disposuit, sed cum interveniente molestia corporis voti sui compos existere non potuisset, necessitate ductus rogavit Reginhelmum Presbyterum, integra illi potestate concessi ut ipsas hereditatis sue res ad præfatum monasterium potestativa manu contraderet.

Ego itaque Reginhelmus licet indignus Presbyter ejus precibus acquiescens cum manu advocati mei Erfirinchi trado ad monasterium S. Galli, cui modo Ctimaldus Abba præest, quicquid præfatus Chadolt de parte hereditatis ac acquisitionis suæ & duorum filiorum suorum, qui defuncti sunt, habere ac possidere visus est in loco quid dicitur Stoulin id est unam curtem sepe circumdatam cum ædificiis, mancipiis, jumentis, pecudibus, agris, pratis, pascuis, silvis, aquis, aquarumque decursibus, nec non cuncta suo juri pertinentia, ut statim sine ullius contradictione ad præfatum monasterium firmiter perpetualiterque pertineant possidende. Si quis vero, quod fieri non credo, hanc traditionis cartulam infringere temptaverit, ad ærarium Regis auri uncias III. et argenti pondera v. coactus persolvat, et nihilo minus hæc traditio firma stabilisque permaneat cum stipulatione subnixæ. Actum in monasterio S. Galli publice, præsentibus istis quorum hic signacula subnotantur. sign. Reginheli Presbyteri & Advocati Erfirinchi. sign. Hartmoti Decani. † Coraberti Præpositi † Vualtherii sacratarii † Albrici Cellarii † Paldrici Portarii † Isfinki hospitalarii † Hartmanni Camerarii, & aliorum

Tom. II.

testium, &c. Ego itaque indignus monachus Ecclo rogatus scripsi et subscripsi. Notavi diem Lunæ, XII. Kal. Jan. annum XXIX. regni Hludowici Imperatoris, et sub Hudolrico Comite.

Vuarimburtus Levita.

LVI. Unicuique enim convenit opere adimplere, quantum ei vires suppetant, quod Domini iussione constat esse traditum, *Dare & dabitur vobis.* Quapropter ego Cozolt hac voce Dominica corde compunctus trado ad monasterium S. Galli quinque mancipia, quorum illa sunt nomina, Theomant, Oomant, Vuillimu ut, Vuolafrid, Vuannia. eadem videlicet ratione, ut eadem mancipia ad me recipiam tempus vitæ meæ. Post obitum vero meum absque ulla narratione ad jam dictum monasterium firmiter permaneant perpetualiter possidenda. Si quis vero contra hanc traditionis cartulam venire temptavit, aut frater meus Adalbertus, aut aliquis nepotum meorum aut qualiscunque persona, in ærarium Regis multa componat, et conatus sui privetur effectu, firmaque et stabilis cartula hujus traditionis permaneat, stipulatione subnexa. Actum in Oninwanc publice præsentibus istis, quorum hic signacula continentur. Signum Cozolti qui hanc cartulam fieri rogavit. sign. Vuarinheri, Heitari, Alpheri, Adalpreht, Strigrim, item Alpheri, Orhind Vuolfpreht, Naudkor, Srello. Ego itaque Vuarimburtus indignus Levita scripsi rogatus et subscripsi. Notavi diem Lunæ, prid. Kal. April. annum III. Hludowici Regis Alamannorum.

Notkevis.

LVII. Ego Vuildebold senio meo providens, et ei que illud comitari solet penurie, trado ad monasterium S. Galli, cui modo venerabilis Abba Hartmnus præest, terrulam meam quam habeo in Uzonwiltare, hoc est xx. jugera: eo pacto ut ipsa terrula ad domum peregrinorum serviat, et ego ibi in domo hospitalium suscipiar, et usque ad finem vitæ meæ ibi victum et vestitum habeam, sicut primus illorum juniorum, hoc est omnibus annis vestimentum lineum et aliud laneum, et tertio anno pallium, si vetus ita attritum est, & calciamenta & alias impensas accipiam, sicut ceteri in ipso ministerio. Et hoc volo ut ipsa possessiuncula nulli unquam in beneficium præstetur: quod si factum fuerit, ut ille ager ab hospitali tollatur, & ego ibi victualia mea habeam, meaque mihi absque ullius contradictione vindicem. Actum in ipso monasterio, præsentibus quorum hic signacula continentur. sign. Engillarmi hospitalarii, sign. Hertarii, centurionis, & aliorum testium, sign. Vuilheri, sign. Vualdper, sign. Harman,

O o 3 fig.

(1) Litteræ mandatorie. *Gewaltsbrief.*

fig. Richpert, fig. Thancpert, fig. Ruodpert. Ego itaque Norxer ad vicem Vuinidharrî monachi scripsi & subscripsi. Notavi diem Dominicum xvi. Kal. Jun. annum XXXIII. regni Hludowici Junioris.

DE TRADITIONE PRECARIA.

Hiringus Lector.

LVIII. Sacrasancta Ecclesia S. Galloni confessoris quod in Arbonense pago constructa videtur, ubi corpus ejus in Christo requiescit, & Otmarras Abba cum monachis S. Gallonis ibidem deservire videntur. Ego in Dei nomine Pieta filia Rekinberti condam & Atanai uxoris sui, talis mihi decrevit voluntas compuncto corde Dei timoris & anime mee remedium vel patris adque genitricis mei ad ecclesiam S. Galloni Confessoris condamare deberem: quod & ita feci, in locellas prætestinatas in pago Durgauginsê sito qui dicitur Zarihgaugia. Hæc sunt nomina locorum, Cella Nazpereich, & in loco Luzilunowa qui est juxta Ubirraugia, & in loco qui dicitur Centoprata, & in loco qui dicitur Vtanaha, & in villa qui dicitur Aldorf, & in loco qui dicitur Hreotinchova, & in loco qui dicitur Smarinchova, & in loco qui dicitur Nancinchova, & in loco qui dicitur Pepolvinchova, quicquid ego vel pater meus ibidem habere videntur, hæc omnia & ex integro tam de paternico meo quam de maternico vel mea acquisitione & viro meo Landoaldo in his locis supernominatis, per cujus consensum hoc facio, omnia, & ex integro a dio præcanti de juris mei in denominatione S. Galloni confessoris vel Ormaro Abbate & monachis ibidem deservientes, in vestram trado dominationem habendi, vindendi, commutandi, cum domibus, ædificiis, casis, casalibus, mancipiis, servis, ancillis, acolabis, campis, pratis, pascuis, silvis, pectoribus, ortiferis, puniferis, aquis, aquarumque decursibus, mobilibus adque immobilibus cum omnia adjacencia earum hæc supernomina Ecclesia & rectores ejus habeant ad possidendum: & accipimus ab hac Ecclesia & Abbate Ormaro vel ejus monachis precium adtaxatum, hoc est auro & argento solidos LXX. & cavallos v. cum faumas & ruffas & filtros, cum stradura sua ad nostrum iter ad Romam ambulandum. Et si Dominus voluerit, quod ad propriam revertissem, hoc quod dedi supernominata loca per eorum beneficia, qui ad illum monasterium deserviant, ut mihi in præstitum illas res concedant. Post meum vero discessum ipsas res ad monasterium Sancti Galloni ad melioratas revertant absque ulla contradictione, vel iniquatione, manu vestra partibus meis vel heredum meorum cum Dei gratia & nostram successionem possideant. Si quis vero, quod fieri non credo, si ego ipsa aut ullus heredum meorum vel posthe-

redum vel quislibet ulla opposita persona, qui contra hanc cartam a me factam temptare præsumperit, sciante fisco multa componat, id est, auri libras v. & argenti pondura v. coactus exsolvat, & ad ipsam causam Dei repetitionem duplam restituat, & quod reperit pernullisque ingeniis evindicare non valeat, sed hæc præfens epistola firma & stabilis debeat perdurare omni tempore cum stipulatione subnixâ. Actum Bainchova monasterio, presentibus quorum hic signacula conveniunt, † sign. Bietanai filie Rekinberti condam, qui hanc traditionem fieri atque firmare rogavit, † sign. Bebonis Comitis. † sign. Bura test. † sign. Arnesfridi Abbatis. sign. Maningi test. † sign. Erchanberti test. sign. Otronis test. sign. Rihberti test. † sign. Bura test. sign. Rohberti test. sign. Blidgaeri test. sign. Vualoni test. sign. Amarici test. Ego in Dei nomine Hiringus Lector rogatus a Biatane, anno III. regnante Hiltrihho Rege sub Carlomanno Majoredomo, & Bebone Comite, scripsi & subscripsi. Notavi sub die quod fecit Novem. dies 9.

Autuingus Lector.

LIX. Unicuique perpetrandum est quod Evangelica vox adque Apostolica doctrina nobis cotidie docet, ut unusquisque suis propriis viribus æternam præmiam consequere: sic & ego in Dei nomine Hruothardus filius Bainoni condam, talis mihi decrevit voluntas, ut omnes facultates meas quas mihi bene memoratus genitor meus dereliquit, vel quidquid ego ipse postea adquesivi, omnia, & ex integro in dominationem Sancti Galliani Confessoris, cujus ecclesia Arboninfi pago fulgit in optima ejusque rectore Johanne Pontifice, trado in dominationem domibus, ædificiis, vineis, mancipiis, hortiferis, puniferis, pratis, campis, silvis, aquis, aquarumque decursibus, mobilibus atque immobilibus, cultis & incultis, quod superius diximus, a die præsentis in vestram trado dominationem, in meam vero rationem, ut per precariam de vobis hoc recipiam, & annis singulis per conventum vestrum censum solvam & filius meus post obitum meum, hoc est cervisa siglas xxx. panes xl. frisinga trimissam valente unius hominis. anni verrente operas tres. Et si ego ipse aut filius meus de ipsum censum per festivitates Sancti Martini annis tribus negligentes fuerimus ecclesie Sancti Galliani Confessoris, & ejus Monachi ibidem deservientes sine ulla contradictionem quidquid vobis dedimus recipiatis. Si quis vero, quod fieri non credo, si ego ipse aut ullus de heredibus meis vel postheredis aut quislibet ulla opposita persona qui contra hanc cartulam a me factam venire temptaverit, partibus fisci multa componat, id est auri liberas tres, argenti pondera quinque coactus exsolvat, & quod repperit pernullisque ingeniis evindicare

care non valeat, sed hæc præfens epistola firma & stabilis omni tempore debeat perdurare. Actum Constantiæ Civitate publice, præsentibus quorum hic signacula continentur. sig. Hrothardi qui hanc cartulam fieri rogavit. sig. † Hacunit. sign. Thassuni rest. sign. Beruni rest. sig. † Vualastridi &c. Ego enim Antuving Lector, anno VIII. Pippino Rege scripsi & subscripsi. Data sub diem quod fecit mensis Januarii dies XV. in Constantia, feliciter.

Vualdo Decanus.

LX. Sacra sancta Ecclesia Sancti Galli Confessoris, qui est constructa in situ Durgio vel in pago Arbonensis castri, ubi speciosus corpus ejus in Christo requiescit, ubi nunc præest Johannes Abba. Ego itaque Christo opitulante Vualhar nomine filius Teotgeri condam, talis mihi sumpsit consilius, ut res mea in villa qui dicitur Boasheim, in pago qui dicitur Bertoltisbara, & in sito Vildura, quicquid ibidem visus sum habere, vel mihi genitor meus dereliquit, aut quid ego ipse postea adquisivi vel laboravi, excepte tamen uxoris meae Vualdradanai quid ego illi dedi, & unum jornalem de campo arativo, aliud quicquid ibi habeo in ipsum supra dictum locum omnia ex integro in dominationem Sancti Galli & ejus monachis ibidem Deo servientis trado in dominationem, hoc est casa cum casalibus, curte clausa cum omnis officinis ejus, cum servis & ancillis vernaculis mancipiis his nominibus, Vuilloffus cum uxore sua Otilane & infantes suos tres & ancilla mea Tiurlinda cum filio suo Liudrato, & alio servo Mercado, & servo meo Dugilino, & alio servo meo Teoberto, & ancilla mea nomine Beseinda, & alia ancilla Cuatlinda, et tertia ancilla Madala, et alia ancilla Truthlinda cum infantes duos. Hæc omnia et ex integro cum campis et pratis, silvis, ortiferis, pumiferis, pascuis, pecuniis, mobilibus, atque immobilibus, ingressis et regressis, quid plura? ut superius diximus pro anime meae salutem ad illam sanctam Ecclesiam trado in dominationem: in ea vero ratione, ut iterum per precariam post me accipiam, et exinde annis singulis censum solvam, hoc est de annona spelda medias x. et de avina xx. et frisinga feigit valenti. Si quis vero, quod fieri non credo, si ego ipse aut ullus heredum meorum vel posterorum ulla opposita persona, qui contra hanc traditionem a me factam venire temptaverit, partibus fisci multa componat, id est auri uncias vi. argenti pondora xii. coactus exsolvat, et quod repedit pernullisque ingeniis evindicare non valeat, sed hæc præfens epistola omni tempore firma et stabilis debeat perdurare. Actum in villa Heidinhova publice, presentibus eorum hic signacula continentur. sign. Vuachar qui hanc traditionem fieri atque formare rogavit. sig. Ernusti rest. sig. Deo-

ro. sign. Ghato. sign. Gliuto. sign. Timo. sign. Hagino. sign. Fruachanol. sign. Trafin. sig. Abbo. sig. Frihcho. sig. Romanc. etc. Ego in Dei nomine Vualdo Decanus adque Monachus, Dei servus, scripsi et subscripsi.

Ato Diaconus.

LXI. In Dei nomine. Ego itaque Gundachar dono atque trado ad monasterium Sancti Gallonis quicquid in villa qui dicitur Agineshaim ab hac die presentis visus sum habere, exceptis duo mancipia, reliqua vero omnia ex integro ad ipsum superius nominatum monasterium trado atque transfundo, in ea ratione, ut ipsas res per beneficium ipsorum monachorum ad me recipiam tempus vite mee et censum eis exinde persolvam, id est per singulos annos xxx. ficlas de cervisa, et xxx. panes, et frisinga tremisso valente, et quando opus fuerit aut ad messum vel pratum colligendum vel ad reliqua in passiato faciam: et si filius meus aut frater meus id ipsum facere voluerint, faciant: sin autem, ipsas res sine ulla matritione ad ipsum monasterium revertantur. Et si quis vero, quod futurum esse non credo, si ego ipse aut ullus de heredibus meis vel proheredibus, qui contra hanc cartulam venire aut eam infrangere voluerit, non solum quod ei non liceat, sed damnum incurrat, id est tantum et alium tantum quantum cartula ista continet ad ipsum monasterium ferat et in discentiente fisco multa componat, id est auri uncias duas et argenti ponduos quattuor coactus exsolvat, et si repperit nihil evindicat, sed præfens cartula ista omni tempore firma et stabilis permaneat cum omni stipulatione subnexa. Actum in ipso monasterio. cartula ista scripta est in anno secundo regni Carlomanno Rege, III. Kal. Jul. et Piratilone Comite. Ego itaque Ato Diaconus rogatus ab Gundachro scripsi et subscripsi. sig. Gundachri qui hanc cartulam fieri rogavit. sign. Verei † Votmar. † Rucimire † Eholt † Poto † Tuhuro † Cirico † Veiolf † Filomar † Frehhol † Thuato † Linceo † Pito † Ackiol. etc.

Haduperus Clericus.

LXII. ✠ In Dei nomine. Ego Haduperus et genitrix mea Teotrada, talis nobis communis decrevit voluntas, ut res nostras ad aliqua loca venerabilia Sanctorum dare deberemus: quod ita fecimus. Donamus ad monasterium Sancti Gallonis, qui est constructus in pago Arboninse, ubi ejus sacrus requiescit corpus, et hoc est quod donamus in pago Argoninse in vilari quod dicitur Haddinwilare et in villa qui dicitur Argona, quicquid in his locibus visuri sumus habere in hac die presente, id est casas, curtiles, cum omnibus ædificiis, quæ ibidem esse videntur, et servos et ancillas et omnia

pecuniaria, campis, silvis, pratis, pascuis, aquis, viis, aquarumque decursibus. Hec omnia ex integro tradimus ad ipsam superius nominatum monasterium: in ea ratione, ut ipsas res per beneficium ipsorum monachorum tempus vite nostrae per cartulam precariam post nos recipiamus, & censum eis exinde solvamus, & hoc est census quod nobis cum illis convenit, per singulos annos. carradas de grano bono non scasso, i. de spelda & alterum de avina, & quando esca est porcum solido valentem i. & quando esca non est arietem bonum. Et post nostram vero discessionem ipsas res. pro animas nostras ad ipsam monasterium sine ulla marritione revertantur, ibique in perpetuum donatas permanent. Et si quis vero, quod futurum esse non credimus, si nos ipsi aut aliquis de heredibus nostris vel proheredibus, qui contra hanc cartulam traditionis venire aut eam infringere voluerit, non solum quod ei non liceat, sed damnum incurat, id est tantum & alium tantum quantum cartula ista continet ad ipsam monasterium restituat, & in discedente fisco multa componat, id est auri uncias ii. argenti pondos iv. coactus exsolvat, & si reperit nihil evindicat, sed presens cartula ista omni tempore firma & stabilis permaneat cum omni stipulatione subnixta. Actum Arguna villa publice. Hii sunt testes qui in presenti fuerunt & firmaverunt. sign. Haduperi qui tradidit & scripsit. sign. Teotrade generitricis ejus qui cum ipso fieri rogavit & tradidit. sign. Moarhelmo test. sign. Osa test. sign. Buofor test. sign. Haimo. test. sign. Diobario test. sign. Bodololdo test. sign. Erlino test. sign. Dihollo test. Ego Hadupertus Clericus tradidi & scripsi in anno secundo regnante Carolo Rege Francorum, sub die Non. Septembr. feliciter.

Marcellus Monachus.

LXIII. In Dei igitur nomine. Ego Gerhart sacris praedicationibus frequenter ammonitus pro anima mea remedio trado atque transfundo ad monasterium Sancti Galli, cui Grimaldus Abba praefectus dicitur, quicquid in villa nuncupata Lutaraha adquisitum habeo tam domibus quam aedificiis, silvis, pratis, viis, aquis, aquarumque decursibus, cultis & incultis, mobilibus et immobilibus, omnia ex integro ad jam dictum cenobium trado, in ea videlicet ratione, ut cultores praefati monasterii supra dictas res ad se statim recipiant in perpetuum possidendas: & unam hobam, quam in villa nominata Altsteri habere videntur, diebus vite meae mihi praesentent, & censum inde annis singulis in die Natali S. Galli solvam, id est solidum i. Post obitum vero meum sine ullius contradictione ad jam dictum monasterium redeat in aevum possidenda. Si quis vero, quod fieri non astito, si ego ipse quod abist, vel ulla alia perfo-

na hanc traditionis cartulam infringere temptaverit, auri uncias iii. argenti pondera vi coactus ad ararium Regis persolvat, & coactus sui privetur effectu, & nihilo minus haec traditio firma & stabilis permaneat, cum stipulatione subnixta. Actum in ipso monasterio publice, praesentibus istis quorum hic signa continentur. sign. Gerharti qui hanc traditionem fieri rogavit. † Iseri † Hato † Buozzo † Nandger † Otger † Zeizzo † Haddo † Arthelm † Edileoz † Meginhart † Theginhart † Sigihart † Ekcolf. Ego itaque Marcellus monachus rogatus scripsi et subscripsi. Notavi diem Dominicum, viii. Kal. Octob. anno XV. Hludovici Regis Alamannorum, sub Cuanrato Comite,

Theobartus.

LXIV. Si aliquid de rebus nostris in substantias pauperum conferimus, hoc nobis procul dubio in aeterna retributione retribuere confidimus. Ideoque ego in Dei nomine Vuitram Presbyter trado cum manu advocati mei Cundberti ad monasterium Sancti Galli, ubi Bernwigus Abbas praefectus videtur, quicquid a Starcholfo filio fratris mei eodem appellato nomine in Rimolteswilare vel in eadem marcha cum mea pecunia, id est pretio attaxato, proprietatis acquirere visus sum, seu ubicumque aliquo ingenio in eadem marcha aliquid adquisitum habere dinoscor cum praefata acquisitione, id est partem ecclesiae quae illum adtingebat mihi que ad redemptionem concessit, curte clausa, aliisque aedificiis, campis, pratis, pascuis, silvis, viis, aquis, aquarumque decursibus, mobilibus atque immobilibus, cultis et incultis, quicquid dici aut nominari potest, volo esse traditum ad jam dictum locum: sub ea ratione, ut easdem res ad me recipiam, annisque singulis exinde vobis censum persolvam, id est iv. denarios, hocque faciam tempus vite meae. Ita tamen volo habere apud vos plagitarum, sicut et in priori mea traditione sonat, ut nulli unquam in beneficium concedantur. Quod si actum fuerit tunc proximus meus licentiam habeat easdem res ad se vindicare: nullusque hanc cartam violare audeat quod si quis fecerit, multa componat, id est auri uncias iii. et argenti pondera v. coactus persolvat, et haec carta nihilominus firma et stabilis permaneat stipulatione subnixta. Actum in praefata villa intra ecclesiam publice. sign. Vuitramni Presbyteri atque advocati sui Cundberti qui hanc traditionem fieri rogaverunt. † Certili. † Vualtilin † Nanzo † Rualdi etc. Ego itaque Theohart ad vicem Cozzolti Diaconi scripsi et subscripsi. Notavi diem Veneris, ix. Kal. Decembr. anno XXIV. Hludovici Imperatoris, et Hludovici Junioris Regis Alamannorum V. sub Geroldo Comite.

Cozpertus Diaconus.

LXV. Ego in Dei nomine Altirih trado ad cœnobium Sancti Galli pro anima mea remedio et æterna retributione, quicquid in pago Turgawe in locis nuncupatis, videlicet Seheim et Turbatun, vel in eadem marca in quibuslibet rebus videor habere, quod in perpetuum traditum ac delegatum esse volo, sub ea conditione, ut ipsæ res in Turbatun cum omni integritate ad jus monasterii possideantur, et illud quod in Seheim tradidi ad me recipiam, nec non et vailare a partibus monasterii Scottinchova nuncupatum, sed et illud in Rumaninchovan, arque exinde annis singulis censum solvam, id est v. solidos tempus vitæ meæ. Si autem de legitima conjuge filias mihi Deus donaverit, ipse qui longius vixerit, in eundem censum habeat. Post illius quoque obitum hoc quod tradidi et quod a parte monasterii accepi cum omni integritate ad jus cœnobii redeat perpetim possidendum. Si quis vero hanc traditionis cartam quolibet ingenio infringere conatus fuerit, inchoatus sui privetur affectu, et in ærarium Regis auri uncias III. et argenti pondera v. coactus persolvat, sed nihilominus hæc traditio suam obrineat vigorem, stipulatione subnexa. Actum Vuormatæ parlatio Regio, presentibus istis. sig. Altirichi auctoris. sig. Vualdberthi. Svvidgeri. Ruuadberti, Othart, Landpreht, Reginhart, Reginboto, Adalbold. Ego itaque Cozpreht. inmerens Diaconus, anno XVI. Hludowici Imperatoris, et Hlotharii Augusti VII. rogatus scripsi et subscripsi. Notavi diem Mercurii, xv. Kalend. Septembris, sub Erchanbald Comite feliciter.

DE PRECARIIS. (I)

Formula Isonis.

LXVI. Christi enim favente clementia ille Abbas monasterii illius sancti. Convenit una cum consensu fratrum nostrorum, ut illa mancipia, quæ nobis ille de illo loco tradidit, ei iterum per præstarium repræstaremus, quorum hæc sunt nomina, illum et ejus sobolem his nominibus. Sed extra hos unum servum empiricum. in ea videlicet ratione, ut ea habeat tempus vitæ suæ, censumque annis singulis inde solvat, et si redimere voluerit, cum illo pretio redimat. Illum vero supranominatum servum N. in eundem censum habeat tempus vitæ suæ, et si redimere voluerit, cum illo pretio redimat. Post obitum vero ejus omnia ad supradictum monasterium redeant perpetim possidenda, si ante non redemerit. Actum in ipso monasterio publice, presentibus istis, quorum hic signacula continentur. sign. Deani, Præpositi, Cellarii, sacratarii, porta-

rii, hospitarii, Camerarii, sign. aliorum festum. Ego itaque ille scripsi et subscripsi. Notavi diem illum, illa data, anno illo illius Imperatoris, sub illo Comite.

Vuaringsius.

LXVII. In Christo fratri Erinperto et Amalperto nos fratres vel Monachi Sancti Galluni Confessoris, qui ad cellam suam sub usu seculari deservimus, Marcus et Stephanus et Vuolfmannus Præpositus. Cognitum est villam Sancti Galluni noncupantem Zozinuilare sitam in pago Dargavia, quicquid ibidem tu ipse et frater tuus per cartam traditionis ad monasterium Sancti Galluni fecistis ipsas res sub usufructuario tibi præstavimus. Præterea sic nobis complacuit, ut annis singulis de festivitate in festivitatem natalis Domini, quod est in mense Decembri, censum ad ipsam ecclesiam Sancti Galluni vel Rectores ejus exsolvere debeas, id est triginta ficlas cervisa et quaranta panis, friscinam tremisalem, et pullos duos in quinquasione saigatam unam ares et hoc metas et intrus ducas et jurno secare facias et alic colias et intrus ducas, sicut superius diximus absque ulla contradictione ad ecclesiam Sancti Galluni vel Rectores ejus annis singulis dare facias, quamdiu ipsas res habere voles, et quamdiu hoc feceris, et nostra fuerit voluntas, absque præjudicio Sancti Galluni ipsam villam tenere et usare facias, et nullum Pontificium habeas de ipsa villa nec vendere, nec donare, nec alienare, nec minuare, sed in quo possimus semper meliorare faciamus. Et si de ipso censo negligentes fuerit, tunc potestatem habeamus et successoresque nostri de ipsa villa ejiciendi et partibus Sancti Galluni revocandi. Facta precaria sub die Lunis, v. Id. Majas, anno X. regnante Domino nostro Pipino Rege Francorum, sub Vuarino Comite. Hii sunt monachi quod presentes fuerunt. sig. Vualderamni Monachi. sig. Vuacolfi monachi. sig. Ratonis monachi. sig. Tassilonis monachi. sig. Cunderamni monachi. Ego Vuaringsius scripsi.

Vuenilo.

LXVIII. Venerabile in Christo Aginone Episcopo sive Vuerdone Abbate de monasterio Sancti Galluni de pago Arbonense precariorum conuiscaris dum et omnibus. Non habetur incognitum qualiter Bertoldus Comis et mater mea nomine Raginsind trado et donamus pro animabus nostris et requiem genitori patri meo donamus vobis a die presente in pago nuncupanti Bertoltribata et in villa denominata Afolwingas, hoc est casa dominicata, casticis, terris, campis, pratis, pasculis, silvis, mancipiis, pumiferis, pecuniis, ædificiis, aquis, aquarumque decursibus, quicquid in ipsa marca vel in ipsa vil-

(1) In q. Mf. Præstaria vocantur.

villa nobis obtingit totum et ad integrum, quicquid dici aut nominari potest. Et in alio loco donamus vobis in villa denominata Munolungas, quicquid mater mea ibi habuit, similiter tradidit. Postea mea fuit peticio et nostra vel fratrorum decrevit voluntas, ut ipsam rem valeas excolere vel usare et nihil exinde minuire non debeas, nisi quicquid ibidem addere aut immeliorare vel attrahere potuimus. Post quoque tuam discessum sive matris tue nomine Raginind ipsas res immelioratas cum omni superposito adque aptamento pro animas nostras ad ipsam locum Dei S. Gallonis in pago Arbonense omninodis revertatur, et in censum annis singulis ipsam rem habeat Bertoldas Comes et mater sua ad festivitatem S. Martini cum solidis viii. in unum censum habeat ipsam rem. Et precamur vobis in Dei amore post nostrum obitum, ut nullus secularis homo non habeat in beneficio, nisi ipsas res debet servire pro animas nostras, ubi nos concessimus ad soli Deo ad habendum, tenendi, dominandi, vel quicquid exinde vos successoresque vestri facere volueritis liberam in omnib. atque firmissimum habeatis potestatem. sign. Aginone Episcopo sive Vuerdone Abbate qui hanc præstariam fieri et firmare rogaverunt. Agentes monasterio per semetipsam in Dei nomen recipere et revocare debeant. Facta præstaria per quinquennio renovata fuisset. sign. Haccioni. sign. Hibberti. sign. Ribhart. sign. Zuzil. sign. Theodolt. sign. Heimo. sign. Hagulfolt. sign. Fridurat. Notavi die Sabato, xi. Kalend. Novemb. anno XXXIV. regnante Domino nostro Carolo Rege Franchorum ac Patricio Romanorum & Alamanorum, & sub Rothario Comite. Ego Vuenilo qui hanc præstariam scripsi & subscripsi.

Rundo Lectov.

LXIX. In Dei nomine Johannes Episcopus gratia Dei Abbas vocatus una cum fratribus, qui in monasterio S. Galli degunt, ubi & sacrum requiescit corpus. Igitur quod non est incognitum quod Managoldus pro remedio animæ fratris sui Hugiberti castam unum cum hoba sua ad supra dictam ecclesiam tradidisset in villa quæ dicitur Sutinungas, his nominibus Dheorinc, Hiltimunt, Adalbilt, petivit ut per precariam ei præstare deberemus, quod una cum consensu fratrum nostrorum ita fecimus: in ea vero ratione, ut per annis singulis censum exinde solvat, hoc est xv. siclas de cervisa & maldram de chernone & friskingam trimisse valentem, & in omni Zelga jornale unum arare, & iii. dies ascare & iii. amadere. Et si ei aliquando voluntas evenerit, aut necessitas exegerit, ut ipsas res ad usum proprium recipere voluerit, solvat eas cum xxx. solidis, & quicquid inde voluerit postea agere nostris partibus liberam habeat potestatem. Et hoc ei concedimus, ut si ipsos

solidos infra unius anni spatium exolvere non valuerit, vel infra trium annorum curricula eos nobis exsolvat. Interea autem census quod nos cum illo convenit, sicut supra memoravimus, nobis exinde curat. Ad die autem quando supra dictum pretium nobis habuerit expensum, & nos nostris partibus eum visi fuerimus possidere, sic cesset ab ipso censo, & si filio ejus conventio ista placuerit, & id ipsud facere voluerit, ipsas res possideat. Facta precaria in monasterio S. Galloni Confessoris. sign. Johannis Episcopi. sign. Iohannis Diaconi. sign. Aginonis Presbyteri. sign. Stephani Presbyteri. sign. Adaltrih Presbyteri. sign. Hugiberti, Sec. Ego Rundo laicus Lector scripsi anno XII. regnante Domino nostro Carolo gloriosissimo Rege Franchorum.

Vuato Diaconus.

LXX. Divina largiente clementia Crimaldus cœnobii Sancti Galli Abba. Convenit nos una cum consensu fratrum & monachorum nostrorum, ut illas res quas nobis Lantpreht Presbyter sue acquisitionis tam in terris quam in edificiis vel cultis aut incultis, manu potestativa una cum manu advocati sui nomine Engilbold tradidit pro animæ sue remedio in pago Nibalgauge, quicquid ibidem ad Chanchonem & ad vuitricum & ad Vuolaliuba comparavit iusto conquiritu cum propria pecunia Deo & Sancti Gallo & ibidem Deo famulantibus tradidit atque condonavit, nosque iterum illas res predictas represtare per presentem precariam debere: quod ira & fecimus, atque inde nobis annis singulis in censum persolvat unum denarium: & ut nos quattuor electa mancipia, mares duos & feminas totidem ex nostra potestate donare debeamus, quod omnino non omittimus. Post ejus vero obitum tunc Diotpirt neptra illius eandem traditionem sub usufructuario possideat tempus vitæ suæ, & annis singulis abinde nobis unum solidum in censum persolvat. Et si illa Diotpirt illam traditionem sibi placitam dimittere voluerit, tunc ad cellam Raptopi locum & præbendam quasi unus monachus juxta facultates loci illius habeat tempus vitæ suæ, & traditionem præstaram sibi que placitam nobis & successoribus nostris dimittat perpetualiter possidendum. Et hoc animo firmissima mente adhuc vivens nos rogavit ut nullo laico post ejus obitum in beneficium præstitum fuisset: tamen si hoc factum fuerit nostra iussione tunc proximus heres ejus potestatem habeat auferendi ipsas res de præfato monasterio. sign. Crimaldi Abbatis & Emichonis Advocati, qui presentem precariam scribere rogaverant. sign. Hartmoti Decani. sign. Engilramni Præpositi. sign. Birihilonis Præpositi. sign. Diottharti hospitalarii. sign. Cozberti Portarii. sign. Crimberti Portarii. Actum in ipso loco, quæ idem Lantpertus Presbyter domum &

& capellum tunc tempore habere videbatur coram testibus, quorum hic signacula continentur. signum Liutharii qui hoc consensit † Gifalolt † Folrat † Vuano † Cundhart † Ruadger † Huadalwart † Engilhelm † Folchini. Ego itaque Vuaro Diaconus rogatus scripsi & subscripsi. Notavi in x. Kalend. Jun. diem Jovis in Ascensione Domini, regnante Domino Hludowico Rege in Orientali Francia anno decimo, sub Pabone Comite, & sub Hunoldo Centenario, indictioe quinta.

Otine.

LXXI. Christi disponente providentia Grimaldus Abba cœnobii Sancti Galli. Convenit nos una cum consensu fratrum nostrorum & advocati Emichonis, ut in conceptione, quæ sita est in marchio Vuangon prope Argunam Aquiloniorem in utraque parte aque Reodolti filio, id est Purchardo, & omni posteritati ejus, id est dari deberemus: quod ita & fecimus, ea videlicet ratione, ut dominum non habeat nisi Abbatem, qui præest monasterio S. Galli, & ad illos fratres, annisque singulis censum inde persolvant, id est solidum i. in quocunque pretio potuerint. Et si iterum alibi Dominum elegerint, tunc præfata res ad præfatum monasterium redeat perpetualiter possidenda. Actum in ipso monasterio publice, præsentibus quorum hic signacula continentur. sign. Grimaldi Abbatis, qui hanc confirmationis cartam fieri decrevit. sign. Hartmori Decani. sign. Richperti Præpositi. sign. Ruadboi. signa & aliorum testium &c. Ego itaque Otine rogatus scripsi & subscripsi, die Dominica vii. Id. April. regnante Hludowico Rege nostro anno XII. sub Pabone Comite.

Notgerus.

LXXII. Christi igitur favente clementia, placuit mihi Grimaldo Abbati cæterisque fratribus, consentiente etiam Ruadberto Advocato nostro, ut res quas Pereurid ad Sancti Gallum tradidit per hanc precariam juxta traditionem legitime ab ipso peractam possidere. Idem namque Pereurid tradidit quicquid proprietatis habuit in pago Zurichuense, villa nomine Pichilinchova, excepto uno prato inter Parachtetin & Heremuntinchovum: alia omnia tradidit cum omni integritate ad jam dictum monasterium, ea videlicet ratione, ut ille ipse easdem res possideret annisque singulis censum inde persolveret, id est duos denarios, similiter & mater illius, si eum supervivisset, eas res sub eodem censu possideret. Ipse vero Pereurid si easdem res redimere voluisset, cum sex denariis id faceret. Si autem ipse non perfecta redemptione obiret, legitimi heredes illius ex legitimo procurati conjugio easdem res possiderent, & supra dictam rationem census annis singulis inde persolve-

rent. Ipsi etiam heredes legitimi si eas res id facerent. Actum in villa Pichilinchovæ, præsentibus istis quorum hic signacula continentur. † sig. Grimaldi Abbatis † sig. Hartmori Decani. sign. Engilrammi Portarii. sign. Cozberti præpositi. sign. Selbonis, &c. Ego itaque Notger scripsi & subscripsi. Notavi diem ii. Fer. iv. Kal. Septembris. anno XIX. regni Hludowici Regis, sub Karolto Comite.

Purgolfus Monachus & Subdiaconus.

LXXIII. In Christi nomine Hartmorus Abbas cœnobii Sancti Galli. Complacuit nobis una cum consensu fratrum & Advocati nostri Hildibrandi, ut res quas nobis tradidit Cunzo ei iterum per hanc precariam præstaremus. Tradidit namque nobis memoratus vir quicquid proprietatis in Arghangauge, videlicet in Tetinanc & in Hafalaha hodierna die visus est possidere tam in domibus quam in cæteris ædificiis, campis, pratis, pascuis, silvis, viis, aquis aquarumque decursibus, cultis & incultis, mobilibus & immobilibus, omnia videlicet ex integro tradidit ad prædictum cœnobium S. Galli, exceptis duabus hobis in Tetinanc sitis quas ad Lintovam tradidit, & excepta una hoba quam Hildipert possidet. Sed & hoc memorato, quod curtile unum, & quandam partem territorii sui quibusdam feminis quondam sui juris modo ab illo libertate donatis concessit, quarum ista sunt nomina, Lantrud, Eita, Ruadruud, ita tamen, ut post obitum prædictarum seminarum ipsæ res in jus præfati cœnobii redeant in ævum possidende, ea scilicet pacto, ut ipse Cunzo easdem res ad se recipiat, & annis singulis censum inde persolvat, id est i. denarium. Et si redimere voluerit, cum uno solido redimat ad Vuazzarburc. Quod si ipse non redemerit & conjux sua Hildiburc illi superstes fuerit, tunc ipsa præfatas res in eodem censu possideat tempus vite sue, redemptione illi earundem rerum penitus denegata. Post obitum vero prædictæ conjugis suæ, nepos ejus, videlicet filius filii sui, nomine Cunzo præfatas res teneat, in prædicto censu, usque dum ad virilem ætatem pervenerit. Et si ad virilem ætatem pervenerit, & ei Deo concedente legitimus heres procreatus fuerit, tunc demum easdem res licentiam habeat redimendi cum xxx. solidis ad Vuazzarburc. Non tamen ante easdem res redimat, quam ei legitimus heres provenierit. Similiter & legitimus heres ejus prædictas res in prædicto censu & in prædicta redemptione possideat, si ante redemptionem non fuerint. Si autem supra nominatus Cunzo sine legitimo herede obierit, & aut ipse aut legitimus heres ejus præfatas res non redemerint, tunc absque ullius contradictione ipsæ res in jus prædicti cœnobii redeant in ævum possidende. Actum in Vuaz-

Vuazzabare publice, presentibus quorum hic nomina subponuntur. Signum Hartmori Abbatis & Advocati sui Hildibrandi, qui hanc precariam perpetraverunt. Sig. Folchardi Decani. f. Cuthberti præpositi. f. Vuerimberti æditi. sig. Thioharti portarii. f. Ruodini hospitarii. sig. Kerberti cellarii. sig. Othunini Camerarii, sig. & aliorum testium † Vuolfperr, Hiltinc, Asprant, Vuichere, Keboroh. Ego itaque Purgolf monachus & subdiaconus cum iussione Domini mei Abbatis scripsi & subscripsi. Notavi mensem Junium, annum II. Domini Karoli Imperatoris Augusti, Vodalricum Comitem.

Albricus Presbyter.

LXXIV. (1) Christi favente gratia Hartmorus Abba monasterii Sancti Galli. Dum plurimis cognitum sit qualiter Erlebaldu de Prifcauge omnes res proprietatis suæ, quas habebat in Ufhusun, & in Merishufa Marcha, & in Vuitrachomarcha, & in Vuitanovva marcha, tam marchis quam ædificiis, (excepta domo Salica) curtilibus, terris, pratis, vineis, silvis, aquis, aquarumque decursibus, cultis & incultis, omnia ex integro pro remedio animæ suæ nobis tradidit, in ea ratione, ut nos easdem res statim habeamus, & ex illis faciamus quicquid voluerimus; & ille a nobis accipiat beneficium tempus vitæ suæ quod habemas in Maingas, excepta Salica terra nisi iv. jugera ex ipsa. Post illius vero obitum easdem res cum omni laboratu, qui in illis tunc apparet, redeant ad nos in ævum possidende. Actum in villa Vuolunvivilare nuncupata publice, presentibus multis. Sign. Hartmori Abbatis & Advocati sui Totonis qui hanc precariam fieri iussit. Sign. Theoharti Decani. Sign. Albrici Præpositi. Sign. Paldrici portarii. Sign. Richperti sacrararii. sign. Hartmanni Cellarii. sign. aliorum testium, &c. Ego itaque Albrah indignus Presbyter rogatus scripsi & subscripsi. Notavi diem Lunæ, xvi. Kalend. Decembr. anno XXXV. Hludovici piissimi Regis, sub Karolo Principe.

Ripertus Presbyter.

LXXV. Christi igitur favente clementia Salomon Abba monasterii Sancti Galli. Complacuit nobis atque convenit una cum consensu fratrum nostrorum, ut res quas nobis tradidit Engilboldus per hanc precariam ei præstaremus: quod & ita fecimus. Tradidit nobis præfatus homo in pago Prifgaugense in marcha seu in villa nuncupata Vuitresvivilare duas hobas cum toto ædificio & opportunitatibus ad hoc pertinentibus: ea videlicet ratione, ut ipse & conjux sua habeant usque dum vivant, & censum in missa Sancti Galli, hoc est i. denarium, persolvant, & post obitum illorum Theganhart

Præpositus habeat quousque vivat, atque discessum ipsius ad præfatum monasterium revertantur. Has itaque præfatas res, sicut ibidem canitur, illi concessimus, cartam precarii scribere postulavimus. Si quis vero contra hanc cartam precarii aliquam fraudem temptaverit agere, iram Dei sentiat, & ad æranum Regis multa persolvat, id est auri uncias lvi. argenti pondera v. & hæc cartam precarii firma & stabilis permaneat stipulatione subnixâ. Sublevata in villa Vuitresvivilare. sign. Domini Salomonis Abbatis. sign. Theganharti Præpositi. sig. Egilperti Decani. sig. Albrici Præpositi. sign. Cozperti portarii. sig. Taotilai hospitarii. sig. Echonis æditi. sig. Moais Cellarii. S. Ruodperti Præpositi † Thietoni Præpositi Alker † Hartih † Ekehart † Eto † Chonzo † Hansid † Libo † Alaker † Puriching † Ruman. Ego itaque Ripertus indignus Presbyter scripsi die Lunis, Id. Octobr. Luna XXVI. anno incarnationis Domini CMIX. regnante Ludovico Rege anno X. sub Comite Adalberone.

Abo Presbyter.

LXXVI. Sic itaque complacuit nobis una cum consensu fratrum, & cum manu Advocati nostri Aroli, ut res, quas nobis Othere in Betenowoniarcho tradidit, ei iterum præstaremus: quod & ita fecimus. Tradidit enim nobis dictus Othere quicquid proprietatis vel acquisitionis in Betenowoniarcho hodierno die visus est habere, id est in ædificiis, agris, pratis, pascuis, vis, aquis, aquarumque decursibus, cæsis lignorum, cultis & incultis, mobilibus & immobilibus, & quicquid dici vel nominari potest, mancipia quorum hic sunt nomina scripta, Heio & uxor ejus, Vuolftram & uxor ejus & filii ejus: ea videlicet ratione, ut ille ipse easdem res ad se recipiens tempus vitæ suæ possideat, & inde singulis annis fratribus nostræ congregationis convenientibus ad ecclesiam Sancti Martini in Johannesvivilare statutam temporis autumnii, id est mense Octobri, tribus diebus victum de pane & de cervisa, & alia necessaria ad usum nostrum pertinentia impendat. Similiter & cognata ejus Kerhilt, si illam supervixerit, sub eadem constitutione tempus vitæ suæ res ipsas habeat: & quisquis post obitum amorum illorum ejusdem Ecclesiæ dominaverit, similiter faciat. Et si contigerit, ut ille, qui ejusdem loci potens est, hoc servitium facere noluerit, tunc ipsa res ad nostram redeat potestatem, & nos ipsi nostris ministris eundem locum commendare licentiam habeamus, qui nostrum servitium studeant adimplere. Et si evenerit, ut aliquis de cognatis vel de coheredibus suis aut ulla obposita persona hanc potestatem nobis violenter tollere aut ipsas res invadere præsum-

(1) Precarium Erlebaldu.

sumperit, & nostra congregatio ob hanc causam ab eodem loco dispersa fuerit, & ad alium locum substracta erit, tunc ipsa traditio ad monasterium S. Galli revertatur, & nos ipsi talem potestatem habeamus, sicut ille ipse habuit, qui nobis eandem rem tradidit pro commemoratione animæ suæ ad hospitium præfati monasterii dare peregrinis & pauperibus pro Christi nomine proxima hebdomada diæ sanctæ Paschæ ad servendam. Actum in loco qui dicitur Johanneswilare publice, præsentibus istis quorum hic signacula scripta adesse videntur. Sign. Emezo Abbas & Aroff Advocati nostri qui hanc precariam firmaverunt. Sign. Perethro Decani, Abo Custodis, Hiltreppold portarii, Starcolf camerarii, Perethram cellerarii, Junehram sacrarii, Hiltreppold hospitarii, & alii copii Presbyteri. Signa laicorum &c. Ego itaque indignus presbyter Abo scripti & subscripti. Notavi diem Martis, iv. Non. Octob. sub potestativa manu Hludowici Regis & pueri, & sub Adalberto Comite.

DE BENEFICIIS ET FEUDIS,

Harmedus Clericus.

LXXVII. (1) Perpetrandum est unicuique quod Evangelica vox admonet dicens; *Date & dabitur vobis.* In Dei nomine Liutulfus & Merolfus & Zaizzo & Piscoffus filii Marulfi confessi sumus ante Cozpertum Præsidem & ante pagenses nostros, quod genitor noster Marulfus omnem hereditatem & substantiam suam tradidit ad monasterium Sancti Gallonis, qui constructus est in pago Arbonense, ubi ejus sacrus requiescit corpus, & nos posthac exuti de omni re paterna nostra vestivimus Vuolframum monachum & missam ipsorum monachorum per tribus diebus & per tribus noctibus, & per beneficium ipsorum monachorum reintravimus. Et posthac conventionem facta nos fratres filii Marulfi, consentiente Cozperto Comite ante pagenses nostros omnem rem nostram & hereditatem paternam communis manibus tradidimus ad ipsum superius nominatum monasterium in manus Vuinidhrii Decani & monachi, & in ea ratione tradimus, ut sicut debemus Regi & Comiti servire, ita ipsam terram ad ipsum monasterium proferviamus, & per beneficium ipsorum monachorum per cartulam precariam post nos recipere. Et si filii nostri & agnatio eorum hoc facere voluerint, ipsas res proferviant atque possideant in beneficio ipsorum monachorum: sin autem, reddant. Et hoc est quod genitor Marulfus tradidit, & nos quattuor filii ejus superius nominati, quicquid in pago Nibalgavensi in ea die habuimus, id est campis, silvis, curtis, curtibus, casis, salibus, pratis, pascuis, viis,

Tom. II.

aquis aquarumque decursibus, & omnia quicquid in ipsa marcha Nibalgauge omnia & ex integro tradimus atque transfundimus, in ea ratione quod superius scriptum est, & ipsum censum in silvaticas feras, quantum possimus consequi, solvamus: & quantum non possimus, quod ceteri pagenses nostri faciunt Regi aut Comiti, ita & nos ad ipsum monasterium faciamus. Et si quis vero, quod futurum esse non credimus, si nos ipsi aut aliquis de heredibus nostris aut ulla opposita persona, qui contra hanc cartulam traditionis veniret aut eam infringere voluerit, non solum quod ei non liceat, sed tantum & aliam tantum quantum cartula ista continet ad ipsum monasterium restituat, & in discutienti sisco multa componat, id est auri uncias duas & argenti pondos iv, coactus exsolvat, & si repetit nihil evindicat, sed præfata cartula ista omni tempore firma & stabilis permaneat cum omni stipulatione subnexa. Actum Nibalgavia villa publica ubi cartula ista scripta est coram multis testibus, in anno XV. regni Domini nostri Pippini Regis Francorum. Datum fecit mensis Junius dies vii. Ego Hamedus Clericus et Lector rogatus a fratribus scripti et subscripti. † Liutulfus qui hanc traditionem fieri rogavit † Merulfus fratris ejus qui hanc traditionem fieri rogavit † Zeizzo fratris eorum qui hanc traditionem fieri rogavit † Piscoffi fratris eorum etc. Scruolffus † Trugoni † Ratbori Presbyteri, Ratbaldi † Heimanni † Heio † Ricbaldi † Strocgoni † Patarii † Vuainicki † Baldmuoti.

Rimidingus Presbyter.

LXXVIII. Pluribus cognitum esse speramus, qualiter d. jo germani fratres Arnold et Altini filii Herimoti ex Viteuwilare proprietatem suam quicquid ex paternica hereditate vel ex acquisitione eorum habuerunt totum et integrum nobis Grimaldo Abbati et Hartmoro vel Advocato nostro Tagaberto in manus nostras condonaverunt, nihil econtra postulantes nisi tantum ut eadem res illis et legitimæ posteritati eorum in beneficium concederemus vel in censum. Quapropter ego Grimaldus petitionibus præfatorum hominum et ceterorum populorum precationibus aures pietatis accommodans, cum manu Advocati mei Tagaberti post vestituram et confessum eisdem res illis in beneficium et in censum concessimus ipsis et cunctæ legitimæ procreationi eorum, id est ut annis singulis inde censum persolvant, id est aut sex denarios vel tres maldras de grano, ipsi et universa legitima posteritas eorum sub eodem monasterii dominio deinceps firmiter consistant, & equitent ubicumque eis præceptum fuerit. Si autem contingerit, ut legitimi heredes defecerint, tunc præfates ad nos revertantur absque ullius contradi-

Pp

ctio-

(1) Ritus investendi.

ctio in xvum possidenda. Actum in monasterio Sancti Galli coram nobis, videlicet Grimaldo venerabili Abbate et Hartmoto Decano, nec non et Tagabert. Advocato, Vuolcozzo Præposito, thario Sacratio, Managoldo Cellerario, Erlebaldo portario, Coraberto Camerario, Yrtingo hospitario, Vrone Bibliothecario, Cauzario, et ceteris multis. Ego Romidingus Presbyter scripsi

Purgolus Monachus.

LXXIX. Notum sit tam præsentibus quam futuris, quod quidam homo nempe Erphorich quandam hereditatem in Eigantefwila-re de traditione Ratmundi, Thingmundi, Gemmundi ad Sancti Gallum pertinentem injuste invasam quasi hereditario jure sibi vindicavit, donec Advocatus Sancti Galli nomine Hildibrant temporibus Hartmoti Abatis in publico mallo eandem res ab eo iusticia dictante coacto recepit, et in jus Sancti Galli redegit. Sed cum idem Erphorich clementiam Domini Hartmoti adisset, impetravit ab eo, ut eandem possessionem sub censu unius hircinæ pellis solidum valentis diebus vitæ suæ possideret, redemptione sibi eandem rerum penitus sibi denegata. Progenies autem ejus supra dictas res sub censu duarum pellium hircinarum, quarum singulæ unum solidum valeant, a saculo in sæculum possideant, nulla sibi earundem rerum redemptione concessa. Actum in Liubilinanc publice præsentibus quorum hic signa continentur, sign. Erpherichi qui hanc conscriptionem fieri postulavit † Vinino † Froolf † Vodall † Petro † Ellinwart &c. Ego Purgolus monachus indignus scripsi & subscripsi. Notavi mensē Octobrem, annum III. Karoli Regis post mortem patris sui Hludowici, Vodalricum Comitem.

Anonymus.

LXXX. Omnibus Christi fidelibus præsentium inspectoribus Heinricus natus quondam nobilis viri Domini Heirici de Tengen fidem adhibere subscriptis. Ut quævis tollatur litis materia cautum est quæ geruntur scripturarum indicis memoriæ commendari. Noverint ergo universi tam præsentibus quam futuri, quos nosse fuerit opportunum, quod ego sana & diuturna deliberatione præhabita sponte & voluntarie prædium meum in Kuffenach situm prope lacum Turicinum cum jure patronatus Ecclesiæ parochialis ibidem & præbentiarum dictæ ecclesiæ & prædio annexarum, hominibus, feodis, quæ vulgariter dicuntur anselein vel erbelein, agris, pratis, piscuis, piscinis, molendinis, nemoribus, aquis aquarumque decursibus, virgultis, viis, & inviis, cultis & incultis, & generaliter omnibus pertinentiis suis

dono monasterio Sancti Galli per manus venerabilis domini mei Beat. (1) Abbatis ejusdem monasterii jure proprietatis eidem perpetualiter attinendum; receptis ab ipso Domino Abbate in gratificationem dictæ donationis meæ sexaginta marcis argenti, de quibus confiteor sufficienter præsentibus me pagatum. Verum quoniam idem Dominus Abbas de affectu sincero, quem sibi & monasterio suo in donatione hujusmodi ostendi, non ingratus me de prædio ante dicto infeudavit.....

Hrathbertus Conzl.

LXXXI. In Dei nomine. Perpetrandum est unicuique quod Evangelica vox admoner dicens; *Date elemosynam & ecce omnia munda sunt vobis.* Ego Sigifridus cogitavi vitam futuram & æternam retributionem, ut aliquid de mancipiis meis, his nominibus Pechildis & Liubwar & Zeizaloh ad ecclesiam, quæ est constructa in villa Fisingas in honore S. Petri ceterorumque sanctorum, ubi vir venerabilis Vuolspoto Presbyter esse cognoscitur, tradere volo: quod ita & feci, in ea videlicet ratione; quamdiu ego vixero, eadem mancipia habeam, censum pro solvam denarios vi. in quibusque anno XI. Kalen. Octobris, id est ad dedicationem præfatæ ecclesiæ, et filius noster Hratpoto similiter faciat, ejusque posteritas legitima. Post discessum legitimæ posteritatis ad jam dictam ecclesiam revertant perpetualiter possidenda. Si quis vero, quod fieri minime credo, si ego ipse aut ullus de heredibus ac proheredibus meis, vel quislibet ulla opposita persona, qui contra hanc traditionem venire aut intrumpere conaverit, coagente fisci multa componat auri uncias III. argenti pondus v. coactus exsolvat: et quod repetit nihil evindicat, sed præsens traditio omnique tempore firma permaneat cum stipulatione subnexa. Actum Chirihaim villa publice. sig. † Sigifridi qui hanc traditionem fieri vel adfirmare rogavit. sig. † Palduino. sign. † Crifsoni. sig. † Gheirberti. sig. Gheirleih. etc. Ego in Dei nomine Hratbertus Conzl. scripsi et subscripsi. Notavi VIII. Idus April. anno VI. regnante Domino Hludvico Imperatore, et sub Erchangario Comite.

Anonymus.

LXXXII. Notificamus omnibus tam præsentibus quam futuris, quod Ruodolfus (2) Præpositus ac Decanus, annuente Domino venerabili Abbate Udalrico, toroque conventu hujus ecclesiæ data manu confirmante constituit, ut conversio S. Pauli, quæ prius tribus tantum celebrabatur lectionibus, festive celebretur, & ipsi de beneficiis quibusdam Decano censualibus ad Hacon & ad

Bruc-

(1) Bertholdi, ex familia Valkensteinia, qui præfuit A. C. 1244.

(2) De Montfort, post ibi Abbas.

Bruecon & Chrazaran ipso die ministretur in pane minore & vino, in piscibus & castoreo, de censu xxx. solidorum, qui exinde persolvuntur annuatim a Camerario Chuon suisque heredibus, sicut jam dictus instituit Præpositus atque Decanus: quoniam prius tantum solidi de ipsis persolvebantur beneficiis. Ista vero census augmentatio exinde provenit, ut filii ipsius Chuon, quibus (1) abdicata fuit hereditas, istorum beneficiorum hereditate sibi succederent, censumque xxx. solidorum persolverent. Ordinavit etiam dictus Præpositus ut in festo S. Spiritus die secundo stoupum Decanus daret, & chorus festivaret ut in die Dominico S. Spiritus. Actum in monasterio anno incarnationis Domini MCCXIX.

Vuolfcoz.

LXXXIII. (2) In nomine Domini nostri. Unicuique perpetrandum est, quod divina vox ammonet dicens: *Date & dabitur vobis*. Et: *Date elemosynam, & omnia munda sunt vobis*. Hac igitur ammonitione conpunctus ego Vuolvarat pro remedio anime meæ & parentum meorum Altilini & Pua-fini trado atque transfundo ad monasterium S. Galli quicquid proprietatis in Vuilthorfi præfenti die visus sum habere, domibus, ædificiis, terris, campis, pratis, pascuis, silvis, vis, aquis, aquarumque decursibus, mobilibus & immobilibus, cultis & incultis, quicquid dici aut nominari potest, exceptis tribus iuchis & una curricula, & de pratis ad unam carradam, cætera vero omnia, sicut supra dictum est, trado. in ea videlicet ratione, ut easdem res ad me recipiam tempus vite meæ persfruenda, censumque annis singulis inde persolvam, id est, ut ad proximam curtem S. Galli unum iuchum arem, & cum femine meo feminem annis singulis in unaquaque celga. Et si redimere illud velim, cum duobus solidis id agam. Si autem uxor mea me supervixerit, easdem res habeat censumque annis singulis persolvat, id est vi. maldras de avena, & i. maldrum de kerno. Si autem ex legitima uxore heres mihi procreatus fuerit, tunc ipse easdem res in eundem censum, sicut & uxor mea habeat. Similiter & tota recta procreatio ejus in eundem censum, sicut & filius. Et si redimere voluerint, cum una libra redimant. Post obitum vero meum sive uxoris, si mihi heres deest, tunc ad jus Præpositi & Advocati seu Populorum pertineat, quem ipsi elegerint, mihi proximum fuisse, qui easdem res in eundem censum habeat, sicut & uxor & filii. Si autem neglectum fuerit censum, tunc præfate res integritè revertantur ad jus monasterii perpetualiter possidendæ. Si autem ego aut ulla opposita persona hanc traditio-

Tom. II.

Pp 2

fen-

nem inrumperere voluerit, socianti fisco multa componat, id est, auri uncias III. argenti pondera v. Actum in Pazmuntungun presentibus istis, sign. auctoris hujus cartule Vuolvarati. sig. Swidgarii. † Vuinidheri. † Heimolt † Vuolfho † Chaldalo † Vuemilo † Orger † Meginbert † Liutpold † Vuolftram, &c. Ego itaque Vuolfcoz in vice Hartmotti scripsi & subscripsi. Notavi diem Jovis VII. Kalend. April. anno quinto Ludowici super Austriam, sub Oadalricho Comite.

Ifo Monachus.

LXXXIV. Humano genere peccatorum maculis sauciato atque ob culpam inobediencie a Paradyfi gaudiis dejecto, inter cætera curacionum medicamenta etiam & hoc Deus mundo remedium contulit, ut propriis divitiis homines suas animas ab inferni Tartaris redimere potuissent, sicut per Salomonem dicitur: *Redemptio anime viri proprie divitie ejus*. Hinc & per semetipsum divina clementia in Evangelio hortatur dicens: *Date & dabitur vobis*. Et iterum: *Date elemosynam, & omnia munda sunt vobis*. His igitur atque aliis scripturarum ammonitionibus ego Vuolfhugi conpunctus trado atque transfundo ad cœnobium S. Galli, ubi Grimaldus Abbas præesse dinoscitur, quicquid in Pago Turgawensi in loco Rammis-perage nominato proprio favore Staricholfus adquisivit & cum manu advocati sui Richmari ad prædictum cœnobium contraxit, mihique & legitime meæ procreationi sub ea ratione possidendum dereliquit, ut censum exinde annis singulis persolvamus, id est II. denarios vel II. maldras de grano. Si autem ego illas redimere velim, cum i. folido id agam. Si vero ego illas non redimam, legitimi heredes mei sub prædicto censu eas possideant. Si autem hoc evenierit, ut legitimi heredes mei deficiant, atque in sua ingenuitate non permaneant integerrime, statim ad prædictum redeant cœnobium perpetualiter possidendum, nullaque eas ulterius licentiam abstrahendi habeat, sed pro remedio anime meæ, nec non & Staricholfi, semper illuc sint deligatæ cum pratis, pascuis, silvis, marchis, vis, aquis, aquarumque decursibus, cultis & incultis, mobilibus & immobilibus, quicquid dici vel nominari potest. Hanc autem traditionem ideo ego facere volui, quia illa prior traditio, quam Staricholfus fecit, non perfecta nec litteris fuit mandata. Quod si ego ipse vel ulla opposita persona contra hanc traditionis cartulam venire temptaverit, auri uncias III. argenti pondera v. ad ararium Regis coactus persolvat, & effectum, quem inchoavit, non perficiat, sed hæc carta stabilis & firma permaneat cum stipulatione subnixæ. Actum in ipso cœnobio S. Galli præ-

(1) Quoniam filii non succedunt in beneficio patris.

(2) Beneficium precarium, cujus pariles species supra quamplures vidimus.

sentibus istis, quorum hic signacula continentur. Sig. Vuolfhugi, qui hanc traditionem fecit. sig. Heitar. † Amalunc † Vuitigowo † Tagibreht † Richman † Enno, etc. Ego igitur Yfo inmerens Monachus rogatus scripsi et subscripsi. Notavi diem Dominicum, iv. Kil. Jun. anno XIII. regni Lodoici, sub Odalrico Comite.

DE ECCLESIIIS ET JURE PATRONATUS.

Anonymus.

LXXXV. (1) Notum sit tam presentibus quam futuris, quod anno secundo Domini Arnolfi Regis factum est placitum in pago, qui dicitur Para, in villa nuncupata Durroheim coram Burghardo Comite, filio Adalberti illustri, de ecclesia in Lessingon, qui essent a progenitoribus suis in rebus eisdem ecclesie possidendis aut ordinandis potentissimi. Et sacramento in sanctorum reliquiis premissis, sicut & nuper factum est in diebus Karoli Imperatoris secundi, testificati sunt primores populi Ruodpert, Richkis, Vualthere, Engelbert, Cundbert, Reginhart, Ruodhoh, Kerbert, Richpert, Vualdhere, Vodalhart, Lippo, Roholf, Theoterich, Pollo, Ruodhart, Adalrich, Engelbreht, Vualthere, Irimbreht. Testimonium ergo hi omnes juxta sacramentum suum perhibuerunt, quod solummodo parentes sibi scriptorum hominum, & hi ipsi potestatem haberent ordinandi ecclesiam in Lessingon absque ullius inferioris aut suppositae personae contradictione, Erchanbert, Emrit, Hunolt, Liurpert, Cozbert. Et his ita pariter, cum adhuc quidam de illis, qui se in illa ecclesia heredes ac dispositores haberi vulerunt, alii garrando, alii mustando contradicerent, optimates ejusdem concilii apprehensis spatibus devoraverunt, se hac ita affirmatos esse coram Regibus & cunctis Principibus usque ad sanguinis effusionem.

Notpertus Abbas.

LXXXVI. Quoniam ex varietate rerum mortalium & temporum continuata prolixitate, & humani generis debilitate, memoria rerum gestarum oblivionis irreptione extrahitur: ideo prudens industria hominum id, quod posteritati volunt esse certum, sapissime reliquit successoribus suis, testamentis confirmatum. In nomine ergo sanctae & individuae Trinitatis notum sit omnibus tam futuris quam presentibus, quod ego Norpertus Monachorum S. Galli ecclesiae Abbas in novali loco, qui Abbacella nuncupatur, in convalle circumpositorum montium sivo, basilicam ad servitutum Dei condidi, quam & edificatam a Thiermaro Cuciensi Episcopo cum licentia & rogatu Rumaldi Constantiensis Ecclesiae Praesulis per legitimam consecrationem loci illius incolis ad orato-

rium stabilivi. Denique hanc eandem ecclesiam praebenda pueri unius de claustro nostro, & una Watspenda, & beneficio unius mansus & omni post subscriptae decimationis determinatione dotavi: a monte Hersberch, ab alpe Solmi, a Meggelis alpa, a Barental, a Portaris alpa, a Chranperch, a rivulo Buchenbach, ab ostio fluvii Rota usque dum fluit in Sitterum, usque ad originem, ita ut proclivitas circumpositorum montium ad eandem cellam secundum liquentiam nivis imminet, apertissime determinavi. Hanc etiam dotationem sacerdoti ibidem Deo servienti, banno Rumaldi Constantiensis Episcopi consensu fratrum nostrorum perpetuo jure stabilivi. Facta sunt haec anno ab incarnatione Domini MLXI. indictione IX. regnante Rege nostro Hainrico Romanorum Imperatore anno IV. Signa testium, Vuitone Advocato, Opreht, Atzo, Tietpreht, Vodalrich, Liebo, Regenolt, Eppo, Heilman. Vuolipreht, & ceteri complures.

Huperius Presbyter.

LXXXVII. In Dei nomine Ego Ruothaus complacuit mihi, ut aliquam basilicam edificarem in honorem Dei & S. Galloni, quod est constructa in pago Burichincas in villa Vuillimundincas, quod ita & feci, & dotavi eam casatibus VIII. & similiter hobas XII. & mancipia denominata Arichiso & uxore sua Adtane: Teutulfo & uxore sua Rarbergane & filio suo Ruodulfo, Aricarno & Ruodnig: Leutnig, Blicilde, Trudulfo, & Moterane, Amulfrede, Ricario, Teutrude, Vuolmaro, Teurcario, Uttono, & Ahicono, Trudlinde, Volfinde, Aumanno, Leupagde, Uraldo, Lollane, Altmano, Volcamanno, Vuolpagde, Rourmanno, Leubo, Hinoloh, Agde, Ahalagde: hoc sunt XXXI. & ipsis teneatis & possedeatis hac die presente, & quia supra diximus superius nomina ad ipsum monasterium sumiter omnia haec tradita sint. Et si me vivente ipsi Monachi S. Galloni possedeant pro animae meae, firmiter haec omnia tradita sint. † sign. Ruotahi, qui hunc testamentum fieri rogavit † Bleon † Hfinberti † Vuelandi † Vuarilandi, &c. Ego enim Huperus Presbyter scripsi & subscripsi, anno IV. regnante Domino nostro Rege. Data sub die, quod fecit Mensis Julius dies X.

DE COLONIS CENSITIS.

Anonymus.

LXXXVIII. Censores. De Vaninctale Ruadinc vomeres II. Kerloh. denar. IV. Vuillihere de Sickingun denar. XVI. Othere de Dassarum denar. IV. Hato de eodem loco denar. IV. Adalfind de suo capite denar. II. aut dua libra de cera. Ruadger & En-

(1) Notitia de Ecclesia.

Engilbold de Tellinchovum inter utroque den. * Hiuto de Duffha denar. iv. Filii Vaidelanti de Afaltraha solid. v. Crifo de Vuiningun den. iv. Engilger de Otenviltre solid. i. & Altmu in simul Vuinqirat de Hafinbah servus S. Galli solid. i. Sigibert habet servum S. Galli, pro illo censum dat solid. i. Scerum servum nostrum idem Sigibert habet ** Uro & fratres ejus pro uno agro vomerem i. aut iv. den. annis singulis.

DE FURTIS.

Ruodpertus Magister.

LXXXIX. Domino & Abbati nostro P. (1) nos fratres vestri discipuli debitas orationes. De his, quæ erga vos sunt, lætificasti nos scripto, quia gratia Dei recte aguntur. Contigit etiam vestris orationibus apud nos, quod ad communem lætitiã pertinet, de ecclesiastico censu, qui furto raptus est, partem nos non minimam recepisse, & ipsum furem captum in vinculis nos tenere. Est enim servus Kerolti de Petenhufen filii Alberici, & nomen ejus Ganzo, & nomen patris ejus Richolf, qui nunc in comitatu militantis sui Domini est. Reddidit ergo coronam, & auream capsulam absque operculo, & aureæ crucis quasi tertiam partem. Majoris quoque capse quedam fragmenta, quamvis de gemmis pauca admodum reddita sunt. Spes autem de residuis manet, quia venundata sunt in manum cuiusdam mercatoris de Buchowa, qui Pero dicitur, & quondam ibi monetarius erat, multa quoque in manus Constantinensium mercatorum, quorum nomina sunt Echo, Chomuli, Vuoveli, Albeli, Engezo, Tegenhart. Deus vero quandam extraneum hominem ad nos mittere dignatus est, qui occulte sibi pactum fieri petuit de pretio duarum librarum pro delatura, ut hæc pateficeret. Ipse vero accepto pacto sine mora fratrem Annonem ad Constantiam duxit, ubi particulas auri fabricatas, quas cognovit, a Tegenhardo fecit præsentari sibi. Sed ille a Perone de Puochowa se emisse eos testatur est. Inde frater idem ad Peronem veniens per Hugonem vestrum militem furem sibi in domo sua latitantem monstrari fecit, qui statim captus sub terra occultatum thesaurum, quantum sibi remansit, reddidit. Nunc vobis agendum est cum Rege, ut Advocati utriusque ecclesiæ tantæ rei actores fiant, & in suum locum restituant. Nec illud minus intimandum est vobis, quia longe minora & pauciora sunt, quam putastis, quæ a vestris ministris in usum nostrum exhiberi iussistis, & quanta grassatur in nostra terra boam omniumque pecodum mortalitatis, ut Rex per nos reditum ceperit decernere ipsi habeatis de hac quasi Aegypti plaga suggerere. Qui est autem al-

tissimus vobis Domino nostro prospera cuncta concedat.

DE NOTICIIS TESTIUM.

Anonymus.

XC. Hæc est inquisitio de curtis, quæ fuerunt traditi ad monasterium S. Galli in Fine Clafina a Berchanboldo Alamanno, qualiterque nuper missis nostris præfatis requisierunt Nordpertus Episcopus & Folchro Comes missi Domini Regis, & qualiter isti qui hic subscripti testificaverunt. Rotfridus præfatus civitatis Archipresbyter & Petrus Langobardus dixerunt, quod vidissent Erchanbaldum cartulam perpetrantem partibus S. Galli de curte Granario & de Pontiano, & manus suas in ipsam cartulam posuissent, & residere vidissent Mivonem & Pettonem Monachos S. Galli, & nullus eis contradicebat, Barbentius & Domnosus, & Andreas, & Nordpertus dixerunt, quod vidissent Monachos S. Galli ibidem residere & clandestinam tollere. Lantoloh similiter dixit, & hoc dixit, quod frater suus Reinhartus super ipsas res ad partibus S. Galli fuisset Advocatus. Adalolfus & Ansheri dixerunt, quod vidissent ibi Pettonem Monachum residere pro parte S. Galli. Saxo dixit, quod pavisset illum ibidem Petto Monachus, & dixit ei, quod tunc ibidem fuisset reliquæ S. Galli. Cundpertus dixit, quod sciret Monachos S. Galli ipsas res tenere & dominare & laborare. Folchartus dixit, quod vidissent Pettonem Monachum mansionaticum facere Vuolfsezo Episcopo, quando Romam pergebat, & deinceps ipsis rebus imperabat. Agilinus dixit, quod audisset Adalolfum, qui erat gustidus ipsas civitatis, ante Helmricho Episcopo atque missi Odalhartum, qui nunc ipsas res tenet negare, quod nihil ibi habuisset proprietatis, pro quo heribanum reddere debuisset, nisi res S. Galli, quas pater suus illic ad prædictum monasterium tradiderat. Ansprandus & Egilolfus & Andreas & Pruno & Barbentius & Theorhardus & Cundpertus & Catervius Presbyter dixerunt, quod vidissent ipsas res illos Monachos S. Galli vivente Erchanboldo jure proprietatis possidere: adhuc etiam ipsum Odalhartum ante Helmricho missi audissent enarrantem, quod proprium non habuisset, & ideo heribanum dare non debuisset. Post hoc testimonium dedit Odalhartus wadium Folcroho missi, ut esset paratus in præsentia Domini Imperatoris in placito generali iusticiam facienda: & Folchartus & Adalolfus ejus fidejussores sunt in mancosos mille.

Anonymus.

XCI. Notitia testium, qui cum juramento & fide data coram regalibus missis, videli-

Pp 3 cet

et Crimaldo Abb. & Arone Comite alifque Comitibus Vuillihelmo & Albino testificati sunt, quod ex traditione Peratholdi Comitis medietas omnis marchæ, quæ ad villam Filsfinga nuncupatam aspicit, tam in silvis quam in aquis, sive pascuis vel aliis quibuslibet rebus ad monasterium S. Galli iuste & legaliter pertinere debeat, excepto uno monticulo, qui dicitur Festiliperc, qui ad hereditarios Pertonis & Caromanni aspiciat: itemque silva quadam, quæ dicitur Sieginholz: quæ excepta altera silva specialiter ad jam dictum monasterium pertinere debeat: reliqua omnia in quibuslibet rebus media, ut jam dictum est, abfque ullius contradictione ad præfatum cœnobium pertinere debeant. Iſi ſunt teſtes, Alawic, Amalbert, Erminolt, Vuitigowo, Ernipert, Gerhart, Anno, Valtar, Vuospor, Nati, Vuicheri, Vuolauridi, Ruadger, Thietpert, Ruodpert, Engilpert, idem Vuitigowo, Vuolfger, Vualto, Ebruni, item Anno, Thiotini, Hizo, Hidabert, Icho, Gericho, Hildi. Actum in villa Petrinwilari nuncupata publice, coram præfatis miſſis & frequentia populari.

Anonymus.

XCII. Commemoratio teſtium, qui in placito coram miſſis parentibus, videlicet Erchangario & Liuthario, in loco & in villa, quæ dicitur Stamheim, cum juramento teſtificaverunt, quod quidam homo nomine Roadhartus proprias res ſuas ad monaſterium S. Galli tradidiſſet, ac per hoc jure & legibus ſine ullius contradictione illuc pertinere debuiffent. Iſi ſunt illi teſtes nominati, videlicet Liutpreht, Vucrimpreht, Adalpreht Sieger, Volo, Vuolfo, item Liutpreht, Gerhoh, Hacco, Nidpreht, Vuillpreht, Vualaiho, Vuolfpreht, Hagibert, Foelheri, Vuanine, Reginolt, idem Hacco, Ifanpreht, Hiltipold, Amalpreht, Adaloh.

Iſi ſunt iudices, qui hoc judicaverunt, videlicet Vgitpreht, Vuilliheri, Rihhart, Elih, Vucrimpreht, Cundicho, Cozpreht, Rihger, Arolf, Hilttrini, Noti, Svvidger, Heitar, Vuolftram.

Iſi autem ſunt, qui illud iterum judicaverunt ad Zurih, videlicet Rihcoinus Comes, Theodolt, Vuitpreht, Rihpold, Vuididheri, Moatheri, item Rihpold, Gerwic, Horcuni. Talibus vero hominibus teſtificantibus, quod legibus ipſa traditio ad præfatum monaſterium pertinere debuiffet.

Anonymus.

XCIII. Notum ſit omnibus tam præſentibus quam futuris, quod Kebahartus venerabilis Epifcopus rogatus ab hereditibus Eccleſiæ, quæ eſt in Pirithorf in pago Alpicauge miſit Archiprebyterum ſuum Rihfridum, ut diligenter investigaret, de quibus locis vel villis decima ad ipſam eccleſiam perſolvi deberet. At ipſe placito habito in

præfata villa Pirithorf, populoque circumquaque congregato, cum ſacramento & fide data vicinos quoſque interrogans rei veritatem invenit ab iſtis villis, id eſt ab ipſa Pirithorf & Piriheinga & Chuchilpach, nec non & Puach, Ezilivvilare & Hairvilare ad ipſam eccleſiam decimam pertinere debere. Et hæc nomina teſtium, Adalo, Zuppo, Vualdger, Anrger, Podal, Lantpert, Managolt, Tuato, Cudhart, Ruadpert, Uto, Hartarat, Hugihart, Vuicheri, Kerini, Svaro, Adalpert, Vuito, Theoroloh, Starafriid, item Engilger, qui omnes cum juramento & fide data teſtificati ſunt, quod temporibus Karoli Imperatoris & Eginonis Epifcopi a præfatis villis ad ipſam eccleſiam decima ſingulis annis reddita ſit uſque in annum præſentem, qui eſt XXXV. Hludowici piſſimi Regis, patris Karolomanni, Hludowici, & Karoli Principis noſtri.

Anonymus.

XCIV. Breve comm. de illis hominibus, qui in miniſterio Liuderici cum ſacramento teſtificati ſunt tribus vicibus de cauſa S. Gallonis ante miſſos Domini Regis in primis ante Siebertum & Friuntionem, poſtea ante Hiltetatum & Gerhardum, & tertia vice ante Liudericum, id eſt de Uzinacha, quod Lantolt & Pieta habuerunt, & Luziſunavia tota, & Perolveswilare, id ſunt Vuitpreht, Amalrih, Cundhad, Reginbold, Nandolf, Machheri, Peraholt, Liubolf, Matberi, Fridabreht, Pabo, Peratfrid, Vurnheri, Eckihart, Ortheri, &c. Et hoc iſti cum ſacramento teſtificati ſunt, quod ſupra dictas res ad S. Gallonem legibus pertinere deberent.

Anonymus.

XCv. Notitia teſtium de rebus in Seonjunbirih ſitis, quas Albaricus ad S. Gallum tradidit, quaſque Rachilt ſoror ejuſdem Albarici & filius ejus Heripreht de veſtitura S. Galli per vim abuſulerunt. Nam cum pro eiſdem Cozpertus Abba ad Domnum Hludowicum Regem reclamafſet, juſſum eſt Vuaningo Comiti & Ruadperto vaſallo Regis inquisitionem de hac re fieri. At illi generali contribulium circumquaque conventu facto, inquisitionem fecerunt, qualiter eadem res ad partem S. Galli pertinere debuiffent. Tunc ipſi teſtes cum juramento & fide data teſtificati ſunt, quod verum eſſe ſcirent Albaricum eadem res ad S. Gallum tradidiſſe, eoſdemque Monachos legaliter confediſſe, & in eadem veſtitura per XX. annos temporibus Caroli Regis ſub cenſu ad partes ejuſdem monaſterii aſpicere: ſicque poſt mortem Albarici iterum legaliter Monachos confediſſe uſque dum ejus ſoror nomine Rachilt & filius ejus Heripreht, eorumque poteſtas de veſtitura S. Galli per vim rapuiſſent. Iſi ſunt teſtes, Theorolt, Scrutolt, Gerheim, Vuolahmunt, Anthad, Eba.

Ebarachar, Suabilo, Selbger, Hisger, Vual-
tirih, Vuithold, Engilhelm, Vuolfchiger,
Folcharat, Hiltirar, Heltolt, &c. Quod e-
nim idem testes legaliter adducti fuissent,
eadem Rachilt & Heriprecht filius ejus ei-
dem testificationi consentire nolentes de pla-
cito evaserunt. Qua ex causa dijudicatum
est, ut eadem res in interdictu banni jussa
fierent, usque dum de hoc regalis sententia
decerneret. Et isti sunt, qui hoc dijudica-
verunt. Kirasfrid, Salacho Theoman, Ta-
gaprecht, Vuolftram, Tuoni, Erhart, Altro.

Anonymus.

XCVI. Testes auditi super controversia,
an monasterium S. Galli sub ditione Epi-
scopi Constantiensis esse deberet, an vero
sui magis juris esset. Pars Episcopi Hatto-
nis dixit, quod nostrum monasterium tem-
poribus Pipini & Karoli Episcopis Constans-
iensibus fuisset subiectum. Nostri vero ju-
rati dixerunt, quod nostrum monasterium
in loco libero, non in fisco, non in terra
ecclesiastica esset, non per ullius hominis
traditionem, sed in solo Imperatorum arbi-
trio stare, quem eii loco præficiat &c. Au-
diti sunt amplius viris ducentis.

Anonymus.

XCVII. Isti sunt qui de illa vestitura de
causa Hainhardi ad S. Gallonem testimonia
ferunt in primis Buazzo, Lantolt, Vuer-
rinbret, Milo, Vuolfstini, Hifanhard, Vui-
cram, Baldo Vuolfger, Hadeger, Lant-
preht, Vuolfhad.

Anonymus.

XCVIII. (1) Requisi-
tus, utrum domino G. de Durrehain Cle-
rico ante suam electionem vestes dederit,
& eum in familiam receperit? respondit,
quod sic, quia hoc viderit. Requisite, . . .
eligan in Abbatem & quod ipse E. eos ad
hoc inducere attemptavit. Requis. utrum
creditoribus ipsius E. aliquam pecuniam pro
ipso solyerit? R. Clerico fratri prædicto-
rum vestes dederit, ut jam dictos fratres
suos Hainricum & Hugonem induceret, ut
eam eligerent in Abbatem, & utrum pro-
pter hoc idem . . . r ad hoc inducere attem-
paverit? R. quod sic Requis. utrum Ru qui
dicitur Decanus, vocem habuerit in ele-
ctione Abbatis S. Galli? R. quod ignorat.
Requis. utrum in monasterio Augiensi ha-
bitum monachalem assumpserit, & ibidem
in eodem habitu per aliquos annos per-
manserit? R. quod sic. Requis. utrum
in dicto monasterio professionem fecerit,
& in monasterium S. Galli transie-
rit ad tempus, donec status sui mona-
sterii esset emendatus? R. quod transivit:
sed utrum ad tempus vel non ignorat. Di-
xit etiam quod monasterium Augiense in an-

triquo sollempnius fuit, & quod utrum post-
quam transivit aliquos redditus receperit a
monasterio Augiensi ignorat. Requis. utrum
E. de Gundolzingen injecerit manus in
ad sanguinis effusionem, ac etiam in Ber-
tholdum Subdiaconem, notarium quondam
Abbatis Bertholdi, & utrum post hujusmo-
di injectionem in divinis officis ministraverit?
R. . . præfati electi in Volricum de
Sneggenburg Monachum & sacerdotem ad
effusionem sanguinis, & in Gerwicum de
Scolis tunc Subdiaconem & Clericum . . .
in subdiaconatus ordine ministraverit? R.
se ignorare. Requis. utrum idem H. ju-
nior sit bonæ vel malæ famæ? R. quod
malæ famæ, & quod aliquando fuit in
furto deprehensus, quondam Dominus Ber-
tholdus Abbas propter sortum & alios ex-
cessus ipsum per plures annos tenuit incar-
ceratum & incorrigibilis fuit & errandus
fuit in sæculo per plures annos mona-
chali habitu derelicto, & quod famæ suæ
prodigus vixit luxuriose cum quadam Judæa,
& quod den. F. de Vuildenstain Johanui
Clerico Magistro Scholarum manus injecerit
temere violentas? R. quod ita percepit ab
ipso electo: ntrum autem dominus F. de
Gundelvingen juraverit & alia fecerit qua
secuntur, dixit quod ignorat . . . Sacer-
dos Capella S. Johannis apud S. Gallum,
juratus requisitus de Po. Ho. Ho. Ho. Ho. ar-
ticulis concordat cum superiori teste Comite
. . . de suis electoribus sollicitasse preci-
bus Requis. utrum dominum Ruod. qui di-
citur Decanus Volricus de Sneggenburg solli-
citerit precibus? R. quod sic, . . . con-
spiravit ad Regimen Abbatie unde credit
quod rogatus ipsi electo adhaerit. Requis.
utrum R. de Ratershouen, F. de Gand-
lvingen & F. de . . . R. quod ita intellexit
per famam. Requis. utrum Domino Abba-
te Bertholdo ad Hispaniam proficente ali-
quos de conventu sollicitaverit, ut eum in
Abbatem . . . de Gundolzingen sollicitave-
rit? R. quod ignorat. Dixit tamen quod
sicut intellexit ex fama publica idem ele-
ctus Hainr. & Hugon. de Durrehain solli-
citerit. Requis. utrum is in minoribus offi-
ciis sibi commissis bene vel male admi-
straverit? R. quod sicut sibi videbatur ina-
le administravit & negligenter . . . in Ab-
batie prædictæ, & utrum Regulam B. Be-
nedicti intelligat, & eam exponere sciat?
R. quod sicut credit insufficientis sit scien-
tiæ, & quod vix sciat litteraliter loqui,
Requis. utrum ante electionem fuerit bonæ
vel malæ vitæ, & levis opinionis, & utrum
vitam duxerit dissolutam, & regulam B.
Benedicti non observaverit? in eo concor-
dat cum Comite supradicto, adiciens quod
de his est publica vox & fama. Requis.
utrum idem electus ipse electionis fuerit per-
jurus & super aliis ab . . . arum ante ele-
ctio-

(1) De electione Hainrici de Vuatenberg post obitum Bertholdi de Falkenstein, anno 1272.

Etiolem & sanguinis effusionem manus injecerit violentas, & utrum post talem injectionem in divinis officiis ministraverit . . . pecuniam de consensu & voluntate ipsius illis, qui vicem habent in electione, videlicet Hainrico & Hugoni fratribus de Durehain, ut eum in Abbatem eligerent . . . ut frater ipse electi aliquid dederit vel promiserit pro sua electione? R. quod ignorat. Requirit, si dictus electus ante suam electionem suis electoribus aliquid dederit vel promiserit? R. quod dominam B. & F. de Vuildenstain in familiam recepit ante suam electionem, & intellexit eum pecuniam & alia promississe pro sua electione. Requirit, utrum . . . Concubina ipsius R. datum fuerit pallium ante electionem pro sua electione. De articulo vero immediate sequenti dixit se nihil scire. Requirit, utrum . . . crediderit, & utrum eum in familiam receperit, & utrum creditoribus ipsius solverit pro ipso XL. s. moneta Brisaugensis, & utrum hoc fecerit . . . & utrum hoc promiserit, & ad hoc faciendum fratres suos inducere attemptaverit: item utrum Vualther. de Durehain laico vestes dederit, ut . . . sollicitaret, & propter hoc ad monasterium S. Galli venerit, et ipsos fratres suos ad eligendum presaram H. inducere attemptaverit? R. . . . similes vestibus fratruelis electi, et quod hoc non solum ab ipso E. verum etiam a dominis Hainrico et Hugone fratribus ipsius E. et aliis fide dignis . . . de his est publica vox et fama. Requirit, utrum R. qui dicitur Decanus vocem electionis habuerit, et de aliis articulis dependentibus ab eodem concordat cum suprascripto Comite. . . . qui est sacerdos et clericus secularis, ad sanguinis effusionem manus injecerit temere violentas? R. quod sic, et hoc scit quod injuriam . . . de hoc est publica vox et fama. Dixit etiam quod ignorat, utrum in Bertholdum notarium subdiaconem manus injecerit violentas. Requirit, utrum H. de Vuarrenberg junior frater . . . ad effusionem sanguinis manus injecerit violentas, et utrum post talem injectionem etc. et utrum de iis sit publica vox et fama? R. se nescire. Requirit, utrum . . . sacerdotem et clericum secularem ad effusionem sanguinis manus injecerit temere violentas, et utrum post talem injectionem in subdiaconatus ordine ministraverit . . . utrum idem H. junior fuerit infamis, et sacrilegium commiserit, et an male vitæ et levis opinionis extiterit, et furtum fecerit, et utrum per plures annos detentus fuerit in carcere tanquam incorrigibilis, et postquam liberatus fuerit a carcere iterum furtum commiserit, et utrum ante electionem . . . et fame suæ prodigus vixerit luxuriose cum quadam Judæa? R. quod sic, et quod de hiis est publica vox et fama. Requirit, utrum F.

de Vuildenstain ante electionem . . . iniciens, et post talem injectionem in subdiaconatus ordine ministraverit? Dixit quod hoc percepit ex auditu. De sequentibus autem articulis dixit . . . ante electionem, sicut ipse intellexit, conspiraverant. C. Dominus Bertholdus de Druhurg Canonicus Augustensis, testis . . . a pluribus ita esse intellexit. (1)

DE SENTENTIIS JUDICUM.

Vauco.

XCIX. (2) In Dei nomine. Cum referret Unfredus vir illustri Retiarum Comes in curte ad Campos in mallo publico ad universonum causas audiendas vel recta judicia terminanda: ibique veniens homo aliquis nomine Hrothelmus, proclamavit, eo quod in contraditum suum mansum ei tollatum fuisset, quod ei advenit a parte uxoris suæ simul & Flavino, & proprie (3) suam fuisset, & legibus suam esse deberet, quia jam de tradavio uxoris suæ fuisset, idcirco suam esse deberet. Tunc predictus Comes convocatis illa testimonia, qui de ipso pago erant, interrogavit eos per ipsam fidem, & sacramentum, quam nostro Domino datam haberent, quicquid exinde scirent, veritatem dicerent. At illi dixerunt; per ipsum sacramentum, quod Domino nostro datum habemus, scimus quia fuit homo quidam nomine Mado, qui ibi habuit suum solum proprium, cujus consinium nos scimus, qui adjacet & confinat ad ipsam mansum, unde iste proclamavit, in quo illi arbore drem & de uno latere aqua cingit: & inter eos terminum est in petris & in arboris. ipse est Dominus. Nam sicut illa ædificia desursum conjungunt, istorum hominum proprium est & illorum legibus esse debet de parte avii illorum Quinti. Tunc predictus Comes jussit ut ipsa testimonia supra irent, & ipsos terminos ostenderent quod dicebant, quod ita & fecerunt, & ipsos terminos firmaverunt, qui inter illa dua mansa cernebant. Sed & plurimi ibidem adfuerunt nobiles, quos ipse Comes cum eis direxerat. quod & omnia pleniter factum fuit. Ut autem hæc finita sunt, interrogavit ipse Comes illos scabios, quid illi de hac causa judicare voluissent. At illi dixerunt, secundum istorum hominum testimonium & secundum vestram inquisitionem judicamus, ut sicut divisum & finitum est & terminis positus inter ipsos mansos, ut isti homines illorum proprium habeant absque ullius contradictione in perpetuum: & quod in Domino dictum & terminis divisum coram testibus fuit, receptum sit ad partem Domini nostri. Propterea opportunum fuit Hrothelmo & Flavino cum heredibus eorum, ut

(1) Aliam insignem notitiam testium apposimus supra in titulo de Ecclesiis.

(2) Forma Processus in iudicio.

(3) Ms. *proprium*.

ut exinde ab ipso Comite vel scabinis tale scriptum acciperent, qualiter in postmodum ipsam mansum absque ullius contrarietate omni tempore valeant possidere. Actum curte ad campos mallo publico, anno VII. imperii Caroli Augusti, & XXXVII. regni ejus in Francia, & XXXIV. in Italia. Datum VII. Id. Febrs. sub Unfredo Comite, feliciter Amen.

Hæc nomina testium; Valeriano, Burgolfo, Ursone, Stefano, Majorino, Valerio, Leontio, Victore, Maurestone, Fontiano, Florentio, Sipsone, Valentiano, Quintello, Stradario.

Et hæc nomina Scabinorum; Flavino, Orficino, Odmaro, Alexandro, Eusebio, Maurentio, quam etiam & aliis plurimis.

Ego itaque Vauco rogatus scripsi & subscripsi.

Anonymous,

C. Hæc est Carta iudicii, quod dedit B. de Andusia & E. Vicecomitissa, assidenti-

bus B. & G. inter G. & R. de querimoniis quas inter se faciebant. Et quia per sacramentum V. testium probavit amicabile pactum vel iudicium vel transactionem esse factam, rata maneat transactio vel iudicium, in his videlicet de quibus transactum vel iudicatum esse intelligitur: hoc est de omnibus maleficiis propter gerram commissis, salva querela si aliquid exceptum fuerit, & illud quod iuretur se vidisse & audisse testes in tali loco, ubi auditis querimoniis utrimque presente R. & G. iudicatum fuit hoc aut illud. Et hoc pacifice audito, et recepto ab utraque parte, convenit R. et G. presentibus prædictis testibus, se facturos sicut iudicatum fuerat; et finem fecerunt in hoc et in aliis controversiis, de quibus iudicatum fuerat, et osculum ad invicem fecerunt. Item iudicatum est, ne aliquis injustas exactiones contra veterem consuetudinem R. in honorem illum faciat, et alia plura capitula iudicata fuere.

FORMULÆ RITUALES.

O R D O

Probandi homines, de crimine suspectos, per ignitos Vomeres, candens Ferrum, Aquam ferventem, vel frigidam, olim usitatus;

*Erutus ex Ms. Cod. inclyti Monasterii Vveffobrunensis in Bavaria
Ord. S. Benedicti ab adm. Rev. & Clar. D. P.
Bernardo Leonbard, ejusdem loci Canobita.*

INGIPIT ORDO AD FRIGIDAM AQUAM, ET AD CALDARIUM, ET AD FERRUM, ET AD VOMERES.

Inquisitio aliquis de furto, vel adulterio, vel de quocumque alio crimine, si nolit confiteri; pergat Sacerdos ad Ecclesiam, & induat se vestimentis sacris excepta casula, portans in lava sacrum Evangelium cum Chrismario, & Reliquiis Sanctorum, calicemque cum patina, expectante plebe cum illo, qui criminis reus esse deputatur, in atrio Ecclesie; & dicit plebi:

Videte Fratres Christiane Religionis officium! Ecce lex, in qua est spes, & remissio omnium peccatorum! Hic Chrismatum unctio. Hic Corporis, & Sanguinis Domini consecratio. Videte ne tantæ beatitudinis consorsio privemini implicantes vos scelere alie-

no, quia scriptum est: Non solum qui faciunt, sed & qui consentiunt facientibus, damnabuntur.

Deinde vertens se ad sceleratum, tam ipsi, quam plebi dicit:

Interdico tam tibi o Homo, quam & omnibus astantibus, per Patrem, & Filium, & Spiritum Sanctum, & per tremendum diem Iudicii, & per ministerium Baptismatis, & per venerationem omnium Sanctorum, ut, si de hac re culpabilis es, vel aliquis vestrum, qui hic adest, aut per consensum, aut per actum, aut per conscientiam, aut per aliquam participationem, ne introeas Ecclesiam, & Christiane Societati ne commiscearis, si veatum nolueris
con-

confiteri, antequam iudicio examineris publico.

Deiiale locum signet in atrio Ecclesiæ, ubi ignis fieri possit, ad caldarium suspendendam, vel ad vomeres. Prius tamen locus ille, & aqua, que in caldario est, vel ferrum, vel vomer, aqua benedicti aspergatur propter illusiones diabolicas. Deinde is, qui discutendus est, intret Ecclesiam; & imprimis omnibus qui in se delinquerint peccata dimittat, ut sua ei dimittantur. Tunc faciat puram confessionem Deo, & Sacerdotibus; & veram pro qualitate delictorum pœnitentiam accipiat. Tunc dicantur super eum orationes pœnitentiales in capite jejuniæ querende. Deinde si aliqua infidelitatis suspicio in eo habeatur; juret in Altari, vel in Cruce, vel in Evangelio, sive in Capla, his verbis.

Quod pro illa discussione, & securitate, quam hodie ad calidum ferrum, sive ad frigidam aquam, vel ad ferventem aquam facere debeo, magis Credo in Deum Patrem Omnipotentem, quod ipse potens est pro hac re, pro qua criminatus sum, justitiam, & veritatem in me ostendere, quam in diabolum, & ejus magicas artes credam, illam justitiam, & veritatem irritare.

His factis canteretur Missa.

Antiphona.

Justus es Domine.

Psalmus.

Beati Immaculati, &c.

Oratio.

Da quesumus Omnipotens Deus, sic nos gratiam tuam promereri, ut nostros corrigamus excessus; sic consentibus relaxare delictum, ut coerceamus in suis pravitatibus obstinatos. Per Dominum &c.

Lectio Isaie Prophetæ.

In diebus illis locutus est Isaïas Propheeta dicens: Quærite Dominum dum inveniri potest &c. usque: ad ignoscendum, dicit Dominus omnipotens.

Graduale.

Custodi me.

Versus.

De vultu tuo.

Alleluja.

Deus Judex.

Evang. Sancti Matthæi.

In illo tempore respiciens Jesus ait: Habete fidem Dei.

Offertorium.

De profundis clamavi.

Secreta.

Ab omni veatu nos Domine Sancta, que tractamus, absolvas, & eadem nos munias a totius pravitatis, & Diabolicæ illusionis incursu. Per &c.

Cum autem ad Communionem venerint; antequam communicent, interroget eos Sacerdos per istam conjugationem, dicens:

Ajuvo vos homines N. per Patrem, & Filium, & Spiritum Sanctum, & per ve-

stram Christianitatem, quam accepistis in baptismo, & per Sanctum Evangelium, & per Reliquias Sanctorum, que hic habentur; ut non presumatis ullo modo communicare; neque accedere ad Altare, si hæc fecistis, aut consensistis, aut scistis, quis hoc fecerit.

Si autem omnes tacuerint, accedat Sacerdos ad Altare, & communicet eos, quos vult in Aquam mittere. Cum autem communicantur, dicat Sacerdos per singulos.

Corpus, & Sanguis Domini nostri Jesu Christi sint vobis ad comprobationem:

Deinde pergatur Missa.

Communio.

Amen dico vobis.

Ad Complendam.

Conspirantes Domine contra tue plenitudinis firmamentum dextera tua virtute prosterne; ut Justitiæ non dominetur iniquitas, sed subdatur falsitas veritati. Per &c.

Post Missam pergat Sacerdos cum plebe ad locum, ubi probatio fieri debet, cum textu Evangeliorum, & Reliquiis Sanctorum, & dicat Orationem:

Domine Deus Pater Omnipotens, lux indeficiens, exaudi nos, qui es conditor omnium, benedic Domine hoc lumen a te sanctificatum, & benedictum; qui illuminasti mundum, & Moysen famulum tuum; tu, que sumus, illumina corda, & sensus nostros ad cooscendum verum iudicium tuum, Salvator Mundi.

Postea benedicatur eadem Domus hac Oratione:

Exaudi nos Domine Sancte Pater, Omnipotens æternæ Deus, & mittere dignare Sanctum Angelum tuum de Cælis, qui custodiat, seruet, protegat, visitet, & descendat omnes habitantes in hoc habitaculo. Per &c.

Benedictio ignis atrii ✠.

Domine Deus noster Pater Omnipotens, lumen indeficiens, exaudi nos, quia tu es conditor omnium luminum; benedic Domine hoc lumen, quod a te sanctificatum est, qui illuminasti omnem mundum; ut ab eo luminis accendamus, & illuminemur igne claritatis tue; & sicut igne illuminasti Moysen, ita illumina corda, & sensus nostros, ut ad vitam æternam pervenire mereamur. Per &c.

Hic ponatur ferrum in ignem,

Sequitur Lytania,

Veni Sancte Spiritus

Kyrie. Christe. Kyrie.

Pater noster;

Emitte.

Oratio Sancti Spiritus.

Deus in adiutorium meum &c.

Gloria Patri.

Kyrie eleyson.

Peccatores.

Ut pacem nobis &c.

Ut sanitatem nobis dones. Te rog.

Ut indulgentiam, & remissionem peccatorum

rum

rum nostrorum nobis dones. Te rogamus.

Ut cunctum populum Christianum.

Ut hanc frigidam aquam ad discernendum rectum iudicium tua sancta dextera benedicere, & consecrare digneris.

Ut in hac aqua rectum iudicium nobis ostendere digneris. Te rog.

Ut hoc calidum ferrum ad discernendum rectum iudicium ordinatum tua sancta dextera benedicere, & consecrare digneris. Te rog.

Ut non dominetur iustitiæ iniquitas, sed subdatur falsitas veritati. Te rog.

Pro hujus negotii, quod inter nos ventiliamus, qualitate. Te rog.

Ut nobis miseris misereri digneris, Christe audi nos.

Pater noster.

Credo.

Misere nostri Domine. Fiat misericordia tua. Deinde cantentur Psalmi.

Domine Dominus noster usque in finem, cum Gloria.

Exaudi Domine iustitiam usque in finem cum Gloria.

Exurgat Deus usque in finem cum Gloria, Benedicite. Usque in lætitia.

Benedicite. Usque in finem.

Laudate Dominum in Sanctis, Usque in finem.

Trium Puerorum. Et Gloria. Amen.

Preces.

Exurge Domine.

Domine Deus Virutum.

Fiat Misericordia tua.

Ostende nobis Domine.

Ne intres in iudicium.

Domine ne meminervis.

Propitius esto peccatoribus,

Domine exaudi.

Oratio.

Omnipotens sempiternæ Deus, qui tua iudicia incommutabili dispositione iustus ubique Judex decernis, tu clemens in hoc tuo iudicio ad invocationem Sancti tui Nominis, quod a te fidelium intento deplorat, tua iustissima examinatione declara. Per &c.

Benedictio Ferri vel Vomerum.

Deus Judex Iustus, qui Auctor pacis es, & iudicas æquitatem, te supplices deprecamur, ut hoc ferrum (vel hos vomeres) ordinatum ad justam examinationem cuiuslibet dubietatis faciendam, ita benedicere, & consecrare digneris, ut si hic homo innocens est de prænominata, & sibi imputata causa, unde nunc probatio quaerenda est, cum hoc ignitum ferrum in manum acceperit, ille ius appareat, si autem reus, atque culpabilis est, iustissima sit ad hoc virtus tua, in eo cum veritate declaranda, quatenus iustitiæ non dominetur iniquitas, sed subdatur falsitas veritati. Per te Christe &c.

Alia.

Benedic Domine Sancte Pater per invocacionem Sanctissimi Nominis tui, & per Adventum Filii tui Domini Nostri Jesu Christi, atque per Donum Spiritus Sancti Pavaclyti, ad manifestandum verum iudicium tuum hoc genus metalli, ut sit a te sanctificatum, & a nobis consecratum; ut omni falsitate demonum procul remota veritas iudicii tui fidelibus tuis fiat manifesta. Per eund. &c.

Alia.

Deus omnipotens, Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Jacob, Deus omnium benevolentium, Deus origo, & manifestatio omnis iustitiæ, qui es solus iustus Judex, Fortis, & Patiens; dignare exaudire nos famulos tuos orantes ad te pro benedictione huius Ferri. Unde rogamus te, Domine, iudicem universorum, ut mittere digneris sanctam, & veram benedictionem tuam super hoc Ferrum, ut sit refrigerium illud portantibus, & habentibus iustitiam, & fortitudinem; ut sit ignis ardens iniquis, & facientibus iniqua, & credentibus in iniustitiam suam, & iniustam pompam diabolicam. Convertete Domine incredulitatem iniustorum, per virtutem, & benedictionem tuam, & per invocationem Trinitatis, Patris, & Filii, & Spiritus Sancti; & mitte in hoc ferrum vim virtutis, ac veritatis tue, & in eo semper per misericordiam, & virtutem tuam verissima iustitia, quæ tibi sola congenita est, fidelibus tuis ad emendationem iniquorum manifestissime declaretur, de quacunque questione ratio fuerit agitata, & nullam potestatem habeat diabolica virtus veritatem tuam, aut occultare, aut depravare; sed sit servis tuis in monumentum Fidei, ad credulitatem divine Majestatis tue, & ad certificationem manifestissime misericordie, ac veritatis tue verissime.

Postea legatur Evangelium.

In principio erat Verbum. Per istos Sermones Sancti Evangelii Filii sui, indulgeat vobis Dominus universa delicta nostra.

Sequitur Benedictio.

Benedictio Dei Patris, & Filii, & Spiritus Sancti descendere dignetur super hoc calidum ferrum ad discernendum rectum iudicium Dei. Amen.

Tunc pro ipso, cui, vel quibus, crimen imputatur, cantetur Psalmus:

Domine exaudi orationem meam: auribus percipe &c.

Preces.

Salvum fac servum &c.

Mitte ei.

Nihil proficiat inimicus in eo.

Tunc exorcizetur his verbis:

Adjuro te o Homo per Patrem Omnipotentem, qui creavit Cælum, & Terram, Mare, & omnia, quæ in eis sunt; & per Jesum Christum Filium ejus, qui pro nobis natus est, & passus; & per Spiritum Sanctum, qui igne divino super Apostolos venit, atque per Sanctam Mariam Dei Genitricem.

nivricem, & per omnes Angelorum cohortes, & per Apostolos, & per Martyres, & Confessores, ac Virgines, atque per omnes Sanctos, & Electos Dei, si te culpabilem de prænominato, imputarique crimine scias, hoc ferrum in manum tuam non presumas accipere. Si autem tam temperatus sis, ut eodem crimine pollutus presumas accipere, per virtutem Domini nostri Jesu Christi victus, & confusus hodie abscedas; si vero securus, & innocens sis, per Nomen Domini, & per triumphum Sancte Crucis, ad verum judicium damus tibi licentiam, ut accedas cum fiducia ad suscipiendum hoc ferrum, & liberet te Deus justus Judex, sicut liberavit tres pueros de camino ignis, & Susannam de falso crimine, quatenus Janus, & securus appareas, & virtus Domini in te declaratur.

Post hoc levetur ferrum de igne, & ponatur in loco, ubi accipiendum est, ponaturque Sacerdos super ferrum granum veri incensi, & dicat ter:

Sancte Laurenti ora pro nobis, ut nulla falsitas dominetur hic.

Postea solito juramento facto portetur,

Benedictio Aquæ Ferventis.

Deus Judex Justus, Fortis, & Patiens, qui auctor es pacis, & judicas æquitatem, respice ad deprecationem nostram, & dirige judicium nostrum, qui justus es, & verum judicium tuum, qui respicis terram, & facis eam tremere, & qui per Adventum Unitæ geniti tui Domini nostri Jesu Christi, seu per Passionem Mundum salvasti, genusque humanum redemisti; tu hanc aquam igne ferventem sanctificas, & sicut pueros Sidrach, Misach, & Abdenago fornacem missos, illefos salvasti, Anzelunque tuum mittens, exinde eduxisti, & Susannam de falso crimine liberaisti: ita, clementissime Pater, oramus & petimus, ut, si iste Homo (vel hæc Mulier) innocens sit, de re prænominata, sibi met modo obiecta, in hanc aquam igne ferventem, manus miserit sanas, & illeam eam educat; si autem culpabilis est Homo iste, & incrassante diabolo cor induratum habuerit, & per maleficium peccata sua tege re voluerit, & manum suam in hanc ferventem aquam miserit, justissima veritas tua Domine Deus Omnipotens in corpore suo declaretur, ut animam per penitentiam salvare digneris.

Exorcismus Aquæ calidæ, in quam manus ad judicium mittitur.

Exorcizo te Creatura Aquæ in Nomine Jesu Christi Filii ejus, Domini nostri, ut hias Aquæ exorcizata ad effugandam omnem pestilentiam inimici, & omne phantasma Satane, ut si hic Homo manum suam in te missurus est innocens, unde reputatur, pietas Dei Omnipotentis liberet eum; & si, quod absit, cul-

pabilis est, & presumptuose manum in te mittere ausus fuerit, ejusdem Dei Omnipotentis virtus hoc declarare dignetur, ut omnino homo timeat, & tremiscat Nomen sanctum gloriæ Domini nostri Jesu Christi, qui venturus est.

Benedictio.

Domine Jesu Christo, qui es Judex Justus, Fortis, & Patiens, multum Misericors, per quæ facta sunt omnia; Deus Deorum, & Dominus Dominantium, qui propter nos de sinu Patris descendisti, & ex Virgine Maria carnem assumere dignatus es, & per Passionem Mundum redemisti, & ad inferos descendisti, & Diabolum ad tenebras exteriores colligisti, & omnes justos, qui originali peccato ibidem detinebantur, magna potentia exinde liberaisti; tu Domine, quesumus, mittere digneris Spiritum tuum Sanctum, ex summa Cæli arce super hanc creaturam Aquæ, quæ ab igne fervescere, atque calefcere videtur; quæ per eam verum judicium super hominem istum comprobet, ac manifestet. Te Domine Deus supplices deprecamur, qui in Chana Galilee tua virtute ex Aqua vinum fecisti, & tres pueros Sidrach, Misach, Abdenago, de camino ignis ardentis illefos eduxisti, & Susannam de falso crimine liberaisti, & cæco nato oculos aperuisti, Lazarumque quatuordecim annis a monumento suscitasti, & Petro mergenti manum porrexisti, ne respicias peccata nostra in hac oratione, sed tuum sanctum, & verum judicium coram omnibus in hoc manifestare digneris, ut si hic Homo pro hac reputationis causa, furvi, vel homicidii, vel adulterii, vel maleficii, aut pro qualibet culpa, modo ad present manum suam in hanc aquam igne ferventem miserit, & culpabilis ex hac causa non est, hoc ei prestare digneris, ut nulla læsio, vel macula in eadem manu appareat, per quam sine culpa calumniam incurrat. Item te Deus Omnipotens, nos indigni, & peccatores, famuli tui suppliciter exoramus, ut sanctum, & verum, ac verum judicium tuum nobis in hoc etiam manifestare digneris, quatenus hic Homo ex hac reputata culpa, si per aliquod maleficium diabolo insigante, aut cupiditate, vel superbia culpabilis est, in factum, vel consensum, & hoc comprobationis judicium subvertete, aut violare voluerit, malo confusus ingenio manum suam in hanc aquam presumptuose inmittere ausus fuerit, tua pietas taliter hoc declarare dignetur, ut in ejus manu dignosci queat, quod injuste egit, ut ipse demceps per veram confessionem penitentiam agens, ad emendationem perveniat, & judicium tuum sanctum, & verum declaretur in genibus, & gloriificent Nomen sanctum tuum quod est gloriosum in secula sæculorum. Amen.

Incipit Ordo ad consecrandam Frigidam Aquam.

Cum hominem mittere vis in aquam ad com-

comprobationem, ita debes facere: accipe illos homines, & duc eos in Ecclesiam, et canter coram omnibus Presbyter Missam, et eos, quos reos esse putas, fac ibi offerre Sacrificium. Cum autem ad Communionem venerint, antequam communicent, interroget eos Sacerdos per istam conjurationem dicens:

Adjuvo vos homines per Patrem, & Filium, & Spiritum Sanctum, ut supra.

Si autem omnes tacerint, accedat Sacerdos ad altare; et communicet eos, quos vult in aquam mittere; cum autem communicantur, dicat Sacerdos per singulos:

Corpus, & Sanguis Domini nostri Jesu, sit vobis ad comprobationem.

Expleta Missa Lytaniam canter, et faciat aquam benedictam, et vadat ad illum locum, ubi iudicium debet fieri. Et cum illic pervenerit, det omnibus bibere ex aqua benedicta. Cum vero dederit, dicat ad unumquemque:

Hec aqua fiat tibi hodie ad comprobationem.

Deinde intrent ad consecrationem aquae frigidæ ita:

Deus in adiutorium meum, etc. cum Gloria. Sequitur deinde Pater noster, et Credo; deinde cantentur

Psalmi: Exurgat Deus usque in Letitia, Psalmus: In Exitu Israel. Benedicite.

Psalmus: Laudate Dominum in Sanctis.

Canticum trium Pauperum. Psalmus: Exurge Domine. Deinde preces: Fiat misericordia tua. Ostende nobis Domine. Propitius esto peccatis. Domine exaudi orationem meam.

Consecratio Aquæ.

Domine Deus Omnipotens, qui aquarum substantiam arcanis tuis subter esse iussisti, nobisque Spiritu Sancto cooperante per eam ablutioem omnium peccatorum dedisti; tu præsta per opera iustitiæ tuæ, ut hæc aqua per virtutem Sanctæ Trinitatis Patris, & Filii, & Spiritus Sancti, quavis fluens, tamen sit sanctificata, & omnium errorum, atque phantasmatum adinventiones expellat, detque iustis, & innocentibus de prænominata causa pro qua discussi sunt, securitatem, reis quidem culparum manifestationem, ut uterque in ea probatione, qua inventus est, iste probatione iustitiæ, ille per correctionem obdurationis laudent Nomen sanctum tuum in ea claritate, qua permanes in sæcula seculorum. Amen.

Alia.

Benedico te Creatura aquæ in Nomine Patris, ex quo cuncta procedunt, & Filii, per quem facta sunt omnia, & Spiritus Sancti, in quo universa sanctificantur; & adjuvo per eum, qui te ex quatuor fluminibus totam terram rigare præcepit, & te de petra produxit, & te in vinum mutavit, & in te baptizatus est; ut nulle insidiæ diaboli, neque maleficia hominis inimici te a

Tom. II.

veritate iudicii separare possint, sed puritas noxium, & purifices innocentem, per eum, quem nulla latent occulta, & qui misit te per universum mundum, ut peccatores deleveres, & qui adhuc venturus est iudicare vivos, & mortuos.

Alia.

Omnipotens sempiternæ Deus, te suppliciter rogamus pro huius negotii examinatione, quam modo inter nos ventilamus, ut iustitiæ non dominetur iniquitas, sed subdatur falsitas veritati; & si quis hanc præsentem examinationem per aliqua maleficia, aut per herbas tangere vel impedire voluerit, tuâ sancta dextera, iustissime Iudex, evacuare dignetur. Per &c.

Alia.

Omnipotens sempiternæ Deus, qui per Jesum Christum Filium tuum omnia visibilia, & invisibilia creasti, & in virtute Sancti Spiritus tui formasti, respice ad preces humilitatis nostræ; ut, sicut in primordio creaturarum aquam ab aërâ separasti, & in effusione diluvii terram a sordibus mundasti, & populum tuum per Mare rubrum ab Ægyptiis liberasti, & eis de petra in solitudine sitientibus aquam produxisti, qui initio signorum dilecti Filii tui unici Domini Nostri Jesu Christi in Chana Galilææ aquam in vinum vertere dignatus es, & in membris ejus in Jordanicis fluctibus omnibus generibus aquas baptismatis consecrare; ita digneris Domine nunc eam talem facere in tua virtute, & fortitudine, ut discernat vera a falsis, aqua ab iniquis, Divina a diabolicis, ut in ea reveleentur rei, & conferentur innoxii. Per eundem &c.

Alia.

Omnipotens sempiternæ Deus adesto invocationibus nostris, & in hanc aquam, huic purificationis præparatam, virtutem tuæ benedictionis infunde; ut salubritas per tui Sancti Nominis invocationem expedita sit, & ab omni impugnatione antiqui hostis defensa. Per &c.

Alia.

Domine Deus Omnipotens, qui Baptismum in aqua fieri iussisti, & per lavacrum humano generi remissionem peccatorum donare dignatus es, sanctifica, quesumus, Domine, hanc aquam, & iustum in ea discernere iudicium, qui solus es iustus Iudex & sortis; ita, ut si reus sit homo iste (vel rei sint homines isti) de prænominata re (vel prænominati rebus) aqua, que in Baptismo eum (vel eos) suscepit, nunc non recipiat; si autem inculpabilis, & innocens sit (vel inculpabilis, & innocentes sint) aqua, que in Baptismo eum (vel eos) accepit, nunc in se recipiat, & mundus, & innocens (vel mundi, & innocentes) inde de imo profundo huius aquæ abstrahatur (vel abstrahatur). Per &c.

Alia super hominem dicenda.
Deus Omnipotens, qui Baptisma in a.

qua fieri iussit, & remissionem peccatorum hominibus in Baptismo concessit, ille per misericordiam suam rectum iudicium in ista aqua discernat, videlicet: si culpabilis sis (vel culpabilis sis) de ista causa, aqua, que in Baptismo te (vel vos) suscepit, nunc non recipiat; si autem innocens es (vel innocens es) aqua, que in Baptismo te (vel vos) suscepit, nunc recipiat. Per &c.

Postea exorcizet aquam ita:

Adjuro te Aqua, in Namine Dei Patris Omnipotentis, qui te in principio creavit, qui etiam te iussit segregari ab aquis superioribus; adjuro te etiam per ineffabilem potentiam Christi Filii Dei Omnipotentis, sub cuius pedibus te calcabilem præbuit, qui etiam in te baptizari voluit; adjuro te etiam per Spiritum Sanctum, qui super Dominum baptizatum descendit; adjuro te etiam & per individuum Trinitatem, cuius voluntate aquarum elementum divisum est, & Populus Israel per illud siccis vestigiis transiit: ad cuius etiam invocationem Helias ferrum, quod de manibus exierat, super aquam narrare fecit, ut nullo modo hunc hominem (vel hos homines) suscipias, si in aliquo culpabilis sis (vel culpabilis sint) ex hoc, quod illi (vel illis) obijcitur, scilicet aut in opere, aut consensu, aut conscientia, aut ullo ingenio; sed fac eum (vel eos) narrare super te, & nulla possit esse causa contra te facta, aut ullum prestigium, quod illud possit occultare. Adjurate etiam per Nomen Christi præcipimus tibi, ut nobis per Nomen ejus obedias, cui omnis creatura servit, quem Cherubim & Seraphim laudant dicentia: Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Deus exercituum, qui etiam regnat, & pominatur per infinita secula seculorum. Amen.

Super hominem, vel homines.

Adjuro te (vel vos) per invocationem Domini Nostri Jesu Christi, & per iudicium aque frigidæ; adjuro te (vel vos) per Patrem, & Filium, & Spiritum Sanctum, & per incarnationem Domini Nostri Jesu Christi,

& per omnes Angelos, & Arch-Angelos, & per omnes Sanctos, & Electos Dei, & per Diem tremendi iudicii, & per viginti quatuor Seniores, qui quotidie Deum laudant; & per quatuor Evangelia Christi, & per duodecim Apostolos, & Prophetas, & per omnes Sanctos Martyres Christi, & per Sanctos Sacerdotes, & Confessores, & per omnes Sanctos Monachos, & Heremitas, & per omnes Sanctas Virgines; per Thronos, Cherubim, & Seraphim, & per omnia Secreta Cælestia; & per tres Pueros, qui quotidie Deum laudant, Sidrach, Misach, & Abdenago, & per centum quadraginta quatuor millia Martyrum Innocentium, qui pro Christo passi sunt; & per Mariam Domini Nostri Jesu Christi, semper Virginem Mariam; & per eundem Populum Sanctum Dei, & per illum Baptismum, in quo regeneratus es (vel regeneratus es), te (vel vos) adjuro, ut si de hac re culpabilis es (vel culpabilis es) factus, vel consensu, aut conscientia, vel alio quolibet modo, evanescat cor tuum (vel evanescant corda vestra) & non suscipiat te (vel vos) aqua ista, neque ullo maleficio ad irritandum Dei iudicium prævalere possis (vel possitis). Propterea obnixè te Domine deprecamur, fac signum tale, ut si culpabilis sit homo hic (vel culpabilis sint hi homines) nullatenus suscipiatur puer iste ab aqua. Hoc autem Domine Jesu Christe, fac ad laudem & gloriam, & ad invocationem Nominis tui, ut omnes agnoscant, quia tu es Deus benedictus in secula seculorum. Amen.

Postea legatur Evangelium ut supra cum benedictione. In Principio.

Per istos Sermones Sancti Evangelii Domini Nostri Jesu Christi, sit hæc Aqua benedicta ad manifestandum verum iudicium Dei. Benedictio Dei Patris, & Filii, & Spiritus Sancti, & Gratia Domini Nostri Jesu Christi descendere dignetur super hanc Aquam ad discernendum verum iudicium Dei.

Postea factis juramento solito, ligetur, & ponatur in Aquam.

F I N I S.

AD DUO PRIORA

HUJUS COLLECTIONIS VOLUMINA

APPENDIX.

FORMULÆ ANTIQUÆ
IN USUM REGNI ITALICI

Ex MS. Codice Bibliothecæ S. Eufemie Veronensis

Nunc primum prodeunt cura & studio

D. LUCII DOLLEONII
CANONICI BELLUNENSIS

DISSERTATIONE EPISTOLARI PRÆMISSA.

MONITUM COLLECTORIS.

Primum Collectionis nostræ Volumen prodierat, cum Nobilis & Reverendissimus Dominus Lucius Dolleonus Sanctæ Bellunenſis Eccleſiæ Canonicus, exquisitæ eruditionis Vir, & prætantissimi ingenii, studiis meis favens, & publicæ utilitati consulens, humanissime ditavit me antiquis Formis ab ipſo accurate exſcriptis e veteri Codice Legum Langobardicarum, qui Veronæ aſſervatur in Bibliotheca S. Eufemiæ PP. Eremitarum Auguſtinenſium. Hunc Codice non proſecto pretioſum ab eodem Cl. Viro conſonitus & ego elapſo autumno, paucis, quibus in ea Civitate morari feci, diebus maxima cum animi mei voluptate haud ſentel in- viſens, animadverti ejus Codicis beneficio Leges Langobardicas non modo illuſtrari, ſed etiam a pluribus mendis poſſe expurgari. Exempla præber ipſe Dolleonus Diſſertatione Epiſtolari præmiſſa haud vulgari eruditione reſerta; ex qua quoque inter cætera edocemur, quod Muratorio cæteroj in oculatiſſimo inſpectu non fuit, ſcilicet adhuc ſæculo XIV. non deſuiſſe in Italia, qui propriam, puta *Langobardorum*, Legem præſerterentur.

Ceterum Formas, de quibus agimus, hic opportunam ſedem nanciſci viſum eſt, cum ex eis plures conditas fuiſſe conſtet, in gratiam non modo eorum qui Langobardorum Lege vivebant, ſed & aliorum, qui Francicis aliſque Legibus in Regno noſtro utebantur. Eas autem maximo huic Collectioni futuras eſſe ornamento indubius ſpero, vel, ex eo quod plurimum non aſſiſtant dignoſcendæ Jurisprudentiæ Italiæ, civilibuſque moribus Mediæ ſævi. Quapropter æquiſſimum eſt, ut eruditus quiſque, qui huiusmodi ſtudiis oblectatur, grates mecum rependat Viro antiquitatis amico, qui præclara hæc monumenta hucſque latitantia e tenebris evocavit.

DE CODICE
LEGUM LANGOBARDICARUM

Bibliotheca Euphemiana Veronensis

EPISTOLA

Cui adjectæ sunt quamplures veteres Formulæ ex eodem
Codice desumptæ.

ERUDITISSIMO ATQUE ORNATISSIMO VIRO

PATRI PAULO CANCIANI

Ord. Servorum B. M. Virg. Sacre Theologiae Doctori

LUCIUS DOLLEONIUS CANONICUS BELLUNEN. S. P. D.

Quantum presidii, atque utilitatis veterum Barbaricarum legum studium conferat ad perfectam sequioris ævi eruditionem assequendam, unusquisque fatebitur æquo animo, qui ab omni eruditione prorsus alienus non sit, & vere barbarus. Ipsarum enim legum subsidio facile intelligimus, quæ tunc temporis fuerit imperandi ratio, quæ hominum conditio, quæ judiciorum forma, qui nuptiarum, funerumque ritus; religionis denique cultum, & totius humane vite instituta cognoscimus, quodque maximo nobis usui esse potest, plurimarum legum, & consuetudinum, quæ adhuc vigent, quippe quæ ex illarum Barbaricarum gentium Codicibus, quarum imperio non brevi sane tempore Italia paruit, in nostras municipales constitutiones transferunt, originem, ac vim perdisceimus. Hinc est, Vir Ornatissime, quod ii omnes, qui bonas litteras amant, & Italiani Medii Ævi eruditionem colunt, tantum debere tibi profitentur pro egregia solertia, quam in nova, & ea quidem ampliore illarum omnium, quæ hæcenus habuimus, Barbaricarum legum collectione procuranda, contulisti, quantum uberiores cognitionum fructus inde capere se posse aperissime intelligunt. Equidem quamquam pro ingenii mei renuitate ad iudicandum de tanto negotio me imparem esse non inficiar, nibilo secius ob hanc tuam præclaram operam non solum te omni laude dignissimum puto, verum etiam admiratione, & magno erga te amore affectum me sentio. Cujus quidem devoti mei animi cum aliquam tibi significationem exhibere cuperem, nihil aptius ad hanc rem mihi visum est, quam si ea, quæ olim in meis adversariis de Langobardicis legibus collegeram, tibi offerrem, ut si quid ad e-

ditionem tuam exornandam, perficiendamque in eis reperires, iisdem tuo arbitrio uteraris. Quid enim mihi jucundius, quam hanc ineam voluntatem tibi declarare? quid optabilius, quam aliquo modo posse me tuis commodis inservire? At, ne te pluribus immover, ad rem veniam, quæ mihi arguendum ad te scribendi præbuit.

Quindecim fere abhinc annis cum præstantissimo Viro, nunc Divi Marci Equiti, Marco Zeno Præsæto, ac Proprætore Veronæ, unus ex IV. Viris Juri dicundo adfuerem, atque illud, quod a publicis curis supererat, tempus in præclarissime illius urbis Bibliothecis perlustrandis libentissime infunderem, forte obrigit, ut in Bibliotheca Crenobii D. Euphemie Heremitarum Augustinensium Codicem Membranaceum in quarto, ut vocant, invenirem; cujus antiquitatem, & præstantiam admiratus, cum diligentius lecturam, statim deprehendi, plurima in eo inesse, quæ alibi desiderarentur, quæque ad easdem leges recte intelligendas conducere possent. Antiquitatem si spectes, XI. Seculo profecto non est Codex inferior, & superior fortasse, quod & ipsa litterarum forma satis indicat, ideoque cæteris Codicibus Mutinensi, Estensi, & Ambrosiano, quibus in sua Langobardarum legum editione Vir Clarissimus Ludovicus Antonius Muratorius usus est. Ætatem certe Lotbarii II. Augusti præcedere videretur, cum nullas ab eodem conditas leges nosse exhibeat. Si vero præstantiam consideres, plurima insunt, quæ & ipsum commendant, & notatu digna sunt. Complectitur enim Langobardicas leges cum judicialibus Formulæ, eodem sermo ordine digestas, quo Basilius Heroldus, & Muratorius vulgavit: quas sequitur Capitulare Caroli Magni, una cum legibus Pippini, Ludovici Pii, Lotbarii, Ludovici II., Gui-

donis, Ottonis II., Ottonis III., Henrici I., Conradi, & Henrici II., ita tamen, ut cum leges Langobardicis ad huc in septem libros distribute sint, liber primus Capitulare Caroli Magni, secundus Pippini, tertius Ludovici Pii, quartus Lotharii, quintus Ludovici II., sextus Guidonis, septimus tandem ceteras leges scilicet Ottonum II. & III. Henrici I. Conradi, & Henrici II. contineant. In fine libri septimi leguntur verba: Explicet lex Lombarda deo gratia. amen. ex quibus intelligimus, ex iis legibus, quas Veronensis complectitur Codex, constare Corpus Juris, quo utebantur Itali homines, qui Langobardica lege vivebant. Sequuntur præterea aliæ complures Formule Judiciales, ac Notariales ad leges Romanam, Langobardicam, & Salicam æque pertinentes, quas frustra in editis libris requiratur, quæque etiam nos docent, quantum inter se discrepant in contrariis perficiendis, & chartis conscribendis, qui varias hæc leges profiterentur. Quæ de re non pigeat animadvertere, non satis recte a Scriptoribus præsumituisse tempus, quo consuetudo, quæ penes Notarios ætatis Barbaræ invaluerat, declaranti professionem legum, quæ inter se contrabentes viverent, deservit. Cum enim Cl. Muratorius affirmet, usque ad finem Seculi XII. consuevisse Notarios in contrarium, & testamentorum chartis stipulantium nationem declarare, & legis professionem, quæ unusquisque viveret, dein post Pacem Constantiæ Italicis Civitates, jam libertatem adeptas, Municipales sibi leges sancire, & Statuta condere cœnisse, facile unicuique tanti viri auctoritate persuasum erit, ex eo tempore legis professionem a Notariis in publicis chartis onussum fuisse, & legum etiam Langobardarum usum extorvisse. Ad contra evenisse veteres ipse chartæ demonstrent. Plurimas enim ego ipse membranarum evolvi in Archivio Cremenis S. Benedicti Seculis XIII. & XIII. exaratas, in quibus Langobardarum, & Romanarum legum mentio fit, & ipsarum legum professio declaratur; quarum quidem chartarum præterea ad an. 1234. diem 6. Novemb. Itali. 2. pertinet; eaque in Crema sub Pallacio comunis Creme . . . Crema scelus q. Domini Albertoni C. iiti qui confessus fuit se lege vivere Longobardorum . . . facit venditionem & datam ad proprium alodium . . . Simonino q. Perri q. Alberti Gatti . . . de perticis XXX. terre jacentibus in curte Castellii novi. Clavii denique Codicem Pactus Salicus, cuius lectionem, post jam exactum molestissimo labore Langobardicarum legum collationem, cum ad alia studia vocaver, & Codicem in hac parte iniuria temporis sæpissime depravatam, lectioneque difficillimum c. inspicere, libenter prætermissi. Ceterum & ipse Pactus Salicus, quantum legendi passim assequi licuit, admodum differt a Pacto Salico, quem erudi-

tissimus illustravit Eccardus, ita ut, quæ in Veronensi Codice continetur, compendiosa potius collectio, quam integra Salicarum legum series mihi visa fuerit.

Quid vero, quod pertinet ad Langobardicas leges, præcipuum, atque ad eas intelligendas aptum, Euphemianus Codex legentibus offerat, quæ potero, brevitate explicabo. Et primi quidem immunitate præ sunt variantes lectiones, ex quibus relictis etiam, quæ sola verborum mutatione constant, aut nullius momenti sunt, non paucas invenire possumus, quarum auxilio vulgaris legum textus emendaretur, & rectius intelligeretur. Longum nimis esset hæc varias lectiones omnes exscribere, & subtrahere quoque, cum Langobardicas leges complectens Volumen jam vulgatum sit. Furtivum quippe lectionibus afferretur, qui eisdem uti vellent, si intermissa textus lectione, Volumen alterum præ manibus habere, & assidue versare conarentur. Ex iis igitur nonnullas tantummodo felicem, quæ non inutiles, ni fallor, videri possunt. Huiusmodi sunt.

In Prologo Rotharis, ubi textus editi habent, priores omnes (id. leges) remover, & emendet, in Veronensi legitur, remover, & emendet.

In leg. IV. Elisi pro Si quis in micam publicum, haberur Si quis inimicos Regis.

In leg. XLVIII. in qua textus affert, qui oculum percussit, scribitur qui oculum excussit.

In leg. CLVII. pro quod est theus, invenitur qui filius est theus.

In leg. CLXXIII. ubi legunt editi in ipsi Thinx lidalio, nosler habet in ipsum Thinx, quod est laib; & ibidem res illas conservabo, non, ut in editis, res ipsas conservo; pavitque in leg. CLXXXIV. non accepto xenio, sed accepto xenio, cuius vocis etiam significationem exhibet Glossa.

Hic addantur optimæ duæ lectiones ejusdem Codicis, quarum altera est in Prologo Regis Rotharis, altera in lege unica Ottonis III. Sic legitur prima: quia dum pravi homines ea, quæ ad Deum pertinent, non considerant, ex qua reclus professio sensus elicitur, quod minime licet ex editis, in quibus scriptum est; ea, quæ ab inde pertinent, non considerant. Altera respicit Natalitium Sancti Stephani, quæ vox negotium facessere videbatur Muratorio, dum egentium putabat Natale, sive Natalitium Sancti Stephani; vitium tamen esse Codicem & recte suspicabatur. In Veronensi enim apertissime legitur: Natale Dni. Sancti Stephani. En duæ festivitates, in quibus tenere placita prohibebat Otto. Si Natalitium Sancti Stephani legendum esset, Nativitas Domini, quæ inter dies festos præcipue colitur, desideraretur. Hæc manifeste patet recte Euphemiani Codicis lectio.

Sed neque silentio prætereunda est Pervo-

vatio, sive Conclusio memorati Regis Rotharis Edicta suo apposita, quæ non solum verbis, verum etiam ordine a Muratoriana maxime discrepat. Quæ enim ipsius Conclusionis pars apud Muratorium priorem locum obtinet, in Euphemiano Codice secundo loco legitur, & e contra additio illa, quam ex Codice Cathedralis Mutinensis Muratorius in fine attulit, prior est in Euphemiano.

Prologum quoque in primùm Liutprandi librum non accepit, ac nihilum, uti ex Sigonii lib. III. de Regn. Ital. ad an. 713. desumptum Muratorius edidit, sed uberiores, & integrum juxta Heroldi editionem Veronensis continet Codex. Plures etiam in eodem Prologo variae lectiones occurrunt, eaque non consentiente. Videlicet in editis: Est hanc enim gloriosissimus Grimoald Rex, quæ illi secundum Dominam placita fuerunt, minuit et ampliat. At in Veronensi: Post quem una enim gloriosissimus Grimoalds Rex, quæ illi superflua visa sunt, minuit, et, quæ secundum Deum placita fuerunt, ampliat. Item in editis: quæ nobis congrua apparuerat subtrahere, et addere decrevimus. In Veronensi autem: quæ nobis incongrua apparuerat, subtrahere, et, quæ recta videntur, addere providemus. In fine quoque habent editi: hæc nobis juxta Dei timorem, atque amorem sancta comparuerunt, & placuerunt. At fufus Veronensis: hæc, quæ nobis communi consilio statuenda juxta Dei legem, timore, atque amorem, apta, et sancta comparuerunt, et placuerunt, adlere decrevimus. Primum omnium.

Ceterum Liutprandi leges, quas in septem tribus libros Heroldus, in sex Muratorius protulit, nulla librorum divisione in Euphemiano descripte sunt, & unico libro complectuntur; ideoque reliqui Liutprandi Prologi, ab Heroldo, & Muratorio vulgati, illic desiderantur.

Antequam de variantibus scribendi finem faciam, nonnulla mihi placet subjicere de verbis, qui præmittuntur legibus singulorum Regum, tam Langobardorum, quam Italarum, & in editis libris, & in Codice Veronensi. Illos verum tantum proferam, qui aliquam continent varietatem. Legibus igitur Grimaldi præpositum in Codice Veronensi versus legimus, cum nullum exhibeant editi:

Attulit hic magnus legis bona rex Grimoaldus.

Leges item Liutprandi versiculo carent apud Muratorium: habet Codex Euphemianus, nempe:

Legibus armatus splendet rex hic Liutprandus.

Ante leges Rachis in editione Muratoriana legitur;

Displicet hic pravis Rex leges necere Rachis;

per rectius, ni fallor, in Veronensi:

Displicet hic pravis Rex legis necere Rachis.

Aistulphi legibus apud Muratorium præmittitur:

Jus gerit Aistulphus residents in margine curfus;

Codex autem Euphemianus legit: in margine curfus.

Quid enim vero hoc loco curfus significet? At in margine curfus explicari potest pro initio Regni ipsius Aistulphi. Nam omnes fere Codices, quibus adscriptantur Estensis, & Veronensis, habent in eodem Prologo: anno primo felicissimi Regni nostri, non, anno quinto, ut scribit Sigonius, cujus lectionem amplectitur Muratorius, ut Inlitione septima paullo ante memorata, quæ vere in quintum annum incit Regni Aistulphi, referri possit. A viri doctissimi sententia non abhorreo; at neque a verosimili abhorret, illius versiculi scriptorem, aliqui corrupto Codice fortasse usum, nulla Inlitionis ratione habita, primordia Regni ipsius Aistulphi indicare voluisse.

Otonis III. leges editæ habent, Romæ Sadoico Rex tertius invidet Otto.

“Quid tibi velit versus iste, quis Oedipus mihi edisserat?” exclamat Muratorius. Corripit Codex Veronensis, & satis reus, iudicio meo, explicat:

Festorum placito Rex tertius invidet Otrō.

Otrō nunque lege illa unica, cui laudatus præfigitur versiculus, prohibet, ne fastis, festisque diebus teneantur placita, eademque lege statuit, ut tempore etiam messis & vindemiarum, quod olim vel legibus, vel consuetudine veterum erat, liceat civiles, & criminales questionibus Placitis agere, & definire.

Hec de variantibus lectionibus notanda mihi visa sunt; nunc aliquid etiam de Glossis dicendum esse censeo. Ee vero duplicis sunt generis; aliæ interlineares, & marginales, ut vocant; aliæ aut legibus innixte, aut legibus addite. Nonnullæ quoque a legibus penitus sejunctæ Explanaciones potius, quam Glossæ alicuius obscurioris legis videri possunt, uti Glossæ præsertim ad legem CLIII. Edicti Rotharis, ubi tota de successione ab intestato doctrina, & præcis declarantur; quam integram huic Epistole, una cum judicialibus Formulæ antehac nunquam editis, adjiciam. Interim prioris generis Glossarum aliquot exempla dabo.

Ad leg. XXI. Edicti; in sculca: *Glos. in marg.* idest, custodire rem aliquam.

Ad leg. XXIII. Gassaldius: *glos. interlinear.* idest, Comes.

Ad leg. CLXV. Mundium: *glos. in marg.* hic videri potest, quod mundium ingenue est XX. solidorum saltem, minus non.

Ad leg. CLXXII. gisles: *glos. interlin. testes.*

Ad leg. CLXXXIV. accepto exenio, non xenio, ut in editis, quod supra notavi: *glos.*

glos. interlin. idest servitio.

Ad leg. CCXL. aliam alienam: glos. interl. idest majorém. -- Aur ancillam: glos. interlin. id. minorem aliam.

Ad leg. CCLIII. Si quis greges: glos. in marg. Grex dicitur decem capita, & a decem in antea.

Ad leg. CCCXX. cervum domesticum, qui rugire solet: glos. in marg. qui integer est.

Ad leg. CCCXXIV. in gajo Regis: glos. interl. idest, in sylva.

Ad leg. CCCLXXV. non sit fengangi: glos. in marg. idest, non sit culpabilis, ut privatus sit.

Ad leg. CCCLXXVI. obero: glos. in marg. id. curtis ruptura. -- Vuecorim: id. inanteltituræ. -- Meravorphin: id. aliquem de caballo jactaverit.

Ad leg. XXIII. Lib. VI. Liurprandi. Cadarseda, seu Cadarsia, ut legit Codex Veronensis: idest, mos.

Ad leg. XIII. Capitular. Caroli M. pro gildonea: glos. interl. id. adunanciam.

Ad leg. XCL. excepta freda: in margin. idest, compositio, quæ datur Regi pro puella nata, quæ trahitur in mundio in verbo ipsius Regis.

Ad leg. XCVI. conductor: glos. interl. idest Masnerius.

Ad leg. XCVII. conjectum: glos. interl. id. Gaforium.

Ad leg. CVI. domui (non domi, ut in edictis): glos. interl. idest Majori Ecclesiæ tradi ionem faciat.

Ad leg. Pippini XLVI. communi lege vivamus: glos. interl. idest, nos Franci & Longobardi.

Ad leg. Ludovici Pii XVI. quæ in lege continentur: glos. interl. id. Robuaria.

Ad leg. I. Lotharii in margine legitur: K. (id. Capitula) in Olonna composita, & ideo videntur L. (id. Langobardorum) tantum.

Ad leg. XCIV. si nobiles: in marg. Nobiles sunt, quorum majorum parentum suorum nemo servituri subiectus sit.

Alterius generis Glossæ & copiosiores numero, & uberiores sunt. Nulla vix in Codice Veronensi lex est, quæ vel textui immixta, ut jam innuimus, vel addita in fine ipsius legis Glossam non exhibeat. In his nonnullæ etiam sunt, quæ non ita facile dignoscuntur, utrum leges, vel Glossæ sint. Talis est, quam hic subjicio, nescio, utrum lex, sive Glossa, quæ legitur in Edicto Rotharis inter leges XIV. & XV. Quid de ipsa mihi censendum sit, tuam expectabo sententiam.

Si quis unus, vel duo liberi, homicidium in absconso in barone libero perpetraverint, omnem substantiam suam amittant.
Si vero in servo, vel ancilla, & unus fue-

rit, aut duo tantum, qui ipsum homicidium fecerint DCCCC. solidos componant. Ita tamen quod si unus servus privato homini fuerit, qui servum, vel ancillam in absconso interfecerit tradatur ad occidendum & dominus ejus pro illicita causa LX. solidos componat. Si vero duo fuerint, det dominus illorum secundum hanc legem solidos DCCCC. Quoniam si servi, vel servus liberum hominem interfecerit in absconso cum voluntate domini sui perdat dominus suus omnem substantiam suam. Si vero absque voluntate purificet se dominus inde, & componat ipsum mortuum, & insuper ipsum servum tradat in manus parentum defuncti. Si vero servus Regis hoc malum fecerit componatur ex parte publica persona mortua, prout apreciata fuerit & servus suscipiatur super fossam. Si vero plures duobus liberi fuerint, si ingenuus, qui occiditur, aut libertus (1) fuerit omnem substantiam suam amittant. Si servus, qui occiditur, aut libertus fuerit, componant ipsum, ut apreciatus fuerit. Si vero plures fuerint, si servus, vel serva fuerit, qui, quæve occiditur, componat, ut apreciatus apreciataque fuerit, & si sponte de ipso mortuo quis tulerit idest plude- rap, componat in aragila.

Quod tamen notandum maxime ac peculiare istius Codicis mihi videtur, illud est, textum scilicet legum ita descriptum esse, ut quamvis innumerae pene Glossæ in ipsum irrepserint, nihilominus manifeste appareat, quid vel Glossatoris opera, vel arbitrio antiquarii in textum inducitur sit. Id probe dignoscitur ex quodam punctorum ordine inter lineas signatorum, quæ diligenter inspecta demonstrant, verba, quæ punctis clauduntur, minime ad textum pertinere, atque inde fit, ut si verba ipsa demas, integer tamen sensus legis habeatur. In calce quoque illarum legum, quæ Glossis ornantur, signum aliquod appositum cernitur, a quo lectores, ut ita dicam, monentur, ne Glossam cum textu confundant. Hinc Euphemiani Codicis ope intelligimus, quid sentiendum sit de additionibus illis, quas profert Muratorius ex Codicibus suis, qui sepius cum Euphemiano concordant, de quibus sane & ipse vir doctissimus aliquando dubitare visus est, aliquando tamen Glossam pro lege accipit, ea forte caussa, quod illi, quibus usus est, Codices interpunctionibus, & signis careant. Duobus exemplis nunc veni de- sarabo. Primum sumam ex lege XV. Rotharis, quæ ita legitur in Codice Veronensi.

Si quis: liber: sepulturam: ab emunitate Episcopatus, vel abbacie prophanam: hominis mortui: liberi, vel liberti: superius & corpus expoliaverit, aut foras jactaverit DCCCC. solid. sit culpabilis parentibus defuncti. Et si parentes proximi non fuerint tunc Gastaldus Regis vel Sculdais Regis
cul-

(1) Legendum fort. liber.

„culpam ipsam & ad Curtem Regis exigat.
 „(Si sepulcrum in emunitate Episcopatus,
 „vel Abbaciae frerit DCCCC. solidos pa-
 „rentibus, vel Corti Regis componat, DC.
 „ad Ecclesiam tribuat.”

*Alterum exemplum sit ex lege XVI. Ca-
 roli Magni.*

„Ur nemo presumat hominem aliquem ven-
 „dere, aut comparare nisi in presentia Co-
 „mitum, aut Missorum illorum: aut Epi-
 „scopi aut Archidiaconi, vel Centenarii,
 „aut Vicedomini, aut Judicis ante bene no-
 „ta testimonia: (Foras Marcham nemo
 „mancia vendat.”

*In hisce igitur duabus relatis legibus,
 uti in Veronensi Codice leguntur, & viden-
 tur interpunctiones modo binis, modo ternis
 punctis distincte, que textum a Glossis di-
 scriminant, & signo notae conspiciuntur ad-*

*ditiones, quas Glossatores, vel antiquarii
 legibus apposuere.*

*Pluribus fortasse, quam par erat, Vir e-
 ruditissimo, descriptionem hujus Codicis per-
 sequutus sum; quod eo dumtaxat consilio me
 fecisse scias, ne quid te lateret, quominus
 tuam de ejusdem praestantia non dubitanter
 sententiam ferre posses. Tu interim, quod
 quam maxime te rogo obtestorque, pro sum-
 ma illa, qua praeditus es, humanitate, le-
 ve hoc licet, nec satis singulari tua dignum
 eruditione, devotae meae voluntatis argumen-
 tum fac ut benevolo excipias animo, tibi-
 que persuadeas, majora me daturum, quan-
 docunque se occasio tulerit, nullumque officio-
 rum genus praetermissurum, quibus sincerum
 meum erga te cultum palam restatum fa-
 ciam. Vale. Belluni Nonis Januarii M.
 DCLXXXIII.*

FORMULÆ ANTIQUÆ JUDICIALES

Ex Codice Euphemiano Veronensi desumptæ.

Ad Legem II. Edicti Regis Rotharis.

I. **P**etre, te appellat Martinus, quia tu consiliatus es de morte sua, aut occidisti patrem suum. De torto me appellasti. Si dixerit, quod consiliatus esset cum Rege, aut occidisset per iustitiam Regis, aut approbet, aut emendet secundum quosdam. Secundum quosdam aliter est; in anima jurare debet. Sed melius est secundum alios, quod dicat, non consiliatus sum, nec occidi, quod per legem emendare debeam pro usu.

Ad Legem XXI.

II. Petre, te appellat Martinus advocatus de parte publica, quod tu fuisti contemptor ambulare in sculam, aut in exercitum. Non placeat Deo.

Ad Legem XXXI.

III. Petre, te appellat Martinus, quod pro animo de involando uno suo caballo te vestisti de veste furtiva. De torto me appellisti.

Ad Legem CXLIII.

IV. Petre, Martinus interfecit patrem tuum, & vult, ut sibi juret ita de hac hora in antea. Per ipsum homicidium, quod de patre meo fecisti, unde mihi compositionem dedisti, per me, nec per meam submissam personam non faciam furtum, nec scachum, nec incendium, nec homicidium, nec plagas, nec prehensionem de personis tibi, nec

hominibus de tua parte, nec aliquod malum. Si dicis. Modo jura Petre, quod de hac hora in antea per ipsam compositionem, quam tu fecisti Martino de patre suo, quem tu interfecisti, nec per te, nec per tuam submissam personam facias scachum, furtum, homicidium, nec incendium, nec plagas, nec comprehensions de personis Martini, nec hominibus de sua parte, nec aliquod malum. Si dicis. Martine, perdona Petro per istum fultem omnes causas, & calumnias, querelas, & querimonias, compositionem, & sacramenta, seu de ceteris causis, quæ per ipsum advenerim, quod tu inde permanes tacitus, & contentus, & Petrus permaneat securus, solutus, & indemnus. Qua lege vivis? Ad legem Langobardam. Modo responde, Martine, ut si unquam in tempore tu, aut tui filii, vel heredes contra Petrum, vel contra suos heredes, de hac re habueritis agere, aut causare, aut apparuerit datum, aut factum, aut scriptum, aut securitas, quæ in alia parte facta habueritis, & clare facta fuerint, quod composueritis in duplo querimoniam, unde agatur, & insuper poenam argenti libras X. Spondes ita? Sic facio. Da ei launehild. Rogatis inde fieri breve; vel ita. Seniores iudices, mittite iudicium. Juxta vestram professionem, & manifestationem, Martinus permaneat tacitus, & contentus, & Petrus permaneat securus, solutus, & indemnus. Senior Comes, rogatis facere unam noticiam. Rogo.

Ad

Ad Legem CL.

V. Petre Comes, te appellat Martinus advocatus de parte publica, quod Paulus se reclamavit tibi de Marco, quod habebat ei ecappellarum unum suum molinum, aut, quod habebat ruptam unam suam clausuram, & tu dilatasti causam deliberare, aut licentiam dedisti adversæ parti perpetrandum illud malum. Non placeat Domino; vel, reclamavit, sed non dilatasti, vel non dedit licentiam; & ita juret.

Ad Legem CLIII.

Inter Formulas placuit locum dare sequenti Glossæ, nisi potius Explanatio de successibus ab intestato dicenda sit, tum quia casus omnes succedendi complectitur, tum quia satis obvio argumento plurimum lucis affert.

VI. Si quis Longobardus intestatus moriens reliquerit filium, vel filios legitimos, ipse vel ipsi in omnem substantiam succedant. Si in sacris patris, & filii familias alter filius familias erant. At si unus emancipatus erat, & filius familias alter, filius familias tantum succedat; secundum quosdam utriusque succedant. Si vero nepotes tantum, vel nepes, vel deinceps aliquid ex parte filiorum defunctorum superstites fuerint, similiter succedant. At si filium, vel filios, et nepotes, vel nepes, vel deinceps aliquem ex parte alterius filii olim defuncti, pro virili portione, vel in stirpem omnes succedant. Quod si filium vel filios, et filiam, vel filias reliquerit, filii tantum succedant. Si vero filiam, et nepotes, vel nepes, vel deinceps aliquem ex parte filii defuncti reliquerit, æqualiter succedant. Sed, ut alii dicunt, nepotes, vel nepes ex parte filii tantum succedant. Quod si filiam, vel nepotem, vel nepem ex parte filie olim defunctæ reliquerit, filia tantum succedat; sed ut alii dicunt æqualiter succedant. Sed si nepotes, vel nepes, vel deinceps aliquis ex parte filii jam defuncti, et nepotes, vel nepes, vel deinceps aliquis ex parte filie jam defunctæ superstites fuerint, nepotes, vel nepes tantum ex parte filii avo suo succedant. Si vero nepotes, vel nepes, nepotes tantum succedant. At si tantum filiam, vel filias, vel tantum nepotes, vel nepes ex parte filiarum dimiserit, ut filii masculini, vel descendentes ab illis succedant. Sed si filiam et sororem in capillo reliquerit, æqualiter succedant. At si sororem, et abiaticam ex parte filie reliquerit, abiatica tantum succedat. Sed, ut alii dicunt, æqualiter succedant. Si vero filiam, et sororem non in capillo, filia tantum succedat. Si vero nepotes, vel nepes tantum, aut ex parte, vel filie ipsi succedant. Sed si filiam, et sororem in capillo, et nepotes, vel nepes ex parte filii, æqualiter succedant. Sed, ut alii dicunt, tantum filia, et nepotes ex par-

te filii, æqualiter vel in stirpem succedant, & ut alii dicunt, tantum nepotes, vel nepes ex parte filii succedant. Ita in descendentes semper ceteris præferantur, et si proximioribus; at si ascendentibus emancipatus reliquerit, nullo descendendum, nec ullo fratre superstite, veluti patrem, aut avum, vel aliquem superiorem agnatorum, ipsi ei succedant. Sed, si matrem quoque reliquerit, vel aliquem cognatorum superiorum, præferantur agnatis, et si patrem, et matrem, et non fratrem, sed sororem, pater ascendens non his præferatur; mater vero simul non vocetur, sed sola soror. Sed si avum patrum, et matrem, et fratres, sorores reliquerit consanguineos, non avus, sed soror, non frater, quia sunt eisdem gradus, æqualiter succedant, etiam matrem expulso avo. Ita enim non semper fieri debet, ut plures agnatorum in uno gradu manentium, vel proximior agnatus, nisi, quia hac lege excipitur, præferantur. Si vero solum matrem, vel solos cognatos nihil habeant, sed Curia succedat. At si in sacris patris est, parte nulla, ut servus, est successio. At si migravit, qui fuit, dum vixit, pater in potestate ejus patris relinquens tantum fratrem, et sororem consanguineos, soror fratri præferatur, etiam si superstites fuerit aliquis cognatorum, nec non excepta matre. Si vero fratrem consanguineum, et sororem uterinam, frater sorori excelleat. Si vero sororem consanguineam, et amitam in capillo, æqualiter succedant. Sed, si amita non fuerit in capillo, soror ipsa succedat. At si fratres alios tantum uterinos, alios tantum consanguineos, aliquos sibi utroque jure conjunctos, tantum consanguinei, et utroque jure decorati ceteris præferantur. Sed si fratrem consanguineum, et fratrem uterinum, frater consanguineus uterinis excelleat. Si fratrem vero legitimum, et fratrem naturalem, legitimus ei succedat. Quod, si, facto testamento, quisque decesserit, et hæres non existit, hæres aliquo casu, et interim proximior mortuus, proximus esse incipiat, qui, moriente testatore, non erat proximus, occiso naturali, tantum legitimus succedat. Si vero soror fuerit tantum, non succedat naturalis. Si vero aliquis, matre superstite, et fratre, vel sororibus tantum uterinis, decesserit, omnes succedant. Secundum quosdam, non, sed Curia succedat, quod est melius, et in omni ordine, scilicet ascendendum, et descendendum, et ex latere venientium semper agnatus præferatur, nisi excipiatur. Si vero nullus agnatorum fuerit, tunc proximior cognatus veniat. Secundum quosdam nullus his, sed Curia succedat. In muliebri quidem sexu talis teneatur observatio. Si quidem mulier in capillo mortua fuerit, quæ parentibus utrisque, vel uni successit, et sorores, vel in capillo, vel nuptiæ traditas consanguini.

guineas, vel utraque habuerit, ipsæ ejus bona percipiant. Si vero ullis parentibus non successerit, et fratrem consanguineum, et forores dimiserit, frater tantum succedat, quia Mundualdus est. Si vero filia patris nihil parentis, qui habuit, posse, ut eum succederet, et post ejus mortem aliquid ei aliquo modo eueniret, et fratres, et forores reliquerit, quamvis patri, et matri non successerit, pro paupertate tamen forores ei succedant. Sed si forores aliæ in capillo, aliæ nupti traditæ, fratri successerint, et aliqua in capillo postea mortua fuerit, Mundualdus ei succedat; quod, si forores non habuerit, similiter Mundualdus succedat. De vidua quidem ita. Si mortua quidem fuerit absque filiis legitimis, et filiam reliquerit, ipsa ei succedat. Si vero filium, et solum abiatium ex parte filii, æqualiter succedant; sed, ut alii, solus filius. Si vero sola filiam, et abiatiam, vel abiatium solum ex parte filii, æqualiter succedant. Sed, ut alii, filia tantum succedat, et, ut alii, solus abiatius, vel sola abiatia succedat. Si vero filium, & abiatium, vel abiatiam ex parte filii, solus filius succedat. Si vero filiam, et solam abiatiam, vel solum abiatium ex parte filii, filia tantum succedat; sed, ut alii, æqualiter succedant. Sed nuptæ legaliter vir suus fiat hæres, vel, ut quidam dicunt, Mundualdus, qui est, vel futurus est. His omnibus defunctis, vel vivis, successorem nolentibus, ut quidam dicunt, ex parte publica successio capiatur,

Ad Legem CLXXXII.

VII. Donne Comes, date huic mulieri tutorem. Dato, dic. Donne Comes, hoc dicit Mulier cum Petro suo tutore, quod plures vices reclamavit se ad vos de A. suo cognato, & suo mundualdo, quod negat suam voluntatem, & maritum, quem habet electum, non vult sibi dare; unde vos plures vices illi mandastis missos, & epistolas, ut ad vestrum placitum veniret, & sibi justitiam faceret, & ille venire noluit. Dicis tu ita Mulier? Sic dico. Et tu suus tutor dicis ita? sic dico. Et vos, Donne Comes, recordamini sic? sic recordor. Et vos Judices? sic recordamur. Dicite, vos Judices, quid comandat lex? Tunc debent dicere: Si quis filiam suam aut quamlibet parentem in conjugio alii dederit usque ad parentes proximos, qui prius eam ad maritum dederint. Cum dicta fuerit lex, interroga eum, qui vult ipsam feminam. Vis accipere ad conjugium legitimam eam? Volo Deo volente. Et tu, Mulier, vis eum accipere ad legitimum conjugium? Volo volente. Et tunc dic: Es tu paratus ad dandum medietatem de meta hæredis prioris mariti? Sum. Centum solidos dedit. Ecce L. Post dic: Si adeo est factum pro hoc venit M., quod vult sponsare D. filiam P. Venisti tu propter hoc? Veni. Da vadium,

quod facies ei quartam portionem de quanto tu habes, aut in antea acquirere poteris, tam de re mobili, quamque immobili, seu familiis, & si te subtraxeris componas libras C. Et per istam spatam & istum vuantonem sponso tibi M. meam filiam, & tu accipe eam sponsario nomine? & comanda eam nusquam ad terminum talem. Tu Pater femine da vadia ei, quod tu des eam ad uxorem, & mittas eam sub mundio. & tu da, quod eam accipias; & qualis se subtraxerit componat solidos mille. Cum venerint ad terminum fiant cartulæ lectæ, & fiat femina tradita per manum. Propter hoc dat Petrus hanc grossam, ut mittas eam sub mundio cum omnibus rebus mobilibus, & immobilibus, seu familiis, quæ ad eam per legem pertinent. & mundium & grossam tradas sibi ad proprium. Da ei loncechild. Præcipite fieri notitiam, Donne Comes.

Ad Legem CLXXXIV.

VIII. P. te appellat M. quod, quando tu dedisti sibi ad conjugium Mariam tuam filiam P. dedit centum solidos per acceptum servitium ipsius femine, quos sibi debes. P. te appellat M. quando D. dedit tibi filiam suam ad conjugium, quod ipse dedit ei solidos centum per acceptum servitium ipsius femine, & vult, ut facias sibi vuiderdonem.

Ad Legem CXCVI.

IX. Donne Comes, date huic Mulieri tutorem. Dato, dic. Donne Comes, ita dicit Mulier cum Petro suo tutore, quod jam per plures vices est ipsa vobis lamentata de Paulo de tali loco suo Mundualdo, quod misit ei crimen, quod adulterasset, aut infidatus est in animam ipsius, aut voluit eam invitam ad maritum tradere, unde vos jam per plures vices ei mandastis per Breve, aut per Epistolam, quod ad Placitum vestrum venisset, & ei justitiam fecisset, & ipse noluit venire. Mulier, dicis tu ita? Dico. & Petre, qui es suus tutor, dicis tu ita? Sic dico. Donne Comes, recordamini vos ita? Sic facio. & vos Judices, dicitis sic? Sic dicimus. Tunc debet interrogare Comes Judices. Dicite, quod præcipit lex. Tunc Judices debent dicere legem. Tunc postea Comes debet interrogare ipsam mulierem, & debet ei ita dicere. In cujus Mundio vis esse? an in ejus, qui tibi offendit, an in Mundio Palatii? Ipsa mulier, si non habeat parentes, si vult respondere in Mundio Palatii. Tunc debet dicere unus Judicum pro eo, qui vult eam accipere uxorem. Senior Comes, si adeo est factum per hoc venit Martinus, quod ipse vult sponsare Mariam Mundualdam de Palatio. Venis propter hoc? Sic facio. Dona Comiti vadia, quod tu facias ei Mulieri quartam portionem de quanto nunc habes, & in antea acquirere poteris, tam de re mobili, quam-

quamque immobili, seu de familia, & si te subtraxeris, ut componas solidos mille. Per istam spatam, & istum vantageonem ego sponso tibi Mariam Mundwaldam de Palatio. Et ego vobis comendo eam usque modo. Donne Comes dona ei vadia, quod tu des ei ad legitimum conjugium Mariam Mundwaldam de Palatio, & mttas sub mundo cum omnibus rebus mobilibus, & immobilibus, seu familiis. Et tu, Martine, dona ei vadia, quod tu accipias eam, & qualis se subtraxerit componat solidos mille. Fiat scripta quarta (*leg. charta*) & fiat tradita ad feminam. Senior Comes, accipite illam Mundwaldam de Palatio, & donate Martino ad legitimam uxorem ad habendum. Senior Comes, propter hoc donat Martinus istam crocinam, & istam lanceam, & istam scutum ad habendum a Domino Imperatore per mundium Marie Mundwaldæ de Palatio, ut mittas eam sub mundo cum omnibus rebus mobilibus, & immobilibus, seu familiis, quæ ad eam per legem pertinent. Et tento scuto, & lancea tradas ei hanc crocinam, & mundium ad proprium. Retinentur enim illa duo a Comite. Donne Comes præcipere fieri noticiam.

Ad Legem CCV.

X. Petre, te appellat Maria cum Joanne suo Mundualdo, quod tu tenes sibi malo ordine terram in loco tali. Ecce carta, quam mihi fecisti de ipsa terra. Si carta manifestat, quod fecisset sola, & manifestat, quod est Longobarda, fiat taliata. Si manifestat unum Mundualdum, aut probet, quomodo alii Mundualdi partem suam de Mundo fecerit ipsi Mundualdo, aut perdat terram. Si carta manifestaverit, quod femina vivat secundum legem Romanam, aut probet, quod vivat secundum legem Longobardorum, aut det pœnam de cartula.

Ad Legem CCXVII.

XI. Martinus cum Donato suo tutore te appellat, Maria, quod tu es sua aldia, & malo ordine te subtrahis de sua aldiaricia. Libera femina sum nascendo, & tibi quid pertinet? Aldius meus sociavit te in conjugio, & fecit mundium de te. Aut probet quod fecisset mundium, aut taceat.

Petre, te appellat Martinus, quod tu es suis Aldius, & malo ordine te subtrahis de sua aldiaricia. Liber sum nascendo, & tibi quid pertinet? Aldius meus sociavit matrem tuam in conjugium, & fecit mundium. Aut probet mundium, aut taceat. Sed ita fit. Vere es liber nascendo, sed esse debes aldus, quia aldus meus &c.

Ad Legem CCLXXXIV.

XII. Petre, te appellat Martinus, quod servi de Aquino per concilium intraverunt super eum in vico de Palestino ad malum faciendum, & tu fuisti in capite in vico

tali cum illis.

Petre, te appellat Martinus, quod servi de Gabiis per concilium intraverunt super eum ad malum faciendum & Donatus fuit in capite, & Paulus tuus servus fuit cum illis, aut fuit in capite.

Ad Legem CCCXLVIII.

XIII. Petre, te appellat Martinus, quod tu invenisti unum suum caballum facientem damnum, & minasti ad clausuram. De torto, Si dixerit ecce caballus; dicat: ego te appello, quod tu non minasti antejudicem, aut ante conventum; aut probet, quod minavit, aut emendet sibi nonum. Si dixerit, ego minavi ipsum caballum ante Comitum, & mortuus est, aut ostendat signum de corio, aut juret, quod non misit negligentiam ad custodiendum, aut emendet sibi nonum. Si monstravit signum de corio, & qui appellavit dixerit; non est hoc signum de inco caballo; juret, quod non alium caballum invenit nisi ipsum, unde hoc signum est. Si dixerit, qui appellavit, tu fecisti in ipsum caballum pluiquam in tuum proprium, juret qui appellatus est, quod plus non fecit, quam in suum proprium.

Ad Legem CCCLXXXIII.

XIV. T. advocat de parte publica, te appellat M. quod I. servus de parte publica, & unde tu es advocatus, occidit patrem suum in absconso. De torto.

Ad Legem VII. Libri II. Liuprandi Regis.

XV. Petre, te appellat Martinus, quod tu occidisti Donatum suum fratrem. De torto. Si dixerit, ipse fuit Romanus, non respondebo tibi; aut probet, aut respondeat.

Ad Legem I. Lib. IV. Liuprandi.

XVI. Petre, te appellat Martinus, quod pars Monasterii Sancti Apollinaris, unde tu es advocatus, tenet sibi malo ordine terram in tali loco. Ipsa terra propria est de Monasterio Sancti Apollinaris, Quid tibi pertinet? Ecce carta, quam pater tuus, qui erat infra ætatem, fecit ad Monasterium, dum vidit se ambulare ad periculum mortis. Probet qui appellat, quod pater suus convaluit de ipsa infirmitate, & fiat carta taliata.

Ad Legem IV. ejusdem Libri.

XVII. Petre, te appellat Maria cum Donato suo Mundualdo, quod tu tenes sibi malo ordine terram in tali loco. Ipsa terra mea propria est per cartam, quam mihi fecisti, & ecce carta. Si carta manifestat, quod fuisset Longobarda, neque manifestat, maritum consensisse, neque Mundualdum, fiat taliata. Si carta manifestat maritum, neque manifestat parentes propinquiores, aut Comitum, fiat vacua. Si carta manifestat pro-

propinquoires parentes, & Romana vult dicere, quod propinquoires habuisset, aut probet, aut emendet pœnam. Si carta dicit, quod ipsa fuisset Romana, aut probet, quod fuisset Longobarda, aut emendet pœnam de carta ipsa vendicionis.

Ad Legem IX. ejusdem Libri.

XVIII. Petre Comes, te appellat Martinus, quod ipse venit cum Miffo, aut epistola de suo Comite ad te, quod faceres sibi iusticiam de Donato qui habitat infra tuum Comitatum & tu non fecisti sibi iusticiam infra octo dies.

Ad Legem V. Libri V. Liutprandi.

XIX. Petre, te appellat Martinus tuus frater, quod tu habes ad conjugium Mariam tuam matrineam, aut Mariam relictam de tuo consobriano, aut Mariam tuam comatrem; de torto. Probet ipse, qui appellatus est, si non potuerit ipse, qui appellatus est, juret cum suis Sacramentalibus, & si parentes noluerint facere appellationem, advocatus de parte publica faciat pro separare conjugium.

Ad Legem VI. ejusdem Libri.

XX. Petre, te appellat Martinus, qui est advocatus de parte publica, quod D. levavit fedicionem contra tuum Comitatem & occidit unum suum caballum cum ipsa fedicione, & tu fuisti consentiens in ipso malo.

Petre, te appellat Martinus, qui est advocatus de parte publica, quod homines de Civitate Roma levaverunt fedicionem contra homines de Civitate Cremona, vel contra Comitatem de Mediolano, & tu fuisti in capite cum illis. Petre, te appellat Martinus, quod homines de Civitate Ravenna levaverunt adunaciones contra homines de Civitate Roma, & tu fuisti consentiens in isto malo. Petre, te appellat Martinus, quod ipse tenebat cum Rege, & tu spoliasti eam suam de tanto mobili qui valebat solid. C.

Ad Legem XIV. ejusdem Libri.

XXI. Petre, hic te appellat Martinus, quod tu tenes sibi malo ordine unum suum caballum, qui valet solid. C. Ipse caballus meus proprius est. Quid tibi pertinet? Donatus mihi donavit. Juret quod ad certum varentem eum conducat. Donasti mihi ipsum caballum. Sic feci; sed nolo tibi stare in auctoritate, quia non fecisti mihi vuiderdonem. Juret, quod habeat factum vuiderdonem. Si dixerit; ego donavi tibi ipsum caballum, sed non possum stare in auctoritate, quod nichil mihi pertinet, faciat ut lex est.

Ad Legem XV. Lib. cit.

XXII. Petre Decane, vel Saltarie, te appellat Martinus, quod tuprehendisti unum suum servum fugacem, & non minasti ad

Tom. II.

tuum Sculdascium. Petre Sculdascius, te appellat Martinus, quod Donatus tuus Decanus consignavit tibi unum servum fugacem, & tu non consignasti ad tuum Comitatem. Petre Comes, te appellat Martinus qui est advocatus de parte publica, quod Donatus tuus Sculdais consignavit tibi hominem advenam & tu distulisti mandare ad Comitatem de cuius Comitatu ipse sugerat. Petre Comes, te appellat Martinus qui est advocatus de parte publica, quod tibi venit mandatum de Comite Placentino, quod tu recolligeres unum hominem advenam de tuo Comitatu, quem habebat comprehensum de in tuo Comitatu, & tu habuisti negligentiam ad recolligendum ipsum hominem, aut faciendum mandatum arimanno tuo, qui in tali loco homo suus erat comprehensus.

Ad Legem VI. Libri VI. Liutprandi.

XXIII. Petre Comes, te appellat Martinus, qui est advocatus de parte publica, quod tu habebas ad gubernandum Cortem de Marincio, & de ipsa Corte dedisti sine iustione Regis unam casam tributariam. aut Rex tibi commendavit dare duo jugera de ipsa Corte, & tu dedisti quatuor. Petre, te appellat Martinus, qui est advocatus de parte publica, quod Donatus Comes tuus pater habebat Cortem de Marincio ad gubernandum, & misit negligentiam adquirendum duo jugera de Silva, quæ per fraudem erant ablata de ipsa Corte.

Ad Legem X. ejusdem Libri.

XXIV. Petre, te appellat Martinus, quod tu tenes sibi malo ordine D. suum ministerialem. Ipsum servum de quo tu dicis? ego habeo possessum per XXX. annos ad proprium. Potes probare tuam possessionem? Sic possum. Da vadia de probare. & tu da vadia de placito. & de contra. Donne Comes, hoc dicit Martinus, quod in medio Mense Augusti appellavit eum Petrus, quod ipse tenebat sibi malo D. suum ministerialem, & ipse dixit, quod per XXX. annos habebat possessum ad proprium, & fuit interrogatus si posset probare suam possessionem, & ipse dixit, quod sic potuerit, & dedit vadia de probare, & modo est paratus cum suis testibus ad probandum, sicut dedit vadium. Martine, dicis tu ita? Sic dico; & tu recepisti ita vadia? Sic recepi.

Petre, te appellat Martinus, quod tu tenes sibi malo ordine terram in tali loco. Ipsa terra mea propria est per cartam quam mihi fecit pater tuus. Falsa est ipsa carta. Vis ei ardire? Volo. Vadiate pugnam. Petre, te appellat Martinus, quod tu te sciente misisti manum in ipsam cartam falsam, quam Marcus offendit contra eum, aut reddidisti falsum testimonium contra eum, aut rogasti alium falsum testimonium dicere adversus eum, aut imponere alium in carta falsa, quæ erat adversus eum.

R r

Ad

Ad Legem XII. ejusd. Libri.

XXV. Petre, te appellat Martinus, quod tu es servus suus, & malo ordine subtrahis te de suo servicio. Liber sum, quia M. meus (sic) pater me libertavit. Hoc dico, non te potuit libertare, quia habuit te de uxore servi sui, vel aldii sui, vivente illo servo, vel aldio. Petre, te appellat Martinus, quod tu tenes sibi unam peciam de terra in tali loco malo ordine. Illa terra mea propria est per successionem M. patris mei. Non potes tu ei succedere, quia habuit te de uxore servi sui, vel aldii, viventibus ipsis.

Ad Legem XIX. ejusdem Libri.

XXVI. Petre, te appellat Martinus, quod tu tenes sibi malo ordine terram in tali loco. Ipsa terra mea propria est per cartam donacionis, quam tu mihi fecisti; & ecce carta. Si carta manifestat lauchenild, aut dicat falsam, aut det penam de carta. Si non manifestat lauchenild, fiat taliata. Petre, te appellat Martinus, quod pater suus donavit tibi, aut ad tuum patrem tanta mobilia, quæ valebant solidos L., & non fecisti vuiderdonem. Petre, te appellat Martinus, quod pars Monasterii Sancti Petri, unde tu es advocatus, tenet sibi terram in tali loco malo ordine. Ecce carta, quam pater tuus fecit ad Monasterium; pars Monasterii non fecit mihi vuiderdonem; hoc non potest dicere, quia nec launchild, nec thinx impedit Ecclesie.

Ad Legem XXIV. ejusd. Libri.

XXVII. Petre, te appellat Martinus, quod tu tenes malo ordine terram in tali loco ad partem publicam, unde ipse est advocatus. Ipsa terra mea propria est. Quid tibi pertinet? Ego habeo possessionem per XXX. annos. Tunc advocatus probet, quod fuisset de publico, & dicat ipse possessionem per LX. annos. Si dixerit, Imperator Otto dedit ipsam terram ad patrem meum, & quid ego, quod meus pater per XL. annos habemus possessionem. Interroga advocatum, si potest probare, quod pars publica fuit investita infra ipsos LX. annos. Si non potest probare, juret suam possessionem. Si dixerit, mea propria est per præceptum, aut ostendat præceptum, aut perdat.

Ad Legem XXXVII. ejusd. Libri.

XXVIII. Petre, te appellat Maria cum Martino suo tutore, quod tu tenes sibi terram malo ordine in tali loco. Mea propria est. Quid tibi pertinet? Ecce carta, quam tu mihi fecisti. Si carta manifestat de parente, vel de Mundualdo, & consensu mariti, quando fecit cum parentibus, dicat falsam, aut taceat. Si carta non manifestavit,

hoc est, sit vacua, si Longobarda fuerit. Et si dixerit appellatus, quod non fuisset Longobarda, approbet semina, se esse Longobardam, & si non potuerit det duplum.

Ad Legem XLIII. ejusd. Libri.

XXIX. Petre, te appellat Martinus, quod habet certam suspensionem, quod Marcus tuus servus tulit tibi furto tantas res, quæ valuerant solid. VI. & unum denarium, aut M. suum patrem, aut fecit unam plagam sibi. Si dixerit, de torto me appellas: Si est, defendat se per bellum si voluerit appellator. De ceteris vero causis per sacramenta. Et si dixerit appellatus, non tibi respondeo, quia non appellasti me tamdiu, quam ipse vixerit, probet appellator, quod sic fecit, aut compellaciones fecit per homines, si non potuerit, excidat se appellator, et si non potuerit excidere, componat sicut lex est.

Ad Legem XLV. ejusd. Libri.

XXX. Petre, te appellat Martinus, quod pars publica, unde tu es advocatus, tenet sibi malo ordine terram in tali loco. Propria est de parte publica. Quid pertinet parti publicæ? Ecce carta quam ad partem publicam fecisti. Ipsa carta contra legem est, quia ego eram infra ætatem. Approbet appellator sic esse, & si non potuerit, componat duplum.

Ad Legem XLVIII. ejusd. Libri.

XXXI. Petre, te appellat Martinus, quod tu tenes sibi malo ordine terram in tali loco. Ipsa terra mea propria est de muliere mea. Quid tibi pertinet? Ecce carta, quam pater suus, & tuus fecit tibi de quarta parte substantiæ, quando venit ad mortem. Si carta manifestat plus de quarta portione, quod plus est, reddat.

Ad Legem LII. ejusd. Libri.

XXXII. Petre, te appellat Martinus, quod tu tenes sibi malo ordine terram in tali loco. Ipsa terra mea propria est per successionem mei patris, & tui; vel ita. Petre, te appellat Martinus, quia terra, quæ in tali loco est, sua est & tu sibi eam detines. Quid tibi pertinet? per successionem mei patris. Vere ei successisti, sed mecum debes ei succedere. Non debes tu eum succedere, quia tu es natus de illicito matrimonio, aut ipse juret usum, & exemplo L. R.; ut filius legitimus sit. Si dixerit, dedisti mihi ipsam terram voluntarie in parte, aut probet per scriptum, aut per testes, aut perdat. Si ostendit cartam, quod pater illicitus fecisset in aliam personam, & ostendit cartam, quam ipsa persona fecisset tibi, tunc legitimus frater probet, quod pater suus propter hoc fecit ipsam cartam, quia

voluit, quod ille illicitus haberet ipsam cartam. Petre, te appellat Martinus, quod tu tenes sibi malo ordine terram in tali loco. Ipsa terra mea propria est. Quid tibi pertinet? possessionem habeo per XXX. annos. Hoc non potest dici contra fratres.

Ad Legem LIV. ejusd. Libri.

XXXIII. Petre, te appellat Martinus, quod tu fecisti cartam convenientiæ cum illo in simul de elevatione unius castri, aut ire in tale locum secum, vel de alia re, & misisti pœnam solidi C. & te subtraxisti, vel pœnam rupisti. Approbet, & si non exdicat se appellatus, & si non fuerit ausus exdicere, mendet pœnam, quam inter se composuerint, aut heredes eorum.

Ad Legem LX. ejusdem Libri.

XXXIV. Petre, te appellat tuus Frater, quod tu tenes sibi malo ordine medietatem de pecia una de terra, quæ jacet in tali loco. Ipsa terra mea propria est. Quid tibi pertinet? Ego melius servivi ad patrem meum, & ipsam terram donavit mihi, & ecce carta. Aut probet, quod melius servivisset, aut det partem suo fratri, qui appellat. Vel: pater noster non potuit tibi dare ipsam terram, quia tua mater erat viva. Probet.

Ad Legem LXII. ejusd. Libri.

XXXV. Petre, te appellat Martinus, quod tu tenes sibi malo ordine terram in tali loco. Mea propria est terra quam dicis. Quid tibi pertinet? Ecce carta, quam tu mihi fecisti. Falsa est illa carta. Vis ei adardire? Volo. Vadiate pugnam. & si non voluerit pugnam facere appellator, tunc appellatus, postquam bellum factum est, quod possederit terram illam per XXX. annos, non audiatur. Secundum quosdam ita agitur.

Ad Legem LXVI. ejusd. Libri.

XXXVI. Petre, te appellat Martinus, quod ipse sponsavit Aldam tuam filiam puellam, & tu dedisti eam alteri ad conjugium ante duos annos. Non sponsasti meam filiam. Tunc ille, qui appellat, probet. Si dixerit, sponsasti tuam filiam, sed non

erat puella; tunc ille, qui appellat, probet, quod erat puella, & si non potuerit, juret ipse, qui appellatus est, quia non erat puella.

Petre, te appellat Martinus, quod tu rapuisti Aldam suam sponsam. Alda cum Donato tuo tutore P. te appellat M., quod tu tenes sibi malo ordine terram in tali loco. mea propria est per successionem mei patris. Non debes tu ei succedere, quia tu fuisti sponsata ad Martinum, & vivente patre tuo sine voluntate ambulasti ad Petrum ad maritum. Aut probet, aut taceat.

Ad Legem LXXII. ejusd. Libri.

XXXVII. Petre, te appellat Martinus, qui est advocatus de parte publica, quod Donatus, qui est in tua tutela, habet ad conjugium unam feminam adultam. Petre, te appellat Martinus, quod, quando ipse erat infra ætatem, sociavit sibi unam feminam, & sicut separatus ab ea, & tu accepisti eam ad conjugium, antequam venires in tertium decimum annum. Si dixerit, de torto me appellat, exdicat. Sin autem, dividetur ab ea, & sustineat pœnam adulterii, si parentes adversum eum egerint. Petre, te appellat Martinus, quod tu adhortatus es eum, quando erat infra ætatem, quod acciperet unam feminam adulteratam ad conjugium, & accepit.

Ad Legem LXXVII. ejusd. Libri.

XXXVIII. Donne Comes, hoc dicit Martinus, quod postquam sociavit sibi ad conjugium Aldam, quæ est in vestra præsentia, quod ipsa se adulteravit. Dicis tu ita? Sic dico. & tu femina quid dicis? Non sum sua mulier. Tunc maritus probet, quod est sua mulier. Si dixerit, feci per suam licentiam, moriatur.

Ad Legem XCV. ejusd. Libri.

XXXIX. Petre, te appellat Martinus, quod tu vuisasti unam suam terram dicendo, quod tua esset sine comodato publico. De torto. Si vero dixerit vuisavisti; si, mea est. approbet suam esse, & si non probaverit, emendet, sicut lex est.

A L I Æ FORMULÆ ANTIQUÆ (1)

EX EODEM VERONENSI CODICE

DESCRIPTÆ.

Qualiter carta ostendatur.

Domine Comes, propter hoc ostendit Petrus hanc cartam venditionis, qui non sit filius, & abet, & tenet res illas, quæ leguntur in hac carta a suam proprietatem. Et, si aliquis homo est, qui inde aliquid vult dicere, paratus est cum eo stare ad rationem, &, quod plus est, querit, & hoc vult, ut dicat Joannes, qui est hic ad presens, si carta illa venditionis bona & vera est; vel si ille rogavit eam fieri & firmari; vel si res, que leguntur in carta illa venditionis proprie sunt sue Petri, aut, & si sibi Joanni pertinent ad habendum, & requirendum, aut non, & si abet scriptum, vel firmitatem aliquam, quod inde parabolare possit aut non. Dicis ita Petre? Sic facio. Et tu Joannes quid dicis? Quid deo dicere? Hoc dic, quod carta illa venditionis bona, & vera est. Sic est. Et tu rogasti eam fieri & firmari. Et sic feci. Et ille res que leguntur in illa carta venditionis sue proprie sunt. Sic sunt, & esse debent. Cum lege. Sic debent. Nec tibi pertinent ad habendum, & requirendum. Non faciunt. Nec firmitatem habes, quod inde parabolare possis. Non abeo. Sed, sicut dictum habes, sue proprie sunt, & esse debent cum lege. Sic sunt. Qua lege vivis? Longobarda. Modo exponde te. Si unquam in tempore tu, aut filii, vel filie, & heredes contra Petrum, aut suos heredes, aut cui ipsi dederint, habebis agere, aut causare, & si apparuerit ullum datum, aut factum, aut scriptum aut firmitas, que in alia parte facte habeatis, et clare facta fuerit, et omni tempore non permaneritis taciti, et contenti, ut componatis dupla querimonia, et insuper pena argenti x. librarum. Spondeo ita? Spondeo. Seniores iudices, mittote iudicium. ✠ Iusta illorum professionem et manifestationem P. habeat ad proprium res, que le-

guntur in illa carta, et Joannes, & sui heredes permaneant inde taciti, et contenti. Domne Comes, precipite fieri noticiam. Et similiter est de Romana. In lege Salicha dic, et vuarpite (2) et pro heredibus (3) et insuper.

Qualiter sit finis status.

Domne Comes, hoc dicit Joannes, qui est liber homo de sua persona, et abet, et tenet suum conquistum ad suam proprietatem, et si aliquid homo est, qui idem aliquid vult dicere, inde paratus est stare ad rationem, et quod plus est, querit, et vult, ut dicat Petrus, qui est hic ad presens, si est Joannes liber homo de sua persona, aut non. et si debet retinere ad suam proprietatem suam conquistum, aut si pertinet sibi jus aliquid ad habendum, et requirendum, aut non, et si abet scriptum, vel aliquam firmitatem, quod inde parabolare possit, aut non. Dicis ita Joannes? dico. et tu quid dicis, Petre? quid deo dicere? Hoc dic, quod Joannes liber homo est de sua persona. Sic est. et suum conquistum debet retinere ad suam proprietatem. Sicut debet. nec tibi aliquid pertinet ad habendum, aut requirendum. Non facit. nec scriptum nec firmitatem habes, quod inde parabolare posses ab eo. Sed sicut habes dictum est liber homo de sua persona sicut est. Qua lege vivis? Salicha. Modo vuarpis te, et obligas te, et si unquam in tempore tu, aut tui filii, vel filie, heredes, ac proheredes contra Petrum, aut suos heredes, aut cui ipsi dederint suum conquistum habes agere, aut causare; et si apparuerit ullum datum, aut factum, aut scriptum, aut firmitas, que in alia parte facta habeatis, & clare factum fuerit, et omni tempore non permaneritis taciti, et contenti, ut componatis duplam illam querimonia, et insuper pena stipulationis nomine, que est multa auri opti-

(1) Formulas, quas hic exhibemus, ætate posteriores illis esse, quas supra retulimus, manus recentior, & orthographia, quibus descriptæ sunt, ipsæ quoque corruptissima, & depravata Latinitas, aperte declarant.

(2) *Vuarpite.* *Vecipite* idem est ac festucam jacere, sive rem aliquam hoc actu a se removere; quo signo traditio designaba-

tur, & domini alicujus rei in alium translatio. Fufæ rem agit Eccardus ad leg. unic. Tit. XLIX. Paçt. Salici.

(3) *Pro heredibus.* Consule Bignonium in Notis ad Formulas Marculphi. At vir doctissimus satis fortasse non animadvertit, hoc peculiare fuisse legis Salicæ.

optimi uncias quatuor et argenti pondera octo. Obligas te ita. Obligo. Seniores iudices mitte iudicium. Juxta illorum professionem, et manifestationem Joannes liber homo est de sua persona, et abet, et tenet ad proprium suum conquestum, et Petrus, et sui heredes, ac proheredes permanent inde taciti, et contenti. Domne Comes, precipite fieri noticiam,

Qualiter fit finis intentionis terre.

Domne Comes, hoc dicit Petrus, quod terra, que in tali loco est sua propria est; et cetera que supra legitur.

Qualiter fit noticia salve quevele.

Senior Comes, hoc dicit Petrus jam per plures vices lamentatus ad vos de Joanne, quod sibi contendit malo ordine, et contra legem unam pecia de terra, que jacet in tali loco, unde vos sibi pluribus vicibus mandastis vestros missos, et epistolas, ut ad placitum vestrum veniret, et de illa terra ei justiciam faceret, et ille noluit venire. Senior Comes, recordamini vos. ita recordor. et vos Judices? Sic facimus. et propter hoc querit vobis mercedem, ut pro Deo et anima Domni Imperatoris investiat eum de illa pecia de terra ad salvam querelam. Requirit tu ita Petre? sic facio. Tunc Comes investiat eum per susem, quem in manu detinet, donec ille veniat, et justiciam faciat. Et super hoc querit, ut mittatis bannum super eum, et super rem, ut non sit aliquis homo, qui audeat eum de illa re devestire sine legali iudicio, et si quis ausus fuerit hoc facere componat duo mille mancusos aureos, medietatem camere Domni Imperatoris, et medietatem Petro, et suis heredibus. Precipite fieri noticiam.

Qualiter fit contravia.

Senior Comes, hoc dicit Joannes, quod audivit dicere, quod vos investistis Petrum ad salvam querelam de una sua pecia de terra, propter quod ipse Petrus pluribus vicibus lamentatus est ad vos, quod ipse Joannes sibi teneret ipsam peciam de terra, unde vos per plures vices mandastis sibi missos, et epistolas, ut ad vestrum placitum veniret, et illi justiciam faceret, et ille non venit. Sed postea in iudicio ante vestram presentiam paratus fuit standi ad racionem cum eo unde per vestros missos ei ammonitionem fecistis, ut ad vestrum placitum veniret, et cum eo exinde ad racionem stetit, sed minime venit. Senior Comes, et vos Judices recordamini? Ita. recordamur.

Ton. II.

Modo similiter venit in vestra presentia, et vult facere justicia. Vis ita? volo. Mododa vadimonium Comiti, ut facias ei justiciam de ipsa terra, et per hoc querit mercedem, ut investiat eum de ipsa pecia de terra sicut haecenus fuit. Tunc per susem Comes investiat eum. et super hoc querit vobis mercedem, ut mittatis bannum super eum, et super res, ut non sit aliquis homo, qui eum audeat de ipsa pecia de terra devestire sine legali iudicio, et quicumque ausus fuerit facere hoc componat duo mille mancusos aureos, medietatem Camere Domni Imperatoris, et medietatem Joanni et suis heredibus. Precipite fieri noticiam. Que noticia non potest fieri, postquam fuerit completus unus annus, ut legitur in VIII. libro Codicis.

Qualiter filius emancipetur.

Domne Comes hoc dicit Petrus quod vult emancipare Joannem suum filium de se, ut de hac hora in antea abeat licentiam, & potestatem ire ad placitum, & stare, & appellationem faciendi, & recipiendi, & cartas venditionis, & donationis, & omnem scriptionem, & obligationem faciendi, & quod fecerit sit firmiter, tamquam si comuniter, aut consentiente eodem genitore suo fecisset. Vis ita emancipare. volo. Comandate fieri noticia.

Noticia sufferentis.

Domne Comes, hoc dicit Petrus, qui hic est, quod postquam sociavit Aldam, que hic est ad presens, sibi ad legitimum conjugium, quod ipsa consiliata est, & tractavit de morte sua, & cum illo homine se adulteravit. Et dicis ita Petre? Dico. & tu quid dicis Alda? quid debeo dicere? Responde, si hoc verum est. Vere diabolo suadente, postquam me ille sibi in legitimo conjugio copulavit, consiliata sum, & tractavi de morte sua, & cum alio homine me adulteravi. Tunc Judices interrogent eam: an dicis hoc timore alicuius hominis, aut suasionem? Non dico. Sed ita verum est, ut dixi. Tunc Comes interroget Judices, ut dicant legem & cum dicta fuerit lex, accipiat eam per manum dexteram, & tradat sufferenti viro suo ad faciendum & ad habendum eam, ut lex est. Senior Comes, precipite fieri noticia.

Traditio Donationis propter Nuptias.

Martine, trade per hanc pergamenam cartam de Morgincap ad Aldam de quarta portionem de omnium rerum, que nunc abes,
R. r 3 aut

aut in antea aquire potueris tunc rerum mobilium, quam immobilium, seu familia, ut ipsa faciat heredes nostros secundum legem, quod facere velint. Dicis ita Martine? Dico ita. trade ei huic ad scribendum. Dic omnes vos rogo. Si est Romanus, vel Salichus, dic carta doris & de tercia portione. Et dic in Salicha, per heredes. & dic, & insuper pena stipulationis nomine, que est multa auri optimi unciis quatuor, & argenti pondera octo; & si hanc cartam volueris rumpere aut infringere. Et hoc adde in fine traditionis Saliche & cetera omnia similiter superiori, & mitte atramentum super cartulam.

Traditio vinditionis cum defensione.

Martine trade per hanc pergamena carta vinditionis sub dupla defensione de una pecia de terra, que est tui juris, que est in tali loco pro mensura tantum, & habet coherentias tales ad Joannem, quod de hinc in antea a presenti die proprietario nomine faciat ipse, aut sui heredes, aut cui ipsi dederint, quidquid voluerint, sine omni contradictione tua, & tuorum heredum, & insuper esponere vos ab omni homine defendere, quod si defendere non poteritis, aut si vos aliquid per quodvis ingenium subtrahere queieritis, tunc illi in duplum eandem cartam vinditionis restituatis, sicut pro tempore meliorata fuerit, aut valuerit sub estimatione in consimili loco Joanni. Dicis ita? dico. Sic trade ei ad proprium, & huic notario ad scribendum. Habes pretium iusta cartam? Habeo, dic rotos vos rogo tangere. Si est Romanus, similiter dic. Si est Robuarius, si est Francus, si est Gothus, vel Alemannus venditor pone cartam in terra, & super cartam mitte cultellum, festucam nodata, vuanonem, vuanonem terre, et ramum arboris, & atramentarium & Alamanni Vuandelabe, & levet de terra, & eo cartam tenente, dic traditionem, ut supra diximus, & adde in istorum carta & Bajoariorum & Gundebaldorum, nam in Gundebalda, & Bajoaria non ponitur insuper cultellum per heredes, & repetitione, & tolle, & spondere, & mitte, & obligare & omnium sine traditionis adde, & super mitte pena stipulationis nomine, que est multa auri optimi unciis quatuor & argenti pondera octo, quam inferatis ad illam partem, contra quam exinde litem intuleritis, & quod repetieritis, vindicare non valeatis. Et adde vuaripite: cetera sunt secundum sit promissum. Dic tantum in fine, & ita trade ei per hoc missum, & huic Notario ad scribendum.

Traditio vinditionis sine defensionis.

Martine, trade per hanc pergamena cartam vinditionis sine tua defensione, et absque restauratione de petia una de terra, que est tui juris, et que est posita in tali loco, que est pro mensura tantum, que habet coherentias tales, ad Joannem, quod de hinc in antea a presenti die proprietario nomine faciat ipse, et sui heredes, aut cui ipsi dederint, quidquid voluerint sine contradictione sua, et suorum heredum. Et si apparuerit ullum datum, aut factum aut scriptum, aut aliqua firmitas, quod in alia parte facta abeat, et clare factum fuerit, tunc de illa parte, unde hoc apparuerit, promittatis ab omni homine defendere, & si defendere non poteritis, aut si vos ex inde per quovis ingenium subtrahere queieritis, tunc in duplum illi eandem vinditionem restituatis, sicut pro tempore fuerit meliorata, aut valuerit sub estimatione in consimili loco. Et si non apparuerit ullum datum, aut factum, aut scriptum, aut aliqua firmitas, quod in alia parte facta, abeat, nec promittatis illi defendere nec restaurare anteposito, sicut supra diximus. Dicis ita? dico. sic trade sibi cartam vinditionis sine tua defensione, & absque restauratione ad proprium, et huic Notario ad scribendum. Dic, habes precium iusta cartam ab eo? Dic rotos vos rogo. De Romana vero similiter et de ceteris similiter, sed cum adituris. Si vero sunt parentes ante parentes, vel Comitem, antequam dicant, omnes vos rogo, interrogetur mulier. sic facit velle. nam in his dicitur habes launehild? daro launehild.

De Donationibus.

De donationum cartis omnium similiter preter precium habes.

De promissionibus refutationum.

Petite, promitte, et sic te esponde, et tuos heredes contra Joannem et suos heredes nominative de una petia de terra que est tui juris, que est in tali loco, que habet coherentias tales, si amodo unquam in tempore habes agere, & causare tu, aut tui heredes contra illum, aut sui heredes, aut cui ipsi dederint, et si apparuerit ullum datum, aut factum, quod in alia parte factum habeatis, & clare factum fuerit, et omni tempore non permaneritis taciti, et contenti, ut componatis duplam querimoniam, & insuper penam argenti librarum X. Dicis ita? dico sicut de huic carte promissio.

fionis refutationis, et huic notario ad scribendum. Habes Jauechid? habeo. dic, totos vos rogo. Si Romanus est similiter. Si Salichus, & cetera, ut dixi, pone atramentarium super carta, ita levet de terra, et adde per heredes, et penam stipulationis, que est multa auri optimi III. argenti pondera VI. & dic promittite et sic obligas te.

Traditio venditionis infantibus pro fame & debito.

Domne Comes, hoc dicit Petrus infantulus cum Donato suo tutore quod patitur necessitatem famis, & quod pater suus Aldus dimisit sibi debitam X. librarum, & non habet de mobilibus rebus, unde istud tempus necessitatem famis evadere possit, & debitum sanare possit, pro qua causa querit vobis, ut pro Deo, & anime Domini Imperatoris, ac vestre mercedis, ut tribuatis ei licentiam, & auctoritatem publicam ad venundandum unam peciam de terra juris sui, que est in tali loco. Et cum ipse talia dixisset, tunc Comes ex subgeitione legali iudicio in trat missam suam ad domum ejus, qui previderat rem ita esse, ut dixit, quamvis modo non sit nisi ficticie; vadit enim tantum foras; qui cum reversus fuerit, tunc tres estimatores iussu prefidis vadant super terram, et estiment eam, quamvis modo sit ficticie. his reversis, tunc Comes dicat, habeas licentiam, et auctoritatem publicam ad venundandum illa pecia de terra C. et postea fiat carta venditionis, et cetera, et Comes firmet illam cartam.

Traditio libellorum.

Domne Abbas, trade per hanc pergamina libellario nomine ad Joannem unam pecia de terra, que est juris de Monasterio Sancti Petri, unde tu es Abbas, que est in tali loco, que est pro mensura tantum, que abet coherentias tales, ut abeat ipse Joannes ad fictum sub centum reddendo libellario nomine usque ad annos XXVIII. ea ratione, ut faciat ipse, et sui heredes usque ad prefatos annos de fruge, et de reditu ipsius terre, quidquid voluerint, sine omni contradictione tua tuorumque successorum, et parti ipsius monasterii, ita ut per eum sit meliorata, et non peiorata, et persolvere ex inde debeant ipse, et sui heredes singulis annis per omnem Missam Sancti Martini, aut infra tres dies ante, aut tres postea X. denarios sicut ipsi denarii in predicto monasterio consueverunt ipsi abbati, aut suis successoribus vel vestro Misso, aut super altare ipsius Monasterii ponantur per se, aut per suos heredes, aut per suos Missos, ita

ut alia super imposta non faciatis. Et in super penam mittite inter vos si vos ante prefatum tempus tollere volueritis, aut ipsi laxare voluerit, ut componat pars parti fidem servandi penam argenti libras X. & post penam solutam libellus permaneat in suo vigore. Dicis ita Abbas? dico. & dicis tu ita Petre? dico. ita tradite pars alteri inter vos duos libellos in uno tenore & huic ad scribendum; dicite vos ambo, omnes vos rogo.

Traditio libertatis.

Martine, trade per hanc pergamina carta libertatis, & absolutionis ad Marcum, qualiter servus tui juris, ut amodo a presenti die sit liber, & absolutus ab omni vinculo servitutis iusta legem per anime tue mercedem, & abead licentiam, & potestatem de quatuor viis ambulare, & habitare, ubi voluerit, & neque a te, neque a tuis heredibus, ullam abead reprehensionem, nec nullam conditionem servitutis, sed in perpetuum permear in sua potestatis, & congrua libertatem, sicut illi, qui in quadravo in quarta manus traditi, & amont facti sunt, & sicut illi qui per manum Sacerdotis circa sacrosanctum altarium ad liberos dimittendi deducti sunt, per anime tue mercedem. Et insuper concede sibi ad gratiam sue libertatis omne suum conquestum, quod nunc habet, aut in antea acquirere potuerit, ut faciat exinde a presenti die proprietario nomine quicquid voluerit per anime sue mercedem. Dicis ita? dico. ita trade cartam libertatis huic Notarius ad scribendum. Dic: omnes vos rogo. Si Salichus, & cetera, elevent atramentarium tantum supra pergamina de terra, si non tribuant eis terram. Si vero tribuant, tunc elevent cultellum, & cetera, exceptis Bajoariis & Gundebais. adde per heredes, & pone peculiare, & adde insuper mitte pena stipulationis nomine, que est multa auri optimi uncias quatuor & argenti pondera octo, quam inferatis ad illam partem contra, quem intrulerimus, & quod repecieritis, vindicare non valeatis. Si est Romanus adde illic, ubi dicis deducti sunt Civesque Romani portas apertas ant, & pergat & qua parte voluerit ambulare discedat. Similiter in Salicha; & in omnibus aliis & ceteri vero omni sunt similia in omnibus.

Traditio promissionis pignoris.

Martine, modo promitte, & sponde te, & tuos heredes Petro, & suis heredibus, quod si Petrus, & sui heredes tibi, aut tui heredibus dederit, aut sanatione fecerit DC. solid. hac die usque Kal. de tale in Civitate

tate Tusulanensi in domo habitationis tue redditus ei cartam illam venditionis, quam in vobis emisit de petia una de terra, que est in tali, que habet coherentias tales captam & taliaram, ut in se nullum obtineat roborem. Quod si tu ipse, aut tui heredes sibi, aut suis heredibus distuleris predictam cartam venditionis captam & taliaram reddere in eodem constituto, ut supra dictum est, tunc componatis pene eadem petia de terra in duplum sicut pro tempore fuerit meliorata, aut valuerit sub estimatione in consimili loco. Et si ipse Petrus, aut sui heredes distuleris tibi, aut tuis heredibus, & predicto constituto predictum pretium adimplere, ut diximus, ut eadem carta venditionis in suo maneat robore & facias tu, aut tui heredes de hinc in antea de ipsa petia de terra proprietario nomine quicquid volueris. Dicis ita? Dico ita. Adde huic carte promissionis & huic Notario ad scribendum. Habes launehild? Habeo. Dic omnes vos rogo. Si est Romanus similiter. Si est Salichus, & ceteri, elevent cartam de terra cum atramentario, & adde per heredes & mitte, oblige te, & junge illi, ubi dicis in consimili loco, et insuper mitte pena stipulationis nomine, que est multa auri optimi IIII. argenti pondera octo, cetera sunt similia.

Traditio Judicati.

Petre Presbiter, trade per hanc pergamenam carta ordinationis de una petia de terra, que modo venit in te per cartam venditionis, & pro accepto pretio de petia una de terra, que fuit juris Joannis, & esse videntur in loco tali per mensuram & coherentias designata, eo tenore, ut ipse Joannes faciat de fructu ejusdem petia de terra usufructuario nomine diebus vite sue quicquid voluerit per anime sue mercedem. Dicis ita? Sic dico. Ita tradite cartam ordinationis, & huic notario ad scribendum; et ita faciat judicatum, ut est tenor.

Traditio offersonum.

Joannes trade per hanc pergamenam cartam offersonis de una petia de terra, que est tui juris, in tali loco, que est pro mensura tantum, & habet coherentias tales, ad Ecclesiam S. Pauli, ut a presentis die proprietario nomine faciat pars ipsa Ecclesie quicquid voluerit, ad usum & servitium presbiterorum, & clericorum, qui ibi pro tempore fuerint, sine tua, & heredum tuorum contradictione. Dicis ita? dico ita. Trade cartam offersonis ad Ecclesiam S. Pauli pro

anima tua mercede & huic ad scribendum. Similiter fit etiam, ut venditio cum defensione, veluti sine defensione, & cum alio tenore, prout offerens vult, & ita Longobardus, & Romanus. Si vero Salichus, et ceteri, mitte supra cartam illam omnia, que dixi supra in venditione Salicha. Et adde hic illud, que addi de pena, & de perheredes, & vuarpite in isto venditionis. cetera enim sunt similia.

Traditio brevis divisionis.

Trade per hanc pergamenam brevem divisionis inter vos de una petia de terra que est vestri juris que jacet in tali loco, & ut in primis tollat Petrus in portionem, et divisionem ex parte occidentis tabulas IIII, que pars habet coherentias tales, & post tollat Martinus item in portionem, & divisionem item tabulas IIII. ex parte Orientis, que pars habet coherentias tales; ita ut faciat unusquisque vestrum sua portione a presentis die proprietario nomine vos, et vestri heredes, & cui vos dederitis quidquid volueritis, sine omni unius alterius contradictione, vestrorumque heredum, ita tamen, ut in ipsa petia de terra semper fortes stent, & equatio percurrat, et insuper espondeate vos ad invicem, ut si vos, aut vestri heredes non compleveritis omnia qualiter supra &c. vel si ab uno quisvis homine contradicente vos, & vestri heredes non defaveritis ad invicem, & ita firmum esse non promiseritis, qualiter supra diximus, ut tunc componat pars parti fide servandi penam in duplum ipsam portionem de terra suprascripta, qualiter pro tempore fuerit meliorata, aut valuerit sub estimatione in consimili loco. Dicitis ita? Dicimus. tradite invicem duos breves divisionis in uno tenore, & huic notario a scribendum. Dicite omnes vos rogo. Similiter Romani faciunt. Salichus, et ceteri levant cartam de terra cum omnibus, que superius diximus in venditione Salicha. et adde, pro heredes, et per espondeate. mitte obligate. et dic sine contradictione et repetitione et adde illic, ubi dicis, in consimili loco et insuper penam stipulationis nomine, que est multa auri optimi untiyas quatuor argenti pondera octo quam inferatis ad partem fidem servantem, vel contra qualiter intuleritis et adde vuarpite et cetera sunt similia. In Romana et Salicha ne addas, ut fortes stent et equatio percurrat.

*Qualiter Vidua Salicha spondetur;
Nam de Puella fit ut de ceteris. (1)*

Comite, Missive regis cum septem iudicibus

(1) Miratur Eccardus Tit. XLVII. Pacti Salici, legem Salicam nihil præscripsisse de Puellis, quæ viro traderentur, cum filius agat de

redemptione viduarum. Ratio constat; nam eadem consuetudines in puella duceunda habebant Salici, quas ceteræ servabant nationes.

cibus in iudicio residente, tongo vel cenrenario placito banniente femina vidua Salica tali tenore et ordine spondetur. Adfunt enim novem homines quorum tres sunt actores, tres qui rei, tres ut testes hujus omnis rei et solid. III. et unus denari eque pensantium; ita ut hi actores utantur actionibus quarum due semper jure jurando indigeant terminari veluti controversia de antestatura et de consilio mortis. Tercia vero actio semper duello gaudet examinari actorem clepio et baculo preparato ut de furto super sex solid. et deposito XX. et ultra, sed factis actionibus et jure pro iisdatis vademoneis a reis, actores baculos vadimonii reis restituant. Hoc factio, et a sponsuro precio (1) supradicto repario (2) dato, debet mulier inquiri an eligat cum virum de quo sit placitum sibi, quod cum mulier affirmaverit, tunc debet pater sponsuri interrogari, si filio suo consentit et post orator incipiat.

Notum sit vobis, Quirites, si a Deo factum, ordinatumque fuerit, quod Fabius venerit ut sibi Sempronia relicta quondam conjux Theritis et que est ex genere Francorum, filia Ciceronis, vobis presentibus, Fabio spondeatur et Seneca suo repario. Quo a Fabio confirmato Seneca ab Oratore interrogatus respondeat Sponsalibus et primo Orator interroget Fabium qualege vivendo utatur. Si dixerit, verbi gratia, Salicha, tunc Orator dicat, o Fabi, da Seneca vadimonium ut faciat Semproniam, que defensione Seneca regitur jure tuo securitatem scripturalem et tercie portionis omnium rerum quas nunc habes vel acquisitionis tam mobilium quamque immobilium seu familie et si hoc non feceris ut componas decem libras auri. Quo vadibus firmato, tunc gladius cum clamide et . . . tenditur a Seneca, et Orator dicat: per illum gladium et clamidem Sponsa Fabio Semproniam tuam repariam, que est ex genere Francorum. Quod cum Seneca firmaverit tunc Orator dicat ad Fabium accipientem gladium cum clamide dicat ei: o Fabio tu per eundem gladium et clamidem comendatam sibi, donec fuerit inter te et illum conventio. Quo factio tunc Seneca det Fabio vadimonio quod dederit Semproniam ad legitimum conjugium, et mittet eam sub mundo cum omnibus rebus mobilibus, et immobilibus, seu familiis que ei legibus pertinent et Fabius det Se-

neche vadimonium eam recipiendi et si quis eorum se subtraxerit componat X. libras auri. Quo factio, tunc Fabius eam subarret annulo, et post tradatur carule donationis et doris et scripte ibi legantur et Seneca det conjugem Semproniam Fabio.

De Mundo.

Hoc factio, pro mundo det Fabius Seneca crofnam unam valentem XX. solidos et Orator dicat: o Seneca, tu per hanc crofnam mitte sub mundo hanc cum omnibus rebus mobilibus, et immobilibus, seu familiis que ei legibus pertinent et mundium et crofnam trade ad proprium Fabio. Quo factio, tunc Fabius cum Sempronia sua uxore lonechild Seneca tribuat.

De Donatione Salica.

Carta in terra posita, et super calamario, cultello, festuca nodata, vuantone, cleba, ramo arboris donatio Salicha ita fit. Carta cum omnibus supra scriptis rebus sum levata ad donatore teneatur, et Orator dicat: ita o Petre trade per hanc pergamenam cartam donationis sub dupla defensione nominative de quodam fundo tui juris qui est in Tusculano rure per mensuram & coherentias designato ut hic breviter scriptum est ad Martinum ut faciat a presenti die proprietario nomine ipse aut heredes ejus ac pro eredes aut cui ipsi dederint quidquid voluerint sine omni contradictione de te et de tuis heredibus ac pro eredibus. Equidem obligate vos atque promittite ab omni homine defendere quod si defendere non potueritis aut per aliquod ingenium subtrahere volueritis tunc componatis ipsum fundum in duplo sicut pro tempore fuerit melioratus aut valuerit sub estimatione in consimili loco & insuper penam stipulationis nomine que est multa auri optimi uncias III. argenti pondera octo. quam inferatis ad illam partem contra quam exinde litem intuleritis & quod repecteritis vendicare non valeatis. Dicis ita. dico. trade huic ad proprium & huic notario ad scribendum. Da ei launchild. Modo vuarpite. Dic omnes vos rogo tangere. Et hec omnia sint in donacione Longoberda & Roma-

(1) *Precio.* De pretio emptionis viduæ Salicæ matrimonii causa, quod *Reipus* vocabatur, dicitur loquitur Eccardus in notis ad Tit. XLVII. Pact. Salic. Vide etiam Glossas Lindenbrogii ad Tit. legis Salicæ XLVI.

(2) *Repario.* Sic dicitur a *Reipus*, seu *Reipbe*, ille erat, cui *Reipus* debebatur, id est pretium emptionis viduæ in matrimonium collocandæ. Cui vero debebatur dicitur ex leg. III. Tit. XLVII. quam emendatam ex Cod. Guelserbyitano protulit Eccardus; scilicet, ut, si

possessoris filius fuerit, *Reipum* acciperet, si non fuerit, nepos; si vero nepos non fuerit, filius sororis viduæ, deinde neptis filius, alii que juxta gradus agnationis; quod si nemo ex agnatis existeret, accipiebat frater prioris mariti. Apud Langobardos qui viduam duxisset, medietatem metæ, sive donationis, quam ipsa a priore viro habuisset, tenebatur restituere hæredibus proximioribus defuncti mariti, ex leg. CLXXXII. Regis Rotharis.

mana preter pro eredes & penam obligationis & vuarpite.

Noticia de banno.

Qualiter fit noticia de banno misso super res. Donne Comes hoc dicit Petro quod habet & tenet ad suam proprie atem res que sunt in tali loco & habet coherentias tales & si aliquis homo est qui inde quilibet aliquid dicere paratus est cum eo exinde ad ratio-

nem standi & legitime finiendi sed quod plus est querit & vul ut vos Donne Comes mittatis bannum super se & super ipsas res propter Deum & anime Domni Imperatoris ac vestri mercedem ut nullus quilibet homo eum de predictis rebus disvestire presumat sine legali iudicio. Qui vero fecerit componat mille mancufos aureos medietas camere Domni Imperatoris & medietas ipsi & suis heredes. Mittis ita bannum? Mitto. Precipite fieri noticiam.

F I N I S,

INFERIOR CURIA.

SCRIPTURÆ SEPULCHRI,

S E U

ASSISLÆ ET CONSUETUDINES

REGNI HIEROSOLYMITANI,

AB INGLYTO DUCE GODEFRIDO BULLIONEË PRIMO IN REGEM ELECTO INSTITUTE,

Inde vero emendatæ & auctæ,

Serenissimæ REIPUBLICÆ VENETÆ auctoritate in Italicam linguam translata,

Joanne de Nores Comite Tripolis, Francisco Attario, Aloysio Cornelio, Regni Cypri Baronibus, Versioni præfectis.

ADDITUR

LIBER PLACITORUM

VICCOMITATUS REGNORUM JERUSALEM, ET CYPRI,

Eadem auctoritate & cura Italice translatus.

WALTER BROWN GILBERT

PROFESSOR OF ENGLISH

YALE UNIVERSITY

NEW HAVEN, CONNECTICUT

1907

1907

IN ASSISIAS REGNI HIEROSOLYMITANI

MONITUM COLLECTORIS,

CApra a Cruce signatorum exercitu Hierosolyma, fausta die XV. Julii anno MLC., novoque ab Occidentalibus in Oriente fundato Regno, inclutus Dux Godefridus Bullionæus, primus in Regem electus, duas Laicas Curias instituit (1), alteram, qua Proceribus, alteram qua populo jus diceretur; atque illi quidem Regem ipsum Præsidentem esse voluit, huic vero Gubernatorem & Justitiarium præfecit, qui *Viccomes* nuncupatus fuit.

Duos quoque legum Codices Procerum atque sapientum consilio concinnatos edidit, alterum videlicet, quo Curia Regis, *Superior* nuncupata, regeretur; alterum, quo in Curia Vicecomitis, quæ *Inferior* dicta est, jus administraretur. Qui Codices subinde tum sub ipso Godefrido, tum sub aliis Regibus, qui usque ad Urbem Saladino deditam Hierosolymitano diademate insigniri fuerunt, emendationes susceperunt atque incrementa (2), prout Regni necessitas, aut utilitas postulare videbatur.

Quanta erga leges ipsas reverentia foret, declarat modus, quo Codices servabantur. Eorum siquidem Autographa (3) majusculis litteris exarata, auratis initialibus exornata, & per singulas paginas firmata manu, atque sigillo Regis, Patriarchæ, & Vicecomitis Jerusalem, quasi sacri thesauri, in æde Sancti Sepulchri asservabantur in arca, quæ cum in dubiis causis ad Autographa eundem esset, referabatur coram novem saltem testibus ex primoribus trium Ordinum Regni. Inde vero invaluit antiquitas, ut Codices illi antonomastice appellarentur *SCRIPTURÆ SEPULCHRI*.

Verum enim vero præstantissima hæc Autographa diu non perseverarunt. Cum enim anno MCLXXXVII. sancta Civitas Saladino dederetur, honestis licet patetis deditione signata, atque honestiori humanitate expleta; ex Assisiis tamen ipsis haud obscure edocemur, (4) non modo Autographum Superioris Curia eo tunc deperisse, sed nec alia ejusdem superfuisse exemplaria. Quare opus fuit, ut Assisæ ad Superiorem Curiam spectantes Nobilium quorundam in jure versatorum opera scriptis iterum traderentur.

At cum Assisæ (5) de *deperditis Autographis* indistincte loquantur, idem subisse videtur fatum & authenticum illud, quo leges ad Curiam Inferiorem pertinentes continebantur. Sed valde probabile est, aliqua Legum earundem exemplaria superexstitisse, e quibus Assisæ, quas nunc habemus, depromptæ sint. Ipsarum namque lectio innuit, Codicem quidem aliquatenus interpolatum esse, sed non ex integro privata manu, atque auctoritate resectum. Et revera Assisæ Superioris Curia, & Liber Placitorum Vicecomitatus sese cuiquam ostendunt privatorum opera concinnatos; at vero Codex, de quo nunc agimus, leges exhibet, ferme prout a Legislatore ferri solent.

Hisce autem Codicibus regebantur Regna Jerusalem & Cypri. Quin & illorum maximus viguit usus in Imperio Romanis, postquam in Venetorum & Francorum ditionem redactum est; prout evidenter ostendam, cum de Libris Consuetudinum ejusdem Imperii verba faciam.

Cum vero Cypri Regnum in jus devenisset Venetæ Reipublicæ, evenit,
Tom. II. Ss ut

(1) Assisæ Curia Sup. cap. II.

(2) Vide ibidem cap. III. & ultimo.

(3) Ibidem cap. IV.

(4) Ibid. cap. ultimo.

(5) L. c.

ut in suprema Curia Italici idiomatis ægre intelligerentur Assisiarum Codices antiqua Gallica dialecto conscripti, atque antiquatis phrasibus, & obsoletis vocibus adeo scatentes, ut inter Cyprios ipsos pauci essent illis apte interpretandis idonei. Quapropter Reipublicæ Serenissimæ decreto sancitum est, ut omni diligentia adhibita Assisiarum Regni Jerusalem versio fieret in Italicam linguam, quæ vice veterum Codicum fungeretur.

Imperata facta sunt ea dignitate, quæ tum Principis imperantis majestati, tum legalium codicum sanctitati par esset. In quo profecto Locumtenens, & cæteri Rectores nobilissimi, qui tunc Regno Cypri præerant, præclarum præbuere exemplum Magistratibus omnibus, quibus a Summis Potestatibus custodiendarum legum cura conceditur. Huic namque rei gerendæ delegerunt tres Regni Barones, qui regia auctoritate suffulti, omnibus, quotquot erant, ex universo Regno accersitis Codicibus, selegerunt Assisiarum Superioris Curia optimos quatuor, Inferioris Curia quatuor, Placitorum Vicecomitatus quatuor. Tum versio suscepta fuit a peritissimo Interprete sub eorundem Baronum præfectura, & adeo quidem diligenti propoſita circumſpectione, ut si qua inter Præfectos sententiarum disparitas in obscuriorum locorum interpretatione oriretur, ea nonnisi coram suprema Regni Curia declaranda foret. Cautum insuper fuit, ut authenticum Gallicum, & Italica versio perpetuo aservarentur in archivio tum Veneto, tum Leucosensis, ut versio ipsa cum authentico, quotiescumque id e re esse videretur, conferri posset, ad genuinam legum interpretationem certiore reddendam. Versionem itaque sic peractam Serenissimus Princeps ex jure Summi Imperii ratam habuit, & anno MDXXXV. magnificis typis excusam Cypriis pro patria lege servandam dedit.

Nihil autem in Versione ab authentico immutatum fuisse, illud inter cætera probat, quod pluries descripta legantur ea ipsa, quæ a plurimo ante susceptam versionem tempore in desuetudinem abierant, imo & prorsus inhibita, & bonis moribus contraria esse censebantur; uti sunt ea quæ de monachia judiciali habentur, & illa, quæ occurrunt de purgatione vulgari per serum candens; quod in Assisiis nostris appellatur *portare il giudizio* (1).

Ex Italica ergo Versione potius quam ex Originali Gallico vix intelligibili Inferiores Assisias nunc trado, Superiores alio in volumine traditurus, quibus quoque (ut aptiore loco) authentica documenta adnectam, adamussim comprobantia, quæ de Assisiarum Regni Hierosolymitani historia & fati huc usque disserui.

Inferioribus interim Assisiis addo Librum Placitorum Vicecomitatus Regnorum Jerusalem, & Cypri, privata quidem auctoritate conscriptum, sed Assisiis pene ipsis æquiparatum in foro. Hujus libri Auctor testatur, se anno MCCCXXV. rem gestam Leucosia in Curia Vicecomitis advertisse (2); quæ fati indicant, haud multo post annum ipsum, Librum scriptum fuisse.

In quo Placitorum Libro notabiles occurrunt sanctiones (3), quibus caveatur, ne immobilia bona tranſeant in dominium Communitatum Laicarum, aut Ecclesiasticarum, Locorumque religiosorum, *senza la licentia del Capo Signor*. Quod equidem Auctor refert, non ut ex Assisiis depromptum, sed *secondo l'usanza della prohibition fatta nelle Scritture della Corte*.

Sanctionem profecto tulerat & in Imperio Romania Henricus Imperator Balduini frater, repetito edicto cavens, ne immobilia bona in Imperio Ecclesiis & Monasteriis dono dari, vel testamento relinqui possent. Cujus interdicti causas attulit eruditissimus Cangius (4), ex quibus constat, quod sicubi Regnorum ejusmodi condere leges publica suasit utilitas, in Imperio Romania, uti & in Regnis Syria & Cypri urgens extorsit necessitas.

Etenim cum potior immobilium pars stipendiorum militarium vice fungeretur, imminutis atque in manus mortuas translatis stipendiis, imminuebantur & numeri militum, & onera fervitiorum, e quibus robur constabat exercitus, quo

(1) Vide Libr. Placit. Vicecomit. cap. finali.

(2) Ibid. cap. XXIV.

(3) Ibid. cap. XVII. XXV. XXIX.

(4) Du Cange *Hist. de Constantinople sous les Empereurs Francois* lib. II. n. 15. apres l'*Histoire de Geoffroy de Ville-harduin*.

quo apprime opus erat sustinendo instabili Imperio, atque hostilibus armis semper exposito.

Accedit, quod cum convenæ illi, quorum complexæ vires firmamentum Imperii constituebant, ex nacta occasione aut cis mare transfretarent ad propria, aut novas sedes, novasque fortunas alio quaesituri emigrarent, hi, quæ ab Imperio abscedere animus erat, haud facile inveniunt, qui immobilia emerent, quorum possessionem ingruentia bella nutantem, incertamque reddebant, ea religiosis locis aut ex retributione, aut ex pia largitione tradebant.

Hæc ex Cangio deductis major certe adhuc accedebat vis ex conceptu generis, ratæ fundum intra ditionis fines positum Imperanti obnoxium esse non modo ex jure Imperii, sed & ex jure radicalis proprietatis, quæ *directum dominium* appellatur. Quod jus, ut ego quidem reor, non ad Feudalia, & ad Burgenfatica, quæ sub annuo censu Curie solvendo possiderentur, perstrictum erat, sed & ad Burgenfatica cujusque liberi tenementi, & generatim ad quas-cumque fundorum possessiones extendebatur. Ita namque obtinuisse mihi videtur ex veteri Feudalis juris constructione inter populos, penes quos Feudalium conceptus quam maxime vigeat. Et profecto hodie in Regno Angliæ veterum institutorum tenaci, *nemo habet (1) directum dominium, id est veram proprietatem in quocumque terræ genere, excepto Rege in jure sua coronæ.*

Sed hoc exinde incommodi ortum est, quod Dynastæ quidam, Imperiali Edicti clypeo tutati bona religiosorum locorum invaderent, *sous le pretexte faux ou véritable*, ait laudatus Cangius (2), *qu' ils avoient eû donnez au prejudice de cet Edit.*

Quod Prælatorum, Summiq; Pontificis Innocentii III. auxilium querelas, qui pro libertate populi, & statu profectuque Ecclesiarum allegantes, multimodis conati sunt, ut & ablata bona redderentur Ecclesiis, & Imperiale Edictum revocaretur, vel careret effectu.

In Libro Consuetudinum Imperii Romanicæ concinnato in usum Principatus Achajæ interdictum perstrictum innuitur (3) ad donationem bonorum Feudalium, ac Burgenfaticorum, sub annuo censu Curie solvendo possessorum, utpote quæ extincta possessoris linea ad dominum census regrediebantur. In Libro autem Placitorum Regnorum Syriæ & Cypri indistincte de Burgenfaticis non transferendis sermo fit. Quænam autem præcise fuerit hac in re in utroque Regno atque Imperio Curiarum praxis, & observantia, prorsus ignoro.

(1) Jacobs Law Dictionn. V. *Fee-Estate.*

(2) Du Cange loc. cit.

(3) Liber Consuetud. Imperii Romanicæ Ms.

cap. XCVI. Confer & cap. CXLII. & CLXXXIII.

LA BASSA CORTE.

LE ASSISE, ET BONE USANZE,

DEL REAME DE HYERUSALEM.

Le Rubriche del Libro de le Assise, & de le Usanze del Reame de Hierusalem de la corte de li Borgefi; ditto testi expressi.

Cap. I. **Q**ui comincia el Libro de Iusticia, & Iure, qui tratta la rason, & equità; & prima qual homo deve esser el Visconte, & che homini devono esser li Giurati, & quali non ponno esser, & come se dieno governar, & iudicar tutti li homini, & donne, & tutte le cause de sassinamenti, de latrocinii, de vendite, de comprite, de imprestiti, de case, terreni, & vigna, de Cavaglieri, & santi, & tutte quelle cause, de le qual se chiameranno in la presentia loro.

II. Qual homo deve esser el Visconte.

III. Qual deve esser el Visconte statuto al loco per far rason, & come si deve mantener al servizio del Signor.

IV. El Re che homo deve far Balio, over Visconte, & con che consulto, & come deve far rason, & comandar li sui Iudici de far le sententie secondo le domande, & le risposte.

V. Che deve far el Visconte, in che val l'adiuto suo, & che perde quando fa quel che non deve.

VI. Che deve far el Visconte de le carive usanze, & come diè esaltare per la sua Fe de li boni costumi, & mantenergli.

VII. Qual homini devono esser li Giurati, & per che sonno statuiti là.

VIII. Quel che non devono fare li Giurati, & fazandolo devono esser privati da la compagnia de li altri.

IX. Che devono far li Giurati, da poi che savanno sentati in la corte.

X. Che li Giurati non ponno consigliar, nè aldir ad aluno, dapoì sentato nelle sue segie.

XI. Che ponno fare li Giurati avanti la termination.

XII. Che si deve fare a li Giurati statuiti a far rason, & consigliar le vidue, & orphani, & altri che li domandano consiglio, negando de consigliar quelli.

XIII. Come deve esser salvato, & guardato quel ch'è de la Santa Chiesa, & come la corte secular deve andar a la Chiesa per diffinir la lite.

XIV. Qual homini ponno litigar contra al-

tri, & quali non.

XV. Che pena deve pagar quel schiavo, o schiava che mette il suo patron in lite.

XVI. Quali ponno placitar per altri in corte, & quali non.

XVII. Quali non ponno placitar in corte, se non per se stessi solamente.

XVIII. De quelli che ponno litigar per se, & per certe persone.

XIX. Come deve esser aldito l'advocato, & non altrimenti.

XX. De colui che non è di età, & del prodigo.

XXI. De qual cose si puol litigare in corte, & de qual non.

XXII. Qual cose non se dieno placitare in corte, ne esser aldite.

XXIII. Dapoì che havemo dechiavito quali devono esser li Iudici, che devono fare, come si deve governar el Visconte, quali devono esser li advocati, & quali ponno litigar per altri, & quali non, diemo hora de li Iudicii, & prima del Re.

XXIV. Che potestà ha il Re verso li suoi homini, & che son tenuti a lui li suoi homini.

XXV. De le vendite, & comprite, & qual vendita deve valer, & qual non.

XXVI. Del venditore che riceve una parte del pagamento di quel che hà venduto, o uno solo danavo.

XXVII. Del mercadante, ch'è in possesso de la robba comprata, & poi si vol pentir.

XXVIII. Che action hà il parente di colui che vende la sua heredità ad un altro.

XXIX. De colui che compra una heredità, & la tien un anno, & un giovo senza zalanzare, & che deve pagare el compratore al Re, & ch'el venditore.

XXX. De colui che tole una casa in pegno, sel scorderà fitto da quella de chi deve esser.

XXXI. Del compratore, & venditore de la bestia vestiva, & come si può restituire.

XXXII. De colui che compra schiavo, o schiava che cade de la brutta.

XXXIII. De colui che compra schiavo, o schiava lazarin, o lazarina.

XXXIV.

- XXXIV. De colui che compra porco, o porca lazarina, o lazarina.
- XXXV. Del pegno venduto senza saputa del suo patron.
- XXXVI. De colui che compra, o vende cose de la Chiesa.
- XXXVII. Del compratore che compra un cavallo a tempo specificato, & al termine poi non hà da pagarlo.
- XXXVIII. Come si puol tuor la cavalcatura del piezo, & del debitor, ancor chel habbi in prestito.
- XXXIX. De li mercadanti che mostrano una mostra, & vendeno le mercantie sue non simile a la mostra.
- XL. De li imprestiti che si mandano sopra mare.
- XLI. Chi dà la sua robba per portarla in uno loco, & vien portata in un altro.
- XLII. Che si deve far de la robba gitata in mare per alleggerir el naviglio al tempo rio.
- XLIII. De li marinari che s'accordano per fare un viajo, & dappoi tosto capara si pentono.
- XLIV. Che deve far la Iustitia de quelli che portano cose vietate in terra de l'infideli.
- XLV. De le robbe che si manda sopra mare, & arvien, che li corsari le tuoleno, o si rompe el naviglio.
- XLVI. De le robbe gitate in mare, & trovate poi al fondi de l'acqua, o a la riva, & che parte deve haver chi la trova.
- XLVII. Chi impresta una cosa non deve ricever un'altra.
- XLVIII. Del debitor che dice al creditor doverli dare più di quel che diè dar egli a lui.
- XLIX. Del debitor che nega il debito, & poi lo confessa in corte senza altri testimonii.
- L. De colui che impresta in presentia de doi testimonii, & uno d'essi testimonii more.
- LI. Del debitor che confessa parte del suo debito, & parte non.
- LII. Del cavallo dato in pegno.
- LIII. Chi perde il pegno sopra lo quale hà imprestato danari.
- LIV. Del debitor che non hà da pagare.
- LV. Del Franco, & Sorian che die dare l'un a l'altro.
- LVI. La vason del Franco, & del Sarasin per debito.
- LVII. Del Franco, & del Grifon, & che testimonii li bisognano.
- LVIII. Del Grifon, & del Armeno, & che testimonii li bisognano.
- LIX. Del Sorian, & Nestorin.
- LX. Del Iacobito, & Nestorino.
- LXI. Del venuto in corte per debito.
- LXII. De li piezi.
- LXIII. Del piezo che nega la piezaria in corte, & poi la confessa.
- LXIV. De colui che vende el pegno del suo piezo più di quel che li diè dar.
- LXV. Del creditor che vende el pegno del suo debitor, dappoi toltolo.
- LXVI. De li piezi che voleno insfr de la piezaria, & quando ponno insfr.
- LXVII. Del debitor che lascia vender li pegni de li suoi piezi, & non hà da pagare.
- LXVIII. Del debitor che mette piezi.
- LXIX. Del piezo che non hà de alimpir la piezaria, o che sia absentato dal paese.
- LXX. De li pegni di piezi, & come si devono tenir avanti che siano venduti.
- LXXI. Del pegno sussepo da la prima vendita, senza licentia del suo Signor, & poi venduto per manco, de chi deve esser il danno, o del patron, o de l'incantador.
- LXXII. De li piezi morti avanti chel creditor sia pagato, & a chi puè egli domandar el suo.
- LXXIII. De colui che tuol alcuna cosa dal suo debitor per daverli altro termine de pagarlo.
- LXXIV. Del piezo che non hà il modo de pagar, & del debitor che si puè retenir.
- LXXV. Del piezo, & quando puol insfr de la piezaria, quando nou.
- LXXVI. Del piezo che non confessa, se non la mita de la piezaria fatta.
- LXXVII. De la forza del pegno che si tuol al piezo.
- LXXVIII. Chi puè vender la cosa del debitor, o il piezo, o il creditor, & qual vendita val.
- LXXIX. De li pegni di piezi che si vendeno, & chi li deve restorar.
- LXXX. Come puè perder la sua cavalcatura chi la impresta ad uno che sia debitor, & piezo.
- LXXXI. De quelli che siano a salario con altri, & che autorità hà el Signor verso el suo servitor, & el servitor verso el Signor.
- LXXXII. Del servitore, & massera che trovano alcuna cosa, de chi deve esser quel che trovano, & del patron, & del servitor.
- LXXXIII. Del servitore, & massera che perdono alcuna cosa del suo Signor.
- LXXXIV. De colui che batte el suo servitore, & massera.
- LXXXV. De li sartori, & altri manuali che fugono con li lavori de li homini.
- LXXXVI. De le locatior de case, et quando le puè lassar un locatore.
- LXXXVII. Del pagamento del fitto de le case.
- LXXXVIII. De quelli che danno cavalcature a nolo.
- LXXXIX. Del gambellaro che da a nolo li suoi gambelli, & quelli cascavo, et fanno qualche danno.
- XC. De la bestia data a nolo a la qual rinoveste il camin, & more, de chi deve esser il danno.
- XCI. De chi deve esser el danno de la bestia che more dappò tosta a nolo, et fatta la mariscalcar.
- XCII. De colui che tuol a nolo una bestia, & poi la vende, & impegna, & li vien tosta per debito suo.
- XCIII. De li terreni, case, & zardini,

dati a censo.

XCIV. De quelli che tengono le sue case, terreni, o giardini, a censo.

XCV. De colui che raccomanda una cosa, la qual si perde.

XCVI. De colui che raccomanda una bottiglia serrata, & la trova aperta.

XCVII. De l'hoste che vien dimandata la vobba datali in raccomandatione.

XCVIII. Come deve restituir l'hoste quella cosa che li vien raccomandata dapoi.

XCIX. De la compagnia, & convention che fanno li homini tra loro.

C. Del compagno che fa danno a la compagnia, & del restoro.

CI. De le convention che li homini fanno tra loro, & qual vale, & qual non.

CII. De colui che fa patto de far male.

CIII. Che si deve fare di quelli che partiziano de far male, & lo fanno.

CIV. Quanto si deve giurare.

CV. Per che dà la corte termini a li litiganti.

CVI. In che pena incorre chi è a termine, & non vien in corte.

CVII. De colui ch'è a termine, & non è homo de la città, il qual non vien al suo termine.

CVIII. De colui che non può venir al suo termine, & el sacramento che fa el servitor di colui che manda à dinotar el suo impedimento del termine.

CIX. Come perde l'actor la causa, & la guardaena el Reo.

CX. Del colpo apparente, & de colui chel dà.

CXI. De l'actor che non nomina de chi se recchiama, & si metteno a termine le parte.

CXII. Del pezzo che pieza un' homo de venir al suo termine, & l' homo non vien, in che incorre el pezzo.

CXIII. Le rason che hanno verso el Visconte le persone litigante.

CXIV. De li Religiosi che litigano in la corte Real, & dapoi convinti el suo superiore non vol esequir quel che fece il suo fratte.

CXV. De la causa messa a termine per causa de li preiurati discordanti de opinion.

CXVI. Se la donna maridata citata in iudicio deve responder, o non.

CXVII. De colui che vuol per pezzo una femina che hà marito se la piezava val, o non.

CXVIII. De colui che si marida con donna vedova, la qual hà debiti suoi, & del primo suo marito, & chi deve pagar quel debito.

CXIX. La pena di colui che dispozzella una vergine senza saputa de chi l'hà in governo.

CXX. Ancora de la medema materia.

CXXI. Per qual causa si deve haver advocato, & per qual non.

CXXII. Che homini devono esser li testimoni.

CXXIII. Qual homini ponno esser testimoni in corte, & quali non.

CXXIV. Chi può esser testimonio, & chi non.

CXXV. Chi può testificar contra donna, s' in quella prova vi hà battaglia.

CXXVI. Del Visconte, & de li suoi bastonieri che voleno esser testimoni, & se vale.

CXXVII. De li testimoni de le scritture, & qual testimonio de scrittura val, et qual non.

CXXVIII. Qual scrittura vale, & qual non.

CXXIX. De le scritture de li homini del commune.

CXXX. De la scrittura che non hà scritti testimoni se diè valer, o non.

CXXXI. Qual cose si ponno iudicar in le corte de li communi, & qual devono esser iudicate in la corte regia.

CXXXII. De colui che vol esser testimonio in corte, & lui è guasto, & hà passato la età di sessanta anni.

CXXXIII. De colui ch'è amalato, et vien querevato de lassinamento.

CXXXIV. Del creditore morto del qual vien dimandato poi il suo credito per li suoi parenti.

CXXXV. De colui che non deve esser accertato per testimonio.

CXXXVI. De la testimonianza de l' homo religioso, & prete, & clerico, & quanto vale.

CXXXVII. Che il Visconte, & li giurati sonno tenuti de transferirse al loco de le differentie tra vicini oriente.

CXXXVIII. De colui che mette travo ne l' altrui muro.

CXXXIX. De colui che vol fabricar in la sua guastina, & alcun li mette difficultà.

CXL. La rason che deve haver chi receive alcun danno fuor de li muri di casa sua.

CXLI. De matrimonio, & qual matrimonio vale, & qual non deve esser tenuto, nè de Cavaglieri, nè de homini ligii, nè de Borgefi, che tal rason deve esser del Borgefe, come del Cavaglier, per che altramente non savia iusta la Leze, nè l' assisa, & de che età deve esser l' homo, et la donna avanti che si sposano, & che si possano sposare a la Sancta Chiesa.

CXLII. Come si può divider el matrimonio quando non è fatto come si deve.

CXLIII. De colui che si marida con la sua parente, del prete che li marida, & de li intervenienti al sposar, che pena devono haver.

CXLIV. Come diè l' homo assiguar, & maridar la donna in la Sancta Chiesa.

CXLV. De le pene che si mette in li patti nuptiali a chi si pente.

CXLVI. De colui che promette, & tocha la man a donna, & non la prende il quale li hà dato alcuna cosa, se può recuperar quella cosa.

CXLVII.

- CXLVII. De l' homo, & de la donna che tocchano la man, & move l' uno avanti che la vaduca, che deve esser de la facultà sua.
- CXLVIII. De la donna vedova che prende marito infra l' anno che morse il suo primo marito.
- CXLIX. Sel figliolo del primo marito pud lassar alcuna cosa a sua madre venendo a morte.
- CL. Cbi è obligato pagar la dote a la moglie del morto.
- CLI. Come la donna vivente il marito puol dimandar, & haver la sua dote.
- CLII. Se deve haver alcun male colui che non hà da pagar la dote di sua moglie.
- CLIII. Qual dono vale, & qual non, de li doni ch' el marito fa a sua moglie d'apoi toltola.
- CLIV. Che dono pud far l' homo a sua moglie, el qual possa, & debba valere.
- CLV. Perché si pud divider il matrimonio, d'apoi fatto.
- CLVI. Del matrimonio che si separa per alcuno impedimento.
- CLVII. Cbi deve nutrir li figlioli piccoli del matrimonio che si divide.
- CLVIII. Che rason hanno li figlioli naturali in le heredità, & beni del padre, & de la madre sua.
- CLIX. In che tempo non si pud far sponsalitie, mà ben prometter, & tochar la mano.
- CLX. In che caso se diè recchiar la donna dal marito suo, se la batte, & fa alcun menfatto.
- CLXI. Di colui che si marida a una donna con tutti li suoi dritti.
- CLXII. Quel che guadagna la moglie, & il marito insieme.
- CLXIII. De li testamenti, & ultime volontà, de li testimoni, come devono intender ben, & li commissarii obligati ad eseguir la volontà del testatore, per che la legge dice esser gran peccato in colui che hà le robbe del morto, & non le dà dove hà ordinato lui.
- CLXIV. De chi deve esser la facultà del morto abintestato havendo moglie, & figlioli.
- CLXV. De chi devono esser li stabili acquistati per la moglie, & marito, quando more la moglie prima.
- CLXVI. Del stabile havuto per sententia in corte, el qual vien poi domandato per un' altro.
- CLXVII. De chi deve esser la facultà del morto abintestato che non hà moglie, nè figli, nè parenti.
- CLXVIII. De colui che dona alcuna cosa per testamento de le rason di sua moglie.
- CLXIX. Cbi è obligato pagar il debito del defunto, se sua moglie è viva.
- CLXX. De le donation chel padre, & la madre ponno fare a suoi figlioli in vita, & in morte sua.
- CLXXI. Che sonno tenuti li parenti del morto, che riceverno li suoi beni.
- CLXXII. Qual stabile deve esser venduto prima per debito, & del marito, & de la moglie.
- CLXXIII. Sel testamento nel qual si lassa l' altrui robba vale, o non.
- CLXXIV. De chi deve esser la facultà del morto abintestato che non hà parenti, nè figlioli.
- CLXXV. Come deve dimandar, & provar il lasso colui al quale vien lassato.
- CLXXVI. Del legato che lassa la moglie al marito, accid che non toglia altra moglie.
- CLXXVII. De li legati per li quali rimangono obligati li beni del testatore per pagarli.
- CLXXVIII. Del legato chel marito fa a la moglie, & qual donation val, & qual non.
- CLXXIX. Cbi deve esser el scrittor del testamento.
- CLXXX. Che testimonij devono esser al testamento, accid chel voglia.
- CLXXXI. Del battizato, & battizata, che fa testamento, & che action hà in le sue robbe colui che l' hà franchito.
- CLXXXII. De li battizati che moreno senza testamento, & senza figlioli, & de chi deve esser li suoi beni.
- CLXXXIII. Per quante cause torna in servizio el schiavo, & schiava, d'apoi battizato, & liberato de iure.
- CLXXXIV. Del servo costituito herede.
- CLXXXV. Quando è tenuto il patron dar la franchisia al suo servo.
- CLXXXVI. Del servo esistente in pegno se suo patron lo puol franchire.
- CLXXXVII. De l' homo libero che sopra esser venduto per Sarasin di volontà.
- CLXXXVIII. Che si deve far di colui che tien scolo un schiavo, & schiava in casa sua, d'apoi fatte le cride d' ordine de la corte.
- CLXXXIX. Sel schiavo liberato è tenuto resar el danno, & delitto commesso in tempo ch' era schiavo, & non.
- CXC. Che si deve far del servo che batte, & fessisce alcun Christiano a dritto, & a torto.
- CXCI. Che l' actor deve mostrar col dito, quel che domanda.
- CXCII. Del debitor che more, & non fa mention al suo testamento del debito che deve.
- CXCIII. Dove si deve litigar di stabili.
- CXCIV. La rason de le case impegnate quando passa un' anno, & uno giorno.
- CXCV. Del stabile medemo, & dove si deve litigar.
- CXCVI. De li doni che fanno li homini l' un a l' altro, & qual deve valer, & qual non, & quando si deve restituir la cosa donata ancor che sia possessa.
- CXCVII. De altra donatione conditionata.
- CXCVIII. De colui che perde la sua cavalcatura.
- CXCIX. De la robba robbata, & portata, & menata a Saraceni.
- CC. De la cosa robbata.

CCI. Che alcuno homo siando alozato in casa d'altri deve ricever alcun danno.

CCII. De li ladronozzi.

CCIII. Che si deve far del ladro che un homo trova, o prende robando a casa sua.

CCIV. Che se diè far del ladro che sarà preso per il cridar d'alcuno.

CCV. De li beni trovati adosso al ladro preso.

CCVI. Del ladro Sarasin che vien a le vigne, d'giardini, d nella casa d'alcun homo.

CCVII. Che se diè far de la robba persa, & poi trovata apresso alcuna persona.

CCVIII. De l' homo che vien imputato in corte per ladro, & disleale.

CCIX. Del querelante de furto che non può provar la sua querela.

CCX. Sel si deve dar fede a la testimonianza del ladro.

CCXI. De colui che lascia scampar el ladro.

CCXII. De li compagni ladri che s'accompagnano insieme.

CCXIII. Che rason deve haver el patron del servo che suze in pagania, & poi ritorna in terra de Christiani.

CCXIV. De la cosa robbata trovata a vender.

CCXV. De chi deve esser il miel che le ape fanno in altrui campo, d arboro, d' cascfa senza menavle per forza de là dove erano.

CCXVI. Che si deve far del ladro che robba galline, & oche.

CCXVII. De li astori, falconi, sparavieci, & altri ucelli da preda che li Baroni, Cavaglieri, & altri usano nutrire per ucellare che si perdono.

CCXVIII. De li fisici che medicano li ammalati d'antoli medicine, siropi, & altre cose, li quali moreno per la mala cura.

CCXIX. Per quante cause ponno i parenti exbereditar li suoi figlioli da tutti li suoi beni.

CCXX. Le cause per le quale li figlioli ponno disbereditare el suo padre, & madre da li suoi beni.

CCXXI. Li statuti che devono esser a la corte del contegno, & qual cose se dieno iudicar, & qual non.

CCXXII. Il pagamento de le robbe portate per mar, & per terra statuto antiquamente per li Re, & providi homini del paese.

CCXXIII. Et similmente il capitolo seguente nel quale si contien che li heretici, & infideli debbano stantiar in Acre per pagar alcuni datii che si usava allora in Siria, & hora pagano in Cipro altramente, come appar al libro de li datii, non mi parse copiarlo per che non è in constitution.

CCXXIV. De colui che appalta un terren, & sopra quello fabrica, & poi vorà vender, d ruinar la sua fabrica.

CCXXV. Come può chi vol slargar la sua casa per el suo muro edificando a la strada del Signor.

CCXXVI. Che deve esser di colui che batte un altro.

CCXXVII. Che si deve far a colui che assalta ad un altro per batter, o per occiderlo.

CCXXVIII. Quanto vale la testimonianza de doi homini ligii, che prendeno un homo commettuto a sassinamento.

CCXXIX. De colui che ha molte ferite, & cho se diè far de quelli chel feriteno, sel more per quelle ferite.

CCXXX. De che la Iustitia deve haver iustification, & de che non.

CCXXXI. A che pena incorre colui che vorà imputar de falsità li atti de la corte.

CCXXXII. Che deve pagar a la Iustitia colui che batte, d fa batter un homo, d femina, & che al batuto.

CCXXXIII. Del Franco, idest libero, che batte el scbiarvo, d scbiarva.

CCXXXIV. Che si deve fare de li putti contra i quali si querela alcuno.

CCXXXV. De li putti menori de quindese anni che si querelano.

CCXXXVI. Ch'è tenuto el Signor de dar al campion Iustitiano disfidante per rason.

CCXXXVII. Chi è tenuto de domandar la morte di colui che vien amazzato, & non hà alcuno de cercar le sue rason contra l' homicida.

CCXXXVIII. Che si deve fare de li campioni, d'apoi che saran intrati al campo, & uniti insieme per combatter.

CCXXXIX. Che alcun Grifon, Sarasin, d Sorjan non può levar a battaglia alcun Christian Franco.

CCXL. De sassinamenti, de bonicidii, de herefie, & de abandoni de cadaun.

CCXLI. Che si deve fare quando un ferito de piaga mortale si querela in corte, & il querelato nega, & adimpisse l'assisa, & poi avien che colui more per quella piaga.

CCXLII. Che si deve fare di colui che ferisse un homo, & poi s'accorda seco per danari, & dapoi l'accordio more el ferito per quella ferita.

CCXLIII. Del giurato che non vol consigliar quelli, d quelle ch'è obligato consigliare de iure.

CCXLIV. Del thesoro che si trova sotto terra, che alcun hà messo, el quale è morto, de chi deve esser, d del Signor de la terra, d de colui che l' haverà trovato.

CCXLV. Che pena devo haver colui che mette foco in la città, & fa alcun danno.

CCXLVI. De chi deve esser quella casa, in la quale vien sepulto un morto.

CCXLVII. Che si deve far quando si trova un homo morto per la strada, & uno vivo apresso di lui.

CCXLVIII. Che si deve fare quando un homo maridato trova la sua moglie giaceva con un altro, & li amazza tutti dd.

CCXLIX. A qual corte se diè terminar la querela de la donna che dice l' homo usar

con essa in altro che per il dritto modo.

CCL. La pena de li scrivani che fanno privileggi falsi, over instrumenti, & sonno corvinti per la cognition de le lettere medeme.

CCLI. La pena de li scrivani del fonggo, & del comercio, & d' altri lochi che robano de li dritti del Signor.

CCLII. Che si deve far de li overessi ch' imagliano false bolle, & false stampe.

CCLIII. El pagamento chel Signor deve haver da li delinquenti per tutta la sua terra.

CCLIV. Che deve pagar a colui che guadagna la sua lite in corte per testimoni.

CCLV. Che deve pagar colui che batte un' altro.

CCLVI. Che deve pagar el Sorian che batte un' homo, & donna Franca.

CCLVII. De la femina che batte un' homo.

CCLVIII. La pena del ladro in el primo furto.

CCLIX. La pena del ladro trovato bolato.

CCLX. De le cride del Signor publicate per la terra.

CCLXI. La pena de le misure, & pesti falsi.

CCLXII. Che deve pagar in corte colui che vende la sua casa.

CCLXIII. De li scovatori de la terra, & de le rive, come si deve fare.

CCLXIV. Del sacramento che la corte non deve tuor niente.

CCLXV. De colui che dette il suo pegno per danari che tolse imprestito, & el prestator non vol restituir el pegno.

Cap. Ultimo. Che cosa sia portar el iudicio.

F I N I S.

PATRIS NOMINE,
MAGNA VIRTUTE FILII,
SPIRITUS SANCTI GRATIA,

A M E N.

Qui comincia il Libro de Iustitia & Iure.

Qui tratta la rason, & equità. Et prima qual homo deue esser il Visconte, & che homeni deueno esser li Iurati, & quali non ponno esser, & come se dieno gouernar, & iudicar tutti li homeni & donne, & tutte le cause de fassinamenti, de latrocinij, de vendite, de comprite, de imprestiti, de case, terreni, & vigna, de Cauaglieri, & fanni, & tutte quelle cause, de le qual se chiameranno in la presentia loro.

Qual deue esser el Visconte statuto al loco per far rason, & come si deue mantener al seruitio del Signor.

III. Il Balio de la città, sopra el quale è la cura de la gente, prima deue hauere in se rason et iustitia, & deue mantener et far mantener la rason a tutti quelli che vegniranno in presentia sua, et ad esso istesso Signor, sì che la città sia gouernata sicuramente per leze, & per rason; *dicebant Athenienses atq; Romani Imperatores, quantum legibus soluti sumus, tamen legibus viuere volumus;* & questo deue fare il Balio per l'honor suo, et per saluatione de l'anima sua, ita che la sua bona fama sia causa, & exemplo di ben operare a tutti li suoi sugetti.

I. **D**ouemo dire nel principio di questo Libro de Iustitia & Iure. Et prima douemo cercar iustitia per dar la sua rason a cadaun homo, & cadauna donna, per che la Scrittura dice; *esto firmus in fide, & in iustitia, Is enim qui firmus est in fide, & in iustitia, uiuit, nec moritur unquam, & iustus ex fide uiuit.* Parimente la iustitia deue esser costante & perpetua, douemo adonque hauere il modo & la via, precipue della fede, et della iustitia, sì che per fede, & per iustitia possiamo rendere a ciasun el suo.

Qual homo deue esser el Visconte.

II. Colui el quale vol cercare el recto, & far iustitia ad altri, deue sopra tutte le cose temer & amar Dio. Et nessun homo pol temer, ne amar Dio, s'el non ha fede; & chi ha fede sequita ch'el habbia verità, et iustitia in se. *At enim Scriptura, fidei omnia adsunt.* Adunque chi altrui vol far iustitia, deue sempre hauer il timor & gelo de Dio, et così potrà inquirir la verità, et ad altri far iustitia; et ben si richiede, che chi vol iudicar li mensfatti d'altri, sia ben accostumato, che gran carico piglia sopra di se colui, el quale vol far dretto el uiuer & li fatti de ciascuno, per cio che deue guardar a cadauno la vita, & la consuetudine, & se stesso drizzare, & approssimare a tutti li boni fatti, & deue ben sapere, che come iudicà la gente, così farà esso iudicato.

El Re che homo deue far Balio, ouer Visconte, & con che consulto, & come deue far rason, & comandar li sui Iudici de far le sententie secondo le domande, & le risposte.

IV. Il Signor de la città, con il consiglio de li homini de la città, deue poner nel gouerno di sua corte homo che ami Dio, & che li porti fede, & sia legale, & che administri rason, & iustitia a tutti quelli che dauanti de lui l'haueranno a richiedere; & poi chel Balio hauerà sentato nel suo seggio in la corte, deue amicabilemente, et con bona ciera vdire che richiede, ò di che si dolo l'actor, et che risponde il reo; deue poi comandar a li giurati, che faciano giudicio de la dimanda, et risposta, et quando il giudicio sarà fatto, el Balio deue far iustitia a colui di cui è diffinita la lite; & appresso il Balio deue pigliar el dretto che vien al Signor.

Che deue far el Visconte, in che ual aiuto suo, & che perde, quando fa quello che non deue.

V. Il Balio non pol, nè deue fauorizar alcun homo in corte, nè deue restar de far rason, per alcuna mala uoluntà, chel habbia uerso alcun homo, ò femina del mondo, nè per alcuna promessa, che se gli fa-

cesse,

ceffe, deue trattar alcuno insinceramente, oltra mesura, & rafone; & sel faceffe, & fuffe prouato, o per ditto di giurati cognofciuto, deue effer punito fecondo el mancameto, & priuato da l'officio, et cacciato dal Regno, et tutta la fua facultà deue effer del Signore.

Che deue fare el Visconte de le catiue vfanze, & come diè exaltare per la fua fede li boni coflumi, & mantenergli.

VII. Il Balio non deue metter rie vfanze in la terra, et sel fa, li giurati non lo deueno fopportare, anzi lo deueno dire al Signore, & il Signor è tenuto de priuarlo da l'officio, & (sel non è homo legio) bandirlo fora de la città, per termine de otto anni; perche el Balio è tenuto per sacramento de mantener, & exaltar li boni coflumi, & li rei destruzer, & annullarli per l'honor de Dio, & per beneficio de la terra, & per la faluazione de l'anima fua.

Qual homini deueno effer li giurati, & per che sonno flautiti là.

VIII. Li giurati deueno effer mantenitori de le Leze, et amatori de Dio, & deueno reftamente dir, & far iuftitia a tutte le gente, *sine exceptione personarum*, & deueno dare el miglior configlio che fanno a tutti quelli che glielo dimanderanno.

Quel che non deueno fare li giurati, & fazzandolo deueno effer priuati da la compagnia de li altri.

VIII. Li giurati in alcuna controuerfia non deueno effer aduocati, et iudici, et s' el fa, deue effer leuato da la compagnia de li altri giurati, et deue perder refpofla de la corte, perche la leze vieta, che alcuno sia aduocato & iudice in una medefima caufa.

Che deueno far li giurati, dapoi che faranno fentati in la corte.

IX. Li giurati poi che haueranno fentato in la corte, deueno vdire, et ben intendere le dimande, et le rifpofte, et fopra quel che li farà ditto, et mofttrato, deueno far refto iudicio, fenza alcuna fraude, nè deueno pender a la destra, o a la sinistra, ma drittamente iudicar così el grande, come il piccolo, et così il rico, come il pouero. *Qui enim sic faciunt sunt amici Dei*, poi che fanno gratta iuftitia, come gli è comandato nella leze, & nell'affiffa.

Che gli giurati non ponno configliar, nè aldir ad alcuno, dapoi fentato nelle fue feggie.

X. Li giurati non deueno poi che sonno fentati in corte nel fuo feggio, dar orecchie ad altri, fe non a chi ha controuerfia, nè deueno palefare li secreti de la corte ad alcuno homo del mondo, nè etiam a fuo pa-

dre; et s' el fa, deue effer priuato da la corte, & dal honor doue è, et bandito da la terra vn anno, et vno giorno.

Che ponno fare li giurati auanti la termination.

XI. Li giurati hanno libertà fe voleno de acordare li fuoi vicini, che sonno difcordanti, ouer altre perfone, auanti però che l'uno sia rechiato da l'altro, et deueno fchiuar il mal che vedeno, iuxta il fuo potere, et effer communi configliari, & deueno fempre guardar, & faluaril dretto del Signore, meglio che potranno, et faperanno; ancora ponno li giurati acordar do homini auanti che sia fatto el iudicio tra loro, ma poi non, perche loro fanno bene, qual de li doi ha guadagnato, ò l'actore, ò il reo; et ben deue il iudice fapere, che l'actore è colui che si richiama, et il reo colui che rifponde.

Che si deue fare a li giurati flautiti a far rafon, & configliar le vidue, & orphani, & altri che li domandano configlio, negando de configliar quelli.

XII. Sel auien che vn'orphano, ouer orphana, ouero vn putto che non sia de età, ouero vna femina vedoa rechiede per nome, ò fa rechieder per nome dò de li giurati de la corte per fuo configlio, la rafon difpone che siano tenuti de darli configlio il migliore, & più fidele che faperanno; & s' el auiene che alcuno di giurati rechiefti per nome al configlio de alcuna de le sopra nominate perfone diceffe (odendo gli altri giurati) non voler andare al confulto de quelle che l'haueranno rechiefto, la rafon comanda che subito el ditto iurato sia casso da la compagnia de li altri giurati, & deue hauer perfo rifpofla di corte in perpetuo, sì ch' el non deue mai effer vdito, nè creto, & deue effer aprefso el Signor nel numero di desleali, perche beniffimo s' ha prouato desleale, poi chel ha vietà de dar vero, & fidel configlio a colui, o a quella, cui è tenuto configliare; & ben fai che ciaschaduno di xij. giurati è tenuto per sua fede dar configlio a tutte le gente che gielo rechiederanno, s' el fuffe ben contra fuo padre, o sua madre, & quefto vole la rafone, perciò che sonno conftituiti per far iuftitia, & per dar iufto, & fidel configlio, a tutti quelli che configlio li rechiederanno.

Come deue effer faluato, & guardato quel che è de la fanta Chiesa, & come la corte secular deue andar a la Chiesa per diffinir la lite.

XIII. Per le fancte conftitutione, & per le honefte, & bone vfanze è ordinato, che le rafon de le fancte Chiesie, doue tutti li christiani receueno li sacramenti de la fede, siano ben cufodite, & mantenuti li priuilegij che hanno, & che le loro intrade, &

ragione non s'iano fminuite de niente, de le quale li Viscou, li Arcieuecou, gli Archidiaconi, il degano, & il clero che ferue a la sancta Chiesa viue, & tutte quelle cose, che appartengono a la sancta Chiesa, le deueno haue, & tenir in pace; et se tra loro occorre alcuna differentia, la deue esser diffinita per li prelati de la sancta Chiesa; nè il Balio, nè li giurati de la corte li deueno disturbare in alcuna cosa, ma sonno ben tenuti de darli loro braccio, & consiglio a perferramente compire tal differentia, se gli farà di mestiero; et s'el aduen che la differentia sia commune, cioè che appartegna a la sancta Chiesa, et a la corte Regale, come è, se alcun clerico fa vn mancamento che debba, & aspetta esser iudicato per la corte Regale, ouero se alcun Laico fa delitto uerso la Chiesa, ò qualche altra simel cosa, la rason, & l'assisa commanda, che la Chiesa non sia tratta fora de le iurisdiction sue, cioè che tal differentia non deue esser decisa nella corte Regale, se li Prelati de la Chiesa non lo commandassero de lor propria volunrà, anzi è iusto che il Balio, & li giurati uegnano in chiesa, & lì, in presenzia de li Prelati, sia iudicato tal menfatto, secondo quel che vederanno, ouer vdiranno. *Dicit euangelium que sunt cesaris reddite cesari, & que sunt Dei Deo;* adunque è ben giusto che cio che è, ouer appartien a la sancta Chiesa sia dato a quella, & cio che è di cesare a la corte Regale, & questo è iusto per la leze, & per iustitia.

Qual homini ponno litigar contro altri, & quali non.

XIV. Il figlio che è nella potesta del suo padre per la leze, & per l'assisa, s'el non è di età non pole rech'amarle de suo padre, nè de altra persona, però che non pol esser vditica di ferenzia tra doi, luno di quali sia in potesta de l'altro; ma dapoi chel figliol di fameglia ferà di età, cioè dapoi chel hauea xv. anni, potrà ben agitare contra tutti, & dimandar la sua rason, & risponderla a tutti quelli che gli dimandassero; & questo è iusto per leze, et per l'assisa.

Che pena deue pagar quel schiauo, o schiaua che mette il suo patron in lite.

XV. Parimente fel auiene chel libertino, cioè colui che s'ò schiauo farasin, & è fatto christiano, vol agitare, non puol nè deue contra il suo Signore, per la rason dirta del figliol di fameglia, che è nel poter di suo padre; & s'el libertino cita a lite il suo patron, o la sua patrona, o lor figlioli, la corte non lo deue vdire, anzi lo deue ritenere, come caduro a pagare a la corte, doue è sta citati, bifanti sessanta; et s'el non haueffe de che pagare, se li deue raggliar la lingua, se lè vile il male, di che

imputa il suo patron, o la sua patrona, o lor figlioli; & deue essere de la corte per dretto, & per rason, & per l'assisa.

Quali ponno placitar per altri in corte, & quali non.

XVI. Molti sonno gli homini che non ponno litigar in corte per altri, come sonno il figliolo di fameglia, et il fordo, et il feruo, quali non ponno de rason litigar in corte per sì, ne per altri.

Quali non ponno placitar in corte, se non per se stessi solamente.

XVII. Sonno ancora alcuni, che non ponno litigar in corte, nè deueno esser uditi per altri homini, ma ben per se stessi, come è colui che ha perso la vista; ben puol la femina litigare per suo padre, se suo padre è amalato, per la leze, et per l'assisa.

De quelli che ponno litigar per se, & per certe persone.

XVIII. Ancora tal persone sonno che non ponno litigar in corte, se non per loro, o per certe persone, come è un infame, di latrocinio, o di rapina, o uno che habbi donato qualche cosa per non esser querelato del suo mancamento, che questo ha fatto per mala conscientia cognoscendosi colpeuole; tal homini ponno solamente litigare per sì, et per soi figlioli, ma non per altri, per iustitia, leze, et assisa.

Come deue esser aldito l'aduocato, & non altrimenti.

XIX. L'aduocato fel vol esser procuratore in corre de la lite de alcun homo, la rason vole che auanti chel sia udito faccia la corre certa, et sicura, chel vol parlar de ordine de colui, di cui è la lite; et se di cio non rende la corte sicura, non deue esser udito per iustitia, et per l'assisa.

De colui che non è di età, & del prodigo.

XX. Il figlio di fameglia, che non è di età, non puol esser aduocato, perciò chel non è di età, et per quelle rason, che son ditte di sopra; *iubet enim lex, ut qui alieno indiget auxilio, atque consilio, quemadmodum ille qui non habet artem, nulli ferat opem in controuersia;* et parimente colui che è prodigo del suo, non deue esser aduocato in corte per difender altri, perche la leze dice; *qui bona sua dilapidat, aliorum curam in causis gereere non debet,* poi che non fa procurar, et mantener il suo.

De qual cose si puo litigare in corte, & de qual non.

XXI. Le cose, de le quale gli homini deueno, et ponno litigar, deueno esser pecuniarie per leze, et per l'assisa, come sonno oro, argento, ouero altra facultà, ouero tal cose

cofe che di quelle fi poffa far facultà, come fonno cofe mobile, item cafe, terre, vigna, giardini, cafali, o le cofe deueno effer criminale, come fonno homicidij, periurij, latrocinij, rapine, o de impreffidi, doni, vendite, et compride, et tal cofe deueno li giurati de la corte intendere, che de quefte cofe puol, et deue ben effer lire in la corte Real per dretto, et per l'affifa.

Qual cofe non fe dieno placitare in corte, nè effer aldite.

XXII. Sonno tal cofe, che di quelle li homini non deueno litigare per leze, et per l'affifa, et s'el fanno, non deueno effer uditi, come fe do homini contraffaffeno infieme de la grandezza del Cielo, de la creation del firmamento, de la potentia del mondo, de la profondità del mare, del corso di fiummi; ma de tutte le cofe fi puol litigare, de le quale hauemo ditto de sopra, et di quelle deuen effer uditi in tutte le corte, per tutto el Reame de Hierufalem.

Dapoi che hauemo dechiarato, quali deueno effer li iudici, che deueno fare, come fi deue gouernar el Visconte, quali deueno effer li aduocati, & quali ponno litigar per altri, & quali non, diremo hora de li iudicij, & prima del Re.

XXIII. Ben dei fapere tu, et quelli che vi fanno: hora, et che nel aduenir faranno, che colui il quale dimanda prima in corte, prima deue effer expedito di quel che dimanda.

Che potestà ha il Re verso li fuoi homini, & che fon tenuti a lui li fuoi homini.

XXIV. Sel auien che un' homo, o una femina vegna iudica per la corte, fia chi effer fi voglia, cavalier, o borgefe, & il Re, o la Regina di cui è la terra, non vol laffar finire al iudice, doue fi iudica, gli fa torto, & va contra Dio, & falifica il fuo sacramento, & fe fteffo, ne puol cio fare; ch'el Re in primis giura de mantener tutti li doni de gli altri Re, & le bone ufanze del Reame, & giura de mantener iustitia a fuo potere a tutti, così al pouero, come al ricco, così al grande, come al piccolo, apreffo giura de mantener li fuoi homini ligij a dretto contra tutte le perfone secondo l'ufanza di fuo corte; & sel auien che in alcuna maniera voglia contraffare a quel che l'ha giurato de mantenere, fa torto, & renega Idio falificando il giuramento fuo; & ciò non deueno foportar li fuoi homini, nè il popolo, ch'el Signor, o la Signora non fonno Signori, *extra ius*, a far de li fuoi homini il fuo libito, & tuore le fue intrade, ma ben il Signor deue precipue far ragione; che fe lui non la fa, qual de li fuoi homini la farà? poi che l'ifteffo Signor non la fa.

De le vendite, & compride, & qual vendita deue valer, & qual non.

XXV. Sel auien che un' homo vende qual cofa del fuo ad un' altro, & il venditor receue capara di tal vendita, & poi fe pentiffe, la rason dispone, ch'el venditor deue raddopiar la capara al comprador, sel comprador non li volesse far altra afeueolezza; et s'el comprador si pente di tal comprida, ch'el ha fatto, deue perder la capara, & non più, & effer per tanto acquietado, s'el non li volesse render la capara per sua bontà; & questo, se altra conuention non fusse fatta tra loro, cioè tra il comprador, & il venditore.

Del venditore che receue una parte del pagamento, di quel che ha venduto, o uno solo danaro.

XXVI. Il venditor, et il comprator s'accordano tra loro de far un mercato, el venditor gli veude del fuo, et tiene una parte del pagamento, ouero un solo danaro, il venditore non si puol poi pentire di tal mercato, ch'el ha fatto, s'el non gli consentisse etiam il compratore, anzi è tenuto de iure, & per l'affifa il venditor de dar liberamente la cofa venduta al compratore, & effo comprador è obligato di pagar il resto, se altra conuention non fusse tra loro.

Del mercadante che è in possesso della robba comprata, & poi si vol pentir.

XXVII. Se un homo ha venduto qualche cofa del fuo ad un' altro, et il comprador è intrato in possesso della cofa comprata, se poi il venditor se vol pentire, et rituore il fuo, la rason vole che nol poffa hauere, per il possesso hauuto dal comprador, se effo comprador non gliel rendesse de uoluntà; et s'el comprador intrato nel possesso si vol pentire del mercato, & restituire la cofa comprada, parimente nol pò fare, s'el venditor non fusse contento, anzi è tenuto di pagarli la quantità contenuta in la conuentione, per quella cofa, de la qual hà hauuto possesso.

Che azione hà il parente di colui che vende la sua heredità ad un' altro.

XXVIII. Sel auien che un' homo vol vender una sua heredità ad un' altro, & qualch' uno di foi parenti vole comprar tal sua heredità, & dare quanto il forestiero, la rason commanda ch'el parente l'hàbia più preffo che il forestiero. Immo hà tanto poder il parente, o la parente de colui che vende la sua heredità, che dapoi che l'hàrà venduto, la pò ricuperare da quello, ò quella che l'hàrà comprato, per quanto gli hauerà comprato, per quanto gli hauerà dato, intra il spacio di sette giorni dapoi fatta la venditione; ma dapoi passati li sette giorni

ni niun' homo non la pò tuore a colui che l'hauerà comprata, per rason, & affisa.

De colui che compra una heredità, & la tien un anno, & uno giorno, senza zalonzare, & che deue pagare il compratore al Re, & che il venditore.

XXIX. Se un homo compra una heredità da un' altro homo, ò femina, & la pò tenere senza esser zalonzato un' anno, & uno giorno, la rason, & l' affisa commanda, ch' el non possa più perderla per alcun homo, ò femina di età; ma se v' è alcun homo, ò femina che non sia di età, la rason commanda, che colui, o quella che non è di età, non possi perder la sua rason, per anno, et giorno. E statuto etiam in l' affisa, che chi vende heredità, che sia in la terra del Re, & pagi censo, deue pagare a la corte un marco di argento, et colui che compra le terre, o la casa deue dar tre bifanti; ma se le terre, o le case sonno franche, sì, che non paghino alcun censo al Re, nè ad alcun altro, la rason commanda chel non debba pagare, salvo la vendita, & non altro, ma il comprador darà a la corte tre bifanti, et non più, et per tanto deue esser aquietato, per la rason, et l' affisa.

De colui che tole una casa in pegno; sel scoderà fitto da quella, de chi deue esser.

XXX. Se un homo tole in pegno una casa da un' altro homo, ò femina per vinti, per cento, o mille bifanti, fin a un termine specificato, auanti la corte, o el Visconte, o doi giurati, et stà dentro la casa de colui a chi hà imprestato li danari per tanto de fitto, fin al termine, poi quando vien il termine, non lo vol pagare, per non hauer de che; colui che ha imprestato deue comparer in corte, et dirlo al Visconte, et a li giurati, et loro sonno tenuti de iure commandar al incantador publico, ch' el debba incantare per la terra tre giorni la ditra casa, per tanto quanto è il debito, & la terza fiata poi la deue incantar in corte per quanto trouerà, & chi più offerirà la deue hauer, se non la recupera chi l' hà impegnata; & se la casa non fuisse venduta per tanto quanto monta il debito, colui che la impegnò, è obligato de ciò ch' el hà a pagar el resto de iure; & se la casa fuisse venduta più del amontar del debito, la corte è tenuta de tuore el soprabondante, & restituire a colui, o a colei de cui fu la ditra casa, ò heredità, ò terren, ò campo; ma se colui che tuol la casa in pegno la fitta, & riceue il fitto, la rason commanda, che tanto sia disalcato dal debito quanto l' hauerà habuto per conto de fitto per rason & affisa, & se effò è stato, & hà habitato in la casa, similiter li deue disalcar dal debito tanto quanto haria pagato

un' altro homo per fitto se fuisse stato.

Del compratore, & venditore de la bestia restiua, & come si puo restituire.

XXXI. Se occorre che un' homo compra da un' altro una bestia restiua, & il comprador la tiene un' anno, & un giorno in casa sua, non la puol più render a chi gli l' hà venduta, nè il venditor è obligato di receuerla, sel non vole, poi chel comprador l' hà tenuta un' anno, & un giorno; ma sel comprador infra l' anno, & giorno diceffe al venditor chel douesse tor la sua bestia per esser restiua, & che gli rendesse il suo danaro, la rason vole che colui sia tenuto rehauer la sua bestia, & render il precio, dummodo el comprador giuri che la bestia non hà preso tal vizio dapo che l' hà comprata, il che sel fa, deue esser aquietado de iure.

De colui che compra schiauo, ò schiaua che cade de la brutta.

XXXII. Sel auien che un' homo, ò una donna compra da un' altro un schiauo, ò una schiaua, & auien poi chel schiauo, ò la schiaua caze del maluagio male infra l' anno & giorno che fu venduto, colui, ò quella che l' hauerà comprato lo puol ben rendere al venditor infra l' anno, & giorno, & il venditor de iure ch' el receuerlo, & restituirgli quanto hauerà per ciò habuto; ma dapo passato l' anno, & giorno, colui che hauerà comprato il schiauo, ò la schiaua, non puol più renderlo per rason, & per l' affisa.

De colui che compra schiauo, ò schiaua, lazarin, ò lazarina.

XXXIII. Molte volte auien, che una persona compra da un' altra un schiauo, ò una schiaua, & diuene lazarin, ò lazarina intra l' anno, & giorno, che l' hauerà comprato; la rason dispone chel comprador lo puol render al venditor, intra l' anno, & giorno per dretto, & per l' affisa; ma dapo passato l' anno, & giorno, il venditor non è tenuto di receuere lo schiauo, ò schiaua, nè render il precio per il dretto, nè per l' affisa dil' Reame di Hierusalem.

De colui che compra porco, ò porca lazarin, ò lazarina.

XXXIV. Sel auien che un' homo chi che sia, ò femina compra un porco, ò una porca, & dapo lo amazza, & troua lazarofo, ò lazarofo, la rason dispone chel venditor deue retuorlo, et restituir il precio a colui, ò a colei chel comprò, per dretto, & per l' affisa.

Del pegno venduto senza saputa del suo patron.

XXXV. Sel auien che un incantador che vende pegni in la città secondo l' affisa de la terra, vende, & delibera un pegno, & poi

poi va a dimandare al patron, ò patrona del pegno se si contenta del precio, per il quale l'ha deliberato, & gli vien risposto de non, & l'incantador vada dal comprador per suspendere il pegno, & nol truoua, & lo dice a la sua fameglia per dirglielo, & auien poi chel comprador non li vol render il pegno, per che l'incantador non gli ha ditto altro; se per tal cosa vengono a lire in corte, li giurati deueno terminar, che l'incantador giuri esser andato in casa del comprador, & non l'hauer trouaro, et hauerlo ditto a la sua fameglia, & esser andato a posta per suspendere il pegno, per la risposta dattali dal patron del pegno, il che fatto deue recuperarlo de iure, et per l'assisa del Reame di Hierusalem.

De colui che compra, ò vende cose de la Chiesa.

XXXVI. Sel auien che una persona laica compra da un'altro cose di Chiesa, come sonno le cose Sacre, ò benedette, Calice, Croce, ò alcun altro vestimento, ò paramento benedetto, et Sacro, la leze, et l'assisa commanda che immediate restituifica le cose a la sanza Chiesa, et perda tutto quel che l'hauesse comprato, che alcun christiano fidele non deue hauer in le man, nè al suo gouerno, nè in casa sua, cose che siano Sacrate, et benedette; et così commanda la leze che si faccia.

Del compratore che compra un cauallo a tempo specificato, & al termine poi non hà da pagarlo.

XXXVII. Sel auien che un' homo vende un cauallo ad un'altro infin a un termine specificato, et dappoi passato il termine il venditor richiede, che gli daga li suoi danari, et il debitor risponde, ch'el non hà de che pagarlo, la rason vole ch'el giuri come el non hà, de sopra, nè de sotto la terra, de che possa pagar tal debito; et dappoi così giurato, la corte deue dargli lui stesso comprador, el qual lo puol tenir in prelon & li deue come a christiano dar da mangiare al meho del pane, et de l'aqua, se più non li vol dare, et s'el spende alcuna cosa sopra di lui, lo deue metter sopra el debito per dretto, et per l'assisa.

Come si puo tuor la caualcatura del piezo, ò del debitor, ancor che l'habbi in prestito.

XXXVIII. Ben douere sapere che se un' homo impresta una sua caualcatura ad un' altro, & colui che la vol in prestito gli dice; *doman vi venderò la vostra caualcatura;* & così la lascia tuore; se chi la tuole ò debitor, ò piezo ad un'altro, colui a chi è debitor, ò piezo, puol tuore la caualcatura, & pagarli per dretto, & per l'assisa.

De li mercadanii che mostrano una mostra, & vendeno le mercantie sue non simile a la mostra.

XXXIX. Sel auien che un' homo, ò mercadante, ò altro qual si sia; vada per comprar formento da uno che vende, & il venditor li mostra auanti la mostra del formento, ò di qual altra cosa che esser si voglia dicendo; *io ti venderò de tal formento, ò di tal cosa secondo la mostra;* & il comprador sopra di quella gli dà capara; et poi il venditor non li vol dare el formento de la sorte de la mostra, ma d'una altra sorte, la rason commanda chel venditor sia tenuto dargli de la sorte de la mostra, sì de formento, come di quell'altra cosa, de la qual han fatto la conuentione, cioè di quella bontà, però che tutti li homini sonno altretti a fare cio che hanno pattizzato, s'el patto non fusse contra la leze, nè contra l'assisa; et s'el venditor non gli volesse dare quello di che hanno fatto la conuentione, li deue radopiar la capara per dretto, et per rason.

De li prestiti che si mandano sopra mare.

XI. Sapiano ben quelli homini che vanno per il mare, che sel auien tra loro alcuna differentia con li suoi marinari, de getto per rio tempo, ò per alcuna altra causa del nauiglio, la rason commanda che questo sia deciso per la corte de mar; per che in quella non hà alcuna battaglia in le prove, nè dimande di quel viazo, et in la corte de li Borgesi deue hauer battaglia; se la differentia passa un marco de argento; et queste cause sonno statuite a la corte de mar, se non è latrocinio, ò assassinamento, ò tradimento, perche queste deueno venir a la corte; se non hanno altre conuention tra loro, che tutte le conuention, che non sonno contra le leze, deueno esser obseruate.

Chi dà la sua robba per portarla in uno loco, & vien portata in un'altro.

XLI. Se un' homo da ad un'altro vinti, ò cento bisanti per portar sopra el mare, come è fino in Cipro, et fa patto de dargli del guadagno la sua parte, et auiene che colui che li riceue fa altro viaggio, cioè va in altre parte, che là, doue si ha accordato, sel auien chel nauiglio si spezza, et perda li danari, la rason commanda chel sia tenuto de satisfare li danari, perche è andato per suo appetito, doue non hà fatto la conuention d'andare; et sel auien chel guadagni in tal viaggio, deue ben hauer la sua parte el patron di danari per dretto, et per l'assisa.

Che si deue far de la robba gittata in mare per alleggerir el nauiglio al tempo rio.

XLI. Sel auien che una naue, ò altro

T t 2 va-

vafello habbia rio tempo, per il quale gittino le fue mercantie, robbe, ò altro per alleggerir la naue, et scampar la loro vitta, la rason commanda che subito gionti a faluamento in un porto, debbano far conto de tutto quel che vale la naue, o vafello con tutti fuoi fornimenti, et poi de tutto quel che è rimafò in naue, eccetto folam li drappi, che le gente portaffeno adoffo, ma se ancora vi portaffeno qualche fibia d'oro, ò anello, ò cintura de argento, il tutto si deue contar, et redur in contadi con tutto il resto, e schiaui, e schiaue; et fapi, che tutte le cose gettade non deue effer appreciate, se non quanto hanno costado con tutti li fuoi datij, e spese; che se le suffeno appreciate quanto potrian valer in la terra doue le conduceuano, faria torto, perche tal homo haria de la robba, che venderia a tempo di bona vendita, et tal non, come accade che uno compra tal cosa per vinti bifanti, et la vende per cento, et tal volta chi compra per cento, et la vende per vinti, et poi quando si contasse l'uno hauer guadagnato de la sua parte, come se haueffe venduto a tempo buono, et l'altro non, seria torto; et perciò commanda la leze, et l'affiffa, che le cose buttate, et romafe in naue non si deueno apprezzare, se non quanto hanno costato; et dappoi contato, et apprezzato le robbe gittate, et rimafe, per ditto di mercadanti, del nochier, et di marinari, commanda la leze, et l'affiffa, che li giurati del mare debbano iudicare che la perdita vada per rason de centenar de bifanti; cioè per ogni cento bifanti, quanto viene per la perdita de le cose gittate; et se alcun non credesse, che tanto fusse gittato, la corte deue far venir inanzi el nochier, et diuersi di marinari, di miglior, et più da bene che sia, agiurar de dire la verità, et poi per el ditto loro, deue ciascuno partecipar de la perdita; et questo è il dretto, et la rason per l'affiffa.

De li marinari che s'accordano per fare un viazo, & dappoi solo capara si pentono,

XLIII. Sel auien che li marinari s'accordino col patron d'un vafello per far un viaggio, et prendeno la mità del pagamento, per il quale s'hanno accordato, et poi li marinari si penteno, la rason vole che rendano il doppio de quanto hanno habuto, et perdano ogni feruitio, che haueffeno fatto in naue, come è de guardar, ò cargare, poi che vengono amanco del patto; et se l'ingannano i marinari nel ponto del partire, sì che nel aspettarli el patron troui altri più cari, onde l'harà qualche danno, la rason commanda che li primi marinari debbano reintegrar il patron de tal danno per causa loro patito; similiter se un patron de vafello tuole marinari per far un viaggio, et si pente, deue perdere tutto quel

che l'hauerà dato a loro de iure; et s'el patron mutasse il viaggio, et non volesse andar doue prima si accordò, sia più, ò manco lontano, li marinari non son tenuti d'andare, se non si contentaffino de volontà.

Che deue far la Iustitia de quelli che portano cose vietate in terra de l' infideli.

XLIV. Sel auien che un marinaro, ò un mercadante chi si sia, porta alcuna cosa deuedata in terra de Saraceni, come è, s'el porta armature de homo, ò de cavallo, calce de ferro, lanze, balestre, elmi, verge d'azzal, ò di ferro, et puol effer prouato in la corte del mar per li marinari, ò mercadanti ch'erano li, & hanno visto portar, & vender tal cose prohibite a Saraceni, & quel che hà portà, monta più d'uno marco d'argento, tutto il suo deue effer del Signor de la terra, & deue effer condannato per la corte de li Borgesi ad effer impicato per la gola, dappoi che li giurati del mar haueranno receputo nel officio loro le testimonianze de ciò; & questo è iusto per dretto, & per l'affiffa.

De le robbe che si manda sopra mare, & auiene che li corsari le toleno, & si rompe il nauiglio.

XLV. Sel auien che un homo dà del suo ad un altro per portar sopra mar a guadagnar, a la ventura del mar, & de la gente; & auien che corsari gl'incontrano, & gli tuole quanto el porta, ouero per maluagio tempo si rompe il nauiglio, & perde il tutto, la rason vuole chel sia quietado, nè deue pagarli cosa alcuna; ma sel andasse nel viaggio, doue douen andar, fanno, & saluo, & dappoi dismontato in terra faceffe qualche homicidio, ò male, per il che il Signor de la terra prende ciò chel hà, la rason commanda che esso è tenuto a render a la gente cio chel hà tolto da quella, perciò che non è iusto, che l'homo dabene quale li hà dato il suo, el perda per le fue materie, ma ben colui che hà fatto el mal per si deue patir; & sel auiene che recueno la robba da li homini dabene se obligasse portarla sana, & salua in terra, lè tenuto de restarli, benchè la perdesse, per il dretto, & per l'affiffa, & sel non haueffe da pagare a colui di cui tuolle la robba, la corte del mar lo deue metter in presone, & da otto giorni in là dappoi messo in presone, colui, ò colei che l'harà messo, li deue dar da mangiare, almeno del pane, & de lacqua, se più non li vorrà dare, & questo è il dretto, & la rason per l'affiffa.

De le robbe gittate in mare, & trouate poi al fondi de lacqua, ò a la riuu, & che parte deue hauer chi le troua.

XLVI. Sel accade che li mercadanti, ò altra gente che van per mare, per catiuo tem-

tempo buttano del suo in mare, & auien poi che una persona il troua sopraacqua, la rason vole che l'inuentor debba hauer la mità, & dar l'altra mità al patron di quella; Ma sel fusse truouato in fondi del mare, l'inuentor deue hauer la terza parte, perche la robba esistente nel fondi aspetta el suo patron; & sel Signor di quella robba non vi è, la sua parte deue esser del Signor de la terra; & se la naue vien a la terra, & si rompe per fortuna, ò bonazza, ò per altro modo, cio, che è dentro di quella deue esser saluo di colui di chi è; ma rompassi il vasello doue si voglia, ò in mar, ò in terra, el Signor de la terra deue hauer il timon, & l'artimon, perche la buona memoria del Re Amarin diede questa franchisa per tutto el Reame de Hierusalem.

Cbi impresta una cosa, non deue reuer un'altra.

XLVII. Tutti gli homini deueno sapere, che colui che impresta il suo ad un'altro non è tenuto de iure a reuauer altra cosa, se non tale quale hà imprestato, & di tanto valore, & di tanta bontà, come è, se uno ti hà imprestato formento, tu non li dei render orzo, & sel t'impresta oglio, tu non gli dei render vino, & s'el t'impresta bifanti, tu non gli dei render ducati, ma la rason commanda che tu li restituisci tal cosa, qual ti hà imprestato, & ti dirò la rason perche: Perche molte volte auiene chel bifante val cinque soldi & tal volta dicee soldi, & tal volta del formento, il mozo, un bifante, & l'orzo tal futa tre moza al bifante; & però commanda la legge, & l'assisa, che non è iusto, che voi gli dobbiate rendere ducati per bifanti, nè orzo per formento, ma tal cosa quale ti hà imprestato, tale gli dei rendere; nè la corte deue atrenzer alcun a tuor altro, se non quel che l'hà imprestato, se esso non si contentasse, & che la cosa debba essere de tal valor, & di tal bontà, come la fu quando te la imprestò.

Del debitore che dice al creditor douerli dare più di quel che die hauer da lui.

XLVIII. Similiter se alcun homo cira un'altro in corte, & dimanda che gli paghi diese bifanti, che gli deue dare, & colui risponde; *Signori è vero, ma io non li voglio pagare, perche mi deue dar esso più danari, & però non voglio pagarli, se la corte nol conosce;* la cognition, ò iudicio di giurati deue esser tale, che colui sia tenuto di pagare li diese bifanti, perche li hà dimandati prima; & poi s'el pretende dimandar da lui, se li deue far rason per dretto, & per l'assisa.

Del debitore che nega il debito, & poi lo confessa in corte senza altri testimonij.

XLIX. Sel auien che un' homo si richiama d'un altro de qualche cosa che gli debba dare, & quel altro a cui è dimandato il nega in corte auanti il Visconte, et li giurati, & poi auiene, chel recognocea il debito auanti il Visconte, & li giurati senza altri testimonij, la rason vole che subito debba pagar tal debito negato, et resti come disleale, et s'intenda hauer perso risposta di corte, che più in corte non sia cretto, nè udito per testimonianza, & deue esser appresso la Signoria, come un' homo desleale, che per se stesso hà prouato la sua deslealtà, negando la verità.

De colui che impresta in presentia de doi testimonij, & uno de essi testimij muore.

L. Sel auien che un' homo impresta qual cosa del suo ad un'altro, et intrauien presenti a l'imprestar doi testimonij, et se rano occorre morte al uno di testimonij, et ferano poi de bisogno li doi testimonij, negando il debitor el debito, la rason commanda chel testimonio uiuo possa testificar per si, et per il morto; ma el hà battaglia, se monta la differentia più de un marco di argento, chel debitor puol leuar il testimonio a battaglia, et colui che serà uento, deue esser appicato per il dretto, per l'assisa di Hierusalem.

Del debitore che confessa parte del suo debito, & parte non.

LI. Sel auien che un' homo diè hauer da un'altro, et colui li domanda pagamento del suo debito, et esso risponde; *è il vero, che vi douea dare vinti bifanti, ma vi hò pagato li diece, & li altri diece vi voglio pagar piacendo a Dio presto;* et colui risponde; *non piacia a Iho, mai tu m' hò pagato niente, anzi me douete dar bifanti vinti;* la corte deue terminare sopra ciò chel debbi esser assolto il reo, s'el proua per doi testimonij, che l'habino visto pagare li diece bifanti; ma se l'actor vole vi hà battaglia, et puol per battaglia leuar uno de li doi testimonij; et s'el reo non hà doi testimonij, quali l'habino visto pagare li diese bifanti, l'actor deue giurar, come lui, nè altri per lui, non hà recepto niente de ditti diese bifanti, et poi la corte deue far chel debitor li paghi li vinti bifanti per dretto, & per assisa; similmente se un' homo impresta ad un'altro diece bifanti, et poi quando li dimanda, il debitor li nega, la rason vole che l'habbi bisogno de doi testimonij, che habino visto imprestargli diece bifanti, et s'el non hà testimonij, il reo giuri non li esser stà imprestato niente, et fatto questo, diè esser assolto per il dretto, et per l'assisa.

Del cavallo dato in pegno.

LII. Sel auien che un' homo mette un caval in pegno ad un' altro per vinti bifanti, fin a termine specificato, et quando vien il termine, colui non lo vol rescatar, l' incantador deue incantar il pegno per la terra, per doi giorni, et il terzo lo può delibèrar, a chi più offerirà; et sel non può hauer del pegno quanto sopra quello gli hà imprestà, colui che hà dato il pegno è tenuto de pagarli il resto per il dretto, et per l' assisa; et sel traze dal pegno più di quel che sopra quello gl' imprestò colui, deue dar il soprabundante al suo patron, ò a li suoi, de iure.

Cbi perde il pegno sopra il quale hà imprestato danari.

LIII. Sel auien che un' homo impresta ad un' altro vinti bifanti, et piglia pegno come è centura de argento, o altro, et auien poi che colui che hà imprestà perde a qualche modo, ò li vien robbato il pegno, la rason commanda, che colui che hà impresta habia perso il pegno, in qual si voglia modo, ò che li sia robbato, ò altramente, debba resar il patron del pegno, de iure, et consuetudine.

Del debitore che non hà da pagare.

LIV. Se un' homo impresta ad un' altro vinti bifanti fin a un termine specificato, et poi quando vien il termine li dimanda li suoi danari, et il debitor risponde non hauer de che pagare, et auien che colui si richiama in corte del debitore, la rason dispone che li giurati debano terminare, ch' el debitor, qual dice non hauer de che pagare, giuri come non hà sopra, nè sotto terra, de che possa pagare cio ch' el deue dare; et dapoì così giurato, la corte gli deue dar il corpo del debitore, et esso il deue tenir in casa sua da christian, fin ch' el recuperi li suoi danari, per dretto, et per assisa del Reame di Hierusalem.

Del Franco, & forian che diè dare lun a l' altro.

LV. Sel accade che un Franco si richiami de un forian a la corte de debito, et il forian lo nega, et il Franco non hà testimonij, la rason vole chel forian giuti sopra la sancta Croce, che non li deue dar niente, et per questo giuramento el forian deue esser assolto per l' assisa. E contra se un forian si richiama in corte de un Franco de debito, et il Franco nega il debito dimandato, et il forian non hà testimonij Franchi, il Franco non douerà già far sacramento al forian, sel non fusse stà qualche altro indicio, ò cognitione circa ciò, per il dretto, et per l' assisa del Reame di Hierusalem.

La rason del Franco, & del farasin per debito.

LVI. Sel auien che un Franco si richiama in corte d' un farasin de debito, et il farasin gliel nega, et il christian non hà testimonij, la rason commanda ch' el farasin giuri sopra la sua leze, come non li deue dar niente, et s' el fa, deue esser assolto; et se un farasin se richiama d' un Franco in corte de debito, et il Franco gliel nega, et il farasin non hà testimonij, la rason vole ch' el Franco non sia aistretto a far sacramento al farasin, se non v' interuenisse alcun altro indicio, ò cognitione.

Del Franco, & del grifon, & che testimonij li bisognano.

LVII. Sel auien che un Franco si richiama d' un grifon in corte de qual si voglia cosa debita, & il Franco non hà testimonij grifoni, poi che gli nega il debito, altri testimonij non gli sonno sufficienti per dretto, & per l' assisa, perche il Franco non può testificar contra el grifon, nè il grifon contra el Franco, per l' assisa del Reame di Hierusalem.

Del Grifon, & del Armeno, & che testimonij li bisognano.

LVIII. Sel auien che un grifon si richiami d' un Armeno in corte de debito, & il grifon non hà testimonij armeni, altri testimonij non sonno sufficienti al grifon, perche el grifon non può testificare contra l' armeno, nè l' armeno contra il grifon, per l' assisa di Hierusalem; parimente se un armeno si richiama in corte d' un forian de debito, & il forian lo nega, & l' armeno non hà testimonij foriani, altri testimonij non gli valeno, per dretto, & per l' assisa di Hierusalem.

Del forian, & nestorin.

LIX. Sel auien che un forian si richiama in corte de un Nestorin de qualche cosa che li deue dar, & il forian non hà testimonij Nestorini, altri testimonij non gli sonno sufficienti, se la colà non fusse fatta in corte, perche il forian non può testificare contra il nestorino, per l' assisa di Hierusalem; parimente, se in corte un nestorino dimanda ad un forian pur debito, & lui il nega, & il nestorin non hà testimonij foriani, altri testimonij non li valeno, se la cosa non fusse fatta in corte, ch' el nestorin non può testificare contra il forian, per l' assisa di Hierusalem.

Del Iacobito, & Nestorino.

LX. Sel auien che un Nestorino in corte dimanda ad un Iacobito qualche debito, & il Nestorin non hà testimonij Iacobiti, altri testimonij non li sonno sufficienti, se l' im-

prestiro non fusse sta fatto in corte, per che il Nestorin non puol testificare contra il Iacobito per il dretto, & per l'affisa di Hierusalem; similiter se un Iacobito si richiama in corte de un Samaritano de debito, & il Samaritan lo nega, la rason vole chel mostri per doi testimonij Samaritani, che altri testimonij non li vagliono niente per il dretto, & per l'affisa di Hierusalem, perciò chel Iacobito non puol testificare contra il Samaritano; & sel auien che un Samaritan si richiama in corte de un farasin de debito, quale il farasin neghi, bisogna chel Samaritan habbia testimonij farasini, che altri testimonij non li sonno sufficienti, se la cosa non è fatta in corte, per che el Samaritan non puol testificare contra il farasin, per l'affisa di Hierusalem; similiter se un farasin si chiama in corte de un iudeo de debito, qual il iudeo neghi, la rason vole chel farasin habbi testimonij do giudei, & sel hà altri testimonij, & non iudei, non li vagliono, se non fusse fatto in corte il debito; però chel farasin non puol testificar contra il iudeo, ne il iudeo contra il farasin, ne il Samaritano contra il Iacobito, ne il Iacobito contra il forian, nè per debito, nè per heredita, nè per alcuna cosa che auenir possa, se la cosa non fusse fatta in corte, perche la rason commanda che li testimonij siano de quella leze, che è colui a chi vien dimandato.

Del retenuto in corte per debito.

LXI. Ben sapete che se un' homo è retenuto in corte per debito, & poi vien un' altro homo, ò femina, & si richiama del retenuto dicendo, che etiam lui deue hauere, la rason commanda, che colui, ò colei che si richiama del retenuto debba pagare ciò che esso retenuto deue dare a chi lo tien in preson, & così lo puol lui tuore in la sua presone, & tenirlo fin chel paghi quanto prima gli douea, & quanto hà pagato per lui dappoi a l'altro creditore, & questo è iusto, & rasonevole secondo l'affisa; anchora sel auien che uno habbia in presone, come christian, una persona per debito retenuta, & la persona retenuta habbia debito etiam verso alcun altro, & quell' altro creditor dica, come colui che l' hà in preson è satisfatto, ò non deue hauer tanto quanto el disse, la rason commanda, chel Visconte debba far giurare colui che tien in preson el retenuto debitore la verità, quanto deue hauer da lui, & così deue in sua presentia dire, quanto deue hauer, & quanto hà receipto, & poi el Visconte li deue commandare, che subito pagato, debba presentar in corte el suo debitore retenuto, la qual corte, se non vi è altro creditore, subito deue liberarlo; & questo è iusto, che si dia sacramento a colui che tenirà in sua preson un suo debito.

re, perciò che se mi hauesse un mio amico, ò parente per retenuto in mia presone, & lui douesse dar ad altri homini, ò femine, potria dire, come el mi deue dare cento bifanti, & potria essere, chel non mi douesse dar niente, & a questo modo io teneria il credito degli altri, che douesseno hauere.

De li piezj.

LXII. Ben sapete che tutt' homo deue sapere, che li piezj sonno secondi debitori, però che quando il creditor non puol esser pagato dal suo debitore, bisogna de iure, chel sia satisfatto da li piezj; et però aduertite bene à cui fate piezaria, che così commanda la rason, & è così constituito de iure, et consuetudine.

Del piezo che nega la piezaria in corte, & poi la confessa.

LXIII. Ben sapete che se un' homo è piezo ad un' altro, et il creditor dimanda piezo al piezo, et il piezo nega in corte la piezaria, et poi la recognosse, senza altra testification de testimonij in corte, la rason commanda, chel ditto piezo resti disleale, et habia perso risposta di corte in perperuum, nè deue esser accettato per testimonio, nè d' alcuna cosa chel dicesse deue esser creduto, et è caduto ad esser dà la iustitia trattato come disleale.

De colui che vende el pegno del suo piezo più di quel che li diè dar.

LXIV. Sel auien che un' homo ti sia piezo; et tu gli richiedi pegno, et lui te lo dà, et tu vendi il pegno per un precio maggior de la sua piezaria; per la quale ti hà dato el suo pegno; la rason vole che tu gli debba render el soprabundante, che così è iusto; et se tu non dessi quel soprabundante al tuo debitore, è iusto che tu lo rendi al piezo, se te lo dimanda.

Del creditore che vende el pegno del suo debitore dappoi soltolo.

LXV. Sel auien che un' homo sia creditor de un' altro, et il creditor al termine dimanda al debitor, quel che li hà dato, et il debitor risponde; *Io non vi posso pagar hora;* et il creditor gli dice; *poi che voi non mi volete pagare, anderò à tuor pegno da li piezj,* et sopra ciò il debitor lo prega, & dice; *non andate a tuor pegno da li miei piezj, che io vi darò pegno per li miei piezj;* et poi datoli il pegno per nome de li piezj, lo prega tanto che si fida, et glielo rende, promettendoli el debitor de li a quindici giorni darli quel pegno, ò migliore; sapiatte che la rason commanda, che sel debitor non volesse poi render il pegno al creditor, li piezj sonno assolti de la piezaria, per quanto vale il ditto pegno, chel creditor ha creduto, et fidatosi del debitor, per dretto, et per l'affisa del Reame di Hierusalem.

De li piezi che voleno infr de la piezaria, & quando ponno infr.

LXVI. Sel auien che un' homo mette tre piezi in piezaria per l' assisa de la terra ad un' altro homo, ò femina per miglior apparenza, non puole poi affluer l' uno senza l' altro; et se colui che mette li piezi diceffe al suo creditor; *vi voglio pagare tanti danari per il tale di mei piezi* (nominandolo) *accid' chel sia liberato de la piezaria*; sapiate che la rason commanda, chel nol possa fare nè quietare l' un piezo senza l' altro: et sel auenisse ancora che uno di piezi pigliando del suo, ò di quel d' altri venisse al creditor, et li diceffe; *miffer tolete ch' io vi voglio pagare di quanto monta la parte, de la quale vi son piezo*; sapiate che niente gli vale, nè lo po fare, nè scioglier l' un senza l' altro,

Del debitor che lassa vender li pegni de li suoi piezi, & non ha da pagare.

LXVII. Se io son piezo à Bernardo per Martino, et Bernardo mi domanda pegno, et io gliel dago per Martino, per el quale io son piezo, et auien che Martin me rende tal pegno, la rason commanda, chel piezo sia acquietato de la piezaria, per quanto monta il valor di quel pegno, per il dretto, et per l' assisa dil Reame di Hierusalem.

Del debitor che mette piezi.

LXVIII. Sel auien che un' homo mette piezi ad un suo creditor, et poi auiene che gli pegni di piezi si vendeno, la rason commanda che colui che mette li piezi, cioè el principale sia tenuto de renderli il valor de tal pegni venduti per lui, et s' el ditto principal non li porestte rendere il valor de ditri pegni, la corte dene dar al piezo il corpo del debitor per tenirlo in sua preson, ò in la sua casa doue vorrà, come chriustiano, fin chel paghi, nè però lo deue batter, ò far altro male, ma ben li deue dar da manzar pan, et aqua al meno, se più non vole; et se vi è alcun altro piezo, che possa dimandar à colui che l' ha preso per si, deve refarli il tutto de iure.

Del piezo, che non ha de adimpiv la piezaria, ò che sia absentato dal paese.

LXIX. Sel auien che un' homo impreffi qual cosa ad un' altro, et prende etiam piezi secondo l' usanza de la terra, et auiene che qualch' uno di piezi si absentata da la terra, et more, ò sel è qualche uno de li piezi, che non ha da pagar quel che ha piezato, ben sapete che l' altro piezo, che potrà pagare, resta obligato per tutti; et se nessuno di piezi haueffe da pagare, la rason commanda, che chi dice non hauer de che pagar la piezaria giuri, come non ha sopra ne sotto terra di che possa far quel

che deue il piezo, et faciando questo deue restar absolto per rason.

De li pegni di piezi, & come si deuen tenir auanti che sian venduti.

LXX. Ben sapete che se un' homo è piezo ad un' altro per l' assisa de la terra, et li vien dimandato nel termine il pegno, et lo dà, ma poi prega colui che ha tolto il pegno, et gliel rende fidandosi per altri quindese giorni, ben sapete che sel creditor vole puol portar il pegno, et tenilo per tutti li xv. giorni de iure in casa sua, nè lo puol forzare il piezo, anzi sel non paga in capo di quindese giorni, la rason dispone, chel possa far incantar il pegno per la terra, et vendere al più offerente, et lo deue incantar per la terra tre giorni dappoi li xv. et l' altro giorno deliberar et venderlo a chi più offerirà; ma ben sapete che non si puo vender il pegno subito dato, ma infina passati li quindese giorni da poi tolto, come di sopra è ditto.

Del pegno suspeso da la prima vendita senza licentia del suo Signor, & poi venduto per manco, di chi deue esser il danno, ò del patron, ò del incantador.

LXXI. Sel auien che un' homo sia piezo ad un' altro per cento bisanti, et il creditor dimanda pegno al piezo, et esso gli da una mula, et il creditor la fa vendere, et puol di quella hauer cento bisanti, et dappoi fatta la vendita la recupera, senza licentia del patron di quella, et poi un' altro giorno la fa vendere, et non puol trovar de la mula, salvo sessanta bisanti, et la vende per tanto, et poi dimanda al piezo un' altro pegno per il resto di cento bisanti, et egli risponde; *non vi voglio dar altro pegno, perche haueste venduto la mia mula per cento bisanti, per li quali io ti era piezo, & se tu l' hai recuperato, et non fu de ordine mio, & però non voglio altro risponder, se la corte non termina*; et il creditor dice; *è il vero, che ho recuperato la mula, ma questo fu perche el debitor mi pagasse li danari, & non per altro, & se dappoi ho venduto la mula per manco de cento bisanti, voglio che me compite da pagare, se la corte così termina*; la rason dice, et commanda che li giurati debano iudicar, et terminare sopra tal lite, et altre simile chel piezo sia absolto, poi ch' el creditor ha inciso la vendita de la mula, ò d' altro pegno senza sua licentia.

De li piezi morti auanti chel creditor sia pagato, & a chi puo egli mandar el suo.

LXXII. Sel auien che un' homo da ad un' altro cento bisanti, & per segurrà di cento bisanti il creditor tole tre piezi dal suo debitor, & auien che uno di tre piezi more auanti el termine, el creditor puol at-

attaccarsi à li do piezi de iure, per tutto il suo credito, & se fusseno morti do, si puol attaccar al terzo, & se tutti tre fusseno morti, auanti il principal che gli messe in piezaria, la rason commanda, che sel debitor non puol pagar el debito, & il creditor si rechiaama in corte, la corte deue far tuor de li beni di piezi morti, & vender tanti che sia pagato, & se gli mancaste qualche parte, puol prender dal debitor principale, che così è iusto per l'affisa: parimente se li piezi fusseno absentati dal Reame, il creditor puol attaccarsi a lor beni com'è di sopra ditto, & ancora del suo debitor.

De colui che tuol alcuna cosa dal suo debitor per darli altro termine de pagarlo.

LXXIII. Sel auien che un'homò impresta del suo ad un'altro, fin ad un termine specificato, & per più securità tole piezi, & poi quando vien il termine, il creditor s'accorda con lui per alcuna cosa chel debitor gli daga, & gli dà altro termine, sapiate che li altri piezi sonno assolti poi de tal piezaria de iure, & de consuetudine.

Del piezo che non ha il modo de pagar, & del debitor che si puà retenir.

LXXIV. Un homo impresta a Gerardo cento bifanti, & Bernardo sù piezo di Gerardo, per li cento bifanti imprestati; dapo quando vien il termine, il creditor dice a Bernardo piezo, che li daga pegno, poi chel debitor principal non pò pagare; & il piezo risponde; *io non ti posso pagare che non ho de che, nè pegno ho da darti*; la rason commanda dapo chel dice non hauer de che far quel che si richiede al piezo, che la corte el faccia giurar com'el non ha sopra nè sotto là terra, donde il possa pagare, & fatto questo resta assolto, se la corte nol volessè tenir in sua presone, si come è ditto di sopra ne gli altri iudicij; ma se la corte dapo puol sapere per alcun modo chel piezo ha de che far da piezo, già per il sacramento il creditor non lasserà, ò resterà de tuor pegno dal ditto piezo, & pagarle, & il piezo che farà sta speriuo, cazerà obligato a la iustitia quanto un disleale; ma s'el debitor, che messè colui in piezaria, non li volessè dar niente, el Visconte, & la corte deue dar licentia a li piezi, de prender tanto de li beni de colui, che li ha lassati in corte, & vendere, si che siano liberati; & sel auigne chel debitor sia forestiero de fora de la terra, & se ne voglia andar via, el creditor lo pole pignorare senza farlo saper a la corte, & il Visconte lo deue mandar à far venir dauanti, per pagar ciò chel deue a colui, ò a colui chel harà fatto retenir, & così pò far el piezo de colui chel ha messo in piezaria, dapo chel hauerà iura-

to, com'è ditto di sopra, la corte lo deue dar al piezo, quale il deue tenir in sua presone, come christian, senza farli alcun male, fin che paghi, & questo è iusto.

Del piezo, & quando puol insir de la piezaria, & quando non.

LXXV. Ben sapete che se un homo si constituisse piezo per un'altro fin à un termine specificato, & auien poi, chel piezo si corozza con el debitor, & vien in corte, & si lamenta del debitor, dicendo volere esser tratto de la piezaria, nella qual è messo, per non voler esser più suo piezo, la rason commanda, chel piezo non possa uscir de la piezaria, nè atrenzer il debitor ad altro fin al termine dechiarito, se altra convention non hauesseno insieme ouero s'el debitor non volessè passar fora de la terra, che allora è iusto chel debitor lo liberi a suo mal grado da la piezaria, sel piezo vole, che così è il dretto, & l'affisa.

Del piezo che non confessa se non la misura de la piezaria fatta.

LXXVI. Sel auien che un homo è piezo ad un'altro de vinti bifanti, & quando vien il termine, il creditor dimanda pegno de vinti bifanti di quali è piezo, & il piezo risponde, *non piaccia a Dio, ch'io non son piezo, salvo de diese bifanti*; la rason commanda, che sel creditor ha do testimonij, che testifichino colui hauerli constituito piezo de vinti bifanti, el sia pagato, & se non ha testimonij, el piezo deue andar come el non è piezo, salvo de diese bifanti; & tanto li pegerà, & del resto resta assolto de iure.

De la forza del pegno che si tuol al piezo.

LXXVII. Sel auien che un' homo sia piezo ad un'altro, & colui a chi è piezo vol tuorli pegno, el deue lassar tuore, & sel non lassa, el pò tuor per forza, duminodo chel possa constar per do testimonij la piezaria, che così facendo, non si tien forza; ma sel tolessè il pegno à torto, la corte el deue far render a dietro; & ben sapete che tutt' homo puol tuor pegno dal suo piezo senza rechiarmarsi in corte, pur chel habia do testimonij, per li quali possa constar la piezaria, che così è iusto.

Chi può vender la cosa del debitor, ò il piezo, ò il creditor, & qual vendita val.

LXXVIII. Sel auien che un homo sia piezo ad un'altro, & il creditor dimanda pegno al piezo, & colui gli vol dare la heredità del debitor, il creditor non la deue prendere, perche non la potrà vender, ma il piezo deue, & pol vender tale heredità, & affolverse di tal suo debito de piezaria; ma s'el piezo volessè darli la sua heredità,

redità, la puol ben prender, & vender de iure; & s'el piezo che haueffe preso la heredità del suo debitor, & il creditor morifeno, & qualche parente de colui de chi fu la heredità venisse dauanti, & la richiedesse come dretto herede apparente, deue hauer la heredità de iure, & chi l'haueffe comprada, la perde; & però nou deue il creditor vender la heredità, ma il piezo non ha alcun dubito, ò pericolo, però chel dretto commanda, che lui la possa vender per rason.

*De li pegni di piezi, che si vendeno,
& chi li deue restorar.*

LXXIX. Sel auien che un homo ha un suo debitor, non lo deue metter piezo suo, à pagar un suo debito ad un' altro, però che si deue ben sapere, che s'el creditor lassa vender li pegni del suo piezo, che è suo debitor, & li pegni di tal piezo si perdesseno, già per questo non restarà, anzi serà obligato il ditto creditor, de dar altri pegni a colui de chi è debitor, & restarli ogni danno chel hauerà receputo, però che tal pegni sonno stà venduti per lui, & per il debito suo, & questo è iusto per rason, & per l'assisa.

*Come puo perder la sua caualcatura
chi la impresta ad uno che sia de-
bitor, ò piezo.*

LXXX. Sel auien che un' homo voglia far piacer ad un' altro suo amico, & però lo lassa caualcar una sua caualcatura, solo, ouero dauanti in sella, & lui gli caualca in groppa, & quel tal suo amico è debitor, ò piezo d'alcuna persona, & l'incontra fu la ditta caualcatura solo, ò in sella, & l'altro in groppa, ut supra, la rason commanda, che il ditto creditor li puoffa tuor la caualcatura, per pagarle del suo credito, che questo è iusto per l'assisa; però aduertite bene à chi fatte honor, ò apiacere, che sia tal persona, che non possiate voi perder la vostra bestia per rason, perciò che ben è prouato, che la bestia è sua, poi chel caualca sopra di quella in sella.

De quelli che stano a salario con altri, & che autorità ha el Signor verso el suo seruitor, & el seruitor verso el Signore.

LXXXI. Sel auien che un homo, ò una femina ha, & tiene un seruitor, ò camariier, ò una massera a termine specificato, la rason vole chel ditto patron, ò patrona possa dar combiato quando vole al seruitor, ò massera, ut supra tolta, dummodo li satisfaci per il tempo, che li hauerà seruito, ma il seruitor, ò la massera non si puol partire dal patron, fin al termine suo, se non glielo consentisse effo patron, ò patrona; ma sel seruitor, ò la massera che stà ut supra, voleffe partirse, & passar oltra mare, la rason commanda che il patron, ò

patrona gli stiano tenuti dar combiato, poi che vol passar oltra mar, & pagarli per quanto è stato con lui, ò con lei, ma non volendo passar oltra mar, il patron, ò la patrona non li darà combiato, se non voleffe, fin al suo termine; & s'el seruitor, ò la massera se n'andasse senza il combiato del patron, ò de la patrona, l'huerà prima rotta la sua sede, & poi perfo ciò chel ha seruito, & sel serà trouato con alta persona nel regno, deue essergli busata la man con un ferro caldo, con la qual giurò demantenir la sua sede al suo patron, ò patrona, & de seruegli fin al termine specificato, et poi ha rotta la sede sua.

Del seruitore, ò massera che trouano alcuna cosa, de chi deue esser quel che trouano, ò del patron, ò del seruitore.

LXXXII. Sel auien che un homo tien un seruitor, ò una massera a far i suoi seruiti, & auien ch'el seruitore, ò la massera troua qualche cosa, la rason commanda chel patron debba hauer la mità; & s'el seruitore, ò la massera vò col suo patron, ò insieme con la patrona for de la terra, & guadagna qual cosa, de tutto il suo guadagno il patron, ò la patrona deue hauer la mità de iure.

Del seruitore, ò massera che perdono alcuna cosa del suo Signor.

LXXXIII. Sel auien che un homo tiene un seruitore, ò una massera, & il seruitore, ò la massera perde qual cosa di quelle del suo patron chel hà in guarda, ò de la sua patrona, la rason vole, che quanto perderà, tanto debba ritornar, ò restar il valor, che così è iusto; & sel patron vedesse il suo da un altro homo, lo deue recuperare, de iure, & ben lo può chiamar suora, se vole, perciò chel seruitore, ò la massera serà andata fora di casa del patron senza sua licentia, & hauerà portà tal cose.

De colui che batte el suo seruitore, ò massera.

LXXXIV. Sel auien che un homo tegna un seruitore, ò una massera, & il ditto patron si corozza col seruitore, ò con la massera, & gli da un schiaffo, onde el si richiama in corte, la rason commanda, ch'el patron per schiaffo non gli faccia emendo; ma sel patron, ò la patrona bartesse, ò facesse barter difmesuratamente il suo seruitore, ò la sua massera, ò gli facesse borta apparente, & di ciò si richiama in corte, la rason commanda, ch'el habbia tal rason qual un forestiero.

De li sartori, & altri manuali che fuggeno con li lauori de li homini.

LXXXV. Sel auien che una persona dia soi drappi ad un sartore à cufir, ò à conzare, ò sua tela ad un textore, ò altra cosa

cosa ad altro maestro per conzare, & quel maestro se ne fuzze, ò l'impegna, ò il vende, ò dona, ò dà tal cosa ad un altro che si sia, & auien poi chel patron troua la sua robba, ò il suo apresso alcuno, la rason commanda chel debba recuperar il suo, dummodo el giuri non l'hauer donato, venduto, nè altramente dato, se non perconzare, come è ditto di sopra, & in tanto deue recuperar il suo da chi lo tien; veramente che lassia commanda, che sel maestro hauerà seruito niente sopra tal robba, tutto quel chel patron di quella deueràue al maestro, lo debba dar a colui, apresso de chi l'ha trouato, qual perde ciò chel ha dato per tal robba.

De location di case, & quando le può lassar un locatore.

LXXXVI. Sel auien che una persona dia in locatione ad un'altra una sua casa fin ad un termine specificato, la rason commanda, che da poi chel patron de la casa l'ha locata fin ad un termine, il non possa leuarlo, fin chel non hauerà finito tal termine, per alcun bisogno chel patron de la casa hauesse, se non se la volesse vendere; nè colui, ò colei che ha tolto la casa in locatione, potrà lassarla fin al termine, & se la volesse lassar, conuien chel pagi per tutto il termine, per il qual l'ha tolto, sel non fusse però bandito dal Signor de la terra, ò sel non volesse passare oltra mare: ma sel volesse lassar la casa, nè hauesse alcuna de ditte cause, gli conuien pagare per tutto il termine, per il qual l'ha tolto, ancora chel non fusse stato dentro, saluo un solo giorno, sel patron de la casa vole: parimente sel patron de la casa li desse combiato auanti il compimento del termine, se ben manchasse à compir il termine do giorni soli, de tutto il tempo passato non li deue pagare alcuna cosa, poi che gli ha dato combiato, & sel hauesse qualche cosa pagato, colui glielo deue render de iure, & de consuetudine. Similiter, se un homo loca ad un altro una sua casa fin ad un anno, & colui, ò colei che tuol la casa, fa qualche mancamento, & vien condannato de andar fora de la terra, ò che el Re mandasse fora de la terra tal persone, è costituito per l'assisa chel non debba pagare, saluo per il tempo che l'è stato in casa, & non più; & se mi hauesse locato la mia casa ad una femina cauestra, ò maluagia, ò ad un homo de mala, ò maluagia vita, ò de maluagia fama, è iusto chel possa levare da la casa auanti il suo termine, & mi deue pagar per quanto è stato dentro in la casa, perche non è iusto che le triste gente stiano tra le bone, ma nel loco commune, doue è statuito, che tal gente stiano.

Del pagamento del fitto de le case.

LXXXVII. Ben sapere che se un'homo loca la sua casa ad un'altro homo, ò ad vna femina, & colui, ò colei non li vol pagar il fitto de la casa, la rason commanda chel patron de la casa la possa serare con quel che lhà dentro, & vender le robbe con saputa del Visconte, & de colui, ò de colei di cui son le cose, & si deue de quelle pagare per il fitto, che gli deue dar per la casa; & sel non puol esser pagato de quel che troua in casa, la rason commanda chel ditto patron puol attaccharsi sopra colui, ò colei, a cui hà locato la casa, qual gli deue pagar il resto de iure.

De quelli che danno caualcature à nolo.

LXXXVIII. Sel auien che un'homo da a nolo una caualcatura ad un'altro, & lui la mena come il deue, & accade che la bestia more, deue esser assolto, chi la tuol a nolo, facendo sacramento, come non gli hà posto adosso, nè li hà fatto cosa per la quale potesse morire, & per tanto deue restar libero, & assolto; mà se colui che tuol a nolo la mena oltra il patto, ò gli fa cosa per la quale more, ò si amala, la rason commanda che debba reintegrar la bestia a colui, che gliè lhà data, sel si può prouare chel ditto hà menato la bestia oltra il patto, ò che gli hà fatto cosa per la quale è morta, ò si ha amalata; & se colui non la vol reintegrar in contadi, deue darli un'altra bestia tale, & di tanto valore di quanto è stata quella, la qual hà occiso, ò fatto amalare, & se la bestia che gli vol dare, non valeffe quanto la sua, deue supplire de tanti contadi, & s'el non li vol dare altra bestia ut supra, deue pagar el valor suo in contadi, & deue iurare sopra li Sancti che tanto valeua la bestia, quando la tolse, quanti danar gli dà, ò quanto val la bestia che li vol dare, & dire; *cosi m'aiuti Ido, & li suoi Sancti, come dico la verità*; & questo è de iure per l'assisa.

Del gambellaro che da a nolo li suoi gambelli, & quelli cascano, & fanno qualche danno.

LXXXIX. Sel auien che un gambellaro da à nolo vno suo gambello ad vn'altro per portar vin, oglio, ouer alcuna altra cosa, qual si sia, & auiene chel gambello caze, & fa qualche danno, colui che lhà dato à nolo già non deue emendar tal danno de iure; mà sel accade che si rompano le corde, ò fasse, la rason commanda ch'el gambellaro debba pagar tal danno; & s'el patron de la cosa, ò vn'altro puol mostrar per do testimonij, che per colpa del gambellaro è cazuto il gambello, ò per mala guarda sua, è obligato pagarli tutto il dan-

danno de iure à colui de chi è la cosa persa, guasta, ò rottà.

De la bestia data à nolo à la qual rincresse il camin, & more, de chi deue esser il danno.

XC. Ben sapete che se vn' homo tuol à nolo una bestia de cui si voglia, & à la bestia rincresse il camin, la rason comanda, che dappoi rincressiutoli el camin non la debba menar più in la dal primo casal che troua di christiani, mà lassarla li, & nolizar vn'altra in loco di quella, à cui è rincressiuto il camin; & se colui la mena più in là dal primo casal, ò albergo che troua di christiani, se la bestia more, la rason vole che la debba pagare quanto valeua, quando la tolse a nolo.

De chi deue esser el danno de la bestia che more da può tolta à nolo, & fatala mariscalar.

XCI. Sel auien che vna persona tuol a nolo una bestia da vn'altra persona, & à la bestia rincresse la via, ò li vien alcun male, & colui, ò colei che la tuol a nolo la fa mariscalar, & auien che la bestia more, ò si guasta, la rason comanda che la debba refare, & emendare de iure; & però alcun non deue mariscalar la bestia de alcun altro, per alcun male, senza l'ordine de colui che è sua.

De colui che tuol à nolo vna bestia, & poi la vende, ò impegna, ò li vien tolta per debito suo.

XCII. Sel auien che vn' homo da à nolo la sua caualcatura ad alcun homo, ò femina quale la vende, ò l'impegna, ò al quale sia tolta per debito, la rason comanda chel patron de la bestia, ò la patrona debba recuperare il suo per tutto doue la troua nel Reame, dummodo compari auanti el Visconte, ouero Balio de la terra, & prouì per do testimonij, come è sua, & poi deue iurar che non l'hà donata, impegnata, nè venduta, mà data à nolo vt supra; & per questo deue recuperare la sua bestia de iure, & per l'affisa di Hierusalem.

Delli terreni, case, & zardini dati à censo.

XCIII. Se vn homo da à censo vna sua casa, terren, vigna, ò giardini, à termine specificato, & auien chel patron, ò la patrona dimanda il suo censo al appaltator, & lui dice non douer dare, per hauer pagato il tutto, la corte deue cognoscere, & terminar chel sia assolto l'appaltator, s'el proua per testimonij, come l'hà pagato; & s'el ditto non hà testimonij, il patron, ò la patrona del censo deue giurar, come non è pagato, & così facendo deue esser satisfato del suo censo de iure immediata.

De quelli che tengono le sue case, terreni, ò giardini, à censo.

XCIV. Se vn homo, ò vna femina, dà vna sua casa, ò giardini à censo ad vn' altro, fin ad vn termine specificato, & auien chel patron, ò la patrona del giardin, ò de la casa, dimanda il censo à colui, ò à colei, che l'hà appaltato, & colui non la vuol pagare, la rason comanda chel possa retuor la sua casa, ò giardin, fina che colui li voglia pagar il censo; & sel auien chel patron dappoi retolta la sua casa, ò giardin, fa alcuna spesa necessaria, come è coprir la casa, acciò che non si guasta tutta, per che fusse scoperta, ò s'el fa lauorar il giardin, quale si guastasse non lo lauorando à la sua rason, se poi colui vol retuore la casa, ò il giardin; & pagar il censo, la rason comanda chel sia tenuto à pagar tutte le spese, chel patron del censo harà fatto; mà s'el patron del censo dimorasse vn' anno & vn giorno senza prender il censo da colui che tiene la casa, ò giardini, la rason comanda chel perda la ditto casa, da la quale li perveniva censo de iure, se altra conuention non fusse tra loro; mà s'el possessor de la casa, ò giardin paga il censo al patron del censo, tra l'anno & giorno, el ditto patron potrà recuperare la sua casa, ò suo giardin per l'affisa del Reame di Hierusalem.

De colui che raccomanda vna cosa, la qual se perde.

XCv. Sel accade che vn' homo, ò vna femina raccomanda qualche sua cosa ad vn' altro homo, & colui, ò colei che la piglia in guardia, in qualche modo la perde, la rason comanda che debba restorare colui, ò colei che glie l'hà dato in guardia; mà se colui che riceue in guardia hauesse fatto conuention de restar quietato, & assolto, sel accadeste che gli fusse robbato, ò che la sua casa cazesse, ò fusse brusata, è iusto che s'el perde per alcuna de tal cause, resti assolto per la conuention loro ditto di sopra.

De colui che raccomanda vna bolzetta serata, & la troua aperta.

XCVI. Vn homo per nome chiamato Rinaldo, ò Martin, raccomanda al suo hoste vna sua bolzetta serata con lucheretto, dicendo; *in questa bolzetta vi sonno bisanti cento;* & l'hoste la mette in la sua cassa, & poi vien Rinaldo, & richiede à l'hoste la bolzetta, lui glie la rende, & Rinaldo la vede, & troua il lucheretto rotto, ò aperto, & di cento bisanti non troua saluo cinquanta, & la mostra à l'hoste dicendo esser rotto il lucheretto, & in la bolzetta non trouar di cento, altro che cinquanta bisanti, & l'hoste gli risponde; *buen amico, io non scio niente, chi te hà tolto i danari,*
d. rot.

à votto lo lucchetto, mà tutto così, come tu me la desti, possi in la mia cassa; & Rinaldo risponde; io te la diedi chiusa, & hor la trouo aperta, donde è stato tolto la metà di miei danari, voglio che me li vendati, se così è iusto, & se così determina la corte; li giurati deueno terminare sopra questa controuerfia, che se Rinaldo l'ha do testimonij, quali habbino visto consignar la bolza chiusa, & l'habbino vditto dire, che in quella vi era cento bifanti, senza che l'hoste contradica de la quantità, l'hoste deue resarlo di quel che manca, per dretto, & per consuetudine; & s'el non hà testimonij, l'hoste diè giurar non hauer aperta la bolza, nè da quella preso niente, nè hauerla data in mano de altri per lui, mà che la rende in tutto, come glie lhà data, & così deue esser assolto de iure.

De l'hoste che vien dimandata la robba datali in raccomandatione.

XCVII. Sel auen che vn' homo vien dal suo hoste, & dice; *vendime li vini bifanti che ti ho dato, & raccomandato, quando andai in Hierusalem, ouer altra mare; & l'hoste risponde; non piaccia à Dio, che tu m'habbi raccomandato niente; se la causa di ciò vien auanti la corte, li giurati deueno iudicar, che se l'attore ha do testimonij quali giurino hauer visto raccomandar li ditti bifanti, li debba restituire de iure; & se l'actor non ha testimonij, la rason comanda, che l'hoste giuri non gli esser sta raccomandati tal danari, & fatto questo deue esser assolto de iure; però aduertite bene che voi raccomandate il vostro à persone di forte, che nol possate perdere.*

Come deue restituir l'hoste quella cosa che li vien raccomandata da doi.

XCVIII. Sel auen che do homini insieme raccomandano à lor hoste cento bifanti, & poi se ne vanno, & dimorano altroue, & vn di loro ritorna, & dimanda à l'hoste li cento bisanti; la rason comanda chel non sia affretto à restituirli, se non sonno tutti do insieme, se per auentura non hauesse dritto quando raccomandorno ditti bifanti à l'hoste che li desse à chi de loro li venisse à dimandare, il qual patto sel fuisse, deue l'hoste renderli de iure à chi di loro li dimanderà, ouero se chi dimanda li danari volesse far l'hoste ben seguro, che mai alcuno non li dimanderà tal danari; ma se nessuna di queste conuentione non interuiene, & l'hoste dà li danari à l'vn senza l'altro, & l'altro vien poi, & dimanda il suo, è iusto che l'hoste lo ristori almeno de la metà per rason.

De la compagnia, & conuentione che fanno li homini tra loro.

XCIX. Gli homini ponno far compagnia

insieme volendo de più forte; vno mette cento bifanti, & do altri compagni mettono cinquanta bifanti, & deue valer, si come s'accordano à partire il guadagno; ancora in altro modo ponno gli homini far compagnia, che vno può metter gli danari, et l'altro il corpo & fatica sua alincontro di quelli, & vale questa compagnia; ancora in altro modo gli homini ponno far compagnia, com'è, se fanno patto tra loro che vno di compagni habbia parte del guadagno, & de la perdita non, & etiam che vn compagno habbia la quarta parte, & l'altro la quinta, & deueno valer tal patto, & tutti gli altri che non sonno contra li boni costumi & bone vsanze, come è dritto di sopra, ne gli altri iudicii; & la compagnia può durare cinque, ò diece, ò vn anno, come voleno i compagni, nè ponno partirse da la compagnia fin al termine che haueranno messo; & se vn di compagni se vol partire da la compagnia senza il consentimento de li altri compagni auanti il termine, et senza che gli faciano alcun male, la rason comanda che nol possi fare fin al termine, et s'el si parte, et per tal partire segue alcun danno à li compagni, deueno esser restorati da lui; et s'el auen, che vn di compagni prenda di quel de la compagnia, ò per imprefido, ò per necessitè chel non habbia d'altro, la rason comanda chel debba render à gli altri compagni per quella quantità che torrà, tanto de l'utilità, quanto per rata rende il resto messo in compagnia; et è ben iusto che la compagnia si diuida se voleno tutti li compagni, et se gliè gionto il termine, ouero se vno d'essi è homo che faccia danno à la compagnia, ò ch'el sia di mala fama, et à tutti modi che di sopra hauemo ditto, ponno gli homini far, et partir le compagnie de iure.

Del compagno che fa danno a la compagnia, & del ristoro.

C. Sel auen che do homini fanno compagnia insieme, come soleno far mercadanti, et giurano de perseverar in la compagnia fidelmente, et poi accade qualche contratto, ò discordia tra loro, de qualche parte di quel che han messo in compagnia, et vno dimanda a l'altro ch'el giuri circa quello di che contrastino, la rason comanda, ch'el non facci altro sacramento, sel non vole, che gli basta il primo; ma se l'vn compagno può mostrar per do testimonij, come l'altro ha fatto danno a la compagnia, gliè tenuto de resarli tal danno, et tanto più quanto lo ha peggiorato; ma s'el non ha testimonij à prouar vt supra, l'altro compagno dirà; *per il sacramento prima fatto a la compagnia, non ho torto di quello che costui mi contrasta; et per tanto è assolto; ma s'el non hauesse giurato al principio de la compagnia, è giusto chel*

Vu

giu

giuri di quel che non è creduto dal compagno; et s'el fusse prouato per do testimonij come l'ha fatto danno a la compagnia, oltra il restorar del danno vt supra, resta obligato, et sottioiace a la pena che merita dal Signor vn disleale, et periuro, et deue hauer perso risposta di corte, si che non deue esser mai più come testimonio creduto di niente chel dica, per dretto, et per l'assisa di Hierusalem.

De le conuention che li homini fanno tra loro, & qual valeno, & qual non.

CI. Sel auien che vn' homo, ò vna femina vien in corte à richiamarli, et dice: *Signor io mi rechiama a voi del tal homo, con il quale hò fatto conuentione ch'el mi fabrici la mia casa, ò ch'el mi cusa la mia veste, ò che faci la tal altra cosa;* et colui dice de non; la rason commanda, che se l'actor ha do testimonij, quali testifichino il patto, colui resti obligato à farlo de iure; ma se l'actor non ha testimonij, chel reo sia assolto, giurando però non hauer la conuentione allegata dal attore, et il patto sia di sorte che si possa in corte agitare; se non, non sia vdito.

De colui che fa patto de far male.

CII. Sel auien che vn' homo fa patto ad vn' altro, de amazzare vno suo inimico, ò suo vicino, ò di troncar la sua vigna, ò giardin, ò far qualch' altro male, ben fai che colui non è tenuto de adempir tal patto, sel non vole; et se per far tal mancamento hauesse receptato qualche cosa, non lo deuerà restituire, se non vole, per cio che glie l'ha dato per far male; et se colui adimpisse il patto, et facesse il mal promesso auanti ch'el fusse pagato, se dapoï non lo voleffe pagare, il promissore non è tenuto de iure.

Che se deue fare de quelli che pattizano de far male, & lo fanno.

CIII. Sel auien che vn' homo fa patto ad vn' altro homo d' amazzarli vn' homo, ò vna femina per amor, ò per qualche cosa che gli dia, ò far qualche altro maluagio fatto, et fa per lui el patto, et l'adempie, et vien preso fu tal mensatto, ò ch'el vien prouato per testimonij, ò manifestato per confession in corte voluntariamente, ò violenter nel tormento come si fa, et lui istesso confessà tal mancamento da lui commesso, et confessa, chi glie l'ha fatto fare; et la rason commanda che sel hà serito, sia apiccato chi l'ha fatto, et chi l'ha fatto fare, et tutta la facultà de tutti doi deue peruenir al Signor; et se non son seguite serite, deueno esser condannati tutti doi, secondo il mancamento; et ben è iusto, che tutti doi siano condannati, perche tanto peccato hà chi l'ha fatto fare, quanto chi l'ha

fatto; et questo è il dretto.

Quando si deue giurare.

CIV. Se vna persona si rechiama de vn' altra de conuentione tra loro fatta, et l'actor ha testimonij, quali testifichino la conuentione, il reo è tenuto de pagarli, quanto l'hauerà prouato douerli per patto; ma se l'actor non ha testimonij, il reo si puol assoluer, giurando non hauer tal patto, ma intendi ch'el sia obligato giurare, quando è consonante quel che gli è dimandato, come è in questo caso; se voi m'hauete venduto vn vostro cauallo, et m'hauete affirmato, che le bon et sano, promettendomi com'el non ha nessun male, et io lo trouo con qualche male, et vi domando li mei danari in dritto, et voi rispondete; *non piaccia a Dio, che mi habbia così pattizato;* in questo, et in tutti gli altri fimel casi, si deue dar sacramento, per esser la cosa consonante.

Perche dà la corte termini a li litiganti.

CV. Ben sapete che li termini, quali dà la corte à li litiganti, procedeno de iure, et misericordia, perche possino tuor consiglio in quel mezo da la corte de la loro differentia, et prepararsi a la difesa; et tutti li esistenti in termine, deueno comparer al termine, et se non lo fanno, perdono le sue rason, se non hauesteno qualche legitima causa, per la quale non potesseno venire.

In che pena incorre chi è a termine, & non vien in corte.

CVI. Ben douete saper che nessun termine che si faccia tra do persone, non vale niente, se non si fa in presentia de l'una, et de l'altra, cioè de l'actor et reo; chel Visconte ponesse à termine doi homini, et l'vno non fusse presente, nè compareffe al termine, la rason commanda chel non debba perdere niente; ma se la corte li mette in termine tutti doi presenti, et tutti doi non comparino, l'vno non perde niente contra l'altro, ben deue ciascuno de essi pagar sette soldi à la corte per dretto, et per l'assisa del Reame di Hierusalem; et se tutti doi presenti sonno posti in termine, et sonno de la terra, colui perde la sua rason, che non venirà al termine, auanti che la corte si parta, et questo è iusto.

De colui che è a termine, & non è homo de la città, il qual non vien al suo termine.

CVII. Sel accade che vn' homo, qual non è de la città, litiga in corte con qual'vno, et vien posto à termine specificato, nè compare ch'el sol tramonta, la rason commanda chel non perda le sue rason, per non esser

fer de la città; ma sel fuffe de la città, et non compareffe al termine auanti che la corte fi parrà, deue ben perder le fue rafone, sel non haueffe legitima caufa, per la quale non habbi potuto venir, che alhora la rason commanda, che non debba perder le fue rason, anzi deue effer vditò così, come sel fuffe gionto al termine fuo.

De colui che non pud venir al suo termine, & el sacramento che fa el seruitor di colui che manda à dinotar el suo impedimento del termine.

CVIII. Sel auien che vn' homo estraneo sia in termine specificato, et si mette in via per gionger al suo termine, et troua che una fiumera, qual è tra lui, et la città doue el deue venir, è si grande che non pol passare, la rason comanda ch'el debba eridar a coloro che sonno da l'altra parte del fiume; *stateni testimonij, come non posso passare*; il che potrà poi mostrar per doi testimonij, non deue perder el suo dretto, per non effer venuto a tempo, ma deue dappoi venir in corte quanto piu tosto potrà passar, et mostrar la caufa che lhà tenuto, in presentia del Visconte, et di giurati; la qual puol effer ancora questa, che per la via si haueffe amalato, ò fuffe stà preso da saraceni in via; similiter sel auien che vn' homo sia in termine in corte, et non puol venir quel giorno per qualche caufa, deue mandar a dir per vn' altro vn giorno auanti el termine a la corte così; *Signor mio, Idio vi salui, el tale s'arecomanda à V. S. Et vi manda à farui noto, come per diman è in termine, & per effer amalato non puol venire, & è pronto fare quanto la corte terminerà*; la corte deue terminare, che se l'actor accetta il giuramento del messo, per il che se giustifichi il citato effer amalato, dappoi quando verrà in corte il principale, non sia obligato più à giurar, dappoi che ha fatto il suo inesso il sacramento per lui, che così è giusto; ma sel messo non voleffe giurar, la rason commanda ch'el principal giuri effer stato in modo, che non ha potuto venir nel termine in corte; ma ben sapere, che se non manda à scufarsi vn giorno auanti el termine, non li deue valer scufa.

Come perde l'actor la caufa, & la guadagna el reo.

CIX. Sel auien che vn' homo si rechiama in corte de vn' altro, et il reo dimanda termine, la corte lo deue dar à tutti doi insieme, per quindese giorni, et se l'actor non compare nel termine in corte, et il reo compare deue effer assolto da quello che gli è stà dimandato, et l'actor deue perder le fue rason de iure; ma se colui che non vien a termine, manda a scufarsi, come di sopra, quel altro che vien a tempo non hà però guadagnato, nè colui hà perso niente.

Del colpo appauente, & de colui ch'el dà.

CX. Sel auien che vn' homo si rechiama in corte d'vn' altro per colpo appauente, ò di piaga de la testa, et il reo dimanda termine, la corte non glielo deue dare, s'el colpo è pericoloso, ma lo deue metter in preson, et ben custodire, fin che si veda quel che seguirà del ferito; et sel si cognosce per li medici de la corte che per quella piagha non vi è pericolo alcuno, ben puol el Visconte, et li giurati pigliar piezarie bone da colui, che è incolpato, et poi darli termine; et dappoi venuto il termine, se in quel mezo non si haueffeno accordato, et se gliè stà prouato per testimonij, ò per qualche altro modo, com'ello l'hà ferito, si che gli hà guastato qualche membro, la rason commanda che li sia tagliata la mano, siche li manchi il pugno, et ch'el sia frustato per la città, et da quella bandito, per che così è iusto per l'affisa.

De l'actor che non nomina de chi se rechiama, & si mettono a termine le parte.

CXI. Se vn' homo vien in corte, et si rechiama d'un' altro, ma non specifica per che, et si mettono à termine, et l'actor poi compare à tempo, et l'altro non viene, la rason commanda che perciò niente habbia guadagnato l'actore, nè il reo perde alcuna cosa de le fue rason, se non che le caduto à pagar à la corte soldi sette et mezo, per l'absentia sua; ma se l'actor haueffe specificato, che dimanda, venendo poi, et non comparendo il reo, deue guadagnare la cosa dimandata, sel reo non haueffe mandato ad excusarsi, come ha de sopra ditto, et questo è iusto, et rasonuole per l'affisa di Hierusalem.

Del piezo che pieza un' homo de venir al suo termine, & l' homo non vien, in che incorre el piezo.

CXII. Ben sapere se vn' homo si rechiama de vn' altro in corte per debito, specificando la quantità di quello, et il reo prende termine, et dà piezi de venir al termine, et satisfare à quello di che è piezato, et poi accade ch'el non vien, la rason vole che li piezi paghino tutto quello che lhà dimandato, del che l'hanno piezato, che così è iusto per l'affisa, sel reo non potesse mostrar legitima caufa, per la quale non ha potuto venir in corte quel giorno; et sel auiene ch'el piezo viene a la Iustitia, et dice; *Signore, ecco colui che ho piezato, ve l'ho menato, voglio io effer assolto, & darlo à chi gli dimanda il debito, perche io non trouo che prender da lui*; la rason commanda chel Visconte, nè la corte non debba ciò fare, per ch'el piezo è de iure tenuto pagare tutto il debito de colui, che lhà piezato; et dappoi chel harà pagato el piezo, sel

fel vorrà agitar per il suo regresso contra el principale, la corte è tenuta de farlo reintegrar, et restorar, et sel non haueffe de che, deue esser messo in preson, fin à tanto chel habbia pagato, ò fatto quanto piace al piezo; et s'el dimora in preson più de sette giorni, la rason commanda che da sette giorni in suso, colui per chi è in preson li faccia le spese del viuer, et darli almen pan, et acqua, se più non li vol dare; ma nel spacio di sette giorni el non è tenuto de darli niente, non volgiando, per dretto, et per l'assisa.

Le rason che hanno verso il Visconte le persone litigante.

CXIII. Sel auien che vn' homo si richiama de vn' altro al Visconte, et il reo vien in preson del Visconte, et prende termine, et il Visconte lo lascia partir senza prender alcun piezo de lui, et auien poi che se ne fugge, la rason commanda ch'el Visconte sia tenuto de dar à colui tutto quel che lhà dimandato, ò deue far tanto che colui vegna in corte à fornir la rason, per l'assisa di Hierusalem.

De li Religiosi che litigano in la corte Real, Et dappoi conuinti, el suo superiore non vol esequir quel che fece il suo frate.

CXIV. Sel auien che vn' homo di religion che sia maestro, ò comandator de vna religion prende termine di qualche differentia ch'el moua, ò che gli sia mossa in corte, et non compare nel termine, la rason vole ch'el debba perder la lite, come si faria de vn' altro, però che se così non si facesse, mai si compiria vna differentia che fusse tra alcuno con homo di religion; et se bene el gran Maestro volesse dire chel suo frate non prese il termine de suo comandamento, ò sia gouernator de casal, ò di casa, ò dica hauerlo mandato in qualche seruitio fuora, et però non douer perder la rason de la sua causa, turre s'intendono frappe, nè deueno valere al gran Maestro de la religione, però che si come el gran Maestro vole vincer la lite, se l'altra parte non compare in termine, così vol la rason, che l'altra parte guadagni, se lui non viene, de iure, et consuetudine, et però aduertisca bene il gran Maestro à metter ral frate gouernator su le sue cause, che per sua colpa non perda le sue rason, et ch'el sapia dire à gli altri frati, se lui non può venire, che mandino à scusarlo, come hauemo ordinato nelli precedenti Capitoli.

De la causa messa a termine per causa de li preiurati discordanti di opinion.

CXV. Sel auien che in alcuna differentia venuta in corte, sopra la qual li giurati non si ponno accordar tra loro, et però el Visconte mette à termine le parte litigante, et quelle vengono al termine, quel che diran-

no li giurati, deue esser fermamente obseruato; et sel accade che l'una parte viene, et l'altra non viene al termine dattoli de aldir la sententia, la rason commanda, che la parte che compare al termine, deue hauer guadagnata la causa, et l'altra parte perda per sempre, se non manda à dir el suo impedimento, come è preditto; et sel auien che lui non venga al suo termine, nè la sententia si publica quel dì, egli non deue perder de iure niente, ancor che egli sia così semplice, che non manda à dir el suo impedimento al termine, et l'altro che compare, non guadagna però niente, et questo è il dretto de iure, et per l'assisa.

Se la donna mavidata citata in iudicio deue responder, o non.

CXVI. Sel auien che vn' homo si richiama in corte de vna donna che ha marito, la donna non deue, ne può litigar senza suo marito de iure; però la Iustitia li deue dar termine de giorni quindeci, nel quale, se la femina non potesse hauer il suo marito, per esser passato fuor de la terra, la corte li deue dar termine de vn' anno, et de vn giorno de iure, et s'el suo marito non vien tra l'anno, et giorno, la è tenuta di responder lei a chi gli ha dimandato, dappoi che son passati li quindeci giorni, et l'anno et giorno vr supra.

De colui che tuol per piezo una femina che hà marito, se la piezaria val, o non.

CXVII. Sel auien che vn' homo vuole per piezo vna femina che habbia marito, ben sapete ch'el marito la può leuar da la piezaria, si ch'ella non pagherà per piezaria se lui non vole, nè già la femina è tenuta à risponder de nessuna cosa da lei fatta viuente il marito; ma s'el marito facesse la sua donna marcadanressa, come è di vender, et comprar, la rason commanda, ch'el sia tenuto satisfare tutto quel ch'ella piezará et donerà dare, per che così è dretto, per l'assisa di Hierusalem.

De colui che si marida con donna vedoua, la qual hà debiti suoi, ò del primo suo marito, Et chi deue pagar quel debito.

CXVIII. Ben sapete che sel auien, che vn' homo prende per moglie vna vedoua, qual sia debitrice per si, ò per il suo primo marito defunto, colui che si marida con la vedoua è tenuto à pagar tutto il debito di lei, ò per lei, ò per il marito defunto; parimente se vna femina prende per marito vno che sia debitore, ò per si, ò per la sua relicta, la è tenuta de pagare tal debito, se la ha de che, per dretto, et per l'assisa di Hierusalem.

La pena di colui che disponzella una vergine senza saputa de chi lhà in gouerno.

CXIX. Sel auien che vn' homo prende vna ver-

vergine, et la difponzella, ò per volontà de la garzona, ò per simplicità, senza il consentimento di fuo padre, ò madre, ò di coloro che l'hanno in custodia; s' el padre, ò la madre, ò gli parenti che l'hanno in custodia voleno hauer rason da colui che lhà difponzella, et ello è di tal conditione che gli conuiene, la deue tuor per moglie; et se non voleno, et. è homo che ha poder, la si diè far monaca, et tutto quel che l'abadessa dimanderà per accetarla, et per vestirla, colui gliel deue pagare, et oltra de ciò resta nella merced de Dio, et del Signor de la terra obligato a quel che merita vno che commette violentia nella terra d'altri; et se tutto ciò non piace à li parenti de la garzona, ò à colui che lhà in custodia, ò se colui non ha tanto ch'el possa far quanto hauemo dito de sopra, ouero, se non è de la conditione che meriti la garzona, ma sia di peggiore, et de mal afare; la rason commanda che à colui ò sia cauglier, ò borgefe, ò che si sia, debba esser tagliato el membro virale, et bandito fuor de la terra, doue ha fatto el mancamento, per vn' anno, et per vn giorno, et tutto il suo deue esser alarbitrio del Signor de la terra, per dretto, et per l'assisa; la qual etiam commanda che se l'incolpato de ciò el nega, et la garzona afferma d'hauerlo fatto, non s'intenda perciò prouato, anzi deue hauer doi testimonij leali, quali giurino hauerlo visto giacer con la garzona, et hauendo questo è prouato; et se la non ha doi testimonij di questa sorte, et ha testimonij, quali l'habbino visto intrar in casa, deue valer tanto, che quel tale sia messo in prison del Vescouo de la terra, ò de la Chiesa, per vn' anno, et vn giorno, deue esser relaxato de prison, et deue giurare non hauer desponzella la garzona, et facendo questo deue esser assolto, se non vi è altro indicio, de iure, et per l'assisa.

Ancora de la medema materia.

CXX. Sel auien che vn' homo desuerza vna garzona, ma non puol esser prouato per tali testimonij, come la assisa, et la leze ha constituito nel prescrito Capitulo, et intra tanto che colui stà in prison, dice, ò manda dir al Visconte, et a li giurati, come vol portar el iudicio che lui non ha fatto tal peccato de la garzona, la rason commanda chel debba portar el iudicio dapoì chel si ha offerto, nè per cio la corte el deue relaxare, et s'el farà saluo del Iudicio, deue esser assolto de tal imputatione de iure, che à la testimonianza de Dio, nessun deue contradire; ma sel non sarà saluo, deue esser iudicato, come hauemo ordinato nel prossimo Capitulo, che così è dretto, et rason per l'assisa.

Tom. II.

*Per qual causa si deue hauer aduocato,
& per qual non.*

CXXI. Sel auien che vn' homo litiga con vn' altro, la rason commanda, che cadauno habbia il suo aduocato, perche sel aduocato diceffe parole che non si deue, ò che torna in danno del principale, esso principale, et quelli che lo consagliano le ponno emendare, ma sel principale dice cosa che gli torna a danno, non puol piu tornar à redire, poi chel ha ditto, se l'altra parte vole, per che lui, et quelli chel consagliano l'hanno intesa; et però fu statuito in la corte di Borgefi, che nessun homo hauesse à litigare senza aduocato, nè in la corte di Cavaglieri senza il consulo di Cauaglieri, sì che per lor consiglio dica ciascuno, et mostri la sua rason per dretto, et per l'assisa.

Che homini deueno esser li testimonij.

CXXII. Qual homini deueno esser quelli, che in corte ponno esser testimonij leali, et di età; ma ben sapete chel figlio di famiglia, qual è in potestà del padre, et non è di età, et colui che è infame, non ponno testificar in corte per alcuno, et sel fanno, non deueno essere vdiiti, nè creduti; doi leali homini ponno essere testimonij in tutte le corte di tutte le cose, de iure, & vno viuuo puol testificar per si, & per vno che fusse morto in corte, dummodo el sia de bona fama, & habbi nome di legale, & se è tale il puo fare, et deue valere de iure; li testimonij non deueno esser astretti à testificare in corte de nessuna cosa, se non vogliono.

*Quali homini ponno esser testimonij in corte,
& quali non.*

CXXIII. Se vn' homo vol testificar per vn' altro, & ha parte nella lite, ò vol testificar falsamente per amore, ò per dono, la rason vole che li giurati non debbano accettarlo per testimonio de iure; & sel auiene che tali habbino testificato senza che li giurati s'habbino accorto come hanno parte in la lite, la rason commanda che colui, che ha prodotto tal testimonij falsi debba perder la lite, & l'altro debba guadagnare, & a li testimonij, che hauesse testificato il falso, si deue forar le palme de le man con vn ferro caldo, per recognition del falso sacramento, che chi giura falsamente, renega Dio, & però deue esser forate le palme, come è ditto di sopra, et deueno hauer perso risposta di corte, sì che mai siano creduti; & quelli che li hanno fatto far il sacramento falso, deueno cazer a la pena, che merita vno che fa renegar l'Idio ad vn' altro; la Iustitia non vole che alcun homo qual ha parte in la lite, ò sia compagno in quella cosa che dimanda possa testificar, nè deue esser creduto in corte de iure.

V 4 3

CXXIV.

Chi può esser testimonio, & chi non.

Qual scrittura vale, & qual non.

CXXIV. Ben sapete che sel auien che vn Franco voglia testificar contra vn forian, non lo può fare, nè la corte lo deue accettar de iure, & se vn forian vol testificare contra vn Franco, non gli deue esser prestata sede de nessuna cosa de iure; ma sel auien, ehe alcun forian, ò Iacobin, ò Grifon, ò Nestorin, ò d'alcun'altra leze, fa alcuna confessione dauanti el Visconte, & li giurati, di ciò li Franchi ponno esser testimonij poi che haueranno giurato, & contra li foriani, & sarasini, et altri d'altre leze; et ben sapete che alcuna femina non puol testificar in corte contra alcuno homo di alcuna cosa.

Chi può testificar contra donna, se in quella proua vi hà battaglia.

CXXV. Sel auien che vn homo vol testificare in corte contra vna femina, la rason commanda chel debba fare, et deue valere, ma lhà battaglia, se la lite monta vn marco d'argento ne la corte Real; et doi giurati ponno testificare de tutte le cose che sonno sta ditte, et fatte auanti di loro in corte, senza alcuna battaglia.

Del Visconte, & de li suoi bastonieri che voleno esser testimonij, & se vale.

CXXVI. Sel auien ch'el Visconte, et li suoi ministri vogliono testificar in corte per alcuno non lo ponno fare, nè deueno hauer sede, come è in questo exempio; Piero vien auanti, et si richiama de Martin al Visconte, et poi Martin si richiama de Piero, et Piero dice, chel si ha richiamato prima, et Martin dice l'opposito; la rason commanda ch'el Visconte, nè li suoi ministri, non siano testimonij circa ciò, nè circa alcuna altra cosa, per dretto, et per l'affisa di Hierusalem; ma se vna de le parte puol prouar per doi altri testimonij, come lè stata prima à richiamarsi, deue esser prima a la expedition de iure.

De li testimonij de le scritte, & qual testimonio de scrittura val, qual non.

CXXVII. Sel auien che alcuna persona presenta in corte vna scrittura, li giurati, nè la corte non la deueno accettare, ne credere de iure, se non fusse priuilegio del Re, ò del Signor de la terra, che sel fusse tale, lo deueno accettar, & prestarli sede; ma se vna persona vien d'Acre, ò da Hierusalem, dicendo; *solete Signor, ve la manda il Visconte, & li giurati d'Acre, accid che gli prestate sede, come testificano, che auanti loro Givardo ha confessato esser debitoro de cento bisanti, ò più, ò meno;* tal scrittura non vale niente, ne deue esserli prestata sede in corte, se non è priuilegio, come è ditto di sopra.

CXXVIII. Sel auien che sia fatta vna vendita in corte dauanti el Visconte et li giurati, de vigne, de case, ò si fa pace d'alcuna rissa, ò sassinamento, dil che si fa scrittura in presentia del Visconte, & de li giurati, et nasce alcun contraffo sopra quel che si contien in la scrittura, la rason commanda che la debba valer, & sia valida, & ferma tal testimonianza del Visconte, & giurati, habbiala scritta qual si voglia, ò il scriuan de la corte, ò alcun'altro de la città, de iure, & de consuetudine di Hierusalem.

De le scritte de li homini del commune.

CXXIX. Sel auien che vn homo de commune impresta ad vn'altro danari, ò gli vende qual cosa in credenza, ò fanno altro, & tra loro fanno scrittura notariale con testimonij, la rason commanda, che tal scrittura debba valer tra loro, & deue esser così valida, come se fusse priuilegio sigillato; & è tenuto il consule del ditto commune astrenzer quel tale à pagar, & obseruar quanto dice la scrittura, de iure, & consuetudine del Regno di Hierusalem; ma contra la corte Real, non deue valer, nè si deue giudicar sopra di quella, come hauemo ditto.

De la scrittura che non hà scritti testimonij, se diè valer, o non.

CXXX. Sel auien che vn homo si richiama d'vn'altro al suo consule de alcuna cosa che gli deue dare, & dice hauer scrittura, & la mostra, & in quella non è scritto alcun testimonio viuio nè morto, & l'aduersa parte nega il debito dimandato, la rason commanda che l'actor habbia perso quanto l'ha dimandato, però che alcuna scrittura senza testimonij non vale.

Qual cose si ponno iudicar in le corte de li communi, & qual deueno esser iudicate in la corte Regia.

CXXXI. Ben sapete che nessun del commune, cioè Venetiani, Genouesi, & Pisani, non deueno hauer alcuna corte tra loro, se non de li suoi homini medesimi, che hanno differentia insieme de vendita, ò comprita, ò altre conuentione, & li può etiam castigare il suo consule, se faranno alcun messaggio, & metterli in la sua preson; ma ben sapete, che nessun commune non può iudicar sangue, cioè de colpo apparente, nè sassinamento, nè latrocinio, nè tradimento, nè heresia, come è de l'infideli, & heretici, nè comprita, nè vendita di case, nè de vigne, nè de giardini, nè de casali, anzi si deueno decider, & iudicar tutte queste cose, & venir a la corte Real, & in altra parte non si ponno fare de iure, nè per l'affisa di Hierusalem; et se alcuno de li communi iudica, ò fa iudicar alcuna de le preditte cose

vie.

vietade, non deue valer de iure, nè per l' affisa, ma deue disalfar il tutto la corte Real, & non deue soffrir el torto de la corona.

De colui che vol esser testimonio in corte, & lui è guasto, ò hù passato la età di sesanta anni.

CXXXII. Sel auien che vn' homo vien in corte, & è guasto, ouero ha passato la età di anni sesanta, et vol testificare per alcuno homo, ò femina, la rason commanda chel possa fare di tutte le cose; & sel litigante lo disfida à battaglia, el si può de iure scusare, & darli vn' altro à combatter in loco suo, che così è iusto per l' affisa.

De colui ch'è amalato, et vien querelato de falsinamento.

CXXXIII. Sel auien che vn' homo sia querelato de falsinamento, & lui è homo guasto, la rason dispone, che possa metter in cambio suo vn' homo sano, chel combatta per lui, & se serà vinto el campion, el principal deue esser impiciato de iure, et per l' affisa, & tutta la sua facultà deue esser del Signor de la terra.

Del creditore morto, del qual vien dimandato poi il suo credito per li suoi parenti,

CXXXIV. Sel auien che vna persona more creditrice d'alcuno, & li parenti del morto dimandano il pagamento al debitore, & colui lo nega, se li attori hanno doi testimonij per li quali el proprio, la rason commanda che guadagnino la lite; ma se colui che dimanda per il morto non ha testimonij, la rason commanda che colui, ò colui a chi vien dimandato, debba giurare non douer dare niente al defunto, & sel fa remane assolto per dretto, et per l' affisa.

De colui che non deue esser accettato per testimonio.

CXXXV. Sel auien per alcuna ventura, che vn' homo perda risposta di corte per alcun mensafatto, la rason commanda che non sia creduto, nè receuto in corte per testimonio, imperò che nessun homo, ò donna tale non può leuar alcuno à battaglia, et però non puol mai portar testimonianza.

De la testimonianza del homo religioso, & prete, & clerico, & quanto vale.

CXXXVI. Sel auien che vna persona religiosa voglia, non puol testificar in corte, nè la corte lo puol vdir, ò accettare contra alcuna gente laica, sia egli prete, ò clerico; ma se vn laico amalato faceffe testamento, ouer ordinatione, ò confessione auanti il corpo de Iesu Christo, et dauanti il prete, et clerico, et dauanti doi altri homini, sapi che di ciò ponno ben testificare il prete, ò il clerico, & li doi laici insieme, dummodo sia de cosa mobile, &

non d'altro, per che de case, vigne, casali, terreni, ò d'altre heredità, li preti, nè clerici non possono esser testimonij, però che di queste cose si ha battaglia.

Ch' el Visconte, & li giurati sonno tenuti de transferirse al loco de le differentie tra vicini vertente.

CXXXVII. Sel auien che doi homini hanno contrasto de muro commune, ò di simel cosa, la rason commanda, che el Visconte debba commandar à li giurati, che vadino à veder la differentia, & loro sonno obligati andare con li istessi de la lite; & secondo quel che li giurati vederanno, ò cognosceranno, di quel che appare, deueno far iudicio, & accordarsi insieme, & quanto li giurati iudicaranno tanto deue esser fermo, & valido per sempre, & tanto il Visconte deue far obseruar à tutte doi le parte; ma se li giurati non si possono accordare, perchè non vedesseno nel muro cosa, che gli possa far restamente iudicare, la rason vole che le parte comparino dauanti il Visconte, & li giurati, doue ciascuno dica la sua rason, tal qual ha, & alhora li giurati deueno diffinir la lite in fauor de colui, quale cognosceranno hauer più rason, che così è iusto, per termination di corte.

De colui che mette traou nel altrui muro.

CXXXVIII. Ben sapete che se vn' homo ha vna sua casa con tutti li suoi muri, & auien che alcun di suoi vicini mette ò traou, ò altro dentro ad vn di muri, à couerto de la sua parte, etiam chel potesse tenir vn' anno & vn giorno, non ha però derogato à le rason del patron de la casa, & del muro, se effo patron non l'haueffe visto, & consentito, anzi è obligato di leuar ditto traou dal ditto muro, subito che li vien ditto dal patron, ò chel si dole in corte, sel patron de la casa, & del muro, non lo comportasse, per farli piacere; & così deue, & è tenuto fare el ditto vicino, dummodo giuri il patron del muro in quel anno & vn giorno come non li fu ditto, nel vide, nè lo sepe; se così giura, quel vicino deue leuar il traou, ò far il voler del ditto patron, per dretto, & per l' affisa.

De colui che vol fabricar in la sua guastina, & alcun li mette difficultà.

CXXXIX. Se io hò vna mia angastina, doue già era casa, & la voglio refare, & qualche vno mi prohibisse à metter li mei traui al muro, che è tra mi, & il mio visin, sel mi prohibisse à metter, ò apozarli al muro, doue si vedano le vestigie de gli antiqui traui, & le fenestre che sollevano esser nel muro verso la mia parte, & però io voglio hauer la mità del muro, & il visin compare, & dice; non piacia à Dio,

Dio, che tu habbi azione in ditto muro, per che è gia piu de vint'anni, che in tal angastina non vi era alcuna casa, nè edificio, & però non li voglio lassar fare, per che tutti li muri son mei, se la corte noi determina; se per ciò vengono auanti, & dice cadaun la sua rason, il douer vole che li giurati vadino là, et vedino sel appar, quanto colui ha ditto; & se così troveranno, colui deue cargar tal muro, & fabricar la sua casa de iure, per che ancor che non sia stato gran tempo in la angastina fabricato, però non s'intende hauer perso la sua azione, che lui, ò suoi heredi haueseno, ò colui da chi l'hanno comprata; ma se non ritrouasseno li giurati, vt supra, deueno far l'opposito, & non lassarlo cargar, nè fabricar de iure, se non gliel consentisse colui de chi è il muro, ma non altramente, per dretto, et per l'assisa de la terra.

La rason che deue hauer chi receue alcun danno fuor de li muri di casa sua.

CXL. Sel auien che alcuna persona borgefe mette alcuna cosa fuora di muri de la sua casa sopra vna pertica, ò sopra qualche altra cosa, & accade che vn' homo cargo di brusche, ò d'altro, ouer vn' asino, ò gambello, ò altra bestia pur carga, passando de li butta, ò guasta quel che la preditta persona messe fuora de la sua casa, la rason comanda che non li sia restorato tal danno de iure, che alcun homo non ha alcuna cosa fuora di muri de la sua casa; ma sel auien che alcun homo butta vn' altro, ouer vna bestia carga sopra la cosa del Borgefe, vt supra posta, si che gli segua danno, la rason comanda, che colui el qual ha buttato sopra l' homo, ò la bestia carga, debba pagar tutto el danno, che tal homo, ò bestia hauerà fatto, cazendo su la cosa del Borgefe, ò d' alcun' altra persona; & se la bestia buttata si facesse male, ouero rompesse, ò spandesse il suo cargo, tutto deue esser restorato da chi lhà buttata de iure; & se fuisse buttato vn' homo, & si facesse male, colui che lhà buttato deue medicarlo, & darli il viuer fin chel possa guadagnargli, com' el soleua quando lo buttò; ma se colui l' hauesse buttato per farli mal, & s'egli ha fatto male che gli duri per sempre, la rason comanda che sel vien preso li sia tagliato via il pugno de la mano, & per tanto deue restar de tal mancamento assoluto, per dretto, & per l'assisa.

De matrimonio, & qual matrimonio vale, & qual non deue esser tenuto, nè de Cauaglieri, nè de homini ligij, nè de Borgefi, che tal vason deue esser del Borgefe, come del Cauaglier, perche altrimenti non saria iusta la Leze, nè l'assisa, & de che età deue esser l' homo, et la donna auanti che si sposano, ò che si possano sposar à la Sancta Chiesa.

CXLI. Tutti gli homini deueno sapere chi'

el bon matrimonio è molto caro à Dio, & molto vrile à la gente; dice la Scrittura, *Saluatur vir infidelis per mulierem fidelem, & mulier infidelis per virum fidelem*; deueno sapere tutti, si cauglieri, come borgefi, che nel matrimonio per la Leze del Cielo, & per li decreti, & consuetudine, bisognano tre cose, il consentimento & volontà del vn & de l'altro, che lun non appartegna di parentella à l'altro, & che siano di età; & la età de l' homo deue essere al meno di xiiij. anni, & de la femina al meno di xij. quando si sposano; & sel auien che l' homo, & la femina non sonno di tal etàde, come deueno essere, & si maridano, non deue valer tal maridazo de iure, per esser contra Dio, & contra la sancta Chiesa, & l'assisa, ancora che l'vno non appartenisse di parentella à l'altro; *parentella collateralis extenditur usque ad septimum gradum*; ma di dretta linea, che discende dal padre à figlioli, & da figlioli à neudi, & da neudi à lor figlioli, non se ponno maritare; però dice la Scrittura de la Leze, che se Adam viuesse ancora, non si porria de iure maridar con alcuna, che tutti sieno figlioli de Adam, & Eua sua moglie, per ch' el fu primo nostro padre, & prima nostra madre: la leze, & l'assisa comanda, che dappoi che l' homo, & la femina si hanno iustamente maridato, non si possano più diuider, se non per morte; & dice Paulo Apostolo; *la femina non ha poder del suo corpo, ma suo marito, & parimente l' homo non ha poder del suo corpo, ma la sua moglie.*

Come si può diuider el matrimonio quando nou è fatto come si deue.

CXLII. Sel auien che alcun homo menor de tres'anni prende moglie, la rason comanda che tal matrimonio si debba diuider de iure, senza alcun peccato, nè pena, se ambi dui voleno; & s'el prete che li maridò sapeua come l'era menor di età, & li maridò per malitia, ò pregher, ò dono, la leze, & l'assisa comanda ch' el non dica più messa sin che li diti mal maridati vengono à la età, & habbia licentia ditto prete dal nostro padre l' Apostolo di celebrar messa, come è iusto, ma sel marito, & la moglie haueseno consumato matrimonio carnalmente insieme, non si deueno diuider, ancor che tutti doi volesseno, se non interuenisse altra iusta causa, cioè, che suffeno parenti.

De colui che si marida con la sua parente, del prete che li marida, & de li interuenienti al sposar, che pena deueno hauer.

CXLIII. Sel auien che alcun' homo, cauglier, borgefe, ò chi fe voglia, prende per moglie sua cuxina, ò sua parente, in terzo, ò quarto grado, la rason comanda che

che tal matrimonio si debba dividere, sì che tutti doi, l'homo, & la femina intrino in religione, & tutto il suo, sì terreni, come feudi, casali, & altro, sia ò de la femina, ò del marito, sia con obligation de seruitio, ouer altramente, deue esser del Signor de iure; & sel hauesse fatto infante de tal matrimonio nel spacio che i sono stati insieme, sia per forza, ò per che la Chiesa l'habbia comportato, la rason comanda che tal figlio per niente non sia herede, nè deue succeder, nè posseder alcun di feudi, che sù de suo padre, ò madre, per dretto, & per l'affisa di Hierusalem, ma tutto deue esser del Signor; & il Capellan che li maridò, sel ha saputo come se appartenuano di parentella, deue esser in perpetuum priuo d'ogni officio, & beneficio, & similiter il zagho se lo seppe, & tutti quelli, & quelle che sono stati al spolar, & l'hanno saputo come se appartenuano, son excommunicati, sì che non habbino alcun bene de la sancta Chiesa, nè ponno in quella entrar fin che non siano assolti dal Vescouo de la terra, ò dal Patriarcha; ma se colui, ò colei che sono parenti, & se maridano insieme, hanno alcun propinquo parente, ò de la donna, ò del marito dal quale quel feudo vien al Signor, & ditto parente è persona che s'habbi portato fidelmente verso il Re, ò la Signoria del loco, & è di età di seruir quel che suo parente, ò sua parente facea, de iure il Re, ò il Signor della terra, ò la Signoria è tenuta de render à lui cio che l'hà hauuto, & ch'el suo parente non pol più hauer, nè posseder, dummodo lo richieda tra l'anno & giorno, dapoi ch'el Re, ò la Regina l'hauerà possesso, perche se l'hauerà possesso più d'vno anno & giorno, il Re non è più obligato restituirlo, ma è suo; & se non ha alcun parente, come è ditto di sopra, la rason, & l'affisa comanda ch'el tutto sia del Signor della terra, qual è dretto herede de coloro che fanno tal mancamento, & peccato contra Dio, & le bone vñanze del Reame di Hierusalem statuite da li Re, & prodi homeni; ma se coloro non se volessero render alla religion, ma fuggissero, tutti li suoi beni che si trouaffino, deuono esser del Signor; & s'el Capelan che gli maridò non lo seppe, nè gli fu ditto como erano parenti, non deue patir pena alcuna per tal matrimonio, & similiter quelli che son stati là, ma non sapeuano lo parentado ch'era tra loro, non deuono esser excommunicati.

Come diè l'homo assignar, ò maridar la donna in la sancta Chiesa.

CXLIV. Sel auien che vno si vol maridar con vna donna, sia chi se voglia, ò cauagliar, ò borgefe, la rason comanda che la chiesa non li debba maridar, se prima non vien assigurata in tal modo: Colui

che se marida, deue giurar chel non ha moglie viua, & chel non ha promesso ad alcun'altra, nè giurato, ò figurato, & chel non ha fatto alcun voto, per il quale non possa ben, & lealmente prender per moglie questa donna, & appresso questo sacramento, do homeni deuono similiter giurar per lui, nel modo sopraditto, & parimente deue far la donna, con do altre femine per lei; & così si dice la chiesa assigurata; ma la deue poner termine al spolar, & nel ditto spacio, per tre giorni, alla prima messa, si deue proclamar in tal modo; *à voi signori & gentildonne sà invender la sancta chiesa, ch'el tal homo deue prender per moglie la tal donna, el tal giorno; però se alcuno ha da dir altro, sì che questo matrimonio non si faci, vegna, & lo dica, auanti che si sposino;* & chi non verrà in questo termine, non deue più esser creduto de niente chel dica, nè alcun'altra persona che sia in la terra, & questo matrimonio deue valer de iure, che non è fatto tra parenti, vt supra, & così è il dretto, & l'affisa di Hierusalem.

Delle pene che si mette in li patti nuptiali a chi si pente.

CXLV. Se vn homo promette à vna femina, com'è ditto di sopra, & al prometter mette penne à chi se pente, & auien poi che alcuno di loro si pente, la rason comanda, che chi vol de loro si possa pentire, ò l'homo, ò la femina, dummodo paghi la repentaglia, ch'è messa, & sel fa, riman assolto, per dretto, & per l'affisa, & puol l'homo tuor altra moglie, & la donna altro marito, senza che alcun di loro resti obligato de niente à l'altro, per tal contratto, ouer promessa.

De colui che promette, ò tocca la man à donna, & non la prende, il qual li hà dato alcuna cosa, se puol recuperar quella cosa.

CXLVI. Sel auien che alcun homo tocca la man ad alcuna femina, & poi non la prende per moglie, se non resta da lui, ò da la sua parte à prenderla, ma resta da la femina, la femina gli deue restituir ogni donno che gli hauesse mandato, ò fatto mandar per far tal matrimonio; ma sel restasse da lui, la rason comanda chel non debba recuperar tal donni, per rason, per leze, & affisa; & il medesimo intendi, se la donna hauesse fatto, ò fatto far simel donni, & poi non si maritasse vt supra de iure. &c.

De l'homo, & de la donna che si toccano la man, & more l'vno auanti che la traduca, che deue esser de la facultà sua.

CXLVII. Se vn homo tocca la man à vna donna, & li dona, ò fa donare qualche cosa, & poi occorre morte al vno di doi, auanti che s'habbia maridato, la rason

son commanda chel viuo non possa domandar al morto, nè à suoi heredi, nè li heredi del morto possono dimandar al viuo niente altro, che la mità de tal doni fatti dal homo à la femina, ò da la femina al homo; ma se l'homo l'hauesse basata al toccar de la man, li heredi del morto non ponno dimandar niente à quella persona à chi fu donato, quali ancora non ponno dimandar, se tal doni fusseno stà fatti auanti il toccar de la man, per dretto, rason, & affisa.

De la donna vedoua che prende marito infra l'anno che morse il suo primo marito.

CXLVIII. Sel auien che vna donna vedoua, auanti che passi vn'anno dal dì che more il suo marito, prende vn'altro marito, il che de iure non puol fare, cade in questa pena, che se alcun suo parente, ò extraneo venendo à morte gli lascia per sua ordinatione qualche cosa, la non la deue hauer per niente, nè coloro che haueranno la cura di beni del morto gliela deueno dare, & se lei l'hauesse receptato, immediate la deue restituire à li heredi del defunto, & se non la restituiffe, la Chiesa, ò la corte Real la deue far restituir de iure; parimente se vna femina prende marito intra l'anno, chel primo è morto, gli è constituta ancora questa pena, che s'el suo marito li lascia alcuna cosa morendo, la non deue hauer niente, & coloro che tengono li beni del morto, non sonno tenuti à dargliela, anzi fe suo padre, madre, fratello, ò sorella, ne uodi, ò nezze, cugini, ò cugini germani, & così fin al seprimo grado, & il morto marito li lascia alcuna cosa, deue esser del Signor de la terra, che è herede de tutto ciò: ancora la deue hauer questa pena, che deue perder, nè hauer niente del duario, che è il crescimento de la dote dotale promessoli ò dal marito, ò d'altri per lui, quando si maridò, & questo, ancora che s'effo marito gli hauesse ditto; *s'io moro auanti di te, voglio che tu habbi il duario*: similiter deue hauer questa pena, che se vn suo parente more senza testamento, non puol succeder nelli beni che gli peruenisseno per la sua morte: & tutte queste pene sono constituite etiam à quelle vedoue che si pregnano auanti che passi l'anno vt supra, sia ò de marito, ò d'altro, & così è giusto per leze, & per affisa; nè puol hauer il suo duario, ne per quello puol de iure vender la heredità del marito, siano vigne, terre, ò altro immobile, nè tuorlo stimandolo à suo piacere; ma la rason commanda che la possa hauer de le intrade de li beni, & de le massarie di casa, che lei ha portato à quel marito morto, ò che lui li fece fare, tanto che li sia satisfatta la sua dote; & tutto il resto deue esser di fioli, ò di parenti del defunto, nè altro la puol trazer da li beni del marito, poi che la si

ha maridata auanti il tempo debito.

Sel figliuolo del primo marito può lassar alcuna cosa a sua madre venendo a morte.

CXLIX. Sel auien chel figliuolo d'vna creato col primo marito, venendo à morte lascia qual cosa a sua madre, la rason vole che vaglia tal dono, come se l'hauesse fatto ad vna persona estranea, etiam che la ditra si hauesse maridato, come è ditto di sopra; & habbia il figliuolo fatto testamento, ò non, basta ch'egli habbi donato presente persone leal, & questo è iusto, & ben è rason, quel che hauemo ditto nel precedente capitolo parlando, come la donna non puol vender ne impegnar li beni del marito, ma tuor de le intrade vt supra; sì se tal beni sonno di esso marito, ma se sonno de la donna, li suoi dotali, la puol disponer d'effi ad libitum, per dretto, & per l'affisa.

Chi è obligato pagar la dote a la moglie del morto.

CL. Sel auien che vn matrimonio si dissolua per la morte del marito, la rason commanda che lo herede del morto, ouero coloro che haueranno di suoi beni, debbano dar la dote a la donna; ma se la dote fusse stà data al padre, ò a la madre, ò ad alcun parente del morto, è iusto che loro, ò suoi heredi, & quelli che haueranno di suoi beni, la paghino per dretto, rason, & per l'affisa.

Come la donna viuente il marito puol dimandar, & hauer la sua dote.

CLI. Ben sapete che se vn' homo maridato comenza giocar, mangiar, beuer, & destruzer tutto il suo, sì che incomincia impouerire, la rason commanda che la donna possa dimandar la sua dote, & suo marito è tenuto de iure depositar la sua dote, ò l'amontar di quella in man de persone segure, & dabene, ò in tal loco chel resti saluo per colui, ò colei à chi aspettarà, & questo è iusto per leze, & affisa.

Se deue hauer alcun male colui che non hà da pagar la dote di sua moglie.

CLII. Sel auien che vn' homo sia in lite per douer render la dote di sua moglie, & è tanto pouero chel non ha de che farlo, la rason vole che colui, ò colei che deue, & non ha de che dar ditta dote, non sia però messo in presone, nè retenuto il suo capo; ma deue pagar quanto lhà, & deue giurare, come gli darà tutto quel che guadagnerà estrabendo la spesa de la sua vita scarfamente; & non si partirà da la città senza sua licentia, fin à l'intero pagamento, & cio fatto resta aquietato de iure, et consuetudine di Hierusalem.

*Qual dono vale, & qual non, de li doni
ch'el marito fa a sua moglie
dopo toltola.*

CLIII. Ben sapete che alcun non puol far dono a sua moglie, dapo che lhà presa se non nel suo testamento, ò a la sua morte; & sel fa altramente tal dono non vale, per che la cosa è così sua, come se non l'haueffe mai donata, & li heredi del morto la ponno recuperar de iure da tutti quelli che teniffeno tal cosa donata, se coloro che la tengono non l'haueffeno posseduta vn anno & vn giorno, senza esser stà in lite di ciò, ma se tanto haueffe posseduto, non deueno più responder ad alcun herede che sia stato quel tempo di età, per dretto, & per l'assisa.

*Che dono può far l' homo a sua moglie, el
qual possa, & debba valere.*

CLIV. Tal volta aduene chel marito puol far dono a sua moglie, come è in questo caso, ch'el marito voglia costituirli vn, ò do bisanti, ouer vn marco d'argento, ò più, ò meno al mese per il suo viuer, ò per il nutrir di suoi figlioli, & sua famiglia; la rason comanda chel possa fare, & deue esser fermo, & valido, & sua moglie deue hauer tanto quanto suo marito gli constituisse, & sonno obligati quelli che haueranno li beni del marito in custodia, de darli ciò che suo marito li ha donato per il suo viuere, & per li suoi figlioli, per cio che così è iusto per l'assisa.

*Per che si può diuider il matrimo-
nio dapo fatto.*

CLV. Se vn' homo prende moglie, la qual poi diuenta lazarina, ò caze del mal de la brutta troppo bruttamente, ò gli spuzza troppo la bocca, ò che la piffa ogni notte in letto, sì che tutti li drappi si guastino, la rason comanda che sel marito si rechiamo a la Chiesa, & non vole esser con lei, per il mal che lhà, la Chiesa debba spartirli de iure; ma auanti che gli diuida, la Chiesa diè metter la femina in vna casa con tre altre honeste femine, quale stiano per quindese giorni insieme, ouer per vn mese, per veder se è il vero, quel ch'el suo marito dice, & se così è vero, deue spartirli, ita che colui per cui lhabe si harà spartito, entri in religione, & il marito dapo puol tuore altra moglie; & questo istesso sia del marito, se lui haueffe alcuno de tal mali, & la moglie fuffe netta, & così si deue iudicar, come è ditto di sopra de iure, & consuetudine.

*Del matrimonio che si sepava per alcuno
impedimento.*

CLVI. Se vna femina si sparte dal suo marito per alcuna de le machie sopraditte, la rason comanda ch'el ditto marito sia

tenuo pagar à l'abadesa quando intrarà in religione, quanto ella gli diede al maridare; & se l'abadesa non si contentasse de recuerla per tanto, la rason vole che effo gli dia tanto che la riceua; & sel non haueffe tutta la dotte che lhà haburo, la rason vole chel non sia affretto à dare, se non quanto lhà, & puol dare, & non piu, per dretto, & rason, & per l'assisa.

*Cbi deve nutrir li figlioli piccoli del ma-
trimonio che si diuide.*

CLVII. Sel auien che vn' homo sia spartito da la sua moglie per alcuna iusta ragione, & hanno figlioli, la rason comanda che se li figlioli sonno menori de tre anni, la madre li debba nutrir fin che habbino sette anni, ma il padre gli deue dar del suo à manzar, beuer, vestir, & calzare, & tutte le spese; ma se la madre fuffe leprosa, ouer haueffe qualche altro gran male, la rason comanda che la non debba nutrir alcun di suoi figlioli, ma il padre, per che non gli attachi alcuno de tal mali, ma se lei è netta di queste machie, de lepra, lazarin, ò mal de la brutta, li puol bene nutrir fin a li sett'anni, come è ditto di sopra a le spese del padre, secondo che potrà; & dapo sel padre voleffe tuor li figlioli, & loro non voleffeno andare, ò la madre non li voleffe dare, per che si ha maridato con vn'altra femina, ò per altra iusta rason, il douer vole che li giurati debbano terminare, che li figlioli stiano fin a li duodeci anni là doue cognosceranno che sia meglio per essi figlioli, & poi essi hanno poder d'andare & stare, ò con la madre, ò con il padre, ò doue voranno, per dretto, & per l'assisa.

*Che rason hanno li figlioli naturali in
le heredità, & beni del padre,
& de la madre sua.*

CLVIII. Sel auien che un' homo non maridato tien in casa sua una femina non maridata, & giace con lei, & fa fioli, la rason, & l'assisa comanda chel padre in vita, et in morte possa lassarli le sue heredità et li suoi beni, perche nè il padre, nè la madre hanno altri fioli legitimi; ma hauendo ò il padre ò la madre altri fioli legitimi, non lo può fare, se loro non consentono de lor apiacer, ma se loro consentono ben puol luno fratello hauer quanto l'altro, de iure, & consuetudine.

*In che tempo non si può far sponsalitie,
mà ben prometter, & toccar la mano.*

CLIX. Da la Septuagesima fin à l'ostaua de la Pascha, in le gran litanie, in li di de oration, in le tre settimane auanti la festa di San Iohanne Baptista, dal aduent del Signor fin a l'octaua de la Epiphania, et in tutte le vigilie di Sancti, alcuno non si deue sposare; et se per auentura

tura alcun homo si sposasse in tal giorni prohibiti da la Leze, & da la Chiesa, la rason commanda che tal matrimonio non vaglia, nè li figlioli che de tal matrimonio nasceranno siano dretti heredi in la successione di beni che de iure li pervenisseno, & la Sancta Chiesa è tenuta de iure a spartire tal matrimonio; ben ponno gli homini tutti li giorni de l'anno far le promesse, et deueno valere, ma non ponno sposar ne li giorni prohibiti. Ancora per le bone vsanze è prohibito tuor per moglie la femina da se battizata, nè il figlio del compare puol maritarse con la figlia de la comare nata dapoï seguito il comparato, ma se lor figlioli fusseno nati auanti, si ponno maritar per rason et assisa; etiam per le Sancte Leze è constituito, che non segua matrimonio tra Christiani et Saraceni, perche ben fanno tutti gli homini che per l'assisa di Hierusalem la moglie guadagna tutti li beni chel marito acquista dapoï che son maridati, et cosi è iusto, rason, et assisa.

In che caso se diè recchiar la donna del marito suo, se la batte, ò fa alcun mensfatto.

CLX. Sel auien che in la Corte vegna questa lite, che la moglie si toglia dal marito, o il marito da la donna de botte dareteli, la rason commanda che tal lite non sia v dita, nè iudicata in la corte Real; ma il Visconte, et li giurati deueno mandarli a la Sancta Chiesa, doue luno puol litigar con l'altro, & la Sancta Chiesa è tenuta de castigar et redarli in pace. Pero che se li iugali lirtigasseno in corte Regale, & uno di loro vinceffe, donde pagherà il dretto de la Corte colui che hauera perso? se non di beni tra lor communi; donde pagherà la moglie se la perde? se non di beni, che ha il marito, & e conuerto; percio che nulla puo paghar luno che non sia danno etiam de l'altro, che tutti li beni sonno a loro communi; & pero la rason & l'assisa ha statuito, che alcuna lite che la donna moua al marito, ò il marito a lei, non sia fatta, se non in la Chiesa che è misericordia, nè alcuna Corte si deue intrometer in iudicare li fatti di matrimonij se non la Sancta Chiesa, se non fusse la querimonia de sassinamento ò tradimento contra el Reame; che quando cio fusse si deue iudicar per la Corte Real, de iure.

De colui che si marida a una donna con tutti li suoi dretti.

CLXI. Sel auien che un homo prende per moglie una femina, con tutto cio che gli tocca et apertiene, & poi auien che alcun altro homo o femina compare, & litiga di quel che l'homo ha tolto con la moglie, o di quel che la moglie ha tolto col marito, sel marito impone la lite a la moglie, o la femina al marito, la rason com-

manda che non si possa piu recuperar, nè emendar altramente, ma bisognerà chel sia a quello che sarà il marito ò la moglie, a cui sera imposto & dato il carico & commissione da l'altro, che cosi è iusto per rason & assisa; & però si guardi ben il marito se vol dar tal carico a la moglie che la sia tale, che litigando in suo loco, non dica nè faccia senza il suo consiglio cosa che gli torni a danno, pero ch'ella, nè suo marito, non potranno remediar a quel che lei dirà.

Quel che guadagna la moglie, & el marito insieme.

CLXII. Sel auien che l'homo, & la donna insieme acquisteranno vigne, terreni, case, o giardini, la rason commanda che la donna debba haueve la mira del tutto de iure & per l'assisa di Hierusalem, & se hanno figlioli, la rason vole che non si lassimiga per li figlioli de' vender et donar li suoi beni a cui voranno, nè de beuer nè mangiar li suoi beni mentre viueno, et sel marito vien a morte puol donar la sua parte doue vole, ò a suoi figlioli, ò ad altri, et dapoï la morte del marito, la moglie puol far i suoi comandi de la sua parte, perche lhà aquisitato insieme con lui; ma la rason commanda che mentre viue il marito, la moglie non possa dar la sua parte a nessuno de iure, nè per l'assisa; ma sel marito et la moglie morisseno et lassasseno le sue case a li suoi figlioli se quelli sonno di etade, ponno vender o donar quelli stabili a cui vorranno, cadaun la sua parte, ma se non sonno di età, non ponno vender, ne donarli ad alcuno; et se il padre, o la madre li lassasseno beni mobili et uno de li figlioli fusse di età, et l'altro non, la rason commanda che colui che è di etade possa disponer de la sua parte, ma saluar il resto a gli altri fratelli minor di età, che cosi è iusto per l'assisa.

De li testamenti, & ultime volontà, de li testimonij, come deueno intender ben, & li commissarij obligati ad eseguir la volontà del testatore, perche la Leze dice esser gran peccato, in colui che hà le robbe del morto, & non le dà doue ha ordinato lui.

CLXIII. Sel auien che un homo sia ammalato et fa il suo testamento et dispone del suo et lassa a Martin cento bisanti, ò qualche altra cosa, et auien poi che lui more, et sua moglie non vol darli quel che suo marito ha lassato, anzi denega il tutto, et Martin ha testimonij, el corpo di Iesu Christo, et il prete che lo confessò et comunicò, il chierico, et do homini leali, che hanno fama de esser leali, la rason commanda che Martin debba guadagnar li cento bisanti de iure, gia che li suoi testimonij erano presenti et confessano quel che

che ha ditto il morto; et questo è iusto così verso la relicta, come verso tutti li suoi parenti, et verso tutti quelli che tenuerono le robe del morto, senza battaglia: ma se Martin dimanda una casa chel defunto li ha lassato per testamento, et sua relicta el denega, et Martin ha do testimonij legali, in presentia di quali glie l'ha lassata, et la relicta o coloro che hanno li beni del morto in governo voranno, de iure haueranno battaglia, se la casa val un marco d'argento, o più, et puol lenar uno di testimonij per combatter, et chi vinzera deue hauer guadagnata la lite de iure; ma in le cose mobile non hà battaglia a li testimoni, hauendo el prete, et cherico, et do homini legali in testimonio ut supra.

De chi deue esser la facultà del morto ab intestato hauendo moglie & figlioli.

CLXIV. Sel auien che un homo ha acquistato heredità o altri beni, et poi prenle una donna per moglie et auien chel more senza testamento, la rason comanda et iudica che tutta la sua facultà debba esser de la relicta de iure, ancor ch' el defunto habbia padre, o madre, figlioli et figlie, fratelli et sorelle, pero che la leze et assisa de Hierusalem dice che nessun homo è così dretto herede del defunto, come la sua moglie legitima.

De chi deueno esser li stabili acquistati per la moglie, & marito, quando muore la moglie prima.

CLXV. Sel auien che un homo maridato acquista insieme con la moglie alcuni stabili, et hanno figlioli, et auien che la moglie premore, la rason comanda et iudica che la parte de la madre peruiene a tutti li suoi figlioli egualmente, nè lor padre gli puo tuore, ò sminuir parte alcuna di quel che gli peruenisse per la morte de la madre, se nol faceffe per subuenirsi a extrema fame de mangiar et beuer, per la qual causa potria etiam vender, o impegnar el stabile nel quale sussenno successi li figlioli per la morte de lor madre; comanda etiam la rason che li figlioli non ponno tuor alcuna parte di beni del padre, mentre el viu, s' el padre non gli consentisse per propria, et spontanea voluntà.

Del stabile hauuto per sententia in corte, el qual vien poi dimandato per un altro.

CLXVI. Sel auien che un homo, ò una femina, tien un stabile, et auiene che un altro homo ò femina lo mette in lite per questo stabile et dice che l'è suo, ò chel'ha qualche action in quello, et nasce iudicio circa ciò; & poi auien che colui, ò colei che perde la lite more, & li suoi figlioli iterum domandano tal cosa a chi la possiede, la rason comanda che chi tien tal stabile, non sia obligato a responderli niente,

poi che lhà guadagnato litigando con lor padre ò madre, dummodo prouì questo per termination di corte ò per do legali testimonij, & se così lo proua, riman assolto de iure & consuetudine de Hierusalem.

De chi deue esser la facultà del morto ab intestato che non ha moglie, nè figlioli, nè parenti.

CLXVII. Sel auien che vn' homo more difonfesso, come auien molte volte, & non ha padre, madre, figlioli, ne alcun' altro parente, la rason comanda che tutto il suo sia del Signor de la terra de iure; ma se colui ch'è morto fuffe clerico che hauesse l'ordine, ò fuffe donna dedicata in la religione, ò portasse l'ordine, ò l'abito di reuigiosi, la rason comanda che tutto il suo, se l'è morto difonfesso, sia, & peruegna à la madre Chiesa di quella terra, per che questo è iusto per il dretto, & per l' assisa de Hierusalem.

De colui che dona alcuna cosa per testamento de le rason di sua moglie.

CLXVIII. Sel auien che vn' homo amalato facendo testamento in presentia de la sua moglie, dona alcuna cosa de le pertinentie à le rason, & action d' essa donna, & ella li foporta, & non dice altro, sel auien poi chel ditto suo marito mora, la rason vole, & comanda che la donna non perda cosa alcuna per tal dono, però che la donna è obligata à non far sdegnar suo marito amalato, che sel faceffe, la potria esser imputata d'hauerlo lei occiso per tal sdegno, ne per che l' habi sufferto in sua presentia esser dato via il suo, ha però perso niente; ma se la femina desse poi tutto quel che suo marito hauesse donato de sua rason auanti buoni testimonij, la rason comanda che ben debba esser fermo tal dono, ancor che fuffe de le rason d' essa donna.

Chi è obligato pagar el debito del defunto, se sua moglie è viua.

CLXIX. Sel auien che vn' homo maridato more, & è debitore de alcun homo, ò donna, la rason iudica, & comanda che la relicta è tenuta de pagar el debito del marito hauendo de che; ma non hauendo, la rason vole che la corte non la debba metter in presone, nè tuorli il suo manto, nè il suo letto, nè li drappi del suo vestir, ma quella donna è tenuta giurar che non infirà da la terra senza licentia de li creditori, ò de la corte; & ben sapete che sel auien che lei roglia altro marito, lui è tenuto de pagar i debiti, che deue dar la donna per il suo primo marito, & così è iusto, & rason per l' assisa de Hierusalem; & parimente è obligato il marito di pagar li debiti de la sua moglie, s' ella hauesse creato tal debiti per iusta causa, com' è sel hauesse tolto imprestito qual cosa per suo

viuer, per fitto de la casa, per suo vestir, ò per suoi figlioli per il tempo che suo marito fusse stato fora de la terra, ò amalaro, ò in presone; ma s'ella s'indebitasse per far poltronarie, ò maluagie cose, suo marito non è obligato satisfar à tal debiti de iure, se non quando si vedesse esser emendata per quel imprestito, & non altramente, de iure, & per l'affisa de Hierusalem.

De le donation chel padre, ò la madre ponno fare a suoi figlioli in vita, & in morte sua.

CLXX. Sel auien che vn' homo, ò femina venendo à morte fa testamento, & lascia, ò dona del suo alcun stabile, ò mobile à suoi figlioli, & da à l'vn più che à l'altro, lo può fare, & deue esser valido, & sermo per rason, & per l'affisa in tutto, come il padre & la madre hauera ordinato, et comandato, & parimente se voleuo donar ad alcun di suoi parenti, lo ponno fare in tutto come voranno, à l'vn più, & à l'altro manco, ò à tutti egualmente.

A che sonno tenuti li parenti del morto che receuono li suoi beni.

CLXXI. Sel auien che vn' homo more con testamento, ò senza, & poi compare vn homo, ò femina, & richiede li beni del morto dicendo esser suo parente, la rason comanda che chi dimanda tal beni per parentado debba mostrar per do testimonij legali dauanti al Visconte, et li giurati, com'è parente del morto, et oltra di cio deue lui giurar che così lauti Idio, et suoi Sancti com'è dretto herede del morto, et facendo così, la rason vole che l'habbia ditti beni del morto; et poi comanda la rason, che colui qual hauerà receuuto li beni del morto, sia tenuto de pagare tutto quello chel morto fusse ascendesseno a quanto monta il debito, nè de iure si può liberar dal pagamento de tal debito, dappoi che l'ha giurato il parentado, et ha receuuto li beni del morto.

Qual stabile deue esser venduto prima per debito, ò del marito, ò de la moglie.

CLXXII. Sel auien che alcun ha stabile, et sua moglie similmente, et lui è debitor, la rason comanda chel non possa vender prima el stabile de la sua moglie per pagar il suo debito, ma che prima el debba vender el suo stabile, et pagar il suo debito, et se quello suo non potrà supplire, alhora vol la rason che possa tanto vender del stabile de la moglie che integralmente satisfaci el debito, per che è iusto che di beni de la moglie si possa pagar il debito del marito, et parimente di beni del marito il debito de la moglie.

S'el testamento nel qual si lascia l'altrui robba, vale, o non.

CLXXIII. Sel auien che vna persona qual ha in deposito, ò imprestito tolto qualche cosa d'altri, et non l'ha resa, et morendo fa testamento, et lascia quel d'altri à preti, ò zagli per l'anima sua, la rason comanda che tal ordination non vaglia, ma subito che tal instantia serà fatta in corte da li creditori, el Visconte è tenuto de andarli, et tuor tutti li beni del morto, et de quelli vender tanto che prima sia pagato tutto il debito, et se auanza poi deue esser esequito il testamento, et pagati li legati per l'anima sua, per che non è rason che alcun homo, ò femina faci dono, ò lasci quel ch'è d'altri.

De chi deue esser la facultà del morto abintestato che non hà parenti, nè figlioli.

CLXXIV. Sel auien che per malattia d'altro male alcun homo, ò femina more desconfesso, et senza far testamento, et il morto non hauesse alcuno, ò alcuna parente in quella terra, ma fuora; la rason comanda chel Signor debba tuor tutti li beni del morto, vt supra, et custodirli per vn'anno et vn giorno, nel qual termine se compare alcun parente, et mostra per do testimonij il parentado, la rason comanda che la corte gli debba restituir tutti tal beni del morto, dummodo li habbi rechielti in ditto termine, ma passato l'anno et giorno dal dì che occorse la morte, la corte non è più tenuta restituirli ad alcun parente che li venisse mai à rechieder, ma el tutto deue esser del Signor de iure; et se li beni de tal morto fusseno de forte che non si potessino conseruar fin al ditto termine, ma si guastasseno, ò pezorasseno, la rason vole che subito portate in potestà de la corte, el Visconte, ò do giurati habbino poder de farle vender, et saluar il precio fin al termine sopradito, per che fin che non passi l'anno et giorno ditti beni non sonno del Signor de iure, et per l'affisa del Reame de Hierusalem.

Come deue dimandar, & prouar il lasso colui al quale vien lassato.

CLXXV. Sel auien che alcuna persona domanda qualche cosa lassatala da vn'altra à la sua morte, la rason vole che chi domanda la cosa per testamento, deue prouar chel morto fece testamento, et che egli sia sottoscritto in quello con do testimonij almeno, et non lo podendo prouar così non deue esser niente creduto; ma se colui che dimanda la cosa, dice hauergliela lassata il morto à la sua morte, la rason comanda ch'el debba prouar per tre legal testimonij, quali habbino vditto dire al morto, come lassa à colui che dimanda la cosa dimandata, et poi gli sia data; ma sel non ha testi-

stimonij, & dice ch'el morto glie l'ha lasciato presente alcuno parente del morto, se così etiam lo proua, deue hauer quel che richiede, ancora che tal parenti diceffeno chel morto non ha fatto tal legato, ò dono dauanti tanti testimonij quanti dispone no le ze, & la ragione, & che però non gliel voleffeno dare il suo drito, non deue valer niente dapoi confessato che in preferenzia sua glie l'ha donato; & sonno obligati de darli quel che hanno confessato; ma s'egli non confessano, anzi diceffeno non hauer inteso niente, & colui che dimanda non ha testimonij, la rason iudica, & comanda che quelli parenti del defunto siano obligati à giurar che non hanno inteso al morto donar, nè lasciari quel che dimanda, & per tanto l' homo, ò femina che haucrà richiesto perderà de iure, non hauendo altre iustificazione; ma s'essi parenti, ò altri che non s'uno parenti, ma lassati dal morto heredi de tutti li suoi beni, non voleffeno giurar vt supra, la rason comanda che debbano pagarli quanto haucrà richiesto, poi che non hanno voluto giurar, ma se giurano restano assolti de iure, & consuetudine de Hierusalem; & sel auerisse che tal parenti del morto confessasseno solamente la mità di quel che fuisse richiesto, la rason comanda che debbano darli quella mità confessata, & de l'altra mità giurare, & così restano assolti, ma se non volemo giurar sonno obligati à pagar tutto quel che colui dimanda de iure; & non vi è differentia in questo iudicio da parente à persona extranea, à la quale haueffe lassato il morto el suo vt supra.

Del legato che lascia la moglie al marito, acciò che non toglià altra moglie.

CLXXVI. Sel auien che alcuna femina vien à morte auanti chel suo marito, & dona, ò lascia qualche cosa à suo marito che non sia di dretti de la sua dote, ò di suo marito, con pacto chel ditto suo marito non debba prender altra moglie, la rason comanda che tal don, ò legato vaglia, & suo marito lo puol hauer subito morta la moglie, & di quello può disponer, come di cosa sua propria; ma sel prendesse poi altra moglie, la rason vole che li parenti de la sua prima li possano dimandar quel che gli haueffe la ditta donato, ò lassato, & glielo deue esso rendere; ma s'ella non haueffe alcuno parente, la rason iudica che tal dono debba tornare al Signor de la terra de iure; & se coloro che teneranno li beni de la morta, non voranno dar quel che l'hauerà donato à suo marito, se prima non siano seguri da lui, la rason comanda chel ditto marito sia obligato farli seguri del don che vorrà recuperare in questo modo, chel giuri, come li renderà tutto esso dono sel si maridarà con altra donna, obligando à ciò tutti li suoi

beni, che così è iusto, sia la cosa mobile, ò immobile, & sel non voleffe obligar li suoi beni, ò non haueffe che obligar, è tenuto dar buone piezarie in la corte, sel vol hauer tal dono per rason preditta.

De li legati per li quali rimangono obligati li beni del testatore per pagarli.

CLXXVII. Sel auien che vn' homo, ò femina venendo à morte lascia qualche cosa à qualch' uno, la rason comanda che tutti li beni del morto siano à quel tal obligati fin à la satisfatione, & se coloro che hauseranno in gouerno li beni del morto, non voranno satisfar, la rason comanda chel Visconte debba tuor tanto di beni del morto, chel faci satisfare, & se in termine de sette giorni dapoi tolti tal beni non fera il legatario satisfato, la corte deue vender li beni, come pegni espediti al piu offerente, & pagarlo, & se de quelli auanzasse qualche cosa, si deue render à li comessarij del morto; se veramente non suppliffeno, la rason comanda che de li altri beni del defunto si debba vender tanti che sia satisfato, che così è iusto.

Del legato chel marito fa à la moglie, & qual donation val, & qual non.

CLXXVIII. Sel auien che vn' homo maridato vien à morte, & dice così; *io lasso à mia moglie la dote che m'ha dato*; la rason vole che tal don non vaglia, poiche non specifica certo precio: ma s'el diceffe; *io lasso à mia moglie la tal casa per suo duario, ò bisanti cento, ò mille sopra tutti li miei beni*; ouero *io lasso ciò ch'è scritto nel mio testamento per suo duario*; la rason comanda che tal doni debbano valere, ancora che la donna non li haueffe dato cosa alcuna, quando si maridò, in dote, che così è iusto per l'affisa de Hierusalem.

Chi deue esser el scrittor del testamento.

CLXXIX. Ben sapete che la leze, & la rason comanda che non sia differentia, ouer oppositione sia chi se voglia, chi scrive vn testamento, ò sia chi lo fa, ò altri, dummodo non sia parente del testatore; nè il testamento puol esser opposto per esser scritto in carta bergamina, ò bombasina, ò in tauole; pur che si possa lezer, & habbia boni testimonij, è fermo, per che tutta la sua forza consiste in li testimonij.

Che testimonij deueno esser al testamento acciò chel vaglia.

CLXXX. La leze, la rason, & consuetudine vole che nel testamento siano testimonij di forte che non si possa annullare; non deueno esser in quello per testimonij femine, nè parici, ò schiaui, nè schiaue, nè infenato, nè condannato da la Signoria per qualche maluagio delicto, nè alcuno che haueffe perduto resposita de corte per falsità,

rà, nè deue esser alcuno menor de la età de quatordecim anni, & se à qualche testamento interuenisse alcuno de li sopraditti per testimonio, la rason vole che non sia creduto, & se in vn testamento ve interuenisseno per testimonij più d'uno de la preditta qualità, il testamento non deue valer de iure, anzi commanda l'affisa, che tutti li beni contenuti nel testamento, s'el testatore scienter hà posto tal testimonij, siano del Signor, se non hà parenti, eccetto solamente quel che fusse lasciato per elemosina, la qual se diè dar per amor de Idio; ma s'el testatore hauesse padre, ò madre, ò altri parenti, la rason vole che tutti li beni suoi, excepto le elemosine, siano dati, & diuisi equalmente tra tutti loro, nè cio deueno lassar, per che lui hà fatto questo maluagio testamento; ma se nel testamento sonno quelli testimonij che deueno esser, mora confesso, ò non, la rason commanda, & l'affisa, che romagni valido quanto serà in quello disposto de li beni suoi, & non de quelli d'altri.

Del batizzato, ò batizzata, che fa testamento, & che action hà in le sue robbe colui che l'ha franchito.

CLXXXI. Sel accade che vn schiauo, ò schiaua sia fatta Christiana & batizzata da suo patron, ò patrona, & quel batizzato vien a morte, & fa testamento, la rason commanda chel suo patron, ò patrona non possa hauer alcuna rason contra la volontà del ditto ne li beni d'esso schiauo fatti, & guadagnati dappoi la franchisia sua senza quel del patron, ò patrona, ma per suo seno, ò sua ventura, ò per tanti habuti in dote; & sel non fa testamento, la rason commanda chel tutto sia di suoi figlioli, sel ha de iure; ma sel non ha legitimi, ma altri figlioli naturali, la rason commanda che tal batizzato, ò batizzata sia obligato lassar à la sua morte al suo patron, ò patrona che l'ha franchito la terza parte de tutti suoi beni mobili, & stabili, & de le restante do parte el può far la sua volontà; & se non lassasse vt supra la terza parte al suo patron, ò patrona, la rason iudica, & commanda chel suo patron, ò patrona pol tor la ditta terza parte de tute quelle persone à le quale hauesse lassato i suoi beni per testamento, ò senza testamento, dummodo el facino in termine d'un anno & d'un giorno dappoi la morte del batizzato, ma passato ditto termine li possessori de tal beni non sonno piu obligati à dar cosa alcuna ad alcuno de iure, & consuetudine de Hierusalem; & quella istessa action che ha il patron, ò patrona in li beni del batizzato, hanno etiam li figlioli del ditto patron dappoi la sua morte ne li ditti beni de schiaui, & schiaue batizzati, & deueno partirli equalmente tra loro, che così è iusto.

De li batizzati che moreno senza testamento, & senza figlioli, & de chi deue esser li suoi beni.

CLXXXII. Sel auien che vn batizzato, ò batizzata more disconfesso, & senza far testamento, sel non ha figlioli, la rason commanda che tutto il suo sia de chi l'ha franchito, ò de li figlioli de chi l'ha franchito; & s'el ditto batizzato hauesse moglie, la rason commanda che l'habbia la sua dote da li beni del marito, & il resto deue esser de colui, ò di colei che l'ha franchito; ma se la donna non hauesse dote, per che la non hauesse dato niente à quel marito, ma l'hauesse tolto per amor de Idio, la rason commanda che gli sia dato tutto il mobile di casa, & il resto deue esser de chi l'ha franchito, ò de li suoi figlioli; ma se chi l'ha franchito fusse morto, nè hauesse figlioli, il tutto de iure deue esser del Signor de la terra, per l'affisa de Hierusalem.

Per quante cause torna in seruitù el schiauo, ò schiaua, dappoi batizzato, & liberato de iure.

CLXXXIII. Sel auien che vn batizzato, ò batizzata franchito fa alcun oltraggio al suo patron, ò patrona, ò à suoi figlioli, deueno ritornar in seruitude, com'è se menazza de batter, ò d'occider suo patron, ò sua patrona, ò suoi figlioli, ouero se li fa gran onta com'è se li ferisse, ò se li fa gran danno, ò altro male, la rason commanda che tal batizzati che haueran fatti questi mali, ò parte d'essi, ritornino à la seruitù fina tanto che vorrà il patron, ò la patrona loro, ma stando per loro mancamento tornati in seruitù, non li può però il suo patron vendere; & se in quel spacio chel schiauo fu franco, facesse figlioli, ò se la schiaua s'ingrossasse in ditto tempo, li figlioli non deueno esser schiaui, ma liberi come nati da liberi, per che il mancamento del padre, ò de la madre, non deue far danno al figliolo ch'è per nascer, nè al nascuto de iure, & consuetudine de Hierusalem; & ben sapete che quanto hauemo ditto del seruo, ò de la serua, s'intende se gli è prouato per testimonij il mal, ò danno fatto à lor patron, ò à la patrona, ò suoi figlioli, se loro il negano, per che senza do testimonij, dappoi che si nega la cosa, non si puol veder, & iudicar la verità.

Del seruo constituito herede.

CLXXXIV. Sel auien che vno constituisse per suo herede vno suo seruo, ben lo puol fare, & tal herede è necessario, & la rason commanda che tal herede sia tenuto prender la heredità del suo patron, voglia, ò non, subito morto el suo patron, & immediare el seruo deuenta libero ancora chel patron non

non lo diceffe, per che la leze, & l'affisa dispone ch'el patron debba hauer voluto la franchisia di quel seruo che constituisse suo herede in tutti li suoi beni; & la rason commanda che tal seruo, ò serua diuenuto herede del suo patron, ò di sua patrona, sia tenuto de pagare tutto el debito d'effo patron, ò patrona da poi che l'ha fatto herede suo de tutti li suoi beni, & sel debito fusse mazor quantità di quel che per heredità riceuesse el schiauo, la rason vole chel ditto schiauo herede non sia tenuto à pagare, saluo tanto quanto ascende l'amarar de la heredità chel recuerà dal suo patron, ò patrona di cui ferà diuentato herede, & non più; & sel non volesse pagar il debito del patron, puol dare à li creditori le case, & altri beni d'effo patrone per far la loro volontà, & sel fa, lui resta quieto, & tutto quel che dappoi la morte del patron el seruo guadagnerà, deue esser suo proprio, nè li creditori di suo patron gli ponno dimandar cosa alcuna, nè effo li è obligato dar altro sel non volesse per sua spontanea volontà, ancora che li creditori non fusseno sta integramente pagati da li beni del morto, & questo è iusto per l'affisa di Hierusalem.

Quando è tenuto il patron dar la franchisia al suo seruo.

CLXXXV. Il patron, ò la patrona puol far franco il suo seruo, ò serua in molti modi, com'è, se dice auanti tre, ò do testimonij; *io ti do la franchisia per amor de Idio, & ti concedo damò inanzi che sii libero*; la rason vole che resti libero; & se li fa carta de franchisia tanto vale, & resta libero, ancora che quando la faceffe, fusse fora de la città, puol etiam far la franchisia à la sua morte per testamento, & deue esser valida, dummodo interuengano do, ò tre testimonij; che così è rason per l'affisa.

Del seruo esistente in pegno se suo patron lo puol franchire.

CLXXXVI. Sel auien che vn' homo da in pegno ad vn'altra persona vn suo schiauo, ò schiaua, & poi colui che l'ha dato in pegno la vol franchire, la rason commanda chel non possa fare senza la volontà de colui à chi l'ha data in pegno, se non li hauesse pagato il debito, & questo s'intende se tal seruo fusse messo solo in pegno senza altra cosa per tal debito, ma s'el seruo fusse stà dato in pegno con molte altre cose, ch'ascendano à più valor del seruo, & effo seruo non fusse nominatamente pegnorato per tutto il debito, lo puol franchir, & la franchisia vale, ancor che non consentisse chi la hauro in pegno; & s'el creditor non fusse seguro de li restanti pegni, il seruo roman ancora obligato, sel creditor vole, fin chel sia satisfatto, & il

Tom. II.

suo patron è obligato de recuperarlo, come se non l'hauesse mai franchito; similmente il marito puol ben franchir il seruo, ò serua che hauerà tolto in dote, voglia la moglie, ò non, pur che il marito habia tanto de altri beni che possa fatisar la dote de la sua moglie; & tutti gli homini che sonno di età de quatuordecim anni, & le femine de dodice anni, ponno far testamento, & franchir le sue schiauc, ò schiaui de iure, & è valido cio che fanno fiando de tal età, de iure.

Del homo libero che soporta esser venduto per Sarasin de volontà.

CLXXXVII. Sel auien che vn' homo de la età de quindici anni soporta che vn' altro lo venda per la città come Sarasin, & chi lo vende tuol vna parte del precio, & il venduto vn'altra parte, la rason vol, & commanda che colui subito venduto diuenta seruo in perpetuum à chi l'hauerà comprato, nè gli val à dire dappoi, *io son libero*; ma sel venduto non tolesse la sua parte del suo precio, & il comprador sapesse certo come lè libero, la rason dispone, che per tal vendita el non debba diuenir seruo, ma è tenuto il venditor al venduto render il precio che l'ha hauto per sua vendita, per hauer lui consentito d'esser venduto, per la grande penuria, & fame che hauea, & colui ch'el comprasse, sapendolo esser Christian, ò Christiana, deue perder quanto l'hauesse dato per tal comprida de iure; & il venditor è obligato de feruire à la Signoria tanto tempo quanto si potria hauer vn seruitor per il precio seguito in tal vendita, & la corte lo puol tenir in ferri, non effendo segura di lui, fin chel hauerà seruitor vt supra, per pena del mancamento suo, & la corte è obligata passerlo almen di pan, & acqua, per quanto tempo gli douerà feruire; & sel fusse di forte chel non volesse feruir, se puol ben recuperar de iure esborfando à la corte tutta quella quantità del precio per el quale hauesse venduto il Christian, ò la Christiana; ma se vi fusse alcuno che vendesse vn Christian, ò Christiana, senza suo consentimento, ma à suo mal grado, à sarasini, la rason iudica chel sia strassinato per la città, & poi impiccato de iure, & consuetudine de Hierusalem.

Che si deue far di colui che tien ascoso vn schiauo, ò schiaua in casa sua, dappoi fatte le cride d'ordine de la corte.

CLXXXVIII. Se vn schiauo, ò schiaua se ne fize, & s'asconde in qualche casa, la rason commanda che subito hauta di ciò noticia la corte debba publice proclamare, che alcun non ardicha permetter questo male, ma chel deba far intender al patron del schiauo che l'ha perso; & colui che l'oculterà starà obligato à l'arbitrio del Signor; per che se non rende el schiauo quando la

proclama sarà fatta, trouandosi poi appresso di lui occultato, deue esser impiccato senza differentia, & tutta la sua facultà perueni al Signor de iure; ma s'el schiauo fusse alcuno in qualche casa, & interrogato respondesse; *el tal m'ha occultato qui*; el non deue esser creduto, nè colui che fusse dal schiauo imputato deue hauer male alcuno, se non viè altra restificatione, sia el schiauo amico, ò inimico de chi acufasse; ma s'el schiauo dicesse; *patron, io hò dato al tal quel che mi hò robbato*, & potesse prouare, come el schiauo con quel tale sono stà vinti parlare piu volte insieme, la rason commanda che quel tal accusato sia ritenuto, & posto al tormento, per veder sel rende quel che tolse dal schiauo, & confessandolo, li giurati deueno condannarlo à lo amontar de la robba dattali dal schiauo, ò schiaua, & questo è iusto per l' assisa de Hierusalem.

Sel schiauo liberato è tenuto resar el danno, ò delicto commesso in tempo ch'era schiauo, ò non.

CLXXXIX. Sel auien che qualche schiauo, ò schiaua fa qualche honta, ò danno ad altri che al patron, & poi diuien libero, la rason commanda, che come colui si dolerà, così li sia fatto rafone, & quel tal è obligato star al iudicio, ancor che fusseno ambi dui serui; & se l'ha fatto qualche furto quando era seruo, & suo patron ha receputo la cosa robbata conscio del mancamento, il patron, ò patrona è obligato render quel che fusse robbato, & fortioiace a le pene di ladri, come se lui con le proprie mano haueffe robato, & il seruo deue esser assolto per hauerlo fatto sotto l'altrui manto; ma s'el patron non haueffe, nè sapesse cosa alcuna del furto, & il seruo l'haueffe da si fatto, la rason vole che quel seruo sia condannato, come parerà à li giurati, ma il patron, ò patrona assolta de iure, & consuetudine.

Che si deue far del seruo che batte, ò ferisce alcun Christiano à dritto, ò à torto.

CXC. Sel auien che alcun schiauo, ò schiaua non battizato batte, ò fa apparente colpo, ò vogliamo dir borra, à qualche Christian, ò Christiana, la rason vole che quel schiauo, ò schiaua peruenga à la Signoria, et il primo suo patron sia obligato medicar el ferito, et darli el viuer fin a tanto, che per causa di quel male non sel potrà guadagnare; et s'el ferito di tal mal morisse, el schiauo deue esser straffinato, et appicato, et la serua brufata de iure, et consuetudine, ancora che la corte l'haueffe tolto, et possesso vt supra.

Che l'actor deue mostrar col ditto quel che domanda.

CXCI. Ben sapete che se vna persona di-

manda ad vn'altra qualche stabile, sia case, vigne, zardini, terreni, ò altro, & il reo risponde; *io voglio che tu me mostri la cosa che mi domandi, perche in questa terra hò molti stabili*, & però non so di qual de essi volete litigare; & l'actor risponde; *io dimando la tal cosa che tu mi sienti, nel tal loco*; et colui dice; *non ti voglio responder, se non me la mostri col dito, se la corte non lo termina*; la corte deue terminar de iure, che gliela mostri col dito, & dappoi mostrata a la corte deue cadaun d'essi dir le sue rason: similmente se vn' homo vien in corte per nome Ioanne, et dice; *Michel mi tien vna casa che mi è peruenuta da l'aua mia, rechiedo il possesso, nè voglio litigar, se prima non mi date il possesso*; & Michel risponde; *io non li voglio dar la sestina, nè altrimenti responder, se la corte non lo termina*, & la rason, per che la casa chel dimanda è de mia moglie, & non posso, nè voglio litigar di beni de la mia moglie, se la corte non determina; & Ioanne risponde; *io voglio chel mi responda, per che ciò che ha sua moglie è di lui*; & Michel risponde non voler litigar di beni de sua moglie senza ordine di lei, la corte deue terminar chel non debba litigare di beni de la moglie senza lei; et dappoi che comparerà lei con lui deueno esser vdiiti, et fattoli rason, cioè, se la corte puol conoscere che Ioanne è dretto herede di quel che dimanda, gli deue dar il possesso, ma è poi tenuto responder à Michel, et à sua moglie, à le rason et action che mostreranno in meritis, per che non è di rason, che alcun spogliato dal possesso responda in li meriti à colui chel tiene.

Del debitor che more, & non fa mention nel suo testamento del debito che deue.

CXCII. Bernardo compare in corte, et dice; *io dimando che dona Zuana mi paghi vinti bisanti che suo marito mi doueua dare, & se vol negare il debito, son pronto à prouarlo, come si deue, ò per quelli che me hanno visto imprestarelieli, ò per quelli che li hanno inteso confessar il debito*; et la donna risponde; *io non voglio responder altro, se non che mio marito siando amalato, mandò per li suoi amici in presenzia di quali ha fatto il suo testamento, nel quale ha nominato tutti i suoi creditori, imponendomi che li debba pagare, & io lo pregai che mi dicesse, se ad alcun altro doueua dare, & esso mi respose de non; & per che a questo fu presente Bernardo, nè disse cosa alcuna del suo credito, io debbo esser assolta*; et se Bernardo risponde; *è il vero, che io son stato presente al testamento di suo marito, ma gliera tanto mio amico che m'ho dubitato chel non si corozasse meco, se li domandaua i mei vinti bisanti; & poi non credeua chel morisse si presto, & però raqui; per il che non voglio perder li mei vinti bisanti*.

santi; et dona Zuana risponde; *Et io voglio esser assolta, se la corte el terminarà;* per quanto ha dimandato Bernardo, et restiposto la donna, la donna deue esser assolta de iure, per che Bernardo tafete del suo bene.

Doue si deue litigar di stabili.

CXCIII. Piero compare in corte di Iaphe, et dice; *io dimando a Ioanne d'Acre le case che tien qui a Iaphe peruenutomi dal mio auo, il Visconte, et li giurati deueno citar Ioanne per tre fiate, chiamando a testimonio de questa dimanda, che si fa, la corte d'Acre, et sel non vien a la terza fiata, la corte deue metter Piero in possesso de le case che dimanda per fina tanto che Ioanne venga in la corte de Iaphe à mostrar le sue rason; ma sel non vien nel termine d'un anno & d'un giorno, dappoi el sopraditto possesso, non puol, ne deue esser più vdiro de cio; ma sel vien in ditto termine, la corte gli deue restituir le case, dummodo el sia à rafone con Piero per quelle case che li dimanda; perche l'assisa, & la rason commanda chel non si debba litigar de stabili in altra corte, che in quella medesima doue sonno essi stabili, & così è de iure, & consuetudine de Hierusalem.*

La rason de le case impegnate quando passa vn'anno, & vno giorno.

CXCIV. Sel auien che vn' homo, ò femina mette vna sua casa in pegno, & chi tuol la casa in pegno de li à qualche tempo dice; *questa casa è mia, per che l'ho tenuta senza zalongo, ouero calunnia, piu d'un anno & d'un giorno;* iuxta la consuetudine de la terra, non li deue questo valer, per che cosa impegnata non si puol perdere nè per anno, nè per giorno; & questo intendi s'el patron de la casa pol mostrar per do testimonij d'hauerla data in pegno.

Del stabile medemo, & doue si deue litigar.

CXCV. Simon compare in corte de Hierusalem, & dice; *io dimando à ser Estien che è da Ibelin vna casa che tien, peruenutami dal mio fratello; & ministratemi rafone in questa terra, per ch'io voleua andar in Bethlem à litigar, ma già che lui è qui, douando mi sia fatta rason in questa terra;* & Estien risponde; *non piacchia à Dio, ch'io sia iudicato in questa terra de case, ch'io hò à Ibelin, se la corte non lo termina;* & Simon dice; *Et io voglio che voi mi respondete qui, se la corte el termina;* la corte deue terminar de iure, ch'Estien non debba litigar del stabile, se non à la città doue si troua el stabile.

De li doni che fanno li homini l'un a l'altro, & qual deue valer, & qual non, & quando si deue restituir la cosa donata ancor che sia possessa.

CXCVI. Sel auien che vna persona fa qualche dono ad vn'altra, el don vale, se dappoi è seguito il possesso, & sel è di cosa propria, & de la quale si habbi possiuro disponer, che molte cose sonno, le quale li homini non le ponno donare, nè le donne, cioè, le cose sacre, sancte, & religiose, ad alcun homo laico, ò donna, se non à la sancta Chiesa; ponno ben donar cose mobile, com'è oro, & argento, & case, terreni, giardini, & altri stabili, & etiam cose corporale, com'è cauali, mulle, & altre bestie à cui li piace, & similiter le action che ha l'uno da l'altro, com'è, se tu mi dei dar diece bifanti, io posso quella mia action donar, ancor che tu non voglia; similiter se hauesse tolto in prestido vn mantello, lo posso donare, per che posso, & debbo render vn' altro simile, ò l' amontar di quello; ma com'è ditto, non si può donar le cose sancte, sacre, & religiose ad altri che à la sancta Chiesa, de la quale deueno esser tutte esse, & non appresso laici, & se qualche dono fusse di quelle fatto ad altri che à la sancta Chiesa, il donatario che li hauesse recepute, le deue restituir à la Chiesa; similiter non si può donar ad alcuno homo, ò femina libera, per che chi dona ad altri, bisogna che l'habbiade che lo possa fare, & non si può donar la robba d'altri, per che non si può dar il possesso, & chi dona vna cosa che sia d'un altro, la donation non vale, per che com'è preditto non li può dar el possesso, ma ben può donar la valuta di quella cosa, che non è sua, & vale il don, se il donatore dà il possesso de la cosa donata al donatario; in altro modo ancora può donare l'homo vna cosa, & poi recuperarla, com'è s'io ti dono cinque bifanti per andar à Hierusalem, per farmi laorar le mie vigne, & tu non vai, per il che non sonno laorate le mie vigne, io debbo rehauer i mei cinque bifanti, & mi dei restorar etiam d'ogni danno che patisse, per che tu non laorassi, ò facesti laorar a tempo le vigne; ma se io donasse qual cosa ad vno per far qualche mancamento, non posso più rehauer quel che li hauesse per cid donato, & dato, ancora che lui non facesse quel male; & sel facesse il male per promessa mia, io non farei obligato à pagarli, nè manteniti alcuna promessa, per esser ita contra Idio, & contra li buoni costumi; ancora in questo modo si può donare, io ti dono la tal casa, ò zardin, ò campo, dappoi la mia morte, ò dappoi la morte de mia moglie, ò del tal mio parente, questo dono vale, se te hauero dato la safina iuxta l'ordine in corte, ò in presen-

sentia di buoni testimonij, & se tu mori auanti di me, ò di quel mio parente, da poi la morte del quale douei hauer la cosa donataui, la deueno hauer li toi heredi; ma iudica la rason che se tu non hai heredi, che tu non possi donar quella cosa ad altri, siando viuo colui, apresso la morte del quale deue hauer il dono; ma moendo lui, tu poi far quanto ti piace de iure, & se tu non hauesti tenuto il loco donato, nè ti fusse dato il possesso vt supra, li tuoi heredi non hanno action alcuna in quello.

De alia donatione conditionata.

CXCVII. Bernardo die dar à Piero bifanti diese, & Piero li dona à Girardo in presentia de le parte, & de do testimonij, con questa condition, che se Piero venisse a la terra de qui a pascha, che Bernardo non li desse à Gerardo; & poi al termine vien Girardo, & domanda li diese bifanti a Bernardo, & lui dice, che quella donation non vale, & non li vol dar niente, se la corte non terminerà, ò se non li darà piezi, che fusseno obligati restituirli quelli diese bifanti, se Piero venisse à domandarli; la corte deue terminar, già che Piero ha donato a Gerardo quelli diese bifanti, che Bernardo li doueua dare in presentia de le parte, & de testimonij, che Bernardo non debba dimandar piezi per questo a Girardo, ma pagarli quietamente li bifanti diese de iure, & per l' assisa de Hierusalem.

De colui che perde la sua caualcatura.

CXCVIII. Se vn homo perde vna sua bestia, ò alcun'altra cosa mobile, & la troua apresso qualche persona, la deue recuperare per rason, dummodo giuri hauerla veramente perduta, & non donata, nè imprestata, nè venduta, ò impegnata, & proua per do testimonij che l'hanno visto hauer quella bestia, ò altro mobile, & per tanto deue recuperarla de iure, & consuetudine.

De la robba robbata, portata, ò menata a Saraceni.

CXCIX. Sel vien robbata vna bestia, ò qualche altra cosa in la terra di Hierusalem, & portata in la terra de Saraceni, & poi farà ritornata in Hierusalem, il patron che l'ha perduta non ha alcuna action in quella, se colui apresso de chi la se troua, puol mostrar per do leal testimonij, che l'ha menata, ò portata da lochi di Saraceni, il quale fatto questo, deue romagnir affolto; ben ha tanta actione il primo patron che l'ha perduta, che la puol recuperare, exhorfando à colui apresso di chi la troua, el precio che gli ha costato, prouando però per do testimonij esso patron, come l'hanno visto hauer tal bestia, ò cosa, à casa sua, & giurando etiam, non l'hauer donata, nè alienata, ma esserli stà robata, come ha preditto.

De la cosa robbata.

CC. Se ad vn'homo vien robbata vna bestia, & colui apresso de chi se ritroua, gli domanda quanto tempo è che l'ha perduta, & egli risponde, da pascha; se colui che ha la bestia proua per do testimonij hauerla possessa vn mese auanti quel termine, l'actor non puol più recuperar, nè ha in quella action alcuna; el simel intendi de ogni altro mobile, che se colui che ha perso nomina il tempo, & l'altro puol mostrar per do testimonij d'hauerlo possesso vn mese auanti quel termine, non ha action più de recuperarla de iure; & è ben da poco chi nomina il tempo che perde la sua robba, perche de iure non si puol sforzar nessuno de nominar il tempo.

Che alcun homo stando alozato in casa d' altri non deue recouer alcun danno.

CCI. Sel auien che vna persona sia alozata in casa de vn' homo, ò d' una femina, la rason vole, che per mancamento, ò debito ch'el patron de la casa, ò la patrona faccia, ò per el fitto de la casa, l'homo, ò donna alozata in la casa non deue perder niente; ma se diè dar alcuna cosa à l'hoste glie la deue restituir de iure.

De li ladronexi.

CCII. Ben sapete che noi chiamiamo furto quelle cose, che si fa ascosamente, il che si suol fare di notte, & tamen si fa ancor di giorno, & come predissi, furto si chiama per che si fa furtiuamente; furto è di trahere la robba d'altri, mobile, ò altra, el patron non robba mai voluntiera la sua robba; & tre cose fanno el furto, cioè che la robba sia d'altri, perche de la sua non puol far furto, non la potendo far più di quel che è sua, che la robba sia tolta contra la voluntà del patron di quella, perche chi tuol vna robba de ordine del suo patron non fa ladronexzo; & similiter se la tuol, non con voglia di robbarla, ancor chel patron de la robba non sappi niente, questo non è furto, *quia furtum sine affectu furandi non committitur*; & la pena del furto manifesto è quadrupla, perche el furto manifesto è doppio furto; & apresso diremo de li ladri che scampano, & de quelli che son presi.

Che si deue far del ladro che vn homo troua, o prende robbando a casa sua.

CCIII. Ben deue tutt'homo sapere, che se vn homo prende vn ladro con le sue cose robbate in qual parte che esser si voglia, la rason iudica, & comanda che lè tenuto de menarlo in corte, & renderlo à la iustitia con le cose robbate; & se non lo rende à la iustitia, ma dapoi preso lo lascia andar via, la rason comanda che colui che ciò hauerà fatto, sia sottoposto à la pe.

pena che meritaria effo ladro, se la corte l'haueffe hauuto; & s'el ladro gli scampasse à suo mal grado, & non fuffe preso, la rason iudica, et commanda, che non sia tenuto el patron de la casa a cosa alcuna de iure, & consuetudine del Reame de Hierusalem.

Cbe si diè far del ladro che sarà preso per il cridor de alcuno.

CCIV. Sel auien che un ladro intra in casa d'alcuna persona, et colui in casa de chi è intrato el sente, et lo vol prender, et non puole, perche el se ne fuge, ma crida; *prendete el ladro*; et per tal cridor vien preso, giurando li vicini hauer veduto il ditto ladro vscire de la casa di quel homo, ò femina che ha eridato; *prendete el ladro*; la rason commanda che tal ladro sia conuinto senza battaglia, come ladro prouato, ancora che li vicini non l'haueffeno veduto vscire de la casa di quel homo, ò femina, ma haueffeno vditto il cridore; *prendete il ladro*; ouero haueffeno veduto il ladro portar la robba furata, ouero lo vedeffeno buttar il furto, et fuggire; et se ben il ladro preso lo denega, giurando li vicini, che hanno veduto il ladro vt supra, el ladro è conuinto senza battaglia de iure, et consuetudine.

De li beni trouati adosso al ladro preso.

CCV. Ben sapete che se vna persona prende vn ladro in casa sua, ò altroue, et il ladro ha fecco qualche cosa, danaro, ò robba, et quella persona gie li vol tuore, la rason commanda chel non possa hauer alcuna action in quella; ma se quel ladro li haueffe robbato qualche cosa, ò fatto danno, la corte el deue far reintegrare di beni del ladro, et li restanti beni de effo ladro deueno peruenire al Signor de la terra de iure, et consuetudine.

Del ladro Sarasin che vien a le vigne, ò zardin, ò nella casa de alcun homo.

CCVI. Sel auien che vn Saraceno ladro viene in casa, giardin, ò vigna d'un homo, et vien sentito, et fuge, se li corre dietro per prenderlo, et non si può, ma accade che li piglia, et tuole qual cosa di quelle del ladro, la rason commanda chel tutto debba esser del Signor de la terra, dummodo effo Signor satisfaci quanto fuffe robbato con verità, se quella cosa del ladro ascende al valor del furto, et se dapoi pagato il furto soprauanza robba, deue esser del Signor de la terra de iure, et consuetudine.

Cbe se diè far, de la robba persa, & poi trouata apresso alcuna persona.

CCVII. Se ad vna persona vien robbato qual cosa, et poi la troua apresso qualche homo, ò femina, et li dimanda, donde l'ha habuto tal cosa, et colui, ò colui re-

sponde; *io l'ho comprata*; & gli vien dimandato, onde, & risponde, non cognoscer il venditore, la rason commanda, che se colui a chi è sta robbata la cosa puol prouar per do legal testimonij, che l'habbino visto posseder, & tenir tal cosa robbata, la debba rehauere, dummodo etiam lui à chi è sta robbato giuri tal cosa non hauer donata, venduta, nè impegnata, nè imprestata, ma che li è sta robbata, come l'ha ditto; & dapoi è obligato colui apresso il quale è sta trouato, giurare che tal cosa non ha robbata, ne sù al robar, ne l'ha comprata da ladro che sappia, & che se puol veder, ò cognoscer chi glie l'ha venduta, el menerà in corte sel porra, & deue perder quanto haueffe dato al ladro, per comprar l'altrui robba; ma se tal comprador cognoscesse, & trouasse chi glie l'ha venduta, quel venditor è obligato à refar, & restorarlo del valore di effa cosa de iure, & consuetudine.

De l' homo che vien imputato in corte per ladro, & disleale.

CCVIII. Sel auien che ad vn homo esistente in corte vn' altro dice; *tu sei ladro, & disleale, & te lo voglio prouare contra la tua persona, così come la corte terminerà, che tel debba mostrare, & ecco el mio pegno*; la rason vol che colui si diffenda; & se non si diffende, nè dà il suo pegno similmente per defenderli, ma tase, & non fa motto, la rason iudica, chel debba esser conuinto di quel delicto che li vien imputato, & deue esser indicato, secondo el delicto imputatoli, del quale non si difende de iure, & consuetudine di Hierusalem, perche è conuinto per disleal, & ha perso rimposta di corte, per hauer taciuto verso colui, che lo chiamò ladro prouato, & disleal.

Del querelante de furto che non può prouar la sua querela.

CCIX. Michel viene in corte, & dice: *Signor, io mi querelo de Ser Roberto, che m'ha robbato questo cauallo, che ha, el qual sò mio, & però voglio hauerlo conuinto per ladro, se la corte el termina*; & Roberto risponde; *non è vero Signor, che io sia ladro, nè ho robbato quel che dice, nè li voglio responder, se la corte non termina, che io li debba responder, imperò che questo cauallo è mio, & lo comprai da Ser Ioanne de Hierusalem, con mei danari*; la corte circa ciò deue terminar, che se Ser Ioanne de Hierusalem testifica hauerli venduto quel cauallo, Roberto deue esser quietato de quel furto de iure; & si può querelarsi poi Roberto contra Michel per hauerli imputato tal mancamento, & fatto tal ingiuria, & iudica la rason, che Michel sia incorso de hauer tal pena, come haueria meritato Roberto del furto impostoli, se stato fuffe vero, & questo è de iure, per tutti quelli che

acufano de falſità altri & non è vero, che la pena torni ſopra d'eſſo acufatore; ma ſe Ser Ioanne de Hieruſalem nega d'hauerlo venduto quel cauallo à Roberto, & Roberto puol prouar per do teſtimonij, che Ser Ioanne de Hieruſalem li ha venduto quel cauallo, la raſon iudica, & commanda, che Ser Ioanne ſia conuinto per ladro, per hauer negato, & Roberto gie l'ha prouato; ma Ser Roberto non ha teſtimonij, deue eſſer conuinto come ladro prouato, per che ha ditto hauerglielo venduto altri, & per che è ſtato poſſeſſore del furto domandato-li, & perciò deue recuperar Michel el cauallo, & colui che l'ha robato deue eſſer impiccato de iure, & conſuetudine de Hieruſalem.

Sel ſi deue dar fede a la teſtimoniaza del ladro,

CCX. Sel auien che alcuu homo ſia conuinto per ladro, ò per alcun'altro deliſto & condannato à impiccarlo, o à brufarlo, & el Viſconte, & li Iurati lo dimandano doue ſono i ſuoi compagni de quel deliſto, ſe lui nomina alcune perſone, la raſon iudica, & commanda che non debba eſſer creduto niente, per quanto dirà d'altri, nè è obligato alcuno de reſponderli niente de iure; & però commanda la raſon che li ſiano ligati con la binda gli occhi, quando lo menano ad impiccarlo, per che s'el vede, potrà dire per tutti quelli, & quelle che li faceſſeno vergogna, ò mancamento, che tutti ſono ladri, & compagni ſuoi delinquenti & potrà fare à queſto modo gran vergogna à le perſone, diſche nonno naſcer molti mali; però non deue alcun ladro veder, nè deue eſſer creduto de alcuna coſa che dica de iure, & per l'affiſa.

De colui che laſſa ſcappar el ladro.

CCXI. Ben ſapete che ſe alcun troua à caſa ſua, robbando vn ladro, & dopo che l'hauerà preſo s'accorda con eſſo per danari, ò per amore, & lo laſſa andar, la raſon iudica, & commanda chel Signor de la terra poſſa dimandarli el ladro, & retenir la ſua perſona in loco del ladro, & deue incorrer la perſona ſua in la pena, che douea hauer quel ladro, ſe veniua ne le man de la corte, et la facultà ſua deue eſſer del Signor de iure, et per l'affiſa; ma s'el ladro li ſcappàſſe, et la iuſtitia nol credeſſe, et diceſſe che lui l'haſſato di ſua volontà andare, la raſon vole che iurando non l'hauer laſſato de volontà andar via, ma a ſuo malgrado eſſerli ſcappato, chel deue eſſer quietato.

De li compagni ladri che s'accompanano inſieme.

CCXII. Sel auien che doi fanno compagnia inſieme, et pattizzano che tutto quel che vadagnaranno per qualunche via ſia com-

mune a tutti doi, et auien che uno de li compagni robba alcuna coſa, de la qual dà la mità al ſuo compagno, et quel compagno ſà che quella mità che tuole è robbata, egli è ſimilmente ladro, come l'altro, ancor che lui non foſſe nel robaria; ma ſel non ſà che quella coſa ſia ſtata robbata, quando il ſuo compagno li dà la mità, non è niga ladro, et però non deue perder niente; parimente colui che dà conſiglio, et aiuto al ladro Saracino che inganna el mio ſchiauo, et lo fa ſcappar, ò che recue à caſa ſua el furto che fa el mio ſchiauo, ò ſchiaua, et io poſſo prouar per do teſtimonij, che habbi fatto, ò conſentito alcuna de le ditte coſe, deue eſſer conuinto come ladro prouato de iure, et per l'affiſa.

Che raſon deue hauer el patron del ſeruo che fuze in pagania, & poi ritorna in terra di Chriſtiani.

CCXIII. Sel auien che vn ſchiauo, ò ſchiaua fuze dal ſuo patron, ò patrona, ò ſia Iudeo, ò Chriſtian, ò Sorian, & dappoi andato in pagania vol ritornar in terra de chriſtiani, per eſſer chriſtian, la raſon commanda che il ſuo patron, ò patrona non ha alcuna action più ſopra di lui, già che lui hebbe ſi bona recognitione, che voſſe laſſar la ria per la bona leze, ma deue eſſer Signor de la ſua perſona, de far la ſua volontà doue vorrà de iure, & per l'affiſa; però che per queſto ſi chiama la terra de chriſtiani, la terra di franchi, per che tutte le franchiſie deueno eſſer de tutti i lochi; ma ſe quel ſeruo, ò ſerua fugge in terra de chriſtiani, ancor che ſi faccia chriſtiani, commanda & iudica la raſon che ſubito ch'el ſuo patron, ò patrona lo potrà hauer che la ſua perſona retorni à la ſeruitù, come ſù prima de iure, & lo può vender à Chriſtiani ſel vole, ma non ad altra leze; & queſto è di Iuſtitia, per che lui fece queſto con mala intentione per eſſer liberato dal ſeruitio, & non per altro.

De la coſa robbata trouata a vender.

CCXIV. Quando auien che à vn' homo vien robata vna coſa, & poi farà data à l'incantador per venderla, & farà ſequeſtrata per robata, & el Viſconte domanda l'incantador che li dette quella coſa robbata, & lui reſponde; *Ser Martin me l'hà data per venderla*; la corte deue domandar Ser Martin, & ſe Martin dirà non eſſer vero, che lui habbi data quella coſa à vender, el Viſconte deue domandar l'incantador ſe ha teſtimonij, come Martin li dette quella coſa, & ſel riſponde de non, el Viſconte deue dire; *aduncha, io voglio hauerte conuinto per ladro*; & l'incantador dirà; *Signor, haueraue troppo da fare, ſe per ogni coſa che mi vien data per vender chiamàſſe teſtimonij, nè debbo per queſto eſſer conuinto, ſe la corte non lo termina, per che io ſon incan-*

cantador de la città, & pronto à far quel che la corte terminerà per che non son ladro, nè conscio di furti; la rason commanda che si debba sententiar circa ciò chel incantator non sia conuinto per ladro, però che non ha trouato alcun indicio sopra quella cosa de furto, et perche etiam l'incantador non può chiamar testimonij de tutte le cose che li vien dare à vender, ma ben iudica la rason chel debba iurar de non hauer robbata quella cosa, ne sù consciente al robbar di quella, ma che glie l'ha data à vender colui che ha preditto; et per tanto deue esser quietato, et el patron de la robba deue recuperar el suo de iurè.

De chi deue esser il miel che le ape fanno in altrui campo, ò arboro, ò cassa, senza menarle per forza de là doue erano.

CCXV. Sel auien chie per auentura le ape che sonno nelle mie casse vanno fora, et restano in altrui casse di volontà di esse, la rason vol ch'io non habbia action alcuna de andar à prenderle per forza da le casse d'altri, per che sonno vcelli saluatici, per che tosto che le vsciranno da le mie casse, io non hò piu signoria in quelle, se non tornano iterum ne le mie casse, et sonno mie mentre sonno in ditte mie casse, et non più, la rason de simil vcelli è che vanno ogni zorno fora per viuer de li beni de fora, et però quelli che li hanno chiusi in le sue casse sonno sui patroni, mentre vorranno stare, ò ritornare; ma se alcuni vien al mio loco doue tegno le ape, et porta vna cassa onta di dentro di qualche odore, per el quale intrano dentro tutte, ò parte de le mie ape, et le porta via, la rason commanda che quel che farà questo sia tenuto di tornar indrieto le mie ape con tutto el frutto che hauerà fatto, et poi esser condannato personalmente secondo che li iudici stimaranno che valeuan quelle ape, et che poteuan laorar per quel anno, et restituir altro tanto à la iustitia de iure; et similmente se le mie ape fanno miel in altrui arboro, la rason iudica ch'io non habbia alcuna rason, nè alcun altro del qual fosseno le ape, ma quello deue esser del patron del arboro; et questo è di iustitia, perche nessun non può segnar le sue ape che non somegliano à le altre, et così come le ape viueno da li fiori, et beni d'altri, così deue esser il miel di colui, nell'arbor, ò terreni del quale voluntariamente vanno à farlo; parimente se le mie ape vanno a far el suo miel à qualche arboro saluatico che non ha patron, la rason vole che cadauno possa prender di quel miel senza errare verso alcuno, perche è loco commune, dal quale de rason ogni homo può pigliar, etiam le ape, et portarle, doue li piace senza errare, de iure, et per l'assisa de Hierusalem.

Che si doue far del ladro che robba galline, & oche.

CCXVI. Sel auien che vn homo prende, ò robba le mie galline, ouer oche, ancor che le haueffe tolte volando, la rason vole che colui che retien le mie galline, et non me le restituiffe, commette furto manifesto, et è tenuto de restituirmi le galline, ò le oche, ò li colombi, che hauerà tolto; et se la gallina, ò l'occha, ò il colombo vale dodise danari, ò più, la rason iudica che sia posto in berlina da mattina fin à mezo giorno, et li deue esser apicato quel che hauerà robbato; et sapendosi, ò cognoscendosi che quel tale è vfo di far questo mal afare, deue esser frustrato per la terra de iure; ancor che li preditti vcelli andasseno volando, per questo non debbo perder la mia action da quelli per landata sua di fora, per che son cose manizzate, et cognosciute per domestici che di casa, le quale si nutriscono per tutte le terre.

De li astori, falconi, sparauieri, & altri ucelli da preda, che li Baroni, Cauaglieri, & altri usano nuuivè per ucellare che si perdono.

CCXVII. Quando auien che qualche Barone, ò Cauagliere, ò Borgefe, ò qualche vn altro lascia il suo astor, falcon, sparauer, ò altro vcello per prender alcuna cosa, et quel suo vcello falla, ò si sdegna, et fugge, et il suo patron non lo può hauer, et torna à casa sua credendo hauerlo perso; et auien poi che quel vcello vada à le rete de alcun vcellatore, et lo prende, ouer alcun homo lo troua pendente à qualche arboro, ò arachato per li getti, et colui che lo prende in questo modo lo vol vender ad alcuno, ò lo porta for de la terra, accid non sia cognosciuto, per venderlo, la rason commanda, et iudica colui per ladro, et che questo sia furto, et il patron di quel vcello lo può recuperar da chi lo trouerà hauer infra l'anno et giorno che l'ha perso, et se intende esser venduto per furto, et colui che l'ha venduto è obligato restituir el precio tolto da la vendita del vcello, et deue esser condannato personalmente secondo la valuta del precio che vendere l'vcello, perche fu ben cognosciuto ch'era d'altri da li getti, et dalle campanelle trouarelli adosso, ò per el becco trouato altramente fatto che à li vcelli saluatici; ma se dapoì preso quel vcello fu portato là doue era solito portarsi à vender li vcelli, & lo tenne quini tre giorni per venderlo, vedendolo le persone manifestamente, & lo patron del vcello vien, & dimanda l'vcello, la rason dice, che lui sia obligato restituirge il suo vcello, dummodo el mostri per testimonij, che quel vcello sù suo, ò per suo iuramento, ò per colui che glie l'ha venduto, & el patron del vcello è tenuto de darli el suo benera-

zo, & quanto hauerà speso al manzar di quel vcello, ò in altro che li sù bisogno de iure; ma se non venisse alcuno à domandarlo in questi tre dì che lui tenne al publico l'vcello per venderlo, la rason vole che lui possa dipoi venderlo à chi li piace, & quel precio deue esser suo de iure, senza mensurare; ma s'el patron del vcello non fùte a la terra in quelli tre dì, & fosse di fora a la cercha di quel vcello, la rason commanda, che dapoì venuto, quando l'hauerà trouato, & dimandato, deue hauer, & recuperarlo de iure, ma è tenuto di pagar a colui che l'hauerà trouato tanto quanto hauesà speso in quello li dì chel tenne a la sua custodia, & quanto hauerà patito di danno al vcellare per causa di quello, & etiam il suo beuerazo; & questo è de iure per l'assisa de Hierusalem, però che il Re Fulco il quale morite drieto an lieuro cazzando, si come si leze nell'acquisto de Hierusalem, ha statuito questo.

De li fisici che medicano li amalati, dandoli medicine, siropi, & altre cose, li quali morino per la mala cura.

CCXVIII. Sel auien che un schiauo, ò schiaua sia amalato, & vno medico vien al suo patron, ò patrona, & li dice volerlo guarire, accordandosi con esso per nominato precio, & accade poi che quel medico li dà cose calde, & molificatiue, & egli li doueua dar cose frede, & restreue, & nol fece, per il che more; la rason commanda, & iudica, che lui sia obligato restituir vn seruo simile al suo patrone, ò il precio che li costò fina quel giorno che morite de iure.

Similmente sel auien che vno seruo sia amalato da caldo che ha di dentro grande, & il medico li fa trar sangue auanti el termine conueniente, & li traze troppo sangue, si che per la gran debilità il calore li dà sopra la testa, & more, la rason vole che quel medico deba refar al patron del seruo il valor di quello, cioè quanto valeua il dì che morite, ouero quanto l'hauerà comprato de prima comprata de iure.

Parimente sel auien che vno mio seruo sia amalato da freddo, & vn medico me vien a dire di volerlo guarire, & s'accorda meco, & tuol la cura de guarirlo, & li fa trazer sangue sopra quel fredo, il che fa per la sua poca cognition de vrina, & però secca l'orina, & perde la sauela per causa del sangue trattoli, & con questo more, la rason vole che mi debba far restoro di tanto quanto mi costaua quel mio seruo de iure.

Similiter s'io ho vn seruo, ò serua dropica, & vn medico si mette a guarirlo, & li taglia il ventre là doue è il male, & poi non fa trage li humori di dentro con rafone, anzi lascia insir tanto la prima, ò

la seconda volta, che se indebilisse, & perde il fiato, & more, la rason vole che mi deba pagar el mio seruo. Similmente se vn seruo, ò serua è amalato con la febre quotidiana, & vn medico prende di guarirlo con purge de medicine, & li dà poi la medicina a strashora, & mette tanta schamonea in quella medicina, & la farà si forte che more il seruo beuendola, ouero andà del corpo tanto che sfodi il ventre, el figato, & il pulmone, & more, oueramente non tempera il medico la medicina bene, sì che non lo menarà, & per questo more, la rason vole chel medico sia tenuto de pagar al patron del seruo il valor di quello.

Così se vn seruo ha male al fondamento, & vn medico tuol in si de guarirlo, & piglia vn ferro ben caldo, & li vol curare, del qual vene quel male, & lui non sauerà farlo, & brufa el budello talmente che si retira, & non potrà piu andare del corpo, & more, la rason iudica, che il medico sia tenuto pagar al patron del seruo il precio che l'ha comprato, ò quanto valeua.

Parimente se vn schiauo, ò schiaua ha mal di san Lazaro, ò rogua secha, ò alcun'altra malatia, & vn medico s'accorda de guarirlo con condition che la mità del precio che farà venduto sia del medico, & l'altra mità del patron del schiauo, & il medico li fa quanto sa, ma non lo gioua, & more, la rason iudica che in questo caso el medico non è obligato de restorar el schiauo, ò schiaua, per che lui perde prima le sue fatiche, & poi quanto doueua hauer; & questo è de iure per l'assisa.

Similiter se vn medico medicarà à questo modo alcun homo libero, ò donna libera, la rason iudica ch'esso medico debba esser impicato, & tutra la sua facultà deue esser del Signor de la terra, & auanti chel sia impicato, deue esser menato frustandolo per la terra, con vno vrial in man, per spaurir li altri da siuel caso, de iure.

Ben douere sapere ch'è di rason che vi siano do testimonij, auanti chel medico sia conuinto, sel denega d'hauer medicato nel sopraditto modo, & deueno iurar li testimonij, come in presentia loro ha medicato con tal medicine, & siropi, per li quali morite quello amalato, & come intefono dir à l'amalato che per le cose datali ha sentito dentro al cor suo ch'era per morire; & con questo deue esser conuinto el medico de iure, per quello homicidio del seruo che diè restorar, ò del Christian, per el qual deue esser impicato, & non altrimenti.

Similmente nessun medico extraneo, che venisse d'oltra mar, ò da li infideli non deue medicar de vrina nessun, fin che non sia prouato da li meglor medici de la terra, in presentia del Vescouo de la terra;

&

& cognoscendoto sufficiente à medicar li deue esser data licentia de medicar per latera, doue vol per la città di quel Vescouo, & deue medicar per vrina, & questo è di rason per l'assisa de Hierusalem. Et se non farà bon medicor, el Vescouo, & la corte deueno comandarlo che debba suodar la città, ò stando a la città chel non debba medicar alcuno.

Et sel auien che alcun medico medicarà in la città senza licentia de la corte, & del Vescouo, la corte deue prenderlo, & farlo frustar per la terra, de iure, & per l'assisa del Reame de Hierusalem.

Per quantè cause ponno i parenti exheredare li suoi figlioli da tutti li suoi beni.

CCXIX. Quando accade chel figliolo, ò la figlia mette mano sopra suo padre, ò madre, & li batte, la rason comanda che tal figliolo, ò figliola sia disheredata de iure, sel padre, & la madre voleno.

La seconda rason, per la quale il padre, ò la madre ponno dishereditar loro figlioli, è questa, sel padre, & la madre hanno hauuto grande honta che gli habbino fatto i suoi figlioli, & questo è de iure, & consuetudine.

La terza è, s'incolpano, & accusano il suo padre, ò la sua madre in corte di qualche mancamento, si che da lor figlioli non sia mancato chel padre, ò la madre non habia hauto gran onta, & gran male.

La quarta, s'el figliolo, ò la figliola fa qualche cosa per la quale habbia voluto occider il suo padre, ò madre.

La quinta causa, s'el filio iace con la sua madre, ò se la filiola iace con il suo padre carnalmente.

La sexta, sel figliolo, ò la figliola, facendo hauer torto, mette in lire suo padre, ò sua madre, de qualche cosa, onde il padre & la madre receuono gran danno per il figliolo, ò per la figliola.

La septima causa è, sel padre, ò la madre è in prenon de saraceni per debito, & il creditor vol tor in pegno il figliolo, ò la figliola per il padre, ò madre, fin che tanto procacino, che si possano recuperare, & li figlioli non voleno intrar per il padre, ò per la madre.

La octaua rason per la quale ponno esser deshereditati de li beni de lor padre, ò de lor madre, è, sel padre, ò la madre è in prenon de saraceni, & li figlioli hanno de che recuperarli, & non voleno recuperar, & trazerli de prenone.

La nona rason è, se prohibesseno à suo padre, ò madre a la loro morte de non far testamento, nè lasciare cosa alcuna per amor de Dio.

La decima rason è, sel figliolo, ò la figliola al dispetto del padre, ò de la madre vfa far putanismi, & diuene putanier, ò la figlia del commun, & suo padre vol man-

ritarla, & ella non volle.

La vndecima rason è, s'el padre, ò la madre è fora del suo fenno, & li suoi figlioli non li custodisseno, nè fanno quel che far deueno, & però si buttano per terra, & si rompeno el collo, ò se fanno qualche altro male, la rason comanda che li beni del padre, & de la madre che doueriano esser de lor figlioli, se non haueranno i figlioli fatto il debito verso de quelli, debano peruenire al Signor de iure.

La duodecima rason è, s'el padre è de sede recta, & il figliolo, ò la figliola è heretico, ò pagano.

Le cause per le quale li figlioli ponno dishereditare el suo padre, & madre da li suoi beni.

CCXX. Le rason per le quale li figlioli ponno dishereditare lor padre, ò madre sonno sette; la prima è, s'el padre, ò la madre volesse occider il figliolo senza colpa.

La seconda rason è, s'el padre, ò la madre volesse impregonare suo figliolo senza causa per tuorgli il suo.

La terza è, s'el padre volesse occider la madre di soi figlioli, ò se la madre volesse occider il padre di suoi figlioli.

La quarta rason è, s'el padre, ò la madre prohibisse a suo figliolo de non si comunicare, per che non hà fatto testamento di suoi proprii beni, & però morisse disconfesso, & senza receuer il suo Creatore a la sua morte.

La quinta rason è, s'el padre, ò la madre non volesse recuperare suo figliolo, ò figliola, qual fusse in prenon de saraceni per il padre, ò per la madre.

La sexta rason è, se li figlioli sonno de recta sede, & il padre, ò la madre pagani.

La septima rason è, s'el padre, ò la madre volesse renegar la fede, ò deuertisseno Iudei, ò Samaritani.

Et quanto è sopradetto de iure, & consuetudine de Hierusalem si deue obseruare, per che così è stà statuito dal Re Baldoia de Boro, a' cui Idio perdoni li suoi peccati.

Li statuti che deueno esser a la corte del fonte, & qual cose se dieno iudicar, & qual non.

CCXXI. Ben douete saper, che al fonte deue esser vn Balio homo leal, & di bona fama, il qual ami di mantener a rason tutte le persone, & è tenuto de iure menar per Iustitia, com'è statuito al saracin, com'el Christian, el Iudeo, com'el Sorian, & el Greco com'el Samaritan, et così tutti li altri, come li Christiani, & questo è di rason per l'assisa del Signor, acciò sia mantenuto lui, & le gente a rason, per che tutti li marchadanti passano per le sue man vendando, & comprando: ben sapete ch'è nel fonte deueno esser sei giu-

giurati homini leali, cioè do Franchi, et quatro Soriani, i quali son tenuti aldir le differentie che vengono auanti al Balio, et iudicarle, cioè de debiti, de pegni perduti, ò pezorati, de fitti de casa, ò d'altra cosa che faceffe vn Sorian, ò vn Giudeo, Sarafin, Christian, Grifon, Iacobito, ò Erminio; et sapiate bene che la rason iudica, et commanda che alcuno de le predite leze non deue litigar in altra corte per alcuna differentia che li fusse mossa, che nella corte del fontego, eccetto se la differentia farà de fassinamento, ò tradimento, ò de sangue, ò de furto, tal querele non pertengono niente al fontego, ma deueno venir a la corte di Borgesi de iure: & sapiate ch' el Balio del fontego che si ha, ò Cauagliar, ò Borgese, nè li giurati non deueno receuer per testimonio alcun sante del fontego in alcuna lite, ma la rason vole che li testimonij siano in questo modo riceuti, se vn Grifon si dole al Balio del fontego de vn Iudeo per alcuna cosa, & el Iudeo nega quel che li domanda, la rason commanda chel debba hauer testimonij Iudei, & hauendoli deueno iurar sopra la sua leze, che quel che dimanda colui, l'hanno visto darlo, ò consegnarlo, ò l'hanno visto imprestar, ò affitar, ò donar, ò che l'hanno visto vender la robba, ò che li hanno inteso confessar quel che li vien domandato, ò che vi furono al far del mercato, ò che hanno visto dar le cappare, ò pagar, ò vi furono al loco doue hanno visto quel delicto, ò inteso quella vilania, ò vidento confignar quella robba, & questi son li testimonij che bisognano a la corte del fontego; & commanda la rason che tutte le altre leze che l'un si lamenta de l'altro al fontego, è di bisogno che vi habbino testimonij de la leze del reo, & altri testimonij non li deueno valer de rason, & non hauendo testimonij, deue giurar sopra la sua leze el reo, che non li diè dar niente, & esser liberato: el sacramento che deueno fare quelli testimonij a la corte del fontego deue esser così videlicet, li Giudei deueno giurar sopra la tuorre de la sua leze, el Sarafin sopra el corame de la sua leze, li Herminij, Soriani, & Grifoni sopra la Sancta Croce, & sopra li libri de li Euangelij scritti in sue lettere, tutte le altre leze insieme sopra i libri de la loro leze, ma el Samaritan deue iurar sopra li cinque libri de Moises chel tiene: de tutte le cose, che apartengono a la corte del fontego che son fatte, & ditte a la corte in presentia del Balio, & de li giurati, la corte puol attestarle, & deue esser valido contra differentia in corte de iure, & per l'assisa; & sapiate che in alcuna testimonianza che si faci in la corte del fontego, non hà bartaglia, per che le cause che montano a bartaglia, deueno venir a la corte di Borgesi, com'è preditto, & questo è de iure per l'assisa: sapi, che

li giurati del fontego deueno iudicar quelli che errano l'un verso l'altro, cioè de vendite, de comprite, de affitti, ò de altre cose, si com'è statuto in questo libro, che deueno far li giurati di Borgesi, & non altrimenti, per che ancor che sian quelli Soriani, ò Grifon, ò Giudeo, ò Samaritan, ò Sarafin, ò Nestorin, ò Iacobita, sonno ancor loro come li Franchi, & sonno tenuti de pagar, & restituir quel che saranno sententiati per la corte: hanno veramente questo solo, che se do Iudei, ò do Soriani, ò do altri de vna leze hanno differentia insieme, non se diè far diuision in li testimonij, ò siano de la sua leze, ò d'altra, & questo per l'assisa de Hierusalem; ma se vn Sarafin batte vn Christian, ò Christiana, & li fa sangue, cioè colpo apparente, ò piaga, la rason iudica, & commanda che quel Sarafin debba esser de la corte, & la corte è tenuta de far medicare colui, ò colui che il Sarafin hà battuto, ò ferrito, & darli el suo vitto, mentre che per quel male non potrà guadagnar, & non volendo far questo, la corte deue condemnar el Sarafin del pugno che ferite el Christian, & deue esser frustato per la terra, & escluso fuor de la città, & siando mai piu trouato a far oltraggio a Christian, ò Christiana, deue esser subito impicato, de iure, & per l'assisa de Hierusalem.

Il pagamento de le robbe portate per mar, & per terra, statuto antiquamente per li Re, & prouidi homini del paese.

CCXXII. *Et peche in el libro de iurati dati del Isola son specificati piu distintamente disti pagamenti, & quelli che si usano al presente, non essendo piu questi in construction, non mi paese di copiarli.*

CCXXIII. *Et similmente el Capitulo sequente nel quale si contien che li heretici, & infideli debbano stantiar in Acce per pagar alcuni dattij che si vsaua allora in Soriana, & hora pagano in Cypro altrimenti, come appar al libro de li dattij, non mi paese copiarlo, per che non è in construction.*

De colui che appalta vn terren, & sopra quello fabrica, & poi vorrà vender, ò vinar la sua fabrica.

CCXXIV. *Sel auien che vna persona appalta vn mio terren per far vna casa, ò altro edificio sopra, & darmi vn tanto à l'anno, & auien poi che quella persona non mi paga el mio censo, perche non hà, ò per che vorrà vender quella sua fabrica, la rason commanda, che se non li piace de tenir quel censo, possa leuar quel che hà messo sopra el mio terren, ò venderlo sel vole; ma io el patron del terren, se li vorrà dar tanto quanto valeno le sue cose, quando le vol leuar dal mio terren, la rason vole chel sia tenuto de lassar quello edificio*

ficio per quel precio senza ruinarlo; & s'el patron del terren non vorrà far questo, ma vorrà à vendita far darli tanto quanto li voran dar altri, la rason iudica chel debba hauer lui più tosto che alcun'altro de iure, per che a questo modo non puol alcun comprar l'edificio che stà sul terren de altri, contra la voluntà del patron del terreno, et però el deue hauer lui più tosto, che alcun'altra persona, per l'assisa.

Come puol chi vol slargar la sua casa per el suo muro edificando a la strada del Signor.

CCXXV. Sel auien che vn' homo, ò donna vorrà slargar la sua casa sopra el suo muro, medesimo, lo puol fare, dummodo quel più che sarà sopra el suo muro, non intri sopra la via del Signor, se non al terzo de la riuà, et non più; et se alcun passerà el terzo de la riuà, la rason iudica, et commanda chel sia ruinato tutto, per che fa torto al Signor de la terra, prendendo la sua via, et questo è di rason, per che già chel Re, ò il Signor de la terra comporta che lui habbia el terzo de la riuà, et lui non si contenta, ma fa torto al Re prendendo la sua via, deue perder el tutto de rason, et per l'assisa.

Che deue esser de colui che batte vn'altro.

CCXXVI. Sel auien che vna persona si querela d'un'altra per l'assisa del Re Baldoin, de battitura che li habbi fatto, et mostra li drappi che li hà straciati, ò li suoi cauelli tratti, ò la sua barba pelata, ò mostra il sangue che li fece vschire per li denti, ò per il naso, la rason iudica, et commanda che per nessuna de le preditte cose, negando il querelato, non deue esser condannato de tal cose, se la carne non fuisse incisa, ò non hauesse colpo euidente, per che molte fiate auien che il naso sanguina, ò la bocca, ò li denti, senza alcun colpo, et li cauelli de la testa, et peli de barba cadeno senza esser tirati, et molti el fanno aposta senza che altri li mettano la man adosso; et però commanda la rason al Visconte, et à li giurati che non debbano comportare che tal cose facino assisa indita querela, ma chel querelato debba giurar sopra li Sancti Euangelij, de non li hauer dato, se non hà colpo apparente, ò s'el querelante non hauesse testimonij per quel che si querela di lui; & hauendo testimonij che li hà ditto villania, ò dato pugni ò calzi, la rason commanda chel Visconte faccia venir in presentia sua el reo, & farlo batter molto ben per do seruitori, con el neruo del boue, & poi metterlo in prenon, & lasciarlo fin che habbi fatto pace con quel che hà battuto, senza farli colpo apparente; & questo è di rason, che così come lui hà battuto, & dato di calzi à l'homo, ch'el sia battuto in la persona, &

Tom. II.

non in la borsa, per che da la persona vien el bene, & il male.

Che si deue far a colui che assalta ad vn' altro per batter, o per occiderlo.

CCXXVII. Sel auien per auentura che vn' homo assalta ad vn' altro per batter, ò per occiderlo, & l'assaltato se deffende talmente che occide, ò guasta, ò batte ben, ò ferisse mortalmente l'assaltatore, & lui, ò altro per lui vien auanti, & si querella, la rason iudica, & commanda che se l'assaltato potrà mostrar per do testimonij leali, che il ferito lo haueua prima assaltato, chel debba esser quietato de iure, & per l'assisa senza battaglia; ma sel fuisse morto, et l'assaltato hauesse per testimonij leali à mostrar d'hauerlo morto deffendendo la persona sua, la rason commanda chel sia liberato per quel homicidio, ma vi hà battaglia, cioè, che li parenti del morto ponno leuar vno de li testimonij per battaglia, et colui che sarà vinto, sarà impiccato de iure; ma s'el morto hauesse prima che morisse confessato al Visconte, & à li giurati, ò ad altri per loro, che lui haueua prima assaltato quello che li dette la morte, & l'homicida hauesse testimonij del medemo, deue esser quietato senza far alcuna battaglia lui, ò suoi testimonij de iure, et per l'assisa de Hierusalem.

Quanto vale la testimonianza de do homini ligij, che prendeno vn' homo commettendo sassinamento.

CCXXVIII. Sel auien che vn' homo assalta vn' altro homo, ò femina, et l'occide, et doi homini ligij passando de li el videnò far questo delicto, et lo prendeno, come quelli che sonno tenuti de prender, et retenir tutte le rason del Signor suo, et tutri li torti che si fanno à esso suo Signor, et lo consegnano à la corte, et dicono lealmente à la corte in presentia del Visconte, et de li giurati per la fidelità, et omaggio che hanno fatto al Re, chel hanno visto far quello sassinamento, la rason iudica, et commanda che lui sia conuinto senza battaglia, & non li debba valer niente il denegar tal delicto, anzi deue esser immediate impiccato, per che tanto vale la testimonianza de do homini ligij, quanto de do giurati in tal caso; & questo è di rason per l'assisa, dummodo el morto, ò la morta non appartenga a li homini ligij, per che se li appartenisse, non vol la rason chel sia impiccato per questo solamente, se non lo conuincesseno, ma ben iudica la rason chel sia messo in prenon, doue resti fin chel confessi la verità, & poi subito chel hauerà confessato, deue esser impiccato; ma se per alcun tormento in spacio di tre giorni non confessarà niente, deue esser posto in prenon vn' anno & vn giorno, per veder se in ditto termine vorrà portar el iudicio, ò s'alcuno

cuno vorrà venir auanti à prouarlo de quel fassinamento, & non venendo alcuno infra l'anno & giorno, nè lui dirà altro, deue esser tratto de la prefon, & deue esser liberato da quel fassinamento, senza responder mai ad alcuno che lo volesse diffidar, per che hauerà fatto el debito suo; & questo è de iure per l'assisa de Hierusalem.

De colui che ha molte ferite, & che se diè far de quelli chel feriteno, sel more per quelle ferite.

CCXXIX. Quando auien che vn' homo sia ferito de più ferite, la rason vole che si possa querelar de tante persone quante ferite hà, & non de più; & dapoï che farà querelato, & li giurati haueranno visto le ferite, sapiate chel Visconte è tenuto de metter in prefon tutti quelli de li quali s' ha querelato, fin che si veda quel che farà del ferito; et se vi fusse alcun de quelli che volesse dar piezi per non intrar in prefon, et li piezi fusseno seguri, la rason vole che si possa tuor la piezaria cum condition, che non venendo in corte el principal tutte le volte che la corte el vorà, che sia fatto al piezo quel che si haria fatto de lui, & altramente non si deue receuer piezi per alcuna persona, nè per alcuna cosa; & se colui more per le sue piage, la rason iudica, che già che loro non hanno confessato quel delicto, anzi el denegano, che siano posti in prefon vn' anno & vn giorno; & se infra ditto tempo venirà alcuna persona per el morto che vorrà leuar per battaglia alcun de loro, la rason dispone chel possa leuar quel che li piace de quelli che furono al ferir del morto, & se colui sarà vinto deue esser impiccato, & à tutti li compagni, che lo feriteno, deue esser tagliato el pugno, & loro esser banditi dal Regno de iure, & stando vinto colui che vien à querelarsi per el morto, deue esser impiccato, & liberati tutti li compagni che furono al ferir del morto; & non venendo alcuno che li voglia disfidar per quel fassinamento infra l'anno & giorno che colui morite, & alcun d'essi vorà portar el iudicio per mostrar che non l'hà ferito, lui sarà saluo de quello iudicio; et deue esser così verso la Signoria, come verso tutte le persone che li volessono dimandar alcuna cosa, per che sopra la testimonianza de Dio non deue alcun dire, nè fare niente, poi ch'è nato in iudicio, et che alcun non compare infra l'anno et giorno chel volesse disfidar de fassinamento, et deue esser assolto senza responder mai à nessun che lo volesse disfidar; et questo è di rason per l'assisa de Hierusalem.

De che la Iustitia deue hauer iustification, & de che non.

CCXXX. Ben sapete che il Visconte, nè li giurati non deueno far che alcun porti

per forza el iudicio, ma se alcun è impunito de alcun delicto, et lui medemo sponte si offerse portar el iudicio, la rason comanda, et iudica chel non possa recufare de portarlo, già che lui istesso si offerse, anzi è tenuto de portarlo à suo mal grado, s'el querelante vole, et di ciò el Visconte, et li giurati sono tenuti de farlo portar à suo dispetto; et se dapoï offerstosi non la vorà portar, ne vorà far quel che la corte li dice, la rason iudica, che si debba prender colui, già che non vol portar el iudicio, per che si proua ben che lui fece quel delicto che li sù imputato, che se non l'hauesse fatto non dubbitaraue miga de li iudicio, et è chiara cosa à tutte le persone che cercano la rason; et però li iurati deueno subito sententiarlo à la condanation che merita hauer per quel delicto che li sù imputato, ò fatto fare, per che è ben prouato, poi che recufa di far quel che si offerse à fare, de iure, et per l'assisa de Hierusalem.

A che pena incorre colui che vorà impugar de falsità li atti de la corte.

CCXXXI. Sel auien che alcun homo per auentura farà così arditto che chiami per falsi li iudici de la corte dapoï che saran fatti, videlicet digando; *questa sententia ch'è fatta è falsamente fatta, diuita, & statuita*; la rason iudica, et comanda che colui sia incorso per iustitia de dar à cadaun de li giurati bisanti settantalette è mezzo, et al Signor de la terra il doppio de li giurati, et così è di rason per l'assisa; et non hauendo da pagar, la rason comanda che li sia tagliato via el terzo della lingua, talmente che non possa mai chiamar falsaria la corte ch'è statuita per dir, et mantener la rason; et questo per l'assisa del Reame de Hierusalem.

Che deue pagar a la Iustitia colui che batte, ò fa batter vn' homo, ò femina, & che al battuto.

CCXXXII. Ben sapete che se per auentura auien che vn' homo batte vn' altro, et la querela vien in corte, et farà conuinto per boni testimonij d'hauerlo battuto, la rason iudica, et comanda ch'el sia tenuto dar al battuto cento soldi, et al Signor cento bisanti, non hauendo però in quello batter colpo apparente, ò sangue; ma hauendo colpo apparente, ò sangue, el deue perder el pugno de iure; et se colui che farà conuinto d'hauerlo battuto, non hà da pagar li cento bisanti al Signor, et al battuto li cento soldi, la rason iudica chel battuto lo possa tenir in la sua pregion, come Christian, fin chel paghi, et dapoï chel sarà pagato, deue restituirlo in corte per hauer similmente la sua porcion; ma sel more da quelle battiture, la rason iudica, che già ch'egli è conuinto d'hauerlo battuto, chel

chel debba esser impiccato subito che lui sarà morto, et questo è di rason, et iustitia; et s'alcuno homo, ò femina el farà batter per terza persona, et lui more, la rason iudica che colui chel fece batter debba esser impiccato, et cadaun de quelli che batte, deue perder el pugno dextro de iure; et sel non more, la rason iudica che colui che fece batter è tenuto de pagar la termination de la corte al battuto, et al Signor, et quelli chel batterero, deuen esser frustati, et ben battuti nudi con lebraghe per la terra; per che così è di rason che cadauno si resenta del mal fare.

Del franco, idest libero, che batte el schiauo, ò schiaua.

CCXXXIII. Quando auien che alcun homo chi si sia, ò Borgese, ò altra persona, batte vn schiauo, ò vna schiaua, et il suo patron vien in corte, et si dole per l'affisa de colui che hà battuto el suo schiauo, ò schiaua, la rason commanda, che alcun homo libero, ò donna libera, non è obligato far affisa à nessun seruo, ò serua, per che non è di iustitia chel facci, et la leze, nè l'affisa non lo commandano; ma se quel schiauo, ò schiaua more per quel batter, la rason iudica chel sia tenuto resar al suo patron, ò à la sua patrona tanto quanto vorà dire per la sua lealtà che li hà costato dal di che l'ha comprato fino al dì de la sua morte, de iure, et per l'affisa.

Che si deue far de li putti contra i quali si querela alcuno.

CCXXXIV. Sel auien che alcun homo, ò donna si lamenta de qualche putto, che non è di età, per battiture, ò dispiacer, ò affalto che li habbi fatto, la rason iudica, & commanda chel non sia obligato star à la iustitia, nè di responder ad alcuna querela che si faccia de lui, fin che non habbi compiuti xv. anni; commanda veramente la rason, che siando alcun putto che non habbi chi lo castigi, et quello sia acostumato de far male, & inquietar le persone, di che vien la querela in corte, el Visconte lo deue far prender, & batter bene, & dirge che non incorra più in queste materie, nè altre, et sel farà piu, che li farà assai pezo, et questo è de iure, che così si deuen castigar, et maxime li cattiu putti.

De li putti minori de quindese anni che si querelano.

CCXXXV. Sel auien che vn homo, ò vna femina fa qualche dispiacer à vn putto che non è di età, el qual putto si querela d'esso de le bote, ò d'altro, che dice hauerli fatto, la rason commanda che l'homo, ò la donna non li deue responder niente de battitura, ò de affalto, nè de dispiacer, fin che non sia de quindese anni, per che al-

Tom. II.

un putto menor di età non prende, nè rende rason, se non è de xv. anni, de iure per l'affisa de Hierusalem.

Ch'è tenuto el Signor de dar al campion disfidato disfidante per rason.

CCXXXVI. Così com'el Signor, et li Re de la terra son dretti heredi di colui, ò colei che more abintestato senza lassar heredi, et deue hauer tutta la sua facultà, così etiam commanda la rason, et l'affisa che li Re sonno tenuti de dar à li campioni disfidati per sassinamento, ò furto, ò per altra querela, le sue spese, et non hauendo il modo di sopra ò di sotto terra defarisfar, la corte li deue dar da mangiar fino à quaranta giorni, se tanto sarà sussepo quel disfido, ma da li quaranta giorni in là non è piu obligata la corte niente; et però commanda la rason che la battaglia debba esser ad ogni modo infra quaranta giorni, dapoì che sarà impegnata, et la corte li deue dar li vestimenti venngli, et le calce roffe, et le targe, et bastoni; et se donna vedoa, ò orphano mette el campion, et fa disfidar l'altro, & non hanno il modo de guarir el campion, la rason iudica chel Signor è tenuto de guarirlo così com'è ditto di sopra, de iure, & per l'affisa del Reame de Hierusalem.

Chi è tenuto de domandar la morte de colui che vien amazato, & non hà alcuno de cercar le sue rason contra l'homicida.

CCXXXVII. Quando vien per alcuna ventura che vn homo, ò donna vien occiso, & vien imputato tal homicidio sopra alcuno homo, & el morto non hà alcuno, ò alcuna parente, nè amico che domandi la sua rason da colui che l'hà amazato, la rason iudica, & commanda ch'el Re, ò il Signor, ò la dama de la terra sia dretto herede di colui, & è tenuto de dimandar la sua morte de iure, & per l'affisa, & metter campion bisognando, negando il delicto quell'altro, per che il nostro Signor Iesu Christo nel Euangelio dice, che il sangue del pouero li è andato inanzi gridando iustitia, & dicendo, Signor Idio vedi el sangue del pouero; & già che quello dice così al nostro Signor Idio Padre al Cielo, deue esser inteso in terra de iure, che al corpo morto deue dar el Signor l'aiuto terrestre al modo ch'è statuito per tutto el mondo comunamente, & però è statuito lui suo herede per tuor le sue robbe, & vendicar la sua morte de iure, & per l'affisa del Reame de Hierusalem.

Che si deue far de li campioni, dapoì che saran intrati al campo, & uniti insieme per combatter.

CCXXXVIII. Ben sapete che dapoì che li campioni saran venuti al campo, & si vede che pace tra loro non pol esser, li

Y y 3 giu-

giurati, & il Visconte, che deueno esser dal principio fin che la battaglia sia finita, deueno venir prima al campion che hà disfidato l'altro de sassinamento, & farlo iurar in questo modo sopra li Sancti Euangelij; *tu giuri che così ti aiuti Idio, & li suoi Sancti Euangelij bogi, come colui, contra il quale tu debbi combatter, hà fatto quel sassinamento che tu li imputi; & poi deueno andar a colui che si diffende, & dirge; tu giuri sopra questi sancti Euangelij, che così ti aiuti Idio, & li suoi sancti Euangelij questo giorno, come tu non hai fatto quel sassinamento che te vien imputato; & poi deueno dar li giurati à cadaun campion la sua targa, & baston, & poi deueno doi giurati prender l'uno campion, & altri do l'altro, & li deueno metter al campo dretto à mezzo giorno l'un contra l'altro, si che egualmente habbino così l'un come l'altro campion la vista del sole, per che chi mettesse l'uno à l'incontro al leuante, & l'altro à l'incontro del ponente, faria torto, per che la vista del sole potria aiutar l'uno, & nofer l'altro, & però vol la ragione che siano posti al campo iusto per mezzo giorno, & non si deueno lassiar andar insieme à combatter fin che non sia passata la terza hora, et leuato il Sol in alto, et similmente deueno esser le targe roffe, et de vna grandezza, et de vno pezo, et de vna longhezza, & de vna grossezza deueno esser li bastoni, & de vna longezza, & poi si deue per l'incantador publicar il bando del Signor tre volte, che non sia alcun così ardito sotto pena de la persona, & facultà, che faci alcun segno à li campioni, & poi se dieno retirar li giurati tutti in vna parte for del campo per aldir le parole ch'el vinto deue dire, & poi li deueno lassiar andar insieme, & colui che farà vinto, la rason commanda chel sia subito impiccato, ò viuo, ò morto, de iure, & per l'assisa, & à simel modo, & sacramento deueno ordinar le battaglie i Cauaglieri, com'è ditto questo de li Borgesi.*

Che alcun Grifon, Sarasin, ò Sorian, non può leuar a battaglia alcun Christian franco.

CCXXXIX. Ben sapete che nessun Sorian, ò Grifon, ò Sarasin non puol esser campion contra Christian battizzato franco, cioè non puol leuar nessun franco per combatter in tutto el Reame de Hierusalem, ma s'el Sorian, ò el Grifon, ò el Sarasin sarà disfidato per sassinamento, tradisione, ò heresia, la rason commanda che per questo si possa ben diffender contra tutti li franchi homini che di ciò el voranno disfidar, & questo è de iure, & rason per l'assisa de Hierusalem.

De sassinamenti, de homicidij, de heresie, & de abandoni de cadaun.

CCXL. Sapi che la leze vol che tutti li

maluagi homini debbiano morir, come son quelli che son vsi à far male, & consentir el male, come sono li sodomiti, li ladri, li heretici, li traditori, li homicidi, & tutte le maluage femine; tutti questi deueno morire, & non li deue lassiar viuer il Signor, dapo che faranno cognosciuti, però che le leze, & la scrittura cridano; *tutti quelli che amazaranno li inimici de Dio, cioè li malfattori, sonno amici de Dio; ma nessun homo di sua auctorità non deue occider l'homicida, nè el traditore, nè l'heretico, nè el ladro, ma el deue presentar à la Iustitia, & la Iustitia è poi obligata de inquirere fortimente i suoi delicti, ò per testimonij, ò per confession, che lui hà fatto quel delicto de sassinamento, ò de alcun'altro peccato de li prediti; li giurati non lo deueno lassiar viuer, ma deueno subito condannarlo à morte, per che li giurati quando condanano alcun homo à morir, non sonno loro miga causa de la sua morte, ma fanno quello che la leze, & l'assisa commanda, & però deueno tutti li homini sauer che tutti quelli che commetteranno homicidio, ò alcun'altro peccato, si com'è ditto di sopra, senza alcun fallo i giurati deueno condanarli à morte, de iure, & per l'assisa.*

Che si deue fare quando vn ferito de piaga mortale si querela in corte, & il querelato nega, & adimpisse l'assisa, & poi auien che colui more per quella piaga.

CCXLI. Sel auien che alcun homo venga in corte, & si querela d'un altro homo che l'hà battuto, ò fatto batter, ò fatto alcun'altro male, & il querelato tuol terminare, & poi accade che il querelante non vien al suo termine, nè manda à dinotar el suo impedimento; come si deue, & l'altro vien al termine, & lo guarda fin all'apparir de le stelle; & poi accade che quel battuto more, et alcuno de li suoi parenti vien auanti, & vorà hauer rason da colui che l'hà battuto, per il che morite, la rason commanda, & iudica che se colui puol mostrar per la corte de hauer saluato il suo termine fino all'apparir del sole, chel sia quietato senza combatter de iure; & non potendo mostrar per corte, cioè per la testimonianza di giurati, & puol mostrar per la testimonianza de dui testimonij d'hauer guardato il suo termine, come douea, deue esser quietato de iure similmente, ma in questa testimonianza vi hà battaglia, per che li parenti del morto ponno leuar vno de li testimonij à combatter, & questo è de iure per l'assisa de Hierusalem.

Che si deue fare de colui che ferisse vn homo, & poi s'accorda seco per danari, & dapo l'accordio more el ferito per quella ferita.

CCXLII. Sel auien che vn homo venga in

in corte, & si querela d'un altro homo che l'hà ferito, & poi accade che si accorda con lui, ò per preghi de li suoi amici, ò per danari che tole, & intrauen poi chel more per quella ferita, & alcuno de li parenti del morto, ò sua moglie vorà hauer rason da colui che l'hà ferito, la rason vole che sia iudicato in questo modo, che se colui che fece la pace col ferito puol mostrar de hauerfi accordato con lui per quel mal fare, che non li debba responder de iure, eccetto se hanno fatta la pace in presentia d'altri, & s' accordò col morto, lui deue esser quietato de iure, ma li parenti ponno ben leuar de li testimonij à combatter, & colui che sarà vinto, deue esser impiccato de iure; ma se colui che l'hà ferito potia mostrar per la corte, in presentia de la qual s'ha accordato col ferito, che lui hauesse fatta la pace seco, & ha pagato li sette soldi & mezo de la querela fatta contra di lui, la rason iudica chel sia quietato in perpetuo senza battaglia de iure, & per l'assisa de Hierusalem.

Del giurato che non vol consigliar quelli, ò quelle ch'è obligato consigliare de iure.

CCXLIII. Sel auien che vn'orphano, vn'orphana, ò vna vedoa venga in corte, & domanda nominatamente al suo consiglio, ò fa domandar alcuno de li giurati, la rason iudica, & comanda che quel giurato sia tenuto d'andare à colui, ò colei che l'hà dimandato, & li deue dar il miglior consiglio chelauerà, & sel accade che quel giurato, che fa così rechiefo per nome, non volesse andar à quel consulto, anzi dicesse odendo li altri giurati, non voler andare à quel consiglio che l'orphano, ò orphana, ouer vedoa l'ha dimandato, la rason comanda li altri giurati che prima sia scacciato quel giurato da la loro compagnia, & deue hauer persa risposta di corte per sempre, in modo che mai non debba esser aldito, nè creduto de cosa chel dica, & è incorfo de dar al Signor tal pena, come deueno dar li homini disleali, per che è ben prouata cosa per lui medemo chel sia disleale, già chel ha recusato el suo consiglio à colui, ò colei ch'è tenuto di consigliare in perpetuo in corte dapoì chel farà rechiefo; & sappi ben che non è alcuno de li dodesse giurati, che non sia tenuto, auanti che siano sentati nelli suoi scanni per iudicare, de dar consiglio à tutte le persone che li domandano consiglio con bona fede, & senza alcun inganno al meglio che faueranno, ancor che colui, ò colei che li domanda consiglio litrigasse contra el padre, ò la madre d'esso giurato, lui è tenuto de consigliarlo al meglio che potrà, & fauerà, & così è de iure; & per questo sonno statutiti per dire la rason, & fare rason, & per dar leal consiglio a tutte le persone, & questo è di iustitia per l'assisa.

Del theforo che si troua sotto terra, ch'alcun hà messo, el quale è morto, de chi deue esser, ò del Signor de la terra, ò de colui che l'hauerà trouato.

CCXLIV. Sel auien che alcun homo troua theforo sotto terra, cioè ch'el zappa, & troua theforo, & lo prende, & asconde senza dinotarlo al Signor de la terra, la rason iudica che colui, ò colei che hauerà fatto questo, chel ha fatto furto proprio nella camera del Signor, & è incorfo à la mercede del Signor la sua persona de hauer tal condanason, come deue hauer il ladro conuinto nella camera del Signor, & tutta la sua facultà deue esser del Signor in perpetuo, & deue esser impiccato; ma se lo fa fauer al Re, ò à colui che allora farà in suo loco, dicendo così; *Signor, io hò trouato à casa mia zappando la tal cosa, & manda Signor, & fa tuor quel che s'hà trouato, & datemi la mia vason;* la rason iudica, & comanda che colui che l'hauerà trouato debba hauer el terzo del theforo, & tutte le spese che hauerà fatto per saper quel theforo, & le altre do parte deueno esser del Signor de la terra de iure, & non deue hauer alcun male colui che l'hauerà trouato, dummodo chel mostri tutto ciò chel troua al Signor, & che non toglia, nè retegna niente; ma se fuisse ditto ad vn' homo, ò vna donna che in alcun loco hauesse hauer, ò theforo, ò li venisse in vision, & lui andasse là, & zappasse senza dimandar licentia al Signor de la terra, & zappasse per trouar quell'hauer, ò theforo, & lo trouasse, la rason iudica che colui fa furto, & tutta la sua facultà deue esser del Signor, & la persona sua incorre à la mercede del Signor, d'esser disfata, per che alcun homo non ha auctorità de zappar per trouar theforo in altrui Signoria, senza licentia del Signor de la terra, ne a casa sua, nè in campo d'altri, nè in vigne, nè in casal, per che tutto ciò ch'è sotto terra, il patron de la qual cosa non sia viuo, deue esser del Signor de la terra de iure, che ben s'intende che tutto ciò ch'è posto in terra è ne la camera del Signor, & però deue esser del Signor, per che se non fuisse la camera del Signor, non fareue obligato el Visconte, & li giurati de far rason de tutte le cose che se fanno nella terra, & fuora per tutta la Signoria del Signor; ma se alcun sà in alcuna parte theforo, & vien al Re, ò al Balio, ò al Visconte ch'è in suo loco, & li fa fauer, come vol zappar in alcun loco, che lui sà che vi sia theforo, el Signor de la terra è tenuto de darli licentia de zappar, & deue metter li suoi soprastanti à guardar, & trouando quel theforo, la rason comanda, & iudica che la mità deue esser del Signor de la terra, cioè del Re, & l'altra mità de colui che hà trouato il theforo, & de colui

lui nel terren del quale sù trouato; & s'el terren fusse d'esso medemo che troua el thesoro, iudica la rason, che le do parte debano esser del Re; & la terza parte de colui che l'hà trouato, dummodo che de tutte le spesè che costarà quel thesoro per il zappar & cauar, debba pagar el Re le do parte sue del hauer, & questo è de iure per l'affisa de Hierusalem.

Che pena de hauer colui che mette foco in la città, & fu alcun danno.

CCXLV. Sel auien che alcun homo, ò femina fa alcun danno de foco che metterà in la città, cioè, che quel foco s'atachi, & bruli qualche casa, & quel homo, ò donna fara preso, & pronato facendo tal cosa, ò per boni testimonij che l'habbino visto far quel male, ò sel confessarà egli medemo; la rason iudica, & commanda che così come lui uolle arder le case, & robbar le persone, che così debba esser arto lui, dappoi che farà menato per tutta la città tenendo in man el foco, & frustandolo infina al loco che deue esser arto, & tutta la facultà del ditto delinquente deue esser del Signor de la terra, de iure, & per l'affisa del Reame de Hierusalem.

De chi deue esser quella casa, in la quale vien sepolto vn morto.

CCXLVI. Sel auien che alcuna persona sottera à casa sua vn homo, ò donna morta, la leze, & la rason commanda, prima che quella casa debba esser de la Chiesa, per esser mancamento de la Chiesa, per che alcun non pol hauer semiterio à casa sua, eccetto la Sancta Chiesa, & giù che lor fanno semiterio la casa sua, deuer esser de la Chiesa de la città de iure; poi iudica la rason, & l'affisa, che tutta la facultà di quella persona che commisse el delicto de sepelir el morto à casa sua, deue esser del Signor de la terra, eccetto la casa ch'è de la Chiesa, & la persona sua incorre à la mercede del Signor, come colui che fece dislealtà, per che non si sà ben se l'hà occiso colui che l'hà sepolto a casa sua, ò sel morite di sua morte, & però se die intendere, che per el suo delicto hanno quel morto sepolto lì; & cognoscendo per ditto di testimonij, che l'hanno occiso, la rason comandando che si debba difotterar per cognoscer come sù morto, & se cognosceranno che quel morto sia stà strangolato, ouer occiso per forza, la corte è poi tenuta de astrenzer quello; ò quelli con potione, ò con tormenti, tanto che confessino la verità di quel delicto; & se lo confessaranno, la rason commanda che tutti quelli che faranno stati in questo delicto debbano esser piantati interi così viui, la testa sotto, & li piedi sopra, suor del semiterio, & non deueno hauer altro male, & tutta la facultà de tutti quelli che intraueniranno à que-

sto raffinamento deue esser del Signor, de iure, & per l'affisa.

Che si deue far quando si troua un homo morto per la strada, & vno viuo apresso di lui.

CCXLVII. Sel auien che do, ò tre homini vengono in corte, & portano vn homo morto, & vn altro viuo legato, & dicono à la Iustitia: Signor, noi hauemo trouato questo homo morto à la strada tutto caldo, come colui che allora allora è stà occiso, & trouassimo questo homo che noi hauemo menato qui apresso al morto che andaua per la via; noi venimo à lui, & lo domandassimo chi haueua morto questo homo, & lui ne rispose, che quel homo lo haueua affalcato per la strada, & deffendendo la sua persona l'hà occiso; & la corte el domanda, se l'è vero quel che si dice, che lui che l'hà amazzato deffendendo il suo corpo, & lui risponde esser il vero quel che dicono, & lo dice ancor lui, & chiama Idio à testimonio; la rason iudica, & commanda, poi che lui chiama Idio à testimonio chel debba portar el iudicio, & se lui farà saluo del iudicio deue esser quietato de quel homicidio de iure, senza responder mai ad alcuno che lo uoleste disfidare; ma se lui non farà saluo del iudicio, la rason iudica chel sia subito impiccato senza dilaction: & similmente se vien in corte vna querela simile, che più persone hanno trouato vn homo morto à la strada, & lo portano à la corte, & menano vn altro viuo, & dicono à la Iustitia: Signor noi hauemo trouato questo homo morto à la strada tutto caldo, & questo homo, che hauemo menato viuo, l'hauemo trouato apresso di lui che andaua for de la via; & noi andassimo da lui, & l'hauemo dimandato, chi hà morto questo homo, & lui n'hà ditto chel non sà; andassimo più apresso, & presa la sua spada la trouassimo sanguinata, & lo dimandassimo, de donde venne quel sangue, & lui n'hà ditto, da vna bestia che l'hà occiso; la rason commanda che lui non deue però esser coniuuto de quel raffinamento, per che andaua tuor del camin, nè per che hanno trouata la sua spada insanguinata, se non ha ditto più di questo, ma ben commanda la rason che per tanto quanto ha ditto el Visconte, el deue prender, & metter in preson, & tenerlo vn'anno & vn giorno, per veder se in ditto terminè uenirà alcuna persona auanti chel voglia disfidar, ò far disfidar de raffinamento, ò se infra l'anno & giorno uoleffe porrar el iudicio; ma s'alcun non vien in ditto spatio à disfidarlo, nè vole portar el iudicio infra tanto, la rason commanda chel sia liberato da le preson, come colui che per tanto è assolto, de iure, & per l'affisa.

Che

Che si deue fare quando vn' homo maridato troua la sua moglie iacer con vn' altro, & li amaza tutti do.

CCXLVIII. Sel auien per alcuna mala sorte, che vn' homo maridato che crede la sua moglie esser da bene, & lei non sia, vn giorno, ò vna notte l'homo dabene com' è vno vien à casa sua, & troua vn' homo iacer con la sua moglie, & lui mette man à vno cortello, ò vn' arma, et occide tutti do insieme, cioè la donna, et il suo amorofo, la rason iudica, et commanda che lui non debba perder niente, nè hauer alcun danno personale, gia che li hà occiso tutti do insieme, ma deue esser affolto de iure, et per l' assisa del Re Almerico, che dio li perdoni; ma sel venisse chel marido occidesse sua moglie senza el suo amorofo, la rason iudica, et commanda chel sia impiccato, così come sel hauesse amazato vn' homo extraneo, et il simile deue esser sel amaza l'homo, senza la donna; & non li deue valer sel dice che sua moglie era putana, et però l'hà amazata, ò che quel homo li seua dispiacer à la sua moglie, & però l'hà occiso, anzi deue esser impiccato, sel occide luno senza l'altro, & questo è de iure per l' assisa del Reame di Hierusalem.

A qual corte se diè terminar la querela de la donna che dice l' homo vsar con essa in altro che per il dretto modo.

CCXLIX. Quando auien che vna donna si lamenta de vn' homo de heresia, ò de dislealtà, ouer vn' homo de vna donna in la corte Real, la rason iudica che tal differentie non deueno esser aldite à la corte Real, ma nella corte de la sancta Chiesa, la qual è obligata de inquerir queste cose sotilmente in confession, & redur questo delicto in pace, & in bona contritione, & il Visconte li deue mandar là quelli che se voranno lamentar à lui de simel cose, & così vol la rason per l' assisa.

La pena de li scriuani che fanno privilegij falsi, ouer instrumenti, & fanno conuinti per la cognition de le littere medeme.

CCL. Sel auien per alcun' auentura, ò per alcun messagio, ò per don di danari, che vn scriuan scriue, & fa vn priuilegio falso, & che il scriuan per suo intendimento confessa hater fatto falsità, la rason iudica che si debba tagliar el pugno dextro di quel scriuan, & esser bandito fuor del Reame; & colui chel dete del suo per far la scrittura falsa, & mostra quel priuilegio in corte, & domanda quel che si contien in esso, & quello vien cognosuto per falso com' è, la rason iudica chel debba esser impiccato, per che hà commesso dui mali,

luno è, che con li suoi danari fece far al scriuan la falsità; l'altro è, che lui medemo ha operato quella falsità, la qual sapèua molto ben; & però deue hauer questa pena, com' è preditto, & tutta la sua facultà deue esser del Signor de la terra, de iure, & per l' assisa de Hierusalem.

La pena de li scriuani del fontego, ò del comexchio, ò de altri lochi che robbano de li dretti del Signor. ..

CCLI. Quando auien che sia vn scriuan al seruitio del Signor sopra el fontego, ò comexchio, ò qualche casale, & quel scriuan robba la rason del suo Signor, ò consente che sia robbata da li mercadanti, ò da li villani, per partir con quelli, ò retien dal hauer che si dà al fontego, ò al comexchio, & questo fa per il suo consiglio falso, ò per sua scrittura falsa, la rason iudica che se quel scriuan si può conuincer di quel furto, per li suoi libri, ò per li mercadanti che li dettano l' hauer per le sue mercadantie che li hà lassati trazer senza pagar el dretto, ò che li hà finiuuto la metà del pagamento che douean pagar al Signor, ò per el terzo, che li hà pagato in danari senza la saputa del Balio, ò del Signor, ò vien conuinto in alcun altro modo, ò chel Signor non hà trouato le sue rendite, come si deue, quel scriuan deue esser subito bindelato, & menato per la città frustando fino à le forche, & impiccato, & tutta la sua facultà deue esser del Signor de la terra, de iure, & per l' assisa.

Che si deue fare de li oreuesi che intagliano false bolle, ò false stampe.

CCLII. Sel auien che alcun oreuesi sia ardito che intagli à qualche persona che si sia robba che li taglia el sigillo del Re ch' è viuuo, ò de alcuno Re morto, ò de alcuno de li Baroni del Reame che son morti, & quel oreuesi farà conuinto, la rason commanda, che colui che intaglia el sigillo, & colui chel farà intagliare, debbano esser ambi dui impiccati, & confiscata tutta la facultà loro, de iure, & per l' assisa.

El pagamento chel Signor deue hauer da li delinquenti per tutta la sua terra.

CCLIII. Ben sapere che sel auien che vn' homo si dole d' un altro in corte, se l'astore perde la causa, deue pagar à la Iustitia sette soldi & mezo, & li deue dar in spatio de sette giorni, se non li potrà dar immediate; & sel reo perde la causa che li vien dimandata, deue similmente dar à la corte sette soldi & mezo, & deue hauerli pagati in spatio di sette giorni, se non li può pagar auanti, si com' è preditto.

Che

Che deue pagar a colui che vadagna la sua lite in corte per testimonij.

CCLIV. Sel auien che vn' homo se rechianna d'un altro in corte, & il reo denega tutto quel che li vien dimandato, & l'astore hà boni testimonij qual vengono in corte, & fanno vadagnar la lite, la rason vole che l'altro debba dar à la corte per questi do testimonij che distrigono la lite, soldi quindese, de iure, & per l'affisa.

Che deue pagar colui che batte vn' altro.

CCLV. Sel auien che vn' homo battuto si querela à la Iustitia, & può mostrar per do leal testimonij, che l'hà battuto colui del quale si querela, ò lo puol conuincer per battaglia, ò senza battaglia, la rason iudica chel conuinto debba pagar à la corte cento bifanti, & al battuto cento soldi, & è tenuto di pagar prima li cento soldi al battuto, & poi deue dar à la Iustitia li cento bifanti, de iure.

Che deue pagar el Sorian che batte vn' homo, ò donna franca.

CCLVI. Quando auien che vn' homo franco, ò donna, si querela in corte de vn Sorian che l'hà battuto, & el franco, ò franca, lo puol conuincer, si com'è statuito in questo libro, la rason iudica che la corte debba hauer dal Sorian cinquanta bifanti, et el franco, ò franca, deue hauer cinquanta soldi, per ch'el Sorian de iure non deue pagar se non la meza leze de battitura, & così non paga se non la mità de la leze, de iure, & per l'affisa.

De la femina che batte vn' homo.

CCLVII. Ben sapete che se vn' homo si querela de vna femina, che l'hà battuto, & puol conuincer la donna, si com'è statuito, la rason iudica che lei debba pagar à la Iustitia cinquanta bifanti, & al battuto cinquanta soldi, per che la donna non prende se non meza leze, & non paga se non meza leze, de iure, & per l'affisa.

La pena del ladro in el primo furto.

CCLVIII. Sel auien che vn ladro sia conuinto in corte de vn furto, & che mai non habbi fatto altro furto che si sapia, ma che questo sia el primo, la rason iudica, & commanda chel sia frustato, & ben battuto, & bollato, & poi bandito fuor de la cità de iure.

La pena del ladro trouato bollato.

CCLIX. Sel auien che vn ladro sia con-

uinto in corte de furto, & si troua quel ladro bollato, ò che habbia qualche membro mozzo, la rason iudica, & commanda che tal ladro, dapoì che sia preso à furto manifesto, deue esser subito impiccato, de iure, & per l'affisa.

De le cride del Signor publicate per la terra.

CCLX. Ben sapete che se vna crida vien publicata per la terra da parte del Signor & auien che vn' homo, ò donna el contrafa, la rason iudica che colui che contrafarà la crida del Signor, sia incorso à pagar sessantafette soldi & mezo, de iure, & per l'affisa.

La pena de le mesure, & pesi falsi.

CCLXI. Sel auien che vn' homo, ò donna sia conuinto de falsa misura, ò peso, la rason iudica chel sia incorso à pagare in corte sessanta soldi & mezo, de iure, et per l'affisa.

Che deue pagar in corte colui che vende la sua casa.

CCLXII. Ben sapete che s'alcun homo, ò donna vende, à la Iustitia vn bifante, & vn per la vendita, de iure, et per l'affisa.

De li scuattori de la terra, & de le riuè, come si deue fare.

CCLXIII. Ben sapete chel Visconte non prende miga con rason li sette soldi & mezo da li scuattori de le riuè, chel Re Bauduin fece questo statuto senza el consiglio de li suoi homeni, & de li Borgefi de la cità; & però commanda la rason, & l'affisa, che poi che si fa questa crida per la terra che si debba nettar le riuè, & alcun homo, ò donna falla, & non fa nettar auanti la porta de la sua casa, la rason commanda chel Visconte deue hauer pietà di questo errore, si che non deue tuor, se non el manco, che potrà, & deue spesso perdonar questi sette soldi & mezo, per pietà.

Del sacramento che la corte non deue tuor niente.

CCLXIV. Sel auien che vn' homo, ò vna donna perde alcuna cosa, et vien à dolersi in corte, la rason iudica chel parron de la casa, & tutti li suoi sottoposti, debbano iurare sopra li Sancti, che non hanno preso quel che dimanda, ne sano chi l'hà preso, et de questi sacramenti la corte non deue prender li sette soldi, & mezo, che sono statuiti à tuor in tutte le dimande false, per che questa non è dimanda falsa, anzi si deue far così, et la Iustitia non de-

ue hauer niente, de iure, et per l'affisa del Reame de Hierusalem.

De colui che dette il suo pegno per danavi che volse imprestato, & el prestator non vol restituir el pegno.

CCLXV. Sel auien che vn' homo si lamenta de vn' altro al Visconte, et à la corte, et dice; *io mi lamento del tal homo che hà vn mio pegno che io li detti, & m' hà imprestato 24. bisanti; io, Signor, li voglio restituir li suoi danavi, & lui non mi vol restituir il pegno, & perd mi doglio à voi Signore;* et l'altro risponde: *Signor, è vero ch'io hò el pegno, mà el mi deue cento bisanti sopra il pegno, & se meli pagavà, io li darò el suo pegno;* et

l'altro risponde: *io non vi debbo dar più de vintiquattro bisanti, & lo prouerò con buoni testimij;* et l'altro dice: *Signor, io non voglio chel faccia alcuna proua sopra questo pegno, perchè quello è à mio possesso, se la corte non lo termina, per che io son pronto à prouar, così come la corte terminerà, ch'io el debba prouar, che lui me diè dar sopra el pegno cento bisanti: el Visconte deue allora far portar el pegno in presentia de la corte, et la corte deue veder, et saper s'el pegno val cento bisanti, la corte deue iudicar che colui che possede el pegno, debba iurar sopra li sancti, che li deue dar cento bisanti sopra el pegno, et la corte deue farlo pagar de iure, et per l'affisa del Reame de Hierusalem.*

F I N I S.

LE RUBRICHE

Del Libro de le Assise, & de le Vsanze del Reame de Hi erusalem,
& Cypro, de la corte del Viscontado, ditto el Plad eante.

- Cap. I. **Q**ual homo diè esser el Visconte,
& che gente deueno esser li
Iurati de la corte del Visconte.
- II. El sacramento del Visconte, & lo sa-
cramento di Iurati, quando sono ordinati nel
offitio.
- III. El sacramento del Scriuan de la dita
corte.
- IV. El sacramento del Mattasibo.
- V. El sacramento de li Serzenti.
- VI. El seruitio, & offitio del Visconte,
& quello che hà à fare.
- VII. L'offitio de li giurati.
- VIII. L'offitio del scriuan.
- IX. L'offitio del Mattasibo.
- X. L'offitio di bastonieri.
- XI. L'offitio de li aduocati.
- XII. Alcune cose che furono antiquamente
ordinate in Acre, sopra la materia de le
scritture, & libri de la corte.
- XIII. Le cose che si vsaua, & si vsa
in la corte.
- XIV. De li priuilegij de le Chiese.
- XV. Il modo che si deue vender i stabili.
- XVI. Quali ponno comprar borgesie, cioè
stabili, & quali non.
- XVII. Quelli che non ponno vender.
- XVIII. De li stabili venduti à l'incanto
come pegni.
- XIX. De li stabili lassati per testamento,
& per corte.
- XX. De la vendita di stabili ch'el com-
prator fa alcuna gratia al venditor.
- XXI. De le vendite di stabili che deue-
no dar liello, & pagano li 25. bisanti de
la plassa.
- XXII. De la vendita di stabili de li pa-
rici del Re.
- XXIII. Vi è ancora vn'altra sorte de ven-
dita de descendentie.
- XXIV. Qui tratta de li zalonzi come,
& quali sonno quelli che ponno, & deueno
zalonzare.
- XXV. De le donazion di stabili.
- XXVI. Vn'altro modo di donation che si
può reuocar.
- XXVII. Donation conditionata.
- XXVIII. Donation de una parte del stabile.
- XXIX. Donation d'apoi la morte.
- XXX. Donation conditionate à li heredi.
- XXXI. De li cambij di stabili.
- XXXII. De li liuelli di stabili.
- XXXIII. De questo medemo in altro modo.
- XXXIV. De le diuision di stabili.
- XXXV. Item de eodem.
- XXXVI. De le impegnacion di stabili.
- XXXVII. De le succession de tutti li gradi.
- XXXVIII. Come si deue dimandar el sta-
bile.
- XXXIX. Chi è più propinquo parente del
defunto per grado.
- XL. De le locacion idefti affitason.

P Erchè ogni persona è certa che tutti li beni vengono da Dio padre onnipotente, et che nessun non può hauer de la sua gratia; se specialmente non è per la sua benedetta madre Vergine Maria nostra Donna, à la qual tutte le gratie sono date, et concesse per darle, et distribuirle perfettamente al suo piacer, et volontà, io che non son degno di osar à domandar, nè hauer da quella benedetta gratia, pur per la grandissima misericordia la è pienissima, et voluntiera aiuta le sue picol creature che viueno in la sua speranza, spero in la sua grandissima humilita ch'è piena di perfetta Carità, et la prego con tutto el mio cor che la mi conceda, et dia de le sue gratie vna piccol sentilla, secondo la paruolezza mia, accio che la grandissima virtù, ch'è in essa sentilla me sia perfectione per adimplire el mio intento, et accio che per quello grandissimo aiuto, et marauigliosa virtù, et gratia possa principiare questo mio libro, farlo et finirlo perfettamente, in modo ch'ogni persona possi, et debba cognoscer la piccolèzza mia, la quale per la compagnia de quella benedetta gratia, possa, et debba esser lodato, et glorificato Iesu Christo benedetto Figliolo de Dio onnipotente, et la dulcissima vergine Maria, che viue, et regna con Dio padre, et con Idio el Spirito Santo, per tutti li secoli de li secoli Amen.

Ch'el Libro è tratto da l' Assise.

Questo Libro può esser chiamato el libro fatto dal libro de le assise, & per che chi l'hà fatto, & dittato, l'hà fatto scriuer per gran desiderio, non già assigurato dal suo senno, ma per adimplir el suo desiderio, & specialmente per la speranza de la petition sopraditta verso la benedetta vergine Maria, in la qual spera di fare questo libro, che non ardisca chiamare el libro de le assise, secondo la piccolezza sua, ancora che hauendo alcuna cosa fatta con ragione, farà per la virtù de la gratia de la vergine Maria madre del benedetto Iesu Christo; & per che le ditte cose deueno esser, et sonno fatte per proprie persone, et in proprij lochi, et in molti casi, conuien prima far mention de le proprie persone, et quel che deue esser cadauna, et che deue usare, secondo l'offitio suo, et dapoì de grado in grado ogni cosa per ordine, et specialmente secondo le bone vnanze, et le bone consuetudine del Reame de Cypro, le qual vnanze, et consuetudine, assise, et costumi, sonno de quelle che furon fatte, ordinate, vrate, et sententiate al Reame de Hierusalem.

Qual homo diè esser el Visconte, & che gente deueno esser li iurati de la corte del Visconte.

Cap. I. **P**rimieramente diè esser vna persona, che si chiama Visconte, el qual significa, et rappresenta la persona del Re, ch'è capo Signore del paese, et questa persona diè esser Cauagliar, et specialmente homo del Re, et costui diè esser accompagnato de xij. altre persone, ò più (se piace al Re) le qual persone sonno chiamate iurati, et che siano Borgesi, et Franchi de la legge di Roma, et questi sonno li iurati, el qual Visconte in la compagnia de questi iurati, cioè de tutti insieme, ò con parte de loro, ò almen che sia in la compagnia che sia di do iurati siano chiamati corte; & questa corte diè esser de proprie persone elette ch'amino, & temono Idio, & che lealmente, & iustamente debbano usar el lor officio senza esser machulati de alcuna cupidità, nè odio, nè di maluolentia, nè de van amore, acio che i possino usar iusta Iustitia; la qual corte diè hauer vno buon scriuan, & ch'el sia leale, & iusto homo, & ben intelligente, & me-

Tom. II.

glio capace; & per el seruitio de questa corte, & de la Signoria, diè hauer vn'altra persona qual è chiamato Mastafippo, cioè maestro di Sergenti vel bastonieri; & ancora diè hauer per li sopraditti seruitij vna compagnia di sergenti che sonno gente d'arme, che siano al commandamento del Visconte, & de la corte; & tutti questi, & cadaun per si deueno usar lor proprio officio, & far el suo douer, si come voi aldirere quel apresso dichiarare le cose, che ciascuno è tenuto de fare per lor sacramento secondo la facultà, & intelligentia de colui che hà voluto fare questo libro.

El sacramento del Visconte, & lo sacramento di iurati quando sonno ordinati nel officio.

II. El Visconte, & li iurati deueno zurrar sopra li Sancti Euangelij de Dio, che saluaranno, & guardaranno li dretti, & le rasoni del Re, el Visconte, come Visconte, & li iurati, come iurati, & li dretti, & le rasoni de tutti questi, & quelle che li richiederanno, di quali li conuerrà far iuditio, ò terminatione, ò sententia, ò consiglio, & specialmente de vidue, & orfan, secondo le buone vnanze, et li buoni co-

Zz

stumi

stumi del Reame de Hierusalem, et de Cypro, et per affisa, ò vfanza, la doue cognosceranno che vi sia affisa, et vfanza, et de quello doue non haueranno affisa, nè vfanza, più preffo de la rason secondo lor cognoscimento, resaluando le cose, et casi à li quali el Re hà fatto, o farà special mandato, et che i regniranno secreti li secreti, et consigli de la corte.

El sacramento del scriuan de la ditta corte.

III. El scriuan deue zurar sopra li Sancti de guardar, et saluar li dretti, et le rason del Re, et tenir in secreto li secreti, et li consigli de la corte, et de vsar, et far li seruitij bene, et lealmente come scriuan, et leal Christiano.

El sacramento del Mattasibo.

IV. El Mattasibo deue zurar che lui guarderà, et saluarà li dretti, et le rason del Re, et li honori de la corte, et del Visconte, et tenir secreto li secreti de la corte, et del Visconte, et far fauer al Visconte tutte le cose che veniranno auanti de lui, et tutte quelle che li faranno dinotare, che appartieneno à la Signoria, et far el suo seruitio bene, et lealmente quanto può.

El sacramento de li sergenti.

V. Li sergenti, ouer bastonieri, deueno zurar che guardaranno, et saluaranno li dretti del Re, et li honori de la corte, et del Visconte, et de tenir secreto li secreti de la corte, et del Visconte, et lor commandamenti, et de non telar alcun delicto, che lor saperanno, ò che li farà fatto à sapere, et che immediate lo debbano far saper al Visconte, ò al Mattasibo, et de non rechieder, nè sforzar alcuna persona per alcun pagamento del loro seruir che baueranno à far in la corte, salvo se quelle persone li voran dar alcuna cosa, et che loro deben far el suo seruitio bene, et lealmente, et questo sacramento deueno farlo in presentia del Visconte, et de la corte, i quali sergenti il Visconte può tenir à sua discretion, et licentiar secondo li errori che faranno.

El seruitio, & l'offitio del Visconte, & quello che hà à fare.

VI. L'offitio del Visconte è, che lui debba sempre andar con li suoi sergenti, cioè quelli che sonno ordinati d'esser el giorno al suo caualcar à la corte del Re, per atender, et inquerir, et saper s'el Re, ò colui che farà in el loco del Re, li vorà far, ò dir alcuno commandamento particolarmente, per farli saper tutte le cose che al Signor apartieneno de farli saper, et oltra di cio al hora debita tenir corte specialmente tre giorni la settemana (se non seranno feste de collatione) cioè el lunedì, el mercoledì, et venerdì, et da tenir

la corte del Viscontado nel proprio loco, la doue el Re l'hauerà fatto, ouer ordinato, et stabilito à tenir corte, et li diè mandar à cerchar li iurati con li suoi sergenti, cioè quelli che sonno deputati à quel giorno, da duo in sù, et deue in lor compagnia tenir corte, et deue aldir diligentemente tutti quelli, et tutte quelle che à lui, et auanti lui voranno rechieder, ò dolerli, ò dir, ò far dire loro rason, et alhora per loro consiglio, ò per cognosanza di iurati che sonno corte, diè mandar li suoi sergenti per far venir l'aduersa parte, per aldir, et responder à quelli che sonno rechiedenti, ò doluti di loro, et tutte le cose che debbono, et ponno esser arcolte, sine notate, le diè far notare al scriuan ne li libri de la corte, et secondo le ditte cose, et così voluntiera ascoltar, et intender al piccolo, come al grande, et el pouero, com'el rico, imperò che tutti deueno esser eguali, et saluar l'honor de ciascaduna persona secondo la sua condition; et dappoi chel hauerà tanto ascoltato, et inteso che à lui, et à li zurati parerà che sia à sufficiencia, alhora el Visconte diè far la gente tirarise fuora de la lor compagnia, et dene similmente ancor lui partirise, et dire à li zurati, et rechiederli, che loro siano insieme, et faccino la loro termination, et cognitione, et de le cose, che lui vorà haner consiglio, el Visconte puol, et diè esser in la compagnia di iurati, se lui vorà, per hauer el ditto consiglio, et puol similmente dir el suo parer, et sapiate quello che se dice à li prouerbij, chi domanda consiglio, non diè consigliare fin tanto chel intenda al consiglio; et quando la corte hauerà fatto le sue termination, et cognition, et consigli, alhora debbono far chiamar el Visconte, et in sua presentia, et de le parte li deueno referir, ouer narrare tutte le cose che sonno stà fatte, eccetto alcune, che la corte diè referir al Visconte secretamente, cioè el caso de alcune persone che faranno indicate de receuer Iustitia, ò condannafon; et alhora el Visconte deue esequir per l'offitio suo quello che farà fatto, et referito per la corte, circa le cose per quella ordinate, et le quale li farà date per el scriuan in scriptis; ancora è tenuto el Visconte dar consultore à tutti quelli che gli rechiederanno consultore, ò aduocato, eccettuando quel aduocato, qual il Visconte vorà hauer à consultare per le cose che rechiedeno instare, et defender per el Signor, et non si deue dar aduocato à le persone conuinte de maleficio, ò che hanno perso voce, et resposta in corte, per che simel persone non ponno, ne deueno hauer aduocato di la corte; similmente è obligato el Visconte per l'offitio suo de far prender, et retenir tutti li delinquenti homini, ò donne, clerici, ò laici, et de che condition si sieno trouandoli col delicto, ò com-

mettendo el delicto, et dappoi che li hauerà reteneri, quelli che non son de la iurisdiction sua li deue mandar per el consiglio de la corte à quelli officiali che sonno de la iurisdiction sua, insieme col delicto, & dinotarli quel che haueran trouato, ò fatto, acio che sia de loro ministrata rason, & Iustitia, & quelli che faranno de la sua iurisdiction secondo le acuse, ò le presumptione che trouaranno de quel delicto, li deueno astrenzer, & metterli in pregione per conuincer la causa, & secondo lor mensfatti, condanar, & indicarli per la cognition di corte; & se vi farà alcuno che douerà morire, si deue dir al Re auanti chel sia menato à la Iustitia, & fare secondo il comandamento del Re; ancora deue il Visconte far cridar ogn'anno li bandi, ideft le cride commesse, ordinate, & statuite per il Re, & per la corte, le qual faranno inanzi dichiarate; ancora el Visconte in compagnia de la metà di suoi bastonieri, deue far la guardia de notte per la terra, cioè el Visconte vna notte, & el Mattafibo con l'altra metà di bastonieri l'altra notte, et deueno andar à tomo per la terra, & per tutti li lochi che fanno, ò credeno che le persone ponno commetter delicto, errore, oltraggio, ò violentia, & apostar li proprij lochi, & passar de li, acio possano esser salue, & segure le persone, & le sue robe, per la guardia de Dio, & del Signor; & al parer mio è necessaria cosa, chel Visconte quando è richiesto da persone astrette da la necessità, & spcialmente de la morte, che immediate, ò sia di giorno, ò di notte debba andare voluntiera, & menar de li suoi iurati secco, acio che quella persona possa, & debba fare, & dire quel che vorà, & deuerà fare per rason, per la salute sua, & de le sue robe, per che questa è vn'opera de carità, che ogn'uno la deue amare, & fare voluntiera; ancora el Visconte con la corte deue far scoder le intrade del Signor, & farle guardar à la corte, si come farà dappoi dichiarito, de la qual intrada si deueno trazer le spese del Viscontado, & de la ditta intrada, & insida, si deue dar conto à la secretra Real per el scriuan de la corte ogni tre mesi,

L'offitio de li Iurati.

VII. Li giurati sonno obligati à consigliare el Visconte de tutte le cose che li farà dimandato consiglio, & spcialmente de le cose pertinenti al Signor, & tutti quelli à quali saranno dati consultori; & deueno venir in corte li di ordinarij dichiariti di sopra, tre di la settimana, & maxime el di de venere, deueno venir i più de loro senza impedimento, & venendo in corte deueno sentare in li suoi lochi, & dappoi sentato in compagnia del Visconte, ò di colui che sarà in suo locho, per che el Visconte per l'offitio suo può, & deue metter vn'

altro in suo loco, non vi podendo lui esser, cioè vno de li giurati, & per corre, cioè in presentia de do giurati, & poi deueno aldire diligentemente, & intenti à tutti quelli che haueranno, ò vorranno dimandare, & le risposte de li altri, & far scriuer tutte quelle cose che si deuen scriuer per el scriuan in li libri de la corte, & non recufar de andar à consulto de le persone, che deueno hauer consulto da loro stando rechiesti, cioè vedoe, orphani, & minori di età, & à li giurati de la corte similmente, i quali hanno questa gratia d'hauer do giurati al suo consulto; & queste persone ponno, & deueno hauer do giurati al suo consulto, & ponno dimandar l'uno al suo piacer, & l'altro darglielo el Visconte, i quali deueno consigliarli ben, & lealmente, & secondo le lor instantie, ò dimande, ò risposte che cadaun vorà fare; & quando saranno rechiesti de consigliar alcuno, deueno leuarsi da le sue sedie, & aldir le persone l'un dappoi l'altro fin à l'ultimo, & scriuer il suo ditto, & mentre saranno in corte sentati in li suoi banchi, non deueno ascoltar le persone, nè dire, nè parlare, nè insegnare, nè reprendere alcuna persona, saluo quelli à quali saranno dati consultori, cioè leuarsi dal suo banco, & andar in disparte con quella persona, & consigliarla quel che bisogna, che la gratia è de ogn'uno à fauerli guardar, & far quel che li apartiene giuramente, & li è magior honore d'esser chiamato, & rechiesto de parlare, che d'esser represso, ò refusedato, & chi fa così può, & deue esser suor di suspetto, & deue piacere à Dio, & à la gente; & dappoi intese le dimande, & risposte de cadauno, & fatto scriuer quel che bisogna parlando à loro, ò al Visconte de bisogno, deueno per comandamento del Visconte far andar le persone suora de là doue deueno esser insieme in compagnia del Visconte, & per quel che haueranno inteso far le termination, & cognition, et consulti, stando tanti iurati che le possano fare, se non lassarle per vn'altro giorno nominato, mettendo però le gente, ouer persone à termine per quel giorno che terminaranno, ò altro giorno poi com'è preditto; poi deueno presentar al Visconte scritte per man del scriuan tutte le cose de le qual el Visconte può, ò deue hauer consiglio, & del qual el Visconte li vora dimandar consiglio, & tutti li consigli metterli in scrittura, & poi dire al Visconte de venir suora, & far le termination, et cognition con integrità; et per che di rason tutti li homini non son Propheti, & ponno salir, & potria accader ch'el scriuan non mettesse in nota tutto ciò che bisogna, li giurati deueno esser atenti per intender la cosa, et ponno, et deueno ricordar quel che si obliarà da scriuer, et farlo notar; & dappoi fatto il tutto, deueno pregar vno de li giurati, che habbia me-

gior eloquentia al parlare, & sappia meglio referir le ditte cose, et farlo ricordar tutto quel che farà fatto, et cadaun deue far questa opera voluntiera, per esser opera che piace à tutti li ascoltanti, et etiam à chi non vi è la cosa à suo proposito, per che dando ad intender à chi non hà rason, quel che s'hà ditto, et fatto con buone parole, et ben lezendo, li deue piacere; et dapoì ordinato tutto questo deuen chiamar el Visconte in sua compagnia, et far venir la gente, et far da parte del Visconte che l'incantador de la corte frida forte, et dica; *tutti quelli che sonno à termine in la corte del Viscontado, venghino da hoggi à otto giorni*; saluo nelle feste principal, come di Nadal, Pascha, et Pentecoste, le qual se tengono altramente; et dapoì questa crida li di che deueno referir à le persone le cose fatte, ò sussepe, si deue cominciar à referir l'una cosa dapud l'altra, lezendole el scriuan à voce bassa, et dapoì che faranno referite in l'audientia tutte le cose secretè deueno esser referite al Visconte secretamente, si come è preditto, per far il suo douer.

L'offitio del scriuan..

VIII. El scriuan deue esser ogni volta col Visconte, et scriuer, et tenendolo da presfo fa il douer, et vtil suo; et li di che la corte deue dar audientia, deue andar in corte, et d'ordine del Visconte far portar le casse, che hanno li libri, et scritture de la corte, et quando sentara la corte à l'audientia lui deue cominciar à scriuer il suo ditto, d'ordine del Visconte, et de la corte intentamente, et deue metter cura de intender bene, et non esser negligente, et guardarse de non fallir quel che bisogna scriuer, et deue diligenter domandare quel che non hà inteso, acio habbi causa de non errare; et dapoì che la corte hauerà fatto quanto si deue quel di deue scriuer il tutto, et similmente le cose del Visconte, deue fare à le persone, cioè le termination, et cognition, et consigli che faranno fatti, et le citation chel Visconte deue fare à le persone per corte, et senza corte, et li termini, et condannation che alcuni sonno iudicati de perder vita, ò membro, ò altra pena corporale, ò pecuniale, seondo le condannation che accaderanno, et specialmente li dretti, et le rason del Re, et deue scriuer l'intrada de la Signoria, videlicet quelle che vengono per la corte, et da li liuelli, et location, che hà il Re dal Viscontado, et le spese che si faranno, et ogni tre mesi dene far conto ordinario, et mostrarlo al Visconte, et à la corte, et poi andar à la secretta, et dar el conto d'ordine del Balio de la secretta, ancora deue fare tutte le scritture de la corte à le persone, et sigillarle col sigillo del Visconte de le comprite, et donation de stabili, et

franchisie, et altre simili cose, che si deueno fare per scrittura di corte, de le qual scritture deue hauer vn bifante per cadauna, et deue hauer de salario bifanti dodesse al mese, et le sue regalie, cioè de ogni vendita de stabile dodesse danari, et d'ogni donation sie, et de li pegni sie, et d'ogni altro registro sie carci, eccetto del scriuer de le lichte, che hà quel che li vorà dare cadauno.

L'offitio del Marrasibo.

IX. El Marrasibo deue andar à le piazze da mattina, cioè à la becharia, et doue si vende el pan, vin, et altre cose, et custodir che non sia fatta alcuna fraude da li venditori, et reuenditori, et chel pan non manchi da la piazza seondo l'ordine, et veder el peso del pan, et attender le cose che si deueno vender de victuarie, et specialmente el pan, el vin, la carne, el peffe, seondo le cride, et deue andar passando per la terra per veder ditte cose, et s'alcuno errore si farà, come violentia, robaria, et altro, deue trouarli, et conuincerli, et deue hauer apresso di lui homini che inquischano, et accusano ditti errori, per che solo non potrà attender, i quali deueno hauer qualche premio dal Visconte per questo effetto, et specialmente deue attender quelli, et andar spesso là doue vorà andar el Visconte, et dinotar, et presentarli tutte le cose che trouerà; et trouando alcuna persona che commette delicto, ò che sia acufata, et infamiata da quelli suoi seguaci, farla menar auanti al Visconte, et dirli el suo delicto, ò la sua causa; et s'el Visconte fusse in loco che non li potesse parlar, lui puol, et deue metter quel homo in preson, et farlo saper al Visconte il piu presto che potrà; et così puol retenir, et incarcerar alcune persone, ma non può, ne deue trar alcuno senza licentia del Visconte, ò de la corte; ancora deue andar à la guardia di notte in compagnia di bastonieri ordinati, cioè lui vna notte, et il Visconte l'altra, et tutte le volte che il Visconte non potrà andare à la guardia, deue andar lui armato, come sergente à cavallo; ancora deue andare con li bastonieri à condur quelle persone che sonno sententiate fin'al loco de la Iustitia, come sonno quelli che deueno esser frustati, ò per la vita, ò membro; et questo Marrasibo ha similmente el salario del Signor de l'intrada del Viscontado dodesse bifanti al mese, et parte de le regalie di bastonieri che dà le vendite, donation, et pegni di stabili.

L'offitio di bastonieri.

X. Li bastonieri, ouer santi, deueno esser diuisi in do compagnie, et cadauna sia de vintiquatro persone, eccetto se al Signor piacesse metter più, et ogni compagnia deue hauer per capo vno de li piu pratici pronto con le sue arme de di, et

de notte à la sua guardia, et feruitio; et quella compagnia di fanti che faran la guardia di notte, il di sequente non deue esser da matina in corte, ma l'altra compagnia deue esser da matina al cavalcar del Visconte per accompagnarlo doue vorà andar, & obedir li suoi comandi; & deueno andar à citar, & retenir, & prender tutti quelli che li commetterà el Visconte, & son renuti de inquerir, cercar, et attender tutte le rason del Re, & tutti li mal fattori, et farli saper al Visconte, & non lo podendo trouar, dirlo al Mattasibo, accio accadendo attender, ò retenir quelli che feceno el mensatto, el Mattasibo li possa retenir, per la qual bona opera li maligni si debbano vardar di far male, & li boni siano guardati, & saluati; et questi fanti sonno similmente salariati dal Signor, & hanno sie bisanti al mese, & le regalie che li perueno da le vendite, donation, & impagnation de stabili.

L'offitio de li aduocati.

XI. Et acciò che cadaun sappia, come à la corte del Viscontado è bon ordine per il saluamento de tutti, et per far, et mantener rason, & Iustitia a tutti egualmente, così al grande come al piccolo, al rico come al pouero, al forte come al debile, volse el Signor, & ordiò che a la corte sia vn'altra sorte di persone per le preditte rason, le qual persone sonno il supplimento de li offitiali del ditto loco, li quali sonno chiamati prolocutori, cioè aduocati, che ponno, & deueno parlar, & mostrar le rason rechiette, & resposte de tutti quelli che hanno à fare in corte, ancor che il Re Almerico volse, & comandò che ciascun possa in ditte corte dire, & far dire, quel che li piace, & de propria cosa; & sappi che questi homini deueno esser eletti boni parlatori, di bella eloquentia, che sappino le assise, & le vsanze, & boni costumi che si deueno vsare in ditte corte, acciò che ben parlando, & mostrando le rason de la bona genre ciascun possa, & debba peruenir presto a la sua rason; & a me pare, che tal persone deueno hauer in si quel che dice il Signor saneto Augustino nel suo libro, acciò chel suo dire habbia nobilita, & beltà, li bisogna tre cose, videlicet, la prima chel piaccia, la seconda chel dimostra, la terza chel moua, per la qual cosa acciò chel piaccia, conuien parlar ornatamente, acciò chel dimostri, conuien che parli apertamente, & acciò chel moui, deue parlar ardentemente, & con gran feruore; & sappi che quando la corte l'ordina, el Visconte, & la corte li deue far iurar che debba guardar li dretti, & le rason del Re, l'honor del Visconte, & de la corte, & che debbano consigiar ben, & lealmente tutti quelli a quali saranno dati à consultare, ò a quelli che li domandaranno con-

Tom. II.

figlio, secondo che lor cognosceranno, & tenir secreto li secreti de la corte, & de quelli a quali saranno consultati, & così deueno fare; & perche non hanno alcun salario de fermo d'alcuno per aduocar, aiutar, & consigiar le persone, li preditti aduocati ponno, & deueno hauer la sua mercede, secondo che si accordataranno con le persone.

Alcune cose che furono antiquamente ordinate in Acre sopra la materia de le scritture, & libri de la corte.

XII. Aduene il mese di Freuer l'anno de l'incarnation del nostro Signor Iesu Christo 1250. El Signor Darfus fece congregar l'altra corte, & la corte di Borgesi d'Acre per hauer consulto da loro d'alcune cose chel era pensato, cioè come si doueua fare à metter in scrittura francese le dimande, & le risposte, & ogn'altro che si feua in ditte corte, per el preditto Signor Darfus, ch'era ancora Balio del Reame di Hierusalem, per el Re Henrico de Cypro, che allora era Signor; & questo fu vn luni da matina in casa che s'ò del Signor de Baruth, doue stantiaua allora, per ch'el Re de Franza habitaua ancor al Castello d'Acre; & fece congregar l'infra nominati, chel Signor Darfus ha possuto hauer da li homini ligii, che allora furono in la città d'Acre.

Signor Philippo de Monforte, era Signor de Sur, & di Thoron.
 Meser Ioan Aleman Signor de Syria.
 El Signor de Scandelion.
 Meser Theban de Bessan.
 Meser Philippo el Zamberlan.
 El Marefcalco del Reame.
 Meser Raol de Barath.
 Meser heude fiert de Visconte,
 Meser Garier Aleman.
 Meser Herme Sonfont.
 Meser Baliari Antiamé.
 Meser Ramon suo fratello.
 Meser Hestien de sa Verni.
 Meser Zacco Vidal.
 Meser Sinon de Malebech.
 Meser Zacco suo fiolo.
 Meser Gatier di san Bertin.
 Meser Ioan de Trees.
 Meser Ioan pela vilan.
 Meser Heude suo fiolo.
 Meser Aubecto Imbriacco.
 Meser Ioan di Flurin.
 Meser Gerardo Pincheni.
 Meser Ioan Grif.
 Meser Thomafo Galle.
 Meser Ioan Aleman.
 Meser Ioan Manefes.
 Meser Thomafo Costa.
 Meser Ioan Marin.
 Et Meser Heude Ernat.
 Et similmente furono li Giurati de la corte di Borgesi d'Acre cioè.

Mefer Alart.
 Mefer heude Conches.
 Mefer Nicolo di Monod.
 Mefer Gui lor fiere.
 Mefer Ioan Philippo.
 Mefer Piero Carcadel.
 Mefer Piero Michel.
 Mefer Zuffe de Thabaria.
 Mefer Henrico di Conchefe.
 Mefer Ramon.
 Mefer Piero el Picolo.
 Mefer Ioan de Nefin.
 Mefer Benetto del pin.

Et in prefentia de tutti li homini ligij, et giurati fopraditti diffe el Signor Darful in tal modo; Signori, la caufa per la quale vi ho fatto radunare tutti infieme qui, cioè l'altra corte, & la bassa corte, è, per che effendo noi il più de le volte affai impediti da molte lite che ne vengono inanzi, & come quelli che alcun di noi non le ha molto in ufo, non è marauiglia, s'alcuna fiata fiemo impediti, & non le sapemo, come ne bisogna; per il che niien talhora, che quando una lite si remetie à la corte, & la corte per alcune cose prende termine, venendo il termine dato per la corte à le parte, quella non è ben informata, nè memore di quella remiffion fatata, & conuien il dì del termine qualche volta chiamar li aduocati auanti à la corte, & farli dir daveano la lite; & vi è gran differentia à questo, per che dicono alcuna volta più, & manco di quel che han dito la prima volta, che si hanno remesso à la corte, & per non effere la corte troppo memore qualche volta de le prime parole che son stà ditte, conuien che la corte faccia la sua termination in danno, & gran pericolo d'alcune parte, & non è marauiglia, per la rason preditta; da l'altra parte, quando le termination son fatte, & dappoi qualche tempo hanno bisogno di ricordo, noi per non hauer ben l'intento, nè il corre alcuna fiata de venenirle, non le potemo dire, nè referire, si come le hauemo fatto, & referito, per il che molte persone alcuna volta patiffeno gran danno; però à molti de noi pare effere bono, se à le Signorie Vostre, che sonno congregate, paverà fimilmente, che dobbiamo hauer vn scriuan franco, che debba tenir vn libro, & in quello dover hauer, & far scriuer tutti li ditti, & remiffion che si fa sopra la corte, & tutte le termination che farà la corte, in prefentia de la corte, & tutti li crescimenti di feudi che si fa, & tutte le recomandation di feudi in prefentia de la corte, & tutti li requiri che dara la corte, & il Re de le lise che faranno, & tutte le altre cose pertinente à la corte, & in questo modo, che subito remessoffi le parte sopra la corte, secondo le rason, che le do parte hanno ditto, subito farle metter in scrittura in prefentia de la corte, & sopra quello far la termination, & cognition; & quan-

do sarà fatta la termination, & cognition, & referita, che la corte non si parta de li, se non si seruia il tutto in quel medemo libro; & tutte le altre cose pertinente à la corte, medemamente scriuerle in questo libro; & el ditto libro sia posto in vna cassa in faluo in casa del Signor, & de colui che sarà in suo loco, & quella cassa habbia tre chiave, vna de le qual sia in guardia del Signor, & del suo loco tenente, & le altre do in guardia de do bonini ligij, & questi do bonini ligij stiano eletti per la corte, & per la magior parte de la corte, & stiano tenuti strettamente di guardar bene, & lealmente quelli libri; & quando sarà de bisogno, cadauno si potrà informar, & aduertir per quelli libri de molte cose che faranno de bisogno, & circa la qual cosa desidero aldire così à voi Signori che sete radunati corte, come quelli de l'altra corte.

Et el Signor de Sur, & de Thoron parlò prima, & si acordò à questo, & disse più, che di quello che parte de la corte fuffe memore si faccia così, & se in altro modo se trouasse, che la cosa sia secondo el ditto, & el recordo de la corte, più tosto ch'el scritto, & così conchiufeno tutti li prefati homini ligij, & el Signor Darful fimilmente, & poi fu domandato à li preditti iurati de la corte de li Borgefi che erano presente, che lo contentasseno, & che doueffeno fare in quel modo in la dita corte di Borgefi, ch'era là, cioè le lite, remiffion, termination, consigli, & ogn'altra cosa che si fa in la corte; & di ciò tutti rimafeno d'accordo al suo ditto, & consentirono che si faccia, & così fù fatto, & statuito; aduncha se diè far questa cosa, & in l'altra corte, & in la bassa, per el consentimento, & voluntà de tutti infieme.

Et sopra ciò, vna cosa accadete subito, chel Re di Franza se partì d'Acre con pensier d'andar à stantiar in la città de Cafaria, per che haueua fermata la città, per la qual cosa suspese el fopraditto ordine de far el ditto libro fin à la sua tornata, & poi la cosa andò in longo per le facende che hebbero, per la qual cosa non fù già adempito.

Et come rimase la cosa, io intendo che dappoi vn mese, el Signor che fu allora per general consiglio, & con el consentimento, & parer di fauij, fu ordinato scriuan à la bassa corte, cioè la corte di Borgefi, che si chiama la corte del Visconte, & el ditto scriuan deue scriuer, & far registrar tutte le cose che si fanno in prefentia de la corte, nelli libri de la corte, cioè tutte le dimande, & resposse, remiffion, termination, cognition, & consigli, & quel che si vfa fin adesso, cioè vendite, donation, pegni, & cambij de stabili, & altre cognition, & conuention, che le persone fanno fare, per che dite cose sono, & deueno effere ferme, &

& perpetue, vere, & rate in ogni tempo; & per che al principio del prologo fu fatto mention, ch'el recordo de la corte deue valer più che la scrittura, la rason el vole, cioè in proprio loco, & per iusta causa; et sappi che dapoí molto tempo el Re de Cipro, che si chiamaua el Re Henrico figliolo del Re Hugo de Lusignan fece, et ordinò per voluntà, et consentimento de li suoi homini ligij, et con el consiglio de li suoi, che in l'alta corte douesse hauer scriuan, et far scriuer in li libri tutte le cose che si fanno in la ditta corte, de domande, risposte, remission, termination, cognition, & tutte le altre cose che à la ditta corte appartengono, & la cassa deue esser ben guardata diligentemente per lui, & per li suoi homini; & per che queste cose furono così fatte, & ordinate, farò mention de la custodia de le scritture de la bassa corte, & atento che in ditta corte si usano tutte le querele, & risposte de tutte le persone, cioè eccette quelle cose, & quelle persone che sonno, & appartengono à l'alta corte, ch'el capo Signor de tutte le altre corte, per comandamento del Re, son stà ordinate casse ben guardate, & ben ferrate, nelle qual s'habbia à metter le scritture, & li libri de la corte, in li quali sonno rigistrate tutte le cose che sonno, & deueno esser accolte, secondo la iurisdiction de la dita corte; per che cadaun deue saper che ancor che di sopra s'habbi ditto, che tutte le cose se deueno aldir, & intender, & da tutte le persone, se non si facesse declaration pareraue ad alcuno cosa strana, ma deue saper cadauno che questo è iusto, & ragioneuole, per che questa corte è del capo Signor, & è di rason aldir à tutte le sorte de persone & per tutte le cose, cioè a Clerici, & Cauaglieri, & secolari, & religiosi, & persone de commun, & ogn'altra sorte de persone, aldendo, & intendendo à cadauno secondo la sua instantia, & sua dimanda, & risposta; la ditta corte che sà, & cognosce la sua iurisdiction, & la iurisdiction de li altri lochi, tenirà quelle cose che li appartengono, & dirà, & farà quel che si deue fare de iure, & per rason; & le altre che à ditta corte non appartengono secondo le sue iurisdiction, le manderà à quelli officiali, & à quelli lochi, che quelle cose appartengono, & à la iurisdiction di quali sonno, & così si saluano, & sonno guardate à la sua rason; le qual cose così ben ordinate, & fatte, deueno esser in le casse, & ogni cassa deue hauer do chiave la quale siano guardate da alcuni di giurati, & el Visconte che tien el sigillo del Viscontado li deue sigillar, & deueno esser guardate in loco seguro, & alcuna volta erano saluate in casa de alcuno de li giurati, & quando venne l'anno del 1325. de Christo, fù ordinato per la corte, & per comandamento del Re Hugo Figliolo del Si-

gnor Guido de Lusignan, & nepote del Re Henrico, che si facesse fabricar vna casa nella corte propria del Viscontado nella qual debbano esser saluate le preditte casse, & hauer vna persona che stantij in ditta corte, per guardar, & custodir el loco.

Le cose che si vsaua, & si vsa in la corte.

XIII. Ancor che questo libro sia stà fatto per picola persona, & di picol intelligentia, pur non volendo errare sforzandosi di fare qualche bona opera per adimir el suo desiderio volse dichiarire le preditte cose, & per che le cose che si tratta sonno di grande & di forte materia, li è forza de aiutarse de tutte le cose de le quale el possa meglio esser aduertito; & però volli auanti che douesse intrar in la materia de le lire che aduengono, & ponno aduenire tra le persone, far mention breuemente, & grossamente secondo lui de le cose che sonno stà, sonno, & deueno esser vsate, & fatte in ditta corte, de le quale si possa aiutar, & aduertir de reudr à perfection, & fine el suo libro.

Primieramente in ditta corte se vsa, & se diè vsar tutte le sorte de Borgefie, & io credo che questo sia vna de le cause, per la quale questa corte se chiama la corte de la Borgefia, ò la corte di Borgefi, cioè de le Borgefie, idest, stabili che sonno dentro à la città, si come sonno heredità de case, giardini, magazeni, & altre cose simile, & de rendite, & de liuelli de le ditte Borgefie, eccetto de alcune che son fatte per l'alta corte, si come sonno molte case, giardini, & magazeni, che sonno giunti à li feudi, & similmente intrade, stabili, che sonno date, & alienate in l'alta corte, le qual Borgefie sonno libere, ò con alcuna obligation al capo signor, de la qual si vsa à litigar, & far cio che si hà a far d'esse in l'alta corte & non in la corte di Borgefi; & le cose che si vsano in la corte di Borgefi, sonno diverse, videlicet.

De le vendite che fanno l'un à l'altro in diuersi modi.

De li zalonzi de più forte.

De li doni che si danno cum condition, & senza.

De li cambij de vn stabile con altro, senza render danari, & con danari.

De dar stabili in liuello à termine, ò senza termine.

De far diuision tra parenti, ò extranei.

De le impegnacion che si fa de li stabili.

De le zaete, cioè descendentie che peruencono da più parenti.

De le locacion à termine de anni, ò mesi.

Se litiga de ditri stabili secondo le assise, & vsanze, delle qual differentie accade ad alcuni d'hauer consiglio, ò far termination, ò cognition, per ditta corte secondo quello che li accade.

Ancora se vfa in ditta corte le querele che si fanno de assassinamenti, & homicidij. Et ancor che queste due cose si ponno nominar insieme, vi è gran differentia da assassinamento à homicidio, & si può litigar per cadauna de quelle da persi, & molto soltilmente per coloro che fanno fare.

Ancora se vfa in la ditta corte le querele che si fanno de colpo, ò de colpi apparenti, & de violentie, & de ferite, & oltragij, & furti, & altri mensfatti.

Ancora se vfa in la ditta corte li ditti de le false querele che si fanno.

Ancora se vfa in ditta corte piu forte de conuention, & accordij de differentie, & de le obligation che fa l'uno verso l'altro, tal come sonno, de comprite, de vendite, de alienation, & molte altre cose de stabili.

Ancora vffasi in ditta corte il fatto de li testamenti, lassi, & helemosine, doni, franchise de schiaui, & schiaue, & de patti de matrimonij per ditta corte, le qual cose ancor che appartengono, & se vffano fare in la corte de la Chiesa, & da persone Ecclesiastice, si come sono notarij, & loro aduocati, & loro iudici, vi son tra queste cose alcune che si fanno, & si deueno fare per la ditta corte de Borgesi de iure, & per rason, & non preiudicano le iurisdiction de la Chiesa, come farà dichiarato qui innanzi.

Ancora se vfa in ditta corte molte forte de conuention, cioè depositi, debiti, & obligacion, le quale si ponno fare, ma non già à tutte le persone, secondo l'esser, & condition loro.

Vffasi ancora in ditta corte molte cride, & ordini, che li Signori hanno voluto, che si debba vfar, per conseruation de cadauna persona secondo la sua condition, & per l'utile del Signor, & del populo, videlicet, le cride ordinarie publicarsi, & molti mandati, & prohibition che si deue tenir, & mantener, iudicar, parlar, & fare spcial inquisition, & conuenzer molte cose, & li pretij che si impone, & deueno hauer le cose che si vendeno per misura, & peso iusto, & secondo le rason, com'è di bianue, vin, oglio, carne, pesce, frutti, herbe, & altre simel cose, che sonno necessarie al sustentamento de le persone, & del paese, li quali deueno hauer ferri, & deueno esser guardati, et ordinati iusti per la corte secondo la rason, & la Iustitia.

Ancora ponno esser molte altre cose che si vffano, & si deueno vfare in ditta corte, le quale la paruoleza di colui che fece questo libro, non le puol comprender, nè dire; però scorderà, & tornerà à la prima materia, et auanti dirà de li stabili, quel che meglio potrà secondo lui.

De li privilegij de le Chiese.

XIV. Perchè si deue comminciare il modo de litigion, sappi prima, che per li san-

ti costumi, & per le honeste, et bone constitution è ordinato, che le Sancte Chiese, nelle quale i Christiani receuono li sacramenti de la fede, habbino li suoi possessi de tutti li priuilegij, et che li Vescou, et li Arcivescou, Degani, et Clerici che serueno à la Sancta Chiesa siano saluati, et custoditi, et de le sue bone opere per alcun modo non siano sminuiti, et tutte le cose che appartengono à la Chiesa, con gran benignità, et con gran deuotion, et pietà si deueno diffinire in presantia de li prelati de la Sancta Chiesa, et el Visconte, et la corte non li deueno impedir niente, anzi li deueno dar aiuto, et consiglio per diffinir le sue lise, se li farà de bisogno, et se la lite farà commune che appartegna à la corte secular, et à la Sancta Chiesa, cioè d'alcuna cosa che li Clerici facino che appartegna esser iudicata per la corte secular, ò se l' homo secular fa alcun delicto verso la Sancta Chiesa, ò simil cose, et in tal modo accadeffe, ben è di rason, che la Chiesa non sia spogliata de le sue iurisdiction, nè de li suoi priuilegij, cioè che queste lise non siano diffinite in la corte secular, ma il Visconte, et la corte deue andar con li suoi giurati à la Sancta Chiesa, et insieme con li prelati deueno terminar, et sententiar la differentia de iure, et specialmente per che Dio disse à li Iudei nell'Euangelio, *quel ch'è de cesare sia dato à cesare, & quel ch'è de Dio, sia dato à Dio*; adoncha è iusto, et honesto, che quel che appartiene à la Sancta Chiesa sia de la corte ecclesiastica, et cio che appartien à la corte secular sia de la corte secular.

Il modo che si deue vender i stabili.

XV. Si com'è ditto di sopra in questa corte, si può, et deue vfar de vender ogni forte de stabili, videlicet colui che vende deue venir in presantia del Visconte, et corte, et dire così; *Signor, io tale voglio vender el mio stabile*, et stando più d'uno dirà, *li mei stabili*, et deue nominar quali sonno, doue sonno, et de doue li hà podendo, et sapendolo, à *Piero ch'è qui presente per tanti bisanti*, et deue nominar la quantità, et confessar d'hauerli hauuti, et receptuti dal ditto Piero; et poi deue offerir il possesso al Visconte con vna bachetta che il Visconte deue hauer continue in sua man, et dire; *io inuane me spoglio dal possesso del sopraditto stabile con tutti suoi dritti, & rason, & metto in possesso voi Signor Visconte*; et el Visconte deue receuer quel possesso con quella bachetta, et deue metter in possesso el ditto Piero, et dirli; *Piero, io vi metto in possesso in presantia de la corte del ditto stabile, che Iouanne ve hà venduto, & tutti li suoi dritti, & rason*; et el ditto Piero deue pagar per il possesso bisanti tre et mezo, de li quali li bisanti tre sonno del Signor, et li do soldi

l'uno del scriuan, et l'altro de li bastonieri; et dappoi el Visconte in presenzia de la corte deue far iurar el ditto Piero sopra li sancti, che lui hà comprato quel stabile per lui con suoi danari, et per tanta quantità, come hà ditto, et questo fu ordinato ne l'anno 1298. de Christo, che il Re Henrico figliolo del Re Hugo de Lusignan, comandò, et fù fatto questo per iusta causa, però che alcune volte alcuni comprano i stabili per altri, et con danari d'altri, et per manco, et per più, per ingannar quelli che voleno zalonzar, et ancor fanno alcuni patti, cioè che il venditor si obliga, et si tiene al comprator de mantenerli la ditta vendita anno et giorno, et ben che questo sia de iure, et consuetudine, ma alcuni altri si slargano, et si obligano de mantener la vendita in ogni tempo, et di questo si può dire assai, dilche si farà mention al fatto de le lite.

Quali ponno comprar Borgeste, cioè stabili, & quali non.

XVI. Perché tutte le sorte di gente non ponno vender, nè comprar stabili, conuien che sian dichiarati, et specificati coloro che ponno vender; sappi che tutti li homini, et donne libere, che non hanno servitù ponno vender, et comprar possessioni, persone che siano in età perfetta, et non già persone di menor età, per che la età de l' homo è quando hauerà compiuto quindici anni, et la età de la donna quando farà maridata, ò hauerà fatto voto de castità, per che altramente alcuna donna in ditta corte, non è accettata che possa vsar alcuna cosa, come persona de età, et colui che non è in questa età può ben receiver doni, et altre cose, come persona ch'è manco di età, le qual persone ponno prender, et receiver, ma non donar, nè vender, nè litigar. Ancora conuien che quella persona che vende, ò compra debba esser in suo bon fenno, et di sua volontà, et bon apiacer, deue vender, ò donar, ò alienar li suoi stabili, et senza alcuna violentia che se li faccia, si come può aduenir à le donne che legiermente s'ingannano, et si ponno sforzar in piu modi à venir à vender il suo stabile, ò per prieghi, ò per forza, che il suo marito, ò altra persona li faccia; per la qual cosa conuiene à quelli che vol vender, ò alienar el suo stabile, che li giuri, come fa quella vendita con suo apiacer, et bona volontà, et senza violentia alcuna, che il suo marito, ò alcuno altro li habbi fatto, et lei el fa per il suo proficuo; il che deue fare la donna maridata con el consentimento di suo marito, sia lui presente à la vendita, ò non, pur che li habbi dato licentia di far questo, et per corte.

Quelli che non ponno vender.

XVII. L'altra sorte di persone, che non

ponno vender, nè comprar, souno quelli che hanno, et tengono stabili d'altri à qualche modo, si come sonno tutori d'alcun che sia manco de età, et figlioli, et figliole.

Ancora hà vn'altra sorte de gente, che pare à molti, che la corte non li deue accetar, eccetto per commandamento del capo Signor, videlicet persone retenute in prezon per debiti, ò contiute de mensfatti, et che sianno impegnate; similmente persone che sonno aliene da la Fede Catholica, Idolatri, Iudei, et Mori, li quali non ponno, nè deueno esser accettati, però che non ponno adimpir le vsanze, costumi, & affise, che si deueno adimpir, & fare nel vender, & comprar de li stabili.

Ancora vi sonno persone che ponno vender stabili, & non ponno comprar, si come sonno Cauaglieri, Preti, Clerici, gente de religion, & de li communi secondo l'ufanza de la prohibition fatta nelle scritture de la corte, senza special gratia che il Signor li voltesse fare de comprare.

Sappi che vi sonno altri modi de vender, cioè el Visconte per el Signor, per corte, & consentimento del Balio de la secretra, per che li Re hanno ordinato non hà gran tempo, che sia il consentimento del Balio de la secretra in questa cosa; el Visconte vende molte volte lochi vacui de terre del Signor per far case, & sale, & volti sopra le strade, & simil cose, per misura, & certo precio da li sotto nominari, con la information de li proto Maestri, cioè persone ordinate per el Signor, l'uno è murer, & l'altro marangon che sonno per questo effetto, & altre cose di questo seruitio, & mestier per la rason del Signor.

Similmen e può comprar stabili in ditta corte il capo Signor per mezo del Balio de la secretra, ò de propria persona, che il Re hauerà comandato di far quella comprita per el Signor, & si deue dir così; *il tale vende il suo stabile al tale che lo compra per commandamento del Re, per el Re;* & ancor chel Re può far questa comprita doue li piace, mà in ditta corte si deue scriuer.

De li stabili venduti à l'incanto come pegni.

XVIII. Ancora vi è vn'altro modo de vendita di stabili, cioè quelli che si vendono à l'incanto del Signor, & per l'incantador del Signor; & prima, el stabile ch'è impegnato ad alcuna persona, la qual può, & deue farlo incantar con licentia, ò termination de corte, & si deue incantar per l'ufanza chel ditto incantador deue incantar do giorni à deliuar il terzo giorno per el quarto tutto il giorno in la corte, tutta via dando notitia l'incantador al patron del stabile, & lo deue similmente incantar in quella visinanza, doue è il stabile, & quando

do l'auerà incantado fecondo l'ufanza per li do nominati giorni, ben che molte volte aduene che la corte non fi redufe, nè fenta quel giorno ch'el deue effer deliurato, & refta de far ditta vendita, & deliurar ditto ftabile fin à tanto, che la corte fi reducha, & allora l'incantador deue venir à la corte, & incantar el ditto ftabile, & menzonar la quantità di quello ferà pofta; & quando l'auerà tanto incantado che non troui chi offerifea più, el deue dinotar al Visconte, & à la corte, & incantar le ire mute fecondo l'ufanza, & poi deliurarlo con licentia del Visconte, con vna bachelta al Visconte per tutto el fequente giorno, fe il fequente giorno non è fefta, & fiando fefta per il dì fequente dapoi la fefta, & receuendo el Visconte il poffeffo preditto da l'incantador, la cofa deue romagnir così fin che il dì fequente fia paffato; & poi la vendita è perfetta, & el ftabile corte, & ciafcun può, & deue faper, che infra quel terminé del ditto giorno el Visconte, & la corte, ò il patron del ftabile, ò colui che l'haueua in pegno, ò per alcun'altra caufa fi può fufpender ditta vendita de ditto ftabile; & fe il giorno paffa fenza fufpention, colui che hauerà vltimamente meffo el ditto ftabile, al quale è ftà deliurato, deue venir in prefentia del Visconte, & de la corte, & domandar el poffeffo del ftabile che li fù deliurato per tanti bifanti, & prefentar li danari, & el Visconte el deue metter in poffeffo con vna bachelta del ditto ftabile, con tutti li fuoi dretti, & rafon, & lui deue pagar per il poffeffo bifanti tre & mezo, fecondo l'ufanza de tutte le vendite di ftabili, & deue far che colui che haueua il pegno confeffi effer pagato di quel che li doueua dare, s'el ftabile fia ftà venduto per tapro quanto l'haueua in pegno, ò tanto manco quanto farà venduto; & fe farà venduto per più, el patron del ftabile deue hauer quel più, ò fuoi heredi, fe lui non fuffe viuo, ò coloro à quali farà cazuda la cafa per zaeta, ideft defcendientia, ò altro modo.

*De li ftabili laffati per teftamento,
ò per corte.*

XIX. Ancora fi deueno vender à l'incantato li ftabili ch'alcuni laffano per corte, ò per teftamento, che fiano venduti per fare il fuo ordine; & quefti s'incantano fimilmente per l'incantador, come robba de morto, ò come robba d'altri, & fi può incantar molti giorni, & deliberar in corte, quando la corte fi tiene nel modo fopraditto, eccetto folamente che subito che l'incantador hauerà deliurato el ftabile al Visconte, el Visconte deue metter in poffeffo el più offerente, fopra il quale è ftà deliurato, et lui deue prefentar la quantità de li danari à la corte, et pagar etiam il poffeffo bifanti tre & mezo, fecondo l'ufanza;

& la corte deue cognofcer fe colui che deue receuer quelli danari, hà hauuto, et receputo ditta quantità bene, & integralmente; per che alcune volte accadete, et può etiam accader che quella perfona fopra la quale il ftabile farà deliurato per tanto quanto l'hà meffo fe pente de quella comprita, et non la vole, ouer non hà da pagar, fappi che il Visconte, et la corte deueno far reincantar el ftabile, et deliurarlo fopra alcun altro che lo vorà hauer; et fe farà venduro per tanto quanto è ftà venduto prima, quel primo può effer quietato, ma fe à la feconda volta el ftabile farà venduro per manco, tanto quanto vegnerà meno, tanto pagarà colui al quale fu prima deliurato, et fe portaffe più, lui non hà niente del più, ma farà del patron del quale era el ftabile.

*De la vendita di ftabili ch'el comprator fa
alcuna gratia al venditor.*

XX. Vi è vn'altro modo de vendita de ftabili che l'un fa à l'altro, cioè quando Ioanne hauerà venduto il fuo ftabile à Piero compiutamente, com'è ditto di fopra, fi fa così, che il ditto Piero fa gratia al ditto Ioanne in quefto modo, che fe il ditto Ioanne, ò fuoi heredi, ò commandamenti infra el termine de vn'anno, ò de più, ò de manco, tanto quanto vorà far la gratia, darà al ditto Piero, ò à fuoi heredi, ò commandamenti la quantità de li danari de la fopraditta vendita, che il ditto Ioanne, et fuoi heredi, et commandamenti poffino, et debino recuperare, et hauer el ditto ftabile, et quefta gratia fi fa fenza alcun poffeffo di bachelta, nè al far de la gratia, nè à la fin del termine, et così fi hà vfato fare; fe quefto è fatto de iure, ò non, tal fia di loro che l'hanno vfato fare, beuche el me paro che di quefta lite de iure se hà molto à fare, et à dire, eccerto fe per la longa vfanza non fi preualeffe il litigante; et fe auien che il termine fopraditto paffaffe, et che il ditto Ioanne, nè alcun altro non lo richiede, nè prende el ditto ftabile farà del preditto Piero, et può di quello far le fue voluntà, come di fuo proprio ftabile; et per quefto non refta che infra quefto termine il ditto Piero non poffa ben fare parte de le fue voluntà, cioè puol donar tutti li dretti, rafon, et aétion che lui hà in quel ftabile, et quefte cofe le deue fare per corte, et per poffeffo, et farà talmente obligato il ditto ftabile à colui che fara donato, com'era il donatore che lo poteua recuperare; et credo che altro tanto potrà far il ditto Ioanne, faluando tutta fiata quella gratia, et condition.

*De le vendite di ftabili che deueno dar li-
uello, & pagano li vnicinque bi-
fanti de la paffa.*

XXI. Perche fi deue faper il fatto de li li-

liuelli, ancor vi è vendite che si fanno d'alcuni stabili che pagano liuello, le qual vendite si deueno far così; el patron del stabile del campo, giardin, ò d'altro simile vende il ditto suo stabile con le altre cose sopraditte al tale per tanti bifanti, quali hà haunto, et receputo, eccetto el liuello, che il stabile diè dar al tale ogn'anno per liuello; et sappi, che le vfanza, ò affisa che il patron del liuello può, et deue hauer (se li piace) el ditto stabile in comprita, et è antian al compratore per tanto, et manco di quella quantità vno marco d'argento, ch'è dichiarito, apreciato, et vftato bifanti vnticinquè de Cypro; et s'el ditto patron del liuello non vol hauer quella comprita di quel stabile, et vole che quel che l'hà comprato l'habbia, el deue hauer dal venditor del stabile il ditto marco d'argento, cioè bifanti vnticinquè; et questa è la rason de li patroni de li liuelli, hanno, et deueno hauer de tutte le vendite che si vendeno li ditti stabili.

Cadaun può similmente vender il liuello che l'hà sopra alcun stabile, et di questa vendita deue hauer similmente possesso, et il possesso paga bifanti tre et mezo, come de le altre vendite de stabili.

De la vendita di stabili de li parici del Re.

XXII. Sappi che vi è vn'altra sorte di vendita de stabili che sonno de li parici del Re, per il commandamento che fu fatto in corte, che alcuno parico, ò parica del Re, non potesse vender, nè donar, nè impegnar il suo stabile, nè alienar, se non ha altro migliore di quello che vol alienar, qual li debba romagnir.

Adoucha se lui ha doe case, et doi stabili, ò più, deue tegnir el migliore, et vender el menore, et già per questo non resta la franchisia di coloro che zalonzano, nè si perde.

Vi è ancora vn'altra sorte de vendita de descendentie.

XXIII. Puol esser chel sia aduenuto, ò aduegnirà farsi simel cosa, che alcuni venderanno le zaete, idest descendentie che aspettano d'alcuno stabile che li deue peruenir, et l'actiõ, ò rason che hanno in alcun stabile, cioè specificara, ò non specificata, ma sonno difficile à qualche modo, ò che l'homo aspetta hauer el stabile, che hà, et tien altra persona per alcuna causa, ò condition, che li primi patroni del stabile hanno messo, et fatto, et di questo modo io credo parlare più chiaramente al piadezare. Ancora io intendo che si può vender i stabili, et si fatte cose in più modi, ma seria troppo prolixo à dirlo, però passafi con questo per hora.

Qui tratta de li zalonzi come, Et quali sonno quelli che ponno, Et deueno zalonzare.

XXIV. Dapoi che vi hò ditto tutti li modi de vendite, come, et à che modo li borgefi, et altri ponno vender li suoi stabili, è honesto che voi sappiate il fatto de li zalonzi che si fanno de ditti stabili, et quali zalonzatori li ponno hauer più tosto che li altri, et è bona cosa à dichiarirli; voi douete saper che due forte di gente sonno che ponno zalonzare, cioè, propinquo parente del venditor, et propinquo vifin del stabile che si vende, et questi zalonzi si ponno fare in più modi, et per l'affisa, et per l'ufanza, et s'adiuene che queste due forte di gente, cioè il parente, et il vifin zalonzaranno el stabile che sarà venduto, sappiati de iure, che il parente el deue hauer più presto chel vifin, et questo è il modo. Il zalonzante deue venir in presentia del Visconte, et de la corte, cioè del Visconte, ò de colui che farà in suo loco, et de do giurati, se non più in loco doue li possa trouar insieme (benche sia meglio quando si tien la corte); Et deue portar tanti danari quanti el stabile sia sta venduto, & bifanti tre & mezo, per il possesso, & deue dir così: *io Bernardo che sonno parente in tal grado à Ioanne qual hà venduto el suo stabile à Piero per tanti bifanti, vi fazzo saper come son venuto à tempo, Et hora, fra li sette giorni chel ditto stabile è sta venduto, Et vi presento li danari de la vendita (et deue nominar la quantità) Et bifanti tre et mezo, per il possesso; Et come parente io zalonzo per paventado el stabile de Ioanne mio parente che hà venduto à Piero; Et vi offerisco li danari de la vendita, Et del possesso, Et lo voglio hauer se la corte el termina, ò cognosce, per l'affisa, ò vfanza del zalonzare; & di ciò se diè metter à la corte, & saluar le sue rason, accid tornando la cosa à lite si possa recuperare, & dire; & sappi che se non si fa, ò dice altro in contrario, la qual cosa sarà dichiarita à la materia del placitare qui auanti, il ditto Bernardo può, & deue hauer el stabile certificandosi la corte del parentado, & de la quantità de li danari chel hauerà presentato che non siano manco; & trouandosi manco, alcuni vogliono dire vn carci, & altri diceno vn bifante, il zalonzo non vale niente.*

Ancor ch'io ardisco dire che il manco non se deue intender, eccetto de vn bifante, & non già de vn carci, però che si nomina li bifanti, & per numero tanti bifanti, & non se dice tanti carci; & però chi vol certamente zalonzar, & senza dubio deue portar più di quel che fu la quantità de la vendita bifanti diese; accid chel non habia alcun intrigo, per che contando li

danari, quel che si trouerà de più, el deue haner; et quando li sette giorni passeranno, il ditto Bernardo deue venir l'ortauo giorno, ò dappoi quando potrà trouar la corte, & rechieder il possesso al Visconte, & a la corte, dicendo: *Signor Visconte, io Bernardo so saper à voi, & à la corte, come per un giorno de li passati, Ioanne mio parente hà venduto un suo stabile à Piero per tanti bifanti, & io come parente del ditto Ioanne hò zalonzato à tempo, & hora, fra li sette giorni, si come doueua, & presentai à la corte tanti bifanti de la vendita, & di possessione, si come sà la corte che li hò hauuti, & rezepti, & di cio me missi à la termination, ò cognition di corte; però io intendo hauer el ditto stabile per il zalonzo che hò fatto secondo l'assisa, & sanza del zalonzare, & ve prego, & rechiedo mi dobbiate metter in possessione del ditto stabile, come colui che al tempo alcuna persona non è comparso, nè ditto, nè fatto cosa, per la quale io non debba hauer ditto stabile per el zalonzo che hò fatto; & facendo questo la corte deue far la sua termination, ò cognition, in questo modo (al parer mio, se non hò de dir meglio); sopra la materia del zalonzo, che Bernardo ha fatto del stabile che ser Ioanne haueua venduto à Piero per tanti bifanti, il qual Bernardo venne à tempo, & hora, fra li sette giorni, & ha presentato li danari de la vendita, & possessione, la corte ha cognosciuto, che certificandola el ditto Bernardo esser tale, come s'ha fatto parente del ditto Ioanne, & di tal grado per persone degne di fede, debba hauer el ditto stabile per el zalonzo che ha fatto, & però el ditto Bernardo diè certificare la corte per do persone homini, ò donne Christiani, (& io ardisco dire, & Christiani, & d'altra leze, secondo il tempo, & il loco de la loro conuersation, et natali, cioè del ditto Ioanne, & Bernardo, & parmi che si deuen accettare se non ponno trouare Christiani, ma per che questo che mi souien, non è vsato, se diè guardar ogn'uno di far questi bisogni sauamente, acio non venga in contestation de lite) & certificando di questo el Visconte, & la corte, si come sarà specificato per el sacramento de ditti testimonij, el Visconte deue metter in possessione del ditto stabile ditto Bernardo con la bachetta, & deue mandar à chiamar Piero, & dirli el zalonzo, che fece Bernardo, & far chel recena li suoi danari de la comprita chel ha fatto, & li bifanti tre et mezo, chel haueua dato per el possesso; et per che per l'usanza de tutte le dimande, et chiamori che si fanno, si deueno notificar à quelli che la cosa appartiene, il che à molti pare che la corte in questo caso non lo diè far ad altri, se non à requisition del zalonzante, et se diè fare per esser subito, et più certo liberato de in-*

trigo, ancor che se il compratore lo sappia, ò allora, ò dappoi, poco li può giourar, ò nocer, et però lui può venir auanti quando vorà, se non farà affretto de venire, eccetto che la cosa non passi anno et giorno, per che el possesso de l'anno et giorno valerà à colui che tenira el stabile senza zalonzo; et sappi che se non ha parente che zalonzi, et el vicino lo zalonza, che lo deue zalonzar per vifinaanza; et per che potrà esser chel habbia più d'un vicino del ditto stabile, et che doi vicini venissero à zalonzar, ò più di doi, sappi che colui che farà più propinquo vicino hauera el zalonzo del stabile; et sel auien che doi vicini zalonzaranno, et l'uno sera egualmente vicino, come l'altro, et di tanta tenitura de lo stabile, io credo che tutti doi l'haueranno, et farà diuiso el stabile; et cadaun prenderà la sua parte da quella banda à la quale è vicino, et così mi par de iure; et non creder, che se l'un vien prima de l'altro, che per quello ha alcun auantagio, pur che i vengano auanti siano finiti li sette giorni, et forniti de le cose che li bisognano, com'è dichiarito di sopra; et il simile farà nel caso de li parenti, che s'esseno in vn grado parenti del venditor, et io credo che trouandossi più de do parenti zalonzanti, che quando el stabile sarà diuiso per la corte, et proto Maestri, che l'uno de li parenti prende prima de l'altro secondo la loro età; et de li stabili che si vendeno à l'incanto, et con condition, si può similmente zalonzare fra li sette giorni; et sappi veramente che il ditto contar de li sette giorni è à contar dal dì che la vendita farà perfetta, cioè che non si habbia più à far de la vendita; et per che li stabili che si vendeno à l'incanto se deliurano il terzo giorno per tutto il dì seguente ch'è il quarto giorno, ancor che quando el stabile si deliura il terzo giorno, si dà il possesso per l'incantador nelle man del Visconte, l'incantador deue dire, come l'ha deliurato per tutto il dì seguente, et aduenendo che il Visconte in quel instante metta in possessione el comprator quel possesso non si deue fare per esser nullo, imperò che la vendita non è perfetta, ò finita, se non passa il quarto giorno senza suspenderla alcuno, et da l'hora comenza il dritto contare de li sette giorni, et per dichiarir meglio questa cosa accio che non aduengano contrasti, sappi che il settimo giorno dura infino à l'apparir de le stelle, et allora è compito il giorno, et comenza la notte, et così si deno vsar tutti li termini, et litigando, et guardando il termine fino à l'apparir de le stelle, et da l'hora innanzi non si può far niente; conciosia ch'io vidi aduenir à la corte del Viscontado de Nicosa, et questo fu ne l'anno del 325. de Christo, che vno parente de quelli de Balart venne auanti fusse il sole à monte, et cercò el Visconte,

et la corte, et non ha possuto trouar al Visconte, ma haueua giurati, et gente che testificorno, come non ha possuto trouar el Visconte a tempo, per che era in presentia del Re, et quando possere hauer el Visconte con la corte, le stelle erano appariate, et haueuano accefo lumiere, et zalonzo, et nascete differentia tra costui, et vn' altro visin che haueua zalonzato a tempo, et hora, auanti el fine de li sette giorni, la qual cosa fu così iudicata, che il parente douesse hauer el ditto zalonzo, poi chel venne auanti fusse il sole a monte, et la cosa restò di farsi per causa chel Visconte non si potè hauer, & l'hebbe. Hor torniamo al caso; & s'aduenisse che vn stabile fusse venduto per persona che non fusse suo el stabile, & à l'incanto, ò che molti l'haueffino venduto, ò fatto vender, si come sonno commissarij di qualche morto, ò com'è d'uno stabile ch'è de molte persone, & tute insieme lo vendeno à l'incanto, & tal stabile per tal vendita fusse zalonzato, io ardisco dire, se non odo dir meglio, che il vicino del ditto stabile lo può zalonzar nel modo dichiarato di sopra, ma non già così facilmente li parenti, per alcune rason bone; imperò che douete sapere ch'el stabile venduto per altre persone, che per el patron d'esso, par che si possa zalonzare per li parenti del venditore, & ha qualche color di rason, per che ne l'affisa, ò ne l'ufanza dice, che il parente di colui che vende il suo stabile può zalonzar, & atento che lo vende el suo stabile per la persona che lo deue vender, ben può il suo parente hauer l'autorità de zalonzare; ma a me pare altrimenti, per ch'io non intendo ch'alcuna persona possa per lui vendere il stabile d'altri, anzi può auenir ch'alcuni che vogliono partirsi dal paese, & lassano commission ad alcun altro suo commesso, ò à li commissarij, per vender ditti stabili, quali non son già de colui che li vol vender, o che li fa vender, ma di colui che glieli ha dato à vender, ò far vender, per il che à ognuno che cognosce la rason, deue parer che li parenti de colui che li vende, non hanno alcuna rason de zalonzar, ma li parenti de colui che glie li ha dato a vender pongo zalonzare; & s'el stabile de molti fara venduto in vna vendita, io dico ch'el parente de cadaun de loro può zalonzare la parte del suo parente, & da poi haute quelle parte pongo zalonzar i vicini, come vicini, le altre parte, ma che questo si faccia auanti che passano li sette giorni; & ancor che in alcuna parte di questo libro è fatto mention, che vi sonno alcune persone che non ponno comprar stabili, nè reueuer dono, nè pegno senza licentia del Signor, già per questo non restano hauer questa gratia de zalonzare, la qual deueno hauer, et per el douer, & per la rason, & ponno zalonzar liberamente, & quietamen-

te, et senza tuor licentia dal Signor, nè domandar alcuno mandato, & deueno hauer el stabile, che haueranno zalonzato per l'ufanza, cioè come parenti, ò vicini, & s'intende, & per Cauaglieri, & Zintildonne, & Clerici, & gente de religion, & del commun, cadauno per si, ma non già li Clerici per la Chiesa, nè li religiosi per la sua religion, nè le gente del commun per el suo commun, se non fusse con licentia del Signor che ha l'autorità de far il tutto, si come li par, & piace, come capo Signor.

Et douete saper ch'ancor che tal persone ponno zalonzare, & hauer tal stabili che haueranno zalonzato, sopra cio vi è vn'ordine che si ha vsato, & per special mandato fatto, & è tale, ch'el stabile che haueranno zalonzato, ò che li farà peruenuto in alcun'altro modo, che farà dichiarito in altra parte, non lo può tenir se non vn'anno & vn giorno, anzi dieno alienarlo, se non ponno hauer licentia dal Signor de hauer, & vsar, & tenir el stabile, come sanon li Borgefi; & per che cadauno se diè guardar, fappi, che al tempo del Re Henrico la cosa fu dichiarita per la cognitione del Re, & de la corte, che il Signor può far confiscar tutti li stabili de tal gente, che non li teniffeno dal Signor, ò con licentia del Signor, poi che fusse passato anno & giorno, & loro non li alienaffino, & alhora vi furono alcuni ch'erano inobedienti, & non volleno alienar i suoi stabili, quali haueuano hauuto per successione, ò in tal modo, & il Re li fece confiscar, & li hebbe, & tenne quanto li piace, & dappoi li fece vender, & donar per la corte, con condition che li alienassero da loro, & per che molte volte alcuni voleno comprar vn stabile che li bisogna hauer, & dubitano che li parenti, ò vicini non lo zalonzino, si troua ch'antiquamente si vsaua far in questo modo, che il venditor donaua parte del stabile al comprador, et l'altra parte li vendeua per tanta quantità de danari, et con questo mezo il zalonzante non ardiua zalonzar, per che si cargaua male. Ancora si vsaua alcune altre cose, cioè impegnar el suo stabile per vn breue termine, et che colui che l'haueua in pegno potesse fabricar al stabile, et le spese si douessino similmente pagar dal pegno, et ch'el fusse creto de le spese che faceffe per il suo ditto, per il che li romagnua quel stabile, et colui che l'haueua in pegno, nè li suoi heredi non poteuano, nè voleuano pagar si gran quantita, et però lo teneua arto et giorno oltra il suo termine senza pagar affitto, et lo acquistaua per questa via, et così fazando li zalonzatori non lo poteuano hauer per zalonzo, per che vendita non si feua apparente; et per queste cause fu ordinato el sacramento al compratore; ma per che alcune volte la cosa è necessaria, et il

comprator vol hauer quel stabile, à me pare che colui che vol comprar vna cosa col voler del venditore, et il marcato se fa al bene placito de l'uno, et de l'altro lor ponno trouar via che lui habbi la sua comprita senza fare alcuna arte, et non dubitar d'alcuno zalonzo; et però puol esser vno tal modo che sia contento el venditore, et il compratore, et che il venditore debba vender el suo stabile per tanti bifanti con questo, che s'adueneffe alcuna persona che volesse zalonzare fra li sette giorni, secondo l'ufanza che la vendita sia nulla, et che cadauno habbia la sua robba, cioè el venditore el suo stabile, et il compratore i suoi danari, et che compiuti saranno li sette giorni senza zalonzo, che la vendita sia perfetta, ferma, et stabile, la qual cosa s'io non intendo meglio, si può fare, et comportar che sia fatta, et vfata, per che ogn' uno può far, et vfar la sua robba come li pare, et piace, eccetto contra la rason, et li commandamenti del Signor che cadaun deue obedire.

De le donation di stabili.

XXV. Sappi che tutte le persone, et homini, et femine liberi, et non serui, ponno donar li suoi stabili à chi li piace, et con tal condition, come potranno, eccetto alcune persone che sonno denedate, et non ponno receuer doni de stabili, se non è con licentia del capo Signor chel voglia comportar, che possano receuer tal doni, si come sonno nominati di sopra, cioè Chiesa, casa de religion, Clerici, Preti, Cauaglieri, et gente de commun; et per che in questo libro se diè far mention de le cose che ponno, et deueno vfar al caso de le Borgeffe, che si chiamano heredità, idest stabili, conuien che si mostri, et dica il modo de le donation fatte, et che si deueno vfar di fare; et sapi ch'un Borgeffe pol donar el suo stabile in questo modo; Roberto dona el tal suo stabile, ò li soi stabili che lui ha di sua comprita, ò in dono, ò da descendentia, ò d'altra parte, à la sua moglie, ò à li soi fioli, ò ad altra persona, et la diè nominar, si com'è à dire à Girardo, et poi se diè spoliar del possesso immediate, et metter in possesso el Visconte, el qual Visconte deue meter in possesso immediate el ditto Girardo, che hebe el don, ò quelli che hebeno el don, se sono più de vno, per che ciascuno deue esser posto in possesso del dono che li è donato, et di tanto quanto hauerà in dono, però che il donator può donar à l'uno più che à l'altro, come li pare, et piace; et s'accede che colui che diè receuer el dono, non sia presente, se ha vfato, & à me pare esser honesto, che il Visconte, dappoi hauuto il possesso dal donatore con la bachetta, ben può metter in possesso alcuna persona

per nome de colui, al quale è fatto il dono digando; *io metto in possesso voi Simon del dono che Roberto fece del suo stabile à Girardo, per che Girardo non è presente, Et per el ditto Girardo;* et poi el Visconte è obligato à la requisition di colui che hebe il dono di commandar quelle persone che hanno, et tengono quel stabile, de responder da lhora inanzi al ditto Girardo, come patron del ditto stabile.

Vn' altro modo de donation che si può reuocar.

XXVI. Vi è vn' altro modo de donation che s'ha fatto, et si può fare, cioè, colui che dona el suo stabile, lo puol donar à suo reuoco; *Reuoco* vol dire, che la donation chel fa, la possa reuocare, et recuperare quel stabile tutte le volte chel vorà, et deue dire così; *io dono el tal mio stabile al tale à mio reuoco, con questo che tutte le volte che mi piacerà, io possa reuocare la donation che li faccio del ditto stabile;* et sappi che questa donation val fin à tanto chel donatore la vorà reuocare, et colui che hauerà il don può habitar, et affitar, imprestar ad babitar, et prender el fitto ch'è suo, come cosa sua, per fin chel sia reuocato, et alhora colui che ha il don non ha action più in quello stabile de far alcuna cosa, nè è obligato dar alcuna cosa, di quanto ha scosso, ò dal fitto, ò d'alcun'altra cosa à colui che li fece il dono; et s'intrauignisse che il stabile si trouasse affittato ad alcuna persona, da colui che lhauua in don, et il donator li reuocasse auanti fusse finito el termine de la ditto affitaton, alcuni vogliono dire, che colui che tien el stabile affitto, non lo deue lassar sel vole fin che sia compigo il suo termine, pagando el fitto à colui che lo deue hauer, ma io ardisco dire il contrario, che subito che il donator hauerà reuocato il dono chel ha fatto, lui deue recuperare el suo stabile, ò sia affittato, ò altramente, però che cadaun puol, & deue saper che alcun non ha poder, se non di tanto quanto li è stà dato; & se auien che colui che hauerà donato el suo stabile à suo reuoco, more senza reuocar la donation di quel stabile, colui hauerà el don francamente, & quietamente, & può far tutte le sue voluntà, come de cosa sua propria; & se intrauignisse morte à colui che ha il dono del ditto stabile reuocabile, com'è ditto di sopra, & haueffe alcun figliolo, sappi che li soi figlioli nati in legitimo matrimonio saranno, & romagniranno in simil possesso, com'era suo padre, & già per questo non resta che il donator non lo possa reuocare al suo piacer; ma s'io haueffe à fare, el reuocarebbe auanti fusse passato l'anno & giorno, dappoi la morte di colui che haueua hauuto il dono, acciò che li soi figlioli per il possesso de l'anno & giorno.

giorno non lo poteffeno hauer, & viuer con quello; & fel se trouaffe senza figlioli, et el stabile restaffe abbandonato, li suoi parenti à latere lo ponno hauer per la zaeta, ouer difcendencia peruenitali, & già per questo el donator, ò sia presente ò non, el può reuocar la donation auanti l'anno & giorno, per che io intendo che quando li parenti à latere lo possederanno anno et giorno, che il donator hauerà gran difficultà à recuperar quel stabile, & di ciò con ragione si potrà dire affai, et per l'una, et per l'altra parte, però guardiffi ben ogn'uno, come dona il suo stabile.

Donation conditionata.

XXVII. Vn'altro modo di donation, et si può dire così; el tale dona el tal suo stabile al tal, con questo chel non possa vender, nè donar, nè impegnar, nè alienarlo, prima chel non habbi la tal età, cioè fina che colui, ò quelli che receuono el don, habino la età perfetta, come vorà metter, de quindese anni, ò de più, al suo piacer; et se quelle persone che receuono el dono, non sonno allora manco de la età perfetta, ma sonno de età, può el donator à quel dono, et à quella condition imponerli quella età che vorà, et più, et manco, cioè diese anni, ò manco, ò più, de non hauer auctorità al stabile, com'è di sopra dechiarito; et finita sarà ditta età che li hauerà imposto, sappi che loro ponno fare, et usare il ditto stabile al suo piacere; et sappi che per che non glie l'ha donato à loro, et à suoi heredi, s'alcun de questi che receuono il dono morirà auanti la sopraditta età, alcuni vogliono dire, chel stabile ritorna à colui che l'ha donato fiando vivo, et s'el fusse morto più tosto à gli suoi figlioli, che à li figlioli, ò à li heredi di colui che hebbe il dono; et però molti per volerlo are più seguramente, quando fanno tal donation con queste conditione, le deuono dechiarir, et dire così, che mancando el tale che receue el don ditta donation sia d'un altro, et per simel conditione; et altri dicono, che sia el dono al tal, et à li suoi heredi, et con tal conditione; et tutte queste cose se fanno, et si anno fare, eccetto quelle che sonno contra la vltanza; ma io ardisco dire (se meglio non intendo dire) che già che il patron del stabile fa el dono à colui che lo dona, ò vogli chel dica à lui, et à li suoi heredi, ò non, et che il donatore se spoglia dal possesso, et fa metter in possesso colui che receue el dono, senza reseruar alcuna rason in si del ditto stabile, cioè chel dica così, con questo, che mancando el tale, che ha el dono auanti la ditta età, ch'el ditto stabile ritorni à lui donatore, et à li suoi heredi, à me pare, che se non è così fatto, lui nè li suoi heredi non re-

cupereranno più el ditto stabile, anzi deue esser, et peruenir' esso stabile à li figlioli de colui che receuete el don, ò à li altri suoi heredi à latere; et si crede ancora che quella età chel hauerà imposto a colui che hebbe la donation, farà compita dappoi la sua morte; et li suoi heredi ponno dappoi fare la sua voluntà del ditto stabile, et chel sia la verità, se dice che in tal possesso, et tenitura, com'è il padre, et la madre d'una persona che va da vita à morte, sonno etiam li suoi figlioli, et non dice già con tal condition, che dappoi la morte de colui ch'è imposta la condition, non possa, nè debba esser de li suoi heredi; ancora sappi che queste parole che si dice; *io te do à ti, & à tuoi heredi*; le vn ben parlare, però che ciascun fa, et è certo che tutto cio che l'homo acquista è suo, et de li suoi heredi, sel non hauerà fatto cosa per la quale non possa venir à li suoi heredi; ancora sappi questo, che à la materia de le donation di feudi conuien per qualche bona rason in alcuna parte dire così; *io te dono questo feudo à ti, & à li tuoi heredi che tu hai di tua moglie maridata, con d' de legitimo matrimonio*; la qual cosa appartien poi al fatto de li stabili, però che cadauno può saper che s'alcuna persona dona el suo stabile ad vn'altra, et dice così; *io te dono questo stabile à ti, & à li tuoi heredi*, ò vogli che habbia heredi, ò non, poi chel donatore non hà nominato li heredi del receuente per nome, com'è à dire; *io Piero dono el mio stabile à Ioanne, & à li suoi heredi Iacobo, & Roberto*; sappi chel ditto Ioanne può fare tutti li comandamenti, il che non può fare quando li heredi sonno così nominati, li quali de rason deueno similmente receuer el possesso, com'el receuente, se sonno presenti, et fiando absenti, alcun altro per loro; et sappi ch'io lo vidi accader à la corte che vna persona hebbe donation à lui, & suoi heredi, et per scrittura di corte, et per che li suoi heredi non erano nominati per nome, nè haueuano receuuto alcuno possesso, fù sententiato per la corte, che lo possa vender, et far li suoi comandamenti, et ha venduto el suo stabile.

Donation de vna parte del stabile.

XXVIII. Ancora vn'altro modo de donatione cadauno può, et deue saper, che colui che ha il stabile può donar parte di quello, et così come li piace, et tanto quanto ha libertà de dare; et per che aduene che qualch'uno mett' el suo stabile in pegno ad alcun'altro per vna quantità di danari che li è debitor, et con termine specificato, ò de pagarlo a sua requisition, et auien chel patron del stabile vol passare, et andar fuor del paese, ò gliè opresso da la malatia, et vien à la morte, et non ha-

uendo il modo de dispegnar il suo stabile che val più del suo debito, el fa donatione d'esso, et la può fare à chi li piace, et deue dire così; *io dono el tal mio stabile che il tale hà in pegno da mi per tanti bisanti, ch'io li debbo dare, salvo la impegnazione;* et sappi che ben che noldica, *saluando la impegnacion*, quella è saluata, per che lui non può hauer alto dal stabile che dispegnarlo, ò el più di quello che li è debitore; adonche el può donare quello che ha in ditto stabile à chi li piace, et le rason che ha de dispegnarlo, et hauer el più de quel che li è debitore, et deue esser colui che receue la donation in quel grado ch'era el donatore.

Donation dappoi la morte.

XXIX. Ancora vi è vn'altro modo de donation ch'accade spesso, videlicet, quando alcuna persona va da vita a morte, et fa el suo testamento, et suo ordine, et ha stabile, et lo vol lassar per l'anima sua, ò vender, ò donar le intrade, et elemosinarle per cantar messe, et ordina per suoi commissarij quelli che li piace, et Clerici, et Layci, per il che conuien dar el suo stabile à li suoi commissarij per fare il suo ordine, deue saper che non lo può dar ad alcuno Clerico, ancora ch'el sia commissario, ne à tal persone che non ponno receuer possesse di stabile senza licentia del capo Signor, et però li conuien darlo ad vno de li commissarij che sia layco, qual debba receuer el possesse per lui, et suoi compagni per farlo vender ad instantia sua, et volendolo fare più sanamente dagi la sassinna, idest el possesse al Visconte, et à la corte con condition che à la richiesta de li commissarij la corte debba farlo vender, et dar i danari à li commissarij; et sappi che s'el volesse dar in perpetuo, acciò che le intrade del ditto stabile fusseno de la Chiesa, ò per cantar messe, el non lo può fare, nè la corte el comportaria, senza la licentia del capo Signor.

Donation conditionate à li heredi.

XXX. Ancora vn'altro modo de donation, che questo sia la verità, s'ha ditto qui di sopra di molti modi de donation, et potria esser vn poco dannoso, ma per la necessita di colui che fece questo libro, conuiene fare mention de molte cose per esser meglio acorto; & però fara mention di questo altro modo, che s'è accaduto, et spesso potrà accader per la diuersità de la gente, et del mondo che va sempre sminuendo le bone opere, et crescendo le malitie, sappi che vi è vn'altro modo de donation che si fa così; el tale dona el suo stabile à li suoi figlioli, ò à vno, ouer à più, ò vogli ad altre persone, à loro, et à li suoi

heredi, con condition, che coloro a li quali si fa la donation, nè li suoi heredi non possino vender, nè donar, nè impegnar; nè alienar el ditto stabile, ma ch'el sia suo, et de li suoi heredi, et mancando alcun d'essi senza herede ch'el ditto stabile sia del tale, et de li suoi heredi nel modo, et condition di sopra dechiarito; et in questo modo alcuni vogliono dire, et io credo che vniuersalmente si dice, che tal stabile per tal donation, non si può vender, nè donar, nè impegnar, nè alienar, et per che semplicemente ha da dire alcuna cosa in contrario, egli è buono aldire, et intender il suo ditto, ancor che colui che dice questo el volse dimostrar, et semplicemente dechiarire, imperò che quelli che sonno sapientissimi, et di fenno natural, et di bona scientia, cognoscono meglio la materia, et la rason; et per questo potrà hauer alcuna menda, per ch'el dice così, che li par esser aduenuto, et facilmente potrà auenire, che tal donation de tal stabili si potria vender, et donar, et impegnar, et alienar, et dice la rason, per che ciascun può, et deue saper ch'è ditto spesso, et si può dire de rason, che la necessità non ha leze, et si può dire che se la leze preditta è tale, com'el donator del stabile ha volesto dire, et metter in quella donation, la deue valer tanto quanto la può, ma non miga oltra la sua possibilità, et la necessità può esser tale, et talmente à venire, che per rason, et per iustitia sopravanzi la leze; cioè che colui che hebbe el don de quel stabile hauera visso longamente, senza hauer alcun figliolo che sia suo herede, et per più cause peruenirà in si gran pouertà ch'el non hauerà da viuere, et 'il ditto stabile stando il ditto suo patron à tal ponto, si pezoza talmente che si va guastando, et tal stabili s'ha visiti, et si vede esser anihilati, et però è colui chiara, ch'el suo patron non lo può sustentar, nè recuperar, et lo lassa, et abbandona et vien in niente, et si guasta, per il che non hauerà doue stantiar, nè de che viuere, et cade d'altra basso el stabile, et si destrua, per esser troppo guasto, et non val niente, et non passa poco ch'el troua vn visin al quale bisogna quella piazza del stabile ruinato et la vol hauer con el suo conto, il quale vorrà dar al patron de quella piazza affa più che la non val ad altra persona, cioè in questo modo ch'el ditto visin vorrà cambiar con lui, et darli per quella piazza vn'altro stabile in altra parte, ò tanti danari che possa comprar vn stabile per habitare, et auanzarli anche parte de danari da quella vendita; et à questo modo ha tant' autorità el patron di quel stabile ch'era guasto, et non haueua doue stantiar, nè anche danari, che a me pare che si potria dire à questo modo esser adimpita la parola sopraditta, che la necessità non ha leze, et

& che quella leze non haueua piu auctorità, & che questa necessit  ch'   costi certa, & euidente, &   correction de la leze, & per  si deue comportar, & fare, & questo   iusto, & honesto, & fara grato   Dio, & al mondo; & meglio si deue comportar che si facci quando auenisse quell'altro modo, quando per qualche accidente el patron di quel stabile che l'hauesse in don si trouasse   la gratia de l'inimici de la fede Christiana, deffendendo le rason de la sua terra, & per  fuisse preso, & retenuto in pregon de l'infideli, che potendosi riscattare da la vendita di quel stabile, si deue vender, & alienar   qual unodo si potr , accid chel suo patron sia liberato da la preston, & questo si pu  fare similmente per buona, & iusta causa; &   pi  segura cosa   fare, & comportar che sia fatta   li giurari, &   li fauij de la corte, &   molte altre persone che hanno visto occorrer molte buone cose, & vfanze, & consuetudine, per che tutti dicono, che cid ch'  fatto in corte non   miga fatto per corte; & per  io intendo che questo ch'  fatto per corte,   vna cosa pi  ferma, stabile, & valida, che quelle che si fanno in corte, per che le cose che si fanno in corte sonno molte, & donation, & vendere, & altre conuentione, & comprite che si fanno in corte, & sonno & deueno valer, & valeno tanto quanto hanno auctorit , & vert , alcune cose manco, & alcune pi , & altre che valeno poco, & questo per che non son fatte per la corte, per che per corte si fanno le cose ferme, & immobile, per cognition, & termination,   sententia,   altre cose simile, che non si pu  dire, n  fare, n  allegare il contrario. Item in l'alta corte si vfa, & il Signor l'ha fatto, & fa che lui commette   la corte che debba conofcer se lui deue far la tal cosa, & se la corte fa cognition, che quella cosa se di  fare,   che sia sta fatta, alhora   la cosa fatta per corte, & val pi  che quel ch'  fatto in corte; & per  se di  guardar colui che impone tal condition voluntarie, & non rasonevole, & vol tuor totalmente la libert  a colui che receue; per che s'ha visto molti per questo modo andar male, & si potria dire, come vien ditto   buoa homo, n  a maluagio, n  Visconte, n  corte, che quel buon homo non s'ha mai differentia, & dal maluagio sempre rason catua; & per  parmi chel donator pu  donar quanto spetta al tempo presente al suo piacer, ma la sua auctorita non si deue estender   li tempi futuri.

Ancor  molti hanno venduto, & alienato li doni hauuti, & hanno fatto il suo bisogno, & proficuo. Ancora vn'altra cosa   ditto, & trouata in alcuni libri, che quando alcuna persona aliena il suo stabile,   vende,   donna ad altra persona, quella persona che receue el don non si mette al

stabile, ma lo possede, & tiene al meno otto giorni, accio chel possa dire, & mostrar chel ha hauuto el possesso, & tenitura, & l'ufanza del ditto stabile, che altramente non lo puol vfar, cio  vender, donar, impegnar, n  altramente alienarlo, & puol esser che quelli che dicono questo, credeno dir bene; & accid che cadaun sappia qual   la forza de la fasina del stabile, far  bon chel sia dechiarato;   vero che la tenitura, & vfanza val, & deue valer, cio  d'anno & giorno, & se l  de manco la val poco, ma la iusta rason, & la fasina de la bachetta per la corte val assai, & immediate, & deue valer assai pi  che la tenitura,   vfanza de li otto giorni, per che contra quella proua de la fasina, ch'  fatta per la testimonianza de la corte, nessuno non pu  dire niente, & altro uon vi   al stabile; & per  deue saper ogniuno, che la corte non mette alcun  in possesso, se la non   cauta del tutto,   parte, che colui che fa la donation, la pu  fare, & poi fa la fasina, & per magior caution per saluar la rason, & l'acti  de cadauno, el Visconte el mette in possesso, & dice; *io vi metto in possesso, saluando l'altrui rason.*

Et per  pu  dire colui ch'  in possesso per corte, che pu  vender, donar, & impegnar, & far il suo libito immediate, et gi  per questo, n  per tenir orto di el stabile, non resta che colui che ha rason, & acti , non lo possa domandar, & hauere auanti sia passato l'anno et giorno; & questo puol far colui che receue il dono, & non miga il compratore, fin che non sia passati li sette giorni, ancora che per necessit  s'ha sofferto far cosi, che il comprator de vn stabile ch'  astreto d'andar fuora da la malatia mortal, dapoi che ha uer  comprato el stabile, & auanti li preditti sette giorai fa donation   chi vole, & dice cosi; *el tale dona el stabile comprato dal tale al tale, saluando la rason del zalonzarore.*

De li cambij di stabili.

XXXI. S'ha ben vfato do modi di cambij, ouer permutation de stabili; l'uno se fa con vendita, & l'altro senza; quel che si fa senza vendita   tale, che le persone siano d'accordio, cio  ch'ogniun sia contento dar el suo stabile, per hauer el stabile de colui che cambia seco, & questo si fa senza li danari, et deueno venir in corte, & dire cosi; *Signor Visconte semo saper   voi,     la corte, che io,   el tal siemo d'accordo de vn cambio che volemo fare de li nostri stabili, cio  Roberto cambia el tal suo stabile, ch'  al tal loco, con el stabile de Martin;* & poi ciasun de loro se di  spogliar dal possesso del suo stabile, & metter in possesso el Visconte, et el Visconte farir ciasun d'essi del stabile che di  receuer; & questi deueno pagar   la corte le

fasine cinque soldi per homo, li quatro soldi al Visconte, & l'altro al seruan, & à li bastonieri: & l'altro modo de cambio è per vendita, che colui che ha el suo stabile de manco valor, dà à l'altro che val più qualche danaro, & però conuien similmente che si spogliano dal possesso, & metter in possesso ciascun del stabile che diè recuperare, nominando quanti danari deue pagar l'un a l'altro, & colui che paga li danari, deue pagar per il possesso che receue de la comprita bifanti tre & mezo, et l'altro che ha venduto, deue pagar li cinque soldi; & a molti pare, & a me, che in questo cambio, ancor che sia fatta vendita, non ha alcun zalonzo, nè de parenti, nè de vicini, & non è molto straneo.

De li liuelli di stabili.

XXXII. Voi douete saper, che tutte le persone libere, & Borgese che hanno stabili tal come hò dito di sopra, cioè case, giardini, charri, vigne, & similia per la franchisia de la Borgesia ch'è cosa molto libera, può del suo stabile cadauno far el suo libito, però è accaduto, & può intrauenire de rason, che cadaun può dar el suo stabile, ò parte d'esso in liuello à molti modi, & accio che cadaun sappia il modo fara dichiarato quìui; Simon vien in presentia de la corte, & da à Ramondo vn suo stabile el tale, ò el suo giardin, con tutti li suoi dritti, & iurisdiction, ò el tal suo campo ch'è di tal grandezza, cioè di tante mozade, ò di tante canne, ò spiazza, la qual spiazza è de cento canne, cioè diese canne de longhezza, & diese canne de larghezza, & s'el campo non è troppo quadro, se diè mesurar secondo l'esser suo, ò la vigna, con le case & follador se l'hà, per bifanti cento à l'anno, ò per più, ò per manco, secondo che faranno d'accordio à esser pagati ditti cento bifanti l'anno, ogn'anno in fin de l'anno, ò in altri termini, & per la vianza de li liuelli; & se diè spogliar dal possesso, & metter in possesso el Visconte, el qual Visconte deue metter in possesso del ditto stabile esso Ramondo, & dirge: *io vi metto in possesso del ditto stabile che fò de Simon, con condition chel ditto stabile sia obligato à liuello de tanti bifanti à l'anno à esser pagati in tal termini*, come di sopra, *secondo l'ufanza de li liuelli à Simon predicto*; & à quello modo si può dar semplicemente el stabile de ciascuno à liuello; & douete saper che l'ufanza de li liuelli è tale, che colui che ha il stabile, & diè dar el liuello, può vender el ditto stabile, & donar, & impegnarlo, saluando el ditto liuello qual è referuato, & similmente può el patron del liuello del ditto stabile far ciò che vol del ditto liuello de tutto, ò di parte; & se auien chel patron del liuello non si po-

teffe pagar in li tempi debiti, el può per el Visconte, & per lui medemo impegnar el stabile, cioè de vn'anno secondo l'ufanza, la qual è tale; el primo anno si deue far leuar le porte, & non pagando il secondo anno far leuar el couerto de le case, & con questi mezi può el patron del liuello astrenzer colui che li deue dar el liuello, & farli pagare, & se per tanto non lo pagará, mancandoli el terzo anno, può prender el stabile volendo, & tenirlo fin chel sia satisfatto del liuello, chel liuellario li deue dar, de la qual cosa il modo de la certezza farà per il tempo de li anni passati, & meglio faria sel hauesse in scrittura, ò in arecordo chel hauesse pagato, ò satisfatto per polize, ò per altro modo valido; & sappi che colui che tien il stabile, & diè pagar el liuello nel modo sopraditto, hà questa libertà, che se la cola non li piace, ò se non è sufficiente de pagar el liuello, el deue far saper al patron del liuello, & da lhora puol abandonar el loco, & el stabile, tutte le volte chel vorà, & tanto quanto à lui piacerà, & lui, & li suoi heredi ponno recuperar, & hauer el stabile quando voranno, pagando el liuello da lhora inanzi, come soleua, & tanto quanto douena dar per il tempo passato, eccetto s'el patron del liuello hauesse hauuto, ò receuto alcuna cosa dal ditto stabile, ò d'altra parte, per el ditto liuello; & circa ciò alcuna tenitura da luno à l'altro non preiudica che ognium d'essi possa hauer, & recuperar el suo, cioè el patron del stabile el suo stabile, & el patron del liuello el suo liuello.

De questo medemo in altro modo.

XXXIII. Et perche in questo modo el patron del liuello non hà alcuna altra segurtà de hauer el suo liuello, & non li venire amanco, per che quella cosa è à questo modo, el stabile si può guastar, ò ruinar, ò per taramoto, ò per foco, ò per acque, ò per simil infortunij; però si fa così, che colui che prende quel stabile, ò campo, ò giardin, ò vigna, deue obligar per pagar el ditto liuello esso medemo, & tutti li suoi beni, & tenir el loco sempre in bon esser, & augmentarlo, & non deteriorarlo; item si può far più modi de securidade, & de conuentione che faranno perpetue, & segure de pagarsi el suo liuello sopraditto. Ancora sappi che quella persona che hà tal stabile, com'è predicto, puol vender sopra il suo stabile vna quantità de liuello d'esser data à colui che la compra, & per tanti danari quanti faranno d'accordio, con condition, che quel liuello si debia pagar per termini specificati, & secondo le vianze de li liuelli, & da lhora farà quel stabile, ch'era libero, in la seruitù, idest obligation de quel liuello; & sappi che à tal vendite

el parente del venditore, ò il più propinquo visin del stabile, ponno per l'ufanza del zalonzo hauerlo piu tosto chel compratore, & tanto più ch' il patron del liuello, quando el patron de vn stabile che diè dar liuello, vende quel stabile, deue hauer per ogni vendita da colui chel vende vno marco d'argento, ch' è statuito valer bifanti vinctinque, & più; che se il patron del liuello vorà hauer el ditto stabile, el deue hauer auanti chel compratore, per vno marco d'argento manco, cioè bifanti xxv. & questo s' hà vfato longamente, & così è statuito, altri lo ponno saper meglio de mi.

Ancora conuien far mention di questo, per che di sopra è sta ditto, & dechiarito che non hà renitura de anno & giorno in la causa di stabili, che deueno dar liuello, & puol esser che tutti non intendeno bene, però si chiarirà qualche parte; & si può, & deue guardar ogni patron del liuello che s' alcuna persona extranea hauerà, & tegnirà el ditto stabile, che die dar el ditto liuello francamente, & quietamente senza pagar alcun liuello, ò recognition, ò dar alcuna redeuanza al patron del liuello, nè ad altra persona per lui, nè far altra cosa pertinente al ditto liuello, & com' è vfanza lo tegnirà anno & giorno vedendo, & aldendo el patron del liuello, io intendo chel può perder el ditto liuello, & colui guadagnar el ditto stabile che farà dapoì franco, libero, & quietato del ditto liuello per l' assisa del possesso de anno & giorno; & però se die guardar ognuno, & tegnir d'apresso el suo liuello, & domandarlo, & farli pagare accio non incorra à questo; & per più chiara intelligentia, se dichiara altra persona, che colui che sù patron del stabile, & auctor di quel liuello, per che à colui io intendo che il possesso non li può, nè deue valer; & per che in questo libro in alcuno de li precedenti capituli è sta, & puol ancora intrauair in alcuni de li seguenti capituli, che sia ditto, & dechiarito in vn capitolo alcuna cosa che sia sta ditto in alcuna altra parte, voi potete esser accorti, che questo è superfluità de parole, ancor che sia sta à bon fine, & per simplicità, & dubio di colui che l' hà fatto, per esser il litigante meglio accorto de non fallire, & specialmente in alcuni lochi per magior intelligentia de la cosa.

De le diuision di stabili.

XXXIV. Perchè in questo libro è sta ordinato di far mention de le cose che si vfano à la corte, conuien che sia mostrato d'ogni cosa, & secondo le cose de l'una piu, & de l'altra manco, et però qui auanti parlerò sopra la materia de le diuision; sappi che se do, ò più persone hanno stabili de la sopraditta sorte che li siano peruenuti per descendentia, ò per com-

prita, ò per donation, & hanno vn stabile, ò più, & alcuno, ò parte de essi, ò tutti insieme voleno che la sua parte sia diuisa da le altre, deueno, & ponno venir in corte, & dimandar diuision de li suoi stabili, & dire: *Signor Visconte, fazzo saper à voi, & à la corte, che io con el tal, & con li tali (se sonno più) hauemo vn stabile (ò più) ch' è di nostra comprita, ò de donation, ò chel tale ne l' hà donato, ò de descendentia che ne è peruenuto per la morte del tale, in el qual stabile, io hò parte, cioè la metà, ò manco de la metà, quel che hà; & domando diuision del nostro stabile, & voglio che la corte mi faccia fare diuision per l'ufanza, accio io habbia la mia parte separata, & cognosciuta; & per questo se l'altra parte non è in corte per far la diuision, el Visconte deue mandar à chiamarla, & dirge la sua instantia, & se lui non dice cosa valida à l'incontro, el Visconte per corte deue commandar che sia fatta la diuision, cioè el minore de età de loro deue fare la diuision, se el ditto stabile li sia peruenuto per descendentia, ò per donation, & se le di sua comprita, la diuision se diè fare per el protto maestro, & per la corte, & fatta la diuision, deueno venir tutti in presentia de la corte, & del Visconte, & farli saper la diuision, et pregar la corte de scriner tal diuision, & poi el Visconte ad instantia loro deue metter in possesso con la bachetta ciascun d'essi de la sua parte, & deue commenzar dal primo genito, idest più vecchio; cioè l'ufanza è tale, ch' el minore d'anni deue diuider, & il mazore deue prima tuore al suo piacer, et à sua voglia quella parte che vorrà, et poi ciascun de gl'altri per grado, et cadaun secondo l'ufanza deue prender la sua parte, et l'ultima parte deue tuore el minore; et però si deue guardar bene al far de la diuision, che facci fare da persone intelligente, accio chel possa, et debba hauer similmente la sua parte non troppo minore, et mettandoli el Visconte in possesso de le sue parte, ciascun deue pagar cinque soldi per la sasina à la corte.*

Item de eodem.

XXXV. Et per che alcuna volta accade che colui che deue diuider secondo l'ordine de li stabili, et de li lochi, non può ben diuider l'una casa da l'altra, che l'una val manco de l'altra, el può metter vna quantità di danari à l'una de le parte, che l'una parte debba dare à l'altra; et se si farà così, in questa diuision vi è vendita, et però colui che hauerà la parte che deue dar li danari à l'altra, per che la sua parte val più, pagara la sasina, come vendita, per che hà comprato de quella parte el sopra-bondante bifanti tre et mezzo à la corte, come si paga de la comprita de vn stabile.

An-

Ancora douete saper che à la materia de tal stabili che si deueno diuider, che sonno de descendentie, ò de don, auien che de li reccutori de le preditte descendentie si troua alcuno minore de età, ò siano figlioli, ò figlie secondo la sua età, per il che non si può in alcun modo fare perfetta diuision de li suoi stabili, per fin che lor venghino à la sua perfetta età, per che è cosa certa che se vn infante farà diuision, quando fara in la sua età perfetta, la puol far disfare, per la qual cosa nessun de gl' altri, ancor che sia di età perfetta, non può fabricar, nè alienar la sua parte, per che lè messata, et non diuisa, per causa del infante; ma io vidi di questa cosa fare in corte qualche buon ordine, cioè chel Batio, ouer el tutore del infante vien in corte con li altri che sonno di età, et si offeriseno affitar el stabile, et quel affitto, detratte le spese per il ben del stabile, si parte quella intrada tra loro, et io intendo che questo si può fare per rason, et per conseruation de le parte.

De le impegnation di stabili.

XXXVI. Ognun deue saper che chi hà stabile, et lo può vender, lo può similmente impegnare al piacer suo, et per la sua necessita, però farò mention, come si deue impegnar, et prima el patron del stabile può venire in presentia de la corte, et deueno esser do giurati, se non son più al far di questo, per che altramente le vendite, et tutte le altre cose si poteuano fare in presentia de do giurati, et al tempo del Re Almerico furon ordinate per alcune buone-rason che à la vendita di stabili siano cinque giurati; et però s' hà dito che l' impegnation si può fare per el Visconte, et do giurati, et sappi che homini, et femine ponno impegnar li suoi stabili, per il che à me pare, che si deue fare in questo modo, et dire; *io Philippa in presentia di voi Signor Visconte, & de la corte impegno el mio stabile, ò li miei stabili li tali à Gulielmo ch' è presente, per bisanti cento chel m' hà imprestato sopra l' impegnation del ditto mio stabile à pagarglieli da hogi à vn' anno de spazio;* et sappi che la quantità de li danari puol esser più, et manco, et similmente il termine; et el ditto Philippo si deue spogliar del possesso, et metter in possesso el Visconte con la bacheria, et lui deue metter in possesso Gulielmo, et questa impegnation è breue, et senza condition, nè conuention; et il ditto Gulielmo quando sarà finito el suo termine, s' el ditto Philippo non li paga li preditti cento bisanti, el ditto Gulielmo deue venir in corte, et à sua instantia far auerzer el scritto de la corte, et deue mandar che li sia fatto pagamento, ò che sia venduto el suo pegno, et s' io ardisco dire, à me pa-

re, ch' auerzendo la scrittura de la corte, et certificandosi el Visconte, et la corte de la ditto impegnation, et com' il termine è passato, io mandaraue à chiamar ditto Philippo à casa sua, et trouandolo quel giorno li faraue dir la instantia del ditto Gulielmo, et se non lo pagasse, ò sel non fuisse trouato quel giorno, io faraue incantar, et vender el stabile secondo l' usanza per pagarlo senza indusiar più, eccetto s' il ditto Philippo venisse auanti chel fuisse deliurato, et volesse hauer il termine de la corte de sette giorni, la corte glie li deue dare, et passando li sette giorni far incantar, et vender el ditto stabile secondo l' usanza, et far pagar el ditto Gulielmo; ma per ch' io credo che quelli che hanno ordinato, et vñato l' altro modo, l' hanno fatto con rason, io vel voglio referire; che trouando el scritto de la impegnation, et ad instantia del ditto Gulielmo, si manda à chiamar el ditto Philippo per bastonier, et sel non vien per el bastonier, el Visconte con la corte el deue cercar, et trouandolo li deue dire l' instantia de Gulielmo, et de pagarlo, et s' esso Philippo vorà dimandar li sette giorni, li deue hauer, aliter la corte glieli deue dar, et tanto più sel vol dir alcuna cosa, la corte deue darli termine à la prima audientia, dapoi quel giorno, et poi sel non dice cosa che li possa, et debba valer, de le qual cose si farà mention à la materia del placitare, el stabile deue esser incantado à l' incanto, et venduto secondo l' usanza, et colui che lhà in pegno sarà pagato, et se sarà venduto per più, el soprabundante de li danari deue esser del patron del stabile, et se sarà per manco, per questo el patron del stabile per ditto modo de impegnation non li paga niente, per che lui non si puol attacar se non al suo pegno, et colui che hà el pegno può metter sopra el ditto stabile tanto quauto deue hauer, et quanto l' hà in pegno; et ch' altramente volesse fare, el patron del stabile deue prima cognoscer el suo debito verso colui che vol impegnar el suo stabile, et deue dire in questo modo; *io cognosco auer dar al tale tanti bisanti che m' hà imprestato, & però li dd' el mio stabile in pegno per esser pagato al termine;* et fazando à questo modo, se il pegno portasse manco del debito, per questo non resta chel debitore non li sia obligato de pagar quel che venisse à manco, gia che hà cognosciuto prima el debito, et poi messo el pegno; et questo è de iure.

Et per che molte persone sonno dubbiose, quelli che imprestano el suo per non esser trauagliati de reuererlo fanno abundante segurtade, et in più modi, et ponno far così; dapoi confessato il debito, et fatta l' impegnation farlo dire; *voglio sopra di me, & mi obligo per tutto ciò che di questa impegnation potrà venir à manco, sopra di me, & sopra tutti li miei beni presenti, & fu-*

rui, & de tutti li altri beni couerti, & discouerti, mobili, & immobili qualunque sono, & farano; & à questo modo l'homo è più seguuro. Et douete saper che per il secondo modo li è obligato il pegno, & el patron del pegno, & tutti li altri suoi beni; per che per il primo, se il pegno venisse amanco, ò per foco, ò per acqua, ò per taramorto, che il stabile fusse perso, lui potria perder li suoi danari, & per il secondo è più seguuro per quella information, per che si puol attacar al patron del stabile, come debitor, & per il terzo è troppo ben seguuro, & però è bon ch'ognuno sappia le cose più chiare, & più certe, accio non habbia danno.

Et sappi, che se donna maridata fa l'impegnation, deue esser con licentia del suo marito, & douete saper che se donna maridata fa impegnation, donation, ò vendita, ouer altra cosa, senza licentia del suo marito, non vale niente, & el marito lo puol disfare, & questa è vna de le podestà, che il marito hà sopra la moglie; ancor che alcuni dicono che lo puol fare per il suo profucuo, & non per il suo danno, senza el suo marito, de la qual cosa io ardisco dire che lei non hà alcuna libertà in le preditte cose; ancora sappi che in tutte l'impegnation si fa, & si deue fare vn modo di affitto, che l'uno fa à l'altro, & di questa materia farà fatta mention in le location.

De le succession de tutti li gradi.

XXXVII. Ognun deue saper che non è miga ascoso, ò per veduta, ò per alduta, che quando vna persona passa da vita à morte senza far testamento, ò sia homo, ò donna, li suoi beni peruengono à li suoi parenti, & auanti à li suoi figlioli, & à le altre persone similmente, che se sonno parenti, & specialmente li suoi stabili; & accio che le cose siano meglio intese, farò mention de le succession, ouer descendentie, & à chi, & come de iure, & per consuetudine; sappi che quando alcuna persona passa da vita à morte senza far testamento secondo la recta consuetudine de li testamenti validi, tutti li suoi beni peruengono iure hereditario à li suoi figlioli, ò a vno, ò a più; & per che in questa materia de succession pub esser alcuna cosa d'altra condition che non sonno le descendentie à li parenti, farà dechiarato auanti de grado in grado.

Voi douete saper, che l'homo, ò la donna che muore, puol lassar figlioli de età, & pupilli, & figlioli, & figliole, per la qual cosa non resta che la descendentia non sia peruenua così ben à l'uno, come à l'altro, ma se tutti si trouassen de età se liberaria più facilmente, & ponno partir alcune cose peruenuoli, & alcune cose non, mentre sonno in pupillari età; & sappi che

le cose che si ponno partir, sonno le mobile, cioè danari, oro, argento, & altre cose mobile, & però tutti l'infanti de iure hanno Balio, com'è padre, ò madre, ò fratelli, ò altri parenti che si voglia che ponno esser Balij, & tutori, che si fanno custodi, & regenti de l'infanti, & de li suoi beni, cioè quando non trouano parenti l'infanti che si vogliono metter al gouerno, i trouano turtori; & però douete saper, che tal persone per l'infanti ponno dechiarir li suoi beni, & partir, & vfarli per iusta, & bona rason, & per la causa de la necessitá del suo viuere, & sustentamento, si ponno, & deueno tal beni, come sonno li mobili partire, & chi lo vol far bene, deue far in questo modo, videlicet, quelli figlioli che sonno di età con li Baili, ò turtori, ò de testimoni degni de fede, ò per nodaro far cognoscer tutti quelli beni mobili, & questo si chiama inuentario di beni del defunto, & similmente se diè fare, sel morto hauesse fatto testamento per dechiaration de li commissarij, & per che in tal beni se trouano alcune cose non durable, & mortale, che si ponno deteriorare, cioè schiaui, & schiaue, bestie, vcelli, & simil cose à le quale bisogna far & guardia, & spesa per conseruarle, si deuen vender, & le altre cose che sonno mobile; & dappoi che farà venduto il tutto, la quantità de li danari è cognosciuta, & si può far la diuision tra loro, & quel che vien à la parte de l'infante, el deue hauer in guardia el suo Balio, dando seguratá de la valuta, & per corte, & se non lo volesse fare loro, la corte el deue hauer in guardia fino à la età perfetta de l'infante; & de quelli beni sopraditti de l'infanti che hauerà el Balio, ò la corte, l'infanti deueno hauer da li beni de la sua parte el suo viuere, & sustentamento, si come farà ordinato per la corte, & similmente se diè far de li heredi à latere memori de età, che domandano la sua zaeta, idest descendentia per corte.

¶ Quanto à la materia de le descendentie di stabili, quelle sonno in altra condition, per che quando vn stabile, ò più peruengono per la morte d'alcuno à simil persone, com'è ditto di sopra, sappi che vi sonno tre sorte de persone che succedeno in la heredità de tal stabili, & altri beni; cioè li primi sonno li suoi figlioli nati in legitimo matrimonio, poi sonno li piu propinqui parenti de quella persona morta, da la qual peruene la heredità, il terzo herede sel defunto non hà alcun parente farà el Signor del paese de iure, & circa questa materia, vi sonno molte rason che faranno qui inanzi ditte, & mostrate; però douete saper, che quando li figlioli del defunto succedeno in vn stabile de iure, & per consuetudine, li dritti figlioli son-

sonno, & deueno esser in tal possesso, & tenitura del ditto stabile, com' era suo padre, & sua madre, quando passò da vita à morte, de tutto el stabile, & de li suoi dritti, & rason, & non li accade venir in corte à domandar alcun possesso s'alcuno non li fa violentia, anzi ponno vsar ditto stabile, & fare la sua voluntà, come di suo proprio stabile; & douete saper che se li figlioli sonno dappoi, ò più, & alcun d' essi regniffe, & vsasse più di quel che diè hauer per la sua parte, ò che sia diuiso el ditto stabile, ò non, ouer teniffe manco de la sua parte vn tempo, & passasse vn' anno & giorno, & giorni, & anni, per questo non hà alcun auantagio, nè alcun disauantagio con li suoi fratelli, per alcun possesso, nè vsò chel hauesse, nè val alcun possesso de anno & giorno tra fratelli, nè sorelle, nè parenti, che siano in vn grado, & tutte le volte che voranno tutti loro, & cadun per si, può far fare diuision, & hauer la sua parte separata francamente, & quietamente, & per corte, si come è stà dichiaro di sopra à la materia de le diuision, eccetto s'alcuno d' essi fusse manco di età, per che per alcuna causa del stabile, nel quale l' infante hà parte, non si può far diuision, nè per madre, nè per fratello, nè per Balio, nè tutor, nè altra persona, che la corte voglia accetar, che possa, ò debba valer de iure, per che quando l' infante sarà de età, può disfar quella diuision che fata stà fatta, ma resta così quel stabile in potestà de li fratelli, ò de li Balij, ò de li tutori fino à la età perfetta de l' infanti, sustentando la sua parte da l' intrada, ò da li suoi altri beni, accio non sia guastato el stabile, & venendo à la età perfetta, alhora si può fare tutte le cose predette, & diuider, & far ciascun de la sua parte del stabile quel che vole.

Hor douemo sopra la materia mostrar de li parenti à latere, à li quali peruengono stabili, cioè padre, madre, fratelli, sorelle, barbani, & amide, nepoti, & nece, & poi per ordine, si come li deuen peruenire, & è bon che si sapia, che se diè accetar prima; & però sarà dichiarato secondo el picolo aduedimento di colui che fece questo libro, circa la qual cosa, el può dire, quel che hà visto auenire di questa materia, & quel che li pare, & per che lui perfettamente non può discern la rason, come deue esser in questa materia, intende, che li sauij, & pratici di questa arte cognossino più tosto la cosa, & però lui dira prima quel che puole.

Come si deue dimandar el stabile.

XXXVIII. Voi douete saper che tutti li parenti à latere, così come sonno dritti di sopra, deueno venir quando li peruen qual-

che stabile in presenzia del Visconte, & de la corte, & far saper al Visconte, & à la corte, & dirge in questo modo; *Signor el tale, & nominarlo, compare al conspetto vostro, & fa saper à V. S. come il suo parente tale, & lo deue nominar, è passaro di questo seculo senza far alcun testamento, ouer ordine de li suoi beni, & per la morte di questo suo parente li sonno peruenuti li suoi beni mobili, & stabili, però li domanda, & vol hauer per la zaeta, idest descendenzia peruenutali, come parente de tal, & de tal grado, & deue menzonar el grado de la parentella, & come apparente, & rechiedente al presente in corte; offerendosi certificarvi, se vi è alcuno che non li crede, si come la corte terminarà, o cognoscerà chel deue prouar; & rechiede che lo dobbiate metter al possesso, & tenitura del stabile, & de tutti li altri suoi beni, come de descendenzia peruenutali per la morte del tale, & dappoi posto in possesso, & tenitura, s'alcuno pretende mandarli cosa alcuna, è pronto ai sfor à rason per corte, & però intende che voi hauete à far la sua instantia se la corte el termina, & di ciò si mette à la termination di corte, saluando le altre sue rason; & io credo che de iure, s'altra cosa non si hà, il Visconte, & la corte si deue certificar chi hà, et tiene quelli beni, et s'el Visconte sarà stamesso in ditti beni, come cose abandonate, auanti la rechiesta d'alcuno, ò s'altra persona tien quelli beni, & alcuno de la parte aduersa non contradice a quel che disse colui, che hà domandato, la corte deue terminar che certificando tutto quello che li hà offerito, & ditto, el debba hauer el possesso, & tenitura del ditto stabile, et altri beni, li qual beni deueno esser cognosciuti, apprezzati, et descritti per la corte, et dirge; *io vi metto in possesso, saluando le altriui rason secondo l' usanza;* per che potria esser che infra l'anno, et giorno venisse alcuno altro più propinquo parente de colui che hauerà dimandato prima; et de questa materia è stà parlato inanzi, et ancora conuien parlare al modo del litigio.*

Cbi è più propinquo parente del defunto per grado.

XXXIX. Sappi ch'io intesi, et è accaduto non è gran tempo, che il padre del morto s'ha tenuto più propinquo parente che il suo fratello, quanto à li mobili, ma non già quanto à li stabili, et questo fu, quando el figliolo de Meser Iulian, el zouene, morite, che il ditto Meser Iulian hebbe li suoi beni, ma se fù fatto de iure, li altri el ponno saper meglio de mi; ma io ardisco dire, che dappoi la cosa si chiama zaeta, idest descendenzia, et specialmente de le cose che sonno del acquisto del defunto, quelli beni deueno descender, et non ascendere, et però si può di-

dire, che il fratello è più dretto herede del defunto quanto à questa rason, ch'el padre, ò la madre; et similmente li nepoti sonno più propinqui de li barbani, et li cufini zermani più che li altri; et ancor che la descendentia del stabile hauesse do parenti in vno grado del defunto, dal quale vien la descendentia, io intendo chel più propinquo parente da la descendentia del stabile ch'è di patrimonio, el deue hauer; & se quel stabile è de l'acquisto del morto, tuti li suoi propinqui parenti in vno grado, ò siano dal padre, ò da la madre, l'haueranno, et farà diuiso tra loro, per rata portion, et tuti li altri suoi beni.

Hor douete saper chel defunto preditto hà tre forte de heredi, et conuien mostrar breuemente la terza auanti che le doe altre, per che douete saper, che tuti li Signori de lor paesi in le sue Signorie sonno, et deueno esser dretti heredi de tutte quelle cose, et persone de la sua iurisdiction, che moreno senza lassar figlioli, nè parenti, nè alcun' altra persona che domandi li suoi beni, come suo herede, et che non fanno testamento, nè ordine valido; et però de iure el Signor è herede de tutti quelli beni, & mobili, & stabili, & mettandosi el Signor in possesso de ditti beni, li deue far custodir, & saluar anno et giorno, et se infra l'anno et giorno compareffe auanti alcuna persona che hauesse action in li ditti beni, ò che si chiamasse suo herede, et richiedesse li ditti beni, li deue hauer, certificando la corte come si deue per l'ufanza.

Et passando l'anno et giorno senza comparer alcuno à domandar ditti beni, quelli beni si conuertiffono del Signor, et può far d'essi tutte le sue voglie de iure, et per la consuetudine del Reame; ancor che li Signori li quali sonno astretti da la conscientia per rason debita, ò per carità, fanno elemosina de ditti beni per amor de Dio, et per l'anima de quelli che li beni furono suoi, et à questo si deue contentar ogn'uno, et amar la carità, et farlo molto voluntiera.

Ancora si può dir d'un altro modo de heredi à quali deueno peruenir alcuni beni, de li quali non ho mai parlato; cioè che li figlioli de vna femina che hà molti figlioli, de li quali alcuni sonno nati fiando la donna maridata che si chiamano legitimi, et alcun' altri sonno nati, non essendo la donna maridata, quali si chiamano bastardi, se ponno succeder in li beni de ditto sua madre, così li legitimi, come li altri; dil che si vfa dire, che nissun bastardo non deue succeder in alcun feudo, et si deue ben creder che sia così, per che la cosa è stata, et è exceptuata secondo l'ufanza de l'alta corte per iusta rason, & causa, per che li feudi si

danno à lui, & à li suoi heredi che hà, ò hauerà di sua moglie maridata; & già per questo non resta, che qualche ignorante non possa dire alcuna cosa, & per che spesse volte li matti, donne, et putti, de le parole di quali si fa poca stima, dicono qualche parola bona, si può dire in questa materia alcuna parola, che parerà ad alcuno qualche cosa che puol auenir, ò che sia accaduta, cioè, che vna donna non dabene hà marito il quale non è speso in sua compagnia per li seruitti, et accidenti che li accadeno, et non vfiando feudo, lei hauerà vn figliolo d'altro homo, questo si chiama legitimo, et de quel homo, et hauerà li stabili, et feudi, et altri beni suoi, ma non resta per questo che la rason, et la verità non sia sempre saluata, et sustentata apresso quelli che cognoscono la cosa. Aduncha si può dire in questo modo prima (al parer mio) che tuti li figlioli de la madre ponno succeder in li suoi beni, et quelli che son nati maridata, et non maridata, et vi hanno gran causa, et rason à far questo, secondo la dritta verità, per che tuti li figlioli nati dal suo corpo, et de la sua carne, et sangue, insiti del suo ventre, generati in esso per homo senza differentia alcuna per natural opera insiti d'essa.

Ancora se faranno de più homini, similmente sono li figlioli nati in matrimonio da più homini, quando la donna prende più d'un marito, et per questa causa, per che tuti sonno parimente vfiti d'essa in vno modo, non può, nè deue hauer alcuna differentia, che tuti non siano suoi figlioli, et però si deue dire, che tuti li figlioli hanno madre, et non padre, per che nissun non se può chiamar padre nè figlioli de padre, nè può specificar veramente chel tale è figliolo del tale, se non è per l'opera, et causa del matrimonio ch'è si grande, che li figlioli de la maligna femina maridata sonno chiamati del padre, cioè figlioli del marito de la ditto femina, et però dice el prouerbio, sia de chi si voglia la generatura del vilan è la nutritura. Aduncha se tal figlioli che sonno bastardi, et altri indegni ponno hereditar li beni di colui che non è suo padre per genitura, meglio ponno, et deueno hereditar li figlioli de la madre, in li beni de la madre, doue non vi è alcun sospetto che quelli non siano figlioli di sua madre; et per quanto è stà ditto, et mostrato, è facile à cognoscer de mantener la verità, et non la vana voluntà che li sopraditti figlioli ponno, et deueno hereditar li beni di sua madre, li quali beni sonno del suo acquisto, così li legitimi, come li bastardi in tuti li beni, et così mi pare, se non odo dir meglio, che debbano succeder, et in li stabili de lor madre.

De location idest affrafon.

XL. Ben fapete che ognua può affitar li fuoi stabili, com'è case, giardini, vigne, et siml cose che se chiamano hereditar, per che sonno dentro à la città, et li può affitar à qualunque el voglia, et come potrà, et può metter, et precio, et termine, et conuention al piacer suo, et al suo libito, accordandosi con quel che vorà affitar da lui, et per che alcune de queste cose, come son vigne, giardini, et molini, siano in la città, o fuor de la città, sappi che ognun li può similmente appaltar, ma li appalti non si deueno fare in questa corte, ma si ponno, et deueno fare in presentia del Re, et de l'alta corte, et in presentia del Balio de la secretta, et de li secretarij; et per saper quel che si può affitar, et quel che non si può, hò fatto mention de questa cosa che ne accade per hora far mention, et lo laserò fin che sia il suo loco, et dirò circa li stabili, et locatione.

Sappi che le location che si fa de li stabili, si deueno fare in presentia de la corte, et si ponno far etiam in presentia de testimonij, et senza testimonij, et douete saper che de questi tre modi de location, il primo è migliore, il secondo manco, et il terzo manco, ma non resta però che ogniuno di questi modi non habbia la sua vfanza, et rason saluata: per la qual cosa quella che si fa in corte può, et deue hauer poca differentia, per che colui che affitta per corte el suo stabile secondo la scrittura, è il ricordo, et conuention sue, la corte li deue far esequir, et mantener; et douete saper che in ogni termine, è à la fin de l'anno, el patron del stabile si deue pagar el suo affitto, et se può far pagar da tutte le cose che troua de colui che hà affittato el suo stabile, et tanto più per l'ufanza de le location, etiam de tutte le altre cose, ancor che siano d'altri, dappoi che le hauerà trouato dentro nel suo stabile, et può egli medemo impegnar de quelle cose, et farsi pagar, et tal sia de colui che hauerà messo la sua robba nel stabile che diè dar affitto, eccetto se la cosa fuisse raccomandata à colui che deue dar el fitto prouando el patron de la robba hauerla raccomandata, la recupererà, et eccetto se l'omo che diè dar l'affitto fuisse artefan, et hauesse alcuna robba per fare d'altri, et colui li douesse dar per la sua sadiga, et se la robba se trouasse nel stabile di colui che domanda l'affitto, che li deue dar l'altro, sappi che quella robba non sarà impegnata perfettamente, se non per tanto quanto el patron de quella robba douesse dar per la sua mercede; ma de le altre sorte di robbe, el patron del stabile se farà pagar, se lui non hà de che, et che

questo sia la verità, io hò letto alcuni libri che dicono esser affisa, che sel auien che vn bastazo cargo de vna bala, è d'altro cargo, si discarga in quel stabile, è sopra vn banco, et el patron di quel stabile che diè dar l'affitto lo troua, si può far cargar di quel cargo, et farsi pagar el suo affitto quello chel suo affittuario li diè dar.

Il secondo modo de location si fa in presentia de testimonij degni di fede, et questi ponno ben testificar ditta location, così per il patron del stabile, come per colui che diè dar l'affitto, et questa testification deue esser receuuta, et val, cioè per il termine de mese à mese, et per vn'anno, et per el marcato, et questa testimonianza non hà ponto de disfido de battaglia, eccetto se le persone che deueno testificar fuffeno persone condannate, è che hauerfeno perso risposta in corte, per che tal persone non sonno accettate in alcuna testimonianza; et prouando ditta location per persone fide digne, deue esser pagato el suo affitto, si come è ditto, et specificato di sopra.

Il terzo modo di location si può fare senza corte, et senza testimonij, cioè dal patron del stabile à colui che tuol affitto, et per la ditta vfanza de location, el patron del stabile è creduto per el suo sacramento del termine de vn'anno, è de manco, è de più similmente, et fazando così farà pagato el suo affitto, eccetto se colui che hà l'affitto hauerfesse testimonij fide digni, che voleffeno testificar de la sua location, et conuention, et de li suoi pagamenti; et per questo modo, et per li altri sopraditti ognun hauerà la sua rason.

Et per che s'hà fatto mention d'alcune vfanze in questi tre modi de location di stabili, vi è ancora vn altro modo de vfanza, et alcuni voglion dire che questo sia affisa, et io lo credo similmente, cioè che à la dimanda de li affiti non si deue dar termine de noua lite, et questo farà dichiarito in altra parte, et douete etiam saper che molti accidenti, et molte cause, et voglie, ponno auenir al patron del stabile affittato ad vn'altra persona, che vorà hauer el suo stabile, et colui che l'hà affitto lo deue fuodar, il che io vidi auenire poche volte chel patron del stabile possa trar el suo affittuario, è chel affittuario possa lassar el stabile fino al suo termine, eccetto se lui li vorà pagar el suo affitto; & questo ch'è dichiarito qui apresso parmi che si può fare per rason, che colui che tien stabile affitto lo puol abandonar senza errare, cioè può affittarlo ad vn'altra persona per tanto quanto potrà trouare de affitto per quel termine che lui el deue tenir, et lui pagar l'affitto similmente del stabile secondo le sue conuention, et el più, è manco di quella affrafon, che sarà è sopra de si; et per questo el patron del stabile non perderà

derà la sua franchiffa, & action che hà de farli pagar da colui al quale l'hà affittato, & da colui che se troua dentro al suo stabile.

Et ancor che quel primo habbi affittato el stabile ad altra persona, com'è preditto, & specificato, sappi che il patron del stabile hà similmente auctorità de trar quella persona che hauerà affittato el suo stabile, come haueua de trar quel che glie l'hà affittato, cioè se non li piace che quella persona l'habbia per quel affitto che l'altro li fece, lo puol cauar subito in questo modo, che per tanto quanto l'hà affittato dal suo affittuario, el puol accettar el patron del stabile, se l'hà affittato per tanto quanto glie l'hà affittato lui, ò per manco; similmente se l'affittuario l'haueffe dato per manco, el deuerfar, & pagar l'auanzo de l'affitto secondo le sue conuention; & se l'affittuario lo desse per più ad altri di quel che lui l'hà tolto dal patron del stabile, deue hauer l'auantagio, per che deue hauer el soprabundante, & comportar che stanti colui che hà locato dal locatario, & poi el primo locatario è quietato, & s'el non vol che quel secondo locatario resti nel suo stabile, lo puol far infir, & hauer el suo stabile per tanto quanto l'hà locato, & non già per el più che lui troua à locarlo, & questo è stà fatto, & vftato in corte de iure.

Ancora douete saper, che de iure, colui che tien affitto vn stabile, ò più, non deue hauer, nè vfar alcuna cosa, per la quale quel stabile sia guasto, nè pezorato, nè finiuuto, si come puol accader s'alcuno vfa mestier di fuoco, ò d'altra cosa per la quale il stabile si puol brusar, ò pezorar; & sappi che se questa cosa auien, colui che hauerà fatto questo ò per chi potrà auenir, farà incorso verso el Signor del paese à qualche pena, & pagará etiam el stabile al suo patron; & colui che affita el suo stabile, deue similmente, & è obligato de farlo conzar de tutte le cose che sonno necessarie per saluar, & custodirlo, & per el repossò del suo affittuario, eccetto se tra loro haueffino qualche special conuentione.

Non restarò de dire quel che hò trouato scritto in alcuni libri de le affisse, il che puol esser che à li altri para d'esser accettato, & à me ignorante non pare; quelli dicono se vn' homo affita la casa sua ad vn'altra persona, per vn' anno, ò per alcun termine, & poi lo vorà licentiar da casa sua auanti el suo terminé, lo puol fare per tre cause.

La prima causa è per venderla.

La seconda per darla in dorte.

La terza sel patron habitasse fuor de la terra, & ritornasse à la terra per la guerra, ben puol recuperarla, se non hà altra casa à stantiare, & colui lo deue pagar per tanto quanto farà stato.

Et se colui che tien alcuna casa affitto con termine la vorà lassar auanti el termine, lo puol fare per se cause, l'una è sel more, l'altra, sel vorà passare oltra mare, ò in Romania con tutta la sua fameglia, l'altra, se il Signor lo cazza fuor de la terra, ò de la contrada, l'altra se li penuien alcuna casa, ò sel si marida con donna che hà casa, ò sel compra casa.

Onde circa le tre prime rason, à me pare, se non intendo dir meglio, ch'el patron de la casa non puol trazer l'affittuario; & quanto à le se cause che l'affittuario puol lassar la casa, io non viddi occorrer mai, mà ardisco ben accettare alcune d'esse, cioè quella quando l'affittuario more, & quella quando il Signor lo cazza fuor de la terra, & si potria dire el prouerbio, *la forza vince la rason*; quanto veramente à le altre quatro, altri diranno il parer suo auanti de mi, & io sento à la prima materia ditto di sopra.

Mi sonno aricordato ancora d'un altro modo de location ch'è bono, et fanno à fare, cioè quando alcuna persona mette in pegno el suo stabile, & hà alcuna location tra loro, per che s'el patron del stabile lo deue tenir, colui che l'hà in pegno lo deue affittar al suo patron fino al termine del suo pagamento per alcuna recognition d'affitto, & se colui che l'hà così in pegno lo deue tenir in affitto, similmente dal patron del stabile, et à questo modo si fa in corte, et l'una parte, et l'altra farà fuor de lite, et de pericolo del possesso de anno et giorno.

Che cosa sia portar el iudicio. (1)

Cap. vltimo. Nota come in piu lochi de l'affissa dice *portar el iudicio*; questo iudicio antiquamente si vfaua, et ancor si vfa da li Stradioti Albanesi fare, ò portare in questo modo, videlicet, se fa schaldar vna verga de ferro tanto che si faci foco, & poi colui che dice esser innocente di quel che li vien imputato, mette vna carta vgnola nella palma destra, et sopra la carta mette el ferro caldo, et con quello camina quaranta passi; sel farà saluo, idest, se non si brusa la mano, dicono esser innocente, et sel si brusa vien condannato, come conuinto di quel delicto; et questo vol dir *portar el iudicio*.

(1) Caput hoc additum videtur ab iis, qui Affissas in Italicam linguam verterunt.

INDEX RERUM.

A

- A** pro e. 41. c. 1.
A pro o adhibitum 118. c. 1.
 A & T facili confusio 20. c. 1. 34. c. 2.
 Abazym padero 25. c. 2.
 Abbas ab omni congregatione eligendus 183. c. 1. 214. c. 2. Abbatis electio a Rege concessa 405. c. 2. Abbatum dignitas 403. c. 1.
 Abbattere 83. c. 2.
 Abbates & Abbatissæ regulariter vivant 392. c. 1. 393. c. 1.
 Abbates subiecti sint Episcopis 180. c. 1. 2.
 Abortus per potionem 373. c. 2. varia de abortu 373. c. 2. 374. c. 1.
 Abtica 41. c. 1.
Ac, volucris 31. c. 1.
 Acceptor mutatus 307. c. 2.
 Accipiter & accipiter 126. c. 2. 278. c. 1.
 Accipiter & spata in Wirgildo non danda 172. c. 1. 2.
 Accipitrem aliasque aves si quis occiderit aut furaverit 389. c. 2.
 Accipitritia venatio magno erat in pretio 389.
 Accolæ sunt coloni sive adscriptitii 199. c. 1.
 Accusatio servi alterius 376. c. 2.
 Accusatio apud Regem 308. c. 1. 333. c. 2.
 Accusatus cum accusatore se possit pacificare 393. c. 2. morbo laborans 511. c. 1.
 Acfalla 31. c. 1.
 Acker 56. c. 2.
 Acolabus 438. c. 1.
 Acolythi 403. c. 2.
 Actio Comitatus, Ducatus, ac Patriciatus 193. c. 1. 2.
 Actio, idest officium, ministerium 218. c. 1.
 Actionarii, idest officiales 196. c. 1.
 Actores Ecclesiæ 224. c. 2. 251. c. 2.
 Actum 255. c. 2.
 Acutarius 29. c. 1.
 Adardire 471. c. 1.
 Adel, vocis significatio 38. c. 2.
 Adelschalche, id est servi nobiles, suam habent werregeldam 393. c. 2.
 Adfathmire 90. c. 1.
 Adfatina epistola 309. c. 2.
 Adfatimire, quid 309. c. 1.
 Adfatimus, quid 309. c. 2.
 Adframire 90. c. 1.
 Adgnasci pro nasci sæpe apud Jurisconsultos 237. c. 2.
 Adhramire 74. c. 1. 2. 247. c. 1. & seq.
 Adjacentia 427. c. 2. 428. c. 2. 431. c. 2. 438. c. 1.
 Adjacentie 240. c. 2. 252. c. 1.
 Adjactivus, h. e. in iudicium citatus 76. c. 1. 90. c. 1. 147. c. 2. 284. c. 2.
 Adjectiones 234. c. 1.
 Adjectire 216. c. 1.
 Adjectus sit, id est, vadimonium deferuerit 215. c. 2.
 Adler, unde 29. c. 2.
 Admallare 147. c. 1. 151. c. 1. 203. c. 2. 204. c. 1. 252. c. 1. 257. c. 1. 284. c. 2.
 Admissarius, equus 301. c. 1. 413. c. 1. si quis tulerit 348. c. 2.
 Admodum pro a modo 117. c. 1.
 Adoptionis formula 228. c. 2.
 Adoptulus frater, Norckerus Balbulus 408. c. 2.
 Adpretiare, pretium statuere 95. c. 2. 140. c. 2. 146. c. 1. 148. c. 1. 282. c. 1.
 Adrhamire 74. c. 1. 2. 90. c. 1.
 Adsalire pro invadere 39. c. 2.
 Adsalitio villarum 46. c. 1.
 Adfallire 119. c. 2. 130. c. 1. 210. c. 2. 215. c. 1. 271. c. 1.
 Adtractus 226. c. 2. 229. c. 1. 236. c. 1.
 Adventitii 398. c. 2.
 Advivere 435. c. 2.
 Advocatus 168. c. 1. 492. c. 2. 509. c. 2. 545. c. 1.
 Advocati, tutores 159. c. 2. 175. c. 1. defensores sive protectores 246. c. 2. Ecclesiarum 248. c. 2. 262. c. 2.
 Adulteria ancillarum 61. c. 2.
 Adulterium pro stupratione 61. c. 2. adulterii crimine damnatur quicquid in ea commissum fuerit, quæ non sit legitima uxor 135. c. 1. 399. c. 1.
*Æ*centie 431. c. 2.
*Æ*dicandi leges 511. c. 2. 512. c. 1. 530. c. 2. 531. c. 1.
*Æ*dificia non eleventur, dum contentio suboritur 380. c. 2.
*Æ*neus, ahenum 97. c. 1. 101. c. 1. *Æ*neum, idest caldarium 148. c. 2. 285. c. 1.
 Aennion, familia inter Bajuvarios primaria 367. c. 1.
*Æ*quale lance dividere. 228. c. 2.
*Æ*qualentia dividere 229. c. 2. 230. c. 1. 261. c. 2. 265. c. 1. 2. 274. c. 1.
 Aeri color 413. c. 2.
*Æ*thalthecha 41. c. 1.
*Æ*stomatia, quid 90. 145. c. 2. 176. c. 2. 283. c. 2.
*Æ*stelu 51. c. 1.
 Aforella 430. c. 1.
 Aforis 258. c. 1.
 Aframitus 256. c. 2.
 Afres 27. c. 1.
 Agaunenfe Monasterium 182.
 Agentes, idest officiales, ministri 193. c. 1. 195. c. 2. 196. c. 1. 435. c. 1.
 Agentes Ecclesiæ 226. 242. c. 2. 257. c. 2.
 Agilolfus Dux Bajoariorum & Agilolfingi 14. 367. c. 1.
 Agnationis charta 237. c. 2. 255. c. 2.
 Agrarium, vestigal agro impositum 240. c. 2.
 Agrippinensis provincia 413. c. 2.
 Aguritus 29. c. 1.
 Ahelepte, dimidium 20. c. 2.
 Ahenum sacrum gentilium 97. c. 1.

- Ajacentia 435. c. 2.
 Alacfacis 43. c. 2.
 Alac falthio 46. c. 1.
 Ala chefcido 58. c. 2.
 Alachtam 64. c. 1.
 Alachtamo chaminiis *ibid.*
 Alafthi, dimidium 20. c. 2.
 Alah, templum 109. c. 1.
 Alamanna libera fi servo nuperit 327. c. 2.
 Alamannicarum Chartarum Centuria 291.
 Alamannorum origo 323. lex *ibid.*
 Alapa data pueris in solennibus in signum
 reminiscentiæ 314. c. 1.
 Alaffare pro lassare 71. c. 1.
 Alafthi 111. c. 2.
 Alarfaltheo 85. c. 1.
 Alatham briorodero 64. c. 1.
 Albix 27. c. 2.
 Albiz, cygnus 30. c. 2.
 Alboledis, Clodovei soror 10. c. 1.
 Alchaltua 65. c. 2.
 Aldizeritia 468. c. 1.
 Aldiones 279. c. 1.
 Aldius 468. c. 1. 470. c. 1.
 Alemannia 404. c. 1.
 Alemanniæ Rex Carolus Crassus 406. c. 1.
 Alemannorum Lex 289.
 Aller Gall. unde 95. c. 2.
 Alnini fustes, symbolum parentum 106. c. 2.
 286. c. 2.
 Aloarius 258. c. 2. & *seq.*
 Alode, Alodium, quid designet 38. c. 1.
 104. 185. c. 1. 197. c. 2. 310. c. 2.
 433. c. 2.
 Alodes parentum 197. c. 2. 224. c. 2. 226.
 c. 2. 229. c. 2. 265. c. 1. & 2.
 Alodis, idest, terra paterna & aviatica 152.
 c. 2. 286. c. 1.
 Alodis divisio quomodo faciendâ 203. c. 1.
 venditio 387. c. 2. 388. c. 1.
 Alpa, alpis 448. c. 2.
 Alpis pascua 428. c. 1.
 Amadere 442. c. 1.
 Alraupe, piscis 56. c. 1.
 Alfaccia, delictum capitale 313. c. 1.
 Alfatiæ ducatus 298.
 Alfaticæ Formulæ 291. 401.
 Allhetum, civitas 167. c. 1.
 Altare a Pemnone Duce constructum in Ec-
 clesia S. Martini Civitatis Austriæ 337.
 c. 2. typis æneis expressum *ibid.*
 Altaria ab Episcopo benedicenda 182. c. 2.
 Aluini fustes 106. c. 2.
 Alutrude theo tidio 109. c. 1.
 Amba 37. c. 1. Amba locella 243. c. 1.
 Ambachtinne 37. c. 1.
 Ambactii 19. c. 2.
 Ambacht 19. c. 2.
 Ambascia 19. c. 2. Ambascia dominica 277.
 c. 1.
 Ambulare, ire 95. c. 2.
 Amelliorare pro admelliorare 424. c. 1.
 Amictus 265. c. 1.
 Amicuum muliebrum forma 337.
 Amiffarius, equus 301. c. 1. si quis eum
 furaverit 339. c. 2.
 An, ad 24. c. 1.
 An, in 83. c. 2.
 Anafalchio 46. c. 1.
 Anastasii Imp. foelus cum Francis 9. c. 1.
 Anstheo 39. c. 2.
 Anaticula 256. c. 2.
 Ancilla Regis 135. c. 1.
 Ancilla libertate donata & Alamanna si ser-
 vo nuperit 327. c. 2. 396. c. 1.
 Ancilla sic mulier que se alieno servo jun-
 git 280. c. 2.
 Ancillæ & servi juvenentis æquiparata 34. c. 2.
 Ancillam si quis vendiderit 235. c. 2. cum
 vestiaria & geneccaria si quis concubaverit
 341. c. 2. aut cum maritata, vel virgine
 373. c. 1.
 Ancillarum adulteria 61. c. 2.
 Andebau 46. c. 2.
 Ande chobina 78. c. 2.
 Andecingæ 362. c. 1.
 Andela, Andena 46. c. 2.
 Antelagus 62. c. 1.
 Ander, alius, alienus 34. c. 1. 39. c. 2.
 69. c. 2. 78. c. 2. 90. c. 1. 95. c. 2.
 Andernachum 115. c. 2.
 Andestito 34. c. 1.
 Andocmitus, quid 95. c. 2.
 Antepus 69. c. 2.
 Andur theochi 90. c. 1.
 Anæ pro eis artic. inlesinit. 46. c. 2.
 Aneta 30. c. 1. 127. c. 1. 278. c. 1.
 Anfallen, affalire 41. c. 1. 85. c. 1.
 Angargaug 382. c. 2.
 Angarie 221. c. 2.
 Anguilla de humine, alraupe 56. c. 1.
 Anhanerbo 57. c. 2.
 Anilana 61. c. 2.
 Animalia 24. c. 2. vitiana & eorum com-
 positio 381. c. 2. 382. aliena si quis oc-
 ciderit 375. c. 2. 382. c. 2. commodata
 et commendata si prierint 382. c. 2. 383.
 c. 1. quomodo emenda 398. c. 2.
 Anniculus 22. c. 1.
 Anoiæna familia 15.
 Annona, quid 53. c. 2. spelta 440. c. 1.
 Anochapuch 389. c. 2.
 Anovado 61. c. 2.
 Anshelin 446. c. 1.
 Ant particula præpositiva 57. c. 1.
 Anten, alienare 29. c. 2.
 Anteorare 57. c. 1.
 Anteostrare 281. c. 1.
 Anthedio 29. c. 2. 54. c. 1. 56. c. 2.
 Antidio olethardis 32. c. 2. 37. c. 1.
 Antonacum palatium, & oppidum ad Rha-
 num 115.
 Antonius Episcopus Brixienfis 413. c. 1.
 Antruffio 66. c. 1. 110.
 Antruffio 201.
 Anvano 60. c. 2.
 Apanagium, unde 99. c. 2.
 Apennis 49. c. 2. 264. c. 1.
 Apes si elapsæ fuerint 390. si in campo alie-
 no mellem fecerint 527. c. 1.
 Apis pro alveari 32. c. 1.
 Apium furtum 32. c. 2.
 Apostolici vocabantur olim omnes Episcopi
 184. c. 2.
 Tom. II.

- Appatuere 267. c. 1.
 Appellatio in judiciis popularibus non recipiebatur, nisi statim a lata sententia interjecta foret 354. interjiciebatur a multitudine ad multitudinem *ibid.*
 Appendicia 428. c. 2. 431. c. 2. 435. c. 2.
 Appennis 264.
 Aptificare 237. c. 1. 276. c. 2.
 Aquæ calidæ & frigidæ probatio 93. c. 2. 97. 148. c. 2. 289. 453. *Et seq.*
 Aquila, nom. propr. 29. c. 1.
 Aquilejenses Patriarchæ eorumque officiales in judiciis popularibus solum a circumstantibus petebant, *quid juris* 349. 350. 354.
 Aquiliana lex 429. c. 2. 430. c. 2.
 Aquisgranum 163.
 Aquitanæ fines 92. c. 2.
 Ar, aquila 29.
 Araham, basilica, Ecclesia 302. c. 1.
 Arancarti, messis læsio 381. c. 2.
 Arari fl. pro Arola 401.
 Arba theus en lanthamo 41. c. 1.
 Arbogastes 11. c. 1.
 Arbor inferta, signata 136.
 Arborea sacra 278. c. 1.
 Arborea Francorum hortenses 57. c. 2. Arborum furtum 31. c. 2. Arborea si quis ceciderit 389. c. 2. 390.
 Arborichi sunt Aremorici 299. c. 1.
 Arcadiana lex 429. c. 2. 430. c. 2.
 Arcæ, id est arva 431. c. 2.
 Archicancellarius 416. c. 2.
 Archicapellanus 416. c. 2.
 Archicommentariensis 404. c. 1.
 Archidiaconi ministerium 183. c. 1.
 Archiepiscoporum dignitas 403. c. 1.
 Arcibus Ecclesiæ episcopii 251. c. 1.
 Arcipibus publicis 242. c. 1.
 Ardere, facere ut ardeat 47. c. 2.
 Ardire 469. c. 2.
 Arcam si quis venderit 235. c. 2.
 Argentaria pro Argentorato 411. c. 2.
 Argowe pagus 401.
 Arguna, pagus 401. 418. c. 2.
 Argutaritius 29. c. 1.
 Argutarius 126. c. 1.
 Ariana hæresis 10. c. 1.
 Arimania 201.
 Arimannus 469. c. 2.
 Aripennis 120. c. 2. Aripennus 266. c. 1.
 Aristato 45. c. 2. 131. c. 2. 279. c. 2. 285. c. 1.
 Arma ad mallum non portantur 398. c. 1.
 Armati in Curtem Episcopi & Presbyteri intrantes 326. c. 2.
 Armati jus dicentes Germani 87. c. 2.
 Arn, aquila 29. c. 1.
 Arno, nomen propr. 29. c. 1.
 Arnstadium 29. c. 1.
 Arnulfi Regis anni 402. c. 1.
 Arogast 11. c. 2.
 Aromata dono missa 408. c. 1.
 Arpennis 120. c. 2.
 Arras si quis dederit 385. c. 2.
 Artes malæ 51. c. 1.
 Artifices si quis occiderit 341. c. 1. artificum furta 502. c. 2.
 Artzt, medicus, unde 164. c. 2.
 Aruernon 71. c. 1.
 Aschaimense Concilium 391. 392.
 Aschara 59. c. 1.
 Ascomanni, unde 53. c. 1.
 Ascus, navigii genus 53. c. 1.
 Ascicare, *meyen* 442. c. 1.
 Asnapium, villa Caroli M. 31. c. 1.
 Assisæ & Consuetudines Regni Hierosolymitani 479. 481. vertuntur e Gallica in Italicam linguam 482. 484. 540. 541.
 Astantes in Foro Julii qui sunt 332. c. 1.
 Athargrati 367. c. 2.
 Atheja 395. c. 2.
 Attinacium palat. 115. c. 1. 2.
 Attractus, Attrahere, pro acquisitione 431. c. 2. 442. c. 1.
 Attuariorum pagus 298. c. 1.
 Au pronunciat ut O 38. c. 2.
 Avari 166. c. 1.
 Auca, volucris & anser 31. c. 1. Aucæ 196.
 Auctoritas aliquando significat diploma. 190. c. 1.
 Aude asenus 49. c. 2.
 Audel secto 79. c. 2.
 Audro, odro, alius 110. c. 1.
 Auer, ferus 71. c. 2.
 Aves de alterius silva nemo tollat 390. c. 2. nutritæ ad aucupium 527. c. 2. Avium furta 29. c. 1.
 Auh pro *U* 52. c. 1.
 Avia 425. c. 1.
 Aviatice res, alodia 116. c. 1.
 Avina 439. c. 1.
 Aumaille 24. c. 2.
 Avorsus. *Vide* Abortus.
 Aurappo 55. c. 1.
 Auricula 137. c. 2.
 Auriculæ torsio, ad memoriam rei 314. c. 1.
 Aurifex 36. c. 1. si occisus fuerit 348. c. 2.
 Auris abscissio 337. c. 2. 346. c. 1.
 Austrapo 68. c. 2.
 Authala, nobilis, ingenua 84. c. 1.
 Authanio 62. c. 1.
 Authedio 54. c. 1.
 Authumia 38. c. 1.
 Autumnus, id est, annus 374. c. 1.
 Auvena 63. c. 1.
 Avunculus pro patruo 88. c. 1. 116. c. 1.
 Auursum 382. c. 1.

B

- B** pro H positum 48.
 Babe, presbyter 24. c. 2.
 Babene 24. c. 2.
 Bainbergæ, arma crurum 307. c. 2.
 Bajuvariorum lex 289. 356. 358. origo 358. addita Caroli M. ad Legem Bajuvariorum 397. *Et seq.*
 Bajuvariorum Leges Portoria 399. 400.
 Balbum se vocat Nortkerus 408. c. 2.
 Bambergæ etymon 24. c. 2.
 Banck, scamnum 80. c. 1.
 Bande, vinculum 29. c. 2.
 Bander, Gall. 29. c. 2.

- Bannire, jubere 17. c. 1. 118. 218. c. 2.
 Bannitus ad mallum 320. c. 1.
 Bannum, iussio eundi ad exercitum 313. c. 1.
 regis ruptum 393. c. 1.
 Bannus 173. c. 2. 451. c. 1. Bannus refusus. 248. c. 1.
 Bannus dominicus 175. c. 1.
 Bapstima in natali Domini administratum 9. c. 2.
 Barangi, milites Græcorum ex Danis 99. c. 1.
 Barbam primam tondendi mos 59. c. 1. 338. c. 2.
 si quis tunderit 338. c. 2.
 Barbara nationes Slavi & Hunni a Carolo Craffo vocati 405. c. 1.
 Barbaries pro Gentilismo 10. c. 1.
 Barbarus pro Germano 43. c. 2. 81. c. 2.
 Barbatoria 59. c. 1.
 Barco anomeo anitheotha 24. c. 1.
 Barcus, patibulum 83. c. 2.
 Bardevicum, civitas 166. c. 1.
 Bargus, patibulum 83. c. 2.
 Baro, vir 69. c. 1. 312. c. 1.
 Barte, unde 24. c. 1.
 Barus pro libero 431. c. 1.
 Basilica iugensa 109. c. 1. sepulchralis 100. c. 2.
 Bataille, Gall. 73. c. 1.
 Battere, serise 2. c. 2. 73. c. 1. 60. c. 2. 117. c. 2.
 Bavaricum Concilium apud Dingolviungam 393. & seq. Episcopi qui interierunt & Abbates 394.
 Bauga, armilla 160. c. 2.
 Becho Episcopus Lingonenfis 247. c. 1.
 Beer, verres 71.
 Beinberga 307. c. 2.
 Belegen, impedire 44. c. 2.
 Belle, tintinnabulum 26. c. 1.
 Bellhamel 26. c. 1.
 Bendare, Ital. 29. c. 2.
 Benedicere, id est, consecrare 192. c. 1.
 Beneficia 104. c. 1. 445. c. 1. Beneficia præfita 258. c. 1. 265. c. 2. Beneficia five bona fiscalia 185. c. 1. 197. c. 2.
 Beneficii definitio 225. c. 2. 323. c. 2.
 S. Benigni Divionensis monasterium 207. c. 1.
 Beod, mensa 91. c. 2.
 Beramen, convenire 74. c. 2.
 Berbix 27. c. 1.
 Bergen, condere 307. c. 2.
 Bernage, Gall. unde 41. c. 1.
 Bernburgum 71. c. 1.
 Beudo 284. c. 1.
 Beudum, mensa 91. c. 2.
 Beule 50.
 Biado, Ital. 33. c. 2.
 Bibarhant 389. c. 1.
 Bibendi consuetudo limitata 162. c. 2.
 Biene, unde 39. c. 1.
 Bila 48. c. 2. 72. c. 2.
 Bifontes, feri bovis genus 345. c. 1. bifontem aut cetera animalia si quis furaverit vel occiderit 345.
 Blading pro segete 33. c. 2.
 Bladium 33. c. 2.
 Bladum 53. c. 2.
 Blaspemare, tamquam falsum impugnare 167. c. 2.
 Ble, Gall. unde 33. c. 2. annona 53. c. 2.
 Bock, caper 126. c. 1.
 Bock, In den bock spannen, in equuleo extendere 80. c. 1.
 Boda fl. 11. c. 2.
 Bodogast 10. c. 2.
 Bodogheve, pagus 11. c. 2.
 Boerd, litus 24. c. 1.
 Boja, compes 160. c. 2.
 Bojohemum 12. c. 2.
 Bojorum Leges portoria 399. 400.
 Boltze, fagitta 59. c. 1.
 Bona immobilia ne dentur ecclesiis & monasteriis 482. 483. Bonorum diversæ species 104.
 Bongarfius laudatur 188. c. 1.
 Bonifacius pro Welfone 14. c. 2.
 Borch, porcus 24. c. 1.
 Bord, mensa 91. c. 2.
 Borda, baculus 71. c. 2.
 Bofcus, lucus, sylva 319. c. 1.
 Bovis pretium 340. c. 2. cornu si quis excufferit 382. c. 1. aut caudam vel aurem amputaverit 382. c. 2.
 Bracelet 58. c. 2.
 Brachiale 58. c. 1.
 Brachile 281. c. 1.
 Brachium in collum ponere 276. c. 2. Brachii abscissio 343. c. 2. 346. c. 1.
 Brearcho 24. c. 2.
 Breemberg qualis civitas 167. c. 1.
 Bret, asser 24. c. 1.
 Breve 450. c. 2. in vicem venditionis 270. c. 1.
 Brevicola, Epistola Regia 407. c. 2.
 Brezel 58. c. 2.
 Breixia monasterium puellarum novum 403.
 Brixienfis Episcopus Antonius 413. c. 1.
 Bruche 53. c. 1.
 Brunia, thorax militaris 161. c. 1. 166. c. 1. 307. c. 1.
 Brust, pectus 53. c. 1.
 Brustuch 58. c. 1.
 Bubalus idem ac Urus 345.
 Buccus, caper 126. c. 1.
 Buch, un'le 12. c. 2.
 Bule, beule, tumor ex percussione 301. c. 1.
 Bulislegi 301. c. 1.
 Buile, taurus, unde 26. c. 1.
 Bullionæus (Godefridus) Rex Jerusalem, duas Curias instruit 481.
 Bullire, coquere 91. c. 2.
 Bunislegi 301. c. 1.
 Bunuaria tanta de terra arabili 270. c. 1.
 Bunuarium, modus terræ 270. c. 1.
 Burdo, baculus 71. c. 2.
 Burdonarii 71. c. 2.
 Burg, sepulchrum 100. c. 2.
 Burgo fitto 54. c. 2.
 Burgundia 413. c. 2.
 Buricas si quis incenderit 344. c. 2.
 Buricincas 418. c. 2.
 Burire leudem 271. c. 2.
 Busse, mulcta 51. c. 2.
 Busto, thorax 53. c. 1.
 Butina, præda 314. c. 2.

- C** **C**
- præpositum nominibus 23. c. 1.
C ante *H* positum 77. c. 1. 84. c. 2. 102. c. 1.
C ut *S* pronunciatum 76. c. 2.
C in *T* corruptum 34. c. 2.
 Caballi paltus 221. c. 2.
 Caballum nemo comparet de ignoto homine 284. t. 1. de caballo si quis alterum iactaverit 399. c. 2. 348. c. 2. 368. c. 2. caballum si quis involaverit &c. 340. c. 1. si quis plagaverit, dum hominem plagare voluit *ibid.* si caballus sepe alienam fallierit 346. c. 1. si caballo caudam vel aurem quis amputaverit 382. c. 2.
 Caballus extra consilium domini ascensus 54. c. 2. 308. c. 1.
 Caballus excorticatus 108. c. 1. 153. c. 2. 319. c. 2.
 Cabillo 163. c. 2.
 Cadisse pro cecidisse 272. c. 2.
 Cadivus 235. c. 2. 269. c. 2.
 Caduinus idem ac Catulinus 14. c. 2.
 Cæsaries Regum Francorum 59. c. 2. cæsariem tondere ignominiosum 338. c. 1.
 Cæte, Gall. 83. c. 1.
 Calafneo 390. c. 2.
 Calcefernum 362. c. 2.
 Caldarium 453. *¶* *seq.*
 Calunnia, id est, actio 212. c. 2.
 Calumniatoris poena 132. c. 2.
 Camara 273. c. 1.
 Cambii charta 401. c. 1.
 Cambire, permutare 74. c. 1.
 Cambitio 424. c. 2.
 Cambium 424. c. 2.
 Gamborta 71. c. 2.
 Cambotta 72. c. 1.
 Camisa 286. c. 1.
 Camisa, hembd 103. c. 2.
 Campagne, Gall. 107.
 Campi 420. c. 2.
 Campio si a campione fuerit interfectus 387. c. 2. nobilis esse poterat & servus 387. Campionum leges 533. c. 2. 534. c. 1. in Campiones nemo manus injiciat 365. c. 2.
 Campum si quis vendiderit 235. c. 2.
 Campus Martius Francorum 115. c. 1.
 Cancellarius 418. c. 1.
 Candor Franc. & Germanorum 9. c. 2.
 Canis seufus 126. c. 1. Canis si hominem occiderit 345. c. 2. Canum furtum 27. c. 2. occifio 342. c. 1. & compositio 389. c. 1.
 Canum regionum nota 162. c. 2.
 Cantores 403. c. 2.
 Cantus Romanus 164. c. 1.
 Capella, id est, capsula reliquiarum 217. c. 2.
 Capella Domini Martini 217. c. 1.
 Capellani Francorum 403. c. 1.
 Capellani Regii 406. c. 1.
 Capellanus 416. c. 2.
 Capen, circumspicere 103. c. 1.
 Capillorum ablatio ignominiosa 412. c. 1. mulieres in capillo 466. 467. c. 1.
 Capillorum honos apud Francos 12. c. 2. 59.
 Capitale 21. c. 1. Capitale reformare ei qui perdidit 277. c. 2.
 Capitale ad lectum 411. c. 2.
 Capo, Gallus 32. c. 1. 78. c. 2.
 Cappenbergæ, unde dicta 103. c. 1.
 Caprarum furtum 27. c. 2.
 Capritus, hircus 125. c. 2.
 Captare, respicere 103. c. 1.
 Capulare 32. c. 1. 346. c. 2.
 Capus, accipitris species 32. c. 1.
 Caput hominis affigere valvis 154. c. 1.
 Caput velabant feminae 337. si quis tunderit 338.
 Caraxaturæ 234. c. 1.
 Carbonaria sylvæ 92. c. 2.
 Carbonaria inter Cameracum & Tornacum 146. c. 2. 248. c. 1.
 Carminum pompatici relatores 403. c. 2.
 Carmulum 363. c. 1.
 Caroli Crassi Charta manumissionis 403. c. 2. Carolus Crassus Episcopatum cuidam concedit 407. c. 2.
 Caroli M. additiones ad Legem Salicam 156. ad Legem Bajuvariorum 397. & *seq.*
 Carpentarius, sâber lignarius 36. c. 1.
 Carræ 432. c. 2.
 Carrada 411. c. 2. 424. c. 2. 440. c. 1. 447. c. 1.
 Carrare, curru imponere 55. c. 2.
 Carropera 240. c. 2.
 Carruca, aratrum 76. c. 2. 282. c. 2. si quis involaverit 344. c. 2.
 Carrus 55. c. 2.
 Cafa 37. c. 1. 425. c. 2. 429. c. 1. 436. c. 2. Cafa Dei 247. c. 1. & *seq.* 237. c. 2. 423. c. 2. Cafa igne cremata 264.
 Cafale 432. c. 2. 433. c. 1. 435. c. 1. 439. c. 1.
 Cafati, Cafates 421. c. 2. 431. c. 2. 442. c. 1. 448. c. 2.
 Casticia 270. c. 2. 271. c. 2. 273. c. 1. 274. c. 1. 441. c. 2.
 Castratio servilis poena 62. c. 1. 80. c. 2. 142. c. 1. 299. c. 2. 302. c. 1.
 Cathalaunum 13. c. 2.
 Cathelmundus 14. c. 2.
 Cathicus idem ac Carulus 14. c. 2.
 Catilinga familia 15. c. 1.
 Carulus pro Welfo 14. c. 2.
 Caudatus pro timido 68. c. 1.
 Causa, *chose* 88. c. 1. Causa quæ in suspensio debeat residere 205. c. 1.
 Causa pro hoc 43. c. 2.
 Causæ ecclesiasticae 164. Causæ suspensæ vel reservatæ 277.
 Causæ admonendæ 159.
 Causam nullus audire præsumat nisi qui a Duce constitutus est 333. c. 1.
 Causas alterius recipere 203. c. 2. Causas suas si quis prosequi nesciat 203. c. 2. Causas assumere in vice auctorum 214. c. 2.
 Causario sublata 249. c. 1. 250. c. 1.
 Causidici 167. c. 1.
 Cautio de clavibus 273. c. 1. de infracturis 276. c. 2. de vinca 265. c. 2. de capite suo 271.
 Cau-

- Cautiones diverso modo factæ 236. c. 2.
 239. c. 2. 240.
 Cautionis epistola 260. c. 2. formula 255.
 c. 1.
 Cella, civitas 166. c. 2.
 Cellaria 273. c. 1. cellarium infringere 276.
 c. 2.
 Centus; id est oculus erutum habens 137.
 c. 2. 281. c. 1.
 Cenfores 448. c. 2.
 Censuale beneficium 446. c. 2.
 Censuræ ad ecclesiam 275. c. 1.
 Censuræ regalis 168. c. 2. 175. c. 1.
 Censuræ duodecim denariorum ad ecclesiam
 258. c. 1. super immobilia 558.
 Centena 274. c. 1. 331. c. 1.
 Centenæ Germanorum 86. c. 2. III. c. 2.
 Centenarij placium 252. c. 2.
 Centenarius 86. c. 1. 90. c. 1. 168. c. 1.
 331. 403. c. 1.
 Centurarii differunt a Centenariis 87. c. 1.
 Cerei librales 196. c. 2.
 Cervus domesticus 70. c. 2.
 Cessio ad filium 260. c. 1.
 Cessio ad ecclesiam 253. c. 1. 257. c. 2.
 Ch pro sch positum 39. c. 2. 49. c. 1.
 Chadoindi nomen, unde 14. c. 1.
 Chadoindomannus dux Aleman. 14. c. 1.
 Chaeroneo 50. c. 2.
 Chalda china fichte 65. c. 1.
 Chalde china chamin 64. c. 2.
 Chalib sub dupio 82. c. 2.
 Chalt, composio 20. c. 1. 39. c. 2. 45. c.
 1. 65. c. 1. 88. c. 1.
 Cham pro heim 79. c. 2.
 Chamestala 84. c. 2.
 Chamfuvic 395. c. 2.
 Chamin 63. c. 2. 64.
 Chami theuto 26. c. 2.
 Chamni, manus 52. c. 2.
 Chamstala 71. c. 1.
 Chamutevo 26. c. 2.
 Cham zyaeco 53. c. 2.
 Chanafwido 39. c. 1.
 Chanco 76. c. 2.
 Changer, Gall. 74. c. 1.
 Changichaldo 39. c. 2.
 Channa chlora 65. c. 2.
 Char pro aratro 76. c. 2.
 Charfrido 49. c. 1.
 Charta traditionis rerum ad Ecclesiam 323.
 Charta audientialis 210. c. 1. paricla 216.
 c. 1.
 Chartula redemptionalis 265. c. 1.
 Chartularii 239.
 Chartularius homo 176. c. 2.
 Chengisto 77. c. 1.
 Cheo mosido 99. c. 1.
 Cherecheto 25. c. 2.
 Cherenno 69. c. 2.
 Cheristaduna 45. c. 2. 100. c. 1.
 Chervioburgus 51. c. 1.
 Cheval, Gall. 54. c. 2.
 Chevre, unde 27. c. 1.
 Childebertus Rex Franc. 12.
 Chlanina 66. c. 1.
 Chobinan, castrare 78. c. 2.
 Cborepiscopi 403. c. 1.
 Chose, Gall. unde 43. c. 2.
 Chranohari 389. c. 2.
 Chredunia 23. c. 2.
 Chren ceude 102. c. 1.
 Chrenecruda 27. c. 2. 102. c. 1.
 Chreo, cadaver 44. c. 2. 73. c. 2.
 Chreoburgio 100. c. 2.
 Chreodiba 110. c. 2.
 Chreomordo 99. c. 1.
 Chreo mosdo 44. c. 2. 46. c. 1.
 Chreotarfino 100. c. 2.
 Christi corpus & sanguinem consecrare 250.
 c. 2.
 Christiao 23. c. 1.
 Cht in fine dictionis omiffum 38. c. 1.
 Chul de china chamin 65. c. 1.
 Channa, centena 22, 28. c. 2. III. c. 2. III2.
 Chunni cleura 65. c. 2.
 Chuunovano 29. c. 1.
 Ciconiæ veneratio 30. c. 2.
 Cinædus 66. c. 2.
 Cineverdunia, quid 306. c. 1.
 Cingulum, dominationis signum 103. c. 2.
 Cinnitus pro cinædo 66. c. 2.
 Cinomanicæ civitatis Episcopus 254. c. 1.
 Cires, delator 68. c. 2.
 Cifcranna 38. c. 1.
 Civium concessio pro Episcopo 192. c. 2.
 Clamare, vocare 67. c. 1.
 Clamatores 167. c. 1.
 Claudaticum 449. c. 2.
 Claudicationis plaga 369. c. 2.
 Claudius Dux Franc. 14. c. 1.
 Clavis, pro loco clauso 32. c. 1.
 Clausura, locus clausus 33. c. 2. in aqua si
 quis clausuram fecerit 342. c. 2.
 Cleda, crates 318. c. 1.
 Clerici olim fieri non poterant absque con-
 sensu Regis 202. qui nihil habentes con-
 fecrati sunt 251. c. 2. sine proprii Epi-
 scopi licentia peregrinari non possunt 253.
 c. 1. debent intercedere pro reis ad Eccle-
 siam confugientibus 275. c. 1.
 Clerici injuria affecti & occisi 327. c. 2. non
 omnes privilegio civili in æstimatione ca-
 pitis gaudent 327. regulariter vivant 392.
 c. 1. capillos non nutriant 396. c. 2.
 Clericum alienum nemo recipiat 397. c. 2.
 Clericus qui in monasterio tonforatur 222.
 c. 2.
 Clida, crates 317. c. 2.
 Clocca, campana 55. c. 2.
 Clodionis regia 11. c. 1.
 Clodoveus Rex Franc. 4. 9. c. 1. ejus ba-
 ptisma 9. c. 2. sorores 10. c. 1.
 Clotharius Rex Franc. 12. c. 2. Clotharii
 Decretio 119, 120.
 Coccineum pallium 413. c. 1.
 Cocinare, coquere 108. c. 1.
 Codardo Ital. unde 68. c. 1.
 Codicilla 424. c. 1.
 Cæno perfundi ignominiosum 67. c. 2.
 Cognomina familiarum 367. c. 1.
 Colaphus pro colpus 86. c. 2.
 Collaudatio pro fratribus defunctis 394.
 Collectare 85. c. 1.

- Collectarii 403. c. 1.
 Collocare solem 284. c. 2.
 Colonæ comprobatio 272. c. 1.
 Colonaticum 259. c. 1.
 Coloni non erant servi, obnoxia tamen for-
 tis & conditionis 247. c. 2. Coloni cen-
 siti 448. c. 2.
 Coloni ecclesiastici quid debeant ecclesiæ 328.
 c. 2. 362.
 Colonia Agrippina 298. c. 2.
 Colonica 211. c. 1.
 Coloniolum 249. c. 1.
 Colonus Ecclesiæ occisus 326. c. 2.
 Colonus evindicatus 246. c. 1.
 Colpus 49. c. 1.
 Columbae in sepulchris repositae 46. c. 1.
 Comam capitis deponere in monasterio 222.
 c. 2. deponerant qui Clerici fiebant 202.
 222. c. 2.
 Comater 469. c. 1.
 Comatus, honorificus titulus 12. c. 2.
 Comes 331. c. 1. stet cum Episcopo 399.
 c. 1.
 Comes Senior 402. c. 1.
 Comes Junior 402. c. 1.
 Comes palatii 216. c. 1. 261. c. 1.
 Comitatus actio 193. c. 2.
 Comitatus in centenas distributi erant 274.
 c. 1.
 Comites fratres a Principe vocabantur 259.
 c. 1. Comitum officium 175.
 Comites Palatii 403. c. 1.
 Comitatus pro districtu vel Comitatu 404. c. 1.
 Commendare se alicui est fidelitatem promit-
 tere 201. c. 2.
 Commendatitia de re vendita 275.
 Commendatitia literæ 244. c. 1. & seq. 253.
 c. 2.
 Commendatitia pro peregrino 252. c. 2.
 Commentariensis 403. c. 2.
 Commercium 264. c. 1.
 Commixtum nigma 412. c. 1.
 Commorlus gruarius 307. c. 2.
 Commutatio 385. c. 1.
 Commutatio inter Principem & Ecclesiam
 210. c. 1.
 Commutatio inter duos Abbates 273. c. 1.
 Commutationes de terris 255. c. 2.
 Compagnon, socius 107. c. 2.
 Companies, societas 107. c. 2.
 Companium, locus praelii 107. c. 1.
 Comparare pro emere 255. c. 1.
 Compensum pro compensatione 236. c. 2.
 Componere & satisfacere 216. c. 1.
 Compositionis epistola 229.
 Compositionum Salicarum index 112. 113.
 Computus ecclesiasticus 164. c. 2.
 Con pro cum 307. c. 2.
 Concacatus 67. c. 2.
 Concambium 211. c. 2. 236. c. 1. 2. 424.
 c. 2.
 Concamiatura inter duos Abbates 273. c. 1.
 Concupulare 32. c. 1. 278. c. 2.
 Conchagatus 138. c. 1. 281. c. 1.
 Concida 48. c. 2. 279. c. 2.
 Concilium provinciale indictum 412.
 Concisa, sepimentum 132. c. 1. 279. c. 2.
 281. c. 1.
 Conculcatoria quam Abbas facit ad homi-
 nem suum 272. c. 1.
 Condemnare, damno afficere, damnum dare
 154. c. 2.
 Condirgere 257. c. 2. 266. c. 1. & seq.
 Conditio, negotium, res 115. c. 1.
 Condonare per situcam 198. c. 2.
 Conjectare, in unum conferre 85. c. 1. 144.
 c. 1.
 Conjectus, contributio 160. c. 1.
 Conigastus unde 11. c. 1.
 Conjugia incesta ne fiant 392. c. 2.
 Conjurare manu septima 216. c. 1. 217. c. 1.
 Conjurare cum duodecim francis 249. c. 2.
 Conjuratores 93. c. 1. 147. c. 1. 284. c. 1.
 duodecim 238. c. 2.
 Conludium, compactum 119. c. 1.
 Conquestus pro conquestione 427. c. 2.
 Conradi Caretan. Ducis & Veron. Comi-
 tis matrimonium prohibuit 40.
 Consilarii 403. c. 1.
 Confobrinae matrimonium 40.
 Conspirationes 167. c. 2.
 Constantiensis Ecclesia 404. c. 1.
 Constatini lex de manumissionibus in eccle-
 sia 268. c. 1.
 Constris 262. c. 1.
 Consuetudines injustae 174. c. 1.
 Consuetudo, id est, lex Salica, Ripuaria,
 & similes 229. c. 2.
 Consules adscribuntur tabulis emptionis 241.
 c. 1.
 Contemplatio superna, quid 365. c. 1.
 Contrada Italice ex Hundreda 331. c. 1.
 Contradrum 452. c. 2.
 Contribules 450. c. 2.
 Contubernium 41. c. 1. 271. c. 1. Contuber-
 nii explicatio 144. c. 1.
 Conturno faciente 231. c. 2.
 Conucula, colus 312. c. 1.
 Conventientia 230. c. 1.
 Conventus secundum antiquam consuetudinem
 fiat 331. c. 1.
 Convicia Francorum 66. c. 2. & seq.
 Conviva Regis 83. c. 1. ad communionem
 admittendus 143. c. 2. 282. c. 2.
 Convivae quot esse debeant in uno convivio
 144. c. 2.
 Convivii Lex 334. c. 1. 2.
 Copadium, frustum 78. c. 2.
 Corium servi redimere 129. c. 1.
 Cornu altaris 251. c. 1.
 Corona sacerdotalis 244. c. 1. beatitudinis
 vestrae 209. c. 1.
 Corpus, cadaver 99. c. 1.
 Corpus & sanguinem dominicum consecrare
 250. c. 2.
 Corpora expoliata 99. c. 1. 319. c. 1.
 Cortina dono missa 408. c. 1.
 Cortinum 429. c. 2.
 Corylus, index metallorum abditorum 316.
 c. 1. 395. c. 2.
 Costus 196. c. 1.
 Couard Gall. unde 68. c. 1.
 Cour, unde 31. c. 1.
 Courtaud, Gall. equus cauda carens 141. c. 2.
 Cou-

- Coudre etymologia 281. c. 1.
 Coxa abscissio 343. c. 2. 346. c. 1. 2.
 Crimina olim certa pecunie summa aestima-
 bantur 234. c. 2.
 Crinitus pro nobili 59.
 Crinosus, ingenuus 116. c. 2.
 Grosna 468. c. 1.
 Grosna. *Vide Grosna.*
 Crucis iudicium 170. c. 1. 395. c. 2. 396.
 c. 1.
 Crux evindicata 272. c. 2.
 Cubicularii 208. c. 2.
 Cuisine, Gall. unde 108. c. 1.
 Culcare solem 140. c. 2. 147. c. 2. 282.
 c. 1.
 Culmina minorum ædificiorum si quis ejece-
 rit 377. c. 2.
 Culmas, traditionis signum 74. c. 2. 90. c. 1.
 Culpa pro colpo five icu 50. c. 2.
 Cultellus, *coudre* 281. c. 1. Cultellus sexau-
 drus 109. c. 2.
 Cuncida 48. c. 2.
 Cuptare 103. c. 1.
 Custodi, quid 342. c. 2.
 Curia pro aula 31. c. 2. publica 267.
 Curia Superior 481.
 Curia Inferior Hierosolymæ 479. dicta *la Bas-
 sa Corre* 484. Curia Inferioris quedam con-
 suetudines 501. 517. c. 2. 518. c. 1. 527.
 c. 2. 547. c. 2. *et seq.*
 Curiales 241. c. 1. 267. c. 2.
 Curtare, abscindere 60. c. 1. 141. c. 2.
 Curtes monasterii 263. c. 2.
 Curticula 447. c. 1.
 Curtile, Curtilis 428. c. 2. 436. c. 2. 439.
 c. 2. 444. c. 1.
 Curtis 425. c. 2. 436. c. 2. 447. c. 1. 453.
 c. 1. clausa 434. c. 1. 437. c. 1. 439. c. 1.
 440. c. 2. recta 423. c. 1.
 Curtis dissipatio 378. c. 2. in curtem alter-
 rius si per vim quis intraverit 379. c. 1.
 Curtis & mansus synonyma 278. c. 1.
 Curtis, quid & unde 31. filci 248. c. 2.
 Curtis publica Reginum 405. c. 1.
 Curtis regalis Rotuvila 406. c. 2.
 Curtis, seu fiscus 405. c. 1.
 Custores 435. c. 2.
 Cultrix 262. c. 1.
 Curis privatio, pro fustigatione 412. c. 1.
 Cygnus, domestica avis 30. c. 2.
 Cyminus 196. c. 1.
- D**
 Achas 32. c. 2.
 Damnietas 212. c. 2. 235. c. 1.
 Damnum in messe 318. c. 2.
 Dapifer seu Senescallus 208. c. 1.
 Daudinariæ 73. c. 2.
 De pro propter 34. c. 1.
 Debilitas pro mutilatione 63. c. 2. 299. c.
 1. 302. c. 1.
 Debitores 497. 498. 499. 500.
 Decariæ decem Centenam conficiebant 363.
Tom. II.
 Decanus, iudex minor 86. c. 1. 252. c. 2.
 363. 403. c. 1.
 Decenæ 363. c. 2.
 Decima 169. c. 1. litis 203. Decimæ dan-
 dæ ad novas Ecclesias 253. c. 2. 392. c. 1.
 Decisiones Rotæ 417. c. 1.
 Decken 32. c. 2.
 Decoreæ 379. c. 2.
 Decoriare equos 78. c. 2.
 Decorticare 57. c. 2. 78. c. 2. 79. c. 1. 153.
 c. 2. 281. c. 1.
 Decotare 79. c. 1.
 Decuriones 403. c. 1.
 Defensor 241. c. 1. 2. 267. c. 1.
 Deforis, Gall. *dehors* 33. c. 1.
 Deger, sufficiens 103. c. 2.
 Deintro 21. c. 1. 32. c. 2.
 Deintus pro intus 31. c. 1.
 Delator, convicium 68. c. 2. delatorum in-
 famia & pœnæ 138. c. 1.
 Delatura 21. c. 1. id est, fredum 124. c. 1.
 277. c. 2.
 Deliberatio, id est, traditio 271.
 Delicta olim certa pecunie summa aestima-
 bantur 234. c. 2.
 Demandare, id est, jubere 276. c. 1.
 Deminutio 199. c. 1.
 Denariale præceptum 204. c. 1.
 Denarialem hominem si quis occiderit 397.
 c. 1.
 Denariales, qui ante Regem liberati fuerant,
 Regem patronum & defensorem habebant
 239. c. 2.
 Denarialis charta 257. c. 1.
 Denariatus homo 311. c. 1.
 Denarii boni 170. c. 1. 174. c. 2.
 Denarii tredecim dandi sponse 270. 282. c. 1.
 Denario jactante secundum legem Salicam 135.
 204. c. 2. 257. c. 1. 264. c. 2.
 Denarius 17. c. 2. 18. c. 1.
 Dentium excussorum compositio 338. c. 1.
 Dento, Ital. 21. c. 1.
 Descargare 281. c. 1.
 Desenbergæ 11. c. 2.
 Despectiones 101. c. 1.
 Desso, Ital. 21. c. 1.
 Dessous, Gall. 32. c. 2.
 Desub pro sub 32. c. 2.
 Detricare, impedire 114. c. 1.
 Devotare 448. c. 1.
 Deus, unde 26. c. 2.
 Dextralia, armillæ 160. c. 2.
 Dextri 255. c. 2.
 Diacedrinus color 413.
 Diaconorum dignitas 403. c. 1.
 Diaconorum & Presbyterorum injuriæ & oc-
 cisionis 327. c. 1. 360. c. 2. 361. c. 1. ne
 habitent cum mulieribus 362. c. 1.
 Dianzi, Ital. 21. c. 1.
 Diba, dibio, deba, &c. incenderit 46. c. 2.
 Diban, urere, incendere 109. c. 1. 110. c. 2.
 Dichten & Dichter, unde 10. c. 2.
 Dictare pro componere 10. c. 2.
 Dies felicissimus nuptialis 261. c. 1. 270. c. 2.
 Dies dominici sanctificentur 371. 393. c. 1.
 Dies tantos facere in servitio alicujus 237. c. 1.
 Ccc Dief.

- Diesburg, moas 11. c. 2.
 Diesta 11. c. 1.
 Diethemium 11. c. 1.
 Dietesburgum 11. c. 2.
Diervo, Ital. 21. c. 1.
 Diffidatio 120. c. 1.
 Diger, sufficiens 103. c. 2.
 Digitorum vulnera 346. c. 2. 347. c. 1. elevatio in judiciis 349. 350.
 Digitus medius infamis 64. c. 2.
 Digitus sponfalicius 64. c. 2.
 Dignabilis affatus, rescriptus 243. c. 2. 244. c. 1.
 Dignitates mundanæ & ecclesiasticæ 402. c. 2.
 Ding, iudicium 8. c. 1.
 Dingolwingæ habetur Concilium Bavaricum 393. & seq.
 Dingitag, unde 26. c. 2.
Diobis nomen, unde 26. c. 2.
 Directum, apex galeæ 307. c. 2.
 Dirne, puella 35. c. 1. 41. c. 1.
 Discargare, Gall. *decharger* 136. c. 2.
 Discarrare, Gall. *decharger* 55. c. 2.
 Disciplina ecclesiastica 164. c. 2. corporalis 237. c. 1. 275. c. 2. supra dorsum 276. c. 2. ad fervos 273. c. 1. disciplinam imponendi mancipiis potestatem habet dominus 255. c. 2.
 Dismanuare 259. c. 1.
 Disparagia 383. c. 1.
 Disparium 11. c. 1. quid significet 26. c. 2.
 Distringere, decinere 160. c. 2. 261. c. 2.
 Divisio immobilium 558.
 Divisio inter fratres 274. c. 1.
 Divo, furaverit 70. c. 1.
 Divortium olim licitum 238. c. 1.
 Doctus canis 28. c. 2.
 Dodobertus presbyter 253. c. 2.
 Doe-burgum 11. c. 2.
 Doctel, Sax. postis 102. c. 2.
 Dolleoniis (Lucius) formulas antiquas edit in usum Regni Italici 459. & seq.
 Dom, Ecclesia cathedralis, unde 303. c. 2. 304. c. 1.
 Domalis caballus 424. c. 1.
Domane, Ital. 21. c. 1.
 Domestici Regis 245. c. 1. 2. Domesticorum actiones, id est, territoria 218. c. 1.
 Dominica, ecclesia 303. 304. c. 1.
 Dominicæ festivitatis resurrectionisque mysteria 243. Dominicæ nativitatibus adventus 243. c. 2. 244. c. 1.
 Dominicata casa 441. c. 2.
 Dominicum 452. c. 2.
 Dominicus dies sanctificetur 332. c. 2.
 Domitor barbararum nationum Carolus Crasus 405. c. 1.
 Domicellus 245. c. 2.
 Domus Episcopi 251. c. 1.
 Domus incensio 377. c. 1. dissipatio 378. c. 1. in domum per violentiam si quis intraverit 379. c. 1. domum si quis effoderit 395. c. 1. in qua mortuus sepultus fuerit 536. c. 1.
 Donaria a Ludovico juniore Germ. Rege ad Ludovicum Balbum missa 408. c. 1.
 Donatio quam pater facit filio suo 271. c. 2. 272. c. 1. ad filios 266. c. 2. de parva re ad Ecclesiam 226. c. 1. ad Casam Dei 261. c. 2. 274. c. 1. ad monasterium 223. facta in sponsa 270. c. 2. quam homo donat ad suam parentem 273. c. 2. mutua inter virum & uxorem 197. 227. c. 1.
 Donationes 423. c. 1. 518. c. 1. 523. c. 2. 524. c. 1. 554. 555. 556. factæ 172.
 Donationes ad ecclesias factæ pro remedio animæ & peccatorum remissione 220.
 Donationis epistola 262.
 Donationum regiarum formulæ 199. c. 2. 200.
 Dorf, villa 46. c. 1.
 Dorfo componere, vapulare 118. c. 2.
 Dos Ecclesiæ noviter edificatæ 253.
 Dos legitima e mariti bonis 336. c. 1. uxori sine filiis relicte contradicta 336. c. 2. de dote 423. c. 1.
 Dotis libellus 228. c. 1. 230. c. 2. 266. c. 2. 267.
 Dracehalt 23. c. 1.
 Drachma 18.
 Drapalia 261. c. 2. 265. c. 1. 271. c. 2. 273. c. 1.
 Drey, tres 84. c. 2. 85. c. 2. 107. c. 2.
 Droffel, avis 30. c. 2.
 Druche lennici 84. c. 2.
 Druchte, id est, sponsata 130. c. 1. 279. c. 1.
 Druchte lidio 85. c. 2.
 Drudes 39. c. 2.
 Druthe, sponsa 39. c. 2.
 Drutum, jus 452. c. 2.
 Ducaria crofa 23. c. 2.
 Ducarius, Hertzog 23. c. 1.
 Ducatus actio 193. c. 2.
 Ducere pro proficisci, ire 39. c. 2.
 Duellum 93. c. 2. successit iurejurando 217. c. 1.
 Duisburgum 11. c. 1.
 Dupio, abyssus 82. c. 2.
 Dura, urbs 298. c. 1.
 Durem 452. c. 2.
 Duropellum, limen 102. c. 2.
 Durpulum, id est liminare seu vestibulum 285. c. 2.
 Dutchen 62. c. 2.
 Duve, furtum 70. c. 1.
 Duumviri 403. c. 1.
 Dux si malus vel rebellis fuerit 365. c. 1. de Ducis morte si quis consiliatus fuerit 362. c. 2. 363. c. 1. si eum occiderit 363. c. 1. si quis contra illum seditionem excitaverit 363. c. 1. si Ducum filii protervi fuerint 365. c. 1. in Ducis curte si quis scandalum commiserit 365. c. 2. aut aliquid furaverit *ibid.* Ducis iussionem si quis contempserit 366. c. 1. Ducum genealogia & honores 366. c. 2. 367. c. 1. Ducum dignitas 403. c. 1. electio 362.

E

- E cum *A* commutatum 26. c. 2.
 E præpositum vocibus ab scilicet incipientibus 34. c. 1.
 Ebroinus Archiepiscopus Biturigenis 253. c. 2.
 Eca-

- Ecapelatus 466. c. 1.
 Ecclesia baptismalis 404. c. 1.
 Ecclesia 448. c. 1. res sine charta nullus possideat 328. c. 1. res vel mancipia Presbyter non vendat *ibid.* poena eorum qui de Ecclesiis aliquid vi abstraxerint 324. c. 2. vel furaverint, earumque servum occiderint 326. c. 1. 359. 360. c. 1. 396. c. 1. aut colonum 326. c. 2.
 Ecclesia & atria sanctis reliquiis consecrata 171. c. 2.
 Ecclesia quomodo dicitur variis linguis 303.
 Ecclesia polluuntur per homicidium 324. c. 2. illesae sint 391. c. 1. 397. c. 1.
 Ecclesia noviter edificata dos 253.
 Ecclesia servum fugitivum si quis receperit 328. c. 1. servi quae tributa solvere debeant 328. c. 2.
 Ecclesiae privilegia 548. c. 1. Ecclesiam coloni 328. c. 2. ad Ecclesiam res suas donare cuique liceat 358. 393. c. 1. Ecclesiam fraudare prohibetur 359. c. 1. 391. c. 2. 491. c. 2. Ecclesiam servum si quis ad fugiendum suaserit 359. c. 2. Ecclesiae res si quis igne cremaverit 360. c. 1. ministros si quis percusserit vel occiderit 360. c. 2. hereditas 393. c. 1. Ecclesiae iustitias habeant 398. c. 1.
 Ecclesiarum honor 171. c. 1. Ad Ecclesias confugientes sint tuti 324. 360.
 Ecclesiarum res distrahi aut alienari non possunt 225. c. 1.
 Edelman, unde ita dicitur 38. c. 2.
 Educere se per legem 235. c. 2.
 Effodere hominem liberum & feminam de terra 335. c. 1.
 Eynain, canis 27. c. 2.
 Ehe, matrimonium 41. c. 1. 86. c. 1.
 Eid, iuramentum 111. c. 1.
 Eilf, undecim 111. c. 1.
 Eingeben, medicamenta praebere 50. c. 1.
 Eingeweide 50. c. 1.
 Elaborare, acquirere 89. c. 2. 283. c. 2.
 Eibiz, cygnus 30. c. 2.
 Eleemosynarum laus & gratia 221.
 Elidiat 249. c. 1. 250. c. 1. 266. c. 1.
 Elitigatus 250. c. 1. 271. 272. 275. c. 2.
 Elocationes 63. c. 1.
 Emeliorata res 223. c. 2. 226. c. 1.
 Empiricus servus 430. c. 1.
 Emunitas regia 186. c. 2. sanctorum 262. c. 2.
 Emuniter 241. c. 1.
 Emutare 230. *seq.* 236. 238. c. 2.
 Ened, anas 30. c. 1.
 Enherber etymologia 280. c. 1.
 Epee, gladius 307. c. 1.
 Episcopi electio concessa 404.
 Episcopi stent cum Comitibus 399. c. 1.
 Episcopi juxta regulam vivant 393. c. 1.
 Episcopi patres vocantur 208. c. 1. olim omnes vocabantur sancti 182. c. 1.
 Episcopi debent intercedere pro reis ad Ecclesiam confugientibus 275. c. 1. olim solebant Coepiscopos, Reges & amicos visitare per epistolas in praecipuis solemnitatibus 243. c. 1.
 Episcopium, domus Episcopi 251. c. 1.
 Episcoporum electiones quomodo antiquitus factae a Regibus Francorum 191. 192. 361. c. 1. & 2 populo 361.
 Episcoporum auctoritas in monasteria 182. 183. 221. c. 2.
 Episcoporum dignitas 403. c. 1. injuriis puniuntur 320. c. 2. & occisio 327. c. 1.
 Episcopum si quis occiderit 361. c. 1.
 Episcopus de homicidio, de fornicatione, & de consensu hostili damnatur 361. c. 2.
 Episcopi potestas 391. c. 2. 398. c. 2.
 Epistola adfariuz 309. c. 2.
 Epistola Formata 406. c. 2. 407. c. 1. epistola pro instrumento 423. c. 2. 438. c. 2. 439. c. 1.
 Epistola donationis 262. c. 1. securitatis 271. c. 2. conculcatoria 271. c. 1. compositionalis 230. c. 1.
 Epistolae duae uno tenore conscriptae 228. 229. 236. c. 2. 238. c. 2. 239. 255.
 Equulei figura 80.
 Equum si quis in pignus acceperit 343. c. 1.
 Erbelein 446. c. 1.
 Erfurtum, civitas 167. c. 1.
 Erigowe pagus 401. c. 2.
 Eschanfon etymologia 278. c. 2.
 Eseluse etymologia 280. c. 1.
 Escrenes etymologia 278. c. 2. 279. c. 1.
 Escuriz etymologia 279. c. 2.
 Estre, esse 111. c. 1.
 Etarcharta 378. c. 2.
 Eva, lex 47. c. 1. 325. c. 2. 399. c. 1.
 Evacuatoria 237. c. 1. 240. c. 1.
 Evectio minitrandae legis 196.
 Evindicare 227. 228. c. 1. 246. *seq.* 269.
 Evindicatus 271.
 Evinlitale iudicium 215. c. 2.
 Eulogiae 244. c. 1. & *seq.* 243. Eulogiarum varia significatio 243. c. 1.
 Exadonare, idoneum reddere 327. c. 2.
 Exaquare 230. c. 1. 261. c. 2. 265. c. 1. & *seq.*
 Exaquario 203. c. 1.
 Exarum, quod id 386. c. 1.
 Excambium 401. c. 1.
 Excervicare 72. c. 1.
 Exclusa 54. c. 1.
 Excommunicatio 116. c. 2.
 Excorticare 78. c. 2. 282. c. 2.
 Ex urtare, caudam caballi abscindere 141. c. 2. 282. c. 2.
 Excutere, absclagen 63. c. 2.
 Exemptionum monasticarum usus exagitatus 180.
 Exemptionis charta 404. c. 1.
 Exercitum si quis commoverit 329. c. 1. in exercitu si quis furtum fecerit *ibid.* 364. c. 1. in exercitu si quis scandalum excitaverit 363. c. 2.
 Exhereditatio 529.
 Exitum se facere 256. 261. c. 2.
 Exmala leudi 61. c. 2.
 Exorcista 403. c. 2.
 Exspoliatio corporum 310. c. 1.
 Exspoliationes 44. c. 1.
 Extelarius cervus 70. c. 2.
 Extrabo 67. c. 1.

- Extraneum hominem si quis in loco filiorum adoptaverit 230. c. 1.
 Eydoræ fluvii nomen, unde 48. c. 2.
 Ezzifezun 378. c. 2.
- F**
- F** Abaria 55. c. 2.
 Faber ferrarius si occisus fuerit 348. c. 2.
 Fabricaturæ 228. c. 2. 231. c. 1. 261. c. 1.
 Fabulare, pacifici 36. c. 2.
 Facultaticula 221. c. 2.
 Fahs, crines 60. c. 1.
 Faïda vel faïdum quid 119. 173. c. 2.
 Fal, maleficium, rapina 52. c. 1. 79. c. 2.
 Falcerus laudator 189. c. 1.
 Fal cham 79. c. 2.
 Falla, decipula, fallacia 31. c. 1.
 Fallire 132. c. 1.
 Falfare, falsum quid esse declarare 176. c. 2.
 Falfator 67. c. 1.
 Falsch, falsus 31. c. 1. 92. c. 2.
 Falsicia lex 424. c. 1. 430. c. 1.
 Familiæ Ecclesiæ 251. c. 1.
 Famulatus 36. c. 2.
 Fara, generatio 21. c. 2.
 Farfalius, adfalfatio 117. c. 1.
 Farinarium pro molendino 54. c. 1.
 Farinarium, id est piltrinum 280. c. 1.
 Farre 26. c. 1.
 Fafwiroto 388. c. 1.
 Fecho, pecus 27. c. 1.
 Fehde, diffidatio 119. c. 2.
 Feind, inimicus, unde 119. c. 2.
 Feisfecho 27. c. 1.
 Feist, unde 27. c. 1.
 Fel, falsus 92. c. 2.
 Feld, campus 83. c. 2.
 Feltortus quid 92.
 Feltrix, canis 29. c. 1.
 Feminam si quis percusserit 344. c. 2. Feminam ingenuam trahere 279. c. 1. Feminis in ministerio Ducis si aliquid contra legem factum fuerit 330. c. 1. si femina baronem subdolum clamaverit 347. c. 1. feminam si quis striam aut herbariam dixerit 347. liberam si quis venderit 385. c. 1.
 Feodum 446. c. 1.
 Ferramentum molendini 54. c. 2.
 Ferri candentis probatio 93. c. 2. 97. 291. 292. 453. *¶* *seq.* in ferro pretium 429. c. 1.
 Ferrum mulinarium si quis involaverit 346. c. 1.
 Ferthebero 72. c. 2.
 Festuca 198. c. 1. 230. c. 2. 234. c. 2. 248. c. 1. 256. c. 1. 261. c. 2. 262. c. 2.
 Festuca in traditione & aliis actibus judicialibus 74. c. 2. 90. c. 1.
 Festuca in sinum projecta 283. c. 2.
 Festuca intercurrens 316. c. 2. cum Festuca fidem facere 302. c. 2.
 Festuca pro actione legitima 316. c. 2.
 Fet, unde 27. c. 1.
 Feuda 104. 445. c. 1. 446. c. 1.
 Fi abominandi formula, unde 119. c. 2. ¶
- Fidei iutores tollere 189. c. 2. 263. c. 2.
 Fides facta 94. c. 1.
 Fif, quinque 22. c. 2.
 Filia, puella 109. c. 1.
 Filia quomodo ab alodii paterni hereditate exclusæ 105. c. 1. 106. 152. c. 2. 265. c. 2. 286. c. 1.
 Filiam non desponsatam si quis acceperit 335. c. 2. 336. c. 1.
 Filiastra 421. c. 2.
 Filii post mortem patris hereditatem æqualiter dividant 343. c. 2. 383. c. 2. non vero ex matre ancilla *ibid.*
 Filii, liberi 105. c. 1. naturales qui dicantur 266. c. 2.
 Filius Ducis si contra patrem suum surrexerit 330. c. 2.
 Filius uxoris, quam alter rapuit, ad priorem maritum pertinet 335. c. 1.
 Filtortus, quid 92. c. 1. 284. c. 1.
 Filtra 438. c. 1.
 Finger, unde 64. c. 1.
 Firmamentum pro recto 37. c. 1.
 Firmare, sacramento se obligare 118. c. 2.
 Firmitas 385. c. 2.
 Firsfalli 377. c. 2.
 Firsful 378. c. 1.
 Fiscalinæ uxores 168. c. 2.
 Fiscalia villæ 245. c. 2.
 Fiscalinus pro colono 39. c. 1. 320. c. 1.
 Fiscare, in fiscum redigere 89. c. 1. 96. c. 1.
 Fisco sociato 224. c. 1. focio 254. c. 2. 255. c. 2. discutiente 270. c. 1. 271. c. 1.
 Fiscus, quid sit 89. c. 1. 311. c. 1. 405. c. 1.
 Fistuca juridica 90. *V.* Festuca.
 Fitter, quatuor 21. c. 2.
 Flagellatio 81. c. 2.
 Flenere 53. c. 1.
 Floete, ratis 53. c. 1.
 Florentinus Episcopus 407. c. 2.
 Focjchakra 21. c. 2.
 Focum nemo hospitibus deneget 252. c. 2.
 Fœnile 279. c. 2.
 Fole, pullus 35. c. 1. 78. c. 1.
 Folleist, auxilium 91. c. 2.
 Follis 18.
 Foltorn, torquere 80. c. 1.
 Fontem si quis coinquinaverit 379. c. 1.
 Fontes sacri 278. c. 1.
 Forasmitio, quid 161. c. 2.
 Forasta 429. c. 1.
 Forbannitus homo 319. c. 2.
 Forbattutus, quid 117. c. 1. 258. c. 2. 317. c. 2.
 Forchemium, civitas 167. c. 1.
 Forcia 210. c. 1. 259.
 Fordro, repetitor, postulator 306. c. 2.
 Forella 430. c. 1.
 Forfactus, privatus 318. c. 1.
 Foris pro extra 33. c. 1. 37. c. 2.
 Formariage 135. c. 1.
 Formata Epistola 253. c. 2. 273. c. 2. 275. c. 2. 406. c. 2. 407. c. 2.
 Formulæ rituales 291. 453.
 Formulæ Astaticæ 291. 401.
 Formulæ antiquæ in usum Regni Italici 459. 465. *¶* *seq.* aliæ 471. *¶* *seq.*

Forster, Frobenius 391. c. 1.
 Fortuna, *aventure* 89. c. 2.
Frais, sumtus 21. c. 1. 39. c. 1.
 Framea 172. c. 1.
 Franci duas leges habebant 123. c. 2.
 Francorum Regum effigies 9. c. 1.
 Francorum conventus solennis mense Martio 115. c. 1.
 Francorum aurea moneta 9. c. 2.
 Francorum fœdus cum Romanis 9. c. 1.
 Francorum pœna minor quam Romanorum 131. c. 1. 139. c. 1.
 Francorum conversio 9. c. 2.
 Francus homo 77. c. 2. 81. c. 2. 176. c. 1.
 Francus pro libero 36. c. 2. 248. c. 1.
 Frastuq. 65. c. 1.
 Fratricidium 333. c. 1.
 Freda exigenda 263.
 Freda non exigenda ante facinus compositum 39. c. 1.
 Fredos concessos possidere 186. c. 2.
 Fredum, sumtus judiciales 21. c. 1. 119. c. 1.
 Fredum, compositio, fisco debita pro pace 39. c. 1. 49. c. 1. 95. c. 2. 331. c. 2.
 Fredi definitio 188. c. 1. 279. c. 1. 324.
 Fredum pro furto 330. c. 1.
 Freodo 24. c. 2.
 Fretæ de cervisa 412. c. 1.
 Freyen, matrimonium inire 109. c. 1.
 Fridum, solutio multa 95. c. 2.
 Frisra sigena 109. c. 1.
 Frilazin 373. c. 1.
 Frioblitta 50. c. 1.
 Friofald 83. c. 1.
 Frio sultovo 79. c. 2.
 Friolafia, liberta 41. c. 2.
 Frisch, recens 411. c. 2.
 Frisinga, qui 413.
 Frisinga, Friskinga, Frischenga 423. c. 2. 432. c. 2. 438. c. 2. 439. c. 1.
 Frœschling, porcus sylvelter anniculus 411.
 Fugitivi Clerici & laici 168. c. 1.
 Fulco Comes Andegavorum 239. c. 1.
 Fur nocturnus 375. c. 1. si quis de fure aliquid comparaverit 375. c. 2. in furto moriuus 396. c. 2.
 Furare 124. c. 1.
 Furbattudus homo 317. c. 2.
 Furca pro patibulo 83. c. 2.
 Fures si quis Judex non damnaverit 396. c. 2.
 Furiolanus Archiepiscopus 403. c. 1.
 Furo 235.
 Furta 524. 525. 526. 527. c. 2.
 Furta rerum Ecclesiæ 326. c. 1. 359. in exercitu 329. c. 1. 364. c. 1. in curte Regis 330. c. 1. rerum Ducis *ibid.* in curte Ducis 365. c. 2. homini liberi 370. c. 1. 375. c. 1. liberi & servi 395. c. 1.
 Furta morte multata 375. nemo de furto compositionem accipiat ante iudicis sententiam 376.
 Furta diversa 54. c. 2. 374. c. 2. 375. c. 1. 2. 449. c. 1.
 Furta servorum 302. c. 1. quomodo puniuntur 129.
 Furti accusatus 174. c. 1. 538.
 Furti inculatus servus 80. c. 1.

Furtivæ rei occultatio 309. c. 1.
 Furtivas res si quis comparaverit 376. c. 1. aut custodiverit *ibid.* extra finem Bajoariorum non vendantur 395. c. 1.
 Furtivas res comprobare & querere 396.
 Furtum messis 381. c. 2. auri aliarumque rerum commendatarum 383. c. 1.
 Fustes alnini 106. c. 2. 286. c. 2.
 Fustibus decertare 170. c. 1.
 Fustuarium supplicium 142.
 Fydor, quatuor 21. c. 2.

G

G in S mutatur 30. c. 2.
 Ga & gau, regio 10. c. 2.
 Gaeta, capra 27. c. 2.
 Gassen, otiose circumspicere 103. c. 1.
 Gager, Gall. unde 158. c. 1.
 Gaicum monasterium 262. c. 1.
 S. Galli monasterium 401. c. 1.
 Gallia Lugdunensis 413. c. 2.
 Gamactæ, id est, percussiones 278. c. 2. 363. c. 2.
 Gamurdrit 388.
 Ganshapuch 389. c. 2.
 Ganta, anser 30. c. 1.
 Gavenes, Gall. clausuræ animalium 318. c. 2.
 Garum 196.
 Garumna fl. 92. c. 2.
 Gasachio, adverbium 94. c. 2. 148. 284. c. 2.
 Gasindo suo si quis aliquid concedere voluerit 240. c. 1. 2.
 Gastaldus 449. c. 2.
 Gavialto estre, teneri 111. c. 1.
 Gaul, equus 54. c. 2.
 Gebulskini 367. c. 2.
 Gelasii decretum 169. c. 1.
 Geld, unde 20. c. 2.
 Gelden, componere 107. c. 2.
 Gelenotte, Gall. 30. c. 2.
 Geline, Gall. gallina 30. c. 2.
 Gelt, compensatio 20. c. 2.
 Gelten, unde 20. c. 2.
 Gemahl 25. c. 1. 36. c. 2.
 Genealogiæ apud Barbaros 366.
 Geneciaria ancilla 341. c. 2.
 Genecium 341. c. 2.
 Geniculum, gradus cognationis 88. c. 1.
 Genna, equuleus 80. c. 1.
 Gentem extraneam si quis in provinciam invitaverit 329. c. 1.
 Genua alicujus impingere 266. c. 1.
 Gerra 453. c. 2.
 Gerte, virga, penis 66. c. 1.
 Gerulus pro famulo 35. c. 2.
 Gesta 242. publica sive municipalia 232. c. 2. 241. c. 1. 2. 257. c. 1. 267. c. 1.
 Geuerf, symbolum 144. c. 1.
 Gift, venenum 51. c. 1.
 Gild, quid significet 20. c. 2.
 Gildæ, id est Confraternitates 334. c. 1.
 Gladii extractio ad lectionem Evangelii 172. c. 2.
 Gladius nuptialis 86. c. 1.

- Glossographorum veterum quanta auctoritas 124. c. 1.
 Gorhi pro nimidis 68. c. 1.
 Gradus, suggestus, thronus 305. c. 2.
 Grafia, id est, comitatus 250. c. 1. 262. c. 1.
 Grafio, Comes 70. c. 1. 94. c. 2. 148. c. 1. 271. c. 2. 310. c. 1.
 Grafio iniuste invitatus 319. c. 1.
 Granica 273. c. 1.
 Granum 440. c. 1. 445. c. 2. 447. c. 2.
 Gratio occifus 98. c. 2.
 Gregorii Turonensis Episcopi laus 177.
 Grex pro armento 25. c. 2.
 Grifio, villa Caroli M. 31. c. 1.
 Grosna 467. c. 2. 468. c. 1. 477. c. 2.
 Groffitudo, crassities 81. c. 1.
 Gruarius commorfus 307. c. 2.
 Grus, avis domestica 30. c. 2.
 Grus, ardea 307. c. 2.
 Guelforum origines 14.
 Gummel, equa 78. c. 2.
 Guntramnus Rex Fr. 10. c. 1.
 Gunzo Dux Aleman. 14. c. 2.
 Gurten, cingere 31. c. 2.
 Gynecæum 34. c. 2.
- H**
- H** ab initio vocis omiffum 313. c. 1. 315. c. 1.
 H pro *ch* vel *k* 313. c. 1.
 H pro *N* 41.
 Haar, crinis 60. c. 2.
 Hadoinus Episcopus Cenomanensis 241. c. 2.
 Hæresis profliganda 534. c. 1.
 Haga, indago, sylvula circumfcripta 48. c. 2.
 Hagen, taurus 26. c. 2.
 Hagen, fepes 48. c. 2.
 Hahilinga, familia inter Bajuvarios primaria 366. c. 2.
 Hahn, Gallus 30. c. 1. 52. c. 2.
 Hain, unde 12. c. 1.
 Hallæ 282. c. 2.
 Halli, rami & calculi 82. c. 2. 83. c. 1.
 Halm, culmus, in rerum traditione 90. c. 1.
 Halsberga, munimentum colli 307. c. 2.
 Halsfache, delictum capitale 313. c. 2.
 Halten pro claudicare 64. c. 2. 65. c. 1.
 Hamallus 146. c. 2. 284. c. 2.
 Hamedii, conjuratores 93.
 Hamcland pagus 298. c. 1.
 Hand, unde 52. c. 2.
 Handeln, 74. c. 1.
 Handfchlag 62. c. 1.
 Hantelod 396. c. 2.
 Hantmah 62. c. 1.
 Hapihuhunt 389. c. 1.
 Harahum, basilica, ecclesia 292. 302.
 Harcke, rastrum 72. c. 2.
 Harengorum efus inter delicias 65. c. 2.
 Hariraida, supellex militaris 314. c. 2.
 Harouenum 107. c. 1.
 Hartegau, pagus 11. c. 2.
 Haruc, fanum 302. c. 2.
 Hasba fl. 298. c. 1.
 Hafe pro nafutulo, unde 68. c. 1.
 Hasla, corylus 82. c. 2. 316. c. 1. 395.
 Haffi cur dicantur ceci 68. c. 1.
 Hattuarie pagus 298. c. 1.
 Haupt, caput 49. c. 2.
 Haufs, domus, unde 37.
 Hayn 48. c. 2. V. Hain.
 Hecke, fepes, indago 48. c. 2. 72. c. 2.
 Heergewethe, supellex militaris 315. c. 1.
 Heim quid significet 12. c. 1. 71. c. 1. 79. c. 2.
 Heimzucht 369. c. 1.
 Helen, occultare 72. c. 2.
 Hefte, unde 21. c. 1.
 Helmus, cassis 307. c. 1.
 Henght, equus 77. c. 1.
 Herbe pro veneno 51. c. 1. malefica 260. c. 1.
 Herbarius pro mago 51. c. 1.
 Herbarum venena 132. c. 1. 280. c. 1.
 Herberger, veneficus 107. c. 2.
 Herbix 72. c. 2.
 Herburgius, veneficus 107. c. 2.
 Hercambaldus 254. c. 1.
 Herde, grex 23. c. 1.
 Heredes ad quid teneantur 518. c. 1.
 Hereditas quibus causis amittatur 393. c. 2.
 Hereditas luctuosa 262. c. 1. hereditatis divifio quomodo facienda 203. c. 1.
 Hereditas mulieris post partum mortuæ ad quem pertineat 344. c. 1.
 Hereditaria 265. c. 2. 267. c. 1.
 Heribannator 160. c. 2.
 Heribannus 159. c. 2. 168. c. 1. 259. 449. c. 2.
 Heringsnafen cur Thuringi 65. c. 2.
 Herireita 369. c. 1.
 Herpix 72. c. 2. 139. c. 2. 281. c. 2.
 Hertzog, unde; dicitur & de verre ac bove 23. c. 1. 25. c. 2.
 Hefte, cactus 68. c. 1.
 Heurter, Gall. 57. c. 1.
 Hica, indago 72. c. 2.
 Hilde, pedica 55. c. 1.
 Himilzorun 372. c. 2.
 Hincken, unde 63. c. 2.
 Hoba 404. c. 1. 425. c. 2. 428. c. 1. 432. c. 2. 435. c. 1. 442. c. 1. 444. c. 1. 448. c. 2.
 Hofaratha, hoftart 70. c. 1.
 Hoff, aula 31. c. 2.
 Hoffart, superbia 70. c. 1.
 Homallare 215.
 Homicidæ imposita peregrinatio facta 252. c. 2.
 Homicidæ sunt correpti 399. c. 1.
 Homicidia 72. c. 2. 169. c. 1. 172. c. 2. 199. c. 2. 300. c. 1. 333. c. 1. 334. c. 2. 534. c. 1. 536. c. 2.
 Homicidia parvulorum 59.
 Homicidia Ingenuorum 81. c. 2. Episcopi 327. c. 1.
 Homicidia in convivio facta 85. c. 1. infra januas ecclesie 324. c. 1.
 Homicidia a contubernio facta 84. c. 2.
 Homicidia iuffu regis vel ducis 364. c. 2. adulterii caufa 537. c. 1.
 Homicidia liberorum 339. c. 2. 369. c. 2.

- pastorum & artificum 341. c. 1. si quis
 hominem occiderit & negaverit 343. c. 2.
 a cane cæterisque animalibus patrata 345.
 c. 2. 346.
 Homicidii compositio 234. c. 2. 271. c. 1.
 326. c. 2.
 Homicidium Presbyteri & Diaconi 327. c.
 1. monachi *ibid.* & clerici 327. c. 2. Ducis
 multa redemptum 329. c. 1. in curte
 Ducis 329. c. 2. Missi Ducis infra provin-
 ciam 330. c. 1.
 Hominem liberum si quis venderit 384. c. 2.
 Hominem si quis iustu Regis interfecerit 212.
 c. 1.
 Homines, id est vasalli 446. c. 1.
 Homunculi 276. c. 1.
 Honec, mel 32. c. 2.
 Horrific 372. c. 2.
 Horde, crates 32. c. 2.
 Hors, Gall. 33. c. 1.
 Hortare, impingere 56. c. 2.
 Hortum si quis intraverit furtive 376. c. 1.
 Hospitale, hospitium 99. c. 2.
 Hospitalitas sacra inter Barbaros 370. c. 1.
 Hostenditiæ, quid 107. c. 1.
 Hostiarius 403. c. 2.
 Hostiliter si quis aliquem cinxerit 369. c. 1.
 Hostis, exercitus 107. c. 1. 314. c. 2.
 Hreuuauunt 367. c. 2. 370. 377.
 Hropant 367. c. 2.
 HS. Sestertii signum 21. c. 1.
 Huauuarth 389. c. 1.
 Hufchalz, claudus 65. c. 1.
 Huhn, gallina 30.
 Huict, oculo 77. c. 2.
 Humanitas, id est, cibus 196.
 Hund, unde 28. c. 2.
 Hundreda, id est Centena 331. c. 1.
 Hunds-for, unde 67. c. 1.
 Huofi, familia inter Bajuvarios primaria 366.
 c. 2.
 Hurde, crates 32. c. 2.
 Hurter, Gall. 57. c. 1.
 Hufstrozza familia 15. c. 1.
 Hutte 21. c. 1.
- I**
- I** præpositum vocibus ab *sm* incipientibus
 36. c. 2.
 I pro *ü* 37. c. 2.
 I pro U positum 50. c. 1.
 Iactivus 256. c. 2. 276. c. 2.
 Iactivus, ad iudicium citatus 96. c. 1.
 Ianitores 403. c. 2.
 Iberus 37. c. 1.
 Ibi pro *eo* 95. c. 2.
 Ictus ingenuorum 297. c. 1. 299. c. 1. fer-
 vorum 301. c. 2.
 Idis, mulier 69.
 Idulgus 99. c. 2.
 Jean Foutre, unde 67. c. 1.
 Iectivus 247. c. 1. 249. c. 1. 256. c. 2.
 261. c. 1. 276. c. 2. 284. c. 2.
 Jejunium indicium 410. c. 2. 411. c. 1.
 Jersif, Gall. unde 96. c. 1.
- Ignem in domum si quis immiserit, sed ex-
 tinctus fuerit 377. c. 2.
 Ignis probatio in causa Hieronymi Savona-
 rolæ 295.
 Ille, illa, illud, articulus præpositivus, Ita-
 lice, *il, la, lo* 327. c. 1.
 Imaginarium jus 235. 274. c. 2.
 Immancatio 275.
 Immeliolata res 255. c. 1. 257. c. 2. 262.
 c. 2. 275. c. 1. 2.
 Immunitas Ecclesiarum servanda 186. c. 2.
 monasterii 262. c. 2. sanctorum *ibid.*
 Immunitatis ecclesiasticæ formulæ 286. c. 2.
& seq.
 Imperatoris dignitas 402. c. 2.
 Impfen 57. c. 2.
 Impingere 138. c. 2. impingere genua ali-
 cujus 266. c. 1.
 Impulsare 246. c. 1.
 In antea 179. c. 2.
 Incantatores 169. c. 2.
 Incendia 46. c. 2. *& seq.* 300. c. 2. 377.
 c. 1. 397. c. 1. 536. c. 1.
 Incendia rerum Ecclesiæ 360. c. 1.
 Incendium si quis in nocte miserit 341.
 c. 2. 342. c. 1.
 Incesta conjugia olim frequentia in Gallia
 130.
 Inceltuosi sint correpti 399. c. 1.
 Incrocare, unco suspendere 198. c. 2. 286.
 c. 2.
 Indiculum generale ad omnes homines 244.
 c. 2.
 Indiculum regalis 259. c. 1. 261. c. 1. 263.
 c. 2.
 Indiculum quem Episcopus transmittit ad Ab-
 batem 276. c. 1. quem Abbas transmittit
 ad hominem pagensem *ibid.* quem Præpo-
 situs transmittit ad Abbatem 275. c. 2.
 Episcopi ad alium eulogias dirigitur 243.
 c. 1. commonitorius ad Episcopum 269.
 c. 1. precatorius ad Episcopum 275. c. 2.
 Infanc 367. c. 2. 370. c. 1. 2.
 Infantes 133. c. 1. 267. c. 2.
 Infeodatio 423. c. 1.
 Infertor 35. c. 2.
 Infeudare 446. c. 2.
 Infracluræ 276. c. 2.
 Ingenium, id est artificium 215. c. 1. *&*
alibi passim.
 Ingenuitas 39. integra 237. c. 2. 268. c. 1.
 272. c. 1. 420. c. 1.
 Ingenuitatem suam defensare 247. c. 1.
 Ingenuitates diverso modo factæ 238. c. 2.
 Ingenuitatis formula 250. c. 1. 269. c. 1.
 epistola 245. c. 2.
 Ingenuitatis suæ statum si quis alicui obno-
 xiaverit 237.
 Ingenuitatis Charta 163. 176. c. 2. 250.
 c. 1. 257. c. 1. 265. c. 1. 397. c. 2.
 Ingenuorum homicidia 81. c. 2. 347. c. 2.
 Injuriare 206. c. 2.
 Inius pro alieno 107. c. 2.
 Innotescere, id est, significare 215. c. 1.
 252. c. 2. *& alibi passim.*
 Inpotus 57. c. 2.
 Inquestio, inquisitio 157. c. 1.

- Inſervire, in ſervitutem redigere 158. c. 1.
 Inſignaculum 431. c. 2.
 Initer, inſteſina 50. c. 1.
 Inſtrumenta ſi incenſa fuerint ab hoſtibus 212.
 c. 2. *Et ſeq.*
 Interanea 49. c. 2.
 Interdonatio 227.
 Interfectiones diverſæ 306. c. 2.
 Interpellare 246. c. 2. 259. c. 2.
 Interpellatio ſervorum 302. c. 2.
 Intertiare, ſequeſtrare 74. c. 1. 305.
 Intertiatæ res 146. 284. c. 1. 320. c. 2.
 321. c. 1.
 Intertiatuſ homo 316. c. 2.
 Inſteſtamentum pro inſteſtatu 227. c. 2. 233.
 c. 1.
 Inſteſtatus ſi quis mortuus fuerit 517. 518.
 c. 2. 520. c. 2.
 Intradictum, interdictum 89. c. 1.
 Invaſio rerum Ducis infra provinciam 330.
 Inveſtiturarum varia genera 197. 256. c. 1.
 Inviſus irito 109. c. 2.
 Inunquant 368. c. 2. 377. c. 2.
 Involare, furari 114. c. 1.
 In zymis foagni 22. c. 1.
 In zymis ethatia 22. c. 1.
 In zymis exachalt, & cepto tua ſeptum chun-
 na 22. c. 1.
 Joch, jugum 25. c. 2.
 S. Johannis Monafterium 420. c. 1.
 Johannis villa, Johanniſwilare 420. c. 1.
 428. c. 1.
 Jornale, Jornalis 439. c. 1. 442. c. 1. Vi-
 de Jornaliſ.
 Joſum 334. c. 1.
 Jimala 36. c. 2.
 Jſmerluſ, avis 36. c. 2.
 Italia perturbatio poſt mortem Ludovici Ger-
 manici 413. Italiam petentes 413. c. 1.
 Juchus pro jugero 422. c. 2. 424. c. 2. 426.
 c. 1. 427. c. 1. 433. c. 2. 447. c. 1.
 Jucunda, *Joyaux* 413. c. 1.
 Judex partem ſuam accipiat de cauſa 366.
 c. 1. qualis eſſe debeat 366. c. 2. ſi pro-
 pter munera injuſte judicaverit *ibid.* ſi per
 ignorantiam *ibid.*
 Judicare poenitentiam 275. c. 2.
 Judices publici unde dicti 187.
 Judicia olim ſub dio habita 20. c. 1.
 Judicia divina 93. c. 2.
 Judicia publica 392. c. 2.
 Judicia criminalia ſecreta 364. Weſtphalica
 364. c. 2. injuſta ſi quis dixerit 399. c. 2.
 532. c. 2.
 Judicium evindicatum 249. c. 1. Judiciorum
 popularium ritus 349. *Et ſeq.* evelli non
 potuit, quamvis a Pontificibus reprobare-
 tur 349. 350.
 Judicium ſava cupiditas 224. c. 1. de eorum
 ſententiis 452. c. 2.
 Jugalis 227. c. 2.
 Jugera 427. c. 2.
 Jumenta ſi meſſem læſerint 340.
 Jumentum ductricem, id eſt equam, ſi quis
 involaverit, aut pragnantem ferierit 340.
 c. 1. 348. c. 2.
 Jumentum pro equa 34. c. 2. 78. c. 2.
- Junior, id eſt ſervuſ 341. c. 1.
 Juniores Comitum 276. c. 1.
 Jurare manu ſexta & ſeptima 216. c. 2. 325.
 c. 2. 326. c. 1. cum duodecim Francis
 248. c. 1. 249. c. 2.
 Jurare per pectus ſuum 336. c. 2. quando
 quis jurare debeat 506. c. 2.
 Juramentum 93. c. 1. ad juramentum qui
 admittendi non ſint 333. c. 2.
 Juramentum cum duodecim juratoribus 111.
 Juramentum fidelitatis 167. c. 1.
 Juramentum ad arma ſacrata 343. c. 2.
 Juramentorum publicorum ſolemnia 258. c.
 2. 259. c. 2. 216. c. 2.
 Jurati Regni Hieroſolymitani 491. 535. c.
 1. 541. 543.
 Juratores 93. c. 1. 98. c. 1. 325. c. 2. 326.
 c. 1.
 Jurnalſ 426. c. 1. 428. c. 2. Vide Jornale.
 Juſtitia, quas Miſſi facere debent 399. c. 2.
 Juſtitiam ſi quis facere non vult 380. c. 2.
- K**
- KAhejo 390. c. 1.
 Kamm, peſten 52. c. 2.
 Kapauue, Galluſ 78. c. 2.
 Kappen 32. c. 1.
 Karl, marituſ 41. c. 1.
 Kare, tugurium 37. c. 1.
 Kege, Keyſtea, ſilex, Belg. 83. c. 1.
 Kerben, incidere 72. c. 1.
 Kerl 41. c. 1.
 Kerno, id eſt granum 442. c. 1. 447. c. 1.
 Kieſelſtein, ſilex 83. c. 1.
 Kirche, dominicum, Eccleſia, unde 392. c.
 2. 303. c. 1.
 Knape, puer 35. c. 2.
 Knie, gradus cognationis 88. c. 1.
 Knobe, clava 49. c. 1.
 Kolek, gurgis 82. c. 2.
 Kozza, Pol. capra 27. c. 2.
 Kraten, corbuſ 32. c. 2.
 Kringel 58. c. 2.
 Krumitab, baculuſ paſtoraliſ 72. c. 1.
 Kuh 25. c. 1.
 Kumpe, fociuſ 107. c. 2.
 Kunckel, coluſ, unde 312. c. 1.
- L**
- L pro C ſcriptum 48. c. 2.
 L pro N poſitum 32. c. 2.
 Labii maculati compoſitio 338. c. 1.
 Labor, agricultura 34. c. 1.
 Laborare, acquirere labore 89. c. 2.
 Lacina, impeditio 44. c. 1. 69. c. 1. 316.
 c. 2. 318.
 Lacinam viam facere 131. c. 1. 138. c. 2.
 279. c. 2. 281. c. 2.
 Lactare pro lactere 19. c. 2.
 Lady, Angl. unde 61. c. 1.
 Laſiuverpum 198. c. 2.
 Laſtum, portio 90. c. 2.
 Laethe, portio 90. c. 2.

- Lagen, infidiaz, vincula 44. c. 1.
 Laifa, finus 90. c. 2.
 Laishuar, canis 342. c. 1.
 Lam, agnus 26. c. 2.
 Lamp 27. c. 1.
 Lamphebro 27. c. 1.
 Land, regio, patria 46. c. 2.
 Landericus Papa 177. 179. 180. 181.
 Landevevas 46. c. 2. 50. c. 2.
 Langobardorum lex in Italia seculo xiv. 460.
 ejus Codex Veronenfis 459. & seq. variaz
 lectiões & glossa codicis Veronenfis 462.
 c. 2. 463. c. 2.
 Laniogaisus 11. c. 1.
 Lantchildis, Clodovei foror 10. c. 1.
 Lantgravius 420. c. 1. 423. c. 1.
 Larreçin 93. c. 1.
 Lascina 35. c. 1. 61. c. 2. 79. c. 1.
 Lasse, litus 35. c. 1. 61. c. 2.
 Lastum, portio 90. c. 2.
 Latrocinium 92. c. 1. latrocinii pœna in ser-
 vo 129. c. 1.
 Latrones 168. c. 2. 399. c. 1. nemo susci-
 piat 398. c. 1.
 Latz, fissura 90. c. 2.
 Laube, umbraculum ex foliis 100. c. 2.
 Laudes decantate 13. c. 1.
 Lauffen pro coire 19. c. 2.
 Launegild 20. c. 2. 465. c. 2. 467. c. 2.
 470. c. 1. 474. c. 2. 475. c. 1. 476. c.
 1. 477. c. 2.
 Lauriacum, civitas 167. c. 2.
 Laufmata 27. c. 2.
 Laye etymologia 281. c. 1.
 Lazus 62. c. 2.
 Lazzi 35. c. 1.
 Lectarii 261. c. 2.
 Lectionarium 164. c. 1.
 Lectores Ecclesiastici 403. c. 2.
 Leda, portio 90. c. 2.
 Legatarii, id est, executores testamenti 232.
 c. 2.
 Legati quomodo instituendi 518. c. 2. 519.
 Lege Romana Ecclesiaz vivunt 311.
 Leges portoria Bojorum 399.
 Legis Ripuariz additiões 320.
 Leiden, componere 107. c. 2.
 Leisten, insinuare, tradere 91. c. 2.
 Leithunt 27. c. 2. 389. c. 1.
 Lem, agnus 26. c. 2.
 Lenticularia 55. c. 2.
 Leodardi 27. c. 2. 28. 29. c. 1. 49. c. 2.
 Leodasi 27. c. 2. 28. 29. c. 1.
 Leodinia 60. 61.
 Leodis, subditus 116. c. 1.
 Leodis, id est, fides 219.
 Leofdaldi 29. c. 1.
 Leosdeba 48. c. 2.
 Lepus, convitium 68. c. 1. 138. c. 1.
 Lerechala 20. c. 1.
 Lefoverpire 91. c. 1.
 Lefus, finus 90. c. 2.
 Leti 35. c. 1. V. Lazzi, & Lidus.
 Levare, germina producere 72. c. 2.
 Leudardi 55. 56. 59. c. 2. 70. c. 1. 107.
 c. 2. 108. c. 1.
 Leudem componere 283. c. 1. solvere 266.
 defolvere 257. c. 1. transfolvere 271. c.
 1. 2. burire 271. c. 2.
 Leudensium, quid 93. c. 2. promittatur re-
 gi 218.
 Leudinia 60. c. 2.
 Leudis, compositio hominis 28. c. 1. 47.
 61. c. 2. 82. c. 1. 98. c. 1. 107. c. 2.
 110. c. 2.
 Leudum 47. c. 2. 73. c. 2. V. Leudis.
 Leudus, subditus 116. c. 1.
 Leufeverpire 198. c. 2. 199. c. 1.
 Leute, populus 47. c. 1.
 Lex Alamannorum 323. Capitula ejdem ad-
 dita 346.
 Lex & consuetudo uniuscujusque nationis
 servanda a magistratibus 194. c. 1. & a
 libi passim.
 Lex libertatis index 61. c. 1.
 Lex Salica, ubi condita 3. 7. 11. a quibus
 lata 3. quo tempore 3. 4. qua lingua 5.
 cur ita vocata 6. 7. reformatur 7. ubi vi-
 guit *ibid.*
 Lex antiqua Salica 99. c. 1.
 Lex Salica citata 403. c. 2.
 Lex tricenaria 117. c. 1.
 Liar etymologia 277. c. 1.
 Liberi homines ad servitium Dei se traden-
 tes 168. c. 1. res suas ad Eccle. am. Dei
 tradere possunt 323. c. 1. & eandem in be-
 neficium accipere 323. c. 2.
 Liberi vi in servitium non detrahantur 371.
 c. 2. si se vendiderint 521. c. 2.
 Liberi ducali manu 396. c. 1. in ecclesia *ibid.*
 397. c. 2. per chartam ingenuitatis 397.
 c. 2.
 Libertare, liberum facere 311. c. 1. 470. c. 1.
 Libertaticum 265. c. 2.
 Liberti dimissi 62. c. 2. 310. c. 2.
 Liberti Ecclesiaz si occisi fuerint 327. c. 2.
 Libertinitatis gratia 268. c. 1. obsequium
 239. 240. c. 1. servitium 254. c. 2.
 Licamina 65. c. 1.
 Liddo 36. c. 2.
 Liden, componere 84. c. 2. 85. c. 2.
 Lidscart 367. c. 2.
 Lidus, lida, colonus, colona 39. c. 1. 41.
 c. 2. 73. distinguitur a servo 344. c. 2.
 Ligamina ingenuorum 69. c. 2. 308. c. 2.
 Ligare licet fremm aut alium quemlibet reum
 138. c. 2.
 Ligaturæ 52. c. 1. maleficæ 133. c. 1. 280.
 c. 1.
 Ligatus homo 317. c. 1.
 Ligeris fl. 92. c. 2.
 Linguz diverse in regno Germaniaz 404. c. 2.
 Linguz abscissæ compositio 338. c. 2.
 Lino inciso 232. c. 2.
 Litem intendere qui possint 492. & quomo-
 do 522. 523. de die litis dicendo 506.
 c. 2. 507. 508.
 Litis decima 203.
 Litterarum dominicarum despectus 174. c. 1.
 Litus 35. c. 1. 62. c. 2. 73. id est, fisca-
 linus vel sanctuarius 129. c. 2. distinguitur
 a servo 344. c. 2.
 Livorare 210. c. 2. 215. c. 2.
 Lo, lex 89. c. 2.

- Locare, pro elocare 63. c. 1.
 Locationes 503. 564. 565.
 Locellæ 438. c. 1.
 Locken, crinium flagella 60. c. 1.
 Loithiunt 126. c. 1.
 Loos, fus 48. c. 2.
 Lorch, civitas 167. c. 2.
 Lord, Angl. unde 61. c. 1.
 Loter, dolus 28. c. 1.
 Loy, Gall. lex 89. c. 2.
 Ludorum exhibitores 403. c. 2.
 Ludovici Imp. additiones ad Legem Salicam 170. & seq.
 Ludovici Germanici filii laudati 413. c. 2.
 Ludovici junioris Germ. Regis Epistola ad Ludovicum Balbum 408. c. 1.
 Ludovici Balbi tituli 408. c. 1.
 Lugdunensis Archiepiscopus 403. c. 1.
 Lui pro illi 91. c. 2.
 Luminaria Ecclesiæ 186. 253. c. 2.
 Luxoviense cœnobium 411. c. 2.
- M**
- M** in *ib* corruptum 34. c. 2.
 Machalum 47. c. 2.
 Macula retis 56. c. 1.
 Mahen, scindere 23. c. 2.
 Mæne, juba 52. c. 2.
 Magd, virgo 38. c. 1. 62. c. 1.
 Magdeburgum, unde dictum 38. c. 1. civitas 166. c. 2.
 Magno five Magnus Archiepiscopus Senonensis 253. c. 2.
 Mahl vocis varia significatio 17. c. 2. 25. c. 1.
 Mahlen 17. c. 2. pingere 33. c. 2.
 Maholum 279. c. 2.
 Majalis 23. c. 2.
 M. nienfeld 420. c. 2.
 Majicampus Francorum 23. c. 2. 115. c. 1.
 Major domus regiæ 206. c. 1. 213. c. 2.
 Major, villicus 35. c. 2.
 Majorissa 36. c. 2.
Mairan, Gall. 32. c. 1.
 Mala, pro certo pacto additio vel addicta 36. c. 2.
 Malæ artes 51. c. 1.
 Malberg, locus iudicii 5. 6. 20. c. 1. 98. c. 2.
 Maldrum 411. c. 2. 412. c. 1. 423. c. 2. 435. c. 1. 445. c. 2. 447. c. 1.
 Malefici, qui 50. c. 2. combusti 31. c. 1. 2.
 Maleficium 319. c. 1.
 Malegano 64. c. 2.
 Malia, vacca 25. c. 1.
 Mallare 17. c. 2. 252. c. 1. 257. c. 1. 259. c. 2. 279. c. 2. 331. mallare si quis præsumperit post finitam causam 344. c. 1.
 Mallatio 428. c. 1.
 Mallobergium, i. e. plebs, quæ ad unum malum convenire solet 150. c. 1.
 Mallobergium 110. c. 1.
 Mallum 87. 92. c. 1. 320. 331.
 Mallum publicum 256. c. 2. 258. c. 2. 271. c. 2.
 Mallum, hoc est, placitum majus five generale 248. c. 1.
 Mallus 12. c. 2. 17. c. 2. 106. 427. ubi tenendus 174. c. 1. publicus, generalis 422. c. 2. 423. c. 2. 452. c. 2.
 Malman & mundnam 361. c. 2.
 Maltho 62. c. 1.
 Mamillæ capulatio 53. c. 1. mamillam stringere 280. c. 1.
 Mancare 281. c. 1.
 Mancipia originalia 255. c. 2.
 Mancipia ne foras provinciam vendantur 332. c. 1.
 Mancipiorum furtum 34. c. 2.
 Mancosi mille, id est mansus 449. c. 2. aurei 473. c. 2. 478. c. 2.
 Mancus 63. c. 2.
 Mandare, postulare 88. c. 1.
 Mandatum ad causam agendam in mallo 238. c. 2. 241. 252. c. 1. 257. c. 1. 267. c. 1.
 Mandoado, homo mortuus 100. c. 1.
 Mandualis 100. c. 1. 285. c. 1.
 Mane charde 52. c. 2.
 Manire 17. c. 1. 305. c. 1.
 Manitio 170. c. 2. 277. c. 1. 397. c. 1.
 Manna 432. c. 2.
 Mannina 17. c. 1.
 Mannire 17. c. 1. 173. c. 2. 175.
 Mannitus 277. c. 1. 261. c. 1.
 Mansellus 240.
 Mansi ingenuiles & vestiti 205. c. 1.
 Mansio tribuenda peregrinis 252. c. 2. 253. c. 1.
 Mansionaticum facere 449. c. 2.
 Mansiones 188. c. 2.
 Mansoarii 204. c. 2.
 Mansus 435. c. 2. 448. c. 2. 451. c. 2.
 Mansus est villa coloni unius habitationi propria 205. c. 1. 270. c. 2.
 Mantel, omne quod aliud circumdat 100. c. 1.
 Manu septima 216. c. 2.
 Manumissi in Ecclesia sub ejusdem Ecclesiæ tuitione consistebant 239. c. 2.
 Manumissio 421. c. 2. fervorum propter navitatem filii Regis 218. c. 1. 245. c. 1. per denarium 135. c. 2. 204. c. 2. 218. c. 1. 257. c. 1. 265. c. 1. 280. c. 2.
 Manumissio Francorum 62. c. 2.
 Manumissio per chartam 327. c. 2.
 Manumissionis charta 403. c. 2.
 Manumissionis formula 238. & seq. 254. c. 2. gesta 267. c. 2. libellus 250.
 Manus strictio 52. c. 2. vulnera 347. c. 1.
 Manus regiæ subscriptio 189. c. 2.
 Mar, Marah, equus 35. c. 2. 55. c. 1.
 Marach, equus 340. c. 1. 382. c. 2.
 Marachfalli 368. c. 2.
 Marca, Marcha 420. c. 2. 425. c. 1. 440. c. 2. 444. c. 1. 447. c. 2. 450. 1.
 March, equus 54. c. 2.
 Marchant 367. c. 2. 371. c. 1.
 Marculsi ætas inquiritur 177.
 Mare pro palude 84. c. 1.
 Mariscalcus 35. c. 2.
 Maritus si uxorem dimiserit 348. c. 1. a conjuge adultera si se separaverit 396. c. 1.
Marmantau, Gall. 32. c. 1.
 Marpahis, strator 36. c. 1.

- Marricio 437. c. 2. 439. c. 2.
 Marschalk 35. c. 2.
 Martii campus 23. c. 2. Calendæ, initium
 anni civilis 328. c. 1.
 Maschen 56. c. 1.
 Matadores in ludo Chartarum 82. c. 1.
 Matar, Hisp. occidere 82. c. 1.
 Materia, ligna ad ædificandum 56. c. 1.
 Materiamen 32. c. 1. si quis læserit 380. c. 2.
 Maternium 435. c. 2. 438. c. 1.
 Math leud mulier 83. c. 1.
 Matriamen 278. c. 2.
 Matrimonia ob cognationem prohibita 40.
 Matrimonium, regia potestas 40. c. 1. ma-
 trimonii leges 512. 513. 514. 515. 516.
 Matrinea 469. c. 1.
 Mattalibi officium 542. c. 1. 544. c. 2.
 Maubergeau, quid 20. c. 1.
 Medelam si quis involaverit 344. c. 2.
 Medlanus pro secundo 20. c. 1. equus 349.
 c. 1. 2. 605.
 Medicamenta 413. c. 1.
 Medicatura 50. c. 1.
 Medici puniantur, si male artem exeruerint
 528.
 Medietas, sua cuiusque pars 103. c. 2.
 Meginensis pagus 290. c. 1.
 Melarius 57. c. 2. 430. c. 1.
 Melia fluvius 425. c. 1.
 Meliorare 223. c. 2. 226. c. 1.
 Melle dulcorata in jejuniis prohibita 411. c. 1.
 Memoria martyrum, ecclesiæ 303. c. 1.
 Mentonalis fepes 316. c. 2.
 Meo, Majus 24. c. 1.
 Meolito 62. c. 1.
 Mercada 264. c. 1.
 Meretricem si quis clamaverit 138. c. 1.
 Merovingi 15. c. 2.
 Merwungorum regnum 15. c. 2.
 Messem vel prata si quis araverit 381. c. 1.
 messem maturam si quis furaverit, aut ma-
 lesicis artibus iniitaverit 381. c. 2.
Messer, unde 23. c. 2.
 Messis pro segete 33. c. 1. aliena 309. c. 1.
 Metropolitanorum dignitas 403. c. 1.
Mets, Gall. ferculum 99. c. 2.
 Mettis cantores celebres 164. c. 2.
 Metzger, unde 24. c. 1.
 Meyer 35. c. 2.
 Miethe, pretium 63. c. 1.
 Migma commixtum 412. c. 1.
 Migrantium jus 89. c. 1.
 Miliarium 281. c. 1.
 Min, parvus 64. c. 2.
 Minare, ducere 74. c. 1. 128. c. 1. 278.
 c. 2. Minare vestigium 140. 309. c. 2.
 Mine chleno 64. c. 2.
 Ministerialis 36. c. 2.
 Ministerium pro territorio 259. c. 1.
 Minofides 347. c. 2. 348. c. 2.
 Minuare 442. c. 1.
 Minuatio 242. c. 2. 438. c. 1.
 Mirl, avis 36. c. 2.
 Missæ pro defunctis 394. 2.
 Missi discurreres 259. c. 1. 263.
 Missi de palatio 203. c. 1. 218. c. 2.
 Missi Comitum 331. c. 1. 403. c. 1. Do-
 Tom. II.
- minici 250. c. 1. 252. c. 1. 320. c. 2.
 Missi Capitula quædam Legis Bajuvariorum
 omnibus cognita faciunt 398.
 Missum in vice sua dirigere ad placitum 261.
 c. 1.
 Mit, cum 70. c. 1.
 Mitho fofa stadivo 70. c. 1.
 Mitio vel mittio, quid 162. c. 1. 205. c. 2.
 206.
 Mittere, quid proprie 62. c. 2. ponere 99.
 c. 2.
 Mittinio frastatio 76. c. 2.
 Moguntia 163. c. 2. 412. c. 2.
 Moguntini Archiepiscopi dignitas 403. c. 1.
 Moilla pagus 298. c. 1.
 Molendina semper patentia 374. c. 2.
 Molinus pro molendino 53. c. 2.
 Monachi olim erant extra clerum 182. c. 2.
 Monachorum Benedictinorum duo genera 419.
 c. 2.
 Monachus si quis fieri voluerit 241.
 Monachus injuriatus & occisus 327. c. 1.
 360. c. 2.
 Monasterii immunitas 262. c. 2. 263.
 Monasteriorum facultates confirmata a Rege
 213. c. 2.
 Monasteriorum libertas fanciebatur olim in
 conventu Episcoporum 184. c. 2. privile-
 gia 180. *Et seq.* unde orta, 180. c. 2.
 Monasterium si quis voluerit construere 220.
 Moneta aurea Francorum 9. c. 2. falsa 168.
 c. 2.
 Moneta adulteratores 174. c. 2.
 Moor, palus 84. c. 1.
 Mor, palus 84. c. 1.
 Mord, homicidium clandestinum 42. c. 1.
 44. c. 2. 46. c. 1. 50. c. 2. 73. c. 1. 83.
 c. 1. 99. c. 1.
 Mordridus 42. c. 1. 300.
 Morditus 321. c. 2.
 Morgangeba, dos matutinalis 86. c. 1. 308.
 c. 1. 336. c. 2.
 Morgengaba 86. c. 1.
 Morgincap 473. c. 2.
 Morini, unde dicti 84. c. 1.
 Morire pro Mori 117. c. 2.
 Mort 63. c. 1.
 Mortaudire 42. c. 1. si quis aliquem mor-
 taudit 340. c. 2.
 Mortaudo 334. c. 2.
 Mortuarium 421. c. 2.
 Mortuatus si quis fuerit 347. c. 2.
 Mortuorum exspoliatio 44.
 Mortuum si quis in terra aliena posuerit 346.
 c. 2. si quis exspoliaverit 347. c. 2. 388.
 c. 2. aut ex monumento ejecerit 388. c.
 1. si in flumine projecerit aut absconderit
ibid. si quis vulneraverit, aut læserit
 388. c. 2. si quis humaverit *ibid.*
 Mortuus si quis fuerit in utilitate Ducis vel
 domini sui 364. c. 2.
 Mofagouvi pagus 298. c. 1.
 Mofedo 42. c. 1.
 Mofellana regio 413. c. 2.
 Mulier post mortem mariti in jura liberta-
 tis redit 328. c. 1. mulieris caput si quis
 in itinere denudaverit aut cum ea mocha-
 D d d 2 ve-

- verit 337. c. 1. mulieri gravida si quis
 natum interfecerit 340. c. 2. 347. c. 1.
 aut abortivum fecerit 343. c. 2. mulieris
 hereditas statim post partum mortuæ 344.
 c. 1. si mortua fuerit sine prole aut ma-
 rito supervixerit 348. c. 2. si quis liberæ
 manum injecerit aut indumenta supra ge-
 nucula elevaverit 372. c. 2. aut discrimi-
 nalia de capite ejecerit *ibid.* si quis cum
 libera fornicaverit 372. c. 2. aut cum li-
 bera manumissa, aut cum ancilla 373. c.
 1. si mulierem promissione conjugii quis
 fraudaverit 373. c. 2. mulier nobilis, ser-
 vo nupta, sit libera 393. c. 2. & libera
 Bajoria, si servo nupserit, remaneat li-
 bera 396. c. 1. si matrimonio juncta in
 judicium vocata fuerit, aut se vadem fe-
 cerit 508. c. 2.
 Mulier quæ se alieno servo junxisset, liber-
 tatem & substantiam amittebat 235. c. 1.
 237. c. 2. 280. c. 2.
 Mulieres cur terræ Salicæ heredes non fue-
 rint 105. c. 1. 106.
 Mulierum raptus 37. c. 2. & *seq.*
 Multa in eos qui donationi contravenirent,
 continebatur in charta ipsa donationis
 323. c. 2. 324. c. 1.
 Munciacum, Munchen 418. c. 2.
 Mundeburdus Ecclesiæ 254. c. 2. 256. c. 1.
 Mundeburdus Regis & Principis 206. c. 1.
 Mundeburdus, tuitio 39. c. 1. 269. c. 1.
 312.
 Mundium, tutela 335. c. 1. 477. c. 2.
 Mundman 36. c. 2.
 Mundwaldus 467. & *seq.*
 Munera in judicio non accipienda 319. c. 2.
 Manuscula gratiosa vel insidiosa 221. c. 2.
 Murdrida 388. c. 1.
 Murdum 42. c. 1.
 Mûsthest 84. c. 1.
 Mutatus accipiter, i. e. anniculus 307. c. 2.
 Mutulus, machinatio clandestina, feditio clam
 excitata 314.
- N**
- N**Ac, equus 77. c. 2.
 Nal, caput 83. c. 2.
 Naobfocla 29. c. 2.
 Napina 55. c. 2. 136. c. 1.
 Napodero 77. c. 2.
 Nare 78. c. 1.
 Nasche streonas 56. c. 2.
 Nastahit 337. c. 1.
 Nasthus 56. c. 2.
 Nasum facere pro decipere 65. c. 1. trans-
 pungere vel abscindere 338. c. 1.
 in Natali Domini baptismum administratum 9.
 c. 2.
 Naturales filii qui dicantur 266. c. 2. 267.
 Naufragare 273. c. 1.
 Naufragium sive damnum 273. c. 1. 275. c. 1.
 Naufum, id est, sarcophagum ligneum 131.
 c. 2. 279. c. 2.
 Naufus, sepulchrum 45. c. 2. 99. c. 2.
 Navium furtum 53. c. 1. 389. c. 1.
- Naulus 503. c. 2. 504. c. 1.
 Nautæ si pactum iter adire detrectant 496.
 c. 1.
 Nebogastus 11. c. 1.
 Neistigans, incertus 94. c. 1.
 Nemen pro ducere uxorem 40. c. 1. 41. c. 1.
 Nemidonenfis Episcopus 411. c. 2.
 Nemora si quis exciderit 389. c. 2. 390.
 Nepotum jus in hereditate 115. c. 2.
 Nestelknupfen 52. c. 1.
 Nestigantius, incertus 94. c. 1.
 Nibalowa 416. c. 2.
 Nobiles majores 404. c. 2.
 Nobilitas generis inter Barbaros 367.
 Noctium numero spatia temporis definita 143.
 c. 1. 248. 331.
 Noffus 45. c. 1. V. Naufus.
 Nonnanes 392. c. 1.
 Norimberga, civitas 167. c. 1.
 Notarii 159. c. 2. 164. c. 1.
 Notitia sacramentali 259. c. 2. traditionali
 268. c. 2. de colono evindicato 246.
 Notkerus Balbulus se Adoptulum fratrem ve-
 cat 408. c. 2.
 Novalis locus 448. c. 1.
 Novicuplum 375. c. 1.
 Novigeldus 326. c. 1. 329. c. 2. 330. c. 1.
 339. c. 2. 340. c. 1. 2. 345. c. 2. 347.
 c. 2. 359. c. 1. 366. c. 1. 374. c. 2.
 Nox pro die 75. c. 1.
 Nubis, novus 110. c. 1.
 Nuchala 84. c. 1.
 Nuptiæ illicitæ 332. c. 2. 371. c. 1. Nu-
 ptiarum dies felicissimus 261. c. 1. 270. c. 2.
- O**
- O**Ba 432. c. 2.
 Obdon 56. c. 2.
 Obdopus 56. c. 1.
 Oblata ad sepulcra 233. c. 1. 240. c. 1.
 Oblationes in altario 183. olim pertinebant
 ad Episcopos in unaquaque diocesi 183. c. 2.
 Obmallare 73. c. 2. 215. 282. c. 1.
 Obnoxiare 237. c. 1.
 Obnoxio 264. c. 2.
 Obnoxiationis formula 255. charta patre in
 filiis facta 228. c. 1.
 Obrepus 69. c. 2.
 Obreppus 56. c. 2.
 Obstare, impedire 138. c. 2.
 Obulus 18. c. 1.
 Ochfajora 25. c. 1.
 Ostogild 20. c. 2.
 Oculum si quis ruperit 346. c. 1.
 Oda, vel, sive 88. c. 2.
 Oefnen, aperire 49. c. 2.
 Offus 45. c. 1.
 Ohfeno 26. c. 2.
 Olicæ 261. c. 2. 265.
 Optimates 207. c. 2.
 Oratorium 448.
 Ordalium 396. c. 1.
 Originalia mancipia 255. c. 2.
 Ortare per impingere 56. c. 2. 69. c. 1.
 Orfocla 29. c. 1.
- Or-

- Ortiagon, dux Celtarum 23. c. 1.
 Ortobaum 57. c. 2.
 Ortopodum 57. c. 2.
 Os fractum 299. c. 1. 301. c. 2.
 Os super viam fonans 316. c. 1.
 Ostendens, servitium bellicum 107. c. 1.
 Ostensolia 261. c. 1.
 Ostiarius 403. c. 2.
 Ot, possessio 38. c. 1.
 Othonia 37. c. 1.
 Otre, alius 70. c. 1.
 Ova pro ovis 412. c. 1.
 Oviium furtum 26. c. 2. oves si quis in pi-
 gnus tulerit 381. c. 1.
- P**
- P** pro T positum 51. c. 2.
 Pacationis charta 428. c. 2.
 Paciones 427. c. 1.
 Pacitionis epistola 261. c. 2.
 Pactum inter parentes de eorum hereditate
 230. c. 2. divisionis inter fratres 274. c. 1.
 per scripturam vel per testes 386. c. 1.
 Pactus pro qualibet Lege 12. c. 2. 17. 311.
 c. 1. 387. c. 1. 391. c. 2. 393. c. 2.
 Pactus de homicidio 506. c. 1.
 Pagalia 234. c. 2.
 Pagatus 446. c. 2.
 Pagen'es 175. c. 1.
 Pagenium relatio ad Regem directa 213. c. 2.
 Pagi appellatio late pater 210. c. 1.
 Pagi veteres 11. 19. c. 2.
 Pagus 418. c. 2. 447. c. 2.
 Pagus Hameland 298. c. 1.
 Pagus Hattuarie 298. c. 1.
 Pagus Meginensis 298. c. 1.
 Pagus Moilla 298. c. 1.
 Pagus Mosagouui 298. c. 1.
 Pagus Ripuariorum 297. c. 2. 298. c. 1.
 Pagus Wormazfelda 298. c. 1.
 Pais, Gall. unde 19. c. 2.
 Palarium Sale 11. c. 1.
 Paleprust 367. c. 2.
 Palla qua sanctum tegit tumulum 279. c. 2.
 Palmarum rami 413. c. 1.
 Palpebras si quis maculaverit 337. c. 2. 338.
 c. 1.
 Palus, in quo capita facinorosorum 83. c. 2.
 Palus, baculus major 103. c. 2.
 Pandete, vinculus 29. c. 2.
 Panis 99. c. 1.
 Panis hordeacei probatio 93. c. 2.
 Panis & aqua tribuantur peregrinis 252. c.
 2. 253. c. 1.
 Papæ nomen olim commune omnibus Epi-
 scopis 179.
 Papæ Romani dignitas 402. c. 2.
 Para 448. c. 1.
 Parafredi 362. c. 2.
 Parata 188. c. 2. 189. c. 1. 195. c. 1.
 Paravereda 221.
 Paraveredi 196. c. 2.
 Parch 377. c. 1.
 Parcus, locus septus 318. c. 2.
 Parem suum derelinquere in pugna 344. c. 1.
- Parens, confanguineus 45. c. 1. 99. c. 1.
 103. c. 2.
 Parentela, cognatio 88. c. 1.
 Parentela abnegatio 106. c. 2.
 Parentes, id est, proximi ac confanguinei
 230. c. 1.
 Pares, id est, Sodales 434. c. 1.
 Pares sunt focii & æquales 212. c. 1.
 Pari suo si quis suppreitis extiterit 198. c.
 1. 225. c. 2. 233. c. 1. 242. c. 1.
 Paricla charta 216. c. 2.
 Parisiense Parlamentum constitutum a Phi-
 lippo Valeio 207. c. 2.
 Parricidia 333. c. 1.
 Parricus, parcus, locus septus 318. c. 2.
 Partes Alemannie & Palatii 404. c. 1.
 Pascere, cibare 91. c. 2.
 Pascuarium, vectigal ex animalium passione
 240. c. 1.
 Passiatum 439. c. 2.
 Pastores si quis occiderit 341. c. 1.
 Pastores si quis flagellaverit 345. c. 1.
 Pastus caballorum 221.
 Paternicum 435. c. 2. 438. c. 1.
 Patriciatus Clodovei 9. c. 1.
 Patriciatus actio 193. c. 2.
 Patris donatio facta filio 271. c. 2. 272. c. 1.
 Patrii, majorum gentium senatores 213.
 c. 2.
 Patronaticum 265. c. 2.
 Patronatus obsequium 265. c. 1. Jus 448.
 c. 1. *Vide Libertinitatis obsequium.*
 Pauperum oppressio 168. c. 1.
 Peccata redimenda per peregrinationem sacram
 252. c. 2.
 Pecia de terra arabili 272. c. 1.
 Pecora majora vel minor 224. c. 2. 227.
 c. 1. 228. c. 2.
 Pectis 27. c. 1.
 Peculiare 435. c. 2. fervorum 238. c. 1.
 240. 254. c. 2. 265. c. 1. 269. c. 1.
 Peculium 431. c. 2.
 Peculium utriusque sexus majore vel minore
 224. c. 2. 227. c. 1. 228. c. 2. 267. c. 1.
 Pecunialis causa 424. c. 1.
 Pecuniana 440. c. 1.
 Pederō, vitulus 24. c. 2. 25.
 Pederō, utriusque 77. c. 2.
 Pedes fugitivos recipere 217. c. 1.
 Pedica caballi 55. c. 1.
 Pedum vulnera 347. c. 1.
 Pelagus pro gurgite 82. c. 1.
 Pelagus, lacuna, lacus 84. c. 1.
 Pendere, hincken 63. c. 2.
Per loco pro positum 50. c. 2.
 Perarius pro pirario 31. c. 1.
 Perbannitus, peremptorie citatus 94. c. 1.
 Percedere, transfigere 143. c. 2.
Percer, Gall. unde 144. c. 1.
 Percussionis compositio 337. 367. c. 2. 368.
 c. 1. 370. c. 1. 2. 371. c. 1. 531. 532.
 c. 2. 533. c. 1.
 Peregrinatio ad loca sacra 273. c. 2. ad li-
 mina Apostolorum 245. c. 1.
 Peregrini ab extraneis Episcopis recipi non po-
 terant sine literis commendatitiis proprii
 Episcopi 253. c. 1. ne molestentur 369.
 c. 2.

- c. 2. 370. c. 1.
 Peregrinus commendatur 252. c. 2.
 Perforare chartam, annullare 311. c. 2. 313.
 Perjuria 167. c. 2. olim valde invaluerant
 217. c. 1.
 Permutationes 424. c. 2. immobilium 557.
 c. 2.
 Perticæ, locus unde dictus 45. c. 2.
 Pertinere alicui 90. c. 1.
 Pestis feralis, quid 51. c. 1.
 Petra, sepulchrum lapideum 45. c. 2. 99.
 c. 2.
 Petrunculi 278. c. 1.
 Pfaffe, unde 24. c. 2.
 Pfaud, unde 29. c. 2.
 Pferch locus septus, lit. finis 319. c. 1.
 Pflugshar 56. c. 2. 76. c. 2.
 Pfofe, pes 60. c. 2.
 Pfofen 57. c. 2.
 Pfuy, abominandi formula 119. c. 2.
 Pigmenta 408. c. 1. 413. c. 1.
 Pignora 494. 498. c. 1. 499. c. 2. 500. c.
 2. 501. c. 2. 502. c. 1.
 Pignora sanctorum 219. c. 2.
 Pignorare nemini liceat 380. c. 2. si quis
 contra legem pignoraverit 381. c. 1.
 Pignus rerum immobilium 560. servi & e-
 qui 343. c. 1. animalium 345. c. 1. 381.
 c. 1. pignoris occisio 348. c. 1. liberum
 si quis pro pignore tenuerit 369. c. 1. aut
 restituere negaverit 539.
 Pingere in furtum 33. c. 2. 127. c. 2.
 Piomarina 84. c. 1.
 Pipini Regis vittoria 161. c. 2.
 Pithæi fratres clarissima lumina 177.
 Pitro, falx 109. c. 2.
 Placita fiunt per Kalendas 366. c. 1.
 Placita regia cum quibus personis haberi so-
 lita 206. c. 2. 207.
 Placitare, judicialiter agere 81. c. 1.
 Placitorum Liber Vicecomitatus Regnorum
 Jerusalem & Cypri 479. in Italicam lin-
 guam translatus 482. 540. *Or. seq.*
 Placitum 448. c. 1. 450. c. 1. olim gene-
 raliter pro die dicta usurpabant 215. c. 2.
 Placitum, terminus legitimus, locus in quem
 convenitur, iudicium 81.
 Placitum suum custodire 215. c. 2. 256. c. 2.
 261. c. 1. ad placitum qui convenire de-
 buit 331. c. 2. 332. c. 1.
 Plagare 46. c. 1. 49. c. 1.
 Plagiare 79.
 Plagiatores 79. c. 1.
 Plagitare, pro placitare 440. c. 2.
Plaiden, Gall. 81. c. 1.
Playe, Gall. 46. c. 2.
 Plebeji sive Plebani, magistratus civilis 402.
 c. 2.
 Plebes 342. c. 2. 361. c. 1.
 Plebium, id est, æneum 119. c. 1.
 Plomatium 411. c. 2.
 Pœnitentiam agentis interfectio 172. c. 1.
 Pœnitentiam iudicare & indicare 275. c. 2.
 Polck, fus annicula 165. c. 2.
 Poledrus 141. c. 1. 282. c. 2.
 Polepticus publicus 202. c. 2.
 Polling, locus 412. c. 1.
 Polyptici 202. c. 2.
 Pomarius 31. c. 1. 57. c. 2. si excisus fue-
 rit 389. c. 2.
 Pondus, pondera, pondora, pondora, pon-
 dui 431. c. 1. 432. c. 2. 433. 434. 436.
 c. 1. 438. c. 2. 439. c. 1. 440. c. 1. 445.
 c. 2. 446. c. 2.
 Ponere, in custodiam dare 98. c. 2.
 Pontaticus 264. c. 1.
 Ponticulus pro monumento sepulchrali 100,
 c. 2. 150. c. 1.
 Pontificium, id est, potestas 226. c. 1. 227.
 c. 2. 242. 258. c. 1. 262. c. 2. 271. c. 1.
 275. c. 1. 441. c. 2.
 Populus congregabatur juri dicundo 332. c. 1.
 quo ritu 349. *Or. seq.*
 Porca, terra vomere exsecta 24. c. 1.
 Porcarius 21. c. 1.
 Porcorum furtum 19. c. 2. dispersio 369. c. 1.
 Porcos si quis in pignus tulerit 381. c. 1.
 aut occiderit 382. c. 1.
 Porcus, unde 24. c. 1.
 Porrigi, unde 24. c. 1.
 Porrum, unde 24. c. 1.
 Porta aperta servo libertate donato 422. c. 1.
 Porticulus, adicula super sepulchrum 100. c. 2.
 Posse, ponere 70. c. 1.
 Possessionis descriptio 139. c. 2.
 Possessor pro ingenio & nobili 38. c. 2.
 84. c. 1. 143. c. 2. 283. c. 1.
 Postheres 438. 439.
 Portiones mortiferas si quis dederit alicui 368
 c. 2.
 Portiones malas temporarie 260. c. 1.
 Poulter unde dictum 202. c. 2.
 Præce 423. c. 2.
 Præca infra provinciam, ubi exercitus adest,
 prohibentur 363. c. 2. 364. c. 1.
 Prædia omnia aut propria erant aut fiscalia
 185. c. 1. 446. c. 1.
 Prædicatio, munus episcopale 191.
 Præfectorum dignitas 403. c. 1.
 Præpositus Monasterii 275. c. 2.
 Præsidium utriusque generis & sexus 261.
 c. 2. 265. c. 1.
 Præforium 264. c. 2.
 Præstare 441. c. 2. 444. c. 1.
 Præstaria, quid 96. c. 2. 441. c. 1.
 Præstaria ad Ecclesiam 258. c. 1. de re Ec-
 clesie ab Episcopo facta 242. c. 2.
 Præstaria formula 262. c. 2.
 Præstata res 96. 495. c. 2. 497. c. 1.
 Præstitum beneficium 258. c. 1. 260. c. 2.
 265. c. 2.
 Præstus, paratus 89. c. 2.
 Prætores palatini 403. c. 1.
 Precaria, quid 96. 441. c. 1. ad casam Dei
 262. c. 1. 401. constituitur ad certum tem-
 pus 226. de ipsa villa, dum vivit 225. c. 1.
 Precaria formula 242. c. 2. 257. c. 2. 274.
 c. 2.
 Precariae renoventur de quinquennio in quin-
 quennium 226. c. 1. 243. c. 1. 262. c. 2.
 Precarium pro precaria 444. c. 2.
 Preces pro Duce & regno præcipiuntur 391.
 c. 1.
 Prestus caballorum 96. c. 2.

- Presbyter adjugebatur Missis dominicis 392. c. 2. & aderat iudicio publico *ibid.*
 Presbyteratus gradus canonico iudicio amitti potest 252. c. 1.
 Presbyteri iniuriæ & occisio 327. c. 1. 366. c. 2. 361. c. 1.
 Presbyteri ne habitent cum mulieribus 362. c. 1.
 Presbyterorum facultates, quas comparaverint post consecrationem suam, pertinent ad Ecclesias, ad quas titulati sunt 251. c. 2.
 Pretius pro pretium 119. c. 1.
 Primogenitura an apud Germanos 343. c. 1.
 Priserit pro ceperit 21. c. 1. 55. c. 2.
 Prison 21. c. 1.
 Privilegia monasteriorum 214. c. 1.
 Privilegia indigent confirmatione Principum 197.
 Privilegii definitio 180. c. 1.
 Pro loco per positum 53. c. 2.
 Procurator rei familiaris 403. c. 1.
 Procuratorem constituere olim quomodo fieret 203. c. 2.
 Proheres 436. c. 1.
 Projectio in aquam hominis liberi 368. c. 2. & in ignem *ibid.*
 Promener, Gall. 74. c. 1.
 Proprietatem ejus terræ si quis habere voluerit quanti excolit 243. c. 1.
 Proprietates dicebantur bona quæ nullius juri obnoxia erant 185. c. 1.
 Propripndere 259. c. 2. invadere 272. c. 2.
 Proprieta res 317. c. 2. 399.
 Proprium dominicum 174. c. 2. 175. c. 2.
 Proprium in bannum missum 173. c. 2.
 Proximus, amicus, consanguineus 101. c. 1.
 Prove Slavorum Dux 292.
 Prunnon 427. c. 2.
 Psalmita 403. c. 2.
 Puella desponsanda pretium 85. c. 2.
 Puella in vitis parentibus velata 174. c. 2.
 Puella si quis injuriam fecerit 348. & cum ea concubuerit 373. c. 1. de puella ducenda quid sentirent Salici 476. c. 2.
 Puellam invitam si quis sibi fociaverit 231. c. 2.
 Puer pro famulo 39. c. 1.
 Pueri in vitis parentibus tonsi 174. c. 2. quomodo coercendi aut vindicandi 533. c. 1.
 Pueri testes adhibiti, quare 314. c. 1.
 Pueris nono die nomina imponebantur 280. c. 2.
 Pugna duorum quomodo instituenda 395. c. 2.
 Puledrus 35. c. 1. 77. c. 2. 78. c. 1.
 Pulepticus publicus 202. c. 2.
 Pulislac 301. c. 1. 337. c. 1. 367. c. 2. 370. c. 1.
 Puledrus, equuleus 80. c. 1.
 Puls, obsonium quodvis 91. c. 2.
 Pulsati, monachismi candidati 165. c. 1.
 Pulslahi 301. c. 1.
 Pumarium 435. c. 1.
 Punctum, vulnus cuspidis factum 299. c. 2.
 Pupilli 169. c. 1. 172. c. 1.
 Purgationes canonice 93. c. 2. 217. c. 1. vulgares 293. 294. 482. 532. 565. c. 2.
 Purihinga 418. c. 2.
 Pussen, ponere 69. c. 2.
 Puteus, lacuna, fovea 82. c. 1.
 Putze, lacuna 82. c. 1.
- Q**
- Quadrupes hominem occidentes 309. c. 1.
 Questionari 403. c. 2.
 Quaternio 306. c. 1.
 Quaterniones 403. c. 1.
 Quec, animal 25. c. 1.
 Quec 25. c. 1.
 Quene, quine, mulier 25. c. 1. 66. c. 2.
 Quern, molendinum 54. c. 2.
 Quattro 66. c. 2.
 Quisquisitio 441. c. 2.
 Quultus, id est cultus 435. c. 2.
- R**
- R in S corruptum 35. c. 2.
 Rabanal 83. c. 2.
 Rabe, corvus, unde dicatur 44. c. 2.
 Rabholen, depromere ex alto 83. c. 2.
 Rachinburgii 94. c. 2. 101. c. 2. 148. c. 1. 247. 249. c. 1. 2. 276. c. 2. 284. c. 2. 285. c. 2. 310. c. 2.
 Rama, ramenta 82. c. 2.
 Ramus, linea generationis 106. c. 2.
 Ramus signum traditionis 74. c. 2.
 Ran, rapina 50. c. 2. 73. c. 1.
 Range, Germ. 19. c. 2.
 Rapina, rapis confitus ager 55. c. 2.
 Raptores rerum Ecclesiarum 324. c. 2. 325. c. 1.
 Raptoris poena vitæ periculum 231. c. 2. 232. c. 1. 237. c. 2.
 Raptum nemo faciat 397. c. 1.
 Rathinburgii 94. c. 2. 101. c. 2.
 Ratio pro jure 19. c. 2.
 Ratio, negotium 95. c. 2. progenies 106. c. 2.
 Rationare 238. c. 2.
 Raubam suam alicui tollere 210. c. 2. 215. c. 2.
 Raubare 50. c. 2. 69. c. 2. 107. c. 1.
 Rauben, spoliare 44. c. 2. 83. c. 2.
 Raubvogel 29. c. 2.
 Raupa. *Vide* Raubam.
 Rebello faciente 212. c. 1.
 Rebellus pro rebellis 166. c. 1.
 Recausare 424. c. 1.
 Reclamare, contrarium asserere 75. c. 2.
 Reclamatio 271. c. 2. 274. c. 2.
 Reconjungere 275. c. 2.
 Recredere 247. c. 2. 271. c. 1.
 Reçtor pro Duce 10. c. 2.
 Redebere 248. c. 1. 249. c. 1. 259. c. 2.
 Redemptio animæ suæ 358. c. 1. 359.
 Redemptio peccatorum 274. c. 1.
 Redemptionale 265. c. 1.
 Redibitio 433. c. 2.
 Referendarii 208. c. 1.
 Reffare 281. c. 1.
 Regenburgii 95. c. 1.
 Regensburgum, civitas 167. c. 2.
 Regere gregem, de bove 25. c. 2.
- Re-

- Reges Francorum vocantur illustres 210. olim justitiam per se proprio ore reddebant 206. c. 2. 261. c. 1.
- Reges olim se fratres vocabant 194. c. 2.
- Regi infidelis 316. c. 1.
- Regi si filius natus fuerit, tres servi manumittendi sunt 218. c. 1. 245. c. 2.
- Reginum curtis, Regensburgum 405. c. 1.
- Regis conviva 83. c. 1.
- Regius homo 320. c. 1.
- Regula S. Benedicti 406. c. 1.
- Rei ad Ecclesiam confugientes 275. c. 1. 360.
- Rej, ligamen 28. c. 2.
- Reinneo, admiffarius 77. c. 1.
- Reino, admiffarius 19. c. 2.
- Reiphus hæc chala sinus 88. c. 1.
- Reipus 85. c. 2. 88. c. 1. 283. 477. c. 1.
- Relatum quod dicitur apennis 264. c. 1.
- Relaxare servum 254. c. 2.
- Religiosi equites litigantes 508. c. 1.
- Remanere pro mori 47. c. 1.
- Renne, grex porcorum 19. c. 2.
- Rennen, coire 19. c. 2.
- Renneo, admiffarius 77. c. 1.
- Rep, penis 64. c. 2.
- Repare, vellere 53. c. 2.
- Repassere, edendo consumere 55. c. 1.
- Repphano 64. c. 2.
- Reppophano 26. c. 2.
- Repræstare 441. c. 1. 442. c. 2. 443. c. 2.
- Repræstationis in precariam Charta 402. c. 1.
- Repschlager 28. c. 2.
- Repudii jus 154. c. 1. libellus 238. c. 1.
- Requerilla 392. c. 1.
- Rês in contentione posita 383. c. 2. 384. c. 2. ejus qui moritur sine filiis 384. c. 1. da rebus in mare projectis 496. c. 1. 2. & a piratis raptis 496. c. 2. si res veritas quis tulerit ad Infideles *ibid.* de rebus alicui commendatis 504. c. 2. 505. c. 1. & perditis 524. c. 1.
- Res suas si quis apud alium invenerit 343. c. 1. alienas aut Ecclesie si quis invaserit 348. alienas si quis vendiderit 384. c. 1.
- Resus bannus 248. c. 1.
- Restare facit pro sistit 43. c. 2. 57. c. 1.
- Restare, Gall. *arreter* 136. c. 2.
- Retorta 72. c. 2. 139. c. 2. 281. c. 2.
- Retributiones exactare 263. c. 1.
- Revellare 243. c. 1.
- Revestire 209. c. 1. 272. c. 2. 428. c. 1. 445. c. 1.
- Revi vulnera 346.
- Rewadiare 158. c. 2. 271. c. 1.
- Rex Hierosolymæ quid habeat auctoritatis 493. c. 1.
- Rhamallus 93. c. 1.
- Rhan, pinguedo 19. c. 2. 124. c. 1. 277. c. 2.
- Rhannechala 20. c. 1. 21. c. 1.
- Rhannis, coitus suum 19. c. 2.
- Riga tributi & vectigalis species 240. c. 2.
- Rind, juveneus, unde 25. c. 2.
- Riparii, limitanei 297. c. 1.
- Riparioli 298. c. 2.
- Riporum pagus 297. 298. c. 1.
- Ripuarum Lex, quibus lata 13. c. 2. 289. 298.
- Ripuarum Legis additiones 290. 320.
- Ripuarii qui 297. 298.
- Rischi, erigere 45. c. 2.
- Rix 333. c. 2. 334. c. 1.
- Rodaticus 263. c. 2. *Or alibi passim.*
- Rolandus Bignonius, Hieronymi pater 276.
- Römam pergentes 413. c. 1.
- Römân, liber historicus Gallice conscriptus 43.
- Romana Lege Ecclesie vivere 311.
- Romana lingua, h. e. Gallica 42. c. 2. 43.
- Romanorum nomine quinam intelligantur apud Marculfum & alios 218.
- Romanus pro Gallo 42. c. 2.
- Roncale 430. c. 1.
- Rofatus nobilis 18. c. 2.
- Rofamada 27. c. 2.
- Roskam, mango 74. c. 1.
- Rota, Rotuli 416. c. 2. 417. c. 1.
- Rotavilla, curtis regalis 406. c. 2.
- Rotwilenfis Camera 417. c. 1.
- Rufach, locus 411.
- Rusia 438. c. 1.
- Ruge-gerichte 87. c. 2.
- Rugiland, Rugorum patria 46. c. 2.
- Rustica lingua 43. c. 1.
- Ruthe pro pene 66. c. 1.
- Ruvachia vicus 411.

S

- S pro H positum 21. c. 1.
- S, litera femilem denotat 124. c. 1.
- S vocibus a consona incipientibus præfixum 36. c. 2. 76. c. 2.
- S pro R positum 51. c. 2.
- Sacebaro 98.
- Sacerdotum injuriæ quomodo puniuntur 171. c. 2.
- Sache, lis, controversia, causa 313. c. 1.
- Sacire ad proprietatem 243. c. 1.
- Sacramenta ubi juranda 174. c. 1. 320. c. 2.
- Sacramenta veterum 93. Sacramenta ubi percurrunt 248. c. 1. 259. c. 2. super capella Domni Martini 217. c. 1.
- Sacramenta Bajuvariorum 376. c. 2.
- Sacramentales nominari & advocati 335. c. 2.
- Sacramentorum ritus & solemnia 216. c. 2. 259. c. 2.
- Sacramentum 315. c. 1.
- Sacramentum adhramitum 248. c. 1.
- Sacre, Gall. accipiter 30. c. 1.
- Sacrificus 24. c. 1.
- Sacrivus 124. c. 2. 278. c. 1.
- Sagana familia 15. c. 1. 366. c. 2.
- Sagbaro, Sagibarus 98. 285. c. 1.
- Sagitta toxicata 49. c. 1. 132. c. 1. 280. c. 1. 368.
- Sagitta pro veloci navigio 38. c. 2.
- Saiga, nummus 325.
- Saigata 441. c. 2.
- Sal, domus 31. c. 2. 46. c. 2. 48. c. 1. 58. c. 2.
- Salæ palatium 11. c. 1.
- Salageve pagi situs 11. c. 1.
- Saldeban 47. c. 2.
- Salica Lex, ubi & quando lata 11. Vide Lex *Salica.*

- Salica Lex antiqua 99. c. 1.
 Salica Lex citata 403. c. 2.
 Salica terra, domus &c. quid denotent 105.
 286. c. 1. 428. c. 2. 444. c. 1.
 Salicę Legis vetus interpretatio 175.
 Salicus pro Franco Salica lege vivente 43.
 c. 2.
 Salii Franci 6. 7. 11. c. 1. 123. c. 1.
 Salogalt 10. c. 2.
 Salomon Episcopus Constantiensis, Abbas Monasterii S. Galli 401. c. 1.
 Saltz, palatium Regum Francorum, ubi situm 11.
 Samio 218. c. 1. 219. c. 2.
 Sancti noviter inventi 168. c. 2.
 Sancti Galli Monasterium 401. c. 1.
 Sanctimoniam si quis rapuerit 361. c. 2.
 nemo in conjugium ducatur 393. c. 1. fœcularem habitum non sumat 396. c. 2.
 Sanctuarius, Ecclesię colonus 39. c. 1. 129. c. 2.
 Sanguinis effusio 298. 301. c. 1.
 Sanopair, verres 22. c. 1.
 Saphirini coloris pallium 413. c. 1.
 Sapienti sufficit semel loqui 253. c. 1.
 Savaro Arvernorum Pręfles laudatur 178. 185. c. 1.
 Sauklocke 55. c. 1.
 Sauma 438. c. 1.
 Sax, culter 109. c. 2.
 Saxones comparati cum Danis 162. c. 2.
 Scabinei iidem cum Racimburgiis 247. c. 1.
 Scabini 159. c. 1. 175. c. 1. 320. c. 2. 452. c. 2. 453. c. 1.
 Scachum 465.
 Scalam alicui si quis ejecerit 368. c. 2.
 Scamnum, equuleus 80. c. 1. scamnum super tenus 142. c. 2. 282. c. 2.
 Scancia 35. c. 2.
 Scancio 35. c. 2. pincerna 278. c. 2.
 Scapellare 278. c. 2.
 Scedo, juvenis 25. c. 1.
 Scelerata nuptiæ 40. c. 2.
 Schachmat in ludo latruncolorum 82. c. 1.
 Schade, damnum 34. c. 1.
 Schæferhund 29. c. 1.
 Schären, tondere 60. c. 1. 2.
 Schaf, ovis 27. c. 1.
 Schale, cortex 307. c. 1.
 Schalek, servus 35. c. 2.
 Schar, vulnus, incisio 49. c. 1.
 Schar, vomes 76. c. 2.
 Scharren, quid 38. c. 1.
 Schefo, oves 27. c. 1.
 Schelle, tintinnabulum 153. c. 2.
 Schellhengst 26. c. 1.
 Schelm, unde 68. c. 2.
 Schencke, pincerna 35. c. 2.
 Schilling, unde 19. c. 1.
 Schinn, porrigo, unde 24. c. 1.
 Schlagen 63. c. 2. 64. c. 1.
 Schleuse 54. c. 1.
 Schliz, apertura vestis ad finem ducens 91. c. 1.
 Schmahthier 25. c. 1.
 Schmalzehnten 25. c. 1.
 Schmeissen 62. c. 2. 76. c. 2.
 Schos, contributio 144. c. 2.
 Schofs, contributio, exactio 160. c. 2.
 Schoto 34. c. 1.
 Schrage, quid 38. c. 1.
 Schranck 38. c. 1.
 Schranne, quid 38. c. 1.
 Schrat, obliquus 38. c. 1.
 Schu, calceus, unde 307. c. 1.
 Schuifara chrogino 60. c. 1.
 Schulfuchs 68. c. 1.
 Schureke, convicium 68. c. 2.
 Schurpfen, quid 56. c. 2.
 Schwelle, limen 102. c. 2.
 Schufa 54. c. 1. 134. c. 1. 280. c. 1.
 Scof 377. c. 1.
 Scogilus, vagina 307. c. 1.
 Scopar 377. c. 1.
 Scotorum peregrinationes sacre 303. c. 2. 304. c. 1.
 Screona 37. c. 2. 56. c. 2. 129. c. 1. 278. c. 2.
 Scribæ 164. c. 1. 537. 542. c. 1. 544. c. 1.
 Scriptura sine anno & die non valeat 333. c. 2.
 Scripturę Sepulchri 479. 481.
 Scripturarum series necessaria ad firmitatem eorum quę fiunt 230. c. 2. 510. testes 510. quid Acri de scripturis sancitum fuerit 545. c. 2. & seq.
 Scrova ducarij 277. c. 2.
 Sculca 465. c. 1.
 Scuria, horreum, stabulum 48. c. 2. 319. c. 1. 377. c. 1.
 Scuffum granum, id est excuffum 440. c. 1.
 Scutum jactare ignominiosum 68. c. 1. 281. c. 2.
 Scutum judicis in mallo 87. c. 2. 283. c. 1.
 Sectarius porcus 23. c. 1.
 Securitas pro homicidio facto 234. c. 2. 256. c. 2. 266. c. 1. 271. c. 2.
 Seditio in curte Ducis 329.
 Segeltes unde 11. c. 1.
 Segla 432. c. 2.
 Segufius canis 27. c. 2. 28. c. 2.
 Sehfatia, sexaginta 22. c. 1.
 Seigit pro saiga 439. c. 1.
 Selave 100. 285. c. 1.
 Sele domus 31. c. 2. V. Sal.
 Sele, anima 100. c. 2.
 Selifuchen, vel Salifuchen 396. c. 2.
 Sellen, tradere 63. c. 1. 78. c. 1. 85. c. 1.
 Semitam convicinalem si quis clauferit 378. c. 2.
 Send, synodus 87. c. 1.
 Send-gerichte 87. c. 1.
 Senicę cartę quasi senes 178.
 Seniozem querere, qui se de rebus temporalibus adjuvet 254. c. 2.
 Seniscalci diversa significatio 22. c. 2. 208. c. 1. 341. c. 1. etymologia 277. c. 2.
 Senne, cultos gregis 22. c. 2.
 Senonica Ecclesia 251. c. 1.
 Sensus crescit in pueris, in juvenibus viget, in senibus minuitur 179.
 Sente, armenta 22. c. 2.
 Sententia in judiciis popularibus, a majori parte probata, rata habebatur 349. 350. ipso instanti, auditis allegatis, ferebatur 350. & in causa facti & possessionis, illico dice-

- cebat 353-354. ferebatur a stantibus & non fedentibus, & non in scriptis 350-351. idem servabatur cum de fori competentia & iudicialia potestate Domini territorialis ageretur 351. 352. sententiam unus oretenus proferebat, alii in sententiam ibant 355. cum duo aut plures dispares proferrent, ea recipiebatur quæ a majori parte probaretur 355.
- Senus 259. c. 1.
- Seolaftasia 84. c. 2.
- Seolaude esthadio 85. c. 1.
- Sepelire extra coemeterium 388.
- Sepelire mortuos cum ornamentis 285. c. 1.
- Sepis 71. c. 2. 308. c. 2. Sepem alienam aperire 278. c. 2. capulare 346. c. 2. si quis ruperit 378. c. 2. Sepem si quod animal vitiaverit 381. c. 2. 382. c. 1.
- Septagat 22. c. 1.
- Septem faciunt convivium 85. c. 1.
- Sepulchrale monumentum 45. c. 2.
- Sepulturæ veteris ritus 45. c. 2.
- Sergentis officium 542. c. 1. 544. c. 2.
- Sermo, defensio, tutela 39. c. 1. 101. c. 1.
- Sermo Regis 285. c. 2. tuitionis regiæ 206. c. 1. 214. c. 2.
- Servi & ancillæ jumentis æquiparati 34. c. 2.
- Servi Ecclesiarum. quomodo ad gradus ecclesiasticos promovendi 251. c. 1. si occisi fuerint 326. c. 1. 360. c. 1.
- Servi Ecclesiæ quæ tributa solvere debeant 328. c. 2. 362.
- Servi Ecclesiæ & servi ecclesiastici distinguuntur 328. c. 2. 362. c. 1.
- Servi manumittendi propter navitatem filii Regis 218. c. 1. 245. artes mechanicas exercebant 341. c. 1. & Campiones esse poterant 387. c. 2. si quis in pignus susceperit 343. c. 1.
- Servi condemnantur patibulo pro furto aut latrocinio 129. c. 1. si cum uxore alterius libera concubuerint 372. c. 1. si cum libera fornicaverint 373. c. 1.
- Servi percussi & occisi composio 326. c. 2. 370. c. 2. 371. c. 1.
- Servi venditi formula 256. c. 2.
- Servi venditio 255. c. 2. ad Ecclesiam 270. c. 1.
- Servitus 421. c. 1.
- Servo suo si quis aliquid concedere voluerit 240. c. 2.
- Servorum furtum 37. c. 2. varia de servis 502.
- Servos Ecclesiæ si quis ad fugiendum susceperit 359. c. 2. aut alios 381. c. 2.
- Servum si quis vendiderit 235. c. 2. aut ce-laverit 521. c. 2.
- Servum monasterii si quis se esse negaverit 248. c. 2.
- Servum fugitivum si quis receperit 216. c. 2. 328. c. 1. & domino contradixerit 343. c. 1. alienum si quis ad furtum fuerit 375. c. 1. & si quis injuste accusaverit 376. c. 2. proprium si quis vendiderit 385. c. 1. si liber homo se fecerit 237. c. 1. 255. c. 1. vendere extra fines pro-
- vinciæ non liceat 395. c. 1.
- Servus de peculio suo redemptus 265. c. 1.
- Servus si liberam & ingenuam feminam in conjugio sibi copulaverit 237. c. 2. 255. c. 2. 256. c. 1. 272. c. 1. si aliquid emerit 384. c. 2. si de suo fuerit redemptus 385. c. 1.
- Servus baptizatus quomodo in servitutem redeat 520. c. 2. heres institutus *ibid.* libertate donatus 521. c. 1. 522. c. 1. si quem percusserit *ibid.* fugitivus si redierit Christianus 526. c. 2.
- Setho 77. c. 2.
- Seuces, canis 27. c. 2. 28. c. 2.
- Seulandoefa 63.
- Seufius canis 278. c. 1. 342. c. 1.
- Sexadrus cultellus 109. c. 2.
- Sias ingenuus 265. c. 1.
- Sic me Deus adjuvet*, formula juramenti 326. c. 1.
- Sichte 63. c. 2.
- Sicla, figla, segla 432. c. 2. 435. c. 1. 438. c. 2. 441. c. 2.
- Sigambri 12. c. 2.
- Sigebertus Rex Francorum Ripuariorum 298. c. 2.
- Sigillis recognitis 232. c. 2.
- Sigillum aut mandatum Ducis si quis neglexerit 329. c. 2.
- Sigillum si quis inhonoraverit 396. c. 2.
- Signa si non fuerint evidentiæ 380. c. 1.
- Signa arborum 136. c. 2. 281. c. 1.
- Signata arbor 57. c. 2. 136. c. 2.
- Signati, catechumeni 162. c. 2.
- Signum animalibus domesticis factum 70. c. 2.
- Signum ob defensionem positum si quis ab-stulerit 278. c. 2.
- Silave 100.
- Silvicola 428. c. 2.
- Simila, farina candidissima 412. c. 1.
- Sinus usus apud veteres 91. c. 1.
- Sirmondus laudatur 178.
- Sitto 54. c. 2.
- Situla 411. c. 2.
- Sive, particula conjunctiva 36. c. 1.
- Skella, tintinnabulum 135. c. 2.
- Skellam 135. c. 2. 280. c. 2.
- Slavi 166. c. 1.
- Smale, animalia 25. c. 1.
- Smerilio, avis 36. c. 2.
- Smitan, projicere 95. c. 2.
- Soagne chalte 21. c. 2.
- Soagni, sus, porcus 22. c. 1.
- Societates 505. 506. c. 1.
- Sodis capita tanta 21. c. 1.
- Sodomita quomodo puniendus. 537. c. 1.
- Soege, serosa 23. c. 2.
- Sokol, Polon. accipiter 30. c. 1.
- Sol pro die 76. c. 1.
- Solampinam 30. c. 1.
- Solatium, auxilium, adjutorium 117. c. 1.
- Solem collocare 76. c. 1. 81. c. 1. 96. c. 2. 110. c. 2.
- Solidi argentei & auro adpretiati apud Bajuvarios 359. c. 2. 370.
- Solidi secundum Legem Salicam constant ex quadraginta denariis 277. c. 1.

- Solidus cuius pretii 17. c. 2. 18. c. 1. 170.
c. 2. 325. c. 2.
- Solidus & denarius uxori dantur in nuptiis
270.
- Solidus Gallicus 17. c. 2. 18. c. 1.
- Solium, limen 102. c. 2.
- Solfadia, citatio 76. c. 1.
- Solfatire, diem constituere 76. c. 1. 110.
c. 1. 215. c. 2.
- Solum culcare pro solum collocare 75. c. 2.
76. c. 1.
- Solutio varia pro criminum varietate 537.
c. 2. 538.
- Sone, grex 22. c. 1.
- Sonesti, Sonista, grex 22. c. 1. 300. c. 2.
- Sonia nuntiare 256. c. 2. 261. c. 1.
- Sonischalt 22. c. 1.
- Sonista 77. c. 2.
- Sonnis. *Vide* Sunnis.
- Sorores duæ si absque fratribus post mortem
patris relicte fuerint 337. c. 1.
- Sorores portionem cum fratribus non habent
de terra paterna 229. c. 2.
- Sors, purgatio vulgaris 114. c. 1.
- Sortes Gothicae & Romanae 286. c. 2.
- Sou, hara 21. c. 1.
- Spada, gladius 77. c. 1.
- Spadatus, id est, castratus 141. c. 1. 282. c. 2.
- Spado, castratus 77. c. 1.
- Spalten, findere 77. c. 1.
- Span, fegmenrum, scissio 77. c. 1.
- Spanga 378. c. 1.
- Spanvercken 20. c. 2. 21. c. 1.
- Spar, paster 30. c. 1.
- Spartus, canis 29. c. 1.
- Sparvarius 29. c. 2. 278. c. 1. 389. c. 2.
- Spata, gladius 77. c. 1. 172. c. 1. tracta 336.
c. 2.
- Spathus, castratus 77. c. 1.
- Speicher, spicarium 47. c. 2.
- Spelda, spelta 439. c. 1. 440. c. 1.
- Sperling 30. c. 1.
- Speroghoui, pagus 298. c. 1.
- Spicarium 47. c. 2. 279. c. 2.
- Spital, hospitale 99. c. 2.
- Sponfa dimissa 335. c. 2. 373. c. 2.
- Sponsaliorum solennia secundum Legem Sa-
licam 270. c. 2.
- Sponsam alterius si quis rapuerit 373. c. 2.
- Sponsarum alienarum raptus 169. c. 2. 173.
c. 1. 335. c. 2.
- Spurilunt 27. c. 1. 389. c. 1.
- Squilla, tintinnabulum 136. c. 1. 281. c. 1.
- Stab pro festuca 76. c. 2.
- Stabilitas regni 263. c. 1.
- Staffel, gradus 305. c. 2.
- Stafsaken 395.
- Stalacha 33. c. 2.
- Stalathia 78. c. 1.
- Staplum super tumulum missum 279. c. 2.
- Staplus 45. c. 2.
- Staplus Regis 305.
- Stapulus 45. c. 2.
- Stare ad crucem 272. c. 2.
- Statua pro conto 56. c. 1.
- Statum ingenuitatis suæ si quis alicui obno-
xiaverit 237.
- Statuna, statua 100. c. 1.
- Stava 281. c. 1.
- Stelen, furari 71. c. 1. 84. c. 2.
- Stephanus Comes Parisinus 159. c. 1.
- Stige, mergitum meta, viginti 100. c. 1.
- Stipulatio veterum 74. c. 2. legis 429. c. 2.
- Stipulatione subnixta 224. c. 1.
- Stoeven, calefacere 46. c. 2.
- Stopharius 283. c. 1.
- Storch, avis domestica 30. c. 2.
- Stradura 438. c. 1.
- Strang, lorum 52. c. 1.
- Strapazzare*, Ital. 60. c. 2.
- Strataburgum 412. c. 1.
- Strator 35. c. 2.
- Stria, strix 108. c. 1. 153. c. 2.
- Strick, restis 52. c. 1.
- Strigum descriptio 108. c. 1.
- Stringere, ligare 52. c. 1. 160. c. 2. 308. c. 1.
- Strioportium 107. c. 2.
- Structura, cancelli 100. c. 1.
- Strudis, spoliatio 305. c. 1.
- Strumenta chartarum 212. c. 1. 224. c. 1.
429.
- Stube 46. c. 2.
- Stuprum omne est adulterium 135. c. 1.
- Stute, equa 78. c. 2.
- Suarzwald 425. c. 1.
- Subbapatit pro rapit 21. c. 2.
- Subbatit pro rapit 21. c. 2.
- Subbattere, id est, porcellos in ventre ma-
tris occidere 277. c. 2.
- Subdiaconorum dignitas 403. c. 1.
- Subpravida commemoratio 268. c. 1.
- Subtho 58.
- Successiones ab intestato 466. varia 561. 562.
563.
- Sucelin, sparvarius 30. c. 1.
- Sudes, id est, porcorum stabulum 124. c. 1.
277. c. 2.
- Sudis, hara 21. c. 1. 48. c. 2.
- Suetqua 431. c. 2.
- Suffragantem pluralitas demonstrabat per
elevationem & numerationem digitorum
349. 350.
- Suffragii iure gaudebant quotquot tribunali
se iustebant in judiciis popularibus 349.
350.
- Suggestio falsa 376. c. 2.
- Suliva, trabes 102. c. 2.
- Sumis, sæumnis, mora, impedimentum 17.
c. 2.
- Sundleno 30. c. 1.
- Sunnla nuntiare 116. c. 1.
- Sunnis 113. c. 2. 77. c. 1.
- Suonbuoch 428. c. 2.
- Super, adversus, contra 89. c. 1.
- Superbia pro dolo, fraude 34. c. 1.
- Superchie, Superberie*, Gall. 34. c. 1.
- Superdictiones 234. c. 1.
- Superjactare 52. c. 1.
- Superprendere 314.
- Superfalicio 46. c. 1.
- Superventa 42. c. 1. 131. c. 1. 279.
- Supplicaturia 244. c. 2.
- Supplicium, tortura 80. c. 2.
- Supprehis 198. c. 1. 225. c. 2. 227. c. 1.
Ecc 2 2.

2. 233. c. 2. 240. c. 1. 265. c. 1. 2.
 Suspendio hominum vivorum, tormenti ge-
 nus 108. c. 2.
 Sutenn, hara 21. c. 1.
 Suarzuuld 389. c. 1.
 Swezecholi 382. c. 2.
 Suuiron 385. c. 2.
 Swithe, magnus 30. c. 1.

T

T & *A* facilis confusio 20. c. 1.
T pro *C* positum 32. c. 2. 33.
 Tabularii homines 310. c. 1.
 Tagfatzung 76. c. 2.
 Tailler, Gall. 315. c. 2.
 Talare, scindendo devastare 315.
 Tangano, altringo, detineo 101. id est, ad-
 juro, interpello 285. c. 2.
 Tanganum 302. c. 2. 310. c. 2.
 Tangare 313. c. 1.
 Taphano 64. c. 1.
 Tasche 32. c. 2.
 Tassilo Bajuvariorum Dux 391. 393. 394.
 e principatu dejectus 397. c. 1.
 Taudragil 339. c. 1. 369. c. 2. 371. c. 1.
 Taurini populi 45. c. 1.
 Taurisci populi 45. c. 1.
 Taurus gregem regens 125. si quis invola-
 verit aut occiderit 340. c. 2. 348. c. 2.
 Tauthe 96. c. 2.
 Tegere 32. c. 2.
 Tehum, decem 21. c. 2.
 Telare, telo percutere 71. c. 1.
 Telarius cervus 70. c. 2.
 Telonea 168. c. 1. 174. c. 1. 399.
 Tempeltarii 169. c. 2.
 Tenere, claudicare 64. c. 2.
 Tensus super scamnum 142. c. 2. 282. c. 2.
 Teodocco 34. c. 2.
 Teot, Rex 26. c. 2.
 Terminos si quis evellerit 379. si de termi-
 nis fuerit contentio 379. c. 2. novum ter-
 minum nemo constituat *ibid.*
 Terminus pro regione finibus suis inclusa 11.
 c. 2.
 Ternarius numerus 75. c. 1. 98. c. 2.
 Terra commendata 109. c. 2. evindicata 249.
 c. 2. de Terra sua contententes pugnam
 instituunt 342. c. 2. Terram alienam si
 quis invaserit 348. c. 2.
 Terra Salica, quid 105.
 Terræ venditæ formula 270. c. 1.
 Tertia manus 74. c. 1.
 Tertiare, sequestrare 74. c. 1.
 Tertuffus 23. c. 1.
 Tesceja 33. c. 1.
 Testamenti leges 516. c. 2. 517. 518. 519.
 520. 522. c. 2.
 Testamentum 424. c. 1. pro instrumento
 422. c. 1. 448. c. 2.
 Testamentum duarum personarum qualiter in
 uno volumine condatur 232. c. 1.
 Testare 281. c. 1.
 Testare, testibus presentibus monere vel di-
 cere 89.

Testicia 33. c. 1.
 Testes 509. c. 2. 510. 511. c. 1. 531. c. 1.
 testamenti 519. c. 2.
 Testes adhibendi 94. c. 1. 313. c. 2. 386.
 c. 1. per aures tracti 384. c. 2. 386. c.
 2. si victi fuerint 387. c. 1. si plures *ibid.*
 Testes falsi 173. c. 1.
 Testes cogi possunt ad dicendum testimonium
 147. c. 1.
 Testes jurati 161. c. 1. non mendaces 387.
 c. 1. se defendere poterant per campionem
 386. c. 2. 387. c. 1.
 Testimonia 170. c. 1.
 Testimoniare 216. c. 1. 248. c. 2. 264. c. 2.
 Testimonium falsum 92.
 Testium noticiæ 449. c. 2.
 Teutha texaca 34. c. 2.
 Texaca 32. c. 2. 33. 34. c. 2. 35. 36. c.
 2. 37. c. 1. V. Texaga.
 Texachalt 22.
 Texaga, furtum 56. 306. c. 2. 346. c. 2.
 V. Texaca.
 Texara 32. c. 2.
 Thadio, thæter, reus 85. c. 1.
 Thalaptæ, quid 111.
 Theada, Decanus 92. c. 1. 284. c. 1.
 Theato 62. c. 1.
 Theilen, partiri 73. c. 1.
 Then frio modido 73. c. 2.
 Theoclidia 60. c. 1.
 Theoda, populus 24. c. 2. 26. c. 2.
 Theodan, Rex 26. c. 2.
 Theodericus Rex Fr. 13.
 Theodonis villa 164.
 Theoga, testis 24. c. 2.
 Theolafina 61. c. 2.
 Theophano 28. c. 2.
 Theoprano 29. c. 1.
 Theotisca lingua 43. c. 1.
 Theow, servus 34. c. 2.
 Thercoheata 60. c. 2.
 Thefaurus absconditus 535. c. 2.
 Theu lafina 61. c. 2. 79. c. 1.
 Theu leude 72. c. 2.
 Theu leudinia 72. c. 2.
 Theu nosdo 73. c. 1.
 Theudemericus Regis solidus 18. c. 2.
 Theue, servus, ferva 34. c. 2. 35. c. 1. 36.
 c. 2. 37. c. 1. 61. c. 2. 73. c. 2.
 Theorora 41. c. 1.
 Thimiam novum 413. c. 1.
 Thinx, placitum 86. c. 1. 470. c. 1.
 Thiot, populus 24. c. 2. 26. c. 2.
 Thiow, servus 34. c. 2.
 Thiwa, ancilla 34. c. 2.
 Tho, duo 20. c. 2. 112. c. 1.
 Thodina, homicida 73. c. 1.
 Theven, expectare 28. c. 2.
 Thowespho ac falso 51. c. 2.
 Throzza, familia inter Bajuvarios primaria
 366. c. 2.
 Thum, Ecclesia cathedralis, unde 303. c. 2.
 Thun, facere 51. c. 2.
 Thuringi cur Heringsnasen 65. c. 2.
 Thuringia 11. c. 2.
 Thuringorum excidium 65. c. 2.
 Thuwe, ancilla 34. c. 2.

- Tia, triha, decem 22. c. 2.
 Tintinnabulum de caballo vel aliis animalibus si quis furaverit 375. c. 2. 376. c. 1.
 Tintianum, tintinnabulum 135. c. 2. 280. c. 2.
 Tocchen, Sax. migrare 90. c. 1.
 Tocken, Sax. 34. c. 2.
 Tollere, liberare, redimere 104. c. 1. vi auferre 210. c. 1.
 Tollere pro uxorem ducere 41. c. 1.
 Tollutum 452. c. 2.
 Tomba, tumulus 99. c. 2.
 Tongria apud Turonensem non substituenda pro Thuringia 11. c. 1.
 Tonitrualis Evangelistarum vox 220. c. 2. 221. c. 1.
 Tonfio crinium ecclesiastica, pœnæ genus 59. c. 2.
 Tonforare comam capitis sui 202. c. 2.
 Tonfura capitis, signum Christianitatis 280. c. 2.
 Tonfura monachorum 408. c. 2.
 Tonfuratus puer 59. c. 1.
 Tortum, tortus, vis, damnum, injuria 92. c. 1.
 Tortura veterum 80.
 Torus, mons 45. c. 1.
 Towesfo 51. c. 2.
 Trabattere 60. c. 2. 78. c. 1.
 Trabem si quis in alterius murum figerit 511. c. 2.
 Trace, veltigium 28. c. 1.
 Trachten, unde 17. c. 1.
 Tractare pro consulere 17. c. 1.
 Tractoria, quid 174. c. 1.
 Tractoria legatariorum 105. pro peregrino 273. c. 2. pro itinere peragendo 252. c. 2.
 Tradavium 452. c. 2.
 Traditiones 313. c. 2. rerum 430. c. 1. precariæ 438. c. 1.
 Traditionis in precaria formula 401. signa 74.
 Traditoria de terra 256. c. 1. 268. c. 2.
 Tragen, gerere 35. c. 1.
 Tragum, instrumentum piscatorium 56. c. 1.
 Trahere pro decipere 38. c. 2. pro rapere 137. c. 1.
 Trahere pro destruere 58. c. 2.
 Trajectum inferius & superius 116. c. 2.
 Transfaciones 427. c. 1.
 Transcapolare 66. c. 1. 337. c. 2.
 Transolvere 234. c. 2.
 Transpositio subitanea, id est, mors 222. c. 2. 224. c. 1.
 Trappa, decipula, unde 30. c. 2.
 Traslo 25. c. 2.
 Traffans canis 28. c. 1.
 Traugus, foramen 309. c. 1.
 Treffen, tendere 31. c. 1.
 Treiben, agere 78. c. 2.
 Tremaculum 137. c. 1. 281. c. 1.
 Tremagolum, retis genus 56. c. 1.
 Tremiffalis 441. c. 2.
 Tremiffis, tremiffa 423. c. 2. 435. c. 1. 438. c. 2.
 Tresbellio 26. c. 1.
 Trespellia 107. c. 2. 278. c. 1.
 Treudes, pulli cervini 308. c. 2.
 Treue, fides 39. c. 2.
 Treviri 413. c. 2.
 Trevirorum civitas 298. c. 2.
 Trian, triens 141. c. 2.
 Tribare, treiben 78.
 Tribattere 78. c. 1. 282. c. 2.
 Tribuni militum 403. c. 1.
 Tricenaria lex 117. c. 1.
 Triegen, betriegen, unde 38. c. 2.
 Trigare, impedire 73. c. 2.
 Trimmungeldus 359. c. 2. 365. c. 2.
 Tringonilla major, locus 412. c. 1.
 Tripare 55. c. 2.
 Triphunt 27. c. 2. 389. c. 1.
 Triuta, pulli cervini 308. c. 2.
 Trochwido 71. c. 1.
 Troci withier cunni 28. c. 1.
 Trogino, fraudulentus 60. c. 1.
 Troppus 424.
 Trouuido, Trovando, Trowidio, manufactus, doctus, affuefactus 28. c. 2. 70. c. 2. 71. c. 1.
 Trowidowano tuene chunne 28. c. 2.
 Trubtin, dominus 109. c. 1.
 Truncare, abscindere 137. c. 1.
 Trute, sponfa 39. c. 2.
 Trustes, id est, servitium regale 143. c. 2. 282. c. 2.
 Trustus, fidelitas 66. c. 1.
 Tuazymis fit miha chunna 22. c. 2.
 Tuede, plebs 26. c. 2.
 Tudem, id est, dotem 439. c. 1.
 Tuisto 26. c. 2.
 Tultis fidejussoribus 210.
 Tumba, tumulus 99. c. 2.
 Tumuli ex ramis in Pomerania 83. c. 1.
 Tunchinius, Tunginus, Decanus 86. c. 1. 90. c. 1. 106. 283. c. 1.
 Tungravius 86. c. 1.
 Tuninum 362. c. 2.
 Turn, monumentum sepulchrale 45. c. 1.
 Turnichale 99. c. 2. 100. c. 1.
 Turnichalt 45. c. 1.
 Turpha fatchio 46. c. 1.
 Turris 45. c. 1.
 Turtur pro turdo 30. c. 2.
 Tufondi, mille 22. c. 2.
 Ty, locus conventus populi 20. c. 1.

V

- Vacca domita 25. c. 2. 125. c. 1.
 Vades 499. c. 2. 500. 501. 502. c. 1.
 Var, periculum 319. c. 2.
 Varachalt 21. c. 2.
 Varietas, ægritudo 319. c. 2.
 Vas apium, ein bienen-stoc 32.
 Vafallus 341. c. 1. 406. c. 1. 412. c. 1. 425. c. 2.
 Vassi, fideles qui servitium exhibent 233. c. 2. famuli 341. c. 1. 428. c. 1.
 Vastare 57. c. 1.
 Veltra 29. c. 1.
 Veltris 126. c. 1. 278. c. 1. 126. c. 1.
 Venationes 70. c. 1. 308. c. 2. reservatae 345. c. 2.

- Venditas exactare 263. c. 2.
 Venditio de terra 270. c. 1. de seruo 269. c. 2. de seruo ad ecclesiam 270. c. 1. ad monasterium 274. c. 2.
 Venditio rei alienæ 384. c. 1. possessionis 384. c. 2. hominis liberi 334. 384. c. 2. mulieris liberæ 334. 385. c. 1. serui proprii *ibid.* venditio per chartam aut testes firmetur 385. c. 2.
 Venditiones varii generis 313. c. 1. 428. c. 2. 493. 494. 495. 548. c. 2. 549. 550. 551. c. 1.
 Venditionis forma 385. c. 1.
 Venditionis formula 254. c. 2. 256.
 Ventilamina, Spreue 412. c. 1.
 Verbum, defensio, tutela 39. c. 1. 101. c. 1.
 Verbum regis 129. c. 2. 279. c. 1.
 Vercken, unde 21. c. 2.
 Veredarius 403. c. 2.
 Veredi 196. c. 2.
 Vermeffen 62. c. 2.
 Vernacula terra, id est sui juris 430. c. 2. 431. c. 1. 432. c. 2.
 Vernaculi serui, ancillæ 431. c. 1. 439. c. 1.
 Vernaculi venditio ad Ecclesiam 270. c. 1. venditi formula 270.
 Vernaculum dimittere ingenuum 269. c. 1.
 Verrus pro verre 124. e. 1.
 Verstaben, citare per ramum 76. c. 2.
 Vertagus 29. c. 1.
 Vertebolum, retis genus 56. c. 1.
 Vertivolium 137. c. 1. 281. c. 1.
 Vertraha 29. c. 1.
 Veruices 196. c. 1.
 Vestiaria ancilla 341. c. 2.
 Vestigium minare 74. c. 1. 140. c. 1. 309. c. 2.
 Vestire 432. c. 2.
 Vestita manus 438. c. 1.
 Vestitura 428. c. 2. 445. c. 2. 450. c. 2.
 Vestitura, traditionis confirmatio 161. c. 2.
 Vestitura Caroli M. 175. c. 2.
 Via lacina 44. c. 1. 54. c. 2. 69. c. 1. 318.
 Viam si quis alicui contradixerit 339. c. 2. publicam & conuicinalem si quis claufert 378. c. 2.
 Vicarii 168. c. 1. 311. c. 2. 403. c. 1.
 Vicarii Comitum 247. c. 2.
 Vicecomes Hierosolymæ 481. 490. 541. 542. 491. c. 1. de querelis in eum 508. c. 1.
 Vicedomini jurisdictionem exercebant 187. c. 2.
 Vicedominus 168. c. 1. 412. c. 1.
 Vicinia, unde 379. c. 2.
 Vidua, orphani & pauperes ne opprimantur 392. 397. c. 1. 399. c. 1.
 Vidua 169. c. 1. 172. c. 1. 383. c. 2. si ad secundas nuptias transferint 383. c. 2. 508. c. 2. si sine filiis earum maritus mortuus fuerit 384. c. 1. Viduarum raptus 372. c. 2.
 Vieh, pecus 27. c. 1.
 Vier, quatuor 73. c. 2.
 Vigarius 270. c. 2. 272. c. 2.
 Villæ fiscales 245. c. 2.
 Villam si quis alicui vendiderit 235. c. 1.
 Vindicta privata perstringitur 329. c. 2.
 Vinitor 36. c. 1.
 Vipida, gurgis 82. c. 1.
 Vir illuster, titulus Regum Franc. 115. c. 1.
 Vira, id est, femina 260. c. 2.
 Virgæ, quibus in tortura cedebant rei 80. c. 2.
 Virginum raptus 372. c. 2. defloratio 508. c. 2. 509. c. 1.
 Virgula divinatoria ex corylo cur depromatur 316. c. 1.
 Viridio, compensatio 79. c. 1.
 Virtus, vis 107. c. 1. 130. c. 1. 279. c. 1.
 Visocensis Ecclesia 407. c. 2.
 Vites Cis-Rhenium 32. c. 1.
 Viventum 255. c. 2.
 Vivicomburium 51. c. 1.
 Vocatus pro Advocato 429. c. 2.
 Volck pro progenie vel caterva suum & pedicum 22. c. 1.
Voler, Gall. furari 114. c. 1.
 Vomeres igniti, probationis genus 157. 291. 292. 453. & seq.
 Votiva pecora 124. c. 2.
 Votivus 24. c. 1. 124. c. 2. 278. c. 1.
 Vuandelabe 474. c. 1.
 Vuarentis 469. c. 1.
 Vuaso 474. c. 1.
 Vuiderdo 467. c. 2. 469. c. 1. & seq.
 Vuifare 471. c. 2.
 Vulnerum compositio 49. c. 1. 337. 338. c. 2. 339. 532. c. 1. 534. c. 2. in facie 338. c. 2.
 Vulpecula pro timido, convitium 67. c. 2. 138. c. 1. 281. c. 1.
 Vulz 382. c. 2.

U

- U pro I positum 128. c. 1.
 Unasbugo 83. c. 2.
 Uncelenus Dux Aleman. 14. c. 2.
 Uncia 18. c. 2.
 Unguenta dono missa 408. c. 1.
 Unstruta 11. c. 2.
 Unum, una denariorum centena 20. c. 2. 111. c. 2.
 Ur, ferus 71. c. 1.
 Urbis via lacina 54. c. 2. 69. c. 2.
 Ursus, unde dictus Albertus Anhaltinus 71. c. 1.
 Urtella 396. c. 1.
 Urthesocla 29. c. 1.
 Urus 71. c. 1.
 Usare 257. c. 2. 258. c. 2. 262. c. 1. 441. c. 2. 442. c. 1.
 Usitare 424.
 Ufu dredo 35. c. 1.
 Usualiter tenere aliquam rem 262. c. 2.
 Usufructuare 275. c. 1.
 Usufructuarius ordo 225. c. 2. 242. c. 2.
 Uxor olim emebatur a parentibus 35. c. 2.
 Uxor ducenda per solidum & denarium 270. c. 2. mortuo marito sine filiis relicta 336. c. 1. si proximus mariti ei dotem contradixerit 336. c. 2. si cum uxore alterius

rius libera quis concubuerit 372. c. 1. si uxorem quis dimiserit propter invidiam 373.
Uxoris aliena raptus 41. c. 1. 306. c. 2. 335. c. 1.

W

W in G conversum 29. c. 1.
Waddeke, serum lactis 82. c. 1.
Wadfalthe 50. c. 1.
Wadium componere 276. c. 2.
Wadius & Wadium, quid 158. c. 1. 134. c. 2. 449. c. 2. 467. & seq.
Wadrido 77. c. 2.
Walafridi Abbatis Augiensis comparatio mundanarum & ecclesiasticarum dignitatum 402. c. 2.
Walaraupa 388. c. 2.
Waluurf 372. c. 2.
Wamb, venter 60. c. 2.
Wan in un mutatum 11. c. 2. ✓
Wan, defectus 11. c. 2.
Wancluga 373. c. 2.
Wanctodal 369. c. 1.
Wanft 60. c. 2.
Wanto 467. c. 2. 468. c. 1. 474. c. 1. 477. c. 2.
Wapeldranc, quid 82. c. 2.
Waranda, clausura animalium 318. c. 2.
Warannio, equus bellicus 19. c. 2. 77. c. 1. 282. c. 2.
Wargus, in exilium missus, latro 99. c. 1. 319. c. 2.
Wargus, hoc est, dejectus & expulsi 285. c. 1.
Warre, bellum 77. c. 1.
Wafilus 346. c. 2.
Wastinenis pagus 262. c. 1.
Wat pro water, aqua 82. c. 1.
Wath leudi 82. c. 1.
Watspenda 448. c. 2.
Wedahinc 393. c. 2.
Wedredo 110. c. 2.
Wefh, quinque 22. c. 2.
Weg, via 83. c. 2.
Wegalaugen 348. c. 1.
Weglagern, in via insidiari 44.
Wehadinc 380. c. 1.
Weiano 29. c. 2.
Weidewund 50. c. 1.
Weihe, accipiter 29. c. 2.
Welfonis nomen, Lat. Catulus 14. c. 2.
Wenda 395. c. 2.
Wendelini sententia de loco conditæ Legis Salicæ 12. c. 1.
Wenig, paucus 11. c. 2.
Werdarda 60. c. 2. 66. c. 1.
Werdarium 79. c. 2.
Werdunia, pretium 306.
Weregildum & weregildum, pretium hominis 79. 96. c. 1. 117. c. 2. 118. 158. c. 1. 172. c. 2. 307. c. 1. 321. c. 2. 329. c. 1. 330. c. 1. 2. 333. c. 2. 334. 335. c. 1. 336. c. 1. 340. c. 2. 345. c. 2. 347. c. 2. 372. c. 1. 374. c. 1. 375. c. 1. 393. c. 1.

viget adhuc in Dalmatia 324. c. 2.
Weren 57. c. 2.
Wergeld 96. c. 2. 172. c. 2.
Werigildum 118. c. 1. 158. c. 1.
Weringi, exules 99. c. 1.
Werpire, abjicere, abdicare 91. c. 1. 198. c. 2. 199. c. 1. 234. c. 2. 472. 474. c. 1. 477. c. 2. 478. c. 1.
Werra fl. 11. c. 1.
Werre, bellum 77. c. 1.
Westphalica judicia 364. c. 2.
Wetten, pignore certare 158. c. 1.
Widerstehen, resistere 89. c. 2.
Widresthalo 89. c. 2.
Widrigeldum & Widrigildum 20. c. 2. 60. c. 2. 61. c. 2. 66. c. 1. 79. c. 1. 96. 118. c. 1. 158. c. 1. 172. c. 2. 324.
Wiffa 378. c. 2.
Wilare 439. c. 2. 441. c. 1.
Winchilful 378. c. 1.
Winden, deficere 11. c. 2.
Windogast 10. c. 2.
Windogeva, pagus 12. c. 1.
Windspiel, canis 29. c. 1.
Wintzer, vinitor 36. c. 1.
Wintzer, minimus 64. c. 2.
Wiradardi 60. c. 2. 61. c. 2. 66. c. 1. 79.
Wirdira, wirdiro 60. c. 2. 61. c. 2. 66. c. 1. 79.
Wirgildum 172. c. 2. 201. c. 2.
Wirigeldum 60. c. 2. 61. c. 2. 66. c. 1. 79.
Wirogau pagus 11.
Wirpire, abjicere 91. c. 1.
Wirrico 61. c. 2.
Wifogast 10. c. 2.
Witern, odorare 28. c. 1.
Wormazfelda, pagus 298. c. 1.

X

XEnodochium si quis voluerit construere 220.

Y

YMnis, unitas 21. c. 2.
Ymnisith, sive thertefun 21. c. 1.

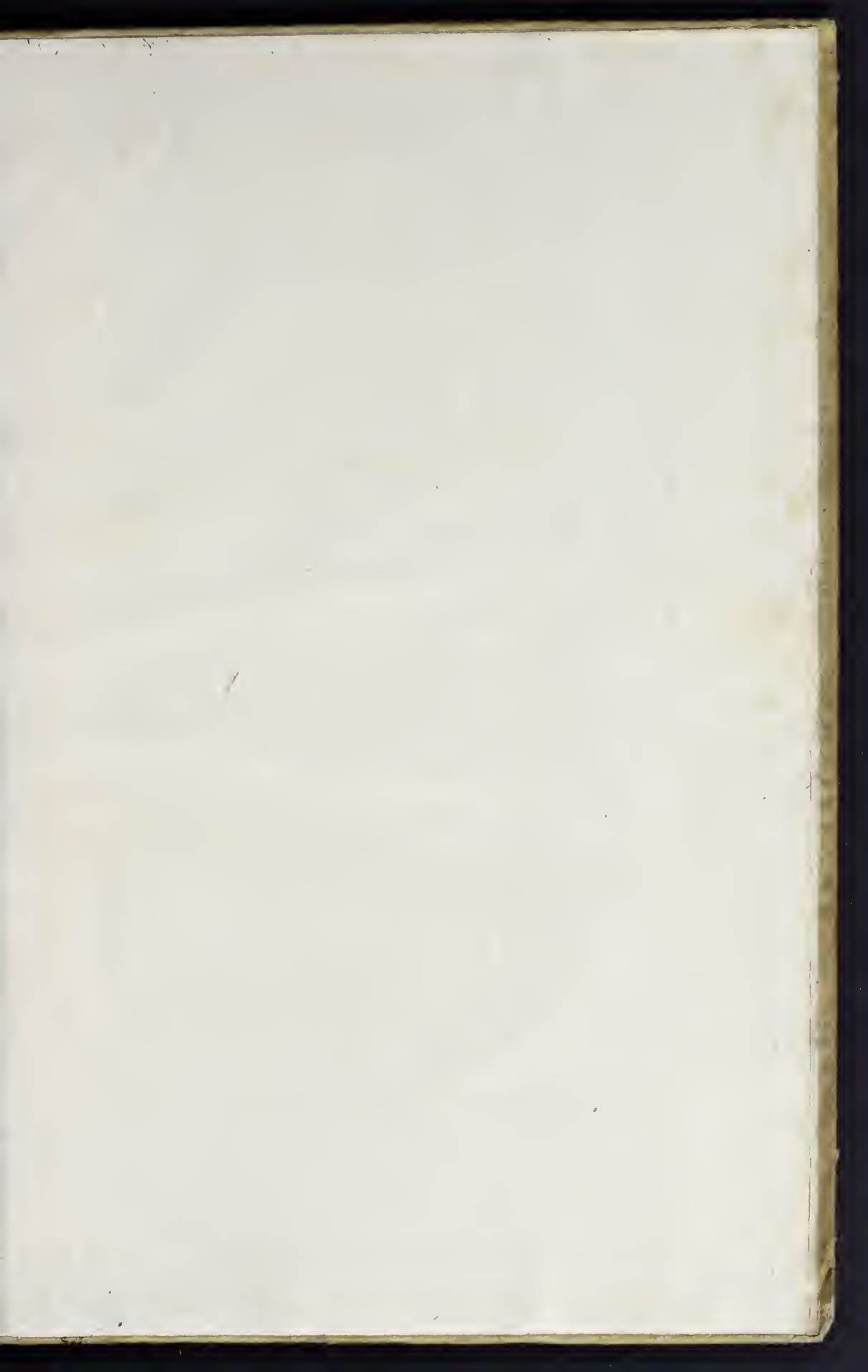
Z

ZAlonzi, & zalonzare 551. c. 1. 552. 553.
Zam, domitus 25. c. 2.
Zan, dens 66. c. 1.
Zana, adunatio 22. c. 2.
Zaubern 51. c. 2.
Zehn, decem 21. c. 2. 87. c. 1.
Zehnte, denarius 62. c. 2.
Zelga 442. c. 1. 447. c. 1.
Zent-gerichte 87. c. 1.
Zeuge 24. c. 2.
Zeziæ fraudis mercator 222. c. 1.
Zihen, trahere 76. c. 2.
Zonam solvere, id est, bonis cedere 152. c. 1.

Zougenzunt 396. c. 1.	Zupfen, rapere 21. c. 2.
Zucken, abstrahere, furati 34. c. 2. 53. c. 2.	Zwölfe, duodecim 111. c. 2. 112. c. 1.
Zunft, unde 22. c. 2.	Zymis, duplus, bimus 22. c. 1. 27. c. 1.
	Zymis pedero malia 25. c. 1. 27. c. 1.

F I N I S.

Legum Barbarorum Volumen I. excusum Venetiis Anno MDCCLXXXI. prostat apud Sebastianum Coletium, & Franciscum Pitterium, pretio Librarum Ven. XX.; hoc autem II., Anno MDCCLXXXIII. in lucem editum, pretio Librarum Ven. XXVI.

SPECIAL 34-B
9040 14522
V.2

